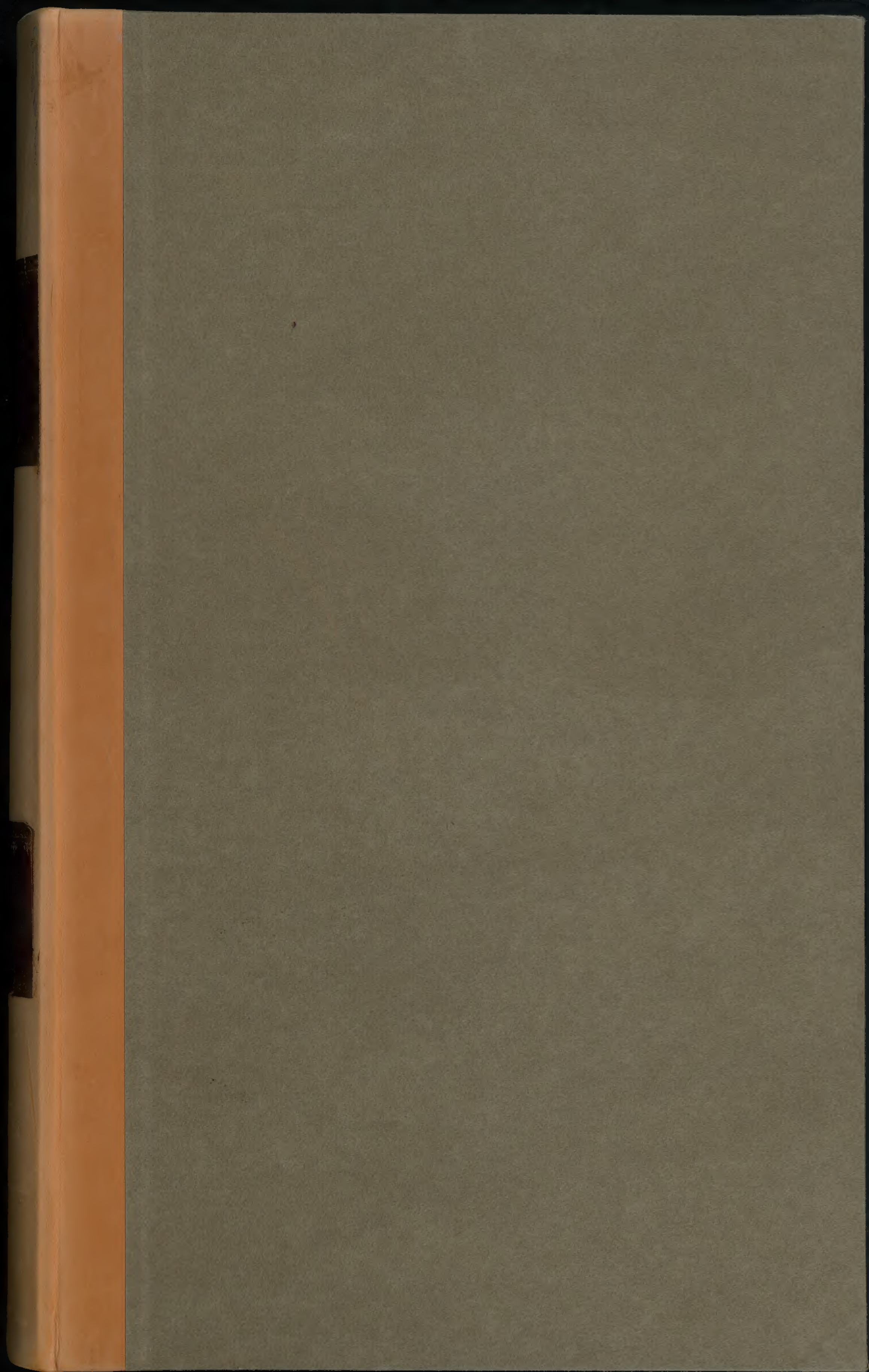




MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA.

TOMVS ~~X.~~ VIII

MONVMENTA GERMANIAE HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

AVSPICIIS
SOCIETATIS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI

EDIDIT

GEORGIVS HEINRICVS PERTZ
SERENISSIMO BORVSSIAE REGI A CONSIL. REGIM. INT. BIBLIOTHECAE REGIAE PRAEFECTVS.

SCRIPTORVM
TOMVS VIII.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII AVLICI HAHNIANI
MDCCCXLVIII.



TOMO SCRIPTORUM OCTAVO CONTINENTUR



Quem hodie tandem lectoribus proponere licet octavus scriptorum tomus complura aevi Salici chronica res episcopatuum et monasteriorum illustrantia exhibet. Conscripta sunt praecipue in Lotharingia et Italia, sed quum res eius temporis ita comparatae sint, ut universa imperii membra dissensionibus et bellis inter imperatores et pontifices Romanos gestis aequaliter exagitarentur, plurima ex chronicis nostris lux in universalem Germaniae immo Europae historiam redundat. Hoc praecipue titulo chronicon Hugonis commendaveris, quod inter chronica universalia locum capere poterat, sed autographo e tenebris eruto nunc tandem integritati restitutum et mendis quae in editione priore haud invito editore irrepserant emendatum prodit. Nec minore fructu prima vice integer typis datus Sigeberti et Godescalci liber de gestis abbatum Gemblacensium legetur. Gesta archiepiscoporum Trevirensium ineditis antea Ge-

stis Alberonis metricis aucta, textum sistunt ope codicum plurimorum integritati et fidei pristinae restitutum, eandemque operam gestis episcoporum Tullensium, historiae duplici archiepiscoporum Mediolanensium, gestis S. Laurentii Leodiensis et S. Huberti Andaginensis navatam, optimis qui in Germania Gallia et Italia reperiri poterant codicibus adhibitis, reperies. Reliqua eiusdem aevi chronica tomo sequenti servantur, qui iam diu praelo paratus, propter infelicitatem tamen temporis in primis Cosmae plagulis haeret.

Scripsi Berolini in Bibliotheca Regia die 2. Kal. Septembris a. 1848.

ARNULFI GESTA

ARCHIEPISCOPORUM MEDIOLANENSIUM.

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

Arnulfus Mediolanensis rerum quae saeculo XI. ad a. usque 1077 *Mediolani acciderunt, scripsit historiam, oculatus ipse testis, praemissa brevi rerum post a.* 925. *gestarum narratione. De ipso nihil praeter ea quae ex hoc opere concludere licet, habemus compertum. Nomen et genus I,* 8. *indicavit, ubi de Arnulfo I. archiepiscopo* (970—974.) *locutus, haec addit:* cuius aequivocus existo gestorum scriptor ego praesentium, fratris vero illius pronepos verus. *Itaque quum Mediolanensium ordines ita inter se essent distincti ut capitaneorum aestimatio duplo maior esset quam vassorum, vassos pari intervallo sequerentur negotiatores, deinde reliqua multitudo*[1], *Arnulfum primo ordini accenseri par est. Nam quum decumanorum primicerius de populo natus esset*[2], *inter ordinarios regum principum et capitaneorum filii erant*[3]; *archiepiscopos vero qui de ordinariorum numero legendi essent*[4], *nunquam per haec saecula, ex quo inter Italiae*[5] *principes primum locum obtinuerunt, ex genere capitaneis inferiore sumptos esse, et per se verisimile est, et Widonis monstrat electio, cui id ipsum quod de vassorum ordine esset*[6], *maximas excitavit molestias. Accedit quod ipse Arnulfus nobilitatem generis non uno loco manifesto prodit, quum et causae nobilium aperte faveat*[7], *et humiliter natos appellet quos alii tanquam nobiles praedicant*[8], *milites scil. minores, de capitaneis autem cum moderatione loquatur*[9], *quorum sublimitatem ex imo loco mirabundus suspicit Andreas monachus, qui Arialdi vitam scripsit. Quod si observaveris multae evanescent difficultates, quum pugnare inter se videantur aequalium scriptorum assertiones, qui tamen verbis usi diversis, in rebus consentiant. — Clericusne an laicus*

1) vide pacem anni 1067. III, 20. commemoratam. 2) Land. II, 35. 3) Arn. I, 3. Land. II, 35. 4) Arn. I, 3. 5) i. e. regni Langobardorum, quod eius aevi scriptores Italiae et regni nominibus appellare consueverunt. Tusciam finibus eius inclusam fuisse, Provana monstravit, Stud. critici p. 258. 6) ut videtur; nam incertum esse non nego; vide Arn. III, 2. Land. III, 3. 7) quod iam comes Giulini animadvertit, Memorie di Milano III, 363. 8) III, 2. 10. 9) ut de Landulfo et Herlembaldo III, 10. 16.

10 *fuerit Arnulfus, certo testimonio non constat*[10]*, sed totum scribendi genus, scien-*
tia rerum ecclesiasticarum et animus in causis clericorum semper occupatus,
a laicis tanquam ab extraneis aversus, vetant ne pro laico ipsum habeamus.
A. 1077. *legationi a populo Mediolanensium ad papam directae, quo ecclesiae*
Romanae reconciliarentur, sese interfuisse narrat V, 9. *Neque enim ipse a*
causa ceterorum immunis fuerat, clericis favens coniugatis, sed tunc de prae-
teritis, inquit, satisfaciens, in futuro castigari promisit. Nimirum homo vere-
cundus et suo ipse iudicio diffisus, res autem novas et Herlembaldi furorem
aversatus, antea cum plurimis sui ordinis viris senserat, quamvis non omnia
11 *eorum gesta sibi probari fateretur*[11]*; postremo autem arctiorem ecclesiae disci-*
plinam ipse probavit. Sed quum magni momenti et quam maxime memorabiles
ei turbae illae viderentur, quibus totus ecclesiae Mediolanensis status immutatus
est, post Attonis electionem a. 1072. *factam ad eas litteris consignandas se*
convertit, non cupiditate famae, sed ne rerum memoria intercideret, quae civi-
bus suis postea foret pretiosa. Ad praesens enim sub modio recondi opus
12 *voluit, suo postea tempore promendum, sed fines urbis nunquam excessurum*[12]*.*
Tamen hoc statim tempore vulgatum fuisse videtur, quum tres priores libri
quos solos tunc absolverat, per se descripti sint: quanquam Landulfum nullam
eius notitiam habuisse apparet. Arnulfus autem postea et quartum librum ad-
didit et quintum, licet non uno tempore scriptos, quum a priore sententia sensim
recederet, donec tandem ut diximus Romanae reconciliaretur ecclesiae. Simul
initio operis praemisit praefatiunculam — si modo ab ipso venit — cum no-
minibus regum et archiepiscoporum, et in prioribus aliqua mutavit, quae non
13 *magni sunt momenti, eiusmodi tamen, ut auctoris manum prodant*[13]*. Substitit*
ipso illo a. 1077, *quum longo schismati finis esset impositus: grandaevus ipse*
quum res post a. 1018. *gestas videndo se cognovisse dicat.*

Fides Arnulfi editoribus Palatinis satis mala visa est, quum hominem
haereticum pro mendaci haberent, neglecta accuratiore inquisitione; sed iam
in Muratorii praefatione satis accurate scripsisse dicitur, quod quam verum
esset, singula perscrutatus Giulini expertus est. Neque vero minus iudicium
eius laudandum videtur, quum simplici modo quae audivit primo, deinde visa
14 *retulerit*[14] *spretis vulgi fabellis, quas cupide Landulfus conquisivit. Exordium*
sumpsit a regno Hugonis Italiae regis, et quae post haec ad sua usque tem-
pora in regno acciderunt, Mediolanensia tamen potissimum respiciens, libro I.
breviter perstrinxit, libris nullis adiutus, sed audita tantum ut ipse ait utcunque
15 *exsufflans*[15]*. Veniam igitur libenter tribuemus, si in his quandoque erravit,*
quum res scitu dignas solus servaverit et scienter a vero declinavisse nusquam
argui possit. Auctorum autem idoneorum copia viro tam nobili genere orto
deesse non poterat. Quum ita viam sibi munivisset, post a. 1018. *ea quae ipse*
videndo cognovit, ex abundanti ut ait eructare studuit. Adhibuit autem ad
scribendum acta synodi Romanae a. 1027[16]*, constitutiones a legatis Romanis*
18 *Mediolani factas*[17]*, et epistolas pontificum*[18]*; litteras vero parti adversae Roma*

10) nisi forte verba I, 1. *fidei tamen servus catholicae* ita interpretari velis, ut clericum ibi se profiteatur. *Arnulphus subdiaconus* subscripsit sponsioni Widonis archiepiscopi a Petro Damiani servatae (v. infra III, 14) ap. Baronium ad a. 1059. §. 55. Aliae editiones hoc nomen quod fortasse ab historico nostro subscriptum est, omittunt. 11) III, 14. 12) I, 1. 13) I, 3. 6. 9. 11. 16. 20. II, 8. 12. 16. III, 2. 8. 14. 22. 14) ipse I, 1. pollicetur *verbis prolatam communibus simplicem gestorum narrationem, quae nostri reges nostrique gessere pontifices, nostri quoque concives in urbe Mediolano vel extra, compatriotae vero nostri in regno Italico, quae ipse vidi vel quemadmodum a videntibus vel paulo ulterius audivi.* 15) II, 1. Semel I, 3. privilegia ecclesiae citat. 16) II, 5. 17) III, 14. 21. 18) III, 12. 20. 22.

directas commemorat quidem III, 17. *IV*, 2., *sed inspexisse non videtur. Omnia vero quae ex his servata sunt fidem eius confirmant, et quum a Landulfo eiusdem partis scriptore saepissime recedat, ubique fere in rerum gestarum narratione consentit cum Andrea abbate postea Vallis umbrosae, Arialdi discipulo et fautore fervidissimo, et cum Bonizone*[19] *parti pontificiae prorsus addicto. Quod profecto summum est bonae eius fidei documentum, quum nusquam dissimulaverit, sibi Arialdi et reliquorum motus vehementer displicere; ita tamen cautus et moderatus, ut vel de Landulfo iudicium ferre recusaret*[20] *et clericos ex parte in culpa fuisse concederet*[21]. *Neque enim meliori cleri disciplinae repugnabat, ne Romano quidem pontifici se volebat opponere, sed res tumultarie gestas, laicorum de clericis iudicia, et subiugationem ecclesiae Mediolanensis abominatur*[22]. *Pacem autem per legatos Romanos a.* 1067. *compositam laudat III*, 21. *Haec igitur scripsit quum adhuc turbae illae durarent*[23], *vivente Herlembaldo*[24] *et Alexandro II*[25], *nondum consecrato Gotofredo*[26], *i. e. ante ver anni* 1073. *Deinceps silentium servare sibi proposuerat, sed quum turbae modum viderentur excedere, tamen calamum resumpsit, ne memoria rerum periret. Addidit igitur librum IV, quo narrationem ad Herlembaldi mortem* (1075) *deduxit, finem schismatis ut tunc putabat. Finito autem opere ingenue protestatur se solo veritatis studio ductum scripsisse, neque a doctrina eorum qui venalitatem ordinum sacrorum et incontinentiam sacerdotum impugnarent dissentire, sed modum quo omnia gesta essent improbare. Et quum hoc iam pugnet cum nonnullis quae antea protulit, sequenti capite* 13 *diserte addit, se aliter nunc quam prius sentire, atque erubescere quum scriptis scribenda conferat:* nec barbarismos in verbis egisse, sed aliorum dicta vel facta temere iudicasse, cum soli Deo cordium revelentur occulta. *Ubi animadvertas quaeso, eum non factorum perverse narratorum, sed iudicii tantum incaute prolati reum se confiteri. Mendacii vero notam primo libri V. capite iterum respuit. — Post haec pauca addit de Thedaldi electione et de Heinrici IV. cum Gregorio dissensione, iam aperte professus Romanam nunquam erravisse ecclesiam*[27], *donec peracta Mediolanensium cum papa reconciliatione opus clauditur.*

Scribendi genere usus est simplici et satis puro, etsi curules quadrivii rotas nunquam se conscendisse fatetur. Salustium tamen legisse videtur[28], *Orosium III*, 2. *citat, IV*, 11. *tomum etymologiarum. Aequales verborum sonos in fine sententiarum repetitos, quod temporis illius hominibus pulcrum esse videbatur, saepe apud eum invenimus. In temporum descriptione parum curae posuit. Brevitati ita studuit, ut plurima quae scire velimus reticuerit, quum prolixiores Landulfi narrationes et obscurae sint et fide parum dignae. Itaque factum est ut ii qui postea de rebus Mediolanensium scripserunt, dum penuriam rerum nobis traditarum supplere cuperent, a Landulfo et Gualvaneo de la Flamma, homine omnium mendacissimo, in errores abduci se paterentur, quod vel comiti Giulini nonnunquam accidit, qui plurima egregie illustravit. Post hunc vir doctissimus Fumagalli aliqua accuratius tractavit; de iis vero quae ad reipublicae Mediolanensis statum pertinent, novissime multa disputata sunt a viris cll. H. Leo*[29] *qui non raro et Flammae commentis et suis ipsius*

19) libro ad amicum quem Oefele edidit inter SS. Rerum Boicarum t. II. 20) III, 16. 21) III, 14. 22) III, 12. 13. 16. 17. 23) III, 8. 24) c. 16. 25) c. 17. n. 26) III, fin. 27) V, 7. 28) V, 9. 29) Entwicklung der Verfassung der Lomb. Staedte. Hamb. 1824. 8.

30 *opinionibus nimium tribuisse videtur, et A. de Bethmann-Hollweg*[30] *qui Arnulfum praecipue secutus cautius egit.*

De codicibus manuscriptis haec nobis transmisit C. L. Bethmann, qui in itinere Italico eos in usum editionis novae convertit.

1) *Schönbornianus, Pommersfeldae servatus n.* 2802. *mbr. qu. saec. XIII. in Italia scriptus, continet Arnulfum manu continua exaratum, cuius specimen in tabula additum vides; tum alia manu Ottonem Morenam. Neque libri neque capita distinguuntur, neque capitum indices leguntur; at ubi in reliquis capita incipiunt, hic codex plerumque maiori littera posita novam lineam incipit. Textus egregius, quem ubivis fere secuti sumus.*

2) *Estensis, a Cl. Muratorio in usum vocatus, saeculo XIII. certe non antiquior, cuius specimen dedit Mur. SS. IV. p.* 5. *Inscriptiones capitum quas ex hoc codice Mur. recepit, quum in reliquis codicibus desint et a librario additae esse videantur, quales etiam in cod.* 1. *passim in margine adscriptae reperiuntur, initio quidem inter varias lectiones adnotavimus, postea prorsus abiecimus. Codicem quo Muratorius in editione sua adornanda potissimum usus est, iterum conferre superfluum videbatur.*

[3] *Sitonianus, cuius apographum beneficio Johannis de Sitonis Leibnitius nactus est; aliud exemplar ex eodem codice Muratorius a.* 1699. *apud Camillum Sitonum, Iohannis patrem, transcripsit, quod postea ope cod. Estensis emendavit. Tertius et quartus liber ibi in unum contracti sunt; capitum inscriptiones nullae. Nos quae apud Leibnitium pariter ac Muratorium leguntur,* 3 *signavimus, quae L. solus habet,* 3ᵃ.

[4] *Archinteus ex quo duos ultimos libros descripserunt* 5*. B2*. *cf.*
31 *ad III. fin. Eodem, deficiente Papiensi, I. P. Puricellus usus est*[31]. *Quatuor libris distinctus fuisse videtur, ita ut III et IV. unum efficiant, V. quartus vocetur. Proxime accedit ad textum Muratorianum, itaque ad* 2. 3. *Capitum distinctio nulla.*

[5] *Metropolitanae eccl. Mediolanensis, Landulfum, Arnulfum, cata-*
32 *logum archiepiscoporum a Murat. IV,* 141. *editum continens*[32], *habuit tantum tres priores libros, sed propter verborum cum prioribus similitudinem his est adnumerandus, et initio habet prologum et catalogos. Hic a Sociis Palatinis adhibitus est, sed nunc frustra a Bethmanno quaesitus.*

5*) *Cod. sereniss. ducis Littae Mediolanensis, a.* 1703. *exaratus, chart. folio manu continua, continet Arnulfum, Landulfum seniorem et iuniorem, tum alia quaedam manu alia alligata. Arnulfi tres priores libros ex* 5. *descripsit, IV et V. ex* 4.

Hi igitur codices, excepto 5, *totum opus complectuntur, et initio praemittunt prologum cum nominibus regum et archiepiscoporum: quae desunt codicibus quos* B. *vocamus, tres tantum libros priores continentibus, verbisque ita nonnunquam a ceteris recedentibus, ut priorem operis editionem facile agnoscas.*

B1) *Cod. „Francisci Castelli s. Mediol. ecclesiae ordinarii* 1574" *deinde „A. D. archipresbytero Mediol. Octaviano Forrerio", post capituli Mediolanensis, denique a.* 1822. *relatus inter Ambrosianos n.* 89. *mbr. qu. s. XIV.*
33 *manu continua exaratus, cuius specimen damus*[33]; *columnis binis. Continet*

30) Ursprung der Lombardischen Staedtefreiheit. Bonn. 1846. 8. 31) Mon. Basil. Ambr. p. 461. 32) eodem omnia charactere scripta, itaque a. 1176. posterior; v. Murat. Anecdota I, 237. Scripturam et characterum formam huius cod. et cod. B 1. unam paene et eandem esse, p. 238. dicit. Quae repetit SS. IV. p. 51. 33) cf. Murat. SS. IV. p. 5. et 55.

Arnulfus et Landulfus.

1. C. Pommersfeldensis Arnulfi N° 2802.

His diebꝫ decimāte iā uere: mēsis uni⁹ spacio: dirum sparsere iubar ardētes ī celo comete. frequentes quoqꝫ terre mot⁹ mūdo fuere. adeo. ut die ipō re surrectiōis dnice. bis fieret. mane. s. ⁊ uespe.

Preerat tūc tpīs rome. alexāder aplicus. ex medi olanēsis clero ecclie / lucēsis pmo factus epīs.

2. C. Ambrosianus N° 89.

Cronicha Datij archiepi mli nūcupata.

Epl'a v. lntog̃ti ad Archiepīsbrm missa

Quntaꝝ uirtutu do cumētis imbuto mī ta ꝗ sciāꝝ ꝑitia fil tro diuinoqꝫ magist ro religiose edocto ... sūt ꝛ tribulatiões atꝗ eaꝝūd dis sessiones q̃ ꝑ pseudos ꝓphas nō hui⁹ urbis natos pacta sūt stillo humili ꝑscribē delibeꝛaui. Jg̃ q̄ plimi qui

Bethmann scr.

Gesta Treverorum.

1. C. Fichardi 6 m

fol. 49.

Incipit de ORIGINE Gallor. TREBIRor.

ANNO ante urbē romam conditā millesimo ccc. fimo quī. rex assirioꝝ primus ut historici uolunt ꝓpagande dñationis libidine arma foris extulit cru entamq; uitā quinquaginta ... in ecclia q; marmo dr̄ demanu regia cōpauit. Anno. v. brolfi mort⁹ aduēnit metensis epīs Vualo in substituit ēiꝫ ordinacionis sue anno. iv trans missise palliū a iohe

2. C. Welferbytanus B. 2 fol. 23.

Anathematizo omēm heresim heinrici dicti regis ⁊ omium cōplicium ei⁹ et omēm qui eū regio nomine ul honore ueneratꝰ. Heinricū iqm̄ nominis hui⁹ quartū regē. Quā excōmunicationē ubi fama ad aures imperatoris detulit. egre admodu ferens et peccatū peccato sup adiciens conuocato sue partis epoꝝ abbatū et alioꝝ ꝗdluū concilio statuit. ut

3. C. Trever. XXXI

fol. 48.

in eclīa est ficti ɔseruatione. et de subditoꝝ sibi eruditione atq; de peccantiū nō furiosa s; patna castigatione. s; et de mun dicia anime et corporis sollerter ammonebat, et ut ipsa hec ei⁹ ꝑcepta memorie ipsius nō eraderent dedit cyrogra fium hunc habentē modū.

fol. 89'.

epātu eiecit. qui confugiens ad coloniensē archiepm̄ apud eū ꝑ omē temp⁹ scismatis delituit cū tam idē vir venerabilis coloni ensis videlicet archieps. ꝑ eodem ... re. fecē etiā uocari corā se sca binos ciuitatis inhibēs etiā et ipis sub obtentu grē sue. ne aliq's eoꝝ eidē frībꝫ in aliquo contractu faciendo mutuando.

G. Waitz scr.

Mon. Germ. SS. T. VIII. tab. I. ad pag. 4

Steindr. v. G. Schrad. Hann.

Landulfum et post hunc Arnulfum; assuti sunt quaterniones 4 *manus plane alius, Landulfum iuniorem et passionem s. Arialdi continentes. Hic est ille, quem Socii Palatini* M *vocant, sed parum accurate contulerunt. Membrana ex parte rescripta est; quae deleta sunt, characterem diplomatum s. XIII. exhibent omnia; ex quibus legendum est:* Datum ut supra. *Libros habet tres, rubro praescriptos; capitum distinctio nulla, sed signa eorum rubra saepissime textui continuo interposuit scriba, prout ipsi placuit. Codex quem descripsit, hic illic correctus erat, ita ut melior vox esset superposita cum verbo* vel, *quod non intelligens scriba vocem utramque in textum recepit. Textus multo minus bonus quam reliquorum. Ad marginem manus s. XVI. saepius quaedam annotavit, chronologica maxime.*

B1*) *Ambros. n.* 128. *chart. qu. s. XVII. ex. Landulfum continet et post hunc Arnulfum, quem exscripsit ex* B1; *nullius ergo momenti.*

[B2.] *Papiensis, ex quo I. P. Puricellus aliqua protulit in Mon. Basil. Ambrosianae*[34], *plura in libro de ss. Arialdo et Herlembaldo. Ex hoc fluxit* 31

B2*) *Ambrosianus* 157. *ch. fol. ante a.* 1675. *Petri Pauli Boschae manu exscriptus ex Ms. quodam „quod accepi a d. Matheo Valerio Carthusiae Papiensis priore. Sed illud tantum tres priores libros continebat . . . quartum librum nactus sum in alio exemplari quod . . . . suppeditavit comes Octavius Archintus.“ Ad litteram fere cum* B1 *convenit, sed aliquoties habet quae illi desunt, ita ut ex ipso* B1 *nequeat esse descriptus. Capita in Papiensi non distincta fuisse Boscha dicit.*

Arnulfi opus diu in bibliothecis delituit, Mediolanensibus tantum scriptoribus notum, ut Gualvaneo de la Flamma qui s. XIV. ex Arnulfo „apud S. Nazarium“ in Manipulum Florum — nam alia eius opera inedita servantur — nonnulla transscripsit, sed tanta usus licentia ut ad verba Arnulfi cognoscenda nullius sit utilitatis; s. XV. ex. Tristanus Calchas eum inter auctores suos commemoravit, sed tamen cum reliquis Flammam sequi maluit. Innotuit etiam auctori vitae Mathildis qui (in Leibnitii SS. RR. Brunsv. I, 694.*) c. V,* 4. *exscripsit ex libro „qui dicitur Copia Landulphi de S. Paulo“, cum quo Arnulfi historia saepius descripta esse videtur. Postea I. P. Puricellus s. XVII. Arnulfo multum usus est*[35], *sed integra eius historia primum prodiit a.* 1711. *inter* 35 *Leibnitii Scriptores Rerum Brunsvicensium, tomo III, ex apographo Sitoniano*[36]. *Eiusdem cod. exemplar emendatum ex Estensi Muratorius transmisit Sociis Palatinis, qui additis lectionibus quibusdam codicum metropolit.* 5. *et* B1, *et commentario non spernendo, etsi nunc non multa inde repetere potuerimus, illud ediderunt in coll. Scriptorum RR. Ital. tomo IV. a.* 1723.

Tertia iam nostra prodit editio, ad fidem cod. 1. *correcta*[37] *per V. D. Bethmannum, qui cod.* B1. *varias lectiones addidit omnes, sola scribendi diversitate* 37 *praetermissa, cod.* 5* *eas quae alicuius viderentur esse momenti. Librorum tamen distinctione quam auctor ipse indicat, retenta, capita quae in* 1. *maioribus litteris distincta sunt, numeris insignivit, qui a priorum editorum divisionibus non ita recedunt, ut diversi numeri addendi fuerint. Quae explicatione egebant, consultis doctorum virorum libris breviter enodare conatus sum, praecipue vero Bonizonis et Andreae Vallumbrosani locos ad nostri nar-*

34) v. p. 303. 35) codd. 4. B1. (v. Mon. Ambr. p. 417. De ss. martyribus p. 10.) et B2. 36) repetita in t. IV. thes. Burmanniani 1722. 37) cuius scribendi rationem per omnia sequimur, etsi Italorum s. XIII. morem sequitur: nam Arnulfus quomodo verba scripserit nescimus. Diphthongum tamen pro simplice vocali *e* restituimus.

rationem illustrandam et fidem eius confirmandam idoneos indicavi, et quae illi aliter narrant notavi. Andreae autem vita Arialdi quum ita in rebus ecclesiae Mediolanensis et ipsius Arialdi gestis versetur, ut in hanc collectionem recipi non debeat, inde quaecumque ad rerum cognitionem utilia videbantur, exscripsi ex libro I. P. Puricelli de ss. martyribus Arialdo Alciato et Herlembaldo Cotta Mediolanensibus. Med. 1657. *fol. Vita Arialdi inde desumpta iterum edita est in Actis SS. Iunii V. p.* 281—303. *Ea quam Puricellus ad-*
38 *didit passio b. Arialdi martyris per anonymum*[38] *conscripta, ex Andrea et Landulfo tota est desumpta, et tempore multum posteriore scripta esse videtur.*

Datum Berolini 6. *Id. Iun.* 1846.

W. WATTENBACH.

INCIPIT LIBER GESTORUM RECENTIUM AB ARNULFO[a] COMPOSITUS.

In hoc libro continentur gesta quorumdam Ytaliae regum ac Mediolanensium antistitum, a tempore Ugonis regis et Arderici praesulis usque ad tempus scriptoris, et si qua sunt praeter haec alia illis inserta temporibus, prout occurrerunt memoriae scriptoris eiusdem. Quae qui scire desiderat, legat per singula; procul[b] dubio inveniet, unde pascat animum, non cibis lautioribus et copiosis, sed sanis ac digestibilibus. Regum vero ac pontificum nomina scripta sunt ante oculos subiacenti in pagina[c].

Ugo rex Burgundio.	Ardericus sedit annos 22, menses 2.
Lotarius filius eius.	Manasses et Adelmannus simul 5 fuerunt annos[e], non in cathedra, sed in arcu et faretra.
Berengarius Longobardus.	
Otto primus Teutonicus.	
Otto secundus primi filius.	Walpertus sedit annos 18.
Otto tercius secundi filius.	Arnulfus sedit annos 3, menses 4.
Ardoinus Langobardus.	Gotofredus sedit annos 5, mensem 1, dies 24.
Heinricus Teutonicus.	Landulfus sedit annos 18, menses 3.
Huonon[d] similiter.	Arnulfus sedit annos 19, menses 9, dies 6.
Heinricus filius ut pater.	Aeribertus sedit annos 26, menses 8, dies 19.
Heinricus eius filius.	Vido sedit annos 27[f].

1. Multorum varios affectus, multaque varia[g] delectant studia, nec omnibus omnia, nec singulis semper singula satisfatiunt. Nimirum dispares mores, ac non idem omnium[h] animus ad non eadem saepe distrahitur[i], naturae unius multiplici condictione, de quibus in commune disserere, vel singillatim[k] discernere, non est praesentis negotii, sed nec humanae potentiae. Valet ille solus, qui diversa largitur carismata bonus. Unde sic ait
1 Cor 12, 6. apostolus: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus,*
ib. 7, 7. *dividens singulis prout vult.* Item alibi: *Unusquisque proprium habet donum ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic.* Verbi gratia litteralis scientiae munus multis modis datur Deo distribuente mortalibus[l]. Spiritales misteria interpretantur, spiritalibus spiritalia comparantes. Et ad haec quis ydoneus? Utique non ego, qui non aliter quam venerando credere iota unum, aut unum ex hiis apicem praesumo discutere. Animales vero forensia[m] multifarie perscrutantur, carnalibus carnalia conferentes. Inter quos velut densas ac frondosas tenebrosi nemoris arbores verecundissime latitans, fidei tamen servus catholicae, videri erubesco; scientia utpote nudus, paucis admodum litteris[n], velut tenuissimis araneae

a) Arnulpho 1. Incipit liber istoriarum Arnulfi de gestis urbis Mediolani incipiens anno Cristi DCCCCXXIIIo B 1. Incipit liber qui dicitur copia historiarum Arnulphi. Incipit de gestis urbis Mediolanensis et Papiensis anno Christi DCCCCXXIII. B 1*. *Sequentia usque ad* Multorum varios *etc. desunt* B. b) et p. 3. 5. c) nomina sunt hec videlicet 5*. d) *ita codd. pronuncia:* Chuonon. e) annis 3ª *hic et infra.* Mannasse et Aldelmanui s. q. f. anni 1. M. e. A. s. an. V. in arcu non cath. 5*. f) Gothofredus a rege, Atto a papa, Thebaldus a rege *addit* 5*. g) multa variaque B. h) omnium idem B. i) detrahitur B. k) sigilatim B 1. l) *deest* B. m) forensie B 1. n) l. a. B 1.

38) quem pro Landulfo a S. Paulo habuit Puricellus, nullis idoneis argumentis nisus, ut iam Giulini animadvertit IV, 18. Recentiorum tamen nonnulli incaute illum sunt secuti.

filis leviter superindutus. Praeterea cum iam in[a] dicto praesentis aevi nemore tam diversa novarum cotidie rerum erumpant folia, miror tot ac tam disertos vel uni eorum non insufflare scriptores. Nullis enim retro temporibus[b] talis ac tanta scribendi fuit occasio doctis pariter et[c] indoctis. Haec animo revolvens, non michimetipse confido, quem exilis ingenii adeo paupertas angustat, ut difficilis michi videatur Aristotelici laberinthi ingressus, laboriosus valde Tuliani palacii accessus. Fateor me numquam conscendisse curules quadrivii rotas. Nichil a me igitur, carissime quisquis es, praeter quod polliceor exigas, videlicet verbis prolatam communibus simplicem gestorum narrationem, quae nostri reges nostrique gessere pontifices, nostri quoque concives in urbe Mediolano vel extra, compatriotae vero nostri in regno Italico, quae ipse vidi vel quemadmodum a videntibus aut paulo ulterius audivi, prout etiam de thesauris prodeunt memoriae, cum nichil sit, quod a me ultra sperare debeas. Si forte recitantis culpa claudicat animus in auditis, saliet profecto confidencius in visis, nullius indigens testimonio. Quod si in praesentiarum scientes taedet lectionis huiusce[d], non invideant saltem posteris ac scire fortasse volentibus, praesertim cum solis illis ista[e] providerim. Nisi enim prisca veterum gesta stilus commendaret utcumque, nulla prorsus praeteritorum nobis[f] superesset memoria. Recondatur[g] ergo interim sub modio nostrum hoc qualecumque negotium, tempore proferendum suo. Cuius privatum ac singulare volumen suae limina civitatis rogo nullatenus excedat; quod si videtur hoc parum, extendatur ad arcum usque Romanum[h. 39]. 39

2. Legitimus narrationis ordo a superioribus ad inferiora descendit; set quia ex praeteritis pendent praesentia, ab illis ad ea quae sunt in manibus, gestorum decurrat oratio; ita tamen, ut relicta vetustate ex recenti memoria sumatur exordium.

3[i]. Anno a nativitate Christi 925. regnavit in Italia ex Burgundionibus Ugo, qui ut 925 tucius[k] ageret in regno, eggregiam inter ceteras urbem Mediolanum sibi vendicare praevidit. Priscam namque noverat loci consuetudinem, ut decedente metropolitano quilibet unus ex maioris ecclesiae praecipuis cardinalibus, quos vocant ordinarios[l], succedere debeat; quod a Romanis praesulibus, ab ipsis quoque imperatoribus concessum, sub auctoritate quidem canonum, testantur cedulae in secretario reconditae[40]. Huius[m] rei gratia iuniorem filium[41] in eadem ecclesia tonsurari decrevit. Set quia in puerili aetate ad 936. episcopandum minime videbatur ydoneus, Ardericum[n] grandaevum senem interim subrogavit antistitem[o], sperans eum subito casurum. Quoniam vero saepenumero cogitantem fallit opinio, prolixius vixit sacerdos annis 22[42] et mensibus 2[p] in saeculo. Quod ubi 12 persensit, necem ilico meditatur ocultam. Statuto autem generali Papiae colloquio cunctorum regni principum, palatini lixae iubente ex industria caesare cum Mediolanensibus litigabant, ut accepta occasione trucidaretur senex ille. Quibus rixantibus gravis pugna committitur, qua feruntur interfecti Mediolanenses nonaginta viri prudentes. Sed propicia divinitate liberatus evasit antistes. Cumque diutius non posset latere dolus[q], vehementer erubuit criminis tanti reus, veritus etiam beatum Ambrosium, cuius fuerat ille vicarius.

4[r]. Factum est autem, ut conventione dignae satisfactionis concederet ecclesiae pro nonaginta interfectis abbatiam[s] Nonantulae[43], quae propter nonaginta sui iuris curtes sic vocata perhibetur[44]. Insuper et capellam auream cum cruce, quae super altare in hyemalis ecclesiae[45] sunt collocata[t] tugurio[46]. De reliquo cum nimis insolenter ageret, igno- 46

a) in iam B. b) scriptoribus *Mur.* c) ac *Mur.* d) huiuscemodi B 1. huiusmodi B 2*. e) *deest* B. f) *ita* 3. 5*. vobis 1. B 1. g) sup. materia vel memoria. Recordantur B. h) *posthaec* B 1. *rubro scriptum habet:* Narratio. Incipe nunc primum lector cognoscere librum. *Idem dedit Muratorius ex* 2. i) *Muratorio primum, ex* 2. *ubi hic titulus praefigitur:* In primis regnat Hugo ex Burgundionibus. k) Regnavit condam in Ytalia cum Lothario filio natione Burgundio Ugo. q. ut tocius B. l) cardinarios B 1. m) cuius B. *Hic secundum caput incip. Mur. ex* 2. *ubi titulus:* Hic tonsuravit filium, et occidere tentavit archiepiscopum. n) Adderum 1. 5*. o) antistem vel antistitem B 1. 2*. p) a. XXII et m. II *desunt* B. q) dolis B 1. *at non* B 2*. r) *Caput tertium Mur. et* 2. *cum titulo:* Satisfactio eius, et privatio regni electo Lothario. s) *deest* B 1. *sed non* B 2*. t) collocati B 1. collocatae B 2*.

39) De hoc arcu, quem Radevicus accurate descripsit, disseruit Fumagalli, Antich. Long. Milan. I, 200. sq. 40) Schedulae istae in praesens desiderantur. PAL. Sed. cf. Iohannis VIII. ep. 221. 41) Tedbaldum, V. Liudpr. IV, 13. 42) imo 12; sed eundem errorem iam supra admisit. 43) Hanc si accepit, non diu tenuit, nam mox ep. Mutinensi data est, v. Liudpr. V, 27. Tiraboschi Nonant. I. p. 92. 44) Videsis in Manip. Florum c. 130. quo pacto Gualv. de la Flamma tractaverit, quae Arnulfo ipse accepta refert. 45) s. Mariae, ubi post primam Octobris dominicam ordinarii officiis fungebantur, dominica paschali in s. Teclae ecclesiam migrantes; v. Giulini Mem. di Milano III, 423. 46) fornice supra altari erecto, v. Giulini II, 210.

Eccl. 32, 1. rans sibi dictum: *Principem te fecerunt; noli extolli, set esto in illis quasi unus ex ipsis*,
intolerabilis factus est universis. Praeelecto itaque filio eius ab omnibus Lothario admo-
946. dum leniore, communi[a] consensu regni totius[b] compulsus est ipse remeare Burgundiam,
de cetero minime regnaturus.

948. 5[c]. Per idem tempus oborta est Mediolani perniciosa seditio. Arderico autem archie-
piscopo ad superna vocato, eruperunt duo adversarii, Ambrosianae dignitatis ambitione
succensi, Manasses videlicet Arelatensis episcopus, et Adelmannus[d] presbiter Mediolanen-
Gal. 5, 26. sis[e], revera immemores apostolici oraculi: *Non efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem
provocantes, invicem invidentes.* Cumque diu contenderent, ille ex datione regis, scilicet
Burgundiae, hic ex factione plebis et de Mediolanio[f], quinquennio contra se invicem per-
tinaciter altercati sunt, factis partibus ex alterutro. Quorum execrabili iurgio iacturam
praegrandem sustinuit ecclesia, praecipue in thesauris et cymiliis omnibus, quibus incom-
parabiliter affluebat. Inter hos fluctus natabat caute Walpertus, contrahens suo lateri
quasi undas consilii, usque adeo ut utrisque sponte vel invito[g] cedentibus, sedem teneret
953. ipse solus[47]. Deinde[h] mortuo Lotario regnavit Berengarius Langobardus ipse, quem
950. Nov. 22. Walpertus tunc archiepiscopus suspectum habebat, conscius ipse sibi. Cuius iram prae-
Prov. 16, 14. cavens, ne regiis praeveniretur insidiis — legerat enim: *Indignatio regis nuncius mortis* —
960. fugam paravit. Ottonem Teutonicorum[i] adiit regem, suffragium[48] postulans, moxque illi
regnum se instante pollicetur Italicum. Qua erectus rex Otto fiducia, adscita sibi coniuge
951. Adeleida Italiae quondam regina, uxore videlicet Lotharii, illico meditatur regnum subri-
pere Berengario.

6. Praemissis igitur pro Walperto legatis pacem implorat. Quam cum non impe-
956. traret, direxit Litulfum cum exercitu[49], suum ex coniuge altera[k] filium. Oderant autem
compatriotae regem Berengarium propter nimiam uxoris tenaciam, quae Willa dicebatur,
et suam ex parte saeviciam. Ideoque destitutus a suis, properanti hosti minime valuit
congredi; sed ingressus quod dicitur Insula sancti Iulii municipium[l], resedit invalidus.
Cum vero exploraret universa Litulfus, quidam familiares Berengarii milites, fidem debi-
Matth. tam simulantes, promissa securitate foras eductum hostium manibus tradiderunt. Revera
10, 36. inimici hominis domestici eius. Intuitus autem eum Litulfus ait: *Consule tibi rex, et hu-
miliare magno Ottoni augusto. Si non feceris, ipsum te laedis.* Cumque humiliter respon-
deret, rursus infit: *Absit a fide mea, ut vincam perfidia, qui viribus superare contendo.
Cave rex amodo ab huiusmodi pseudomilitibus.* Sic fatus absolvit eum, deinceps strenue
cuncta ministrans. O pia hostilitas et hostilis pietas! Postea vero pius ille[m] perfidia
957. Sept. 6. Longobardorum fertur veneno necatus.

7. Otto autem licet privatus filio, coniugis tamen augustae Adeleidae fretus consilio,
961. Walperti quoque aliorumque regni principum, in manu forti et brachio extento venit
Italiam[n], primus ex Teutonibus imperator dictus Italicus; cumque illi[o] subiecta fierent
50 omnia, Berengarium ipsum arce quadam robusta[50] munitum diuturna vallans obsidione
964. subegit, filiis circumquaque dispersis Widone Adelberto et Conone. Illum vero cum filia-
bus et coniuge captum secum devexit in Sueviam[51], ubi non multo post in amaritudine[p]
966. animae diem clausit extremum.

970. Nov. 6. 8. Eodem tempore obeunte Walperto, cathedram suscepit Arnulfus, vere declinans
a malo et faciens bonum; cuius aequivocus existo gestorum scriptor ego praesentium,
fratris vero illius pronepos verus[q]. Huius in episcopatu vita fuit triennis, facta[r] nunc

a) *deest* B. b) tociens B 1. *at non* B 2*. c) *caput quartum Mur.* 2, *titulo:* Contentio Manasse et Adelmanni, ac praesulatus Walperti. d) Aldemanus B. e) e. e. A. p. M. *in margine* 1. *supplevit, manu ut videtur alia.* f) Mediolano 3[a]. B. g) invite B. h) *novum caput incipiunt Mur.* 2, *cui titulus:* Berengarius regnat, et Walpertus fugit ad Ottonem regem. i) tētonicorum 1. k) a. c. 3. l) sed ingressus quodam inexpugnabile m. B. *ubi desunt* q. d. i. s. I. m) Litulfus *addunt* B. *Mur.* n) p. forti m. et b. extenso Ytaliam v. B. o) cui cum B. p) amaritudinem B 1. *at non* B 2*. q) *in margine* B 1. *rubricator scripsit:* Nota quod iste autor vocatus est Arnulfus pronepos fratris illius archiepiscopi Arnulfi. r) factus 3. B.

47) Rosmini in hist. Mediol. I, 87. documentum attulit quo probare sibi videtur, Manassen a. 959. m. Martio adhuc pro archiepiscopo se gessisse. Sed ex verbis quae dedit id tantum apparet, Erebertum presbyterum ante a. 959. aliquando Manasses missum fuisse. Cf. Liudpr. Hist. Ott. 1. Giulini II, 292. 48) i. e. auxilium. Hoc autem accidit ante alteram Ottonis expeditionem; prior facta est, antequam Walpertus archiepiscopus fuit. 49) Varias expeditiones noster etiam hic confundit, neque in sequentibus fidem mereri videtur. 50) Monte s. Leonis. 51) imo Babenbergam.

pro certo meliori dignitate perhennis. Cui successit Gotefredus, primo quidem a clero 974. Apr. 16. reprobatus et populo, eo quod sacerdotalem vel leviticum nondum ascenderat gradum, subdiaconus tantum; extrema vero pace receptus regiae fidelitatis gratia, contra filios Berengarii dimicavit. Quorum Widone interfecto[52], Conone pactione quieto[53], Adelbertus 53 ceteris animosior diebus vitae omnibus[a] factus est in diversa profugus.

9. Deinde Ottone mortuo, regnavit pro eo eius[b] eiusdem nominis filius, acer in 973. armis, sagax ingenio; qui Graecae mulieris adeptus contubernium, industria sapientis Adeleidae matris Romanum feliciter solidavit imperium. Exiens vero a Germania[c], Romae praesedit, Apuliam Calabriamque[d] possedit, multaque gessit insignia, imperatoria maiestate condigna. Huius tempore transfretantes Saraceni mare conati sunt Calabres fines invadere; quibus ex adverso congressus est imperator et ipse, parvo licet[e] suorum suffultus 982. collegio. Quoniam vero paucorum ad plures impar solet esse congressio, cum pugnasset multum, deficit[f] ad ultimum. Quid plura? pugnando captus[g] ad classes usque protrahitur; occupaverant enim hostes vicina maris littora. Sentiens vero se vellet nollet[h] transvehendum[i], simulatis precibus postulabat, ut saltem unicam sibi coniugem cum exiguo famularum obsequio simul cum eo exulare[k] permitterent, delaturam secum immensa auri et argenti pondera promittens. Cumque foret permissum[l], viros adolescentes muliebriter superindutos, subtus autem accinctos mucronibus, cautissime venire mandavit. Ubi vero ingressi sunt navem, illico irruentes in hostes, evaginatis ensibus indifferenter quosque trucidant. Interim saltu percito prosiliens imperator in pelagus, natando evasit ad littus liber et laetus. Unde terrefacti transierunt hostes ad propria[m]. De cetero disponens aequoreas undas potestative cum omni transmeare[n] Italia, per universum regnum dilatat militandi praeceptum. Sed Deo aliter providente, rebus excessit humanis, iuxta illud: 983. Dec 7. *Cor hominis disponit viam suam; Domini autem est dirigere gressus eius.* Prov. 16, 9. Cui in Alemaniae partibus superfuit puer sui nominis filius, rex mortuo[54] patre creatus.

10. Iam enim successerat Gotefredo Landulfus archiepiscopus, qui propter nimiam 979. patris ac fratrum insolentiam, gravem populi perpessus est invidentiam. Instabant enim[o] prae solito, civitatis abuti dominio. Unde cives indignati, una sese coniurati[p] strinxerunt. Inde civilis seditio ac partium est facta divisio. Quibus assidue rixantibus, grande commissum est in urbe certamen. Videns autem se praegravari undique praesul, nec posse sufficere, disscesit ab urbe cum fratribus, relicto patre[55], qui fuerat iam senes et 55 viribus imbecillis[q]. Quamobrem ecclesiae facultates et multa clericorum distribuit militibus beneficia. Iterum autem collecto ex diversis partibus agmine, conflixit eisdem cum civibus in campo Carbonariae[56]; ubi facta est plurima caedes utrinque; a quo bello aegre divertit hac etiam vice. In civitate autem quidam[r] vernula audita domini sui nece accurrens, patrem praesulis lecto iacentem cultro transfixit. Post haec et alia multa, inspirante Deo et interveniente consultu sapientum partis utriusque, nova pax vetera dissolvit odia. Archiepiscopus enim memor pastoralis diligentiae, populus vero recordatus ovilis[s] obedientiae, donantes praeterita, foederati sunt pace perpetua. Praeterea sentiens se praesul dispersis facultatibus offendisse ecclesiam, ut clerum leniret ac[t] populum, sancti martyris Celsi fundavit monasterium, multisque ditavit opibus. Ubi completo dierum 998. Mar. 23. numero, moriens suo quievit in tumulo. Cui alter successit Arnulfus, de quo dicetur posterius.

11. Interim regnante Ottone III. cum matre Graeca, quidam Graecus[57], Graecae 57 dominae capellanus, factus est Placentinus episcopus. De quo dictum est quod Romani

a) hoībus B. *at non* B2*. b) suus B. *Mur.* c) E. v. a G. *desunt* B. d) Calabriam 3. e) l. p. s. fultus B. f) defecit 3. g) congressio, non illi prosper belli successit eventus. Q. p. victus et c. B. h) v. si n. v. B1. i) transvendum 1. k) exulari 1. l) Quo concesso B1. m) U. t. t. h a. p. *desunt* B. n) transire B. *puncta eius loco posuit* B2*. o) *deest* B. *ubi*: p solito. p) coniuratione B. *Mur.* q) imbellis B. r) quaedam *Mur.* s) civik̄s B. t) *ita* 3. 5*. B. ad 1.

52) iam a. 965. Ann. Einsidl. 53) Hic marchiam Epored. retinuisse videtur, ibique d. 30. Sept. 987. infirmatus praedia quaedam contulit s. Eusebio Vercell. cum Ychilda coniuge f. Ardoini marchionis. Provana Studj critici p. 331. 54) vivente, m. Iunio. 55) quem Landulfus II, 17. Bonizonem appellat, archiep. ipse in testamento Ambrosium. Scil. hoc ei nomen fuit, illud cognomen, quod exemplis probavit Giulini Mem. di Mil. II, 384. cf. p. 443, et III, 76. *Dominicus qui et Bonizo*, p. 77. *Nazaro detto Bonizone*, p. 166. *Andrea o Bonizone.* 56) Carbonate prope Seprium, sec. Puricellum; v. Giulini II, 393. 57) Iohannes Philagathus.

decus imperii astute in Graecos transferre temptasset. Siquidem consultu et ope quorum-
997. dam civium Romanorum, praecipue Crescentii cuiusdam praedivitis, apostolicam sedem
68 iam violenter invaserat, deiecto eo qui tunc insederat venerabili papa[a. 58]. Quo audito
palam, relicta Suevia venit Otto festinus Italiam.

12. Nec mora, conscilio habito cum optimatibus regni, Romanum arripuit iter cum
998. legionibus Latinorum ac Teutonicorum, terrefaciens cuncta in circuitu loca. Ad cuius
introitum Roma concutitur universa. Graecus ipse misericordiam clamat; Crescentius
vero rebellionem parat, Tiberina sancti Angeli munitus in arce[b]. Hunc imperator undi-
que obsidione circumdat, omnibus belli machinis cottidie oppugnans, donec pacto utcumque
composito, illius se tradidit potestati. Qui statim in prato Neroniano iussus est decolari.
Stephania autem uxor eius traditur adulteranda Teutonibus. Pseudopapa vero Graecus,
effossis oculis, abscisis naso et auribus, dorso asinae retroversus manu tenens caudam,
totam distrahitur per hurbem. Sic Roma ante mobilis[c] regis quievit in oculis.

13. Tempore praeterito[d] decreverat imperator maternae gentis sociari coniugio.
Huius causa conscilii praefatus Arnulfus venerabilis archiepiscopus, regia iussione prae-
monitus, mare transiens Constantinopolim proficiscitur. Qui ab ipso admirabili monarcha
magna susceptus honorificentia, satis episcopaliter conversatus est in urbe regia, ita carus
ut quicquid poposcerat[e] facile impetraret. Composito tamdem propter quod venerat
negotio, ab eodem Basileo decenter absolutus reversionem accelerat.

1002. Ian. 23. 14. Interea imperator primo iuventutis in flore defungitur Otto, in quo omnis[f] est
Ottonum[g] consumpta propago. Tunc Ardoinus[h] quidam nobilis Ypporegiae marchio a
Feb. Langobardis Papiae eligitur, et vocatus caesar ab omnibus regnum perambulat universum,
regio iure cuncta pertractans. Cognito autem iam dicti praesulis reditu, occurrit ei in
itinere obvius, securitate quanta valuit sibi illum applicare procurans.

Iun. 29. 15. Eodem tempore Heinricus[i] creatus est rex Alamanniae. Inter hos de sceptro
Italico ingens oritur contentio. In medio principes regni fraudolenter incedentes, Ardoino
palam militabant, Heinrico latenter favebant, avariciae lucra sectantes, sicut[k] dictum est
Is. 1, 23. ad Yerusalem per prophetam: *Principes tui infideles, socii furum, omnes diligunt munera,*
Dec. *secuntur retributiones.* Quorum conscilio Heinricus direxit in Italiam suum cum exercitu
60 ducem[59]. Cui occurrens viriliter Ardoinus, facta congressione in campo Fabricae[60], quam-
plures stravit, ceteros extra fines regni fugavit.

1004. 16. Tempore non longo post cum valida Teutonicorum militia proveravit Heinricus
Apr. a Germania, ipso Italiae castrametatus in limine. Ex adverso Ardoinus fidens viribus
nec minus armis instructus, non tantum defendere quantum super eum paratus infurgere,
occurrit illi Veronae[l]. Sed deceptus perfidia principum, maiori militum parte destituitur.
Mai 15. Cumque cessisset invitus, regnum Heinricus ingreditur, rex statim electus, suoque post
61 tempore[61] Romanus imperator effectus. Veniens vero Papiam, cum non ad votum sibi
obtemperasset, uno totam concremavit incendio. Unde omnis inhorruit Italia, simile per-
timescens. Ab hinc illius exinanita confidentia, huius praevaluit ubique potentia. Verum-
tamen resumptis[m] interim[n] viribus Ardoinus iuxta posse ultionem exercet in perfidos.
Siquidem postea Vercellensium urbem cepit, Novariam obsedit, Cumas invasit, multaque
1015. alia demolitus est loca sibi contraria. Ad ultimum labore confectus et morbo, privatus
regno, solo contentus est[o] monasterio nomine Fructeria[62]; ibique depositis regalibus super
63 altare, sumptoque habitu paupere[p], suo dormivit in tempore[63].

17. Illis in diebus primus in Apuliam Normannorum fuit eventus[q], principum terrae
consultu vocatus, cum Graeci eam innumeris gravarent oppressionibus. Quibus subactis

a) papa Benedicto, qui captus a dicto Crescentio in castro sancti Angeli strangullatus est nocte natalis Domini *addit* B. b) p. m. in T. s. A. a. B. c) nobilis B. d) T. autem p B. e) posceret B2. *ap. Puricell. Mon. Ambr. p.* 305. f) omnium B. g) O. e. 3. h) arduinus B. *const.* i) henricus B. *const.* k) Sic 3. l) o. i. V. *desunt* B. *ubi sequentia ita:* Sed instante p. p. magna suorum parte destitutus, et sic cedente eo, r. H. i. m) reassumptis 3. n) interdum 1. o) *deest* B. p) pauper B. q) adventus 5*. *Mur.*

58) Gregorio V. quem primo cum Bened. VI. per Crescentium maiorem interfecto confudit. 59) Ottonem d. Carentanorum. 60) *Esiste sui Colli Euganei non lungi dalla Brenta una villa, attualmente chiamata Fabbrica, posseduta dalla famiglia de' conti Durini di Milano.* Provana Studj critici p. 211; cf. Thietm. V, 16. Adalboldi V. Henr. 15–17, et de monte Ungarico Provana p. 208. 61) 1014. Feb. 14. 62) S. Benigno di Fruttuaria. 63) 14. Dec. secundum Necrol. Divionense, v. Provana p. 305.

et aequore sulcato fugatis, considerantes Normanni Apulorum inertiam, regionis quoque in omnibus opulentiam, etsi pauci, invadunt ex parte provinciam. Remissis igitur legatis in patriam ad hoc ortantibus ceteros[a], crescente paulatim numero, totam repleverunt Apuliam, iure quasi proprio deinde possidentes, atrociores facti Graecis, Saracenis ferociores; imo deiectis prioribus, surrexerunt principes ipsi.

18. Heinricus vero quid de reliquo gesserit, quomodo Troiam nobilem Apuliae civi- 1022. tatem obsederit, qualiter marchiones Italiae quatuor, Ugonem Azonem Adelbertum et Obizonem, captione una constrinxerit[64], recitare non expedit, dum in fortitudine eius 64 omnis terra contremuit, usque adeo ut si qui repperti fuerint Ardoini favisse partibus, aut fugerent aut deditionem facerent. E quibus Astensis episcopus[65] propria relicta sede Mediolani usque ad obitum latuit. Dederat enim imperator, vivente ipso et abiecto, episcopatum cuidam Olderico[66] fratri Mainfredi marchionis eximii. Quod factum archipraesul Arnulfus vehementer exorrens, consecrationem quae sibi competebat, omnimodo vetuit. Oldericus[b] autem ille sua fretus ac fratris potentia, Romam proficiscens, subreptione quadam consecrari se[c] fecit a Romano pontifice[67]. Quod ubi innotuit Arnulfo, iusta satis 1008 accenditur iracundia, non tantum regia institutione, quantum Romana, quod deterius videbatur, indignatus consecratione.

19. Veniens igitur[d] in conventu Mediolanensis ecclesiae, anathematis iaculo consecrati transfixit audaciam. Deinde collecto undique exercitu copioso, cum suffraganeis simul episcopis civitatem aggressus Astensem, clausis in urbe marchione cum episcopo, densissima obsidione valavit. Nec a populatione belloque destitit, donec pace composita illius satisfactum est voluntati. Haec autem fuit pacis conditio, quod venientes Mediolanum, tertio ab urbe miliario nudis incedendo vestigiis, episcopus codicem, marchio canem baiulans, ante fores ecclesiae beati Ambrosii reatus proprios devotissime sunt confessi. Praetera episcopus virgam et anulum suscepti pontificatus supra sancti confessoris altare deposuit, quae postea largiente episcopo[e] pie resumpsit. Frater vero illius Mainfredus marchio donavit ecclesiae auri talenta quamplurima; unde producta est crux illa pulcherrima, quae usque hodie praecipuis tantum geritur in diebus. Deinde nudis sicut venerant pedibus per medium civitatis ad ecclesiam maiorem sanctae Theotocos usque deveniunt, ab archiepiscopo et clero cunctoque recepti in pace populo.

20. De reliquo Arnulfus sacerdotaliter[f] suam regebat ecclesiam, clerum fovens ac populum, suisque plane vacans negotiis. Huius beatitudinem plura ecclesiis tradita commendant beneficia. Illius tempore[g] sancti confessoris Monae revelatae sunt reliquiae, in ecclesia sancti Vitalis iusta Sanctum Naborem[h]. Hic etiam fundavit coenobium sancti Victoris martyris in magno honore et copia frugum, in quo requiescit in pace sepultus. In cuius laude reddenda quoniam dies non sufficit hodierna, praesens claudatur pagina, cum sit altera deinceps aperienda.

INCIPIT LIBER SECUNDUS[i].

1. Superiori volumine audita tantum utcumque exsufflare temptavimus: nunc autem ea quae ipsi videndo cognovimus, ex habundanti eructare studeamus. Coelitus igitur 1018 Febr. 25 vocato divae memoriae Arnulfo, consultu maiorum civitatis ac dono imperatoriae potestatis intronizatur Heribertus[68]. Qui ex quo praelatus est, suis et aliorum vacavit nego- 68 tiis, pluribus intentus, grandia expertus, quae quidem narranda, non iudicanda suscepi-

a) ad h. o. c. *desunt* B. b) Odelricus 1. Odericus B. c) se c. 3. d) ergo 3. 5*. e) archiepiscopo B. f) sacerdocialiter B 1. g) i. in t. B. h) in e. s. V. i. s. N. *desunt* B. i) *huic libro* 2. B 1. *superscribunt:* Incipit liber secundus istoriarum Arnulfi. Alter sermo venit, quum iam prior ille recedit.

64) Temporum ordinem A. in his non servavit, siquidem eos non diversos esse volunt ab illis quos Thietm. VII, 1. VIII, 1. commemorat, filios Oberti II. march. Mediolanensis, Astensium progenitoris; v. Terraneum, Contessa Adelaide II, 62. Murat. Ant. Est. I. p. 137. Scheidii Orig. Guelf. I. p. 179. 65) Petrus; cf. Terraneo l. l. cap. 5. 66) rectius *Alderico*. 67) quod a. 1008. factum esse probavit Giulini Mem. di Mil. III, 62. 68) *Aribertus ... fil. b. m. Gariardi, qui fuit de loco Antimiano et vixit lege Langobardorum:* ita tabulae eius nomine confectae incipiunt. Matris nomen erat Berlinda; v. Puricelli Mon. Ambr. p. 371. De Antimiano, iam Intimiano v. Giul. III, 385. Ipse a. 1007. subdiaconus eccl. Mediol. erat; ib. p. 56.

1024. mus. Cuius in diebus Heinrici consummatur imperium, prole nulla superstite. Tunc
Papienses in ultionem incensae urbis regium quod apud ipsos erat destruxere palatium.
Factum est autem, ut simul convenientes in commune, tractarent de constituendo rege
primates. Diversis itaque in diversa trahentibus, non omnium idem fuerat animus.

2. Interque talia fluctuante Italia, suorum comparum[a] declinans Heribertus consor-
tium, invitis illis ac repugnantibus adiit Germaniam solus ipse regem electurus Theuto-
nicum. Cumque Teutones sibi Chuonradum[b] eligerent, eumdem ipsum laudavit[69], om-
1025. niumque in occulis coronavit, accipiens ab eo praeter dona quamplurima Laudensem
episcopatum, ut sicut consecraverat, similiter investiret episcopum. Rediens vero securus
in omnibus, totam suis legationibus evertit Italiam, alios re alios spe benivolos faciens,
donec suum electum fere omnes laudavere suscipiendum. Tali fultus remigio veniens
1026. Chuonradus Italiam, ab eo ut moris est coronatur in regno; deinde Romam duce com-
1027. migrat eodem. In cuius adventu factus est[c] ingens Romae conventus diversarum undi-
que gentium, episcoporum quoque ac saecularium principum, praesidente domno papa
Iohanne.

Mar. 26. 3. Imminente itaque paschali solempnitate, cum rex Chuonradus in basilica aposto-
lorum ad culmen imperii apostolica foret consecratione sublimandus, Heribertus Ravennas
archiepiscopus temerarie dexteram regis invasit ac tenuit, faciens quod Mediolanensi iure
competebat antistiti[d]. Quod cum omnium displiceret in occulis, commonebant eum prae-
sules ceteri, quatenus a non suo desisteret. Nichilominus ille pertinaciter tenebat. Heri-
bertus[e] vero Mediolanensis antistes, ne in die festo tumultus fieret in populo, sapienter
multum popularem declinavit tumultum, cunctos suos adversari volentes ab omni contra-
dictione cohercens.

4. Rex igitur tumultuantium strepitu attonitus, cognita tandem rei veritate, gradum figens taliter est contionatus: *Certum est quidem, reverendi patres, quia sicut privilegium est apostolicae sedis consecratio imperialis, ita Ambrosianae sedis privilegium est electio et consecratio regalis. Unde ratum videtur, ut manus quae benedicit et prius coronam imponit regni, si praesens affuerit, repraesentet regem ad imperium promovendum sancto Petro et eius vicario; quatenus Ambrosiano testimonio iure possit imperare, qui Ambrosiana consecratione didicit et coepit regnare.* Cumque haec regis omnibus placeret sententia, dexteram Ravennati auferens, Ambrosianum iubet accersiri pontificem. Qui praedicta vitandi tumultus causa, venire distulit.

5. Igitur consulente domno apostolico et universis episcopis, dexteram dedit Arde-
rico Vercellensi episcopo illius suffraganeo, ut pater in filio, magister videretur in disci-
pulo. Qui in[f] imperiali consecratione vicem Mediolanensis archiepiscopi pleniter tenuit[g].
Apr. 6. Post dies aliquot indicta est synodus Romae auctoritate apostolica, in qua constitutum
est, ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullo modo in aeternum se Mediola-
nensi praeferat antistiti; et si forte praesumpserit, canonicae legi[h] subiaceat. Insuper
placuit omnibus, super[i] hac re conscribi thomum in sempiternum testimonium; de quo
70 pauca de pluribus ista decerpsimus[70].

a) comparium 3. 5*. B. b) conradum 3a. 5*. B. c) *deest* B. d) antisti 1. e) henricus B 1. *at non* B 2*. f) *deest* B. g) tenuit plene B. h) l. s. r. p. o. s. h. re *desunt* 1. i) in 3. 5*. B 2*.

69) Constantiae ei in pentecoste occurrit; Wippo V. Conradi. 70) hic *tomus* conservatus videtur in iis quae hic subiicimus ex „Novo Beroldo“ rev. capituli metropolitani Mediolanensis intra a. 1265—1269. exarato; ubi ita leguntur: *Commemoratio superbie Ravennatis archiepiscopi, quomodo se Mediolanensi archiepiscopo Rome superbe preferre presumpsit, et qualiter inde victus subcubuit et confusus abiit, ad gloriam et laudem Dei, superbos humiliantis et humiles exaltantis.* „Anno 1027. post divinitus assumptam mortalitatem, in tertio anno donni Iohannis pape universalis, factus est ingens conventus Rome diversarum gentium plurimorum episcoporum ac secularium principum, clericorum quoque et laicorum, Italie, Gallie et Germanie, 7. Kal. Martii (*l.* Apr.) in sancto die pasce, indictione 10a. Cum rex Chunradus anno regni eius 3o ad culmen imperii in basilica apostolorum apostolica consecratione esset sublimandus, humani generis inimicus, zizaniorum sator, tanti conventus gaudiis et iocunditatibus invidens fraudolenter et nimis cum discrimine, sicut suum est, menti Heriberti Ravennatis archiepiscopi sese ingessit et venenum sui livoris super eum sparsit, quo eum fastus superbie coegit, ut zelo humilitatis et iusticie spreto, preferre se presumeret Mediolanensi archiepiscopo. Et quia insolenter superior videri voluit, turpiter inferior apparuit. Omnibus s. ecclesie fidelibus notissimum est, quod Ambrosiana sedes post apostolicam primatum tenuit, tenet et tenebit, et s. Ambrosii vicarius in omnibus

6. Dum haec agerentur, Mediolanenses cum Ravennatibus altercabantur ad invicem. Igitur crescente iurgio, congressi sunt adversum sese[a] mutuo. Set praevalente impetu et fortitudine Mediolanensium, Ravennates terga dederunt, magna ex parte vulnerati; quos persecuti sunt adversarii usque ad hospicia, sarcinas et omnem diripientes suppellectilem. Ipse etiam Ravennas Heribertus vix aufugit[b], de manibus insequentium ereptus. Etenim postea illa omnis quievit controversia. Imperator vero[c] a Romanis rediens partibus, commoratus est in Italia, donec subegit si quos habuit adversarios, patrocinante in omnibus Heriberto; et siluit terra in conspectu eius. 1 Macc. 1,3

7. Contigit autem tunc temporis, Laudensem mori pontificem, cumque[d] archiepiscopus sua investitura, quemadmodum ab imperatore susceperat, alium subrogare decerneret, indignati Laudenses insolitam sui episcopatus constitutionem audacter despiciunt. Quorum parvipendens Heribertus audaciam, elegit Ambrosium de suorum numero cardinalium sacerdotem satis ydoneum. Cui primo tradens virgam et anulum, deinde ut moris fuerat

a) *deest* B2'. c. a. sunt m. B1. b) efugit B. *ubi deest* ereptus. c) Conradus *addit* B. d) Cum B

negotiis ab apostolico est secundus. Et vere; quia sicut Petrus primo Romam docuit, ita Barnabas eius coapostolus Mediolanii primo catholicam instituit fidem, et multo tempore ibi prefuit, et successorem suum unum et priorem ex discipulis Domini Anatelonem ordinavit. Hoc apostolico iure, sicut Romana sedes est prima, ita et Mediolanensis censenda est secunda. Set ut ad antiqui hostis sationem reddeamus, supradictus Ravennas ab eodem impulsus, cum rex Chunradus ad imperialem consecrationem esset ducendus, domno apostolico et populo in medio ecclesie expectante, ut moris est, nefario et temerario ausu regis dextram invasit ac inconsulte, immo et violenter tenuit; quod Mediolanensi archiepiscopo regibus ad imperium promovendis semper facere pertinuit. Cumque eius temeritas omnibus coepiscopis super modum displiceret, eundem increpantibus et commonentibus, ut ab hoc cessaret, spreta omnium sententia, precipiti effrenatione invaluit eius dementia. Domnus vero Heribertus s. Mediolanensis ecclesie venerabilis *(ita coniicio; venit codex)* archiepiscopus vir strenuus et modestus, immo et pacientissimus, ne forte in populo fieret tumultus, adversus eius diram insaniam opposuit sanctam temperantiam, a tante seditionis turbine humiliter declinavit, et coepiscopos et omnes suos, hanc temeritatem condempnantes et illi temerario in faciem resistere volentes, blanda persuasione admonuit, ut scandalum eius humiliando vitarent, ne in tanta plebe impetuosa sedicio cresceret, ne diabolus tocius erroris auctor bonum pacis raperet de proposito episcoporum, quod moribus decet inesse laicorum. Rex igitur nimia populorum circumdatus compressione, ac tumultuantibus et circumstrepentibus diversis rationibus non pleniter aput se totus, iam in templo (iam inlo *cod.*) apostolico invitus et tamquam nescius ductus gressum fixit, et mentis et corporis viribus resumptis, ita coram omnibus dixit: *Certum quidem et manifestum est, reverendi patres, quia sicut privilegium est apostolice sedis consecratio imperialis, ita et Ambrosiane sedis privilegium est electio et consecratio regalis. Unde ratum videtur, ut manus eius qui benedicit, unguit et prius coronam regni imponit, si presens adfuerit, ut regem representet sancto Petro et eius vicario sublimandum ad culmen imperii, et ut tante consecrationi verus testis non desit, Ambrosiano testimonio iure possit imperare, qui Ambrosiana consecratione prius didicit et cepit regnare.* Cumque hec regis sententia omnibus placeret, dexteram Ravennati tulit, et suis venerabilibus nuntiis, archiepiscopo videlicet et episcopis, domnum Heribertum archiepiscopum Mediolanensem accersivit, et ad fores ecclesie redeundo ei occurrere paratus fuit, ut pleniter ibi fieret quod deberet, et s. Ambrosius per suum vicarium sui honoris primatum teneret. Set innumera populorum compressione impediente, idem domnus Mediol. archiep. ire nequivit, et sapienter, immo patienter, quod factum fuerat .... Cuius admirabilem pacientiam et s. tolerantiam omnes unanimiter laudaverunt, et pari voto et communi consensu consulentes regi persuaserunt, ut ad efficacem observationem honoris s. Ambrosii et stabile fundamentum sui imperii, quod ibi iure debuit facere Heribertus Mediol. archiepiscopus, hoc faceret Hardericus Vercellensis episcopus et eius suffraganeus. Et satis iustum et competens visum est, ut vicarius s. Eusebii ibi vicem teneret vicarii s. Ambrosii, ut in discipulo magister audiretur et in filio pater honoraretur. Quorum conscilium regi Chunrado placuit et adquievit, Arderico Vercellensi dexteram dedit, qui imperiali consecratione vicem Mediolanensis archiepiscopi pleniter tenuit, et quod Ravennas temere invadere voluit, turpiter perdidit. Unde Mediolanensis ostensa pacientia laudatur, Ravennas vero effrenata insollentia infamis censetur. Facta imperiali consecratione in unum omnes convenere; cumque super hac re in longum protraherent sermonem, auctoritate apostolica synodo indicta 8. Id. Apr. in qua constitutum et confirmatum est primo a domno apostolico, deinde consentientibus omnibus venerabilibus patribus ad eandem synodum congregatis, ut in omnibus negotiis pontificalibus Ravennas nullomodo in eternum se Mediolanensi archiepiscopo preferat; et si forte presumpserit, canonice legi subiaceat, sicut merito debet, qui pacem ecclesie scindere non formidat. Ab omnibus dictum est *Fiat!* Et ne ulterius in s. ecclesia huiusmodi appareat divortium, placuit omnibus hoc scriptum fieri in testimonium. Acta et promulgata sunt hec apud urbem Romam, presidente ibi d. Iohanne pontifice summo universali papa, domno vero Chuonrado imperante, anno imperii eius 1º feliciter. BETHM.

consecravit episcopum. Quo peracto, cuncta Laudensium violenter aggreditur opida. Quibus subactis potestative, tamdem pervenit ad urbem, suum secum deducens pontificem. Quam undique obsidione circumdans, perseveranter opugnat. Cumque cives viderent se frustra[a] resistere, proposita pacis[b] conventione, demum in commune deliberant suscipiendum episcopum. Ante portam namque civitatis facta sunt palam iuramenta promissae fidelitatis; et sic iam dictus receptus est episcopus, omnibus postea carus, doctrina scilicet et operatione praeclarus. Ab illo etenim tempore inter Mediolanenses atque Laudenses implacabile viguit odium, unde postea per multa annorum curricula praedas et incendia caedesque alternant innumeras. Mediolanenses quidem, multitudine divitiis ac brachii virtute confisi, frequenter illos bello aggrediuntur, obsidione circumsepiunt, agros et vineas ac suburbana cuncta demolientes. Laudenses vero exigui numero, sed truces animo, opibus angusti, viribus honusti, nunc suo nunc alieno se dampno defendunt. Quae si scriberentur per singula, plura fierent inde volumina.

1032. Sept. 6 8. Hiis denique diebus mortuo Burgundionum rege[71], proponit Chuonradus Burgun-
1034. diam invadere[72]. Ad quam invadendam Longobardorum iubet properare militiam. Ipse vero ex contigua sibi parte obstrusos[c] irrumpens aditus, municipia quaeque praeoccupat. E vicino autem Italiae cum optimatibus ceteris electi[d] duces incedunt scilicet praesul
73 Heribertus[73] et egregius marchio Bonifatius, duo lumina regni, explorantes accessus illos, quos reddunt meabiles praecisa saxa inexpugnabilis opidi Bardi[74]. Per hos ducentes Langobardorum exercitum, Iovii[e] montis[75] ardua iuga transcendunt; sicque vehementi irruptione terram ingredientes, ad caesarem usque perveniunt[f]. Cumque nequirent Burgundiones resistere, dedicionem accelerant, perpetua subiectionis condictione Chuonrado substrati. Et factum est, ut in magna gloria reverterentur omnes ad propria.

1033. Iun. 29. 9. Per idem tempus mense Iunio in die sanctorum Petri et Pauli fervente meridie eclypsis solis apparuit, tribus horis mundo inducens tenebras. Tempore post alio visa est noctu[g] luna colore fuscata sanguineo.

10. Multis igitur prosperatis[h] successibus praesul Heribertus immoderate paululum
76 dominabatur omnium, suum considerans, non aliorum animum[76]. Unde factum est, ut quidam urbis milites, vulgo valvassores nominati, clanculo[i] illius insidiarentur operibus, adversus ipsum assidue conspirantes. Comperta autem occasione cuiusdam potentis beneficio privati, subito proruunt in apertam rebellandi[k] audaciam, plures iam facti. Quod ubi innotuit praesuli, parat multis[l] consciliis obsistere illorum[m] insidiis. Ubi vero nil proficit, virtute superare contendit. Ac primo quidem bello victi atque pugnando vehementer attriti, exeuntes ab urbe discedunt moerentes. Quibus mox subveniunt Marciani
77 ac Seprienses[77], pluresque regni commilitones, simul mori simulque parati vivere, praecipue Laudenses, recentis iniuriae memores.

1035. 11. Archiepiscopus autem collecto undecumque potuit agmine, non tamen absque suis fidelibus, nititur insequi et universos opprimere. Cumque reniti praesumerent, conveniunt in campo qui dicebatur Malus[78] ab aevo; recteque[n] malus, quoniam humano fuerat cruore rigandus. Ibi commisso campestri certamine, facta est strages magna interfectorum partis utriusque. Inter quos dum incederet medius, iam dictus Astensis
79 configitur episcopus[79], pars denique maxima belli. Cuius interitus certaminis factus est terminus[o]. Hic amisso tanto fratre confusus, illi autem occiso tanto hoste securi, recedentes[p] a pugna diverterunt ad propria.

a) viderunt se fustra B 1. b) *deest* B. c) contingua s. p. obtrusos B. d) c. velut d. i. presul enim H. B. e) iovi B 1. iovis B 2*. f) Conradum *addit* B. g) nocte B 1. h) prosperatus 3. i) latenter B. k) prorumpunt in a. rebelli B 1. 2*. (*hic* rebelles 1.) l) prius B. m) eorum o. i. *Mur.* n) et recte *Mur.* o) Inter quos iam d. Oldericus A. episcopus tello confossus occubuit. cuius i. belli mox f. e. t. B. p) discedentes B. *ubi deest* a pugna.

71) Rodulfo III. 72) sc. altera vice. Sed Arnulfus utramque expeditionem confudit, quod iam Socii Palatini animadverterunt. 73) postquam domi testamentum condidit, m. Martio 1034; v. Giulini III, 246. 74) Bard castellum ad Doriam Balteam, viam defendens regiam ab Aosta Eporediam ducentem. BETHM. 75) Mons maior S. Bernardi. PAL. 76) *qui omne regnum Italicum ad suum disponebat nutum.* Heinr. III. in carta a. 1047. ap. Murat. Ant. VI, 218. 77) milites scil. comitatuum Mediolanensi a septentrione vicinorum, Sepriensis et Martisamnensis. 78) prope Mottam, qui est inter Mediolanum et Laudem locus. SIGON. 79) 1035. Herim. Aug.

12. Igitur imminente tanto discrimine, providit archiepiscopus vocare suum a Germania caesarem, sperans illum futurum auxiliatorem. 1036. Veniens autem Veronam imperator, Dec. indeque Mediolanum, honorabiliter die primo suscipitur; in crastinum tumultuante ac 1037. vociferante in eum populo, graviter offenditur. Audierant enim, regem Laudensi iure defraudasse Heribertum. Quod augustus[a] dissimulans, Papiam adiit. Ubi cum generale statuisset colloquium, concinnato dolo cepit ac tenuit archiepiscopum, Aquilegensi tradens patriarchae[80] custodiendum. Ecce Mediolanensis attonita inhorruit civitas, proprio viduata pastore dolens ac gemens a puero usque ad senem. O quae Domino preces, quantae funduntur et lacrimae! Cumque proclamarent assidue clerus populus[b] atque miles, facta est de absolutione conventio, datis obsididibus augusto. Quibus receptis, nichilominus tenuit, tractans perpetuo dampnare illum exilio. Quin etiam tres alios una die[81] comprendit 81 episcopos, Vercellensem[82], Placentinum[83] et Cremonensem[84]. Archiepiscopus vero post menses duos fugam arripuit[85], cui venienti tota occurrit civitas ita ylaris, ut servus domino, mulier non cederet[c] viro prae gaudio cursitantes. Ecce vespertinus urbis fletus Ps. 29, 6. subito conversus est in matutinam laetitiam.

13. Videns autem se Chuonradus delusum, suum et rei publicae palam Heribertum denunciat inimicum. Igitur exiit edictum a caesare augusto, ut cuncta suae potestatis regna ad[d] Mediolanum concurrerent impugnandum. Factum est autem ut omnis Italia, universa Germania, convenirent simul ab angulo usque ad angulum. Ac primo quidem impetu quoddam firmum aggreditur municipium nomine[e] Landrianum[86]. Quod oppugnans[f] in modico demolitur. Inde[g] applicuit Mediolanum, tertio ab urbe miliario fixis Mai. tentoriis castra metatus. Mediolanenses autem prompti resistere, quaeque proxima civitatis muniunt loca. E quibus electi iuvenes armis compti, bellis edocti, volantes equis, proludunt telis, caesarianis[h] insultando militibus, et gyrantes castra clipeo minantur, et asta proximos quosque caedentes. Cumque per dies aliquot haec exercerent proludia[i], factum est in die sancto dominicae ascensionis, caesariani omnes suo cum caesare Mai 19. castris erumpunt, Teutones in dextro, Itali in sinistro bella cientes. Civibus vero occurrentibus ex adverso, ingravatum est undique bellum, diversis in diversa pugnantibus. In prima fronte nobilis quidam Theutonicus statura procerus, et Wido Italicus marchio signifer regius, inter media tela confixi sunt. Quibus cadentibus multisque aliis in proprio cruore iacentibus, paulatim belli tepescit amor. Demum caesariani collecto agmine ad castra commigrant. Urbani quoque relictis campis propria tecta requirunt.

14. Igitur recedens ab urbe caesar, iubet cuncta in circuitu prope longeque vastari loca. Cumque flammis universa consumeret, crebris fulminum ictibus[k] et grandinea tempestate correptus, a coepto desistens recessit moerens. Quin etiam Bertaldus, regius a secretis, cuius cuncta fiebant consilio, insanae mox mentis efficitur. De quo cum rex Cap. 14. leniri debuerat, magis intumuit, in tantum ut Heribertum adiudicaret propria dignitate privandum. Stabilita igitur deliberatione, praesulatum tradidit Ambrosio Mediolanensis ecclesiae cardinali presbitero suoque capellano, etsi videntibus, non tamen volentibus episcopis. Quo Heribertus audito, de rege similiter tractat[l] honore privando. Secreta igitur legatione suggerit Oddoni potenti Franchorum comiti[87], ut se favente arripiat 87 regnum Italiae. Qui[m] nil moratus, utpote regnandi avidus, primo quidem aliquas Alamanniae partes violenter invadit. Hunc impugnans viriliter dux Gotefredus, vehementi facta congressione in momento prostravit, eiusque[n] capud avulsum humeris fertur augusto Nov. 15. in Italiam direxisse. De cetero imperator annuam Mediolani vastationem universos regni primates iurare praecipiens, obstinato animo repatriavit in Sueviam, aeger pedibus et cunctis debilis artubus.

15. Interea Pseudoambrosius palam gerens virgam et anulum, ut lupus in abdito

a) conradus B. b) c. ac p. B. c) *ita Mur.* crederet 1: 3a. 5*. *Loco* Archiepiscopus vero — cursitantes *haec habet* B. Preterea beatus Ambrosius ecclesie sue precibus exoratus, promeruit a Domino, suum liberare vicarium, ignorantibus cunctis et ipso cesare. d) *deest* B 1. e) nomen B 1. *at non* B 2*. f) impugnans B. g) unde vel inde B h) cesarinis 1. i) preludia 3. k) iactibus B. l) tractavit B. m) quo B 1. *at non* B 2*. n) cuiusque 1.

80) Popponi. 81) sed aliquanto postea, quum Heriberto coniuncti legatos ad Odonem direxissent, teste Ann. Sax. a. 1037. 82) Ardericum. 83) Petrum, ut videtur. 84) Hubaldum. 85) v. quae de ea ipse narrat in docum. a. 1040. cui Ardericus ep. Vercell. subscripsit. Campi Piac. I. p. 507. Ugh. IV, 103. 86) a Laude non multum abest ad occidentem. 87) Campanensi.

clam insidiabatur omnibus modis Heriberto, multis multa cottidie iurando pollicitus clericis atque laicis, in urbe et extra factione concepta. Ubi autem fidelium dignitas perfidorum sensit insidias, deprehensos in crimine puniunt in personis et propriis facultatibus; et sic praevalente Heriberti potentia, evanuit omnis illa fraudolenta praesumptio.

1039. 16. Per idem tempus factum est, ut cuncti principes regni simul undique convenirent ad devastandos, sicut regi promiserant, Mediolanensium fines. Praevidens[a] autem archiepiscopus futuram oppressionem, iubet ilico convenire ad urbem omnes Ambrosianae parochiae incolas armis instructos, a rustico usque ad militem, ab inope usque ad divitem, ut in tanta cohorte patriam tueretur ab hoste. Signum autem quod dimicaturos debebat suos[b] praecedere, tale constituit. Procera trabs instar mali navis robusto confixa plaustro erigitur in sublime, aureum gestans in cacumine pomum cum pendentibus duobus veli candidissimi[c] limbis[d]; ad medium veneranda crux depicta Salvatoris ymagine extensis late brachiis superspectabat circumfusa agmina, ut qualiscumque foret belli eventus, hoc
88 signo confortarentur inspecto[88]. Essetque gravis[e] inter urbem regnumque conflictus, nisi novus de morte caesaris rumor concuteret animos hostium, adeo ut solutis[f] castris certatim resurgerent ita cumfuse, ut colliderentur ad invicem. Inter quos Parmensis corruens signifer turpiter occubuit.

1039. Iun. 4. 17. Defuncto autem Chuonrado Heinricus adolescens eius filius, rex vivente patre creatus, augustus ab omnibus appellatur; vir rei publicae gerendae satis ydoneus, qui paterni animi non imitatus affectum, suorum consultu fidelium cum archiepiscopo pacis
1040. foedera stabilivit, ab illo deinde fideliter honoratus[89].

18. Pacatis igitur rebus omnibus, intestinum iurgium bellumque civile succedit, adeo execrandum et lacrimabile, ut praeter[g] innumeras bellorum clades immutatus sit status urbis et ecclesiae. Verissime enim otio civiles nutriuntur discordiae, et saepe velut ex
Ps. 72, 7. adipe prodit iniquitas. Nullis itaque exterius adversantibus, in semetipsos exercent odia cives. Factum est autem, ut privato inter se iurgio plebeius quidam graviter caederetur a milite. Unde plebs dedignanter commota, repente adversum milites in arma consurgit; ipsi autem velut incauti iuxta posse resistunt. Inde fomes pululat odiorum, et partium fiunt iuramenta quamplurima. Lanzo quidam[h] ingenuus civitatis miles[90] plebeiae turbae favebat instantius, cuius fota iuvamine plurimum convalescebat. Hoc indignata cetera nobilitas, partim tamen suorum amore fidelium, militibus sese consociat. Eodemque[i] tempore multa sompnia multaque narrantur in urbe prodigia. Cumque civitas tali penderet in dubio, repentinus auditur in ea clamor modica occasione conceptus. Fit ingens concursus omnium; atrox[k] pugna committitur per plateas et angulos; diu certatur utrimque tectis et culminibus. Demum militum paucitas multitudine circumventa plebeia, undique flammis urgetur et ferro. Unde factum est, ut cum natis et uxoribus propria tecta irati desererent. Quorum ut consuleret rebus archiepiscopus, paucis interiectis
91 diebus ab urbe discessit et ipse[91]. Quibus etiam statim fiunt auxilio Marciani cum Sepriensibus.

19. Tali igitur confortati suffragio, consulte provident sex propinqua urbi munire praesidia, in quibus cum omni cohabitantes familia, firmissimam circumquaque obsidionem constituunt, die noctuque caede crassantes. Sex enim exeuntes ab opidis, totidem

a) providens B1. *at non* B2*. b) s. d. 3. c) c. v. 3. d) lintheis B. e) *deest* B. f) ita 3. 5*. solutus 1. *Horum omnium loco* B *haec habet:* animos audientium. Percepta quippe rei veritate intenta bello acies libenter quievit utraque, redeuntibus in sua cunctis. Defuncto a. C. *etc.* g) propter B1. *ex corr.* h) quidem B1. *at non* B2*. i) Eo deinde B. k) mox B.

88) Bello aptavit Heribertus, quod iam diu extiterat alias, ut in monasterio Novaliciensi, cf. Chron. Novalic. II, 10. Ceterum carroccium semper peditum tantum insigne fuisse, non equitum, Ricottus probavit in libro egregio Storia delle compagnie d'Aventura. BETHM. 89) v. Ann. Sax. a. 1040. 90) *Waldo qui et Lanzo, notarius et iudex sacri palatii* commemoratur in carta a. 1029. Giulini III, 516; 1034 scripsit testamentum Ariberti, ubi Giul. III, 267. causas affert cur hunc a Lanzone ab Arnulfo commemorato non diversum existimet; 1035 cum misso imperatoris sententiam profert, Giul. III, 517; Apr. 1042 tabulis Ariberti subscripsit, sed a. 1044 desideratur. Sed m. Nov. 1045 iudicio Azonis marchionis interfuit (Murat. Ant. IV, 9.); Oct. 1046. cum Arioaldo misso sententiam tulit, Giul. III, 527; Feb. 1057 conventionem Widonis archiep. cum Odone ep. Novar. confecit, Mon. Hist. Pat. Chart. p. 586. Notarii munere etiam Landulfus non minore loco natus fungebatur, ut mox videbimus. 91) postquam Apr. 1042. Mediolani tabulas dedit, quibus Lanzo subscripsit, ap. Giulini III, 525.

oppugnant urbem assidue partibus. Nec minus civilis turba saepe portis[92] erumpens, 92 nunc se pugnando defendit, nunc illos ultro aggredi furibunda contendit. Rara namque transit absque sanguine dies. Cumque triennio partes sic bacharentur, utraeque vicissitudine quadam quid contra se invicem possent frequenter expertae, veniunt ab augusto legati, treguam inviolabilem indicentes[93]; quam totius regni virtute et conscilio iureiu- 93 rando confirmant.

20. Eodem tempore archiepiscopus Modoetiae degens, graviter infirmatur; cumque aegrotaret ad mortem, disposita domo ac bonis omnibus[94], defferri se iubet ad urbem. 1044. Ubi cum aliquantis langueret diebus, vitae praesenti subtrahitur. Sepultus est autem ad 1045. Ian. 16. Sanctum Dionisium[95], ubi elegans fundaverat ipse monasterium. Providit etiam vivens universis ecclesiae ordinibus, plures conferens facultates ad praesentium futurorumque subsidia.

21. Huius in diebus cuidam Genuensis urbis incolae revelatae sunt Iohannis archiepiscopi sacrosanctae reliquiae. De eo quum sufficienter sit dictum, cesset amodo noster ab illo stilus, cote iam tertia subtiliter acuendus.

INCIPIT LIBER TERTIUS[a].

1. Memini dixisse me nuper[b] propter civile iurgium mutatum urbis et ecclesiae statum. Utrum vero in melius an deterius[c], dicere non opportuit, cum facta collatione praeteritorum ad praesentia, facilis fiet inde cognitio. Atque utinam nescirem. Quae tamen omnia melius scribendo patebunt.

2. Defuncto autem Heriberto, varie tractatur a multis de restituendo pontifice. Hein- 1045. Iul. 18. ricus vero[d] augustus iamdictum habens prae occulis Mediolanense discidium, neglecto nobili ac sapienti primi ordinis clero, idiotam et a rure venientem[97] elegit antistitem, cui nomen fuerat Wido[e]. Revera sustulit eum de gregibus ovium, et depost foetantes accepit Ps. 77, 70. eum. Huic facto repugnant parum Mediolanenses, sive timore regio seu inter se odio, partim avaritia, quae, ut sapiens ait quidam agiografus, omne malum primo invexit Italiae. Et exinde omnia vertuntur in peius. Factum est autem postea, ut in sese conversi unusquisque alter alterum[f] conveniret, suum conferendo obprobrium, necnon civitatis incommodum. Demum post multa conscilia mediis sacrosanctis euangeliis coniungunt foedera pacis, facientes quidem amnestiam, idest abolitionem malorum, quam Athenienses primi fecisse, et sic vocasse leguntur Horosio teste[g]. II, 17.

3. Tempore illo caesar Heinricus Italiam veniens, celebrato Papiae synodali concilio, 1046. Oct. 25. Romam tendit, cui papa[98] obviavit Placentiae, vivente altero ac concedente[99] intronizatus. Facto autem Romae[1] generali conventu praesulum, visum est regi et episcopis omnibus, 1

a) ystoriarum Arnulfi. Illud quod restat, iam lectio tertia prestat. *addunt* 2. B 1. *at non* B 2*. b) me n. d. B. c) in d. 3. d) H. v. filius Conradi a. i. h. p. o. desidium M. B 1. B 2*. *qui* dissidium *habet* e) Guido B *const.* f) a. ad a. B. g) H. t. *desunt* B.

92) sc. 6 portae maiores erant, a quibus et civitatis et militiae divisiones *portae* dictae sunt: Romana, Ticinensis, Vercellina, Comacina, Nova, et Orientalis s. Renza. Giul. III, 372. 93) a. 1043. m. Apr. et Iun. Adalgerius cancellarius et missus regis Comi et Astae placita habuit, et Ariberto praesente Papiae, v. Giul. III, 373—376. Mon. Hist. Pat. Chart. p. 552. Postea rex Augustae primis anni 1045. mensibus *Langobardorum conventum habuit, et cum iisdem illius regni ordinationem disposuit.* Ann. Altah. 1045. Ibi tunc 8. Kal. Mart. monachis S. Dionysii praeceptum confirmationis concessit. Puricell. SS. Mart. p. 489. 94) Tabulas edidit Puricellus Mon. Ambr. p. 414. Giulini IX, 36. d. Dec. 1044. *Actum suprascr. loco Modoecia.* 95) ubi epitaphium eius adhuc vidit Giulini ediditque III, 391. his verbis:

Hic iaceo pulvis cui quondam claruit orbis.
Tunc Heribertus eram nimioque decore vigebam.
Officio placidi fungebar praesulis archi,
Nunc tumulor servus servorum Christe tuorum.
Pro meritis horum tibi digne complacitorum
Sanguine quaeso tuo mihi tu miserere redempto.
Huc veniens lector sibi dic ignosce Redemptor
Et vivens vita requiescat semper in ista.

Obiit anno dominicae incarnationis millesimo quadragesimo quinto decima sexta die mensis Ianuarii indictione decima tertia. 97) i. e. nec litteris sacris eruditum, nec clero urbano adscriptum. Valvassorium de Velate auctores eum posteriores appellant, quod verum esse potest, nam Arnulfo milites minores non sunt nobiles; v. infra c. 10. et praef. p. 1. Widonis *consanguinitatis affines* commemorantur c. 21, *progenies* c. 20. 98) Gregorius VI. 99) Benedicto IX. 1) imo Sutrii; sed Suidger Romae electus est.

papam ipsum iniuste tenere cathedram. Quo statim abiecto, unum ex Teutonibus prae-
sulem illius loco substituit, quem mutato nomine Clementem vocavit; a quo etiam coro-
nam suscepit imperii.
1048. 4. Tertius ab eo sanctus claruit Leo, cuius industria Romanae status reparatur eccle-
siae. Qui geminam in Italia synodum devotissime celebravit, Papiae scilicet[2] atque Man-
1053. tuae[3], absente caesare. Cui cum misericorditer displiceret oppressio illa vehemens, qua
impiissimi Normanni miseram affligunt Apuliam, praedicatione mixta precibus temptat
Iun. 18. illos a tantis revocare flagitiis. Cumque nichil proficeret, armis aggreditur ipsam com-
Ps. 35, 7. pescere feritatem, licet illi adversus belli fuerit exitus. Iudicia enim Dei abyssus multa.
5. His diebus marchio Bonifacius[a], dum nemus transiret opacum, insidiis ex obliquo
latentibus venenato figitur iaculo. Heu senex ac plenus dierum maturam mortem exiguo
praeoccupavit.
1 6. Illo autem tempore placitatur imperator in pratis Roncaliae[4]. Discussis vero
querelis pluribus, legaliter multa examinat. Ubi marchionem Adelbertum, de quo nimia
fuerat proclamatio, cum aliis flagitiosis captum ferreis iubet vinciri nexibus; equidem
digne satis. Deinde diebus multis modo cum Ungris, modo cum Leuticiis pro tempore
confligebat. De quibus omnibus nobiliter triumphavit, victos tributo coartans. Cuius unum
insigne tropheum aurata indicat lancea, Ungrorum regi violenter extorta[5] et Romae in
1056. apostolorum templo suspensa[6]. Qui cum insigni floreret imperio, carus omnibus migra-
Oct. 5. vit a saeculo, relinquens sui nominis puerum, augustae Agnetis materno gremio confo-
vendum.
7. Huius regnante infantia, Papienses ab eo ut moris est datum aspernantur auda-
7 cter episcopum[7]; nec regiae institutioni nec apostolicae deferentes factae consecrationi,
usque ad obitum spreti perseverando pontificis.
1059. 8. His itaque diebus inter ipsos et Mediolanenses de causis civilibus emergit discen-
sio[8]. Fuerat enim civitas utraque populosa, et super regni ceteras inclita. Verumtamen
in notitia[b] omnium praestabat Mediolanum. Cumque essent contiguae, pudebat alteram
alteri cedere. Inde erat, quod sibi rependebant ad invicem caedes praedas et incendia
nec non et latrocinia. Factum est autem ut Papienses, dum inferiores essent, conductis
aliunde pretio legionibus ad devastandos Mediolanensium fines accederent, Mediolanenses
vero confoederatis sibi Laudensibus in illos insurgerent, licet pars eorum non minima
1061. archiepiscopo duce aliis dimicaret in partibus[c]. Conveniunt utraeque in campis acies
Mai. 23. ordinatis agminibus, vexilla in sublime ferentes. Fit vehemens partium in se[d] concursus,
bachantur certando diutius, divertunt tandem Papienses a bello, adversariis insequentibus
illos a tergo. Quibus mox viriliter succurrit conducta extraneorum legio, licet paulo post
cesserit relicto Mediolanensibus campo[e]. Fit strages immensa nobilium equitum, et dua-
rum urbium lacrimabile detrimentum. Implevit denique dies illa veteris idioma vocabuli;
9 dicebatur enim antiquitus campus in quo conflixerant Mortuus[f, 9].
9. Per idem tempus ad instar Papiensium Astenses quoque datum sibi reprobaverunt
episcopum; sed prudentia comitissae Adeleidae, militaris admodum dominae[g], post longi
temporis conflictus incensa tandem urbe, contempto altero quem elegerant, priorem suscipiunt.
10. Hac eadem tempestate horror nimius Ambrosianum invasit clerum, insurgente
Rom. 3, 23. populo noviter in eum, ingruentibus utrimque peccatis. Omnes enim peccaverunt, et egent
gloria Dei. Verum talis hic horror mutata cum aspiratione littera multorum concepit
errorem. Cuius initium et seriem, cum res nostris adhuc versetur in occulis, prout pos-
sumus ennaremus. Finem ipse provideat, qui cum sit alpha et omega, mirabiliter cuncta
dispensat. Quidam igitur ex decomanis[h] diaconus nomine Arialdus, penes Widonem anti-

a) Montisferrati *addunt* 3. 5*. *et in margine manu alia* 1. *In* B 1. *illud legi, error est sociorum Palatinorum; nec in* B 2*. *habetur.* b) innocentia B. c) i. p. *desunt* B. d) sese B. *Mur.* e) l. p. p. c. r. M. c. *desunt* B. f) mortui B. g) duc. 1. ducis 3a. 5*. h) decumanis B.

2) 1049. m. Maio. 3) 1053. Febr. 4) 1055. Mai. 5, teste carta in Mur. Ant. III, 645. Sed incertum manet, num alius placiti ibi habiti Arnulfus meminerit. De Adelberto illo nihil constat. 5) cf. Ann. Leod. 1043. Altah. 1045. 6) ante confessionem b. Petri, Bonizo p. 801, postea super portam Guidoneam, teste Ciampino de sacris aedif. c. 4. sect. 10. 7) Adalricum, cui Henricum Papienses opposuerunt, sec. Robolini, Storia di Pavia II, 54. 8) Bertholdi Ann. 1059. 9) nomen vico mansit, inter Mediol. et Papiam sito. Diem indicat Kalend. in Mur. SS. I^b. p. 235; cf. Giul. IV, 48—58.

stitem multis fotus deliciis multisque cumulatus honoribus, dum litterarum vacaret studio, severissimus est divinae legis[a] factus interpres, dura exercens in clericos solos iudicia. 1056. Qui cum modicae foret auctoritatis, humiliter utpote natus[10], praevidit aplicare sibi Landulfum, quasi generosiorem et ad hoc ydoneum, familiaris eius factus assecla. Landulfus vero cum esset expeditioris linguae ac vocis, nimiusque favoris amator, repente dux verbi efficitur, usurpato sibi contra morem ecclesiae praedicationis offitio. Hic cum nullis esset ecclesiasticis gradibus alteratus[11], grave iugum sacratorum imponebat cervicibus, cum 11 Christi iugum suave et eius leve sit honus.

11. Igitur inter alia quae cottidie plebis auribus inculcabat, die una taliter concionatur in populo: *Carissimi seniores, conceptum in corde sermonem ultra retinere non valeo. Nolite, domini mei, nolite adolescentis et imperiti verba contempnere; revelat enim saepe Deus minori, quod denegat maiori. Dicite mihi, creditis in Deum trinum et unum?* Respondent omnes: *Credimus.* Et adiecit: *Munite frontes signo crucis.* Et factum est. Post haec ait: *Condelector vestrae devotioni, compatior tamen imminenti magnae perditioni. Multis enim retro temporibus non est agnitus hac in urbe Salvator. Diu est quod erratis, cum nulla sint vobis vestigia veritatis. Pro luce palpatis tenebras, caeci omnes effecti, quoniam caeci sunt duces vestri. Sed numquid potest caecus caecum ducere? Nonne ambo in foveam cadunt? Abundant enim stupra multimoda, haeresis quoque illa symoniaca*[12] *in sacerdotibus et levitis, ac reliquis sacrorum ministris, qui cum nicholaytae sint et symoniaci, merito debent abici. A quibus, si salutem a Salvatore speratis, deinceps omnino cavete, nulla eorum venerantes officia, quorum sacrificia idem est ac si canina sint stercora, eorumque basylicae iumentorum praesepia. Quamobrem ipsis amodo reprobatis, bona eorum omnia publicentur; sit facultas omnibus universa diripiendi, ubi fuerint in urbe vel extra. Nam et ego plectenda plura commisi; sed quod peius omnium fuit, indignis usque modo communicando Regem coelorum offendi. Nunc autem propicia divinitate ago poenitentiam, talia provisurus in posterum. Igitur imitatores mei estote, carissimi, et ita ambulate, sicut habetis formam nostram.*

12. His ita decursis, et pluribus aliis quae humana non capit memoria, populus semper avidus novorum in nimium zelum excitatur adversus clerum, aliis se deferre Deo putantibus, aliis avaritiae lucris inhiantibus. Ad haec[b] Landulfus idem simul cum complice Arialdo per dies multos multorum incitat animos, gratia favoralis aurae nova semper et inaudita concionando proponens, prout noverat vulgi morem. Ad cuius compescendam temeritatem maiores ecclesiae saepe conveniunt, sacras illi scripturas et sanctiones opponentes canonicas[c]. Quae despiciens omnia, nichilominus instat. Imo die una solempni ad ecclesiam veniens cum turbis a foro, psallentes omnes violenter proiecit a choro[13], insequens per angulos et diversoria. Deinde providit[d] callide scribi phytacium[e] 13

a) d. honoribus l. B 1. *neque vero* B 2*. b) hoc B. c) o. ac canones B. d) providet 3. 5*. B. e) pytatium B.

10) Andreas biographus eius Bezonem et Bezam parentes eius satis nobiles fuisse tradit c. 1. 6. Landulfo tamen humiliores c. 9. Scil. *ex equestri prosapia* erant, teste Bonizone de persec. eccles. p. 805. Postea gens Alciatorum eos sibi vindicavit. Cf. Land. III, 5. Giul. IV, 10. In relatione Petri Damiani commemoratur *Arialdus dictus diaconus de capella Mediolanensis archiepiscopi.* Praedicare coepit Andrea c. 33. teste decimo ante mortem anno; Varisii primo, deinde Mediolani. Ep. Syri ad Andream, c. 36. vitae Arialdi. 11) Nam Landulfo III, 5. teste de notariis erat, itaque nondum subdiaconus, qui ordinum eccl. ultimus est. Ita Wido loquitur in statuto a. 1067: *Perniciosa negotiatio huiusmodi quae in hac sancta ecclesia consuetudinaliter obtinebat, ut quisquis ad clericales ordines provehendus accederet, de subdiaconatu quidem* 12 *nummos, de diaconatu vero* 18, *postremo de presbyterato suscipiendo* 24 *quasi per praefixam conditionis regulam daret.* Cf. Alex. II. ap. Mansi Conc. XIX. 977. Clericum fuisse ex ipsis Arnulfi verbis c. 13. 16. apparet, sed praedicationis officium notario non competebat. Ceterum Landulfus, *Cotta* a posterioribus appellatus, erat *clericus de urbanis excellentibus tam ordine quam natione*, Andr. Vallumbr. c. 5. *senatorii generis* Petro Dam. Opusc. III, 42. frater Herlembaldi de quo v. infra c. 16. Anestasius qui et Amizo, f. Herlembaldi, miles sancti Ambrosii, c. a. 1015. ab Henrico imp. missus constitutus est, cum filio Herlembaldo. Hunc fratrum illorum avum fuisse, non sine causa existimat Giulini III, 75. 118. 12) de hac teste Andrea c. 11. post iter Romanum demum Arialdus verba fecit, *quam eatenus reticuerant.* Quo facto Guido *et pars maxima clericorum et militum, necnon et multi de populo minore nequam viri se cernentes dixere ad invicem: „Haec namque doctrina si ad profectum venerit, nobis nostrisque filiis profecto nullo modo vivere expedit. Quae enim est nostra vita, nisi ecclesiarum beneficia quae assidue a nobis venduntur et emuntur?“* 13) cf. Boniz. p. 805.

de castitate servanda, neglecto canone mundanis extortum[a] a legibus, in quo omnes sacri ordines Ambrosianae dyocesis inviti subscribunt, angariante ipso cum laycis[b]. Interim praedones civitatis praeter aedes aliquas in urbe dirutas lustrabant parochiam[c],
14 domos clericorum scrutantes, eorumque diripientes substantiam[14]. Clerus igitur multipliciter afflictus, legatione humili conquestus est primo comprovincialibus episcopis, deinde Romano pontifici. Praeerat tunc Romae Stephanus[15]; qui audita perpendens, populum quiescere et archiepiscopum super hac re synodum congregare apostolicis iubet apicibus. Qua fretus auctoritate Wido praesul diligenter studet coetum convocare pontificum, mandans Landulfo et Arialdo, rationabiliter interesse tractandis.

13. Factus est autem synodalis praesulum multorum conventus, in loco qui dicebatur
16 Fontanetum[16]. Ubi cum triduo spiritalibus vacarent[d] negociis, illorum praestolantes adventum, visum est omnibus, temeritatem tantam anathemate iusto fore mulctandam. Factumque est ita. Quae omnia floccipendens Landulfus, cum vereri debuerat, magis extollitur. Ex hinc conviciatur episcopis, praecipue metropolitano, furens solos saevit in clericos, arguens illos suae suorumque perditionis; laicos vero fovebat[e] ut fratres. Cumque foret simulandi et dissimulandi gnarus per omnia, pluribus dilectus, cuncta suum retorquebat ad libitum, factus ipse mirabile mundo spectaculum. Unde potestate accepta, commune indicit omnibus laicis iuramentum, quasi impugnanda proponens sacrorum ordinum stupra et venales consecrationes. Quod non multo post clericos etiam iurare compellit. Ab illo etenim tempore innumerabilis virorum ac mulierum caterva illum comitantur euntem, stantemque die noctuque custodiunt. Qui unanimes facti, ecclesias contempnunt et divina spernunt cum ministris officia, asserentes omnia symoniaca. Hos
17 tales cetera vulgaritas hyronice Patarinos[f] appellat[17]. Praeterea Romam proficiscitur Arialdus, apologeticas ferens litteras[18]. Ubi cum Ambrosianum accusaret clerum, affirmans omnes nicolaitas et symoniacos ac prorsus inobedientes Romanae ecclesiae, se autem cum Landulfo devotum et pro sola veritate certantem, Romanorum celeriter adeptus est gratiam. Qui cum principari appetant iure apostolico, videntur velle dominari omnium[g], et cuncta suae subdere ditioni, cum[h] doctor euangelicus suos doceat humilitatem apostolos
Luc. 22, 25. dicens: *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. Vos autem non sic; sed qui maior est in vobis, fiat sicut minor, et qui praecessor est, sicut minister.*

14. Turbinis igitur causa praefati, saepenumero veniunt Mediolanum a Roma legati, videlicet Hildeprandus ex monacho cardinalis archidiaconus, Petrus Hostiensis, Anselmus[i] Lucensis episcopi, et reliqui plures vice quisque sua[19]. Qui si in conveniendo po-
Gal. 1, 10. pulum diligenter attenderent dicentem apostolum: *Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem*, profecto sibi et clero opportune consulerent. Verumtamen Hostiensis

a) exortum B1. exorto B2*. b) lanceis B. c) parochias B. d) vacaret 1. 5*. vacassent *Puric. de sanctis p.* 183. e) favebat B1, *at non* B2*. f) paterinos B. g) omnibus 3a. B. h) *pro* cum — dicens B1. *habet:* longe aliter iubente euangelio apostolis eorumque sequacibus. Reges *etc. At* B2. Cum — minister *omittit, testibus* B2*. *et Puricello p.* 189. i) alselmus 1. H. episcopus et Anselmus de Badagio civis Mediolanensis, olim cardinalis ecclesie Ambrosiane, tunc vero Lucensis episcopus, et r. p. cum predictis Mediolanum missi sunt. B

14) cf. verba statuti a. 1067. *Illos autem omnes clericos et laicos, qui contra simoniacos et incontinentes clericos, ut per rectam fidem ne haec mala fierent operam darent, iuraverunt; et per hoc incendia, depraedationes, sanguinum effusiones, multasque iniustas violentias fecerunt; omnimodo prohibemus ne haec ulterius faciant.* Et Petri Dam. relationem: *Idipsum iusiurandum contra simoniacos et nicolaitas permaxima pars populi non modo civilis sed et suburbani iam dederat, quorum videlicet multitudo millenarium ut fertur numerum iam excedebat.* 15) 2. Aug. 1057 — 29. Mart. 1058. 16) oppidum in agro Novariensi eiusdem nominis adhuc subsistens. PAL. 17) *la Contrada de' Rivenduglioli di panni vecchi, detti da Noi Patari.* Giul. IV, 98. *paterinos i. e. pannosos*, Bonizo p. 805. 18) Andreas ubi connubia clericorum vi populi deleta fuisse retulit, c. 8. ita pergit: *Per idem tempus decrevere fideles Romam ad synodum Landulfum mittere, quoniam ut eos mendaciter eorum aemuli accusarent, illo pergebant.* Quo Placentiae vulnerato Arialdus Romam pervenit. Papa autem *post multam honorificentiam quam ipsi impendit, iussit a quibus sacerdotibus divina mysteria dehinc sumeret, et sub inevitabili iussu ei praecepit ad opus coeptum regredi, et tam diu in eo vehementer insistere, donec nefanda opera ... aut penitus deleret aut sanguinem . . . praeberet.* De synodo nihil habet. Sub Stephano IX. haec acta esse, Landulfus refert III, 11. et Bonizo p. 805. 19) Hildeprandum et Anselmum cum Arialdo Med. venisse refert Land. III, 13; episcopos a latere cum Hildeprando, qui inde in Galliam perrexerit, Bonizo p. 805.

ille Petrus[20], congregata tunc Mediolani Ambrosiana synodo, ut vidit clericorum nobilium 1059. ordinem, personarum statum cultumque vestium, perpendit etiam morum probitates ac dispertita singulis competenter officia, testatus est ad verum, nusquam[a] se talem vidisse clerum. Tamen in praesenti coetu, quia Romanus erat, archiepiscopo praesidere contendit. Unde subito factus est popularis in urbe tumultus[21], ut nisi cessisset illius humilitas, 21 quod suum erat, fecisset impetum[b], non quidem gratia Widonis, set Ambrosiani causa honoris. Praeterea cum perciperet quorumdam ex clero reatus, servata sibi super omnibus potestate, prout sibi complacuit culpas diiudicavit. Ut enim caveatur mendatium, non ex toto fuerant omnes ab obiectis immunes. Deinde rude constitutum, abolito veteri, Mediolanensi ecclesiae a se factis indidit litteris; cui archiepiscopus cum ordinariis, cogente ac vociferante populo, subscripsit invitus.

15. O insensati Mediolanenses, quis vos fascinavit? Heri clamastis unius sellae primatum, hodie confunditis totius ecclesiae statum, vere culicem liquantes et camelum glu- Matth. 23, 21 tientes. Nonne satius vester hoc procuraret episcopus[c]? Forte dicetis: *Veneranda est Roma in apostolo.* Est utique; set nec spernendum Mediolanum in Ambrosio. Certe certe non absque re scripta sunt haec in Romanis annalibus. Dicetur enim in posterum subiectum Romae Mediolanum. Ecce metropolitanus vester prae solito Romanam vocatur ad sinodum[22]. Abiit[d], sed contra vestros affectus prosper fit illi ad cuncta successus. Deci- 22 biliter equidem tractatur ab apostolico tunc Nicolao, cuius dextro potitus[e] est in praesenti synodo latere. Ad quem accusandum cum Arialdus ille delator assurgeret, protinus ex 1059. Apr. adverso stantes Astensis[23], Novariensis[24] et Taurinensis[25] ac reliqui suffraganei praesules, coram omni coetu falsidicum illum scripturarum auctoritate refellunt. Sicque confutatus ab omnibus, resedit in terra confusus. Proinde archiepiscopus cum promitteret domno papae deinceps obedientiam, accepto ab eo anulo apostolicae gratiae ac totius potestatis ecclesiasticae, rediit gloriosus in omnibus[f]. Interim dum haec fierent[26], Landulfus Romam 26 adire proponens[g], a Placentinis graviter caesus et vulneratus revertitur, ultra properare non valens. Post haec non cessat persequi gravius solito cum clero pontificem.

16. Cum vero placuit Altissimo, qui renes scrutatur et corda, ille qui alienam diu meditatus fuerat lassitudinem, inopinam subito doluit suam ipsius aegritudinem. Cumque langueret biennio pulmonis vicio, vocis privatur officio[27], ut in quo multos affecerat, in eo quoque deficeret, dicente scriptura: *Per quae quisque peccat, per haec et torquetur.* Sap. 11, 17. Sed ne mortuos accusare videamur, de illo penitus taceamus, cuius vitae mortisque ratio divino est relinquenda iudicio. Arialdus itaque tali destitutus collega, instigat Arlembaldum[h] assidue, defuncti fratris vicem suscipere[28]. Qui cum esset laycus, quasi[i] fraternae gratia pietatis opus sibi praesumpsit indebitum, Arialdi verbis adeo credulus, ut quos 1 Reg. 12, 11.

a) nunquam B. *omisso* se. b) impetus 3ª. B. c) epo 1. nonne sanctius v. h. procuravit e. B. d) R. vocatus ad synodum abiit B. e) positus 3. *Puric. p.* 205. f) redit in o. g. B. g) L. ad R. p. B. h) Herlembaldum B. *const.* i) *deest* B.

20) Nicolai II. cum Anselmo functus legatione, de qua amplam relationem postea scripsit ad Hildebrandum, editam ad h. l. a Sociis Palatinis, inter opera eius Vol. III. Opusc. 5, in Mansi Coll. Conc. XIX. p. 887. Cf. Boniz. p. 806. Apud Andream nulla horum mentio fit. 21) de eo v. Petrum l. l. Landulfus tunc in extremo discrimine positus vovit ut monachus fieret. Quod votum persolvere postea detrectantem Petrus Dam. reprehendit ep. quae inter opuscula eius legitur 42. 22) *Sed non longo post tempore congregavit Nicolaus synodum, in qua Guido Mediolanensis episcopus volens nolens sedisse cogentibus Paterinis cognoscitur, ducens secum cervicosos tauros, Longobardos episcopos.* Bonizo p. 806. 23) Giselinus teste Bonizone. 24) Otto. 25) Cunibertus. 26) i. e. Andrea teste, antequam prima vice Arialdus Romam venit; v. supra cap. 13. 27) Land. III, 29. Tempus certo definiri vix poterit; cf. Bonizonem p. 807. Alexandri II. epistolae ad Landulfum et Arialdum fragmentum servavit Ivo Decr. p. XII. cap. 24. Mansi Conc. XIX. p. 980. 28) Etiam Andreas c. 16. auctor est, Herlembaldum mortuo fratre ab Arialdo esse in societatem vocatum. Qui cum multis eremitis et monachis consiliatus, Romam denique perrexit: *ubi sub inevitabili imperio ab Alexandro papa* (ergo post medium a. 1061.) *et a cardinalibus ei praeceptum est redire, et Christi adversariis in defensione iustitiae usque ad proprii sanguinis effusionem viriliter cum beato Arialdo resistere. Cui etiam ex b. Petri parte mirificum vexillum dedere, ut quotiens haereticorum vesania ultra modum insaniret, illud in manu tenens eos reprimeret. Quod quam constanter per decem et octo fore annos* (at a. 1075. occisus est) *impleverit, nec lingua plene promere nec stylus meus exprimere est profecto idoneus. Erat enim nobilis Herlembaldus coram saeculo quasi dux in vestibus pretiosis et in equitibus ac armis, sed in abscondito coram Deo sicut eremita agrestis indutus erat laneis* etc.

Ioel 1, 4 frater flagellis ceciderat[a], ipse percutiat scorpionibus, et residuum locustae comedat bruchus, ad placitum, si quae[b] sunt clericorum peccata diiudicans. Dum ergo laicus iudicat, clericus tantum[c] vapulat.

17. Interea Arialdus inter plures alias quas induxerat in ecclesiam novitates, letanias illas quas Ambrosiani post ascensionem dominicam antiquitus devotissime celebrant[d], suis 29 praedicabat auditoribus execrandas[29]. Unde ipso instante triduo discidentibus inter se turbis, factus est in urbe conflictus. In quo Deo est operante fugatus et victus, caesis suis et interfectis aliquibus[30]. Cuius tamen consultu Arlembaldus praeter innumeras quas irrogaverat[e] clero iniurias, cum archiepiscopus defuncto abbate sancti Celsi alterum ex more provideret ordinandum, penitus interdicit[f] spreto illo, alterum iam consecratum[31] omnino contempnit, armans contra illum monachorum cum famulis conspirationem. Alium 32 vero a coenobio sancti Vincentii modo repellit eodem[32], symoniacae ordinationis arguens illos. Quid plura? cuncta simul usurpat ecclesiastica iura, expulso ab urbe pontifice, cuius fuerat a progenitoribus miles ipse. Mirabile prodigium, nec auditum neque visum a saeculo! Set mirabilius, quod Romanus[g] favet asscensus. Quod quidem multis probatur indiciis, cum saepenumero mittantur ei legationes et litterae apostolicis praenotatae sigillis[33]; quibus fatetur, se in suis gestis Romanis[h] obtemperare praeceptis. Qua velut auctoritate suffulta ipsa vulgalitas[i], symoniaca occasione divina execratur officia, cum quid sit inter dextram et sinistram, prorsus ignoret. Praeterea gloriatur[k] Arlembaldus idem, ab ipsa Roma[l] bellicum sancti Petri se accepisse vexillum contra omnes sibi adversantes. Quod appensum lanceae, homicidiorum videtur indicium; cum profecto nefas sit tale[m] aliquid suspicari de Petro, aut[n] aliud habuisse vexillum praeter quod datum est in Math. 16, 21 euangelio: *Qui vult post me venire*[o], *abneget semetipsum, et tollat crucem suam et sequatur me*, dicit Dominus. Fideliter, et ideo confidenter loquimur: cavenda est doctoribus Gal 1, 9 absolute prolata Pauli sententia: *Si quis vobis euangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit.* Haec enim dicentes non adversamur vobis, o seniores Romani, cum magister noster dicat Ambrosius: *Cupio in omnibus sequi Romanam*[p] *ecclesiam.* Vobiscum enim credimus, vobiscum cunctas haereses abdicamus; sed videtur nobis ratum, ut ius ecclesiasticum doctor exhibeat ecclesiasticus, non ydiota laycus.

1066. 18. His diebus, declinante iam vere, mensis unius spatio dirum sparsere iubar ar- Apr. Mai. dentes[q] in coelo cometae; frequentes quoque terraemotus mundo fuere, adeo ut die ipso 1067. Mart. 27 resurrectionis dominicae bis fieret, mane scilicet et vespere[34].

19. Praeerat tunc temporis Romae Alexander apostolicus, ex Mediolanensi clero eccle- 1061. siae Lucensis primo factus episcopus; cumque satis foret ydoneus, apostolicam deinde Oct. 1. Oct. 28. promeruit dignitatem, Alexander de Anselmo vocatus. Huic statim surrexit adversarius Cadalous[r] Parmensis episcopus, institutione regis ac matris augustae papa nuncupatus. 1062. Qui hostiliter Romam adiit, post multam interfectorum stragem usque ad muros Urbis Apr. 1063. Alexandri prosecutus exercitum. Tempore post alio, quorundam ex Urbe ope et consilio, Romam quam Novam perhibent ingressus, conscendit arcem Crescentii. Factis igitur in Urbe partibus, cottidie bellis bella succedunt. Ad ultimum post diuturnos variosque conflictus recessit moerens, confusus et victus, concessa Alexandro victoria. Ad quem de

a) occiderat B 1. b) qua B. c) clerus tamen B. d) celebrabant B. *Mur.* e) erogaverat B 1. f) a. more predecessorum p. o. p. interdixit B. g) Quod Anselmi, qui iam Alexander secundus (dicebatur *addit* B 2*. *et Puric.*) favet asensus B. h) papalibus temperare B. obtemperare *Puric.* i) *ita* 1. vulgaritas *rell.* k) gloriabatur 3 l) ab apostolico Alexandro B. m) *alia manus supplevit* 1. n) haud B. o) ven. p. me 3. p) R. s. 3. B 2. q) ardente *Mur.* r) caudolus B.

29) De his fuse egit Fumagalli, Ant. Long. Mil. III, 229 sq. Ieiunia tantum ab Arialdo improbata esse, Andreas refert c. 21, et Bonizo p. 808, qui eum paucis diebus post expulsum esse narrat; cf. Land. III, 30. 30) Canonicam scil. ab Arialdo institutam diripuerunt. *Haec ut nobilis Herlembaldus ceterique fideles audiere, sumptis armis in audacem plebem et temerariam irruere; quos protinus sic exterminavere omnes quasi essent vilissimae pecudes. Imo cum virtute magna et potestate ad ecclesiam maiorem venientes, violenter ab impiis abstulere quicquid de domo Domini rapuerant.* Andr. l. l. 31) Lanfrancum; v. Andr. c. 17. 32) Huius Andreas non meminit, sed Ariprandi qui ante a. 1064. mon. s. Ambrosii usurpavit. 33) Epistolarum clero et populo Med. missarum post syn. Rom. a. 1063. fragmenta v. ap. Mansi Conc. XIX. p. 978. 979. Arialdo et Arlembaldo Petrus Dam. direxit epistolas V, 14. 15. 34) v. Ann. August. 1067. Cometae plurimi annalium scriptores meminerunt, v. Ann. Benev., S. Germani minores, Lamberti, Bernoldi, et Bertholdi qui plurali numero utitur.

praesenti negotio consulendum Romam profectus est Arlembaldus[35], Arialdo interim furente in praesulem, concitando turbam civilem et agrestem. 35

20. Definito tandem conscilio rediens, excommunicationis litteras detulit archiepiscopo. 1066.
Quod pluribus[a] grande visum est civitatis obprobrium. Unde factum est, ut in die sancto pentecosten procedens antistes ad publicum conscenderet ecclesiae pulpitum, questurus Iun. 4
quod acciderat incommodum. Cumque staret ex adverso Arlembaldus cum Arialdo, responsurus auditis, fit vehemens in plebe tumultus, diversis diversa clamantibus. Ad ultimum factis[b] in medio ecclesiae partibus[c], clamoso impetu vicissim in sese consurgunt, cumque per diversa confligerent, remansit paene solus antistes. Quem pars aggrediens inimica, fustibus crudeliter caesum et quasi semivivum reliquit; deinde ipsam invadens episcopii aulam, pretiosa quaeque decerpit. In crastinum visa tanta crudelitate cives hor- Iun. 5.
rescunt mente confusi. Communiter igitur statuunt, aut tantum punire facinus, aut vivere nolle amplius[36]. Unde factum est, ut fugiens Arialdus ab urbe diebus lateret aliquot. Cumque diversas erraret per latebras, solis gradiens noctibus, proditus a comeantibus incidit in manus quaerentium[d] animam eius. Quem tenentes et nocte tota illa secum ducentes, facto mane, praecisis auribus et in guture lingua cum naribus geminoque suffosso lumine, Iun. 27.
penitus interficiunt. Quo perempto, dissimulat Arlembaldus modicum, reservans iram in posterum. Favebat enim tunc pontifici paene civitas universa. Sed more suo populus non diu statu permansit eodem. Mox enim ut praesul ab urbe discedit, ad insequendum illum resumptis viribus impatienter Arlembaldus accedit, fautorem asserens perpetrati flagitii. Iterum ergo ad iuramenta convertitur, invitis tamen civibus; et si quos habebat suspectos, acrius iurare compellit. Agrestes turbas et civiles cogit assidue turmas, ad Widonem persequendum antistitem omnemque suam delendam progeniem. Et fecisset utique, nisi generosa suorum fidelium[37] restitisset audatia. Saepe etenim convenerunt 37
parati subire pro seniore certamen. Nulla interim requies erat praedonum in diripiendis substantiis clericorum.

21. Ad quod sedandum litigium contigit[e] tunc temporis, Maginardum[f] episcopum 1067.
Silvae candidae et Minutum cardinalem presbyterum[38] Romanos legatos venisse Mediolanum. Qui dum apostolico praecepto pacem euangelizarent omnibus, consulte satis provident de nece Arialdi foedus componere. Deinde inter clerum iudicantes et populum, eleganti scripto constituunt quid fieri debeat in posterum[39]. Nec tamen his contentus Aug. 1.
Arlembaldus Romam pergens, iterum novum iniit cum Romanis conscilium. Vetus quippe fuit Italici regni condictio perseverans usque in hodiernum, ut defunctis ecclesiarum praesulibus, rex provideat successores Italicus[g], a clero et populo decibiliter invitatus. Hoc Romani canonicum esse negant, sed instantius archidiaconus ille Hildeprandus; qui cum abolito veteri novum temptaret inducere constitutum, palam fatebatur, haud secus sedari[h] posse Mediolanense discidium, quam canonicum habendo pastorem, ad quem eligendum necessarium dicebat Romanum fore consensum. His instructus assertionibus Arlembaldus Mediolanum rediens, quod audierat festinanter exequitur. Prius ergo secreto paucos convenit ex amicis. A quibus cum exigeret sponsionem celandi credita, caute subintulit iuramento causam futuri eligendi pastoris post discessum praesentis. Deinde die noctuque laborans, laicos quosque et clericos eidem iuramento reddit obnoxios. Interim tamen a persequendo praesulem non desistebat Widonem, omnisque suae consanguinitatis affines.

22. Archiepiscopus autem cum tot nequiret imminentes tollerare pressuras, aevo iam maturus et diuturno languore membris omnibus dissolutus, arbitratus est fore conveniens,

a) quod a pl. B. b) facto 3. 5*. B2*. *et Puric. p.* 242 c) *ita* B1. 2*. *Puric. deest* 1. 3ª. 5*. *Mur.* d) querectū 1. e) contingit B1. *at non* B2*. *nec Puric. p.* 248. f) Marnarelum B1. Mainardum B2. g) ytalicis B h) sedare 1.

35) Teste Andrea c. 23. Arialdus quum neophytos pretio dato a Widone ordinari videret, *litteras per manus Herlembaldi ad apostolicum direxit, quatenus ipse decerneret quid de Guidone adultero et simoniaco atque periuro fieri oporteret.* Sequentia idem et qui eum exscripsit Anonymus — nam apud Andream hic lacuna hiat — simili modo sed fusius referunt. 36) Pecunia distributa partem Widonis superiorem factam esse, Andreas asserit. Deinde interdicto pronuntiato, donec Arialdus in urbe maneret, hunc ad fugam compulit. De cuius nece v. Land. III, 30. 37) Capitaneis igitur Wido accensendus erit, nisi haec de familia s. Ambrosii dicta esse statuemus. 38) Ioannes qui et Minutus, card. S. Mariae trans Tiberim, subscripsit bullae in Tostii hist. Casin. I, 426. 39) Ibi iudicia laicorum de clericis et depraedationes non minus acriter quam cleri vitia reprehenduntur et in posterum vetantur. Editum est a Sociis Pal. ad h. l. et in concil. collectionibus inter Alex. II. epistolas 6.

ut quod ille faciendum praeviderat, ipse quoque destruendo praeveniret; scilicet ut digni-
40 tatem propriam alteri se vivente concederet[40]. Per idem tempus fuerat quidam ex ordi-
nariis ecclesiae subdiaconus nomine Gotefredus[a. 41], illius a secretis prae omnibus unicus,
qui ex quo domini sui penetraverat mentem, in se transferendum omnimodis satagebat
honorem. Secreta igitur facta conventione cum eo praesul, datis communis pacti ex
alterutro sacramentis, dignitatem deponit ad praesens, virga cum anulo caesari per lega-
tos directa. Gotefredus autem cum iam pridem labore multo sibi regis conciliasset affe-
ctum, recenti tamen pacto ab eodem augusto gaudens adeptus est praesulatum. Verum-
Prov. 14, 13. tamen iuxta scripturae veritatem mixtus est dolore risus, et extrema gaudii occupavit
luctus. Reprobatus enim a civibus, nullis in locis episcopii vel ad hospitandum recipitur,
ipsis etiam factus invisus agricolis. Hunc Romani domno cum apostolico iure statim
condempnant canonico, iudicii sui litteras Mediolanensibus super illo[b] mittentes. Qua
elatus Arlembaldus fiducia, acrius insurgit non solum in illum, verum etiam fautores in
omnes, universa flammis ac ferro demoliens; contra quem etiam per vicos et castella
multorum exaggerat sacramenta. Unde fit, ut si quando de facultatibus ecclesiae aliquid
praesumere nititur, ab omnibus penitus interdicatur. Ubi vero sanctae Mariae conscendit
42 montem[42], circumveniente ab urbe exercitu, nocte vix fuga lapsus evasit[c]. Interea Wido
fatebatur se Gotefredi delusum insidiis, communis pacti transgressorem illum appellans.
Qui cum amissum resumere[d] vellet honorem, cum Arlembaldo pacis foedera sociavit. O
mens caeca mortalium! Veniens enim illo duce Mediolanum, non ad urbem ut voluit,
sed ad sancti Celsi ducitur monasterium, de privato factus privatior[e]. Ibi commendatus
custodibus, diebus multis resedit inglorius, hac etiam vice delusus[f].

23. Gotofredus autem pluribus iam coarctatus obstaculis, cum parte suorum aliqua
suo se collegit[g] in opido, quod vulgo Castilio dicebatur[43], inexpugnabile revera praesidium,
moenibus ac loci natura munitum. Ex eo saepius erumpentes, cum supra modum praedis
1071. inhiarent ac caedibus, indignati Mediolanenses proponunt arcem illam protinus expugnare
turritam[h]. Nec mora, instructo exercitu et his quae ad usum militiae fuerant necessaria
paratis, procedunt omnes, castrametati ad radicem montis; aberat enim ab urbe vigessimo
paulo plus miliario. Mox undique circumvallantes[i], incessanter oppugnant. Ad hoc etiam[k]
cunctos regionis illius instant aggregare ruricolas, diuturnam iurantes obsidionem. Con-
struunt[l] ergo petrarias et omnis generis bellici machinas, fundas quoque et[m] ballistas,
milleque mortis parant insidias. Obsessis vero ad posse repugnantibus, multa cottidie
fiebat cruoris effusio, adeo ut in ipsa quadragesimae venerabilis observantia nulla fuerit
humanae caedis abstinentia.

24. Hac itaque tempestate cum rarus in urbe populus sua frueretur securitate, re-
pentina calamitas improvidam invasit urbem. Horesco referens; primo namque quadrage-
Mart. 19. simae sabbato, magno civitas conflagravit incendio[44]. Cumque tunc vehemens flaret turbo
ventorum, areptis ignium globis longe lateque multas combussit aedes, eo usque ut ligna
et lapides vorax[n] flama consumeret; aurum quoque et[o] argentum ac metalla cetera calore
nimio liquefacta sunt universa. O quae et qualia domorum haedificia, quamque decora
combusta sunt moenia, de quibus omnibus vix superfuit praeter parietinas quaslibet vel
titio minimus! Sed quod[p] est omni dampno deterius, plures sanctorum sunt crematae
basilicae in urbe et extra. Sanctus ipse Laurentius, vivae carnis olim cruciatus incendio,
iterum se flammis permisit exuri; cuius speciosissima omnium adeo fuit ecclesia, ut relatu
difficile videatur, quae fuerint lignorum lapidumque sculpturae eorumque altrinsecus[q]
compaginatae iuncturae, quae suis columpnae cum basibus, tribunalia quoque per gyrum,

a) cotefredus 1. gothofredus B. *const.* b) illos B. illo *Puric. p.* 259. c) Ubi — evasit *desunt* B. *qui eorum loco habet:* quemadmodum factum est in aliquibus, de quibus narrare per singula longum est, ymo superfluum est iudicare (indicare *Puric.*). Interea *etc.* d) presumere B. *at non Puric. p.* 261. e) f. est p. B. f) Hac e. v. d. *ad sequens caput trahit* 1. etiam *deest* B. g) colligit B. h) currit B 1. *deest* B 2'. *et Puricello.* i) circulantes B. k) *deest* B. l) constituunt B. m) *deest* B. n) voras 1. o) *deest* B. p) quoque B. quod *Puric. Mon. Ambr. p.* 461. q) alteri secus 1. intrinsecus B. extrinsecus 3[a].

40) cf. Boniz. p. 809. 41) *Gotofredus subd. de ordine s. Med. eccl. et missus ipsius d. Widonis archiep.* Dec. 1061. negotium pro hoc peregit. Giul. IV, 530. 42) prope Varisium. 43) Castiglione d'Olona, ut videtur, quod a Varisio 5 m. p. ad austrum distat. 44) 3. *Non. Mart.* 1070. *Eccl. s. Laurentii combusta est.* Kal. Ambr. in Mur. SS. I[b]. p. 235. 5. *Non. Mart. a. D.* 1071. *combustum est Mediolanum ab igne de Castelliono.* Kal. Siton. ib. II[b]. p. 1035. De anno v. infra IV, 8.

ac desuper tegens universa musyum. O templum, cui nullum in[a] mundo simile! et o civitas, cuius comparatione villae fuerant reliquae! Heheu! Trenes illae propheticae in te fere translatae videntur. Ubi autem rumor tam dirus castris insonuit, quamplures ilico relicta obsidione eunt tenues ab igne reliquias et miseram visitare familiam. Arlembaldus vero cum aliis retenta parte castrorum perseverat obnixius, cottidie belligerare non desinens. Gotofredus autem tribus iam obsessus mensibus, ut vidit tenuem castrorum exercitum, clam vocare suos et caute satis procurat amicos[b]. Cumque paschales instarent feriae[43], convenientes in unum, instructa acie protinus in castra consurgunt impetu et clamore non modico. Nec minus obsessi ruptis claustris ex omni[c] parte prosiliunt. Arlembaldus autem tanto positus in discrimine, arreptis[d] armis audet cum suis paucis iuxta vires obsistere, signifer ipse factus. Et nisi sua suorumque pugnasset audatia, dies illa sibi fuisset extrema. Videntes autem multi paucorum constantiam, ultro recedunt, educentes secum ab oppido Gotefredum. Hos longe persecuti sunt Mediolanenses, conglobati repente simul et qui in castris fuerunt et qui in urbe remanserant; nec a persequendo diebus aliquot cessarunt ac noctibus, donec in summa constrictos necessitate coegerunt[e] illos iterum Castilionem intrare.

1071. 13

25. Post[f] haec redeuntes ad urbem, iureiurando definiunt, Gotefredum numquam recipiendum, imo alterum de catalogo maioris ecclesiae communiter eligendum. Iam enim migraverat a saeculo archiepiscopus ille Wido, sepultus in loco qui nominatur vulgo Berguli[g][44], ubi post urbis incendium in amaritudine animae diem clausit extremum. Ab illo etenim die Arlembaldus omni instat conamine, modo cum clero modo cum populo de eligendo agens episcopo, nova a Romanis accepta licentia, spreta vero regum veteri providentia[45]. Verumtamen maior civitatis portio ex clero ac sapienti populo priscae consuetudini et regio intendebat honori. Ipse autem neglectis omnibus et iuramento communi, solum Romani illius Ildeprandi auscultabat consultum[h]. Iamque dies illa propinquabat, quam ad hoc agendum ipse providerat, sancta scilicet theophaniae sollempnitas. Studet ergo sollicitare praesentes, vocare absentes, clericos et[i] laicos, abbates et monachos, amicam sibi non[k] omittens turbam agrestium. Cumque dies instaret festus, factus est[l] multorum in ecclesia yemali conventus, illis tamen abscentibus, cum quibus istam se facturum iuraverat electionem. Celebratis itaque missarum solempniis, primo concionatus ad libitum, ac multa de iusto[m] pastore commemorans, adstante quodam Bernardo legato Romano, eligit[n] Attonem, adhuc tantummodo clericum ac tenera aetate iuvenculum, invito clero et multis ex populo, adeo ut stomachati recederent ab ecclesia. Proh dolor[o]! altare sacrosanctum ecclesiae visum est concuti tunc, ac suo moveri de loco, dum nimia plebis undique comprimeretur instantia. Cumque cum suis Atto ad convivandum pontificalem[p] conscenderet aulam — fuerant enim iam in mensis ampla parata convivia — inflammati cives invadunt repente domum, interiora et exteriora scrutantes. Ipse autem electus noviter cum camerae unius lateret in angulo, inventus capitur et[q] misere laniatur; demum per suras et brachia a summis ad ima protrahitur. Qui cum staret in ecclesia metu mortis altario prostratus, clamante populo ascendit in pulpitum, ibique facto sacramento in auribus omnium, abrenunciavit sedi Ambrosianae in praesens et in perpetuum. Interea fautores quique[r] sui diversas fugere per latebras; ipse etiam Romanus legatus vix discerptis vestibus laceratus[s] evasit. Ceterum Gotefredus et Atto diebus postea multis[t] remanserunt privati pariter ambo, propriis tantum contenti laribus atque substantiis[u].

Aug. 23

1072. Ian 6

a) *deest* B. *at non Puric. l. l.* b) et c. s caute p. a. B. *at non Puric. de sanctis p.* 263. c) o. ex 3. d) ereptis B. *at non* B 2*. *nec Puric.* e) constructos n. cogerunt B. *at non* B 2*. constitutos *Puric.* f) per 5*. g) Burguli 3. B. h) *ita* 3. B. consultiri 1. i) ac B 2. cleros ac B 1. k) *deest* B. *at non Puric.* l) *deest* B. m) isto B. n) elegit B. o) ecclesia pro dolore. B. p) pontificatum B. q) c. discerpitur et B. c. d. ac *Puric. p.* 271. r) quinque f. B. s) et l. B 1. t) d. p. m. *desunt* B. u) *Hic desinunt* 5. B 1. (*qui addit:* Deo gratias amen. explicit liber copiarum Arnulfi.) B 1*. B 2. *Sequentia habentur in* 1. 2. 3. 4. 5* (*qui in margine habet:* Hactenus e cod. rev. capituli Mediol. qui heic finem facit Arnulphi historiae. Sequentia ex Archintaeo codice mss. petita) B 2*. (*ex eodem cod. Archinteo*).

43) post pascha teste Bonizone p. 809. 44) ubi postea Alexandria aedificata est; cf. Land. III. 18. et catal. archiepiscoporum. 45) Cf. Boniz. p. 810.

INCIPIT LIBER QUARTUS[a].

1. Fixum manebat in corde propositum, in gestis praesentibus amodo servare silentium, quoniam nullis haec audita[b] retro temporibus multorum offendunt graviter animum, sed et dilata diutius modum videntur excedere, cum Dei sapientia Patris iuxta Sap. 11, 21. scripturae veritatem in numero, pondere, et mensura universa disponat. Verumtamen in me conversus, denuo ad liquidum coepta describere commodius iudicavi, ut factorum agnita qualitate, certius fieret inde iuditium. Omnis enim laus atque blasphemia termino cuiusque deputatur negotii, cum tamen incertum sit, utrum dies nostros qui omnipotens est finem dilatet ad illum. Sed fiat voluntas tua sicuti in coelo[c], et in terra, Pater altissime.

1072. 2. Igitur auditis his quae Attoni contigerant, praefatus ille archidiaconus Hildeprandus sua, cum cardinalis esset, auctoritate illico iuramentum illud violentiae omnimodis iudicavit habendum invalidum. Hunc Romanus adeo verebatur antistes, ut eo inconsulto nichil omnino praesumeret, cum patenter sanctum praedicet euangelium, super magistrum Matt. 10, 24. Luc. 6, 40. non esse discipulum. Unde factum est, ut collecto Romae coetu pontificum[46], instante ipso, Attonem iuste praedicaret electum, prostrato anathemate Gotefredo. Quae omnia Hildeprandus suis litteris saepe iam dicto retulit Arlembaldo. Cui etiam ex suo, quod oppulentissimum habebat, aerario copiosam auri atque argenti fertur misisse peccuniam, ut distributo quibuscumque indifferenter pretio, fautores aggregaret quamplurimos. Non Ierem. 6, 13. enim latebat illum prophetice dicta sententia: *A maiore usque ad minorem omnes avaritiae student.*

3. Interea suffraganei sedis Ambrosianae pontifices, accepto a rege mandato[47], apud urbem convenientes Novariam, Gotefredo manum consecrationis imponunt, illum prout 48 quiverant roborantes, licet praeceptio regia multis dicatur impetrata muneribus[48]. Constat tamen regem postea poenituisse, atque interventorem penitus odisse legatum. Exinde Gotefredus aliqua ecclesiae studet occupare castella, uni eorum praesidens, quod nominatur Brebia[49]. Qui cum paulo ante Leucum[50] invaderet, irruentibus ab urbe militibus violenter eicitur, amisso Marchione illo strenuissimo milite, quem loci incolae rupe prae- 1073. Apr. 21. cipitantes ab alta, crudeliter trucidant. Dum haec taliter agerentur, defungitur apostolicus.

Apr. 22. 4. Cui parvo dierum intervallo succedit Hildeprandus, mutato nomine dictus Gregorius, in quo revixit Attonis illico spiritus, adeo ut Romam pergens illius sese subderet contubernio. Ipse autem cum priori radicitus inhaereret proposito, indicta Romae gene- 1074. Mart. raliter synodo, cum suis clamavit[d] sacratoribus Gotefredum[51]. Cumque ad libitum consuevisset multa disponere, coram omni coetu praesentem laudavit Attonem absque nutu regio, absente quoque Ambrosiano clero ac populo. Unde inter ipsum et caesarem videtur ortum hac lite[e] manente dissidium, non illius quidem dampnatione, sed nova huius et absque dato regis concepta electione.

5. Praeterea dum Gotefredus Brebiae solius immoraretur praesidio, Atto propria neglecta domo ac patria Romae degebat[52] tantummodo, assiduis papae mancipatus obsequiis. Cui Arlembaldus apud Mediolanum totis favebat viribus, die noctuque laborans, datis etiam ac promissis muneribus. Insuper omne Gotefredi collegium flammis ac ferro persequebatur interdum, nichil intemptatum iuxta posse relinquens; praesertim cum nec regiae potestati, nec suorum parium aliorumque multorum cederet ullo modo voluntati, 53 Romana tantum fretus atque contentus fiducia[53]; ad hoc etiam prorumpens ut Ambrosianae consecrationis episcopos blasfemaret, asserens apostolice excommunicatos, quorum

a) *ita* 2. *ubi adiungitur:* Quartus describit, quod tertius ordo reliquit. *In* 1. *libri omnino non distinguuntur; in* 3. 4. 5*. *haec ad tertium adhuc librum pertinent.* B 2*. *ex hoc et sequenti quartum librum fecit.* b) a h. 3. c) regio (*pro* in c.) 1. d) *ita* (*i. e.* damnavit, *v. cap.* 7.) 1. damnavit 2. 3. cum suis secretaribus anathematizavit. Comque B 2*. c. s. sacratoribus G. a Cumque. *Puric. p.* 290. *qui abhinc cod.* 4. *usus est.* e) litte 1.

46) quem Gregorius VII. commemorat in ep. I, 15. scripta Kal. Iul. 1073; cf. II, 30. Attonem iuste electum esse dicit ep. III, 8. 47) per Rapotum, v. Boniz. p. 814. 48) Bonizo p. 810. 49) Brebbia, in com. Angerae. 50) Lecco, ad lacum Larium. 51) Ideo Greg. 7. Dec. 1074. scribit Heinrico regi, *decretum bis synodali iudicio firmatum* esse; epist. II, 30. 52) Bonizo pag. 810. 53) Extant Greg. VII. epistolae ad eum I, 25. 26. datae 7. Sept. et 9. Oct. 1073. Ibi ita eum adhortatur: *Tu confidens in Domino et in matre tua Romana ecclesia viriliter age.* Cf. ep. 27. 28.

omne reprobabat officium. Unde fuit, quod sancto pentecostes[a] sabbato fieri prohibuit 1074. in urbe baptissma.

6. Postea vero crisma sacrum, quod unus illorum dominicae coenae misterio metropolitanae direxit ecclesiae, sicut mos est deficiente pontifice, profusum humi coram omni populo calcibus proculcavit, suum producens in medium, a quo confectum vel unde venerit incognitum. Ac sic[b] postposita sabbati illius autentici a patribus tradita praerogativa, sexta in albis feria suum fecit celebrari baptisma, quum scriptura prohibeat trans- Apr. 25. grediendos quos posuerunt patres terminos. Prov 22,28 Unde contigit ut paschale gaudium suum nesciret lavacrum, ac multo post tempore plures catecumini baptismi carerent gratia. Quo errore plurima involvitur populi multitudo, partim simplici oculo, partim seducta pretio, partim impunitate quae patraverat scelerum. Ab ipso enim exordio quicumque scelestus illius adhaerebat consortio, carus et insons habebatur ab illo. Quamobrem Patarinorum in tantum excrevit numerus atque virtus in pagis et opidis ac quibusdam duce ipso in urbibus, ut suorum omnium videretur dominari concivium[c. 54]. 54

7. Praeterea caesar Heinricus adolescens iam factus, ut vidit suae florem potentiae hoc modo paulatim arescere, inito cum suis conscilio, studet huius ac Romani praesidis[d] obstare conatibus. Dominabatur tunc temporis Apuliae princeps magnus Robertus ille Normannus. Inter hunc et regem dum super hac re discurrerent nuncii, praefatus papa habita Romae synodo palam interdicit regi, ius deinde habere aliquod in dandis episco- 1075. Feb. patibus, omnesque laicas ab investituris ecclesiarum summovet personas. Insuper facto anathemate cunctos regis clamat consciliarios, id ipsum regi comminatus, nisi in proximo huic obediat constituto. His diebus quam lugubre escidium civitas sit passa Mediolanum, moerens dico, dicens ingemisco, factus michimetipsi gravis, adeo ut recedat ab animo sensus.

8. Anno humanitatis dominicae 1075, indictione 13, transactis quatuor a memorato Mart. 30. superius incendio annis, propinquante sanctissimo pascae festo, secunda videlicet ebdomadis autenticae feria, miseranda iterum civitas divinam persensit iracundiam, experta quam sit horrendum incidere in manus Dei viventis. Celebratis itaque missarum solempniis, urgente[e] iam sole, in urbis apparuit medio densae fumus caliginis, flante ventorum violentia nimia per aerem volitans, quem sequebatur vapor flammivomus, inter coelum et terram universa consumens. Siquidem plures velut fulmine[f] faces ab illo maximo et inextinguibili erumpentes igneo globo, totam subito micuerunt per urbem, ut quod civitatis residuum iam dictum illud evaserat incendium, totum paene flammis aduretur praesentibus, solo tenus conquassatum. Nec tamen ex toto illis ardor iste pepercit aedibus, quae prius incensae multis iam fuerant reparatae sudoribus. Quid enim dici valet ulterius; quam quod ignis hic instar fuit per omnia suprataxati alterius? hoc tamen crudelior, quod multo plures ac maiores combussit ecclesias; illam scilicet aestivam ac mirabilem sanctae virginis Teglae, beati quoque Nazarii, necnon protomartyris Stephani[55], ceterasque plures, quarum parietinae annis apparebunt ut reor plus mille. Inter quas aliarum mater sanctae Dei genitricis hyemalis basilica, o dolor iterumque dolor[g]! exuri permittitur collapsis funditus parietibus. Cuius sacrosanctum altare non apparet quantum fuerit aut quale, laminae vero aureae liquefactae sunt nimio prae caumate. Set mille talenti auri librorum[h] dampno nequeunt comparari. Hanc quidem peccata nostra merentur aerumpnam, quoniam sancti Spiritus offendimus in nostro felle columbam; contra

a) paschatis *corr. Leibn.* b) si 1. c) conuiuium 1. d) *ita* 1. 4. praesulis 3. e) vergente 3[a]. f) fulmina 3[a]. 4. fulmineae *Mur.* g) *deest* B2*. *at non Puricello.* h) librarum *Mur.*

54) Fidem faciunt verba in Gregorii ep. I, 77. ad Beatricem et Math. directa 15. Apr. 1074: *Guarnerio Argentin. ep. . . . tutum usque ad d. Erlembaldum Mediolanensem ducatum praebeatis, scientes eum per epistolam nostram esse commonitum, ut nullatenus super hac re contra vos aut vestros aliquid moliatur adversi.*

55) Ibi in limine novae basilicae versus inscripti sunt, a Puricello in libro de sanctis martyribus p. 308. servati:

Flamma vorax prisci consumpsit culmina templi,
Quod specie formae nulli cedebat in orbe.
Temporibus multis fuerat decus istius urbis.
Omne manufactum recipit post tempora casum.
Corruit omnino, collapsum surgit ab imo,
Sed primi cultum nequit aequiparare secundum.
Plebs spectando time peccatum causa ruinae:
Te prius aedifices, tunc materiale reformes.
Sis templum Domini, placet illi fabrica templi.

Anno dominicae incarnationis 1075. *indictione* 13. 3. *Kal. Aprilis, feria secunda.* Incendii etiam Bonizo meminit, p. 813.

1075. divinum namque mandatum sanctum est canibus in nostro tempore datum, et spiritalis margarita porcorum iacet pedibus indecenter attrita. Reliquorum non est numerus delictorum.

9. Igitur inter tot angustias tantosque dolores cum tota foret in urbe luctus omnis ordinis et[a] aetatis utriusque sexus, solius Arlembaldi intrepidus perseverabat et inflexi-
Apr. 4. bilis animus. Siquidem instantibus paschalibus albis, baptismi satagebat sicut praeterito fecerat anno, ignoto chrismate inchoare mysterium. Cumque cardinales ecclesiae, quorum intererat sacrare fontes, nollent contra solitum agere, adstat illico Liutprandus qui-
56 dam presbyter nuncupatus[56], a progenitoribus ecclesiae vernula, qui iussu ac virtute illius ordinariorum usurpavit officium, venientes inconsulte baptizans. Et haec quidem violentia recenti iuncta civitatis incensae memoriae, quamplurimos offendit graviter cives[b], praecipue milites, prae oculis habentes quod quidam Romanus[57] ait tyronibus: *Servi empti aere dura ferre non possunt dominorum imperia, nedum vos Quirites.*

10. Unde factum est, ut simul diebus aliquot extra urbem exeuntes suam sibi iura-
58 rent magna plebis cum parte iustitiam et sancti Ambrosii honorem[58], ac dono regis accepturos sese pastorem. Cumque ingrederentur communiter urbem, Arlembaldus ut semper consortis impaciens, astantibus sibi concionabatur more suo. Ut vero cohibere furorem ultra non valuit, facto cum suis impetu et clamore, festinanter arripit arma, vexillum quod sancti Petri dicebat dextra gerens. Econtra[c] cives dum parte surgunt ab omni, armatus prorupit in medium. Quem in momento ac prima fronte belli tanta adversariorum oppressit incursio, ut nichil memorabile posset ab illo fieri. Ubi vero circumventus est undique, illico crebris configitur ictibus, dictoque citius moriens corruit, comitatu eius exiguo circumquaque disperso[59]. Cuius cadaver exanime prostratum humi discerptis prorsus exuitur indumentis, nudatumque fustibus undique tunditur atque petris, ut qui vivens multis terrori fuerat, multorum subiaceret lusibus moriens. Et cum gestaretur humandus, nulla illum exequiarum est prosecuta devotio. Post haec Liutprandus ille iam dictus presbyter dum fugeret inventus, auribus truncatur et naso, ut qui alienum
60 praesumpsit officium, quod habere videbatur amitteret[60]. Apparet igitur[d] liquido vera fore dicentis assertio: *Difficile est ut bono peragantur exitu, quae malo sunt inchoata principio.* Eadem hora post hoc insigne tropheum cives omnes triumphales personant hymnos Deo ac patrono suo Ambrosio, armati adeuntes ipsius ecclesiam. In crastinum simul cum clero laici in letaniis et laudibus ad sanctum denuo procedentes Ambrosium, reatus praeteritos confitentur alterutrum; absolutione vero a sacerdotibus qui praesto aderant celebrata, reversus est in pace populus universus ad propria.

11. Hic iam apparet scismatis huiusce terminus, decem novemque per annos semper ab ipsa radice pululando protensi. Unde Patarinum processit primo vocabulum, non quidem industria, set casu prolatum. Cuius idioma nominis, dum in quodam etymologiarum tomo nuper plura revolverem, ita scriptum reperio: *Pathos Graece Latine dicitur perturbatio.* Unde iuxta meae parvitatis ingeniolum statim coniitio, quod Patarini possunt perturbatores rite nuncupari; quod plane rerum probat effectus. Verumtamen si quando quis probatiori fuerit interpretatus sententia, concedo equidem tota mentis tranquillae convenientia, dummodo nomen concordet operi, opus vero respondeat nomini. Quoniam a primo huius sono vocabuli error populorum impetusque bellorum, turbo quoque ventorum ac vehementius solito turbavit mundum frequentia combustionum. Quod multarum calamitatum experimento, omniumque malorum probatur omnimodis incremento.

12. Praeterea quoquo modo se habeat ethimologia vocabuli, quaecumque tamen sunt a nobis re super hac in praeteritis recitata, nemo sanae mentis arbitretur, impugnando veritatem aut repugnando iustitiae fore prolata, cum neutrum liceat. Si qua[e] enim sunt aliorum bene dicta vel acta, non improbamus, nec ullo modo dissentimus ab illis omnibus, qui venales reprobant consecrationes, et sacrorum incontinentiam ordinum, ea
1 Cor 14,40. tamen ratione ut a Paulo non discrepemus auctore; ait enim: *Omnia honeste et secun-*

a) atque 3. b) civos 1. c) *Ita* 1. *Puric. p.* 326. Et contra 3. g. contra B2*. d) ergo 3. e) quae 3. 4.

56) ecclesiae sancti Pauli in Compito. Plurima de eo invenies in historia Landulfi de S. Paulo, nepotis eius. 57) C. Memmius ap. Salust. Iug. 31. 58) *dicentes se integritatem b. Ambrosii velle iurare.* Bonizo p. 813. 59) Interfectum per Arnaldum de Raude dicit Land. de S. Paulo c. 44. Cf. Bertholdum a. 1077. 60) v. Land. de S. P. c. 1. 6. 15. 44.

dum ordinem fiant. Cui etiam consonat lex illa Mosayca: *Iuste quod iustum est prosequeris.* [Deut. 16,20] Quod nequit aliter omnino compleri, nisi sua singulis quibusque serventur iura ordinibus ac personis. Dispertita enim sunt clericorum et laicorum, eorumque inter semetipsos officia. Quemadmodum in uno corpore multa quidem sunt membra, non autem [Rom. 12,4.] eumdem actum possident omnia; quae si impediantur alterutro, corrumpitur omne corpus. In sancta igitur ecclesia, hoc est in Christi corpore, necesse est ut iusto pensentur omnia moderamine. Clerus atque populus suo quisque fungatur officio, praefixo sibi contentus limite, dicente Domino: *Circumdedi mare terminis, et dixi: Hucusque venies, et ultra non* [Iob. 38,10.] *procedes.* Cor humanum est mare. Ipsi vero episcopi suis plane vaccent negotiis, providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, ne dicatur [Rom. 12,17.] de illis: *Ruina populi sacerdotes mali.* Quod si negligentes extiterint, scandalizabitur[a] populus. Vae autem illi, per quem scandalum venit. Certissime enim vae erit illis, vae [Matth. 18,7.] omni crudelius, si eorum culpa plebs in clerum zelans insurget ulterius.

13. Haec talia persequendo paulatim velut quasdam per rimulas, aliter quam usque modo viderim, a longe prospicio; cumque praeteritis praesentia, scriptis scribenda confero, rubore perfusus fideliter erubesco, nec barbarismos in verbis egisse, set aliorum quaelibet dicta vel facta temere iudicasse confundor, cum soli Deo cordium revelentur occulta. Beatus tamen trepidanti michi Paulus occurrit, qui primo blasphemus ac persecutor fidelium, plus ceteris postea laboravit apostolis, caecatus ut videret. Petrus vero negavit ut crederet; Thomas dubitavit ut certior fieret; Victorinus quoque Romanus rethor et aetatis provectae, Simpliciano est conversus auctore. Augustinus autem philosophus Ambrosio doctore salvatur; pluresque alios de malo in bonum, de bono in melius, nunc cito nunc sero novimus esse mutatos. Haec est enim mutatio dexterae excelsi. Spiritus [Psal 76,11.] Domini ubi vult spirat, et cui vult miseretur, et quem vult indurat Altissimus. Quoniam [Iob 3,8. Rom. 9,18.] neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Tibi igitur Christe delictum [ib v 16 Psal 31,5.] meum cognitum feci, et iniustitias meas non abscondi. Dixi: *Eloquar adversum me iniustitias meas Domino,* et tu remisisti impietatem cordis mei. De cetero cogitationes, locutiones, actiones nostras quaesumus, Domine, et aspirando praeveni et adiuvando prosequere, ut cuncta nostra operatio et a te semper incipiat, et per te coepta finiatur. Cui sit honor et gloria nunc et semper et per omnia saeculorum saecula.

INCIPIT LIBER QUINTUS[b].

1. Quoniam in prima fronte praesentis opusculi nostri temporis gesta sum narrare pollicitus, absque mendacii nota silere non valeo, praesertim cum sciam lege cautum esse Mosayca: *Si nolueris polliceri, absque peccato eris.* Ut autem recto narrationis ince- [Deut. 23,22.] dam tramite, necesse est res gestas prout sunt, ordinate describere.

2. Praedictis igitur rebus non plane compositis, sed involutis utcumque, saepe iam dicti Mediolanenses pro petendo episcopo ultra montes Heinrico regi legationem dirigunt, mandantes Arlembaldicae interfectionis triumphum. Quo cognito laetatus est rex ille [1075.] supra modum, quemcumque vellent se daturum episcopum promittens[61]. [61]

3. Erat tunc temporis inter regem et Saxones lis acerrima valde, cuius ratio non est nostro discutienda iuditio. Verumtamen gens illa admodum ferocissima in rebellionem prorumpit apertam sub Ottone duce, adeo ut facta congressione partis utriusque, [Iun. 9.] plus quam viginti milia hominum referantur occisa. Arrisit tamen Heinrico victoria.

4. Post dies hos ad secessum residens dux Gotefredus Gotefredi filius, gladio con- [1076 Feb.] fossus interiit, coniuge relicta Matilda, Bonifacii ac Beatricis admodum clarissima filia.

5. Interea legatis Mediolanensium ex clero et populo re praefata regem adeuntibus, Tetaldus quidam Mediolanensis ecclesiae subdiaconus capella militabat in regia[62]. Cui [62] rex multa volvens et revolvens conscilia, proprio tandem indulgens arbitrio, Ambrosianum

a) scandalizabatur 1. b) *ita* 2. *addens:* Quod autem promissum est a te, observabis et facies. *At* 3. 4. 5*. *hunc librum quartum dicunt;* B 2*. *cum praecedente coniungit.*

61) teste Bonizone rex com. Everardum consiliarium suum misit, qui Roncaliae curiam congregavit et Mediolanenses ut electo episcopo regem adirent invitavit. 62) Haec aliter narrat Bonizo p. 813. Tetaldum cum legatis ad regem missum esse affirmans. Sed Landulfus IV, 1. eum proelio ad Unstrodam interfuisse indicat.

1075. tradidit praesulatum, posthabita Gotefredi illius adhuc viventis investitura et unctione,
Attonis quoque Romae tunc[a] degentis electione. Quid plura? susceptus est praesul ille
a clero et populo, utpote novarum rerum usualiter avido. Cui etiam suffraganei idem
63 ipsi qui Gotefredum consecraverant, manum benedictionis imponunt[63]. Res quidem mira
et cunctis retro temporibus inaudita, ut urbis unius uno electo antistite, sacrato altero,
uno eodemque tempore tertius erumpat.

6. Erat tunc temporis Romae vir quidam nomine Cencius, qui propter iniuste pos-
sessas ecclesiae facultates papae Gregorio fuerat semper infestus. Hic autem pravo usus
Dec. 24. conscilio, nocte ipsa nativitatis dominicae, cum in basilica sanctae Theotocos pater ille
sanctus, matutino iuxta morem peracto, nocturnae missae celebraret officium, cum gla-
diis et fustibus et coniuratione magna suorum, ense nudo ad capiendum papam violenter
irrupit ecclesiam, instar Iudae Dominum nocte tradentis. Cumque per diversa quaesisset,
invenit iuxta altare Domini sacerdotem mysteriis salutaribus intentum. In quem violen-
ter irruens distraxit ac dilaniavit quamplurimum, impositumque equo suam usque per-
duxit ad turrim, clausum custodiens. Facto autem diluculo, cum tam detestabile displi-
ceret omnibus facinus, consurgunt omnes in arma Romani girantes turrim, nec a bello
desistunt, donec agnum lupi faucibus eripiunt, turre dirupta et omni facultate direpta.
Verumtamen humanae divina successit ultio. Siquidem anno illo mortuus est Centius
faucium ulcere suffocatus, quemadmodum Iudas proditor nexu laquei strangulatus.

7. Per idem tempus quorumdam suorum hortatu contra papam rex erexit sese[b] Gre-
gorium, adeo ut nullam sibi defferet[c] obedientiam. Praesul vero Romanus saepenumero
paratus ignoscere, clementer universa tractabat, regiam diu praestolando ac multis mo-
1076 Feb. nitis invitando conversionem. Cumque nichil omnino proficeret, illum cum suis fautori-
bus a sanctae matris ecclesiae segregavit communicando[d] luminibus, tenore tamen futu-
rae dignaeque conversionis proposito. O infelicia tempora, in quibus nostris exigentibus
culpis contra se ipsam pugnare sancta videtur ecclesia, quam Veritas sic ipsam laudando
Cant. 6, 8. commendat: *Una est columba mea, amica mea.* Quae si una est et amica, quomodo
scindi ac[e] sibimet debeat inimicari, non invenio. Iesus Christus duo sunt unius personae
vocabula, unde liquido comprobatur, reges ac sacerdotes, christos scilicet Christi uniri
uno debere consensu. Quid ergo? Numquid errat uterque? Absit. Romana certe num-
Luc. 22, 31. quam errasse perhibetur ecclesia, ex quo divina voce dictum est Petro: *Simon, ecce
Satanas expetivit vos, ut cribraret[f] sicut triticum. Ego autem pro te rogavi, ut non defi-
ciat fides tua.* A Romana ergo ecclesia quicumque dissentit, non est revera catholicus,
64 quemadmodum beatus ait Ambrosius[64]. Nonne ipsi haec ista legerunt episcopi? Et si
legerunt[g], cur contra Romanum praesulem adunati Placentiae, de ore proprio coniura-
verunt? Cur postea Papiae convenientes iniustum anathema, imo invalidum sibi concla-
Is 5, 7. maverunt, iusta prophetiam non iustitiam sed clamores facientes? unde iustissime apo-
stolico sunt mucrone perfossi. Respondeant ut solent, regio se obedisse mandato. Sed
Act. 5, 29. Matth 22, 21. quid dicit scriptura? *Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.* Item: *Reddite quae
1 Petr. 2, 17 caesaris sunt caesari, et quae sunt Dei Deo.* Et alibi: *Deum timete[h], regem honorificate.*
Non ergo debetur honor regi, nisi praecedente iusto timore Dei.

8. Eodem tempore gens Teutonum illa barbarica, praecipue duces Bertaldus, Rodul-
fus, et Welfo[i] cum comitibus et episcopis, cognita excommunicatione Romana, a regio
prorsus se subtraxere consortio, in nullo communicantes. Insuper in multis accusantes
65 eum criminibus infamia denotabant. Interim conscilio sanctissimi Cluniacensis abbatis[65],
Agnetis quoque regiae matris, nec non sapientissimae iam dictae Matildae, statuitur gene-
rale colloquium inter ipsos regem et apostolicum, pacis ac iustitiae causa. Cumque
1077. Ian. exiret ab Urbe papa profecturus Alamaniam, Matildae fretus iuvamine, venit Italiam.
Cumque moraretur ibidem, multis ab ea cumulatur honoribus ac hominibus. Cui festi-
nanter occurrit Heinricus, declinans statutum in patria sua colloquium. Fuerat comi-

a) *deest* 3. b) se 3. c) *ita pro* deferret 1. d) excommunicando *Puric. p.* 323. e) q. scindica s. 1. q. scissa s. 3[a]. B 2*. *et Puric. l. l. p.* 324 es 4. f) cribaret 1. g) legeret̄ 1. h) timere 1. i) Welfe 1.

63) neglecta ep. Gregorii d. 6. Id. Oct. (al. Dec.) 1075. qua ne id fieret vetuit; Tedaldum ipse ad synodum Romam vocaverat; v. ep. III, 8. 9. 64) cf. de excessu Satyri I, 47. 65) Hugonis, cf. Lamb. a. 1077.

tissae opidum Canossa nomine, multis moenibus ac loci natura circumquaque munitum, inexpugnabile revera praesidium. Ubi praesidente[a] apostolico rex nudis incedens pedibus, humi prostratus, post multas lacrymas promeruit veniam, suorum iuramenta[b] fidelium pacta confirmans, sub conditione iustitiae faciendae. Sic Matildae magna prudentia consolidata sunt pacis eorum foedera, invitis episcopis ac in lite manentibus. 1077 Ian. 25.

9. Recessit[c] a compositis, cum se sentiret Mediolanensium populus Tedaldi praesulis societate culpabilem, divina prohibente lege communicari excommunicato. Missis[d] domno papae legatis solutionem implorant. Cui legationi ipse ego interfui, de praeteritis satisfaciens, in futuro castigari promittens. Papa vero sapienti usus consilio venerabiles viros Lucensem[66] et Ostiensem[67] episcopos direxit Mediolanum, daturos veniam quibuscumque poscentibus. Ubi vero ingressi sunt urbem, laetata est civitas universa. Qui toto illo triduo confluentibus ad eos civibus divina praedicantes eloquia, cunctos absolventes[e], benedicunt universos. Quod Tedaldus indigne satis ac moleste tulit, adeo ut seditionem in populo bellumque conaretur inferre; sed minime valuit. Interea praefati duces Teutonici, comites et episcopi illis in partibus de sua inter se ipsos concordia ac statu regni, novi quoque regis electione cottidie tractare non cessant, asserentes Heinricum multis ex causis diademate indignum. 67

10. Ad ultimum vero convenientes Maguntiae, omnium consensu Rodulfo duci regni iura committunt, iureiurando cuncta corroborantes. Quo audito rex[f] vehementer in semetipsum turbatur; degebat enim Papiae, et congregans omnes quos habere poterat Langobardos, Veronam proficiscitur, ibique[g] valefaciens omnibus, reversus est patriam, pro tuendo regno usque ad mortem pugnaturus. Papa vero diebus aliquot moratus in Italia, Romam rediit, ingenti Romanorum susceptus laetitia[h]. Mart.

a) praevidente *Mur.* b) iuramento *Puric. p.* 336. c) repsit 1. repressit 5*. repressit se B2*. manentibus. Cum autem se s. 3[a]. *quod rectius esse, et verba* r. a. c. *sententiae cuius pars periit apodosin esse arbitror. Puricellus Mon. Ambr. p.* 464. *haec ita dat ex cod.* 4. Repressit (*De sanctis p.* 336. R. se) a c. c. sentiret M. populum — missis d. p. l. s. implorasse. W. d) m. igitur *Mur.* e) absolventibus 1. absolvunt *Mur.* f) r. Heinricus 3. g) ubique 1. 5*. h) *hic in codd.* 1. (*manu eadem, calamo continuo*), 2. (*teste Muratorio manu alia, recentiore*) 3. 4. 5*. B2* *sequuntur verba quae infra ante catal. archiep. dabimus, nam hic loco alieno posita sunt, nec ut videtur ab Arnulfo scripta.*

66) Anselmum. 67) Giraldum, cf. Bernoldum et Bertholdum a. 1077. V. Anselmi c. 3.

LANDULFI

HISTORIA MEDIOLANENSIS.

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

*Ecclesiae Mediolanensis discidium post Arnulfum alterum ad scribendum exci-
tavit Landulfum, qui eidem cum illo parti favit, sed multo acerbius scripsit,
nec sententiam quantum scimus postea mutavit; partium magis quam veritatis
studio ductus, et caeco nonnunquam furore abreptus. Nomen codicum sub-
scriptiones indicant et littera* L. *in praefationis exordio nominis loco posita.
Genus latet, sed populo magis quam nobilitati eum favisse, bene iam animad-*
1 *vertit comes Giulini*[1]*; nam et in enarrandis pugnis quae versus a.* 1045. *inter
utrosque exarserunt, popularem se ostendit, et Widonem laudans archiepisco-
pum, acerbe invehitur in clericos quibus hic propter generis humilitatem invisus
erat. Clericum se fuisse et ipse III,* 1. *indicat*[2]*, et scribendi genus rerumque
ecclesiasticarum scientia comprobat; epistola autem operi praemissa ad eccle-
siae Mediolanensis archipresbyterum, locum ei inter ordinarios adsignare vide-
tur. De tempore quo scripsit, nihil certi nobis traditum est. Si fides est codi-
cibus, archipresbyteri illius nomen ab littera* L. *incipiebat; sed nullius per eos
annos mentionem inveni, in quem hoc conveniret. Patet tamen locus inter*
3 *Anselmum qui a.* 1100. *invenitur*[3]*, et Olricum qui a.* 1110. *electus est. Neque
vero ultra hunc annum descendere possumus, quum post Heriberti mortem
(*1045.*) quae sui ipsius temporibus evenerint, se scripturum esse spondeat II,*
1 34, *multis quassatum tribulationibus quasi ipse cum ordine suo sit perpessus*[4]*.
Non tamen, ut Arnulfus, inter ipsas res gestas scripsit, quamvis mirum sit,
eum nusquam mentionem fecisse rerum memoria praecipue dignarum, quae post
a.* 1085. *acciderunt, et carmen libro II. praemissum inter medias turbas illas
scriptum esse videatur. Nam comites duos maiores sedis Ambrosianae ober-
rantes, quos ibi commemorat, Gotofredum et Attonem esse suspiceris, itaque
his viventibus eum scripsisse. Sed de neutro quando obierit compertum habe-
mus, et eadem partium studia per longa tempora Mediolanenses adhuc exer-
cuisse, ex Landulfi a S. Paulo historia discimus. Misera quam deplorat cleri*

1) Mem. di Milano III, 363. 2) verbis *mei animi vel ordinis.* 3) inde ab a. 1096. post Gothefredum qui a. 1095. subscripsit; v. Giulini IV, p. 301. 328. 427. 539. 544. 545. Olricus ann. 1120. archiep. factus est. 1128. Oct. 18. Tedaldus de Landriano commemoratur, quem 1148. Obertus s. Obizius excepit. Sed fortasse archipresb. L. non inter ordinarios quaerendus erit, etsi verba repugnant. 4) III, 1.

Ambrosiani conditio, bene convenit temporibus Grosolani, qui per a. 1102—1112. *sedem illam perturbavit, ut ait auctor catalogi mox edendi. Nihil in Landulfi nostri opere legitur, quod non eodem omnia tempore scripta esse probet; deduxit autem eam ad annum usque* 1085, *et III,* 30. *rei meminit quae secundo Anselmi IV. anno evenit, i. e.* 1099 *vel* 1100. *Quod quum postea addidisse potuerit, alia causa accedit, quae iam de rebus satis remotis eum scripsisse prodat. Nam quum temporum ordinem ubique prorsus neglexerit, vel in iis quae in extremo opere tetigit, foedissime omnia perturbavit. Tedaldum enim qui a.* 1075. *archiepiscopus factus est, ante electionem praelio affuisse narrat, quo Heinricus rex Saxones devicerit: in eodem autem praelio Rodulfum regem occisum esse refert. Nec multo melius sequentia ordinavit. Quare mihi quidem verisimile esse videtur, Landulfum senem iam factum, quum adversariorum factio dudum praevaluisset, animi aegritudinem solari voluisse expositione causarum, quae clerum de statu suo deiecerant. Eas enim memoriae suae*[5] *firmiter inhaerere ait, nunc vero ad posterorum tutelam litteris sese esse consignaturum. Id unum mireris, quod talia dirigere licuerit ad archipresbyterum praevalente parte pontificia electum. Neminem adhuc tantas res scribendas sibi sumpsisse queritur, unde Arnulfi opus eum latuisse apparet. Ipse autem reminiscens ut ait*[6], *e quanta magnitudine quantisque honoribus clerus cecidisset, sedule omnia contulit, quae priscam eius magnificentiam illustrare possent, deinde a Walperto continuam narrationis seriem exorsus est. Postremorum ipse testis fuit, alia a videntibus comperuit*[7], *ea autem quae ante annum* 1045. *acciderunt, multo sudore multoque labore, antiquos sciscitando omnes se repperisse asserit, et civitatum Italiae totius librorum paginas rimando esse scrutatum*[8]. *Ex his igitur ipse indicat, praeter scripturam sacram et Ambrosii, Augustini, Gregorii Magni opera theologica, quorum locos largissime affert, Paulini vitam Ambrosii*[9], *Gregorii Registrum*[10] *et Dialogos*[11], *librum de situ urbis Mediolani cum vitis primorum pontificum*[12], *et Pontificale Romanorum Gestaque Longobardorum*[13]; *sed ad haec ablegat potius lectores quam ut ipse ex iis hauserit; versus praeterea basilicae Nazarianae et cenotaphio Frontonis inscriptos*[14]. *Verum praeter haec II,* 8. *commemorat librum qui Genuae inventus sit, eundem ni fallor quem in fine prologi verbis admodum obscuris designat. Ex hoc igitur libro narrationes fabulis plenas de priscis ecclesiae Mediolanensis fatis, quibus prima operis pars referta est, videtur hausisse. Verum etiam singulos earum auctores discimus ex inscriptionibus capitum: ipsum Ambrosium, Datium, Constantium, Benedictum, Thomam, episcopos Mediolanenses. Sed harum inscriptionum fides admodum est incerta. Codicum quos novimus nullus excedit saec. XIV, eorumque maxima est in titulis capitum diversitas. Is quem* B. *vocamus, capiti III,* 30. *titulum apposuit, a Landulfo certe non scriptum, sed etiam* A. *II,* 30. *praebet inscriptionem quam a posteriore aliquo profectam esse equidem habeo persuasum. Iam vero auctores illos quos in solis capitum titulis adscriptos invenimus, parum verisimile videtur, nusquam a Landulfo in ipso verborum contextu fuisse commemoratos — ut commemoravit Gregorium — si tam locupletes vel habuisset vel finxisset. Itaque in eam omnino inclino sententiam, Landulfum aliquoties quidem indiculos capitibus adscripsisse, ceteros*

5) siquidem ita interpretari licet *tabulas carnales* III, 1. 6) II, 34. 7) III, 19. 8) III, 2. Cf. prologum. 9) I, 1. II, 15. III, 12. 30. 10) III, 6. 9. 11) III, 7. 12) II, 2. 15. Editus est in SS. Rer. It. Vol. I^{b}. 13) II, 2. et inscriptio c. 15. Pauli historiae nihil eorum inest quae c. 2. narrat; sed fortasse codicem habuit in fine auctum. 14) I, 6. II, 3.

autem a posterioribus esse adiectos. Et primum quidem quod c. I, 11. a b. Ambrosio esse dicitur, manifesto absurdum est. Quod I, 4. Sermo Constantii *inscribitur, ortum esse apparet ex verbis initio c. 8. male intellectis. Benedictum autem II, 15. ipse adscripserit, quum hic in ipsa oratione nomen indicet, quae tamen multo post eum tempore composita est. Capita vero I, 10—14. quae* Sermo b. Thomae *inscribuntur, inveniuntur etiam in codice saec. XIII. quem Novum Beroldum vocant, sed auctoris nomine non inscripta. Thomam autem archiepiscopum ea scribere minime potuisse, nemo qui ea legerit ambiget. Solus igitur restat Datius, cui capita I, 2. 4. 12. 13. tribuuntur: at falso ut dudum probaverunt VV. DD. Muratorius*[15] *et Fumagalli*[16]*. Datii Landulfus meminit, sed ne verbum quidem de scriptis eius profert*[17]*. Itaque nulla eius culpa evenisse arbitror, ut non solum illa capita sed totum opus miro quodam errore Datio isti tribuerentur. Codici B. Franciscus Castellus a. 1574. inscripsit:* Chronica Datii archiepiscopi Mediolani nuncupata[18]; *et recte quidem, quum eam iam initio saec. XIV. hoc nomine vocitatam fuisse constet. Nam Galvaneus de la Flamma inter auctores suos nominat Datium et Arnulphum*[19]*, et Datium testem advocat ubi res ex Landulfi historia sumptas affert. Circa idem tempus codices nostri scripti sunt, qui Datio archiepiscopi nomen tribuunt. Sequenti saeculo auctor vitae Mathildis verba Landulfi profert e „libro qui Darius appellatur"*[20]*. Datium etiam Bernardinus Corius eum appellat. Unde haec appellatio orta sit, prorsus obscurum est. Nusquam praeterea verbum fit de scriptis huius Datii, nisi quod in Gestis Pontificum*[21] *et in Historia miscella*[22] *pauca verba ei tribuuntur, quae ex epistola quadam sumpta esse videntur. Itaque ut equidem existimo Landulfus res usque ad II, 35. narratas partim ex scriptionibus quas invenit, sed ut erant ab auctoribus ipsi incognitis compositae, nullis auctorum nominibus appositis, partim ex narrationibus quae vulgo ferebantur, composuit: carmen de Alberto rege vel scriptum vel adhuc a popularibus suis decantari solitum, eum interposuisse arbitror. In continua post Walpertum narrationis serie librorum ope caruisse videtur, referens quae audiendo compererat, donec res attingeret, quas ipse videndo cognoverat. Verum et in his et in illis admodum licenter versatus, multa amplificasse et in maius auxisse videtur*[23]*, inter quae praecipue censendae sunt orationes passim insertae, quas nescio utrum ipse sibi confinxerit, an ab aliis acceptas receperit: nam ita revera habitas esse quis credat? Temporum ordinem nusquam curavit, et partium studio caecatus a veritate saepissime discedit, ut in rerum historia condenda vix eo uti possimus, certe singula quaeque accuratissime debeamus examinare.*

Sermone utitur negligenti et ad grammaticae regulas minime castigato, qui in codicibus nostris etiam multo magis depravatus est. Ii enim recentes sunt et ex uno omnes fluxerunt, iam mutilo, nam lacunae extremorum capitum omnibus quae novimus manuscriptis sunt communes. Neque ex Galvanei de la Flamma verbis eum emendare possumus, quum is verba Landulfi raro tantum servaverit. Vitae Arialdi, cuius auctor aliqua Landulfi capita in compendium

15) in appendice Anecdot. Vol. I. et praef. ad Landulfum. 16) Antichità Longobardico-Milanesi III, 333. 17) Quinimo I, 12. dicit se post expositos ecclesiae ordines iam de catechumenis narraturum esse: *secundum ordinem quem vidi cordeque cognovi et a fidelibus comperi.* Quae verba si cum prologo contuleris, Landulfum, non Datium loqui, minime dubitabis. 18) v. Murat. Anecd. I, 236. 19) *apud sanctum Nazarium.* Manip. Florum c. 1. 20) Leibnitii SS. Rer. Br. I, 694. Hoc Horatii Blanci adnotationi debemus. 21) V. Sylverii. 22) l. XVI. p. 107. Murat. 23) Exemplo sunt verba II, 2. 15. e libro de situ Mediolani petita, quibus multa ipse adiecit.

redegit, non maior est utilitas. Loci autem Ambrosii et aliorum scriptorum quos affert, cum aliis exemplaribus collati ostendunt, verba in codicibus nostris admodum esse vitiata[24]*, sed corrigere nihil ausus sum, quum auctoris ipsius* 24 *negligentia eisdem locis manifesta appareat, qui e. g. eundem Gregorii locum ter attulit*[25]*, sed semper ita corruptum, ut sensu careat. Etiam scripturae sacrae locos quos ex memoria laudavit, ita nonnunquam mutavit, ut vix eos agnoscas: aliquot frustra omnino quaesivi. Sed libros quibus usus est ab aliis exemplaribus aliquantum diversos fuisse apparet, alios pseudepigraphos fuisse, in quibus e. g. Augustini verba de ranis III, 8. invenit.*

Editio hactenus unica in Muratorii SS. Rerum Ital. Vol. IV. per Horatium Blancum curata est ad duos codices metropolitanos, quorum alter iam periit[26]*. Muratorius antea in usum suum descripserat recentius bibl. Ambrosianae apographum quod ex alterutro illorum fluxisse existimabat*[27]*. Eum Bethmannus noster* 27 *secutus est, et prae apographi eius* (A*) *fide Blanci textum minoris aestimavit. Sed mihi quum aliquas lectiones ex cod.* A. *apud Blancum allatas*[28] *a ceteris plane diversas esse animadverterem, hoc non ita certum visum est, itaque Blanci varias lectiones etsi in textum eas recipere raro ausus sim, tamen afferendas esse duxi, initio omnes, deinde quae maioris monenti essent. Sed ipsam nunc proferamus codicum descriptionem, qualem nobis Bethmannus transmisit:*

[A.] *Codex olim ecclesiae* ***metropolitanae*** *Mediolanensis, idem quem in Arnulfi historia* 5. *signavimus, iam deperditus, ex duobus tantum eius apographis cognosci potest; sunt quidem haec:*

A*. *Cod.* ***Ambrosianus*** *n.* 128. *saec. XVII. quem in Arnulfo* B 1*. *vocavimus, Arnulfum ex Ambrosiano n.* 89. *descripsit, Landulfum ex* A. *In capitum titulis ab* A**. B. *adeo recedit, ut eos de suo fecisse videatur*[29]*. Usus eo* 29 *fuit Muratorius. Ex ipso descriptus est cod. bibl.* ***Brerae*** A. F. X, 6. *chartac. fol. saec. XVII. in. nil nisi Landulfum continens.*

A**. *Cod. serenissimi ducis* ***Littae*** *Mediolanensis, a.* 1703. *quem in Arnulfo* 5*. *appellavimus; in Landulfo proxime ad* A*. *accedit, exceptis titulis, in quibus plerumque cum* B. *convenit.*

B. *Cod. olim* ***metropolitanus****, iam Ambrosianus n.* 89. *saec. XIV. multum ab* A. *recedit, praecipue in priori parte, eo quod nunc singulas voces, nunc plures omittit, immo integras sententias et vero capita in brevius contrahit. Capitum titulos quos rubro scripsit, nonnunquam de suo mutavit; aliquoties etiam rubro notas margini adscripsit.*

Haec Bethmannus, qui textum potissimum ad fidem cod. A*. *correctum nobis transmisit, scribendi ratione cod.* B. *retenta*[30]*. Eam servavi, quum Lan-* 30 *dulfi morem nesciamus, et nonnullis locis, qui dubii manent, proderit librariorum scribendi rationem prae oculis habere. Locis ex Ambrosii ceterorumque scriptis interspersis varias lectiones apposui editionum recentiorum, ex quibus manifesto prodit, quam male verba a librariis habita sint. Titulos capitum, ubi non necessarii sunt, inter varias lectiones reieci, quum plurimos postea adiectos esse appareat, et veros certa ratione distinguere non valeamus. De rebus autem pauca tantum adnotavi, quum praesto sit ad comparationem*

24) e. g. Ambrosii II, 3. III, 24. 26. 25) II, 3. 35. III, 23. Ambrosii testimonio quomodo abusus sit, v. III, 30. 26) utrumque etiam Puricellus novit, De sanctis mart. p. 14. Sed usus est cod. B. unde multa protulit. 27) SS. IV. pag. 51. 28) II, 19. 20. 35. 29) Mihi potius si qui ex his genuini sunt, in hoc cod. servati esse videntur, ut II, 15. 34. III, 1. 4. 7. 19. 31. 30) inprimis *e* et *i*, *s* et *ss*, *sc* saepe inter se commutantur. Haec et alia in codicibus in Italia scriptis mature iam invaluisse, ostendit e. g. cod. nunc Vindobon. s. IX. de quo v. Annales nostros VII, 275.

Arnulfi historia, plurimorum autem adeo incerta sit fides, ut quid inter fabulas veri lateat exquirere longioris sit disputationis. Priorem historiae partem et disputationem l. III. typis minoribus imprimenda curavimus, ut levioris momenti et a nostro proposito aliena.

W. WATTENBACH.

EPISTOLA YSTORIOGRAFI AD ARCHIPRESBYTERUM MISSA[a].

Cunctarum virtutum documentis imbuto, multarumque scientiarum peritia fulto, divinoque magisterio religiose edocto L. sanctae Mediolanensis ecclesiae in regimen archipresbyteratus assumpto, nec non Deo et hominibus caro, L.[b] omnium minimus tuorum servus[c], huius vitae felicitate bonorum et aeterni regni consortio perfrui angelorum. Caritatis ac[d] diligentiae tuae amorem sedule[e] reminiscens, quem super ecclesiam Ambrosianam et eius clerum ut filium habuisti et semper Deo annuente habebis, solicitaeque paternitatis vestrae reverentiam curiose prospiciens, corporis mei animus multis quassatus tribulationibus, e quibus tota fere Italia pseudoprophetis per detestabilem ypocrisim circumcurrentibus maculata est, Dei ignis calore accensus quasi gravi e sompno excitatus sum. Propterea cogitans, si operibus saecularibus aut cultibus divinis studiose vacarem, aut fortia facta et magnifica[f] quae nostris temporibus acta sunt enarrem[g], aut inter cetera tribulationes quas clerus Ambrosianus a perfidis civibus et malis sacerdotibus ipsos adhortantibus passus est, narrare[h] cogitavi. Itaque meditatus in quibus animi mei ingenium exercere valeam, hanc vitam et miseram per silentium transcurrere nolens, crebris ac magnis ystoriis undique circumvolantibus, ductus patriae atque civitatis meae amore, nec non et cleri eiusdem

31 *diligentiam[i. 31], ultra omnes ystorias gesta archiepiscoporum quae super imperatores apud Deum et homines detestabiles acta sunt, et tribulationes, atque earumdem dissensiones quae per pseudoprophetas non huius urbis natos peracta sunt, stilo humili perscribere deliberavi. Igitur quamplurimi qui ordinis ecclesiastici falsis praedicationibus esse videbantur, actibus vero misere hypocrisim sedule insistentes, ut lupi rapaces sese sub ovina pelle tegentes, dimissis plebibus ac ruptis canonibus, et alii multi misterio Romano edocti, honoris sanctae Ambrosianae ecclesiae lividi, quasi tirampni nullam ordini Ambrosiano reverentiam impendentes, urbem Mediolanensium fascinatis laicis ac zizaniis superseminatis Antichristi facetiis incubuerunt[k]; quorum namque vitio[l] ecclesia Ambrosiana multorum sacerdotum ac levitarum plurimorumque sacerdotum sapientum ordinis utriusque quondam exaltata et ornata eloquentiis, ad nihilum tam ministerio quam in personis funditus attrita et conculcata est. Enim quod olim Romani pontifices et cardinales huic sancto mysterio aemuli multo sudore patrare non potuerunt, falsis catharis ordinem ipsum conturbantibus, in tantum attriverunt, ut ultra nec esset spes mysterii nec ordinis restaurandi, multo peius[m] quam in sermone sancti Eusebii olim dicens apparuit: „Periit haec civitas, collapsa est ecclesia. Unde cum propheta dicens plangam: Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum, plangens peccata populi mei. Uterini mei facti sunt inimici mei, iniuste spoliaverunt me, ac gladiis inimicorum meorum animam meam inquirentibus[n] immisericorditer me dederunt.“ Exinde lacrymis meis superhabundantibus cum sapiente quodam plangendo dicam:*

Boeth. Cons. Phil. metro

„Carmina qui condam studio florente peregi
Flebilis heu maestos cogor inire modos.
Ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae,
Et veris elegi fletibus ora rigant.“

Quamobrem, pater venerande, quamvis per multa tempora multis ac variis sim quassatus doloribus, nostrae ecclesiae virtutum[o] videns detrimentum, recordatus quod olim a[p] malis regibus detestandisque sacerdotibus passa sustinuit, qui dulcedine[q] ordinis sanctae Ambro-

a) *ita* B. Liber ystoriographus primus super archiepiscopum ac clerum ac laicos mediolanenses . in primis epistola ad L. directa A*. b) et L. *in cod.* B. *legi videtur. W.* c) *ita* B. *in specimine ap. Mur. p.* 55; *in reliquis deesse videtur. W.* d) atque *Blancus.* e) scedule B. f) f. aut m. f. *Bl.* g) enarrarem *Bl.* h) narrē B. i) *ita codd.* diligentia *Bl.* k) *ita codd.* imbuerunt *Blanc.* l) unio B. m) potius B. n) querentibus B. o) *ita* A**. et *Blanco teste* A. iniustum A*. B. p) *ita* B. *deest* A*. A**. *Blanc.* q) dulcedinis *Bl.*

31) *i. e.* amore. BETHM.

sianae ecclesiae ab ipsis fuerant cunabulis nutriti[a], *quibus foret gloriosum pro suae ecclesiae utilitatibus mortem sustinere, pauca quae libris variis ac cartulis, plateis conculcatis repperi, et a viris verissimis et catholicis didici et urbes Italiae perscrutando cognovi, aperire et enarrare posterorum utilitatibus fideliter curabo. Tum insuper quid honoris, quidve reverentiae, quidve magnitudinis per multa tempora antecedentia clerus fuit Ambrosianus, et a multis ac magnis viris honoratus, et quid postea civitate plena faece mundi sustinuit, ut*[b] *oculis vidi, ut*[c] *auribus audivi cordeque intellexi, ad posterorum tutelam et animarum salutem studiose scribere statui. At priusquam ea quae dicere decrevi enarrem, ignis scintillam, quam ego Dei misericordia adiutus memoriae commendavi in quodam scrinio optimis margaritis imbuto, foris pauper, intus divitiis affluens repperi, ad Dei honorem et bèati Ambrosii laudem, debita ductus reverentia edicam. Quae omnia utinam Ambrosianae ecclesiae usque in finem*[d] *consedentibus sic essent chara ut sunt acceptabilia, sic dulcia ut sunt salutifera, sic amabilia ut sunt ex corde fraterno manantia. Vale pater! cum omnibus sanctis Ambrosianae ecclesiae dilectoribus gaudiis sempiternis perfrui feliciter valeas.*

INCIPIT LIBER PRIMUS.

1. Quandoquidem sapientes eximiique viri, multa peritia imbuti, acta temporum, mutationes rerum, gesta ducum, proelia regum, seditiones urbium, commotiones populorum, polite ad tutelam iuvenum et custodiam senum tractantes reliquere, et[e] in posteris tutamen et múltarum rerum solamen: decet nunc multo magis viros religiosos, spiritu divino repletos, suis sequacibus imo suis fratribus ad cautelam animarum simulque corporum, quicquid augmenti vel detrimenti prospexerint[f], benigne intimare ac praeclarissime dilucidare; quatenus suorum sequaces lacum serpentum et[g] antrum aspidum, caveamque draconum silvasque leonum praevidentes, benigne edocti cauteque muniti, et ab illis se valeant eripere, et alios monendo a morte liberare, memores Salomonis Sapientiae dicentis: *Propterea habebo per hanc immortalitatem* (8, 13), *et memoriam aeternam ab his qui post me venturi sunt.* Ob hanc causam ecclesia sancti gloriosissimique confessoris Ambrosii quam clare, lucide, atque ymnis, organis, simphoniis, melodiis per totum orbem terrarum emicuit, inquantum scientiola mea exprimere valuerit, prout comperi et in veritate didici, enucleare studebo. Igytur Ambrosius doctor, ut egregius pastor infulis praefulgens episcopalibus, Dei ecclesiam mirifice decoravit, et ut nobilis adletha lorica spiritualium virtutum adornavit, sibique desponsatam sociavit. Qui[32] nutu divino huc a clementissimo imperatore totius (32) orbis Valentiniano directus, meruit audire: *Vade, age non ut iudex sed ut episcopus.* Tanta enim gratia et tanta sua misericordia eum Dominus decoravit, ut inimicos patientissime converteret, et suis ovibus imo suis filiis rudimenta catholicae fidei ut verus magister et doctor ecclesiae caritative amministraret. Qui primus, idest maximus, metropolitanam regens cathedram, ordinationes presbiterorum, diaconorum, subdiaconorum, clericorum, laicorum, senum, iuvenum, militum, populorum, virginum sacrarum et innupte manentium, maritarum[h], viduarum, orphanorum, peregrinorum, et hospitum lucidissime praeordinavit; et ordinando curiose quod sui ordinis religiositas exposcebat, facere curabat, ac faciendo alios mitissime edocebat, memor illius euangelii dicentis: *Prius coepit Iesus facere quam docere.* Erat enim sapientissimus in praedicatione, disertus in iudicio, cunctis fidelibus mitissimus, omnibusque infidelibus mitis, placidus, humilis atque serenus, providens dispensator, dans pabula fortibus, cibaria iuvenibus, alimenta senibus, nutrimenta adolescentibus, memor apostoli dicentis: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem.* Enim[33] providerat Dominus ab ipsis cunabulis[i] (1 Cor. 9, 19.) sibi pastorem et ecclesiae suae beatum Ambrosium per favum mellis circa labia eius distillantis, atque per Spiritum sanctum de se, quasi de eo noverat dictum: *De ore prudentis procedit mel et lac, favus distillans labia eius, dulcedo* (Prov. 16,24.) *mellis est lingua eius.* (Cant. 4, 11) Qui Spiritu divino administrante, pro captu cuiusquam et scientia atque aetate docere studebat, sciens quod apostolus dicit: *Pascite gregem Dei, providentes non coacte sed spontanee secundum Deum, neque turpis lucri* (1 Petri 5, 2.) *gratiam sectantes, sed voluntarie, neque ut dominantes in cleris, sed formae sancti gregis ex animo, ut cum apparuerit princeps pastorum, percipiatis immarcessibilem coronam.* Et item apostoli Petri: *Ministrate in fide vestra virtutem, in virtute* (2 Petri 1, 5) *autem scientiam, in scientia autem abstinentiam, in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem, in pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis caritatem.* In via Dei firmus, catholica fide firmior, boni propositi infatigabilis; unde sapientissimus Salomon ait: *Esto firmus, fili, in via Dei et in virtute sensus tui et scientia, et* (Eccl. 5, 12.) *prosequatur te verbum pacis et iustitiae.* In tantum religionis honestissimae et honoris[k] ecclesiae Dei super omnes Italiae civitates ordinando episcopos ramos extendebat, ut Sapientia Salomonis sub alterna specie de illo sermocinaretur dicens. *Ego quasi therebintus extendi ramos meos, et rami mei honoris et gloriae.* Et item eiusdem ad corroborandos et collaudandos (ib. 24, 22) fideles in persona Domini et ecclesiae insonuit hortando, dicens[l]: *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris,* (ꞏ 2.) *et flores mei fructus honoris et honestatis. Ego pulchrae dilectionis mater, et timoris et agnitionis et sanctae spei.* Sed cum dominus noster ac totius humani generis redemptor, rex et salvator noster Christus, omni humanae creaturae euangelium salutis mitissime per apostolos atque doctores Spiritu sancto amministrante denudasset, placuit sibi praeclarissimum virum atque doctissimum Ambrosium divina scientia fultum doctoribus illis, in tempore qui adherant, in ordinatione ecclesiae suae et misteriis eiusdem, simphoniis, melodiis, ymnis, canticis spiritualibus[34] sublimare. (34) Unde nutu divino est factum, ut sicut Iohannes apostolus et euangelistarum eximius inter ceteros discipulos privilegium tenens, divino admonitus spiraculo meruit dicere: *In principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum,* (Io. 1, 1.) *hoc erat in principio apud Deum;* sic beatus magister et doctor Ambrosius inter ceteros doctores eximius, ecclesiam Dei

a) enutriti B. b) *deest* B. c) et *Bl.* d) fine *Bl.* e) *deest* B. f) perspexerint B. g) *deest* B. h) maritorum *Bl.* i) *ita Bl.* cunalibus A* (?) B. k) honores *Bl.* l) h. ac d. B. Ego quasi — honestatis *desunt* A**.

32) v. Paulini vit. s. Ambr. 8. 33) v. Paulini v. Ambr. 3. 34) Haec per Ambrosium instituta esse, Paulinus c. 13. et Augustinus Conf. IX, 7. referunt, sed alia occasione, neque de ordinum ecclesiasticorum constitutione quidquam produnt. Cf. Fumagalli Ant. Mediol. III, 101 seqq.

prout Deus per clementiam suam atque sanctum Spiritum ipsam sibi concessit et permisit, omnibus modis atque omni conamine, die ac nocte meditando scribendo legendo praedicando exaltavit et mirifice decoratam ornavit. Mitigata Arrianorum perfidia atque scismaticorum devicta nequitia, quadam die ante natalem Domini, cum solus dictaret — sed non erat solus, cum quo erat Deus ut bonus pastor ovile dominicum ad Domini laudem animare et corroborare desiderans, cogitare coepit, quomodo vel qualiter sacerdotes, diacones, ceterosque ordines, cantus, missas, vesperas, psalmos, et cetera divino cultu congrua atque convenientia praeordinaret, sive primus cantus denotaret, seu ante ordines et clericos ad officii gradus ordinaret: Visum est sibi et placuit, ecclesiasticos viros catholica fide imbutos Deo devote ordinare, et assidue secum habere, ac illorum conscilio Domini ministrante gratia cuncta disponere. Qui cunctas sacras ac sanctas scripturas et descriptiones patriarcharum, prophetarum supervidens, in quibus Deum et Salvatorem nostrum posteris omnibus ad salutem suam et proficuum aliorum in Christo credentibus prophetarunt[a]; prae ceteros[b] visum est sibi, patriarcham[c] David de incarnatione Domini per partum virginis, et de passione per Iudam proditorem, et de resurrectione, et de apparitione post resurrectionem, et quomodo scanderet coelos nubibus suscipientibus eum, videntibus discipulis, praeclare et lucidissime super cunctos prophetasse. Qui cum praevideret per Spiritum sanctum sibi collatum[d], ecclesiam Dei ornatam fidelibus et Deo devotam in Christo humiliter summaque cum devotione credituram: prophetando in multis argumentis confirmavit, et confirmando multis exemplis per sapientes et cantores, musicos atque doctores, quasi sponsam omnibus virtutibus adornatam Deo optulit. Unde beatus sanctusque doctor et magister[e] Ambrosius velut strenuus miles ad vexilla praecedentium ducum ac ad bella imminentia unanimiter hanelantium prospiciens, imitari David eximium prophetarum magistrum studuit, et ad eius exemplar et imitationem psalmos, cantus, simphonias, melodias, clericos, et omnia ecclesiastica officia Deo opitulante et Spiritu sancto administrante componere et praeordinare studuit. Cum enim Dominus omnipotens et Salvator noster ecclesiae suae catholicae murum pararet adversus inimicos suos, et turrem erigeret David pro domo ecclesiae suae atque murum Israel, ut eius sponsam ab infidelibus defenderet et gregem illi commissum a lupis rapacibus liberaret, qui quamdiu vixit, prout Deus per clementiam suam concessit, ecclesiae Dei ac populi sui et multarum civitatum curam gerens, de quacumque sibi per legatum intimabatur, prout nos in sacra eius ystoria de eo scripta invenimus, ut bonus pastor sedule vigilabat, curiose circuens gentes diversas, atque civitates, tyrampnos, reges, duces, omnes in Christo convertebat, et unicuique civitati et cunctis fidelibus petentibus similiterque religiose quaerentibus episcopum ordinabat, et ordinatum summa cum laetitia consecrabat. In tantum enim ecclesia Dei in manibus eius pullulabat, ut omnes infideles in unum adunarentur, et tacite sopponentes digitum ori suo dicebant: *Vere digitus Dei facit hoc, et operatur in eo.* Enim quamdiu vita ei comes fuit, laborans super multos fideles, ab aliquo gladium evaginante nusquam calupniatus est; unde dolens, quod volebat esse nequivit, dicens in ymno[g]: *Nequimus*
I, 16, 21. *esse martyres, sed repperimus martyres.* Et ut in libro Paralipomenon legimus per David prophetam: *Non dimisit Deus quemquam calupniari eos, sed increpuit pro eis reges, dicens: „Nolite tangere christos meos, et in prophetis meis nolite malignari.“* Et iterum in praecordiis suis mutuo et tacite admirantes, Deum glorificabant in tantum, ut in illo quod
ib. v. 24. scriptum est per sapientissimum Salomonem impleretur, dicens: *Narrate in gentibus gloriam eius, et in cunctis populis mirabilia eius, quia magnus Dominus et laudabilis nimis, et orribilis super omnes deos.* Tunc impletum est, quod per
v 32. eumdem dicitur: *Tonet mare et*[h] *plenitudo eius*[i]*; exultent agri et omnia quae in eis sunt. Tunc laudabunt ligna saltus coram Domino, quia venit iudicare terram.* Et quandoquidem Dominus ac noster Salvator per clementiam et misericordiam suam in tantum magnificavit et exaltavit et decoravit acta et mirabilia doctissimi et religiosissimi doctoris et confessoris Ambrosii, quantum multi codices eximii capere non possunt, et quantum multi strenui et sapientissimi viri atque scolarum magistri enarrare et enucleare multo sudore multoque labore posteris minime quiverint[k]: Unde non decet me virum parva scientiola plenum in singulis eius actibus immorari, cum mihi melius videtur, de tantis patroni miraculis et de tantis strenuissimis actibus omnino tacere, quam parum dicere. At ut ad ea veniam, ad quae mea intentio summoque studio anelat; ipsam sanctam Trinitatem et omnes sanctos corde et ore invocare non cesso, ut mihi, quae scribenda sunt scribam et quae tacenda sunt reticeam, per Spiritum sanctum suum[l] concedat.

2. Igitur[m] sanctus Ambrosius scientia divina imbutus, Spiritu sancto repletus, omni clero omnibusque catholicis fidelibus laicis indicto ieiunio, ut Dominus ad honorem ecclesiae suae et ad laudem divini cultus corda suorum aperire dignaretur, in quarto die quasi per quatuor euangelia, per clementiam Dei et per revelationem Spiritus sancti septuaginta
35 et duos sacerdotes, qui in primitiva ecclesia episcopi vocabantur, ut b. Hieronymus doctor in quodam suo libro asserit[35], ordinavit; imitans verum magistrum et salvatorem dominum nostrum Iesum Christum. Sicut enim dominus et redemptor noster post incarnationem baptismumque, quod in Iordane ter converso per Spiritum sanctum a Iohanne praecursore atque baptista, qui plus quam propheta asseritur, accepit, elegit septuaginta et duos discipulos ad euangelizandum euangelium divinum, ut in euangelio Lucae euangelistae legitur et approbatum indubitanter tenetur: Unde bonus discipulus sapientem sequens magistrum, suos sacerdotes, imo suos filios et ut dixi suos episcopos, in opus ministerii[n] sacerdotalis elegit,
1 Petri 2, 9. eos confirmans et collaudans hortatur, dicens: *Vos estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* In tantum enim illos actu et moribus et humilitate, scientia et patientia et obedientia[o] et in cultu vestium et omnibus modis admonuit, ut si quis eos fortuitu in clero videret, non diceret filios esse virorum, sed affirmaret socios angelorum. Est et alia causa, cur tot et tantos sacerdotes lucidissime ordinavit, quae me insequitur et quasi impatiens ad disserendum hortatur. Cum enim humanum genus sermone uno prius unitum, per superbiam postmodum diffusum et dispersum esse legitur quasi per septuaginta et duas varietates linguarum, sicut in libris Genesis invenitur, dicente
11, 1. Moyse, cum quo Deus loquebatur sicut loqui solet amicus ad amicum: *Erat enim terra labii unius, et sermo eorumdem. Cumque venissent in terra Senaar, dixit alter ad alterum: „Venite faciamus nobis nomen et civitatem et turrim excelsam, cuius culmen pertingat ad coelum, et celebremus nobis nomen, antequam moriamur.“ Descendit autem Dominus, ut videret civitatem et turrim, quam aedificabant filii Adam, et dixit: „Ecce unus est populus, et unum labium omnibus. Venite igitur et descendamus et confundamus linguam eorum, ut non audiat unusquisque vocem proximi sui!“ Atque ita divisit eos Do-*

a) *ita corr. Bethm.* prophetarū *codd.* b) *ita codd.* ceteris *Bl.* c) patriarcha *B.* d) collatam *Bl.* e) b. s. *et* e. m. *desunt* B. g) d. ymo B. h) *deest Bl.* i) *deest* B. k) *ita Bl.* quievit *codd.* l) *ita* A**. *Bl.* tuum A*. B. m) *Titulum:* Expositio ordinum sancti Ambrosii, edita a sancte memorie Datio episcopo Mediolanensi. *praemittunt codd.* Quod hic auctor varios ritus, varia clericorum genera ecclesiae Mediolanensis s. Ambrosio omnia attribuit, parcat lector homini non satis erudito. At eorum antiquitatem omnino cognoscat supra Ambrosii aetatem. *addit in margine in B Puricellus et* A**. n) misterii *Bl.* o) *ita* A**. B. actu e. m. actu et h. s. et p. o. A*.

35) Epist. 82. ad Oceanum. BL.

minus ex illo loco in universas terras, et cessaverunt aedificare civitatem et turrim, prae nimia labiorum confusione. Et ideo vocatum est nomen eius Babel, idest confusio, quia ibi confusum est labium universae terrae. Unde propalatum est, ut quantum illorum intentio fuit prava et perversa apud Deum et angelos eius, in tantum omni genti omnique populo innotesceret, relinquens in posteris exemplum, tanquam diceret: *Vos quibus scientia animi cum virtute corporis et ingenium operationis magis ab excelso Deo per bonitatem suam, quasi ymber super granum distillatum est, caute et sollicite providete vobismetipsis, ne quid nobis*[a] *per superbiam et dementiam merito accidit, vobis in testimonium contingat, ut quod nobis*[b] *male dulcoratis non creditis, vobismetipsis multis suspiriis fatigati quandoque credatis* Etenim cum Adam a Deo in paradiso formatus, ad imaginem Dei figuratus, sicut novimus, Domino per Moysem dicente: *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis,* et omnibus quae in paradiso Dei erant sibi concessis, praeter lignum scientiae boni et mali, de quo praeceperat ei Dominus ne comederet, dicens. *In quacunque die comederitis, morte moriemini.* Qui si caute studioseque ammonitionem et praeceptum Dei atque benigne admonentis tenuisset, ipse immortalis esset, et nos quasi Dei similes essemus. Unde vos studiose precor, ut[c] quod Adam per inobedientiam criminose deliquit, et nos per nimiam superbiam confusi sumus et per omnium terrarum spatia dispersi, mutuo nos et merito, minime ob linguarum varietatem intelligentes, quod Deus ex summa dilectione humanatus, mortuus, suscitatus, vobis ad resuscitandum quod angeli in coelis per superbiam amiserunt, benigne concessit, si solerter studioseque in fide permanentes Domino opitulante steteritis, unde concessa custodiatis, et sanctam fidem custodientes bona opera faciatis, ut ad perfectum finem venientes quandoque in extremo examine iudicii a dextera Dei positi cum gaudio audire mereatis, quod Dominus clementer dixit[d]: *Venite* Matt. 25, 34. *benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est a constitutione mundi.* Ob quam enim causam sanctus Ambrosius septuaginta et duos discipulos sacerdotes ordinare voluit, ut quot fuerunt varietates gentium per dispersionem linguarum, tot essent sacerdotes ad salutem animarum nostrarum. At cum humanum genus quondam per orbem terrarum diffusum et dispersum, pecudum more oberrans, sese invicem sine iure et sine foedere conlidens et lanians, regeretur et ut ab[e] hostium incursione muniretur, per septuaginta et duos reges a Deo permissum et praeordinatum est: Quos cum sanctus Ambrosius per industriam summi Romani imperii orbem terrarum regere vidisset, placuit sibi, ad illorum salutem et omnium populorum septuaginta et duos sacerdotes Deo confirmante ordinare[36], quatenus singulum 36 regem per singulum sacerdotem regalem intime perculeret, et docendo fidem Christi in Deo confirmaret, et confirmando in cunctis bonis virtutibus corroboraret, ut ad bravium pervenientes, quandoque[f] Deo permittente cum Christo in coelis regnarent.

3. Quibus[g] bene compositis salubriterque ordinatis, quendam sacerdotem religiosum virum qui primicerius vocaretur proposuit; qui quasi coepiscopus circa omnes in crimine laborantes potestatem a sancto Ambrosio magistro accepit, ut quod episcopus implere per se non posset, coepiscopus qui primicerius vocabatur, circa illos implere curiose studeret. Quin etiam locum in quo omnes convenirent insignivit, quod presbyterium usque modo a cunctis vocitatur; ubi omnes sacerdotes urbani in sexta feria vel Kal. convenientes, curiose in divinis ministeriis singulos perscrutabantur[h], itaque religiose circa divina ministeria, et indesinenter sese exercebant. Quo in loco universis consedentibus, quod Deus episcopo inspirabat, docebat. Deinde[i] subepiscopus, qui coepiscopus[k] usque modo et[l] primicerius vocatur, secundum quod Deus administrabat, illos amonebat, dicens: *Contra stultitiam ministrate sapientiam, contra lasciviam castitatem contra ebetudinem intellectum, contra praecipitationem conscilium, contra timorem fortitudinem, contra ignorantiam scientiam, contra duritiam pietatem, contra superbiam humilitatem; de qua sapiens quidam*[37] *dicit. „Qui sine humilitate virtutes con-* 37 *gregat, quasi ventum in pulverem*[m] *portat"; Et ut est illud: „Humilitas omnia vincit, et ipsa a nemine superatur."* Praeter ista instruebat illos habere dilectionem Dei et proximi. Quibus completis, quod unicuique de propria causa expediebat, salubriter tractabat. Ita tamen omnia fiebant inter illos pacifice, et honeste tractabantur et sine dolo et sine invidia, ut quod in Actibus apostolorum legitur, in illos implebatur, dicens: *Erat illis cor unum et anima una;* et quamvis facies 4 32 illorum essent diversae, unum cor et anima erat una. Quibus egregie viventibus et religiose degentibus, omnia cooperabantur in bonum, ut apostolus testatur[n] dicens: *Fratres, scimus, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum,* Rom. 8, 28. *his qui secundum propositum vocati sunt sancti;* attendentes illud cyrographi: *Beati qui scrutantur testimonia eius, in toto* Ps. 118, 2 *corde exquirunt eum.* At quam[o] fuerunt erga ministerium et ordinem suum solliciti, nemo nisi[p] qui illo tempore fuerit, narrare quiverit, pertimentes illud quod dicitur[q]: *Maledictus homo, qui opus Dei negligenter fecerit.* Unde accidit, ut dum quidam Ier. 48, 10. dux Gothorum extraneae gentis, nomine Ruilus, illos in festivitate sanctorum Nazarii et Celsi, et ad silentium polite ornatos et cum episcopo gradientes inopinate supervidisset, non illos tantum sacerdotes, sed episcopos credidit et affirmavit, dicens: *Certe cum ego fere totum*[r] *orbem terrarum iussu Valentiniani imperatoris circumdedi et vidi, inquirens usum et mores ipsorum*[s] *maxime et religiosorum episcoporum, nunquam tanto stupore et tam ineffabili admiratione obrigui.* Qui videns et admirans haec, parum subsistit; tandem abiit, secum mirans quae viderat. Quibus odor sic facientibus misericordiae, pietatis et caritatis, castitatis, humilitatis, fraternitatis, scientiae et omnium virtutum quasi odor suavissimus circa omnes gentes maxime ad vicinas urbes refloruit; de quo Dominus ad Moysen dixit: *Sume tibi aromata, stracten, et onigona, galbanem boni odoris, et thus luci-* Exod 30, 34 *dissimum, faciesque thimiama compositum ope*[t] *unguentarii, mixtum diligenter et purum.* Quos magister beatus et doctor[u] Ambrosius cottidie ammonebat cantando, dicens: *Diligamus nos invicem, quia caritas Deus est, et qui diligit fratrem suum, ex Deo natus est et videt Deum, et in hoc caritas Dei perfecta est; et qui facit voluntatem Dei, manet in aeternum.*

4. At[v] cum beatus Ambrosius supradictos sacerdotes Deo disponente ordinavit[w], visum est sibi ceteris cum fratribus, viginti quatuor sacerdotes, qui quasi cardinales essent, debere constitui. Quos Dominus et Salvator noster per revelationem Spiritus sancti in Apocalypsi dicente Iohanne confirmat: *Vidi, et ecce viginti quatuor seniores, qui procident* 4, 10. *ante sedentem in throno, et adorabunt*[x] *viventem in suecula saeculorum, et mittent coronas suas ante thronum, dicentes: „Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam et honorem et virtutem, quia tua creasti omnia, et propter voluntatem* v. 11 *tuam erant et creata sunt"* et: *Ceciderunt coram agno, habentes singuli cytharas et fialas aureas plenas odoramentorum, quae* 5, 8.

a) ne quod vobis A. *f.* illis. *Hor. Blancus.* b) vobis *Bl.* c) et *Bl.* d) dicit *Bl.* e) *ita* A**. *Bl.* Ian. reggeretur aut ab A*. I. ut r. e. u. a. B. f) *deest* B. g) De primicerio. Q. *codd.* h) *ita* B. perscrutabatur *rell.* i) demum *Bl.* k) q. c. *desunt Bl.* l) *deest* B. m) q. in ventum pulverem *ed. Paris.* n) testavit B. o) *ita* B. atque *rell.* p) *ita* B. enim *rell.* q) dicit *Bl.* r) *deest* B. s) ipsos B. t) opere B. u) m. *et* e. d. *desunt* B. *ut semper in his.* v) De cardinalibus Mediolanensis ecclesiae viginti quatuor (v. q. *desunt* A**. *Bl.*) secundum Datium. *adscribunt codd.* w) ordinaverit *Bl.* x) adorabant *Bl.*

36) Hos, decumanos dictos, saec. IX. exeunte demum institutos esse, probaverunt Giulini, Mem. di Milano I, 295. Fumagalli Ant. Milan. III. 340. 37) Greg. I. Expos. tertii ps. poenit. v. 3.

sunt orationes sanctorum, et cantant novum canticum dicentes: „Dignus es accipere gloriam et honorem, et aperire librum et signacula eius, quoniam occisus es et redemisti nos Domine in sanguine tuo ex omni tribu et lingua et populo et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabunt super terram.“ Est enim alia causa, quare viginti quatuor cardinales sacerdotes ordinavit: videlicet sicut naturalis dies viginti[a] quatuor horis solidatur, sic misterium ecclesiae 1, 10. Ambrosianae per viginti quatuor cardinales aperiretur et regeretur; de quo die sanctus Ambrosius in Exameron ait: *Legem statuit, ut viginti quatuor horae diurnae atque nocturnae diei tantum nomine diffiniamus, ut si diceret: „Viginti quatuor horarum mensuram unius diei tempus est.“* Quibus ordinatis archipresbiterum, a quo si quando in aliquo officio deviarent, placide emendati suaviterque correcti bono animo bonaque voluntate degerent, praeposuit[b]. Cuius nomen princeps presbyterorum Latine resonat; archos enim Graece, princeps Latine dicitur.

5. Per[c] idem tempus beatus Ambrosius septem diaconos, et[d] quasi per septiformem gratiam Spiritus sancti eis per Spiritum sanctum manus imponens benedixit et ordinavit, imitatus apostolos Domini[e], qui post gratiam Spiritus sancti, quam in Yerusalem, quae visio pacis dicitur, benigne acceperunt, in unum convenientes, septem diacones per Spiritum sanctum ordinaverunt. Septem ideo consecravit, quia septem sunt dona Spiritus sancti a Deo super fideles catholicos[f] collata; vel[g] ut cottidie ante thronum Dei quasi septem lampades bona vita optimisque moribus atque doctrina 1, 5. alios[h] accendentes praeclarissime splenderent. Unde sanctus Iohannes in Apocalypsi: *Septem lampades ardentes procedunt ante thronum, quae sunt[i] spiritus Dei.* Quos praevidens sanctus doctor Ambrosius religiose viginti quatuor subdiacones[38] ad honorem Dei et ecclesiae suae ordinando benedixit. Quibus catholice ordinatis, omnibus magistros instituit, quorum unus archidiaconus, alius archisubdiaconus vocaretur.

6. Idem[k] per tempus sanctus nomine Simplicianus archidiaconus, vir totius bonitatis, totiusque religionis, ac totius sanctitatis, et totius charitatis, totiusque pietatis, totiusque castitatis, gratiaque divina repletus, qui Romam[l] tendens per legationem[m] beati Ambrosii et eius ammonitus scientia, ecclesiam Dei et beati Petri apostoli multis haeresibus scissam Luc. 22, 32 dispersam atque divisam ad unitatem catholicae fidei revocavit; de qua Dominus dixerat ad Petrum: *Ego pro te rogabo, Petre, ne deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*[n]. Qui Dei euangelium per omnes regiones urbis Romae disseminans, velut bonus et strenuus[o] agricola colligens fructum centesimum tricesimum et sexagesimum, multos ad Christum convertebat. Inter quos quidam philosophus vir sapientissimus nomine Victorinus, divitiarum ma- 39 gnarum, credidit[39]; quem Quirites Romani[p], ut dignus erat, pro patre et domino diligebant atque timebant. Quin etiam revelante Dei gratia reliquias beatorum apostolorum Petri et Pauli cum viris religiosis, qui cardinales vocabantur, et cum omnibus Romanis, quos catholica fides devotos habebat, mirifice summaque cum devotione condidit et ornavit. Revertens beatus Simplicianus ab urbe Roma ad beatum magistrum et reverendissimum Ambrosium, reliquiarum particulam[q] apostolorum Petri et Pauli curiose summaque devotione ei obtulit. Quo facto beatus Ambrosius summo gaudio summaque laetitia omnium aliorum apostolorum reliquias[r] studiose acquisivit. Quibus adquisitis, honestissimam basilicam ad modum crucis in Romana parte inter portam quam Romanam vocant, et arcum qui Romanus Triumphalis dicitur, honorifice condidit, in qua omnium apostolorum reliquias summa cum diligentia summoque studio, magnoque cursu episcoporum, clericorum, laicorum, mulierum, iuvenum et[s] senum urbium vicinarum apposuit, unde usque hodie basilica apostolorum 40 vocatur[40]. At quid idem sanctus Ambrosius super hanc ecclesiam dictaverit et sancti Nazarii honorem versificavit, ore proprio audiendo cognosco:

Condidit Ambrosius templum, Dominoque sacravit
Nomine apostolico, munere, reliquiis.
Forma crucis templum est, templum victoria Christi,
Sacra triumphalis signat imago locum.
In capite est vitae templi Nazarius almae,
Et sublime solum martiris exuviis.
Crux ubi sacratum caput extulit orbe reflexo
Hoc caput est templum, Nazarioque domus.
Qui fovet aeternam victor pietate quietem,
Crux cui palma fuit, crux etiam sinus est.
41 *Tertia sed media mors impedit edita cuncta*[41].

7. Quo[t] in tempore notarios ordinavit, qui acoliti usque hodie vocantur, quibus magistrum praeposuit[u]. Et lectores, ut invenit, confirmavit[v], multum laudans et eos magnificans. Et quandoquidem per multa tempora per multos episcopos noverat cum primicerio suo ordinatos, timuit aliquid dicere, et confortans eos in omnibus gratias agens benedixit[w]. Ut autem omnia essent perfecta, decem viros religiosos[x] quasi per decalogum legis super decem ordines[y] praeposuit:[z] in primis primicerium presbyterorum, in secundo archipresbyterum, in tertio archidiaconem, in quarto archisubdiaconem, in quinto notariorum magistrum[*], in sexto primicerium[a] lectorum; in septimo puerorum magistrum, qui

a) d. in v. B. b) proposuit *Bl.* c) *Titulus in codd.:* De septem diaconis. d) *deest* B. e) *deest* B. *qui sequentia ita decurtavit:* qui p. gratiam paracliti in u. c. s. d. ordinaverunt. S. ergo c. *etc.* f) *deest* B. g) vel *deest* B. h) quotidie a. *Bl.* i) septem *addit* B. *qui sequentia ita exhibet:* S. Dei. Deinde XXIIII subd. ad h. D. ordinavit, quibus omnibus mag. *etc.* k) *Titulus in codd.* De s. Simplitiano. l) Eodem tempore s. S. a. v. t. b. ac omnium virtutum divinaque r. gratia Romam B. m) t. iussu B. n) de qua — tuos *desunt* B. o) et s. *desunt* B. p) *sequentia* B. *ita decurtavit:* R. velut patrem et dominum diligebant. Q. e. r. Deo r. a. P. e. P. c. cardinalibus et c. o. R. m. e. o. Deinde b. S. a R. beato Ambrosio reliquias Petri et P. apostolorum gratanter obtulit; quibus receptis b. A. ceterorum apostolorum reliquias aquisivit et pulcerrimam basilicam in m. c. i. R. p. i. p. que Romana vocatur et a. q. R. t. d. h. c. i. q. o. a. r. cum devotione magnoque concursu e. et urbium v. a u. u. b. b. a. v. et tales versus estant ad huius fundationis memoriam. q) *ita* A*. reliquias particulae A**. *Bl.* r) *deest* A**. *Bl.* s) *deest Bl.* t) *Titulus in codd.:* De notariis, lectoribus et X ferulis. u) imposuit *Bl.* v) et c. *Bl.* w) Et q. — benedixit *desunt* B. x) r. v. *Bl.* y) homines A**. *Bl.* z) proposuit *Bl.* *) *deest* A*. a) s. collaudavit et confirmavit p. *Bl.*

38) ita etiam c. 13. et Galv. Flamma Manip. Florum 40. Sed postea septem fuerunt, ipso Land. II, 35. teste. 39) v. Augustini Conf. VIII, 2. 40) Translationem 10. Maii adsignat Kal. Siton. in Mur. SS. II[b]. 1035. Eadem etiam eccl. s. Nazarii vocabatur. 41) Hunc versum apud ceteros quotquot illud epigramma referunt deesse, Puricellus adnotavit. Admodum corruptus esse videtur.

magister scolarum dicitur[a]. In octavo hostiariorum, qui custodes vocantur In nono vero virorum et mulierum Deo devotarum[42], qui cottidie offerunt panem et vinum, novum et vetus testamentum significantes; hii enim[b] ne populus [42] vacuus videatur, cottidie panem et vinum Deo offerunt. In decimo saecularium virorum[43]. His[c] omnibus completis, constitutis et ordinatis, devote suum ordinem servabant et invicem omnes sese obediebant, de quibus dicit apostolus: *Obedite praepositis vestris in Domino, et illis subiacete*, et item[d]: *Per caritatem servite invicem*. In quorum specie Dominus [Ebr. 13, 17] discipulos suos ammonet, dicens: *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si* etc. Itaque *dilectio*, sicut dicit [Gal. 5, 13 Ioh. 13, 35.] apostolus, *erat illis sine simulatione, odientes malum, adhaerentes bono, caritatem fraternitatis invicem diligentes, honorem* [Rom. 12, 9] *invicem praevenientes, sollicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes, habentes autem donationes*[e] *secundum* [v. 6] *gratiam quae data est illis differentes, secundum gratiam prophetiae, secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui excedatur*[f] *in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui praeest in sollicitudine, qui miseretur in ilaritate.*

8.[g] Cuius[h] laborem videns beatus postea Simplicianus quia Dominus ecclesiam suam permultum pullulare crescere et habundare faciebat[i] in manibus eius, tres viros cantu peritos adiunxit necnon 28 sacerdotes, qui cum aliis 72 coniuncti faciunt 100, quapropter Deciesdeni vocantur. Inde est quod decumani vocantur, seu quia cum 24 cardinalibus huius urbis officia implentes, postmodum ab omnibus decimas cunctorum suscipiebant, vel quia totius metropolitanae regimen in cunctis officiis sedule degebant ecclesiae, quamobrem decus maiorum vocati sunt. His omnibus compositis et ordinatis secundum dignitatem quam a beato Ambrosio acceperat[k], polite induti ferulas superius et inferius ornatas corio ad ostendendum, cuius offitii vel dignitatis essent, in manibus cotidie deportabant, quatenus unusquisque subditos suos in virga et in baculo corrigeret et emendaret. De qua per prophetam dicitur: *Virga tua et baculus tuus ipsa me Domine* [Ps 22, 4.] *consolata sunt*. Ideo primicerius presbyterorum ammonet subditos sibi creditos per virgam Dei dicentes ad Moysen: *Non* [Gen. 20, 3] *habebis Deos alienos coram me*. In secundo archipresbyter suos docebat dicens: *Non faciatis vobis sculptile neque omnem similitudinem quae est in coelo et quae est in terra*. In tertio archidiaconus suos docebat: *Non assumetis nomen Domini Dei vestri in vanum*. Et eadem praecepta, quia maiora sunt, maioribus commendata videntur; cetera autem prout unicuique ordini convenit, disposuit et ordinavit, scilicet ut quot fuerunt plagae circa Pharaonem in Egipto ad mortem, tot essent remedia salutis in vita, in veteri et in novo testamento. Unde factum est, ut si quis in aliquo oberrans peccaret, per unum decem emendaret. Quibus completis religiosissimeque ordinatis, antiphonas, responsoria, psalmos et cetera quae divino cultui erant apta, cum viris tantum supradictis musica arte mirifice imbuti componere, docere et psallere satagunt; quatenus secundum illud Daviticum psallerent dicens. *Canticum novum cantabo tibi, in psalterio decem* [Ps. 42, 9.] *cordarum psallam tibi*. Itaque ecclesia Dei germinare et pululare inchoavit, et quasi lilium inter spinas, sic per omnes gentes odoris suavitatem dedit. Nam quam lucidissime et quam discrete cuncta per dispensationem Dei constituit et ordinavit, non est mei arbitrii edisserere, sed Dei qui cuncta nutrit et disponit, tribuere et eius dono assignare.

9. Eodem[l] tempore contigit, ut quidam sapiens, tamen Manicheorum errore[m] seductus nomine Augustinus, argumentis dialecticae armatus, et postea Dei fidelis et catholicus vivens episcopus, cum in ecclesia hyemali non orationis curiositate, neque secundum causam utilem videndi et audiendi Domini mysterii, sed reprehendendi gratia beatum Ambrosium de incarnatione Domini ad populum[n] tractantem et praedicantem, oblitus sui et suorum omnium cogitationum, pallens et tremens omnibus qui aderant[o] videntibus obriguit. Quinetiam finita admonitione, quam ad populum beatus Ambrosius ministrabat, privatim ad eum Augustinus pervenit. At beatus Ambrosius cognita[p] eius scientia, patefactaque eius disciplina, quid in arte valeret, qualiterque in fide dissentiret catholica[q], et per Spiritum sanctum cognoscens, qualiterque fidelis et catholicus futurus esset, placidissime et multum caritative eum suscepit. Itaque laetabatur beatus Ambrosius super eum, sicut in euangelio de quodam patre legitur, qui cadens super collum filii sui quem perdiderat, [Luc. 15, 20] et imponens anulum suum in digito eius, plorans deosculabatur eum, et improperans alium fratrem zelo nimiae insidiae ductum dixit: *Hic frater mortuus fuerat et revixit, perierat et inventus est*. Et item sicut in alio euangelio de pastore bono legitur, qui relictis nonaginta novem in deserto, quaerens invenit ovem quam perdiderat, et imposita in humero [ib. v. 1] suo, gaudet, et veniens convocat amicos et vicinos suos, dicens: *Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quam perdideram*. Unde Dominus dicit: *Amen, amen dico vobis, quia maius gaudium in coelo super uno peccatore poenitentiam* [v. 7.] *agente, quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent poenitentia*. Et ut in alio loco legitur de muliere illa, quae [v. 8.] laetata est super drachmam quam perdiderat; et convocat amicas et vicinas suas dicens: *Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram*. Tandem nutu divino, non post multos dies, sicut multis videntibus et sibi consentientibus palam oberraverat[r], sic in fontibus qui beati Iohannis ascribuntur[s], Deo opitulante a beato Ambrosio, cunctis fidelibus

a) *ita* A**. B. *deest* A*. *Hic* A*. A**. *inserunt:* 8. De sacerdotibus — vocati sunt. *quae aperte loco suo mota sunt.* B. *sequentia multum in brevius contraxit.* b) et *Bl.* c) *Sequentia* B. *ita exhibet:* His omnes debite suos ordines observabant, et obedientiam prioribus et caritatem fratribus secundum doctrinam apostoli custodiebant: o. p. v. in D. et i. s. et p. c. s. i. Dilectio itaque erat illis s. s. o. m. a. b. et reliqua secundum doctrinam apostoli in eadem epistola. De Decumanis. Videns postea b. Simplicianus, septem predictorum ordinum labores augeri ex augumento ecclesie Dei in manibus eius; tres — suscipiebant, inde decumani quasi decimani a decimis dicuntur; vel quia totius metropolitane ecclesie regimen in officiis ordinarios coadiuvabant, ideo decumani quasi decus maiorum, idest ordinariorum seu cardinalium, sunt vocati. — De baculo cum corio. Omnibus sic ordinatis, polite — ostendendum officium aut dignitatem in m. c. d., ut u. s. s. in v. et b. c. et e. secundum prophetam: „Virga — sunt.“ Ideoque p. p. monebat subditos per — me. Archipresbyter suos, dicens: „Non faciatis sculptile, nec similitudinem aliquam ydolorum.“ Archidiaconus suos: „Non assumetis nomen meum in vanum.“ Cetera a., p. u. o. conveniebat, disposuit; ut quot f. p. contra Ph. in E. ad m. tot e. r. s. ad vitam in v. et n. t.; unde si quis semel peccabat, decies emendabat. Quibus religiosissime ordinatis — viris musica arte imbutis psalere sataguit secundum illud Davidicum: „Deus canticum Dei per ipsum refloruit ut lilium inter spinas, et p. o. g. o. s. dedit; at quam lucidissime cuncta ordinaverit, non est mei arbitrii edisserere, sed Dei, qui ab eterno sole clarius cuncta cognovit. d) *deest Bl.* e) aut donantes *Bl.* f) excedit *Bl.* g) *v. supra n.* a. h) *Titulus praefigitur:* De sacerdotibus decumanis et baculo cum corio. i) *ita* A**, *deest* A*. k) acceperant? l) *Titulus:* De s. Augustino. *Et hoc caput cum sequentibus duobus capitulis multum decurtavit* B. m) e. m. *Bl.* n) p. invenisse t. *Bl.* o) erant *Bl.* p) cogitans eius scientiam *Bl.* q) c. d. *Bl.* r) oberraverant *codd.* obseraverant *Bl.* s) Fuit ergo b. Augustinus baptizatus in ecclesia s. Ioannis ad fontes, quae erat

42) s. scholae b. Ambrosii quam c. saec. IX. institutam esse existimat Fumagalli, Ant. Mil. III, 308.
43) i. e. vicecomitem, v. II, 35.

huius urbis adstantibus et videntibus, in nomine sanctae et individuae Trinitatis baptizatus et confirmatus est. In quibus fontibus, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis, *Te Deum laudamus* decantantes, cunctis qui aderant audientibus et videntibus simulque mirantibus, in posteris ediderunt quod ab universa ecclesia catholica usque hodie tenetur et religiose decantatur. Et quasi ditati multis divitiis et inaestimabilibus margaritis, mutuo in Deum laetantes, et cum gratiarum actione cibum sumentes laetati sunt, et gaudio magno gavisi in Deo confortati sunt.

10.[a] Interea praeter illa, quibus[b] clerum suum cotidie informabat, quaedam omnixe[c] et inviolabiliter conservanda atque tenenda et super omnia custodienda sacerdotibus tradidit; scilicet ut quatuor principalia conscilia, in quibus Graeci 11 et Latini et catholici fideliter concordant, tenerent[44], in quibus catholica fides integra et inviolata permanet. Quin etiam ab apostolis et aliis sanctis episcopis illa quatuor conscilia dicebat ita esse sancta et confirmata, ut si quis in illis aliquid augeret vel diminueret, anathematizatus et excommunicatus permaneret. Itaque sicut quatuor euangelia sunt observanda et tenenda et credenda, sic ista quatuor in omnibus conscilia. Quae conscilia quantum timori et quantum amori quantaeque reverentiae beato Ambrosio[d] fuere, ipse super Nicaenum conscilium in epistola ad clementissimum Valentinianum augustum directa[45] ostendit, dicens: *Meritoque conscilium istud*[e] *exorreo, sequens tractatum conscilii Nicaeni, a quo me nec mors nec gladius poterit separare. Quam fidem et*[f] *parens clementiae tuae Theodosius beatissimus imperator et sequitur et probavit; hanc fidem Galliae tenent, hanc Hispaniae cum*[g] *pia divini Spiritus confessione custodiunt.* Est enim in illis[46], ut nemo per aliquam occasionem turpis vitii incurrat, incontinentem se videns vel[h] fratrem suum, nisi circumveniat in negotio. Ob quam causam molitum in ecclesia universali, ut sacerdotes aut virgines erant, aut caste cum uxoribus manebant: quatenus si Deus praeordinasset, ut si aliquis ad episcopatum annuente Deo veniret, vel virgo vel unius uxoris 1 Tim. 3, 2 vir inveniretur. Unde dicit apostolus: *Oportet episcopum inreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, pudicum, ornatum, hospitalem.*

11. Transactis[i] annorum multis curriculis, vivente tamen beato Ambrosio, gravissima dissensio inter sacerdotes monogamos et alios sub virginitate aut castitate degentes in synodo coram apostolico orta est. Quamobrem orta dissensio inter sacerdotes monogamos et alios caste simulantes se vivere, fere usque ad mortem et ruinam suorum et aliorum devenerunt. Quod factum est apostolico imperante, et multis catholicis episcopis exhortantibus, in iudicio beati patroni nostri Ambrosii a partibus ambabus datum est, affirmantes quicquid ipse diceret, tenerent et firmum atque sanctum haberent. At beatus Ambrosius videns atque cognoscens sensus humanos, et sancta conscilia, et omnes pronos ad peccandum, maxime propter incontinentiam, sciens aliquem neque virginitatem neque castitatem nisi a Deo posse habere, 1, 50. os suum aperiens, quod in libro iam dictaverat de officiis, ait: *De monogamia*[k] *sacerdotum quid loquar? Quin una tantum permittitur copula, et non repetita, et haec lex est non iterare coniugium,* et[l] sic dicens statim illos, qui peracta[m] castitate esse videbantur, condescensionem et caritatem circa fratres suos minime habentes, compescuit; de qua dicit apostolus: 1 Cor 13, 2. *Si habuero tantam fidem, ut montes transferam, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero,* Rom 14, 4 *nichil sum.* Sed sese non videntes, et illud quod dicit apostolus minime intelligentes, dicens: *Tu quis es qui iudicas alienum servum? suo domino stat, aut cadit; stabit autem.* Sed revocans ad amorem fraternitatis verbum apostolicum, cf v. 16. introducens dixit: *Deus non vult coacta servitia; et ita noli fratrem tuum contristari, neque prodere, pro quo Christus mortuus est.* Itaque Graeci sacerdotes Ambrosianam tenentes sententiam, usque hodie sancitum et pro lege sacra habent, ut quando in sacerdotio unguntur, aut virginitatem exinde promittunt, aut uxores in testimonio virorum bonorum sibi sociantur; et si contingit quod uxor sua moriatur, aut caste vivunt tenentes sacerdotium, aut sacerdotium amittunt, si se amplius alicui feminae sociantur. Quorum ecclesiam in quamplurimis officiis beatus Ambrosius venerabiliter imitatus est. Quin etiam sacrificium eorum, scilicet fermentatum, cum nostro, scilicet azymorum, in celeberrimis festivitatibus, maxime in resurrectione Domini ad collaudandum et confirmandum atque roborandum, angelis administrantibus et sanctificantibus, benediceret confirmaret et consecraret. Unde idem ait sanctus Ambrosius: *Stant angeli ad latus altaris, et sacrificant sacerdotes corpus et sanguinem Christi psallentes et dicentes. Gloria in excelsis Deo.* Sed Deus et Dominus noster, volens tantum et tam magnificum episcopum velut emeritum militem multum in militia Domini sui triumphantem et desudantem, multis praemiis multisque honoribus ineffabilique remuneratione honorificare et glorificare, de ergastulo 1 Cor. 2, 9. carnis ad aeternam gloriam angelicis choris stipatus[n] exire praecepit. Unde dicit apostolus: *Quod oculus non vidit nec auris audivit nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se.* Qui clerum sibi commissum et oves a Deo sibi creditas precibus et vocibus atque lamentis moriens Deo, in quo sunt omnes thesauri scientiae absconditi, instanter commendabat. Insuper per Spiritum sanctum intelligens, multos pseudochristos et pseudoprophetas in vestimentis ovium venturos, ecclesiam Dei et populos eius per falsam doctrinam subversuros, de quibus Dominus per euan- Matth 7, 15. gelium dicit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Hoc praevidens sanctus et reverentissimus Ambrosius, clerum ac populum Deum orans cotidie armabat, dicens: *Libera nos ab haereticis, ab Arrianis, a schismaticis, a barbaris quia tu solus Dominus, tu solus Altissimus Christe.* Quo exiente de corpore quantus dolor nobilium, et quantus gemitus clericorum, et quantus planctus orphanorum, et quanta crebra monachorum suspiria interfuere, mea lingua narrare, et meus calamus scribere non valet, et obsequium quantis eius miraculis coruscavit, mihi enarrare non vacat. Sed ordinato beatissimo Simpliciano in episcopatu, quod minus esse videbatur, Deo adiuvante implevit, et quod ordinatum invenit, inviolabiliter tenuit et firmavit, ita ut nullus episcopus amplius augeret aliquid aut diminueret.

12. Determinatis[o] ac definitis sanctae Ambrosianae ecclesiae ordinibus, datisque figuris rationabilibus in quibus Deus per clementiam suam sancti Ambrosii suffragiis non immerito aperire posteris benigne concessit, nunc qualiter ipso adiuvante[p] cathecumeni ecclesiam yemalem ingrediantur, secundum[q] ordinem quem vidi cordeque cognovi, et a fidelibus comperi, fideliter edicam, quave causa regias ecclesiae eiusdem occidentales non introeant, ac super sanctum crismon a subdiacono et hostiariis ut doceantur introducantur, caritative intimabo. Igitur cathecumeni, quibus iam Deus per suam

inter ecclesiam maiorem et s. Theclae funditus eversae. A. *in marg.* a) *et hoc caput multum decurtavit* B. *Titulus praefigitur:* De observandis 4 consciliis. b) in q. quot. c. s. i. *Bl.* c) omnimode *Bl. fort.* obnixe. *W.* d) *ita* A**. *rell.* b. A. *desunt* A*. e) illud *sc. Ariminense Ambros.* f) etiam *ib.* g) et cum *ib.* h) *deest Bl.* i) *Titulus:* De monogamis sacerdotibus a b. Ambrosio. (a. b. A. *desunt* A**. *Bl.*) k) de castimonia autem q. l. Quando u. t. nec repetita p. c. Et in ipso ergo coniugio l. e. n. i. c. *Ambros. Cf. infra III,* 24. l) et est A*. m) parata A*. n) stipatum *Bl.* o) *Titulus:* De crismon sancti Ambrosii secundum Datium episcopum Mediolanensem. A**. B. *Bl.* de c. s A. a Datio ep. M. A*. p) i. a. *desunt* B q) *deest* B.

44) At eorum duo Ambrosio multum sunt posteriora. 45) I, 21 ed. Paris. 46) conciliis? Haec me non intelligere fateor, et corrupta existimo.

summam[a] misericordiam, sale degustato sapientiae, et naribus et auriculis sputo sacerdotis delinitis, nec non saeculo et pompis eius abrenunciatis, manuque sacerdotis ecclesiam intrandi licentia quodammodo concessa est, subdiacono et hostiariis eos introducentibus, intrant ecclesiam a parte orientis. Unde ab oriente? Quoniam summa[b] Dei sapientia oriens ex alto illuminavit eos, qui in tenebris et in umbra mortis sedebant, propheta attestante, qui ait:[c] *Sedentibus in tenebris* [Is 9,2] *et umbra mortis, lux orta est eis.* Et item prophetarum eximius David[d]: *Exortum est in tenebris lumen rectis corde.* [Ps 111, 1] His omnibus ingredientibus, sacerdos et diaconus clauso cum euangelio, ut cognoscant[e] sancti euangelii secreta indigni esse videre, et ne illi videant qui videre non debent, et audiant qui servare non possunt, et subdiaconus cum thuribulo incensi, ut in conspectu Dei per boni odoris operam quandoque appareant, seu diabolus per sanctae fidei devotionem, qui eos per multa invaserat tempora, inremeabiliter ipsos deserens fugiat, et[f] cereo ardente, Spiritus sancti praesentiam significans[g], obviantur. Quo facto, cum ad sanctum crismon[47] ducti sunt, studiose ac religiose super eodem quid signi- [17] ficat docentur: *Vos, quos Deus ad imaginem et similitudinem suam ab initio omnia praevidens benigne creavit, hoc signum alpha et ho*[h] *continens quid significat, corde et auribus animi cognoscentes percipite. Itaque quod A. ω videtis*[i], *primum et novissimum coeli et terrae creatorem et omnium creaturarum auctorem credite; de quo quod Esayas propheta Spiritu sancto repletus dicat, audientes cognoscite. „Ante me non est formatus Deus, et post me non erit. Ego sum, ego sum Dominus, et non* [43, 10] *est absque me Salvator. Delevi ut nubem iniquitates tuas, et quasi nebulam peccata tua. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo*[k] [44, 22] *iniquitates tuas propter me, et peccatorum tuorum non recordabor."* [43, 25.] *Dei omnipotentis designata notitia, qualiter ante saecula et in saecula et post saecula fuit et est et erit, quaque pietate verbum, cum quo ab initio ante*[l] *saecula omnia componens coelos paravit, incarnari Spiritu sancto concipiente permiserit, et quomodo homo natus est ex virgine, suo sanguine pretioso humanum genus redemit, ac vulneratus et sicut*[m] *ovis ad occisionem ductus sit, cognoscite. Cinerem*[n], *cuius pulvere crismon est totus signatus, Christus est dominus*[o], *qui carnem de virgine suscipiens, cinis ut homo mortalis, Deus de Deo, lumen de lumine*[p], *Spiritu sancto concipiente factus*[q] *est. Crucem autem, quam in cruce conspicitis, Christus est Deus dominus ac*[r] *noster redemptor, qui nos crucis patibulo suo sanguine pretioso, quasi ovis ductus ad immolandum, immeritos redemit. Unde Ysaias propheta:*[s] *„Sicut ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondente se sine voce, sic non aperuit os* [53, 7] *suum in humilitate." Item: „Vulneratus est propter iniquitates nostras, afflictus est propter scelera nostra." Passus autem* [v 5] *pro nobis mortem ac multas iniurias, ammonet nos, dicens cottidie: „Revertere ad me quoniam redimi*[t] *te. Laudate coeli,* [Is. 44, 22] *quoniam fecit Dominus misericordiam." Cilicium praeterea*[u] *quod his figuris subesse conspicitis, peccatores vos esse conspicite et aeterni regni gloriam primi parentis praevaricatione amisisse. Unde ad Deum vestra peccata plangentes corpore et animo convertimini; de*[v] *quibus Dominus per prophetam: „Convertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio et fletu et planctu,* [Ioel 2, 13.] *quia nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat."* [Ez. 33, 11.] *Itaque fratres karissimi, imitemur ambitu*[w] *in cinere et cilicio, cum propheta ieiunemus et ploremus ante Deum, quia multum misericors est dimittere*[x] *peccata nostra. Cum autem ad sacri baptismatis sacramentum Deo annuente in proximo veneritis, catholicae fidei documentis imbuti, gaudentes per bonorum operum perseverantiam beatitudinem aeternae gloriae credite acquisisse, quam olim prothoplausti Dei mandatum praevaricantes inconsulte amiserunt. Praeterea quod omnia signa haec e cinere facta conspicitis, vos esse mortales cognoscite*[y], *ac sperate in eum, qui vos redimere suo sanguine pretioso*[z] *dignatus est. Quod autem octo virgulas protendentes ad speram videtis, octo beatitudines fidelibus fore promissas a Deo in aeternum cum Christo semper mansuras, sive*[*] *quia octo sunt huius saeculi et futuri quasi in spera die noctuque currentes aetates, de quibus quidam sapiens*[a]*: „Sex etenim sunt huius saeculi aetates, notissimis temporum distinctae*[b] *articulis, in quibus pro Deo laboribus insistere, pro adipiscenda requie sempiterna ad tempus operari necesse est. Septima est aetas non in hac sed in alia*[c] *vita quiescentium usque ad tempus resurrectionis animarum. Octava autem aetas ipsa est dies resurrectionis, sine ullo temporis fine beata." Sed ubi sunt istae beatitudines, nisi in spera, hoc est in Deo, qui non clauditur fine nec initiis augmentatur*[d]*? Quin etiam speram illam rotundam, fine et initio carentem, quam haec omnia continentem videtis, est ipse qui*[e] *in Apocalypsi loquitur*[f]*, dicens: Ego sum alpha et ho*[g]*, principium et finis.* [1, 8]

13. Crucis[h] antiphona, qua mysterium Dei et sanctae Ambrosianae ecclesiae praerogativa cottidie adornatur, allegoriam reverentissimam comprehendere et continere approbatur. Dum enim canticum quod Zacharias Iohannis propheta ad Dei honorem prophetavit, cantatur, ac lectionibus perlectis, lectores suo cum magistro et hostiarii choro ordinibus maioribus dimisso tollunt de sacrario tres cruces argenteas, et summa cum reverentia foris ecclesia deportantes, tribus cereis unicuique superardentibus, sancti Spiritus praesentiam significans[i], ecclesiae regias ordinate intrant. Bene de secretario cruces tolluntur, quia de secretis Dei nobis apparuit Christus, cuius cruce muniti, ab omni potestate aerea[k] ipso protegente liberamur. Cruces de secreto tolluntur, quia de secretis terrore gentilium populi crucem Christi baiulantes, Dei ecclesiae limina ut Christum sequantur devote intrant. Unde Dominus per euangelium intonat dicens: *Qui crucem Christi baiulaverit, salvus erit.* Tres ideo sunt cruces, ut omnes tres mundi partes, videlicet Asia et Europa et Affrica[l], coeli et terrae Creatorem cognoscentes, Verbum quoque sanctum[m] de virgine natum ac Spiritu sancto conceptum credentes, Unitatem in Trinitate, et Trinitatem in Unitate actualiter confiterentur. Quae omnia fidelissimi catholici, catholica fide a Deo imbuti[n] patres nostri in concilio Nicaeno confitentes dixerunt: *Fides autem catholica haec est, ut unus Deus in Trinitate et Trinitas in Unitate veneretur.* Intrantes autem lectores et hostiarii cum signis, inveniunt archiepiscopum extra chorum, archidiacono dextram et archipresbytero laevam regentibus, nec non ipsum ut Moysen verum[o] sustentantes; quatenus gratia sancti euangelii novi ac veteris testamenti sententiis ac figuris confirmaretur, sive dilectionis Dei et[p] proximi sanctae ecclesiae quasi columpnis sustentaretur et aleretur[q] humanis, ut ad coelorum gaudia Deo annuente ascendere et volare mereretur. Unde sanctus Prosper ait: *Qui caret istis geminis alis*[r] *virtutum, non habet*

a) *deest* B. b) *deest* B. c) p. sic dicente B. d) Et prophetam D. B. e) cognoscat B. f) cum B. g) significante *Bl.* h) omega *Bl.* i) *ita* B. *deest rell.* k) de celo B. l) et ante *Bl.* m) homo natus ex v. suo sanguine nos r. et s. B. n) cinis *Bl.* o) *deest* B. p) l. d. l. *desunt* B. q) filius *Bl.* r) d. d. a. *desunt* B. s) p. dicit *Bl.* t) redemi *Bl.* u) propterea B. v) *deest* B. w) habitu *Bl.* x) dimittens *Bl.* y) cognoscentes s. *Bl.* z) *deest* B. *) promissas cognoscite sive B. a) *ita* A**. B. de quibus reverendus sex A*. b) condistincte B. c) altera *Bl.* d) qui initiis non coartatur nec fine concluditur B. e) quia *Bl.* f) *deest* B. g) omega *Bl.* h) *Titulus:* De crucis antiphona a Datio (secundum Datium archiep. Med. B.). i) significantibus *Bl.* k) ab inferna p. B. l) p. asia scilicet affrica et europa B. m) *deest* B. n) f. c. c. f. a D. i. *desunt* B. o) vero *Bl.* p) ac B. q) sustentarentur et alerentur B. r) alas B

47) De hoc signo v. Allegranza, Sacri Mon. p. 18, ubi haec eius datur effigies, a veteri lapide sumpta



unde volet ad regna coelorum. Quibus introgressis ac secundum ordinem ordinatis, cum propheta Deum laudante cantant
Ps 148, 1. *In excelsis,* secundum quod dicit: *Laudate Dominum de coelis, laudate eum in excelsis. Ipse enim dixit et facta sunt,*
v. 5. *mandavit et universa creata sunt.* Exinde cardinales 24 et notarios multos a parte orientis inveniunt, nec non ab altera
Matth. 8, 11. parte occidentis diacones 7 et subdiaconos 24 vultibus eorum ad orientem versis, secundum quod dictum est: *Ab occi-*
dente et oriente venient, et recumbent cum Abraam Ysaac et Iacob. Interea signis elevatis, sicut ordinis religio exposcit,
antiphona sexies extra chorum in corpore ecclesiae magno clangore decantatur. Unde Ysaias propheta loquitur dicens.
18, 3. *Omnes habitatores urbis, qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis et clangorem tubae au-*
dietis. Antiphona autem sexies decantata, ventum est ad chorum, ubi omnes ordines in communi semel ipsam vocibus
altis atque sonoris cantant. Sic enim septies, universis in suum locum astantibus, ad Dei honorem et gloriam decantata,
septem dona sancti Spiritus clementer fidelibus esse donata ostendunt. At ut ea quae dixi et dico vera appareant, sen-
tentiis sanctorum et gloriosissimi confessoris nostri Ambrosii confirmare et approbare satagui[a]. Qui quibus modis qui-
VII, 25. busque de causis ymnos et cantus cantavit, audi non me, sed ipsum in Beati Immaculati tractatu: *Quae enim bene tene-*
mus, cantare consuevimus; hymni nobis, canticum nobis, psalmi nobis iustificationis[b] *sunt. Psallam*[c] *spiritu, psallam*[c] *et*
mente. Ut expelleret et eliminaret oblivia a domo sancta sua, cantores sibi fecit verus Salomon, qui toto spiritu con-
quirendae cognitioni divinitatis intenderent, nec psallentes deessent ecclesiae suae[d], quorum cantu nequam spiritus fu-
garetur. Prophetae quoque ut prophetarent, psallendi peritos videbant psallere, quod suavi invitata dulcedine spiritualiter[e]
gratia infunderetur. Et[f] in euangelio legimus, in domo patris illius filium recuperantis percrepuisse symphoniam, qua
epulantes delectabantur fideles; perfidus autem impatienter audiebat. Dulcis igitur cantilena, quae non corpus effeminat,
sed mentem animumque confirmat. Ideoque canticum dicitur dum testamentum, quia remissionem peccatorum Dominique[g]
iustitias in scripturis euangelicis suavi mentis exultatione concinunt. Ipse quoque Dominus non dedignatus est dicere:
L c 7, 32 Ps 118, 54 *Cantavimus vobis, et non saltastis.* Et propheta: *Cantabiles mihi erant iustificationes tuae.* Et item: *Psallam tibi Deus in*
70, 22 *cythara Sanctus Israel*[h]. *Gaudebunt labia mea, cum cantavero tibi, et anima mea, quam redimisti*[i]. Cantabat haec laetus,
tanquam his melioribus epulis pasceretur. Denique cantavit Moyses, qui legem accepit. Cantavit autem Maria soror
Aaron in tympanis et choris. Et ut populi intra se velut mare procellosis tempestatibus dissidentis animos mulceret, ait
III, 5 in libro Exameron: *Plerumque mari comparatur ecclesia, quae primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit,*
deinde in oratione totius plebis tanquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis psalmorum, canticis[k] *virorum, mulierum,*
virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat.

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

Iesu[l] Christe splendor Patris, via, vita, veritas[m],
Omnium Redemptor pie, cunctorum aequitas[n],
Universos qui te quaerunt, tua replet caritas.
Deus Pater, Verbum Patris, Spiritus paraclitus,
Tres personae, unus Deus, semper individuus,
Cuncta regens et cohercens, sedens ut altissimus.
Qui quos vis benigno reples spiritu scientiae,
Et elingues facis esse magnae eloquentiae,
Tui guttam vivi fontis mihi quaeso porrige.
Benedictus et laudandus in sanctorum gloria,
Quorum corpora truncata redolent ut lilia,
Cui debent summam laudem angelorum agmina.
Cum tu sis, Salvator, nostris[o] unica defensio,
Iubilum qui praestitisti populo Iudaico,
Adsit mihi tua virtus nutrix[p] in perpetuo.
De tantorum peccatorum venia te flagito,
Quicquid iuvenis peccando egi in hoc saeculo,
Ut cum veneris tu iudex in tuo iudicio.
Heu michi, qui tot annis vixi in hoc saeculo,
Numquam bona perpetravi conscius in animo,
Flagrans intus, ardens foris ullo sine termino.
Omnes iuvenes et cleri[q] vobis dico maxime,
Quibus aetas atque visus candet isto tempore:
Verbis vanis atque iocis multum[r] quaeso parcite.
Aetas quondam deaureata venit in argenteam[s],
Nuncque aerea infelix nostris misit ferream.
Atque modo malo nostro nos invenit lutea.

a) s. s. et specialiter beati A. c. s. B. b) iustificationes Domini s. Psallamus s. psallamus et m. *Ambros.* c) psallamus *Bl.* d) *deest* B. e) p. p. iubebant p. ut s. i. d. spiritalis B. f) *deest Bl.* g) denique *Bl.* h) s. I. *desunt* B. i) redemisti *Bl.* k) cantus *ed. Ambr.* l) *Rubrica:* Oratio historiographi preclara (p. *deest Bl.*) ad Deum et Trinitatem eius, in qua quicunque legerit huius libri intentionem et cleri totius Ambrosiani divortium comperiet, quo multi misere tractati sunt libri secundi. A* A**. *et Bl. apud quem* l. s. *deest.* Oratio ystoriografi ad Dominum. B. *ubi haec librum I. claudunt, ut etiam apud Blancum.* m) via ver. et vita *Bl.* n) *ita codd.* o) noster *Bl.* p) *an* tutrix? *W.* q) *ita* B. clerici *rell.* r) multa *Bl.* s) argentea *Bl.*

Hoc testatur, hoc cognoscit — plebs antichristicola
Longa peste iam seducta — valde per hypocritam,
Qui permittit vera falsis — arte diabolica.
Sedem nam Ambrosianam — atque eius clericos,
Comites duos maiores — atque eius populos
Oberrantes nunc videmus — per quosdam scismaticos.
Quos praevidens almus doctor — nobilis Ambrosius
Deum rogat et precatur — clericorum vocibus,
Ut scismatici discedant — cum suorum artibus.
Qui redundant et abundant — plus quam non est numerus [a].
Castitatem simulantes — cunctis cum virtutibus
Rodunt clerum sacerdotes — ultra quam commodius.
Et limphatici ut canes — optant praecipitia,
Cuncta iusta et iniusta — habentes promiscua,
Ira, odio imbuti, — quae est mala bestia.
Rogo Deum, qui huc misit — Barnabam apostolum,
Postea et qui direxit — inclytum Ambrosium
Det michi suave loqui — nostrorum dissidium [b].

1. Inter multa hanelosa et procellosa malis hominibus perturbantibus tempora, in quibus omnes corporis mei sensus ob multarum sectarum varietates conturbantur et per diversa trahuntur, multum aestuando in animo meo consiliatus sum, dissidium quod ecclesia Ambrosiana a falsis fratribus [c] et pseudoprophetis perpessa est, de quibus Dominus in euangelio dicit: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces,* Matth. 7, 15 prout ingeniolum meum narrare valet et edisserere; memor quod ecclesiarum magister Ambrosius reverendissimus pastor dixit [d. 48]: *Omnia cum conscilio* [e] *facito, ne te poeniteat operis tui,* qualesque dissessiones [f] et quales perturbationes per 48 ficta rudimenta a suis filiis sustinuit, quosque defectus habuerit; non altis verbis philosophorum, sed plano stylo compositoque sermone labiorum, prout Deus per gloriosi confessoris atque patroni mei Ambrosii [g] concesserit, curiose narrare studebo. Non regum bella describere, non populorum commotiones aut urbium seditiones pandere, non verborum succis laborem impendere, non otiosis verbis vacare satagui, sciens quod Dominus per euangelium intonat dicens: *An* Matt. 12,36. *nescitis, quod de omni verbo otioso reddituri estis rationem in die iudicii?* Propterea timore Domini praeventus et orationibus beati antistitis [h] Ambrosii fretus, quae tacenda sunt tacebo, et quae in corde scribere deliberavi, ad tutelam animarum et corporum munitionem in posteris fideliter Deo opitulante edisseram. Non quaerens humanam gloriam hominum, non terrenarum divitias rerum, non pompas aut ornamenta vestium, non domos, non servos, non ancillas, quae omnia imperatores et magistratus consulesque Romani olim prae ceteris [i] dare consueverunt, sed tantum ad salutem posterorum, corporum et animarum illorum. Visis tantis signis tantisque virtutibus, et auditis tantis cladibus tantisque perturbationibus, sibi provideant seseque custodiant, et mei divinis supplicationibus memores sint.

2. Sancti [k] Honorati tempore archiepiscopi Mediolanensis, ac infelicissimo rege Lamberto Italiae usurpato imperio imperante [49], clandestina pestis inmensa super urbem Mediolanensem durissime adorta est. Haec etenim [l] civitas a magni- 49 ficis imperatoribus, orbem universum suo imperio ac legibus suis sibi vindicantibus, honorata decenter et exaltata competenter refloruit; atque super ipsam Romam loci amoenitate ac aeris salubritate ipsam diligentes, ultra omnes Italiae civitates eo tempore sublimantes, multis cum ornatibus imperialibus auxerunt. At ut vere [m] et indubitanter quod dico credas, audi, quod in verissimis annalibus et in descriptione situs Mediolani [50] repperi, qualiter augustales imperatores olim magisterio regali ipsam ornaverint, locantes [51] in ea more patrio eximium augustorum dignitati imperiale palatium, 51 theatrum decentissimum, aumatium, thermas, quae sunt calida balnea, ubi reginae imperatorum uxores urbem pro tempore incolentium [n] semotim a masculis nitide mundabantur, et universae civitatis multitudo, cum tempus et utilitas exigebat, ad lavandum, viris a mulieribus sequestratis, sedule concurrebant. Deinde viridarium, quasi Paradisus Dei, diversis insitum arboribus amoenum. Nec non arenam lapidibus et magisteriis diversis ornatam, in qua totius Italiae milites consedere et ab uno oratore audire et competenter intelligere possent. Quin etiam ipsam amplificantes civitatem, ultra quam Senones Galli haedificaverant — qui et ipsi Romam praeter capitolium ceperunt [o] — quot dies in anno, tot turres densissimas opere grandi aedificarunt et compleverunt. Praeterea super sex civitatis portas domicilia altissima et rotunda, ac anteportale altissimum et triangulare opere decentissimo haedificantes, quae hostibus barbaricis quasi natura munita introitum contenderent, agere satagerunt. Ob quas causas saepissime ab eisdem postmodum augustis frequentari et incoli et honorari coepit, maxime quod esset ibi saluberrimi aeris aptissima temperies, locusque ad usus domesticos

a) q. sit num. B. b) Explicit liber primus. Incipit secundus. A**. B. *Bl.* Incipit prologus secundus libri secundi. Secundus ystoriographi fidelissimi omnia supradicta et ista locorum diversorum perscrutando libros reperientes. A*. c) *deest Bl.* d) mem. q. beatus Amb. dixit B. e) consiliis *Bl.* f) dissensiones *Bl.* g) per beati Amb. B. h) *deest* B. i) poetis B. k) *Titulus:* De obsidione regis Lamberti super Mediolanum. A**. *Bl.* Incipit de *etc.* A*. Qualiter civitas Mediolan. per regem Lambertum dirupta est. B. l) *ita* B. et eius A.* A**. *Bl.* m) *deest* B. n) incolentes *Bl.* o) *deest Bl.*

48) Expos. Ps. CXVIII. 8, 32. 49) Honoratus a. 568. archiep. fuit; Lamb. c. a. 896. urbem expugnavit, quae a. 539 per Gothos destructa est. Omnia haec noster confundit. De quibus egregie disserentem adi comitem Giulini, Mem. Mil. II, 45 sqq. 50) Eam L. A. Murat. edidit SS. I[b]. ubi p. 204 haec leguntur: *quae ex priscis temporibus ut in veracissimis reperitur annalibus, altera post inclytam Romam magni imperii dignitate ac ditione potita est* etc. 51) *auxerunt, l. in ea m. p. e. a. d. p. th. a. thermas, viridarium.* l. l. Eadem infra repetit c. 15. De his aedificiis v. Fumagalli, Antich. Mil. I, 137 sqq.

inrefragabiliter paratissimus. Hanc itaque civitatem perosissimam habens impiissimus Lambertus rex nefandissimus,
52 maxime quia dux Ilduynus[52] ipsam regens civitatem sibi minime favebat, regibus cum tribus ac ducibus multis Franciae,
Sansoniae, Nurmandiae ac Teutonicae, ac barbarorum multitudine innumerabili, per decem annos, multis ex suis ducibus
et militibus et peditibus sagittis ac variis tormentis emortuis, frustra obsedit. Sed cum iam per[a] multum cum suis in-
cassum laborasset, et ab omni spe esset frustratus, ac regni opes incassum videns esse expensas: tristitia repletus immensa,
iter quo abiret miser arripuit. Interea quidam rusticus nequissimus, cum iam per tres dies iter cum suo exercitu
abiisset, dolens ac regnum superatum et conculcatum acclamans, scissis vestibus, quasi verus furiosus pervenit ad regem.
Qui cum ad regem venisset, dedit consilium quatenus rex cum suis omnibus obsidionem destitutam validissimis asser-
tionibus iteraret; ac interea pauci fidelissimi pactum cum civibus et duce Ilduyno, ut rex cum suis civitatem tantum
intraret et exiret, et omnibus civibus illaesis, triginta ex suis ducibus sanctis euangeliis affirmantibus satageret; exinde
civitatem introgressus, ut dominus civitatis et incolentium appareat, et ut meriti sunt, ruptis foederibus suos exercere
studeat[b], ac se numquam urbis portas intraturum iureiurando sancivit. Igitur detestabili inito consilio, omnia quae
diabolus per os rustici nequissimi locutus est, ordine Lambertus complevit. Ea tempestate cum cives obsidionem duris-
simam reintegrari vidissent, et angustiis diversis repleti, consilium regis, quadraginta ducibus validissimis sacramentis
civitatis integritatem et civium universorum incolumitatem iurantibus audissent et pavide suscepissent, cordibus illorum
rei veritatem augurantibus, et pravitatem cordis eiusdem Lamberti non intellexissent, pace et quiete avidi, regem Saraceno
deteriorem cum suis ut cito intraret et exiret, ut ipse sacris euangeliis iuraverat, malo omine susceperunt. Denique trina
nocte post egressionem urbem Mediolani ingreditur, aliquibus proditoribus moenia civitatis frangentibus iuxta ecclesiam quae
modo dicitur sancti Andreae ad murum ruptum; sicque ut rex iuraverat, non per portam civitatis sed per rupturam ingres-
sus est, ut iusiurandum observare videretur. Quo facto Lambertus crudelissimus, fide ac Deo oblitus, gladiis evaginatis
civium stragem immensam tam parvulorum quam senum, tam iuvenum quam infantum, furiis plenus daemoniorum inhu-
mane dedit. Quin etiam civitatis palatia, turres, et eius municipia, omniaque civium munimina, quae ob civitatis mu-
nimentum Breno dux Gallorum ac Nerva ac Traianus ac Maximianus crudelis et alii imperatores construxerant, malleis
53 ac manganis[53] destruebat. Eodem tempore beatus et sanctus[c] Ambrosius, videns cives et civitatem hostiliter devastari
atque consumi, in nocte sancti Severi[54] et ipse apparens Lamberto dixit nefando: *O Dei et hominum inimice, Deum
negatus ac morte dampnatoria dignus, iniuste diruens civitatem et eius munimina, quae ego ad Dei honorem et christiano-
rum incolentium utilitatem benedixi et consecravi! gentiliter populum interemisti, quem Deus suo sanguine pretioso in cruce
pendens redemit. Noscas itaque, nec te nec tuum haeredem diu tenere imperium, ac morte turpissima ut canis morieris.*
Hoc audito, relicta civitate secum quasi in exilium filium Ilduini ducens Parmam tetendit, cuius nomen erat Azo[55], quem aetate
iuvenculum divino nutu adeo dilexit, ut sine puero nichil ageret rex Lambertus. Qui cum per tres annos in illis partibus morare-
tur, quadam die et ipse spatiare desiderasset, venatu iuxta nemora ductus, sparsis canibus ac intromissis nemoribus, et[d] venatores
sagaci ingenio sylvestrem feram invenire curarent, gravissimo occupatus somno, in gremio filii Ilduyni ac servo eius astante quie-
vit[56]. Quod ut vidit Azo Ilduyni filius, confortatus a servo, omnia mala quae sibi et patri intulerat reminiscens, regem multis
ambagibus excussis occidere statuit; cumque gladium non inveniret ad iugulandum, secus se spinam vidit acutissimam
grandemque; qua arrepta, velut canem, ut praedixerat beatus Ambrosius, ipsum tractare curavit, ac ipsum percussa mamilla
57 cordialia protinus interemit[57]. Cuius carnes terribiles vultures et corvi sinistri rostris avidissimis mandentes sepelierunt;
et[e] puer Azo equum ascendens regium, Mediolanum accelerat, ubi civitatem dirutam quam melius potuit reformavit,
rege a silvestribus laniato. Quem cum sui milites per tres dies circumquaque vagantes, carnibus abrosis, ossibus tantum
apparentibus invenerunt, et eius omnia invenerunt vestimenta tabe et vermibus ac foetore sordidissima, tristes ac miseri
sepulturae non ut regem dederunt. Qua tempestate cum venissent in Italiam dirissimi Longobardi, non parcentes iuve-
nibus nec senibus; qui et ipsi gentiles ingentiliter sese habentes, venerunt Mediolanum. Hos praevidens beatus archi-
episcopus Honoratus, sciens civitatem devastatam, necnon a peste vermium crudelissima, et hominibus innumerabilibus
emortuis, et cives bellatores a crudelissimo Lamberto fore gladio dilaceratos: omni ecclesiae thesauro arrepto tendens
in Ianuam, ut a manibus Longobardorum eriperet, fideliter deportavit. Hic enim post aliquot dies capta civitate a
Longobardis, quae muro et turribus devastata diu teneri non potuit, Dei misericordia et eius patientia summam ami-
citiam regis et Longobardorum adepta fuit, in tantum ut multis privilegiis multisque ceremoniis, quicquid archiepiscopatus
haberet, ab omni gente et rege intacta et illaesa permanerent. Unde postea Desiderius rex Longobardorum Dei mise-
ricordia factus christianus, inibi sancti Vincentii ecclesiam et monachorum coenobium pro animae suae remedio multis
58 ornando praediis et castellis haedificavit[58]. Cuius actus gravissimos postea habens Adrianus, qui et ipse pontifex Roma-
nus, Carolo Magno Pipini filio, ut suas civitates a manibus Desiderii erueret, virgas episcopales ad investiendos epi-
scopos et anulos citra fas et licitum, ut clavum clavo expelleret, primus dedit. Qui mihi autem non credit, legat Pon-
tificale Romanorum seu gesta Longobardorum, quoniam quae dixi fideliter tractata ibi reperiet[59]. At priusquam clande-
stinam pestem, quae clerum totius Ambrosianae ecclesiae velut torvus leo crudelissime invasit, dicam, et a quo sedes
beati Ambrosii per symoniacam haeresim contaminata et violata prius fuit, enucleare non desinam.

3. Igitur[f] omnibus episcopis, qui ante admirabilem confessorem Ambrosium religiose et catholice episcopatum
tenuerunt, ipsoque cum illis episcopis qui post eum vice discipulorum Domini subsecuti sunt, ad coelorum regna cum
570 Christo tripudiantibus, Fronto, in quo omnes thesauri malitiae[g] et pharetrae nequitiarum et prava ingenia omnium rerum
sunt, cathedram Ambrosianam indignus et immeritus ut fur et latro invasit. Qui ortus nobilibus parentibus, non in
scientia Dei nec in cultibus divinis operam dedit, sed in auro et argento locuples, monilibus dives, servis et ancillis
valde habundans fuit. At quantum fuit omnium virtutum bonarum nudus et pauper, subsequens lectio demonstrabit.
Col. 3, 5 Plenus avaritia, quae neque copia augetur neque inopia extinguitur, de qua dicit apostolus: *Avaritia, quae est ydolorum*

a) *deest* A**. p. m. tempus B. p. m. temporis *Bl.* b) *ita codd.* c) et s. *desunt* B. d) ut *Bl.* e) *deest* B.
f) *Titulus:* De Frontone a Constantino episcopo Mediolanensi. A*. De F. archiepiscopo simoniace ordinato. A**. B. *Bl.*
g) *ita Bl.* militie *codd*

52) Maginfredum comitem cum hoc confudit, cuius praeterea nullum inveni vestigium. 53) i. e. tormentis. 54) qui Kal. Febr. colitur. 55) Hugonem vocat Liudpr. I, 12. Nescio an rebellio Adalberti, quae tunc accidit, Azonis nomini ansam dederit. 56) Cf. Chr. Noval. p. 127. 57) Haec fabella orta esse videtur e nomine villae *Spina Lamberti*, nunc *Spilamberto*, v. Giulini l. l. p. 66. Leibnitii Ann. Imp. II, 175. 58) Hoc in dubium vocavit Giulini I, 80. 59) sc. Carolum ab Adriano vocatum esse, nam cetera ibi frustra quaesieris.

servitus, et Dominus in euangelio: *Cupidi et avari non intrabunt in regnum Dei;* insuper ambitiosus ultra quam credi potest. Quod[a] factum est, mortuo Honorato episcopo, tantum in nomine quantum in officio honorandus, qui octavus decimus post beatum Ambrosium sedit, turba nobilium et populo immenso catholico religiose et catholice episcopum in Deum quaerentibus et desiderantibus cum universo clero: ecce subito fascinatis multis[b] utrarumque partium, populi videlicet et nobilium, immensa perturbatio orta est. Igitur electione perturbata, Fronto, omnibus bonis nudatus multisque vestitus vitiis, spiritu maligno repletus, sciens se per catholicam electionem cleri et populi episcopatum minime habere posse, cum immenso pondere auri et argenti, cum paucis etiam nobilibus, imperatoris curiae detestandae cursu rapido tetendit. Conscilio autem inito, praeter illa quae manu dedit, ut episcopatum haberet, inaestimabilia pondera auri et argenti ducibus et comitibus et omnibus qui imperialibus iussis quotidie deserviebant promisit. At imperator, cognita eius nequitia et omnem Frontonis intentionem praevidens, auri avidus, non curans qualiter aut quomodo se circa catholica officia ecclesiastica haberet, accepto auri et argenti immenso pondere, tantum aliquantulum timidus, quandam execrabilem investituram Mediolanensis episcopatus ei attribuit, et accipiens ab eo fidelitatem, quemdam comitatum dedit ei[c], sub quo se Fronto ad simoniacam haeresim defenderet et imperator innocens esse huius rei ascribitur[d]. Quo facto magno tripudio exultans Fronto, stipatus multis Longobardis, qui eo tempore curiae militabant imperatoris[e], quasi fur et latro venit Mediolanum. Qui primus videns episcopatum per arma iustitiae et electionem catholicam, bona vita et fama et praedicatione bonisque moribus, castitate et ieiuniis, obtinere non posse, nobiles et magnam partem plebis, sparsis muneribus magnis multisque promissionibus, omnes ad fidelitatem non intrans per hostium impegit; de quo Dominus per euangelium terribiliter et voce veridica et viva intonat dicens: *Qui non intrat per hostium in ovile ovium, non est pastor* Ioh. 10, 1. *ovium, sed est fur et latro.* De quo beatus Ambrosius doctor et magister veritatis[f] subsequitur dicens: *O miser, quod dedisti aurum fuit, quod accepisti lepra*[g] *est.* Unde super Lucam sanctus Ambrosius: *Inexplicabilis*[h] *est enim venditi* 4, 52 *culpa mysterii, et gratia a vindicta*[i] *oculis*[k] *transit ad posteros.* Item super Lucam: *In ecclesia Dei consortium eos habere* 9, 19. *non posse, qui sancti Spiritus gratiam non dignentur*[l]. *Gratis enim accepistis, et gratis date. Denique Symoni, qui sanctificandi munus pretio in se putavit posse conferre, respondit Petrus: „Pecunia, inquit, tua tecum sit in perditionem. Quoniam*[m] Act. Ap. 8, 20. *gratiam Dei putas te pecunia consequi posse, non est tibi pars nec sors in hac fide.“* Item de ecclesiis in eodem: *Deus* 9, 17. *enim*[n] *templum suum non mercatoris vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis, nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat.* Postremo Fronto per undecim vivens annos, omnia bona et mala, iusta et iniusta habens promiscua, omnes huius sanctae Ambrosianae ecclesiae fere intus et foris thesauros devastando et male expendendo consummavit. Qui quadam die cum turba suorum militum stipatus, ordinatis canibus et venatoribus, ad nemus quod Caminadella[59] usque hodie vocatur, ivisset, et inventam feram ad mortem curaret deducere; ecce subito 59 ira Dei et flagello praeventus citissimo, in loco incurrens quod dicitur Puteus Averanus, eum palus absorbuit; et quasi Datan et Abiron iram Dei provocantibus, sic eum terrae inundatio absorbuit. Igitur Frontone male mortuo peiusque sepulto, quod epitaphium eius, quod ego postea transactis annorum multis curriculis in lapide polito, pulvere corporis eius absente inveni, dicat audiamus; et quam crudeliter et quam saevissime supra calicem aureum beati Ambrosii, quem ipse propriis manibus consacraverat, aurum cuius Theodosius imperator sancto Ambrosio dederat, sese habuit[o], curiose audiamus[p].

Ausoniae postquam ditio florentia frena
Longobardorum excepit[q] *ecclesiae,*
Haec senior fama primum per moenia multa
Frontonem sedis fulcra subisse boat.
Promissum crebro premitur persolvere, cumque
Nec dapibus reliquis iam quod haberet opem.
Ambrosius calicem sanctum quem fecerat olim,
Caesar catholicus Theodosius pariter,
Conflandum isdem perhibetur traderet igni,
Proh dolor infaustus turpiter ocubuit.

4. Post[r] multum vero tempus veniens post beatum Agapitum[60] urbis Romae pontificem reverentissimus pastor et papa Gregorius, divino spiritu ammonitus, omnes Latinae linguae ecclesias per diversa officia multum discrepantes vidit. Qui tantum Deo annuente ad unitatem Romanae ecclesiae praeter[s] Ambrosianum misterium compescuit et revocavit, dicens: *O fratres et o venerandi patres, decens et competens ratio nobis esse ascribitur, Paulo apostolo per Spiritum sanctum dicente „Unus Deus, una fides, unum baptismum“, ita sit, unum mysterium totius linguae esse debere Latinae.* Quo Eph. 4, 5 audito omnibus religiosis viris qui antestabant terrefactis, quorum noverat multos sanctos viros diversarum terrarum, pro[t] unicuique sicut Deus donaverat diversa officia, sanctam Trinitatem ut Unitatem conlaudantia fideliter et mirifice decantantes ordinasse. Tandem conlaudatum et confirmatum est. Sed de Ambrosiano mysterio videns esse factum divino magisterio, timidus subsistit.

5. Quo[u] in tempore Constantius episcopus catholicus catholiceque ordinatus, tertius a Frontone, diaconus sanctae 593. Romanae ecclesiae[61], quem beatus Gregorius Dialogorum in diaconatu consecraverat, qui ad concilium, quod beatus Gregorius celebrabat, cum viris timoratis et episcopis suffraganeis sui et beati Ambrosii multis et magno exercitu strenuissimorum militum stipatus iverat[62]. Quod factum, Spiritu sancto administrante, et Constantio archiepiscopo cum 62

a) Quo *Bl.* b) *ita* B. *deest rell.* c) *deest Bl.* d) adscriberetur *Bl.* e) imperiali *Bl.* f) d. e. m. v. *desunt* B. g) *ita Bl.* lepta *codd.* Quod accepit pecunia fuit et quod dedit lepra fuit, *de episcopo ordines vendente dicitur in libro pastorali Ambrosio supposito, c. 5. W.* h) Inexpiabilis *Ambros.* i) *ita* B. m. a lege v. A**. m. a grege v. A*. m. et gratia a lege vindicata *Bl.* k) caelestis *Ambr.* l) g. nundinentur *Ambr.* m) *ita* B. quam *rell.* n) noster *Bl.* o) habuerit *Bl.* p) *Rubrica:* Versus Frontonis episcopi, qui primus per malam electionem symoniacus sedem sancti Ambrosii invasit. A*. A**. *Bl.* Versus reperti ubi debuit esse sepulcrum Frontonis. B. q) excipit *Bl.* r) *Titulus.* Sermo Constantii archiepiscopi Mediolani, qualiter beatus Gregorius de ordinando officio universali tractavit. B. tentavit A**. *Bl.* Ordinatio ministrorum omnium Latinorum composita et ordinata a S. Gregorio pontifice Romano. Constantinus episcopis, archiepiscopis ut in seculo videantur, haec scripsit. A*. s) propter *Bl.* t) prout *Bl.* u) *Titulus:* De Constantio, cuius probitate ministerium Ambrosianum ab invidis tutum et defensum est. A**. *Bl.* Incipit de *etc* A*. Qualiter laboribus Constantii archiepiscopi Ambrosianum offitium ab invidis protectum est. B.

59) Adhuc superest nomen loci extra Portam Tonsam, qui dicitur Nemus Caminadellae. PURICELL. 60) post Pelagium II, a. 590. 61) imo Mediolanensis, v. Gregorii I. Ep. III, 29. 62) Sed exul tunc Genuae manebat; v. Fumagalli Ant. Mil. III, 135.

omnibus fidelibus clericis et laycis episcopis religiosis interpellantibus, partim timore Dei et beati Ambrosii, sciens eum in exercitio divino multis ac magnis laboribus olim desudasse, partim propter caritatem et amorem Constantii episcopi dixit: *Ecclesia Ambrosiana in suo statu permaneat.*

6. Non[a] post multum tempus ordinem Ambrosianum, quem Constantius apostolico multum conlaudaverat, a fidelibus suis repraesentari sibi praecepit. Quod factum est, nutu divino legatis ad eum revertentibus, quibus ipse imperaverat, ut ordinem Ambrosiani mysterii circa tempus statutum sibi remota omni occasione repraesentaretur. Sed cum in palatio de magnis negotiis cum cardinalibus omnibus, qui de sancti Ambrosii mysterio in synodo sermocinati fuerant, tractantem legati supervenissent: ecce subito non modica lux refulsit; et omnibus praeter apostolicum in terra nimio pavore prostratis, ignorantibus tantum[b] quid hoc esset, papa tantum[b] non modice mirabatur. Interea legati revertentes a beato Constantio urbis Mediolanensis episcopo, salutato apostolico, librum ei dederunt. Qui gaudio magno repletus, librum aperiens, et curiose per omnia, qualiter beatus Ambrosius libros veteris testamenti et novi ad legendum ecclesiae suae disposuisset, et qualiter euangelia et Pauli epistolas atque prophetias et missarum solempnia et cetera divino cultui apta scribendo ordinasset, supervidit. Quo cognito, quasi de amoenissimo prato multos flores lucidissime serie illius libri attrahens, Romano cultui quasi bonam olivam atque fructiferam in oleastro inseruit, cum quibus usque hodie ecclesia Romana hymnis, orationibus, gloriosis canticis quasi sponsa ornata diversis ornatibus extat. Quae omnia beatus Gregorius, ut ostenderet quantae excellentiae quantaeque dignitatis essent, videns atque cognoscens cuncta quae a beato Ambrosio columpna ecclesiae ordinata erant, et ut petra super petram per Spiritum sanctum firmata essent, insignium[c] dicens hymnum Ambrosianum, responsorium Ambrosianum, antiphonam Ambrosianam, invitatorium Ambrosianum, oratio Ambrosiana. Enim ubicumque[d] beatus Gregorius aliquid de suis ordinibus interserens ordinabat, semper nomen Ambrosianum quasi per quoddam sigillum administrabat, dicens Ambrosianum. At quantum amori[e], quantaeque reverentiae ecclesia Ambrosiana maiestati apostolicae fuit, describendo quaedam egregia et amicabilia, quae super beatum Datium archiepiscopum reverentissimus papa Gregorius in Dialogo descripsit, apparet; et quam paternaliter ad clericos Ambrosianos, qui iniuste a falsis fratribus et a malis et pessimis[f] laicis propter electionem, quam catholice et canonice fecerant, patiebantur, per luculentissimam epistolam eos adhortavit editam, quae usque modo in registro eiusdem invenitur. Igitur Datius, quia episcopus et maioris dignitatis esse ascribitur, ut pater filios praecedat. De quo beatus Gregorius inter
Dial. III, 4. cetera miracula, quae cum Petro narravit, quoddam magnificum atque mirabile descripsit dicens.

7. *Tempore*[g] *Iustiniani principis, cum Datius Mediolanensis urbis episcopus causa fidei exagitatus*[h] *ad Constantinopolitanam urbem pergeret, Corinthii*[i] *devenit. Qui dum largam domum ad hospitium*[k] *quaereret, quae illius comitatum totum ferre potuisset, et vix inveniret, aspexit eminus domum congruentis magnitudinis, eamque sibi praeparari ad hospitandum iussit. Cumque eiusdem loci incolae dicerent, in ea*[l] *manere non posse, quia multis iam annis diabolus hanc inhabitaret atque ideo vacua remansisset: vir venerabilis Datius respondit dicens. „Imo ideo hospitari in domo eadem debemus, si hanc malignus spiritus invasit et ab ea hominum habitudinem*[m] *repulit.“ In ea sibi igitur*[n] *parari praecepit, securusque illa*[o] *antiqui hostis certamina toleraturus intravit. Itaque in tempestae noctis silentio, cum vir Dei quiesceret, antiquus hostis inmensis vocibus magnisque clamoribus coepit imitari rugitus leonum, balatus pecorum, rugitus*[p] *asinorum, sibilos serpentum, porcorum stridores et suricum. Cum*[q] *repente Datius tot bestiarum vocibus excitatus surrexit vehementer iratus, et*[r] *contra antiquum*
Is. 14, 14. *hostem magnis coepit vocibus clamare, dicens: „Bene tibi contigit miser. Tu es ille, qui dixisti: Ponam sedem meam ab aquilone*[s]*, et ero similis Altissimo. Ecce per superbiam tuam porcis et suricibus similis factus es; et qui indigne Deum imitari voluisti, ecce ut dignus es imitaris bestias.“ Ad quam vocem eius, ut ita dicam, deiectionem suam spiritus malignus erubuit. An non erubuit, qui eandem domum ad exhibenda monstra, quae consueverat, ulterius non intravit? Sicque postmodum fidelium habitaculum facta est, quia dum ea unus veraciter fidelis ingressus est, ab ea protinus mendax spiritus atque infidelis abscessit.*

8. Post[t] aliquod tempus cum beatus Gregorius urbis Romae totiusque mundi pontifex, sedulo more divina eloquia
600. dictando exponeret: mortuo Constantio Mediolanensis urbis episcopo, quem ego ut[u] supra in libro qui in Ianuensi urbe inventus est, repperi aliquantulumque commemoravi, catholicam electionem super Deusdedit a clero Ambrosianae ecclesiae factam esse audivit. Quae non post multos dies, ut erat veritas, rei probavit eventus. Venientes autem legati a clero Ambrosiano dilecto sibi, qualiter Constantius de hac vita migrasset curiose panderunt; quin etiam quam catholice et quam canonice diaconem, qui Deusdedit vocatur, ad honorem episcopatus diligenter eligissent[v], per omnia enarrarunt; praeterea quanta incommoda cleri et sacerdotes a Longobardis et perfidis militibus et a plebis parte iniuste patiebantur,
38 quia voluntati eorum ob electionem, quam ipsi inordinate et incomposite super Agiulfum[63] fecerant, minime consentiebant. Quo audito apostolicus de nece Constantii, quondam sui diaconi et nutricii fidelissimi perplurimum doluit. Tandem de catholica electione partim laetabatur, et partim compassioni eorum evidenter condoluit. Interea legatos, ut erant tantae civitatis tantique cleri tantorumque ordinum, quos beatus apostolicus super omnes civitates animo et affectu et amore et reverentia beati Ambrosii diligebat, omnes benigne suscepit. Diligebat enim beatus Gregorius hanc ecclesiam et hos ordines, videns per omnia a beato Ambrosio ordinatos et compositos esse, ut pater filium et ut mater unicum natum. Diligebat non perfunctorie neque ulla saeculari intentione, sed affectu bono sinceroque corde et animo puro. Quid multa? Epistola, quam per legatos ad clerum Ambrosianum direxit, illos in electione quam super Deusdedit canonice fecerant constanter
11, 4. adhortans, usque hodie ostendit. At ut certius quicunque haec legerit credere per omnia valuerit, ipsam epistolam in registro eiusdem descriptam auribus curiosis sollicitoque animo intendat.

9.[w] *Quantum*[x] *nos de obitu fratris et coepiscopi nostri Constantii moeror afficiat, paginali explere locutione non possumus, sed quam multa bona partes in illo*[y] *homine perdiderunt, utinam vicinae repentinam calamitatem sentiant*[z]*. Nam*

a) *Titulus:* De ordine libri Ambrosiani qualiter sanctus Gregorius ab eo instructus suum informavit mysterium. A*. A**. *Bl.* Qualiter b. G. Ambrosiano instructus officio suum ordinavit offitium. B. b) tamen *Bl.* c) *an* insignivit? W. in signum d. hymnus Ambrosiana, r. A. antiphona Ambrosiana *Bl.* d) unicuique A*. e) amoris A*. *Bl.* f) a. p. *Bl.* g) *Titulus:* Quid de Datio archiepiscopo Mediolanensi beatus Gregorius in Dialogo recitat A**. B. *Bl.* De Datio a. M. a beato Gregorio ordinato A*. *Editionis Paris. varias lectiones adiecimus, omissis quae solo verborum ordine discrepant.* h) exactus *ed. Par.* i) Corinthum *ib.* k) hospitandum *ib.* l) hunc *add. ib.* m) inhabitationem *ib.* n) *ita* B. *deest rell.* igitur s. *ed. Par.* o) illam *ib.* p) ruditus *ib.* q) soricum. Tunc *ib.* r) i. c. a h. et m. B. s) ad Aquilonem *ed Par.* t) *Titulus:* Qualiter b. Gregorius Deusdedit in archiepiscopum confirmavit. A**. B. consecravit *Bl.* De Deusdedit archiepiscopo a b. Gregorio. A*. u) *deest* B. v) elegissent *Bl.* w) *Rubrica:* Epistola b. Gregorii ad clerum Mediolanensem. x) Quantus *ed. Par.* y) p. illae in uno h. *ib.* z) non s. *Bl.* repentina calamitate non s. *Greg.*

63) nomen regis electo tribuere videtur.

quemadmodum sollicitus in ecclesiasticae regula disciplinae, vel quam fuerit vigilans in tuitione civitatis vestrae, non habemus incognitum. Sed quoniam obeunte pastore sine proprio vos non decet esse, constanter[a] *omninoque grate suscepimus, quod Deusdedit diaconem vestrum ad episcopatus officium vos unanimes elegisse Deo auctore signastis. Unde quia bonorum*[b] *desideria nulla debet tarditas impedire, vota in eo vestra complere cum Dei gratia festinamus. Et quia praedictus vir nobis non moribus sed solum specie tenus notus est, oportet, ut si*[c] *quantum in hac electione non solum vestram utilitatem, sed etiam causam Dei agi cognoscitis, tanto debeatis esse solliciti. Et*[d] *subtiliter requirentes, ut nichil sit, quod ex anteacta vita criminis per sacros possit canones obviare, aut si ad reddendam*[e] *disciplinam vel exhibendum regimen idoneus reperitur, atque cunctorum in eius sicut scribitis electione concordat*[f] *assensus, gratia divinitatis suffragante cum praesentium scriptorum auctoritate solempniter decrevimus*[g] *ordinari. Illud autem quod nobis*[h] *ab Agilulfo indicastis scriptum, dilectionem vestram non moveat. Nam nos in homine*[i]*, qui non a catholicis, et maxime a Longobardis eligitur, nulla praebemus ratione consensum; nec si alicuius praesumptionis usurpatione factus*[k] *fuerit, in locum vel ordinem illum sacerdotem*[l] *suscepimus, quia vicarius sancti Ambrosii indignus evidenter ostenditur, si electus a talibus ordinatur. Nec enim est, quod vos ex hac causa deterreat, ut aliquam vobis necessitatem incutiat; quia inde*[m] *possit alimenta sancto Ambrosio servientibus clericis ministrari, nichil in hostium locis et*[n] *in Sicilia et in aliis rei publicae partibus Deo protegente consistit. Ut igitur in ordinando eo, qui a vobis electus est, nulla possit mora contingere, Pantaleonem notarium nostrum transmisimus, qui eum, ut moris est, adnitente consensus nostri auctoritate faciat consecrari. Cui etiam possessiundis*[o]*, quas Magnus quidam presbyter commissas habuerat, de aliis ecclesiae nostrae utilitatis curam gerere, vel quid agere*[p] *debeat, in praesenti mandavimus. Vestra se ei dilectio in omnibus devota*[q] *ut dct et*[r] *studeat exhibere.*

10. Karuli[s. 64] primi[t] tempore, cum idem apud Romam imperii[u] magnifice et inenarrabili militum exercitu stipatus 61 frueretur, et papa resideret Adrianus, synodus inmensa multis diversarum terrarum episcopis congregatis celebrata est, in qua cum de multis atque diversis tractassent negotiis, indiscrete erga mysterium Dei et beati doctoris et confessoris[v] Ambrosii sese intulerunt, parum aut nichil quantae reverentiae quantique amoris beatus Gregorius olim ecclesiae Ambrosianae per[w] affectum contulisset, reminiscentes, propterea quasi caecati et ementati[x], et absque ullo iudicio, quod[y] inclytum et per multa tempora firmum atque sancitum, quodammodo decolorare[z] et obnubilare, et[*] plus dicam, omnino[a] delere aggressi sunt. Edoctus itaque Karolus imperator a quampluribus episcopis, ut per totam linguam proficisceretur Latinam, et quicquid diversum in cantu et ministerio[b] divino inveniret a Romano, totum deleret, et ad unitatem mysterii Romani uniret. Unde factum est, veniens imperator Mediolanum, devastata Papia quam ipse ira inextinguibili ob imperatorem Desiderium suum haemulum oderat, quem milites Papiae contra Carlonis imperium viriliter armis et ingenio tutaverant, omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos, quos vel pretio vel dono vel vi habere potuit, alios comburens, alios trans montes quasi in exilio secum detulit. Sed religiosi viri tales et tantos libros videntes, religiose tenuerunt. At Deus qui omnia videt cunctaque cognoscit, et cordium occulta investigare et aperire praenovit animos et intentionem cunctorum praevidens, quod[c] ad laudem et honorem nominis sui per Spiritum sanctum sancto Ambrosio episcopo dictante[d] ordinatum noverat, violari aut a malis dilacerari non passus est.

11. Proficiscens[e] autem gloriosae memoriae Eugenius transmontanus episcopus, amator et quasi pater Ambrosiani mysterii nec non et[f] protector, pater spiritualis Karlonis, causa concilii Romam, invenit apostolicum Adrianum, qui primus annulos et virgas ad investiendum episcopatus Karloni donavit, iam per tres dies celebrasse concilium. Qui studiose omnia, ut gesta erant, per ordinem inquirens, prout erat vir discretus conscilio ac sapientia providus, animo placidus, vultu serenus, doctrina et verbis affabilis, atque ut eius dignitas exposcebat, ultra omnes benignus, quod dignum laude esse sibi videbatur, competenter affirmabat: tandem qualiter aut quomodo super mysterium Ambrosianum sese synodus habuisset, quasi vi ab illis extorsit. Quod ubi Eugenius audivit, plurimum[g] expavescens condoluit, et voce lacrimabili miserum se vocans, lacrimis velut aqua ab oculis decurrentibus, inquit[h]:

12. *O*[i] *miser, quid agam? mundus et eius iudex periit; orbis doctrina, cuncta huius vitae quae vanitates sunt obfuscans, elabitur. Decus totius ecclesiae tam Latinae quam Graecae obnubilatur, bonum, iustum, sanctum*[k] *eliminatur. Columpna ecclesiae, fundamentum fidei, assertor iustitiae, verbi Dei amator deprimitur. Doctor egregius omnium artium peritia imbutus disternitur, mysterium perit mysteriorum, de quo domnus et reverentissimus papa Gregorius aliquid sinistrum proferre timuit, de quo quanta et quam magna quasi lucidissimos flores beatus magister et doctor*[l] *Gregorius curiose attrahens Romanoque mysterio interserens usque hodie adiunxit.* Spiritu demum animoque resumpto, iussu papae et magna nobilium parte Romanorum cum plebis simul voluntate laudante, omnes episcopos, archiepiscopos, abbates, quoscunque religiosos, laicos et clericos, quos concilio interfuisse cognovit, quamvis per tres dies recessissent a Roma, ad curiam summi pontificis revocavit. Quibus congregatis beatus Eugenius episcopus de mysterio Ambrosiano voce benigna, unde incomposite tractaverant[m], multum conquestus est. Quo audito, extranei clerici cognoscentes virum valde probum iustitiaeque amatorem, partim satis mirari ac verecundari coeperunt. Quid multa? Ab apostolico et universis episcopis et a toto clero ab universoque populo Romano conclamatum et conlaudatum est, ut librum Ambrosianum et beati Gregorii librum ambos super beati Petri altare optime sigillatos, videlicet evidentissime apostolico[n] sigillo signatos, viri

a) e. antistite, omnino g. *Greg.* b) b. studiorum d. *ib.* c) *deest* B. ut quanto *ed. Par.* d) et [illegible] s. r nihil est q. ei ex *ib.* e) tenendam *ib.* f) concordet *ib.* g) decernimus *ib.* h) vobis *ib.* i) hominem *ib.* k) factum *ib.* l) sacerdotis suscip. *ib.* m) unde possunt *ib.* unde *etiam Bl.* n) sed *ib.* o) *ita codd.* e. quia de possessiunculis quas quondam M. p. c. h. vel de a. e. n. utilitatibus *ib.* p) opere A**. *Bl.* q. aliud agere *ed. Par.* q) devotam *ib.* r) ut decet *Bl. et ed. Par.* s) *Cap.* 10—14. *leguntur etiam in „novo Beroldo" reverendi capituli metropolitani Mediolanensis, exarato intra a.* 1265—1269 *per Iohannem Boffam, cuius lectiones varias notavimus omnes. Titulus ibi nullus inscriptus est, in* A**. B. *Bl. hic:* Sermo b. Thomae archiepiscopi Mediolani qualiter officium Ambrosianum per b. Eugenium ab Adriano papa et Karulo imperatore evidentissimis miraculis defensum est. A*. *habet:* Incipit b. T. a. q. misterium A. sancti Ambrosii meritis per b. confessorem E. Deo opitulante, residente A. ac C. imperante protectum fuit et corroboratum summis et e. m. permansit. t) secundi *Ber.* u) imperium *Ber.* imperio magnifico inen. A**. *Bl.* v) d. e. c. *desunt* B. w) *ita Ber. Bl.* vel *codd.* x) emendati B. y) *deest Ber.* z) *ita Ber.* decolare *codd.* *) ut *Ber* a) *deest Ber.* b) mysterio *Bl.* c) *deest Ber.* d) A. ordinante e. d. o. n. *Ber.* e) profitiens B. *Inscriptionem* Qualiter b. Eugenius Romam adiit. *addunt* A**. B. *Bl.* f) *deest* B. g) perplurimum *Ber.* h) infit *Ber.* i) *Titulum adscribunt:* S. Eugenii planctus super misterium Ambrosianum. A*. Planctus b. E. de actis in synodo. *rell. praeter Beroldum.* k) i. et s. *Ber.* l) m. e. d. *desunt* B. *Bl.* m) tractaverat *Ber.* n) ab a. *Bl.*

64) De fabulosa hac relatione v. Fumagalli Ant. Mil. III, 131 sqq. De Eugenio etiam Giulini Mem. di Mil. I, 161; cf. IX, 7. Frisi Mem. di Monza III, 152.

religiosi supponerent; quin etiam omnibus hostiis ecclesiae apertissime sigillatis, indito ieiunio per tres dies cuncti a minimo usque ad maximum devote ieiunarent; et sic Deo propitio, quemcunque apertum et reseratum invenirent, illum summa cum devotione et indubitanter tenerent; et quemcunque immotum ac sigillatum reperissent, illum evidentissima dispensatione comburerent. Quod factum est[a], ieiunio ab episcopis omnibus[a*] et universo clero et populo Romano celebrato, in tertia die tertiae feriae illius hebdomadae, in qua Ambrosiani *Misericordia Domini plena est terra* usque hodie devote cantant, in unum universis convenientibus ad invisum et inauditum miraculum, ecclesiae ianuae stante[b] apostolico reseratae et ultro apertae sunt. Quibus introgressis, ambos libros ut dimiserant sigillatos et omnino intactos invenerunt. Quo viso cunctis mirantibus valdeque obstupescentibus nimiumque congemescentibus, libri ligaturas per se[b*] rumpentes, sonum magnum atque terribilem[c] audientibus universis dederunt, et sese digito Dei aperientes, ita ambo aperti sunt, ut aliquis unam illorum foliam non inveniret plus in unam partem quam in alteram. Itaque ingens gaudium omnes abruptis lacrimis illico invasit. Interea libris ambobus visis, qualiter aperti apparuerunt, omnes quasi una voce proclamabant dicentes *Gregorianum et Ambrosianum misterium ab universa ecclesia laudetur confirmetur simulque ex toto teneatur.* Dicebant enim *Ut haec mysteria laudentur firmiterque ab universis totius orbis episcopis teneantur, Dei omnipotentis et beati Petri apostoli cernitur esse voluntas.* At quibusdam hoc verbum videbatur fore bonum, quibusdam vero difficile atque durissimum. Tandem domini papae et aliorum sapientium[d] atque discretorum virorum collaudatum est, ut sedes Ambrosiana in quo mysterio ordinata et a beato Ambrosio exaltata est, illo solo contenta permaneat, nec non cetera pars orbis, quae linguae Latinae vocibus resonare[e] videtur, omnibus aliis praetermissis, Gregorianum studiose et curiose tenere studeat. His omnibus rebus factis finitis et terminatis, Eugenius gaudio magno tripudians, quasi ad proprios filios tendens Mediolanum pervenit. De qua urbe paucis antea transactis diebus imperator iussu concilii quo Romae interfuit, omne mysterium Ambrosianum desuper faciem terrae omnino delere desiderans, trucidatis multis clericis minorum et maiorum ordinum, omnes Ambrosianos libros, tam in sententiis novi quam veteris testamenti quam in musica arte secundum Ambrosium descriptos, abrasit. Nichil enim praeter missale remansit, quod quidam bonus atque fidelis sacerdos absconsus in cavernis montium per sex ebdomadas fideliter reservavit. Manualem[f] autem postea astante Eugenio episcopus fidelissimus, sapientes tam sacerdotum quam clericorum, qui multa memoriter tenebant, convenientes in unum, Deo opitulante, ut antea integer fuit invenientes, in posteris tradiderunt.

13. Per[g] idem tempus beatus Eugenius ab urbe Roma, cum iam Carlo Ambrosianae ecclesiae infidelis devastatis atque combustis reverentissimis multis libris paululum discessisset, convocans dispersos et laceratos clericos, ultra modum tristes ac miseros videns, permultum eis condolens, quantum valuit eos cohortatus est. Qui cuncta, qualiter per omnia de misterio Ambrosiano Romam apud summum pontificem multis episcopis astantibus gesta fuissent, se per plurimum operante et Deo orationibus beati Ambrosii favente, fideliter aperuit. His omnibus auditis quasi pater unico mortuo[h] filio et postea Dei clementia resuscitato laetati et secundum tristitiam qua repleti erant gavisi sunt. Tandem Eugenius cum habundanter illos ad Dei honorem in ministerio beati Ambrosii caritative cohortasset, et ab hac urbe discedere voluisset, per quindecim fere dies moratus, cleri et maiores qui Mediolanum lacte Ambrosiano per eius doctrinam illo in tempŏre nutriebantur, quamvis perpauci, fidelissime Eugenium supplicare et exorare coeperunt, quatenus ipse, si dignitati suae ac bonitati placeret, cum illis maneret. Quod ubi ille audivit, ineffabiliter beatum Ambrosium et eius ordines atque cantus diligens, benigne vultu placido atque[i] sereno respondit: *Noscat caritas vestra*[k], *fratres carissimi, amore et reverentia beati Ambrosii, ad cuius honorem iam antea aliquantulum desudavi, vestraque fraternitas, me non tantum in hac ecclesia vobiscum manere, vobiscum esse, vobiscum degere, sed etiam in carcerem*[l], *si opus aut temporis perturbatio crebrescentibus*[m] *malis exposceret, animo cupienti properare*[n]. Vivens postea vero beatus Eugenius episcopus per paucos dies, omnes vita, moribus, bonisque exemplis patientissime imbuebat. Demum plenus scientia et pietate, caritate et castitate cunctisque virtutibus, moriens naturae concessit.

14. Multis[o] temporibus transactis, cum beati Eugenii episcopi memoria sui nominis atque sepulturae a cordibus universae gentis huius urbis accolae elapsa fuisset, placuit Deo qui cuncta abscondita suis fidelibus revelat, et suos fideles ac milites ad honorem sui nominis, qui quondam aut ieiuniis aut orationibus aut vigiliis aut ceteris armis virtutis triumphavere, usque hodie pandit, per quandam matronam malis multis atque paralisi multis dissolutam diebus, nomen episcopi et sepulturae locum signis evidentissimis reserare. Enimvero nutu accedit[p] divino, cum in suo lecto more solito infirma languida atque omnibus membris dimissa, opibus multis et magnis attenuatis, quas ut ab aegritudine qua tenebatur liberaretur, per diversos expenderat medicos, quiesceret, animo exaestuanti, qualiter aut quomodo cuncta sua fere bona cogitans quae inconsulte perdidisset, illico omnem spem salutis suae in Deo, ultra ut sua esset voluntas, infixit. Quae cum multa animi voluntate circa ecclesiastica per diversa et quamplurima officia ad Dei honorem cogitare iterum iterumque coepisset, Dei subito ecce voluntate vir reverentia dignus, vultu habitu qualitate venerandus, capillis capitis iam canescentibus, virgam manu pastoralem tenens, episcopalibus vestimentis indutus[q], summa et infusa[r] luce perfusus ei apparuit, *Salve*, inquiens, *mater! orationes tuae et*[s] *elimosinae tuae et lacrimae tuae patientiaque tua ante Deum repraesentatae et ab eo exauditae sunt. Surge in mane tu et vir tuus cum duobus terrae fossoribus*[t], *et perge apud beatum Eustorgium, ubi corpus eius quiescit, non longe a fonte in quo baptizati sunt martyres Protasius et Gervasius atque Secundus Dei adlethae*[u] *ubi inveniens locum aliquantulum humidiorem, quo effosso corpus meum invenies; inde quo elevato, in ecclesia beati Eustorgii collocari eum facias.* Quo audito mulier, ut erat sanitatis avida, auxilio corporis anxia nobilique[v] prosapia orta, cupiens pedes sancti illius deosculari, lacrimis effusis largissimis, exorare fortiter coepit, ut saltem vel nomen suum sibi notificaret. Eugenius cui beatus respondit dicens: *Meum nomen meumque corpus, si curiose quaecunque dixi egeris, in sarcophago proculdubio reperies*, et ita dicens et eam his omnibus informans recessit. At mulier virum suum excitans, cuncta quae ipsa viderat et audiverat omnino ignorantem, omnia per ordinem ei enarrare curavit, asserens per semetipsam sanitate reintegrata, et locum in quo sancti corpus quiesceret scire, et cuncta facturam ire. Tandem maritus quasi incredulus, laetus tamen quod coniunx affirmabat, summo diei crepusculo acceptis fossoribus, in omnibus a coniuge admonitus, perrexit ad locum velociter. Interea mulier, quam maritus[w] ut antea consueverat infirmam atque

a) *deest Ber.* a*) *ita Ber.* hominibus *codd.* b) astante *Bl.* b*) p. s. *deest Ber.* c) *ita Ber.* terribile *codd.* d) sapientum B. *Bl.* e) v. et verbis consonare *Ber.* f) manuale *Ber. Bl.* g) *Titulus.* Exortatio s. Eugenii. A*. Qualiter b. Eugenius clericos Mediolani dispersos colligens, reformavit officium. *rell. deest Ber.* h) *deest Ber.* i) ac B. k) *deest* B. l) et in mortem vobiscum *addit Ber.* m) crescentibus A*. c. m. *desunt Ber.* n) *ita Ber.* exposcere a. c. preparare *codd.* o) *Titulus:* De revelatione beati Eugenii episcopi Carlonis regis paternus. A*. Qualiter corpus beati Eugenii per ipsum sanctum mulieri revelatum est. *rell. deest Ber.* p) accidit *Ber. Bl.* q) *ita* A**. A*. *Bl.* indumentis vestitus B. *Ber.* r) inmensa *Ber.* s) *deest* B. t) *ita* A**. *Ber. Bl.* fossionibus A*. B. u) adhelete A*. athleta *Ber.* v) nobilisque B. *Ber.* w) *deest Ber.*

aegram domum dimiserat, sciens per omnia illam nec se movere posse, fossoribus et ipse de loco titubantibus, sana et incolumis in medio eorum veloci cursu advenit. Quibus valde mirantibus, salute pristina illi a Deo collata per semetipsam fossorio terram scindens et illis quodammodo injurians, viris tamen religiosis quos ipsa advocaverat adstantibus psalmosque studiose canentibus, ad corpus Deo annuente perventum est. Qui introspicientes, iuxta caput, ut sanctus retulerat, laminam plumbeam, in qua nomen eius et mortis tempus descripta erant, gratulantes invenerunt, nec non corpus eius ac vestes, ut in die quo missae sunt in monumento, inventae sunt. Demum in lectica eum boni viri religiose imponentes, iuxta archam beati Eustorgii a latere[a] dextro, multis aromatibus multisque orationibus, vigiliis, hymnis, psalmis, missarum solemniis multisque elimosinis honoratus, in pretiosa archa marmorea mirifice conditus est. Hoc facto mulier, quae Deo annuente et beati Eugenii meritis et orationibus saluti pristinae reddita est, adhuc in tanti viri exaltatione anhelans, ad honorem eiusdem decentissimam vulturam facere deliberavit. Propterea consilio suo a viro inito, aliquantulum illi quia vini parum aut frumenti ad tantum opus sibi cognosceret contradicenti, tandem omni spe in Deo fixa, murorum convocatis magistris, eorum quoque[b] servitoribus, opus diligenter aggressa est. Factum est autem bonitate divina praestante, opus summa cum diligentia demum perfectum est, et omnia eius vasa tam in frumento quam in vino, ut in operis inceptione erant plena, sic omnibus quam strenue magistris refocillatis, cum tota domo sua et familia, multisque pauperibus recreatis, quasi intacta fuissent inventa sunt. Quo peracto matrona nobilis, parum quod egerat cogitans, qualiter perpetuo festum beati Eugenii ymnis, orationibus crebrisque visitationibus cleri et populi honoraretur, coepit cogitare perplurimum. Interea vir eius cognita eiusdem voluntate, de qua sibi iam antea intimaverat, sciens illam permultum in Dei timoratam servitio, in omnibus in quibus suam noverat voluntatem, facultatem atque licentiam fideliter ac devote tribuit. Illa vero viri sui dominio imperantis accepto, convocatis sacerdotibus humanis, videlicet humanarum legum iudicibus et viris multis nobilissimis, praedia e quibus beati Eugenii festum honorifice annuatim cum omnibus ordinibus celebraretur, disposuit et firmissime ordinavit. E quibus usque hodie et[c] semper, Deo annuente et beato Eugenio pro ea atque universis Christo devotis interpellante, summa cum devotione celebratur.

15. Querimonia beati Benedicti archiepiscopi Mediolanensis[d]. *Summo[64] coelorum conditori, terrarumque universarum* 64 *factori, gentiumque cunctarum auctori, creaturarum universarum creatori, coeli terraeque stabilimentum, angelorum et hominum* 711. *ac fidei catholicae et sedis apostolicae unicum monimentum, orphanorum et viduarum ecclesiarumque universarum solidum stabilimentum, Patri et Filio ac sancto Spiritui gratias refero immensas, pontificem quod talem sanctae sedi apostolicae virum clementer eligere ac misericorditer ordinare sua ineffabili pietate disposuit. Unde chorus universus episcoporum, sacerdotum collegium sedule reminiscat generi humano benigne ac misericorditer providere, cum huic sanctae sedi virum huiusmodi discretum, illustrem, orthodoxum, et praeesse et praeordinare summa cum pietate disposuit; qui operibus bonis, admonitionibus sanctis orbem sibi commissum confortare et errantes docere non desinit. De quo Veritas ait: „Ego pro te rogavi* Luc 22, 32. *Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.“ Quamobrem Dei et vestri, pater venerande, atque huius sancti concilii coadiutus praesentia et confortatus clementia ego Benedictus Mediolanensis archiepiscopus causam nostrae ecclesiae, quae Dei dispositionibus et beati Barnabae apostoli doctrinis ac miraculis refloruit, nuncque gloriosissimi confessoris Ambrosii ornata disciplinis, honoranda virtutibus praefulget, cuius reverentia et caritate debita vestro ductus conspectui et huic sancto conventui me ex longo repraesentare disposui, voce qua possum, longo confectus senio, pandere et reserare curabo. Igitur cum Mediolanensis ecclesia, Dei et beati Ambrosii factis[e] et virtutibus exaltata, ac multis episcopis per multa iam tempora antecedentia sublimata, nunc consecratione ecclesiae Papiensis iniuste expoliata, vobis humiliter ac devote conqueritur: quae inter ceteros nostrae ecclesiae suffraganeos beati Syri meritis primicerii privilegium nunc usque nostrae causae indicium summo vigore tenuit, at nunc Romanae sedis dignitatibus et maiorum honoribus ambitiosa, sua et propria metropoli inlicite derelicta et iniuste destituta, ut consecrationem furtive acciperet, Romanum adiit pontificem. Quam nostra ecclesia per tempora iam multa, annorum longo curriculo antecedentia, a tempore beati Barnabae apostoli usque mei praesentiam, qui per annos quadraginta sedem residere[f] Mediolanensem[65], atque mihi episcopum Gregorium humiliter conse-* 65 *cravit, habuit, et caritative Deo opitulante tenuit. Nunc itaque vestra succurrente clementia sanctisque collaudantibus canonibus, quod iniuste nostra ecclesia amisit, adipisci valeat, fideliter ac devote exoramus. Prosit nobis vestra sapientia, omnibus praeferenda disciplinis. Qui enim omnibus praeest, omnibus prodesse debita paternitate condecet, nulli nocere neminique invidere, nulli ecclesiae honorem ac dignitatis praerogativam usurpare, discretus et iudex summae iustitiae lance ponderat universa, inferentes iniurias alicui iniuste condempnans, ac inlicite sufferentes a malis misericordia, dextera, legisque cerimoniis defendendo, benigne sustentat. At iniquitatis iudex cuncta pretio subvertens negotia, quae legis sunt obscurat ac quae temporaliter arrident criminose exaltat; a quibus iustitiae amator se cotidie Dei protegente dextra custodit. Iustitiam discamus itaque, unde Ysaias propheta Spiritu sancto repletus dicit: „Iustitiam discite, qui habitatis terram.“ Venerande* 26, 9. *pater, potestatem culminis Romani ratio vincat divina. Unde beatus Ambrosius ait: „Decet ut ratio vincat potestatem.“ Iudicium causarum querimoniae nostrae iustum iudicate; unde Dominus per Zachariam loquitur, dicens: „Iustum iudicium* 8, 16. *et pacificum iudicate, et nolite retinere malitiam fratris vestri in cordibus vestris.“ Et David: „De vultu tuo iudicium meum* Ps 16, 2. *prodeat, oculi mei videant aequitatem.“ At ut nostrae ecclesiae nostraeque querimoniae veritatem enucleatius ac verissime aperiam, decem Romanorum pontificum privilegia, quae de consecratione Ticinensis ecclesiae dico asserentia atque sub anathematis mucrone rigide ab universis episcopis interdicentia, solita pietate cognoscite. Quin etiam nostra civitas qualiter ab ipsis primordiis inculta et exaltata cura diligenti maiorum permansit per Romanos imperatores ac consules patricios eiusdem urbis accolas, cum orbis uno regeretur imperio, attente cognoscite. Quam[66] tamen, ut in situ descriptionis eiusdem comperi,* 66 *annosam[g] postmodum Romani reges et[h] principes, expulsis Senonum populis, longe melius sublimantes opere mirifico[i]*

a) E. altare B. b) *ita* B. eorum quorumve *Ber.* eorumque A*. *Bl.* c) *deest Ber.* d) Mediolani in synodo, eo quia papa Constantinus ipsum archiepiscopum privaverat consecratione episcopi Papiensis contra antiquam consuetudinem. A**. B. *Bl.* Q. b. Ben. a. Mediolanensis super Papiensis episcopi consecratione, quam sui antecessores usque ad sui tempus quiete ac caritative celebraverant, residente cathedrae Romanae Constantino pontifice. Hic autem cum omnia summa cum dispensatione ecclesiarum tractare et definire negotia debuit, nihil ducens orbis totius per Dominum dominari, si consecratione Papiensis ecclesiae careret, inlicite et sine causa veritatis fastu iniustitiae sibi hunc usurpavit honorem. Et quam sine rationis causa adquisivit, ecclesia inlicite spoliata, m. pontificale Romanorum si legeris, lector benigne, reperies. *habet* A*. e) *ita* A**. facetiis A*. B. *sed hic ab alio corr.* f) resideo *Bl.* g) *deest ap. Anon. de situ Med* h) R. r. et *desunt ib.* i o. m. *desunt ib.*

64) Hanc orationem fictitiam esse probavit Cl. Muratorius Anecd. Vol. I. p. 240. De re ipsa v. Pauli historiam Lang. VI, 29. et vitam Constantini papae.

65) at a. 681. demum electus est. Sed totus locus corruptus esse videtur, nec Gregorium inter Papienses episcopos inveni.

66) Murat. SS. I[b]. p. 204.

auxerunt, locantes in ea more patrio eximium augustorum dignitati palatium imperiale[a]*, theatrum, aumatium, thermas, viridarium amoenum*[b] *floribus diversis et odoribus variis delectabile, arenam lapidibus et magisteriis admirandam, in qua Italiae cives universi consedere et ab uno oratore concionari possent competenter. Ob quam enim*[c] *causam saepissime ab eisdem postmodum augustis frequentari et*[d] *incoli et honorari super cunctas Italiae civitates adhorta est, maxime quod esset inibi saluberrimi aeris aptissima temperies, locusque ad usus domesticos inrefragabiliter paratissimus. Exinde, pater venerande, sancta christianitate orbi apparente universo, sicut audivit illico Deo credidit, sancto Barnaba apostolo a Spiritu sancto inibi destinato et fidem orthodoxam fideliter praedicante; a quo enim nostra ecclesia ab ipsis primordiis caput Italiae per sedem metropolitanam Dei dispensante clementia tenuit, et Deo largiente in aeternum tenebit. Quamobrem cathedra Mediolanensis ab ipso apostolo exaltata decenter et sublimata competenter, Dei dextra et beati Petri remigio refloruit. Quod enim verissime reperimus in nostris annalibus, et eius descriptione adventus et sancti Anatalon vita de discipulis Domini, unus discipulus fidelissimus fidelissime et certissime dicens: „Qui*[e] *post Romanam arcem famosissimam*[f] *iam tunc habebatur civitas saepedicta Mediolanum, quippe quae pari ditione sublimis, secunda post ipsam, ut praefatus sum, augustales occidui imperii infulas tetendebat*[g]*." Itaque sanctus Dei dispensante clementia sanxit*[h] *Barnabas apostolus, ut Mediolanenses, quam imperatores noverat super cunctas Italiae civitates sublimasse, ea ipse quam sanctis praedicationibus primitus fundaverat, principalis ecclesiastici culminis sedes, aliarumque in ea provincia ecclesiarum metropolis perpetualiter habeatur. Cui*[i] *profecto urbi, ut in vita sancti Anatalon, quem inibi consecraverat Yerosolimis processurus, inveni, tantum privilegii munus sanctus Anatalon a suo noverat magistro concessum, ut sicut inter reliquas Italicarum provinciarum urbes, earum duntaxat quae occidentalem usque*[k] *marginem ab Italiae sinu*[l] *protenduntur, post Romanam arcem nitenti sub solio*[m] *eminentia*[n]*, atque auliculorum*[o] *conventu frequentissimo principales videbantur*[p]*; ita*[q] *ecclesiasticae ditionis praerogativa post Romuleam sedem cunctas excelleret. In hunc modum et ipse praefatus antistes nil a suo institutore discrepans*[r] *metropolitanam*[s] *idem cathedram pro futuris temporibus Christi statuit esse fidelibus, quatenus affinium*[t] *populorum antistites, hoc est Venetiae, Liguriae, Aemiliae, Retiae, Alpiscotiae, quotquot fuerint in sancta matre ecclesia futuri, per has saepedictas provincias caput quoddam et decus insigne post Romanum pontificem habere debebant*[u] *Mediolanensis sedis praesulem metropolitanum. Itaque ecclesia Mediolanensis, his et aliis multis fulta et ornata remigiis, fere cum honoribus his omnibus usque ad mei tempus, Dei misericordia et beati Ambrosii meritis devote pervenit. Sed ut ex causis multis, e quibus nostrae querimoniae causa munitur decenter atque tuetur competenter, quorumdam sanctorum episcoporum Papiensium testimonium, Crispini et Epiphanii percipe. Sanctus enim Crispinus cum se videret morti accelerare, ut in sancti Epiphanii vita*[67] *habetur, duxit sanctum Epiphanium*
c. 4. *Mediolanum, et dixit ad episcopum Protaxium et ordines quos inibi invenit: „Ecce filii, iam mea*[v] *aetas meae vitae cursum complevit. Commendo civitatem, commendo ecclesiam, commendo hunc, cuius labori et gratiae debeo, quod usque ad hoc tempus vixi grandaevus*[w] *et debilis; cuius corporea felicitas*[x] *et virtus animae imbecillitatem meam portavit sine fastidio."*
c 5. *Item in eadem: „Ducitur beatus Epiphanius Mediolanum adhuc reluctans, et magna si dimitteretur munera promittens, qui ut fieret, noluit spondere vel minima. Consecratur autem*[y] *a beato Protaxio sancti Ambrosii antecessore, catholicae ecclesiae propugnatore firmissimo, summa cum devotione ac celebritate cunctorum." Praeterea testimonium, pater venerande, cape*
c. 46. *certissimum, cui dubitare aut refragare periculosum et criminosum sancti patres decrevere. Legitur enim in vita sancti Ambrosii patroni nostri ac ecclesiarum universarum*[*] *tutoris: „Ordinato sacerdote ecclesiae Ticinensis incidit in infirmitatem."*
68 *„Cura est itaque" pater venerande, sicut sanctus Fabianus papa suo in decreto*[68] *asserit „vestrae sollicitudini adhibenda, ut ea quae sunt ab apostolis eorumque successoribus ordinata ac sancti*[a] *Spiritus gratia constituta, nec dissimulatione negligere nec aliqua praesumptio valeat perturbare." Sed sicut hoc, quod rationis exigebat utilitas, oportuit definire, ita quod definitum est, non debet violari*[b]*. Pater venerande, praecipue vestrae paternitatis reverentiam atque huius sancti concilii caritatem vicariam caritative exoro ac obnixe, a parte Dei et sancti Ambrosii contendendo*[c]*, ut nullus episcopus nostrae ecclesiae suffraganeum, maxime hunc Papiensem, de quo huius sancti concilii clementiae conqueror, retinere ac ordinare fraternitatis vestrae perturbator praesumat. Quod si evenerit, accipientis et ordinantis irrita et vacua sit in perpetuum or-*
69 *dinatio. Unde sanctus Systus papa suo in decreto*[69] *divinitus amonitus magisterio dicit: „Nullus episcopus praesumat alterius parrochianum retinere aut ordinare vel iudicare absque eius voluntate. Quia sicut irrita erit eius ordinatio, et*[d] *ita diiudicatio. Nam qui eum ordinare non potuit, nec iudicare nullatenus*[e] *poterit." Pater venerande, unaquaeque metropolis ac sedes*[f] *apostolica quae universis praepollet dignitatibus, suos terminos a sanctis patribus constitutos ordinative nunc usque tenet, de quibus papa Calistus suo in decreto*[70] *dicit: „Nemo alterius terminos praesumptione illicita usurpet, unde Dominus*
Prov. 22,28. *loquitur dicens: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui." Itaque unaquaeque ecclesia, quae sanctis fidem maioribus servare desiderat ac sanctorum decreta honorare contendit, nostrae querimoniae fideliter et caritative, ut sibi ne similia patiatur, provideat.*

16. Inter[g] omnia grandia eximiaque acta, in quibus ecclesia Ambrosiana dilacerata a perfidis regibus et a saevissimis hostibus dirissime perpessa est, quoddam magnum et laude dignissimum scribere satagebo. Quod quando quomodoque factum sit aut a quo rege aut a quo archiepiscopo aut ob quam causam, investigandum fore cognovi. Igitur regis Alberti tempore, cum idem summo imperii Romani culmine, sicut tanto decebat viro, magnifice frueretur, Francigena natus atque ex ipsis prosapiae suae originem duxis-

a) *deest ap. Anon. de situ Med.* b) amoenum — competenter *desunt ib.* c) *deest ib.* d) fr. coepit et i. eo quod *ib.* e) quoniam *ib. p.* 206. quae *Bl.* f) famosissima *ib.* g) retentabat *ib.* h) Praeter quod s. ut Mediolanensis quam ipse fundaverat — habeatur. *ib.* i) C. p. u. tantum p. a suo *etc. ib. p.* 207. k) versus *ib.* l) *ita correxit Bethm. idemque ap. Anon. legitur;* sumi *codd.* finibus *Bl.* m) a. nitentis structurae e. *Anon.* n) *ita* B. *et Anon.* subsellio em. A*. s. s. eminenti A**. *Bl.* o) populorum *Bl.* auriculorum A**. aulicorum *Anon.* p) principari videbatur *Anon.* q) ita ut A*. r) disipans B. s) metropolitani *Anon.* t) *ita Anon.* animum A*. B. aĩum A**. omnium *Bl.* u) debeant M. s. p. *Anonymus quem hic deserit.* v) me aetas compellit ad transitum, iam originariam ad suum ius revocat terra particulam. *Enn.* w) et gr. *Enn.* x) soliditas *id.* y) C. cum omni celebritate cunctorum *id.* *) universorum B. a) ac instigante s. s. instituta n. dissimulatio *vulg.* b) ita B. itaque d. e. n. debere v. A*. *Bl.* c) contendo *Bl.* d) ita et *vulg.* e) ullatenus *vulg.* f) *ita* A*. B. a sede A**. *Bl.* g) *Titulus:* Incipit de Walperto episcopo et rege Alberto. A*. Qualiter Walpertus archiepiscopus Albertum regem privavit regno. *rell.*

67) auct. Ennodio. Acta SS. Ian. II, p. 364. 68) in ep. ad episc. orient. in coll. Isidori. 69) Sixti II. ep. ad Hisp. in coll. Isidori. 70 ep. ad Gall. ib. Haec in brevius contraxit.

set, devictis et superatis Gothorum populis, qui in Italiae partibus ad devastandos fines et urbes et gentes confluxerant, nec non Ungaricis procul expulsis longeque remotis, quos gens Italiae ab illis valde olim attrita cognovit: rex Albertus cum strenuissimorum militum agmine magno stipatus, securus[a] per Italiae loca proficisceretur, tandem Mediolanum iter direxit, quam per multa noverat tempora post decessum Brenonis, qui eam post omnes Italiae urbes quas construxerat mirifice adornavit et adornatam decentissime multis honoribus superexaltavit, et qui[b] postea, prout erat in cunctis usibus humanis salutifera, ab universis imperatoribus Romanis exaltatam, maximeque ab Hadriano et Nerva eius filio atque honorabilissimo et decentissimo rege Traiano, nec non Maximiano rege crudelissimo, palatiis supra portas septem iussis imperialibus magnifice elevatis, super cunctas Italiae urbes quasi rosae amoenissimae floruisset[c]. Qui cum Mediolanum venisset, palatium Maximiani, quod situm est infra moenia urbis, vel Traiani iuxta thermas sancti Georgii locatum, velociter praeparari praecepit, ignorans, ut ipse postea simulabat, quod nullus rex a tempore beati Ambrosii, in cuius praesidiis civitas Mediolanensis super omnes Italiae urbes ab ingressu imperatoris libertatem acquisivit, urbem hanc introisset. Quo audito cives aliquantulum suspecti, si aut hostium incursione aut civium perturbatione aut alio pravo ingenio hoc cogitasset, tacite rimantes perturbabantur. Quid multa? Deo annuente et beato Ambrosio[d] interpellante, ingressus sibi omnino prohibitus est. Tandem populi videns voluntatem, aliquantulum se laetum simulans et quasi parum hoc pauci-pendisset, tenens sub pectore vulnus plusquam quisquam esset ratus, ad palatium Ambrosianum haud longe ab ecclesia eiusdem hospitatus sedit. Ea tempestate Walpertus archiepiscopus cathedram regens Ambrosianam, vir indolis bonae, iuvenis tamen et ut tempus habebat militaris, satis attente conscilio et suorum militum armis insistens regi deserviebat. Erat namque regi episcopus carus, conscilio venerandus, et in cunctis negotiis imperialibus iudex fidelissimus. Itaque cum de quacunque causa multis iudicibus astantibus sententiam proferre curabat, cuncti[e] unanimiter illico obtemperabant. Aliquantis autem transactis annis, cum Walpertus universi negotia regni, a rege fidelissimus probatus, curiose ac sedule dispensaret, canes palatini nimia invidia quasi ranae turgidi, clanculo imperatori Walpertum criminose accusarunt. Itaque rex falsa occasione accepta, super Walpertum et totam civitatem quasi leo ardentibus oculis, mortem cruciatibus diversis interminans, insanire ac fremere coepit. Quamobrem Walpertus, regem virum vesanum et furiosum cognoscens, ipsum inrationabiliter commotum, magis scientia animi, quam armorum viribus caede data inmensa demoliri regni[f], sub quoddam negotium simulans se pergere trans montes, Ottonem Theutonicum Theutoniae fere totius ducem, ut de regno se intromitteret, Romano fretus favore, suorum episcoporum ac militum Mediolanensium suffragiis aggressus est. Itaque ordinato conscilio, Otto super omnes gentes et thesauros Walperto et eius consciliis confidens, in paucis diebus, Walperto comitante, inenarrabili militum vallatus multitudine venit in Italiam. Dum haec acta fuissent, Wal- 961.
pertus convocatis episcopis ducibus marchionibus omnibusque Italiae primatibus, de superbia, Alberti, Mediolani honorifice suscepti[g], conquestus est. Igitur spreta Alberti ac suae gentis totius superbia, qui Italiam quasi ancillam dominabantur, Otto ab omnibus in regnum cum triumphis Mediolanum electus et sublimatus est. Interea Walperto misteria divina celebrante, multis episcopis circumstantibus, rex omnia regalia, lanceam in qua clavus Domini habebatur, et ensem regalem, bipennem, balteum, clamidem imperialem, omnesque regias vestes super altare beati Ambrosii deposuit. Perficientibus atque celebrantibus clericis omnibusque Ambrosianis ordinibus divinarum solempnitatum misteriis, Walpertus magnanimus archiepiscopus omnibus regalibus indumentis cum manipulo subdiacone, corona superimposita, astantibus beati Ambrosii suffraganeis universis multisque ducibus atque marchionibus, decentissime et mirifice Ottonem regem conlaudatum et per omnia confirmatum induit atque perunxit. Quo facto rex paucis commoratus diebus Mediolanum, conscilio Walperti edoctus, cuius probitatem atque industriam ultra omnes et super omnes habebat sapientes, festinanter Albertum in cunctis[h] praeoccupans negotiis, universis tantum episcopis ex omnibus Italiae civitatibus nec non ducibus marchionibus capitaneis valvassoribus Ottonem Walperti amore comitantibus, cum innumerabili atque

a) *ita* A**. *Bl.* secutus A*. B. b) quam *Bl.* c) floruisse *Bl.* d) pro ea *addit* B. e) cuncta B. f) regnum quodam negotio *Bl.* g) *ita* A**. *Bl.* susceptus A*. B. h) i. c. *desunt* B.

ineffabili peditum virorum fortium multitudine Romam quo tenderet, iter aggressus est. Tandem Walperto per tres dies regem Romam antecedente, ut ipsum coram omnium gentium multitudine coronaret, Deo adiuvante pervenit. At Albertus cognita regis Ottonis fama et magnificentia, videns se omnino ei armis resistere non posse, et Walperti cognitis virtutibus, sero quod eum verecundaverat poenitens, perosus fere omnibus et coelo et terra, ab universis gentibus destitutus, meritis exigentibus suis, in insula marina quae Corsica vocatur, tristis, miser, imbellis, inhers, infelix, occulte, amplius in regno non reversurus, et velut fur et latro velociter aufugit. Idem autem per tempus rex Otto devicto et effugato Alberto, tripudiantibus universis Romae ab apostolico conclamantibus et
962. Febr. 2. collaudantibus universarum gentium populis, Walperto tantum astante, coronatus est. Interea omnium regnorum imperio sine gentium caede aut ullis sine bellorum periculis adepto, Walpertum astantibus universis rex Otto extollens, oppida multa regalia in Italiae partibus commorantia decentissime ac honorifice ei donans exaltavit, magnificavit, honorificavit, et prae omnibus et in omnibus honorificando sublimavit.

Cantilena[a] super statum regis Alberti.

Age, age iam Alberte, ultra Decium superbe,
Disce miser et miselle, quid fuisti aut quid es.
Adest Otto rex nostrorum regens sceptrum populorum,
Cui debent summam laudem reges regum saeculorum.
Ultra reges habens scire, supra fortes regens vires,
Quos nunc habet mundus iste, superpollet satis iuste.
Manu fortis et iocundus, bellicosus et discretus,
Vultus habens angelorum, et est pater orphanorum.
Te Alberte decet nemus, et Ottonem manet decus.
Pro infamia Walperti te decet alga[b] regni;
Pro regina nunc latrina[c] utere iam nunc marina;
Pro regali sceptro nostro fruere iam navis rostro,
Utere vela marina, fruere iam Salonicha[d],
Ut defendas vitam istam, vestes quaerens et farinam.

17. Interea[e] dum dignitatem atque magnificentiam archiepiscoporum supradictorum recolens, et aliquam magnarum rerum partem, quas magnifice in Deum et in saeculum operati sunt intuendo descripsi, saltum ex improviso dando Landulfum exilivi, qui iniquus velut scorpio, in extremis cauda torve venando percutiens, maiores ecclesiastici ordinis, videlicet archidiaconem, archipresbyterum ceterosque maiores, necnon primicerium presbyterorum, qui coepiscopus vocatur, ceterosque archipresbyteros huius urbis ecclesiarum decentissime per multa tempora ultra omnes huius saeculi clericos sublimatos, quadam insania ductus incompensabiliter et indiscrete et iniuste dehonestavit. Enim ut archiepiscopatum, quem ipse duris et malis artibus patris aquisierat, retineret, universos ecclesiasticos honores atque dignitates, quas ordines supradicti per multa ad honorem ecclesiarum et beati Ambrosii tempora rexerant atque tenuerant, feris et saevissimis laicis tradidit. At priusquam huius rei gesta narrando percurram, in cuius regis tempore accidit, cuiusque generis et cuius potestatis et a quo patre ortus, disserere operam dabo. Igitur tempore
71 Ottonis imperatoris Romani primi, Bonizo[71], a quo Landulfus nativitatis suae originem duxit, virtute ab imperatore accepta, totam hanc urbem velut dux[72] castrum procurando tenebat. Erat enim bonorum militum et strenuissimorum civium raritas inmensa, quos homines[f] pestilentia vermium invisa et inaudita, qui sub pulvere parvissimi latitantes[g], ut anguis teterrimus eosque mordens fere consumpserat. Propterea vini sestarium per civitatem denarium unum, modium frumenti denarios quatuor, plaustrum unum lignorum denarium unum, verveces autem aut porcos ceteraque maiora animalia ultra quam cuiquam
979. Spt. 19. modo credibile sit, tempore illo vendebantur[73]. Per idem tempus mortuo Gottofredo

a) suavis *addit* A*. b) algat A*. c) latina *Bl.* d) Salonichina *Bl.* e) *Titulus:* Expl. de Walperto. Inc. de Landulfo episcopo et Bonizone eius patre. A*. De Landulfo de Carchano archiepiscopo Mediolanensi et Bonizone eius genitore. *rell.* f) *ita* A*. *et primo* B. *ubi post correctum est* omnes. g) latentes B.

71) cf. Arn. I, 10.

72) cf. Andr. c. 16. *Erat enim nobilis Herlembaldus coram seculo quasi dux.*

73) *porci, arietes et magni boves dominum non reperiebant, imo gratis dabantur.* Flamma c. 132. Cf. Giulini II, 378.

archiepiscopo, cuius nominis memoria perparum apud nos sonat, Bonizo Carcaniensi opido oriundus, dignitatum avidissimus, suo filio Landulfo in pondere auri et argenti magno archiepiscopatum Mediolanensem contra omnium ordinum clericorum voluntatem adquisivit. Interea Landulfus paucis commoratus annis, patre eius male mortuo a quodam Tazonis vernula suo[a] in lecto, ad Ottonem imperatorem cursu veloci fugiens tetendit. Itaque cum ante regis praesentiam venisset, et omnia bella quae pater eius regia ob sui honorem imperii egerat, quam eius fidelissimus miles fuisset, narravit; quin etiam multis lacrimis multisque promissis eum obtestans, ut ipse ad sui honorem et imperii dignitatem et Bonizonis ductus caritate, quem ipse super omnes bonis actibus optimoque servitio probando amaverat, nec non ut superbiam tantae civitatis compescendo humiliaret, Mediolanum armis atque gentium populis diversarum munitus, in fortitudine magna et brachio extento circumveniret. Quamobrem rex Otto II. velut leo commotus, cum Landulfo ineffabili gentium barbararum et militum strenuissimorum gente stipatus veniens Mediolanum, totamque civitatem machinis et diversis tormentis circumdans, omni tamen sine bello consedit. Nocte denique eadem visio reverenda superveniens, Landulfum longo labore duroque itinere confectum verbis suavissimis omnia inferni tormenta merentibus illi ostendens, et quam suavia loca atque praemia sempiterna illos qui Deum timent et operibus bonis fideliter usque ad finem perseverant et manent, ipsum perterruit. Propterea Landulfus divinis intrinsecus verbis exasperatus, Dei timore et beati Ambrosii reverentia tactus, videns pro sui tantum honore populum, quem mature periturum audierat, civesque quadam pertinacia sibimetipsis hostes factos, et filios paulo antea sibi caros, nunc nequiter in gladiis coadunatos dirissimis in mortem saevissime paratos esse; cognoscens vidensque, quod illis ira regis et gentium in spolia hostium in quorum[b] gaudentium posset evenire, omnino obriguit. Itaque convocatis aliquantis ex urbe nobilibus, rege tamen primo ignorante, postea vero durissime consentiente, pollicens illis omnes plebes omnesque dignitates atque xenodochia, quae omnia maiores ordinarii atque primicerius decumanorum, archipresbyteri et cimiliarchi huius urbis ecclesiarum tenebant, iureiurando asserens pactum usque detestabile pactatus est. Quod factum regem minime latuit; et quamvis multis ex causis in cives crudeliter maniaverat[c], tamen amicitia civitatis redintegrata per plurimum gavisus est. Hoc facto Landulfo civitatem introgresso, rex Otto omnibus salutatis in partibus Liguriae secessit. Quo in tempore Landulfus omnes milites maiores, quorum virtute archiepiscopatum teneret, expoliatis iniuste clericis ecclesiarum, per detestandam investituram plebes illas dando sublimavit. Quin etiam propinquis quos in Carcanensi oppido habebat, de beati Ambrosii archiepiscopatus bonis, quibus ipse fruebatur indignus, quadraginta milia modios terrae fructuum, ut illos ultra omnes ditaret vicinos, per feudum dedit.

18. Veniens[d] autem Arnulfus a magno Walperto quintus viriliter episcopatum regens, 998.
mortuo tamen Ottone, quem Walpertus unxit in regem, regali curiae Ottonis III. regis, filius Ottonis II, decenter secundum tempus serviebat. Erat enim Otto Ottonis filius secundi a filio[e] coniugali, mortua coniuge ex qua sibi filium masculum minime genuerat, alienus. Qui cum in castitate videns per humanam fragilitatem persistere se non posse, gravissimum ducens fore crimen, regem[f] aut adulteriis sordidari aut fornicationibus coinquinari: tandem Arnulfum, cum quo se de coniuge congrue consciliaretur, advocari praecepit. Itaque Arnulfus cum ante imperatoris faciem advenisset, rex e solio surgens honorifice eum suscepit. Tandem conscilio accepto, ad imperatorem Constantinopolitanum, ut filiam suam ultra omnes virgines splendidissimam sibi coniugio[g] sociaret, Arnulfum ineffabili thesauri argentique pondere honustum curialiter direxit. At Arnulfus omnibus affluens divitiis, cum in curiam Constantinopolitanam receptus tamen honorifice ab imperatore admirabilique militum ac clericorum exercitu stipatus venisset, per aliquos dies moratus, et cum suis omnibus ex longo itinere ac labore fatigatis recreatus, equum imperialem, quem Otto imperator Romanus sibi ad huius laboris solamen donaverat, substrato pallio admirabili, ferris aureis et clavis argenteis pedum ungulis abrasis curiose aptari fecit. Igitur huius rei fama per palatia regis incunctanter volante, rem milites palatini

a) sua B. b) *ita* A*. B. h. occisorum g. *Bl. an* iniquorum? *W.* c) minaverat B. d) *Titulus:* Expl de Landulfo archiepiscopo. Inc. de Arnulfo archiepiscopo. A*. De Arnulpho archiepiscopo et eius gestis. *rell.* e) *ita codd.* consilio *corr. Murat.* f) regis B. g) s. in c. B.

inauditam audientes, universi coram imperatore more solito astantes, vehementer admirati sunt. Enim hoc Arnulfus ad honorem Romani imperii, excellentiae atque magnificentiae regis Ottonis, totiusque Italiae fecerat. Tandem cum Arnulfus archiepiscopus[a] magno ducatu militum stipatus, quos pellibus martulinis aut cibelinis, aut renonibus variis et hermelinis ornaverat, quibus imperator mirifice eum imbuerat, ab imperatore de filia eius esset securus, et ipse ante faciem eius solus, astantibus multis episcopis et aliis summae magnaeque dignitatis, quibus ante praesentiam imperatoris sedere non licet, super cicotergitronum[b] sederet, multis per interpretem rebus sermocinatis, quod intus Arnulfus erat foris apparuit. Interea imperator Arnulfum, ut secum venatum quasi ad depellendas corporum gravitudines iret, precatus est. Arnulfus autem voce benigna, primo paulum tacitus inter se cogitans ordinem episcopalem, in quibus exercere se debet, tandem dixit: *Ego enim, vobis si placet, qua hora meas venationes insequi solitus sum, meis armis meisque militibus crastino die mediante ad vos veniens praeparatus ero.* At imperator, de quibus armis quibusque militibus Arnulfus dixisset, minime per interpretem ipso balbutiente intellexit. Veniens autem Arnulfus die statuta, episcopalibus indumentis ornatus, cum stola, sine qua numquam foris aut in civitate ullis negotiis intervenientibus aut perturbationibus esse solitus fuit, et crisma, honorabilissimisque clericorum ordinibus vallatus, quos secum tulerat, et tribus cum ducibus, honorandus pervenit ad imperatorem. Quo viso imperator per multum inter se admirans, videns tantum virum in Dei opere religiosum, sapientem, discretum atque benignum, aliquantulum quod de venatione dixerat verecundatus, per omnia laudans atque magnificans ac graece sermocinando ipsum extollens subsistit. Quod factum Graeci episcopi, archiepiscopi, sacerdotes perplurimum, quod[c] eo in tempore curiae insistebant, mirantes, erga Latinos tantam religionem minime fore credentes, permultum beatum Ambrosium benedicentes dicebant: *Decens et competens ratio fuit, ut sicut nos beatus Ambrosius usque hodie divinis alit alimentis sacratissimisque amonitionibus vel suos filios lacte et melle verbi divini informat, sic domnus Arnulfus, tanti viri tantique patroni successor, suis nos exemplis modo colifizando informaret.* Interea imperator et Arnulfus cum paucis episcopis in unum convenientes, ex secretis tractaverunt consiliis. Moratus autem Arnulfus per tres fere menses apud imperatorem, gratia regis adepta, serpentem aeneum, quem Moyses in deserto divino imperio admonitus coram filiis Israel exaltaverat, imperatori quaesivit et habere meruit, et veniens in ecclesia sancti
74 Ambrosii ipsum exaltavit[74]. De quo sanctus Ambrosius in Exameron: *Et ipse sicut serpens exaltatus, devorat colubres Aegyptiorum.* Demum multis et magnis donis ex auro et gemmis dotatus, cum filia eiusdem, quam Romano imperatori traderet in coniugio, laetus et hilaris fere usque ad portum Barianum pervenerat. Ecce enim ex improviso vox humana regia, quam imperator cum ineffabili pondere auri et argenti Arnulfo et suae filiae dona-
1002. Ian. 23. verat, dicens: Ottonem imperatorem Romanum mortuum esse, insonuit. At Arnulfus vocem huiusmodi audiens, aliquantulum expavescens, viriliter universos exhortans voce episcopali omnes intuens dixit: *O fratres, vox enim haec fantastica ut nos terrefaceret venit; vox est illius, qui protoplaustos decepit, qui Redemptorem nostrum olim bis terque*
Ev. Io 8, 44. *temptavit; de quo ipsa Veritas dixit: „mendax est ab initio et pater eius." Cui aliquis catholica imbutus fide fidem adhibere non debet. Itaque omnibus ambagibus omissis, ad portum salutis velis dimissis accelerare festinemus.* Tandem cum in portu per tres dies sederet, ut res erat in veritate compertum est. Propterea cunctis graviter congemescentibus, magnis lamentis magnisque suspiriis Arnulfus et regis filia cum omnibus suis ad patriam domum remeans separati sunt.

19. Rex[d] autem Otto III. cum Romae castrum Crescentii, quod ipse contra imperium suum erexerat opere mirifico constructum, per multos obsedisset annos, ad ultimum ca-
998. strum et ipsum Crescentium ingenio, non armis neque corporis viribus cepit. Quin etiam
Apr. 29. ipsum Crescentium, nobili progenie ortum, oculis turpiter evulsis, ad ultimum omnibus
1002. membris detruncatis decapitari iussit. Post multum vero non tempus rex Otto cum gravi aegritudine oppressus cruciaretur, et omnibus medicis, qui eius curiae atque praeceptis

a) *deest* B. b) cicotgitronum A*. B. c) perplurimi qui *Bl.* d) *Titulus:* De morte Ottonis imperatoris. A* *addit:* et Stephaniae.

74) v. Giulini III, 9.

sollicite serviebant, probatis, quorum medicinae aut antidoti regi nichil profecerant, fere ab omni salutis spe privatus, tandem ei[a] a quodam cubiculario relatum est, quod Stephania uxor Crescentii de hoc morbo ultra omnes discrete sentiret. Quam cum rex sibi advocari praecepisset, cupiens eam bonis factis bonisque promissis a dolore sedare mariti, grandia dona auri et argenti illi repraesentari iussit. At Stephania caute aliquantulum de aegritudine eius sciscitans, durum habens sub pectore vulnus[75], medicinis Galeni aut Ypo- 75
cratis sapientissimi quatinus regem ab inviso morbo liberaret, intromittere se finxit. Igitur Stephania cum per duodecim dies regem multis unguentis multisque experimentis fovisset, et sola aut cum ancilla intrandi aut exeundi facultatem haberet, videns se iam tempus ad vindicandum maritum praeparatum carpsisse, militibus convocatis palatinis quasi magno cum conscilio omnibus dixit: *O milites, si salutem quaeritis imperatoris et eius vitam vobis necessariam fore videtis, corium cervinum recens atque sanguineum cursu velocissimo mihi adducite. Est enim ad salutem regis valde necessarium. Operae pretium est, ut rex huic cervino unguentis multis peruncto curiosissime involvatur.* Quod cum milites praecepto imperatoris urgente nichil mali suspicantes celeriter implentes corium duxissent, Stephania caute et occultissime eum unguentis toxico infuso illico perunxit. Itaque rebus his omnibus praeparatis, Stephania studiose haec omnia se agere simulans, veniens ad regem, multis militibus astantibus ipsum omnino nudatum corio illo per multum constringens involvit. Quo facto Stephania regi silentium imponens, diaetaque ordinata qua rex aleretur, ad quendam ducem carissimum se ire medendum simulavit. Et factum est, medicina quam ad regis esset vitam putabant, ad mortem inventa est. Quae omnia cum Arnulfus vir per omnia curiosissimus seriatim et studiose inquireret, ut Romae gesta erant, cuncta in veritate comperuit. Igitur diversarum multarumque rerum in auro et argento ac palliorum diversorum mobilibus honustus, visitatis apostolorum reliquiis multisque martyribus, quibus Roma usque hodie ornata et honoranda a multis frequentatur populis, necnon apostolico salutato, ab eademque urbe discedens, iter quo Mediolanum repedaret aggressus est. Interea Arduinus nobilis et marchio altus, locuples in auro, sed scientia parcus, armis prudens, ingenioque gnarus[b], paucis consentientibus Italiae primatibus, Ottone iam mortuo quasi furtim in regem surrexerat. Hoc audiens domnus Arnulfus, paucis commoratus diebus, sanctae Mariae ac sancti Ambrosii in auro et argento palliis et gemmis diversis honoratis ecclesiis, in Ronchalia cum omnibus Italiae primatibus colloquium statuit. Ubi cum diverse de regni negotiis tractassent, Arduini spreto dominio, quod malis artibus usurpaverat, Henricum[c] I. Teutonicum, scientia illustrem, armis fortissimum militumque copiis abundantem ac divitiis affluentem elegit[76]. Itaque Henricus I. convocatus est[d], veniens in Italiam, fretus domni Arnulfi aminiculis, imperium Romanum hostibus fugatis 1004.
viriliter rexit et tenuit.

20. Veniens[e] autem Heribertus Arnulfi successor secundi, viribus fortis atque fortiori 1018.
insistens tempore, divina pollens scientia saecularique ingenio astutus, ad universa restauranda quae archiepiscopatus quorumdam vitio inepte amiserat ecclesiastica sollicitus, infulis praefulgens episcopalibus, cathedrae Ambrosianae sedibus viriliter resedit. In cuius tempore fames non tamen[f] terribilis per viginti tenens Italiam annos, populos universos invadens graviter arripuit. At contra beatus Heribertus divina intrinsecus motus misericordia, videns pauperes egenosque tantos, orphanorum ac viduarum copiam immensam, convocari ad se quinque pistoriae artis magistros praecepit. Quibus convocatis pauca divina eloquia, ut illos in Dei servitio animaret aperuit; et illis mercede pactus divina ob iura imperavit, ut die omni ac nocte, quamdiu fames in Italiae partibus maneret, omni alio labore intermisso, operi curialiter insisterent, quatinus mixturae panes et cereris octo milia per diem unamquamque sumo in mane suis consignarent ministris. Quin etiam cocos repraesentari ad se domesticos faciens imperando praecepit, ut leguminibus a ministris receptis, et octo fabarum modios elimosynariis studiose ac curiose omni die in mane repraesentarent. Insuper autem omni mense circa Kalendas nummos multos ac novas

a) *deest* B. b) ignarus *Bl.* c) *Alter cod.* (*i. e.* A.) Conradum. *Bl.* d) c. e *desunt* B. *Alter cod* Conradus qui altero nomine Cyno c. *Bl.* e) *Titulus:* Expl. de Arnulfo arch. Incipit de Heriberto archiepiscopo. A¹. De gestis domini Heriberti archiepiscopi Mediolanensis MXVII. *rell.* f) tantum *Bl.*

75) cf. Virg. Aen. I, 36. IV, 67. 76) Hoc falsum esse demonstravit Giulini III, 23.

vestes propriis manibus dabat. Et factum est omni suae tempore vitae, praeter annos in quibus aut cum rege aut cum marchionibus aut cum ducibus aut cum gentibus extraneis vel cum populo diversis occupatus negotiis insistebat, summa cum devotione assidue Deo annuente adimpletum est. Interea cum domnus Heribertus archiepiscopatum nequiter a multis ac varie dilaceratum virtute in magna recuperando viriliter reintegrasset, omnibus sibi rebus prosperantibus, in cunctis negotiis episcopalibus provide ut bonus pastor oves restaurans, ac suo gregi graviter scapulis imponens, strenue Deo vigilabat. Praeterea summa Henrici[a] I. imperatoris ductus amicitia, quem rex ipse supra omnes mortales in regno ac consciliis regi ministrandis fide regia sublimaverat, in Roncalia ob regni stabilimentum multis cum du-77 cibus et episcopis tempore competenti colloquium decenter construxit[77].

21. Ea[b] tempestate Eusebius Papiensis episcopus crucem tamquam metropolitanus ante portari faciens, copiosus et ab ipsa Copiosa oriundus, summo superbiae fastu elatus, Mediolanensis culmini praesulatus coaequari anellans, serotinus colloquio venit. Ut autem hunc domnus Heribertus eminus vidit, tactus dolore cordis intrinsecus, diu inter se tacite suspirans, demum mirantibus universis clara voce in medio infit: *Summe Deus aeterne, qui omnia tua disponis sapientia, qui regibus et principibus legem, ut sui essent iuris contenti, sanxisti, nec non archiepiscopis metropolitanis ac episcopis subordinatis, ut suis legibus spiritualibus a sanctis patribus editis et parochis sedule contenti permanerent, benigne ut medicus accuratissimus praesignasti: homines isti, qui nimio iniquitatis zelo decus et honorem sanctae Ambrosianae metropolitanae ecclesiae obfuscare conantur, obliti legis paternae ac maiorum reverentia, unde procedunt? Enim qui condam sancto et reverentissimo Benedicto antecessori nostro de Papiensis episcopatus consecratione in synodo Romana[c] conquerenti iniuste causaverit, animum ducis ingerens, non patris affectum retinens, sine lege pastoris inlicite suo ad consecrandum domicilio usurpative attraxit, nec civitatem dilexit Papiam, unam et caritativam obedientiam nostris antecessoribus habentem, cuius ecclesiam de filia sibi ancillam colligavit[d], nec sancti Ambrosii sedem, ut sancti praedecessores apostolici, patrio dilexit affectu. Unde dolores magni et duplicati cordi inhaerent meo, sanctam devotionem beati Iuventii et Crispini nec non et reverentissimi Epifanii sedule cognoscens, quam in nostra ecclesia devote ut matrem sustentantes impenderunt. Qui cum nostra ecclesia, imperatorum et tyrannorum saevitia olim pastore viduata, Dei adiutorio quandoque sustentata floruisset, ipsam benignis ammonitionibus et consecrationibus refoverunt, huius sanctae ecclesiae primiceriatum et omnium nostrorum episcoporum providentiae praerogativam habentes, praesertim quanti amoris quantaeque diligentiae sancto confessori nostro fuit Ambrosio, qui quamvis corporis molestia gravaretur, inibi sacerdotem in episcopo manu propria ordinare curavit.* Quo audito, animis omnium circumstantium magis ac magis exardescentibus, qui multa saeva ac aspera praelia ob beati Ambrosii amorem, caede data immensa ac a Deo data victoria sustinuerant, crux quam Euxebius sibi anteferri fastu superbiae praemittebat, ab ipso summa humilitate ac devotione debita coram omni multitudine refutata est; quae usque hodie, plurimum crystalli habens, in sanctae Mariae secretario in testimonio posterorum decenter custoditur.

1037. 22. Per[e] idem tempus cum Conradus imperator Papiae, circumstante exercitu, imperialibus praefulgens dignitatibus consedisset, universis qui ecclesiarum beneficia invaserant, aut qui homicidia iniuste commiserant, aut orphanorum aut viduarum praedia devastando contriverant, et omnibus qui iniuste a perfidis hominibus per aliquam causam cruciabantur, ut sui imperii vigor exigebat, secundum legem facere humanam et iudicare decrevit. Itaque conspiciens multos in Italiae partibus circumspersos sine lege sine foedere omni dimisso timore inhumaniter invicem offendere, ut omnes a malo in bonum revocaret, quatinus qui sine lege omnia habentes promiscua inlicite sese exercuerant, per legem districte iudicarentur, edicto per diversas Italiae provincias volante huius rei causa diem statuit. Quo audito orphani multi viduaeque multae, quamplurimi duces multique

a) *alter cod.* (*i. e.* A.) Cononis. *Bl.* b) *Titulus:* De episcopo Papiensi et archiepiscopo Heriberto. A*. Qualiter episcopus Papiensis reprehensionibus Heriberti crucem quam premiserat refutavit. *rell.* c) romano B. d) s. fecit a. c. B. e) *Titulus:* De Conrado imperatore durissimo, et d. Heriberto archiepiscopo. A*. Qualiter Heribertus archiepiscopus ab imperatore Papie capitur. *rell.*

77) Et hoc colloquium et sequens narratio fictitia visa sunt comiti Giulini III, 160. Papiae tunc episcopus erat Rainaldus; Eusebii nulla praeterea mentio extat.

1037. episcopi, velut aqua in sentina, Papia ante imperatoris aspectum unusquisque de propria conquerens iniuria confluxere. In quo loco, prout erat offensionis causa, alii restituebatur pro facti emendatione optimi auri libra aut argenti marcha, et alii, sicut rei causa habebat, iudicabatur[a] secundum legem[b]; quin etiam aliis secundum legis praecepta manus truncabantur, aliis oculi funditus eruebantur, postremo vero ab alio vita, quae est pretiosior auro, ense regio capite abscisso auferebatur. Interea quidam transmontanus ante imperatoris praesentiam, summa multitudine circumstante, de curte Leuci super Heribertum archiepiscopum conquestus est. Hoc audito Heribertus hac indignatione turbatus neque respondere neque defendere sese paravit. Tandem e solio consurgens, huiuscemodi verbis, ut rex spatium per induciam daret, quaesivit. Unde multis conlatrantibus et regem in iram provocantibus, super Heribertum nimio odio zelati sunt. Itaque ubi hoc imperator cognovit, ira et malorum verbis commotus, oblitus quod cum Heriberto foedus foedaverat, ferali ira repletus archiepiscopo, ut lamentanti legem faceret, imperavit. Quo recusante, rex ipse e solio consurgens regio, ut Heribertus caperetur praecepit At milites quantae dignitatis quantaeque magnificentiae Heribertus esset cognoscentes, timentes manus in illum mittere, paulum sustiterunt. Demum Heribertus regem ad pristinam amicitiam, qualiter in regno ipse eum adiuvaverat et strenue fecerat viribus omnibus, altis revocans verbis frustra laboravit. Venientes autem canes palatini et saevissimi Teutonici, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram[78], et iumenta multa, Heribertum detinuerunt. 78 Hoc facto omnis regis et legis vigor[c], iudicibus et ducibus omnibusque episcopis atque marchionibus per diversa quadam ira commotis ac perstrepentibus[d], dissolutus est. Quo detento, fama ad concives ac filios suos Deoque adoptivos citissime pervenit. Propterea huius urbis nobiles sine mora per omnes Italiae partes currentes, multos episcopos duces civitates sollicitando, consilium mirabile inierunt. Interea omnes Mediolanensium concives, maiores aetate ac minores, sacerdotes clerici ac matronae nobiles et sanctimoniales, omnibus ornamentis abiectis, cinere et cilicio induti, corpora sanctorum ieiuniis et orationibus litaniis et crebris vigiliis Deum supplicando visitabant. Et cum longa ieiunia[e] fere usque ad noctem ducerent, coctum quod comedere debebant, pauperibus summa cum reverentia tribuebant, quod velut filiis mortuis omnique substantia habitantium viribus iniquorum abrasa, tristi vultu et moerenti animo consistebant. At sacerdotes et monachi intimis suspiriis magnisque lamentis singulos per dies letanias studiose celebrantes nudis pedibus, multis et magnis mysteriis supplicantes Dominum et beatum Ambrosium et omnes sanctos exorantes, incessanter fatigabantur. Sed Deus qui cuncta scrutatur occulta, cuncta ante quam fiant aperta cognoscit, videns omnes Heriberti fideles concives, populos vicinos atque longinquos ad liberandum et vindicandum ipsum Heribertum usque ad mortem obstinatissimos, et ad caedem immensam super Conradum ac suos satellites animis et armis praeparatos: ante tempus ad bellum statutum, sine bello et gentium utriusque partis strage Heribertum consilio abbatissae Sancti Sixti, quam ipse consecraverat, a manibus iniquorum liberavit. Cum enim Heribertus a Cunrado viro invido et odioso[f] detentus fuisset, non tamen constrictus, ut alii dampnati solent, sed curialiter a Teutonicis munitus iuxta flumen quod Trebia vocatur, non longe a Placentia, Dei dispensatione atque ducatu venisset, papilionibus et ceteris ornamentis consedentibus per aliquot dies moratus quievit. Interea Heribertus Teutonicorum gulositatem et animos vino deditos videns atque[g] cognoscens, unum de fidelissimis domesticis tollens, quos secum habebat, ad abbatissam Sancti Sisti, cuius monasterium infra civitatem Placentiae situm est, studiose in omnibus quae volebat edoctum direxit. Qui ubi omnia seriatim, quae Heriberto iniuste evenerant, abbatissae commemorasset, et consilium quo fuerat doctus ei aperuisset: ut erat et[h] consiliatrix provida, accuratissime et tacite inter se rimari coepit, quo ingenio quove conscilio Heribertum a Teutonicorum manibus eripere et liberare posset. Itaque abbatissa videns Teutonicos vino nimio inebriari solitos etiam post coenam in nucleolis et maioribus nucibus optimo vino interiocare, ut ratio ferae gentis[i], et indiscrete et inconsulte delectari: hoc modo fallere eos desiderans, viginti onera carnium diversarum et decem plaustra diver-

a) iudicabantur B. b) l. q. e. a. s. *desunt Bl.* c) *ita* A*. iugum B. iugus *Bl.* d) comoti p. B. e) *deest* B. f) ab imperatore B. *Bl.* g) v. a. *desunt* B. h) doctus B. i) *ita coniecit V. D. Grotefend.* utro fere gs *codd.* mos f. g. *Bl.*

78) proverbialis locutio, qua etiam III, 12 utitur, et Arnulfus III, 17.

1037. sorum vinorum cum multis frugibus ac diversis ad Heribertum magnifice misit, et sola accipiens illum secrete fidelissimum, quem sibi Heribertus miserat, tacite ac sapienter amonendo instruxit, quatinus in primo sero, quo apparatus Heriberto archiepiscopo repraesentati fuissent, omnibus viribus operam darent, ut Teutonici nimia coena turgidi, illis studiose nuces atque nucleolos frangentes, in quibus delectari ut largius bibant soliti sunt, funditus inebriarentur, quin etiam omnes Heriberti domestici permultum sese bibere ac manducare simulantes, puri et a vino sinceri permanerent; demum sic facientes, et usque ad gallorum tertium et quartum cantum eos studiose et caute inebriando perducerent. *At cum iam nimia vini ebrietate temulenti Teutonici ac deebriati, huc atque illuc vina ad semetipsos fundentes, quid agant omnino ignorantes, et tandem fatigati vino atque labore militiae, sese in locis solitis prosternentes quieverint, tum cum suis clericis omnibus, dimissis mobilibus equis atque mulabus, domnum Heribertum clanculo in lecto quiescentem excitate, et velit nolit ipsum accipite, et equos a me deforis a castris praeparatos ipsum stipantes superascendite, et navi praeparata ad Eridani portum accuratissime omni depulso timore ipsum deducite.*

23. Hoc[a] audito Heriberti domesticus, tacito sub pectore rimans et huius rei eventum Dei manu commendans, ut erat edoctus omnes alios familiares fidelissimos accuratissime in his omnibus privatim animando edocuit. Factum est autem Dei dispensatione et eius misericordia opitulante, omnia illa, ut praedixerat abbatissa Deoque consecrata, sine caede seriatim evenerunt. Igitur Heriberti domestici cum multis donis multisque promissis in Teutonicorum amicitiam devenissent, et illis multos ac diversos apparatus et vina diversarum specierum odore et herbarum virtutibus redolentia in primo sero praeparassent, ipsos in istis ultroneos delectantes, largissime inter cetera vina diversa propinantes, ultra modum inebriati sunt. Et cum iam nimia temulenti ebrietate in potatione fere usque ad noctem mediam persisterent, et unusquisque suo compari ut magis ac magis biberet operam daret, aureis et argenteis siffis[79] superiocantibus, nunc oculis torvis voceque terribili invicem minarentur, et modo vultu lacrimabili lacrimis largissime decurrentibus turgidi et a vino[b] inebriati, quid agerent omnino ignorantes, et singula membra sua non servarent officia, huc et illuc sese prosternerent: Heriberti domestici haec cuncta videntes gaudio gavisi immenso, illos singulos in stratis bene ornatis velut mortuos portantes collocaverunt. Interea soporatis et bene facinatis[c] Teutonicis, in quorum custodia Heribertus erat, fidelissimi eius cum iam tempus ad negotium statutum prosperis accelerare successibus vidissent, et Teutonici ebrietate nimia vini diversi perfusi, membris fere mortuis et omnino ebetati inhoneste quiescerent et terribiliter sterterent, sinceri et sui domini salute anxii secretissime Heribertum excitantes, ipsum renuentem, sine calceamentis, nemine illorum sentiente, ab illis eum abraserunt, et equos superascendentes clanculo ad portum citissime pervenerunt. Iam enim navim conscenderant; ecce Teutonici terribili garritu vocibusque dissonantibus nimio vini ardore bachantes, sua non lingua frendentes cursitabant, ac velut torva animalia latratu saevissimo huc illucque discurrentia, nimio dolore vel sui percussione vel venatorum ingenio sagitta emissa vel catulorum amissione, quos paterno et materno amore iam antea diligebant, pervolabant facibus multis ac magnis accensis, ac multorum ignium et palearum varietatibus discurrentes ululatum terribilem Heribertum quaerentes dabant. Demum Deo opitulante sine caede, Teutonicis frustratis et inaniter laborantibus, ac clericorum et civium precibus adiutus suorum, Heribertus summo cum gaudio miroque honore magnaque reverentia ipso die a[d] clero et a populo universo receptus Mediolanum repedavit. Qui omnibus salutatis, animarumque ferculis recreatus[e], Deo et beato Ambrosio gratias agens inmensas, civibus tripudiantibus universis, suis elimosynis ut vidimus adiutus et liberatus, viriliter resedit et feliciter.

24. Factum[f] est autem, cum huius rei eventus ad Conradum imperatorem, qualiter aut quomodo actum fuisset, seriatim divulgaretur, virum cognoscens probum, conscilio militum strenuissimorum et peditum fortium, dominum auri et argenti copiosissimum,

a) *Titulus:* De liberatione d. Heriberti archiepiscopi Mediol. A*. Qualiter Heribertus archiepiscopus a captivitate liberatus est. *rell.* b) a v. *desunt* B. c) *ita, i. e. fascinatis* A*. B. saginatis *Bl.* d) ac B.' e) recreatis B. f) *Titulus:* De obsidione Mediolani a rege Conrado cum aliis quatuor facta regibus. A*. Qualiter civitas Mediolanensis a Conrado imperatore ob fugam Heriberti obsidione concluditur. *rell.*

79) i. e. scyphis.

corde tactus humano omnia quae ei intulerat mala cordetenus reminiscens, vultu pallenti 1037. obriguit. Tandem ut tyrampnidem, quam ipse circa pectus versabat, crudeliter exerceret, tota cum civitate Heribertum in vinculis redigi cupiens et eius fautores, omnibus eorum filiis atque rerum substantiis militibus suis in praeda donatis, obsidione statuta obnixe firmando decrevit. Igitur convocatis regibus quatuor[80], et coadunatis ducibus et marchio- 80 nibus comitibus nec non episcopis omnibus, quos aut blanditiis aut terroribus illo in tempore habere poterat, et peditum multitudine ineffabili, ad Heribertum obsidendum totamque eius civitatem, minansque fame ferro et igne inextinguibili circumvenire, pervenit. Quod dum ad hoc peragendum negotium, a quo retrahi[a] eum nemo poterat, circumfuso atque circumsparso exercitu Mediolanum pervenisset, iuxta fluvium quod Vitabilis[81] vocatur, 81 quod[b] quondam omnes ultramarinas divitias cum flumine Lambro ab urbe usque in Padum sociatum nobis ut mater quotidie repraesentabat, ubi non longe ab urbe castris et tentoriis infixis, fatigatus consedit. Unde per aliquot dies suum inibi recreans exercitum, ordinatisque signis atque legionum ducibus, in tertia die ut civitatem funditus demoliretur, omnes milites ac universorum peditum catervas ad praeliandum per unamquamque portam civitatis velut feras dimisit. Quibus dimissis, alius imperatoris amore, alius timore eiusdem, alius muneribus et donis atque promissis, alius spe praedae, alius civitatis opibus illectus, e quibus ipse suas animaverat gentes, alius ira odio civitatis imbutus, prout natura gentis suae exigebat, sonitu terribili inauditoque garritu proeliantes, primo aliquantulum cives terruerunt, et cominus lanceas sagittas ceteraque proeliis congrua emittentes, incaute ex nostris multos feriebant. At nostri, ut erant edocti, portis et seris[c] et anteportis turribus valde munitis, quod anteportale vocatur consitum ante portas et triangulare, hostibus introitum claudens, et turribus muratis trecentum decem[82], quae in circuitu urbis 82 ita densae erant, ut omnes[d] qui eas custodiebant, ut vicini supersedentes[e] confabularentur, valde munitis, primo iuxta archum triumphalem, quem[f] Heribertus papilione superimposito et viris fortibus superimpositis mirifice armis munitionibus tormentis muniverat, exercitui hostium viriliter praeliantes obviati sunt. Et videntes tantam gentium multitudinem atque armorum inauditum audientes fragorem, ultra herbarum multitudinem eos extimantes, in primo ictu belli, cum hostes manu ad manum cursitarent, summo impetu tela emittentes aliquantulum sustiterunt. Interea nostri cum eos paulatim, qui in armis armorumque ictibus aut belli ingenio valerent, cognovissent, lanceis et ensibus, iaculis atque sagittis ceterisque bellorum ornamentis velut misera animalia eos ubique dispersos trucidabant. Cum autem eminus veniebant, unusquisque, prout diversarum terrarum erat provinciis voces dissonas emittendo, summo impetu in nostros tela emittendo irruebat. Ob hoc enim nostri aliquantulum subsistentes, omnia telorum genera quae possunt emitti, ab inimicis detorta recipiebant. Itaque inimicorum telis callide exceptis, viriliter sua arma regentes milites ac pedites, ut a magistris belli erant edocti, certatim ut erant ordinati suum locum custodientes, competenter et caute certabant. Nemo sine conscilio in hoste feriendo irruebat; nemo suum terminum sine gravi hostium concursione aut vulnere deserebat; nemo hostem, etiamsi opportunum ad feriendum conspiceret, solus ex suis exiliens percutere audebat. At ubi bellum in aliquam gravescebat partem, et pondus eiusdem supereminebat, non omnes, sed legio ad quam qui super turrim astabat signum faciebat, ordinatis signis statim subveniebant. Propterea adunati valdeque constricti hostes obnixe iam secure irrumpentes, alius ensem regens, alius lanceam manu tenens, Teutonicos et ceteros hostes feraliter percutiebant; alius sagittis ceterisque tormentis ipsos percutiendo atque minuendo perterrefaciebat, alius ferreis uncinis hostes quos ad se trahere poterat, trucidabat. Demum sic facientes, multis inimicorum ferro trucidatis, per aliquot dies equites cum equitibus, pedites cum peditibus proeliati sunt. At milites, quorum virtute atque animi scientia et corporis ingenio bella gerebantur, clanculo militibus audacissimis atque fortissimis centenis dimissis, ut hostes a quacumque parte possent invadere, modo a laevo latere modo a dextero, modo in prima fronte modo retro, maxime cum bello

a) a quo eum nemo retrahere p. B. b) qui B. c) *ita Bl.* sedis *codd.* d) homines B. e) consedentes B. f) quod B.

80) Etiam supra tres reges Lamberto comites tribuit. 81) La Vecchiabia, de qua v. Giulini III, 305—311. Fumagalli, Vicende di Milano p. 297. 82) imo vix centum; v. Giulini III, 301.

1037. laborabant, certantes quamplures occidendo, spoliis omnino dimissis, cursu rapido equorum lora revertentes, regis exercitum undique conturbabant.

83 25. Factum[a] est autem cum[b] Eriprandus vicecomes[83], miles milenarius e[c] regali prosapia oriundus, ingenio animi et corporis viribus ipsi regi praeferendus, quasi gigas nostrorum exercitum multis strenuissimis militibus stipatus undique protegens, fortuitu ut militibus in bello evenire solet, cuidam superbissimo Teutonico, imperatoris nepoti, Baiguerius nomine et ex ipsis natus, cum supervidendum hostium catervas cum paucis adiret, obviavit; qui fidens viribus atque nimiae multitudini, se prius non gustaturum panem neque bibiturum vinum iuraverat terribilibus verbis affirmans, quam ipsa sua lancea manuque propria civitatis fores ac eius seras ferreas feriret. Quibus visis atque cognitis, et animis velut leones commotis, ardentibusque oculis frendentibusque equis, quos ad bella decenter ut milites strenuissimi instruxerant, lanceis extensis immanem dantes fragorem concurrerunt. Sed cum sese mutuo milites gravissimeque percuterent, fractis lanceis, equi et scuta velut tonitrua perstrepentes sonum teterrimum dederunt; et ensibus ferire obliti, fere invicem unusquisque per nasale cassidis alterutrum tenuerunt. Sic enim equitibus in unam concurrentibus partem, dominos suos deducebant. Interea Eriprandus pro patria pugnans, pro qua mori desiderabat, pro sua ac gente triumphans, ense sub mentone posito, truncata lorica decapitavit superbum, David similis qui Uliam olim viriliter detruncavit. Quo mortuo, pedites urbani eum rapientes truncatum, ad dedecus imperatoris visceribus extractis, super arcum triumphalem ipsa viscera in propatulo expandentes miserunt. De quo quidam ex nostris, primo cum regis exercitus innumerabilis more locustarum terram[d] cooperiens circumveniret, scutis ambabus partibus ordinatis, incolumis quasi volando sese deiecit. At rex Conradus ab omni spe frustratus, cum iam multos milites strenuissimos ac pedites innumerabiles contra votum amisisset, se frustra per quindecim dies laborasse conspiciens, dolore gravi dolori adiuncto, Dei ira multis grandinibus tam sursum quam deorsum trucidatus, Papia tendens[e], graviter urbi minando aufugit. Terrore Dei ac irae desuper percussi, atque gladiis Mediolanensium potiti[f], amborum plagarum flagellis demoliti, nemine persequente tanta angustia confusi fugiebant, quod multi milites multique pedites equorum pedibus attriti, morti sine hominum adiutorio
84 incurrerent; inter quos Ugo marchio Transpadanus[84], qui multis cum militibus ad destruendam urbem in adiutorio Conradi concurserat, ab equo cadens, quem ex nimia gentium densitate nemo adiuvare potuit, ungulis equorum attritus et ipse morti datus est. Factum est autem, cum rex per aliquot Papiae dies sedisset, idem nimia ira imbutus, nescio quo
Mai 29. ingenio Coriopictae[85] venisset, omnia habens promiscua, divina videlicet et humana, in tantum ut suorum equis ecclesias implere permitteret. In quo loco ira divina percussus, et nurus sua, multis mortuis, fulmine defuncta est[86]. Et idem tristis, omnibus elementis perosus, nurum suam[g] balsamo peruntam secum deferens Teutonicam tetendit; ubi paucos
1039. Iun. 4. moratus dies, gravi aegritudine detentus mortuus est.

26. Post[h] multum vero non tempus cives suorum victoria potiti inimicorum, ut genus agere solet humanum, hostibus hostes, amicis amici fidelissimi mala pro malis et bona pro bonis reddentes, curiose effecti sunt. Quin etiam pacem cum hominibus habentes, cum iam inimici undique deficerent, gladios in semetipsos ferentes, hostes sibimetipsis effecti sunt. Enim huius causa belli duces, qui hanc urbem animi scientia, corporis virtute regere ac tutare solebant, per quandam negligentiam amisso dominio, fuerunt quondam; qui prout eorum dignitas atque nobilitas exigebat, per tempora in palatiis iuxta ecclesiam sancti Protaxii[87] morantes, quicquid honestum erat, civitati curiose procurabant,

a) *Titulus:* De Eriprando vicecomite et de Baiguerio rege. A*. Qualiter Eriprandus vicecomes Baiguerium Conradi nepotem detruncavit. *rell.* b) *deest* B. c) *deest* B. d) *deest* B. e) *ita* B, tenens A*. Papiam tendens *Bl.* f) petiti *Bl.* g) *deest* B. h) *Titulus:* Explicit de Cononis obsidione. Incipit de capitaneis obsidione facta super populum libertatem parentum antiquorum vindicantem. A*. De civili discordia, quae fuit inter capitaneos et valvassores ex parte una, et populum Mediolanensem ex altera. *rell.*

83) dignitas iam tunc haereditaria quae in familiae nomen transiit, ut Giulinio videtur, III, 314. Filius Eriprandi fuit Otto vicecomes, v. Giul. IV, 203. 84) Hunc Anselmi filium fuisse de Monteferrato arbitratur Muletti, Saluzzo I, p. 341. 85) Corbetta, cuius in obsidione hoc accidisse narrat Wippo, a Mediol. 12 mill. abest, 5 a Buffalora. *In campo iuxta Mediolanum* habent Ann. Hild. et 5. Kal. Iunii Conradus leges dedit *in obsidione Mediolani.* 86) Obiit 1038, Iul. 18. 87) dictam *ad monachos;* v. Fumagalli, Vicende di Milano p. 270. Giulini I, 308. de curte ducis.

et quod incaute fractum, studiose ac sapienter consolidabant, et quod iniuste actum in aliquo, continuo per aliquam causam emendare et satisfacere iniuriantem procurabant. Praesidium erant orphanis, adiutorium tribulatis, viduis subsidium, parvulis nutrimentum, lex erant iniustis, iustitia perfidis, timorque latronibus. Omnes enim mercatores et rustici, aratores et bebulci, secure propria negotia agentes victitabant, singula sua curantes; ecclesiarum et clericorum honoribus solliciti, prosperantibus universis, in pace vivebant. Non erat dignitas neque parentum munitio, quae[a] aliquem adversus alterum iniuste agentem emendare, aut secundum ducum imperium renitentem defendere ac liberare curaret. Enim praeter tempora, in quibus regum bellis aut inimicorum catervis longe lateque dispersis strenuissime ac decenter insistebant, pacem et gaudium humiliter ac devote fruebantur. At postquam nescio quibus de malis cuusis iam tantum percrebrescentibus, honorificentiam atque suarum dignitatum magnificentiam duces novitiis[b] capitaneis paulatim dederunt, maximis nudati honoribus, antiquorum et suorum parentum reverentiam obliti, in honoribus, cunctis annullati sunt. Itaque universus populus reverentiam et debitum, quod[c] ducibus impendere solebant, paucis capitaneis, qui[d] duces sublimaverant, exigebant; maiora tamen civitatis ducibus manu et consciliis adhuc regentibus, capitanei valvassores, ut securius nova dona tenerent, subelegerunt. Interea populus suorum malorum per diversos ac varios dominos mala videns crevisse, durius habens dominium suorum civium quam ducum quondam suorum, tentando eventus bellorum varios, ab illorum dominio sese defendere ac liberare disposuit. Igitur Heriberto adhuc cathedram regente Ambrosianam, quem fortia ac grandia acta superborum principum et ipsius regis supradicti animi ingenio et militum suorum fortitudine viriliter correpsisse cognovimus, bella gravissima in urbe, populo adversus maiores pro libertate acquirenda proeliante, quam olim parentes eius ob nimiam hominum raritatem amiserant, crudelissime adorta sunt. Propterea factum est, ut in quacumque urbis regione capitanei et valvassores populum superabant, inhumaniter[e] ipsum trucidabant. At populus, ut solet sine misericordia iratus, magis mori diligens quam vivere inhoneste, ac dulcius iudicans mortem videre quam vitam summo cum dedecore ducere longam, ubicumque ipsos armis et iaculis diversis vincebat, velut serpentes aut dracones crudelissimos per omnia mortificabat. Demum capitanei et valvassores sese in urbe videntes populo resistere minime posse, existimans[f] populum fame et ferro multisque necessitatibus per nimiam obsidionem devincere ac superare posse et antiquis redigi servitiis, urbem secrete ac unanimiter exierunt. Quo facto populus videns vitam in manibus fore, magis armis sperans salutem quam ullis beneficiis, studio bellorum et ingeniis animorum curiose diu noctuque exardescens, paupertate fortis, pro acquirenda libertate fortissimus, divitiis anxius, sed studiosior libertate, iaculis ac tormentis variis diversisque munitionibus omnique ingenio, quo sese a civibus hostes iam facti mortales liberare possent, operam dabant curialiter. Erat enim ductor atque illorum protector Lanzo nobilis et capitaneus altus, cuius conscilio animi atque corporis exercitationibus cuncta regebantur negotia. Capitanei vero circa urbem antevardis ordinatis, civitatem ab uno miliario diu noctuque curiose vallantes, non ut cives sed ut hostes exercebantur. Quibus Marciani et Seprienses auxilia praestantes, sex oppida in circuitu civitatis construxerunt, et per tres annos omni die multis confecti bellis, innumerabiles occubuerunt. Quo in tempore si quem, ut in bello fieri solet, capere poterant, aut ipsum hostiliter interficiebant, aut in carcere obtrusus obscuro poenisque attritus diversis, omne quod habere aut per se aut per amicos poterant, ab illo durissime extorquebant. Similiter et populus, si per aliquos bellorum eventus aut aliquo animi ingenio, corporis tamen virtute cooperante, de maioribus aliquos capere posset, quali populum poena trucidabant capitanei, tali poena pauloque graviori decentissime illos honorificabant. Itaque his et aliis rebus capitanei animati, non erat dies, in quo tempore ipsi ut dixi aut valvassores urbem non invaderent. Sed iuxta murum ante urbis portas, quae per se quasi per naturam defendebant, balistas aut diversorum generum machinam timentes, quin[g] ipsos formidantes cives serpentibus Ethiopiae duriores, accedere non audebant. Ea tempestate, si aliqui de populo tirones, iam facti fortissimi, animis fervidi ac ira ferventissimi, mori aut occidere minime recusantes, ipsos fortuitu insequerentur, aut ut hostes gravissime feriebant, aut semetipsos

a) quem *codd. Bl.* b) *ita* A*. noviciter B. c) quem B. d) quos *Bl.* e) immaniter B. f) extimans B. g) quasi *Bl.*

defendentes in loca tutissima sese recipiebant. Iam enim civitas aliquot transactis temporibus fame, quae ferro durior est, fere erat consumpta, in tantum ut pane vinoque omnino careret, nisi quantum infra civitatis ambitum aratores poterant metere et vinitores poterant cultura diligenti laborare; caro autem et pisces furtivi, homines vero macilentos, praelio leves, animoque fortes, belloque ardentissimi. Si intus eam videres, turribus atque palatiis desertis iam minantibus ruinam, Babyloniam potius diceres desertam quam Mediolanum, quondam regum sedes nobilium. Multis propterea e civibus clanculo fugatis, turres et civitatis murum, portas et anteportale et cetera civitatis munimenta, hominum exercitu mirifice ornata, studiose diu noctuque custodiebantur.

Idem per tempus Lanzo, ingenio providus, corporis virtute laudandus, negotiis militaribus curiosissimus, in angustiis pervigil, de hostium victoria sollicitus, cum iam sibi a nullo ex civibus subveniri posse demum comperisset ac ultra capitaneis et valvassoribus non posse resistere, mori paratus quam civitatem ac populum quamvis multitudine parvulum tamen fidei suae creditum hostibus tradere criminose: Dei et beati Ambrosii fretus suffragiis, conscilio tamen paucorum edoctus, cum Alberio, unus[a] de valvassoribus, qui socius cum ipso in passionibus semper permansit, ad Henricum imperatorem, qui noviter, contra tamen Heriberti voluntatem, surrexerat, sperans se eius imperiis pacem cum populo habere, auro et argento honustus curialiter tetendit. Qui cum in regis curia, ut nobilis ac de magna civitate oriundus, aliquantis cum militibus venisset, multis et magnis muneribus viris palatinis circumsparsis studiose, honorabiliter susceptus est. Interea a rege Lanzo perpauca de Heriberti prosperitatibus interrogatus, perplurimum vero de urbis negotiis sciscitatus, in his compatiens, aliquantulum consederunt. De quo enim Heribertus, quia Henricus de Conradi progenie originem duxerat, quem memorando supra meis retexui descriptionibus, a regno contra quod eius voluntatem sibi sumpserat, omnino dissentiens, ut alium Roma cum Italia regem haberet, sollicite operam dabat. Quapropter Henricus ultra omnes ipsum ad sui imperii dignitatem sibi infestari pari assertionibus[b] comperiens, eum cum omnibus suis militibus suspectum habebat. Et ut ad urbis negotia redeam, quae aliquantis passa est temporibus transactis, atque omissis multis perturbationibus, breviter Heriberti voluntatem, qualiter nec fuit cum populo nec voluntatem maiorum iuvit, edicam. Igitur Heribertus cum animos capitaneorum ultra modum in primis luxuria avaritia ceterisque malis artibus inrevocabiliter effrenes vidisset, et praedicationibus multis, ut decebat tanto viro, ipsos ut in patriis legibus permanerent, cottidie idem egisset, nec minis nec blanditiis adversus populum animari potuit. Qui Dei amore vinctus et beati Ambrosii lacte cum populo nutritus, a magnis tamen parentibus altus, nec militibus qui urbem cottidie turbabant auxiliabatur, nec civibus obsessis nocere studebat; et sic nec uni parti nocebat, nec alteri subvenire curabat. At rex Henricus cum sibi Italiam ob patris perfidiam infestatam multis cognovisset assertionibus, nec universa eiusdem Italiae sibi adversantia per Lanzonem ac urbe Mediolanensium suis posse imperiis reintegrari, per interpretem dixit: *Quodsi Lanzo fide ac euangeliis iure mihi iurando firmaverit, quatenus infra civitatem Mediolanensium quatuor milia equites mei iuris sine malo ac pravo ingenio ad mei honorem recipiens immiserit, et illos usque ad mei adventum, in quantum potuerit, de omnibus imperii mei adiuvaverit inimicis, et fidelitatem ab universis civibus suis mihi facere iisdem assertionibus promiserit, universa quicquid de his negotiis poposcit, sub mei imperii poena circa tempus statutum implere non desinam, et omnes civium inimicos in eius et suorum voluntate committens, omni excusatione remota, fideliter tradam, et vindictam quamcumque in eis exercere voluerint, a me non recusabitur, et quibus pacem exercebunt, per omnia pacificus ero, et adversus quos bella commovebunt, gladius meus conterat eos.* Cum hoc Lanzo audisset, et plus quam sperasset in mente sua cognovisset, ut erat vir magni ingenii magnaeque astutiae, alacri animo promptoque corde, sperans magna multaque[c] facta ex his conscilis facile adipisci, fide data atque accepta, temporibus ordinatis consensit. Demum salutationibus datis et a rege vale dicto, laetus quam citius potuit Mediolanum repedavit. Quo adventante, cum iam huius rei fama ad populi aures pervenisset, laetitia immensa et gaudium inextimabile coepit. Cum autem Lanzo Mediolanum venisset, concives honore decentissimo et laudibus immensis ipsum gratulanter susceperunt Eodem

a) *deest* B. b) assertione *Bl.* c) multa magnaque B

die salutatione regis populo astanti universo data, et in paucis Lanzo multa comprehendens, domo sua quasi regia ab amicis et famulis receptus est. Interea Lanzo paucis commoratus diebus, ut vir conscilio discretus, animo providus et conscilio astutus, cottidianis exercitationibus accuratissimus, universa quae ipse egit, quanti foret periculi suae parti adversariorum, animo extuanti revolvens trutinavit. Itaque primo aliquantulum sese poenitens anteacta fecisse, secretissime convocatis aliquantis nobilibus, universa quae cum imperatore ob populi tutelam ac pacis stabilimentum egerit, seriatim notificando denudare sataguit; quinetiam quid augmenti vel quid detrimenti ipsi et uxores et filii ac ipsorum res a Teutonicis, gens sine conscilio sine misericordia, passuri essent, ut quam citissime ad pacis unitatem cum populo omnibus antiquorum remotis negotiis venirent, ob quae ipsi usque modo pugnando hostiliter a populo exigebant, ostendisset, et dura ac aspera illis interserens verbis, quasi fatigatus consedit. Cum autem haec omnia pars illa nobilium curiosissime universa perscrutando, ut gesta forent, a Lanzone comperisset, animis per plurima diu distractis diversa, tandem ut salubrius illis Lanzo daret conscilium postulaverunt. Igitur Lanzo, omnibus praevisis consiliis ac bellorum determinatis periculis, conscilium dedit, ut civitatem quam ipsi impugnaverant, pacifice introgressi, quae pacis essent cogitarent, quae aedificationes suorum et Italiae totius forent, securius tractarent. De homicidiis vero ac rebus perditis, quae in talibus solent evenire desidiis, ab utraque parte, quasi lance quadam universa trutinans, iudicavit fore tacendum. Quid multa? Multis demum probatis consiliis, cum uxoribus et filiis omnique substantia, reseratis tamen civitatis portis, vultibus illorum nimia verecundia in terra demissis, homicidiis et opprobriis paulo antea invicem cum populo condonatis, urbem introierunt.

27. Ea[a] tempestate cum domnus[b] Heribertus omnes fere iam visitasset civitatum beati Ambrosii suffraganeos, quorum gratia Italiam circuiverat, illos in omnibus bonis adhortans, Taurinum bonorum agmine clericorum ac militum copia strenuissimorum vallatus devenit. Ubi cum per aliquot dies sedisset, cohortatus episcopum[88] et clerum civitatis, populum totius urbis, propheticis et apostolicis ammonitionibus, ut tanto decebat viro, quandam haeresim inauditam, quae nuper in castello supra locum qui Monsfortis vocatur, convenerat, audivit[89]. Quod cum Heribertus audivisset, illico iussit ex ipso castro hominem illius haeresis, ut verius rem ipsam cognosceret, sibi repraesentari. Qui cum ante eius vultum venisset, promptissimum gerens ad passionem animum, laetus si vitam suppliciis gravissimis finiret, vultu alacri ad omnia respondere paratus astitit. At Heribertus cum ipsum tanta constantia paratum vidisset, seriatim ac studiose vitam et mores ac illorum fidem sciscitari coepit. Igitur licentia data ac silentio imperato, dicens Girardus adorsus est: *Deo omnipotenti Patri et Filio et Spiritui sancto gratias refero immensas, quod tam studiose me inquirere satagitis. Et qui vos ab initio in lumbis Adae cognovit, annuat ut sibi vivatis sibique moriamini, et cum ipso per saeculorum saecula regnantes gloriemini. Vitam meam et meorum fratrum fidem, qualicunque animo ea sciscitetis*[c]*, vobis edicam. Virginitatem prae ceteris laudamus; uxores habentes, qui virgo est virginitatem conservat, qui autem corruptus, data a nostro maiori licentia castitatem perpetuam conservare liceat. Nemo nostrum uxore carnaliter utitur, sed quasi matrem aut sororem diligens tenet. Carnibus numquam vescimur; ieiunia continua et orationes indesinenter fundimus; semper die ac nocte nostri maiores vicissim orant, quatenus hora oratione vacua non praetereat. Omnem nostram possessionem cum omnibus hominibus communem habemus. Nemo nostrum sine tormentis vitam finit, ut aeterna tormenta evadere possimus. Patrem et Filium et Spiritum sanctum credimus et confitemur. Ab illis vero, qui potestatem habent ligandi et solvendi, ligari ac solvi credimus. Vetus ac novum testamentum ac sanctos canones cottidie legentes tenemus.* Cumque haec et multa alia Girardus ingenio acutissimo dixisset, quibusdam magna ac terribilia videbantur. Interea domnus[d] Heribertus eius astutiam et ingenium agnoscens pravum, de singulis verbis quae ipse praedixerat, qualiter aut quomodo sentiret ac socii eius, evidenter aperire praecepit, et maxime qualiter de Patre et Filio et Spiritu sancto sentirent; et[e] praeterea[f] de singulis praecepit aperire. Quo audito

a) *Titulus:* De hereticis de Monteforti, calidis argumentis alios seducentes. A*. De Girardo heretico cum sotiis de Monteforti hereticis. *rell.* b) *deest* B. c) scisitatis B. d) *deest* B. e) *deest* B. f) postea B.

88) 1011—1039 Landulfus sedit, cui successit Wido. 89) Cf. Rod. Glabr. IV, 2. Anselm. Leod. 62—64. Terraneo II, c. 18. qui a. 1034 haec accidisse existimat.

Girardus laetabundus infit: *Quod dixi Patrem, Deus est aeternus, qui omnia ut ab initio, et in quo omnia consistunt. Quod dixi Filium, animus est hominis a Deo dilectus. Quod dixi Spiritum sanctum, divinarum scientiarum intellectus, a quo cuncta discrete reguntur.* Ad haec Heribertus respondit: *Amice, de Christo Iesu domino nostro, qui natus est de Maria virgine, verbum Patris, quid dicis?* Respondit: *Iesum Christum quem dicis, est animus sensualiter natus ex Maria virgine, videlicet natus est ex sancta scriptura. Spiritus sanctus sanctarum scripturarum cum devotione intellectus.* Heribertus: *Coniuges quare accipitis nisi ad sobolem procreandam, unde humanum genus nasceretur?* Respondit: *Si universum genus humanum sese coniungeret, ut corruptionem non sentiret, sicut apes sine coitu genus gigneretur humanum.* Heribertus: *Peccatorum nostrorum absolutio in quo est? in apostolico, aut in episcopo, aut in sacerdote aliquo?* Respondit: *Pontificem habemus non illum Romanum, sed alium, qui cottidie per orbem terrarum fratres nostros visitat dispersos; et quando Deus illum nobis ministrat, tunc peccatorum nostrorum venia summa cum devotione donatur.* Heribertus: *Vita vestra quomodo in tormentis finit?* Respondit: *Si nos per tormenta a malis hominibus nobis ingesta deficimus, gaudemus; si autem aliquando nos ad mortem natura perducit, proximus noster, antequam animam damus, quoquomodo interficit nos.* Cum haec omnia Heribertus auribus intentis audivisset, tacite mirans, ceteris autem sua capita nutantibus: si in fidem catholicam, quam Romana ecclesia tenet, et baptismum, et vere Filium Dei, qui natus est ex Maria virgine secundum carnem crederet, et illud esse verum corpus et verum sanguinem, quem sacerdos catholicus quamvis peccator per verbum Dei sanctificat, eum sciscitatus est. Respondit: *Praeter nostrum pontificem non est alius pontifex, quamvis sine tonsura capitis sit, nec misterium.* Quo audito, ut fama illorum erat, rei veritas apparuit. Et mittens Heribertus quamplurimos milites ad illum Montemfortem, omnes quos invenire potuit, cepit; inter quos comitissam castri illius in hac haeresi sentientem cepit[a]. Quos cum Mediolanum duxisset, et per multos dies et per suos sacerdotes in fide catholica eos reintregrari desiderans laborasset, timens, ne genus Italiae huius haeresi contaminaretur, perplurimum dolebat. At ipsi nefandissimi et a qua orbis parte in Italia fuissent eventi inscii, quasi boni sacerdotes cottidie tamen privatim rusticis, qui in hac urbe eos videndi causa convenerant, falsa rudimenta a scripturis divinis detorta seminabant. Quod cum civitatis huius maiores laici comperissent, rogo mirabili accenso, cruce Domini ab altera parte erecta, Heriberto nolente illis omnibus eductis lex talis est data, ut si vellent omni perfidia abiecta crucem adorarent, et fidem quam universus orbis tenet confiterentur, salvi essent; sin autem, vivi flammarum globos arsuri intrarent. Et factum est, ut aliqui ad crucem Domini venientes et ipsam confitentes fidem catholicam, salvi facti sunt; et multi manibus ante vultus missis inter flammas exilierunt, et misere morientes in miseros cineres redacti sunt.

28. Tempore[b] quo haec agebantur supradicta, miraculum memoria dignissimum, nostrisque quod terris apparuit adhuc Heriberto corpore vitaque degente, et maxime quocirca hanc urbem Dei virtute nactum est, ac eius operante misericordia versatum est, calamo competenti edicam. Transactis enim annorum curriculis 25, in quibus famis pestilentia fere terram universam attenuando gentes notas et ignotas invaserat, et Heribertus archiepiscopus venerandus, prout supra dixi[c] in veritate comperiens, ab introitu sui honoris divina misericordia edoctus, elimosynas cottidie largiretur immensas, ut sui cursus finem Dei clementia approbaret, omnibus fidelibus et infidelibus diligenter ostendere curavit. Venientes autem aratores et bebulci cum[d] terrarum sulcos diligenti cura solito more superassent, et sulculi cultoribus suis sinum ad debitum recipiendum per semina aperuissent, ut[e] largius ac habundantius aratores semina sererent, quodammodo temporis amoenitate ipsos adhortante, magnis exercitiis magnisque laboribus in iis operam dederunt. Itaque seminatis seminibus fugatisque a coelo nubibus, cultores de die in diem serta[f] rura manicantes circuibant. Interea[g] tantum a ventis siccata, nec coelorum imbribus madida nec in iemalibus frigoribus desuper fusis pruinis astricta, sed pulverulenta quasi Aegyptiaca et infructuosa iacebat. Iam enim iemps trans-

a) *ita* B. I. q. c. c. i. i. h. h. s. c. A*. *et Bl. post* duxisset *demum exhibent ita:* et prae ceteris com. c. i. i. h. h. s.
b) *Titulus:* De famis periculo, quod per annos 25 Italiam moleste invasit, et d. Heriberti archiepiscopi elimosinis. A*. De miraculo fertilitatis d. Heriberti archiepiscopi tempore famis, quae per annos 25 duravit. *rell.* c) a. v. p s. d. *desunt* B. d) *deest* B. *Bl.* e) et ut *Bl.* f) sata *Bl.* g) et terra *Bl.*

ierat, et agrorum cultores digitis semina fusoque pulvere discoperientes, ipsa sana et integra reperiebant, ac si semper in vasis tutissimis ea servassent. Quibus visis seminibus omninoque ebetati ineffabiliter mirabantur. Igitur clerus et populus universus, matronae et pauperculae mulieres de Dei misericordia confidentes, orationibus, vigiliis ac ieiuniis necnon elimosynis Deum et sanctos eius cottidie et indesinenter supplicantes humiliter exorabant. Quibus per plurimos dies fatigatis, Deus qui non patitur suos temptari ultra quam possunt ferre, clementiae suae misericordia pietatis affectum[a], ut pater clementissimus, mitissime aperire ac pandere curavit. Cum enim quadragesimale ieiunium termino concurrente suo finis[b], palmis ac olivis traditis fidelibus, accelerasset, et sacri baptismi fontes secundum beati Ambrosii ordinationem, quam ipse Spiritu sancto amministrante ordinaverat, sanctificati fuissent, Dei misericordia patenter reserata, imbrem copiosissimam nubes primo leniter stillas subtilissimas mittentes effuderunt. Quo viso quove facto, summo tripudio universi laetantes ac diem sacratissimum summa cum devotione celebrantes Deoque gratias immensas referentes laetati sunt, gaudioque gavisi tripudiati sunt demum clementia Dei ad[c] messem, quantam ullo in tempore summae fertilitatis collecta minime est.

29. Cum[d] rex autem dominus noster coelorum terrarumque creator Christus Iesus, qui omnia exaltat humilia omnesque superbos deprimit, diu ac tempora per multa Mediolanensium civitatem beati Ambrosii meritis super omnes Italiae civitates clericis militibus strenuissimis multisque sapientibus atque[e] haedificiis imperialibus elevasset: in morte praeclarissimi sacerdotis atque archiepiscopi Heriberti, cum quo omnes ecclesiae Ambrosianae ac clericorum eiusdem honores abierunt, malorum civium meritis exigentibus, ipsam compescere et comprimere disposuit. Quod cum[f] assidue congruentissimis successibus maximeque cultibus divinis religiosorum sacerdotum ac sapientissimorum ordinariorum copia in divinis perflorescente scripturis, ecclesiam prae caeteris Ambrosianam elevasset ac sublimasset ecclesiis, ipsos ordines, quos beatus Ambrosius ad Dei honorem ordinando instruxerat, meritis populi qui tunc aderat et futurus erat, in morte Heriberti quasi ad nichilum demolitus est. In tantum enim Dominus civitatem ipsam meritis tanti viri sublimaverat, ut si dux aut marchio Italiae totius iniuste aliquid adversus alium sive de minoribus sive de maioribus ageret, et nimia eum superasset vi[g], virtute, virga pastoralis ab Heriberto missa atque in loco sive in manso fixa fuisset, unde orta dissensio erat, ab iniuriato humilibus[h] precibus requisita concordia, continuo non adquiesceret superbus, nec ullam vim alteri inferre, donec res ipsa legaliter discussa fuisset, minime audebat.

30. Cuius[i] in tempore lex[k] sancta atque mandatum novum et bonum e coelo, ut sancti viri asseruerunt, omnibus christianis tam fidelibus quam infidelibus data est, dicens, quatenus omnes homines secure ab hora prima Iovis usque ad primam horam diei Lunae, cuiuscunque culpae forent, sua negotia agentes permanerent; et quicunque hanc legem offenderet, videlicet treguam Dei, quae misericordia domini nostri Iesu Christi terris noviter apparuit, proculdubio in exilio dampnatus per aliqua tempora poenam patiatur corpoream. At qui eandem servaverit, ab omnium peccatorum vinculis Dei misericordia absolvatur.

31. Cum[l] enim dominus ac noster redemptor atque salvator omnium Christus Iesus per multa iam tempora antecedentia beati Ambrosii omnes ecclesiasticas ordinationes, quas ipse cultui divino ad Dei honorem opere decentissimo, prout cuicunque rei competebat, ornaverat praediis[m], atque miraculis suae maiestatis dextra exaltaverat, quasi haec omnia oblivioni iam tradita fuissent, in baculis gloriosis summi antistitis Ambrosii per summum miraculum tamen tempore beati Heriberti archiepiscopi declarare curavit, necnon in quantae reverentiae quantaeque diligentiae universis fidelibus, qui modo sunt et qui futuri sunt, Ambrosianicos actus omnes forent, inaudito et inviso miraculo humiliter propalare curavit. Evenit itaque, quod baculi sancti Ambrosii, cum quibus tamen iuncta virga pastorali poenitentiales et ipse in ecclesia Dei trahere, quamdiu in hac vita vixit, solebat, furtim per latrocinium casu sublati sunt. Quibus a sacrilegis fractis, argento et auro, e quibus baculi erant circumdati honore et reverentia beati Ambrosii decoratis, sacrilegi

a) m. et p. affectu A*. *Bl.* b) *deest* A*. fini *Bl.* c) dedit *Bl.* d) *Titulus in codicibus:* De reverentia, quam omnis Italia d. Heriberto sedule (ac devote *addit* A*.) impendebant. e) *deest* B. f) dum B. Qui d. *Bl.* g) vi *deest* A**. s. vi vir virtute A*. B. vi aut virt. *Bl.* h) humilis B. i) *Titulus.* Incipit de tregua Dei excerptum, quod Ierosolimis apparuit. A*. De quodam, quod Hierosolymis apparuit. A**. *Bl.* De quodam. B. k) l. quidem s. B. quaedam l. s. *Bl.* l) *Titulus in codicibus:* De miraculo (mirabili A*.) baculorum sancti Ambrosii. m) prodigiis *Bl.*

ligna eorum nudata in quodam turpissimo secessu, ut amplius minime invenirentur clanculo immiserunt, auri vero et argenti lamas cuidam aurificae artis magistro, simulantes haec a quibusdam Allobrogis emisse, ut semotim delinquarent, aurificis mercede apretiata, contulerunt. Igitur fornace iam accensa[a] et sacrilegis superastantibus, aurifex auri laminas[b] super candescentes carbones manu tenens misit. Quibus missis maleque aquisitis carbonibus superimpositis, continuo imperio Dei fornace urgente, ab igne prosilierunt. Quas magister ac sacrilegi colligens, in fornace easdem super carbones curialiter misit. Demum ignis, voluntate divina operante, ipsas gravius laminas[b] emisit. Tandem magister commotus, primo omnino ignorans, qua de causa ista insolito advenirent, quod amplius non viderat, arrepto malleolo nimia ira commotus universas in unum constringens laminas[b] ignem misit in ipsum. At Deus cum iam beati Ambrosii meritis furtum per sacrilegos actum pandere curaret, et ultra illorum perfidiam non patiens, super magistrum et super sacrilegos laminae sonum grande ferentes et terribiliter salientes apertissima Dei ira ipsos in vultibus misere combusserunt. Quae visio omnes qui ad haec videnda iam antea convenerant aurificis domestici ac vicini eiusdem, ut erant laminae venerandae testificantes, sacrilegos ipsos dentibus stridentes voce grandi vocitabant. Itaque convocatis aliquantis huius urbis nobilibus, carcere obscuro, ubi damnati solebant concludi, poenis attriti diversis durisque vinculis colligati redacti sunt. Quin etiam induciis usque mane[c] illorum vitae donatis, aut illis quomodo adinvenissent ratione apertissima confiterentur, aut lignis altissimis suspensi durissime punirentur. Enim hoc sacrilegium nec a custodibus secretarii factum esse erat compertum, nec civibus ullis reseratum. Quid multa? Sacrilegi proculdubio cognoscentes sese morti subito incursuros, si quod Deus paulatim fidelibus beati meritis Ambrosii reserabat, ipsi omnino denegarent: paucis convocatis sacerdotibus, fide pro salute illorum accepta, universa qualiter ipsi egissent seriatim illis aperuerunt; quin etiam locum ipsum, in quo per semetipsos ligna[d] eorumdem baculorum immiserunt, verbis apertissimis narraverunt. Hoc audito sacerdotes nimia reverentia commoti fere angustiati sunt. Interea quidam animo cupienti clericus cursu velocissimo ad locum teterrimum et a sacrilegis praedictum, ut ligna videret, non ut inde ipsa traheret, cucurrit; qui intro aspiciens, ligna ipsa rupta ac pendentia vidit, ut nec a coeno sordidabantur nec ab ulla parte tangebantur. Cum autem hoc in veritate, quod clericus invenerat, sacerdotes invenissent, convocato populo universo continuo haec omnia seriatim notificaverunt. Itaque populus omnesque clerici Deo et beato Ambrosio gratias referentes immensas, cognoscentes haec ut erant facta per ordinem, laetati sunt. Et baculis usui pristino reintegratis, auro argentoque circumdatis, ruptura quam maligni fecerant non apparente, in Deum gavisi sunt.

1045. 32. Revolutis[e] annorum multis curriculis, in quibus domnus Heribertus cathedrae Ambrosianae decentissime ac pro tempore in cunctis ecclesiasticis officiis strenuus ut operator floruerat, summa pars nobilium maiorum militum, quae usque ad illud tempus ecclesiae ac clericorum tutamen fuit, ad se vocari praecepit. Qui haec beneficia ecclesiarum ac beati Ambrosii episcopatum commendans, pro quibus multotiens viriliter pugnaverat, quam magnifice eos adhortabatur et dicebat, si pro beneficiis ecclesiarum a perfidis liberandis morti opprimerentur, tantum illis valere, quantum mors sanctorum illis valuit. Demum cum iam sui corporis cursus temporaneae fini accelerare vidisset, multis praediis multisque castellis primicerio suisque omnibus sacerdotibus decumanis ceterisque ordinariis maioribus et minoribus dedisset, multisque monasteriis pro universorum christianorum animabus maximeque pro Ambrosianae ecclesiae defensoribus ac dilectoribus nec non et sua ordinatis, aliquamdiu tamen aegrotus quievit. Interea convocatis sacerdotibus ac diaconibus, summa cum devotione omnium peccatorum poenitentia accepta atque confessione coram omnibus facta atque absolutione a sacerdotibus per impositionem manuum Spiritu sancto cooperante donata, sanctam eucharistiam humiliter ac devote suscepit. Hoc facto laetis sacerdotibus et levitis ceterisque qui aderant exitum beatae animae psalmis venerabilissimis expectantibus, ut Deo eius animam et angelis commendarent, mortem temporaneam, non aeternam, fretus Dei et beati Ambrosii subsidiis expectabat. Dum haec agebantur, Ubertus qui et cancellarius eiusdem erat, oculis lacrimosis crebrisque suspiriis

a) i. a. *desunt* B. b) lamas B. *const.* c) *deest* B. d) ligni B. e) *Titulus:* De morte domini Heriberti archiepiscopi Mediolanensis (Med. *deest* B.) MXLV.

omnia quae domnus Heribertus sibi fecerat bona reminiscens, graviter tristabatur. Quem [1045.] cum Heribertus voce qua poterat, per omnia ob quae ploraret inquireret, ille respondens: *O venerande pater, Italiae honor, orphanorum pater, clericorum tutamen, sacerdotum ornamentum, viduarum, pauperum et mercatorum protector, usque modo ecclesiae totius Ambrosianae tam longe quam prope, tam in divinis quam in humanis virilis defensor, quo pergis? Cui, pater, qui tibi coaequari poterit, dimittis nos?* Ad haec verba nisu quo poterat Heribertus respondens dixit: *Frater carissime, si me umquam dilexisti, noli contristari; ego enim ad pedes beati Ambrosii mei et vestri patris securus pergo.* Migravit autem[a] beatus et dominus Heribertus ad Dominum 17. Kalendas Februarii 1045, et sepultus est ad Sanctum [Ian. 16.] Dionyxium, cuius monasterium et ecclesiam ipse ad Dei honorem et beati Dionyxii exaltans magnificavit et multis praediis multisque honoribus eam ditando et honorando sublimavit.

33. Post[b] cuius obitum cum solaris annus fere decem menses generi humano more [Sept.] solito amministrasset, et domnus Heribertus cura diligenti humatus fuisset, et aureus solis Christi[c] axis aestate se iam vertente calore amisso suo cursu solito recedisset[d], servata lege temporis, in quo omnium hominum corpora anima amissa ultra modum putrescere humani generis fragilitate solent: monachi quos ipse inibi ordinando consecraverat, quadam ira commoti, maxime quia bona quae domnus Heribertus ecclesiae sancti Dionixii et illis donaverat, a perfidis sine iure et sine lege invadebantur, discooperientes ipsum archiepiscopum Heribertum, ut illi quasi sese lamentarentur, summo lapide quo claudebatur eruderato civium visibus ad spectandum dederunt. Erat enim beatus Heribertus tantis revolutis diebus post obitum eiusdem vultu candido, oculis paululum apertis, qui ante omnia membra solent mortuis marcesci hominibus; manus eius ita virgam pastoralem, quam vivus ipse erexerat, tenebat, quasi anima eius adhuc esset in corpore; stola vero et omnia episcopalia, e quibus ut tanto decebat viro indutus erat, ita sana et nitida fulgebant, quasi in capside tutissima permansissent. Igitur huius rei fama per urbem volante, universi cives nimia ira commoti, quasi fulminibus multis atteri ac grandinibus multis devastari sese viderent, cursu velocissimo ad sancti Dionixii monasterium concurrentes, monachos omnes quos invenire potuerunt, sine ulla interrogatione, ut populus solet sine misericordia motus, verberibus multis ac manu dilaceratos fere usque ad mortem trucidarunt. In altero vero die miro honore cleri et populi, omnibus perditis restauratis ac invasoribus in populo universa refutantibus, quasi noviter migrasset ad Dominum, in eodem loco circa Kalendas Octobris conditus est, et ferro et plumbo a quatuor partibus eius sarcofago colligato, usque ad diem Domini in pace Deo opitulante quiescet[e].

34. Cum[f] omnia ad suum vadunt interitum, ac dilapsa suum non iterant[g] cursum, saeculi fine cuncta ad occasum volvente, et summis diu stare negatum fuisset, summa et divina universa coelestia et humana regente praescientia: clerus Ambrosianus fere ipsa cum ecclesia, quae per multa tempora clericorum suorum conatibus ymnis ac symphoniis curiose ante Deum cottidie consonantibus magnifice steterat, nec non militum et populi virtutibus inter ceteras virtutes longe lateque floruerat, in recessu beati Heriberti quasi pastore destitutus, civium malorum meritis tam clericorum quam laicorum saevissimis dissidiis intervenientibus, fere ad nichilum redactus esse perspicitur, in tantum et in tam parvo tempore ita anichilatus est, ut si ipse sanctus Ambrosius modo superveniret corpore, nec clerum nec civitatem ipsam testaretur fore, in qua cum adhuc viveret episcopatum rexisset. At cum reminiscor, e quanta magnitudine quantisque honoribus clerum ipsum negligentia sui cecidisse, e quibus beati Ambrosii ecclesia lucidissime ac diu perfloruit,

a) enim B. *ubi alia manus s. XV. in margine haec posuit:* Ante sepulcrum Heriberti in facie parietis in lapide tales sunt versus: „Hic — ipsa." *Vide Arn. II,* 20. b) *Titulus:* Qualiter monaci Heriberti sepulcrum reserantes, post X menses ipsum sic splendidum invenerunt, ut cum migraret existeret B. ut eum viventem existimarent A**. *Bl.* De eo quod monachi sancti post multos dies reserati sunt corpus beati Heriberti. A*. c) ẋ *codd.* d) recesisset B. e) *in* B. *eadem illa manus s. XV. addit in margine:* Hoc sepulcrum Heriberti ictu fulminis eversum est die 23 Augusti anno 1403 et reseratum. Quod videntes monaci, eius reliquias in altare maius transtulerunt. Sicque in illo sepulcro iacuit annis 358. Postea vero dominica prima Septembris anni 1403 domnus Matheus Canchanensis primicerius et ordinarius de mandato d. Petri archiepiscopi illius ossa iterato in illum tumulum transtulit. f) *Titulus:* Incipit de ordinibus sanctae Mediolanensis ecclesiae, tam in Deo quam in saeculo, tam in studiis divinis quam humanis, tam in clericis nutriendis quam in parvulis et orphanis alendis, tam sacerdotum virgulis et anulis, quam laicorum omnium admonitionibus. A*. A**. *Bl.* De ordinibus Mediol. eccl. in studiis divinis et humanis, in nutriendis clericis, parvulis, orfanis alendis, ac sacerdotibus imbuendis. B. g) *ita* B. intrant A*. *Bl.*

lacrymis modo perfusis velut filius de sua matre et mortua deplorans, cuius auxilio cuiusque sustentaculis ceterisque nutrimentis alitus fuerat, multisque singultis pectus conquassantibus meum, quae meis evenere temporibus, non per omnia sed per aliquas particulas posteris, ut se a talibus custodiant eloquar.

35. Sed[a] priusquam[b] ea in quibus animus intendit dicam, paucas ordinationes quae usque ad exitum domni Heriberti mire constitutae fuerunt ac nitide permanserunt edicam; sed numquid secundum quod prae ceteris eminens valebat, posteris fidelibus narrando ac scribendo quivero ostendere? Minime certe; nam ut omnia non omittam, ab ecclesiarum rectoribus ac magistris, qui ipsos et populum in dilectione Dei et proximi rexerant, et qualiter in divino officio studiose insistebant, et subditos ut curialiter cultibus divinis die ac nocte operam darent admonebant et adhortabantur, enucleatius pandere et aperire curabo. Igitur ecclesiae beatae Mariae, quae huius archiepiscopatus secundum Domini caput extitit et Deo annuente semper existet, quae Hyemalis usque hodie vocatur, ut beatus Ambrosius ordinaverat, archiepiscopatui[c] vita et nomine venerandus Wibertus praeerat, qui cantu ac scientia Ambrosiana funditus doctus, necnon divinarum literarum peritia praeditus, cottidie ferulam superius et inferius corio ornatam manu propria tenens, omnes cura vigilantissima custodiebat. Quem ordines omnes tam maiores quam minores clerici ex debito ut patrem timentes et ut fratrem amantes venerabantur. Cottidie enim regebat et emendabat officia ecclesiastica, et si opus erat, puerorum ordinem aut per se aut per magistros viros corripiebat. Intentus maxime circa ipsos quos ad sacros ordines recipiebat, tam de urbanis quam de plebibus, adiuncto tantum primicerio studiose singulos sciscitantes, si cantu lectione ac aliis bonis moribus ornati fuissent, necnon si essent sine crimine, si unius uxoris viri, aut virgines, aut si in virginitate permanere possent, aut cum uxore degere valerent. Si autem in virginitate uxorem aliquis non habens permanere non posse fateretur, humanam ac fragilem naturam sciens restringi non posse nisi Dei misericordia adiutus, continuo in testimonio bonorum virorum secundum legem humanam, 1 Cor 7, 9 licentia a pontifice accepta, uxor tamen virgo illi desponsabatur; unde apostolus: *Qui se non continet, nubat.* Et unusquisque excepta causa fornicationis suam uxorem habebat; qua accepta non minus venerabatur et amabatur, quam si sine uxore idem degeret; quoniam qui sine uxore vitam in sacerdotio agere videbantur, viris uxoratis ordinis utriusque, ne ab illis inhoneste circumvenirentur, semper suspecti erant. Usus enim ecclesiae totius tam Latinae quam Graecae per tempora multa sic se habebat: sacerdos, qui unius uxoris vir inveniebatur ac suae domui ac familiae bene profuisse a fidelibus compertus fuisset, ad episcopatum summa cum devotione multis fidelibus laudantibus promovebatur. Quicumque enim ex clero concubinarius inveniebatur, cuiuscumque ordinis foret, ultra non 1 Cor. 6, 16. promovebatur; iudicantes gravissimum peccatum esse, de quo dicit apostolus: *Qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur.* Qui autem nec aetate nec scientia nec bonis moribus pollebant, ut studiose a magistris quae necessaria erant discerent, benigne adhortabantur, quatenus ad hoc officium recipiendum quandoque Deo volente venirent, meliusque informati apparerent. In choro vero archidiaconus et archipresbyter, unus ab una chori parte, alter ab altera, chorum ipsum regentes religiose, ut psalmos ymnos cantus ceteraque divini cultus officia ordines ceteri psallerent, curialiter die ac nocte insistebant. At si eorum unus inhoneste aut cantaret aut legeret aut staret, aut mussitando in choro alterutrum verbosaret: aut sese continuo a vitio in quo peccabat emendabat, aut extracta interula in secretario virgis ab archidiacono vellet nollet emendabatur[d]. Non erat enim homo qui ipsum de eius manibus eripere auderet, quamvis ille qui scopabatur aut de marchionibus aut de comitibus aut de capitaneis natus fuisset. Itaque officia ecclesiastica in omnibus timore ac reverentia horum religiose ac curialiter die ac nocte celebrabantur. Nullus enim sine candida toga chorum intrare audebat, nullus sine caputio birri capite velato intrare chorum audebat, nullus horum inhoneste gradiens intrare audebat, nullus balbutiens lingua de aliquo officio sese intromittebat, nullus clericus indumentis diversis vestiebatur, nullus laicalem habitum aut in birro aut in vestibus aut in calceamentis sumere audebat. Quid multa? Omnes ita vivebant in domibus propriis, quasi in alienis, circa divina officia solliciti, circa usus ecclesiae et suorum accuratissimi. In tantum enim in

a) *Titulus:* De ordinationibus. b) Et postquam B. c) *ita codd. sed bene in* A. *Blanco teste recentior manus correxit* archidiaconatui; *v. infra III,* 21. d) peccabant, emendabantur A*. *ubi* em. a. e. i. i. s. v. a. a. v. n. *desunt.*

clericali habitu longa saeculi vetustate ac usitatione, multis transactis temporibus, vultu, habitu, incessu erant nutriti, ut si aliquem chori Ambrosiani totius in Burgundia[a] aut in Teutonica aut in Francia literarum studiis deditum invenires, etiamsi non ultra vidisses, de huius ecclesiae usibus aliquantulum notus sine mora huius esse ecclesiae affirmares. In eadem denique ecclesia ferulae decem, unaquaeque suum et proprium ordinem erga subditos die ac nocte custodientes, a magistris studiose regebantur; quarum duae extra chorum manentes, a magistro beati Ambrosii scolae et a vicecomite, laicus laicos et ipse regens, tenebantur. Sacerdotes 24 ordinis maioris, diacones 7, subdiacones totidem, notarii multi, lectores ecclesiae pondus portantes docti cantu lectione psalterio 18[b]. Praeter horum ordines 12 sacerdotes decumani, videlicet ordinibus de decumanis viri boni testimonii bonaeque famae. Hii officium praestabant in yemali ecclesia, et haec in aestate agentes, quae necessaria erant[c] populo manicanti[90]. Custodes 16 boni viri ac in omnibus 90
ecclesiasticis officiis curialiter eruditi. In scola sancti Ambrosii decem viri clerici, tamen cum ipsis mulieres iam senescentes, vestibus corporis et capitis ornamento mutatae totidem, panem et vinum pro populo universo cottidie offerentes. Hii omnes cottidie Dei servitio et beatae Mariae ac urbis universae persistentes, suum officium per singulos dies Deo et populo desideranti persolvebant. Scolae vero, ubi cantus magistri ad docendos pueros cottidie conveniebant, in atrio ante ipsius ecclesiae regias duae erant, quae ab archiepiscopo, cum opus erat, mercede data nummorum, scolares a magistris emendabantur[d] secundum quod Ezechiel propheta dicens affirmat: *Extra portam interiorem gazo-* 40, 44.
philacia cantorum. In atrio interiori, quod erat a latere portae respicientis ad aquilonem, philosophorum vero scolae diversarum artium peritiam habentium, ubi urbani et extranei clerici philosophiae doctrinis studiose imbuebantur, erant duae, in quibus ut clerici qui exercitiis tradebantur curiose docerentur, longa temporum ordinatione archiepiscoporum antecedentium, stipendiis a camerariis illius archiepiscopi, qui tunc in tempore erat, annuatim earum magistris honorifice donatis, ipse praesul multoties adveniens, saeculi sollicitudines a quibus gravabatur, a se depellebat, ac magistros ac scolares in studiis adhortans, in palatiis sese demum recipiebat Ambrosianicis. Praeterea senodochia, e quibus alia suscipiebant clericos peregrinos, alia mulieres tantum pauperes et peregrinas, alia infantulos qui ante ecclesiae ianuas a parentibus qui eos nutrire ac fovere minime valebant nimia paupertate attenuati, mittebantur, et mercede ac stipendiis obstetricibus ordinatis pueriliter alebantur. At sacerdotibus universis hanc urbem incolentibus magister praeerat, qui primicerius et coepiscopis vocatur, cui urbis totius ac plebarum omnium sacerdotes humiliter ac devote obediebant; quibus ipse quamvis de populo natus, tamen Deo et hominibus carus, pro tempore in loco qui presbyterium vocatur congregatis, divinae legis ac fidei catholicae mandata curiose docendo pandebat. Qui etiam subditorum meritis exigentibus, saepe prout Deus illi administrabat, Dei dilectionem et proximi caritatem, sine qua nemo placebit Deo, ceteraque arma iustitiae, quibus armati stare possent ac adversariis resistere valerent, aperiebant. Praeter enim cetera sacerdotalia officia, quibus curialiter decem praelati supradicti insistebant, sacerdotes omnes urbani virgam cottidie praeter quadragesimam devote in manibus deportabant, quae rotunda atque levigata honore decentissimo rectitudinis et apicem irreprehensibiliter tenebat, et ab omni macula polita, inferius lamina circumdata, clavum acutum stringens, vim regiminis ipsis sacerdotibus ostendebat, quatenus virgae illius rotunditas, rotundam et conglutinatam caritatem ac perfectam mutuo Ambrosiani sacerdotes haberent, administrabat. Quicquid enim sanum est et rotundum, scissuram non habens, perfectum est, de qua divina scriptura clamat: *Deus non habitat in scissuris montium;* et caritas quae multitudinem peccatorum cooperit, una et perfecta est, de qua dicit apostolus: *Caritas patiens est, benigna est, non quaerit quae* 1 Cor. 13, 4.
sua sunt, non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non ambitiosa, non cogitat malum, non irritatur, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, caritas nunquam excidet; de qua dicit Gregorius[91]: *Qui sine caritate virtutes congregat, quasi ventum in pulverem portat.* Caritas quam Deus erga humanum genus habuit antiqui parentis peccato emersum[e], ipsum hominem

a) gorbundia B. b) *ita Blanco teste* A. *et Beroldus, Murat. Ant. IV, p.* 861. XXVIII. *rell.* c) quae *et* erant *desunt* B. d) m. enim dabantur B. e) *i. e.* immersum.

90) ordinarii enim per aestatem in eccl. sanctae Teclae officio fungebantur. 91) v. supra I, 3.

factum in cruce levavit; et caritas quae in cruce Deum levaverat, ipsa homicidis Iudaeis [Luc. 23, 34.] indulgentiam seminabat, dicens: *Ignosce illis pater, quia nesciunt quid faciant.* Ac eadem sanctum Stephanum caritas amaverat[a]. Per hanc enim caritatem invicem serviebant, [Gal 5, 13. Ioh 13, 35.] de qua dicit apostolus: *Per caritatem invicem servite.* Unde Veritas ipsa: *In hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.* Clavum in virga deferebant acutum, ut peccatores et sceleratos verbi Dei disciplina sedule ac devote stimula- [Eccl. 12, 11] rent. Unde sapiens Salomon loquitur dicens: *Verba sapientis quasi stimuli, et sicut clavi in altum defixi.* Recta erat virga, quoniam sub episcopum populum Dei regebant. Recta erat, quia scripturarum rectitudinem tenere debebant. Recta erat, quia fidei catholicae regulam per rectitudinem bonae operationis ac perseverantiae tenebant. Recta erat, quia senes sustentabantur per sustentamentum bonae praedicationis, iuvenes refovebantur per correctionem disciplinae. Recta erat virga, quia subtus acuto ferro terram scindens, corda dura a peccatorum mole gravata ad poenitentiam revocans stimulabat; de quibus stimulis dicitur per Salomonem: *Verba sapientis quasi stimuli, et sicut clavi in altum defixi.* Recta virga erat illa, quam ad similitudinem virgae illius nostri sacerdotes in manibus defere- [Matth 10, 9.] bant, de qua Dominus suis discipulis ait: *Nolite ferre aurum nec argentum aut in zona aes, nisi virgam tantum*[b]. Recta virga erat, quae timpum virgae illius gestabat, quae olim virgas Aegyptiorum magorum Pharaone astante rege durissimo devoravit. Quoniam sicut Moysis virga digito Dei operante magorum illorum fantasticas virgas anichilavit, ita nostrorum sacerdotum virga gentilium idola annullavit, et eas illico aurium audito christicolas fidelissimos ad Deum convertendo effecit; de quibus David manu fortis in Domini [Ps 17, 45.] persona dixit: *Populus quem non cognovi, servivit mihi, obauditu auris obedivit mihi.* Beata et recta virga nostrorum sacerdotum, cuius similis in mundo, in cantu, in ornatu, ceterisque cultibus divinis minime habetur, quae illius virgae timpum tenebat, quae olim populo Israelitico petram Oreb percutiens aquas fluentissimas venis largissimis manantibus propinavit. Recta virga illius sequens imaginem, quae quondam populo Ebraico, cum iam saluti suae, Pharaone et exercitu insequente, iam iamque desperasset, per Moysem spiritu Dei operante mari ter percusso ter aperuit, et Pharaone cum eius[c] exercitu, undis animi[d] clausis, mari submerso, viam salutis ignea columpna antecedente aperuit. [Ps. 44, 7.] Unde et recte prophetarum eximius David dixit: *Virga enim tua recta est, virga regni* [22, 4.] *tui;* et item: *Virga tua et baculus tuus ipsa me Domine consolata sunt.* Si enim eos in sanctorum natalibus maxime ad psallentium, quod apud Romanos vocatur processio, supervenires, vestibus nitidos, honestate ac devotione laudabiles, magis diceres episcopos quam sacerdotes urbanos. Ordinarii vero archiepiscopum antecedentes, diacones, subdiacones, sacerdotes et quamplurimi notarii diversis ita splendebant ornatibus, quasi angelorum chori multis cum Dei virtutibus hominis formam habentes apparerent. At layci omnes unum dominum, laicum tamen, habentes, qui baculum ferulae uni, unus qui decem regebat [Ps. 81, 6.] sacerdotes, ita venerabantur, quasi Dii essent apertissimi; de quibus propheta: *Ego dixi, Dii estis et filii Excelsi omnes.* De quibus ordines universi tam clerici quam laici, cum opus erat, emendabantur. Et cum negotium alicuius rei exigente aliqua gravescente molestia, vel ut iuvenum vel maiorum vitia resecarentur, universi ordines Dei amore virgis aut sacris amonitionibus devote emendati invicem consolabantur; de quibus virgis et baculis propheta dicens clamat: *Virga tua et baculus tuus ipsa me Domine consolata sunt.*

36. Interea[e] omnes urbani sacerdotes in manibus dexteris anulos cotidie deferebant, quatenus ecclesiae sponsos sese ostenderent, et divinarum literarum peritiam habentes, sincerae fidei signaculum et expressio veritatis omnibus fidelibus religiose apparerent. Unde[f] beatus magister et doctor Ambrosius in tractatu quem ipse super Lucam scripsit, [VII, 231. §. 232.] dixit: *Anulus quid est aliud, nisi sincerae fidei signaculum et expressio veritatis. Qui autem anulum habet, et Patrem habet et Filium et Spiritum sanctum, quod significat Deum*[g], *cuius imago Christus, et dedit pignus Spiritus*[h] *in cordibus nostris, ut sciamus anuli*[i] *istius, qui in manu est datus*[k], *signaculum, quo cordis interiora factorumque nostrorum mysteria*[l] *signantur. Igitur*[m] *signati sumus, sicut et legimus: Credentes in quod*[n] *signati estis Spiritu sancto.* Cetera vero clericalia ornamenta nec non et calceamenta ab omnibus laicorum

a) *an* animaverat? *W.* b) neque v. *vulg.* c) iam B. d) utrimque *Bl.* e) *Titulus:* De anulo. f) ut B. *cui* m. e. d. *desunt.* g) quia signavit nos Deus *ed. Par.* h) spiritum *ib.* i) hoc a. *ib.* k) m. datur esse s. *ib.* l) ministeria *ib.* m) Ergo *ib.* n) C. inquit s. *ib.*

ornatibus evidentissimis argumentis erant diversa. Et auream mediocritatem retinentes, vicinis cari et civibus universis dilectissimi, in cunctis prosperabantur negotiis et in omnibus obediebantur disciplinis. Dei enim amore ac antiquorum parentum remediis in urbe huius non erat, qui omni anno secundum posse suum non reciperet sua in domo summa cum devotione ad reficiendum duos sacerdotes aut quatuor aut duodecim aut plures, attendentes illud euangelicum: *Qui vos recipit, me recipit, et qui me recipit, recipit eum qui me misit.* Matt. 10, 40 Et ut prophetae mercedem acciperent, magna cum humilitate et caritate ipsos recipiebant[92]. 92 Itaque his et aliis misericordiarum multarum elimosynis, si quid offensionis laicis inhaerebat, et sacerdotibus illos moribus bonis imbuentibus solvebatur. Caritas quae multitudinem peccatorum cooperit, universos omnibus bonis affluentes ut mater tuebatur. Praeterea aetas sine bellorum incursionibus gentium vicinarum aut hostium extraneorum motionibus, in viris aut mulieribus perfecta integra atque iocunda erat. Et quamvis per paucula tempora antecedentia otio vacabant, libidini aut variis cupiditatibus minime insistebant. Tanta enim circa virorum et mulierum praecordia erat constantia, ut nemo nisi suam uxorem aliam cognosceret. Et prius, quod incredibile videtur, triginta annorum viri et mulieres erant, quam sese negotiis coniugalibus traderent; unde homines ac feminae integri fortes atque perfecti, si invenirent hominem duorum pedum aut trium, hunc non hominem, sed monstrum iudicabant. Aetas integra sana ac opibus universis habundans; tempus habile, pacificum, iocundum, amoenum, caritativum atque salubre nobis in omnibus gentibus, quorum in nostris finibus resonabat.

EXPLICIT LIBER SECUNDUS[a].

INCIPIT LIBER TERTIUS[b].

1. Quandoquidem multa mei animi desiderium per diversa trahere conantur, et multis mei animi vel ordinis quassatus tribulationibus, quas ipse iniuste a malis christianis, si fas est dicere, perpessus sum, ad ea quae ego iam meis tabulis cardinalibus ad posterorum tutelam denotata esse recolo, ceteris praetermissis quae occurrunt causis, incessanter redire curabo. Sed quoniam ecclesiastici ordinis multos quodam fastidio nequissimae pigritiae taediatos cognosco, qui in posteris multa sacrarum scripturarum rudimenta ostendendo tradere potuissent, quibus sese a pseudosacerdotibus defendere ac liberare potuissent, minime operam dederunt. Qui dum falsas praedicationes per simulatam castitatem ac ficta ieiunia, caritatem habere sese omnino simulantes, donis, privatis divitiis,

a) in rebus secundis secundus *addit* A*. b) in quo omnium malorum fomentum, iniquitatum diversarum argumentum regina discordia, omni dimisso amore omnique spreto timore inter clericos et ecclesiasticos, inter laicos et laicos, levitas et levitas, senes et senes, sacerdotes et sacerdotes, episcopos et episcopos, sedem Romanam duobus tenentibus pontificibus, apertissime ministravit. *addit* A*. In quo de discordia clericorum tractatur, quae ex praedicationibus Arialdi ac Landulfi est exorta ad instantiam Anselmi, qui postea fuit papa Alexander II. *addunt* A**. B.

92) Hoc confirmat Nazarius quidam in Andreae v. Arialdi c. 6. de sacerdotibus dicens: *Quos ego in domum meam ad benedicendum eam voco, iuxta meum posse reficio, et post haec manus deosculans munus offero.* Ceterum de moribus sacerdotum longe diversam Andreae Vallumbr. apponere libet relationem c. 3. *Erat enim tunc ordo ecclesiasticus in tot erroribus seductus, ut ex illo vix quispiam existeret qui in suo loco veraciter reperiri posset. Nam alii cum canibus et accipitribus huc illucque pervagantes, suum venationi lubricae famulatum tradebant; alii vero tabernarii et nequam villici, alii impii usurarii existebant: cuncti fere cum publicis uxoribus sive scortis suam ignominiose ducebant vitam, omnesque quae sua erant, non quae Christi quaerebant. Nam quod sine gemitu dici vel audiri nec potest nec debet, universi sic sub simoniaca haeresi tenebantur impliciti, quatenus a minimo usque ad maximum nullus ordo vel gradus haberi posset, nisi sic emeretur quomodo emitur pecus. Et quod est nequius, nemo tunc qui tantae perversitati resisteret apparebat, sed cum lupi essent rapaces, veri putabantur esse pastores.* — c. 4. *Ad quorum nimirum perversitatem detegendam et corrigendam, Mediolanum ubi haec iniquitas tanto erat copiosior, quanto urbibus ceteris ipsa est populosior, a Deo procul dubio praefatus missus est Arialdus.* Quem deinde ita loquentem inducit: *Vestri sacerdotes qui effici possunt ditiores in terrenis rebus, excelsiores in aedificandis turribus et domibus, superbiores in honoribus, in mollibus delicatisque vestibus pulchriores, ipsi putantur beatiores. En ipsi ut cernitis sicut laici palam uxores ducunt, stuprum quemadmodum scelesti laici sequuntur, atque ad nefandum hoc opus patrandum tanto sunt validiores, quanto a terreno labore minus oppressi.* Eodem modo in eccl. Lucensi omnia beneficia veniisse, Alexander II. attestatur epist. 35. Mediolanensibus hoc iam Paschalis I. exprobraverat, Mansi XIV, p. 378.

in domibus viduarum aut in angulis platearum praedicantes, gladios acute subministrant
Ps. 10, 2. 56, 5. acutissimos; de quibus prophetarum eximius[a]: *Ut sagittent in obscuro rectos corde; dentes*
Matth. 7, 15. *eorum arma et sagittae, linguae eorum machaera acuta;* de quibus Dominus: *Attendite a*
cf. 23, 24. *falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium.* Alligant onera gravia et importabilia, digito autem suo nolunt ea movere; solvendos ligant, ligandos solvunt, et praedicatione subtili viduarum in quadam plurima bona diripiunt; de quibus beatus Ambrosius in sermonibus dicit: *Nihil interest apud Deum, utrum vi an circumventionibus quis res*
Matth. 23, 23. *alienas occupet, dum quoquo pacto teneat alienum.* Et item propheta: *Veh vobis, qui decimatis mentam et ciminum et anetum, et percutitis pugno impie.* Hi sunt enim, Veritate attestante, qui provocant iram Dei, de quibus sanctus Gregorius: *Deteriores sunt qui provocant iram Dei, quam qui merentur;* a quibus civitas Ambrosiana multa per tempora libera, modo malorum civium meritis obsessa, divinarum literarum ac scientiarum multarum margaritis velut porcis proiectis, contaminata et maculata est. Ecclesia enim Ambrosiana Domino annuente sapientibus sacerdotibus levitis ac subdiaconibus super ceteras Asiae abundabat ecclesias; unde in proverbium dictum est: *Mediolanum in clericis, Papia in deliciis, Roma in aedificiis, Ravenna in ecclesiis.* Sed multotiens advenire solet, ut quanto sapientiores sunt multis, tanto suis exercitiis posteris minus providentes, hanc miseram vitam quasi indocti et imbecilles per silentium misere transcurrunt, et qui vigilando, laborando et scribendo aliis prodesse potuerunt, ut animabus suis quandoque sitientibus aquam praepararent vivam, minime satagerunt; de qua caritate et misericordiae
Ioh. 4, 14. aqua Dominus ad Samaritanam loquitur dicens: *Qui biberit aquam, quam ego do, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.* Sed ego homo quamvis tantillus, angustiis et tribulationibus lassatus, fretus ut credo posterorum meorum meritis, qui haec videntes cognoscent me ad suarum dignitatum laborasse honorem, ad inceptum festinare aggrediar[b].

2. Igitur[c] praefinitis ac determinatis archiepiscoporum nostrorum causis, quas ego multo sudore multoque labore antiquos sciscitando omnes, veritatem tamen amantes, curiose repperi, ac civitatum Italiae totius librorum paginas rimando fere scrutatus sum, et prout potui multa in brevi comprehendens, meis cartulis subscripsi; nunc ad historiarum seriem redeam, quam legis peritus aliquis, prout fuit et in veritate comperi enarrare.

1045. 3. (2.) Aliquantis[d] diebus post praeclarissimi Heriberti decessum transactis, civium universorum collectio adunata est. Ob quam causam civitas coadunata sit, mihi narrare operae pretium est. Civibus[e] enim convenientibus in unum tam clericis quam laicis, longas solventes orationes in populo, quatenus de acquirendo et eligendo archiepiscopo consulerentur, quapropter quatuor maioris ordinis viros sapientes optimae vitae bonaeque famae elegerunt, quibus electis, universae civitatis ordines ipsos ad imperatorem Henricum, qui noviter surrexerat noviterque populum ipsum a maiorum manibus liberaverat, summa cum diligentia direxerunt; et hiis imperatori repraesentatis, ipse discrete provideret consciliis rimatis, quatenus unum de istis quatuor archiepiscopum laudando, anulo et virga pastorali confirmaret, quem confirmatum cives maiores et minores indubitanter tenerent. Factum est autem, Wido imperatoris fretus aminiculo, qui et ipse conscilium arcanum domni Heriberti criminose imperatori denudaverat, ipsos cum paucis subsecutus est. Cum enim in curia regali electi diacones Widonem vidissent, taciti intrinsecus ob pactum quod ipse cum imperatore fecerat, singulo de se desperante, huius eventus rimati sunt.
Iul 18. Quid multa? Ventus est dies statutus, in quo imperator archiepiscopum suis cum omnibus primatibus laudando confirmaret. Itaque ordinarii et capitanei ceterique per iussum civitatis qui cum ipsis iverant, cum ante imperatoris praesentiam astitissent, et negotiis verbis loculentissimis, ut natura dabat, multis episcopis et primatibus astantibus, ornate denotassent, freti maiorum suorum dignitatibus et consciliis, tandem consederunt. Quibus imperator respondens, inter cetera aliquantulum dubitans, videns viros sapientes discretos atque affabiles doctrinisque affluentes, inter se tacite Guidonis et horum causam diu rimari visus est. Tandem voce propria Guidonem retro post omnes ibidem astantem ante vocavit; quo vocato, universos percunctari coepit, si archiepiscopum vellent? Qui tertio dixerunt: *Petimus, volumus, desideramus.* Ad haec imperator: *Si ex toto corde*

a) de q. propheta B. b) *ita correxit Bl.* h. i. ad quem f. a. A*. A**. b. ad quem f. a. B. c) *Titulus:* Recapitulatio. *Hic titulus deest* A**. *Bl. qui sequens caput secundum dicunt et sic deinceps.* d) *Titulus:* De electione Guidonis archiepiscopi. e) quibus B.

1045.

petitis, vultis, desideratis, Guidonem accipite. Hoc audito clerici ac laici omnes minime in primis haec audire cogitantes, vultibus pallidis voceque submissa renuerunt. Quo audito imperator ipsos sciscitari coepit dicens: *Quod festum hodie celebratis?* Responderunt: *„Sancti Materni.“* *Quis fuit iste Maternus?* Responderunt: *„Primicerius nostrorum lectorum.“* *Cuius prosapiae fuit?* Responderunt: *„Cuiuscumque prosapiae*[a] *sit, suscepimus eum.“* *Ita, si cuiuscumque sit suscepistis et Maternus vester fuit archiepiscopus, hunc Guidonem probum virum suscipite.* Igitur finitis ac praeordinatis consciliis, quae imperator partim private partim publice cum Guidone curiose egerat, in omnibus ipsum magnificatum ac per omnia sublimatum direxit Mediolanum. Cum autem Guido venisset Mediolanum, cuius fama negotii paulo ante urbem supervolaverat, usu antiquo ac imperiis imperatoris urgentibus, honorifice ac devote[b] susceptus est. Qui per viginti Ambrosianum archiepiscopatum pacifice regens annos, prout tempus exigebat, omnia clericalia ac saecularia officia curialiter ac devote, ut suus antecessor, custodire et magnificare sataguit. Qui circa saecularia colloquia secretisque in consiliis astutus, circa proferenda verba vero facundus, in divinis autem perparum eruditus. Interea ordinarii omnes, quos ipse multis beneficiis multisque honoribus a dolore animi et a corporis indignatione, quibus antea in curia regali famose imbuti fuerant, sedare ac mitigare minime potuit, ut desidium super ipsum obnixe exerceretur, verbis inhonestis cottidie, tamen populi timore secrete, detrahebant. In tantum enim illorum animi ira, odio, ambitioneque detestabili erant imbuti, tabescentesque serviebant, ut quadam die cum ad celebranda divina mysteria mirifice ornati, prout gradus uniuscuiusque postulabat, cum ipso Guidone ante beatae Mariae altare seriatim venissent, malo suorum omine et posterorum tam maiorum quam minorum, cum suorum veniam peccaminum a Deo summis cum lacrymis exigi debebant, Dei iram provocarunt. Omnes enim relicto solum archiepiscopo quasi daemones sanctis sparsis thimatibus fugientes, populo spectante et mirante universo, durisque subsannationibus stridentes evanuerunt. Quo facto, pluribus perfusis lacrimis, prout potuit Guido mysterii solempnia celebravit. O zelum nequissimum! O invidia crudelissima! O ira sceleratissima! An ignorabatis, Luciferum ipsum, quem Deus super omnes angelos scientia claritate ceterisque dignitatibus sublimaverat, nimia invidia honoris Dei irrecuperabiliter cecidisse? Saltem vel beati Ambrosii reverentia, cuius cathedram quamvis indignus ipse regebat, et episcoporum reverentia ac ordinum vestrorum et ecclesiae totius orbis, animique vestri intentionem propalare timuissetis. Vestris enim peccatis exigentibus, dum putastis illum vituperare, cum ipso non post multum tempus sine misericordia cadentes redarguemini. Verberastis illum verbis et subsannationibus multis, et vos popularibus flagellis verberabimini innumerabilibus. Vos tabescente invidia voluistis ante Deum vestra confiteri peccata, at Deus ipse, qui vobis non parcet, vestra reserabit flagitia. Reliquistis vestrum archiepiscopum ad altare Dei solum, ut apertius eum malis artibus opprimeretis; et Deus ante theatrum, populo astante crudeli, male aptatos pessimeque tractatos vos frustra nomen Domini invocantes relinquet.

1050. Apr

4. (3.) Ea[c] tempestate domnus[d] Guido Romae apud Romanum pontificem Leonem, ipsoque Leone conscilium multis cum episcopis regente, qui antea Papiae synodum clementer celebraverant, accusatus est. Qui cum magnifice, multis sapientibus clericis ac strenuissimis militibus honoratus[e], accusationes quasi plumbo ipso in conscilio multis ac diversis rationibus oppugnasset[f], et cuncta canonibus aliisque argumentis inimicorum callidas superasset insidias: ecce subito suis altercantibus domesticis et archiepiscopi Ravennatis, asserentes quod Ravennas archiepiscopus a dextro latere apostolici super Mediolanensem sedere semper deberet, bellum gravissimum ortum est. Quo peracto, Deo annuente ecclesia Ambrosiana per Guidonem sedem ipsam viriliter devicit, et religiose hodie et semper tenebit. Et miles quidam Anselmus nomine, dum graviter in honore Dei et beati Ambrosii bello in illo manu in dextera vulneratus fuisset, ita ut aperte amitteret ipsam, altera die omnino incolumis beati Ambrosii meritis apparuit.

a) *deest* B. b) a. d. *deest* B. c) *Titulus.* De altercatione sedis Ambrosianae et Ravennatis. A*. De a. A ecclesie et R. in curia Romana. B. *Bl.* De ecclesia Ambrosiana et Ravennati in audientia Romana. A**. d) *deest* B. e) h. a. q. p. i. i. c. m. *desunt* A*. f) opitulasset A*.

1057. 5. (4.) Qua[a] tempestate Anselmus de Badagio[b. 93], quem Guido ipse in sacerdotio paulo ante consecraverat, omnes ordines tam maiorum quam minorum sacerdotum ob quandam obedientiam cunctorum ordinum, communis quam vis parentum et sui usurpare quaerebat, multis malis multisque praeliis inhoneste sollicitabat[94]. Itaque ut Guido his malis finem imponeret, trans montes ad regem ducens Anselmum, ut ipse huius causa negotii discrete iudicaret, tetendit. Tandem rimatis negotiis multis, conscilio sane a Guidone accepto, ut civitas tota pacem haberet diuturnam, lite ab Anselmo iureiurando dimissa,
95 imperator episcopatum Lucensem ei attribuit[95]. Erat enim Anselmus in sermone potens, divitiis affluens, qui et ipse sancta Dei euangelia circa tempora convenientia polite populo reserando praedicabat. Factum est autem, cum Anselmus Lucense frueretur episcopatu, Guido septem diacones ad opus ministerii Dei et praedicationis eius per omnia sapientes bonique testimonii consecrando elegit. Et singulo per singulam dominicam de adventu lucidissime praedicante, huius[c] rei fama ad Lucensem Anselmum volitavit. Quod ipse audiens ineffabiliter indignatus seseque quasi leo perstringens, intusque extuans, ira atque odio ductus est, et quasi ursa in cavea ruminans verba non intelligibilia fundebat. Propterea nimio commotus ardore secretissime cum paucis suae urbis clericis in die[96], quo sancti Iohannis sententia *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, hoc populo clericisque omnibus exponendum tractabatur, in ecclesia yemali, quasi sub occulto facie ad faciem ipsi praedicatori sese ostendens advenit. Eo in die Ambrosius Biffus, quasi biffarius, biffarius quasi bina colloquia Graeca et Latina fando, ipsius euangelii sententias secundum doctores sanctos, maxime secundum beati Ambrosii disciplinam mirifice tractando, Graeca Latine exponendo, tamquam non ut homo tractabat, sed quasi angelus nuntiabat. Hoc Anselmus vultu pallidus, ira lividus, labiis tremulus, animum iterum iterumque revolvens, omnia tamen audita adnichilans, suis receptus clericis, domum nativam omnibus huius urbis clericis de eo omnino ignorantibus repedavit. At clerici qui cum ipso venerant, ignorantes eius voluntatem, Deum et beatum Ambrosium collaudantes super hiis quae audierant, mirabiliter admirati sunt, et nunquam tam plenarie de deitate et humanitate aliquem humanum locutum fuisse multis assertionibus testati sunt. Ad haec verba Anselmus magnam gerens sub pectore trabem, quasi leo nimia ira commotus, balbutiens verbo, ut[d] natura donabat, dixit: *Certe nisi feminas haberent omnes huius urbis sacerdotes et levitae, in praedicatione et in aliis bonis moribus*
97 *satis congrue valerent*[97]. Cum clerici sui multis rationibus multisque exemplis resisterent, maxime ut se ipse quid fuit aut quid fieri posset, et videndo recognosceret, annuntiarent: fatigatus ira ac aliis malis artibus, in ieiuniis usque ad vesperas lectulo iacens et minime dormiens, quievit. Qua tempestate chorum[e] gloriosae virginis Mariae clericus quidam nomine Landulfus de magna prosapia oriundus curialiter die ac nocte frequentans, unus de notariis degebat, qui ambitionis gladio perfossus, et maxime super archiepiscopatum, ad quem cotidie patenter ut canis anelabat, indesinenter ordines universos sollicitabat, et omnes maiores et minores clericos, quia sibi ut animus eius anhelanti desiderio cupiebat, minime favebant, cotidie suspectos atque perosos[f] habens verbis ac factis turpissimis indecenter insequebatur. Itaque lingua eius modo dulcem, modo amaram aquam turpissimis verbis discurrentibus perfundens, nunc clanculo nuncque aperte omnes detrahens, quasi adamas ipsorum corda induraverat. Praeterea alium forensem clericum, levitam tantum, quem ipse Guido sibi consecraverat, Arialdus nomine, ortus in
99 loco Cuzago prope Canturium[98] artis liberae magister[99], ut magis ac magis animi sui voluntatem erga ordines omnes indiscrete exardescentem exerceret, sibi associavit. Hic enim Arialdus cuiusdam superbiae zelo gravatus, qui paulo ante de quodam scelere

a) *Titulum addunt:* Initium discidii Mediolanensis ecclesiae quo universus Latini orbis ordo ecclesiasticus dilaceratus ab ypocritis et conculcatus a laicis, margaritis preciosissimis literarum sanctarum, illicite sine spe oppressus est. A*. Qualiter Anselmus de Badagio ex ordinario ecclesiae Mediolani factus episcopus Lucanus, solicitat Landulfum et Arialdum, ut uxores a sacerdotibus separandas praedicarent. A**. B. *Bl.* b) Ans. Badaglensis B. c) huiusmodi B. d) et B. e) *ita* A**. horum A*. B. f) et perfossos A*.

93) Baggio, iuxta Mediol. ad occidentem. 94) Similes de eius fratrumque violentia querelas profert Ardericus abbas S. Victoris in epist. apud Giul. III, 538. 95) a. 1057. 96) d. 25. Dec. 97 Anselmus papa factus ep. 1 Mediolanensibus scripsit: *Speramus . . . quia nostri ministerii tempore sancta clericorum castitas exaltabitur et incontinentium luxuria cum ceteris haeresibus confundetur.* 98) nunc Cantu. 99) De studiis eius agit Andreas I, 6.

nefandissimo accusatus et convictus ante Guidonem, astantibus sacerdotibus huius urbis 1057
multis, et partim quia urbani sacerdotes forenses togatos urbem intrare minime consen-
tiebant, et ecclesias civiles illis habere nisi per tonsuram[1] non permittebant, per omnia 1
occasionem quaerebat, qualiter omnes sacerdotes ab uxoribus, populi virtutem sollicitando,
removeret. Qui mala pro bonis reddens[a], non divino sed spiritu agebatur humano. Igi-
tur cum horum animos ac voluntates quibusdam experimentis Anselmus vidisset satisque
cognovisset, in tempestae noctis silentio secrete ad se convocari praecepit. Quibus advo-
catis, aliquantulum illis congratulans, quorumdam clericorum superbiam ac mala acta, e
quibus sese reminisci poterat, ut ipsos inflammaret ac inflammati arderent, primo ape-
ruit, postea vero multis insertis sermonibus animavit, quatenus omnes sacerdotes suis
iussibus suisque consiliis ab uxoribus summo cum dedecore separarentur[b]. Quo audito
Arialdus et Landulfus laetabundi conscilio rimato, non tantum omnino a Deo donato, sed
a malignantium iniquitatum fonte derivato, non Dei amore, sed invidia et odio onerato,
non misericordia, sed ira et ambitione et vesania detestabili suffulto, ut postea apparuit
et visum est in aperto, sub iureiurando constricti mutuo firmaverunt, quatenus sacerdotes
omnes et levitas a die illa et deinceps uxorem habere non paterentur, et sollicite ac
manifeste, nec vitam nec mortem timentes, et omnium sacerdotum acta quae usque ad
id tempus egerant, quanti periculi sunt quantaeque iniquitatis, populo ac civibus universis
oberrare panderetur. Conscilio autem inito, Anselmus omnia suffragia, e quibus ipsos ad-
iuvare et sustentare posset, iureiurando illis pollicitus est. Et mane facto, insalutato
archiepiscopo, quem ipse Guido in sacerdotio consecraverat, occulte ut serpens ab urbe
recessit. His ita adunatis ac firmatis consciliis, Landulfus in urbe manens, omnes scolares
quos habere poterat, in iureiurando quod ipse fecerat constringens, modo privatim modo
publice circumveniebat. Arialdus vero suos quos regebat scolares in eodem iuramento
constringens, apud Varisium[2] morabatur. Quae omnia Guidonem archiepiscopum minime 2
latuerunt. Vultu enim placido cotidie demensissimas calliditates illorum subridens parvi-
pendebat. O Deus, qui cuncta vides occulta cordium, scrutaris universa statera iusta,
qui coelum et terram clausa manu tenes atque metiris, et mare et abissum verbo dis-
ponis, cui devote cunctae obediunt creaturae: viri isti in tam[c] bonis rebus quod initium
habuerunt, quam intentionem? Si enim bona intentione bonaque voluntate hoc Dei pla-
citum inchoassent, qui est adiutor operis, esset protector laboris, cum Deus non vult
coacta servitia, apostolo[d] attestante. Cur isti obliti Dei euangelia, coniurationem detesta-
bilem terribilibus iuramentis in populo sub obtentu placiti Dei, quod postea pataliam
vocatum est, exercebant? An Deus suorum meritis a cordibus illorum abraserat euange-
licum praeceptum, quod usque hodie clamat dicens: *Qui non iurat, non periurat; noli*[e] Matth 5, 34
*iurare omnino neque per coelum neque per terram neque per capillum capitis tui, quia nec
potes facere unum album aut nigrum?* An ignorabatis doctoris doctrinam dicentis: *Qui* 12, 36.
non loquitur, non mentitur; sed de omni verbo otioso reddituri estis rationem? Quod si[f]
ita est, de quantis malis iuramentis ac malis verbis reddituri estis rationem! Si odio
aliquo fecistis, frustra laboratis, de quo per euangelium Dominus dicit: *Tu habes trabem* 7, 4
*in oculo tuo, et vis eicere festucam de oculo fratris tui? Ypocrita, eice primum trabem de
oculo tuo, et tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui.* Si ira vos operosos fecit,
videte quid dominus pastor et magister noster Ambrosius[g] sanctus in libro de Ioseph
dicat: *Ira saepe etiam innocentes in crimen adducit, quia dum iusto amplius irascimur et* c 13.
volumus alienum coercere peccatum, graviora peccata committimus. Ideo apostolus ait: *Non* Rom 12, 19
vos ipsos iudicantes karissimi, sed date locum irae, et Dominus per euangelium: *Qui ira-* Matth. 5, 22
scitur fratri suo, reus erit iudicio. Unde apostolus, *Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.* Iac. 1, 20.

6. (5.) Interea[h] Arialdus cum apud Varisium moraretur, quadam die ex incorrupto, et
quasi furiosum cupiens seminare granum, quod male ventilando mondaverat, ecclesiae
gradum ascendens, per omnia sacerdotes diffamando, ut ab uxoribus male separarentur,
plebem verbis turpissimis rusticanorum commovendo obnixe operam dabat[3]. Quod ut 3

a) reddentes A** *et* A*. *qui et habet* agebantur. b) separentur B. c) *ita* B. isti vitam A*. A**. d) *ita correxi;* a populo *codd.* e) nolite A**. f) *deest* B. Quod si i. e. d. q. m. i. a. m. v. r. e. r. *desunt* A*. A**. g) quid beatus Amb B. h) *Titulus:* Incipit de Arialdo et Landulpho. A*. Qualiter Arialdus coepit suum propositum praedicationibus reserare. A**. B.

1) *se non di semplice chericato* vertit Giulini IV, 15. 2) Varese, a Como ad occidentem. 3) Ibi

[1057.] rustici ac sacerdotes auribus attonitis audierunt, haec minime in matutinis credentes, ultra modum de his quae ab Arialdo dicebantur mirantes obstupuerunt, maxime affirmantes, quod nemo castitatem habere potest, nisi ei a Deo datum sit, dicente apostolo: [Iac. 1, 17.] *Quoniam datum bonum est, et omne donum perfectum de coelo sursum est, descendens a Patre.* Itaque coetu coadunato cunctorum ad Guidonem archiepiscopum, ut omnia seriatim quae Arialdus noviter disseminaverat nuntiarent, unanimiter clerici et laici concurrerunt. Quamobrem Guido advocatis Arialdo et Landulfo, ne usum antiquum bonosque ecclesiae mores tam Ambrosianae quam totius linguae Latinae, tam Latinae quam Graecae totius, criminose turbam sollicitando indiscretam conturbarent, prout potuit privatim et curiose corrigendo amonuit; quin etiam multa alia mala multasque dissensiones ac crimina diversa ex his posse oriri, verbis illis reserando ac notificando aperuit. Quibus inter cetera quaedam verba euangelicae doctrinae benigne dicens aperuit:

[Matth. 7, 6.] 7. (6.) *„Nolite[a] dare sanctum canibus, nec mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis, et conversi disrumpant vos.“ Karissimi, videte quid apostolus clamat,* [Gal 5, 15.] *dicens „Si invicem mordetis, ab invicem consumemini,“ et quid de te quid doctor Gregorius dicat: „Expedit nobis multa quae inhonesta et incongrua videntur pati, et multo melius; ne dissidium aut scandalum in ecclesia Dei inconsulte oriatur.“ Unde* [Matth. 18, 7.] *Dominus in euangelio: „Ve illi, per quem scandalum venit,“ et apostolus:* [Rom. 14, 4. v. 15.] *„Tu quis es, qui iudicas alienum servum? suo domino stat aut cadit; stabit autem;“ et item: „Noli scandalizare fratrem tuum, pro quo Christus mortuus est.“ Unde Veritas in euangelio:* [Matth 18, 6] *„Quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ut mola asinaria suspendatur in collo eius, et demergatur in profundum maris.“ Vel tangat vos Augustinus, sententiis humanis dicens per semetipsum:* [De serm. Dom. in monte 2, 61.] *„Neque ita reprehendamus quae manifesta sunt, ut desperemus sanitatem; et vitabimus iudicium, de quo nunc dicitur: Nolite iudicare, ne iudicetur de vobis. In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis, et in qua mensura mensi fueritis, in ea remetietur vobis.“ Praeterea quid beatus Ambrosius dicat super Lucam,* [5, 53.] *curialiter ac devote audiendo perspicite: „Nisi tu prius interiora tua vacua feceris ab omni labe peccati, ne dissensiones contentionesque ex affectu tuo prodeant, non potes aliis ferre medicinam. A te[b] igitur pacem incipe, ut cum fueris ipse pacificus, pacem aliis feras.* [Luc. 6, 42.] *Quomodo enim potes aliorum corda mundare, nisi tuum ante mundaveris? Tu habes trabem in oculo, et vis eicere festucam de oculo fratris tui? Ypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis festucam eicere de oculo fratris tui.“ Item Augustinus:* [I l. c. 63.] *„Facile hii reprehendunt, qui magis amant vituperare et damnare, quam emendare atque corrigere.* [64.] *Quod vitium est superbiae vel invidiae; et ideo pie cauteque vigilandum est, ut cum aliquem reprehendere vel obiurgare necessitas coegit, primo cogitemus, utrum tale sit vitium quod numquam habuimus, vel quo iam caruimus. Et si numquam habuerimus, cogitemus, et nos homines esse et habere potuisse; si vero habuimus et modo non habemus, tangat memoriam communis infirmitas, ut illam reprehensionem aut obiurgationem non odium, sed misericordia praecedat. Si autem cogitantes nosmetipsos inveniemus in eo esse vitio, in quo est ille quem reprehendere parabamus, non reprehendamus nec obiurgemus, sed tantum congemiscamus, et non illum ad obtemperandum nobis, sed ad pariter conandum invitemus.“* [1 Cor 9, 20.] *Unde „factus, apostolus, sum Iudaeis quasi Iudaeus, ut Iudaeos lucrifacerem,“ et item: „Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem; omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrifacerem.“ Vos dicitis, quia sacerdotes impossibile est non adulterare et sacrificare, et verum dicitis. Sed nostri sacerdotes Deo gratias usque hodie nec sunt nec nominati sunt adulteri, sed curiose observant apostolicum praeceptum, ut sint unius mulieris viri. Unde beatus Ambrosius super Abraham dicit:* [1, 7.] *„Nulli licet scire mulierem praeter uxorem; ideo coniugii tibi datum est ius, ne in laqueum incidas iniquitatis et cum aliena muliere delinquas.* [9, 84.] *Vinctus es uxori, noli quaerere solutionem: unde*[4] *Salomon a Deo, in-*

a) *Titulus:* Exortatio archiepiscopi Widonis adversus A. et L. ut a vanis altercationibus quiescerent et dissidiis, quibus populum adversus sacerdotes omnesque ordines sollicitabant, multisque sanctorum patrum exemplis sedati removerentur. A*. Qualiter Guido archiepiscopus Arialdum et Landulfum convocatos ut ab inceptis predicationibus desisterent, frustra exhortatus est B. adhortatus est. A**. *Bl.* b) *ita Ambr.* An i. *codd.* Ante *Bl.* c) *ita* B. *ex corr.*, coniugi A*.

eum concionandi initium fecisse, testatur Syrus presb. ap. Puricellum p. 120. Quo auctore responderunt illi: *Nobis ideo haec loqueris quia ineruditos cognoscis: ceterum si doctor haberi vis credibilis, vade et in urbe haec loqui noli timere.* 4) Haec verba in Ambrosii opp. non sequuntur, sed Landulfus ea eodem modo c. 23. subiungit.

quit, praeparabitur viro uxor.“ *Si enim in aliquid, ut humana fragilitas habet, delinquunt* 1057. *praeter capitalia, per veram confessionem sua confitentes peccata a Deo iustificantur. Unde magister noster Ambrosius*[a] *in epistola Theodosii imperatoris clementer dixit: „Qui se accusat cum peccaverit, iustus est, non ille qui se laudaverit.“ Item beatus Ambrosius*[b] *in Beati Immaculati tractatu: „Qui se accusat, etsi peccator est, iustus esse incipit, quia nec* 4, 11. *sibi parcit, et Dei iustitiam confitetur, quem putat latere nihil posse; ideoque scriptura ait: Iustus in exordio sermonis accusator est sui.“ Preterea fratres karissimi, quanta mala quantaeque dissensiones nefandissimae quantaque homicidia quantaque adulteria ex his possint verbis oriri, percipite.*

8. (7.) Nam[c] enim illorum animi his et aliis verbis dulcorati, omnia quae illis possent evenire prospera et adversa, animo trutinantes molificabantur. Et ecce quidam nequissimus, cuius spiritus in naribus erat, verba turpissima adversus hos proferens, ore vesano animos quos Guido prout poterat mitigaverat, nimia ira commovit. Itaque nimia indignatione commoti, unanimiter ante ipsum Guidonem ex his nimium dolentem consurgentes, verbis terribilibus affirmaverunt, dicentes, de his numquam tacituros[d], donec spiritus esset in eis et lingua faucibus teneretur. Quibus prophetizantibus, inscii quid de se dicerent, insalutato archiepiscopo palatium Ambrosianum cursu veloci quasi fera crudelis mortali sagitta percussa exierunt. Ea tempestate cum beati Nazarii martyris translatio a civibus universis utriusque sexus cereis magnis multisque[e] ardentibus devote celebraretur[5], et 5 omnes sexus promiscui ad id officium celebrandum humiliter ac devote convenissent, et Landulfus et Arialdus, iusiurandum quod fecerant memores, cum per plateas ac urbis regiones sacerdotes ob coniugium aliquantulum diffamassent, quasi ranae palustres turgidi, commixtim apud Sanctum Celsum convenissent, verbis vanissimis cum clericis quasi sues cum canibus altercabantur. In qua translatione cum sanctus Ambrosius adviveret, quid dicimus[f] sancto sacerdote Ambrosio imperante super strepentes ranas egerit, sanctum testem Augustinum affirmantem lector intellige: *Cum plurima ranarum murmura auribus religiosae plebis obstreperent, sacerdos praecepit, ut tacerent et deferrent orationi sacrae reverentiam. Tunc subito circumfusus strepitus quievit, et usque hodie paludes silent, ita ut vix aut umquam aliquam ranarum, maxime illo in tempore, crepitantem invenisses.*

9. (8.) Interea[g] quidam ecce sacerdos, quasi sagitta ab arcu volans, dentibus stridens, oculos ut animal volvens, videns Arialdum et Landulfum novellis male dulcoratis, quibus civitatem fere iam totam imbuerant, ad Arialdum ipse prosiliens inicere sese manibus comminabatur. Cum autem ipsum Arialdum verbis nimia ira tremulis sciscitando interrogasset, si illa vera fuissent, quae paulo ante iam civitate percrebrescente audierat, et idem ipsum tam indiscrete et inconsulte per civitatem ac plateas de sacerdotibus locutum ac male diffamatum esset, quasi insanus contra vesanum sine mora caput movens respondit: *Quod dixi dico, quod dico affirmo, quod affirmo ratione competenti approbare curabo.* Hoc audito sacerdos nimia indignatione commotus, manu dextra elevata ipsum graviter alapizando[h] alloquitur: *Tu solus in mundo universo per detestabilem ypocrisim audes vitam sacerdotum diffamare. Numquid tu solus per execrabilem pataliam ac quamplurima sacramenta prava ac detestabilia populi flammam, quae impetu ut mare versatur, super nos accendis? Numquid tu melior Abraham et Isaac et Iacob, Salomon, prophetarum eximiusque David? Numquid tu melior apostolo Paulo, qui a Deo electionis vas est appellatus? An tu solus iustior es multis patribus sanctis et venerandis, quorum vita ac moribus bonis ecclesia primitiva refloruit et Deo annuente semper florebit? Numquid tu solus multa sanctorum consilia parvipendens anichilare curabis? Numquid tu solus in ecclesia Ambrosiana dissidium per falsam castitatem tuam, quae olim in palatio Ambrosiano Guidone astante probata est, criminose seminabis? Si tibi Deus operum bonorum perfectionem coelitus aministrasset, nos modo private, ac si opus foret quandoque publice, sic publice ut in presbyterio nostro, emendando bonis verbis bonisque exemplis humiliter ac devote corrigeres; unde apostolus: „Si frater tuus peccaverit, corripe eum inter te et ipsum* Matth. 18, 15. *solum.“ Potuit enim Christus dominus mundum uno verbo suisque imperiis subiugare; sed*

a) unde beatus Amb. B. b) b. A. *desunt* B. c) *Titulus* Finis sermonibus Widonis ad L. et A quibus verba dissidii prevaluere concordiae. A*. Qualiter Landulfus et Arialdus verbis Guidonis non consenserunt. *rell.* d) n. sese t. B. e) m. et multis B. f) quod didicimus *Bl.* g) *Titulus:* De indignatione sacerdotis adversus Arialdum. A*. De ind. sac. a. A. cum colapho. A**. De indignatione cuiusdam sacerdotis reprehendentis Arialdum cum colapho. B. *Bl.* h) alpizando *codd.*

5) d. 10. Mai.

1057. *ut nos per patientiam et humilitatem regnum, quod superbus amisit, consequeremur in coelis, karitative dicens in terris amonuit: „Quod tibi non vis, alteri ne feceris.“ Quin et ipsos crucifigentes, ut Dathan et Abiron, potuit vivos submergi. Dic mihi, cuius sanctorum viam aggrederis? Enim ut verum dicam, numquam iustum inveni qui per periculosa sacramenta ac pessimam diffamationem malos ad Deum invitos converteret, cum mali magis soleant fieri duriores quam mitiores, et soleant magis poenis crudeliores fieri quam mitigari.* Rom 14, 4. *Unde apostolus: „Deus non vult coacta servitia.“ Et item Paulus: „Tu quis es, qui iudicas alienum servum? Suo domino stat aut cadit, stabit autem.“* His et aliis dictis sacerdos Anselmus quaerens ipsum a tali revocare cogitatu, velut ignis fornacem ac ira leonem inrevocabiliter exagitavit. Igitur cum huius rei fama ad Landulfum volitasset, et ut magis ac magis, quod in obscuro dixerunt, super tectum divulgaretur, martyris veneratione relicta, cui omnes devote convenerant, ac antiquorum veneratione omissa, arrepto manibus Arialdo, furiose ac pessime vociferando cum paucis ad theatrum[5] pervenit. Itaque missis per civitatis vicos et plateas cartulis hominibus[a], perstrepentibus tintinnabulis multis et magnis, ac garrulantibus feminis, quatenus omnes tam iuvenes quam senes, tam sapientes quam insipientes, tam probi quam improvidi unanimiter convenientes, quae aedificationis ac animae salutis forent, auribus audirent attentis, satagebant. Itaque civibus convocatis universis, Arialdus quasi ardens totus pulpitum ascendens commune, oculis ut leo flammivomis, nimiaque ira commotus, multa de sacerdotibus exprimens detestabilia, quasi amnis nimia inundatione turgidus lapides sylvas homines ac pecora volvens emittebat quasi munus[b] ac durus parasitus sub obtentu religionis omnem turpitudinem, quae ab ore hominis inhoneste proferri potest, ridenti populo emittebat. De cuius ore Deus illo in tempore verba divina exire non permisit, nisi duos versiculos ab eo, ut mihi videtur, satis dissonantes, dicens: *Qui mihi ministrat, me sequatur: me sequimini, si non vultis offendere.* Quae verba dominus noster Iesus Christus discipulos suos omnesque fideles ad humilitatem servandam karitatemque cum omnibus habendam insinuans et dicens aperuit: *Qui mihi ministrat, me sequitur, et ubi ego sum, illic[c] erit et minister meus.* Hanc Matth 26, 53. ipse postea cum traderetur, auriculam amputanti ostendit dicens: *An putas quia non possum rogare patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum?* qua voce quove praecepto suos armavit apostolos, et armatos ab universorum daemonum iaculis tutavit, et tutatos in aeternum coronavit. Qua voce Laurentius sanctus munitus, tyranni iniquissimi saeva tormenta et ignium superavit globos, et ipsum crudelissimum tyrannum ac semiustum, Dei iram merentem vicit. Qua voce sanctus Nazarius et Celsus, angelorum Dei freti aminiculis, procellosi maris planitiem ut aridam terram intrepidi calcare meruerunt. Quam vocem virgines et martyres sanctique omnes devote summam et veram religionem sequentes, in aeternum et cum Christo remunerari meruerunt.

10. (9.) Cum[d] autem Arialdus verbis turpissimis sacerdotes in populo pessime ac criminose diffamando, orationi turpissimae finem imposuisset, et eamdem Landulfus stylo, prout erat facundus, graviori reiterasset: in ea quae turpissimi in populo pandere ac divulgare verecundarentur, populum quasi leones ac ferocissimas tygres praeda et calido sanguine anxiae[e], adversus sacerdotes sollicitantes commovebant. Horum disseminatis verbis pestilenter, subito multi, quibus alienum aes durissime exigebatur, quosque foris et intus dura paupertas trucidabat, quamcumque occasionem quaerentes, unde miseros filios et uxores saepissime verberatas recreare ac sustentare possent, immenso plausu ipsos laudabant; alii vero simplices et idiotae sua pectora verberantes, quasi Petri et Pauli eorum verba 6 habebant[6]. Quid multa? omnes concives fascinati, quasi maris saeva tempestas ac aestualia fulmina, quae multos imparatos opprimere et mortificare solent, civitatem percurrentes ut ursa catulis amissis, et turpissime velut famelici canes latrantes, sacerdotum domos primo spoliando cursitabant; postea vero summo cum dedecore mulierum divor-

a) omnibus A*. o. h. *Bl.* b) unus *Bl.* c) illuc B. d) *Titulus:* Quid Landulfus et Arialdus oratione fusa ad populum profecerunt. B. *Bl.* De oratione L. et A. ad populum. A*. A**. e) asine B.

5) hoc vocabulo nihil aliud indicari quam forum ecclesiae metropolitanae adiacens, populi concionibus adaptatum, Fumagalli demonstravit, Ant. Mil. I, 164 seqq. De signis quibus populus convocabatur, ita loquitur Petrus Damiani opusc. 5: *Tintinnabula perstrepunt, praegrandis aereae tubae quae illic est, tota civitas clangoribus intonatur.* 6) ut Nazarius ille monetarius, qui Arialdo domum suam commodavit. Andreas c. 6.

tium, sine lege sine iure sine episcopo, non Deum sed pecuniam illorum amantes, gladiis et fustibus faciebant. Interea sacerdotes imbelles haec omnia inmane[a] ignorantes, animos et oculos in coelum levantes, ut pecudes lupis subiacebant. At nobiles urbis, quorum virtute sacerdotes paulo ante tuebantur, nimia ira et indignatione commoti, alii urbem exiebant, alii ut procellosae calamitati finem imponerent, tempus expectabant. Interea ex populo multi, licentia a iam dictis accepta, omnibus omissis negotiis, quibus misera huius mundi vita alitur corpusque vestitur, filii ac uxores foventur, magis rapinam quam Deum amantes, sacerdotum domibus sine misericordia spoliatis, ut magis ac magis his et aliis factis Dei iram mererentur, verbis ac verberibus turpissimis ipsos et illorum familias insequebantur. Exinde cum urbanos sacerdotes lupi meridiani iam iamque attrivissent, et opes quas male acquisiverant, consummassent, rabiem suam extendere cupientes urbem exierunt. Qui studiose ab Arialdo amoniti et sub obtentu religionis quasi canes ad apros venandum illecti, villas castella municipia circumeuntes, simili modo pauloque durius sacerdotes omnes, quos invenire poterant, pessime non Deum sed pecuniam quaerentes tractabant. 1057.

11. (10) Itaque[b] pars nobilium ac de populo multi, videntes sacerdotes indiscrete lacerari, misericordia moti praeliis multis eos muniebant. Dum haec agebantur, temporibus transactis aliquantis, Arialdus adiunctis sibi Landulfo et Oldeprando[7], quos ante in initio huius rei sibi sociaverat, ut magis ac magis quasi per apostolicam licentiam in hiis se et suos exerceret actibus, Romam ad apostolicum Stephanum, qui tunc noviter in tempore degens surrexerat[8], occulte tetendit. Qui cum ante faciem apostolici repraesentatus fuisset, et per ordinem quicquid Mediolani egisset, qualiterque summo cum dedecore sacerdotes ab uxoribus separasset, multis astantibus clericis laicis et cardinalibus notificare curavit; sed non sicut voluit, tunc acceptus est. Hoc audito, omnes qui aderant, universum genus sacerdotum tam Latinum quam Graecum una lege videntes constringi, et castitatem neminem habere posse nisi ei datum sit desuper, vehementer ut Romani admirati sunt. Quorum unus cardinalis nomine Dionysius, qui in pueritia in ecclesiam Ambrosianam fuerat nutritus, cognoscens omnes ordines Ambrosianos, qualiter devote ac sine perturbationibus per multa tempora vixerant, per multa sanctorum patrum exempla currens, coram apostolico Arialdum et omnes qui cum eo venerant redarguens dicebat:

12. (11) *Cum[c] huius inauditae pataliae placitum cogitasti commovere, qualiscumque intentionis esses, ab apostolico aut ab aliquo religioso viro prius multis cum ieiuniis debuisses consciliari, quam huiusmodi negotium tam magnum et tam periculosum cum viris inliteratis inchoasse; et quod cum humilitate et patientia bonisque amonitionibus debebas docere, hoc cum lanceis, fustibus, ut asseritis, laicis super sacerdotes currrentibus administrasti. An ignorabas Dei euangelium dicentis: „Qui vos tangit, me tangit?“ et David prophetarum eximius per Spiritum sanctum ipsum Saulem a Deo dampnatum cognoscens, ut nos informaret, dixit: „Non licet mittere manum in Christum Deum.“ Enim nisi fueris Dei adiutus misericordia, dignus es lapidi alligari et in profundum maris demergi, quoniam[d] gloriosissimam ac praeclarissimam Dei ecclesiam, in qua beatus Ambrosius multum laborando desudavit, inconsulte scandalizasti! Cuius desidium crudeliter disseminatum et ante noviter natum, ut video, universum mundum citissime laicis adversus sacerdotes studiose inhiantibus invadet. Vera Dei ecclesia, ne desidium aut scandalum oriatur, multa per tempora sanctis imbuta alimoniis, quamplurima sustinere ac pati consuevit. Hoc desidium est illud, unde puerorum numerus infinitus sine baptismate diversis attritus mortibus crudeliter necabitur; haec illa est occasio, ob quam multi iuvenes, dum naturam suam exercere non possunt, contra naturam incurrentes delinquunt, et debitum quod uxori si haberent[e] dum impendere non possunt, in alterius inhiant uxorem. Saltem beatus Ambrosius te tangat, qui cum eum quaedam mulier tangere conaretur, ore episcopali dixit: „Etsi ego tanto sacerdotio indignus sum, non licet te mittere manum in Christum Deum.“ Velint nolint, fustibus ac plagis diversis castificas eos, imo incestos animo et corpore patenter reddis, cum apostolus dicat: „Deus non vult coacta servitia.“ Et si tu cum tuis iustus, castus, pudicus, sanctus et*

(marginal references: 1 Reg. 1, 11. — Paul. V. Ambr. c. 11)

a) in mare A**. declinare *ex coni. Bl.* b) *Titulus:* Quid Landulfo Romae evenit, cum ibidem (ibi B.) sacerdotes diffamasset. c) *Titulus:* Oratio Dionysii cardinalis adversus Arialdum coram papa Stephano. d) qin B. quantum A*. A**. e) haberet B.

7) Hildebrandum card. dicit, v. infra c. 15. 8) sedit a. 1057. Aug. 3. — 1058. Mart. 29.

Luc 17,10 *bonus Dei misericordia esses, aspice quid veritatis magister discipulis dicat: „Et si perfeceritis omnia, dicite quod*[a] *inutiles servi sitis;“ tu autem sacerdotes Dei, quos mundus totus usque modo bonos et caros, iustos et fideles tenens, eis devote in cunctis obediebat, quamvis tanto sacerdotio indigni, criminosis et seditiosis omnibus, qui nesciunt quid sit inter dexteram et sinistram, criminose tradidisti. His enim verbis omnium sacerdotum vitam et ecclesiarum cunctarum mores longasque eorum consuetudines crudelissimis christianis quasi canibus limfaticis ad rodendum sub obtentu castae religionis dedisti. Quod enim iuste ac devote summaque cum humilitate tractari emendarique pietas divina exigebat optimis moribus bonisque exemplis, hoc fustibus, lanceis ensibusque populi insensati pertractandum, imo conculcandum commisisti. Potuit namque dominus noster Iesus humani generis redemptor uno imperio suae maiestatis totius mundi incredulos christianos facere perfectos, et omnes crucifigentes se uno in momento viros in infernum demergi; at ut nos summa cum patientia hostem antiquum, serpentem crudelissimum, humani generis inimicum superare et pro-* Luc 21,19. *sternere possimus, Veritas dicens benigne admonuit: „In patientia vestra possidebitis animas vestras.“ Scio enim et vere scio; verba vestra bona et rationabilia videntur et laude digna; sed quia zelo Dei non incepistis, ab omni munere a Deo privemini. Decet namque, omnes ecclesiasticas dignitates, omnes honores, quales ab aliquo reprehendi non possunt;* Luc. 18,19. *sacerdotes vero per omnia bonos. Sed dicit Deus cuidam sese interroganti: „Quid me dicis bone? nemo bonus, nisi solus Deus.“*

1057. 13. (12) Cum[b] autem haec et multa alia Arialdo suisque sociis diceret Dionysius, et a multis clericis verbis inhonestis subsannaretur, apostolicus silentium manu imperavit. Interea idem apostolicus perpauca loquens, ita in medium se habuit, quod nec cardinalem laudavit nec Arialdum dampnavit. Quo audito, Arialdus a gloria quam Romae habere sperabat, omnino frustratus, cognoscens animos astantium omnium ecclesiae Mediolanensis compatientes, tremens et pallidus quasi mortuus obriguit. Tandem apostolicus multis ac diversis consciliis rimatis, adiuncto post aliquot dies Anselmo Lucensi episcopo, quem supra memoravi, ut tantae cladi finem imponeret et sacerdotes a perfidis liberarentur omnibus, et quod ipse Arialdus inchoavit corroboraretur, ut[c] quodammodo ecclesia Mediolanensis suis iussibus obtemperaret, Arialdum, Anselmum Lucensem episcopum, et Ildeprandum iam archidiaconem factum ecclesiae Romanae, uno animo consentientes Mediolanum direxit. Quorum unus supradictae irae lividus, alter nimia indignatione altitudinis Mediolanensis ecclesiae commotus, zelo zelabant nequissimo. Qui cum Mediolanum attigissent, secus omnia tractarunt quam apostolicus eis denotasset. Ea tempestate civium diversae turmae, aliae sacerdotum pietate, qui male ab Arialdo et eius parte tractabantur, cotidie ut hostes sese necantes praeliabantur. Itaque Anselmus et Ildeprandus populi furorem timentes, clanculo vocatis civibus quos habere poterant, quantum linguae eorum exprimere valuerunt, sine misericordia sine caritate callide frementes ediderunt: *„Non attenditis Dei* Matth 7,6. *euangelium dicentis: „Nolite mittere margaritas ante porcos, ne forte conversi disrumpant et conculcent eas pedibus suis.“* Ad ultimum ipsum Guidonem archiepiscopum, in primo haec omnia parvipendentem, qui ipsum Anselmum in sacerdotio consecraverat, symoniacum vocantes et omnia eius detestantes obfuscarunt. Quid multa? tantam enim ruinam et dissidium atque discordiam pessimam seminarunt, quantam olim Naburzadan princeps militiae in populo Israelitico immisit, et quantam videns Aman, qui in ligno quod Mardocheo paraverat dampnatus pependit, et quantam Absalon David patri suo iniuste commovit.

14. (13) Transactis[d] autem fere iam septem annis, in quibus partibus utriusque nunc prospera nuncque adversa duris bellorum exercitiis occurrerant, Arialdus et Landulfus extuantibus animis tacite rimari coeperunt, quem de capitaneis aut de valvassoribus super huiusmodi negotia ad opus bellicum super sacerdotes praeponere possent, quatenus eius conscilio ac gladio tuti libere praedicarent, curialiterque[e] docerent, implere satagerent. Cum haec agebantur, ecce Herlembaldus frater Landulfi, ex magna prosapia capitaneorum oriundus, miles ut natura dabat strenuissimus, barbam ut usus antiquus exigebat quasi purpuream gerens, tenui vultu, oculis aquilinis, pectore leonino, animo admirabili, circa orationes in populo solvendas cautus, rigidus in bello ut Caesar, in angustiis mitis nimisque apparens, sublimis corde, corpore subtili et aequali, membris et cruribus decentissi-

a) quia B. b) *Titulus:* Stephanus papa Mediolanum legatos mittit. c) et ut B. d) *Titulus.* Incipit de Herlembaldo. A*. Qualiter Arialdus et Landulfus sibi associant militem Herlembaldum. A**. B. *Bl.* e) p. et curialiterque B.

mis, tibiis ac pedibus subtilissimis, pernoctare doctus ob hostes, et conscilio providus multum, in quo natura militiae nichil offendebatur, noviter ab Ierosolimis perosos habens maiores redierat[8], ubi cum iuvenili aetate floresceret, et more solito sibi uxorem desponsasset, et ipsam in veritate cum clerico quodam iocasse certis indiciis comperisset, nuptiis omnino omissis tacite aufugit. Hic et Landulfus et alii fratres ex illicito coniugio, ut comperi in veritate, nati sunt; quorum parentes Heribertus archiepiscopus permultum laborans gladio verbi Dei separare non potuit. Hunc[a] Arialdus et Landulfus frater eiusdem cum visitandi gratia noctu circumvenissent, datis osculis, talibus adorsi sunt verbis: *O Herlembalde in omnibus venerande, pro tuo reditu nos Deum collaudantes gratias ei referimus immensas. Sicut[b] enim Deus te in terra et in mari multis quassatis procellis nobis conservare et reddere sua benignitate disposuit, vitiisque modo saeculi miles fuisti, sic decens et competens ratio est, ut exinde Dei et catholicae ecclesiae miles efficiaris strenuissimus, et quod nos usque modo perficere non potuimus, tua dextra adiuti implere ac perficere valeamus. Esto quasi Mathatias vel filii eius, qui pro templo Dei et populi eius libertate mortui sunt, et vitam habentes aeternam in Christo sunt feliciter coronati. Liberemus ecclesiam Dei, multis temporibus obsessam et ab uxoratis sacerdotibus detentam, tu lege gladii, et nos Dei. Conserva praemium, quod in visitatione sepulcri Dei habere meruisti. Liberasti[c] sepulcrum Dei, libera igitur ecclesiam eius.* Quibus haec et multa alia dicentibus, Herlembaldus alta trahens suspiria, citissime prospera citiusque adversa animo videns, quae sibi evenire possent, quasi fatigatus consedit. Qui diu tacens, de omnibus quae in urbe super sacerdotes fecerant, et qualiter populi maiores et minores duris cottidie praeliis sollicitabantur, dubitans omnino talibus commisceri actionibus, respondere renuebat. Tandem multis circumventionibus, ut Romam pergeret et conscilio apostolici consentiret, impetraverunt[9]. Quo in tempore. mortuo Stephano quem supra commemoravi, divino flagello, qui vix per novem menses sede apostolica potitus est, omnibusque successionibus, Anselmus Lucensis episcopus sedem apostolicam papa iam factus regebat[9*]. Cuius factum quomodoque[d] fidem adquisivit Romanis oculis perscrutantibus abyssum omittam. Itaque Arialdus domi Landulfo dimisso, congruo tempore Romam tendens ac secum Herlembaldum ducens[10], Anselmo qui altero nomine vocatus est Alexander, cum ipso sese repraesentavit. Quibus cognitis Alexander super eorum colla ruens permultum laetatus, et convocans illos in interiori camera, secrete de civitatis statu et negotiis ecclesiasticis scisitatus est. At Arialdus videns apostolicum ad omnia quaecumque exigeret paratum, maxime quod[e] conscilio eius anteacta faciebat, inter cetera dixit:

15. (14) *Pater[f] venerande, Creatori omnium gratias refero immensas, quod te in tanto honoris culmine per suam misericordiam sublimare et exaltare disposuit. Nunc itaque meus animus multis attenuatus angustiis cognoscit, quod dilectio tua olim mihi amicabiliter promittebat. Ut omnia enim omittam, tuae paternitatis clementiam suppliciter et obnixe exoro, ut hunc militem Herlembaldum, virum bello probum conscilioque strenuissimum, in omnibus confirmatum et cohortatum et a Dei parte, beati Petri[g] et vestri munitum, mihi attribuas defensorem, et vexillum victoriae accipiat, ut securius militans nos possit defendere et tuos olim rebelles humiliare.* Et dum per plurimas orationes incitativas eum adhortaretur, super hoc finem imposuit. Quo audito apostolicus, per plurimum haec intra se admirans, videns quam sit grave periculum civilia bella adhortari, circa hoc negotium per tres dies consciliandi inducias dedit. Interea Arialdus festinans ad Oldeprandum cancellarium et archidiaconem ex monacho factum cucurrit, qui residens in palatio, militiam Romanam quasi imperator regebat. Hunc aggrediens Arialdus, omnia alta et magnifica acta Mediolanensium, archiepiscoporum et sacerdotum contumaciam adversus pontificem Romanum longo ex tempore nactam, quatenus ipsum magis ac magis animaret, patefecit. Hoc audito, sopitis illico omnibus aliis negotiis quibus implicitus erat, dixit se apostolicum ad

a) Eidem *Bl.* b) Sic *Bl. et Anon. in V. Arialdi c.* 16. c) visitasti *Anon. ib.* d) quōque A*. B. quoque A**. *Bl* e) quia B. f) *Titulum addunt:* Oratio Arialdi ad Alexandrum papam natione Mediolanensem, ut Herlembaldum vexilliferum ecclesiae faceret. B. *Bl.* Verba Arialdi ad apostolicum Alex., ut vexillum Herlembaldo belli daret adhortans A* A**. *ubi* adhortantis. g) b. P. *desunt* B.

8) *nuper Ierosolyma reversus volebat tunc saeculum relinquere et se tradere vitae monasticae.* Andr. c. 16. 9) Hoc teste Andrea verum est; sed Landulfum tunc iam mortuum fuisse, et Andreas et Arnulfus attestantur. 9*) 1061. Spt. 30 — 1073. Apr. 21. 10) And. Herlembaldum solum Romam perrexisse refert.

omnia quae poscebat adhortari. Quid multa? Alexandro et Oldeprando in uno consentientibus, vocato Herlembaldo et Arialdo, astantibus multis, vexillum manu quoddam tenens, ac ipsum prout poterat benedicens, sub quandam obedientiam et inauditam ei attribuit. O pater, ubi eras? caedisti filios scorpionibus! Hoc facto Arialdus quasi leo confidens et in omnibus congratulans, hospitio receptus est; et veniens Mediolanum, omnia quae Romae fecerat, suis collectis operuit. Cum autem in urbe Herlembaldus et Arialdus venissent, paulo plus in solito sacerdotes sub uxoria occasione in cunctis actibus et verbis laicorum perplurimis illis adiunctis vituperabant. Cumque illis omnia prosperabantur in manibus, magis ac magis accendebantur. Si enim casu sacerdotem invenirent ministerium divinum celebrantem, qui suis non obtemperasset monitis, illico quasi facti vesani a sacris multis obiurgationibus retrahebant altaribus. Interea Herlembaldus ut[a] placiti initium habuit, secrete die ac nocte iuvenes civitatis ordinis utriusque populi et nobilium fortissimos duci ad se faciebat; quos complectens, in singulorum colla ruens, ad iusiurandum quod antea Arialdus et Landulfus fecerant, ut pataliae placitum tenerent, multis donis multisque promissis studiose alliciens impingebat. At illos quos nec donis nec promissis nec ullis adulationibus sibi adiungere poterat, aut minis aut blanditiis illorum filios de fontibus trahens sacris sibi adsociabat. Dum haec agebantur, Herlembaldus Landulfus et Arialdus theatrum et inopinate prosilientes, turpiter de sacerdotibus coram omni populo concionati sunt. Itaque animis universorum sciscitatis, sacerdotes quos uxoratos invenire poterant, iuvenum freti iuramentis ac multitudine vulgi conducta, quorum voces et facta vile pretium movebat, turpiter tractari permittebant.

16. (15) Ea[b] tempestate Guido archiepiscopus, quem supra commemoravi, Mediolanensis ecclesiae summo cum dedecore cathedram regebat. Qui dum imprimis clandestinam tempestatem sacerdotum, culmine sui honoris fretus, parvipendens adiuvare eos distulit, postmodum proximo in tempore consacerdotum omissis adminiculis, nec illis subvenire potuit, nec se adiuvare sataguit. Nam Herlembaldus Landulfus et Arialdus, cum sacerdotum omnia fuissent prout vellent negotia, verborum sagittis omnino extensis, per simoniacam Guidonem quasi episcopi in synodo damnabant. Quapropter Guido convocatis suffraganeis, quos habere potuit, ut scandalum populi Herlembaldi Landulfi et Arialdi adorsum sibi devitaret, Novariam ex concessione Alexandri apostolici, quem ipse Guido in sacer-
11 dotio consecraverat, synodum celebravit immensam[11]. Ubi cum toto clero suo de tantis malis tantisque desidiis, quae super se et super clerum suum inopinate et incompensabiliter supervenerant, humiliter conquestus est, et qualiter hiis malis finem imponerent, precatus[c] est. Interea omnes episcopi rogabant sacerdotes Mediolanenses, ut cum ipsis summo cum honore quoad iuvaret[d], spretis omnibus civibus Mediolanensis civitatis magnifice viverent. Qui renuerunt, malentes domui suae supplicium quam foris gaudium. Quibus fere per quindecim dies commorantibus, ut erant mutuo consciliati, honorifice ad Arialdum Herlembaldum et Landulfum legatos miserunt, quatenus ipsi si vellent, cum paucis sine impetu, sine furore, sine belli incursione, sine altercationibus malis synodo convenirent, et iustitiam quam praeliis saevisque contentionibus vindicare cernuntur, humiliter ac devote declararent, et quae dampnandum, cum iustitia praescriberent[e]. Hoc audito Herlembaldus Arialdus et Landulfus subridentes, omnino illis interesse episcopis respondentes renuerunt. At suffraganei omnes cognoscentes Herlembaldi Arialdi et Landulfi voluntatem, in ultimo die celebrato conscilio, videntes ingentia mala super metropolitanum Guidonem eiusque sacerdotes de die in diem ingravescere, dampnantes ipsos eorumque fautores flagello divino, quousque ad emendationem dignam humiliter ac devote venirent, operam dederunt dicentes: *Falces canonum et enses sedis apostolicae intortae super subditos rebelles et non obedientes praelatis, a parte Dei et beati Petri apostoli et etiam beati Ambrosii, donec ad emendationem venerint dignam, sint super eos eorumque fautores.*
12 Quo in tempore Leo[12] Vercellensis episcopus, vir discretus et in cunctis sapientissimus

a) et B. b) *Titulus:* Incipit conscilii actus quos Wido apud Novariam multis cum suffraganeis celebravit. A*. Qualiter Guido archiepiscopus, Novariae concilium provinciale m. c. s. c. *rell.* c) pertractatum *Bl.* d) *ita coniecit V. Cl Grotefend.* coadiuvarent *codd.* e) perscriberent B.

11) De concilio quo Arialdus et Landulfus excommunicati sunt, a. 1057 vel 1058. in agro Novariensi habito v. Arn. III, 13. Alterum eiusmodi habitum esse, minime verisimile videtur, et tempora a nostro quam maxime conturbari, iam vidimus.

12) Leo iam dudum mortuus erat. Gregorius tunc Vercellis sedit.

divinis, virgam in manibus tenens pastoralem, sese et coronam episcoporum elevans ac in facie Guidonis intuens, lacrimis ab eius oculis crebre manantibus dixit:

17. (16) *Pater*[a] *amande et o Guido reverende et o rector Ambrosianae ecclesiae super quamplures venerande, et o chorus Mediolanensis super omnes choros linguae Latinae omnibus instructus divinis! quamvis malorum clericorum ac civium tuorum falsa iustitia modo submersus sis, qui tantis iam annis inter omnes floruisti, recordomini quod Veritas per euangelium cottidie clamat: „Beati eritis cum vos oderint homines; et cum separave-* Luc 6,22 *rint vos et exprobaverint et eiecerint nomen vestrum tamquam malum propter filium hominis, gaudete et exultate, ecce enim merces vestra copiosa*[b] *est in coelis,“ et iterum: „Vestri capilli* Matt 10,30 *capitis omnes numerati sunt. Nolite timere, multis passeribus meliores estis vos.“ Sicut in prosperis ordini nostro non datur gloriari, sic in adversis non expedit conturbari. Unde sapiens magister dicens ait: „Nec prospera te elevent, nec adversa conturbent.“ O fratres et o patres karissimi, decet nos omnium fidelium animas, quibuscumque scismatum causis deviatae sint, multo sudore multoque labore ad sanctae ecclesiae revocare gremium, et revocatae, cum ipsis in Deo gaudere. Sin autem ipsas ullo modo revocare non possumus, et quaerunt nos subtili occasione submergere ac omnimodo suffocare iniuste conantur, habemus Veritatis euangelium cottidie nos admonentis, dicens: „Si vos persecuti fuerint in unam* 10,23 *civitatem, fugite in aliam.“ In veritate, o patres karissimi, comperimus Veritatem ipsam in euangelio dicentem: „Non est propheta sine honore, nisi in patria sua et in cognatione* 13,57 *sua.“ Multi enim civium vestrorum vitio ypocritarum detestabilium, de quibus dicit Dominus „ve vobis ypocritae, qui seducitis animas innocentium,“ seducti quaerunt, sicut Christum quondam Iudaei, vos mordere canumque more lacerare; sed cum Dominus in proximo vos igne sui Spiritus sancti vindicabit, et emortuos quasi canes iacentes per plateas videbitis, et superstites illorum mala, quae in vobis iniuste tulerint, recordabantur, gementes dicite illis, sicut Christus quondam filiabus Ierusalem: „Filiae Sion, nolite flere super* Luc. 23,28 *me, sed super vos flete et super filios vestros.“ Cum autem multorum regum et ducum usque ad id tempus ex animo et ex libris antiquorum voluminum recolligi, ex quibus iniuste Mediolanensem ecclesiam lacte Ambrosianico fonte commovere et conturbare quaesierunt, et qualiter postea Dei dextra infamati et ad nichilum redacti sint: spero Dei misericordia adiuti vos citissime liberari. Et si Deus nostris peccatis nostrisque malis meritis, illis in nobis omnes detestandas intentiones implere ac perficere permiserit, hoc ad illorum perniciem tam corporum quam animarum procul dubio a Deo esse concessum credite. Si enim de fide catholica aut de simoniaca haeresi aut de ecclesiasticis negotiis quiete tractare ac inquirendo disputare vellent, huic sancto concilio interessent, et nos aut rationibus illorum negotiis canonice determinatis quiete consentiremus, aut apertis sententiis per canonum rectitudinem, quae mentiri non possunt, ipsos nos convinceremus. Sed quia vili occasione vos et substantiam vestram ac perniciose invadere quaerunt, ideo verbis pessimis vos et ordines vestros modo velut canes limfatici feraliter dilacerantes, huic nostro concilio humiliter ac devote, ut decet, interesse verbis turpissimis renuerunt. Ecce, o patres, tempus adest, unde beatus Ambrosius in libro Pastorali dolebat*[13], *cum dicit: „Dolemus*[c] *contra priorum monita patrum inolevisse vota perniciosissima posteriorum. Nam quanto frequentius illi noxia vetuerunt, tanto studiosius isti perpetrare vetita non quiescent.“ Ecce enim Yeremias cum dicit: „Inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes et* 5,26 *pedicas ad capiendos viros, sicut decipula plena dolo. Ecce ego dabo in populum istum ruinas, et ruent in eis patres filiis simul, vicinus et proximus peribunt.“ Item Ezechiel propheta: „Egressa est contritio, floruit virga, germinavit superbia, iniquitas surrexerunt*[d] 7,10 *in virga impietatis.“ Unde sicut Esaias locutus est super Yerusalem, sic ego super Mediolanum per eumdem Esaiam dico: „Quomodo facta est meretrix civitas fidelis plena iudicii?* 1,21 *Iusticia habitavit in ea, nunc autem homicidae; argentum tuum versum est in scoriam, vinum tuum mixtum est aqua.“ Itaque tantis ecclesiae honoribus ac dignitatibus attenuatis condolens, sicut Hieremias dicens plorabo: „Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis* 9,1 *fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte. Unusquisque se a proximo suo custodiat, et in omni fratri suo non habeat fiduciam, quia omnis frater supplantans supplantabit, et*

a) *Titulus* Sermo Leonis episcopi Vercellensis ad synodum provincialem. b) multa B. c) volemus B d) surrexit *vulg*

13) hunc locum frustra ibi quaesivi.

Psal 9, 9. *omnis amicus fraudolenter incedit.“ Quorum finem David prospexit, cum dicit: „Insidiatur*
ut rapiat inopem, rapere pauperem dum attrahit eum in laqueo suo, humiliabit et inclina-
Psal 34, 8. *bit se, et cum armis suis cadet in mortem.“ Veniet illis laqueus quem ignorant, et captio*
quam occultaverunt apprehendet eos, et in laqueum incident ipsum. Quibus dictis idem
se revertens ad sacerdotes, quasi primum haec verba inchoasset, dixit: *Patres, et o fra-*
tres karissimi, quamvis per multa mala et multis temporibus commoti et conturbati sitis,
Luc. 21, 19. *decet tamen vos, prout expedit, quod Veritas clamat reminisci: „In patientia vestra possi-*
Matt 10, 28. *debitis animas vestras.“ Et item: „Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem*
non possunt occidere.“ Inter cetera beati Ambrosii omnium linguarum confessorum con-
1 Ep. 63, 13. *scilium, quod in Vercellensi epistola loquitur, audite cordibusque percipite: „Non sit in*
vobis desidia, non sit pravum os lingua amarior. Nolite in consilio vanitatis sedere;
scriptum est enim: Non sedi in consilio vanitatis. Nolite audire detrahentes proximis, ne
dicatur unicuique vestrum: Sedens adversus fratrem tuum detrahebas.“ Item idem super
§ 35. *Beati Immaculati: „Cogitet quis, quemadmodum pedem suum dirigat, manum suam adse-*
rat, ne impetu indignationis impulsus, cum repellere iniuriam cogitat, ipse alteri iactum notabilis caedis inlidat[a]*.“ Et „si longe est a peccatoribus salus, tamen nemo desperet, quia multae misericordiae Domini. Miserebor, inquit, cui misertus ero.“ Fratres karissimi, id quod beatus Ambrosius dicit, credimus quod dixit et quod locutus est per Spiritum sanctum. Item in Beati Inmaculati: „Qui hic se aurum putat, habet plumbum, et qui putat se granum tritici, habet stipulam, quae possit comburi“. Sed hic multi sibi aurum habere videntur. Non illis invideo. At ut nos huius sermonis finem imponamus, dicam cum beato Ambrosio, quod idem de vobis dixit: „Det vobis Dominus fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam, et si aliquid sit, quod graves nobis saeculi huius excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Iesum, qui verbo imperat et tempestates mitigat, tranquillitatem maris refundat“, Iesus Christus dominus noster qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus per infinita saecula saeculorum.*

18. (17) Cum[b] autem haec acta fuissent, et Guido omnibus salutatis episcopis urbem repedasset; ecce Herlembaldus Arialdus et Landulfus suis cum omnibus nimia indignatione supradicti concilii commoti, maxime quia sub canonibus conscriptos sese esse audierant, irrationabiliter quasi ferae inflammati sunt. Itaque quadam dominica populi turba maxima freti, ac magna multitudine conducta et aliquantulum parte nobilium bello cottidiano obtusa, totiusque civitatis percrebescentibus tintinnabulis, cum aliquantulis clericis et sacerdotibus et presbytero Leoprando, fomentum maximum rei, qui se illis noviter inseruerat, animum leonis non hominis gerens, quem Guido in sacerdotio consecraverat, furiose theatrum oculis et manibus minantibus intrarunt. Qui diu per plurimas et longas orationes concionantes, ut magis ac magis vulgus contra Guidonem accenderetur, curialiter operam dabant. Quid multa? Guido nimia populi violentia, et ipse Herlembaldus inhoneste ipsum clamante Guidonem, quod ruinam super eum minabat, cuiusque vulgi animi ut folia a vento movebantur, sese periculo trahens theatrum intravit. Et facto silentio, ut Guido iussu ac impulsione Herlembaldi, qui oculis et manibus ac barba ut tyrampnus dura minabat, aut excommunicationem quam fecerat dediceret, aut archiepiscopatum irremeabiliter dimitteret, continuo multi ex populo irrationabiliter accensi quasi ferae super eum insurrexerunt; qui etiam diversis in partibus vestimenta eius quasi canes limfatici scindentes, nudum fere usque ad ultimum dimiserunt. Hoc facto omnes quasi furiosi et dementati, ut erant, theatrum exeuntes, diversi diversa sentientes, manibus et ore immundis per civitatis[c] plateas perstrepentes quasi sues grunniebant. At cum huiuscemodi negotii fama per urbem citissime volasset, et nobilium maiores haec omnia in veritate comperissent, curiae Ambrosianae ad Guidonem, mori quasi parati ut de tanto dedecore eum vindicarent, unanimiter convenerunt. Inter quos Guido Landrianensis, vir magni conscilii summaeque dignitatis, ignominiae Guidonis et nobilium perplurimum compatiens, verbis luculentissimis et lacrymis eius ab oculis decurrentibus, multisque lacrymantibus, universos ad bellum durissimum animavit, quatenus aut[d] continuo Guidonem, cui fidelitatem iuraverant, defenderent et superbiam Herlembaldi et suorum

a) inlibat *codd.* b) *Titulus in codicibus.* Qualiter domni Guidonis vestes a civibus tamquam a canibus scissae sunt. c) civitatibus B. d) autem A**.

ceterorum gladiis viriliter compescerent, aut cum filiis et uxoribus sine mora citissime cum ipso urbem exirent. Iam enim perparum Herlembaldo resistere maiores poterant. Nam aliquantis sacerdotibus, si fas est dicere, sub quadam ficta castitate degentibus ut quibusdam videbatur, populum cotidie incitantibus, et Herlembaldo et Landulfo nec non Leoprando[a] quasi ad hostes parati universi cotidie unanimiter permanebant. Interea namque vulgus[b] accenderant actibus vanum, voluntate lubricum, actibus vesanum, obstinatione gravissimum, ut non plus in occasione contrariorum civium curarent, quam si Saraceni aut gentiles comprobati fuissent. At ut ego multas et varias orationes diversas multaque bella civilia, quae Syllae aut Marii vel Catilinae temporibus sufficerent, caedesque quamplurimas omittam, quae omnia scribere per longum duxi, modo perscribens in paucis multa comprehendam. Igitur Guido ad ultimum omnes cives partim ob tutelam sui, aut[14] hostilem paupertatem in maiorum expulsione et sacerdotum substan- 14 tiis expellerent, cotidie concurrere videns, et coniurationes non tam private sed publice die noctuque fieri: ne civitas sui occasione multis cum homicidiis criminose opprimeretur, tacite cum paucis dixit: *Enim animae meae saluti expedit, ut parvo loco contentus in pace Deo annuente moriar, quam plenus divitiis et honoribus fultus, tantis civibus insidiantibus, quandoque moriens in infernum cum impiis demergar. Itaque solo contentus Vergulio*[15], *ut alius archiepiscopus honoribus et divitiis fruatur, incessanter operam dabo.* 15 Quo in tempore quidam erat Gottofredus de maiorum ordine, sapiens ac probus sacerdos, ex nobili et magna prosapia oriundus, qui et ipse populum temporibus constitutis divinarum scripturarum alimoniis paulo ante imbuebat. Hunc Guido ad se multis astantibus nobilibus vocari praecepit, et ignorantibus universis, archiepiscopatum ei anulo et virga commendavit, affirmans, sese ullo modo de eo amplius non intromissurum[16]. Quod 16 factum Herlembaldum et Arialdum minime latuit. Itaque Herlembaldus nimia indignatione commotus, quoniam super hoc negotium, ut sibi soli episcopatum refutaret, permultum ipse laboraverat, sub quadam occasione custodiae intromittens se de omnibus villis, castellis, munitionibus et redditibus archiepiscopatus, quasi dux fugatis hostibus omnia haec adversus Gottofredum terribilibus iuramentis, ut nec unum[c] haberet, vellent nollent, firmaverat. Quin etiam ei in montibus et vallibus resistere et obviare gente admirabile sataguit. Dum haec agebantur, Gotofredus summo cum honore magnaque 1073. gloria Novariae multis cum suffraganeis consecratus est[17].

19. (18) Ea[d] tempestate Alexander dum Ambrosianos sacerdotes quodam zelo iniquo diffamare et opprimere iniuste disposuit, illi quos ipse sub quandam obedientiam super eosdem sacerdotes multis cum capitulis animando velud porcos immiserat, illi insidias fama turpissima pervolante in proximo paraverunt. Unde sapiens Salomon sapientia sibi a Deo collata dicit: *Qui aliis foveam parat, ipse incidit in eam.* Venientes namque qui- Prov. 26,27. dam suburbani, diversis ac variis dogmatibus irretiti, et Arialdus ipse, et ipse quem animo prae omnibus diligebat, et aliquantis cum laicis qui Girardi de Monteforti sententiis fere consentiebant, quos ipse paulo ut filios complexus deosculabatur, ad numerum fere viginti, cum viderent sese suis machinationibus suisque latratibus aliquid Mediolani egisse, tamquam pro nichilo habentes, Romam ut apostolicum temptarent omninoque deprimerent, adierunt. Qui cum in palatio Lateranense convenissent, verbis apertissimis male diffamare Alexandrum coeperunt, dicentes, ipsum sedem apostolicam invasisse, et quasi fur et latro non per hostium sed per culmen intrasset, *et quod dono Dei habere debuit, hoc per detestabilem simoniam adquisivit; unde nullum divinum mysterium celebrare potest. Itaque nos si populus Romanus voluerit, iudicium quodcumque voluerit vel exegerit, ut apertum et manifestum, quod de eo asserimus, sine mora appareat, facere paratissimi sumus.* Igitur multi Romani probi sapientes atque discreti haec audientes, qui cum essent in Italia, et Mediolanum ob regni negotia convenissent, et clandestinam pestem, quam

a) Hic Leoprandus fuit presbyter S. Pauli in Compito. B *in marg. minio scripta habet.* b) vulgum A*. A**. *et primo* B, *sed hic correxit;* accenderat A*. A**. *Bl.* c) ullum A*. et nec ullum A** d) *Titulum inscribit* A*: Incipit de dissidio Romae facto super apostolicum Alexandrum, qui dum sacerdotes Ambrosianos opprimere per quosdam scismaticos disposuit, quos ut filios quondam fovebat, rerum dispensante auctore, per eosdem cognitis capitulis, quibus ipsos imbuebat, diffamatus ac criminose detractatus, sua in sede permansit. *Rell. ita:* Qualiter papa Alexander quosdam clericos exaltans, ut alios deprimeret, a suis Romae diffamatus est iniuste, sicque sua permansit in sede. B. *in marg. minio scr* Hic Gotofredus per Alexandrum papam privatur, quia intrusus, unde in cathalogo archiepiscoporum non est scriptus.

14) i. e. partim ut. 15) Arn. III, 25. 16) post a. 1067; v. Arn. III, 22. 17) v. Arn. IV, 3.

ipse per huiusmodi homines ibidem immiserat, cum multo sanguine exercitatam comperissent, agebant: *Enim iusta dignaque res est, ut ille qui suos porcis atque serpentibus commisit filios, ab illis versa vice diffamatus dampnetur, et dum illos per huiusmodi homines opprimere disposuit, ab illis dilaceratus atque distractus, qui una in patria secum nati et aliti sunt, simoniacus vocetur et convinciatur. Quis*[a] *suis capitulis suisque exhortationibus imbuti digne ipsa in caput vertunt, ac ecclesiarum sacerdotibus et episcopis, nullum tenentes episcopum, ut porci, quod Veritas dicit, appareat, conversi disrumpant universos.* Interea dum haec fama Romae urbis regiones supervolasset, ecce Oldeprandus Romanae ecclesiae archidiaconus, qui et ipse Alexandro aemulus insidiabatur et omnibus negotiis ipse praeter sedis apostolicae dominium[b] dominabatur, clanculo ad se vocari hos omnes praecepit; et diu per omnia illorum causam sciscitans, aliquantulum conscius facti Alexandri, illos super huiusmodi negotium incitavit. Quid multa? Ut autem venerunt ad diem, quo iudicium absente tamen apostolico per ferrum calidissimum ageretur, annuente Deo et beato Petro apostolo, iureiurando de eo tanta cathedra ipsi collegerunt, ut quod verum erat aperuit, et quod falsum obmutuit. Et sic falsa religio illorum opilata, sub obscuro, ne diversis cruciatibus attererentur, Urbem exierunt. Mihi qui autem haec narravit, unus fuit ex illis, qni illo tempore nimia superstitione ac vanissima religione ut filii Scevae vallatus, huic tanto facto et inconsulto cum aliis cathedris[18] et ipse interfuisse verbis terribilibus[c].

20. (19) Cum[d] interea Mediolanum Arialdus venisset, universa ecclesiasticorum virorum videns officia quadam amentissima ac dementissima crudelitate a malis iam doctus christianis vel a porcis coenosis conculcari et Arianorum argumentis sanctas depravari scripturas et ut canes saevissime dilacerari, et ipsum sui facti poeniteret, dolens quid ageret secum rimari quasi cum alio coepit. Itaque cum sacerdotum omnium totiusque civitatis solitis moribus, quasi hominis unius conventum cum primicerio eorum, dum in presbyterio locus reverendus ex propriis et comunibus negotiis die statuto adunari comperisset, privatim uno tantum clerico stipatus cum Domini cruce venit in medium. Cumque diu intra se cogitans tacitus moraretur, lacrymis largissime decurrentibus, talibus tandem verbis adorsus est: *O conventus et o patres multa pro ipsa summa reverenda solita pietate vestri sacerdotii mihi parcite, inmerito et omnibus facinoribus quibus misera fragilitas humana offendit irretito, nunc debita sceleratoria mihi condonate misero. Ego sum, qui sancta canibus virorum sanguine summa aviditate anelantibus contra sanctum euangelium agens, nec me nec ordinem attendens, indiscrete dedi. Quin etiam ego sum, qui contra fas et licitum vos et vestra diffamando nequiter odiosis viris ac terrae bestiis inconsulte tradidi. Proinde video per visum, meis et populi peccatis exigentibus, sancti Ambrosii ordinem ac eiusdem ecclesiae culmen conculcari et cominus demoliri. Cognosco praeterea et in veritate comperio parvulorum multorum necem sine baptismate, quod est peccatum crudelissimum et ultra modum gravissimum feraliter incurrentium, quin etiam sub obtentu falsae religionis adulteria innumerabilia ac fornicationes sodomiticas multas ac diversas. Inter caetera video quamplures, sensibus depravatis ac Ariano dogmate seductis sanctam depravantes scripturam, iam non qui sacerdotem, non episcopum, non summum pontificem Romanum, ad ultimum non ullam ecclesiam confitentur. Quamobrem mihi veniam date, et pro pace ecclesiae humiliter exorate. Ego Deo annuente exinde ut scismatici suis cum argumentis discedant, et vos in pace diuturna et caritate solita feliciter vivatis, operam omni dabo conamine.* Cumque his Arialdus verbis finem imposuisset, et universos mala praeterita memorando inflammasset, omnibus contacentibus et nichil respondentibus, quasi gravissimis verberibus fuisset attritus, minans et aestuans et insalutatus recessit. Ea tempestate cum Anselmus vicecomes Romam orationis causa devote suis cum militibus properasset, et ipse ab apostolico Alexandro de statu urbis ac ordinis ecclesiastici sciscitatus esset, respondit: *Enim a tempore quo patalia nostra in civitate insonuit, universa divina et humana, bellis intestinis, civibus inter se durissime praeliantibus, et sacerdotibus falsis occasionibus criminose vituperatis ultra modum, ut iam ulla non sit res ordini nostrae ecclesiae promiscua, conculcata sunt.* Cui domnus Alexander, matris reverentia tactus,

a) iique *Bl.* b) dñm B. c) terribilissimis A*. d) *Titulus:* De Arialdi confessione, cum spiritus in naribus apparuit ira subtus verbis velocissimis. A*. Qualiter Arialdus in presbyterio se errasse lacrimando confessus est. *rell.*

18) fortasse idem quod *Chateri* c. 29. cf. c. 31.

alta et longa trahens suspiria ait: *Convertit Deus eorum cor, ut odirent populum suum, et dolum facerent in servos eius. Anathema maranatha sit damnatus, qui placitum illud mihi inchoare fecit.* Hoc dicto vox quaedam sine persona respondit: *Fiat, Fiat, Fiat.*

21. (20) Cum[a] haec acta fuissent, Herlembaldo de his omnibus ignorante, quasi hostis ab urbe expulsis capitaneis, populi parte maxima per nimium cum ipso praeliante, omnem iram omnemque furorem supra sacerdotes, ut antea numquam est auditum, furiose convertit. Etenim ut Dei mereretur iram, cuius ira tarda est et cito propitiatio, multa non fanda super sacerdotes adversus mulieres, et super mulieres adversus sacerdotes exercuit. Cum autem nummos aut aurum, e quibus cottidie suos retinebat iustos, non haberet, statim quasi imperator legem super sacerdotes per triginta mittebat viros, dicens: *Si sacerdos aut levita cum duodecim testibus verbis euangelicis iurare posset, quod a diebus quibus consecrationem accepit, cum femina non concubuerit, liber permaneat; sin autem, ab omni substantia quam habet privetur.* Alii vero[b] intra urbem et foris palatini canes, fibula dimissa et acu ceterisque negotiis e quibus vita illorum redimebatur, decoloratis dentibus, necnon asinarii, quorum vita turpissimis trullis asinorum cottidie fulciebatur, quibus Patalia vitam malis artibus ministrabat, mulierum ornamenta clanculo in nocte per fenestras in domibus sacerdotum ipsis ignorantibus immittebant. Quo facto, cum stridore magnaque ruina ipsorum fores prorumpentes magnis latratibus insiliebant, et accipientes quae immiserant, verbis terribilissimis affirmantes mulierem condormisse, sacerdotem nemine defendente ipsum distractum ab omnibus suis expoliatum bonis distrahebant. O Deus! Imperatores gentilium de Deo vero omnino ignari non talem legem suis sacerdotibus ediderunt. Sed novum placitum nova dedit praecepta, quae Iulius Caesar vel Nero aut Maximinus, si adhuc viverent animo et corpore, numquam laudarent. Quin etiam Herlembaldus, cum domum non haberet tam amplam, ut suos recipere posset, domum palatinam magnam cum curte admirabilique viridario et delectabili, quae ante ecclesiam sancti Victoris 40 martyrum morabatur, ut suos reciperet consentientes, ut etiam equos et mulas foveret, criminose invasit.

22. (21) Interea[c] aliquantis transactis diebus, iubente tamen ipso Herlembaldo, convenerunt in secretario utriusque partis ordinis tantum ecclesiastici natura et scientia maiores, quatenus super hoc negotium capitulis et sententiis alterutrum rimarentur, et quaecumque pars ratione convinceretur, alteri subiacens obediret. Ab una parte Guibertus archidiaconus utriusque linguae magister, et Ambrosius Biffus qui et diaconus, et Ardericus qui et diaconus, cuius vox velut sonitus aquarum multarum; de decumanis autem Andreas sacerdos, in divinis et humanis Graecis et Latinis sermonibus virilis seu[d] decorus. Ab altera vero parte Arialdus et Landulfus et Aginulfus, qui de partibus diversis urbis novis pedibus convenerant. Quibus consedentibus, ut rationibus et utilitatibus quiete disputarent, maioribus fandi facultas data est. Hii autem cum diu per apostoli Pauli et canonum altercarentur, Arialdus et Landulfus proclamare coeperunt dicentes: *Vetera transie-* 2 Cor. 5, 17. *runt, et facta sunt omnia nova. Quod olim in primitiva ecclesia a patribus sanctis concessum est, modo indubitanter prohibetur. Tantum beatus magister et doctor[e] Ambrosius, cuius ordinem tenemus, vos dampnet aut affirmet.* Tunc Guibertus archidiaconus facto silentio infit:

Incipit[f] sermo Guiberti adversus Arialdum et Landulfum.

23. (22) *Sanctam Trinitatem et Unitatem Dei ac domini nostri Iesu Christi, fratres karissimi, nunc corde et animo invocantes deprecemur, ut ipso auxiliante, omnibus remotis indignationibus ac ira, quae iustos etiam criminosos facit, quae hedificationibus tam animarum quam corporum, pandere cum pace et caritate possimus, de qua sapiens doctor*[19] *dixit. „Qui sine karitate virtutes congregat, quasi ventum in pulverem portat." Unde apostolus: „Si distribuero facultates omnes* 1 Cor 13, 3 *meas in cibos pauperum, et tradidero corpus meum ita ut ardeam, karitatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans aut cimbalum tinniens. Iram enim viri dilectio Dei non operatur." De qua beatus Ambrosius in tractatu super Ioseph* Iac. 1, 20 *clementer dicit: „Ira saepe innocentes in crimen adducit, quia dum iusto amplius irascimur et volumus alienum coercere* c. 13 *peccatum, graviora peccata committimus." Ideo apostolus ait: „Non vosmetipsos iudicantes karissimi, sed date locum irae."* Rom 12, 19 *Quod enim, fratres karissimi, omnes sententias praeter Ambrosianas ab hoc negotio modo removistis, nobis placet multumque laudamus, quoniam omnes disciputi illius tenent ac laudant sententias magistri, quem prae ceteris sapientiorem et patentiorem disputando et rimando cognoverunt. Igitur Ambrosius doctor ut egregius et ecclesiarum nunc et semper magister*

a) *Titulus:* De furore Herlembaldi super sacerdotes. b) Et alii B. c) *Titulus:* Inc. de conflictu partium utrarumque, rege imperante Herlembaldo. A*. De disputatione utriusque partis ex testimonio sacrarum scripturarum. *rell.* d) sive B. e) m. et d. *desunt* B. f) *deest* B.

19) Gregorius, v. supra I, 3.

veniens resedeat et colloquatur vobiscum, et quod in Exameron dicat, audientes intelligamus, ait enim: „Spectent singuli
fidelium pulcra animarum monilia, et delectentur maturitate prudentiae, splendore fidei, confessionis decore, iustitiae pul-
Amb. Exam. 5, 7 chritudine, ubertate misericordiae, ut dicatur tibi: Uxor tua sicut vitis habundans in lateribus domus tuae. Nolite quaerere
alienum thorum, nolite alienae copulae insidiari. Grave est adulterium, naturae iniuria est. Duos primum Deus fecit, Adam
et Evam, hoc est virum et uxorem de viro, hoc est de costa Adae, et iussit ambos esse in uno corpore et in uno spiritu.
1, 7 Quid unum separas corpus, unum dividis spiritum?“ Item super Abraham: „Nulli licet scire mulierem praeter uxorem, con-
iugii tibi datum est ius, ne in laqueum incidas et cum aliena muliere delinquas: vinctus es uxori, noli quaerere solutionem
9, 84. Unde Salomon: A Deo viro praeparabitur uxor.“ Forsitan cogitatis, quod de laicis tantum dicat, de quibus non est dubium
habere coniugem? Omnes tamen laici et clerici, quicunque sunt filii ecclesiae, sacerdotes sunt. Audite qualiter super Lucam
5, 33. adversus sacerdotes sanctus dicat Ambrosius, cum de David: „Quomodo autem ille observator legis atque defensor panes
et ipse manducavit, et dedit his qui erant secum, quos non licebat edere nisi tantummodo sacerdotibus, nisi ut per illam
demonstraret figuram sacerdotalem cibum transire ad usus populorum, sive quia omnes vitam sacerdotalem debemus imitari,
sive quia omnes filii ecclesiae sacerdotes sunt. Ungimur enim in sacerdotium sanctum, offerentes nosmetipsos Deo hostias
spirituales.“ Quin etiam percipite, quid in sermonibus dicat: „Nemo potest mutare naturam, nisi qui dominus est naturae.
Gravius est enim religionis adulterium quam corporis.“ Unde super Lucam. „Disce personae vitium esse, non sexus
1 Cor 7, 1 Sexus enim sanctus est.“ Praeter ista apostolum vas electionis audite: „Bonum est homini mulierem non tangere; propter
fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat.“ Fratres karissimi, scimus quoniam episcopis sacerdotibus et levitis
prophetizare et euangeliorum secreta fidelibus et infidelibus humiliter ac devote nuntiare a Deo datum sit; sed vobis nescio
a quo propheta sive a quo euangelio instructi sitis, cum lanceis et fustibus illos, ad quorum pedes semper stetistis, male
diffamando quasi imperatores criminose iudicatis, de quibus beatus Ambrosius in libro Paradisi loquitur: „Sciebat enim Deus,
te esse fragilem, sciebat iudicare non posse. Ideo dixit quasi fragilioribus, nolite iudicare, ut non iudicemini. Ergo[a] quia
sicut te infirmum esse ad iudicandum sciebat, voluitque obedientem esse mandato, dicens, nolite iudicare; unde Paulus apo-
Rom. 14, 4. stolus: Tu quis es, qui iudicas alienum servum; suo domino stat, aut cadit, stabit autem.“ Item quod ipse de improbe
20, 26. iudicantibus in aliquem dicat, audi in Beati Immaculati tractatu consilium: „Erranti enim facilius datur venia, quam improbe
in alterum iudicanti. Necesse est enim, eam formam in te redire iudicii, quam in alium ipse decernendam putaveris.“
Sed unusquisque karitatis ignem in Deo et in proximo summa cum humilitate et devotione, ut frater hedificetur, habere se
studeat. De quo caritatis igne quid et Ambrosius super Beati Immaculati tractatu dicat, audiamus et corde intelligamus
„Qui hic habuerit caritatis ignem, illic ignem gladii timere non poterit;“ et item: „Si nihil argenti in me inventum fuerit,
heu me in ultima inferni detrudas aut ut stipula totus exuras. Sed si quid in me inventum fuerit auri aut argenti, non
per meos actus, sed per misericordiam et gratiam Christi, per mysterium sacerdotii dicam fortasse ego. Etenim qui sperant
in te, non confundentur. Nemo sibi adrogat, nemo de meritis, nemo de potestate se iactet, sed omnes in dominum Iesum:
omnes ante eius tribunal stabimus; de illo veniam, de illo indulgentiam postulabo. Quae enim spes alia peccatoribus, et
qui se aurum putat, habet plumbum, et qui se putat granum tritici, habet stipulam, quae possit comburi. Sed hic multi
sibi aurum videntur habere; non illis invideo.“ Item in eodem: „Et si castus et si sobrius sis, cave ne sis negligens.
Maiorem Christo facit iniuriam, qui advenientem repellit.“ Propterea, fratres, gloriosissimi confessoris nostri Ambrosii
sententiam auribus interioribus graviter percipite, cui refragari a catholico periculosum et ab iniusto criminosum indubitan-
ter esse adscribitur. Ait enim in libro de conflictu vitiorum: „Quod in exordio generis humani masculum et feminam Domi-
num procreasse profiteris, ut mutuis se amplexibus misceri debeant, omnino verissime dicis; sed nubendi licentia quibus-
dam tribuitur, hoc est qui virginitatem, castimoniam, vel viduahtatem nequaquam professi sunt; quibusdam autem non tribui-
tur, idest qui virgines vel continentes esse decreverunt.“ Item, fratres dilectissimi, quid sanctus Ambrosius dicat curiose
c. 3. attendite. Ait enim in libro de fuga saeculi: „Lex hominum os potuit obstruere, non potuit mentem mutare,“ et in septimo
8, 7. libro idem super Lucam: „Ab initio autem Dei lex est. Quae est lex Dei? Relinquet homo patrem et matrem, et adhaere-
c. 4 bit uxori suae, et erunt duo in carne una. Ergo qui dimittit uxorem, carnem suam scindit, dividit corpus. Noli uxorem
dimittere, ne Deum copulae tuae diffitearis autorem. Audi, quid dixit Deus: Qui dimittit uxorem, facit eam moechari,
etenim cui non licet vivente viro mutare coniugium, potest obrepere libido peccandi. Itaque qui autor erroris est, etiam
reus est culpae. Quam periculosum, si fragilem adolescentulae aetatem errori offeras! Quam impium, si eius destituas
c. 5. senectutem, cuius defloraveris iuventutem! Qui hominibus obsequeris, Deum verere. Audi legem Domini, cui obsecuntur
c. 6 etiam qui leges ferunt: Quos Deus coniunxit, homo non separet. Sed non solum hoc[b] coeleste praeceptum, sed quoddam
etiam opus Dei solvitur.“ At quid sanctus Crisantus in sua passione, ubi mentiri non potuit, dicat, percipite. Ait enim
„Errant qui castitatem se putant perfectam suis nisibus obtinere; nisi enim tuo Domine imbre flammae fuerint corporales
extinctae, non potest animus pervenire quo pergit. Libido est bestia maligna, quae in sylva huius saeculi ad devorandas
animas per carnem et diabolum incitatur. Qui eius mortem evaserit, tibi Deo gratias refert, quia tuum est quod evasit.“

Explicit[c] sermo Wiberti archidiaconi; incipit Ambrosii, Graecis et Latinis eloquiis eruditus, qui et diaconus.

24. (23) Deus qui fons est bonitatis, perfectio castitatis, magister caritatis, amator verae virginitatis omniumque virtutum
auctor, sit nobis hoc in negotio veritatis tutor, adiutor humilitatis, adversariorum defensor, verae virtutis augumentum, ser-
monum iustorum minister, et sincerae caritatis semper incrementum; quam caritatem Paulus apostolus super omnes virtutes
laudando ut iam scitis magnificavit; de qua sanctus Augustinus omnium sententiarum peritia fultus in libro de unico[d]
20 Baptismo perscripsit[20] dicens: „Videant, quam multa et quam magna nichil prosint, si unum quod defuerit; et videant quod
sit ipsum unum; nec me in homine audiant, sed apostolum: si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem non habeam,
nichil sum.“ Si igitur aliqua ingruente persecutione tradant ad flammas nobiscum corpus suum pro fide quam pariter con-
fitentur, tamen quia separati haec agunt, non sufferentes invicem neque studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis,
caritatem utique non habendo, etiam cum illis omnibus, quae nichil eis prosunt, ad aeternam salutem pervenire non possunt.
Idolatras enim in populo Dei gladius interemit, scismaticos autem terrae hiatus absorbuit. Sed quia negotium nobis eminet
nunc magnum, unde modo tractare cum summa humilitate convenit, a talibus nunc nos subtrahentes quiescamus. Igitur nunc
1 Cor. 7, 9 nostris occurrat memoriis, quod doctor gentium et veritatis magister Paulus apostolus, tuba salutaris intonat, dicens: „Qui
v. 7 se non continet, nubat, melius enim est nubere, quam uri.“ Et item: „Volo autem omnes homines esse sicut et me ipsum
sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero non sic. Dico autem non nuptis et viduis
Bonum est illis, si sic permanserint sicut et ego. Quodsi non continent, nubant, melius est enim nubere, quam uri.“ Item

a) ita A**. Bl. Ego A*. B. b) hic vulg. Totus locus hic admodum breviatus est. c) Sermo Ambrosii Biffi in Latinis litteris et Graecis eruditi; ideo Biffarius dictus est. A**. B. Bl. d) unico de A*. A**

20) frustra ibi quaesivi.

ad Romanos. „Scimus autem, quia lex spiritualis est, ego autem carnalis sum sub peccato venundatus. Quid enim operor, Rom 7, 14 *non intelligo. Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi illud facio. Si autem quod nolo illud facio, consentio legi, quoniam bona est.“ Nam fratres karissimi, timens perplurimum corde et animo expavesco, tot et tantos scientia et operatione praeclarissimos sacerdotes feraliter a perfidis christianis sub quadam et inaudita occasione trucidatos animadvertens, dolens modo tempus comperio nostris oculis accelerasse, de quo animus apostoli spiritu et scientia Dei perfulgens multa praesagia praefatus est dicens: „In novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis daemo-* 1 Tim. 4, 1 *niorum in ypocrisi loquentium mendacium, cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus et iis qui cognoverunt veritatem.“ Utinam, fratres dilectissimi, hoc placitum cum caritate et humilitate ac discretione initium in Deo haberet! Hoc si enim fuisset, utique medium bonum ac finem qui est pietatis et caritatis initium et finis, Deus certis inditiis sine tantis plagis ac angustiis, e quibus nunc ordo noster ecclesiae totius Ambrosianae in primis urgetur, clementer approbaret; de quibus beatus Ambrosius in sermonibus conqueritur dicens: „Tantis enim malis haec vita misera est repleta, ut comparatione eius mors remedium putatur, non poena.“ Sed quia malitia et malivolentia, ira et odio ac avaritia, quae neque copia augeri, neque inopia minui potest, ipsam exercentes incompensabiliter ut appareret repleti sunt, ut bonis initus, sic melioribus finibus carebit, de qua malignitatis iniquitate doctor et beatus Ambrosius in epistola Vercellensi, quid dicat, audiamus: „Malignitas plus nocet, quam* c. 15 *malitia, quia malignitas nec puram simplicitatem habet, nec apertam malitiam, sed absconditam malivolentiam.“ At ut ad ea, quibus animus meus intendit, veniam, quibus loricis quibusque armis, quove scuto a talibus, quamvis frustra, muniri*[a] *et defendere possim, studiose cum omnibus Arialdus et Landulfus non me, sed apostolum nostrum Ambrosium sanctum, quod in Vercellensi epistola dicat, audiant et intelligant: „Virtutum autem magister apostolus est, qui cum patientia redar-* c. 62 *guendos docet et*[b] *contradicentes, qui unius uxoris virum praecipiat esse, non quod exortem excludat coniugii, nam hoc supra legem praecepti est, sed ut coniugali castimonia fruet*[c] *ablutionis*[d] *suae gratia*[c]. *Nulla enim culpa coniugii, sed lex*[e] *Ideo apostolus legem posuit, dicens: Si quis sine crimine est unius uxoris vir. Ergo qui sine crimine est unius uxoris vir teneatur ad legem sacerdotii supradicti*[f]*; qui autem intraverit*[g] *coniugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed praerogativa exuitur sacerdotii.“ Item in eadem epistola: „Bonus medicus qui et fortibus subtilitatem*[h] *virtutis conservare cupiat,* c. 39 *et infirmis salubritatem dare, aliis dat consilium, aliis demonstrat remedium, dicens: Qui infirmus est, olera manducet, accipiat uxorem; qui validus est, fortiorem virtutis cibum expectat*[i]*, meritoque adiunxit: Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, et hic*[k] *iudicavit in corde suo servare virginitatem suam, bene facit*[l]*, et qui non iungit, melius facit,“ et Dominus per prophetam: „Sacerdotes mei nubant semel.“ Item per prophetam: „Sacerdos virginem ducat uxorem, similiter et levita.“ At ut iam ego his verbis finem imponam, quid beatus Am-* Levit. 21, 13 *brosius scribens in libro de officiis dicat, audite: „De monogamia sacerdotii*[m] *quid loquar, quando una tantum permittitur* 1, 50 *copula et non repetita. In ipso ergo coniugio lex est, non iterare coniugium, nec secundam coniugii sortiri coniunctionem, quod*[n] *plerisque mirum videtur. Cum etiam ante baptismum iterata coniugia dilatione*[o] *muneris et ordinationis praerogativam impedimenta generentur, cum etiam delicta obesse non soleant, si lavacri remissa fuerint sacramento, sed intelligere debemus, quia baptismus culpam remittere*[p] *potest, lex aboleri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est; quod culpae est igitur, in baptismate laxatur; quod legis est, in coniugio solvitur*[q]*.“ Item Hieronymus: „Sacerdotem quaerit ecclesia, aut de virginitate sanctum, aut de monogamia ornatum.“ Laudo enim, fratres karissimi, quod fratres Arialdus et Landulphus iam populis seminarunt, et conquaeri*[r] *a desiderio omnium fidelium maxime sacerdotum et levitarum castitatem; sed „quis esse potest continens, nisi Deus det?“ ut ait Augustinus in libro contra Paulinum et Eutropium*[s]*. „Caritas Dei, ut* c. 11 *idem in eodem ait, quae multitudinem peccatorum cooperit*[t]*, diffunditur in cordibus nostris non per nos ipsos, sed per Spiritum sanctum, qui datus est nobis,“ et item in eodem: „Cum rex iustus sederit in throno suae maiestatis, quis gloria-* c. 31 *bitur castum se habere cor, aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato? Tunc ergo per eius misericordiam iusti ab his liberati*[u] *plene perfecteque mundati, fulgebunt in regno patris sui sicut sol, et cum*[v] *plene atque perfecte erit ecclesia non habens maculam neque rugam.“ Multa enim percurrens in scripturis sanctis dixisse memini, sed hanc optionem damus vobis, quamvis iniuste, quoniam non decet nisi solis episcopis hoc facere quod facitis, ut licentiam totius civitatis omniumque plebium plane perscrutando habeatis; quatenus trutinatis facinoribus, homicidiis parvulorum sine baptismate necem feraliter et innocenter incurrentibus, periuriis ob mulierum amorem et sui defensionem, nec non adulteriis ac variis fornicationibus tam iuvenum quam virginum sacrarum, ac usibus quibus tota christianitas per orbem universum usque modo diffusa feliciter Deum et hominem diligens fruitur, in iudicio vestrarum animarum, ut possumus, committimus, ut sacerdotes, quos bigamos aut trigamos aut concubinarios inveneritis, aut deponantur aut dividantur. Illos autem quos secundum usus ecclesiae totius unius uxoris viros inveneritis, ne veniant in peius dimittite: tantum strenue providete, ne iugum quod nostri maiores olim ferre non potuerunt, calorem naturae humanae quam sit ad peccandum proclivis cognoscentes, ordini nostro intolerabiliter superponatis, memores euangeliorum Domini, qui cum videret suos discipulos a Pharisaeis legaliter redargui dicentes: „Discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere sabbatis, vellere spicas et manducare;“ Iesus autem defendens* Math. 12, 2 *eos, ut pastor bonus ait eis: „Non legistis, quid fecerit David quando esurivit, et qui cum eo erant? aut non legistis in lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant, et sine crimine sunt?“ Naturas leonum quivis homo humiliare potest, hominis Deus, non homo mutare potest. Unde scriptura sacra: „Nemo potest mutare naturam, nisi qui eam fecit.“*

Explicit[w] oratio Ambrosii Biffi qui etiam Biffari, adversus Arialdum et Landulfum. Incipit Arialdi et Landulfi adversus Wibertum et Ambrosium.

25. (24) *O patres et o fratres, ordine et dignitate ac gente prae ceteris Italiae totius primatibus in omnibus, si vigorem ordinis nostri in quantum ratio nostra exigit custodisse curavissetis, praeferendi! nos tamquam a talibus quae iam audivimus fastiditi, perplurimum congratulamur, quod tam sapienter atque discrete usque modo sermocinastis nobiscum. Bona est caritas, quae legis et prophetarum est plenitudo; bona est caritas, quae protoplaustos per multa tempora suis peccatis exigentibus dampnatos a faucibus inferni clementer detraxit, beata est charitas, quae per summam Deitatis clementiam humanatam nos a poena primi hominis liberare misericorditer satagit, et liberando secum in culpa nostri saeculi in aeternum*

a) *ita correxi;* muniti A*. A**. B. munitis me d. *Bl.* b) doceat c. *vulg.* c) servet — gratiam *vulg.* d) absolutionis A**. *Bl.* e) *Hic noster sententias aliquot omisit.* f) suscipiendi *vulg.* g) iteraverit *ib.* h) stabilitatem *vulg.* i) expetat *vulg.* k) hoc *ib.* l) Igitur et qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit *vel librarius vel Land. omisit.* m) De castimonia autem q. *vulg.* n) Quod p. m. v. cur *vulg.* o) iterati coniugii ad electionem m. *ib.* p) baptismo culpa dimitti *ib.* q) non s. *ib.* r) queri B. s) Eutropium et Paulum *vulg.* t) q. m. p. c. *desunt ib.* u) ab h. l. *desunt ib.* v) sol. Tunc p. *ib.* w) Oratio Ar. et L. adv. Guib. et Amb. probantium ex testimonio sacrae scripturae, sacerdotes non uxorandos. A**. B. *Bl.*

Math 5, 7 *gaudere concessit, qua discipulos suos dicens armavit. „Beati misericordes, quoniam ipsi possidebunt terram," et item. „In*
Joh. 13, 35. *hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis ad invicem," de qua dixit apostolus: „Dilectio sine*
Rom 12, 9 *simulatione, odientes malum, adhaerentes bono." Ago*[a] *et autem, karissimi, nemo qui viderit fratrem errantem aliqua negli-*
gentia aut naturae infirmitate per quandam coniugis coniunctionem, occasione palliata non corripuerit[b] *eum, iam non secun-*
dum caritatem, imo secundum iniustissimam pietatem ambulat, et merito secundum quod ait apostolus, de pernice[c] *iudicabi-*
tur, vel de negligentia condemnabitur. Qui autem in dubiis rebus consulunt, ut nos hodie videmus, decet esse vacuum ab
ira, ab odio, ac misericordia. Nam ira, ut sapiens magister ait, saepe impedit animum, ne possit cernere verum. De odio
quid aliud dicam, quam quod euangelium dicens clamat: „Qui habet trabem in oculo suo, non potest eicere festucam de oculo
fratris sui;" at qui misericordiam ita exercet, ut iustitiam funditus obliviscatur, iam non secundum caritatem ambulat; unde
Augustinus: „Si frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultare, dum timet secari, nonne crudeliter a te sileretur,
si misericordia motus taceres, et misericorditer iudicaretur?" Et apostolus „Si videris fratrem tuum errantem, et non cor-
ripueris eum, de negligentia iudicaberis, vel condempnaberis." Vos dicitis fratres: „Pauci sunt casti animo et corpore, et
paucissimi sacerdotes virgines;" sed magis volo atque desidero cum paucis in Christo coronari, quam cum multis in tenebris
1 Cor 12, 8. *collocari. Non omnia possumus omnes, quia non aequaliter valemus, de quibus apostolus: „Aliis datur sermo scientiae, aliis*
Rom. 12, 3. *sermo sapientiae, aliis discretio spiritus, aliis genera linguarum, aliis interpretatio sermonum, unicuique sicut divisit Deus*
mensuram fidei;" sed unusquisque nostrum, gratias Deo, ita scientia in divinis et humanis superpollet, ut viae verae trami-
tem sive devium aut tortuosum sacris in scripturis longo exercitio exercitatus cognoscere et se a principio liberare non
Es 40, 3 *valet, unde propheta: „Parate viam Domino, rectas facite semitas eius." Declinate fratres a viis vestris, perspicite quod*
scriptura clamat, dicens: „Ve homini gradienti duabus viis;" veniat sensibus vestris, fratres, quod prophetarum eximius
Ps. 118, 30. *clamat: „Viam veritatis elegi, iudicia tua Domine non sum oblitus." Et item: „Viam mandatorum tuorum cucurri, cum*
v. 32. *dilatares cor meum." Demus Deo honorem, et ipsum in corpore nostro portemus, mortificatis nobis ipsis in cunctis actibus*
Gal 6, 14. *saeculi per quem mundo*[d]*, ut ait apostolus, crucifixus est, et ego mundo, qui cunctos legitime gloria et honore triumphantes*
inenarrabili in perpetuo coronat, animo et corpore eum diligamus, et primum pietate fraternitatis et sincerae caritatis ame-
mus. Unde sanctus Augustinus in libro quem ad Hieronymum presbyterum facit[21]*, curialiter de pietate tractans dicit.*
c. 11 *„Quid autem pietas nisi Dei cultus? et unde colitur nisi ex*[e] *caritate? Caritas igitur de corde puro et conscientia bona et*
fide non ficta, magna et vera virtus[f]*, quia ipsa est et finis praecepti. — Sicut mors animam evellit*[g] *a sensibus carnis, sic*
caritas a concupiscentiis carnalibus. — Ubi ergo illa plena et perfecta erit, nihil ex vitio remanebit." Testatus est, karis-
1 Cor. 7, 27 *simi, domnus Guibertus apostolum dixisse. „Vinctus es uxori, noli quaerere solutionem," et ita est. Sed illud quod sequitur*
v. 2. *quare non dicit? videlicet „solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem." Protulisti sententiam apostoli dicentis. „Unus-*
quisque suam uxorem habeat:" ego autem dico „quibus licet." Praeterea illud apostolicum animarum et corporum consilium
Rom. 8, 12. *audite: „Fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus; si enim secundum carnem vixeritis, moriemini,*
si enim[h] *spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis." Dixisti quod de Vercellensi epistola placuit, sed illud quod sequitur,*
c. 62. *quare non protulisti, dicens in eadem: „Nec interim*[i] *ut filios in sacerdotio creare apostolica mutetur*[k] *auctoritate; haben-*
2 Tim 2, 4 *tem enim filios*[l]*, non facientem, nec coniugium iterare." Idem apostolus: „Nemo militans Deo implicet se negotiis saecula-*
1 Tim 5, 22. *ribus, ut ei serviat, cui se probavit." Item ad Timotheum: „Te ipsum castum custodi." Mirum ac valde terribile est, ut*
Mal. 2, 7 *sacerdos aut levita serviens operi coniugali hostias Deo offerre possit, cum angelus Dei sacerdos dictus sit: „Labia sacer-*
dotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est." Ita quid[m] *sancti canones*
dicant scitis, maxime cum dicit in quodam loco: „Sacerdotes qui duxerunt uxorem, deponantur." Praeterea sacra scriptura
Ebr. 13, 4. *clamans dicit: „Fornicatores et adulteros iudicabit Deus." Oportet enim sacerdotem mundum nitidumque indesinenter semper*
esse; si autem ulla mulieris vel sui tabe coinquinatus fuerit, holocausta offerre Deo non potest. Olim enim multa multis
quadam iniusta occasione, periculose tamen, concessa videntur. Nunc autem agere vos omnes expedit, ut via regia gradia-
mur, non declinantes a dexteris nec a sinistris. Video vos quasi armatos multis conscripturarum scientiis astare; sed scuta
vestra in cucurbitarum folia vertentur, et gladii vestri in plumbum frigidum convertentur.

Explicit[n] oratio Arialdi et Landulfi; incipit Andreae sacerdotis decumani adversus Arialdum et Landulfum.

26. (25) *Fratres, et utinam fratres karissimi, caritatem et misericordiam, quas nunc et multotiens vestris doctrinis inse-*
ruistis, ut ore denotastis, sic bonorum actuum exemplo confirmavissetis. Multa de caritate tui sermonis exordio habuisti, sed
de quo fonte manaverint, verborum tuorum finis aperte denudavit: si enim ex caritate inchoavisses, in caritate, quae Deus
est, finivisses. Unde in ventum tendis, cum in vento superbiae graderis. Dixisti: „Qui misericordiam ita exercet, funditus
iustitiam obliviscatur[o]*, iam non secundum caritatem ambulat." Verum est; sed qui hoc facit, et taliter circa peccatores se*
Math 9, 13. *habet, fidelis non est, nec dignus christianus vocari. Tamen prospice, quod Dominus ait: „Misericordiam volo, non sacri-*
Exod 33, 19. *ficium," et iterum: „Miserebor cui misertus ero, et clemens ero in quo mihi placuero." Quod nos cum caritate, cum humi-*
litate, cum patientia, cum benignitate, cum discretione, quae est mater virtutum, docere et admonere et suadere multa per
tempora debuisti, nunc quasi dampnativos ac criminosos plagis saecissimis simulque cum tuis cathedris, lingua tamen incoo-
perta, criminose castigas. Cuius exemplo haec omnia in nobis et in populo agis? Enim et nos multis cum temporibus et
ordinem nostrum pacifice ac caste degentes regebamus. Vituperando nos grave bellum civile nunc excitasti; praeterea audi
Rom 14, 4. *apostolum dicentem: „Deus non vult coacta servitia." Et item: „Tu quis es, qui iudicas alienum servum? suo domino stat*
aut cadit, stabit autem." Video enim, quod nemo te et ipsos quos super nos solitis illexisti sermonibus, a talibus revocare
poterit. Sed terrere te debent bella civilia, homicidia, sacramenta ac periuria inenarrabilia, parvulorum multitudinem multo-
rum necem sine baptismate incurrentium, quorum membra eh qualia[p] *et quanta hoc in anno in cisterna theatrali cum mun-*
data a clocariis[q] *inventa sunt, paucis tamen condolentibus, ante tuos oculos habens. Et si mihi de natura humana non*
credis, maxime non credis de ordine nostro, qui dum magis constringitur, amplius inlicitis accenditur: vel tibi, quod olim
fuisti vel cras esse poteris, crede. Vetando unam et propriam uxorem, centum fornicatrices ac adulteria multa concedis.
Praeterea vitium detestabile, ob quod quidam ex tuis simulantes sese caste vivere, uxoribus falsa religione dimissis, vitio
imbuti detestabili, in theatro turpiter tracti et in fronte[r] *decocti sunt, te amice tangendo deterreat. Item intulisti domno*
Guiberto: „Solutus es ab uxore, noli quaerere uxorem," sed illud quod sequitur, quare non dixisti? imo apostolo dicente.

a) *ita i. e.* aio A*. A**. B. Dico ego a. k. homo q. *Bl.* b) corripuerint A*. A**. corrupuerit B. c) *an* pernicie? H
d) mihi mundus *vulg.* e) *deest vulg.* f) v. est *vulg* g) avellit *vulg.* h) autem *vulg.* i) iterum *vulg.* k) in-
vitetur *ib.* l) e. dixit f. *ib.* m) *ita* A**. *Bl.* qui A*. B. *qui habet* qui s. c. d. s. Madicant scitis maxime c. d.
n) Sermo Andreae s. d. a. Ar. et L. A**. B. *Bl.* o) misericordia i. e. iniustitiam f. o. B. p) *ita corr. Bethm.* m.
equalia A*. A**. B. m. aequalia *Bl.* q) *i. e.* cloacariis. r) fonte A*. A**.

21) epist. 167. ed. Parisinae.

„Si autem acceperis uxorem, non peccasti, et si nupserit virgo, non peccavit.“ Dixisti: „Ut ait apostolus, debitores sumus
non carni.“ Ita est; non enim ita carni servimus, ut spiritu et corpore tempore congruo Deo serviamus? Ob quam causam
audi beatum Ambrosium[22]; ait enim in libro de bono coniugali: „Continentia non corporis, sed animi virtus est, virtus c. 25
autem animi aliquando in opere manifestatur, aliquando in habitu latet. Et iustificata est sapientia a filiis suis, qui vident c. 26
continentiae virtutem in habitu animi semper esse debere; in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari.“
Diffamasti nos et ordinem nostrum Romae et civibus nostris male dulcoratis, ut tuam scientiam vel loquacitatem ostenderes;
sed unde fructum bonum habere tu credis, ibi seminarium bonorum fructuum habere non poteris, beato Ambrosio super
Beati Immaculati tractatu attestante, qui ait: „Periculum est non solum dicere falsa, sed etiam vera, si quis ea insinuet 2, 25
quibus non oportet. Quod vitium quadripartitum est, vel adulationis vel avaritiae vel iactantiae vel loquacitatis incautae,
quia dum adulari vult aliquis ei, cui loquitur, effundit mysterium. Nonnulli etiam studio lucri, mercedem perditionis secun-
tur, ut tegenda silentio vendant loquendo: alii, ut plura nosse videantur et scientiam suam iactent, aperiunt quod celare
deberent, et[a] dum sine iudicio locuntur, verbum emittunt quod revocare non possunt,“ de quibus Dominus: „Vos estis qui Luc. 16, 15.
iustificatis vos ipsos coram hominibus. Deus autem novit corda vestra;“ qui enim perdiderit divina, posteritatem animae
suae seminariumque meritorum habere non poterit. O amice, si tibi a Deo fuerit commissum, ut omnia perficeres, Veritate
attestante, deberes dicere „servus inutilis sum“: si autem apostolum imitaris, deberes sentire cum eo dicens. „Debemus nos Rom. 15, 1
firmiores imbecillitatem infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unusquisque nostrum proximo suo placeat in bonum ad
hedificationem.“ Praeterea intellige, quid sanctus dicat Gregorius: „Superiores invicem, maxime eos, qui nobis contenti[b] non Homil. in Ev.
sunt, proximos vestros attendite, quia et quos agere aliqua prava conspicitis, quae in eis lateant bona nescitis; magnus ergo 7, 4
unusquisque esse studeat, sed tamen aliquo modo se[b*] esse nesciat, ne dum sibi magnitudinem arroganter tribuit, amittat.
Hinc enim de Saule superbiente per prophetam dicitur: Cum tu te parvulum conspiceres, ego te prae caeteris magnum feci[c],
quia vero tu te magnum conspicis, a me parvulus aestimaris.“ Si enim per fragilitatem carnis, ut tibi videtur, peccamus,
habemus beati Ambrosii consolationem; ait enim in libro de saeculi fuga: „Si per fragilitatem carnis et mundi illecebras c. 11
ita mentem nostram formare non possumus, reverentia paternae[d] prolis peccatum levemus. Caritas enim multitudinem pec-
catorum operit. Qui enim[e] ad imaginem Dei esse non potuit, sit ad plenitudinem caritatis.“ Ait enim in libro de poeni-
tentia: „Regnat in nobis lex huius carnis contraria legi mentis nostrae, et captivos nos in peccatum trahit, ut faciamus
quod nolumus.“ Item super Lucam: „Non otiose statim[f] in principio Genesis Dei iussum[g] coniugium copulatur, nisi ut 1, 30.
haeresis destruatur. Sic enim Deus coniugium probavit, ut iungeret;“ in multis enim natura nostra cotidie febricitat. Unde
sanctus Ambrosius super Lucam: „Febris enim nostra avaritia est, febris nostra libido est, eo quod ignitae sunt cupiditates;“
unde ait apostolus: „Si se non continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri.“ Multi ante homines casti et mundi
esse videntur, sed ante Deum flagitiosissimis vitiis irretiti apparent. Unde idem super Lucam: „Non semper[h] enim omnis, 1, 18.
qui iustus est ante homines, iustus est ante Deum. Aliter vident homines et aliter Deus; homo videt in facie, Deus autem
in corde.“ Enim ut nos a laqueis mortis, quibus vita ista urgetur, liberati essemus, incurrimus minima, ut maiora devita-
remus. Multos enim laqueos, ut ait psalmista, in via hac superbi absconderunt. Et qui sunt isti laquei? audi sanctum Psal. 139, 6.
Ambrosium super Lucam: „Oculus enim meretricis est laqueus peccatoris, laqueus in pecunia, laqueus in religione, laqueus
in studio castitatis.“ Separasti nos ab uxoribus nostris, tu qui es apostolo iustior, sanctior prophetis, mundior patriarchis,
non iustitia, non caritate, imo lanceis et ensibus durissimisque iniuriis, quas legaliter ab initio christianitatis nostri anteces-
sores, sibi et nobis vim propter vitium naturae facientes, tradiderunt. Unde si tibi et tuis placet, audi quid sanctus Ambro-
sius super Lucam dicit: „Quam periculosum est, si fragilem adolescentulae vel adolescentis[i] aetatem errori peccandi crimi- 8, 4.
nose offeras! Audi legem Domini, cui obsecuntur etiam qui leges ferunt: Quos Deus coniunxit, homo non separet. Ab initio c. 5.
autem Dei lex est. Quae[k] est lex Dei: Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt c. 7
duo in carne una; ergo qui dividit[l] uxorem, carnem suam scindit, legem dividit, separat corpus[m],“ et facit eos moechari.
Virginitas, ut ait beatus Ambrosius, suaderi potest, imperari non potest. Quid igitur de illis respondebis, qui iam se per
quindecim aut viginti annos coniugali thoro copulaverunt? Dixisti: „Fornicatores et adulteros iudicabit Deus!“ Aperte verum
est; sed de fratribus tuis, quos tu vides tecum credere unum patrem habere, unam fidem catholicam tenere, unam et pro-
priam uxorem venialiter uti dicens, peccasti: stat enim sanctus Ambrosius in Vercellensi epistola: „Dicimus quod qui fuerit c. 11
in Christo baptizatus, haberi iam non debeat fornicarius.“ Forsitan adhuc illa sententia implicitus es, qua olim illi de
Monteforti te imbuerant, qui omnem christianitatem mulierem non tangere et genus humanum sine semine virili apum more
nasci dicentes, falsis sententiis affirmabant? Volo autem et ego atque desidero omnem ordinem ecclesiasticum mundum niti-
dum purum et sanctum; sed dicit apostolus: „Nemo potest esse mundus a peccato et sanctus.“ Iob videns humani generis
fragilitatem, dicit: „Numquid fortitudo lapidum fortitudo mea, aut caro mea aenea est?“ Praeterea cum tu nos in multis 6, 12.
diffamasti, et dicens clamasti, sacerdotem aliqua tabe attactum sacrificium Deo offerre non posse, debuisses cognoscere, quod
Dominus in apocalypsi dicit: „Ego sum Alpha et Omega, primus et novissimus: beati qui lavant stolas suas[n], ut sit potestas 22, 13
eorum in ligno vitae, et portas civitatis intrent.“ Sunt enim maculae, quae sola confessione lavantur, quam lavationem
supradicta sententia Iohannis significat. Quin etiam Domino attestante audi quae coinquinant hominem. Ait: „Non enim Math. 15, 11.
quae intrant in hominem coinquinant, sed quae exeunt de homine.“ Adulteria, homicidia, periuria sunt, quae coinquinant
hominem; scis enim, et satis, ordo clericalis in quid pronus sit ad peccandum propter incontinentiam. Unde sanctus Gre-
gorius in Moralibus apostoli sententiam affirmat dicens: „Et Paulus cum quosdam in ecclesia incontinentes aspiceret, con- 32, 39
cessit minima, ut maiora devitaret[o], dicens: Propter fornicationis causam unusquisque suam uxorem habeat.“ Item in
registro secundo dicens ad Sabinum episcopum, inter multos verborum nodos, quaedam[p] sacrilegis universo clero scribens
dixit[23]: „Praeter illa quae superius dixi, curae tuae sit eosdem fratres nostros episcopos adortari, ut subiecti in sacris vide-
licet ordinibus constituti, quod ipsi servant ad similitudinem modis omnibus servare commoneant. Hoc tamen modo adiecto,
ut hi, sicut canonica decrevit auctoritas, uxores quas habent, irreprehensibiliter regant.“ Dicis: „Cum uxoribus Deo ser-
vire non potestis.“ Verum est, si plus Deo illam amaremus. Unde ipsa Veritas: „Qui amat patrem aut matrem aut fra- Math. 10, 37
tres aut uxores, non est me dignus;“ quod enim sancti patres de episcopis dicunt, tu inordinate intorques. Non enim
sumus, quod debemus; sed enim tales nos Deus amat, quales futuri sumus, non quales sumus, sicut ipse Augustinus in libro
de Trinitate dicit. „Quales enim amat Deus, in aeternum conservat.“ Item ipse Augustinus: „Et si exterius offerenda

a) plerique *vulg.* b) q. vobis commissi n. *vulg.* b*) *deest* B. c) hinc — feci *in brevius contraxit.* d) p generationis et sedulitate p. *vulg.* e) ergo — potuerit *ib.* f) *ita Ambr.* statuty B. stat ut A*. A**. *Bl.* g) iussu *vulg.* h) *deest* A**. *Ambr.* i) v. a. *desunt vulg.* k) *ita Ambr.* D. lex eque est Dei *codd.* l) dimittit *vulg.* m) scindit, dividit c. *vulg.* n) s in sanguine agni *vulg.* o) declinarent *vulg.* p) quae de *Bl.*

22) imo Augustinum. 23) Locum hunc frustra quaesivi.

munera non habeo, intra memetipsum tamen invenio quod in ara tuae laudis impono. Quia qui nostra datione non pasceris, oblatione cordis melius placaris." Nichil quippe Deo ditius voluntate bona. Item Augustinus contra Iulianum in libro tertio. „In suo quippe genere curandum est, quod ad melius non potest erigi." Dixisti: „Sacerdos qui duxerit uxorem, deponatur." Bene dicis, et ego dico, si post acceptum sacerdotium duxerit uxorem, sui ordinis periculo subiaceat, sin autem in sacerdotio unius uxoris virum inveneris, quid separas quod non licet? Cur enim dividis corpus? Da mihi Ambrosium sanctum doctorem nostrum, qui dividat uxorem ordinis nostri a viro, altero nolente; et credamus semperque teneamus.
Ep 11,45 *Quin etiam quid sanctus papa Gregorius Teostitae patriarchae*[a] *in Canobiis dicat, audite: „Sunt quidam qui dicunt religionis causa coniugia debere solvi. Verum sciendum est, quia et si hoc lex divina prohibuit, lex humana concessit*[b]*. Per se enim Veritas dicit. Quod Deus coniunxit, homo non separet. Quin etiam ait: Viro non licet dimittere uxorem, excepta fornicationis causa. Quis ergo huic coelesti legislatori contradicat? Scimus enim quia scriptum est, erunt duo in carne una. Si igitur vir et uxor una caro sunt, et religionis causa vir dimittat uxorem vel mulier virum in hoc mundo remanentem vel fortasse ad illicita migrantem, quae est ista conversatio, in qua una eademque caro ex parte transit in continentiam, ex parte remanet in pollutione?"*

27.(26) Cum[c] autem orantibus partis utriusque fandi terminus imponebatur, ecce quasi ex ira Dei Landulfus maiorum corona furialiter consurgens, vultu pallido ac lingua stridenti, clerici cuiusdam obiurgationibus commotus, cum quo tamquam canis dentaliter rixatus fuerat, orationem fundere cupiens, omnibus nimia eius commotione vetantibus, prosiluit. Itaque indignatione nimia ac ira magna, quasi ursa raptis catulis commotus,
23 clamans se clericorum cultello velle interimi[23], furialiter ex secretario in theatrum prosiliens, omnibus convocatis plebeicis orationem incitativam permultum super ordines universos, astante tamen Herlembaldo, lacrimabiliter edidit. Quo audito, Herlembaldo adortante et tamquam rex imperante, in manibus populi super sacerdotes illico fit concursus. Quod si ipsos in secretario aut[d] in ecclesia, in quibus nullam exibebant reverentiam, comperissent, profecto ipso die gladiis et fustibus universos[e] interemissent.

28.(27) Dei[f] omnipotentis Patris et Filii et Spiritus sancti regnante clementia, eiusque dextera virtutibus et miraculis sedule et misericorditer coruscante super homines irrationabiles, et super Dei sacerdotes ab omni humano auxilio, Dei tamen fretos auxilio, destitutos, miracula invisa et inaudita apparuerunt. Quadam enim die cum sacerdos Liprandus, qui hominibus placiti Dei male nominati suspiciosus erat, ante oculos quorumdam apparens ad sancti Nazarii ecclesiam orationis causa abiret, verbis nefandissimis obiurgatus fustibusque post eum summis cum latratibus proiectis, in concavo altaris sancti Nazarii supra eius corpus nimia animi angustia fugit. Unde cum quidam nefandissimus, impudentior ceteris, turpissimis verbis gravissimisque impulsionibus ipsum alapizando, ut sui et suorum consimilium animos mulceret tamquam vesanos gentiles, extraheret, Dei virtute operante, in proximo omnibus membris contractis misere exaruit. Alius cum in ecclesia eadem sanctam eucharistiam a sacerdote quodam in nativitate Domini timore eiusdem, non Dei amore acciperet, foris in muro, secta subversus haeretica, vidente tamen quodam fidele ac sacerdoti id ipsum nuntiante, immisit. Hoc audiens Dei sacerdos summa cum reverentia sanctum Domini corpus colligens recondidit; sed miser ille, qui sancti corporis indignus fuerat, usque in finem vitae suae ab omni cibo insatiabilis ac omnibus angustiis cruciatus, moriens non meruit habere corpus Christi. Alii vero quinque cum sacerdotem quemdam ob mulieris occasionem turpiter distrahendo dehonestassent, ipso anno quasi canes mortui sunt. Quin etiam alius secta detestabili irretitus, cum sanctum incensum, quod sacerdos in Domini natale per singulas defert domos, hostio clauso ac introitu eidem vetando refutaret, nocte eadem veniente proxima diabolus, in scismate fidelissimus laborantibus, filium eius e matris manibus diripiens vagientem ac in aera verberans, ipsum puerum emortuum demum evanescens cadendo dimisit.

29.(28) Ea[g] tempestate audiens Herlembaldus, Gottofredum quem supra memoravi, de omnibus episcopalibus negotiis tam in clero quam in populo contra ius suum et velle intromittentem, exercitu parato inmenso et nobilium parte circa Castilionem metando
1071. velud imperator composuit. Ubi cum per multos machinis et balistis praeliisque diversis
Mart. frustra laborasset dies, multis e populo misere amissis ac Dei ira civitate Mediolani funditus tam in domibus quam in ecclesiis, tam in marmoribus quam in trabibus ardente, quod castris minime latuit, ab omni spe frustratus tristis recessit. Dum haec fuissent

a) *imo* Theoclistae patriciae. b) hoc l. humana concessit, l. d. tamen prohibuit. *Greg.* c) *Titulus inscribitur:* Qualiter Landulfi oratione Herlembaldus in sacerdotes insultum facere voluit. d) an B. e) *deest* A*. f) *Titulus:* Inc. sacerdotum miracula digito Dei patrata. A*. A**. Miracula aliqua, quae in persecutione sacerdotum apparuerunt. B. *Bl* g) *Titulus:* De Gotofredo in archiepiscopatum intruso.

23) Landulfum aliquando a clerico vulneratum esse, Andreas c. 2. refert.

acta, parvo transacto tempore, Herlembaldus consilio Oldeprandi qui et Gregorius VII est vocatus edoctus, qui huius placiti caput et seminarium erat, suis cum chateris, qui omnia etiam regalia negotia multoque tempore tranquilla conturbabant, sine virga et anulo ac regis consensu, cui Gregorius omnibus exercitiis insidiabatur, archiepiscopum habere statuit. Qui Herlembaldus producens quendam Antonem sibique consentientem, 1072. coram omni multitudine ore suo et inlicito elegit. Hoc videns maiorum et minorum Ian. 6. multitudo tam suorum quam adversariorum, quae noviter fidelitatem imperatori iuraverat, sumptis armis magnoque praelio Antonem noviter electum multis cum plagis et sacramentis archiepiscopatum inremeabiliter refutare fecit. Alia vero die cognoscens Herlembaldus, inopinate se et improvide delusum[a], sparsis argenteis totam civitatem armatus obtinuit[24]. Interea cum Herlembaldus quasi papa ad iudicandum sacerdotes, rex ad conterendas gentes, urbem iam iamque ferro[b] et auro et iuramentis multis et diversis superasset, cui nobilium nemo resistere poterat, Dei ira quam iam cum suis merebat . . .,[c] detorta sibi velut gladius bisacutus obinata[d] est. Nam Landulfus cum se iam a spe archiepiscopatus, qua antea speraverat, frustratus comperisset, auri et honoris ultra modum ambitiosus, gravi incidit contristatus infirmitate. Qui moriens, linguam quasi bovinam orribilem, qua multum offenderat, quae coopertorium non habebat, cui tormenta aperte parabantur, emisit. Demum ad sepulcrum ductus, donec eius crura velut olim c.1061. latronum fracta sunt, concludi minime potuit.

30. (29) At[e] Arialdus, cum inter paschalia solempnia ecclesia Mediolanensium letanias 1066 devote celebraret, praedicando ac cum clericis rixando, nullum ieiunium in istis diebus Mai 29. sancto asserente Ambrosio fieri debere, et carnem et vinum legaliter his tribus diebus Iun. 1. posse comedere, firmabat. Quibus per civitatem auditis atque dictis letaniis interruptis, praelium magnum a partibus utrisque adorsum est. His itaque praeliantibus multisque gladiis ac lapidibus vulneratis, sex in bello viri cadentes mortui sunt. In his itaque, lector, cuius discretionis cuiusque scientiae cuiusque continentiae fuerit, certissime comperire et investigare valebis. Scimus enim et vere scimus, Arialde, quia in his quinquaginta diebus nullum ieiunium nescit ecclesia imperare, sancto Ambrosio[25] cum multis sanctis attestante. An ignoras, quid Veritas veritatis clamat: *Non possunt filii sponsi* Luc.5,31 *ieiunare quamdiu est cum illis sponsus; sed cum ablatus fuerit sponsus ab eis, tunc ieiunabunt in illis diebus.* Credimus enim, apostolos post Domini ablationem, cum coelos ascendit, usque ad sancti Spiritus adventum in Hierusalem orantes ieiunasse; sed utinam orationem, quae in portis nostrae legitur civitatis omni coram populo[26], a sancto ordinatam Ambrosio et scriptam, ecclesiae totius firmamentum intelligeres, et illud quod in eiusdem vita[27] legitur: *Omni tempore vitae suae ieiunabat, praeter sabbatum et dominicam et festum celebriorum martyrum,* crederes! Dum haec acta fuissent, Arialdus videns urbem immanissime adversum se nimio mortuorum dolore et discordiae quotidianae divortio commotam, omnia quae antea suis exercitiis facta et commota fuerant, cordetenus reminiscens, iter quo clanculo fugeret paravit. Qui nocte fugiens, iuxta locum Legnani[28] a manibus fidelium domnae Olivae, domni Guidonis neptae, tentus et captus est. Cumque vultu eius in arce Aronae repraesentatus fuisset, eadem ilico imperante, patrui sui dolorem reminiscens, in insula quadam iuxta Lacum Maiorem[29] secretissime ductus est; ibi- 1066. que interrogatus, si Guidonem teneret archiepiscopum[30], quem ecclesia Romana pallio et Iun. 27 cardinalibus firmaverat, respondens et dixit: *Donec enim linguam in ore portavero et animus incolumis fuerit ac mens mea serena, nec tenebo ipsum pro archiepiscopo nec habebo.* Hoc dicto vernulae Olivae furialiter in eum prosilientes, linguam eius desub mentonem trahentes, in insula semimortuum reliquerunt. Quin etiam altera die, iubente eadem Iun. 28 Oliva, ne a suis mortuus vel vivus inveniretur et ab Herlembaldo durissime ipsa obside-

a) *ita Bl.* dilosum *superscr.* factum B. factuus A*. facturum A**. b) *deest* B. *ex correctura additum* A*. *sed a scriba ipso.* c) *post* merebant *duarum fere vocum spatium linquunt* A*. A**..B *Ad marginem rubricator in* B. *scripsit:* Moritur Landulfus. A**. *apponit:* „Martir Landulphus rubr. charact." d) *an* obinanita? e) *Titulus:* De morte Arialdi. A A*. A**. Qualiter Arialdus a perfidis martyrio coronatur. B.

24) Eum die altera praevaluisse confirmat Bonizo. 25) Minime; dicit enim s. Luc. 8, 25: *Ergo per hos 50 dies ieiunium nescit ecclesia.* 26) *Maestorum refugium Deus* etc. v. Fumagalli Ant. Long. Mil. III, 232. qui eam a sancto Lazaro saec. V. institutam esse putat. 27) c. 38. sed verba Land. mutavit. 28) *castrum fidelis Herlembaldi* Andr. c. 27. qui a presbytero quodam eum traditum esse refert. 29) Isola Madre ut videtur. Giul. IV, 114. 30) ita etiam Andreas c. 29.

31 retur, in arce Trevali[31] in apotecha sancti Ambrosii cautissime abscondentes humaverunt
defunctum[a]. Transactis vero aliquantis diebus, eius cadaveris foetor castellum omne,
ita ut omnes nausiarent fugientes, occupavit. Itaque huius sceleris conscii magno timore
territi, ne ob hoc cadaver invenirent, summo cum labore apotecham ipsam aqua usque
umbelicum, coarctantes foetorem, repleverunt[32]. Hiis itaque, ut audistis, ambobus exani-
matis in linguis, Deus qui omnia videt omniaque suo dispensat iudicio examinatione
aperto . . .[b] intentionis furialiter illorum verba fuerunt, apertissime declaravit. Hoc facto
nequiterque peracto, cum iam huius rei eventus umbratim et non ut veritas habebat, ad
1067. Herlembaldi aures pervenit, gente illico coadunata immensa obsidendam Olivam, omnium
fere nequissimarum artium maximeque incantationum scientia fultam, in corpus Arialdi[33]
ut sine mora ei traderet sataguit. Igitur legatis ad eandem directis ac castris in prato
Rocho[c] consedentibus, nocte superveniente eadem vox quaedam fantasticae imaginis
34 vento supervolante tenui audientibus universis insonuit[34] dicens: *Currite, currite ad ripam
Ticini! currite currentes, quoniam in loco in ripa Ticini sanctus noster Arialdus nobis
repraesentandus ecce advenit.* Quo audito angelicam vocem universi credentes, magno
cum clamore castris relictis omnibus[d] ad locum praedictum concurrerunt. Quo cum
celeri[e] cursu ivissent, corpus iamdiu truncatum mulieris[f] fere emarcidum, minimeque
propter aquam in qua iacuerat foetens, cui omnia membra cuiuscunque sexus marcuerant,
orribile nimis ac visu teterrimum, illis traditum est. Itaque multis dubitantibus, multis-
Mai.17. que congaudentibus, plurimisque credentibus, tandem pallio superimposito in lectica
compositus est. Quo assumpto et quasi levita cum stola ornato, summis cum letaniis
Mai.27. magnisque exaltationibus plurimisque confrequentationibus in monasterio sancti Celsi
humatum est[g]. Hiis itaque peractis, Herlembaldus suis cum omnibus magnisque ceremo-
niis quasi novum martyrem venerantes, fantastica delusi imagine, ut postea in tempore
quarti Anselmi archiepiscopi apparuit, sedule ac devote colebant. Cum enim post bien-
35 nium[h] suae consecrationis[35] domnus Anselmus Arialdi ossa et corpus qualiter male olim
in veritate fuissent humata comperisset, curialiter cum paucis clericis ad locum tendens,
1075. ossa quae habere potuit colligens, in ecclesia sancti Dionysii humavit. Ea tempestate
cum capitanei, quos Herlembaldus a civitate suis cum factionibus expulerat, parati mori
quam inhoneste vivere, viribus reintegratis urbem paulatim intrantes, cives quos habere
poterant, secum stare ac feudi retinere iureiurando affirmabant. Pauco autem tempore
cum ordinarii sanctum crisma ad sancti pascae fontes consecrandos devote adduxissent,
ab Herlembaldo fustibus et terroribus[i] constricti atque coacti, in sancto sabbato ipsum
in theatro duxerunt. Quo ducto, cum[k] diu super hoc negotium adversus illos pessime
detrahens ac nova nomina inhonesta illis imponens Herlembaldus concionaretur, furiis
saevissimis commotus, sanctum crisma ab illorum manibus summa cum vituperatione

a) *in B. rubricator in margine scripsit.* passus est b. Arialdus martir et levita anno Domini 1066. 5. Kal. Iulii, canonizatus per Alexandrum II. Nec mirandum si iste historiographus et sequens (*Arnulfus nempe qui Landulfum in eo codice subsequitur*) non laudent istum Arialdum; quia ipsi erant fautores sacerdotum uxoratorum, concubinariorum et simoniacorum a quibus b. Arialdus passus est. Quare anno Domini 1067. Alexander II. venit Mediolanum ob mortem Arialdi, dum ad sinodum pergeret, quam Mantue celebravit, in qua omnes Mediolanenses sacerdotes uxoratos beneficiis privavit. Quod et de ceteris facere intendebat, sed morte preventus est; sed Hyldeprandus eius successor facti Alexandri conscius illud explevit. *Etiam* A**. *in margine notavit:* Caract. rubr. S. et b. Arialdus martyr et levita *etc. usque ad* levita. *Haec igitur in* A *legebantur. BETHM. Haec desumpta esse videntur ex Anonymi V. Arialdi apud Puric. p. 157. W.* b) *spatium unius vocis relinquunt* A*. A**. B. c) *in margine alterius codicis* (*i. e.* A.)*:* Rho, hodie Raude. *BL.* d) omnes *Bl* e) clerici A**. f) *ita* A*. A**. B; *in* B. *autem alia manus correctrix ante* mulieris *inseruit* cā. *Bl. habet* m. causa. g) *in* B. *idem ille rubricator in margine:* Versus super sepulcro b. Arialdi. Martir Levita iacet hac Arialdus in urna Troncatus moritur, sed vite dona meretur. Hoc Manseolo *leg.* mausoleo *cum Flamma ap. com. Giulini* IV, 408. reverenter condita digno. Hiis geminis causis Arialdus passus ab istis, Martir in ecclesia levita reconditur ista. Transtulit Anselmus pastor venerabile corpus. — Isti tres versus loquuntur de Arialdo et Herlembaldo: Sanctos thesauros venerare per omnia caros Hos pugiles Christi gens inclita Mediolani, De cuius sancti sunt isti sanguine nati. *Eadem prorsus* A**. *exhibet, sed inepte in textu ipso ita:* humatum est. H. i. p. H. s. c. o. m. ceremoniis quasi rubeis characteribus in margine quae sequuntur. Versus super *etc. usque ad* nati quasi novum *etc.* h) *in* B. *rubricator in margine:* scilicet MLXXXXVI. i) *deest* B. *spatio relicto.* k) dum B.

31) Nomen in Valtravaglia mansit valli in sinistra lacus ripa, prope fines Helvetiorum. Ibi eum quaerens Andreas in carcerem coniectus est, narrante Syro presb. apud Puricellum l. l. p. 119. Acta SS. Iun. V. p. 301. 32) in lacu demersum esse ait Andreas cap. 30. 33) quod 3. Maii in litore lacus inventum fuerat, indeque Aronam asportatum. 34) *et ecce die altero illucescente vox laetifera per castra insonuit dicens: In litore quidem Ticini directum est in navem corpus beati Arialdi.* Andr. c. 32. 35) itaque a. 1099 vel 1100.

diripiens ac ipse suis manibus in terram effundens, pedibus et fustibus multorum quasi lutum nullam reverentiam divinis sacramentis habentium conculcari fecit[36]. O gens sine Deo, et o placitum sine vero. Sacramentum hoc per verbum Dei consecratum quid offendit? *Accedit enim,* sicut beatus Ambrosius[37] dixit, *verbum ad elementum, et fit sacramentum,* et quid dicat Augustinus sanctus, intellige: *Quamvis impudici et immundi sint qui operantur, ipsa eius sanctitas pollui non potest, et quod verbis euangelicis et per adulteros et in adulteros sanctum est.* Quid de gente vesanissima a Deo oblita dicam? Dei ira super civitatem apertissime multis iudiciis emittente, sancto baptismo sancti pascae criminose interrupto, ventum est ad diem maioris ebdomadae, quo capitanei iam non private, sed publice sui fedi[a] ac proprietatis retinendi curiose satagebant. Dum haec agebantur, Herlembaldus haec omnia suo studio parari existimans, et animam iam esse in manibus diiudicans, solus quasi dux theatrum suos confortando ac cohortando ad bellum regens praelii necessaria ordinabat; quin etiam in primis sibimet vexillum, milites et pedites exinde, qui scalas ad capiendas domos et cellaria machinasque diversas portarent, ordinabat. Praeterea secrete ordinavit balistas ac fundibularios, scalas triangulares ferratas inferius per semetipsas stantes cubitorum viginti. His itaque compositis ac oratione facta luculenta, in qua suis magnas divitias coelestes et humanas honoresque maximos promittebat, praecepit militibus ceteraeque multitudini, ut armati in theatro dato signo citissime convenirent. Ac ab altera parte capitanei cum populi parte, cui Herlembaldi intentio innotuerat, viri cognoscentes industriam praeliique calliditatem, ac bellum civile adversum sese curiosissime praeparari, sibi et filiis ac uxoribus necem turpissimam inferri timentes, paulo citius Herlembaldo ad bellum armati et viriliter praeparati sunt. Hoc audiens Herlembaldus, loricam admirabilem indutus equum ascendens feriendum, ac ipse manu vexillum tenens, cum paucis armatus et Leoprando sacerdote, qui et ipse crucem manu gestabat propria, non ut bellum sedaret, sed ut bellantes suos potius incitaret hostibus, et ipse hostis exiliens ac barba e lorica extracta, ut terrori magis foret, sese dedit. Cum autem hic primus suis non expectatis armatis et signo dato, perplurimum suis confidens viribus, maxime quia ante e civitate illos fugaverat, bellum initians, lanceis ac ensibus perfossus primus et inter primos cecidit[b]. Sed effecto bello ac Dei misericordia paucis mortuis, ac sine multorum strage, quam quidam ex ipsis magnis firmabant assertionibus, devictis atque fugatis omnibus, quos non Dei caritas sed mala res armaverat, solus sacerdos e clericis qui dissidii totius fomentum fuerat, Leoprandus, naso et auribus post aliquot dies mutilatus, gaudio immenso civitas tota paceque adepta repleta est. Si enim civitatis totius meritis exigentibus victoria hostibus data fuisset, et frequentes armati aliquanto citius convenissent, ut profecto comperimus, machinis rerum diversarum inventis, quae huius erant ordinatae flagitii, ut illi cives qui angustiis arctabantur asserebant, ipso die pars tota nobilium quasi Sillae vel Marii tempore cum populo sibi favente gladiis diversisque tormentis funditus interisset. 1075.

31. (IV, 1.) His[c] autem causis, quibus hi tres cum paucis vitam finiere humanam terminatis, a quo fonte haec universa epistolis multis intercurrentibus manaverunt, posteris fidelibus et hanc ecclesiam diligentibus ut sibimet praevideant, cetera fideliter enucleare curabo. Igitur comitissa Matildis[d] cum iam duobus fratribus emortuis, quos Henrici IV imperatoris calliditate occisos fore credebat, sese solam superstitem videns, serpente qui olim protoplaustos in paradiso Dei decepit callidior, ipsum quaerens imperatorem a regno

a) feudi *Bl.* b) *in B. rubricator in margine:* Occiditur Herlembaldus ab Arnaldo de Raude, ut alibi reperitur (*sc. ap. Land. Iun. c.* 44.) *et paulo inferius:* Versus super sepulcro Herlembaldi in S. Dionisio, quem sanctorum martirum cathalogo annotavit Urbanus II. qui cum Arnulfo archiepiscopo Mediolani corpus eius tumulavit 1091 (*potius* 1095, quia ipse Herlembaldus vexillifer ecclesie et tutor ab adversariis Romane ecclesie occisus est. Hic Herlembaldus miles Christi reverendus Occissus tegitur, qui cellesti (*l.* celi *cum Flamma ap. Giulini IV,* 319.) sede potitur; Incestus reprobat simonias et quia dampnat, Hunc Veneris servi perimunt Simonisque maligni. Urbanus summus presul dictusque secundus, Noster et Arnulfus pastor pius atque benignus Huius membra viri tumulant translata beati. *Eadem* A**. *annotavit in codice quem exscripsit in margine legi rubris charact.* c) Incipit liber quartus de Henrico imperatore et Rodolfo, et de actis comitisse Mathildis, et Hyldeprandi cardinalis, qui post Alexandrum fit papa Gregorius VII. His *etc.* A** B. Incipit de Henrico imperatore et Rodulfo et bello Sansonie, quo instituto comitisse Matildis et Oldeprandi, nobilium et vulgi strage facta inaudita patratum est. Cap. 31. His A*. *et attestante Hor. Blanco cod.* A. d) maltidis B. *const.* cum operam dedit. *ex nostro exscripsit auctor vitae Math. in Leibn. SS. R. Brunsv. I. p.* 694. *verbis paulum mutatis.*

36) Quae annis 1074 et 1075. acciderunt, confudisse videtur. 37) imo Augustinus, in Ioh. ev. 15, 80.

privare, dolis acutissimis non armis laborans, septimo[a] adhaesit Gregorio. Quae cum antea[b] virgo Gigonem virum prudentissimum Nurmandiae ducem maritum duxisset, per paucos annos morata[c], sese iam poenitens dominii dominum habere, cum vernula consciliata fidelissima, ipsum ad cloacam super lacum sedentem per podicem interimi ense cautissime fecit. 1076. Feb. Haec enim cum totius fere Tusciae et usque Romam comitatus sui potestatem sola exerceret, pacto secretissimo cum Oldeprando, qui tunc diaconi apicem Romanae ecclesiae regebat, necnon qui[d] plurimis Romanis ossibus Albini et Rufini sparsis[38], quatenus sine consensu imperatoris in pontificatu Romano eligeretur et consecraretur, operam dedit. Itaque electo Oldeprando et idem consecrato Gregorio, parvo moratus tempore in synodo prima et domnae Matildis conscilio sine advocatione ulla Henricum excommunicavit imperatorem, parvissimis datis induciis, nisi investituras episcopatuum omniumque abbatiarum ipse refutaret. Exinde cum haec omnia sibi favere vidisset, et maxime quia Mediolanum Herlembaldus cum suis omnibus cathedris[e] sibi quasi apostolico summis cum gaudiis in omnibus deserviret, multis epistolarum ammonitionibus ammonitus, necnon comitissae Matildis quamplurimis adulationibus accensus, super huiusmodi negotium sedule insistens, canones et registrum, ut clerici qui investituras de manu imperatoris acciperent, ab officiis deponerentur, primus sataguit. 1075. Feb. Demum ecclesiarum universarum ac saeculi totius pace et concordia spreta, illecebrarum facetiis ac diligentia Matildis, cum qua et ipse ridebat, coronam admirabilem lapidibus pretiosis intestam Saxoniae duci Redulfo, quatenus se de imperio Romano contra[f] Henricum IV regem intromitteret, misit; asserens se multis excommunicationibus excommunicaturum, et eius armis admirabilibus ac Saxonum illius gladiis viriliter pugnaturum. Hic enim Redulfus Saxoniae ipsum ducatum, ipsius fere totius terrae thetrarcatum[g], ab imperatore Henrico fidelitate sui imperii ac totius sui honoris acceptam usque ad hoc tempus humiliter ac devote tenebat. Cum haec omnia ad imperatoris aures seriatim pervenissent, inmanissima ira ac dolore commotus, hanc clandestinam pestem inopinate super se insurgentem videns, adversus Redulfum sibi et regno fere iam imminentem sibique periurium, qui etiam totam Saxoniam adversus eum armaverat, cum suis omnibus quos habere potuit, arma suscepit. Quamobrem gente utrarumque partium inenarrabili coadunata, praelium est tale commissum atque perfectum, quale nec literis cognovi nec oculis vidi nec auribus audivi, nec aliquis nisi qui interfuit credere potuit. Quo enim bello cum antea biduum suis cum omnibus in ingressu Saxoniae castris consedentibus universis imperator sederet, hoc tale dedit praeceptum, ut in primo die belli, quicquid sive prosperi, sive adversi adveniret, nocte superveniente eadem ignes tres accenderentur, *quatenus omnes qui dispersi fuerint ac variis eventibus, ut in bello solet, divisi fuerint, conveniant, ac demum ad ignem maiorem ad me in unum conveniant, seseque colligant, sive ad insequendos hostes, sive ad praelium restaurandum.* Ubi cum in primo bellorum concursu viginti milia militum electorum in petra ordinando ac praemittendo amisisset, et ab hostibus velut olim Ionas in mare a ceto absorti fuissent, suis cum omnibus militibus praeter illos, quibus lancea, in qua Dei clavus erat inclusus Romani imperii stabilimentum ab hostibus durissimis, curabatur, citissime occurrit, et occurrendo multos liberavit virtute. Itaque cum reges utrique velut leones ferocissimi feraliter praeliantes eminus convenissent, tota die neutra parte victoriam adepta, gladiis ferocissimis invicem saevientes ac utrarumque partium strage facta innumerabili, dies pervenit ad noctem. Igitur focis accensis tribus, ac omnibus qui dispersi fuerant militibus congregatis, imperator multitudinem universam quam colligere gregatim potuit, multis cum lacrymis cohortari ad praelium, flammivomos oculos nimia ira habens, vilissime coenatus, coepit; et exinde qualiter propria dextera pugnasset, nervis eiusdem a capulo ensis summa virtute Saxones truncando nudis apparentibus ostendens, regaliter universam cohortans multitudinem,

a) *ita* A**. quinto B, *sed rubricator* VII° *correxit;* quinto vel sexto vel septimo A*. b) adhuc *V. Math.* c) secum m. super se i. p. alicuius habere dominium *V. Math.* d) cum quam plurimis religiosis e finibus A. et Ruffini sp. q .... eligerent ut consecraretur o. dedit. *V. Math.* e) *i. e.* chateris; *cf. c.* 19. f) *ita corrigendum videbatur;* circa *libri.* g) *ita* A**. *Bl.* thetarcarum A*. B.

38) i. e. auro et argento; cf. versus qui saec. XI. XII. multum circumferebantur: *Martiris Albini et presulis ossa Rufini Romae quisquis habet, cuncta parare valet.* et proverbium: *Romae Deus non est trinus, sed quattrinus.* Cf. etiam Evangelium de Nummo, ubi iidem sancti citantur tanquam Romae efficacissimi.

dona vivis et mortuorum filiis ac filiabus regalia promisit, mallens mori quam a suo periuro vinci, mallens sui et suorum militum corpora viriliter truncari e praelio, aut campo miscere. Cum altera autem dies venisset, imperator Henricus summo die crepusculo suorum militum universorum viribus collectis et animatis, et domno Tealdo sanctae Mediolanensis ecclesiae notario[39] lanceam ipse custodiente, cum viginti mille militibus hoc 39 in praelio nimia cupiditate anelantibus, armatorum virtute et animorum sagacitate hostes unanimiter continuo invadendo, fortiterque lanceis et ensibus atque sagittis feriendo in fugam convertit. Demum utrarumque partium strage per duos dies facta hominum innumerabilium, ac rege periuro Redulfo emortuo a milite imperatoris, qui et ipse in campo inter mortuos iacebat, elevans se graviter vulneratus . . ipsius, et . .[a] tota ense Teutonico truncavit, necnon sexaginta militibus electorum nobilium virorum, qui inter tantam stragem iussu imperatoris collecti cognosci potuerunt, acervatim combustis, imperator per quatuor dies intrans cum furore Saxoniam, omnes quos habere potuit, tam mares quam feminas, mutilando detruncavit.

32.[b] (IV, 2.) Post paucos interea dies clerici et laici Mediolanensium communicato ex communi conscilio, eorundem civium[c] malorum, callidorum et simulatorum, qui provocant iram Dei, faece eliminata, sectarumque nequissimarum errore purgato, clericorumque multorum zinzaniis fugatis, tres viros diacones et notarium ad imperatorem, ut quemcumque anulo et virga laudando consentiret, archiepiscopum tenerent, unanimiter direxerunt. Quod ideo Romano imperatori ab apostolico multisque episcopis olim concessum est, quatenus cum unaquaeque civitas unius sacerdotis vel levitae electionem canonice facere deberet[d], ut Romae multisque aliis civitatibus evenisse cognovimus, duas multo cum sanguine electiones facere satagebat. Quibus curiae regali representatis, imperator tacite quid isti aut Thealdus, quem diu animi et corporis scientia praepollentem cognoverat, valerent recogitans, tandem domnum Thealdum virum valentissimum, ex regia camera honorifice ornatum, ac anulo et virga sublimatum, cunctorum astantium vocibus laudatum, praesentibus civibus et absentibus universis dedit, atque ut honorifice Mediolanum reciperetur ac haberetur amicabiliter imperavit. Post paucos autem annos imperator omnium suorum malorum caput atque fomentum Romae fore conspiciens, ut ipsam civitatem atque Gregorium sibi adversantem sibique omnibus modis insidiantem obsideret, inenarrabili militum multitudine necnon episcoporum multorum corona vallatus venit in Italiam. Ubi cum pervenisset, et de eligendo pontifice primates consulerent Romano, 1081. et domnum Thealdum[e] id ipsum recusantem eligere universi disposuissent, Guibertum Ravennatensem archiepiscopum simulque cardinalem elegerunt, ac electum summa cum diligentia et cunctorum laude ipsum dementum[f] Graecis facetiis affluentem summa cum devotione consecrarunt[40]. Hoc facto imperator cum universa multitudine et Pado nimio 40 gelu rigidus ipsum et militiam universam tamquam serviens sustinente, ac domno Thealdo[g] omnibus cum suffraganeis, praeter illos quos ipse Gregorius inlicite saeva interiocante pathalia, quam ipse incitaverat, a beati Ambrosii ecclesia abraserat[41], quam ob miste- 41 rium Ambrosianum, quod ultra fas et nefas oderat, et militibus mille et electis quos ipse summis et ex propriis dispendiis ducendo alebat, in mense Decembris Romam castris 1082. Dec. ordinatis universis consedit. Ubi cum per menses septem imperator frustra armis et machinis laborasset, die quadam incompensate accedit, dum Teutonici universi gentesque diversae a bello laxatae quiescerent in castris, duo viri audacissimi, domni Thealdi 1083. Iun. et sancti Ambrosii de familia, pistor nomine Amizo, et camerlengus hostium camerae diu noctuque custodiens Ugo nomine, praelio et causis audacissimis assuefacti, armis et gladiis viriliter accincti, clanculo civitatis munitiones necnon et custodes turrium et murorum qualitates perscrutari cupientes, mutuo animati paulatim ac pedetentim murum machinis ex parte eruderatum ascenderunt. Qui videntes civitatis custodes dormire ac universa silentium tenere, gladiis illico evaginatis audacter alios truncabant dormientes,

a) *post* vuln. *et post* et *spatium relinquunt* A*. B. A**. b) *ita* A* De electione Thealdi archiepiscopi, et obsidione Romanae urbis per Henricum quartum. *adscribunt codd.* c) civē A* B. civem A**. d) debent A*. *Bl.* e) tedaldum B. f) *ita codd.* g) tedaldo B.

39) Sed is ann. 1075. vel 1076. in archiepiscopum electus est. Noster proelium ad Elistram cum altero ad Unstrodam commisso confundit. 40) Electus est 1080. mense Ionio; consecratus 1084. Mart. 24. 41) sc. Cumensem, Curiensem, Augustensem; v. Giulini IV, 253.

1083. alios e turribus proiciebant inermes. Hoc facto, protinus sese e turribus ostendentes, signum scutis secretissime ut sibi imperator citissime occurreret faciebant. Domnus interea hoc videns Thealdus, pavore suorum attactus virorum, ut imperator citissime sibi et suis occurreret adortatus est. Itaque imperator indignatis Teutonicis, gens invida Longobardis, omnibus ilico armatis militibus urbem paucis truncatis cepit; quin etiam ipsum Gregorium insequentes, in locis tutissimis et turritis in veteri Roma semetipsum Iun. 29. colligentem obsiderunt. His ita gestis, imperator domni Thealdi 3. Kalendas Iulii magnifice in auro et argento novis honoratis militibus, quorum audacia atque exercitiis Roma capta imperatori subiacuit, ac ceteris primatibus diversis exaltatis muneribus, variis fultis honoribus, cunctis gratiam dedit, solos secum Teutonicos retinens in palatio sedit caesariano.

33. (IV, 3.) Interea[a] Gregorius sese videns a civibus et a quampluribus cardinalibus destitutum, omnique spe auri et argenti amissa, e quibus sancti Petri regias et cancellos et altaria decrostando nudaverat, qua secum Romanos tenuerat bellicantes, magis diligentes aurum quam apostolum Paulum, nec non locum in quo fugerat ipse nimia ac diuturna nocturnaque obsidione exire non posse, ad Robertum ducem Apuliae legatos, ut sibi quamcitius posset gente coadunata immensa, et sancti Petri regalibus illi refutatis, subveniret, cautissime et secretissime misit. Hic enim Apuliam et Caravriam multasque civitates marinas, exiens Nurmandiam, cuius miles pauper cum suisque sociis fuerat, 1084. Mai. noviter et iniuste cum suis multis criminibus invaserat. Igitur gente coadunata inmensa et Saracenis omnibus quos habere potuit, in paucis diebus Romam veterem, Romanis sese ac filios ac uxores minime tuentibus, Rufini et Albini reliquiis deficientibus armata manu Robertus[b] intravit. Quo ingresso, post aliquot dies imperatorem Urbem exiisse invenit. Itaque gens diversa de Deo ignara, sceleribus ac homicidiis edocta, adulteriis variisque fornicationibus assuefacta, omnibus criminibus, quae ferro et igne talibus agi solet negotiis, sese furialiter immerserat; quin etiam virgines sacratas corrumpentes miserorumque Romanorum uxores incestantes, ac anulos eius earum digitulis detruncabant. Quid multa? tribus civitatis partibus multisque palatiis regum Romanorum adustis, Gregorius demum filiis male crismatis filiabusque peius consecratis, cui iam spes ulla 1085. Mai. 25. vivendi in civitate non erat, ab Urbe exiliens cum Roberto Salernum profectus est. Ubi per pauca vivens tempora, tamquam malorum poenam emeritus interiit.

34. (IV, 4.) Cum[c] haec agebantur universa, et clericorum scisma laicorumque furialia praelia principatum tenerent, quidam sacerdos Anselmus nomine, quem domnus Thealdus in sacerdotio consecraverat, quadam die in sancti Mauritii vigiliis, dum omnium sancto- 42 rum collectam, sanctae Mariae vespero finito, ante altare sanctae Mariae ad Funticulum[42] summa cum reverentia diceret, videntibus clericis tamquam mortuus, vultu tamen coloratus pulsantibusque fibris, cadens occidit. Quo audito multi ex civitate utriusque sexus exeuntes, visu videbant mirabile omnibusque terribile. Cumque multorum turmae turmatim ad hoc convenissent inauditum, alii credebant fictitium, alii pedes subula vel acu secure quasi mortuo pungebant. Factum est autem in altero die circa meridiem, videntibus multis ac stupefactis, quasi ab angustiis liberatus, clamans poenitentiam, spiritu restaurato sibi sese velocissime erexit: qui multa tormenta incredulis ac usurariis incredibilia, et honores et gloriam quae super sanctos vidit viros, prout potuit, angelo sibi haec omnia ostendente, qui spiritum eius per diversa portavit, lacrimis multis patefecit.

EXPLICIT LIBER HISTORIARUM LANDULFI HISTORIOGRAPHI[d].

a) *Titulus in codd.* De morte Oldeprandi, qui Gregorius VII. dictus est (q. G. vocatus est. c. 33. A*.). b) Rubertus B. *hic et infra.* c) *Titulus in* A**. B: De transitu sacerdotis Anselmi, et quomodo (quoniam A**. *Bl.*) incolumis sequenti die apparuit. De s. A. t. qualiter spiritus eius incolumis ante s. Mariae altare per angelum Dei transivit. A*. d) *ita* A*. B. Finis Landulfi senioris historiae. A**.

42) de ea v. Giulini V, 373.

CATALOGUS ARCHIEPISCOPORUM MEDIOLANENSIUM

EDIDERUNT L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH.

Arnulfi et Landulfi historiis subiicimus catalogum ad eundem cum illis terminum deductum, scilicet ad archiepiscopum Thedaldum; quem ex tribus proponimus codicibus:

1) Ambrosianus C. 133. *partis inferioris, olim* P. 246, *et* B. 245. *signatus, membr. fol. ante vitas sanctorum et sermones beati Ambrosii exhibet catalogum, continuo calamo deductum usque ad secundum Laurentium, in quo calamus quidem mutatur, sed manus eadem manet et continuo pergit usque post Guidonem a.* 1075. *Haec omnia igitur ex antiquiore fluxerunt a duobus saltem confecto, ut iam Papebrochius vidit. Priorem partem usque ad Laurentium a.* 573. *ob sermonem in omnibus aequalem unus composuisse videtur; altera a.* 573—1075. *alium auctorem sive mavis plures satis prodit vocibus* episcopus, obiit, sepultus est. *Reliqua vero a.* 1075—1206. *in codice a diversis annotata sunt vario tempore, prouti decedebant archiepiscopi, autographa igitur narratisque plerumque aequalia. Edidit primus Mabillon in Museo Italico I,* 2, 109; *deinde egregie illustravit Papebroch in Actis SS. Maii VII, p. LIV; nos iterum proponimus ex ipso codice, quem flagitantibus nobis diligentissime examinavit atque in usus nostros conferri curavit vir admodum reverendus Bartholomaeus Catena, bibliothecae Ambrosianae praefectus, cuius insigni benevolentiae acceptum referimus, quod et catalogum accuratius hic proponere et de varia eius scriptura certa afferre iam potuimus.*

2) Ipse catalogus in 1. *quum ad annum demum* 1126. *deductus esset, transscriptus fuit in alio codice Metropolitano, de quo v. supra pag.* 4. *n.* 5. *iam deperdito, unde edidit Muratorius SS. IV,* 141. *Scriba in verbis multa mutavit, quae omnia annotare inutile iudicavimus; quaedam de suo adiecit, quae accurate attulimus; post Olricum ab a.* 1126. *proprio Marte pergit usque ad a.* 1176.

3) Idem catalogus ex ipso codice 1. *circa initium saec. XIII. in libro capituli Mediolanensis qui dicebatur Beroldus exceptus fuisse videtur ibique a variis continuatus et prosa et versu, auctus quoque prooemio de Barnaba primo episcopo. Hic Beroldus quidem intercidit; at a.* 1296. *vel paulo post Iohannes Boffa integrum catalogum cum continuationibus inde manu continua exceptum inseruit Novo Beroldo a se iam intra a.* 1265 *et* 1269. *confecto; cui alius quidam post a.* 1371. *paucula in fine adiecit. Ex hoc Novo Beroldo catalo-*

gum usque ad a. 1262. *iam ediderat Muratorius SS. I*[b], 228; *nos damus integrum, prouti Bethmannus noster excepit a.* 1845, *viro reverendissimo Francisco Rossinelli canonico Mediolanensi et librum et locum gratiose concedente, cuius viri praestantissimi singularem humanitatem hac opportunitate data praedicare gratum nobis est officium.*

Annos Domini, in codicibus non obvios, margini adscripsimus ex computatione Papebrochii Saxiique, etsi plurima incerta manent; postea comitis Giulinii rationes secuti sumus.

INCIPIUNT NOMINA EPISCOPORUM MEDIOLANENSIS CIVITATIS[a].

53. Anatalon[b] sedit annos 13, depositus est[c] 8. Kal. Oct.[d]
61. Gagius sedit a. 2, depositus est 6. Kal. Oct. ad[e] Concilia Sanctorum[1].
97. Castricianus sedit a. 41, depositus Kal. Dec. ad Sanctum Iohannem ad Conca.
138. Kalimerus sedit a. 53, depositus pridie Kal. Aug.[f]
193. Monas sedit a. 59[g], depositus 8. Kal. April. ad Sanctum Vitalem.
303. Mirocles[2] sedit a. 22, depositus pridie Kal. Decemb. ad Sanctum Victorem[h].
282. Maternus sedit a. 12, depositus 15. Kal. Aug. ad Sanctum Naborem.
331. Protasius sedit a. 25, depositus 8. Kal. Decemb. ad Sanctum Victorem.
315. Eustorgius sedit a. 17, depositus 14. Kal. Oct.
355. Dionysius sedit a. 14, depositus 8. Kal. Iun.[i]
374. Ambrosius sedit a. 26, m. 4, d. 5, depositus die 5. mensis Aprilis[k].
398. Simplicianus sedit a. 10[l], depositus 18. Kal. Sept.[m]
399. Venerius sedit a. 9, depositus die 4. mensis[n] Maii ad Sanctum Nazarium.

a) *ita* 1. Incipit commemoratio huius sancte Mediolanensis ecclesie epyscoporum, quantum in hoc seculo vixerunt aut ubi sepulti sunt. Primus pontifex Mediolanensis ecclesię extitit b. Barnabas apostolus Iesu Christi, sicut b. Yeronimus 3 inter alia, que scripsit Chromatio et Eliodoro, attestatur[3] dicens: „Barnabas qui cum Paulo verbum ministravit, primum in Roma Christum predicavit, et post Mediolani episcopus factus est." Quod etiam b. Barnabas fuerit primus pontifex Mediolanensis ecclesie, b. Dorotheus b. Dionisii Ariopagitte discipulus in libro, quem composuit de apostolorum actibus, asserit manifeste. In ipso namque apostolo Mediolanensis ecclesia est fundata. Legitur enim in antiquissimis historiis, 4 quae hodie habentur in civitate Mediolanensi[4], quod ipse b. Barnabas de Romana civitate ad urbem Mediolani transtulit se, et in ea verbum vitae predicans, cives Mediolanenses ad cultum Christi convertit et fide et moribus informavit, et Brisienses cives per Anathelonem suum socium ab ipso apostolo ad eos missum similiter ad Christum convertit. Qui quidem b. Barnabas Mediolanensem ecclesiam metropolitanam ordinans, sanxit, ut ipsa principalis culminis sedes et aliarum in sua provincia ecclesiarum metropolis perpetualiter haberetur. Ac primum post ipsum prefatum Anathelonem prefecit et consecravit in archiepiscopum Mediolanensis ecclesie et primum episcopum ecclesie Brixiensis, committens sibi curam simul utriusque ecclesie. Unde versus

Mediolanensis preclarus Barnabas urbis
Presul pontificem sibi consecrat Anathelonem;
Metropolitano quam sublimavit honore,
Ad fidei lumen duxit morum quoque lucem.
Primum pastorem recipit simul Anathelonem
Brisia, que Christo fuerat fide iuncta per ipsum
Nobilis hec regio, tanto fundata patrono,
Ipsum collaudet merito reverenter honoret.

addit 3, *adiungens picturam, in qua ad sinistram spectatur* MEDIOLANUM, *ad dextram* BRISIA, *sub forma aliquot domorum cum civibus ex utraque prodeuntibus; in medio s. Barnabas sancto Anatheloni mitram imponit. Tunc scriba pergit:* S. Anathelon *etc. Haec omnia exceptis versibus leguntur etiam post historiam Arnulfi in codicibus eiusdem* 1. 2. 3. 4. 5*. B 2*. *sed nequaquam ab Arnulfo profecta videntur, ut iam vidit qui ea primus edidit Muratorius SS. IV*, 45. b) Barnabas *ante* A. *scripsit manus recentissima in codice* 1. *In* 3. *omnibus ab Anatalone ad Senatorem usque* S. *praefigitur;* episcopus *omnibus usque ad Grosolanum subiicit* 2. c) obiit *hic et in sequentibus usque ad Datium* 2. d) et iacet apud Brisiam urbem in monte s. Florani *add.* 3. e) sepultus ad 2. *constanter ita;* ad S. Naborem 3. f) in ecclesia sua *add.* 3. g) LXIV. 2. h) ad corpus *addit* 3. i) in ecclesia sua *add.* 3. k) obiit Nonas m. Apr. 2. in ecclesia sua *addit* 3. l) II *vel* I *corr. Papebr.*. m) in ecclesia sua *add.* 3. n) d. IV. K. M. 3. IV. Nonas M. 2. ad basilicam apostolorum 2. *constanter ita pro* ad S. Nazarium

1) Id cognomen erat ecclesiis s. Babilae et s. Romani, sed iam auctor vitarum primorum episcoporum Mediol. eum in horto Philippi sepultum esse tradit, ubi postea s. Naboris ecclesia aedificata est; et inde translatus esse dicitur per Carolum Borromeum. 2) Ordinem nominum hic inversum esse probavit Papebroch. l. l. p. LIX. 3) Horum nullum vestigium in operibus Hieronymi reperire potui; sed paene eadem verba in Dorothei libro leguntur. 4) in libro de situ civitatis Mediolani, Muratori SS. I[b].

Marolus sedit a. 15, depositus 9. Kal. Maii ad Sanctum Petrum[a] ad Sanctum Nazarium. 408.
Martinianus sedit a. 30[b], depositus 4. Kal. Ian. ad Sanctum Stephanum[c]. 423
Clicerius sedit a. 18[d], depositus 17. Kal. Octob. ad Sanctum Nazarium. 432
Lazarus sedit a. 11, depositus 14. die mensis Martii ad Sanctum Nazarium. 438
Eusebius sedit a. 17, depositus die 9. mensis Augusti[e] ad Sanctum Laurentium. 449
Gerontius sedit a. 6, depositus die 7. Maii[f] ad Sanctum Simplicianum. 465.
Benignus sedit a. 8, depositus[i] 10. Kal. Decemb. ad Sanctum Simplicianum. 470.
Senator sedit a. 3, depositus 4. Kal. Iunii ad Sanctam Eufimiam[k]. 477.
Theodorus sedit a. 9, m. 8, d. 17, depositus 5. Kal. Aprilis[l] ad Sanctum Ypolitum[m]. 480.
Laurentius sedit a. 22, depositus 8. Kal. Aug. ad Sanctum Cassianum[n]. 490.
Eustorgius sedit a. 7, depositus 8. Id. Iun. ad Sanctum Xystum[o]. 512
Magnus sedit a. 30[p], depositus Kal. Novemb. ad Sanctum Eustorgium. 518.
Datius sedit a. 22, depositus 19. Kal. Feb. ad Sanctum Victorem[5]. 530.
Vitalis sedit a. 4, depositus ad Sanctum Vitalem. 552.
Auxanus sedit a. 2, depositus 3. Non. Sept. ad Sanctum Stephanum ad Rotam. 566.
Honoratus sedit a. 2, depositus ad Nocetam[q,6]. 568
Frontus sedit a. 11, depositus in Genua ad Sanctum ....[r] 570

Laurentius sedit a.[s] 19, m. 7, obiit 12. Kal. Septemb., sepultus est in Genua ad Sanctum Syrum. Vixit annis 85[t]. 573

Constantius episcopus[u] sedit a. 18[v], obiit die 3. mensis Sept., sepultus est in Ienua in domo sancti Ambrosii. Vixit a. 100. 593

Deusdedit episcopus sedit a. 28, m. 1, d. 14, obiit 3. Kal. Novemb., sepultus est in Ienua ad Sanctum Syrum. Vixit a. 90. 601.

Austerius episcopus sedit a. 10, m. 5, d. 7, obiit die 4. mensis Iulii, sepultus est in Ienua ad Sanctum Syrum. Vixit a. 70. 630

Fortis episcopus sedit a. 3. 641.

Iohannes episcopus sedit a. 10, obiit 4. Non. Ian., sepultus est ad Sanctum Michahelem in Domo[7]. 645.

Antonius episcopus sedit a. 2, obiit pridie Kal. Nov., sepultus est ad S. Simplicianum. 655.

Mauricillus episcopus sedit m. 4. 657

Ampelius episcopus sedit a. 5, sepultus est ad Sanctum Simplicianum. 668

Mansuetus episcopus sedit a. 9, obiit 11. Kal. Mart., sepultus est ad Sanctum Ambrosium. 672.

Benedictus episcopus sedit a. 47[w], obiit 5.[x] Id. Mart., sepultus est ad Sanctum Ambrosium. 681.

Theodorus episcopus sedit a. 14[y], sepultus est in monasterio Auronae[z,8]. 721.

Natalis episcopus sedit m. 14, obiit pridie Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Georgium[9]. 736.

Arifretus episcopus sedit m. 9, sepultus est ad Sanctum Nazarium. 741

Stabilis episcopus sedit a. 2, m. 4, obiit Id. Decemb., sepultus est ad Sanctum Ambrosium. 738

a) ad S. P. *desunt* 3. b) VIIII. *corr. Pap. p. LXXXIII.* c) ad Rotam *add.* 2. 3. d) *ita* 1. 2. 3. VIII. *corr. D. P. p. LXXXIII.* e) obiit VI. Idus Aug. 2. f) VII. die 3. ob. IV. Nonas M. 2. (*colitur III. Nonas.*) i) obiit V. K. D. 2. (*colitur XII. Kal. Dec.,* k) III. mens. VIII. dies XV. obiit IV. K. I. 2. l) VIII. obiit K. A. 2. m) Laurentium 3. *In codice* 1. *nomen sancti evanuit; manus recentior superscripsit* ipolitum. *Sepultum esse in sacello s. Hippolyti basilicae Laur. annexo dicit Saxius, Series p.* 136. n) VI. K. A. sepultus est ad S. Ypolitum 2. Cass. sive ad predictum S. Ypolitum 3 *Scil. his duobus simul dedicata erat ecclesiola illa Vicende di Milano p.* 294. o) sepultus est in supradicta ecclesia 2. *S. Xysti sacellum adhaerebat basil. s. Laurentii.* p) XIII *corr. D. P.* q) sepultus est in ecclesia s. Georgii ad Nocetam 2. d. est ad Nocetam in e. s. G. 3. r) *nomen sancti deest* 1. d. in G. ad S. *desunt* 2. XI. Iste primus conscendit cathedram Ambrosianam symoniace; cui condigna pena pro meritis respondente, ipsum terra absorbuit sicut Dathan et Abiron, nec corpus eius ultra visum vel repertum christianam sepulturam recipit *addit* 3. s) *Posthaec in* 1 *forma litterarum aliquantulo minor esse incipit, sed manus eadem plane, quae et praecedentia exaravit; fortasse itaque scriba calamum hic sistens, alio tempore resumpsit, quem continuo deduxit usque ad mortem Guidonis a.* 1075. t) LXXXII. 2. v. a. 85. *hic et in tribus sequentibus deest* 3. u) ep. *deest constanter* 3. v) VIII. *corr. Papebr.* w) XLIIII. *corr. Papebr. a cuius computatione abhinc discessi.* x) VI. 2. VII. 3. y) obiit pridie Idus Maias *addit* 2. z) Olonae 2. Orone 3.

5) corpore a Constantinopoli Mediolanum relato. 6) *Noceto* quod 3 m. p. Mediolano abest; v. Fumagalli Vicende di Milano p. 230 seqq. 7) Hoc usque ad Heriberti tempora ignoratum est, v. Arn. II, 20. Eccl. illa prope metropolitanam erat aedificata, v. Vicende di Mil. p. 261. 8) sc. quod Aurona soror eius fundaverat; S. Maria d'Orona vocabatur. Vicende di Milano p. 273. 9) in Palatio, quam basilicam ipse fundaverat; v. Saxii Seriem p. 251. Vic. di Mil. p. 289.

741. Laetus episcopus sedit a. 13, m. 11, obiit pridie Non. April., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

755. Thomas episcopus sedit a. 28, d. 5, obiit 5. Kal. Octob.[a], sepultus est ad Sanctum Laurentium.

784. Petrus episcopus sedit a. 17, m. 2[b], obiit Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

803. Odelbertus episcopus sedit a. 9, m. 7, obiit 5. Kal. Martii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

813. Anselmus episcopus sedit a. 5, obiit 5. Id. Maii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

818. Bonus episcopus sedit a. 4, obiit 10.[c] Kal. Febr., sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

822. Angelbertus[d] episcopus sedit a. 1[e], m. 2, d. 22, obiit 7. Idus Octob., sepultus est in ecclesia hiemali.

824. Angelbertus episcopus sedit a. 35, m. 5, d. 17, obiit Id. Decemb., sepultus est ad Sanctum Nazarium.

860. Tado episcopus sedit a. 7, m. 6, d. 13[f], obiit 7. Kal. Iunii, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

868. Anspertus episcopus sedit a. 16[g], m. 5, d. 13, obiit 7. Idus Decemb.[h], sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

882. Anselmus sedit a. 14, m. 6, d. 22, obiit 5. Kal. Octob., sepultus est ad Sanctum Ambrosium iuxta[i] altare sanctae Marcellinae.

896. Landulfus sedit a. 3, diebus minus 38, obiit Nono[k] Novembris, sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

899. Andreas sedit a. 6, m. 3, obiit pridie Kal. Mart.[l], sepultus est ad Sanctum Ambrosium.

906. Acho sedit a. 12, m. 6, obiit 7.[m] Idus Sept.[n], sepultus est in ecclesia hiemali.

918. Warimbertus[o] sedit a. 2, m. 8, obiit 18. Kal. Sept., sepultus est ad Sanctum Stephanum ad Fonti[10].

921. Lampertus sedit a. 9, m. 8, d. 15, obiit 13. Kal. Iulii, sepultus est in ecclesia hiemali.

931. Hilduinus sedit a. 5, d. 25[p], obiit 9.[q] Kal. Augusti, sepultus est in ecclesia hiemali.

936. Ardericus sedit[r] a. 12, m. 2, obiit 3. Idus Octob., sepultus est in ecclesia Apostolorum intra capellam sancti Lini papae[s].

948. Aldelmannus et Manasses 5 annos inter se diviserunt.

953. Gualpertus sedit a. 18, obiit 8. Idus Novemb., sepultus est in ecclesia hiemali.

970. Arnulfus sedit a. 3, m. 4, obiit 16.[t] Kal. Maii, sepultus est in ecclesia hiemali.

974. Gottefredus sedit a. 5, m. 1, d. 23, obiit 13. Kal. Octob., sepultus est in ecclesia hiemali.

979. Landulfus sedit a. 18, m. 3[u], obiit 10. Kal. Aprilis[v], sepultus est ad monasterium sancti Celsi[w].

998. Domnus[x] Arnulfus sedit a. 19, m. 9, d. 6, obiit 5. Kal. Martii[y], sepultus est ad Sanctum Victorem ad Corpus[z].

1018. Domnus Heribertus sedit a. 27[*], sepultus est ad Sanctum Dionysium.

1045. Domnus Guido sedit a. 26[a], obiit 10. Kal. Sept. sepultus est in Bergullio[b].

1075. Domnus Tedaldus archiepiscopus[c] sedit a. 9 et m. 3 et d. 21, obiit 8. Kal. Iunii, sepultus est in Arona.

1086. Domnus Anselmus archiepiscopus sedit a. 7 et m. 5 et d. 4, obiit pridie Nonas Decemb., sepultus est in basilica Apostolorum.

a) Dec. 3. b) IV. 2. 3. c) XV. 3. d) *hic deest* 2. e) a. II. 3. f) XXII. 2. g) XIII. 2. 3. h) Oct. 3. i) i. a. s. M. *desunt* 2. k) *ita* 1. *hic et alibi passim;* Nonis 3. IV. Non. *Epitaph. ap. Giul. II,* 75. l) Maii 2. m) VI 2. n) Dec. ad S. Ambrosium 3. o) *hic et Lampertus desunt* 2. p) XV. 2. 3. q) IV. 2. r) *deest* 2. m. II. *desunt* 2. 3. s) L. quam ipse hedificari fecit 3. t) VI. 2. u) diebus XIII. *addit* 2. v) Octob. 3 *v. Giulini II,* 452. w) quod ipse noviter aedificavit indictione X. 2. x) *deest* 2. 3. *const.* y) Maii indictione I. 2. Martii *etiam Necrol. S. Ioh. Modoetiae, Giulini IX,* 32. z) ad C. *desunt* 2. 3. *) XXVI. m. IX. diebus XIX. obiit VI. die mensis Ianuarii, s. e. in ecclesia s. Dionysii confessoris 2. obiit XVII. Kal. Febr. s. est ad S. Dionisium cuius monasterium hedificavit et ditavit. 3. a) XXVI. m. I. diebus IV. o. XII. K. 2. b) ad Bergulli. Cessavit episcopatus annos III. et dimidium. 2. in Bergolio veteri prope Alexandriam. 3. *Hic desinit manus primaria in 1. Qui sequuntur archiepiscopi, singuli ibi singulis scripturis notantur, unde apparet, eos paulatim prouti succedebant, adiunctos esse a diversis scribis.* c) *deest* 3. *const.* s. a. IX. m. VII. d. XXVIII. 2.

10) ita dictum, quia baptisterium erat, feminis destinatum, dum maribus Sanctus Iohannes ad Fontes patebat.

Domnus Arnulfus archiepiscopus sedit a. 3 et m. 9 et d. 19; obiit 8. Kal. Octubris, sepultus est in Claviensi monasterio[a, 11]. 1093.

Venerabilis memoriae[b] Anselmus archiepiscopus sedit a. 3[c] et m. 10 et d. 28; obiit pridie Kal. Octubris, sepultus est Constantinopoli, ut peregrinus, in monasterio sancti Nicolai. 1097. 1101.

Grosolanus hanc[d] sedem a. 9 et m. 4 perturbavit. 1102.

Domnus Iordanis archiepiscopus sedit a. 8 et m. 9 et d. 3; obiit 4. Non. Oct., sepultus est apud Sanctum Ambrosium iuxta pulpitum[e]. 1112.

Domnus Olricus archiepiscopus sedit a. 5 et m. 6 diesque 11; obiit 5. Kal. Iunii, sepultus est in ecclesia hiemali iuxta pulpitum. 1120.

Cod. 1.

Ab electione domni Anselmi de Pusterula usque ad electionem domini Ribaldi, qui tunc erat Albensis episcopus, sunt a. 9 et d. 29.

Codd. 2. 3. et manu rec. in 1.

Anselmus qui dicitur de Pusterla sedit a. 10 et m. 1 et d. 14; obiit 19. Kal. Sept.[f], sepultus est in Roma ad Sanctum Iohannem Lateran. 1126. 1135. Aug. 3. 1136.

Codd. 1. 3.

Robaldus sedit a. 10 et m. 4 et d. 26; obiit autem 3. Kal. Ian., sepultus est in ecclesia beatae Mariae quae dicitur hiemalis, iuxta pulpitum. Fuerunt autem ab ipsius obitu usque ad electionem domini Oberti dies 26[g].

Obertus sedit a. 20, m. 2[h] et d. 6; obiit autem 6. Kal. Aprilis, sepultus est Beneventi exulans pro fide in ecclesia sanctae Sophiae. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Galdini dies 20.

Galdinus sedit a. 10, eadem die consecratus et mortuus. Obiit autem 14. Kal. Maii supra pulpitum beatae Teglae, praedicans populo verbum fidei et veritatis, et praecipue contra catharos. Sepultus est in eadem ecclesia iuxta pulpitum. Fuerunt autem ab obitu ipsius usque ad electionem domini Algisii septimanae 10 et dies 4[k].

Cod. 2.

Roboaldus sedit a. 10, sepultus est in ecclesia hyemali sub pulpito. 1135.

Ubertus sedit a. 20, hebdomad. 9, haec sunt dies 64, et sepultus est in civitate Beneventi ad monasterium sanctae Sophiae. Obiit 7. Kal. Aprilis, anno d. i. 1167. 1146.

Galdinus sedit a. 10, et sepultus est in ecclesia sanctae Teglae. Obiit 13. Kal. Maii in die dominico 15, die post pascha, et tunc temporis pascha fuit 14.[i] die mensis Aprilis; eodem die pariter aegrotavit et mortuus est, et fuit bixestus in illo anno d. i. 1176.[i*] 1166.

Algisius[l] sedit a. 8 et m. 9, quinque diebus minus. Vacavit autem sedes per m. 1 et d. 11. Sepultus est autem[m] in ecclesia yemali iuxta pulpitum. 1176.

Domnus Ubertus[n], qui et papa Urbanus, sedit a. 2 et m. 4 et d. 10[o]. Vacavit autem sedes m. 1 et d. 16. Sepultus vero est in ecclesia Ferrariensi. 1185.

Milo[p] sedit a. 7[q] et m. 8 et d. 8. Vacavit autem sedes per 26 dies[r]. 1187.

Ubertus de Terciago sedit m. 9 et d. 5. Vacavit autem sedes d. 29. 1195.

Philippus[s] sedit a. 10 et m. 4 et d. 7. Vacavit autem sedes d. 24. Sepultus[t] est in ecclesia sanctae Mariae Maioris Mediolani. 1196.

a) Arnulphus ep. sedit annis III. m. X. sep. est in mon. s. Kaloceri. in Clivate. 2. b) *haec duo verba in 1. videntur esse eiusdem scripturae, sed aliquis, cui fortasse non placebant, delere conatus est. Desunt* 2. 3. c) IV. ob. peregrinando et s. est in civitate C. 2. d) G. ep. sedit a. VII. et m. IV. sepultus est Romae ad S. Sabam. 2. G. habuit sedem a. VIIII. et m. IV. 3. e) e. in monasterio s. Ambrosii 2. f) Octob. 1. et s. est Romae ad S. I. Ycolanum Lateranum. 2. *Mediolani fuit ecclesia S. Ioh. Itolani, quae postea S. I. de Laterano vulgo vocabatur. Vicende di Mil.* p. 259. g) XXIII. 3. h) m. II. desunt 3. i) *lege* quarto. i*) *Hic desinit* 2. k) IV. incarnationis MCLXXVI. XVIII° mensis Aprilis. *addit* 3. *Abhinc in* 1. *manus s. XIV. pergit.* l) de Pirovano *addit* 3. m) *deest* 3. n) Crivellus *addit* 3. o) VI. 3. p) de Cardano *addit* 3. q) VIII. 3. r) sepultus in ecclesia yemali *addit* 3. s) de Lampugniano *addit* 3. t) Sepultus — Mediolani *desunt* 3. *Hic desinit* 1.

11) *San Calogero di Civate*, situm inter duo lacus Larii cornua.

Cod. 3.

1206. 1207 die sabbati, 11. Kal. Ian. electus fuit domnus Ubertus de Pirovano, qui erat Romane curie cardinalis. Sedit autem a. 4 et m. 3 et d. 2. Obiit 9. Kal. Oct. in sabbato sancto[12], et sepultus est in die pasche in ecclesia yemali iuxta pulpitum. Vacavit vero sedes usque ad 4. diem Maii.

1211. Domnus Girardus de Sessa, qui erat electus Novariensis et apostolice sedis legatus, sedit electus tantum et non consecratus nec etiam confirmatus, a 4. die Maii usque ad 16. diem Decembris. Obiit Cremone et ibi sepultus est. Vacavit autem sedes in magna lite et discordia m. 10 et d. 20; cuius discensionis causa fuit in examinatione electionis trina divisio. Una pars enim domno archipresbitero suum prestitit favorem, alia pars
13 domno archidiacono, tercia episcopo Vercellensi[13], qui erat huius ecclesie ordinarius et post mortem predicti legati et electi ante hanc examinationem legatus apostolice sedis effectus. Nullius tamen electio fuit ab electoribus secundum morem solitum pronunciata, qualibet parte suam electionem effectui fore mancipandam affirmante, et una quidem asserente, se numero ampliorem et ideo suum electum esse pronuntiandum, aliarum vero partium utraque allegante, se licet numero breviorem, tamen digniorem et ideo suam electionem esse efficaciorem. Hec quippe contentio multo tempore duravit, quasi tamen sopita, nec coram iudicibus fuit questio bene discussa nec ventilata; quare adhuc remanet insoluta. Propter huiusmodi contentionem domnus papa capituli nuntiis ad se convocatis, domnum Henricum de Setara, huius ecclesie cimiliarcham et ipsius apostolici subdiaconum, qui erat Bononie in scolis, in pastorem
1213. elegit a. D. 1213, 4. die Nov. Et notate, quod paucis ante temporibus, mortuo beato Galdino, quasi similis sed non tam prolixa fuit contentio inter archipresbyterum et archidiaconum; propter quorum contentionem electores et episcopi huius ecclesie utroque illorum abiecto elegerunt domnum Algisium de Pirovano, qui erat similiter cymiliarcha et presbiter, quo nullus postea usque nunc fuit huic ecclesie utilior.

Hiis igitur factis cupidus moneatur honoris.
Viribus aut plausu fastuve minisve[a] vel astu
Quemlibet incassum se niti magnificandum,
Et Christi fasces fictos vitare sodales.
Hiis etenim fisi quoad hiis sunt scandere nisi,
Fratres manserunt quibus patres esse cupierunt.
Non fatias partes homo, si vis aut cupis arces,
Nec fratrum plaudas vitiis, tibi robur ut addas.
Non humiles fastu preme, necve minis nec et astu.
Qui facit ista quidem, fugat hunc quem querit honorem.
Munera ne cupias; que captans quam. sit iniquus,
14 Vige rite simo quinto psalmo sinuatur[14].
Non te ergo laqueet quis donis, sit quasi piscis
Lesus curva puta sub munere[b] quolibet era.
Non tribulos plantes, violas et lilia iactes,
Sontes magnificans, mites ut vilia calcans.
Non pingues ungas, macros arere sinendo,
Divitibus tribuens et egenis non miserendo.
Non studeas ursos et equos volucresque cibare,
Pauper et ante domum frustra clamet: *Miserere!*
Non carnis curam, mox vermibus esca future,
Perfice, set memores anime busto cariture.
Hec modo que monuì, spernas si corde maligno,
Quo cupis, haud scandes, digne mansurus in imo.
Hic quoque qui scandit, si non servaverit ista,
Quo magis ascendit, tanto mage verget ad ima.

a) faustuve minusve *cod. quod correximus ob paulo post sequentia.* b) munera *cod.*

12) a. 1212. secundum hanc computationem, quam multis argumentis impugnavit Giulini. 13) Ariprando de Vicecomitibus. 14) i. e. insinuatur psalmo 25to

Sin autem spernas, et hic impleat illa benigne
O utinam veniat! regnabitis ambo perhenne.

Obiit predictus domnus Henricus de Setara Brebie a. D. 1230. 16. Kal. Oct., et sepultus est in ecclesia sancti Victoris ad ulmum; et modo translatum est in ecclesia sanctorum martirum Naboris et Felicis, et ibi iacet. Stetit autem in episcopali sede a. 16 et m. 10 minus 12 diebus. Stetit equidem ideo dixit et non sedit, sicuti de plerisque suprascriptis dictum est, quia stare pugnantis est seu laborantis, sedere vero quiescentis. Toto enim fere sui regiminis tempore in labore fuit et pugna non minima, scilicet pro totius ecclesie tuenda libertate, pro istius maioris ecclesie honore conservando, pro hereticis expellendis, pro episcopis qui videbantur a subiectione Mediolanensis ecclesie absoluti, recuperandis. Unde domnum Omnebonum episcopum Ceremonensem, qui debitam huic ecclesie reverentiam annis pluribus prestare recusaverat et se teneri obedire omnino negabat, post multos labores et sumptus et diutinam contentionem et prolixam in curia Romana cum eo habitam, tandem evictum et per sententiam condempnatum debitam fidelitatem prestito iuramento solito more publice coram cuncto civitatis istius clero, ibi etiam astante innumera populi utriusque sexus multitudine diversarum etatum, scilicet puerorum adolescentium iuvenum et senum, in medio ecclesie beate Tegle sibi et Mediolanensi ecclesie fecit exhibere a. D. 1229. in festo purificationis beate Marie, 1229. hora 3, clero veniente cum processione a Sancta Maria Beltrade secundum debitam consuetudinem. — Vacavit autem sedes episcopalis d. 28, videlicet usque ad pridie Id. Oct. 1230. quo die fuit electus domnus Guiliermus de Ruzolio, istius ecclesie venerabilis archidiaconus, cum omni pace et concordia tociusque capituli consensu et favore.

Cui tribuat Christus data munera sic duplicare,
Audiat ut digne carmen felitius euge!

Cum lex divina precipiat et ipsa legis capitula persuadent, ut in eo opere, in quo apparet aliquid de diminutione, ille qui ad illud supplendum magis appropinquat, merito subesse teneatur, et cum complemento in actu perduxisse: cum quedam de domno Guilielmo venerabili archiepiscopo perscripta invenimus, non autem omnia digne completa, ad illud declarandum proposui fore inducendum, ut ea que de ipso cognovi et intellexi digna memorie commendanda in scriptis reponerem; non ut ex hoc sperem recipere premium, set hec mea potius volo scripta de tanto nobili viro dicta in die luceant et in tenebris non esordescant, id est vos presentes illuminent et subsequenter in posteris elucescant. Unde mei versus sic ordine continuantur:

Anni tunc Domini currebant mille ducenti,
Ad quos iam denus coniunxit quater et unus, 1241. Mai 29
Cumque die quarta, que venerat ante Kalendas
Illius mensis qui dicitur Aperiensis:
Cum de Ruzolio Guilielmus pastor amandus
Ex isto mundo migravit in arce perhenni,
Qui per lustra duo cathedrali sede triumphans
Necnon et menses per quinque fideliter ultra
Astitit, et iunctis super hoc ter quinque diebus.
Quem pietas redimit, quem lex divina reformat,
Quem mores laudant, quem vita beata coronat;
Artibus instructus, divino fonte repletus,
Exemplisque suis nos omnes ipse docebat.
Elloquio Marcus est Cicero Tullius iste;
In bello Turnus, quando ferus hostis agebat;
Alter Cato fuit, quem pax tranquilla iuvabat.
Nam dabat optanti pacem, sibi quando petebat.
Quid referam? non ultra valet mea lyra sonare.
Nam mihi si centum linguas Deus ipse dedisset,
Laudes nemppe suas non possem scribere cunctas.
Ergo Deum patrem devota mente precemur,

1241 Qui talenta dedit pastoribus ipse requirit,
Ut sibi det requiem vitam quoque prestet eternam.
Qui legit hos versus, moneo precibusque peroro,
Dicat, quod Christus iam sibi parcat. Amen.

Prefatus domnus Guilielmus sedit in episcopali sede a. 10 et m. 5 et d. 15; obiit 1241, quarto die exeunte Martii. Vacavit autem sedes m. 2 et d. 19. Sepultus vero est
15 in monasterio Clarevallensi[15].

Leo archiepiscopus de agnatione nobilium valvasorum de Perego sedit a. 16 et m.
Iun. 15. 3 et d. 30. Electus autem fuit 1241. in festo sancti Viti; obiit vero 1257°, 14° die Octobris; sepultus vero est in ecclesia Salvatoris in loco de Legniano, forbannitus a popularibus civitatis Mediolanensis. Qui forbannitus cum ordinariis Mediolanensis ecclesie fuit ab ipsis popularibus, pro eo quod ipse et ordinarii predicti aliquos de ipsis popularibus titulare in clericis ipsius ecclesie noluerunt; et non solum forbanniti propter dictam causam, set spoliati bonis suis per eos fuerunt. Qui dictus Leo archiepiscopus tamquam
1257. peregimus et eiectus ab eis de civitate Mediolani in predicto loco obiit. Vir strenuus et constans libertatem Mediolanensis ecclesie defendit usque ad obitum suum. Per cuius obitum vacavit sedes ipsa a. 4 et 9 mensibus et 7 diebus.

1262. Anno vero Domini 1262. 11. Kal. Aug. tempore quo dominabantur Turriani civitati Mediolani, dicte Mediolanensi ecclesie domnus Urbanus papa quartus premia meritis condignis dispensans et de pastore providere procurans, diligenti habita examinatione de domno Ottone tunc archidiacono prefate ecclesie Mediolanensis, qui a veteri et nobilissima Vicecomitum prosapia sumpsit originem, in terra Montis Flasconi providit, eius mores et vitam cognoscens honestate fulgere. De cuius vita et moribus quoniam res obtulit, quamquam ratio persuadeat aliquid ennarrari, tamen non multum curandum est, quia ipsius honestatem solertiam atque peritiam in articulis necessitatum patiencia, in gratiarum retributione misericordia evidentissime manifestant. Nam novercante fortuna multarum adversitatum pacienter tolleravit aculeos, et in habundantia prosperitatum pallio humilitatis vestitus, se pauperibus affabilem et hostibus propriis, ut narrabitur, misericordem se prebuit et tutorem. Cumque Turrianis predictis notificatum fuisset, de dicto domino Ottone archiepiscopo prefate ecclesie fore provisum, ipsius industriam atque potentiam sibi formidolosas timentes doluerunt. Quapropter dictum dominum archiepiscopum ab ipsius sede prohibentes, ne populum suum gubernare valeret, non causa ut causa moti quamplurimos quos ei existimabant fore propitios, de civitate turpiter expulerunt. Dominus vero archiepiscopus predictus amicorum suorum incomoda et populum suum desolatum regimine secum sepe reputans, et hiis duobus defectibus subvenire disponens, congregatis
1263. amicis suis exulantibus, cum eisdem intravit Aronam. Quod cum ad Turrianorum per-
Apr. 1. venisset notitiam, freti marchionis Pallavicini[16] subsidiis, qui tunc matri ecclesie inimicari presumpserat, cum parato exercitu prefatum dominum archiepiscopum de predicto loco Arone cum suis adherentibus expellentes, circa a. 15 ipsum a sede propria compulerunt enormiter exulare. Postremo divina providentia videns populum beati Ambrosii sui patris doctrina desolatum evanescere, et pastoris et populi miserie finem congruentem impo-
1277. nens, nec volens eos de sue rei publice terminis eliminatos videri, a. 1277. adeo dictum
Ian. 21. domnum archiepiscopum viribus et favore munivit, ut ipse in festo beati Agnetis predi-
17 ctos Turrianos cum suis complicibus in burgo Dexio[17] existentes magno ipsorum conflictu debellaret et vinceret, in quo conflictu Turrianorum et ipsorum complicium magna strage perempta, multi capti fuerunt ad ipsius domini archiepiscopi deducti presentiam; inter quos fuit domnus Neapoleo cum quibusdam aliis de maioribus domus sue. Tunc misericordia pii patris hostium suorum subiit adversitati compatiens; offensiones sibi per eos ylatas per tempora anteacta sibi ipsis remisit, et eos cum signo sancte crucis ab excommunicationis vinculo, quo propter demerita astricti tenebantur, absolvit. Et in hoc uno claruit superheminentia misericordie tanti patris, quod cum perpessi graves iniurias ab ipso domno Neapoleone et aliis captivis ipsum et alios gladiis conarentur invadere, ipse dominus archiepiscopus nequaquam divine pietatis oblitus, impetuose voluntati se multorum obiciens, ipsorum furorem extinxit, et ipsorum captivorum vitam ab illorum

15) *Chiaravalle*, prope Mediolanum. 16) Uberti. 17) *Desio*, 10 m. p. distat a Mediolano.

feroci animo preservavit. His ita actis, dominus archiepiscopus supradictus ad tria disponens sue dignitatis officium, videlicet ad Dei gloriam exaltandam, sui incrementum archiepiscopatus, et ad Christi pauperum subventionem quos Christi nuntios cognoscebat, civitatem Mediolani cum amicis suis intrans sine triumphi elatione, sedem propriam est ingressus. Igitur victoriam supradictam de divina dispensatione precibus beate Agnetis virginis, in cuius festo prefatorum Turrianorum modo predicto fuit strata potentia, pastoralis clementia processisse cognoscens ad Dei et ipsius beate virginis honorem in ecclesia hyemali beate Marie construxit capellam, quam ut inferius continetur, sufficienter dotavit. Ad clerum Mediolanensem disciplinandum in sacra pagina, doctorem ordinarium in eadem sacra scientia, qui sit de domo Vicecomitum, si in eadem domo reperiatur ydoneus, in dicta ecclesia ordinavit. Ecclesiam vero sancti Bartholomei ad buschum, et hospitale sancti Iacobi in strata porte Cumane, et ecclesiam sancti Georgii de Legniano cum suis pertinentiis, comuni mense capituli ecclesie Mediolanensis, que minus sufficiens erat, pro cottidianis distributionibus concessit. In augmentum quoque mense sui archiepiscopatus possessiones et terras ipsius pulcerrimis edificiis decoravit, videlicet excellenti arce Angleriam, arce etiam decora Travalias[18], pulcro etiam Cassianum[19] castello, preciosis etiam 18
burgum Legniani pallaciis, ac etiam domibus burgum de Abiate[20] magis congruentibus et decoris. Possessiones et divitias in loco Cosorezo[21], multaque alia edificia et possessiones archiepiscopatui aquisivit. Tandem ille spiritualissimus pater, cuius tota intentio convertebatur ad Deum, carnali copula sibi coniunctos ditare non studens, sua disposuit in hunc modum. Hospitale quidem novum, cuius fundator extiterat, magna possessione in loco Trivulzio iacente dotavit; de cuius proventibus ordinavit annuatim dari capitulo beate virginis Agnetis libras 60, doctori theologie libras 100 pro suo sellario, pro suo etiam annuali libras 20 monete tunc currentis. Ultimo bona sua patrimonialia immobilia hospitali Ierosolimitanorum pro subsidio terre sancte, mobilia vero omnia pro faciendo hospitale ad usum pauperum, in sua ultima voluntate legavit. Cuius legati fidecommissarii apud Sanctum Donatum in strata hospitale comodum confecerunt. In predictis autem operibus vigilans ille pater piissimus, cum in archiepiscopali sede a. 33 et diebus 23 sedisset, a. 1295.
1295. die 8. Augusti vocatus de tenebris huius vite ad patriam celestem migravit. Cuius Aug 8
corpus iacet in supra scripta capella beate Agnetis in archa marmorea decenter sculpta, ibi elevata post altare ipsius; cuius anima per Dei misericordiam requiescat in pace. Amen. Predicta autem omnia per infrascriptos versus in archa dicti domini archiepiscopi littera aurea scriptos breviter declarantur:

Inclitus ille pater, patrie lux, gloria patrum,
Fulgor iusticie, fidei basis, archa sophye,
Largitor venie, portus pietatis egenis,
Intrepidus pastor, quem molles nulla laborum
Ardua devicit, populo latura quietem;
Ille pius princeps et presul amabilis, in quem
Altus virtutum splendor convenerat omnis;
Quo Mediolanum radiabas lampade tanta
Totaque fulgebat regio, nunc pallet adempto:
Clara Vicecomitum proles, venerabilis Otto,
Oh dolor! oh vulnus! cinis est hoc marmore factus.
Christe pater vite, requiescat spiritus in te!
Annis undenis ter sennis terque diebus
Prefuit ecclesie pastor bonus Ambroxiane[a]

Dominus Guillelmus filius condam domini Thome de Pusterla de Tradate fuit capellanus comensalis domini Iohannis pape XXII, necnon prepositus de Posonio[22] de Hungaria 22
ac archipresbyter ecclesie sancti Iohannis de Modoetia, et ecclesie Mediolanensis ordinarius et cimiliarcha, canonicusque ecclesie sancti Iohannis de Castro Seprio. Deinde

a) *hic desinit scriptor in media pagina. Alius in sequenti pagina sequentia subiecit medio saec. XIV.*

18) *Travallia,* ad lacum Verbanum. 19) nunc *Cassano Magnano* prope Gallarate. 20) *Abiate Grasso* seu *Biagrasso.* 21) *Casorezzo* in plebe Legnani. 22) nunc *Presburg.*

dominus Clemens papa VI pronuntiavit ipsum dominum Guillelmum patriarcham ad ecclesiam Constantinopolitanam, sibi in comendam predicta omnia benefitia concedendo. Postremo
1361. dominus Urbanus V[23] transtulit eundem dominum Guillelmum ad archiepiscopatum ecclesie Mediolanensis, comendans sibi patriarchatum et alia beneficia supradicta; que translatio facta fuit 1361. Prenominatus vero dominus Guillelmus optinuit patriarchatum a. 16 et
1371 m. 7, et archiepiscopatum a. 9 m. 4 cum patriarchatu et aliis benefitiis memoratis. Et sepultus fuit in Avinione in domo fratrum predicatorum.

In 1. haec leguntur in fine addita:

1342. 1344[24] dominus Iohannes de Vicecomitibus factus fuit archiepiscopus Mediolanensis, et vixit in archiepiscopatu annis 11. Obiit 1355. quinto Octubris, die dominico. Qui etiam fuit dominus generalis civitatum Mediolani, Bononiae, Ianuae, Parmae, Placentiae, Bobii, Laudae, Brisiae, Pergami, Cremonae, Cumarum, Vercellarum, Novariae, Asti, Tretonae, Alexandriae; qui multa bona paraverat et parabat suae ecclesiae, si heredes eius ipsi ecclesiae dimisissent, ipse non potuit attingere, scilicet libros in officio et theologia, calices, cruces, figuras sanctorum, aureas mitras, baculos etc.

23) imo Innocentius VI, si annum recte indicavit, v. Giulini contin. II, 105. 24) potius 1342. Iul. 17; v. Giulini contin. I, 430. Obiit a. 1354. ib. p. 538.

GESTA TREVERORUM

EDENTE G. WAITZ, PROF. PUBL. KILONIENSI.

Treviri sive Treveris, civitas omnium fere quibus nunc Germania laetatur antiquissima, a populo Gallico, sed qui Germanicae originis se esse iactabat, condita, a Romanis postea expugnata sed honoribus monumentisque exornata, tunc episcoporum et archiepiscoporum, qui summum honorem in regno Francico, Lotharingico, Germanico obtinuerunt, sedes praeclarissima, hodieque situ amoeno, monumentorum ruinis, ecclesiis, bibliotheca atque sanctorum reliquiis conspicua, rerum scriptoribus largam semper praebuit factorum quae enarrarent memorabilium materiam, neque defuerunt qui tum recentiori aetate tum medio aevo id egerint ut historiam Treverensem politicam et ecclesiasticam exponerent, monumenta illa describerent, archiepiscoporum vitas narrarent aliave diligenter docteque illustrarent.

Attamen ut eos omittam qui data occasione de hac urbe egerunt, nulli praeter unam sancti Maximini vitam historiae Treverensis exstant libri saeculo X. antiquiores; ita ut qui priora tempora aggredi velit fontium penuriam doleat necesse sit. Quod invasione illa Nortmannica factum esse audio, qua omnia fere antiquiora historiae monumenta non solum membranacea sed etiam lapidea diruta esse, uno ore clamant, quotquot de originibus Treverensibus scripserunt. Neque ego negarim, multa tunc esse eversa atque deperdita; quae si superessent, primordiis historiae praesertim ecclesiasticae lucem darent; sed libros historicos incensos vel deletos fuisse haud legi, neque tales tunc temporis in bibliothecis inventos fuisse putarim. Medii aevi scriptores potius antiquiore urbis devastatione, Germanis, Hunis et Wandalis civitatem occupantibus, talia facta esse dicunt, famam incertam fallacemque procul dubio secuti[1]. Nam annales civitatis

1) Antiquiora hac de re testimonia colligere iuvat: Vita S. Eucharii Valerii et Materni, Acta SS. Ian. I, p. 922. Hillar, Vindiciae hist. Trev. p. 56: *Haec de gestis sanctorum patrum, post excidium Trevericae urbis relictos cineres diligentius perscrutantes, sparsim in cartulis scripta invenimus; quae in unum redacta utilitati legentium tam praesentium quam futurorum fideliter commendamus, et quamvis in praesenti libello pauca de eorum sanctissimis actibus propter casum superius memoratum contineantur* etc.; et clausula adiecta, ap. Hillar. l. l.: *tamen invenimus post excidium Trevirorum quod tribus vicibus devastata sit civitas* (dicit Graecorum, Wandalorum et Hunorum vastationem) . . . . *quamvis pauca de eorum multis commemorantur* (*de multis memorantur*, cod. S. Vird. ap. Hillar. p. 162), *ut praediximus, per devastationem et incendium civitatis, cum ecclesiasticis causis, hunc quoque libellum postea inventum; alium scilicet combustum invenimus . . . .*; Vita S. Felicis, Acta SS. Mart. III, p. 622: *In huius autem ter felicis sancti mentione, sicut in omnium fere Trevirensium sanctorum recordatione, repetitam saepius huius urbis vastationem cogimur plorare, per quam constat ingentia sanctorum patrum nostrorum vitae volumina ita penitus esse consumpta, quod, nisi ex paucissimis ut ita dixerim tanti pelagi guttis, in*

2 *Trevericae gesta antiquissima continentes, quos Silvester papa revolvisse dicitur*[2], *fabulosos esse, omnes concedent, neque acta Paulini aliorumque episcoporum*[3] *tunc temporis exstitisse, equidem persuasum habeo. Qui ante invasionem illam Nortmannicam sancti Maximini vitam scripserunt, horum alter anonymus nihil eiusmodi tradit*[4], *alter Lupus eius facta silentio suppressa esse dolet*[5]. *Alii quoque saeculi XI. scriptores magis praecedentium temporum negligentiam arguunt*[6] *quam barbarorum incursiones; quos verum vidisse dubitari nequit, quum vitas illas*
7 *sancti Maximini aliosque libros*[7] *Nortmannorum manus evasisse constet.*

Quibus missis, videamus qui postea res Treverenses memoriae tradiderint. Multi sane nominantur, opera magna et praeclara laudantur. Sed etiam horum maximam partem frustra quaeras. Laudantur quidem, sed neque edita sunt neque manu scripta inveniuntur, quasi altera barbarorum invasio haec quoque documenta delevisset. Laudantur vero a Trithemio, viro docto quidem et diligentissimo antiquitatum librorumque scrutatore, sed qui fidem suam non ita probavit, ut ipsum tamquam certum auctorem sequamur. Iste narrat, mox post Treverorum excidium a Nortmannis illatum Florbertum monachum Sancti Mathiae
8 *Treverensis id elegiaco versu quinque libris descripsisse; idem dicit*[8], *Florberto in schola monastica regenda successisse Eberhardum, Eberhardo Richardum, postea Diethelmum, Adelbertum, Theodericum, Theodorum, Golscherum, Lampertum de Legia, Arnoldum, Iohannem, Erhardum, qui per ducentos fere annos scholam rexerint et tantum non omnes tum aliis operibus tum historia Treverensi scripta et continuata insignes fuerint. At mirum sane de tot viris illustribus, de schola florentissima unum Trithemium narrare, neque in domesticis historiae Treverensis monumentis, sive breviores annales sive ipsa gesta sive*

vetustissimis aliorum locorum schedulis vel etiam in plumbeis ac marmoreis tabulis terrae penitus infossis aliquatenus reformata fuissent, organa nostra etc.; Vita S. Paulini, praef., Acta SS. Aug. VI, p. 676: *Paulini — gesta quaedam ex relatione maiorum audita, quaedam in exemplaribus sanctorum patrum passim inventa volumus nostris innotescere successoribus —: non modica quippe apud Trevericos eius gestorum exstabant volumina, quae in ipsius incendio urbis, Domino permittente, dicuntur esse consumpta;* Stephani vita S. Modoaldi, praef., Acta SS. Mai. III, p. 52: *quae — certius describenda nobis fuerat, nisi barbarica depopulatio nobilium Gallorum titulis olim invidisset. Fertur enim barbarorum gens tunc per omnes Galliarum fines furoris sui fraena laxasse — monumenta sanctorum, titulos et nomina antiquorum heroum omnino delevisse, nulla vestigia virtutum, nulla victoriae, nulla laudis aut probitatis avorum nostrorum nobis reliquisse. — Verum supra omnes urbes — lamentanda erat illa metropolis gloriosa Treveris — tantoque in ea miserabilius plangenda erant antiquarum virtutum monimenta, quanto damnosius multorum profectibus sunt ablata. Ubi cum antiquorum fastos exemplariorum absumeret ignis et ob hoc omnis veterum genealogiarum series abolita fuisset* etc. De quo tempore illi loquantur, non semper plane constat, Stephanus vero hoc loco de rebus saeculo V. et VI. gestis loquitur; cf. lib. III. init. p. 59, ubi ad Normannos transit, nihil vero de libris deperditis dicit. Nortmannos incusat auctor vitae S. Basini, Acta SS. Mart. I, p. 315: *sed proh dolor! gesta eius praeclarissima, tametsi mirifica credantur et sint, ad nostram tamen, quod dolendum referimus, notitiam cuncta delata sunt minime. Egit hoc, ni fallor, furibunda Nortmannorum rabies, ecclesias Dei undique devastans. Scitum namque habetur, urbem Trevericam una cum suis suburbanis et ecclesiis adiacentibus per eosdem spurcissimos Nortmannos incendio concrematam. Quamobrem accidit, ut non modo huius divi Basini vita, verum etiam aliorum complurium sanctorum actus praefulgidi posteritati scriptis mandati irent se perditum. Tandem ab imperatore Arnulfo profligatis impiis Nortmannici agminis satrapis paceque concessa, de post plurimorum sanctorum gesta denuo recuperata sunt.*

2) Vita S. Agritii, Acta SS. Ian. I, p. 773.

3 V locos n. 1. allatos.

4) Acta SS. Mai VI, p. 371.

5) Lupi epist. ad Waldonem apud Surium III, p. 323: *Verum in hoc opere illud me admodum coartat, quod, multis quae dum adhuc viveret egit, ut palam est, silentio suppressis, vix parva gestorum illius monimenta extant, et in his quaedam fabulosis inveniuntur similia.*

6) Vita S. Agritii l. l. p. 778: *— antecessorum, ut dictum est, negligentia nostrorum non claret;* Hist. martyrum Trever. c. 1, ap. Hontheim Prodr. I, p. 111: *pro quorum et nominum et meritorum oblivione antecessorum nostrorum negligentiam incusamus* etc.

7) Pertinet huc ymnus de S. Paulino scotice scriptus a. 1072. inventus (hist. mart. Trever. c. 2), pertinent codices hodieque in bibl. Treverensi et Gandensi superstites plures, s. IX. antiquiores.

8) Ann. Hirsaug. I, p. 37. 56. 71. 98. 121. 142. 154. 174. 184. 208. 245.

singulas archiepiscoporum vitas perscruteris, neque apud vicinos scriptores Mettenses, Virdunenses, Leodienses, neque apud Sigebertum Gemblacensem qui librum singularem de Scriptoribus ecclesiasticis composuit, quidquam hac de re inveniri. Unus alterve ex illorum numero nominatur, sed neque eo tempore vixit in quo a Trithemio ponitur, neque ea opera composuisse videtur quae hic recenset. Nam praeter alia multa quae ad historiam minus spectant, haec illis tribuit: Eberhardo vitam sanctorum Eucharii Valerii et Materni tam metro quam prosa elegantiori stylo conscriptam, necnon hymnos varios cantus et prosas in laudem sanctorum plures; Theoderico translationem et miracula sancti Celsi; Golschero libros tres de laudibus sanctorum Eucharii Valerii et Materni; Lamperto de miraculis sanctorum libros V, de Agritio archiepiscopo Treverorum librum unum, vitae sancti Mathiae apostoli librum unum; Iohanni legendam auream sanctorum; praeterea Eberhardum, Adelbertum, Golscherum, Lampertum, Iohannem et Erhardum ad historiam sive gesta Treverorum plura addidisse refert. Cum his ea conferamus quae revera exstant historiae Treverensis monumenta.

Saeculo primum decimo ecclesiae Treverensis originem usque ad apostolorum tempora relatam esse, alii iam monuerunt[9]. *Tunc vitam sancti Eucharii simplicem et brevem quam editam videmus*[10] *scriptam esse, verisimile est, quippe quae illos a sancto Petro missos immo Domini Iesu Christi discipulos dicat. Certe hic liber, quo Remigius Mediolacensis*[11] *saec. X ex., Herigerus*[12] *et auctor vitae sancti Agritii*[13] *saec. XI. usi sunt, recentioris nequit esse aetatis. Eberhardo alii*[14], *alii*[15] *Golschero hunc tribuerunt; sed neque Eberhardiana metra neque tres libros Golschero adscriptos hic habemus. Fortasse tamen trium episcoporum vitas Trithemius tres libros vocavit; certe etiam alibi ubi parcius de scriptoribus Treverensibus agit Golscherum nominat*[16]; *necnon Browerus se Golscheri sermones de Euchario Valerio Materno membranis inscriptos vidisse testatur*[17]. *Si vitam editam intelligit eamque revera Golscheri nomine inscriptam legit, hic, quem a.* 1012—1038. *scholam rexisse Trithemius narrat, iam saeculo X. medio floruit. Sed nescio an Golscheri nomen alias inauditum et in codicibus nullis inventum*[18] *prorsus fictum sit.*

Saeculo X. exeunte, si Trithemio fides[19], *Remigius abbas Mediolacensis Egberti archiepiscopi iussu „cantum de SS. Euchario Valerio Materno primis Treverorum episcopis dulci et regulari modulatione composuit." Hillarius*[20] *vero in*

9) Hontheim Hist. Trev. dipl. I, p. IX sqq. de aera fundati episcopatus Treverensis, I. Perierus Act. SS. Sept. IV, p. 357 sqq. Quibus addantur quae nuper V. Cl. Sybel de antiquitatibus Treverensibus docte et recte plerumque disputavit. V. etiam Rettberg Kirchengeschichte Deutschlands p. 73 sqq. — Ado in martyrologio, Romae 1745. p. 71 Valerium S. Petri discipulum dixit; apertius vero papae Iohannes XII. et XIII. loquuntur. Hic a. 969: *Audivimus*, inquit, *sicut etiam pridem audiendo immo et legendo compertum habuimus, eandem ipsam prae ceteris Galliarum ecclesiis christianae religionis exordium catholicaeque fidei prima rudimenta percepisse per sanctorum virorum Eucharii Valerii ac Materni et caeterorum euangelicam doctrinam, quos tempore suo - beatus Petrus apostolus ordinavit et instruxit necnon illuc ad praedicandum direxit.* 10) Acta SS. Ian. II, p. 918. Hillar p. 147—159. 11) De quo v. infra. In eius homilia ap. Hillar. p. 132 ita legitur: *sic enim Deo gratissimae ipsius vitae continet textus* etc., eaque narrantur quae in vita edita exstant. 12) Neque vitae scriptorem ex Herigeri libro, neque ex communi fonte utrumque hausisse concedam. Cf. quae supra T. VII, p. 142. n. 51. V. Cl. Köpke monuit. 13) Acta SS. Ian. I, p. 778. 14) Hontheim Hist. I, p. XVII. III, p. 965. 15) Bollandus l. l. 16) De ill. viris Germ. Op. I, p. 131; ubi ipsi librum de laudibus Eucharii Valerii et Materni, Gesta quoque Treverorum lib. I. tribuit. 17) Ann. Trev. I, p. 5: *Sane eius* (Golscheri) *nos sermones de primis huius sedis Trevericae tribus episcopis Euchario Valerio Materno membranis vidimus inscriptos.* 18) Tres vitae codices Hillarius affert, Sanmathianum p. 56, S. Gisleni p. 146, Virdunensem p. 161. Sed nihil de Golscheri nomine. Neque Browerus dixit se Golscheri nomen in membranis legisse, sed sermones quos ipsi fortasse Trithemio teste adscribendos iudicavit. 19) Ann. Hirs. I. p. 122. 20) p. 132, ubi fragmenta edidit.

codice Sanmathiano homiliam invenit ab hoc Remigio in natali sancti Eucharii
compositam, sed ex vita illa plerumque descriptam.

21 Iam antea Sigehardus miracula sancti Maximini scripsit[21], Theodericus vero
saec. XI. incipiente translationem sancti Celsi narravit[22], neuter vero res Tre-
verorum antiquiores verbo tetigit. Hunc Trithemius a. 980—996. scholae prae-
fuisse dicit; sed ipse se a. 1006. monasterium ingressum esse narrat, neque
litteras ibi docuisse videtur.

23 Vitam sancti Magnerici Trithemius Eberwino abbati Theolegiensi tribuit[23];
sed auctor abbas fuit Sancti Martini Treverensis[24], idem qui post a. 1035.
vitam sancti Symeonis inclusi Popponi archiepiscopo dedicavit[25]; et quum iam
a. 975. vita illa afferatur, Eberwinus nonnisi finem addidisse vel novam eius
recensionem composuisse censendus est. Ex Gregorii Turonensis et Fortunati
libris pleraque sunt excerpta, vix pauca ex domesticis monumentis sumta, neque
origines ecclesiae Treverensis obscurae et dubiae hoc opere illustrantur.

Qui primus eas exponendas suscepit auctor fuit vitae sancti Agritii, quem
26 Trithemius Lambertum de Legia dicit. Sed iste Lambertus s. XII. vixit[26]; alter
quem Regenheid dicunt nonnisi opera theologica scripsisse fertur[27]. Vita vero
sancti Agritii saeculo XI. confecta est, inter annos c. 1050 et 1070[28]. Praeter vitas
sancti Eucharii, Nicetii (quam apud Gregorium Turonensem invenit), Maximini
et Hildulfi auctor scriptos fontes nullos adhibuit[29], sed ex traditione undecumque
collegit quae vel Agritii gesta vel reliquias ab ipso collectas vel historiam Tre-
verensem spectabant, pleraque fabulosa et quae recentioribus parum se proba-
30 runt[30], sed ideo magni facienda, quod aperte demonstrant, quid tunc temporis de
historia antiquiori Treverenses compertum habuerint.

31 Paulo post a. 1072.[31] in monasterio sancti Paulini crypta aperta ibique
tabula plumbea inventa est, quae Nortmannorum tempore defossa dicebatur, tum
de martyribus sub Rictiovaro passis et de Paulini sepulchro, tum de ecclesia in
32 eorum honorem a Felice archiepiscopo aedificata loquens[32]. Haec inventio et
reliquiarum translatio miraculis illustrata eo tempore celeberrima fuit[33], et non
solum singulari huius rei narrationi scribendae ansam dedit[34], sed ut etiam
vitae Paulini et Felicis propriis commentariis illustrarentur effecit. Haec libere
35 profitetur ante inventam tabulam certi nihil constitisse[35], historia martyrum Tre-
verensium longius exponit, quomodo documentis historicis destituti fuerint clerici

21) SS. IV, p. 229. 22) De qua v. Appendix. 23) Ann. Hirs. I, p. 161. Cf. Acta SS. Iul. VI, p. 179. Hontheim Hist. I, p. 373 n. III, p. 973. Eberwinus S. Martini Angilberto successit, Theolegiensis Gardino (Ann. Vird. SS. IV, p. 8), sed eodem tempore uterque vixit. 24) Vide huius vitae finem in Appendice editum. 25) De qua vita v. Append. Minus recte Trithemius l. l. ipsi Gesta Bopponis archiepiscopi lib. I. tribuit. 26) Hillar p. 84. V. infra quae in Append. de miraculis S. Mathiae dicta sunt. 27) Hillar l. l., quem Wyttenbach sequitur. 28) Circa a. 1050. tertia vita S. Hildulfi scripta est (v. SS. IV, p. 86), et quae in vita S. Agritii de translatione S. Maximini et martyrum Thebaeorum afferuntur (p. 774) nonnisi in illa exstant (Act. SS. Iul. III, p. 231). Tabulam vero a. 1072. inventam auctor nondum vidit, quippe qui Paulini corpus in ecclesia a Felice condita sepultum neque tamen catenis miraculose suspensum dicat et alia ex maiorum relatione hac occasione afferat, quae cum monumento illo celeberrimo non ita conveniant, ut inde sumta esse possint. Cf. vitam S. Agritii p. 774. cum vita S. Felicis p. 623. 29) De annalibus Treverensibus semel allatis cf. p. 112 et infra n. 95. 30) V. testimonia ap. Hontheim III, p. 969. 31) De anno cf. Acta SS. Oct. II, p. 335. 32) Qua de re cf. dissertationem (Nelleri, ut Wyttenbach monet) ap. Hontheim Prodr. I, p. 87 sqq. et quae l. Bueus contra eius opinionem disputavit, Act. SS. Oct. II, p. 331 sqq. 33) Lambertus a. 1072. et Sigebertus a. 1071. rem narrant (SS. V, p. 190. VI, p. 362). 34) Ex hac martyrum Treverensium historia quaedam in Append. edidi. 35) Acta SS. Mart. III, p. 623: *Causam vero necessitatis susceptae videlicet tam mirae operositatis, quam* (*quia* ed.) *multis maiorum scriptis vel dictis perceperamus, non sine admiratione ignorabamus. Ceterum quia omnia tempora tempus habent* etc. — *Nam plumbea tabula in crypta eiusdem monasterii — reperta manifeste nos instruit, quam iusta et honesta de causa haec ab illo constructa sit ecclesia tam magna.*

Treverenses, eaque est qua docemur, nullam sancti Paulini vitam tunc exstitisse. Hanc fortasse recentiorem iure dicamus[36]*; vita sancti Felicis et Historia mar-* 36 *tyrum Treverensium eidem tempori immo eidem scriptori*[37] *tribuendae esse videntur, cuius nomen nos nescire doleo. Utrumque opus Trithemius ne verbo quidem tetigit.*

His expositis Trithemii errores ab omnibus puto intelligi. Praeterea vero his libris perlectis luce clarius patet, historiam archiepiscoporum Treverensium continuam nullam tunc fuisse. Quotquot vitas illas composuerunt, certo duce in archiepiscoporum tempore ordine et gestis exponendis destituti erant; omnes id unum agebant, ut ex paucis monumentis iisque saepe dubiis et falsis, ex libris externis, ex traditione incerta ea colligerent, quae praesulum ecclesiis fundatis eorumque nomine inscriptis celeberrimorum historiam quodammodo illustrare possent. Sane neque Gesta, qualia iam ante invasionem Normannicam scripta, postea semper continuata esse Trithemius refert, viderunt, neque de Eberhardo, Adelberto, Golschero, rerum Treverensium scriptoribus, quidquam compertum habuerunt. Quid igitur dicamus? Nuda figmenta sunt, quae ille credulis vendidit[38]. 38

Circa vel post a. 1070 *Nizo abbas vitam sancti Liutwini scripsit*[39]*, nec diu post sive ab eodem sive ab altero scriptore vita sancti Basini confecta est*[40]*. Ne hic quidem levissimum Gestorum vestigium reperies. — Saeculo XII. incipiente Thiotfridus Epternacensis Brunoni archiepiscopo librum misit, quo de sanctis eorumque reliquiis egit, quo etiam de tunica Domini plura retulit, sed quod Gesta narrant, hanc Treveros esse perlatam, alto silentio praeteriit*[41]*. — Neque Stephanus Leodiensis quum a.* 1107. *vitam sancti Modoaldi scribendam susciperet, iis usus est, sed ex aliis fontibus librum suum hausit, quo adeo ab illorum narratione recedit, ut Modoaldum non Severino sed Sebaudo successisse dicat*[42]*. — Etiam vitae sancti Auctoris*[43] *et Severini*[44] *s. XII. scriptae aliis nitun-* 41

36) I. Pinius Acta SS. Aug. VI, p. 675. hanc vitam ante a. 1071. scriptam putat, quia nihil de inventione illa legatur; quocum Hontheim III, p. 971. et I. Bueus Act. SS. Oct. II, p. 333. faciunt. At quae de sarcophago catenis suspenso p. 678. leguntur, ex tabulae fide pendent. Plura S. Paulini acta exstare dicuntur, sermone diversa; a. vero 1072. nulla fuisse, ex inventionis historia patet; vix hymnum quendam de S. Paulino reperire potuerunt. 37) Certe iisdem fere verbis nonnunquam utuntur. Hist. c. 1: *quorum tamen diligentiam commendamus pro eis litterularum documentis, quae de eorundem sanctorum meritis aut plumbeis aut marmoreis tabulis aut vetustissimis scedulis inscripta reperimus.* Quocum conferas velim locum ex vita S. Felicis supra p. 111 n. 1. exscriptum. 38) Id addam, ex magno illo scholasticorum Sanmathianorum numero et ipsum Trithemium alibi paucos tantum nominare, Theodericum, Theodorum, Lambertum (Chron. Hirsaug. Op. II, p. 43. 54. de ill. viris Germ. ib. I, p. 131), quos revera in hoc coenobio doctrina et operibus excelluisse, partim scimus, partim illi libenter credamus. Nihil enim de Gestis dicit. Mirum est libro de scriptoribus eccl. ne horum quidem fieri mentionem. De Golschero v. supra p. 113 n. 18. 39) Vita Liutwini, Udoni archiepiscopo (a. 1066—1077) inscripta, hucusque est inedita; cf. Acta SS. Mart. I, p. 314. Codices Parisiis (Archiv VIII, p. 309), Gandavi (ib. p. 549), Treveri (ib. p. 604) exstant. Bonnensis vero (ib. VII, p. 556) iam inveniri nequit. 40) Nizoni etiam vitam S. Basini deberi, ex his verbis statuerunt (Act. SS. l. l. p. 319): *Quid deinceps Lutwinus egerit — qui nosse desiderat, ad libellum sanctorum eius gestorum recurrat, ibique luculenter descripta reperiet. Haec vero ex gestis eius, quantulacumque a nobis brevitate elucubrata, eapropter huic nostro tractatui inseruimus* etc. Sed haec potius alium scriptorem indicare videntur; siquidem verba *quantulacumque a nobis brevitate elucubrata* non ad Liutwini sed Basini vitam referri debeant. Haec minime, ut Hontheim III, p. 978 opinatur, Udoni dedicata est. 41) V. Sybel, der heilige Rock p. 34. 37, qui haec primus observavit. 42) Nihil fere de hoc episcopo compertum fuisse Stephanus dicit; v. locum supra p. 112 n. 1. relatum, et quae antea de monacho Helmwardiensi narrat: *Qui — dum pro investiganda patroni sui* (Modoaldi) *generositate ordinis nostri loca plura inviseret et — tam gesta pontificum quam annales regum Francorum famamque antiquorum sapientium diligenti inquisitione perquireret: tandem ad nos omnium ultimos divertit.* . . . . . Postea: *adorsi*, inquit, *sumus auctore Deo enarrare quae de vita et miraculis beati Modoaldi pontificis tam ex antiquorum relatione quam ex authenticorum librorum lectione colligere potuimus.* Sed plura refert a Gestis prorsus aliena, alia praetermittit quae hic exposita sunt. 43) Acta SS. Aug. IV, p. 45. 44) Inedita est; cf. Hontheim III, p. 975.

tur fontibus. Liber vero de inventione et miraculis sancti Mathiae eodem saeculo
44 *scriptus ad Gesta provocat*[44].

Quae quum ita sint, non ante saeculum duodecimum Gesta Treverorum scripta esse statuamus oportet. Id quod etiam aliis rationibus comprobatur. Codices enim quos habemus antiquissimi usque ad a. 1101. *progrediuntur*[45] *et historiam saec. X. et XI. incipientis ita exhibent, ut nullo modo hanc coaevis scriptoribus tribui posse cuique pateat necesse sit. Res omittuntur gravissimae, episcoporum ordo turbatur, pleraque ieiune narrantur, et ne uno quidem loco quam levissimum auctoris supparis vestigium deprehendes. Immo Theoderici et Eberwini opera necnon vitae illae sanctorum Magnerici, Agritii, Felicis, atque Historia martyrum Treverensium exscripta sunt; id quod viros doctissimos Hont-*
46 *heimium, Wyttenbachium aliosque fugisse valde miror*[46].

Praeterea vero, nisi fallor, Gestis antiquiores fuerunt libri quidam de historiae Treverensis initiis singulisque episcopis scripti. Huc refero opus olim in codice Sanmathiano M 1. *n.* 14. *lectum, nunc fortasse deperditum, quod Hillario teste „acta Trevirorum continuat usque ad Basinum archiepiscopum, de*
47 *quo pauca admodum memorans finit*“[47.*]. *Ex vita sancti Agritii partim haustum, ergo post s. XI. medium scriptum est. — Fortasse idem fuit codex, quem Calmetus*
48 *primus vidit*[48], *quamvis Hillarius alterum indicaverit, quem ita descripsit, ut non ipsa Gesta, sed aliud a Gestis plane diversum opus continere videatur*[49]. *„Codex, inquit, (Sanmathianus) sub litt. I,* 1° *N. S., in manuscripto minore purissimo, qui sanctorum primitivae ecclesiae sive martyrologium sive compendiosa vitarum*
50 *relatio intitulari posset*“[50], *atque fragmenta affert talia, quae diversum libri*

*) *Hunc locum exhibet Hillarius pag.* 53. 61. 128, *quem fol.* 113. *exstare dicit*: Omnis[a] infidelitatis spinas ibidem tum longissimo temporis spatio exortas sicut agricola fortissimus agri colendi scientissimus ita radicitus extirpavit, quod se nulla deinceps incredulitatis radix ibi subministravit. Sicuti[b] enim diligenti supputatione colligimus[c], 236[d] annos inter beati Materni ex hoc mundo gloriosum excessum et sancti Agritii felicissimum in hanc urbem ingressum esse cognoscimus[e]. Quo temporis spatio intercurrente cessavit huius sedis episcopatus, paganis ipsam civitatem obtinentibus. — — In[f] huius quoque sancti Materni patris festiva mentione hoc nolumus silendo praeterire, quod sicut apud Elegiam 40 diebus in sepulchro mortuus iacebat, ita ecclesiam Trevericam 40 postmodum annos vivus et incolumis regebat. *Verba* Omnis — obtinentibus *ex vita S. Agritii p.* 775. *descripta sunt. Post hunc locum, ut Hillarius inquit, „a margine manus perinde antiqua difficulter ob vetustatem legibilis haec adnotat“:* Inveniuntur in catalogo episcoporum Trevirensium 22 episcopi medii fuisse inter Maternum et Agritium. Quare error patet. Similiter[g] error patet, quod eodem tempore etiam pagani civitatem obtinuerint, cum prius habeatur, innumerabiles martyrizatos a Rictiovaro non longe ante adventum Agritii. *Quibuscum cf. locum infra n.* **. *editum.*

a) Omnis — subministravit *nonnisi p.* 53. b) Sicut *p.* 61. 128. c) collegimus *p.* 61. d) 346 *p.* 128. 246 *coni. Sybel.* e) *desinit p.* 53. 128. f) *haec nonnisi p.* 62. g) S. e. p. *desunt p.* 62.

44) Act. SS. Febr. III, p. 442: *Quomodo autem de Iudaea in Treverim venerit, sicut in historia Triverica et in monumentis Silvestri papae legi* etc. 45) De codicibus Aureaevallensi et Treverensi, qui minus longe progrediuntur, v. infra. 46) Praeter hos et alios multos etiam Rivet Hist. liter. VI, p. 127. Trithemium sequitur. 47) Hillar p. 128. 48) Calmet, Preuves p. 1: *Nous l'avons confronté avec un manuscrit plus ancien et plus court, dont apparemment le moine Thierry s'étoit servi et qui est comme le fondement et la base de son histoire;* et Sur les evêques de Trèves p. VI: *un ancien manuscrit de saint Mathias, que nous avons vû dans cette abbaye* etc. et in editionis suae notis saepius dicit *l'ancien manuscrit de Treves* vel *l'ancien mss.* Ne Calmetus quidem Gestorum codicem hunc dicit. Hontheim frustra in S. Mathiae monasterio eum quaesivit, Hist. p. XXVI. Sed Hillarius librum exhibere noluit, v. quae dicit p. 61. 103. 49) ibid. p. 63. 50) Pergit: „hic est minor ille antiquior, quem a se visum asserit Calmetus.“ Quod tamen vix concesserim. Nam Calmetus non de martyrologio sed de continua quamvis brevi historiae Treverensis narratione loqui videtur, qualis in codice M 1, n. 14. exstabat; Calmetus suum librum in vitis primorum episcoporum cum vulgari textu ad verbum convenire dicit, codex Hillarianus in his ipsis prorsus diversa habet. Cf. quae dixi Archiv IX, p. 704 sqq.

ordinem et formam satis indicent[51]. — *Priori similis, ut videtur, fuit historia Treverensis, cuius censuram infra editam ex codice Sanmaximiniano descripsi*[52]**.

**) *In codice olim Sancti Maximini (conf. Acta Sanctorum Sept. IV, pag. 360), nunc in bibliotheca Görresiana Confluentiae asservato (Nro. 94.) manu saeculi XII. haec in margine scripta sunt:* Ieronimus in chronica: „Colliguntur omnes anni a 15. Tiberii anno, hoc est a predicatione Domini, usque ad 14. annum Valentis 351; quibus si addas illos 30, hoc est a 42. Cesaris Augusti qui est annus nativitatis Domini usque ad 15. annum Tiberii qui est primus annus predicationis Domini, erunt anni 381 ab incarnatione Domini usque ad 14. annum Valentis quo interiit.“ Sed retrorsum computatis annis á 14. anno Valentis usque ad 23. annum Constantini patris aug., qui est annus adventus beati Agricii, remanent plane anni 333. Ergo 333° anno incarnationis Domini Agricius ab Helena missus est Treveris presul effectus, et usque ad secundum annum Constantii filii Constantini perduravit; cui Maximinus successit anno dominice incarnationis 342, sicque anno pontificatus sui 4, imperii vero Constantii 6, dominice autem incarnationis 346, generalem sinodum Agripine Colonie in depositionem Eufrate Arriani 4. Idus Maias indictione 4. post consulatum Amanti et Albini sub Iulio papa celebravit; propter quod et Ieronimus eundem annum diligentissime in chronica quasi in persona Maximini annotavit, dum Maximinum hoc anno clariorem reddidit, et eundem annum memorabilem ob memoriam Maximini indidit. Itaque absque ulla contradictione computabis[a] inter Maternum et Agricium plenariter 200 annos; quod et probabilibus argumentis approbamus. Si enim 54. dominice incarnationis anno beatus Eucharius pontificatum Treverice urbis accepit, et 23 annis rexit, et Valerius in 15. successit, sicque Maternus in 40. determinavit: constat profecto eundem Maternum anno Domini 132. obiisse, hoc est 13. anno imperii Adriani et 2. papatus Telesphori; et sic absque ulla contradictione computabis[a] 200 annos inter Maternum et Agricium, quia 54 et 23 deinde 15 tunc 40 faciunt 132, non 128 ut Treverica historia habet[53]; et in hoc arguitur mendatio. Ecce habes deprehensam Trevericam historiam. Adhuc nota eius secundum mendatium. Dicit enim[54]: „Anno Domini 368. Agricius presul efficitur“; quod apertum mendacium est, quia, ut superius ex Ieronimo monstravimus, cum a nativitate Domini usque ad 14. annum Valentis quo interiit sint anni 381, sed retrorsum computatis ab eodem 14. anno Valentis usque ad 23. annum Constantini, qui est annus adventus beati Agricii, remanent plane anni 333, non 368, et ita comprobabis[b] eam bis per omnia mentitam; unde ex his duobus mendatiis plura potes ex eadem Treverica historia ad plenum colligere.

Quoniam 200 annos inter Maternum et Agricium fuisse ex chronica Ieronimi comprobavimus, restat ut videamus, si civitas ista, ut quidam volunt, maxime Treverica historia[55], his 200 annis in paganismum redierit, an in christianitate perduraverit. Quod nobis omnino non videtur, videlicet eam in paganismum redisse. Cum enim constet usque ad passionem Tirsi et Palmacii et tocius Treverici populi, que facta est a Rictiovaro sub Diocletiano et Maximiano anno Domini 306, hoc est 19. anno imperii Diocletiani, quando in Martio mense in diebus pasce ecclesie per totum orbem Romanum iussu Maximiani et Diocletiani subverse sunt 1° anno persecutionis, quia, ut Ieronimus in chronica testatur, 2° anno persecutionis Diocletianus in Nicomedia, Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt; cum inquam usque hoc tempus tota civitas a tempore beati Eucharii christiana extiterit, et episcopi, Methodio teste Paretensi[c] ecclesiae episcopo et martire, per totum tempus inter Maternum et Agricium non defuerint, ita ut 26 episcopi enumerentur[d]: absurdum videtur, ut in tam parvo tempore, sicut est a passione predictorum martirum usque ad adventum beati Agricii, tota hec civitas in paganismum redierit; cum inquam non plus quam 24 anni extiterint, quia a primo persecutionis anno usque ad 23. annum inperii Constantini fuere non plus quam 26 anni, quoniam 4. persecutionis anno regnare orsus est. Ergo 24 anni sunt inter passionem Tirsi et Palmatii et adventum beati Agricii. Quod si dicas his diebus civitatem in paganismum redisse et exinde Tetradium usque ad tempora Martini paganum perdurasse, nobis omnino stare non videtur. Quomodo homo tanti nominis ut Tetradius in tam preclara et regia civitate paganus durare tot tempora potuisset, maxime tot sanctis sacerdotibus hic vigentibus, ut Agricius, Maximinus et Paulinus? Quomodo homo paganus contemporalis Maximini esset in una eademque civitate, cum constet eum tot ac tantis miraculis claruisse? Qua fronte Eufratam Agripinensem vir Deo plenus gradu movit utpote hereticum, et non in civitate sua convertit paganum? Quomodo in ulteriorem Frigiam Paulinus pro Christo exulavit, et ibi usque ad sanguinem paganis predicavit; dum hic in sua diocesi paganos reliquit? Inconveniens plane fuit. Sed quia Tetradius a Martino baptizatus est, dicimus eius baptismum usque

a) computab *cod.* b) comprobab *cod.* c) *ita cod.* d) enurentur *cod.*

51) Locos de SS. Euchario Valerio et Materno exscribere longum est. Non uno tenore legebantur; sed. fol. 37. 45. et 5, neque cum Gestorum verbis conveniunt. Loci vero a Calmeto exscripti semper propius ad haec accedunt. 52) Quae hic in historia Treverensi vituperantur, a Gestis partim sunt aliena, sed cum iis fere conveniunt quae ex M 1. n. 14. supra n. *. exhibui. 53) cf. Gesta c. 16. 54) Gesta c. 19. 55) Haec in Gestis ita non leguntur, quae nunc cum Methodio faciunt.

53 *Hi libri et alii fortasse, quorum ne notitiam quidem habemus*[53], *Gesta qualia nunc exstant antecessisse ipsisque conscribendis ansam praebuisse videntur. Ne illi quidem saec. XI. exeunte antiquiores esse possunt; Gesta vero non ante saec. XII. scripta esse iam monuimus.*

Sed quo anno confecta sint, nunc certius indicari nequit. Primos tamen saeculi annos equidem huius libri natales dixerim. Nam qui vitas sanctorum Modoaldi et Auctoris conscripserunt, Gestis quidem minime usi sunt; sed neque Gesta ex his vitis hausta sunt, neque sancti Modoaldi translationem a. 1107. *et aliam sancti Auctoris paucis post annis factam verbo tetigerunt. Huc accedit, quod iam c. a.* 1132. *alter quidam his Gestis additamentum et continuationem adiecit, quod Bruno episcopus, qui a.* 1101. *ecclesiam Treverensem suscepisse narratur, iam a.* 1124. *obiit, denique quod codex qui exstat antiquissimus saeculo XII. incipiente scriptus esse videtur. Quae quum ita sint, non diu post a.* 1101, 54 *in quo codices desinunt, Gesta esse confecta, non possumus quin statuamus*[54].

In monasterio sancti Eucharii Gesta nata esse, probabile est, sed auctor nomen siluit, neque inter viros illos a Trithemio laudatos quaerendum esse videtur. Certe Golscherum, quem Trithemius nonnunquam solum dicit auctorem, equidem vix inter scriptores medii aevi retulerim. Aliud vero nomen quod nuper innotuit non satis firma niti auctoritate omnes concedent. In bibliotheca Romana Vallicell. codex a Bethmanno nostro evolutus est, H 13. *fol., qui s. XVI. vel XVII. scriptus inter varia opuscula historica f.* 1—12. *librum continet ita inscriptum:* Ex chron. Trevirensium per Rodulfum Trev. diaconum conscriptis. *Sed mera sunt Gestorum fragmenta ex codice continuatione prima aucto negligenter satis descripta. De nomine illo nihil constat.*

Quisquis auctor fuit id egit, ut antiquitatem et historiam Treverensem illustraret urbemque ut ipsi non sine causa videbatur celebrem redderet celeberrimam. Nam non solum archiepiscoporum gesta et res christianas narranda duxit, sed ad priora tempora regressus est, immo in obscuram vetustatem ascendit, ut gloriosa Treverorum facta enarraret. Fabulosa esse multa quae tradat primo patet aspectu, neque tamen leviter haec invenisse putandus est, sed ex 55 *fama vulgari, ex inscriptionibus tunc temporis repertis vel fictis*[55] *hausisse, coniunxisse, amplificasse quaecumque ad rem facere viderentur. Non hoc loco quaerendum est, quis primus Treverorum origines a Trebeta Nini filio repetierit; fortasse non ante s. XII. haec nata est opinio, sed Gestorum scriptorem* 56 *alii praecessisse videntur*[56]. *Hic vero non solum hanc narrationem libenter*

illuc, sicut mos illius temporis erat, distulisse; quod et Augustinum et Ambrosium et ipsum Martinum invenimus fecisse; nec tamen totam civitatem paganam ideo extitisse. Quod si dicis Tetradium omnino gentilem fuisse nec ideo Martinum in eius domum descendisse, dicimus eum hoc ideo egisse, quia viderit eum non obstinata mente paganum sed sibi reservatum esse, quia si idem obstinata mente incredulus fuisset, nequaquam pro filia ad Martinum accessisset, sed potius ad idola sua declinasset.

53) Hillar p. 66. 127. etiam de codice M 1. n. 13. loquitur Gesta breviora usque ad Nortmannicam invasionem continente. Sed e nostris B 6 intelligi videtur. Alii quos Hillar affert codices hi sunt: M 1. n. 12. p. 26. 64. 127. (= C 1), M 1. n. 15. p. 57. (vita Eucharii etc., M 1, n. 16. p. 57. 67. (Historia martyrum Treverensium). 54) Sybel, die Advocaten des Trierer Rocks II, p. 45 n. 4. 52. Gesta post a. 1131. scripta esse putat, quia Agritius, qui c. 19. in S. Eucharii monasterio sepultus esse dicitur, tunc primum reperiebatur. Nam in transl. et mirac. S. Mathiae ita scribitur c. 6: *Qui licet per tot tempora nullo sciente inibi servaretur.* Sed hoc loco de altari quodam non de tota S. Eucharii ecclesia sermo est. In qua Agritium sepultum esse, auctor procul dubio finxit (v. infra p. 120) et ita inventioni ansam dedit. Huc accedit quod in Gestis ecclesia S. Eucharii nunquam S. Mathiae nomine indicatur, quum a. 1131. sancti apostoli ossa ibi reperta sint, quae c. a. 1050. Bertulfus abbas ibi reposuisse dicitur. Qua de re nihil Gesta referunt. Cf. Archiv IX, p. 708. 55) V. c. 2. (3.) 6. 8. 18. 23. 27. 56) V. Thiotfridi locum ad Gesta c. 2. n. allatum, quem ante Gesta conscriptum puto.

recepit, sed eas quoque traditiones quae de monumentis urbis hodieque magnificis in populi ore ferebantur[56]. *Quibuscum veterum scriptorum de Treveri et* 56 *Treverensibus locos quotquot invenire potuit coniunxit, et patriae glorificandae studio illectus nonnunquam etiam ea ad Treveros retulit quae de Gallis in universum dicebantur. Ita Iustino, Eutropio*[57] *et Orosio usus est, praesertim vero Caesare, ex cuius commentariis de bello Gallico quam plurima descripsit. Legerat etiam Ausonium*[58], *necnon ex libro quodam Galbae Viatori nescio cui adscripto*[59] *quaedam sumsisse videtur; alia vero sunt quae ad certum fontem referri nequeant. Maiori etiam diligentia scriptores ecclesiasticos adhibitos videmus; nam quae Hieronymus*[60], *Ambrosius*[61], *Augustinus*[62] *de rebus Treverensibus referebant, hic sunt repetita; Historiae ecclesiasticae Rufini et quae tripartita dicitur singulas notitias praebuerunt*[63]; *alias Gestorum scriptor apud Sulpicium Severum*[64] *et in* 64 *libro Gregorii Turonensis de vita patrum*[65], *necnon in vita Gregorii Magni auctore Iohanne diacono*[66] *invenit; neque historici saec. V. VI. VII. ipsi defuerunt, qui modo Prosperi chronicon*[67], *modo Gregorii Turonensis historiam Francorum*[68] *consuluisse videtur, prae ceteris vero his temporibus chronographum quem vulgo Fredegarium dicunt eum habuit quem sequeretur*[69]. *Nescio an his Bedae opera*[70], *Adonis martyrologium*[71] *aliave addam. Accedunt vero vitae et* 71 *historiae Treverenses, quas partim supra iam recensui; Vitas dico sanctorum Eucharii*[72], *Agritii*[73], *Maximini*[74], *Felicis*[75], *Magnerici*[76], *Hildulfi*[77], *fortasse etiam Liutwini*[78] *et Paulini*[79]. *Ex his et Historia martyrum Treverensium*[80] *magna antiquae historiae ecclesiasticae pars ad verbum est descripta. Necnon Passionem sancti Nazarii*[81], *Vitam sanctae Helenae ab Almanno scriptam*[82], *Vitam sancti Goaris auctore Wandelberto*[83], *fortasse etiam Acta sancti Lubentii*[84], *sanctorum Fusciani et Victorici*[85] *in usus suos vertit. Praeterea antiquioribus temporibus librum Methodii nomine quamvis falso inscriptum*[86], *et Herigeri gesta episcoporum Traiectensium consuluisse videtur*[87]; *postea vero ex Reginone plura*[88], *singula quaedam ex Thegani appendice*[89] *et Hincmari epistolis*[90] *recepit; vidit etiam sancti Celsi translationem*[91] *et vitam Conradi sive Cunonis archiepiscopi*[92], *quas tamen describere noluit. Inde a nono saeculo brevius Treverensem historiam narravit, fontibus, ut videtur, destitutus. Nam praeter Reginonem iam nullum habuit rerum Germanicarum scriptorem, neque archiepiscoporum vitas, sed pauculas tantum de invasione Normannica notitias, et de sequentibus temporibus nihil praeter catalogos episcoporum nuda nomina exhibentes, singulas translationum historias memoria non valde dignas, regum denique et paparum chartas*[93], *quas breviter indicare ipsi satis videbatur. Quo factum est ut haec* 93 *Gestorum pars vix historiae nomine digna censeri possit, quae breviter episcoporum ordinem referat, paucis tantum verbis de singulorum origine vita et obitu additis, qualia s. XII. scriptor raptim colligere potuerit. Cum Caesaris gesta ex alieno fonte hausta plures paginas impleant, nunc tempora gravissima paucis lineis absolvuntur, summi archiepiscopi paucioribus verbis quam fabulosi illi*

56) V. de portis c. 3, aquaeductibus et amphitheatro c. 4. 57) Purum Eutropii textum habuisse videtur; nihil enim ex Pauli Diaconi vel Historiae miscellae additionibus reperi. 58) c. 20. 59) cf. c. 3. 6 n. 60) c. 7. 20. 61) c. 20. 62) c. 21. 63) c. 19. 64) c. 20. 65) c. 23. 24. 66) c. 26. 67) c. 20. 68) c. 20. 22. Mirum est alia multa quae hic de Treveri narrantur prorsus neglecta esse; ita ut non ipsum Gregorii librum sed alium ex hoc descriptum auctori ad manus fuisse putarim. 69) c. 22. 70) cf. c. 16 et 23. 71) cf. c. 17. 72) c. 4. 14. 73) c. 17. 18. 19. 74) c. 19. 75) c. 22. 76) c. 24. 77) c. 25. 78) c. 24. 79) c. 19. 28. De vita S. Mari v. c. 23. 80) c. 17. 81) c. 15. 82) c. 18. 83) c. 23. 25. 84) c. 19. 85) c. 17. 86) v. infra. 87) c. 16. cf. infra. 88) cf. c. 13. 14. praesertim vero c. 25. 26. 27. 28. 89) c. 25. 90) c. 24. 25. 27. 91) c. 29. 92) c. 33. 93) c. 24. 25. 28. 29. 32.

Catholdus et Arimaspes laudantur. De Egberto quidem et proximis eius successoribus auctor minus parco utitur sermone; sed mox consueto more pergit. Neque ex fontium penuria haec iam explicari possunt. Nam quo propius ad sua tempora scriptor devenit, eo brevius res Treverenses narravit, aut eas satis notas esse ratus, aut eo consilio ductus ut veterem civitatis gloriam quam amplissimis laudibus efferret, recentiora vero tempora saepe minus felicia negligeret vel aliis uberius describenda relinqueret.

Sed aliam fortasse huius diversitatis causam licet indicare. Quid enim si ille quem Gestorum dicimus auctorem antiquius descripsit opus, quod de primis historiae Treverensis temporibus uberius egit, quod ipse vere brevius continuandum sumpsit? Sunt sane quae ut ita statuamus valde suadeant. Eiusmodi librum usque ad Basini tempora decurrentem Hillarius vidit, sive eundem sive similem Calmetus prae oculis habuit eaque attulit quae hanc narrationem plerumque cum
94 *Gestis convenire, in singulis vero locis discrepare ostendant*[94]. *Quibus accuratius examinatis, id patet, hunc codicem propius ad fontes accedere neque ea exhibere quae fabulosa et in coenobio Sanmathiano inventa esse videantur. Quem codicem*
95 *quominus antiquiorem Gestorum formam exhibere dicamus multa vetant*[95], *nisi quotquot de historia Treverensi scripti sint libri, Gesta appellemus. Sed Gestis nostris librum illum fundamento esse positum et fontes quos supra recensui magnam partem non ab ipso Gestorum auctore sed a priore illo scriptore adhibitos esse, non possumus quin statuamus; quamvis nunc quae hic liber exhibuerit, quae Gestorum auctor addiderit, non satis discerni possit. Quae Calmetus affert haec sunt: locus c.* 16. *de episcopis inter Maternum et Agritium ecclesiam Treve-*
96 *rensem regentibus*[96], *praeterea quae c.* 15. *de viniductu, c.* 19. *de Mathiae ossibus et tunica Domini, ibidem de Agritii et Maximini sepultura referuntur, in antiquiore illo libro non legebantur. Alia probabili coniectura indicari possunt, e. gr. quae de ecclesia ab Euchario aedificata, de Euchario Valerio et Materno ibi sepultis c.* 14. 15. 16, *de cella sancti Eucharii c.* 21. *leguntur. Haec enim scriptorem monasterii sancti Eucharii sive Mathiae indicant, qui praesertim id egit, ut in suo*
97 *monasterio pontifices egregios et viros sanctos sepultos esse ostenderet*[97]. *Capite* 16. *vero episcoporum catalogum valde auxit, ut lacunam illam inter Maternum et Agritium expleret et ecclesiae Treverensis antiquitatem certius vindicaret. Haec*
98 *nomina, quae in antiquioribus catalogis desiderantur*[98], *fictitia esse, iam omnibus,*

94) cf. supra n. 51. 95) Hoc nuper Sybel contendit, Die Advocaten des Trierer Rocks Fasc. III, p. 75 sqq., antiquam Gestorum formam restituere conatus. Sed quae partim ex Hillario partim ex Calmeto affert, inter se nullo modo cohaerent, et utrum ex eodem codice sumta sint valde dubito (v. supra p. 110 n. 50). Verba ab Hillario exscripta non Gesta vel Historiam sed martyrologium indicant (verba: *Treviris S. Eucharii, Treviris depositio S. Valerii* sine dierum indicatione cogitari nequeunt), et a Gestorum textu longe recedunt; quocum codex Calmetianus plerumque satis convenit. Ipse vero Calmetus dicit: *un manuscrit plus ancien et plus court, dont apparemment le moine Thierry s'étoit servi et qui est comme le fondement et la base de son histoire.* Theodericum, qui s. X ex., XI inc. vixit, Calmet primum Gestorum auctorem habet (. . *est probablement composé par Thierry*). Ideo non Gesta, sed Gestorum fontem illo codice contineri innuit. (Quod Hontheim Hist. I, pag. XXVI. dicit, Eberhardianum exemplar Calmeto visum esse, neminem tenebit). Gesta saec. XII. antiquiora nulla fuisse, iam supra satis docui; codex vero Aureae vallis, quem Sybel huc revocavit, alio pertinet; v. infra. Denique quae de Annalibus civitatis gesta antiquissima continentibus, quos Silvester papa revolvisse dicitur, in Vita S. Agritii leguntur (v. supra p. 112), gesta quaedam Vita fuisse antiquiora, mihi persuadere nequeunt. 96) I, p. VII. 97) Huc pertinent quae c. 25. de translatione S. Maximini, c. 25. et 28. de Hetti et Theoderico ibi sepultis, c. 27. de corpore S. Eucharii traduntur. 98) V. catal. Gislenianum ap. Hontheim I, p. XXIV. (Hillar p. 71. 159), Prumiensem Prodr. I, p. 78. Quibus adde tertium usque ad Egbertum continuatum quem Bethmannus ex Lamberti Florido descripsit. Hontheim I, p. XXVII dicit: „quod alius vir eximius et harum rerum prudentissimus simile Ms. Gestorum exemplar, in quo pariter nulla episcoporum nomina inter Maternum et Agritium media sunt, alio loco a se visum mihi retulerit.“ Sed fortasse catalogus vel brevior historia intelligi debet.

nisi fallor, constat[99]*; maior vero eorum pars in libro legebatur Methodii Paterensis nomine inscripto*[1]*; quem ne revera huic auctori attribuas tum ipsius aetas tum aliae rationes vetant*[2]*. His receptis octo addebantur Tungrensis ecclesiae episcopi, de quibus noster Herigeri verba retinuit, sed quorum hic locum sepulturae se nescire dicit, hos more consueto in sancti Eucharii ecclesia sepultos asserit. — Aliis locis quae ex opere illo sumta, quae addita sint, iam indicari nequit, neque inde a quo tempore Gestorum scriptor proprio Marte narrationem continuaverit compertum habemus. Calmetus codicem non ultra Maximini tempora affert, Hillarius alterum in Basino desinere, alterum, quem Calmetianum habet, sanctorum primitivae ecclesiae compendiosam vitarum relationem exhibere dicit. Equidem inde a capite fere* 23. *auctorem hoc duce destitutum fuisse putarim; sed etiam quae antea ex Gregorio et Fredegario sumta, immo quae de antiqua civitate Treverensi ex libris partim, partim ex traditione vulgari compilata sunt, monacho illi Sanmathiano tribuerim, qui saeculo XII. ex breviori archiepiscoporum historia Gesta haec composuerit, eo consilio ductus, ut patriae et ecclesiae suae gloriam quam maxime celebraret*[3].

Neque tamen hoc libro omnium votis satisfecit. Nam paullo post Treverensis quidam eum continuandum et amplificandum suscepit, ita ut initio singulas quasdam modo breviores modo longiores adderet notitias, nonnunquam etiam quae scripta erant mutaret vel prorsus omitteret, postea vero novam archiepiscoporum historiam pleniorem et accuratiorem ordiretur, usque ad Adalberonis tempora (a. 1132.*) continuatam. Primo libri intuitu diversum huius scriptoris ingenium agnosces. Animo minus quieto, sermone uberiori res Treverenses prosequitur, modo novis usus fontibus, modo traditionem secutus seniorumque relationem. Romana tempora ex Suetonio et Ausonio*[4] *illustrat, semel ad Gallicam quoque historiam provocat*[5]*, Caesaris fortasse commentarios intelligens*[6]*, praeterea Galbam Viatorem disertis verbis auctorem laudat. Nam ubi de christianae religionis apud Treveros initiis sermo est*[7]*, non solum longiorem Eucharii Valerii et Materni historiam insertam videmus, sed etiam fabulosas illas urbis origines repetitas legimus, eodem fere tenore sed aliis verbis quam primis Gestorum capitulis. Quibus inter se comparatis, non ex Gestis sed ex Gestorum fontibus haec sumta esse patet; sed an a continuatore illo confecta aut aliunde sint descripta dubitari potest. Quamvis vero hac parte eundem fere sermonem easdemque locutiones quae in ipsa continuatione deprehendere mihi videar, haec tamen perplacet sententia, tum quia non video cur easdem res uno libro bis ille enarraverit, tum quia haec cum antecedente Eucharii Valerii et Materni historia arcte coniuncta esse puto, quam ex libro quodam ecclesiastico huc esse translatam, et toto narrationis tenore et singulis verbis*[8] *indicari videatur. Nisi fortasse dicas, hoc alterius historiae Treverensis esse initium, postea demum cum Gestis coniunctae; id quod inscriptione hoc loco in quibusdam codicibus praemissa:* Incipit hystoria Treverorum *quodammodo confirmatur. Neque huic opinioni equidem obstiterim; sed pene is fui qui olim duos fuisse historiae Treverensis libros postea*

99) Quamvis Hillarius fortissime contra hanc dimicaverit sententiam. 1) cf. infra notam ad c. 16. 2) Hontheim Hist. I, p. XXI. Acta SS. Sept. IV, p. 360. De vera Methodii aetate v. ibidem Iun. IV, p. 5. 3) Paucis saepe verbis additis vel mutatis fontium testimonia in suum usum vertit; c. 22. Romanorum duces in Treverorum principes mutavit. S. Eucharii ecclesiam tum mira antiquitate tum reliquiis pretiosis donavit. Episcopos Tungrenses audacter Treverenses fecit. Etiam falsum Silvestri diploma novis additionibus ab ipso auctum esse, ut tunicam Domini Treveros esse perlatam ostenderet, Sybel ostendit. 4) ad c. 13. 5) ad c. 14. 6) Hos etiam aliis locis adhibuit, veterum Gestorum verbis mutatis; v. notas ad c. 9. 10. etc. 7) c. 14. 8) Verba dico: *sequens lectio demonstrat.*

9 demum in unum conglutinatos statuerem[9]. Quam seponendam putavi sententiam,
ne nimis coniecturis indulgere et has res magis involvere quam explicare dicar.
— Postea secundus ille scriptor antiquum textum minus auxit neque ita amplificavit
ut novum opus dicatur; sed pauca tantum adiecit ex vitis sanctorum Martini[10],
Severini[11], Gertrudis, fortasse etiam Basini, necnon ex chartis aliisve monumentis
hausta. In saec. X. historia exponenda fontibus et ipse procul dubio destitutus
erat; nullum enim praeter narrationem de sanctis a Theoderico Mettensi repor-
12 tatis adhibitum videmus librum[12]; sed ex populi rumore sumta sunt quae de
Rotgero Ekberto aliisque pontificibus falsa plerumque traduntur, aut ad ecclesias
ab ipsis exstructas vel donatas spectant, aut leviora sunt et nullius fere momenti.
Etiam quae de Poppone narrantur fabulis plena sunt, ex traditione quadam
ecclesiastica hausta, alia ex vita sancti Symeonis sumta[13]. Postea quaedam ex
passione sancti Cunonis descripta sunt[14].

Iam vero ab hoc inde tempore auctor antiquum Gestorum textum nimis bre-
vem prorsus reiecit, id agens ut plenius et copiosius narraret quaecumque tum
16 ex seniorum relatione[15], tum ex chartis[16] epistolisque[17] colligere potuerit. Plena
igitur narratione Popponis et Engelberti tempora persequitur, animo candido sed
erga imperatorem Heinricum IV. nimis hostili res exponit gravissimas, et ubi ad
tempora venit suis propiora ea narrat quae ipse vidit vel a praesentibus audivit[18].
Hanc libri partem magnae esse auctoritatis omnes concedent, sermonem satis
19 cultum sed nimis sacrae scripturae et patrum locis exornatum[19] iudicabunt. Quis
fuerit auctor non constat; sed non diu post a. 1132, quo narrationis telam
abrupit, vixisse censendus est. Canonicum dixerim Treverensem, certe non Sancti
Mathiae monachum, quippe qui sancti Petri ecclesiam a Poppone reaedificatam
accurate describat, nihil vero de hoc coenobio restaurato, nihil de sancto Mathia
reperto dicat.

Fuerunt vero qui etiam hanc Gestorum formam mutandam et augendam
iudicarent. Ut enim eos praetermittam codices, quibus antiquae recensionis pri-
20 mae parti hanc continuationem additam videmus: alius singulos locos mutavit[20],
scriptoris verba nonnunquam iniusta et nimis acerba ratus; alius Godefridi
archiepiscopi tempora ex actis genuinis latius exponenda sumsit[21]; alius denique
novis additionibus textum auxit, chartis et diplomatibus, quae in antiquis Gestis
breviter indicata erant, aliisque multis plene descriptis, ita ut eorum mole genui-
num textum nonnunquam prorsus obruere et chartularium potius quam chronicon
Treverense exhibere videatur. Quod a Lamberto de Legia monacho Sanmathiano
factum esse, sunt qui statuant[22]; id quod neque confirmare neque negare ausim.
Certe codex, nisi valde fallor, ab ipso auctore exaratus, in saec. XII. medio
collocari debet, et olim in bibliotheca Sanmathiana fuit. Praeterea etiam nota de
23 ecclesia sancti Eucharii reaedificata et de sancto Mathia invento[23] huius coenobii

9) Fortasse idem scriptor qui Gesta continuavit talem composuit de originibus rei publicae et ecclesiae Treverensis libellum, quem postea ipsis inserendum iudicavit. Antiquioris libri, ex quo Gesta partim descripta esse supra monui, haec esse fragmenta genuina, fortasse quis dicat; cui assentire vix possim. 10) ad c. 20. 11) ad c. 24. 12) ad c. 29. 13) Addit. c. 3. 4. 14) Addit. c. 9. 15) Addit. c. 1: *quantum ad meam notitiam seniorum relatione devenit;* c. 16: *seniorum relatione ad nostram noticiam devenerunt;* c. 25: *sicut patrum nostrorum relatu didicimus.* 16) c. 1. 7. 8. 17. 17) c. 5. 12. 13. 19. Etiam ad Hincmari epistolam c. 23. provocat. 18) c. 24: *quae et ipse ego vidi et aliorum certa relatione cognovi;* c. 19: *quoddam memorabile cui me contigit interesse.* 19) Augustinum c. 17. 20. 22, Gregorium M. c. 18. 22, Gelasii epistolam c. 14, canones ib. et c. 20. affert, sed iis plerumque locis ubi aliorum verba refert. 20) c. 14. 15. 21) Quae vide infra edita. 22) Wyttenbach p. XX. 68 not. (p. 172 n. eidem mutationes illas c. 14. 15. factas tribuit). De Lamberto v. Mirac. S. Mathiae in Append. 23) c. 25; cf. infra p. 127.

scriptorem arguunt. Idem continuationem ab a. 1132—1152. *ex vita sancti Adalberonis magnam partem haustam adiecisse putandus est, quam in codice illo eadem manu, quamvis non continuo calamo, scriptam videmus. Neque vero ultra hunc annum scriptor progressus est, sed alii postea alias continuationes adiecerunt, de quibus alibi accuratius agemus.*

Hoc loco antiquissima Treverorum Gesta usque ad a. 1101, *Gesta aucta et continuata usque ad a.* 1132, *denique additiones saec. XII. factas exhibemus. Quae omnia codicum et recentiorum scriptorum auctoritate ducti Treverorum Gesta nominamus; sed ut singula discernantur opera, primum* A. *alterum* B. *tertium vero* C. *nominamus. Continuationem brevem usque ad a.* 1152 *et quae postea diversis temporibus de episcopis Treverensibus scripta sunt alio huius collectionis volumine edemus.*

Nunc codices quotquot ad notitiam nostram venerunt breviter describemus, spe ducti fore ut hoc modo non solum editioni nostrae viam sternamus, sed ea quoque magis confirmentur atque illustrentur quae iam exposuimus. Nam codices secuti, Trithemii errores deprehendere et non solum tres illas Gestorum formas secernere sed etiam leviores mutationes indicare potuimus.

(A) 1. *Codex*[24] *olim „monasterii sancti Mathie apostoli extra muros Tre-* 24 *verenses ord. sancti Benedicti", nostris temporibus in bibliotheca viri doctissimi Fichard Francofurtensis asservatus. Liber foliis* 75 *minoris formae constat, quorum* 69 *Gestis explentur, quae saeculo XII. inc. non una manu, partim in membranis quas dicunt palimpsestis scripta sunt, negligenter quidem et tam mendose ut scriba textum haud satis intellexisse sed quam fidelissimum alterius codicis exemplar fecisse videatur. In singulis verbis scribendis a vulgari saepe recedit, quippe qui* c *pro* t, cc *pro* ct, cum *pro* com *et alia exhibeat peculiaria. Tam haec quam menda illa graviora scribae tribuenda esse puto; non paucos vero errores ipsi Gestorum auctori imputaverim. Brevis de archiepiscopis Adalberone, Godefrido et Meginhero notitia alia manu in codice, huius ut videtur temporibus scripto, addita est. Hanc una cum Gestorum textu fideliter descripsit*

(A) 1[b]. *Codex musei Britannici, Harlei. N.* 3773. *saec. XII, quem ante annos aliquot iam Pertzius novae huic Gestorum editioni adhibuerat, nunc vero his schedis Treveris deperditis iterum quam accuratissime V. Cl. Oehler exscripsit. Quo comprobatum est, hunc librum codicis* 1. *esse exemplar, ita nisi fallor factum ut scriba magistri dictantis verba calamo exciperet; qua occasione hic textum in* 1. *depravatum coniecturis sanare conaretur, ille vero novos committeret errores antiquis graviores. Nam adeo iam verba sententiasque corrupta videmus, ut verae lectionis etiam vestigia saepe evanuerint. Recentior manus multa correxit, nonnunquam altero ut videtur codice adiuta, saepius meris coniecturis indulgens.— In ultimis quatuor libri foliis libelli alius argumenti*[25] *scripti sunt.* 25

(A) 2. *Codex musei Britannici, Arundell. N.* 270. *saec. XIII, ut videtur, in* 4[to] *scriptus, ubi fol.* 1—23'. *Gesta Treverorum antiqua leguntur. Hunc librum, olim fortasse Moguntiae vel in diocesi Moguntina asservatum*[26], *primus Cl. Lappen-* 26 *berg evolvit, nuper vero Cl. Thorpe in usus nostros exscripsit. Hoc Gestorum exemplar, non ex* 1. *sed ex alio huius recensionis codice sumtum, accurata praestat scribendi ratione, sed mendis minime caret, quippe quod modo verba omittat*

24) cf. quae de hoc aliisque codicibus iam Archiv VII, p. 511 sqq. dixi. 25) *Prima dedicatio quam constituit rex Salomon; De poenitentia et liberatione Salomonis; Dissonantia Ambrosii et Ieronimi.* 26) Nam archiepiscoporum Moguntinorum catalogum — a. 1230. in ultimo legi folio iam Archiv VII, p. 512 notavi.

27 *modo alia addat vel correctionibus antiquum sermonem deformet*[27]. *Brevissima in fine adiecta est continuatio eadem manu scripta.*

Cum hoc codice plures ita conveniunt, ut ex eodem fonte hausti esse debeant. Inter quos primo loco nominanda sunt duo codicum fragmenta, quae utrum huic classi tribuenda sint necne iam intelligi nequit:

3ᵃ) *Codex Guelferbytanus saec. XII, qui nunc uno tantum quaternione constat, quo Gestorum initium usque ad haec cap.* 9. *verba:* in concilio habuit cir ‖ *legitur, accurate satis et nitide scriptus.*

28 3ᵇ) *Codex Viri Cl. Leopoldi van Alstein Gandensis, antea Lammens*[28], *saec. XII. eleganter in membranis exaratus. Huius quoque octo tantum folia supersunt, quae usque ad c.* 12. *verba:* magistratus quae *pertinent.*

Huc accedunt codices, quos cum antiquis Gestis (A.) *usque ad Eberhardi mortem († a.* 1066.) *exscriptis continuationem illam usque ad a.* 1132. *coniunxisse et ita novum quodammodo opus effecisse, supra iam dixi. Nescio an codices* 3ᵃ. 3ᵇ. *huc pertineant, reliqui vero saeculum XIII. non superant, neque aetate, neque accurata lectione commendantur, quamvis cum* 2. *plerumque conveniant.*

4) *Codex V. Cl. Thomae Phillipps equitis, in cuius ditissima bibliotheca Middlehill asservatur, qui in foliis* 42 *membranaceis manu saec. XIII. Gesta continet, satis diligenter exarata. Praecipuas lectiones Cl. Lappenberg enotavit.*

29 5ᵃ) *Codex Hamburgensis Hist. eccl.* 4°. *N. XXXI.*[29], *olim Uffenbachii, postea Wolfii, chart. s. XV.* 4°, *qui foliis* 223 *varia opera continet historica, Iohannis de Stabulaus Gesta pontificum Tungrensium, Gesta Treverensium, necnon Eusebii et Prosperi chronica Sigeberto praemissa. Gesta Treverorum* 70 *folia explent, olim seorsim numerata, nunc paginis* 159—278. *inscripta; sed inde a p.* 253 *(f.* 48) *continuatio legitur ad Wernherum usque archiepiscopum (a.* 1388.) *deducta.*

5ᵇ) *Codex Hamburgensis Hist. Germ. fol. N.* 31ᵇ, *pluribus manibus saec. XIV—XVI. in* 4ᵗᵒ *mai. scriptus, amplam librorum historicorum collectionem conti-*
30 *net*[30], *inter quae tam Iohannis de Stabulaus opus quam Treverorum Gesta leguntur, haec f.* 175—190′. *manu s. XV. ut videtur exarata. Lectiones cum* 5ᵃ. *plerumque conveniunt, continuatio f.* 186—190′. *eadem est.*

31 5ᶜ) *Codex Hamburgensis Hist. Germ. sing. region. fol. N.* 70[31]. *recentioris aetatis, qui foliis* 88 *eadem Historiae Treverensis monumenta exhibet, quibus Gesta archiepiscoporum Coloniensium (ut* 5ᵇ.) *addit. Hic liber manu satis eleganti scriptus foedissimis scatet erroribus, qui scribam veteris scripturae ignarum arguunt. Cum* 5ᵃ. *et* 5ᵇ. *valde concordat, ex neutro tamen sumtus est; sed ad antiquius exemplar omnes referri debent. — Eiusdem generis*

5ᵈ) *Codex musei Britannici, Cotton. Titus D. XXV. esse videtur, qui Gesta Treverorum usque ad a.* 1387, *necnon Gesta archiepiscoporum Coloniensium et*
32 *Traiectensium aliaque continet*[32].

6ᵃ) *Codex bibliothecae regiae Parisiensis N.* 5873, *olim I. A. Thuani, antea „ex libris Io. Leferon Carlopolitani". Uno volumine tres codices diversae aetatis continentur. Tertium saec. XIII. inc. duabus columnis scriptum olim ad aliud pertinuisse volumen, quaternionum numeri XXXI—XXXIV ostendunt, notaque hac recentioris manus confirmatur:* In v(eteri) c(odice) praece-

27) e. gr. c. 9. *neque — volebant,* c. 10. *cum his — pervenerant, et qui — proficiscebantur* desunt; c. 23. pro *penus* scriptum est *penuria* et inde loci sensus deformatur. 28) Cf. Archiv VII, p. 522. VIII, p. 555. Minus recte Bethmannus noster hoc fragmentum partem esse codicis Lugdunensis dicit (p. 555. 97). 29) De quo cf. Archiv VI, p. 230. 30) V. Archiv VI, p. 240. et quae Vol. X. dicturus sum. 31) Archiv VI, p. 244. 32) Archiv VII, p. 75.

debant Gesta Francorum et historiae miscellae Pauli Diaconi nomine libri XXIIII. *Nunc nihil nisi Gesta Treverorum hic leguntur iam duobus foliis omissis manca. . Sed haec nuper Bethmannus noster Romae reperit in cod. Vaticano Christ. N.* 1283, *ubi f.* 70. 71. *exstant.*

6^{b}) *Codex Parisiensis* S. Germain *N.* 77. *fol. mai. s. XIII, duabus columnis scriptus, qui ea continet quae in* 6^{a}. *iam desiderantur, partem historiae Francorum ab Hugone Floriacensi scriptae, Historiam miscellam, fragmenta quaedam de historia Francorum, iisque Gesta Treverorum addit ad verbum ex* 6^{a}. *descripta, ut accurata codicum collatione mox intellexi.*

6^{b*}) *Codex Parisiensis* S. Germain *N.* 1079, *saeculo XVI. ex libro Ioh. le Feron Carolopolitani, id est ex* 6^{a}. *descriptus.*

6^{b**}) *Codex Parisiensis* Baluze Armoire II, paq. 5. n. 2. *codicis* 6^{a}. *apographum s. XVII. factum continet.*

6^{c}) *Codex Bruxellensis N.* 9178—9187. *s. XIII. fol. eadem opera continet quae in* 6^{a}. *olim legebantur, in* 6^{b}. *partim hodieque exstant. Quibuscum codicibus huius lectiones a V. Cl. Oehler diligentissime enotatae ubique concordant.*

6^{d}) *Codex Lugdunensis N.* 127. *s. XIII. inc.* 4°, *initio et fine mancus. Gesta enim his c.* 24. *verbis:* quod vocatur horreum *incipiunt. Sequuntur prima historiae miscellae verba, reliqua huius libri parte avulsa. Etiam hic liber a Bethmanno cum editis comparatus quam proxime ad alios huius classis codices accedit; neque dubitari potest quin omnes ex uno fonte manarint, qui iam textum valde mutatum iis praebuerit. Nam quamvis multa sint cum* 4. *et* 5. *communia, plura tamen peculiaria hic leguntur, quae scriptorem, ut orationem redderet faciliorem et elegantiorem, libere et audacter verba correxisse ostendunt.*

Integram fere horum codicum varietatem annotavi, praesertim eam, in qua omnes vel singularum classium codices conveniebant. Hanc litteris 3. 5. 6. *indicavi.*

Libri sequuntur manuscripti, qui Gestorum textum multis additionibus auctum et usque ad a. 1132. *continuatum exhibent. Etiam hi in duas classes secernantur oportet, alteram quae genuinam huius operis formam praebeat, alteram novis interpolationibus hinc inde auctam. Alioquin vero inter se valde conveniunt, et quamvis nonnunquam etiam ad codices* 5. *et* 6. *accedant, plerumque tamen genuinam codicis* 1. *lectionem servant*[33]. 33

Ad priorem classem pertinent:

B 1) *Codex Vindobonensis Hist. prof. N.* 1069. *saec. XII.* 8°, *cuius lectiones inde a Popponis temporibus Cl. Chmel in usus nostros exscripsit. In fine Gesta Alberonis archiepiscopi metrica et versus de Romana avaricia leguntur. Huius libri apographum in Lambecii usus factum in bibliotheca Vindobonensi S. II.* 361. *asservatur.*

B 2) *Codex Guelferbytanus*[34], *antea „liber beatorum apostolorum Petri et* 34 *Pauli in Ylsineburg" saec. XII.* 4°, *eleganti scriptura, textu perbono et singulari Godefridi archiepiscopi historia insignis.*

B 3) *Codex Schlettstadiensis, olim Marbacensis monasterii prope Columbariam, s. XII. ex. fol. a Pertzio a.* 1841. *repertus, a Bethmanno nostro hoc anno perlectus et optimus huius recensionis iudicatus; cui tamen, quia nonnisi singulis locis lectionem enotatam haberem, primum locum tribuere non potui. Sex folia desunt, alia Iustinum continent.*

Alii tres codices narrationem praebent hinc inde mutatam vel interpolatam; inter quos

B 4) *Codex Stuttgardiensis saec. XII. praecipuus est, caeteris antiquior,*

33) Exempla vide c. 9. 10. et aliis multis locis. 34) V. Archiv VII, p. 515.

diligenter exaratus, neque scriptoris arbitrio decurtatus, neque temporum iniuria fine destitutus.

B 5) *Codex Vindobonensis Hist. prof. N.* 686. *magnam Gestorum partem (Additam. c.* 10—14. 16 *init.* 17. 18 *fin.* 19 *sqq.) omittit.*

B 6) *Codex Treverensis N.* 30, *olim S. Mathiae Treverensis, in fine mancus*
35 *est (desinit c.* 30.), *et tam mendose negligenterque scriptus*[35], *ut nonnisi ultimo loco nominari possit. Quae codices* B. *c.* 14. *adiecerunt desunt, reliquae vero additiones et interpolationes omnes hic leguntur, neque de sera codicis aetate parvaque fide dubitari potest. Eodem volumine historia martyrum Treverensium legitur, quam neque tunc quum V. Cl. Wyttenbach hunc codicem Hannoveram transmisisset neque dum Treveri degerem ditissimae bibliothecae libris usurus a me exscriptam esse doleo. Quamvis enim hoc opus recentioris aetatis esse videatur, singulos tamen locos Gestis lucem daturos esse putarim.*

Ad hanc codicum familiam referendus est

B 7) *Codex Scriverianus, a Leibnitio editus, ipsoque teste in fine ita inscriptus:* Feliciter finiunt gesta Treberorum summa diligentia per manus Petri Wesalentini scripta, cuius anima post mortem hanc cum Christo requiescat in pace,
36 Amen. *Leibnitius alio loco*[36] *tres laudat codices, praeter Guelferbytanum supra nominatum, alterum a Migio professore Marpurgensi acceptum, alterum quem penes se habebat. Uter Scriverianus fuerit non constat. — Etiam Goldastus simi-*
37 *lem codicem possedit*[37], *aliique fortasse fuerunt qui nunc latent. Certe codex Aureae Vallis s. XIII. a Martenio visus, quem frustra in bibliotheca Luxemburgensi quaesivi, incendio absumptus esse videtur. Cui quamvis verbis addit. c.* 8. consentit Everhardus episcopus *finis esset, ut huc eum referam eo permoveor*
38 *quod Martenius illum cum Leibnitiano textu convenire dicat*[38]. *Brevis alia manu addita erat continuatio usque ad a.* 1258. *deducta, sed partim ex Sigeberti Gemblacensis chronica hausta*[39].

Codices denique recensendi sunt, quibus tertia Gestorum forma continetur. Omnium vero praestantissimus est

C 1) *Codex Treverensis N.* 1341 (XXXI.) *mbr. in* 4[to] *mai., hac inscriptione notatus: „Codex sancti Eucharii episcopi sanctique Mathie apostoli. quicumque abstulerit. calicis Iude proditoris in perpetuum particeps fiat. amen. amen: fiat.*

35) V. Archiv VII, p. 518. Idem esse videtur quem M 1. n. 13. inscriptum usque ad Nortmannorum invasionem pertinere, Hillarius dicit pag. 127; conf. pag. 66.

36) Access. hist. I, praef.

37) Apologia p. 41. 43.

38) Martene Coll. IV, p. 141: *Huic* (Hist. Trev. a Leibnitio editae) *omnino consimilis est quam in ms. codice Aureae Vallis, ante annos quingentos exarato, invenimus. . . Aut si quid inter utramque discriminis occurrit, levissimum illud est in eoque situm, quod codex Aureae Vallis prima manu ad annum* 1047. *desinens, pauca de subsequentibus archiepiscopis ad Hillinum usque recentiori quidem sed antiqua manu subiicit.* Hanc p. 171 n. edidit.

39) Hirsch de vita Sigeberti p. 415. — Quibus et loco a. 1049. omissis, reliquam partem hic exscribere iuvat: *Post hunc* (Popponem) *archiepiscopus extitit Engelbertus. Quo defuncto archiepiscopus ordinatur Bruno. Anno Domini* 1124. *Godefridus fuit archiepiscopus Trevirensis annis* 7. *A. D.* 1131. *Albero Metensis fit archiepiscopus per annos circiter* 20. *Hic dicendum est, quod frater episcopi Heinrici Leodiensis, qui sepultus est in Hoio, comes Tullensis Fridericus duos habuit filios, comitem Renardum et comitem Petrum. Iste Petrus duas habuit filias. De una natus est iste Albero archiepiscopus, de alia episcopus Petrus Tullensis. De eodem Alberto fit mentio in vita beati Florberti. A. D.* 1152. *fit archiepiscopus Hillinus; natus fuit in diocesi Leodiensi de Fallemannia prope Dinantium. De isto Hillino continetur in vita beati Bernardi, quod ipse eum adduxit ad reconciliationem Metensium, petita venia in capitulo Clarae-vallis. Sequitur Arnoldus archiepiscopus; inde Folmarus; contra quem tempore schismatis imperator posuit praepositum Rodulfum, et Folmarus fugit in Franciam, et inde apud Turonum obiit. Post quem fit Iohannes archiepiscopus a. D.* 1188. *per annos* 23. *Hic sepultus est in abbatia de Claustro. Post quem Theodericus de Wecla* (Weda?) *per annos fere* 30. *Hic sepultus est in ecclesia sancti Petri apud Treverim. Inde nepos eius Arnoldus* 1242. *Radulfus vero factus est magnus praepositus. Anno vero Domini* 1258. *post festum omnium sanctorum obiit Arnoldus Treverensis archiepiscopus in castro suo intestatus, Trevirimque relatus in ecclesia sancti Petri sepultus est.*

Gesta Treverorum.

4. Cod. Trever

Iafeth sortitus est hyspaniam · betigam · lusitaniam · aquitaniam britaniam germaniam belgicam galliam togatam bracatam · cisalpinam · transalpinam · pannoniam · italiam · ruriam · liguriam · dalmaciam · muricum · brixemilia · cunctāq; europam ·

5. Cod. Trever. XXXIII.

fol. 50.

Hystorias cōscribē multiplex ē utilitas. qm̄ ex hoc fonte hauriūt p̄teritarū rerū prius ignari · q̄ ītioꝝ hō delectat̄ ꝛ ueñ ad cognitionē mirabiliū opm̄ q̄ ds̄ glōs añ nr̄a tēpa mirabiliter opat̄ ē. Pns añ fidelī

fol. 54.

vendicario deuoluta. de dn̄o archiep̄o coloniēn allegante. ꝙ ip̄a uendicio nō ualēr. nā Iure homagy ēēt astricta ecc̄lie sc̄i petri colonien .

6. Cod. Francofurt

fol. 88'

altero pascha uictoriisam eadelbo · anno dūice incarnationis · millesimo · centesimo · tresimo · ij · Isdem archiepc studiu suu adhoc omnino adhibuit · ut taliter epales absolutos

fol. 126'.

In diebꝫ illis · cepit eodem app̄ gg̃ ad om̄s ep̄os ut uisitatores fieret · uniusq̄sq; i sua dyoc · uocās tioꝝ tam clicoꝝ q̄ clicoꝝ modā

fol. 141

talis est. Urbanus ep̄c seruus seruoꝝ dei. Dilcīs filius Wilhelmo de Walcmanshuse Guardiano frm̄ minoꝝ in Wesele Treueren dyoc. et fratri Rorico de Warnisperch

7. Cod. Paris 5873.

fol. 62

Galliam · totāgam · bragatam · cisalpinam · transalpinam · pannoniā · italiam · ruriā · liguriam · dalmatiam · muricum · brixemilia · cunctāq; europam · Trebeta mortuo hero fili᷒

8 Cod. Trever. 184

fol. 92

anni᷒ ꝛ p̄nceps clementissim᷒ bellorū titulis ꝛ omnibus p̄clar᷒ ab omnibus allemanie p̄ncipib᷒ elcō aut in Romanū regē cōcordit᷒ elc̄ cunctis admirantibꝫ ꝛ laudantibꝫ ecclā auxilia saluatoris · q̄ sacer tus ꝛ regali dyademate insignit᷒

G. Waitz scr.

9. C. Leop. van Ulstein Gandensis

Funera erāt p cultu galloꝝ magnifica . . . .

. . . . ē. Magistri que

L. Bethmann scr.

10. Gesta Alberonis C. Trever. IV

fol. 58

uorsū petiit sub rege conrado cū xl · nauib; cameratis · exceptis liburnis et honerariis atq; coquinarius ratib; · In qua curia · viii · comites · et ducē lotharingie · matheū · atq; he

G. Waitz scr.

Mon. Germ. SS. T. VIII. Tab. II

ad pag. 127

fiat“[40]. Hoc volumen duabus partibus constat, quarum altera s. XII. (vel XIII?), altera s. XIV. scripta est. Illa f. 1—97. Gesta pontificum Romanorum, f. 98. breves quaedam notitiae[41], f. 99 sqq. (fol. 1—82) Gesta Treverorum continentur. Haec scriptura maiori et valde perspicua exarata, litteris initialibus et inscriptionibus rubris ornata, et plerumque accurate diligenterque scripta sunt. Narrationem vero diplomatibus chartisque insertis ut supra dixi auctam videmus, necnon singula verba addita mutataque leguntur. Quod tamen plerumque correctoris manu factum est, quae librum scriptum percensuit, alia addidit, alia transposuit vel emendavit. Quae quum in omnes huius classis codices, ne uno quidem excepto, transiisse videamus, ex hoc tanquam fonte reliquos fluxisse non possumus quin statuamus; id quod libris accuratius inter se comparatis plane confirmatur. Ideo hunc librum omnium antiquissimum, multis coaevae manus correctionibus insignem, in eo monasterio quo huius recensionis auctor vixit asservatum, ipsius esse autographum, verisimile est, et alia quoque ut hanc sententiam teneamus suadent. Nam historia etiam hoc codice usque ad a. 1132. tantum deducta erat; postea vero foliis quibusdam insertis eadem manus sed alio atramento Gesta usque ad a. 1152. continuavit, id est ex Balderici Vita Alberonis epitomen fecit eique brevem narrationem de monasterii S. Eucharii nova dedicatione ab Eugenio papa facta adiecit. Qui haec calamo mandavit, non aliunde descripsit, sed primus hoc tenore composuit. Idem vero priorem Gestorum partem talem exaravit qualis nunc non solum in hoc codice sed in quam plurimis aliis legitur. Quae quum ita sint, sive chartarum additionem eidem tribuas sive alterum quendam in hac libri parte eum secutum esse dicas, certe eius Gestorum formae quam reliqui codices C. exhibent, hic habes originem atque fontem.

Altera voluminis parte s. XIV. duabus columnis scripta, fol. 83—144. Gestorum continuatio —1259. et Gesta Henrici Treverensis archiepiscopi et Theoderici abbatis S. Mathiae continentur, de quibus alio loco dicemus. Haec recentioris esse aetatis et aliunde descripta, nunc monuisse sufficiat.

Ex reliquis codicibus breviter hi indicentur oportet:

C 2) Codex Venetus bibliothecae S. Marci N. 403, mbr. s. XIII. XIV, olim „codex Sancti Martini in Treviri“, a Köpkio nostro evolutus. Liber una manu usque ad a. 1152. exaratus, et procul dubio ex C 1. sumtus, postea continuationes habet pluribus calamis debitas —1190, —1259.

C 3) Codex Francofurtensis mbr. s. XIII. fol., diversis manibus —1190, —1259, —1286. scriptus. Prima pars —1152. ex C 1. sumta est; multa vero diplomata omittit, etiam ea quae iam in codicibus B. legebantur. Historia Henrici a. 1259—1286. eadem est quae in C 1. legitur, sed C 3. hoc loco antiquior.

C 4) Codex Treverensis N. 1343. (XXXIII) mbr. s. XIV. fol., olim „liber collegiatae ecclesiae sancti Paulini“, postea a Hontheimio possessus et bibliothecae publicae legatus. Textus usque ad a. 1152. ex C 3. (aut C 2?) descriptus est, a. 1152—1259. magis cum secunda C 1. parte convenit; postea brevia Heinrici archiepiscopi Gesta adduntur —1286, ab Historia supra nominata plane diversa.

C 5) Codex Treverensis N. 1344 (LI) mbr. s. XIV. 4°, olim „liber monasterii sancte Agnetis Trever.“, usque ad a. 1259. ex prima et secunda C 1. parte descriptus, postea f. 79—83. brevia habet Heinrici Gesta, f. 83—101. Gesta Boemundi archiepiscopi (—1300). Foliis 77. 78, quae vacua relicta erant, alia

40) olim M. I, n. 12. notatus; v. Hillar p. 26. 64. 127. 41) Notandum. Gallorum fortissimi sunt Belgae etc. (v. infra n. ad c. 16) et: Videamus de auctoritate et usu pallii quid sit pallium etc.

manus quaedam de fundationibus Iohannis archiepiscopi (ed. Wyttenbach c. 102) *intulit.*

C 6) *Codex Parisiensis N.* 6036. *chart. s. XIV. fol.* 1—244. *Gesta usque ad a.* 1259. *continuata, Gesta Heinrici, capitula de Iohanne archiepiscopo, Gesta Boemundi, Gesta Balduini* (—1354) *continet; quibus diplomata quaedam et alia manu f.* 267 *sqq. altera illa Heinrici historia addita sunt.*

Ex his codicibus alii plures manarunt, longius vero textum prosecuti sunt codices S. Maximini ab Hontheimio et Martenio visi, qui nunc latent. De quibus omnibus alio loco accuratius dicturi, hic denique duos afferamus libros, qui 42 *vitam Popponis exhibent ex hac Gestorum editione descriptam*[42]*:*

Codex Treverensis N. 1151. (963) *s. XIII. fol., ubi inter alias sanctorum vitas f.* 140′ *sqq.* Vita Popponis Trevirorum archiepiscopi cum miraculis eius *legitur.*

Codex Treverensis N. 1383. (1200) *chart. rec. foliis* 14 *eandem continet vitam, necnon* Instrumentum erectum super apertione sepulchri eiusdem domini Popponis archipraesulis Trevirensis (*a.* 1516).

His codicibus inter se collatis, id effectum est, ut tum Gestorum origines, mutationes, continuationes quam accuratissime perspici, tum omnes eorum formae ex optimis et genuinis fontibus edi possint.

Hucusque enim tam a medii aevi scriptoribus quam a recentioribus modo unum modo alterum adhibitum videmus Gestorum exemplar. Illi rarius quam in tanta librorum manuscriptorum copia exspectari posset haec ad manus habue- 43 *runt; praeter vitae S. Meinwerci auctorem*[43]*, Albericum*[44]*, Albertum Stadensem*[45] *et Belgicum chronographum*[46] *inter exteros rerum scriptores nemo, quod sciam, iis usus est; nam quae apud Sigebertum*[47]*, Ottonem Frisingensem*[48]*, in codice Ekkehardi Zwifaltensi*[49] *et annalibus ex Mariano aliisque fontibus in S. Dysi-* 50 *bodi monasterio confectis*[50] *de rebus Treverensibus leguntur, aliunde manasse videntur. Domestici vero scriptores omnes Gestis recentiores eorum fide nituntur, narrationes repetunt, verba ipsa saepe retinent. Huc referendi sunt auctores pas-* 52 *sionis martyrum Treverensium ineditae*[51]*, vitae S. Mathiae*[52] *et chronici Treverensis —a.* 1353[53]*, necnon Aegidius monachus Aureae Vallis*[54] *et Iohannes de Stabulaus*[55]*, rerum Leodiensium scriptores, praeterea vero qui saec. XVI. inc. nova Gesta sive historias Treverenses composuerunt, monachus Eberhardo-Clusanus*[56]*, anonymus* 60 *alter*[57]*, Iohannes Enen*[58]*, quibus addi possunt Kyriander*[59] *et Iohannes Linden*[60]*, qui usque ad a.* 1629. *Gestorum narrationem continuavit. Saeculo XVI. Trithemius Gestorum exemplar nactus quam plurima inde in opera sua historica trans-*

42) De hac vita cf. Acta SS. Ian. I, p. 88. 93 n. Hontheim III, p. 982. 43) c. 41. Locus in codice autographo post additus est; ex textu B. sumtus. 44) a. 52. 71. 91. 128. 143. 157. 174. 319. 345. 357. 368. 385. 397. 446. 450. 511. 546. 577. 592. 617. 647. 681. 723. (765). 784. 796. 810. 837. 851. 864. 884. 905. (921 ?). 923. 960. 966. 970. 993. 1003. (1007). 1015. (1016 ?). 1029. (1071 ?). Ex B. 45) ed. Kulpis p. 128. 138. 139. 156 (a. 47 sqq.). 161 (a. 314). 165 (a. 410). 46) Magnum chron. Belgicum ap. Pistorium ed. Struve p. 1. 2. 4 sqq. omnibus fere paginis. Ex codice tali quales 4. 5. 6. exstant. 47) a. 413. de urbe condita, a. 1071. de tabula inventa. Cf. Hirsch de Sigeb. p. 232 n. 48) I, 8. de urbe condita, III, 15. de Euchario Valerio et Materno, III, 45. de Helena Treveri oriunda, IV, 8. de Maximino et Paulino. 49) SS. V, p. 36. de urbe condita, ex Ottone Frising. ut videtur. 50) Haec Methodio tribuuntur, de quo cf. supra p. 121. 51) Archiv VII, p. 517. 52) Acta SS. Febr. III, p. 442. 445. 53) Archiv VII, p. 693. Plures codices Treveri extant. 54) in Gestis epp. Leodiensium ap. Chapeaville I, p. 19. 21. 23. 55) Cuius librum v. in codd. Hamburgensibus supra 5ª. 5ᵇ. indicatis. 56) Codex in bibliotheca Trev. No. 1350. (CXVIII) asservatur. 57) Codex Trever. No. 1346. (XXIX) —1522. Aliae Treverenses historiae ibidem exstant N. 1391 (1347). —1537, N. 1392 (1346). —1569. 58) De cuius libro a Scheckmanno in Latinum verso et Metis s. t. *Epitome alias Medulla Gestorum Trevirensium* edito v. Hontheim III, p. 989. 59) Hontheim l. l. p. 990. 60) Hontheim l. l. p. 991. Wyttenbach I, prol. p. XL.

tulit atque libri famam per Germaniam dilatavit, ita ut mox plures de Gestis edendis cogitarent, C. Bruschius, Freherus, Lambecius[61]. *Quum nemo tamen hoc executus esset consilium, neque Browerus librum tot locis adhibitum cum lectoribus communicasset, primus Dacherius Gesta edidit qualia in codice* 6[b]. *invenit (a.* 1675, *Spicileg. XII, p.* 196, *ed. nova II, p.* 208*). Quod nesciens Leibnitius paullo post primo Accessionum historicarum volumini textum* B. *ex tribus codicibus haustum inseruit (Lipsiae* 1698*). Tum uno fere tempore Eccardus continuationem a.* 1132—1259. *publici iuris fecit (Corp. histor. II, p.* 2197—2258. *Lipsiae* 1723*), Calmetus Leibnitianam editionem secutus maiorem libri partem exprimendam curavit, codicumque lectiones aliquot notavit (Histoire de Lorraine I, Preuves p.* 1—50. *Nancy* 1728, *ed.* 2. *ibid. a.* 1745, *p. I—LXI), denique Martenius et Durandus recensionem* C., *prioribus capitibus resectis, sed continuationibus* —1455. *additis, exhibuerunt (Vett. Scriptt. et monum. ampl. collectio IV, p.* 145—452. *Paris.* 1729*). Ex hac editione fragmenta quaedam in Scriptorum rerum Gallicarum collectionem transierunt (Bouquet cont. XI, p.* 194. *XVIII, p.* 670*). Post quos Hontheimius tum recensionem* C., *sed initio destitutam, ex codice* C 1, *tum varias continuationes ex codicibus Treverensibus edidit (Prodromus historiae Trev. II, p.* 746—948. *Augustae Vind.* 1757*). Nostris vero temporibus V. Cl. Wyttenbachius et Müllerus novam editionem curaturi multos quidem codices adhibuerunt uberemque rerum Treverensium collectionem ex libris et antiquioribus et recentioribus fecerunt (*3 *Voll. in* 4[to] *Augustae Treverorum* 1836 *sqq.); sed codicem* C 1. *plerumque secuti, ut varias Gestorum formas discernerent minime studuerunt; eo tamen laudandi, quod ex codicibus ditissimae bibliothecae Treverensis, a Wyttenbachio magna diligentia collectis et servatis, plura ad Gestorum locos illustrandos attulerunt notatu digna.*

Novam hanc editionem paraturus partim iis usus sum quae Viri doctissimi, debita laude iam supra nominati, ex codicibus exscripserunt, partim vero codices praestantissimos ipse evolvi et qua potui diligentia pertractavi, Francofurtenses et Guelferbytanos Hannoverae, Parisienses Parisiis, Treverenses in huius urbis bibliotheca, Hamburgenses denique Kiliae. Gesta antiquissima primo loco edidi; codicem 1. *plerumque secutus, qui multis locis solus veram lectionem servavit*[62], *rarius ex* 2—6. *emendandus erat. Subieci minori littera quae* B, *minutissima quae* C. *addiderunt, lectione codicum* B 2. *et* C 1. *ubique fere expressa. Quae in* B. *inde a Popponis temporibus addita sunt* Additamentum et continuationem *nominavi eaque tanquam secundam Gestorum partem edidi, parvis codicum* B 4—6. *et* C. *additionibus vel mutationibus infra indicatis. Satis uberem lectionis varietatem enotavi, neque in ipsa narratione illustranda parcus esse volui, iis praesertim temporibus quibus libri fontes indicari vel divinari possunt. Denique Appendicem monumentorum Treverensium subieci, qua ea collegi quae vel ad ipsa Gesta explicanda vel ad historiam antiquiorem Treverensem plenius cognoscendam facere videbantur.*

G. WAITZ.

61) V. Leibnitii Accessiones I, praef. 62) Hoc pluribus c. 9. 10. locis cum Caesare collatis patet; e. gr. *hortatusque, longe a, a Senonibus et Carnotibus, Quibus — habebantur* etc. Codd. 2—6. semper a Caesare recedunt, B. C. vero nonnunquam cum ipso conveniunt, quia ipsius librum primus codicis B. scriptor adhibuerit; v. supra p. 121. n. 6.

INCIPIT[a] DE ORIGINE GALLORUM TREBIRORUM.

63 1. Anno[63] ante urbem Romam conditam millesimo trecentesimo[b] Ninus rex Assiriorum
primus, ut historici volunt, propagandae dominationis libidine[c] arma foris extulit cruentam-
que vitam quinquaginta[d] annis[e] per totam Asiam bellis egit; a meridie atque mari rubro
surgens, sub ultimo septentrione Euxinum pontum vastando perdomuit, Scythyamque[f]
barbaricam adhuc tunc inbellem et[g] innocentem, torpentem excitare sevitiam[h], vires suas
nosse, et non lacte pecudum set sanguine hominum vivere, et ad postremum[i] vincere,
dum[k] vincit[l], docuit. Novissime Zoroastrem Bactrianorum[m] regem, eundemque magicae[n],
ut ferunt[o], artis[p] repertorem, pugna oppressum interfecit. Post ipse dum deficientem a
64 se[q] oppugnat civitatem, sagittae ictu interiit, relicta uxore Semirame cum[64] duobus filiis
Trebeta et Nina[r]. Quorum primus, videlicet Trebetas[s], ex regina quadam Chaldeorum[t],
quam ante Semiramem duxerat, Ninas[u] autem de Semirame natus erat. Occiso ergo[v] Nino,
Semiramis privignum suum Trebetam maritum ducere voluit, eumque renitentem[w] et
execrantem, invidia et libidine stimulata, tam diu persecuta est, donec eum patria pelleret[x] et regno. Pulsus igitur[y] dum[z] diu longeque[*] sedes vagando quaereret et non inveniret, coepit ex diuturni[a] itineris fatigatione taedere, et ubinam sibi fata quiescendum consulerent, missione[b] sortis inquirere. Sors optulit[c] Europam, quae est tertia pars orbis, licet quidam secundam[d] diffiniant[e], et Affricam non per se partem esse set ad Europam pertinere contendant. Transfretato mari mediterraneo, quod ab Asia dividit Europam[f], per vasta solitudinum et invia saltuum[g] venit ad Mosellam, in cuius littore repperit vallem speciosam[h], aquis irriguam, silvis nemorosam, montibus undique circumseptam. Captus[i] amenitate loci, ibidem subsistere delegit, urbemque constituit[k], quam ex suo nomine Treberim appellavit[l].

2. Anno ante urbem Romam conditam[m] millesimo ducentesimo quinquagesimo[n] urbs Treberis[o] in Europa auctore[p] Trebeta[q] profugo, filio[r] Nini filii Belis[s], parvo adhuc nomine condita est anno septimo aetatis[t] Habrahae[u] patriarchae. Originem gens quae incoluit[v] de Gomer, filio Iafeth[w] filii Noe, duxit, et ex candore corporum Gallorum[x] nomen assumpsit[64*], gens et urbs antiquissima, ante quam in Europa gentes[y] neque urbes fuere[z]; sed quae sunt vel ex illa vel post illam esse coeperunt. Noe quippe tres filios habuit, Sem, Cham et Iafeth. De Sem nati sunt Hebrei, Chaldei et Greci, de Cham Affrici et Getuli[**], de Iafeth[a] Itali, Galli et Ispani[b]. Sem possedit Indiam, Mesopotamiam, Siriam, Palestinam, Armeniam et ceteras Asiae provintias. Cham tenuit Egyptum, Ethyopiam[c], Numidiam et totam Affricam. Iafeth sortitus est Ispaniam, Betigam[d], Lusitaniam, Aquitaniam, Brittanniam[e], Germaniam, Belgicam, Galliam togatam[f], bracatam, cisalpinam, transalpinam, Panno-

a) Inc. *deest* 1^{b}. I. liber de or. Tr. 2. I. historia (hyst. 3^{b}. 6^{a}.) Treberorum (Treuer. 3^{b}.) 3. 6. De origine urbis Treverice et de gestis pontificum eiusdem civitatis 5^{a}. Inc. libellus de constructione Treberis B 1. Incipiunt gesta Treberorum B 2. Inc. historia Treuirorum B 3. Inc. de or. Trev. B 6. In nomine domini nostri Ihesu Christi incipiunt gesta Trevirorum C 1. 3? 4. Inc. liber primus de gestis Trebirorum C 6. b) CC°. 3^{b}. 4? 5. 6. B 3. c) *deest* 2 (*ubi* dom. suae). 3^{a}. p. causa 3^{b}. 4. 5. p. fame causa 6. d) LII. 5. e) q. a. *desunt* 3^{a}. f) scytiamque 2. C 1. 3. scitiamque 3. B 2. scithiamque 6. scichiamque 5^{a}. sichiamque 5^{b}. sciticamque 4. g) atque B 6. h) seuictam 2. i) extremum 5. k) d. v. vincere 2. l) vincitur *ex Orosio scribendum erat.* m) bractianorum 5^{b}. n) maice B 2. o) fertur 2? p) artem 3^{b}. q) asie *e corr.* 6^{b}. r) nino (nyno) 3^{b}. 4. 5. 6. C 3. 4. 5. nino *superscr.* vel ninia C 1. 6. s) trebeta 2. 3^{a}. 4. 5. 6. t) caldeorum 5. u) ninus (nynus) 3^{b}. 4. 5. 6. C 3. 4. 5 ninus *superscr.* vel ninias C 1. 6. v) autem 5^{a}. B 6. w) renuentem 4. x) e. pelleret p. 4. y) ergo 3^{a}. 4? 5. 6. i. diuque sedes B 6. z) cum C 3. 4. *) longe lateque v. s. 6. a) diurni 5. b) iussione 5^{a}. *Eiusmodi errores ex hoc cod. postea non notavi.* c) obtinuit $6^{a.b}$. d) s. eam C 6. e) *ita* 2. 6. affiniant *corr.* affirmant 1. affiniant 1^{b}. 3^{a}. affiniant *superscr.* vel di(ffiniant) 3^{b}. afiniant C 1. *corr.* afirmant C 5. definiant C 3. 4. affirmant 5. B. f) *deest* 3^{a}. e. d. B 2. g) s. loca 2. h) spaciosam C 3. 4. i) Captus itaque C. k) construxit 1. l) apell. 1. *saepius.* m) *deest* 3^{a}. 4? 5. 6. n) M°C°L° 6^{a}. o) treueris C 1. p) ab a. 4? 5. 6. B. C. q) tebeta *corr.* trebeta 1. trebreta 6^{b}. r) *deest* 1. *alia manu add.* 1^{b}. f. n. *desunt* B. C. s) beli C. (belis *corr.* beli C 1?). t) etatis sue 1. ętatis suę 1^{b}. u) *ita* 1. v) incolunt 1. 1^{b}. incoluit *e corr.* 3^{b}. incolit Galliam B 2. incoluit eam 5. 6. B 3. C. gens que incoluit eam originem de $6^{a.b}$. w) iaphet 1^{b}. 3. 5. 6. *et ita infra*; iafeht B 2, *sed infra* iaphet; iafet 2. *et infra.* x) galli B 2. *deest* B 1? 3. 4. 6. C. y) neque gentes n. 2. 3. 4? 5. 6. z) fuerint *e corr. ut videtur* C 1. *et ita* C 3? C 4. fierent C 5. **) getidi B 2. a) i. vero C. b) *ita* 1. 3^{a}. hispani *vel* hyspani *rell. hic et infra.* c) *ita* 1. ethiopiam *alii.* d) beticam 4. beligam *corr.* beticam 5^{a}. e) britanniam 3. 5. 6. B 2. f) thogatam B 2. G. br. t. c. 5^{b}.

63) *Anno — ictu interiit*, paucis verbis mutatis ex Oros. I, 4. descripta sunt. 64) Quae sequuntur genuina sunt, sed valde fabulosa. Conferus quae Brower satis superque hac de re disputavit, Antiquitatum et Annalium Trevirensium libro primo. 64*) Haec ex Isidor. Origg. IX, 2. sumpta sunt; cf. Hier. prol. in l. II. comm. in epist. ad Galat.

niam, Italiam, Ruriam[65], Liguriam, Dalmatiam, Muricum[66], Bizemilia[a] cunctamque[b] Europam. — [c]Trebete[d] mortuo, Hero filius[e] in principatu[f] successit[g], qui patrem secundum ritum gentilitatis igne combustum in vertice Iurani[h] montis tumulavit; cui etiam[i] aras instituit, et sibi subiectis[k] ut deum adorare praecepit[k*]: error magnus et a Nino, ipsius Heronis avo, adinventus, qui primus patris sui Belis[l] simulachrum[l*] fudit et hominem pro deo venerari iussit. Hero patris sui merita[m] tabulae marmoreae inscripsit, quam ad[n] eius memoriam pariter et futurorum notitiam cum eo recondidit ad instar huiuscemodi[o. 67]: 65

Nini Semiramis, quae tanto coniuge felix
Plurima possedit, set plura prioribus addit[p],
Non[q] contenta suis, nec totis finibus[r] orbis,
Expulit a patrio[s] privignum Trebeta regno,
Profugus insignem nostram qui condidit urbem,
Treberis[t] huic nomen dans ob factoris amorem;
Quae capud Europae cognoscitur anteritate.
Filius huius Hero[u] patris haec epigramata[v] pono,
Cuius ad inferias hic cum Iove Mars tenet aras
Sidere concordi, pax est non dissocianti.

3[w]. Post Heronem Trebirorum[x] ex ipsa gente orti[y] principes[z] extiterunt et duces: iamque Treberenses[*] et numero aucti et opibus, urbem suam munire et modis omnibus decreverunt adornare. Primo itaque[a] ad aquilonarem[b] plagam urbis ex quadris[c] lapidibus cum turribus magnis portam aedificaverunt[d], ipsa sui[e] magnitudine et minaci proceritate mirabilem[f. 68], eamque portam Nigram[g] portam Martis appellavere[h], cuius lapides 67
non cemento aliquo, set ferro conglutinabantur et plumbo[i]; Martis[k], qui deus belli credebatur; et[l] per hanc portam bellum gesturi proficiscebantur; Nigram autem ob tristitiam, quia de bello fugientes per eandem[m] tristes revertebantur. Campus ante portam[n] longitudine et[o] latitudine spatiosus Martis vocabatur, ubi tyrones armis instruebantur. Secunda deinde porta ad ortum solis cum turribus speciosis est aedificata[p], ad quam victores de bello revertentes[q] tocius[r] civitatis occursu excipiebantur et laetitia, et ob[s] hoc Alba porta nominata[t. 69]. Tertia porta ad plagam meridianam cum turribus firmis et altis in medio est[u] urbis constructa[v], eaque de causa porta Media nuncupata[w. 70]. Forum 70

a) bihemilia 1b. bize. milia 2. biremilia 5a. biremiliam 5b. byzemiliam B 2. bizemiliam C 4. 6. b) totamque 5b. c) *c. III. inc.* C. *Leibn.* d) trebete *corr.* trebeta 1b. trebetę 3a. B 6. trebetae B 2. trebeta 3b. 5. 6. C. trebata 6c. e) f. eius 5. 6a.b. B 4. f) principatum 3b. 5. 6. g) succedit B 2. h) urani B 2. iurani *corr.* urani C 1. *et ita* C 3. 4. 5. turani 6a. *e corr.?* i) et 5. k) et s. s. *desunt* 5a. subditis 5b. k*) *deest* 5b. l) beli 3a. C. (belis *corr.* beli C 1?). l*) mulachrum fudit *incipit* 5c. fudit *deest* 5b. m) merito 1. n) ob 5b. o) *add. rubram:* Epytaphium Heronis B2. p) *deest* 5b. q) nec B. C. r) ciuibus 5b. *qui erroribus similibus scatet.* s) *e corr.* 1. patria *corr.* patrio B 2. patria 5b. t) treveris B 6. *et ita saepius.* u) eius ero 6b. v) *ita* 1. 5a. B 3. C 1. 3. epigrammata *alii.* w) *c. IV.* C. *Leibn.* x) *ita* 1. 1b. B 5. C 1. treberorum 2. *reliqui, et ita semper fere.* y) *deest* 6a.b. z) printipes 1. *) trebirenses et mucro *corr.* numero 1b. a) quidem B 6. b) *ita* 2. 5b. 6. C 1 (*e corr. ut videtur*). aquilonem 1. 1b. 3a 5c. ad quilonem 5a. aquilonalem B. c) quadis *corr.* quadris 1. d) construxerunt C. e) sibi 3a. ipsa sui — mirabilem *desunt* 6. f) mirabilis 3b. 5. g) *deest* 5a. n. p. et p. m. 5c. h) appellaverunt 5c. 6. a. martis qui deus belli credebatur 2. i) 6. *hoc loco add.:* Ipsa sui magnitudine et minaci proceritate mirabilis. k) Martis — credebatur *hoc loco desunt* 2. Mars deus b. c. 5. martis qui deus est b. cr. 6. a marte *add. in marg.* C 1. *et ita* C 2. *sequentes.* l) li 2. *deest* 5. m) e. portam B 6. n) *deest* B 2. 3. C 1. Campus autem l. B 4. 6. C 2. o) *deest* C. p) constructa C. q) reuertebantur 5. 6. r) totiusque c. o. et l. exc. 6. s) ex 6. ab B 4. t) nominatur 1. 1b. nominatam 3b. nominata est 5. 6. est nominata C 3. u) *deest* 2. 3. 4? 5. 6. v) constituta B 6. w) n. est 6. est n. 5c. uocata est 5b. nuncupatur B 6.

65) Etruriam? 66) *Illiricum* scribere debuit. 67) Haec inscriptio fortasse narrationi praecedenti ansam praebuit. Ad hos versus respicit locus a Wyttenbachio ex codice vitae S. Willibrordi auctore Thiotfrido allatus: *Urbs Treverica, ut moderno tempore in tumba quadam inventa declarant epygrammata, condita et Treberis nominata est a privigno Semiramis, Nini coniugis, Trebeta;* cf. Otto Frising. I, 8: *Extant etiam ibi antiquae nobilitatis, ut ipsi aiunt, monimentorum insignia; e quibus nostris ibi temporibus repertum et in lapide sculptum infra posuimus epitaphium.* 68) Extat hodieque mirabile antiquitatis monumentum, medio aevo ecclesia S. Simeonis, a. 1817. pristinae formae restitutum. Iam in charta Popponis (ap. Hontheim Hist. I, p. 379) dicitur *porta quae apud gentiles Marti consecrata memoratur.* 69) *Altthor* usque ad nostra tempora germanico idiomate appellata. Non erat antiquitus porta Romana, sed tractu temporis in thermarum Romanarum ruinis exstructa est. WYTT. Cf. eiusdem Neue Forschungen über die Römischen architektonischen Alterthümer im Moselthale von Trier. 1835. p. 48. Cf. praeterea Schmidt, Baudenkmäler der Römischen Periode und des Mittelalters in Trier und seiner Umgebung; praesertim V, 2. 1845. 70) De cuius situ cf. Wyttenbach, Neue Beiträge zur Epigraphik p. 13.

rerum[a] venalium maximum ante hanc portam constitutum habebatur, locus etiam quo mortui ad sepeliendum efferebantur. Quarta porta versus occidentem constructa est ad litus Mosellae, quae mira sui operositate et turrium incomparabili pulchritudine ceteras portas excelluit[b], et ob hoc portae Inclitae[c] vocabulum sumpsit. Hanc portam stellis ex auro factis mirabiliter pinxere, quae portui navium proximum[d] nocte et die[e] luminis officium praebuere. Fecerunt ibidem et[f] capitolium maximum, templum quoque idolorum[g],
71 in quo non minus quam 100[71] statuta[h] idola generaliter ab omni populo colebantur, et per ea miseri responsis daemonum ac variis praestigiis[i] deludebantur. Fecerunt[72] etiam[k] in honorem Mercurii, quem deum summum et[l] inter deos et homines quasi mediatorem[m] volare arbitrabantur, fornicem infinitae[n] altitudinis, in qua ferream imaginem mirae magnitudinis eiusdem Mercurii volantis[o] in aere[p] pendere fecerunt, cum scriptura huiuscemodi:

Ferreus in vacuis pendet caducifer auris.

Erat autem[q] lapis magnes unus in summitate alterque unus in pavimento fornicis iunctus, cuius naturalis vis e regione sibi ferrum ascivit[r], sicque ferrum ingens quasi dubitans in aere pependit. Non[s] longe abhinc super Mosellam ex magnis lapidibus ferro plumboque compactis pontem construxere, quem nulla vetustas labefactare[t], nulli fluctus possunt
73 dissolvere[73]. Fecerunt quoque per diversa urbis loca turres firmas et altas, capitolia, palatia, templa, statuas[u], thermas[v], lavacra, theatra[w]. Sub terra etiam intra urbem et extra et in omni sua potestate ignorantibus quidem veritatem incredibilia miracula multa fecere. Aquarum quoque habundantiam habere cupientes, rivulum qui a modernis Olevia[x] dicitur[y, 74] sub monte Iurano[z, 75] introduxere; qui divisus in partes, vix mediae[*] civitati ad usum[a] sufficere potuit[76]. Tunc[b] rivulum nomine Ruoverias[c], miliario ab urbe
77 secundo alterum[d] rivulum qui Ruovora[e] vocatur marmore habundans[77] influentem[f], primo super eandem[g] Ruovoram[h] lapideis[i] fornicibus, deinde per divexa[k] montium latera[l] et vallium profunda ducentes, universae civitatis plateas viventibus aquis inplevere[78]. Quae interdum pluvialibus aquis adauctae cunctas platearum sordes in Mosellam vexere.

4. Hunc[m] autem rivulum posterius nominatum[n] introducendum simul et amphiteatrum construendum Catholdus[o] princeps sorte acceperat. Qui dum[p] hesitaret, quomodo illum tam longe per tot montes et valles circumduceret, servus domesticus sumpta fidutia spondet firmissime, sibi[q] datis inpensis, eum se in urbem praesentaturum, quocumque die dominus[r] amphiteatrum foret perfecturus. Reluctari graviter[s] dominus, et hoc eum nequaquam esse facturum asseverare[t]. Tandem hoc pacto finem dedere certamini[u], ut si die constituta servus quod promiserat minus inplesset, a domino capite plecteretur, si vero effectum demonstrasset, pari modo dominus a servo puniretur. Animaverat servum[v]

a) vero B. C. b) excellebat 3. 5. 6. excellunt B 2. c) i. p. C. d) proximo *e corr.* C 1. *et ita* C 3. *sqq.* e) d. et n. 3. 5b.c. 6c. d. ac n. 5a. 6a.b. f) et i. 5a.b. B 2. etiam i. 5c. g) *deest* B 6. h) ydola st. 2. i) prestigyis 1. k) autem 6b. l) *deest* B. m) m. et arbitrum pacis B. C. n) magnae B. C. o) quasi v. B. C. p) aerę 1. q) *deest* 5b. r) asscivit 1. 1b. sibi a. f. B 2. s) *c. V. inc. Leibn.* t) labefactari 3. 5a.b. u) statuas *superscripto* vel tuias C 1. *superscr.* tuias C 3. statuas vel tuias C 6. v) th. balnea calida l. 5. w) et t. 5b. x) olivia C. y) *deest* 2. z) urano 1b. *erasa littera* i. *) dimidie 5. 6. a) usus B 2. b) *c.* V. C. c) roverias 4. 5c. ruuerias 5a.b. 6. rowerias B 2. d) et a. 3b. 6. alt. — primo *desunt* 5. e) růuora *corr.* růura 1b. růura 3a. růůra 3b. riuora 6a.b. rowora B 2. ruovera B 6. C 1. 2. rovera C 6. f) fluentem C 6. g) eam B 2. 6. h) rǒuoram 1b. rouoram 5a. reuoram 5c. ruueriam 5b. rouuram *corr.* rouuoram B 2. ruoveram C 3. i) *ita* 2? C (C 1. *e corr.?*). lapides *corr.* lapideis 1b. lapides *reliqui codd. quos vidi omnes.* k) diversa 1. 1b. B 6. C 6. deuera 5a. deuexa 3b. 5b.c. l) *deest* 6. m) Tunc 5a.c. n) n. rouora 5. o) chatholdus 3b. p) cum B 2. C 1. 3. *deest* B 6. cum *post suppl.* B 3. q) d. s. 5. 6. r) *deest* 5b. s) d. g. B 2. C 1. 3. t) asseuerauit 5. 6. perfecturum a. 5b. u) certa || certamine 1. v) ad hoc serv. 2.

71) *centum — deludebantur* ex Vita S. Eucharii, Act. SS. Ian. I, p. 919: *Treviros pervenerunt; ubi tantus gentilitatis error inerat, ut exceptis singulorum penatibus, in uno loco civitatis centum statuta idola a populo generaliter colerentur et per ea miseri responsis daemonum ac praestigiis deluderentur.* 72) Haec ex relatione Galbae Viatoris nescio cuius sumta esse, locus alterius recensionis infra edendus ostendit. 73) Huius pontis etiamnum supersunt vestigia; cf. Wyttenbach, Historisch-antiquarische Forschung über das Alter der Moselbrücke zu Trier. 1826. 74) hodie Olewig vicus quidam nominatur. 75) Mons intelligitur urbi ad plagam orientalem oppositus. WYTT. Postea mons S. Martini dictus; v. c. 24 not. 76) Huius aquaeductus Romani vestigia, qui in thermas directus fuisse videtur, nostro tempore plura detecta sunt. WYTT. Conf. eiusdem Neue Forschungen p. 65. 77) *marmore clarus Erubris*, Ausonii Mosella v. 359. Hodie Ruwer dictus; cf. Böcking ad Mosellam p. 89. 78) Hocce loco sermo est de altero aquaeductu Romano, qui ad amphitheatrum directus erat et cuius vestigia novissimo tempore detecta hinc inde satis clare conspiciuntur. WYTT.

ad hoc facinus uxor domini sui, quae mentita fide maritali saepius cum eo in adulterio miscebatur. Quid plura? Coeptum opus fervebat utrimque[a]. Servus interim contrariis coniugum[b] studiis sumptibus[c] iuvabatur, dum maritus necem servi vitam sibi, mulier necem mariti vitam servi[d] conrivalis[e] operiebatur[f]. Die denominata perfecta erant amphiteatrum[g] et aquaeductus; qui ex inscitia[h] artificis undique obstrusus[i], cum nulla in se[k] admitteret aurarum spiramina, inpeditae aquae non pervenere ad destinata[l]. Anxium de hac re servum mulier incestuosa[m] nocte diem illam[n] praecedente occultat sub lectulo, in quo ipsa cum marito eiusdem rei[o] habuit mentionem. *Eia*, inquit maritus, *servus ille noster, qui tam superbe gloriatus est, quam deiectus et confusus est. Ego autem*[p] *novi, qua arte posset sibi cito*[q] *consulere.* Tum[r] mulier virum aggreditur, rogat sibi artem indicari, pollicetur fidem silentii, illicit[s], persuadet; postremo hoc ab eo responsum accepit: *Si*, inquit, *quibusdam*[t] *in locis quantum iactus est*[u] *lapidis* [*ab invicem distantibus*[v]] *parvo foramine aquaeductum irrumperet, sine mora cursum suum aqua perageret.* Hoc avido auditu percepto, paulo post soporato domino[w] egreditur servus clanculo, accitisque[x] operariis celerrime quod doctus erat inplevit, et aquam secum pariter urbi[y] praesentavit. Quod ubi mane[z] Catholdus comperit, clamante servo: *Domine*[*], *ecce aqua*, volens dedecorosum servilis mucronis[a] iugulum praevenire, sceleratae uxori funesta inprecatus, raptam eam secum ex amphiteatro praecipitavit, et aeternum[b] loco vocabulum, id est Catholdi solarium[79], indidit. 79

5[c]. Erat itaque civitas non solum humanis laboribus valde[d] munita, sed etiam naturaliter, fluminibus, silvis ac montibus arduum[e] et angustum iter[f] pandentibus[g], vix accessibilis, et munitissima montibus quoque Iure[h] et Cebenna, quorum alter castellum superpositum[i] ad tutelam urbis continebat. Successu deinde[k] temporum prosperoque eventu bellorum finitimis undique gentibus et urbibus devictis iugum inposuerunt; in quibus quinque urbes[l] nobilissimas in ripa Reni[m] fluminis constitutas[n], hoc est Basileam, Argentinam, Wangiam[80], Mogonciam[o], Coloniam, cum populis suis[p], subiugaverunt; a quibus et 80 plurimum vectigal annualiter accipere et eo longe lateque dominari coepere[81].

6[q]. Post multos vero annos hae quinque urbes libertatem sibi[r] propriam vendicare cupientes, rebellaverunt, et censum debitum triginta annis continuis persolvere noluerunt. Set grando de coelo veniens cum maximo agrorum et vinearum detrimento eas[s] populabatur[t]. Hinc rumor et timor magnus increvit civibus illis, putantibus hanc tempestatem grandinis a diis Trebirorum[u] sibi propter retentum[v] vectigal inferri. Et idcirco inito consilio censum triginta annorum collectum[w] Treberis retulerunt, et deinceps se persoluturos quotannis[x] fideliter[y] spoponderunt. Tunc[82] Treberenses statuam preciosi[z] marmo- 82 ris erexerunt, et super eam Iovem[**], scutulam[a] auream duorum pedum latitudinis in manu tenentem, hoc verborum ordine caraxatam[b]: *Iovi vindici*[c] *Trebirorum ex censu*

a) utriusque 5a. B 2. 3. utrumque 5b. 6a. *corr.* utrimque 6b. b) coniugis 6b. coniugi B 3. 4. C. coniugium B 6. c) i. sumptibus 5. d) *deest* C 3. e) *deest* 6; *in loco vacuo suppl.* 3b. f) opper. 2. operabatur B 6. g) amphitheatrum 1. *hoc loco.* h) inscia 1. 1b. 3a. inscientia B. i) ductus 1. obstructus 1b. k) in se *desunt* 3a. 5. 6. l) d. loca 1b. m) i. uidens 1b. n) d. precedentem 1b. o) re 1. 1b. *deest* B. C. p) a. inquit n. 3b. n. inquit 5. q) *deest* 5b. c. p. s. 2. 6. c. s. B 2. r) Tunc 5. 6. s) allicit 3b. 5. 6. t) in q. 6. u) est i. 1. 1b. v) a. i. d. *desunt* 1. 2. 3. 4? 5. 6. w) e. s. clanculo soporato d. 2. 3. 5. 6. d. suo 6. s. e. c. C. x) Accitis 5b. y) *deest* 5c. z) *deest* 2. 3. 4? 5. 6. c. m. B. C. *) *deest* 6. a) i. m. 1b. b) in aeternum C 3. c) *c. VI. Leibn.* d) v. m. *desunt* 5a. v. murata 5b. e) *deest* C 3. f) tunc 5. g) prebentibus 5a. 6. petentibus 5b. pendentibus 5c. h) iurano 2. 3. 4? 5. 6. iure *corr.* iurano C 1. *et ita* C 3. munitissimum m. q. iure et iurano et c. B 3. i) suppositum 3b. 5a-b. k) *deest, spatio vacuo relicto* 1. *deest* 1b. denique 6. deinde — undique *desunt* 5c. l) *deest* B 3. m) *deest* B 6. n) positas 1. 1b. o) moguntiam 2. *alii.* p) *deest* B 2. q) *c. VII. Leibn.* r) p. s. 6a-b. s) eos 3b. 5. 6. C. t) depopulabatur 1. 5a. u) treberorum 2. 3. 5. 6. B 2. trevirorum C. *et ita semper fere.* v) *deest* 3. 5. 6. w) *deest* 2. x) quodannis 3a. *deest* 6. quotquot annis 5. omnibus annis 2. y) *deest* 5a-c. B. C. z) de precioso marmore 6 **) i. et sc. 3b. 5. 6. a) scittulam 2? scutellam 5. 6. B 2. b) exaratam 5b. — 6a. *alio atramento et fortasse alia manu super lineam add.:* id est caracteribus insignitam, *et ita* 6b. *in textu.* — 5a. *add.*. id est caracteribus inscriptam, 5b. *post* tenentem: caractibus inscriptam. c) vincendi *corr.* uindici 1b.

79) Amphitheatrum Romanum et specialiter eiusdem porticum subterraneum, qui ducit ad arenam seu caveam, hodiernum vulgus appellat *Cas-Keller* (Caii-cellam). WYTT., qui Wilthemii locum affert, quo hoc vocabulum a Gallica voce *kaio* seu *caio*, id est cohibeo, coerceo, derivat, eo quod ibi ferae claustris suis cohiberentur. 80) Wangiones sive Wormatia. 81) In codice 6d. in fine hi versus leguntur:

Treberis innumeris bellorum compta triumphis,
Cum populis fortes sibi quinque subegerat urbes;
A quibus immensum consuevit tollere censum,
Quo locupletari cepit nimis et dominari.

82) Haec quoque ex testimonio Galbae Viatoris pendent; v. infra.

quinque urbium Reni per tria decennia denegato, set coelesti igne et terrore extorto placabile holocaustum[a]. Item[b]:

Ignibus haut[c] *mixtus, adolet tymiamata*[d] *discus.*

Hoc[e] arte mechanica factum erat, ut, thure[f] vel alia qualibet odorifera[g] specie scutellae iniecta, sine[h] igne[i] fumum odoriferum flagrans exhiberet, nec tamen species ipsa in aliquo[k] minuta[l] deficeret. In urbe etiam Lingonis, ad quam usque[m] suam potestatem extenderant[n], super portam in lapide scribi fecerunt[o]: *Huc usque iura Trebirorum.* Cum Remensibus[p] foedus et amicitiam iniere, propter quod Remenses portam construxerunt[q] eamque Trebericam[r] appellaverunt.

7[s]. Treberi et Remenses principales sunt in Gallia[t]. Gallia[u] trifaria[v] dividitur,
83 Galliam[w] comatam, bracatam[x] et togatam[83]. Gallia comata postea dicta[y] est Gallia[z]
Belgica[*] a Belgio[a. 84] Trebirorum duce[b]; a[c] cuius nomine Treberis dicitur Belgis[d. 85], qui
alio nomine dicitur Olevia. Cum quo etiam[e] Belgio[f] portio maxima Gallorum[g] in Gre-
Iust. XXIV, 4 ciam transivit hoc modo. Namque[86] Galli[h] cum tanta habundarent multitudine, ut eos
non caperent terrae quae genuerant[i], trecenta[k] milia hominum ad sedes novas quaeren-
XX, 5. das emiserunt. Ex his portio in Italia[l] consedit, quae sedibus propriis[m] Tuscos expulit,
et civitates has, Mediolanum, Ariminum[87], Comum[n], Brixiam[o], Veronam, Pergamum,
XXIV, 4. Tridentum[p] Vincentiamque condidit; et portio Illiricos sinus ducibus avibus — nam
auguriandi[q] studio Galli praeter ceteros callent — per strages barbarorum penetravit, et
in Pannonia consedit; gens aspera, audax et[r] bellicosa, quae prima post Herculem, cui
res ea virtutis ammirationem et inmortalitatis fidem dedit, Alpium invicta iuga et frigore
intractabilia[s] loca transcendit[t]; ibique[u] domitis Pannoniis, per multos annos[v] cum finiti-
mis varia bella gesserunt. Hortante deinde successu, divisis[w] agminibus, alii Greciam,
alii Macedoniam, omnia prosternentes ferro, petivere, tantusque terror Gallici nominis
erat, ut etiam reges[x] non lacessiti pacem ultro[y] ingenti pecunia mercarentur. Solus rex
Macedoniae Ptolomeus[z] adventum Gallorum intrepidus audivit, hisque[**] cum paucis et
c. 5. incompositis, furiis parricidiorum[a] agitatus, occurrit. Igitur Galli duce Belgio ad tem-
ptandos Macedonum[b] animos legatos ad Ptolomeum[c] mittunt, offerentes pacem, si emere
velint. Set Ptolomeus inter suos belli metu pacem[d] Gallos petere gloriatus est, nec
minus ferociter se legatis quam inter inimicos[e] iactavit[f], aliter se[g] pacem daturum ne-
gando, nisi principes suos[h] obsides dederint et arma tradiderint; non enim se fidem[i]
nisi inhermibus[k] habiturum[l]. Renunciata legatione, risere Galli, undique acclamantes,
brevi sensurum, sibi an illi consulentes[m] pacem obtulerint. Interiectis diebus praelium
conseritur; victi Macedones caeduntur, Ptolomeus multis vulneribus saucius[n] capitur,
capud eius amputatum et lancea[o] fixum tota acie[p] ad terrorem hostium circumfertur.
XXV, 2. Paucos ex Macedonibus fuga servavit, ceteri aut capti aut occisi[q]. Tantae[r] fecunditatis
ea tempestate Gallorum fuit iuventus, ut Asiam omnem velut examine aliquo[s] inplerent.
Denique neque reges Orientis sine mercennario Gallorum exercitu ulla bella gesserunt,

a) hoc h. 5b. b) *deest* 2. 3. 4? 5. 6. c) haut — discus *alia manu in loco raso* 1. d) timiamata 2. thimiamata 3. 5. C 1. 3. thinniamata 6a. thymiamata B 2. e) autem *add.* B. C. — Factum e. h. a. m. 1. 1b. f) ture 1. g) s. o. 6a-b. h) sibine B 2. i) mora 5b. k) *deest* 1. 1b. l) munita 5b. 6. m) ad usque quam B. C. n) erexerant 5. o) l. adhuc scriptum legitur B. C. p) etiam *add.* C. q) fecerunt 6. r) trevericam 1. 1b. construxere — appellavere B 6. s) *c. VIII. Leibn.* t) Belgica *add.* B. C. bellica B 2. u) galliam 5a. v) trifariam 5a-c. 6. trifarie 5b. Nam G. trifariam B. C. in trifariam *superscripto* in C 3. w) in g. 2. 3. 4? 5. 6. x) brachatam 1. bracatam et thogatam B 2. y) est d. 6. z) *deest* 1. 5b. *) bellica B 2. a) belgeo 5a. b) d. t. C. c) ex B. C. d) B. riuus quidam qui 3b. 5. 6. qui — olevia *desunt* B. C. e) *deest* 5b. 6. in 5a. f) bellio *corr.* belgio 1b. g) *deest* 5a-b. h) c. g. 5. i) caperet terra que genuerat 5b. k) CCCtorum 2. l) italiam 1. 1b. m) *deest* 5b. n) comium C. o) brycxiam B 2. brixium C. p) *in* 6a. *unum folium deest* — *c.* 9. noluisse quo facilius civita. q) augurandi 2. 5. r) *deest* 6. s) intractabili 3a. 5a-b. t) descendit C 3. u) ubi 2. 3. 5. 6. ibi B. C. *cum Iustino.* v) dies 3. 5. 6. w) diuis *e corr.* 6b. x) *deest* 5. reges ipsi B 2. y) ultra 6b. u. pacem i. precio 1. 1b. z) pholomeus 3b. 6. pthelomeus 2. 5b. B 2. **) hisque *corr.* isque 2. isque 5. 6. a) parricidorum 1. 1b. B 2. b) a. m. 2. c) ptholomeum 2. 3a. 5. B 2. C 1. 3. pholomeum 3b. 6. *et ita saepius.* d) g. p. 6b. e) inimicos *superscr.* vel a(micos) C 1. *et ita* C 3. f) se i. 5. g) se a. B 2. h) *deest* 5b. i) f. se 2. 3. 4? 5. 6. k) *ita* 1. 1b. inermis 2. 3. 4? 5. 6c. B. C. inermibus 6b. l) h. fatetur C. m) conludentes 2. colludentes 3a. 5. 6. n) sauciatus 1b. o) lancee infixum 2. p) die 6b. q) o. sunt B 2. r) *c. IX. inc. Leibn.* s) *deest* B 6. velut aquilo 3b. 5. 6. v. aliquo 3a.

83) Cf. Oros. VI, 7. 84) Haec sibi auctor excogitavit, Belgionis nomine apud Iustinum lecto. 85) Fluvius Belgis infra in textu B. nominatur, hodie Kyll. Cf. locum infra ad c. 16 not. editum. 86) Quae sequuntur ex Iustino XXIV, 4 sqq. et XX, 5. etc. sumta sunt. 87) Ariminum Iustinus omittit.

neque pulsi regno ad alios quam ad Gallos confugerunt[a]. Tantus terror Gallici nominis Iust. I 1. et armorum invicta felicitas erat[b], ut aliter neque magestatem[c] suam tutam, neque amissam recuperare se posse sine Gallica virtute arbitrarentur[d]. Itaque in auxilium a rege Bithiniae vocati, regnum cum eo parta victoria diviserunt, eamque regionem ex Gallis et Grecis composito nomine Gallo-Greciam cognominaverunt. Ibi[88] exercitus Trebirorum 88 pars in patriam[e] remissa, et pars quae remansit[f] Gallicum genus procreavit, et[g] duas linguas deinceps in usu habuit, id est[h] Gallicam et Grecam. Denique Galathae[i], qui ex Gallo-Grecis[k] orti sunt, excepto[89] sermone Greco, quo omnis Oriens loquitur, eandem pene proprietatem sermonis[l] habent quam Treberi; nec refert si aliqua exinde corruerint, cum et[m] Afri[n] Fenicum[o] linguam nonnulla[p] parte mutaverint, et Latinitas ipsa et regionibus cottidie mutetur et tempore.

8[q]. Igitur Trebirorum dominatus longe lateque dilatatus, usque ad tempora[r] Romanorum mansit inviolatus. Deinde etiam cum Romani totum[s] orbem armis et prudentia[t] domuissent, amicitias[u] cum Treberibus[v] et foedus firmissimum iniere, et hanc urbem, propter antiquam nobilitatem et civium[w] sibi quodammodo parem dignitatem[x], secundam Romam[90] appellavere. Tunc etiam Treberi Romana iura et leges habere coeperunt, quas usque in hodiernum diem[y] tenere[z] noscuntur[91]. Hisdem[*,92] temporibus venit ad[a] Tre- 92 berim[b] Arimaspes[c], urbis Romae senator et rector, volens auditam saepius[d] de Treberibus virtutum eminentiam ipsa suimet melius[e] experiri sententia. Cui Treberi idem[f] quod in Romana urbe administraverat rectoris officium commisere, et egregium virum tanta liberalitate et amicitia fovere, ut nequaquam ulterius[g] cuperet[h] ad patriam remeare. Adhuc autem[i] eo Romanum ius regente, contigit quendam[k] nomine Epten reum ab ipso Arimaspe[l] capite condempnari. Qui iudicium fugiens, hac et illac[m] incertus vagabatur et[n] profugus. Hic ergo[o] ubi[p] fama volante[q] cognovit, qualibus honoribus Arimaspes[r] in Treberis floreret, invidit, et mortem sibi olim ab ipso[s] destinatam ulcisci desiderans, Treberim venit; ubi se nemine cognoscente et ob hoc nihil[t] in se sinistri suspicante, tandem post multas [insidias[u]] Arimaspem inventum occidit. Qui sentiens hoc se[v] vulnere mortem non posse effugere, in porta Martia se rogavit sepeliri et hoc[w] epitaphium[x] ad gratiam[y] Trebirorum sepulchro suo super[z] inscribi[**]:

a) tum conf. B 4. b) erat f. 2. 3. 4? 5. 6. B. C. c) *ita* 1. B 2. C 1. maiestatem *alii.* d) arbitrabantur 2. 3^{a}. B. C. e) patria 3^{a}. f) remanserat 1. 1^{b}. g) quod 2. h) i. e. *desunt* B 6. i) et g. B 6. k) Gallis et Grecis 5^{b}. l) *deest* 2. 3^{a}. 5. 6. m) *deest* 3^{b}. 5. 6 (6^{c}?). n) affri 3^{a}. $5^{a\cdot b}$. B 2. 6. o) ph(o)enicem 5^{b}. 6^{b}. p) n. ex p. 6. q) c. X. *Leibn.* r) r. t. 6^{b}. s) vel *ut videtur superscr.* C 1. *et ita* C 3. 4. t) potentia 6^{b}. u) amicitiam B. C. v) treberis 2. treverensibus B. w) *deest* 3^{b}. 5. 6. x) dignitate 1. 1^{b}. 3^{b}. 5. 6^{c}. nobilitate vel dignitate 6^{b}. y) *deest* 5^{b}. z) habere B. *) Isdem 5. 6. B 2. 6. a) *deest* 6. b) teberim *corr.* treberim 1. c) armaspes 5. d) *deest* 5. e) *deest* 1. 1^{b}. f) i. (id est) 3^{a}. eo 3^{b}. 5. 6. g) *deest* 5. h) *deest* 3^{b}. ad p. remearet 5. 6. i) *deest* 5. k) reum q. n. e. (eptem 6^{b}.) ab ipso 6. l) armaspe 5. arismaspe 6^{b}. m) hac illacque 1. 1^{b}. hac illac 5^{b}. n) *deest* 5^{b}. o) vero 3^{b}. 5. 6. B 2. p) ubi audivit f. 1. 1^{b}. q) volitante qual. 5. r) armaspes 1^{b}. 5. s) eo 6^{b}. t) in se nichil 6^{b}. u) *ita* 2. 3. 5. 6. *post add.* C 1. *et ita* C 3. *seqq. deest* 1. 1^{b}. B. multa B 2. 4. v) *deest* 3^{b}. 5. h. u. m se non 6^{b}. w) *deest* 5^{c}. x) epitaphio 2. y) ad treberorum gratiam 6^{b}. z) *deest* 5^{b}. B 2. 6. **) i. fecit 3. 5. 6. — C 1. 3. *add. rubram:* Epit. Arimasp.

88) Pergit iam auctoris nostri narratio. 89) *excepto — tempore* ex Hieronymi prooemio libri II. comment. in epistolam ad Galatas, Opera ed. Martianau IV, p. 255. 90) Ubi primum hoc legatur nomen, nescio; sed quosdam afferre iuvat locos Gestis antiquiores: Vita S. Deicoli (Acta SS. Ian. I, p. 201): *magnam Treverim utpote secundam Romam magnos necesse fuit habere doctores;* Vita S. Conradi Trev. c. 2 (v. infra); Vita S. Agritii (Acta SS. Ian. I, p. 773): *Revolutis enim sanctus pontifex Silvester annalibus eiusdem civitatis gesta antiquissima continentibus, eius excellentiae nobilitatem et antiquissimam dignitatem sagaciter indagavit, eamque tam propter aedificiorum firmissimam praeeminentiam quam propter civium nobiliorum omnibus Galliae ac Germaniae civitatibus adeo praestare didicit, ut merito nomen secundae Romae ipsorum iudicio Romanorum susceperit;* de quo loco cf. praefationem nostram p. 112; ibidem p. 778: *Igitur sicut Treveris secunda Roma idcirco vocatur, quia materialis structurae mirabili operositate illam quondam aemulabatur;* Historia martyrum Trever. apud Hontheim Prodr. I, p. 114: *non enim propter solam aedificiorum aequalitatem, sed etiam propter dignitatum aemulationem haec urbs secunda Roma est vocata.* His adde Berengosi librum de inventione S. Crucis III, c. 1. (Bibl. maxima patrum XII, p. 360): *Trevericam urbem famosissimam — quae tunc temporis eo divitiis et rebus erat opulentior, quo armis et militibus videbatur esse potentior. Licet enim fortis esset ex provinciis et civitatibus undique adiacentibus, divina tamen gratia fortior erat a credentibus; maxime cum per beatum Eucharium ac socios eius ita sterilis esset idolatria et fide fecunda, quod non immerito Roma vocabatur secunda.* Friderici I. vero diploma quod Wyttenbach affert spurium est. (?) 91) Nota hunc locum saec. XII. incipiente scriptum. 92) Unde haec auctor sumserit, equidem cum aliis nescio.

Exul Arimaspes hac Martis[a] *in arce quiesco*
Belgica[b]*; Roma mei non*[c] *mea digna*[d] *fuit.*
Iure bono, meritorum nobilitate, triumphis
Dii[e] *tueantur; ei*[f] *par nisi*[d] *Roma nichil.*
Vulneror, Epte reo, consul primusque senatus[g]*.*
Hic gaudete[h] *mei, sic meruisse mori.*

9[i]. Anno[93] vero[k] ante incarnationem Domini quinquagesimo cum Iulius Caesar ad
Caesar II, 24. Gallias de Roma fuisset[l] missus, Treberi, quorum in Gallos[m] opinio est[n] virtutis[o] singu-
cf ib. II, 16. laris, auxilium equitum Caesari miserunt; set cum apud[p] Attrabatas[q] et Viromandos[r]
II, 24. pugnandum[s] foret, et viderent Romanorum castra multitudine hostium compleri[t], legiones premi et pene circumventas teneri, calones[u], equites, funditores Numidas[v] diversos[w] dissipatosque in[x] omnes partes fugere vidissent, desperatis Romanis[y], domum contendere[z] voluerunt, Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos[*],
V, 2. civitati renunciaverunt. Deinde inito[a] consilio, neque ad concilia[b] Caesaris veniebant, neque imperio Romanorum parere volebant[b*], Germanosque Transrenanos[c] contra Romanos[d] sollicitare coeperunt. Hac de causa Caesar cum legionibus quatuor[e] et equitibus
V, 3. octingentis in fines Trebirorum[f] profectus est. Haec[g] civitas longe plurimum totius Gal-
94 liae equitatu valebat, magnasque copias peditum habebat, Renum, ut supra[94] docuimus, tangens. In ea duo de principatu contendebant, Induciomarus[h] et Cingetorix[i]. Ex quibus alter[k], simul atque[l] de Caesaris legionumque[m] adventu[n] cognitum est, ad eum venit, se suosque omnes in officio futuros confirmat, neque ab amicitia publicae rei[o] defecturos confirmavit[p], quaeque[q] in Treberis geruntur ostendit. At[r] Induciomarus[s] equitatum peditatumque[t] cogere[u], eisque qui per aetatem in armis esse non poterant in silvam Arduennam[v] abditis, quae* ingenti magnitudine per medios fines Trebirorum a flumine Reno[w] ad initium[x] Remorum pertinet[y], bellum parare instituit. Et[z] posteaquam nonnulli principes ex ea civitate, et[**] auctoritate[a] Cingetorigis[b] adducti, et adventu Romani exercitus perterriti, ad Caesarem venerunt, et de suis privatis rebus[c] ab eo petere coeperunt, suae[d] civitati consulere non possent: Induciomarus[e] veritus ne ab omnibus desereretur[e], legatos ad Caesarem mittit, sese a suis idcirco[f] discedere atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem[g] in officio contineret[h], ne omnis nobilitatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur. Itaque civitatem in sua potestate esse[i], seque, si Caesar permit-
V, 4. teret, ad eum in castra venturum civitatisque fortunas eius fidei permissurum[k]. Caesar etsi intellegebat[l], qua de causa ea[m] dicebantur, quaeque eum res ab[n] instituto consilio deterreret[o], tamen, ne aestatem in Treberis[p] consumere cogeretur, omnibus rebus ad Brittannicum[q] bellum comparatis[r], Induciomarum ad se cum ducentis obsidibus venire

* quae silva tocius Galliae maxima est et *add.* B. C.

a) martis — multo gravius hoc (*infra c.* 9.) *desunt* 1b. *folio amisso.* b) bellica B 3. 4. c) in 2. d) *deest* 5b. e) Hii 3a. f) tueantur eam 2. g) senator B 2. 3. h) gaudere 5. i) *c.* XI. *Leibn.* k) *deest* 1. l) m. f. 6. m) gallios *corr.* galliis B 2. q. inter quos gallicos 6b. n) opinione 2? o) n. est s. 6. p) *deest* 3a. contra 2. 3b. 5. 6. q) attrebatas 5a. atreb. 5c. atrabatas 6b. B 2. r) vinamandos 2. s) pugnatum 6. t) impleri B 2. u) calon est lignum 5a. *in margine.* v) muradas 5. w) divisos 2. B 2. x) et 5a. d. et et 5b. d. et 5c. y) d. R. *desunt* 6. z) contradicere 3b. 5. 6. *) petitos 3b. 5. a) D. c. i. 6. b) consilia 3b. 5. 6b. *saepius.* consilium 5b. cesaris c. 6. b*) neque — volebant *desunt* 2. 3a. 3b? 4? 5. 6. *in marg. add.* C 1. p. v. R. B 2. p. R. v. B 6. C 1. 3. c) transrenicos 6. transrenacos (?) *corr.* transrenanos 5a. transrenatos 5b. transrhenanos 5c. transreninos B 2. d) c. R. *desunt* 6b. e) milibus *add.* 1. 3. 5. 6. f) *ita hoc loco* 2. C. treberorum 1. *alii.* g) Nec 6b. h) inducimaris 5a. indicimaris 5b. inducimarus 5c. i) cingetor 3b. 5. 6. cingetorix B 2. k) alteri 2. 3. 4? 5. 6. l) alter ubi de B. C. m) *deest* 2. 3. 4? 5. 6. adv. ces. 2. n) *deest* 5. o) publ. rei *desunt* 1. reipubl. 5. 6c. p. r. (populi romani) *scriptum fuisse videtur.* p) promisit 6. *deest* B. C. q) quae treberis inque C 3. 4. r) Ac 5. 6b. s) indiciomarus 5b. 6b. t) equitatumque peditatumque 5. equitatumque *eraso* que 6b. (*deest* peditatum). u) coegere 3b. 5a. v) arduendam 6b. a. s. B. C. w) rheno B 2. usque *rec. man. add.* C 1. x) indicium 1. iniciorum 3a. victum B 2. y) pertinent 6. z) set B. C. *cum Caesare.* **) e B 2. a) auctotate 1. b) cingetoris 3. 5. 6. *et ita semper*; cyngetorigis B 2. *saepius*; cingetoriis B 6. cingetoris *ut videtur corr.* cingetorigis C 1. c) privatis ab eo p. c. rebus 2. 3. 4? 5a.b. 6c. pr. p. ab eo c. r. 6b. p. de eo cep. rebus 5c. d) et sue 3b. 5. 6. quod *ante* suae *superscr.* C 1. *et ita* C 3. *sqq.* e) Indiciomarus 5b. *saepius.* Ind. — desereretur *desunt* B 2. deseretur 3b. f) iccirco 1. idcirco a suis 3. 5. 6. B. C. *cum Caesare.* g) *pergit* 6a. h) retineret B. C. i) esse p. 1. k) commissurum 6. l) *ita* 1. m) *deest* 6a.b. n) *deest* 2. 3b. 4? 5. 6. o) deterret B 2. p) treberim 5a.c. est. treberi 5b. q) britannicum 3a. 5. 6. B. 2. 6. *et ita deinceps saepius.* r) comparantis 6a. *corr.* comparatis 6b.

93) Quae sequuntur ad verbum plerumque ex Iulii Caesaris commentariis descripta sunt. 94) Haec ex Caesare auctor retinuit.

iussit. His adductis, filiis[a] propinquisque[b] eius omnibus, quos Caesar nominatim evoca- (Caesar V, 4.) verat, consolatus[c] Induciomarum[d] hortatusque[e] est, ut in officio maneret[f]. Nichil tamen egit[g]; sed[h] principibus Trebirorum ad se convocatis, eos singillatim Cingetorigi[i] reconciliavit; quod cum merito eius[k] ab[l] se fieri intelligebat, tamen magni[m] interesse arbitrabatur, eius[n] auctoritatem et inter suos quam[o] plurimum valere, cuius egregiam voluntatem in se perspexisset[p]. Id graviter[q] tulit Induciomarus, suam gratiam inter suos minui, et qui iam ante[r] inimico animo in Romanos fuisset[s], multo gravius hoc dolore[t] exarsit. [u]Bello[v] Brittannico confecto, cum frumentum[w] Galliae propter siccitates angustius[x] pro- (V, 24.) venisset, coactus est Caesar[y] aliter ac[z] superioribus annis exercitum[*] in hibernis[a] collocare, legionesque in plures civitates[b] distribuere. Ex quibus unam cum Tito Labieno in confinio Trebirorum et Remorum hiemare iussit, alteram cum Titurio Sabino et Cotta[c] in Eburonas, quorum pars maxima est inter[d] Renum et Mosam sub[e] imperio Ambiorigis, ad hiemandum misit. Induciomarus missis nunciis inpulit[f] Ambiorigem, ut legiones[g] (cf. V, 26.) cum legatis in suis finibus[h] hiemantes occideret. Quas cum Ambiorix[i] insidiis circum- (cf. V, 37. Oros. VI, 10) ventos[k] funditus interfecisset, Induciomarus[95], magnas armatorum[l] copias habens, postquam etiam de consensu[m] totius Galliae certior[n] factus est, Labienum legatum legionem- (cf. Caes. V, 38. 39) que cui his[o] praeerat, quod facile factu[p] arbitrabatur, delere statuit, ac deinde Eburonibus (cf. Oros. l. l.) Nervisque[q] coniunctus[r] ad opprimendum Caesarem pergere. Labienus, interitu Sabini, (Caes. V, 47.) caede[s] cohortium[t] cognita, cum omnes ad eum Trebirorum copiae[u] convenissent, veritus, si ex hibernis fugae similem profectionem fecisset, hostium[v] impetum sustinere non posset[w], praesertim quos recenti[x] victoria efferri sciret, litteras Caesari mittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset; rem gestam in Eburonibus[y] perscribit[z]; docet omnes equitatus peditesque[**] Trebirorum tribus milibus passuum longe[a] a suis castris consedisse. Caesar mira celeritate venit ad Nervios[b], ibi[c] copias Ambiorigis[d], Cice- (V, 48.) ronem legatum cum legione secunda delere meditantes, Ambiorige fugato[e], celeriter (cf. c. 49-52.) superavit[f], eaque de[g] victoria velocissimum nuncium Labieno[h] misit. Hac fama ad Tre- (c. 53.) biros perlata, Induciomarus, qui[i] postero[k] die castra Labieni[l] oppugnare decreverat, noctu profugit[m], omnesque copias in Trebiros reduxit. Deinde totius sequentis[n] hiemis[o] (c. 55.) nullum[p] tempus intermiserunt, quin trans Renum legatos mitterent[q], civitates sollicitarent, pecunias pollicitarentur[r], magna[s] parte exercitus Romani[t] interfecta, minorem superesse dicerent[u]. Neque[v] tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Renum[w] transiret, cum se hiis[x] expertos esse dicerent Ariovisti[y] bello, non esse amplius[z] fortunam temptandam. Hac spe lapsus Induciomarus, nichilominus copias cogere[***], exercere[a], a finitimis equos parare[b], exules dampnatosque[c] tota Gallia magnis praemiis ad se allicere[d] coepit; ac tantam[e] sibi iam his rebus in Galliam[f] auctoritatem comparaverat, ut undique[g] ad eum legationes concurrerent, gratiam amicitiamque[h] publice privatimque[i] pete-

a) et *ante* filiis *superscr.* C 1. *et ita* C 3. b) et p. 5^b. c) consulatus 3^b. $5^{a\cdot b}$. d) induciomarus 3^a. e) hortatus 2. 3. 4? 5. 6. B. C. f) permaneret B. C. g) e. aliud B. C. h) sed etiam 1. i) cingetori *hoc loco et deinceps etiam* 2. k) *deest* B 2. l) ad 1. 2. 3^a. 5. a 6. m) magna esse 5. n) cuius 3^a. 5. 6. o) *deest* 6. p) perrexisset 3^a. q) gr. factum 2. 3^a. 5. 6. factum gr. B. C. *cum quibusdam Caesaris codicibus.* r) antea animo 5 s) fuit 5. 6. t) *pergit* 1^b. u) *c. XII. inc. Leibn.* v) B. igitur B. C. w) frumento 3^a. frumenta 3^b. 5. 6. x) angustus 1. angustiis provenissent 1^b. angustiis 2. 3^a. B 6. a. pervenisset 3^a. siccitatis angustias defecissent 3^b. 5. 6 y) c. caesar est B. C. cessare B 6. z) a 3^b. 5. *) *deest* 2. a) hiberna 3. $5^{a\cdot c}$. hibernia *vel* hybernia 5^b. 6. B. C. b) *deest* 5. c) anta $5^{a\cdot c}$. $\overline{an}$ 5^b. coita 6^a. d) in B 2. 6. in *corr* inter B 3. e) cum B 6. f) *deest* 5^b. — ambiorigis *corr.* ambiorigim 3^a. ambiorgiem inpulsit B 2. a. i. B. C. g) legionem 5. h) f. s. 1. 1^b. i) ambior 3^b. 5. 6. abiorix C 1. k) circumventos *postea corr.* circumventas 3^a. C 1. circumventas 3^b. 5. 6. C 3. l) armorum 3. 5. 6. B. C. m) *deest* 5^b. n) certius 1^b. o) *ita* 1. is *rell.* p) factum 5. q) nerviisque 2. 5^a. 6. B. C. nerinisque $5^{b\cdot c}$. r) c. est 2. B. s) et *ante* cede *superscr.* C 1. *et ita* C 3. t) *deest* 6^b. u) copie treberorum 6. v) quod *ante* hostium *superscr.* C 1. *et ita* C 3. w) posse 3^b. 5. 6. x) recentia *corr.* recenti 6^a. recentia 6^c. y) buronibus 3^b. $5^{a\cdot b}$. z) perscripsit 6^c. **) peditatusque B. C. *cum Caesare.* a) l. a. *desunt* 2. 3. 4? 5. 6. longe *deest* B. C. b) seruos *corr.* neruios 6^a. nervos B 6. c) ubi 2. 3. 4? 5. 6. d) ambioris *corr.* ambiorigis 6^a. e) superato 6. f) s. c. 1. 1^b. g) *deest* 5^b. h) labienum 3^b. ad labienum 5. i) *deest* 2. 3^a. k) postera 5. 6. l) labienio 2. m) perfugit 2. 3^a. 5^a. n) frequentis 3^a. B 6. Deinde frequentius 2. o) *deest* $6^{a\cdot c}$. anni s. 6^b. p) nullus 1. q) miserunt 1. miserint 1^b. r) pollitarentur 6^a. pollicerentur 6^b. p. p. *desunt* 5^c. s) magnaque 5^b. magnam partem — interfectam B 2. t) r. e. 6. u) docerent B 6. v) neo 2. 3^a. 4? 5. 6. B. C. w) rhenum 1. *hoc loco.* x) hos 2. 3. 4? 5. 6. bis *Caesar.* y) alio iuste 2. alio uiste 3^a. atque iniusto 3^b. 5. 6. z) *deest* 3. 5. 6. B. C. ***) ducere 6. a) exercitus 1^b. arma exercere B. C. b) p. equos 1^b. f. comparare B. C. c) que *deest* 1. 1^b. d) p. illicere c. 1^b. e) tantum 3^b. 5^a. a tm̄ 5^b. f) gallia 5. 6. B. C. g) u. ad e. l. c. *desunt* 5^b. h) g. atque amicitiam 2. 3 4? 5. 6. *cum Caesare;* eius *add.* B. C. i) p. et privatim 1. 1^b. privatisque 5^b. privatumque 6^c.

95) Haec neque apud Caesarem neque apud Orosium ita leguntur; sed auctor addidisse videtur, ut Induciomari Treverensis laudes magis efferret.

Caes. V, 56. rent. Ubi intellexit ultro ad se veniri[a], altera[b] ex parte Senones Carnotesque[c] conscientiam facinoris[d] instigare, altera Nervios Attuaticosque[e] bellum Romanis parare, neque sibi voluntariorum copias defore, si ex[f] finibus suis[g] progredi coepisset, armatum concilium[h] indicit. Hoc[i] more Gallorum est[k] inicium belli, quod communi lege omnes puberes armati convenire coguntur; qui ex his novissimus venit[l], in conspectu multitudinis omnibus[m] cruciatibus afflictus necatur. In eo concilio[n] Cingetorigem[o], alterius[p] principem factionis[q], generum suum, quem supra demonstravimus Caesaris fidem secutum[r] ab eo non cessisse, hostem iudicandum curat, bona eius publicat. His rebus confectis, in concilio pronunciat, accersitum se a[s] Senonibus et Carnotibus aliisque compluribus[t] Galliae civitatibus, hoc iter[u] facturum per fines Remorum eorumque[v] populaturum[w] [agros[x]], ac c. 57. priusquam id faciat, castra Labieni oppugnaturum; quae fieri velit praecipit[y]. Labienus[z] cum et[*] loci natura et manu munitissimis[a] castris sese teneret, de suo ac legionis periculo nichil timebat; ne[b] quam[c] occasionem rei bene[d] gerendae dimitteret, cogitabat. Itaque a Cingetorige atque eius[e] propinquis oratione[f] Induciomari cognita[g] quam in concilio habuit, circummittit[h] ad[i] finitimas civitates equitesque[k] undique evocat[l]; his certum diem[m] conveniendi dicit. Interim prope cottidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi[n] aut[o] territandi[p] causa. Equites plerumque omnes[q] tela[r] intra vallum coniciebant. Labienus suos intra munitiones[s] continebat, timorisque opinionem quibuscumque poterat rebus au- c. 58. gebat. Cum maiore in dies contemptione[t] Induciomarus accederet[u], nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum quos accersiendos curaverat, tanta[v] diligentia omnes suos custodiis[w] intra[x] castra continuit, ut ea res nulla ratione enunciari aut ad Trebiros perferri posset. Interim Induciomarus ex consuetudine cottidiana ad castra accedit, atque ibi magnam partem[y] diei consumit. Equites tela coniciunt et magna contumelia verborum Romanos ad pugnam evocant. Nullo a[z] Romanis responso dato, ubi visum est, sub vesperum[**] dispersi ac dissipati[a] discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit, praecipit[b] atque interdicit, perterritis hostibus atque[c] coniectis[d] — quod fore[e], sicut accidit, videbat — omnes unum petant, neu[f] quisquam alium prius[g] vulneret, quam illum interfectum videret; quod mora reliquorum spacium nactum[h] illum effugere nolebat; magna proponit hiis qui occiderint[i] praemia, submittit[k] equitibus cohortes subsidio. Comprobat hominis consilium fortuna, et cum unum omnes[l] peterent, in ipso fluminis vado deprehensus[m] Induciomarus interficitur, caputque[n] eius refertur[o] in[p] castra. Redeuntes equites[q] quos possunt consectantur et occidunt. Hac re cognita, omnes Eburonum et Nerviorum quae convenerant copiae discedunt, pauloque habuit post id factum Caesar Galliam quietiorem.

VI, 2. 10.[r] Interfecto[s] Induciomaro, ad eius propinquos ad Treberim[t] imperium[u] defertur. Illi finitimos Germanos sollicitare[v] et pecuniam polliceri non desistunt. Cum a proximis inpetrare non possent, ulteriores temptant. Inventis[w] nonnullis civitatibus, iureiurando

a) venire 1^b. 2. 3^b. 4? 5. 6. b) ex altera 1. 1^b. c) carnotosque 5. 6^c. carnotasque B 2. seniores carnatosque B 6. d) c. f. *desunt* 2. 3. 4? 5. 6. conscientia f. instigari B. C. *cum Caesare.* e) attauticosque 2. f) si ex *deleta* 1. ex *deest* 1^b. g) *deest* 2. 3. 4? 5. 6. h) a. c. armatum 1. i) *deest* 5^b. more *deest* 1^b. k) i. est B. C. Quis sit mos Gallorum inicio belli 5^a. *in margine,* Quod s. m. G. i. b. 5^b. *in textu.* l) venerit B 2. m) m. diversis cruciat *superscr. sed iterum deleto* ibus, *deest* afflictus 1. diversis cruciatur modis et necatur 1^b. n) consilio 3. 5. *saepius. corr.* concilio 6^a. 6^b. o) cingetoriem 1^b. cingetorem 3^b. 5. 6. *saepius.* p) *bis scripsit* 1. q) factionum 1^b. r) secum 1^b. s) ab omnibus S. 2. 3. 4? 5. 6. B. C. t) quam pluribus 2. $5^{a.b}$. u) tunc 5. autem C 6. v) eosque 2. 3. 4? 5. 6. w) publicaturum 3^b. 5. 6. x) *deest* 1—6. y) precepit 3. 5. 6. *corr.* precipit B 2. z) *c.* XIII. *inc. Leibn.* *) ex 2. a) munitissimus 1. B 2. b) et ne B. C. c) qua 1. d) bone 5. e) cingetore eiusque 6. f) occasione C. g) c. i. 1. h) *litteris cir codicis* 3^a. *fragmentum finitur.* i) *deest* 6^c. k) que *deest* 2. l) convocat B (2. 6.). C. equitatesque u. vocat 1^b. m) *deest* B 2. n) collocandi 2. 3^b. 4? 5. 6. o) alias 5^c. p) terrendi C 1. 3? 4. q) p. o. plerumque, *post deletis* p. o. C 1; *itaque* omnes *deest* C 3. r) i. valla tela 2. s) castra et m. 5. t) contentione 2. 5^c. B 2. contemplatione B 6. ind. cont. 5^b. u) accederat 1^b. v) tota 1. w) custodia B 2. x) in 5. 6. in castris 2. y) d. p. i. 1^b. 6. consumpsit 1^b. z) *deest* 2. **) uespere 5 (vespre 5^b). 6. vespero B. C. a) d. dissipatique 1^b. b) precepit 1^b. 5^b. precepitque a. 5^{a-c}. c) et 1. 1^b. d) connictis 3^b. 5. 6. e) *deest* 2. 3^b. 4? 5. 6. quod sicut indixit iubebat omnes 3^b. 5. quod sic indixit iubebat ut omnes 6. quod sicut accidere B 2. 6. solet accidere C 1. *e corr. et ita* C 3. f) nec 2. ne 6^c. g) rius 1. p. a. B. C. prius *deest* C 6. h) Quid m. r. spacium? Nactum 2. i) occiderent 3^b. illum occiderent 5. 6. k) *deest* C 3. l) o. u. 2. 3^b. 5. 6. B. C. m) deprehenso 5^a. n) que *deest* 2? 3^b. 4? 5. 6. B. C. o) *add. sed delevit* induciomarus 1. p) ad C. q) *deest* 2. 3^b. 4? 5. 6. cedentes quos 5^c. r) *c.* XIV. *Leibn.* s) Igitur interfecto C. t) a treberis B 2. 3. 4. *Caesar.* ad treveris B 6. ad treberis *corr.* treberis C 1. p. treberis 3^b. 5. 6. C 3. u) improperium 3^b. 6. v) s. coeperunt 1. w) Inuentisque 5^a.

inter se confirmant[a], obsidibusque[b] et de pecunia[c] cavent, Ambiorigem sibi societate et Caesar VI, 2.
foedere adiungunt. Quibus cognitis, Caesar concilio habito, cum reliqui[d] praeter Senones c. 3.
et Carnotas[e] Trebirosque venissent, totus et mente et animo in bellum Trebirorum et c. 5
Ambiorigis[f] succensus[g], cum Senonibus Carnotisque paciscitur[h], acceptis eorum obsidibus.
Erant Menapi propinqui Eburonum[i] finibus, perpetuis paludibus silvisque[k] muniti, qui[l]
uni[m] ex Gallia de pace ad Caesarem[n] non miserant. Cum[o] hiis erat hospitium Ambiorigis[p]; item per Trebiros in amicitiam Germanorum pervenerant. Haec prius Ambiorigi et Treberis detrahenda auxilia existimabat[q], quam ipsos bello lacesseret[r]. Hoc inito consilio, totius exercitus impedimenta[s] ad Labienum in Trebiros mittit, duasque ad eum[t] legiones[u] proficisci iubet, ipse cum legionibus[v] expeditis quinque in Menapios proficiscitur. Illi, nulla[w] coacta manu, loci praesidio freti, in silvas paludesque confugiunt, suaque eodem
conferunt. Caesar partitis copiis cum Fabio[x] et M.[y] Crasso quaestore, celeriter effectis c. 6.
pontibus[z], adit[*] tripertito[a], aedificia vicosque incendit, magno pecoris[b] atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapi, legatos ad eum pacis petendae causa mittunt; ille obsidibus acceptis[c], hostium se in[d] numero eos habiturum[e] confirmat[f], si aut Ambiorigem[g] aut Trebiros aut eorum legatos finibus suis accepissent. His rebus confirmatis,
Connium[h] Attrabatem cum[i] equitatu custodis[k] loco in Menapis relinquit[l]. Inter[m] haec c. 7.
Trebiri[n], magnis coactis[o] peditatu equitatusque copiis, Labienum cum una[p] legione, qui in eorum finibus hiemabat[q], adoriri[r] parabant; iamque ab eo non longius via bidui aberant, cum duas venisse[s] legiones missu[t] Caesaris cognoscunt. Positis castris a milibus[u] passuum 15, auxilia Germanorum expectare constituunt. Labienus[v], cognito hostium consilio[w], sperans temeritate eorum aliquam fore dimicandi facultatem, quinque cohortibus praesidio impedimentis relicto, cum viginti quinque[x] cohortibus, magno equitatu contra Trebiros[y] proficiscitur, et mille passuum relicto[z] spatio castra communit[**]. Erat[a] inter eos et Labienum difficili transitu flumen ripisque praeruptis. Hoc neque ipse[b] transire in animo[c] habebat, neque Trebiros transituros[d] existimabat. Augebatur auxiliorum[e] cottidie spes Treberis. Labienus loquitur in consilio[f] palam, quoniam Germani appropinquare[g] dicantur[h], sese[i] suas exercitusque fortunas in dubium non[k] devocaturum, et postero[l] die prima luce castra moturum. Celeriter haec ad Trebiros deferuntur, et ex magno suorum equitatus numero nonnullos[m] Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus nocte tribunis militum[o] primisque ordinibus coactis, quid sit[p] sui consilii proponit, et quo facilius det[q] hostibus timoris[r] suspitionem, maiore[s] strepitu et tumultu quam publicae rei[t] fert consuetudo, castra moveri iubet. His[u] rebus fugae[v] similem profectionem efficit[w]. Haec quoque per exploratores
ante lucem ad Trebiros deferuntur. Vix agmen novissimum extra munitiones[x] processerat[y], c. 8.
cum Galli cohortati inter se, ne[z] speratam praedam ex manibus dimitterent; longum esse, perterritis Romanis[***], Germanos expectare, neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum praesertim fugientem atque[a] impeditam adoriri non audeant. Flumen

a) coniungunt 6. b) et obsidibus 3^{b}. 5. 6. et *post add.* C 1. *et ita* C 3. obsidibus 2. B 2. 6. c) et pecunia captant 3^{b}. 5. 6. d) requi *corr.* reliqui 1. e) senonas carnotas 1^{b}. senonas carnotesque 3^{b}. 5^{b}. senonas carnotosque 5^{a}. s. carnotesque 5^{b}. s. carnotesque et treberos 6. — trebiros 2. f) amborigis 1. g) successus 5. B 2. 6. C 6. h) pascitur, *corr.* paciscitur, acceptisque 1^{b}. i) euburonum 1. 1^{b}. heburonum 6^{b}. k) filiisque 6^{a}. *corr.* siluisque 6^{b}. et siluis 2. l) Hii 1. 1^{b}. m) *deest* 5. 6. n) ad c. de p. 1. 1^{b}. non *deest* 1^{b}. o) Cum hiis — pervenerant *desunt* 2. 3^{b}. 4? 5. 6. p) amborigis 1. q) existimabant 1^{b}. existimat 3^{b}. $5^{a.b}$. 6. existebat *corr.* existibat B 2. r) lacesserat 1^{b}. lacessiat 6. s) i. currus et plaustra et similia 3^{b}. 5. 6. t) eos 3^{b}. 5. 6. u) p. l. 6. v) legio 1. 1^{b}. l. V exped. 2. w) milla *in* 1. *legi videtur*; ille nulle 2. mille B. — manu c. 1^{b}. x) centurione Fabio 2. 3^{b}. 4? 5. 6. B. C. y) *deest* 1^{b}. marco 2. 5^{a} c. B. C. marcho 5^{b}. 6. z) pon . . ‖ bus effectis 1. p. e. 1^{b}. *) addit 1. 1^{b}. 2. 3^{b}. 5. a) t. exercitu B 2. b) pecorum 1. 1^{b}. et h. 5^{b}. c) *deest* 6. d) *deest* 2. B. C. *cum Caesare.* e) habituri 5. h. eos B 2. eos *deest* B 6. f) *deest* 1. 1^{b}. g) si aut treberos aut a. $5^{a.b}$. 6. B. C. aut a. *desunt* 5^{c}. h) cum omni turba cum eq. custodes in loco m. 3^{b}. 5. 6. i) *deest* 1. 1^{b}. k) custodiunt 1^{b}. l) reliquit 2. 5. 6. reliquid B 2. m) *c. XV. inc. Leibn.* n) Treberim *corr.* Treberi 1. o) coacti 1. 1^{b}. 6^{b}. B 6. coactis *corr.* coacti 5^{b}. p, l. u. 6. q) hiemaverat 1. 1^{b}. r) adiri p. Namque 5^{a}. adiri p. Iamque 5^{b}. adire p. Iamque 5^{c}. s) *deest* 1. 1^{b}. leg. v. 2. t) iussu 2. C. u) *deest* 2. v) L. vero 5^{c}. w) c. h. C 3. x) v. q. *desunt* 1^{b}. y) treberis B 2. z, s. r. 6. **) communiit B 6. a) Erat autem inter ipsos 5^{b}. b) i. n. C 3. c) in a. *desunt* 1. 1^{b}. d) transire 1. 1^{b}. 5. e) c. a. B. C. Aux. s. c. t. augebatur 5. 6. agebatur 6^{c}. f) concilio 2. 6. g) appropinquarentur *e corr.* 1. h) dicantur *deest* 1. 1^{b}. dicuntur 5^{a}. i) se B 2. k) *deest* 2. l) postera 5^{b}. B 2. *corr.* postero 6^{a}. m) nonnullis B 2. o) milites 1. tribunos milites 1^{b}. millenis 2. 3^{b}. 4. 5. 6. m. premissisque 5^{b}. p) sui sit B. C. q) de 5^{a}. r) t. sui 5^{c}. s) maiori 6. t) res 1. publica res fieri 1^{b}. — populi Romani *scribendum erat.* u) Is 1. iussit. his 1^{b}. v) s. f. 5. w) effecit 1. 6^{b}. x) munitionem B. C. y) processerant 1. 1^{b}. — cuius g. 1^{b}. z) *deest* B 6. ***) hostibus 3^{b} 5. 6. a) atque *deest* 5. 6. a. i. *desunt* B 2. 4? C 3. imp. *deest* B 6. C 1 (*ubi post* atque *deletum*). C 6.

Caes VI, 8. transire et in loco iniquo[a] bellum committere non dubitant[b]. Quod fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, eadem usus simulatione itineris, placide progrediebatur[c]. Tum[d] premissis[e] paululum impedimentis atque in tumulo quodam[f] collocatis, cohortatus milites, simul signa ad Gallos converti aciemque dirigi iubet. Paucis turmis[g] praesidio[h] ad impedimenta dimissis, reliquos equites ad latera disponit. Romani celeriter clamore sublato, pila[i] in Trebiros mittunt. Illi ubi praeter[k] spem quos fugere credebant infestis signis ad se ire[l] videre, impetum modo ferre non potuerunt, ac primo concursu in fugam coniecti[m], proximas silvas petierunt. Quos Labienus equitatu consectatus[n], magno numero interfecto, compluribus captis, paucis post diebus civitatem recepit. Nam Germani qui auxilio venerant, percepta[o] Trebirorum fuga, sese domum[p] contulerunt. Cum hiis Induciomari propinqui, qui[q] defectionis[r] auctores fuerant[s], comitati eos ex civitate[t] excesserunt[u]. Cingetorigi[v], quem ab initio permansisse in[w] officio demonstravimus, principatus
c. 9. atque imperium[x] est traditum. Caesar[y] vero postquam ex Menapiis in Trebiros[z] venit, duabus de[*] causis Renum transire voluit. Quarum[a] erat[b] altera, quod contra se auxilia Treberis miserant[c], altera ne Ambiorix receptum[d] ad eos haberet. Firmo in Treberis[e] praesidio ad pontem relicto, ne quis ab[f] his subito motus oriretur, cum reliquis copiis contra Suevos, qui auxilia Treberis miserant, Renum transivit.

c. 11 11. Non alienum videtur esse, de moribus Trebirorum[96] vel Gallorum proponere, quibus videlicet moribus ex parte foedus est laesum, quod cum Romanis habuerant[g]. In
96 Treberis[h. 96] non solum in omnibus pagis et partibus, sed[i] pene etiam[k] in singulis domibus[l] factiones, eorumque[m] factionum principes fuerunt, qui summam[n] auctoritatem eorum iudicio habebant. Quorum ad arbitrium iudiciumque[o] summa omnium rerum consiliorumque[p] rediebat[q], idque eius rei[r] causa antiquitus institutum[s], ne quis[t] ex plebe contra potentiorem auxilii[u] egeret. Suos enim quisque opprimi et circumveniri[v] non patitur. Neque enim aliter[w] si faciant, ullam[x] inter suos habent[y] auctoritatem. Haec eadem ratio[z] est in summa totius
cf. V, 3. Galliae. Namque haec civitas ideo detrimentum sustinuit, quia alterius factionis erat Induciomarus,
VI, 13. alterius Cingetorix[**]. In[a] ea[b] sicut et in omni Gallia eorum hominum qui in aliquo numero[c] et honore[d] censentur genera erant duo. Nam plebes[e] pene servorum habebatur loco, quae[f] per se nichil audebat[g], nulli adhibebatur consilio. Plerique cum aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premebantur, in servitutem se dicabant nobilibus. In hos omnia iura quae domini in servos. Sed de[h] hiis duobus generibus alterum erat driuidum[i. *], alterum[k] equitum. Illi rebus divinis[l] intererant, sacrificia publica ac[m] privata procurabant, religionem[n] interpretabantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrebat, magnoque hii erant[o] apud eos honore. Nam[p] fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituebant, et si quod facinus admissum, si caedes facta, si de hereditate, de[q] finibus controversia erat, idem decernebant[r], praemia poenasque constituebant. Si qui[s] aut privati[t] aut populus eorum decreto non obediebat[u], interdicebant. Haec poena apud eos gravissima[v]. Quibus[w] interdictum erat, in numero impiorum ac sceleratorum habebantur; ab his omnes[x] decedebant[y], aditum[z] eorum sermonemque

* id est philosophorum *add.* B. C.

a) loco in quo b. 1^b. 3^b. $5^{b.c.}$ locum in quo bellum 5^a. 1. quo illi steterant 6. b) dubitabant 1^b. c) egrediebatur 2. 3^b. 4? 5. 6. B. C. e. p. 6. d) Tunc 5^c. 6. e) remissis B. C. f) *deest* 1. 1^b. g) terminis 1^b. h) *deest* 2. 5. 6. B. C. i) palam 3^b. 5. 6. k) *deest* 1^b. l) adire 1^b. m) uersi 1^b. conuersi 2. n) consecutus 1^b. 5. 6. consequtus *superscr.* consectatus 3^b. o) per certa 1^b. audita 6. p) d. sese 5. 6. q) *deest* B 6. r) factionis 2. s) extiterant 1. 1^b. t) ex c. *desunt* 1. 1^b. eos ciuitati 6. u) excesserant 1. 1^b. v) cingetori 2. *hoc loco.* w) d. in o. 1. 1^b. x) p. imperiumque 1. 1^b. i. contraditum 1^b. y) *c.* XVI. *inc. Leibn.* z) treveris B 6. *) ex B. C. a) quorum 1. C 1. 3. b) a. e. 5. 6. c) m. treb. 1. 1^b. miserint 2. d) respectum 2. e) trebiris *etiam hoc loco* 2. f) ab ipso 1^b. q. s. m. ab h. 6. g) habuerat 3^b. 5. h) treberi 1. 1^b. 3^b. i) *deest* 3^b. 5. B. C. k) *deest* 6. et 3^b. 5. l) *deest* 2. m) *ita codices quos vidi omnes fere;* earumque 3^b. 5. 6. n) summa auctoritate 5^a. o) iudicium summaque 5. p) iudiciorumque 6. q) rediebat *corr.* redibat 1. rediebant *corr.* redibat 5^a. C 1. redibat 5^c. 6. C 3. r) *deest* 2. 3^b. 5. 6. B. C. s) i. est B. C. t) quid 1. 1^b. u) auxilio 2. — egerat 1^b. — Suo 2. v) circumvenire B 2. w) *deest* 2. 3^b. 5. 6. x) et illam 5^b. y) haberent $5^{a.b}$. 6. habere 5^c. z) ratione in 1^b. **) cingetor 3^b. 5. 6. *ut aliis locis.* a) *c.* XVII. *inc. Leibn.* b) Interea 6. c) munere 2. d) et h. *desunt* 1. 1^b. e) *ita* 1. 1^b. 2. 3^b. $5^{a.b}$. f) quae — consilio *desunt* 5. g) audiebat 6. h) in 5^b. i) druudum 1^b. drudum 6. *semper, hoc loco etiam* 3^b. drudum *corr.* druidum 5^a. drūdum 5^b. drundum 5^c. *et ita postea.* driuitum B 2. k) a. erat 6. l) r. de rebus *corr.* d. r. C 1. d. r. 6. C 3. m) et $5^{a.c}$. n) religione 1. o) a. eos erant h. 2. 6. p) Namque C 6. q) si d. 6. r) decernabant 6^a. determinabant 5^b. s) quid 2. t) privatim B 2. C. u) obediebant i. aditum 3^b. 5. 6. v) erat g. 5^c. w) Quibus — habebantur *desunt* 2. 3^b. 4? 5. 6. B. C. x) autem 6^b. y) discedebant 2. 3^b. 5. 6. B. C (descedebant *corr.* disc. C 1.). z) aditum *eadem manu corr.* avditum 1^b.

96) Treveros hoc loco non Caesar sed scriptor Treverensis nominat.

diffugiebant, ne quid ex communione[a] incommodi[b] acciperent. Neque his petentibus ius reddebatur, neque honos ullus communicabatur[c]. Hiis autem omnibus driuidibus[d] praeerat unus, qui summam inter eos habebat auctoritatem. Hoc mortuo, si quis ex reliquis excelluit dignitate, successit, aut[e] si erant pares plures, suffragio driuidum allegebatur[f]. Nonnumquam etiam armis de principatu contendebant. Hii certo tempore anni[g] in finibus Carnotum, quae regio totius Galliae media[h] habetur[i], considebant[k] in loco consecrato. Huc[l] omnes undique qui controversias habebant conveniebant, eorumque[m] decretis iudiciisque parebant. Disciplina[n] in Brittannia reperta[o] atque inde in Galliam translata existimabatur[p]. Et[q] qui diligentius eam rem cognoscere volebant, plerumque illo discendi causa proficiscebantur. Driuides a bello esse[r] consuerunt, neque tributa umquam cum reliquis pendebant, militiae vacationem omnium que[s] rerum habebant[t] immunitatem. Tantis excitati praemiis, multi et sua[u] sponte in disciplinam veniebant, et a parentibus propinquisque mittebantur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanebant; neque fas esse[v] existimabant, eam litteris mandare, cum in reliquis rebus[w] fere publicis privatisque rationibus Grecis uterentur litteris. Id nobis duabus ex magnis causis[x] instituisse[y] videntur, quod neque in vulgum[z] disciplinam efferri[*] vellent, neque eos[a] qui discebant, litteris confisos, minus memoriae studere; quod plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo[b] ac memoriam amittant. In primis hoc volebant persuadere[c], non interire animas, set[d] ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc ad virtutem excitari[e] putabant, metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus[f] atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum[g] natura, de vi ac[h] potestate deorum disputabant, et iuventuti tradebant. — Alterum genus erat equitum. Hii, cum erat usus, atque[i] aliquod bellum accidit[k], quod ante Caesaris adventum fere[l] quotannis[m] accidere solebat, uti aut ipsi iniurias inferrent aut[n] illatas propulsarent, omnes in bello versabantur; atque eorum, ut quisque[o] erat genere et copiis amplissimus[p], ita plurimos circa se ambactos[q] clientesque habebat[r]. Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

(Marginal references: Caes. VI, 13 beside the first line; c. 14. beside "causa proficiscebantur … cum"; c. 15. beside "tabant, et iuventuti … atque")

12. Natio erat omnis Gallorum adeo dedita[s] religionibus, atque ob eam causam, quo[t] erant affecti gravioribus morbis, quodque in periculis[u] praeliisque versabantur, aut[v] pro victimis homines immolabant, aut se immolaturos vovebant;[w] ministrisque ad ea sacrificia driuidibus[x] utebantur, quod pro vita hominis, nisi[y] hominis vita[z] redderetur, non posse aliter numen[**] deorum immortalium placari arbitrabantur; publiceque eius generis habebant[a] instituta sacrificia. Alii magnitudine immani[b] simulacra[c], quorum contexta[d] viminibus membra[e] vivis hominibus[f] complebant, quibus[g] succensis[h] circumventi flamma[e] exanimabantur[i] homines. Supplicia eorum qui in furto aut latrocinio aut aliqua noxa forent comprehensi[i*] gratiora diis immortalibus esse[k] arbitrabantur. Set cum eius generis copia deficeret, etiam ad innocentium[l] supplicia descendebant. Deum[m] maxime Mercurium colebant. Huius erant plurima simulacra[n]. Hunc omnium[o] artium inventorem ferebant, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus[p] pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrabantur. Post hunc Apollinem et Martem et Iovem et Minervam[q]. De hiis eandem quam reliquae gentes habebant[r] opinionem, Apollinem morbos depellere,

(Marginal references: c. 16. beside "12. Natio erat … quo"; c. 17 beside "deficeret … Mercurium")

a) q. excommunicationi 2. b) comodi 5b. commodi 5c. 6. *corr.* incommodi 5a. c) communicabat 2. d) druudibus *hoc loco et infra etiam* 3b. e) haut 1. si autem erant plures pares B 2. f) allegabatur 1. 1b. allegebantur 2. 3b. 5a. 6. allegabantur 5b.c. B. C. g) *deest* 5b. h) medio 1b. i) habebatur 6b. k) consedebant 2. B 2. l) Hucusque C 3. m) eorum 2. et eorum 6. n) D. hec 6. — brittania 1. o) r. est 5b. p) existimatur B. C. *cum Caesare.* q) Et qui — proficiscebantur *desunt* 2. 3b. 4? 5. 6. r) D. bello adesse 6b. liberi *post add.* 5a. liberi *add.* C 1. *et ita* C 3. *sqq.* s) que *deest* 5b. t) habebantur inm. 1b. u) sp. sua 2. v) *deest* 2. w) f. r. 6. x) *deest* 1. 1b. y) instituere 1. instruere 1b. z) vulgus e. d. 5. 6. B 2. 4. C. *) efferri (offerri B 6. C 6.) d. 5 6. B. C. a) *deest* 5. 6. b) discendo 1. 1b. perdocendo 5. 6. c) persuaderi 2. 5a.b. 6. B (2. 6.). C. d) sed et 5b. e) exeputari 1. exceptari 1b. f) sideriis 1b. g) de n. r. 6. h) atque 5a. i) ad 5a. k) accidebat 6b. l) *deest* 6. m) quod annis B 2. C 3. omnibus annis 2. n) aut i. p. *desunt* B 6. o) quisquis 5a. p) amplissimis 2. 5. 6. q) abiectos 1b. abactos 2. 3b. 5a.b. 6. B. C. r) habebant 2. 5. 6. s) debita 1b. adeo *deest* 5b. t) quod? q̃ 5a. qua 3b. 5b.c. 6. quae C 6. u) periculo 1b. v) atque 5. w) a *add. sed del.* C 1. x) driodibus 5a.b. 6. driotibus *corr.* driodibus 3b. y) ne 5a. *sed post deletum*; ubi 5b. z) v. h. 5. B. C. **) a. d. i. p. numen 2. 3b. 5. 6. a. d. i. p. numina (nomina B 2.) B. C. a) i. h. 5. 6. b) inmanu C 3. 4. c) *deest* 2. s. habebant 5. 6. statuebant *post add.* C 1. *et ita* C 3. d) contecta 3b. 5a. 6. contenta 5b. c. fluminibus 1b. e) *deest* 2. f) unius hominis 1. 1b. m. v. h. membra 5b. g) *deest* 5b. h) succensi 1b. successis 5b. 6. *corr.* succenssis 5a. i) h. examinabant 1. 1b. exurebantur 3b. 5. 6. hom. e. 1b. i*) comprehendi 1. 1b. k) *deest* B 2. l) innocentum B 2. m) Deinde 6c. — maxime *deest* 1b. n) sacrificia 2. o) verum 2. p) questum 1b. q) neruam 1b. *et ita infra.* r) *deest* 2.

Caesar VI, 17. Minervam operam[a] atque sacrificiorum inicia tradere, Iovem imperium[b] coeleste tenere, Martem bella regere[c]. Huic, cum bello dimicandum foret, ea quae bello cepissent[d] plerumque devovebant, quae superassent animalia capta[e] immolabant, reliquas res[f] in unum locum conferebant[g]. Multis in civitatibus harum rerum extructos tumulos[h] consecratis 97 locis olim[97] et adhuc conspicari licebat[i]. Neque[k] saepe[l] accidit, ut neglecta quispiam religione, aut capta occultare aut posita tollere auderet, gravissimumque[m] supplicium ibi c. 18 horum delictorum cum cruciatu constitutum erat. Treberi se[n] sicut omnes[o] Galli ab Dite patre[p] progeneratos[q] praedicabant, idque ex driuidibus[r] proditum[s] dicebant[t]. Ob eam[u] causam spacium omnis temporis non numero dierum set noctium finiebant; et dies natales et mensium et annorum inicia[v] sic observabant[w], ut noctem dies subsequeretur. In reliquis vitae institutis hoc fere[w*] a reliquis gentibus differebant, quod suos[x] liberos, nisi cum adolevissent, ut munus militiae sustinere possent, palam ad se venire[y] non patiebantur, filiumque c. 19 puerili[z] aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducebant[*]. Virique[a] quantas pecunias[b] ab uxoribus[c] dotis nomine accepissent, tanta[d] ex suis[e] bonis, existimatione facta, cum dotibus communicabant. Huius omnis pecuniae coniunctim[f] ratio habebatur, fructusque servabantur, ut cuius vita superavisset[g], ad eum pars utriusque[h] cum fructu[i] superiorum temporum perveniret. Viri in uxores sicut in[k] liberos vitae necisque habebant potestatem[l]; et cum pater familiae illustriore loco natus decessit[m], eius propinqui conveniebant, et de morte si res in suspitionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habebant, et si compertum est[n], igne atque[o] omnibus tormentis excruciatas[p] interficiebant. Funera erant pro cultu[q] Gallorum magnifica et sumptuosa; omnia[r] quae vivis cordi fuisse[s] arbitrabantur inferebant, etiam animalia; ac[t] paulo[u] supra hanc memoriam servi et[t] clientes, quos ab c. 20. his dilectos esse constabat, iustis[v] confectis[w], una cremabantur. Habebant et[x] hoc legibus sanctum[y]: si quid de re publica[**] a finitimis rumore accepissent, uti ad magistratum deferrent, neve[a] cum alio[b] aliquo communicarent, quod saepe homines[c] temerarios atque inperitos falsis rumoribus terreri et[d] ad facinus inpelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus quae[e] visa erant occultabant, quae[f] esse utilia iudicassent multitudini prodebant; de re publica nisi[g] per concilium loqui[h] non[i] concedebatur[k].

13.[l] Caesar igitur[m], sicut supra diximus[n. 98], Cingetorigi[o] principatum Trebirorum[p] concessit, civitati* pristinam[q] libertatem indulsit[99]; ipse omni Gallia[r. **] pacata, Romam redire[s] disposuit Sed cum intellexisset a Pompeio[t] et senatu[u] triumphum sibi[v] ob invi-

* B. C. *add.:* ob egregiam in se et bene meritam Cingetorigis fidem et societatem.

** B. C. *add.:* quae[1] saltu Pyreneo Alpibusque et monte Gebenna[w], qui est ad occidentem urbis Treberensis, et fluminibus Reno[x] ac Rodano continetur[y], patetque in circuitu ad bis et tricies centum milia passuum, in provinciae formam redacta, stipendii nomen imposuit, excepta, ut diximus, Treberorum[z] civitate propter eius antiquissimam auctoritatem et Cingetorigis egregiam fidem, et sic R. r. d.

a) *ita omnes fere quos vidi codd.* ad operam B 6. opera *e corr.* C 1, *et ita* C 3. b) celeste i. 6. c) gerere 1^{b}. d) concepissent 3^{b}. $5^{b.c}$. 6. *corr.* cepissent 5^{a}. e) capta *ante* an. *post suppl.* C 1. c. a. C 3? 4. f) *deest* 2. g) congregabant 5. h) *deest* 2. cruciatus e. cons. 3^{b}. 4. 5. 6. i) licet B. C. *cum Caesare.* k) Namque 3^{b}. $5^{a.b}$. 6. Nam 5^{c}. l) ut sepe B 2. m) gratissimumque 6. n) *deest* 5. o) et omnes 2. $5^{a.c}$. 6. B 2. 4. C. p) patre abdite 1. 1^{b}. abdite p. 2. abdito patre 3^{b}. 5. 6. ab d. *corr.* a d. C 1. q) prognatos 2. r) driodibus 3^{b}. 5. driopibus 6. s) perditum 3^{b}. t) dicebatur 1. 1^{b}. u) hanc 6. v) curricula 6. curricula *superscr. sec. manu* uel initia 6^{c}. w) observabantur B 2. w*) uere 1^{b}. x) l. s. 2. y) ire 3^{b}. 5. 6. B 2. 6. C. z) puerulum 2. 3^{b}. $5^{a.c}$. 6. paruulum etate vel puerulum in 5^{b}. in puerili B. C. *) ducebatur 1. 1^{b}. a) viri B. C. *cum Caes.* b) *deest* C 3. c) uxore 5. ab u. *desunt* B. C. d) tantas 3^{b}. 5. 6. e) b. s. 2. f) coniunctum $5^{a.b}$. conuictum 5^{c}. r. c. 6. g) superauissent 1^{b}. h) utraque 5. i) c. f. *desunt* 1. 1^{b}. k) et in 2. l) potestates 1. 1^{b}. m) discessit 5^{b}. decessisset p. e. 6. n) et compertum igne 2. B. C. (*in* C 1. *recentior manus corr.* coopertum). et comperta igne 3^{b}. 5. 6 o) et 5^{a}. 6. p) excruciatis $6^{a.b}$. q) p. c. *desunt* 1. 1^{b}. r) et o. B 2. s) esse 1. 1^{b}. t) ad 1^{b}. u) *deest* 2. 6. v) ustis 5. 6. iustis *corr.* hustis C 1. w) consectis 3^{b}. 6. confectisque $5^{a.b}$. consectisque 5^{c}. x) habebantque 5. y) sancctum 2. sanccitum 5^{a}. 6. sanxitum 5^{c}. xancsitum 5^{b}. sanctum *e corr.* C 1. sanctorum C 3. 4. **) de publico 5^{a}. 6. de publica $5^{b.c}$. a) ne 5^{a}. b) *deest* 1^{b}. aliquo alio 5^{b}. c) *deest* 5. d) aut 5^{b}. e) *hoc vocabulo desinit cod.* 3^{b}. f) *deest* 6^{c}. g) non nisi 6. h) *deest* 1. 1^{b}. 6. i) *post suppl.* C 1. k) concedebantur 1^{b}. l) *c.* XVIII. *Leibn.* m) uero 1^{b}. ergo 2. $5^{a.b}$. 6. n) sicut prediximus 2. 5. 6. B. C. o) cingetori 2. p) treuirorum 1. q) per pr. 2. r) gallia *corr.* galliae C 1. *et ita* C 3. s) ire B. C. t) pontio 1^{b}. ponpeo 5^{b}. u) senatuque 5^{a}. v) *deest* 1. 1^{b}. ob. i. sibi d. 6. w) cebenna C. x) rheno B 2. 3. C 1. 3. y) c. p. in c. ad bis *in marg. suppl.* C 1. z) trebirorum C.

97) *olim et adhuc* addit scriptor Treverensis. 98) c. 9. 99) Haec de suo adiecit auctor; etiam sequentia ex quo fonte hauserit, frustra quaeras; nisi quod Orosium ante oculos habuisse videatur. 1) *quae — imposuit* ex Suetonii vita Caesaris c. 25; sed verba *qui est ad occid. urbis Trev.* noster adicit, magno satis errore, qui montem illum Galliae notissimum in finibus Treverensibus ponit, ubi alium eiusdem fere nominis fuisse, ex c. 5. discimus.

diam denegari, reversus in Galliam, Germanos et Gallos in amicitiam sibi[a] ascivit, et eorum auxilia magna[a*] accepit; cui et Trebiri nichilominus solacia[b] contulere. Grata[c] fuit Gallis haec belli administratio, videlicet gaudentibus, ad Romam bellum[d] referri, a qua sibi dudum per Caesarem fuit[e] illatum. Qua multitudine fretus Caesar, Pompeium[f] et senatum Roma expulit, postea ad mortem coegit, Romanum regnum[g] solus obtinuit, post aliquot[h] annos a senatoribus occisus interiit. Huic[i] successit Octavianus, eius[k] ex sorore[l] nepos, qui Claudium Tiberium[m] Neronem et Drusum privignos suos misit ad Gallias[n] rebellantes pacandas. Iste est Tiberius, qui post Augustum imperavit. Hic ergo cum Druso ad Renum in loco qui dicitur Bingis[o] contra[p] Gallos dimicavit. In quo conflictu Drusus occisus est. Tiberius[q] post magnam Drusiani exercitus stragem tandem cruentissime vicit. Ceciderunt in eo praelio omnes copiae Trebirorum[r]; Galli usque[r*] ad internitionem deleti sunt*. Drusus Mogonciam[s] relatus[t] est, ibique sepultus**. Igitur[u] anno imperii Augusti[v] Octaviani 42.[w], quo[2] firmissimam[x] verissimamque pacem ordina- 2 tione Dei[y] idem Caesar composuerat, natus est Christus, cuius adventui[z] pax ista famulata est, in cuius ortu audientibus hominibus' exultantes angeli cecinerunt: *Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Caesare[a] defuncto, Tiberius[b] successit; cuius imperii anno 15.[3] Christus, iam 30[c] annorum, a Iohanne baptizatus est[d]. Deinde[e] 12 apostolos[f] elegit, et in eorum solacium 72[h] discipulos postea designavit. Postquam[4] 4 vero Dominus noster[i] passus, mortuus et sepultus, a mortuis resurrexit[k], et in coelum ascendit, beatissimus[l. 5] Petrus apostolus Antiocenam ecclesiam primam[m] confessione[n] chri- 5 stiani nominis super[o] solidissimam petram fundavit, et[p] Pontum et[q] Galaciam, Cappadociam ac[r] Bithiniam[s] verbo praedicationis illustravit[t].

14. Anno*** vero[u] dominicae incarnationis 47[v], regni autem Claudii Caesaris anno 4°[6], 6

* B. C. *add.*: Ibi, sicut Ausonius dicit[7], aequavit Latias[w] Gallia Cannas,
Infletaeque[x] iacent inopes super[y] arva[z] catervae.

** B. C. *add.*: est. Dicit tamen Suetonius[8], eum Romam relatum Tiberiumque pedes funus eius 8 prosecutum.

*** *In B. (excepto cod. 5, ubi utraque deest narratio) et C, c. 14. omisso, fusior haec legitur historia:*

INCIPIT HYSTORIA TREVERORUM[**].

Igitur[9] cum beatissimus Petrus, apostolorum[a] princeps ac universalis ecclesiae pastor a 9 Domino constitutus, Anthiocenam primitus fide, quae in Deum est[b], catholicam fundasset ecclesiam, eamque 7 circiter continuis regeret annis, urbi, quae sicut in gentilitate ita in christianismo meritis videlicet beati Petri totius orbis principatum sortita est[c], eiusdem fidei normam pastorali sollertia inferre ordinavit. Cuius rei gratia anno, sicut ab historiographis accepimus[10], regni 10 Claudii Caesaris 4° illuc ingressus, largiente Domino signis et virtutibus ac per verbum sacrae praedicationis non modica populorum fruge acquisita, civitates et nationes ubique locorum daemoniorum, ne dicamus deorum, cultui deditas esse saepius ingemiscens, ideoque, quod sine ulla ambiguitate credi potest, interpellato saepius in oratione sua Domino, quatinus novellae plantationi suae provideret incrementa coelestia, scilicet operarios mitteret in messem suam: tandem salubri deliberato consilio, beatum Eucharium suum condiscipulum, sanctitatem suam ab Ierusalem Romam usque prosecutum, qui sicut nomine indicat Graecus erat, pontificatus gratia sublimatum in hoc opus misit; cui ex discipulis suis quos per euvangelium suum filios Dei genuit,

a) *deest* B2. sibi in a. 2.5.6. a*) magna — solacia *desunt* B6. b) auxilia B2.4. C. c) gratis B. C. d) *deest* 2. e) fuerat per c. c. B. C. f) ponpeium 1b. ponpeum 5b. g) imperium 5a. 6. h) aliquos 1b. aliquantos 2. 5. 6. B. C. i) *c. XIX. inc. Leibn.* k) *deest* 5. l) ex s. eius 1. 1b. m) *deest* 2. n) gallos—pacandos 5. B. C. ob rebellantes pacandos 6. o) binga 5. 6. p) cum gallis 5b. q) et tib. 2. r) treuirorum 1. treberorum 5. *ut alibi.* r*) *deest* 6c. s) moguntiam 2. moguneiam 5a. B6. magontiam 4. 6. maguneiam 5b. t) est delatus et ibi est sepultus 5b. u) Anno circiter C. *c. XX. inc. Leibn.* v) *deest* 5. oct. a. 6. B. C. w) XLIIII. 1. XL. in 1b. x) firmissam 1. y) dei ord. 2. 5. 6. B. C. z) adventu B2. *corr.* aduentui 6a. *) *deest* 2. a) Cesare augusto 5b. augusto 6. b) tyberius 1. *hoc loco,* 1b. 2. *saepius.* c) annorum triginta 5. d) b. e. a i. 1. 1b. e) Deinde — illustravit *desunt* C. f) discipulos B2. 3. 4. d. in eorum elegit sol. B6. h) LXII. 6. i) n. Ihesus Christus 5. 6. k) surrexit 1b. l) beatus 1. 1b. m) prima 5. 6. n) c. n. confessione 1. 1b. o) supra 6. p) *deest* 1b. ac 5. 6. q) *deest* 5. B. r) asidiam *corr.* asiam 6a. asiam 6b.c. atque B. s) bytiniam 2. t) Explicit *add.* 5b, *et una et dimidia pagina vacuis relictis pergit:* CHRONICA ARCHIEPISCOPORUM TREVERENSIUM. Anno dominicae *etc.* — Inc. lib. II. *add.* 6c. u) *deest* 2. 4. 5. 6. v) XLVI. 1. 1b. w) infelix *post suppl.* C1. *et ita* C3. *sqq.* x) inflecteque 6. y) c. i. i. iacent 6. z) arvas 6. **) *ita* B2. Explicit liber primus de gestis Trebirorum in nomine domini nostri Ihesu Christi. Incipit liber secundus de gestis Trebirorum C1. *et ita fere sequentes.* a) p. a. C. b) *deest* C. c) *deest* B2.

2) *quo — voluntatis* ex Orosio VI, 22. 3) ita Regino. 4) cf. Oros. l. l. 5) *beatissimus — illustravit* ex vita S. Eucharii, Valerii et Materni (Acta SS. Ian. I, p. 918) descripta sunt. 6) cf. Reginonem h. a. 7) Mosella v. 3. 4. 8) Vita Tiberii c. 7. 9) Etiam hic scriptor vitam S. Eucharii sequi videtur, sed recentiorem et valde fabulosam; cf. praefationem nostram p. 121. 10) cf. Reginonem h. a.

11 superna[11] provisione ordinante Romam ingressus[a], salutarem cunctis credentibus fidem constantissima assertione praedicavit eandemque potentissimis signis[b] atque[b*] virtutibus comprobavit et eiusdem urbis pontificatum 25 annis strenuissime[c] rexit. Fundata itaque et[d] aedificata Romanae urbis ecclesia supra[d*] firmissimam petram, quae[e] est Christus,

probatae sanctitatis viros, cooperatores verbi coniunxit, qui populum a diaboli servitute eruerent, et ad Creatorem suum sacris eruditionibus converti persuaderent, beatum videlicet Valerium et
12 Maternum, Synicium[f] et Mansuetum, Clementem et Felicem atque Memmium aliosque quam plures[12]. Quorum omnium ad episcopatus promovit dignitatem in pluribus Galliae civitatibus, verbum Dei euvangelizandum, beatum videlicet Eucharium, Clementem, Mansuetum, Synicium atque Memmium; quosdam autem ceterorum diaconatus sive subdiaconatus habere fecit officium.

Verum[g] tamen his omnibus, quod non sine remurmurante invidia dictum noverimus, beatum praefecit Eucharium tam copiosiore ministerio quam et dignitatis privilegio, quippe qui secum pariter ab ipso Domino in carne commorante, sicut a maioribus nostris traditum acce-
13 pimus[13], sacrae fidei rudimenta percepit, qui et[h] in illa sacratissima coena[i], qua discipulis suis Dominus pretiosa corporis et sanguinis sui misteria celebranda contradidit, convescentibus affuit, resurgentemque a mortuis ac in coelos ascendentem cum apostolis beata visione videre promeruit, sanctum quoque Spiritum ac linguas omnium nationum in ignis apparitione percepit. Abierunt autem omnes hii sancti patres ad Galliarum populos verbo salutis Deo lucrifaciendos, pergentes per viam sanam doctrinam cunctis euvangelizando. Tunc itaque divertit Clemens cum Felice Mediomatricum, Mansuetus Tullum, Synicius Remis, Memmius Catalaunum, ceterique in loca sibi a Deo praeordinata; et prosperatum est verbum Dei in manibus eorum. Beatus vero Eucharius cum diacono suo, Valerio videlicet, Elegiae, qui[k] est vicus grandis provinciae Galliae, Materni commilitonis sui permaxima valitudine[l] desolatus, substitit; qui, crescente eadem infirmitatis molestia, animam reddidit; quod multorum salutis causa accidisse sequens lectio demonstrat.

Nam cum eum terrae commendassent, sancti viri pie pro depositione eius lugentes, concito gressu Romam revertuntur, magistro suo supradicto beato Petro quae in via gesta sunt nunciantes, hoc adicientes, quod in populum durae cervicis devenissent, in quo convertendo, nisi virtus domini nostri Ihesu Christi Materni resuscitatione manifestaretur, parum se profecturos. Quos[m] beatus Petrus consolatus[n] ait: *Nolite lugere, karissimi mei, quia mortem fratris vestri dominus Deus noster ad vitam multis providit. Confidite in Domino et nolite desperare; aderit enim divina clementia, quae vos super tristicia vestra consoletur.* Dansque Euchario baculum, quo senilia sua[o] membra sustentabat, ita dixit: *Via qua venistis indubitanter recurrentes, hunc baculum meum deferte vobiscum, accedentesque ad locum sepulchri, effosso corpori[p] baculum superponite dicendo: „Materne, in nomine domini nostri Ihesu Christi surge.“* Denique accepta benedictione magistri, denuo ad Elegiam cum fiducia properabant. Quo cum pervenissent et accessissent ad sepulchrum, multa cum eis turba per voluntatem Dei concurrente videndi causa quid fieret, Eucharius nichil de se praesumens, set magis auctoritatem magistri commendans, praemissa oratione dicebat: *Materne frater, praecepit tibi magister meus Petrus apostolus, ut in nomine filii Dei domini nostri[q] Ihesu Christi a morte resurgas, et nobiscum populo huic qui circumstat Creatorem suum contesteris.* Et ille quasi de suavi somno evigilans, vivus et sanae mentis nomini Christi assurrexit, habens iam in sepulchro dies 40. Quo viso miraculo, non solum omnes hii[r] qui aderant, set et multi longe positorum, ad quos fama haec perlata est, eadem hora idolis abrenuntiantes, coeperunt ad sanctos Dei confluere, et ut cognitionem fidei Christi[s] et baptisma[t] ipsis darent postulare, confitentes clara voce, hunc esse verum et tremendum omnique nationi Deum adorandum, cuius invocato nomine servi eius talia possent miracula facere. Et acceptis fidei rudimentis et regeneratione baptismatis, cum celeritate ipso in loco basilicam in honorem[u] et memoriam virtutis domini nostri Ihesu Christi construxerunt; cui ex resurrectione, quae illic celebrata est, nomen imposuerunt, tam spiritualem animarum suarum quam corporalem Materni resurrectionem recolentes. Omnibus igitur per girum in confessione fidei solidatis, aliis etiam regionum gentibus beati viri verbum salutis impertitum ire disponebant, et commendatis omnibus ei cui se per fidem subdiderunt, abeuntes per viam semina vitae serendo, tandem divino ductu Treberim, quae magna civitas quondam fuit[v] metropolis Belgicae Galliae, pervenerunt.

Hoc[w] in loco, salva lectoris caritate, libet quaedam de illius civitatis antiquitate ac situ commemorando aliquantisper immorari, quod series rerum inibi gestarum, quas dicere conamur, aliqua ex parte monstrabit non esse ab re.

14 Sicut[x] Gallica narrat historia[14], sub temporibus Habrahae[y] patriarchae Ninus rex poten-

a) beatus Petrus *add.* 5c. b) s. p. 5. 6. b*) et 1. 1b. c) strenue 5. d) f. atque edif. 2. 5. 6. d*) super 5. 6a. b. e) qui 6. f) sinnicium B 2. g) *c.* XXI. *Leibn.* h) quique C 1. *e corr. et ita* C 3. i) *post suppl.* C 1. k) quae C 6. l) invalitudine C. m) Animos C 6. n) consolans C. o) sui C. p) corpore B 2. q) *deest* C. r) hii *superscr.* C 1. hii omnes C 3. s) *in marg. add* C 1. t) babtisma B 2. *semper.* u) honore et memoria C. v) civitas est C. w) Hoc in loco — esse ab re *desunt* C. x) *c.* XXII. *Leibn.* II, 2. C. y) abrahae C.

11) *superna — rexit* ex vita Eucharii l. l. 12) Cf. etiam Vitam S. Memmii Acta SS. Aug. II, p. 13. Alia ab Almanno scripta inedita est. 13) De hac narratione fabulis plena cf. Acta SS. Sept. IV, p. 380. 14) Quae haec sit historia, nemo dicere poterit, nisi ipsa Gesta Treverorum vel ipsorum fontem intelligere velis. Nam

fidelis nomine Petri, et cum iam per totam Italiam pulularent[a] germina vitae, tandem[15] Spiritus Sancti praemonitus inspiratione, Germaniae atque Galliae[b] verbum salutis inferre ordinavit. Ad hoc denique opus eligitur[c] ex suis discipulis vir magnarum existens virtutum Eucharius, qui in[d] ordine[e] 72[f] discipulorum Domini[f*] fuit tercius, Valerius[g] et Ma-

tissimus, qui aedificavit civitatem Niniven, de qua Ionas propheta perhibet testimonium quod Ion. 3, 3
magna sit itinere trium dierum, de regina quadam Caldeorum[h] filium Trebetam dictum procreavit. Cui reginae, inquam, si dum adviveret nescio, uxorem aliam dictam Semiramin superduxit, quae longo post tempore Nino defuncto eundem Trebetam voluit sibi in coniugio copulare. Cui cum iuvenis noluisset in re nefaria consentire, illa, ut erat acris animi, multis eum dolis ac veneficiis aggreditur, demum innumeris bellorum persecutionibus fatigatum, a[i] totius regni finibus propulsavit. Qui pervagatis plerisque orbis partibus, nec invento in quo sibi remanere placuisset loco, tandem sorte ductus Belgicam Galliam elegit. Qua perlustrata, in eum qui nunc Treberis[k] est locum devenit[l], qui[m] ad inhabitandum sub oculis eius valde complacuit. Et digne. Erat enim, ut nunc est, visu delectabilis, nulla inhabitantibus aeris incommoditate nociva, planicie satis ampla, et ut paucis dicamus[n], omni deliciarum spetiositate referta, natura munitissima, quoniam altis montibus quasi muris ac desuper nemoribus ex omni parte circumsepta, et secus eam versus occidentalem plagam in pede montis fluvius decurrens, cui Mosella nomen est, gustu dulcis ac lavationi salubris, locuples piscium et magnarum fertilis navium, in cuius ripa, ea videlicet quae ad occidentalem est, fluviolus quidam quasi civitatem intuens Belgis[16] nomine influit, 16
a quo tota provincia nomen accepit. Hac in valle cum nobilis ille iuvenis consedisset, et placuisset ei ut inhabitaret ibi, fretus auxilio non tam suorum qui secum venerant, quam et aliorum qui de diversis regionibus, tum ob auditam herilium[o] advenarum nobilitatem ac fortiorum factorum, quae de eis[p] fama disperserat, patrationem[q], tum et propter loci firmitatem, confluebant, coepit aedificare civitatem, post in processu temporis civitatibus multis honore ac dignitate prominentem[r], ita ut omnium diceretur capud regionum in Europa, tercia videlicet orbis parte, consistentium; quam in sui memoriam, eo quod primus eam coepisset inhabitare, eamque moriens filio suo Hero nomine gubernandam dereliquit, Treberim[s] appellavit ex nomine Trebetae. Hoc nimirum quod multis totius Galliae civitatibus eadem civitas fortitudine praelata sit, earumque gentes armis subegerit, testantur usque in hodiernum diem[t] in pluribus locis earundem devictarum civitatum ab ipsis victoribus[u] constructae tunc munitiones firmae, nunc autem veteres ruinae, quae hoc vel huic simile in suis superficiebus scriptum continent: *Huc usque iura Treberorum*[v]. Namque ut ferunt id erat moris victoribus, ut si gentem vel regionem armis caperent, mox ipsis in finibus ad tutamen ditionis eorum municipia construerent, gentemque legibus suis[w] cum traditionibus deservire cogerent. Crevit[x] itaque civitas illa regia, omni ut dictum est excellentia sublimis, muris ac vallo circumdata, turribus altis et firmis munita, quatuor habens publicas portas, quatuor mundi climatibus obpositas, quarum prima, quae ad septentrionem respicit, ex lapidibus quadratis non cemento sed ferro mirabili arte compaginatis constructa, Nigra porta vel Martis nomen accepit, Martis, eo quod inde viri civitatis ad bella processuri egrederentur, Nigra vero pro eo, quod cum non bene illis[y] in bello successerat, per eam tristes regrederentur, vel quod per eam defuncti civitatis sepeliendi efferrentur. Secunda, quae est ad orientem, porta Alba dicitur, quia[z] cum de bello victores reverterentur[*], apud illam bobus[a] albis invecti cum laudibus ac triumphis a concivibus sollempniter excipiebantur. Tercia vero, quae ad meridionalem spectat plagam, porta Media nominatur, quod[b] per eam ingredientibus per medium civitatis iter pateat. Quarta autem, videlicet ad solis occubitum sita, ex lapidibus quadrangulis opere praeclarissimo fuit instituta, cuius in exitibus statio vel portus erat navium, per alveum supra nominati fluminis secus decurrentis hinc et inde venientium, pro quibus per noctem illuminandis haec eadem porta quasi sole et luna ac stellis erat auro ac lapidibus pretiosis artificiose fabricatis insignita, unde, ab operis dico praeclaritate, Inclita porta dicta est ex[c] nomine. Adhuc plura de eiusdem civitatis vel decore vel firmitate libet prosequendo commemorare, si te, o lector, non pigeat auscultare. Haec utique civitas multo est Roma conditione antiquior; quae cum fuisset, ut dictum est, muris, portis ac turribus circumquaque munita, unanimiter omnes[d] inhabitantes, populus ac principes, ad ornatum illius animos converterunt. Et extruxerunt in parte occidentali templum, studiosissime intus et foris auro decoratum, multorum idolorum numinibus illud dedicantes, quorum effigies qui adhuc diligenter consideret, inscriptas ibi vel affixas parieti reperiet[e], quod usque in hodiernum, quia innumeris fuerit daemonibus consecratum, vulgus dicit centi-

a) pullurarent *corr.* pulularent 1. g. v. p. 2. 5. 6. b) gallie atque germ. 6. c) dirigitur 6a.b. d) *deest* 2. e) ordinatione 5. 6. f) LXII. 6. f*) *deest* 5b. d. f. *desunt* 2. g) et v. 2. v. quoque 6. h) chaldeorum C. i) ac *corr.* a C 1. k) treveris B 2. l) *post suppl.* C 1. m) qui etiam C. n) verbis *add.* C. o) herilis B 2. p) eius C 3. q) patracione B2. r) praeminentem C. s) treverim B 2. t) *deest* C 1. 3. u) triumpatoribus B 4? C. v) treberorum B 2. w) s. l. B2. x) c. XXIII. *Leibn.* y) eis C 6. z) idcirco quia C. *) reuertebantur C 1. a) bubus B 2. b) ideo quod C. c) ex *ut videtur corr.* est C 1. *ubi* usque huc *post add.* — nomine *deest* C 6. d) *deest* B 2. e) reperiret B 2.

cum textu eorum praecedente haec ab altero quodam auctore Treverensi scripta plerumque conveniunt. De Caesaris commentariis, quos supra p. 121. attuli, cogitari nequit. 15) *tandem—ordinavit* ex vita l. l. 16) Kyll.

17 ternus. Quorum[17] statim Eucharium episcopum ordinavit, Valerium diaconum, Maternum subdiaconum[a] consecravit. Quos statim in opus praedicationis direxit aliosque[b] cum eis idoneos viros, Clementem, Mansuetum, Memmium[c] aliosque plurimos. Qui[18] accepta benedictione magistri[d], ad Gallias properarunt[e], et multos ad soliditatem sacrae fidei signorum virtute perduxerunt. Cumque in Elegiam[f, 19] Alsaciae[g] pervenissent ibique po-
20 pulis[h] verbum veritatis[i] praedicarent, unus[20] eorum nomine Maternus graviter aegrotare

fanum appellatum. Huius in vestibulo ex lapide quadro insignis arcus exsurgens habuit[k] ferream Mercurii imaginem, dictu mirabile, in aere pendentem, seorsum autem Iovem marmoreum, scutellam auream manibus tenentem, cui thus inmissum redolebat in naribus circumstantium tamquam si igni iniceretur, nec tamen urebatur. Quod ne forte nostris dictum verbis, tamquam a nobis confictum, credere quis detrectet, non nos, set potius audiat Galbam Viatorem Lucinio sophistae hoc ipsum inter cetera rerum stupendarum quas viderat et audierat his verbis contestantem. Sic enim ait: *Audi praeterea quod mireris: Treberis est civitas Galliae nobilis, ubi Senctio quidam, cuius hospicio usus sum per 12 dies, in suburbio civitatis ferream imaginem[l] Mercurii volantis magni ponderis ostendit in aere pendentem. Erat autem magnes, ut hospes idem michi ostendit, supra in fornice itemque in pavimento, quorum naturalis vis e regione sua [sibi ferrum ascivit, sicque[m]] ferrum ingens quasi dubitans in aere remansit. Vidi etiam in eadem urbe ingenti et pretioso marmore Iovem scutellam auream duorum pedum latitudinis tenentem, ubi hoc inerat scriptum: „Iovi vindici Trebirorum[n] ex censu quinque civitatum Reni per tria decennia denegato set fulmine et coelesti terrore extorto“. factum arte mechanica. Nam thus quasi prunis inpositum redolet, si immiseris, nec tamen deficit. Quod ita probavi esse.*

Huius[o] etenim opinatissimae civitatis fama cum fuisset suo adhuc in tempore ubivis divulgata, quod esset inexpugnabilis inhabitantium fortitudine, quodque non esset ei similis iure bono, meritorum nobilitate, triumphis, longe post cum fuisset Roma condita, et[p] viri potentes dominarentur in ea, quidam eorum nobilis Arimaspes nomine, consul primusque senatus, illo divertit videndi causa si vera sunt quae de illa fama disperserat. Et ut vidit, non ultra Romam rediit, sed concesso sibi illic magnatorum collegio, secundum Romanas consuetudines cultum et officia ac diversa dignitatum nomina, consilium ducens instituit. Hoc equidem a veritate non discrepare, satis evidentia sunt testimonia, imagines et tituli, qui consulum aut senatorum vel patriciorum aliarumque dignitatum nominibus et gestis ad perpetuandam eorum memoriam lapidibus insculpti, per omnem fere civitatem sub collibus aut piramidibus vel acervis lapidum defossi inveniuntur. Itemque astruunt hoc ruinae theatri adhuc superstites, quod ut diximus iuxta Romanum ritum ad exercendos Circensium ludos et palestras institutum est.

Itaque[q] modo quo diximus civitas illa Treberica[r] se extulerat, ut post, cum Romani totam terram suo decreverunt subiugare imperio, subactis omnibus regionibus iuxta vel procul consistentibus, sola haec nimium confidens in viribus suis cum pertinentiis suis, tota videlicet Gallia, Francia et Germania, resistere praesumpsit[s]: tempore illo quo[t] Iulius qui dicebatur Caesar apud Romanos consulatus[u] officium administrabat, simulque a senatu hoc in mandatis accepit, ut adversum Gallos aciem dirigeret et Romanis obedire compelleret. Venit ergo et obsedit Treberim, metropolim Gallicae provinciae; de cuius speciali praerogativa fortitudinis in toto ut praemisimus orbe fama pervolavit; ubi per totum fere decennium in pugnando frustra laboravit. Quamdiu namque unanimitatem et concordiam inhabitantes servaverunt in invicem, ab hostibus vinci non potuerunt; mox vero ut hanc praeterierunt, non substiterunt. Tunc etenim magno quodam infortunio duo de optimatibus qui civitati principabantur, Induciomarus et Cingetorix, quorum alter patricia, alter consulatus dignitate pollebat, inter se de primatu contendebant, quis eorum videretur esse maior. Cumque huiuscemodi dissensio inter eos ageretur, Cingetorix clam foras egressus, Iulii castra adiit, et si ei principatus concederetur, dediturum se civitatem[v] repromisit. Quod cum ad petitionem eius firmatum fuisset, egit ut hostibus pateret ingressus; sicque regiae illius civitatis fastus[w] magna est ex parte attritus. Set quid confert eiusdem civitatis secularem gloriam et regiam nobilitatem commemorare? Utilius est[x] namque et plus habet spiritalis laeticiae, si eam, qua ad meliorem vitam est per gratiam Dei provecta, conditionem, studeamus exponere.

a) subdiacum *corr.* subdiaconum 1. b) que *deest* 5b. c) cęlestem 1b. mennium 2. mēnium 5a. innocentium 5c. d) magnt 1. a magistro 5. e) properauerunt 2. 5. 6. f) ingelenheim 2. g) assatie 6c. h) populo 5. 6. i) v. p. v. 5a. p. v. v. 2. 5b. k) habet C. l) effigiem C. m) sibi f. a. sicque *desunt* B 2 4. (*etiam in aliis huius recensionis codicibus, ut puto*); *ita etiam* C 1. *corr. ut editum est, quem* C 3. *reliqui secuti sunt.* n) treberorum B 2. o) *c.* III. C. *c.* XXIV. *Leibn.* p) ucusque *vel* ususque *add. in marg. alia manu* C 1. *et ita* ucusque C 3. q) *c.* IV. C. *c.* XXV. *Leibn.* r) treverica. C. *et infra.* s) praesumpsit *ut videtur corr.* praesumpserit C 1. *et ita* C 3. t) *deest* C. u) consolatus B 2. v) c. se B 2. w) factus C. x) *deest* B 2.

17) *Quorum — consecravit* ex vita l. l. 18) *Qui — perduxerunt* ex vita l. l. 19) Etiam vita hunc locum nominat. De quo Browerus Ann. Trevir. p. 143: „Pervetus ... hic Tribocorum vicus hodieque monstratur in Elli seu Illae fluminis ripa, et Romana antiquitate et religione christiana visendus.“ — Illkirch? Cf. Acta SS. Sept. IV, p. 382. 20) Reliqua usque ad huius capituli finem ex vita sumta sunt, sed brevius reddita.

coepit, et crescente eadem infirmitatis molestia[a], non post[b] multos dies vitam finivit; cuius corpus cum gemitu et luctu terrae commendans sanctus Eucharius, assumpto secum Valerio celeriter[c] Romam rediit, cuncta[d] quae sibi acciderant in via[e], flebiliter magistro narravit per ordinem[f]. Quem ille clementer[g] consolatus, baculum suum[h] ei[i] tradidit, praecipiens eundem baculum[k] super corpus defuncti poni et in nomine Ihesu Christi ex suo praecepto resuscitari. Ille vero veloci cursu Elegiam quadragesimo die[21] mortis eius[l] pervenit, 21 et corpus fratris effodiens, baculum superposuit; dumque[m] verba apostoli[n] inplesset, statim Maternus[o] vivus et incolomis coram populi[p] multitudine de tumulo surrexit. In quo loco christiani populi ecclesiam construxerunt, et ex eo quod ibi[q] acciderat nomen resurrectionis inposuerunt[r]. Sanctus vero Eucharius postquam in Elegia multos ad fidem[s] Christi inbuit, iam ad alia loca migrare disponens, valedixit in Elegia fratribus, et cum Valerio et Materno profectus est; tandemque[t] perfecto itinere Treberim pervenit[u].

15.[v] Anno dominicae incarnationis 54, regni[w] autem Claudii Caesaris[x] 19[y], episcopatus vero[z] beati Petri apostoli[*] in Roma[a] anno[b] 8, sanctus[c] Eucharius, tercius in ordine 72[orum] discipulorum Domini[d], cum sociis suis[e] Valerio, et Materno ad praedicandum Gallicis gentibus[f] demum Treberim[g] pervenit[h]. Cuius[i] infidelitatis[k] aciem devincens, verae religionis arcem obtinuit, et[l] eiusdem urbis[m] pontificatum 23[n] annis tenuit[o*],[*1]. Sepultus est[p] in ecclesia beati[q] Iohannis euangelistae[r], quam ipse ante portam[s] Mediam construxerat, et[t] in circuitu eius cimiterium benedixerat[u],[22]. Post[23] cuius obitum[v] beatus Valerius in 22 ministerium sacerdotale successit, illudque[w] per 15 annos sancte vivendo et verbum vitae praedicando probatissime[x] rexit. Cuius praedicationis tanta fuit instantia, ut iam tunc per Galliam et[y] Germaniam christiani paganos et numero superarent et religione[z]. Sepultus est et ipse in eadem ecclesia iuxta corpus sancti Eucharii[**],[*2]. Post[24] cuius decessum[a] beatus[b] Maternus[c] pontificalem suscipiens apicem, 40 annis talentum[d] sibi creditum fideliter 24 multiplicavit. Hic Tungrenses[e] et Colonienses[f] ad fidem Christi convertit, et his[g] tribus civitatibus pontificali iure[h] praesedit, in quibus singulis fertur[i] paschali[k] die[l] divinum officium celebrasse. In[25] hoc tempore fecerunt Treberi subterraneum viniductum[m],[26] a 26 Treberi usque[n] Coloniam per pagum Bedonis[o],[27], per quem magnam[p] copiam[q] vini Coloniensibus[r] amicitiae causa misere. Hisdem[s] diebus venit Treberim sanctus Nazarius praedicans Christum, set[t] a civitatis infelicissimo principe Cornelio Domiciano imperatori delatus[u] est[28].

*1 C. *addit:* felixque ad Dominum sexto Idus Decembris migravit et. *Cf. infra n.* o*.
*2 C. *addit:* quarto Kal. Februarii. *Cf. infra n.* **

a) infirmitate m. n. 2. infirmitate non 5. b) p. non 6. c) valerio *deest* 1? celeriter *deest* 2. 5. 6. B. C. d) cunctaque que 2. et c. 5. 6. e) in v. a. 5. 6. f) p. o. n. 2. 5. 6. g) clemens 5a. h) *deest* 5b. i) eidem 5. 6. k) e. s. c. d. baculum 6. l) *deest* 1b. sue 5a. m) . Cumque 1b. n) verbi impl. 5b. o) mortuus 5a. p) omni 1b. populo de 5. 6. q) *deest* 2. 5. 6. r) ei i. 6. s) ad f. *suppl.* 1. t) tandem 2. u) pervenerunt 5b. v) *c.* XXVI. *Leibn.* II, *c.* 5. C. w) imperii 6. x) *deest* C (*erasum in* C 1). y) XV. *corr.* XVIIII. 2. IX. 5b. XI. B 2. 6. C. — *Numeri hi cum aliis qui c. 14. leguntur non conveniunt.* z) epactis II. 1b. *) *deest* 1. 1b. a) urbe r. 6. b) *deest* 6. c) *deest* 2. d) *deest* 2. 5a. E. in o. 72 disc. tercius cum 5b.c. 6. e) *deest* B 6. f) g. directus B. C. g) treverim C. *saepius.* treberis 5a. h) venit 1b. devenit 6. i) Cuius — Maternus, *pagina dimidia vacua relicta, desunt* 1. 1b. *Sed in* 1b, *ubi etiam verba* pontificalem — multiplicavit *rubro obliterata sunt*, *manu saec. XIII. haec in margine scripta sunt:* Ubi cum plurimum populum ad fidem Christi perduxisset, ecclesiasticas res bene firmatas atque fundatas haberet, ipseque iam provecte etatis esset, XXIII. pontificatus sui anno triste seculum reliquit et ad gaudia superna transmigravit. Post cuius — probatissime predicando rexit. Quo defuncto beatus Maternus pont. s. ap., sicut 40 diebus in sepulchro iacuit, ita 40 annis cathedrae pontificali presedit et talentum s. c. f. m. k) infelicitatis 5. 6. l) et — tenuit *desunt* 5b. m) *deest* 5. 6. n) XL. 5b. XIII. 6a.b. o*) B 2. *in margine:* Eucharius obiit VI. Idus Decembris; B 6. *addit:* obiit VI. Idus Decembris. p) *deest* B 6. q) *deest* 2. sancti 5. 6. r) baptiste 5. s) m. c. p. 6a.b. t) *deest* B 6. u) 5b. *in textu addit:* De hoc sancto Euchario vide plura in principio cronicarum episcoporum Tongereñ. v) obitum *superscripto* anno 76° C 6. w) que *deest* 5b. x) perbeatissime 2. beatissime 5a.b. 6. utilissime 5c. y) et per 5a.b. z) B 2. *in margine:* [Va]lerius obiit ...I. Kal. Febr. — 5b. *addit in textu:* De hoc vide eciam antea in cronica Tongereñ. **) B 6. *addit:* obiit IV. Kal. Februarii. a) C 6. *in margine:* anno 89°. b) *deest* 5b. c) martinus 6b. d) c. s. t. 6. e) tongrenses 5a.c. tongerenses 5b. f) colienses 1b. et col. *desunt* 2. agrippinenses B. C g) *deest* 6. h) pr. i 5. i) ferunt 5. k) uno eodemque p. B. C. l) penth. die 5a. pentecostes die 5c. die penthecostes 5b. f. die pentecostes c. d. o. 6. m) vini conductum B 4. n) u. ad 6. o) pedonis 5a. 6. p) *deest* 5. q) vini cop. 2. 5. 6. copiam c. 18. haec sunt Maxentius *desunt folio deficiente* 6a. r) *e corr.* 1. s) His 1. 1b. 5b. t) *deest* 1b. u) *deest* 5b.

21) *quadragesimo die* vita hoc loco non habet. 22) Haec fabulam redolere, etiam I. Pierius Act. SS. Sept. IV, p. 380 monuit. 23) *Post—religione* ex vita supra allata p. 291. 24) *Post — apicem* et *40 annis* ex vita l. l. 25) Hanc narrationem recentiori manu in cod. antiquo S. Mathiae additam esse, Calmetus monet. 26) Aquaeductus vestigia nunc restant. 27) De quo cf. Hontheim Hist. I, p. 61. 28) Cf. passionem S. Nazarii Acta SS. Iul. VI, p. 583.

29 16.[a] Igitur[29] sanctus Maternus[b] apud[c] Coloniam[*1] obiit senex[d], anno dominicae incar-
nationis 128[e]. Cuius obitu Treberi comperto, mox Coloniam profecti sunt[f], pastorem
suum repetentes. Aderant et[g] Tungrenses, qui simul cum[h] Coloniis eum sibi retentare
satagebant[i]. Certatum diu[k] ab utrisque[l]. Interim venerandus[m] quidam senex in urbe
apparuit[n], monens cives, ut a lite desistentes suis parent[o] consiliis, et corpus pontificis
in navi ponentes, deinde a litore fluctibus inpellentes, quo Deus velit[p] abire sinant[q]. Mira
res. Mox ut angelus consuluerat[r] factum est[s]; navis sacro honusta corpore[t], nullo se
regente nauclero, angelico remigio contra fluctus dirigitur, et[u] parvo horae spacio miliario
30 confecto, in loco qui ex tristicia Coloniensium Roze[v. 30] tunc[w] vocatus est litore[x] applicatur.
Tunc Treberi corpus sui pontificis a Deo sibi destinatum cum debita[y] gratiarum actione
suscipientes, Treberim revexerunt, et in ecclesia[z] non longe a corporibus sanctorum Eu-
charii et[*] Valerii honorabiliter sepulturae tradiderunt[a].

31 Deinde[b. 31] Auspicius quidam[c] regimen[d] tenuit[e]. Dein[f] insignes per legitimas succes-
siones, sanctitate et gratia pollentes, extiterunt[g. *2] Felix, Mansuetus, Clemens, Moyses,
Martinus, Anastasius, Andreas[h], Rusticus, Auctor[i], Fauricius[k], Fortunatus[l. *3], Cassianus,
Marcus, Navitus, Marcellus, Metropolus, Severinus, Florentius, Martinus, Maximinus, Valen-
32 tinus[32], quorum 8 ultimi etiam Tungrensi ecclesiae praefuisse noscuntur; qui omnes
diversis temporibus non solum in propria provincia, set et[m] in extimis[n] et ultimis indu-
stres[o] et inlustres non solum confessione quin[p] et[q] martirio existentes[r], regna etiam

*1 C. *addit:* 18. Kal. Octobris. *Cf. infra n.* d.

33 *2 C 1. *add in marg.:* Sanctissimus[33] scilicet nomine vel meritis[s], Celsus, animo sublimis, set et genere clarus, non segnis[t] patriae, semper ubique vigens, affectu pio, honore actuque serenus, Felix; *quod* C 3. *rell. receperunt. In margine vero* C 3. *legitur:* Hiis temporibus contigit quod novem reges in Treveri consederunt. Et hoc coram Daciano rege a mimis factum fuisse canitur in tempore quod erat inter Maternum et Agricium.

*3 C. *addit:* qui obiit quarto Idus Iunii.

a) II, *c.* VI. C. b) martinus *corr.* maternus 1. c) a. urbem col. 6. d) B 6. *addit.* XVIII. Kal. Octobris; B 2. *in marg.:* Maternus obiit VIII Kal. Oct. e) CXXIIII. 1b. f) *deest* 5b. g) *deest* 1b. h) e coloniensibus 6. cum coloniensibus 5. C. i) cupiebant 1b. k) c. est d 2. 5 6. certamen tam diu *corr.* c. tum diu B 2 certamen diu B 4? 6. certamen tum C. l) utrinsque *corr. alia manu* utrisque 1. u. habebatur B 2. u. geritur C. m) venerandum *corr. al. manu* venerandus 1. n) aparuit 1. o) parerent 2. 5. 6. parent *corr.* pareant C 1 *et ita* C 3. p) *deest* B 6. q) sinitant 1b. r) consulerat 2. s) *deest* 5. t) on. s. c. 2. corpore onusta B. C. u) *deest* 1b. v) roce *corr.* roze 1. rohe 1b. rouueza 5a. b. 6b. rouuesa *corr.* rouueza 6c. ronuesa 5c. rotkiriche C 1. 3. royitkiriche C 6. *In* 1b. *rec. manu adscriptum est:* Rucukirge. w) t. r. 5. *deest* B 4? 6. x) littori 5b. 6. B 6. littore *corr.* littori C 1. *et ita* C 3. y) d sibi 6b. z) e. predicta 5b. *) *deest* 6c. a) 5b. *addit:* De hoc sancto vide etiam alia multa in cronica Tungeren̄ in principio. b) *c.* XXVII. *inc. Leibn.* c) *deest* 5. d) regnum 5a. c. regimen ecclesie treberice 5b. ecclesie r. B (r. eccesię B 6). C. e) C 6: anno 129. f) De insignes *corr. alia manu* dein i. 1. deinde 1b. 2. 5. 6c. B 6. — 5b. *haec habet plane diversa:* Et Avitus ecclesie Colonien̄ et Navitus ecclesie prefuit Tungeren̄. Hii tres viri discipuli fuere sancti Materni. In ecclesia Treberen̄ XIII episcopi in XXI annis martirio coronati sunt, quia post mortem sancti Materni plurima multitudo eorum ad ydolatriam prolapsi sunt; sed ita in brevi sublati sunt, quod de temporibus eorum nulla preferatur celsitudo (*l.:* certitudo). Post Auspicium Celsus. Deinde Felix *etc.* g) Celsus *add.* 5. h) An *e corr. alia manu* 1. i) victor 5b. k) mauricius 1b 5. 6. l) *deest* 2. m) *deest* 5a. c. 6. B 2. 4? etiam 5b. n) eximiis 1b. externis 5b. extremis 6c. o) indrustes *corr.* industres 1. industrii 6. p) qui *corr.* quin 1. sed 6b. q) etiam 2. 6. r) existens *corr.* existentes 1. s) *deest* C 6. t) non signis *corr.* insignis C 3.

29 Haec in quibusdam vitae codicibus leguntur, sed fortasse ex Gestis descripta; cf. Acta SS. Sept. IV, p. 392. 30) *roz* theotisce fletus dicebatur. — Rodenkirchen recentiores intelligunt; v. Act. SS. Sept. IV, p. 393. 31) Quae sequuntur in codice antiquo S. Mathiae Treverensi, Gestorum fonte, deesse, Calmetus annotat, et de altero quodam codice idem monet Hontheim Hist. I, p. XXVII. Idem l. l. p. XXIII sqq. et I. Perierus, Acta SS. Sept. IV, p. 365. 373. haec nomina ex aliarum ecclesiarum catalogis descripta vel ex dubiae fidei monumentis collecta esse, satis probarunt. Cf. etiam Rettberg Kirchengeschichte Deutschlands I, p. 180 sqq. — In vita S. Agritii ita legitur (Acta SS. Iun. I, p. 775): *Sicut enim diligenti supputatione collegimus, ducentos et unum annum inter S. Materni ex hoc mundo gloriosum excessum et beati Agricii felicem in hanc urbem ingressum esse cognoscimus; quo temporis spatio intercurrente cessavit huius sedis episcopatus, paganis ipsam civitatem obtinentibus.* Cf. locum supra p. 117. ex codice S. Maximini editum. Neque Gestorum continuatio hos episcopos novit, sed Agritium quartum dicit (c. 18). — Sed eadem fere verba quae hic leguntur Methodii nomine inscripta exhibet cod. Francofurtensis Mariani (ap. Pistorium ed. Struve I, p. 563), ubi ea quoque leguntur, quae infra ex C. edidi, alia vero desunt ex Herigero descripta. Denique in loco supra p. 117. edito, Methodio teste 26 episcopos inter Maternum et Agritium sedisse, narratur; in quo numero errorem latere puto. Inde vero patet, librum saec. XII. fuisse Methodio adscriptum, qui haec Treverensium episcoporum nomina primus indicaverit; quem auctor secutus, alia ex Herigero addidisse videtur. 32 Pseudo-Methodius l. l. haec octo nomina omittit ita pergens: *Marcus caeterique quam plurimi, qui suis diversis temporibus non solum propria pr.* etc. Ex Herigeri Gestis epp. Traiectens. c. 15. sumta sunt. 33) Haec verba etiam ap. Pseudo-Methodium leguntur, sed ex Celsi epitaphio saec. X. invento repetita esse videntur. Quod vide in Actis SS. Febr. III, p. 398. Cf. Hontheim Hist. I, p. XXI.

tirannorum vicerunt. Qui[34] videlicet episcopi omnes[a] in ecclesia sancti Eucharii sepulti 31 esse[b] creduntur. Quorum[35] autem imperatorum vel[c] consulum[d] claruerint[e] singuli[f] temporibus, quosque vita eorum habuerit[g] exitus, quotque[h] singuli annis amministraverint[i] officium pontificatus, seu[36] quantum quisque ampliaverit[k] ecclesiae suae reditus, quia[37] totius Galliae ab Hunis et Nortmannis[l] facta abolevit[m] eversio, nec a nobis lectoris cuiusquam[n] requirat exactio; cum et ante[o] diris 10[p] persecutionibus, sub quibus vixere, eorum memoriam[q] fama scriptorum studio minus potuerit divulgando perpetuare. Primus[r. 38] etenim christianos Nero[s] persecutus est, secundus Domicianus, tercius Traianus, quartus Marcus Antoninus[t], quintus Severus Pertinax, sextus Maximinus, septimus Decius[u], octavus Valerianus, nonus Aurelianus, decimus Diocletianus[u*] cum Maximiano. Horum[v] itaque[w] persecutionum temporibus praedicti viri Trebirorum praesulatum nequaquam manifeste, set, sicut[x] ait[y] apostolus, in solitudinibus et montibus[z] et speluncis et cavernis terrae peregisse probantur; ut merito[*] eorum vita, tam fervente tunc[a] ubique persecutione, quam postea exterminata saepius Trebirorum civitate, oblivioni tradita fuisse credatur[b]. Auxit hoc infortunium humani generis adversarius. Postquam denique[c] inseparabilis[d] [Trinitas[e]] tres euangelii sui operarios perpetim remunerandos, scilicet Eucharium Valerium[f] et Maternum, vocavit ad superos, Treberi[g] rectae fidei credulitatem amiserunt et ad[h] pristinum paganismi[i] vomitum ex maxima parte redierunt.

17.[k] Igitur[l] anno dominicae[m] incarnationis 291.[n] Maximianus[39] imperator[o] cognomento[p] 39 Herculius propter frequentes[q] Gallorum tumultus Thebeos[r] milites[s] ab Oriente in auxilium accersivit. Hi Thebei ab antistite Ierosolimitano fuerant baptizati, deinde a beato papa[t] Marcellino Romano, qualiter sub armis Romanae[u] libertatis christianam innocentiam custodire deberent, instructi. Praelati sunt autem huic legioni duces duo, quorum unus Tyrsus[v], alter Secundus[w] vocabatur, et[x] Mauricius eiusdem legionis primipilarius[y. 40]. Quorum[41]

a) o. ep. 2. Qui ep. ut plurimi in 5b. b) c. e. 6. c) et 1b. aut 5b. d) cunsulum *corr.* consulum 1. e) claruerunt 5. f) *deest* 6. s. cl. B. C. g) habuerunt *corr.* habuerint B 2. h) qotque 1. quotquot 5b. quique singulis B 2. quodque singulis B 6. quodque *ut videtur corr.* quotque C 1. i) amministrauerint 1. k) applicaverit B 6. q. e. s. r. ampl. 5. l) northmannis 5. normannis 6b. norhtmannis B 2. noremannis B 6. m) ab eum conuersio 1b. n) cuiusque 5. c. l. 5b. o) antea 5. 6. B. C. p) *deest* 5a. q) memoria f. scriptoris minus 5a. r) primum C. s) p. est n. 2. 5. 6. t) antunnus *corr.* antoninus 1. *et ita* 1b. anthonius 5a. b. antonius 5c. B 2. antonius *ut videtur corr.* antoninus C 1. *et ita* C 3. *rell.* u) *deest* B 6. *e corr.* C 1. u*) dioclesianus 6b. declesianus 5b. v) *ita omnes fere quos vidi codd.* Harum 2. 5. 6. Hoc B 6. w) utique 6c. x) ut 5a. y) *deest* 1b. z) et in m. 2. 5a. c. 6. et in sp. 2. 5. in sp. 6. et in cav. 2. 5. *) e. m. 6b. a) *deest* 5b. b) credant 1b. credantur 5b. c) autem 5. d) inseparabiles 1b. 5c. insuperabiles 6b. insuperabilis (?) 6c. e) *deest* 1. 2. 5. 6b. tres *deest* 5b. f) et v. 5b. g) trebiri 1b. h) *deest* C 3. i) paganismū v. 1b. paganismum ex 5. 6. k) *c.* XXVIII. *Leibn.* II, *c.* VII. C. de Thebeis martiribus *add.* C 3. l) Ig. d. i. anno 1b. Anno igitur B. C. m) *e corr.* 1. n) ducent. XII. 6c. o) i. Romanus B. C. p) *deest* 5b. 6. q) g. f. 5. 6. r) tebeos 2. *et ita postea.* s) *deest* 2. t) m. p. 6. B. C. u) s. a. r. *e corr.* 1. l. r. 5. v) thyrsus B 2. w) *deest* 5c. s. v. et *desunt* 1b. x) *al. manu add.* 1. *deest* 5. y) primicerius 1b. — primipularius 5. 6. *qui hoc addunt glossema:* Pilam in signo constituisse fertur augustus. propter nationes sibi in cuncto orbe subiectas. ut malus figuram orbis ostenderet. et inde dicitur primipilarius quasi primus ferens pilam.

34) Reliqua desunt apud Pseudo-Methodium. 35) *Quorum — pontificatus* ex Herigero c. 15. 36) Horum loco Herigerus habet: *vel quis illorum sepulturae sit locus;* quae noster recipere non potuit, quia omnes in ecclesia S. Eucharii sepulti esse crederentur. Nota igitur locum ex codice C 1. fol. 1. descriptum, ubi eadem fere verba neque tamen ex hoc textu descripta legas: *Notandum. Gallorum fortissimi sunt Belgae. Porro Trebirorum inter omnes Belgas singularis est opinio virtutis. Ante incarn. Domini anno* 50. *Labienus legatus Caesaris Trebirorum copias, arte in bellum provocatas, antequam Germanis adventantibus iungerentur, prostravit, deinde ipsam civitatem quae dicitur Belgas cepit* (v. c. 10. 7.). *Anno dom. inc.* 54. *accepit Eucharius episcopatum Treverensem, deinde Valerius, postea Maternus. Episcopi inter Maternum et Agricium, quorum imperatorum vel consulum claruerint temporibus, quosque vita singulorum habuerit exitus, quotque singuli annis amministraverint officium pontificatus, vel ubi quorumque sit tumulus, seu quantum quisque ampliaverit aecclesiae suae statum, quia totius Galliae ab Hunis et Nortmannis facta abolevit eversio, nec a nobis lectoris cuiusque requirat exactio, cum et antea diris decem persecutionum temporibus, sub quibus vixere, eorum memoriam fama scriptorum studio minus potuerit divulgando perpetuare.* 37) *quia — exactio* ex Herigero, Nortmannorum addito nomine. 38) Haec in Bedae aliisve chronicis invenit. 39) Haec narratio ex historia martyrum Treverensium (Hontheim Prod. I, p. 111 seqq.) sumta est. 40) Historia martyrum ita dicit l. l.: *nomen vero primipilarii legionis eiusdem, sicut a nostris antecessoribus accepimus, erat Mauricius. Erant revera in legione illa alii quoque duces exercitus ac principes, pro quorum et nominum et meritorum oblivione antecessorum nostrorum negligentiam incusamus; quorum tamen diligentiam commendamus pro eis litterularum documentis, quae de eorundem sanctorum meritis aut plumbeis aut marmoreis tabulis aut vetustissimis scedulis inscripta reperimus.* 41) Cf. Adonis martyr. ed. Romae 1745. p. 427. 487.

ordine et nomine Secundus apud[a] Victimilium[b] Italiae castrum martirio vitam[c] finivit,
Mauricius vero[d] apud Agaunum[e] oppidum cum sociis suis[f] pro Christo[g] victimatus occubuit. Tyrsus autem[*] cum suis plurimis sociis et militibus in Treberim devenit[h], ibique in
42 campo[i] Marcio castra posuit[k]. Ubi[42] ab eiusdem civitatis christianissimis principibus[l], christianitatis et pacis signa[m] in ipsis cognoscentibus, christianiter[n] et amice[o], hospitaliter et honeste, summa quae in Deo est ordinante hoc[p] caritate, recepti sunt. His ergo principibus dum causam[q] suae ab Oriente profectionis suaeque ad hunc[r] locum perventionis[s] flebiliter retulissent, eorumque consilium simul et auxilium humiliter[s*] postulassent, flagranti[t] adeo[u] Sancti Spiritus ardore corda omnium[v] et civium et hospitum in Dei amore succensa sunt, ut ad[w] mortis magis pro Christi amore susceptionem quam ad[x] idolorum venerationem vel[y] christianorum oppugnationem[z] se animas praebere invicem[*] exhortarentur. Vix dum[a] igitur[b] sanctae exhortationis armis se invicem munierant, cum ecce
43 Rictiovarus[c] a Maximiano[d] imperatore Trebirorum[e. 43] praefectura donatus, eandem urbem cum[f] maximo militum agmine stipatus intravit. Qui vocatos[g] ad se inprimis, quorum causa praecipue venerat[h], Thebeae legionis[h*] christianos interrogavit, utrum et[i] ipsi Romanorum[k] deos adorare eorumque detractores armis vellent subiugare. Cui cum[l] dux legionis Tyrsus responderet, se suosque[m] omnes et socios[n] et milites pro Christi amore malle mori quam huiusmodi[o] sacrilegio pollui, Rictiovarus, diffusis per totum campum
44 militibus, omnes[44] praecepit[p] interfici et corpora eorum feris avibusque[q] devoranda relinqui. Ex his innumeris tanta multitudo ad litus Mosellae iuxta capitolium martirizata est, ut[45] sanguinis rivuli defluentes[r] in Mosellam aquae permixti eam[s] in suum colorem converterent[t. **], ut, naturali claritate[u] remota, peregrino magis[v] quam proprio colore ruberent[w]. Inhumatis[x] etiam tunc sanctorum corporibus unda praebebat tumulum[y], quo, redeunte grata[z] compage membrorum, futuro eam[**] repraesentaret[a] iudicio. Hoc idem capitolium postea in honorem[b] Dei[c] genitricis semperque[d] virginis Mariae est dedicatum,
46 et[e] ipse locus[f] ob memoriam martirum Litus ad[g] martires nomen accepit[h. 46]. Hanc[47] caedem Rictiovarus exercuit[i], videlicet Tyrsi[k] et[l] sociorum eius, die 4. Non. Octobr., sequenti autem[m] die Palmacium[n] consulem et patricium civitatis cum 11 principibus eius[o] occidit; quorum nomina haec sunt: Maxentius[p], Constantius[q], Crescentius, Iustinus[r], Leander, Alexander[s], Sother, Hormisda[t], Papirius, Constans, Iovianus[u]. Tercio nihilominus die Rictiovarus caedem exercuit in plebem utriusque sexus[v] et aetatis, totamque[w] urbem

* et Bonefacius *add* B 4. 6. C.

48 ** B. C. *add.*: usque ad castrum quod Niumaga[x] dicitur[48].

a) *deest* 1. 1^{b}. 5. b) victimi 1b. victimili (ructimili 5b.) italie castro 5. c) f. v. 6. d) *deest* 1b. e) aganium 1. agannium 2. aganium 5^{a}. agitinum 5b. auganum 6b. augaunum B 2. f) suis plurimis et militibus B 2. *ceteris omissis* g) p. c. *desunt* 5^{b}. 6. h) treveri venit B 6. devenerunt C 1. decreverunt C 3. 4. i) campo 1. m. c. 2. k) posuerunt C. l) pr. ch. et *desunt* B 2. m) signis 1^{b}. ch. signa pacis $5^{a.b}$. ch. s. et p. 5^{c}. n) christiane 6. o) amicitie 1. amicicię 1^{b}. p) *deest* B 2. h. ord. 5. q) causa 1. 1b. 5. 6. r) ad huc 1. 1^{b}. B 6. s) *deest* 2. 5^{b}. s*) *deest* 2. t) flagrante 5. 6. flagrati B 2. u) s. s. ardore . adeo c. 6. v) o. c. 5^{b}. B 2. w) a 1. 1^{b}. x) ab i. veneratione 1^{b}. y) *deest* 6c. z) o. quam ad idolorum inv. e. 6c. *) *deest* 5. a) *deest* C. ig. d. 1^{b}. b) ergo 5^{b}. c) rictiovarius 1. 5^{b}. *saepius*. riccionarus 1^{b}. d) maxiniano 1. e) treberim 1^{b}. f) *deest* 6. g) vocatis 2. $5^{a.b}$. vocatus 5^{c}. vocans 6. h) uenerant 1^{b}. *deest* 6. h) legiones 1^{b}. i) et *deest* 2. 5. et ipsi *desunt* 6. k) vellent r. d. a. e. (eorum 5^{b}.) d. (detractatores 6^{b}. detrectatores 6^{c}.) a. s. 2. 5. 6. — armis *deest* 1^{b}. l) dum legio rursus resp. 1^{b}. m) omnesque suos 5^{a}. n) sociis 1. 1^{b}. o) huiuscemodi 6^{b}. *deest* B 2. p) p. o. B 2. q) et a. 6^{b}. eorum avibus d. $5^{a.b}$. r) defluentis $5^{a.b}$. sanguis r. defluentis 5c. s. defluentis r. in m. aquis p. eas 6. s) eum 5. t) conuerterent *corr* conuerteret C 1. u) n. aque cl. 5^{b}. v) pocius 5^{b}. w) ruberetur B 2. x) inhumatas 1. y) tumultum 6^{c}. z) c. g. 6. **) ea 6c. B. C. a) representarent 5. b) honore B. C. c) g. d. 1^{b}. gen. *deest* B 6. d) m. semper v. B. C. e) *deest* B 6. f) *deest* 6c. g) ad litus 1. ad l. martyrum 1b. *cf. infra c.* 23. h) m. accepit vocabulum B. C. i) excercuit 1. k) tyasi 1. 1^{b}. l) ac 6. m) sequente aut 1. *post* sequenti *vocab. eras.* 1^{b}. n) palmarium $5^{a.b}$. palmarem 5^{c}. o) *deest* B. C. p) maxentus 1. q) *pergit* 6^{a}. constantinus 6^{c}. r) melinus 1. *deest* 1^{b}. s) *deest* 2. 5 (*ubi infra post* iouianus *legitur*). i. lexander 5^{b}. *In* 5^{c}. *hoc loco* crescentius. t) ormisda . papirus 1^{b}. u) iovinianus 1^{b}. C. v) s. utr. B. C. w) totam B 6. x) numaga C.

42) Deinde historiam illam martyrum ad verbum descripsit. 43) *Trebir. praef. donatus* ex passione Fusciani et Victorici (Honth. Prodr. I, p. 95) sumta esse videntur. 44) Cf. passio Fusciani et Victorici l. l. 45) *ut — iudicio* ex historia c. 2, p. 116. 46) vulgo Mergen dicta; cf. Hontheim Prodr. I, p. 89. Wyttenbach annotat: „Originem fundamentorum huius coenobii utique ad Romanorum antiquam efferimus memoriam. — — Nostro tempore praeclara operis Romani vestigia in ruderibus nostrae ecclesiae detecta sunt.“ 47) Sequentia ex tabula descripta sunt, cuius mentionem fecit infra c. 27; integram exhibet historia martyrum p. 119. 48) Neumagen. De hoc loco cf. Hontheim Prodr. I, p. 95.

occisis innumerabilibus christianis inplevit[a]. Pauci[b] [49] christiani, qui huius persecutionis[c] procellas fuga[d] declinaverunt, postquam[e] aliquantulum[f] cessavit, horum martirum corpora partim sepulturae tradiderunt, et quendam ingentis capacitatis puteum vetustate neglectum et aquis exaustum[50] eorundem[g] ossibus sanctorum[h] repleverunt[i]. Quaerit aliquis, quomodo Rictiovarus tantam multitudinem civium et[k] peregrinorum occiderit[l], vel quare Thebei[m] vel[n] Treberi sibi resistere non valuerint[o]. Set notandum[p], quod haec legio Thebea[q] primum iuravit[r] in sacramenta divina[s], deinde in sacramenta regia. Haec duo sacramenta se observasse demonstrat[t], primum[u] quod idolis immolare contempsit, secundum[v] quod[w] innocentiam suam dum bene potuit armis defendere noluit. Alioquin si iuncti Thebei[x] Treberensibus se defendere voluissent[y], non solum Rictiovari set et[z] Maximiani potentiae[*] resistere quivissent[51]. Set servavit sacramentum[a] suum pacienter moriendo, et cives urbis potentissimae secum ad contemptum mortis fideliter invitavit.

18.[b] Post Rictiovari[c] cruentissimum dominatum[d] tandem civile nobis Constantii[e], primo caesaris dehinc augusti, reparatur[f] imperium. Hic multa clementia erga homines, erga Deum vero[f*] religione[g] maxima utebatur, neque piorum[h] sanguine regnum suum maculavit, neque orationum[i] domos destruxit, set Dei[k] cultores venerationi habuit et honori. Hic[52] non modo amabilis set venerabilis[l] etiam Treberibus fuit, praecipue quod Diocletiani suspectam prudentiam et Maximiani Rictiovarique sanguinariam temeritatem imperio eius[m] evaserant. Hic Alamannos, qui iam a temporibus Valeriani imperatoris Trebirorum confinia devastabant, in ipsis finibus Trebirorum aggressus, magna strage delevit. Circa[53] Lingonas[n] die una adversam et secundam fortunam expertus est. Nam cum repente, barbaris ingruentibus, intra civitatem esset coactus tam praecipiti necessitate, ut clausis portis in murum funibus tolleretur, vix quinque[o] horis[p] mediis[q] adventante exercitu, 60 fere[r] milia Alamannorum cecidit, captis[54] eorum regibus, quos etiam bestiis, cum magnificum spectaculum muneris parasset[s], obiecit. Anno[55] 16:[t] imperii sui obiit in Brittannia Eboraci, et[56] inde Treberim relatus in campo Marcio honorifice sepelitur cum epitaphio huiusmodi: *Elius Constantius*[u], *vir consularis, comes et magister utriusque miliciae atque patricius, et secundo consul ordinarius*[v]. Hic ex Helena Trebirorum nobilissima[w] [57]

a) conplevit 2. b) Pauci ergo B. C. c) cedis 6. *deest* 5. *sed in* 5[a]. *post suppletum*. d) *deest* 6[a b]. e) p. a. c. *desunt* 6. al. persecucio c. 5. f) aliquantum B. C. g) eorum *corr.* eorumdem 1. h) scantorum 1 s. o. 6. *deest* B. C. i) impleuerunt 5. 6. k) *deest* B 6. c. et *desunt* 5. 6. l) *deest* 6. m) teberi *corr.* thebei 6a. n) sive t. illi 6. o) valuerunt 5. 6. p) n. est B 6. q) thebeorum 2. r) iuvit 1. uiuit 1b. *deest* 5b. s) diuino d. in sacramento regio 1b. t) demonstrant 5. demonstravit B 2. u) primo 5b. quod *deest* 2. v) secundo 5. 6. w) qui 1. x) t. i. 6. treberibus 5. aliqn iuncti tr. thebei 5b. y) voluisset 1. z) s. et *desunt loco raso* 1. eciam 5b. etiam *post add.* 6a. *et ita* 6b.c. *) potenter r. quieuissent 1b. a) servavit moriendo s. s. p. et B 2. b) *c.* XXIX. *Leibn.* II *c.* VIII. C. c) rictiovarii 5a. *hoc loco,* 5b. *semper.* rictiovare 6a. d) imperium vel dominatum (dominium 5.) vel tandem c. bellum n. 2. 5. 6. e) constanti 5a. constantini 5b.c. f) reperiatur 1b (*ubi supra* ciuale). reperatur 5b. f*) *deest* 2. vera 5a.b. g) religionem 1. h) priorum 5a. i) orationis 2. 5. 6. k) c. d. B. C. l) e. v. 6. m) eiusdem 6. e. i. 2. n) linganos 6c. o) toll. XIIII. 5. 6. p) hom`nes 1b. q) diei 5a.c. 6. dei advēte exitu 5b. r) *deest* 2. 5. 6. s) miroris parassed 1b. paravisset 6. t) XIII. 1b. *cum Eutropio.* VII. 5a. VI° 5b.c. 6. u) constantinus 2. 5. v) ordinatus 1b. w) nob. trebreorum 5b.

49) *Pauci — declinaverunt* et *quendam — repleverunt* ex Vita S. Agritii (Acta SS. Ian. I, p. 775), ubi haec praemittuntur: *sicut omnium relatione maiorum nostrorum adusque nostram pervenit notitiam.* 50) *nunc vero pavimento tectum in ecclesia S. Mariae ad Martyres,* addit Eberhardus (s. XVI.), teste Wyttenbachio. 51) Cf. Historia p. 113: *resistere et etiam praevalere satis possent, praesertim cum ipsum Romanorum imperatorem Caesarem, cum omnibus quas habere potuit militum copiis, a solis civibus Trevericis diu multumque fatigatum fuisse in Romanis ac Gallicis legamus historiis.* 52) *Hic — evaserant* ex Eutropio X, 1. vel Paulo Diac. sumta sunt; sed pro Gallis noster ponit Treberos, Rictiovarique nomen addit. 53) *circa — cecidit* ex Eutropio IX, 23. 54) *captis — obiecit* ex Eutropio X, 3, qui de Constantino loquitur. 55) *Anno — Eboraci* ex Eutropio X, 1. 56) Hic false confunditur imperator Constantius Chlorus cum illo comite Constantio, qui sub Honorio imperatoris titulum gessit et a. 421. e vivis decessit. Monumentum huius Constantii, antiquis inscriptum literis, in Pauliniana apud Treviros ecclesia conservabatur. WYTT. Cf. Brower Ann. Trev. p. 283, et quae manus s. XVI. in codice 1b. annotavit: „In ecclesia S. Paulini sita in campo Marcio reperitur hodierna die huiusmodi epitaphium." Editum Gruter, thes. inscr. 1051, 8. 57) Haec et quae sequuntur fabulosa esse nunc omnibus constat. Helenam Treverensem primus fortasse Almannus dixit, qui s. IX. ex. vitam ipsius scripsit (Acta SS. Aug. III, pag. 583). Cf. quae ibidem p. 549. I. Pinius de hac re disputavit. Almannum noster sequitur. Exhibeo vitae initium, quo de Treverensi urbe loquitur: *Beata igitur Helena, oriunda Treverensis, tantae fuit nobilitatis secundum honestatem et dignitatem praesentis vitae, ut pene tota ingentis magnitudinis civitas computaretur in agrum sui praedii. Quod usque hodie demonstrat domus eius, facta ecclesiae pars maxima

58 Constantinum filium procreatum[a] imperatorem[b] Galliarum reliquit[58], qui etiam totius Romani[c] regni monarchiam per bella[d] maxima solus obtinuit. Beatissima vero mater eius Helena cum magno exercitu[e] Ierosolimam perrexit, ibique[f] cum Dei adiutorio lignum sanctae crucis invenit[59]. Qua inventione celebrata[60], papam Silvestrum adiit, magnis precibus deposcens, ut sibi secundum carnem consanguineae[g] Trebericae civitati[h] misereatur, et eius infidelitatis tenebras aliquo idoneo praedicatore illustrare dignetur[i]. Magna ergo doctoris inquisitione[k] habita, omnium fidelium consilio sanctus[l] Agricius Anthiocenae praesul[m] civitatis evocatur, et ad Treberim cum preciosissimis reliquiis, quas inferius nominabimus[n], a papa et regina destinatur, cum privilegio quod isdem[o] papa Sil-
61 vester ad honorem Treberensis ecclesiae hoc modo noscitur conscripsisse[61]:

Sicut[p] in gentilitate propria virtute, sortire et nunc Trebir[q] primas[r] super Gallos et Germanos prioratum, quem tibi prae omnibus harum gentium episcopis in primitivis[s] christianae religionis doctoribus[t], scilicet Euchario[u] Valerio et[v] Materno, ac per baculum caput ecclesiae Petrus signavit habendum, suam quodammodo minuens dignitatem, ut te[w] participem faceret. Quem[x] ego Silvester eius servus successioneque indignus per patriarcham Anthiocenum[y] Agricium renovans, confirmo[z] ad honorem patriae[*] domnae Helenae augustae, metropolis[a] eiusdem indigenae, quam ipsa felix per apostolum Mathiam[b] Iudea[c] translatum
62 *cum[62] tunica et clavo Domini et dente sancti Petri et scandaliis[d] sancti Andreae apostoli, et capite Cornelii[e] papae ceterisque[f] reliquiis magnifice[g] ditavit[h] specialiterque[i] provexit. Huius[k] privilegii conscii nocivi[l] aemuli communione[m] dirimantur, quoniam anathemate maculantur[n].*

19.[o] Anno[p] dominicae incarnationis 368.[63] sanctus Agricius Trebirorum praesul efficitur[q].
c. 314. Hic populum ab antiquo[r] errore idololatriae[s] velut alter Eucharius eripuit[t. 64], et[65] domum beatissimae[u] Helenae, exclusis ab ipsa[v] cunctis paganismi[w] spurcitiis, in honore[x] sancti
66 Petri dedicavit, et caput ecclesiae Treberensis[y] ut esset instituit[z]. Eo[66] tempore Treberis[**] iussu beatae Helenae ecclesia maximi ornatus et structurae in honorem[a] sanctae

a) procreavit 5. 6. B 2. *corr.* procreatum C 1. b) imperatoremque 5. 6. c) *deest* 5. 6. d) m. b. 6. solus *deest* 5. 6. e) i. exercitu 5. f) beatique dei cum 2. g) consanguine 1. 1b. h) ciuitati *corr.* ciuitatis C 1. *et ita* C 3 *seqq.* i) dignaretur 1b. k) h. i. 2. 5. 6. l) *deest* B 6. m) c. pr. 1b. n) nominauimus p. et r. destinant 1b. notabimus 2. 5. 6. o) *ita* 1. p) *c.* XXX. *Leibn.* q) treberis 5a. treberi 5b.c. r) primum 5. 6. prima B 2. s) primitiis 1b. primiciis B 6. t) *deest* 2. u) E. V. et M. 1. Eucharius Valerius et Maternus B 4? Eucharium. Valerium et Maternum B 6. v) *deest* 6a.b. w) *deest* 5a.b. x) Quam 2. 5. 6. y) antiochenum 1. 2. *alii, hoc loco.* z) *deest* 5. 6. *) *deest* 5. a) metropulis 1. b) mahtiam 1. c) de iudea 6. indea *corr.* a iudea C 3. *et ita* C 4. C 6. d) *ita* 1. sandaliis *alii.* et s. s. a. *desunt* 1b. e) sancti c. 2. 5. 6. f) que *deest* 5b. g) *deest* 1b. h) magnificauit 2. 5. 6. i) que *deest* 5. k) Huius — maculantur *desunt* 1b. l) *e corr.* 1. nocui 5a.b. 6. *deest* 5c. m) cummunione 1. n) *e corr.* 1. o) *c.* XXXI. *Leibn.* II, *c.* VIIII. C. — de sancto Agricio *add.* C 3. — 6c. *ita habet:* Expl. lib. II. Inc. lib. III. p) A. igitur incarnatione Domini 1b. q) *deest* 1b. XXVI in ordine episcoporum *add.* 5c. r) e. a. 2. 5. 6. s) idolatrie 5. 6. *alii.* t) aripuit *corr.* eripuit 1. u) *deest* 2. sancte 5. 6. v) ea 6. w) paganissimi 1. B 6. *corr.* paganissmi 6b. paganissimis 1b. x) honorem 5. 6. B 2. y) t. e. 6. B 2. z) constituit 5b. B 6. **) *deest* 2. t. urbs iussu 5. a) honore 2? B 6.

in honore beati Petri apostolorum principis in sedem episcopalem metropolis dicata, adeo ut vocetur et sit prima sedes Galliae Belgicae, necnon et cubile regiae ambitionis factum in eadem urbe opere mirabili, siquidem pavimentum variis marmoribus, velut in regia Xerxis cognomento Assueri, Pario fuit lapide stratum, et parietes auro fulvo velut hyalino textu perlucidi fuerunt facti, sicut tempore Salomonis aula eius de lignis Thyriis composita, et laquearia in modum cryptae pretiosis marmoribus celata et anaglypha, necnon et cubile aureis zetis instructum atque insignitum fuit. Conf. etiam Berengosum de inventione S. Crucis III, c. 2. (Bibl. maxima patrum XII, p. 360) qui hunc locum prae oculis habuit. 58) *Hic ex H. Const. — reliquit* ex Almanno l. l. p. 584. 59) Cf. Almannum l. l. p. 588. Berengosum II, c. 5 sqq. 60) Sequentia ex vita S. Agritii sumta sunt (Acta SS. Ian. I, p. 773). 61) Hoc privilegium certe falsum narrationi huic ansam praebuisse videtur. In vita S. Agritii auctor illud reperit, sed paucis verbis auxit. Cf. de variis eius formis Hontheim Hist. I, p. 17. Sybel, Der heilige Rock p. 25, 37. et Die Advocaten des heiligen Rocks, fasc. 2. 62) *cum clavo ceterisque reliquiis Domini magnifice d.*, vita S. Agritii p. 774. In B 5. ubi hoc diploma contin. cap. 18. insertum est, ita legitur: *translatum ceterisque reliquiis, scilicet tunica et clavo Domini et capite Cornelii papae et dente sancti Petri et scandaliis Andree apostoli multisque aliis donis m. d.* 63) De hoc loco cf. notam supra p. 117. editam. Annus aperte falsus est. Agroetius concilio Arelatensi a. 314. subscripsit; v. Rettberg Kirchengeschichte Deutschlands I, p. 180. 64) Cf. vitam S. Agritii p. 778. 65) *et — instituit* ex vita S. Agritii p. 779, ubi ita legitur: *Quod usque hodie monstratur, dum domus beatae imperatricis Helenae, quae rogatu eiusdem mulieris sanctissimae a beato patriarcha Agricio in honore principis apostolorum Petri in sedem episcopalem metropolis dicata, et incomparabilis meriti thesauro, clavo videlicet ac ceteris Domini reliquiis, est nobiliter ditata specialiterque honorata, prima nimirum Galliae ac Germaniae sedes est et vocatur.* 66) Sequentia unde auctor hauserit, nescio.

crucis est aedificata[a] in modum etiam crucis. Ipso[c] etiam tempore apud Confluentiam[d] mona-
sterium in honore[e] sancti[f] Florini confessoris constructum est a nepte[g] beatae Helenae Ma-
thilda nomine. Ossa[67] Mathiae apostoli iuxta corpora sanctorum Eucharii[i] sociorumque[k] eius 67
collocata[l] sunt, tunica[m] Domini cum clavo et ceteris reliquiis in domo sancti Petri reconditae
sunt. Sanctus autem Agricius, officio sui pontificatus expleto, migravit ad Dominum, sepultus-
que[n. 68] est iuxta corpus sancti Eucharii[69]. — Cui successit[o] beatus Maximinus[70], discipulus
ipsius[p], qui Eufratan[q] Coloniensem hereticum[r] deposuit, et Severinum in loco eius* subrogavit.
Athanasium[s] Alexandrinum episcopum, persecutionem Constantii imperatoris[t] fugientem, ho- 336
norifice suscepit et[u] intrepidus. Nam[71] antea toto orbe profugus vagabatur, nec[v] ullus ad 338.
latendum[w] ei supererat locus. Tribuni, praepositi, comites exercitusque ad investigandum
cum[x] edictis imperialibus[y] moti[z], totius[*] regni viribus concertabant[a], si quis vivum maxime,
sin minus, certe[b] caput[c] detulissent[d]. Verum[e] Treberis[72] sex annis[f] ita latuit in lacu 72
cisternae supra dictae, non habentis[g] aquam et plenae ossibus sanctorum[h. 73], ut solem
numquam[i] viderit, et[74] ibi fidem[k] catholicam, hoc est[l] *Quicumque vult*[m], composuit. Set[75]
cum per mulierem, quae ei latebram[n] praebere videbatur, sollicitatus[o] fuisset, tamquam
spiritu Dei admonente, nocte ipsa qua ad eum comprehendendum cum iudicibus venie-
batur[p], post tot annos[q] emigravit[q*] ad alium locum. Igitur[76] beatus Maximinus[r] ad suos
revisendos Aquitaniam[s] perrexit, ibique Domino se vocante quievit in pace[t]. — Successit[u] c. 350.
in episcopatum Paulinus, qui corpus magistri sui per beatum Lubentium[v. 77] et populum
Trebirorum ex Aquitania revexit, et in[77*] cimiterio sancti Eucharii[w] sepelivit. Beatus
vero Lubentius** per[x] revelationem Domini venit in Germaniam[y], ibique[z] super fluvium

* B. C. *add.:* per electionem ecclesiae.
** B. C. *add.:* primo quidem in ecclesia super[a] montem sita secus oppidum Caberna[78] vocatum, 79
presbiterii honore praeditus, Domino in populo ministravit, postmodum

a) dedicata B 6. b) et in m. 6. m. sancte cr. 5[b]. c) Ipso — mathilda nomine *desunt* B. C. d) in castro *add.* 5. 6. e) honorem 6. f) sancte virginis Marie (m. v. 5[b]. 6.) constructum 5. 6. constructum *deest* 5[b], *qui pergit:* et a. g) nepta 1. 1[b]. i) eucharium 1[b]. k) que *post add.* 1. et sociorum 5. B. C. l) collata 5[c]. 6[b]. m) tunica — reconditae sunt *desunt* 5. 6. n) que *deest* 5. o) successet 1. p) i. agricii 5[h]. q) eufraten 1[b]. eufratem 5. effrat(h)am 6. — coloniensium 1[b]. r) heticum *corr.* hereticum 1. Col. nec dicendum episcopum B. C. — 5[b]. *post* hereticum *addit:* cum aliis multis Gallie episcopis tempore sancti Servacii, qui Servacius primam suam sententiam in Eufratem promulgavit. s) athanasium *corr.* athanasiumque C 1. *et ita* C 3. *sqq.* t) 5[b]. *add.* heretici persecutionem. u) *deest* C. v) ne 5[a. b]. w) ei ad l. 6. x) eum inductis i. 6[a]. y) inp. *e corr.* 1. imperatoribus 1[b]. z) moniti 5. 6. *) totis 1. 1[b]. a) concertauerunt 1[b]. b) *deest* 2. c) c. eius 5. 6. d) adtulissent 5[c]. detulisset 5[a]. 6. detulissent *corr.* detulisset C 1. *et ita* C 3. *sqq.* e) Verumtamen 1[b]. f) sex continuis a. B. C. g) habens 1[b]. et h. 5[b]. h) mortuorum 5. 6. i) *deest* B 6. k) ibi psalmum quicumque B. l) i. (id est) 5[b]. m) salvus esse *add.* 1[b]. 5[c]. salutis esse *add.* 6[b]. n) laternam 5[a]. lanternam 5[b. c]. 6. o) proditus 2. 6. p) ueniebat 1[b]. q) post annos 6; *in* 6[b]. sex *post additum.* q*) migrauit 1[b]. 2. r) maximis 1. s) in A. 5[a. b]. in cisternam porrexit 5[c]. perrexit in A. 6. t) C 6. *in margine:* 4. Kalend. Maii. u) S. ei in 5[c]. S. episcopus p. B 6. v) iubentium B 2. *et infra.* w) macharii 5[a]. x) p. r. d. *desunt* 5[b]. y) germanie 1. partes germaniae 1[b]. z) ubique 5[a]. ubi 5[b]. a) supra B 4? 6.

67) *Ossa — collocata sunt* cf. vitam S. Agritii p. 778. *Ossa — reconditae sunt* in cod. antiquo Sanmathiano deesse, Calmetus monet. 68) *Sepultusque est in ecclesia quae est constructa in honore sancti Iohannis apostoli et euangelistae, in qua etiam corpore Trevirorum praesul Maximinus quiescit tumulatus iuxta corpus eiusdem gloriosi pontificis. Beato itaque Agritio successit* etc. cod. S. Math. ap. Calmetum, cuius narrationem Gestorum auctor mutavit. Vita Agritii p. 780. ubi episcopus sepultus sit non dicit. 69) Cf. Brower p. 225. et praef. p. 120. 70) Haec ex vita Maximini auctore Lupo c. 5. 4. hausta esse videntur. 71) Quae sequitur narratio ex Rufini hist. eccl. X, c. 18. sumta est. 72) *Treberis* et *supra dictae* et *plenae ossibus sanctorum* auctor Rufini narrationi immiscuit, vita S. Agritii auctore, qua in puteo illo, cuius supra c. 17. mentionem facit, Athanasius commoratus fuisse narratur, p. 775. 73) Calmetus hoc loco ita dicit: *L'ancien mss. dit que ce puits etoit rempli d'os des martyrs de la légion Thébéenne, qu'on montre encore aujourdhui ce puits dans l'église souterraine, dédiée à la sainte vierge dans la basilique de St. Maximin.* Utinam ipsa codicis verba edidisset. 74) *et — composuit* ex vita Agritii l. l. 75) *Sed — locum* ex Rufino l. l. Haec desunt in cod. antiquo S. Mathiano, Calmeto teste. 76) Sequentia — *revexit* in vita S. Maximini c. 7. 8. fusius narrantur. 77) Cf. Vita S. Lubentii, Act. SS. Octob. VI, p. 202. 77*) *et in ecclesia beati Iohannis euangelistae, quae est in suburbio Trevirensi, ubi adhuc corpore quiescit, gloriosum praesulem honorifice sepelivit*, cod. S. Math. ap. Calmetum; id quod cum vita S. Maximini convenit. 78) Coverna, Kobern, ad Mosellam.

qui Longana[a, 79] dicitur ecclesiam aedificavit; in qua et[a*] requiescit. Praesul vero et martir
353—355. Christi[b] Paulinus a Constantio imperatore verae fidei causa in Frigiam exul destinatur[b*],
358. ibique pro nomine Christi decollatur et[c] sepelitur. Dum enim veram fidem instantius
gentilibus[d] praedicaret, accensis in iram paganis[e], capite[f] caesus est[g, 80]. — Post quem[h]
c. 380. Bonosius[i]; deinde Brittonius[k], de quo[l] in tripertita historia legitur[81] Brittonius[m] Romae
382 fuisse cum Damaso papa; qui[82] ipse[n] Mars gentiliter appellatur, in nostro[o] sermone sonat
virginem dulcem. Horum temporibus Greci[83] cum magna manu Treberim[p] invasere et
caedibus et[q] rapinis et incendiis graviter attrivere.

20.[r] Anno dominicae incarnationis 406 Maximus[84] quidem[s] strenuus et Augusto
dignus, nisi contra sacramenti[t] fidem per tirannidem emersisset, ab exercitu in Brittannia[u]
383 invitus imperator creatus, Treberim[v, 85] sedem regni constituit. Eodem tempore Priscillia-
nistarum heresis[w] exorta est a Priscilliano, Habilae[x] Hispaniae[y] civitatis episcopo[86]. Qui[87]
mox apud Burdegallensem[z] synodum condempnatus, Treberim ad Maximum[*] imperatorem
383. confugit. Ubi errore suo propalato, iussu Maximi[a] ab Evodio praefecto praetorii gladio[b]
388 addictus est, cum[c] Eutrochia Delfidi[d] rectoris coniuge et Latroniano[e], Felicissimo[88] et
Iuliano multisque aliis erroris sui[f] consortibus. Ad hanc heresim condempnandam[g] con-

a) logona 2. logana 5[a c]. 6. B. C. a*) *deest* 5. quo postea defunctus translatus (tr. *deest* B2.) r. B. C. b) *deest* 5[b]. b*) destinatus 1[b]. c) ac 6. d) gentibus *corr.* gentilibus 1. p. g. 2. 5. 6. e) *deest* 5. f) *deest* 5. 6. g) C 6. *in margine:* 2 (5?). Kal. Augusti. h) Post Paulinum Bonosius episcopus Treberorum efficitur. Deinde 5[b]. i) episc(h)opus *add.* B. C. k) britonius 2. 5. 6. l) de quo *desunt* B. C. m) britonium 5. 6. brittonium 2. B2. C. n) *deest* B. C. et ipse 1[b]. o) n. vero s. C. p) tiberim 5[a]. q) *deest* B. C. r) *c.* XXXII. *Leibn.* II, c. X. C. s) quidam 2? 5. s. q. 6. vir q. s. B. C. *cum Orosio.* t) sacramenta 2. 5[b. c]. (s. fidei 5[c].) 6 sacram 5[a]. u) brittanni *corr.* brittania 1. v) treberi (treveri B 6. B. C. w) hereses 1. x) babile 4. 5[a c] *corr* abile 5[a].) 6. y) *deest* 2 5 6. z) *ita* 1. apud degallensem 1[b]. burdegalensem *alii.* *) maximinum 6[b]. a) maximini 5[b] 6[b] b) *deest* 5[b]. c) *post suppl.* 1. d) perfidi 4. 5. 6. e) latiniano 2. latronia 4. 5. 6. — et f. 5. f) erroribus suis 1. 1[b]. 5. — consortitus 1[b]. g) dampnandam 2. 5. 6. plenius c. B. C.

79) Lahn. Ecclesiam Dietkirchen intelligit; cf. Brower p. 235. Vita S. Lubentii l. l. rem aliter narrat, non ipsum Lubentium, sed cadaver eius huc venisse. Ipsa verba exhibere iuvat (edita ex cod. Arnstein. a. 1170): Cadaver eius quia in ecclesia Cabrunensi reponi haud potuit, in navi positum est et per Mosellam in Rhenum devectum. „*Praeteriens autem navicula Confluentiam et duos vicos Rheni prope positos, mox directa in flumen quod Logena est dictum et ab oriente in Rhenum influit, ad villam Loginstein, quae super idem flumen extenditur, applicuit .... Tendens ergo praedicta navicula cum suo rectore absolute per solitudinem ad locum a Deo praedestinatum, acta felicibus austris, flumen Logenae ascendit; quod adhuc tum temporis undique silvis et montuosis nemoribus obsitum feris et bestiis erat, hominum vero parva frequentia colebatur. Necdum castella tyrannorum nec dura oppida praedonum nec varios usus negotiatorum illa regio habebat. .... Est saxum in altum porrectum eminens contra orientem super littus praescripti fluminis, octo circiter miliaria habens a Rheno, super quod oraculum vocabulo Dietkirchen positum fuerat, a suo videlicet auctore Dietgero, ut fama est, nuncupatum. Hic dum olim paulo altius in eadem parte amnis in viculo Derna nuncupato dives pecoris habitaret et eundem collem petrosum, nemoribus obsitum, caelesti splendore saepius illustrari et angelica visitatione terribilem, servorum relationibus immo experimento cognovisset, oratorium fecit ibidem, ibique quoad vixit Christi gratiam implorans feliciter requievit. . .*“ Huc relatus „*idem noster patronus in praescripto oraculo humiliter depositus requievit*“. 80) Eadem verba I. Pinius affert ex florario ms. (Acta SS. Aug. VI, p. 672). In vita ibidem edita haec non leguntur. Gestorum scriptor historiam martyrum Trever. prae oculis habuisse videtur, ubi c. 2 (ap. Hontheim Prodr. I, p. 117) Frideburga in monasterio S. Mariae Horreensi visione monita sororem adiisse narratur, *quae custos erat armarii; et inveniens .... eam ad armarium, cumulum discussura scedularum, perduxit; nec multa prius librorum volumina revolverant, quam liber unus ymnorum vetustissimus Scotice scriptus in manus veniebat; quo tandem exposito, occurrebat eis frequentius quidam ymnus de sancto Paulino satis magnus, in quo gesta sanctitatis ipsius praeclara, etsi compositionis quandam rusticitatem habebant, rerum tamen non minima urbanitate florebant. Referebat enim* etc. 81) IX, 14. ubi epistola extat Damaso, Brittonio aliisque episcopis inscripta. Cf. Rettberg I, p. 195. 82) Quid haec sibi velint, equidem divinare nequeo. 83) Cf. infra c. 22. Codices S. Mathiae et S. Gisleni Vitae S. Eucharii Valerii et Materni clausulam addunt, ubi haec leguntur (Hillar Vind. hist. Trever. p. 57. 159): *Igitur omnipotens Deus tres plagas, maxime gladium gentilium venire permisit super*[a] *regnum christianorum et super*[b] *civitatem praedictam* (Trevirorum) *tribus vicibus; prima autem*[c] *plaga erat Graecorum sub imperatore Constante*[d] *filio Constantini, qui*[e] *Arianus effectus est catholicos in toto orbe persequens; secunda quando Wandali et Alemanni Galliarum*[f] *regiones sub imperatoribus Arcadio et Honorio Romanorum*[g] *vastaverunt; tertia Hunorum sub Attila*[h] *rege eorum et sub imperatore Theodosio minore.* 84) *Maximus—creatus* ex Orosio VII, 34. 85) *Treberim s. r. c.* dicit Gregorius Turon. I, 38. 86) Cf. Sulpitii Severi hist. sacram II, 47; neque tamen hanc auctori ad manus fuisse putarim. 87) Haec maximam partem ex Prosperi chron. a. 385. sumta sunt. 88) Felicissimum Sulpitius nominat, Iulianum neque hic neque Prosper.

a) supra *S. Math.* b) insuper *S. Math.* c) *deest S. Math.* d) Constantio *S. Math.* e) quia *S. Math.* f) Galliae *S. Math.* g) Romanis *S. Math.* h) Totila *S. Gisl*

cilium episcoporum famosum iussu Maximi Treberis congregatum est; inter quos erant
Martinus Turonensis [a] et Ambrosius Mediolanensis *. Ambrosius quoque [b] Mediolanensis
cum[89] venisset Treberis [c], posttridie [d] accessit [e] ad palacium. Postea cum videret eum [f] 89
Maximus abstinere [g] ab episcopis qui communicabant ei, et [h] qui aliquos [i], devios licet a
fide, id[90] est Priscillianistas hereticos, ad necem petebant, ubi et Martinus peccavit [k], 90
commotus [l] eis, iussit Ambrosium sine mora regredi [m]. Ipse vero libenter, etsi eum ple-
rique [n] insidias evasurum non crederent, iter [o] ingressus [p] est, hoc solo dolore [q] percitus [r],
quod Iminium [s] episcopum senem in exilium duci comperit. Maximus ** imperator cum
nollet flecti a sententia sua, mox[91] percussores [his [t]] pro quibus [u] Martinus [v] rogaverat ad
Ispanias [w] direxit. Quod ubi Martinus [x] comperit, nocte palacium irrupit [y], spondet [z] se
communicaturum, si tribuni ad Ispanias [*] missi revocarentur. Nec mora intercessit; Maxi-
mus indulget [a] omnia. Posttridie [b] Felicis episcopi Trebirorum[92] post Brittonem [c] ordinatio [d] 92

* B. C. *add.:* et Augustinus magnus[93]. Quorum Martinus non solum tunc, verum et antea sepius
Treberim verbis et signis illustraverat. Puellam [e. 94] enim paraliticam rogatus a parentibus sana- 94
verat; servum Tetradii consularis a daemonio liberaverat, ipsumque Tetradium adhuc gentilitate sordentem Christi servum effecerat; patris cuiusdam familias servum a diro daemone [f] mundaverat. Quodam quoque die dum de metu atque impetu barbarorum subita civitatem fama turbasset, daemoniacum ad se exhiberi iussit, imperat, ut an verus esset hic nuncius fateretur. Tunc confessus est sedecim daemonia fuisse quae rumorem hunc per populum disseminassent, ut hoc saltem metu ex illo Martinus oppido fugaretur, barbaros nichilominus [g] irruptionem cogitare. Itaque cum haec inmundus spiritus media in ecclesia fateretur, metu et turbatione praesenti civitas
liberata est. Alio[95] die a Maximo imperatore multis precibus ad convivium invitatus est. Ad 95
medium fere convivium, ut mos est, pateram regi minister obtulit. Ille Martino pateram dari iussit, cupiens ab eius dextera poculum sumere. Set episcopus ubi bibit, pateram presbitero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem qui posset prior bibere. Quod factum imperator et sui mirati sunt, celebreque per palacium sonuit, fecisse Martinum in regis prandio [h], quod in infimorum [i] iudicum conviviis episcoporum nemo fecisset. Eundemque Maximum praedixit post aliquot annos in Italia interficiendum; quod et ita contigit. In[96] eadem urbe reginae obsequiis multum honoratus est.

** B. C. *ita:* Congregati [k. 97] itaque [l] apud Trebiros episcopi tenebantur, qui cottidie communicantes 97
Itachio et Achatio communem sibi causam fecerant. Itachius et Achatius episcopi erant, quorum factione Priscillianus [m] et reliqui occisi fuerant, quorum etiam consilio Maximus tribunos cum summa potestate armatos ad Hispanias [n] mittere decreverat, ceteros Priscillianistas inquirere, deprehensos bonis et vita privare. His ubi nuntiatum est advenire Martinum, ineunt cum imperatore consilium, ut missis obviam officialibus [o] urbem illam propius vetaretur [p] accedere, nisi se cum pace [q] episcoporum ibi consistentium affore fateretur; quos ille callide est frustratus. Profitetur se cum pace Christi venturum. Postremo ingressus nocturno tempore adiit ecclesiam tantum orationis gratia, postpridie palacium petiit. Preter multas, quas evolvere longum est, has principales peticiones habebat, pro Narsete comite et Leochadio praeside, qui ambo fuerant partium Graciani, quem dux Maximi Andragathius occiderat; et ne tribuni ad Hispanias cum iure gladiorum mitterentur. Pia enim erat sollicitudo Martino, ut non solum christianos qui sub illa erant occasione vexandi, set ipsos quoque hereticos liberaret. Set primo die et altero Maximus distulit eius preces admittere, cum interim episcopi, quibus Martinus communicare nolebat, cum fletibus Maximum implorant, ut uteretur adversum [r] hominem vi sua. At ille vim quidem sancto viro noluit inferre, tamen secreto accersitum blande appellat, hereticos iure dampnatos a iudicibus publicis potius quam a sacerdotibus [s] edicit, non esse causam, quod [t] Itachii [u] ceterorumque partis eius communionem vitare deberet. Quibus cum Martinus parum moveretur, rex ira accenditur, ac se de conspectu eius abripuit, et mox

a) thur. 2. b) ergo cum 6. A. q. m. *desunt* 5[b]. c) trevereos B 6. trebereos C. *deest* 6. d) *ita* 1. 2. *alii hic et infra, deest* 1[b]. e) ad p. a. 5. 6. f) m. e. 6. g) ab e. abstinere 2. 5. 6. h) *deest* 1[b]. i) alios 5. 6. — deviis 2. k) deliquit 6. l) communicans *e corr.* C 1. *et ita* C 3. *sqq.* m) regreduipsi *corr.* regredi ipse 1. ingredi 2. 4. 5. 6. n) plurimi 2. 5. 6. o) et *corr.* iter 1. et 1[b]. intus 4. 5. *deest* 6. p) inegressus 1. i. in hoc 5[b]. q) *e corr.* 1. r) percussus 6[b]. s) imineum 6. iumnum? 5[a]. martinum 5[c]. t) *deest* 1. 1[b]. 2. 4? 5. 6. u) *deest* 5[b]. v) *deest* 5. w) isspanias 1. hispanias 1[b]. 2. *cett.* ad i. *desunt* B. C. x) *deest* 1. 1[b]. y) intravit B. C. z) c. se s. 6. *) hi(y)spaniam 5. a) et i. B 6. b) Post tridue 1[b]. Postpridie B. C. c) britonem 2. 5. B 2. 6. britonum *corr.* britonium 6[a]. *et ita* 6[b.c]. d) oratio C 3. oratio *superscr.* ordinatio C 4. ordinatio vel oratie C 6. e) puellam — indulget omnia *desunt* B 2. *In codice quem sequitur folium defuisse videtur.* f) demonio C 3. g) quam *postea add.* B 4. h) *deest* B 6. *spacio vacuo relicto.* i) inferiorum B 4. k) c. XXXIII. *Leibn.* II, c. XI. C. l) igitur C. m) princillianus B 6. n) hyspaniam C. o) officionalibus B 6. p) vitaretur B 4. 6. *corr.* uetaretur C 1. q) pacem B 6. r) adversus C. s) debere puniri *in marg. add.* C 1. *et ita* C 3. *sqq.* t) qua C. u) ithacii B 6.

89) *cum venisset — duci comperit* ex epistol. Ambrosii VII, 6. sumta sunt. 90) *id est Pr. her.* et *ubi et M. pecc.* auctor adiecit. 91) *mox — non consulere* ex Severi dial. III, c. 12. 13. 92) *Tr. post Br.* addit auctor. 93) Augustinum Treverim haud venisse, constat. 94) Quae sequuntur ex Sulpitii Severi vita S. Martini c. 16—18. sumta sunt. 95) Ibidem c. 20. 96) Ei. dial. II, 6. 97) Haec

parabatur[a], sanctissimi sane viri et plane digni qui meliori tempore sacerdos[b] fieret. Huius[c] diei communionem[d] Martinus iniit, satius[e] aestimans ad horam cedere, quam perituris non consulere. — Haec[f] itaque eo[g] tempore apud Trebiros gerebantur[h], et hoc ordine sanctus Felix episcopatum[i] suscepit. Erant[k] etiam eo[l] tempore apud Trebiros multi[k*] nobiles et ecclesiastici viri, ille[m] videlicet presbiter[n] Iheronimus de Bethleem[o] et
98 Ausonius Burdegalensis aliique quam[p] plurimi. Quorum Iheronimus prolixum[98] valde de synodis[q] librum sancti Hilarii ibidem conscripsit[r], Ausonius vero libellum[s] qui dicitur Mosella metrice composuit, et[t] postea reversus in[u] patriam grande volumen composuit[v]
99 ad honorem huius patriae[99]; quod qui scire voluerit in Burdegala[w] reperire poterit[x].

21. Quadam die[y] Maximus imperator ad spectandos ludos circenses ad amphiteatrum
1 egressus est[1]. Tunc quidam ex militantibus palacio[z], nomine Pontianus[*], cum aliis[a] tribus contubernalibus suis exivit[b] deambulatum in hortos[c] muri[d] contiguos. Illic forte uno[e] eorum secum[f] subsistente[g], alii duo venerunt ad cellam sancti Eucharii, ubi habitabant servi Dei[h] pauperes, qualium est regnum coelorum, et invenerunt ibi[i] codicem, in quo scripta erat vita Antonii[k]. Quam unus eorum coepit legere et mirari et accendere[l] repletus Spiritu sancto. Et[m] mox elevatis oculis ad socium suum, ait illi[n]: *Dic, quaeso te, si non videtur tibi*[o] *esse*[p] *melius huic Deo servire, qui talem habet famulum, quam regi mortali inaniter militare.* Dixit[q] et hoc turbidus parturitione novae vitae. Reddidit[r] et oculos paginis[s], et legebat, et mutabatur intus, et exuebatur mundo[t] mens eius. Nam dum[u] legeret, infremuit, et ait amico suo: *Ego iam*[v] *abrupi*[w] *me ab illa spe nostra, et Deo servire statui, et hoc*[x] *ex hac*[y] *hora in hoc loco*[z] *aggredior; te*[**] *si piget imitari*[a], *noli aversari*[b]. Tunc ille respondit: *Adhaerebo*[c] *et ego tibi, nec ultra te in talem militiam*[d] *deseram.* Tunc Pontianus[e] et qui cum eo erant per[f] alias horti partes deambulabant, quaerentes eos, deveneruntque[g] in eundem locum, et ammonebant eos ut redirent, quod[h] iam[i] declinasset dies. At illi narraverunt eis[k] qualis eis voluntas[l] orta esset atque fortuna[m], et[n] petierunt ne eis molestiessent. Tunc coeperunt flere, et[n*] pie illis congratulati[o] sunt, et commendaverunt se orationibus eorum, et reversi sunt in[p] palacium; illi autem manserunt in eodem loco. Habebant enim[q] ambo sponsas, quae posteaquam[r] hoc audierunt etiam ipsae virginitatem suam Deo dicarunt[s].

2 22.[t] Maximus[u, 2] imperator de Treberi cum magno[v] exercitu se[w] movens, Victorem filium suum[x] in infantili aetate imperatorem constituit, eique tutores Quintinum et Namneum[y] principes Trebirorum[z] reliquit. Ipse deinde a Theodosio in Italia peremptus est, filius quoque eius gladio[***] in gratiam Theodosii occisus est. — Iam nunc[a] aliquid de

a) peragabatur 1^{b}. b) f. s. B. C. c) Huius — consulere *desunt* B 2. d) communicationem 2. 5. e) satis 5. f) Sic 6. g) i. a. t. eo t. 2. 5. 6. h) *deest* 5. 6. i) e. s. f. 6. k) *c.* XXXIV. *inc. Leibn.* l) eo t. *desunt* 6. k*) nob. m. 1^{b}. m) *deest* 1^{b}. n) *deest* B 6. o) bethlehem 5^{c}. C 1. p) *deest* $5^{a.b}$. q) synodo 1^{b}. r) conspricsit 1. s) libelum *corr.* libellum 1. libelum C 3. t) et — volumen *desunt* 5^{a}. et — composuit *desunt* 6. u) *deest* 2. v) v. ad h. h. p. edidit B. C. w) b. civitate C. x) potuerit B 2. *corr.* poterit C 1. burdegala . . e p. (re)perire 1^{b}. y) *deest* 5^{b}. z) pacio *corr.* palacio 1. *) ponticianus 1. a) tr. a. 2. b) *deest* 2. c) hortus *corr.* hortos 1. ortos $5^{a.b}$. 6. d) muro $5^{a.c}$. muros *corr.* muro 6^{a}. *et ita* $6^{b.c}$. muris 5^{b}. B. C. *cum Augustino.* e) uni B 2. Illi fore uno 1^{b}. f) scū 1^{b}: *deest* 2. 5. 6. g) *e corr.* 1. C 1. h) *deest* 1^{b}. i) *deest* 5. 6. k) anthonii $5^{a.b}$. sancti A. B. C. l) *deest* 2. 5. 6. accendi B 2. accendere *corr.* accendi C 1. *et ita* C 3. *seqq.* m) *deest* 5. 6. n) *deest* 5^{c}. o) *e corr.* 1. p) m. e. B. C. q) Dixit ergo et 1. 1^{b}. r) reddit 6. s) pagine 1^{b}. 5. 6. t) *deest* B. C. u) cum B 6. v) Eam 2. w) abripui B. C. x) *deest* 5. 6. y) *deest* B 6. z) *deest* $5^{a.b}$. hora hoc ag. 6. — aggrediar 2. **) et si te puget 5^{b}. a) immitari 1. b) adversari 5. 6. auersari *corr.* adversari C 1. *et ita* C 3. *sqq.* c) *deest* 5^{a}. d) tali militia 5. 6. talem miliciam *corr.* tali milicia C 1. *et ita* C 3. *sqq.* e) pontitianus 1. f) perambulabant horti (orti $5^{a.b}$. 6.) partes q. 2. 5. 6. g) veneruntque 5. h) eo quod 5. 6. i) d. i. 6. k) *deest* 2. 6. ei 5. l) cis esset o. v. 2. 5. 6^{c}. o. e. v. $6^{a.b}$. m) fortima 1. formata B. C. firmata *August.*, *quod* 1. *depravasse videtur.* n) ac 1^{b}. n*) pie et 1^{b}. o) gratulati 1. 1^{b}. 5. p) ad 6. q) autem 6. r) postquam 1^{b}. B 2. hoc *deest* 5. s) dedicarunt $5^{a.b}$. dicaverunt B. C. t) *c.* XXXV. *Leibn.* II, c. XII. C. u) *e corr.* 1. v) maximo 5. 6. B. w) *deest* (1?) B. C. se m. *desunt* 5^{b}. victorem — tutores *desunt* 5. x) s. f. 6^{a}. in *deest* 2. 6. y) māneum 5. mammeum 6. z) *deest* 5^{c}. ***) in gr. t. gl. 1^{b}. a) nunc ad superiora redeamus et aliquid C.

omnia ex Severi dial. III, c. 11. 12. sumta sunt. 98) *prolixum — conscripsit* ex Hieronymi epistol. ad Florentium, Op. ed. Martianeau IV, 2. p. 6. 99) Hanc notitiam ex versibus Ausonii male intellectis fluxisse, Wyttenbach putat; v. Mosella v. 394. . . . . . . *cum facta virilim Belgarum patriosque canam, decora inclyta, mores.* Verbis *huius patriae* scriptor Treverensis Galliam Belgicam sive Treverensem intelligere videtur. Cf. Böcking ad Mosellam p. 93. 1) Haec narratio ex Augustini confessionum libr. VIII, c. 6, §. 15. hausta est. Sed verba *ad amphitheatrum* et infra *cellam S. Eucharii* auctor de suo adiecit, alia paululum mutavit. 2) *Maximus — occisus est* ex Orosio VII, 35. et Gregor. Turon. II, 19. noster conflavit; sed verba *principes Trebirorum* ipsius sunt.

sancto Felice dicamus[a]. Hic fecit basilicam grandem[b] in honore[c] Dei genitricis in campo
Martio 410[d] pedum longitudinis, 120 latitudinis[3], in qua corpora martirum a Rictiovaro[e] 3
passorum, ad[f] usque sua tempora disiecta et incomposita, honorifice tumulavit. Corpus
quoque sancti Paulini[g], quod suo tempore populus[h] Trebirorum cum copiis ex toto regno
adunatis de Frigia detulerat, facta cripta in eodem monasterio, medio criptae cum ferreis
catenis suspendit[4]. Ipse[5] quoque[i] post annos 12[k] sacerdotii sui[l] in dextro[m] cornu eius-
dem[n] ecclesiae sepultus est[o]. — Eodem tempore sub Theodosio maiore Franci[6] cum 6
ducibus suis Sunnone et Gundebaudo in Germania[p] prorumpentes pagosque[q] depopulantes,
etiam Coloniae metum incussere[r]. Quod cum Trebereos[s] perlatum fuisset, Namneus[t] et
Quintinus, quos supra diximus, quibus infantiam[u] filii et defensionem Galliarum Maximus
commiserat, collecto exercitu Francos de Germania[v] eiecerunt[w], et apud Carbonariam
silvam magna strage eos[x] vicerunt. Hinc ortum est odium Francorum contra Trebiros[y],
et ex[z] hoc deinceps Reno[*] transmisso in[7] terra Trebirorum hiemare[a] praesumpserunt[b]. —
Post haec igitur[c] temporibus Honorii imperatoris Crocus[d, 8] rex Wandalorum cum Sue- 8
vis[e] et Alanis[f] egressus[g] de sedibus suis, Gallias appetens, consilium[h] matris nequissimum
utens, dum ei dixisset: *Si novam rem vis[i] facere et nomen adquirere, quae alii aedifica-
verunt cuncta destrue, et populum quem superas interfice. Nam nec aedificia meliora ac
preciosiora facere potes[k], neque plus rem magnam[l], per quam[m] nomen tuum eleves.* Qui
Renum apud Mogonciam[n] ponte ingenioso[o] transiens, primum[p] ipsam civitatem cum po-
pulo eius delevit, deinde cunctas[q] quasque[r] civitates Germaniae vallans[s], Mettis[t] pervenit;
ubi murus[u] civitatis divino nutu ruens, capta est civitas a Wandalis. Deinde[9] urbem 9
Trebirorum, vix iam[v] a persecutione Grecorum respirantem, pari obsidione vallatam cepit,
et magna eius aedificia[w] ad solum deiecit. Civium[x] pars aliquanta[y] in harena civitatis,
id est in amphiteatro[z], quam munierant, liberata est. Post haec cunctas civitates Gallia-
rum Crocus[**] pervagans, Arelatum[a] obsedit, ubi a quodam milite Mario[b] captus, et in
vinculis constrictus, per cunctas civitates[c] quas vastaverat ductus, impiam vitam digna
morte finivit. — Paulo[10] post[d], regnante[e] Theodosio minore[f], Attila[g] rex Hunorum civi- 10

a) *e corr.* 1. b) quandam 5^a. c) honorem 2. 5. 6. g. d. 1^b. d) CCCX. 6. e) rictiovario 5^b. f) u. ad 6. tempora *deest* 5^c. g) pauli 6^c. h) treberorum p. 6. i) *deest* 5. 6. k) XII a. 6. B. C. l) *deest* B. C. m) c. d. 6. sinistro B. C. — *In cod.* 1^b. *gl. sec. man. addita est:* i. e. ad aquilonarem plagam chori. n) *deest* 2. o) *deest* 5. s. e. *desunt* 5^b. est s. 6^c. p) germaniam 5. 6. q) paganosque 1. 1^b. pagos 5. 6. r) incusserunt B. C. s) treberis 2. 5. 6. B2. tr. cum 2. 5. t) māneus $5^{a\,b}$. manneus 5^c. B6. mammeus 6. nammeus B2. u) in franciam $5^{a\text{-}b}$. infancia 5^c. in faciem B2. q. maximus comm. i. f. et d. g. collecto C. v) de g. *desunt* B2. w) deiecerunt B2. fr. deiecerunt germ. B6. x) eos strage 6. B. C. y) treberos 1. *hoc loco*. z) de 5^a. *) t. r. B. C. a) ihemare 1. hiemantes 1^b. b) non p. 5. 6. ceperunt B. C. c) Hoc i. tempore $5^{b\cdot c}$. anno domini CCCCXIII. *add.* 5^a. scilicet anno domini IX^{c}XIII. *post* imperatoris *add.* 5^b. anno Domini CCCCXIIII. *post* sedibus suis *add.* 5^c. d) crocius 6^a. e) sweuis C1. f) lanis *corr.* alanis 1. alamannis 1^b. 5. C. alemannis 6. g) e. est 6. h) consilio m. nequissimo 2. 5. 6. consilium m. nequissimum *corr.* consilio m. nequissimo C1. *et ita* C3. *sqq.* i) vis *post suppl.* 1. *et ita* 1^b. 2. 5. 6. volueris B. C. k) poteris 1^b. 5. l) m. r. B. C. m) *e corr.* 1. n) mogontiam 1. magunciam $5^{a\cdot b}$. moguntiam 5^c. 6. — ponto 1^b. o) i. facto B2. p) primo 5^a. C. q) cunctasque c. B6. r) quascumque 5. *deest* 6. s) vallens *corr.* vallans 1. t) metis 2. 5 (methis 5^b.). B2. metus B6. u) muro c. n. d. ruente 6. v) *deest* 6^b. w) *deest* 5. eius *deest* 5^b. magna ex parte ad 6. x) Cuius *post corr.* Ciuium 1^b. y) aliquanto *corr.* aliquanta 1. z) amphiteatrum 1. amphiteatra q. munere (*sed post corr.*) 1^b. **) crocius 6^a. a) arelanum 5^a. 6^b. b) *deest* 5^c marcio B6. c) galliarum *add.* 2. 5. 6. d) anno domini CCCCXXVII. *add.* 5^a. *post* Theodosio 5^c. scilicet anno domini IX^{c}XXVII. *post* minore 5^c. e) imperante 6. f) *deest* 5^b. g) attilla 1. attilia 5^b. attila *superscr.* hezelo B2. — hun. rex 2. 5. 6.

3) Ita Vita S. Felicis (Acta SS. Mart. III, p. 623): *ampla satis et magnifica in eadem civitate ecclesia, copiosis ab eo sumptibus in honore sanctae Dei genitricis martyrumque Thebeae legionis constructa; ..... quadringentos enim et decem pedes in longitudine, centum vero et viginti habere illam fecit in latitudine.* 4) Quae hic de S. Felice narrantur ex tabula illa plumbea a. 1071. inventa manarunt, quam etiam Vita S. Felicis secuta est; cf. etiam Vita S. Agritii Ian. I, p. 775. et quae de hac narratione Hontheim Prodr. I, p. 91 sqq. dixit. — Ecclesia postea S. Paulini nominata est. Aliter vero res in vita Paulini narratur (Act. SS. Mai. VI, p. 678): *Exstat ergo non longe ab oratorio beati Maximini basilica in honore sanctae Dei genitricis dedicata admodum praeclara, in qua deponentes corpus sanctissimi pontificis, locum inibi decrevere fieri sepulchri, exstruentesque cryptam, ossibus eius satis habilem, in sarcophago cum catenis ferreis in cryptae medio pendere fecerunt.* 5) Haec ex vita S. Felicis sumta esse videntur. 6) *Franci — Quintinus* et *collecto — vicerunt* ex Fredegarii hist. ep. c. 3. 7) *in — praesumpserunt* ex Fred. l. l. c. 4. 8) Haec ex Fredegarii lib. III, c. 11 (ap. Canisium ed. Basnage II, 1. p. 191). 9) *Deinde — deiecit* de suo auctor adiecit, et mox verba: *id est in amph.* 10) Haec unde sumserit scriptor, nescio. Fortasse quum totam Galliam ab Hunis legeret esse eversam, haec probabili satis coniectura etiam ad Treverensem urbem referebat; cf. Brower p. 288.

tatem Trebirorum bello optinuit, eamque[a] graviter depopulatus est. Post mortem autem Valentiniani, qui post Theodosium cum Martiano imperavit, Avitus[b] suscepit imperium;
11 sub quo civitas Trebirorum ludibrio[c] patuit Francorum. Erat[11] in urbe senator nomine Lucius, qui habuit uxorem pulcherrimam, in quam[d] deperiit Avitus amore turpi[e]. Simulans igitur infirmitatem, praecepit ut omnes senatrices urbis eum visitarent. Venit inter alias uxor Lucii, et ab eo stuprata, silenter domum[f] revisit mariti. In crastino[g] surgens de stratu[h] Avitus, dixit ad Lucium[i]: *Pulchras habes termas*[k], *set frigido*[l] *lavas*. Hinc Lucius indignatus, urbem prodidit[m] Francis, a quibus direpta est, multisque necatis et[n]
12 incensa. Treberi capta[o], etiam Coloniam Franci cepere[p. 12]. Sic[q] finitum est nomen[r] et regnum Gallorum et Germanorum, et ortum est Francorum.

23.[s] Post obitum sancti Felicis, ut ad id redeamus a quo[t] paululum recessimus,
13 Mauricius Trebirorum praesul efficitur[13]. Post quem sanctus Legontius[u]; deinde sanctus[v] Auctor[14]; post quem sanctus[w] Severus[x]. Hic[15] apostolicis viris per omnia coaequandus, Germaniae verbum Dei[y] praedicavit, et cum beato[z] Germano Parisiorum episcopo et Lupo Trecassino[*] in Brittannia[a] Pelagianam heresim destruxit. Cui successit beatus Cirillus. Hic cellam sancti[b] Eucharii incensam et desertam reparavit, monasteriumque[c] non longe a priori[d] loco constituit, et illuc[e] corpora sanctorum[f] Eucharii et
16 successorum[g] eius transtulit[16]; iuxta quos et ipse requiescit[h]. Cirillum[i] Iamnerius[k. 17], Iamnerium Emerus[l] subsecutus[m], Marum post se constituit; qui monasterium sancti Paulini a barbaris cum praedictis urbis[m*] vastationibus desolatum reparavit; ubi et ipse se-
18 pultus[n] requiescit[o. 18]. Cui successit Volusianus. Hic[p] privilegium dudum a papa Silvestro huic urbi per beatum Agricium delegatum, set iam[q] suo tempore Romae deletum, Ro-
19 mano[r] pontifici[s] rescribi fecit[19], et honorem priscum suae civitati renovavit[t]. Post quem Miletus[u] ecclesiam rexit; post[v] Modestus; deinde Maximianus; post quem Fibicius[w]; cui successit Abrunculus[x]; deinde Rusticus. Hic primo reprehensibilis, set postea[y] per beatum Goarem[z] correctus, in ecclesia beatae Mariae quae vocatur Litus ad[**] martires 7[a]

a) et 5^{b}. b) proavitus 5. 6. *et ita infra.* c) p. l. 6. d) qua *corr.* quam 1^{b}. e) *e corr.* 1. f) ad d. misit 5. g) crastina *corr.* crastino 1. h) s. suo B. C. de s. *desunt* 2. 5. 6. i) luciam *corr.* lucium 1. k) *e corr.* 1. t. (turmas B2.) h. B. C. l) in f. 5. m) f. p. $6^{a.b}$. fr. tradidit 5. n) *e corr.* 1. *deest* B. C. o) incensa trebere captamque col. 5. inc. treberi . captam etiam 6. captam *ut videtur corr.* capta C1. p) diripuere 6. ceperunt B. q) Sicque 5^{b}. r) nomen et *desunt* $5^{a.b}$. nomen *deest* 5^{c}. s) c. XXXVI. *Leibn.* — Explicit lib. III, *quarto hoc loco incipiente* 6^{c}. t) r. unde 6. u) leguntius 5. 6. leoncius B2. ligontius C. — Deinde post Mauricium efficitur presul Treberorum sanctus Leguntius. Deinde post illum Auctor. Post illum Severus. 5^{b}. v) *deest* 2. 5. 6. B. C. w) *deest* 2. 5. 6. x) *e corr.* 1. y) *deest* 1. z) *deest* 5. 6. *) trecassano 5^{b}. trecasseno B2. trecaseno B4. 6. *corr.* trecassino C1. a) britanniam $5^{a.c}$. b) beati 5^{b}. c) m. quoque B2. d) priore $5^{a.c}$. 6. e) illic B6. f) *deest* 5^{b}. g) successorumque 6. h) requieuit 6^{b}. i) Quirillum B2. 4. 6. Post cyrillum C. — Cirillum — requiescit *desunt* 5^{c}. k) *deest* B2. lannerius. lannerium 2. 5^{c}. lamnerius. lamnerium 5^{a}. 6. B6. et post iamnerium C. l) emerius 2. 5. 6. m) est s. 6. qui marum 5. 6. marium 2. m*) urbem 1. vastatoribus 5. 6. vast. urbis 6. n) *deest* 5. o) quiescit 6. – Huic s. 5^{b}. p) Qui B2. q) suo iam 5. 6. r) a r. 6. s) pontifice 5. 6. — describi 5^{c}. *ubi mox* pristinum. t) Post hunc Hildolphus (hildolfus 6.) deinde Severinus *add.* 5. 6. u) militus 5^{c}. *ubi mox* maximinus. v) post illum 5^{b}. post quem B. C. w) fibictus B2. x) arunculus 5^{b}. aprunc. 5^{c}. y) post $5^{a.c}$. *deest* 2. 5^{b}. z) goarum 5^{b}. 6^{a}. gainem 5^{c}. guarem B2. **) super B6. a) IIII[or] B6.

11) Haec — *incensa* ex Fredeg. hist. ep. c. 7. — Browerus p. 296. ita dicit: „venere ... in manus membranae provinciarum Romanarum pervetustae bibliothecae Cusanae, quae hanc Lucii senatoris memoriam et Trevirorum catastrophen ad Hypatii veteris historici fidem relegabant, unde ... alios sumpsisse credibile est". 12) Gesta Francorum c. 8. 13) Cf. de his nominibus catalogos ab Hontheimio aliisque editos. 14) S. Auctoris vita post translationem corporis celeberrimam a. 1113. scripta (Act. SS. Aug. IV, p. 45) Gestorum scriptor uti non potuit. 15) *Hic — destruxit* fortasse ex Bedae hist. eccl. Angl. I, c. 21. sumta sunt; cf. vitam S. Germani Autiss. Acta SS. Iul. VII, p. 216. 16) Brower p. 297. perantiquos affert versus, quibus veteris basilicae et a Cyrillo reparatae monumenta fuisse illustrata opinatur:

Quam bene concordes divina potentia iungit
Membra sacerdotum quae ornat locus iste duorum,
Eucharium loquitur Valeriumque simul.
Sedem victuris gaudens componere membris,
Fratribus hoc sanctis ponens altare Cyrillus,
Corporis hospitium sanctus metator adornat.

17) Fortasse idem ille Iamblichus quem Auspicius carmine laudavit; Hontheim Hist. I, p. 20. 18) Cf. brevem narrationem de S. Maro ex cod. S. Maximini Act. SS. Ian. I, p. 730. editam, quam tamen Gestis nostris recentiorem putarim. — Brower p. 299. inscriptionem sepulchralem exhibet, qua legitur: *Cuncta eius vitae liber habet.* Sed Gestorum scriptori si vita talis ad manus fuisset, certe plura eius facta retulisset. 19) Cf. diploma supra c. 18. In codice Virdunensi, quem Calmetus et Wilthemius viderunt, legitur: *Privilegium quod Volusianus archiepiscopus conscribi iussit;* v. Calmet Hist. de Lorraine I, p. XI n. et Hontheim Hist. dipl. I, p. 17 n.

annis reclusus[a] poenitentiam gessit[b][20]. Quo decedente, Aponoculus successit; cuius[c] 20
temporibus Arvernensis[d] ecclesiae Illidius sacerdos exstitit[e]. Cuius[21] fama cum per diver-
sos ecclesiae evehitur[f] ascensus, etiam vicinarum urbium fines penetravit. Unde factum
est, ut haec gloria cum Trebirici imperatoris aures attingeret, cuius filia a[g] spiritu im-
mundo vexabatur, et non inveniebatur a quo posset erui, beatum Illidium fama detexit.
Et dicto citius ab imperatore directi pueri sanctum senem Arvernis[h] repertum Treberis
regi repraesentant[i]; a quo venerabiliter recipitur[k]. Rex de exitu infelicis conqueritur
filiae. Ille vero confisus in Domino, orationi tota[l] nocte incumbit[m], deinde missis in os
puellae digitis, nequam spiritum a[n] corpore abegit[o] obsesso. Quod miraculum imperator
cernens, immensos auri argentique[p] cumulos sacro offert[q] sacerdoti. Quos ille refutans,
obtinuit hoc, ut Arverna[r] civitas, quae[s] tributaria in specie triticea ac vinaria depende-
bat, in auro solveret, quia[t] cum gravi labore penui[u] inferebantur imperiali. Sanctus
vero Illidius, inpleto vitae praesentis tempore, in ipso vitae[v] curriculo migravit ad Chri-
stum, a suisque delatus in urbe sua est sepultus[w].

24[x]. Eo[y][22] tempore Theodericus[z] rex ex civibus Arvernis[*] clericos multos adduxit, 22
quos Trebericae ecclesiae ad reddendum Domino famulatum iussit assistere. Beatum vero
Gallum nequaquam passus est a se separari. Defuncto vero Aponoculo episcopo, congre-
gati clerici[a] Treberici ad Theodericum regem, sanctum Gallum petebant[b] episcopum. Qui-
bus ille ait: *Ite et alium requirite, Gallum enim diaconum alibi habeo destinatum.* Tunc c. 530.
eligentes[c] sanctum Nicetium[d] episcopum statuerunt, abbatem[23] urbis Lemovicinae. — Cui[24] c. 570.
successit Magnericus, discipulus eiusdem Nicetii[e]. Cuius[25] temporibus in parrochia[f] Tre-
birorum magnae sanctitatis viri[g] claruerunt; videlicet Paulus super montem Cebennam[h],
qui ex[i] eius nomine hactenus Pauli mons[k] vocatur[26], Ingobertus, Disibodus[l], Wandelinus[m],
Carilelfus[n], et quidam Longobardus[o] nomine Vulfilaicus[p], et presbiter[q] Bantus, eiusque[r]
germanus nomine et opere Beatus, aliique quam[s] plurimi[s] heremiticam vitam ducebant.
Hic[27] Magnericus episcopus templa[t] antiqua Dei in priscum renovavit honorem, et in ho- 25
norem[u] beati Martini[v] ecclesiam construxit, unam in monte in pago Vabrensi[w][28], alteram 28

a) clusus *corr.* reclusus 1. b) egit B 2. — 5[b]. *addit:* Hec correctio ita accidit. Cum sanctus Goarus in cellula super littus Reni circa fluvium que Wocara dicitur morabatur, multas ibidem reliquias — bona in pace quievit *ex vita S. Goaris antiquiore; et ita pergit:* Defuncto Rustico Apponoculus. c) cuius temporibus — *c.* 24. a se separari *desunt ap. Dach., leguntur vero in* 6[a]. *et* 6[b]. d) avernensi 2. 5. 6 arvernensi B 2. C 1. avernensis B 6. C 3. e) prefuit 6. sac. ext. ill. 5. f) evegitur B 2. g) ab B 2. h) avernis 2. 5. 6. i) presentant 6. k) excipitur 2? 5. 6. B. C. l) in tota B 6. m) incubuit 2. 5c. B 2. n) ab B 2. o) egit B 2. p) et argenti 6. q) offret 1. r) arvenna 5[a.b]. 6[a]. s) tributa que 6. t) que *corr. al. manu* quia 1. u) penurii 1. gravi penuria inferebantur (inferebatur 6.) i. 2. 5. 6. i. curie 6. v) v. presentis 1. 2. presentis v. 5[a.b]. anni 6. pr. t. in i. v. *desunt* 5[b]. w) s. est 5[a.c]. B 2. 4. C. del. est in u. s. s. 5[b]. x) *c.* XXXVII. *Leibn.* y) Eodem B 6. z) theodricus 1. 5[a]. *saepius.* *) aruennis *post corr.* 1[b]. avernis 2. 5. a) tr. cl. 6[c]. b) pendebat 1. 1[b]. e. p. B. C. c) elientes 1. d) nicecium 1. 1[b] (*ubi mox* lemonicię). nicetum 2. e) nicetis 1[b]. nicecii 2. necetii 5[b]. f) parrochiam 6[c]. g) *deest* 5[b]. h) cebenam 1. 1[b]. i) *deest* 5 6. k) m. p. 6. B 2. l) disiobertus 2. disibocus 5[a]. disobocus 5[b c]. disigotus 6[a.b]. dissigodus 6[c]. disobodus B 4. 5. — B 2. *vero ita:* et sanctus Dysibodus. Cuius nomine et virtutibus nunc mons clarus habetur, in quo isdem Dei famulus heremiticam vitam peregisse noscitur, ubi et eius felices reliquie recondite sunt. m) uandelinus 1. wandalinus B. C. n) carilbelphus 5[b]. carileffus B (carilestus B 6.). C. o) langobardus 5[c]. 6. p) wolfil. 2. 5. 6. B. C. q) brebiter 1. et p. *desunt* 1[b]. — Vantus 5[c]. r) eiusdemque 2. s) *deest* B. C. t) a. d. t. 6. u) honore 2? B. C. v) marti 1. w) uaberensi 6[c].

20) Cf. vitam S. Goaris c. 11. 12. ap. Mabillon Act. SS. ord. S. Ben. II, ubi Goar septennem poenitentiam pro episcopo spopondisse narratur. De Rustici tempore cf. Rettberg I, p. 465. 21) *Cuius — sepultus* ex Gregorii Tur. libro de vita patrum c. 2. 22) *Eo — Nicetium* ex Gregor. Tur. de vita patrum c. 6. 23) Cf. ibid. c. 17. 24) Haec ex vita S. Magnerici sumta sunt, quam Eberwinus s. X. scripsit, Acta SS. Iul. VI, p. 283. 25) V. vitam l. l. p. 188. ubi haec leguntur: *Paulum, Ingobertum, Disibodum, Wandalinum, Vosago in eius episcopio comperimus militasse. Siquidem ipse saltus ab Alpibus et Iurano monte incipiens, ad Trevericae urbis proximos pene usque fines pertingit, sed per extenta montium iuga septemtriotenus per decursum Rheni late protenditur ..... Sed et in confiniis eiusdem Vosagi quae Trevericae adiacent civitati aliqui ex ipsa urbe vasta eremi, quae tunc silvosa et inculta, nunc autem sarta videntur, expetentes.* Antea de Carileffo, nunc de Banto et Beato, post de Vulfilaico loquitur. 26) Intelligendus esse videtur ille mons qui hodie dicitur partim S. Marci (Marcsberg), partim vero S. Pauli (Paulusberg, vulgo Pulsberg). Fortasse haec regio montana a vico Zevene, Cevena (h. Zeben) ad radicem huius montis sito, nomen suum accepit. WYTT. 27) Ex vita l. l. p. 191. 28) inter Mosam et Mosellam, *pays de Vaivre* Gallice dictus.

29 in villa quae Carta[a] domus dicitur[29], terciam* in ipsa urbe[30], in qua et[b] ipse post expletum vitae suae[c] cursum tumulatus est[d]. — Cui successit Gaugericus, discipulus eius[31], qui in castro Trebirorum** fuerat educatus. Hoc[e] quoque mortuo, Sabaudus[f] pontificium[g]
c. 620. subiit. Post quem Severinus ecclesiam rexit***. — Deinde Modowaldus[h. 32] episcopatum suscepit[i] temporibus[k] Dagoberti[l]. Qui videlicet Dagobertus[m] plurima beneficia Treberensi[n] ecclesiae contulit et beato Modowaldo[*1. 33]. Isdem enim pontifex in palacio[o] Dagoberti[p],
34 quod[q] vocatur Orreum[r], ecclesiam[s] in honorem beatae Mariae virginis construxit[34]; ubi et[t] congregationem virginum instituit[u], quarum ⁑ matres fuerunt Irmina[35] et Modesta, filiae[v] Dagoberti. Itemque[w] aliam in palacio antiquo[x] in suburbio sito[36] congregationem constituit[y], quibus matrem *.* Basilissam praefecit; et[z] ecclesiam sancti Martini[*] in pago
39 Megine[a. 37]. Item ⁂ construxit ecclesiam sancti Simphoriani ad litus Mosellae[38], ibique[c] congregationem virginum constituit[d], quarum matrem sororem[e] suam Severam nomine

* B. C. *add.:* in monte Iurano qui ex nomine sancti Martini dicitur[39], quartam

40 ** Evosio[40] *add.* B. C.

*** B. C. *add.:* divina[41] dignus allocutione; cui dictum est a Domino, ut a sede sua Burdegolam[f] transmigraret ibique verbum Dei praedicaret. Quo tendenti beatus Amandus illius ecclesiae episcopus nichilominus a Domino ammonitus[g] extra castra obviam venit, honorificeque introductum suscepit, ipseque loco cessit, Severino sede relicta, ibi sepultus requiescit.

⁑ B. *ita:* quibus*2 praefecit matres primo Modestam vita et nomine quandam sacratissimam virginem, alumpnam coenobii montis Romarici, quae ab aliquibus soror beati Willibrordi fuisse putatur,
42 contemporaneam beatae virginis Gerdrudis[h. 42]. Deinde nichilominus Deo dilectam virginem Yrminam, ipsius Dagoberti regis filiam, et post Anastasiam virginem; cui successit Basilissa.

43 *.* B. C. *ita:* matrem similiter Dagoberti regis filiam nomine Adelam[i] praefecit[43],

⁂ B. C. *ita:* Item idem venerandus pontifex Modowaldus construxit

*1 C. *add.:* sicuti in eius praeceptione potest cognosci, quod congruum hic duximus sub silentio non praeterire:

Testamentum Dagoberti regis Francorum.

Dagobertus rex Francorum viris illustribus — Pippinus maior domus.

*2 C. *ita:* q. p. m. primo Deo dilectam — filiam, deinde Modestam — Romarici, quae fuit filia sororis beati Modowaldi, contemporanea b. v. G. Post Modestam successerunt ei Anastasia et Basilissa virgines sanctae. Predictus igitur pontifex praefato monasterio privilegium ab apostolico acquisivit[k] habens hunc modum:

Privilegium Leonis tertii papae.

Ego Leo vicarius sancti Petri — privilegio. Fiat. Fiat. amen. amen.

Cap. XIII. Sepe memoratus pontifex aliam *etc.*

a) cara 5. 6. b) *deest* B 6. c) s. v. B. C. d) C 6. *in marg.:* VIII. Kal. Iulii. e) Mortuo quoque Gaugerico 5[b]. f) sabano 5 (sabario? 5[b].). s. quoque p. 5[b]. g) pontificum 1. pontificatum 5. 6. h) modoaldus 6. *semper.* i) C 6. *in marg.:* anno 707. k) tempore 2. 5. 6. l) d. regis 2. 5. 6. B 2. regis Francorum C. m) d. rex C. n) e. t. e. B. C. o) placio 1. p) d. regis C. q) *hoc vocabulo incipit codex* 6[d]. r) *ita* 1. horreum *rell.* s) e. construxit in (*deest* 5[b]. 6[a].) h. (honore 2.) b. marie. ubi 2. 5. 6. honore B. C. t) et ibi et B 6. u) constituit 1[b]. v) filia 5. · *In* 5[b]. Armina *et semper* Dogob. *legitur.* w) que *deest* 2. x) antiquos suburbio 1. antiquo s. 1[b]. y) instituit 2. 5. i. c. 5[b]. c. virginum instituit 6. q. m. constituit bas. 1[b]. z) et et 1. *) marti 1. martini construxit ecclesiamque sancti symphoriani 1[b]. a) m. construxit C. m. in meginuelt 5[a.b]. et e. — megine *desunt* 5[c]. *qui pergit:* Itemque. c) que *deest* 5[b]. d) instituit 5. 6. v. esse c. B. C. e) sororem 1. f) burdegalam B 6. burdegolam *corr.* burdegalam C 1. *et ita* C 3. *sqq.* g) monitus B 6. h) gertrhudis B 2. gertrudis B 5. i) adhelam C. k) acquisivit de indempnitate et libertate illius aecclesiae, *ipso diplomate omisso* C 3.

29) Cardona, Carden ad Mosellam; cf. Vita S. Castoris Act. SS. Febr. II, p. 666: *Est enim locus, ut pluribus notum est, admodum angustus supra ripam Mosellae situs, montibus inclusus; unde, sicut in quibusdam scripturis legimus, Carta-domus quasi coarta appellabatur antiquitus.* 30) Celebre est monasterium S. Martini Treverense, cuius brevem historiam ex Vita Magnerici infra edam. 31) De Gaugerico, Magnerici discipulo, legit in Vita huius l. l. p. 185. Sed hic fuit episcopus Cameracensis; Gundericum Treverensem dicunt catalogi; cf. Act. SS. Aug. II, p. 671. 32) Cf. eius Vita a Stephano Leodiensi paulo post a. 1107. scripta (Acta SS. Mai. III, p. 51), ubi Sebaudo episcopo successisse dicitur (p. 56). 33) Diplomata quae codices C. textui inseruerunt, alibi edenda et discutienda, omisimus. Hoc vide ap. Hontheim Hist. I, p. 76. 34) Antiquum Romanorum horreum, postea Francorum regum palatium, tum monasterium monialium, hodie est Trevirorum ptochotrophium et nosocomeum. WYTT. 35) De fide diplomatis, a Dagoberto Horreensi coenobio dati, quocum haec conveniunt, cf. Hontheim Hist. I, p. 87. 36) Pfaltzel versus septentrionem urbis Treverensis; v. Hontheim Hist. I, p. 23. 37) Meinfelt. 38) Stetit haec ecclesia infra S. Martinum. WYTT. Vitae S. Modoaldi locum v. infra. 39) germanice Mertesberg; monasterium a. 1287. in urbem translatum est. WYTT. 40) Ivois sive Iwers. Ita etiam Vita S. Magnerici: *contigit ut ad castrum Ivosium nomine veniret.* 41) Haec ex Vita S. Severini sumta sunt, de qua cf. Hontheim Hist. III, p. 975. 42) V. Vitam S. Gertrudis ap. Mabillon Acta II. 43) Cum hoc textu convenit diploma ap. Hontheim I, p. 88.

instituit[a]. Huius[b] temporibus Paulus inclusus supradictus migravit ad Theolegiam[c. 44], quod praefatus[d] Dagobertus[e] rex in suo proprio construxerat, et ibi[f] aliquantulum mansit; postea vero ecclesiae[g] Virdunensis curam suscepit regendam[h], ibique quievit. Sanctus quoque Modowaldus postquam sororem suam beatam Severam, coelesti sponso eam[i] vocante obeuntem, in ecclesia[k] sancti Simphoriani[l] tradidit sepulturae[m], paulo post et ipse migravit ad Dominum, et in eadem ecclesia iuxta eam[n] sepultus est[45]. — Huic[o] successit Numerianus; cui Basinus*; post quem[p] Liutwinus[q], Basini[r] ex sorore nepos. Hic[46] primo[s] Belgicae[t] Galliae dux, omnia monasteria huius urbis largissimis[u] honoravit donariis et[v] praediis[w] auxit. Postea super fluvium Saroam[x. 47] in proprio[y] suo congregationem monachorum[z] instituit, ubi et ipse monasticae[*] vitae habitum suscepit. Defuncto avunculo suo Basino[a] episcopo successit[b], electus etiam[c] a[d] Remensibus et Laudunensibus praefuit; in quibus duobus uno die, Deo praestante[e], sacrorum[f] ordinum consecrationem celebravit. Remis obiit, et a Milone filio[g] et Treberensibus relatus, divino dato[h] indicio, ad Mediolacum[i] sepultus est. Post** quem Milo, filius eius, sacerdotali functus est officio apud Trebiros et Remos, primo quidem imitator patris, deinde tirannus effectus est, nichilque in eodem de[k] clericali honore vel vita nisi sola tonsura enituit***. Eo[l] enim[m] tempore bella[48] gravia[n] et intestina parricidalia[o] in hac provintia orta sunt, quando Karolus[p] tirannus laicis episcopatus donavit[q], et[r] episcopos nullam potestatem habere permisit. Cum hoc Karolo[p] Milo supradictus ad bellum profectus est, sola tonsura iam[s] clericus, habitu et moribus inreligiosus laicus[t], et post victoriam episcopatibus Trebirorum et Remorum ab eodem Karolo donatus est. Cuius infelici tempore de his[u] ecclesiis multa sunt ablata[v], et res ab episcopiis divisae, domus religiosorum destructae, ecclesiastica disciplina dispertita[w], adeo ut clerici, sacerdotes, monachi et[x] moniales sine lege ecclesiastica viverent et refugia indebita haberent. Patet huius calamitatis indicium in plurimis[y] Treberensis parrochiae[**] ecclesiis, in quibus singulis singulae fuerant[a] olim congregationes, quae tam a praefato Milone quam

44 (right margin, line 1); 47 (right margin, line 9); c. 720 sqq. (right margin, line 14)

* B. C. *add.*: qui fuit abbas cellae[b] sancti Hilarii in territorio Treberensi[49].

** Post — effectus est *desunt* B. C. *ubi haec leguntur*: Quo[50] defuncto, Clodolfo[c] Metensi episcopo, sancti Arnolfi filio, ecclesia Treberensis regenda committitur. Quam dum regeret, Milo, iam dicti Liutwini episcopi filius, non ut quidam aiunt ecclesiastica electione set tirannica invasione occupavit, in quo nichil de cl. 50

*** B. C. *ita pergunt*: Eius vero invasionis ratio haec est. Eo enim tempore bella gravia in hac provincia orta sunt inter Karolum et Raginfredum de principatu contendentes, quem ut Karolus bello optineret, laicis ep.

a) instuit 1. constituit 1[b]. 6. b) H. enim B. C. c) theologiam 5. theologion 6. d) fatus 1. 1[b]. e) r. d. 5. 6. f) ibique 2. 5. 6. per *addit* 6[d]. g) v. e. 6. h) *deest* 2. 5. 6. r. s. B. C. i) iam eam 5[b]. etiam B 6. k) ecclesiam 1[b]. 5. l) sinphoriani 1. symphoriani B2. *et supra.* m) s. t. B. C. n) ipsam B2. o) *c.* XXXVIII. *Leibn.* p) hec 5[b]. q) lutiminus? 5[a]. liutiminus 5[b]. lintwinus 5[c]. lutwinus 6[a.b]. luthwinus B 2. *et infra.* r) ipsius b. B. C. s) primum 6. primus B 5. t) begice 1. u) ditissimis 5[a]. v) in 5[a]. h. muneribus in p. 5[b]. w) diis 1. divitiis 1[b]. x) soraam 1. soroam B 2. *corr.* saroam 2. saroan 6[a]. y) s. p. 6. z) *deest* 2. 5. 6. *) monachicae B. C. a) anno 1. bassino 5[b]. sancto basino e. ipse s. 1[b]. b) basinus *add.* 6[b]. c) Electus hinc etiam 5[b.c]. electus. Hic etiam 6. d) *deest* 2. 5. 6. e) predestinante 1[b]. f) sacrarum B 2. ordinem 5. g) f. suo 1[b]. — et a 5[b]. h) datus 5[a.c]. i) C 6. *in marg.*: III. Kal. Septembris. k) *deest* 1. 1[b]. eo de 2. 5. 6. l) Oeo 1. m) *deest* 5. B 5. n) graviora 6. o) parricidialia 6. parricioalia 5[b]. parricidia 5[c]. p) karul. 1. q) dedit 5. 6. r) *deest* 1. 1[b]. s) *deest* B. C. i. t. 6. t) *deest* 5. 6. u) his de 2. bis de 5[a.b]. 6. v) a. s. B. w) disperdita 6[b]. deperdita 6[a.c.d]. dispersa B. C. x) *deest* 6. y) pluribus 5. 6. **) ecclesie parrochiis 5. a) fuerunt 5[c]. 6. ol. f. 6. b) ecclesiae B 6. c) elodofo B 6.

44) Tholey; cf. Bertarii Gest. epp. Virdun. c. 8. SS. IV, p. 43. 45) postea in ecclesiam S. Paulini translatus, ubi tabula ex Pario marmore facta eius laudes celebravit; quam Stephanus affert in vita p. 56. 60, et Browerus p. 353. 46) Haec procul dubio ex vita S. Liutwini inedita sumta sunt, quam s. XI. Nithardus sive Nizo abbas Mediolacensis scripsit; de qua v. Acta SS. Mart. I, p. 314. 319. De vita S. Basini v. praefationem p. 115. 47) Saar. Monasterium hodie Metlach dictum est. 48) *bella — donatus est* ex epistola Hincmari 6. (ed. Busaeus) p. 112. sumta sunt, paucis verbis hinc inde additis. Hincmarum etiam auctor vitae S. Rigoberti (Acta SS. Ian. I, p. 177) et Flodoardus (Hist. Rem. II, 12) secuti sunt. Longiorem huius temporis historiam in codice Treberensi No. XXX. legi, monui Archiv VII, p. 517. 49) Cf. infra c. 25. In falso Dagoberti diplomate (ap. Hontheim p. 76) legitur: *cellam S. Hilarii, quae nunc appellatur S. Maximini.* Sed in vita S. Basini (Acta SS. Mart. I, p. 316): „haud procul a Trevericis moenibus ad S. Iohannis euangelistae monasterium, quod in pracurbio fatae civitatis ad aquilonarem plagam in campo Martio situm et beati Maximini nomine praetitulatum est“ ingressus ibique abbas factus esse dicitur. 50) Cf. vitam S. Basini l. l. p. 318, ubi haec iisdem fere verbis leguntur.

ab[a] aliis tirannis, ne dicam episcopis, rebus spoliatae[b], vix unum presbiterum possunt sustentare[c], sicut sunt[d] ecclesia sancti Medardi quae sita est prope cellam sancti Eucha-
51 rii[51], ecclesia[e] super Saroam[f] quae dicitur[g] Tavena[h. 52], ecclesia sancti Simphoriani a beato Modowaldo constructa[53], ecclesia[i] in honore[k] sanctae Crucis iussu beatae Helenae condita[l. 54], ecclesia* sancti Remigii ad litus Mosellae, [ecclesia[m] ad palacium, ecclesia super montem sancti Beati[n], ecclesia] sancti Stephani extra castrum[o] Andernacum[p]. Forum quoque, quod erat ante portam Mediam[q] constitutum et frequentia comprovincialium[r] satis celebre et famosum, orta inter cives et negotiatores[s] gravi simultate[t], ex eo loco in Wagasatiam[u. 55] translatum est. Et de his actenus.

25.[v] Zacharias[w] papa beatum Bonifacium[x], doctrina et operatione clarum, Tre-
56 berensi et Remensi ecclesiis[y] visitatorem[z] et spiritualium negotiorum provisorem constituit[56], cum Milo tirannus res utrarumque teneret. Interea Karolus ecclesiarum destru-
741. ctor moritur. De[57] quo nocte quadam revelatum est[a] sancto Eucherio[b] Aurelianensi episcopo, quia[c] esset in[d] inferno inferiori. Qui accito domno Bonifacio, Romanae sedis vicario[e], aliisque boni testimonii[f] viris, sepulchrum[g] Karoli aperuit. Sublato autem lapide, serpens mirae magnitudinis exivit de sarcophago[h], corpus autem Karoli non est ibi inventum[i]. In his diebus domnus Zacharias papa audiens fidem et doctrinam domni Bonifacii, constituit eum archiepiscopum Mogontinae ecclesiae[58]. Nam antea Mogontini episcopi et Colonienses[k] suffraganei[l] erant[m] Wormaciensium[n] episcoporum. Milo igitur tirannus, his ita[o] peractis, venationi inserviens, ab apro percussus moritur in
753? villa quae dicitur Arno[p. 59] primo a Treberi miliario[q], ubi et sepelitur[r. 60] post 40 annos
61 suae tirannicae[s] invasionis[t]. — Pipinus[u. 61] vero rex suggestione cleri et plebis Trebericae Hildolfum[v], claro Nerviorum[w] genere ortum, in Regenesburch[x] autem enutritum, Trebericae metropoli[y] constituit episcopum[z]. Hic construxit ecclesiam[**] in honore[a] sancti Iohannis[b] euangelistae, iuxta cellam sancti Hilarii in campo Martio, in quam[c] corpus sancti

* B. C.: ecclesia sancti Salvatoris in capitolio (*loco* e. s. r. ad l. m.)

a) et ab C. b) exspoliatae B 6. c) s. p. 2. 5. 6. d) est 1[b]. 6 (*del.* 6[a]. *deest* 6[b-d].). e) *deest* 5. 6. f) soroam 6[a]. g) de 5[c]. h) trauena 5[b]. 6[a.b.d]. rauenna 5[a.c]. i) ecclesiam B 6. (ecclīā 1. B 2). k) honorem 2. 6. B. C. l) conditam 1. B 2. 5. 6. m) *haec desunt* 1. 1[b]. n) beati confessoris in Confluentia 5. 6. benedi B 4. 5. o) claustrum 1. 1[b]. p) andernachi 5. 6. q) *deest* 2. r) provincialium 1[b]. 5[c]. f. et provincialium B 4. 6. *corr.* comp. C 1. s) gegotiatores 1. t) simulatate 1. u) vagasaciam 2. v) *c.* XXXIX. *Leibn.* w) Z. igitur B. C. x) bonefacium 1. 1[b]. *hoc tantum loco; alii codices sibi non constant,* C 1. *vero semper* Bonefatium *habet.* y) *deest* 2. ecclesie 5. 6. z) visatorem 1. et s. n. p. *desunt* 1[b]. *) c. p. 5. a) *deest* 2. b) euchario 5[a.c]. c) quod 5[a.c]. C. d) *deest* 1. 1[b]. — esse 1[b]. *ubi mox* accepto. e) legato vel vicario B 2. f) testimoni 1. g) k. s. 6. h) sacrophago 1. sarcofago 6. sarchofago B 4. 5. 6. C. i) inventum ibi B. C. k) et Col. *desunt* B. C. l) suffragnii 5[a]. 6[a.b.d]. m) *deest* B 6. n) wormacensium 5. 6. C. o) hista 1. p) *ita* 1. 1[b]. iranc 2. 6. B 4. 5. 6. irane 5. yranch B 2. yranc B 3. ieranc C. q) milario B 2. a tr. *desunt* 1[b]. r) sepultus 5. ibi est sepultus 5[b]. sepultus est 6. s) tirancie 1. t) C 3. *rec. manu et* C 6. *in margine:* Anno 748. u) pippinus 1[b]. 6. B 6. v) hildulfum 1[b]. C. w) nerinorum 5[b.c]. *rec. manus in* C 1. *superscr.:* i. (id est) ducum Karinthie. x) regensburc 2. ratisbona 5[b]. y) civitati 6. z) *deest* 1[b]. C 3. *rec. manu in marg.:* Anno 762. *et saepius eiusmodi annotationes.* **) *deest* 6. monasterium B. C. a) honorem 6. b) iohanis 1. c) qua 5. 6. quod B. C.

51) *Sancto Materno, cuius basilica ad aquilonem basilicae S. Eucharii confessoris prope constructa est*, charta Egberti archiep. ap. Hontheim Hist. I, p. 320. 52) Taven, locus quatuor passuum millia a Saraburgo, ut Browerus inquit p. 565, qui hoc monasterium s. XI. reaedificatum esse monet. (Necrol. S. Maximini dicit: 8. *Id. Mai. Wickerus sacerdos et abbas nostre congregationis, qui monasterium apud Tavana construxit et praedia eidem loco delegavit et 20 fratres praebendarios ibidem constituit).* 53) V. supra hoc c. 54) V. c. 19. 55) Fortasse villa Wadegozzinga in chartis dicta, non procul a Sara eo loco ubi postero tempore erat monasterium Wadgassen (Wadegotia). WYTT. 56) Cf. Hincmari epist. l. l. 57) V. epistolam synodi Carisiacensis ap. Baluzium Capit. ed. Chiniac II, p. 108, ex qua hanc narrationem plerique scriptores acceperunt. Cf. Acta SS. Febr. III, p. 211 sqq., ubi G. Henschenius fusius hac de re disseruit. 58) Cf. Hincmari epist. l. l. Quae de primatu Wormatiensium episcoporum addit auctor, dubito an ab alio mutuatus sit. 59) Hanc lectionem retinui, quamvis Iranc sive Yranc a Treverensibus praeferatur; de quo loco Wyttenbach ita monet: „hodie Ehrang, vicus infra Treviros ad viam regiam quae Witliacum ducit." 60) Wyttenbach ex dissertatione quadam Nelleri, a. 1779. Treveris impressa, p. 46. haec affert: „Stat etiamnum in via qua ab officina ferri fusoria quae Quinta vocatur ascenditur iuxta sylvam a dextris sitam, quae hodiedum dicitur *der Meilenwald* (Milonis sylva) columna memorialis, lapidis operisque ruditate vetustatem indicans, ubi Milonem venatum apri dente percussum fuisse tradunt." 61) *Pipinus — episcopum* ex vita S. Hildulfi, Acta SS. Iul. III, p. 222. De Hildulfo episcopo dubiae fidei cf. Rettberg I, p. 468.

Maximini de cella sancti Eucharii transtulit[62], cum[63] aliis 300[a] martirum corporibus a Rictiovaro[b] passorum. Quem[c. 64] locum et sua[d] suppellectile et fundis ditatum et coenobitis[f] repletum[g], centenum numerum monachorum constituit. Quae videlicet cella[h] in fundo sancti Petri[i] constructa, episcoporum Treberensium multo tempore iuri[k] subiacuit[65], donec unus eorum[l] adulatione[m] damnabili cuidam reginae ad nuptias eandem cellam, cum castello quod dicitur Sericum[66], dono[n] dedit[67], et sic deinceps a regibus[o] detenta est. Hic itaque[p] post aliquod[q] annos episcopatum suum relinquens, in saltu[r] Vosagi[s.*] cellam[t] sibi construxit, in qua et requievit[u]. — Cui successit Wiomadus[v]. Hic cellam sancti Goaris ad ius sancti Petri transferre conatus est, set violentia Pipini[w] regis conatus eius inpeditus est[68]. Praeceptum tamen regiae auctoritatis ab eodem Pipino super cellam sancti Maximini et aliis rebus ecclesiae Treberensis obtinuit, et[x] a Karolo Magno, Pipini[y] filio; quod[z] qui scire voluerit invenire poterit[*1]. — Eo mortuo Richbodus[a] ordinatur episcopus; deinde Wazzo[b. **]; post quem[c] Hamularius[d] Fortunatus cardinalis Romanus[e], qui librum officiorum conscripsit[f. 69]. Hic[70] missus est[g] a Karolo Magno Constantinopolim propter pacem cum Michahele[h] imperatore firmandam. Qui etiam[i] Karolus multum marmor[k] et museum[l] plurimum de Treberi[m] ad[n] Aquis palacium vexit, et beato Petro ad vicissitudinem munera[o] dedit[p. 71]. — Post[q] Fortunatum Trebirorum[r] ecclesiae Hetti praefuit, abbas Mediolacensis[s]. Hic[72] ammonitus[t] in visu a sancto Materno, in 23[0] anno Ludowici[u] impe-

Marginal notes: 62 (line 1); 65 (line 4); c. 760.—791? (line 9); 68 (line 11); 804. 809. (lines 13–14); 814? (line 17); 72 (line 18).

* B. C.: Vosagi Tullensis parrochiae cellas tres construxit, in quarum media monachus factus, Deo sub abbatis imperio militavit, ubi et requiescit; cui tamen quamdiu vixit alius in episcopatu non successit. Defuncto vero[v] successit Weomadus[w], et hic fuit abbas cellae[x] sancti Maximini. Hic cellam s. G.

** B. C. *add.:* qui ambo, alter alteri succedens, abbates extiterunt Mediolacensis[y] coenobii[73].

*1 quod qui scire v. in praesenti invenire poterit C 1. *sed post deleta, desunt* C 3 *sqq.* C 1. 5. 6. *addunt diplomata, quae in* C 3. 4. *haud leguntur:*

In nomine Domini Dei . . . Pippinus — Tulpiaco in Dei nomine feliciter[74].
In nomine Domini Dei . . . Karolus — Aristaho palatio in Dei nomine Amen[75]. 75

a) ecclesiasticorum 5c. CCC[tis] 6c. b) rictiouario 5a.b. rictouaro 5c. c) Que loco — ditato — repleto C 1. *e corr. et ita* C 3. *sqq.* d) *deest* 5b. f) cenobiis 1b. 2. 6c. g) repletis 1. 1b. 2. B 5. repletum *corr.* repletis B 4. h) ecclesia 5. *deest* C 3. i) *deest* B 2. 6. k) iure 1b. uiri 6c. l) *deest* 2. m) adulteratione 5. 6. n) dedit dono 2. 5. 6. o) regino' 1. p) denique 6. q) aliquot 2. 5a.b. 6a.b.c B 3. 4. 5. 6. aliquod *corr.* aliquot C 1. aliquos 5c. 6d. B 2. C 6. r) saltum 5a.c. s) vasogi 5a.b. 6a.b.d. vasagi 5c wosagi B 2. t) callam 1. u) requiescit 2. 5. 6a.b. v) wiemadus 5. 6. w) pippini 5b. 6. B 2. 6. *et infra.* r. p. C. — regis *deest* 6. conatus eius *desunt* 1b. x) o. a k. quoque m. 6a.b. t. et a k. m. p. f. obtinuit C. — a karlomanno 1b. y) pipinis 1. z) q͞d d͞r (dicitur) qui 1. quod *deest* 1b. que B 2. *) Defuncto itaque Wiomado C. a) richbodo 1b. richboldus C 3. 4. b) wazo 1b. 2. wiso 5a.c. wizo 6. watto B 2. c) quos B. C. d) amularius 5a.c. 6. *alii.* amualarius 5b. e) *deest* 5c. f) composuit 6. g) *deest* 5. a karlimanno 1b. h) michaele 1. *alii.* i. michahele 6. i) et 2. 5a.c. *deest* 6. k) moarmor 2 l) muteum B 2. *deest* 4. *spatio relicto.* m) treberis 2. 5a.b. 6. treueris 5c. n) *deest* B 4. 5. — pal. a. 6. o) numera 1. p) C 6. *in marg.:* Obiit autem quartus idus Iunii in sancto Paulino retro summum altare tumulatus. q) Post — Mediolacensis *desunt* B 2. r) treb. hecti 2. treb. hetto 5a. tr. hetti 5b.c. treberis prefuit hetti (herti) abbas 6. s) mediolanensis 1. 5. abba mediol...ensis 1b. t) amonitus 1. u) ludouuci 1. 1b. lodowici B 2. ludouici 5a.c. 6a. luduwici 5b. v) vero Hildulfo C. w) wiemadus C 3. x) ecclesiae B 6. y) mediolanensis B 6.

62) Haec cum aliis historiae Treverensis monumentis non conveniunt; Vita S. Maximini antiquior (Acta SS. Mai. VI, p. 373) et altera auctore Lupo (ap. Surium III.) c. 10. Maximinum iam a Paulino in ecclesia S. Iohannis sepultum esse narrant; addunique, postea ab Hildulfo aliisque ex crypta ad locum, „ubi nunc adoratur", „ubi nunc sunt sita", esse translata; neque vita Hildulfi aliter narrare videtur. 63) Vita S. Hildulfi tertia (Acta SS. Iul. III, p. 231) similia tradit: *In quo pariter imposita sunt trecentorum martyrum Thebeae legionis corpora; quem locum sic nobilitavit supellectile ac fundis, replevit coenobitis, ut ex nunc nullatenus inferior videatur episcopio ipsius urbis.* 64) *Quem — constituit* ex Vita S. Agritii, Acta SS. Ian. I, p. 775, ibique etiam trecenta martyrum corpora translata dicuntur. 65) Cf. Gesta episc. Adalberonis infra edenda. 66) Sirck. 67) Cf. Ottonis M. diploma a. 962. datum ap. Hontheim Hist. I, p. 292. et Zyllesii librum defensio S. Maximini. 68) Cf. Wandelberti miracula S. Goaris c. 35. 69) In codice Amularii Treverensi s. IX, Wyttenbachio monente, haec legitur inscriptio: *Hamelarius Fortunatus cardinalis Romanus Trebirorum metropolitanus, Tungrensis diocesis Dei gratia archiepiscopus, hoc venerabile compinxit opus, ecclesiasticis utile ordinibus, ut hoc ordine laudetur Dominus, quamdiu viget hoc mortale genus.* Sed alii rectius hoc opus Amalario Metensi adscribere videntur; v. Rivet Hist. liter. IV, p. 537. 70) *Hic — firmandam* ex Reginone a. 813 sumta esse videntur. 71) V. diploma ap. Hontheim Hist. I, p. 153 72) *Hic — praesentavit* ex Thegani appendice hausta sunt, quam vide SS. II, p. 603. 73) Richbodum abbatem fuisse Laurishamensem, Chron. Laurish. ostendit (ed. Lemay I, p. 26), ubi annos decem menses octo ecclesiae praesedisse dicitur. 74) Diploma editum est ap. Hontheim I, p. 120. 75) ap. Hontheim I, p. 132.

ratoris asportavit corpus sancti Castoris de loco qui vocatur[a] Cardena ad Confluentiam ad
monasterium quod ipse construxerat, et 5.[b] Idus Decembris consecravit in honore sancti
Castoris[c] et omnium confessorum, et post consecrationem sanctum corpus in ecclesia re-
76 condidit[76], ibique Ludowicus[d] imperator multa dona praesentavit. Dicunt eum[e] aliqui[f] res
ecclesiarum sancti Eucharii et sancti Liutwini[g. 77] principibus suis in beneficium tradidisse.
Post 30[h] annos sui sacerdotii obiit, et sepultus est[i] in monasterio sancti Eucharii ante
altare sancti Iohannis baptistae in absida[k] aquilonali[l]; ad cuius dexteram[m] in altera ab-
sida requiescit vir magne[n] in germinis nobilitate[o] clarus*, nomine Ruotgaudus[p. 78].
847. 26.[q] Anno dominicae incarnationis 851.[r. 79] cathedram Hetti[s] Tietgaudus[t] obtinuit. Hic[80]
simplex seductus est a Lothario[u] imperatore et[v] adultero et Guntero[w] Coloniensi archiepi-
scopo[x], et consensit in deiectione[y] Tietbergae[z] uxoris[*] eiusdem Lotharii falso accusatae[a];
immo definivit in sinodo, quod scilicet[b] ipsa fuisset confessa[c], semetipsam fratris[d] germani
incestuoso pollutam[e] fuisse concubitu. Hanc enim falsam infamiam Lotharius cum his epi-
scopis composuerat, cupiens hoc modo reginam abicere et Waldradam[f. **], quam ipse ado-
lescens concubinam habuerat, in regnum assumere. Quod cum iudicio episcoporum adeptus
fuisset, Tietgaudus[g] et Gunterus a papa Nicolao[h] Romam[i] pro his causis evocati sunt,
ibique omni ecclesiastica dignitate privati[k] depositi sunt***. Cumque iterum atque[l] tertio
sedem apostolicam restitutionis gratia adissent[81] et non profecissent[m], novissime Nicolao
82 papa[n] defuncto, Adrianus successit, cuius[82] liberalitate[o] Tietgaudus in monasterio sancti
Gregorii[p] mansionem suscepit. Cui sanctus Gregorius in[q] somnis apparens, monuit semel et
iterum, ut recederet et mansionem sancti[r] perturbare[s], quod illicitum esse[t] ipse Gregorius
disposuit, desineret; et [cum[u]] hoc facere Tietgaudus dissimularet, tertio correptus[v] de
inobedientia et de[w] fatigatione apostolica — apparuerat enim sibi[x] ductu⁑ dexterae manus,
levitico[y] Petro praeeunte[z] cum lumine, beatus Andreas apostolus — responsum accepit, quod
a momentanea quidem[**] morte liberaretur[a], set patria cum suis omnibus[b] privaretur. Quod
cum omnibus quibus potuit revelaret, et aliud ospitium[c] a pontifice inpetrare non potuisset[d],

* B. C. *add.:* eiusdem Hetti germanus
** B. C. *add.:* sororem eiusdem Guntheri Coloniensis archiepiscopi[e].
*** B. C. *add. hoc loco:* Huius quoque Tietgaudi episcopi anno 6. Treberis visus est canis sedere super cathedram eius episcopalem. *Desunt in fine cap.*
⁑ B. C. *ita:* ducens dextera manu Andream apostolum[f], cuius nomini ipsa basilica constructa fuit, responsum

a) dicitur 2. 5. 6. — caderna 6c. b) II. 5. 6. c) *deest* B. C. *(in* C 4. *spatio vacuo relicto;* C 6. *in margine habet).* d) lodewicus B 2. loduwicus 5b. e) enim 1b. 5a.c. f) quidam 2. 5. 6. g) liutunii 5a.b. lintunii 5c. luttuini 6a. liuttiuni 6c. luthwini B 2. h) XXXVII B. C. i) *deest* 5b. k) abside 2. 5 (abscide 5b.). 6. absidia C. l) aquiloni 1b. aquilonari 2. 5. 6. m) dextram 1. *hoc loco.* n) r. magne gravitatis nob. cl. uir 2. r. magni germinis nob. cl. uir 5. 6. vir valde magnificus B. C. o) nobilitata 1. p) rotgardus 5a. rotgadus 5b.c. 6. ruothgaudus B 2. C. q) *c.* XLI. *Leibn.* II, *c.* XIIII. C. De thiethgaudo *add.* C 3. r) DCCCCLI. 1. s) hecti 2. heti B 4. hethi B 6. t) tiethgaudus 2. thietgaudus 5c. B 2. ruotgaudus B 6. thiethgaudus C. u) *deest* 5b. *ubi* L. rege et imp. adultero. v) *deest* 6. rege et imp. ad. 5. w) gunthero 5. 6. B. C *et infra.* x) episcopo 5. B (2. 4. 5.) C. y) deictione B 5. z) tietherge 2. thietbergae 5b. thietburge B 2. *) uoris 1. a) accidate inmo definimus 1. testimonio mettis in 1b. diffiniuit 5a. 6. diffinitum 5b. primo definitum 5c. b) *deest* 5b. c) consa 1. confessa f. B. C. d) g. f. 6. e) polluta 1. 1b. f) w. in r. assumere quam — habuerat 5. 6. g) tietgandus 5a.b. *saepius.* h) nicholao 2. *alii.* i) p. h. c. r. e. s. 6. k) *deest* 1b. d. atque p. 2. l) et 2. 5. 6. m) et n. p. *desunt* 1. 1b. n) *deest* 2. 5. 6. nicholao 1b. 6. *alii.* o) liberatate 1. liberata 1b. p) georgii 1b. q) a. in s. 5. 6. somnis semel et iterum app. m. ut B. C. r) suam 2. s) non perturbaret quod cum (quam 6.) i. esset i. g. exposuit ut d. 5. 6. t) esset B 5. u) *deest in omnibus quos vidi codd. praeter* 5. 6. v) est c. 5. 6. w) *deest* B 6. x) huic 5. 6a.b. huc 6c.d. y) *ita* 2. leuitio 1. manus petrus p. c. l. beato andrea apostolo et responsum 5. 6. *De* B. C. *v. supra.* z) pretereunte 1b. **) *deest* 2. 5. 6. a) leberaretur 1. libaretur 1b. liberarentur — privarentur 2. b) *deest* B. C. o. s. 5b. c) *ita* 1. a. p. *desunt* 2. d) posset B. C. e) episcopi B 6. f) ap. andream B 2.

76) De hac re v. etiam vitam S. Castoris, Acta SS. Febr. II, p. 666: *Post multum temporis cum Deo placeret ampliorem adhuc honoris gloriam Castori confessori suo tribuere in terris ...., inspiravit archiepiscopo temporis illius aliisque terrarum principibus, ut reliquias sancti Castoris dividerent partemque unam apud Karadonum in praefata ecclesia, quae antiquitus dicebatur sancti Paulini domus, reponerent, aliam vero ad Confluentiam, ubi Mosella fluvius Rheno confluit, unde etiam locus congruum sortitur nomen, transferrent. Ibi sane esset et locus latior et copia rerum uberior et accessus popularis frequentior. Quo in loco fabricata est regalibus impensis miri decoris basilica et omnipotenti Deo ad honorem sancti Castoris confessoris.* 77) id est Mediolacensis coenobii. 78) Cf. Brower Ann. I, p. 413. 79) Ita ex quibusdam Reginonis codicibus; v. SS. I, p. 568 n. o. 80) Haec Reginonis auctoritate (a. 864. 865.) scripta sunt. 81) Hucusque ex Reginone. 82) *cuius — privatus est* ex Iohannis vita Gregorii M. IV, 94, sermone hinc inde mutato.

apud Sabinos concedens[a], eodem anno cum[83] Guntero et[b] suis omnibus[c] vita privatus est[84].
Lotharius[d] imperator apud[e] Placentiam[f] divinitus percussus moritur. Cum quo[g] pariter 869.
totum regnum, quod ex eius nomine Lotharium[h] appellatur, corruit. Castellum[85] etiam[i]
Lotharii non longe a Treberis[k] super Saroam ex illo tempore[l] desertum est. Anno[m] 6[o]
Tietgaudi Treberis visus est canis sedere[n] super cathedram eius[86].

27.[o] Anno dominicae incarnationis[p] 868.[q] Bertolfus[r] abbas Mediolacensis[s] fit episco- 868.
pus[s*] Treberis[t], consanguineus Adventii[u], tunc temporis Mettensis[v] episcopi. Qui[87] Adven-
tius cum Lotharium regem in Placentia[w] mortuum cognovisset, Karolum fratrem eius, qui
in Provincia regnabat, Mettis[x] evocatum, adiuncto sibi cum aliis episcopis[y] Hincmaro Re-
mensi archiepiscopo, regem Lotharingiae et[z] Provinciae consecravit[*], cognatoque suo 869.
Bertolfo[a] ut daret archiepiscopatum[b] obtinuit. Hic villam quae Martia[c] dicitur[88] de manu 88
regia comparavit. Anno 5. Bertolfi[d] moritur Adventius Mettensis[e] episcopus. Walo[f] ei
substituitur[g]; cui ordinationis suae[h] anno 2. transmissum[i] est pallium a Iohanne papa cum
litteris docentibus quibus hoc festis foret usurus[89]. Bertolfus vero metropolitanus[k] audiens
Walonem in die[l] sancto paschae cum pallio procedere, missis litteris Treberis[m] evocatum
percunctatus est, quando vel quomodo vel a quo procedere cum pallio sibi[n] fuerit con-
cessum. Walo lecto in auribus[o] omnium qui[p] aderant quod[q] sibi a papa transmissum[r]
fuerit[s] de usu pallii privilegium, asseruit[90], non se primum set quintum fuisse, quem 90
apostolica[t] sedes hoc[u] honore dignata sit sublimare, salva tamen in[v] omnibus metropo-
litano[w] subiectione, primum[x] Urbitium, secundum Pipini regis ex sorore nepotem Crode-
gangum[y], tertium Angelramnum, quartum Druogonem[z], Karoli[**] Magni[a] imperatoris
filium. Bertolfus[b] his assertionibus non satisfactus[c], capitulo[d] canonum lecto, quo asse-
ritur[e] nulli suffraganeorum novum et[f] quod non ab omnibus in ecclesia sua praedeces-
soribus[g] non[h] habebatur[i], absque[k] metropolitani[l] sui consilio et licentia praesumendùm,
interdixit ei, per sanctam[m] quam[n] in omnibus ecclesiasticis negotiis sibi[o] deberet obe-
dientiam, ne[p] ulterius, nisi ab eo petita et concessa licentia, pallio uteretur. Cumque
Walo[q] apostolicam auctoritatem praetenderet, archiepiscopus[r] metropolitanorum privilegia[s]
defenderet, grandis utrimque conflata[t] est inimicitia. Hincmarus[u] igitur reverentissimus
Remorum archiepiscopus et eloquentia clarus[v], audiens dissidentiam hanc[w], epistolam
Waloni transmisit[91] sapientiae ac sani[x] consilii sale[y] conditam, per quam eum[z] ad me- 91
tropolitani sui instruxit obedientiam, et sic restituit concordiam. Fuit enim[***] iste Ber-

a) secedens 2. 5. b) cum 5b. G. et *desunt* B. C. c) *deest* C. d) l. quoque 6. e) ad B 5. f) pl. vel blesenze B 2. g) Cumque 1. 1b. h) lotharingium 5a. 6. B 2. 4. 5. C. lothringia 5b. lotharingia 5c. lotaringum B 6. i) et 5a. k) treberis *corr.* treberi C 1. *et ita* C 3 *sqq.* l) t. sedere d. 1. m) Anno — eius *desunt* B. C. n) c. super c. e. sedere 2. 5. 6. o) *c.* XLII. *Leibn.* II, *c.* XV. C. De bertolfo archiepiscopo *add.* C 3. p) A. Domini 5b. q) DCCCLXVI. 1b. DCCCLXXIII. 5. DCCCLXIIII. B. C. r) bertholfus 6. B 2. *semper fere.* s) mediolanensis 5b.c. medolacensis B 2. s*) *deest* 6c. t) t̃beris 1. — cons. eius adv. 1b. u) adventicii 2. *et infra* adventicius. v) metensis 1. 2. *alii hoc loco.* w) placia 1. 1b. r. placentie 6. x) methtis B 2. metis (methis 5b.) advocatum 5. 6. y) *deest* 5. — hicmaro 5a.b. z) *deest* B 4. 5. C. *) consecratum 1b. a) bertulfo 1. bertholpho 5a.c. *hoc loco.* barcolpho 5b. b) treberensem *add.* B (trebereuse B 2.). C. c) marino 1. maritio 1b. dicitur marcia (martia) B. C. d) bertolfo mortuo 1b. bartolfi episcopi 5b. e) remensis B 6. f) et Walo C. g) substinuitur 1. h) *deest* C. i) transmissus 1. k) metopolitanus 1. l) secundo die p. 5. 6. m) et t. 6. n) *deest* 2. 5. 6. o) o. a. 5. p) que 1. audierant 2. 5. q) qui 1. quę 1b. r) transmisum 1. s) fuerat 5c. 6. t) apostolicus 1. u) *deest* 6c. v) *deest* 1b. w) metropolitanus 1. 1b. metropolitani 5. 6. *e corr.* C 1. metropolitana 2. B 2. x) Xrioṃũ? 1. *deest* 1b. y) crodegandum B 5. 6. trodegangum 2. chrodegangum C. z) drugonem 1b. 2. 5. 6. C. **) caroli 1. a) *deest* 6. b) bertulfus 1. *hoc loco.* c) flexus 6. satisfaciens B 2. d) capitula 1. e) assertur 1. asserunt 1b. f) *deest* B 6. g) praedessoꝝribus 1. h) *deest* 6. *delevit* C 1. *et ideo deest* C 3 *seqq.* i) habeatur 5. k) abque 1. atque 5c. l) metropoli 1. 1b. 2. 5a.b. m) s. obedienciam B 2. *vocabulo infra omisso.* n) qua 1. 1b. o) *deest* B 6. p) n̄ 1. q) wallo B 5. r) a. vero B. C. s) iura 6. t) grandes u. conflate sunt inimicitie 6. g. utrorumque est c. i. 5b. u) Hicmarus 5a.b. v) clarissimus B. C. w) *deest* 2. 5. 6. hanc d. B. C. x) salu *corr.* sani 1. salute 1b. y) sole B 2. z) *deest* 1. 1b. ***) *deest* 2. 5. 6.

83) *cum Guntero* ex Regin. a. 865. Quae sequuntur ex eodem a. 869. 84) Ipsum obiisse veteris memoriae membranae Cardonensis ecclesiae diserte testabantur a. D. 870. Brower p. 423. 85) Fortasse Heribodesheim (Herbizheim), quod in divisione regni Lotharii (Legg. I, p. 517) nominatur. 86) V. Ann. Corbei. a. 857. et cf. Ann. Bertin., qui eodem anno simile narrant prodigium. 87) Reginonem sequitur, qui haec a. 869. narrat neque tamen Hincmarum nominat, a quo Karolum coronatum esse ex aliis libris et actis Mon. Legg. I, p. 512 editis satis constat. 88) Marcetum iuxta Saram, hodie Merzig. WYTT. Diploma deperditum esse videtur. 89) Quam vide ap. Hontheim Hist. I, p. 217. 90) Similia apud Sigebertum in vita Theoderici Mettensis legi, Hirsch de vita Sigeb. p. 230. iam monuit; Gesta Sigeberti opere recentiora sunt, sed alium sequuntur auctorem. 91) Huius epistolae meminit etiam Flodoardus hist. Rem. III, 23, quam Gestorum scriptori ad manus fuisse putarim.

tolfus[a] multum acer et inpatiens in[b] talibus suffraganeorum suorum praesumptionibus, et suae ecclesiae privilegium[c] non passus est in aliquo temerari[d]. Nam litteras Romani pontificis pro eadem Walonis[d*] praesumptione necnon[e] pro episcopi Virdunensis[f] contra suam voluntatem ordinatione[g] sibi[h] transmissas suscipere noluit[i]. — Anno episcopatus eius 12.[k] coelestis vindicta venit super Lotharingiam[l], regnum Lotharii[m] supradicti regis adulteri et excommunicati. Denique Nortmanni[n], qui ante complures annos exierant et
92 civitatem Namnetis[o] combusserant[p. 92], episcopumque eius sabbato[q] sancto paschae, dum fontes benediceret, cum clero[r] suo trucidaverant, Andegavis, Turonis, Pictavis, Leodium[93], Traiectum[s], Tungrim[t], Coloniam, Bunnam[u], Tulpiacum[v], Iuliacum[w], Niusa[x], Aquis, Hindam[y], Malmundarium[z], Stabulaus, Prumiam, Numago[*], regium castrum, igne et ferro adnichilaverunt. Treberici[94] ergo[a] inito cum sapientioribus consilio, quicquid in civitate ecclesiastici census vel ornatus fuerat, in subterraneis occulunt[b] specubus, sarcophaga[c] etiam sanctorum altius terrae immergunt[d], ne sanctorum[e] reliquiae ludibrio essent barba-
95 rorum vesaniae. Erat[95] itaque in monasterio sancti Paulini cripta, ubi circa ipsius sancti sarcophagum[f] ferreis catenis suspensum[g] 13 iacebant corpora martirum, quorum nomina[h] aureis litteris in eiusdem criptae parietibus erant descripta. Religiosi igitur[i] qui tunc erant christiani, timentes, ne per huius scripturae indicium ludibrio, ut dictum est, fierent hostibus sarcophaga[k] vel ipsa[l] ossa martirum, salubre iniere[m] consilium, ut scilicet ablatis de parietibus litteris nomina eorundem martirum, insuper qui fuerint, unde venerint, quando[n] quomodo a quo occisi sint[o], in plumbea scriberetur tabula, ubi quandoque possent inveniri[p], et horum nominum[q] translationis causam[r] et martirum nomina et me-
19 rita. Taliter autem scripserunt in tabula[s] plumbea[96]: *In hac cripta iacent[*] corpora*

[*] B 2. 4. 5. *ita:* iacent et reliqua. B 3. *vero et* C. *integram tabulam exhibent:* „In hac cripta iacent corpora sanctorum secundum seculi dignitatem nobilissimorum, secundum Dei autem voluntatem martyrum preciosorum. Nam Rictiovarus Maximiani imperatoris[t] praefectus legionem Thebeam iussu ipsius circumquaque persecutus, hanc etiam urbem propter ipsos est ingressus. Quorum innumeros cum hic occidisset, hos quoque huius civitatis[u] principes fidei cristianae confessores cum ipsis occidit; quorum hic corpora[v] circumcirca[w] sunt collocata[x]. In medio vero ipsorum sancti Paulini clarissimi Trevirorum episcopi[y] corpus est ferreis catenis suspensum, quod ibi sanctus Felix huius sedis episcopus[z] a Phrigia totius regni viribus translatum 3. Idus Mai honorifice suspendit. Qui et istud[**] monasterium[a] in honore sanctae Dei genitricis necnon eorundem martyrum construxit. Nam praeter horum principum corpora innumerabilia eiusdem multitudinis corpora in hoc monasterio sunt comprehensa, quorum nomina sicut innumerabilis populi et peregrini non potuerunt reperiri, excepto uno ducis vocabulo, qui Thirsus vocabatur. Huius itaque et eorum martyrum vocabula, quorum hic videri possunt sarchofaga, aureis litteris in huius criptae pariete conscripta fuerunt. Quae inde devoti qui tunc erant cristiani huc transtulerunt, quando Northmannos[b] hanc urbem sicut ceteras undique urbes depopulaturos esse praesciverunt. Is ergo qui in dextro sancti Paulini latere est repositus, Palmatius vocabatur, qui consul et patritius toti huic civitati principabatur. In sinistro autem latere ipsius qui iacet Thirsus vocatur[c], cuius nomen solius de tanta multitudine ideo est notatum, quia ipse eiusdem legionis gerebat ducatum. Ad caput autem huius sancti Paulini septem iacent huius urbis senatores nobi-

a) bertoldus 1b. *hoc loco.* b) cum 1. 1b. c) privilegiis 5a. privilegia 5c. d) temperari 1b. d*) waloni 2. e) nec 5. p. vel episcopi 6. f) wirdunensis B 2. g) *deest* 2. 5. 6. ordinaciones B 2. ordinationi B 6. h) sub 1. 1b. i) n. s. B. C. k) XIV. 1. 1b. l) lotharingam 1. 1b. lothringiam 5b. *saepius.* m) lotharis 1. 1b. n) normanni 5. 6. northmanni B 2. C. o) mettis *corr.* namnettis 1. mettensis 1b. nā metis 5a. B 5. mammetis 5c. nāmethis 5b. nammetis B 6. nā mettis *e corr.* C 1. *et ita* C 3. nammetis C 4. p) succenderant. episcopum 5. 6. q) *deest* 1b. r) cum omni c. 5. s) tracirectum 1. t) tungrensem 1b. tungerim 5b. tungrum C. u) *deest* B 6. v) tulpaicam 5a. tuspaicum 5c. tulpaicum 6. *deest* 2. 5b. w) uibacum B 2. x) hiusa 2. nussam 6. y) indam 5. 6. z) malmumdarium 1. st. m. 6. st. pr. numago *desunt* 5a. *) prum iānumago 1. prumnuam 1b. niumago 5b.c. neomagum regum 6. numagen C. a) vere B 6. b) subternenis sp. occult 1b. occultant 5a. ocultant 5b. occultare 5c. c) scarcophaga 1. d) ītere mergunt 1. altius mergunt 1b. e) r. s. 5. 6. v. barb. 6. f) sacrofagum 6g. g) suspensi 1b. — et in qua *add.* 2. in qua *add.* 5. in aqua iacebant XII c. m. 6. h) q. n. eorumdem 5. i) *deest* 1b. viri B 6. k) scarcofago 1. l) i. etiam B. C. m) uere 1. 1b. n) quomodo quando 5. 6. quando *deest* 5b. o) sint simul in 5a. sunt simul in 5b. o. simul in 5c. p) inuenire 1. 1b. q) nomina uel translationes 1b. r) causa 6. causam *corr.* causa C 1. *et ita* C 3 *sqq.* s) p. t. 5. 6. t) *deest* C. u) c. h. C 6. v) corp. hic C. w) circumquaque B 3. x) c. et reliqua B 3. y) archiepiscopi C. z) archiepiscopus C. **) hoc C. a) manasterium C 3. b) h. u. n. C. c) vocabatur C.

92) Haec ex Reginone a. 853. 93) Pergit ex Reginone a. 881. 882. 94) De vastatione Treverensi a Normannis facta quaedam monumentorum Treverensium testimonia in praefatione collegi. Cf. etiam Sigehardi mir. S. Maximini SS. IV, p. 234. 95) Haec narratio tabulae nititur plumbeae, quam ipse auctor affert. 96) Legitur in hist. martyrum Treverensium c. 2. p. 119, in vita S. Felicis, Acta SS. Mart. III, p. 623; edita est etiam ap. Hontheim Hist. I, p. 221. — Vide eiusdem Prodr. hist. Trev. I, p. 92.

sanctorum quorum nomina haec sunt, Palmacius, Maxentius, Constantius[a], *Crescentius, Iustinus, Leander, Alexander, Sother, Hormisda*[b], *Papirius, Constans, Iovianus.* Corpus quoque sancti Eucharii et reliquorum[c] ibidem sepultorum altius terrae infoderunt. Idem fecerunt[d] de aliis circa urbem sepultis[e].

28.[f] Anno dominicae incarnationis 880.[g. 97] defuncto Ludowico[h] imperatore, Nort- 882. manni[i. 98], audita eius morte, cum omnibus viribus[k] exeuntes, urbem Trebirorum Non. Aprilis, die sacratissimo[m] coenae Domini, occupaverunt, Bertolfo episcopo cum quibusdam civibus fuga lapso[n]. In[99] qua usque ad sanctum[o] diem paschae fessa ab itinere corpora 99 recreantes, omne territorium urbis circumquaque usque ad solum demoliti sunt, omnes quoque[p] quos intra et[q] extra urbem reperierunt[r] gladio occiderunt, ipsamque urbem et monasteria[s] omnia igne succenderunt[t]. Cumque[1] etiam[u] monasterio sancti Paulini 1 ignem multotiens iniecissent, sed divinitus extingueretur, catenas ferreas, quibus sarcophagum[v] eius pendebat[w], confregerunt; set tamen sarcophagum catenis confractis[x] nequaquam altius terrae insedit, set in aere pendens remansit, donec post multos annos a quibusdam infidelibus depressum subsedit, non sine vindicta in eos transfusa. Quicumque enim huic sacrilegio manibus[y] deservierunt, singulas infirmitatum plagas susceperunt. Igitur Nortmanni, civitate[z] omni exusta et desolata, Mettim[*. 2] properare disponunt. Quod cum[a] comperisset[b] eiusdem[c] urbis antistes Walo, adiuncto[d] sibi Bertolfo[e] episcopo Treberensi[f] et Adalardo[g] comite, ad[h] Remiche[3] ultro illis obviam ad pugnam procedit[i]. 3 Inito certamine, Nortmanni[k] vicerunt, Walo episcopus[l] ibi cecidit, Bertolfus[m] cum ceteris fugit. Eodem anno Bertolfus archiepiscopus[n] migravit[o] ad Dominum. — Cui successit[p] 883. Radbodus[q], abbas[r] de Mediolaco[s], venerabilis antistes[t. 4], et[u] eodem anno Robertum[v] in[w]

lissimi, martyrio[x] cum ipsis Thebeis coronati; quorum medius vocatur[y] Maxentius, iuxta quem dextrorsum qui iacet proximus nomen habet Constantius, post quem est Crescentius, postea Iustinus. In latere autem sinistro Maxentii qui iacent tres erant fratres germani, quorum maior natu proxime Maxentium Leander, iuxta quem Alexander, postea Sother. Ad pedes vero sancti Paulini altrinsecus positi sunt quatuor viri, genere et virtute clarissimi, qui licet tempore pacis occulte Christum colebant, tempore tamen persecutionis aperte adeo et constanter fidem christianorum defendebant, adeo ipsi Rictiovaro in faciem[z] resistebant, quod eos quasi ad exemplum aliorum diversis tormentorum generibus multum afflictos, tandem in praesentia sua fecit decollari. Alter ergo duorum versus austrum positorum, interior scilicet, Hormisda, exterior autem Papirius vocatur. Alter[**] autem eorum, quorum latera aquilonem respiciunt, interior item Constans, exterior Iovianus vocatur. Ingressus est autem Treberim Rictiovarus 4. Nonas Octobris, et eadem die occidit Thirsum cum sociis, sequenti autem die Palmatium cum aliis principibus civitatis. Tercia vero die cedem exercuit in plebem sexus utriusque".

B. 3. *et Leibnitius addunt:* Cum autem terra de crypta, ubi haec iacent sanctorum corpora, portaretur[a], os quoddam incaute proiectum sanguinem fudit non modicum. Quod mox in praesentia abbatum clericorum et laicorum in vasculum delatum, quoties effundebatur, toties cum magna cruoris inundatione replebatur. In hac autem inundatione a nona hora sabbati usque ad primam secundae feriae horam permansit. Et adhuc permanet sanguinolentum.

a) constantinus 5. 6. b) ormista . papirus 1^{b}. c) reliqui quorum 1^{b}. reliquiorum 2. d) fecere B 2. e) Explicit lib. IV. *add.* 6^{c}. f) *c.* XLIII. *Leibn.* II, *c.* XVI. C. g) LXXXII. *e corr.* C 1. *et ita sqq.* h) lodouuico 1. loduwico 5^{b}. ludouico $5^{a.c}$. lothewico B 2. i. l. B 2. 4. 5. C. i) normanni 1. $5^{a.b}$. *alii.* northmanni 5^{c}. B 2. C. *saepius.* k) *deest* 5^{b}. l) nono B 6. treveris VII nonas 5^{b}. m) sacratissime 2. sacratissima 5. 6. n) elapso 2. o) d. s. 6. sanct. *deest* 5. sanctam B 6. p) omnesque quoque 1. omnesque $6^{a.b}$. q) vel B 6. r) *ita* 1. 1^{b}. 2. repererunt *vel* reppererunt *rell.* s) o. m. $5^{a.b}$. *In* 5^{a}. ipsumque — succ. *in margine suppleta sunt. Haec desunt* 1^{b}. t) s. igne (igni B 2. C.) B. C. u) m. e. 6. v) sacroph. 1. sarcophagus 2. *hoc loco,* 5. $6^{c.d}$. sarcofagus 6^{a}. *et ita infra.* w) pendebant B 5. x) s. cadens n. 2. y) *deest* 5. — et sing. 5^{b}. z) ciuiuitate 1. *) metim 2. metis $5^{a.c}$. methis 5^{b}. methum B 2. metum B 4. a) dum 1? C. b) comperasset 1. compresset B 6. c) eius 5. 6^{a}. d) adiuuncto 1. e) *deest* 5^{c}. f) treberorum 2. treberis $5^{a.b}$. 6. treueris 5^{c}. tr. e. B. tr. archiepiscopo C. g) adelhardo 1^{b}. C. adalhardo 2. B 4. 5. adolardo 5^{b}. adelrado B 2. h) de? 2. i) procedunt 5. 6. k) northmanni 2. *hoc loco.* l) epo 1. m) b. archiepiscopus C. n) episcopus 5^{b}. B 2. *deest* C 6. o) migrat $5^{a.c}$. p) succedit 6. q) rabodus 1. 1^{b}. raphodus 2. rathbodus 5^{a}. C. rathbodo $5^{b.c}$. ratbodo 6. katbodus B 5. r) *deest* 5. s) medio-lacu 2. 5. 6. t) abbas 6. u) qui B. C. v) rubertum 2. rubertum 5^{a}. $6^{c.d}$. ruothpertum B 2. ruotpertum B 4. ruotbertum C. ruthbertum C 6. w) *deest* 6. x) martyres C. y) vocabatur C. z) fatie C. **) alter — Iovianus vocatur *infra suppl.* C 1., *desunt* C 6. a) potarentur *Leibn.*

97) A. 882. Regino. Ita etiam, Wyttenbachio teste, in codice Hamelarii Treverensi s. IX. ad marginem notatum est: *Anno* 882. *indictione* 15. *Normannorum gens Treverim incendio cremavit.* 98) *Nortmanni — occupaverunt* ex Reginone a. 882. 99) *In qua — demoliti sunt* ex Regin. l. l. 1) Cf. vitam S. Paulini, Acta SS. Aug. VI, p. 678, ubi haec aliter narrantur. Alteram fortasse vitam Gestorum auctor adhibuit, de qua cf. ibid. p. 675. 2) *Mettim — fugit* ex Regin. l. l.; sed verba *ad Remiche* Gesta adiiciunt. Qua de re cf. Mir. S. Glodesindis c. 29. SS. IV, p. 237. 3) Remich ad Mosellam. 4) Haec ex Regin. a. 883.

Mettis[a] episcopum consecravit. Hic adquisivit abbatiam sancti Servatii quae dicitur
889. Mastreth[b] ab Arnolfo imperatore[*1], deinde etiam[c] a Ludowico[d] imperatore haec castella
†917. obtinuit[e], Sericum et Orkesvels[f, 5] cum villis sibi subiacentibus[g, *].
931. 29.[g*] Deinde Rutpertus[h, 6] extitit[*4]; qui[**] corpus sancti Severi, de quo in libro[i] dialogorum[7] legitur, de Italia transtulit, quod per Mosellae fluminis alveum, divino famulante
8 nauclero, transvectum[k], in loco qui Hattonis[l] portus[8] dicitur appulit, ubi a fratribus a[m] monasterio[n] sancti Martini de pago nomine Megine[9] susceptus et in eodem monasterio hono-
956. rifice[o] conditus est. — Post Rutpertum[p] Heinricus[q] ecclesiae praefuit; qui regulares officinas et claustrum circa maiorem ecclesiam construxit, et vigorem[s] regularis conversationis ibidem exercere[t] decrevit, forum in[u] loco quo nunc[v] esse videtur instituit[10]. Affuit Romae
963. cum Ottone[w] in damnando magum, non papam Iohannem[x]. Item[y] Otto abbatiam supradictam potestate[z] de hac ecclesia tulit, et aliam[*] quae dicitur Horrea, quasi[a] sua esset, pro

* B. C. *addunt:* Post[*2] quem Ruotgerus[b] episcopus praeceptum regiae auctoritatis super eandem abbaciam obtinuit. Iste bonae conversationis existens, habito Treberi cum suffraganeis episcopis ac reliquo clero generali concilio, librum canonicorum decretorum sua industria compositum, in medium protulit atque firmavit[*3].

** B. C. *omittunt* qui — conditus est, *et eorum loco haec ponunt:* Iste [Rubertus archiepiscopus *add.* C.] primus, ut ferunt[c], Treberensem ecclesiam regno quod Lotharingium vocatur adiecit, pro eo quod soror eius imperatori in matrimonio iuncta fuit[12]; cum usque ad eius tempora Francorum regno, quod[d] a Karolo nomen habet, subiecta multis fuisset honoribus illustrata. Sancto Martino[e] quaedam bona abstulit Treberi.

*1 C. *addit:* et praeceptum de eadem abbatia ab eodem imperatore obtinuit habens hunc modum
13 Testamentum Arnolfi regis de abbacia sancti Servatii confessoris Christi[13].
In nomine sanctae et individuae Trinitatis Arnulfus — — in Dei nomine amen.
Testamentum[f] Zvendeboldi regis de abbatia sancti Servatii[14].
In nomine sanctae et individuae Trinitatis Zvendeboldus — — in ipso Traiecto.
Item aliud testamentum Zvendeboldi regis de abbatia sancti Servatii[15].
In nomine sanctae et individuae Trinitatis Zvendeboldus — — Dei nomine amen.
Praefatus etiam episcopus a Ludowico imp.

*2 C. *ita:* Decedente vero Rabadone successit Ruthkerus episcopus, qui praeceptum regiae auctoritatis super eandem abbatiam obtinuit; cuius exemplar hic inserere non videtur ab re:
Testamentum Karoli regis Francorum de abbatia sancti Servatii[17].
In nomine sanctae et individuae Trinitatis Karolus — villa Theodonis.
Testamentum Karoli regis Francorum de abbatia sancti Servatii[15].
17 *In nomine sanctae et individuae Trinitatis Karolus — Eristail palatio.*
Iste praefatus pontifex bonae c.

*3 C. *ita:* confirmavit ac non multo post ad feliciorem vitam migravit.

*4 C. *addit:* qui privilegium ab Ottone primo super abbatiam sancti Servatii obtinuit habens hunc modum:
Testamentum Ottonis regis Francorum de abbatia sancti Servatii[16].
In nomine sanctae et individuae Trinitatis Otto — — in Thalahem.

a) metis 2. $5^{a.c}$. methis 5^{b}. B 2. b) masetricht 2. masetreh 4. 6. maserch $5^{a.b}$. maserth 5^{c}. mastreiz B 2. mastretz B 6. mastreit B 4.' 5. C. c) *deest* 2. 5. 6. d) alii' dowico 1. alio ludouuico 1^{b}. a lothewico B 2. e) id est *add.* B 2. f) orkegiels? 2. horcesinvelth 4. orceshinvelt $6^{a.b.d}$. orceshinvel 6^{c}. orcesbruuelt 5. orkesveld B 2. orxvels C. g) adiacentibus 6. C. g*) *c.* XLIV. *Leibn.* h) růpertus 1^{b}. rupertus 2. ruothpertus 4. rubertus 5^{a}. $6^{c.d}$. B 3. 6. robertus $5^{b.c}$. ruobertus 6^{a}. rothbertus B 2. rutpertus B 4. 5. — Post hunc rupertus C. — episcopus *add.* 4 B. C. *et post* extitit 5^{b}. — extitit *deest* 2. i) primo l. 4. 5. leg. in l. d. 6. k) transuexit 1^{b}. l) hartonis 5. — applicuit 5^{b}. m) de 6. B. C. *deest* 1^{b}. 5^{a}. n) monaserii 1. f. monasterii 1^{b}. o) *deest* 5. p) rutbertum 1. rubertum 1^{b}. C. robertum 2. 5. 6. ruothpertum 4. rothbertum B 2. ruopertum B 4. ruobertum B 6. q) henricus 2. *hoc loco.* 5. 6. *semper.* r) *deest* 1^{b}. s) rigorem 4. 5. 6. t) d. e. 2. 4. 5. 6. exerceri $6^{a.b.d}$. B. C. u) *deest* 2. v) non 1^{b}. v. e. 2. 5. w) otthone 6^{a}. *saepius.* o. primo B. C. x) Ioh. XII. $5^{a.c}$. XIII. 5^{b}. y) idem 5. 6. item *superscr.* vel idem C 1. *et ita* C 3. z) potestative 5. p. regia B. C. *) liam 1. a) quae B 4. 5. C. quae *superscr.* vel quasi C 1. *et ita* C 3. *ubi deest* sua. b) rogerus B 2. rubertus B 6. c) fertur B 2. d) quod a *desunt* B 6. e) materno B 2. f) *Sequentia duo diplomata desunt* C 3. 4.

5) Sirck et Orsvels inter Mosam et Mosellam. Hoc diploma deperditum esse videtur. 6) Rotgero successit a. 931; v. Ann. S. Maximini SS. III, p. 6. 7) Greg. M. dial. I, 12. 8) Hatzeport; cf. Brower p. 459, qui etiam Translationem S. Severi affert. 9) Meinfelt. 10) In codice C 3. alia manu in marg. additur: *In quo fecit erigere crucem, in cuius summitate reperitur hodie sculptum: „Ob memoriam signorum crucis que celitus super homines venerant anno dominice incarnationis* 968, *anno vero episcopatus nostri secundo, Henricus archiepiscopus me erexit.*" Haec columna hodieque Treveri extat. 11) De hac collectione cf. Wasserschleben ap. Richter Kritische Jahrbücher 1838. p. 485. et Beiträge p. 30. Albericus a. 905 addit: *ad episcopum Virdunensem Dadonem.* 12) Qua de re cf. quae dixi Jahrbücher I, 1, p. 60. Rotbertum regum Saxonicorum fuisse propinquum, fratres Ballerini ex loco quodam Ratherii docere volunt, ubi dicere videtur, suae consecrationis die Rotbertum nepotem Brunonem archiepiscopum ordinasse; v. Opera Ratherii p. 208. n. 22. 13) Diploma editum ap. Hontheim Hist. I, p. 229. 14) ap. Hontheim p. 237. 15) ap. Hontheim non legitur. 16) ap. Hontheim p. 281. 17) ap. Hontheim p. 264.

Mastreth[a] huic ecclesiae delegavit[18], cum[b] ad eum nichil pertinuerit. Heinricus[*] episcopus 964.
in Italia obiit[c]. — Cui Theodericus[d] successit[**]; qui corpus decessoris[e] sui Treberim rela- Iul. 2.
tum in cimiterio maioris ecclesiae sepelivit; privilegia[f] suae ecclesiae renovavit et auxit[g, *1, ***]. Romae cellam[h] quatuor coronatorum cum omnibus appendiciis suis sibi suisque successoribus in perpetuum acquisivit[i, *2]. Sub eo regulares canonici in ecclesia sancti Petri esse desierunt. 977.
Sepultus[‡] est[k] in cimiterio sancti Eucharii. — Cui successit aeternae memoriae Eckeber- Iun. 5.
tus[l, ‡‡], nobilitate et virtute insignis[m]. Hic ecclesiam suam, paganorum et[n] christianorum rapina[o] exinanitam, largissima liberalitate[p] ditavit, aureis et argenteis crucibus, plenariis[q], casulis, dalmaticis[r], tunicis, palliis, cappis, velis cortinisque[s] et possessionibus auxit; monasteria[t] urbis, rapina comprovincialium[u] praediis exaustas[v], recollectis ubique manu potestativa possessionibus, reparavit[19]; abbatiam[w] sancti Servatii dono[x] secundi[20] Ottonis[y] recepit. 20

* B. C. *ita pergunt.* Ipse vero Heinricus 80 mansos[z] de Sancto Martino tulit, et postea in Italia obiit.

** B. C. *pergunt:* vir nobilis et magnae auctoritatis, praepositus Mogonciae maioris ecclesiae, qui privilegia *etc.*

*** B. C. *add.:* ecclesiis sancti Martini, ubi sanctus Magnericus requiescit, et beati Paulini donaria[*] multa dedit et collapsa[a] vetustate renovavit[21].

‡ B. C. *pergunt:* Mogontiae defunctus sepultus est in basilica sancti Gangulfi[b] martyris, quam ipse de proprio suo construxit ac 12 fratres[c] ibi Deo famulaturos datis necessariis[d] instituit.

‡‡ B. C. *pergunt:* Ekebertus episcopus[e, *3]. Hic de Brittannia ortus, patre Theoderico comite[22] et matre 22
Hildegarda nomine, divitiis et nobilitate Anglorum primoribus, divinitus, ut credimus, huic sedi est praedestinatus. Nam ut primum, Christo Treberensibus consulente, hanc sedem conscendit, multifariam eius inopiam karitate et misericordia, quae in eo habundavit, sic in perpetuum relevavit, ut quamdiu hic mundus volvitur eius memoria digne celebranda[e*] iudicetur. Mox etenim omnibus suis secundum carnem et spiritum in Brittannia propinquis mandavit, ut ad se invisendum suaeque generositatis indicium declarandum se praepararent[f], et proximo natali Domini cum omni pompa et ambicione Treberim properarent. Quod cum[g] ipsi studiose et strennue implessent, ipse karitate mediante omnes eis quas[h] detulerant rebus et pecunia spoliavit, eisdemque[i] in patriam[k] reversis, multoque plura remittentibus et preciosiora adicientibus, ecclesiam suam p.

*1 C. *add.:* quorum exempla hic ponere curavimus: 23

c. 17. Privilegium Benedicti papae quod dedit Theoderico episcopo Tr.[23]

Benedictus episcopus — indictione supradicta prima.

c. 18.[l] Item privilegium Benedicti papae quod dedit Theoderico episcopo Treverensi[23].

Benedictus episcopus — indictione suprascripta tercia.

c. 19. [Dem eodem Iohannes] XIII. papa[24].

Iohannes episcopus — indictione 12. Bene valete.

Memoratus[n] pontifex Theodericus ecclesiis *etc. ut cod.* B.

*2 C. *pergit:* et privilegium a Benedicto papa super hanc obtinuit habens hunc modum.

c. 20. Privilegium Benedicti papae quod dedit episcopo Theoderico Tr.[o, 25]

Benedictus episcopus — indictione suprascripta tercia.

Sub eodem pontifice regulares *etc.*

*3 C. *add.:* Hic praeceptum de abbatia sancti Servatii ab Ottone imperatore secundo obtinuit huiusmodi[p].

Testamentum Ottonis regis de abbatia sancti Servatii[26]. 26

In nomine sanctae et individuae Trinitatis Otto — Actum Ingilenheim feliciter. Amen.

Igitur[q] praefatus pontifex de Brittannia *etc.*

a) masetricht 2. masetrech 4. 5b. masetreh 5a. masetreht 5c. masethre 6. mastreht B 5. mastreith C 1. mastreit C 3. mastret C 4. maestrich C 6. b) cum – pert. *desunt* 5a. c) moritur 4. d) theodricus 5a. s. t. B 2. e) predecessoris 2. 4. 5b.c. *e corr.* 1b. *ubi mox* treberis. f) privilegium 5. 6. e. s. 6. g) exauxit 1. h) etiam cellam C. i) acquesivit 1. 5b. acquisivit in p. 6. k) *deest* 5b. l) ecb eckebertus 1. eketherus 5. eketbertus eterne memorie 6. ekeberdus B 5. ekebertus C. m) insignitus 2. n) et chr. *desunt* 5a. o) rapinis 6c. p) leberalitate 1. q) planetis 6. r) dalmaciis 2. s) cortinis 4. 5. 6. t) monasterio B 5. m. urbes 1b. u) provincialium 5c. et provincialium B. C. v) *ita codd., quos vidi omnes fere;* exhaustas C. exhausta 2. 5. 6. w) p. abb. rep. 5. abbatiam — recepit *desunt* C. x) *deest* 5c. y) O. s. B. z) mansas B 2. *) donario B 5. a) collapso B 5. b) gyngulfi B 2. c) fratribus i. d. famulantibus necessaria vitae instituit C. d) necessaria B5. e) archiepiscopus C. e*) celebranda *corr.* celebrando B2. celebrando B 3. 6. celebranda *e corr.* C 1. f) preparent B 5. g) *deest* B 2. h) o. quos B 4. 5. eis *deest* B 3. C. i) isdemque B 2. 6. C 6. isdem *corr.* hisdemque C 1. *et ita* C 3 *sqq.* k) patria B 5. 6. l) *Sequentia duo dipl. des.* C 3 4. m) *ita W.; desunt* C 1. 6. n) cap. XVIII. *inc.* C 3. o) *rubra deest* C 1. *ubi nonnisi* VI pp *legitur.* p) *h. et ipsum dipl. deest* C 3. 4. q) c. 19. *inc.* C 3.

18) Diploma v. ap. Günther, Cod. dipl. Rheno-Mosell. I, p. 74. 19) V. diplomata eius ap. Hontheim p. 320. 321. et translationem S. Celsi infra editam. 20) tertii; v. diploma infra n. *3. ex C. allatum. 21) Cf. diploma Theoderici in Hist. et comm. acad. Pal. III, p. 40. et Benedicti papae ap. Hontheim p. 316. et quae de hoc monasterio infra edidimus. 22) Hollandiae; cf. Adalberti diaconi vitam, Egberti iussu scriptam, Acta SS. Iun. V, p. 102; v. etiam Hontheim Prodr. I, p. 84. et Kluit hist. com. Hollandiae. 23) apud Hontheim non legitur. 24) ap. Hontheim p. 305. 25) ap. Hontheim p. 314. 26) ap. Hontheim p. 331.

26 Ieiunium* in sua parrochia[a] tercia post pascha ebdomada fieri praecepit[26]; corpus[b] sancti Celsi confessoris in cimiterio sancti Eucharii[c] repperit[27.**]. Adveniente quondam[d] festivitate[e]

* B. C. *ita pergunt:* Ieiunium[f] pro siccitate terrae imminente et rogationes cruciumque et sanctarum[g] reliquiarum gestaciones per circuitum vallis Treberici[h] ab omnibus qui sunt in sua p.

** B. C. *add.:* Iste[28] namque Ekebertus[i] et Theodericus Metensis[k] episcopus anno dominicae incarnationis 970. cum Ottone magno et gloriosissimo imperatore augusto, cuius coniunx Theophanii[29], in[l] Italia per triennium fere constituti, multa sanctorum corpora collegerunt, quae ad sedes suas
30 transmiserunt. Ekebertus[30] sanctum[m] Severum presbiterum in Terentina valle sepultum, de quo sanctus Gregorius in libro dialogorum[n], adiutorio regis supra nominati[n*] acquisivit, qui[o] per Mosellae fluminis alveum transvectus est[p]. Acquisivit[q] in Spoleto[r] civitate ossa Gregorii martyris[31] et Ponciani martyris, in castro Turegum reliquias Felicis et Regulae[32]. Episcopus autem Corfinii Theoderico episcopo Metensi dedit corpus sanctae Luciae virginis, testificans, manu sua euangelio superposita, hanc ipsam esse Siracusanam, de qua responsoria[s] et antiphonae cum missa cantantur ubique, et eo loci per Foroardum quendam ducem Spoletinum[t] translatam.
33 Quod[33] dimidium idem Theodericus Ekeberto episcopo[u] devotissime petenti tradidit. Huius[v] industria Treberensis ecclesia baculum sancti Petri iam diu amissum recepit. Quem qualiter amiserit[w], breviter dicemus[34]. Temporibus sancti Maximini Hunis Renum[x] transire et Gallias invadere meditantibus, sanctus Servacius Traiectensis episcopus praevidens in spiritu caedes et incendia tociusque[y] Galliae futurum excidium, Romam causa orationis adiit, ut suffragio apostolici patrocinii mitigaret iram Domini. Ubi dum triduo precibus et lacrimis insisteret, responso didicit apostolico, nullo modo vindictam Domini praeterituram, nilque in Gallia civitatum vel ecclesiarum inustum relinqui, nisi solum in Meti[z] monasterium sancti Stephani[35]. Inde ergo reversus Treberim, sancto Maximino quod audierat retulit, nec multo post apud Traiectum obiit. Quicquid igitur in civitate Treberica[*] erat reliquiarum mobilium[a] praedictae hostilitatis metu ad Metim[b] deferendum consilio sapientium[c] est decretum. Porro ante[d] Hunorum irruptionem
36 Treberi Grecorum pertulerunt invasionem[36]. Nec multo post ille omnium fama celebris Attila, rex Hunorum, miseriarum gurges et malorum, a Reno Aurelianis usque omnem Galliam captivavit, incendit et vastavit. Exin[e] cum pace reddita cepissent urbes et vici secundum pristinum inhabitari, Treberi res suas a[f] Metensibus repetentes, in vanum fuere laborantes. Placuit ergo[g] tributum de civitate Treberi[h] sancto Stephano Metensium patrono annuatim persolvi, quo per hanc exhibitam venerationem mererentur aliquam rerum suarum restitutionem. Quibus cum praeter baculum alia[i] redderentur, essetque pudor Treberorum[k], victores quondam gentium tributarios esse Metensium, rupto foedere altare in honore[l] sancti Stephani super quatuor columpnas in curia erexerunt Treberica[m], et praedictum censum annis singulis illuc persolverunt. Deinde a Metensibus in curia regis orta querimonia, et dicentibus annuum tributum a Treberensibus sibi debitum aliquod[n] iam annis sibi negatum, istis quoque negantibus umquam se alicui[o] tributarios fuisse, Metenses in fidei et querelae suae testimonium rogant mitti et inspici, quod super columpnas erat in curia altare locatum. Quod cum utrorumque arbitrio definitum foret fieri debere, Treberici occulte celerrimum nuntium miserunt, et altare columpnis depositum in monasterio sancti Petri collocaverunt. Sic ergo cum res mota querimoniis probari non posset

a) porrochia 1. b) Corpus insuper C. c) r. e. 6c. d) quadam 4. quodam 5c. 6c. quodam die B 2. e) festo 5a·c. 6. festum 5b. f) i. etiam C. g) sanctorum B 2. h) treberici *corr.* trebericę C 1. *et ita* C 3 *sqq.* i) eckebertus B2. ek. archiepiscopus C. k) methensis B4. l) *deest* B5. C. m) sanctum — transvectus est *desunt* B6. n) in dialogo B2. meminit *post add.* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* n*) prenominati B2. o) qui — transvectus est *desunt* C. p) *deest* B 4. 5. q) Obtinuit etiam in C. r) poleto B6. s) responsorio B5. t) poletinum B6. u) archiepiscopo C. v) *c.* XLV. *Leibn.* Huius etiam C. w) amiserint B2. x) rhenum C 1. *semper.* y) tocius B 2. 6. z) męthi B2. metti B3. C. meto B4. 5. *) treberi B2. a) nobilium B6. b) mehtthi B2. metti B4. c) sapientum C. d) autem B4. e) exin *corr.* exinde C 3. *et ita* C 4. 6. f) iam B 5. g) igitur B2. h) treueri C 1. i) *deest* B2. k) trebirorum *corr.* trebiros C 1. *et ita* C 3 *sqq.* l) in h. *desunt* B6. m) treberici B2. n) aliquod *corr.* aliquot C 1. *et ita seqq.* o) a. se B2.

26) Ieiunium postea bannitum dictum esse, Brower p. 486. annotat. — Cf. Hist. mart. Trev. c. 4. (Hontheim Prodr. I, p. 124), ubi haec leguntur: *Postea quinto Kal. Maii, qua die iuxta inductum Ekberti archiepiscopi plurimae circamanentium villarum turbae cum crucibus Treviros solent venire et monasteria civitatis illius omnia circuire.* 27) Ex cuius translationis historia a Theoderico scripta quaedam infra edidi. 28) Haec ex narratione illa de sanctis a Theoderico reportatis, quam v. SS. IV, p. 473, hausta sunt; sed narratio nullam Ekberti facit mentionem. 29) l. l. rectius Adelheida nominatur. 30) Cf. quae supra in textu antiquo leguntur; scriptor fortasse translationis historiam vidit. 31) Haec narratio Theoderico tribuit. 32) Haec in narratione non leguntur, ex qua sequentia sumta sunt. 33) Addit haec scriptor Treverensis. 34) In Gestis epp. Tullensium baculus S. Petri Tullo Mettim saec. X. pervenisse narratur. De ipso Metti asservato v. Brower I, p. 483. Cf. vero Vitam S. Agritii p. 778: *Baculum quoque apostolorum principis Petri de manu ipsius in fraternae mortis consolatione necnon apostolicae dignitatis honore susceptum, huic loco beatus Eucharius intulisse non ignoratur. Quapropter, sicut privilegium in Romano armario repositum testatur, quod omnis eiusdem apostolorum principis in Romana sede successor baculi sustentatione non utitur.* 35) Hucusque Herigerum c. 22. 23, SS. VII, p. 173. sequi videtur. Nunc addit narrationem valde fabulosam, ex libro nescio quo descriptam. 36) V. supra c. 19. 22.

sancti Eucharii, ipse pro celebrando ibidem divino officio ad eius monasterium perrexit. Cumque post[a] expleta missarum[b] sollempnia a fratribus obnixe[c] peteretur cibi potusque[d] karitatem sumere, ne eis onerosum fortasse existeret si tanta comitatus ambitione ibidem reficeretur[e], coepit oblatam[f] a fratribus karitatem omnino[g] refutare et reditum suum in[h] urbem maturare. Cumque venisset ad fluvium[i] Oleviam[k], coepit infirmitate gravi deficere,
nec mora ad suam sedem[l] veniens[m], diem clausit extremum[n]. Sepultus est ibidem in[o] parva 993. Dec. 9.
ecclesia[37], quam ipse construxerat[p] in honore sancti Andreae[q] *.

30.[r] Huic successit Liudolfus[s] **. Eo[t] pontificante, praefuit in monasterio[u] sancti Paulini praepositus nomine Adelbero, de Lucelenburch[v] ortus, vir potens et dives, habens
castella[w] haec: Sarburch[x], Berencastel[y] et[y*] Rutiche[z, 38]; qui inito[*] cum Liudolfo archiepi- 38
scopo[a] pravo consilio, ecclesiam[b] sancti Simphoriani, quae abbatibus sancti Martini subiacebat, partim vi partim dolo[c] sibi vendicavit, episcopo, proh dolor! sibi[d] consentiente, et deinceps[e] eam Sancto[f] Paulino retinuit. Liudolfo[g] autem defuncto[h], ea fiducia qua[i] sua[k] soror 1008. Apr. 7.
Heinrico Claudo[l] imperatori nupta fuerat, episcopatum invasit[m], milites[n] in sua sacramenta iurare coegit, palatium quod situm est in eadem[o] urbe occupavit, pontem quoque Mosellae turribus munivit. Heinricus[p] autem imperator Meingaudo[q] episcopatum[r] dedit, praeposito ecclesiae[s] Mogontinae; qui cum pararet[t] potentiae Adelberonis resistere, 80[u] mansos de rebus Sancti Martini Ravengero[v] de Madelberch[w, 39] et[x] Udelberto[y] de Stalle[z] in beneficium
dedit, nec tamen praevaluit. Tunc[40] Heinricus[**] imperator cum exercitu Treberim venit et 40
palatium obsedit a dominica post Albas usque ad Kal. Septembris. Qua obsidione non 1008. Apr. 4. – Sept. 1.

testimoniis, Treberenses hac potiti victoria, baculi tamen caruere praesentia, donec post supradictas et trium adhuc gentium gravissimas irruptiones, Wandalorum, Francorum et Nortmannorum, Ottone regnante, frater eius[a], potentissimus Coloniensis episcopus, hac etiam civitate donatus, a Treberensibus rogatus, baculum huic ecclesiae restituendum a Metensibus extorsit, sed eum[b],
eadem qua clavum Domini perfidia subtrahere voluit[41], Coloniensi ecclesiae dono dedit. Paucis 41
hinc annis transeuntibus, Ekeberti episcopi[c] instantia Warinus Coloniensis episcopus partem baculi cum apice secans, superiorem partem sibi[d] retinuit, reliquam huc[e] transmisit. — Feruntur hirundines ab hoc viro, scilicet Ekeberto episcopo, maledictae, templum sancti Petri non involare, aut[f] si involaverint, exanimari, quod[g] sibi quodam[h] die super altare sacra celebranti ex una earum caput contigisset foedari.

* B. C. *add.:* in latere ecclesiae[i] dextro. Sinistrorsum vero depositus iacet Heinricus supra nominatus, huius tercius antecessor[k], quem in Italia defunctum huc relatum illic sepelivit.

** B. C. *add.:* natione Saxo. Hic muris ecclesiam sancti Petri ac fratrum habitacula[l] circumcinxit, et ut ea quae[m] intra sunt usui canonicorum cedant, exceptis quae ad episcopum[n] pertinent,
instituit, quatinus, quomodo religione, ita et[o] mansione[42] a plebe sequestrentur. 42

a) *deest* 6c. b) misarum 1. c) p. o. B. C. d) cibi et potus B. C. e) *ita* 2. 4. 5. 6. reficeret 1. B. C. f) *deest* 2. 4. 5. 6. g) *deest* 5b. omnino caritatem 6. h) *deest* 1. i) flumen B. C. k) olevia 4. 5. oliviam B 2. 6. C. olivam B 5. obliuiam C 6. l) sedem suam 5. m) perveniens B. C. n) C 6. *in marg.:* 5. Idus Decembris. o) *deest* 2. p) ipse in h. s. A. construxerat B. C. q) a. apostoli 6. r) *c.* XLVI. *Leibn.* s) luitoldus B 4. 5. hildolfus B 6. t) Quo B. C. u) ecclesia 5. 6. v) lenburch 1b. lutzelenburc 2. luzelēborch 5b. luzelembruch 6c. luozelenburc B 4. 5. lůzelenburch C 1. lutzlenburg *e corr.* C 3. *et ita* C 6. w) castra 5. 6. x) sareburc 2. sareburch 4. 5. sarenburch 6a. saren(m)bruch 6c.d. y) herencastel 5a.b. berencastell 5c. berencastell 6. beronoasdel B 2. y*) *deest* 5b. z) rutehe 1. ruteche 1b. ruthiche 5a. C 6. ruthice 5c. rustiche 6c. rudiche B 2. ruothiche C 1. *) i. consilio B 4. 5. a) archipresbitero 2. episcopo B 2. *deest* 5c. 6a. episcopo L. 6c. b) et e. 6. c) dono v. 5. 6. d) *deest* 5b. e) deindeps 1. f) eam obtinuit s. p. 2. 5c. 6. eam obtinuit 5a.b. g) luodolfo 2. autem *deest* 5b. h) d. adelbero ea 5. i) quia 5c. quod 2? 6. k) *deest* B 2. soror sua 2. 5. 6. l) *deest* 2. 4. 5. 6. heinrici 1b. m) invaserat B 6. n) militesque 1. o) *deest* B. C. p) Neinricus 1. autem *deest* 5c. q) megingaudo B. C. meingādo 5b. meningaudo 5c. mangaudo 6a. r) ep. m. p. e. m. d. 5a.c. 6. m. p. e. m. ep. d. 5b. dedit *deest* 2. s) *deest* 1. 1b. 2. mogontiae 2. t) pot. ad. r. pararet B. C. u) LX. B. C. v) ravengeo 5. 6. reuengoro B 2. ravangero C 3. w) madelburc 2. maldeberch 4. madelberg 5a.c. 6. madelberc B 4. 5. mailberch B 6. x) *deest* 5. 6. y) oldeberto 4. adelberto 1b. 5c. adalberto B 2. uodelberto B 4. 5. 6. C 1. z) stale 5. 6. **) hinricus 1. henricus 2. *hoc loco*, 5. B 6. *semper;* i. henricus 6. a) B 4. *in margine:* Bruno. b) cum B 2. c) archiepiscopi C. d) *deest* C 3. 4. e) huic B 2. hunc B 5. f) vel C. g) eo quod B 2. h) quadam B 6. C. i) *deest* B 6. k) antecessori B 2. l) tabernacula C 6. m) *deest* B 4. 5. 6. *post suppl.* C 1. n) episcopium B 2. o) *deest* B 2.

37) Ecclesiae metropolitanae versus orientem. — Cod. Par. (C 6.) eius epitaphium addidit, quod Browero monente (p. 493) iam eius temporibus, loculi modo vestigiis apparentibus, excidit. Hoc est:

Epitavium Erberti (ita cod.).

Pontificum decus, ecclesiae clarissima lampas,
Pax et amor populi, totius gratia cleri,
Hic iacet, Egbertus lucis regione repertus,
Praesul Trevericus, sed et aulae conditor huius,
Rexit et ecclesiam senos denosque per annos
. . . . novenis atque diebus.
Omnes dilectum prece commendate patronum.

38) Sarburg, Berncastel et Roussy. 39) Malberg. 40) Cf. Ann. Quedlinb. h. a. et Thietmarum VI, 25. 41) Qua de re v. vitam S. Agritii, Acta SS. Ian. I, p. 777; cuius locum infra exhibendum duxi. 42) Cuius ruinas s. XVIII. ex. superfuisse, immo adhuc retro domos vulgo auf dem Graben videri, Wyttenbach annotat.

solum regio in circuitu urbis undique vastata est[a], [set[b]] ipsa quoque[c] civitas, quae iam[d] post vastationem Nortmannicam aedibus exornata[e] et[f] aliquatenus fuerat inhabitata, in pristinam solitudinem est[g] redacta. Non solum denique obsessores, set[h] et ipsi palatini obsessi frequentibus eruptionibus[i] ipsos obsessores et[k] finitima palatii[l] populabantur. Una die de vertice Iurani[m] montis multitudo boum[n] et ovium ad servitium imperatoris adducta[o] cum praesidio militum[p] descendit. Quod palatini ex[q] arce prospicientes, eruptione[r] subito facta, boves et[s] oves, praesidio[t] eorum fugato, ante se in palatium compulerunt. Quos caesariani milites persecuti, apertis portis simul cum illis[u] palatium irruperunt. Nec mora, palatini ex abdito portas clauserunt[v], omnesque qui irruperant, missis ex[w] arce lapidibus, alios occiderunt, alios graviter sauciaverunt, reliquos ceperunt. Tunc imperator ex materia domorum urbanarum machinas circa palatium usque ad arces praecepit erigi, quo facilius posset palatinos ex ipsa machinarum aequa palatio altitudine angustare[x]. Hae[y] quoque, palatinis fortiter[z] repugnantibus, igne[*] inmisso vel succensae vel dirutae[a] sunt. Caesar ergo[c] cum nequaquam proficeret in eius expugnatione, ad[d] Kal. Septemb.[e] profectus, pontem deici iussit, quem custodiae[f] Adelberonis optinuerant, et Megingaudo[g] episcopatum confirmavit. Qui usque ad finem vitae suae in castello Confluentia episcopatum administravit, Adelberone supradicto[h] invasore maximam episcopii familiam retinente. Tandem circa finem Megingaudi[i], gravi infirmitate depressus, omnia Megingaudo[k] reddidit[l], sed palatium sibi[m] retinuit. — Obeunte Megingaudo[n], Heinricus imperator Popponem[o] in Babenberch[p] educatum
1015. Dec. 23. ad offensam Adelberonis praesulem constituit[q], ita dicens: *Talem virum debeo dirigere, qui tuae vesaniae sufficiat resistere.* Igitur Adelbero[r] tandem sera[s] poenitentia tactus, nec valens vires Popponis sufferre, suplex eidem factus, palatium et sua castella et omnia sua contradi-
43 dit[43], et deinde in monasterio sancti Paulini usque ad[t] finem vitae[u] permansit. Heinricus[v,*] vero imperator ob ea[w] quae civitati patravit incommoda tabulam ex auro et argento et lapidibus preciosis metallizatam[x] equalis[y] secundum altare[z] sancti Petri magnitudinis[**] ad satisfaciendum Sancto Petro direxit[a].

31.[b] Anno dominicae incarnationis 1015[c] Poppo[d] archiepiscopus[e] Trebirorum ordinatur. Hic saepius occupatus in expeditione et procinctu militum, quaedam de Sancto Paulino tulit[f], de palatio etiam 60 monialium praebendas militibus[g] in beneficium distribuit[h], Berencastel[i] quondam Adelberonis a praedonibus defensum destruxit, aliud quoque castellum Adelberti cuiusdam tyranni[k], quod[l] dicebatur Sckiva[m, 44], ad terram deiecit. Qui videlicet
45 Adelbertus castellum Treberis quondam in honore[n] sanctae[o] crucis constructum[p, 45] possidebat. Inde[q] frequenter cum multitudine militum erumpens ad curiam[r] episcopi, quidquid ibi ad eius obsequium parabatur[s] violenter auferens abducebat. Cuius rei ignominia confusus episcopus, videlicet quod[t] hostem cottidianum sibi tam proximum ob munitionem castelli

* Heinricus — direxit *desunt* B. C.

a) *deest* B. C. b) *deest* 1. 1^{b}. 2. 5. c) et ipsa 6. d) *deest* 2. 4. 5. 6. e) exornatam C 3. 4. f) *deest* 5^{a}. g) pene est B. C. h) sed — obsessores *post suppletum* 1. sed ipsi 5. i) irruptionibus 5. B 2. k) *deest* 1^{b}. l) palacia populabant 2. m) urani B 2. C 6. n) bouum et auium 1^{b}. o) deducta 4. adducto B 5. p) multum 1. multo 1^{b}. q) ex arce *desunt* 2. r) s. f. e. 6. s) *deest* 1^{b}. t) fugato p. ante 6. u) ipsis 6. v) *hic desinit cod.* B 6. w) ab 2. 4. 5. 6. x) *deest* 5^{c}. facilius palat. — angustaret (*deest* posset) 2. y) hec B 2. z) fortibus 1. $5^{a.b}$. foribus pugn. 1^{b}. *) i. succense immisso vel d, 6. a) diruptae 1^{b}. domite 2. 4. $5^{a.c}$. 6. deruite 5^{b}. *ubi* sunt *deest*. c) uero 1^{b}. d) *deest* 1^{b}. e) semīb B 2. — prof. *deest* 5. f) custodia — obtinuerat 5^{b}. custodiae *corr.* custodia a. obtinuerat C 1. *et ita* C 3. *sqq.* g) megingaudŏ 1. meingaudo 1^{b}. $5^{a.c}$. 6. *semper.* meingādo 5^{b}. *semper.* h) supradicta 1. i) magengaudi 2. *et ita postea; deest* 5. 6. vitae 4. k) meingādo 5^{a}. menigando 5^{c}. *hoc loco et infra.* l) restituit C. m) *deest* 5. 6. n) minegando 5^{b}. *hoc loco.* o) bopponem 2. B 4. 5. *et ita deinceps.* poponem 5 B 2. p) babenburc 2. haberich 5^{b}. babenberg 6. babenbercth 4. *al. m. suppl.*, i. B. *desunt* B 2. Regenesburc B 4. 5. regenesburch C. q) instituit 6. c. p. B 2. r) albero 1^{b}. s) sero C. t) in 6. u) v. suae 4. 5. 6. v) Hic 2? w) ea incommoda q. c. p. 6. x) metalli 2. *deest* 4. 5. 6. y) equalem 4. 5. 6. z) altaris 6. **) magnitudine 4. 5. magnitudinem 6. a) *deest* 1^{b}. b) *c* XLVII. *Leibn.* II, c. XXI. C 1. — C 3. *add. rubram:* De archiepiscopo Popone; *deinceps vero capita haud numerantur.* c) mill. XVI. 2. B 1. C. MXX. 5. mill. XV. *desunt* B 2. 4. 5. d) boppo 2. e) t. a. 6. f) retulit B 1. *deest* 5. g) *deest* 2. 5. 6. h) tradidit 2. i) berencasdel B 2. k) c. t. adelb. B. C. l) qui 5. 6. m) scriua (*vel* seruia) 2. siura 5^{a}? 6. suira 4^{c}. suura 5^{b}. skiva B 1. 4? 5? C. sisiva B 2. *deest* C 6. n) honorem 6. B 2. 4? 5. C. o) *deest* 1. p) *deest* 2. q) unde $6^{c.d}$. B 1. r) curam 1. ibi *deest* 1^{b}. s) pertinebat 1^{b}. t) qui 4. 5. 6.

43) Apud Hontheim I, p. 368 et 371 asservantur duo diplomata (a. 1036 et 1037), quibus varia donat monasterio S. Mathiae. Possidet bibliotheca Trev. aliam chartam de a. 1037, nondum impressam, in qua et variis aliis ecclesiis (S. Martini, Prumiensi, S. Mariae ad Martyres etc.) iste Albero donationes villarum suarum fecit. WYTT. 44) Wyttenbach ex recentiore quodam cod. Trever. affert verba: *Skiva quod Munclerum dicebatur.* Hodie Monclair. 45) Nullae amplius hodierno tempore huius castri, olim prope Treverim siti, supersunt ruinae. WYTT.

non posset debellare, multis[a] ad amicos suos habitis querimoniis, ad huiuscemodi[c] infamiam depellendam[d] consilium et auxilium coepit inquirere. Erat[e] in exercitu[f] eius vir potens divitiis et viribus[g] fortis, nomine Sicko[h], qui promisit se temptaturum, si quo modo[i] posset[k] huius mali invenire medicamentum. Episcopo sibi satis congratulante[m], egreditur ille[n], cupiens quae spoponderat adtemptare[o]. Quadam die pergit[p] ad portam castelli, pulsans[q] fores[r], rogat[s] sibi ab[t] Adelberto[u] ad refocilandum poculum[v] mitti; quod cum[w] celeriter allatum fuisset et ebibisset[x], nuncium[y] alloquitur[z]: *Domino tuo*, ait[*], *ex mea parte magnas gratias*[a] *nunciato, pariter et haec verba narrare curato, quod vita sospite hoc sibi*[b] *poculum grata voluntate citissime*[c] *rependere studebo.* Et his dictis abiit. Captato[d] deinde oportuno[e] tempore, 30 hamas[f] praeparat, in quibus singulis singulos milites electos loricatos[g] et[h] galeatos ensibusque praecinctos[i] collocat, et[k] desuper lintheis opertas[l] funes[m], quibus vectes[n] ad portandum[o] eas insererentur[p], componit. Deinde 60[q] viros nichilominus electos et plebeia veste[r] amictos, ensibusque[s] eorum in hamas[t] reconditis[u], gestatores constituit, nulloque[v] hominum huius fraudis praeter[w] praedictos viros[x] conscio, ipse Sicko[y] cum his et aliis paucis militibus vallatus ad castellum tendit[z]; fores[**] pulsavit. Servo sciscitante quis sit et quid velit: *Dic*, ait, *domino tuo, me sibi vinum magnae*[a] *dilectionis gratia olim promissum deferre, quando ipsum non piguit mihi sitienti*[b] *poculum dirigere.* Servo renuntiante[c], Adelbertus iussit viros intromitti. Quibus ingressis et hamas coram Adelberto[d] in terram simul ponentibus[e], post eos Sicko subintrat[f], iubet auferri linthearum[g] velamina, rogat[h] Adelbertum suscipere dilectionis munera. Portitores[i], sicut erant docti, uno momento pariter omnia[k] hamarum velamina deiciunt, gladios suos[l] diripiunt[m]; insidiae de hamis exiliunt[n], gladios[o] stringunt, fortiter undique feriunt, ipsumque[p] Adelbertum obtruncant, ceteros aedituos crudeliter mactant, castellum in solitudinem redigunt[q]. Sicko a Poppone pro victoria[r] beneficiis illustratus est[s.*]. — Hic Poppo ecclesiam sancti Petri iam collapsam reparavit, et in honore sancti

* B. C. *pergunt:* Simili modo per alios principes suos multa[t] castella partim vi partim dolo cepit, tyrannorumque insaniam diu inpune bachantem ex parte maxima refrenavit. Monasteriis sane eorum violentia pene exhaustis prout potuit misericorditer succurrit, quibusdam non habita dando, quibusdam ablata restituendo, exceptis dumtaxat, ut supra diximus, duabus congregationibus, sancti Paulini videlicet et sanctae Mariae de Palacio, ex quibus alteri propter Adalberonis insolenciam quaedam subtrahendo minime pepercit, alteri propter maliciam ibidem habitantium, de quibus postea dicemus[47], cuncta quae habuerant abstulit, ipsasque de loco eodem exterminavit. Hic[48] rogatus a quodam Danorum comite Ottone Daxiam[u] venit, gentemque 47
Danorum adhuc idolis servientem ad Christum convertit; ubi incredulis repugnantibus cyrothecam ferream fieri praecepit eamque igniri. Qua manu sua vestita nec laesa, lineoque panno cera infuso ad carnem indutus, fornacem candentem[v] intravit, indeque panno conbusto illaesus exiens, Christum[w] Dei filium Deum esse verum, hoc indicio declaravit. Hoc usque hodie apud Danos celebri fama vulgatur, a quibus et Ansgarius[x] vocatur. Quo nomine eius[y] memoria ab eis 5. Idus Septembr. celebratur. Sepulchrum[z] eius[***] Treberi a Danis frequentatur. Sed quia tantisper eius mentionem fecimus, libet a principio quaedam gestorum eius breviter narrando[a] commemorare.

Huius textus continuationem additamenti nomine inscriptam infra edidi.

a) multos 1[b]. c) huiusmodi 5. B 1. C 3. d) debellandam 2. e) E. enim 5[c]. e. autem B 1. C. f) eius exercitu 6. g) f. v. 6. h) sikko B 1. siko 6. C. *semper.* sicho 5. *semper.* i) q. h. m. inveniret 4. k) i. p. h. m. m. 6. l) *deest* 5. m) congratulanti B 2. n) *deest* 5[b]. o) adimplere C. p) perrexit 1[b]. q) pulsansque 6. B 2. r) foras 1. 1[b]. C 3. foris C 4. s) rogans 5. t) *deest* 1. 1[b]. u) adelbertum 1[b]. alberto B 1. v) m. p. 1[b]. w) dum B 1. x) obedisset 6[c]. y) pincernam (pincernum B 5.) n. B. C. z) alloquuntur 6[c]. *) inquit 6[a]. a) grates 2. 4. 5[a.c]. 6. b) scilicet 5[a.c]. c) *deest* 2. 4. 5. 6. d) *deest* 1[b]. e) oportuna 1. d. consilio oportuno (opportune 4.) XXX. 4. 5. 6. f) amas 5. *semper.* g) laricatos 1. h) *deest* 6. i) praecintos 1. precinctis 5[b]. collocati 1. 1[b]. k) et — componit *desunt* 6. l) opertos B 2. apertas, funus 5[c]. m) fines 1. n) *deest* 5[a]. confectes 5[c]. o) portandas 4. 5[a.c]. p) inserantur 2. q) LXX. 1[b]. r) *deest* 1. plebeta a. 1[b]. s) ensibus 5[b]. 6. B 2. 4. 5. t) hamis 2. 6. B 2. amis 5. u) reconditas 1. 1[b]. v) nulloaque (nulloque 5.) – conscios fecit 4. 5. 6. nullo B 1. w) nisi praedictis viris 2. x) *deest* B. C. y) Ille Sicho 5. z) tetendit 6. ad pallacium tendit 5[b]. **) foresque 4. 5. 6. a) *deest* 2. b) siciente 2. sciscienti 4. c) nunciante 2. pronuntiante 4. d) ad delberto 1. *duabus lineis.* e) potentibus 1. f) subintrauit 2. simul s. B 2. g) lintearum 2. linteorum 4. 6. B 1. linteum velamen 5[c]. h) rega 1. adelberum rogat 1[b]. i) portatores B 1. *e corr.* C 3. *et ita* C 4. k) onera h. deponunt v. B 1. l) *deest* 5. 6. m) eripiunt 5[a]. arripiunt (*corr.* accipiunt 6[a].) 6. n) prosiliunt 6. o) g. suos B 1. p) ipsum B. C. q) dirigitur 1[b]. r) pro vict. *desunt* 1[b]. s) ilustratus 1. illustratur 1[b]. e. i. 5. 6. t) permulta C 3. u) danā B 1. daxiam *corr.* daciam B 2. 3. daciam *e corr.* C 1. 6. datiam C 3. v) candaentem B 2. w) xpictum B 2. x) ansgerius B 1. y) *deest* B 1. z) *cap.* XLVIII. *inc. Leibn.* ***) *deest* B 2. 3. C. a) narrandum cummemore *corr. ut ed.* C 1.

46) i. e. dolia vinaria, germanice *Ohm.* 47) V. infra Additamentum. 48) Nimio sane errore Trevirensem archiepiscopum Popponem eum habet qui saeculo X. Danis praedicavit. Ex Ottone rege fama comitem Danorum Ottonem fecit, denique ut errores cumularet etiam Ansgarium huc traxit.

Martini[a], translatis in eam[b] partim[c] reliquiis eius, dedicavit, turrimque[d] ibidem construxit[49];
Sancto[e] Euchario quaedam bona delegavit, quaedam ablata restituit. Sanctus Symeon[f] soli-
tarius super[g] nigram portam Treberis claruit; ubi et requievit[h]. Poppo archiepiscopus ibi
1047. congregationem [clericorum[i]] instituit[50]; ubi et ipse ad pedes scilicet[k] sancti Symeonis post-
modum requievit.

32. Cui Eberhardus[l] successit. Hic privilegia[m] suae ecclesiae apud papam renovavit[51],
1049. ipsum papam[n] Treberis cum honore suscepit, multa praedia acquisivit, pro quibus redimendis
amplius quam mille talenta de sacrario tulit. Hic aliquando dum dioceses[o] circuiret, a Cunrado[p]
comite de Lucelenburch[q] captus est, vestimenta sacerdotalia[q*] a militibus direpta, pallium discis-
sum, corpus dominicum violatum et in terram[r] proiectum, crisma unctionis effusum est, epi-
scopus ad[s] Lucelenburch[t] in[u] custodiam delatus est[v]. Treberi nichil eorum quae ad divinum
officium pertinent[w] celebrare voluerunt, donec Romanum pontificem de hac re per internun-
cios[x] interpellarent. Interim Cunradus[y] comes compulsus a plurimis episcopum dimisit[z].
Romanus pontifex Cunradum excommunicavit et Eberhardo[*] absolvendum[a] commisit[b]. Qui
tandem penitens Treberim venit, et humiliter a summo[c] pontifice absolutionem petiit et inpe-
1053. travit, et ad satisfactionem quaedam bona Sancto Petro contradidit[d]. Eo[e] tempore Heinricus[f]
imperator corpus sancti Valerii de Treberis transtulit[g] ad Goslar, et[h] econtra[i] curtim[k] Vil-
mar[l] Sancto Euchario tradidit[m.52]. Eberhardus[n] [episcopus[o]] turrim a Poppone inceptam
1066. Apr. 15. perfecit[p]. Sabbato sancto[q] paschae post expletum divinum[r] officium in sacrario[s], sicut
paratus[t] erat, obiit. Sepultus est[u] in monasterio sancti Paulini.

33. Quo[v] defuncto, Anno Coloniensis episcopus, quem tutorem regni et filii sui Heinrici[w]
Heinricus supradictus imperator constituerat, quendam clericum suum nomine Cuononem[x]
episcopum ordinans, Treberim direxit. Quod cum didicisset Trebirorum praeses[y] Theode-
ricus[z] nomine, congregata hostili manu, apud castrum quod Bideburch[**] dicitur eum vinctum
1066. tenuit, ac non multo post probrosa morte occidit. Cuius[a] passionem quisquis scire voluerit
in promptu est[53]. — His ita peractis[c] Udo Suevus[d] nobilis[54] episcopatum suscepit. Quo
1077. decedente Eilbertus[e] omni[f] bonae memoriae dignus subrogatur episcopus. Hic ecclesias
undique in episcopio suo dirutas[g] secundum suum posse reedificavit; ac[h] non multo post de
1101. medio ablatus, Bruno successit episcopus.

Codex 1. alia manu addit[i]*:*

In cuius diebus multe clades ac dissensiones in toto regno contigerunt, de quibus ipse
1124. inmunis consilio et actibus non extitit. Cum hic autem decederet, Godefridus maioris ecclesie
1127. decanus subrogatur episcopus; sed postmodum a suis incusatus de symonia eiectus est, et
Meginero cedit episcopatus.

Codex 2. addit:

Post hunc Godefridus, qui de symonia convictus depositus est. Huic successit Megin-
1129. 1130. herus, qui Romam profectus a quodam Cunrado tyranno captus est et in captivitate diversis
tormentis enecatus. Post hunc Adelbero Metensis successit ad episcopatum.

a) materni 4. b) ea 4. 5. 6. c) parum 5. d) turremque 1? e) *deest* 1. *qui* euchario — restituit *post supplevit.* f) simon 1. g) supra 5. 6. h) requiescit 4. 5^{c}. 6. i) *deest* 2. 4. 5. 6. k) *deest* 5. 6. et ipse postm. ad p. s. r. 5^{b}. l) heberhardus 4. heberardus $5^{b.c}$. heberadus 5^{a}. eberardus 6. *semper.* m) priuilegio 1. e. s. 4. 6. n) *deest* 4. 5. 6. o) dioceseos 1. 1^{b}. dioceseo 2? p) conrado 4. 5. 6. *semper.* q) luzcelenburch 1^{b}. luzelenburch 2. $5^{a.c.}$ 6. luzelēborch 5^{b}. luzelemburch 4. q*) s. v. 4. sac. dirupta 5^{b}. r) terra 2. 4. 5. s) in 6. t) lucenlenburch 1. luscelenburch 1^{b}. luzelenburc 2. luscelemburch 4. luzelenburch $5^{a.c.}$ 6^{a}. luzelenborch 5^{b}. luzelenbruch 6^{c}. u) ad 6. v) *deest* 2. 4. 6. w) pertinet 1. 1^{b}. x) internoncios 1. y) comes c. 6. z) dı . . ıstiti 1. *) heberado 5^{b}. heberardo $5^{a.c.}$ *hoc loco.* a) ad soluendum 5. 6. b) dimisit 5. c) *deest* 6. d) contradidō 1. c. dono 1^{b}. tradīdit $5^{a.c.}$ e) Eodem 5^{c}. f) heinericus 2. g) tanrsstulit 1. h) qui 4. *deest* 6^{c}. i) contra 2. k) curiam quae dicitur 1^{b}. l) wilmar *al. manu* 1. uillimar 1^{b}. m) contradidit 5^{b}. n) Eberardus $5^{a.c.}$ *hoc loco.* o) *deest* 2. 4. 5. 6. p) perfecit *alia manu* 1. perficit 2. q) sancte 1. r) sollempne *alia manu* 1. *et ita* 1^{b}. s) i. s. *alia manu sed loco vacuo* 1. *deest* 2. in s. unctus erat oleo et mortuo sepultus 1^{b}. t) e. p. 6. u) sepultusque in 4. est *deest* 5^{b}. v) *Quae sequuntur ex codd.* 1. 1^{b}. 2. — 4. 5. 6. *iam cum* B. C. *conveniunt, quorum textum v. infra.* w) *deest* 2. x) cunonem 1^{b}. 2. y) comes 1^{b}. z) n. th. 2. **) biedenburc 2. a) Quius 1. b) Is 1. 1^{b}. c) p̃actis 1. d) suevs 1. e) egilbertus 2. f) *deest* 2. g) dirotas *corr.* dirutas 1. h) . Hac 1. 2. i) 1^{b}. *eadem manu pergit.*

49) V. infra Additamentum c. 8. 50) Ex portae ruinis ecclesia facta est S. Symeonis, quae usque ad nostra tempora stetit. 51) Cf. l. l. c. 9. et quae ibi codex C. adiecit. 52) Wilmar ad fluvium Lahn; v. Heinrici diploma ap. Hontheim I, p. 394. 53) Quam vide infra editam. 54) V. infra Additamentum.

ADDITAMENTUM ET CONTINUATIO PRIMA.

1.[a] Regnante serenissimo Heinrico, rege quidem secundo, imperatore autem primo, anno regni eius 14[mo], Megingaudo[b] Trevericae civitatis archiepiscopo de medio facto, domnus 1015. Poppo in gaudium et laeticiam[b*] universae civitatis cathedram episcopalem suscepit, vere inquam in gaudium, quia ut in ipsum scolastici cuiusdam verbis utar:

Almum tutorem secum tulit huc Symeonem;

unde in sequentibus plenius Deo largiente tractabo. Primum autem quibus parentibus, quibus etiam partibus extiterit oriundus, quantum ad meam noticiam seniorum relatione devenit, referre curabo. Patri eius Luopaldi[c] nomen erat, qui regionis Austriae marcam tenebat, mater autem eius Richeza cuiusdam ducis Germaniae Franciae[55] filia fuit, sed et frater eius patris aequivocus[56], patre eorum defuncto, eandem marcam strennue gubernabat. Hii itaque filium suum, Popponem[d] dico, aetate proficientem disciplina litterali erudiendum in Regenesburc[e] civitate viris doctioribus tradiderunt, et post in processu temporis sciencia litterarum satis imbutum et in virile iam robur adultum noticiae supradicti regis exhibuerunt. Cui in brevi tam dilectus factus tamque idoneus visus est, ut, sicut dixi, Megingaudo episcopo Trevericae metropolis de medio facto, rex ipse Treberim festinato venerit — erat enim in Confluentia positus —, et impetrato tam cleri quam populi consensu, ipsum pontificali cathedra sublimaverit. Proinde ibidem ab episcopis, qui causa regis advenerant, consecratus est sub die Kal. Ianuar. anno dominicae incarnationis 1016. Consecratorum autem eius[f] unus erat 1016. Ian. 1. Theodorus[57] secundus Metensis episcopus. Deinde diebus non multis interpositis, Romam oracionis causa profectus est, et ut quod sancta Romana mater ecclesia filiae suae, Treberensi videlicet ecclesiae, ex institucione sanctorum apostolicorum honoris et gratiae debuisset impendere, fieri sibi postularet[g]. Quem domnus Benedictus[h] VIII. sacratissimae apostolicae sedi praesidens, magno cum honore suscepit, moramque ibi facienti omnem[i] reverentiam et dilectionem exhibuit, ita ut[k] pro eo missas faceret et cum ipso saepius cibum caperet, volentemque inde transmigrare summopere de eius quae in Deum est fidei conservacione[l], et de subditorum sibi eruditione atque de peccantium non furiosa sed paterna castigatione, sed et de mundicia animae et corporis sollerter admonebat; et[m] ut ipsa haec[n] eius praecepta memoriae ipsius non exciderent, dedit cyrographum hunc habentem modum: *Benedictus[o] episcopus servus servorum Dei beatissimo confratri et episcopo Popponi sanctae Trevericae sedis archiepiscopo venerabili aeternam in Domino salutem et apostolicam benedictionem. Apostolicae sollicitudini convenit, benignum erga fratres semper prebere affectum eorumque peticionibus, quae ratae rationabilesque esse videntur, commodare assensum[p]. Proinde, dulcissime frater, quia postulasti a me, uti iuxta morem praedecessorum tuorum usum tibi pallii concederemus, libenter voto tuo annuimus, sollerter tuam commonentes fraternitatem, ut exterioris indumenti habitum morum probitate exornes, talemque te[q] in omnibus exhibeas, ut creditae dispensationis officium pastorali cura semper administrare studeas. Tunc enim veluti lucerna, quae in domo Domini lucet cunctis, apparebis conspicuus, si uti exteriori habitu, ita et interiori fueris adornatus, crucem Christi, quam sub pallii specie gestas in corpore, intus decreveris portare, in mente clamans cum apostolo: „Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo", desideranter quoque* Gal. 6, 14 *et addens[r] illud prophetae: „Confige clavis a[s] timore tuo carnes meas." Debita igitur karitate* Psalm 118, 20

a) II, *c.* XXII. C 1. 6. b) meingaudo B 2. b*) ci *pro* ti *ex* B 2. *plerumque retinui.* c) liupaldi B 2. liupaldi C 1. 3. 4. d) bopponem B 4. 5. *semper.* poponem C. e) regenesburch B 2. genesburch *post corr.* regenesburch C 1. 3. f) *deest* C 3. 4. g) postulasset B 1. h) b. papa B 1. i) omuemque C 3. 4. k) *deest* B 1. l) conversacione B 2. m) et ut — modum *totaque Benedicti constitutio desunt* C 3. 4. n) *deest* B 1. o) *c.* XLIX. *Leibn.*; *c.* XXIII. C 1. 6. p) *deest* B 1. *vocabulo* videntur *iterum scripto sed deleto.* q) *deest* B 1. in o. te C 6. r) addens et B 2. 3? 4? s) c. a *desunt* B 1. claves B 5.

55) Cuius fuerit nondum constat; cf. Moritz hist. com. Sulzbac. I, p. 11. 56) Fratres Popponis Heinricus et Albertus marchiones fuerunt, Luitpoldus II. filius fuit Alberti, nepos Popponis. 57) Theodericus. Cf. de hac re Thietmarum VII, 19.

te admonentes, ab apostolica sede pallium tibi transmittimus, huius privilegii nostri auctoritate statuentes, ut in celebracione missarum his tantummodo sollempnitatibus eo adornatus incedas, videlicet in natale Domini, in epiphania Domini, in coena Domini, in pascha et[a] *pentecosten, et*[b] *in ascensione Domini et in festivitatibus sanctae Dei genitricis et perpetuae virginis Mariae, et in nativitate*[c] *sancti Iohannis baptistae, et in sollempnitatibus omnium apostolorum, et in sollempnitate*[d] *omnium sanctorum, in festis quoque illorum sanctorum quorum corpora et reliquiae in tuo episcopatu habentur, et in dedicatione tuae ecclesiae, et in die annuae ordinacionis tuae, et si quando sacros ordines competenter facere decreveris. Concedimus etiam tibi*[e]*, karissime fili, [licentiam*[f]*] crucem ante te gestandi*[g]*. Omnipotens Dominus fraternitatem tuam, dulcissime frater, hic et in futuro custodiat, sicque mentes nostras in servitio suo corroboret, ut pro bene administratae pastoralis curae officio in aeterna beatitudine laborem nostrum remuneret. Bene valete*[h]*. Data* 6. *Idus Aprilis mensis, per manus Benedicti episcopi apostolicae sedis*
1016. *legati, anno Heinrici invictissimi regis Romanorum* 14, *imperii*[i] *vero*[k] *eius* 3°, *indictione* 14.

2.[l] Inde vero annis aliquot transactis, cum satageret, ut iuxta Dei voluntatem et secun-
Lev. 3, 1. dum suprascriptam Romani pontificis commonicionem animam suam inmaculatam Deo
Apocal. 12, 9. offerret, ecce diabolus, qui, ut scriptura[m] dicit, seducit universum orbem, sicut arte sua nequissima per mulierem Adam prothoplastum nosque omnes per eum inmortalitatis veste nudavit, ita quoque et huius animum fraudis suae in[n] tegumentis a proposito castitatis sub-
2 Corinth. 1, 12 vertere laboravit, ne posset cum apostolo dicere: *Gloria nostra haec est, testimonium*[o] *bonae conscientiae* etc. Verbi causa. Est in suburbio Treverensi oppidum quoddam, quod vocatur Aula Palacii[58], ubi ex institucione unius filiarum Dagoberti regis preciosae virginis Athalae[p] inibi quiescentis congregatio[q] erat puellarum canonicam vitam profitentium. Accidit itaque, ut episcopus uni earum commissuram pallii mitteret, ut ipse ei exinde caligas[r], quibus, cum ad missarum sollempnia celebranda procederet, indueretur, aptaret. Quas illa suscipiens, et inpudicitiae suae participem fieri concupiscens, arte sua nescio qua venifica infecit, sutas remisit. Quibus mox episcopus[s] indutis, mirum dictu, non visum est ei ultra id[t] debere sospite vita procedere, nisi ad praesens haberet rem cum muliere. Attonitus de tam subita mentis mutacione tamque inopinata carnis titillacione, quippe qui disposuerat carnalibus desideriis non consentire, cum festinacione exuit, ac uni ut ita dicam de principibus sacerdotum, qui forte illic aderat, indutum dedit; qui mox ut induit, et ipse festinanter exuit, secum mirans, nichil tamen dicens. Tunc reliqui qui astabant, quid id miraculi esset admirati, unus post unum easdem caligas secreto capientes induerunt, et similia passi sunt; nullus tamen quid pateretur audebat pro[u] pudore fateri. Novissime ventum est ad urbis praefectum; qui ut ab episcopo iussus induit, furore incredibili infremuit, et se incantatum esse proclamavit[v], sciscitantique quis iniquitatis huius auctor exstiterit, episcopus aperuit. Tunc omnes in unum sententias suas proferentes dicebant, maximum hoc esse dedecus ecclesiae, quod qui canonica vel etiam[w] ecclesiastica censerentur professione tali polleret[x] iniquitate; eam quidem quae rem hanc fecisset ab ordine sanctimoniae proici, dignum esse, ceteras vero ibi manentium, ne ab eis quodammodo tam infame[z] procederet, mutatis vestibus ac pro albis nigris indutis, artiori vitae debere operam dare; quod si perpeti noluissent, melius esse, ut locus ille careret inhabitacione, quam ibi tales degerent personae, quae huiusmodi nequiciam gestarent sub religionis specie. Et ita factum est. Illa eiecta est; sed et ceterae nolentes nec habitum nec conversationem[*] mutare, similiter sunt eiectae, et aliae in monasterium puellarum quod Horreum dicitur, aliae autem ad alia sui habitus migraverunt loca, vacavitque locus[a] aliquamdiu a divinis laudibus. Cuius rei gratia episcopus postea summa ductus penitentia, veritus ne huius causa iniuriae extrema divini[b] iudicii ultione dampnaretur, annuente domno Iohanne tunc Romano pontifice, commissa sub ipsius testimonio comprovincialibus episcopis, suis videlicet suffraganeis, Treverensi ecclesia, Ierusalem[c] ire disposuit; unde rediens in loco supradicto ad laudes Dei celebrandas clericos religiosos mancipavit. Euntis

a) in B. 4. 5. C 1. b) *deest* B 4. 5. c) natifitate B 2. natale C 1. d) solemnitatibus C 6. e) t. e. B 2. f) *deest* B 2. 4. 5. C 1. g) gestandi *superscr.* vel (gesta)ri C 1. h) vale C. i) imperio B 2. 4. 5. k) *deest* B 1. l) c. L. *Leibn.* m) sacra s. C (sacra *e corr.* C 1.). n) *deest* B 1. o) *deest* C 6. p) athele B 2. 5. C. q) congregationis B 2. 4. 5. *corr. ut videtur* congregatio C 1. *et ita* C 3 *sqq.* r) c. exinde C 3. s) epo B 2. 4. 5. *corr.* eps C 1. *et ita* C 3 *sqq.* t) id *deest* B 1. u) pro *post corr.* pre C 1. v) p. esse C. w) *deest* 1. C 3. x) *ita omnes codices* B. polleret *corr.* pollerent C 1. pollerent *post corr.* pollueretur C 3. *et ita* C 4. z) infamie B 1. *) conversionem B 1. a) locus iste B 1. b) *deest* B 1. c) iherusalem C. *saepius.*

58) Palatiolum sive Pfalzel; v. supra c. 24.

itaque Ierusalem quamque efficax quamque Deo exstitit penitentia grata, prudens quisque liquido potest advertere, cum didicerit, quod divina respectus clementia virum sanctum beatum[a] Symeonem sibi coniunxerit secumque adduxerit. Cuius quia mentio se intulit, licet de illo prolixior tractatus habeatur[59], et me libet vel ad modicum, ut sit memoria eius in bene- 59 dictione qui adduxit eum[b], Domino adiuvante sanctitatem eius perstringere.

3.[c] Interea domnus Poppo, de quo sermo est, Trevericae huius metropolis strennuus provisor, Ierosolimam tendens, ibi loci quo Symeon morabatur applicuit, eumque ut secum 1028. venire vellet exoravit. Qui annuens, cum Antiochiam[d] simul devenissent, Symeon[e] a primoribus, quibus pridem ibi se notum fecerat, remoratus substitit, donec Poppo Ierosolima rediens secus eam[f] civitatem[g] iter reflexit. Tunc admonitus in sompnis, praefato se praesuli commendavit, et secum Treverim venit[60], ubi prout ipse petiit[g*] in turri quadam deserta a 60 Poppone reclusus, sicut quondam in vertice montis Synai, ita nunc hic quoque graves malignorum spirituum insidias perpetiit[h], quos Domino auxiliante superavit. Postremo cum ibi reclusus transegisset septem annos, ei qui dedit animam reddidit Kal. Iunii anno dominicae incarnationis 1035.[i] Deus autem eum[k] multis virtutum indiciis magnificavit, ita ut erectis 1035. manibus nostris sursum ad Deum ac[l] cordibus nostris, euangelicum illud exultantes decantare possimus, quia *visitavit Deus plebem suam.* Itaque pro miraculorum frequenti ostensione Luc. 1, 68. populus totius huius provinciae saepe dictum Popponem deprecabantur episcopum, uti ad honorem Dei et sancti illius viri vel per se vel per epistolam suam Romanum pontificem consuleret, et eventum rei nunciaret, peteretque, quatinus auctoritatis[m] praecepto, quem Deus evidentibus miraculis commendaret, hunc[n] etiam fidelium populus digno sanctis obsequio frequentaret, et annuam depositionis eius diem sollempniter[o] celebraret. Super cuius rei negocio archiepiscopus habito conprovincialium episcoporum consilio, quod subditus sibi populus pie petiit implere decrevit[61]. 61

4.[q] Verum ut ad[r] ordinem narrationis accedam, libet ad superiora parumper respicere. Poppone in praelibati itineris negocio occupato necdum reverso, Giselbertus[s] quidam comes de castello Lucelenburc[t] nominato cum filio suo Cuonrado[u], non sic[v] aliter quam solet lupus in oves insanire si quando contigerit pastorem deesse, alius hoc, alius illud sibi vendicare, ille quoscumque capere, iste autem depraedari, sicque mala inenarrabilia non cessabant perpetrare. Quod episcopus reversus conversus conperiens — nec enim ipso praesente a malicia sua se poterant continere —, cum non potuisset ullo modo illis resistere, quippe quibus tocius huius provinciae valentiores, qui hanc in eos debuissent iniuriam[x] vindicare, confoederati erant hominii[y] coniunctione, persaepe apud imperatorem Cuonradum[z] se proclamavit de illorum tyrannide, nichilque potuit proficere, sicut subscripta eius epistola commemorat. Unde quam plures et regi et papae mittebat[*] epistolas, quas quia pro multitudine taediosum erat singulas ponere[a], verum etiam quia non omnes contigit ad meam noticiam devenire, unam hanc tantum sufficiat pro omnibus posuisse.

Epistola Popponis episcopi[b].

Reverentissimo patri patrum gratia et nomine Benedicto, Poppo licet indignus divina tamen largiente clementia sanctae Treverensis ecclesiae minister, cum totius affectus dilectione debitam subiectionem. Superiori anno cum annuente venerandae memoriae domno Iohanne in hac sancta sede apostolica praedecessore vestro amore visionis sepulchri Dei hominis Ihesu Christi Ierusalem peregre profectus fuissem, in regione nostra pravorum hominum supercrevit iniquitas, ita ut nec adhuc manus ab incepta possint retrahere nequicia[c]*, omnia per circuitum diripientes et devastantes. Super quo saepissime deprecatus faciem domini mei regis, quatinus manum michi porrigeret suae*[d] *animadversionis, nichilque*[e] *profeci, saepe etiam supra nominato*

a) *deest* C 3. b) cum B 2. 5. c) *c.* LI. *Leibn.;* II, *c.* XXIIII. C 1. 6. d) anthiochiam C 1. e) simeon B 1. f) *deest* C. g) *deest* B 1. g*) peciit B 2. *saepius, et ita etiam* tocius, frequencius, sentencia *et alia huiusmodi, sed non omnibus locis.* h) perpetiit quos *corr.* perpessus est quas C 1. *et ita* C 3 *sqq.* i) XXXV. *corr.* XXXVI. C 3. k) cum B 2. *deest* C. l) a B 5. m) a. eius B 1. eius *ante* auct. *post add.* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* n) et hunc etiam C. (*deleto* et C 1.). o) *deest* B 1. q) *c.* LII. *Leibn.;* II, *c.* XXV. C 1. 6. r) *deest* B 4. 5. s) gisilbertus B 4. 5. C. t) lucelenburch B 2. luzelenburc B 4. 5. luzelenburch C. u) cunrado C. *semper.* v) sicut B 2. sicut *del.* C 1. *deest* C 3 *sqq.* w) ipse B 1. x) *deest* B 1. y) homini B 2. 3. homines B 4. 5. hominii *e corr.* C 1. *et ita sqq.* z) cunradum C. *) mittebant B 2. C 6. *corr.* mittebat C 1. a) nere verum — intermissa sunt (*infra c.* 8.) *desunt* B 3, *foliis tribus excisis.* b) *deest rubra* B 2. 4. 5. C 3. Popponis ad papam C 1. 6, *ubi incipit c.* XXVI. c) nequucia B 2. d) *deest* B 1. e) nichilque *corr.* nichil C 1. *et ita* C 3 *sqq.*

59) Ex hac vita ab Eberwino scripta infra in Append. fragmenta quaedam exhibui. 60) Aliter Eberwinus haec narrat, v. infra. 61) V. epistolam c. 4.

praedecessori vestro pro eodem supplicavi, nec quicquam usque adhuc consolationis impetravi. Quam ob rem desidero, ut vel nunc solacietur michi Deo amabilis paternitas vestra, mittatque virum de honoratioribus vestris ac prudentioribus, qui michi in necessitatibus meis consilio simul et auxilio suffragetur, auxilietur dico de adversis, consilietur autem de his quae latere non credo aures vestrae sanctitatis. At vero si hactenus vos latuerunt, iam nunc obsecro, uti benignum litteris meis accommodare velitis auditum. Vir quidam vitae sanctitate laudabilis apud nos diebus istis ex hac luce migravit, quem si signis et virtutibus quae per eum Dominus operatur credere debeamus, procul dubio eum cum sanctis aeternae beatitudinis habere consorcium, non dubitamus. Sed non tam signa quae fidelibus et infidelibus communia sunt, quam fidei virtus, qua fideles ab infidelibus sequestrati sunt, qua ipse dum adhuc in corpore maneret plurimum viguit, de eius nos sanctitate certos reddit[a]. *Proinde accersivit nos tam clerus quam populus ecclesiae nostrae, obsecrantes, uti litteris nostris ad hanc apostolicam sedem, cui vos auctore Deo praesidetis, cum illius viri sancti vita*[b] *et miraculis missis peteremus, quod peticione dignum credimus, quatinus, si ita vobis cautum videatur, dato nobis vestri apostolatus decreto, nomen eius liceat cum sanctorum nominibus conscribi ceteraque honoris sanctis debiti ipsi impendi. Itaque quid solacii, quid consilii super alleviatione angustiarum nostrarum hinc et inde obortarum prudencia vestra michi ineundum*[c] *decreverit, sine longa temporis dilatione dignemini insinuare. Honor vester et meritum apud Deum semper et homines augeatur.*

Sed quid papa ad haec responderit, quamque benigne litteras eius super decursas acceperit, mea non est opus praefatione. Ipsum audi, quid dicat.

62 Epistola domni papae[d. 62].

Benedictus episcopus servus servorum Dei Popponi[e] *tam suis meritis quam divino karismate Treverorum*[f] *archiepiscopo*[g] *salutem*[h] *karissimam cum apostolica benedictione. Sumptis reverentiae vestrae litteris et lectis*[i] *atque relectis, in imo cordis earum vim reposuimus, ut vobis petentibus desiderata concederemus. Nam illius regulam magistri nos oportet*[k] *in quantum possumus imitari, qui se bene petentibus non est obstinatus, se in veritate quaerentibus non est prolongatus, nec ad fores suas perseveranter pulsantibus ad aperiendum retardatur. At nos, licet tardius quam cupivimus*[l], *ad sonum tamen paginae vestrae, ut debemus, pro affectu respondemus. Neque enim facimus quod volumus, cum*[m] *volumus, sed cum divinitus ut faciamus accipimus, quaeque suis temporibus superna disposicio coaptavit. Quod igitur meministis, sedem apostolicam, cui ex divina dignacione praesidemus, totius ecclesiasticae pastoralitatis esse refugium, ut votis vestris ad eam confugientibus annueremus, meritis amplexibus haec ipsa verba donavimus; quippe cum sit origo et fundamentum ecclesiarum, Domino confessionem*
Matt. 16,18. *Petri taliter conpensante: „Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam“: dignum plane videtur, ut omnis christiana fidelitas ad eam concursum habeat, et ipsa omnibus manum solacii porrigat*[n]. *Vobis vero in congressu positis, ad iniquitates pravorum hominum debellandas ac spirituali*[o] *gladio puniendas, quoniam in rebus divinitus vobis commissae vicis*
63 *coadiutorem praesulem a nobis poposcistis, en*[p] *dirigimus. Quem*[63] *quidem et honestas morum, sicut nomine indicat, et sagax animi pulchritudo decorat; quem huic negocio aptissimum censuimus, quia Dei fidelem servum et prudentem cognovimus; cui*[q] *et astucia serpentis est et columbae simplicitas; de cuius quodammodo labiis fluunt mella pro captu audientium coelestis ambrosiae plena; quem*[r] *a corpore nostro velud dextrum separavimus brachium, inprecantes ei salutem et gaudium. Dirigimus ergo illum, ut solacietur vobis in necessitatibus vestris, tam scilicet in opere consecrationis, quam et in unctione confirmationis, et si quid in necessitatibus aliis Deo favente valebit pro libitu sanctae*[s] *vestrae fraternitatis. Ut*[t] *illum tractare*[u] *uti decet non detractetis*[v] *vel dissimuletis, nulla credimus admonitione indigetis, cum vestra benignitas inde sit*[w] *profusior, unde est sanctior. De cetero ad virum illum Symeonem veniendum, quem numerosis*[x] *choruscantem miraculis, divinis praefulgentem virtutibus ostenditis. Ex quo liquet, eum in fragili corpore thesaurum baiulasse spiritualis gratiae, ut non solum sibi providerit ad salu-*

a) reddidit B4. rediddit B5. b) *deest* B1. c) in eundem B2. 5. C6. d) *deest rubra* B2. 4. 5. C3. Benedictus papa Popponi C1. 6. *In* C3. *in margine alia manu scriptum legitur:* canonizacio sancti Symeonis. — *c.* LIII. *inc. Leibn. c.* XXVII. C1. 6. e) poponi 2. — p. patri *Act.* f) trevirorum C. g) episcopo B2. h) s. et apostolicam benedictionem C. i) et l. *desunt* B1. k) m. r. op. nos B1. l) concupiuimus B2. m) c. v. *desunt Act.* n) o. p. m. s. B1. o) spiritali C. p) *deest Act. Fortasse* N. *pro ipsius nomine scriptum erat.* q) ut cui *Act.* r) quare et eum *Act.* s) *deest* B1. t) ut autem *Act.* u) tractetis B2. tractaretis B4. 5. v) detrectetis B1. *Act.* w) fit B2. 4. 5. *Act.* x) innumerosis B1.

62) Ex codice quodam ecclesiae S. Symeonis edita est Act. SS. Iun. I, p. 96, cuius lectiones hinc inde attuli. 63) Gratianum intelligit Papebroch, Act. SS. Iun. I, p. 97.

tem, sed aliis quoque atque aliis ad multiplicem sanitatem. Quia igitur ad illam aeternam beatitudinem illamque summae felicitatis perpetuitatem ac coeleste consorcium pervenisse creditur, sicut opere signorum frequentius panditur, nostrae apostolicae auctoritatis sententia, iudicium divini arbitrii secuta et[a] *[consensu*[b]*] complurium fratrum nostrorum suffulta, decernit, eundem virum Dei Symeonem posthac semper et ubique sanctum debere nominari, eiusque natalem sicut aliorum sanctorum reverentissime singulis annis celebrari. Non enim qui se ipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat, dicit apostolus, glorietur*[c]*, laudetur,* 2 Cor 10, 6. *vigeat, placeat, celebretur, ametur, et colatur, nomenque illius martyrologio inseratur. Ipse intercedat pro peccatis et neglegenciis nostris et commissorum nobis apud clementissimam divini numinis maiestatem, ut mirabilia, quae visibiliter exhibet circa infirmorum corpora, in animabus nostris occulta virtute dignanter exhibeat*[d]. *Benedicti*[64] *VIIII. pape.* 1042?

5.[e] Congruum duxi rem quandam dignam valde memoria, quam circa tempora illa[f] accidisse comperi, sub silentio non praeterire. Sicut, inquam, supra significatum est, ipso Poppone videlicet Ierusalem profecto, et per tres fere annos demorato — Babiloniam enim usque videndi[g] nominatissimae illius civitatis gratia processerat, ubi et[h] tentus aliquamdiu in captivitate laborabat —, si recte memini, quidam Mettensium episcopus vice quadam in ieiunio Iunii mensis Treverim pro eo ordines facere veniebat. Hoc enim ipse priusquam de provincia exiret deprecatus fuerat, ut cui conprovincialium[i], suorum videlicet suffraganeorum, episcoporum demandatum fuisset, Treverim veniret et vicem eius adimpleret. Hic autem quo Treveri ceteris vicinior, eo ibi in hoc opus[k] frequentior. Verum[65] ut dixi ordines facturus sub 65 die 15. Kal. Iulii petiit, sicut assidue faciebat, mitti coram eo in altari clavum Domini, qui ibi loci ex collatione domnae Helenae augustae habetur, quique, si daemonis testimonio credi debebat[l], cum[66] quidam a daemone vexaretur, et clavus hic ad effugandum illum cum aliis 66 sanctorum reliquiis illo[m] delatus fuisset[n], a maligno illo perhibitus est, ipse esse[o], qui pendentis in cruce Domini pro salute generis humani fuisset[p] in dextro pede confixus; cuius nimia virtute compelli se exire. Ante enim nulla certitudo, sed tantum opinio erat, quantae virtutis idem clavus haberetur. Porro misso eo in altari, astitit ille[q] praelibatus episcopus, clam circumspiciens et quaerens locum, si forte ea sibi oportunitas accidere potuisset, quo corriperet et in sinum suum deponeret, alium[r] autem, quem[s] huius gratia fieri iusserat et sub ascella sua occultaverat, hoc erepto[t] inpingeret. Quid multa? ut concupierat correptum in sinu suo recondidit et actionem cui institit laetus peregit. Proinde cum post confecta misteria exutum duceretur, sicut Domino placuit, clavus ille sanguinem habundantius fudit, qui guttatim de sinu eius in terram emanare coepit. Quod

a) *deest* C 3. b) *ita ex Act. recepi;* assensu *infra post* nostrorum *alia manu add.* C 1. quod C 3 *sqq. receperunt. Codd.* B. *hoc vocabulum omiserunt.* c) ergo *Act.* d) e. Vale. Benedictus VIIII. papa C. (Ben. VIII. papa *alia manu post addita sunt* C 1). e) *c.* LIV. *Leibn.;* II, *c.* XXVIII. C 1. 6. *In* C 3. *rubra legitur:* De clavo domini. f) *deest* B 2. 4. 5. eius *post add.* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* g) uidendi *corr.* uidendę C 1. *et ita* C 3 *sqq.* h) *deest* C. i) prouincialium B 1. k) erat *post add.* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* l) debat B 4. 5. debebat *corr.* debeat C 1. *et ita* C 3 *sqq.* verus Domini clavus esse comprobatur C 1. *in marg. post add., ex quo* C 3 *sqq. receperunt.* m) *deest* B 2. n) fuisse B 1. o) *deest* B 5. p) *deest* B 1. q) *deest* B 1. r) et alium a. C 6. s) a. q. *desunt* B 1. t) erepta B 5.

64) Papebroch Act. SS. l. l. p. 97 haec monet: „In ecgrapho nostro appensum repraesentatur sigillum, cui altera quidem facie, alias vacua, circumductum in orbem fuerit nomen ✠ BENEDICTI, altera impressum caput S. Petri, cui semper ✠ incumbat, unde in orbem circumductae tres litterae PPE idem valent quod PAPAE.“ Unde haec verba a Gestorum scriptore sumta esse, patet. Ibidem eiusdem papae bulla canonizationis edita est. 65) Eandem rem de Brunone archiepiscopo Vita S. Agritii narrat; cuius locum hoc exhibere iuvat: *Unum tamen quod dedit idem clavus Domini suae pretiositatis insigne silentio nolumus praeterire. Nam cum frater imperatoris Ottonis — tres enim fuerunt — Bruno vocatus, meliores Lotharingiae episcopatus, Treverensem scilicet et Coloniensem, necnon maximam regni huius partem in sua haberet potestate, non bono ut patet spiritu instinctus, hunc ipsum de quo loquimur festivae memoriae ac salutis nostrae clavum, quo nescitur transferre clam, ne dicam furtim, volebat. Corrupto siquidem huius dominici thesauri custode, alium huic tam simillimum fecit parari, ut vix aut minime verus a falso per aliquam ambos intuentium diligentiam valeat separari. Hunc ergo dum pretio ductus custos de manu episcopi praenominati suscepisset, dumque opportunum nefando furto tempus se invenisse putaret, machinatum diu dolum tandem perficere frustra conatur .... Dies quoque ipsa, in qua haec miserationum Dei nobiscum sunt divinitus celebrata, in martyrologiis statim est notata, 12. videlicet Kal. Iulii. Huic autem inaudito licet Domini miraculo si quis, quod absit, aurem credulitatis dubitat praebere, potest adhuc et eundem sanguinis notas habentem pannum et eundem adulterinum clavum in domo sancti Petri, si permittitur, videre.* 66) Etiam hanc rem Vita S. Agritii (Acta SS. Ian. I, p. 777) narrat, sed Winibergam, de civitate oriundam quae vulgo Reginsburch vocatur, haec expertam esse dicit.

videntes ministri eius, qui circumdabant eum, ut velocius incederet et exui festinaret, urgebant eum, cuiuspiam mali causam accidisse ei arbitrati. Denique cum coepisset sacerdotalia vestimenta deponere, totumque vidisset sinum albae repletum sanguine, diriguit primum; et ultra quam credi potest, quid secum ageretur, admirans, tandem cum redisset in se, delictum quod patrarat confessus, veniam impetravit, et post exutas vestes convolvit in unum, deditque consilium, ut summa cum veneratione servarentur; quod et factum est.

cf. Virg. Aen. I, 388. 6.[a] Illo itaque[b] tempore cum adhuc famulus Dei Symeon supra nominatus vitales carperet auras[c], Popponem saepe dictum archiepiscopum ducem suum[d] et hospitem idem vir sanctus[e] secreta frequenter collocutione dignos futurae vitae actus agere persuasit, quatinus in hac luce positus cum Dei adiutorio hoc elaborare niteretur, ut post obitum in consorcium beatitudinis eorum transiret, quorum nunc vicem gerere videretur[f]. Fuit autem fames valida in omni terra ista, ita ut multi morerentur inedia; hiemalium pluviarum enim inundantia, sed et fluminis secus civitatem decurrentis verno tempore inaestimabilis[g] superhabundantia diutina stacione et nimia sui limositate omnes fere segetes absorbuerat[h]. Cuius causam mali 67 insipiens vulgus Simeoni, sicut in vita ipsius[i] legitur[67], imputabat. Tunc episcopus multam egentibus exhibebat humanitatem, illud saepius ante mentis suae oculos[k] ducens, quod dicit 1 Ioh. 3, 17. sermo divinus: *Qui viderit fratrem suum necessitatem patientem et clauserit viscera sua ab eo, karitas Dei non manet in eo.* Etenim die quadam in albis paschalibus cum ad unam ecclesiarum in civitate[l] consistentium, divinum celebraturus officium[m], equo nobili vectus incederet, obviam habuit in campo pauperum multitudinem copiosam, qui deprecabantur eum, ut solita[n] miseratione aliquid[o] ipsis inpenderet vitae subsidium. Qui accito mox ad se[p] cubiculario suo, iussit exhiberi[q] sibi festinato thesauri non modicam quantitatem ad dispertiendum illis. Omnibus ergo[r] qui secum erant eum inpellentibus et dicentibus, ut primum cuius gratia venerat adimpleret indeque revertens expeditius quantam voluisset pauperibus misericordiam inpenderet, ipse respondit: *Nolite karissimi hoc persuadere michi, quia sicut illud, ita et hoc Deo est obsequium. Nempe sic oracio nostra apud maiestatem Dei acceptior erit, si, antequam eo veniamus, karitas ista praecesserit. Credo nimirum et securus sum, quod sine ambiguitate sacrificium nostrum divinis conspectibus praesentabitur, si tantae multitudinis fusa prece commendetur.* Interea cubicularius postulatum obtulit censum, quem acceptum ut[s] coepit in pauperes expendere, una omnes coeperunt voce clamare, nummis sibi opus non esse; de nummo enim aut nichil aut parum quisque sibi valentis comparare posse, quia, sicut ipse nosset, modius unus frumenti appenderetur solidis 25. Quibus ille respondit, aliud quid sibi prae[t] manibus non esse, quo potuisset illorum[u] necessitatibus communicare. Quo contra illi: *Si*, inquiunt, *ad praesens aliud quid dare nobis non habes*[v], *da saltem de pinguibus equis tuis, ut vel ad modicum compescatur esuries nostra edulio carnis.* At ille, licet invitus, recordatus tamen verbi illius, quod vulgo in proverbium vertitur:

Carum quisque dabit, qui cara recipere quaerit[w],

primum dedit suum, deinde aliorum non equidem omnium, sed eorum tantum quos ad hoc pietatis opus sua potuit exhortatione instigare; et laniati atque devorati sunt in[x] momento coram eo. Post haec ad locum destinatum processit.

7.[y] Denique inerat ei permaxima sollicitudo aut de[z] construendis ecclesiis aut de reparandis[*] dirutarum vetustate ruinis, quorum alteri evidens perhibet testimonium ecclesia beati 68 Petri apostoli quae domus et episcopalis sedes dicitur. Haec, ut ferunt[a. 68], antiquitus fuit domus domnae Helenae, cuius rogatu a beato Agricio primitus dedicata est in honorem principis apostolorum, quattuor marmoreis magnae altitudinis fulta columpnis, in quibus tota illa 69 structura novem arcubus hac et illac distortis consistebat. Sed[69] superioribus annis non paucis una columpnarum illarum longitudine sui fatigata et oneris magnitudine praegravata, in praeceps ceciderat, ita ut nullus timore ruinae divinum ibi celebraret officium. Nullus quoque qui tecta reficeret audebat ascendere, propter quod diutino neglectu[b] ad id rerum devenerat, ut

a) *c.* LV. *Leibn.* II, *c.* XXIX. C 1. 6. *ubi additur rubra:* De conpassione popponis erga pauperes. b) Itaque illo B 1. c) aures B 1. d) *deest* B 1. e) dei B 4? 5? f) uidetur B 2. 5. C 6. *corr.* uideretur C 1. g) inaestimabili B 1. 2. 4. 5. h) obsorbuerat B 4. i) sua B 1? k) o. s. m. B 2. l) civitatem B 5. in c. *e corr.* C 1. m) *post suppl.* C 1. n) solito B 5. o) aliquid *corr.* aliquod C 1. *et ita* C 3 *sqq.* p) ad se *desunt* B 4. 5. q) exhibere B 2. r) igitur B 1? 4? 5? s) *deest* C 6. t) *post suppl.* C 1. u) illo C 3. 4. v) n. h. *desunt* B 2. potes B 4? 5. w) velit B 1. x) in — eo *desunt* B 4. 5. C. y) *c.* LVI. *Leibn.*; II, *c.* XXX. C 1. 6. — C 1. *add. rubr.:* De Popp. episcopo. z) *deest* B 2. 4. 5. *post add.* C 1. *) raparandis *corr.* reparandis C 1. a) fertur B 5. b) neglecto B 5.

67) Cuius locum v. infra. 68) V. supra c. 19. 69) Cf. de hoc loco Steininger, Bemerkungen zur Geschichte des Domes zu Trier 1839. 4. p. 1.

iam domus oracionis non diceretur, sed a pastoribus pecus ibi pastum minaretur. Hanc ipse labore magno et inpensa, eisdem columpnis quasi circumamictis[a] basibus, quas usualis locutio pilares[70] nuncupat[c], itemque arcubus prioribus laudabili arte substratis novis aliis, resolidavit, 70
ita ut non inconvenienter in eius laude libri[d] Sapientiae illud debeat personare: *Ecce sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit*[e] *domum, et in diebus suis corroboravit templum* etc.[f] Eccl. 50, 1.
Resolidatam itaque et[g] in pristinum reformatam statum, preciosis beati Materni[h] reliquiis a loco sepulchri, cum conprovincialium episcoporum coram positorum ac totius diocesis suae cleri et populi, utpote sinodus[i] gratia, iam[k], ut ita dicam, perendie heri et hodie celebratae[71], ibi, id[l] est Treveri[m], congregatorum, annisu, 12. Kal. Novembris translatis[n], illustravit atque de- 1036? 1037?
dicavit, dedicatam donativis pluribus, quibus ab imperatoribus, videlicet Heinrico secundo et Conrado[o] similiter secundo itemque Heinrico rege quidem tercio imperatore autem secundo, sicut in praeceptis illorum de Treverim[p] continetur, honoratus fuerat, magnifice ditavit. Postmodum autem placuit ei eandem ecclesiam ampliorem reddere, fecitque ut nunc tercia tantum quantum prius ambitus eius parte sit maior. Cuius structurae, ut audivi, tantam fundamenti iussit fieri[q] profunditatem, quantam nunc vides terrae supereminentem. Huic etenim operi cum studiosius insisteret, opusque iam ad hastae longitudinem super terram eductum fuisset, die quadam cum sederet ubi fiebat, sol, ut erat solito ferventior, refulsit in capud eius — erat enim calvus — et incanduit cerebrum eius, et sicut solet febre correptus, de die in diem ingravescente eadem valitudine, fortiter aegrotare coepit; nec multo post ad ultima ductus spiritum reddidit sub die[r] 16. Kal. Iulii anno dominicae incarnationis 1067[s, 72]. 1047.
Cuius exequias Treverici digne procurantes, deposuerunt eum in porta civitatis quae cognomento Nigra vocabatur, in qua et ipse beatum Symeonem, cuius supra mentio[t] est, terrae commendaverat[u]; ubi a religiosis clericis, in eodem loco ab ipso ob honorem Dei et beati illius viri mancipatis[73], pro eius requie die ac nocte preces funduntur ad Deum, cui est honor 73
et gloria in secula seculorum[v]. Sedit autem in episcopatu annos 30, menses 5, dies 10.

8.[w] Cui defuncto successit in sacerdotali ministerio cum[x] cleri plebisque consensu Everhardus episcopus[y]. Iste natus patre Hizelino comite Alamanniae[y*, 74], cum in virum fuisset adultus, pro ingenuitate sui, quam magna morum probitas consilium atque[z] prudencia decorabat, praepositus maioris[*] ecclesiae Wormaciensis[a] sub praesule N.[75], qui subditos suos satis 75
idonee gubernabat. Dedit autem Deus ei invenire gratiam in oculis supra nominati Heinrici imperatoris et principum eius, ita ut in regiis et aliis quibusque magnis[b] consiliis non ultimus nec[c] spernendus auctor haberetur. Unde contigit, ut, Treveri[d] orbata[e] suo antistite, eis ad quos electio pertinebat peticioni regis coniventibus[f], iam dictae metropoli subrogaretur episcopus. Hic vir magnificus et ecclesiae Treberensis prudentissimus rector fuit, cuius et possessiones auxit et privilegia renovavit*1. Cuius etiam tam studiosus provisor fuit,

*1 C. *add.*: Quae si quis scire voluerit in praesenti invenire poterit.

31. Privilegium Leonis pape Eberhardo archiepiscopo T.[g, 76]

Leo episcopus servus — Data Idibus Aprilis — indictione secunda.

32. De L.

Leo[h] *episcopus servus — Data XV. Kal. Maias — indictione secunda.*

33. De Victore papa[77].

Victor episcopus servus — die vicesimo quinto.

[i]Praefatus etiam pontifex tam studiosus *etc.*

a) circumactis B 1. c) uocat B 1. d) libris B 5. e) suffulciuit B 1. f) etc. *deest* C 6. g) *in marg. suppl.* C 1. h) *e corr.* C 1. i) synodus *corr.* synodi C 1. *et ita* C 3 *sqq.* k) *deest* B 1. l) ibidem Tr. B 4. 5. C. m) treuere B 2. *corr.* treueri C 1. n) translato B 2. 4. 5. o) et cůnrado s. s. *in marg. suppl.* C 1. p) treueri B 1? 4? treuerim *corr.* treueri C 1. *et ita* C 3 *sqq.* q) facere B 1? r) s. d. *desunt* B 1. s) MVII. *postea corr.* MXLVII. B 1. LXVII. *corr.* XLVII. C 1. 3. 4. t) m. facta B 1? 3? u) commendavit C. v) s. Amen B 2. w) c. LVII. *Leibn. In* C 3. *rubra legitur:* de Everhardo archiepiscopo; *in* C 1. *nulla distinctio.* x) *deest* B 1. y) *Hic desinit cod. Aureae vallis.* y*) alamanniae *a rec. manu superscr.* id est swevie C 1. *et ita* C 6. z) et C 6. *) fuit *post add.* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* a) e. w. ęcclesię B 4. b) q. negotiis magnisque B 1. c) n. sp. *e corr.* C 1. d) treverici C 3. e) orbate B 1. 2. 4. (5?) *corr.* orbata C 1. *et ita* C 3 *sqq.* f) conuentibus B 2. coniuentibus *e corr.* C 1. g) *rubra deest* C 3 *sqq.* h) *Sequentia duo diplomata desunt* C 3. 4. i) C 1. *add. rubram:* Alia ratio hoc in loco. C 3: De scissura pallii.

70) Pfeiler. 71) De synodo quadam a Poppone mense Iunio 1036. celebrata v. Hontheim Prodr. I, p. 318. Cf. Brower I, p. 518. 72) Ita auctorem scripsisse puto pro 1047. 73) Qua de re v. Popponis chartam a. 1042. datam ap. Hontheim Hist. I, p. 379: *in porta quae apud gentiles Marti consecrata memoratur, ecclesiam aedificantes in honore domini nostri Iesu Christi et matris eius gloriosae et perpetuae virginis Mariae et beati Simeonis, qui ibidem requiescens innumeras virtutes et miracula in medium nostrum operatur, omniumque sanctorum consecravimus.* 74) Browerus p. 524. haec ex Necrologio Treverensi affert: 18. *Kal. Maii obiit Henricus pater Eberhardi archiep. Trevir.* Comitum genus adhuc ignotum esse videtur. 75) Arnoldo. 76) ap. Hontheim I, p. 386. 77) ap. Günther I, p. 134.

ut[a] abbacias sancti Servacii et sancti Maximini decessoribus[b] suis ablatas dono Heinrici impera-
77 toris receperit[d. 77]. Romam ad apostolorum limina visitanda frequenter adiit; unde cum ho-
nore magno reversus Leonem papam, qui et Bruno[e], in sede suscepit[78]. Hic dum quadam
vice dioceses circuiret, a comite Cuonrado de Lucelenburch[f] captus est, vestimenta sacer-
dotalia direpta, pallium discissum, crisma[g] unctionis effusum, magnumque nefas a perversis
hominibus patratum est. Quo nuncio Treberi perlato, omnia[h] divini misterii[i] iura celebrari
intermissa sunt, donec[k] Romanus papa quid de hoc diffiniret[l] interrogaretur. Qui eundem
Cuonradum omnesque eius complices facto generali concilio excommunicavit, sed eius abso-
lutionem penitentis[m] episcopo commisit, palliumque illi pro eo quod hostes conciderant
misit. Interim vero episcopus a captivitate datis obsidibus rediit, nec multo post comitem
penitentem suscepit, cui pro penitentia peregrinationem Ierosolimitanam iniunxit; in qua et
obiit. — Dein[n] Iudaeis persecutionem indixit, eosque, nisi proximo sabbato paschae[o] chri-
stiani efficerentur, civitate pellendos esse decrevit. Hinc igitur eiusdem nefandae gentis qui-
dam ad similitudinem episcopi ceream imaginem lichnis[p] interpositam facientes, quendam
clericum de coenobio sancti Paulini, Christianum nomine non opere, ut eam baptizaret, pe-
cunia corruperunt; quam ipso sabbato, episcopo iam ad baptismi sollempnia celebranda
praeparato, accenderunt. Qua ex parte iam media[q] consumpta, episcopus super fontem[r]
sacris instans officiis coepit graviter infirmari, et secedens in sacrarium[s] cum adiutorio mi-
1066. Apr. 15. nistrorum genibusque[t. *] in[u] oratione flexis, in sacris vestibus obiit 17.[v] Kal. Maii, et sepultus
est in basilica sancti Paulini[w].

9.[x] Quo mortuo[y], Anno[z] Coloniensis episcopus, quem provisorem regni et tutorem filii
sui[*] Heinrici Heinricus imperator moriens reliquerat, spreto Treberorum[a] consilio et ele-
ctione, adhibita regis adhuc pueri investitura et confirmatione, nepotem suum Cuononem[b]
cum magna ambitione et manu militari, si sic necesse foret, versus[c] Treberim direxit[d].
Quae inconsiderata provectio sicut illi beato[e] mortis occasio martyrii[f] fuit, sic Treberensi-
79 bus[g] exercendae[h] crudelitatis audaciam et materiam praebuit[i. 79]. Nec mora, denique[k] prae-
sidem suum Theodericum[l] cum aliis principibus[m] evocatum ad ulciscendam tanti contemptus
iniuriam clamosis vocibus[n] instigant: si Colonienses hac molitione[o] praevaleant, actum hoc
omnium successorum[p] suorum esse[q] dedecus et[r] infamiam. Quid multa? coacto quippe[q]
exercitu, frondesque[s] arborum, ne arma proderentur[t], praeferentes[u], nocte clara[**] obviam
pergunt, eosque in pago Bedonico quiescentes nichilque tale suspicantes subito[v] circumve-
niunt. Qui conturbati advenientis sonitu multitudinis, postquam hostes adesse[w] senserunt,
fugam in pedum celeritate saltuumque densitate prout quisque potuit sibi elegit. Sic eos
discurrentes hostes invaserunt, multisque captis, compluribus sauciatis, omnibus eorum
rebus ingentique[x] praeda potiti sunt. Ipse[y] domnus Cuono incidit in manus hominum im-
piorum, qui[z] eum nequioribus custodiendum, donec viderent quo res vergeret, commiserunt;
qui eum paulo post, ne videlicet[**] regis adhuc iuvenis temerarium praevaleret arbitrium, de
Iun. 1. rupe praecipitantes, in Kal. Iunii[a] miserabili morte peremerunt. Qua de causa rege valde
commoto civitatemque[b] Trebericam se desolaturum comminante, tandem Deo donante a

* B 4. 5. *et* C. *add :* ante crucem que ibi picta est.
** Mai mensis *add.* B 4. 5. C.

a) et B 1. b) praedecessoribus C 6. d) recepit B 1. e) b. vocabatur B 1. f) lucelenburc B 1. C. luzelenburc B 4. 5. g) krisma B 4. 5. h) *deest* C 6. i) ministerii C 6. k) *pergit* B 3. l) fieret B 1. definiret B 4. 5. C. m) et penitentiam B 1. n) deinde i. C 1. 6. deindeis C 3. de iudeis C 4. o) pascę C 1. p) lignis *corr.* licnis B 4. licinis B 5. q) medio B 5. media iam C. r) altare B 2. s) sacrario C. t) flexis *hoc loco add.* C. u) in or. *desunt* B 3. v) VII. 2. w) paulini de canone C 6. x) *c.* LVIII. *Leibn. Inde ab hoc loco etiam codices* 4. 5. 6. *cum* B. C. *conveniunt.* y) defuncto 4. 5a.c. 6. z) Suno 5c. c. archiepiscopus 5b. *) *deest* 5. 6. a) treberi B. C. *quod fortasse recipiendum erat.* b) cononem 5. 6. *semper.* c) intrpnizandum v. B 4. 5. C. d) misit 6. e) beatae 4. C 6. f) et m. B 4. 5. C. g) trebirensibus C. h) exerendae 4. i) dedit 4. 5. 6. k) Nam sine mora p. 6. l) theodricum 5a. *semper.* m) p. suis 4. 5. 6. n) i. v. 5. 6. o) violacione 5. p) *deest* 5b. q) *deest* 5b. 6. r) et ad i. 4. 5. 6. s) que *deest* 6. t) uiderentur 6c. d. u) ferentes 4. prae se ferentes B 2. 4. 5. C. v) *deest* 5b. w) adesse — hostes *desunt* 5a. x) que *deest* 5. 6c. y) i. vero B 4. 5. C. z) qui — commiserunt *desunt* B 1. **) *deest* 4. 5. 6. a) iulii 5a. b) que *deest* 5b.

77) Diplomata hac de re data frustra quaesivi, neque Browerus ea vidit (v. Ann. p. 539). 78) Haec et quae sequuntur ex antiquiore Gestorum textu c. 32, supra p. 174 descripta sunt. 79) Cf. vitam Conradi infra in Append.

sapientibus[a] eius[c] furore sedato, electione cleri et populi Uodo[d] intronizatur episcopus. Hic 1066. ex Alamannorum[e] prosapia oriundus[f], patre Everhardo[g] comite[80], matre[h] Ita[i], eisdemque[k] 80 coenobii[l] quod dicitur Scafuse[m] constructoribus[n], vir valde venerabilis fuit, facie venustus, ore facundus, statura procerus, cuius merito humeris[o] sustentari posset tanti[p] moles regiminis. Hic opera a decessoribus suis[q] incepta, scilicet monasterii sancti Petri amplificationem, perfecit[r], conprovincialium militum audaciam et[s] tirannidem compescuit. Hic[t] in expeditione regis in obsidione castri Alamannorum[u] quod Tuingia[v, 81] vocatur[w] obiit, relatus- 1078 Nov. 13. que a Treberensibus, in monasterio[x] sancti Petri sepultus est[y]. Cui successit Egilbertus[z]; de cuius electionis occasione libet altius parumper edicere.

10.[*] Tempore illo cum[a] Gregorius, qui et Hildebrant[b], Romani pontificatus iura disponeret, hoc decretum antiquitus quidem promulgatum, nunc autem innovatum est, ut videlicet omnes in sacris ordinibus constituti, presbiteri[c] scilicet et diaconi, a cohabitationibus feminarum se ut decet cohiberent[d], aut ab[e] officio cessarent[f]. Simul etiam[g] ne quis cuiuscumque ordinis, laicus videlicet sive[h] clericus, episcopatus, abbacias seu alias quaslibet spiritualium donorum dignitates, vel[i] per se vel per[k] interpositam personam, emere sive[l] vendere praesumeret; quodque[m] si quis infringeret, honorem quemcumque haberet amitteret. Ubi hoc verbum palam factum est, in cordibus eorum qui non secundum Deum incedebant magnam suscitavit invidiam. Propterea inter regnum et sacerdocium partes exortae sunt, et hinc inde permaximae inimicitiae[n] succreverunt[o], et eo usque dissensionis huius et inimicitiarum in invicem fomes invaluit, ut si cui caesarianorum occurrisset quispiam ecclesiasticorum, qui forsitan pro amore patriae coelestis seculum reliquisset, carnem macerasset, quemque aliqua[p] corporis molestia attenuasset, sive qui, ut tunc moris erat, barbam quasi in signum religionis enutrisset, quasi regii honoris[q] proditores contumeliis afficiebant, insultanter eos ecclesianos appellantes. Nullus enim tunc in subrogandis pontificibus vel aliis ecclesiasticis dignitatibus canonicae sanctionis ordo servabatur, sed qui tantum regis[r] vel principis manum implesset seu aliud qualecumque obsequium sibi placitum inpendisset, regia praeficiebatur violentia ubi voluisset. At vero ubi[s] rex eiusque consentanei principes non eo minus omittebant, sed vetitam venditionem magis et[t] magis instituebant, praefatus papa non veritus sententia anathematis omnes conclusit[u], et quicumque voluisset in catholicorum consorcio numerari, faciebat sibi huiusmodi verba conscribi: *Anathematizo omnem heresim Heinrici dicti regis et omnium[v] complicium[w] eius et omnem qui eum regio nomine vel[x] honore[y] veneratur*, Heinricum inquam nominis[z] huius quartum[**] regem. Quam excommunicationem ubi fama[a] ad aures imperatoris[b] detulit, aegre admodum ferens et peccatum peccato superadiciens, convocato suae partis episcoporum abbatum et aliorum graduum concilio, statuit, ut Gre- 1076. gorius[c] nulli eorum deinceps apostolicus esset, nec decreta eius quisquam reciperet. Et hoc facto, ipse[d] sub omni celeritate Italiam adiit, Wicbertum[e] quendam[f] Ravennae civitatis epi- 1080. scopum in una civitatum[g] Italiae[82] pro Gregorio papam fecit; quem et Clementem nominavit. Porro si quando Gregorius causa cuiuslibet rei agendae Romam[h] fuisset egressus, iste[i] subintrabat, illo revertente, iste fugiebat. Illi ecclesiastica[k], maior videlicet[l] pars, isti[m] cae-

a) a. s. *desunt* B 1. 3. c) furore eius 5. d) udo 5. 6. B 1? 5. e) *rec. manu in* C 1. *superscr.:* i. (id est) sweuorum. f) ortus 5. g) hebrardo 5^a. heberardo 5^c. heberhardo 5^b. eberhardo 6. h) *superscr.* C 1. i) ida 4. 6. B 1. 2. yda $5^{a.b}$. vda 5^c. k) eiusdem 6. B 1. 3. eiusdemque 5. B 2. l) monasterii 5. 6. m) scaphuse B 1. scafhusen B 4. 5. scafhuse C. schafhuse C 6. n) fundatoribus 4. 5. 6. o) *deest* 5^b. p) *deest* 6. q) a suis predec. 5^b. r fecit 4. 5. 6. s) et t. *desunt* 4. 5. 6. t) *deest* 5. 6. u) *alia manu corr.* sueuorum 5^a. *rec. manu in* C 1. *superscr.:* i. sweuorum. v) turingia 4. tuuigia *corr.* tuuingia 5^a. Mingia 5^c. tumgia 6^c. tůingia B 4. 5. twingia C. w) dicitur 5. 6. quod *deest* 5^b. x) monasterium $5^{a.c}$. y) *deest* 5^b. z) engilbertus 5. engelbertus B 1. *et ita deinceps*, ęgelbertus B 2. 3. e. s. 5. 6. *) *c.* LIX. *Leibn. In* C 1. 6. *rubra legitur:* Item alia ratio notab.; *in* C 3: de electione egilberti. *Cap.* 10—14. *desunt* B 5. a) quo 5. b) hildebranth 4. c) *deest* B 1. d) distribuerent *corr.* abstinerent 6^a. *et ita* $6^{b.c}$. astinerent 6^d. e) *deest* 4. 5. 6. f) vacarent 6. g) Similiter ne 5^a. h) *deest* 5^c. i) *deest* 5^a. k) *deest* 6^c. l) vel 4. 5. 6. m) quod 5. 6. n) invidiae 5. 6. o) succreuerint 6^c. succurrerunt B 1. p) alia C. q) h. r. C 3. r) regis — sibi *desunt* B 2. s) *deest* 4. t) ac 6. u) concludit 5. 6. v) *deest* 6. w) complicum 5. x) et 6. y) v. h. *desunt* B 1. z) h. n. 5. B 4. **) r. q. 6. a) *deest* 4. 5. b) d. i. 5. 6. c) n. e. g. 6. d) *deest* B 4? e) wichbertum 5. et w. B 1. f) *deest* 5^c. g) civitate B 4. C 3. h) roma 5^c. romam f. ingressus *corr.* roma f. egressus 6^a. ingressus 6^c. i) ille 4. k) *deest* B 1. l) *deest* C. m) i. vero 6.

80) de Nellenburg, cf. Stälin hist. Wirtemb. I, p. 553; diploma ib. p. 554. n. 11. allatum, et Ann. Scafhusenses SS. V, p. 388. 81) Tübingen; cf. Bruno de bello Sax. c. 61. 103, Ekkeh. a. 1077. et Stenzel I, p. 437 n. 82) Brixiae.

sariana pars[a] praesidio erat. Sed quid ad nos ista pertinent? pocius[b] in sua loca abeant[c]. Nos autem propositi nostri seriem prosequamur.

83 11.[d] Per idem tempus fuit in civitate Batavia[e. 83] de optimatibus Baioariae[f] ex clero quidam praepositus maioris ecclesiae et scolasticus nomine Egilbertus[g], qui vice quadam, cum episcopus loci illius, sicut et aliarum civitatum episcopi, ex praecepto Romani pontificis supra memoratum decretum in ecclesia sua pronunciaret[h], ausu temerario illi in faciem restitit, palam dans cunctis intelligere[i], quoniam[k] et ipse cum Heinricianis vinculo teneretur
Rom. 1, 32. anathematis. Constat enim[l], testimonium[m] perhibente apostolo, de malefactoribus[n], quia facientes et consentientes una sunt sententia plectendi. Ille vero[o] consentit, qui etsi rennuere non valeat, favendo tamen, quantum in ipso est, malefacientis operibus communicat. Dicebat autem, imperatori licere, nec idcirco ecclesiae[p] consorcium amittere[q], si non spiritualia sed regalia sua gratis preciove cui voluerit inpendat. Quae utique non sua, sed iuxta Romanam consuetudinem regalia beati Petri vel ecclesiae pociori iure possunt appellari. Sed utinam qui ad ecclesiasticae dignitatis culmen[r] venire desiderant, non ambiciose, quod minime decet, se ingerant, neque artificiosi colore commenti symoniacae hereseos sibi machinamenta confingant[s], asserentes, se non spiritualia sed terrena terrenis acquirere, cum sicut tempore, sic et in eorum mente primum sit animale, deinde quod[t] spirituale, et non [tam[u]] appetant curam pastoralem quam honorem temporalem. Multis itaque sermonibus pro[v] huiusmodi ad invicem collatis, cum vidisset[w] eum episcopus incorrigibiliter symoniacae parti et nil penitus ecclesiasticae assentire, iussit eum a communione ecclesiae alienum existere, usque dum universali papae praesentatus, unitati ecclesiae per ipsum meruerit sociari. Proinde cum diutius intra se haesitasset, demum voluntas[x] ei Romam proficiscendi incidit, verumptamen rege inconsulto ire illo noluit; a quo rege, inquam[y], accepta ad eum, quem superpositum[z] papae diximus, mandata detulit, et ab universali penitus declinavit. Et factum est, dum rediret adimpletis negociis pro quibus a rege missus fuerat, in redeundo audivit Uodonem, fideli dignum memoria Treverensem[*] archiepiscopum[a], vita decessisse, et ob hoc[b] regem Treverim advisse[c], ut alium in locum[d] eius debuisset substituere. Et hac[e] fama comperta, quam plurimum iter[f] acceleravit, intra se cogitans, si forte eo maturius potuisset[g] pervenire, pro inpensa saepius regi servitute hunc ei honorem posse succedere[h]; quod et[i] factum est. Sed qualiter ad id ventum fuerit[k], ignaros docebimus. Porro cum imperator iussisset, ut quem sibi placere cognoscerent hunc episcopum eligerent, et clerus unum post unum ex ipso eorum collegio[l], hoc utique honore dignissimos, exhiberent, rex autem, quotquot nominassent, nullum eorum[m] sibi placere dixisset[n] — nullus enim eorum[o] benivolentiam eius digna taxatione praevenerat —, iamque[p] in eligendo tribus diebus transactis[q], et quarto nichilominus die iterum[r] ad idem congregatis omnibus: tamquam a Deo missus — si tamen dici potest a Deo dirigi via[s] hominis, qui culpa sui[t] meruit[u] ab[v] ecclesiae communione suspendi — venit, et facta oracione sua[w], locutus est regi de his quae habebat in mandatis. Quibus finitis dixit rex: *Quia[x] iam diu in eligendo episcopo concordare non possumus[y], saltem in hunc conveniamus.* Et consensit ei ex episcopis qui electionis[z] causa advenerant solus Theodericus[**] Virdunensis[a] episcopus, qui cognomento Magnus vocabatur, et pars aliqua[b] populi Treverensis.
1079. Ian. 6. Rex ergo[c] nil moratus investivit eum, dans ei anulum et baculum sub die octavo[d] Idus Ianuarii anno[e] dominicae incarnationis 1078[84]. Pontifices vero Herimannus[f] Mettensis et

a) *deest* 6. B 1. b) pocius — prosequamur *desunt* C 6. c) habeant B 2. 3. d) *c. LX. Leibn.* e) barama 5b. *post corr.* battauia 5a. baramia 5c. batana B 1. 3. bathanya B 2. bataua *corr.* batauia C 1. f) baioriae 4. 5. B 3. 4. bawoariae B 2. g) engelbertus B 1. *semper.* h) recitaret 6. i) intellegere C 1. k) quam B 1. l) *deest* C 6. m) testimonio 5a. n) fautoribus 4. factoribus 5. o) *deest* C 6. p) c. e. 6. q) c. non a. B 1. r) *deest* 6. honorem *superscr.* 6a. s) configant B 2. t) *deest* B 2. u) *deest in omnibus fere codicibus; nescio an in* 4. *et* B 4. *legatur.* v) *deest* 5a. w) uideret 6c. x) ei v. 6. y) *deest* 6. z) superpositi 4. suppositum 6a. subpositum B 2. *) treberensium 6. a) episcopum B 2. b) *deest* 6. c) treberim advenisse 5. 6. d) loco 5. e) Hec f. 5b. f) tunc 5. g) posset 5. h) subsistere 6. i) *deest* 5. k) est 5. l) consortio 4. 5. 6. m) *deest* 5. C 6. n) dixit 5. o) *deest* 6. p) iam 6. q) exactis 6. r) *deest* 6. B 1. s) viam B 1. t) sua 5. 6. u) meruerit B 1. 2. 4. v) ab ecclesia et ecclesie c. 5a. w) *deest* 6. x) Q̃ 5a. quamdiu 5b c. B 2. 3. 4. C. quoniam 6. y) possimus 6c. z) c. e. 5. 6. devotionis c. C. **) theodricus 5a. b. a) wirdunensis B 2. b) *deest* C. c) igitur B 2. vero 5. 6. d) *deest* C. e) *deest* B 2. f) hermannus 5. B 1. C 6. heremannus B 2.

83) Passau. 84) Annus 1079. intelligendus videtur, cum certe anni 22, menses 8, dies 3, quos (c. 17) Egilberti regimini attributos legimus, ab a. 1079. octavo Id. Ian. ad Non. Sept. explentur. Antiquus Trevirorum mos scribendi annum a 25. Martii inchoabat. V. dissertationem a. 1815. Treviris impressam s. t. Chronologisch-diplomatische Bemerkungen über die Zeitrechnung der Trierer im Mittelalter. WYTT. Cf. etiam Stenzel I, p. 437 n. Stälin hist. Wirtemb. I, p. 510.

Bibo[a] Tullensis et residuus clerus et populus, quantum in ipsis erat, non assenserunt, quoniam ipsi tam idoneas[b] personas exhibuerunt[c], resistere tamen regis voluntati non potuerunt. 1079. Verumptamen clerus et populus[d] multum moleste ferentes irrogari[e] sibi violentiam, deprecabantur eos qui praesto erant episcopos, et cum interminacione auctoritatis apostolicae interdixerunt, ne ipsum consecrarent antistitem[f], commonentes eos canonici illius decreti, quo praecipitur ut nullus in episcopum nisi canonice electus consecretur. Quocirca episcopis in sua redeuntibus, Egilbertus benedictione non percepta remansit, et erat cupiens[g] consecrari, nec potuit ab aliquo episcoporum ecclesiasticorum[h], qui ingressum eius audisset[i], diebus quam plurimis impetrare[85]. Tribus[86] igitur annis fere[k] transactis, cum res regi innotuisset, 85 qui sub ipso tempore Roma[l] rediens, multa[m] ibi caede patrata et papa Gregorio fugato, quo certe nichil in[n] diebus illis[o] celebriori fama ora omnium adimplebat, secus Alpes moram[p] 1084. faciebat, directis epistolis[q] ad supradictum Virdunensem episcopum, qui ei summa familiaritate adhaerebat, petivit[r], quatinus Treverensem metropolitanum[s] quantocius consecrare studeret. Quarum epistolarum exemplar[t] hic inserere non videtur[u] ab re, quae habent hunc modum:

12.[v] *Rex Heinricus Dei gratia Romanorum imperator et[w] augustus[x] Theoderico episcopo dilectionem nulli maiorem. Inprimis te scire volumus, quia nulli melius quam tibi confidimus, nec episcopum Traiectensem fidei monitorem, sed ad[y] honorem regni tractandum tibi misisse cooperatorem. Deinde ad singula quae mandasti negocia singula damus responsa, sed brevissima, quia infinita tibi reservamus ore ad os dicenda. Siquidem hoc quod in margine epistolae tuae de Romano negocio nobis mandasti, inprimis dicimus tibi[z]. Romam in die sancti Benedicti intravimus; qualiter[*] autem a Romanis recepti simus[a], qualiter cum Romanis steterimus, qualiter a Romanis recesserimus, ab aliis multis te audisse credimus, tum etiam litteris nostris tibi indicavimus[b], quas te nondum vidisse putamus[c], sed et mallemus alio quam nostro ore te[d] rescisse quae nobis fecit Dominus. Incredibile enim videtur, quod verissimum probatur, quod factum[e] est in Roma[f]; ut ita dicam, cum decem hominibus in nobis[g] operatus est Dominus, quod[h] antecessores nostri si fecissent cum decem milibus, miraculum esset omnibus. Nam cum in Theutonicas partes, de acquirenda Roma iam[i] desperantes, redire vellemus, ecce Romani missis legatis ut Romam intraremus rogaverunt, seque[k] in omnibus nobis obedituros promiserunt; quod et fecerunt. Summo namque gaudio nos intrantes receperunt[l], summo studio secum manentes adiuverunt, summo triumpho et fide ab eis recedentes prosecuti sunt nos[m], in tantum ut[n] in Domino fiducialiter dicamus, quia tota Roma in manu nostra[o] est, excepto illo castello[p], in quo inclusus est[q] Hildebrant[r], scilicet in domo Crescentii. Quem Hildebrandum legali omnium cardinalium ac totius populi Romani[s] iudicio scias abiectum, et electum papam[t] nostrum Clementem in sede apostolica sublimatum omnium Romanorum acclamatione, nosque a papa Clemente ordinatum et[u] consensu omnium Romanorum consecratum in die sancto[v] paschae in[w] imperatorem totius populi Romani exultatione[x]. His ita[y] factis benedictione Dei et sancti Petri omnium gaudio a Roma recessimus, et quanto citius[z] possumus[**] ad has partes[a] properamus[b], et in via reditus invenit nos tuus nuntius. Gaudeant qui velint[c], doleant qui velint, nos Deo propicio assumus. Domnus ille quid agat, scire non curamus, sed quod tu monuisti[d], libenter ne nobis dampnum[e] faciat providebimus. De Saxonibus vero, de Salzburgense[f] archiepiscopo, de comite Adalberto, et de aliis ad nos redire volentibus id tibi respondemus, quia consiliis tuis libenter acquiescimus, ut tantummodo pax vera[g] fiat in nostris temporibus[h],*

a) bybo B 2. b) idoneos *corr.* idoneas C 1. c) exhibuerant 5. d) et p. *desunt* B 1. 2. e) tantam sibi i. v. 6. f) episcopum B 4? g) *deest* 5[b]. h) catholicorum 5. 6. i) audissent 4. 5. 6. k) *deest* C 6. l) romam 5. B 2. C. m) multa — si ita sumus ex (*infra c.* 17.) *desunt* B 3, *tribus foliis amissis.* n) *deest* 5. 6. certe d. i. n. c. f. omnium ora 6. o) *deest* C 6. p) moras B 2. q) epis 6. r) petiit quo 6. s) episcopum m. B 1. t) *deest* C 6. u) ab re v. 6. v) *c.* LX. *Leibn. In* C 1. 6. *legitur rubra:* Incipiunt litterae quas imperator Heinricus misit T. w) *deest* 6. x) semper augustus B 1. y) ad hoc honorem 5[b]. z) t. d. B 1. *) qualiter — simus *desunt* C 6. a) sumus 6[a]. b) indicamus B 1. 2. 4. C. c) credimus 5. 6. d) *deest* C 6. e) *deest* 5[b]. f) est rome 6. urbe r. B 4? g) in nobis *desunt* C 6. h) quae C 6. i) *deest* 6. k) se quoque 6. l) susceperunt 6[a]. m) *deest* 6. B 1. n) *deest* C 6. o) n. manu C 3. p) *deest* 5. q) est *deest* 5. reclusus habitat h. 6. conclusus C. r) hildebranth 4. s) *deest* B 1. t) n. p. 6. u) et in B 2. v) sancte 5[a. c.] w) *deest* 5[a]. B 1. 2. x) in e. C. y) itaque 5[a. b]. B 1. z) quantocius 5[c]. B 1. 2. C. **) possimus B 2. a) *deest* 5[a. b]. prop. partes 5[c]. b) properantes B 2. c) gaude autem C 6. d) innotuisti C 6. e) damnum n. f. 6. f) Salebergensi 5[a]. Saleburgensi 5[b]. Saleburgense 5[c]. g) *deest* 6[a]. h) partibus C 6.

85) Cf. Theoderici episcopi Vird. epistolam Egilberto scriptam ex cod. Udalriceo ap. Hontheim I, p. 426.
86) Sex dicere debebat.

videlicet ut fideles sint, cum ad nos redierint. Tu autem si non gravaris facere quod volumus, Augustam ad nos venire post festum apostolorum Petri et Pauli rogamus[a], *quia*[b] *Deo favente in festivitate*[c] *eorum Radisponae*[d] *erimus. Studeas ergo ad nos venire, ut tuo nos adventu possis*[e] *laetificare. Insuper mandat tibi*[f] *apostolicus Clemens et imperator*[g] *Heinricus, ut sicut nos diligas*[h], *ita archiepiscopum Treverensem velociter consecrare properes*[i]. *Vale*[k].

13.[l] Has igitur epistolas[m] cum praefatus Theodericus acceptas legisset, noluit[n] quidem quod petebatur libenter adimplere, sed attonitus rerum magnitudine, non posuit[o] in corde suo credere, ita se omnia habere sicut scriptura referente[p] cognoverat. Sed et recordatus, quod a clero Treverensi ne id faceret apostolica auctoritate sibi interdictum fuisset, ne forte adversus[q] eum exinde potuissent quandoque idoneae[r] accusationes consurgere, congruum duxit super hoc litteras mittere Romano pontifici, in quibus et meminit depulsionis ab episcopatu Herimanni[s] supradicti Mettensis[t] ac sibi iniunctae reconciliationis, ut videlicet ipsius interventione Herimannus loco suo restitueretur; quod, licet satis laboraverit, non tamen tunc sed postea obtinere potuit[u]. Litterarum autem[v] quas mittebat hic erat modus[w], [87]:

1080? *Gregorio summo pontifici karissimo domino reverentissimo*[x] *patri Theodericus Virdunensis episcopus qualiscumque tamen suus, dilectionem quam patri filius, subiectionem quam praelato subditus, servitutem quam domino servus. Posse tibi obedire maxima est*[y] *michi iocunditas, posse servire non parva hilaritas; in quo enim venerabor te, in eo beatum Petrum*[z]; *in quo obediendo serviendo te michi conciliabo*[*], *in eo beatum apostolum*[a]. *Monitus a te suscepi con-*
Matt. 10, 40. *fratrem meum Mettensem ut te ipsum, attendens illud dominicum: „Qui vos recipit, me recipit“, causam eius meam feci, negocium*[b] *meum existimavi, eadem nobis adversitas*[c], *eadem fuit prosperitas. Ad hoc me invitavit mutua fraternitas, debita caritas, sed praecipue iussio tua, benivolentia tua et habita in me fiducia. Praeterea*[d] *Treverensis ecclesia cum gravi dolore pedibus paternis*[e] *advolvitur*[f], *filia dominum pulsat, inconsolabile*[g] *sui detrimentum his*[h] *temporibus me mediante deplorat. Vidua per*[i] *biennium fere quanta passa est et patitur! quantum afflicta est et affligitur! Foris pugnae*[k], *intus timores. Elegit virum de plebe dignum sacerdotem, idoneum patrem, communi assensu, teste conscientia mea coram Deo et coram te, quod nichil symoniacum contra ius ecclesiasticum intercurrerit, quod nichil symoniacum etiam peticione remota intervenerit. Consecrationem eius miramur differri*[l], *dilationem*[m] *tam gravem miramur potuisse tibi inculcari*[n]; *illud maxime, quod pateris hac desolatione nos adeo gravari. Gravissimum onus est michi, solum*[o] *esse in medio nationis pravae et*[p] *perversae; solum, patre*[q] *et fratre, illo expulso, alio non consecrato. Si ecclesiam, si statum christianitatis curas*[r], *locum nostrum respicias, et cum vita*[s] *patris in omnibus spectata ordinacionem mereatur, Mettensem*[t] *et me tuo exaudito, nullius detractione ulterius remoretur*[u]. *Persolvet*[v] *tibi quod patri filius, quod praelato subditus.* Deinde quibusdam interpositis, in fine ita concludit: *Quomodo rex sit*[w] *tecum et tu*[x] *cum rege, modo*[y] *michi rescribas tuo.*

1084. 14.[z] Denique his quae decursa sunt Romam directis, appropinquante tempore[**], quo se rex venturum per epistolam suprascriptam ipsi mandaverat, sicut iussus fuerat[a], venire ei obviam parabat, veniensque Mogontiam[b], ibi forte[c] complures episcoporum in occursum regis euntium repperit; ad quos facta oracione, quoniam confratres sui, suffraganei videlicet ecclesiae[d] Treverensis, supra nominati episcopi Herimannus Mettensis et Bibo[e] Tullensis, ob invidiam regis metropolitani sui consecrationi noluissent interesse, petivit ex[f] ipsis causa karitatis sibi[g] cooperatores fieri, et obtinuit. Itaque[h] assumptis secum[i] qui plus ceteris erga

a) te r. 6. b) q. erimus d. f. i. f. e. r. 5. c) festo 5. 6. d) ratisponae B 2. r. villa 5. e) t. a. p. nos 5. C. f) t. m. 6[a]. g) h. i. 6. h) diligas *corr.* diligis 6[a]. diligis 6[b]. i) festines 5. 6. k) valete 5. l) *c.* LXII. *Leibn.* m) litteras 6. n) voluit 5. C. o) non potuit 5[c]. 6. B 3. n. posuit in corde s. non credere B 1. p) ref. s. 5. q) adversum 5[a.b]. r) a. ydonee 5. s) heremanni B 2. *et ita deinceps;* hermanni 5. C. t) m. episcopi 4. metensis C. *saepius.* u) obtinuit 6. v) *deest* 5[b.c]. w) C 1. 6. *add. rubram:* Littere Theoderici Virdunensis episcopi quas misit Gregorio pape. x) ac r. C. y) mihi e. 6. z) p. apostolum C 6. *) reconciliabo C 6. a) b. petrum a. 5[b]. C. b) n. eius 6[d]. eius C 1. *in marg. add. et ita* C 3 *sqq.* c) prosperitas e. f. adversitas 6. d) Propterea 6[c]. e) vestris 4. 5. 6. f) provolvitur 6. g) p. in consolatione 4. 5. 6. h) in hiis 5[b]. i) *deest* 5. fere biennio 6. k) *deest* 5[b]. l) differri — miramur *desunt* 5[c]. m) desolationem 5[a.b]. n) intorculari C. o) *deest* 5[c]. p) atque 6. q) R. *post add.* 6[a]. *et ita* 6[b]. patre ex 6[c]. r) cures 5. s) et cura p. 4. 5. 6. t) *ita* 5. B 1. 2. 3. mettense 6. metensem *corr.* metense C 1. *et ita* C 3 *sqq.* metensem — remoretur *desunt* C 6. u) rememoretur 6. demoretur B 1. v) persolvit 4. 5. 6. w) *deest* B 1. x) tui 6[c]. y) *deest* 5. 6. z) *c.* LXIII. *Leibn.* **) termino 5. 6. a) i. ei f. 5[b]. b) in m. B 2. c) *deest* B 4? d) *deest* C. tr. ec. 5. e) bybo B 2. et *deest* 5[b]. f) ab 5. 6. g) s. eos 6. h) Ita 5[a]. i) s. his 6.

87) Hanc epistolam pluribus annis ante Heinrici litteras scriptam esse inde patet, quod dicit, per biennium fere ecclesiam Treverensem esse viduam.

ipsum benigni[a] videbantur, conivente[b] eiusdem sedis archipraesule, Egilbertum[b*] consecravit[c] episcopum. Porro cum fuisset ordinatus, paucis interiectis diebus, Treverim venit, et coepit cum his qui, ut ita dicam, ipsum[c*] noluerunt[d] regnare super se, tyrannico more agere, ut deinceps ab eius impugnatione desisterent, maioribus, quibus plus nocere non potuit, ex rege timorem incutere, invalidae vero plebis, quae se adversus ipsum[e] defendere non potuit, bona quacumque occasione diripere. Tunc hii qui plus ceteris ei ausi[f] sunt resistere, dixerunt: *Quoniam ad hunc[g] pontificatus honorem[h] et tunc et nunc ingratis[i] nobis accessisti, sed et quia ab homine excommunicato et laico episcopalia suscepisti, episcopalia inquam anulum et baculum, praesertim cum[k] in canonibus decretis[l] laicis quantumvis religiosis nulla[m] de ecclesiasticis rebus aliquid[n] disponendi sit tributa facultas, idcirco non poteris episcopari[o], nec nos tibi communicare. At vero si insuper debes in gradu[p] suscepti honoris consistere[q], oportet te Gregorio catholicae ecclesiae[r] summo pontifici obsequi et obedire et heretico[s] illi superposito penitus abrenunciare, heretico inquam iuxta illud quod beatus[t] Gelasius papa et martyr in epistola quadam, universis orientalibus episcopis directa, de huiusmodi superpositis scribens ait: „Quid ergo facimus de[u] tantis totque civitatibus, ex quibus catholici pontifices reiecti sunt? si catholici subrogati sunt[v], cur catholici sunt reiecti[w]? Sed evidenter apparet, quia[x], cum catholici sunt reiecti, non catholici fuerunt qui subrogati sunt[y]. Restat[z] igitur, ut[*] non sint catholici sed heretici quicumque successerunt.“ Item: „Quis non videat, illos esse catholicos et ab omni heretica peste prorsus alienos, qui a propriis urbibus detrusi[a] et in exiliis sunt redacti, et eos qui superstitibus catholicis successores fieri ausi sunt, catholicos omnino non esse[b]? His[c] adde et illos[d] qui se prius talium communioni iunxerunt.“* Quo contra Egilbertus respondit, velle se prius vitam dare, quam illi qui eum ad hunc honorem provexisset[e] infidelis existere, numquam velle Gregorio obedire, quamdiu ipse[f] nollet amicitiam regis inire[g]. Interea dum haec et his similia inter se contendentes tractarent, appropinquabat ieiunium quattuor temporum, quo consuetudo est ecclesiae, promoveri eos in ordinem clericatus qui sunt promovendi[h]; et hoc[i] iste omni nisu[k] affectabat facere, non amore iusticiae, sed ut potuisset maiorum quempiam sibi advincire[l], ut videlicet ab ipso consecrati postea ipsi essent obnoxii, et quomodo suam ab ordine suspensionem, ita pertimescerent eius ab episcopatu depositionem. Cuius intentionem cum rescissent, dixerunt: *Quia pallium[m], quod[n] a Romana ecclesia metropoli nostrae debetur, nondum es adeptus, impositionem manus a te percipere[o] nolumus, maxime cum in canonibus decretum sit[p]: „Si quis episcopus[q] metropolitanus sine pallio consecrare praesumpserit, et consecrator et consecratus gravi ordinis sui periculo subiacebit.“ Quod utique si debes acquirere, necessarium[r] habes erga papam[s], quem adeo despicis, Gregorium te[t] humiliare, ut merearis accipere.* Quid[u] multa? Expositis ei[v] idoneis causis pro quibus non debuerit[w] ordines facere[x], abstinuit, et paucis diebus interpositis, quendam* consectaneum suum nomine Theodericum, arte nigromanticum[y], professione monachum, scientia litterarum valde praeditum, misit quaesitum Clementem[z] suum apostolicum[**], et[a] inventum transmittere[b] sibi expeteret[c] pallium. At ille Clemens inquam[d] gavisus, quod aliquis[e] ipsum pro accipienda benedictione respiceret, quod petebat transmisit, cum litteris docentibus[f], quibus temporibus hoc foret[g] usurus; quas quia auctor[h] non roborat, magis vero infirmat — hereticorum enim[i] et excommunicatorum decreta fidelis quisque non recipit —, idcirco commendare[k] memoriae 1084.

* q. subditorum suorum nomine Theodericum virum probum scolasticum monachum B4. C.

a) b. esse 6. b) conniveute archipresulem B 1. 4. annuente — archipresule C. convenit e. s. archipraesulem 4. 5. 6. b*) et e. $6^{a.b.d}$. c) c. eum 4. c*) his, ut i. d. qui eum 4. d) r. n. 6. e) eum B 4. C. f) a. s. ei r. 6. g) adhuc 6. h) ordinem 5. 6^{c}. i) ingratus B 2. 4. C. k) *deest* 5^{c}. l) et d. 6. m) et 5. *deest* 6. de e. r. a. d. nulla 5. 6. n) aliqua B 2. o) episcopare B 1. 2. C. p) gradum $5^{a.b}$. q) persistere 6. r) apostolicae C 3. 4. s) heretico illi — abrenunciare *desunt* 5^{a}. 6. t) *deest* 5. u) de tot tantisque 6. de tantis — c. 40. ius libere transirent *desunt* 6^{a}. *folio deficiente, quod nunc codici Vaticano Christ. No.* 1283. *f.* 70. *insertum esse supra dixi.* v) *deest* B 4? sunt s. sunt $5^{a.b}$ (cur — qui subrogati *desunt* 5^{a}.). subrogati *deest* 5^{c}. sunt subr. 6. w) r. s. B 2. x) *deest* $5^{b.c}$. y) sunt subr. 5^{b}. z) Restat — successerunt *desunt hoc loco* 6. *) cum C 6. a) extrusi 4. 5. 6. b) Restat igitur quod non — successerunt *hoc loco add.* 6. c) *deest* B 1. has C 3. 4. d) eos 4. e) prouexit B 2. f) *deest* 5^{c}. g) preire 5. 6. h) mouendi B 1. 2. i) *deest* 5^{b}. k) uisu $6^{b.c}$. l) aduincere 6^{c}. adūī . . . . . 5^{b}. m) paululum 6^{c}. n) *deest* B 2. o) recipere 5. suscipere 6. p) est 5. q) *deest* 5. 6^{c}. r) n. h. *desunt* 6. s) pape — Gregorio B 2. t) te convenit 6. u) Quid multa *desunt* 4. 5. 6. v) *deest* 5^{b}. w) deberet 4. x) ministrare 5^{b}. y) nichromaticum $6^{b.c}$. nichromanticum $6^{a.d}$. B 2. z) s. c. 6. **) papam suum B 1. a) ut 4. C? b) s. tr. 6. transmiteret e. 6^{b}. transmitti 5^{b}. c) peteret 5^{a}. 6^{c}. d) *deest* 5. 6. e) aliquid 6^{b}. ipsum *deest* 5^{b}. f) dicentibus C. g) f. h. 4. h) auctoritas auctor 6^{b}. i) vero 5. et *deest* 5^{b}. k) m. c. 6.

88 non curavimus[88]. Hic[a] autem quem iam nominavimus[b] Theodericus de saepe dicto[c] Gregorio papa libros duos edidit[89], in quibus mendaciis[d] multis conpilatis, quae non ipso melius concinnare[e] quis novit, Gregorium infamem fecit, regis vero et sui papae innocentiam et sanctitatem commendavit. Pro quibus editis iste de quo loquimur Egilbertus[f] abbaciam sancti Martini[g] super litus Mosellae, defuncto beatae memoriae Sigiberto[h] abbate, eadem[i] die illi retributionem[k] dedit; quo[*] utique malo si maius non fecisset, ad perpetuam sui[l] dampnationem sufficere potuisset. Nam ipsa abbacia prius quidem[m] erat admodum in rebus sufficiens, at nunc ab[n] hoc est adeo adnichilata, ut monachi quoque qui divinis ibidem erant[o] mancipati serviciis, nisi aliunde conquirerent, nec necessaria vitae haberent.

15. Est[p] et aliud quiddam[q] gestorum eiusdem[r] Egilberti, quod[**] pro facti similitudine istic libet inserere[s]. In monasterio puellarum Horrei defuncta Imiza[t], summae strennuitatis ancilla Dei, matre coenobii, renitentibus[u] omnibus ibi loci[v] Deo famulantibus, praeposuit quandam neptem suam[w] fratris filiam nomine Liucardam[x, ***] — quod cum pace salvo honore professionis sanctimoniae dixerim; Deus scit[y] quia non mentior — arte magam[z], veneficam, incantatricem, blasphemam[*]. De qua cum episcopus modis omnibus[a] niteretur, ut ibi eam praeficeret, sanctimonialibus omnibus pusillis et[b] maioribus sine cessatione tam die quam nocte Deum et sanctam eius[c] genitricem cui serviunt ne hoc fieret orantibus, cuidam ex earum collegio, quae ceteris frequentior oracioni incumbebat, inter verba oracionis, ut divinae erat voluntatis, obdormienti, talis ostensa est[d] visio. Vidit sanctam Dei genitricem[e] in medio angelorum[f] stantem et beatas virgines Irminam[g], Modestam, Anastasiam, quae in diebus suis ipsi loco praeerant[h], coram ea[i] consistentes et vultus quasi moestos exhibentes, et sanctam Dei matrem ita[k] se alloquentem: *Ausculta*, inquid[l], *filia, cum*[m] *illuxerit dies* — erat[n] enim hora matutina — *indica sororibus tuis ex me, quia peccatis vestris exigentibus*[o] *decrevit Deus, ut ipsa, de qua petitis absolvi, flagelli vobis loco proveniat, et tamdiu maneat*[p], *quousque pro afflictionibus ab*[q] *ipsa vobis irrogandis de*[r] *diuturnitate*[s] *vitae ipsius vos pigeat. Verumptamen noveritis, noveritis, ipsam*[t] *ex praelatione iram Dei in se provocare, vobis vero*[u] *non plus officere, nisi quod super destitucione huius*[v] *loci nostri videbimini sufferendo laborare.*
1 Macch. 1, 38. Itaque cum fuisset intronizata, coepit[⁑] de[w] bonis ecclesiae iuxta illud libri Machabeorum diabolum[x] magnum exercere, et ut veram fatear[y], licet inpudenter[z] loquar, alia concubitoribus suis distribuere, alia vendere, postremo, ut breviter concludam, paucis ecclesiae dere-

* B4. C. *ita pergunt:* quam ipse felix abbas quantum potuit rexit, et ecclesiam ipsam reparavit. Nam ipsa — sufficiens; sed peccatis exigentibus eius temporibus ita est destituta, quod monachi qui ibi Deo serviebant, nisi *etc.*

** quod successoribus nostris volumus narrare. B4. 5. C.

*** B3. 4. C. *pergunt:* L. corpore quidem valde iuvenculam et speciosam et secundum suam etatem litteris eruditam, moribus honestam. De qua *etc.*

⁑ B4. 5 C. *ita pergunt:* coepit Deo servire, sorores ecclesiae procurare, et rexit locum illum 40 annis usque ad tempora domni archiepiscopi Adelberonis, qui primo Metensis primicerius, postea Trevirorum[**] archiepiscopus et Romanae sedis legatus. Huius[a] temporibus abbatissa Liugardis[b] felicis memoriae obiit, et ante ecclesiam[c] in pace quiescit.

a) *c.* LXIV. *inc. Leibn.* b) *e corr.* C1. c) *deest* B2. d) multis m. 5. 6. e) continuare 5. f) engilbertus B4. g) *deest* 5a.b. sanctae Mariae 4. 5c. h) sigeberto 6. sigiberno B2. C. sigeberno B4. i) eodem 6b. k) regendam B4. C. l) sibi 6b. m) *deest* 5b. n) adeo est ab hoc adn. 5. o) m. e. 6. p) *pergit* B5. q) quoddam 5. 6. r) eg. e. 5. s) inferre 5b. B1. 2. t) uniza 4. imaza B2. u) renitentibus — famulantibus *desunt* C. v) *deest* 6. w) *deest* C6. q. n. s. preposuit f. sui filiam 6. x) liutgardem 4. lugardam B1. liuchardam B2. liugardam B4. y) quia s. 5a. qui s. 5c. z) magicam 5. *) et bl. 6c. a) *deest* B1. 2. o. m. B4. 5. C. b) cum 6. c) g. e. 5. 6. s. dei g. e. 5b. d) est o. B4. 5. e) g. Mariam 6. f) sanctorum a. B1. g) hiriminam 4. h) prefuerant 6. i) ei 6b. ea *e corr.* C1. k) *deest* 5b. m. sic all. 5a.c. l) f. inquit 6. m) cras cum C. n) e. e. *desunt* 5. 6. o) *deest* C6. p) manet 5b. *corr.* maneat 5a. q) vobis ab ea 6. r) *deest* C6. s) de d. *desunt* 6. diurnitate C3. *corr.* diuturnitate B2. t) eam 6b. u) *deest* 5b. v) *deest* B1. l. n. h. B2. h. vestri l. C. w) *deest* 5a. x) diabolicum 6. dyabolicum 5a.b. diabolicam magiam 5b. y) fuerat 5. z) inprudenter B1. **) fuit *post add.* C1. *et ita* C3 *sqq.* a) Cuius C. b) liutcardis C3. c) e. ipsam C.

88) Neque alibi exstant. 89) Hontheim et Wyttenbach putant eum esse librum, quem Huenrico Sigebertus tribuit, de SS. eccl. c. 160. *Huenricus*, inquit, *ex scholastico Treverensi episcopus Vercellensis scripsit librum sub persona Theoderici Virdunensis episcopi ad Hildebrandum sive Gregorium papam de discordia regni et sacerdotii.* Sed addit: *non eum increpans sed ut seniorem obsecrans et patrem, et amicabili inductione quasi affectu dolentis suggerens ei omnia quae contra ius legum et fas religionis eum fecisse et dixisse divulgabat loquax fama.* Neque liber a Martenio editus cum his dictis convenit. Cf. Stenzel I, p. 510 n.

lictis, omnia in usus suos convertere, ut posses liquido perpendere veridicam Dei genitricis supradictam sententiam[a] existere, ipsam ex praelatione iram Dei in se provocare.

16. Denique[b] aliquantis transactis annis[c], Egilbertus coepit se[c] satis admodum officio dignum exhibere[d], nisi solum quod[e] ab[f] excommunicatorum, regis videlicet et Clementis, se noluit communione sequestrare. Propter quod[f*] Bruno[g], qui ei in episcopatu proximo[h] loco successit, omnes quos ille ordinavit, iste ab officio suspendit, nec remotos ad pristinum gradum admisit, nisi qui se legitimo Romanae[i] ecclesiae pontifici obediturum super sanctum[k] euangelium fidem fecit. Complura memoria[l] digna de huius Egilberti probis actibus[m], quae per ipsum vel sub ipsius temporibus gesta sunt, seniorum relatione ad nostram noticiam devenerunt[n], quorum aliqua, siquidem[o] vel aliquam eius memoriam cum pace ecclesiae[p] fieri liceat in benedictione, curabimus[q] insinuare. Quaedam[r] praepotens[s] matrona comitissa[90] de castello[t] quod Aralunae[91] dicitur, mater videlicet comitum Walramni[u] et Folconis[v], marito suo[w,92] defuncto, [91] astipulantibus filiis[x] et filiabus suis, bona proprietatis suae in ecclesia [92] Treveris[y] beato Petro tradidit, et amplius recepit sub condicione quam precariam nominant, ita[z] videlicet, ut cum ipsa de hac luce migraret, utraque data simul[*] et accepta in beati Petri et episcopi ius libere transirent, et[a] quod episcopo ex his facere[b] placuisset, liberam potestatem haberet. Huius comitissae neptem, filii filiam, Heinricus quidam dux[c], cuius dicionis[d] erat castellum quod vulgo Lempurch[e] nominatur, duxit in matrimonium; qui decurso aliquanti temporis spacio, eadem bona ecclesiae tollere et in suos usus vendicare [nitebatur[f]]. Propter quod cum fuisset saepius ab episcopo ad satisfactionem vocatus et nollet desistere, sequestratus est a communione ecclesiae; cumque nec ideo manus suas ab incepta malicia[g] contineret, immo magis et alia episcopatus bona devastaret, episcopus maledixit ei anathemate maranatha. Cui nec sic quidem ab impugnacione desistenti, sed et[h] adversus ipsam civitatem Treverim cum magna armatorum manu venienti, episcopus, convocata ad se liberorum et ministerialium ecclesiae[i] multitudine[k] gravi, statuto die occurrit, et adiutorio Dei et[l] beati Petri, istius partis[m] satis admodum modico[n], illius vero permaximo detrimento et confusione[o], ad[p] propria redire coegit. Post multum vero temporis cum idem dux inflictum sibi anathema parvipenderet, et in malis supradictis[q] et similibus perseveraret, accidit[r] ut quidam de militibus eius die quadam in domum eius advenisset, et facta hora prandii apposita mensa coram ipso panem comedere[s] debuisset, et[t] dux illi illudens[u]: *Surge*, ait, *et foras egredere, coram me comessurus[v] non es; excommunicatus enim es.* Et ille: *Ubi*, inquid, *et quis me praeter eum qui et[w] te excommunicavit?* Cui dux ait: *Ecce nunc vide, iam parebit[x], si ita sumus excommunicati[y], ut[z] aliquid nobis[**] exinde molestiae possit accidere. Si hic canis* — qui forte illis edentibus aderat — *buccellam[a] quam[b] illi dedero comederit, non pertimesco, sin autem, timenda est nobis[c] excommunicatio et petenda reconciliatio.* Et hoc dicto, misit buccellam; quam canis ut naribus adhibuit, ultra contingere non curavit. Et ne quis hoc canis saturitati[d] potuerit[e] inputare, cum alius illi[f] buccellam mitteret, festinus arripuit[g]. Unde omnes qui aderant summa admiracione ducti[h], una voce dixerunt, oportere eos ad satisfactionem venire. Et ita fecerunt. Sit ergo nomen Domini benedictum in secula, qui sacer- [Ps 112,2] dotum licet peccatorum tamen in multitudine clementiae suae preces exaudit, et quod nostra parvitas in terris ligat, apud ipsum quoque ligatum[i] esse confirmat, iuxta quod ipse[k] beato Petro et per ipsum ecclesiae[l] promisit, dicens: *Quodcumque ligaveris super terram erit liga-* [Matt. 16,19] *tum et in coelis* et reliqua[m].

a) e. s. 5. 6. b) Deinde C. *Quae sequuntur* — et similibus perseveraret *desunt* B 5. c) *deest* 5b. d) d. gerere exhibere 5c. e) *deest* 5a. f) *deest* B 1. C 6. f*) *deest* 5b. g) et b. 6a.b. h) proximus 5. 6. i) romano 5a.b. k) *deest* 5. 6. l) memoriae B 2. C. m) rebus C 3. 4. n) pervenerunt 6c. o) *deest* B 1. p) e. p. 6b. q) posteritati *alia manu add.* B 1. r) *c.* LXV. *Leibn.* s) m. p. 6. t) cometissa de castaello B 2. u) walrammi B 1. waleranni 4. 6. v) fulconis 6b. w) *deest* 4. x) f. suis et filiabus 6. y) treberis 5. treverensi 6. z) *deest* C. *) sit 5a. scilicet 5c. s. d. 5. 6. a) *pergit* 6a. b) *deest* 5b. fieri B 1. c) *deest* 5. d) condicionis B 1. e) lemburch 4. 5. 6. limpurch B 4? C. *(in* C 1. *super* p *al. manu* b *scriptum est)*. — vocatur l. 6. f) *ita* C. conatus est vendicare 4. studuit tollere et in s. usus convertere 6. v. studebat B 4? *Leibn.* g) manus malicia B 2. h) *deest* 5. 6. C. i) *deest* 5c. k) non adeo m. B 1. 2. l) ac 6. —petri *deest* 5b. m) parti 5. p. i. 6. satis *deest* 6c. n) parvo 5. 6. o) d. confusioneque 5a. p) eum ad 6. q) predictis 5a. r) *pergit cod.* B 5. s) commedere C 1. *et ita infra.* t) *deest* C. u) illudens illi B 2. C. v) commessurus B 2. C 1. w) *deest* 5a. x) parebit *corr.* patebit 5a. apparebit B 2. patebit C 6. y) communicati *pergit* B 3. z) aut 5a.c. **) e. n. B 1. 2. a) bucellam 6. *et alii fortasse.* b) *deest* 5a.b. c) uobis 6a. d) saturitati canis 6. C. quis cani saturato 5c. e) possit 5c. posset 6. f) sibi C 6. g) apparuit B 1. h) *deest* B 1. i) ligata B 2. 5. C. k) *deest* 4. 5. 6. l) universe e. 6. m) et rel. *desunt* 5b. cetera B 4. 5. et quodcumque s. s. t. e. s. et in celis 6a.b.d.

90) Adelheidis sive Adela. 91) Arlon. 92) Walrammo; cf. diplomata Eberhardi a. 1052. data apud Hontheim Hist. I, p. 352. 354.

1096. 17.[a] Ea tempestate populus multus utriusque sexus ex[b] omni terra et natione Ierusalem ire intenderunt[c], et totis desideriis anhelabant[d] pro Dei et fidei[e] amore aut ipsi mortem suscipere aut incredulorum colla fidei subiugare, et hac mentis intentione incitati decreverunt primum[f] Iudaeos in civitatibus et castellis ubicumque habitarent persequi, et cogere illos[g], aut[h] dominum Ihesum Christum Deum credere, aut sub ipsa hora vitae[i] periculis subia-
93 cere[93]. Cumque eodem fervore[k] civitati Treverorum appropinquassent[l], Iudaei qui ibi habitabant similia sibi arbitrantes fieri, quidam ex eis accipientes parvulos suos, defixerunt cultros in ventribus eorum, dicentes, ne forte christianorum vesaniae ludibrio fierent, debere eos[m] in sinum Habrahae transmittere. Quaedam autem[n] ex mulieribus eorum, ascendentes super pontem fluminis et adimpletis[o] sinibus earum[p] et manicis lapidibus, praecipitaverunt se in profundum. Reliqui vero, quibus adhuc vivere[q] cordi erat, assumptis secum
94 rebus suis et liberis, in palacium[94], quod est asyle[r] Treverorum, ubi ipsa hora Egilbertus manebat, confugerunt, et coeperunt lacrimis flagitare suffragium. Ille vero nacta oportunitate, super conversione[s] eos admonens, ita exorsus est: *Miseri, nunc venerunt super vos peccata vestra quae operati estis, filium Dei blasphemando et sanctissimae genitrici eius detrahendo, ipsum quidem in carne venisse negando, et[t] matri eius superfluitatibus verborum vestrorum derogando. Ecce iam huius rei causa ad summum vitae[u] vestrae desperationem devenistis; et vobis[v] ego dico, si in hac infidelitate vestra perseveraveritis[w], corpore simul et anima peribitis. Vos pro[u] similitudine patrum vestrorum, qui[x] ante Christi adventum ipsum venturum[y] in carne crediderunt, vobismet ipsis blandientes promittitis[z]. Profecto[*] nisi iam ipsum venisse, et quae redemptionis[a] humani generis ipsum acturum scripturae[b] referunt, adimpleta esse cognoveritis[c], ipsi vos fallitis. Quae vos stulticia vel magis duricia coartat, ut, cum prophetica scripta legatis, non retractetis, vobiscum cogitantes, quam brevis temporis spacium ad-
Dan. 9,24. ventus eius in carne[d] Daniel[e] propheta commemorat, et quot[f] exinde anni defluxerunt[g]? „Septuaginta, inquid, ebdomadae abbreviatae sunt super populum tuum, et super urbem sanctam[h] tuam, ut consummetur[i] praevaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur iusticia sempiterna, et impleatur visio prophetae[k], et ungatur sanctus sanctorum“. Nonne scientiam litterarum vestrarum[l] bonam habetis? Utique magnum vobis posset existere gaudium et fidei incitamentum de assumptione generis vestri in[m] Deum.* Hoc autem dicebat[n], quia, ut quidam sanctorum[o] dicit, *Infidelibus est[p] blandiendum, ut ad fidem convertantur, et ipsi[q] de generis sui nobilitate glorientur.* Et adiunxit: *Nunc itaque acquiescite peticionibus meis et consiliis, et[r] convertimini et baptizemini[s], et ego restituam vos cum pace et salute possessionibus[t] vestris, et deinceps ab adversantibus tuebor vos.* Cum haec et his[u] similia ad illos diceret, unus ex illis legis doctor, cui[v] nomen erat Micheas, coepit dicere: *Vere, sicut dixisti, necessarium est[w] nobis, magis[x] christianorum fidei nos iungere, quam de die in diem taliter[y] vitae nostrae et possessionum periculis[z] subiacere. Age ergo, quomodo credere debeamus edissere, et adiuva quatinus liberemur de manibus eorum qui foris[**] sunt, quaerentium nos perdere[a].* Et ait episcopus: *Haec est fides catholica, sine qua nemo salvari[b] potest: ut credatis[c] in Deum patrem omnipotentem creatorem omnium creaturarum, et in[d] Ihesum Christum filium eius, qui cum patre unius est substantiae, quem Deus pater ante omnia tempora[e] genuit
Is. 53,8. nativitate illa ineffabili, de[f] qua dicit Esayas[g] propheta: „Generationem eius quis enarrabit[h]“?*

a) *c.* LXVI. *Leibn.*, *totum caput deest* B5. De nece Iudeorum *add.* B1. b) *deest* 5^{c}. c) contenderunt B1. d) hanelabant $6^{a.b}$. e) dei fideique 5^{b}. f) *deest* C. g) eos 4. h) ad 6^{a}. i) mortis periculo 6. k) f. incitati c. 4. 5. 6. B4? l) appropinquarent 6. m) se eos 4. se *post add.* C1. *et ita* C3 *sqq.* n) etiam C6. o) fl. impletis 4. p) eorum 5^{b}. suis 6. q) a. viv. *desunt* B1. *ubi alia manu* aliquid cordis *corr. est.* r) asylum 6. asile *corr.* asilum 5^{a}. asilum 5^{b}. s) c. eorum eos C. t) matri vero c. superfluitate 6. u) *deest* 5^{b}. v) et e. v. 6. w) perseveratis C. x) *deest* B2. y) in c. v. 4? 6. B1? 3? z) promitto 5. *) p. (proficto $6^{a.b.d}$) ipsum iam v. 6. a) ad redemtionem 6. quem pro r. 4. ipsum venturum in carne C6. b) r. s. 6. c) noueritis 4. cognoscitis 6. d) in c. *desunt* 4. e) dd *corr.* daniel 5^{a}. dauid *corr.* daniel 5^{b}. david 5^{c}. B. C3. propheta *deest* 4. 5. 6. f) quod B2. *corr.* quot 6^{a}. g) fluxerunt 4. 5 6. h) sanctam civitatem B4? i) consumatur 5. B1. consummatur B2. 4. *corr.* consummetur C1. k) et prophetiae 4. l) *deest* 5. m) *deest* C3. 4. n) *deest* 5. a. ideo dixit 6. o) *deest* 5. p) esse B1. q) iudei 6^{a}. ipsi iudei $6^{c.d}$. r) *deest* B2. s) baptizamini 6. baptizemini *corr.* baptizamini C1. *et ita* C3 *sqq.* baptizabimini C6. t) et p. 5^{b}. u) *deest* 5^{b}. v) micheas nomine 6. w) *deest* 6. x) *deest* 5. 6. y) *deest* 5. B1. z) periculo C. **) pro foribus B1. 4? q. pro foris *corr.* q. p. foribus C1. qui foribus C3. 4. prae foribus C6. a) *deest* 4. 5. 6. b) s. n. C. c) credamus 4. d) et chr. ihesum 5. e) secula 4. f) *deest* C3. g) ysai 5^{a}. ysayas 5^{b}. ysaias 6. C. h) enarrauit 5^{a}. *corr.* enarrabit 5^{c}.

93) Cf. Ekkehardum a. 1096. 94) Palatium, prius grande Romanorum monumentum, postea regum Francorum palatium, tractu temporis archiepiscoporum Trevirensium habitatio, nostro tempore in mansionem militum transformatum est. WYTT.

Qui quidem cum homines per multimoda vicia incedentes ad tantam devenissent insipientiam, 1096. *ut neglecto creatore suo debitum Deo idolis manu factis honorem inpenderent, sicut*[a] *est infinitae misericordiae, condoluit perdicioni eorum, et*[b] *ut eos ab errore et perdicione, quae de hac vita decedentes*[c] *excipiebat, liberaret: manens quod erat, suscepit quod non erat, ex voluntate Patris, cooperante Spiritu*[d] *sancto, homo verus per immaculatae virginis uterum sine viri*[e] *semine natus est; quem, quia filium Dei se esse dicebat*[f], *patres vestri crucifixerunt et vos ipsorum*[g] *maledicto devinxerunt dicentes: „Sanguis eius super nos et super filios nostros“.* Matth. 25, 25. *Verumptamen vos hoc maledictum*[h] *evadere potestis, si in*[i] *ipsum firmo corde credideritis et de peccatis vestris ipsum vobis propicium*[k] *fieri rogaveritis*[l]; *qui post passionem suam effracto inferno, et his*[m] *qui in adventu*[n] *eius crediderunt inde erutis, die tercia Deus*[o] *verus et homo resurgens a mortuis, abhinc die 40., videntibus*[p] *qui digni erant, ad*[q] *coelos ascendit, ubi sedet in dextera Dei patris sui, aequalis ei*[r] *et coaeternus in divinitate*[r*], *inde venturus ad*[s] *iudicium in novissimo dierum, Deus verus et homo, reddere unicuique prout gessit in corpore sive bonum sive malum. Nec minus credendum est in*[t] *Spiritum sanctum, qui ex Patre et Filio procedens, universa condita vivificat, aequalis et consubstantialis per omnia in divinitate*[u] *Deo Patri et Filio, propter*[v] *quod et fides christiana*[w] *trium deitatem*[x] *personarum unam*[y] *praedicat esse*[z] *essentiam, aequalem maiestatem. Hanc fidem catholicam per*[*] *orbem confitetur ecclesia, in qua unum*[a] *datur baptisma in remissionem peccatorum credentibus, in qua iuste et pie viventes post huius vitae decursum, corporibus nostris hisdem quibus nunc paremus immortalitate vestitis, speramus communionem sanctorum percipere et fruituros*[b] *aeterna beatitudine, male vero operantes, non confessos et inemendatos in aeterno arsuros incendio.* Tunc Micheas, his[c] videlicet quo hortante[d] hanc[e] fidei edicionem episcopus exorsus est, ait: *Testificor tibi per Deum, quia quae locutus es credo, et ecce iam iudaismo abrenuncio, et quae nunc michi non satis plene*[f] *sunt intellecta, cum nobis tempus pacis et tranquillitatis*[g] *adveniet*[h], *perquirere curabo. Tantum nunc*[i] *accelera*[k] *nos baptizare*[l], *ut possimus manus quaerentium nos evadere.* Similiter et alii[m] omnes dixerunt. Tunc episcopus baptizavit illum[n], nomen suum inponens ei, alios autem presbiteri qui aderant baptizabant. Sed ut de cetero[o] taceam, aliis omnibus in sequenti anno apostatantibus[p], iste[q] adhaerens episcopo in fide permansit. Non ergo audebo nunc dicere, quod istius conversio[r] sit animae convertentis salvatio, cum scriptum sit, quia *qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam eius*[s] *a morte*, eius in- Iac. 5, 20. quam, id est suam et conversi. Cum ad Ezechielem[t] Dominus dixerit, quod[u] si annunciaverit impio viam suam malam et ille conversus non fuerit, ipse tamen mercedem suam[v] non amiserit. Sic enim dicit: *Si autem tu annunciaveris impio et ille non fuerit conversus*[w] *a via sua* Ezech. 3, 19 *mala, ipse*[x] *quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.* — Praeterea[y] multa alia bona[z] operatus est, quae enumerare longum est. Hoc tantum[**] sciendum, quod elemosinas pauperibus largas faciebat et ecclesiis bona plurima conferebat, sed et[a] ab antecessoribus suis aliquibus[b] ablata reconsignavit[c], quorum testamenta in eius memoriam in bibliothecis usque hodie[d] sunt recondita[e]; quae omnia ego pusillus qui haec scribo ad redemptionem animae eius profutura sperarem, sed sententiae beati Augustini non audeo praeiudicare. Dicit enim: *Omni homini, qui ecclesiae catholicae non tenet unitatem, neque baptismus neque elemosina quamlibet copiosa neque mors pro Christi nomine suscepta proficere poterit ad salutem, quando in eo vel heretica vel scismatica pravitas perseverat*[f], *quae ducit ad mortem.* — Mortuus est autem anno dominicae incarnationis 1101, die Nonarum Septembrium[95], 1101. Sept. 5. et sepultus est in ecclesia maiori, domo videlicet sancti Petri apostoli[g]. Sedit in

a) siculi C. b) *deest* 5^b. c) discedentes 4. 5. 6. d) sancto sp. 6. e) virili C. f) esse se d. B. se d. esse C. g) suo 6. h) h. m. vos C. i) *deest* 5^a. k) f. p. 6. l) postulaveritis 4. 5. 6. m) *deest* C 6. n) aduentum B 2. o) v. d. et verus h. 6. p) v. his 6. q) ascendit ad c. 6^a. r) *deest* 5^c. r*) deitate 5^b. s) ad i. *desunt* 5^b. t) in *deest* 5^b. et in B 2. 4. C. u) deitate $5^{a\cdot c}$. v) propter — maiestatem *desunt* 6^a. et propterea fides 5^a. propter et fides 5^b. propter hoc fides $6^{c\cdot d}$. w) christianorum 4. 5. $6^{c.d}$. x) deitates 5^a. diuinitates 5^b. deitate B 1. deitatis B 2. 4. C. y) eandem $6^{c.d}$. z) *deest* 4. 5. $6^{c.d}$. *) c. sancta per 6. a) mundatur in r. credentibus 5. b) f. nos 6. c) his *corr.* is C 1. is 5. 6. d) v. cohortante B 1. e) *deest* 5. f) plane $5^{a\cdot b}$. 6 g) tranquillitas B 2. h) advenerit 4. 5. 6. i) *deest* 4. 5. 6. k) festina 4. l) babtizare B 2. m) o. alii 5. n) eos 5^a. eum $5^{b\cdot c}$. 6. o) ceteris 5^b. de c. de his t. 6. p) apostantibus 6^a. q) i. solus C. r) anime c. sit c. s. 6. s) suam C 3. 4. t) ihezechihelem 6. hiezechielem C. u) *deest* 5^c. v) *deest* 5. 6. w) c. n. f. C. x) non 5^a. y) *Novum caput incipit* C. z) b. idem Egilbertus C. **) autem 6^a. etiam 6^c. tamen B 1. a) *deest* 5^a. b) ablata al. restituebat 6. c) resignavit q. in eius m. test. in b. 5. d) *deest* C 6. e) reposita 6. f) pers. pr. C. g) *deest* C 3. 4.

95) 3. *Non. Sept.* Necrol. S. Maximini.

1101. episcopatu annos[a] viginti duos, menses octo[b], dies tres, et vacavit episcopatus fere[c] menses quattuor.

18.[d] In diebus illis fuerunt[e] ex copioso Trevericae civitatis clero quam plures hac[f] sacerdocii successione dignissimi; inter quos erat quidam Bruno nomine[g], Francus natione,
96 insignis nobilitate, utpote quem pater Arnoldus comes[96] ex nobilissima Adeleyda[h] matre genuerat, forma praestantissimus, litteris satis[i] eruditus, consilio cautus, plus quam dici potest munificus[k]. Quibus rebus ita[l] erga se principes devinxerat, ut non solum praeposituris[m] maiorum ecclesiarum in Treveri et Spira, verum etiam beati Florini[n] in Confluentia et[o] archidiaconatus eum dignitate[p] sublimassent. De hoc suggestum[q] imperatori, ut eum Trevericae praeficeret ecclesiae. Eo siquidem anno Heinricus rex quartus, imperator[r] tercius, habita
97 curia natalem[s] Domini celebravit in Mogontia[97], ubi eum adeuntes cives Treverici[t] petierunt sibi episcopum dari. Quibus mox petentibus, principibus et civibus[u] consentientibus,
1102. Brunonem eis[v] consecrari iussit. Denique ibidem ordinatus est[w] Idus Ianuarii ab[x] Adalbe-
Ian. 13. rone[y] Mettensis ecclesiae episcopo, oleum sacrae benedictionis inponente, Iohanne Spirensi, Richero Virdunensi[z] cooperantibus, assistentibus quoque[*] archiepiscopis Ruothardo[a] Mogon-
Febr. 2. tiensi et Frederico[b] Coloniensi et aliis quam pluribus[c] episcopis. Itaque ordinatus venit Tre-
1104? verim die[d] purificationis sanctae[e] Dei genitricis, et cum magno populi[f] gaudio susceptus est.
1106? Anno[g] igitur[h] ordinationis suae[i] tercio mense Marcio Romam profectus[k, 98] apostolorum gra-
Mart. tia et percipiendae[l] benedictionis magistri sui[m] causa, invenit domnum Pascalem[n] universali sinodo praesidentem, papatus[o] sui iam annum octavum[p] agentem. A quo honorifice susceptus[q] — utpote Belgicae Galliae primae metropolis praesul magnificus; ad cuius praesulatum ex[r] permissione beati Petri apostoli[s] suorumque successorum apostolicorum, quos enumerare longum est, inviolabilium testamentorum roboratione totius Galliae atque Germaniae pertinet primatus; ita enim sanctus Silvester beato Agricio quarto episcoporum Treberen-
99 sium[t], quorum nomina cognita habemus, scribit[u] inter cetera dicens[99]:

Sume prioratum post Alpes Trebir[v] ubique,
Quem tibi lege nova Roma dat et veteri; —

honorifice inquam susceptus[w], sed quoniam episcopalia, anulum videlicet et baculum, per manum laicam suscepisset, atque quia[x] ecclesias dedicasset et clericos necdum pallium consecutus promovisset, multum aspere correptus[y] est, et decernente episcoporum ibi congregatorum concilio, pontificatus officium deposuit, quod[z] tamen eisdem[**] intervenientibus, quia[a] discrecio eius et prudentia officio et tempori conveniens[b] erat, post triduum non sine admissorum penitentia recuperavit. Iniuncta est autem[c] ei penitentia, ut quociens in spacio trium proximorum[d] annorum missarum sollempnia celebraret, dalmatica non uteretur; quod ipse humiliter inplevit[e]. Deinde accepta tam apostolici[f] quam totius sinodi benedictione, pallii honore donatus, atque de regula fidei firmiter[g] observanda instructus, atque[h] de instructione commissi sibi[i] gregis diligenter admonitus, in sua cum gaudio remeavit[k]. Tum[l] vero iuxta magistri institutionem[m] magis quam ante operibus iusticiae coepit[n] insistere et verbum sacrae exhortationis quasi mensuram[o] euangelici tritici dominicae familiae fideliter[p] erogare,

a) annis XXII. 5^{b}. annis v. duobus 6^{a}. b) VII. 5. c) *deest* 5^{c}. C. quasi 5^{b}. d) *c.* LXVII. *Leibn.* e) *deest hoc loco* 5. f) h. d. successione fuerunt $5^{a.b}$. d. fuerunt 5^{c}. g) n. br. 5. h) adelleida $5^{a.b}$. m. adeleida 5^{c}. 6. adeleida B1. adelheida B4. 5. C. i) sacris C. k) magnificus 6. l) *deest* $5^{b.c}$. ergo p. ita se d. 5^{b}. m) prepositus C. n) flo♃. *corr.* florini 5^{a}. florū 5^{b}. flori 5^{c}. florencii 6. o) sub *post add.* 6^{a}. p) honore 6. q) gestum est 6. s. est B1? C. r) imperio 4. 5. s) natale C. t) tr. c. 5. u) cons. civibus 6. v) *deest* 6. w) C6. *in margine:* a. d. i. 1101. x) *deest* B4. 5. C. y) adelberone 4. edelberone $5^{b.c}$. 6. C. edelbrione 5^{a}. z) v. episcopis 4. *) et a. 5^{b}. 6. assistentibusque B5. a) ruthardo 4. 6. rurardo $5^{a.b}$. rurardi 5^{c}. ruotardo B1. ruothardo *corr.* rothardo B2. růtardo C1. rutardo C6. b) fritherico B2. friderico C1. c) plurimis 5. 6^{a}. C. d) in die 5^{b}. e) beatae ac sanctae C6. sanctae Mariae 4? B1. 4. 5? f) *deest* B1. g. p. C. g) *Novum incipit caput* C. h) autem 6. i) eius 4. k) p. est 5^{b}. l) perceptionis percipiendae C6. m) *deest* 4. 5. 6. m. s. c. *desunt* 5^{b}. n) paschalem papam 6. o) papae 4. p) nonum B1. q) s. est 4. 6. C. r) *deest* 4. s) *deest* 5^{c}. t) trever. 5. u) scripsit 5. 6. B5, *qui hoc loco Silvestri diploma addit (v. Gesta c. 18.).* v) treuir 5^{c}. trebur 5^{b}. w) s. est 4. 5. x) ita 4. y) correctus 5. z) et quod $5^{a.b}$. et quia 5^{c}. **) ipsis 4. 5. 6. a) et 5. b) congruens 6. c) *deest* 4. 5. 6. ei *deest* C. d) *deest* B1. a. p. 5. 6. e) adimplevit 4. f) apostolice B2. g) *deest* 5. h) sive 6. i) *deest* B4. 5. g. s. c. 5, 6. k) *Hic, paucis lineis infra ex c. 25. additis, desinit* B5. l) tunc 5^{c}. B1. m) preceptionem C. n) *deest* C. o) e. m. 6. p) *deest* B1. f. et prudenter 6.

96) a Bretten et Laufen. WYTT. 97) Cf. Ekkehardum h. a. 98) Nescio an errorem scriptoris notem. Certe Bruno a. 1106. ab Heinrico V. ad papam missus est, quem concilio Guastallensi praesidentem invenit; cf. Ekkehardum a. 1106. et Translationem S. Modoaldi, Act. SS. Mai III, p. 67. Huic anno convenit annus Paschalis octavus, quippe qui a. 1099. sit electus. 99) Cf. Gesta c. 18.

et quod praedicavit ore, studuit operum executione confirmare, attentius illud[a] beati Gregorii mente[b] pertractans: *Cuius vita despicitur, restat ut et[c] praedicatio eius[d] contempnatur.* Fuit enim constans in oracione, devotus in elemosinarum largitione, pius in viduarum et pupillorum defensione, excidia domorum Dei nulla sumptus[e] magnitudine motus reparabat, et si quispiam Deo famulantibus aliquid intulisset iniuriae, inpune praeterire non sinebat. Verum, ut breviter concludam, talem se omnimodis exhibebat, ut in[f] administrandis quoque regni negociis ex omnibus principibus consilio[g] et sapientia et auctoritate nullus eo sublimior haberetur, adeo ut imperator patrem suum eum vocaverit et maiorem ceteris ei[h] honorem inpenderit[i]. Sed et[k] ab omnibus episcopis, quacumque se conventui eorum[l] ingessisset, ut par quidem diligebatur, sed ut[m] maior venerabatur.

19. Igitur quoniam[n] in rebus sibi[o] commissis strennuissimus exstitit[p], defuncto impera- 1106.
tore, communi consilio principum vicedomnus[q] regiae curiae effectus est, et regnum regnique heres, Heinricus videlicet nominis[r] huius quintus rex, adhuc[s] adolescens circiter[t] annos 20, ei committitur, ut et[u] regnum sua prudentia[v] disponeret et heredem regni morum suorum honestate et disciplina, qua ipse prae omnibus pollebat, informaret, quousque in virum perfectum aetate et sapientia educatus succrevisset[w]. Quem susceptum tam diu educavit[x], usque dum Adalberti[y], tunc cancellarii postea[z] vero Mogontiensis[*] episcopi, detractionibus exasperatus, regni et heredis providentiam proceribus reconsignavit. Quantae autem pietatis exstiterit, exinde quis[a] colligere poterit, qui noverit, quod quantumlibet ei[b] quispiam molestiae[c] irrogasset, si revertens veniam postulavit[d], facillime ad misericordiam motus indulsit. Unde factum est, ut cum[e] idem Adalbertus, cuius supra[f] memini, Mogontiensium[g] iam[h]
novus electus, ob illatas regi molestias[i], a rege captus et in carcerem retrusus, non inde 1112
prius exire[k] potuisset, quam iste, Bruno inquam, fidem faciendo, numquam illum regi[l] noci- 1115.
turum, pro ipso se obsidem regiae custodiae dedit. Quid multis moror[m]? Denique cum tanta sollercia ac sapientia ab ipso res acta est, ut cum in diebus illis de venalitate sanctae ecclesiae[n], scilicet de contradictione vendicionis episcopatuum abbaciarum et aliarum quarumcumque[o] ecclesiasticarum dignitatum, inter regnum et sacerdocium, sicut superiori sermone[p]
decursum est[1], ageretur[q] invidiosa dissensio, ita catholicorum[r] amplexus est[s] consorcium, 1
ut imperatori debitum non denegaret[t] obsequium, neque ita se caesarianorum communione contaminaverit, ut[u] catholicorum offensas[v] incurreret[w]. Propter quod contigit, ut novissime[x]
sua prudenti mediatione[y] imperator[z] apostolico obtemperaret, et deinceps desinerent[**] esse 1122.
discordes. Quod ut facere non omitteret, quoniam omnibus praeminebat[a] auctoritate, multorum episcoporum exhortatoriae[b] ad ipsum[c] directae sunt epistolae. Nunc[d] autem superest, ut gestorum eius[e] quoddam memorabile, cui me[f] contigit interesse[g], debeam declarare.

20. Ivodii[h], quod Trevericae diocesis appendicium est, fuerunt eo tempore heretici, qui substanciam panis et vini, quae in altari per sacerdotes benedicitur, in corpus Christi et sanguinem[i] veraciter transmutari negabant, nec baptismi sacramentum parvulis ad salvacionem proficere dicebant, et alia perplura varii[k] profitebantur erroris[l], quae memoriae tradere nefas duxi. De his quattuor oblati sunt ei, quorum duo presbiteri, reliqui vero duo erant laici. Presbiterorum[m] unus Fredericus[n], alter duobus vocabatur nominibus Dominicus Guillelmus[o], laicorum vero alter Durandus, alter dicebatur Hamelricus[p]. Quos[q] dum[r] discuteret et regula christiani dogmatis imbueret, Hamelricus[q] fuga lapsus est, Durandus vero hactenus quidem se sceleris huius assentatorem[s] esse ultro confessus est, sed deinceps in ea assentacione nolle persistere, adhibitis sibi[t] sanctorum reliquiis iuramento verbis fidem fecit. Voca-

a) *deest* 5^{c}. b) *deest* 5^{b}. c) *deest* 5. B 1. C 6. d) *deest* 6. e) sumptuum motus magn. 6. f) *deest* B 1. g) consiliis 5. 6. h) c. h. ei 6. ei c. h. 5^{b}. B 2. i) impendit 5. k) *deest* $5^{b.c}$. C 6. l) *deest* 5^{b}. m) sed et ut C 6. n) quia 4. o) c. s. 6^{a}. p) erat 6. q) v. c. r. 5. c. r. vicedominus 6. r) h. n. 5^{b}. 6^{c}. s) *deest* B 1. t) circa 5. 6. C. u) *deest* C 6. v) prouidentia 5^{c}. 6^{a}. w) s. succresceret educauit B 1. educ. *deest* B 4. C. x) *deest* B 1. 2. y) u. ad alberti B 1. z) post 5. vero *deest* 5^{b}. *) mogociensis C 1. a) *deest* 6. b) quispiam ei 6. c) *deest* B 1. d) postulauerit 5^{b}. postulasset B 1. e) *deest* 5^{b}. f) ante 6. g) moguntiacensium 4. h) *deest* C 6. i) iniurias vel molestias B 1. k) exire pr. $5^{b.c}$. l) n. r. 5. m) immoror 5. morer B 1 n) s. dei e. C. o) quarumque C 3. p) *deest* B 1. q) *post add.* 6^{a}. i. d. *desunt* 6. r) ita in c. 6^{a}. s) sit 6. t) denegarit B 1. negarit B 4. negaret C 3. u) *deest* C.6. v) offensus B 2. w) incurrerit 5. 6^{c}. x) *deest* 6. y) meditatione 4. 5. B 2. C. consilio *add. secunda manus* B 1. z) imperatori 6^{c}. persuasus *add. secunda manus* B 1. **) sinerent 6^{c}. a) preeminebat 5. supereminebat 6. b) exhortarie B 1. c) ad i. *desunt* 4. d) *c.* LXVIII. *Leibn.* e) ē 5^{a}. est 5^{b}. *ubi mox* mirabile. f) *deest* 6^{c}. g) interfuisse 6. h) yodii B 2. i) c. et s. Christi B 2. C. k) *deest* 5. 6. l) erronea 6. m) quorum C. n) frithericus B 2. fridericus C 1. o) guilhelmus 5^{b}. euilelmus 6^{a}. guilelmus 6^{c}. wuillelmus 4. willehelmus B 1. guillehelmus B 4. guuilhelmus C 1. 3. p) amelricus 6^{a}. q) quos — Hamelricus *desunt* B 2. r) cum 5^{a}. s) assentitorem C 3. 4. assertorem C 6 t) scilicet 5^{a}. 1) c. 10.

tus autem[a] alter presbiterorum Fredericus[b] ad audientiam, non solum non negavit, verum etiam bene et recte se credere id profitendo asseruit. Cui Bruno episcopus ait: *Oportebat, ut tu, qui doctor fidelium esse*[c] *debuisti, sanam doctrinam cunctis euangelizares, omittens infidelitatis asserciones, in*[d] *quibus mentiri te cunctis credentibus*[e] *luce clarius constat*[g], *cum beatus Augustinus dicat: „Quoniam Christum*[h] *vorari fas dentibus non est, voluit ipse*[i] *Christus hunc panem et hoc vinum in*[k] *misterio*[l] *carnem vere*[m] *suam et sanguinem consecratione Spiritus sancti potentialiter creari et cottidie pro mundi vita mistice immolari, ut sicut de virgine per Spiritum sanctum vera caro sine coitu creabatur, ita per eundem ex substancia panis et vini mistice idem*[n] *Christi corpus consecretur*[o]*." In epistola quoque*[p] *de fide catholica item beatus Augustinus dicit: „Firmissime tene et nullatenus dubites, parvulos*[q], *qui nec*[r] *propria voluntate credere nec penitentiam pro peccato, quod originaliter trahunt, agere possunt, sacramentum fidei et penitentiae, quod sanctum est*[s] *baptisma, quamdiu rationis eorum aetas capax esse non potest, sufficere ad salutem."* In[t] capitulo epistolae 27. His atque aliis huiuscemodi[u] scripturae sacrae eulogiis[v] in medium prolatis, cumque[w] ab astantibus fidelibus nunc singulariter nunc communiter increpatus atque ad christianam veritatem[x] incitatus nollet acquiescere, sed magis in infidelitate delegisset[y] obstinata mente persistere, acclamabatur[z] ab omnibus
Matth. 18, 17. dominicae vocis sententia: *Quoniam ecclesiam non audit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus,* adieceruntque: *Gradu moveatur atque dampnetur.* Quod ut fieret omnibus accurantibus[*], ille nacta fugiendi oportunitate se inter astantes subduxit, sicque evasit. Proinde cum requisitus non esset inventus[a], iuxta canonum sanctiones, *qui noluerit ad audientiam venire vocatus, eadem paciatur*[b] *absens*, ut breviter comprehendam, dampnatus est. Inquisitus autem et[c] alter, ille videlicet qui ob huius nequiciae infamiam obumbrandam duobus vocabatur nominibus, an et ipse praelibatae[d] heresis assertor existeret[e], testificatus est, numquam se professum esse vel profiteri velle; delatoribus econtra[f] affirmantibus et dicentibus, se quadam vice insperato conventiculis[g] eorumdem hereticorum supervenisse, ipsumque illis communicantem[h]; quocontra ille timens, ne forte[i] convictus presbiterii[k] privaretur honore, respondit, se[l] ob huius suspicionis [culpam[m]] abolendam libenter velle summae examinationis subire sententiam[n]. Quod dictum cum[o] placuisset omnibus, iussus est missam celebrare et sacrum
2 canonem, qui secreta vel actio dicitur[2], sicut cetera excelsa voce decantare, ut qui misterio preciosi corporis et sanguinis Christi praesumpsisset detrahere, ipsius probaretur virtute. Missa itaque decursa, ubi ad communicandum perventum est, episcopus verba inprecationis huiusmodi[p] intulit dicens: *Si vivificum hoc salutis nostrae sacramentum, quod manibus tenes, non vere corpus Christi*[q] *et sanguinem esse*[r] *ausus es impio ore garrire, cum ipsius misterii contestatione interdico, ne quomodo praesumas accipere; si vero non ita sed catholice profiteris, accipe;* et accepit. Verumptamen qualiter idem redemptionis munus ad dampnationem sui in os eius intraverit, referre supervacuum non[s] iudicavi. Cum enim esset in examinationis anxietate constitutus, omnipotenti Deo de admissis penitentiam, de futuris custodiam pollicens, corde contrito supplicavit, et obtinuit ab instanti confusione liberari. Inde vero[t] ubi in sua rediit, pollicita fallere non expavit, et abdicatam heresim maiori quam antea pertinacia roboravit, non recolens, quod cum[u] sit Deus iudex iustus[v] fortis et paciens, tanto delinquentium culpas districtius iudicat, quanto aequanimiter[w] portat. Contigit ergo, ut de
Apoc 22,11. vicio in vicium corrueret, sicut scriptum est: *Qui sordidus*[x] *est, sordescat adhuc*, et spiritu fornicationis seductus, non multo post in adulterio deprehensus est et digna iniquitatis suae morte peremptus.

21. Saepedictus etiam pontifex crebris infirmitatibus, nunc pedum dolore quod poda-

a) est 5[b]. b) fridericus B2. C. *semper.* c) *deest* B2. d) in q. *desunt* 5[b]. e) fidelibus 5. 6. g) patet 6. lucet clarius 5. h) c. v. n. e. f. d. voluit 5. c. n. e. f. v. d. voluit 6. i) *deest* C6. k) *post suppl.* C1. l) v. ministerio B2. m) vero 5[a-b]. n) *deest* 4. o) consecratur C3. 4. p) *deest* 5[b.c]. q) *post corr.* paruulis C1. r) *superscr.* C1. s) e. s. 6. C. t) Hoc continetur in 4. In — XXVII. *desunt* C. u) huiusmodi B4. v) elogiis 6[a]. w) cum 4. 5[a.c]. 6. et cum 5[b]. x) fidem vel ueritatem B1. y) destinasset 6. z) acclamatur C. *) acclamantibus 6. accurrentibus 5[b]. C. a) reinventus 4. 5. 6. b) pacietur B2. c) *deest* 4. 5[b]. et alter *desunt* C6. d) publicatae 4. 5. 6. e) exstiterit 4. *deest* B2. f) contra 6[c]. g) conventiculo 5[a-b]. quaestiunculis 5[c]. h) c. invenisse 6. i) f. c. *desunt* 5. 6. k) prbri B2. l) *deest* 6. m) *ita* B1. notam 6. *deest* B2. susp. abolende 4. 5[a-b]. B4. C1. *ubi post* gratiam *additum est, quod* C3*sqq.* receperunt. — ob hanc suspicionem abolendam 5[c]. n) sententia B2. o) ut cum C6. p) huiuscemodi 5. 6. q) *deest* 5[a]. r) eciam 5[a]. *deest* C6. s) n. s. B1. t) *deest* 4. 5. 6. u) *deest* 5[b]. v) *deest* 5. w) equanimis 5[a-b]. equanimius 6. x) qui in sordibus 4. 5. 6.

2) V. Ducangii glossarium s. v., ed. Henschel I, p. 62. VI, p. 148.

gram Graeci[a] vocant, nunc ventris fluxu quod cyliacam nuncupant[b], vexabatur, propter[c] quod exquisitissimos[d] semper[e] secum solebat[f] habere medicos. Habebat autem inter eos Iudaeum quendam Iosuae nomine, phisicae artis eruditissimum, compotistam[g] peroptimum, Hebraicarum litterarum et totius iudaismi scientia perfectissimum, quem circumdabat militaris habitus. Hunc maiori prae[h] ceteris familiaritate et dilectione idem[i] Bruno sibi annectebat[k], satagens, ut[l] quomodo ille ipsum carnaliter medicaretur, ita ipse illi salutem animae operaretur. Cum hoc saepissime de divinis disputabat voluminibus[m], semper illum ad conversionem deprecans et exhortans; in quo tandem Domino largiente optatum tenuit effectum. Nam consiliis eius acquievit et ab ipso baptizatus est. Cui Bruno suum nomen[n] inposuit, et in cunctis bonis adiuvit, cunctis fidelibus suis[o] ipsum commendans, et petens, quia genus illud hominum multum[p] est in fide instabile semperque desiderat in[q] vitae necessariis habundare, quatinus ubicumque[r] ille ipsis manentibus superveniret, providerent ei necessaria cum caritate.

22.[s] Nunc[t] iterum ad ordinem, unde digressus sum[u], oracionis verba convertam. Cum[v], ut dictum est, Bruno omni[w] probitatis actione[x] 12 annis serenus exstitisset, auctoris omnium 1114? praevaricationum diaboli, qui[y] felicibus eius actibus invidebat, instigatione retro[z] conversus, religiosi itineris limitem excessit; et incentivis viciorum, avaritiae videlicet[*] et cenodoxiae, plus iusto inhiavit. Ut enim militum[a] interminatae habendi[b] cupidini muneribus et[c] beneficiis potuisset satisfacere, non solum clericorum et laicorum bona diripiebat, verum etiam ecclesiarum villas et curtes Deo et sanctis eius vespere et[d] mane et meridie famulantium victui deputatas, sed et ornamenta preciosa[e] et vasa concupiscibilia tam aurea quam argentea in suos usus redigebat, et exinde expensas faciens, humanos in se favores concitabat. Nichil enim laude[f] fuit ei in vita dulcius. Inde est quod villae duae, una Dei genitrici loci qui Orgium[g] dicitur nuncupata[h] Machara[i, 3], distans a Treveri versus aquilonem circiter tria miliaria, altera beato Paulino dicta Lesura[k, 4], et aliae quam plures, quas omnes enumerare[l] propter multitudinem distuli[l], a prioribus quoque pontificibus[m] ad tempus[n] quidem[o] sublatae, sed frequenter ab omnibus reconsignatae[p], nunc autem ab hoc subtractae nec restitutae, episcopalibus sunt addictae reditibus. Quarum priorem Dagobertus rex Francorum inter cetera quae ecclesiis Dei legitur contulisse[q] beneficia, sanctae Dei genitrici ob amorem sanctissimae virginis Irminae[r] filiae suae, tunc ibi degentis, nunc vero quiescentis, cum aliis quam pluribus contulit[5]; alteram autem[s] quam diximus Lesuram beato[t] Paulino Liudulfus[u] Treverorum archiepiscopus perdonavit[v] et sacerdocii sui auctoritate obsignavit, inprecans, ut si quis Lesuram in succedentibus annis usui fratrum in beati Paulini basilica ministrantium sustollere[w] conaretur, disperderet[x] eum Deus[y] de terra viventium[6]. Ubi vero in hunc eiusdem pontificatus[z] auctoritas collata est, iniquorum seductus consilio, ut diximus, eam cum aliis aliquibus in usus[**] suos redigebat, dicens, non licere cuiquam episcoporum quicquam episcopalium redituum[a] alicui sanctorum loco assignare, et quoniam praenominatus Liudulfus[b] hoc[c] fecerit, ratum non esse. Quod utrumne[d] illi licuerit, vos[e] discernite[f]. Aestimo namque, quoniam[g] episcoporum est, summam Deo famulantibus diligentiam adhibere necessaria ministrando, ne, dum pro necessariis conquirendis negociantur, a sancto proposito discedere[h] compellantur — ad hoc enim[i] deputati sunt ecclesiastici reditus, ut ex eis subveniatur Christi pauperibus —, quod ille exsequens melius usui ministrorum Dei[k] assignaverit, quam iste in usum superbae gloriacionis[l] absumpserit[m]. Huc accedit quod cum Egil-

a) g. p. 4. b) vocant C. c) *deest* 6^a. d) exquisitos C. e) *deest* 4. f) habere solitus erat 6. g) et tocius c. 5. 6. h) prae c. *desunt* 5^b. i) B. i. 6^a. k) adnectabat $5^{a.b}$. annectabat B 1. l) *deest* 5^b. *ubi* q. illum c. m) uolumininibus C 1. n) *deest* B 1. n. s. 5. 6. C. o) *deest* 5^b. s. eum 6. p) est m. i. in fide 5^a. q) *deest* C. r) i. u. 6. s) *c.* LXIX. *Leibn.* t) Tunc C3. Nunc ordine i. ad o. 5. u) *deest* C 6. v) Cum igitur 6. w) omnis $5^{a.c}$. omnia 5^b. B 2. 4. x) actu 6. auctor 5. y) q. videlicet f. a. e. i. 6. z) r. c. *desunt* 5^b. *) scilicet 6. a) multum 5. 6^c. b) *deest* 4. c) et b. *desunt* 5^b. d) *deest* 6^a. mane et vespere 5. e) *deest* 4. 5. 6. f) l. in vita f. ei d. 5. 6. g) orgium *superscr.* vel horreum C 1. *et ita* C 3. horreorgium C 4. quae horreum C 6. h) nuncupata B 2. i) machra 6^c. k) lisura C 3. 4. l) e. longum est a B 1. m) principibus C 3. n) episcopos C 6. o) quoque 5. p) restitute vel reconsignate B 1. q) *deest* 6^c. beneficia c. ben. 6. r) yrmine B 2. s) vero 6. t) beato — lesuram *desunt* 5. u) *ita* B 2. ludolfus *alii.* v) donauit 6^a. w) tollere 6. x) disperdet C. y) dominus 5. 6. z) episcopatus 6. **) s. u. 6. a) reddituum 5. *alii.* b) *ita* B 2. liutoldus B 4. liudolfus C. ludolfus *alii.* c) id 6. d) utrum 4. e) *deest* C. f) decernite $5^{b.c}$. 6. B 1. 4. C. g) quod 6. h) discere B 4. recedere C. i) *deest* 4. k) deo 4. l) cionis absumpserit — in ecclesia ad *(infra c. 24.)* *desunt* 6^a. *folio deficiente, quod in cod. Vatic. Christ. N.* 1283. *f.* 71. *exstat.* m) assumpserit 4. 5. 6.

3) Macheren. 4) Liser ad Mosellam. 5) Cf. Dagoberti dipl. ap. Hontheim Hist. I, p. 86. 6) Haec charta deperdita esse videtur.

bertus[a], proximus huius Brunonis antecessor, adhuc viveret, inito consilio cum optimatibus suis, ex quibus[b] iste Bruno unus erat, huiusmodi verbis eos compellebat[c]: *Obsecro vos per misericordiam Dei, dilectissimi filii mei*[d] *et fratres, quicquid ego et antecessores mei episcopi sanctorum locis iniuriae violentia magis quam ratione irrogavimus*[e], *vos me commonefacite et ego restituam, ut et*[f] *meam et eorum animas ab inferis redimam.* Quod cum placuisset omnibus, discretis cuique loco reditibus, banni constrictione[g] firmavit[h], ut qui deinceps inde[i] subtraheret, Deum praesumptionis suae ultorem[k] sentiret. Et responderunt omnes: *Amen.* Ubi vero Egilbertus spiritum reddidit et Bruno ei in episcopatu[l] successit, universa[m] quae ille reconsignavit, iste resumpsit, dicens, nichil exinde ratum esse, quod ille[n] infirmus et iam[m] suimet inpotens in novissima vitae suae[o] hora constitutus[p] fecerit; cum beatus Gregorius dicat, ultimam[q] penitentiam nulli negandam, beatus vero Augustinus dicat, se non diffinire[r], quod qui seram tantum egerit penitentiam, liberetur per eam[s]. Ego equidem[t] puto, si audeam dicere, quod qui[u] utrum[v] temporanea sive[w] serotina penitentia male tantum parta[x] restituerit, etsi propterea non liberabitur, qui ea postmodum in[y] indebitos usus[z] usurpaverit, non minus iudicium sustinebit.

1119. 23.[*] Anno igitur[a] ordinationis suae[b] 19.[c] placuit ei[d] Romam tendere, ut renovaret privilegia sedis suae, indignatus super protervia praefati Adalberti Mogontiensis[e] episcopi, de legatione Romanae sedis sibi concessa superbe[f] se efferentis, maxime cum ex concessione priorum apostolicorum episcopus Treverorum nulli nisi soli apostolico vel a latere eius ad praesens[g] misso debeat obedire, sicut Hincmarus[g*] Remorum archiepiscopus in epistola sua
7 Nicholao papae[h] directa commemorat[7], dicens: *Remensis ecclesia numquam, excepto Romano pontifice, primatem*[i] *habuit, nisi quamdiu, eiecto*[k] *ab ea*[l] *sine ullo crimine suo pontifice violentia*[m] *tyranni Milonis tempore Karoli principis, pastore vacans, Bonifacio apostolicae sedis legato aliquamdiu sicut et Treverensis ecclesia*[n] *commissa fuit.* Sed et in tempore illo praefuit ecclesiae Mettensi quidam[o] Stephanus, Calixti[p] papae ex sorore nepos, cui[q] iam dictus avunculus eius concesserat in celebrationibus missarum pallio indutum procedere[r], integra Trevericae metropolis potestate[s]. Qui de pallii honore exhilaratus, velut confidens gratiae consanguinitatis supra memoratae, ultra quam oportuit se extulit, omnimodis nitens, si quomodo potuisset, Trebericam[t] ecclesiam deprimeret, suam autem anteferret[u] et[v] metropolim faceret, sperans quod quidcumque[w] inchoasset Calixtus[x] assentiret. Quod exinde perpendimus, quia[y] quotiescumque a metropolitano vocatus fuisset, ut, sicut consuetudo est suffraganeis episcopis, metropoli obedientiam et subiectionem subscriberet, venire contempsit, dicens[z], suos quoque antecessores quandoque[**] fuisse archiepiscopos[a]; quod nullarum scripturarum auctoritas firmat et[b] pronunciat. Solummodo quippe[c] Mettensium episco-
8 porum quinque[d] numero pallio usi referuntur[8], quibus iste sextus asscribitur, servata tamen in omnibus metropolitano subiectione. Sed non omnes qui palliis[e] utuntur archiepiscopi sunt, nisi quorum sedes metropolis subiectis sibi aliis civitatibus et episcopis principatur. Cum igitur propter supra memoratas[f] causas saepedictus Bruno Romam[g] versus iter faceret
1119. et Augustidunum[h, 9] usque processisset, Calixtus[i] papa ibi ei occurrit et amice[k] suscepit et
Dec. 25. cum eo in eodem loco natalem Domini celebravit. Transactis autem diebus sollempnibus, pariter iter Cluniacum dirigunt, ubi Bruno causas adventus sui aperuit, prolatisque[l] coram sedis suae privilegiis[m], eadem sibi et ecclesiae suae apostolicae subscriptionis firmamento

a) egelbertus B 2. b) *deest* 5^{b}. s. quorum 6. c) compellabat 4? B 1? 4? compellebat *corr.* compellabat C. d) *deest* 6^{c}. e) irrogamus B 2. f) *deest* 4. et ut B 1. 2. g) contrictione 4. districtione 5. h) ligavit B 4? i) *deest* C 6. k) uindicem 6. l) episcopatum 4. 5^{a}. m) *deest* 5^{b}. n) *deest* 6^{b}. o) s. v. 5. C. p) *deest* 6. q) ultimam — dicat *desunt* B 2. r) se definire B 2. s) pen. libenter ego per eam equidem C. t) siquidem 5^{a}. quidem $5^{b.c}$. u) si C. v) *deest* B 1? w) vel 5^{b}. et C 3. x) parte B 2. y) ut B 2. z) u. non us. minus tamen iud. s. 4. *) *c.* LXX. *Leibn.* a) ergo B 1. b) *deest* 5^{b}. c) XXX. B 1. VIIIIno B 2. nonagesimo *erasum* C 1. *deest* C 3. *ubi alia manu* XX. *suppletur; spatium vacuum* C 4. XL. C 6. d) *deest* 5. 6. e) mogociensis C. *saepius.* — episcopi *deest* 5^{b}. f) superbeque 5^{c}. g) m. ad p. 4. 5. 6. g*) hicmarus $5^{a.b}$. h) pape *corr.* papa 5^{a}. papa B 4. *corr.* papae C 1. i) primatum B 2. C 6. k) abiecto 5. 6. l) eo 6. m) t. uiolentiam 6^{b}. n) e. c. *desunt* 6. o) q. nomine 6. p) kalixti 5^{b}. 6. calisti B 2. kalisti B 4. *et ita deinceps.* q) cui cum iam 5. r) incedere 6^{b}. s) p. remanente 5^{c}. t) trever. 5. ut trevericam 6. u) deprimere — anteferre — facere 4. v) et in m. 5^{b}. w) quodcumque 5. B 2. C 6. x) c. papa 4. y) ut quotienscumque 6. z) *deest* C. **) quandocumque C. a) a. dicens C. b) *deest* B 2. firma p. B 1. c) *deest* 5^{b}. d) *deest* 5^{a}. e) pallio 5. 6. f) c. s. m. 6. g) v. r. 5. 6. h) augustudinum 5^{b}. augustudunum 5^{c}. B 1. 2. 4. i) kalistus B 2. *et ita deinceps.* k) et eum a. 6. l) prolatis B 2. m) p. e. s. et eccl. suae *desunt* 5^{c}.

7) In epistola supra Gest. c. 24. laudata. 8) Cf. Gesta c. 27. 9) Autun.

stabiliri postulavit; quod[a] et obtinuit. Nam facta ei[b] peccatorum suorum indulgentia, remisit[c] ad propria, dans ei cyrographum hunc modum continens: 1120.

Calixtus[d] episcopus servus servorum Dei, venerabili fratri Brunoni Treberensi[e] archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem. Et[f] consuetudo sedis[g] apostolicae persuadet et ipse rationis ordo exposcit, ut sapientes[h] religiosasque personas et in Romanae ecclesiae unitate atque[i] obedientia[k] devotas[l] existentes honorare amplius ac diligere debeamus. Proinde, frater dulcissime, postulacioni tuae clementer annuimus et personam tuam[m] dilectionis brachiis amplectentes[n], eam a cuiuslibet legati potestate[m] absolvimus, nisi forte a nostro latere dirigatur. Confidimus enim in Domino, quia de sapientia et religione tua et Deo et ecclesiae honor magnus utilitasque proveniet. Data Cluniaci 3. Nonas[o] Ianuarii.

24. Denique non multo post tempore, viribus corporis eius senio simul et infirmitate ad occasum vergentibus, in[p] omni fere circa regione coeperunt viri nequam consurgere, et res ecclesiae, quae ipsorum defensioni et ut ita dicam advocatiae[q] commissae fuerunt, barbarico more depopulari, quodam comite Willehelmo[r], filio Cuonradi supra memorati[s, 10] comitis de castello quod vulgo[t] Lucelenburch vocatur[u], ducatum illis praebente. 10 Quos cum saepius ad correctionem invitasset et non profecisset, tandem cum non[v] haberet qui illorum vesaniam armata manu posset reprimere — ipsi enim, si barbari provinciam hanc inpeterent, illis debuissent[w] resistere —, utebatur in illos[x] anathematis ultione, die quadam dominica 8. Idus Decemb. anno dominicae incarnationis 1122, pontificatus[y] sui anno 21. Cuius[z] anathematis verborum[*] series hunc habet modum[11]: 1122 Dec. 6.

Propter continuas oppressiones, quas ecclesia nostra patitur, decernimus et Spiritus[a] sancti iudicio et auctoritate nobis[b] concessa[c] confirmamus[d], ut quicumque sive[e] in rapinis rerum ecclesiasticarum, sive in combustione alicuius ecclesiae, sive in captione alicuius clerici, vel in quacumque indebita exactione, sive in generalis vel[f] specialis[g] pacis violacione, hactenus nos conturbavit[h], ad satisfactionem canonice vocetur, passurus sententiam secundum merita, obediens iudicium cum misericordia, rebellis[i] iudicium sine misericordia. Ab hac autem die[k] ulterius quicumque supradictorum violator[l] inventus fuerit[m], hodierna excommunicatione praedampnamus, et praecipimus ut ab omnibus ut sacrilegus devitetur, suspenso eius nomine in ecclesia ad indicium[n] excommunicationis iam super eo factae et singulis dominicis[o] diebus repetendae, ita ut quicumque ei communicaverit, si laicus, eodem anathemate feriatur, si clericus, ab ordine deponatur. Spolia quoque emens vel dono[p] accipiens, ei cui et spoliator dampnationi subiaceat. Congregationibus autem[q] licentiam damus, ut quicumque eos in bonis stipendiorum suorum laeserit, eum cottidiana[r] excommunicatione prosequantur. Porro[s] archidiaconis concedo, ut, ubi[t] aliis negociis inpeditus adesse non potero, penitentes ecclesiae reconcilient, servato ordine in compositionibus et ceteris ecclesiasticis consuetudinibus[12]. 12

Multa[u] quidem et alia probitatis fecit[v] insignia, quae et ipse[w] ego vidi et aliorum certa relatione cognovi, quae enumerare per singula gratia vitandae prolixitatis omisi. Hoc tantum scire sufficiat, quod appropinquantem vitae eius[x] terminum laudabilibus admodum operibus antevenit[y]. Etenim per nocturnam quietem solitus erat sanctorum memorias silenter circuire illicque[z] in oracione diucius persistere[**] et Dei propiciationem cum[a] eorum intercessione profusis lacrimis exorare. Sed et loca, ubi servi Dei et ancillae in clausulis degebant, uno tantum comite contentus, frequentabat, et quaecumque habuissent necessaria tam in victu quam in[b] vestitu ministrabat, atque eorum oracionibus se devotius[c] commendabat.

a) *deest* 6. b) est ei 5c. ei p. *e corr.* C1. c) r. eum 6. d) kalixtus 5b. 6. B1. *semper* C1. 3? 4. — *c.* LXXI. *inc. Leibn.* e) trever. 5. treberensis ecclesiae B4? f) *deest* 4. 5. 6. g) a. s. 5. h) sapientes — personas et *desunt* C. que *deest* 5b. i) u. a. *desunt* 6. k) obedientias 6b. l) devotos C. m) *deest* 5b. n) amplectimur et eam 4. 5. 6. o) ydus 5b. p) et in C6. q) aduocassie 6b. r) wilhelmo 5. C. wilelmo 6c. gillehelmo B1. s) comitis supra m. 6. t) *deest* 5. 6. u) dicitur 4. 5. vocatur Luzel. 6. v) *superscr.* C1. w) r. d. 6. x) eos 6. y) p. s. a. 21. *desunt* 5b. z) *cap.* LXXII. *inc. Leibn.* *) *deest* 6. a) s. sp. 6. B. et s. s. i. *desunt* B1. b) *deest* C6. c) commissa 6. d) firmamus *Mart.* e) *deest* 5. f) sive 5a. g) in sp. B1. h) conturbaverit C. i) r. i. s. m. *desunt* C6. k) id est 4. Idus Decembris *add. Mart.* l) violatorum 6. m) id est MCXXII dominico *add. Mart.* n) *pergit* 6a. iudicium 5a. 6c. o) diebus dom. 5b. 6. p) *deest* B4? in dono 5b. *ubi mox:* a. ritui ut. q) etiam *Mart.* r) cottidie C. s) *Reliqua desunt Mart.* t) nisi 5a.b. si 5c. u) *c.* LXXIII. *inc. Leibn.* v) f. i. *desunt* 5b. w) egó i. 6. x) sue B1. y) antecedit *corr.* antecessit 6a. antecedit 6c.d. z) illisque B1. 2. C. **) insistere B1. a) *deest* 4. 5. 6. b) *deest* 4? B1? 4? c) devotus 5. 6

10) c. 8. 11) Ex codice Epternacensi ediderunt Martene et Durand Coll. I, p. 677, ubi ita inscriptum est: *Hoc decretum sanxit Bruno archiepiscopus XXI. archiepiscopatus sui anno.* 12) Cf. Wilhelmi comitis epistolam hac occasione scriptam, ap. Hontheim Hist. I, p. 507.

25. Nec praetereundum quoque, quod[a] in Moguntina[b] diocesi, in praedio suo quod
Odenheim dicitur, monasterium exstruxit[c], ubi Deo famulantes monasticae professionis coe-
nobitas adunavit, tantumque [de[d]] rebus praediorum suorum delegavit[e], quantum posset[f]
13 illic commorantibus ad cottidianum victum sufficere[*, 13]. Sed nec[g] hoc silendum, quod in
Confluentia quoque[h] basilicam beati Florini vetustate consumptam meliori scemate et am-
pliori ambitu ex lapidibus thophis[i, 14] sectis et politis, sicut usque[k] in hodiernum diem con-
spicuum est, construxit[14*]. Sed et[l] in Treveri[15] ecclesiam, in qua[m] beati Paulini et aliorum
confessorum pontificum Treverensium[n] necnon et corpora plurima martyrum Thebeorum
sub Rictiovaro[o] passorum requiescunt, quam, sicut[p] patrum nostrorum relatu didicimus[16],
sanctus Felix Treverorum[q] episcopus, qui in ipsa requiescit, magno et spacioso[r] ambitu pri-
mus fundavit, postmodum vero[s] vetustate consumptam beatus Marus[t], et ipse eiusdem[u] civi-
tatis episcopus, quique ibidem quiescit[v], in pristinum statum reparavit, iste quoque nostris[w]
17 temporibus ignis concremacione dirutam[17], Adalberti et Ruodolfi[x] eiusdem ecclesiae prae-
positorum industria, datis eis[z] sumptibus, non iuxta primae quantitatis amplitudinem sed
secundum facultatis suae modicitatem[*], reformavit. — Anno[a] autem dominicae incarnationis
1124. 1124, qui est annus[b] episcopatus eius 23[c], 7. Kal. Maii die[d] 6. feria[e], hora prima, animam
Apr. 25. reddidit. Cuius exequiis celebrandis affuerunt Trebericae dioceseos episcopi Heinricus Virdu-
nensis, Cuonradus[f] Tullensis, et eum non longe ab antecessoris sui Egilberti sepulchro
magno cum honore et totius cleri ac populi moerore deposuerunt. Sedit[g] in episcopatu an-
nis[h] 23[i], diebus[k] 24[l], et vacavit episcopatus[m] menses 2, dies[n] 8.[o]

26.[p] Post decessum vero[q] Brunonis episcopi Godefridus[r], maioris ecclesiae decanus, in
episcopatum successit. Hic de Leodiensi[s] parrochia extitit oriundus, Arnulfum[t] vero con-
sanguineum suum, et maioris ecclesiae, domus videlicet beati[u] Petri, praepositum, virum
videlicet[v] religiosum et morum honestate praeclarum, qui ecclesiam in honore[w] sanctae
Crucis iuxta Albam portam sitam constituit, Treverim[x] secutus, ab Eberhardo[y] Treverorum
archiepiscopo clericus est designatus. Hic vero[z], sicut et[**] antecessor eius, praedictus in-
quam praepositus, morum dignitate et animi liberalitate insignis, prius[a] a Treverensibus,
clero scilicet et populo, dilectus, et ab episcopis eiusdem civitatis Egilberto et Brunone mul-
tis ecclesiasticis honoribus ditatus[b], ad ultimum decedente domno Brunone, sicut praedixi-
1125. mus, in episcopatum[c] est sublimatus[d]. Peracto vero anno episcopatus sui, insurgentibus
1126. contra[e] eum quibusdam de clericis suis et introitum ipsius calumpniantibus — quorum ca-
lumpnia si iusta aut iniusta fuerit, Deus scit, ego nescio[f] — tandem ad hoc causa est[g] per-
ducta, quod sentiens suam infirmitatem ad hoc[h] onus non sufficere — iam enim ad decre-

* *C. addit:* Hisdem quoque temporibus sancti Eucharii cenobium religione rebusque iam pene conlapsum per Eberhardum abbatem Kambergensem strennuae[i] religionis virum reparavit. Qui vetus monasterium, novum inchoans edificare, deiecit, eiusque temporibus prefati Eberhardi sanctus Domini Mathias apostolus inventus est[18]. Quantum autem ipsum locum Deus per multorum miraculorum signa provexerit, testis est omnis Trebirorum urbs, quae etiam per meritum beati Mathiae meliorationis suae plurima indicia monstrat.

a) *deest* 5[a]. b) mogonciacensi B2. spirensi 4. 5. 6. B4. C. *quod correctoris esse videtur.* c) construxit B4. C. d) *deest* B1. 2. 3. *add. in marg.* C1. *et ita* C3. de rebus *desunt* 5. e) *deest* 5[a]. f) possit illis 5[a]. g) neque 6[a]. h) *deest* B4? i) tophis 5. 6[c]. B1. k) *deest* C. l) *deest* 5. m) in qua *desunt* B1. n) trebirensium C1. o) rictiouario 4. s. r. p. r. *desunt* 5[c]. p) s. relatu seniorum nostrorum 6. q) treuerensis B2. trebirorum C1. r) spatio C3. s) *deest* C3. t) maurus 6[c]. u) c. e. ep. 5. 6. v) requiescit C3. 4. w) rep. nostris quoque B1. x) rodolphi 5[a]. rudolfi 4. 6. B1? C. rudolphi 5[b]. z) ei 5[a.c]. *) modum 5. 6. B4. C. a) *Novum caput incipit* C. — autem *deest* 5[b]. b) *deest* C3. 4. c) XXVIIII. B4? qui — 23. *desunt* 5[b]. d) *deest* 6. e) *deest* 5. f) conradus 5. *alii.* g) s. autem C. h) annos 6. B1. C. i) XX. 6[c]. menses tres *add.* 6[a.b.d]. k) dies 6. B1. 3. 4. C. l) XXIII. 6[a]. XVIII. 5[b.c]. XXIIII — duos dies *desunt* 5[a]. m) *deest* C6. n) et dies C6. o) C6. *add.:* et caetera. p) *c.* LXXIV. *Leibn. Huius capitis loco in cod.* B2. *narratio uberior exstat, quam infra edimus.* q) *deest* 6. C6. r) gŏdefridus B1. s) leodicensi 4. 6[a]. t) arnoldum 5. 6. B4. C. u) sancti 6. v) *deest* 6. scilicet 5. C. w) honorem B4. x) treberim 5. 6. y) eberardo 6. z) *deest* 5[b]. **) *deest* 6. a) primo 5. b) est d. 5[b]. c) in episcopatu B1. d) sublevatus 4. e) in B4? f) n. e. d. s. C. g) *deest* 5[b]. h) *deest* 5. 6. i) stennuę C1.

13) V. diploma Heinrici V. ap. Hontheim I, p. 483 n. 14) germanice *Tufsteine.* 14*) Cf. Brunonis dipl. de hospitali ibidem fundato, Günther I, p. 166. 15) In pervetusto rituali quondam ecclesiae metropolitanae legitur: *Anno Domini* 1121. *indict.* 15. 10. *Kal. Nov. dedicata est huius domus nova pars, quae est ad occidentem cum altari sancti Nicolai confessoris in ea sito, a domino Brunone venerabili Trevirorum archiepiscopo, pontificatus sui anno* 20. *in honore sanctae et individuae Trinitatis sanctique Nicolai episc. et conf., cuius reliquiae in eo continentur.* 16) Gesta c. 20. 23. 17) a. 1092. Kal. Aug., Ann. S. Eucharii, SS. V, p. 10. Cf. hac de re locum ex Miraculis S. Modoaldi infra editum. 18) V. huius rei narrationem infra editam.

pitam venerat aetatem —, videns etiam[a], quod[b] pro eo in ecclesia fraterna scindebatur cari-
tas, quibusdam sibi adhaerentibus, aliis resistentibus[c], ne causa esset huius scismatis, circa
finem tercii anni ab episcopatu est absolutus. Obtinuit[d] autem sedem[e] annis 2, mensibus 10, 1127.
diebus 11. Supervixit autem[f] postea annum unum, menses 5, dies 16[g], obiitque 18[h]. Kal. De- 1128. Nov. 14
cembris die[i], quinta feria[k, 19], hora noctis 3. Quem sepelivit successor eius[l] in basilica
sancti Petri maioris ecclesiae sub arcu qui est ad meridionalem plagam.

27.[m] Hic autem successor eius nomine Meginherus[n], eadem qua decessor[o] parrochia
nobilibus et ipse parentibus[p] procreatus, et a puericia in Treverensi ecclesia educatus, mo-
rum honestate et personae maturitate ad praesulatus honorem dignus profecto ascendisset,
si antedictum Godefridum[q] vel parcius inpugnasset vel suae rigiditati et indiscrecioni modum
inposuisset. Mense Iunio electus, sequenti autumno collecta milicia Treverensi castellum no- 1127. Iun.
vum quod dicitur Bumaggen[r, 20] primo inpetu cepit, Willehelmum[s] comitem ad condicionem
pacis venire coegit, pacemque[t] patriae in brevi reformavit. Veniente quadragesima, iter 1128.
suum Romam direxit, ubi a papa Honorio ordinatus[u] et pallio dignitatis[v] est decoratus[21];
unde[w] reversus a clero et populo Treverensi[x] honorifice est susceptus. Deinde dum nimio
zelo rectitudinis de incontinentia clericorum multa saeve[y] disponeret sine condimento dis-
crecionis, magnam sibi comparavit invidiam, et quam nec dici fas est acquisivit infamiam.
Et[z] forte[*] eodem tempore Francorum res publica valde turbabatur. Nam paucos ante annos
Heinrico imperatore huius nominis rege quinto sine prole defuncto, proceres Francorum 1125.
apud Mogontiam Leodegarium[a] ducem Saxonum in regnum elevaverant[b], eorumque decre-
tum Romani laudaverant, cum ecce Fredericus[c] dux Alamannorum, eiusdem Heinrici impe-
ratoris[d] ex sorore nepos, facta conspiracione[e] cum quibusdam iusticiae inimicis, fratrem
suum Cuonradum[f] regno substituit, magnamque belli materiam et contentionis fomitem 1127.
hac de re[g] suscitavit. Quod ubi Honorius papa comperit, Cuonradum omnesque sibi faventes 1128.
excommunicationis vinculo colligavit, et Meginhero[h] archiepiscopo ordinato iam reversuro,
ut in sede[i] sua eundem Cuonradum excommunicaret per obedientiam praecepit. Quod[k] ille
quoque[l] sine mora perfecit.

28.[m] Anno igitur ordinacionis suae 2, mense Novembrio, cum iam[n] erga multorum ani- 1129.
mos[o] ea qua[p] dixi causa esset odiosus, Romam ire disposuit, ut consilio apostolici vel auxi-
lio ea quae se gravabant alleviaret. Quo tempore praedictus Cuonradus minus[q] in Theuto-
nico[r] prosperatus, regnum Italicum, tamquam et illud sibi deberetur, invadere cupidus, ibi-
dem in Italia morabatur, ubi Meginherum episcopum[r*] per exploratores proditum[s] cepit, eum-
que[t] apud Parmam civitatem custodiae deputavit, ubi sequenti anno, iam[u] oculorum lumine
ex afflictione amisso, Kal. Octobris obiit. Episcopus[v] Parmensis vestibus, quas sibi ipsi[w] 1130. Oct. 1.
morituro paraverat, corpus[x] indutum in maiori ecclesia sepelivit.

29.[y] Post hunc Treveri[z] Brunonem, ecclesiae Treverensis[**] canonicum, Brunonis quon-
dam archiepiscopi nepotem, elegerunt 7. Idus Decemb. Quod ille omni[a] nisu, maxime causa Dec. 7.
inopiae huius ecclesiae[b] rennuebat, re autem[c] vera, ut post[d] claruit, maioris episcopatus glo-
riam affectabat; et hoc cum gratia apostolici Innocentii[e] faciebat, qui eo tempore in Galliis
commanens, diversis in locis concilia celebrabat[f]. Nam quando Meginherus[g] episcopus[h]

a) *deest* C. b) q. in e. f. pro eo 6. c) sibi r. 6. d) Occupavit autem *pergit* B 2. *cum hoc textu.* e) s. episcopatus C. f) vero annum 6. g) VI. 4. 5. 6. — Obiit autem 5b. h) VIII. C. i) die — 3. *desunt* 6. k) *deest* 5b. f. V. B 1. l) *deest* 4. m) *c.* LXXV. *Leibn.* — C 1. *add. rubram:* De Meginhero. n) meynerus 4. megenheres B 1. *semper.* o) d. eius 4. B 4. p) *deest* 5a. petentibus 6c. q) gotefridum B 4. r) bumage 4. 5a.c. 6. bunniage B 4. bunnage C. humage 5b. huniage C 6. novum de quo ante iam dictum est, pr. B 2. s) wilhelmum 5. C. *alii.* wilelmum 6a. t) que *deest* 5b. u) est o. et p. d. d. 6. v) pallii dignitate 4. 5. 6. w) Inde 5. x) treverico C. y) *deest* 5. 6. z) *c.* LXXVI. *inc. Leibn.* *) fere 5. a) lotharium 4. 5. 6. B 4. C. b) eleuauerunt B 2. c) fritherieus B 2. frid. C. d) *deest* 5c. B 1. C. e) nepos inito consilio cum quibusdam faventibus sibi fratrem C 1. *e corr. sec. manus et ita* C 5. 6. f) conradum 5. cunradum 6. *semper.* g) *deest*, causa *post addito,* C 1. *et ita* C 3 *sqq.* h) megih. 5a.b. *et ita infra.* — episcopo treuer. ordinato 5b. i) sua sede 5. k) Quod — perfecit *desunt* 6a. l) *deest* 4. 5b. m) *Wytt. plura ex opere Lind. et cod. Eberh. Clus. inseruit, quae s. XV. XVI. conscripta ut nullius pretii omisimus.* n) *deest* 5b. o) annos 6a. p) que B 1. C 6. q) minor C. r) theuthonico 5a.c. teutonico C. teuthonico regno 6. r*) archiepiscopum 5b. s) p̄dictum 5a.b. dictum *corr.* praedictum 5c. t) eundemque 5a. u) *deest* 5b. v) Ep. vero B 1. w) *deest* B 1. x) c. eius B 1. y) *c.* LXXVII. *Leibn.* z) treuerici 4. treuerenses B 1. treuiri C 1. **) *deest* 5. tr. eccl. 6. B 1. trevericae C. a) maximo nisu causa 6. b) *vocabulum erasum* C 1. c) *deest* 5a. d) postea 5 e) g. i. pape 6. *deest* B 1. f) celebrat C 3. g) megiherus 5a. meginerns 6c. migeherus 5b. meinherus B 2. h) *deest* 5. 6.

19) Nov. 14. feria quarta a. 1128. fuit. 20) De huius loci situ non constat, neque de Numagen cogitandum est. 21) Cf. Honorii diploma, Günther I, p. 200.

1130. Romam[a] pergens captus et custodiae traditus fuit, bellum quoque[b] inter Romanos conflatum est de loco Innocentii et Anacleti, Honorio papa defuncto. Quorum prior electione auctentica[c] cleri et populi intronizatus et consecratus defuncto successerat, alter autem[d] factione nobilium Romanorum, quorum ipse propinquitate pollebat, papatus sibimet[e] honorem assumpserat. Maximo autem motu horum gratia[f] concitato, Innocentius papa[g] templum sancti Petri fugiens intravit, quem Anacletus obsessum, tormentis quoque[h] machinisque adhibitis, de templo et urbe fugavit. Pulsus Roma, Gallias[i] Innocentius petiit[k], ubi eum legati Treverensium[l] adeuntes, ut electionem suam[m] firmare[n] et perficere non differret, postulabant. Quibus ipse respondit, ut alium ad hoc idoneum quem vellent eligerent[o]; nam Bruno-
1131. Mart. nem nec ipsi nec alterius ecclesiae filii episcopum habere possent[p]. Hoc responsum apud
Apr. 19. Leodium in quadragesima acceperunt. Sequenti pascha cum rex Lotharius[r] omnesque principes Treverenses[s] Treveri[t] convenissent, pars cleri primicerium Mettensem[u] Adalberonem[v] eligebat[w], principes tamen et populus acriter repugnabant. Qua dissensione per conti-
1132. Apr. 10. nuum annum[x] protracta[y], tandem iussu apostolici et imperio regali sedata, altero pascha intronizatus est Adalbero[z] anno dominicae incarnationis 1132[*].

GESTA GODEFRIDI ARCHIEPISCOPI[a].

1. Igitur post excessum Brunonis episcopi Gothfridus[b] in episcopatum successit. Hic de Leodicensi parrochia progenitoribus admodum nobilibus, patre Rutfrido, matre Fridesinda nomine, ex vico qui Falmanies dicitur extitit oriundus[c]. Arnoldum avunculum suum, maioris aecclesiae, domus videlicet beati Petri apostoli prepositum, Trẹberim secutus, ab Everhardo Trẹberorum episcopo clericus est designatus. Verum ubi inmatura libertate potitus est, continuo per coequevos, quibus luxus et desidia cordi est, amare vicia, corruptae viae tramitem incedere perdocetur, ac velud equus infrenis, rectore contempto, recti itineris[d] lineam dereliquid. Propterea enim ab Arnoldo supra memorato in ministerium Heinrici quarti regis delegatus est, ut, quia de morum eius irreligiositate regulariter non speraret ullum ecclesiasticum honorem contingere, si facultas subpeteret, videlicet si ecclesiarcharum quisquam vita decederet, si nequiret canonice, regia saltem intruderetur potestate. Contigit itaque temporum labente curriculo, decanum domus Trẹberensis diem extremum claudere, et non multo post archidiaconatus officium, alio quoque ibi obeunte, vacare; quod ut regi innotuit, directis mox ad Egilbertum episcopum litteris, mandavit, ut supra memoratum Gothfridum illis honoribus sublimaret, quod nisi faceret, regem offenderet. Iam vero adeptus, si debuisset quempiam claustralis stipendii vel altaris dono investire, non faciebat sine muneris assecucione; more diabolico non passus se solum interire, quin et alios satagebat secum precipitare, presertim cum ex decretis pontificum Romanorum tam vendentes quam ementes honores aecclesiae sint dampnati anathemate. Cum autem nec sic satis libere sibi videretur canonicas posse venundare — prior enim decano prepositus debet investire — affectavit et ipse, si[e] quas posset preposituras acquirere. Igitur congregationi beati Symeonis super portam civitatis preerat quidam Uodelricus nomine, natus de finibus Aquileiae, quem idem Gothfridus[f] per Martinum quendam capellanum suum ita circumvenit, ut, si Aquileiam remeare voluisset, prepositurae suae eum heredem substitueret; cum utique non dignitates aecclesiasticae iure hereditario, sed probatis vitae sanctitate sint conferendae, quorum vita subditis sit vivendi norma.

1124. 2. Itaque corrasa hinc et inde thesauri magna congerie, cum Bruno obisset, cepit totis desideriis anhelare, ut in locum eius potuisset assurgere. Misit ergo per secretarios suos

a) roma C. b) q. conflatum est i. r. de 6. c) autentica 5^{a}. 6. d) vero 6. e) sibi 6. f) h. g. *desunt* B 1. g) *deest* 6. h) et t. 6. q. t. B 2. i) i. g. 5. 6. k) adiit 4. 6. adivit 5. l) trorum 5^{a}. treverorum 4. 5^{c}. 6. trevirorum B 4. C. treverenses B 2. canonicorum 5^{b}. m) *deest* 4. 5. 6. n) firmaret (confirmaret 6^{c}.) et perficeret post. 6. o) el. q. v. 5. a. eligerent quem idoneum scirent 6. p) potuissent 5. B 4. C. h. non potuissent 4. q) receperunt 5. r) lotarius B 2. s) *deest* 5^{b}. B 2. 3. Rorum 5^{a}. treberorum 5^{c}. tr. 6^{a}. treberenses B 1. trevirorum B 4. C. t) treverim 6. treberi 5^{b}. B 1. 2. *alii.* u) *deest* B 2. v) alberonem 4. 5. 6. w) eligebant 4. 5. 6. x) *deest* C. y) protractata 5. z) albero 4. 5. 6. adelbero B 1. C 1. *) millesimo C. vicesimo secundo 6^{c}. B 2. trigesimo tercio B 3. — *Addit* 6^{c}: Explicit liber in historia Treberorum; 6^{d}: Explicit hystoria Treberorum; B 2: Expliciunt gesta Treverorum. — *Codices* 5. *continuationem recentiorem addunt.* a) *Haec in cod.* B 2. *fol.* 43'. *leguntur.* b) gúthfridus *erasa littera* u *cod.* c) oriũdus *erasa littera* u *cod.* d) iteneris *corr.* itineris *c.* e) *post suppl. c.* f) guthfr. *c.*

Heinrico regi mille centum et ultra, ut dicitur, marcas argenti, et ita eum sibi conciliavit, ut, 1124 cum Trȩberenses venirent et dari sibi episcopum expeterent, et quidam illius ineptiam pretenderent, rex non eo minus omitteret quin eum episcopum constitueret. Erat enim senilis desipientiae, plenus furore iracundiae, discretionis permodicae, qui nec domui[a] suae bene noverat preesse. Pro huiusmodi eligere eum episcopum formidabant. Set tamen[b], vellent nollent, intronizatus est die 6. Nonas Iulii. Statimque missa legacione mandavit episcopis aecclesia- Iul. 2. rum subiectarum Trȩvericae metropolis, quatinus Trȩberim convenientes ipsum consecrarent antistitem. Quam videlicet consecrationem sui licet ipse voluisset accelerari, tamen diversis causarum intercidentium[b*] prepediebatur obstaculis. Ecce enim Stephanus Metensis episcopus, ut audivit quod prefato ordine intraverit, illo venire dissimulavit; venisset tamen, si pallio, quo avunculus suus Calistus papa eum honoravit, in consecratione metropolitani permissus fuisset indui. Non enim nisi pallio indutus voluit interesse consecracioni. Quare autem eo non sit permissus indui, causa hec est: quoniam quasi in[c] iniuriam metropolis aecclesiae eo gloriabatur se indui, nec in eius[d] usu ullum voluit in metropolitano habere respectum. Est et alia causa, quare consecracioni premissae noluerit interesse. Inter ipsum Stephanum et Heinricum Virdunensem episcopum facta est contencio, quis eorum metropolitanum consecraturus esset episcopum, Stephano pretendente sedis suae principatum, Heinrico autem ordinationis suae prioratum. Set uter eorum iustiorem proposuerit causam, edisserat, maxime cum Stephanus quodam fastu superbiae, Heinricus vero ratione voluerit consecrator existere; nisi si forte aecclesia Metensis in privilegiis habeat, quod suus episcopus sit metropolitanum consecraturus. Interea dum hec agerentur, supervenit forte quidam cardinalis, Willehelmus nomine, Prenestinus episcopus, dicens se ab apostolica auctoritate directum, ut quocumque in loco episcopos non consecratos vel aliud quodlibet huiusmodi negocii inperfectum invenisset, adimpleret. Quem ut Stephanus Metensis Trȩberim venisse comperit, directis ad eum litteris, primum quidem per karitatem rogavit, et postea ex apostolica auctoritate interdixit, ne quid[d*] sui ordinis esset, ipse facere presumeret. Quo contra ille apostolicae auctoritatis litteras in hoc opus sibi datas protulit[e], hunc modum continentes:

Kalistus episcopus servus servorum Dei, carissimis nobis in Christo fratribus archiepiscopis ceterisque ecclesiasticis ordinibus per Galliam Germaniam et Franciam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem. Mittimus ad vos fratrem nostrum Willehelmum Prenestinum episcopum, dantes ei cum vestra caritate licenciam, ut si qui sint in vobis episcopi non consecrati consecret, et si qua sunt alia huiusmodi ecclesiasticorum negociorum minus perfecta[f], *in omnibus inoffensa fraternitate consummet. Pax vobis.*

Has itaque cum in auribus omnium qui aderant exposuisset, adiecit: *Si frater noster Metensis consecracioni metropolitanae voluerit interesse, ego vita comite ero ei adiutorio, si vero venire non maturaverit, prout dominus permiserit, ego vicem eius adimplebo.* Denique illi propter supra memoratas causas Trȩverim venire nolenti, prefatus cardinalis, cooperantibus episcopis Heinrico Virdunensi et Cuonrado Tullensi, premissum Guodefridum consecravit episcopum, die dominica 7. Idus Septembris. Sept. 7.

3. Ita demum ordinacionis suae compos effectus, quadam vice, cum debuisset, ut moris est, in ambone fidelibus verba salutis adnunciare, et quomodo de sancta Trinitate senciendum esset elucidare, ita irracionabiliter et inordinate disserebat, ut hii quos docere debuerat pocius eum hereticum quam catholicum estimare potuissent, si non magis, ut erat, eius eloquenciae inscientiae, quam pravitati hereticae addixissent. Verum namque est, quod beatus Hieronimus ait: *Stulti sunt, qui, cum loqui nesciant, tacere non possunt.* Ut enim unum de multis locucionis suae erratibus exponamus, cum, ut diximus, in ambone constitutus fidei verba explanare voluisset: *Credite*, inquid, *quia tres domini unus dominus est*, personas dominos interpretans, cum ab orthodoxis tres Deos aut dominos dicere prohibeamur, ut beatus Athanasius Alexandrinus in edicione fidei catholicae proposuit dicens: *Sicut singillatim unamquamque personam Deum ac dominum confiteri christiana veritate compellimur, ita tres Deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur.* Proinde ne corrumperentur — testante enim apostolo 1Cor.15,33. *corrumpunt mores bonos colloquia mala* — unus in viam suam disputans inter se, istum quasi novae fidei verba inaudita set heretica proferre, numquam doctorum suorum quempiam huiusmodi protulisse. Et quidem de simplicioribus aliqui exinde scandalizati et seducti fuis-

a) domue *corr.* domui *c.* b) *post suppl. c.* b*) intercidencium *c., quem ad litteram fere secutus sum. Scripsi tamen in verborum fine* ae *pro* e. c) *deest c.* d) eis *c.* d*) quod *legendum, aut post* quid *supplendum est. P.* e) pretulit *c.* f) perfecta quam in *c.*

sent, nisi industris cleri predicacione viae restituti atque secundum christianae veritatis professionem instructi audissent, quod unus et idem Deus indivisus et inscissus trinus sit in personarum distinctione, unus in deitate substanciae.

4. Porro paucis adhuc innotuerat, quod episcopatum precio comparaverat, cum ecce insurrexerunt in eum ex equestri ordine viri iniqui, exigentes, dari sibi promissa beneficia, mercedem videlicet favoris, quoniam ipsi eum magis favore suo quam ecclesiastica electione constituissent. Quibus cum ille plurima episcopalium redituum concederet, nec tamen satis eis ad placitum impertiret, calumpniato eo abscedebant[a], et aliqui ex eis in eius iniuriam castra instituebant, alii predaciones, alii concremaciones exercebant, adeo ut nostris quoque temporibus, sicut antiquitus factas legimus, devastaciones huius Trebericae civitatis deploremus. Denique si qui de[a*] clero, aut etiam de reliquo populo, ad opus suum de civitate exeuntes, hac sive illuc habuissent divertere, capiebantur, calumpniabantur, et omnia sua eis tollebantur. Tocius autem huius interitus auctor et predux Willehelmus, cuius proximo sermone mentio est[3], comes, et filius eius Cuonradus, qui sicut patriae possessionis, ita quoque heres et imitator tocius exstitit iniquitatis; et si quo modo non per omnia equalis patri in malicia erat, magis illum scelerum inmensitate quam ulla preivit diminucione. Horum cooperatores exstiterunt ipsorum tam ministri quam liberi — si tamen quis liber[b] dicitur qui servus est iniquitatis et esse convincitur — aecclesias diruentes, et lapidibus inde sumptis, cum alii pro manibus non erant, castra sua, quod dictu quoque nefas est, construentes. Ex quibus quidam Brunicho in cacumine cuiusdam montis, miliario ab urbe plus minus secundo, turrim exstruxit, quae bis igne de celo veniente conflagravit; nec tamen ille ab iniusticia vertit. Mirum est quod referam, et fortasse paucorum auditui credibile; verumptamen noverint, quod, et me super hoc opstupescente et pro rei novitate fidem adhibere nolente, relator eorum quae dicturus sum, testificans in Deo vera esse et vidisse se simul et audisse quae diceret, aiebat, quod supra nominatus Brunicho idem hoc castrum suum, quod utique circumiacentis provinciae plaga et destructio erat, ut ita dicam, fidei et custodiae sathanae commendasset; qui videlicet sathan mira et incredibili familiaritate circa ipsum castrum discurrebat, ac ne longius idem sathanas quasi a castro declinaret, porcionem stipendii trium hominum ad opus eius in secreta parte domus cottidie hora prandii deferre iussit; quod quam cito depositum, absumptum est in momento coram eo qui detulit; nec tamen ille devorantem vidit, set sonum, quasi voces canum certantium audivit.

5. His igitur et huiuscemodi tribulacionibus multis et malis afflicti Treberici, ad eum, cuius causa hec omnia illis inferebatur, Guotfridum inquam dictum episcopum, congregabantur, et ita ipsum compellarunt: *Quamdiu ista passuri sumus?* Qui ait: *Vos scitis perfidiam et maliciam tocius cognationis illius pessimae, quae de castello Lucelenburch dicto*[c] *oriunda est, quantis adversitatibus antecessores meos, mei utique respectu apostolicos viros, affecerunt; ut*
3 Reg. 19, 4 *prophetae verbis utar: „Non enim melior sum quam patres mei;“ nempe qui nos inpugnant, ipsi nos protecturi erant.* At illi responderunt: *Num si materiali gladio defendere nos non potes, quare saltim spirituali nos non defendis?* Et ille: *Numquid*, ait, *audistis, quomodo illi auctoritatem episcopalem parvipendunt, dicentes, non posse me quemquam vinculo spirituali vel ligare vel absolvere, quoniam predecessorum meorum in hac sede archiepiscoporum pallii videlicet non fungor honore, pro quo acquirendo, vos videtis, quod corporis infirmitate prepeditus domnum papam adire non possum. Set sicut sepius, ita iterum et nunc obsecro: vos segregate michi de vobis prudentes utriusque ordinis viros, qui tanta legacione digni habeantur, et ego eis viae subsidia ministrabo.* Responsumque est ei: *Ex parte quae loqueris vera sunt, set aliud nobis insinuatur ab his qui nos persequuntur, comminantibus, non ante nos pacem habituros, quam munera quae ipsis pro electione tui spopondisti persolveris. Verumptamen ut omnibus pateat*[d] *quod in nobis non obsistat, nos domnum papam in nomine tuo adhibimus, et tribulacionem loci nostri exponemus, dicemusque, si tibi visum fuerit, quod quia pallium metropolis nostra non habeat, hanc esse causam, quare non possis inpugnatores huius aecclesiae nostrae conprimere, addemusque, ut pro Dei nomine meminerit tribulationis nostrae, debitum honorem aecclesiae nostrae concedendo.* Itaque in hec verba accinguntur viae honoraciores viri[e] utriusque ordinis.

6. Cumque Romam pervenissent, illic fama rei seriem deduxerat omnem. Cum ergo causam sui adventus in auribus domni Honorii, tunc Romani pontificis, exposuissent, ipse[f], narrato eo quod audierat super ingressu hominis illius — ita enim ipsum nominavit —

a) abcedebant *c.* a*) *deest c.* b) quis libet *c.* c) dicta *corr.* dicto *c.* d) pareat *c.* e) loci *c.* f) ipso *corr.* ipse *c.*
3) Gest. addit. c. 24.

Guothfridum dico, perquisivit, si rerum harum innoxium voluissent illum iuramento comprobare, et negantibus, ait: *Homo ille sanctam Dei aecclesiam, non habentem maculam aut rugam, symoniacae pravitatis decoloravit infamia*[a]*; unde nisi expurgatus fuerit, cum pace ecclesiae episcopare non poterit. Ecce ego ultra Alpes missurus sum fratrem nostrum Petrum, cardinalem diaconum tituli sanctae Mariae in via lata, sapientem utique et discretum virum, pro disponendis in partibus illis ecclesiasticis utilitatibus. Qui cum ad vos venerit, obedite illi sicut et michi, statuaturque dies et locus, ubi loci in provincia vestra conpetens visum fuerit, ibique sedente hoc loco iudicis, et advocatis circumiacentis provinciae episcopis et aliis quibusque religiosis personis, homo ille conveniatur; si innocens inventus fuerit, dimittatur, sin autem, amoveatur. Nos vero aecclesiae vestrae, antiquae illi et nobili Trebericae metropoli, propicio Deo, debitum non abnegamus honorem; verumptamen cum eadem aecclesia ad priorem fuerit restituta decorem.* Et responso accepto, hii[b] qui missi fuerant absoluti, in sua sunt restituti. 1126.

7. Denique cum iam fere ad omnium per circuitum noticiam devenisset, omnesque eius detestarentur ingressum, eos, quos supra memoravi pro se Romam directos, sepius lacessivit; quod tam infamis de eo rumor processerit, ipsorum culpae esse dicens. Set ex eis quendam Theodericum nomine, diaconum domus, virum acrem ingenio et ambiciosum valde, per supra memoratum presbiterum suum Martinum et Bolsonem quendam, quem hic archidiaconatus officio sublimaverat, quia cum iam dicto Martino ipsi episcopatum emptum ierat, aliis insciis, data et promissa pecunia corrupit, ut contra alios ipse defensor eius fieret. Nam prae ceteris maioris erat eloquenciae et auctoritatis, set et animi duplicis, qui utrimque manu firmaverat, hic, quod aecclesiae causam ageret, illic, quod adiutor eius fidelis existeret. Qui demum cum crebro adversus eum factos conatus evacuasset, persepe etiam incitaret, iusto Dei iudicio, illo genere morbi quem Graeci lienteriam[c] nominant infirmatus, insperato, cum surrexisset ut ventrem purgaret, simul cum egestione exspiravit.

8. Proinde cum definitus concilii super hac re futuri terminus appropinquaret, indicitur Tulli concilium 3. Idus Martii, mediante quadragesima. Ubi presidente prelibato Petro cardinali, cum episcopis Stephano Metensi, Heinrico Tullensi et Gerhardo Trecasino, et abbatibus quam pluribus et obtimatibus regionis, primo omnium Petrus, prolatis coram litteris domni papae, continentibus relatam ad apostolicam sedem de huius intronizacione infamiam, legit; deinde consedentes ex ordine commonuit obediencia Romanae aecclesiae, quam prevaricari nefarium est, ut quod super hoc scirent edicere non omitterent. Quanta tunc audiret, explicare non sufficio, maxime cum plerique vidisse se, alii audisse se conclamarent, hoc itaque certum se habere, quod si quis diffideret, voluissent iureiurando fidem facere. At ille ut vidit prope modum confusum, aliud quod diffugii non habens, dicebat: quia conparium suorum, episcoporum videlicet, nullus illic compareret, qui huius eum facti accusaret, iustum sibi videri, quod de sola infamia solius sui manu ei[d] se expurgare licuisset. Quod negantibus et dicentibus accusatum utcumque a catholicis et veracibus personis, quin et, cum liceat cuicumque personae, ut aiunt scorto, in veritate compertam symoniam dumtaxat zelo Dei accusare, debere eum religiosorum se fratrum testimonio expurgare; lectisque super hoc in commune plerisque sanctorum decretis, inter legendum venit quidam baiulus litterarum subscriptarum Mogonciensis episcopi, in quibus se legatum apostolicae sedis nominat; quod quam indigne omnes acceperint, noverunt qui presentes audierunt. Quae dum lectae coram omnibus fuissent, ita Petrus Guothfridum alloquitur: *Querebaris prius, frater, irrogari tibi violentiam, eo quod non esset qui coepiscoporum te accusaret; ecce audis, qualia iste adversum te testificatur!* 1127. Mart. 13.

9. Cum ergo non haberet idoneum quid obtendere, indicitur aliud concilium Wormaciae, illique iniungitur, ut eo conveniens cum episcopis sex ipseque septimus se expurget. Humanius autem decreverunt, petentibus pro eo omnibus misericordiam Dei et clementiam domni Honorii summi pontificis, ut episcopis tribus, abbatibus duobus, presbiteris similiter duobus boni testimonii se debeat expurgare die ab hinc 64°, quod est Idus Maii, dominica proxima ante pentecosten. Quo videlicet induciarum spacio decurso, ubi Wormaciam ventum est, non habuit de iniunctis personis qui adiuvarent eum. Erant autem ibi supradictorum episcoporum duo, Virdunensis et Tullensis, necnon et alii tres, Bucko ipsius civitatis et Sigefridus Spirensis et Uodalricus Constantiensis, vir valde religiosus. Quibus consedentibus, Heinricus Virdunensis, qui et Tullo, de iudicio interrogatus hoc edixit: quod, quia antedictas Mai. 15.

a) infimia *corr.* infamia *c.* b) his *c.* c) liemeriam *c.?* — *i. e.* λειεντερίαν. d) *post suppl. c.*

1127. personas[a] ad expurgandum se non produceret, iustum esse, ut depositis episcopalibus ab officio cessaret. Unde ille indignatus et iracundiae spiritu repletus, cepit exortari eos qui secum erant, ut egressi foras[b] arma corriperent, et regressi intro partem eorum quae sibi adversa fuerat trucidare pararent. Quod qualiter gratia Dei interveniente omiserint facere, referre non est ab re. Nempe ille peccatum peccato adiciens, sumpto sacro ewangelio, iuravit in eo de inposito sibi crimine innocuum se esse. Quo facto, sui summa cum festinacione accurrentes, et ad manus illum trahentes, eduxerunt de concilio, et quasi voluntatis suae compos effectus fuerit et obtinuerit suum honorem, per viam incedebant cum cantico; sicque ille conventus impiorum evasit manus. Tunc cardinalis, habito super hoc episcoporum et tocius cleri consilio, decrevit, ipsum cum[c] omnibus qui eum de medio sustulerant excommunicare in crastinum. Quod ut audierunt, omnes se de illius contubernio subtraxerunt, ita ut qui pridie turba multa comitatus de concilio exierat, sequenti die cum vocatus adveniret, vix unum qui eum sequeretur habebat. Unde conterritus in faciem se prostravit, omniumque miserationi expositus, tantum vitae necessaria concedi sibi impetravit; nichilque moratus, licet invitus, Mai. 17. quia obtinere non potuit, pontificalia deposuit die 16. Kal. Iunii.

APPENDIX
MONUMENTORUM TREVERENSIUM.

EX TRANSLATIONE SANCTI CELSI
AUCTORE THEODERICO.

Theodericus, qui a. 1006. *monasterium S. Mathiae Treverense ingressus est, ab abbate Richardo rogatus, libellum de translatione et miraculis S. Celsi scripsit, sermone quidem tumido, sed quo multa de Egberti rebus aliaque notatu digna memoriae tradidit, praefatione ad Richardum abbatem praemissa. Quae ex Actis SS. Febr. III,* 396, *ubi ex codicibus Budecensi et Treverensi edita sunt, repetuntur.*

Excellentissimo Christi operario patrique permagnifico Richardo suus ille suorum ultimus Theodericus, quo inter monachos nihil habetur vilius, monastici tamen haud immemor propositi, omni apologiae dimota ambage, verae obedientiae obsequelam. Rogat namque paterna pietas vestra, immo[d] inevitabiliter imperando iniungit, quatenus inventionem sacratissimae glebae beati confessoris Christi Celsi, cuius praeclara merita eiusdem vocaminis produntur etymologia, necnon qua occasione, Divinitati quidem ante temporis motum cognita, nostris autem faecelentis diebus, piae memoriae Egberto Trevericae urbis hierarcha, ob enormem quandam ecclesiae utilitatem solemniter nacta beata eius lipsana mortalibus sint tandem detecta, sed et insigni meritorum illius indicio, quae ob tanti thesauri eatenus occultati optabilem ostensionem luce clarius acta esse noscuntur, mea pusillitas qualicumque relatu stylo memoriaeque, posteritati prospiciens, mandare non differat. Neque enim aequum fore censetis, ut tanta miraculorum tanti viri coruscatio, ob multorum salutis augmentum coelitus profusa, inerti remaneat taciturnitate abstrusa. Ad quod ego, Miror, inquam, admodum tantae prudentiae virum, ac vehementi stupore percellor, quidnam vobis animi sit, quod omissis et quasi vilipensis tot vernulis domi militiaeque insugillabiliter agentibus, quos in beati Eucharii spiritali gymnasio dogmate fovetis sacro, inexperti adventitii imbecilles humeros tanti mole mandaminis caricare malitis. Testem enim omniscium adhibeo Deum — non quod eiusmodi mentis sim, quod vestrae praeceptioni, quod fas non est, vel muscitando recalcitrare velim —, plures vestris in laboribus promotioris ingenii expertus sum fratres, quibus si id ipsum onus duce obedientiae ratione imponeretur, impertaesis ut verum fatear humeris portare, ac vestris per omnia votis ad plenum satisfacere quivissent. Sed quid pluribus opus est? Destinatum est quidem monachis quadam specialitate prae ceteris, quatenus moram nesciant in explendis priorum suorum praeceptis; et quamquam illis iniungantur impossibilia, de Domini semper miseratione confidentes, sciant sibi omnia fore explebilia. Quapropter experiar votis quae iniungitis, certo certius credens, quod beatus Celsus suis mihi precibus possit obtinere,

a) personis *corr.* personas *c.* b) f. e. *corr.* e. f. *c.* c) *post suppl. c.* d) imo *ed. Scribendi rationem hinc inde correxi.*

quatenus hoc glaucum pelagus merear salvis mercibus enatare atque ad optabilem portum illaesus valeam pervenire.

1. Cum omnibus divinae atque humanae philosophiae sectatoribus liquido constet, quod Treverica metropolis tam mundanae dignitatis antiquitate, tum etiam catholicae fidei cardinali maiestate, iure meritoque totius Galliae archisterium [4] sit hactenus vocitata atque apostolicae auctoritatis quadam particularitate ceteris undiquessecus ecclesiis eminentius sublimata; ob hoc scilicet laetabile accidens, quod eam universitatis conditrix personalis trinitas atque essentialis unitas Deus primitivo sancti euangelii fulgore per trium operariorum suorum perpetim remunerandum laborem deifice visitare atque illuminare dignata est: satis revera inconsequens visitur, si ea quae tam [a] clementi respectu in calce temporum apud eiusdem urbis ariopagum ostendere censuit, silentii torpore fumaliter in auras evanescant . . . . .

2. Anno dominicae incarnationis 978, quando divinae memoriae Otto secundus, maximi augusti Ottonis relativus, Romanae monarchiae apicem strenue gubernando princeps agebat in sceptro, sanctae Trevirensi a Deo conservandae ecclesiae praefuit beatae recordationis vir virtutum Egbertus archimandrita lampabilis, clarus quidem parentelae generositate [5], sed clarior totius probitatis impretiabili dote. Et revera, quia ipsa gemina claritudine pollucibiliter viguit, uti honor debitus poposcit, totius regni pontificibus atque optimatibus ipsa sui reverentia praecelluit. Denique statura procerus, vultus autem rutila formositate prae omnibus tunc temporis primatibus enituit venustius. Erat enim monachorum praecipuus tutor ac nutritor ac regularis disciplinae specialis amator, quippe qui sub habitu episcopi humile pectus occultavit devotissimi monachi, sicque cum Martha foras profudit ad explendum frequens ministerium Domini, ut tamen cum Maria totum se conferret ad studium verbi divini, faciens se divinitati gratam hostiam, in practica videlicet columbam, in rethorica autem turturem. De liberalitate vero eius, qua unice opimatus extitit, quid condignum eloquar? Novum quippe in illo Iohannem quem Eleimonem vocant videres, quia opes quas ei Deus profusius largitus est, pleno ut ita dixerim cornu per manus egentium transmisit in coelum.

3. Monasteria namque, quae Trevericae subiacent exedrae, ante ipsius sane tempora ultra communem Deo servientium modum erant indiga atque asperrima victualium necnon utensilium confecta inopia, et ob hoc religio monastica non minimum passa est deliquium. Sicque rarescente morum perfectorum ventilatore, ignis ille divini amoris, quem Veritas misit in terram et voluit vehementer accendi, iam abundante quoquo locorum iniquitate, non modo frigescere, verum quod periculosius est, modis omnibus coepit extingui. Nam venerandae memoriae antecessor eius Theodericus doctor quidem extitit facundissimus atque familiae Domini procurator industrius; sed quia temporis angustia ob multiplices rei publicae exactiones totiens totiensque erat coartatus, minus monasteriorum necessitudinibus consuluit; quia nec unde, obvium sibi fuit. At iste summo veneramine nominandus regiam viam a dextris et a sinistris incedens, militum ambitionem refrenare non timuit, conprovincialium tyrannidem aequus arbiter auctoritate compressit, et omnia quae monasteriis hostili fuerant invasione subtracta manu potestativa undecumque recollegit ac monasteriorum partibus sub magna vigilantia reconsignavit, et ut pius paterfamilias neglecta atque aetate consumpta resarcire tantopere curavit.

4. Cumque paterna lumina et ad septa beati Eucharii contorqueret monachorumque illius paupertatulae nimium condoleret, sapienti usus consilio, primum monasterio dignum delegit dispensatorem, abbatem videlicet nomine Gotherium, unice apud Gandense coenobium disciplinatum. Cui tantum supplementi sumptuum in agris vineisque, exceptis aliis perplurimis donariis ornamento monasterii conducibilibus, contulit, ut quamdiu firmamenti sphaera volvitur eius perenne meritum proinde capiat incrementum. Quanta autem aliis monasteriis, suae pastoralitati aeque subactis et agente inopiae pressura pene collapsis, ad restaurationis gratiam larga manu concesserit, qualiterve monasticae religioni, quae tunc temporis ubique pessumdari videbatur, utpote favorabilis animarum languentium archiater, auctorali antidoto succurrerit, modum atque calculum excedunt, ideoque ad narrandum sermo succumbit. Adeo denique virtutum paedagoga caritas in eius pectore vigorabili imperio sceptrum obtinuit, quatenus cum beato Iob haud iniuria dicere posset, quia *ex utero matris meae egressa est caritas* Iob. 31, 18.
mecum.

5. Doluit siquidem frequenter udisque luminibus alta multotiens suspiria traxit, quod sacellum, in quo pretiosus Domini archipraesul Eucharius una cum beatissimis commanipularibus suis in pace pausitat et adventum Redemptoris expectat, humili nimis atque paupertino, tot labentibus annis, duraret instrumento; secum anxius in archivo mentis volvens, quatenus vitam sospitate comitante, condigno quantum ad hominum aestimationem apparatu, iactato novo fundamine, tantis patronis omnigeno uti decuerit [b] ornatu dominicalem ungue tenus perpoliret ecclesiam; nauci pendens istam nostram veteranam et ex obliquo vocans eam redituum repositorium.

6. Cumque tam spiritali voto crebra intentione esset occupatus, accidit quadam vice, ut praefato principi, qui eum apostolici honoris praerogativa dignatus est, prae ceteris ecclesiarum vatibus morali affatu coesset, eique inter alia ecclesiasticae utilitatis consilia huiusce voluntatis ianuas aperiret. Imperator vero, uti catholicissimus mundialis aulae rector, tanto tanti pontificis coniubilans voto prae nimia mentis alacritate in haec prosiliit orsa: *Benedictus Deus super thronum aeternae maiestatis suae, qui nobis tam gratam sibi inspirare dignatus est voluntatem! Et benedictus beati Eucharii monachorum unanimus coetus, per cuius necessarias orationes totius imperii nostri a Domino reguntur*

a) iam *ed.* b) decreverit *Bud.*

4) Idem vocabulum in vita S. Antonii et Deicoli legi Henschen notavit. 5) de qua cf. supra Gesta c. 29.

sortes. Et si divina sors in diebus nostris hoc propositum perduxerit ad effectum, laetus iam posthac viam universae carnis ingrediar, tantum ut apud Iesum Christum iudicem iustum beatum Eucharium, primum Trevericae urbis doctorem pium pro excessibus meis merear invenire patronum. Et post haec: *Ite,* inquit, *quantocius et omni conamine spiritali instate tam pio labori. Potens enim est Deus, qui vobis praestitit velle, subministrare et posse. Hoc autem nolo vos lateat, quia si fervida voluntate ad iaciendum fundamentum insudare satagitis, postquam mihi compertum fuerit, quod tantum in altum consurgat quatenus unius cubiti mensuram super terram ostendat, tales vobis de fisco nostro suppetias praebebo, ut parvo aliquantorum interstitio annorum usque adeo profectum laeto sudore capiat, qui citra spem communem ad summum usque pertingat.*

7. Quo caesareo gloriosus pontifex animatus promisso, divino comitatus auxilio mentis conceptum opere tenus implere gestiens, quam plurimis strenue accersitis et corrasis caementariis atque fossoribus, ad locum tetendit. Cumque iam per dies aliquot fodiendo laboratum fuisset, repente fossores inopinis ictibus in ter quaterque beati Celsi, uti 7 Divinitati placuit, polyandrum [7] impegerunt . . . . Erat autem sarcophagus ipse, in quo resurrectionis nudum granum maturandi gratia per tot tempora latuit, miri candoris petra, quam vulgus cretam vocat; et tabula desuper marmorea, in qua sanctitatis eius index titulus fuit caraxatus hunc modum continens:

Sollicitus quicumque cupis cognoscere tumbam,
Praeclarus iacet hic nomine vel meritis
Celsus, quem Dominus vero insignivit honore,
Non segnis patriae semper ubique vigens;
Qui genus atque ortum claro de stemmate traxit,
Affectuque pio conditur hoc tumulo.

8. Operarius autem qui primus omnium in tumulum offendit, rusticus erat et totius pene rationis, uti id hominum genus noscitur, incapax. Non (Iob. 5, 6.) enim sciebat beatum Iob dixisse: *Causam quam nesciebam diligentissime investigabam;* sed praecipitationi manum incautus dedit tabulamque bipenni rapit, ut vix a doctis viris titulus legi inerrato quivisset . . . .

9. Cumque tam laetus rumor sub cursili festinantia ad pii pontificis notitiam pervenisset, multilauda gratiarum actione omnium datorem largitionum benedixit Deum; sicque impiger, morae nescius, ad divinum spectaculum proruit, clero circumstipatus. Sed quamvis incepti operis esset avidissimus, hanc tamen interruptionem sustinuit laetissimus, vera fide ex tituli assertione certificatus, quod in diebus suis super urbem Trevericam divi- 9 nitatis dignanter delapsus esset respectus. Omnibus igitur quae acciderant prudentiae scalpello diligenter rimatis, beati pignoris taphum de loco depositionis movere nequaquam praesumpsit, sed tantum auctoritatis suae sigillo sub vigilum excubiis signare curavit; psalmicines interim monachos ibidem constituens, qui ob merita tanti iusti inintermissibiles persolverent laudes divinitati, quoad ipse coepiscoporum suorum consultu plenius perdisceret, quid de re tanta fieri oporteret; sicque transcripto tituli tomo, episcopii delegavit claviculario.

10. Cumque secundum tanti pastoris intemerabile statutum die noctuque fratres in pausatorio iustorum, nunc sub divo nunc sub tecto, divinum frequentarent officium, summumque importunis precibus compellarent solem, qui voluntatem timentium se procul dubio facit et deprecationem illorum exaudire solet: non multo post corrogata est imperiali edicto sollempnis synodus quam plurium episcoporum atque abbatum, patrum videlicet Belgicae necnon Germaniae, apud regale palatium quod barbarico vocabulo Engilenheim vocitatur [8]; in qua nonnulla ecclesiasticae utilitati necessaria, sanctorum canonum praeviante auctoritate, dulciter sunt promulgata atque successurae posteritati inviolabiliter observanda indicta. Cui necessario interfuit Trevericae ecclesiae metropolitanus bene meritus Egbertus, cuius memoria, quamdiu *hodie* dicitur, semper est in benedictione habenda, quia piis eius studiis asscribitur, quod suae ecclesiae clerus scientia ac religione nobilitatur. Discussis sane inibi multis quae synodica postulat rubrica, postquam tantus archipraesul, qui inter omnes illos primatum tenuit, vacuum sibi fore ad loquendum pervidit, arrepto pitaciolo cui erat inscriptus beati Celsi titulus, ordine quo oportuit, qualia apud urbem suam divina dignatio prae manibus revelaverit, Tulliana facundia coram peroravit, titulumque ipse recitavit. Quibus auditis imperator immenso perfusus gaudimonio, sacrum et Deo decibilem his verbis affatus est conventum: *Gaudete, fratres et patres in Domino, et laudate ex intimis visceribus dominum Deum nostrum, qui mira aeternae suae bonitatis gratia respicere dignatus est ad tempora nostra, dando ecclesiae suae apud Trevericam metropolim novum patronum beatum Celsum, quem virtutibus perplumem [8*] plenumque dierum a tempore exitus sui de Aegypto hactenus in supernis sedibus concivilitavit frequentiis angelorum. Iterum rogo, gaudete, quia ut verum fatear non solum exinde nobis salus aucta est, verum etiam pii pastoris probitas eiusdem urbis, quem in praesentiarum cernitis, enucleatim patefacta est.* Quod cum audissent utriusque ordinis sacerdotes Domini, qui eidem sacrae interfuerunt synodo, expansis ad coelum manibus pias prae gaudio fuderunt lacrimas, immensas Conditori referentes grates, qui tam gloriosum pignus non passus est subterrari diutius, sed cuius apud ipsum esset meriti, miraculis coruscantibus censuit palificari. Neque enim fas fuit, ut illi deesset in terris obsequium ecclesiasticae militiae, cui iam in coelis a Domino reddita erat corona iustitiae. Post haec sacro placuit concilio, quatenus augusti prostagmate [9] praeeunte atque episcoporum indisgregabili consensu comitante, Trevericus vates naviter sedem suam revisere debuisset, et glebam beati Celsi una cum subice clero de tumulo proprio levare atque sublimiter in arcella quasi in quodam divinarum opum gazophylacio collocare, sicque totius sanctitatis cultu acsi summi regis non qualecumque membrum sacro altari imponere.

7) coemeterium aut sepulchrum. 8) De qua nihil alibi legitur. Sed post a. 977, quo Egbertus archiepiscopus factus est, Otto II. Ingilenheim anno demum 980. venit. 8*) *emplumé.* 9) πρόσταγμα i. e. edictum.

11. Tali quippe mandato atque consilio percepto, beatus archipraesul Egbertus, uti prudens animal, tot patrum se benedictionibus atque orationibus munivit, necnon imperiali gratiae tenacius iunxit, sicque prospero successu iter maturavit, divina vallatus tutela comitumque lateratus caterva. Cumque semetipsum in propria sede recepisset, pauculis intercapedinantibus diebus, convocavit ad se omnes sapientia praeditos abbates et monachos, presbyteros quoque et clericos ad suam diocesim pertinentes; rem gestam palam omnibus retulit. Quos cum omnes synodali decreto consentaneos inveniret, processionem festivam ilico construxit, cum crucibus et cereis, thuribulis quoque textibusque euangelii gemmatis, omnique ecclesiastico apparatu, combinatis fratribus hymnum Domini dulce canentibus, asylum beati Eucharii laetitiae lacrimis plenus pedetentim adiit. . . . .

MIRACULA.

Expeditis tandem, sermone licet impolito calamoque silvestri, quae narrationis series poscebat de inventione corporis sancti Celsi confessoris Christi pretiosi, hinc iam stylum vertamus oportet ad dilucidanda eius inclita miracula. . . . . . .

Servatis igitur sacris reliquiis beati Celsi super altare sancti Eucharii post inventionem per mensem integrum, placuit eiusdem coenobii patri Gunderado nomine cunctisque fratribus, quatenus arcam sancti Celsi deferre debuissent in navim ecclesiae et ponere super sanctae Crucis altare quod est in introitu propitiatorii . . . . . . Nam in eodem monasterio sancti Eucharii fuit quidam pauperculus nomine Richolfus . . . . . . Peracta denique missarum celebratione omnibusque rite consummatis, pontifex dona dedit beato Celso, et ipsum sanatum, qui omnibus prodigio extitit, monachico habitu contexit — erat enim de familia episcopii —, et quamdiu adviveret ne ab ecclesiae servitio pedem retrahere praesumeret, praefixo mandat praecepto. Isdem autem renovatus pauper plurimis annis, uti iussus fuit, in monasterio deservivit, et post curationem tanta corpulentia viguit et viribus habundavit, ut inter omnes monasterii servitores parem invenire sibi non posset. Unde factum est, ut ad maiorem utilitatem fratrum consensu accedere debuisset, id est ad officium fullonis, quo per plures annos inreprehensibiliter desudavit atque omnibus amabilis permansit.

Sed neque hoc silentio occulere debeo, quod in praesentia nostra ante paucos contigit annos. In eodem quidem sancti Eucharii coenobio crevit quidam monachilis indolis parvulus nomine Martinus, qui ab ipsis maternis sinibus beato Euchario fuit oblatus . . . . . . Cumque puerorum paedagogus nomine Dominicus bonae spei adolescens . . . . . .

In eiusdem quippe monasterii suburbio ante hoc fere quinquennium quidam adolescens Thiezo nomine, qui adhuc superest, ea peste percussus quam elephantiam medici vocant, ad extrema venit . . . Sed quamquam lues ipsa eodem anno nimium grassaretur et non minimam stragem populi christiani dedisset . . . . . .

Illud quoque nequaquam in ultimo loco ponendum esse iudico, quod in diebus Liutolfi huius Trevericae urbis archiepiscopi pius ac misericors mundi redemptor Christus . . . exercere dignatus est. Nam eiusdem monasterii quidam ministerialis subulcum habuit nomine Petrum . . . .

Ante hoc sane quadriennium crevit in eodem monasterio quidam septennis puer nomine Azelinus, qui adhuc incolumis spirat, quem pene fratres nostri omnes noverunt . . . .

Anno vero d. i. 1007. indictione 5. quaedam arreptitia femina de contigua monasterii villa . . . adducta est. Cumque sancti Valerii confessoris Christi annua festivitas adesset et ad tantum patronum plebs Treverica certatim properaret . . . . .

Quia vero beati viri miracula quae a veriloquis nobis comperta sunt relatoribus, quam verius potuimus, aliquanta iam stylo commendavimus, modis omnibus indecens fore censemus, si ea quae nostra aetate per eundem patrem Divinitatis velle exercuit, torpenti silentio obtumescant. In saepedicto quippe beati Eucharii coenobio quidam singularis indolis adolescens conversatus est Burchardus nomine, qui ab ipsis pene cunabulis Deo omnipotenti nutriendus ibidem a parentibus fuerat delegatus quique adhuc superest ac diaconii fungitur officio necnon et mira utilitate prae multis honori est monasterio. . . . . abbas monasterii, beatae videlicet recordationis Gunderadus . . . . .

Hactenus de his egimus quae domestica et familiari relatione de sancti virtutibus viri comperimus, hoc est de his dumtaxat quae vel in beati Eucharii septulis vel in eiusdem monasterii appendiciis congruis temporibus contigisse referuntur; iam ordo flagitat necessarius, ut de medioximis atque extimis ad nostram notitiam usque perlata disseramus aliqua . . . . Est namque in eadem Treverica urbe quoddam monasterium situm, quod antiquitus Horrei vocabulum accepit, reginae coeli consecratum; in quo a tempore orthodoxi regis Dagoberti sanctimoniales semper feminae Deo consueverant devotius deservire. Illic denique quaedam sanctimonialis femina de claro stemmate progenita, cui vocamen erat Henza, non minimae ut aiunt utilitatis extitit . . . . .

Alio quoque tempore in eodem semper virginis Mariae monasterio quaedam sanctimonialis femina extitit, quae generoso sanguine procreata, haud ultimo in loco ibidem est habita, nomine Geila . . .

Sed neque hoc silentio praeterire fas esse censemus, quod tam recenti memoria in eodem monasterio Divinitatis benigna dignatio per beati Celsi inclita merita ostendere disposuit. Quaedam namque magnae parentelae nonna ab cunabulis versabatur quae Glismoda vocabatur . . . .

Hactenus pro parvitate igniculi divinitus mihi collati audita tantum qualicumque dictatu notavi, nunc iam in calce opusculi aliquid libet depromere, quod in me virtus divina per beatum Celsum dignata est ostendere; sed opportunius hoc, ut opinor, recitatur, si semotim proprio capitulo utatur. Nam sicut ad divinae cumulum laudis aliorum commoda veracissimis gestis inserere magnae mercedis

esse dinoscitur, ita propria reticere non minimae damnationis creditur. Dominicae incarnationis anno 1006, qui est ultimus 25. decennovennalis cycli in secunda serie magni anni qui paschalis dicitur, undosum huius mundi salum Christo gubernante nudus evasi, et ad tutissimum beati Eucharii portum hospitalitatis gratia confugi. Cumque ab eiusdem monasterii patre summae venerationis viro nomine Richardo germanitus satis essem susceptus et omni monachili devotione tractatus, fratrum me conventui immeritum iussit adunari, nec quasi hospitem iam sed sicut familiarissimum affatus est gratiyenam. Postquam autem pusillitatem meam monastici ordinis non minimam persensit habere notitiam, cum ex ipsa sui columbina simplicitate, tum et pro annositatis meae grandaevitate sciolum me esse autumans, cum nec primis, ut ita dicam, litteris ad plenum fuissem instructus, paterna mihi persuasit auctoritate, quatenus aliqua in laudibus Redemptoris, de sancti Celsi inclitis virtutibus ac miraculis noviter exhibitis, calamo licet rusticano, scriptitare nullo pacto differrem. Cui sane persuasioni nequaquam refragandum fore ratus, partim tanti patris imperatu, partim communi fratrum compulsus rogatu, nuper in diebus quadragesimae tantillum studui fabricare. Cumque, ut verum fatear, per tres fuissem continuos annos ita podagrae intricatus tumore atque crurium exulceratione, ut vix baculo sustentari possem, laus Deo! tantisper de sancto Celso quod didici peracto, tam perfecte tanto patrono intercedente restitutus sum, quatenus me Asahelem potius quam claudicantem monachum existimare possis.

DE ABBATIA SANCTI MARTINI

EX VITA SANCTI MAGNERICI AUCTORE EBERWINO.

De Eberwino abbate S. Martini Treverensi supra p. 114. dixi. Saeculo XI. ineunte S. Magnerici archiepiscopi qui monasterium cui ipse praeerat fundaverat Vitam, editam ex cod. S. Martini Act. SS. Iul. VI, 183, sive primus scripsit sive novam editionem curavit, ibique de illius sepulchro et de fatis coenobii haec in fine addidit:

Corpus eius *(Magnerici)* in ecclesia quam diximus *(S. Martini Treverensi)* est tumulatum; ubi et condigno nunc honore veneratur. Quod cum aliquibus ab altari pedibus esset humatum, nostris temporibus cuidam honesto viro nomine Berengario, eiusdem ecclesiae monacho, per visionem sanctus sacerdos apparuit et ut sepulchro altarium aptaret praecepit. Quod ille velut somnii deliramenta parvipendens neglexit, sed iterum secunda est vice admonitus, 931–956. tertia a sacerdote increpatus, reverentissimo domino Roberto episcopo quae viderat retulit. Tunc episcopus ad ecclesiam veniens et videns quo modo se res haberet, secundum iussionem sancti sacerdotis sepulchro altarium sanctum iussit aptari, et desuper, ut moris est, fastigium componi.

Ecclesia autem illa longo ante tempore cum senio esset lapsa et vastatione Normannica cum 883–917. ipsa civitate succensa, a Rabbodo Trevirensi episcopo Reginoni abbati [10], religioso cuidam et ecclesiastico viro, est commissa, et ab eo in pristinum statum reparata; et sicut in antiquissimis ecclesiae cuiusdam privilegiis reperimus, locus ille semper sub abbatibus erat, quia ibi, ut in aliis praecipuis urbis ecclesiis, statio sedes et domus erat pontificis, et ex traditione beati Magnerici abbates illius loci pontificalibus infulis utebantur et vices pontificis ad divinum officium tantum illo absente exsequebantur.

Defuncto autem Reginone abbate, laicis est in beneficium data, et primum Bertoaldo, fratri Rotgeri episcopi, deinde aliis atque aliis abbatiola illa divisa. Sicque post haec tempore Alberti [11] ducis sive Conradi, cum saepe maxima esset regnorum turbatio atque seditio, ab invasoribus sanctae ecclesiae episcopium omne ita praedatum est, ut nihil infra et extra civitatem esset quod non sibi maligni invasores vendicarent sive diriperent[a]. Nullus tunc in sacerdotem Dei erat respectus, nulla ecclesiae reverentia, ubique rapinae, ubique incendia; moenia destruebantur, ecclesiae violabantur. Tunc quoque et ipse locus ab inimicis Dei velut a rabidis canibus et lupis invasus, ita destructus est, ut praeter parietes ecclesiae, non dicam aedificia, sed nec ipsa remanerent fundamentorum indicia. Ecclesia quoque eadem detecta atque deserta bestiis nonnumquam erat pervia.

Unde tandem miseratione summa ductus venerabilis Theodericus episcopus [12], cum iam suo tempore locum regia auctoritate recuperasset [13], cuidam

a) deriperent *ed.*

10) Cum Browero Annal. Treverens. I, p. 440 et I. Boschio Act. SS. l. l. p. 175 putarim, Reginonem Prumiensem esse intelligendum, qui Prumia expulsus Treveri vixit, ibique Ratbodi iussu libros de disciplina ecclesiastica scripsit. 11) Fortasse idem quem Sigehardus Mirac. S. Maximini c. 16, SS. IV, 233 nominat; neque tamen hic dux fuit. Conradus gener Ottonis I. intelligi videtur. Nam de praeliis Conradi et Adalberti s. X. inc. vix sermo esse potest. 12) a. 964—975. 13) Cf. Ottonis II. diploma ap. Hontheim Hist. I, 310.

religioso abbati Angilberto, servo Dei, ad regendum tradidit, concessis ei nonnullis quae ad eundem locum pertinent possessionibus, scilicet ut regularem ibi vitam instituendo monachorum deinceps esset commoratio, nec iam in beneficium concederetur, ut hac quasi occasione locus periclitaretur, sed Deo sanctisque eius serviens, episcopi, non tyrannorum dominio subderetur. Qui videlicet abbas monasterialem ibi habitationem faciens, modicam quidem sed honestam Deo servientium monachorum illic adunavit congregationem, eiusque industriae bonisque studiis episcopus congaudens, cum Romam pergeret, testamentum inde apostolicum [13] detulit, per quod locus ille nuper restauratus privilegio praefatae traditionis subnixus sua deinceps firmitate maneret, monachisque concessus episcopi non alterius potestati pareret, ipsique monachi regulariter vivendo secundum constitutionem sancti Benedicti electionem quoque haberent. Sicque locum apostolica praeceptione munitum cum per aliquod tempus praedictus vir gubernasset, ab hac luce feliciter discessit.

Post quem eandem cellam, annuente episcopo cum fratrum electione, nos qui haec scribimus, licet indigni, regendam suscepimus, et usque nunc prout possumus in vinea Domini, servi quamvis inutiles, laboramus . . . . .

EX MIRACULIS SANCTI SYMEONIS

AUCTORE EBERWINO.

Eberwino abbati, qui cum Richardo Virdunense abbate, ex terra sancta redux, Symeonem monachum comitatus erat, eundem postea in monasterio suo exceperat et usque ad mortem familiaritate ipsi iunctus erat, Poppo archiepiscopus vitam sancti ut videbatur hominis scribendam iniunxit. Quod munus ille modesto animo suscepit et ita executus est, ut breviter simpliciterque narraret quae ab ipso audierat vel praesens viderat. Vitae nonnulla post mortem facta miracula adiecit, totumque opus Popponi inscripsit hac epistola praemissa:

Domino et venerabili Popponi archiepiscopo frater Eberwinus, abbatis nomine indignus, devotus utriusque hominis famulatus. Mones immo iubes, sanctissime pater, ut impar ingenio, stultus eloquio, aliquid de vita et conversatione et obitu viri Dei Symeonis et de miraculis quae per eum Dominus operatus est edisseram multisque ad laudem et gloriam Domini desiderantibus scire notum faciam. Fateor grande onus mihi infirmo imponis, maxime cum toto corpore debilis tremendum Dei iudicium pertimescam, si aliquid falsitatis confingam. Confisus igitur de Dei adiutorio, tuis iussionibus quamvis tremens obtempero; plano brevi et simplici sermone describens quae vel ipse ex eius ore audivi vel a fidelibus viris ab ipso audita sive de miraculis visa didici. Tui igitur examinis est iudicare, si istud tantillum opus iubeas in publicum venire, sive tuis scolasticis ad corrigendum exornandum dilatandumve tribuere. Quidquid enim in me reprehendetur, tibi potius praecipienti quam mihi obedienti necessario imputabitur.

Vita haec, quae in multis exstat codicibus, quorum et ipse plures vidi neque tamen exscripsi, edita est Act. SS. Iun. I, p. 89, *Mabillon Act. ord. S. Benedicti VI,* 1, *p.* 372. *Quaedam excerpta exhibet Hontheim Prodr. I, p.* 665.

Symeonem ex monasterio montis Sinai in occidentem missum ut pecunias a Richardo Nortmannorum duce promissas colligeret, Antiochiae Eberwinus invenit, qui ita narrat:

Ea igitur tempestate contingit Richardum abbatem, virum perfectis viris imitabilem, piae devotionis gratia sancta Hierosolymae velle invisere loca. Dum ergo per Antiochiam iter habuissemus ibique necessitate itineris cogente aliquamdiu moraremur, famulus Dei Symeon iunctus est nobis in amicitia, praedictum abbatem Richardum adoptans sibi in patrem; cui cum exposuisset per ordinem quae sibi iniuncta essent vel quae contigissent, addidit, nullis periculis vel angustiis se retineri posse quin abbatis sui mandata impleret pro posse. Imus ergo et redimus, eumque nobiscum venire paratum inveni-

13) Benedicti VII. Editum est Act. SS. l. l. p. 176. et Hontheim Hist. I, p. 316, ibique vita Magnerici affertur *(ut in ipsius vita legitur)*. Certe alia intelligenda est quam haec ab Eberwino post Theoderici et Benedicti papae tempore scripta, nisi dicere velis, vitae antiquiori haec tantum de S. Martini monasterio postea ab Eberwino addita esse. Cf. supra p. 114.

mus. Cumque in comitatu nostro esset frequenter iniuriatus atque flagellatus, quasi mitissima ovis patienter portavit. Pervenientes itaque usque ad civitatem Bellegradam, quae est in confinio Bulgariorum atque Ungariorum, a civitatis infelicissimo principe prohibitus est nobiscum transire. Igitur flens et Deo gratias agens, reliquit nos tristes atque flentes. Post[a] multas denique angustias et latronum insidias revertitur usque ad mare; quo transacto prosperumque iter faciens, per Romam pervenit in Franciam. A quodam igitur sibi noto comite Wilhelmo benigne suscipitur et apud eum aliquamdiu moratur . . . . venit Rothomagum, quae est civitas Nortmannorum nobilissima, sancti Audoeni confessoris corpore et meritis valde praeclara. Ubi cum Richardum comitem iam mortuum repperisset et de pecunia et censu, qui de terra illius pro elemosina suo monasterio debebatur, nullus sibi responsa daret, moestificatus aliquantulum . . . quid ageret quaerit consilium. Occurrit autem animo, ut suum carissimum patrem, Richardum scilicet abbatem, nosque suos comites inviseret; quod et fecit. Per longum autem tempus moratus est nobiscum, et ut breviter[b] concludam, quamdiu apud nos mansit, irreprehensibiliter vixit.

Interea dominus Poppo archiepiscopus, sanctae Trevirensis ecclesiae strenuus provisor, audiens devote
Isai. 11, 10. prophetam de Christo dicentem: *Et erit sepulcrum eius gloriosum*, gratia orationis Hierosolimam ivit, huncque famulum Dei eundo et redeundo secum comitatorem ac conviatorem habuit; eique post reditum in suo episcopatu quocumque vellet manendi facultatem obtulit et libentissime concessit. Ex revelatione igitur Dei prospectans sibi locum Symeon famulus Christi, ubi solus posset vacare orationi, in turri quae antea Nigra porta vocabatur, parvum tugurium expetiit; ubi domnus praesul Poppo, praesente clero et populo, in festivitate sancti Andreae illum reclusit. . . . .

Tunc siquidem temporis, peccatis nostris promerentibus, nimia aquarum inundantia increvit saeculis. Causa periculi huius Symeon imputabatur ab omnibus; hunc maleficum esse, pro suis sceleribus hoc malum mundo imminere; ut deponatur a pontifice, populus acclamat quotidie. Ex urbe tandem occursus agitur, ad cellulam viri Dei properatur; saxa in altum proiciunt, tugurii fenestras obruunt, Symeonem lapidare contendunt. Vidimus fateor fenestram fractam; sed athleta Christi Symeon, fundatus supra firmam petram immobilis persistebat, atque Deo gratias reddens pro persecutoribus gaudens orabat . . . .

1035. Interea volventibus annis vir Deo Symeon resolutionem sui praevidit corporis. Denique domnum episcopum rogat ut expensas et operarios qui sibi lectum componant mittat, ipse in parte sui diversorii locum sepulturae parat: *Haec*, inquiens, *requies mea in saeculum saeculi. Hic expectabo diem Domini; hic habitabo quoniam elegi eam.* Paucis
Febr. 9. postmodum transactis diebus ipsum ego humilis adii vocatus, et qui pedum illius osculo eram indignus, in cellulam ab eo sum intromissus. Post orationem, amplexus, oscula et fletus consedimus. . . . . Interpositis ergo centum et quinque diebus, in octavis pentecostes [14] infirmatus, Stephano, qui ei serviebat, iniungit, ut sibi per aliquot dies requiem daret, quatenus plus solito contemplationi vacare posset. Ille unum diem expectat. In tertia feria ad vesperam signum facit, corbem cum pane ad fenestram suspendit. Mane facto sicut dimiserat intactum reperit multumque anxius ad eum ascendit. Interrogatus hoc solum respondit: *Quid vis? vade in pace.* Ille timens, Gozeloni clerico, qui viro Dei satis familiaris extitit, per ordinem pandit, quia domnus Symeon valde infirmaretur nec sibi sicut solitus erat loqueretur. Clericus in quinta feria illum visitat. Famulus Dei nullum responsum dat, sed tamen de manu eius potum suscipit seque in lectum suum recolligit. In die octava dum revisit illum valde diluculo, in extremis reperit mihique notum facit. Concitus cucurri. Infirmus toto corpore et maxime debilis pedum invalitudine, quasi sanus ascendi sine dolore. Reperi adhuc viventem et iam ultimum spiritum trahentem. Exequias quae pro absolutione animae debebantur cum solis duobus fratribus, Anselmo scilicet et Roberto, qui mecum advenerant, prout potuimus expendimus. Sicque anno dominicae incarnationis 1035. animam sanctam, hora tertia dominicae diei in Kalendis Iunii, benignissimo cui semper servierat reddidit Creatori.

Subito fit concursus omnium. Monachi, clerici, Deo sacratae virgines, vulgus promiscui sexus et quicumque audire poterant ad tanti viri funus properabant. Ideo sicut ipse disposuerat immo praedixerat, corpusculum more suae patriae componimus et cum psalmis et laudibus Dei in sepulcro collocamus. Quod apertum dimittentes, qui vigiliis et obsequiis deservirent deputamus. In crastino tota civitas quasi vir unus congregatur; interior domus ornamentis ecclesiasticis decoratur. Dum ergo exequiae communiter celebrantur . . . . visum est omnibus, ut illud tanti viri corpus non negligeretur sed a clericis per proximos triginta dies deputatis vicissim custodiretur. Igitur post horam nonam sepulcrum diligenter clauditur, cumque clerici vice sua in cellula ubi, humatum erat corpus viri Dei, psalmos canerent, unus . . . .

In tricesima itaque obitus viri Dei Symeonis die multus populus cum cereis et aliis donis ad sepulcrum coepit confluere. Quaedam ergo anus . . . . Ex tunc sepulcrum viri Dei a populo frequentatur ac veneratur. Cum ergo commodus ascensus in aedificio turris pararetur, quoddam lignum a multis trahebatur, et cum iam in altitudinem elevaretur, rupto fune coepit multitudini quae convenerat et subtus stabat mortem minari . . . .

Hic quoque[c] miracula libet inserere quae iidem ipsi qui sanati sunt testificantur in eius vita contigisse. Cum per longum tempus quaedam femina Caecilia dicta . . . . Dictum est a quodam Gozelone clerico . . . . Quidam puerulus nomine Bezelinus . . . . Quaedam mulier de Mettensi pago progenita . . . . Alius . . cuiusdam Adelardi presbyteri puerulus . . . . .

a) Per *ed.* b) leviter *ed.* c) quo *ed.*

14 i. e. Mai. 25.

In alia dominica die quaedam mulier de villa fratrum quae vocatur Mandiricium[14*] . . . . subito parentes illius mulieris et ministeriales de villa adveniunt . . . . . . Quidam Adalmannus presbyter civis Treverensis iter faciens . . . . . Quaedam mulier de pago Treverensi . . . . Quidam servus palatini comitis habuit ancillam . . . . Quidam miles nomine Bertramnus quandam in servitio habuit ancillam . . . .

In Kalendis Novembribus cum placuisset domno episcopo in aedificio turris, ubi corpus viri Dei sepultum erat, unum altare in honore omnium sanctorum consecrare, multus undique populus coepit confluere. Dum ergo fit apparatus et domnus praesul expectatur . . . . .

Quidam rusticus Godefridus nomine . . . .

Ea tempestate cum Trevirorum civitas tantis polleret miraculis . . . . . Forte erat apud nos de Alemannia monachus, non mediocriter liberalibus institutus disciplinis . . . .

EX VITA SANCTI AGRITII.

Hanc sancti Agritii vitam, quae inter pretiosa historiae Treverensis monumenta referri debet, medio saeculo XI. esse compositam, supra p. 114 *exposui. Pleraque quae hic narrantur ad antiquiora tempora pertinent, ex quibus ea in notis (p.* 135. 148. 151. 152. 170.*) exhibui quae ad Gestorum narrationem illustrandam facere videbantur. Nunc unum addam locum, quo res narrat saeculo X. vel XI. ineunte gestas, editionem secutus quam ex codice S. Maximini Bollandus curavit (Act. SS. Ian. I, p.* 773*).*

Ceterum quod alias quoque Domini reliquias, non minus quam clavum ipsum venerandas, portaret, et privilegium praedictum testatur[15], et ecclesia in urbe Treverica in honore principis apostolorum ab ipso dedicata pro ipsis in sui thesauri gazophylacio servatis in Domino gloriatur. Quibus quam stupenda reverentiae magnitudo debeatur, patenter ut aestimo declaratur, si unum quod suae sanctitatis dederunt indicium ad memoriam revocetur. Verissima namque maiorum relatione didicimus, quid quidam religiosus multum, eiusdem metropolis episcopus, dum diversas hominum aestimationes de istis Domini reliquiis audiret, dicentibus aliis tunicam Domini esse inconsutilem, aliis autem purpuream vestem qua erat tempore passionis indutus, quibusdam vero putantibus illud pignus amoris caligas esse mundi Salvatoris, dum has inquam opiniones veritatis exquisitione plurimum desideraret dissolvere: communicato tam populi quam cleri necnon ordinis monachici consilio, triduanum per totam civitatem indixit ieiunium, rogans omnes humiliter, quatenus a Deo peterent unanimiter, ut per suam pacem et licentiam alicui ex ipsis tanti sacramenti concederet intuentiam. Peracto igitur ieiunio, clerus et populus convocantur in domum sancti Petri, quae huius est conservatrix thesauri, ubi unus de tota multitudine praecipuae religionis et devotionis monachus electus, occultum Domini visurus et praesuli manifestaturus, arcam in quam beatus Agricius hunc reposuerat thesaurum reseravit. Sed mox ut opertorium introspecturus levavit, occultum Dei iudicium, contra quod nullum est consilium, visum ei clausit oculorum. Unde factum est ut omnes qui prudentioris consilii et acrioris apud ipsos erant ingenii per inductam tanto viro caecitatem in hoc Dei iudicarent esse voluntatem, ut numquam ad hoc contuendum peccator admitteretur, cuius aspectus nec iusto concederetur. Post illius itaque horae transitionem nemo attemptavit huius arcae apertionem . . . .

Unum tamen quod dedit idem clavus Domini suae pretiositatis insigne silentio nolumus praeterire. Nam cum frater imperatoris Ottonis I. — tres enim fuerunt — Bruno vocatus, meliores Lotharingiae episcopatus, Treverensem[16] scilicet et Coloniensem, necnon maximam regni huius partem in sua haberet potestate, non bono ut patet spiritu instinctus, hunc ipsum de quo loquimur festivae memoriae ac salutis nostrae clavum, quo nescitur, transferre clam, ne dicam furtim, volebat. Corrupto siquidem huius dominici thesauri custode, alium huic tam simillimum fecit parari, ut vix aut minime verus a falso per aliquam ambos intuentium diligentiam valeat separari. Hunc ergo dum pretio ductus custos de manu episcopi praenominati suscepisset, dumque opportunum nefando furto tempus se invenisse putaret, machinatum diu dolum tandem perficere frustra conatur. Transposito namque hoc adulterino clavo in venerabilissimi dominici clavi sacello, ipsum pretiosum nostrae redemptionis testamentum in syndonem mundam diligenter convolvit; quo in sinu suo collocato, adire parat dominum suum calle citato. Sed ut aperte intelligi daretur, quam speciali amoris privilegio Trevericam ecclesiam per beatum Agricium sponsatam Christo amplecteretur, miraculum in primis Domini miraculis mento ferendum ac toti mundo stupendum in ipso redemptionis nostrae clavo a Domino exhibetur.

14*) fortasse Manderen, 4 leucas ab urbe versus euro-africum. HENSCHEN. 15) De diplomate a Silvestro papa, ut dicebatur, dato loquitur; vid. supra p. 152. 16) Brunonem non episcopatum quidem Treverensem tenuisse, sed summa in toto Lotharingiae regno praeditum fuisse potestate, satis constat. Similem narrationem alii de Theoderico Mettensi tradunt; v. supra Gest. addit. c. 5.

Dum enim custos ille perfidissimus tamquam transfuga vilissimus, pretio iniquitatis corruptus, terga fidei dedisset eiusque pretiosam arrham de gremio sponsae Trevericae asportare pararet, mira res! sanguis non modicus de clavo ipso in syndonem profusus, item inde in sinum camisiae tam multus manavit, ut omnia illius miserrimi portitoris sui viscera pavore frigescerent. Qua de re confusus, et reatum suum et episcopi publice confiteri coactus, facto mox omnium conventu, quos diuturnus campanarum sonitus tantique miraculi rumor insolitus nec auditus a seculo poterat avocare, statuto in medio eodem fure nefando, extenso coram omnibus sanguinolento panno ipsoque fusore huius sanguinis sacratissimo clavo, una vox omnium Deum laudantium elevatur. Quae cum repetita saepius iteratione diu multumque fuisset frequentata, communi omnium qui ibi aderant consilio prudentiorum, competens tam praecipuo sacrilegio penitentiae sententia in illum miserum, ne dicam custodem, est dictata. Dies quoque ipsa in qua haec miserationum Dei nobiscum sunt divinitus celebrata, in martyrologiis statim est notata, 12. videlicet Kal. Iulii. Huic autem inaudito licet Domini miraculo si quis, quod absit, aurem credulitatis dubitat praebere, potest adhuc et eundem sanguinis notas habentem pannum et eundem adulterinum clavum in domo sancti Petri, si permittitur, videre.

Illud etiam festivitatis praecelsae praeconium de hoc verissimo infirmitatis nostrae remedio,* quamvis a teste nequissimo salutis nostrae hoste per os mulieris ab ipso possessae suscepimus, silendum esse non putamus. Nam mulier quaedam nomine Winiberga de civitate oriunda quae vulgo Reginsburch vocatur . . . . . .

VITA ET PASSIO CONRADI ARCHIEPISCOPI

AUCTORE THEODERICO.

Vitam Conradi, qui a. 1066. *archiepiscopus Treverensis a rege Heinrico quarto promotus, sed a Treverensibus antequam urbem ingrederetur occisus est, monachus scripsit Theolegiensis, Theodericus nomine. Corpus enim viri mox inter martyres ecclesiae relati Theodericus episcopus Virdunensis in Theolegiense monasterium (Tholey) transferendum curavit, ubi postea miracula ad sepulchrum eius facta dicebantur. Haec et ipsa passionis series ne hominum memoria interciderent abbas et fratres monasterii cavere voluerunt; quo-*
17 *rum iussu*[17] *Theodericus ea scripsit, necnon Conradi vitam paucis exponere suum esse duxit. Sed de hac nihil certi compertum habuit ideoque pauca tantum eaque leviora calamo tradidit. Ipse enim peregrinus*[18] *post a.* 1066. *demum*
20 *Theolegiense monasterium ingressus esse videtur*[19]*, ibique post a.* 1073.[20] *hoc suscepit opus, fratrum relatione quidem adiutus*[21]*, sed accuratiore rerum notitia, immo linguae Germanicae cognitione*[22] *destitutus. Sermone utitur initio praesertim tumidiore, scripturae sacrae locis nimis exornato, miracula vero quae ipse viderat simplicius exponit. Theodericum episcopum, cui librum inscripsit, laudibus ex-*
23 *tollit, sed in Gregorium VII. papam, quem ille inimicum habuit*[23]*, valde hostili animo praeditus est*[24]*. Nihilominus medio aevo plures rerum scriptores hunc secuti sunt auctorem, non solum Sigebertus Gemblacensis*[25]*, et ipse Gregorio infensus,*
26 *sed etiam alter Gestorum Treverensium scriptor*[26] *ecclesiasticae parti addictus.*

Vitae edendae haec fuerunt subsidia:

1) *Codex Treverensis N.* 1384. *(CXVI) mbr.* 4, *olim S. Martini, pluribus constat partibus, ubi tertio loco etiam haec vita integra et diligenter s. XIII. scripta legitur*[27].

17) *abbatis fratrumque constrictus imperio*, praef. 18) Advenam se bis dicit praef. 19) *cum me noviter desolatum est destitutum — in sui dignati sunt collegium aggregare*, praef. De sancti passione et translatione nusquam ita loquitur, ut haec ipse vidisse dicendus sit. 20) c. 4. 8. Ante a. 1090, quo Theodericus episcopus obiit. Cf. c. 8. ubi Folcardus miles vivus dicitur. 21) c. 1. 7. 22) Praef. fin. 23) Cf. Gesta Trever. addit. c. 11. sqq. et Laurentii Leod. Gesta epp. Virdun. 24) c. 4. 25) Cf. Hirsch de Sigeberto p. 113, qui hac de re dubitavit, et Bethmann SS. VI, p. 361 n. 36. 26) c. 9. v. supra p. 182. 27) Initio voluminis Conradi et Symeonis imagines habentur, illa hac inscriptione notata:

Ter stetit is sanus de montis vertice trusus,
Iungitur acceptus et sanctis ense peremptus.

1[a]) Codex Vindobonensis N. 541. *(Hist. eccl.* 111) *s. XII—XIII.* 4. *eandem vitam continet f.* 1—4, *una cum miraculis f.* 5 *sqq. Haec tantum V. Cl. Chmel enotavit.*

1[b]) Codex S. Maximini Treverensis, ab Henschenio laudatus, his similis fuit, sed prologo caruit.

2) Codex Parisiensis Suppl. Lat. N. 870. *fol. min., f.* 78' — 81'. *hanc vitam sine prologo manu s. XIII. scriptam continet (v. Archiv VIII, p.* 311).

3) Henschenius primus Theoderici opus edidit (Act. SS. Iun. I, p. 127), *ex pervetusto ut dicit codice, ipsi donato* (3[a].), *qui vero prologum omiserat, genuinum textum non uno loco mutaverat et ultimam praesertim partem multis interpolationibus auxerat. Vidit editor etiam codicem S. Maximini et alterum a Wilthemio descriptum, qui nunc Bruxellis asservatur (Archiv VIII, p.* 503), *necnon compendium quod subministravit codex carthusiae Coloniensis. Ex hac editione Hontheimius sumpsit quae in scriptorum Treverensium collectionem recepit (Prodr. I, p.* 670).

Summa[a] cum veneratione excolendo Domini exercituum angelo[b] Deoderico, advena eiusdem nominis, minimus cuculligeri agminis, inestimabiles divicias Dei gloriae supereminentis. Sit benedictum nomen Domini altissimi, cuius vos, o presulum decus, iuramento inpoenitenti aeternaliter decore aeterni estis decoratus sacerdotii, non impar utique Melchisedech Dei filio assimilati, immo consimilis eique coaequalis secundum ordinem pontificalis officii. Quia enim semper decorem dilexisti domus Domini, non inmerito effici meruistis sacrarium Spiritus sancti; cuius unctio docet vos de[c] omnibus, qualiter sublimibus se aequiperare et infimis vestra sublimitas norit condescendere. Inde est, pater sanctissime, quod obprobrium ego hominum et abiectio plebis ausum sumpsi vestrae innotesci[d] celsitudini, et insulsum hoc et agreste pulmentum a sale vestrae nulli modernorum comparabili scientiae offerre condiri, et ab auctoritate, si placet, roborari, si displicet, cassari. In quantum unum cum Deo estis, sapientia nobis et iusticia ab ipso factus estis. Sapientia, ut insipientiam corrigatis; iusticia, ut aequa lance[e] iusta et iniusta pensetis; ut ait philosofus Plato, beatas res publicas fore, si has vel studiosi regerent sapientiae, vel earum rectores studere contigisset sapientiae; qualium vos unum non adulatio, cui nescimus deservire, sed ipsa fateri docet veritas, quam nostri est ordinis corde et ore proferre. Inter hos, qui pro posse suo diversas in tabernaculo Dei offerunt species munerum, non vacua manu apparere[f] conatus sum. Arbitratus eciam vobis[g] praestare obsequium, si non diucius paterer obliteratum, illius Mantuani comici[h] stilo dignum, martyrem vestrum. Vestrum, inquam, vestrum, quia omnis gloriae, quam habet in terris, vos Dei cooperator estis, vestraeque ascribitur caritati, quod saltim sedem habet sepulchri in episcopatu[i] olim commisso sibi. Egi[k] hoc non aliquo supercilio, sed abbatis[l] et fratrum constrictus imperio; quibus etiam ultra vires debitor sum in omnibus parere, cum me noviter desolatum et destitutum pro Christi nomine et respectu regulae in sui dignati sunt collegium aggregare. Igitur, o et praesidium et dulce decus nostrum (Hor. Carm. I, 1, 2.) *— qui et in katalago sanctae Virdunensis ecclesiae pontificum per decalogi observantiam et angelicam in terris vitam in aeternae quietis et libertatis filiorum Dei iubileo divinae remunerationis denarium et ultimo die bravium octo suspiratis beatitudinum —, hoc munusculum spirituale vestri advenae aequivoci gratanter suscipite; et quia in mystico rationali pectoris vestri mirifice fulget doctrina et veritas, secundum datam vobis a Deo sapientiam spiritualia spiritualibus comparando discutite, et ubi quantis vigiliis et sudore hoc nobis constiterit perpenderitis, si non est obliterandum, superflua recidite, hiantia supplete, minus lucentia clarificate, incompta comite; ac si magis hoc idoneum iudicatis tineas quam mentes pascere, aliud tantae sanctitatis viri[m] meritis condignum opus dignemini procudere; quia non magnopere super insumpto inani labore dolemus, si sub tam iusto et incorrupto iudice causam perdimus, si pretiosa pro vilibus, si pro cocti lateris munere mundum aurum recipimus.*

Merito omnium sententia reprehensibilis iudicatur, cuius inercia non habetur, quod habitum honori et utilitati prodesset plurimorum. Unde et nequam servus ille divino[n] examine dominica gratia privatus[o], qui talentum sibi commissum maluit terra ocultare, quam eo ad lucrum dato tum conservis prodesse, tum dominicis usibus deservire. At nos cum habeamus in promtu inde torpendo similiter iram, unde rursus operando mereri valeamus gratiam; si ille dignetur adesse, sine quo nichil possumus facere, a quo est omnis sapientia et omne donum perfectum, qui disertas fecit linguas infantium et cum voluit animal brutum fecit facundum; si, inquam, ille apertum os nostrum dignetur inplere, et suum, qui ubi vult et quando vult spirat, spiritum cordi nostro inspirare: optamus non pigrum servum male oriando imitari, sed pocius aliquantulum nos exercitando eum aemulari, qui dupplicatum in negotio talentum suo[p] domino retulit et bonum gradum adquisivit et maiora adipisci promeruit. Ad hoc etiam sapientissimus ecclesiastes (Eccl. 9, 10.)*, omnium saluti consulens, quasi uni loquens, in uno omnes hortatur dicens: „Quodcumque valet*

a) Cum summa 3. *Praefatio deest* 1[b]. 2. 3[a]. b) angelorum 3. c) prae 3. d) ignotesci 1. e) equilance 1. f) aparere 1. g) nobis 1. h) concini 3. i) epischopatu 1. k) Ego h. n. a. s. sectabor, sed 3. l) a. et *desunt* 3. m) *haec in* 3. *mire corrupta sunt:* caute sectantes vestris. n) diuine *corr.* diuino 1. o) priuatus 1. p) cum 1.

manus tua agere, instanter operare, quia nec opus nec ratio nec scientia erit apud inferos, quo tu properas.“ Quo ne umquam nos contingat properare, beati Cuonradi patroni nostri succurramur interventione; ad cuius laudem et honorem posteris laboramus mittere, qualiter martyrii passione coronavit eum Dominus gloria et honore; ubi lector cupidus novorum non requirat faleras verborum, quia vulgari et aperto sermone ex industria quae scribimus studuimus reddere lucida et aperta; interdum et — quod non erubescimus fateri — interveniente inperitia, consimilibus nobis idiotis condescendit latinitas inculta et inpolita. Sed de nominis eius varietate primo congruum videtur multis dissidentibus satisfacere, si non
27 *et ipsi teneremur eadem scrupuli dubietate* [27]. *Alii enim eum Cuonradum nominant, alii, et praecipue sui patriotae et consanguinei, Cuononem appellant, alii utriusque nominis quasi binomium fuisse autumant. Nos vero diversorum opinioni cedentes Deique illud noticiae relinquentes, dum cuiuscumque sit nominis non diffidimus scriptum in caelis, tandem in nomine Domini aggrediamur textum narrationis.*

INCIPIT VITA ET PASSIO.

1. Beatus martyr Cuonradus[a], ex nobili prosapia
*Gen 12,2. oriundus extitit, ex Suevia oppido[b] Pulinga[28], patre Eilolfo[c], matre Hazzecha[d]. Qui cum essent secundum seculi dignitatem non infimi, rebus et divitiis opulenti et amplissimis praediis dilatati, in hoc dabatur intelligi, quod hic eorum filius vas dilectionis[e] esset futurus, quia non ad ipsa saecularia, quae licet temporaliter, tamen libere, utpote tantorum patrimoniorum heres, uti potuisset, sed ad ecclesiastica divina praedestinatione deputatus est; tamquam ipsis parentibus eius a Domino diceretur:
cf. Ps 15, 5. *Ego sum pars hereditatis eius.* Itaque datur[f] sanctae litterarum doctrinae prima aetas illa; quo plus crepitantibus sub ferulis flebat, eo amplius de die in diem ibat de virtute in virtutem[g], visurus quandoque[h] Deum deorum in Syon caelestem. Cuius etiam mensurae philosofia mater se aliquando cohibebat, huncque suis laribus obversantem[i] lacte et alimentis usque ad virilis animi robur enutrire gestiebat. Quem Dei gratia ita reddidit sapientem, ut de his
1 Cor. 1, 20. minime esset de quibus dicitur: *Ubi scriba, ubi sapiens, ubi conquisitor huius seculi? nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* sed ex his quos
Rom. 16, 19. docet apostolus, dicens: *Volo vos sapientes quidem esse in bono, simplices autem*[k] *in malo.* Inde bivium Pytagorae ingressus, sinistrum ramum cavens, dextro incedens; cum matura aetate potitus sui iu-
29 ris esset effectus, quare natale solum reliquerit, qualiterque metropolim Germaniae Coloniam Agripinam expetierit, sicut a diversis diversa comperimus, diversa referre censuimus. Ferunt quidam, quod studio maioris exercitii, ut illa minor assolet aetas, apud eandem urbem peregrinari voluerit; quidam, quod amore beati Annonis eiusdem sedis antistitis, qui affinitate et[l] propinquitate sibi proximus putatur, illo advenerit; quidam, quod isdem antistes tempore suscepti honoris secum hunc advexerit;
*Sap. 1, 1. nam et ipse Suevus erat natione. Quid tamen horum verius sit, ipse melius novit qui eum praescivit et praedestinavit conformem fieri passionis filii sui; et quem praedestinavit, vocavit; et quem vocavit, iustificavit et[m], ut hodie cunctis liquet, magnificavit. Unde nulla inest dubietas cordibus
*Sap 6, 16. nostris, quin, qualiscumque fuerit causa a patria digressionis, portenderet auspicium beatae passionis.

Et quis diffidat huic a Domino, etsi non aperte, dictum tamen in cor missum illud*: *Exi de terra et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi, et benedicens benedicam tibi.* Ipsam utique terram sibi omnipotens Deus monstravit, in qua et non parum gratiae ei dedit, sicut laus testatur quae nunc in fine canitur. Nam praedictus praesul sanctissimus Anno — cuius laudabilia opera etsi quorumdam invidorum siluerit lingua, multa tamen lapidum clamabunt aedificia[n], quibus aedificavit et aedificata auxit episcopii[o] sui monasteria — beatum hunc advenam ipse advena, sed exaltatus Dei dextera, benigne collegit, humane tractavit, et cum libuit et dignum iudicavit, maiori gradu evectum et assumptum extulit, propius stare iubens ordine proximo, honoreque presbiterii sublimatum, secundo loco post se statutum, maiorem praepositum maioris domus suae sedis, hoc est Sancti Petri, collocavit. Prima haec cura credita est sibi, quam quam strennue et idonee in conspectu Dei et hominum administraverit, tot testes adhuc existunt, quot eum nosse potuerunt.

2.[p] Sub eodem tempore quartus Heinricus[q], patris aequivocus, teneris sub annis, noviter patre augusto de medio facto, strennue in sceptris agebat; quem saepedictus pontifex sanctus Anno, veluti vir tocius prudentiae et aulicae nutriturae, rogatus ab augusta vidua matre[29], educandum susceperat; huncque liberalibus litterarum studiis traditum, in divinis et humanis imbuebat, utque[r] regiam prolem decebat, decenter educabat. Cuius occasione magisterii aliquando et regni negotia procurabat, et ubi res exigebat, discipulo manum consilii porrigebat; quantoque illud quod scriptum est: *Ad magistrum respicit, quicquid a discipulo delinquitur*, metuebat, tanto, ne quid sinistrum, quod sibi esset imputandum, rei publicae eveniret, cavebat; recolensque illius Salomoniaci[s]*: *Diligite iusticiam qui iudicatis terram*, recto legum moderamine frenos nobilium urbium iuvabat regere, eos civile bonis reddere, reos terrere, sua cuique recte dispensare. Quapropter rectos et sapientes quosque ad regimen ecclesiarum provehi suadebat, quia scriptum sciebat*: *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum.* Inde est, quod cum, ut[t] sibi visum est,

a) conradus 2. 3. qui et cuno *addit* 3. b) opido 1. c) eibolfo 2. eylolfo 3. d) éxizecha 2. azecha 3. e) electionis 2. f) datus 1. a genitoribus *add.* 3. g) cum processu aetatis ad incrementum probitatis *add.* 3. h) qm̄ 2. *deest* 3. i) observantem 2. k) esse 2. l) vel 2. m) *deest* 2. n) ediffìcia q. edifficavit 1. o) episcopatui 2. p) *Hanc capitum divisionem ipse institui.* q) henricus 2. 3. r) ut *corr.* et ut 1. s) solomoniaci 1. t) sibi ut 2.

27) Auctorem peregrinum haec aperte demonstrant. 28) Pfullingen; cf. Stälin hist. Wirtemb. I, p. 566. 29) Haec a vero valde discrepare, non est quod moneam.

rei utilitas ita poposcisset et urbs Treverica suo pastore viduata esset[30], memoratum virum Cuonradum, quem quidem ad hoc aptum noverat et idoneum, censuit subrogandum. Et licet inscrutabili Divinitatis archano talis viri Dei promotio sui martyrii esset occasio, tamen nulli dubium, quin si, ut dicitur, hunc desideravit episcopatum, desideravit opus bonum; quia hoc esse moribus affectabat, quod esse debere ipsum nomen[a] indicat. Itaque saepedicti praesulis sui instinctu et consilio, martyr Christi ante futurus quam episcopus, adductus in medio et dignus acclamatus, suscepit a manu regia pontificatus[b] insignia, scilicet pastoralem[c] baculum et sponsalem ecclesiae anulum, interim dum sacri crismatis unctione ordinaretur sponsus ecclesiae. Nec mora, commissus ipsius regis legatario, venerabili scilicet Spirensis urbis episcopo Eilardo[d], sedi commissae, id est urbi Trevericae, dirigitur. Quae licet sanctissimis et nusquam terrarum maioribus episcopis dudum a Deo fuerit insignita, ut non inmerito secunda diceretur Roma, suis tamen peccatis exigentibus, indignam fuisse his ultimis temporibus tali pontifice credimus; quod et rei probat eventus. Nam audito eius adventu[e], unde infelix in hac parte in melius proficere debuit, inde in deterius male consulta ruit. Mox quippe ab inicio homicida diabolus, cuius invidia mors intravit in orbem terrarum, quem imitantur qui sunt ex parte eius, quos in ea suae partis scivit, vesaniae suae[f] furore inflammatus, ad sui imitationem, id est ad homicidium, incitavit. Et ubi urbs post Romam in toto orbe, in qua plures quam ibi olim habuerit ipse diabolus et sui cultores et suae nequiciae satellites? Et licet quae fuerat magistra erroris, iam sit discipula veritatis, tamen, pro[g] dolor! adhuc in ea repperit de suis membris, quae ad persequenda et perimenda Christi membra commovit. Similia passionis dominicae in huius quoque sancti viri passione videmus evenisse. Sicut enim Iudaeorum sacerdotes et pontifices, docti lege et prophetis, indoctum populum ad necem Salvatoris incitabant, ita et, quod dictu nefas est, quidam de clero laicum populum, quem debuerant compescere, magis ad tale flagitium studebant provocare. Nam et Theodericum[h] urbis praefectum[31] convenientes, cum multis suasoriis verbis, tum[i] diversis assertionibus verisimilibus, ad extinguendum beatum virum animabant. Hinc tumultuantes vulgarique more perstrepentes, episcopum, non electum, non recte statutum, numquam suam urbem intraturum, numquam sui dominaturum, modo sacramentis, modo contestationibus, modo maledictis[k] iurabant; eundem praefectum defensorem urbis et patronum, nec talia pati debere inclamantes adulatorie. Hunc aiebant perimi debere, hoc[l] sui honoris esse, id[m] sanctis loci gratum fore, non[l] hoc criminis, sed

esse zelum iusticiae et rectae defensionis; insuper 1066.
inquiunt[n]: *Peccatum hoc portabimus; nobis adhe-* 30
reat, nobis repuletur. Quod quasi aperte dictum
videtur: *Sanguis eius super nos et super filios no-* Matt. 27.25
stros. Vir gloria temporali suffultus, his et huius-
modi malis adhortationibus et ineptis sponsionibus
illectus, milites inquirit, arma corripit; et praecone
clamante: *Quicumque non affuerit, praesidem offen-*
dit, omnis civitas concurrit[o]. Maius etiam signum,
ad concitandum vulgus sonatum, quod debuit esse
ad completionem divini officii, extitit ad incitatio-
nem[p] tocius mali. Erat siquidem tardior hora,
cum debuerant servi Dei diurna complere[q] officia
secundum canonica[r] instituta. Tunc hi, quibus
erant in corde peccati nox et tenebrae, eadem hora
cum armorum apparatu concurrunt[s]; ascensisque
equis, venienti pastori, non ut oves, sed ut lupi
rapaces, ad devorandum obviam exeunt. Qui quarto
ab urbe miliario habita mansione in villa quae
Bithyburch[t, 32] dicitur, cum ipso venerabili episcopo 32
cui eum diximus commissum, nichil tale suspica-
tus, pernoctabat; futurum mane, ut putabatur, ut
ab eodem domno regis vice urbi praesentaretur et,
ut est consuetudinis, a clero et[u] populo sollempni-
ter exciperetur. Sed frustra pietas omnipotentis
Dei viduae et destitutae urbi pium rectorem pro-
curabat; frustra ei paterna voce dicebat: *Noli ti-* Ioh. 12, 15.
mere, filia Syon, ecce rex tuus venit tibi mansuetus;
cum mallet ipsa eius sanguine pollui, quam ab eo
saltem ad horam regi. Facto mane, data 15. Ka-
lendarum Iunii die, iam sole illucescente, clientu- Mai. 18.
lorum turba accelerat surgere, se invicem ad eun-
dum convocare, accurate, ut illud nobile colle-
gium solet, ornare, equos sternere et quicquid
huiusmodi est decenter parare; cum subito inspe-
rate et inproviso ab hostibus se non tam circum-
ventos quam et obsessos viderit. Quid agerent?
Qui nil morte dignum in eos deliquerant, cur ab
eis mori habebant? Tandem et ipsi ad arma con-
currunt[v]; pro vita, si possit fieri, decertare dispo-
nunt. Sed quomodo persequeretur unus mille, et Deut. 32, 30.
duo fugarent decem milia? Praevaluerunt multi,
ubi obstabant pauci; effractisque ianuis, non tamen
sine utriusque partis sanguine, atrium domus intro-
gressi, cubiculum quo uterque senior quiescebat 31
proruperunt. Qui eorum strepitu iam ante exper-
gefacti, post iudicium, quod adesse cernebant, mi-
sericordiam Dei exspectabant. Quam ipse, permit-
tens modo ad dampnationem horum fieri quod
nolebat, ideo ut credimus differebat, quia maiorem
gloriam servo suo Cuonrado reservabat. Cuncta
ergo quae manibus occurrebant, equos, vasa, vestes
reliquamque supellectilem[w] eorum diripientes, me-
moratum Spirensem episcopum non sine iniuria,
utpote suis rebus spoliatum, abire siverunt. Bea-
tum vero Cuonradum captum et vinctum, inmise-

a) n. i. 2. 3. b) pontifficatus 1. c) ferulam regiminis indicem 3a. d) Einhardo 3. e) auditu 2. f) suo 2. g) proh 2. h) treuericum 2. *corr.* theodericum 1. i) cum 2. k) malectis 2. l) h. s. *et infra* non hoc *desunt* 2. *spatio vacante.* m) hoc 1. n) inquit 2. *deest* 3. *ubi* quod in hoc peccabitur nobis. o) cucurrit 2. occurrit 3. p) imitationem 1. 2. q) implere 2. celebrare 3. r) canonicha 1. s) cucurrunt 2. t) bithburch 2. bideburch 3. u) et a 2. v) cucurrunt 2. w) superlectilem 2.

30) Eberhardus archiepiscopus obiit d. 15. April. a. 1066. 31) De quo cf. Hontheim Hist. I, pag. 341. *comes et procurator noster* in charta Eberhardi archiepiscopi a. 1065. appellatur, ibidem pag. 407. 32) Bittburg.

1066. ricorditer et inhumane cum cachinno[a] et expro-
33 bratione ad castrum[b] cui nomen Urcich[c, 33] pertrahentes, custodiae mancipaverunt; fortassis dum apud se tractarent[d], quam exiciali morte eum perderent.

3.[e] Sed interim hic reor supersedendum, ut cum eis, qui canino dente garriunt, hunc non canonice electum[f], et quia non electum, ideo non canonice promotum, de modo promotionis habeamus conflictum. Non ab hominibus solum et non a Deo, sed non[g] a Deo pariter et ab hominibus eligi debere, non solum affirmamus, sed et contradicentibus, non debere, frontem defensionis opponimus. Dicit in amoris[h] cantico sponsa de sponso Christo, id est ecclesia de episcopo Christi sponsi
Cant 5, 10. sui vicario: *Dilectus meus electus ex milibus;* aperte dans intelligi, non qualemcumque facile assumi, sed a multitudine ex multitudine eligi, qui boni sit testimonii. Et in[i] initio nascentis ecclesiae Mathias ad apostolatum divina electus est sorte; Stephanus[k] quoque ad diaconatum apostolorum, immo sancti[l] Spiritus, electione. Et quid prodest mille testimoniis paginam nostram occupare? Qui ergo hunc a sancto viro[m] Annone divinitus inspirato promotum, a Deo non credunt electum, eadem mentis amentia non credant electos[n] a Deo, quos a sanctis apostolis divinitus inspiratis diximus constitutos. Sed et sancti patres, sacrorum[o] canonum auctores, cum viderent, habundante iniquitate et refrigescente caritate, in sancta ecclesia tales per symoniacam heresim subintrare, qualium uni clamat beatus Augustinus: *O episcope, nisi centum*[p] *dedisses, hodie episcopus non fuisses*, sanxerunt in ipsis sententiis canonum, ut eorum verbis utar: *Ubicumque inveniri possit dignus, statuatur ubicumque fuerit opus.* Hoc ex ipsis canonibus, hoc ex pontificum[q] decretis, hoc est registro beati papae Gregorii, multis lectionibus approbamus. Multos quoque tales in cronicis regia potestate constitutos ostendemus, quorum constitutionem Deo placuisse, post patuit in eorum operatione; qualis exstitit ipse, cuius sanctitatis sonus iam in omnem terram exivit auditus, a quo patrem nostrum Cuonradum promotum supra diximus; quem si Agripina, utpote sibi antea ignotum[r], nescivit eligere, modo tamen digna fuisse tanto gloriatur praesule. Sed fortassis obiciunt qui illorum partis fautores sunt, quia ex suis elegerunt quem dignum aestimaverunt. Sed caven-
Is. 5, 20. dum, ne eis occurrat illud propheticum: *Vae*[s] *qui dicunt bonum malum, et malum bonum.* Nam si ex Deo et cum Deo et in Deo et qui elegerunt et quem elegerunt essent, numquam sanguinem innocentem invidia et concupiscentia inflammati condempnassent. Quisquis ergo sapientiae moribus institutus, studiis improborum haberis dissimillimus[t], nichil est quod ammireris, si in hoc vitae salo sancti circumflantibus agitantur procellis, quibus hoc maxime propositum est, pessimis displicere[u]; quorum quidem tametsi[v] est numerosus exercitus, spernendus tamen est, quia[w] nullo duce regitur, sicut de huius sancti persecutoribus post suo in loco dicemus. Iam redeamus ad propositum, et nobilem martiris triumphum noticiae tradamus fidelium.

4. Diebus quatuordecim athleta Christi apud memoratum castrum custodiae fuit deditus; non quia dies mortis eius pietatis gratia ab his esset dilatus, quorum interim crudelitatis non erat modus; sed quia nondum venerat hora qua erat vocandus, a quo est et in utero formatus. Die vero quintodecimo, cum praedicto Theoderico praesidi sacrilego et christiani nomine prorsus indigno profanae crudelitatis rabies aspirasset, ut iam innocentis sanguine saciari cuperet, a custodia eductum, quatuor filiis nequam, qui suae rabiei satisfacerent, tradidit illudendum; hoc eis sub mandato interminans[x], quia si eius vitam levi cruciatu auferrent, se sua gratia privandos scirent. Qui optatam[y] sibi occasionem in eum cessisse[z] saeviendi suoque posse domino officio tam[*] levi placere gavisi, demonico[a] spiritu exagitati, ad supercilium eum montis duxere propinqui; qui tantae erat densitatis[b], ut ab hoc praecipitatus[c], ante membratim divulsus quam putaretur mortuus. In huius ergo cacuminis vertice veste nudatum, sola interula tectum, facie velatum, ligatis manibus post tergum[d], statuere. *En,* inquiunt, *experiri habemus, an ad episcopatum te elegerit Deus; quod tunc liquebit, cum incolomitate ruina haec*[e] *stabilierit.* Cumque cum huiusmodi derisione non timuissent reverendum virum praecipitare, divinae pietati libuit manifestare, hunc quidem se elegisse, sed eos eo indignos esse. Nam ab alto deorsum ruens, non solum vivus, sed et toto stetit corpore illaesus; non sine ammiratione, qui velit attendere, membra collisa fuisse[f], nisi revera Dominum constiterit manum supposuisse[g]. Visa hac virtute, saxeum pectus impiorum non est motum pietate; sed assumptum denuo: *Hoc ipsum,* inquiunt, *experiemur iterato.* Secundo experti, tertio eciam sunt temptare ausi. Iam ter probatum, ter a Deo glorificatum, ter ab ipso servatum illaesum, parvipendit obcaecata mens perfidorum, corde inpoenitenti thesaurizans iram sibi in die furoris Domini. Quisquis signa et miracula requiris, quibus hunc sanctum fuisse iure fatearis, perpende, an fuerit virtutis divinae, molem gravis corporis ter, ut ita dicam, avolare, vel ab alto solo tenus ruere, aut certe per devexa scabrosi[h] montis interpositis ubique scopulis deviare[i], salva sui integritate; cum nec quid haberet indumenti, quo vel sentium aculeis posset tueri. Quod si non invidum, immo fidelem habes oculum, non inconvenienter illud

a) chachinno 1. b) municipium super amnem Mosellam situm 3. *ex* 3a. c) ůrcich 1. urtich 1b. urzich 2. 3. d) tractassent 1. e) *hoc cap. deest* 3a. f) electum et *desunt* 2. g) *ita* 1. 2. *sed rectius deesse videtur* 3. h) ameris 2. i) *deest* 2. k) stepanus 1. l) sp. s. 2. m) a. v. 2. n) a d. e. 2. 3. o) sanctorum 2. 3. p) solidos *add.* 3. q) pontifficum 1. r) incognitum 1. *e corr.* s) ne 2. t) dissimilimus 2. u) dispicere 1. v) tametsi 1. w) quoniam 2. 3. x) interminatus 2. 3. y) obtatam 1. z) cecidisse 1. *) pl. t. l. 1. a) demoniaco 2. b) et altitudinis *add.* 3. c) precippitatus 1. d) postergum 1. e) *ita* 1. 2. incolumem te e ruina hac st. 3. f) fuise 1. g) subposuisse 2. h) scrabrosi 1. i) derivare 1.

33) Hoc castrum saec. XIII. a Wirico de Dune firmatum, ab Arnoldo archiepiscopo destructum referunt Gesta Trev. (contin.) HONTH.

Daviticum huius in laude fateberis cantandum*: *Angelis suis mandavit de te, ut*[a] *in manibus tollant te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Simili etiam praecipicio[b] fratrem Domini Iacobum legimus ludibrio habitum; sed quod semel ille[c], ter subiit iste, quia fortassis minoris adhuc meriti, maiori habebat supplicio augmentari. Sed tanto ambo feliciores, quanto et illius dominici verbi non immemores*: *Non est servus maior domino suo;* quem videlicet adhuc iuvenem per susceptae carnis infirmitatem diabolus altius assumptum, ortatus est ad praecipicium; quem et postmodum eiusdem diaboli membra duxere ad montis supercilium, ut praecipitarent eum. Nondum de poena saciati carnifices crudelis tyranni: *Quia*, inquiunt, *non bene saliens substitisti*[d], *gladius noster dominabitur tuae carni.* Hinc ad cumulum[e] dampnationis suae gladiis eum appetiere, sicque decollatum collegio martirum martirem sociaverunt. Ita ille ter beatus, ludibria et verbera expertus, insuper et vincula et carceres, in occisione gladii mortuus est. Cuius spiritus assumptus ab[f] angelis, cum multiplicibus triumphis vultui praesentatus est Omnipotentis; eiusque odore suavitatis innovata est curia caelestis, dum hinc lilia ex stola sacerdotali candentia, hinc redolent[g] rosae vernantes ex passionis sanguine. Corpus exanime vepribus et frutectis operuere, suoque domino tale nuntiare gaudium abiere. A quo requisiti, ubinam esset episcopus, illi inquiunt: *Pontificalem*[h] *mitram inposuimus, sed Treverim ultra non venturus, nec pontificalem*[i] *kathedram est recturus.* Tali derogatione sancto viro insultantes, forsitan ignorabant, quod sit futura dies, in qua prae angustia spiritus gementes, dicent inter se poenitentiam agentes: *Hic est quem aliquando habuimus in derisum et in similitudinem improperii; nos insensati vitam eius aestimabamus insaniam et finem illius sine honore. Quomodo ergo computatus est inter filios Dei, et inter sanctos sors illius est?* Quia eiusdem tyranni timore membra Christi hostiae nemo audebat terrae[k] mandare, diebus fere 40 inhumata iacuere, instar beati Stephani prothomartiris, avibus caeli et bestiis agri exposita; sed Dei providentia a nullo horum fuere contacta. Inde ea proximae villae, hoc est Loncscet[l, 34], convicanei, pietate moti, tandem clam elevavere, et apud eandem villam 8. Idus Iulii ante fores ecclesiae honore quo potuerunt sepeliere. Passus est itaque anno millesimo sexagesimo sexto incarnationis dominicae, quarta indictione, data prima Kalendarum Iunii[m] die. Paulo antequam pateretur caelitus missa cometes[n] in occidentali parte multis noctibus apparuisse[o] visa est[35], divinae nimirum ultionis index. Nam vox eius innocentis sanguinis, a Deo vindictam postulantis, tantum clamorem intulit caelis, ut adhuc de manu tocius orbis ultionem videatur expetere ira superni iudicis. Siquidem nec differendo responsum est ei: *Modicum tempus sustine;* sed statim eodem anno eodemque tempore sancta ecclesia[p] tanto[q] dissensionum et perturbationum coepit agitari turbine, ut diutina bellorum per civile bellum fluctuatione, quid sit pax, videatur ignorare. Statim[r] enim secundum illud prophetiae[s] iudicium: *A sanctuario meo incipite*, vita decessit sedis apostolicae venerabilis pontifex Alexander; cui succedens Hildebrandus pestifer in diebus officii sui calicem irae Dei universo propinavit orbi, cuius amarissimo sapore adhuc et in posterum dentes filiorum obstupescere habent[t], nisi tribuat miserendi tempus, cuius[u] populus et oves pascuae sumus, quem confitemur Deum et Dominum, quem laudamus in secula seculorum. Amen.

1066. Ps. 90, 12. Iob. 13, 16 Ezech. 9, 6. cf. Ps. 99, 3

5. Iuxta quod scriptum est: *Iustus qua morte praeoccupatus*[v] *fuerit, in refrigerio erit, quia gratia et misericordia Dei*[w] *est in sancto*[x] *eius et respectus in electo*[y] *illius*, beneplacitum fuit Deo memoriam martiris et sacerdotis sui honestiori decorare sepulchro, et Theologiense coenobium tali augere patrono; qui videlicet uno ex latere Mauricio astaret et ex alio pauperculae congregationi manum conferret. Et quia, qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet, huius aeternae mercedis non erit expers Deodericus venerabilis antistes[z], cuius pio favente studio utraque provenit exhibitio martiris, scilicet et de loco viliori elevatio et ad decentiorem translatio. Unde mirabilis Deus in sanctis suis, qui fideli suo Cuonrado[z*] a duobus, unius nominis, sed diversae qualitatis, diversa exhiberi tribuit dona honoris, a Deoderico[a] crudeli[b] tyranno coronam martirii, ab eius aequivoco praesule dignissimo honesti quietem sepulchri. Sed quia ipse retributor bonorum et ultor malorum diversa utrisque inferet stipendia meritorum, iam post passionis textum martyris ad nos scribamus adventum.

Sap. 4, 7. Matt. 10, 41.

Isdem honestissimus sanctae Virdunensis ecclesiae praesul Deodericus cum eodem anno apud Novallis[c] suae dicionis castrum curas agens, die[d] 34 quadam sollempnia celebraret missarum, tempore sacrificii[e], recordatione martiris animae tanto lacrimarum perfusus est imbre, ut eum subito in contemplatione raptum nemo ambigeret circumastantium. Cumque, finitis eisdem sollempniis, subucula[36] compuncti sacerdotis loco pectorali non parvis maderet distillata guttis, cunctis mirantibus nec veritatem rei sciscitari audentibus, ipse domnus[f], cui 35 adhuc inerat lacrimosus vultus, non tam fatu linguae

Iul. 23?

a) et in m. tollent 2. b) precipio 2. c) iste 2. d) subtisti 2. e) tumulum 2. 3. f) ab ang. ass. 1. g) redolerent 2. h) m. pontifficalem 1. i) pontifficalem 1. k) *deest* 1. l) *ita* 1[b]. 2. Loncsceit 1. lonseti 3 m) III N II. 2. n) commetes 1. o) aparuisse 1. p) et maxime metropolis Treverica *add.* 3. q) tanta 1. r) Statim — habent *desunt* 3. s) prophete 2. t) h. ob. 2. u) Cuius sumus p. et o. p. quem 2. v) preocupatus 1. w) *superscr.* 1. *deest* 3. x) sanctos 1? 3. y) electos 3. z) theodericus a. ven. 2. z*) cunrado 1. *hoc loco.* a) deo clerico 2. b) t. cr. 1. c) novrillis 1. novellis 3. navelis 3[a]. s. d. *desunt* 1. d) in festo S. Apollinaris s. 3. e) 3. *hoc loco addit:* repente spiritus beati, de quo diximus, quasi avis circumvolitantis per altaris circulum, turbatur visione. Qui infra actionem defunctorum deductus ad memoriam huius, cuius audierat caedem. f) donnus 1. dompnus 2.

34) Lonset ex altera parte Mosellae. HONTH. 35) cf. Lambertum et Bernoldum h. a. 36) Videtur intelligere casulam, phrasi satis incongrua. HENSCHEN.

1066. quam ipse coepit opere clamare[a], illud divinitus
cf. Is 57, 1. reductum ante oculos mentis suae: *Quia iustus perit, et nemo percipit corde, cum sit memoria eius in pace.* Mox enim convocata domesticorum et clientulorum multitudine, hos sacramentis, illos precatoriis astringebat verbis, ut quis eorum recens occisum ostenderet, locum proiecti cadaveris designaret, sua gratia, suo deinceps beneficio non careret. Putasne laetus exstitit, qui hac in re sui senioris votis satisfacere valuit, cum cunctis luce clarius patesceret, id mandati, dum sacramenta offerret[b], a Deo, qui ea acceptaverat, accepisse, ex cuius praesentia illa gratiosa lacrimarum inundatio profluxisset? Nec mora, quibus nota erat res propius accedentes, plus nitebantur fideles[c] apparere, qui veriora episcopo anticipassent narrare. *Domine*[d], inquiunt, *haec et haec passus, tali in vico habetur humatus*[e]. De his ergo certificatus, tractabat apud se vir pius, qualiter occultum thesaurum suae inferret ecclesiae, ubi locus orationis martiri pateret quandoque. Sed quia difficultas longe remotae regionis effectum denegabat suis desideriis, volvebat rursus animo, conari saltim alicubi transferre, ubi sub sua esset ditione[f] et congruo sibi quiesceret honore. Tandem salubri reperto consilio, ad Theologiae coenobium, quia sui iuris propius nullum, disposuit advehendum; ubi nobilium colitur memoria martyrum, Mauricii videlicet eiusque sociorum. Missaque legatione[g] Abboni eiusdem monasterii patri, hoc ipsum studuit intimare, celeriterque in vico Loncscet, quo
37 sanctum tumulatum audierat, sibi cum his quae exequiis conveniunt obviare[h] mandat. Qui parere promtus, donum caeleste suscipere gavisus, adhibitis secum de fratribus cum huiusmodi apparatu,
Iul. 25 constituta die constitutum properavit ad locum. At venerabilis episcopus dubius quos eventus inventionis haberet exitus, cum militari manu advenerat; sed non facile ab incolis quaesita obtinere valebat, quia saepedicti tyranni metu nec hunc se scire nec tumulatum[i] apud se fateri audebant[k]. Sed qua versum[l] esset, optatis tamen, Deo volente et aliquo[m] prodente, potitus est; elevatumque de absconso lucernam attulit super candelabrum huius ecclesiae, ubi nunc intrantibus domum Domini claro refulget lumine.

6. Impediente[n] nostri sensus tenuitate[o], minus valemus proferre, quam decoro et sollempni missarum officio pontifex nobilis exequias denuo viri celebraverit nobilis; sed inibi est videre, si quid deest vicio linguae. Hoc memoriale sui nominis fecit idem pontifex in diebus suis, quod in memoria[p] ante Deum manet in aeternum.

7. Octavo Kalendas Augusti auctum[q] est hoc domicilium caelibe tali; qui cuius meriti sit in caelis, eius caro mortua testatur in terris. Nam ad ipsius tumulum cum adveniunt aegri, sanitate recepta compotes redeunt sui voti. Unde ab ymnidicis angelorum choris gloria laus et honor sit nomini Omnipotentis, qui beatum hunc assiduis coruscare[r] facit virtutibus[s] et miraculis. De quibus ad utilitatem fidelium pauca referemus[t], sed plurima omittimus, quae priorum nostrorum desidia silentio praeterita, nobis manent incognita, sed Deo sunt nota. Haec sunt ergo, quae vidimus[u] vel diligentius investigare potuimus.

Curvati duarum mulierum digiti eius nominis invocatione sunt erecti. Duo denique claudi in anniversario sepulturae suae ad sepulchrum eius sunt erecti. — Materia eius sepulchri quadam die funditus est mota, eademque hora candela caelitus apparuit accensa[37]. – Mulier quoque caeca et paralitica sanitati est reddita. Quidam etiam puer a calculi liberatus est molestia.

Dicendum hic, cuius fuerit pietatis, cum cuidam Folcardo militi, qui unus fuit ex hostibus suis, reddiderit bona pro malis. Qui videlicet cum divina ultione multo langueret tempore, tandem rediens ad se, et in sanctum Dei se clamans et confitens peccasse, iuxta cordis veram poenitentiam eius meruit indulgentiam. Qui ut convaluit, non ingratus collati

a) praefati spiritu visione *add.* 3. b) in illa Spiritus visione *add.* 3. c) nitebatur fidelis (f. n. 3.) — anticipasset 2. 3. d) Domine domine 1. e) Vicum quidem et viam qua aditur scimus, locum vero sepulturae penitus ignoramus. At qui curam ipsius, spiritus sui admonitione, avis, ut dicis, specie, tibi intimavit, non dubium, quin et exuvias corporis quocumque indicio revelabit *add.* 3. *uncis inclusa.* f) devotione 1[b]. g) lagatione abdoni 1. h) obviari 2. 3. i) a. se t. 1 k) Sed qui sanioris apud eos erant consilii, comperta eiusdem martyris sanctitate, quam per duodecim, quibus apud eos detinebatur, dies multis signis et prodigiis fuerant experti, quibus tam fuerant ingrati quam et laude Dei indocti; quia ut asportaretur non acquiescebant, armis rusticum illud vulgus illata vi deterrebat *add.* 3. l) ibat, nemo indicabat ubinam *add.* 3. m) a. vim passo 3. n) 3. *ita pergit:* Tunc vestitum fuit sacrum corpus veste sacerdotali — officio enim presbyteratus eum functum, quod nos superiori textu retulimus, asserebant —, compositisque ordinatim membris et missarum solemniis completis, sanctum funus illud cum canora processione deduxerunt ad locum sepulcri, et cum congruenti obsequio sarcophago imposuerunt. Quomodo autem illud ipse dominus episcopus pretiosi epitaphio a se edito exarati lapidis ornaverit operculo operosique operis metallo, nulla nostri styli facultas suppetit revolvere Scilicet ibidem est videre, si quid deest imperitiori linguae. Hoc memoriale *etc.* o) tenuite 1. 2. p) memoriam 1. q) actum 2. r) coruschare 2. s) v. et *desunt* 2. 3. t) referimus 2. u) quae per eum operatus est Dominus, nobis partim videntibus, et partim seniorum relatione didicimus 3. *qui ita pergit:* Cum vas illud, quod vulgo tonnus nominatur, in quo videlicet sacrum fuerat corpus allatum, decreto pontificis ipsius ingesto esset igne cremandum, ne quid forte cruoris *etc. etc. (cf. infra n. 37). Cetera quoque miracula interpolationibus auxit et alio ordine disposuit* 3. (*ex* 3[a].). *Nos ex* 2. *edimus, quocum* 1. *convenit.*

37) Haec fusius in cod. 3. loco supra n. *u* allato narrantur; sed alium eumque recentiorem scriptorem haec arguunt verba: *Hoc unum fideli relatione a fratribus eiusdem monasterii accepimus, et ab oppidanis illis praedicatur, quia in lucis crepusculo solotenus reperiebantur. Quos cum nullus ad ullos usus suos auderet contingere, communi consilio ad testimonium tanti miraculi appensi ante fores sunt ecclesiae; ubi tamdiu pependere, quoadusque frustatim ab infirmantibus, quos huius miraculi fama acciverat, ob medelae remedium asportati, in variis eorum usibus consumpti, utilius ad honorem et gloriam Dei quam flammis defecerunt usti.*

beneficii, vota veniens solvit, gratias egit, et nunc usque singulis annis censum suae liberationis solvere non desinit. In eo tamen signum insanabilis apparet infirmitatis, ut quamdiu vivat peccatum in servo Dei commissum luat. Eundem denique ab hostibus captum et compedibus vinctum eius nominis invocatione constat liberatum.

Mulier contracta in sollempnitate apostolorum Petri et Pauli ad eius sepulchrum sospitati est reddita, puto quasi pro quadam recompensatione diem natalitium eorum tali honorans miraculi decore, quorum in Agripina dudum filius fuerat ipse et vicarius fieri debuerat in Treverica urbe.

Filia cuiusdam noti Reginfridi utroque orbata lumine, sed et ancilla cuiusdam similiter noti militis languore detenta, mulier nichilominus alia, cuius fuerat remota a suo loco maxilla, pariter consecutae sunt ad eius sepulchrum sanitatis optata gaudia, illa lumen oculorum, istae incolomitatem membrorum.

Tria in uno homine sua ostendit beneficia; qui cum esset a demone obsessus et careret officio linguae et auditus, ad tumulum eius haec utraque est adeptus et ab hoste maligno liberatus. — Rustici sex, quorum pariter pedes culpa insolentiae cippo stricti erant ab exactore, sancti nominis eius invocatione, nullo manum apponente, solvi meruere. — Puer deinde lunaticus et alius cuiusdam militis Wigerici puer domesticus, cuius iam per annum panem fastidiebat stomachus, pari voto advenere, suique recuperatione pariter sancti virtutem persensere. — Sed et ex familia beati Willebrordi adveniens caecus, sui illuminatione similia est expertus; cui licet facile isdem beatus confessor hoc ipsum valuerit conferre, tamen in hoc martiris non invidit gloriae.

Non expectet quisquam a me tam multa audire quae ad indicium sanctitatis suae divina gratia voluit declarare, quia, ut superius me memini dixisse, superiorum nostrorum desidia multa manent oblitterata, plura etiam nos omittimus ex industria, partim multorum invidiae, partim incredulorum condescendentes miseriae, qui nec scriptis nec verbis praebent assensum, nisi viderint oculo ad oculum. Credant saltim ex suis uni, id est Folcardo comiti, cuius in praesentia caecus alius amissa recepit lumina.

8. Det certe frontem qui vult in parietem, quia non reticebimus de eius persecutore Theoderico, quae sunt nota universo orbi. Hic[a] denique auditis tot miraculorum praeconiis, nequaquam fidem accommodans asserentium verbis, incredulo corde, an haec vera essent, temeravit experiri per se. Qui dum adveniens non sine fastu superbiae valvas appropiaret basilicae, qua sacra pullulant pignera martirizati a se, non sine sui persensit verecundia[b], quanta intro haberetur virtus divina. Nam repente invisibili obstaculo sacras ingredi aedes prohibebatur immeritus homo, cui[c] nec martiris tumulum videre, nec sui oratorii limina concedebatur attingere. Cumque iteratis conatibus ingredi niteretur saepius, huicque ex adverso resisteret eadem virtus, tandem quae experiri advenerat cum nimia confusione abiit expertus. Quem dum, ut suae consuleret saluti, hortarentur fideles et propinqui, sancto scilicet satisfaciendo et aliquid praediorum pro elemosina suae pauperi ecclesiae conferendo, surda aure floccipendit vir vanus audire, cui imminebat respectus irae supernae. Non post multum temporis[38], nescio 38 quo spiritu, tendens Iherosolimis, naufragium passus, motus incurrit maris; et ad ima descendens profundi, inrevocabili fato[d], Deo iudice, solvit poenam sui sceleris. De quatuor his, qui eo iubente eum peremere, potius quam loqui maluimus silere. Hoc tantum sufficiat dicere, diversis poenis et evidentibus malis ab hac substractos luce[39]. 39

9. Sibi famulantes tardius his aliquando correxit signorum increpationibus beatus pater Conradus. Semel natalis Domini die, cum ex custodum neglegentia coram se posita non arderet candela, repente divinitus est accensa. Simili modo, ut superius diximus, cum vice altera eadem culpa inibi deesset lucerna, subito fabrica totius sepulchri mota, eadem virtute cereus, qui forte aderat, luce enituit clara. Non dissimile et illud exstitit, quod non coram se firmius haerens cereus, dum super sarcofagum velamine opertum corruit, diutius ardendo iacens et iacendo ardens, ipsum velamen inustum servavit.

Iam avidis auditoribus modum de his inponat stilus, quia, ut ait beatus Gregorius, signa infidelibus monstranda sunt, non fidelibus; quibus ad salutem sufficere posset, etiam si minus dicta essent. Si fides non desit petentium, numquam[e] deest eius suffragium; quia quod sibi adhuc carnis infirmitate circumdatus fieri noluit, utique aliis facere non refugit. Cuius assidua interventio nos commendet omnipotenti Deo deorum; cui sit laus in secula seculorum; amen[f].

EPITAPHIUM[40].

Dux gregis et portus et flos feliciter ortus,
Post incrementum fructus subit hoc monumentum,
Hoc transplantatus claustro flos prememoratus.
Trevir erat natu, Sigebergensis[41] monachatu;
Attulit huc secum venerabile fratribus equum,
Doctrinam, mores, virtutum quosque colores.
Quem quia servorum fraus conspirata malorum
Insontem stravit, gladius Christo sociavit:
Ergo quod obtabas martyr modo, qui prius abbas,
In monacho Christi testis, Chounrade, fuisti.

a) Hoc 2. b) verecondia 2. c) sui 2. d) satis 2. e) nonquam 2. f) *In cod.* 1. 1a *(alia manu) et* 1b. *haec addita sunt:* Kal. Iunii passio sancti Cůnonis episcopi et martyris. 8. Idus Iulii inventio corporis s. Cůn. episc. et m. ad rupem ubi decollatus est. 8. Kal. Aug. translatio corporis s. Cůnonis episcopi et martyris in basilica(m) beati Mauricii et s. eius.

38) a. 1073; v. Bernoldum Constant. h. a. Minus recte Sigebertus a. 1068. indicare videtur. 39) Cf. Bernoldum a. 1066. 40) Legitur in cod. Vindob. N. 791 (Lunaelac. N. 8.). s. XI. fol. 115. 41) Alia manu in marg.: *Sigenbergensis quod situm est ab Nerdelige tria miliaria.*

EX HISTORIA MARTYRUM TREVERENSIUM.

Anno 1072. tabula de martyribus a Rictiovaro caesis Treveri sepultis inventa, tum sanctorum illorum passionem tum inventionis ordinem tum miracula quaedam ibidem facta clericus Treverensis narravit, prologo praemisso, quo nihil de se ipso vel de operis consilio tradidit. Sed pleraque ipsum vidisse ex tota narratione abunde patet, neque diu post scripsisse putandus est, quippe qui miraculorum narrationem non ultra a. 1072. prosequatur. Eidem et vitam Felicis deberi, supra p. 115. monui; sed etiam haec auctoris nomen silet. Historia martyrum ap. Hontheim Prodr. I, p. 109 ex cod. Treverensi, postea collato cod. S. Maximini Act. SS. Octob. II, p. 373 edita est. Codicem Sanmathianum Hillarius vidit (p. 27. 67), alios procul dubio bibliotheca continet Treverensis. Haec vero fragmenta ex Hontheimiana editione repeto.

1. .... Illud vero qualicumque scribendi modulo posteritati transmittere debemus necessario, quali divinae praedestinationis ordinatione hac sanctorum laetificati simus manifestatione.

2. Erant nempe in illa sancti Paulini canonicorum congregatione fratres aliqui sanctae religionis studio venerabiliter accensi. Hi ergo, dum inter alia pietatis opera sacrae scripturae legendi paginam operam non minimam praeberent, solebant frequentius corporis et mentis aspectibus illa repraesentare, quae videbantur ad honorem ecclesiae Trevericae, matris scilicet suae, spectare; illius forsitan, quin immo revera, non immemores praecepti Deut. 5, 16 quod ait: *Honora patrem tuum et matrem* et aliorum ad hunc modum iustam conversationem suadentium. Inter multimoda itaque loci huius praeconia passio sanctorum martyrum Gentiani et Victorici frequentius eis occurrebat. Quae quotiens auribus eorum corporeis innumerabilem christianorum stragem in urbe Treverica a Rictiovaro factam insonuit, totiens cor eorum moerore simul et gaudio contremuit; moerore quidem propter ignoratum tantum tamque preciosum sanctorum corporum thesaurum; gaudium autem propter rerum veritatem, quam per tantam scripturae sacrae didicerant auctoritatem. Referebat enim istorum passio sanctorum, quod ingresso Trevirim Rictiovaro, tanta ab eo sit facta ibi sanctorum sanguinis effusio, ut rivi cruoris aquae, iuxta quam occisi sunt, permixti et in Musellam deducti, eam in suum colorem converterent, ut, naturali claritate remota, peregrino magis quam proprio colore ruberet. Ubi et sequitur: *Inhumatis etiam tum sanctorum corporibus unda praebebat tumulum, quo, redintegrata compage membrorum, futuro ea representaret iudicio.* — In hac ergo positi mentis anxietate, indictis sibi aliquando biduanis aliquando triduanis ieiuniorum disciplinis, a divina postulabant pietate, ut aliquod tam sancti depositi indicium eis monstrare dignaretur, per quod benedictum nomen eius a saeculo in saeculum benediceretur ac laudaretur. Ut ergo promissio Dei im- Matt 18,20. mota permaneret, quae dicit: *Ubi duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, in medio eorum sum* — tres quippe intentionis huius fratres fuerunt — auxilium Dei sibi ad hanc intentionem praeberi, cito senserunt. Prius enim quam triduanum ieiunium tertia vice complevissent, misit eis Deus in adiutorium quendam sanctae conversationis laicum nomine Folbertum, privatum eundem visu oculorum, quem unus ex tribus praefatis fratribus, Cuono videlicet, custos monasterii sancti Paulini, studio sanctae hospitalitatis in domum suam recipiens, sufficienti ac placita illi officiositate sustentabat. Huius autem cibus vespertinus erat panis perparvus medietatem palmae non vincens in latitudine, duas partes farinae, tertiam partem habens ex cinere, cum aliquo genere herbarum aut crudarum aut non bene coctarum et insalsarum, cum haustu etiam aquae minimae mensurae, certe neque modulum suum excessurae. Tali vero adiutorii divini consolatione non modicum laetificati, et ad speranda potiora Dei munera nimirum animati, huic fratri consilium, quod de hac re conceperant, manifestabant, eiusque devotionis impensius studium sibi ad hanc rem suppeditari postulabant. At ille, ut erat paratus ad omnia virium suarum supplementa omnibus praebenda, iuxta illud videlicet doctoris gentium exemplum, quando dixit, se omnibus omnia factum fuisse, solitum ieiunandi modum hac de causa adeo intendebat, quod per continuum tunc triduum nullum penitus corporis alimentum suscipiebat; sed interdiu omnibus urbis huius monasteriis, nudis, ut solitus erat incedere, pedibus perlustrans, noctes eorundem dierum in monasterio saepedicti patris Paulini pervigil in oratione ducebat. Unde factum est, ut in tertia nocte post primum, sicut ipse nobis referebat, galli cantum, dum facie lacrimis ubertim perfusa intente et quasi cum aliqua, ut ait, precum importunitate Dominum interpellaret, in mentis extasi subito correptus, se in aliquo quasi subterraneo monasterio, spatioso multum et pulchro, stare putaret. Ubi dum multitudinem, quam dinumerare non poterat, occisorum diversas membrorum truncationes ostendentium deambulantem oculis mentis videret, collectis per aliquod tempus animi, quas amiserat, viribus, quibusdam eorum velut ad hoc tantum ut ab eo interrogarentur se illi offerentibus dixit: *Qui estis vos, domini, aut a quo fuistis trucidati?* Cui unus, qui senior inter eos apparuit, respondit: *Nos fugimus huc paganorum persecutiones, et ab ipsis ad poenas requisiti, istas quas vides suscepimus passio-*

nes. Nec pluribus ab eo verbis auditis, in priorem statum rediit sobriae mentis. Totis denique animi viribus ad agendas Deo gratiarum actiones succinctus, ab ipso postulabat attentius, ut, si ab ipso esset haec visio, monstrare eam sibi dignaretur tertio. Quod etiam obtinuit. Nam duabus ante diem vicibus obdormiens in oratione, eadem laetificatus est visione. Mane itaque facto vocatis ad se tribus fratribus, visionem suam per ordinem eis narravit, eisque cum magna exhortatione hoc persuadere laboravit, ne ab cepto orationis studio prius desisterent, quam divinae solatium misericordiae sibi adesse cognoscerent, promittens eis ex eius parte qui amat longanimes in spe, infra unius anni spacium divinum eis adfuturum esse in hac inquisitione solatium. Hac facta exhortatione, gratias Deo pro fraterno quem apud eos invenerat hospitalitatis receptu referens, eos humiliter rogavit, ne quas diutius in hoc loco manendi occasiones tunc ei innecterent, quia destinatum diu iter ad Sanctum Iacobum perficere libenter vellet. Et ita ipse quidem ab eis discessit. — Illi vero pro sanctae inquisitionis studio maiori in dies aestuant desiderio. Quapropter et a monachis et a canonicis et a sanctimonialibus[a] feminis religiosis auxilio petito, ieiuniis et orationibus et elemosinarum quoque largitionibus insistebant plus quam in principio. Unde contigit, ut alicui religiosae huius communionis sorori, nomine Frideburgae, in monasterio sanctae Mariae[41] matris Domini tempore meridiano in subsellio suo quiescenti, vox clara supervenerit, quae diceret: *Vade, quaere in vetustissimis scedulis aureis litteris in testimonium illis.* Cuius vocis altisonae strepitu expergefacta, dum capite de subsellio levato circumspiciens neminem videret, caput iterum in eundem quiescendi modum vix reposuit, cum denuo vox eadem apertius quam prius auribus eius insonuit. Iterum ergo erecta et signo sanctae crucis munita, dum nullum vocis huius auctorem in prospectu haberet, non dormitura, sed tertium vocis huius adventum praestolatura, caput iterum reclinavit. Tunc vero, sicut ipsa retulit nobis, vox eadem, quasi cum quadam imperiositatis austeritate ad illam venit, eamque non iam dormientem sed vigilantem non modicum perterrefecit. Surgensque igitur, terrore magis quam angustia repleta, sororem, quae custos erat librarii, cum magna festinantia quaerens et inveniens, facto ei anxietatis suae signo, eam ad armarium, cumulum discussura scedularum, perduxit; nec multa prius librorum volumina revolverant, quam liber unus ymnorum vetustissimus Scotice[42] scriptus eis in manus veniebat; quo tandem exposito, occurrebat eis frequentius quidam ymnus de sancto Paulino satis magnus, in quo gesta sanctitatis ipsius praeclara, etsi compositionis quandam rusticitatem habebant, rerum tamen non minima urbanitate florebant. Referebat enim, quale pro fide catholica bellum contra Arrianos sanctus ille pertulerit, qualiter in exilium ab ipsis fidei catholicae inimicis missus fuerit; qualiter etiam ipsos, apud quos exulabat, Frigios[b] ad fidem Christi, factis coram regibus terrae illius signis et miraculis, converterit, idem ymnus continuit; item post decursum viriliter vitae huius stadium, cum 1072.
retributionis aeternae ibidem a Domino susceperit bravium, preciosum corporis ipsius thesaurum, nutu divino et miraculorum adminiculo a Treviris esse receptum, ibidem fuit intextum. De cuius veneranda sepulturae positione, quae in eius gloriosa celebrata est receptione, haec inibi verba sunt posita: *Posuerunt eum*

iuxta prolem clarissimam Trevirensem et inclitam,
ubi dormiunt corpora peregrinorum plurima,
resurgentes ad praemia die mundi novissima,
occurrent in aethera Domino cum laeticia.

Haec itaque inaudita prius scripturae sacrae testimonia cum gratiarum Deo actione ac sancta mentis exultatione lectitabant; utrum vero monita visionis in eis resonarent, aut utrum aliquod per se quaerendum esse haec verba significarent, necdum intelligebant. — Quapropter vocato ad se uno de tribus quos praediximus fratribus, ei et admonitionem vocis procul dubio angelicae, quam praefata soror acceperat, narraverunt, et librum ymnorum, quem instinctu vocis eiusdem inter vetustissima, ut ita dixerimus, veterum volumina repererant, monstraverunt. Qui simul ac communem eorum orationis intentionem auditamque et visam divinae visionis consolationem in mente retractavit, voluntatem miserationis Dei in hoc esse aestimavit. Ut hunc ideo libellum, memoriam facientem peregrinorum, eis accommodaret, quo nobis amplius eorundem quaerendi desiderium hoc modo inspiraret, 41
[rogavit[c]]; quod et factum est. — Nam mox ut liber iste ymnorum in conventum fratrum delatus et ymnus ille ibidem est recitatus, ita corda omnium ibi praesentium fratrum ad inquirenda plura sunt accensa, ut una omnium prudentiorum apud ipsos esset sententia de frangenda propter hanc inquisitionem sancti Paulini cripta. Qua de re, communicato cum principibus civitatis consilio, licentiam huius rei a domno archiepiscopo Udone postulabant, et vix nimirum impetrabant. Ita namque ex industria eadem cripta fuit munita, ut nisi moto principali eiusdem monasterii altari nullus locus daretur eam confringendi. Unde non indebito gravitati suae consilio non facilis erat domnus archiepiscopus, tanti sanctuarii frangendi licentiam differendo. — Fracta igitur cripta, inventa sunt circa sarcofagum sancti Paulini sex sarcofaga, quorum duo lateribus eius apposita fuerunt, quatuor vero pedibus eius ita altrinsecus adhaeserunt, quod utrimque duo ex eis steterint; item ad caput eiusdem sancti patris nostri septem sarcofaga sanctorum martyrum, totidem corporibus aromatizantia, fuerunt 42
locata. Haec vero omnia sic colligaverat locantium industria, ut factis fornicibus singulis super sarcofagis binis, nullus, ut dictum est, locus daretur eis movendis, nisi moto prius altari praecipuo monasterii. Fecerat praeterea non huius criptae conditor operosus, sed huius loci et eorum quae ibi sunt sanctorum corporum aliquis studiosus, altare quoddam non magnum ad pedes sancti patris nostri sarcofago eius compactum. Huius denuo remotio et aliqua sub ipso terrae effossio plena fuit nostrae expectationis consolatio. Inventa est siquidem ibi

a) sanctis monialibus *ed.* b) frigies *ed.* c) *deest ed.*

41) ad Horrea. 42) id est littera Scotica.

1072 tabula marmorea; qua sublata, apparuit eiusdem latitudinis tabula plumbea. Haec item levata multaque aquae infusione multaque setae porcinae confricatione tandem purgata, retulit nobis et istorum martyrum vocabula et martyrum tempora, persecutorum quoque nomina, aliaque perplura summa festivitatis praeconia huius plumbi cecinit nobis sculptura. Huius ergo textum sculpturae hic voluimus pleniter inserere. *In hac cripta*[43]. . . . . . .

3. Lecta est igitur haec epistola et in plurimas mox cartas cum magno omnium Dei fidelium hanc audientium tripudio transcripta; nec tamen defuit in ipso fidelium Dei collegio ecclesiae malignantis dissensio, quae haec divinae miserationis beneficia non quanta debebat reverentia suscipiebat. Sed spiritu instigata maligno, dentibus ea lividis laniare praesumebat. Ceterum dentes eorum, utpote peccatorum, Dominus conterere curavit, dum signa,
1 Cor. 11, 22. quae iuxta Pauli verba non fidelibus, sed infidelibus data sunt, in conspectu eorum per merita martirum pretiosorum, quorum inventioni non congaudebant, multiplicavit. Ex his igitur aliqua, ut dictis apostolicis in hoc consentiamus, non tantum propter fideles Christi instruendos, quantum propter eosdem infidelitatis ministros ad fidem rectam et reverentiam sanctis Dei debitam commonendos, breviter notamus.

Quorum primum adeo notabile, adeo memorabile, adeo etiam fuit mirabile, ut non solum, si quae fuerunt mentes infidelium, inde nimirum contabuissent, sed et ipsa fidelium Christi corda non minimum inde contremuissent. Nam cum, sicut praediximus, facta per misericordiam Dei hac sanctorum revelatione, domno nostro archiepiscopo Udoni huiusque principibus placuisset, ut cripta sanctorum corporum collocationi competenter amplificaretur, necesse fuit, ut plurimum terrae ex eodem loco purgando portaretur. Erat autem ante id ipsum saepedicti patris Paulini monasterium ex parte occidentali palus quaedam, ita viantibus nocua, ut monasterium illud petentibus aut inde per hanc viam repedare volentibus vix angustissima relicta fuisset per illam semita. Qua de re plerisque loci illius fratribus complacuit, ut eadem terra, quae ob praedictam parandae criptae necessitatem de monasterio portaretur, ad exsiccationem paludis eiusdem locaretur. Quod cum fieret et terra per sex iam dies ibi deposita fuisset, accidit, ut in die septimo unus aliquis ex loci illius canonicis, ante cuius portam palus eadem maximam inundationem faciebat, studio complanandae terrae ibidem positae, de domo sua egrederetur; cumque terram discutiendo frusta quaedam ossium inibi iacere videret, unum ex illis suscipiens, in manu sua in domum illud portavit. Accepta etiam aqua diligenter illud purgavit, et purgatum cuidam mulieri ad conservandum, donec in monasterium referendi locum haberet, commendavit. Quod illa despective suscipiens, et cur illud reverentia dignum esse iudicaret inquirens, posuit tamen illud in scrinio suo inter panniculosos aliosque muliebris supellectilis usus diversos; pigmentorum quoque species aliquae in eodem fuerunt scrinio repositae. Cum autem vespertinali officio, sicut quadragesimalis temporis ratio poscebat, frater ille cum suis in eadem domo reficere vellet, coepit illa, cui os commissum fuerat, puella nimio cordis dolore cruciari, coepit corporis et sanguinis dominici communionem, ut[a] exitus vicini praeparationem, quibus poterat verborum signis, quia ipsis nequivit verbis, humiliter ac devote precari. Cui frater ille: *Fac tibi*, ait, *scrinium tuum deferri, et si qua sit ibi species pigmentaria, dolori cordis profutura, require.* Hoc dixit, et scrinium hac de causa recludendum illi accommodare non distulit. Hoc itaque vixdum recluso et cooperculo tenuiter levato, mira res! tanta sanguinis exundantia ab osse illo valde parvo est effusa, ut facies mulieris eiusdem tota atque pellicea eius manica dextra mirabiliter sit inde perfusa. Ipsa quoque in eadem hora a cordis dolore est absoluta. Qua de re nimio percussi terrore, lacrimosis precibus a divina misericordia postulabant continuo, quatenus tam inmenso divinitatis suae praeconio nullo eos corporis aut animae damnaret iudicio. Quo facto, frater idem currens curriculo ad aliquem fratrum, quem sibi expertus erat esse fideliorem, ad huius rei eum perduxit demonstrationem. Qui veniens, dum scrinii eiusdem operculum introspecturus levaret, nullus, sicut ipse ait, qui hoc non videret, credere non valeret, qualiter adhuc sanguis ex eodem osse ipsum scrinii operculum totumque quod ipso scrinio erat muliebris disciplinae instrumentum respergendo bulliret. Unde et ipse non minimo repletus stupore, cum omnibus quae in ipso erant, non iam deinceps muliebribus armamentis, sed potius aliquibus tam pretiosi sanguinis aspersione factis sacramentis, in monasterium festinanter portavit, illudque, convocatis illico prioribus loci illius omnibus demonstravit. Ipsi vero, missis mox per omnia totius civitatis monasteria huius rei nuntiis, omnes abbates et praepositos, corepiscopos et decanos ceterosque boni testimonii fratres non paucos ad se in eadem hora faciunt venire. Dominus autem archiepiscopus non erat tunc in illa civitate. Alii autem omnes loci huius priores in claustrum sancti Paulini celeriter congregati, magnifico miraculi huius ostento non modico sunt laetificati. Delato namque in praesentiam eorum scrinio, cum osse sanguinem sine cessatione fundente, accepit aliquis ex ipsis fratribus os sanguinolentum in manus, cumque illud sanguine in scrinium transfuso saepius evacuasset, dicto semper citius maiori sanguinis inundatione replebatur. Facta igitur inter prudentiores quaestione, ex qua videlicet occasione tanti miraculi, qui ibi convenerant, huius miraculi spiculo a divino fuissent percussi consilio, haec una omnibus ex hac re surrexit sententia, de adhibenda scilicet maiori propter hoc signum reverentia et ipsis sociorum ossibus et eorum cineribus. Ad cuius augmentum reverentiae dicebant pertinere, ut terra, quae circa sarcofaga eorum posita in locum, ut dictum est,

a) aut ut *ed.*

43) Hanc tabulam vide supra p. 166. n.* ex Gestorum codicibus B editam. Quam post Nortmannorum tempora fictam esse, Hontheim (Nellerus?) l. l. p. 100. probare voluit; in contrariam vero sententiam I. Bueus Act. SS. Oct. II, p. 336 sqq. disputavit.

coenosum antea proiciebatur, deinceps in aliquem mundum locum venerabiliter collocaretur; cuius acervus dum Galaath, hoc est acervus testimonii, non immerito vocaretur, factum in osse, quod huic suppositum fuerat terrae, miraculum omni posteritati loqueretur. Hoc itaque consilio dato et collaudato, illud etiam eidem fratrum collegio complacuit, ut scrinio in monasterium relato et super altare locato, communi cordis et oris necnon campanarum consonantia divina ab eis laudaretur prudentia, quae nihil facit nisi in magna, ut par est, sapientia. Ad hanc ergo laudem Dei ex tota civitate cuiuslibet ordinis et aetatis viri ac feminae, iuvenes et virgines, senes cum iunioribus, hilariter convenientes, finita laude in sua redierunt, Dominum de tam inauditi miraculi stupore benedicentes. Contigit autem istud miraculum quinta Nonas Martii, et sabbatum erat[44]. Hora vero nona cruor ille ex osse coepit manare, qui non ante tertiam secundae feriae horam visus est cessare. Fama ergo huius miraculi longe lateque volando plurimorum salutis facta est occasio, dum innumeri diversis languorum fatigationibus oppressi, ad huius famam miraculi undecumque exciti, venirent ad hunc locum humiles et devoti. Cumque coram hoc positi sacramento propter peccata, quibus aliquatenus multati erant, planxissent, aquamque ossis huius intinctione sacratam sibi datam aliquatenus gustassent, non est nisi Christi fidelibus credibile, quam citissime a quacumque peste gravabantur liberati fuissent. Si quis autem numerum et ordinem istorum a nobis curiose quaesierit, per haec verba Porphyrii sibi credat satisfieri: *In numero sunt, sed non in finito.*

4. Facta sunt praeterea miracula non pauca in illa scilicet cripta ubi sanctorum martirum reposita sunt corpora. E quibus aliqua nostrae nunc memoriae succurrentia breviter sunt designanda. Ex his erat hoc primum, quod licet ad plurimas sanctorum contingat memorias, nolumus tamen in his quoque miraculis locum ei negare, quem divinae pietatis ordinatio ei dignata est accommodare. Nam cum
domnus archiepiscopus post auditam de ossis mira- 1072
culi famam primum in illud sancti Paulini monasterium orationis causa venisset, venit cum eo quidam de partibus Aquitaniae poenitens, cuius brachium dextrum ferro fuit ligatum. Hic itaque cum domno antistite fossam illam, ne dicam criptam, quae nondum ibi fuerat, intravit . . . .

Post haec in die palmarum, quae tunc erat pro- Apr. 1.
xima, quaedam femina . . . . . . Est autem consuetudo loci illius congregationum, ut in die Palmarum in id ipsum sancti Paulini monasterium ad laudem Dei omnes cum magna populorum multitudine omni anno conveniant. Cum ergo iuxta hunc ritum eadem die maximus et clerus et populus illuc convenissent et consuetudinarias ibi laudes Domino dixissent . . . .

Postea 5. Kalendas Maii, qua die iuxta inductum Apr. 27.
Ekberti archiepiscopi plurimae circamanentium villarum turbae cum crucibus Treviros solent venire et monasteria civitatis illius omnia circuire, delatus est a parentibus puer quidam parvus in monasterium saepe praedicti patris Paulini, quod amodo sanctorum quoque martyrum non immerito potest vocari . . . Erat vero eadem hora domnus archiepiscopus cum omnibus loci illius canonicorum congregationibus in eodem monasterio orationis deditus officio . . .

Deinde non multo temporis interiecto spatio apportatur illuc quaedam puella . . . . .

Huic miraculo illud successit in ordine proximum[a], quod quidam rusticus de villa quae dicitur Sanctae Aldegundis oriundus, cui visus oculorum omnino defecerat, cum suo presbitero civiumque suorum numero non modico eodem deductus est. Presbiter vero idem, assumptis secum duobus in loco illo fratribus, deduxit caecum illum in locum sanctorum corporibus consecratum, ibique eum fecit unum denarium censu annuali sanctis illis persolvendum super unum vadiare sarcofagum. Deposito itaque ad praesens ibi uno denario . . . .

Dehinc alius quidam villanus de villa quae vulgo Inda vocatur . . . . .

EX MIRACULIS S. MODOALDI

AUCTORE STEPHANO.

S. Modoaldi corpore a. 1106 *Treveri in monasterium Helmwardeshusense translato, huius coenobii monachus, qui diu vitam sancti illius frustra quaesierat, Stephanum abbatem S. Iacobi Leodiensis, virum doctrina et operibus praeclarum*[45], *precibus adiit, ut hanc expleret lacunam. Ipse, praefatione ad Thietmarum abbatem scripta:* Qui, *inquit*[46], corpore quidem ad tempus vobis absens, spiritu autem semper praesens, dum pro investiganda patroni sui generositate ordinis nostri loca plurima inviseret, et quasi apis argumentosa florum dulcedinem in mellis liquorem comportans, tam gesta pontificum quam annales regum Francorum famamque antiquiorum sapientium diligenti inquisitione percurreret: tandem ad nos omnium ultimos divertit, obsecrans non perfunctorie sed infatigabiliter et instantissime, ut de vita et miraculis beati Modoaldi in lectio-

a) proximo *ed.* 44) Hoc ita a. 1072. fuit. 45) Cf. Hist. liter. IX, p. 522 sqq. 46) p. 51.

nibus et responsoriis aliquod ingenioli nostri xenium domum deferendum a nobis mereretur accipere. Cuius precibus opportune importunis cum hinc humilitas professionis nostrae ob declinandam praesumptionis notam obviare persuaderet, illinc caritas internae obdurationis in proximum nos argueret: supereminentioris viae latitudinem timore abiecto considerantes, quoniam id quod sumus, quod vivimus, quod sapimus, totum Deo et proximo debemus, tandem amici pio desiderio acquievimus satisfacere. *Fontibus se destitutum auctor luget*[47], *sed nihilominus valde copioso sermone Modoaldi genus et res ab ipso gestas exponit. Quibus omissis, pauca ex miraculis exhibuimus, editionem secuti, quam post Surium ope codicis Corsendoncani curavit Henschenius* (*Act. SS. Mai. III*, p. 51). — *Eidem Stephano translationis historiam emendandam transmisit Thietmarus abbas Helmwardeshusensis, quae alii collectionis nostrae volumini inserenda est atque accuratius etiam de Stephani scriptis agendi occasionem dabit.*

VITAE LIBER III.

Quoniam, adspirante Deo, nobilem beati Modoaldi prosapiam, altissima regii sanguinis linea productam, in primo huius operis libello dilucidavimus, in secundo vitam eius laudabilem paucisque imitabilem, qua Deo carus hominibusque venerandus extitit, omni regiae nobilitati praetulimus, transitumque eius gloriosum angelicis choris gaudium intulisse peroravimus: nunc iam in tertio non ab re iudicavimus perpaucis explicare ipsius sanctitatis indicia, qualia videlicet miraculorum primordia, omnipotentis Dei gratia, post quietam famuli sui dormitionem, ex illius reliquiis in urbe Treverensi voluit ostendere . . . .

1. Verum ex quanta barbarorum crudelitate, ex quanta praefatae urbis desolatione occasio illa suborta fuerit, qua viri Dei merita fidelibus primum innotuerint, paucis libet perstringere; quia quod in praefatiuncula huius opusculi de simili calamitate, alio inducta tempore, disseruimus[48], argumentum cognitionis esse valet his quae hoc in loco dicturi sumus. Ibi enim commemoravimus barbaras nationes generaliter per omnes Galliarum fines furoris sui frena laxasse, hic vero inducimus Nortmannorum gentem indomitam, de vagina suae crudelitatis eductam, quasdam Galliae et Germaniae parte occupasse. Quae immanitate sui sceleris grassata, in cervices fidelium velut ursa raptis catulis efferata, nulli sexui, nulli aetati parcere, senes reverendos necare, iuvenes et adolescentes pro viribus vel tempore se defendentes confodere, parvulos matrum uberibus avulsos excerebrare, matronas castas, virgines pudicas dehonestare, urbes nobilissimas flammis edacibus concremare, sanctuaria Dei aut subvertere aut profanare, divina et humana pari contemptu pessumdare . . . .
882. Huius horrendae tempestatis procella urbem invadente Treverensem, omnes pavere, trepidare; neque fugae, quam non paraverant, neque praesidii ullam spem habere; prae oculis omnium imago mortis volitare, iucundae populi urbanitates in planctum, chori psallentium in luctum, choreae puellarum in lamentationes migrare. Totius civitatis faciem immutatam videres, divinae religionis vix aliquas tenues reliquias remanere. Porro Deo dicatae virgines, quas in oratorio beati Symphoriani martyris coenobiali conversatione Deo servire supra exposuimus[49], inter tot mortis genera ad consueta orationum arma confugientes, pro castitate servanda, quam devoverant, non pro vita praesenti tuenda, quam despexerant, supernum coepere auxilium ardentissima spiritus contritione invocare; ac beati Modoaldi sepulcro omnes advolutae, ut eius patrocinio ab imminenti eriperentur periculo, talibus vel talium similibus coelum precibus feruntur penetrasse: *Domine Iesu Christe* . . . .
Huiusmodi precibus cum magna spiritus contritione, cum magno lacrimarum imbre profusis, non defuit operatio supernae exauditionis, non defuit exhibitio miraculorum beati confessoris. Ne ergo Deo sacratae virgines mala viderent, quae pro sexus fragilitate metuebant, neve bona amitterent, quae pro castitatis observantia promeruerant, mirabile auditu, mirabilius visu! in pace lecto decubantes, intra dies triginta omnes praesenti decesserunt vita; tantoque feliciter, quanto perenniter victurae, cum ornatis lampadibus sponso coelesti occurrentes, sempiternae iucunditatis thalamum cum illo ingressae sunt. Quarum corpora in eodem sunt oratorio recondita, in quo beati Modoaldi pignora; ut cuius patrocinantibus meritis animae illarum coelum cum suo possidebant patrono, ipsius exigentibus reliquiis corpora in eodem humarentur loco; ubi florent orationes earum, et exuberant Dei beneficia ad memoriam virginum ex tunc et modo et usque in seculum.

2. Cum igitur eiusdem tempestatis adhuc residerent vestigia longaque solitudo pleraque sanctorum cohiberet loca, fiebat nimirum, ut illae sancti

47) cf. locos supra p. 112. n. 1. et p. 115. n. 42. allatos. 48) V. locum partim supra p. 112. n. 1. exscriptum. 49, lib. II: *Interea . . . super ripam Mosellae oratorium in honore beati Symphoriani martyris extruxit, opere quidem exiguum et artificiosi schematis decore minus ambitiosum . . . Ibi quippe congregationem sanctarum virginum . . . . . instituit. . . . . Quibus etiam ad regularis vigorem disciplinae servandum sororem suam praefecit nomine Severam.* Cf. Gesta c. 24.

familiaris angulus pro sui quidem dignitate parum obtineret reverentiae, neglectu vero civium omni custodia destitutus etiam pateret iniuriae. Sed ea mortalium incuria nostro pontifici auctioris gloriae facta est materia. Quidam enim viri, genere Franci, suae gentis haud ignobiles, animo et corpore quam maxime valentes, sanctae devotionis gratia urbem Treveris accesserant; quam suorum sanctorum numero superbam, tum vetustatis dignitate celebratam, omni Gallia magis clarere compererant. Eius aliquamdiu laribus obversati, religione delectati, sacra terebant limina, ex ignotis pene notissimi; cum interea viros natura sagaces flamma subiit pulcherrimi facinoris, ut quocumque modo precibus aut pretio tot sanctorum pignoribus cum maximo Trevirorum participarent beneficio. . . . . Itaque simulata devotione ecclesiam sancti Symphoriani subintrantes eiusque omnia quae sibi mox usui forent explorantes, vident domum incultam, iniuriae opportunam, ministris civibusque neglectam, merito quidem sui Croesi divitiis nobiliorem, sed rei familiaris inopia longe ceteris obscuriorem . . . . . . cum matutina plebs ad orandum coepisset ex more concurrere. . . . .[50] Ceterum huius facinoris castigandi gratia, ne quid simile deinceps perniciosa crearet licentia, decernunt in commune, corpus sancti in propatulo positum, ab ecclesia transferre, coelestemque thesaurum firmioribus apothecis et tutiori aerario commendare. Itaque arcam ligneam, firmissimis tabulis compactam ferreisque nexibus circumquaque munitam accelerant; eoque translata confessoris pignora, in oratorium sancti Paulini super altare sanctae Crucis summa cum veneratione deportant; consulte scilicet, ut par pari, sacerdos sacerdoti iungeretur, illoque adventantes duplici patrocinio solatiarentur. His additur ex Pario marmore tabula, ad extremam manum decoris mira sculptoris arte perducta, quae propter sepulcrum eius reperta, sepulti nomen et meritum praeferebat, hac serie exarata: *Hoc est sanctuarium Deo dilecti Treverorum archiepiscopi Modoaldi, cuius rex Dagobertus sanctitatem, sicuti in eius praecepto de Treveri continetur, intra Ligerim et Rhenum magnifice extulit et dilatavit*[51]. Quod etiam in superioribus memoratum est.

3. Igitur sancti Paulini ecclesia novo illustrata hospite, in quantum brevi claritudinem pervenerit, quanto fidelium studio priorem neglectum correxerit, dum pauper cum divite eo suas necessitudines maturat deplorare, memoratu est incredibile. Sed postquam diuturna quies otium, otii vero securitas corruptos mores pepererat, totamque urbis faciem immutatam pro religione divinorum contemptus incesserat: sustinenda erat necessario supernae correctionis sententia, quae pollutam licentiam sub freno districtionis coerceret. Itaque iuxta sententiam prophetae*: *A sanctuario meo incipite*, intempestae noctis silentio idem oratorium subito conflagravit incendio[52], id scilicet agente divina censura, quo ne per diem accensum facili concurrentium restingueretur industria. Ferebantur undique globi ignium ventis urgentibus, totisque habenis regnabat flammarum impetus; cum interea expergefacti custodes vident res suas in extremo sitas, opes ad subveniendum ubivis imparatas. Itaque quod in tanto constrictis licebat articulo, festinare, concurrere, ingenti metu trepidare, nec contra niti nec posse quiescere, postremo manerent an fugerent incerti, malum improvisum, anceps periculum clamore testari. Quorum vocibus exciti licet admodum pauci, si qui tamen sub obscura nocte confluxerant, aurum et argentum, quae prima mortales putant, variamque sacri ministerii supellectilem summa ope tueri satagebant; de sanctorum vero pignoribus eruendis immemores, nulli rerum minorem operam impendebant. Unde et contigit, ut ignis edax, dum nulli locorum parceret, non solum arentem lignorum materiam penitus absumeret, sed tabulas quoque marmoreas, operis dignitate mirandas, circumquaque corrumperet. In tanta rerum difficultate quis tuas, sancte, reliquias non aestimaret iri perditum? Ruebat undique moles aedificiorum, dissiliebat vi caloris soliditas marmorum, totaque sacrarum aedium facies una favillarum erat congeries. Et quis omnium apothecam ligneam, contra vim ignis tenerrimam, quae media templi testudine in edito posita 50
omnem ruentis fabricae excipiebat impetum, crederet periculum evasisse? Sed quod actu difficillimum aegris videbatur mortalibus, summo Procuratori facillimum rerum probavit exitus . . . .

4. Sed quia maiorum ingressi vestigiis, qualiter beatus confessor suarum reliquiarum defensioni semper affuerit, monstravimus, libet cetera eius carptim attingere, utque suorum supplicum post id dierum numquam saluti defuerit paucis absolvere. Mausoleum illud lapideum, quod a quibusdam temerariis effractum, latenter expoliatum, sicut ex praemissis claruit, veterum memoria testabatur, postquam maioris cautelae gratia, omnibus id consulentibus, pretioso thesauro vacuatum est, pari nihilominus atque dudum reverentia in eadem ecclesia compositum, sancte admodum reservabatur. Huius superficiem docta manus artificis tabulis undique marmoreis a fronte praecinxerat, eisque solide ad invicem compactis, decorem operi, usum decori addiderat. His vero ex vicinitate sancti corporis tan- 51
tum virtutis tantumque gratiae salutaris divinitus accesserat, ut credi vix possit, quantis mortalium incommodis, patrocinante sancti beneficio, salus exinde procurata sit. Quicumque enim longis febribus usque ad ossa depastus, quisquis morbo diuturno confectus, huc cum fidei integritate suarum aerumnarum querimoniam detulerat, rasura eiusdem marmoris aquae mixta et in potum sumpta, celerrimum languoris remedium certissima curatione obtinebat. Huius opis capessendae gratia cum hodieque innumeros ex diversis mundi partibus videamus concurrere nullumque frustra pii intercessoris suffragium desiderasse, unum tamen fide et religione praestantissimum silentio praeterire non est consilium. Moguntia, civitas totius Germaniae celeberrima, Rheni imminet littoribus, commerciis patens, egestatis insolens, agrorum et vinearum fertilis, nulliusque necessariae rei indigens, viris et aedificiis

*Ezech. 9,6.

50) Corporis partem ablaturi sanguine fuso deteguntur. 51) V. falsum hoc diploma ap. Hontheim Hist. I, p. 76. 52) Quo tempore factum non constat.

satis exornata, sed multo beatius, quod pretiosissimum religionis genus est, reverendo monachorum ordini illustrata. Horum in uno monasterio, quod longe ceteris nobilius Sancti Albani dicitur, nostra memoria quidam praepositus, Severendus nomine, coelesti philosophia exercebatur, vir optimis artibus a tenero ungue imbutus, Deoque et hominibus ob 52 multa ingenii bona carus et acceptus. Sed hos tam laetos successus praepediebat aegritudo continua, lentisque febrium vaporibus non lente viri eminentis premebatur industria. Qua peste acerrima iam per triennium exhaustis viribus, nihil postremo credidit salubrius, quam, inutili medicorum opera cessante, coelestis manus suffragium quaeritasse. Nam edoctus claritudinem Treverensis ecclesiae, eo profectus intendit; parsque factus supplicantis populi, humilis precator, sed celeberrimus beneficiorum impetrator, tumulum sancti accessit, potum abrasi marmoris sincere participavit; nec fideli desiderio frustratus, brevi ex infirmo sanissimus, pallorem redivivo colore mutavit. Is non immemor beneficii, cum sanctis omnibus pure deserviret, tum suo curatori familiarius inhaerebat, eoque devotionis circa illum profecerat, ut locum nostrum [52], quo eius reliquias nuper translatas didicerat, speciali affectu multus et frequens expeteret, et ante fraternitati nostrae acceptus, tum vero ex assiduitate commanendi acceptissimus fieret. Huius relatu virtutem, quam expertus fuerat, fratribus sui studiosis compertam, haud iniuria nostrae narrationi credidimus inserendam, nihil verentes debili falsitatis calumnia pulsari, quae tam veracis viri patrocinio facile poterit enervari . . . .

EX INVENTIONE ET MIRACULIS S. MATHIAE.

Lambertum a Legia[53] *libros de vita et miraculis S. Mathiae apostoli scri-* 54 *psisse iam Trithemius retulit*[54]*; id quod etiam Browerus*[55]*, Hillarius*[56] *aliique testati sunt. Ideo Henschenius quum duas de S. Mathia Treveri sepulto et invento narrationes ederet (Act. SS. Februar. III, p.* 441 *et p.* 448*), quin altera Lamberto tribuenda esset non dubitavit*[57]*; et eam quidem illius nomine inscripsit quam ex codice Sanmathiano recepit quamque paulo post sancti inventionem confectam esse primo patet aspectu. Hillarius vero alteram Lamberti esse, eo docuit, quod praefatio huic praemissa in codice Treverensi Lamberti continet nomen. Qua* 58 *in re ipsum falsum esse*[58]*, equidem non putarim, neque video quid nos impedire possit quo minus hanc amplectamur sententiam. In Lamberti aetate indicanda Trithemius consueto more errat*[59]*, neque aliunde certi quidquam de tempore quo vixerit compertum habemus*[60]*, praefatione illa excepta, quae ad abbatem L., id est Ludowicum, qui post medium saec. XII.*[61] *monasterium S. Mathiae regebat,* 62 *missa est*[62]*. Cognomen Lambertus inde accepit, quod Legiae sive Leodii natus*

52) S. Iacobi monasterium vix intelligere potest. Num haec Helmwardicensis monachus addidit? 53) Quem cave ne eundem putes qui vitam S. Heriberti scripsit s. XI, v. Hist. liter. VIII, p. 6. Mon. SS. IV, p. 739. Hist. S. Laur. Leod. ap. Martene IV, p. 1067. 54) Ann. Hirsaug. p. 174. De illust. viris Germ. Op. I, p. 133, ubi ita loquitur: *Lampertus de Legia, monachus coenobii sanctorum Eucharii et Matthiae apostoli . . ., vir undecunque doctissimus, philosophus, rhetor, musicus et poeta clarissimus, ingenio subtilis et comptus eloquio. Scripsit tam metro quam prosa quaedam praeclara opuscula, de quibus ego tantum repperi subiecta: De miraculis sancti Matthiae apostoli magnum opus metrice compositum lib.* 5 (Ann. Hirsaug. l. l.: *de miraculis sanctorum lib.* 5); *de sancto quoque Agricio lib.* 1 (cf. supra p. 114)*; ad Lampertum* (lege: Ludovicum; v. Hillar p. 85) *abbatem suum vitam sancti Matthiae apostoli edidit lib.* 1*; sermones etiam varios in honorem sanctorum lib.* 1*; epistolas quoque multas ad diversos; carmina diversi generis elegantissima et multa et varia composuit, et alia complura nobis incognita.* 55) II, p. 22. 56) p. 85. 57) Cum Henschenio facit Hist. liter. XII, p. 531 sqq. 58) Quod Sybel contendit, die Advokaten II, p. 43 n. 59) Lambertum a. 1038—1047. vixisse uno loco dicit (Ann. Hirs. l. l.), altero: *Claruit*, inquit, *sub Henrico quarto a. D.* 1080. 60) Unum est quod Brower l. l. dicit, Lambertum se ope d. Mathiae hoc aevo a febribus scribere liberatum (v. n. 67). Sed ne haec quidem cum nostra pugnant sententia. 61) Inde ab a. c. 1169—1182. ap. Hontheimium in chartis occurrit. 62) Haec ex Lazii editione ab Henschenio descripta nominibus caret, quae Hillarius ex codice Trev. adiecit: *Reverentissimo domino suo ecclesiae sancti Eucharii Treviris abbati vere dignissimo L. humilis levita Lampertus, omnium fratrum illi commissorum ultimus, debitae subiectionis devotum obsequium. Cum verbo simul et opera praepolleas, pater beatissime, plurimos a levitate seculari retractos theoricae claustro societati (?), ex quibus in specialius illud tuae sollicitudinis studium impendisti. Attestantur iis tua instantia cotidiana ammonitio, correptio; quam licet ex iuvenili levitate non satis libenter excipiam, ex*

fuit[63]; *vixit vero in S. Mathiae monasterio, ibique sancti laudes tum carmine tum pedestri sermone celebravit. Illud ineditum neque a me in codice Treverensi lectum est, hic liber primo vitam sancti Mathiae exponit, ex Hebreo codice, ut dicitur, translatam*[64], *postea inventionem et miracula narrat s. XII. facta, sed ex antiquiore illa relatione maximam partem descripta, hinc inde singulis quibusdam iisque fabulosis notitiis aucta*[65].

Haec omnia tamquam nullius pretii omisi, sed priorem illum auctorem sequi malui, qui diligenter ea exposuit quae a maioribus acceperat vel praesens viderat[66]. *Miracula quae additum iri in fine dicitur nunc desiderantur; neque libros de S. Mathiae miraculis a Lamberto metrice scriptos*[67], *qui in bibliotheca Treverensi etiamnum exstare videntur*[68], *ad manus habui; alia vero cum Lamberti vita edita sunt*[69], *alia ex codicibus Erlangensi s. XII, qui vitam S. Ottonis Bambergensis aliaque continet*[70], *et Treverensi* (*N.* 547) *s. XIII. exscripsi, quae quamvis partim recentioris temporis sint huic monumentorum Treverensium collectioni inserenda duxi.*

EX INVENTIONIS HISTORIA.

Dignum et iustum quidem necnon credimus displicere, si in gloriam et honorem beati Mathiae apostoli Domini praeter illam reverentiam, quae ei in toto orbe terrarum sub die 6. *Kalendarum Martiarum a Christi fidelibus exhibetur, civitas Trevirorum, quae felicia eius ossa continet, alium quoque diem solen-* *qua tamen pietate prodeat, cum mentem a vanitate recolligo, non ignoro. Illud quoque praeterire non debeo, quod me lectioni instare iugiter praecipis et hortaris, ne scilicet otiosum inimicus inveniat, ne murmurando mentem occupet, ne detractio in lingua deserviat, ne manus operi quod ad rem non attinet insistat. Praecipit igitur beatitudo tua, ut vitam beati Mathiae apostoli, ad cuius ossa digne praesides, ab Hebraico volumine, qui Damnatorum liber intitulatur, quod in eo contra legem agentium iudicia contineantur, exceptam latius exponerem, secundum indagatam avido vel potius extortam omnem rei veritatem. Quod ego, licet audaciae merito denoter, feci tamen ut potui. Proinde licebit alii latius tum eloquentius explanare stylumque rusticum lima urbana decentius expolire. Dominus te incolumem nobis custodiat, pater carissime. Amen.*

63) Hi versus ap. Hillar. l. l. et Wyttenbach T. I. praef. p. XX. ex cod. nunc bibl. publicae Treverensis N. 80. exhibentur:

Legia me genuit, fovet altera Treberis, in qua
Parvus ego, parvo modulatus, parva repono.

64) V. epist. n. 62. relatam et prologum hunc libro praemissum: *Cum multo studio et sollicitudine flagrarem, quomodo gesta beati Mathiae apostoli, quae apud nullum ecclesiasticorum interpretum habentur, invenirem: quidam presbyter nomine Theodericus fluctuantem me ac tristem videns, causas a me tristitiae requisivit et accepit. Unde summa exultatione perfusus, quia hoc in me studium invenerat, dixit, quod si eorundem gestorum interpres esse vellem, cum quodam Iudaeo familiari suo se acturum, ut mihi librum quem ipse Damnatorum intitulat pro eo quod in ipso contra legem agentium damnatio contineatur, Mathiae scilicet, Iacobi utriusque et Stephani, idem Iudaeus praesentaret. Didiceram eo tempore a quodam ex Iudaeis litteras Hebraicas. Venit ergo libellum deferens; cuius cum ego titulum legerem, Sir Hasirim, hoc est cantica canticorum, scriptum inveni; tantaque indignatione commotus sum, ut vix ab illo manus continuerim. Nam ille sibi in christianos odio ingenito decipere me gestiebat. „Et tu, inquam, leno spurcissime, clericumne fallere temptas, qui Hebraicarum, Graecarum et Latinarum historiarum plenissimam acceperit scientiam? Nihil est certe in vestra bibliotheca, sive Graeca sive Latina, quod nesciam.“ Timore ergo correptus, maxime ne ei apud principem, in cuius gratia tunc fui, nocerem, iureiurando se mihi satisfacturum promisit; quod et fecit. Lecto namque titulo libri quem postmodum detulit, Ay Mathay, hoc est vita Mathiae, scriptum deprehendi. Denique opinatus omnia me intelligere quae infra scripta erant, licet invitus, omnem tamen ex ordine veritatem mihi aperuit, accepto a nobis pretio viginti trium solidorum. Post hunc anno sequente dominus meus archiepiscopus ab alio Iudaeo, in periculo rerum suarum constituto, ita se omnia habere, deprehendit, excepto quod ad nomen suum allusisse dixit versiculo psalmi. Postea cuidam inclusae pro hoc ipso triduanum ieiunium agenti idem revelatum est. Legatur itaque absque omni dubitationis scrupulo, quod tam certis argumentis verum esse deprehensum est, quia omne ambiguum Spiritus sanctus abolevit. Quomodo autem de Iudaea in Treverim venerit, sicut in historia Trevirica et in monumentis Silvestri papae legi, miracula quoque eius subsequenter edisseram.*

65) Pauca in notis retuli. 66) c. 6. — Primo cap. Gesta sequitur. 67) De quibus cf. Trithemium l. l. Huc etiam pertinere videntur quae Brower l. l. monuit: *Ipseque adeo Lambertus coenobita non illiteratus qui opera ibi divinitus patrata scripto etiam libro est persecutus, ope se divi Mathiae a molestis acutisque febribus hoc aevo scribit liberatum.* 68) V. Wyttenbach l. l. 69) Nescio an eidem brevis de S. Mathiae ecclesia ab Eugenio papa a. 1148 dedicata relatio (Act. SS. l. l. p. 453) tribuenda sit (Hontheim Hist. I, p. 552. n. b). 70) De quo alibi accuratius agam.

71 *nizet*[71]. *Re etenim vera pium est atque conveniens, ut quibus gratia datum est domini Dei nostri prae ceteris gentibus familiarius eius quasi perfrui allocutione atque cotidiana confoveri benedictione, illum propensiori quam quibus haec gratia non contigit revereantur honore. Hoc autem maxime congruum iudicavimus die salutiferae revelationis eius. De cuius laetabunda translatione simul et inventione necnon et revelatione sed et qualium quantorumque miraculorum glorificatione laetificati simus, Domino adiuvante, prout possumus dicemus ex ordine. Sed ipsum beatum Mathiam in omnium primordiis necesse est per dominum Iesum deprecemur, quatenus eius intercessione non alia quam quae sibi digna ac Deo sunt placita, nostra ducti insipientia, proferamus.*

72 1. Igitur[72] anno incarnati verbi Dei 368. Constantino Magno, patre augustorum, christianissimo imperatore, Romani nominis sceptra feliciter regente, beata Helena, mater eius, imperatrix augusta, et ipsa nihilominus christiana in professione firmata, dominica cruce inventa, huius patriae suae — erat enim indigena civitatis Trevericae — piae memoriae beatum Mathiam apostolum a Iudaea translatum cum aliis magnificis reliquiis, de quibus modo non est sermo, per patriarcham Antiochenum Agricium cum benedictione beati Silvestri tunc Romani pontificis huc destinavit. Quod nimirum exempla ipsius beati Silvestri eidem Agricio data legendo cognovimus. Quem videlicet beatum Mathiam non longe post fideles populi qui tunc erant Treviri, in gaudium et laetitiam venturis retro filiis, cauta consideratione propter ingruentes quas Ariani et pagani concitabant ecclesiarum persecutiones, iuxta corpora sanctorum Eucharii Valerii et Materni terrae altius infossum venerabiliter collocaverunt; cuius nos nunc revelati gaudii participatione Dei nostri gratia perfruimur.

2. Perinde multum temporis fluxerat, annorum
1047–1066. propemodum sexcentorum, et Eberhardus archiepiscopus vir industrius Trevirorum ecclesiam gubernabat[73]. Hic efflagitatus est a rege, qui regnavit in illo tempore, Henrico scilicet, Conradi secundi imperatoris filio, quatenus ad illustrandum templum suum, quod Goslariae faciebat, impertiretur ei de reliquiis sancti Mathiae apostoli necnon et de corporibus aliorum sanctorum, quorum fama esset ecclesiam suam Trevirensem plus omnibus Cisalpinis abundare. Episcopus autem reliquias petenti denegabat, quoniam an illic essent dubitabat, immo, etsi sibi essent, ignorabat ubi essent. Inter haec quadam vice, cum, ut saepe faciebat, venisset Romam, sive orationis gratia, sive alia qualibet exigente causa, forte reperit librum illic, continentem quibus in locis singuli apostolorum praedicaverint, ubi et quomodo passi sint et quieverint; cognovitque legendo, sanctum Mathiam in Iudaea praedicasse et quievisse, ac postmodum ab Helena Constantini matre a Iudaea translatum, et per patriarcham An-
75 tiochenum Agricium Trevirim fuisse transmissum, ibique iuxta corpora discipulorum Christi filii Dei in sinistro latere inter aquilonem et austrum fuisse depositum. Quod videns gaudio gavisus est, et assistentibus sibi quibusdam Trevericae huic ecclesiae non satis fidelibus causa congratulationis ostendit. Qui post regi propter quod praelibavimus non quiescenti, sed magis magisque de die in diem ut desiderium eius compleretur instanti, ad gratiam regis adulantes, magnifici et pretiosi atque sacrosancti illius ecclesiae thesauri delatores effecti, aperiunt, quid legendo cognoverint. Itaque cum rex audierat, quod iuxta corpora, ut diximus, discipulorum Christi — nec dubitandum, quin beati Eucharii ac sociorum eius — ossa illius fuerint antiquitus deposita, petiit cum interminatione gratiae ac dilectionis suae, simul cum illius reliquiis quantumlibet modicis dari sibi corpus sancti Valerii episcopi, pollicens, quod et fecit[74], ad honorem Dei et quasi conciliationem patrifamilias monasterii illius, beato supranominato Euchario, quatenus fratrem et commilitonem suum a se separari permitteret, daturum se de redditibus suis magnifica beneficia. Igitur persuasu suffraganeorum episcoporum, Adalberonis vocabulo Sancti, Metensis, et Theoderici cognomento Magni, Virdunensis, aliorumque quos illo tempore Treviri contigit esse, effodi de profundissima terrae altitudine, licet invitus, tamen permisit archiepiscopus. Denique cum praedicti pontifices aliique e clero sepulchrum aperuissent, tanta ex eo repente odoris suavitas emanavit, quod omnes admiratione et metu perculsi et ut credimus divinitus inspirati, tanto thesauro regionem hanc nequaquam fraudare, sed cooperculo sepulchrum citissime claudere deliberaverunt. Ibi Theodericus Virdunensis episcopus extremitatem cappae, qua eo die solemniter erat indutus, amisit; quia dum ipse sanctis reliquiis curiosius intendit, ut, si posset, aliquid ex eis subriperet, clauso cum celeritate sepulchro, partem cappae intus claudi contigit, quam, eo invito et renitente, statim ferro incidi oportuit. Venerabilis vero presbyter, qui ossa apostoli tractare meruit, tali testimonio omni reliquo vitae suae tempore claruit, ut, quotiescumque cum aliquo earundem reliquiarum mentionem habuisset, statim mirum in modum digiti manus eius dexterae, sanctorum ossium tactu sacratae, quasi oleo imbuti stillare coepissent[75]. Porro praedictorum corporum totiusque ecclesiae petitione atque consultu, beati Mathiae apostoli ossa sacratissima non deinceps sunt terrae infossa, sed desuper terram, verumtamen,

71) Kalendis Septembris; quem diem, inquit Browerus, *sancti apostoli inventioni coenobitae posteri in divinis officiis habent feriatum.* HENSCHEN. 72) Hoc caput ex Gestis c. 19. 18. sumptum est. 73) Minus recte haec in altera relatione (Lamberti) narrantur: *Anno ab inc. Domini* 1127. *regnante Henrico Romanorum imperatore secundo huius nominis, Eberhardus archiepiscopus sedem Trevericam gubernavit. Huic Henricus imperator totique ecclesiae Treverensi sacram suam direxit legationem* etc. 74) Diplomate a. 1153 dato, ap. Hontheim I, p. 395; cf. Gesta c. 32. — Sed a. 1151. Heinricus Treveri fuit. 75) Lambertus addit: *Narravit mihi quidam senex religiosus cum lacrimis, se in compresbytero suo saepius hoc vidisse cum admuratione multorum.*

ne forte furto surriperentur, in parietibus vel in altariis sunt recondita, vel infra eiusdem basilicae septa, ubi a fidelibus illis deferrentur piae devotionis obsequia, nec tamen auferri facile possent cuiusquam personae violentia, sicque fieret, ut civitas, hoc munita patrono, perpetuo eius non defraudaretur beneficio. Ubi vero sacra illa pignora tunc fuerint deposita, senibus populis de medio factis, succedentibus filiis incognitum fuit [76].

3. Verum decursis abhinc fere octoginta annis, placuit domino Eberhardo, eiusdem, sanctorum videlicet confessorum Eucharii ac sociorum, coenobii patri, quatenus veteres monasterii muros destrueret et novos aedificaret [77]. Quacumque occasione opus istud inceptum sit, factum non est absque divina dispensatione, maxime cum nulla veterum aedificiorum urgente ruina tale sit opus exorsum, quod tam sumptuosum tamque inaestimabile postularit impendium [78] .... secus altare quod fuit ibi seorsum contra pedes confessorum, in honore sanctae Dei genitricis Mariae consecratum ..... Interea crescebat illa nova structura aedificii, et deducebatur magna admodum cum festinatione, priori tabernaculo adhuc habente statum. Contigit itaque aestate peracta, autumno inchoante, ut altari maiorum arcuum, qui sunt in conspectu sanctuarii, machinas praestruentes, altare sanctae Dei genitricis, quod supra diximus, opportunum iudicarent esse amovendum . . . . Ibi invenerunt [79] locellum in modum arcae plumbeae maiora corporis ossa Mathiae apostoli continentem, sed et marmor latum ad modum palmi, in quo caraxatum fuit: *S. Mathias apostolus*, simul cum reliquiis intrinsecus positum. Quid plura? Nimirum aedes illa una omnium exultatione et laudantium Dominum voce personuit. Arca autem sacras habens reliquias in medio delata; theca lignea pro tempore apparata, ferro firmissime compacta, aliaque, propter quod supra paucis intimavimus, cautissima custodia obseratum esse[a], donec, perfecto, quod prae manibus erat, opere novo, communi deliberaretur consilio, ubi condecenti mitteretur in loco. Paucis deinde transactis diebus, coeperunt multi infirmi confluere, et precibus apostoli subsecuta est gratia Domini. Benedixit enim Dominus terram suam, avertit captivitatem Iacob; quia post longos annos sterilitatis inediae et famis terra dedit fructum suum, et Dominus praeparavit mensam populo suo; et depulsa violentia tyrannorum et praedonum, iucunda tempora pacis et quietis successerunt, ut vere dicere exultantes possimus*: *Benedictus dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suae.* Contigit autem haec inventio anno dominicae incarnationis millesimo centesimo vicesimo septimo, indictione quinta, regnante serenissimo et Dei cultore Lothario Saxone, sub pontificatu martyris Christi Meginheri episcopi, die Kal. Septembris, prima hora diei, ad laudem et gloriam Christi. 1127. Sept. 1.

4. Sed sicut nullis praecedentibus meritis operum bonorum, sed gratuita potius Dei miseratione de huius sanctissimi apostoli insperata inventione magnifice laetati provecti et consolati sumus, ita peccatis nostris merentibus, causisque quas supra 76 memoravimus[b] impellentibus, graviter post haec contristati et periclitati sumus. Anno denique abhinc quinto, qui est dominicae incarnationis millesimus centesimus tricesimus primus, cum iam veteris 1131. sancti Eucharii structura monasterii in novum studiosissime repararetur statum, quaeque ex parte sanctuarii perfecta stabiliter cooperta trabibus tegulisque fuisset, 18.[c] Kalend. Iunii, cum fratres, meridiana transacta hora, iam nonam more solito inchoassent, subito et insperate in aedificio sacrarii, 78 quod versus aquilonem eidem monasterio adhaerebat, maximus ignis accensus, minaces in altum flammas extulit, et correpto citius tecto sanctuarii, exitialem omnibus minabatur interitum. Mox dicto citius universa civitas commota simulque in unum conglobata, ad sedandum occurrunt ignem; cui se undique ascenso ipso aedificio opponentes, incendium divina, ut postmodum rei exitus docuit, voluntate saeviens frustra conabantur extinguere. Igne autem super capita illorum cadente — nec enim 79 ardentia poterant scandere tecta — ingressuque, per quod intraverant, iam prope obstructo, cum evasionis nullus pateret egressus et ex imminenti periculo undique coartarentur: licet inviti, saevientibus cessere flammis, et aliqui per fenestras super inferiora proxima delapsi tecta, aliqui vero per funes se summittendo vix incolumes evaserunt. Rursus certatim concurrentes tecta dormitorii et claustri citissime destruunt, ne ignis de monasterio decidens, locum omnino inhabitabilem redderet. Quod utique factum esset, nisi clemens miseratio Dei affuisset. Nam ex oborto incendio monasterii longissime in extremitate villae domus incensa est, quanto magis proxima aedificio tecta, nisi Dei protectio affuisset, pene consumpta fuissent. Unde merito proclamare possumus: *Nisi Dominus adiuvisset, forsitan obortus ignis vivos nos absorbuisset.* Quantum inibi lacrimarum fusum sit, quanti fletus, quanta suspiria, quis digne valeat enarrare, cum amantissimum certe locum in toto regno, per gratiam Dei ex inventione et ex miraculis beati Mathiae nomi- *Luc. 1, 68. natissimum, putarent ab exitialibus flammis exterminandum. Sed quid Dominus misericordiae et consolationis ostendere dignatus sit, iustissime videtur insinuandum.

a) *locus corruptus esse videtur.* b) supermemoravimus *ed.* c) *in numero aut mense fortasse vitium latet; nam d.* 18. *Kal. Iun. idem esset qui Idus Mai.*

76) Aliter l. l.: *Hic* (presbyter)... *Mathiam apostolum in tres portiones divisit, tribusque altaribus diligenter et secrete reposuit, paucissimis fidelibus consciis, ne postmodum alicuius violentia civitas Treverica proprio privaretur patrono.* 77) Qua de re conferatur quod in altera Gestorum continuatione, postea edenda, legitur. 78) Narrat quomodo pluribus in somnis S. Mathiae corpus revelatum sit. Alia habet Lamberti relatio, ubi etiam haec leguntur: *Post haec in episcopatu Tungrensi quondam nunc vero Leodiensi locus quidam est Sustris nomine, pro eo quod sanctimoniales inibi degunt, quas vulgo sorores vocant. Erat in eodem loco mater monasterii religioni operam dans, quae, sicuti moris esse solet, sorte candelarum unum ex apostolis sibi patronum eligere decrevit. Inscripsit igitur duodecim candelis nomina duodecim apostolorum altarique superponens* etc. 79) Quomodo hoc factum sit, fabulose exponit Lambertus.

1131. 5. Primum ante omnia incumbebat nobis sollicitudo de reliquiis sanctorum, et maxime de pignoribus sancti Mathiae apostoli, quibus Dominus locum illustrare dignatus est, ne malevolae mentis homines aliqua machinando consiliarent, ex quibus locus esset ludibrio deinceps et despectui subdendus. Quod ita etiam per omnia evenisset, nisi, ut paullo ante dixeram, miseratio Dei affuisset. Cum etenim ignis, ut praediximus, contigua circumquaque lambendo consumeret, et aediculae, qua maius altare cum sarcophago sancti continebatur, ignis iam immineret, quidam malignae mentis in unum congregati, communi tractabant consilio, qualiter idem sarcophagum foras extractum arte qua possent laborarent ut inde subtractum urbi inferrent; dicentes, manifestis indiciis declarasse, non esse ipsius voluntatis amplius ibi commorari, cuius pro-
80 tectionis omnimodis monachi indigni fuissent[80]. Circumdatum ergo sarcophagum longissimo fune ad exteriorem portam usque tendente, omni conamine de incendio eruere conabantur; sed qua intentione id facerent, evidens rei declaravit eventus. Nam centum et eo plures nunc brachiis, nunc fustibus impingentes, de loco vix movere potuerunt, donec venientes sanioris consilii et maioris auctoritatis viri, adhibilato eorum consilio, sic tandem cum ingenti labore foras extractum ante ipsius fores oraculi posuerunt. Quod tamen postmodum finito incendio in locum pristinum referentes, levissimi inventum est oneris, ut, quod paullo ante a centum viris non
82 potuit moveri, nunc a duodecim facillime referretur.

6. Ex qua autem causa ortum sit vel cur permiserit Deus hoc praevaluisse incendium, scire volentibus pro posse pandamus; nam silentio res supprimenda non est, quia causa incendii maior ipso incendio fuit. Erat ibi quidam monachus, ex ali-
81 unde adveniens[81], ibi iam ex multo tempore susceptus, qui non ibi secundum regulam promissae obedientiae, sed absque subiectione morabatur, et tantum falsissimae utique fidelitatis ubique demonstrabat, ut non solum ei minima quaeque committerentur, verum etiam cellarii indigne iniungeretur obedientia. Qua tandem, licet invitus, amissa, quia inquietissimae vitae fuerat, maligno utique suadente diabolo, rursum custodis arripuit non iussus officium, quo et spontaneo quod praebebat adiutorio ad hanc quoque obedientiam aptus esse iudicaretur. Quid plura? Ut suae voluntatis erat, custodis adiutor deputatus, confestim contra voluntatem fratrum et etiam saepe contradicentium in monasterio sibi lectulum collocabat, quo aptius perficiendae suae dementiae locum inveniret. Inerat autem ei discedendi desiderium, ob quod omnimodis satagebat, licet furtive, sanctorum reliquias acquirere, cum quibus in alium locum veniens honorabilius susciperetur. Remanserat autem ibi de veteris monasterii structura turris admodum magna, ingredientibus templum pandens introitum, studiosissime quondam a venerabili Bertulfo abbate constructa; in cuius ascensu altare statuerat, quod licet, ex eo quod nuper ab his quos supra notavimus[81*] violatum et reliquiis in summitate sui fuerat vacuatum, negligeretur, tamen, ut postmodum patuit, ex ossibus et cineribus sancti Agricii Antiochensis patriarchae et Trevirorum archiepiscopi copiosissime fuerat insignitum. Qui licet per tot tempora nullo sciente inibi servaretur, tamen hoc a senioribus memoriae traditum audivimus, quod praedictus venerabilis abbas interdum clanculo ascensa ipsa turre, orationi ibi per totum vacaret diem, saepissime etiam pervigilem ante memoratum altare prostratus duxerit noctem. Forte igitur sic operis ratio postulaverat, ut eadem turris destrueretur, quatenus locus novae daretur structurae. Cumque aedificia eius et laquearia iam pene ablata fuissent, praedictus monachus, nescio quo instinctus spiritu, cum iam coenandi horam praeteriisset, operariis ab opere suo domum discedentibus, arrepto ferramento, praedictum altare confringere aggressus est. Et cum aliquantum in frangendo laborasset, invenit scrinium diligentissime sigillo superposito reconditum; quod sigillum, quia litteras non noverat, cuius esset, scire non poterat, sed primam tantum litteram se cognovisse nobis retulit, quae est in capite supradicti abbatis Bertulfi, et ideo ipsius fuisse iudicatur, qui aedificata ipsa turre altare pariter statuerat. Foras ergo prolatum scrinium, reiecto sigillo, temeraria non verebatur aperire manu; brevemque titulum marmori inscriptum ipsis ossibus superpositum auferens, quia aperte erat scriptus, utcumque potuit legendo cognovit[82], *Sanctus Agricius archiepiscopus* scriptum esse. Laetus ergo effectus, scrinium descendens secum detulit; et quia illud secure servandi locum non habuit, in cimiterio inter ossa mortuorum in cripta reposuit, donec tandem aptum sibi locum provideret, quo illud sine timore, nullo sibi conscio, servare posset. Quod et triduo ibi absconditum latuit, quoadusque in sacrario, quia, ut diximus, custodis adiutor erat, locum aptum servandarum reliquiarum cautissime provideret. Est autem sacrarii domus inferior lapidibus camerata, superior autem lignis adoperta, ad quam de inferiori per cochleam ascenditur. In hac ergo superiori locum inter trabes et tectum praeparavit, ibique sacra ossa de cripta reportata locavit, magnamque struem lignorum veteris aedificii circumposuit, saepiusque illic eundo, interdum etiam ibi dormiendo, locum frequentare non destitit. Interea iter suum licentia acquisita parat, nunciumque fideli suo cuidam amico direxit, rogans eum obnixe ad se venire, adiciens quod rei quam vellet cum illo tractare nullum omnino alium vellet interesse. Reliquiarum igitur parte de scrinio pannis quos praeparaverat imposita, studiosissime satagebat, quatenus nil suae obstaret profectioni, ut omnibus rite praeparatis, quacumque die sibi placeret, liber posset discedere. Talia miser, divinam non recogitans animadversionem, tractaverat; sed Deus omnipotens, qui sanctum Agricium noluit separare a sanctissimo suo apostolo, cuius quondam per tanta

80) *monachos sicut veste ita etiam moribus nigros, indignos esse Mathia*, Lambertus. 81) *quidam Suevus hypocrita* in Lamberti dicitur relatione. 81*) Haec in editis non leguntur; ad eadem vero c. 3. respicere videtur. 82) Haec Lambertus explicare volens ita dicit: *Cum non intelligeret penitus ipsam scripturam, scrutari coepit si quid uspiam simile reperiret. Quod et fecit. Nam simile quid in codice vitae eius scriptum inveniens, crebra inquisitione ad notitiam huius nominis accessit.*

terrarum spatia vector exstiterat, impiam eius dispositionem manifestavit et cassavit. Cum etenim, ut praediximus, locum eundem aliquandiu iugi sollicitudine frequentasset, die ante praedicta inde descendens more sibi solito, alias nescio quo ire paravit; cum subito ipsa domus, incertum unde exorto incendio, cum reliquiis et monasterio combusta est; licet aliqui ad honorem reliquiarum eum tamen ibi habuisse affirment, quod ipse ex toto negavit; vel rursum alii dicant, ab igne, quo candelae ibi parabantur, hoc evenisse; quod incredibile videtur, quia ante triduum ignis ex toto ibi defecerat; re autem vera divina voluntate hoc decretum fuerat. Igne autem flammas in altum iacente, ille miserrimus anxius de reliquiis, festinus accurrens, domum ascendit, pannum cum reliquiis iam incendio proximum apprehendit, quem secum trahere cupiens, omnino non potuit; nec ultra iniquis manibus tractanda cessit, sed potius ibidem comburenda remansit. Qui cum in trahendo frustra diu laborasset, desperans scrinium aperuit, ut saltem aliquod membrum inde acciperet, quod suae voluntati incombustum servare posset. At cum introspexisset, subito ignis, quasi fulgor de sacris ossibus iaculatum, ita faciem eius inflammavit, ut resupinus corruens pene exanimatus esset. Sed nec tunc quidem os aperuit, ut alicui ex accurrentibus cum armis et aqua rem panderet; quod si fecisset, iam illaesae incendio reliquiae ereptae fuissent. Ita Deo disponente, Agricii ossa et pulvis in loco permanserunt, quae inique furanda de loco requietionis sublata fuerant. Quae postea minutatim inter carbones diligentissime requisita, magna ex parte 1131
inventa sunt, ut maiorem ipsius corporis partem nos non dubitemus habere. Pulvis vero cum cineribus cautissime cribro purgatus, ibidem in unum locum servandus repositus est, quibusdam suadentibus, ut in honorem eiusdem sancti Agricii altare ibi statueretur et dedicaretur ecclesia. Per omnia benedictus Deus, qui nos, licet indignos, noluit privare patrono tali; cuius nos auxilio ubique gaudemus perfrui. Postquam autem haec acta sunt, videns auctor huius sceleris non posse celari quod Deus voluit manifestari, cuncta quae gesserat vel cogitaverat protulit in medium; monstravit quoque locum, ubi reliquias collocaverat. Quem fratres diligenter perscrutantes, sicut iam diximus, quantum potuerunt, semiusta ossa coadunaverunt, et honorifice in reliquum habenda conservaverunt. Ille autem miser, dictante omnium sententia, cum licentia discessit, quia nempe sibi nec loco huic habitare ulterius commodum nobis visum fuit . . . .

7. . . . . Mihi hoc satis mirum videtur, quod in tanto periculo ignis et incendii, in tanto concursu et multitudine utriusque sexus populi nemo prorsus vitae vel salutis suae debilitatem incurrit, nullus omnino nostrum rerum suarum aliquid perdidit.

Haec utcumque dicta sufficiant; nunc aliqua miraculorum beati Mathiae dicamus, quae ante inventionem eius contigisse multi adhuc in corpore manentes religiosi praedicant, a quibus nos haec contigit audisse . . . .

Haec miracula in editione desunt.

EX MIRACULIS.

1) e codice Erlangensi[83]. 3

1. Interea[84] dum opinio beati Mathie multis signis cresceret, plurimi ex diversis orbis partibus fama virtutum eius exciti[a] veniebant et curabantur ab infirmitatibus suis. Quadam igitur die cum religiosi viri vota ferentes ad ipsum locum properarent, alius cuneus inde digressus illis occurrit. Cumque curiosius, ut assolet, de miraculis apostoli, an vere ita se haberent ut auditu perceperant, inquirerent, quidam maligne mentis, diabolo ut post patuit instigante: *Quidnam*, inquit, *anilibus fabulis creditis? Nescitis clericos monachosque ad fingendum talia plurimum callere, questus gratia suisque prestigiis marsupiis nostris et apothecis laqueos ponere? Nimirum ut epulis vacent illi, ieiunandum nobis erit; ut illi superhabundent, nos egebimus. Quod nobis bis ydola proponunt, nunc Martini, nunc Nicolai reliquorumque, non saluti nostrae consulentes sed substantie inhiantes faciunt. Quasi vero haec non sufficiant, novum bis quodammodo de Mathia deunculum faciunt, ut patrium fundum penitus emungant. Redite itaque ad cor, et videte, quia deliramenta sunt haec anilia magis quam vera miracula.* Hec et alia multa, que brevitatis causa obmisi, eo dicente, uxor eius ac filii aliique sanioris consilii viri rogabant eum, ne sancto apostolo detraheret, dicentes, haec divina opera esse, non humana figmenta. Sed cum infelix ille non solum tacere renueret, sed multo deteriora proferret, subito traditus hosti antiquo, cuius haec instinctu loquebatur, clamidem suam ac tunicam ad pedes usque scidit, et caballo suo insiliens per montes et valles ac devia queque se cum clamore valido proripuit. Quesitus igitur per biduum nec inventus est; post diem autem tercium in palude quadam caballus quidem eius apparuit, verum ille penitus inveniri non potuit. Cuius exemplo multi correcti et devociores effecti sunt.

Eodem[85] tempore quidam paraliticus de Arduenna silva, que maxima est tocius Gallie . . . . .

Est autem quarto Kal. Iulii sollempnis consue- Iun 28.
tudo Gallorum, ut, in unum diocesi qualibet coadunata, cum reliquiis et letaniis ad urbem Trevericam properent, ut communi leticia beatorum apostolorum Petri et Pauli natalicia celebrent. Ab inventione tamen sancti Mathiae maxime hic mos inolevit; unde et ipse sepius in cantu vulgari re-

a) exciti *corr.* excitati *c*

83) Quaedam cum his conveniunt quae apud Lambertum (Acta S. S. l. l.) leguntur. Sed Lambertus hoc fonte usus esse videtur. 84) Cf. Act. SS. l. l. n. 15. Antea etiam in codice historiola legitur, qualis ibid. n. 9. exstat: *Fuit eo tempore quidam molendinarius nomine Lampertus civis Treverensis etc.* 85) cf. Acta SS. l. l. n. 12.

plicatur. Qua specie dum quidam laudes sancti Mathie, quas vulgo leysos vocant, canerent, unus[a] eorum levitate iuvenili actus, cepit iocari temere et pro laude simillima laudi decantare, ut risum sui similibus excitaret . . . .

Sequenti anno cum quidam rusticus Mosellam[b] in vigilia sancti Iohannis baptistae naviculam ingressus cum uxore et filio ad limina beati apostoli per flumen Mosellam venire decrevisset, in ipso itinere a quodam tiranno captus, et cathenatus in carcerem mittitur, ceteris fuga elapsis . . . .

In civitate Argentina provinciae Alsaciae quidam clericus . . . .

Alius vir, cum esset pastor ovium, beato Symeoni, qui Treveri in porta Marcia, que et Nigra vocatur, requiescit, ovem de paupere ovili vovit . . . . .

Duo viri de vico Logostein[85] nominato Renum transituri naviculam piscatoriam ingressi sunt . . . . Iudeorum quoque auxilia ac vetularum carmina consuluit . . . .

Item puerulus matrem secuturus preeuntem, de ponte Attile in aquas subiectas cecidit . . . .

86 Iuxta fornicem Attile triumphalem[86], qui duo milia passuum a Treverensi civitate distat ad meridiem, quidam adolescens, dum media estate Mosellam transvadere vellet . . . .

Miles quidam Treverensi territorio genitus non infimi generis sed pauperis erat substantie. Quapropter pudore actus natale solum reliquid, peregrinaturus ubicumque se obtulisset oportunitas. Devenit ergo Coloniam Agrippinam, ubi cum et status et leges urbis placerent, subsistere delegit. Adscivit itaque sibi potentissimos quosque in dominos, ut, cum illis fidelitatem ac servicium fecisset, eorum auxilio et consilio tucior degeret. Cumque multo tempore prospere ageret nullaque agitaretur molestia, causa quadam obveniente unus dominorum eius dissimulato odio domui sue illum ascivit correptumque in vincula coniecit. Novem denique dies in quadam arce iacuit . . . .

Purgensis quidam eiusdem civitatis . . . .

Puer quidam vidue filius morbo tactus ad extrema perductus est. Cumque dies 15 egrotasset, extinctus est. Compositus igitur feretro, media locatur domo, ubi more Gallorum vigiliis ac ludis sollempniter frequentatur. Ludebant alii, sed mater flebat uberrime . . . .

Quinquagenarius homo quidam Pulcri-montis[87] accola, quod est Arduenne silve . . . . quidam ingenuus vir eiusdem castelli municeps . . . .

Suburbano rure quod Treveri adiacet versus aquilonem circa portam Marciam . . . .

Apud Fuldam, que est Francie Teutonicae, mulier quedam pontem fluminis transitura . . . .

Erat quidam maligne mentis, sicut diviciis sic habundans etiam viciis; qui cedibus et rapinis in vicinos suos grassatus, violenter omnia depopulabatur. Quidam autem illorum, quos iniuste afflixerat, domum illius igni succendit et aufugit. At ille sicut erat mentis perverse, in quendam pauperem crimen iniecit et pro tribunali iudici illum detulit. Quod cum per advocatum suum pauper se fecisse negaret, ad hoc tandem causa devenit, ut duello determinaretur. Hoc tyrannus, sicut erat sanguinis avidissimus, leto suscepit animo; pauper autem se suaque dominio illius submittere volebat ut quiesceret. Sed ille renuit. Die igitur dicta venerunt ambo locumque duelli intrantes congressi sunt, pari certamine viribus impares. Attrivit[c] enim tyrannus pauperem pene usque ad dedicionem, donec compulsus a suis nomen sancti Mathie invocaret, pauper divitem uno ictu deiceret et occideret. Et salvatus est sanguis innoxius meritis beati Mathiae.

. . . .

Iuxta pontem Moselle quidam puerulus navicula excidens submersus est. Quod videns quidam iuvenis vestibus abiectis aquae insiluit, et inventum extrahere volens, maligno spiritu retrahente, quem Neptunum vocant, semel et secundo perdidit . . . .

2) *ex codice Treverensi.*

1226. 1. Anno verbi incarnati 1226, primo anno domini Gregorii pape noni, regnante glorioso inpe-
Ps. 134, 7. ratore Friderico, favente Deo, qui omnia que vult facit in celo et in terra, in mari et in omnibus abyssis, qui producit nubes ab extremis terre, pre-
88 dicatores videlicet sancte Crucis, qui ubique terrarum discurrentes et crucis gloriam predicantes ex omnibus gentibus et populis et tribubus et linguis signaverunt servos Dei et milites Christi in frontibus eorum. Sensus enim et cogitacio humani cordis, que ad malum prona est omni tempore, ab
89 adolescentia sua promptissima reddita est in gloriam Christi et ad reverentiam sancte Crucis, dum in remissionem omnium peccatorum populorum multitudines signarentur et in milicia celi boni milites Christi conscriberentur. Unde et gloriosus inperator Fridericus signum salutis suscipiens, nonnisi in cruce domini nostri Ihesu Christi gloriari voluit; pro cuius fide et devocione universi cruce signati gavisi sunt gaudio magno valde. Cor pravum hominis et inscrutabile de abysso dedit vocem suam, et altitudo terrene dignitatis manus suas ad celum levavit. Ex istorum igitur numero predicatorum predicator unus Cuonradus nomine nacione Hallensis — que civitas inperatoris est in Suevia — venit ad abbatem Cystercii ordinis in Walrebach[88] que abbacia sita est in episcopatu Radesbonensi in confinio regni Boemie ; qui vices suas et auctenticum domini pape predicto magistro Cunrado in predicanda cruce commisit et litteris suis et sygillo confirmavit. Veniente autem iam dicto Cunrado in civitatem que Cubitus[89] dicitur Pragensis episcopatus spectantem ad cameram regis Boemie[d] et crucem predicante, tot milia militum et multitudines populorum signum crucis acceperunt, ut idem rex Boemie, cum proponeret bellum inire cum duce Austrie, nec posset ei resistere, quia magna pars militum suorum a predicto Cuonrado signata erat, nec vires suas bellis inanibus regis expendere vellet; furore nimio commotus et spiritu

a) usus *c.* b) mosellā *c.* c) Atrivit *c.* d) boecie *c.*

85) Labnstein. 86) De monumento in vico Igel exstante sermo esse videtur. 87) Beaumont. 88) Walderbach. 89) Elbogen.

maligno exagitatus, totam iram suam in ipsum Cuonradum effundere voluit, utpote qui causa fuerit tante discessionis sui exercitus, et inminuta milicia regis minuisset honorem. Igitur accensis animis, notarium suum ascivit, munera ingencia promisit, et eum in necem Cuonradi armavit. Quia ergo pecunie obediunt omnia, et munera* excecant eciam oculos sapientum, excecatus promissis, obtulit se in decollacionem innocentis. Multitudine ergo instar corone circumstante, stabat ille regis notarius evaginato gladio, et predicator crucis propter verbum crucis in modum crucis totus iacebat porrectus in terra. O spectaculum nefarium! o iniquitas que egreditur a facie terre! Fons turbatus pede, iustus cadens ante faciem peccatoris. Stat inpius, iacet iustus; et ut caput iusti amputet, ferus gladiator adest. Prostratus itaque et morti proximus, orat et precatur, ut tantillum ei daretur spacium, quo confessionem facere et corpus Domini sumere posset. Dum ille preces funderet, et timore regis — sermo enim regis urgebat — nemo illi subvenire presumeret: ecce filia ipsius regis, irrupta undique circumstancium multitudinem, nudato capite advenit, dolens et flens super inpietate patris. Prostratum levavit et in capellam, que proxima erat, secum adduxit, et confessores ei pie providit. Respirans aliquantulum Cuonradus, ante confessionem rogavit sacerdotes, quatenus nomina duodecim apostolorum scriberent et singulis cereis singula nomina adponerent, ut cuius nomen volente Deo assumeret, ipsum patronum et advocatum in tam horrende mortis discrimine et in futuro examine propicium haberet. Facta confessione surrexit, accessit, tulit et legit, et nomen Mathie apostoli gloriosi scriptum invenit. Stans autem attonitus, et utraque manu tenens breviculam, in qua[a] nomen sanctum sancti apostoli scriptum erat, toto corde et animo se totum devovens apostolo, rogat et deposcit sibi auxiliari et adiutorem celerem in tanta tribulacione fieri. Adest subito benignissimi benignitas apostoli, et facta est repente mutacio dextere Excelsi. Ira enim regis, que fuerat nuncius mortis, apostolo sancto interveniente et protegente conversa est in clemenciam, furor in misericordiam, tempestas magna in tranquillitatem maximam. Confestim ergo inmutatum est cor regis, et eum sui penituit sceleris. Festinus itaque et cum ingenti tumultu militum se circumstipancium accurrit, ut idem Cuonradus terrore nimio tumultuantis turbe turbatus iterum se ad mortem pertrahi metueret. Veniens autem rex, ad pedes magistri Cuonradi cecidit, et toto corpore in modum crucis in terram prostratus, indulgenciam sibi dari humillime et devotissime expeciit. Cuonradus vero admirans gratiam Dei et auxilium celeberrimum beati Mathie apostoli, factus est quasi in exthasi in eo quod contigerat sibi. Regem prostratum de terra levat, et indulgens sibi vitam, reatum criminis letus relaxat. Venit et ille gladiator, notarius scilicet regis, pallens et tremens, et facti sui penitens, veniam peciit et accepit. Cuonradus continuo a rege assumitur, presente rege et omni multitudine in alto statuitur, et ut verbum Dei predicaret a rege iubetur. Erant illo die nundine et forum rerum venalium, quo e diversis locis mercandi gratia convenire solent populorum examina. Ipsa die Deo favente et rege gaudente maxima principum et militum et diverse etatis et sexus hominum signata est multitudo, et facta est leticia magna in populo . . . . Iste idem Cuonradus predicator Treverim venit, et in ecclesia sancti Eucharii fuit, et in cimiterio eiusdem ecclesie predicavit coram tumba beati apostoli; Deo et beato apostolo liberatori suo inmensas gratias reddidit, et hec omnia que in eo facta sunt enarrans, ad gloriam Dei et beati apostoli ea litteris mandari rogavit. Acta sunt hec in civitate que Cubitus appellatur sita in episcopatu Pragensi ad honorem gloriosi apostoli et gloriam domini nostri Ihesu Christi.

*Deut. 16, 19.

2. In episcopatu Spirensi est civitas quedam domini regis, que vocatur Gruoninge[89], spectans ad inperium; in qua civitatis habitatores[b] in fraternitate beati Mathie apostoli ex antiquo fratres conscripti et associati sunt . . . . . Universi ergo elegerunt magistrum fraternitatis scultetum ipsius civitatis, Godefridum nomine, virum strennuum et industrium, qui quidem ad opera et negocia regis aptus et strennuus erat et ad collectas faciendas et oblaciones colligendas diligens et sollicitus, sed ad dirigendas et transmittendas oblaciones beato apostolo negligens et remissus . . . . .

3. Comes palatinus Henricus nomine a duobus suis clericis spiritu maligno repletis circumventus, ad hoc inductus est ut villam quandam Vilmar dictam super Logenam fluvium sitam, quam pie memorie Henricus imperator cum omnibus appendiciis suis pro remedio anime sue beato Mathie apostolo et sancto Euchario sollempniter donaverat[90], in proprietatem sui iuris conaretur adtrahere. Idem enim duo clerici, ut favorem ipsius comitis magis magisque sibi conciliarent, promittebant ei privilegia et sigilla tali arte facturos, quibus intuentium oculi deluderentur et quasi ante multorum annorum curricula facta vetusta et antiquissima viderentur. Hiis dolis et versuciis clericorum animus comitis abstractus et illectus, quia vir nobilis et potens erat nec ei ecclesia resistere poterat, predictam villam suam esse dicebat. Fama hec ad aures ecclesie pervenit et tamquam sonitu magni tonitrui omnes illius ecclesie fratres nimio terrore perculit. Abbas conventum ingressus et universos intuens animo valde consternatos, consolatus est eos in Domino dicens: *Quia prepositorum dominus potens est et comitem adtrectare et vobis propria restituere. Fidelis est*, inquit, *Deus, qui non patietur vos temptari supra id quod potestis, sed faciet cum temptatione proventum ut possitis sustinere.* Hec dicens comitem adiit, et accidit ut apprehenderet eum in equo sedentem et cum magno comitatu iter agentem. Abbas comiti appropinquans, causam et necessitatem ecclesie apperuit, pro ecclesia preces supplicationesque obtulit, orans et obsecrans, quatinus intuitu Dei et beati Mathie apostoli et sancti Eucharii, quorum reliquiis et miraculis eadem[c]

a) quo c.? b) habitores *cod.* c) *bis scriptum c.*

89) Grüningen. 90) V. supra Gesta c. 32.

ecclesia insignis haberetur, res ecclesie[a] usurpare non presumeret, quia iram Dei et sanctorum eius, qui illius loci sunt domini et protectores fidelissimi, effugere nullatenus posset. Comes itaque fastu temporalis glorie elatus, preces abbatis sprevit et abnuit, secundum illud: *Simplicitas iusti quasi lampas contempta ante fatiem peccatoris parata est tempus statutum.* (Ioh 12, 4 sq. — cf. Ps. 88, 10.) Et abbas quidem pro ecclesia legatione fungebatur et contempnebatur; oratio autem[a'] fiebat pro eo sine intermissione ab ecclesia ad Deum. Et Deus, qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, de excelso sancto suo respexit in orationem humilium, et non sprevit preces[b] eorum. Nam cum ad primas preces comes abbatem sperneret, manum Dei super se paululum adgravatam comes sensit; equus[c] enim eius totus contremuit et casum minatus aliquantulum timoris comiti incussit; sed ipsam lenem castigationem, quia a Deo fieret, nemo eorum qui aderant advertere potuit. Comite itaque progrediente, iterum abbas comiti adiungitur, et preces precibus addens, ut ante contempnitur. Et equus[c] comitis secunda vice maiori terrore concussus ad genua corruit et sessorem suum gravi timore conterruit. Tunc amici comitis . . . . .tes[d] et timentes ne forte hec visitatio Dei et sanctorum eius esset indignatio, ceperunt unanimiter comitem exorare, ut ab iniusticia sua dignaretur desistere, quia ire Dei et sanctorum eius non posset resistere. Comes ergo corde obdurato preces omnium et consilia sprevit, et idcirco acrius castigari meruit, correptionem habens sue vesanie, quia tantummodo sola vexatio intellectum dare solet auditui. Tertia vice cum idem abbas, quem sollicitudo maior stimulabat et sollicitabat, comitem interpellaret et multam patiens repulsam[e] nichil proficeret: ecce repente in conspectu omnium manifeste dignam pro meritis iram Dei et sanctorum eius comes expertus est, et sicut locusta violenter ex equo excussus, cum equo cecidit, et gravi allisione corporis adtritus, premortuus et ex sensu factus quasi amens in terra porrectus iacuit. Tamdem a terra levatus et alias delatus, cum ad se redisset, intelligens plagas quas circa eum Deus et sancti eius ecce iam tercio fecerant, timens ne peiora prioribus pateretur, amicorum quoque et nobilium blanda ammonitione ammonitus, protestatus est publice coram abbate et aliis quam plurimis[f], iniuste res ecclesie usurpare sibi voluisset et nichil iuris in rebus ecclesie se habere confessus, ad iniquitatem prosequendam periculose inductum fuisse. Hec mutacio dextere Excelsi, qui dominatur potestati[g] maris, motum autem fluctuum eius pro voluntate sua et qualitate hominum aut mitigat aut exasperat. Itaque comes castigatus et humiliatus, versa vice abbatem petit et obsecrat, ut errori suo clementer indulgeat, libertatem ville quam iniuste rapere adtemptaverat libere et absolute cum omnibus appendiciis[h] suis possideat, et cum fratribus ecclesie ut pro eo orent humiliter exorat. Grates quoque et gratias plurimas Deo et sanctis eius egit, quod sic pie castigari meruit, nec eum sanctorum pietas morti presenti tradiderit. Preterea duo illi nec nominandi clerici fabricatores mendatii, qui adversus innocentem ecclesiam dolos tam nefandos continuaverant et comitem ad hanc iniquitatem adduxerant[i], tesaurizantes iram, in die ire iram Dei et sanctorum horrende experti sunt, et ambo simul subitanea morte mortui sunt . . . . .

4. Dominus castri de Merenberch, Hardradus nomine, quodam tempore ab adversariis suis impugnabatur, et adversarii eius circumquaque discurrentes cuncta que sui iuris erant prout poterant rapinis et incendiis devastabant. Venerunt ergo ad quandam villam que Duorlar dicitur non longe a predicto castro positam, et ad eundem Hardradum dominum castri pertinentem, eadem facturi que in aliis locis faciebant. Erat autem in eadem villa curtis quedam et horreum frumento plenum, collectum et aggregatum de quadam arabili terra, quam senior Hardradus, avus videlicet istius iunioris Hardradi, beato Mathie apostolo in elemosinam pro remedio anime sue legaverat, quam in eadem villa colonus quidam Ludowicus nomine strennue excolebat et censum annuum de eadem elemosina ecclesie beati Mathie solvebat. Igitur hostes et adversarii eandem villam ingressi, ceperunt predas agere, ignem inicere et villam exurere . . . .

GESTA ALBERONIS ARCHIEPISCOPI.

Quum archiepiscoporum Treverensium historia Gestorum continuatione usque ad Meginheri obitum descripta esset, Alberonis viri illustris, fortis atque inge-

a) *bis scriptum c.* a') au . : . *c.* b) *deest c. ubi* spete *in litura.* c) equs *c.* d) : ' . : gntes *c.* e) multa p. repusam *c.* f) pluris : : : : : *c.* g) potestatis *c.* h) appenciis *c.* i) aduxerant *c.*

niosi tempora secuta sunt, quae ecclesiam penuria depressam nova gloria extulerunt et Treverensibus magnas in rebus publicis imperii Germanici gerendis partes contulerunt. Ideo mirum esse nequit, quod plures in eius laude canenda et scribenda versati sunt, alter episcopo nisi fallor vivo, alter sub Hillino Alberonis successore[1]. Primus carmine hexametro archiepiscopi vitam usque ad 1 a. c. 1145. descripsit, mox strictius, mox uberius de rebus publicis et ecclesiasticis locutus, sed ubique eorum quae narranda duxit bene gnarus, quippe qui in urbe Treverensi vixisse et pleraque suis oculis auribusve percepisse videatur. Etiam chartas quasdam adhibuit[2] totamque narrationem Gestis antiquis quasi breve supplementum addidit[3].

Altius Baldericus rem aggressus est, quum aliquot post Alberonis mortem annis huius vitam narrandam susciperet. Ipse tunc magister erat scholarum, ab ipso Alberone a. 1147. in hoc munus evocatus. Natus enim in dioecesi Leodiensi, villa Florinensi, ad papae Eugenii curiam se applicuerat. Quem quum, papa in Galliam profecto, in urbe Parisiensi „causas dicentem et saepe apposite perorantem", ut ipse narrat, Albero audivisset, secum Treverim adduxit et scholae ecclesiae S. Petri praefecit[4]. Inde ab hoc tempore archiepiscopo fa- 4 miliaris fuit eumque in itineribus nonnunquam comitatus est[5], ita ut res ab illo postea gestas bene perspectas haberet et tam veritatis studio quam Alberonis amore ut eas posterorum memoriae commendaret induci posset. Vixit pluribus annis post sub Hillino archiepiscopo et vel ipsius vel aliorum chartis, annis 1152. 1154. 1156. et 1157. nominatur; a. 1156. ecclesiae S. Simeonis praepositus erat[6]. Postea vero nemo eius mentionem fecit[7].

Insigne vero scientiae et ingenii testimonium Wibaldus abba Stabulensis Balderico dedit, quum hic scholam Treverensem regere coepisset[8]; neque Baldericus opere suscepto et finito bonam opinionem fefellisse iudicandus est. Sermonem magis floridum quam siccum iudicaveris, hinc inde poetarum Horatii et Ovidii locis exornatum[9]; et ipse auctor se veterum scriptorum laudes aemulari apertis verbis dicit[10]. Neque tamen fines rerum scriptori constitutos egressus esse videtur, sed 10 plerumque apte et simpliciter quae gesta sunt enarravit. Praefatione brevi sed

1) V. Bald. c. 11. 2) v. 126. 136. 158. 3) Quae enim supra dicta esse monet v. 19. 82, in Gestis continuatis, non in ipso carmine leguntur. 4) c. 22. 5) c. 26. 6) Hontheim Hist. I, p. 568 *(magister scolaris)*; Günther cod. dipl. Rheno-Mosell. I, p. 348 *(magister scolarum)*; p. 353 *(scolasticus)*; Hontheim I, p. 577 *(maioris domus scholasticus et S. Simeonis praepositus)*; p. 588 *(magister scholarum)*. 7) Iam a. 1158. in Hillini charta, Hontheim I, p. 586, Balderici nomen desideratur. Legitur ibi Walterus decanus S. Simeonis, nullus praepositus, neque in charta a. 1162. ecclesiae S. Simeonis data hic memoratur. 8) Martene Coll. II, p. 247 et inde Hontheim I, p. 557: *Frater Wibaldus, Dei gratia id quod est in catholica ecclesia, dilecto fratri et amico suo Baldrico magistro benedictionem et vitam usque in saeculum. Expediti tandem ab his occupationibus maximis, quae nos, ut ipse nosti, ultro citroque implicitos diu tenuerunt, posse coepimus aliquando amicos nostros salutare et aliquid tenerioris affectus depulso animi angore exhibere. Salutantes igitur tuam industriam, paterno et intimo affectu rogamus et exhortamur in Domino, ut illud tuum nobile et acutissimum ingenium, quod tibi praestante Deo a natura insitum est et optimis artibus in iuventute tua sublimiter excultum, torpere per otium non sinas, ne honos, qui tibi quasi quidam laboris fructus ob scientiae claritudinem collatus est, optimis disciplinis tuis quemdam obscuritatis situm inferre praevaleat. Sane et acumen ingenii et facundiae gloriam et adeptas dignitates humilitate quasi quodam gemmarum splendore ornabis, et memineris honores eisdem artibus esse servandos quibus eos es assecutus. Fortunatum enim, ut saeculariter dicamus, esse potuit quod ascendisti; sed regere te ipsum in alto equidem industriae est. Praesentia tua tuis auditoribus disciplina sit; raro siquidem castigabis si assiduus fueris. Plus habet locus tuus quam docendi officium; nam et censoriam debes exhibere severitatem, quoniam et corrigendis moribus praefectum te esse noveris, quae disciplina et exercitatio omnibus est subtilior et in fructu cunctis propensior. Scienti pauca sufficiant, non ut doctorem doceamus, sed ne officium praetereamus.* 9) c. 3. 12. 10) c. 16.

concinna lectoribus veri amorem probavit, et quamvis archiepiscopi laudes non tacere sed viri egregii res admiratione dignas celebrare voluerit, neutiquam tamen partium studio se abripi passus est. Primis, nisi fallor, annis Friderici imperatoris pacificis et quietis de lite regni et ecclesiae, qua Albero valde implicatus fuerat, integre iudicavit et regis Alberoni infensi epistolam narrationi
12 *inseruit*[11]*; postea quae minus comperta habuit aperte professus*[12]*, ubi vero monumenta fide digna recipere potuit*[13]*, haec secutus est. Pluribus locis Balderici narratio cum Gestis illis metricis ita convenit, ut alter altero usus esse videatur*[14]*. Sed uterque semper etiam propria habet, et quum poeta ille iam ante Balderici adventum libro finem dederit, Baldericus vero multo sit uberior et copiosior*[15]*, hunc illius carmen vidisse quidem sed nonnisi paucis locis adhibuisse putarim. Post a.* 1145. *hic scriptos fontes nullos habuit, et hac potissimum libri parte propter rerum copiam et fidem magni est faciendus.*

Utrumque librum poetae et Balderici scriptor ille Treverensis penes se habuit, qui in cod. S. Mathiae, Trever. N. 1341, *supra* C 1. *nominato, Gestis brevem continuationem usque ad a.* 1152 *adiecit, sed praecipue Baldericum presso pede secutus est. Postea poeta diu latuit; Baldericus vero a Browero*
16 *aliisque lectus, ab Hontheimio*[16] *(Prodr. II, p.* 767*) et Wyttenbachio*[17] *(Tom. I, p.* 217 *sqq.) editus est.*

Gesta metrica in cod. Vindobonensi Hist. prof. N. 1069, *supra* B 1., *primus Pertzius invenit, eoque flagitante V. Cl. Chmel descripsit; cuius exemplar huic editioni parandae fundamentum fuit.*

Codex Treverensis N. 1387 *(IV.), olim fortasse S. Mariae ad martyres*[18]*, membr. s. XII. ex., qui octo quaternionibus et 3 foliis constat et elegantius quam diligentius scriptus est, Balderici gesta Alberonis continet. Quem a.* 1840 *in*
19 *bibliotheca Treverensi cum editis accurate contuli et nunc erroribus correctis*[19] *quam fidelissime exprimendum curavi. Singulari quodam folio voluminis initio archiepiscopi imago cernitur, hac inscriptione addita:* Domnus Albero archiepiscopus Trevirorum. *Ex hoc codice descriptus est alter chartaceus saec. XVI, nunc N.* 1388 *(*1281.*) indicatus, quem in libro edendo prorsus seponendum duxi.*

Kiliae pridie Kalendas Maias a. 1847.

G. WAITZ.

GESTA METRICA AUCTORE ANONYMO.

Non valeo lingua gestis depromere digna
Huius pontificis; sed pauca rogatus amicis
Digero sermone ceu vix queo iusticiore.
Musa fave, mendosa cave, cum plura revolvas.
Pastor age, dic presul ave, cum pauca resolvas.

Ortus erat celebri vir de regione Metensi;
Post et in ecclesia puer est nutritus in illa,

11) c. 3. 12) c. 4. 13) c. 10. epistola cleri Treverensis de Alberonis electione Innocentio papae scripta. 14) Cf. c. 4 et v. 26 sqq.; c. 15 et v. 61 sqq.; c. 17 et v. 140 sqq. 15) Etiam poeta quaedam fusius et accuratius narravit; v. 86 de Conradi regis unctione, v. 110 de abbatia S. Maximini, v. 211 sqq. de expugnatione castri Rudolfsberg. 16) Cf. excerpta in SS. R. Gallicarum collectione T. XIV, p. 349—360. 17) Sed hic suo more non solum quae in continuatione adiecta sunt sed etiam posterioris aevi additiones textui immiscuit. 18) Ex tali Hontheim l. l. editionem paravit. In codice nunc huius patriae vestigium nullum est. 19) In scribendi ratione eo tantum a codice recessi quod in verborum fine ubique *ae* pro *e* scripsi. Codex sibi non constat.

Inque iuventute per regni climata late
Claruit. Et Romae iam tunc diffusus ubique
Error magnus erat, quia papam cesar habebat
Fraude dolo captum, sic iuramenta coactum,
Ut numquam sese banniret, iniqua dedisse.
Sed fedus ruptum, cogentibus ecclesiarum
Principibus, grande belli succenderat ignem.
Paxque negata bonis fuit omnibus ecclesianis,
Ecclesiae nati fuerant qui sic vocitati;
Cedibus ac predis intentis Heinriciadis,
Sic appellatis Heinrici nomine regis.
Hec iam de parte quadam perstrinximus ante[20];
Quare non esse liquet hec replicare necesse.
Tunc de quo loquimur velut insuperabile robur
Creverat Albero, cepitque patescere clero;
Primum cesarianis, post magnatibus ipsis
Innotuit, crebro contraria multa gerendo.
Necnon pontificem propria de sede Metensem
Adelberonem, non equa sibi sapientem,
Officioque suo fecitque carere sepulchro.
Cui successorem sanctum primo Theogerum,
Hinc Stephanum fieri, spreto satis imperiali
Obtinuit iure. Qua causa rege furente,
Mandatum multis eius de funere mortis;
Quod multis gratum fuit, et satis insidiatum
Romam pergenti seu per regnum gradienti.
Evasit vero mortis vicinia crebro.
Sepe per infestos veluti paraliticus hostes,
Impositus carro, iuncto protractus asello,
Transiit inmunis, sibi preduce paupere quovis.
Nam commentato facies superoblita fuco
Hunc abscondebat; agapes quoque suscipiebat
Illorum qui se meditabantur iugulare.
Sic Romam, sic ibat eó quocumque volebat.
Et contempnentes papae decreta Metenses
Taliter angebat, quod nullus eos sepelibat
Defunctos, donec se plebs vesana novisset
Romanae sedi numquam debere reniti.
Hic igitur nactus Trevirorum pontificatus 1132.
Sedem, iam dictum Stephanum nunc ante Metensem,
Hactenus adversum tribus his metropolitanis
Nostris, Brunoni, Godefrido vel Meginhero,
Forte resistentem, sibi nec parere volentem,
Ut voluit tandem parere coegit eundem.
Ceperat inde rei propriae sic consiliari,
Banno refrenans a predis compatriotas;
Et per episcopium tendens acies oculorum,
Undique corrasit sibi quod mens utile suasit.
Et nec cenobiis propriis hac parte pepercit;
Et minus Eucharii dicto de nomine Christi,
Quod nimis attrivit nimium nimiumque gravavit.
Hinc ad cenobium Maximini repetendum
Intendens animum, magnarum pondera rerum
Aggreditur, et regis ad Italiam properantis

20) V. Gesta addit. c. 10. 19.

1136–1137 Lotarii comitatur iter, totumque per annum
Illius obsequium numquam defessus agebat.
Tam papae quam regis ibi fit carus honori,
Cisalpinarum legatus et ecclesiarum
Efficitur, redituque suo corpus Megenheri
Quondam pontificis et decessoris abinde
Transtulit, inque domo sancti Petri tumulavit.
Mox nimium durae subeunt discrimina curae.
Quippe suum castrum quod nomine dicitur Ararum[21],
Dum fuerat peregre, pervasum fraude latronum;
1137. Mors quoque Lotarii regis diffusa per urbes.
His consternatus, tacitus paulisper agebat;
Sed confortatus animum viresque trahebat,
Miliciamque suam populum cives Trevirorum
Aggregat in castrum, circumdedit obsidione,
Post paucosque dies, sed non sine sanguine, cepit;
22 Et sibi vicinum Nanterum[22] nomine clarum.
Preterea missis hic circumquaque ministris,
Pontifices et primores collegit in unum
1138. Quo fluit in Renum Mosella decus fluviorum,
Et quem predixi[23] Counradum nomine regem
Constituitque suis hunc rebus honorificavit
Et sumptu; mox hunc ad Aquis castrum properantem,
Ut, ceu mos veterum constat, benediceret illum,
Prosequitur; sed non quoquam procedere quivit
Hac re velle suum, quia presul Coloniensis
Hoc interrupit, proprii dicens fore iuris
Ungeret ut regem. Cuius si quis rationem
Considerare velit, citius cognoscere quibit,
Quod rationis[a] inops numquam subsistere possit.
Claret enim cunctis, quoniam[b] primas Treberensis
Omnibus ecclesiis Gallorum Germaniaeque
Presideat iure, quo summa negotia quaeque
Disponat. Sicut legimus, cum mortuus esset
Lotharius, quondam rex falso, sed verus adulter
Existens, Treberis cum nullus episcopus esset,
Thietgaudus quoniam presul peregrinus obisset:
Qui tunc presul erat Adventius ille Metensis
In vice primatis Karolum — quasi tercius illo
Nomine pollebat — statuit regemque sacravit[24].
Sed forsan dicent, quod eorum presul obisset
Tunc, etiam quod nos verum fore non reprobamus;
At sibi subiectis vicis eius iura licebat
Ocius implere, sibi lex si prisca favisset,
Quam modo divitiis calcant fastuque moderni,
Ut, quia pauperior est hec sedes Treberensis,
Propterea sit et inferior locupletibus illis.
Hec modo sufficiant. Albero tamen satagebat
Regis ad obsequium pre cunctis esse paratus;
Rex quoque pre reliquis hunc semper honore colebat,
Eius consiliis crebro feliciter usus,
Precipue quando Saxones arma movendo

a) vel veritatis *superscr. c.* b) *ita emendandum est. P.* — quam c.

21) Arraz ap. Baldericum c. 15. 22) Nantersburch ap. Baldericum l. l. 23) Hunc autor neutiquam nominavit; sed in Gestis cont. c. 27. 28. appellatur. 24) V. Reginonem a. 869.

Viribus inmensis hunc infestare parabant.
Quo sumptu magno veniens et milite multo.
Obtinuit laudis palmamque suae probitatis.
Hoc mediante tamen per pacis condicionem
Omissum bellum, populusque domum remeavit.
Pro quibus ac aliis ab eodem tam bene gestis, 1139
Et quia non iuste subtracta fuit Treberensi
Ecclesiae, quondam de cuius proprietate
Et fundo vere legitur* constructa fuisse,
Ut testamenta[25] referunt sub nomine regum 25
Qui Dagobertus Pipinus Karolusque fuerunt,
Hanc abbatiam Maximini nomine dictam
Rex sibi restituit, Petro per eumque beato[26].
Sed monachi, pulso paucis abbate Gerhardo
Ante diebus, ei mox quendam substituerunt,
Ignotum prorsus persona, religione;
Hunc et distracto templi duxere metallo
Vestibus atque sacris, Romanis hisque coemptis,
Hunc ab apostolico mercedibus obtinuerunt
Abbatem fieri de more sibique sacrari. 1140
Et confirmatum banno metropolitani
Exemptum iuri libertatemque tueri,
Acriter exposcunt[27], exultantesque reducunt, 27
Huncque suae sedi superimposuere latenter.
His certaminibus pertransiit integer annus.
Quo grandis facto crevit metropolitano
Cura, quod hec tanta sibi vis illata fuisset
Contemptusque gravis ab eis quos semper amavit
Romanis, quorum sese virtute putavit
Omnes qui vellent se ledere vincere posse.
Sed quid ad hec ageret? Ne castrum rumperet illud,
Quae sibi detulerant papae mandata vetabant;
Introitusque suisque sibi non iure negatus.
Ipse tamen cives ad talia bella furentes
Crebro minis precibusque suis ab eis revocavit.
Motus preterea sua quod legatio spreta
Esset ab ecclesiis hic presulibusque quibusdam,
Omnibus impensis Romam festinus adivit,
Expositisque viae causis, papaque favente,
Obtinuit quae tunc voluit, victorque redivit.
Atque sui voti compos effectus, ut illud
Cenobium semper sibi successoribus atque
Esset subiectum, per apostolicumque sigillum
Hac re firmatam referens pro munere cartam[28]. 28
Sed graviora malis sunt orta prioribus exin.
Nam monachis factum fuerat presentibus istud.
His et apostolicus iussit metropolitani
Dictis parere, simul abbati per eosdem
Ecclesiae donum demandans suscipiendum
Nutu pontificis sedisque manu Treberensis.
Sed cum decreto Romano presule spreto,
Rursum conspirant huic introitumque negabant;
Ob cuius meriti rem sunt anathematizati.

25) V. chartas regum ap. Hontheim Hist. I, p. 76. 120. 132, omnes dubiae fidei. 26) V. regis diploma ib. p. 541. 27) V. Innocentii chartam ib. p. 543. 28) V. Innocentii bullam alteram ap. Hontheim I, p. 547.

Sed querens veniam de banno solvitur abbas.
At monachi magnum super hoc fecere tumultum.
Et comitem castri Lucelenburhc antea dicti,
Qui defensoris nomen susceperat horum
Pontificique fidem iuraverat auxiliumque,
Cum septingentis corruptum pene talentis,
Fraude doloque fide prima vel federe rupto,
Efficiunt promtum quo bella moveret et arma.
Qui veluti nostis ut crudelissimus hostis,
Cedibus ac predis capturis pluribus actis,
Sacra profanavit, villas ac templa cremavit.
Heu pudet armatas acies hostemque superbum
Ad portam Martis sanctique fores Symeonis
Clavigero celi contraria signa tulisse!
Non locus hic muro sed vili prelia vallo,
Hostilemque manum perpauci sustinuere.
Non tamen inmunis de clade superfuit hostis,
Sed maiore sui dampno multatus adivit.
Vidimus ad pontem vesani presulis agmen,
Igne furens, in tecta ruens, et fana profanans.
Aula Dei matris, quam quondam rex Dagobertus
Condidit, irrupta flammisque voracibus usta,
Sanctorum thecas, quas reperit hic super[a] aras,
Districto gladio miles occidit avarus,
Par habuitque solum factorem reliquiasque.
Ezech. 7,22 Vidimus impleri quod ab Ezechiele refertur,
Quod violaturus hoc emissarius esset
Archanum Domini. Sed non impune patratum
Hoc scelus. Ut villas aliquantas ecclesiasque
Hostis combussit et plures urere iussit,
Presul eum cum milicia post terga secutus
Occupat, et multis ex eius agmine captis,
Pluribus occisis, aliquantis debilitatis,
30 Accelerare fugam Domino miserante coegit[30].
Iam fuerat quintus huius certaminis annus,
Expulsique loco sunt illi maximi iuste,
Suffectique sibi monachi sunt religiosi;
1142. Quis a pontifice preponitur abba Sigerus.
Qui prius electus ab apostolicoque sacratus,
Post anatematizatus estque reconciliatus.
Ista sub autumpno sunt prelia gesta bienni;
Quos hiemes validi venti pluviaeque fuere
Cum magno plebis dampno gemituque secuti;
Iamque putabatur pax parta quiesque futura.
Sed secus hoc cessit, quia castrum forte remansit
Predicti comitis, quod abest tria milia nobis,
Nomine Butolicum[b. 31], quod presulis agmine dudum
Obsessum fuerat, sed ab obsidione solutum,
32 Cum presul comitis premeret tergum fugientis[32].
Sed castellani dederant se vel sua paci;
Inque fuga belli comes hanc laudare coactus.

a) supra c.? b) *ita codex; fortasse* Rutolicum *legendum est.*

30) Cf. Baldericum c. 20. 31) Idem esse debet quod apud Baldericum c. 20. Rodolfi mons, alibi Roulmont audit, quod ab episcopo bis esse obsessum et tunc demum captum ille breviter narrat. 32) V. Baldericum l. l.

Ut vero patuit paulo post fraude doloque
Rupit, eamque sui violarunt cedibus, igni.
Sic vulgus miserum patrio de limite pulsum,
Profugus atque vagus perit in diversa rotatus;
Quique remanserunt operi nullo studuerunt;
Tantum cura fuit illis ut ab hoste laterent.
Iam pecus abductum regio vastataque circum,
Agricolae raptis annum flevere iuvencis;
Cessit cultura terrae per Belgica rura.
Hoste malum faciente, minus Deus est operatus;
Namque pecus, quod ab hoste metus vel terror abegit,
Nocte lupus laniando ferus vastator ademit.
Qui prope nos fluvius est Kylia[33] nomine dictus 35
Teque Mosella petit, momenti tempore crevit,
Imbribus effusis tectis domibusque solutis,
Omne genus pecoris vel alitis intro repertum
Cumque viris pueros mulieres atque puellas
Pertulit, absorptos famae maioris in amnem.
Interea Treveri curarum pondere pressi,
Talibus insueti bellis intendere nisi,
Aggrediuntur opus sine muro. Namque patebat
Urbs, nisi pontificis quam quondam cura Brunonis
Fecit ad australem longo munimine plagam.
Vallo circumdant vel muro menia firmant,
Custodes vigilesque locant vel lapsa restaurant;
Arma parant, sociosque vocant, hostemque fatigant.
Qui nimis elatus spoliis rebusque secundis
Iam sibi cessuram gentem speraverat omnem.
Sed facies rerum conversa vices dedit illis;
Cum Treveri crebris excursibus hoc repetentes,
Nobilibus horum captis gladioque peremptis,
Acceptas clades his cladibus equiparabant.
Mox ubi temperie prodibant gramen et herbae,
Presul, corraso quod in ecclesiis fuit auro
Preterea quicquid tunc reperit in cruce magna
Quam quondam felix Ekebertus contulit illic[34], 31
Rursum Butolicum toto conamine castrum
Aggreditur; sed difficile cepit licet illud,
Quod non fida sibi sociorum pectora sensit,
Qui castellanos, iam quos angustia panis
Dêdere cogebat, clam pane dato retinebant;
Et cui tormenti quod vulgo manga vocatur
Credita cura fuit, iaciendi cessit ab arte,
Quod seductus erat mercedibus accipiendis.
Tandem cum cura, cum sollicitudine summa,
Post mortes hominum multas fusosque cruores,
Undique conclusi, vetiti dandis alimentis,
Iam desperati meditantur deditionem,
Egressumque petunt cum rebus sospite vita.
Annuit his presul et conductum dedit illis.
Tum vero quidam de principibus Trevirorum,
Qui modicae fidei multum prius impediebant
Pontificem, sed clam castellanosque iuvabant,
Orant ut salvum donetur hoc sibi castrum.

33) Kyll. 34) V. Gesta c. 29.

Cumque notum Treviris foret hoc sermonibus istis,
Infremuere nimis, et vociferatio grandis
In castris oritur passim magnusque tumultus,
Armaque diripiunt. *Hoc si castrum*, modo dicunt,
Permaneat salvum, cur nos obsedimus illud?
Cur tocies domibus nostris natisque relictis
Nocte dieque vias transivimus atque timores?
Esuriemque, sitim, pluvias solisque calores,
Vulnera, livores, et mille pericula, mortes,
Impensas, studium, curas estusque laborum
Incassum tulimus, nichil hac si parte lucramur.
Hoc manet effugium cuivis de gente latronum;
Exulat hic tutus qui grassator populorum.
Hoc urbi nostrae fuit, hoc patribus inimicum,
Hoc vetuitque viam tam nobis quam peregrinis.
Hic fusus sanguis noster, nostrique propinqui
Et socii pariter hic mortibus occubuerunt.
Sed magis ite viri, iam solvite vincula colli,
Dum vacat, a cervice iugum deponite durum!
Quod quantum premat ignotum, quia venit in usum;
Sed mox depositum concedet grande levamen.
Nec quid quisque comes dicat vel quid velit aut dux
Cernite; sed vestrae faciem cognoscite turbae.
Sunt multo plures qui nos et nostra sequentur
Signa, vel adversos qui fortiter ense repellent.
Est rerum dominus presul, qui nostra iuvabit
Vota suo nutu, si lingua forte tacebit.
Sic exhortati scandunt fastigia montis
Agmine condenso, victisque viam tribuentes,
Portarum cunctos aditus et muros occupavere.
Nec mora, subiecto clam lato menibus igne,
Exultat presul, gemit hostis, fumigat omnis
Mons, unaque die capit hec contentio finem.
1144? Oct. Octobri mense medio fere pretereunte,
Autumni causa diffusis civibus extra,
Hi castellani pulsi munimine tali,
Cum duce prelato spargunt ignes iterato,
Nec piget infestis ad pontem currere signis.
Protinus intenta bellis urbana iuventa;
Sed non consulte sine consilio sapiente
Obvia ferratis fit nuda pedesque tyrannis.
Precipiti cursu vesani presidis agmen
In raros agitur cuneos sternitque fugatque.
Hic equites pauci fuerant primoque fugati,
Et pedites miseri mortes et vulnera passi
Sunt, reliqui portis fugêre pericula clausis.
Mane sequens totum valdeque fuit nebulosum;
Custos non aderat pontis, portaeque patebant.
Hostis tum letus de prosperitate priori,
Advolat, et portis urbem cepisset apertis,
Ni de canonicis quidam foret obvius illi;
Qui clamore suo paucis sibi consociatis,
Hunc celeri cursu foribus clausis repulisset.
Sed spargens ignes, cunctas ibi subruit edes;
Hincque secutus eos quos diximus antea cives,
Hos confiscavit villamque solotenus ussit.

Presul enim regem conduxit in hanc regionem[35]. 1145.
Et turres et castra petit, comitemque coartat,
Et sibi commissa privavit eum comitiva;
Quam de principibus regnique fidelibus uni
Subdidit, haut[a] quia nec diu multo post obit ille,
Et redeunt rursum beneficia grata priori.
Sed tamen hec presul concessit corde benigno,
Letus in hoc bellum iam finivisse cruentum.

EXPLICIT[b].

GESTA ALBERONIS ARCHIEPISCOPI AUCTORE BALDERICO.

Alberonis Trevirorum archiępiscopi facta et dicta memorabilia narraturus, rem aggredior apud posteros minus fidei habituram quam miraculi. In qua re, scias lector, nec laudi nec vituperationi me studere, sed veritati.

1. Ammiramur quosdam magna fecisse, sed multorum favore et auxilio atque cooperatione; quemadmodum principes gentium, qui existentes paternorum regnorum heredes et successores, subditarum gentium armis suum dilataverunt imperium, ut Alexander, Iulius, Augustus, Karolus et plerique alii, qui materiam magnam suis factis prebuerunt antiquis hystoriarum scriptoribus. Hic autem singulariter in hoc exstat ammirandus, quod solus homo atque privatus, immo etiam adhuc pauper, maximas res perfecit. Cum enim adhuc in prima iuventute nulla fulgeret dignitate aecclesiastica vel seculari, pro libertate aecclesiae, solus inter omnes Metenses, imperialis maiestatis culmini se opposuit. Ea tempestate, qua regnum et sacerdotium gravissimo dissidebant scismate — quod in diebus Gregorii papae septimi, qui priori nomine Hildebrandus dicebatur, atque Heinrici tercii imperatoris ceptum, per tempora Urbani Paschalis apostolicorum usque ad tempora Calixti papae perduravit — iste homo novus cepit miles mirabilibus ingenii atque consilii sui armis esse aecclesiae sanctae defensor. Ut autem plenius atque planius intelligas, quae et qualia et qualiter et ad quid homo iste perfecerit in defensione aecclesiae contra imperatoris iniuriam, predicendum michi videtur, quae et qualis fuerit causa huius scismatis. A tempore Karoli imperatoris usque ad tempora Henrici imperatoris tercii reges ob sua merita, quia suis beneficiis ampliabant et defensabant aecclesias, ex concessione Romanorum pontificum investituras episcopatuum dabant et ecclesiarum providentiam gerebant; Henricus autem tercius, cuius, ut speramus, propter pleraque bona opera valde magna, tecta sunt peccata, nimis fuit infamatus de venditione episcopatuum. Unde predictus papa VIIus Gregorius investituras episcopatuum eidem regi conabatur auferre[36]. Quod cum perficere non pos- 36
set, coegit tamen eum firmiter promittere, quod eos omnes expelleret a suis sedibus episcopos, quos precio sciret intrasse, et de cetero precio nulli episcopatum dare. Quam rem cum predictus imperator aggrederetur, tantum incurrit fere omnium odium episcoporum, quod contra ipsum regem Gregorio papae adheserunt et eum cum domino papa excommunicaverunt. Multi autem ex cardinalibus regi adheserunt, et de clero Romanorum atque de populo. Quorum contra papam Hildebrandum plurima exstant scripta mordacia[37]. Hic autem Henricus filius erat Conradi imperatoris. Cuius filius Henricus, qui dicebatur senior, paternae heres 1056.
discordiae cum Romanis pontificibus, imitando patrem gravabat in tantum quosdam episcopos, quod eorum machinatione et Romani pontificis auctoritate a filio suo Henrico regno pulsus est, LIIIIº regni sui anno, et paulo post Leodii defunctus est. Cui cum in regnum 1106
successisset Henricus filius eius iunior, iam post Gregorium, Urbano papa defuncto, sedebat apostolicae memoriae Pascalis papa, qui quod dominus Gregorius VIIus ceperat zelo Dei suc-

a) haut quia *quid sibi velint nescio.* b) *bis scriptum est.*

35) V. Contin. Sigiberti Gemblac. a. 1145, SS. VI, p. 389. 36) Scriptoris errores cuique facile patebunt. Certe Heinricum III et IV. non satis distinxit. 37) Praesertim Bennonis librum intelligere videtur.

census perficere volebat. Cum enim Henricus iunior ad consecrationem imperialem Romam venisset, unctionem ei papa denegabat, nisi cederet a iure quod in vestituris episcopatuum videbatur habere. Quae res quem eventum habuerit, ex epistola a rege Heinrico Roma red-
1111. eunte per universum regnum transmissa perpendi potest.

2. *Heinricus*[38] *Dei gratia Romanorum imperator augustus, omnibus Christi et ecclesiae fidelibus. Notum esse volumus dilectioni et discrecioni vestrae, ea quae inter nos et dominum illum Paschalem erant, quomodo incepta tractata ac peracta sint; scilicet de conventione inter me et ipsum, de traditione Romanorum in me et meos, ut audita intelligat, intellecta examinet, examinata diiudicet. Igitur cum in eo totus essem, ut me ad ecclesiae utilitatem et ipsius votum, si iustum esset, componerem*[a]*, cepit dilatationem et exaltationem regni supra omnes antecessores meos studiose promittere, subdole tamen, quomodo regnum et ecclesiam a statu suo scinderet, tractare. Quod facere sic aggressus est. Regno nostro*[b]*, iam a Karolo* 300 *et eo amplius annis et sub sexaginta tribus apostolicis investituras episcopatuum et abbatiarum eorundem auctoritate et privilegiorum confirmatione tenenti, absque audientia auferre volebat; et cum per nuncios nostros quereretur, quid de nobis fieret omnibus his ablatis, in quo regnum nostrum constaret, quoniam fere omnia antecessores nostri ecclesiis concesserunt et tradiderunt, subiunxit: „Fratres aecclesiae decimis et oblationibus suis contenti sint; rex vero omnia predia et regalia, quae a Karolo et Lodoyco, Ottone et Heinrico aecclesiis collata sunt, sibi et successoribus suis recipiat et detineat.“ Ad haec cum nostri responderent: nos quidem nolle violentiam ecclesiis inferre, ne ista subtrahendo tot sacrilegia incurrerem*[c]*, et sui sacramento pro ipso firmaverunt, dominica Esto mihi in Deum se omnia haec cum iusticia et auctoritate sub anathemate confirmare et corroborare; nostris itidem firmantibus, si hoc, uti premissum est, complesset — et quod tamen nullo modo posse fieri sciebant —, me quoque investituras ecclesiarum, uti querebat, refutaturum, sicut in carta conventionis plenius poteritis videre. De traditione vero in nos et in nostros sic res se habet. Vix portas civitatis ingressi sumus, cum nostris infra menia secure vagantibus, quidam vulnerati, alii vero interfecti, omnes vero spoliati aut capti sunt. Ego tamen quasi pro levi causa non motus, bona et tranquilla mente usque ad ianuas beati Petri cum processione perveni. Ubi, ut ostenderem, nullam Dei*[d] *disturbationem ex velle nostro procedere, in cunctorum astantium oculis et auribus hoc decretum promulgavi: „Ego Heinricus*[e] *Dei gratia Romanorum imperator augustus, confirmo Deo et sancto Petro, omnibus episcopis, abbatibus et omnibus ecclesiis, omnia quae antecessores mei reges et imperatores eis concesserunt vel tradiderunt; et quae illi pro spe aeternae retributionis obtulerunt Deo, ego peccator pro timore terribilis iudicii ullo modo subtrahere recuso.“ Hoc decreto*[f] *et subscripto, petii ab eo, ut sicut in carta conventionis eius scriptum est mihi adimpleret. Haec carta*[g] *conventionis eius ad me*[h]*: „Domnus papa precipiet episcopis presentibus in die coronationis regis, ut dimittant regalia regi, et regno quae ad regnum pertinebant tempore Karoli, Lodoyci, Ottonis et Heinrici, et aliorum predecessorum eius, et scripto firmabit sub anathemate, ne eorum presentium vel absentium quisquam vel successores eorum intromittant se vel invadant eadem regalia, id est civitates, ducatus, marchias, comitatus, monetas, theloneum, marchatum*[i]*, advocatias, omnia* 39 *iura centurionum, id*[39] *est villicorum, curtes et villas quae regni erant, cum omnibus pertinentiis suis, miliciam et castra; nec ipse regem et regnum super his ulterius inquietabit, et privilegio sub anathemate confirmabit, ne posteri sui amplius inquietare presumant. Regem benigne et honorifice suscipiet, et more predecessorum eius catholicorum scienter non subtracto, coronabit; et ad tenendum*[k] *cum his omnibus officii sui auxilio iuvabit. Si domnus papa haec regi non adimpleverit, ego Petrus Leonis iuro, quod cum tota potentia mea tenebo me ad dominum regem. Obsides autem, nisi effugerint, reddemus altera die post coronationem regis. Si per papam remanserit ut non coronetur, similiter reddemus. Die dominico cum rex ad processionem venerit, obsides dabo Gracianum filium meum, et filium Wizonis filii mei, vel filium sororis meae, si eum habere potuero.“ Haec sunt sacramenta: „Ego Petrus Leonis iuro vobis, quia domnus papa proximo die dominico adimplebit regi, quod in carta conventionis scriptum est.“*

a) coponerem *c.* b) quod *c.* c) *hoc loco quaedam desunt;* fiducialiter promisit *epist.* d) ecclesiarum dei *epist.* e) H. *c.* f) a me lecto et *epist.* g) H. est *ep.* h) Si rex adimpleverit domno papae, sicut in alia conventionis cartula scriptum est, domnus p. *ep. ed. Legg. II, p.* 67. i) mercatum *ed.* k) t. regnum officii *ed.*

38) Haec epistola encyclica ex Udalrico Babenbergensi et Annalibus S. Dysibodi iam Legg. Vol. II, p. 70. edita est. In singulis verbis hic textus ab edito recedit. 39) *i. e. v.* scriptor Treverensis addidisse videtur.

Hec sunt sacramenta ex nostra parte: „Ego comes Herimannus. Ego comes Godefridus. Ego comes Fridericus. Ego Folmarus. Ego Adalbertus cancellarius iuro vobis, quia domnus rex proxima quarta vel quinta feria ita principes iurare faciet et obsides dabit, sicut in carta conventionis scriptum est." Cum ergo supradictae postulationi insisterem, scilicet ut cum iusticia et auctoritate promissam michi conventionem firmaret, universis in faciem eius resistentibus et decreto suo planam heresim inclamantibus, scilicet episcopis, abbatibus, tam suis quam nostris, et omnibus ecclesiae filiis, hoc, si salva pace ecclesiae dici potest, privilegium proferre voluit: *„Paschalis episcopus servus servorum Dei, dilecto filio Heinrico regi eiusque successoribus. Et divinae legis institutione sanctitum est et sacris canonibus interdictum, ne sacerdotes curis secularibus occupentur, neve ad comitatum, nisi dampnatis*[a] *eruendis aut pro aliis qui iniuriam patiuntur, accedant. Unde et apostolus Paulus: „Secularia, inquit, iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in aecclesia illos constituite ad iudicandum." In regni autem vestri partibus episcopi vel abbates adeo curis secularibus occupentur, ut comitatum assidue frequentare et miliciam exercere cogantur; quae nimirum aut vix aut nullo modo sine rapinis, sacrilegiis, incendiis, aut homicidiis exhibentur. Ministri enim altaris ministri curiae sunt facti, quia civitates, ducatus, marchias, monetas, theloneum, curtes et cetera ad regni servicium pertinentia a regibus acceperunt. Unde etiam mos aecclesiae intolerabilis inolevit, ut electi episcopi nullo modo consecrationem acciperent, nisi prius per manum regiam investirentur. Qua ex causa et symoniacae heresis pravitas et ambitio nonnumquam tanta prevaluit, ut nulla electione premissa episcopales cathedrae invaderentur; aliquando etiam vivis episcopis investiti sunt. His et aliis plurimis malis, quae per investituram plerumque contingerent, predecessores nostri, Gregorius VII*[us] *et Urbanus II*[us]*, felicis memoriae pontifices, excitati, collectis frequenter conciliis episcopalibus, investituras illas manus laicae dampnaverunt; et si qui clericorum per eam obtinuissent ecclesias, deponendos, datores quoque earum comunione privandos percensuerunt, iuxta illud apostolicorum kanonum capitulum, quod ita se habet: „Si quis episcopus seculi potestatibus usus ecclesiam per ipsos*[b] *optineat, deponatur et segregetur, omnesque qui illi communicant." Quorum vestigia subsequentes, et nos eorum sententiam episcopali concilio confirmavimus. Tibi itaque, fili karissimę, Heinrice rex, et nunc per officium nostrum Dei gratia Romanorum imperator, et regno regalia dimittenda precipimus, quae ad regnum pertinebant manifeste tempore Karoli, Lodoyci et ceterorum predecessorum tuorum. Interdicimus etiam et sub anathematis*[c] *districtione prohibemus, ne quis episcoporum vel abbatum, presentium vel futurorum, eadem regalia*[d] *invadat, id est civitates, ducatus, marchias, comitatus, monetas, theloneum, mercatum, advocatias, iura centurionum, et curtes quae regni erant, cum pertinentiis suis, miliciam et castra, nec se deinceps, nisi per gratiam regis, de ipsius regalibus intromittat. Sed nec posteris nostris liceat, qui post nos in apostolica sede successerint*[e]*, aut te aut regnum super hoc inquietare negotio. Porro aecclesias cum oblationibus Dei, hereditariis possessionibus, quae ad regnum manifeste non*[f] *pertinebant, liberas manere decernimus, sicut in die coronationis tuae omnipotenti Domino in conspectu totius aecclesiae promisisti. Oportet ępiscopos curis secularibus expeditos curam suorum agere populorum, nec ecclesiis suis abesse diutius. Ipsi enim pervigilant iuxta apostolum Paulum, quasi racionem pro animabus eorum reddituri."*

3. Ut autem ex tenore epistolae perpendere potes, o lector, res ista ad finem non est perducta, sed efficientibus his qui cum rege erant tanta ex hac re discrevit discordia, quod inter regis exercitum et Romanos acriter ad gradus Sancti Petri pugnatum est, et rex papam captivum usque Viterbum adduxit et quosdam cardinales. Ubi rex, ut dicitur, cum in aecclesia respiceret picturas, videns Iacob luctantem cum angelo, domino papae eandem quoque demonstravit picturam, dicens exemplo Iacob: *Non dimittam te, nisi benedixeris mihi*[40]. Gen. 32, 26.
Tandemque a coacto domino papa non solum unctionem imperialem extorsit, immo etiam Apr. 13.
iuramenta, quod numquam in eum excommunicationis sententiam proferret. Quod cum ipse dominus papa, ut vir Dei timorem habens, firmiter observaret, prelati tamen ecclesiarum, vicem pii patris dolentes, a communione imperatoris abstinuerunt. Hinc imperator contra aecclesias, hinc aecclesiae contra imperatorem. — Sed fortassis, o lector! verbis me deridebis Horatii, dicendo:

a) pro d. *ed.* b) illos *superscr.* vel ipsos *c.* c) anathemate *c.* d) *bis scriptum c.* e) succeserint *c.* f) *deest ed. Legg. II, p.* 69.

40) V. Ekkehardum a. 1111.

de art. poet. v. 21 *Amphora cepit*
Institui; vergente rota, cur urceus exit?

hoc significans, quod cum Alberonis promiserim gesta narrare, ad Romanorum pontificum atque regum facta me transtulerim. Sed ego tibi eiusdem verbis Horatii facile respondeo:

ib. v. 152. *Nec primum medio, medium nec discrepat imo.*

Tunc enim dominus Albero, Metensis clericus, solus inter omnes, immo contra omnes Metenses, domino papae astitit, vivacique arte et consilio multa ad honorem et utilitatem domini papae et ad libertatem universalis aecclesiae intrepidus peregit. Unde et regiae indignationis
41 severissimos motus contra se incitavit, quos mirandis artibus sepissime evasit [41].

4. Cum enim rex nullam ecclesiis eligendi pontifices permitteret libertatem, in Metensi quoque civitate, expulso de sede venerabili viro Popone episcopo, quendam nobilem virum Alberonem nomine sua voluntate constituit episcopum; quem dominus Albero predictus, sepe Romam eundo, deponi fecit tandemque excommunicari, et in excommunicatione defunctum extra ecclesiam sepeliri[42], apostolicisque apicibus civitatem interdici fecit a divinis, ita quod
43 etiam sepultura defunctis negabatur[43]. Litteras autem domini papae interdicti sententiam continentes cum nemo Mettim timore crudelissimae mortis auderet afferre, ipse clericali toga linea se induit, et peplo muliebri caput et vultum involvit, et cappa de griseio panno se super induit, atque in specie peregrinae mulieris, tanquam thus ad altare ferens, litteras domini papae altari imposuit. Indeque revertens, canonicos, quos in ipsa ecclesia beati Stephani vidit, ad se convocavit, et quod litteras domini papae in altari acciperent et reverenter legerent indixit. Illi autem, cum iam eum recognoscere inciperent, furere et constrepere, et sonitu campanae populum civitatis in eum concitare accelerabant. Ipse vero, antequam ipsum possent comprehendere, in equum, quem ante fores aecclesiae preparaverat, velocissimum ascendit et cursu citissimo auffugit. Quem cum homines civitatis illius, equites et pedites, usque ad villam quae dicitur Arkenzei insequerentur, ipse forti equo in quo sedebat transnatavit Mosellam fluvium, et usque Rozeium castrum, in patrimonio ipsius episcopi Poponis situm, ad dominum suum pervenit. Consimili arte insidias regis multotiens evasit.

5. Rex enim ipsi Romam eunti omnes vias obstruxerat, et de morte ipsius omnibus fidelibus suis preceperat. Adversarium enim et inimicum regni eum publicę pronunciaverat; ipse autem transfigurando se in diversas formas, per medios hostes transibat incognitus[44]. Aliquando enim servos suos suis vestibus induebat, et ipse servili habitu illis ministrabat, equos procurabat, cenam preparabat, calciamenta detrahebat, reliquias servorum comedebat; aliquando inter mendicos ut mendicus ibat, aliquando cum mercatoribus, tanquam merces ferens; atque innumeris aliis modis se transformabat, non solummodo vestes mutando, immo etiam vultum, capillos, barbam fuco colorando. Dicitur quoque, quod ego tamen nescio, quod aliquando regi et exercitui eius, formam simulans contracti et sedens in asino, occurrit, et ab regina quinque solidos in elemosinam accepit. Additur quoque, sed ego nescio, quod in eodem itinere longius regis comitatus processum, sub specie mendici regis sub mensa locatus, audierit plurima ipsum regem cum regina et cum aliis suis fidelibus ocioso animo loquentem de his quae contra papam machinatus erat, atque inter cetera de insidiis contra ipsum dominum Alberonem dispositis recitantem, et quot[a] et quae viae ipsi Romam tendenti essent interclusae. Quas regis insidias sic premunitus cum omnes evasisset, Romam perveniens, reginae remandavit multas et magnas gratias pro accepto ab ipsa beneficio; ipsum enim se esse mandavit, cui quinque solidos sedenti in asino dedisset. Cumque rex ipsum Romam pervenisse intellexisset, non solum per terras, sed per mare quoque insidias illi preparavit, ne quo modo rediens evadere posset. Quod nec ipsum dominum Alberonem latuit; unde ipse Roma revertens, cum Pisas venisset, sciens, quod rex Pisanis quoque de morte eius mandasset, portum navium non audebat per se ipsum adire, ne forte ab his qui preparati erant insidiatores ibi expectaretur; sed servus eius pro se atque pro socio tanquam adhuc venturo navem conduxit. Die autem qua navis conducta a littore solvenda erat, servus eius cum rebus suis navem ascendit; ipse autem intrare navem non audebat, eo quod plurima turba in portu ad spectaculum staret, inter quos etiam insidiatores suos esse timebat. Unde alio loco

a) quod *corr.* quot *c.*

41) Cf. Vitam Theogeri Metensis alio volumine edendam. 42) Cf. Gesta metrica v. 27. 43) Cf. etiam gesta episcoporum Metensium infra edenda. 44) Cf. Gesta metr. v. 34 sqq.

in preparata navicula piscatoris mare ascendit, et vix eo die navem precedentem consecutus est. Quam cum ascendere vellet, lapsus est in mare, et aliquandiu natans in equore, fune de puppe[a] deiecto, tandem vix est attractus in navem. Qui cum in sero, siccatis vestibus, cum nautis comederet, ceperunt pulcherrimas manus eius considerare et ex hoc perpendere, quod homo plebeius non esset. Coacti autem idem fuerant nautae a Pisanis fidem dare, quod nullum ferentem litteras apostolici in navem suam reciperent. Unde et dicebant Alberoni, se velle loculos eius respicere, ne forte litteras contra dominum imperatorem deferret; et referebant ei, qualiter mandatum super hac re a Pisanis accepissent fidemque dedissent. Ipse vero dominus Albero litteras absconderat in pixide eburnea serata, quam Tirio panno honeste involverat, tanquam rem sacram; dicebatque esse sanctorum reliquias, quas de transmarinis partibus afferret; addebat quoque, illorum suffragio, cum in mari fluctuarat, se a periculo liberatum. Unde illi conterriti, reverentiam sacrae rei exhibentes, aperire non audebant. Sic hec et multa alia evasit pericula.

6. In episcopatu Argentinensi quadam vice, dum regalium insidias sibi sciret in via qua iturus erat preparatas, nec aliorsum iam declinare posset, clipeo et lancea et vestibus militaribus se adornans, forti sedens equo, per medium eorum ferebatur festinus, requirens subito ab eis, si Alberonem Metensem diabolum transeuntem ibi vidissent. Rex enim ad capiendum illum subito misisset ipsum, maledicebatque ei dicens: *Tam malas horas det ei Deus, sicut ego habui tota nocte insequendo illum.* Sic mille artibus insidias regis eludere solebat.

7. Metenses vero tempore huius discordiae domum eius, quam in civitate eorum habebat, bis destruxerant, bonis suis distractis. Sed ipse quoque bis compulit eos, eandem reedificare et ablata restituere.

8. Tandem defuncto supradicto Popone episcopo, alium quoque absque voluntate regis 1120.
fecit Metenses habere episcopum[45], quendam mirae sanctitatis virum. Qui cum consecratus esset in episcopum, non est in civitate receptus, sed infra paucos dies ad eternae civitatis habitaculum translatus est. Post quem eos fecit habere episcopum Stephanum nomine, fratrem Rainaldi comitis de Monzon. Hoc amore comitis Rainaldi putabatur fecisse. Nam ipsi duo unum par amiciciae esse videbantur. Unde etiam tempore predictae discordiae castrum suum Monzon ei commodaverat, ut guerram Metensibus inde inferret. Ex quo castro quodam tempore latenter intrans civitatem, in domum cuiusdam viduae declinavit. Maneque facto subito equum ascendens, per plateas sese ostentabat. Quo cognito, clamor per totam civitatem exorsus est, et quicumque equos habebant, ipsum persequuti sunt longe extra civitatem. Comes vero Rainaldus milites, sicut condixerant ipse et dominus Albero, in insidiis tenebat, et insultum in Metenses faciens, plurimos ex eis cepit. Contigit vero postea, comitem Rainaldum Metensibus confederari, acceptis muneribus, quae excecant etiam corda sapientum, et defecit ab amicicia domini Alberonis. Quod ipse dominus Albero indigne ferens, minas graves in faciem eius contra eum perculit, manifeste predicens, quod magnum dedecus ex hac re ipsi esset proventurum; iubensque subito coram comite equos insellari, ad regem properando pervenit Heinricum, in cuius gratiam plenarie noviter redierat, et multa loquendo effecit, quod ipse rex Monzon pervenit; et cum illud obsedisset, noctanter fugiens comes 1113.
Baris evasit. Rex autem Monzon[b] relinquens, Barim multo milite circundat, et dum comitem ad dedicionem compulisset, captivum eum adduxit[46]. Sed tandem multis precibus flexus do- 46
minus Albero, eum liberum et absolutum reduxit; et deinde amicicia eorum, quae ad horam fuerat dissoluta, tam constanti firmitate consolidata, quod nullus casus sed neque mors eam dissolvere potuit.

9. Igitur dominus Albero iam in his diebus multum creverat dignitatibus et reditibus; primicerius enim iam factus fuerat Metensis aecclesiae et archidiaconus et prepositus Sancti Arnualis. Archidiaconatum quoque in aecclesia Virdunensi adeptus fuerat, et in Tullensi ecclesia, de qua oriundus fuerat, archidiaconus et prepositus Sancti Gangulfi erat. Originem, inquam, habebat ex episcopatu Tullensi, nobilibus quidem parentibus[47]. In quo episcopatu 47
etiam, antequam a Treverensibus eligeretur, in patrimonio suo, quod Monasteriolum diceba-

a) pape *c.* b) monzon̄ *c.*

45) Theogerum scilicet, abbatem S. Georgii in Nigra Sylva. 46) Cf. Ekkehardum h. a. 47) De his v. locum supra p. 126. n. 38. ex cod. Aureaevallensi editum.

48 tur[48], abbatiam construxerat, in qua regulares kanonicos magnae religionis et sanctitatis viros collegit. Vocaturque claustrum Bellus Campus[49]. Nostris enim temporibus nemo maiori intentione studuit religiosos viros et litteratos circa se attrahere et eos diligere et suis beneficiis largiter honorare. Hospitalis quoque supra vires semper exstitit, et extraneos quosque dulciter et humane tractare solebat.

10. His ita se habentibus, contigit eum eligi ad archiepiscopatum Partonopolensem[50]
1126. temporibus Lotharii regis et imperatoris secundi; quem omnibus modis abnegans, suis effecit ingeniis, quod dominus Norbertus, vir famosae religionis, ecclesiam eandem regendam suscepit[51]. Eiusdem quoque imperatoris temporibus cum Alberstadensem[a] venisset ecclesiam, clerici eiusdem civitatis iam ad sedem vacantem ut episcopum eligerent convenerant[52], et cum, studiis diversis existentibus, voluntates eorum in nullam possent convenire personam, audientes talem et tantum advenisse virum, omnes unanimiter convenerunt in ipsum. Quod cum ipse percepisset, relicto prandio, quod iam preparatum ipsi fuerat in domo cuiusdam venerabilis personae, Conradi camerarii, quem rex Heinricus excecari fecerat tempore predicti scismatis, cum iam sui manus abluere cepissent ituri ad prandium, ex inproviso equum ascendit suosque se subito sequi precepit; et sic aufugit. Tandem sedente domino papa In-
1131. nocentio, regnante Lothario, Treverenses clerici, contra voluntatem omnium laicorum, eum elegerunt in archiepiscopum. Qualiter autem electio facta fuerit, ex tenore subscriptae epistolae, quam clerus domino Innocentio[b] papae transmisit, perpendere poteris. Est autem haec epistola:

Beatissimo catholicae aecclesiae pontifici, personae Treverensis aecclesiae devotum obedientiae et servicii famulatum. Non te latet, pater reverende, qualiter aecclesia Treverensis iam per biennium proprio pastore viduata est. Nosti etiam, quod dominum Brunonem, quem unanimiter elegeramus, habere non potuimus; sed nos modo labores et mala, quae interim sustinuimus, supersedentes, novas angustias et pericula tibi denunciamus, finemque illorum per tuae
Apr. *paternitatis auxilium quam primum obtinere desideramus. Sane cum rex esset in civitate nostra, et cum eo dominus Albanensis, episcopi quoque Metensis et Tullensis, et provinciae nostrae barones, facto conventu ad eligendum pastorem, quinque nominavimus, ut facilius per concordiam unus illorum ab omnibus eligeretur. His nominatis, barones et omnes laici a nobis pro capiendo consilio in partem secedentes, moxque ad nos reversi, nullum de quinque sibi prenominatis, sed*
53 *omnes uno ore Gebehardum illum Wirzeburgensem[53] petierunt; et quamvis nos illum iustam reprobationis rationem[c] ostenderemus, tamen clamando, tumultuando, usque adeo in ea peticione perseveraverunt, quod plerique fratres nostri illis concordare ceperunt. Sic ea die infecto negotio dimissus est conventus. Postea vero nos pauci non nostris viribus contra tantam multitudinem satis confisi, ab episcopis, Albanensi videlicet et Mettensi, consilium quesivimus, et tandem sic nos et causam nostram in manu et consilio eorum posuimus, ut de quacumque persona ipsi consulerent, dummodo illa tibi, pater, accepta foret, et dominus rex eam investire vellet, illam nos eligeremus. Quid plura? Loquuti sunt regi; deinde ad nos reversi, ut dominum Alberonem Metensis[d] ecclesiae primicerium eligeremus, consuluerunt; et hunc domino regi placere eiusque favorem nobiscum in hoc fore dixerunt. Hac igitur fiducia animati, dum ad faciendam electionem conveniremus, palatinus comes, qui est aecclesiae nostrae advocatus, ceterique nobiles et populus, ubi intentionem nostram persenserunt, facta turba et tumultu, penitus nos dis-*
51 *turbaverunt, et tunc omnes dominum Godefridum[e. 54], ecclesiae nostrae prepositum, qui primus de quinque erat nominatus, sibi dari petierunt. Sed nos, quia, ut supra dictum est, obligati eramus, eorum peticioni satisfacere rennuentes, electionem usque ad discessum regis et baronum distulimus. Nam in presentia eorum primicerium eligere nequaquam audebamus. Tunc rex*

a) abberstadensem *c.* b) I. *c. saepius.* c) *vocabulum deesse videtur, vel* praebere *vel aliud eiusmodi.* d) metensem *c.* e) G. *c.*

48) Montreuil sive Monterol. De quo Calmet, Histor. Lothar. II. (ed. a. 1746) p. 52 ita dicit: *Le chateau nommé Monsterol était près du lieu où est aujourd'huy l'abbaye de Belchamp . . . Ce chateau est aujourd'huy entièrement ruiné, il n'en reste que quelques vestiges; mais son nom subsiste encore dans une colline à un quart lieue de l'abbaye.* 49) Bel-Champ. 50) Magdeburgensem. 51) Cf. Ann. Saxo a. 1126 et V. S. Norberti. 52) Hoc a. 1129 factum sit oportet, quo anno Otto episcopus depositus erat. 53) Gebehardus cathedra Wirzeburgensi deiectus erat. 54) Gebehardum minus recte Hontheimius dicit; cf. c. 11. — Godefridus praepositus maioris ecclesiae in pluribus nominatur chartis, ap. Günther Cod. dipl. Rheno-Mosell. I, p. 208 (a. 1129). 215. 223. Hontheim Hist. I, p. 520. 526. 531. 533 etc.

discedens diem nobis Mogontiae denominavit; ibi iudicio episcoporum se negocium nostrum 1131 *velle tractare affirmans. Interea nos pauci, videlicet prepositus maioris domus, decanus, duo archidiaconi, prepositus Sancti Paulini, magister scolarum, custos, et alii 4 kanonici maioris domus, in choro nostro convenimus, et dominum Alberonem sub [ea [a]] quidem spe elegimus, videlicet si tibi, domine pater, placeret, et si dominus [rex [a]] eum, ut nobis episcopi Albanensis et Metensis promiserant, dono sui iuris investire vellet. Sciebamus enim et adhuc vere scimus, iram et furorem laicorum nullo modo, nullo ingenio, nisi regia potestate et gratia, posse sedari. Quod autem ad electionem non plures fratres vocavimus, causa fuit timor, quo timebamus cives nostros, qui, si forte rescissent, in iugulos nostros irruissent; et de quorundam fratrum nostrorum assensu minus sperabamus, quoniam prius eos timore mortis, ut credimus, territos, laicis favisse videramus, et tamen adhuc tunc [b] plerique ad se delatam a nobis electionem benigna mente et verbis receperunt. Postea vero, ubi Moguntiam die statuto venimus[55], et electionem factam* 55 *domino regi representavimus, ille gratia laicorum immutatus, non sperata benignitate nos audivit, nec causam nostram manu tenuit, et tandem a domino Albanensi [c] promissionis supradictae commonitus, coram omnibus episcopis et principibus qui presentes erant, numquam se domino [d] Albanensi vel Metensi promisisse, testatus est, quod aliquam de eligenda illa persona bonam voluntatem habuisset, nisi per assensum et concordiam omnium tam laicorum quam clericorum fieri potuisset. Sic confusi et frustrati ab eo recedentes, ubi domum venimus, omnem fere clerum, preter nos qui electionem feceramus, a nobis discordantem invenimus; et quotiens eos alloquimur et confortare temptamus, claustrorum destructionem, prebendarum suarum direptionem et ipsius vitae periculum nobis pretendunt, et omnium istorum malorum nullum se invenire conclamant remedium. Maiestatis igitur tuae provoluti pedibus, per caritatem Ihesu Christi obsecramus, ut cito regis favorem, quem dominus Albanensis et Metensis nobis promiserant, acquiras; alioquin vero restat, ut vel primum electum nostrum dominum videlicet Brunonem[56] nobis reddas, vel, salva tuae paternitatis gratia, aliam nobis necessario incumbit eligere personam, in qua et cleri et populi vota concordent. Non equidem tam nos movent mala quae ipsi sustinemus vel sustinenda exspectamus, quam frequens fratrum nostrorum, clericorum, monachorum, sanctimonialium, orphanorum et viduarum eiulatio et querimonia, qua se omnibus periculis culpa nostra expositos misere conqueruntur.*

11. Ut autem ex tenore huius epistolae perpendere potes, laici, tam liberi quam ministeriales [e], electioni huius personae se opposuerunt; inter quos Lodoycus quidam burgravius, id est prefectus urbis, homo de familia aecclesiae, omnium clericorum, qui huic electioni contradicere nolebant, domos irrupit, et omnia bona eorum rapuit; immo, quod crudelius est, excellentiores tocius aecclesiae clericos et altioribus dignitatibus decoratos Metim ad requirendum electum properantes apud pontem Conchis[57] per insidias ceperunt, et equis et vestibus ablatis, horrendum dictu! nobiles personas etiam diris ictibus atque percussionibus perturbaverunt. Sed neque pigrum est, nomina eorum memoriae commendare, qui pro libertate aecclesiae defendere conantibus [f]. Hii autem fuerunt viri strenui et in tribulatione probati et in fide constantes: Godefridus maioris domus prepositus, Folmarus decanus[58], Arnulfus archidiaconus[59], Theodericus et Bolso archidiaconi [g], dominus quoque Hillinus, adhuc eo tempore 59 subdiaconus [h], qui proximo loco predicto domino Alberoni in sedem archiepiscopalem successit, et dominus Bruno, tunc Confluentinus prepositus, postea vero Coloniensis archiepiscopus, frater comitis Adolfi de Monte, quem eius tribulationis tempore Treverenses, antequam dominum Alberonem denominassent, in archiepiscopum omnes unanimiter elegerant. Sed ipse multo labore a domino Innocentio papa absolutionem impetravit, quasdam latentes causas pretendens. Dicebatur autem, quod ambitione dicioris, licet dignitate minoris, episcopatus, hunc noluerit oblatum honorem recipere. Quod etiam ipse postea satis fecit probabile. Parvo enim [i] interposito tempore, ipse in Francia ad studium existens, cum Colonienses quendam Godefridum Xanctensem prepositum communi cleri et populi consensu elegissent, hac fama comperta, statim reversus est, et eandem cassari cum fecisset electionem, eundem Dec. 25. accepit episcopatum.

a) *deest c.* b) *superscr. c.* c) albanensis *c.* d) a domino *c.* e) misteriales *c.* f) *ita cod.* conati sunt *ed.* g) archidiconi *c.* h) subdiconus *post corr.* subdiaconus *c.* i) *bis scriptum c.*

55) De huius conventus tempore v. Jaffé, hist. Lotharii p. 103. 56) De quo v. infra hoc cap. 57) Prope Conz ad Saravum fluvium. WYTTENB. 58) Idem ap. Hontheim I, p. 520. 526. 530. 531. 533 etc. Günther I, p. 223 nominatur. 59) Cf. Günther I, p. 225. Hontheim l. l.

1131. Octob. 12. His itaque hoc modo se habentibus, contigit, aput Remensem civitatem colligi concilium, cui presidebat dominus Innocentius papa secundus; ad quod concilium predictus dominus Albero atque clerici Treverenses diversis studiis convenerunt; isti enim ut electum suum eis reluctantem coactione domini papae obtinerent nitebantur; ille vero absolvi ab hoc onere et dignitates atque ecclesiastica beneficia, quae propter inobedientiam suam amiserat, recuperare laborabat. Predictus enim dominus Innocentius[a] papa, cum post eius sepius iteratam iussionem hoc onus declinaret, eum ab omni officio et beneficio ecclesiastico suspendit. In hoc itaque concilio dominus papa rapi sublimem eum precepit, atque pluviali indutum inter archiepiscopos collocari, ducensque Viennam, et adhuc pro absolutione laborantem in archiepiscopum consecravit. Huius rei fama cum ad Treveros pervenisset, Lodoycus predictus burgravius coniurationem fecit, quod, si umquam dominus Albero civitatem Trevirorum intraret, morti eum traderent; et ipse Lodoycus iuramento tali addidit, quod ipse futurus esset primus qui in illum irrueret. Causa autem, propter quam predictus Lodoycus in tantum se opponebat domino Alberoni, hoc erat: dominum Godefridum[b] archiepiscopum suis artibus in tantum sibi subegerat, quod dicebat, se in beneficio tenere palatium atque omnes reditus episcopales in illud deferendos, et quod ipse pascere deberet episcopum cum suis capellanis, et cetera omnia ad episcopatum pertinentia de suo esse beneficio; ad episcopum autem dicebat pertinere missas et ordinationes clericorum et consecrationes ecclesiarum celebrare; sui vero iuris dicebat esse, terram regere omniaque in episcopatu disponere et miliciam tenere. Unde per singulos dies ad prandium episcopi sextarium vini et duos sextarios cervisiae amministrabat; ipse vero cum multitudine hominum in mensa sua, quasi magnus princeps, cotidie epulabatur splendide, stipatus caterva militum ubique incedebat, et omnibus modis toti terrae principabatur. Inde evenit, quod tantum predictus episcopus odium omnium incurrit clericorum, eo quod ipse, spernens consilia et familiaritatem totius cleri, soli laico
60 totum se dedisset, quod ad depositionem eius ceperunt laborare[60]. Ipse autem paupertate oppressus, coram adversariis suis succubuit. Predictus enim Lodoycus non tantum pecuniam, sed omnem quoque sapientiam et rationem eius exhauserat; in utroque enim deficiebat, ut fieri assolet, quotiens aliquis, qui publicis utilitatibus invigilare debet, tanquam ignavus inerti desidia torpere volens, omnem curam et sollicitudinem suam in alium proicit, nec de se nec de alio volens esse sollicitus. Dicitur enim in proverbio: *Manticam clienti committas, sed prudentiam consilii tui penes te ipsum reserva.* Ob similem quoque causam Hildericus rex Francorum a regno depositus est, et ei, cui ipse commiserat regendum, datum est, Pipino scilicet maiori domus, domino papa Adriano approbante. Et quoniam Alberonem virum acris ingenii et in omnibus providum et sibi non futurum obnoxium presciebat Lodoycus, et quia non ferre dominum sed dominari didicerat, ideo ipsi opponebat. Sed visne huius rei audire finem? Audi:

Ovid. Am. III,11. v. 36. *Nec iuga taurus amat; quae tamen odit, habet.*

Hac enim coniuratione comperta, dominus Albero archiepiscopus, cum prius, tanquam episcopalis officii onus subterfugiens, sese a commissa sibi civitate subtraheret, nunc haut aliter quam fluvius, qui obice clausus cum prius silenti tractu quietus incederet, obstaculi quasi indignans obpositionem, strepitu tumultuanti undisque spumantibus littora fatigat claustraque disrumpit, ut vir inexpugnabilis et inperterritus, collecto multo milite, Treverim adiit. Cui
61 clerici ad Albam portam[61] cum sollempni processione obviantes, honorifice cum hymnis et laudibus studio magno eum susceperunt. Lodoycus vero et sui coniurati similiter ei occurrentes, cum vidissent eum tam magna manu militum stipatum, obstupescentes et mente confusi, pacem statim simulaverunt, et inter omnes primus Lodoycus ad salutandum blanda et humili voce ad dominum suum festinavit, et ad eius osculum accessit.

1132. Apr. 13. Pretereundum non est, quod cum dominus Albero archiepiscopus venisset Aquisgrani ad curiam imperatoris, Lotharius rex noluit eum investire regalibus, eo quod ante recepisset consecrationem episcopalem, quam suam requisivisset investituram; et omnino, ut credebatur, rex se ei opposuisset, nisi quod ipsum talem virum esse sciebat, qui facile totum orbem sui imperii contra ipsum commoveret; unde et levem satisfactionem ab ipso recepit. Cum enim ex comuni consilio principum iuramentum regi obtulisset, quod non ad diminutio-

a) I. *c. saepius.* b) G. *c.*

60) V. Gesta supra p. 200 edita. 61) De qua v. Gesta c. 3.

nem sui honoris hoc factum esset, sed a domino papa coactus ad consecrationem accessisset, dominus rex iuramentum[a] ei remisit, et regalia sceptro regni ei concessit. In eadem quoque curia Lotharingiae ducem Symonem, fratrem regis[62], excommunicatum pronunciavit, et in die sancto paschae, dum legeretur euangelium, eum exire aecclesiam compulit[63]. 1132. Apr. 10.

14. Nec hoc silentio dandum, quod, cum acceptis regalibus Treverim intraturus esset, inter omnes reditus episcopales non potuit tantum reperiri, unde prima die posset ei servicium preparari. Omnia enim ad episcopatum pertinentia aut oppignerata erant, aut predictus Lodoycus et sui coniurati ea se in beneficio tenere dicebant. Eapropter dominus archiepiscopus aliquid contra paupertatem providens, a domino papa Innocentio impetraverat, quod reditus ecclesiasticos, quos ante episcopatum tenuerat, per spacium trium annorum ei tenere concessit. Cumque vinum et annonam suam et cetera ad victum suum pertinentia secundum antiquam consuetudinem in palatium deferrentur, predictus Lodoycus omnia includens, non nisi quantum sibi placebat, sicut cum antecessoribus suis consueverat, ei per singulos dies distribuebat; cetera vero ipse cum suis expendebat. Quod cum domnus archiepiscopus aliquandiu tolerasset, ille Lodoycus in tantum patientia eius abusus est, quod quadam die in postmeridiano, cum extranei quidam ad curiam venissent archiepiscopi, et ipse, ut consuetum est, curiis iuberet propinari, et cum venissent ministri eius ad palatium pro vino, procurator Lodoyci respondit, se nichil dare illis, nisi domnus Lodoycus preciperet. Haec et his similia cum sepe passus esset, tandem visum est ei hoc malum intolerabile. Eapropter Palaciolum, Iulii Cesaris castrum, iuxta civitatem situm, eo tempore situ et vetustate dirutum et inhabitabile, multis sumptibus restruxit, et victualia sua illuc deferri iussit; et tunc sarcasmum talem protulit: *Nunc habeat Lodoycus suum palatium.* Postea vero per triennium mansionem ibi faciens, studium suum ad hoc omnino adhibuit, ut redditus episcopales absolutos faceret, et curiam Humahc[64] pro 300 marcis redemit, quam predecessor eius dominus Mei- 64 nerus invadiaverat; et cetera fere omnia ad episcopatum pertinentia domnus Albero redemit, a domino Godefrido archiepiscopo aut invadiata aut in beneficium data. Tandem Lodoycus vacuum suis sumptibus servans palacium, ad tantam devenit humilitatem, quod nudis pedibus in laneis Palaciolo ad pedes se provolvit archiepiscopi, misericordiam petens et palatium resignans.

15. His diebus dominus archiepiscopus multa colligendo factus est valde habundans in rebus, et cotidie succrescens, ad quedam magna quae mente gerebat preparationem faciebat. Abbatiam enim sancti Maximini, ex antiquis privilegiis[65] aecclesiae suae in fundo beati Petri 65 sitam et de iure antiquo ad suam pertinere dispositionem intelligens, omnino animum apposuit, quomodo eam de potestate regis eriperet et suae aecclesiae restitueret. Propter quod 1136 in expedicionem Italicam cum rege Lothario profectus est cum centum militibus secundum estimationem[66], sed secundum veritatem cum sexaginta septem; pulsoque Rogerio rege Sicelio de finibus Apuliae, quam occupaverat, dataque ea Reinaldo duci, et recuperatis beati Petri regalibus, cum imperator reverteretur, in valle Tridentina communi mortalium sorte in fata lapsus est. Ipse autem dominus archiepiscopus a domino papa Innocentio legacionis 1137. officio decoratus[67] cum reverteretur, ad montem Romaricum[68] perveniens, audivit fama referente, quod comes Otto de Reneka ex acie regis ab Italia mandaverat fratribus duobus Guarnero et Iohanni de Nantersburch[69], quod castrum suum Arraz per insidias caperent, et 69 hoc effectui fore mancipatum. Cumque post multos labores quietem sperasset, et nunc denuo videret tot tantasque sibi imminere curas, animum viriliter contra adversa obfirmans, per coronam suam iuravit, se nunquam barbam suam rasurum, nisi et suum castrum Arraz prius recuperasset, et illorum fratrum, Guarneri scilicet et Iohannis, Nantersburch destruxisset.

a) ei i. ei *c.*

62) Natum Theoderico duce et Hadwide vidua Gebhardi de Supplenburg. 63) De eius reconciliatione a. 1132. v. Symonis et Alberonis chartas ap. Hontheim Hist. I, p. 519. 520. 64) fortasse Hunbach in Popponis charta, ap. Günther I, p. 124. Hontheim minus recte Limbach legit. 65) In falso Dagoberti regis diplomate, Hontheim Hist. I, p. 76, ecclesia „in praedio S. Petri constructa" dicitur. De hac re archiepiscopos et abbates diu litigasse, notissimum est. 66) In Conradi III. diplomate hac de re edito, Hontheim Hist. I, p. 542, legitur: *cum . . . archiepiscopus Adalbero . . . eidem imperatori* (Lothario) *pro hoc maxime consequendo beneficio in expeditione Apuliae cum magno periculo et sumptu fideliter deservisset* etc. 67) V. Innocentii bullam ap. Günther Cod. dipl. I, p. 226. Cf. Hontheim Hist. I, p. 536. 68) Remiremont. 69) prope Lutzerath, ut notat Hontheimius.

1137. Colligens quoque omnes Tullensis et Metensis terrae principes, cum magna milicia Treverim pervenit, et utrumque castrum, Arraz scilicet et Nantersburch, simul obsidione cinxit, et Nantersburch destructo atque Arraz recuperato, cum triumpho magno Treveris reversus est. Taciturnitati quoque denegandum videtur, quod predictus dominus Albero ab eadem expeditione revertens, predecessoris sui archiepiscopi Meineri reliquias Parmae per vim abstulit, et Treverim secum attulit. Predictus enim dominus Meinerus Conradum, postea regem, cum Lothario esset superpositus, ut vir magnanimus excommunicavit. Unde pro negociis aecclesiae suae ipsum Romam properantem idem dominus Conradus, postea rex, cepit, et Parmae
70 pro magna pecunia loco pignoris posuit. Ubi etiam in carcere defunctus est[70]. Idem autem Conradus[a], tunc superpositus rex, in predicta expeditione Lothario regi reconciliatus est, et domino Alberoni archiepiscopo, quia penes eum regni videbat robur et mentem existere, sese familiaritate magna et servitio adiunxit; et tanta tunc coniuncti sunt amicicia, quod post obi-
1138. tum Lotharii imperatoris omni studio domnus Albero elaborans, contradicentibus fere omnibus regni principibus, eum in regnum sublimari . . . . .[b] Effecit enim sua magna industria, quod dux Fridericus, frater Conradi regis, et Bochus Wangionum episcopus, cum ipso Conrado ad colloquium Confluentiam convenerunt. Ad quod colloquium Coloniensis archiepiscopus Arnulfus occurrit; et tandem post multa consilia dominus Albero archiepiscopus
Mart. 7. Conradum in regem elevavit, et Aquasgrani cum magna deducens multitudine, regali
Mart. 13. unctione confirmavit in regnum. Postea cum Saxones cum duce Heinrico, Lotharii regis genero, diem et locum Conrado regi Heresvelde prescripsissent, ut belli discrimine decernerent utrum recte regnare inciperet nec ne, et dominus archiepiscopus se venturum cum 20 militibus cum promisisset: quingentos adduxit milites, et triginta vini carratas et inmensam copiam victualium secum advexit, carris fere opinione infinitis. Ibi Albertus iunior, tunc Magontinus episcopus, omnimodis laborabat, ut ad maiorem discordiam hoc malum excresceret. Ipse autem dominus Albero Dei adiutorio elaboravit, quod in pace ab invicem separati sunt, cum tamen multa milia magno odio ad pugnandum convenissent. Ipse vero archiepiscopus Albero, omnibus in pace compositis, singulis principibus singulas misit vini carratas, et maxime Saxonibus. Et notanda in hac re subtilitas ingenii domini Alberonis. Perpendit enim, plus conferre ad victoriam atque ad accendendos animos virorum vini copiam et aliorum victualium quam multa milia famelicorum.

16. His ita peractis, abbatiam sancti Maximini pro hoc atque aliis servitiis a rege Conrado accepit. Patronatum enim predictae aecclesiae, quem rex longo tempore tenuerat, ipsi rex restituit. Hac re per famae volatilem auram comperta, monachi, qui tunc temporis in ecclesia predicta valde enormiter vixerant, omne argentum et aurum, quod in diebus illis in monasterio illo multum habundabat in textis tabulis, imaginibus variisque ornamentis, lapidesque preciosos et gemmas[73], ante reditum archiepiscopi colligentes, comiti de Namuco, qui eo tempore terram de Luzelenburch tenebat[74], dederunt, ut arma auxiliaria eis ferret, et
75 quia advocatus esset ecclesiae[75], dominium archiepiscopi et potestatem ab eis suis viribus
cf. Virg. Aen. VI, 261 removeret. Nunc opus est animis; nunc sese nobis insuperabilis offert materia, et quae non meum dissolutum stilum, sed magnum quempiam requirat poetam. Quis enim dictis equare possit fortia facta huius viri Alberonis atque suorum contra tirannum predictum, arte, ferro, flamma, fame atque inexplicabilibus Martis casibus per septem annos decertantium? Haec viribus Homeri sufficiens esset materia, si tamen ipse materiae sufficeret. Quod si singulorum hinc inde facta virorum inclita et in Martiis congressionibus varios belli eventus et nunc horum nunc illorum cedentium vel inpellentium diversas fortunas poetica vellem arte simulare, vel secundum hystoricorum peritiam, singula callida narratione renovando, tanquam ea ante oculos videas fieri, tibi, o lector, representem: aut oneri, quod verum est, succumberem[c], aut non impar Virgilio vel Stacio, Tito Livio[d] vel Iosepho invenirer. Quod si etiam

a) C. c. b) *vocabulum deest c.* procuravit *ed.* c) succumbere *c.* d) Ivvo *c. (e corr.)*

70) V. supra Gesta cont. c. 28. 71) V. Jaffé hist. Conradi III. p. 5. 72) Diploma editum est ap. Hontheim I, p. 541. 73) *Verum ut novo praesuli* (abbati Sigero) *suaeque ecclesiae caverent, asportata ecclesiae pretiosiore supellectile, utensilibus etiam quibusdam confractis, ut facilius transferrent, in diversa dispersi* (monachi) *cum privilegiis monasterii antiquioribus, quorum non exigua pars eo tumultu periit.* Ex prologo Libri aurei ms. S. Maximini. WYTT. 74) Henricus, cognomento Coecus, comes Namurcensis, qui duxerat filiam Conradi Luxemburgensis, et Luxemburgensem comitatum adeptus est a. 1136. WYTT. 75) De qua cf. Zyllesius, defensio abbatiae imperialis S. Maximini c. 3.

sufficerem, non esset tibia tanti[a]. Minus enim esset hoc opere, propter quod fit, opus. Sed nec puto, eum solum, qui hoc bene perficeret, minus laudandum, quam omnes eos, quorum gesta proprię expressisset. Sed nunc nichil aliud a me expectes, nisi quod summatim singula perstringam, ne penitus eterna oblivione deleantur.

17. Eo igitur tempore, cum vacaret ecclesia sancti Maximini pastore, elegerunt monachi abbatem monacum quendam de ecclesia Leodicensi, fratrem quorundam qui consiliarii erant comitis Namucensis, ideo ut illorum consiliis acrius in furorem suum comes cotidie accenderetur. Quem[76] Romam magnis sumptibus ducentes, contra voluntatem archiepiscopi 76
a domino papa Innocentio benedici fecerunt in abbatem; et[77] ammiratae sunt turbae de tam subita rerum mutatione, scilicet quod Romana aecclesia talem tantumque virum tam graviter molestavit, qui tot labores totque pericula pro ipsa sustinuerat, et qui tam nuper in tanta gratia apostolicae sedis exstiterat, qui et pro papa Innocentio Lothario regi in tantum se opposuerat in expedicione supra dicta, quod ipse archiepiscopus et rex ab invicem non sereno animo discesserant[78]. 78

18. Preterea tempore huius guerrae, quae erat inter archiepiscopum et comitem, fratres de ecclesia Confluentina eum quoque infestare ceperunt. Prepositum enim contra [eius[b]] voluntatem elegerunt, virum nobilem dominum Lodoycum de Ysenburch; cum quo Romam magnis expensis pergentes, litteras apostolicas retulerunt domino archiepiscopo suae voluntati contrarias. Quas cum domino archiepiscopo in sinodo residenti obtulissent, ipse ex animi commotione ipsas in terram deiecit. Unde apud dominum papam Innocentium accusatus, ab ipso est vocatus ad diem prescriptum. Et cum ad diem non venisset, episcopali est officio suspensus. Haec mala omnia venerunt simul super illum, et de omnibus his liberavit eum Dominus. Romam enim veniens effecit, quod abbas Sancti Maximini obedientiam ei promisit et iuramento ei fidelitatem fecit et electionem Confluentinorum cassavit. His absolutis, 1140.
ad comitem redeamus.

19. Comes itaque in principio huius discordiae ex inproviso, antequam domino suo fidelitatem contradixisset, cum mille quingentis militibus Treverensi appropinquat civitati; et Treviri non erant premuniti, nec vallo nec muro adhuc cincti, et longa pace bello dissueti, et ipse archiepiscopus aberat, in curia regis existens. Potuissetque civitatem tunc multum gravasse, si Deus hoc malum non avertisset. Sed comes Fridericus de Vianna[79] tunc forte for- 79
tuitu erat in civitate, et occurrens Namucensi, multis persuasionibus eum redire fecit, demonstrans, magnam fore ipsi et perpetuam infamiam, si quid tale contra dominum suum comitteret, antequam dominio suo renunciasset; presertim contra maiestatem regiam hoc fore, si archiepiscopo ex mandato regis in curia comoranti malum aliquod inferret. Reversus autem a curia archiepiscopus, omnibus modis ad pacem cepit laborare et comitem a cepto revocare furore. Ille autem per episcopatum incendia, rapinas, cedes exercebat. Tandem archiepiscopus cepit sese defendere. Et quia nunc ad finem propero, multa pertransiens, summam gestorum hanc colligo.

20. Rodolfi montem[80] bis cinxit et secunda obsidione destruxit, castrum scilicet, quod omnibus modis insuperabile videbatur. Novum castrum, quod Mercurii mons dicitur[81], edificavit, timens ne Namucensis montem illum occuparet, quod quasi in corde terrae suae erat. Mandersceat castrum[82], natura loci munitissimum, cepit et usque ad obitum suum retinuit. Gerlandam[83], Zolveram[84] cepit, et 30 munitiones comitis Namucensis aut cepit aut destruxit. 83
Epternacum quoque cepit, in quo comes militiam tenere solebat. Sed inter primam et secundam Rodulfi montis obsidionem bello congressi sunt archiepiscopus et comes in aperto campo. Quod tale fuit. Cum primo archiepiscopus Rodolfi montem obsedisset, comes Pala-

a) *quaedam deesse videntur.* b) *deest c.*

76) Sigerum; cui Innocentius papa a. 1140. privilegia et immunitatem confirmavit; Hontheim Hist. I, p. 543. 77) Huc pertinet epistola 179. S. Bernardi a. 1140. scripta, qua Alberonis partes apud Innocentium II. papam tuetur. Eiusdem argumenti est epistola 180. WYTT. Quas vide ap. Hontheim Hist. I, p. 546. 78) Cf. Gesta metr. v. 140 sqq. 79) Vianden. 80) Rudolfsberg arx erat Luxemburgensis, Treviris haud procul dissita ad ripam Sarae. WYTT. Roulmont dicitur, Hontheim I, pag. 554; Rodulfisberg, Günther I, p. 336. 81) Montmedy. 82) Manderscheid. 83) Cuius situm nemo indicat. 84) vulgo Zolver dictum, in territorio ducatus Luxemburgensis, quatuor leucas et dimidiam a Luxemburgo situm. Supra collem, hodie der Zollwerknopf, dictum, olim huius familiae castrum existebat, cuius hodie nequidem rudera vel minima extant. WYTT.

ciolum invasit, et ignem in ecclesiam sanctae Mariae iniciens, municionem quoque archiepiscopi cremare sperabat. Quae fama cum ad archiepiscopum pervenisset, obsidione soluta, tota nocte properavit cum milicia sua, ut inproviso hosti superveniens, inopinato terrore concusso suas vires ostenderet. Comes vero per exploratores eius presentiens adventum archiepiscopi, in fugam conversus, nocte illa in villam episcopi Witelich se recepit; equos et homines reficere volens, et nichil repperiens, villam totam concremavit; et inde transiens, cum 85 iuxta abbatiam quae Claustrum dicitur[85] pausare vellet et panem frangeret—famelicus enim erat —, exercitus archiepiscopi iam sibi inminere prenunciabatur; et ipse velociter cum suis fugam arripiens, cuidam de fratribus ad se vocato per adiurationem contestans iniunxit, ut archiepiscopo se insequenti hec verba referret: *Deus non meliorem diem vel noctem ei*, scilicet archiepiscopo, *concedat, quam duos dies et duas noctes continue habui. Qui cum duobus diebus ieiunaverim, etiam tertio die pauxillo panis me vellem refocillare, ab eo non sum permissus.* Consequens ergo archiepiscopus comitem, cum eo pugnam acrem commisit. Comesque terga vertens, beneficio velocis equi vix aufugit, suorum plurimis captis, multis etiam cesis. Inde- 1144? que archiepiscopus ad Rodolfi montem revertens, ut supra dictum est, destruxit. Tandem 1146 comes omnibus viribus deficiens, per regem Conradum, in expeditionem Ierosolimitanam Dec. tunc iturum, aput Spiram, gratiam domini archiepiscopi magno labore multisque conatibus 1147. Ian. requisivit, et cum magna difficultate impetravit; iurisiurandi religione confirmans, quod pro hac causa contra ecclesiam Treverensem de cetero arma nullatenus ferret, et quod Rodolfi montem nec reedificaret nec reedificari permitteret, et quod Mandersceat nunquam per vim 86 vel extorsionem aliquam repeteret[86]. Epternacum vero et cetera castra sive municiones eius domnus archiepiscopus comiti reddidit, et de beneficiis, quae in casamento comes plurima tenuerat ab ecclesia Treverensi, archiepiscopus ea reddidit quae tempore huius discordiae suis non dederat fautoribus. Sicque et abbatiam obtinuit et de comite gloriosam victoriam. Post hoc alia quoque multa perfecit.

21. Arraz enim castrum suum comes Fridericus de Vianna, cum unius turris custos ab archiepiscopo esset constitutus[87], totum sibi usurpaverat, et rapinas multas in flumine Mosella exercebat. Quod iterum recuperans, comitem Fridericum inde eiecit. Post hec omnia multum exhaustus[a] propter magnas et varias expensas quas in guerra fecerat, pacem de cetero habuit; quia post hec nemo bello ipsum lacessere attemptavit; et plurima denuo recolligens, palatium suum et omnia castra sua multo vino et omnium victualium genere implevit, ne, si quis eum iterum iniuria aliqua provocaret, inparatus inveniretur.

1147. 22. In diebus illis contigit, dominum Eugenium papam in Franciam venire; cui ipse Apr. 20. Proviniaco[88] cum occurrisset, pascha cum ipso Parisius celebravit, et ibi ecclesiae suae privilegia et de primatu aecclesiae suae et de abbatia sancti Maximini renovando roboravit[89]; ibique a domino papa et a rege Franciae Lodoyco atque a comite Theobaldo[90] valde decentibus donis honoratus est. Indeque recessurus, dominum papam ad domum suam invitavit. Clericum quoque quendam Baldricum nomine[91], iuvenem etate, de episcopatu Leodicensi ex castello Florinensi[92] ortum, cum audivisset in curia domini papae causas dicentem et sepe apposite perorantem, secum a Parisius Treverim adduxit, et magistrum scolarum in domo sancti Petri constituit; et quamdiu vixit, valde eum carum et familiarem habuit. Nec longo interiecto tempore predictus rex Franciae et filius Theobaldi comitis Heinricus transitum ha- 93 buerunt per villam sancti Arnualis[93]; quod domnus archiepiscopus presciens, servitium utrique seorsum tam grande et tam magnificum transmisit, quod ipsis nec prescientibus ex inproviso dum offerretur, valde sunt ammirati.

23. Eodem vero anno, dominica qua cantatur Ad te levavi, domnus papa Eugenius Nov. 29. Treverim venit, sicut invitatus a domino archiepiscopo fuerat, et sabbato ante predictam do- Nov. 30. minicam in ecclesia sancti Eucharii honorifice hospitatus est. In ipsa autem dominica cum maxima veneratione a clero et populo cum inconsuetae processionis ornatu atque recordabili sollempnitate in templum est introductus, conducentibus eum a dextris domno Alberone, a

a) exhautus c.

85) scilicet Himmerode; cf. Alberonis chartam a. 1138, ap. Honth. Hist. I, p. 539: »et locum illum Claustrum appellari fecimus.« 86) V. Conradi regis diploma hac de re datum, Hontheim Hist. I, p. 554. 87) V. diploma hac de re datum notatu dignum ap. Hontheim Hist. I, p. 557. 88) Provins. 89) Eugenii bullam vide apud Hontheim Hist. I, p. 556. 90) Blesensi, Carnotensi ac Trecensi. 91) Libri huius scriptorem. 92) Florines. 93) in Lotharingia.

sinistris vero Arnulfo Coloniensium archiepiscopo, precedentibus vero multis episcopis Germaniae, Belgicae, Franciae, Angliae, Burgundiae, Lonbardiae, Tusciae, et ex omni natione quae sub celo est. Sed nec cardinales enumerare piget, qui cum domino papa Eugenio[a] Treverim venerunt. Viri enim fuere vultu, habitu, gestu, scientia, moribus honorabiles, et pro sua magna honestate immortali recordatione digni. Haec autem eorum sunt nomina, quae melius in libro vitae utinam scripta sint[94]: Episcopi cardinales: Albericus Hostiensis, Himerus Tusculanus; presbiteri: Guido Summanus, Haribertus S. Anastasiae, magister Guidodens, vir valde litteratus, legum et iuris peritus, Iulius S. Marcelli, Hugo Novariensis, magister Hubaldus, Gislebertus S. Marci, Iohannes Papiro; ex diaconis autem: vir nobilis genere Ottavianus, et moribus nobilior, honestate et liberalitate notandus, specialis amator Theutonicorum, Guido Cremensis, vir alti sanguinis valdeque curialis et honestus dulcique eloquio, Odo Bone case, mansuetissimus homo, ex Romanis ortus nobilibus, omnibus affabilis et pius, Iohannes quoque S. Mariae novae, vir dulcissimae affabilitatis, sanctimonia morumque exornatione decoratus, Gregorius quoque S. Angeli, vir ingenii vivacis, promptus et expeditus ad omnia quae honestati et ecclesiae Dei utilitati conveniunt. Quid dicam de Iacincto, qui omnem iacinctum splendore suae virtutis vincebat, qui eloquii sui dulcedine omnes in amorem sui trahebat, quem audire atque videre, honestatem discere erat? Sed nec Guidonem tacebo Pisanum, virum prudentissimum et breviloquio notabilem. His omnibus archiepiscopus per duodecim epdomadas continue largitus est necessaria in tanta habundantia, quod ipsi quoque fatebantur, copiam pleno cornu venisse ad ipsos. Quid referam de supervenientibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, archidiaconibus, prepositis, ducibus, comitibus, ad domnum papam Treverim venientibus, quorum ne unum quidem largitatis reliquit immunem? Natalis Domini sollempnitatem tunc Treveris celebratam quis ita dictis explicare queat[b], ut tu, qui non videris, intelligere vel imaginari possis? Quam putas pompam processionis in die sancto fuisse, cum dominus papa cum nacco equitans, precedentibus cardinalibus et episcoporum multitudine, in equis albo coopertis, ad ecclesiam sancti Paulini processit, indeque revertens, missarum sollempnia cum tanta populi frequentia peregit, quod in tota sancti Petri aecclesia nec spacium pedis vacuum reperire posses. Quid si dicerem, qualiter in die sancto, sollempni peracto officio, ex una parte domnus papa cum suis cardinalibus, et ex opposita parte domnus archiepiscopus cum illis qui illuc convenerant episcopis, infulati in mensis ex adverso oppositis residebant? Qua arte aliquis tot et tantas computare queat expensas? Dicerem quidem, quod ante domini papae adventum[c], domum quae papae dicitur, tria habentem intersticia secundum altitudinem, infra sex ebdomadas construxit, et domum quae Ierusalem dicitur fere destructam reparavit. Sed quamvis taceam, res ipsa loquetur et in memoriam revocabit.

1147 — 94 — Dec. 25.

24. Nunc ad hoc transeo, quod dominus papa Eugenius a Treveris recedens, Remis celebraturus concilium mediante quadragesima pervenit. Ad quod concilium domnus archiepiscopus Albero tam magnifice pervenit, quod omnium oculos in se et ora aperuit. In camerula autem de corio facta, lineo panno intrinsecus decenter obducta, inter duos ferebatur equos, quod cunctis visu erat mirabile. Senectute enim iam laborabat, longisque fractus deficiebat laboribus. In hoc igitur concilio prior in ordine cunctis residens episcopis, relegi de primatu sedis suae plurima fecit privilegia super omnem Belgicam, Galliam atque Germaniam. Quibus auditis, Remensis archiepiscopus non mediocriter turbatus est. Unde et homines illius cum hominibus suis turbationem facientes, aliquos ex eis vulneraverunt. Quod ipse dominus archiepiscopus Albero valde ferens indigne, minabatur, Ivodio[95] se sessurum et Remensem vastaturum episcopatum. Tandemque ad hunc finem res est perducta, quod Remensis archiepiscopus cum Suessionensi ad hospicium pervenit et homines qui hanc culpam commiserant in eius potestatem dedit.

1148. Mart. 17. — 95

25. Eodem anno mense Septembrio cum palatinus Herimannus castrum Tris[96] occupasset et edificiis firmasset, Otto comes de Reneca castrum predictum cum terra attinenti huic archiepiscopo et ecclesiae suae dedit, ut ipse illud recuperaret. Quapropter castrum predictum obsedit. Palatinus autem collectis omnibus viribus suis ad liberandum castrum venit; ad introitum silvae, quae castro[d] adiacet, castra metatus est. Archiepiscopus vero ex oppo-

Sept.

a) E. c. b) quat c. c) adventv c. d) costro c.

94) Quibuscum cf. subscriptiones in Eugenii chartis, ap. Günther I, p. 311 etc. 95) Ivois. 96) Treis.

1148. sita parte, acie instructa equitum peditumque, per tres dies eius prestolabatur adventum. Illic videres galeas nitentes, loricas splendore diem superantes, clipeos coruscho sole circumpositos montes illustrantes. O quam intrepidos vultus virorum conspiceres! Quam impacienter moram hostis tardantis ferebant! Quae preludia militum cerneres pugnam simulantium in armis! Quam brevi spacio equum ferocem circumferri videres! Quales militum obviationes in equis, quali hastas fragore discindi perspiceres! Quales audires clamores horum insequentium, illorum terga vertentium! Qua arte simulatam attenderes fugam, quam subitas modo fugientium reflexiones, et precipiti cursu versam fortunam eorum qui iam sequebantur terga impellentium! Ibi notares milites modo condensatos, modo subito sese aperire, incursantemque hostem ingeniose quasi cedendo in sinum recipere, reflexisque cornibus eum concludere; mille ibi artes, mille fallendi modos discere dabatur. Interim archiepiscopi explorator copias palatini perscrutatus advenit, qui illum iam adventantem et ad pugnam paratum prenuntiat. Tunc videres senem illum, iam toto defectum corpore, acies peditum ordinare, equites militari arte disponere, notos ex nomine singillatim appellare, de ignotis qui sint ita interrogare, ut ex ipsa interrogatione non solummodo noticiam, immo etiam familiaritatem tanti principis sibi adquisivisse viderentur. Tunc exhortatoriam[a] orationem, tenens crucem archiepiscopalem in manibus, cepit ad armatas acies tali modo facere: *O vos amici beati Petri! O sanctae defensores ecclesiae! qui hodie pro Deo atque pro iusticia mortalia corpora vestra hostili gladio opposuistis, nunc veniat vobis in mentem beatus Petrus, cuius milites hodie existitis; credatis eum cum magna sanctorum caterva invisibilibus clipeis hodie vos protegere; certi estote de victoria. Respicite hoc signum crucis, hoc, inquam, signum terribile adversariis Ihesu Christi. Hec est crux, in qua Herimannus comes palatii mihi iuravit fidelitatem, die illa qua advocatum ecclesiae nostrae ipsum constitui, die qua illas vires illamque potentiam ei contuli, per quam modo me infestat. Tunc predixi ei in hac cruce esse de ligno Domini, in quo ille, cuius hec sacrosancta refulget imago, de hoste humani generis triumphavit, multorumque sanctorum venerabiles reliquias in hac cruce indicavi contineri. Ipse vero palatinus tenens manum super hanc sanctam imaginem iuratus est michi in haec verba: „Hunc Dominum, hunc pro nobis crucifixum, do vobis, domine archiepiscope, fideiussorem, et iuro vobis per eius virtutem, quod nunquam aliquid contra vos faciam, et quod in omnibus vestris necessitatibus cunctis viribus meis omnique potentia mea vobis fideliter assistam.“ Nunc ergo sciatis omnes, quod hunc fideiussorem, Christum scilicet dominum, in hac sua sacra imagine portabo ante illum, ingeram eum oculis illius, hunc sui iuramenti testem illi demonstrabo. Sed nunc, o fideles Ihesu Christi, qui vitam et sanguinem vestrum pro defensione ecclesiae suae offertis, preparate corda vestra Domino, mundate conscientias vestras, et quia non vacat ut singillatim faciatis confessiones, generalem michi pastori vestro facite peccatorum vestrorum confessionem; et ego, potestate a Deo nobis tradita, faciam vobis per officium nostrum indulgentiam et remissionem omnium delictorum vestrorum, ut, si quis hodie ex hac temporali et incerta vita evocatur, transeat ad meliorem vitam, scilicet aeternam.* Tunc cum accepisset omnium communem confessionem, indulgentia facta et absolutione, benedictionem super eos faciens, ita omnes animavit, quod nec in uno signum timiditatis apparuit. Ipse vero archiepiscopus vexillum comiti Namucensi commisit, crucem autem propriis gestabat manibus. Haec cum ita se haberent, palatinusque per exploratores rescisset se non sufficere ad committendam pugnam contra acies ita animatas, misit legatos ad archiepiscopum, et verba precantia mandat; et ut cito ad finem veniam, hoc impetravit, ut sui qui erant in castro illesi abirent, et de castro suo archiepiscopus suam expleret voluntatem.

26. Nunc de moribus eius et consuetudinibus pauca narrare michi libet; alienos enim in omnibus gerendis et valde inusitatos mores habebat. Corpore tardus et opere et sermone erat. Omnia diutissime pertrahebat; nunquam vel admodum raro properando aliquid agebat, sed omnibus tantam moram innectebat, quod gravis valde et morosus omnibus videbatur et tedium tam suis quam alienis inferebat; et cum pro nimia sua tardatione res quelibet, quam incepturus erat, desperata esset, tamen optato fine terminabatur. Nec in ambulando, nec in equitando, nec in dormiendo, nec in vigilando aliorum hominum consueta tenebat. In ambulando ad manus trahebatur; sciaticus enim erat; et propter eandem infirmitatem strepas in arcu sellae, cum equitaret, pendentes habebat, et iambam sinistram super collum equi tenebat, quod cum morbi coactione faceret, ab aliis pro raritate facere videbatur. Noctu in con-

a) exhortariam c.

siliis sive in collationibus esse solebat usque ad conticinium sive ad galli cantum, sepe quoque usque in diluculum, dormiebatque sepissime usque ad duas diei horas. Ad mensam post horam consuetam tarde accedebat, et diu valde in ea demorabatur, disputando et conferendo valde hylariter cum clericis suis de sacris scripturis et sanctorum patrum sententiis. Magnam enim multitudinem religiosorum et litteratorum secum habere solebat. In sacris mysteriis altaris plus quam homo videbatur, ad quae nunquam sine lacrimis et maxima conpunctione accedebat. Pontificalibus enim ornamentis indutus, angelus Domini videbatur; angelico enim vultu relucebat, et tanta devotione celestia illa tractabat sacramenta, quod cum in secretis moraretur, contemplatione et oratione coelos penetrare videretur. Cum sermonem ad populum faceret, tunc quia tardus erat in sermone, tunc quia Gallica lingua natus in Teuthonica non erat expeditus, tunc quia nimis profunda tractabat, explicare vix poterat ea quae ceperat. In proverbiis et similitudinibus fere omnia dicebat; quorum supra omnes qui in nostram venerunt noticiam homines copiam tenebat. Elemosinas quam largissimę et cotidie faciebat. Phisionimiam admodum sciebat, adeo ut diversorum aspectu vultuum secreta discerneret mentium et morum. Ad regales curias quando veniebat, spectaculum omnibus erat; solus admiratione dignus videbatur; comitatus et expensae magnificentia omnes alios principes obscurabat; ioconda loquutione et hylarissima proverbiorum suorum interpositione tam regem quam principes letificare solebat. Novissimus et diu exspectatus ad curiam vel ad quelibet veniebat colloquia, ultimusque recedebat; nunquam in singulis conventibus, nisi auditis aliis, suum aperiebat consilium. Ego Baldricus, qui hanc scriptiunculam feci, uni curiae interfui, quam Francovordium petiit sub rege Conrado[97] cum 40 navibus cameratis, 97 exceptis liburnis et honerariis atque coquinariis ratibus. In qua curia 8 comites et ducem Lotharingiae Matheum atque Heinricum ducem de Lenburgo secum habuit, clericorumque atque militum multitudinem tantam, quod omnibus qui videbant ammirationem faciebat. Magistrum quoque Jarlandum Bisintinum[98] et magistrum Teodericum Carnotensem[99], duos 99 fama et gloria doctores nostri temporis excellentissimos, secum in sua ducens navali cammenata, in illorum disputatione et collatione valde delectatus est, et a curia domum reversus, decentibus donis largiter honoratos ad propria letos[a] remisit. Hoc tamen nescio an memoria sit dignum, quod cum a predicta reverteretur curia, ideo quoniam Moguntinos exosos habebat atque forsitan suspectos, civitati illorum appropinquans, vexilla singulis ex navibus erigi, milites in clipeis auro fulgentibus, loricis, galeis, argentum nitore superantibus, ostentare sese precepit; tubis et cornibus armorumque strepitu[b] et horrisono virorum concentu adventans totam permovit civitatem. Illic ex tota urbe homines concurrere, mulieres conclamare, et quasi urbs[c] iam capienda foret, undique tumultum atque pavorem conspiceres.

27. Tandem finem narrationi facturus, de fine et transitu et testamento eius pauca dicam. Confluentiae in epiphania Domini curiam magnam tenuerat, et treugas inter comitem de Molbach[1] et comitem de Zeina[2] acceperat. 1152. Ian. 6. Hii pro Bunnensi comitatu diu guerram ad invicem habuerant, quibus hinc inde fere omnis inferioris regionis nobiles favebant[d], terramque omnem vastaturi erant, si ipse suo consilio non intervenisset. Hoc enim in consuetudine habebat, frequenter suffraganeos suos et principes ac nobiles de provincia sua congregare, et stipendia largiter illis amministrare, et pro statu ecclesiae et pace patriae cum ipsis tractare. Et quod nunc dicere ceperam, statim post epiphaniam febris acutae diris ardoribus accensus, et plereusis[e] passione constrictus, de vita dubitare incipiens, viros religiosos, abbatem Sanctae Mariae de Sprinkenebarch[3] Richardum, abbatem Sancti Eucharii Bertolfum, et plerosque alios convocavit; factaque omnium peccatorum confessione, oleo unctus est secundum beati Iacobi institucionem, et sacrosanctum corpus Christi sumpturus, magnae fidelitatis et verae ac catholicae fidei significativa verba protulit. Sic enim magnanimus heros, catholicus pastor, memoranda voce exorsus est: *Audite, fratres mei karissimi. Vos abbates et viros religiosos ideo convocavi, ut in presenti ecclesia et in universali in fine mundi ex sanctis*

a) let' *c.* b) strepitum *c.* c) ubrs *c.* d) fauebat *c.* e) *ita c.*

97) aut a. 1147. Martio aut a. 1149. Augusto mense; v. Iaffé l. l. p. 118. 171. 98) V. Histoire littéraire de la France, Tom. XII, p. 275. 99) Iohannes Saresberiensis lib. I. Metalog. cap. 5. de hoc Theoderico notat, eum fuisse artium studiosissimum investigatorem. WYTT. 1) Albertus comes de Molbach a. 1158—1175. in chartis nominatur ap. Günther, Cod. dipl. Rheno-Mosell. Vol. I. 2) Sayn. 3) monasterium a. 1107. fundatum; v. Hontheim I, p. 483.

1152. Ian. *angelis et hominibus congreganda ecclesia testes michi meae verae fidei assistatis, et oratione vestra, ut hec fides me salvet, adiuvetis. Hoc quod presens cerno in specie panis, credo esse verum Christi filii Dei corpus, quod in virginali alvo Mariae intemeratae virginis, obumbrante ipsam Spiritu sancto, sicut manet in presenti, unitum est verbo Dei, vero Filio Patris altissimi, quod pro nobis in cruce temporali morte ab anima derelictum est; anima vero descendente ad inferos, divinitatis consortio in sepulcro non est destitutum, sicut nec anima in inferno, secun-*
Ps. 15, 10. *dum quod David de ipso testatur, dicens: „Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem“; hoc, inquam, corpus illud est Christi, quod tertio die redivivum, anima redeunte ad ipsum, confractis divina qua utebatur virtute tartareis claustris, ereptisque a diabolica potestate fidelibus prioris seculi, de sepulchro resurrexit, de cetero immortale et inpassibile, quale et in coena ante passionem, manibus sacris se ipsum tenens, in tali panis specie discipulis edendum distribuit, dans impatibile, tamen adhuc passurus, docensque illos huius sacramenti mysteria celebrare. Hoc, inquam, corpus est Christi, quod post resurrectionem per quadraginta dies discipulis apparuit visibile atque tangibile, et tamen incorruptibile, secundum voluntatis suae potentiam, qua omnia quecumque voluit fecit. Hoc est vere glorificatum et ineffabiliter gloriosum corpus, quod apostolis videntibus mirabiliter assumptum est in gloria, sedetque Dominus cum Domino, Filius cum Patre a dextris*[a] *suis, idem in sinu Patris, in unitate scilicet essentiae. Hoc sacrum et venerabile corpus, possum vere dicere cum cen-*
Matth. 8, 8. Luc. 7, 6. *turione, non sum dignus ut intret sub tectum meum. Rogo tamen, o bone Ihesu, qui dignatus es domum Zachei intrare, penetrale quoque et secretum animae meae habitaculum digneris introire, et sana animam meam, quia peccavi tibi; et qui iam ad me venisti per hanc fidem, visita me per inhabitantem gratiam, et in hac fide sumo vitam pro vita, quemadmodum tu dixisti:*
Ioh. 6, 52. *„Panis, quem ego dedero, caro mea est pro seculi vita“, ut sit mihi viaticum in vitam eternam amen.* Et cum sumpsisset corpus Domini, accipiens calicem, ait: *O piissimę et serenissime pater, tuam ego peccator precor hodie benignissimam maiestatem, ut per hoc verum sacrificium corporis et sanguinis domini nostri Ihesu Christi, per hoc inestimabile mysterium redemptionis humanae salutis aeternae, quod offert tibi ecclesia tua sancta, in fide vera, in propiciatione pia, in sanguine filii tui, placatus sis michi et propicius, et ita vere, ut hec credo esse verum corpus filii tui ex sacro munere doctrinae eius, ita vere hodie parcas michi et auferas iniquitatem meam, et non [intres*[b]*] in iudicium mecum, sed in veritate huius fidei deduc me in semitta recta in vitam eternam, amen.*

28. Scias autem, o lector, quod, si non eadem verba, mentem tamen et sententiam suorum protuli verborum. Nunc quale ordinaverit testamentum, quam brevius potero, explicabo. Thure curiam, quam ipse pecunia emit a comite Wilhelmo[c] de Glisberch, fratribus dedit ecclesiae sancti Petri Treverensis, ut in anniversario eius refectionem inde habeant; et patrimonium suum Sule, curiam Bredal ecclesiae predictae contulit tali dispositione, ut crux inaurata, quam tempore predictae guerrae decrustaverat, de reditibus eius repararetur, et quedam ornamenta quae obpigneraverat restituerentur, et deinceps perpetuo iure in usus fra-
Ian. 18. trum cederet. Obiit autem octavo decimo Kalendas Februarii[5]. Et licet communi mortalium sorte in fata lapsus sit, non tamen comuni hominum fortuna funeratus est. Confluentiae
4 enim cum obisset, exta eius in Claustro[4] iuxta parietem quae respicit ad septentrionem humata sunt et lapide tecta marmoreo; corpus vero myrra et aloę et aromatibus conditum a medico suo peritissimo Philippo Lonbardo, qui et urinae suae inspectione mortem eius tribus diebus ante predixerat, pontificalibus adornatum vestibus, Treveris allatum est cum magno comitatu. Palatinus enim comes Herimannus[d] atque plerique barones inferioris regionis cum magno comitatu funus ipsius prosequuti sunt. Deinde cum Treverim pervenisset, clerus et populus ad pontem processit illi in obviam, et per singula monasteria singulis diebus deportatus est celebri cum processione, donec dierum numerus monasteriorum complevit numerum; et per singulos dies procerum augebatur numerus, de tota provincia ad exequias eius confluentium. Veneruntque, comperto eius obitu, suffraganei eius episcopi, Stephanus Me-

a) addextris *c.* b) *deest c.* c) W. *c.* d) Her. *c.*

4) Himmerode. Cor et exta ad hoc claustrum translata ibique condita et marmore tecta fuere cum hoc epitaphio: *Hic recondita sunt cor et exta venerabilis Adalberonis, Trevirorum archiepiscopi, primi nostri fundatoris, qui obiit anno gratiae* 1152. 18. *Kal. Febr.* Vide Heesii Manipulum rerum memorab. claustri Hemmerodensis. Colon. 1641. WYTT. 5) D. 18. Ianuarii dicere voluit; v. c. 30.

tensis, Heinricus Tullensis, Albero Virdunensis, et Iordanus presbiter cardinalis Romanae ecclesiae, qui tunc Mettis omnium abbatum superioris Lotharingiae conventum adunaverat, qui etiam simul cum ipso ad eius venerunt exequias. Tantoque honore communique luctu tocius provinciae undecimo ab obitu eius die tumulatus est, quod omnes qui aderant con- Ian. 28. fessi sunt, se tam honorabiles exequias nunquam vidisse. Sepulturam vero habet in ecclesia beati Petri[a] a latere meridionali, iuxta altare beati Stephani. Et quod notandum, quotiens predictam intrabat ecclesiam dum viveret, in eodem loco in quo nunc habet sepulturam orare solebat.

29. Domine Ihesu Christe, splendor patris et sapientia et virtus, qui tua ineffabili dignatione resplenduisti in forma humana, ut nos miseros peccatores liberares tuae nobiscum socialis conversationis consortio a diabolica [potestate[b]], reluceat hodie lux tuae claritatis Alberoni, veri sacrificii sacerdoti secundum ordinem Melchisedech, qui frequenter in sacra fide obtulit patri tuo corpus tuum venerabile et sacrosanctum, quod tuae ecclesiae in pignus tui amoris a patre postulanti dedisti. Cum enim pater tuus synagogae [diceret[b]]: *Nunquid* Psal. 49, 13 *sanguinem hyrcorum aut vitulorum ego potabo?* et hec David audiens et quasi devotus verna patri tuo alludens, in beneplacito tuo patris tui ad gratiam loquens responderet: *Sacrificium* Psal. 39, 7 Hebr. 10, 5 *et oblationem noluisti;* et cum pater tuus consentire videretur, voluntatem eius et tuam presentiens, in tua persona dixit, immo tu in persona illius dixisti: *Ecce venio.* Et ipsa tua eccle- Hebr. 10, 7. sia repudiari videns veteris ritum sacrificii, cum tibi videret non placere carnes hyrcorum aut vitulorum, quae tibi synagoga offerebat, anxia quid tibi posset offerre in laudem et recognitionem pro omnibus tuis beneficiis, cotidie dicebat: *Quid retribuam Domino pro omni-* Ps. 115, 12. *bus quae retribuit michi?* Tum tu mirabili compassione corpus aptasti tibi, et dedisti sponsae tuae, amicae tuae, columbae tuae, aecclesiae scilicet tuae, ut patri tuo illud sacrificaret. Unde et ipsa exultans dicit: *Calicem salutaris accipiam et nomen Domini invocabo.* Ergo in vir- Ps. 115, 13. tute huius sacrificii claritatem vultus tui et requiem eternam tribuere dignare ei, Domine, qui vivis et regnas Deus per omnia secula amen!

30. Albero maxime vir, flet Roma, flet undique Trevir,
Tanto, tam miro, te moriente viro.
Trevir pastorem, flet Roma ruisse rigorem,
Dogmaque iusticiae, lumen et ecclesiae.
Magnus eras magnis, par parvis, meta tyrannis,
Gloria divitibus, portio pauperibus.
Castra tyrannorum subvertens, castra bonorum
Plurima condideras, largus et hospes eras,
Largus et humanus. Compleverat ordine Ianus
Octo decemque dies. Mors tibi sit requies!

Hi[c] decem versus continentur in epitaphio domni Alberonis Trevirensis archiepiscopi, scripti aureis litteris in cupreis lamminis.

Infra arcum:

Belgica Roma, tuum decus et tua gloria perpes,
Hic iacet, eternus qui tibi vivit honor.
Albero, lux orbis, decus urbis, gloria cleri,
Ornatus patriae, splendor et ecclesiae,
Parte minore sui iacet hic, maiore superstes;
Mens etenim superest, fama perhennis erit.
O quam magnus homo quam parvo clauditur antro!
Laudibus et meritis non minor orbe fuit.
Huic speciale fuit, non vinci, vincere, victis
Parcere, larga manus[d] non habuisse parem.
Hic vir, hic est, cui primati sua subdere colla,
Germani Belgae non habuere nimis.
Treveris alma per hunc maior, tibi Roma Quirites
Transmisit, cives fecit et esse tuos.
Hucque caput mundi veniens, hic esse cor orbis
Non negat, et nomen Roma secunda tuum.

a) *deest c.* b) *deest c.* c *Haec rubro colore scripta sunt c.* d) manu?

Ianus bis novies solem produxerat orbi,
    Cum tantam lucem sustulit aecclesiae.
Quod solum restat, dic, lector, supplicę mentę:
    Albero, sit tibi lux, sit tibi vita Deus.

Qui velut e specula, toto spectabilis orbe,
    Treveris, evexit nomen ad astra tuum,
Fortia confundens, et ferrea virga superbis,
    Et quia vas figuli frangere doctus eos[a],
Turbine quem[b] nullo potuit fortuna minorem
    Reddere, qui maior cum premeretur erat;
Ille, domus Domini, mons montibus altior, alte
    Transiliens colles, vallibus umbra suis,
Cum iam bis novies solem revocasset ad ortum
    Ianus, in occasu stella serena iacens,
Albero: „Mors, inquid, nichil est michi, namque[c] resurget
    Congaudens animae glorificanda caro.“

Et hoc est epitaphium super reliquias eius Confluentiae:

Officio merito presul venerandus utroque
    Albero condidit hoc, heu! cor et exta solo.
Posce Deum, lector, vir ut tibi sorte sequendus
    Inveniatur ibi, pax ubi vera tibi.

a) *Haec non satis constant;* eras *ed.* b) quae *c.?* c) naque *c.*

RUPERTI CHRONICON

SANCTI LAURENTII LEODIENSIS.

EDIDIT W. WATTENBACH PH. D.

Rupertus[1] *S. Heriberti Tuitiensis abbas, qui ineunte saec. XII. litteras sacras magna scriptorum mole ditavit, prodiit e Leodiensi S. Laurentii monasterio, ex disciplina abbatis Berengeri. Ubi quum a puerulo educatus esset, ut refert Reinerus in vita eius*[2], *„uno libello statum nostrae prosecutus est ecclesiae, videlicet a quibus exstructa sit, quae bona vel quae mala de manu Domini ab „Evraclo Leodiensium episcopo usque ad Obertum susceperit.“ Postea presbyter factus plurima scripsit, et Cunoni abbati Sigebergensi a Berengero commendatus, postremo per Fridericum archiepiscopum monasterio Tuitiensi praefectus est*[3], *ubi 4. Non. Mart. a. 1135. obiit*[4].

Haec de vita viri sufficiant; opera eius theologica hic non attingimus, de vita Heriberti quam post Lantbertum ornatius scripsit, vid. Mon. SS. IV, 740. Sed dum illorum operum plurimi codices inveniuntur, editiones non paucae, historiae S. Laurentii vestigia tantum manserunt in recentiori huius loci historia exeunte saeculo XV. scripta per Adrianum de Veteri busco S. Laurentii monachum, quam duumviri optime de litteris nostris meriti Edm. Martene et Urs. Durand ediderunt in Coll. ampl. IV, 1034—1164. Codex quo usi sunt periit, neque satis accurate in praefatione descriptus est. Loquuntur enim de cod. saec. XII; de continuatione nihil dicunt, et ipse codex antiquior in fine mancus esse videtur, sed Adrianus statim pergit, atque etiam prioribus iam notas aliquas adiecit. Itaque Adrianus codicem illum vel descripsit, vel ipsum antiquum exemplar volumini suo praefixit, quod magis credo. In hoc contine-

1) ita plerumque scribitur; Reinerus Robertum vocat, cod. ap. B. Pez, Thes. I, p. XXXIX. Ruodpertum. 2) libro I. de gestis abbatum sive de claris monasterii sui scriptoribus, ed. in Pezii Thes. IV, 3, 20; qui liber ansam dedit opinioni, Reinerum historiam S. Laurentii edidisse, quae omnino falsa est. 3) Rodulfi Gesta abb. Trudon. lib. XI. 4) teste epitaphio in cod. S. Laurentii servato; in alio cod. a. 1127. mortuus dicitur, v. (Martene et Durand) Voyage litteraire p. 187. Adrianus in Martene et Durand Coll. IV, 1083. circa ann. 1113. abbatem factum, a. 1128. mortuum esse refert. Anno 1128. chartae Frederici archiep. Col. subscripsit, ap. Chapeavill. II, p. 8. Causas cur locum mutaverit ipse commemorat in epistola libris de Trinitate praemissa, scripta ad Cunonem abbatem a. 1117: *Proinde actum est credo per providentiam Dei . . . ut in notitiam venirem tuae caritatis et fidei, utque postmodum migraturus ab hoc saeculo pater meus vir vitae venerabilis et sapientiae memorabilis Berengarius abbas Sancti Laurentii in Publico monte Leodii tuae committeret fidei tanquam pupillum tutor. Solus enim is qui nunc successit ei, vir fidelis et prudens Heribrandus, qui et ipse litterarum peritus pueritiae meae magister extitit, illuc usque non posset mihi patrocinari, quo sicut scis invidia pervenerat nominis mei.* Heribrandus sedit 1115—1130.

batur opus cuiusdam de gestis episcoporum Leodiensium, in 5 libros divisum, quorum tres priores erasi erant, locumque cesserant Bernardi operi in Cantica. Adrianus ipse cap. 4. observavit, ea quae ibi de fundatione monasterii sancti Laurentii narrantur, ex scriptis Ruperti de verbo ad verbum sumpta esse, aliqua tamen abbreviata. Sed quae praeterea de gestis episcoporum ibi invenimus, neque a Ruperti opere ubique secerni poterant, nec pretio carent. Itaque ea hic servavi, eis tantum exceptis quae auctor ex Sigeberto exscripsit, passim adiiciens ea omnia vel tempore vel consilio et auxilio episcoporum Leodiensium acta esse.

Ea igitur notis tantum breviter indicavi, sed quae fusius narrata famam popularem referunt, ea sive Rupertus, seu alter quidam scripserit, servanda duxi quum prima hic vestigia habeamus fabularum, quas postea adultas ut ita dicam Iohannes Ultramosanus tradidit. Haec operis portio finitur cap. 36; pergit Adrianus qui p. 1078 observat, e Ruperti libro „praescripta pro maiori parte excerpta" esse. Quae praeterea adiecit, facile noscuntur; sumpta sunt e Reineri vita Reginardi et libro de gestis abbatum, ex Aegidio de Aurea valle, e Rodulfi gestis abbatum Trudonensium, et libro chartarum S. Laurentii. Itaque his omissis opus Ruperti restituere conatus sum, neque multa nobis periisse arbitror. Habemus historiam fundationis fabulis mixtam, et post brevem casuum monasterii expositionem satis accuratam narrationem de persecutionibus quas per Wolbodonem et Obertum sustinuerunt, usque ad restitutionem Berengeri abbatis a. 1095. In priori parte Anselmi Gestis epp. Leod. et Sigeberti chronico usus est, ita tamen ut in verbis multa, in rebus nonnulla mutaret; etiam vitam S. Lamberti auctore Godescalco[5] et Ludowici senioris relationem de adventu reliquiarum S. Laurentii[6] habuit; postremorum ipse testis fuit. Eodem adhuc saeculo auctor chronici S. Huberti Ruperti opere usus est, deinde Reinerus ad vitas Evracli[7], Wolbodonis[8], Reginardi[9] scribendas, saec. XIII. Aegidius Aureae vallis monachus in Gestis epp. Leodiensium quae Chapeavillius edidit[10]. Et hic et fortasse Reinerus codice nostro usi esse videntur, quum ea quoque receperint, quae pro interpolatis habenda sunt, nisi omnia Ruperto tribuere volumus. Reinerum autem nostro usum esse, non ab interpolatore exscriptum, et color orationis indicat, et cap. 17. 24. quae apud eum cum Anselmi verbis composita sunt. In verbis scribendis usum saeculi ab editoribus oblitteratum restitui; capitum destinctionem addidi.

959. Anselm. 24. 1. Baldrico primo huius nominis episcopo mortuo, Evraclus loci illius qui Bonna dicitur praepositus, ad episcopalem cathedram est assumptus. De quo, quia in hac Leodii civitate tantam sibi memoriam acquisivit, ea quae alibi scripta repperi, silentio praeterire nolui. Omnibus scholarum studiis ita perfecte eruditus extitit, ut suis temporibus par ei nullatenus inveniri potuerit. Unde Ottoni imperatori ac Brunoni archiepiscopo Coloniensi ita carus fuisse perhibetur, ut nulla rerum maiorum exercerent negotia, nisi in illius praesentia, nisi eius essent consilio astipulata. Totam Leodiensem ecclesiam, immo totam provinciam, nullis hactenus studiis illustratam, ad studium coaptavit, scholas constituit, peritos quaquaversum clericos collegit, eosque magistros instituens sua ope liberaliter pavit. Ipse quoque frequenter illis intererat, ac perfectioribus divinam facundissime paginam lectitabat. Si quando autem pro re communi longius iret, non deerant quibuscum in itinere de scripturis tractaret.

5 c. 5. 6) c. 35. 7) Pez Thes. IV, 3, 155. 8) Acta SS. Maii II, 857. Mabillon, Acta SS. Saec. VI, 1, 176. 9) Pez Thes. IV, 3, 167. 10) Hic tamen magis usus est Reineri operibus, et in Gestis Otberti nec nostro nec Chron. S. Huberti multum usus est, quia episcoporum laudi studens ea omisit, quae ab adversariis contra eos prolata invenit.

2. Quodam ergo tempore invitatus ab imperatore, pro regni negotiis Calabriam venit; ubi dum esset, mediante die meridie eclypsis solis subito facta est, cunctisque stupentibus ac nimio terrore solo cadentibus, timor et tremor erat omnibus. Verum episcopus prae cunctis solus stabat imperterritus, utpote de naturali plenilunio soli subiecto id accidisse non ignarus; accessit suis, ut surgerent imperavit, quidnam hoc esset edocuit, cum subito coeli facies, ut erat ante, clarissima rediit[a]. Anselm 24 968. Dec 22

3. Porro de humilitate et patientia praesulis Evracli supersedemus plurima narrare, cum nulli umquam malum pro malo, vel maledictum reddiderit pro maledicto. Nam cum multi sanctitati eius inviderent atque detraherent, quia nichil caret invidia nisi miseria: ipse tamen per acceptam iniuriam numquam talia fecit. Nam cum cives Leodienses multa eum iniuria quadam die affecissent, promptuarium eius vi irrupissent, vinumque omne effudissent, quamvis multorum adiutorio rem graviter ulcisci potuisset, maluit illis donare quam suam iniuriam vindicare.

4. Quia[b] ergo hoc in loco[11] ecclesia nostra, ecclesia beati Laurentii martyris, sub cuius 11 patrocinio fideli ego indignus qui hoc edidi opusculum dego, coepta est aedificari; utile arbitror scribere, quibus auctoribus exstructa sit et hactenus steterit haec ecclesia sancti Laurentii, quae bona de manu Domini vel quae mala susceperit in torcularibus, quibus per totum premitur semper ecclesia Dei. Petimus autem omnes qui hoc in loco Deo militant, vel militaturi sunt, quatenus ad cavendas hostis insidias sint vigilantissimi: quia draco ille magnus et rufus, qui in apocalypsi Iohannis, quia mulierem quae peperit et filium eius masculum devorare non potuit, adiecit bellum facere cum reliquis de semine eius, ipse forsitan quia gloriosus martyr caput illius in die certaminis sui multis multo potentius conculcavit, adiecit semper et adiciet bellum facere nobiscum, qui illi specialiter hoc in loco deservimus. Nam a primis fundamentis hunc locum ne strueretur diu multumque impedivit, exstructumque magna semper ira impugnavit. Sed gratia Dei et beati Laurentii martyris meritis, quantulumcumque flumen de ore suo emiserit, terra absorbebit, et mulier, id est ecclesia, quam insequitur, a flumine oris eius non trahetur.

Victorinus. Vellem apertius et morosius exponeres quidnam sit quod dicitur, quia: *Adiuvit terra mulierem, et aperuit terra os suum, et absorbuit flumen quod misit draco de ore suo.* Apoc. 12, 16

Iohannes. Tunc utique quando illud formosissimum in Nicaea concilium fervor christiani principis Constantini excitavit, et[c] publicis asinis atque mulis et curracibus equis episcopos et qui cum eis erant ad synodum venire praecipiens: tunc, inquam, adiuvit terra mulierem, quia paene de tota terra, de toto orbe terrarum convenientes[d] viri illustres ex omnibus gentibus, viri religiosi, viri famosi, disputare scientes, omni elocutionis arte exercitati, ad defendendam catholicae veritatis ecclesiam, in qua a facie serpentis, id est, ita ut non timeat serpentem, per tempus et tempora et dimidium temporis, id est tribus annis et dimidio, quanto tempore antichristus persecutione sua mundum vexabit: atque iccirco recte per hunc terminum intelligitur tempus quo persecutionem patitur ecclesia, pro eo quod in Christo pie vivit.

Victorinus. Iam nunc ad id quod intermiseras redeundum est, quia plane quaestioni meae satisfactum est.

5. Iohannes. Postquam[12] igitur memoratus episcopus Evraclus sancti Pauli sanctique 12

a) *Quae hic sequebantur, ex Sigeberto desumpta, eiicienda existimavi. Evracli persona ubique intrusa est, hoc modo* Praedixit tamen aliquid infortunii propediem eventurum regi cum suis; quod et factum est. Quidam enim *etc. Sig. a.* 969. — discerperet. Sed consilio praesulis huius imperator rex consilio episcopi nostri sedato — mereretur. *A.* 964 Qui Theodericus — insula. Aliud quoque imperatori infortunium accidit secundum quod episcopus Everaclus super eclypsim solis praedixerat suis. Nam dum ipse rex partem *etc. Sig.* 969 — vindicandum, accepto a praedicto praesule Evraclo consilio, imperator — insurgunt. *Sig.* 971: Ille autem timens — suasit primogenito suo Iohanni — imperavit. Haec extrinsecus meminerim ut pateat omnibus, quantae vir iste industriae fuerit, quem sic imperator in consiliis suis ubique magni habuerit. Praeterea referendum erit suis diebus in quanto errore sancta ecclesia fuerit, nec tamen suam dioecesim ipso providente quicquam nocuerit. Res acta huiusmodi est. *Sig.* 963: Collecto exordinatur. Nunc ergo ad superiora redeamus. b) *In ms. codice hanc margini observationem apposuit Adrianus de Veteribusco:* „Hic incipit narrare fundationem huius monasterii. Nota tamen quod quidquid hic habetur de fundatione huius monasterii, sumtum est ex scriptis domini Roberti de verbo ad verbum In aliquibus tamen dicta eius abbreviavit auctor.“ *Ergo Ruperti opus, quod modo non reperitur, eiusque compendium penes se habebat Adrianus. Alias qui potuisset id ferre iudicium? Vellem nobis indicasset abbreviatoris Ruperti nomen. MART.* c) et *delendum videtur.* d) *vel* conveniebant *legendum est, vel verbum supplendum; sed plura hic corrupta esse videntur.*

11) in Publico monte, quo Everaclus domum episcopi transtulerat, teste dipl. in Mart. et Dur. Coll. ampl. VII, 55. Quamquam superiora ex Ruperti opere sumpta esse dubito. 12) Cap. 5 et 6. exscripsit Aegidius de Aurea valle ap. Chapeavill. I, p. 198; excerpsit Reinerus in vita Evracli c. 6.

Martini in hac civitate construxit et copiose ditavit monasteria, iam emeritus senior, iam
termino vitae suae proximo, iterum refloruit ut et beato Laurentio devotionem suam afferret,
immo per ipsum Deo, cui Laurentius sacrificium mundum in odorem suavitatis oblatus est.
Itaque in honore ipsius cultor Trinitatis tertii hoc in loco fundamenta iecit monasterii. Fuerat
autem locus ipse infamis, scilicet latronum suspendio et malignorum hominum caede pollu-
tus; sed forte sapienti viro tanto ad hoc opus fuit aptior, quanto Calvariae illi, in qua Domi-
nus noster sanctus sanctorum crucifixus est, videbatur similior. Refert etiam non vana vetu-
stas hunc locum illum fuisse, ubi interfectores sancti Lamberti, cum peracto scelere redirent,
dignissima sibi diviserunt spolia, mortem scilicet mutuis sibimet vulneribus inferentes, suas-
13 que tam animas quam corpora diabolo, cui militaverant, debita cum rabie sacrificantes[13].
Sed quis nisi non sapiens[a], situ loci et opportunitate oblata, talia reformidaret; cum dominus
Iesus, ut iam dictum est, in opprobrio Calvariae verum ipse templum et templi Deus pepen-
derit[b]; nosque omnes, quondam vasa irae, forti armato per fortiorem Christum direpta, facti
sumus templa Dei. Itaque quia secundum ius belli licet a victo tolli quicquid victori placue-
rit, hic quoque in abundantia peccati ut superabundaret gratia, ecclesia Dei fundata est et
signa victoris sunt fixa. Coepto itaque opere, mox ut aliquantulum a fundamento surrexere
parietes, memorabilis episcopus quasi sponsus voti festinus, qui puellam necdum nubilem
longe ante subarrat, quibusdam praediis, quae adhuc possidemus, nascentem ecclesiolam
quasi prima dote ditavit; nondum maius altare, quod erat beati Laurentii, sed interim iuxta
14 hoc minus dedicans in honorem beati Sixti papae et martyris[14]. Nec multo post gaudium
971. huius desponsionis tristitia, proh dolor! operuit, per mortem venerandi episcopi, domino
Oct. 27. vineae vocante operarium suum ad recipiendum aeternae vitae denarium.

6. Relicta est ergo imperfecta ecclesia, dotata quidem tenuiter, set ut dictum est imper-
fecta, inornata, nullorum solatio filiorum. Dum ergo vir Domini Evraclus suum adesse ex-
itum molestia corporis ingravescente cognosceret, monumentum sibi fieri praecepit in ecclesia
beati Pauli apostoli: sed eo die[c] quo defungi debuerat, beatus Paulus ei per visum astitit, nec
15 suae esse voluntatis ut quisquam in sua ecclesia, quamlibet iustus et sanctus, iaceret indicavit[15].
Iuberet ergo sepulcrum claudi, et ipse illi aperiret coelestis ianuam regni. His visis amicos
suos vocari iussit, et quod ei ostensum erat revelavit. Consentientibus illis, in ecclesia beati
Martini sepeliri se iussit. Quod et factum est ad laudem et gloriam Christi Iesu. Amen.

7. Illo itaque defuncto, vir sanctae memoriae Nothgerus in episcopatu successit. Hic in
capite huius civitatis, sicut hactenus cernitur, diadema splendide fabricavit, ecclesiam scilicet
sancti Lamberti a fundamento renovans cum domo episcopali; urbem muro cinxit, et in
insula domum sancti Iohannis euangelistae et dilecti Domini, necnon et sanctae Crucis devo-
tissime construxit. O beatam rem publicam, si episcopi moderni in quantum illis pecunia
Eccli.29,33. affluit, studium haberent huiusmodi! At ipsi iuxta illud dictum sapientis: *Transi hospes et
orna mensam*, nunc interim dum vivunt ornant mensam, quia laudem altaris extendunt, post-
modum vero, quasi de transitu hospitis, sic de eorum vita et morte silebitur.

16 8. Curabat[16] autem venerabilis sacerdos Nothgerus non solum de praesentibus, ut fieret
pax tantum in diebus suis: verum etiam de futuris summa illi cura erat, ne sub se adolesce-
ret, quod postmodum illis in laqueum esset. Enim vero Caput Mundi nobile castrum, sic
nominatum eo quod ante Carolum Magnum sedes regni, quam ille Aquis transtulit, ibi esset;
quod non tantum praesentibus quantum futuris nociturum praevidebat, ingenti calliditate et
industria captum subvertit. Sanctorum reliquias, quae in tribus erant ecclesiis super ipsum
montis verticem fundatis, intulit monasteriis a se recenter constructis. Unde quantum nostrae
civitati commodum intulerit, praesentes sentiunt et futuri, cum illo quotidie castello Legiae
nimium contiguo militares ac praedones irrumperent, ac caede et rapina omnia turbarent[d].

a) n. recte s. *Aegid.* b) *ita pro* pependeret *Aegid.* c) eo forte d. *Aegid.* d) *Quae hic sequebantur tanquam aliena eieci, scil.* Quod qua industria peregerit, quam turbata res publica fuerit memorabo. Otto imp. *etc. Sigeb.* 981—983. 992; Interea Remis—viget R. 1001: Otto - 1003: facit. Tali ac tanta rei publicae quae sic perturbata erat necessitate vir Domini Nothgerus anxius esse coepit, ne quid mali de praedicto castro posset oriri, vel qualiter illud caperet vel subiiceret sibi.

13) vid. Godescalci V. Lamb. c. 13. 14) tertio Nonas Septembris. MART. 15) Tenuit in hunc diem, ait Fisenius lib. VI. Hist. Leod. n. 39, apostoli praeceptio. Nullus aede tota tumulus est. Humo conduntur canonici, vel in adiacentibus sacris porticibus, vel in sacrariis ad utrumque templi latus positis. MART. 16) Cf. Anselmi c. 25; sed hic iam germina habemus fabularum, quibus procedente tempore haec magis magisque exornata sunt. Plura iam ap. Aegidium p. 201 invenies. Posteriorum commenta e Iohanne Ultramosano refert Polain, Hist. de l'ancien Pays de Liége. 1844. 8. I, 133.

Erat autem adeo forte et inaccessibile, ut illo potiendi spem nullam haberet, omne prorsus humanae[a] auxilium nisi subveniret. Vocatis ergo archidiaconibus et quibusdam in quibus maxime confidebat, consilium suum aperit, rogat ut armati sub cappis se sequerentur, utque parati essent animoque forti obtestatur. Erat autem ante dominicum pascha quinta feria, quando poenitentes suscipiuntur sacrumque benedicitur chrisma. Mandat ergo episcopus his qui in praedicto castello erant, ut sibi aperiant, eo quod sacrum diei officium ibi eadem die celebrare vellet. Illi nichil suspecti tali die talique occasione, claustra aperiunt, pontificemque cum suis benigne suscipiunt. Qui introgressi cappas quibus obtecti erant proiciunt, omnesque quos ibi invenerant eliminant et extrudunt. Ita episcopus, quod diu multumque desideraverat, castello potitus, omnem munitionem destruxit, nec ab illo die hostibus ibi refugium esse vel munimen potuit.

9. Aliud etiam quod egit referam exemplum, unde civitati suae, immo omnibus nobis, valde consuluit[17]. Erat locus in medio civitatis altus et eminens[b], quem ita natura tunc tem- 17 poris munierat, ut ex alterutra parte videretur inaccessibilis. Eum vir quidam nobilis et potens viribus, sed ingenio malo pravoque, secus illum transiens concupivit, quia credebat se dominum fore civitatis, si illo potitus esset, et super eum munitionem praeparasset. Quid multa? versuta calliditate cum a rege obtinuisset, episcopum aggreditur, praedictum locum sibi ab imperatore concessum ut et ipse non contradiceret deprecatur, dicens se munimen civitatis et ecclesiarum fore, si aliquam ibi aptasset munitionem. Intellexit episcopus, utpote vir altioris ingenii et prudentiae, quos ille machinabatur dolos, sed qua illi obviaret ratione custos bonus de nocte sollicitus erat. Timebat utrimque periculum; si fieri concederet, totius civitatis ruinam cogitabat; si contradiceret quod illi ab imperatore concessum erat, tanti viri offensam qua bonis exterioribus nociturus erat, metuebat. Tractato igitur prudenti consilio, tamquam occupatus distulit, et diem longiorem qua petita illi concederet statuit. Recessit barbarus quasi iam securus. Episcopus autem vocato archidiacono atque praeposito maioris ecclesiae nomine Roberto, rem ut audierat exponit, monet atque hortatur, ut quasi se ignorante iaciat fundamentum ecclesiae, se praebiturum necessaria quaeque. Paruit ille libenter ac citius, quia et ipse iam mente conceperat aliquid Deo offerre, unde in memoria aeterna cum iustis iustus mereretur esse. Fundamenta iacit, ecclesiam constituit, altare componit in honorem sanctae et victoriosissimae Crucis[18]. Cum interea die ab episcopo sibi con- 18 cesso barbarus rediit, se fraudatum agnovit, mille convicia in pontificem sanctum tamquam bellua frendens coniecit. Praesul vero quasi nescius unde sic increparetur, rem omnino dissimulat, quare tot ab illo conviciis afficeretur patientissime rogitat. Ille nimia succensus ira: *Vere*, inquit, *de pessima gente Alemannorum, qui semper infidi et instabiles mente fuerunt, te esse manifestum est, degenerare non potes. Quare locum non solum a te, verum etiam a rege michi concessum, me absente aedificari fecisti? Iniuriam meam ruina vindicabo*[19]. Ad haec 19 episcopus, a quo id factum sit tamquam ignarus requirens, praepositum accersiri iubet. Quem, ut saevientis barbari insaniam mitigaret, graviter increpans, quare id praesumpsisset, cuiusve iussu id concepisset, coram illo durius requirebat. Ille contra nichil motus, humiliter respondit, non praesumptione sed devotione hoc egisse: ignorare se quod illi promiserat, opus esse coeptum in veneratione sanctae Crucis, esse in potestate illius, si destrui oporteret. Cui episcopus: *Si*, inquit, *aliud quid ibidem construxisses, diruendum pro certo scires, et duci nostro fidem servandam; malo enim mihi successum quam fidem deesse. Sed quia redemptorem nostrum in sua cruce, quam pretioso sanguine suo sanctificavit, offendere non est consilii, perfice quod coepisti.* Ita mitigata est saeva principis ira, et ecclesia, ut erat coepta, constructa et perfecta, multaque possessione dotata. Alia quoque ecclesia a Nithardo praeposito eius Ans c 27 consilio et auxilio est aedificata, ad titulum sancti Dionysii martyris dedicata[20]. In qua 20 primum canonicos posuit, 20 deinde 10 superaddidit[c].

a) prudentiae *vel* calliditatis *excidisse videtur*. b) habens turrim fortem *addidit Adrianus de Veteribusco*. *MART.* c) *Rursus Sigeberti lacinias eliminavi, quamvis eodem modo interpolata apud Aegidium p.* 206 *leguntur; a.* 989: Temporibus eius siccitas — est. Fertur etiam precibus eius annonam — omnino. Episcopus vero Nothgerus indicto communi ieiunio periculum imminens repulit. 1000: Terrae — pedibus. Quae pericula oratione viri Dei sunt annihilata. 998: Illo tempore — facit. Quam consuetudinem etiam episcopus Christi Nothgerus ad suam dioecesim transtulit eamque

17) Haec sive Ruperti sive alterius sint, Anselmi c. 26. referunt quidem, sed auctum. Postea magis exornata est narratio; v. Polain l. l. Mone, Anzeiger 1836. p. 314. 18) Ibidem sepultus est Robertus ille in navi illius ecclesiae 6. Idus Martii, observatque Fisenius VII, 6. ex ecclesiae archivo, ipsum chorepiscopum fuisse. MART. 19) Cf. Sall. Catil. 31. 20) 4. Idus Martii. MART.

21 10. Cum[21] ergo Nothgerus tanta fecerit, hunc locum quasi alienum fundamentum negligentius aspexit; nuditatem tamen eius omnium oculis patentem, completis tantum et aequatis parietibus, tecto cooperuit. Post haec Leonem quemdam ex nobilissimis Graecorum episcopum venientem ad se profugum cum suis excepit; qui bello Calabrico, quod Otto secundus imperator contra Graecos gessit, expulsus fuerat a Graecis, asserentibus quod Romanis Calabriam prodiderit. Et quia necessitatem coacti exilii verterat in voluntatem sanctae peregrinationis, ut perveniret ad illam quam expectaverunt patres nostri veram terram repromissionis, hic illum sancto in loco sanctoque proposito manere et de ecclesia vivere cum suis instituit, et sancte vivendo hic usque in finem perseveravit, tandemque migrans ad Dominum, in
22 hoc eodem incolatus sui loco ante altare sancti Gereonis corpore quiescit[22]. Vir ergo venerabilis Nothgerus 36 annis Leodiensi ecclesiae praefuit, ac demum in bona senectute defun-
1008. Apr. 10. ctus migravit, et in ecclesia sancti Iohannis dilecti Iesu, cui se totum corpore et anima impenderat, sepultus requiescit.

Ans. c. 31. 11. Quo defuncto, successit episcopus domnus Baldricus vir nobilissimus, omnique morum honestate praeclarus, cuius ut cuncta breviter bona comprehendam, nulla in suo episcopio fuit basilica, quam non aliquo iuverit commodo, sive ecclesiarum sive possessionum largitione multimoda. Pandnardum suae proprietatis allodium beato Lamberto tradidit et ecclesiam unam, unde pauperes 24 quotidiano aluntur stipendio. Tum temporis etiam Gerardus ecclesiae Cameracensis episcopus cum germano fratre Godefrido Florinense coenobium construxit, praediis ac possessionibus liberaliter dotavit, et sanctae Mariae sanctoque Lamberto illud contradidit. Cui coenobio duas Baldricus episcopus ecclesias addidit, ne quid illic Deo famulantibus deesse videretur. Ipse cum archiepiscopo Coloniensi Heriberto praedictam ecclesiam sanctae Mariae sanctiqué Lamberti a praedecessore suo Nothgero nuper constructam, debita consecratione dedicavit. Ecclesiam quoque S. Bartholomaei apostoli a quodam vita venerabili viro Godescalco maioris ecclesiae praeposito constructam in suburbio cum praedicto archiepiscopo consecravit, et alia multa utilia fecit[a].

23 12. Pollebat[b] tunc temporis nobilissimus comes Hezelo, qui alio nomine Heinricus[23] dicebatur, frater Gozelonis ducis, vir consilio et sapientia clarus, et quod magis praedicare et pie meminisse debemus, beato Laurentio singulariter et unice devotus. Quod qua occasione acciderit, qua necessitate se suaque beato Laurentio tradiderit, non immerito huic addiderim operi. Erant illi duo parvuli mirae pulchritudinis et venustatis, quos tenerrime diligebat, ut heredes patrimonii magnaeque possessionis. Factum est ergo sacratissima nocte dominicae nativitatis, ut comes una cum uxore sua valde religiosa ecclesiam matutinus adiret, officiumque divinum more solito peraudiret, sacramque dominici corporis et sanguinis communionem perciperet. Pueruli mane surgentes, a ministro domus suae panem commessuri accipiunt, intrantesque culinam, nullumque reperientes — casu enim cocus exierat — carnem quae super ignem verubus circumposita assabatur, dominoque reversuro in escam parabatur, tollunt vescunturque. Interim puerili more altercantes, sibique mutuo irascentes, verubus acutis se invicem corde tenus perfodiunt, et heu proh dolor! mortui decidunt. Princeps cocorum rediens, puerosque iacentes mortuos offendens, exhorruit, exclamavit, semianimisque cadens, vix demum animum recepit. Quid ageret miser nesciebat; rem tamen occultare volens, ne parentes mortuorum tali nuntio talique infortunio subito desperarent, parvulos ablatos occuluit, et quod actum erat omnino dissimulavit. Peractis officiis, comes cum uxore de ecclesia redeunt, ad escam discumbunt. Comitissa, ut solebat, parvulos praesentari iubet. Responsum est ab illo qui illos absconderat, cum aliis eos pueris spatiatum longius exisse. Credidit illa, comedit, sed inter edendum quodam naturali et praesago dolore cordis tacta intrinsecus, iubet quantocius parvulos accersiri, non se comesuram donec adventaverint. Illi qui rem dissimulare et celare volebat, nescius quidnam ageret, comiti causam aperit et ostendit. Qui statim mensis remotis exilivit, super parvulos flevit, suarumque possessionum beatum Laurentium heredem conscripsit. Illius devotio hic operata est, illius consilium aliorum opus est, illius animae gratia habenda est. Ipse enim velut ille desiderantissimus templi Domini

solempniter fieri ordinavit. 1006: Castrum praeterea Valentianas – Normannorum. Sed quia idem rex de obsidione redierat inefficax, vocato in auxilium suum praedicto episcopo Nothgero contra — dedit. a) *Sequebatur ex Sigeberto a.* 1013: Castellum in villa — occidit. 1015: Godefridus — dedit. 1010: Gens Hungarorum — per orationes huius episcopi aliorumque sanctorum virorum, qui tunc temporis meritis clarebant, et per Gislen — commendavit. b) P. ut praediximus t. *cod.*

21) Exscripsit Reinerus V. Evracli c. 6. 22) De quo tale cernitur lapidi insculptum esse epitaphium: *Conditur hic praesul Graecus Leo qui fuit exul. Anno M.* MART. 23) imo Herimannus. Sequentia fabulam sapiunt, nam filio et filia in tenera aetate mortuis, cum altera filia Raginero Montensi Brabantiam tradidit. Sigeberti Auct. Afflig. a. 1005. Filium Gregorium archid. Leod. addit V. Richardi abbatis c. 10, Godefridum et filiam Odiliam Hugo Flaviniacensis. S. Laurentio monasterium iuxta Eiham dedicavit, Gesta epp. Camerac. II, 45, et oratorium in coen. S. Vitoni; V. Richardi c. 9.

Nehemias, apud plures civitatis huius episcopos, unum post alium, pro hoc loco interveniens, non ante destitit quin desiderium suum suimet oculi viderent.

13. Primum enim domnum Baldricum frequenti et familiari colloquio repetens, nunc commiseratione loci, nunc amplificatione meritorum beati Laurentii, persuadebat uti ad hanc solitudinem manum suae liberalitatis extenderet. Tandem obtinuit, et episcopus locum suo adventu laetificavit, ad altare accessit, vota vovit, praedia cum ecclesiis obtulit, et ad ordinandam in integrum ecclesiam animum intendit. Ecce autem Iohannes quidam[24] gente Longobardus, ordine episcopus, et arte pictor egregius, a Deo ut credimus missus, quia necdum venerat tempus miserendi loci huius, beatum vero Iacobum fratrem suum iam pius Iesus honorare disposuerat, iam ei ecclesiam in qua a fidelibus suis familiariter et devote ministraretur illi fieri ordinaverat; episcopum familiari devotione adiit, et ab hac sententia sic eius animum revocavit. Dixit enim non satis illum agere prudenter, quia memoriam sibi non propriam strueret, non suum quippe, sed alienum esse fundamentum, cui superaedificare ipse disponeret. Et quia praedecessor eius Nothgerus sancti Iohannis dilecti Domini memoriam praefixerat, nunc ipse Iacobi fratris Domini ecclesiam adiungeret, ut eorum patrocinia sicut meritis, sic et vicinitate coniuncta forent. Ad haec dubitanti, eo quod parvulam hanc iam allocutus fuisset, quomodo quae semel iam dederat, haec iterum auferret; subdidit ille nichil esse quod impediret, sic enim nec in Deum nec in homines delinqueret. In homines quidem, quia locus ipse tutorem hominem non haberet, qui pro ipso reclamaret; in Deum autem, quia illi vovisset, illi nichilominus ubicumque vota sua redderet. Quid multa? Tandem episcopus approbato consilio, se et sua hinc abstulit, et in insula coenobium sancti Iacobi fratris Domini, qui et minor Iacobus appellatur, fundavit, abbatem[25] et monachos sanctaeque religionis normam, sicut hactenus cernitur, in eo disposuit, ubi et postmodum in corpore quiescit[26], factus particeps benedictionibus, quas ille filius accrescens Ioseph promeruit, in quo solo Iacob, licet 12 haberet filios, suam generationem, id est suae vel paternae similitudinis pulchritudinem, effudit.

Speciosus. In quo?

Iohannes. In eo *etc. (Longiorem dialogum utpote nihil ad rem facientem omisi.)*

14. Defuncto ut diximus episcopo Baldrico, vir pietate insignis Wolbodo, Sancti Martini Ultraiectensis praepositus, in episcopatum succedit, moribus implevit. Cui quantum debeatur a nobis, non me video idoneis posse consequi verbis. In renumerandis eius beneficiis ieiuna est verborum vicissitudo. Ipse enim pater et tutor noster est, ipse huius ecclesiae sancti Laurentii pretiosus lapis est, ipse huius domus columna et murus est; nec dubium de hac domo posse dici: *Fundamenta eius in montibus sanctis*, quae super huius sancti praesulis venerandum corpus fundari meruerit. Sed haec sequentia dabunt intelligi. Nunc ordinem prosequamur. 1018. Iul. 29. Ans. c. 32.

15. Eum[27] imperator Heinricus miro diligens affectu, cum adhuc esset praepositus, secum assumpsit, sibique arctius astringens, in suo eum palatio retinuit. Sed, ut diximus, Leodiensi ecclesia pastore suo viduata, convenerunt canonici ad imperatorem — adhuc enim non electione, sed dono regis episcopus fiebat — mortem sui pontificis nunciantes, aliumque petentes. Tum vero imperator praedictum Wolbodonem, licet diu multumque renitentem atque amarissime flentem seque indignum vociferantem, eis tradidit; quem ut veluti patrem honorarent, benigne ammonuit; ab illo satagerent diligi, cuius gratiam scirent apud se pro magno aere censeri. Illi de tanto praesule hilares multumque laetificati, non enim eius ignorabant sanctitatem, ingenti cum laetitia rediere Leodium. Civitas omnis applaudit venientibus, episcopo pro sua sanctitate, clericis pro bona legatione. ib. c. 33.

16. Erat[28] autem idem vir Domini Wolbodo tantae proceritatis et corpulentiae, ut in multitudine populi devote se circumdantis quisnam esset cunctis appareret, et super omnes scapulo tenus emineret. Verum cum multa ei pro consuetudine esset abstinentia, nichilominus tamen roseus in eo vultus renitebat, immo ut scriptum est: *Lux vultus eius non cadens in terram amplius radiabat*, amplius videri honestus erat; sanctis aequandus pueris, quibus regius ille cibus fastidium generabat: nam cum ei quotidie lautiores cibi, ut tantum decebat pontifi- ib. Iob 29, 24.

24) Cf. V. Balderici c. 20. 25) Olbertum Gemblacensem. 26) In crypta quam in honore sancti Andreae dedicaverat. Sepulchrum eius marmoreum cernitur hodie in medio chori ab Aegidio Lambrecht abbate piae memoriae erectum. MART. 27) Haec amplificavit Reinerus in vita Wolbodonis c. 5. 28) ibid. c. 6.

cem, apponerentur, pauperes ille admitti censebat, quibus appositas praebens delicias officiosissime ministrabat, pane et aqua ipse contentus. Erat enim valde compatiens, et super afflictos adeo pia gestabat viscera, ut plerumque cum nichil aliud haberet, tapetia vel aliam ecclesiae suppellectilem pauperibus largiretur, donec a camerario suo redimerentur. Vigiliarum quoque et algoris ita patiens extitit, ut saepenumero dormientibus ceteris, discalceatis
29 in ecclesia pedibus pernoctaret. Et sicut de sancto Iacobo iuniore legimus[29], quod multis genuflexionibus nervi eius in modum camelorum obduruerant, sic pedes eius crebra nuditate et laboris usu callosi erant effecti. Solet[a] enim attestari quidam familiaris eius, quod inter lavandum pedes illius frigore et glaciali viarum asperitate adustos viderit, quamvis hoc omnes summo conamine, exemplo Domini humani favoris instabilem auram devitans, diu celaverit. Referam unum adhuc sancti huius exemplum, magnum constantiae illius indicium.

Ans. c. 34. 17. Memoratus[30] imperator Heinricus quibusdam sibi familiaribus male credulus, de illo aliquantulum erat suspectus, et ab eo falsa animi suspicione aversus. Quem episcopus placare saltem muneribus volens, quemadmodum Iacob fratrem suum Esau, aliquantulum pecuniae illi oblaturus venit ad curiam eius. Nunciatum est imperatori ingentibus illum cum muneribus adventasse. Dies quo se illi praesentare debuisset indicitur; sed ea nocte supervenientibus omnia distribuit pauperibus, bono consilio malens inde superni regis acquirere gra-
Ps. 117, 9. tiam, quam humanum sibi conciliare favorem: *Melius est enim*, ait psalmista, *sperare in Domino, quam sperare in principibus.* Crastina die ad imperatorem iam securus sine munere introivit, qui ante cum muneribus ingredi formidabat. Ubinam esset quod attulerat rogitatur. *Supervenerunt*, inquit, *regis et imperatoris nostri Dei legati, cui per illos omnia transmisi; non enim illum tibi praeponere dubitavi, nec spero quod te illi praeponendum aestimaveris: es enim in manu eius, omneque regnum mundi, et cuicumque voluerit dabit illud.* Imperator brevi revocatus ratione, gratiam illi suam reconciliat, dicens illum vere sanctum, se vero peccatorem et reum: illum debere honorari, qui Deum altissimum imperiali neglecta maiestate sic honoraverit; illum in regno suo plurimum valiturum affirmabat, qui regno Dei amicum se et familiarem ostendebat. Ita humanum imperium firmissimum esse, cum illud causa regni Dei minus valeret, cum existimatione illius vilesceret. *Et impendio*, inquit, *postulo ut humanissimum inceptum religiosa cura non deserat: his enim maxime nutrimentis regnum meum stabilitum erit; non quod verear ne diligentia tua tali laude lentescat, quin potius spero benevolentiam tuam, si quid pleno potest adici, largiorem; quia bonis familiare est studia bona cumulare, quorum gratiam sentiunt non perire.* Ita vir Domini regiam magnificentiam placavit, et Dei omnipotentis gratiam non amisit.

31 18. Arnulfus comes Grandevadensis[31] contra Fresones dimicans, victus fuga salutem meditatus est; sed praeventus ab illis occisusque nequicquam attemptavit. Cuius mortem
1018. Theodericus filius eius ulcisci aggressus, totam paene Fresiam igni ferroque omnique nocendi arte populatur. Ad quem debellandum Godefridus dux Lotharingiae ab imperatore missus est, et conserto praelio, vox repente, nescitur unde, ab omnibus audita est: *Fugite, fugite, capite, capite.* Cunctis actutum instar locustarum fugientibus, multisque adversariorum hinc inde peremptis, dux ipse Godefridus ab hostibus captivatur. Pro cuius liberatione venerabilis
1019. episcopus Wolbodo, eo quod sibi notus esset et carus, transmissus est. Qui tamquam fluminis impetus, qui laetificat civitatem Dei, verba pacis et concordiae ubi ubi de conscientia bona et fide non ficta eructuabat, et quasi quaedam coelestis virtus, ab omnibus omnino est reveritus. Quid multa? Praedonibus veniam ab imperatore obtinuit, ducem sanum recepit, pacatis omnibus, bellorum impetus conquievit.

19. Benedictus papa Romanus ab imperatore pro quibusdam regni et ecclesiae negotiis invitatus, in Gallias venit; multisque episcoporum ad synodum unde unde confluentibus, multa ibi utilia, multa honesta decreta sunt, quae omnia huius nostri Wolbodonis astipulatione fuerunt subnixa. Imperator enim quamvis archiepiscoporum suorum multa esset auctoritate et scientia suffultus, nichil tamen erat firmum, nichil stabile, nisi illius corroboratum fuisset consilio et sanctitate. Gratusque erat omnibus, non minus his qui venerant cum papa

a) *verbum ex Anselmi textu servatum, pro quo fortasse, cum Reinero, solebat legendum erat.*

29) Eusebii hist. eccl. II, 23. 30) Ex hoc cap. et Sigeberto a. 1018. 1019. Exscripserunt Reinerus Anselmi 34. Reinerus c. 8. Vitae Wolb. composuit. c. 11. et Aegidius p. 247.
31) i. e. Gandavensis. Amplificata haec sunt ex

sanctissimo, quam eis qui erant cum rege memorato: fuit enim non solum regalibus peritus institutis, sed in ecclesiasticis quoque perfectus disciplinis. Ordinavit[32] quippe in die sancto 32
paschae et in assumptione Domini dieque pentecostes de singulis ecclesiis clericos cum sollempni processione ad maiorem ecclesiam convenire, dulcesque ex ipsis sollempniis cantilenas in medio templi decantare. Multis praeterea utilitatibus et honestis ecclesiam consuetudinibus perornavit; nam clericos dominicis sacrisque diebus in lineis candidatos, quod signum constat esse innocentiae, ire instituit: in adventu autem et a septuagesima usque in pascha cappis nigris tamquam poenitentes circumamiciri perdocuit[33].

20. Praedictus[34] rex sanctum Coloniensem archiepiscopum Heribertum multis affecerat 34
iniuriis, eo quod lanceam et coronam ceteraque regalia nonnisi nobilium iudicio tradidisset illi, diuque magnae inter eos fuerunt simultates, diu ecclesia omnis in hoc scandalizata est, multumque attrita et commota. Qua de re vir Domini Wolbodo valde angustiatus est, tum quia regi familiarissimus erat, eiusque salutem et honorem diligebat, tum quia archiepiscopus, quem ille offenderat, suus dominus sanctusque homo esse virtutibus etiam manifestis claruerat. Monet ergo secretius imperatorem, ne contra sanctum Domini ulterius iram suam protelaret; iustum esse Deoque placitum, ut qui illum sine causa iniuriatus fuisset, gratiam eius cum satisfactione prior ipse repeteret. Memorem eum esse verbi dominici: *Qui tangit* Zach. 2, 8.
vos, tangit pupillam oculi mei. Melius esset si faciem Domini praeveniret, qui iniurias servorum suorum graviter vindicaret. Hac ille oratione flexus, Coloniam venit, in die natalis Do- 1020.
mini coram omnibus archiepiscopo satisfecit. Ita pravorum factio, quae occasione huiusmodi creverat ecclesiamque affligebat, cassata est.

21. Interea sacerdos Domini multo ante sui exitus diem gravissimo stomachi languore Ans. c. 31.
cruciatus est, ut si qua forte contraxisset delicta, infirmitas sanaret diuturna: flagellat enim Dominus omnem filium quem recipit. Cum autem in sollempnitate paschali missarum ex 1021 Apr. 2
more sacramenta celebrasset, tanta se debilitate sensit confectum, ut suum propediem adesse c. 35.
non dubitaret exitum. Iam res clepera et anceps esse non poterat, quia toto corpore defectum sui sentiebat. Itaque parari sibi stramenta vileque cilicium iubet; his cinere superaspersis, in eis se vere fortunatus senex composuit, cum ecce videt diabolum pone adsidentem. *Quid hic,* inquit, *adstas, o inimice veritatis? Recede, recede, cruenta bestia; Dominus auxiliator meus, ideo non sum confusus. Nichil periculi est sperantibus in illum. Crede michi, non praevalebis adversum me, nichil in me funesti reperies; licet enim peccaverim, tamen faciem Domini in confessione praeoccupavi. Ille me recipiet, ille contra te custos michi ac bellator fortissimus est.* Haec eo dicente, recessit inimicus.

22. Illi[35] autem taliter aegrotanti apparuit beatus Laurentius, et familiariter alloquens: 35
Quinta, inquit, *feria mecum eris.* O terque quaterque beatum lilium, quod cum tali rosa plantari mereretur in horto sanctorum; non quidem ipsum est rosa, quia non rubet passionis sanguine, sed ex vicinitate rosae melius complacet in sua confessione et pulchritudine. Accepta ergo tantae promissionis gratia, clericis et maioribus ecclesiae gratulabundus enuntiat, illis sibi congaudentibus pariter et moerentibus, quia pium erat gaudere, piumque flere pro tanti viri migratione. Ipse ad diem illum desiderantem praeparat animam. Cum ergo gravi dolore cruciaretur diutius in cinere et cilicio recubans, accersito Iohanne archidiacono postea praeposito ait: *Neminem, carissime fili, ab ingressu isto arceri facias, sed ingrediantur omnes, ut videant miserum Wolbodonem, videant futurum mox vermem et cinerem. Aspiciat grex pastorem suum, sit memor illius extremae horae, in qua viderit suum pontificem ultimo agone deficere. Mea saltem poena sit ei ultimae diei memoria, facit exemplum, ipsa non facit eloquium. Plus est exemplo docere, quam voce.*

23. Interim[36] vocat abbatem Sancti Remacli Poponem, eique ordinandi huius monasterii 36
curam committit. Ubi autem venit dies quintae feriae qui desiderabatur, expectantem illum iam dissolvi et esse cum Christo non laetificavit desiderii sui effectus. Itaque cor suum tristis inspiciens, culpam in se deprehendit, videlicet quia visionem tantae dignationis dignis pariter et indignis plus iusto laetus innotuit; accitoque Wielando clerico familiari suo et religioso, auctoritateque divini nominis illum astringens: *Video,* ait, *quid iustitia temporum, quid causae*

32) cf. Aegid. p. 250. 33) Evraclo hoc tribuit Reinerus in vita eius, c. 5. 34) Cf. Sigeb. 1021. Sed Wolbodonis nec ibi nec in vita Heriberti a Ruperto scripta ulla mentio est. Nostrum secuti sunt Reinerus c. 9. et Aegid. p. 251. 35) Cf. Reinerum c. 12. qui nostro usus est. 36) Excripsit Reinerus c. 12. 13.

nostrae bonitas, quid cura tua, si tam tibi cordi sum, efficere possit: nam coronam meam perdidi, nisi propitius Iesus misertus fuerit michi. Feria quinta venire debuit, et non venit, quia illum credo exacerbavi, eo quod visionem eius omnibus incaute prodiderim. Fac ergo vapulare me quod deliqui, ut merear veniam huius delicti. Haec dicens, vinctusque ab illo, corpus languore depressum pius poenitens verberibus subiecit. Itaque feria quinta subsequentis hebdomadae venit propitius dominus Iesus; cuius ille imaginem iam in ultimo agone positus offerri sibi iussit, devotus accepit, osculis oris sui diutissime astrinxit, lacrymis rigavit, crine tersit, Matth. 26, 13. pio exemplo illius peccatricis de qua dixit Dominus discipulis suis: *Amen, amen dico vobis, ubicumque praedicatum fuerit euangelium hoc in toto mundo, dicetur quod haec fecerit in memoriam eius.* Igitur dum his intentus omnino esset, inter ipsa dulcissima oscula eum vocante Domino, generosum illum contemptoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed 1021. Apr. 21. eiecit. Itaque anima sancta in gaudium Domini sui recepta, corpus sanctum omni veneratione dignum, in hac ecclesia sancti Laurentii honorifice conditum est. Abbas autem Poppo commissam sibi huius ecclesiolae curam fideliter executus fuisset, sed satan qui semper, ut dictum est, huic loco stetit ex adverso, invenit quomodo et per quos adversari posset.

37 24. Nam[37] Durandus factus episcopus, non secutus est praedecessorem suum, vel alios qui plantaverant vineas, id est ecclesias, devotione sua; sed e contrario tulit, et partim militibus dedit, partim ad mensam episcopii retinuit ea quae beato Laurentio sanctus antecessor suus Wolbodo obtulerat. Nam quia necdum positi fuerant, qui in hoc loco Deo militarent, leve putavit si ea quae ante militiam praeparata fuerant, nemine sibi contradicente tolleret. Non est recordatus miserationum Domini, qui illum de paupere nido in quo natus est et altus est, eo usque ad summos provexit proceres, ut dominorum suorum dominum et episcopum constitueret. Non, inquam, recordatus est misericordiae quam fecerat secum venerabilis episcopus Wolbodo, qui imperatori quaerenti clericum scientem litterarum, omissis aliis eum pauperem commendaverat, rogans etiam ut super eum poneret oculos suos; quodque imperator episcopi commendationem tanta gratia dignam habuerat, ut eum huius civitatis episcopum, et ut dictum est, dominum dominorum suorum faceret. Itaque visio dura apparuit illi semel et iterum propter hoc.

38 25. Erat[38] autem huiusmodi visio: eumdem venerabilem episcopum contra se stantem et se acri vultu intuentem, elemosinam quam a se Deo et martyri eius oblatam ipse abstulisset repetere. Quod cum ille suis nonnichil sollicitus exponeret, aiebant, maxime hi quibus rapta largitus fuerat, non debere eum somnia attendere, hominem enim sapientem illum esse, multas quippe curas sequi somnia, ideo haec illum dormientem videre, quod vigilans similia tractaret. His et huiuscemodi verbis adulantium lingua facile omnem timorem de corde eius elambuit. Ecce autem tertio apparens sanctus et illo potentior episcopus Wolbodo in virga furoris venit, missus contra eum durus nuncius, et comminans terribiliter ait illum non posse diutius vivere, iam enim securim ad radices arboris positam esse, quia fructum malum in bonum noluisset convertere. Inter huiusmodi verba gravissime illum cecidit, quem et statim praevia mortis aegritudo corripuit. Expergefactus ille, clamoreque eius familia turbata est; convocat archidiaconos et primos civitatis, et narrans quae viderit: *En morior*, inquit, *ad misericordiam domini mei sancti Wolbodonis me proicite, ex opposito illius extra ecclesiam beati Laurentii, extra parietem sepelite me.* Tradensque sancto Laurentio praedium in Wasegga, quod nuper a Roberto archidiacono comparaverat, et quod solum residuum, quatuor marchas auri, unde postea factus est calix optimus, spondebat quod si 1025. Ian. spatium sibi daretur, universa quae tulerat in integrum restitueret. Sed non expectatus obiit, et hic sicut petierat, extra ecclesiam sepultus est. Ibi tamdiu nudus et sine tecto iacuit, donec ecclesia nova fundaretur, et tunc ampliata domo muro inclusus et sub tectum admissus est, et hanc sepulturam quae hactenus cernitur, abbas Stephanus pro veneratione episcopii super illum composuit.

26. Hic est abbas Stephanus matutinus et primus huius vineae quam Deus hic plantari voluit operarius, qui 33 annos et duos menses, longum videlicet diem propter spem denarii in hoc opere explevit. Sed et antequam ad hoc opus vocatus fuisset, prius etiam quam sanctum monachi propositum suscepisset, non otia foris sectatus est, sed ubicumque fuit, semper in vinea Domini laboravit; nam et ideo cum esset Sancti Dionysii canonicus, sancto Wol-

37) Ex hoc cap. et Anselmi cap. 36. Reinerus cap. 16. concinnavit. 38) Reinerus V. Wolbod. c. 17.

bodoni episcopo adhuc viventi solo primum aspectu complacitus, cum ille de qualitate eius a fratribus ipsius sollicite requisisset, et laudanda didicisset, familiaris eius factus est et prae ceteris carissimus. Hoc eo die contigit, quo ille praedicti martyris dedicata ecclesia convictu quoque suo fratres laetificavit, hic ut cellerarius servivit. Invitatus est ergo, disponente ut credimus Deo, quatinus cui semel viventi complacuisset, in eius defuncti contubernio perenniter commaneret. Sed hic in initio dolores habuit ut parturientis, eo quod et episcopus[39] locum penitus negligeret, et cum his qui secum venerant, videlicet sex fratribus, necessariis egeret. Cum igitur humilis servus Christi velut exulem se et egenum conspiceret, et pro hoc loco circa sepulchrum sancti pontificis totis noctibus fleret et oraret; quadam nocte, post uberes lacrymas, cum residens deflexo inter manus capite paululum obdormisset, hoc modo illum divina gratia ibidem consolata est. Vidit assistere sibi iuvenem speciosum ac splendidum, qui a pio patre Wolbodone se esse missum assereret; isque consolans eum: *Tu*, inquit, *nunc quidem tristitiam habes, sed in proximo est ut haec tristitia tua convertatur in gaudium; etenim sanctus Laurentius sanctusque Wolbodo locum hunc pariter ante Deum assumpserunt, et fundamenta eius in illis sanctis montibus sunt, et quamdiu fuerint hic inquisitores regni Dei, omnia quae necessaria sunt corporis adicientur eis, et hoc erit tibi signum. In proximo episcopus flante spiritu Dei huc animum suum applicabit, et de grandi periculo in quo nunc est enatans, hoc in loco suae spei figet anchoram. Ecce et is frater quem hodie mittis ut ad vestimenta comparanda mutuum aliquid accipiat, cum venerit ad forum rerum venalium, praeparatum a sancto Wolbodone virum inveniet, qui quantum necesse est gratis tribuat.* His ille acceptis evigilans, confestim fratrem Renuardum, quem ad Viseti forum ire praeceperat, iam egressum, iam vadentem revocari citius imperat. Exposita visio est, cunctisque gaudentibus, eumdem fratrem abire praecipiens, ex eius eventu firmius didicit, quid de ceteris oraculi deberet sperare promissis. Ille quippe stans in foro, et a quodam non sibi noto interrogatus quid quaereret, cum respondisset se a sancto Wolbodone missum, ut fratribus deferret aliquid vestimentorum, nec se habere pretium, sexaginta probatae monetae solidos ab illo satis hilariter tribuente laetabundus accepit.

27. Interea quidam ecclesiae nostrae mansionarius, homo pauper et exiguus, sed forte apud Deum meritis magnus, mira se quaedam per visiones nocturnas audire et videre perhibebat. Vadensque per civitatem festis diebus simplicitate rustica, et quadam quae verorum pauperum est licentia, palam omnibus proclamabat, sanctum Laurentium sanctumque Wolbodonem in Publico monte commune habere hospitium, eos totis noctibus metiri suum habitaculum, et quia parvum eis videretur, condixisse eos vetus debere dirui novumque fabricari. Cumque multis ostenderet dicens: ***Hucusque in longum, sic in latum, tantoque in altum suas lineas ipsi tetenderunt***, tamdiu stolidum et insaniae proximum cuncti crediderunt, donec universa effectus vera esse probavit[a].

28. Anno dominicae incarnationis 1025. Reginardus post Durandum fit episcopus. Hic[40] non 40 attendens ostium — debemus enim ad gloriam Dei ore libero peccatum propalare poenitentis, sicut adulterium David et homicidium, sicut negationem Petri, sicut Mariae septem daemonia — hic, inquam, non attendens ostium, aliunde ascendit in ovile ovium. Designatus enim ad episcopatum Virdunensem, ipse Leodiensem ecclesiam eodem tempore Durando mortuo praesule vacantem magis ambivit, aditoque Cunrado tunc temporis imperatore, pecunia obtinuit ut optato potiretur. Hoc igitur episcopatu adepto, abbas Poppo cura huius loci, quam a sancto patre Wolbodone susceperat, quia iam de illa desperare coeperat, se absolvit, et praedicto episcopo in manum remittit. Tunc agente enixius apud episcopum saepedicto comite Hezelone, ut abbatem loco praeficeret, et dicente scire se Virduni[41] quemdam proba- 41 tae vitae monachum, nomine Stephanum, quondam huius civitatis canonicum; episcopus, si modo ille deducatur, facturum se pollicetur. Quo audito idem comes celeriter dedit operam ut ille adesset.

29. Hoc tempore, Frederico Mosellanorum duce mortuo, quia mares filios non habebat, quibus ducatus Sigeb. 1034. competeret, Gozelo dux, impetrato ab imperatore etiam Mosellanorum ducatu, in Lotharingia nobilius principabatur. Burgundionibus[42] vero non desistentibus a consueta contra regem suum insolentia, rex Rodulfus regnum Burgundiae Sigeb. 1035 Conrado imperatori tradidit, quod a tempore Arnulfi imperatoris per annos plus quam 130 gentis suae reges tenuerunt

a) Explicit liber quartus. Incipit quintus. *cod. quae a Ruperti opere aliena sunt.*

39) Reginardus. Sequentibus Reinerus usus est in vita Reginardi c. 3. 40) Eadem Reinerus c. 1. 2. refert. 41) apud S. Vitonum; cf. V. Richardi abb. c. 12. 42) Reineri c. 8.

Sigeb 1036. sicque Burgundia iterum redacta est in provinciam. Odo autem Campaniensis regnum Rodulfi regis avunculi sui a Conrado imperatore nepote suo repetens, ut sub eo regat Burgundiam efflagitat. Quod cum ei rex negasset, ille contra eum bellans Lotharingiam incursat, castella oppugnat, urbem Leuchorum, quae Tullus dicitur, obsidet, et in nullo Sigeb. 1048. temperat furori suo. Erat tum temporis eiusdem civitatis episcopus domnus Bruno, qui postea factus papa ecclesiae Romanae, vocatus est nominis huius nonus Leo. Hic tantae fuit sanctitatis, ut cum ad capessendam sedem apostolicam Romam tenderet, audivit voces angelorum canentium: *Dicit Dominus, ego cogito cogitationes pacis et non afflictionis.* Ipse vero, cum in papatu pauperem leprosum ante fores offendisset, eum fotum diligenter in lecto suo Sigeb 1037. collocavit, quem cum reserato ostio non invenisset, in paupere se Christum suscepisse obstupuit. Ipse ergo, ut diximus, obsessa civitate sua ab illo tyranno, orabat Deum attentius, ut auxilium misericordiae suae mitteret sibi quantocius. Ille tamen nichilominus saeviit, castrumque Barum obsidet et capit.

Tam ancipiti periculo permotus dux Gozelo Leodium venit, domnum Reginardum episcopum rogat plurimum et obtestatur, ut non solum sibi, verum etiam omni Lotharingiae, immo vero universo subveniret imperio, quod aeterno notaretur elogio, si praevaleret praedictus Odo; omnes Francigenas omnemque Burgundiam coniurasse cum illo, nichilque aliud meditari, nisi irruptionem in regno Romano. *Huius*, inquit, *nobis curae absolutionem diligentia vestra usu explorata promittit. Nichil moramini, michi satis subsidii est si venitis. Sed vereor indulgere verbis praeconii vestri, ne proximus esse videar blandienti, quamquam dulce sit certamen familiaris officii. In defectu rerum nichil operae est indulgere dictis. Res ipsa vestram satis excitat experientiam.* Episcopus habito cum suis consilio, suum pollicetur auxilium; praecederet ipse, ne absentia eius hostibus audacia, suis vero cresceret timor et desidia: subsecuturum se citius cum suus paratus fuerit exercitus. Dux laetificatus promissis eius, quem sciebat multum valere in eiusmodi, tum et sapientia quae multum praestat in arte bellica, ac nobilium militum multitudine quae sub eo erat, propere recedit, suosque oppido laetificat, quos in magno moerore varioque curarum aestu reliquerat. Nec tamen congredi cum hoste ausus fuit, donec episcopus adventaret, donec sua exercitum praesentia laetificaret. Mox ut ille advenit, divisis 1037. Nov. 15. in procinctu per turmas et cuneos militum alis, personantibusque hinc inde tubis, commissum est praelium, diuque incerta belli alea decoxit exercitum. Multitudo quae cum hostibus erat, victoriam illis promittebat, hos innocentia sola protegebat; superbia illos armaverat, istos iustitia. Odo princeps hostium, sinistro cornu protrito, milites suos convertit; totum belli negotium in episcopum agit, a cuius se militibus cernebat prae omnibus et sentiebat praegravari. Episcopus Dei auxilium in praesenti discrimine invocans, nobilium mentes iuvenum hortatu paterno excitabat; senibus ut pristinae memores essent industriae, neve suprema virtus nutaret praedicabat; illius gesta nobiliter olim declarata memorabat, hunc ex nomine proprio compellans, ut fortiter hostem caederet exorabat. Gozelo dux recollectis suis, quos palantes revocaverat, legiones iterato restaurat, cum episcopo fortiter praelianti gradum fir-Aen. 2, 369. mat, ferrum denuo imbre lethali conseritur, plurima mortis imago vertitur; episcopus a latere lacessentes protudit, lectas retro legiones immisit. Albertus comes Namucensis, qui cum episcopo erat, dum prae nimio zelo hostem conterendi in confertissimos hostes incursat, unde unde telis obruitur, sed dum cedere censet esse pudori, cum multo hostium detrimento non inultus perimitur. Crevit in adversis virtus: nam episcopus cum duce, cernentes comitem interiisse, iam totis habenis in hostem irruunt, Odonem cum omnibus suis nobilioribus interimunt, ceteros ubi ubi palantes confodiunt. Nec apposuerunt ultra Francigenae fines Lotharingiorum incursare. Leuca civitas diutina obsidione attrita iamque, nisi divina affuisset misericordia, in deditionem futura, liberatur. Episcopus Bruno qui illa obsessus tenebatur, gratias Deo agebat, exauditum se fore subactis praedonibus. Episcopus Reginardus victoria plena potitus, et ab omnibus magnifice glorificatus, Leodium redit, et pro cunctis suorum, qui in expeditione oppetierant, obtulit Deo sacrificium laudis, factaque est ingens laetitia imperatori Conrado cunctisque primoribus aulae; domnus Reginardus ab universis praedicatur, qui tantum imperii hostem protrivisset, et quasi opprobrium abstulisset ab Israel.

30. Interea[43] iam episcopo Reginardo divinitus coeperat agi quod Dominus per prophe-Mich. 4, 10. tam dicit: *Venies usque ad Babylonem, et ibi liberaberis;* venerat enim usque ad Babylonem, ingentis scilicet peccati confusionem, et ibi respectus ab illo, qui respicit terram et facit eam tremere, quo respiciente Petrus flevit amare, tremuit ipse et flevit, territus periculi sui magnitudine. Igitur ut liberaretur Deum instanter coepit exquirere manibus suis, sentiensque quod esset vinctus manibus, et quod nisi[a] detectis vinculorum nodis solutionem mereretur, vadit Romam ad pedes apostolorum principis, ut ferrum quo vinctus esset solvendi potestatem ha-

a) *altera negatio deesse videtur.*

43) Rein. c. 4. Apud Anselmum nullum horum vestigium est.

benti suppliciter detegeret; et cum animo iam, exemplo regis Ninive, de solio suo descendisset, vadit tamen cum tam ingenti pompa nobilium, ut non tam peregrinatio quam exercitus crederetur, aliis pro honore, aliis pro sua devotione secum proficiscentibus; tanto utique verius poenitens, quanto minus multitudinem notorum in eo quod facturus erat erubescens. Cum his itaque ingressus Romam et apostolorum principis ecclesiam, mox ut apostolicum Benedictum[44] intuitus est, in conspectu ecclesiae suorumque comitum cum ingenti gemitu ad 44 pedes eius procidit. Moti omnes maximeque sui stupere miraculo. Praeoccupant verba lacrymae, vocemque eiulantis potius quam loquentis singultus intercipit. Itaque tanquam Lazarus ad magnam Domini vocem concussus, cum requireret apostolicus, et causam expectaret, tamquam de sepulchro totus prodiit, qualitatem suae mortis fatetur et vinculi quo erat compeditus, scilicet quod episcopatum quem non meruisset per gratiam, obtinuisset per pecuniam. Idcirco se velle dimittere, ait, sic male acquisitum; non dubitare dexteram manum suam, quia se scandalizaret, abscidere et proicere a se; melius quippe esse cum una manu privatum ad vitam ingredi, quam duabus manibus potentem potenter tormenta pati in gehennam ignis. Itaque secundum suum ipsius iudicium, apostolico quoque prosequente ita magis expedire, cum super altare beati Petri baculum pastoralem deposuisset, apostolica benedictione absolutus, privatus abire iubetur. Cum hi qui secum erant moererent, gaudebat ipse, sicut qui esset solutus a vinculis, abstractus ab inferis, suscitatus a mortuis.

31. Interea recogitans apostolicus misericordius cum illo esse agendum, neque enim eum ceperat in gladio et arcu suo, sed ille ultro prodiderat delictum suum — nam et Petrum, quia ultro flevit, resurgens Dominus ex nomine revocavit apostolum ad apostolatum — tertia die mittens, vocari ad se iubet eum Leodiensem exepiscopum, et alloquens eum: *Quoniam*, inquit, *hactenus ut negotiator sedisti in templo Dei, et hoc agnoscens, non expectato flagello Domini tuam ipse cathedram evertisti; nunc in nomine Christi et ex auctoritate Petri apostoli accipe curam et regimen sanctae ecclesiae, et permanens in ea, fac dignos fructus poenitentiae; secundum possibilitatem tuam pasce pauperes, et subleva in necessitatibus deficientes, et si potes, alicuius sancti ecclesiam aedifica, ut, cum defeceris, recipiat te in aeterna tabernacula.* Hoc vero expertum in se quam bonum sit praeoccupare faciem Domini in confessione, auctum benedictione Domini ad propria remittit. Itaque revertebatur, illud in se habens simile David, quod sicut ille, cum fugisset a facie Absalon filii sui, iterum in regnum suum est reductus, ita ipse, postquam fugerat a facie peccati, mali videlicet filii, rursus in regnum ecclesiae reverti merebatur.

32. Cumque[45] revertens iam per Publicum montem descenderet, iamque exiguum quod 45 hic situm erat azylum conspiceret, comes Hezelo nonnichil eius secreti conscius, appropians lateri eius: *Ecce*, inquit, *domine*, *beatus Laurentius*, *qui te, si ab ipso promerueris, apud Christum potenter auxiliabitur.* Hoc dicto mirum in modum locus ipse et nomen sancti martyris animo eius incidit. Itaque cum civitatem ingressus fuisset, et debito cum honore exceptus in pace resedisset, die quadam summo diluculo ascendens ad orationem visitavit locum, et consolatus est humilem et pauperculum abbatem Stephanum, omnia visioni suprascriptae convenientia repromisit. Et quia iam hiems instabat, erat enim ille dies secundus mensis Novembris, propositum quod mente gerebat, tunc quidem implere distulit. At ubi iam paene hieme exacta verna temperies appropinquavit, ecce repente die tertia mensis Februarii summo diluculo ascendunt officiales episcopi, et ascendentes tectum ecclesiae dissipare murumque subvertere summa alacritate et ingenti gaudio atque clamore coeperunt. Ita sero in praeterita vespera fuerat in domo episcopi deliberatum, ut abbati Stephano adhuc quiescenti repentinus fragor pro nuncio fuerit. Diruto itaque veteri aedificio, locus in quo steterat positis fundamentis per medium divisus est. Fundamenta quippe novae ecclesiae a medio eius foris in occidentalem plagam deducta sunt, reliquum eius ab orientali plaga cedens in habitationem sancto episcopo Wolbodoni, fundamenta cryptae accepit in honorem beatae semper virginis Mariae. Erant autem in hoc opere episcopi, immo Dei adiutores abbas Olbertus Sancti Iacobi Sanctique Petri Gemblacensis, vir totus ex sapientia virtutibusque factus, et Huneco frater ipsius episcopi, et Meinerus[a] tunc temporis iudex civitatis.

33. Nec illud inter praetereunda ponendum videtur quod accidit[45]. Arbuscula quaedam, 45

a) *ita pro* Memmerus *Rein. l. l. et privil. Reginardi in Mart. et Dur. Coll. IV*, 1169.

44) nonum; sed Reinerus Iohannem nominat. 45) Rein. c. 5.

46 quam vulgo salandram[46] nominant, extra fundamentorum ambitum relicta fuerat; hanc supramemoratus somniator omnino longitudine ecclesiae concludendam esse perhibebat. Iam parietes non modice surrexerant, et ille nichilominus ita futurum esse confidenter asserebat. Nec eum haec sua confidentia frustrata est. Venit quippe praedictus frater episcopi, et inspecto opere vituperare coepit et detestari, multum sibi displicere mensiones longitudinis, dominum suum multo melius posse perficere quod inchoaverit. Haec dicens potenter ac fiducialiter operariis imperat 40 pedes in longum augere parietes, asserens quod si episcopo non placeret, propriis ipse sumptibus augmentum illud suppleret. Sic inclusa est ea quam diximus arbuscula, et pauper ille his a quibus irrisus fuerat arridens, quasi victor insultabat.

34. Itaque hoc opus licet homines adversi, quasi quidam Samaritae, diu multumque impedissent, tandem Domino iubente fieri permissum, et citius quam quis ratus erat posse fieri consummatum est[47]. Deinde expetita auctoritate apostolica, et veniente Iohanne Portuensi
1034. Nov. 3. episcopo, ac Pilegrino Coloniensi archiepiscopo, anno dominicae incarnationis 1034, indictione secunda, ipsius autem Reginardi episcopatus anno 10, cum summo gaudio et honore ecclesia dedicata est[a].

35. Satis autem constitit merita sancti martyris Laurentii toti extunc subvenisse civitati[48]; nam superioribus annis, quamdiu basilica vetus hic in negligentia stetit, expectabatur semper et erat terribilis nox passionis beati Laurentii, gaudium utique victoriae eius aeriis spiritibus qui ab ipso victi sunt horrore tempestatis obscurare nitentibus; nam densato nigram in nubem aere, depugnantibus ventis et effusis imbribus fiebant tonitrua, crebraque micabant ignium iacula, ut manifeste daretur intelligi ipsa propter odium eius a malignis spiritibus elementa vexari. At ubi eidem victori serpentis antiqui debitus hic honor coepit exhiberi, omnis illa tempestas et spiritus contrarius Domino increpante obmutuit. Unde et huic civitati mos inolevit, ut quotiens nimia vel imbrium vel siccitatis iniuria, seu quaelibet alia tribulatio ingrueret, congregatus clerus et populus cum letaniis postulet suffragia beati Laurentii. Qui cum saepe subvenerit, ea praecipue die iocundam vultus Dei hilaritatem terris obtinuit, qua Godefridus canonicus sancti Lamberti pignora eiusdem sancti martyris, sicut apud nos scri-
49 ptum habetur[49], ab urbe Roma detulit; sol quippe toto mensis unius spatio nascentes tunc fruges nullo iuverat caloris beneficio, nimiaque pluviarum iniuria spem omnem totius anni tam in agris quam in vineis paene consumpserat; nec exaudiebantur quaerentes miserationem a Domino, qui sibi opposuerat nubem ne transiret oratio. Sed ea die congregatus in hac ecclesia clerus et populus, cum pro serenitate missas celebrassent, mox ut clamatum est *Kyrie eleyson*, scissis eodem momento nubibus sol serenus effulsit, terramque deinceps diutino ac sufficienti calore refecit.

36. Hoc modo gaudentibus angelis super uno peccatore poenitentiam agente, hic quoque locus gaudii ipsorum particeps factus est; at ille, scilicet Reginardus episcopus, cum consolatus fuisset locum, et posuisset desertum eius quasi delicias, qui adhuc augere voluisset gaudium et exultationem, nobis nimium cita morte praeventus est. Itaque moriens eo in loco sepulturam habere concupivit et meruit, ubi die ac nocte, quotiens ad deprecandam faciem Domini ingredimur, nostris, ut eius memores simus, semper se ingerat aspectibus. Orat pro
50 illo ad Dominum etiam elemosina magni pontis[50], quem super Mosam multis sumptibus exstruxit, pauperes quoque 1200 quos magnae famae tempore famis pavit, 300 Leodii, 300 Hoii, 300 Deonanti, 300 Fossis, simulque eos quos verecundia mendicare prohibebat, in opera pretio conduxit[b].

1037 Dec. 5 37. Itaque praesulatus sui anno 14.[51] temporalis vitae subtractus est luci, et ducatu beati Laurentii a valle lacrymarum ascendens, intravit in gaudium Domini sui 1036 incarna-

a) *Sequebantur ex Sigeb. a.* 1025. Praedictus vero Iohannes Portuensis ep. cum postea factus fuisset papa Romanus, frater eius Stephanus eiusdem papa civitatis ei apparens — esse, *quae nec Reinerus habet, et temporum rationi repugnant.*
b) *Hactenus Ruperti abbreviator ante annos quingentos exaratus. Quae sequuntur ex Reinero et ceteris scriptoribus antiquis collegit atque exscripsit Adrianus de Veteribusco, uti ipse testatur infra ad annum Christi* 1218. *MART. Sequentia de anniversario eius, Ruperto posteriora, eieci, necnon enumerationem thesauri ecclesiae et oblationum Reginardi, a Ruperti stilo alienam. Eandem e vetusto cod. S. Laur. dedit Chapeavill. I,* 274.

46) Reinerius *salangram* scribit, Aegidius *salangam*, Stabulaus *sambucum*, Papebrochius in vita sancti Wolbodonis salviam fuisse putat. MART. 47) Ita ipse Reginardus loquitur in privilegiis ap. Mart. et Dur. IV, 1165. 48) Rein. V. Regin. c. 6. 49) auctore Ludowico; edidit B. Pez Thes. Anecd. IV, 3, 3. Factum est a. 1056. Iun. 3. 50) Eadem habet Reinerus V. Reg. c. 8. 51) melius Reinerus XIII; v. Anselmi Gesta c. 37. n. 60.

tionis Christi anno, Nonas Decembris; corpusque eius cum honore maximo in hac quam construxit ecclesia ante maius altare venerabiliter est reconditum, ubi tale super sepulchrum eius sculptum fuit epitaphium:

Huic domus haec index, haec eius tota supellex,
Nec minor indicio cultus episcopio.
Tollitur hic Nonis perfuncta sorte Decembris.
Par et ei introitus, par erat et reditus.

Anno Domini 1036. *obiit dominus Reginardus venerabilis Leodiensis episcopus* [a].

38. Post[52] obitum igitur domni Reginardi, domnus abbas Stephanus, vir scientia cla- 52
rus, sed conversatione clarior, dignum se patremfamilias exhibuit, et quasi pupillus absque patre, soli Deo derelictus, aedificia claustri et officinas a Deo sustentatus consummavit, succisisque circumquaque silvis, quae propter latronum insidias noxiae fuerant omni transeunti, vineas plantavit, novalia excoluit, et praedia conquirere, aedificia construere, quantum absque detrimento spiritualium poterat, totis viribus laborabat. Multa tamen huius saeculi adversa, satana procurante, sustinuit. Ac veluti uva dulcis ex vinea Soreth, id est electa vel optima, torculari tribulationum saepenumero pressus est, quoniam Nithardus nepos domni Reginardi ex sorore, custos Sancti Lamberti, qui avunculo suo successerat in praesulatum, totam suppellectilem et auri plurimum et argenti, quod ille sancto Laurentio thezaurizaverat, ut in comparandis huic ecclesiae praediis pro illius anima expenderetur, retinuit et usurpavit, non recogitans quanta pius nutritor suus sibi fecisset bona.

39. Quo defuncto Wazo episcopus successor eius non minime domnum abbatem Stepha- 1041. Aug.
num afflixit, iura quaedam infringere volens circumiacentis terrae, quam venerabilis Reginardus liberam ab omni exactione huic ecclesiae delegaverat. [Hic Wazo fuit frater Wensonis abbatis de Florinis. Hic primo *etc. Adriani excerpta ex Anselmo suppressa.*]

40. Post Wazonem Theoduinus successit, placidum Leodiensis ecclesiae sidus, qui basi- 1048.
licam sanctae Dei genitricis Mariae, ut magna devotione sic magna operositate in Hoyo extruxit[53], [in qua et sepultus *etc. Excerpta ex Aegidii cap. 5. 7. 8. 9. omisi.*] Anno autem episco- 1060. Ian. 12.
patus eius 13. domnus abbas Stephanus cunctorum huius ecclesiae monachorum pater primus qui usque in senectam et senium bene regi Christo militavit, tandem senex et plenus dierum de huius vitae laboribus evocatus, ad nominis sui, quod coronatus vel normale interpretatur, coronam transiit, et togam aeternae pacis et quietis accepit, postquam praefuerat huic eccle-
siae 33 annis et duobus mensibus[54]. Sepultus est in crypta ante altare sanctae Dei genitricis 54
Mariae, ad pedes sancti Wolbodonis episcopi, apud quem pro sua religiositate et honestis moribus multum habuerat gratiae et familiaritatis [b].

41. Succedit Lambertus abbas noster secundus, qui et ipse tempore suo prospere processit, homo multimodae utilitatis. Hic vitam Heriberti Coloniensis archiepiscopi et miracula
descripsit[55], et quaedam musice de ipso composuit, et in versibus faciendis claro viguit inge- 55
nio. Sed si licet parva comparare magnis, aurea aetas sancti ordinis, quae ante ipsum sub cf. Virg. G IV, 176.
domno abbate Stephano fuerat, sub ipso in argenteum saeculum degeneravit. Praefuit annis
circiter decem, sepultusque est ad dextram domni abbatis Stephani. 1070.

42. Tertium a domno abbate Stephano pastorem sortiti sumus Everardum[56] ecclesiae Florinensis monachum, propter rerum exteriorum experientiam electum, qui parum huic ec-

a) *Everlini epitaphium e Reineri c. 9. sumptum eliminavi.* b) *Extrema verba e vita Reginardi interpolata existimo.*

52) v. Reineri c. 9. 53) v. Rein. c. 9. Aegid. III, 1. 54) duodecima Ianuarii aetatis suae anno 69; de quo necrologium haec habet: *IV.* (ita ed.) *Idus Ianuarii domnus Stephanus Deo duce ad nominis sui coronam transiit. Qui primus huic ecclesiae* 33 *annos duos menses et undecim dies praefuit.* Anno 1656. in die elevationis sancti Wolbodonis corpus eius integrum et incorruptum, ipso etiam monachali habitu illibato indutum inventum est, caput etiamnum canitie venerandum. Eius epitaphium ex schedis R. P. Caelestini Lombard subiicere iuvat.

Conderis hoc tumulo mortis legem subeundo,
Stephane prime pater, iam te retinet pia mater
Iherusalem supera, pax et requies ubi vera:
Nam bene vixisti, gregibus bene consuluisti,
Iam recipis merita, revirescis perpete vita,
Ut tibi iungamur, precibusque tuis mereamur.
Quod lapis hic urget Christo veniente resurget.

Praefuit annos 33, *menses* 2, *dies* 11; *migravit anno Domini* 1058. 2. *Idus Ianuarii. Requiescat in pace. Amen.* MART. Sed Theoduini a. 13. m. Ian. incidit in a. D. 1061, vel si minus accurate computamus, 1060. Eundem annum invenimus, si annos a fundatione monasterii computamus, quam Ann. Laub. Leod. in a. 1026. ponunt. Diei 2. Id. Ian. etiam in Missali Stabul. MS. adscriptus est. 55) Edita est in Mon. SS. IV, 739. Cf. Reinerum de claris scriptor. I, 1. 56) Cf. Rein. ib. c. 4.

clesiae profuit, quippe qui nec uno quidem anno integro supervixit, sed eodem die quo prae- 1071. decessor suus obiit, anno tamen revoluto, et ipse defunctus est. Et quia exterioribus magis quam interioribus deditus erat, sub ipso status sanctae religionis quasi in aereum saeculum degeneravit. Sepultus est in crypta, ad sinistram scilicet domni abbatis Stephani. Post quem Wolbodo successit ferro potius ex duritia quam ex virtute comparabilis[a].

43. Igitur anno dominicae incarnationis 1071. regimen pastorale ecclesiae nostrae Wolbodo suscepit, de quo arbitramur, quod princeps quidem extiterit, sed Dominus non cognoverit; scilicet propter peccata inhabitantium hoc in loco praeesse permiserit; quippe qui nimium confisus gloriae et nobilitati suae, quia venerabilium episcoporum sancti Wolbodonis et Reginardi proximus esset et affinis, illum referens patris patruum, istum referens matris 57 suae fuisse avunculum[57]. Unde nimis se extollens, longe se habebat aliter quam conveniret monasticae professioni. In omni enim habitu suo magis se gerebat ut principem, quam ut abbatem. Cum ergo sancti illi essent in conculcationem, et bona ecclesiae in direptionem, 1075. Iun. 23. contigit domnum Theoduinum ex hac luce discedere, anno Domini 1075. Post cuius decessum orta est dissensio inter potentes agendae electionis, et dum plures voluissent episcopi fieri, nulli eorum ut episcopus fieret contigit. Leodienses tamen Theoderico abbati Sancti Huberti, ut ad imperatorem domni Henrici dicti Pacifici[58] ab eis electi electionem referret iniunxerunt, quam imperator confirmavit.

44. Henricus igitur ab archiepiscopo Coloniensi Annone, qui coenobium Sigebergense 59 construxerat[59], 54. Leodiensis episcopus sive Tungrensis est consecratus. A quo etiam adiuratus est sub testimonio collatae sibi benedictionis, ut eius quoque verbis utamur: *Per benedictionem,* inquit, *patris tui Annonis obtestor te, ut destruas superbiam et insolentiam abbatis Sancti Laurentii Wolbodonis.* Episcopus autem Henricus ipsum Wolbodonem in spiritu mansuetudinis corripiens, interventu nobilium quorum erat affinis, et maxime Wilhelmi Traiectensis episcopi, aliquamdiu distulit, et correctionem eius expectavit. Cumque nihil sic profi- Oct. ceret episcopus, sed ille ex superbia et indignatione ad deteriora deficeret, constituit diem ad discussionem eius publicam; congregataque ecclesia et abbatibus ad hanc dioecesim pertinentibus, consilio et iudicio ipsorum iussus est Virduni in monasterio sancti Aggerici subire exilium. Consensit ille primo iudicio sapientium; sed locutus cum suis, quod prius promiserat exequi, publica contradictione excusavit. Episcopo exigente[b] ut daretur sententia huic inobedientiae, decretum est ab omni conventu, ut in sua se recognosceret[c], et ipsam abbatiam libere ad placitum suum disponeret, cuius abbas convictus criminibus nollet ei ad emendationem obedire. Nec moratus Wolbodo ad imperatorem Henricum abiit, cuius violentia adversus episcopum conatus est se tueri. Sed nec precibus regis potuit episcopus attrahi, ut eum restitueret, obtestans malle se episcopatum ad tempus intermittere, quam huiusmodi insolentiam pati sine congrua satisfactione. Igitur adiit Romam apostolicae sedis expetens refugium. Apostolicus autem litteras episcopo mittit, ut aut illum restitueret, aut depositio- 1076. nem eius legitimo iudicii ordine definiret. Acceptis episcopus mandatis, diem statuit synodi generalis, ut ubicumque sit ille veniat, audiendus canonice, si quid iustae querelae habuerit. Sed ille non venit in praesentiam, cum iussu episcopi convenisset ex omni episcopio abbatum, archidiaconorum, clericorum, laicorum congregatio valde magna. Petiit igitur episcopus sanctum conventum propter Christum et secundum Christum sibi verum dari consilium. Tunc totus ille conventus Wolbodonem abiudicavit, et ut episcopus alium qui dignus esset in locum eius substitueret consuluit. Episcopus vero rogat virum sanctum abbatem Sancti Huberti Theodericum, ut Deo et sibi det unum de suo grege monachum ad hoc opus idoneum. At ille priorem monasterii sui nomine Beringerum in religione probatissimum, tradit episcopo in abbatem ordinandum. De quo praetereundum non est, quod cum pauper fuisset, Dominus illum de pulvere suscitaverat, et quod magis praedicandum est, deposito potente de sede, loco illius humilem exaltavit. Igitur tunc Dominus oves suas post multam earum dissipationem Spt. 17. visitavit, cum hic abbas et pastor ordinatus curam earum suscepit. Concordabat in eo vita

a) *Excerpta e Gestis abb. Trudon. de Adelardo II. hic eieci.* b) *verbum omissum in priori ed. e Chron. S. Huberti supplevi.* c) *scil.* sententia.

57) Eadem verba habet Aegid. III, 11. Ceteris Chron. S. Huberti c. 28. 29. usus est. Cf. eius Praefat. 58) propter pacem quam a. 1071, 6. Kal. Apr. condidit, v. Aegid. c. 12. Sed haec postea interpolata esse arbitror. 59) Eadem habet Aegid. p. 34. unde sumpta hic ab Adriano inserta videntur. Sequentia partim hinc mutuatus Chron. S. Huberti c. 29. 36. brevius retulit, alia ipse addidit.

cum nomine, et erat vir potens in opere et sermone, fuitque Deus cum eo, et in omni negotio, in omni consilio prospere agebat. Benedixitque Dominus domui huic per illum, et multiplicavit tam in decimis quam in agris cunctam ecclesiae substantiam. Dei quoque adiutores, qui saeculo renunciaverunt, illi accreverunt, videntes gratiam Dei esse in eo. [Tunc et venerabilis Robertus monachus est effectus.] Interea retribuebantur ei nonnumquam mala pro bonis ab aliquibus ei obicientibus opprobrium Salvatoris: *Nonne hic est filius fabri, et nobili viro honorem suum supplantavit?* Ad hoc accessit, quod Henrico rege pascha celebrante Leodii[60], Wolbodo cum circuita terra redisset a Pulania et Anglia, ipso die sancto paschae inter missarum sollempnia coram rege procidit, conquirens et regiam auctoritatem implorans. Episcopus autem facti sui vitans invidiam, non abnuit cum illo reverti ad iudicium, diemque illi praefigit quo se praesentet in omni querela sua audiendum. Domnus abbas Beringerus hoc audiens, die praefixa, quia Wolbodo more suo non comparuit, coram omni frequentia quae convenerat, surgit in medium, expositaque ut optime noverat causa sua, pastoralem dimittens baculum, sedit privatus sub abbate suo in loco privatorum. Tunc omnes qui convenerant, in Wolbodonem renovaverunt iudicium, hoc addito, quod nec huius ecclesiae nec alicuius in hac dioecesi dignus esset praelatione. Berengerus autem rogatus est ab omnibus, et ab episcopo ratione et potestate compulsus, onus arcae Domini subiectis trahere cervicibus, qui duodecim postea prospere praefuit annis. Wolbodo vero cum rege recessit, et usque ad mortem domni Henrici apud eum permansit.

Iste episcopus dedit sancto Laurentio ecclesiam de Aioncourt et mediam partem villae cum omnibus appenditiis suis[61] et decimas vinearum in Frangeis[a].

45. Erat[62] tunc temporis in ecclesia Leodiensi canonicus quidam, Obertus nomine, praepositus Sanctae Crucis, qui accepta licentia eundi Romam, cum invenisset regem in Italia, apud eum se in eius curia cum ceteris capellanis contulit, ubi Wolbodoni nostro familiaris effectus, et ab ipso et ceteris regi Henrico commendatus, tantam familiaritatem apud eum adeptus est, ut eum donum episcopatus habentem Leodium, nunciata sibi morte episcopi Henrici, remitteret, sic tamen, ut data fide coram rege firmaret, quod tertio die post introitum suum Wolbodonem in hac ecclesia expulso venerabili viro domno Berengero relocaret. Wolbodo igitur trepudians a mercatoribus huius patriae pecuniam multam mutuo accepit, quam de ecclesia ista persolveret; unde ipse rex 300 marcas habuit, Obertus autem non parvam inde partem accepit. Itaque fama facti huius Leodium pervenit, scilicet Wolbodonem advenire, et multas secum divitias apportare. Quae fama mox ut monachorum attigit aures, moerebant hi in quibus erat lumen prudentiae; alii autem qui leves corde erant, cupiditate novarum rerum, nonnulli vero quibus disciplina fuit onerosa, odio praesentis patris tripudiabant. Quid multa? tota civitas repleta est de nobilitate generis et divitiis Wolbodonis. At ille omnium egentissimus pecuniam mutuam acceperat, quam de carne et ossibus monachorum soluturus erat. 1091.

46. Venit igitur Obertus Leodium cum eo in vigilia nativitatis Domini; sed nichil agere attemptavit, priusquam in sede sua episcopali benedictione confirmaretur. Ordinatur ergo Coloniae pridie purificationis beatae Mariae, ibique firmata est sententia oportere perfici regis imperium. Cumque redisset, evocato domno Berengero coram omni clero et populo cunctisque paene principibus, non ex sua sed quasi ex regis sententia invitus, edicit oportere ut abeat. Nec erat in tanto conventu, quamquam multos adversarios haberet, quisquam tam audax, qui in eum umquam vel unum sermonis impetum ad extorquendum illi baculum pastoralem iacularet. At ille vir venerandus, exposita ut optime sciebat diligentia quam circa pastoralem curam habuerat, coram eis transiens, per medium illorum ibat. Detestabantur hanc iudicii subversionem paene cuncti tam clerici quam laici, et cum honore eum deducentes, dederunt ei equos ad subvectionem fratrum, qui cum patre suo magis exules esse elegerant, quam sub mercenario vivere vel audire vocem alienorum. Dec. 24. 1092. Feb. 1

a) *Eieci quae Adrianus hic inseruit, sumpta e libro chartarum S. Laurentii, deinde excerpta e Gestis abb. Trudon. et ex Aegidio de Henrico episcopo.*

60) a. 1080 vel 1079. siquidem Berengerus postea 12 annis feliciter praefuit. 61) Conf. Historia S. Petri Eyncurtensis auct. Adriano de Veteribusco in Mart. et Dur. Coll. IV, 1183, ubi charta donationis servata est, et e „martyrologio mon. S. Laurentii" haec verba: *Secundo Calendas Iunii commemoratio domini Henrici dicti Pacifici Leodiensis episcopi qui dedit — suis*, ut supra. Ceterum illa a Roberto venisse dubito. 62) Abhinc conferendum est Chron. S. Huberti c. 66 seqq. sed auctorem eius ibi nostro usum esse non apparet.

47. Eiectus ergo vir Dei tam venerandus et huic ecclesiae tam necessarius, venit cum fratribus suis ad abbatem Sancti Huberti Theodericum, qui eum benigne suscipiens et conso- 63 lans, dedit ei prioratum unum prope civitatem Remensem[63], ubi per tres annos et dimidium moratus est ingens exul, cunctis qui eum noverant valde gratiosus, Deoque devotus. Percusso igitur pastore, susceptus est infelix ille mercenarius cum infaustis canticis, monachis illud responsorium canentibus: *Deus domini mei Abraham, dirige viam meam, etc.* O infaustum diem illum quem tantae tenebrae sunt secutae! Sequenti etiam die exceptus est Lupo ille Hasbaniensis, qui de ecclesia sancti Trudonis fecerat speluncam latronum. O vere tempora infelicia! Nam cum Wolbodone veniens statim se ostendit armata egestas, ita eum debitis exagitantibus, ut feram rapidam fames valida exasperat. Et quidem primo in pauperem ecclesiae familiam durus exactor incubuit, nunc prece, nunc dura lege placiti praedam faciens ex eorum substantiis; deinde fundos ecclesiae, decimas quoque paulatim oppignerat, partim vendens in perpetuum alienat, nonnulla sub conditione annui census emancipat, alia in beneficium alienis heredibus donat. Quod videntes monachi coeperunt se invicem rixando detestari, abbatem Beringerum haec omnia praedixisse referentes; eiusque beneficia recolentes, eorum ingratitudinem arguebant. Principes etiam huius patriae simul cum Godefrido duce consilium inierunt, et Oberti animum vix obtinuerant, ut domnum Beringerum remandaret, et domum istam de manu tanti praedonis eriperet. At episcopus demandato Wolbodone coram facta eius arguebat; sed ille improvisus, vix usque in crastinum induciis impetratis, locutus est cum senioribus monachis qui partem eius foverant, et conficta qua potuit purgatione, et dictorum seniorum armatus defensione, revertitur ut qui nocebat noceret adhuc. Ipsi enim trepidabant timore ubi non erat timor, scilicet ne si domnus Berengerus abbas reverteretur, in ipsos, quia quodammodo causa commotionis fuerant, tantum malum retorqueret. Quapropter potentibus exasperatis, crevit circa locum despectio, et facti sunt despicabiles monachi in oculis omnium timentium Dominum.

48. Domnus vero Berengerus et qui cum eo erant, praedicabantur et laudabantur ab 64 omnibus, et veniebant ad eum omnes qui illi detraxerant, in tantum quod etiam Girardus[64] Traiectensis episcopus eius gratiam requirens, eum dignis muneribus honoravit, suam operam ad sublevationem huius ecclesiae repromisit, sicut et postmodum fecit. Sed cum omnibus esset gratiosus, soli Oberto factus est odiosus, quia illi imputabat quod nomen suum famosum ubique opprobriis coopertum esset. Interea Deo volente vexatio dedit intellectum auditui, et licet diversa intentione, uno tamen igne discordiae coeperunt omnes monachi simul contra Wolbodonem ardere. Crepitum incendii tota civitas audivit, et ipse episcopus ad extinguendum festinus occurrit. Quod semel et iterum atque tertio frustra temptatum est. Nam monachi coeperunt Wolbodonem tamquam simoniacum detestari, improperantes ei quod quondam abiudicatus, nunc per pecuniam introductus, in bonis ecclesiae tyrannizaret. Tunc episcopus qui stulte se ipsum prodiderat, partem se pecuniae illius habuisse, totus contra monachos insurgit. Quod videntes monachi, communibus supplicationibus in communi statutis, prosternebantur singulis noctibus in crypta ante altare beatae Mariae virginis, et ad tumulum sancti episcopi Wolbodonis; quod acceptum fuisse supernis revelationibus indicatum est. Nam vidit quisquam navim cum monachis in mari turbatam, a beata Maria ad littus perductam fuisse, sanctumque episcopum Wolbodonem ad altare sancti Laurentii sacrificium laudis obtulisse, et baculum pastoralem Wolbodonis in manu eius fractum per innumeras partes dissiluisse.

1095. 49. Obertus episcopus monachis aversus, eo quod de simonia fecissent mentionem, in Mart. 21. feria quarta dominicae passionis, cum nullo imperio, nullis clamoribus flecti possent ad subiectionem Wolbodonis, quia se a communione eius abscindentes, et se invicem cohortantes, perseverantiam sibi mutuo firmatis animis devoverant, nec ipsis manibus temperavit, et quosdam de prioribus violenter laicis tradidit abducendos; quos cum his furiis vincere non posset, tradidit eos Stephano abbati Sancti Iacobi, ut apud illum exilio detinerentur. At illi qui relicti fuerant, dispersi sunt in capite omnium platearum. Tandem navim ingressi, quidam ex ipsis ad episcopum Traiectensem pervenerunt; et paulo post iussit episcopus omnes de finibus suis exire, quia inobedientes sibi essent. Qui navim conscendentes, longo navigio ad abbatem

63) Eberneicurtem. 64) Conradus tunc episcopus Traiectensis erat.

Beringerum pervenerunt; quos ille in pacis osculo benigne suscepit, et consolatus est; et sic 1095. ecclesia ista per trium mensium spatium, dispersis filiis, desolata permansit[65].

50. Tandem suscitavit Dominus spiritum Godefridi ducis [de Bulhon] et principum huius patriae, ut Oberto episcopo quamdam vim rationabiliter inferrent. Nam cum obsessurus castrum Clarummontem eorum auxilium flagitasset, responderunt sibi non esse tutum suas vel suorum animas pro eo mittere in periculum, timendumque esse ne pro eo morientes damnarentur, quia ipsis consentientibus destructis ecclesiis servos Dei suis effugasset sedibus. Tunc ille Wolbodonem ad se vocatum repente deiecit, detinens eum apud se, et sperans quod abbatem Beringerum callide repellere posset, quem cum fratribus suis revocavit. Revocatus autem Berengerus omnes fratres suos praemisit, et tam vigilanter et industrie eos dispersos conservavit, ut non perderet ex eis quemquam. Omnes igitur fratres qui cum eo vel post eum ex hoc loco recesserant, una die simul iterum redierunt, quae erat vigilia beati Laurentii pa- Aug. 9. troni nostri gloriosi. Unde divinum officium diu intermissum, a primis vesperis sollempnitatis ipsius martyris inchoantes resumpserunt. Domnus autem abbas Beringerus post fratres veniens, se episcopo coram clero et populo praesentavit; qui iussus reverti in locum suum, non acquievit, donec cunctas donationes Wolbodonis exigeret irritas fieri. Quod statim factum ad magnum commodum huic ecclesiae provenit. Nam quae gratis data fuerant, quamvis non sine multorum odio, gratis recepit. Quae vero pretio distracta fuerant, pecuniis undecumque quaesitis magno labore redemit, et se ipsum suavissimo Christi iugo subiciens, filios suos secum inter angustae illius viae, quae ducit ad vitam, semitas tam exemplis quam documentis coarctabat. Nullus alicui evagandi locus et a sanctae religionis tramite exorbitandi sub eo erat. Quapropter Dominus multorum se timentium corda tetigit, ut in redimendis praediis quae per Wolbodonem pretio distracta vel vendita fuerant, manus illi liberaliter porrigerent adiutrices. Unde in brevi temporis spatio quicquid per Wolbodonem perperam gestum fuerat, Deo iuvante solerti pastoris diligentia restauravit.

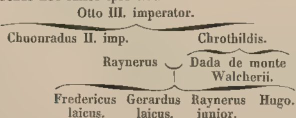
65) usque ad d. 9. Augusti, quum Berengerus tres annos et dimidium exul fuisset. Haec bene inter se conveniunt, et a. 1096 Berengerus redux scriptum edidit de conditis in altari reliquiis S. Laurentii, quod Adrianus hic annexuit. Itaque epistola Urbani II. ad Berengerum exulem in Mart. Coll. I, 553. e concilio Placentino potius quam Claromontano data est. De obsidione Clarimontis, ad Mosam siti, cf. Chron. S. Huberti c. 78. et Aegid. c. 19: *Item Clarimontis castellum beato Lamberto multo pretio acquisivit.*

CHRONICON HUGONIS

MONACHI VIRDUNENSIS ET DIVIONENSIS ABBATIS FLAVINIACENSIS.

Chronici prolixi sed rerum ad historiam saeculi undecimi facientium copia insignis, quod iam lectoribus nostris proponimus, auctor Hugo ex familia quae vel imperatorum Ottonis III. et Chuonradi II. cognationem affectabat oriundus[1], *anno* 1065[2] *Virduni*[3] *aut in vicinia eius urbis natus est. Puer a Rodulfo abbate in monasterium S. Vitoni quod tum in suburbano Virduni florebat adscitus*
4 *et litteris tam sacris quam profanis imbutus*[4], *mox obedientiam sancto Vitono et Rodulfo abbati professus est. Lites inter sacerdotium et imperium exortae eo tempore in bella aperta exarserant et ubique per Germaniam Italiamque grassabantur. Nec ea labe Lotharingia superior immunis erat; cuius episcopi Egilbertus, Herimannus, Theodericus, Pibo quum regis fidelitatem servarent, Gregorius VII. ad eos impugnandos et in suas partes trahendos abbatibus praecipue Rodulfo Virdunensi et Iarentone Divionensi usus est. Et Rodulfus quidem bis Romam profectus papae legationem suscepit; anno* 1080 *litteris Gregorii allatis Herimannum Mettensem episcopum in fide ecclesiae stabilivit, et anno* 1085 *iterum Roma redux Theodericum Virdunensem Gregorio reconciliare sperabat; sed Roma interim ab Heinrico occupata et Gregorio Salernum fugato Theodericus Clementis partes amplectendas statuit et Rodulfum loco cedere coegit. Forte tunc et Iarento abbas Divionem redierat, vir Gregorio familiarissimus, qui papae iussu cum aliis legatis Robertum Wiscardum Romam arcessierat, posteaque fugae Gregorii Salernum comes factus, et ab eo Colimbriam legatus erat. Qui rerum conditione perspecta Rodulfo auctor fuit, ut Virduno relicto una cum monachis suis primum Flaviniacum villam S. Vitoni in territorio Tullensi sitam, deinde Divionem demigraret. Abbatem inter reliquos et Hugo secutus, undevicesimo aetatis anno „notos affines patriam et nidum quo coaluerat“ eo animo reliquit, ut „corpus et animam totamque substantiam suam Dei causae, quam putabat, gaudens devoveret, et in eius servitio quidquid virium*

1) Genus hoc fuisse ipse tradit:



sed fabulosam progeniem, iam unus Chuonradus Ottoni III. filii loco adscriptus ostendit. 2) Fol. 137' anno 1096. d. 10. Kal. Dec. se anno aetatis 32. vivere scribit; quod si dies natalitius inter d. 10. Kal. Dec. et Kalendas Ianuarias incidit, anno 1064 natum fuisse oportet. 3) patriam vocat a. 1085. 4) Praeter biblia sacra et patres noverat classicos autores; laudat Senecam de beneficiis, Gregorii Moralia, S. Benedicti regulam, Ambrosium, Augustinum, Isidorum, Fortunatum.

esset iuvenilis corporis expendendum praeoptaret." Quo fidei fervore Iarentoni plurimum commendatus, ab initio gratia et benevolentia eius usus, mox postquam una cum abbate et reliquis fratribus monasterio Divionensi obedientiam promisit, in societatem vitae et consiliorum adscitus est, ita ut quum Theoderico episcopo mortuo Rodulfus abbas anno 1092 *Virdunum rediret, Hugo Iarentoni adhaerendum statueret. Inter viros igitur pontificiarum partium praecipuos quibus innotuit noster, Hugonem abbatem Cluniaci Iarentonis comes visitavit, et Hugoni archiepiscopo Lugdunensi in tantum placuit, ut ab eo in ministrum assumptus, negotiis adhiberetur, tantaque eius familiaritate usus est, ut eum sibi indissolubili vinculo iunctum putaret. Talium virorum exemplo excitatus et rerum quarum particeps factus erat gravitate commotus iuvenis historiae scribendae accessit, eo scilicet animo, ut si ipse fortia audere nequiret, saltem virorum fortium bene acta exploraret et oblivioni eriperet*[5]. *Chronicae igitur concinnandae operam dedit, qua res gestas inde a Christi nativitate ad sua usque tempora deduceret; et subsidiis quam plurimis congestis circa annum* 1090[6] *manum operi admovit. Duobus quos conscripsit libris, priore historiam ad initium saeculi XI, altero ad sua usque tempora deduxit, in universum quidem temporum ordinem secutus, sed quum coepto opere subsidia passim crescerent, sedula diligentia scripta retractare, omissa addere, paginarum margini notas adiicere, folia integra inserere non destitit. Subsidia quibus primum usus est, Lotharingica scilicet et Burgundica, ex penu abbatiarum S. Vitoni et Divionensis acceperit; alia e. g. catalogi archiepiscoporum Lugdunensium et episcoporum Claromontanorum postea accesserunt; ultimo loco Flaviniacensia marginibus et paginis insertis addita constat, quum ipse iam monasterii istius regimen suscepisset. Anno* 1095 *vel* 1096 *ineunte quum Iarento ab Urbano papa pro restituenda ecclesiae auctoritate et reconciliandis Wilhelmo rege et Roberto duce fratribus in Normanniam et Angliam mitteretur, Hugo abbatem suum comitatus, propriis oculis corruptos cleri Romani aurum sitientis mores vidit; et qui antea nonnisi odio imperatoris et Clementis flagrabat, iam, ecclesiam contra Heinricum non pro sola animarum salvatione sed pro dominatu orbis pugnare, clare intelligere poterat. Re igitur infecta quum Iarento atque Hugo redirent, in mari tempestate valida ad mortis discrimen producti tandem Baiocas pervenerunt, ubi Hugo morbo violento oppressus, iterum necem vix evasit. Sanatus tamen, postquam Iarento concordiam inter Robertum ducem et fratrem eius restituit, una cum abbate ducem Hierosolymam iturum mense Septembri a.* 1096 *usque ad Pontem Arliae comitatus est, et Divionem redux Haganone Augustodunensi episcopo auctore et canonicis laicisque eligentibus abbatiam Flaviniacensem suscipere consensit. Ab Hugone archiepiscopo vix aegre dimissus*[7], *die* 22. *Novembris a.* 1096 *Flaviniacum intravit, et postera die consecratus est. Annis fere tribus quibus abbatiae praefuit, rebus agendis operam dedit et in opus ecclesiae duo milia solidorum expendit; sed Haganone episcopo dioecesano a.* 1098 *defuncto, Norgaudum successorem adversarium nactus est. Anno* 1099 *d.* 28 *Martii Rodulfus abbas obiit; morienti Hugo aderat et passionem dominicam legit, defunctique funus Virdunum prosecutus*

5) a. 1100. 6) Maxima libri pars iam conscripta erat dum auctor a. 1096 abbas Flaviniacensis electus est; nec quae de fuga sua et obedientia abbati Divionensi praestita tradit, multis annis post a. 1085 scripta sunt; fol. 97 post a. 1086, fol. 129 post 1087, fol. 124 post a. 1090 exaratum est; nostrum igitur circa a. 1090 scribendi initium fecisse existimo. 7) archiepiscopus ita scribit: *cuius sedulitati credebamus, immo cuius lingua vox nostra erat.*

est[7]. *Mense Septembri eius anni Flaviniaco excessit, inimicis monachis quibusdam et Norgaudo locum dedit, et frustra per aliquod tempus apud Norgaudum et Hugonem archiepiscopum pro reditu laboravit. Anni* 1100 *initio iterum in Angliam profectus est, mense Augusto adversariis suis Flaviniacensibus frustra iterum litteras scripsit, et Septembri demum exeunte a legatis pontificis in concilio Valentino abbatiae restitutus, Flaviniacum rediit. Sed tunc quoque offensum fratrum animum, qui abbatiam Divionensi subiiciendam suspicabantur, sibi conciliare nequivit, ita ut Norgaudo anno* 1101 *alterius abbatis constituendi locus daretur, Hugone eiecto et frustra Romam appellante.*

Haec ultima sunt quae de se ipse scripsit; Divione igitur cum Iarentone stetisse videtur, quem unum omnium amicorum constantem et fidelem sibi expertus fuerat. Librum suum per vices passim nullo ordine servato et prout animus ferebat usque ad annum 1102 *produxit. Quid de ipso auctore postea actum sit dubitatur; certum tamen esse videtur, eum partibus ecclesiae a quibus tam diu steterat renunciasse, Divionensi monasterio excessisse, ab abbate Divionensi excommunicatum, et quum a.* 1111 *Richardus Virdunensis episcopus, Heinrici V. assecla, abbatem Sancti Vitoni Paschali fidelem et iterum ad Iarentonem profugientem eiecisset, in eius locum ab episcopo esse substitutum*[8]*; quod quidem in viro ardentis animi et summa iniuria affecto, qui cupiditatem Romanae curiae et praelatorum bene perspexerat nec pecuniae causa aliis cedendum opinabatur, bene credi potest, etsi nomen Hugonis haud aperte indicetur. Quod si ipse fuit quem Laurentius abbas S. Vitoni Rodulfi successor innuit, abbatiae tribus tantum annis praefuit, Laurentio exule per Richardum revocato*[9]. *Quae qui circa annum* 1140 *tradidit, Laurentius Leodiensis gestorum Virdunensium continuator, se librum suum valde invitum sed viri venerabilis Hugonis monachi S. Vitoni nimia instantia compulsum scribere profitetur. Non defuerunt qui Hugonem istum nostrum esse putarent, nec aetas tunc superstitis, scilicet* 75 *annorum, obstaret, et aliquantum succurrit, quod scriptor nomen abbatis Laurentio subrogati tacere voluit, et quod Hugonis librum novisse videtur. Quae si ita se habent, Hugonem post abbatis Laurentii reditum abbatiam abdicasse et vitae tantis procellis agitatae annos ultimos in nido cui puer coaluerat quiete exegisse opinari liceret. Sed haec re vera ignorantur.*

In libro superstite ante omnia insignem indefessamque curam qua subsidia operi amplissima undique conquisivit, et addendi corrigendique perenne studium iure laudamus. Ad manus ei erant libri chartaeque et epistolae tabulariis et bibliothecis Virdunensibus, Divionensibus, Lugdunensibus desumtae, quorum ei copia a Rodulfo et Iarentone abbatibus atque Hugone archiepiscopo facta erat, quibus denique Flaviniacensia accesserunt, scilicet Hieronymi, Prosperi, Idatii, Victoris Tununensis, Bedae de sex aetatibus, Reginonis chronica, Aethicus cum itinerario

7 D. 2. Aprilis tumulatus ep. Rodulfus, d. 10. Aprilis Hugo Flaviniaci aderat. 8) Haec prodeunt ex litteris Laurentii abbatis S. Vitoni expulsi, quibus scriptis adversariorum suorum, fortasse Hugonis ipsius, respondet apud Mabill. in Annal. Bened. T. V. p. 685. col. 1. *Qui* (Richardus) . . . *adimere praesumit, dans vel auferens a. p. p. d. abbatias, quibus vult, qualibus vult et quomodo vult. In quibus est ille qui ab abbatia Flaviniacensi repudiatus, ab ecclesia Divionensi, cui iubente domino suo abbate Rodulpho professionem fecit, fugitivus, ab abbate Divionensi excommunicatus, virgam pastoralem qua in aeternum verberandus, suscipere praesumpsit. Cuius praesumtionis participes se fecerunt illi qui tam infami personae curam pastoralem commiserunt et qui se ei committi perpessi sunt. Qui ipse quoque contra eos qui Romanae ecclesiae resistunt librum auctoritatibus munitum confecit, et credimus quia modo, iuxta quod rustici dicunt cultrum duas leges habere, alium librum compilabit* etc. — Liber iste a Laurentio laudatus chronicon nostrum fuisse videtur. 9) Laurentii de Leodio continuatio gestorum episcoporum Virdunensium.

Antonini, Orosius, Victor Vitensis, Iordanis, Nennius, Fortunatus, Gregorius Turonensis, Gesta et catalogi pontificum Romanorum, Isidori Etymologiae, vitae SS. Sanctini inedita, Mansueti, Maximini, Pulchronii inedita, Sigismundi, Chrothildis, Lupi Trecensis, Antidii, Leodegarii, Praeiecti, Boniti, Lamberti, Lupi Senonensis, Goerici, Balthildis, Agerici inedita, Carilefi, Magdalvei inedita, translatio S. Gorgonii, Fredegarius, Gesta Francorum, Pauli diaconi historia Langobardorum et Gesta episcoporum Mettensium, Genealogia Karolorum, Einhardi vita Karoli, Annales Petaviani, Einhardi, Fuldenses, Vedastini, Lugdunenses, fortasse et Flaviniacenses, Adonis chronicon, Hincmari epistola de vita Sanctini et vita Remigii, Bertarii gesta episcoporum Virdunensium cum continuationibus, Flodoardi annales, Richerus, vitae Deoderici Mettensis inedita, Symeonis, Rodulfi Glabri historia et vita Wilhelmi Divionensis, chronicon S. Benigni Divionensis, vita Roberti abbatis Casae Dei, catalogi episcoporum Arvernensium, archiepiscoporum Lugdunensium, chartae S. Vitoni, Divionenses, Flaviniacenses[10], *decreta et epistolae pontificum Romanorum, episcoporum et clericorum multae, collectiones canonum, acta conciliorum, epistolae Heinrici IV, Agnetis matris eius, Mathildis comitissae, aliaque nonnulla. Quibus ita usus est, ut ea vel excerperet vel maximam partem vel integra exscripta una cum iis quae ipse praesens viderat vel ab aliis rerum testibus audierat historiae suae insereret; sed textus negligenter saepe transscriptus*[11] *plenam sibi fidem haud conciliat. Ordinem temporis in universum quidem secutus est, sed non raro vel copia rerum abductus vel animo suo indulgens latius exspatiatur, et quum plurima recens reperta antiquiori textui insereret, librumque per multa temporum intervalla saepissime retractaret, nec tamen integrum rursus describendum curaret, non fieri poterat, quin narrationem copia rerum refertam sed aequalitate et perspicuitate carentem relinqueret, dum e. g. unius eiusdemque viri obitus*[12] *tribus in locis refertur. Ceterum vir doctus et sedulus minus sagacis animi fuit, mirabilium credulus, falsis quoque rumoribus patens*[13] *et in disponendis rebus fallens, loquax nonnunquam et iusto verbosior, scripsitque prout expectari poterat animo in hostes ecclesiae irato sed candido, nec hominum suae partis vitia tacuit; et quum non solum in iis quae tempus suum antecesserunt, documentis hodie abolitis nisus, quaedam memoriae digna servaverit, sed in historia sui temporis et praecipue Lotharingiae plurima ceteris incognita prodiderit, primo operis editori, qui librum „historiae ecclesiasticae undecimi praesertim saeculi thesaurum incomparabilem" praedicavit, in universum quidem non adstipulamur, dum Lambertum, Bertholdum, et Bernoldum, eiusdem aevi historicos, Hugoni praeferre non dubitamus, sed eum tamen de historia optime meritum et bono saepe cum fructu consulendum profitemur. — Annum noster cum aliis Lotharingis a die incarnationis d. 25. Martii vel potius a paschate inchoare videtur*[14].

Stilus dilucidus, sermo in rhythmos aliquando resolvitur[15]*; quod in compluribus saeculi XI. scriptoribus fieri iam observavimus.*

10) Memorat et armarium Rothomagense fol. 89′. 11) Cf. Nicolai II. decretum de eligendo papa et quae ibi monui Legg. T. II, canones Lateranenses a. 1078. fol. 102. 103, epistolas quam plurimum nota temporis destitutas. 12) Rodulfi abbatis. 13) e. g. Conradum II. imperatorem Ottonis III. filium facit; Wilhelmi Traiectensis obitum anno 1076 loco 1080 adscribit; neque res annorum 1077—1079 iusto ordine refert. Alexandro secundo papae Alexandrum tertium successisse fol. 95′ scribit, folio sequenti recte Alexandro Gregorium VII. successisse refert. 14) Concilium Romanum a. 1074. adscribit fol. 97, quod celebratum est exeunte Februario a. 1075; cometam anno 1065 apparuisse scribit, quod Bernoldus die 9. Kal. Maii, scriptor Annalium Beneventanorum die 16. Kal. Maii, Adamus Bremensis III, 50. circa dies paschae, alii diebus sequentibus a. 1066, accidisse referunt. 15) Cf. e. g. fol. 52′, 55, 74, 96′.

Liber Hugonis difficilis lectu, Laurentio Leodiensi fortasse haud ignotus fuit; at in universum latuisse dici potest usque dum a. 1657 *a Philippo Labbe Tomo I. Novae Bibliothecae Manuscriptorum typis prodiit. Usus est editor codice autographo collegii sui, scilicet Claromontani Societatis Iesu quod tunc Parisiis florebat, et textum quem dedit in universum bene expressit, sed nonnulla non suo loco posuit, haud pauca lectu difficiliora omisit, alia quae ipsi inutilia et vulgaria videbantur, ut pontificum et patrum auctoritates in defensionem Gregorii VII, resecuit, nec eo quoque crimine absolvi potest, quod reverentia Romanae curiae ductus textum aliquotiens adulteravit, quod duorum saeculorum silentio tectum iam primum ad lucem venit. Nam, ut b. m. Knustius noster olim monuit, nihil semper latet.*

Editionem principem in usus suos verterunt plurimi historiae ecclesiasticae et profanae scriptores, inter quos nominare iuvat editores Actorum Sanctorum T. II. Iunii p. 976 *sqq. vita Richardi abbatis S. Vitoni, Mabillonium Saec. VI. P. I. Actorum O. S. Benedicti p.* 185 *sqq. vita Friderici praepositi Atrebatensis, p.* 368 *quibusdam de Symeone recluso, et p.* 557 *sqq. vita Richardi abbatis expressis; et Bouquetum cum continuatoribus qui nostrum T. III. p.* 353—365, *V,* 372—374. *VI,* 231. 232. *VII,* 246—248. *VIII,* 286—297. *X,* 205—210. *XI,* 142—147. *XIII,* 617—628. *XIV,* 797—804. *excerpserunt, et animadversionibus passim illustrare conati sunt.*

Nos postquam primum de nova libri editione cogitavimus, in fontes operis inquirendum statuimus, eaque re a socio nostro V. Cl. Rudolfo Koepke quantum textu antiquo et subsidiis litterariis adhibitis fieri poterat diligentissime exacta[16], *a.* 1844 *in Angliam profectus sum, ubi codicem autographum ex publica codicum Collegii Claromontani venditione in Meermannianam bibliothecam, indeque nostra aetate in copiosissimum codicum thesaurum Viri illustrissimi Thomae Phillipps Equitis baroneti Mediomontani translatum, adservari compereram. Flagitanti mihi vir animi liberalitate, litterarum amore, morum comitate insignis, non solum ut codicem evolverem annuit, sed ultro, ut reliquos bibliothecae ditissimae thesauros Monumentis Germaniae edendis utiles inspicerem, invitavit. Codicis igitur copia facta, vere auctoris autographum adesse conspicatus, textui Labbeano corrigendo institi, nonnisi locis quibus tunc exscribendis tempus non sufficiebat relictis, quos postea a viro ill. exscriptos accepi; quo fit, ut hodie vere absolutum libri textum lectoribus proponere liceat.*

Liber membranaceus in folio minori conscriptus, manum saeculi undecimi exeuntis praefert. Scriptus est non uno eodemque tempore, sed calamo saepissime deposito iterumque resumto prout scribendi materies sufficiebat. Textus post annos aliquot elapsos iterum iterumque recognitus, passim deletus, passim sententiis et integris paginis additis et intercalatis auctus est. Littera minuta usque ad fol. 69 *annumque chronicae* 950 *ea est quam in pagina adiecta exhibemus, inde a fol.* 69 *paulatim magis magisque decrescit; scriptura marginum et paginarum additarum atque correctarum sententiarum est minor; inde a pagina* 123′, *i. e. a.* 1079, *littera iterum decrescit; quae inde a pagina* 138′ *Flaviniaci scripta sunt usque ad finem libri amplius decrescentem scripturam ostendunt; ultimae paginae specimen exscripsimus. Quaecumque ad historiam Flaviniaci folio* 138 *anteriorem faciunt, aut in margine aut in paginis additis leguntur.*

16) Vide commentationem in Annalibus nostris T. IX. p. 240. ubi multa amplius explanantur, quae hic praetermitti possunt. 17) D. Thomas Phillips ipse exscripsit fol. 17—41.

Hugonis chronicon.

fol. 13.

annos qb; romanū impiū indebite tenuit ita rem · p · attriū ·
ut nullus illo crudelior in omī romanor̄ imparor̄ inueniat
numero · Ad cōpbandā erga deor̄ culturā suā sacrilegā deuo
tionē · v · anno regni sui templū sine lignor̄ ammixtione ē
struxẽ · qd pantheon appellauit · Tanta elatus · ē · supbiā ut
dñi se & dominū appellari iusserit · Hic audiens famā beati
dyonisii in destruendis idolis · & pplis ad xpm conuertendis
lyctores in gallias misit · quieū inuentū & cōphensū aut idolis
sacrificare cogerent · aut diuersis suppliciis affectū occiderent ·
Quos ubi beatus dyonisius fines parisior̄ appropinquare cpit ·
scm̄ū & diaconū adsociatē sibi mandauit · qb; pdicationis tradens

fol. 148.

& dirutū ferrosq; ad diē mediā · nec aliqdo temporib; nr̄is huiusmodi uentus audiꝰ ē ·
qui quocumq; irruit ita omīa pessumdederit · Anno ab incꝫ i · c · ii · ordinatus ē in epm ānoc
ponitus cass dī abbas · & abbatiā cass ecpandā suscep aymericus · Legatus quoq · in burgundia & francia
directus ē Richardus albanensis epc · pmo scī Stephī metensis eccle decanꝰ.

G. H. Pertz scripsit 1844. Aug. 29

Sigeberti vita Wichperti. Cod. Vindobon. 490

plo et hortatu moneret · & ipse causa salutis multoꝝ fieret ·
et duplicē coronā remunerationis acciperet ·
h Hic fratrū amator qui ex alto cordis suspirio ad dñm cla
mare poterat cū isaia · a facie tua dñe concepim̄ et qua
si parturiuim̄ et peperim̄ · spm̄ salutis tue fecim̄ urita.

W. Wattenbach del.

Chronicon Sancti Huberti.

puit coram se cadentē · Qm̄ hec paulo ante corripuit ·
i petrum comitē ausa fide secum ad uiuū commocit dcāl
reuertendū · Cui cū p ordinē retulisset euentū miraculi ·
ille euocato bergiso uiro uenerabili q tunc in dī rebꝰ ob
seruabat eis · cartulā illi obtulit · exponēdā sibi · Consult
sacdos dū respondit · locū q eadē cartula decidat a dō
ēē electū · eīq multoꝝ aīe tribue debeant ad regna
celoꝝ · Pipino u̇ subiugere · qd sibi uide

Mon. Germ. SS. T. VIII. Tab. III. ad pag. 284

Membrana plurimum quaternionibus constat hoc scilicet ordine: foll. 1—6, 7—14, 15—22, 23—33, 34—41, 42—49, 50—63, 64—72, 73—85, 86—92, 93—95, 96—110, 111—119, 120—128, 129—136, 137—142, 143—148. *Ternio et quaternio initialis foll.* 1—3 *calendarium Flaviniacense, foll.* 5. 6 *tabulam temporum, foll.* 3—5 *excerpta canonum et praecepta medica et foll.* 7. 8. 9. 9ᵇ *excerpta canonum exhibent chartae primum vacuae relictae postea inscripta; fol.* 10. *chronicon incipit et reliquum libri explet. Paginae chronico intercalatae sunt* 9ᵇ, 12ᵇ, 26. 27. 28. 29, 29ᵇ, 30ᵇ, 33ᵇ, 35ᵇ, 57. 58. 58ᵇ, 60ᵇ, 62ᵇ, 81—83, 86ᵇ, 93, 94, 95, 100, 101, 103ᵇ, 130ᵇ; *fortasse et in quaternione folia* 50—63 *complexo praeter* 57, 58, 58ᵇ, 60ᵇ *nonnulla alia historiam Madalvei exhibentia intercalata sunt. Desunt autem quae Labbeus chronico praefixa fuisse refert folia „maximam partem vetustate detrita" cum serie abbatum Flaviniacensium, quam et ab Hugone conscriptam esse opinari licet, quod eadem in diversis chronici locis inseruntur. Dein post quatuor paginas interiectas necrologium legit Labbeus, quod ex anterioribus documentis non accurate congestum hodie in capite codicis extat, Hugoni deberi ex scriptura colligitur, et a nobis quoque chronico praemittetur, quum hucusque typis nondum prodierit*[18]*; serie abbatum ad finem chronici demandata. Excerpta chartarum Flaviniacensium a Labbeo ex schedis Sirmondi pag.* 269—273 *descripta iterum proferenda non duximus.* 18

Annotationes operi tam prolixo paucissimas adiicere placuit, quarum eas quae Koepkio nostro debentur, littera K. *distinxi.*

Reliquum est, ut moneam, in necrologio pauca alio atramento ab Hugone addita reperiri et catalogo archiepiscoporum Lugdunensium successores Hugonis usque ad Humbertum subiici; qui quum annis 1147—1153 *praefuerit, Hugonem id temporis attigisse, et plus octogenarium senectam exegisse coniicere liceat.*

NECROLOGIUM.

Kal. Ian. (2) Agrippini episcopi Eduensis.
2. Non. Ian. Gregorii Lingonensis.
7. Idus Ian. Eugemonii episcopi Augustodunensis.
5. Idus Ian. Paschasiae virginis [et martyris 2.] Flaviniaci. Milo abbas Dervensis, monacus Virdunensis.
8. Kal. Febr. Sancti Preiecti martyris.
2. Non. Febr. Serotini confessoris Flaviniacensis. Translatio sancti Simphoriani.
4. Idus Febr. Rainaldus obiit, frater ducis, abbas Flaviniacensis.
3. Idus Febr. Fredericus laycus obiit, frater meus.
8. Kal. Mart. Ordinatio domni Zachonis abbatis.
6. Kal. Mart. Galdricus Colticensis, frater domni Haganonis episcopi, conversus et monachus Flaviniacensis obiit.
5. Kal. Mart. Karolus magnus obiit[19] qui omne theloneum in omni regno suo et quidquid ad ius fisci pertinebat Flaviniacensi donavit aecclesiae de omnibus terris eiusdem aecclesiae in perpetuum. 814.
Kal. Mart. Obiit Gyrardus Sinemur, qui cellam Sinemurensem sancto Preiecto dedit.
7. Idus Mart. Wido abbas Melundensis, Flaviniacensis monachus obiit.
6. Idus Mart. Lotharius rex obiit. 985.
16. Kal. April. Aymo comes Grin. et monacus qui Sanctum Germanum Latifolii dedit.

18) Pauca inde Mabillonius excerpsit. 19) 5. Kal. *Februarii.*

20	14. Kal. April.	Wido Pultariensis[20] abbas, monachus Flaviniacensis obiit.
		Amadeus abbas Flaviniacensis obiit, qui Sinemurensem, Cholchensem[21], Bellilocensem[22] cellas adquisivit, et Corbiniacum[23] recuperavit.
	13. Kal. April.	Walterius monachus Flaviniacensis obiit conversus.
	11. Kal. April.	Eupharii presbiteri Flaviniacensis.
	5. Kal. April.	Rodulfus abbas obiit.
879.	4. Idus April.	Ludovicus II. imperator[24] obiit iustus et sanctus.
	12. Kal. Mai.	Salvini episcopi Virdunensis. Aratoris episcopi Virdunensis.
	11. Kal. Mai.	Ordinatio domni Widradi abbatis.
	8. Kal. Mai.	Roberti abbatis.
	4. Kal. Mai.	Obiit Fulcherius abbas Flaviniacensis.
	2. Kal. Mai.	Pulchronii episcopi Virdunensis.
	7. Idus Mai.	Zacho abbas Flaviniacensis obiit.
	Idus Mai.	Rayngus prior Flaviniacensis obiit.
	4. Kal. Iun.	Eygilis Senonensis archiepiscopi sancti, primum Prumiensis deinde Flaviniacensis abbatis, qui multis claret miraculis.
	Kal. Iun.	Walo monacus et presbiter Flaviniacensis obiit.
	Nonas Iun.	Exceptio corporis sancti Ursini martiris Flaviniaco.
	18. Kal. Iul.	Richardi abbatis.
1031.	14. Kal. Iul.	Robertus rex Francorum obiit, qui dedit aecclesiam S. Iohannis infra Aeduam.
840.	12. Kal. Iul.	Ludovicus pius imperator obiit, qui in omni regno suo in civitatibus vicis mercatis et portubus theloneum hominum Flaviniacensis aecclesiae, eidem donavit aecclesiae.
987.	10. Kal. Iul.	Ludovicus rex obiit[25] ultimus regalis prosapiae, frater Arnulfi episcopi Remensis.
	7. Kal. Iul.	Hagano episcopus obiit piae memoriae.
	4. Kal. Iul.	Geylo Linguonensis episcopus, Flaviniacensis abbas et monachus obiit.
	2. Kal. Iul.	Arveus episcopus Aeduensis et abbas Flaviniacensis.
	Kal. Iulii	Liudo Aeduensis episcopus obiit.
	4. Non. Iulii	Salocho episcopus Dolensis, monachus Flaviniacensis obiit.
	3. Non. Iulii	Translatio sancti Sanctini a Meldis Virdunum.
		Hugo abbas Melundensis, Flaviniacensis monachus obiit.
	2. Non. Iulii	Obiit Geruinus episcopus et abbas Flaviniacensis.
	6. Idus Iulii	Helmuinus abbas Senonensis Sancti Petri, monachus Flaviniacensis obiit.
1024.	3. Idus Iulii	Heinricus magnus imperator obiit.
	17. Kal. Aug.	Herimannus canonicus Leodiensis obiit Iherosolimis.
	11. Kal. Aug.	Milo vicecomes Tilii obiit, qui cellam Prisciaci dedit.
	9. Kal. Aug.	Magoaldus abbas Flaviniacensis 11° anno Clodovei filii Dagoberti obiit.
	5. Kal. Aug.	Raynerus obiit, pater meus.
	3. Non. Aug.	Eufronii episcopi Augustodunensis.
	5. Idus Aug.	Odo secundus Flaviniacensis abbas obiit.
	16. Kal. Sept.	Tebaldus secundus Linguonensis episcopus.
	14. Kal. Sept.	Grimoldus abbas Virdunensis obiit.
	10. Kal. Sept.	Ursini martiris Flaviniaco et Flaviani episcopi Augustodunensis.
	7. Kal. Sept.	Odo primus Flaviniacensis abbas obiit.
	4. Non. Sept.	Siagrii episcopi Augustodunensis.
	8. Idus Sept.	Wlfardus abbas Flaviniacensis, Ludovici imperatoris sororius obiit.
	7. Idus Sept.	Sanctae Reginae virginis et martiris Flaviniaci.
	5. Idus Sept.	Theophili martiris Flaviniaci.
	3. Idus Sept.	Ionas Aeduensis episcopus obiit.
	2. Idus Sept.	Euantii episcopi Augustodunensis.
	Idus Sept.	Nectarii episcopi Augustodunensis.

20) Pouthières dioeceseos Lingonensis. 21) S. Georges dioec. Augustodunensis. 22) Beaulieu dioec. Lingonensis. 23) Corbigny dioec. Augustodunensis. 24) rex Galliae, balbus. 25) d. 22. Maii; 10. Kal. *Iunii*.

10. Kal. Oct. Iohannis abbatis.
5. Kal. Oct. Florentini episcopi Augustodunensis.
4. Kal. Oct. Lotharius imperator et monachus obiit. 855
6. Non. Oct. Sancti Leodegarii martiris et Eduensis episcopi.
5. Non. Oct. Sancti Widradi abbatis primi Flaviniacensis.
4. Non. Oct. Madelvei episcopi Virdunensis.
3. Non. Oct. Heinricus III. imperator obiit, Conradi filius. 1056.
Ludovicus rex Ludovici imperatoris[26] filius, Caroli calvi nepos obiit[27]. 882
2. Non. Oct. Karolus calvus imperator obiit, et Tebaldus secundus episcopus Linguonensis monachus et prior Flaviniacensis. 877.
Non. Oct. Karolus simplex obiit. 929
3. Idus Oct. Hugo iunior abbas Melundensis, monachus Flaviniacensis obiit.
17. Kal. Novbr. Gerardus laycus obiit, frater meus.
16. Kal. Novbr. Dada de monte Walcherii, mater mea[a], obiit, Crothildis filia[b].
12. Kal. Novbr. Decia obiit soror sancti Widradi, quae fecit monasterium sancti Andochii Aeduensis; et alia soror fecit monasterium Faverniacense.
9. Kal. Novbr. Pippinus rex obiit, pater Karoli magni. 768.
5. Kal. Novbr. Gunterus sacerdos et monachus Flaviniacensis obiit.
4. Kal. Novbr. Walterius Eduensis episcopus obiit, qui reddidit aecclesiae Flaviniacensi 19 altaria aecclesiarum cum paratis et decimis, et salvamenta villarum ad cameram abbatis pertinentium.
2. Kal. Novbr. Proculi episcopi Augustodunensis.
Kal. Novbr. Girardus iunior monachus et sacerdos Flaviniacensis obiit.
4. Non. Novbr. Commemoratio sancti Benigni.
Non. Novbr. Manasses magnus abbas Flaviniacensis obiit.
8. Idus Novbr. Exceptio corporis eius. Preiecti martiris.
6. Idus Novbr. Heldierius abbas Pultariensis obiit, monachus Flaviniacensis.
5. Idus Novbr. Vitoni episcopi Virdunensis
15. Kal. Dec. Gregorii episcopi Turonensis.
14. Kal. Dec. Simplicii episcopi Augustodunensis
11. Kal. Dec Eusebii presbiteri Augustodunensis.
10. Kal. Dec. Pragmatii episcopi Augustodunensis.
9. Kal. Dec. Hymbertus Parisiorum episcopus obiit, qui dedit aecclesiam sancti Iuliani apud Nui.
8. Kal. Dec. Translatio sancti Benigni.
7. Kal. Dec. Girardus senex sacerdos Flaviniacensis obiit.
6. Kal. Dec. Amatoris episcopi Augustodunensis.
3. Kal. Dec. Hugo Belliloci monachus et sacerdos Flaviniacensis obiit.
2. Kal. Dec. Karlomannus frater Karli magni obiit. 771.
Kal. Dec. Agerici episcopi. (?) Pippinus maior domus pater Karoli Tuditis obiit, qui Glennonem dedit. 714.
4. Non. Dec. Chrothildis Ottonis III. filia, Conradi imperatoris soror, avia mea[c] obiit.
2. Non. Dec. Karlomannus monachus frater Pippini obiit. 754.
Non. Dec. Karlomannus pater Arnulfi imperatoris obiit[28]; et Milo abbas Flaviniacensis. 880.
3. Idus Dec. Raynerus iunior obiit, frater meus[d].
19. Kal. Ian. Heldricus abbas Flaviniacensis obiit.
18. Kal. Ian. Maximini abbatis. Et exceptio sanctarum reliquiarum Flaviniaci. Ludovicus rex filius Karoli simplicis obiit. 954.
17. Kal. Ian. Adeleidae imperatricis sanctae obitus recolitur, matris Ottonis II. 999.
8. Kal. Ian. Sanctus Sigismundus comes et monachus obiit.
7. Kal. Ian. Aymo abbas Flaviniacensis obiit.

a) m. m. *lineae superscripta*. b) C. f. *addita cf.* 4. *Non. Dec.* c) a. m. *addita*. d) f. m. *addita*.

26) regis. 27) obiit d. 5. Augusti. 28) dies dubius, cf. Böhmeri Regesta Karolorum p. 90.

CHRONICI LIBER PRIMUS.

fol 10 Anno[a] a mundi conditione 5198[b], ab Urbe autem condita 752, a. 2. cicli decennovenalis, Hieron. indictione 4, concurrente 5, epacta 11, feria 1, luna 13, Iesus Christus filius Dei in Bethleem Iudae nascitur, anno Cesaris Augusti 42 et Herodis regis Iudeorum 31, Carullo et Quintiliano consulibus. Anno a Christi nativitate 3, Augusti 45, Herodes 34. regni sui anno, cum Christi nativitatem magorum indiciis cognovisset, universos Bethleem parvulos iussit interfici, et ipse anno sequenti scatentibus toto corpore vermibus miserabiliter moritur regni sui anno 36.

Cf Hieron. Anno ab inc. Dom. 15, a mundi conditione 5213, Augustus 76. etatis suae anno moritur; cui succedens Tyberius regnavit a. 22. Huius a. 15. factum est verbum Dei super Iohannem Zachariae filium in deserto, et dominus Iesus trigesimo etatis suae anno iam peracto, a. 15. Tyberii baptizatur a Iohanne, sub altero Herode Iudeorum rege, 8. Idus Ianuarii, quod fuit 7. feria, indictione 3, luna 15, et ipse anno sequente capite truncatur.

Anno igitur a mundi conditione 5232, ab Urbe autem condita 784, concurrente 7. terciae lineae, ab inc. Dom. 33. ipse Iesus Christus Dei filius pro salute mundi venit ad passionem, a. 18. Tyberii Caesaris, 8. Kalendas Aprilis, 5. feria, luna 14, Gaio Caesare quater et Iunio Saturnino consulibus, anno cicli decennovenalis 13, et typico pasca cum discipulis celebrato traditur a suo discipulo Iudeis in nocte, et circa mane ducitur ad Pylatum, traditur militibus, et flagellis cesus, sputis illitus, gestans purpureum vestimentum et coronam spineam in capite, ducitur ad crucifigendum 7. Kalendas Aprilis, luna 15, et 6. feria ascendit crucem pro Hieron. mundi salute. Terre motus factus est in toto mundo, et solis facta est defectio, ita ut etiam stellae visae sint in caelo, sexta hora, in nona parte Arietis. Resurrexit a mortuis 5. Kal. Aprilis, luna 17[c].

Pilatus per Volusianum Romam adductus, cum eo Veronica sancta, quae fuerat per Christum a fluxu sanguinis sanata, dampnatus est a Tyberio ut omni tempore vitae suae non igne, non aqua, nec igne cocto frueretur propter necem domini Iesu; et religatus exilio in Amaria civitate Tusciae. Unde post revocatus a Nerone, iterum propter circumcisionem quam in se exercuerat dampnatus interiit. Veronica vero locupletata facultatibus et divitiis, et imago Domini quam ipsa depinxerat, et quam Tyberio allatam ipsa prosequuta erat, auro conclusa est. Ipsa autem defuncta, Romae venerabiliter quiescit humata. Tyberius vero in visione 29 ymaginis Salvatoris sanus a plaga siringii[29] factus est.

Beda. Anno dom. inc. 34. secundum Latinos, qui a Ianuario annum incipiunt, Paulus cum pergeret Damascum, a Christo de celo vocatus est. Secundum Hebreos autem, qui a Martio anni sumunt initium, eodem anno passionis Domini undecimo mense 8. Kalend. Februarii[d].

Anno inc. Dom. 39. Gaius regnavit annis 4, mens. 10, diebus 8. His ergo mensibus si addamus sex, qui superfuerunt 56. anno Octaviani, erunt menses 16. Ex quibus quatuor detractis annus integer remanet qui hoc in loco inserendus videtur.

Anno inc. Dom. 44. Pilatus manu sua perimitur

Anno inc. Dom. 45. Claudius regnat a. 13. m. 7. d. 28. Addamus his 7 mensibus 4 qui supra remanserunt, fiunt 11 et 7 dies; dabis his 28 dies et erunt 37, id est annus et sex dies, qui his temporibus adnumerandus videtur.

Anno inc. Dom. 47. Iacobus frater Iohannis decollatur, Petrus in carcerem mittitur. Herodes ab angelo percutitur. Paulus et Barnabas a Spiritu segregantur in praedicationem euangelii.

Anno inc. Dom. 48. Paulus et Barnabas ascenderunt Hierosolymam, ut ipse scribit ad Galathas: *Post annos* inquit 14 *ascendi Hierosolymam.* Recenseatur ergo numerus annorum. Scimus Petrum 25 annis Romae urbis episcopalem tenuisse cathedram. Sequitur ergo, ut secundo anno Claudii cum Romam venisse credamus, qui erat a passione Domini 15, quo anno et Paulus venit post annum passionis Domini 14, et hac supputatione invenimus Paulum eodem anno passionis Domini ad fidem venisse. 14 igitur et 25 fiunt 39, qui erat annus a passione Domini, quando Petrus et Paulus passi sunt, quia 2. anno Neronis Paulus vinctus missus est, et 11 annis Petro coniunctus pro fide decertavit, et 12. cum eo passus est.

fol 10'. Postquam igitur Deus et dominus noster Iesus Christus hominem, quem fecerat, morte

a) *In pagina e latere adiecta 9b' haec leguntur:* Anno 19. Octaviani Cesaris Lugdunum conditam invenimus secundum Gregorium Turonensem. S. Austremonius Arvernorum primus episcopus. Urbicus. Legonus. S. Hildius. S. Nepotianus. Artomius de Treveris. Venerandus. Rusticus. S. Naamatius. S. Eparchius. S. Sydonius. Lugduni Patiens. S. Apruncnlus, primo Linguonis, tempore Chilperici I. S. Eufrasius, tempore Clodovei I. Obiit 25° anno episcopatus, qui et post obitum eius vixit 4 annis, et Apollinaris sex mensibus. S. Quintianus primus Rutonae episcopus. S. Gallus qui a lue inguinaria populum suum oratione protexit, patruus sancti Gregorii Turonensis episcopi, temporibus Theodeberti. Cautinus 1. anno Theodewandi regis. S. Genesius, fecit monasterium Magniloci, et Evodium praefecit abbatem. Felix. Garivaldus 20 diebus. S. Preiectus martyrizatus est anno dom. inc. 580. anno regni Chilperici 10; praefuit non plenis annis 11. S. Avitus secundo anno Childeberti Iudeos convertit; praefuit non plenis 15 annis. S. Bonitus pater eius sub Teoderico rege. Norbertus annis 15. Proculus. b) vel secundum Aug. CC. XX. VII. 2. c) *reliqua in margine paginae adscripta sunt.* d) Tiberius ante obitum suum 9. mense baptizatus et a plaga syringii curatus occubuit *addit* 2.

29) fistulae?

sua a morte liberavit aeterna, et captivitatem nostrae carnis, quam resuscitarat a mortuis, invexit caelis, eodem anno pro confessione veritatis lapidatus protomartyr Stephanus occubuit, mense 5, tertia die mensis, quod est 4. Nonas Augusti, et dispersa est aecclesia fidelium, quae erat Hierosolimis, ut verbum salutis, quod missum erat Iudeis et respuerant, gentes susciperent. Dum ergo apostoli et ipsorum sequaces disciputi quaqua possunt demigrant, Petrus[30] descendit Antiochiam, et per bis septenos[a] annos Antiochenam fundavit et rexit aecclesiam, ita ut cognominarentur primum Antiochiae christiani. Hinc secundo anno Claudii, Vincio et Cornelio, Asiatico et Silvano consulibus, Romam venit, et qui post Christum [cf. Gesta pont. Rom.] et per Christum caput est corporis aecclesiae, Romanis arcibus vexillum intulit praedicationis divinae. Ibi fundata aecclesia euangelium Christi Romanis annunciavit, et praedicando praedicationemque signis confirmando 25 annis ipsius Urbis papatum tenuit. Mirabatur Roma, quod non didicerat, unitatem in Trinitate et Trinitatem in unitate venerari debere; sed frequenti miraculorum attestatione ad ultimum didicit unicae Trinitati corda et colla submittere.

Destinaverat autem idem primus pastor et apostolus Petrus totius occidentis terras vomere verbi proscindere, semina doctrinae sulcis mentium credere, ut posset manipulos frugum centuplicato fenore in area Domini venientis reconsignare, et eligens viros in fide probatos, potentes in opere et sermone, patientes in tribulatione, longanimes in spe, eruditos in omnibus quae fecit dominus Iesus, direxit urbi Metensium sanctum Clementem Romanae rei publicae patritium, suum vero discipulum, et sanctum Mansuetum, inclita Scottorum progenie [Vita Mans.] generatum, fide et doctrina praecipuum, urbi Tullensium; Remis etiam direxit sanctos Sixtum atque Sinicium, Catalaunis sanctum Memmium, Treveris quoque, quae est metropolis et una de primatibus Galliarum et ei vicinae Coloniae sanctos misit Eucharium, Valerium atque Maternum. [fol. 11.] Cum his et alii multi fuerunt, qui occidentales tenebras veri solis clarescente radio ab eodem principe apostolorum missi dispulerunt, et nomen Christi quod necdum in locis illis splenduerat, fide et magnanimitate praediti, populo incredulo praedicaverunt. Ipse Romae verbum Dei docebat, et murum infidelitatis impulsu aevangelii quatiebat, turrimque confusionis et idolatriae piae confessionis et credulitatis deiciebat ariete, ibi se opponens et continens obicem, ubi violentior hostis incubuerat, cuius subvertere, Christo duce, nitebatur tyrannidem.

Ad tanti igitur pastoris solatium et praedicationis augmentum Paulus post multa viarum, laboris et inediae pericula vinctus Romam mittitur anno Neronis caesaris secundo, ab inc. Dom. 61, a passione 28, indictione 4, Silvano et Paulino consulibus, non quod Iudaei et gentiles ita voluerint, sed quia Christus, ut alter esset alteri solatio, ita praeordinavit et voluit. His tonitrui filiis quis repugnaret, quis obsisteret? Symon erat ille magus, qui solus veritati repugnare videretur, cui si post triumphum apostolicum et suae deiectionis et inauditae superbiae obprobrium respirare licuisset, sola illi sua vexatio, ne talia ulterius praesumeret, intellectum dedisset. Sed quia magus obiit et dampnatus in profundo putei abyssi, ut Nero sperabat, non resurrexit, destitutum se idem Nero videns solatio tam fidelis amici, apostolos Dei, hunc crucis supplicio, illum dampnavit sententia capitali 3. Kalendas Iulii, 5. feria, luna 23, ab inc. a. 72, anno a passione 39, Vespasiano septies et Tito sexies consulibus, Olimpiade 212.

Post Petrum ab ipso Petro consecratus aecclesiam regendam suscepit Clemens episcopus, ut ipse beatus Clemens [Gesta pont. Rom.] testatur de se in epistola Iacobo fratri Domini missa, dicens: *Clementem*, inquit, *hunc vobis ordino episcopum, cui soli* [Epist. Clementis interp. Rufino Mansi I, 91.] *meae praedicationis et doctrinae cathedram trado, qui mihi ab initio usque ad finem comes in omnibus fuit, ac per hoc veritatem totius meae*[b] *agnovit.*

Quid autem contra hoc sentiendum sit, quod sunt nonnulli qui conantur astruere, post [fol. 11'.] Petrum suscepisse Linum gubernacula Romanae ecclesiae et Lino Cletum successisse, videamus. Dicit Iohannes papa scribens universis episcopis per Galliam et Germaniam: *Si Petrus princeps apostolorum adiutores sibi ascivit Linum et Cletum, non tamen potestate pontificii ligandi vel solvendi normam eis tradidit, sed successori suo Clementi, qui sedem apostolicam post eum et potestatem pontificalem tradente sibi beato Petro tenere promeruit; Linus et Cletus ministrabant exteriora, princeps autem apostolorum Petrus verbo et orationi insistebat.* Et post pauca: *Linum et Cletum nichil umquam legimus egisse ex pontificali ministerio potestative, sed quantum eis a beato Petro praecipiebatur, tantum agebant.*

a) septem *corr.* septenos *c.* b) doctrinae *excidit.*

30) Cf. Vitam SS. Eucharii Valerii Materni Acta SS. Ian. II, 918.

Gesta pontif. Linus igitur, natione Italus regionis Tusciae, patre Erculano, ordinatus a Petro sedit Romae, ipso Petro vivente, a. 11, m. 3, d. 12. Cletus etiam, natione Romanus de regione Vico Patricii, patre Emiliano, ordinatus ab ipso Petro, ipso vivente sedit a. 12, m. 1, d. 11. Inter Cletum ergo et Clementem conputantur dies 20.

Suscepit igitur, ut dictum est, sacerdotale officium Clemens tertius a Petro, eo vivente, natione Romanus, de regione Celio monte, patre Fausto. Sedit annis 11, mensibus 2, diebus 2[a] — anno dom. inc. 70, imperii quoque Neronis 11, Vespasiano quinquies et Tito quater consulibus. Non fuit ex tunc et nunc in omni Romanorum pontificum cathalogo, qui in vita sua viginti quinque annis functus sacerdotio ipso annorum numero equiperaretur pontifici primo. Hic igitur beatus pontifex Petri institutus regimine, cui semper adheserat et eius individuus comes fuerat, postquam Symonis magi deliramenta cognoverat et spreverat, quod magister suus inceperat, destinare scilicet orbi occiduo praedicatores veritatis idoneos, quatinus lux praedicationis gentibus splenderet, ut perficeret, omnimodis procurabat. (cf. Ep. Hincmari) Hinc est quod sanctum Dionisium destinavit (fol. 12.) Galliarum populis, qui praedicando et praedicationi miraculis fidem dando Parisius, Domino ducente, pervenit[31], socios ei quam plures adhibuit, viros in lege divina exercitatos, (V. Sanctini.) genere nobiles, sermone facundos, fide praecipuos, et gratia Dei plenos. Ex his fuit sanctus Sanctinus, Meldensium et Virdunensium pastor primus, qui egregiae nobilitatis ortus natalibus, cum praefato Galliarum apostolo fines petiit Galliae, futurus lucerna fulgens in ecclesia, quae non occultaretur modio, sed luceret omnibus superimposita candelabro. Tradidit enim patrum memoria, eum unum fuisse de 72 discipulis, et in coena deputatum, ut aquam lavandis pedibus et manibus discipulorum preberet et linteum pararet Salvatori.

(Ep. Hincm.) Sanctus itaque Dyonisius ut venit Parisius, per diversas partes suos direxit socios ad (V. Sanctini.) dolos diaboli destruendos et populos Domino adquirendos. Sanctinus igitur quia praeminebat prudentia et pudicitia, a beatissimo Dyonisio aelectus, summum accepit sacerdotium, et consecratus in episcopum, divinitus constituitur in lucem populis gentium.

Cui etiam ad solatium laboris et officii praefatus Dyonisius Antoninum dedit virum sanctum et bonum, in quo declaravit Deus ingens beati viri Sanctini meritum per egregiae et insolitae operationis miraculum, ut patebit in posterum. Et quia decreverat Deus mirificare sanctum suum, dirigitur a beato Dyonisio Carnotum cum praefato socio suo ad illuminandum populum, qui sedebat in tenebris et umbra mortis, quia ei sol iustitiae non luxerat, neque splenduerat ei lux veritatis. Quo beatus hic perveniens, dolebat populum idolatriae esse deditum, et armatus fide sanctae Trinitatis, contempnens supervacuam sectam principum terrae et minas eorum, praedicabat Iesum turbis incredulorum. Fundebatur praedicatio iuncta virtutibus, et praelustratus gratia divina feroces gentilium mentes salutari mitescebat doctrina. Factumque est cooperante ei divina clementia, ut Carnotenses viam Domini agnoscerent, et lene iugum Domini subiectis voluntatum humeris ferre non detrectarent. Quod beatus Dyonisius animadvertens, et gratiam virtutis divinae collaudans, ipsumque plurimum in opere (fol. 12'.) praedicationis valere perpendens, Meldensium civibus pastorem et doctorem instituit. Non quod iam tunc Meldenses viam veritatis agnoscerent, qui omnes tenebantur astricti laqueis idolatriae, sed ut per fidelem servum suum dignaretur illis Dominus aperire portas iustitiae, quas ingressi credendo ipsius divinitatem et humanitatem, confiterentur nomini eius, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius.

Beatus itaque Sanctinus paratus ad omnia pro Salvatoris nomine sustinenda, nec reformidans gentilium furentium minas et verbera, eandem urbem aggressus, quia in Domino erat fiducia eius, instabat praedicationibus, rigabat mentes audientium aquis de ventre[b] Iesu manantibus, et sic instans oportune, inportune, docebat eos Iovem despicere, Saturnum, Mercurium et Neptunum et omnia demonum non deorum portenta abicere, statuas confringere, et quia in eis non aliqua divinitas, sed omnis inesset falsitas et ludificatio demoniaca, doctrinae evidentis indicio declarabat. Nec poterant gentes ad hec quidquam contradicere, cum novitati verborum attestaretur magnitudo signorum, et nova faceret qui nova praedicaret. Unde factum est, ut et ipsi susciperent verbum Domini, et pastorem doctoremque

a) a. 9, m. 2, d. 10 *in G. Pont.* b) *ita c.* mente *Labbe.*

31) Narrationis magnam partem sibi delibavit ex Hincmari epistola ad Karolum imperatorem a. 876 vel 877 data, quae integra exstat in Actis SS. Oct. V, 586. In epistolam Hincmarus recepit vitam quandam Sanctini, quam ipse iuvenis descripserat e quaterniunculis quos Wandelmarus abbas S. Sanctini .. *in loco sibi commisso valde contritos et quae in iis scripta fuerant pene deleta de vita et actibus beati Sanctini reperit.* Revera Hincmarum tales litteras ad Karolum scripsisse disertis verbis probat Flodoardus in Hist. Rem. III, 18; non audiendus igitur est Calmet Hist. de Lorraine I, p. XXXII. qui eas suppositas esse censet. K.

suum beatum virum, quem aliquando exprobratione, irrisione et abiectione dignum iudicaverant, [V. Sanctini] nunc venerarentur et excolerent, ipsius manibus gauderent baptismo ablui et crismate sancto inungi. Humiliabatur Gallicus cothurnus substratus sancti viri pedibus, et Gallorum cervicositas divinae dudum veritatis ignara ad baptismum et confessionem nominis Christi humiliata devote convolabat. Deiciebantur arae daemonum, et a novo adoptionis populo aecclesia aedificatur, et a beato Sanctino in honore Dei consecratur.

Domicianus tunc Romani imperii tenebat insignia, luxuriae deditus, avaritia anxius, opere crudelis, qui maiestatem imperialem nimia crudelitate polluerat. Qui velut leo inpastus sanctorum sanguinem sitiens, secundam post Neronem in christianos persequutionem excitavit, et per 15 annos, quibus Romanum imperium indebite tenuit, ita rem publicam attrivit, ut [fol. 13.] nullus illo crudelior in omni Romanorum imperatorum inveniatur numero. Ad comprobandam erga deorum culturam suam sacrilegam devotionem 5. anno regni sui templum sine lignorum ammixtione construxit, quod Pantheon appellavit. Tanta elatus est superbia, ut deum se et dominum appellari iusserit. Hic audiens famam beati Dyonisii in destruendis idolis et populis [Ep. Hincm.] ad Christum convertendis, lyctores in Gallias misit, qui eum inventum et conprehensum aut idolis sacrificare cogerent, aut diversis suppliciis affectum occiderent. Quos ubi beatus Dyonisius fines Parisiorum appropinquare comperit, Sanctinum et Antoninum ad se accersiri mandavit, quibus praedicationis tradens officium, ammonuit ut in fide firmi persisterent, et ut quantotius Romam properantes, a praesule sedis apostolicae cooperatores verbi et doctores [V. Sanctini] expeterent, quia in messe multa sationis dominicae operarii perpauci essent, qui semen verbi sulcis mentium crederent, praesertim cum et ipse iam ad gaudia Domini sui festinaret, et mercedem laboris et oneris a pio Domino sibi dari praeoptaret.

Consummato igitur per martyrii palmam beato Dyonisio, a. ab inc. Dom. 97, a passione autem 64, [Ep. Hincm.] aetatis autem eius anno circiter 90, imperii Domiciani caesaris ingruente anno 16, Sanctinus et Antoninus praeceptis magistri obtemperantes, cum persequutionis procella detonante predicando de loco ad locum cogerentur secedere, venerunt in fines Galliae Belgicae, et praeduce gratia divina, quocumque veniebant, Christi loquebantur magnalia. Belgica[a] autem Gallia pars est Galliae [fol. 12a. Cf. Richer. I, 1.] dicta a civitate quae Belgis dicitur, quae est Treveris[32]. Gallia vero a candore populi appel- [Isid. Et. XIV, 4, 25.] lata est, gala[b] enim lac dicitur. Montes enim et rigor coeli ab ea parte solis ardorem excludunt. Hanc ab oriente Alpium iuga tuentur, ab occasu occeanus includit[c], a meridie praerupta Pyrenaei, a septemtrione Rheni fluenta et Germania. Cuius inicium Belgica, finis vero est Aquitania. Est[d] autem regio gleba uberi et pabulosa et ad usum animantium apta, ut ferunt qui situs terrarum descripserunt, fluminibus et fontibus irrigua, perfusa[e] duobus magnis fluviis Rheno et Rhodano. Cisalpina autem Gallia est circa[e*] Alpes, transalpina trans Alpes contra [ib. 26] septemtrionem, Rhaetia[f] iuxta Rhenum. Aquitania autem ab obliquis aquis Ligeri fluminis, qui eam [ib. 27] pene in orbem cingit, est appellata[33]. Gallos itaque natura feroces et[g] acriores esse ingenio natura climatum facit. Aethicus situm Galliae describens quatuor eius asserit esse provincias, Galliam Belgicam et [Aethicus] Galliam Lugdunensem, Narbonensem quoque provinciam et Aquitaniam. Et Galliam quidem Belgicam dicit ab oriente habere limitem Rheni fluminis et[h] Germaniam, ab euro Alpes Penninas[i], a meridie provinciam Narbonensem, ab occasu Lugdunensem, a circio occeanum Brittannicum, a[k] septemtrione insulam Brittannicam. Gallia vero Lugdunensis, ducta per longum et per angustum flexa, Aquitanicam provinciam semicingit; habet[l] ab oriente Belgicam, a meridie partem provinciae Narbonensis, qua Arelas sita est, et mare Gallico Rhodani flumen accipitur. Narbonensis provincia[m] habet ab oriente Alpes Cotias, ab occidente Hyspaniam, a circio Aquitaniam, a septemtrione Lugdunensem, ab aquilone Galliam Belgicam, a[n] meridie mare Gallicum, quod est inter Sardiniam et insulas Baleares. Aquitania habet a circio occeanum qui Aquitanicus sinus dicitur; ab occasu Hispanias, a septemtrione et oriente Lugdunensem[o], ab euro et meridie Narbonensem provinciam contingit. Provincia autem iuxta papam Pelagium certa est quae habet decem vel[p] undecim civitates et unum regem, et totidem minores potestates sub se, et unum metropolitanum, et suffraganeos decem vel undecim episcopos iudices; ad quorum iudicium omnes episcoporum et sacerdotum ac civitatum causae referantur. Post destructionem quoque Wandalicam, quae fere totum pessumdedit occidentis et orientis imperium, Leo papa provincias distribuit. Iuxta modernos vero Gallorum provinciae sunt 17. Prima sedes Galliarum Lugdunensis est [Notitia prov] cum tribus suis provinciis, 2) Rotomagensi, 3) Turonensi et 4) Senonensi, 5) Belgica prima quae est Treviris, 6) Belgica secunda, quae est Remis, 7) Germania prima, Magontiacum, 8) Germania secunda, Colonia, 9) Maxima Sequanorum, Vesontio, 10) Alpes Gratae[q], Darentasia, 11) Viennensis, 12) Narbonensis prima, 13) Narbonensis secunda, Aquensis, 14) Aquitania prima, Bituriges, 15) Aquitania secunda, Burdegala, 16) Alpes Maritimae, Ebredunum, 17) Novem Po-

a) Belg *iam deletum in codice.* b) *iam deletum.* c) inclu *iam deletum.* d) Est autem reg *deleta.* e) perf *deletum.* e*) citra *Is.* f) rhaet *deletum.* g) et *deleta.* h) *deletum.* i) *addito* A Apenninas *corrigit auctor.* k) *deletum.* l) h *deletum.* m) pro *deletum.* n) *deletum.* o) L *deletum.* p) vel *deletum.* q) *i. e.* Graiae

32) *q. e. T.* desunt in Isidoro. 33) Quae hic et infra de Aquitania leguntur iisdem verbis apud Herigerum Gest. epp. Leod. 41. M. G. SS. VII. inveniuntur. K.

pulana, Anxia. In provintia igitur Belgicae primae urbs erat posita in confinio Neustriae et Austrasiae Virdunum nomine, quam antiqui et etiam moderni urbem Clavorum consueverunt appellare. Ethymologiam autem nominis huius, quod est urbs Clavorum, ipsa nobis quae sola praeteritarum rerum habet scientiam signavit antiquitas, quod scilicet ob id ita sit appellata, quod a lapidibus praemaximis ferro plumboque compactis et consertis ingenti cura et studio sit extructa. Cur autem vocata sit Verodunum, cum diutius in scripturis quesissemus, hoc solum nobis occurrere potuit, quod cum delectum militem per Gallias Iulius ageret, Verolus quidam praedictam urbem obpugnatam in fedus recepit, a quo et nomen sumpsit, ut vocaretur Verodunum quasi Verolidunum, sicut et ab Augusto Edua vocata est Augustodunum. Postea vero o littera mutata in e, dicta est Veredunum, ut testatur Fortunatus[34]. Moderni vero a viridantibus pratis, vel quod quasi semper vireat, dicunt eam Virdunum, quasi viride dunum. Has[a] autem omnes coniectiones Aethicus in cosmographia excludens, in Itinerario mundi vocat eam Virodunum, ob virorum fortium industriam longe lateque celebratam. Situs urbis ipsius ipsa sui positione delectabilis, quam praeterfluit Mosa fluvius ipsa sui ferti- V. Sanctini. litate et viridantium pratorum graminea planicie iocundus. Gens urbis ipsius effera, cultui demonum dedita, totius veritatis ignara. Nullus ad eam veritatis praeco venerat, cum urbes fol. 13'. in circuitu positas divinus iam splendor irradiasset.

cf Bertar. c 2. Ad hanc ergo urbem cum socio perveniens beatus Sanctinus, et videns omnes inhabitantes idolatriae deditos et absque Deo vero, humi prostratus precabatur Deum attentius, ut populo sedenti in regione umbrae mortis, lumen ostenderet veritatis. O oratio Deo grata et speciosa! speciosa inquam, facta est et suavis in conspectu gloriae summi Dei. Hec subvecta geminis alis, dilectionis Dei videlicet et proximi, libero volatu celos petiit et in conspectu Redemptoris facta est ut thus miri odoris. An non facta est fumus boni odoris, cum de manu angeli tenentis thuribulum ascendat fumus aromatum, quae sunt orationes sanctorum? et in Apocalipsi viginti quatuor seniores stant in conspectu throni, tenentes phialas aureas plenas odoramentorum, quae sunt orationes sanctorum? Sed iam orationis huius fructus videamus.

Iam ab oratione uterque surrexerat, cum ecce vident in una arbore, quae ramis opaca et altitudine procera, sed cultibus daemonum erat profanata, quia videlicet ibi gentiles rusticani Faunis et Satyris vota solvebant et sacra celebrabant, tres consedisse columbas, significantes utique divinae esse voluntatis ipso in loco trinum et unum Deum praedicari. De Dei ergo fisi misericordia, cuius tanta in futuros adoptionis filios praevidebant beneficia, ipsi intimo cordis affectu multimodas egerunt gratias, et ut in servis suis glorificaretur prece poscebant humillima.

Locus igitur, in quo ad Deum praemissa fuit oratio, mons erat situs ad septemtrionalem plagam urbis, qui in suo cacumine ex tunc gestat aecclesiam apostolorum Petri et Pauli nomine et meritis ab ipso viro Dei dedicatam. Quae consecratio facta est anno incarnati Verbi 98, videlicet 13° Domiciani caesaris anno, Traiano septies et Maximo consulibus. In qua etiam atrium benedixit, et cimiterium Virdunensis aecclesiae esse constituit, ubi ipse donnus cum successoribus suis praesulibus sanctis, exceptis his, qui sibi dicatas ecclesias corporali illustrant praesentia, vel qui eas aedificaverunt, aut aedificatas quondam et suis temporibus dirutas reparaverunt, sedem habet requietionis. Quod qualiter de ipso eius sacratissimo corpore acciderit, cum videlicet proprii laboris in urbe Meldensi cursum consummaverit, sequens sermo suo in loco declarabit.

fol. 14. Beatus itaque Sanctinus videns populum civitatis multum sed idolatriae errore caecatum, previdens etiam in spiritu ostium magnum et evidens sibi apertum in Domino, deliberavit cum socio aliquantulum remorari in loco ipso. Non erat hoc transgredi praecepta magistri, si et istos lucrifacere, et mandata magistri sui fideliter posset adimplere. Ponens ergo spem suam in Domino, et se illi committens, corde contrito et humiliato progreditur ad populum, replicat Iesu Christi aevangelium. Mirantur in eo vilitatem habitus, dignitatem vultus, sermonis facundiam, miraculorum efficatiam; nec tamen possunt audire, quod debeant demonum cultus abicere, figuras deorum suorum aureas, argenteas, marmoreas, gypseas et ligneas confringere, et aras subvertere. Quis referat quotiens ab illis cesus, quotiens iniuriatus, quotiens ab urbe semivivus proiectus sit? Solus hoc novit inspector internorum, qui quia fuit testis penarum et laborum factus est militis sui pius remunerator et largitor praemiorum. Augebatur tamen numerus credentium, et de die in diem meritis servorum suorum multiplicabatur aeccle-

a) Has — celebratam 2.

34) lib. III. c. 29.

sia fidelium, error gentilium destruebatur, et fides sancta ubique docebatur, gratia baptismi condonabatur, et in credentes Spiritus sancti carismata multiplicabantur. Felix aecclesia tanti pastoris regimine digna; illustrabatur enim miraculis atque doctrinis. Omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Qui etsi iniuriatus est dum praedicaret Christum, libenter tolerabat illata sibi tormenta, obprobria et irrisiones malorum, ut quos persequutores patiebatur, filios faceret, et Domino redderet animas, quas diabolus conabatur auferre. V Sanctini

Cumque iam Dei disponente clementia plures ex his, qui aliquando fuerant vasa irae in interitum, fierent vasa misericordiae per baptismi sacramentum, videns aecclesiam fidelium in eo esse, ut proficere iam ipsa per semetipsam posset, et timens ne si aliquanto diutius ibi remoraretur, iniunctae sibi obedientiae legatio cassaretur, confortatis in Domino fratribus, et suum reditum maturius promittens affuturum, valedicens eis, et commendans eos Domino, illis eum persequentibus cum lacrimis, Romam profectus est. Et venientes in Italiam, Antoninus valida febre correptus est, in cuius obsequiis beatus Sanctinus per aliquot dies immoratus, consilio et consensu eiusdem beati Antonini, ne praeceptio beati Dyonisii quacumque occasione impediretur, peragere ceptum iter disposuit. Et sufficienter exeniis et honestis linteis principi domus derelictis, petiit et per Deum obtestatus est, ut si Antoninus convalesceret, exinde illi habundantissime ministraret, si vero vita decederet, honestissime sepeliret: et sic iter, quod ceperat, peragere studuit. Ep. Hincmari fol. 14'.

Et cum iam Sanctinus fines Romanorum contigit, Antoninus vita decessit. Quem princeps domus, retentis omnibus quae sibi commendata in eius obsequiis fuerant, catabuli sui in quo animalia eius iacebant axes levavit, et in fossam ubi stercora et urinae animalium defluebant eum proiecit, et desuper axes remisit. Quae omnia beatus Sanctinus, cum iam intrasset fines Romanorum, per Spiritum sanctum cognovit, et cum magna festinatione reversus ad domum in qua Antoninum iacentem dimiserat, flens et dolens pervenit, et principem domus interrogavit: *Ubi est*, inquiens, *Antoninus frater meus karissimus?* Is autem fictis gemitibus ac suspiriis simulata mestitia: *Mortuus est*, inquit; *quem de mihi a te commissis honestissime sepelivi.* Cui Sanctinus. *Mentiris*, ait, *fili diaboli; in sterquilinium proiecisti eum virum sanctum et iustum. Et nunc veni mecum ad catabuli locum, in quem proiecisti eum.* Is autem timore perculsus, non est ausus reniti, quin cum eo veniret ad locum ubi eum proiecerat. Et levantes inde axes, Sanctinus cum lacrimis voce magna clamavit dicens: *Antonine frater, in nomine domini nostri Iesu Christi pro cuius nomine et amore passus est gloriosus martyr Dyonisius, surge, et perficiamus simul obedientiam, quam isdem gloriosus pastor et magister noster communiter nobis praecepit.* Et statim Antoninus stercore obvolutus surrexit. Quem beatus Sanctinus de catabuli fossa extraxit, et diligentissime lavit, et mundis ac honestis vestibus induit. Sicque offerentes Domino sacrificium laudis, cum tota mentis intentione et lacrimarum compunctione eucharistiae corporis et sanguinis Christi participati sunt. Et accipientes cibum confortati sunt. Et iter coeptum aggredientes, Romam auxiliante Domino pervenerunt. Iamque beato Clemente martyrio fol. 15. coronato, in eadem sede post Anacletum[a] quartum a beato Petro Euaristum consecratum pontificem invenerunt, cui per omnia, sicut beatus Dyonisius iusserat, actus et martyrii eius ordinem narraverunt.

Libet hic aliquantisper immorari partibus prudentiae, quam patres nostri et praecipue moralis doctor Ambrosius definiunt versari in veri cognitione, et scientiae plenioris cupiditatem infundere. Prudentia quidem est Deum scire, Deum timere Deumque requirere. Haec est veri cognitio. Accedit et scientiae plenioris cupiditas, cuius est trimodum intelligentiae genus, ut si in dictis maiorum aliquid diversitatis inveneris, in veri investigatione verseris, ut sit tibi in his discendi et imitandi reverentia, non disputandi astutia. Nos igitur considerantes hoc in loco scriptorum dissonantiam, virtutis huius arcem teneamus, et non nostris fisi viribus, sed scripturae sacrae fulti auctoritatibus, cui veritas faveat, Christo Deo praeduce videamus. Legimus in gestis, invenisse beatum Sanctinum in sede Romani pontificatus, cum venisset Romam ex praecepto beati Dyonisii, papam Anacletum, natione Grecum de Athenis, cui actus et martyrii eius gesta retulerit. Quod quam sit absurdum facile advertitur, si Romanorum pontificum successio et martyrii ipsius beati Dyonisii terminus inspiciatur per indictiones et annos. Prefuit enim iuxta fidem hystoriarum beatus Petrus urbi Romanae a. 25, m. 2, d. 8, Gesta pont. Rom in quibus, ut superius relatum est, sub eo rexit aecclesiam Linus, annis 11, mensibus 3, diebus 12. Obiit 9. Kalend. Octobris. Cui mox successit Cletus, et sub Petro rexit aecclesiam annis 12, mense 1, diebus 11 Obiit 6. Kal. Mai. Ecce iam pontificatus Petri annus 23, menses 4 et dies 23. Quibus diebus si adiungantur item dies 20, qui interseruntur post obitum Cleti ante ordinationem Clementis, fiunt 43, i. e. mensis et dies 13, quorum dierum ultimo die consecratus est Clemens a Petro. Quod autem alibi scribitur Clemens idem rexisse aecclesiam annis 11, alibi vero annis 9, mensibus 2, diebus 2, utrumque verum esse non ambigitur, quia et sub Petro sedit anno 1, mensibus 8, diebus 25, quo numero anni 25 presulatus Petri, cum mensibus et diebus colliguntur exacti; et post Petri obitum annis 9, mensibus 2, diebus 2. Sedit Anacletus annis 43, mensibus 10, fol. 15'. diebus 7. Obiit 3. Idus Iulii, et cessavit episcopatus diebus 14. Sedit quoque Euaristus annis 9, menses 7, dies 2; igitur quando Petrus occubuit annus erat dom. incarn. 72[us], quibus iuncti 9 anni Clementis faciunt 81. His quoque additi Anacleti anni 14 fiunt 95, Euaristi quoque 9 fiunt 104. Duobus ergo mensibus Petri et diebus 8 additi 2 menses Clementis et

a) q. a b. P. E. *in loco raso* 2.

dies 2, menses etiam Anacleti 10 et dies 7, dies quoque 14 inter Anacletum et Euaristum, quibus episcopatus cessavit, nec non et Euaristi menses 7, dies 2, faciunt menses 19 et dies 33, et annus hic inseritur, et sic fiunt anni 105, menses 9, dies 33 usque ad obitum Euaristi, qui est 6. Kal. Novemb. Secundo autem Euaristi anno sanctus Dyonisius passus est, et sexto ab eius passione anno sanctus Sanctinus Romam venit, qui erat ab inc. Dom. 103. Iam ergo Anacletus obierat, iam etiam Euaristus ei successerat. Quomodo ergo invenit eum, qui iam obierat? Restat igitur, ut priori sententiae fides adhibeatur, quae veritate subnixa, non dubitatur, quod cum ita esse sacrarum scripturarum doceamur auctoritate, prudentiae virtute muniti et scientiae plenioris doctrinam nancti, teneamus verum, quod nos docuit, ad quod investigandum ipsa nos virtutum principalium prima animavit prudentia. Igitur redeamus ad superiora, et quia annum quo secundum fidem hystoriarum Romam venerit tenemus, quem etiam sede Roma invenerit, ut pace omnium loquamur, paucis expediamus.

V. Sanctini. Beatus Sanctinus dum occupatione itineris et praedicatione Virdunensis novellae plantationis et infirmitate socii sui retardaretur, Euaristum papam 9.[a] iam anno pontificantem invenit, a quo etiam cum debito honore susceptus et loco maximae venerationis habitus, replicuit laboris assumpti causam magistri sui beati Dyonisii esse obedientiam, in consummatione cursus eius Gallicanam aecclesiam magnam pati praedicatorum penuriam, se ob hoc missos advenisse, ut verbi ministros aliquos mitteret aecclesiae. Haec magistrum ultima sibi dedisse mandata, ut consummationis suae Romano pontifici innotesceret ordinem, et ut ipse, cuius erat ecclesiis providere, operarios dirigeret ad excolendam dominicae sationis agriculturam Unde cum beatus pontifex gratularetur in Domino et ad agenda quae petebatur se supra se votis omnibus extenderet, moramque in faciendo pati nesciret, decrevit tamen sanctum virum aliquandiu secum retinere ad consolationem sui et recreationem laboris et itineris. At ipse paucis diebus apud eum remoratus, inter grata mutuae confabulationis solamina, quid etiam per eos divina egerit gratia, et quomodo novella Virdunensis fructificaret aecclesia, humiliter referebat. Unde ille Deo ex intimo cordis affectu gratias agens, socios ei et cooperatores verbi tres viros probatae auctoritatis dedit, quorum nomina etsi non habemus in scriptis, quia tamen missi sunt, non tacetur. Novimus tamen beatum Maurum presbyterum, qui ei successit in pontificatus ordine, ex eorum collegio et numero fuisse.

Interea aecclesia fidelium, quae erat apud Virdunum, crescebat et confortabatur et doctorem suum devotis et ipsa devotione suspensis animis praestolabatur. Iam ad eos fama de resuscitatione defuncti pervenerat, quae res eos in fide Dei et amore magistri vehementius accenderat. Pius quoque pater, dum rememoratur suspensos ad suum reditum filiorum animos, Meldensium scilicet et Virdunensium — sex enim anni iam pene evoluti erant a passione beati Dyonisii, et sextus ipse annus pontificatus beati Euaristi fuit octavus —, benedictione fol. 16. postulata et accepta, Meldim redire deliberat. Ne tamen novos adoptionis filios, quos Christo per aquam baptismatis Virduni regeneraverat, invisitatos praeteriret, illo quantotius iter accelerat, ut relictis ibi sociis, quos ab apostolica sede perceperat, ipse Meldim rediret, et suas oves, quibus pastor et rector institutus fuerat, regeret. Cumque Virduni advenisset, a fratribus devote suscipitur, a civibus contra spem pastor eligitur, et ut eis praeesse dignaretur, magnates quique et vulgus promiscuum rogant et inpetrant. Gaudet pater de numero centuplicato filiorum, letatur in devotione civium, et quod rogabatur implere non moratur. Preparatur aecclesia regenerandis novis fidelium populis, regenerantur plures manibus sancti antistitis lavachro salutari. Destruuntur templa demonum et delubra, deiciuntur idola, et quia prima non sufficiebat, nova edificatur aecclesia mira civium devotione et industria; qua accelerata praeparantur dedicationi necessaria, et a beato pontifice in honore Dei genitricis et Virginis consecratur a. dom. inc. 104, qui erat a passione beati Dyonisii 7, Gallo et Bradua consulibus, Olimpiade 220, et mater aecclesia in qua sit sedes episcopalis constituitur.

His expletis, plebem monet et diligentius instruit documentis salutaribus, firmans eos Epist. Hincmari V. Sanctini benedictionibus, et sic Meldim regreditur; ubi praedicationi et sanctis operibus insistens, cum cognovisset imminere diem vocationis suae, litteras exortatorias et consolatorias direxit filiis Virdunensis aecclesiae, in quibus, quia prope esset vocatio eius, et quod amplius faciem eius non essent visuri praedixit, et ut Maurum presbyterum, virum in fide catholicum et doctissimum, sibi successorem eligerent monuit et praecepit. Illi primo viso nuncio cum litteris gaudebant, et

a) VIIII. iam anno *in loco raso* 2.

consolabantur se mutuo in respectu paterno. Ubi vero de pastoris resolutione et sua destitutione facta est mentio, fit statim clamor et luctus omnium. Vox erat una dolentium. Dolebant enim quia amittebant patrem karissimum, pastorem mitissimum, et vi doloris attrita et depressa acie mentis cogitare vix poterant, quia mors ei via ad patriam, ubi finis laborum et retributio praemiorum aeternorum: unde eis tanto melius opitulari et subvenire valeret, quanto vicinius Deo, cui servierat, in quo speraverat, quem confessus fuerat, deposito corporis onere adhereret. Fides quidem flere prohibebat, sed gemitum extorquebat affectus. Illic ergo positus nos humillimos servos suos hic orantes exaudiat, aecclesiam inter mundi turbines fluctuantem sibi commissam, suo labore ad id quod est provectam, regat et prote- fol. 16' gat, filiorumque preces et lacrimas Dei patris omnium conspectui offerat.

Legitur sane in antiquioribus eius gestis[35], quod cum Meldis redisset, tyrannum incre- 35 paverit, quod res ecclesiae diripuisset, et ob id illum ira praecipiti fervidum, gladio adauctum beatum virum vitae transmisisse perpetuae. Apparet etiam nunc in ipso viri beatissimi capite, sicut relatum est ab his, qui viderunt, et ossa eius sanctissima contrectaverunt, sectio gladii materialis ita, ut media pars capitis, ipsa videlicet pars anterior, in qua positae sunt fenestrae oculorum, non habeatur cum reliquo corpore, et quasi gladio secta et divisa videatur pars posterior ab anteriore. Qualiter ergo servum suum Deus ad se evocaverit, ipse novit, qui eum praeelegit ante saecularia tempora; nos credimus, quia etsi eius animam gladius persequutoris non abstulit, palmam tamen martyrii non amisit, quia totus vitae eius excursus iugis fuit cum principe mundi conflictus.

Ascivit autem sibi Dominus hunc sanctum pontificem post multa laborum pericula, post innumera bonorum operum exercitia, in urbe Meldensi, 5. Kal. Octobris, regnante terris principe Traiano.

Quod si studiosus lector plenius cupit addiscere, advertat, quia 13° anno imperii Neronis, quo anno Petrus et Paulus gloriose occubuerunt, qui erat annus ab inc. Dom. 72, Vespasianus a Nerone in Iudeam cum exercitu missus est. Mortuo autem Nerone anno sequenti antequam Vespasianus Romam rediret, Galba, Otho et Vitellius regnaverunt anno 1 et mensibus 6. Vespasianus ergo apud Iudeam imperator appellatus est, qui et Capitolium aedificavit; [a] cuius secundo anno Iudeorum regnum finitum est, quum a prima aedificatione templi sub Salamone usque ad ultimam eius ruinam sub ipso Vespasiano colligantur anni 1202. Regnavit Regno igitur Vespasianus a. 9, m. 11, d. 22. His 11 mensibus additi 7 Neronis fiunt 19, et his 22 diebus additi illius 28 fiunt 50 dies, i. e. annus et 7 menses et 20 dies, qui annus hoc in loco inseritur. Titus quoque regnavit a. 2, m. 2, Domicianus a. 15, m. 5. His 5 addamus 7 menses Vespasiani, completur annus, qui hic inseritur. Post Domicianum Nerva regnavit, a. 1, m. 4, d. 8. Sex igitur mensibus Othonis, Galbae et Vitellii si addiderimus Titi duos, Nervae 4, completur annus, et hic inseritur. Post Nervam regnavit Traianus a. 19, m. 6, d. 15, cuius a. 2° beatus Sanctinus migravit ad Dominum, anno ab inc. Dom. 105, m. 10, d. 18, Africano et Crispino con- 105. sulibus, a passione beati Dyonisii a. 8, pontificatum agente Romanae aecclesiae papa Euaristo a. 9, interposito tamen anno illo, qui de supputatione mensium procedit, ut numerus annorum pontificalium perfectę servetur, et ab obitu beati Sanctini usque ad obitum Euaristi, qui obiit 6. Kal. Novembris, annus integer et dies 17 computentur.

Sepultus est sane condigno honore fidelium in ecclesia sancti Petri quam ipse a fun- fol. 17. damentis edificaverat, quae quidem a sancto Antonino[b], qui ei in episcopatu successerat, ampliata, atque in honore ipsius magistri sui dedicata est, ubi multis annis intra septa sepulcri thesaurus celestis delituit. Novissime divina revelatione repertum et elevatum mira exultatione civium et confluentium populorum, sacratissimum corpus eius ad propiciandum Deum miseris mortalibus super altare in celesti propiciatorio ab episcopis honorifice repositum est, ubi per succedentium annorum volumina ab excubitoribus diligenter servatum et honorifice, permansit usque ad tempora Ludovici imperatoris, Lotarii aeque imperatoris filii, Deo sanctum suum mirificante signis et prodigiis innumerabilibus. Post hec, quia sic Deus voluit,

a) Vespasiano VI. et Tito V. consulibus Iudea subvertitur *in margine c.* b) *hic in margine legitur:* Anno ab incarnatione Domini 167. Lucius rex Brittanniae missa legatione a papa Euaristo et imperatoribus Romanis fidem Christi suscepit, cum omnibus regulis gentis suae.

35) Calmet Hist. de Lorraine I, p. XXXII. in monasterio S. Vitoni vitam Sanctini post a. 952. conscriptam se legisse testatur in codice saec. XII. inscripto: *Incipit vita S. Sanctini primi pontificis urbis Clavorum. Post gloriosam coelestis victoriae triumphum* etc. Quin hanc vitam Hugo ante oculos habuerit, vix dubitari posse probat ipsius narratio cum vitae compendio, quod Gallice dedit Calmetus, collata. At non haec gesta, sed illa ab Hincmaro conscripta antiquiora fuisse, nemo non videt. K.

translatum est, et Virduni in aecclesia sancti Petri locatum, et in scrinio argenteo reconditum, ubi meritis eius et precibus exuberant beneficia divina usque in hodiernum diem prestante Iesu Christi gratia cui est honor et gloria in secula seculorum amen.

Rexit autem post eum Meldensem aecclesiam beatus Antoninus annis multis, et piis virtutum [Ep. H.nem.] operibus insignis migravit ad Dominum 2. Kalendas Octobris praestante Iesu Christi gratia cui est honor et gloria in secula amen.

Domiciano igitur defuncto Nerva suscepit imperium anno 1 et mensibus 4; sub quo Iohannes apostolus revocatur ab exilio.

Cui successit Traianus; sub quo Zacharias Viennensis aecclesiae episcopus martyrio coronatur. Nam primus Crescens, secundus Martinus apostolorum discipuli Viennae sederunt. Regnavit Traianus a. 18. m. 6. d. 15. His 6 mensibus si addiderimus dies 28, qui supra remanserunt, et 15 Traiani fiunt 43. Post Zachariam Verus Viennensium episcopus floruit. Cuius regni a. 3⁰ assumptus est ipse beatus apostolus anno post passionem Domini 68⁰, ind. 14, epacta 6; et sexto eius anno migravit ad Dominum beatus Sanctinus, et suscepit aecclesiam [Hier.] regendam Maurus presbiter, vir honestae vitae et per cuncta laudabilis. Traiano adversus christianos persequutionem movente, Symeon Hierosolymorum episcopus crucifigitur, Ignatus bestiis traditur. Alexander [Gesta pont. Rom.] papa post administratum a. 11, m. 7, d. 2 pontificatum martyrio coronatur sub Traiano 5. Non. Mai. Hic constituit aqua sparsionis cum sale benedici. Post eum sedit Xystus, natione Romanus, ex patre Pastore, de regione Via Lata, a. 10. [Ado] m. 2, d. 1. Hic constituit ut ministeria sacrata non tangerentur nisi a ministris. Iustus Viennensis episcopus floruit[a].

[Beda Hieron.] Anno quoque ab inc. Dom. 121. regnavit Adrianus, consobrinae Traiani filius. Hic 9⁰ imperii sui anno persequutione laxata, pater patriae appellatur, et uxor eius augusta. Regnavit a. 21. [Gesta pont. Rom fol. 17'.] Thelesphorus, Grecus natione ex anachorita, a. 11, m. 3, d. 21. Duxit[b] illustre martyrium Non. Ian. Hic constituit ut 7 ebdomadis ante pascha ieiunium celebretur et in nocte natalis Domini missae celebrentur et *Gloria in excelsis Deo* caneretur. Obiit 3. Idus Ianuar.[c] Cui successit Yginus natione Grecus ex phylosopho de Athenis, sedit a. 4, m. 3, d. 8. Hic clerum composuit et distribuit gradus ecclesiasticos. Obiit 3. Idus Ianuar[d].

[Beda] Anno ab inc. Dom. 142. Antoninus cognomento Pius cum filiis Aurelio et Lucio regnavit a. 22, [Gesta pont. Rom.] m. 4. Pius, natione Italus, ex patre Rufino, frater Pastoris, de civitate Aquileia, sedit post Yginum a. 19, m. 4, d. 3. Obiit 5. Idus Iulii[e]. Hic, angelo monente, precepit dominico die pascha celebrari. Inter Pium et Anicetum d. 29. [Beda.] Anicetus, natione Syrus, patre Iohanne, de Vico Emisa[f], a. 11, m. 4, d. 3 Obiit Kal. Mai[g]. Sub quo Policarpus Romam veniens, multos ab heretica labe Valentini et Cerdonis castigavit.

Anno ab inc. Dom. 164. Marcus Antoninus Verus cum fratre Aurelio Commodo regnavit a. 29, m. 1. Fotinus Lugdunensis et Iustus Viennensis martyrio coronantur[h]. Policarpus martyrio coronatur Vero quater et Quadrato [Gesta pont.] Aproniano et Paulo consulibus sub Aniceto. In Gallia quoque multi pro Christo occisi sunt. Anicetus papa constituit ut clericus comam non nutriret. Obiit 11. Kal. Iulii[i]. Inter Anicetum et Sotherum d. 21. Sother, natione Campanus, ex patre Concordio, de civitate Fundis, anno ab inc. Dom. 168, Marci Antonini Veri et Aurelii Commodi 9. suscepit gubernacula Romanae ecclesiae, sedit a. 9, m. 7, d. 21. Hic constituit ut nulla monacha pallam sacratam tangeret nec incensum in ecclesia poneret. Obiit 10. Kal. Mai.[k] Inter Sotherum et Eleutherum d. 21. Anno ab inc. Dom. 177. Eleutherus, natione Grecus, patre Abundio, de oppido Nicopoli, sedit a. 15, m. 3, d. 2. Hic constituit ut nulla esca a christianis repudiaretur quae rationabilis et humana est; ad quem missa epistola Lucius Britanniae rex ut christianus efficeretur impetrat. Obiit 7. Kal. Iunii[l]. Defuncto Commodo fratre [Beda] Antoninus Commodum filium suum consortem regni facit, qui regnavit post mortem patris annis 15. Cuius[m] tempore Marcomannicum bellum Dei actum est providentia. Nam cum insurrexissent in Romanos gentes barbarae innumerabili multitudine, id est Marcomanni, Quadi, Wandali, Sarmatae, Suevi et omnis pene Germania, et in Quadorum usque fines progressus Romanus exercitus propter aquarum penuriam gravius sitis quam hostis sustineret periculum, ad invocationem nominis Christi, quam subito milites magna fidei constantia fecerunt, tanta vis pluviarum erupit, ut Romanos largissime refecerit et barbaros crebris fulminum ictibus territos in fugam converterit. Quorum terga cedentes, incruentam victoriam potenti Christi meruere auxilio. Sub quo Hyrenaeus Lugdunensis episcopus claruit, et Dionysius Viennensis. Post quem regnavit Helius Pertinax mensibus 6. Quo defuncto regnavit Severus anno ab [Gesta pont. Rom.] inc. Dom. 198. regnavit a. 18. Victor, natione Afer, patre Felice, sedit a. 12, m. 2, d. 10. Hic constituit, sicut et Pius, ut pascha die dominico celebraretur a 14. luna primi mensis usque ad 21. eiusdem mensis. Obiit 5. Kal. Aug.

Anno ab inc. Dom. 206. Zepherinus, natione Romanus, patre Abundio, sedit a. 18, m. 6, d. 10. Obiit 7. Kal. Sept.

[Beda] Anno ab inc. Dom. 216. Antoninus Caracalla regnavit a. 7. Post hunc Macrinus a. 1, et post eum Marcus Aurelius imperator a. 4. Anno[n] ab inc. Dom. 202, Severi a. 4, questione habita de observatione paschae Victor Romanus papa, Narcissus Iherosolimae, Policrates Ephesiorum, Hyreneus Lugdunensium litteris ediderunt qualiter paschae esset observandum.

a) Iustus — floruit *in margine*. b) Duxit — Ian. *in marg.* c) Ob. 3. Id. Ian. *in marg.* d) Ob. 3. Id. Ian. *in marg* e) Ob. 5. Id. Iulii *in marg.* f) invisa *corr.* emisa *c.* g) Ob. Kal. Mai. *in marg.* h) Fotinus — coronantur *in marg.* i) Ob. 11. Kal. Iulii *in marg.* k) Ob. 10. Kal. Mai. *in marg.* l) Ob. 7. Kal. Iunii *in marg.* m) Cuius — auxilio *in margine add.* n) Anno — observandum *in marg. add.*

Anno ab inc. Dom. 210. sub Severo martyrium beati Hyrenei cum sociis actum est.

fol. 18.

Anno ab inc. Dom. 224, 1° anno Marci Aurelii, Calixtus, natione Romanus, patre Domicio, de urbe Ravennatium, sedit a. 6, m. 2, d. 10. Coronatus est martyrio sub Alexandro 2. Idus Octobris, 3° Alexandri anno. Cui successit Urbanus, natione Campanus, patre Pontiano. Sedit a. 7, m. 10, d. 20; obiit 9. Kal. Iunii[a]. Inter Urbanum et Pontianum d. 30. Pontianus, natione Romanus, patre Calpurnio, sedit a. 9, m. 5, d. 2. Pontianus[b] sub Maximino fustibus cesus occubuit 3. Kal. Nov. Defuncto Aurelio, anno dom. inc. 228. successit Alexander; regnavit a. 13. Inter Pontianum et Antherum d. 10.

Gesta pont. Rom — Beda.

Anno[c] imperii Alexandri 13°, ab inc. Dom. 236, indictione 15, epacta 9, concurr. 6, secundo anno pontificatus Pontiani papae celebratum est pascha primum sicut hactenus servatur a nobis. Nam usque ad id tempus observabatur in 14. luna secundum morem Iudeorum.

Anno ab inc. Dom. 241. ordinatus est 11. Kal. Decembris Antherus, natione Grecus, patre Romulo. Sedit m. 1, d. 17; obiit[d] 4. Non. Ianuar. Post Alexandrum Maximinus regnare orsus, persecutionem movit in christianos, a quo Pontianus et Antherus martyrio coronantur; regnavitque Maximinus a. 3, et post eum Gordianus a. 6. Sub[e] Gordiano Florentius Viennensis episcopus claruit. Post quem regnavit Philippus cum filio Phylippo a. 7. Hic primus omnium imperatorum christianus fuit, et 3. eius anno millesimus annus Romae urbis expletus est. Unde coronata urbe cum sollempnizaret populus Romanus et sacrificia celebraret, imperator cum filio et coevo sibi Pontio, nobili et ingenuo viro, occulte tamen christiano, procedebat ad templum. Sed a beato Pontio revocatus et doctrinis ecclesiasticis imbutus, baptizatus est cum filio. Qui beatus Pontius ob hoc quia Romanos imperatores Christo credere docuit, martyrii coronam suscepit. Corpus eius translatum post longa tempora nunc condigne requiescit et veneratur in monasterio quod Tomerias dicitur. Philippus[f] imperator in die paschae, id est in ipsius vigiliis, cum voluisset communicare misteriis, a Fabiano papa qui pontificatum susceperat anno dom. incarn. 241, non prius est permissus, nisi confiteretur peccata sua et inter penitentes staret et per penitentiam culpas quae de eo plurime ferebantur dilueret. At ille quod a sacerdote fuerat imperatum libenter suscepit, divinum metum et fidem religionis plenissimam rebus et operibus sibi inesse comprobans. Huius humilitas tanto mordacius tumorem regum nostrorum impetit, quanto religiosius ille in tam tenera[g] christianitate poenitentiam[g] susceperit, quam[g] isti in matura ecclesia[g] et[g] per[g] orbem[g] dilatata nec audire consentiunt.

Gesta pont. Rom. — Beda. — Ado. — Acta Pontii?

Anno inc. Dom. 257 Decius imperium assumpsit quod tenuit a. 1, m. 3. His[h] 3 mensibus Decii adde Antonini Pii 3, Marci Antonini 1, Helii Pertinacis 6, fit annus qui hic ponitur. Remanet m. 1 et d. 28 supranotati. Anthero papa martyrio coronato, Fabianus succedens, natione Romanus, patre Fabio, sedit a. 13, m. 11. Inter Antherum et Fabianum d. 13. Decius multa sanctorum milia interfecit. Fabiano papa sub Decio martyrio coronato 13. Kal. Februarii cessavit episcopatus d. 7.

Beda — Regino. — Gesta pont. Rom.

Anno dom. inc. 254, quo tempore claruit Lupicinus Viennensis, succedit Cornelius natione Romanus, patre Romano. Sedit a. 5, d. 3. Coronatus[i] est sub Decio. Hic rogatus a Lucina levavit corpora sanctorum apostolorum; et Pauli quidem via Ostensi, ubi decollatus est, posuit 18. Kal. Octobris. Inter Cornelium et Lucium d. 35. Cuius tempore surrexit heresis Novatianorum a quodam Novato qui ex . . . . . ecclesiam ordinacione Novatiani et Deus Cornelium intronizari voluisset, ab ecclesia recessit et heresim sui nominis statuit. Praeerat tunc Carthagini Cyprianus martyr primas Affricae qui superfuit Cornelio usque ad tempora domni Lucii papae, et coronatus est eodem die quo Cornelius persecutione Valeriani martyrio[g]. Lucius, Romanus, patre Porfirio, sedit a. 3, m. 3, d. 3. Hic constituit ut 2 presbiteri et 3 diaconi episcopum in omni loco non desererent. Obiit 3. Non. Martii, sepultus 8. Kal. Sept. Inter Lucium et Stephanum d. 25. Gallus cum filio Volusiano regnavit a. 2, m. 4. Stephanus Romanus, patre Iobio, a. 6, m. 6, d. 2. Hic constituit ut sacerdotes et levitae vestes sacras in cotidiano usu non haberent. Decollatus est sub Valeriano et Gallieno 4. Non. Aug., et cessavit episcopatus d. 22.

Ado. — Gesta pont. Rom. — Beda — Gesta pont. Rom.

Anno inc. Dom. 261. regnaverunt Valerianus et Galienus a. 15. Valerianus in christianos persequutione commota statim[k] a Sapore Persarum rege capitur et luminibus orbatus misera servitute consenescit, ita ut Sapori equum ascendenti dorsum pro scabello pararet. Unde territus Galienus pacem ecclesiis reddidit.

Beda — fol. 18'. — Ado. — Beda

Anno inc. Dom. 276. Claudius regnavit a. 1, m. 9. His[l] 9 mensibus adde 4 Volusiani, fit annus qui hic numeratur, et remanet m. 1. Cui successit Aurelianus a. 5, m. 5. Hic christianos persequitur. Sub hoc passus est Benignus martyr cum sociis. Quo mortuo Tacitus regnat menses 6. His[m] etiam adde 6 Aureliani, fit annus, remanent 88 dies Floriani. His iunge 28 dies qui supra remanserunt, fiunt 108, menses 3 et 18 dies. Adde superfluos 2 menses, fiunt m. 5 et d. 18. Et post eum Florianus dies 88; post quem regnavit Probus a. 5, m. 4. His[n] adde 6 Taciti et 5 supradictos, fit annus, remanent menses 3.

Regino. — Beda Regino. — Beda. — Regino

Anno ab inc. Dom. 264, Valeriani et Galieni a. 3, quo[o] tempore Simplides episcopus Viennensis claruit, Xystus, Grecus, ex phylosopho ordinatus 11. Kal. Aug. A. 1, m. 11, d. 5. Passus est sub Valeriano 8. Idus August. Inter Xystum et Dionysium d. 5[p]. Dionysius ex monacho, cuius generationem invenire non potui, sedit a. 6, m. 2, d. 4. Regnavit Carus cum filiis Carino et Numeriano a. 2. Cui successit Diocletianus anno ab inc. Dom. 290; regna-

Ado. — Gesta pont. Rom — Beda

a) o. 9. K. I. *in marg.* b) Pontianus Nov. *in marg.* c) Anno — Iudeorum *in marg.* d) o. 4. N. I. *in marg.* e) Sub — claruit *in marg.* f) Philippus — comprobans *in marg.* g) *ex coniectura suppletum.* h) His — supranotati *in marg.* i) Coronatus — Valeriani *in marg.* k) *vox erasa.* l) His — m. 1 *in marg.* m) His — d. 18 *in marg.* n) His — 3 *in marg.* o) Quo — claruit *in marg.* p) XXXV *corr.* V *codex.*

[Beda.] vit a. 20 cum Maximiano et Constantio, et post mortem Diocletiani Maximianus cum Severo, Galerio et Maximino. [Gesta pont. Rom.] Dionysius papa parrochias et dioceses constituit, et presbyteris ecclesias dedit. Cui successit Felix Romanus, patre Constantio, sedit a. 4, m. 3, d. 1. Obiit 3. Kal. Iun. Constituit supra memorias martyrum missas celebrari. Euticianus Tuscus, patre Marino, de civitate Lunis, sedit a. 1, m. 1, d. 1. Sub[a] Aureliano hic martyrio coronatus 8. Kal. Aug. in cimiterio Calixti sepelitur, qui etiam ipse 342 martyres manu sua sepelivit, et cessavit episcopatus dies 8. Constituit super altare benedici fruges fabae et uvae. Gaius Dalmata, patre Gaio ex genere Diocletiani, a. 11, m. 4, d. 12. Martyrio coronatus est 11. Kal. Mai. Huius temporibus viguit sanctus Sebastianus. Inter Gaium et Marcellinum dies 11. Marcellinus Romanus, patre Preiecto[b], a. 9, m. 4, d. 17. Inter Marcellinum et Marcellum dies 25. Marcellus Romanus, patre Benedicto de Via Lata, a. 6, m. 7, d. 25. Diocletianus imperator ad consortium imperii [Hieron.] Maximianum ascivit, Valerium et Constantium cesares fecit. Hic adorari se iussit ut Deum. Constantius cesar iuxta Lingonas 60 milia Alemannorum qui rebellaverant interfecit. Anno 18. regni Diocletiani persequutio nova cepit, et mense Martio in diebus paschae quod fuit 5. Kal. Aprilis universae aecclesiae subversae sunt. Vicesimo autem, id est ultimo anno regni, qui erat tertius annus persequutionis ab inc. Dom. 310, Diocletianus et Maximianus Mediolani purpuram deposuerunt. Diocletianus moritur. Maximianus apud Massiliam fugiens, dum genero suo insidias parat, strangulatus interiit. Constantius cesar, Claudii imperatoris nepos ex filia, pater Constantini, [Beda fol. 19.] tertio anno persequutionis obiit, vir summae civilitatis et mansuetudinis. Et Maximianus et Severus caesares facti sunt. Maximianus stupra sua christianorum persequutionibus accumulat. Cepta semel persequutio efferbuit usque ad 7. Constantini principis annum; ita infra unum mensem 17 milia martyrum passi inveniuntur.

[G. pont. Rom.] Anno ab inc. Dom. 310. Constantinus, Constantii ex Helena filius, in Brittannia imperator creatus 5. Non. Mai, regnavit [Reg.] a. 30, m. 10. His adde 3 menses qui supra remanserunt, fit annus, remanet mensis. Sub hoc S. Agricius confes- [G. pont. Rom.] sor et episcopus Trevirensis claruit, cuius successor fuit S. Maximinus. Post Marcellum primo anno Constantini Eusebius Grecus ex medico sedit Romae mensibus 7. Sub hoc inventa est crux Domini. Obiit 5. Non. Oct., et [Beda.] cessavit episcopatus dies 7. Inter Marcellum et Eusebium dies 20. Quarto anno persequutionis Maxentius, Herculii Maximiani filius, Romae augustus appellatus est. Contra quem pugnavit Constantinus 6. imperii sui anno, et apud Romam interfecto eo, Urbem recepit. Helena, mater Constantini christianissima, filium proficiscentem ad bellum prosequuta, de civitate Trevirorum cum multo comitatu egressa, Bysontium venit, et in ecclesiola sancti Stephani in monte sita iuges fundens lacrimas et longa ducens ieiunia, pro salute filii [aures*] Domini et beati Stephani prece pulsabat humillima. Et quia locus ille erat permodicus, votum vovit de reparatione et ampliatione novae ecclesiae, quod et fecit dirigens cementarios et expensas ad edificationem basilicae condignas. Constantinus imperator victoria potitus per vexillum sanctae Crucis celitus illi ostensum, matrem suam misit Hierosolimis ad perquirendum lignum dominicum, quod etiam invenit et sic secari fecit per medium, ut et crucem deferret ad filium, et crucem Hierosolymis reservaret, sapienti usa consilio, ut ubi fuerat membris dominicis aptata per supplicium, illic glorificata veneraretur a populis. [Gesta pont. Rom.] Melchiades Afer sedit Romae annis 4; quo[c] tempore claruit Paschalius Viennensis episcopus. Hic constituit ut nullus die dominico aut 5. feria ieiunaret. Obiit 3. Idus Decembris, et cessavit episcopatus dies 17.

Anno dom. inc. 315. Silvester Romanus, patre Rufino, sedit a. 22, m. 10, d. 11. Hic constituit crisma confici, et baptizatum confirmari, dalmaticas precepit indui et sacrificium panno lineo involvi. Secundo igitur anno postquam Constantinus superato Maxentio tyranno, Maximiani Herculii filio, Urbem recepit, persequutionis anno 10, per Silvestri papae predicationem ad fidem Christi conversus est, et [Beda.] fecit Romae ubi baptizatus est basilicam beati Iohannis baptistae quae appellatur Constantiniana. Hoc[d] est privilegium quo Silvester papa interventu Helenae augustae per Agricium patriarcham Trevirensem ditavit ecclesiam, quod Volusianus archiepiscopus rescribi iussit[44]: *Sicut in gentilitate propria virtute, sortire et nunc Treviri primas* super Gallos spiritualem et Germanos prioratum, quem tibi prae omnibus harum gentium episcopis in primitivis christianae religionis doctoribus, scilicet Euchario Valerio et Materno, per baculum suum caput ecclesiae Petrus signavit* habendum, suam quodammodo minuens dignitatem, ut te participem faceret. Quomodo ego Silvester servus eius successioneque indignus per patriarcham Agricium renovans, confirmo ad honorem dominae Helenae augustae eiusdem metropolis indigenae, quam ipsa felix per apostolum Mathiam a Iudaea translatum ceterisque reliquiis Domini magnifice ditavit specialiterque provexit. Huius privilegii cleri nocivi emuli communione dirimantur, quoniam anathemate maculantur*[e]. [fol. 19'. ib.] Fecit et aliam beato Petro in templo Apollinis, necnon et aliam beato Paulo, corpus utriusque aere cyprico circumdans 5 pedes grosso. Fecit et basilicam in palatio Sororiano quae cognominatur, ubi de ligno crucis Domini posuit. Basilicam etiam sanctae martyris Agnae ex rogatu filiae suae fecit, et baptisterium ibidem ubi et baptizata est soror eius Constantia cum filia Augusta. Fecit et basilicam beato martyri Laurentio via Tyburtina in agro Verano. Basilicam quoque via Lavicana inter duos lauros beatis martyribus Marcellino et Petro, et mausoleum ubi matrem suam posuit in sarcophago purpureo. Basilicam quoque in civitate Ostia iuxta portum urbis Romae beatorum apostolorum Petri et Pauli et sancti Iohannis baptistae. Item aliam sancti Iohannis baptistae in civitate Albanensi. Item aliam in

a) Sub — 8 *in margine.* b) Piecto *c.* c) quo — episcopus *in margine.* d) Hoc — iussit *in margine.* e) EPR̄. quod Volusianus archiepiscopus rescribi iussit *hic repetit c.*

44) Cf. Gesta Treverorum c. 19.

urbe Neapoli. Idem Constantinus Drepanam[a] Bythiniae civitatem in honorem martyris Luciani ibi conditi instaurans [Beda] ex vocabulo matris suae Helenopolim nuncupavit. Constituit templa paganorum claudi. Hic statuens urbem nominis sui in Trachia, Constantinopolim appellavit, quam et sedem imperii et totius Orientis caput esse voluit. Fecit etiam privilegium sanctae Romanae ecclesiae quod constituit beato papae Silvestro et omnibus successoribus eius pontificibus usque in perpetuum, et optulit illud super corpus beati Petri apostoli. Quod hic inserere non pigebit. Est autem huiusmodi: *In nomine sanctae et individuae Trinitatis, Patris scilicet et Filii et Spiritus sancti. Imperator caesar Flavius Constantinus,* [Decret] *in Christo Iesu una ex eadem Trinitatis persona salvatore domino Deo nostro fidelis, mansuetus, maximus, beneficus, Alemannicus, Brittanicus, Hunicus, pius felix, victor et triumphator, semper augustus, sanctissimo ac beatissimo patri Silvestro urbis Romae episcopo et papae et omnibus eius successoribus qui in sede beati Petri apostoli sessuri sunt usque in fine seculi pontificibus necnon etiam omnibus reverentissimis et Deo amabilibus catholicis episcopis eidemque sacrosanctae Romanae ecclesiae per hanc nostram imperialem constitutionem subiectis in universo orbe terrarum necnon et posteris eorum cunctis postfuturis temporibus constitutis, gratia pax gaudium longanimitas misericordia, a Deo patre omnipotente et Iesu Christo filio eius et Spiritu sancto in omnibus vobis. Quod equalis salvator et redemptor noster Iesus Christus, altissimi patris filius, per suos sanctos apostolos Petrum et Paulum intervenìente patrono nostro Silvestro summo pontifice et universali papa mirabiliter operari dignatus est, liquida narratione per huius nostrae imperialis constitutionis paginam* [fol. 20.] *ad agnitionem omnium populorum universo orbe terrarum studuit propagare nostra mansuetissima serenitas, primum quidem fidem nostram, quam a prelato exortatore nostro Silvestro universali papa et pontifice edocti sumus, intima cordis confessione ad instruendas omnium mentes proferentes et ita demum misericordia Dei super nos diffusam annunciantes. Nosse enim vos volumus, sicut per anteriorem nostram sacram pragmaticam iussionem significavimus, nos a culturis idolorum, simulacris mutis et manufactis, diabolicis compositionibus atque ab omnibus Satanae pompis recessisse, et ad integram christianorum fidem, quae est lux vera et vita perpetua, pervenisse, credentes iuxta id quod nos idem almificus summus pater et doctor noster Silvester instruxit, credere in Deum patrem omnipotentem, factorem celi et terrae visibilium omnium et invisibilium, et in Iesum Christum filium eius unicum, dominum nostrum, creata sunt omnia, et in Spiritum sanctum dominum et vivificatorem universae creaturae. Nos Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitemur, ita ut in Trinitate perfecta sit plenitudo divinitatis et unitas potestatis. Pater Deus, Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, et tres unum sunt. Tres itaque personae, sed una potestas; nam semper Deus se edidit ex se quod semper erat gignenda ad secula verbum. Et quando eodem solo suae sapientiae verbo universam formavit creaturam, cum eo erat cuncta suo archano componens ministerio. Igitur perfectis celorum virtutibus et universis terrae materiis, pio sapientiae nutu ad imaginem et similitudinem suam primum de limo terrae fingens hominem, hunc in paradiso posuit voluptatis. Quem antiquus serpens et antiquus hostis invidus diabolus per amarissimum ligni vetiti gustum, exulem ab eisdem effecit gaudiis, eoque expulso non desunt sua venenosa multis modis protelare iacula, ut a via veritatis humanum abstrahens genus, idolorum culturae, creaturae videlicet et non creatori, deservire suadent. Quatinus per hoc eos quos suis valuerit irretire insidiis, secum eterno afficiat concremando supplicio. Sed Deus noster misertus plasmatis sui, dirigens sanctos suos prophetas, per quos lumen futurae vitae, adventum videlicet filii sui domini nostri Dei et salvatoris nostri Iesu Christi adnuncians, misit eundem unigenitum filium suum et sapientiae verbum. Qui descendens de celis propter nostram salutem, natus de Spiritu sancto et Maria* [fol. 20'.] *virgine, verbum caro factum est et habitavit in nobis, nec amisit quod fuerat, sed cepit esse quod non erat, perfectus Deus et homo; ut Deus perficiens mirabilia, ut homo humanas sustinens passiones. Ita verum hominem et verum Deum predicante patre nostro Silvestro summo pontifice intelligimus, ut verum Deum et verum hominem fuisse non abnegemus. Qui electis 12 apostolis miraculis coram eis et innumera populi multitudine coruscavit. Confitemur eundem Dominum nostrum dominum Christum et implesse legem et prophetas, passum, crucifixum, secundum scripturas tercia die a mortuis surrexisse, assumptum in celos, atque sedentem ad dexteram Patris, inde venturum iudicare vivos et mortuos; cuius imperii non erit finis. Haec est fides nostra orthodoxa a beatissimo Silvestro summo pontifice nobis prolata. Idcirco exortamur omnem populum et diversas gentium nationes hanc fidem tenere colere et predicare, et in sanctae Trinitatis nomine gratiam baptismi consequi, et dominum Iesum Christum salvatorem nostrum qui cum Patre et Spiritu sancto per infinita vivit et regnat secula, quem Silvester beatissimus pater noster universalis predicat pontifex, corde devoto adorare. Ipse enim dominus Deus noster misertus mihi peccatori, nostris suos sanctos apostolos ad visitandum nos et lumen sui splendoris infulsit nobis et abstractum a tenebris ad veram suam lucem et agnitionem sui nominis me pervenisse gratulamini. Nam cum dudum valida squaloris lepra totam mei corporis invasisset carnem, et multorum medicorum convenientium cura adhiberetur, nihil profuit ad salutem. Ad haec advenerunt sacerdotes Capitolii dicentes mihi debere fontem fieri in Capitolio, et compleri hunc innocentum sanguine, et in eo calente totum me posse mundari. Et secundum eorum dicta aggregatis pluribus innocentibus, dum vellent sacrilegi paganorum sacerdotes, eos mactari et ex eorum sanguine fontem repleri, cernens serenitas nostra lacrimas matrum eorum, ilico exorrui facinus, misertusque earum, proprios illis restitui filios, datisque vehiculis et donis concessis ad propria illas omnes gaudentes relaxavimus. Eadem igitur transacta die nocturno nobis facto silentio dum somni tempus advenisset, adsunt apostoli sancti Petrus et Paulus dicentes mihi: „Quia flagitiis posuisti terminum, et effusionem sanguinis innocentis orruisti, missi sumus a Christo domino nostro dare tibi sanitatis recuperande consilium. Audi igitur monita nostra, et fac quaecumque indicamus tibi. Silvester episcopus civitatis ad montem Seraptim fugiens persequutiones tuas, in cavernis cum suis clericis latebram fovet. Hunc cum ad te adduxeris, ipse tibi piscinam salutis ostendet, in qua dum te tertio merserit, omnis a te leprae valetudo diffugiet. Quod cum factum fuerit, hanc vicissitudinem tuo Salvatori compensa, ut omnes per totum orbem tuo iussu ecclesiae restaurentur. Te autem ipsum in hac parte purifica, ut relicta omni superstitione idolorum Dominum vivum et verum, qui solus est Deus verus, adores et colas, ut ad eius voluntatem attingas.“ Exurgens autem a somno protinus iuxta id quod a sanctis apostolis admonitus sum peregi, advocatoque eodem precipuo et magnifico patre et illuminatore nostro Silvestro universali papa, omnia a sanctis apostolis precepta in verba dixi, percunctatusque sum eum, qui essent dii isti Petrus et Paulus. Ille vero non eos vere deos dictos ait, sed apostolos* [fol. 21] *Salvatoris domini nostri Iesu Christi. Et rursum interrogare cepimus eundem beatissimum papam, utrum eorum imagines pictas haberet, ut ex picturis disceremus hos esse quos me revelatio docuerat. Tunc isdem venerabilis pater imagines eorundem apostolorum per diaconem suum exiberi precepit. Quam dum aspicerem et eorum quos in somno videram figuratos in ipsis imaginibus aspexissem vultus, ingenti clamore coram omnibus satrapis meis confessus sum, eos esse quos in somno videram. Ad haec induxit beatissimus Silvester, idem pater noster, urbis Romae episcopus, nobis poenitentiae tempus intra palatium nostrum Lateranense in ieiunio et cilicio, ut omnia quae a nobis impie peracta atque iniuste disposita fuerant, vigiliis ieiuniis lacrimis et orationibus apud dominum nostrum Iesum Christum Salvatorem nobis donari impetraremus. Deinde per manus*

a) depravan *c.*

impositionem clericorum usque ad ipsum presulem veni, ibique abrenuncias Satanae pompis et operibus eius et universis idolis manu factis, credere me dixi in Deum patrem omnipotentem factorem coeli et terrae, visibilium et invisibilium, et in Iesum Christum unicum dominum nostrum qui natus est de Spiritu sancto et Maria virgine, spontanea voluntate coram omni populo confessus sum. Benedictoque fonte illic me trina mersione unda salutis purificavit. Positoque me in fontis gremio, manum me de coelo contingentem propriis oculis vidi, de qua mundus exurgens, ab omni me leprae squalore mundatum cognoscite. Levatoque me de venerabili fonte indutoque vestibus candidis septiformis Spiritus sancti in consignatio-
fol. 21'. *tionem adhibuit, beati crismatis unctione et sanctae crucis vexillo meam frontem linivit, dicens: „Signat te Dominus sigillo fidei suae in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti in consignatione fidei" cunctusque clerus respondit: „Amen." Et adiecit presul „Pax tibi". Primo itaque post perceptum sacri baptismatis mysterium et post curationem corporis mei a squalore leprae agnovi non esse alium Deum nisi Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quem beatissimus pater Silvester predicat, trinitatem in unitate, unitatem in trinitate. Nam omnes dii gentium quos hactenus colui demonia opera manu hominum facta comprobantur. Etenim quantam potestatem idem Salvator apostolo suo Petro contulerit in coelo et in terra, lucidissime nobis idem venerabilis pater edixit, dum fidelem eum in sua interrogatione inveniens dixit: „Tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam, et portae inferi non praevalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni celorum, et quodcunque ligaveris super terram erit ligatum et in celis, et quodcunque solveris super terram erit solutum et in celis." Mirum hoc est valde et gloriosum in terra ligare et solvere, et in celo ligatum et solutum esse. Et dum haec praedicante beatissimo Silvestro agnoscerem et beneficiis ipsius beati Petri integre me sanitati corporis restitutum, utile iudicavimus una cum omnibus nostris satrapis et universo senatu et cuncto populo Romanae gloriae et imperio subiacente, ut sicut in terris vicarius filii Domini videtur esse constitutus, ita etiam et pontifices qui ipsius principis apostolorum vices gerunt, principatus potestatem amplius quam terrena nostrae imperialis mansuetudo serenitatis habere videtur, concessam a nobis nostroque imperio obtineant, eligentes nobis ipsum principem apostolorum vel eius vicarios firmos apud Deum esse patronos. Et sicut est nostra terrena imperialis potentia eius sacrosanctam Romanam ecclesiam decrevimus honorare et amplius quam nostrum imperium et terrenum regnum sedem sacratissimam beati Petri gloriose exaltare, tribuentes ei potestatem et gloriae dignitatem atque vigorem et honorificentiam imperialem, atque decernentes sancimus, ut principatum optineat tam super 4 precipuas sedes, Antiochenam, Alexandrinam, Constantinopolitanam et Ierosolimitanam, quamque eciam super omnes universo orbe terrarum Dei ecclesias. Et pontifex qui pro tempore ipsius sacrosanctae Romanae ecclesiae extiterit celsior et princeps cunctis sacerdotibus totius mundi existat, et eius iudicio quaeque ad cultum Dei et fidei chri-*
fol. 22. *stianorum stabilitatem procuranda fuerint, disponantur. Iustum quippe est, ut ibi lex sancta caput teneat principatus, ubi sanctarum legum institutor Salvator noster beatum Petrum apostolum apostolatus optinere precepit cathedram, ubi et crucis patibulum sustinens beatae mortis sumpsit poculum suique magistri et domini imitator apparuit, et ibi gentes pro confessione Christi nominis colla flectant, ubi earum doctor Paulus extenso collo pro Christo martyrio est coronatus, illic usque in finem querant doctorem, ubi sanctum quiescit doctoris corpus, et ibi proni et humiliati celestis regis domini salvatoris nostri Iesu Christi famulentur officio, ubi superbi terreni regis serviebant imperio. Interea nosse volumus omnem populum universarum gentium et nationum per totum orbem terrarum, construxisse nos intra palatium nostrum Lateranense eidem salvatori nostro domino deo Iesu Christo ecclesiam a fundamentis, et 12 nos sciatis de eius fundamentis secundum numerum 12 apostolorum cophinos terrae onustos propriis asportasse humeris; quam sacrosanctam ecclesiam caput et verticem omnium ecclesiarum in universo orbe terrarum dici coli et venerari et predicari sancimus, sicut per alia nostra imperialia decreta statuimus. Construximus etiam ecclesias beatorum Petri et Pauli principum apostolorum, quas auro et argento locupletavimus, ubi et sacratissima eorum corpora cum magno honore recondentes, thecas ipsorum ex electro, cui nulla fortitudo elementorum prevalet, construentes, crucem ex auro purissimo et gemmis preciosis per singulas eorum thecas posuimus, et clavis aureis confiximus, quibus pro concinnatione luminarium praedia contulimus et rebus diversis eas ditavimus, et per nostram imperialium iussionum sacram tam in oriente et occidente quam in septentrionali et meridionali plaga, videlicet in Iudaea, Grecia, Asia, Tracia, Africa, Italia vel diversis insulis, nostram largitatem eis concessimus, ea prosus ratione ut per manus beatissimi patris nostri Silvestri pontificis successorumque eius omnia disponantur. Gaudeat itaque una nobiscum omnis populus et gentium nationes in universo orbe terrarum, quos exortamus omnes, ut Deo et salvatori nostro Iesu Christo immensas una nobiscum gratias referatis, quoniam ipse Deus in celis desuper et in terra deorsum; qui nos per suos sanctos apostolos visitans sanctum baptismatis sacramentum percipere iussit, et corporis sanitate dignos effecit. Pro qua concedimus ipsis sanctis apostolis dominis meis, et per eos etiam beato Silvestro patri nostro summo pontifici et uni-*
fol. 22'. *versali urbis Romae papae, et omnibus eius successoribus pontificibus qui usque in fine mundi in sede beati Petri erunt sessuri, atque de presenti contradimus palatium nostrum Lateranense, quod omnibus in toto orbe terrarum prefertur atque emmet palatiis; deinde diadema, videlicet coronam capitis nostri, simulque frigium necnon et superumerale, videlicet lorum quo imperiale assolet circundari collum, verum et clamidem purpuream atque tunicam coccineam et omnia imperialia indumenta et omnem processionem imperialis culminis seu et dignitatem imperialium presidentium equitum; conferentes etiam et imperialia sceptra, simul conta atque signa blanda et omnia diversa ornamenta imperialia et gloriam nostrae potestatis. Viros etiam reverentissimos clericos diversi ordinis eidem sacrosanctae Romanae ecclesiae servientes illud culmen, singularitatem potentiam et praecellentiam habere sancimus, cuius amplissimus noster senatus videtur gloria adornari, id est patricios atque consules effici, necnon et ceteris dignitatibus imperialibus eos promulgantes decorari. Et sicut ornatur imperialis milicia, ita et clerum sanctae Romanae ecclesiae ornari decernimus, et quemadmodum imperialia officia diversa cubiculariorum ostiariorum et omnium excubitorum ornantur, ita et sanctam Romanam ecclesiam decorari volumus et ut amplissime pontificali decore praefulgeat. Decernimus et hoc clericis eiusdem sanctae Romanae ecclesiae, ex linteaminibus candidissimo decore eorum decorari equos et ita equitare, et sicut noster senatus calciamentis utitur cum udonibus. id est candido linteamine, illustrari, ut sicut celestia ita et terrena decorentur. Prae omnibus autem licentiam tribuentes ipsi sanctissimo patri nostro Silvestro, urbis Romae episcopo et papae, et omnibus qui post eum in successum perpetuis temporibus advenerint beatissimis pontificibus pro honore et gloria Christi domini nostri in eadem magna Dei catholica et apostolica ecclesia ex nostris inclitis quem placatus proprio consilio clericare voluerit et in numero religiosorum clericorum dinumerare, nullo ex omnibus presumente superbe agere. Decrevimus itaque et hoc ut idem venerabilis pater noster Silvester summus pontifex vel omnes eius successores diadema, videlicet coronam ex capite nostro, quod illi concessimus, ex auro purissimo et gemmis preciosis uti debeant et in suo capite ad laudem Dei pro honore beati Petri gestare. Ipse vero beatus papa supra coronam clericatus, quam gerit ad gloriam beati Petri, omnino ipsa ex auro non est passus uti corona. Frigium*
fol. 23. *vero candido nitore splendidum resurrectionem dominicam designans, eius sacratissimo vertici manibus nostris imposuimus: statuentes eodem frigio omnes eius successores singulariter uti in processionibus ad imitationem imperii nostri. Unde ut non vilescat pontificalis apex, sed magis amplius quam terreni imperii dignitas et gloriae potentia decoretur, ecce tam*

palatium nostrum ut praelatum est, quamque Romae urbis et omnes Italiae seu occidentalium regionum provincias loca et civitates sepefato beatissimo pontifici universali papae patri nostro Silvestro contradentes atque relinquentes eius vel successorum eius pontificum potestati et ditioni, firma imperiali censura per hanc nostram divinalem sacram et pragmaticum constitutum decernimus disponendum, atque sub iure sanctae Romanae ecclesiae concedimus permanendum. Unde congruum perspeximus nostrum imperium et regni potestatem orientalibus transferri et transmutari regionibus et in Bizantiae provinciae in optimo loco nomini nostro civitatem edificari et nostrum illic constitui imperium, quum ubi principatus sacerdotum et christianae religionis caput ab imperatore celesti constitutum est, iustum non est ut illic imperator terrenus habeat potestatem. Haec vero omnia quae per hanc nostram imperialem sacram et per alia divinalia decreta statuimus atque confirmamus, usque in finem mundi illibata et inconcussa permanenda decernimus. Unde coram Deo vivo qui nos regnare precepit et coram eius terribili iudicio obtestamur per hoc nostrum imperiale constitutum omnes successores nostros imperatores et cunctos optimates satrapas et amplissimum senatum et universum populum in toto orbe terrarum nunc et in posterum cunctis retro temporibus imperio nostro subiacentem, nulli eorum quoquo modo licere haec quae a nobis imperiali sanctione sacrosanctae Romanae ecclesiae vel omnibus eius pontificibus concessa sunt refragari aut confringere vel in quoquam convellere. Si quis autem, quod non credimus, in hoc temerator aut contemptor extiterit, eternis dampnationibus subiaceat innodatus, et sanctos Dei principes apostolorum Petri et Pauli sibi in presenti et in vita futura sentiat contrarios, et in inferno inferiori concrematus, cum diabolo et omnibus impiis deficiat. Huius vero imperialis nostri decreti paginam propriis manibus roborantes, super venerabile corpus beati Petri apostolorum principis posuimus, ibique eidem Dei apostolo spopondimus, nos cuncta inviolabiliter custodire, et nostris successoribus imperatoribus in mandatis relinquimus, et beatissimo patri nostro fol. 23. *Silvestro eiusque per eum cunctis successoribus, domino Deo et salvatore nostro Iesu Christo annuente, tradimus perrenniter atque feliciter possidenda. Amen. Divinitas vos conservet per multos annos, sanctissimi et beatissimi patres. Datum Roma sub die 3. Kalendarum Aprilium, domino nostro Flavio Augusto quater et Gallicano viris clarissimis consulibus.* Ambrosius[a] in libro de obitu Theodosii, Constantino hoc in ultimis constituto baptismatis gratia omnia peccata dimiserit, tamen quod primus imperatorum credidit, et post se hereditatem fidei principibus dereliquit, magni meriti locum repperit.

Anno[b] post inc. Dom. 625. 6. synodus apud Arelatenses 600 patrum, Marino eius urbis episcopo, Claudio Viennensi. Ado

Nono igitur anno postquam Constantinus fidem Christi suscepit pestilens morbus Arrii in toto orbe diffusus est, a quo Arriana heresis. Ad cuius perfidiam destruendam apud urbem Niraeam ab Hieron Alexandro I. 35°, anno ab inc. Dom. 319[c], 318 episcopi congregati sunt, preceptione papae Silvestri, ubi et ipse rex interfuit et hereticorum machinas omousii oppositione deleverunt. Congregavit[d] etiam Silvester papa in Gesta p. R. urbe Roma concilium cum consilio augusti 13. Kal. Iulii 267 episcopos, et dampnavit iterum Calixtum, Arrium, Fotinum et Sabellium, et constituit ut presbyterum Arrianum resipiscentem non susciperent nisi episcopus loci designaret et crisma ab episcopo confici, et ut episcopi baptizatum consignent propter hereticos, et ut baptizatum puerum presbiter crismate liniat propter occasionem mortis, et ut nullus laicus crimen clerico audeat inferre. Hic sepultus est in cimiterio Priscillae pridie Kal. Ianuarii vere catholicus et confessor; et cessavit episcopatus diebus 15. Moritur Constantinus Hieron anno aetatis suae 65, imperii 30.

Anno vero ab inc. Dom. 341. Constantius cum Constantino et Constante fratribus regnaverunt a. 23, m. 5, d. 13.

Anno ab inc. Dom. 338. praefuit Romanae ecclesiae Marcus, natione Romanus, patre Prisco, annis 2, Gesta p. R m. 7, d. 20. Obiit 6. Non. Octobr.; c. e. d. 21. Cui successit Iulius Romanus, patre Rustico, a. 15, m. 2, d. 7. Obiit 2. Idus Aprilis; c. e. d. 26. Anno regni Constantii 13. Constans interficitur, post quem Constantius solus op- Hieron tinuit imperium. Eodem anno Romanae ecclesiae pontificatum suscepit Liberius, sedit a. 6, m. 3, d. 4. Dehinc Gesta p. R impietas Arriana Constantii fulta presidio exiliis carceribus et variis afflictionum modis primo Athanasium, deinde omnes Hieron non suae partis episcopos persequuta est. Athanasius toto orbe fugiens a Maximino Trevirense suscipitur. Liberius Gesta p. R papa primo a Constantio pro fidei confessione exilio relegatus. Hoc fuit anno 3, et substituitur cum eius consilio Felix vir catholicus et Arrianae hereseos adversarius. Hic fecit concilium 48 episcoporum, et deiecit Ursacium et Valentem presbyteros communicantes Constantio. Quem postea Valens et Ursatius, favente eis eodem Constantio augusto Arriano, deiecerunt facto concilio cum hereticis, et Liberium ab ipsis depravatum et ad errorem suum conversum, Limenio et Catulino consulibus, de exilio Romam revocaverunt, et[e] facta est persequutio in clero, ita ut multi martyrio coronarentur Felix vero episcopus habitavit in praedio suo, ubi et in pace quievit 4. Kal. Aug. Liberius itaque consentiens Constantio augusto Arriano, non tantum rebaptizatus est, sed assensum ei praebuit, et postea praefuit in parte annis 7. Omnes anni feliciter in ordine Liberii numerantur. Post Liberium cessavit episcopatus diebus 6. Successit Felix, natione Romanus, patre Anastasio; sedit a. 1, m. 3, d. 2. Hic declaravit Constantium augustum hereticum et rebaptizatum ab Eusebio Nichomediense in villa Aquilone iuxta Nichomediam, et pro hoc capite truncatur 3. Idus Novembr., et cessavit episcopatus diebus 38. Sepultus est 17. Kal. Decembr.

Constantius Gallum caesarem nepotem suum interfecit. Dehinc Iulianum caesarem fecit, et in Gallias direxit. Hieron. Eusebius Vercellensis, Dionysius Mediolanensis, et Lucifer Caralitanus insignes habentur. Paulinus Trevirensis in Frigia Prosper exulans moritur, Constantio novies et Iuliano 2. consulibus Lucifer[f] Caralitanus dum rigorem iustitiae erga lapsos non relaxat, a suorum communione descivit.

Priscillianus Galliciensis episcopus heresim sui nominis condidit Gratiano 6. et Theodosio consulibus. Priscillianus in synodo Burdigalensi dampnandum se intelligens ad Maximum imperatorem fugit, ab Evodio prefecto pretorii gladio addictus est. Itacius et Ursatius episcopi Priscilliani accusatores ob necem eius communione privantur, Archadio 2. et Rufino consulibus. Florebat tunc tempore Nectarius Viennensis episcopus Ado

Hylarius Pictavensis cum apud Constantinopolim librum pro se Constantio porrexisset, de exilio Gallias redit, Hieron omnesque pene totius orbis ecclesiae sub nomine pacis regis et Arrianorum consortio polluuntur.

Constantius a. 20. regni sui Romam ingreditur, et 22. anno synodus apud Ariminum, deinde apud Mediolanum facta fol. 24. est, in qua antiqua 318 episcoporum fides recitata est. Dehinc omnium episcoporum auctoritate heresis Arriana dampnata est. Moritur Constantius anno aetatis suae 45. Post quem Iulianus 35tus ab Augusto regnavit a. 2, m. 8. His[h] adde Reg 6 qui remanserunt, fit ann . . . . remanent 2 m., d. 2…. Magnentio apud Augustudunum arripiente imperium, Constans Hieron

a) Ambrosius — repperit *in marg.* b) Anno — Viennense *in marg.* c) CCCXXIIII *corr.* CCCXVIIII *c.* d) Congregavit — diebus 15. *in marg.* e) et — Felix *in marg.* f) Lucifer — Viennensis episcopus *in marg.* g) descivit *corr.* deseruit *c.* h) His — finivit *in marg.*

Hieron. haut longe ab Hispania in castro Helena interficitur, ob quam rem conturbata republica Veteranio Misae, Nepotianus Romae imperator factus est, Sergio et Nigriano consulibus. Nepotiani caput pilo Pisae urbem circumlatum, Vetranioni apud Naysum regium insigne detractum. Magnentius Misae superatus est post consulatum Sergii et Nigriani. Magnentius Lugduni in palatio se interfecit. Decentius frater eius, quem ad tuendas Gallias caesarem fecerat, Senonas laqueo vitam finivit. Hic ad idolorum cultum conversus christianos persequitur. Primo eius anno beatus Martinus miliciam deserens, a beato Hilario baptizatus, factus est Christi miles egregius. Iuliani blanda fuit persequutio, illiciens magis quam impellens, et multi voluntate propria corruerunt. Iulianus ergo in Persas profectus post victoriam a contrariis hostibus separatus, a quodam de suis conto ilia perfossus interiit. Post quem sequenti die Iovinianus Beda. christianorum imperator efficitur, quem Iulianus apostata milicia privaverat, quia idolis sacrificare noluisset. Hic Athanasium revocavit. Laeta eius et honesta principia mors immatura corrupit, moritur 8. imperii mense.

Anno ab incarnatione Domini 367. Valentinianus successit Ioviniano cum fratre Valente. Valens ab Eudoxio Nichomediae episcopo Arriano rebaptizatus christianos persequitur; regnavit annis undecim. Ado. Hylarius[a] Pictavensis et Nectareus Viennensis moriuntur. Beda Gratianus, Valentiniani filius, tercio Valentiniani et Valentis anno Ambianis imperator efficitur. Hieron. Athanaricus, rex Gothorum, christianos persequitur et multos interficit, reliquos sedibus propriis pulsos ad solum Romanum expellit. Gesta p. R. Anno Valentiniani et Valentis 3. Damasus post Felicem, patre Antonio, Romanae ecclesiae pontificatum suscepit anno ab inc. Dom. 379. Et cum eodem ordinatus est Ursinus, et facto concilio constitutus est Damasus in sede apostolica, et Ursinus factus est Neapolim episcopus. Sedit a. 18, m. 2, d. 6. Hunc Concordius et Addiscus vel Calistus diacones invidiose de adulterii crimine accusaverunt, quo tamen se purgante in synodo 244 episcoporum, ipsi dampnati et de ecclesia proiecti laqueum quem intenderant incurrerunt. Huius rogatu Hieronymus plurimum in Dei desudante servicio constituit, ut psalmi die noctuque in ecclesia canerentur. Et quia indifferenter canebantur ex praecepto ipsius Damasi, hoc beatus Hieronymus sic divisit, ut in fine psalmi Gloria Patri, Filio et Spiritui sancto ab omnibus diceretur, addiditque postea sicut erat in principio et reliqua, ad confutanda utique Arrianae hereseos crementa nefandissima. Sexto[b] decimo anno presulatus Damasi, anno 5. Gratiani ib. et Valentiniani, secunda synodus Constantinopolitana. Obiit Damasus papa pridie Idus Decembr., et cessavit episcopatus dies 31.

Vita S. Sigismundi. Temporibus igitur Tyberii caesaris gens quaedam egressa ab insula Scandinavia super Renum consedit. Et tempore Valentiniani ad Renum usque descendentes castra quae ibi posuerunt burgas[c] vocaverunt et ob id acceperunt Fredeg. nomen Burgundiones, qui antea nec nominabantur, ibique nihil aliud presumebant nisi quantum precio ementes a Germanis stipendia accipiebant. Ubi cum duobus annis resedissent, per legatos invitati a Romanis et Gallis qui in Lugdufol. 24'. nensium provincia Cisalpina Gallia comata residebant, ut tributa rei publicae renuere possent, ibi cum uxoribus et liberis Vita Sigism. iussi sunt residere, et ibi remanserunt levato super se rege Gundiocho, qui fuit de genere Athanarici persequutoris regis Cfr. Vita S Chrothildis Gothorum. Valentinianus 11. anno regni sui in Britannia oppressus[d] est, vomitu sanguinis extinctus est. Successit Hieron. Valens cum Gratiano et Valentiniano, filiis fratris sui, regnavit[e] annis 4, qui et legem dat ut monachi militarent, nolentes iussit interfici. Iustina[f] autem, superioris Valentiniani uxor, Valentinianum puerum ad heresim Arrianorum declinare persuasit, erat enim et ipsa Arriana. Preceptis ergo imperatoriis, Arrianis traduntur ecclesiae, et in Mediolanensi ecclesia[g] Auxentius promovetur hereticus. Post cuius seram mortem Ambrosio episcopo divino nutu constituto, cum in eum regia desevirent mandata, et una quo Arriani convenirent peteretur basilica nec impetraretur, populusque civitatis observaret Ambrosium, ne vi raptus ab ecclesia exilio religaretur, sermonem habuit, quem de tradendis basilicis contra Auxentium praetitulavit, quem quia his nostris temporibus congruere scimus, huic opusculo adnectere curabimus. Tanta enim beatus Ambrosius, cum undique Iustinae Arrianae reginae et regis appeteretur insidiis, in ecclesia Dei laboravit et desudavit industria, ut per eum ad ultimum rectae fidei tota subderetur Italia. Oros. Gens igitur Hunorum diu inaccessis reclusa montibus, repentina rabie percita exarsit in Gothos, eosque sparsim conturbatos ab antiquis sedibus pellit. Gothi vero, transito Danubio fugientes, a Valente sine armorum depositione sunt Beda. suscepti. Moxque per avariciam Maximi ducis fame ad rebellandum coacti, funduntur in Tracia, victoque Valentis exer-Hieron citu simul omnia caedibus incendiis rapinisque fuderunt. Ipse imperator, suis usque ad internecionem cesis, cum sagitta saucius fugeret, et dolore nimio sepe equo laberetur, ad proximae villulae casellulam deportatus est. Quo inse-Beda quentibus barbaris, incensa domo, sepultura caruit, eundem habens locum et mortis et sepulcri, a. Dom. 377. – Gratianus autem cum fratre Valentiniano regnavit annis 6, a quo Theodosius electus in imperium, maximas illas Scithicas gentes, id est Alemannos, Hunos, Gothos, magnis multisque praeliis fudit. Cuius virtutem et concordiam non ferentes Ado. Arriani, post 40 annos ecclesias, quas vi tenuerant, reliquerunt. Quo[h] tempore Viennensem ecclesiam regebat Niceta, vir praeclarissimus, et Iustus Lugdunensem. Hic sub Paschasio nutritus et Claudii episcopi diaconus ad Lugdunensem ecclesiam regendam translatus est. Synodus 150 patrum congregatur in urbe regia sub Damaso papa et Gratiano prin-Idat. cipe contra Macedonium et Eudoxium. Inter Romanos et Gothos plura certamina conseruntur.

Prosper. Anno 3. regni Theodosii Athanaricus rex Gotthorum se Theodosio tradit, et Constantinopolim veniens, magno a Idat. principe honore donatus, 13. die interiit, et Alaricus successit. Merabaudo et Saturnino consulibus. Undecimo anno regni sui Romam ingressus cum filio Honorio, leges Romanorum integra emendatione correxit. Beda. Maximus, vir strenuus et augusto dignus nisi contra sacramenti fidem per tyrannidem emersisset[i], eodem anno in Brittannia invitus ab exercitu imperator creatus, in Galliam transiit, ibique Gratianum augustum dolis circumven-

a) Hylarius — d. 6. *in marg.* b) Sexto — dies 31. *in marg.* c) burgus *corr.* burgas *c.* d) o. e. *in marg.* e) r. a. 4. *in marg.* f) Iustina — Italia *in marg.* g) ecclesiae *c.* h) Quo — translatus est *in marg.* i) eversisset *c.*

45) Ambrosii epistola 21. ad Valentinianum. Sermo contra Auxentium II, 863.

tum Lugduni interfecit. Unde[a] Iheronimus: „Cruentae ait manus vestigia parietes tui Lugdune[b] testantur.“ Fratremque eius Valentinianum Italia expulit, et Victorem filium suum instituit, qui eodem anno quo Maximus occisus est ab Arbogaste. [Ep 60] [Beda] [Prosper.]

Hunc[c] ergo Maximum Ambrosius a communionis consortio segregavit, ammonens ut effusi sanguinis domini sui et quod est gravius innocentis penitentiam ageret. Sed cum ille penitentiam declinat superbus spiritu, non solum futuram sed et presentem salutem amisit. Contra quem Theodosius pugnavit, et eo interfecto, Valentinianum regno restituit, peractis a conditione mundi 5690 annis, qui apud Viennam anno sequenti scelere Arbogastis comitis interfectus est. [Oros.] [Idat] Et de hoc Iheronimus: „Adolescens, inquit, Valentinianus pene puer post fugam, post exilia, post recuperatum multo sanguine imperium, haut procul ab urbe fraternae[d] mortis conscia necatus est, et cadaver exanime infamatum suspendio.“ [Ep 60] Annis 11 Theodosius viventibus Gratiano et Valentiniano Orientem rexit, post mortem eorum 6 annis regnavit. [Beda.] Ipsum[e] quoque prefatus admirabilis doctor Ambrosius ab ingressu ecclesiae et a communione sacramentorum pro quibusdam excessibus prohibuit; quod ita clementissimus imperator gratanti animo suscepit ut publicam penitentiam non aborreret. Interfecto autem Valentiniano augustae memoriae in annis iuvenilibus, Eugenius suscepit imperium, qui quia de repetenda ara Victoriae se sacrilegio miscuit, Ambrosius munera eius sprevit et ab ecclesia eum et complices eius abiecit, neque postea faciem eius vidit. Qui cum suis omnibus a Theodosio est interfectus. [Idat.] Defunctus est Theodosius Mediolani 17. anno regui sui.

Anno ab inc. Dom. 397. Siricius papa a Petro 40, patre Tyburtio, sedit annis 15. Hic precepit penitentibus in ultimo viaticum non negari. Obiit 8. Kal. Mai, et cessavit episcopatus diebus 20. Cui post dies 90 successit Anastasius Romanus, patre Maximo. [Gesta p. R fol. 25.] Hic constituit ut quotiescunque euangelium recitatur, sacerdotes non sedeant, sed stent curvi. De hoc Iheronimus in epistola ad principia ita loquitur: „Non multum tempus in medio successit in pontificatu vir insignis Anastasius, quem diu Roma habere non meruit, ne orbis caput sub tali episcopo truncaretur; immo idcirco raptus atque translatus est, ne simulatam sententiam precibus suis flectere conaretur,“ [Hieron ep 127.] aperte insinuans raptum eum ante irruptionem Urbis factam sub Alarico. Imperabat tunc Archadius cum fratre Honorio; cuius anno 7. facta est revelatio prothomartiris Stephani 5. Kalendar. Decembr., et 11. eius anno obiit S. Martinus 3. Idus Nov. feria 1, luna 15, anno aetatis suae 71, episcopatus 23. [Prosper.] Regnavit Archadius annis 13, cui Honorius successit cum Theodosio minore; cuius tempore, anno ab inc. Dom. 433, 6to Celestini papae anno, tertia synodus Ephesina 200 patrum contra Nestorium regiae urbis episcopum; et peractis tricennalibus suis obiit, et Theodosius cum Valentiniano successit. [ib.] [Idat.] Ante 4. consulatus Theodosii annum Roma ab Alarico capitur. Anno 7. regni Theodosii Aetius dux utriusque miliciae patricius appellatur, qui et Burgundiones qui rebellabant Romanis perdomuit, caesis 20 milibus de eorum exercitu et Gothorum qui eis auxilium praebebant 7 milibus. [Prosper.] [Idat.] Wandalorum gens de vagina suae habitationis egressa Gallias invasit. [Iord.]

Post Innocentium Romanae ecclesiae sedit Zosimus Grecus, patre Ebranno, a. 3, m. 3, d. 26. Obiit 8. Kal. Ian.; c. e. d. 11; et post eum Bonefacius Romanus, patre Iocundio presbitero, a. 3, m. 8, d. 7. Obiit 8. Kal. Oct.; c. e. d. 9. [Gesta p. R.] Hic sub contentione ordinatur cum Eulalio, et fuit dissensio in clero. Quamobrem Honorius imperator et augusta Placidia cum filio Valentiniano Bonefacium assenserunt esse episcopum Urbis, Eulalium miserunt foras in Campaniam. Post quem a. Dom. 428. Celestinus Romanus, patre Prisco, a. 8, m. 10, d. 17. Obiit 8. Idus Aprilis; c. e. d. 20. Honorius[f] Constantium patricium apud Ravennam consortem fecit imperii, qui et Placidiam uxorem duxit sororem eius, ex qua genuit Valentinianum. [Idat.] Anastasius papa obiit 5. Kalend. Mai, et cess. e. d. 21. Successit Innocentius Albanus, patre Innocentio; sedit a. 15, m. 2, d. 21. Obiit 5. Kal. Augusti; cessavit episcopatus d. 22. [Gesta p. R.] Ab hoc ordinatus mittitur ad Scottos in Christum credentes Palladius primus episcopus, anno ab inc. Dom. 431, anno imperii Theodosii iunioris 8.

Eudoxia Theodosii principis uxor Hierosolymam profecta catenam qua Petrus apostolus a Nerone vinctus fuit in carcere a quodam Iudaeo suscepit et Romam cum multis aliis reliquiis attulit. [Beda.] Theodosius anno imperii sui 27. obiit, cui eodem anno Marcianus successit[g], et sumpta in coniugium sorore Theodosii regnat in partibus Orientis annis 7. [Idat.] Valentinianus et Placidia Romae morantur, vixque suos fines ab incursione barbarorum gentium defendere et tueri praevalent. Temporibus[h] Valentiniani et Placidiae matris eius viguit S. Germanus Autissiodorensis temporibus Zosimi et Bonefacii, Celestini papae et Xisti, Hilarii Arelatensis, presidente Lugdunensi ecclesia post Senatorem Eucherio pontifice, Ysichio Viennensi, et post eum Claudiano. Theodosio 13. et Valentiniano 2. consulibus Germanus Britanniam ivit. [Prosper.] Gaysericus enim rex Wandalorum Siciliam vastavit, et terras omnes ad ius imperii pertinentes; nec potuit Valentinianus ab insectatione barbarorum terram suam defendere. Post Celestinum sedit Romae Xystus papa Romanus, patre Xysto, a. 8, d. 14. Hic post annum et menses 8 incriminatur a quodam Basso. [Gesta p R.] Quod audiens Valentinianus augustus, iussit concilium congregari, et facto conventu purgatur a 56 episcopis, et condempnatur Bassus a synodo, ita tamen ut ultimo die ei viaticum non negaretur intuitu humanitatis et misericordiae. Aelio[i] et Valerio consulibus Xistus papa ordinatur totius orbis pace et consensu mirabile. [Prosper.] Quo defuncto 40 diebus et amplius Romana ecclesia sine pastore fuit, mirabili pace et patientia presentiam diaconi Leonis expectans, quem tunc Galliae detinebant componentem pacem inter Etium et Albinum, quasi

a) Unde — testantur *in marg.* b) Lugduno *c.* c) Hunc — amisit *in marg.* d) Frnae *c.* e) Ipsum — interfectus *in marg.* f) Honorius — d. 22. *in marg.* g) a. D. 449. *in marg.* h) Temporibus — ivit *in marg.* i) Aelio probaretur *in marg*

Gesta p R. ideo abductus esset, ut electi meritum et eligentium iudicium probaretur. Valentinianus autem augustus cum Placidia matre augusta furore commoti Bassum proscriptione condempnaverunt, et omnia praedia facultatesque eius ecclesiae tradiderunt. Nutu vero divinitatis intra 3 menses moritur Bassus, cuius corpus Xystus papa cum linteaminibus et aromatibus tractans et recondens, sepelivit ad S. Petrum in cubiculo parentum eius. Huius supplicationibus Valentinianus fol. 25′. augustus cum matre Placidia multa ornamenta optulit ad confessionem beati Petri, et semper Romanam ecclesiam provexit et extulit.

Anno ab inc. Dom. 445. successit Leo Tuscus, patre Quintiano. Sedit a. 21, m. 1, d. 28. Hic deprehendit duas hereses, et ob id misit ad fidelem principem Marcianum, et facta collacione cum eodem principe, convocati sunt episcopi secundo regni eius anno qui erat ab inc. Dom. 452, et factum est concilium in urbe Calcedona, et congregati sunt 256 sacerdotes et aliorum quorum cucurrit cyrographus 354, qui simul iuncti fiunt 600 sacerdotes cum papae Leonis cyrographo et Martiano augusto, et exposuerunt fidem catholicam et apostolicam duas naturas in Christo, Dei simul et hominis. In quo loco piissimus princeps una cum uxore Pulcheria deposita regia maiestate fidem suam exposuerunt ante conspectum sacerdotum, et eam proprio cyrographo exponentes, postulaverunt sanctum concilium ut dirigeretur ad beatissimum papam Leonem. Ibi dampnati sunt Euthices, Nestorius et Dioscorus heretici. Hic beatus Leo misit multas epistolas de fide ad Martianum, ad Leonem augustum, ad Flavianum episcopum, quae habentur in archivis Ado. Romanae ecclesiae. Tempore[a] Marciani et Valentiniani Ysichius Viennensis episcopus claruit post Mamercum, qui rogationes instituit, et diebus Ysichii Severus presbyter de India Viennam venit. Et Eucherius Lugdunensis clarus habetur.

Igitur de vita et virtutibus beati patris nostri Pulchronii pauca loquuturi, superiora pertractemus, et quam gravia quamque periculosa sacerdotis eius tempora fuerint, in eius laude ad aedificationem audientium breviter indagemus. Utque plenius illucescat rei veritas, dicamus ex historia Italorum Getarum et Romanorum seu etiam Wandalorum et Suevorum, quid de his temporibus recenseat antiquitas, quid Iheronimus in suis epistolis, quid postremo gentes et regna suis attestentur periculis et calamitatum miseriis.

Sub Constantino enim principe qui monarchiam imperii solus optinuit et citra ullum hominum statuit templa paganorum claudi, ecclesia Dei iamdudum optata libertate potita dilatari cepit et crescere; sed dum nimis sibi aggaudet in felicitate, germen viciorum luxuriantium nimis in se neglexit extirpare. Arrii[b] namque perfidia statum pacis ecclesiasticae perturbavit et ipsa perturbatione ita gratiam communionis catholicae pessumdedit, ut sub Constantio Constantini filio, dum per singula serperet, Arrianum se fere totus miraretur orbis. Sequuta sunt pestem illam, ut matrem, omnium genera criminum, quae ita universos propemodum infecerunt, ut periculosiora tempora nemo viderit mortalium. Verum quia Deo nusquam abest eruditionis causa, nusquam emendationis nostrae solicitudo discedit, diversa diversis temporibus et causis remedia providet, quibus alteraretur maliciae seminarium et elifol. 30. minaretur. Ad hoc enim evellendum ex eadem massa iniquitatis, Arrianae sevitiae praeparavit tribulam, principes scilicet et pontifices Arriano coeno sordentes, per quos ecclesiam suam sub praefato Constantio, Iuliano et Valente persequutionibus crescere et dilatari, melius ei esse quam in pace luxuriari edocuit. Hinc paterno affectu filiis sub verbere ingemiscentibus, et auxilium de tribulatione poscentibus, pie misertus, sub Theodosio principe flagella temperavit, quando eius principis virtutem non ferentes Arriani, ecclesias quas per quadraginta annos vi tenuerant, reliquerunt. Quo respectu divinae pietatis exhilaratus populus christianus, dum rursus plus aequo nocivae indulgeret quieti, et ex habundanti et supereffluenti rerum copia propensius curat corpora, securitate deceptus est, et excusso a cervicibus suis iugo timoris dominici, praeceps ferebatur ad scelera, devia quaeque sectabatur et lubrica, rectoreque contempto in sordibus volutabatur luxuriae, nec timuit, distentus saturitate et torpens ocio, inmergi cenulenta voragine horribilis et detestandae sodomiticae inmundiciae. Vidit Deus et doluit et ad iracundiam concitatus est, exarsit ut ignis ira eius, quia provocaverunt eum quondam filii sui et filiae, nunc autem domus irritatricis et exasperatricis Samariae. Regebat per id temporis Romanam ecclesiam Innocentius, et per urbes Galliae et Germaniae pontifices amore Christi ferventes, fide doctrina et miraculis praecipui, praeerant aecclesiis. Perpaucae tamen Vita Antid. erant quibus episcopi praeessent, multae enim pastoribus vacabant. Remorum metropolim sanctus regebat Nicasius; Linguonum urbi sanctus praeerat Desiderius; Crisopolitanam sedem fide et magnanimitate cum bonorum operum exercitio sanctus adornabat Antidius, et plures erant alii, ex tunc et nunc lucernae lucentes in domo Domini. Hii igitur licet assiduis monitionibus oves sibi creditas suaderent a via Dei non recedere, populus tamen retroactis temporibus faciente Arriana perfidia sine duce, sine rectore, absque moderatore[c] per se inmatura potitus libertate, etsi verba Dei audiebat, divitiis et voluptatibus saeculi ut spinis suffocatus, fructus bonorum operum afferre fastidiebat. Unde et iratus Dominus omnem Galliam et pene totum Occidentem Wandalorum, Alanorum, Suevorum, Sarmatorum et Hunorum tradidit gladio feriendam[d]. Sed[e] querit hic fortasse ali-

a) Tempore — habetur *in marg.* b) Arrii — evellendum *in marg.* c) moratore *c.* d) *hic plurima erasa.* e) *haec* confuderunt *in margine fol.* 30 *et* 30′.

quis, unde haec orta fuerit, vel unde nomen traxerunt? Wandelicus quoque amnis est ab extremis finibus Galliae erumpens, iuxta quam eos habitasse et ex Wandalo fluvio sic dictum fuisse certissimum est. [Isidor Et. IX, 2] Lanius vero fluvius est ultra Danubium ab Alano dictus, sicut et Lemannus dictus ab Alemanno. Suevi vero dicti sunt a monte Suevo qui ab ortu initium Germaniae facit, cuius loca incoluerunt; quorum fuisse centum pagos et centum populos, multi prodiderunt. Est autem Genua pars Germaniae. Germania vero gentes plurimas babuit ferocis animi et semper indomiti, varias amictu[a], discolores armis, linguis dissonas, origine vocabulorum incertas, ut Tolosates, Ansivari, Quadimgi, Marcomanni, Bruteri, Camasi, Blangiani, Tubantes, quorum immanitas barbarie in ipsis eciam vocabulis horrorem [Oros.] quendam significat. Iuxta Orosium autorem in Germania, ubi Suevi habitant, sunt gentes 54. Europa habet ab oriente Alaniam, unde Alani: in medio Daciam, unde Dani; ubi et Gothia, inde Gothi; deinde Germaniam. Ab hac ergo populosa Germania, ut in Historia Italorum scriptum repperitur libro I. cap. 1, multae sepe [Paul. Diac.] gentes egressae sunt, eo quod tantos gignat populos, quantos alere vix sufficit, quae et partes Asiae et maxime Europam sibi contiguam afflixerunt. Testantur hoc urbes erutae per Illiricum et Galliam; Gothi enim et Wandali et Rugi et Heruli atque Turcilingi, necnon et aliae feroces nationes ab ea prodierunt, pari etiam modo et Winilorum[b], id est Langobardorum, gens a Germanis originem ducens, ab insula quae Scandinavia dicitur adventavit. Queri eciam potest, quid rerum fuerit, quod tot et tantae ferocitatis gentes in unum coaluerint, quae se invicem multoties diversis caedibus populabantur. Historia haec notissima est. Theodosius senior gentes has efferas et indomitas magnis praeliis fuderit, tamen post eius obitum addita eis[c] scelera et [Oros. VII.] praelia, insolens animae . . . vitia. Hic curam infantum Archadii[d] videlicet et Honorii[e] et disciplinam palatii commiserat viris peritissimis, Rufino orientalis, Stiliconi occidentalis imperii; sed alius sibi, alius filio suo affectans regale fastigium, rem publicam turbavit. Ita post huius necem Wandalorum comes, ut Eucherium filium suum a puero christianorum necem sitientem purpura indueret, totius humani generis sanguinem dedidit, cum Alaricum et cunctam Gothorum gentem gentesque alias prefatas copiis et viribus intolerabiles Halanorum, Suevorum et Wandalorum ipsoque motu impulsorum Burgundionum, ad terrendam rem publicam ultro in arma sollicitans suscitavit, sperans quod barbarae gentes tam facile valerent comprimi quam commoveri. Quae ubi Honorio nunciata sunt, commoto exercitu occisus est Stilicho, occisus et Eucherius et pauci cum eis satellites, tantarum molitionum auctores. Veruntamen occiso illo qui fuit prima causa malorum, refloruit iniquitatis seminarium. Nam ante biennium Romanae irruptionis quae facta est per Alaricum excitatum per eundem Stiliconem, gentes prefatae Wandalorum, Alanorum, Hunorum, Suevorum, Burgundionum et multarum gentium ut dicimus . . . Galliae ab eis subversae, [fol. 30'.] aecclesiae, urbes exustae, populi trucidati et usque ad internecionem deleti, facientibus peccatis inhabitantium pene totus redactus est Occidens, et ut referunt qui temporum ipsorum pericula conscripserunt, non fuit civitas aut castrum in Gallia, quod effugerit indignationem eorum. Turmis enim de se factis, fluvios Padum, Rhodanum, Rhenum, Ligerim, Sennam, Garonnam et ceteros intravere, et navali praelio terrestrique urbes in finibus positas irrumpentes, intolerabili audacia et crudelitate omnia pessum dedere. Qui enim per Rhenum ascenderunt, urbes super Rhenum positas 103 destruxerunt, inde ad eas super fluvios in Rhenum descendentes positas se conferentes 75 pari sorte prostraverunt. Qui vero per Rhodanum, Arelatum, Nemausum, Vivariam, Valentiam, Diam, Gratianopolim, Viennam, Lugdunum Italiaeque omnia vicina contriverunt; et qui per Padum et Ligerim et Garonnam et Sennam reliquosque fluvios, simul urbes et omnia situ vicina consumpserunt: et ita terra marique uno impetu, uno tempore, sub multis tamen regibus et ducibus universa simul confuderunt. Archadio[f] 6. et Probo consulibus Wandali et Alani transeunt Renum, et 2. Kal. [Prosper.] Ian. Galliam ingressi sunt, Honorio 8. et Theodosio 2. consulibus. Anno ab inc. Dom. 407, imperantibus Honorio et [Oros.] Theodosio minore, Stilicone et Auriliano consulibus, anno regni Honorii 14. et Theodosii 1, indictione quinta, de mari occeano ascendentes, quo pyraticam exercentes vagabantur, Gallias invadunt et Pyreneum usque perveniunt. Cuius obice ad tempus repulsae per provincias diffunduntur, et efferati mentis superbia, dum sibi nullam gentem putant resistere, grandia quaeque moliuntur, et sub rege Crosco terras omnes suae cogitant ditioni subicere. Rex[g] autem eorum potentissimus et princeps Croscus fuit, superbia tumi- [Cf. Vita Antidii] dus, opere crudelis. Clamat hoc universus pene Occidens, ruina ipsa urbium antiquarum, munitissimarum et praepotentum, quae quanto vicinorum sibi fluviorum propiori applaudebant opportunitate, tanto graviores et crudeliores illos senserunt in sua contritione, ut iam ex parte impleri videretur illud propheticum: *Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos.* [Sap 5, 21.] Quae enim fuerant aliquando incita menta luxuriae, facta sunt eis fomenta ruinae, ut in quo gravius peccaverant, in ea severius punirentur. Ad augendam ferocitatem animi eius accessit et mater impia, felle amaritudinis et rabie furoris viperei amaricata, dirumque virus [Fredeg.] efflans et impietatis sibilos emittens ait filio: *Si te, fili, magnificare et nomen tuum dilatare novamque rem volueris facere, quod alii edificaverunt, tu destrue; populos quos superaveris, interfice; in christianos gladium tuum exere, ut qui faciem non viderint nomen tuum timeant.* Quibus incitamentis tyrannus nimio furore succensus, Rhenum apud Mogunciam transiens, eandem urbem cum populo vastavit. Inde Trevirorum urbem [Cf. Gesta Trev. 35] aggressus, exterminium civitatis et christianorum siciebat sanguinem. Treverici vero in arenario [Vita Antidii]

a) amicis *c.* b) Winilorum *corr.* Windorum *c.* c) eis *corr.* eas *c.* d) Archadius *corr.* Archadii *c.* e) *ex coniectura addidi.* f) Archadio — Theodosio 2. consulibus *in marg.* g) Rex — punirentur *in marg.*

civitatis quem munierant liberati sunt. Plures dehinc Austrasiorum civitates vallans innumerabilis eorum exercitus post destructas urbes et eversa castra Mettim obsidione circumdat, murorum firmitatem crebro pulsat ariete, sed nisi praepedirent scelera et crimina habitatorum terrae, non timuisset ruinam civitas beati prothomartyris Stephani illustrata sanguine, et Auctoris episcopi munita intercessione. Eis itaque parum proficientibus diutina obsidione urbemque relinquentibus, cum duodecimo ab urbe miliario castra posuissent, murus nutu divino corruens Wandalis patefecit ingressum. Depraedata igitur urbe et conflagrata incendio, excepto sancti Stephani oratorio, egressi sunt barbari, Auctorem episcopum et captivos plurimos ducentes; quem mox miraculo divino perterriti, cum omnibus suae civitatis captivis et praeda innumerabili abire sinunt, satis verentes ne pro tanti viri contumelia celeste eos conflagraret incendium. Sic vir sanctus dum pro ovibus mori desiderat, captivitate sua captivorum solvit vincula. Interea castra illorum, iunctis sibi Hunis qui per Rhenum Mosam fluvium descenderant, Virdunum adveniunt, urbem obsidione circumdant, in proximo colle ex adverso civitatis castrum collocant, unde frequentibus eruptionibus oppidanos perturbant. Villas omnes in circuitu positas edax flamma consumpsit, edificia omnia ruina contrivit, nulli est indultum aetati; senes et iuvenes, parvos et magnos matres cum liberis, dominos cum familia, omnia tulit gladius. Barbari vero diutius attemptata considerata et inspecta urbis firmitate et civium se suaque defendentium magnanimitate, cum diffiderent sua eam posse virtute capi, quae cingebatur muro indissolubili, compactis et consertis lapidibus plumbo ferroque, et iam in hoc essent ut ad alia se conferrent, urbem capiunt et diruunt. Croscus vero universas Galliarum urbes pervolans, alias delevit, alias concremavit, et christianae legis fautores pravis et inauditis persequutionibus quatiens, quosdam variis protraxit penis, quosdam citato secuit ictu bipennis. Nullus enim erat in barbaris modus vesaniae, nullus indulgentiae locus, sed erat semper ad caedendum continua manus.

Temporis huius mentionem faciens Iheronimus[a] in epistola sua quam scripsit ad Agerochiam de monogamia, sic ait: „Presentium miseriarum pauca percurram: quod rari huc usque residemus, non nostri meriti sed Domini est misericordiae. Innumerabiles et ferocissimae nationes universas Gallias occuparunt. Quicquid inter Alpes et Pyreneum est, quod oceano Rhenoque includitur, Quadus, Wandalus, Sarmata, Alani, Geppides, Heruli, Saxones, Burgundiones, Alemanni, et o lugenda res publica! hostes Pannonii vastaverunt. Etenim Assur venit cum illis. Magonciacus nobilis quondam civitas capta atque subversa, et in aecclesia multa milia hominum trucidata, Vangiones longa obsidione deleti, Remorum urbs praepotens, Ambiani, Atrebatae, extremique hominum Morini, Tornacus, Argentoracus translatae in Germaniam, Aquitaniae, Novempobulana[b], Lugdunensis quoque et Narbonensis provinciae; praeter paucas urbes cuncta populata sunt, quas et ipsas foris gladius, intus vastat timor. Non possum absque lacrimis Tolosae facere mentionem, quae ut hucusque non rueret, sancti Exuperii merita prestiterunt. Ipsae Hispaniae iamque periturae contremiscunt, recordantes irruptionis Cymbricae, et quod alii semel passi sunt, ipsae semper timore patiuntur."

Vita Aut. du. Croscus itaque Galliam Lugdunensium pervagans cum Arelatum obsideret, captus a Mario praeside et catenis vinctus per urbes quas vastaverat ad improperium reductus, post multa tormenta impiam vitam misero finivit obitu.

Idat. Regnavit autem post eum super Wandalos Fredebaldus. Hunc Constantius patricius, quem Honorius apud Ravennam consortem fecerat imperii et Placidiam sororem suam ei dederat, ex qua genuit Valentinianum, ingeniose cepit et Honorio direxit; cui successit Gundericus. Oros. VII, 40 Wandalis ergo per Gallias debacchantibus, apud Brittannias Gratianus tyrannus creatur et occiditur, et Constantinus ex infima militia propter solam spem nominis sine merito virtutis eligitur. Qui mox in Gallias transiens, et a barbaris incertis federibus saepe delusus, cum vellet in Hyspaniam iudices mittere, et Pyrenei claustris militum custodia munitis repelleretur, Constantem filium suum ex monacho caesarem factum cum quibusdam barbaris in foedus receptis et ad militiam allectis qui Honoriaci dicebantur illo misit. Et interfectis illis qui Pyrenei alpes privato praesidio tutabantur, his barbaris quasi pro praemio victoriae in Palaestinis campis praedandi licentia data, dehinc supradicti montis remota rusticanorum fideli et utili custodia cura est permissa. Qui praeda imbuti et habundantia illecti quo magis scelus impunitum foret et magis eis praedari liceret, prodita Pyrenei custodia, claustrisque apertis, gentes que per Gallias vagabantur introducunt et Hyspaniarum provinciis[c] inmittunt, eisque ipsi adiunguntur atque post graves rerum hominumque vastationes distributa ibidem possessione constiterunt, ubi multos christianorum Gundericus interfecit.

Ep. 60 Iheronimus de statu temporis scribens ad Helyodorum: „Horret, ait, animus temporum nostrorum ruinas prosequi. Viginti et eo amplius anni sunt, quod inter Constantinopolim et Alpes Iulias cotidie Romanus sanguis funditur. Scithiam, Trachiam, Macedoniam, Thessaliam, Dardaniam, Daciam, Epyros, Dalmatiam cunctasque Pannonias Gothus, Sarmata, Quadus, Alanus, Huni, Wandali, Marcomanni vastant, trahunt, rapiunt. Capti episcopi, interfecti Idat. presbyteri, subversae aecclesiae, martyrum effossae reliquiae." Gundericus igitur cum aecclesiis Dei insidias intenderet, anno regni sui 14. iudicio Dei percussus interiit, cui frater suus Gysiricus succedit. Hic cum Wandalis et omni Vict. Vit. eorum familia de Hyspania ad Affricam mare vadando[d] transivit, quod fertur ibi duodecim milia passus latum esse. Inventa autem sunt Wandalorum qui transierunt octoginta milia fuisse. Quanta tunc contra aecclesias Dei acta sunt qui nosse desiderat, legat Gesta Wandalicae persequutionis. Tunc maxima et

a) Iheronimus — monogamia *in marg.* b) Novempopulana *corr.* Novempobulana *c.* c) provincias *corr.* provinciis *c.* d) nadando *corr.* vadando *c.*

antiqua illa Carthago a Wandalis capta et intrata est. Tunc quoque Augustinus doctor, cum civitas Beda. eius obsideretur a Wandalis, tertio obsidionis mense decubuit febribus et migravit ad Dominum anno dominicae incarnationis 430. Defuncto autem Gyserico anno regni sui 37, mense 3, Honoricus successit crudelior illo, et ei post annos 7, menses 5 Gunthamundus successit. Hic catholicos ab exilio revocavit; cui post annos 12 Trasamundus successit. Initia ergo dolorum fuere a tempore Honorii et Theodosii minoris, quando tot tantisque perturbationibus attrita est Gallia, immo totus Occidens ob populi peccantis insolentiam, permittente Dei potentia ut praevaleret barbarorum saevitia, ut quae paulo ante gloriabatur de caede multarum gentium sua deiectarum victoria, uno terribili inmenso et horrifico barbarorum impetu conculcata fieret praeda hostis atque ludibrium. Duravitque haec vastitas incumbentibus ecclesiae catholicae Wandalis Arriana pravitate foedatis annis 100 a tempore Honorii et Theodosii minoris usque ad tempora Iustini imperatoris, qui Anastasio successit, a tempore scilicet Gunderici regis Arriani usque ad Chilpericum regem eorum, qui et Gylimer dictus est, in quo defecit regnum ipsorum. Sed nec Roma immunis fuit ab hac et simili vastatione. Alaricus enim Gothorum rex, Athanarici suc- Oros. VII, 39. cessor, Romam trementem obsedit, turbavit, irrupit, anno ab Urbe condita 1164, ab inc. Dom. 412, et cum ubique caedes ageretur, omnibus indultum est qui ad apostolorum limina confugerunt. Accidit quoque ut beatus Innocentius eiusdem urbis episcopus, tanquam iustus Loth subtractus a Sodomis, apud Ravennam positus, peccatoris populi non videret excidium. De hoc Iheronimus in epistola ad Principiam de vita Marcellae, cum fecisset mentio- Ep. 127. nem hereticae vesaniae adversum ecclesiam catholicam intantum furentis, ut nec sibi nec alicui honorum parceret, in processu epistolae huius quoque irruptionis meminit in haec verba: „Dum haec, inquiens, aguntur, terribilis in Occidente affertur rumor, obsideri Romam et auro salutem civium redimi spoliatosque rursus circumdari, ut post substantiam vitam quoque amitterent.“ Et post pauca: „Capitur urbs quae cepit totum orbem, immo fame periit antequam gladio, et pauci vix qui caperentur inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies et sua invicem membra laniarunt, dum mater non parcit lactanti infantiae, et recipit utero quae paulo ante effuderat.“

Si quis igitur requirat, haec divinae animadversionis iusta severitas quam ob rem in christianum populum sic accensa desaevit, agnoscat quia iudicia Dei occulta quidem et incomprehensibilia, nunquam tamen iniusta. Quae igitur nobis sinit occulta, quia iuxta psalmistam *Iudicia tua abyssus multa*, veneremur iusta. Igitur evolutis plurimis annis ubi pax eccle- Psal 35, 7 siis Dei reddita est, rarescentibus bellorum tumultibus, pauci qui remanserunt christiani divinam ultionem iuste in se exercere videntes, et propitiationi eius gratias agentes, exequendis mandatis Dei promptiori subdebantur animo. Et quia multae ecclesiae vacabant, episcopis quibusdam gladio peremptis, quibusdam sorte humana praeventis, et in loco eorum aliis non subrogatis, congregati in unum pauci qui remanserunt sacerdotes, consilium de magnis rebus inierunt, et quomodo paci catholicae consulerent inter se tractare ceperunt. Eo tempore Oros. per Constantium patricium Romanis Gothisque federatis, Constantinus caesar interficitur Arelato, filius eius ex monacho caesar Vienna. Post quos Iovinus et Sebastianus pari temeritate rem publicam deinvadentes, pari sorte perierunt.

Virdunensis itaque ecclesia tunc temporis tot sibi adversis succedentibus pastore vi- fol. 31. duata, longo rerum infortunio pressa et oppressa iacebat, et pontificem longo iam tempore destituta ecclesiae cathedra pia sedulitate requirebat. Et merito. Per trecentos enim quadraginta et eo amplius[a] annos, ab obitu scilicet beati Sanctini usque ad tempus illud, tres tantummodo episcopos in ea urbe fuisse, Maurum videlicet Salvinum et Aratorem, priorum patrum[46] signavit antiquitas. Utrum ibi pluriores episcopi fuerint, quorum nomina et actus 46 oblivio deleverit vel scriptorum raritas neglexerit aut etiam fervor persequutionis episcopos substituere vetuerit, nos ignoramus, quia nec uspiam invenire valuimus; maxime cum etiam horum trium sanctorum praefatorum corpora[b] quonam sepulta fuissent, vel quo fine ad Dominum migrassent, iuniores et moderni hodieque nescirent, nisi beato Agerico qui post longa tempora, videlicet post successiones quinque pontificum, ipse sextus eis successerat, tam preciosa simbola revelatione nocturna per angelorum officium dignatio declarasset divina. Narraverunt autem de beato Mauro[c] posteris, illi qui interfuere translationi quae a beato Agerico tunc temporis facta est, et posteriores scriptis ad nostram usque notitiam transmiserunt, beatum Maurum diversis suppliciorum generibus affectum veritati testimonium perhibuisse, et pro fide Christi martirio occubuisse, sicut et ipsi in defuncto videre, et necdum soluto corpore sancti piis osculis dulcia vulnera contrectavere. Sed fortasse dicat aliquis: Quare ergo beatus Agericus et temporis illius fideles memoriam illius sub nomine

a) *Fuerat initio:* et 3 annos usque ad hunc praesentem de quo loquitur annum. *Quibus verbis praeter* annos usque ad *litura deletis eadem manu et eodem atramento superscripta sunt ea quae in textu posuimus.* b nomina *corr.* corpora *cod.* c) de b. M. *in marg.*

46) Bercarii scilicet in Gestis episcoporum Virdunensium.

et honore martyris celebrari non instituerant, quae hodieque sub nomine confessoris veneratur? Quisquis ista obponit, respondeat et ipse: Quare beatus Gregorius papa Romanus memoriam praedecessorum suorum pontificum Romanorum martyrio coronatorum in ecclesia sicut hodieque canitur instituens, nobilitavit eos nomine confessorum et non potius martyrum, quos utique scimus pro Christo gravissimis tormentis afflictos[a] praemia vitae sanguine redemisse? Nos pro modulo ingenioli id respondemus: Quia tantae tunc in ecclesia erat gloriae, quemlibet doctorum in verbo doctrinae desudare et sibi commissis verbo et facto invigilare populosque erroneos et absque domino vero ad viam veritatis convertere et talibus officiis mercari gaudia vitae, quantae ad ictum securis vel imminentis gladii caput inclinare collumque extendere; cum ad martyrii gloriam capessendam quilibet de populo, cuius cor Dominus illustrando praeparasset, quiret sufficere, ad proscindenda vero vomere verbi corda incredulorum et eroganda semina divinorum dogmatum, ad exerendas varietates ammonitionum digne et discrete pro qualitate et capacitate[b] audientium, in tam rara christianitate perpauci invenirentur quibus committi posset sacerdotale officium. Quid enim tercius a Petro Clemens? nonne maris gurgitibus inmersus complevit martyrium? Quid Marcellus? nonne in domo Lucinae matronae quam Deo dicaverat, stratis plancis ad animalia catabuli publici ibidem ad eorum custodiam deputatus vitam finivit? Quae maior nominis christiani iniuria, quam Dei summum sacerdotem et ecclesiae sanctae rectorem mutorum animalium dici vel esse custodem? Itaque hi, ut taceamus interim de pluribus, per martyrii coronam ad aeternam pervenere felicitatem; et tamen cum eorum memoria in missae celebritate recolitur, sacerdotii dignitas honoratur. Neque hoc dicentes aequales profitemur confessores martyribus, quorum constantia Christi est in sua passione sequuta vestigia; sed tunc in primordio nascentis ecclesiae cum sevitia furentis adversarii multos nobis faceret veritatis martyres, perrari inveniebantur ecclesiarum magistri et doctores. Nunc quia iam in mundo viget christianitatis titulus, et pace ecclesiae Dei reddita hostium adversantium contritus est impetus, sacerdotumque puritate innocentis vitae Domino adherentium diuturnitate pacis crevit numerositas, adeo ut plures ecclesiae quae multorum pontificum beatorum irradiantur titulo, vix unius martyris fulciantur patrocinio: fit ut quidam e vulgo quod habent quasi fastidiant, quod non habent desiderent, et martyres omni quidem honore dignos iudicent, ut iustum est, sacerdotes vero Domini quos habent patronos, minori cultu venerentur et honorent. Quorum animas etsi gladius persecutoris non abstulit, palmam tamen non amisere martyrii, dum carnis illecebras et hostis invisibilis machinamenta, fidei spei et caritatis invictae superavere constantia. Sed docendus est populus, non sequendus. Honorentur martyres ut nobilissimi divini praelii bellatores et christiani nominis propugnatores, honorentur et confessores ut fidelium animarum rectores et doctores, et eorum singulis in locis propensius honoretur sacerdotium, per quos salutis sumpsimus exordium. Verum de his ista sufficiant. Nunc quid de beato Pulchronio, quem Virdunensis civitas eo tempore meruit habere rectorem, in scripturis invenerimus vel fidelium veraci relatu didicerimus, Christi domini protegentis et edocentis nos adiutorio brevis et lucida prosequatur oratio[c].

fol. 26. Igitur[47] imperantibus Honorio et Theodosio iuniore, qui Valentinianum, Constantii et Placidiae filium, consortem imperii fecit[d], natus est in urbe Trecassina beatus Pulchronius christianis parentibus ex familia aecclesiae. Nativitatis vero eius primordia caelestibus auspiciis divina insignivit clementia. Revelatum est enim parentibus eius ante longa conceptionis ipsius tempora, quod talem habituri essent filium qui esset sanctae Dei ecclesiae lucerna lucens ante Dominum, et in tempore oportuno fieret iracundiae Dei reconciliatio et furoris eius placatio. Erant autem parentes eius religiosi et gratia inter suos nominatissimi, fide pleni, elemosinis dediti, domus suae curam habentes, familiam pie iusteque regentes, in mandatis et iustificationibus Dei incedentes, pauperum et peregrinorum officiosi susceptores, ecclesiarum studiosi amatores, quibus merito quantum ad humanum modum praestitum sit, ut tantum ac talem haberent filium. Natus igitur puer sacramentis caelestibus iniciatus est, et in baptismate Pulchronius nominatus est sive Policronius. O dignum praesagium nominis, quod si in Greco resolvere velis, interpretatum[e] sonat civitas temporis. Et quid hoc signatur vocabulo, nisi

a) affectos *corr.* afflictos *cod.* b) et cap. *superscr.* c) *In marg. adscribitur:* Verte quattuor folia retro et lege, *quibus verbis remittimur ad folia* 26. 27. 28. 29. *quae postea ab Hugone inserta sunt inter folia* 25 *et* 30. d) fecerunt *corr.* fecit *c.* e) interpretatam *c.*

47) Sequentia excepit auctor ex Vita S. Pulchronii iam deperdita.

quod puer hic sanctus hoc esset futurus in opere quod signabatur ex nomine? Nam si referas ad tempus vitae eius, cum bella cuncta perderent, civitas temporis illius factus est, cum ad tuitionem et munimentum omnium Deo adherere volentium praedestinatus est; civitas temporis factus est, cum ad colligendas et conservandas credentium animas pontifex constitutus est. Consideremus tamen et altiori mysterio vim vocabuli huius. Cum enim habuit directos pedes ad euangelizandam pacem, et dum staret pede immoto in atriis Hierusalem, quae edificatur ut civitas, civitas civitatis temporis aeterni factus est, quia et participatio eius in id ipsum est, ubi ascenderunt tribus Domini ad confitendum nomini Domini. Ergo et civitas temporis est etiam civitas civitatis temporis non transitorii sed eterni, civitatis itaque non quae edificatur lapidibus insensibilibus sed vivis; in qua lapis qui ab edificantibus reprobatus est angularis missus est, qui abscisus est de monte sine manibus praecidentium et implevit universum orbem terrarum. Intueamur itaque edificacionem huius civitatis temporis, et ut digne videre mereamur, edificatorem eius Spiritum sanctum invocemus, ut ponat verbum in ore nostro et in corde nostro, quatinus sit os nostrum in corde nostro, ut digna loqui valeamus.

Ablactatus igitur est, et decursa balbutientis infantiae ebdomada litteris traditus, prima eorum temptabat addiscere rudimenta. Quarum elementis brevi datis memoriae, festinabat iam ad altiora conscendere. Datus igitur vacationi sapientiae, hauriebat fontes doctrinae, tardus eloquio, licet clarus ingenio, quum[a] non qui multae eloquentiae vel etiam multae est sapientiae, quia eloquentiae aura parum quidem auditum mulcendo delectat, simul vero ut desinit sonus loquentis, et profectus desinit audientis. Ideo etiam puer strenuus ad perfectiora totis tendens viribus, illi studebat sapientiae, non quae in verbis volat, sed quae in virtutibus constat. Intellectus enim bonus est omnibus qui faciunt eum, non qui loquuntur et praedicant eum.

Iam vero puericiae annis ad similitudinem patriarchae Iacob domi simpliciter exactis, fol. 26. cum iam ingrederetur nutantis adolescentiae bivium, positus in conversacione scolari, non vel aetatis vel coaequalium illecebris cedens prodidit pudicitiam, sed tamquam sibi a Domino commissum servavit integrum signaculum castitatis. Erat tunc temporis in eadem urbe Trecorum beatus Vita Lupi Lupus, morum probitate celebris, sanctitatis dote insignis, pietate laudabilis, patientia mirabilis, sapientia conspicuus, caritate diffusus, spe longanimis, fide praedicabilis, gravitate venerabilis, per zelum iustitiae erga delinquentes erectus, per compassionem proximus, in adversis patientissimus, in prosperis cautus, in quo omnis laus secure canitur. Hic in seculo[b] annis 7 cum uxore sua Piminiola, sancti Hylarii Arelatensis archiepiscopi sorore, conversatus, Lirinense coenobium expetiit, unde raptus ad pontificium, eandem gravitatem morum, eandem humilitatis et vilitatis sectabatur continentiam, locato sibi in prospectu urbis[c] monasterio, ubi cum his qui secum aderant divinis intendebat theoriis Huic beatus Pulchronius in monasterio erudiendus a parentibus traditus, magistri cepit imitator existere, et quae eum facere videbat ad eadem se modis quibus poterat informare. Erat ei in vultu alacritas, in sermone gravitas, in obediendo sagacitas, in obsequendo humilitas, in deferendo sedulitas, verecundia in vultu, reverentia in incessu, dulcedo in voce, constantia in actione. Diligebatur ab omnibus, laudabatur a cunctis, honorabatur ab universis. Quem si quis esset qui non amaret, se potius illum non amando improbaret. Erat[d] ei quoque studium timorem Dei habere, seniores venerari, castitatem tueri, humilitatem non aspernari, verecundiam diligere et clementiam, quae sunt ornamenta minori aetati. Erudiebatur iam tunc profecto divinitatis occulto iudicio, ne quid deesset apostolico pontifici mox futuro. Erat quippe ex mundis animalibus, illis scilicet qui et ruminare norunt et verbum Dei ad memoriam revocare, quique etiam divinis sacrificiis et altaribus apti sunt. Circumcidebat in se omne, quidquid illud est, quod neque cibis neque sacrificiis aptum est, quod humanae naturae vicio in homine operitur et tegitur. Armabatur ad patientiam mortis, et prima eius aetas iam meditabatur martyrium. Attenuabat corpus tenerum ieiuniis, et frequenti inedia incendia carnis edomabat, sciens quod non indigeret flamma copiosiore materia, nec insolens bestia abundantioribus cibis ut insolentior fieret, cum sufficeret corpori malicia sua. Legebat assidue, psallebat frequenter, ut semper eum inveniret diabolus occupatum, qui ociosos appetit, occupatos refugit. Si quid vero hostis astutia subrepsisset adolescentulo, requirebat baptismum lacrimarum; ibi sine dubio igni baptizabatur. O adolescentulum senibus praeferendum! O discipulum cuius imitatores ipsi desiderabant fieri sacerdotes! Laetabatur beatus Lupus de profectu discipuli, gaudebant et parentes de industria et proposito filii, quod esset perspicax in scripturis, rationabilis in fide, cursum suum ad statutas lineas mandatorum Dei refraenans et temperans, et quod gravissimum est in illa aetate, neque ad dextram neque ad sinistram declinans, sed via regia fortiter incedens.

a) quam *corr.* quum *c.* b) Hi . . insula *c.* c) orbis *corr.* urbis *c.* d) Erat - aetati *in marg.*

Vita Lupi p. 81. Erant autem eius condiscipuli sub institutione praefati patris Severus, postea Trevirorum sanctus episcopus, Albinus quoque Cathalaunensis et sanctus Emilianus, sanctus quoque Aventinus, postea Trecorum episcopus, cum aliis quam pluribus qui omnes gratia Dei innumeris claruere miraculis, ut ex meritis discipulorum daretur intelligi, quantae sanctitatis magister eorum fuerit qui tales in via Dei[a] discipulos informaverit. Beata nimium et Domino fol. 27. nostro grata societas, in qua erat videre tranquillitates animorum, mansuetudinis studium, moderationis gratiam, honestatis curam, et consideracionem decoris, inter quas virtutes prima sibi fundamentum in eis verecundia posuerat. Sed quia ut aequalium cohabitatio dulcior, ita et senum tutior est, beati viri Lupi individui adherebant contubernio, qui magisterio quodam et doctrina vitae colorabat mores adolescentum et velut murice probitatis inficiebat. Quod quidem maxima vir Deo plenus adimplebat gratia, ut videret alacribus illos animis[b] patris instituta sequi, quos nec ab incepto gravioris propositi deterrebat rigor, cum iuvenilis alacritas ad ea semper convertatur studia quae arbitratur plausibiliora. Inter hos itaque contribules[c] suos beatus Pulchronius meritorum radiabat lampade. Honestatis fulgebat decore, omnimodis satagens, ut de se unusquisque et maxime vir optimus bona sentiret, quapropter et omnibus bonis debitam exibebat reverentiam. Cavebat motus animi iuvenilis, se ipsum observans et circumspiciens, et prorumpentes in se appetitus quadam vi animi cohercens atque refraenans, ne appetitus rationem vel praecurreret vel desereret, ne praecurrendo perturbaret eam atque excluderet, et deserendo destitueret. Et ita singularum actionum modos servans, ordinem quoque et constantiam dictorum suorum et operum moderationemque custodiens, decoro illi intendebat, quod generale esse et speciale attestatur moralis doctor Ambrosius in libro de Officiis, ita inquiens: „Est decorum, ait, quod praeeminet; cuius divisio gemina est. Nam est decorum quasi generale, quod per universitatem funditur honestatis, et quasi in toto spectatur corpore. Est etiam speciale, quod in aliqua corporis eminet parte. Generale est, si quis universitatem honestatis in omni actu suo habeat concinentem, ut sibi omnis vita eius consentiat nec in ulla re discrepet. Speciale vero est, si aliquem actum[d] in suis habet virtutibus[e] praeeminentem.“ His igitur virtutum insigniis ornabatur adolescens spectabilis. Provexerat quoque eum morum speciositas, et ecclesiastico mancipatum officio ordinisque divini ampliatum ministerio divina sublimare parabat pietas. Cum vero iam emensa adolescentiae semita in robur emigrasset virile, Dei cepit iam ferventior servitus insudare, et in dies robustior de virtute in virtutem proficere, et ea quae retro sunt obliviscens, in ea quoque quae in antea sunt se superextendens, desiderabat Christo carnis mortificatione consepeliri, ut mereretur per ipsum ad gloriam Patris in virtute Spiritus per bonorum exercitia operum conresuscitari. Sic in carne vivens non secundum carnem militabat, praecavens et observans ut neque peccando, neque positus in suspicione peccati, fieret offendiculum fratribus aut scanfol. 27'. dalum. Intellexerat enim ex euangelio, quam gravis sit, a Domino scandalizanti unum ex minimis constituta animadversio. Erat in corde eius fixa illa Domini sententia: *Qui se hu-* Luc. 14, 11. *miliat exaltabitur*, unde et humiliari studebat in terris, ut a Domino exaltari mereretur in coelis. Sed nec potuit abscondi lucerna delitescens sub modio, verum ad effugandas errorum tenebras atque ad illuminationem multorum imposita est candelabro. Cum enim conplacuit ei qui electos ad eternitatem vocat, vocatos iustificat, iustificatos remunerat, ut exaltaret servum suum habentem fiduciam in se, inspiravit cordi beati antistitis Lupi, ut ad solatium laboris et ministerii sui ad ordinem eum promoveret sacerdotii. Electus itaque communi voto et laude cleri et populi, presbiterii honorem accepit et moribus adornavit. Erat namque potens in verbo et doctrina, et potestate ipsa cum apostolo utebatur in edificationem, non in destructionem, ut edificarentur correcti peccatores ad penitentiam, quibus iam videbatur imminere destructio per culpam. Orabat pro peccatis populi, et cum nullum laederet, omnibus prodesse cupiebat; sciens sacerdotis vel ministri esse prodesse si fieri potest omnibus, obesse nemini. Implebatur iam in eo illa nominis sui ethimologia; et quod praenuntiatum erat ex nomine, sonabat iam in actione. Civitas enim erat temporis utique gravissimi et periculosissimi, in quo praeliorum fremitibus totus fere quatiebatur orbis. Erat et refugium pauperum, tutor orphanorum, defensor viduarum et pupillorum, oppressorum consolator, et omnium ad se confugientium piissimus susceptor et auxiliator. O civitas inexpugnabilis, protectio incomparabilis, defensio invincibilis, sedes divini propiciatorium altissimi, in qua regnat sapientia et

a) Domini *corr.* Dei *c.* b) alacres illorum animos *corr. ut in textu.* c) contubernales *suprascripto* ribu *c.* d) aliquam virtutem *corr.* aliquem actum *c.* e) actibus *corr.* virtutibus *c.*

dictat leges iustitia, quam fortitudo inhabitat, regit prudentia, disponit temperantia, in qua fulget Dei imago, quae viciorum imagines obliterat! Suscipe et nos humillimos dilectores tuos et in defensione tua protege.

Cum igitur tantis bonorum operum praeconiis beatus efferretur Pulchronius, fieretque iam in propatulo omnibus sanctimonia eius, ad pontificatum petebatur Virdunensis urbis, quae, ut diximus, tantis erat attrita calamitatibus, gravata malis, ut perpauci in ea invenirentur qui divinis deservirent cultibus. Causas calamitatis supra exposuimus. Verum cum id ab eo optineri non posset, ut votis petentium daret assensum, ad beatum Lupum civium qui erant residui spes tota convertitur, et ut subveniat miserae civitati, iam fere desolatae, iam destitutae, lacrimosis ingeminatur questibus. Accessit et vicinorum sacerdotum supplicatio suspirantium et iam sibi applaudentium de futuri collegae solatio. Nec poterat vir sanctissimus tantis consacerdotum et plebis devotae reniti peticionibus, cum sciret dominicum esse preceptum: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*, et quod iubetur fidelis anima non sua quae- Luc. 10, 27 rere, sed quae Ihesu Christi sunt. Cessit itaque, et devotum discipulum devotis civibus assigna- fol. 28. vit pastorem et episcopum. Diem illam sanctorum gaudiorum celebritate solempnem, piorum animorum alacritate iocundam, beati viri electione et promotione celebri beatificatam, Virdunensis amplexata est ecclesia, et usque in hodiernum diem assidua diei illius sentit beneficia. Gaudet celum et exultat terra, quia in hoc concurrit divinae dispensationis omne mysterium, ut qui hactenus fuerant vasa iniquitatis ad interitum, conversi ad penitentiam per beatum virum fierent vasa iustitiae in sanctificationem. Consecratus ergo in pontificem mira omnium devotione et gratia, studuit pietatis augere opera, qui pontificali auctus erat infula. Suscepit nomen et habitum sacerdotis, studebat et Dei summi esse sacerdos et sacrificium. Exibebat enim se ipsum hostiam vivam, sanctam, placentem Deo, immolans ei sacrificium laudis et spiritum contribulatum, quod solum sacrificium ceteris omnibus abiectis et despectis Deus expetit. Studebat etiam profectus sui exemplo invitare et illicere ceteros ad virtutem praecipue per humilitatis a Deo nobis traditam formam. Assueverat quoque longa et assidua meditatione sursum semper respicere et carnis materiam deprimere, frenis arctioribus sublevare. Sciebat speciale esse officium sacerdotis mediatorem populi effici apud Deum, ideo et praeesse recusaverat illis, quibus se purgatiorem esse scire metuebat. Versa autem erat tunc in amaritudinem vitis quondam laeta palmitibus, vitis tota fructifera, et diadema decoris et corona gloriationis in confusionem et ignominiam, quia Arriana fece totus iam pene sordebat Occidens, quae[a] ubicumque incubuit foeda semper criminum vestigia habuit. Et licet Gallia Belgica fidem Petri semper imitata, profanas vocum novitates et scismatum errores orruerit, viciis tamen, quae quiete et ocio aluntur, tunc nimium fraena laxaverat. Redarguebat vero errantes pius pastor lenitate et mansuetudine patris, severitate et auctoritate pontificis, sciens Heli pro filiorum iniquitate dampnatum, quod minus severa animadversione delinquentes eos corripuerat. Querebat etiam cum Iheremia aquam 9, 1. capiti suo et oculis suis fontem lacrimarum, ut digne posset deflere maliciam eorum qui peccaverant et non egerant penitentiam ab immundiciis et iniquitatibus. In ipsis enim reliquiis captivitatis et destructionis Wandalicae cum esset adhuc recens eius memoria, vigebat tamen adhuc Arrianae iniquitatis seminarium. Flebat vir beatissimus peccata populi, praedicabat curationem, suadebat penitentiae compunctionem, ut resipiscentes converterentur ad Dominum, quam bonus est, et in seculum misericordia eius. Docebat cum apostolo fornicacionem fugere, quoniam qui fornicatur in corpus suum peccat, et quia in corpore subdito peccatis non habitat sapientia. Nec poterat inanis esse et sine fructu tanti predicatoris assertio, quin immo sensit urbs Virdunica et usque in hodiernum diem agnoscit, quantum sibi prestitum fuerit in tali pontifice, cuius vita populi erat firmamentum, cuius doctrina medicamentum erat animarum, correptio morum, eradicacio viciorum.

Inter haec itaque pia divini famulatus exercitia cepit servum suum Deus mundo multis fol. 28'. manifestare miraculis, ut agnosceretur ab omnibus, quod grata esset spiritubus angelicis conversatio eius. Caecis namque visum, claudis gressum, surdis praestabat auditum, et omnia corporum incommoda verbi virtute fugabat. Super daemones quoque tantam consequutus erat a Vita Lupi p. 70. Domino potestatem, et, ut legitur in vita beatissimi Lupi, tanta in eo vigebat gratia curationum, ut solo iussu daemones ab obsessis fugaret corporibus, et ad primum vocis eius imperium omnis eorum tenebrosa potestas evanesceret, et vigor omnibus membris refunderetur.

a) quae — laxaverat *in marg.*

Testatur hoc et alius quidam praefati beati Lupi scripto virtutes replicans et discipulorum eius V. Lupi. p. 81. memoriam faciens, qui huius quoque beati patris nostri meminit in haec verba: „Horum, inquit, unus fuit sanctus Polochronius, urbis Clavorum episcopus, cuius vitam sanctitate plenam, munere virtutum insignem, miraculorum patratio ostendit, quibus claruit plus quam credibile sit.“ Nam miseris, quos dira vexabat condicio furoris, ut astringerentur ferreis hominum catenis, precibus suis impetrabat a Domino remissionem furoris, ut solo eius iussu et daemones pellerentur cum armis suis virulentis, et larvarum lemurumque carerent fantasiis. Nec solum in talibus, sed et in diversis fulsit horum similibus, quae libellus de vita eius scriptus plenius elucidat scire volentibus. Haec[a] sunt sanctitatis beati viri testimonia, quae ubique et tunc in vita sua et nunc post obitum eius celebrat, veneratur et praedicat sancta Dei ecclesia. O virum omni laude dignissimum, omni devotionis amore colendum! O Spiritus sancti templum dignum, ieiuniis sobrium, vigiliis cautum, orationibus mundatum, castitate cluentissimum! O civitatem munitam adversus insidias diaboli, sanctuarium Dei, propiciatorium coelestis oraculi, turrim David quae edificata est cum propugnaculis, in qua milia clypeorum dependent omnis armatura fortium! Non sunt in ea loca humentia, nulla ibi calami umbra, in qua accubet draconis mollicies veternosa. O virginitatis domicilium, pietatis sacrarium! Talis nimirum minister decebat sanctam Domini matrem, talis pontifex sanctam eius digne adornabat aecclesiam, regebat familiam, et in tempore erogabat conservis dominici tritici mensuram. Quem merito Virdunensis ecclesiae fatemur apostolum, sic tamen primo pastori nostro beato Sanctino praerogativam honoris debiti non minuamus. Agrum namque dominicum sanctus Sanctinus digne excoluit, nullo adhuc maligni cultoris aratro maculatum, nec praeventione pessimi seminis occupatum, et viam inusitatam et rudem nullisque antea vestigiis proculcatam assiduitate commeandi fecit attritam et levigatam. Verum cum postea agrum ipsum tum persecutionis violentia, tum colonorum penuria urticae et vepres cooperuissent, et super semen fidei et veritatis inimicus homo seminasset zizania, id est malam doctrinam et perversa dogmata, beato Polochronio quodammodo duplicatus est labor, cui prius conceptas fol. 29. corde maliciae formas necesse fuit extrudere et exturbare et noxia quaeque evellere et eradicare, tum deinde semen rectae fidei denuo sulcis mentium credere, et quasi nil esset factum totum a principio renovare. Quam multae enim fuerant species depravationis, tam multas oportuit esse et restitutionis. Sed horum omnium scientia et disciplina ab ipso et scientiae Domino tradita est, a quo ad animarum instituendarum curam ante secularia tempora praeelectus est. Et hoc dicentes beati patris Sanctini debiti honoris et devotionis auctoritatem non minuimus, quin potius ampliamus, cui ad cumulum devotionis et laudis hoc praestitum sit, ut talis ei successor accederet, qui ab integritate fidei eius non discreparet, et doctrinae praedicationisque eius non segnis exequutor existeret. Amplectimur enim eum totis medullis ossium, ut decet patrem et karissimum dominum, per quem hoc optinere meruimus, ut talis nobis datus sit pontifex, qui potest et animabus mederi et corporibus. Ad eius enim gloriam spectat quod Virdunensis ecclesia in fide sancta fructificat. Gratia namque ecclesiae laus doctoris est. Honoramus etiam non verbo tantum sed affectibus cordium beatum Pulchronium, quia et ut digne honoretur a nobis dignius ipse promeruit, qui clavum navis ecclesiasticae, quam peccatorum sordibus sentinosam purgavit, inter mundana pericula fortiter rexit, et nunc usque regere precibus et auxilio non destitit, nec Deo propicio desinet. Sed iam ad narrationis ordinem redeamus.

Tantis vir Domini virtutum clarus insigniis, ita in se omnium provocaverat affectum, ut a regibus et principibus, divitibus quoque et mediocribus, devotione nimia veneraretur. Erat enim verecundus in visu, in motu, in gestu, in incessu, ut habitum mentis in interioris hominis statu cerneres. Incessus eius gravis erat, motus purus et simplex, gestus qui non dedeceret, visus pudicus et pius, sermo mitis et placidus, benivolentiae et gratiae plenus de doctrina fidei, de magisterio vitae, de disciplina morum, de confessione peccatorum, de confusione iniquorum, de gloria vitae aeternae, de spe retributionis aeternae.

Quanto autem decore Dei templa adornaverit, cum eius hoc semper studium fuerit, ut aula Dei congruo ornatu niteret, ex ipso cultu mentis eius, ubi sedem sibi sapientia locaverat, advertere possumus. Neque enim tantum nec in ecclesia locum optinuisset, nisi eam dum advixit competenti nitore adornasset. Filiorum cura propensior ei erat, ut ambularent in sanctitate cordis et iustitia, ut penitentiam de peccatis agerent et de futuris se custodirent, ut

a) Haec — ecclesia *in marg.*

digne Deo placerent et innocentiae vias graderentur, ut spe ad superna erigerentur. Clericos ut menbra sua diligebat, et vitae eis pabula ne in via deficerent, tendendo ad Christum devotus administrabat; erga omnes misericors, erga omnes fraterno distentus affectu; talis circa discipulos, velut nutrix foveat parvulos suos. Deferebantur autem ad eum ex diversis mundi partibus claudi, caeci, aridi, lunatici et quotquot oppressi tenebantur multimodo morborum genere, quorum sicut et species discernere perdifficile est, ita etiam nomina scire; quorum turba innumerabilis diebus ac noctibus excubabat ante domum episcopi, quos omnes precibus eius curabat medica manus Dei. Discedebant alii sanati, alii veniebant sanandi. Eorum autem qui vexabantur a spiritibus inmundis, quorum quam plures adducebantur vulgante fama sanctitatis eius insignia, dolendum erat videre oculos cruentos, dentes frendentes, collum intortum, linguam aliena loquentem, manus catenis vinctas, labia tremula, vocem multiplicem, intus [fol. 29'.] hostem saevientem, foris miserum suimet impotentem. Quae tamen rabies ad unum viri Dei imperium dicto citius abscedebat, et uno eodemque momento salus accedebat indulta. Beatum dicebant omnes populum tanti pontificis regimine protectum, et plebes urbium vicinarum de sociis sancti viri, de discipulis scilicet beati Lupi, sibi praeoptabant dari episcopum. Trevirensis autem metropolis cum non haberet pontificem, sanctum suscepit Severum, eximiae sanctitatis virum, verbo et doctrina clarissimum, qui cum beato Germano Autissiodorensi, quia beatus Lupus senio excusabatur, missus est Brittannicam insulam secundo a Pelagiana heresi verbi virtute revocare. Cathalaunensis vero civitas sanctum elegit Albinum, quem hodieque letatur habere patronum.

Dum [48] ergo tantorum virorum praedicatione et industria Gallicana floreret ecclesia, anno ab incarn. Dom. 450, Marciani principis qui successerat Theodosio iuniori anno primo, invaluit persequutio et rabies Hunnorum, Valentiniano [a] septies et Abieno consulibus. Computantur autem a Wandalica irruptione usque ad annum illum, quo sub regibus Bleda et Attila Hunorum per Gallias diffusus est exercitus, secundum fidem hystoriarum anni 45 hoc modo. Anno enim principatus Honorii 14mo Wandalorum rabies efferbuit, et Honorius postea regnavit 16 annis; post quem Theodosius iunior regnavit annis 27, et successit ei Marcianus imperator, cuius primo imperii anno Huni Gallias occuparunt. [Legimus autem in Getarum [a*]] historia referri, quia, dum Romae emula a Constantino conderetur civitas, sub Ariarico et Adrico regi- [fol. 29'.] bus 40 Gothorum milia in solatium eidem principi praevenisse [b]. Post quorum discessum cum a Geberich Gotthorum rege [Jordan. 21. ib. 22.] Wisirmar Wandalorum rex impeteretur, ut refert Deuxippus historiographus, qui dicit eos ab occeano ad nostrum limitem vix in anni spacium pervenisse prae nimia terrarum inmensitate, cum essent commorantes Wandali in locis, ubi nunc Gepidae habitant, ad litus amnis Marisiae victi a Geberich et prostrati, patriam illam linquentes, Pannoniam a Constantino petierunt, ubi per 60 et eo amplius annos decretis imperatorum famulati, inde post a Stilicone magistro militum et patricio evocati Gallias occuparunt, ubi non a Deo fixas sedes habuerunt. Et post aliquanta eciam haec subdit [c].

Post non longi temporis spatium, Hermanarico qui Geberic successerat rege, Hunorum gens, Balamir regnante [ib. 24] in eos, omni ferocitate atrocior, exarsit in Gothos Ostrogothas, id est orientales. Quod videntes Visigothae, legatos [ib. 25] ad Valentem Valentiniani senioris fratrem miserunt, promittentes, si Traciae vel Moesiae illis daret, se christianos futuros. A quo Arriana perfidia, qua ipse detinebatur, imbuti, eandem perfidiam quasi pro generis propinquitate Ostrogothis et Gepidis Wisigothi tradiderunt, et ipsi Danubio transmeato, Daciam Mesiam et Tracias permissu insederunt. Cumque post totas septentrionales partes usque Danubium tenere vellent, ab eodem Valente bello appetiti et victores facti, [ib. 26] imperatorem saucium, cum in proxima casa refugisset, imposito igne concremaverunt, regnante in Gothos post Ermanaricum Fridigerno, cui successit Athanaricus et ei Alaricus. Verum ubi Theodosius cum Graciano rerum summa potitus [ib. 28.] est, pace cum eis facta, benigne eos habuit; sed filiis eorum aliter cum eis agentibus, cum invaderent Italiam, Alarico rege, Stilicone et Ariliano consulibus, data est eis Gallia, ut defenderent eam a Wandalis, contra quos apud Pollen- [ib. 30.] tiam in dolo Stilicone pugnante, iratus Alaricus Romam rediit, invasit, depraedavit, et per Campaniam et Siciliam ad Affricam transiens moritur, in Barinto amne sepultus. Cui Athaulfus succedens iterato Romam et Italiam privatis et [ib. 31.] publicis spoliavit divitiis, et sumpta in uxore Placidia sorore Honorii, et Italia dimissa pro consanguinitate, Gallias appetiit, quae a Wandalis Cresco duce, Alanis quoque et Burgundionibus graviter infestabantur. Nam tunc Wandali, metu Gothorum relicta Pannonia, Galliis incubabant, ibi certas sedes temptantes figere. Quod malum pro sui enormitate omnibus patet satis superque. Attamen ante faciem eius fugientes in Hispania se recluserunt, ubi a Gothis caesi sunt. Cum ergo Wallia, quartus ab Alarico, succedisset, et Wandali, Hierio et Ardabure consulibus, iterum Galliam [ib. 32.] infestarent, moto contra eos exercitu ad Affricam eos migrare compulit sub rege Gisirico. Wallia quoque decedente [ib. 34.] in regno Galliae et Hispaniae Theodoritus successit, contra quem Etius patricius, pace rupta, in Gallos movit exercitum, auxiliatoribus Hunis, quorum erant reges Bleda et Attila, Theodosio iuniore imperante, Theodosio et Flesto con- [ib. 35] sulibus, et datis utrimque dextris discessum est, et post haec Attila, fratre interfecto, omni Hunorum populo sibi subiecto, ad totius mundi principatum anhelare cepit. Ex his Iordanis [c*] historiographi dictis liquido colligimus, prius Wandalorum, post Hunorum inundatione Occidentis imperium concussum esse.

Adam plasmatio Dei vivi genuit Seth, Seth genuit Enos, Enos Caynam, Cayna genuit Mahaleel, Mahaleel quoque genuit [fol. 29''.] Iareth, Iareth [d] Enoch, Enoch Matusalam, Matusalam Lamech, Lamech genuit Noe, Noe genuit Iafeth qui dilatavit termi- [Nennius X, 13]

a) Valentiniano — consulibus *in marg.* a*) *Haec supplenda videntur.* b) provenisse *corr.* praevenisse *c.* c) subdet *c.* (?) c*) Iordanis *corr.* Iornandis *c.* d) Lareth *corr.* Iareth *c.*

48) Sequentia usque ad finem folii 29* Hugo de suo Vitae inseruit.

Nennius nos suos in Europa, Sem in Asia, Cham in Affrica. Iafeth genuit Iohan, Iohan Lobath, Lobath Bath, Bath quoque genuit Hisrau, Hisrau Esraa, Esraa Râ, Râ genuit Abyr, Abyr Ooth, Ooth Ethech, Ethech Aurchact, Aurchact Ecthactus, Ecthactus quoque genuit Mayr, Mayr Semion, Semion Boib, Boib Thoy, Thoy Ogomuin, Ogomuin Fetuir, Fetuyr Alanum*, qui primus venit ad Europam cum tribus filiis suis, Ysichion, Armenon, Neugio; Ysichion genuit filios 4, Francum a quo Franci, Romanum a quo Romani, Alamannum a quo Alamanni, Britonum a quo Brittones. Armenon 5 genuit filios, Gothum a quo Gothi, Walagothum a quo Walagothi, Cibidum a quo Cibidi, Burgundum a quo Burgundi, Langobardum a quo Langobardi. Neugrio 4 habuit filios, Bogarum a quo Bogari, Wandalum a quo Wandali, Saxonem a quo Saxones, Taringum a quo Taringi; et ab Alano patre dicti sunt Alani. Heae gentes per totam Europam divisae sunt.

Cf. Gregor. Tur. II, 5. Cum itaque Wandali a Galliis recessissent, et rumor exisset Hunos in Galliam velle prorumpere, Gallicanarum urbium populi qui erant residui, diffidentes viribus suis se illis posse resistere quorum barbaries iam eos potenter terruerat, munitissima expetierunt loca, quibus se tutari posse credebant adversus tremenda discursantium hostium molimina. Et plurimi quidem colles natura munitos occupavere, turribus et machinis ceteris et bellicis instrumentis se praemunientes, quae hostibus formidini, suis vero essent fortitudini; quidam vero urbes nulla naturali virtute munitas vallo et murorum firmitate, interrupta sarciendo, diruta restaurando, inexpugnabiles reddidere. Sacerdotes vero cum clericis ad orationum confugierunt auxilia, et precibus continuis pulsabant aures domini Salvatoris, ut propiciaretur populo suo inebriato nec vino neque sicera sed a fortitudine plagae quam ei invexerat. Tantus enimvero timor ingruentium hostium omnes occupaverat, ut cuncta mortem ipsam intentare viderentur. Omnia enim perturbaverat inimicus, ut nichil videretur melius quam fugere e medio et latere. Caeca erant omnia, vastitas et contritio, calamitas et gladius cuncta reple-

*) *Hoc potissimum loco generationes populorum, quales in codicibus inde ab ineunte nono saeculo legi, sistere placet; sunt autem hae:*

1. *Cod. regius Paris. Nro.* 609. *saec. IX. ineuntis.* Qui fuerunt qui gentes genuerunt? Resp. Tres fratres, Ermenus, Igngus, Etscius. Ermenus genuit Gotos, Wandalos[a], Gebeteos et Saxones. Ingus genuit Burgundiones, Toringos, Longibardos et Bawarios. Sciut genuit Romanos, Brittones, Francos et Alamannos.

2. *Cod. Sangallensis Nro.* 732. 4° *mbr. saec. IX. exeuntis seu X. fol* 142. Adam cum esset 130 annorum, genuit Seth *et sic* 6 *aetates usque fol.* 154: et inde domnus Karolus solus regnum suscepit et Deo protegente gubernat usque in presentem annum feliciter, qui est annus regni eius 43, imperii autem 10. Sunt anni totius summe ab origine mundi usque in presentem annum 4762. INCIPIT GENERATIO REGUM. PRIMUS REX ROMANORUM ANALEU: Analeus genuit Papulo; Papulus genuit Egegium; Egegius genuit Egegium; Egegius genuit Fadiru, et ipsum Romani perdiderunt. TRES fuerunt fratres unde sunt gentes, Erminus, Inguo et Istio frater eorum; Erminus genuit Gothos, Walagotus, Wandalus, Gepedes et Saxones. Haec sunt gentes 5. Inguo frater eorum genuit Burgundiones, Loringus, Langobardus, Baioarius. Haec sunt gentes 4. Istio frater eorum genuit Romanos, Brictones, Francus, Alamannus. Haec sunt gentes 4.

3. *Cod. regius Paris. Nro.* 4628 *A. saeculi X. et Ottobonianus* 3081. *saec. XV.* ITEM DE REGIBUS ROMANORUM. Primus rex Romanorum Allanius dictus est. Allanius genuit Pabolum, Pabolus Egetium, Egetius genuit Egegium, Egegius genuit Siagrium, per quem Romani regnum perdiderunt.

Tres fuerunt qui dicti sunt. Primus Ermenius, secundus Ingo, tertius Escio. Inde adcreverunt gentes 13. Primus Ermenius genuit Gothos, Walagothos, Wandalos, Gippedios et Saxones. Ingo genuit Burgondiones, Thoringos, Langobardos et Baoweros. Escio genuit Romanos, Brittones, Francos et Alamannos.

4. *C. musei Britannici inter Harleianos Nro.* 3859. *Nennius saec. XI.* Primus homo venit ad Europam de genere Iafeth Alanus cum tribus filiis suis, quorum nomina sunt Hessitio, Armeno, Negue. Hissitio autem habuit filios quattuor. Hi sunt Francus, Romanus, Britto, Albanus. Armenon autem habuit quinque filios, Gothus, Valagothus, Gebidus, Burgondus[b], Langobardus. Neugo autem habuit tres filios, Wandalus, Saxo, Boguarus. — Ab Hisitione autem orte sunt quattuor gentes, Franci, Latini, Albani et Britti. Ab Armenone autem quinque, Gothi, Walagothi, Gebidi, Burgondi, Langobardi. A Neguio vero quattuor, Boguarii, Vandali, Saxones et Taringi. Istae autem gentes subdivisae sunt per totam Europam.

5. *Ex codice monasterii Cavensis Legum Langobardorum saeculi XI. ineuntis.* Mulius rex tres filios habuit, quorum nomina hec sunt: Armen, Tingus, Ostius. Singuli genuerunt quaternas generationes; Armen genuit Gothos, Guandalos, Brigidos, Saxones; Tingus genuit Tuscos et Langobardos, Burgondiones, Baioarios; Hostius genuit Romanos, Brittones, Francos et Alamannos.

6. *Cod. Vatic. Nro.* 5001. *anni c.* 1300. *fol.* 140: Tres fuerunt fratres, ex quibus gentes 13. Primus Ermenius genuit Butes, Gualangutos, Guandalos, Gepidos, Saxones; Ingo genuit Burgundiones, Turingos, Langobardos, Baioeros; Escio Romanos, Brictones, Françes, Alamannos.

a) cod. V. · · :ndalos. b) burgandus . longobardus *corr.* burgondus . langobardus; *ita et infra.*

verat. Obstupescere posset humana infirmitas, quomodo sub tantis christianae fidei doctoribus, pontificibus scilicet sacris quibus se Gallicana tunc temporis certatim munierat ecclesia, tanta sustinuerit pericula conculcationes et obprobria, nisi crederet iudicia Domini incomprehensibilia, quorum multam abyssum ut est investigare hominem velle desipere est. Et utique invenitur in scripturis, quoties ecclesiae Dei violentior incubuit hostis antiqui furor, totiens ei Domini insuperabiles providisse castrorum spiritualium duces, qui et diaboli machinamentis potenter resisterent, et populo Dei laboranti cornu salutis erigerent. Quod ideo actum est dispensacione divina, ut et probati manifesti fierent et infidelitate detersa veritas magis ac magis splendesceret in lucem ipsam. Dum ergo hoc tempore omnis nutaret Belgica, beatus Pulchronius propter peccata populi inhabitantis praevidens et praenoscens maximam Galliae partem eversum iri, holochausta medullata cum adipe agnorum et arietum offerebat pro ovibus sibi commissis, ne forte Deum labiis honorarent, et corde longe posito manibus irritarent, fidemque verbotenus profitentes actionibus abnegarent. Suadebat flammas peccatorum elemosinis redimere, et crimina illa quibus tunc adhuc fere tota premebatur Gallia, de saturitate ventris securitate et ocio pululantia, confessione et penitentia digna abstergere, dicens[a], quia qui accusatur testimonio conscientiae, frustra Dei oculos sub umbra et foliis nititur effugere. Accedebant et miracula iuncta praedicationibus, quae per servum suum Deus operari dignabatur, ut quibus sola non sufficiebat praedicatio, terrerentur miraculo, immo ad cognoscendam suam maliciam, et reprimendam atque delendam invitarentur. Sed quid non audet impunita nequitia? Nihil erat quod peccantes ab immanitate scelerum posset compescere, donec veniens gladius vindex irae caelestis omnes percuteret sententia irrevocabili.

Iord

Attila[b] enim, ut diximus, rex Hunorum quingentorum milium numero confisus exercitus, patre genitus Munzucco, vir in concussione natus in mundo, terrarum omnium metus, mirabili sorte cuncta terrebat, formidabili de se opinione vulgata. Erat namque superbus incessu, oculis vigentibus, ut elati potentia ipso quoque motu[c] corporis apparet. Bellorum amator, ipse manu temperavit, consilio validus; supplicantium exorabilis, propicius in fidem semel receptis, forma brevis, lato pectore, capite grandiori, minutis oculis, tenui naso, teter colore, originis suae signa referens. Qui quamvis hic esset naturae, ut semper magna praesumeret, addebat tamen ei confidentiam gladius Martis inventus, apud Schitarum reges semper habitus, per quem arbitrabatur se orbis principem constitutum et potestatem sibi concessam bellorum homo subtilis. Antequam bella gereret, arte pugnabat. Unde et omnium civitatum et regnorum sitibat dominium. Aderat cum eo et Walamer Ostrogothorum rex et Ardaricus Gepidarum, quos propter sagacitatem suam super ceteros regulos Attila diligebat; cetera turba regum diversarumque nationum duces satellites Attilae nutibus deserviebant. Ipse rex omnium regum super omnes pro omnibus sollicitus erat; more turbinis inundantis omnia devastans et conterens. Quod sua miseria satis didicit Gallia. Inaudita namque ante se potentia solus Schitica et Germanica regna tenuit et utraque Romani orbis imperia terruit civitatibus captis; et ne reliqua disperderentur, annuum vectigal accepit: ut Iornandis historiographus refert. In ovile ergo dominicum lupis irruentibus, Hunis scilicet in populo Domini debacchantibus, innumerabilis eorum exercitus urbes invadit primae Belgicae[d], populos qui Wandalorum manus evaserant, et vix adhuc respirare valebant, clamantes de profundo miseriarum: *Hos fame, illos premit ferro; illos neci, istos addicit captivitati.* Miserabilis et prorsus miseranda conditio, videre plebes omni destitutas munimine, omni frustratas solamine, in quarum viscera recenti adhuc memoria Wandalicae persequutionis rabies efferbuerat, has nunc tremere sub iugo Hunorum, pallere ora ieiunio, in omni crudelium dominorum emori servitio, puellas, virginesque sacras, si quae remanserant, matronas[e] etiam et ingenua quaeque nobilia corpora lupanari sterni ludibrio; quibus optabilius fuerat ferro perimi quam tam ignominiosae servituti subici. Capti episcopi ludibrio fuere beluis, interfecti presbiteri et diversorum officia clericorum, subversae ecclesiae, ad altaria Christi stabulati equi. O si possemus in speculam mentis ascendere et tantarum miseriarum genera inspicere, videremus gentes gentibus et regnis regna collisa, alios torqueri, alios necari, alios fluctibus obrui, alios ad servitutem trahi. Ubique luctus, ubique gemitus, et plurima mortis imago. Quot monasteria capta, quantae fluviorum aquae humano cruore mutatae, vastatae urbes et tracti greges captivorum! Peccatis populi facientibus fortes erant barbari, viciis christianorum[f] Hunorum superabat exercitus; offensus erat Deus, et accensus furor eius[g]. Excecatum enim erat cor filiorum hominum, et praeter paucos senes omnes in captivitate et obsidione generati non desiderabant quam non noverant libertatem[h].

Videbat inter haec pontifex sanctus quod dolebat; populus iam quod merebatur agnoscebat. Nullum erat consilium, nulla evadendi spes, nullum nisi de Dei pietate refugium. Hortabatur filios saltem in die ultionis resipiscere, crimina quae prius neglexerant, immi-

a) *superscriptum.* b) Attila — histor. refert *in margine postea addidit Hugo, non erant in Vita Pulchronii.* c) nutu *corr.* motu *cod.* d) Galliȩ *corr.* Belgicae *c.* e) matr. corpora *in marg.* f) eius *corr.* christianorum *c.* g) et a. f. e. *in rasura.* h) *Post haec sex vel septem voces erasae, quarum quarta fuit* turba.

nente iam cervicibus mucrone confiteri et plangere, ut possent iram Dei iam praesentem iam incumbentem in mansuetudinem vertere, ut gladius foris devastans, intus pavore deprimens, dum pervenerit usque ad divisionem animae et corporis, fieret per patientiam sustinentibus placatio furoris Altissimi, ne renatos lavachro salutari mors secunda possideret, et de dampnatione corporis et animae inimicus exultaret. Sic omnes documentis salutaribus informans et sacerdotali benedictione confirmans, incitabat universos ad coronam martyrii, ut per penitentiam uncti et quodammodi incorporati divinae voluntati, mererentur fieri holocaustum regis aeterni, purgati camino tribulationis. Munierant[a] autem et ipsi civitatis loca oportuna, accessu difficilia, defensioni idonea, et eo se probus quisque et potens viribus contulit ad frustranda hostium molimina, imitati Machabeorum virtutem, qui dum simili coartarentur angustia, res illis fuit pro anima, gladius pro tuitione et tutela, studium pro vita tuenda, labor omnis ne simili ut dudum prosternerentur ignavia[b]. Nec erat perdifficile Hunos furoris caedisve suae vesaniam longe lateque extendere; quam ob rem et populus ad vocem sacerdotis salubria monentis dum didicisset procul respicere proximum bonum esse, vias[c] vitae quas fastidivit per innocentiam, tenebat iam per penitentiam. Opperiebatur anhelo spiritu dependentem cervici mucronem, et gratissimum erat eis sic emori, dum reformidabant omni ferro graviorem barbaricae dominationis et direptionis captivitatem. Advenerat iam dies tubae et clangoris, strepitus et ululationis. Diffunditur hostilis acies, fiunt christianorum caedes, fluunt sanguinis flumina hostili crudelitate profusa non bestiarum sed hominum cruore manantia. Senum qui reliqui erant[d] nemo miserabatur, iuvenes absque respectu trucidabantur. Matribus et virginibus nichil pudoris, nichil verecundiae servatum est; pueris et infantibus misertum non est. Pervenit gladius usque ad animam. Cum ante oculos reduco, quod factum est, prae doloris amaritudine vox ipsa concluditur, quia in tanta plebis Dei vastatione meret mens, cor cruciatur et spiritus anxiatur. Miserere Domine populo tuo, funiculo hereditatis tuae! ne deseras partem tuam nec des eam in conculcationem gentium.

Numerum igitur peremptorum sola Dei scientia colligit, quia civitatibus castellisque Wandalica nuper crudelitate dirutis atque expositis, vix ullus erat receptui locus, vix ullus fugae patebat aditus. Si qui vero se in abditis silvarum occuluissent, pallebant marcentia ossa ieiunio, praesertim cum et ibi non deesset qui latentes investigaret, inventos traheret, tractos prosterneret. Sic maxima pars Galliarum hostium praeda efficitur, civitates aliquae pene[e] absque habitatione redduntur: qui evasere, in abditis montium, in cavernis petrarum vitam trahunt potius quam deducunt. Adeo in nece populi peccantis ira deseviebat Altissimi. Plures[f] tamen sacerdotum cum plebibus sibi commissis in munitionibus ad quae confugerant quasque attentius praemuniverant ex periculis[f*] quibuslibet divina protectione et humana defensione liberati sunt. Hac itaque tempestate beatus Lupus evidentissima dedit suae sanctitatis signa, qui, ut in ymno eius canitur, *dum bella cuncta perderent, orando Trecas muniit.* In omnibus autem locis quae ab eis vastata sunt, si quid inventum est opum, praeda fuit; reliqua consumpsit incendium aut redemit vectigal annuum. Quid[g] vero per singulas urbes et loca egerint, singulis urbibus et locis sua vexatio satis superque est testimonio. Nos breviter quis eius audaciae finis fuerit videamus, et sic ad enarrandum beati viri obitum reflectamus articulum.

Post multam igitur effusionem sanguinis sanctorum Aurelianis perveniunt. Regebat[h] eo tempore Aurelianensem urbem sanctus Anianus, sextus urbis eiusdem episcopus, qui post sanctum Euantium, qui tempore Constantini principis et papae Silvestri Definiano successit, cathedram susceperat.

Iord 37 Fred. Et cum[i] Etius patricius qui sub Marciano principe Gallias regebat comperisset, Singibanum[k] Wandalorum regem, qui in ea morabatur et partibus Etii favebat, Aurelianorum velle tradere civitatem, cui[l] sanctus Anianus episcopus praeerat, ut dictum est, misit ad Theodoricum regem Wisigothorum, petens auxilium contra Hunos, quibus si praevaluissent, mediam partem Galliae Gothis daret. Quod et Theodoricus annuit. Aliosque mittens nuncios ad Attilam regem Hunorum, auxilium petivit contra Gothos qui Galliam conabantur invadere; quibus si praevaluissent, mediam partem Galliae Hunis daret. Quod cum et Attila annuisset, utrimque Gothi et Huni pro parte Galliae gravi confligunt certamine. Caesa sunt eo praelio Wisigothorum ducenta milia cum rege Theodorico, Hunorum vero* centum quinqua- Iord 41 Fred ginta milia, exceptis[m] 90 milibus Gepidarum et Francorum, qui inter se ante congressionem publicam mutuis cecidere vulneribus, Francis pro Romanorum, Gepidis pro Hunorum parte pugnantibus nocturno occursu. Sic orationibus beati Aniani et industria Aetii patricii civitas Aurelianis liberata est. Huni vero cum Ostrogothis in Mauriacensi resident

a) Munierant gentium *in marg atramento alio.* b) *Post haec atramentum mutatur.* c) vias *et* fastidivit *in rasura.* d) q. r. e. *postea additum; ad latus legitur* cptis. e) *superscriptum.* f) Plures — lib. sunt *in marg.* f*) ex..plebous *c.?* g) Quid — articulum *in marg.* h) Regebat — susceperat *in marg.* i) *in rasura.* k) S. W. r. q. in ea m. et p. E. f. *superscripta.* l) c. s. A. e. p. *in rasura;* ut d. e. *superscripta.* m) exceptis — occursu *in margine.*

campania. Thorsimundus autem qui patri in regnum successerat, collecto Wisigothorum omni exercitu patrem ulcisci desiderans, cum Hunis Mauriaco campo confligit. Tribus diebus continuo pugnatum est, Sangibano[a] semper in medio [Iord 38.] posito ne ad Attilam deflecteret, et innumerabilis multitudo corruit. Etius vero consilio strenuus noctu veniens ad Attilam dixit: *Optaveram ut tua virtute regionem hanc a Wisigothorum infestatione potuissem eripere; quod fieri nequaquam potest. Hac enim nocte Theodoricus Thorsimodi frater cum maxima Gothorum gente advenit, quem praeliando vincere non* [Fred] *poteris, et utinam evadere possis.* Tunc Attila dedit Ecio decem milia solidorum, ut eius auxilio et virtute Pannoniam redire posset. Ipsa etiam nocte Etius ad Thorsimundum pergens, causam consimilem de adventu maximae multitudinis Hunorum a Pannoniis confinxit, adiciens, debere illum vereri, ne dum remoratur, frater eius Theodericus regnum ei subriperet. Similiterque susceptis ab eo decem milibus solidorum auxilium spondet contra Hunos, et sic clam Wisigothi recedunt. His ergo fugientibus, Hunis quoque altera ex parte recedentibus, Etius iunctis sibi Francis suos post tergum Hunorum direxit. Quos usque Toringiam persequutus est, et sic eius virtute et ingenio Gallia ab hostibus liberatur. Cum igitur haec factio Thorsimodo et Gothis perlata fuisset et illi promissam Galliae partem requirerent, urbiculus aureus quingentarum librarum[b] gemmis ornatus compositionis causa eis ab Etio transmittitur, qui usque hodie in thesauris Gothorum pro ornatu reservatur.

Narrat[c] Getarum historia, Theodoricum Wisigothorum regem a Valentiniano iuniore qui regnavit in par- [Iord. 40.] tibus Occidentis ad usque hostes Pannonios incitatum, quatuor filiis domi dimissis cum Thrasimundo et Theoderico ad praelium processisse; Etium e contra tanta cura et prudentia processisse obviam Attalae, ut infinitum agmen non impar occurreret. Bellum atrox, multiplex, immane, pertinax, cui simile nullum narrat antiquitas, ut rivulus humili ripa praelabens sanguine nimio torrentis more inundaret. Quo Theodericus, dum suos circuiret adhortans, equo deiectus et suorum pedibus conculcatus vitam finivit. Quo facto Wisigothi divisi ab Alanis invasis Hunis pene Attilam trucidassent, nisi eo suos intra septa castrorum recludente nox praelium diremisset, quod circa nonam diei horam ceptum erat; ubi tamen obsidione clauderetur, nisi obstitissent sagittarii quibus se certatim munierat. At Thorismundus curatis exequiis dum patrem ulcisci desiderat, Etium quid ageret consulit. Qui metuens ne Hunis funditus peremptis a Wisigothis Romanum premeretur imperium, praebet consilium, ut ad patrias sedes rediret regnumque arriperet, ne germani eius paternis opibus praereptis regnum invaderent, et graviter cum suis quam cum extraneis pugnaret. Hoc responso accepto rediit ad Gallias. Qua discessione Attila cognita, ad oppressionem Romanorum intendit et Aquileiensem obsedit urbem, quae est metropolis Venetiarum. Thorismundus in campis Catalaunicis, ubi et pugnaverat, regia maiestate subvectus Tholosam ingreditur. Attila Aquileia capta et crudeliter diruta et vastata, per reliquas Venetum civitates debachatur. Mediolanum subvertitur, Ticinum diruitur, vicina loca alliduntur, et totam pene Italiam demolitur. Romam dum intendit peraccedere et a suis removetur exemplo Allarici regis, quod ille post fractam Romam non diu supervixerit, Leo papa per se ad eum accessit, a quo delenitus ultra Danubium pacta pace discessit, graviora se Italiae illaturum mala denuncians, nisi sibi Honoria Valentiniani germana Placidiae filia cum portione opum regalium sibi mitteretur; quod ab Honoria et requisitum erat. Et dum Alanos ultra Ligerim consistentes sibi temptat subigere, a Wisigo- [ib. 43] this quorum intendebat exterminio, Alanis opem ferentibus fugatus recessit inglorius. Thorismundus ergo Hunis de- [ib. 44.] victis pace suorum composita obiit, Theodericus frater successit. Qui Reciarium Suevorum regem in Hispaniam invadentem auxiliariis Gundioco et Chilperico regibus Burgundionum usque ad internecionem prostravit, eo perempto; cui Recismundus sub Gothorum dominio successit. Et Theodericus occubuit, Eurico fratre ei succedente, qui Arelatum et [ib. 47.] Massiliam propriae subdidit dicioni. Vixit autem usque ad tempus Theodemiri regis Ostrogotharum, [ib. 18] Gothis[d] eis omnino subiectis et Attilae imperio parentibus. Nec aliter aliqua gens Scithica ab Hunorum imperio dirimi potuit, nisi in commune optata cunctis nationibus Attilae mors praevenisset. Quae tam vilis fuit, ut vita mirabilis. Nam dum post innumerabiles uxores puellam sibi sociasset et in nuptiis hilaritate nimia resolutus vino somnoque gravatus esset resupinusque iaceret, sanguis qui insomniato de naribus fluebat, dum consuetis meatibus impeditur itinere ferali faucibus illapsus dormientem extincxit. De quo id accessit mirabile, quod Marciano principi Orientis de tam feroci hoste sollicito divinitas adsistens arcum Attilae fractum eadem nocte ostendit, ut Priscus historicus refert. Nece autem eius comperta, in mediis campis et intra tentoria serica cadavere locato spectaculum mirabile exibetur. Nam de tota Hunorum gente lecti equites locum quo erat positus ambientes, facta eius cantu funereo prosequebantur, ingentem comessationem celebrantes luctumque funereum mixto gaudio explicantes. Cadaver autem loculo inclusum primum auro, secundum argento, tertium ferro communiunt, quod ferro gentes edomuerit, in auro vero et argento ornatum utriusque rei publicae acceperit. Adduntur arma hostium cedibus adquisita falerique vario gemmarum fulgore pretiosi, diversi quoque generis insignia quibus aliquod decus colitur. Et ut tot tantisque divitiis humana cupiditas arceretur, huic operi deputatos detestabili mercede trucidarunt, sepelientes scilicet ut esset mors momentanea sepelientibus cum sepulto. Locus vero sepulturae eius fluvius immanissimus ab alveo suo in septuaginta rivos extensus. [cf ib. 30.] Et ubi totus fluvii inundabat impetus, ibi sepulturae est traditus, et obstructis rivis fluvius alveo suo ẻst redditus.

Igitur Gallia ab infestatione Hunorum ita quidem tunc temporis liberata est. Pauci etiam qui remanserant christiani divinam ultionem iuste in se exercitam videntes et propitiationi eius animo gratias agentes, exequendis mandatis Dei promptiori subdebantur animo. Etius quoque patricius, magna occidentalis rei publicae salus et regis Attilae terror, a Valentiniano manu propria fraude [Beda] perimitur. Qui postea a duobus Etii familiarissimis dolo Maximi interfectus est anno imperii sui 30, anno 4. Marciani. Cui succedens Maximus tyrannus relictam Valentiniani sibi duxit uxorem, et quarto mense tumultu militari occiditur, [Fred] succeditque Avitus, a Gallicano exercitu primo Tolosa a Gothis, dehinc apud Arelatum augustus appellatus. Qui tertio anno imperio et vita caruit, et Marcianus monarchiam optinuit. Quo mortuo anno ab incarnatione Domini 457, Maiorianus in Italia et Constantinopolim Leo augusti appellantur. Anno igitur[e] ab incarnatione Domini 455. antequam Avitus imperator fieret, Gaysericus Wandalorum rex sollicitatus a relicta Valentiniani, Romam ingreditur, ditatusque opibus Romanorum Affricam redit, Valentiniani uxorem et duas filias et Etii patritii filium Gaudentium secum habens. Regnavit Gaysericus a. 37, m. 3, et eo mortuo successit Honoricus. [Isid.]

a) S. s. in m. p. ne ad A. d. *in margine.* b) q. l. *superscripta.* c) Narrat — inglorius *in margine folii antecedentis leguntur adiecto signo* ɞ. *Sed ea huc pertinere, docent verba* Verte folium in signo ɞ *quae post* reservatur *superscripta habentur.* d) Gothis — est redditus *in marg.* e) *Post haec tria fere vocabula erasa.*

Iord. 50. Igitur[a] mortuo Attila, dum successores eius cuncti imperare cupiunt, omnes simul imperium perdiderunt. Ardaricus enim Gebidarum rex famosissimus contra filios Attilae primus insurgit, et bellum commissum est in Pannonia concurrentibus gentibus variis, quibus Attila dominatus fuerat, Gothis, Gebidis, Suevis, Hunis, Alanis, Erulis, quorum triginta milia Ardarici gladius interemit; reliqui fugantur. In[b] eo praelio Elac maior filius Attilae occiditur, reliqui fugantur iuxta litus Pontici maris, ubi prius Gotthorum sedes fuere. Gepidae victores Daciae fines occupaverunt, Gothi Pannonias, Huni Illiricum, Alani Schitiam inferiorem. Erma iunior Attilae filius extremam minoris Scithiae sedem sibi accepit, et habuit Marciano imperante.

Beatus itaque Pulcronius, urbis Clavorum episcopus, cursu vitae consummoto discessit 2. Kal. Mai. et migravit ad Dominum. Corpus eius in ecclesia sancti Amantii nomine honore dicata sepultum est: licet a multis astipuletur, timore hostium sepultum eum iuxta viam publicam, quia in ipsis bellorum tumultibus raptus sit, ne videret exterminium civitatis et populi, et postea rarescentibus bellis super eum edificata sit ecclesia a viris timoratis. Unde postea evolutis aliquot annis nutu divino levatum sit sacratissimum corpus eius, et in ecclesia sancti Petri ut sanctum decuit honorifice reconditum. Successit ei sanctus Possessor, de quo certum habemus, quia placuit Deo et inventus est iustus. Obiit et ipse mense Decembrio, die primo, et in ecclesia sancti Petri sepultus[c]. De sancta eorum memoria hoc in pa- Bercarii G. ep. Vird. trum scriptis invenimus, quod eorum merita Deo fuerint grata, et inter cives sanctorum ipsi fuerint annumerati. Celebratur dies translationis annuatim celebri memoria 4. Nonas Maii.

Iord. 53. Ostrogothorum[d] autem rex post Walamerem Theodemir fuit, et post eum filius eius Theodericus fuit rex potentissimus. Qui annorum septem pacis obses Marciano redditur et Constantinopolim ad Leonem ducitur. Quo tempore Gothi Hunos usque ad internecionem sternunt, Scirorum gentem deleverunt. Quo praelio Walamir occubuit, et a Teodemiro fratre eius Suevi, Sarmatae, Gepidae et Alani vastantur et subiciuntur, et a Leone imperatore filius ei ib. 56. redditur. Theodemir fratrem suum Widimer ad Italiam dirigit, ubi ille defungitur heredem sui nominis relinquens, qui magnis muneribus a Glicerio imperatore susceptis ad Gallias venit et iunctis Wisigothis Gallias suo iure defendit, quae a vicinis gentibus premebantur. Theodemir autem Pannoniam invadit et Thessalonicam, et ab Ylario patricio muneribus sumptis loca quae incolerent accipiunt sicque quiescunt. Theodemir obiit, Theodericum relinquens heredem, ut ib. 57. dictum est, Zenone imperante. A quo Theodericus invitatus et consul factus et in filium adoptatus, missus est Romam ad liberandum eam a tyrannide regis Thorcilingorum et Rugorum: quam et tercio ingressus sui in Italiam anno opti- ib. 58. nuit, et regio coronatus est diademate, Alarico super Wisigothos regnante, Sigismundo in Burgundia, qui et eius filiam habebat, Clodoveo in Francia, Ermenfrido in Toringia, Trasamundo super Wandalos. De Alarico natus est Amalaricus. Qui cum regnaret in Gallia et Hispania, a Francis apud Barcinonam peremptus, regnum cum vita amisit. Postque in Wisigothis Theudis regnans, Agili regnum reliquit, contra quem Athanagildus cum Liberio patricio Romanorum insurrexit. Super Ostrogothas vero in Italia post Theodericum Athalaricus filius filii eius regnavit, cui successit Theodatus. Quo deiecto Witigis rex creatur, in quo finitum est regnum et cessit Romano imperio.

Redeamus iam ad successiones imperatorum et pontificum Romanorum. Maiorianus quinto anno regni sui interficitur Romae contra Wandalos profectum faciens, et Antimus im- ib. 45. perator efficitur, anno 7. Leonis imperatoris. Antimus[e] imperator a Recimero genero suo bello intestino peremptus, regnum reliquit Avito. Qui ultro recedens Placentiae episcopus factus, regnum liquit Olibrio. Et hic spadonum ensibus occubuit. Et Glicerius apud Ravennam caesar factus, a Marcellini sororis filio Nepote vix anno exacto episcopus ordinatur in portu Romano. Et Nepus fugiens Orestem, qui filium suum Augustulum apud Ravennam imperatorem creaverat, apud Dalmatias defecit. Cui successit Augustulus, quem ab augustali dignitate Odoacer Herulorum rex deiecit et imperium obtinuit; et sic augustalis illa sublimitas, quae ab Octaviano cepta est, apud Romam deperiit, anno ab incarnatione Domini 475, imperii vero 522, ab urbe condita 1214.

Gest. p. R. Anno ab i. D. 466. Hilarius sedit Romae a. 6, m. 3, d. 10. Cui successit Simplicius, sedit a. 15, m. 1, d. 4. Sub huius episcopatus venit relatio de Grecia ab Achacio Constantinopolitano episcopo, affirmans Petrum Alexandrinum episcopum Euthichianistam hereticum factum. Tunc Simplicius dampnavit Petrum Alexandrinum, eo quod Acatius innumera crimina de eo affirmabat, reservato tempore penitentiae. Obiit ergo Simplicius et sepultus est in ecclesia beati Petri 6. Non. Marcii, et cessavit episcopatus dies 6.

Fredeg. Post captam igitur Romam regnum Gothorum bifaria divisione partitum est, et qui in Italia remanserunt, ditioni se imperii tradiderunt; reliqui Tolosam Aquitaniae civitatem sibi statuerunt sedem. Elegerunt Adaulfum regem, qui et Isid. Placidiam duxit uxorem, ut dictum est. Quo septimo anno occiso, Vallia successit, et ei Theodoricus, et Theodorico Thorsimodus, Thorsimodo quoque Theodoricus, et ei Euricus frater eius. Qui Hispanias Galliasque et totam Burgundiam sibi subdens 24° anno regni sui Arelato obiit. Cui successit Alaricus contra quem Clodoveus pugnavit. Gothi Fredeg. ergo, qui terram Italiae possederunt, et se ditioni imperii Leonis tradiderunt, cum ab Odoacro rege Herulorum et vicinis gentibus assidue vastarentur, per legatos Leonem imperatorem postulaverunt, ut Theodericum eis institueret patricium, qui adversariis eorum resisteret. Quod imperator Leo clementer annuens, cum consilio senatus Romam Theodericum direxit, qui a Romanis et Gothis patriciatus honore gloriose susceptus est. Hic ex genere Macedonum fuit. Idacius enim patricius et Eugenia uxor eius cum essent absque liberis, et haberent in ministerio creditarios pueros, Theodorum et Liliam Macedones, unde parvuli fuerant advecti, copulaverunt eos invicem. Eugenia iussit puellae, ut in nocte qua iungerentur quicquid vidisset in sonnio sibi referret. Vidit ergo puella sonnium, quod arbor de ea exiliens tam excelsus esset ut nubes penetraret. Quod cum viro narrasset, dicit ad eam: *Cum steteris in conspectu dominae tuae, dices ei, vidisse te hac nocte equum et equam nimiae pulcritudinis, quos sequebatur equus parvulus, ambulantes in medio dominorum tuorum.* Eugenia hoc audiens viro suo nunciat, et putantes liberum futurum, statim utrosque

a) *Hinc incipiunt varia additamenta, quae parva membranae lacinia inserta continentur, valde difficilia diiudicatu, quoniam nulla fere argumenti duceris concinnitate et signa appicta interdum evanuerunt. Accurate quantum potui signa secutus sum et ubique indicavi. URLICHS.* b) In — fuere *in scedula assuta.* c) *Huc videntur pertinere verba in superiore margine atramento eodem verum tenuibus ductibus appicta* Severus . . . fuco 4. anno occubuit. d) Ostrog. — imperio *in marg.* e) Antimus — Domini 596. *in scedula assuta.*

liberos esse iusserunt, et rebus plurimis ditaverunt. Peperit ergo Lilia filium nomine Theodericum, quem Idacius et Eugenia, quia esset decorus prudens et fortis et longus, sibi adoptaverunt in filium. Post quorum mortem praecepto Leonis imperatoris militare iussus, duodecim annis militiam gerens tantae fortitudinis et ingenii praelia gessit, ut ab omnibus diligeretur. Postremo senatores palatii tanto invidiae dolore eum persequuti sunt, ut inquirerent qualiter iussu imperatoris interiret. Tholomeus autem quidam de senatoribus cum eo amicitiam iniit, quam usque in diem obitus custodivit. Susceptus ergo a Romanis et Gothis cum Odoacro qui Romam optinuerat et Herulis plura praelia gessit. Fredeg. Die igitur quadam inito praelio Theodericus cum Gothis, fugiens Ravennam ingressus est. Ubi Liliam matrem suam inveniens, ab ea correptus cum inproperio, quod non esset ubi fugeret nisi ut iterum ingrederetur uterum de quo natus esset, nimium confusus, cum paucis iterum obviam exivit Odoacro et Herulis. Quos dispersos inveniens, cum paucis eos superat, persequutusque Odoacrum vinctum cum uxore et liberis interfecit, gentemque et regnum Herulorum delevit.

Postquam vero Wandali ad Affricam transierunt, Galiciam Suevi sortiti sunt, et rex eorum Ereuricus regnavit Isid. a. 32, et post eum Recila a. 8, cui Recianus filius successit, et catholicus factus regnavit a. 8. Quo interfecto Maldra, Frumarius et Reccimundus reges constituuntur. Multis itaque Suevorum regibus in Arriana perfidia permanentibus, tandem regnum Theodomirus accepit, qui statim Suevos catholicae fidei reddidit. Cui Maro successit et regnavit a. 14. Huic Eboricus successit, quem Audeca sumpta tyrannide regno privavit et monachum fecit. Contra quem Leovigildus Gotthorum rex pugnavit et captum totondit et presbyterum fecit, et sic regnum Suevorum in Gothos transfertur, quod manserat a. 177. Regnum vero Gotthorum postea duravit a. 380. Leovigildo, regi Hispaniae qui Alarico successit, Richaredus rex successit, fratre eius Herminigildo martyrio a patre coronato. Hic Richaredus secrete baptizatus, omnes Gothos Toletum adunatos ad fidem catholicam reduxit, anno ab incarnatione Domini 596.

Tempore[a] Leonis Ylarius Arelatensis et Claudianus Viennensis clari habentur. Pyminiola, soror sancti Ylarii Arelatensis, Ado. uxor fuit sancti Lupi Trecassinensis, cuius discipulus fuit sanctus Pulchronius Virdunensis. Septem autem simul fuere annis.

Tempore igitur Odoacri regis sedit Romae Felix natione Romanus, patre Felice presbitero, a. 8, m. 11, d. 18. Gesta p. R. Fuit usque ad tempora Theoderici. Sub hoc iterum venit relatio de Grecia, Petrum Alexandrinum revocatum ab Acatio Constantinopolitano, et facto concilio Felix papa dampnavit Acatium cum Petro. Leo ergo imperator exactis in imperio 17 annis obiit anno ab inc. Dom. 474. Successit alter Leo et eodem anno defunctus est. Tunc Zenon imperator effi- Isid. citur, quod tenuit a. 16. Sub quo corpus Barnabae apostoli repperitur. Ab hoc relatio venit ut penitens rediret Acatius. Tunc papa Felix misit duos episcopos Mesenum et Vitalem, ut si invenirent complicem Petri Acatium dampna- Gesta p. R. rent eos. Qui corrupti pecunia non fecerunt iuxta praeceptum apostolicae sedis. Eodem tempore facta synodo invenit iudicium, ambos episcopos corruptos pecunia, et eiecti sunt a communione. Hic sepultus est in basilica beati Pauli, et cessavit episcopatus dies 5. Post eum Gelasius natione Afer, patre Valerio, sedit a. 4, m. 8, d. 9. Hic fuit amator cleri et pauperum et liberavit a periculo et fame urbem. Huius temporibus Manichei in urbe inventi exilio deportati sunt, et codices eorum incendio concremati. Hic revocavit Mesenum ad communionem sub satisfactione, et purgatus receptus est. Hic dampnavit in perpetuum Acatium et Petrum nisi resipiscerent. Obiit 11. Kal. Dec. Fecit tractatus et hymnos.

Post Zenonem imperavit Anastasius anno ab incarnatione Domini 490. annis 27. qui quia catholicos inse- Beda quutus est favens heresi Euthicetis, fulmine interiit. Trasamundus[b] Wandalorum rex catholicas ecclesias clausit et 220 Isid. episcopos Sardiniam misit. Regnavit a. 27, m. 4. Cui successit Ildiris Honorici filius.

Anastasius papa natione Romanus sedit Romae a. 1, m. 11, d. 24. Ab huius communione subtraxerunt se multi, Gesta p. R. eo quod sine consilio ecclesiae catholicae communicasset cuidam diacono Thessalonicensi nomine Fotino, qui communicabat Acatio. Et cum vellet a decessoribus suis dampnatum occulte revocare Acatium, non potuit, quia divino iudicio percussus interiit. Suscessit Symmachus 53. a Petro natione Sardus, patre Fortunato, sedit a. 15, m. 7, d. 27. Fuit tempore Anastasii et Theoderici. Constituit ut die dominico et sanctorum nataliciis canatur *Gloria in excelsis*. Hic inter multa ecclesiarum opera omnibus episcopis per Affricam et Sardiniam exilio religatis omni anno necessaria ministrabat.

Anno ab inc. Dom. 509. obiit sanctus Benedictus, et in Monte Cassino per 15 annos iacuit, et post corpus eius in Galliam translatum est anno 660. Tempore Anastasii claruit Antonius.

Hic et Laurentius sub intentione ordinati sunt uno die, et confirmatus est Symmachus, et ordinavit sub intuitu Gesta p. R. misericordiae Laurentium episcopum in Nucerina civitate. Post annos 4 zelo ducti quidam de clero et senatu incriminaverunt Symmachum, et facta sunt mala peiora prioribus. Quidam vero de senatu quasi consultius agentes, miserunt ad Theodericum regem, ut eis destinaret qui ordinaretur apostolicus depositis illis utrisque. Qui contra sacros canones misit eis Petrum, Altinae civitatis episcopum. Symmachus vero congregans universalem synodum 125 episcoporum, prius purgavit se de crimine quod de eo ferebatur, deinde tam ipse quam omnes dampnaverunt Petrum a rege missum ut invasorem sedis apostolicae, et Laurentium similiter qui seditiosis assentiens videbatur se ad papatum ingerere. Ipse vero in Domino confortatus usque ad diem dormitionis suae permansit apostolicus. Audiant qui favorem terreni principis divinae voluntati anteponunt, et intelligant istius dampnationis sententiam usque ad se dirivari et pertingere, quae a beato Symmacho papa et aliis 125 episcopis in Petrum et Laurentium legitur processisse. Discant hic saltim[c] hi qui apostolicam sedem invaserunt et Romanae ecclesiae praeiudicium fecerunt, qui favorem terreni principis divinae auctoritati anteponunt, secundum tam evidens exemplum, dampnationi suae ipsi esse obnoxii; nec malint cum impiis in circuitu ambulare, aut vertiginem capitis sui quae in propatulo est defendere, quam errorem suum simpliciter confiteri et doctrinam suscipere.

Zenon[d] et Anastasius imperatores Euthichianistae, hi leguntur prius sibi sanctam catholicam ecclesiam subdidisse, ita ut catholicos episcopos exilio religarent et apostolica traditione

a) Tempore — annis *in marg.* b) Trasam. — filius *in marg.* c) saltim — anteponunt *in marg.* d) *Sequentia in marg.*

postposita sibi consentaneos in eorum sedibus subrogarent. Nam ante horum tempus leguntur quidem heretici imperatores catholicos episcopos multis modis vexasse, electioni vero aut promotioni cuiuslibet pontificis nusquam leguntur se miscuisse. Siquidem sub eisdem Euthichianistis imperatoribus et Constantinopoli et reliquis urbibus legitur innumerabilis fidelium multitudo cleri et populi pseudoepiscopos eorum nullatenus suscipere voluisse, quia constabat eos absque sui electione in Dei contemptum et sui erroris augmentum a praefatis principibus promotos fuisse. Ut enim tradit Anastasius, sanctae Romanae ecclesiae bibliothecarius, in chronica Theophanis et Georgii Dei cultorum, quam ipse de Greco in Latinum transtulit: Aaast „Vicesimo imperii Anastasii anno, Iohanne Nioctae Alexandrino episcopo heretico mortuo Dioscorus iunior praelatus est episcopus Alexandriae. Qui cum manus impositionem accepisset, recesserunt multitudines rusticorum dicentes, quia nisi sicut sancti canones continent fiat episcopus, non recipietur. Principes enim intronizaverunt eum. Dyoscorus autem venit ad Sanctum Marcum, et venientes clerici induerunt eum secundo et iterum eum consecraverunt. Et ita veniens ad Sanctum Iohannem perfecit collectam. Cum autem esset illic Theodosius filius Calliopii augustalis et Achatius magister militum, turbae turbatae ceperunt iniuriis afficere filium augustalis, eo quod laudaret imperatorem Anastasium, et insilientes quidam a sede depulerunt eum et interfecerunt. At vero Achacius magister militum quotquot capere potuit interfecit. Quod audiens imperator iratus est. Porro Dioscorus mitigavit eum. Cumque Constantinopolim venisset apud imperatorem pro Alexandrinis intercessurus, ab orthodoxis publice conviciis appetebatur. Quam ob rem et ipse cum ob homicidium intercessisset, cum festinatione recessit.“ Ecce quibus primis auctoribus seculi principes suos pontifices nituntur Dei ecclesiae promovere. Sequentes autem horum hereticorum exempla quidam Grecorum imperatores regni sui urbibus suos episcopos imponentes, Romanae vero urbi hoc pepercerunt. Decretum enim electionis a clero et senatu susceptum sibi mitti statuerunt, priusquam futurus pontifex consecretur. Quod cum legatur sepius directum fuisse, nusquam tamen legitur eos Romanorum electionem mutasse aut reprobasse. Hoc tamen quia Domino erat contrarium, ut ecclesia pontifice careret, usque dum qui decretum ferebat iret et rediret, penitus respuerunt sequentes imperatores, religione praestantes, quod liquido cognoscere possumus in praeceptis Constantini principis ad Benedictum episcopum et clerum et populum Romanum. Itaque qui attendit alios Grecorum imperatores decretum sibi mitti noluisse, attendat eos nunquam electionem mutasse, attendat etiam . . . . . .[a]

Post Anastasium Iustinus senior accepit imperium anno ab inc. Dom. 517; regnavit an- Gesta p. R. nis 9. ·Ormisda Campanus sedit Romae anno ab inc. Dom. 511, sedit a. 8, d. 14, patre Iusto de Frisnone. Hic con- Beda stituit clerum et presbiteros erudivit. Post hunc Iohannes Tuscus, patre Constantio, a. 2, m. 8, d. 15. Hic Constantinopolim veniens ad portam quae vocatur Aurea, in conspectu omnium roganti caeco lumen reddidit. Qui cum re- Gesta p. R. disset et Ravennam venisset, Theodericus eum cum comitibus carceris afflictione peremit, invidia ductus quod catholicae pietatis defensor Iustinus honorifice eum suscepisset; quo etiam anno Symmachum et Boetium patritios occiderat, et Beda. ipse 99. post hoc facinus die morte subita sequenti periit anno. Episcopi de exilio, quo per Affricam et Sardiniam Ado. tenebantur, revertuntur post annos 74 hereticae profanationis. Iulianus Viennensis ecclesiae episcopus claruit. Childe- Isid. ricus enim, qui et Ildiris, Honorici filius ex Eudochia captiva Valentiniani filia ortus, post Trasamundum Wandalorum regnum optinuit. Hic pro sacramento quo erat astrictus, ut quam diu regnum teneret episcopos ab exilio ne revocaret, antequam regnum acciperet, catholicos sacerdotes quos Trasamundus dampnaverat, ab exilio revocavit. Quem Fredeg. Gilimer sumpta tirannide regno privavit, qui et Childericus dictus est et regnum optinuit. Iustinus non multo post bellum in Persas movens, cum Calcedonem pertransisset, morbo periit, et Iustinianus in regnum elevatur. Qui cum regem Persarum oppressum vinctum teneret, honorifice eum in cathedra sedere iussit, querens ab eo civitates et provincias rei publicae. Cumque ille diceret: *Non dabo,* et Iustinianus econtra verbo rustico responderet: *Denras,* ob hoc illo in loco civitas fundata nomen accepit Denras. Receptis ergo provinciis et civitatibus plurimis, permisit eum in Persas regnum recipere, et cum magno triumpho reversus est Constantinopolim. Qui cum unico amore diligeret Belsarium, instituit eum patricium in illis partibus Affricae quae a Wandalis non fuerat occupata. Senatus autem zelo ductus suggessit de eo imperatori quod deiectionem eius meditaretur, ut ipse in regnum sublimaretur; et ob id zelum ducens adversus Belsarium, iubet eum Wandalos expugnare, a quibus multae militum legiones sepe fuerant trucidatae. Belsarius timens Wandalos, adhortante Antonina uxore sua christiana, votum vovit Deo se futurum christianum, si posset Wandalos superare. Wandali super litus maris castra metantur, Belsarius econtra terrestri praelio et Antonina navali procedere parant. Cum iam prope conflictum essent, Antonina cum suis egressa, omnes mulieres et liberos Wandalorum delevit, nec animal ex illis vivere permisit. Quod ubi Childemer audivit, retrorsum ad castra rediens, destructa phalanga praelii a Belsario et Antonina, terra marique vallatus cum suis omnibus ad internecionem cesus est. Qui fugiens cum duodecim tantum Wandalis in castro tuto se recepit, ubi coartatus petebat Belsarium, ne ligatum cum imperatori praesentaret. Quo promittenti non se eum ferro, non ligno, non corrigia, non ere ligandum, Childemeris se reddidit. Quem Belsarius catena argentea constrinxit, sociosque eius interfecit, ipsumque Iustiniano praesentavit; quem ille in palatio suo habitare iussit, sed sputis et opprobriis gravibus obprimebat. Petensque imperatorem ait *Habitatores palatii tui sputis et obprobriis opprimunt me; quorum ego si iuberes duodecim et ego unus cum equo quem habui ante conspectum gloriae tuae armati accederemus ad praelium, cognosceres, cui ex nobis validitas sit aut ignavia.* Quod cum Iustinianus duodecim militibus iussisset, ille dum eos aggreditur fugam fingens, omnes singulatim interficit. Isid. Posthac iussu imperatoris eunuchus factus, in provincias vicinas contra Persas patricius ordinatur, et[b] sic regnum Wan- Fredeg. dalorum finitum est anno ingressionis eorum in Hispaniam 97, et manserat a. 113. Senatus iterum Belsarium Iustiniano facit odiosum. Quam ob rem ab honore patriciatus deponitur. Iterum quendam Florianum in imperium nititur sublimare et Iustinianum deicere. Qui petens Belsarium ut se adiuvaret, nuncios misit ad eum. Et ille fingens se

a) *Hic quaedam discerni nequeunt.* b) et — 113. *in marg.*

Florianum adorare vallatus pueris suis Florianum gladio percussit et omnes inimicos suos qui erant cum eo, coronamque auferens a capite Floriani imposuit capiti Iustiniani, reddens ei basia per manus. Fredeg.

A. 525. Iustinianus imperator Iustini maioris nepos regnavit a. 37. Quo defuncto in Constantinopolim Iustinus a. 563. ambivit imperium, vir iniquus et cupidus.

Tempore[a] Iustini Pantagathus Viennensis quinque annis, cui successit Ysielnus. Tempore[b] Iustiniani imperatoris Domninus Viennensis episcopus floruit. Ado.

Teodericus igitur Gothorum rex, de quo supra retulimus, cum tempore Leonis imperatoris renuisset subire ditionem imperii, triginta annis cum magna felicitate regnavit. Fuerunt omnes anni quibus regnavit in Italia 32 anni, a finibus Pannoniae usque ad Rodanum fluvium, a Tyrreno mari usque ad Alpes Penninas et Yseram fluvium. 14. anno regni sui basilicam sancti Iuliani Brivatae columnis mirificis ornatam exstruxit. Civitates omnes quas regebat miro opere restaurare et munire sollertissime fecit. Palatium splendidissimum Papiae quae Ticinum cognominatur, Ravennae quoque et Veronae fabricare iussit. Cuius filiam Sigismundus Burgundionum rex habuit uxorem. Post[c] quem suscepit regnum Athalaricus filius filiae eius et ei Theodatus. Quo deiecto Vitiges rex creatur, et hic a Iustiniano per Belsarium victus opprimitur, et Constantinopulum ductus patricius creatur. Sic regnum Gotthorum post a. 2300. Romanorum cessit imperio. Fredeg. Iord

Amator[d] episcopus Silverio papae: *A quibusdam, pater dilectissime, audivimus vos a sede sancti Petri iniuste pulsum et exilio dampnatum. Quod nimis grave ferentes misimus vobis argenti libras 30 ad vestram vestrorumque sustentationem.* Silverius papa Amatori episcopo: *Omnia patritia mihi infesta erat, quod non restituebam Antemium dudum patriarcham Constantinopolitanum, quem Agapitus praedecessor meus meritis suis donavit. Urgente etiam iussione exierunt falsi testes, dicentes adversum me crimina quorum numquam particeps fui. Sed dum multi in illa accusatione persisterent, timuit Wilisiarius patritius noster, et mandavit me ad se venire pacifice pro quibusdam ecclesiasticis dispositionibus in palacium principis, et ad primum et secundum velum retinuit omnem clerum et populum qui mecum veniebat, et nullum permisit introire nisi me solum et Vigilium nostrum. Me vero vi retentum et ante praedictam patriciam deductum miserunt quomodo sustentor in exilium, pane tribulationis et aqua angustiae. Comites propterea duos dimisi nec dimitto officium meum, sed cum episcopis quos congregare potui, eos qui talia erga me egerunt anathematizavi, et una cum illis apostolicarum synodali auctoritate statui, nullum umquam decipiendum, sicut deceptus sum, et si aliquis deinceps ullum episcoporum ita deciperet, anathemaranatha fieret in conspectu Dei et sanctorum angelorum.* Silverius Vigilio: *Quia contra iura canonica temporibus Bonefacii papae ipso vivente successor eius designari conabaris, nisi tibi amplissimi senatus obviasset iustitia, tunc providentia pastorali tua debuerant execranda iam vicia detruncari. Sed dum parvum vulnus in te neglectum est, insanabilis adcrevit upostamia, quae nisi ferro altius abscidatur, fomentorum non poterit sentire medicinam. Quippe nequissimi spiritus audacia ambitionis frenesium concipiens in illius apostolici medici cui animas ligandi solvendique potestas concessa est versari contumeliam, novumque scelus erroris niteris rursus inducere, et in morem Symonis cuius te discipulum ostendis, data pecunia meque repulso, qui favente Domino tribus iam emensis temporibus ėi praesideo, tempore meo niteris invadere. Habe ergo cum his qui tecum erunt plenae dampnationis sententiam, sublatumque tibi nomen et munus ministerii sacerdotalis agnosce, Spiritus sancti iudicio et apostolica anathematis auctoritate dampnatus. Sic enim decet fidem sanctorum patrum in ecclesia servare catholica, ut quod habuit amittat, qui inproba temeritate quod non accepit assumpserit.* Mansi IX, 7..

Iustinianus 3. imperii anno promulgavit, ne militarent nisi catholici soli, dans hereticis inducias nisi sese movissent ad conversionem. Hunc adiit Agapitus papa pro quibusdam rogaturus, sed sentiens eum Euthicetam factum, cum eum argueret, et ille graves ei minas intentaret, ait papa: *Ego ad Iustinianum christianissimum venire desideravi, sed Diocletianum inveni.* At ille videns eius constantiam inconcussam et inadulatam, ad catholicam fidem cum multis regressus est. Anthimum quoque regiae urbis episcopum praefatae hereseos defensorem publice communione privavit, et non multo post in eadem urbe defunctus est; cui successit Silverius. Belisarius post hec Carthaginem cepit, cum 95 annos Wandali eam[f] tenuissent, et omne Wandalorum regnum et stirpem delevit. Silverius itaque cum rogaretur ut Anthimum restitueret, noluit. Ob hoc a Belisario nolente captus ex praecepto Theodorae augustae in Pontia insula exulans obiit. H. misc. Gesta pont Rom.

Nomina pontificum Lugdunensium ab inicio: Photinus martyr. Hyreneus martyr. Zacharias. Helius. Faustinus. Verus. Iulius. Tolomeus. Vocius. Maximus. Tretradius. Verissimus; hic interfuit Sardicensi synodo 4. Sanctus Iustus. Sanctus Alpinus. Martinus. Sanctus Antiochus. Elpidius. Senator. Sanctus Eucherius. Salonius. Sanctus Veranus. Sanctus Paciens. Sanctus Lupicinus, tempore Wandalicae persequutionis. Rustitius. Stephanus. Viventius. Sanctus Lupus, tempore Sigismundi et Clodovei. Lyconcius. Sanctus Sacerdos, tempore Childeberti. Sanctus Nicetius, tempore Childeberti eiusdem. Sanctus Priscus; hic auctor synodorum 21, 22. et 24. extitit. Sanctus Etherius; huic scribebat beatus papa Gregorius. Secundinus. Arigius. Tetricus. Gandericus. Viventius. Sanctus Aonemundus martir. Sanctus Genesius. Sanctus Lamdebertus; huius tempore obiit sanctus Bonitius et Lugduni est sepultus, qui Clippiaco in palatio regali sanctum Ansbertum Rotomagensem consecravit antistitem. Sanctus Gudinus. Fulcoaldus[e]. Hic est Fulcoaldus episcopus, qui corpus sancti Boniti[f] Arvernensibus reddidit. Madalbertus. Ado. Eldoynus. Leidradus tempore Karoli Magni; hic restauravit Lugdunensem aecclesiam post destructionem Wandalorum. Agobardus doctrina clarus tempore Ludovici Pii. Amolo, cuius tempore, ut idem ipse testatur, et Egilmarus Viennensis, Bartolomeus quoque Narbonensis, Stephanus Belgicensis, Alteus Eduensis, Odolmannus Mattiscensis, in epistola missa Rodulfo Byturum archiepiscopo et omnibus episcopis Aquitaniae Novempopulanae et Narbonensis primae, per 300 fere annos Lugdunensis ecclesia primatum aecclesiarum in Gallia ab ipsis temporibus apostolorum optinens[g], vices Romanorum pontificum pro suae sanctitatis merito optinuit. Re-

a) Tempore — Ysielnus *in marg.* b) Tempore — floruit *in marg.* c) Post imperio *in marg.* d) *Sequentia omnia usque ad finem catalogi pontificum Lugdunensium in folio assuto.* e) fulc *deletum.* f) *vox deleta.* g) optinet *legi videtur.*

migius tempore Karoli Calvi. Sanctus Aurelianus legatus Romanae sedis; post quem fuit Agrinius Linguonensis qui non habetur in numero. Aluvala. Bernardus. Austerius. Remigius. Anschericus. Wido. Amblardus. Borchardus senex. Borchardus iuvenis. Sanctus Odelricus. Halinardus. Sanctus Gebuinus. Hugo[a].

Fredeg. Langobardorum igitur gens priusquam hoc nomine vocaretur egressa de Scatanavia quae est ultra Danubium et mare oceanum, Danubium transmeavit. Cum a Hunis interrogati fuissent, quae gens terminos eorum ausa fuisset vitiare et eis bellum conarentur intrare, illi mulieres praeceperunt comam capitis ad maxillas et mentum religare, ut habitum virorum similarent, ut ipsa sua multitudine hostes terrerentur, eo quod mulierum comae ad instar barbae valde longae esse viderentur; et exclamaverunt omnes: *Haec est gens Langobardorum.* Et ita bellum ineunt, Hunos superant, partem Pannoniae invadunt. Narsis ergo patricius cum esset eunuchus, et Sophia uxor Iustini imperatoris apparatum muliebrem ex auro factum ei misisset, ut filaret et pensa lanariorum et non populum regeret, ille iratus respondit: Paul. Diac. *Filabo filum de quo Iustinus et uxor eius ad caput venire non poterunt.* Hic[b] Totilam Gothorum regem occidit, sed Fredeg. accusatus per invidiam a Romanis recessit Neapolim Campaniae. Et Langobardos a Pannoniis invitans in Italiam cum rege Alboino introduxit, qui Glodesindam filiam Clotharii regis Clodovei magni duxit uxorem. Qua[c] defuncta aliam duxit uxorem cuius matrem occiderat, a qua et ipse veneno periit. Hic invasit ut dictum est Italiam, et obsedit Romam vastavit . . . Langobardi ergo elevato[d] rege super se Clyp nomine irruentes Galliis, Amatum patricium perimunt et multas strages faciunt, pro quo Mummolus patriciatum assumpsit.

Paul. Diac. His ergo diebus apud Constantinopolim cum amentia quam incurrerat mortuo Iustino 17. anno regni sui, Tyberius qui cum Sophia uxore Iustini regnum regebat, invasit imperium et tenuit a. 6, m. 10, d. 8. Qui et largissimus in elemosinis fuit. Sophia adversus Tyberium insidias parans, Iustinianum Iustini nepotem in regnum voluit sublimare. Quod cernens Tyberius, expoliatam eam thesauris et segregatis ab ea pueris, in custodia iussit retrudi. Iustinianum obiurgatum multo postmodum amore dilexit.

Gesta p. R. Post Iohannem papam quem Teodericus rex carceris afflictione peremit, Felix natione Samnius, patre Castorio, sedit a. 4, m. 2, d. 13. Post eum Bonifacius Romanus, patre Praiecto de Celio monte, a. 2, m. 4, d. 6. Iohannes[e], qui et Martinus, post Bonifacium sedit annis 2, m. 4, d. 6, obiit 6. Kal. Iun. et cessavit episcopatus diebus 5. Et successit ei Agapitus Romanus, patre Gordiano presbitero, m. 11, d. 19. Inter Agapitum et Silverium d. 29. Silverius Campanus, patre Ormisda, episcopus Romae a. 1, m. 5, d. 11. Anno ab inc. Dom. 538. indictione 1. Vigilius Romanus, patre Iohanne consule, a. 18, m. 6, d 26. Anno[f] praesulatus papae Vigilii 14, indictione 14, anno ab inc. Dom. 552. quinta synodus Constantinopolitana. Anno Iustiniani Iustini maioris ne- Gesta p. R. potis 27. Vigilius a Iustiniano in exilium truditur; revocatus cum Romam reverteretur, in Sicilia civitate Syracusana calculi dolore moritur. Pelagius Romanus, patre Iohanne vicariano, a. 11, m. 10, d. 18. Hic ordinatus a duobus episcopis et uno presbitero. Inter Pelagium et Iohannem d. 26. Iohannes Romanus, patre Anastasio, a. 12, m. 10, d. 26. Hic restauravit cimiteria martyrum et constituit per dominicas oblationes et luminaria. Benedictus Romanus, patre Bonifacio, a. 4, m. 1, d. 28. Inter eum et Pelagium d. 5.

Gesta p. R. Anno ab inc. Dom. 582. Mauritius imperator successit Tyberio, regnavit a. 16. Post Benedictum sedit Romae Pelagius Romanus, patre Unigildo, a. 10, m. 2, d. 10. Eo imperitante fuerunt pluviae, ut videretur diluvium redisse. Tanta clades quantam nullus meminit a seculo fuisse, qua etiam Pelagius papa moritur et Gregorius doctor electione cleri et populi pontificatum Romanae suscepit ecclesiae, anno imperii Mauricii 10, ab incarnatione Domini anno 592, indictione 10, epacta 21, concurrente 7. natus Romanus, patre Gordiano, sedit a. 13, m. 6, d. 10. Hic fecit ut missa caneretur supra corpus beati Petri apostoli. Anno pontificatus 4, indictione 13: congregata synodo 24 episcoporum beati Petri apostoli de necessariis ecclesiae tractavit. Hic missis Britanniam Augustino, Mellito, Iohanne et aliis pluribus monachis ad Christum Anglos convertit.

Ado. Tempore[g] Leovigildi Renatus Viennensis episcopus floruit, qui eodem anno quo Iustinus amens factus est, obiit.

Beda. Hermenigildus Levigildi Gothorum regis filius ob fidei catholicae confessionem regni privatus infulis a patre Arriano et carceri iniectus, ipsa dominicae resurrectionis nocte securi in capite percussus, regnum caeleste rex et martyr intravit. Cuius frater Recharedus rex Gothorum prius secretius baptizatus est, et post omnes Gotthos qui tunc Arriani erant Toletum adunari iussit quinto anno pontificatus Gregorii, et praesentari sibi omnes sectae Arrianae libros, quos et cremari fecit, et omnes Gothos baptizari mandavit.

Ado fol. 36'. Philippus quoque Viennensis episcopus viguit, cui successit Euantius vir sanctus, qui cum sancto Prisco Lugdunensi et Artemio Senonico et Remigio Bituricensi et aliis sanctis episcopis, Siagrio quoque Eduensi, 20 capitula roboravit; cui successit Verus, cuius diaconus fuit sanctus Desiderius Eduensis, et ei successit Domnolus in redimendis captivis strenuus, eique successit Etherius tempore Eraclii imperatoris.

Fredeg. Eo anno uxor Arnulfi imperatoris Persarum virum suum relinquens cum quattuor pueris et totidem puellis, ad sanctum Iohannem Constantinopolitanum episcopum veniens dixit, se unam esse de populo, et baptizata est, quam suscepit de lavacro sancto uxor Mauricii imperatoris. Quae cum sepius per legatos repeteretur et uxor eius esse nesciretur, augusta videns eam pulcherrimam et suspicata ne ipsa esset quae querebatur, ostendit eam legatis. Quam illi viderunt, et agnoscentes nullum ab ea responsum audire potuerunt nisi prius baptizarentur. Illi animo volenti gratiam baptismi acceperunt. Quibus illa id dedit responsum, non se ad virum redituram, nisi ille primo baptismi perciperet gratiam. Quod cum imperatori Persarum nunciatum fuisset, legationem misit ad Mauricium imperatorem, ut sanctus Iohannes veniret Antiochiam, a quo baptismum salutis acciperet. Quod et Mauricius fieri iussit cum infinito apparatu. Ibi baptizatus est imperator Persarum cum sexaginta milibus virorum, et a sancto Gregorio Antiocheno de fonte susceptus. Petiit autem ab imperatore Mauricio episcopos cum clero sufficienti, quod et ille concessit, et sic summa celeritate omnis Persida Christo domino credidit. Eodem tempore anno ab inc. dom. 598. inventa est tunica Domini inconsutilis in civitate Zafath, et a Gregorio Antiocheno et Thoma Iherosolimitano et Iohanne Constantinopolitano cum aliis multis episcopis facto triduario ieiunio levata cum arca marmorea, ita levi facta ac si de ligno fuisset, ordine pedestri Hierosolimam cum devotione sanctissima perducta, et in loco ubi crux Domini adoratur cum triumpho posita.

Tempore[h] Mauricii imperatoris, pontificatum Romanae ecclesiae agente papa Gregorio

a) *aliis manibus atramentove subiciuntur:* Parvus Iosorrandus. Humbaldus, Vizeliacensis abbas. Rainaldus. Falco. Petrus. Amedeus obiit in itinere [itere *c.*] Iherosolimitano. Hunbertus qui superest adhuc. *v. supra p.* 282. b) Hic — Campaniae *in marg.* c) Qua — vastavit *in marg.* d) e. r. s. s. C. n. *superscr.* e) Ioh. — quinque *in marg.* f) Anno — moritur *in marg.* g) Tempore — obiit *in marg.* h) Tempore — archiepiscopo *in marg.*

a. 9. constructio cenobii Flaviniacensis in castro praenominato facta est a domno Widrado, et Magoaldus abbas ordinatus est, anno ab inc. Dom. 601, indictione 5. Anno primo Theoderici regis, qui erat ab inc. Dom. 606, Focae vero imperatoris 3, idem domnus Theodericus testamentum domni Widradi de castro seu coenobio Flaviniacensi sigillo suo confirmavit factum, et corroboravit apud Sinemurum, secundo post transitum sancti Gregorii anno, primo scilicet papatus Saviniani, praesidente Lugdunensi aecclesiae Secundino archiepiscopo. [Fol. 37]

Anno ab inc. Dom. 602[a] Focas dux et patricius rei publicae victor a Persis rediens, Mauricium imperatorem interfecit, et imperium assumpsit; regnavit annos 8.[c] Eo anno Etherius Lugdunensis archiepiscopus obiit, in eius locum substituitur Secundinus. Anno Focae 2, indictione 8, epacta 26, concurrente 4, ab inc. Dom. 605.[d] beatus Gregorius migravit ad Dominum, regnantibus in Francia Theoderico et Theodeberto fratribus. Successit ei in episcopatu Romanae ecclesiae post d. 22 Savinianus Tuscus, patre Bono de civitate Blera, sedit a. 1, m. 5, d. 8. Hic addidit luminaria in ecclesia beati Petri. Post eum sedit Bonefacius III. Romanus, patre Iohanne[e], m. 8, d. 22. Hic rogavit imperatorem ut statueret Romanam ecclesiam caput esse omnium ecclesiarum, quia Constantinopolitana se primam scribebat. Bonefacius IIII. de civitate Valeria natione Marsorum, patre Iohanne medico, sedit a. 6, m. 8, d. 13. De hoc legitur in ecclesiastica hystoria, quod impetrarit a Foca donari ecclesiae Christi templum Romae quod Pantheon vocabatur[g], cuius papatus[h] . . . anno Focas obiit. Cum enim Heraclius patricius esset universarum Affricae provinciarum, et Focas imperium nequissime regeret, et modo amentiae thesauros in mare proiceret, dicens se Neptuno munera dare, senatores cernentes quod vellet imperium per stultitiam destruere, factione Heraclii Focatem apprehensum manibus et pedibus truncatis, lapide ad collum ligato, in mare proiecerunt, et Heraclius consensu senatus sublimatur in regnum anno 607[i]. Cum infestatione Persarum multae imperii provinciae vastatae fuissent temporibus Mauricii et Focatis imperatorum, temporibus eius Persae Calchedona civitate vastata Constantinopolim quoque sedem imperii destruere moliebantur, multasque[k] Romanorum provintias et ipsam Ierosolimam invadunt, et destruentes ecclesias et sancta profanantes inter reliqua ornamenta etiam vexillum sanctae crucis abducunt. Contra quos Heraclius aciem dirigit, et ipsi duo exercitus principes singulari certamine omnibus ex utraque parte eventum rei expectantibus congrediuntur. Heraclius victor caput Persae praecidit, et totum Persarum exercitum ad sedes proprias regredi compulit. Post hec evectu navale Persidam ingreditur, tribusque circiter annis Persida vastata, suae eam ditioni subiecit, lignumque dominicum reportavit. Postmodum Persas rebellantes iterato superat et sibi subicit. Qui cum esset pulcherrimus aspectu, fortissimus viribus, pugnator egregius, litteris etiam apprime eruditus, cernens in syderum signis a circumcisis gentibus imperium devastandum, direxit nuncios ad Dagobertum regem Francorum, petens ut omnes Iudeos regni sui baptizari praeciperet, quod et ipse decreto fieri statuit per omnes provincias imperii. [Gesta p. R.] [Fredeg] [Beda] [Fredeg]

Anno[l] Heraclii imperii 5. natus est Mahamet, qui cum esset infantulus, defunctis patre et matre, adhesit viduae quae et nutriebat. Cumque adolevisset cepit per scolas christianorum ire et auditoriis interesse, et quae ibi audiebat, domi hominibus gentis suae referebat. At illi mirabantur iam tum in eo sapientiam, cum audirent ab eo quae audierant. Die igitur quadam cum reverteretur ab auditorio, obviam habuit diabolum habentem os aureum, et dicentem se esse Gabrielem archangelum missum a Deo ad ipsum, ut praedicaret genti suae quae audierat et sciebat. Tunc cepit praedicare Mahamet, ut derelinquerent idola manu facta et adorarent creatorem qui fecit quae sunt. Cumque plures adhererent illi et ut prophetam eum haberent, congregatis qui secum erant arma sumpsit, et ut rex et propheta quos poterat sibi subiciebat, et regnavit in Damasco, et caput regni eius Babylonia civitas fuit.

Agarenorum igitur gens circumcisa, qui et Sarraceni dicuntur, egressa a latere montis Caucasi super mare Caspium, cum in nimiam multitudinem coaluissent, tandem arma sumentes, provinciis Heraclii imperatoris vastandis irruunt, contra quos Heraclius direxit exercitum. Sed Sarraceni milites superant, eosque gladio graviter trucidant, ita ut 150 milia militum interficerent. Spolia eorum Heraclio offerunt, quae ille recipere noluit, cupiens super Sarracenos vindicare, et mittens legationem, portas quas Alexander Macedo super mare Caspium aereas fieri et serrare praeceperat, propter inundationem gentium saevissimarum, quae ultra Caucasi montis culmina habitabant, easdem portas aperire praecepit, indeque centum milia pugnatorum auro locatos contra Sarracenos mittit ad praelium. Cumque non procul a se invicem castra metarentur, utrique exercitus ut mane facto confligerent, eadem nocte Dei virtute exercitus Eraclii percutitur, quinquaginta enim eorum milia in stratis suis mortui sunt. Quo facto territi milites ad propria sunt reversi. Sarraceni, ut ceperunt, provincias devastant. Cum iam Hierosolimis propinquassent, Heraclius videns, quod non posset eis resistere, nimio amaritudinis merore adreptus, ad ultimum infelix Euthicetis heresim sectans et Christi cultum relinquens, habens uxorem filiam sororis suae, post annum regni sui 27. crudeliter vitam finivit. Heraclonus[m] cum matre sua Martyna regnavit annis 2, cui successit Constantinus filius Heraclii mensibus 6, anno dominicae incarnationis 634, pontifice Honorio, indictione 7. Et successit in regnum sub tenera aetate et consilio Constantinus filius eius, qui et Constans, cuius tempore res publica a Sarracenis nimium vastatur. Duravit hec vastitas per annos 47 usque ad tempora Constantini superius nominati. Tunc est Hierosolima capta et ceterae eversae civitates, Aegiptus superior et inferior pervaditur, Alexandria capitur et predatur, Affrica tota vastatur, Asia et Europa quatiuntur, [Fredeg] [ib]

a) *Sic e corr. litteris quibusdam erasis.* c) *superscr. atram. paulo nigriore.* d) *Haec ultimo verba atram. magis nigro suprascr.* e) *Quaedam hic erasa sunt.* g) *Lacuna septem fere vocab. in rasura.* h) *Unum vocab. erasum videtur.* i *Numeri suprascr.* k) multasque — abducunt *in marg.* l) Anno — civitas fuit *in marg.* m) Her. — ind 7. *in marg. duabus codicis exarata*

et omnia regna mari contigua pervagantur. Constantinopolis tantum cum Traciana provincia et paucis insulis et Romana provincia ditioni imperii remanserunt.

. . rius papa Apellinarista . . us est.[a]

Anno[b] inc. Dom. 651, 11. Kal. Mai. ordinatio domni Widradi abbatis, cum locum Flaviniacensem 48 annis Magoaldus abbas rexisset.

Anno ab inc. Dom. 665, papa Vitaliano, adventus Benedicti in Gallias, et Tequemio obiit sanctus Amandus Tungrorum episcopus, cui successit sanctus Remaclius anno imperii Constantini 22, et ei Theodardus, et Theodardo sanctus Lambertus.

[Gesta p. R.] Bonefacio igitur papae post dies 25 successit Deusdedit Romanus, patre Stephano subdiacono, sedit a. 3, d 23. Post quem m. 5, d. 26 exactis sedit Bonifacius V. Campanus, patre Iohanne, a. 5. Hic constituit ut nullus de ecclesia traheretur. Successit post dies 13 Honorius Campanus, patre Petronio consule, sedit a. 12, m. 11, d. 18. Hic exortum apud Scottos errorem de observatione paschae 14. Iun. per epistolam redarguit. Successit Iohannes natione Dalmata, patre Venantio, sedit a. 1, m. 8, d. 18. Hic per Istriam et Dalmatiam multas pecunias misit ad redemptionem captivorum. [Beda.] Hic cum adhuc electus esset pro pascha et pro heresi Pelagiana Scottos redarguit. Theodorus Grecus, patre Theo- [Gesta p. R.] doro episcopo de civitate Hierusalem post m. 5 et d. 13 sedit a. 6, m. 5, d. 18. Hic condempnavit Pyrrum regiae civitatis [Beda.] episcopum, qui cum Cyro Alexandriae et Sergio praedecessore suo achephalorum heresim instauraverat. Venit enim ficta ut post apparuit poenitentia et obtulit eidem papa libellum penitentiae, sed domum reversus ad vomitum rediit, [Gesta p. R.] quam ob rem praesente clero et populo Romano vinculo anathematis, ut praediximus, innodatus est. Post Theo- [Beda] dorum Martinus de Tudertina Tusciae sedit a. 6, m. 5, d. 26. Constantinus igitur deceptus a Paulo regiae civitatis episcopo sicut et Eraclius proavus eius a Sergio, librum composuit adversus fidem catholicam. Unde Martinus papa congregata Romae synodo 110 episcoporum dampnavit sub anathemate praefatos Cyrum, Sergium, Pyrrum et Paulum hereticos. Pro qua re missus ab imperatore Theodorus exarchus tulit Martinum de ecclesia Constantiniana, et perduxit eum Constantinopolim. Qui post religatus Cersonam, ibidem vitam finivit, multis virtutum signis in eodem loco usque hodie refulgens

Anno dom. incarn. 640, indictione . . Martinus papatum su   Facta est hec synodus anno dom. inc. 650, indictione 8, anno imperii Constantini 9, qui imperavit postea a 19 et mortuus est anno dom. inc 669, indictione 12.

[Gesta p. R.] Eugenius Romanus, patre Rufiniano, sedit a 2, m. 9, d. 24, cui post mensem et dies 23 successit Vitalianus Signensis provinciae Campanae, patre Anastasio, sedit a. 14, m. 6. Hic regulam ecclesiasticam et vigorem ut mos est omnino servavit. Quo nuper ordinato Constantinus misit beato Petro euangelia aurea gemmis albis ornata mirae magnitudinis. Vitalianus misit Britanniam plurimos divini verbi praedicatores, qui ecclesias Anglorum multa divini verbi fruge fecundarunt. Constantinus imperator Sarracenorum tributarius factus tribus annis et amplius unoquoque die mille solidos auri erariis Sarracenorum reddebat. Tandem aliquando resum- [ib.] ptis viribus tributa denegavit, et ipse post plurimas et inauditas depraedationes provinciis factas, occisus in balneo periit; regnavit a. 28. Nec multo post Vitalianus regna celestia petivit, cui post m. 3 et d. 13 successit Adeodatus Romanus ex monachis, patre Iobiano, sedit a. 4, m. 2, d. 5. Post m. 4 et d. 15 Donus Romanus, patre Mauricio, sedit a. 1, m. 5, d. 10. Huic post m. 2 et d. 15 successit Agatho Sicula anno ab incarnatione Domini 666, indictione 5, sedit a. 2, m. 6, d. 4.

[Beda.] Anno igitur ab incarnatione Domini 670, indictione 13, epacta . . concurrente . . Constantinus filius Constantini superioris regnare orsus, regnavit a. 17. Agatho papa rogatu Constantini misit in regiam urbem legatos suos pro adunatione facienda sanctarum Dei ecclesiarum. Qui benignissime a Constantino suscepti, iussi sunt colloquio pacifici de fide vera perquirere. Residentibus ergo 150 episcopis, praesidente Georgio Constantinopolitano et Machario Antiocheno, facto conflictu, Georgius correptus est, Macharius cum suis sequacibus dampnatus est, tantaque gratia legatos pacis catholicae comitata est, ut Iohannes Portuensis episcopus unus ex eis dominica octava paschae missas publicas in ecclesia sanctae Sophiae coram principe et patriarcha celebraret. Hec est sexta synodus universalis Constantinopoli celebrata et Grece conscripta, tempore papae Agathonis, tertio[c] papatus eius anno, exequente principe Constantino et residente intus palatium suum, regni eius anno 14, ab incarnatione Domini 668, indictione 11, simulque legatis apostolicae sedis et episcopis 150 residentibus. Prima enim synodus apud Niceam 318 patrum contra Arrium tempore Silvestri papae Romani, Macharii Hierosolimitani, Alexandri Alexandrini, sub Constantino principe. Secunda Constantinopoli 150 patrum contra Macedonianum et Eudoxium qui Spiritum sanctum Deum esse negabant tempore Damasi papae, Cyrilli Hierosolimitani, Noctarii Constantinopolitani sub Theodosio seniore, et Gratiani principis. Tercia in Epheso 200 patrum contra Nestorium regiae urbis episcopum duas personas in Christum asserentis, sub Theodosio iuniore et papa Celestino, tempore Iuvenalis Constantinopolitani, Cyrilli Alexandrini. Quarta in Calcedone 630 patrum sub Leone papa et Martiano principe, tempore Iuvenalis Hierosolimitani et Constantinopolitani contra Euthicem Constantini abbatem, verbi Dei et carnis unam naturam esse pronunciantem. Quinta Constantinopoli contra Theodorum et omnes hereticos, tempore Vigilii papae, sub Iustiniano imperatore. Sexta haec de qua diximus

[Ado.] Quo[d] in tempore Sindulfus Viennensis claruit, cui successit Hecdicus magnae religionis, et viguit usque ad ultimum tempus Iustiniani, sub quo et obiit; cui succedens Cadoldus duravit usque ad tempora Teoderici regis; cui successit Dodolenus, et ei Bobolinus tempore Iohannis qui Sergio papae successit, eique successit Georgius magnae virtutis episcopus.

[Gesta p. R.] Romanam igitur sedem post Agathonem suscepit Leo II. Sicula, patre Paulo, interpositis inter Agathonem et ordinationem eius a. 1, m. 6, d. 6, sedit m. 7, d. 17, cui post m. 11 et d. 22 successit Benedictus II. iunior natione Romanus m. 10, d 12. Hic suscepit iussiones clementissimi principis Constantini ad clerum et populum Romanum, ut qui electus fuerit in pontificatu Romano e vestigio consecraretur, nec expectaretur ulterius assensus et iussio imperatoris Post eum interpositis duobus mensibus, diebus 15, sedit Iohannes V. Syrus de provincia Antiochiae, patre Cyriaco, anno 1 et ei post m. 2, d. 18 successit Chonon, patre Tracesio, educatus apud Siciliam, sedit m. 11.

a) *an:* Honorius papa S. Apollinaris basilicam orsus est? b) *Haec in margine leguntur.* c) *Quae litteris diductis expressimus hoc loco, auctor postea supplendo superscripsit, apud Bedam non leguntur.* d) Quo — episcopus *in marg.*

Incarn.[a] Dom. a. 688, imperii Romani a. 3, indictione 1, prae .... pontificatum Romanae ecclesiae Sergius.

Post quem Sergius Syrus Antiochiae regione oriundus, patre Tyberio in Panormo Siciliae, sedit a. 13, m. 7, d. 23 Constituit *Agnus Dei* cantari a clero et populo et letanias in ypapanti Domini. Hic invenit Domino revelante in sacrario beati Petri capsam argenteam, et in ea crucem auream gemmis ornatam, in qua sub 4 petalis erat recondita portio ligni salutaris, quae extunc die exaltationis eius in basilica Salvatoris ab omni veneratur et osculatur populo. [Beda] Hic ordinavit sanctum Willibrordum cognomento Clementem Fresionum genti episcopum, anno dominicae incarnationis 696, quem misit illuc cum sociis Pippinus maior domus, postquam Frisiam devicit et ducem Ratbodum fugavit. [Chron. S Benigni]

Tertio Iustiniani anno cepit regnare Pippinus, et retinuit maioratum domus annis 20 sub Iustiniano, Leone et Tyberio, item Iustiniano, Theodosio et Leone, cuius regni anno 6. obiit; successit Karolus Martellus et obiit 7. Constantini anno.

[Beda] Anno ab inc. Dom. 678, indictione 2, epacta nulla, concurrente 5, Iustinianus minor filius Constantini regnare orsus regnavit annis 10. Hic papam Sergium rapi iussit de ecclesia et Constantinopolim deportari, quia erraticae suae synodo quam fecerat in urbe regia favere et subscribere noluit. Sed praevenit militia Ravennatae urbis vicinarumque partium iussa regis, et missos eius expulit ab urbe Roma. Iustinianus ob culpam perfidiae regno privatus, exul in Pontum secedit; post quem imperavit Leo annis 3, contra quem pugnavit Tyberius et de regno eiectum tempore quo ipse regnavit in custodia tenuit in eadem civitate. [Gesta p. R.] Post Sergium Iohannes VI. natione Grecus, interpositis m. 1, d. 13, Romanam rexit ecclesiam a. 3, m. 2, diebus .., [Beda] cuius tempore cum Gisulfus dux Langobardorum Campaniam igne, gladio et captivitate vastaret, et non esset qui ei resisteret, ipse papa missis ad eum sacerdotibus et clericis cum donariis plurimis universos captivos redemit, et hostes domum redire fecit. [Gesta p. R.] Successit ei Iohannes VII, natione Grecus, patre Platonio, sedit a. 2, m. 7, d. 27. Sedit Constantinus Syrus, patre Iohanne, a. 7, d. 15.

[Paul Diac. VI, 46.] Eo[b] tempore gens Sarracenorum in loco qui Septem dicitur ex Affrica transfretrantes Hispaniam invaserunt, et post 10 annos cum uxoribus et filiis Aquitaniam ingressi, Carolo cum Eudone Aquitaniae principe super eos irruente, 370 milia a Francis perempta sunt, ex Francis vero mille quingenti tantum ceciderunt. Eudo quoque irruens super eos pari modo multos interemit, et fugientes Sarraceni cum nimio exercitu Constantinopolim triennio obsederunt.

[Beda] Iustinianus igitur quem superius regno privatum diximus, auxilio Terbelli Vulgarorum regis regnum recipiens 6 annis tenuit, et occidit eos patricios qui se expulerant, et Leonem qui locum eius usurpaverat, et successorem Leonis Tyberium qui eo de regno eiectum in custodia tenuerat. Gallicum vero patriarcham erutis oculis misit Romam, et dedit episcopatum Cyro qui erat abbas in Ponto et eum exulem aluerat. Hic Constantinum papam ad se venire praecipiens honorifice suscepit, ita ut die dominica missas eum sibi iubens facere, communionem de manu eius susciperet, et in terra prostratus pro suis peccatis eum intercedere rogans, cuncta ecclesiae privilegia renovaret. Qui cum exercitum in Pontum mitteret ad comprehendendum Philippicum quem ibi religaverat prohibente papa, conversus exercitus Philippicum fecit imperatorem, reversusque cum eo Constantinopolim, pugnavit contra Iustinianum, et victo eo atque occiso regnum suscepit, quod tenuit a. 1 et m. 6.

[Ado] Quo[c] in tempore Deodatus Viennensis episcopus florebat vir magnae parsimoniae, cui successit Blidrannus, et ei successit Coldus episcopus qui et Viennensem ecclesiam rebus auxit; fuit enim affinis regibus Francorum. Successit ei Bobolinus, et huic Austrobertus vir strenuus et nobilis.

[Gesta p. R.] Hic Constantino papae litteras pravi dogmatis misit, quas ille iudicio apostolicae sedis respuit, statuitque populus Romanus, ne heretici imperatoris nomen aut cartas aut figuram solidi susciperet. Unde nec eius effigies in ecclesiam introducta est, nec nomen ad missarum solempnia recitatum. In tempore eius Anastasius regnavit annis 3, et Philippium captum oculis privavit nec occidit. [Beda] Hic Constantino papae litteras misit, quibus se fautorem catholicae fidei, et sanctae 6. synodi praedicatorem esse docuit. [Gesta p. R.] Post Constantinum Gregorius II. Romanus a Petro 92, patre Marcello sedit, a. 16, m 9, d. 12. [Beda.] Constituit ut in quadragesima 5. feria ieiunium fieret, quod antea non fiebat, et missarum celebritates. Eius admonitione Liutbrandus rex Langobardorum donationem patrimonii Alpium quam Hereberechtus rex fecerat et ille repetierat, secundo confirmavit. Tunc plurimas Scotticae gentis provincias Echbertus vir sanctus de gente Anglorum ad canonicam paschae observantiam pia praedicatione convertit anno ab inc. Dom. 717.

Theodosius igitur electus in imperatorem a. 708. Anastasium apud Niceam gravi praelio vicit, et dato sibi sacramento clericum fieri et presbiterum fecit ordinari. Regnavit a. 1, et cum esset catholicus, in regia urbe imaginem illam in qua sanctae 6. synodus erant depictae et a Philippico fuerant deiectae, pristino in loco erexit. Post eum imperavit Leo anno 709, annis 26.

[Paul Diac.] Hic[d] sanctorum imagines deposuit et incendit, et Romano pontifici si suam vellet habere gratiam mandavit. Quod pontifex contempsit. Omnesque talibus iussis uno animo restiterunt, et nisi eos pontifex ipse videlicet Gregorius IV. prohibuisset, imperatorem super se constituissent. Quem tamen postea papa deposuit. Germanus Constantinopolitanus patriarcha errori imperatoris non consentiens, a sede pulsus est. Sarraceni cum magno exercitu Constantinopolim venientes, triennio civitatem obsident, sed civibus multa instantia ad Deum revertentibus plurimi eorum fame, frigore, pestilentia perierunt, et sic pertesi obsidionem relinquunt. Inde Vulgarorum gentem pecierunt, a quibus victi naves suas repetierunt. Sed cum alta peterent, ingruente tempestate submersi sunt. Intus[e] Constantinopolim vero trecenta milia hominum pestilentia perierunt. Liutbrandus audiens quod Sarraceni loca illa fedarent, ubi ossa sancti Augustini olim propter barbaros translata et honorifice condita fuerant, misit, et dato magno pretio, Ticinum ea cum honore debito transtulit. Gregorius III. Syrus, patre Iohanne, sedit a. 10, m. 8, d. 25. [Gesta p. R. Hist. misc.] Hic[f] removit Romam et Italiam et omnia tam rei publicae quam ecclesiasticae iura in Hesperiis partibus ab obedientia Leonis et imperii sub eo constituti. Sed et Iohannes, non papa aut episcopus, sed monachus et presbiter Damascenus et doctor optimus, eumdem Leonem cum Orientis episcopis anathemizavit, scriptum in Romana historia libro XXIII. Obiit Leo anno ab incarnatione Domini 735.

Post[g] Leonem suscepit imperium Constantinus impius anno ab inc. Dom. 736, cuius regni anno . . .[h] Stephanus papa Franciam venit; regnavit autem a. 43; et successit Leo filius eius anno ab inc. Dom. 770; regnavit a. 5, d. 6 minus, et successit Hyrene cum filio Constantino decem annorum[i] uxor Constantini superioris, a. 775. indict. 13.[k] Anno 787. synodus facta est apud Niceam indictione prima, sub Adriano papa. Constantinus factione matris suae per-

a) Inc. — Sergius *in marg.* b) Eo — obsederunt *in marg.* c) Quo — nobilis *in marg.* d) Hic — pulsus est *in marg.* e) Intus — perierunt *in marg.* f) Hic — 735 *in marg.* g) Post — successit Leo *in marg.* h) *rasura, in cuius initio distinguitur* P. i) d. a. *superscripta.* k) *post haec quinque fere vocabula erasa.*

Hist misc. emptus est, suscepit imperium ipsa a. 792, et successit ei Nicephorus a. 795, et ei successit Michael a. 804, et ei successit Leo.

Gesta p. R. Obiit Gregorius papa 4. Kalendas Decembr. indictione 3, die 10, cessavit episcopatus d. 8. Et post eum Zacha- Ann. Fuld. rias Grecus anno incarnationis Domini 742, patre Polichronio, a. 10, m. 3, d. 14. Hunc missa legatione Pippinus maior domus in regno Francorum interrogat de regibus Francorum ex antiqua Mervingiorum stirpe descendentium, qui reges quidem dicebantur, sed tota regni potestas apud maiorem domus habebatur, excepto quod cartae et privilegia regis nomine scribebantur, et qui rex dicebatur in Martis campum plaustro vectus trahentibus bobus atque in eminenti sedens, semel in anno a populo visus, publica dona solempniter sibi oblata, stante ante eum maiore domus, et quae deinceps eo anno agenda erant populis annunciante, et sic rege domum redeunte cetera regni negocia maior domus administrabat. Orat ergo decerni sibi, quis eorum rex iuste debeatur dici et esse, is qui domi securus sedebat, an ille qui curam regni et omnes molestias sustinebat. Zacharias ex auctoritate apostolica mandat populo Francorum, ut Pippinus, qui potestate regia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. Ita Hildericus ultimus rex de stirpe Mervingiorum depositus et in monasterium trusus est. Pippinus vero in civitate Suessonum a sancto Bonefacio archiepiscopo in regem unctus regni est honore sublimatus.

Gesta p. R. Obiit[a] Zacharias papa Idus Martii, indictione quinta.

Defuncto[b] autem in Christo beatissimo papa Zacharia Romani elegerunt Stephanum quendam presbiterum, et consecratus est papa. Qui cum die tertio a somnio surgens causas familiares disponeret, subita egritudine percussus obmutuit, et die sequenti mortuus est.

Anno ab inc. Dom. 752, indictione 5, concurrente 1, epacta 6. Stephanus Romanus, patre Constan- Hist. misc. tino, sedit Romae a. 5, d. 29. Hic propter infestationem Aistulfi regis Langobardorum ad Pippinum venit in Francia, et constituit eum Romanae ecclesiae defensorem et principem, et consecravit eum regem. fol. 39'. Ex tunc ablata est Roma a subiectione imperii Grecorum. Quia ergo iam Deo donante ad id locorum devenimus, ut de Francorum regibus prosequendum videatur, repetamus paululum superiora, et quibus temporibus in Francorum terra reges regnare ceperint, quive fuerint, vel unde processerint, patrum dicta sequentes breviter dilucidemus.

Hist. Franc. epit. c. 2. Priamus[c] primus rex Francorum. Frigus[c]. Francio[c]. Turchot[c]. Deinde[c] fuere sub ducibus usque[c] ad Marcomirem ducem[c] tempore Theodosii. Marcomirus[c] genuit Faramundum. Clodio[c] filius eius. Merovingus[c] filius. Childericus[c] tempore Mauricii. Clodoveus[c] rex octavus a primo.

Anno ab inc. Dom. 446, indictione 14, epacta 9, concurrente 1, pontificatus domni Leonis magni papae anno 2, in Francorum terra reges regnare ceperunt, et primus eorum nomine Fredeg. Clodio regnavit a. 20. Deinde Childericus filius Merovei, expulso Egidio duce Romanorum de regno atque interfecto regnum invadit anno ab inc. Dom. 466, et regnavit a. 24, qui genuit filium ex Basina Toringorum regina nomine Clodoveum, virum bellicosissimum et potentissimum, in primis gentilem, postea christianum. Childerico ergo defuncto Clodoveus successit[49]. Anno 5. regni eius Syagrius, Aegidii Romanorum ducis filius, apud civitatem Suessionicam sedem habebat, super quem Clodoveus irruit. At ille elisum cernens exercitum suum, ad Alaricum Gothorum Greg. Tur. II, 27. regem cursu veloci Tolosam perlabitur. Sed Alaricus acceptis regis nunciis cum intentatione minarum, ut Gothorum mos est pavere, Syagrium vinctum legatis tradidit. Quem Clodoveus custodiae mandari praecepit, regnoque eius accepto eum Hincmar. v. Remig. clam gladio feriri iussit. Remorum tunc ecclesiam beatus regebat Remigius, qui factus est a Domino populo iam fere desperato in tempore iracundiae reconciliatio. Post vindictam enim scelerum, quae facta est a Domino caede Galliarum, Wandalorum primo, deinde Hunorum persequente crudelitate, misericordiam caeli distillarunt, dum ad mitigandum furorem Altissimi Remigium mundo pontificem protulerunt.

Fredeg. Gundebaudus tunc regnabat in Burgundia Gundiochi regis filius, qui fuit de genere Athanarici persequutoris. Habuit Gundiochus et alios filios, Godegisilum, Chilpericum et Godemarum. Gundebaudus Chilpericum fratrem suum interfecit gladio, uxorem eius ligato ad collum lapide aquis immersit, duos eorum filios gladio trucidavit, duas filias exilio condemnavit. Harum senior Sedeleuba se Domino mutata veste dicavit, minor Crothildis nominabatur. Haec quaesita est a Clodoveo rege Francorum, ut sibi eam traderet Gundebaudus patruus eius. Quod cum ille negare non fol. 40 auderet, venientes Franci acceperunt eam a Gundebaudo et cum multis thesauris ad Clodoveum dirigunt. Consilio autem Aredii sui reminiscens Gundebaudus mali quod fecerat, quia videlicet patrem, matrem et fratres Chrotildae interfecisset, et timens, ne si Crotildis praevaleret, mortem parentum vindicaret, post eam misit exercitum qui baster- Hist. Franc. epit. Fredeg. nam et thesauros retentant; puella levata in equum a Francis ad Clodoveum dirigitur, quam regali assumens honore in matrimonium perfecto dilexit amore. Habebat iam tunc Clodoveus filium de concubina, nomine Theodericum, qui regnavit post eum annis viginti tribus. Habuit et alios tres filios ex Crotilde Clodomerem, Childebertum et Clotarium, qui post Greg. Tur. eum regnaverunt. Defuncto autem Gundebaudo, regnum Burgundiae Sigismundus filius eius obtinuit, habuitque uxorem Fredeg. filiam Theoderici regis Italiae. Qua mortua, aliam duxit, et prioris coniugis filium novercae insidiis iussit interfici. Nam Greg. Tur. sopitum vino filium dormire post meridiem iussit; cui dormienti orarium sub collo positum est, et sub mento ligatum, et sic trahentibus ad se invicem pueris duobus sugillatus est. Sed iam sero poenitens super cadaver exanime ruit flens amarissime, et in monasterio sanctorum Agaunensium, quod ipse miro opere a fundamentis construxerat, per dies multos veniam petens, et psallentium chorum instituens, Lugdunum rediit, ultione divina e vestigio subsequente. Huius filiam Theodericus Clodovei filius uxorem accepit.

Greg. Tur. II, 30. 31. Crotildis ergo regina, cum esset christianissima, et Clodoveus fanaticis uteretur legibus, monereturque frequentius ab ea, ut idola vana negligeret, et Deum verum agnosceret, in cuius manu est cor regum et omnium dispositio potestatum, acquiescere noluit, donec bello contra Alamannos suscepto, compulsus confiteri necessitate, quod prius negaverat voluntate. Cum enim exercitus eius ad internecionem usque caederetur, invocato nomine Iesu filii Dei, quem praedicabat Crotildis, victoriam obtinuit. Quod cum domi veniens uxori narrasset, illa clam accersito beato Remigio Remorum archiepiscopo suadet, ut regi verbum salutis insinuet. Quod cum faceret — erat enim egregiae scientiae, et rhetoricis

a) Obiit — ind. 5. *in marg.* b) Defuncto — mortuus est *in marg.* c) Priamus — octavus a primo *in marg. atramento eodem quo textus. Initia linearum* Pr, Fri, Fr, Tur, Dein, us, duc, Ma, Clo, Me, Chi, Cl *abscisa.*

49) Textum foliorum 31—40 debemus viro cl. D. Urlichs professori regio Gryphiensi, qui ea D. Thoma Phillipps Bar. benignissime favente hoc anno in bibliotheca Mediomontana exscripsit.

adprime imbutus studiis — divina praeduce gratia rex credidit, et cum exercitu baptizatus est 15. anno regni sui, Albino [Greg. Tur.] V. C. consule, incarn. dom. a. 502.

Burgundiones tunc Arianorum sectam tenentes habitabant circa Ararim et circa Rhodanum, qui fluunt iuxta urbem [I, 32] Lugdunensem, quibus praeerant Gundebaudus et Godegisilus fratres. Godegisilum Gundebaudus interfecit, et ipse cum moneretur a sancto Avito Viennensi archiepiscopo, ut confiteretur Christum filium Dei et Spiritum sanctum aequalem [II, 34.] Patri — erat enim Arianus clam ut chrismaretur expetiit. Sed illo adhortante, ne formidaret rex seditionem populi, neque erubesceret in saecula regnantem in saeculo confiteri, ipse hac ratione confusus usque ad vitae exitum in sua insania perduravit; cui Sigismundus successit. Clodoveus itaque cum esset armis strenuus et in fide sancta no- [fol. 40′.] minatissimus, et videret Gothos, quorum erat princeps et rex Alaricus, et dominatio eorum ultra Ligerim, Ariana peste et perversitate corruptos, velletque, ut superatis eis cum divino auxilio terra redigeretur ditioni suae, [II, 37.] commotum exercitum Pictavis, ubi rex Alaricus morabatur, direxit. E contrario Alaricus cum suis decimo ab urbe milliario obviam venit adversariis, et confligentibus eis in Campania Voglanense victoriam Clodoveus de Arrianis obtinuit. Alaricum cum plurima Gothorum manu interfecit, regnumque eius a mari Tyrrheno et Ligere fluvio usque ad montes [Fredeg.] Pyrenaeos et mare oceanum occupavit, thesaurosque eius a Tolosa auferens, secum Parisius advexit. Per idem tempus [Greg Tur. II, 38.] ab Anastasio imperatore codicillos pro consulatu accepit, et coronam auream et tunicam blatteam, ex qua die consul et augustus est appellatus. Cum ergo moraretur Parisius, et cogitaret adiungere ditioni suae regnum Sigeberti propinqui [II, 40.] sui, cuius regni sedes Colonia civitas erat, quem etiam in bello contra Alaricum adiutorem fidelem habuerat, dolose egit missis nunciis ad Theodericum ipsius filium Sigiberti, qui pro patre, quia pater contra Alamannos pugnans percussus in [II, 37.] geniculo claudicabat, bello praefato interfuerat, ut filius patrem in tentorio meridie dormientem, quasi regnum ipsius [II, 40.] possessurus, immissis persequutoribus interficeret. Cum ergo quasi gratulabundus de morte patris nuncios Clodoveo mitteret, ut ad se fideles suos dirigeret, qui de thesauris patris, quod placeret oculis eius afferrent, Clodoveus iterum dolose egit, ut dum ille venientibus nunciis patris thesauros ostendit, dum inclinis arcellulae manum, ut cuncta scrutetur, immittit, unus bipennem cerebro eius illideret. Et sic quae in patrem egerat, is recepit. Quod audiens Clodoveus ad eundem locum venit, et quasi qui esset innoxius a sanguine parentum suorum, populo satisfecit, et in regem constitutus est. Quod quarundam civitatum habitatores indigne ferentes, contra eum si fuisset possibile nisi sunt rebellare. Inter quos cives [Vita Maxim. p. 582] Virdunensis oppidi defectionem atque duellionem contra eum dicuntur meditati. Clodoveus post haec Chararicum regem [Greg. Tur. II, 41.] et filium eius, propinquos suos dolis circumventos cepit, vinctos totondit, et patrem quidem presbyterum, filium vero diaconem ordinari fecit. Sed sentiens quod sibi caesariem ad crescendum niterentur laxare, utrosque iussit capite plecti, regnumque eorum cum thesauris et populis adquisivit.

Audita autem defectione Virdunensium, et ratus non esse procrastinandum in talibus, viribus undecumque coactis, [Vita Maxim. p. 582.] cum valida manu militari ad eandem urbem venit, iniuriae gratia ulciscendae. Cuius muros corona militum obambit, aggeres struit, aspera complanat, et quaeque urbi capiendae commoda ordinat, portis custodias admovet, et ne quis tute [fol. 41.] exeat, magno studiosoque conamine prohibet. Quo in tempore Firminus episcopus eiusdem civitatis, mirae sanctitatis vir, diem clausit ultimum. Hic Tullensi territorio ortus, et civitati Virdunensium post sanctum Possessorem pastor constitutus, quantae sanctitatis fuerit, quam sollicitas excubias super gregem sibi creditum cura pervigili exercuerit, quam pius in subditos, quam terribilis erga reprobos fuerit, testantur miracula, quae ad sepulcrum eius saepenumero fiebant. Invenitur etiam scriptum in gestis, quod eius instinctu populus Virdunensis desciverit. Obiit autem mense Decembrio, die secundo, anno quantum colligere possumus ab inc. Dom. 504. imperante Anastasio anno 14, tertio conversionis Clodovei anno, Atheo V. C. consule, pontificatum Romae agente beato papa Symmacho; et soluta obsidione sepultum est corpus eius sacratissimum ad dexteram altaris beati Petri apostolorum principis, ubi per multa tempora delituit thesaurus hic delectabilis, a tempore scilicet Clodovei usque ad tempus Othonis Magni. Verum ad rem redeamus.

Obsessi ergo, cum, ut diximus, clausi tenerentur viribusque diffiderent, et mortuo episcopo nullus putaretur aptus [ib.] reperiri, qui preces populi convenienter allegaret coram principe ira fervente, omnes in unam coiere sententiam, ut sanctum virum Euspicium, qui sub titulo presbyteratus in eadem urbe degebat, ad principem mitterent miserorum civium preces allegantem, et eius misericordiam deprecantem. Is autem Domino misericordiaque plenus suorum civium postulata non renuit, sed in eo confidens, qui dixit discipulis suis: *Cum steteritis ante reges et praesides, nolite cogitare qualiter aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini;* ad principem, ut petebatur, ire disposuit. Cumque se humiliter coram rege terrae prostravisset, ab eo reverenter surgere, et causam adventus sui dicere est iussus. Tum ille ad eum his fertur verbis usus: *Nobilissime,* inquit, *omnium et piissime regum, pene universo pervulgata tua bonitas est saeculo, per quam bonitatem tuam te obsecro, ut patienter me audias meorum civium preces allegantem et tuam misericordiam deprecantem. Emersit quidem inter nos quorundam improbitas hominum, quae et multorum maculavit imperitiam et iuvenum sustulit stultam proterviam. Et quidem tua digni sumus animadversione, nec diffitemur: sed obsecro propter Dominum interim subtrahantur culpis debita supplicia, et porrigatur immeritis clementia. Nec abhorreret a victoria tua nostra persuasio, quia cum victor sis hominum, passionis quoque propriae fortior eris triumphator, si malueris patientiae vires exercere, quam sanguine civium tuum foedare triumphum.* His rex auditis, et vi dictorum gravitateque viri perspecta, coepit vigor animi eius mansuefieri et amaritudo fellis dulcorari, Dei utique nutu id agente, cuius fortitudini immania cedunt, et dura fatiscunt. Denique tactus divino nutu rex adeo est affectus, ut petitioni assensum praeberet, et veniam civibus quamvis ingratis tribueret, ut im- [fol. 41′.] pleretur de eo illud Sapientis: *Hanc quoque,* inquit, *vidi sub sole sapientiam, et probavi maximam: Civitas parva, et pauci in ea viri; venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extraxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio. Inventusque est in ea vir pauper et sapiens, et liberavit urbem sapientia sua.* Igitur viro Dei ordinante et manum regis tenente, repagula portarum reduci visa sunt et portae aperiri. Sed et clerus procedere est ordinatus, regem cum laudibus et Deo dignis cantilenis suscepturus, per quas et Domino suae liberationis offerret tripudium, ac principi sedulitatis suae devotum monstraret obsequium. Rex itaque postquam ira refrigerata per famulum eius se sensit immani ereptum piaculo, gratias in ecclesia Deo reddidit, et civibus principali indulgentia data, ad curanda iuxta morem epulis regalibus corpora sese convertit, quibus biduo indulgens, et recreatum exercitum post laborem videns, ad alia paria negotia curanda ducere volens, virum Dei sanctum Euspicium suis aspectibus praesentari iussit, et ut urbi, cuius subventor extiterat, quamque ab imminente periculo eripuerat, pastorali sollicitudini praeesset admonuit et admonendo petivit. At vir Dei

[Vita Maxim.] non immemor verborum, quibus dicitur: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Domino invenies gratiam,* oblatum honorem vel potius onus sacerdotii humiliter recusavit, immo praescius brevitatis vitae suae, quae postmodum terminanda erat, ut ei alter succederet, cedere libuit. Tunc rex evocata protinus in unum fidelium multitudine, ut de constituendo pastore sententiam in medium proferrent praecepit. Noverat enim quod iuxta decretum Leonis magni papae nulla ratio sinebat, ut inter episcopos haberentur, qui nec a clericis essent electi, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati. Noverat etiam, quoniam licet praesideret seculari dignitate rerum tamen praesulibus divinarum, ut scribit beatus Gelasius papa, devotus deberet colla submittere atque ab eis causas suae salutis expetere inque submittendis celestibus sacramentis eisque ut competit disponendis subdi se debere cognoscebat religionis ordine magis quam praeesse. Volebat quoque parere decreto praefati Leonis Magni, in quo ait scribens Rustico Narbonensi archiepiscopo inter cetera: *Cum de summi sacerdotis electione tractabitur, ille omnibus praeponatur, quem cleri plebisque consensus unanimiter postulaverit. Nullus autem invitis et non petentibus detur, ne civitas episcopum non optatum aut contempnat aut oderit, et fiat minus religiosa cui non licuerit habere quem voluit.* Celestinus quoque in decretis suis: *Nullus invitis detur episcopus; cleri, plebis et ordinis desiderium requiratur.*

[fol. 42. Fredeg. Greg. Tur. II, 42.] Clodoveus itaque Ranacharium regem, cuius regni sedes erat Cameracus civitas, parentem suum, dolo manu propria interfecit, et fratrem eius Racharium. Dederat autem traditoribus eius ornamenta quaedam, non aurea, sed aerea et deaurata. Post mortem vero domini sui cognoscentes proditores aurum, quod a rege acceperant, non verum, sed adulterinum, et cum hoc regi dixissent, respondisse fertur rex: *Merito tale aurum accipit, qui dominum suum ad mortem propria voluntate perducit.* Tertius igitur frater eorum, propinquus et ipse Clodovei, apud Cynomannicam civitatem iussu ipsius interfectus est. Quibus mortuis omne regnum eorum et thesauros accepit, interfectisque et aliis multis regibus, et proximis parentibus suis, quos suspectos habebat ut ei regnum auferrent, regnum suum per totas Gallias dilatavit. Obiit apud Parisiorum urbem anno dom. inc. 518, regni sui anno 30, aetatis 45, sepultusque est in basilica sanctorum apostolorum quam construxerat. Praesidebat tunc Romanae ecclesiae Hormisda papa, Iustinus Anastasii successor imperabat in re publica.

[III, 1.] Regnum igitur Clodovei quatuor eius filii aequa inter se lance dividunt, Theodericus, Clodomeris, Childebertus et [Fredeg.] Clotharius. Sedes regni Theoderici Mettis civitas fuit, Clodomeris Aurelianis, Childeberti Parisius, Clotharii Suessionis. [Greg. Tur. III, 1] Habebat iam tunc Theodericus filium, Theodebertum nomine, elegantem et utilem, et filiam, quam accepit uxorem [Fredeg.] Amalaricus rex Hispaniae Alarici filius, qui apud Barcinonam a Francis occisus est. [Greg. Tur. III, 15] Inter Theodericum et Childebertum contentio magna semper fuit, quae multas urbes afflixit. Fuit enim Theodericus ingeniosus et callidus, postmodum vero cum fratre foedus iniit, et dato sacramento, ut nullus contra alium moveretur, obsides ad invicem acceperunt. Sed orto iterum inter reges scandalo, obsides dati filii senatorum servitio publico sunt addicti. Nam quicumque eos [Vita Carilefi.] custodiendos acceperunt, servos sibi fecerunt. Tempore Clotharii et Childeberti sanctus Avitus et sanctus Carilephus ab Arvernis de monasterio Menate egressi, Miciacense coenobium, quod sanctus Maximinus, frater sancti Vitoni, fundaverat, expetierunt, et ei se subdiderunt.

[Fredeg.] Crotildis vero regina post mortem viri sui monebat filios, mortem patris et matris et fratrum ulcisci. Quam ob causam illi Burgundias appetunt, Sigismundum Gundebaudi filium et Godemarem proelio vincunt. Clodomeris Sigismundum, dum ad monasterium sanctorum Agaunensium fugeret captum, cum uxore et liberis interfecit. Godomaris terga vertens latuit, et resumptis viribus regnum Burgundiae tenuit. Avitus vero abbas monasterii Aurelianensis praedixit Clodomeri, quod Sigismundo fecerat, identidem ipsum esse passurum. Cumque Veserontia Franci cum Burgundionibus bellum inissent, Clodomeris capite truncatus est, deceptus ab auxiliis Theodorici regis Italiae, cuius filiam Sigismundus [Greg. Tur. III, 18] uxorem habuit: qua etiam defuncta, aliam, ut praetaxavimus, duxit. Cumque Crotildis filios Clodomeris unico affectu [fol. 42'.] diligeret, invidia ductus Childebertus Clotarium ad necem puerorum incitavit. Cumque Parisius convenissent quasi pue- [Fredeg.] ros in regno patris sublimaturi, Clotharius dolose susceptis eis a matre, Theodaldum et Guntharium occidit, tertius [Greg. Tur. III, 13. III, 16] Clodoaldus in clericum tondetur: ad cuius sepulcrum virtutes fiunt. Theodericus ad direptionem Arvernici territorii festinans, Sigivaldum cum omni familia illic commigrare praecepit, qui plura mala peregit, et ipse postea male periit. [III, 12] Tale autem excidium regioni eidem rex praefatus intulit, ut neque minoribus natu neque maioribus quidquam proprii relictum sit, praeter terram solam, quam barbari secum ferre non poterant. Eduam quoque obsedit, et omnino depraedatus est.

Beato igitur Vitono in gaudio Domini assumpto, et pro fidelitate paucorum et lucro supra multa et perpetua bona constituto[50], Desideratus successit in episcopalem curam multa vigilantia egentem, sollicitudinum angoribus circumseptam. Theodericus enim cum esset pertinacis et mali animi et pro dissensione inter se et fratrem suum multas, ut praediximus, urbes [III, 34.] afflixisset, et Desideratus ipse post multa sibi illata damna, exilia, aerumnas, iniurias, iam ad libertatem Domino iubente redisset, et apud Virdunum, ut diximus, episcopatus fungeretur officio, fuerat enim in saeculo nobilissimus, ha- [III, 35.] bens uxorem et filium, nomine Syagrium. Sed a Syrivaldo quodam apud praefatum regem incusatus, non solum spoliatus rebus, verum etiam fuerat suppliciis affectus, cum tonsuratus postea et electione cleri et populi Virdunensi fuisset praelatus ecclesiae, Theodericus perpetuas retinens erga eum inimicitias, quia non consentiret pravis eius operibus, civitatem cum habitatoribus vehementer attrivit. Supervenit insuper divino iudicio fames valida invalido civitatis populo, qua attenuati in afflictione nimia erant positi. [ib.] Et cum ipse de rebus suis per Theodericum remansisset extra-

50) Brevem Vitoni vitam ex antiquissimo codice Traiectensi dedit Surius Act. SS. t. VII. p. 820. Miracula auctore Rudolfo abbate S. Vitoni exstant Mabillon Act. SS. saec. VI. p. 565.

neus, nec haberet ex proprio, qualiter indigentes et destitutos cives suos consolaretur, dolebat et tristabatur. Greg Tur. III 23. 25. Defuncto autem Theoderico anno regni sui 23, ab incarnatione Domini 541, cum Theodebertus filius eius regnum suscepisset, et contra voluntatem Childeberti et Clotarii in regno a suis leudibus esset stabilitus atque firmatus, et postmodum a Childeberto maximis muneribus muneratus, in filium esset adoptatus, magnum se et praecipuum in omni bonitate ostendit. Erat enim regnum cum iustitia regens, sacerdotes venerans, ecclesias munerans, pauperes relevans, et multa multis beneficia pia et dulcissima voluntate accommodans, tributa etiam, quae ab ecclesiis in Arverno sitis fisco reddebantur, clementer indulsit. Habebat uxorem Deuteriam, et filiam iam adultam; sed Deuteria timens, ne se relicta, III, 26. filiam sibi rex in coniugium assumeret, in basterna eam positam indomitis bobus coniunctis apud Virdunum de ponte praecipitavit, quae in ipso flumine spiritum reddidit. Desideratus itaque bonitatem et clementiam Theodeberti regis erga III, 34. omnes cernens, cum iam populus dilaberetur, et civitas quasi in solitudinem redigeretur, ad regem se contulit, miseriam populi lacrymabilem deploravit, petitione benigna animum regium inflexit, ut de thesauris suis miserans calamitati obstaret, famem cohiberet, populum pereuntem retineret, et commodata per gratiam periculo superato cum gratia Dei hominumque susciperet. Acceperat enim a Theodado Italiae rege, Theoderici successore, cum patruo suo Childeberto quinquaginta III, 31. aureorum milia pro compositione mortis filiae sororis Clodovei, quae fuerat copulata praefato Theoderico in matrimonium et eo defuncto contra natales suos servo nupserat, et quia mater indignata moto contra eam exercitu servum per- fol. 43. emerat, filiamque ad domum reduxerat, illa irata venenum in calice, quo mater erat communicatura, posuit — erant enim Arriana detenti perfidia —, quo hausto mox mater mortua est, et ob hoc indignati Itali, ea abiecta, praedictum Theodadum regem constituerunt, a quo succenso vehementer balneo inclusa, inter diros vapores pavimento corruens, mortua est. Quamobrem et Theodebertus Italiam pervasit, sed quia exercitus eius diversis febribus vexabatur, ducem cum parte ex- III, 32 ercitus ibi dimisit, qui omnem Italiam ditioni eius subdidit atque Siciliam, et thesauros innumerabiles ei direxit. Magna Fredeg. enim felicitas regis in his omnibus fuit, quia timuit Dominum, et sacerdotes et ecclesias eius venerabatur. Audita Greg. Tur. igitur petitione Virdunensis episcopi, rex annuit, motus ad misericordiam, et septem milia solidorum ei tradens, conditionem adscripsit, ut eo tenore partiretur indigentibus, quatenus hoc auxilio victo famis dominio, sua sibi cum gratia redderentur ex numero. Quae pontifex accipiens per ci- III, 34. ves suos erogavit, unde et negotiatores facti usque hodie clari habentur. Cumque hoc solatio docti in melius experimento periculi mediocritatis optimae scientia profecissent, et procul respicere proximum bonum esse didicissent, pecuniam alacriter recollegerunt, et episcopo magnae gratiae mediatore regi cum votivis gratiarum praeconiis obtulerunt. Rex ut advertit sublevationem, vidit laetae devotionis magnanimitatem, et colligens regium et pecuniae dominantem animum indulsit eis, ad praepotentem cumulum boni nominis, et ad memoriam laudabilem tunc praesentis et futurae generationis. Syagrius autem, Desiderati episcopi filius, post mortem Theoderici III, 35 reminiscens iniuriarum patris, quas passus est a Theodorico instigante et accusante Syriwaldo, sumptis comitibus venit ad villam proprietatis eius in Divionensi territorio sitam, cuius nomen Floriacus, et mane facto, cum esset nebula condensa, domum ingressi, unum amicorum eius interfecerunt, putantes ipsum esse Syriwaldum. Sed cum cognovissent ipsum non fuisse, iterato domum circumdantes, effosso pariete interfecerunt eum. Actum est hoc post mortem Desiderati episcopi.

Verum ut ad superiora redeamus, et misericordiam Dei uberem erga suam imaginem Vita Agerici. subtilius indagemus, providentia divina dispositum habens de fonte misericordiae aecclesiae Virdunensi succurrere, et supradictis innumerabilibus calamitatum infortuniis periclitanti manum auxilii subrogare, die et tempore quo voluit, de altissimo ac serenissimo bonitatis suae consilio, hanc viam novae salutis invenit, ut angelum sanctum mitteret de excelso caelorum habitaculo, qui parentibus futuram ex misericordia unius pueri nativitatem denuntiaret, terminum quo id fieri deberet indiceret, nomen quo censeretur aptaret. Nimirum propter nimiam dilectionem, qua suam in homine diligebat imaginem, condoluit miseris mortalibus grave iugum a primo patre portantibus, et generali misericordia populum hunc, quem specialiter peccata obtriverant, restauravit. Tetigit prius, et conturbavit, ac paterno verbere livorem inflixit, postea respiciens mirabili remedio percuravit. Venit ergo consilii divini legatus, protulit imperium, promulgavit edictum, et praeelecti pueri parentes alloquens miserandis civibus cornu salutis erexit. *Post triennium,* inquit, *expectatio dilata probabitur, filius ipse Agericus vocabitur. Indicium est potioris ac superexcellentis apud Deum privilegii a Deo titulum nominis cuilibet vel poni vel mutari. Magnum igitur donum, magna gratiae dignatio, magna fiducia promissorum. Non potest immutari, quod de tribunali Regis aeterni caelesti legato euangelizante dictatur. Agericus,* inquit, *vocabitur.* Abusivum nomen, nec scripturarum paginis haerens, sed quanto ignotius apud homines, tanto dignius divinitati, et quanto acceptius Deo, tanto commodius homini. Nulli profecto potest esse ambiguum, quod nunc quoque oblita sui non sit lingua caelorum, et quod scriptura caelestis in perpetuum teneat, quod caelum in terra descripsit. Ergo terra non reprobet, quod caelum probat. Nascitur igitur infans post triennium; longa parentum expectatio porrigitur in effectum, fit gratus in croceis, in cunabilis dulcis. Transgreditur ebdomadam infantiae succrescens ad officium linguae; fit puer incremento, puer innocentia, naturam tenellam indole praelucida perornabat; angelus quippe,

Vita Ageric. qui eum praenunciaverat, praesto ei ad custodiam semper erat. Datur puerulus vacationi sapientiae, iungitur contubernio scolasticorum, haurit fontes sophiae, inundantia semper ubera sugit, voluptates internas et karismata meliora sedulus emulatur. Doctor enim interior, qui eum imbuerat, cum aetatis successu indicia virtutum eius clara monstrabat, qui et praescitus ante uterum, sanctificatus in utero, sanctimoniam et magnificentiam in sanctificatione Dei augebat. Amabatur ab omnibus, invidias et detractiones omnium gratiae perrorantis sublimitate vincebat. Transivit in eadem urbe Virdunensium proficiens ad perfectam usque incrementorum aetatem, virtutem virtuti adiciens, et stigmata passionis Iesu in corpore suo portans, currebat per viam mandatorum Dei cum gaudio inenarrabili. Iam enim triginta annos habens, in ipsa civitate Virdunensi ductus est ad ecclesiam sancti Petri et tonso capite Christo dicatus, florebatque in atriis domus Domini ut palma, et ut cedrus in Libano totam domum bonis odoribus respergebat. Provexerat eum morum speciositas, et in gradu levitico famulabatur antistiti, cum ecce clerus et populus ad honorem sacerdotii promovere eum expetentes ad eandem eum aecclesiam perduxerunt, et cum gaudio et praeconiis gratiae inibi ordinari fecerunt. Omnes autem quasi ex uno ore cantabant: *Exaltavi electum de plebe mea:* (Psa. 88, 20.) *oleo sancto meo unxi eum*, (fol. 44.) quia a Christo domino erat electus, ut oleo spiritualis gratiae esset fovendus. Contigit interea Desideratum nomine officio cum vita defungi, et successorem idoneum cathedra ecclesiae viduata requirebat. Non multum quod aderat queritur, nec diu sententia melior ignorantiae nocte differtur. Omnes in unum coeunt, omnes uni in electione incumbunt, omnes ordinari ad pontificatus infulas Agericum deposcunt. Temptat unus resistere plurimis, multum se excusando laborat, sed roborante Deo praevaluit sententia cleri et populi. Deus enim ad munimen urbis invalidae reparandum, ad cornu salutis contra malitiam erigendum, cooperabatur in populo. Tribus enim post tonsuram peractis annis, a plebe Virdunensium rapitur et in ecclesia maiori sanctae Dei genitricis perducitur, et ab episcopis episcopus consecratur. Suscepit ad regendas oves Domini pastoralem virgam, et non tyrannum se ovibus exibuit, sed ex veritate pastorem. Non patiebatur, ut terra sua contra se clamaret, et cum ea sulci eius deflerent, sed impiger instabat culturae Dei, ut opere redderet, quod nomine fatebatur. Habebat fidelem ante oculos advocatum dominum Iesum Christum iustum, eique se suosque supplicatione assidua committebat. Holocausta medullata offerebat pro ovibus, ne forte labiis honorarent Deum, et corde longe posito manibus irritarent, fidemque verbo tenus profitentes actionibus abnegarent. Circumspectus semper leonem insidiantem orationibus allidebat, flammas temptationum elemosinis redimebat, virtutum apothecas humilitatis arce servabat. Terrebat hostes praedicationibus, vitia occulta proferebat in lucem, et tela mortifera inimici doctrinae potentis acumine perfringebat, semperque se ipso robustior per Iesum regem et sacerdotem magnum undique triumphabat. Nimirum vitabat et perhorrebat aliquatenus committere, unde testimonio conscientiae accusatus sub umbra et foliis cogeretur effugere. Semper pavidus, semper sollicitus, dum curam debitam susceptis ovibus impendebat, victo hoste, et liber vitiis servitio iustitiae se hilariter mancipabat. Loquebatur sepius et litteris et verbis cum praecone suo angelo sancto, consilioque ipsius gesta preciosa Domino fidelis athletha mittebat, talenta sibi data saepius numerabat, ne forte plus accipiens minus in lucro redderet et sero penitens obnoxius tenebris, pauper et nudus vinculis traderetur. Fecit etiam signa, quae cum possint cum reprobis haberi communia, ille probabiliter simplici oculo, lucido corpore fecit, ovium suarum et totius mundi necessitate compulsus. Iusto enim et sancto Deo populo exasperanti irato, elementis pro eo contra insensatos pugnantibus recesserunt nubes, aer incanduit, terra exaruit, viror herbarum emarcuit, aqua (fol. 44'.) fontium venas dereliquit. Sicque secedentibus elementis mundus desolatus elanguit. Vitiositas enim usu nutrita, nisi duro molliatur verbere, ad notitiam sui redire durescit. Unde factum est, ut tribus annis subtracta benedictione pluviarum, celum super eos extenderetur ut ferrum. Pertulerunt primum annum expectantes, secundum desperantes, in tertio defecerunt. Cumque inter se nullum invenissent consilium, tamdem praevaricatores ad corda quodammodo oblita redeuntes, concurrunt ad pontificem, pastorem inclamant, ut propitiaret Deum peccatis iratum, removeret vindictam, impetraret veniam, et arescentes terras colonis morientibus reformaret. Flexit sanctum generalis necessitas, et commune periculum communi oratione tolli consuluit. Itaque triduanum ieiunium indixit, letanias per ecclesias Dei fieri, cruces ad misericordissimam Dei memoriam ferri, ut qui passus est pro peccatoribus Christus propiciaretur eis sanctorum intercessionibus. Indixit hoc et iussit, et primus quod iusse-

rat fecit. Egrediuntur indifferenter excalciati, cinere et cilicio obvolvuntur, inclamant miserationem sanctorum, propiciationem Dei, tundunt pectora, lacrimas fundunt, ne Deus iudicia faciens in operibus manuum suarum comprehenderet peccatores. Igitur prima letaniarum die pastor ipse cum ovibus gradiens, in praesentia concurrentium oculos convertit ad caelum, in corde suo quiescentem commovit ad misericordiam Deum, et subito nubibus densis obumbrato aero fluxerunt aquae. Sicque per triduum illud defluentibus pluviis terra vigorem, herbae virorem, fontes fluorem, arbores vitam et mundus plenam recepit abundantiam. Nec latuit homines, viderunt et ammirati sunt, quanta de pastore sancto apud Deum cura extitit. Nam cum sub nudo aere graderetur, omnesque aquis descendentibus perfunderentur, ipsi Deus in pluvia umbraculum fecit. Hac et illac, ubi est, iussa aqua cecidit, ipsum ab aqua tangi prohibuit, qui omnia quaecumque voluit fecit. Vita Agerici

Cum ergo iuxta consuetudinem pastoralem limina ecclesiae principalis sanctae Mariae tereret, quidam Iohannes nomine membris solutus, nervis aridus, mortuus viribus, anima subsistente, linguae tantum officio praevalens, vocibus, quas enervis habebat, episcopum exoravit, dicens: *Obsecro, sancte Dei, ut habeas in me misericordiam.* Cui sacerdos flexus quodammodo et cum infirmo infirmatus respondit: *Quid tibi vis faciam?* Ad hec languidus: *Ut miserearis mei,* ait. Tunc sacerdos in Deo ditissimus pauca de loculis protulit, et infirmo de plenitudine boni cordis exibuit. Nam carnis sustentaculum tribuens, dedit simul corporis solidamentum. Aridus quoque cum fide Christi suscepit dona sacerdotis, et cum eodem munere meruit sanitatem recipere. His et huiusmodi indiciis clarificante Deo servum suum, cepit manifestum esse omnibus, quod sanctus Agericus Christi esset alumnus. Tanta quippe virtutum copia de illo exibat, ut si quis infirmus eulogias de manu eius susciperet, protinus sanitatem fol. 45. reciperet. Cum ergo praefatae basilicae calcaret limina, et ex more studiis spiritalibus operam daret, piissimam benignitatem quam gerebat in mente, ostendit miraculi magnitudine. In ipso enim ingressu mulierculam, Theresindem nomine, obviam habuit, quae baculo regente caeco viam queritabat errore, et ducem sequebatur animum oculorum desolatione. Qui statim simplici sanctae crucis medicamine tenebras quindecim annorum effugavit, et lucem diu absentem luce fidei resplendens protinus reparavit. Radiavit virtus per crucem, radiavit et per pontificem. In pontifice regnabat pietas, in cruce potestas. Nec pietas quidquam profecisset, nisi in fide crucis praevaluisset. Potestas enim tanta fuit in cruce, ut non solum feminae vultum illustraret orbatum, sed lucem indeficientem per totum effunderet mundum. Postquam enim lux mundi pependit in cruce, mundi climata resplenduerunt non sequente nocte. Nox diaboli regnum perdidit, dies crucis optinuit principatum. Hinc est quod sanctus episcopus tantum praevaluit, quia lucem per fidem crucis et dilectionem in corde nutrivit. Signum crucis super oculos orbatae feminae posuit, quia Spiritus sanctus in digito per virtutem crucis fuit. Quid plura? Gaudet mulier, miratur solem, tenebras execratur, veneratur medicum, adorat Deum in rerum diversitate mirabilem, quae confusionem prius tantummodo noverat et noctem. Ita Deus per verum Israelitam illuminavit hanc feminam, populumque admirantem excitavit ad laudem et gloriam suam.

Alio tempore cum vidisset misericordiae amator, pietatis cultor, sollicitus ovium pastor quandam puellam, Childuidem nomine, a spiritu maligno raptam atque pervasam, condolens miseriae, memorque officii, ascendit protinus ex adverso, opposuit se murum furenti inimico, et ostendens se unum de illis canibus, de quibus dicitur: *Lingua canum tuorum ex inimicis ab* Ps 67,24. *ipso*, miserae medicalem linguam auxilii, hosti et pervasori dentes exeruit imperantis zeli, et latrans voce dominica, quae mitis et paciens non clamavit, neque audita est in platea, perterruit semper tumidam nequitiam, et imaginem Dei, quae ancillabatur violenter non Domino, reddidit liberam. Postquam enim dixit: *Praecipio tibi, spiritus immunde, ut exeas ab ea, et amplius non introeas in eam,* ille percussus virtute omnipotentiae, proiectus est in tetram abyssum sedis suae, in ignea spuma quam puella evomebat ostendens, quo camino, quo clibano clandestino miseram possidebat adurens. Illa mansuefacta seque ipsam cognoscens lassabunda subsedit, et perdita crassantis interius inimici armatura mitis, et omnibus facta miraculo, amplius se ipsa pavitando miratur. Habere se incipit, quae habebatur, et paulisper spiritu purgata extraneo spiritum naturae recolligit. Remittit servus Dei de servitio maligno liberatam; et legitimo domino universorum, quod servus mendax et ab inicio homicida abstulerat, servire praecepit. O Deus potentissime, victoriosissime, misericordissime, reddant tibi

Vita Agerici servi tui potentes, quod habent abs te victoriosi et misericordes, teque et omnia semper habebunt.

Hactenus sequuti sumus Dominum quasi per terram gradientem, describentes, prout datum est[51], sanctum suum famulum in caducis corporibus pietatis et misericordiae opera fol. 45'. exercentem: iam nunc nos elevare cogit spiritus vivificans volubilem rotam scripturae et spirituale miraculum penna corporea et visibili denotare. Beatus enim Agericus apostoli praeceptum in V. ampl. Agerici. corde servans, et opere complens, dicentis: *Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite*, contigit ut iaceret in tempesto cuiusdam noctis memor Domini in stratu suo, et se secreto suavi ac dulci voluptate meditationibus castis ignescens, ipsius quoque corporis pondus spiritus lenitate excedens, subito lumen, quod ante ipsum ardebat, extinctum est, et remansit pervigil ac sobrius, non visu, non auditu, non ullo sensuum quinque carnalium obstaculo impeditus. Cumque totus secum, totum se Deo extenderet, et anima sancta corpore gravi pressa in Deum se speculando dilataret, ascendente eo ad superna ex desiderio, familia ad eum superna descendit, et multitudo angelorum domus eius sanctitudinem penetravit et perlustravit. Refulgebat cella accubitalis sanctorum angelorum splendoribus, et quot ministri gloriae, tot lumina gloriarum; canebant ymnos cum concivi et contubernali suo, et inenarrabiles Deo deorum glorioso in sanctis armonias resonabant. Hauriebat ille ac degustabat suavitatem vase fragilis corporis ampliorem, nec munera Dei superundantia caro infirma comprehendere vel continere valebat. Laudabatur ab angelis sanctis gratia Dei et misericordia in sanctos eius et respectus in electos illius. Cumque tot gaudia in conspectu episcopi chorea coelestis exiberet, ad profectum supplendumque totius sanctae ecclesiae praesidium, sanctos antecessores suos episcopos Maurum, Salvinum, Aratorem, ille sanctorum senatus revelavit, quorum erant in suo collegio animae, corpora vero terrae credita in ignorantia celabantur. Haec munera, haec tam preciosa symbola caelestes concives hospiti suo et concivi in munificentia reliquerunt, qui multis ante eum annis Virdunensem aecclesiam rexerunt, et coniuncti Deo coniuncti quoque fuere sepulcro. Igitur post visitationem tam mirabilem, cum lux et angeli coelo se recepissent, illi qui cubiculo simul inerant, tanto attoniti miraculo pene exanimes sunt redditi stupore divino. Quibus sanctus Dei fortissima increpatione prohibuit, ne ulli hominum haec dicendo publicarent, quamdiu ipse in huius vitae curriculo permaneret. Levata sunt ergo sanctorum corpora auro obrizo preciosiora, et in ecclesia, ubi sedem habuerant requietionis, sancti Petri apostoli nomine a beato Sanctino consecrata honorabiliter et sanctissime ab ipso viro Dei pridie Nonas Septembris sunt ordinata, et dies translationis et revelationis eorum per succedentia tempora celebritatis annuae est honore insignita. Quorum merita ad sepulcra illorum ostendunt frequentia miracula. Nos ergo eo iam meliore via suscepto, iam ad patriam felicitatis aeternae perducto, secure de tam gloriosa miseratione ad laudem Dei et praeconium servi sui fidelis fideliter et devota humilitate placeret aliquantulum declamare. Denique ille placens et adhaerens Deo in regione vivorum nobis exemplum reliquit, auxilium impendit in regione mortuorum, ut et nos nostra ad normam iustitiae informemus opera, et fol. 46. de iustis operibus proferamus verba. Orabat sine intermissione, ut impleret praeceptum Do- Luc. 18, 1. mini dicentis: *Oportet semper orare, et non deficere.* Quomodo autem non deficiens orabat? Psal. 33, 2. Quia Dominum sanctis precibus sanctisque operibus benedicebat, quemadmodum David de se 4, 20. ipso dicebat: *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.* Et Tobias ad filium: *Omni*, inquit, *tempore benedic Deum*, et reliqua. Sicut enim malis operibus fidem negamus, sic econtra bonis operibus astruimus; et bene Deum orat, qui prece aut bono opere proximum edificat. Quia autem, sicut illi pastores euangelici supra gregem vigilabant, ita iste orationibus Deo acceptis custodiae commissorum instabat, ideo meruit ab angelis visitari, et mortalis adhuc luce celestium perfrui. Et sicut illi gloriam in excelsis Deo, et pacem bonae voluntatis hominibus annunciabant, ita isti Deum in suo sancto pontifice glorificabant. Quomodo etiam illi ad salutem mundi designaverunt nativitatem Christi, ita isti ad salutem aecclesiae sanctorum corpora monstraverunt. Igitur ab angelis, ab animabus sanctis, a nobis etiam in corpore minimis decantetur gloria regi seculorum immortali, invisibili, qui est benedictus in secula. Haec ad gloriam Dei et commonitionem audientium dixisse sufficiat, hinc redeamus ad causam.

Anno 157. post transitum sancti Martini sanctus Eufronius Eduensis episcopus Turonicam sedem … regnante Clothario, qui defuncto Ariberto, in sedem eius Sigebertum induxit.

Greg. Tur. IV, 9. Theodeberto igitur rege ad superna demigrante, Theodebaldus filius eius successit, valde iniquus et mali ingenii, qui obiit 7. anno regni sui. Regnum eius Clotharius accepit. Childebertus quoque Parisius obiit: et sic Clotharius mo- Genealog. Karol. narchiam optinuit. Hic Clotharius sororem suam Ansberto in matrimonium iunxit, qui et genuit Arnoldum, Arnoldus Arnulfum episcopum Mettensem, Arnulfus Anchisem qui et Ansegisus, Ansegisus Pippinum, Pippinus Carolum.

Greg. Tur. IV, 20. Eo tempore Clotharius filium suum Chrannum contra se rebellantem, et res novas molientem, cum prius captus fuisset et ligatus, iussit igne comburi. Post hec Clotharius pro peccatis suis ad limina sancti Martini properavit, unde rediens Compendio villa obiit anno ab inc. Dom. 569, aetatis suae anno 95, anno regni sui 51; regnum eius quatuor

51) Duplicem Agerici vitam, breviorem unam et antiquiorem illam, ampliorem alteram se ante oculos habuisse testantur Bollandistae Act. SS. Sept. t. II, 222. Ampliorem secutum esse Hugonem, patet ex loco quodam vitae brevioris, qui l. l. legitur. Ex hoc fonte alteram illam vitam fluxisse Hugonis narratione probatur. K.

filii eius inter se diviserunt. Chilpericus regnum patris optinuit sedem habens Suessionis; sub[a] quo[52] passus est sanctus [Vita Praei.] Praeiectus martyr et pontifex Arvernorum interfectus a suis civibus, anno ab inc. Dom. 580. et successit sanctus Avitus, qui praefuit non plenis 15 annis[53], et ei sanctus Bonitus primo anno Teoderici successit. Aribertus regnum Childeberti, [Vita Boniti. Fredeg.] sedem habens Parisius: Guntrannus regnum Clodomeris sedem habens Aurelianis. Sigebertus regnum Theodorici, sedem habens Mettim. Huni Gallias expetierunt, quos Sigebertus vicit, fugavit, et post eum eis pacem iniit. Chilpericus interea Remensem urbem et alias urbes de regno Sigeberti invasit, unde bellum civile inter eos fuit. Sigebertus vero Suessionem obpugnat, Theodebertum Chilperici filium capit, et exilio religat, ipsum superat, et urbes recipit. Post annum filium ei reddit, et pacem firmat. Guntrannus in Burgundia regnans fuit vir bonus et elemosinis deditus. Sigebertus vero videns, quod Aribertus et Guntrannus viles uxores acciperent, Brunam, quae et Brunichildis dicitur, filiam Athanagildi regis Hispaniae, uxorem accepit, cuius consilio multa mala et sanguinis effusio in Francia facta sunt. Chilpericus quoque sororem eius Gachilissindam uxorem duxit, relinquens Fredegundem et alias uxores, quas habebat, quam postea fracto iuramento, quod habuerat ad Gothos, ne eam de regno deponeret, sugillare fecit, et sic Fredegundem recepit, quae postmodum crudelissimam vitam digna morte finivit. Hic Nerone peior et Herode, ecclesias Dei vastavit, et [Greg. Tur. V, 29.] multos sanctorum interfecit; descriptiones gravissimas in toto regno suo fecit, quas cum ferme per omne regnum percepisset, qui ferebat, a Lemovicinis interceptus, peremptus est, et descriptiones combustae. Ab hoc etiam peremptus [Vita Praei.] est Hector Massiliae patricius, cum ab eo sanctus Praeiectus iniuste ante ipsum delatus esset, et causam delati probare, ut dixerat, nequivisset.

Anno ab inc. Dom. 566. Sigebertus regnare coepit, et regnavit annis quatuordecim; Guntramnus quoque Langobar- [Fredeg] dos regno suo irruentes tanta caede perdomuit, ut ex omni exercitu illorum quadraginta tantum Italiam redirent. Post [fol 46'.] haec Chilpericus et Sigebertus consilium ineunt, ut Guntramnum interficiant, et regnum eius accipiant. Sed Domini voluntate mutati consilio Sigebertus super Chilpericum irruit, qui fugit Tornacum, et ille Parisius venit, ubi correptus a sancto Germano Parisiensi, ut desisteret fratrem persequi, audire noluit. Cui episcopus dixit: *Scriptum: Qui parat fratri suo foveam, prior incidit in eam.* Veniens autem Victuriaco, omnes Neustrasios in deditionem recepit, et ibi dolo interfectus est a duobus pueris, qui etiam deprehensi interfecti sunt, et sic Chilpericus regnum recepit. Obiit autem [Greg. Tur. IV, 51. Fredeg.] Sigebertus anno regni sui 13, aetate quadragenaria, et regnabat Childebertus filius eius pro eo anno 582, indictione 15. Brunichildis Parisius sub custodia cum filio Childeberto detinebatur; sed puer in pera per fenestram demittitur, et [Greg. Tur. V, 1. 2.] Mettim a Gundebaudo duce in regno patris sublimatur. Brunichildis vero iussu Chilperici Rotomagum exilio damnatur anno primo regni Childeberti. Eo anno transiit sanctus Germanus Parisiorum episcopus, et Regnamundus successit. Chilpericus itaque filium suum Meroveum Pictavis cum exercitu direxit, qui relicta ordinatione patris, adiuncto sibi Guntramno Bosone duce, Rotomagum petiit, et Brunichildem in coniugium accepit. Quod audiens Chilpericus Rotomagum venit, et post paucos dies, assumpto Meroveo, Suessionis rediit, et non multo post propter coniunctionem Brunichildis suspectum habens spoliatum omnibus custodiae mancipavit. Qui dum in custodia detineretur, tonsoratus est, mutataque [V, 3] veste presbyter ordinatur, et fugiens ecclesiam petiit sancti Martini apud urbem Turonicam, ubi haec gesta sunt. La- [V, 14.] tuit in eadem basilica per duos menses, et post haec ad Brunichildem rediit, et ab Austrasiis receptus non est. Cum ergo in Remensi Campania latitaret, dolose captus ab Atrebatensibus, et timens ne patri redderetur, socium monuit ut irrueret super eum. Quo facto adveniente rege, mortuus inventus est.

His diebus apud Constantinopolim cum amentia mortuo Iustino, Tiberius imperator factus est largus in eleemosy- [V, 31.] nis. Quinto anno Childeberti magna christianorum persequutio in Hispaniis facta est. Dysentericus quoque morbus [V, 38. V, 35] Gallias praeoccupavit, quo ingravescente, Chilpericus adultos iam tres filios uno anno perdidit; quartus qui superfuit, nomine Clodoveus, carceri mancipatur, et factione matris cultro a patre perimitur. Childebertus rex sororem suam Herminigildo, Wisigothorum regis filio, tradidit, cuius hortatu et Leandri Hispalensis episcopi praedicatione ad fidem Christi conversus est. Post Tiberium Mauricius accepit imperium, a quo Childebertus quinquaginta milia solidos auri accepit, ut Langobardos Italia [Fredeg] pelleret. Intravit ergo Italiam, et omnes ditioni eius se subdiderunt, cum quibus et amicitiam firmavit, et gloriose inde reversus est.

Cum ergo placitum et conventum multorum Virduni habere debuisset, et beatum hunc Age- [Vita Agerici.] ricum, de quo agitur, dilectionis et venerationis amplexibus honoraret, eum opsoniis necessariis gravari non patiens, removit servitii necessitatem, et placitum transtulit ad Mettensem civitatem. Cumque consequenti tempore per urbem fecisset transitum, et a sancto pontifice benigna esset susceptus dulcedine, humanitas quoque hospitalis ei exiberetur cum omni cura et sollicitudine, in ipso fervore regiae servitutis accedens ad eum economus rerum suarum universalis; *Et si alia,* inquit, *Domine, providendo abundamus, vinum ut maiestati regiae decet, exibere non possumus, quia praeter vas medium, quod tonna vulgariter dicitur, nichil habemus.* Tunc vir Dei in re corporea angustiatus, sed corde in Domino dilatatus: *Noli,* ait, *desperatione languescere, sed affer mihi de eodem liquore: potens est Deus tristitiam parvitatis nostrae in gaudium abundantiae commutare.* Dixit, et allato sibi vino paululum sorbuit, et ad celos ocu- [fol. 47.] los sublevans: *Domine,* inquit, *oro ut fiat istius vini amplificatio.* Cumque ipsius praecepto [Regebat tunc Remensem ecclesiam Egidius episcopus.] refudisset illud in vase supradicto, cepit vinum copiose ministrari, cepit copiose affluere, et quanto amplius vacuabatur ad libitum bibentium efferendo, tanto magis augebatur Creatoris iussu et virtute redundando. Poterat namque istud Omnipotens, qui de aqua vinum fecerat in Chana Galileae, poterat et de vino vinum facere sincera verbi petentis et indubia fide. Quid plura? Biberunt ut Galli, nec erat mensura in erogando. Multis diebus vas illud vinarium conati sunt vacuare, et quodammodo vina infundere videbantur, dum effusioni instarent. Cre-

a) sub — Teoderici successit *in margine additur.*

52) Duplex vita S. Praeiecti testis est, eum Childerico rege interfectum esse circa a. 674, ut docet Mabillon Act. SS. sec. 2. Act. SS. Ianuar. t. II, 630.

53) *Ter quinis fere amplius annis munere functus est.* Avitus in vita S. Boniti Act. SS. Ianuar. t. I, 1071.

[Vita Agerici.] scebat modica benedictio multis vorantibus, et Deo imperante modum naturae superabat. Ad ultimum finito servitio, nec imminuto vino, rex miraculo stupefactus, episcopo humiliatus, Deum in ipso veneratus, regiam ostendit largitatem, et qui virtutis vinum biberat, vineas et possessiones ex amore et devotione episcopi ecclesiae optulit, quas et usque hodie privilegio et deinceps auctoritate stabili possedit. Sane virtutis vinum per praesulem sanctum a Deo virtutum regi et comitibus propinatum corda devota populi adeo tunc temporis laetificavit, ut in loco, quo copia ex benedictione profluxerat, altare construerent, quatinus huiusmodi signo saecula ventura noscerent, cuius meriti excellentia beatus Agericus apud Deum in gloria aeterna fulgeret. Quidam etiam valde nobilis, cum pro suis sceleribus a rege vita privari debuisset, et precibus beati antistitis salvatus est: unde dedit ille Virdunensi ecclesiae alodium suum et scripto roboravit.

[fol. 46'. Greg. Tur. IX, 8] Guntramnus[a] Boso dux cum exosus reginae haberetur, coepit per episcopos et proceres discurrere, et veniam deprecari. Nam cum esset Childebertus iuvenis, reginam conviciis et improperiis lacessebat, unde et a rege iussus est persequi, qui cum se cerneret in discrimine positum, Virdunum petiit, putans per beatum Agericum, qui pater regis erat ex lavacro, se posse salvari, pro quo episcopus intercessurus ad regem properat. Quod cum rex negare nequiret, ait: *Veniat et datis fideiussoribus in praesentia patrui mei exequatur iudicium.* Adductus ergo et armis nudatus et coram [IX, 9.] rege prostratus a terra iussus est surgere, et sancto sacerdoti usque ad praesentiam Guntramni est commissus. Post haec Childebertus cum matre, sorore et coniuge in occursum patrui festinat. Quibus coniunctis praesentatur et Guntramnus Boso absque ullius defensione, quia sic convenerat sanctus episcopus: episcopus vero remansit Sed cum ille pro diversis facilitatibus culpabilis iudicaretur, ad mansionem episcopi confugit. Quo cum eum interfectores insequerentur, et ille a viro sancto avelli se non pateretur, nuncii etiam ad regem missi ab episcopo intercessores abbates et clerici non audi- [fol. 47.] rentur, iussu Guntramni iniectus est ignis domui illi, ut si episcopus egredi nollet, pariter concremaretur. Quod audientes clerici, vi effracto ostio sacerdotem eiciunt. Miser autem ille, cum se videret flammis urgeri, domumque egredi [IX, 12.] tentaret, susceptus ab hostibus interfectus est; quod multum sacerdos doluit. Cum autem quidam de regni primoribus de morte regum, patrui scilicet et nepotis, tractassent, et deprehensi interficerentur, quidam eorum Bertefredus nomine ad urbem Virdunensium confugit. Quo insequentibus adversariis, domum ecclesiae, in qua erat episcopus, in quam et ille confugerat, exercitu vallant, et ascendentes super tectum, tegulis et materiis tecti illidentes interfecerunt illum cum tribus pueris. Multum ex hoc doluit sanctus episcopus, quod non solum eum defensare non potuit, verum etiam locum quo orare consueverat, ubi et pignera sanctorum multa aggregaverat, humano sanguine pollui vidit. Multa vero Chil- [IX, 23.] debertus munera misit, ut a moerore revocaret, sed consolari non potuit. Verum diuturnae amaritudinis moerore graviter aegrotare coepit, praesertim autem Guntramni filios secum retinens quotidie fleret illos sibi soli relictos orphanos.

[Vita Agerici. fol. 47'.] Transibat aliquando hic sanctus per civitatem Laudunensium, et ecce obviam sibi fuit quidam manicis strictus et compedibus, cui tortore praeeunte carcer aperiebatur obscurus. Ibat, sed magis impellebatur infelix vagitibus plateas implens, et lacrimis omnes quos offendebat ad auxilium ululatu et gemitu provocabat. Talis est peccatorum redditio: sera semper poenitentia tormento suscipitur, et illecebrae voluptatum asperis et amaris exitibus puniuntur. Cumque miserabilis misericordem aspiceret virum, petivit, ut potuit, sibi refugium, et ut ei impenderet orationis suffragium. Audivit misericordia, et pontifex tactus dolore et compassione intrinsecus, convenit tortorem multa prece supplici postulatione, ut flecteretur et propitiaretur misero indulgentiae lenitate. Abnegavit, et reppulit, nec eum aliquatenus audire consensit. Illius flagitia et facinora animum iudicis infrenabant, ne flecteretur misericordia. Petiit secundo et tertio, repulsus est; triplicavit precem, et auditus non est. Quid faceret pietas? Quo se verteret? Homo hominem neque cogere neque precari valebat, et pietas nichilominus increscebat. Itaque conversus ad Dominum porrexit vota in caelum; cucurrit ad misericordiae fontem sepius expertum, orans, ut misero esset in auxilium et solveret iussio invisibilis et omnipotens, quod despexerat iudex superbus et insolens.

Audiit Omnipotens, subitoque ligamina solvit;
Vincla cadunt, et nemo patet qui vincula solvat,
Nulla manus, vis nulla, Dei nisi iussio summi.

Cumque hoc iudex obstupefactus aspiceret, confusus et timore correptus, corruit ad pedes sancti, inobedientiae compede vinctus, petens iam et implorans sibi veniam, quam noluerat impendere proximo postulanti. Indulget vincto per culpam, soluto per veniam tantum gratiam postulans, qua solvatur. Ita Deus operatus in servum, illum reatu, illum indulgentia liberavit.

Haec pauca divinae virtutis miracula per virum sanctum nobis monstrata, nos pro modulo nostro litteris indicibus posteris ad notitiam salutis annotavimus, et digitum Dei, per quem oppressa Egyptus, per quem eiectus est inimicus, per quem mensura fidei, per quem divisio carismatum est divinorum, in his operatum adoramus. Exteriora, quia sunt visibilia, quasi faciem huius patris nostri pulchram decoramque pingentes, et coloribus verborum ignobilium informantes. Sed si cum sudoribus et labore vix pervenimus ad ostium, id est ad com-

a Guntramnus — orphanos *in margine fol.* 46' *et* 47

prehensionem exteriorum, quid de interioribus faciemus? Quomodo clausa et abscondita (Vita Agerici) penetrabimus? Nimirum ipse Dei servus in hoc maxime et sollicite servivit Deo, quia vocem eius medullitus obaudivit, quam euangelio promulgante percepit. *Tu*, inquit, *cum oraveris*, (Matth. 6, 6.) *intra in cubiculum et clauso ostio ora Patrem tuum.* Quid igitur mirum, si archana eius nequimus agnoscere, qui extra ostium compellimur excubare? Nimirum detrimenti causam deputabat, si vel amicus secreta sua cognosceret. Legerat Ezechiam regem in hoc sibi Deum placabilem improvide offendisse, quod nunciis Babilonis thesauros suos et aromatum cellas inventus et reprehensus est ostendisse. Timebat et sollicitus invigilabat, ne si hostis insidians. hostiaria segniter soporata, domum eius irrumperet, somno mortis obrutus negligentia deperiret. Quapropter servabat cor suum omni custodia, et templum sanctum Dei in se illesum illibatumque conservans, et permundans, variis bonorum operum floribus adornabat. Concurrebat enim populus, et civitas tota cotidie confluebat, ut de sanctuario Dei per ipsum oracula salutis, sicut antiquus populus per Moysen, et vitae responsa perciperent. Sacerdos ipse summus tam pro se quam pro commissis hostias Deo sepius immolabat, et legem Dei ad faciendum eam de cathedra aecclesiae perdocebat. Ita vestibus Aaron pretiosis et sanctis spirituali lege perfungens, domini Christi vicarius se ipsum hostiam sanctam Deo placentem offerebat pro populi salute, in adquisitione laudis aeternae. Hunc talem tam gloriae singularis heredem Deus ipse reddebat, qui eum et antequam nasceretur praeelegerat, quicum per se per ministros claros domus suae, et cum eo omni tempore erat, et frequentibus concursibus visitabat. Hos fasces, haec insignia urbis aeternae, hanc civicam coronam Ierusalem supernae, quomodo potest filius hominis vermis apprehendere? Quod si dicas et ipse filius hominis (fol. 48.) et ipse vermis, verum utique dicis, sed miracula per filium Dei et hominis specialiter facta in amicis superexcellunt, nec est applicanda servilibus et Adae paupertati. Dicam interim, dicam de me, quia pręssus sarcinulis corruptionis avitae, nec radicem caritatis eius coelo fixam conabor attingere, nec dignum me fatebor corrigiam calciamenti eius solvere. Sequar tamen eius praeconando vestigia, si qua Deus illuminato suo fuerit dignus ostendere.

Cum ergo vir Dei inenarrabilibus et supradictis dies suos virtutibus omni studio repleret, et lucrum bonum de talentis sibi commissis bono Domino fideliter congregaret, hospitalitatis officium iuxta apostoli praeceptum sollicitus exiberet, contigit semel sibi clericum Fortunatum nomine supervenisse. Cum enim esset idem Fortunatus in Italia, in urbe scilicet Ravenna, et nimium oculorum (Pauli hist. Lang. 2, 13) dolorem pateretur, venit ad quoddam monasterium in eadem urbe intra muros in honore sanctorum Ioannis et Pauli, in (Bert. C) qua etiam[a] altarium beati Martini constructum[a] honore, propinquam[a] habebat fenestram in qua[a] lucerna erat constituta[a], comitante secum Felice[a] Tarvisiae urbis episcopo[a], qui parimodo oculorum dolorem[a] patiebatur; et visum est illi, ut de oleo lampadis ante altare ardentis oculos suos linirent sub nomine sancti Martini. Quod ut fecit, protinus meritis ipsius oculorum uterque salutem recepit. Qui flagrans desiderio visendi sepulchrum sancti Martini, de Italia venit in Galliam, et fuit iter illius per Virdunum. Quem episcopus, cui lex canonica iubet omnes suscipere, benigne suscepit, humane servivit, et viscera super eum totius sanctitatis et pietatis pro consuetudine sua bona patefecit. At ille remunerationem cogitans pro servitute suscepta, cum voto expleto Pictavim rediens ibi habitaret, consecratus in presbiterum, et post in eiusdem urbis episcopum, et esset doctus arte (Bert.) grammatica, composuit ibi carmen in laude ipsius hexametris comptum et pentametris versibus, quos hic subiungere operae precium duximus. Ita ergo carmen id dicitur:

„Urbs Virduna, brevi quamvis claudaris in orbe,
Pontificis meritis amplificata places.
Maior in angusto praefulget gratia gyro,
Agerice, tuus, quam magis auxit honor
Plurima magnarum fudisti semina laudum,
Quae matura opere fertilitate metes.
Tempore praesenti victum largiris egenis,
Unde futura dies centuplicabit opes.
Dogmatis archani reseras penetralia pastor:
Non solum dapibus, pascis et ore greges.
Templa vetusta novas, preciosius et nova condis
Culcior est Domini te famulante domus
Egregios fontes sacri baptismatis exples,
Tam pia divino fonte repletus agis.
Candida sincero radiat hec aula sereno
Et si sol fugiat, hic manet arta dies.
Ad nova templa avide concurrunt undique plebes
Et tribuis populis plus in amore Deum
Te solamen inops meruit, te nudus amictum
Et solus cunctis potus et esca manes

a) etiam alta, construc, uam, n qua, ituta, lice, episcopo, dolorem *deleta.*

Felix, qui meritis aeternae lucis amator,
    Tempora iam modico non moritura paras.
Phebus ut elatum suspendit in ethera cursum,
    Purus et igniferum spargit ubique iubar:
fol. 48'. Effusis radiis totum sibi vendicat orbem,
    Montes, plana replens, ima vel alta tenet.
Sic praesul splendore animi cum sole choruscas,
    Ille suis radiis fulget, et ipse tuis
Agerice sacer, cuius sermone colente
    Ecclesiae segetes fertilitate placent,
Terrenis sterilis rebus, fecunde supernis,
    Cuncta caduca negans, dives iture polis.
Illecebris mundus, mundi lasciva repellens,
    Nil cui subripuit carnis amarus amor.
Lubrica culpa perit, neque mors de crimine gaudet,
    Cum tua delictis libera menbra vides.
In templis habitando piis sic purus haberis,
    Ut tua corda pater sint pia templa Dei.
Eligit in tali se Christus vase recondi;
    Quam sibi purgavit, possidet ipse domum.
Non dolus in labiis, non sunt fera nubila mentis,
    Sinceris animis vernat in ore dies.
Doctiloquum flumen salienti fonte refundis,
    Et sensus steriles voce rigante foves.
Ardua coelorum pandis misteria terris,
    Per quem plus Dominum scit, timet, orat, amat.
Dogmate divino praesul facunde triumphans,
    Das pastor monitis ne premat error oves.
Deliciis reficis, quas celum, arva, unda ministrat,
    Et saciat populos hinc cibus, inde fides.
Sumit pauper opem, tristis spem, nudus amictum,
    Omnia quidquid habes omnibus esse facis.
Hic tibi longa salus maneat, licet inde futura:
    Atque diu pastor pro grege vota feras."

Cum igitur prolongatum vitae huius incolatum mortem delectabiliter expectans diu patientissime pertulisset, et pondus impositum diei et aestus spe salutari infatigabiliter deportasset, et lacrimas quoque crescentis cotidie desiderii panes bonae ac letae consolationis habuisset, videns inimicos suos victoria vitiorum scabellum pedum suorum, gaudebat anima eius in Domino, et exultabat spiritus eius in Deo salutari suo. Vincula terrenae molis graviter tolerabat, et quanto viribus corporis destituebatur, tanto magis libertatem promissam Philip. 1,23. amplius sitiebat cum apostolo dicens: *Cupio dissolvi, et esse cum Christo multo magis melius.* Quod per speculum in enigmate iam senex ac lassabundus tenebat, hoc videre ardebat per speciem. Bonus autem Dominus messis differebat succisionem, quia oportunam noverat et disponebat maturitatem. Viderat eum et adiuverat in hac hieme aspera perniciter desudasse, ventos temptationum, pruinas tribulationum, adustiones voluptatum superasse, et providus sanctarum virtutum agricola fructum multiplicem terrae bonae differebat succidere, plenitudinem eius accumulans in patientia. Appropinquavit igitur vespera mortis, et gaudens, ac praeteritorum quodammodo immemor, in anteriora se extendebat praeparatae pausationis denarium a patre familias reposcens pactae ac diu expectatae mercedis. Non fefellit eum fol. 49. spei ancora omnibus firmâ periculis, et veritas de promissionis umbraculo processit in lucem. Tactus enim digladiabili sorte naturae, et sciens sibi discidium corporis et animae supervenire, confidens in Deo, qui potest et animam et corpus perdere et salvare, convocari iussit omnes ecclesiae suae filios et in aecclesia meliores, et consueta salutis documenta replicans, seque illis commendans, ad ultimum ait futura pronuntians: *Sabbato venturo, filii karissimi, magnam scitote futuram serenitatem coeli. Serenissimus enim sabbati Dominus mihi servo suo fideli dabit sabbatum requietionis, et pertesum labore sex dierum huius seculi, in septima sine vespera omni labore liberum transportabit. Terrae igitur matri, quod suum est reddite; nam Deus, vita mea, recipiet, quod inspiravit in faciem meam spiraculum vitae. Vos etiam obsecro, fratres, et nunc pro vobis sollicitus, ut numquam a memoria vestra recedat; qui semper et ubique vobiscum est, Dominus.* Dicebat haec aliaque similia, et quasi ad pascha superventurum se praeparans, sordes et contagia circunstantium atque lugentium sacra et multimoda ammonitione eluebat; nunc de his quae relinquebat, castigando retrahens, nunc ad ea ad quae transmigrabat, instigando impellens. Venit quod praedixerat sabbatum, et ecce repente in cella ubi eger recumbebat, auditur frequentia, audiuntur voces, quas lingua

edicere nec vox potest resonare mortalium. Cesserunt lacrimae, stupor et extasis omnes invasit, miraculo et terrore omnes tenuere silentium. Audiebantur carmina sexuum diversitate diversa, nec qui essent cantores, corpulentia tenebrosa et fragilis videre praevalebat. Hoc tripudio, hac simphonia laetitiae inter supernorum civium exultationes, inter manus sanctorum angelorum dulcissimi pontificis anima de corruptibili carcere exempta, veluti nivea columba cunctis videntibus evolavit, quorum Deus oculos, ut videre mererentur, aperuit. Ibi felix et beata anima illud unum quod in euangelio Salvator docet necessarium, ab eodem Domino perenniter et feliciter recipit. Obiit autem pro illis, ut supra diximus, causis amaritudinis Greg. Tur. IX, 23. felle adgravatus, maxime inedia consumptus. Curatum est sane corpus eius sacratissimum pia filiorum diligentia, et iuxta patris ultima praecepta terrae mandatum in aecclesia sancti Andreae et beati Martini nomine consecrata. Ubi meritis eius et precibus exuberant divina beneficia, cunctosque Dei medetur pietas. Requievit autem mense Decembrio, die primo, qui erat dies sabbati. Annunciatus est ab angelo anno ab inc. Dom. 518, natus post triennium a. 521, ordinatus in pontificem anno aetatis suae 33. ab inc. Dom. 553, indictione 3, regni Theodeberti a. 13, post quintam synodum Constantinopolitanam a. 2, pontificatum agente Romanae ecclesiae papa Vigilio, imperante Iustiniano minore a. 28, Iustiniani maioris nepote. Vixit in episcopatu a. 47, decessit aetatis suae a. 81, ab inc. Dom. 602, indictione 5, qui erat annus Guntramni 33, papatus domni Gregorii papae a. 12. Butiovaldus quidam abbas episcopatum ambiens, Bert 7 quia esset superbus, nichil optinuit. Caramerum referendarium cum consensu civium regalis assensit auctoritas fieri sacerdotem. Post eum extitit . . . .[a] Ermenfridus, de quibus nullam aliam habemus memoriam, nisi quod fol. 49'. in ordine episcoporum episcopi sunt reperti. Verum de his nunc ista sufficiant.

Chilpericus itaque, Nerone peior et Herode, post multa mala, bella, caedes et descriptiones novas et gravissimas, Greg. Tur. IV, 46. quas in omni regno suo fecit, dum de venatione apud villam Calensem iuxta Parisium iam subobscura nocte rediret, dum de equo susciperetur, et unam manum super pueri scapulam teneret, adveniens quidam, nomine Falco, missus a Bru- Fredeg nichilde, cultro eum sub ascella percussit, et iterato ictu spiritum eius fudit. Hic multas regiones devastavit, episcopos Greg. Tur. IV, 46. execrabatur, testamenta ecclesiarum multa disrupit, nullum unquam dilexit, a nemine dilectus est. Cum spiritum exhalasset, solus derelictus est. Hunc Madelulfus Silvanectensis episcopus noctu sepelivit. Obiit a. 588, anno . . . . Childeberti filii Sigeberti.

Anno igitur ab inc. Dom. 593. regnante Guntramno, anno regni sui 25. ipse domnus Guntramnus rex ecclesiam Fredeg. in suburbio Cabilonensi in honore sancti Marcelli aedificavit, quam rebus plurimis ditavit, et congregans synodum quadraginta episcoporum, monachos inibi esse decrevit ad instar monasterii Agaunensis. Cumque ei perlatum fuisset, quod frater suus Chilpericus interfectus fuisset, abiit Parisius, baptizatum filium Chilperici, nomine Clotharium, ipse de fonte suscepit, et in regna patris constituit.

Anno 26. regni eius filius nascitur Childeberto Theodebertus, et anno sequenti Theodericus. Guntramnus Childebertum adoptavit in filium, quia filios non habebat. Ipso anno gens Persarum credidit Christo, et baptizatus est imperator Parsarum a sancto Iohanne Constantinopolitano cum 60 milibus eorum.

Anno 30. regni eius qui erat ab inc. Dom. 598. inventa est tunica domini nostri Iesu Christi inconsutilis, et a Gregorio Antiocheno, Thoma Hierosolymitano, Iohanne Constantinopolitano, et aliis multis de Zafati civitate cum arca marmorea levata, ordine pedestri Hierosolymam perlata est, et in loco ubi crux adoratur, cum triumpho posita.

Guntramnus, postquam 33 annis regnum Burgundiae tenuit, moritur 5. Kal. Aprilis, sepultus est Cabilone. Regnum eius Childebertus assumpsit, quod annos quatuor tenuit, et mortuus est in adolescentia, anno regni sui 17, aetatis 25, ab inc. Dom. 605. Filii eius regnum susceperunt Theodebertus Austrasiorum, sedem habens Mettim; Theodericus regnum Guntramni in Burgundia, sedem habens Aurelianis. Hi duo reges contra Clotharium Chilperici filium arma movent, ubi Clotharius opprimitur, et qua potest conditione pacem facit.

Anno regni . . . . Theoderici, qui erat ab inc. Dom. 602, Phocas dux et patricius rei publicae Mauricium imperatorem interfecit et imperium assumpsit. Theoderico nascuntur filii Sigebertus et Childebertus. Brunichildis et fol. 50. Prothadius maior domus Theodericum adversus fratrem commovent; quamobrem Protadius ab exercitu Theoderici perimitur, et fratres pacantur. Theodericus consilio Brunichildis aviae suae sanctum Desiderium Viennensem archiepiscopum exilio damnavit, et reductum de exilio lapidare fecit. Sanctum quoque Columbanum de regno suo exturbavit, quem Clotarius Chilperici filius suscepit. Erat enim amator sapientiae. Iterum lis inter fratres Brunichildis agitatur consilio, et collecto exercitu Tullensi confligunt campania. Victor Theodericus Theodebertum usque Coloniam insequitur, ubi Theodebertus redintegrato exercitu bellum movet. Tanta ibi strages facta est, ut cadavera mortuorum non haberent, quo ruerent prae multitudine occisorum. A Tulbiaco usque Coloniam prostratus exercitus terram operuit. Theodericus victor fratrem persequitur, et suorum proditione captum aviae Brunichildi dirigit; quem illa in clericum totondit et post paululum interfecit.

Regnante Theodeberto rege sanctus Goericus, rex Aquitaniae ultimus, iustis pollens moribus, a Domino caecitate Vita Goerici ampl. percussus, revelatione angelica Mettim venit, cui praeerat sanctus Arnulfus propinquus eius; et illuminatus a sancto Stephano domum sancti Petri construxit, et tempore Dagoberti, sancto Arnulfo eremum petente, ibidem pontifex subrogatus 18 annis praefuit, decessit 13. Kalendas Octobris, sepultus in coenobio sancti Symphoriani. Tempore Theoderici Vita Lupi Sen. et Brunichildis sanctus Lupus Senonensis viguit, nepos Austrenii Aurelianensis et Aunarii Antissiodorensis episcoporum.

Anno itaque 16. regni sui, qui erat ab inc. Dom. 615. Theodericus volens super Clotharium irruere, Mettis pro- Fredeg fluvio ventris interiit. Brunichildis Sigebertum filium eius in loco patris substituit. Clotharius vero fines regni qui suae ditioni debebantur conatur recipere, cui Sigebertus occurrit, quem Clotharius suorum proditione captum peremit, et quinque fratres eius cum Brunichilde cepit. Pueros separatim peremit, Brunichildem indomitorum equorum caudis irretitam miserabili morte damnavit anno ab inc. Dom. 623. quae et sepulta est Eduae.

Clotharius trium regnorum monarchiam obtinuit a. 28. regni sui, sicut et beatus Columbanus praedixerat, et a. 38.

a) *locus erasus et vacuus in c. tertia pars lineae.*

regni sui Dagobertum filium consortem regni facit. Anno vero 42. regni eius inter Clotharium et filium suum gravis orta est contentio, eo quod Clotharius cuncta quae ad regnum Austrasiorum pertinebant, sibi volebat retinere. Quamobrem electi sunt duodecim iudices ex Francis, inter quos fuit sanctus Arnulfus Mettensium episcopus, quorum consilio pater pacificatur cum filio. Superiori vero anno, cum iam Dagobertus Austrasiorum regnum strenue regeret, quidam vir, nomine Haroaldus[54], eius offensam incurrit, pro quo intercessores facti sunt dominus Arnulfus et Pippinus maior domus, sed non multo post Treveris interfectus est.

Anno 630. Clotarius moritur, et Dagobertus monarchiam obtinuit a. 15. Hic patre orbatus, Austrasiis, quos regebat, iubet exercitum promovere, missos dirigens in Burgundia, et caeteris regni partibus, ut in suum regnum eligerent. Cumque Remis venisset, omnes se ei tradiderunt. Aribertus frater eius nitebatur se posse regnum assumere, sed eius voluntas pro simplicitate parum sortita est effectum. Dagobertus vero cum obtinuisset regnum, sapienti usus consilio partem regni fratri concessit Tolosam, Caturcinam, Agenensem, Petragoricum et Sanctonicum, et quod ab his versus Pyreneos montes excluditur; et regnabat Aribertus in Provincia et Aquitania, et post tres annos totam Vasconiam superans sibi subdidit

Bertar. Anno Domini 582. obiit sanctus Germanus Parisiensis et a. 630. sub Dagoberto viguit sanctus Paulus Virdunensis frater eius. Quod si, ut scribitur, ita est, sexaginta et eo amplius annis vixit post eum. Nati sunt in pago Eduensi, vico Lausia, et in manso nativitatis eorum non canis, non avis praedam rapere praevalet, quae non statim intereat; quod experimento probatum est. Qui locus usque hodie ecclesiolam retinet sancti Germani nomine et virtute insignem.

Bertar. Huius Dagoberti tempore post Ermenfridum episcopum Virdunensem tractus est de monasterio Theolegio sanctus Paulus, qui fuit frater sancti Germani Parisiensis ecclesiae episcopi, et in Virdunensi ecclesia episcopus consecratus; cuius memoria aeterna est. Hic monasticam vitam ducens cum in pistrino fratrum habuisset obedientiam, et timeret ne hora statuta fratres panem habere potuissent, eiecto igne de clibano ipse intus ingressus, cum cuculla sua clibanum purgavit, et panem illic ad coquendum ordinavit, sanusque foras egressus panem sanctum fratribus in refectorio tempore statuto distribuit. Cum ergo esset episcopus ordinatus, nepos Dagoberti regis Grimo diaconus, qui et Adelgisus dictus est, cum fuisset a sancto Paulo ab infantia reverenter educatus, pro amore ipsius antistitis suam proprietatem, id est Theolegium monasterium, sanctae Mariae in Virduno suo scripto et multorum fidelium scriptis tradidit roborante, et ut Virdunensis ecclesia ipsum monasterium in sempiternum haberet, omni auctoritate firmavit. Victui vero fratrum Grimo Frasiudum villam pro sua pietate delegavit. Sanctus etiam Paulus Basonis villare de suis redditibus comparavit. Privilegium canonicum ipsius ecclesiae de antiquioribus villis fecit, et sua aliorumque episcoporum auctoritate ipsum sub divina attestatione roboravit. Hic in episcopatu positus, multa miracula operatus est, et post suum excessum positus in basilica sancti Saturnini, omnibus cum fide poscentibus multa sanitatum beneficia largitus est. Caecos namque illuminavit, surdis auditum dedit, claudis gressum praebuit, aegrotos a variis infirmitatibus liberavit. Et quid plura? Ecclesiam sibi commissam rebus temporalibus dilatavit, bonorum operum floribus adornavit, et Dominus omnipotens animam eius cum sanctis in aeterna gloria gaudere facit. Requievit autem mense Februario, die 9. Post hunc extitit Gisloaldus episcopus, Gerebertus[a].

Fredeg. fol. 51. Dagobertus igitur anno regni sui 6. Burgundiam ingressus est, et tanto timore pontifices et omnes Burgundiae proceres in eius adventu concussi sunt, ut omnibus mirandus esset pro iustitia quam faciebat. Venit ergo Lingonas, inde Divionem, et Latonae residens multis diebus tantam iustitiam faciebat, ut nullus ante eum veniret, qui rediret non accepta iustitia. De Latona Cabilonum venit, post Augustodunum, inde Autissiodorum, dehinc Senonas, inde Parisios venit amore iustitiae faciendae, ut nec somnum oculis caperet, nec cibo satiaretur. Anno 7. regni sui nascitur ei filius, nomine Sigebertus, quem de lavacro suscepit Aribertus frater eius, et ipse Aribertus anno sequenti mortuus est, cui erat filius parvulus Chilpericus, qui non multo post defunctus, fertur factione Dagoberti fuisse interfectus.

Anno 10. regni Dagoberti Winidi Toringiam devastabant. Qui cum fortiter instarent, Dagobertus Mettis venit, et consilio pontificum et procerum Sigebertum filium suum regem constituit, sedemque Mettis habere constituit, et Cunibertum Coloniensem praesulem et Ansegisum ducem, qui et Anschisus, instituit gubernare palatium. Geneal. Karol. Hic Ansegisus genuit Pippinum, Pippinus Carolum. Thesaurum quod sufficeret, filio tradidit, et condigne eum in culmine regni sublimavit, et quod ei largitus fuerat, praecepto roboravit. Illi regnum Austrasiorum et fines regni Francorum utiliter defendunt Undecimo[b] anno Clodovei filii Dagoberti Magoaldus abbas Flaviniacensis obiit, et domnus Widradus ordinatur abbas 11. Kal. Mai. Praefuit annis 12.

Anno 12. regni Dagoberti natus est ei filius, nomine Clodoveus, cui Neustriam et Burgundiam post suum discessum pater contulit, regnum vero Austrasiorum Sigeberto. Dagobertus igitur 13. anno regni sui Wascones fortiter superavit, et anno sequenti Brittones et Wascones datis sacramentis ei subduntur. Obiit anno inc. Dom. 641. ind. 14, regni sui anno 20. sepultus est in ecclesia sancti Dionysii Parisius, quam tantis thesauris ditavit, ita ut miraretur, qui videret. Gesta p. R. Successit patri in regimine Clodoveus, cuius regni anno 2. Martinus papa pontificatum Romanae urbis suscepit.

Regino. Clodoveus corpus beati Dionysii discooperiens, minus religiose os brachii fregit et rapuit, confestimque stupefactus in amentiam incidit, et post 2 annos vitam cum regno finivit. Habuitque tres filios Clotharium, Theodericum et Childericum, quos genuit ex Baltilde regina. Ega custos palatii et tutor regni condigne gubernabat palatium et regnum. Anno tertio regni Clodovei Ega moritur et maior domus Erchinoaldus efficitur, vir patiens, et omni bonitate plenus, amator pacis et iustitiae. Pippinus quoque defuncto patre Anchise maior domus in regno Sigeberti cum Cuniberto pontifice strenue gubernabat regnum Austrasiorum, et ab omnibus amabatur. Hic partem thesaurorum Dagoberti, quae competebat Sigiberto, Compendio villa suscepit, et Mettis deportavit. Post haec Sigebertus obiit Regnum eius suscepit Dagobertus filius eius. Quem Pippinus et Grimoaldus Pippini filius minus idoneum ad regni curam V Wilfridi. providentes in clericum detonderi fecerunt. Balthildis missis militibus Dalfinum Lugdunensem episcopum interfecit a. 661. a quo consecratus est sanctus Vulfridus Eboriacensis episcopus, qui primus in Frisia praedicavit ante sanctum Vita II. Bath. Willebrordum. Clodoveus quoque exactis in regni administratione 17 annis obiit in primario flore iuventutis, relictis tribus filiis cum Baltilde regina. Eius[c] archicapellanus fuit sanctus Genesius abbas, qui postmodum Lugdunensi ecclesiae archiepiscopus datus. Hic ante reginam defunctus, in ipso eius obitu cum magna ei luce cum angelis et archangelis apparuit, et ad mansionem eam perpetuae pacis perduxit. Post quem praefuit Lugdunensi me-

a) *Quae sequebantur abrasa sunt.* b) *in margine.* c) *in margine*

54) lege *Chrodoaldus.* Fred. c. 52.

tropoli sanctus Landebertus abbas Fontanellensis ecclesiae, a quo consecratus est sanctus Ansbertus Rotomagensis episcopus anno dom. inc. 678. indictione 5, anno regni Theoderici 9.

Annus dom. inc. 682. Agathonis papae secundus, Theoderici Balthildis filii 13.

Clotharius maior natu regnum patris Neustriae et Burgundiae obtinuit, Childericus regnum Austrasiorum et [Chr Divion] Germaniae suscepit anno incarnationis Domini 658. indictione prima. Regnavit Clotharius annis 4, et obiit anno dominic. incarn. 662. indictione quinta. Quo mortuo contentio inter prin- [Vita Leod. fol. 51'.] cipes agitabatur de regno. Ebroinus maior domus Theoderico favebat, sanctus Leodegarius, Eduensium episcopus, et ceteri quibus erat mens sanior, Childerico favebant. Praevaluit melior sententia, et Childericus rex Franciae constituitur, eo quod strenue regeret regnum Austrasiorum. Refert aliquis scriptorum quod Theodericus primo sublimatus sit in [Gesta Franc] regno Francorum, et Ebroinus maior domus substitutus, sed propter malitiam et crudelitatem sint expulsi, et substitutus sit Childericus. Leodegarius igitur sub Childerico bene et utiliter disponebat regni moderamina, ita ut quidquid adver- [Vita Leod] sus leges maiorum, quorum vita laudabilis fuit, contrarium reppererat, ad pristinum statum corrigeret. Obiit[a] domnus Widradus abbas 5. Nonas Octobris, et successit ei anno dom. inc. 663. Gayroinus episcopus; cuius tempore contulit[55] eidem aecclesiae Glennonem cum appendiciis. Hic in expeditione 55 imperatoris obiit pridie Nonas Iulii. Tempore etiam eius dedit Baio sancto Preiecto Pulliniacum cum aecclesia, Magniacum, Pruiniacum, et uxor eius Puteolos, Opiemariacum, Cleriacum, anno 7. Childerici[56]. 56

His diebus Eduensem ecclesiam praefatus regebat Leodegarius, Virdunensem Gerebertus, de quo iam memoriam fecimus, Traiectensem sanctus Theodardus. In aula regis Childerici [Vita Lamb.] sanctus erat Lambertus, iuvenis bonae indolis, qui post sanctum Theodardum consensu magnatorum et procerum Traiectensem suscepit episcopatum. Dum igitur strenue et sagaciter Childericus regni disponeret moderamina, crescente inter principes discordia diaboli maligni suadente invidia, interficitur princeps iste inclytus, anno ab inc. Dom. 670. indictione 13, exactis in regni administratione 22 annis, et germanus eius Theodericus succedit. In diebus illis tanta [Vita Leod.] fuit tribulatio in ecclesia, Ebroini faciente nequitia, ut videatur crudelitate vincere Neroniana et Deciana tempora. Tunc interfectus est sanctus Leodegarius cum Gerino fratre ab ipso Ebroino principe, sanctus Lambertus a Dodone [Ado] comite. Ebroinus crudelitate frendens, ab Ermenfrido Franco interfectus est. Erat tunc temporis vir ab ipso Ebroino oculis privatus in insula quae Barbara dicitur, cum nocturno tempore ad ripam Araris orandi gratia sederet, audivit navigantium impetum. Qui interrogans, quo navigium illud tenderet, audivit: *Ebroinus est, quem ad Vulcaniam ollam deferimus, ibi enim facti sui poenas luet.*

Iam tunc deficientibus a pristino vigore regibus, regni cura administrabatur per maiores domus. Mortuo ergo [Chr. Divion.] Theoderico ab inc. Dom. 692, indictione quinta, Clodoveus filius eius succedens regnat a. 1. Inter duces et primates regni Pippinus praeeminebat, et maxima pars regni in manu eius erat. Clodoveo quoque defuncto Childebertus succe- [Gesta Franc] dens regnavit a. 13. Virdunensem ecclesiam Berthalamius episcopus rexit, qui studio suo et industria ecclesiae sibi [Bertar.] commissae adquisivit praedia quamplurima. Quo defuncto succedit Abbo episcopus.

Childeberto quoque rege, qui cognominatus est Iustus, de medio facto anno 711, Dagobertus filius eius succedit [Gesta Franc] adhuc puer anno inc. Dom. 712. et regnavit annis 5, et mortuus est a. 715. cui successit Daniel clericus, qui et Chilpericus, regnavitque annos plus quinque.

Anno ab inc. Dom. 711. natus est in Virdunensi urbe domnus Madeleveus ex familia ecclesiae [Bertar.]

Pippinus mortuus est anno ab inc. Dom. 714. mense Decembrio, et Grimoaldus filius eius mortuus, et Karolus [Chr. Divion.] successit in loco patris. In diebus illis Franci mutua se caede sternunt, et Theodaldum Grimoaldi filium persequendo fugant, electo Rainfredo in principatu maioris domus, de cuius manu per multa bella Karolus eundem principatum [Gesta Franc.] sustulit, et mortuus est Rainfredus a. 731. Anno quoque 717. obiit in Attiniaco villa Daniel, qui et Chilpericus, et Noviomo sepultus, et succedit ei Theodericus Dagoberti iunioris filius. Quo mortuo a. 725. successit Clotharius, et [Chr. Divion. fol. 52.] Clothario Childebertus, et Childeberto Childericus, in quo defecit generatio regis Clodovei, quae usque tunc regnaverat.

Karolus ab ergastulo quo tenebatur divina miseratione ereptus, 27 annis, quibus principatum obtinuit sub prae- [Regino] fatis regibus, bellum cum paucis bis terque congressus primo abiit, tandem in Vinciaco 13. Kal. Aprilis contra Rainfredum Francorum principem a. 717. tertio sui principatus anno; unde victor factus, una tantum id est Andegavis civitate ei concessa ad habitandum, Francorum totam gentem regens, vastavit Saxoniam, Bavariam, intravit in Provin- [Chr. Divion] ciam usque Massiliam, invasit Wasconiam, vastavit Frisiam, contrivit Alemanniam. Qui propterea Tuditis appellatus est quod est malleus fabri, quia sicut malleo universa tunduntur ferramenta, ita ipse contrivit omnia regna sibi vicina. Pugnavit etiam cum Saracenis non longe a Narbona, et maxima caede prostravit. Quibus iterum Provinciam irrumpentibus, cum Arelatum cepissent, Carolus sibi adiuncto Luitprando Longobardorum rege, de illis eos regionibus effugavit. Eo tempore floruit vita et actibus Petrus Ticinensis episcopus, virginitatis gloria decoratus, qui ab Ariperto quon- [Paul Diac] dam rege apud Spoletum fuerat relegatus. Misit autem Carolus Pippinum filium suum Luitprando praefato regi, ut eius capillum incideret. Qui crinem eius incidens pater ei factus est, multisque ditatum muneribus genitori remisit. Leone imperante temporibus Gregorii papae tertii, hortatu eius Petronace duce monasterium sancti Benedicti in Cassino restauratum est, elapsis iam fere 110 annis a destructione eius, cui etiam Zacharias papa plura contulit, inter quae regulam, quam sanctus Benedictus manu sua scripsit, concessit.

Tunc praeerat Virdunensi ecclesiae Peppo episcopus, et in illa seditione, quam diximus fuisse inter Raimfredum [Bertar] Francorum principem et Karolum Tuditem, ipse favit partibus Caroli, et ob id optinuit pretio cum Carolo et quodam nobili vasallo eius Calmontem villam cum omnibus appendiciis. Postquam vero Deus Karolo solidavit Francorum regnum, addidit et alia quam plurima, ut ostendit chartarum notitia. Et hoc ergo defuncto Volchisus episcopus factus est, et post eum Agroinus episcopus, qui perpaucis annis ipsi praefuere ecclesiae.

Anno ab inc. Dom. 741. Karolus mortuus est, et filii eius Karlomannus et Pippinus susceperunt regni guberna- [Chr Divion] cula; sed Karlomannus septimo post patris obitum anno ab inc. Dom. 747. relicta cura regni Pippino fratri, Romam perrexit et in monte Serapti monachus habitationem instituit. Postea non ferens molestias crebro se visitantium, ad

a) *in margine.*

55) Pippinus maiordomus; cf. Labbei Bibl. nov. I, 269. 56) die dominico ante med. mensem Maii; ibid.

[Gesta p. R.] sanctum Benedictum in monte Cassini commigravit. Tunc regebat Romanam ecclesiam Zacharias papa, qui succes- [Regino] sit Gregorio III. a. 742, et rexit ipsam ecclesiam a. 10, m. 3, d. 14. Hic accepta legatione a Pippino per Burgardum [Ann. Fuld.] Vitzoburgensem episcopum, et Fulradum ipsius Pippini capellanum, de incivilitate regum ex antiqua Merovingorum stirpe descendentium, ut superius praelibavimus, mandat populo Francorum, ut Pippinus, qui potestate regia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. Ita Childericus rex ultimus de ipsa stirpe depositus, et in monasterium trusus, et [Gesta p. R.] Pippinus in regem electus, et consecratus est a Bonifacio Moguntiae episcopo, Suessionis in villa, a. 752. Sed et Stephanus, qui Zachariae successerat, propter infestationem Aistulfi regis Langobardorum 14. die mensis Octobris Roma egressus, indictione 7, papatus sui a. 2, ab inc. Dom. 754. ad Pipinum venit in Francia, et constituit eum Romanae [Ann. Fuld.] ecclesiae defensorem et principem, et confirmavit unctione sua in regem, et unxit duos filios eius Carlomannum et Carolum. Ex tunc ablata est Roma a subiectione imperii Graecorum. Anno[a] 755. post Gayronum episcopum Flaviniacensis aecclesiae abbatem Manasses ordinatur abbas tempore Pippini quondam maioris domus, tunc autem regis Francorum.

Anno igitur ab incarnatione humanati verbi 753. suscipit praesulatum Virdunensis ecclesiae domnus Madelveus. Hic in eadem urbe christianis et inclitis parentibus est editus. Qui statim renatus ex aqua et spiritu in septem baptismatis gradibus, septem comprehendit dona paracliti Spiritus. Accepit deinde carnes agni immaculati cum sanguine, candidatus [fol. 52'] virginitatis veste, decoratus immortalitatis lampade. Ardebat ea tempestate omnis Belgica [Einh. vita K.] cotidiana bellorum instantia. Nam regalis dignitas, quae a Meroveo rege sumpserat initia, in Hildericum regem qui iussu Stephani Romani pontificis detonsus et in monasterium trusus est, porrecta, illo in tempore nullius vigoris erat, nec quicquam in se praeter inane regis vocabulum praeferebat. Opes quippe et redituum affluentia, regni administratio seu omnia, quae vel domi vel foris agenda ac disponenda erant, penes praefectos palatii, qui maiores domus dicebantur, manebant. Qua praefectorum licentia crevit morum insolentia, adolevit dominorum crudelis potentia, nec defuit invidia, quae pessumdedit regnorum iura. Inflatur unus adversus alium, invadit quisque nomen regium. Hac crescente discordia ůrbes depopulantur, ecclesiae incenduntur, ministeria divina detrahuntur, monasteria virorum deiciuntur, puellarum deluduntur, et cuncta vastantur; fuítque eo tempore non minor in aecclesiis gemitus, quam Decianeis Diocletianisque temporibus. Quo turbine Virdunensis civitas exagitata [Bert. 12] defuncto Agroino episcopo diebus multis mansit vacua, pastore viduata.

His diebus ablactatus almus puer Madelveus, religiosis viris traditus est litteris imbuendus, quarum elementis brevi datis memoriae, dedit operam intelligere praecepta artis grammaticae, per quae vera agnoscere, vicia quiret vitare. Post haec tribunal ascendit rethoricae. Sed quia rethor est traditor eloquentiae, eloquentia vero sine sapientia nimium obest plerumque, prodest numquam, omissa exercitatione dicendi, in rectissimis atque honestissimis studiis rationis omnem suam consumpsit operam, studium rectae rationis ad divina, studium honesti officii referens ad humana. Hinc res omnes, quae in dictis et factis et in toto mundo aguntur, decem esse intelligens, quae praedicamenta dicuntur, argumentorum fucos et sillogismorum perplexiones sagaci animo discrevit, et in eis aciem sui docilis sensus ad unguem exacuit. Intrat ex hoc quadruvium, ubi cubos arithmeticae, sonos musicae, modos geometriae, radios astronomiae perspicaci percipiens mente, ad perfectionem duplicis thesis, id est theoricae pervenit et practicae.

Puerilibus igitur annis, ut patriarcha Iacob, simpliciter domi transactis, pulsabat adolescentiae fores proficiens, et placens tam Deo quam hominibus. Sane post flores rethoricos [1 Cor. 6, 19.] ac angues sillogismicos, scripturae divinae ingreditur campos, ubi audiens ab apostolo: [fol. 53.] *Omnis qui castę vivit, templum est Spiritus sancti.* Item in Apocalipsi: [Ap. 14, 4.] *Qui cum mulieribus non sunt coinquinati, hii sequuntur agnum quocumque ierit*, statim primevam suam etatulam Christo domino consecravit; illi toto animo placere ac servire gestiens, qui est pars et hereditas eius, cogitansque vias suas, convertit pedes suos in testimonia Iesu, querens videre bona Domini in terra viventium. Adeptus tandem clericatus honorem, accepit a Domino benedictionem, et misericordiam a Deo salutarem. Cotidiano siquidem provectu ibat de virtute in virtutem, latam et spatiosam viam quae ducit ad mortem horrens, artam et angustam qua itur ad astra sequens, confixit timore Dei carnes suas, mortificans membra sua cum viciis et concupiscentiis, spiritu ambulans, desideria carnis non perficiens, misericordiae operibus studens, vigiliis et ieiuniis corpus affligens, orationi insistens, meditationi inserviens, aures ab auditione mala coercens, oculos a vanitate avertens, odor bonus Deo in omni loco esse satagens, os suum a multiloquio vel vaniloquio custodiens, manus ab omni munere excutiens, consilium opusque suum ad Deum semper convertens, in omni actu suo Dei, non suam gloriam querens.

a) *in margine.*

Vivebat studiis adolescens iustus in istis,
Ordinibus sacris respondens moribus aptis.

Post hec ad maiora conscendens, presbiterii honorem ęlectus accepit, iustificatus optinuit. Constituitur itaque unanimi assensu, ęlectione omnium, rector et abba ecclesiae sancti Vitoni, quam et studio spiritualis exercitii et rebus temporalibus melioratam, exemplo et doctrina ad divini famulatus amorem accendit. Fuit enim humilitate praecipuus, caritate diffusus, prudentia mirabilis, sobrietate laudabilis, iustitia insignis, fortitudine spectabilis; et licet cunctos dignitate praecelleret, erat tamen obędientia cunctis subditus, patientia probatus, forma factus gregi ex animo, ut in eo subditus quisque agnosceret, quam sibi vivendi normam assumeret. Haec de eo fama ubique ferebat, hic rumor omnium in ore continuus erat; Madelvei pietas eiusque probitas lustrabat patrias, replebat plateas, edes pulsabat palatinas. His praecurrentibus muniis cunctorum votis in pontificatu eligitur Virdunensis urbis. Quod licet timore Dei plenus omni conamine reiecerit, totoque adnisu recusaverit. multorum tamen sententia Dei gratia praecedente praevaluit, ac una cleri populique concordia episcoporum iudicio dignus in chathedra pontificali exaltatur, benedictione firmatur, unctione sacratur. Regebat tunc Romanam aecclesiam Stephanus secundus, Francis vero principabatur Pippinus Caroli Tuditis filius, ex maiore domus et praefecto palatii rex constitutus, a quo Chrodegandus abba, vir egregius et omnibus efferendus praeconiis, in palatio praefati Caroli nutritus, eiusque referendarius, ab ipso et Francis omnibus electus Romam missus est, ut praelibatum Stephanum papam ad Gallias, ut cunctorum vota anhelabant, evocaret; quod et fecit, [Gesta epp. Mett.] [fol. 53'.] a quo etiam in pontificem Mettensis aecclesiae, astante rege et populo, consecratus, pallium promeruit cum nomine archiepiscopi. Quod etiam quibusdam Mettensis aecclesiae praesulibus aliquoties concessum fuisse legitur, pro multimoda vastatione Trevirensis matris aecclesiae, quae licet primatum petitione Helenae reginae a beatae memoriae papa Silvestro per corpus Mathiae apostoli et per baculum beati Petri acceperit, quod et ab antiquo possidebat, quia ubi ante adventum Domini in capite provinciarum primates erant legum secularium, ad quos confugiebant pro oppressionibus vel iniustitiis qui ad aulam imperatorum confugere non poterant vel quibus permissum non erat, ipsis in locis apostoli et beatus papa Clemens, ut refert beatus successor eius papa Anacletus, patriarchas vel primates, qui unam formam tenent licet diversa sint nomina, legis divinae poni et esse iusserunt; tamen ita multoties peccatis exigentibus attrita fuit, ut ea vacante Mettensium praesules metropolitani fungerentur officio et dignitate. Tullensibus quoque praeerat Godo venerandus episcopus, qui immunitatem civitatis et recuperationem chartarum igne consumptarum apud praefatum regem Pippinum suae adquisivit aecclesiae.

Inter hos beatus Madelveus virtutum radiabat decore, et dignitatem pontificalem bonorum operum adornabat nitore. Quod officium, quamvis rudis acceperit tempore, aptus accessit assueta bonitatis ubertate. Instabat praedicationibus, firmabat plebem benedictionibus, incitabat ad meliora sacris exortationibus. Quod docebat verbis, monstrabat exemplis. Erat tunc civitas ipsa insectatione barbarica bellis attrita, obsidionibus fatigata, calamitatibus repleta. Templa Dei in ea polluta, sanctuaria exusta, ministeria violata, officia diurna vel nocturna neglecta. Clerici alii fugati, quidam necati, qui remanserant multa paupertate addicti, plus propriis seu terrenis quam celestibus studebant negotiis. Hoc respectu vir Domini amaro cum esset animo, posuit spem suam in Domino clamans illi spiritu humiliato: *Omnia* [Dan. 3, 31] *quae fecisti nobis, Domine, in vero iudicio fecisti; quia peccavimus tibi et mandatis tuis non obedivimus.* Cui mox Dominus: *Invoca me*, inquit, *in die tribulationis, eruam te et honorificabis* [Ps 49, 15.] *me.* At ille humili prece: *Deus meus, misericordia mea, tu es refugium meum a tribulatione* [Ps. 31, 7.] *quae circumdedit me, exultatio mea, erue me a circundantibus me angustiis et filiorum necessitatibus.* Nec mora, consolatio ex ore veritatis affuit: *Primum*, inquiens, *querite regnum Dei* [Matth 6 33] *et iustitiam eius, et omnia adicientur vobis.* Tunc ille gratulabundus: *Auditui meo*, ait, *Domine,* [fol. 54.] [Ps. 50, 10.] *dabis gaudium et letitiam, et exultabunt ossa humiliata.* Gressu ergo celeri aecclesiam intravit, clerum populumque advocavit, iudicia Dei vera innotuit, crimina vel peccatą alterutrum confiteri monuit, fructus dignos penitentiae facere suasit, aecclesiam frequentare, orationibus cum lacrimis incumbere, laudes Dei cum silentio et reverentia audire, elemosinas pro posse libenter dare, hospitalitatem sine murmuratione servare, discordantes ante solis occasum ad pacem redire, pacem falsam non dare, gehennam timere, vitam aeternam sperare praecepit et docuit. Clericos deinde regulariter vivere, septies in die laudes Deo dicere, et noctu ad confitendum illi surgere aecclesiastica sanctione instituit, victumque illis cotidianum de propriis, prout potuit, ordinavit.

[Einh. Vita K.] Curiam interea adiit, Pippino, qui ex auctoritate Stephani papae ex praefecto palatii rex[a] constitutus fuerat, vastitatem urbis calamitatemque plebis quam regendam susceperat [Bert.] innotuit, auxiliumque ab eo ex regali largitione[b] quaesivit et optinuit. Collatione siquidem fidelium quaedam praedia suscepit, Wasnaum scilicet seu Warnunci curtem, Ramisbatium etiam, aliaque quamplurima, quae cartis manu propria inseruit, quas regis anulus roboravit et aecclesia Virdunensis ex tunc non amisit. Civibus praeterea regis munificentia non defuit, clerum laetificavit, eccle- [fol. 57.] siam ornavit, remuneratum pontificem gaudenti populi[c] repraesentavit[d]. Multa autem erant, [Bert.] quae eum erga ipsam aecclesiam diligendam promovendam et ampliandam accendere debebant, videlicet Pepponis episcopi in Karolum Tuditem patrem suum amor profusus, gratuita fidelitas et in tempore seditionis contra Raimfredum Francorum principem, ipsius Karoli aemulum, indivisa laboris et periculi subeundi dualitas, pro quo etiam idem Peppo multa perpessus est adversa. Sed quiddam eum specialius ad dilectionem redintegrationem et communem tuitionem omnium ecclesiarum impulit, quod non ab re videtur in laudem huius patris nostri huic opusculo innectere, ad comprimendum tumorem regum et principum terrae, et ut evidentius agnoscatur, quae fuerit causa desolationis Trevirensis et Virdunensis ecclesiae.

[Chr. Divion.] Qui igitur hystorias legerunt et veterum scripta rimantur, huius Karoli Tuditis actus et praelia noverunt, qui ideo Tudites appellatus est, quod est malleus fabri, quia sicut malleo universa tunduntur ferramenta, ita ipse contrivit omnia regna sibi vicina. Per 27 enim annos quibus principatum optinuit sub regibus Dagoberto iuniore, Chilperico, Theoderico, Clotario, Childeberto et Hilderico[57], postquam de manu Raimfredi maioris domus in regno Francorum per multa bella eundem principatum sustulit, tanta clade omnia regna sibi vicina, id est Saxoniam, Bawariam, Provintiam usque Massiliam, Wasconiam Frigiamque contrivit et Alemanniam, ut multae ecclesiae usque in hodiernum diem desolationem sui factam sub eo lugeant, et tribulationis ipsius calamitatem obliterare in se [fol. 57'.] nulla vetustate praevaleant. Tanta enim profusione thesaurum totius erarii publici dilapidatus est, tanta dedit militibus, quos soldarios[58] vocari mos optinuit, qui ex omnibus mundi partibus causa questus ad eum concurrebant, quorum genus infestum et improbum tempore eius sumpsit inicium, ut non ei suffecerit thesaurus regni, non depraedatio urbium, non multimodae vastationes regnorum exterorum, non expoliatio aecclesiarum et monasteriorum, non tributa provinciarum. Ausus est etiam ubi hec defecerunt, terras aecclesiarum diripere, et eas commilitonibus illis contradere. Postremo non est reveritus ipsos episcopatus laicis dare, fautoribus videlicet suis et consentaneis, adeo ut archiepiscopatus Trevirensem et Remensem Milo quidam tonsura clericus, moribus habitu et actu inreligiosus laycus, multo tempore pessundans obtinuerit, Viennensem quoque et multos alios episcopatus per terras diversas, ut hystoriae referunt, possiderent laici, et per manum laicam investiti. Si qui erant episcopi, aut ei omnino favebant, aut res aecclesiasticae diripiebantur, aut certe illis obeuntibus in locum illorum neophytus quilibet, vel quos canonicae sanctiones non recipiunt, substituebantur. Ab hac autem direptione civitas illa quantulumcumque immunis erat, quae ei favebat vel quae ei adiutorium praebebat; cui enim innitebatur, illam per se suosque a se suisque tuebatur. Hinc est, quod inter innumeras quas attriverat, Virdunensem tempore Pepponis episcopi praediis auxit, quia Peppo isdem, ut superius relatum est, in tempore dissensionis et partibus eius favit et familiarius illi servivit. Verumtamen illo defuncto, quid aliae patiebantur, eadem quoque experta est. In tantum autem vastitate praefata Trevirensis metropolis afflicta fuit, ut pro multimoda eius calamitate et conculcatione vacante ea Mediomatricae civitatis praesules postmodum fungerentur archiepiscopi dignitate et nomine.

[Ado.] Vastata quoque et dissipata Lugdunensi et Viennensi provincia, aliquot annis sine episcopis utraque fuit aecclesia. Wiliarius enim Viennensis, qui Austroberto successerat, videns Viennensem aecclesiam indecenter humiliari ob cladem Saracenorum Septimaniae et Viennensi et Lugdunensi provintiis imminentium, laycis sacrilege et barbare res sacras obtinentibus, relicto episcopatu monasterium Agaunense expetiit, ubi et vitam venerabilem duxit, et hoc in tempore Stephani papae qui Zachariae successerat. Rexit autem post eum Viennensem ecclesiam Bertericus, cui successit Paulus.

Defuncto itaque eo et Parisiis sepulto, et principatum maioratus domus Pippino, fratre spiritualia terrenis praeferente, solo adepto, postmodum etiam studio suo et Romani pontificis assensu, ut dictum est, in regem elevato, Deus pius multis eum sibi obligatum beneficiis volens et minis terrere, ut disceret sperare in Deo, non praesumere de se, et ut succedentibus prosperis recordaretur domini Dei sui, nec vellet imitari patrem, quem constabat aecclesiarum sitisse confusionem, posito eo apud Aurelianorum urbem, quid erga Ka-

a) ex p. rex p. *c.* b) traditione *superscr.* vel largitione *c.* c) *ita c.* d) Verte III folia et quod hic deest require sub hoc signo *c.*

57) Neque Childebertus, neque Childericus Caroli tempore Francorum reges fuerunt. 58) a Germanico *sold*, stipendium.

rolum ageretur, quae ei merces tantorum laborum recompensaretur, ostendit, non ad defuncti, ut veremur, refrigerium, sed ad aedificationem viventium. Erat in eadem urbe episcopus Eucherius[59], vitae honestate laudabilis, morum probitate spectabilis, cui celebranti mis- [59] sarum sollempnia ipso die paschae dum sederet in throno pontificali, et subrepsisset ei cogitatio, quantos labores pro tuitione et ampliatione regni Karolus sustinuisset, quanta praelia praeliatus esset, quomodo post tanta pericula pace potitus esset, et in pace vitam finisset, cuius nunc filius regni honore donatus esset, dum tacita cogitatione felicem diceret tam prosperis successibus virum, hac ei cogitatione fluctuanti somnus paulisper allusit, et raptus in excessu mentis angelicoque ductu ad tribunal Iudicis ductus, in conventu illo caelesti dulce- fol. 58. dinem melodiae spiritualis audivit, et ad tantam visionis magnitudinem herebat stupens. Cogitabat autem et ibi, si inter illos distinctos beatorum spirituum cetus dominum totius Franciae et patrem regni Karolum videre posset, cum tacitis eius cogitationibus respondens qui praesidebat, ad locum ubi Karolus servabatur, duci eum praecepit. Ductus itaque est in infernum, ubi dum miserorum animas continuato et inedicibili infinito quoque cruciatu tabidas, squalentes, et nimio horrore sordentes miraretur, dum penarum genera paveret, dum ad terrificos sonitus fletus et stridoris dentium suum iam quasi oblitus esset Karolum, vidit eum in tormentis positum quasi in medio ignis rotari, et nunc quidem igne torreri, nunc stridere frigore glaciali, nunc de igne ascendentem in glacię versari, nunc vero ab aquis erutum ignitos vapores repetere. Miserabilis rerum facies! Ille qui paulo ante imperabat Franciae, qui dominus dicebatur terrae, qui victor urbium, superator gentium, conquisitor regnorum, ut suam ampliaret potestatem totum tribulaverat orbem,

Uritur en flammis, quas stringere non valet amnis,
Stringitur et glacie, nequeunt quam solvere flammae.

Cum haec ergo secum tacitus miraretur, et quid rerum esset anxius secum volveret, ductor ille suus herentem eum videns: *Ecce*, inquit, *cogitatus tui: ecce de quo anxiabaris in domo Domini. Vide quid valeat seculi potentatus, aspice quid possit, quid portendat, ad quid tendat mundi principatus. Ecce Karolus princeps,*

Francia quo tumuit, cui semper subdita mansit,
Qui nova iura dedit, qui sua cuique tulit,
Torretur flammis, aeternus ei manet ignis,

quia postposuit Dominum, nec abhorruit confusionem aecclesiarum. Nuncia haec Pippino regi filio eius, ut discat non superbire, nec sperare in incerto diviciarum, sed in domino Deo, qui potest et animam et corpus mittere in gehennam. Quod si tibi non crediderit, dic illi, ut vadat Parisius, aperiatque sepulcrum eius, intueatur ossa patris, et ex eo quod invenerit fidem faciet verbis tuis. Dixerat hec, et sacerdos ductu angelico in se reversus obstupuit. Laudansque Deum et magnificans iudicia eius incomprehensibilia et investigabiles vias eius, missarum solempnia explevit, dehinc regi et optimatibus, quae viderat et audierat, quomodo ad haec videnda et audienda cogitationibus suis adductus sit, enarravit. Pro eo quoque haec visa asseruit, ut ei prodesse inciperet pena patris, et disceret non blasphemare[a], nec rapinas concupiscere, nec in iniquitate sperare, et licet affluerent ei divitiae, non eis studeret cor apponere, quia potestas Dei est et Domino misericordia, ut reddat unicuique iuxta opera sua. Pippinus itaque his auditis Deo magis ac magis coepit devotus existere, sacerdotes venerari, aecclesias honorare, et in quibus Deum a patre suo didicerat offensum fuisse, ab his se studebat toto nisu custodire. Ut autem venit Parisium, sepulchrum eius, de quo manabat odor sulphureus fumo mixtus, aperiri praecepit, praesentibus episcopis et optimatibus suis. Quod fol. 58'. ubi apertum est, vident ignem et fumum tenebrosum et foetidum, reliquias absumpti corporis, sepulchrum quoque ita fumo et igne nigrefactum, ut patenter daretur intelligi veram fuisse visionem sacerdotis, gravi illum apud inferos poena esse multatum, cuius corpus in sepulchro tanti novitate miraculi ita fuisset igne sulphureo consumptum. Grandis hinc obortus est terror regi et populo, grandis adolevit omnibus erga Christum et sacerdotes eius devotio, pia erat omnibus circa monasteria et aecclesias restaurandas contentio. Hinc est, quod in tempore eius tot inveniuntur pontifices amore Christi ferventes, qui optata pace potiti, et regis amicitiam nancti, aecclesiis restaurandis invigilabant, fovendis curandisque animabus

a) blasplemare *c.*

59) De sequentibus cf. epistolam episcoporum ad Hludovicum regem ann. 858. Sirmond. Concil. Gall. III, 117.

operam dabant, quia de tanta oppressione, qua premebantur ecclesiae per maiores domus, pacem et quietem se aliquantulum optinuisse gaudebant. Diligebat enim affectu devotissimo omnes Domini sacerdotes, et illis promptiori subdebatur humilitatis obsequio, quos vidisset per officia pietatis proximiores Deo. Inter quos beatum Madelveum tanto propensiori coluit devotionis affectu, quanto eum cultiori mentis nobilitate Christo Deo adherere cognovit, ornatum moribus, bonum doctorem, pium, rationabilem, habentem filios in omni bonitate sibi
fol. 58b. subditos, paratum omnibus reddere rationem de ea, quae in nobis est, spe. Licet autem in restauratione aecclesiarum hac de causa aliquando studiose desudaverit, tamen tanta erat mali moles, tanta cupiditatis rabies, ut usque ad Karoli Magni tempora maliciei huius duraverit pernicies veternosa, dum quod male quisque et indebite usurpaverat, peius retinere satagebat. Unde cum clamores aecclesiarum ad sedem referrentur apostolicam, et ab ea requirerent iustitiam, Adrianus pontifex Karolum Magnum ante corpus beati Petri conveniens, ut omnia corrigerentur, optinuit. Unde omnibus archiepiscopis et episcopis Galliae misit epistolam quam hic ponere decrevimus, considerantes magnam in ea Gallicanarum aecclesia-
60 rum auctoritatem contineri[60]: *Adrianus episcopus servus servorum Dei, Bertherio Viennensi episcopo salutem. Dilectus et illustris ac religiosus filius noster, Carolus rex et patricius Romanorum, Romam venit, et pascha Domini apud Sanctum Petrum nobiscum egit, ubi inter alia monuimus eum de metropolitanorum honore, et de civitatibus quae laicis hominibus traditae erant; et quia episcopalis dignitas fere per octoginta annos a Francis esset conculcata. Cum haec et his similia gloriosus rex audisset, promisit ante corpus beati Petri apostoli, quod omnia ad emendationem nostram venirent. Unde placuit nobis, ut omnibus archiepiscopis et episcopis auctoritatem litterarum nostrarum mitteremus, ut sicut antiquis privilegiis singulae metropolitanae urbes fundatae sunt, ita maneant, ut habeat unaquaeque metropolis civitates sibi subditas, quas beatus Leo et alii predecessores et successores ipsius post Calchidonensem sinodum singulis metropolitanis distinxit. Nec propterea ulla metropolis praeiudicium patiatur, si alicui suffraganeorum aut nos aut praedecessor noster rogantibus piis Francorum ducibus pallium largiti sumus. Nec debet aecclesia ullum dampnum sui ordinis inde sustinere, si per* 60 *aut* 70 *aut* 80 *et eo amplius annos iniuria quorumcumque praesulum et vastatione barbarorum dignitatem antiquam et Romanorum antistitum firmitate roboratam perdidit et amisit, quando innumeris paene annis illa spiritu Dei disponente usa fuerit. Auctoritate igitur beati Petri apostolorum principis singulis metropolitanis antiquo more potestatem suam reddidimus, et filium nostrum gloriosum et inclitum regem Karolum ante corpus beati Petri inde rogavimus, ut antiquam dignitatem omnes metropolitani haberent. Ideo hanc epistolam auctoritatis nostrae omnibus misimus, quâm ut et tu haberes voluimus, ut et tu cognosceres ecclesiae tuae suum privilegium, quod a tempore beati papae Leonis habuit, integre esse reformatum. Data Kal. Ianuarii, imperante piissimo augusto Constantino anno decimo, et a Deo coronato piissimo rege Karolo anno primo patritiatus eius.*

Haec igitur nos ad commonitionem audientium de pace ecclesiarum Dei sub Pippino et Karolo restituta dixisse sufficiat. Neque enim id additum operi huic in laude patris nostri fidelibus fastidiosum speramus, in quo etsi sermo nichil conferat gratie, series tamen veritatis quodam compendio expressa plurimum instructionis conferat[a].

fol. 54. Igitur sacerdos eximius episcopium pastorali sollicitudine circuiens, aecclesias, in quibus non erant locis, extruxit, dirutas vel inveteratas restauravit, ministeria divina ordinavit, plebes salutari doctrina edocens, et episcopali benedictione sacrique crismatis unctione confirmans. Ipsam autem aecclesiam beati Vitoni. cui ante perceptam pontificatus gratiam pastor et rector institutus fuerat, tanta semper dilectione coluit et provexit, ut curam eius etiam sumpto episcopatu non dimitteret, quin potius omni eam conamine et divinis famulatibus illustrem reddidit, praediis quoque et aecclesiasticis utensilibus ampliavit, ob praedecessorum suorum ibidem quiescentium beatam memoriam, a quibus nec corpore nec spiritu volebat disiungi, sed in loco requiei eorum optabat consepeliri. Dedit ergo eidem aecclesiae de suo
61 proprio Raherei curtem[61] cum appenditiis pro tumulatione sui corporis, et alia perplura, ut ostendit chartarum notitia. Quidam etiam Sartio nomine ad extrema veniens, et in atrio praefatae aecclesiae se sepeliri deposcens, testamento facto ipsam aecclesiam de rebus suis,

a) Revertere ad posteriora et quod dimisisti repete *c. in marg.*

60) Mansi T. XII. p. 847. 61) Riecourt.

quas possidebat in pago Virdunense, in loco qui dicitur Êx, propter fluvium eiusdem nominis ibidem decurrentem[62], heredem instituit, ut exinde sanctus Vitonus et hic pater noster fol. 54'. beatus Madelveus episcopus et abba, custodesque sancti corporis heredes essent perpetui. Cuius exemplum sequutus et beati patris huius amore ductus Grimbertus, possessor et ipse fundi ipsius et hereditarii iuris particeps, quidquid in eodem loco possidebat, basilicae sancti Vitoni condonavit in mansis, campis, olcis[63], pratis, pascuis, concisis, silvis, aquis aquarum- 63 que exitibus et decursibus. Qui exinde postmodum precaria facta, res ipsas a beato viro iure beneficiario recepit, denominato censu viginti librarum olei singulis annis in festivitate sancti Vitoni ad luminaria aecclesiae eius, in qua preciosus idem confessor requiescit, praescripto etiam spacio, quo sanctus ea deberet meliorata recipere. Quod testamentum precariae beatus pontifex et abba auctoritate sua firmavit anno tertio regni Karlomanni qui fuit frater Karoli Magni, die Kalend. Iulii anno ab inc. Dom. 770. indictione 8. Ceterum Aquitania sanctitatis eius accepit magnalia, illius sepe gressibus lustrata, lacrimis rigata, doctrinis roborata, et miraculis glorificata. Res quippe, quas Virdunensis aecclesia antiquitus in ipsa regione possedit, Bert frequenter visitabat, et vitas seu miracula praedecessorum suorum pontificum secum ferebat, ut per illorum merita res illas liberius possideret, vel pagensibus dominatio carior, subiectio esset humilior. Fuerunt autem res istae: abbatia sancti Amantii in Rotenia urbe[64] cum appendiciis, fiscus etiam regius Maderniacus, et alius Puliniacus nomine, donati servitorum sancti Petri et sancti Vitoni usibus ipsius beati Amantii largitione[65]. 65

Anno vero ordinationis suae 13. qui erat inc. Dom. 765. delata sunt ab urbe Roma per fol. 54. *in marg.* venerabilem Grodegandum Mettensem archiepiscopum corpora sanctorum Gorgonii, Naboris Transl. Gorgonii? et Nazarii, a successore Stephani Paulo papa sibi concessa nono papatus sui anno, et sequenti cf. Annal. anno uterque decessit a seculo indictione quinta, et Grodegandus in monasterio, quod Gorzia Fuldenses. dicitur, quod ipse construxerat, tumulatus veneratur, ubi postea positum est corpus sancti Gorgonii anno post obitum eius quarto, videlicet anno ab inc. Dom. 768, regnantibus iam post Pippinum filiis eius Karlomanno et Carolo.

Dum igitur multiplici virtutum flagraret desiderio, incidit ei cogitatio ad sepulcrum vitae fol. 54'. principis Iherosolimam pergere peregrinando. Festinavit itaque implere voluntaria exibitione, quod mente concepit divina inspiratione. Dumque in administratione itineris necessaria queque praevidentur, principalis aecclesia peccatis exigentibus igne apprehenditur ac seviente incendio succenditur. Bert.

Turbantur plebes, tolluntur ad ethera voces,
Unus in urbe dolor, communis civibus horror.

Tunc mens Madelvei in diversa rapitur, spiritus anxiatur, corque turbatur. Tamdem in se reversus, illiusque memor proverbii: *Non est magnus magnum putans quod ruunt ligna et lapides, et moriuntur mortales*, temporale dampnum patienter tulit, ac statim in meliorem statum reparare fabricam iussit. Conventione porro facta cum artificibus, deputatisque custodibus, et ordinatis necessariis sumptibus, suadet, precatur imperatque opus inchoare maturius, accelerare attentius, explere diligentius.

His ita collatis datur alternatio votis.

Preparantur sumptus ac vehicula tanto itineri necessaria, eliguntur comites amore Christi c. 780. ferventes, in prosperis humiles, in adversis fortes. Favor metropolitani queritur, assensus – 790. comprovincialium episcoporum petitur, nec negatur. Tristantur tamti[a] comparis absentia, fol. 55. letantur de eius iustitia, precantur illi adesse Christi praesentiam, non defore Spiritus sancti gratiam. Benedictionem rogant rogati, salutant salutati. Eorum demum consilio ordinatur ecclesia, commendatur plebs commissa. Sic accepta benedictione et data, exit novus hospes in cordis letitia.

Fulcitur cuneis, quos nectit amor pietatis:
Fletus ora rigant, singultus pectora quassant.
Flet pius, ipse gregem prospectans flere sequentem.
Compulit, ut redeant; illi ferventius instant,
Ora manusque pedes stringunt, mulcetque gementes;
Ingeminatur: *Ave*, *Salve*, *Felix*que *valeto*.

a) *ita codex.*

62) Axona ut videtur. 63) olca, germ. *esch*, terrae portio arabilis fossis vel sepibus inclusa. 64) Rhodez. 65) Anno 952. demum Berengarius episcopus Virdunensis Vitonianis bona quaedam S. Amantii charta donavit, quam ipse Hugo infra in textum recepit.

Vixque post haec multis precibus elapsus eorum manibus, iterum firmat eos benedictionibus, monens et deprecans sollicitius divinis invigilare cultibus, ac animarum salutem querere propensius. Sic tamdem eos commendans Domino, graditur aggere publico, fretus Dei auxilio. Itaque emensa nativa Gallia post aspera ac devia Alpium itinera excepit eum Italia, deducens Romam apostolorum limina; ubi per diversa martyrum cimiteria quêrens orationum iuvamina, pernoctavit vigiliarum instantia, frequentius beati Petri revisens oratoria. Presidebat eo tempore Romanae ecclesiae Adrianus, vir apostolicus, cui nunciatus est Madelveus sacratissimus peregrinus. Benigne est ab eo susceptus, benignius diebus multis retentus, benignissime probata eius voluntate cum apostolica benedictione dimissus. Pretergressa ergo Nursiae provincia, suscepit novum hospitem Campania, quem exinde amplexa est in Gargano archangeli aecclesia. Cuius pro foribus aliquantis excubans noctibus, confortatur angelicis consolationibus, exhilaratur divinis revelationibus. Prestolabatur eum gaudens Appulia, vulgante fama eius sanctitatis insignia; quem ut vidit, mirata proclamavit cum psalmista: [Psal 47, 9.] *Sicut audivimus ita et vidimus.* [66] Post diversa autem locorum diverticula pontica[66] ingreditur littora. Hinc turbidi imminent fluctus, procellosi occurrunt spiritus. Suscipiunt Madelveum pontificem peregrinum vita religiosum, innocentia gloriosum. Dat naulum navigio, credens se maris periculo, pastus caelesti sacrificio. Protelatur navigatio multorum dierum curriculo. Instat sacerdos praedicationibus, informat nautas doctrinis salutaribus. Continuis ieiunat diebus, vigiliis pernoctat et orationibus. Cum vero die quadam assuetum nautae concinerent celeuma, garrulitateque perstreperent nautica, tempestas oritur repentina. Navis autem mediis iactabatur fluctibus, suisque solvebatur compagibus. Turbatis cunctorum animis, ablata spe salutis, sola suberat formido mortis. Tunc praesul beatissimus, non sorte detectus [fol 55'.] velut Ionas fugitivus, sed sanctitate conspicuus, cui probatus Domini servus, voce omnium rogatus pulsat caelum singultibus, vocat Christum gemitibus. Ilico caelum eius patuit precibus, et oratio ad supernos pervenit auditus. Nec mora, aeris serenitas marisque redit tranquillitas ac animorum iocunditas. Inde Bizanteum letantes tenuerunt portum. Constantinopolitanum in illis diebus regebat imperium Constantinus cum Hyrene matre, in rebus bellicis strenuus, in cultibus divinis devotissimus. Hic accipiens iustum advenisse Madelveum, querere, et suis conspectibus praesentare praecepit inventum. A quo multa audiens utilia suae que saluti proficua, ut pro se Dei misericordiam orare dignaretur prece quesivit humillima, preciosaque ei offerens exenia, quae ille contempsit omnia, optatae viae dimisit eum cum reverentia. Quem Grecia excipiens peregrinum, mirata est inter suos phylosophum, extra suos theosophum. Erat quippe vere sapiens, potens in verbo et doctrina. De ore eius procedebat mel, dulcedo mellis lingua eius, favus distillans labia eius, ex dulcedine sermonis praebens cunctis incendium amoris. Descendit interea Ephesum orare ad Iohannis theologi sepulchrum, ubi effudit multarum flumina precum, circumferens ***In principio erat verbum,*** recolens et edocens ***Verbum caro factum.*** Inde pervenit Ioppen, diversis viae periculis perquirens tunicas et vestes, elemosinas Dorcadis, stupensque cum Petro linteum quatuor initiis [Act Apost 9,39 10,11] de caelo summissum, iussus in eo mactare quadrupedia et reptilia terrae in mortificatione viciorum, ac manducare, fructus dignos poenitentiae faciendo. Apprehendens post hec Hierosolimam diu desideratam, et iam concupiscenti animo oblatam, introivit in tabernacula eius, omnem locum sanctum fide et amore frequentans, qui est super omnia Deum in eis adorans, sepulcrum Iesu Nazareni crucifixi lacrimarum imbre die cotidie rigans, Christumque resurgentem a morte glorificans et adorans. Nunciatur interea patriarchae Eusebio, qui tempore illo sanctam gubernabat aecclesiam Syon, Madelvei reverentissimi erga Christum devotio, circa loca sancta diurna frequentatio, iugis pernoctatio, carnis propriae maceratio. Hic igitur his auditis moram pati nesciens in querendo, inventum amplectitur continuo, miratus in eo vultum angelicum, sermonem modestum, mitem gressum, habitum [Cant 8, 2.] reverendum. Post hec introduxit eum in domum matris suae et in cubiculum genitricis suae, et dedit ei poculum ex vino condito, et mustum malorum granatorum. Cumque eum retinere cogitaret diebus vitae suae omnibus, revelatione est divina ammonitus, ne propriis intentus aliorum invideret utilitatibus, neu vellet habere peregrinum, quem suspirabant filii patrem [fol 56.] euangelicum. Hoc tonitruo perculsus, dixit ad eum tremebundus: ***Voluntatis meae fuit, frater mi, te a me umquam nolle separari; sed quia Deo nequimus reniti, revertere, dilecte mi, egre-***

66) i. e. marina.

dere et abi post vestigia gregum; pasce hedos tuos iuxta tabernacula pastorum, cape nobis vulpes parvulas, quae demoliuntur vineas. Sub umbra illius quem desiderasti sede, qui introduxit te in cellam vinariam, ordinavit in te caritatem, fulciens te floribus, stipans te malis, ac veniat dilectus tuus in ortum suum, et comedat fructum pomorum suorum; leva eius sub capite tuo, et dextera eius amplexetur te. His dictis multorum pretiosas sanctorum reliquias efferens Bert 12 cum calice cristallino opere mirifico sculpto ei optulit, dicens: *Accipe, o care meus, hoc mutui amoris pignus. Annuat Christus dominus his ac reliquis sanctis intervenientibus, ut iterum nos videamus cum gaudio in coelestibus.* Tamdem ora manus oculosque alterutrum exosculantes, bona prosperaque sibi imprecantes, ab invicem divisi sunt flentes. Madelveus itaque sepulchrum Domini locumque ascensionis, ubi steterunt pedes eius, iterum iterumque revisens ac deosculans, nativum solum revisere deliberavit gaudens et exultans, Deum in adiutorium suum intendere petens et exorans. Inde longo ac vario labore itineris redditus est finibus patriis. Recepit alumnum leta tellus Gallica, occurrit pastori leta plebs Virdunica: *Laetentur caeli et exultet terra,* vox consonat urbana vel rusticana. Fluunt lacrimae gaudio plenae, madent laetitia genae, coronatur civitas, plateas replet hylaritas, aecclesias iocunditas. Pontifex egregius Dei auxilio fultus, sanctorum reliquiis honustus, intrat aecclesiam devotus, orat Dominum corpore terrae prostratus. Consurgens episcopalem ascendit thronum, salutat clerum ac populum, dans omnibus pacis osculum, adiungens benedictionis signaculum.

Quisque sua repetit, sacraria praesul adivit,
Pignera deposuit, post hec sua tecta subivit.
Singula perquirit, si pax, si vita salubris;
Omnia quae voluit fore prospera protinus audit,
Ore Deo grates persolvit, pectore laudes.

Postera die lustrata novae aecclesiae fabrica, laudata artificum industria, remunerata custodum diligentia, ordinat tempus vel diem consecrationi habilem, cunctis religione venerabilem. Quae ubi illuxit, praesul cum sacris ordinibus aecclesiastico ritu omnibus exterius interiusque rite peractis, reliquias Iherosolimitanas in principali absida locis congruis venerabiliter collocavit. Quae vero in antiquiori fuere aecclesia, in parte altaris dextra in cripta subterranea decenter com- ib posuit. Erat autem hic praesul beatissimus studio castitatis mundus, abstinentiae robore validus, doctrinae dapibus refertus, patientiae longanimitate humilis, auctoritatis fortitudine fol. 56'. erectus, pietatis gratia benignus, iustitiae severitate districtus. Qui pastorali sollicitudine gregi sibi credito invigilans, alios caelestis doctrinae verbis erudivit, multos religiosae vitae exemplis roboravit, plurimos quoque ab omni infirmitatum molestia curavit, quosdam etiam a demoniacis spiritibus liberavit, omnibusque exemplar et speculum totius sanctitatis se praebuit. Imminente vero resolutionis suae tempore, cum cognovisset revelatione divina se mundanis liberandum tumultibus, in aecclesia in qua adoleverat cotidiano virtutum provectu, cui primo pastor et rector institutus, de qua etiam ad pontificium promotus fuit, sepulturae suae locum delegit. Licet enim omnium aecclesiarum insudaret utilitatibus, hanc tamen prae omnibus locis sacris post primam, quae sedes est episcopalis, coluit, amplicavit, et provexit. Quod etiam omnes praedecessores eius fecisse novimus, utpote qui exceptis perpaucis omnes in ea sedem habent requietionis. Accepit hoc privilegii donum aecclesia ipsa a beato patre debito cum honore nominando Sanctino, suo fundatore primoque christianae religionis et nominis apud ipsam urbem doctore, ut post matrem aecclesiam ipsa esset caput omnium Virdunensis diocesis aecclesiarum, a qua et mater aecclesia ipsa subsistendi accepisset inicium: quae etiam est ab antiquo ab ipsis scilicet nascentis aecclesiae primordiis cimeterium episcoporum et reliquorum fidelium christianorum. Quod privilegium ita permansit et permanet inconvulsum, ut in ea fere omnes eiusdem urbis pontifices legantur divinis aptati servitiis, tonsorati, nutriti, edocti, consecrati, excepta ipsa inunctione pontificalis dignitatis, quam constat esse matris aecclesiae, et frequentius, qui in ea functi sunt abbatis officio, pro virtutum studio intronizati sint in solio episcopali. Et merito veneratur ab omnibus locus ille, merito expetitur, merito diligitur, quem apex tantae dignitatis attollit, quia etsi eis, qui illo oraturi conveniunt, qui Deo inibi famulantur, qui corpora sua ob sanctorum patrocinia illic tumulari precantur, desunt bona adquisita per meritum, sufficere possunt, quae a loci fundatore sancto Sanctino, a sanctis inibi quiescentibus praestabuntur, tamen prout fides petentium merebitur. Attestatur huic nostrae astipulationi domni Bertarii memorabilis antiquitas, qui sanctorum Virdunensium pontificum acta replicans, basilicae quoque huius meminit in haec

Bert. I. verba: *Basilica,* inquiens, *in qua praedicti episcopi requiescunt, est in honore sancti Petri constructa, et habet multorum episcoporum sepulchra, et propter hoc multum a fidelibus veneranda.*

Huic ergo loco beatus Madelveus anno vitae suae penultimo, dono Teuthardi[a] adquisivit fol. 57. res quasdam sitas in Virdunensi pago, loco qui dicitur Offelini curtis, et in fine Bettiliniaca, in fine quoque Virelinse, quas idem Teuthardus a genitore suo Gunthero sibi relictas iure possidebat hereditario in terris, mansis, campis, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumque 67 decursibus, et basilicam sancti Martini in ipsa villa Bettiliniaca[67] constructam, quae omnia, sicut habebat et possidebat, sancto Vitono et huic patri nostro idem contulit perpetualiter possidenda anno inc. Dom. 775. indictione 14, regnante Karolo Magno anno regni eius 8, die 5. Idus Novembris, in ipsa scilicet sollempnitate sancti patris nostri Vitoni.

Diligebatur autem ab omnibus totius regni primoribus, et ab ipso praecellentissimo rege Karolo, quia et congruum erat, ut quem Dominus perfuderat gratia, ab omnibus amaretur. Studebat omnibus per omnia placere, non eo modo, quo placent hominibus, quorum Deus dissipabit ossa, ut repleantur confusione ab indignatione eius, sed illo quo omnibus per omnia placebat apostolus, non querens quod sibi esset utile, sed quod multis, ut salvi 1 Cor. 4, 16. 11, 1 fierent. Ideo bona conscientia dicere poterat auditoribus suis cum eodem apostolo: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi,* qui utique volebat sine offensione esse aecclesiae Dei, ita scilicet temperandam docens conversationem, ne quis in ea scandalum pateretur[b].

fol. 58'. Sed quid nos in laude eius temptamus, quod non sufficimus explicare? Ipse enim laus eius est, qui in sanctis suis laudabilis est. Quo ergo nos ducit oratio? Quid moras innectimus? Quid felicem eius e mundo transitum replicare tricamus? Adsit ipse nobis propitius, ut digna fari valeamus, aspiret cordi nostro meritis eius Spiritus sanctus et nostris infundatur visceribus. Dicamus itaque, quod dederit ipse de quo loquimur, et quomodo de mundo ad Christum, cui devotus servierat, migraverit, breviter indagemus. Advenerat iam tempus resolutionis eius, et beatus ipse ad quemdam episcopii fundum transierat causa consecrandarum aecclesiarum, ubi tactus digladiabili sorte naturae, acri coepit fatigari dolore. O beatum, o vere felicem, qui sciens imminere transitus sui diem, fatiscentes artus spiritui servire cogebat bonam hanc virtutum suarum consummationem existimans, si in tam pio, tam celebri Dei servitio expenderet, quod reliquum erat attriti corporis virium. Fecerat itaque votis satis. Consecravit namque vici illius aecclesias, et consecratio ipsa viget usque in hodiernum diem. Tanta enim erat tunc et nunc est auctoritas viri sancti, ut nullus episcoporum quamvis sanctus, quamvis iustus, consecrationem ipsam reiterare vel inmutare audeat, sed perennis est apud cunctos tunc facta dedicatio, et erit perpetualiter. Tota igitur urbe, immo tota regione astante et ad verbum oris eius pendente, sermonem fecit omnibus de ipso festo aecclesiae, et quia praesentialiter ibidem sanctus sanctorum advenerit, cunctis adnuntiavit, atque ne consecratio reiteraretur prohibuit. Tandem omnibus valedixit, suumque exitum maturius affuturum praedixit. O quantus in voce hac luctus omnium, quae suspiria iuvenum, quanti gemitus dolentium! Et quis non fleret, ubi tantus vir suum a saeculo nunciabat excessum? Quis se cohiberet a lacrimis, ubi tanta erat destitutio omnium in absentia tanti patris? Igitur consueta salutis documenta replicans seque illis commendans, omnibus benedixit, et ut domini Dei memorarentur ammonuit, et sic expleto officio domum rediens, languore ingravescente acrius cepit anxiari. Dehinc relatus ad aecclesiam, exitus sui praestolabatur horam gaudens, et verba vitae omnibus annuncians. Plena erat ecclesia lacrimarum, plena gemituum, plena plangentium et dolentium. Solus ipse gaudebat, qui quo vocabatur agnoscebat, et vocationem suam precibus commendabat. Cum clamarent omnes: *Cur nos pater deseris? Cui tuas oves desolatas relinquis?* ipse omnium miserabatur, omnibus compatiebatur, omnes a lacrimis temperare docebat et sibi ad requiem festinantius eundum[c]. Nec multo post venit hora sancto optabilis, grata spiritibus angelicis, mesta filiolis, et servum suum post diutina praeliorum exercitia Christus invitabat ad praemia. Presentibus ergo aecclesiae suae filiis, post dulcia vitae monita, post ultima consolationis affamina viatico caelesti pastus, pace data omnibus in bona confessione spiritum Deo tradens, patribus suis est appositus, adeptus optimam partem, quae non auferetur ab eo, quia in pace fuit locus eius, et in Sion habitatio eius.

a) geuehardi *corr.* teuthardi *c.* b) Verte II folia et require sequentia sub hoc signo *cod.* c) us eundum *vel talia quaedam abscisa sunt in c.*

67) Bettinville.

Fuit autem beatus Madelveus a tempore Pippini, qui Ansegiso ortus Karolum Tuditem fol. 59. genuit, qui pater Pippini, ex quo Karolus Magnus est genitus, extitit, cuius usque ad tempora Bert 12 Gen Karoli. hic iustus vixit vita sobria, iuventute casta, complens cursum vitae praesentis in senectute bona. Senectutem autem ipsam dicimus, quae ab anno hominis quinquagesimo in septuagesimum septimum porrigitur, quando iam a statu suo minorari et infirmari virtus humana incipit, quia et aetas ipsa quae a 77° anno in occasum protenditur, senium et decrepita vocatur; quando hoc quoque quod superest, languor et horror habet[a]. Quod ideo dicitur, ne simplex lector audiens beatum virum in senectute bona cursum consummasse, estimet eum usque ad ultimam senectutem venisse; cum constet unum quemque exacto spacio temporis praestituti hora praefinita in oculis Domini defunctum cursum complesse, nec interest utrum quis in senectute aut in iuventute seu in infantia debitum expleverit, quin minus et de ipso dicatur: *Cursum consummavit.* Obiit autem terra plorante, caelo plaudente, in proximo episcopii fundo, quid dicitur Novavilla, 4. Non. Octobris, anno aetatis suae 66, in ipso Bert. 12. inicio albescentis senectutis, exuens corruptibilem carnis tunicam, induens deificam immortalitatis stolam. Hoc accepto elogio civitas tota turbatur, populus omnis merore afficitur. Nec mora, omnis aetas, uterque sexus indiscrete corpori obviam ruunt, lacrimarum imbres fundunt, plangoribus aera tundunt. Nec defuere exequiis beati corporis caelestes exequiarum ministri, qui beatum funus, dum suo ambiunt apparatu, odorem dulcissimum sua praesentia exibuerunt, ut palam cunctis daretur intelligi, advenisse illic ipsum quoque auctorem suavitatis. Et revera. Ipsa enim clemens affuit divinitas, consolans lugentium lacrimas, notificans, quae in defuncto pietas, quanta simplicitas, quae cordis fuerit puritas. Statim namque ut coelo spiritum reddidit, duae columbae candidiores nive ab ethere cunctis viden- ib tibus lapsae super crucem quae ante corpus erat sederunt, et per omnes exequiarum moras, usquequo sepulturae traditum est, manserunt, sicque intuentibus illis, iterum poli secreta petierunt. Cum tanta ergo caelestis exercitus frequentia curatum est corpus patris pia filiorum diligentia, et sic cum omni veneratione dignissima delatum ad aecclesiam beati Petri apostolorum principis filiorum humeris, quae sita ad septentrionalem plagam urbis, in qua preciosus Domini confessor Vitonus cum multis praedecessoribus seu successoribus suis requiescit praesulibus sanctis; ubi officio sollempniter ex more celebrato, occurrentibus vicinarum urbium episcopis terrae est mandatum cum gloria. Felix aecclesia tanti patris humatione digna. Felix locus tanti thesauri largitione ditatus! Beatum dixerim populum, tanti pastoris regimine sublimatum, benedictione protectum, miraculis iocundatum. Etenim si gloria aecclesiae laus doctoris est, quantae erant, immo quantae sunt huius aecclesiae gloriae, cuius doctorem tanta Deus omnipotens approbabat laude? Ecce ad exequias eius celestes excubabant ministri, ut agnosceretur in terris quanta hunc Deus gloria donasset in coelis.

Beata plane exequiarum funera, talium testium visitatione digna. Et quid est columbas fol.59'. de coelo venisse, funeri obsequium et solatium praebuisse, iterum cunctis videntibus celi secreta petisse, nisi Christum in specie alitis innocuae fidelibus populis de morte patris moerentibus suamque destitutionem lugentibus patenter ostendere voluisse, illum, cuius funus erat, in innocentia et simplicitate vixisse, sine felle amaritudinis vitam piam, timoratam, circumspectam, sollicitam, societatis sanctorum avidam, ab omni malitiae nevo immunem exegisse, et consortia sanctorum in gloria curiae caelestis pia devotione meruisse? Accedant adhuc et potiora miracula, glorificetur Deus in sanctis suis, qui est mirabilis in operibus suis Humato enim patris corpore, ut ostenderetur in caelis semper vivere ad ostendenda praeclara eius merita, fiebant ad sepulcrum eius divina miracula. Et quia pia Dei clementia illum a puero ab omni inquinamento carnis abluit, mentemque eius castificans ab illusione diabolica potenter defendit, isque sibi mundo corde et casto corpore servivit, eius post obitum evidentius manifestavit. Ut enim ipsius mens inviolata libidine, ita caro mansit incorrupta putredine. Siquidem cum sepulcrum eius cotidianis virtutum floreret prodigiis et crebris populorum frequentaretur excubiis, erat tamen situm negligentius quam poscit debitae venerationis cultus. Quare dignum duxit tunc temporis episcopus clerusque omnis et populus

a) *Auctor haec inseruit et postea iterum delevit:* Infantia enim septem annis finitur, 14 pueritia. Sequens adolescentia duabus constat ebdomadis propter intellectum et actionem c duo nondum erant inp. Et porrigitur haec aetas a 15° anno in 28um. Succedens iuventus tribus constat ebdomadis propter intellectum et actionem et corporis virtutem, quae a 29° incipiens, 49° consummatur. Senectus vero quattuor ebdomadis completur, propter accidentem in illis tribus animi et corporis gravitatem; incipit 50° anno, 77° terminatur. Senectus autem vergens a iuventute in senium que decrepita vocatur vitam ultimam anhelans.

illud mutare decentius. Presidebat eo tempore Virdunensi ecclesiae Berhardus episcopus, vir catholicus et religiosus et in fide sancta nominatissimus, imperante Lothario Ludovici pii filio, cuius regnum fuit Italia cum urbe Roma et parte Franciae quam Mosa et Rhenus inter se claudunt. Quod cum, uti deliberaverant animo, certarent effosso implere sarcophago, subito illis inestimabilis ostensa est visio. Nam ablato sepulchri cooperculo, vident cadaver ante 40 annos defunctum velut viventem hominem soporatum, candore liliorum vel rubore rosarum perfusum, nulla macula nec aliquo mortis signo fedatum. Quo viso miraculo, odoreque perfusi suavissimo, ceperunt flere prae gaudio, levantesque corpus sancti cum reverentia et iubilo, in praeparato transponunt mausoleo, ubi extunc operatur divinitas, cunctosque Dei medetur pietas. Sopitur omnis ibi infirmitas, fugatur caecitas, erigitur curvitas, roboratur debilitas, omnibus redditur sanitas.

Habet iam beatus Vitonus in caelis socium et concivem, quem habuit aliquando in terris alumnum et devotum successorem. Coniunctus est sanctis in gloria, quibus devotus servivit in hac vita laboriosa. Queramus et nos eum patronum et tutorem, et cum reliquis sanctis pium apud Deum intercessorem, quem meruimus habere doctorem et veritatis praeconem. Illic ergo positus nos hic orantes exaudiat tueatur et protegat, et quos habet in terris supplices veneratores, optineat suos in celis fore concives.

fol. 60. Si ergo huius beati viri ductus amore diligens lector studiosius cupit addiscere, quo in tempore natus quove sit ad episcopatum promotus, quot annis ante episcopatum vel quot in episcopatu vixerit, et quo hominem exuerit, teneat cronicam memorialis eius, et sic per succedentium sibi regum et Romanorum pontificum tempora quod querit inveniet. Relatum est superius, quod ante ordinationem eius per multa dierum curricula absque pastore fuerit plebs Virdunica. Non enim sinebat praefectorum, qui et maiores domus dicebantur, improba licentia aecclesias uti libertate propria, cum ipsas quoque urbes nimium attriverit, maxime tamen Virdunum, quae sita in confinio Neustriae et Austrasiae, utrobique incursioni diripientium patuit et rapinae. Duravit hec vastitas per annos complures, a tempore scilicet Theoderici et principis Ebroini, quorum bestialis et non humana saevitia maculavit regnum Francorum sanguine procerum et magnatorum usque ad secundum Pippini regis annum, quo institutus est a Stephano papa rex Francorum, sicut et praedecessor eius Zacharias constituerat, qui fuit annus ab inc. Dom. 754. Tunc primum discussa caligine horribilis turbinis, nova lux oriri visa est Galliarum populis, et plebes, quae carebant pastore, suum quaeque certatim rapere; quo anno inthronizatus est hic beatus auctoritate Stephani papae et Pippini principis laude. Dum ergo referat cronica, quid fuerit a tempore Pippini qui Ansegiso ortus Karolum Tuditem genuit, usque ad Karoli tempora, teneamus annum ab inc. Dom. 712. quo beatus hic natus est indictione 13, et sic computando ascendentes habebimus ipsos annos, quibus Pippinus supervixit, annos etiam 27. quibus Karolus optinuit principatum post patrem, sex etiam quibus filii eius Karlomannus et Pippinus post eum dominati sunt communiter, quatuor quoque quibus ante unctionem solus principatum optinuit, ipsum etiam annum, quo in regem elevatus est, et sic summam numeri colligentes inveniemus quod 45. aetatis suae anno consecratus sit electione superna, eo scilicet anno, quo Pippinus rex constitutus a papa est. Hinc iterum enumeratis a. 15 quibus postea Pippinus solus regnavit, et 8 annis regni Karoli, quia in nono hic beatus hominem exuit, cum obsideret Karolus Tharovisam Italiae urbem, inveniemus quod 54. pontificatus sui anno per[a] perituris celestia et aeterna commutans, in proximo episcopii fundo, qui dicitur Novavilla, ad Dominum migraverit, 4. Nonas 68 Octobris, aetatis suae a. 68, indictione 15, epacta 28, anno pontificatus Adriani papae[68] sexto, ab inc. Dom. a. 777, Constantini et Irenes temporibus, anno regni eorum sexto, uno ante septimam synodum anno. Ergo felix Madelvei ortus, felicior vitae cursus, felicissimus fuit occasus, praestante Iesu Christi gratia cui est honor et gloria in seculorum secula Amen.

fol. 60'. Chron Div. Anno igitur ab inc. Dom. 754. Pippinus rex intravit Langobardiam, et Stephanus papa reversus est Romam. Anno quoque ab inc. Dom. 760. perrexit Wasconiam, et anno sequenti cum filiis Karlo et Karlomanno Aquitaniam et Bituricas cepit. Anno 762. iterum ivit Aquitaniam et conquisivit Lemovicas civitatem. Cumque septima vice illo iret per Viennam transitus, Berterico ex famulis ecclesiae episcopatum Viennensem dedit. Post haec anno ab inc. Dom. 768. obiit 8. Kal. Octobris, et eodem anno, die videlicet sequenti, uncti sunt in reges Karlus et Karlomannus. Franci ita diviserunt, ut Karolus partem, quam pater Pippinus tenuerat, obtineret, Karlomannus vero partem, quam proavus eorum Karlomannus habuerat, susciperet.

a) *ita c*

68) Adrianus inde ab a. 772, Constantinus et Irene ab a. 780. sederunt, synodus Nicaena anno 787. celebrata est.

Anno ab inc. Dom. 755. indictione 8. post Gayroinum episcopum, qui in expeditione imperatoris obiit, domnus Manasses ordinatur abbas in Flaviniaco dono imperatoris Pippini. [fol. 59] Hic corpus beati Preiecti martyris a Volovico delatum aecclesiae suae intulit 8. Idus Novembris. Hic etiam cellam primus Corbiniaci instituere volens ab imperatore Karlomanno obtinuit, nec tamen fecit. Obiit a. 787, Non. Novembris, 33. anno suae ordinationis. Successit Adalbertus. Karolus Magnus contulit Deo et sancto Petro sanctoque Preiecto et abbati Manassae, [fol. 60'.] ut nullus hominum Flaviniacensis aecclesiae in omni regno suo teloneum daret in civitatibus, mercatis, vicis, villis, pontibus, portibus, non de rodatico, barganatico, pulveratico, mutatico, rivatico[a], salutatico, laudatico, tranatico[b] et de hoc quod homines ad dorsa portare solent, quidquid ad ius fisci pertinebat indulsit, et de omnibus terris monachorum in toto imperio suo teloneum omne eis concessit 5. Non. Maii a. 7. regni sui[69]. [69]

Karlomannus igitur post administratum communiter quadriennio regnum decessit a. 771. pridie Kal. Decembris; [Chron Div.] Carolus solus regnum optinuit. Anno regni sui secundo, dum adhuc frater viveret, bellum Aquitanicum a patre inchoatum, sed nondum finitum, tanta felicitate consummavit, ut omnem et Aquitaniam et Wasconiam sibi retineret et sibi subiceret. Igitur post Stephanum[c] Paulus sedit Romae annis 10, die 1; obiit anno dom. inc. 767; post quem [Gesta pont. Rom] Stephanus annis 3, mensibus 10, diebus 28. Cui succedens Adrianus, sub quo habita est a quinque patriarchis apud Nicaeam synodus 350 patrum temporibus Constantini et Hyrenae matris anno imperii eorum septimo, regni Karoli Magni decimo, ab inc. Dom. 778, sedit annis 24, mensibus 3, diebus 17. Obiit anno dom. inc. 796. et successit Leo.

Compositis itaque Karolus rebus in Aquitania, et socio iam defuncto, precibus Adriani pontificis Romani bellum [Chron Div] contra Langobardos cepit. Anno 772. Karolus intravit Italiam, et suscepit bellum quod a patre suo, Stephano papa supplicante, fuerat susceptum. Quidam autem de primoribus Francorum adeo voluntati eius renisi sunt, ut se regem deserturos et domum reversuros libere pronunciarent. Coeptum tamen est. Karolus igitur Desiderium Langobardorum regem paucorum dierum obsidione compulit, et obsides dare, et erepta Romanis restituere, atque ut non repeterentur sacramento firmare. Papia autem tradita est anno ab inc. 774, septimo anno regni Karoli. Finis igitur belli fuit subacta Italia, et Desiderius perpetuo exilio deputatus in Francia, filius eius Adalgisus pulsus Italia, et res a Langobardis ereptae Adriano papae restitutae. Karolus ergo Langobardia subiecta et sacramento firmata cum praefecisset omni Italiae Pippinum filium suum anno ipso, qui erat, ut dictum est, ab inc. Dom. 776, repetivit bellum contra Saxones rebellantes.

Anno ab inc. Dom. 776. qui erat regni Karoli 9, obiit Madelveus episcopus, et cum obsideret exercitus Karoli in Tharavisa Italiae civitate Stabilinum socerum Chrotgaudi, qui con- [Ann Petav Bert c. 11] tra Karolum rebellaverat, et propter hoc Karolo Italiam ingresso in bello occisus erat: erat in eadem civitate Petrus vir Italicus, a quo tradita est civitas, et ob hoc de Virdunensi episcopatu honoratus est. Quo in tempore praeerat ecclesiae sancti Vitoni abbatis nomine et [fol. 61.] officio Fretmodo diaconus et abbas, qui post sanctum Madelveum locum ipsum regendum susceperat. Temporibus ipsius Fretmodi, hoc est 14. anno regni Karoli qui erat ab incarnatione Domini a. 781, dedit quidam vir nobilis Becco canonicus sancto et famulantibus eius pro anima sua et pro anima Amlingi germani sui in ipso cymiterio sepulti res proprietatis suae quas habebat in pago Virdunensi[d], loco qui dicitur Gailanae curtis super fluvium Agira, id est ecclesiam in honore sancti Christophori, cum omnibus quae ad ipsam villam pertinere videbantur, sicut in charta continetur. Postmodum interventu[d] Petri episcopi idem Fretmodo fecit praestariam de Raherei curte et ad eam pertinentibus cuidam Bettoni abbati, qui . . . . sancto Petro et sancto Vitono, qui et i . . . . . Garani curtem cum appendiciis, et post mortem eius melioratas curias illas sanctus possedit V . . . dinus.

Tunc fuit episcopatus Virdunensis per 12 annos vacuus, sed quidam servus Dei Amalbertus nomine, iuxta morem [Bert 13] temporis illius factus corepiscopus, regebat ipsam aecclesiam, et in quodam oratorio sub honore omnium apostolorum quasi solitariam vitam ducebat. Et tunc perdidit ipsa aecclesia quaedam, quae sibi collata aliquando possederat, et hoc in tempore Karoli Magni. Licet enim Petrus praefatus vir Italicus pro traditione Tharovisae de ipso episcopatu fuisset [ib. 14] ab eo honoratus, quia tamen semper suspecti sunt traditores, in episcopatu per tempus praescriptum receptus non est. Tamen ne verbum regis esset inane et vacuum, post praescriptum annorum spacium concessum est illi civitatem ingredi et episcopatu potiri anno ab inc. Dom. 788.[e] fuitque per 25 annos et passus est multa adversa. Certe etiam infidelitatem imperatoris obiecerunt illi, [Bert 14] et ob id per 12 annos non fuit ausus imperatorem videre. Sed postea a filus ecclesiae ipsius coram principe recte purgatus, adiit illius praesentiam, et in diebus eius ecclesia sibi non solum non adquisivit, sed et perdidit plurima. Difficile enim est, ut bono terminentur exitu, quae malis sunt inchoata principiis. Probat hec ruina sua Virdunensis civitas, quae turrium murorumque[f] solidissimo ambitu, utpote lapide, plumbo ferroque conserto munita, unde et nomen sortita est, ut vocaretur urbs Clavorum, pro tuenda Italici huius instabilitate et experta infidelitate a Carolo destructa, nunc ingentis

a) riu *deletum*. b) tra *deletum*. c) [obiit] Stephanus V. Kal. Mai [ind.] X *in marg.* d) *vox fere tota periit.* e) *lineola ultima periit.* f) *vocem excisam supplevi.*

69) Bouquet V, 732

tantum i . . . . .[a] praefert indicia et vix aliqua antiquae illius firmitatis retinet . . . . .[b], edocens omnes suo tali infortunio, quae Dei sunt a Deo esse querenda. Sensit etiam rex insensibilis perniciem tanti infortunii, ut non minor hic nisi quia praemeditatus accederet hostis, quam dudum Vandalica pestis. Et merito; nam ab ipsis fidei rudimentis usque ad tempus illud semper in Dei nomine pontificis valuit electio cleri et populi, et si in quibusdam principes leguntur favorem et consensum praestitisse, nusquam tamen feruntur electionem vetuisse pontificis ordinandi, aut factam inmutasse. Sepultus est in ecclesia sanctae Mariae ante altare sancti Petri. A vastatione autem urbis Virdunicae, quae facta est a Vandalis usque ad desolationem eius factam sub Karolo colliguntur anni fere 380. De quadris autem lapidibus dirutae civitatis Aquisgrani capella exstructa est.

Bert. 15 Post cuius mortem elegerunt sibi clerus et populus episcopum de regis palatio anno 815 Austrannum, cantorem ipsius, virum strenuum, cuius industria Bracenses negociatores eiusdem ecclesiae ditioni redacti sunt. Et hic superfuit annos 5. Requievit autem anno ab inc. Dom. 819. et sepultus in basilica sancti Petri apostoli cum praedecessoribus suis.

Chron Div. Susceptum ergo bellum a Karolo contra Saxones per 33 annos maiore dampno Saxonum quam Francorum gestum est. Videntes Saxones quod resistere non poterant, pacem petentes, baptizata est multitudo eorum. Anno ergo ab inc. Dom. 780. venit Karolus in Saxoniam in loco qui vocatur Patrisbronna, et ibi habuit placitum magnum, et ibi convenerunt Saxones ad baptismum, ditione a rege posita, ut Franci et Saxones unus essent populus. Duobus itaque praeliis ita contriti sunt Saxones, ut ulterius neque regem provocarent, neque venienti resistere auderent. Plures tamen nobiles eo bello consumpti sunt.

Anno 788 Hispaniam aggressus sibi subdidit, et Britanniam. Per quadraginta enim et septem annos, quibus regnavit, ita ampliavit Francorum regnum, ut cum esset antea magnum et forte, duplum illi addiderit. Colebat prae omnibus sacris locis aecclesiam sancti Petri apud Romam, cui etiam multa contulit in auro et argento. Ad hoc semper laboravit, ut urbs Romana suo labore veteri polleret auctoritate; quam cum tanto amore diligeret, quater tantum in (Einh. vita K.) omni tempore regiminis sui illo ivit. Nunciato sibi Adriani Romani pontificis obitu ita flevit, ac si fratrem karissimum amisisset.

fol. 60'. Domnus Manasses corpus sancti Preiecti martyris a Volovico delatum Flaviniacensi intulit aecclesiae, quam in honore sancti Petri et eiusdem martyris fundaverat. Exceptio eius 8. Idus Novembris celebratur. Hic obtinuit apud Karlomannum[70], ut in Corbiniaco villa (Series abb. Flav.) cenobiolum construeret. Obiit 33. anno ordinationis suae, Non. Novembris; cui successit Adalbertus vir venerandus anno 21. Karoli, et 5. anno ordinationis suae decessit, et ei successit Zacho, et quarto anno moritur; et huic Alchuinus succedens 7. anno obiit, et sic 35. anno imperii Karoli domnus Apollinaris ordinatur abbas dono imperatoris. Hic etiam abbatiam Divionensem et Reomensem rexit, et ecclesias easdem possessionibus auxit, sanctorum reliquiis honestavit, praecipue tamen Flaviniacensem provexit et auxit. Obiit pridie Kal. Aprilis a. 12. imperii Ludovici. Interfuit concilio Aquisgrani habito 4. anno Ludovici eiusdem, et post 2 annos successit Vigilius abbas, a. 14. Ludovici. Viennensem tunc temporis eccle- (Ado) siam Ursus, Lugdunensem Ado regebat. Post Adonem Hilduinus nepos eius Lugdunensem ecclesiam paululum non episcopus tenuit, et abscedens Lirinis monachus factus est. Post quem Lugdunensem aecclesiam Leidradus suscepit honori rei publicae utilis; Viennensem vero Vulferi Bavarius rexit a. 11, cui successit Bernardus. Leidradus vero in initio imperii Ludovici imperatoris Suessionense monasterium petiit, et in loco eius Agobardus substituitur eiusdem ecclesiae corepiscopus, consentiente imperatore et omni Gallicanorum episcoporum synodo. Quod quidam defendere volentes, dixerunt eum a tribus episcopis in sede Lugdunensi iubente Leidrado fuisse ordinatum. Hic igitur Agobardus et Bernardus Viennensis apud Ludovicum accusati, desertis ecclesiis, in Italiam ad Clotharium se contulerunt; sed agentibus piis imperatoribus, uterque sedem suam recepit. Et post paucos annos Agobardus apud Sanctonas in expeditione regia defungitur. Bernardus quoque obiit, et Agylmarus substituitur. Amolo quoque Lugdunensem episcopatum suscepit, cuius auctoritas et amor Karoli erga eum multum valuit sancto papae Leoni, ut ipse hoc testatur in epistola ad eum missa.

fol. 61'. Successerat post Adrianum in pontificatu Romano Leo anno ab incarnatione Domini 796, qui sedit in eadem (Gesta p. R. Chron Div. Ado) sede annis 22, mensibus 5, diebus 15. Hunc Romani letania maiore captum multis affectum iniuriis, erutis oculis, lingua amputata, anno dom. incarn. 799. fidem regis implorare compulerunt. Missus enim in custodia, per murum noctu aufugit ad ecclesiam sancti Petri; inde a Francis Spoletum deductus, ac demum ad Palabronnam honorifice a (Chron. Div. Ado) rege susceptus, et cum honore Romam est remissus. Hec fuit causa ultimi adventus Karoli Romam ad reparandum aecclesiae statum, ubi totum hiemis tempus exegit, quo in tempore imperatoris et augusti nomen assumpsit a. 799. ind. 8, quod primis multum quidem aversatus est. Tum habita questione de eis, qui Leonem papam ita inhoneste tractaverant, et deponendo contumeliaverant, ut reos maiestatis capite plectendos iussit. Pro quibus pius pontifex intercessit, et rex eis vitam et membra perdonavit; in exilium tamen sunt missi.

Anno ab inc. Dom. 803. imperator legationem Romam misit de inquirenda veritate, si, ut ferebatur, sanguis Christi in Mantua fuisset inventus. Qua de causa Leo in Franciam venit, quem imperator Remorum civitate susceptum, natalem Domini cum eo celebrem duxit, et donatum maximis muneribus per Bavariam ire volentem deduci fecit usque Ravennam.

a) munitionis? b) vestigia?

70) Est charta Karoli regis data anno regni 8. sine die et loco. Plancher histoire de Bourgogne T. I. preuves p. 5.

Anno ab inc. Dom. 806. delata sunt corpora et ossa sancti Cipriani a Carthagine cum reliquiis Scillitanorum martyrum, Sperati et sociorum eius, et Lugduni in ecclesia sancti Iohannis baptistae posita. [Ado.]

Anno ab inc. Dom. 810. Pippinus Italiae rex defungitur, in cuius regno Karolus filium eius Bernardum nepotem suum substituit, et regem appellari constituit. [Einh. Ann]

Anno ab inc. Dom. 813. quidam de primoribus Romanorum conspiraverunt in interitum Leonis papae, qui comprehensi iussu illius interfecti sunt. Exacto vero papatus sui anno 21° cum graviter aegrotaret, Romani collecta manu omnia praedia, quae in singulis civitatum territoriis noviter construxerat, primo diripiunt, deinde concremant. Quos prohibuit ab incepto Bernardus Italiae rex, et eodem anno obiit papa Leo.

Extremo vitae suae tempore congregatis omnium Francorum primoribus, Hludovicum filium suum consortem regni et imperialis nominis fecit heredem, imposito capiti eius diademate. Quo in tempore Herilandus suscepit Virdunensem episcopatum, vir multum simplex et ultra modum infirmus; et hic expletis in episcopatu annis 7, obiit Aquis, et relatus inde, sepultus est iuxta Anstrannum in basilica sancti Vitoni. Karolus quoque decessit anno ab inc. Dom. 815, etatis suae a. 72, regni 47, 5. Kal. Februarii, et est sepultus Aquisgrani palatio in aecclesia, quam ipse aedificaverat. Successit Ludovicus cognomento Pius, et per annos 25 magno moderamine rexit imperium, et hostibus fortiter resistens potenter eos terruit. [Chron Div] [Bert.] [Chron Div.]

Anno 816. obiit Leo papa, et succedens Stephanus sequenti anno obiit, cui successit Paschalis. [Einh. Ann.]

Anno 817. Ludovicus concilium habuit de abbatibus et monachis, ubi interfuit Apollinaris abba Flaviniacensis, et obiit 826.

Anno ipsius domni Ludovici 8, ab incarn. Dom. 823. natus est ei filius Karolus in Franconofurth palatio novo, et ibi ordinatus est pridie Idus Iunii Drogo Karoli Magni filius, et datus est ei episcopatus Metensis, et Humberto praecentori palatii episcopium Meldense traditum est. Qui invenit in ipsa aecclesia quaterniunculos de vita sancti Sanctini, sed valde contritos. Eodem anno in territorio Tullensi, villa Commarciaco, puella sabbato sancto post acceptam communionem ieiunare coepit, et tres annos absque omnis cibi et potus perceptione permanens, a. 826. iterum manducare coepit. Habuit Ludovicus et alios tres filios, Lotharium, Ludovicum et Pippinum, et ex alia uxore iuniorem, quem diximus Carolum. [Ep Hincm.] [Einh. Ann] [Chron Div]

Anno 824. Paschalis papa obiit, et Eugenius successit, et tribus annis administrato pontificatu Romano, Valentino sedem reliquit, qui eodem mense obiit, et Gregorius IV. successit. Sedit a. 19. Huius tempore, ut in Gestis Francorum legitur, Ludovicus in Elisatiam profectus occurrentibus ibi filiis suis cum praefato Gregorio Romano pontifice, iudicio episcoporum nomen deposuit et ad penitentiam agendam aliquanto tempore privatus et inclusus victitavit. [Einh. Ann] [Gesta p. R] [A. Fuld 833. 834]

Anno 828. cum omnis potestas Francorum Pii Ludovici studio vacaret otio, quidam tantam boni spem[a] non ferentes, uxorem imperatoris ab eius latere in Aquitaniam sub custodia dirigunt. A rege quoque universus populus deficiens ad filios eius se transtulit: ipse custodiae traditus est, uxor eius itidem custodiae mancipata est; sed nutu Dei post tot[b] adversa prospera succedunt, populi ad penitentiam[c] convertuntur, ipsum in pristino gradu revocantes sublimant, filii nunciis missis veniam flagitant, matrem reducunt. Clothario iam imperatori ut extra[d] Italiam nisi patre iubente non procederet[e] principes imperant. Quod divina[f] pietate et gratia factum est quia ipse[g] imperator in sequentibus iudicio episcoporum ad penitenciam reconciliatus est. Fuit autem hec deiectio[h] maxima ex parte facta pro multimoda fornicatione Iudith uxoris eius. [Ado] [Regino]

Anno 839. Lotharius relicta Francia Italiam petit. Ebbo Remorum archiepiscopus deponitur, et multi alii exilio dampnantur, quia in deiectionem imperatoris conspiraverant. Defuncto autem Herilando antistite, abiit pars cleri et plebis Virdunicae ad Hludovicum imperatorem anno dom. inc. 827, et petierunt sibi dari domnum Hildinum de Alemannia, virum bonum et sanctum, qui in episcopatu suo multas aecclesias construxit, et multa bona operatus est. Ludovicus igitur regnum suum inter filios suos dividens, Lothario qui erat maior natu tradidit imperium et regnum Italiae, et partem Franciae quam Mosa et Renus inter se dividunt, et partem Burgundiae; Ludovico tradidit Bawariam, Saxoniam, et regna quae Karolus subegerat; Pippino Aquitaniam, Wasconiam et terram sibi subiectam usque in Hispaniam; Karolus minimus natu, qui Calvus est dictus, adeptus est Franciam, Burgundiam, Neustriam. Unde indignati sunt fratres, quia nolebant eum sibi aequari, vel quia melior pars regni ei collata fuisset. Unde post patris obitum grave inter eos ortum est bellum, et tamen statuta patris immutari non valuerunt. Ad extremum etiam Aquitaniam Karolus optinuit. Pippino enim ante patrem defuncto, filius Pippinus remansit, qui quia ad regnum gubernandum minus fuit utilis, ad Karolum se principes contulerunt, et regnavit Karolus Calvus annis . . . Anno Domini 839. corpus sancti Bartholomei Beneventum delatum est. Obiit Apollinaris abbas Flaviniacensis pridie Kalend. Aprilis, duodecimo anno Ludovici, et post duos annos Vigilius successit annis 14, et post eum Arewaldus subrogatus est anno 25. ipsius Ludovici. [Bert] [Chron Div] [fol. 62.]

Obiit autem Ludovicus 12. Kalend. Iulii anno ab inc. Dom. 840, imperii sui anno 25. Corpus eius a Drogone fratre Mettim delatum et in ecclesia sancti Arnulfi positum est. Successit Lotharius in regno. [Ado]

Anno ab inc. Dom. 841. fuit apud Fontanidum bellum gravissimum inter fratres filios Ludovici, et non sine magno suorum dispendio Karolus et Ludovicus vicerunt. Eodem anno Agobardus Lugdunensis episcopus obiit, et illud memorabile opus, quod stetit a tempore Traiani imperatoris et Forum vetus appellabatur, Lugduni corruit. Dum ergo quisque sibi consulit, et ne alter sibi praeferatur cavet, unitum Francorum regnum foeda sectione sciderunt, et exteris nationibus occasionem rebellandi contulerunt. Ingruentibus enim Normannis, Danis et Brittonibus, fiunt christianorum strages, depraedationes, vastationes, incensiones. Hac de causa pacificantur inter se reges, et quia armis non possunt, pecuniis se redimunt. Eodem anno, qui erat ab inc. Dom. 842[i], Normanni, id est aquilonares populi, vastaverunt Rotomagum, anno 1. Lotharii et Karoli. [Regino] [Ann Lugd] [Chron. Div] [Ann Prud]

Anno 844. mortuo Gregorio Sergius papa succedit, et 3 annos administrato sacerdotio Leoni IIII. dereliquit, et post annos . . . . successit Benedictus III. annis 2, et Nicholaus I. Qui exactis in sacerdotio 10 annis Adriano cathedram reliquit anno ab inc. Dom. 868. [Gesta p R]

Lotharius igitur maior natu optinens imperium, contentus fuit ea parte regni quam supra diximus, cum urbe Roma et Italia. Indictio 15. fuit annus Lotharii imperatoris in Italia 33, in Francia 13. Habuit filium Ludovicum qui in vita patris Romae a Sergio papa coronatus et imperator appellatus est. Regebat tunc Virdunensem aecclesiam praefatus [Chron Div] [Ado] [Bert]

a) bonis *supplevi.* b) p. t. a. *supplevi.* c) peniten *supplevi.* d) ut extra *deleta.* e) proceder *deletum.* f) divin *deletum.* g) *supplevi.* h) deiectio *deletum.* i) *corrige* DCCCXLI.

domnus Hildinus episcopus, vir per omnia laudabilis. Sed hic post bellum in Fontanido actum magno odio habitus a Lothario imperatore, anno ab inc. Dom. 851. obiit in ista civitate cum magno dolore et tristitia Idus Ianuarii, exactis in episcopatu 24 annis, et sepultus in cripta sancti Vitoni. Post cuius excessum ordinatus est in ipsa aecclesia domnus Hatto, et pro praedicto imperatoris odio invenit tunicam sanctae Mariae per multa scissam et disruptam, id est res praefatae aecclesiae nimium subtractas et alienatas. Pro quarum alienatione et suorum afflictione toto nisu erexit se contra inimicos aecclesiae, donec miserante Deo ad pristinum statum omnia reduceret et redintegraret. Insuper etiam optinuit apud Lotharium iuniorem regem villas et praedia quamplurima, ut demonstrat cartarum notitia. Erat enim intentio eius et labor nimius, ut aecclesia sibi commissa exaltaretur et pace frueretur. Quod et fecit diebus vitae Lotharii iunioris Hic accepit partem reliquiarum sanctorum confessorum pariterque pontificum Mauri, Salvini, Aratoris, quorum corpora sancto Agerico revelata, et ab eodem fuerant honorabiliter et sanctissime ordinata in eadem aecclesia ubi primo fuerant tumulata, sancti Petri apostoli nomine consecrata, sed a domno Hildino in nova sancti Medardi aecclesia erant translata, et reposuit in monasterio quod Theolegium dicitur, aecclesiae suae subiectum. Brachium vero sancti Mauri in aecclesia quam ipse in castello novo, quod nunc Hattonis castrum ab auctoris nomine vocatur[71], construxe- fol. 62a. rat, sub altari recondidit ad salutem et praesidium posterorum. Lothario ergo iuniore rege filio Lotharii diem obeunte Bert 18 anno ab inc Dom. 874. in mense Augusto, etiam iste obiit Kalend. Ianuarii, et est sepultus in basilica sancti Vitoni, in cripta iuxta corpus domni Hildini episcopi, exactis in episcopatu 23 annis. Ipse etiam inchoavit novam ecclesiam sanctae Mariae, et magna ex parte construxit.

Eo tempore praesidebat Metensi aecclesiae Adventius pontifex, Virdunensi Hatto, Lugdunensi Remigius. Hic Adoni Viennensi episcopo, Romanae ecclesiae vicario, et Nicholao papae 72 pro eisdem episcopis Treverensi et Coloniensi[72] depositis litteras misit. Clerus quoque Coloniensis eidem itidem misit litteras, quae habentur in catalogo. Sed cum a multis perlaboraretur diverso modo tum timore regis tum amore illorum, nullatenus persuaderi papa potuit, ut restaurarentur. Defuncto autem beato Nicholao cum imperante Ludovico successisset Adrianus, et litteras misisset Galliarum episcopis, ut non alios ordinarent episcopos nisi quibus praefatus imperator episcopatum concederet, et ordinari mandaret, non consenserunt venerabiles episcopi, sed pariter congregati litteris factis communiter suggesserunt papae, se decreta sanctorum patrum fideliter observare velle et secundum scita canonum episcopos fol. 62b. consecraturos; quarum textus in cathalogo sacrarum scripturarum habetur. Scripsit et aliam epistolam Gerardo duci et Rofrido comiti et omnibus Galliarum comitibus, ut nullius hominis favore vel gratia permitterent alios viros ecclesiastici ordinis in episcopiis totius Galliae et Burgundiae consecrare episcopos, nisi quos Ludovicus imperator iuberet; cui satis luculenter et honeste obviaverunt praefati venerabiles Galliarum episcopi, litteras illas per verba singula discutientes, et quod sanctorum patrum decretis consona non essent humiliter suggerentes, inque huius responsionis extremitate epistolam papae Nicholai praedecessoris sui interserentes, quam ad quendam episcopum Galliae misit, inter cetera de ordinibus sacris pie et lucidissime exprimens in haec verba: *Illud autem, frater karissime, ridiculosum sonuit, quod apicum tuorum gerulum nobis commendans, hunc presbyterum esse Gerardi illustris comitis perhibuisti. Verum quid hoc scribens prudentia tua dicere voluerit, vel quid super huiuscemodi verbo intellexeris, fateor nos ignoramus. Numquid Gerardus comes illum presbiterum consecravit? Numquid de ipsius est diocesi? Ubi hoc legisti? Ubi hoc didicisti? Nisi quia presbiteri non specialiter ecclesiae civitatis aut ecclesiae possessionis, aut martirii aut monasterii secundum sacras scripturas ordinantur, set in domibus laicorum constituuntur, et cum secularibus adeo conversantur, ut iam non Dei nec ecclesiae cuiuslibet, sed illius comitis et illius* Ose. 4, 9. *ducis esse dicantur; ita ut impletum sit quod per prophetam dicitur: „Et erit sicut populus, sic sacerdos.“ Quod fortasse unum est eorum. Quae cum in nomine Domini convenerimus unanimiter in id ipsum, oportebit decentius emendari et tamquam venenatum elleborum amputari.* Et post pauca hoc addiderunt: *Quid putamus, si beatissimus papa Nicolaus in diebus suis audisset, et in litteris quasi ab apostolica sede confictis, quod layci comites non permitterent in civitatibus episcopos ordinari, nisi quos secularis potestas e latere suo misisset. Quid inde scriberet? Quo dolore moveretur? Quosve gemitus daret, cum perspiceret sacratissimum ordinem tam illicite tractari et ad tantum nefas prosilire quemquam ausum, ut de sede apostolica tam inconvenientia et extra usum aecclesiasticum omnino scriberet.* Tales tunc in Gallia erant episcopi.

Regino. Anno ab inc. Dom. 855. Lotharius divisit imperium filiis suis, Ludovico Italiam, quem et imperatorem appellavit; Lothario regnum quod suo nomine vocabatur, et Carolo regnum Provinciae, atque dispositis regni negotiis, in monasterio quod Prumia dicitur monachus factus, diem clausit ultimum ipso anno 3. Kal. Octobris.

Anno 856. indict. 4. Lotharius Teutbergam duxit uxorem.

Anno 858. Karolus rex Provinciae moritur, et de regno eius inter Lotharium et patruum eius Karolum filium Ludovici facta est contentio, et Lotharius Hucberto ducatum dedit inter Iurum et montem Iovis, quia sororem eius habebat.

71) Hattonchatel a dextra Mosae haud procul ab oppido S. Mihel. 72) cf. Annales Hincmari, Fuldenses, et Reginonem.

Anno ab inc. Dom. 860. Britones Franciam invadunt, contra quos Carolus pugnavit, et Brittanniam intrans, turpiter victus aufugit. fol. 62

Anno ab inc. Dom. 862. rex Brittonum nutu Dei percussus est, et anno sequenti Brittones ei subduntur.

Anno ab inc. Dom. 866. Rollo Normanniam intravit, et postmodum baptizatus Robertus in baptismate dictus est.

Anno 868. ind. 1. Lotharii regis tempore facta est in terra Francorum et Galliae et Burgundiae fames valida, et mortalitas hominum, et pestis animalium. Quae sic iusto Dei iudicio in populum desevit, ut multi patriam deserere et ad terras alias cogerentur demigrare, adeo ut multae urbes Franciae raro incolerentur habitatore.
fol 62'. cf Ann. S. Columbae

Anno ab inc. Dom. 864. translatum est corpus sanctae Reginae virginis et martiris de Alesia civitate apud Flaviniacum castrum seu cenobium, praesidente loco eidem, cuius erat iuris civitas praefata, Aigilo abbate, postmodum Senonum archiepiscopo regnante Carolo Calvo. Hic est Aigil abbas Flaviniacensis, qui cellam Corbiniaci instituit, et duodecim ibidem monachos posuit[73], annis ex quo Flaviniacensis aecclesia ipsum Corbiniacum optinuit ducentis quinquaginta octo. Post Vigilium a. 839. ind. 2. Adrevaldus successit, et Marianus a. 1. Caroli viguit. Vulfaldus in a. 8, Warinus comes[74] et sub eo Sarulsus decanus in a. 10, Gotserus in a. 15. obierunt; Hugo successit. Sanctus Eygil in a. 24. ind. 11. a. 857. transtulit corpus sanctae Reginae. Geylo successit in a. 26. ab inc. Dom. 866. in episcopatum Linguonensem promotus, et ei Sigardus a. 870, 30. Karoli successit; inde Wilfridus Ludovici II. imperatoris sororius a. 880.[75] ind. 13, anno Karlomanni principis secundo consecrationem ecclesiae Flaviniacensis a Iohanne papa et 18 episcopis facere optinuit, et in anno eodem 880. ind. 13. cartam inter abbatem et vasallos eius et monacos fecit[76]. Adalgarius abbatiam a Carolo Simplice[77] optinuit, et quia res ecclesiae pervasit, Romam evocatus, Trenorcii obiit a. 893[78]. Est etiam Walo episcopus a Silvestro papa excommunicatus propter invasionem eiusdem ecclesiae, sicut in litteris Aquini ante Walonem electi episcopi invenitur. Anno 856. Adalgarius episcopus fit: praefuit a. 33. In quo spatio imperium per multos divisum et scissum est. Boso regnum Provinciae, Wido imperium, Odo Franciae regnum sub Carolo Simplice, Rodulfus Iurense, Carolus iunior imperium. Anno translationis sanctae Reginae primo obiit Salocho Dolensis episcopus Flaviniacensis monachus, cuius corpus post 200 annos incorruptum repertum est.
fol. 62b. fol. 62b'. 76 Regino

Post Lotharium igitur iuniorem Karolus frater[79] eius cognomento Calvus, rex Franciae imperium adeptus est, sed Ludovicus Italiae rex alter frater monarchiam regni cupiens invadere, iterum contra Karolum bellum excitat, et Normannos aliasque gentes contra eum evocat, quas Karolus superat, et fratrem de finibus suis expulsat. Chron Du

Anno 876. concilium habuit Karolus in Ticinensi palatio, cui interfuit Berhardus Virdunensis episcopus. Dampnati et depositi sunt Edatius . . . ricensis, Agelmarus Arvernensis, . . . nius Linguonensis[80]. Hic dedit privilegium ecclesiae Flaviniacensi. Sub Nicholao I. papa habita est cum quinque patriarchis synodus octava 150 patrum apud Constantinopolim, Basilio Magno imperatore petente et praesente.
Leg I. 53. 80

73) Probatur ipsa constitutionis tabula apud Mabillon Act. SS. saec. IV, 2. p. 240 scripta anno 864. sequenti die post humationem corporis S. Reginae martyris 11. Kal. April. In eodem enim loco in Avalinse seu Nivernense comitatu apud Ammondas sito Manassis abbas, ut testatur tabula, monasterium construere volebat. Reginae translationem descripsit auctor anonymus apud Mabillon l. l. Eidem Eigilo Isaac episcopus Lingonensis altaria nonnulla in quibusdam pagi Attoriensis ecclesiis die sabbati mensis Oct. a. 865, anno regni Karoli 25. (mense Octobri a. 865. iam currebat a. regni 26.) contulit. Ibid. K.

74) Regnante Warino illustri comite Karolus Calvus monasterii Flaviniacensis immunitatem confirmavit 7. Kal. Iul. a. regni 10. ind. 12. Osenivillae. Bouq. VIII, 500. K.

75) Iohannem VIII. papam anno 878. in Gallia commoratum esse constat. Ipse in epist. 97, Mansi T. XVII. p. 84, scribit: *Aduvardum presbyterum qui nobis in monasterio Flaviniaco ministravit, cuius homines scutellam argenteam sancti Petri, nescio utrum consensu illius annon, furati sunt, pro sacrilegio furti excommunicamus.* K.

76) Signa chronologica Hugo minus accurate reddidisse videtur. Exstant litterae Iohannis VIII. papae datae 4. Kal. Iun. ind. 10. imperante domno Karolo a. 2, quibus Flaviniacum Adalgario Eduensi episcopo et successoribus eius in perpetuum conceditur et fratrum bona confirmantur. Mansi. K.

77) immo Calvo, ut litterae docent Karoli imperatoris datae 7. Kal. Mart. ind. 10. anno regni 37. et anno imperii 26. (anno 877.) Bouquet T. VIII. p. 657 confirmatur in synodo Ravennatica 6. Kal. Dec. 877. Plancher. T. I. pr. p. 11. K.

78) Adalgarium anno 895. adhuc inter vivos fuisse probaret donatio quaedam Ardradi data 4. Non. Februar. a. regni 3. Karoli Simplicis, Labbe I, 271. nisi in actis synodi Cabillonensis, Mansi T. XVII. p. 310, legeretur, Kal. Mai. a. 897. ind. 12. convenisse episcopos quaestionem instituturos in Gisfridum monachum Flaviniacensem, qui quod Adalgarium veneno sustulisset accusabatur. K.

79) patruus.

80) Achardus episcopus tabula data 6. Id. April. regnante Lothario rege ann. 12. (867.) Flaviniaco altare S. Martini in Chidiviaco villa cedi iussit. Labbe I, 270. K. — Sed nomen hoc, aeque ac sedes Edacii, latet.

[Chron. Div.] Imperator ergo Karolus cognomento Calvus anno dom. inc 877. ind. 11 vita functus est pridie Nonas Octobris et Hermentrudis regina in finibus Lugdunensium, et sepultus Nantoade in monasterio sanctorum Petri et Pauli; sed monitione angelica translatus Parisius ad Sanctum Dionysium regaliter tumulatur. Successit patri Ludovicus, qui regnavit 4 annis; et ei successit Ludovicus Karoli nepos, vix biennio regio nomine functus. Hic tanta cede Danos perdomuit, ut vix superesset qui renuntiare potuisset. Adriano papae Ioannes VIII. successit anno Dom. 870. Hic ad Ludovicum venit in Franciam, et cum eo loquutus est. Hic Ludovicus 2. anno regni obiit 882. Karolus, qui Simplex dictus est, in cunis orbatus patre remansit. Ob id Franci anno 888. indict. 6. Odonem, Roberti Andegavorum comitis filium, quia Normanni imminebant, tutorem regni et pueri elegerunt, et licet reluctantem, sub Karolo constituerunt regem. Hic quoad vixit hostes fortiter pressit, et Karolo, postquam adolevit, patienter sua regna restituit, a quo et parte regni donatus est. Remigius Lugdunensis 49. episcopus, et Ado Viennensis miserunt literas praefato papae Iohanni pro simonia et quia per manum laicam quilibet indigni ad episcopatum [Cat. pont.] promovebantur. Huic Iohanni anno Christi 880 Marinus successit, et Adrianus sedit anno 1. Successit[a] et ei Stephanus a. 885. ind. 3. Hic propter temeritatem Frotharii Burdigalensis episcopi litteris missis Aureliano[b] Lugdunensi archiepiscopo praecepit, ut sumpto uno vel duobus ex eadem provincia episcopis ad eandem ecclesiam[c] euntes pontificem consecrarent; si ex episcopis provinciae iam dictae neminem possent habere, ipsi fisi sua auctoritate episcopum consecrarent. Stephano successit Formosus qui Silvester II. Hic Augrimum[d] Linguonensem restauravit, qui defuncto Aureliano[e] Lugdunensi in loco eius substitutus. Formosus [Ser. abb. Fl.] vices suas Barnoino Viennensi commisit[f], qui fuit frater Bosonis regis. Formosus papa Walonem Eduensem episcopatum sibi vendicantem excommunicavit, quoniam ordinator archiepiscopus Lugdunensis a Stephano papa depositus, set a Formoso restauratus, suum non haberet pallium nec restitutam sibi dignitatem; qui posset episcopum consecrare? et cum contradiceret consecrationem Teutboldus episcopus ex parte papae. Excommunicatus est autem propter ecclesiam sancti Petri Flaviniacensis quam invaserat. Excommunicatus est et Richardus dux, et Manasses et Ingelbertus pro invasione aecclesiarum et maxime Eduensium usque ad satisfactionem. Invenitur hoc in litteris Aquini ante Walonem petiti et electi Eduensis episcopi. Et Tedaldus 16. Kal. Septembris dom. inc. 856 anno, ind. 4; cui successit Isaac 880. ind. 13; et ei Geylo successit de abbatia Flaviniacensi promotus in episcopum Linguonensem anno dom. inc. 880. ind. 13[g]. et ei Teutbaldus[h] et ei Augrimus. Warnerus obiit 908. Anno 879. ind. 12. suscepit regnum Provinciae ad Viennam Boso Idibus Octobris, post . . . lum; cui successit Ludovicus filius eius 891, adhuc iuvenis, auctoritate papae Stephani sub tutoribus Richardo duce et regina.

[Chron. Div.] In partibus igitur Bavariae et Saxoniae et Italiae imperatoris Ludovici Pii filius Ludovicus, et Lotharius Lotharii imperatoris filius tenebant. Post obitum eorum filii ipsius Ludovici regnaverunt. Nam Lotharius iunior rex obiit sine [Bert.] filiis. Ludovici igitur tempore anno ab inc. Dom. 875. ind. 8. post excessum donni Hattonis domnus et sanctissimus vir Berhardus acclamatione cleri et populi factus est episcopus Virdunensis, cuius intentio et studium sanctissimum fuit inceptam basilicam ad perfectum usque perducere. Quod et fecit Deo miserante. Signa grandia et honorabilia et minora valde bona ibi esse constituit, pontificalia vestimenta, et ornamenta aecclesiastica quamplurima, et feretrum ubi sunt reliquiae sanctorum, aecclesiae suae contulit. Canonicos suos canonice vivere fecit, villanis presbyteris viam iustitiae viriliter ostendit, et pueros in divinis et humanis libris per se et per alios cum summa caritate instruxit. Obiit in Theolegio monasterio, ubi et corpus eius conditum est pridie Kalend. Ianuarias. Fuit in episcopatu decem annis. [Chron. Div.] Obiit igitur Ludovicus iustus et sanctus imperator, Lotharii imperatoris senioris filius et frater iunioris Lotharii, 4. Idus Aprilis anno ab inc. Dom 878. Karlomannus filius eius successit, cuius fuere fratres Ludovicus et Karolus; regnavit [Regino] annis 5, obiit Non. Decembris anno 884, quo anno Normanni Burgundiam invaserunt. Karolus, cognomento Calvus, obitu fratris audito, Italiam intravit, sed a Karlomanno nepote territus fugit, et eodem anno, ut praediximus, vita deces- [fol. 63.] sit Karlomannus obiit Nonis Decembris anno 884, et sequenti Karolus imperator efficitur, et hoc post annum unum defuncto, alius Karolus Simplex imperium assumpsit, qui regnavit 29 annis. Ludovicus autem Karlomanni frater rex [Chron. Div.] Saxonum constitutus, adhuc eodem fratre vivente Bavariam intravit. Anno ab inc. Dom. 881. Non. Aug. pugnavit Lu- [Regino.] dovicus filius Ludovici regis contra paganos et contrivit[i] eos; regnavit autem ann. 3. His duobus fratribus, Ludovico scilicet et Karlomanno, intra quinquennium defunctis, ad iuniorem Karolum rerum summa pervenit, qui consecratus est [Chron. Div.] a Iohanne papa imperator. Annus 885. indictione 4. annus fuit imperatoris Karoli in Italia 5, in orientali Francia 4, in [Bert.] Gallia 1. Temporibus igitur Ludovici Germanici regis Dado suscepit episcopatum Virdunicae urbis, anno ab inc. Dom. 885, cum quo optinuit plurima. Quo mortuo Karolus, ut diximus, monarchiam adeptus est. Dado episcopus Virdunensis ante episcopatum praefuit abbatiae sancti Vitoni, quam etiam sumpto episcopatu non omisit; qui adquisivit ecclesiae illi plurima, cuius ecclesiae canonicus Bertharius in eiusdem ecclesiae requiescit cimiterio. Anno inc. verbi 887. Normanni pagani Flaviniacum castrum seu coenobium ingressi, occiderunt monachos cum famulis 8[k] numero, et manserunt dies 14[l], a 3. Idus Ianuarii usque 8. Kal. Februarii.

[Bert. praef.] In diebus igitur pontificatus domni Dadonis, cum eius bono studio et inclita fama per 35 annos multa aecclesiae sibi commissae provenerint prospera, cum 36. anno principalis aecclesia peccatis exigentibus igne consumpta, libri et

a) *deest c.* b) relia *suppletum.* c) . . . . . m *c.* d) Augr. *supplevi ex Serie abbatum.* e) *ita ex Serie restitui;* reparauit *in c. legi videtur.* f) ommisit *deletum.* g) *numerus excidit.* h) Teut *excidit.* i) *ita suppleo.* k) V : : : *c.* l) *ita suppleo; in codice nonnisi* V *apparere videtur.*

memoriae sanctorum patrum maxima ex parte eidem essent traditae, Bertharius presbiter, ne sanctorum patrum Virdunensium pontificum sacrosancta memoria et venerabile studium et operatio sancta penitus oblivioni traderetur, quae de sanctis eorum actibus legerat, breviato sermone comprehendit, praesentibus gratum, posteris utile. Karolus ergo Italiae et Saxoniae adeptus imperium, postquam Normannos, qui Parisius 7 annorum obsidione attriverant, sibi subdidit, obiit anno ab inc. Dom. 888. ind. 6. pridie Nonas Octobris, anno imperii sui 4. Post quem accepit Arnulfus nepos illius regnum anno ab inc. Dom. 888. ind. 6, eodem scilicet anno, filius Karlomanni filii Ludovici imperatoris iusti et sancti.

Iterum in Francorum regno Normanni insurgunt, et anno ab inc. Dom 891. indict. 9. Gallias, Hispanias, Italiam, Franciam et totum christianorum vastant regnum. Civitates Parisius, Belvacus, Carnotis et Meldis et reliquae non secus undique civitates diripiuntur, vastantur et evertuntur, corpora sanctorum infra muros recipiuntur timore hostium. Corpus sancti Benigni, Divionensis ecclesiae patroni, Linguonis fertur. Sanctus Sanctinus Meldis in ecclesia maiore positus a Virdunensibus maximo pretio Virduni relatus iam erat superioris fugae[a] tempore, a. 866. Normanni Gallias pervagantur, Hispanias adeunt. Rodanum intrant fluvium, Italiam populantur, et totum christianorum pessundatur regnum. Interea congregati Franciae principes consilium de magnis rebus ineunt, et ut praediximus Odonem licet reluctantem sub Carolo constituunt regem. Indict. 10. fuit annus primus imperii Widonis augusti, qui per Galonem Linguonensem episcopum constitutus rex, cum audisset Odonem regem factum, cum Berengario rege Italiae multa bella gessit, et victor reveniens imperator creatus est. Eodem anno apud[b] Tullum et circa Alpes ultra Iurum Rodulfus rex factus est 92. anno. Anno igitur ab inc. Dom. 893. ind. 11. Odone regnante in Francia, Arnulfo in Italia et Saxonia, Karolus iam iuvenis Francorum repetit sceptra, et memoratus Arnulfus imperii invasit monarchiam, Romam cum assensu Formosi papae capiens, a quo in imperatorem promotus est. Tunc primum a Francorum regibus ad extraneos translatum est imperium, principibus regni parvi pendentibus Karolum ob tardum mentis ingenium. Zendebolcus in praesentia patris sui Odonis regis rex ab Arnulfo constitutus, cui Arnulfus regnum Lotharii dedit, et postea filius eius occiditur, et ipse obiit anno 901. Odone ergo anno regni sui 12, ab inc. Dom. 899. defuncto, reciprocate Normanorum et Danorum emergunt fluctus; Ungari ab aquilone, Saraceni a meridie et finibus Hispaniae prorumpentes in interitum confligunt Galliae. Per omnia sevit gladius, cuncta dantur incendio, sanctorum lóca traduntur exterminio. Eo anno Burgundia vastata est a Normannis; quibus occurrens Richardus dux iustitiarius bello eos fudit, et retro redire coegit. Iterum apud Carnotum socio Roberto duce, Odonis regis fratre, idem Richardus cum Normannis dimicavit, et immanem eorum multitudinem occidit. Habuit tres filios, Rodulfum, qui fuit rex Francorum, Bosonem, qui Galliae superioris quae Comata dicitur, id est Burgundiae, accepit regnum, tertium Hugonem Capito, qui fuit dux inferioris Burgundiae.

Anno ab inc. Dom. 904. fuit bellum inter Conradum ducem et Adalbertum, in quo Conradus cecidit, et anno sequenti Adalbertus capite plectitur. Formoso successerunt Bonifacius, Stephanus, Theodorus, Iohannes IX.

Anno 910. constructio monasterii Cluniacensis, et 918 obiit Willelmus dux constructor illius.

Anno 913. Walo Eduensis episcopus obiit, qui praefuit annis 20 sub Carolo Simplice; et Herveus successit.

Anno 919. cecidit Remis grando mirabilis ovum gallinae superans magnitudine, latitudine medium palmae. Anno sequenti mel in spicis inventum est et flores in arboribus maturis iam frugibus.

Anno ab inc. Dom. 917. Rodulfus rex constitutus est, et 21. regni sui anno ab Ungris id est Sarracenis interfectus est, et Ebbo dux castri Dolensis; et invasit regnum Hugo dux, capiens in vinculis Karolum Rodulfi filium; et regnavit usque ad annum dom. inc. 981.

Eodem etiam anno qui erat ab inc. Dom. 920. obiit Rollo Normannorum princeps, et Willelmus filius eius successit, qui dolo occisus est anno 943, et Richardus filius eius successit.

Exorta ergo discordia inter Carolum et regni principes, fiunt lites et bella, rapinae et incendia, et innumera undique seviunt mala. Tandem rex facti penitens principes ad concordiam commovet, pacemque exoptatam cum eis firmat. Richardus igitur, qui ab exequutione iustitiae cognomen acceperat, quamdiu vixit, Carolo regi semper fidelis extitit; quo mortuo anno 922, Odone quoque rege defuncto, Kalend. Ianuarii praedictus Robertus frater eius sperans et cupiens eam partem regni, quam ipse tenuerat, quia ei a Carolo Simplice, qui totius regni erat dominus, non reddebatur, palam invasit tyrannidem, et a quibusdam episcopis diademate regio coronari et sceptro regni insigniri partim blandiciis, partim minis extorsit, sed nequaquam huius praesumptionis letos exitus habuit.

Anno ab inc. Dom. 900 Arnulfus imperator obiit, et Ludovicus filius eius successit. Hic duodecim annis administrato imperio obiit, et Conrado filio Conradi ducis regni sceptra reliquit anno ab inc. Dom. 911. Hic etiam regnavit annis novem, et Heinricus primus successit magnus imperator anno 920. Eo anno inter Hilduinum episcopum et Richarium abbatem de episcopatu Tungrensi habita est contentio, siquidem rex illum episcopatum Richario dedit, quia Hilduinus, cui illud prius dederat, a se descivit. Herimannus vero Coloniensis archiepiscopus, eligente clero et favente populo, necnon et Gisleberto, quem plurimi Lotharienses relicto Carolo principem ordinaverant, Hilduinum ibi ordinavit episcopum, cum Carolus ipsum episcopatum, etiam Lothariensibus iam ad se reversis cum Gisleberto duce, Richario abbati consentiret, quamobrem utrique Romam profecti sunt. Anno 921. habita est synodus apud Trosleium, cui praesedit Heriveus Remorum archiepiscopus, ubi et Carolus interfuit; qui inde digressus in regnum Lotharii abiit, et facta pactione cum Heinrico principe Transrenensi Laudunum rediit, postmodum vero pacem cum eo firmavit. Normanni fidem Christi susceperunt cogente Roberto comite; hoc etiam anno Richardus iustitiarius obiit.

a) f : : : : *c.* b) apud *deletum.*

Flod. Anno sequenti regnum Lothariense ob persequutionem Gisleberti et Ottonis rapinis, sacrilegiis incendiis, etiam tempore quadragesimae, vastatur. Richarius, qui Romam profectus fuerat propter episcopium Tungrense, reversus est ordinatus a Iohanne papa IX. episcopus, Hilduino ab ipso papa excommunicato. Drogo Tullensis episcopus obiit; Gauzlifol. 64. nus successit, qui etiam ordinatus est 16. Kal. Aprilis. Quo etiam anno consecratus in regem Robertus, ut praediximus, palam invasit tyrannidem. Heriveus Remorum archiepiscopus die tertia post consecrationem Roberti obiit sexto Nonas Iulii, antequam 22. sui episcopatus expleret annum; cui successit Seulfus tunc archidiaconus. Robertus filium suum Hugonem in regnum Lotharii mittit. Qui acceptis obsidibus a quibusdam Lothariensibus, ad patrem remeavit. Obsederat enim Karolus Capraemortem castrum Gisleberti, ad quod liberandum praedictus Hugo missus est, quo comperto, Karolus obsidionem reliquit.

Anno inc. Dom. 922. apud Cameracum visi sunt tres soles in celo quasi apparere, vel sol tres orbes a se invicem distantes habere, duo quoque spicula et duo stipites visi sunt sibi propinquantes donec sunt cooperti; et terremotus factus.

Cat. pont. Iohanni VIIII. papae successerunt Benedictus, Leo, Christoforus, Sergius, Anastasius, Lando, Iohannes X.

Flod. Anno ab inc. Dom. 923. indictione 11. Robertus profectus in regnum Lothariense cum Heinrico pactum iniit, et datis utrimque muneribus discessum est; ubi etiam quidam Lothariensium obsides Roberto dederunt, et inducias acceperunt. Carolus vero cum suis Lothariensibus inducias confringentibus Mosam transiens, sub urbe Suessionica, ubi Robertum sedere compererat abiit, et in crastinum die dominica, hora sexta iam praeterita, Francis proelium non sperantibus, plurimis quoque prandentibus, Axonam transiit, et super Robertum irruit. At ille armatis eis quos secum habebat, contra processit, commissoque praelio multis utrimque cadentibus, Robertus quoque lanceis perfossus procubuit. Hi tamen qui erant cum Roberto, Hugo scilicet filius eius, et Heribertus comes Vermandensis, cum caeteris victoria potiti, Carolum cum Lothariensibus in fugam vertunt; sed ob mortem regis sui persequi destiterunt, campum obtinuerunt; spolia a rusticanis direpta sunt. Lotharienses relicto intra regnum Franciae Carolo, revertuntur ad sua, qui multis legationibus Herbertum comitem et Seulfum archiepiscopum, ut ad sua revertantur, exorat. Quod illi renuentes, pro Rodulfo Richardi iustitiarii filio in Burgundiam transmiserunt, qui ocyus cum multa suorum manu illis occurrit, et Carolo trans Mosam Chron.Div. refugiente, ipse rex apud urbem Suessionicam constitutus est, et Boso frater eius rex Galliae superioris quae Comata dicitur constitutus est, id est Burgundiae superioris, et Hugo Capito dux Burgundiae inferioris. Socii vero defectionis interitu Roberti nequaquam territi, perfidiae suae non deseruere contumaciam, quam potius Herbertus infando scelere traditionis dominum suum regemque totius Franciae Carolum dolo captum vinculisque irretitum, Parronam duxit tenebroso carceris domicilio recludendum. Et quia regni status sine principe agebatur in incertum, maxime cum Hugoni Roberti filio, qui post probis actibus Magni nomen promeruit, puerilis obsisteret aetas quominus regias assumeret infulas, et Herberti cunctos moveret odium, maxime quos humanitatis respectu ad misericordiam aerumna principis permovebat, tandem, ut praefati sumus, Rodulfus regendae praeficitur Franciae, et sic regnum Francorum ad extraneum transfertur. Qui adeptus regni solium, et in malefactoribus fuit ultor severus, et in coercendis hostibus regnoque tuendo sagacissimus. Eius in diebus Danorum et Normannorum iterum adveniunt phalanges, et non solum Franciam, sed et totam percurrere Burgundiam. Contra quos Rodulfus sumptis armis ita protervos eorum compescuit impetus, ut usque nunc Gallias ab eorum incursione faciat manere quietas. Tunc delatum est corpus sancti Benigni martyris infra muros castri Divionensis, Flod. et ibi servatum in ecclesia sancti Vincentii. Illis itaque rebus intentus Rodulfus legatos habuit Lothariensium se et sua fol. 64'. illi subdentium. Iuxta Mosomum ergo obviantibus illi Lothariensibus, suscipiuntur a Wigerio Mettensium praesule, et uxor eius Emma, regis Roberti filia, interim a Seulfo consecratur regina. Rodulfus a Lothariensibus quibusdam obsidibus acceptis revertitur. Eo anno Dado Virdunensium episcopus obiit exactis in episcopatu 38 annis, et inter sepulcra praedecessorum suorum episcoporum in ecclesia sancti Vitoni condignam sepulturam meruit. Episcopatus Virdunensis Hugoni a Rodulfo rege conceditur, quique post haec Remis a Seulfo archiepiscopo consecratur.

Anno 924. indictione 12. Hungari ductu regis Berengarii, quem Langobardi repulerant, Italiam depopulantur, Papiam quoque urbem populosissimam et opulentissimam igne succendunt, ubi opes periere innumerae, ecclesiae quadraginta quatuor igne succensae, urbis ipsius episcopus cum Vercellense, qui secum erat, igne fumoque necatus est, atque ex illa pene innumerabili multitudine ducenti tantum superfuisse memorantur, qui ex reliquiis urbis incensae, quas inter cineres legerant, modios octo dederunt Hungaris, vitam et muros civitatis vacuae redimentes. Quibus expletis, per abrupta gradientes ad Alpium iuga perveniunt. Rodulfus vero Cisalpinae Galliae rex, et Hugo rex Viennensis inter angustias collium Alpinorum eos concluserunt, unde inopinato loco per devia evadentes, Gothiam impetunt. Quos sequuti praedicti duces, sternunt quos invenerunt. Interea Berengarius a suis perimitur, Normanni cum Francis pactum ineunt, data pacto pacis terra Cynemannensi et Baiocensi, Hungari vero sese et capitum inflatione ac dysenteria cuncti paene interierunt.

Anno sequenti Seulfus obiit Remorum archiepiscopus, exactis in episcopatu annis tribus, diebus quinque. Rollo Normanorum Rotomagensium princeps Francia depraedata pacem fregit, contra quem Franci castrum Augum capiunt.

Heinrico quoque cuncti se Lotharienses committunt, et ipse Bernuino Dadonis episcopi nepoti episcopatum Virdunensem concedit, qui et expulso Hugone, cui Rodulfus illud dederat, ibidem ordinatur episcopus anno 925. indictione 13. Abhinc Virdunum et aliae civitates a regno Francorum defecerunt. Hugo vero presbyter Virduno pulsus, anno sequenti mortuus est; quo etiam anno timore Hungarorum corpus sancti Remigii et aliorum pignera sanctorum Remis delata sunt. Hugo filius Bertae rex Italiae constituitur, expulso Cisalpinae Galliae rege Rodulfo regni invasore, qui ante quadriennium electus ab eis fuerat abiecto rege Berengario. Annus 928. indictione prima annus primus regis Hugonis ipsius extitit. Hugo quoque Magnus, Roberti regis filius, filiam Eduardi regis Anglorum, sororem coniugis Caroli, duxit uxorem.

Anno 927. pestis quasi febris et tussis mixta mortalitate in cunctas Germaniae Galliaeque gentes grassatur, qua percussus Widricus Mettensis antistes defungitur, et evocati ad colloquium Heinrici trans Rhenum Herbertus comes et Hugo Magnus Roberti filius, pace firmata, muneribus Heinricum honorant, et honorantur ab illo. Ibi Heinricus contempta electione civium, episcopium Mettensis urbis cuidam servo Dei, ut ferebatur, dedit cognomento Bennoni. Herbertus Carolum de custodia eiecit, secumque usque ad Sanctum Quintinum deduxit. Mettis et per Galliam timore Hungarorum fugae agitantur, scilicet per Franciam et Lotharingiam. Anno sequenti Rodulfus audita restitutione fol. 65. Caroli cum hostili manu de Burgundia in Franciam venit praedando et loca quaedam incendendo; cui Hugo Roberti filius obviam ire parat, et venientes super Isaram inter Rodulfum regem et Herbertum comitem sequester et medius fuit. Herbertus vero datis obsidibus usque ad denominatum placitum Remis cum Carolo venit, indeque litteras Iohannis papae mittit de restitutione et honore Caroli, ut sibi sub interminatione excommunicationis praeceperat. Reversus autem mis-

sus nunciavit ipsum papam Iohannem a Widone fratre Hugonis regis propter simultates quasdam inter eos exortas retru- Flod. sum fuisse in carcerem. Post haec Herbertus se Rodulfo commendat, reducto iterum sub custodia Carolo, et cum illo proficiscitur obviam Hugoni regi Italiae. Benno Mettensis episcopus insidiis appetitus, eviratus et luminibus privatus est. Rodulfus autem rex missis nuntiis pacem fecit cum Carolo, reddens illi Attiniacum, et muneribus honorans illum.

Anno 929. Iohannes papa X. in custodia defungitur. Succedit Iohannes XI. Carolus quoque apud Paronnam obiit, qui animam, non corpus custodia exemit. Hic dum viveret, Simplex dictus est ob benignitatem animi, nunc Chron. Div. sanctus recte potest vocari, quoniam iniuste ab infidelibus suis et periuris longo carceris squalore afflictus, transmissus est vitae perpetuae. Hic reliquit filium Ludovicum Ultramarinum ex Eadgiva Anglorum regis filia susceptum, qui metuens involvi calamitatis patriae procellis, ad Anglos Saxones maternae affinitatis gratia se contulit. Herbertus et Hugo comites contra Bosonem, Rodulfi regis fratrem, proficiscuntur, quamobrem Boso Heinrico pacem iurare compellitur Adalbero Mettensem episcopatum adipiscitur, Bennoni abbatia quadam concessa sustentationis tenore. Viae Alpium tunc per Sarracenos obsessae, a quibus multi Romam ire volentes impediti revertuntur. Post hoc Boso frater, rege Henrico relicto, ad Rodulfum redit.

Anno 932. Bernuinus Virdunensis episcopus, et Boso frater regis, rex Galliae quae Comata dicitur, incendiis inter se depraedationibusque bacchantur, quamobrem urbs ipsa multum fuit afflicta.

Anno sequenti Vienna Rodulfo regi traditur, et Willelmus Normannorum princeps ei subditur, et Hugo rex Italiae Flod. Romam obsidet. Fulbertus Cameracensium ordinatur episcopus ab Artaldo Remorum archiepiscopo.

Anno sequenti ignitae in caelo acies visae sunt discurrere, et quasi serpens igneus, et quaedam iacula ferri pridie Idus Octobris mane ante lucis exortum. Mox subsequuta est pestis diversis humana corpora afficiens morbis; qua pestilentia percussus quidam diaconus Virdunensis, nomine Adelmarus, languore depressus, spiritum amisit; sed antequam imponeretur feretro, reversus ita surrexit validus, ut videretur sibi nihil aegritudinis se fuisse perpessum, qui se diversa suppliciorum vel refrigerii loca vidisse testatus est, seque ipsum loco poeniali deputatum, Dei vero genitricis et beati fol. 65' Martini precibus ad agendam poenitentiam vitae praesenti redditum. Quamobrem huius exemplo provocati quidam canonicorum sanctae Mariae saeculum deseruere, et quia in eadem civitate congregatio monachorum nulla erat[83] — in ęcclesia enim sancti Petri et sancti Vitoni clerici deserviebant —, Tullum petiere, et in monasterio sancti Apri mutato habitu saeculum deserere et Christo domino incorporari, ut menbra fidelia capiti, studuere. Quae res maximo erat moerori pontifici, canonicis quoque residuis et proceribus populi, quia optarent eos potius in eodem militare episcopio, quam ad aliud demigrare. Bonis tamen et laudabilibus eorum studiis et exemplis religio regulae monachorum, et fervor ordinis in eodem coenobio et in quibusdam aliis per regnum Lothariense reparatur. Interea emenso anno Boso frater regis cum Heinrico pacatur, et ab eo receptus est. Rodulfus quoque rex Franciae et Rodulfus rex Iurensis cum eo amicitiam paciscuntur. Boso vero in expeditione obsidionis castri Sancti Quintini moritur, et Remis ad Sanctum Remigium sepelitur. Hungari per Burgundiam diffunduntur, praedis, incendiis et caedibus, non diu tamen, debacchati; comperto Rodulfi regis adventu, in Italiam transmeant. Herveo episcopo decedente, Romundus sub Rodulfo rege substituitur qui Colti- fol. 64'. Cfr. Ser. alb Fl censem abbatiam[84] destruens, Colticas castrum edificavit, et Curensem similiter, Petrae pertusum exstruxit, et filiis et filiabus suis bona aecclesiarum et castra quae fecerat dedit[85]. Hic post multa mala patrata a sancto Georgio flagellatus interiit.

Anno ab incarn. Dom. 936. rex Rodulfus absque liberis defungitur, nam Ludovicus filius eius, quem habuit fol. 65'. ex Emma regina, ante obitum patris est defunctus. Hugo Magnus comes trans mare mittit pro accersiendo ad regni Chron. Div. Flod. apicem Ludovico Caroli filio, quem rex Alstannus avunculus ipsius accepto iureiurando a Francorum legatis Franciam cum quibusdam episcopis et aliis fidelibus suis dirigit. Cui obviam profectus est Hugo cum Francorum proceribus. In ipsis littoreis arenis apud Bononiam se illi committunt, ut erat utrinque pactum. Inde Laudunum deductus ac regali benedictione ditatus, ungitur et coronatur ab Artaldo Remensi archiepiscopo, praesentibus regni primoribus ac episcopis viginti et amplius. Mox Burgundiam adeunt, et urbem Linguonum, quam Hugo Capito, frater regis Rodulfi, ceperat, obsident; fugientibusque custodibus, sine bello eam recipiunt, acceptisque obsidibus ab episcopis et primatibus Burgundiae Parisius redeunt. Hugo Magnus cum Hugone Capito Richardi filio, partita inter se Burgundia, pacem faciunt. Post Hugonem Capito Gislebertus ducatum obtinuit. Ludovico igitur regni administrationem suae dominationis exercere cu- Chron. Div pienti, nimium illa laboriosa fuit, tam sui a Tetbaldo Carnotensium comite captione, quam post regni recuperationem vario instabilis fortunae proventu. Heinrico igitur magno imperatore sub iisdem diebus obeunte, contentio inter filios Flod. eius de regno agitatur. Othoni tamen natu maiori rerum summa obvenit. Iohanne quoque papa Alberici patricii fratre defuncto, Leo V. succedit, et Hugo rex Italiae a Roma recedit, pace facta cum Alberico patricio. fol. 66.

Anno ab inc Dom. 937. Ludovicus rex ab Hugonis se procuratione separat. Eo anno caeli pars ardere visa, et ab eadem parte Hungarorum persequutio insequuta est, qua villae et agri depopulati, domus basilicaeque conflagratae, captivorum abducta multitudo. Nonnullas tamen ecclesias ignibus applicitis succendere nequiverunt. In ecclesia sancti Basoli cum quidam Hungarorum ascendere super altare nitens arcum manu applicuisset, manus eius adhaesit lapidi, nec omnino quivit avelli, donec ceteris saxum circa manum ipsam incidentibus partem ipsam lapidis in omnium admiratione perferre cogeretur ethnicus. Quidam presbyter captus ab eis et vinculis alligatus, revelatione divina est liberatus. Qui postquam patriam domumque repetiit, retulit in eadem captivitate fuisse monachum quendam, Hucbaldum nomine, Orbacensis coenobii, quem multoties ethnici trucidare voluerunt, et carnem eius incidere non valuerunt. Nudum ergo eum in medio positum sagittis appetiere, nec saltem cutem valuerunt rumpere. Resiliebant ab eius corpore sagittae, quasi ab adamante repulsae, nec signum aliquod apparebat in cute Gladio eum cum omni conatu nisi sunt percutere, et nihilominus caro intemerata permansit. Radulfus Iurensis Cisalpinae Galliae rex obiit; Conradus succedit. Hugo quoque Roberti filius sororem Othonis, regis Heinrici filiam, sortitur uxorem. Anno secundo Ludovici, filii Caroli Simplicis, ordi- Chron. Div.

83) cf. Gesta epp. Virdun. Contin. c. 2. et Iohannis Gorziensis vita cap. 21. 23 sqq. SS. Tom. IV.
84) Couches. 85 Romundum episcopum languore detentum saecularibus, qui bona monasterii diriperent, resistere non potuisse, auctor est Walterius Eduensis in tabula, qua bona ab Amadeo Flaviniacensi abbate recuperata confirmat anno 15 Roberti regis. Mabillon Ann. Bened. s. IV. p. 644. K.

Ser abb Fl natus est domnus Fulcherius abbas Flaviniacensis, qui etiam rexit Divionense quindecim annis. Hic octavo anno regiminis Hierosolimam profectus est, et reliquiis pretiosis reversus ditavit ecclesiam suam. Obiit quarto Kalendas Maii, cui successit Milo Magabrensis, et privilegium a papa optinuit.

Anno 939 Bernuinus Virdunensis episcopus obiit; et Lotharienses Othonem regem suum deserunt, et Ludovico se committere parant, qui eos recipere distulit ob amicitiam pactam inter se et Othonem. Iterum quoque proceres regni, Gislebertus dux et comites quamplures, ad eum veniunt, et se illi committunt. Episcopi vero Othonem non deserunt, qui eorum secum detinebat obsidatum. Qui Rheno transmisso regnum Lothariense perlustrat, et incendiis praedisque quaedam loca devastat. Eo autem trans Rhenum regresso, Ludovicus Virdunensem petit pagum, et quibusdam episcopis et primatibus receptis, revertitur. Gislebertus dux trans Rhenum praedatum profectus, dum revertitur, insequentibus se adversariis, in Renum cum equo insilivit, et enecatus ultra reperiri non potuit. Relictam eius, Othonis regis sororem, Ludovicus accepit uxorem. Ducatum Otho accepit. Otho vero cunctos ad se redire coegit Lotharienses, et sequenti anno Conradum Burgundiae regem dolo cepit, reliquosque primates sibi pacificavit.

Anno 940, indictione 13. intronizatus est in pontificatu Virdunensis urbis in partibus Saxoniae ex magnatum ortus prosapia domnus Berengarius, et

Factus apostolici consors et compar honoris,
Laude cleri et populi
Duxit apostolicam factis et nomine vitam.

Erat enim corpore castus, mente devotus, affabilis alloquio, clarus consilio, prudentia praeditus, temperantia discretus, interna fortitudine firmus, censura iustitiae stabilis, longanimitate assiduus, patientia robustus, humilitate mansuetus, erga delinquentes per compassionem so- fol 66'. cius, per zelum rectitudinis erectus. Apparebat in verbis eius inconcussa mentis constantia, resplendebant in actibus et moribus eius virtutum insignia,

Omnibus hospitii perlargum praebuit usum,
Nemo est exceptus, perpessus nemo repulsam.

Christum totis visceribus diligens, et caritatis internae visceribus affluens, pro pauperibus semper erat sollicitus, et quia sicut Martha Christo corporalia subministrare nequibat, in egenis illum cotidie reficiebat. Sermo eius sale conditus, quo pondere brevis et rarus, eo prudenti suavitate habebatur preciosus. Diligebat sincera et unanimi dilectionis affectu inter alia membra Christi domnum Fulbertum Cameracensem episcopum, cum quo iuge sibi semper fuit studium, veritatis adversarios toto nisu impugnare, ut in sequentibus quilibet potest ad- G Vird. 2. vertere. Fuit autem tempore Ottonis, de quo dictum est, quod ad triumphum ecclesiae coepit Otto crescere, cui successit secundus Otto ad imperium, ut floreret saeculum.

Fl. l. Anno ipso ordinationis suae fomes iniquitatis Hugo Magnus cum quibusdam Franciae et Burgundiae episcopis et primoribus regni Remorum obsidet urbem; qua obtenta sexto obsidionis die Artaldum episcopum a procuratione et potestate episcopii iuramento se compulit abdicare, concessa ei abbatia sancti Basoli et Avennaco monasterio, et sic relicto filio Heriberti Hugone iam pridem Remis ad episcopatum electo, ad obsidionem Lauduni properat. Ludovico vero a Burgundia redeunte, et assumpto secum Artaldo episcopo, transito Axona fluvio Laudunum tendente, Hugo cum suis relicta obsidione, Othoni regi obviam proficiscuntur, et ei se committunt. Qui Heinrico fratri suo regnum Lothariense committens, cum diversarum gentium multitudine Ludovicum in Burgundiam proficiscentem prosequitur, habens secum Conradum, Rodulfi regis Iurensis filium, quem dudum dolo captum secum retinebat, et obsidibus a quibusdam acceptis ad sua revertitur.

Anno ab inc. Dom. 941. Remensis dioeceseos episcopi convenientes apud Suessionem in ecclesia sanctorum Crispini et Crispiniani tractant de statu Remensis episcopii, conquerentibus clericis atque nobilibus laicis diu pastore sedem ipsam vacare, et definierunt quemadmodum Artaldus episcopus iuraverat, quod numquam de ipso episcopatu se intromittere, ad ipsius gubernationem reverti non debere, et ut Hugo Heriberti filius, qui prius ad ipsum episcopatum fuerat clero populoque petente evocatus, ordinaretur episcopus. Et sic Remos adeuntes episcopi Hugonem pontificem consecrant. Canonici Montisfalconis, oppressione ipsius Virdunensis episcopi ut asserebant praegravati, coenobium suum deserunt, et Remis corpus sancti Baldrici patroni sui deferunt. Artaldus omnibus perditis quae habebat, datis sacramentis Hugoni episcopo et Heriberto, prout ab eo quaesierunt, redditisque sibi abbatiis sancti Basoli et Avennaco cum villa Vindenissa, pacem fecit cum eis, et ad Sanctum Basolum habitaturus devenit.

Non multo post, anno ab inc. Dom. 942, legatus Stephani papae, nomine Damasus, episcopus Romae ad hanc legationem peragendam ordinatus, litteras apostolicae sedis attulit principibus Francorum, ut reciperent regem suum Ludo- fol. 67. vicum. Quod si neglexissent, et eum amplius hostiliter persequi voluissent, excommunicationis interminatus est ultionem. Legati etiam Remensis ecclesiae Romam missi redierunt eadem referentes, ut ante natalem Domini rex ab eis reciperetur sub comminatione anathematis, qui et pallium Hugoni a sede apostolica detulerunt. Ludovicus igitur obviam profectus Othoni regi, amicitiam firmavit. Otho quoque Hugonem Magnum regi conciliat. Hoc anno domnus Odo, venerabilis multorum monasteriorum restaurator, cum multum laborasset in componenda pace inter Hugonem regem Italiae et Albericum Romanorum patricium, obiit Turonis, sepultusque est ad sanctum Martinum, et successit ei Heimardus vir venerandus. Tunc fuit fames magna per Franciam et Burgundiam.

Anno ab inc. Dom. 943. Willelmus Rollonis filius occisus est, et Richardus primus successit, qui Normanniam dono regis Ludovici obtinuit. Hugo Magnus Normannis ad paganismum reverti volentibus congreditur, et eo anno ducatus Franciae a Ludovico conceditur ei. Anno sequenti Heribertus obiit. Filii eius, mediantibus Othone duce Lothariensium et Adalberone episcopo Mettensi et Hugone duce, a Ludovico recipiuntur. Hugo eo tenore ab eo susceptus est, ut ei aliud episcopium provideretur, Artaldo Remense redderetur. Post haec Otho dux Lothariensium obiit, et Conradus ducatum obtinuit.

Anno 946. Marinus papa decessit, et Agapitus successit; anno autem praeterito Ludovicus Remo-

rum obsederat urbem, et acceptis obsidibus a Hugone de reddenda ratione, de quibus interrogaretur, ab obsidione recesserat. Fl.d Inde Rodomum profectus, dolo captus est a fidelibus suis et sub custodia detentus. Hugo quoque Italiae a suis regno pulsus est; cui successit Lotharius filius eius. Hugone vero Magno de regis ereptione laborante, datis obsidibus dimittitur, et susceptus ab eo Tetbaudo committitur Carnotensium comiti, et post annum regno restitutus. Ludovicus et Otto simul iuncti Remorum urbem obsidione circundant, et Hugone episcopo tertio obsidionis die cum suis egresso, Robertus Treverensis et Fridericus Mogunciacensis Artaldum, quia sic sedis Romanae auctoritas promulgaverat, in sedem restituunt

Anno sequenti utrique reges Aquis pascha celebrant. Synodus denunciata circa medium mensis Novembris Virduuis est habita, praesidente Roberto Trevirensi cum Artaldo Remensi, Berengario Virdunensi, Odalrico Aquensi, Adalberone Mettensi, Gosleno Tullensi, Hildebaudo Transrhenensi, Israele Brittone, praesente Brunone abbate fratre regis Othonis, Agenoldo et Odilone, cum aliis quibusdam venerabilibus abbatibus. Synodus autem haec ob hoc Virduni denunciata fuit, ut sic saltim interesset conventui episcoporum praefatus Virdunensis Berengarius, cuius tanta esset auctoritas, ut inprobari videretur, quod constantissimae nobilitatis eius autentica praesentia non roboraretur. Ad quam Hugo evocatus missis ad eum deducendum episcopis Adalberone et Gosleno, venire noluit. Universa vero synodus Artaldo Remense adiudicat episcopium, et iterum indicitur synodus Idibus Ianuarii, quae die statuta celebrata est in ecclesia sancti Petri ante prospectum castri Mosomi a domno Roberto ceterisque Trevirensis dioeceseos episcopis et quibusdam Remensis. Ad quam veniens Hugo noluit ingredi, sed litteras misit sub nomine Agapeti papae per clericum suum, qui eas Roma detulerat, hoc tantum continentes, ut ei Remense redderetur episcopium. Quia vero Robertus Trevirensis, deferente Frederico Mogunciacensi coram regibus et episcopis Galliae et Germaniae mandatum legationis apostolicae susceperat, et partem iussionis iam fol. 67'. expleverat, communi decreto sancitum est, ut quod regulariter coeptum fuerat, canonice pertractaretur. Sicque recitato capitulo 19. Carthaginensis concilii de accusato et accusatore, secundum ipsius capituli sententiam diffinitum est, ut Artaldo Remensem tenente parrochiam Hugo a communione et regimine abstineret, donec ad universalem synodum Kalendis Augusti se purgaturus occurreret. Quod capitulum in charta descriptum, et ei missum est, adiuncta definitione. Quam postera die retransmittens, mandavit se nequaquam obediturum. Interea proclamationis litterae a domno Artaldo diriguntur ad sedem Romanam. Domnus igitur Agapitus papa vicarium suum Marinum episcopum mittit ad Othonem regem propter aggregandam generalem synodum. Litterae quoque ipsius speciatim missae sunt quibusdam Galliae et Germaniae episcopis, ut convenirent ad eandem synodum.

Aggregata est ergo praedicta synodus in Engilenheim palatio regali in ecclesia sancti Remigii, 7. Idus Iunii, a. 948 indictione 6, tertio papatus domni Agapeti anno, regni regis Othonis 13, Ludovici quoque 13. causa maximarum dissensionum inter Ludovicum regem et Hugonem principem, inter Artaldum quoque Remensem archiepiscopum et Hugonem illicite substitutum episcopum, quae perturbaverant omne regnum Francorum. Ad hanc synodum convenerunt triginta duo episcopi Galliae et Germaniae, quos dignum iudicavimus subterannotare: Robertus Trevirensis, Artaldus Remensis, Fredericus Mogonciacensis, Wigfridus Coloniensis, Adaldochus Hammaburgensis, Hildeboldus Mimogarnorverdensis, Goslenus Tullensis, Adalbero Mettensis, Berengarius Virdunensis, Fulbertus Cameracensis, Rodulfus Laudunensis, Richoo Wormacensis, Reimboldus Spirensis, Poppo Wirsiburgensis, Chonradus Constantiensis, Odericus Augustensis, Tethardus Hildinehemensis, Bernardus Alfurstedensis, Dudo Paderbrunnensis, Farabertus Tungrensis, Lioptacus Ribunensis, Michael Radisponensis, Doddo Osneburggensis, Everis Mindensis, Baldricus Traiectensis, Heroldus Saleburgensis, Adalbertus Bazsoensis, Starchannus Eistetensis, Horath Sleowicensis, Wichardus Basiliensis, Liefdac Ripuensis. Residentibus ergo his fol. 68 praesulibus in praedicta ecclesia post praemissas preces secundum consuetudinem celebrandi concilii, et post lectiones sacrae auctoritatis, ingressis gloriosis regibus Othone et Ludovico et simul residentibus, post allocutionem Marini sedis apostolicae legati, surgens rex Ludovicus a latere et consessu domni Othonis regis, proclamationis suae querimoniam propalam coram legato ceterisque considentibus episcopis referens, qualiter accersitus sit a transmarinis regionibus per legatos Hugonis et principum Franciae ad accipiendum paternae haereditatis regnum, et cunctorum votis et acclamationibus consecratus ad apicem regalis moderaminis obtinendum, postea vero sit a praefato Hugone dolis appetitus, et comprehensus et per annum integrum sub custodia detentus. De quibus omnibus malis si quis obiceret, quod sui facinoris causa ista omnia perpessus esset, inde se iuxta synodale iudicium et regis Othonis praeceptionem purgaret, aut certamine singulari defenderet. Post haec Artaldus Remensis dixit causam litis inter ipsum et Hugonem illicite sibi substitutum episcopum. Ingestus itaque quidam Hugonis clericus attulit litteras, asserens sibi eas datas ab ipso vicario Romae, in quibus scriptum erat, quod cuncti Remensis dioeceseos episcopi pro restauratione Hugonis easdem litteras Romae direxerant. Quod mox refutarunt Artaldus Remensis et Fulbertus Cameracensis et Rodulfus, qui in eisdem litteris nominabantur, astruentes, quod eas nunquam antea audierunt vel viderunt, neque in earum delegatione assensum praebuerunt. Postquam ergo delator idem publice confutatus est, secundum iudicium canonum diaconatus quo fungebatur officio multatus, a consessu synodi abscessit reprobatus. Artaldo igitur praesuli Remense episcopium adiudicatum est iuxta canonum instituta et sanctorum patrum decreta. Secunda sessionis die suggestione Roberti Trevirensis et Berengarii Virdunensis in Hugonem Remensis sedis invasorem synodale peractum est iudicium. Nam secundum sanctorum instituta canonum, decreta patrum beatorum Sixti, Alexandri, Innocentii, Zosimi, Bonifacii, Caelestini, Leonis, Symmachi et caeterorum excommunicaverunt et a gremio matris ecclesiae repulerunt eum, donec ad poenitentiam et dignam veniret satisfactionem. Caeteris diebus synodi tractatum est de incestis coniugiis et ecclesiis quae dabantur, immo vendebantur presbyteris in partibus Germaniae, et dabantur laicis illicite, et prohibitum ac statutum ne id omnino praesumeretur ab aliquo. Tractatum est et de aliis multis ecclesiae utilitatibus.

Interea rex Otho rogatus a Ludovico Conradum ducem cum Lothariensibus in eius mittit auxilium, et dum congregatur exercitus, Artaldus moratur cum Trevirense, rex Ludovicus cum duce, Rodulfus Laudunensis cum Alberone Mettensi. Exercitus Lothariensium Mosomum capit, et munitionem quae dicitur Mons acutus ante Laudunum capit. Porro episcopi Lotharienses Laudunum veniunt, Hugonem ex parte Marini vocant, et sic ad sua redeunt. Hugo vero fol. 68' princeps Suessionicam urbem oppugnat, matrem ecclesiam cum parte civitatis succendit, in Remensi territorio villas cum hominibus succendit, et multa mala agit. Pro quibus et aliis multis, et quia vocatus ad concilium venire noluit, a Marino et aliis episcopis Franciae et Roberto Trevirensi sequenti synodo excommunicatur apud Treviros. Caeterorum vero episcoporum Lothariensium et Germanorum nullus ibi affuit. Quibus expletis Marinus vadit Saxoniam ad consecrationem Vuldensis monasterii, et sic Romam revertitur

Anno sequenti domnus Agapetus papa Romae concilium habuit, in quo confirmavit ea, quae in praefata synodo acta

Flod sunt. Post haec Ludovicus et Hugo pacantur ad invicem, mediantibus atque sequestris Conrado duce, Hugone Nigro, Adalberone et Fulberto episcopis. Otho quoque rex Wenedos et Hungaros sibi subdit. Berengarius quidam princeps Italiae veneno, ut fertur, necato Lothario rege regis Hugonis filio, rex efficitur Italiae. Porro rex Otho Papiam cepit. Cum enim iret in Italiam, Berengario praefato in eius adventu fugiente, rex eamdem urbem ingreditur, et uxorem Lotharii regis defuncti, sororem Conradi regis Iurensis, coniugem accepit Adheleidam. Sopita igitur aliquantulum perversorum insolentia, donnus Berengarius commissis sibi ovibus exemplar et speculum totius religionis et sanctitatis factus, studebat in se primum et sic in subditos noxia et superflua resecare, depravata corrigere, sancta honesta et utilia appetere. Preferebat semper honestum utili; nullo terrore, nullo metu, nulla adulatione a vero deflectendum putabat. Non refugiebat exilium, quia noverat sapienti patriam mundum non esse; non timebat egestatem, quia nichil sapienti deesse sciebat, et cui totus mundus locus sit divitiarum. Laudabat virum, qui auro moveri nesciret, contemptum haberet divitiarum, qui velut ex arce quadam despice-
Eccli. 31, 9. ret hominum cupiditates, et cum propheta in laudibus illius exclamabat: *Quis est*, inquiens, *et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua.* Admirandum dicebat, qui divitias sperneret, quas plerique saluti propriae praetulerunt. Declinabat avaritiam, et omni studio intendebat ne quid faceret adversus iustitiam, sed in omnibus operibus custodiret eam. Redarguebat delinquentes, nullius in iudicio personam accipiebat, gratia aberat, causarum merita decernebant, gravissimum iudicans pauperem innocentem arguere, divitem excusare reum culpae. In causa Dei, ubi communionis periculum noverat, etiam dissimulare peccatum dicebat non leve; commendabat omni sedulitate existimationem suam, ut obstrueretur os omnium iniqua loqui volentium. Spectabatur ab omnibus admiratione sapientiae et amore iustitiae, prudentiam habens vocis testimonio reos confutare et convincere, iustitiam quoque nocentes supplicio dare, innocentes subducere. Ad omnia habundabat animi eius directa simplicitas, vincebat in omnibus operibus eius utilitatem honestas, non honestatem utilitas. Nichil in eo
fol 69. arte elicitum, nichil erat fraude compositum, quod careret merito simplicitatis. Servabat quam maxime naturaliter insitam sibi regulam iustitiae non declinare a vero, vas suum in sanctitate possidere, honestatem opibus honoribus dignitatibus praeferre; nichil in se esse patiebatur simulatum et fictum, quod licet in principio vernaret, in processu dissiparetur ut flosculus et solveretur, quin potius verum et sincerum quod alta radice fundaretur. Sic per exercitia boni operis formam dabat subditis ad felicitatem tendere sempiternae quietis. Anno
951. igitur episcopatus sui duodecimo, ab incarnatione Domini 951, indict. . . .[a], videns filios suos ut terram fecundam sincero tritici grano seminatam, et puriorem et uberiorem messem promittentem, multiplicatum reddere quod acceperant, et dolens quosdam eorum perfectioris vitae desiderio et altioris propositi amore ferventissimo ad vicinas dioceses commigrare et monasticum ordinem, quia in ipsa Virdunensi urbe non inveniebatur, alibi expetere, commu-
G Vird. 2. nicato cleri procerumque consilio in sepefata aecclesia sanctorum apostolorum Petri et Pauli honore dedicata, ubi preciosus Domini confessor Vitonus cum suis quiescit et veneratur praedecessoribus et successoribus, monachorum delegit turmulam aggregare, qui et propensius divinis deservirent cultibus et omnibus Christo adherere volentibus formam darent humilitatis et patientiae, ut vel sic non cogerentur ad alia secedere qui haberent paratum prae oculis specimen religionis. Et factum est divina cooperante gratia et sui sacerdotis cordis intima perlustrante, ut desiderium sanctum, quod diutina meditatione conceptum dilatione creverat, felix consequeretur et celer effectus, et desiderii sui quot testes, tot inveniret cooperatores et adiutores. Expulsis ergo clericis monachos introduxit, quibus et ex sua proprietate et de rebus matris aecclesiae annuos proventus redituum et victus vestitusque necessaria praeordinavit, et congrua officinarum habitacula praeparavit, magistros operis conducendo et expensas tribuendo, ut inveniret animae suae requiem post laborem in atriis Hierusalem, quae ut civitas edificatur, et participatio eius in id ipsum. Abbatem quoque eis instituit Humbertum, de cenobio sancti Apri virum religiosum, ut in charta manu eius signata invenitur, quam etiam hic subnectere operae precium iudicavimus. Est autem huiusmodi:

Noverit omnium catholicorum tam praesentium quam futurorum industria, quod ego B. sanctae Virdunensis ecclesiae nomine non merito episcopus, anno meae ordinationis duodecimo, memor nostrae ecclesiae fratrum, quorum maxima pars dominica verba sepius sequebatur di-
Luc. 12, 33 18, 22. *centia: „Vendite, quae possidetis, et date elemosinam, et habebitis thesaurum in caelo, et sequimini me", fugientes terrena et amantes caelestia, nostrae congregationis locum deserere, et monachicam vitam sumentes, cenobia extra nostram parrochiam temptabant adire; ne in postmo-*

a) *numerus* IX. *deest in c.*

dum nostra ecclesia de proprio thesauro suo pateretur dampnum, favente seniore nostro gloriosissimo [fol. 69'.] *rege Othone, ac Conrado Lotharii regni duce magnifico, congregatisque nostrae ecclesiae fidelibus clericis et laicis pari voto atque communi consultu decrevimus in nostro episcopio quoddam monasterium Deo annuente stabilire, in quo nostrae ecclesiae fratres activam vitam fugientes, contemplativae vitae solatium futuris temporibus valerent invenire. Tunc communi consilio evocavimus domnum Humbertum religiosum abbatem, qui ab ipsis infantiae rudimentis in nostra ecclesia fuerat educatus, et praebenda nostrae canonicae perfruitus, nostri etiam episcopii baptizatus atque parroechianus, donec infra scriptum aliorum fratrum sequutus exemplum, pro eterna retributione monachicam vitam sumpsit, ac communi cleri et plebis concordia et eorum nostrorum canonicorum, qui tum temporis monachicam aliorsum nitebantur accipere vitam, concessimus ei quoddam monasterium ad construendam congregationem monachorum in honore sancti Petri apostolorum principis stabilitum, in quo requiescunt corpora sanctorum confessorum atque episcoporum Vitoni, Pulcronii, Possessoris, Firmini atque Madelvei, cum omnibus rebus ad eamdem abbatiam pertinentibus. Aspiciunt ad illud monasterium iuxta Scantiam mansa sex et dimidium, molendina quatuor cum banno ipsius villae, quod hactenus tenuimus et pro Dei amore loco ex toto concessimus, iustitiamque latronum qui in bannum inciderunt vel sanguinis qui effusus fuerit, sive vicedominarium, placitum, et cursum aquae, seu correptionem omnium mensurarum, exceptis alodiis quae homines tenent ad placitum generale respicientes, et publicae viae transitum; ad Ballonis curtem mansa sex; ad Frasnidum mansa quatuor; ad Crucem ecclesiam unam; ad Castonis curtem ecclesiam unam; ad Novam villam aecclesiam unam cum duabus capellis suis et cum una ecclesia in Marculfi villa sita ad praefatam Novae villae abbatiam pertinente; in eadem Marculfi curte mansa tria cum silvis et pratis, et ad Novam villam mansa quatuor cum silvis et pratis ad eamdem aecclesiam pertinentibus et pictura vineae una et molendino uno super Elnam fluviolum sito; et ad villam Parridum nominatam ecclesiam unam cum mansis sexdecim inter Cosantiam et Buniam sitis et molendino uno et silva et pratis; et ad Harbodi villam in Vapra ecclesiam unam et mansa duo et quartarium unum; et ad Liniacum quartam partem unius ecclesiae et mansum unum et quartarii tres et molendinum dimidium cum silva et pratis; et in Barrensi comitatu mansa duo in villa Villare nominata. Dedimus praeterea ex parte nostrae ecclesiae de abbacia sancti Amantii mansa decem cum sedilibus ad eadem mansa pertinentibus, et ad Flaviniacum piscatoriam totam et alteram piscatoriam ad Tiliacum pertinentem, et decimam illorum arietum qui nostrae ecclesiae persolvuntur ex Bracensi centenaria, et decimam foratici nostrae civitatis de vino; ecclesiam quoque in Amonzeia villa sitam, et Flaviniacam villam cum ecclesia una et piscatoria et molendinis et silvis et pratis omnibus et omnibus adiacentiis ad eamdem villam pertinentibus; ad* [fol. 70.] *quam villam aspiciunt mansa viginti sex; et ad villam Marleiam prope Mettis civitatem sitam ecclesiam unam in honore sancti Briccii constructam. Simili etiam modo delegavimus eidem monasterio ad praeparandum hospitale aecclesiam sancti Petri in suburbio Virdunensis castri sitam cum mansis quinque et prato uno et omnibus utriusque sexus ad eamdem ecclesiam pertinentibus; in Piet villa ecclesiam unam; in Donnaus aecclesiam unam; in Morvilla unam; in Marva unam. Hec omnia pro salute animae nostrae nostrorumque peccatorum absolutione tradidimus loco, et firma auctoritate et ratione nostra confirmamus, corroboramus atque stabilimus, successorumque nostrorum paternam largitatem flagitamus, ut erga praefatum locum pium animum semper habentes, quae pro redemptione animarum fecimus rata esse sinant, quae dedimus non minuant, insuper de suis addere studeant, ita conservantes nostra, sicuti et sua queque perenniter manere voluerint decreta. Si quis vero, vel pontifex, vel princeps diabolico spiritu incitatus, hec aliquomodo subtrahere vel dissipare voluerit, nostro imprimis anathemate percussus centumque maledictionibus involutus, Datan quoque et Abiron socius factus iram Dei omnipotentis incurrat, atque eternis mancipatus incendiis inexpiabiles apud inferos penas luat. Ut autem hec nostrae auctoritatis traditio firmiorem vigorem optineat, nostrorum fidelium manibus praesentialiter corroborari decrevimus.* ☧

Anno inc. Dom. 952, *indictione* 10, *conc.* 4, *epacta* 22. *hec carta confirmata, corroborata atque conscripta est, [praesidente*[a] *Romanae ecclesiae papa Adriano anno sexto,] regnante Othone imperatore augusto anno regni sui in Italia primo, in Francia* 16, *episcopatus vero nostri anno duodecimo. Ego Berengarius praesul indignus subscripsi. Sign. Humberti abbatis, Uodonis abbatis, Berardi abbatis, Bernerii praepositi, Alardi praepositi, ceterorumque clerico-*

a, p. R. e. p. A. a. VI. *inserta*

rum et monachorum huic chartae devote faventium et nobilium laicorum Godefridi comitis, Givardi, Adelardi et ceterorum.

Ipso anno a Conrado duce quidam Virdunenses honoribus privantur.

Flod. Anno ab inc. Dom. 952. Otho rex Berengarium regem Italiae et totam sibi subiecit Italiam. Sequenti anno Conradum ducem a ducatu Lothariensium remotum, Mogontiam, ubi se Conradus receperat, obsedit, et cępit, et Conradus Mettim se recepit. Orta est autem discordia haec inter Ottonem et principes eius, quia promittebat regnum filio ex moderna coniuge nato, quod antequam Italiam pergeret filio suo Liutulfo delegaverat, et primates suos illi iurare fecerat. Qui Liutulfus, cum ob hoc multa mala egisset, mortuus est anno 957. Pacificavit autem sibi rex Conradum ducem.

fol. 70'. Anno 953. Vigfridus Coloniensis episcopus obiit, et Bruno frater regis Ottonis successit, cui Otto regnum Lothariense commisit.

Anno ab inc. Dom. 955[a]. obiit Ludovicus rex Francorum, et Agapitus papa obiit, Octavianusque successit, et bellum inter Ottonem et Ungros in quo victi sunt Ungri 4. Idus Augusti anni sequentis, in quo bello Conradus dux Chron. Div. obiit iam cum eo pacificatus. Ludovicus itaque praefatus rex Francorum eodem anno moriens, duos dimisit liberos Lotharium et Carolum, quos genuit ei Gerberga soror Ottonis imperatoris. Karolus, qui Iuvenis dictus est, privatus senuit, in hereditatem omnem Lotharius successit. Hic Malthildem sororem suam despondit Conrado regi Burgundiae, et in dotem dedit ei Lugdunum, quae sita est in termino regni Burgundiae, et erat tunc temporis iuris regni Francorum. De hac Mattilde genitus est Rodulfus rex Burgundiae, qui post patrem suum Conradum suscepit Burgundiae regnum, Berta etiam quam accepit Odo Tetbaldi[b] Carnotensis filius, ex qua genuit Odonem, qui apud Barrum obiit; Tetbaldus enim Carnotensis, cuius cognomen fuit Tricator, qui Willelmum Normannorum dolo interfecit, ex sorore Heriberti Trecorum comitis genuit hunc Odonem qui Bertam accepit, ex qua natus est Odo qui apud Barrum obiit; et de eadem Mathilde genita est Gisla, quam Conradus imperator postmodum duxit uxorem, de qua genuit tercium Heinricum im-
86 peratorem, quem[86] Rodulfus rex, cuius fuit uxor Ermengardis, quia erat absque liberis, ut nepotem suum, heredem regni Burgundiae instituit, et sic in dominationem imperatorum transiit Burgundiae regnum.

Flod. Anno itaque ab inc. Dom. 956. Hugo Magnus obiit, et ducatum Franciae Hugo filius eius optinuit. Robertus quoque Trevirensis episcopus obiit pestilentia, et[c] Fulbertus Cameracensis, et Hairicus succedit. Otho post hec Sarmatas bello vicit.

Anno vero 961. Otho puerulus in regem elevatus est, et Otto pater eius anno sequenti Romam veniens, imperator ab Octaviano papa constitutus est. Eodem anno obiit Artaldus Remensis episcopus, et celebrata est synodus in pago Meldensi super Maternam fluvium, ubi ordinatus est Wigfredus Virdunensis episcopus, vivente adhuc domno Berengerio Virdunensi episcopo et sedem episcopatus tenente. Ordinatus est autem ab eis absque conscientia metropolitani, eo quod domno Berengerio inimicarentur, quod conciliis eorum interesse nollet et quaedam eorum facta inprobaret; unde nacti occasionem cum incumberet eis ordinatio Remensis aecclesiae, cuius erant suffraganei, ordinaverunt et hunc, ut haberent eum conciliorum suorum consortem et operis participem, quasi qui illum[d] qui
ib. praesidebat pro nullo haberent, quem sibi in nullo videbant adclinem. Abiectus est etiam ibi Hugo Remensis pervasor a Romana synodo excommunicatus, et Odelricus inthronizatus a Widone Suessionensi, Roricone Laudunensi, Gibuino Catalaunensi, Wigfredo Virdunensi, Aistulfo Noviomensi. Octavianus autem papa, cum de inreligiositate culparetur, a. 962. Romam exiit, et in locum eius Iohannes XII. substitutus est. Verum Othone imperatore a Roma regresso, Octavianum Romani receperunt, qui non multo post defunctus est. Iohannes vero cum imperatore Papiam venit. Interim Romani Benedictum elegerunt, qui electioni Iohannis consenserat et ei semper subditus fuerat. Sed Otto Romam reversus Iohannem iudicio synodali in sede restituit, Benedictum vero, quia patris cubile ascenderat, depositum in Saxoniam secum duxit. Hic fecit privilegium aecclesiae sancti Vitoni de omnibus rebus ad eam pertinentibus iuste concessis et concedendis petitione domni Berengerii episcopi, et aecclesiam ipsam sive monasterium confirmavit Virdunensi aecclesiae, statuens atque promulgans, ut filii ecclesiae Virdunensis qui seculum deserere voluissent, in eo monasticum habitum susciperent, nec ad externa monasteria demigrarent. Quod et ipse domnus Berengerius adimplere studuit, dum reiecta praelationis sarcina, ut iustus iustificaretur adhuc, monasticum habitum suscepit in eodem coenobio, serviens Deo in incorruptione modesti et quieti spiritus, et nichilominus invigilans saluti commissarum sibi animarum pro votis populorum, qui nolebant alteri in vita eius subesse, eo quod strenuo munirentur pastore, qui quanto Domino approximabat, tanto strenuitatis et benignae puritatis suae certissima dabat indicia. Quid autem intercesserit, quod pontifex tantae auctoritatis et gratiae monasticae se regulae mancipaverit, cuius vita sanctitatis erat speculum, lumen animorum, decus piorum, terror reproborum, quia ad id locorum devenimus, patrum dicta sequentes

a. DCCCCLIIII *corr.* DCCCCLV. b) *ita c.* c) et F. C. *inserta.* d) *c.* allum.

86) Heinricum II. heredem instituit.

paucis explicabimus. Familiare erat viro beato nocturnalem sinaxim vigiliarum et orationum praevenire instantia, quatinus sacrificio contriti et humiliati spiritus, superni inspectoris oculos super se et super commissum sibi gregem intendere cotidiana provocaret votorum industria. Cui operi dum se una nocte accingeret, et uno tantum contentus comite, qui lucernae ei famulabatur officio, aecclesiam principalem sanctae Mariae ingrederetur, dum pedetemptim gradiens nullum illic esse putaret in quem offenderet, cum omnia silerent, et etiam si qui occulti oratores ibi essent adventui suo eos cedere crederet, in ipso chori ingressu, dum sibi minus cavet, offendit in clericum, nomine Bernerium, praepositum eiusdem aecclesiae, qui tunc forte solo prostratus matutinarium beatae Virginis decantabat cursum, et ut post patuit totus ad altiora penna devotionis subreptus, in matris Domini se extendebat laudibus. Quem pontifex solo herentem sibi adsurrexisse non videns, pede percussit, et ut cederet, vereor non sine aliqua animi stomacatione, ammonuit. At ille iussis paruit, et secedens in partem, intendebat his quae ceperat. Verum matutinali decurso officio, ubi praesul fessos stratis indidit artus, adest beata Dei genitrix beatis dextra levaque comitata virginibus Agne atque Tecla, eo habitu atque decenti apparatu, quo agnosci posset ab omnibus mater et sponsa Regis omnium, salus et dulcedo fidelium. Cumque lecto ipsius astitisset, et iacentis animus ad tantae visionis novitatem stupens hereret, ab eadem regina virginum blande est requisitus, cur clericum suum sibi devotum, secum loquentem, ad se totum suspensum, pede percusserit, et de loco, quo ei astabat, demigrare coegerit, devotionemque eius, qua secum totus aderat, impedierit. Quo silente et vultum matris misericordiae conscientia trepida respicere formidante, sed tamen de eius misericordia non desperante, ait singulare miserorum confugium, spes et consolatio humilium: *Bene quidem michi servisti, bene in aecclesia mea laborasti, sed nunc ut homo errasti, et melius est, ut nunc errati penam suscipias, ubi pena omnis finis est obnoxia, quam in futuro, ubi pena crescit, et spiritus hominis de die in diem renovatur ad penam. Pes igitur, quo peccasti, penas luat, ut agnoscant omnes in te, quia diligentes me diligo, et memoriam mei facientibus patrocinari non desisto.* His dictis beatam virginem Teclam ammonuit, ut virga, quam ferebat, pedem eius quo clericum percusserat cederet. Visum est pontifici, sensitque se caesum, quia et confestim pes eius aruit, ex quo omnibus diebus vitae suae claudicavit. O stupenda matris Domini pietas, quae pontificem suum sibi fideliter servientem et laudavit, quia fideliter sibi serviret, et tamen peccatum eius quo in conservo, licet quantum ad gradum sacerdotii inferiori, peccaverat inpunitum dimittere noluit: hoc demonstrans indicio, se iuxta esse clamantibus ad se, et vindictam eorum, si lesi fuerint, etiam in domesticos paratam ulcisci. Claudicavit itaque episcopus, quia motus est ad iniuriam proximi pes eius, et effusi sunt gressus eius. Sed didicit in ipsa sua infirmitate gressus rectos facere, ubi, quod arrogantia deliquerat, studuit humilitate corrigere. Mane etenim facto, cum fidem verbis faceret poena temporalis, in conventu aecclesiae clericum quem leserat requisivit, errati culpam agnovit, confessus est, et quod patiebatur, cur pateretur, palam protestatus est. Cepit iam uterque de correptione unius proficere, ut quod uni oberat, ambobus prodesset, et exemplo eorum omnibus. Nam paucis admodum interpositis diebus monasterium petiit episcopus, et humilitatis vestitus amictu serviebat pauperibus, pauper et ipse spiritu. Non tamen deseruit curam episcopii, quam, ut non desereret, exegit amor cleri et populi, quin potius tantum augebantur in eo lucra virtutum, quanto ferventiori proposito adherebat Domino virtutum. Memoratus vero clericus, urbis ipsius praepositus, in amore beatae Virginis permanens, et obsequiis eius iugiter inherens, in aecclesia eius devotus perstitit, monasterium sancti Petri pro loci ipsius nobilitate multo amore diligens, et innumera dona auri atque argenti, palliorum atque librorum conferens. Dedit etiam aecclesiae eidem ea quae possidebat in Exio in vineis, campis, aquis aquarumque exitibus et decursibus, unde et pro suae sanctitatis merito defunctus in eadem aecclesia inter sepulcra episcoporum condignam meruit sepulturam 15. Kalendas Maii.

Cf. Gesta Vird. fol. 71.

Lotharius igitur rex Francorum quintus a Karolo Calvo germanum habuit fratrem iuniorem se Karolum, uxorem autem Emmam, Lotharii regis Italiae et Adheleidis post imperatricis filiam, ex qua suscepit filium Ludovicum, qui adhuc puer Blanciam duxit uxorem. Habuit et filium alterum ex quadam nobili puella Arnulfum, qui primum natus est, postmodum Remensem archiepiscopum. Karolum fraternae uxoris protervitas compulit et inopia rei familiaris patrios fines relinquere et Ottoni Saxonum imperatori se dedere. Mortuo Lotario, Ludovicus filius successit, et in primevo flore iuventutis obiit; in quo defecit generatio regum ex familia Karoli Magni, et successit ex alia familia Hugo rex Quod graviter ferens Arnulfus clericus, Lotharii frater, ut diximus, patruum Karolum in Franciam reduxit, et Laudunum cepit et retinuit. Adalbero vero Laudunensis episcopus a custodia qua tenebatur fugiens, ad Hugonem venit, et ei Arnulfum conciliavit; cui rex defuncto Remensi archiepiscopo archiepiscopium contulit, ut sibi Karolum conciliaret

fol. 71'. Rich III, 92

Richer. Ille dum faciliores aditus querit, quibus Karolum regi conciliet, civitatem ei tradit, unde ab eodem Hugone periurus et traditor publice conclamatur. Nec multo post ab Adalberone Laudunensi, cui se credebat, captus, ipse et Carolus Hugoni redduntur. Arnulfus proposito sibi, ut se periurum sponte confiteatur, alioquin oculis privaretur, periurum se clamat et veniam petit; atque ita mox deponitur, et in loco eius Gerbertus diaconus eius substituitur, primo puer in monasterio sancti Gyraldi nutritus, sed pro morum insolentia expulsus, postmodum et de archiepiscopatu pulsus, ad Othonem imperatorem se contulit. Karolus vero privatus senuit, et Arnulfus episcopatum recepit. Soror eius Malthildis fuit Rodulfi regis Burgundiae mater, et eius filia, quam Conradus imperator, tertii Ottonis filius, uxorem duxit, Gisla dicta est, mater Heinrici tertii imperatoris. Berta quoque eius filia mater Odonis qui apud Bar obiit[a].

Cf. Scr. abb. Fl. Anno 968. obiit Remundus Eduorum episcopus.

fol. 72. *Iohannes episcopus, servus servorum Dei, Berengero fratri nostro Virdunensis ecclesiae episcopo, cum omnibus sibi a Deo commissis bravium eternae remunerationis. Convenit apostolico moderamini pia religione pollentibus benivola caritate favere, et poscentium animis alacri devotione assensum praebere. Ex hoc enim potissimum praemium lucri a conditore omnium Domino promerebimur, si venerabilia sanctorum loca oportune ordinata ad meliorem fuerint statum nostra auctoritate perducta. Igitur quoniam te, karissime frater, inter caetera sanctae conversationis exercitia comperimus quoddam monasterium in tuo episcopio iuxta civitatem Virduni in aecclesia beati Petri pro amore Dei construxisse, in quo requiescunt corpora sanctorum confessorum atque praefatae ecclesiae sanctae Mariae quondam episcoporum, Vitoni, Pulchronii, Possessoris atque Firmini, et de rebus tuae aecclesiae provida consideratione sublevasse, ut si quando filii tuae ecclesiae divino compuncti amore terrena despicientes ad contemplativae vitae perfectionem confugere desiderarent, ne a tua aecclesia penitus dissociati viderentur, in monasterio, quod membrum est eiusdem ecclesiae, solatii refugium sub habitu religionis sibi invenirent et Deo quieta tranquillitate inibi famulentur; noverit omnium fidelium tam praesentium quam et futurorum industria, nos idem monasterium tua ordinatione constructum, cum omnibus rebus, regalibus praeceptis tuo consultu sibi sancitis, in aeternum velle permanere inconvulsum scilicet: Scanciam cum suis pertinentiis, abbatiam sancti Amantii et quidquid ad eam pertinet, Novam villam cum suis locis, Amantionis curtem quantum ad eam pertinent, Parridum cum suis adiacentiis, Harbodi villam cum suis pertinentiis, Castonis curtis ecclesiam cum his quae ad eam pertinent, aecclesiam de Marleio cum suis adiacentiis, aecclesiam de Marculfi curte cum suis adiacentiis, aecclesiam de Amonzei villa cum suis adiacentiis, cum terris, vineis, molendinis, cum servis et ancillis, abbatiam sancti Petri et ecclesiam de Maroa, ad Liniacum quidquid ad illum locum pertinet, ad Novam villam in Barrensi comitatu quidquid ad eum locum pertinet. Haec vero omnia praedicta loca cum suis omnibus generaliter et specialiter pertinentiis, et quidquid Deo opitulante voto fidelium huic monasterio concessum fuerit in futuro tempore, per hoc nostrum apostolicum privilegium perenniter firmamus tam vobis quam vestris successoribus, et insuper hoc nostrae auctoritatis privilegio esse corroboratum volumus, quatinus eadem Virdunensis aecclesia, quae hactenus de filiis ab ipsis infanciae rudimentis in gremio suo expositis, dum ad externa monasteria confugiebant, fraudabatur, abhinc et deinceps in membro sibi subiecto consilio sui episcopi atque providentia gloriosi abbatis Humberti de eorum sancta conversatione sublimata glorietur. Si qua autem temerario ausu magna parvave persona, cuiuscumque ordinis aut potestatis, contra hanc nostram apostolicam praeceptionem ire temptaverit, sciat se auctoritate beati Petri apostolorum principis excommunicatum, atque anathematis vinculo esse innodatum, et a regno Dei alienum, cum omnibusque* fol. 72'. *impiis aeterno incendio atque supplicio condempnatum. Qui vero observator extiterit huius nostri praecepti, gratiam atque misericordiam vitamque aeternam a misericordissimo domino Deo nostro consequi mereatur. Scriptum per manum Leonis scriniarii sanctae sedis apostolicae in mense Ianuario per indictionem 14. Datum 5. Idus Ianuarii per manum Marini episcopi et sanctae sedis apostolicae bibliothecarii, anno Deo propicio pontificatus domni Iohannis summi pontificis et universalis XII. papae in sacratissima sede beati Petri apostoli decimo, primo in mense, indictione 14, anno ab inc. Dom. 971.* Haec autem sunt addita, immo quaedam reddita praefato monasterio post acceptum hoc privilegium: Ecclesia de Bocconis monte, ecclesia de Donnatis cum molendino, ecclesia de Mauri villa, ad Rivaldi mansum mansi quatuor, ad Raherei curtem et Gislei curtem et Novam villam mansi triginta cum ecclesia et capella, vineae in Arnoldi villa quas dederunt Richuara ducissa, Adelardus, Amalricus, Albertus, Warnerus, Gyrulfus, Lambertus canonicus, ad Florinchingas mansus

a) *hinc octo lineae erasae.*

unus cum vineis, ad Sanctum Iulianum mansus dimidius cum vinea, ad Flabasium mansi tres. in Soliaco ecclesia, ad Buslani villam ecclesia.

Anno secundo post datum hoc privilegium, qui erat ab inc. Dom. 972. Otho Magnus imperator obiit, 10. imperii sui anno, et Otho Rufus successit. Humbertus etiam abbas obiit 2. Nonas Decembris, et Adilmarus in locum eius substitutus est. Successit itaque, ut diximus, Othoni primo secundus Otho, qui et Rufus, de quo dictum est proverbium, quia successit Otto secundus ad imperium, ut floreret saeculum. Vixit autem domnus Berengarius usque ad tempus Ottonis tertii, et defunctus 2. Idus Augusti, infra aecclesiam tumulatus est cum honore in ingressu claustri, quod constat eum et quesisse et praecepisse. Regebat tunc temporis Burgundiae regnum Rodulfus, Conradi filius, cuius sororem Gislam Conradus imperator, qui et Cono, duxit uxorem. In Lugdunensi aecclesia promotus erat ad episcopatum Burchardus, Rodulfi regis frater, Conradi ex concubina filius, a quo ordinatus est Bruno Lingonensis episcopus, a. dom. inc. 981. ind. nona. Hic episcopatum Lugdunensem in infantia adeptus est.

Cfr Gesta Vird. 2.

Chr. Divion

Anno igitur dom. inc. 983. Otto Rufus secundus, cum 12 annos regnasset, moriens Romae, a suis relatus est, et Aquisgrani sepultus; cui successit tercius Otto 12 annorum, qui a cunabulis sumpsit sceptrum Romanorum, sub cuius regimine salus fuit mundo et gloria. Tempore huius praefuit Virdunensi ecclesiae Wigfridus episcopus. Hic quadam die urbem egressus, venit ad villam fratrum quae Wandersala dicitur, ubi a comite Sigifrido captus et absolutus, de pecunia quam pro emendatione suscepit ita aecclesiam sanctae Mariae coronis ornavit, ut si manu primam tangeres, omnes usque ad novissimam moverentur. Hic praedecessoris sui domni Berengerii imitator factus, in suburbio Virdunensi cenobium aedificavit, et aggregata monachorum turma, corpus illuc sancti Pauli episcopi levatum de loco, quo iacebat, in feretro argenteo recondidit, victumque fratribus, qui loco eodem Domino deservirent, ex reditibus episcopii providit. Hic etiam inter cetera bona Ravandi mansum sancto Firmino contulit. Defuncto autem 2. Kalend. Septemb Wigfrido [a] Virdunensi episcopo et in monasterio quod ipse construxerat tumulato, Hugo substitutus est. Hic ingressus civitatem, unde viveret, inquisivit: Lotharius enim rex Francorum, quia erat res publica sub iuvene principe Romanorum, defuncto Wigfrido episcopo, Virdunum obsedit anno ab inc. Dom. 986, sed minime cepit; omnia tamen circa urbem vastavit; contra quem egressi ad bellum et superati, plures ex eis capti sunt, pro quorum liberatione, ut dicitur, Gotbertus claves urbis regi detulit. Ob hanc itaque causam cum invenisset Hugo expensas episcopii exterminatas, notatis villarum reditibus mox reversus est. Quo egresso susceperunt absque regio dono Adalberonem, Beatricis filium matris ducis Theoderici, qui aliquantulum moratus in civitate, defuncto Mettensi episcopo, illo se contulit, isto relicto. Huic successit Adalbero, filius comitis Godefridi, avus ducis Godefridi, qui accepta uxore Bonefacii, postea factus est marchio. Is Salernum eodem anno benedictionis suae curationis gratia profectus, reversus in Italia obiit 14. Kal. Mai, et relatum corpus eius Virduni sepultum est. Vixit in episcopatu tribus semis annis, et successit Heimo anno 988

Gesta Vird.

In initio itaque regni Ottonis III. papa obiit, in cuius locum Otto alium ordinari praecepit, quem Iohannes Crescentius de nobilibus Romanorum deiecit, et alium substituit. Sed Otto reversus, illum deiectum abscisis manibus eius et auribus et oculis erutis, et occiso Crescentio, Gerbertum papam ordinari praecepit. Hic in cenobio sancti Geraldi apud Aureliacum nutritus fuit, grammaticaque est eruditus, et ab abbate loci Borrello citerioris Hispaniae duci commissus, ut in artibus erudiretur, ab eo Hattoni cuidam episcopo traditus est instruendus, apud quem plurimum in mathesi studuit. Verum praedicto duce cum episcopo Romam eunte, idem cum eis profectus, et papae factus notissimus, ab eo Ottoni regi est intimatus, et cum Adalberone Remensi episcopo Remis venis. Quo tempore Otricus apud Saxones insignis habebatur. Post annum Remensis Adalbero Romam cum Gerberto petebat, et Ticini augustum cum Otrico reperit, a quo magnifice susceptus, ductusque per Padum classe Ravennam, et quia anno superiore Otricus Gerberti se reprehensorem in quadam figura cum multiplici diversarum rerum distributione monstraverat, iussu augusti omnes palatii sapientes intra palatium collecti sunt, archiepiscopus quoque cum Adsone abbate Dervensi et scolasticorum numerus non parvus; et cepta disputatione, cum iam pene totum diem consumpsissent, augusti nutu finis impositus est. Ibi Gerbertus ab augusto egregie donatus, Remis cum archiepiscopo reversus est, et post a Hugone Hugonis Magni filio, rege Francorum, qui Ludovico successerat ex alia stirpe, deiecto Arnulfo pontifice, in Remensem archiepiscopum se quibusdam praestigiis promoveri fecit. Verum aliquanto tempore exacto, ubi sensit quod Arnulfus sedem episcopii sibi praeripere et populum ad se reducere nitebatur, noctu fugiens ad Othonem ivit; a quo non multo post in Ravennensem archiepiscopum quibusdam se praestigiis promoveri fecit. Inde postmodum papa constitutus est et Silvester dictus est. Obiit autem anno 999. et Gregorius V. successit[88].

Rod. Glab I, 4. — Richer III, 43 — ib — fol 73.

Anno igitur ab inc. Dom. 988. imago Domini in cruce posita in monasterio apostolorum Aurelianis ploravit, omnibus admirantibus, quid hoc portenderet signum. In eadem civitate una noctium lupus adveniens, aecclesiam ingressus matutinis horis restem signi ore arripuit, et agitans illud insonuit, quem vix ab aecclesia expellere potuerunt. Sequenti anno tota civitas igne consumpta est cum aecclesiis, sed Arnulfus venerabilis episcopus inventa pecunia in fundamentis aecclesiae sanctae Crucis, eamdem aecclesiam in melius reparavit.

Rod Glab. II 5.

Anno igitur 991. sanctus Odilo venit ad conversionem Cluniaci, et 4. anno sanctus Maiolus obiit. Ea tempestate Roma maxima ex parte igne combusta est. Templum etiam sancti Petri accensum est, et iam trabes ferro et lamminis ereis coopertae ardebant, cum omnis plebs Romana ad sepulchrum apostoli concurrens, ubi humana nichil praevalebant auxilia, divinum et apostolicum expetebat suffragium, et statim ignis, qui iam trabes lambebat, extinctus est. Eo quoque tempore obierunt Odo comes Turonorum, Heribertus Meldorum et Trecorum, Willelmus Pictavorum, Manasses episcopus Trecorum, Gislebertus Parisiorum, Gebuinus Catalaunorum.

ib II, 7.

Anno ab inc. Dom. 995. suscepit regimen Cluniacensis ecclesiae sanctus Odilo.

Mortuis igitur Lothario et Ludovico Francorum regibus, Hugo rex, ut diximus, constitutus est, cuius frater

ib. II, 1

a) require in alia pagina sub hoc signo ⁓ usque ad successit ei Heimo c. *Nos ordinem ita indicatum restituimus.*

88) minime; sed eo anno Gregorio V. Sylvester II. successit.

Chr. Divion. fuerunt Otto dux Burgundiae et Heinricus. Verum Ottone in adolescentia mortuo absque liberis, Heinricus successit; cuius filius fuit Odo Belnensis, et privignus eius Willelmus advena, Rainaldi comitis pater. Post Heinricum Heinricus, Roberti regis ex Çonstantia filius, ducatum optinuit, et ei regi facto Robertus Vetulus successit, frater eius, et Roberto Hugo dux postea monachus, Heinrici filii ipsius Roberti filius; quo Hugone defuncto, Robertus filius eius successit,
Glab. R. III, 2 et Constantiam duxit uxorem, cognatam Hugonis Autisiodorensis episcopi, comitis Cabilonensis. Anno ab inc.
II, 8 996. obiit Heinricus dux apud Poliacum super Ararim, et Richardus Normannorum dux obiit. Sequenti quoque anno Robertus rex ducens secum Richardum II. iuniorem Normannorum comitem cum triginta milibus Normannorum, Bur-
II, 9 gundiam, quia a se defecerat, vastavit, et tandem optinuit. Quo tempore facta est fames valida quinquennio in toto orbe Romano. Eo etiam tempore praeerat ecclesiae Divionensi abbatis officio eximius pater Willelmus, cuius gesta qui scire voluerit, in libro vitae eius a Rodulfo monacho edito legere potest.

L I B E R S E C U N D U S.[a]

Anno ab inc. Dom. 1002. obiit Otto III. iuvenis imperator, exactis in regno 19 annis, et Heinricus successit. Quo anno circa solis occubitum draco per aera ferri visus est, et igneae in coelo acies visae, et luna in plenilunio post inicium quadragesimae a medio noctis usque ad ortum diei in sanguinem versa, et sol circa meridiem in duas partes divisus est.

Cat. pont. Sequenti anno Iohannes papa XIII. obiit, et Benedictus successit.

fol. 73'. Cfr. Ser. abb. Fl. Anno ab inc. Dom. 1010. obiit Heldricus abbas Flaviniacensis, 19. Kal. Ianuarii, et successit domnus Amadeus. Hic, abbatia dimissa, Cluniacum ivit, et post reversus Colticensem
89 cellam adquisivit[89], et Sinemurensem et Bellilocensem et Corbiniacum recuperavit[90]. Sarmatiae castrum cepit, Passavant destruxit, 19 aecclesiarum altaria cum decimis et paratis optinuit[91].

Defuncto quoque Adelmaro abbate monasterii sancti Vitoni 5. Kal. Ian., Adelardus substitutus est. Et hoc defuncto 13. Kal. Ian., Ermenricus successit, qui in quantum valuit, locum ampliavit. Hoc etiam ad superna transvecto, 6. Kal. Septemb. Rohardus successit, et Rohardo Lambertus. Post quem raptus est de coenobio sancti Felicis Mettensis domnus Fingenius Scottorum progenie oriundus, quia locus idem per manum laicam aliquantulum neglectus erat, ad restaurandum eum ibidem abbas est ordinatus. Cuius adventum peregrinationem et conversionem qui plenius nosse desiderat, in vita Teoderici eximii Mettensis episcopi
92 scire potest[92]. Et hoc quoque defuncto, cum iam post Adalberonem Virdunensem episcopatum Heimo sortitus esset, domnus Richardus locum illum regendum suscepit. Cuius vitam mores et actus, nobilitatem generis, inicium conversionis, studium religionis et perseverantiam perfectionis humilitas nostra sensu licet tenui et sermone rustico describere gliscit; quia si quid sumus, cum nichil simus, totum post Deum et sanctos eius ascribendum est meritis ipsius. Unde invocandus est nobis spiritualium distributor karismatum Spiritus sanctus, ut beatitudinem eius suo quidem sensu, nostro ore enunciet, ut laudetur in operibus suis, et appareat mirabilis in sanctis suis.

1.[b] Extitit igitur nobilissima Francorum stirpe progenitus, patre .....[c], matre vero .....[c][93], et ab ipsis infantiae rudimentis litteris liberalibus in aecclesia sanctae Mariae Remensis institutus. Quae aecclesia tanto tunc vernabat religionis decore, tot personarum nobilium et religiosarum, quas ipsa in se educaverat, sibi adplaudebat honesta numerositate et decenti honestate, ut religione ipsa praemineret omnibus aecclesiis Belgicae, formaque esset omnibus honeste vivendi recteque conversandi in castitate, in scientia, in disciplina, in correptione morum, in exibitione bonorum operum. Probat hoc domni et vere sancti Constantii canonici eiusdem aecclesiae pia constans et fidelis constantia, itemque alterius Constantii imitanda et recolenda in pauperes laudabilis rerum suarum profusio et totius patrimonii dispersio. Quorum alterum ipsa sua commendat religio et opera misericordiae, alterum adeo pauperum

a) *titulus deest in codice.* b) *numeri capitum habentur in codice.* c) *locus vacat.*

89) Ab Helmuino episcopo Eduensi anno 30. regni Roberti regis, teste charta. Mabillon. ann. Bened. IV, 652. K. 90) Ab eodem Helmuino diplomate scripto anno inc. 1034. anno Henrici regis 5. Mabillon l. l. p. 659. K. 91) Duae exstant donationum chartae Amadeo datae, Roberti regis una 3. Kal. Mart. a. 1018, Mabillon annal. Bened. IV, 238. Raginaldi comitis altera a. 1037, Labbe I, 270. K. 92) Laudat hanc vitam auctor vitae Richardi ap. Mabill. Act. SS. saec. VI, 1. Cfr. quoque Monum. Germ. SS. IV, p. 696. K. 93) Patri erat Walteri, matri Theodradae nomen, ut testatur auctor vitae Richardi ap. Mabillon Act. SS. saec. VI, 1. K.

praedicat miseratio, ut ipsi soli inventi sint, qui tanti viri dum deflent obitum praedicant meritum, et dum funus illius grata sedulitate officiosi procurant, dum ad missae solempnia quae possunt pro requie eius munuscula offerunt, dum omnes insimul circa corpus aggregati suam deflent desolationem, et suam in tanti elemosinarii ingeminantes conqueruntur destitutionem, eius nimirum vitam miris laudibus extollunt, et siquid humanae naturae vitio in eo corruptum est, id suis lacrimis tegunt et operiunt. Ideo autem horum constantiam ad exemplum fidelium hic inseruimus, ut agnoscat qui legerit, tot et tales viros in palestra sanctae Remensis aecclesiae nec sine magistris desudasse, nec sic solos evasisse carneae molis carcerem, ut non reliquerint aliquos sui propositi testes et cooperatores, qui eorum et vestigia imitati et fidei virtutem sint amplexati.

2. In hac ergo aecclesia religiosae indolis puer Richardus litteris traditus imbuendus, brevi singula percucurrit, quae magistrorum sollertia percurrenda signavit. Cepit iam altiora meditari, et quae a magistris non didicerat, vivacitate et perspicacia docilis ingenii attente rimari, ut agnosceretur ab omnibus magni eum futurum esse praeconii, quem sic commendabat acumen intellectus, secretorum et misticorum capax, cooperante et praecedente gratia Dei. Transivit itaque in eadem urbe proficiens usque ad perfectam incrementorum aetatem, et qui erat acer ingenio, statuit sibimetipsi normam vivendi, recidens in se noxia, quae in fol. 74. aliis solerti vigilantia reprehendebat. Probat hoc religiosa vitae eius conversatio, et continuata malorum redargutio, qua tantum abundabat animi eius directa simplicitas, ut pro zęlo Dei et emulatione iustitiae praecentoris et archidiaconi ei officium committeretur, et magisterio eius dispositio Remensis aecclesiae traderetur. Cui officio quam strenue, quam prudenter, quam sollerter invigilaverit, ne nimii fortasse laudando inveniamur, silere decrevimus, maxime cum et silentium ipsum laus eius sit, quia si totam substantiam nostram in laudibus eius superextenderemus, minus esset quod diceremus ad id quod dicendum esset. Iubilat ergo in laudibus eius Remensis aecclesia, quia et ipsa eius devotio, qua in ea fideliter laboravit, laus eius est. Utebatur potestate sibi tradita in aedificationem, non in destructionem, habens libertatem vocis iudicio suo confutare reos et convincere, nulliusque personam in iudicio accipere. Quibus rebus ita cognitus erat omnibus, ut absens etiam pro sui reverentia et inflexa constantia a cunctis timeretur, et pariter omnes senes cum iunioribus Richardi inadulatam gravitatis censuram reverebantur. Erat enim vere religiosus, orationibus continuis vacans. Cui etiam moris erat psalterium ex ordine quoquo die dicere, et primos quidem quinquagenos psalmos stando manibus ad terram deflexis dicebat, quinquagenos erectus, quinquagenos prostratus toto corpore, set suspensus. Articulis pedum manuumve sustentatus perorabat. Solebat etiam ante crucem orationem cotidianam dicere, quarum hec erant omnium versuum inicia, *Adoro te, Christe, crucem ascendentem, et benedico te.* Quas cum die una multa perorasset instantia, surgens ab oratione, et crucifixum cum lacrimis aspiciens, audivit vocem dicentem sibi: *Tu me in terris benedixisti, et ego benedico te.* Et elevata dextera, qui erat in forma crucis benedixit eum. Qua dulcedine compunctus, gratias egit sacerdoti summo, et cepit iam tanto artius perfectiora meditari, quanto gratiosiorem circa se agnoscebat dulcedinem miserentis Dei. Hoc nos Rodomi positi a viris religiosis audivimus, qui et ipsi se fatebantur audisse a Hugone cognomine Grammatico, viro strenuo et religioso, Rotomagensis aecclesiae archidiacono, qui Remis in aecclesia sanctae Mariae praesens adfuit, quando hec gesta sunt.

3. Verum cum in dies fervore religiosi propositi ad altiora penna devotionis sustolleretur, et contemptores mundi suimetipsius abnegatores miraretur, Deumque in figura crucis positum veneraretur, sequaces suos ad se invitantem et dicentem: *Qui mihi ministrat, me sequatur*, rememorans quia parum esset ministrare Domino, in quo nulla esset perfectio, nisi et Ioh. 12, 26. sequeretur eum, delegit Deo firmius adherere, quoniam bonus est, et beati qui sperant in eum. Cepit igitur larga manu quae circa se erant dispensare pauperibus, et licet a primis annis conpassionis in eo opera claruerint, tamen quo amplius miseria seculi et fallax eius gratia contempnebatur, eo magis instabat misericordiae operibus, ut nudus Christum sequi, et pauper pauperem imitari valeret, qui propter nos minoratus paululum ab angelis de pauperibus nasci et in praesepio reclinari voluit, ut esset piorum cibaria iumentorum. Ubi vero cuncta distracta sunt, nec desideria dilatione consopita, quin potius augmentata, quia sancta erant, et cogitationum inundantium, quas perfectioni studens fidelis anima patitur, violento impetu sedato, ad portum quietis appulsus fixit anchoram spei, quia deliberaverat iam ut iret,

cepit iterum anxiari quo iret, quem sibi locum stationis eligeret; ubi plantatus, in interna cordis amenitate viridesceret. Volebat enim hoc quod dictum est patri credulitatis nostrae Gen 12,1 Act Ap. 7, 3. Abrahae: *Exi de terra tua, et de cognatione tua*, ad litteram implere, sed considerabat non sine fructu fore, si inter suos positus, factusque eis forma vitae honestae, praeberet eis exemplum sequendi Christum, adipiscendo religionis propositum. Considerabat rursus difficillimum esse inter notos et affines gravioris propositi intentionem apprehendere, ubi aliquando certa est via periculi, incerta salutis, cum retrahit hominem iam Deo proximantem amor propinquorum, et reverberat aciem vultus eius, qua Deus intuendus esset, caritas carnis, et multimodae punctiones seculi, quas non adeo graves sentit qui oportunitatem sentiendi vitat et refugit. Inter has et alias multiplices repugnantium sibi invicem carnis et spiritus deliberationes affuit adiutorium Omnipotentis, et famulo suo desudanti in palestra gloriosi certaminis solatium praebuit cuiusdam fidelis sui, qui sub clamide mundanae dignitatis absconditum gefol. 74'. cfr Gest. Vird. 9. rebat probatissimum militem Christi. Fredericus nomen erat viro, generosa satis eius et alta propago. Comitatus honore vigebat, et quod maximum est, comitatum mentis indole perornabat. Pater eius Godefridus erat, vir probitate gratia et divitiis et honoribus inter magnates regni nominatissimus. Habebat et alios filios, Adalberonem Virdunensem quem diximus episcopum, Herimannum[a] quoque comitum nobilissimum, Godefridum quoque et Gozelonem duces. Herimannus, qui et Hezelo, Mathildem duxit uxorem, ex qua genuit duos filios, bonae spei arbores, Gregorium et Godefridum, et filiam Odiliam, quae fuit abbatissa ancillarum Dei in monasterio sanctae Odiliae. Habuit et alium ex concubina filium nomine Godefridum. Godefridus vero dux in divitiis et gloria absque liberis consenuit. Gozelo autem dux Godefridum filium, qui accepta uxore Bonefacii postea factus est marchio, heredem reliquit. Hac ergo generosa stirpe creatus domnus Fridericus, in sublimitate honorum positus, mensurarum suarum limites attendebat, ne in praecipitio[b] pedem poneret: ideo bonum intentionis suae finem adeptus est, qui extra fines suos vagatus non est. Hostibus terribilis, amore iustitiae spectabilis. Pauperibus largus, dapsilis in donis; in parcendo pius, in ulciscendo severus. Qui cf. Iob. 2, 8. etsi palacium frequentabat, in sterquilinio tamen cum beato Iob sedebat: quia si qua illicite gerebat, ea ad mentis oculos penitendo reducebat. Sedebat in sterquilinio, quia cum ante se peccatorum stercora cernebat, si quid elationis in animo surrexisset, inclinabat. Et quanto se pulverem et cinerem cum Deo loquens estimabat, tanto celsius usque ad honorem divinae colloquutionis ascendebat. Hinc est, quod ita vere humiliatus est, ut ad alta virtutum surgere veraciter posset. Agit enim hoc pia Dei miseratio erga electos suos, ut quanto se infra se ipsos despiciunt, tanto sublimius ad amorem Dei subrigantur, et eo magis videant claritatem Dei, quo eos magis, ne de se magna sentiant, reprimit virtus verae humilitatis.

4. Cum itaque ad conditoris sui desiderium totus diutina meditatione incalesceret, et iam aperte mundi lenocinia despicere et Deo tota intentione adherere cuperet, videretque homo in saeculo constitutus pernecessarium sibi fore, ut hoc suum desiderium cuilibet religiosorum propalaret, cuius relevaretur consilio et orationibus firmaretur, visum est ei, divina utique faciente clementia, ut virum religione nominatissimum, Richardum videlicet, de quo cfr. Gest. Vird 8. impraesentiarum agitur, expeteret, et ei tamquam sibi alteri se ipsum crederet, cum eo archana cordis sui participaret, illum esse consiliarium qui nichil haberet fallax, nichil simulatum, nichil corruptae pacis amicum. Venit ergo, et dum unius voluntas aperitur, amborum desiderium revelatur, et ut perficiatur alterna confirmatione roboratur. Decretum est igitur communi voto, et ex sententia utrimque deliberatum est, ut pauper quilibet locus eligeretur, in quo honor Dei et rigor regulae conservaretur, ubi novi christianae paupertatis amatores exerceri, et sic demum alios in spiritualis tyrocinii exercitio instruere possent. Delectus itaque locus Virdunum civitas fuit, et in ea monasterium apostolorum Petri et Pauli et sancti confessoris Christi Vitoni, quod et ab antiquo fundatum, et sanctorum patrociniis gloriosum, et religionis erat ordine insignitum. Erant enim in eo boni viri et religiosi, licet perpauci, sub disciplina abbatis Fingenii, a Scottorum partibus oriundi, qui illo causa religionis convecfr. ib 9 fol. 75. nerant. Huc sane cum se conferre destinavissent, ad hoc tamen exploraturi convenerunt, ut opinioni minus creduli oculis attenderent, si eo se coenobio recluderent. Erat in eadem urbe et aliud monasterium a Wigfrido episcopo constructum, in quo eis videbatur melius eos ingredi debere pro loci oportunitate; quia illud prius coenobium loci angustia et situs asperitas minus commendabat, licet rigor ordinis in illo melius servaretur. Estimationi vero suae mi-

a) Hezelonem *suprascriptum*. b) pcipio *c*.

nus fidem dantes, Cluniacense coenobium pari voto expetere decreverunt, quod et religione praecipuum, et divitiis opulentissimum esse videbatur, ut a domno Odilone abbate consilium quererent, et optento adquiescerent, aut certe, si sancto viro sanius videretur, ibidem sub eo remanerent. Ierunt ergo. Sed sanctus vir prophetiae spiritu plenus, caritatisque virtute refertus, viros egregios et in Christi amore ferventes gratanter susceptos ad solum proprium remisit, inculcans eis et praecipiens, ut in monasterio, quod primum delegerant, et ubi se devoverant, vota sua Deo redderent, maxime cum ibi vigeret fervor ordinis; adiciens posse per eos fieri in processu temporis, ut habitacula servorum Dei nunc modica postmodum crescerent, et fieret eorum industria locus ipse insignis, qui nunc videbatur angustus et despicabilis.

5. Intueri plane libet flammam caritatis in corde beati Odilonis, quae per beatum Iob 11, 6 lex Dei multiplex dicitur, quia cuius mentem plene ceperit, hanc ad innumera opera multiformiter accendit. Hac enim actum est, ut vir beatus ea quae sibi ab altero fieri expectaret, eadem cogitaret alteri facienda. Hac etiam actum est, ut proximum ut se ipsum diligeret, ut bona quae valeret proximis inpenderet, et inplendo non tumeret. Hac nichilominus fit, ut quo se vir sanctus in solo Dei et proximi amore dilataret, eo quidquid a rectitudine discrepat ignoraret. Hac quoque actum est, ut ceteros tamquam se diligens, per hoc quod rectum in aliis conspexit, quasi de augmento proprii provectus hilaresceret. Quis namque praelatorum hoc nunc faceret, quod virum sanctissimum tunc constat fecisse? Quis tot et tales viros fama ubique celebratos, si ad se declinare contingeret, ad alia loca demigrare moneret, et non eos potius sibi favore, gratia, vel precibus, seu qualibet arte retinere temptaret? Quod etsi non posset, tamen eos invitus, et non sponte a se dimitteret, dolens quasi quos numquam habuerat dimitteret. Quantos nunc in ecclesia Dei praelatos aspicimus, qui provectum alterius videntes suum non esse, fastidiunt? Quibus omnibus beatum Odilonem praeferendum merito censemus, ad cuius gloriam spectat, si quid per eos quos nobis attribuit, aecclesia cui attributi sunt[a], in ordine et religione fructificat. Redierunt ergo novi monasticae religionis tyrones Virdunum, et provoluti genibus patris monasterii aditum precabantur. Quos cum senior cerneret, et viros virtutis ad toleranda obprobria conculcationes et verbera minus idoneos et delicatos putaret, paupertatemque loci cum illorum metiretur divitiis, egre adsensum prebebat, quia mentes eorum in divino amore roboratas non noverat, quas si novisset, nec momento introitum illorum distulisset. Cessit tamdem, et petentibus assensum praebens ingressum annuit, quia voluntas Dei fuit, ut cito eis occurreret quod volebant. Sociati itaque congregationi monasterii, facti sunt omnibus forma patientiae et humilitatis, ut liquido cognosceretur a cunctis praeventos eos esse gratia conditoris Dei. Protectionis enim divinae gratia perlustrati, maiori satis ardore diligere caelestem patriam coeperunt, quam prius in terrena dilectione flagrabant. Deus namque[b], cuius vera hereditas lux est, et defectus luminis eiusdem nullus est, ita eos sua dilectione inlustraverat, ita eos visione sua reficiens repleverat, ut novae spei spiritu mentes eorum afflatae, semetipsas quales in vetusta cogitatione fuerant obliviscerentur, ut nichil iam eis nisi quae aeterna sunt placerent, et despectis transitoriis, sola quae permanent requirerent. Quia vero venerabilis Richardus absque permissu fol. 75'. et licentia archiepiscopi Remensis monasticum habitum susceperat, conquerebatur episcopus canonicum suae aecclesiae ab ea inordinate recessisse. Quamobrem eum conabatur repetere. Quod ubi ad aures Fingenii abbatis pervenit, evocato eo, rem ordine pandit. Ille, patre consolato, Remensi archiepiscopo cartulam misit hec continentem: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Quam ille suscipiens, et vim verbi diligentius intendens, merito ait: *Abiit qui spiritu Dei ductus est, et ideo a nobis repetendus non est.* Sic confutata repetentium eum calumpnia est, immo magis ad imitandum eum accensa multorum devotio est. Regebat tunc aecclesiam Arnulfus Lotharii regis, qui quintus a Karolo Calvo fuit, filius, qui Traditor cognominatus est ob id, quia civitatem patruo suo Karolo reddidit, cum doleret regnum alienae stirpi datum et suae praereptum.

6. Procedente igitur tempore, domno Fingenio abbate ad superna evecto 8. Idus Octobris, 1004. et in monasterio sancti Felicis tumulato, cum de electione substituendi abbatis ageretur in praesentia Heimonis episcopi, et ut in talibus assolet diversi diversa sentirent, et varia quorumdam haberetur electio, ad interrogationem pontificis repente puerorum voce electus domnus Richardus consona omnium voce laudatur, episcopo in laudes Dei erumpente et di-

a) s c. b) enamque c.

Psal 8, 3. cente: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem, domine Deus.* Et utique iusta pontificis enuntiatio, quia ore infantium et lactentium facta electio, laus Dei erat et glorificatio, qua cf. Vita Richardi 6. erat laudandus et glorificandus in fideli suo. Confirmata sane electione, et scripto roborata, deducitur ab episcopo novus Iacob in cordis laetitia, et benedictione data more solempni, praelatus est custodiae gregis Domini. Aderat iam tempus ut impleretur prophetia beati viri Odilonis, quod per eum et domnum Fredericum locus antea permodicus insigniretur, ut et ipse beatus Odilo de profectu illorum tamquam de suo gratularetur. Suscepta itaque praelationis sarcina, studuit elationem et iactantiam cavere. Sciebat enim, oportere sibi prodesse fratribus magis quam praeesse. Cui tantam Deus contulit gratiam, ut a regibus et principi-
1004. bus, a divitibus et mediocribus miro diligeretur affectu; quia et congruum erat, ut quem Deus perfuderat gratia, ab omnibus amaretur. Ordinatus vero est per manum domni Heimonis Virdunensis episcopi anno ab inc. Dom. 1004, cum iam post Ottonem III. secundo iam anno principaretur Heinricus consanguineus eius, qui 9. regni sui anno imperator creatus est. Huius ergo principis curiam pro quibusdam negociis domnus et pater Richardus adire compulsus, venerabilem Fredericum secum duxit, qui et de imperiali sanguine procreatus et principibus regni erat notissimus; ut quod per se posse diffidebat, illius optineret gratia, cui aliquando, dum esset in seculo, tota parebat curia. Verum dispositis sedibus, et residentibus pontificibus et abbatibus, astantibus etiam regni primatibus, cum longe inferius resideret pater mitissimus, et memorabilis eius monachus, ut regis et principum consanguineus, inter primos palatinis consiliis interesset eminentiorique loco sederet, ratus non sibi fore utile, si patri cui suberat praemineret sessionis ordine, rem fecit memorabilem et imitandam posteris. Surgens namque a latere principis, et suppedaneum suum ipse ferens, abbatem suum petivit, et posito ad pedes eius suppedaneo, in eo ipse resedit, dans omnibus monachis cunctis postmodum futuris seculorum seculis formam verae humilitatis, et quod vere exaltatur qui sponte pro Deo humiliatur. Hoc ergo eius factum omnibus fuit miraculo, et laudi datum est, quod non pro laude hominum, sed pro divino famulitio et paterna reverentia celebratum est. Nam regalis magnificentia humilitatem nobilitatis illius amplexata, Christumque in famulo suo devote venerata, cum eum ad se invitasset, et ille a pedibus patris avelli nollet, rex altiori ingenio viri prudentiam admiratus, abbatem ad se evocatum e latere suo sedere fecit, atque post eum domni Frederici sedem sisti praecepit. Sic familiaritatem regis et principum adeptus domnus abbas Richardus, in brevi, sapientia, consilio, astu, prudentia et honesta conversatione cunctis manifestatus est, ut in negociis curialibus disponendis nullus illo utilior, nullus prudentior, nullus validior aut acceptior iudicaretur. Probat hoc principalis erga eum
fol. 76. liberalitas, qua pro amore eius Virdunense, cui praeerat, dilexit coenobium, ut dona ei ingentia in auro et argento, in palliis et sacratis conferret vestibus, et totum se adeo in amore eius transfunderet, ut miraretur qui videret.

7. Optentis igitur, pro quibus abierat, abba religiosus ad monasterium suum reversus est, cepitque velle fieri tanto propinquior Deo, quanto per gratiam eius regi et principibus, pontificibus et quibusque praepotentibus erat acceptior. Coepit enim totum se sollicitius divinis mancipare cultibus, dominicis die noctuque invigilare laudibus, commissos sibi religiosis assuescere moribus; ita ut per totam Neustriam et Austrasiam, Franciam atque Burgundiam diffunderetur sonus sanctitatis eius, fieretque omnibus in propatulo sanctimonia eius. Fiebat ad eum grandis undecumque concursus; alii eius se subdebant magisterio, postposito mundi fallentis lenocinio; alii filios suos ei offerebant erudiendos, ut videretur iam monasterium eius monasteriis Nitriae[94] vel Aegypti conferendum, pro numerositate fidelium illo confluentium, qui velut apes ad alvearia undique avolabant, diversis virtutum speciebus onusti mentes, ut illae mellis et cerae indiscretas cruribus et pedibus subveunt qualitates. O quales et quanti viri eius claruerunt magisterio! quam preciosa et devota Deo commissa ei congregatio, doctrinis eius irradiata, et exercitio artioris propositi ad unguem informata! Probant hoc Galliae et Germaniae pontifices duces et comites, amore Christi ferventes, qui ex monasterio et discipulatu eius monasteriis quos habebant aut patres praeficiebant, sub tuitione tamen eius et disciplina, aut si patres inde habere nequibant, quos de suis patres facere deligebant, Virduni primo probandos instituendos et morigerandos dirigebant. Ex quibus nos, licet iuniores et moderni, plures religiosos et in omni theoria probatissimos vidimus viros, angelica facie et habitu reverendos: ut ex institutione discipulorum patesceret, quantae religionis gra-

94) pagus supra Memphim situs.

vitatis et perfectionis eorum magister fuisset, cuius eruditionis decus in discipulorum clarebat moribus. Crescente sane numero discipulorum, crescebat census honorum. Clarebat ubique nomen Richardi, sanctitas eius ubique praedicabatur, et nomen Dei per eum clarificabatur. V. Richardi 9. Videns autem aecclesiae suae vetustissima et pene iam diruta sartatecta, delegit eis deiectis ampliora iacere fundamenta, et in meliorem statum et nobiliorem novam compilare basilicam, quod et brevi actum est. Turres enim ecclesiae ipsius domnus Fredericus ex suo fecit, et cellarium et refectorium fratrum. Dormitorium vero cum deiectum restrueretur, et neces- G. Vird. 9 saria domus pararetur, nec posset nova parari nisi vetus mundaretur, accersitis quorum esset operis et studii id explere, cum aliqui illorum, ut assolent, erubescerent, et manus apponere in subvehendo quod mundabatur subterfugerent, vir humilitatis et gratiae Fredericus vere monachus, terrae fossor accessit, et quod effossum est onere facto exportavit. Quis iam similia facere erubesceret, cum videret Fredericum comitis filium, fratrem duorum ducum, imperatoris consanguineum, et fecisse et non erubuisse? Fecit et huic simile opus in turrium exstructione. Cum enim iam in altum structura porrigeretur, et strumentum illud quod avis[95] nominatur, subvectione caementi aptatum, perpauci essent qui ferrent, his qui 95 huic officio erant deputati alias, ut credimus, occupatis, videns vir beatae memoriae quemdam de nobilioribus astantem, ut sumeret ligneum illud instrumentum, et caementum collo, ut moris est, subveheret ammonuit. Qui cum erubesceret, et suis id natalibus incongruum adstrueret, vir mitissimus cervice subposita quod rogabat primus implevit. Ac deinde por- fol. 76'. recto iuveni instrumento eodem, suo docuit exemplo, ut disceret facere quod fecerat comes comitis filius, nec erubesceret si ei improbaretur factum, quod constaret ab ipso quondam comite primitus actitatum. Sedebat autem quadam die idem vir memorabilis in coquina fratrum, et operis quippiam exercebat, scutellas abluens et vasa alia mundans; cum ecce ad ostium quoquinae Godefridus dux frater eius adveniens aditum precabatur. Cui cum aperuisset unus ministrorum qui forte aderat, videns dux fratrem suum operi cepto insistentem, capite inclinato et alludens ad nomen comitis: *Non deceret*, ait, *comitem talia facere, non enim sibi conveniunt nomina et actus, nobilitas generis et exibitio operis.* Cumque egrederetur, ille egredientem subsequutus, nacta oportunitate loquendi, sic ait fratri: *Optime*, ait, *prosequutus es, o dux, quia tanta est dignitas huius officii, et tantus est cui inpenditur, beatus scilicet Petrus apostolus, et sanctus confessor Vitonus, quod nec meae congruit parvitati, ut praesumam ad hoc eis exibendum quasi pro nobilitate generis mei; nec tanta est humilitas mea, ut merear ab eis in illorum qui hoc officio digni habentur consortio deputari.* Tanta erat tunc abiectio et suimet despectio in anima illius fidelis, ut eius humilitas praedicaretur, et miraculo esset cunctis qui noverant nobilitatem generis eius. Nam cum sederet quadam vice privatus, et necesse esset ei calceos extrahere, quidam de fratribus, quem ipse senem vidi et a quo puerulus ista audivi, Iohannes nomine, procumbens cum vellet ei pro caritate servire, obstupescens et quadam religiosa obstinatione obsequium eius recipere nolens, prohibuit eum dicens: *Quid mihi prodest, frater, honores seculi reliquisse, si a fratribus obsequium, quod habuissem in seculo, cum non sit necesse, accipio? Qui ad hoc veni ut serviam, servitium quod non expedit quomodo accipiam?* Ita dicens, fratris repressit animum, dans omnibus maximum patientiae et humilitatis et vilitatis appetendae documentum. Hec in transcursu, pro innotescenda omnibus beatae mentis abiectione, dictum sit; nunc ad ordinem rei flectamus articulum.

8. Edificata igitur nova aecclesia maiori ambitu et elegantiori opere, necessarium fuit ut corpora quorundam sanctorum pontificum transmutari debuissent. Tunc corpus sancti Madelvei incorruptum repertum est, et in cripta sanctae Mariae sub altari in vase marmoreo decenter repositum. Tunc etiam facta est translatio duorum episcoporum Hildini et Hattonis Nonas Maii. et ad dexteram crucis monasterii, ad dexteram scilicet altaris sancti Iohannis baptistae positae sunt eorum reliquiae. Corpus autem domni Berengerii episcopi et mona- V. Richardi 8 chi in ingressu claustri tamen infra monasterium repertum, incorruptum inventum est, excepto pede qui in vita eius aruit; et casula cum sandaliis ab eius corpore abstracta est, et in thesauris aecclesiae cum reliquiis reposita. Corpus vero eius sanctissimum superius versus cancellos chori transmutatum est, casula nova et sandaliis honeste procuratum, et e regione sepulcri altare sancti Firmini, quod ipsius tempore ab eo inventum est, positum. At vero corpus domni Dadonis episcopi e regione duorum supradictorum pontificum, ad laevam scilicet crucis monasterii, ad sinistram partem altaris sancti Martini, honorifice reconditum est.

95) hodieque Gallis *oiseau.*

Reliquorum vero episcoporum corpora infra chorum continentur, et desuper tabulatum de lapidibus sectis et quadratis factum est. Attamen quinque episcoporum corpora subtus pulpitum, quo ęuangelium recitatur, contineri a multis audivimus, quorum tamen nomina non fol. 77. tenemus. Pulpitum autem aere crebris tunsionibus in laminas tabulasque producto, et deaurato, factum esse constat satis accurate et eleganter, et per 12 tabulas 12 prophetarum ima- 96 gines, 12 apostolorum formas subvehentium, sculptorio et polimito[96] opere exaratae sunt. Et hec quidem ad occidentalem partem, ad dorsum scilicet stantium et canentium, positae sunt. At vero ad septemtrionalem 4 fluviorum species de paradiso emanantium, in 4 partibus eminent. In gyrum autem, quo ęuangelii recitator stans obumbratur, Abrahae offerentis filium, Abel agnum, Isaac benedicentis, et Iacob supplantantis, et Tobiae sepelientis, et David manufortis imagines agnoscuntur, simili opere compilatae. In facie autem dominus Iesus in throno maiestatis residens, et Virgo mater, et baptista Iohannes cum 4 ęuangelistis apparet. Porro dextra levaque Domini angeli et archangeli cum Cherubin et Seraphin Redemptori obsequium exibent. Instrumentum vero illud quod paratum est receptui textus ęuangelii, Iohannes ęuangelista in similitudine aquilae volantis adornat. In ora autem et summitate operis versibus exametris auro digestis patris Richardi devotio summa notatur. Propiciatorium sane sanctorum exornant corpora, quorum meritis floret aecclesia. Et in medio quidem alto satis et prominenti cyborio sanctus quiescit Vitonus redimitus frontem auro purissimo et gemmis pretiosissimis, quibus concluditur maiestas Dei incircumscripta et incomprehensibilis, habens ad dexteram beati Petri, et ad levam eiusdem beati Vitoni auro prominentes imagines opere factas caelatorio, quas ambiunt çolunnae[a] ex electro purissimo cum basibus argenteis arte fusili et anaglifo productae. Ipsum quoque cyborium dominicae resurrectionis, apparitionis et admirabilis ascensionis opere caelatorio protensis adornatur insigniis, habens ante se altare sacratum in honore sancti Vitoni et omnium confessorum: ad levam autem altare sacratum in honore sancti Pulcronii et omnium martyrum, habens et ipsum suum cyborium, quo continetur corpus eiusdem beati Pulcronii, auro et argento decoratum: porro ad dexteram altare in honore sancti Possessoris habetur, et omnium virginum, cum cyborio, quo corpus eius continetur, simili opere adornatum. Altare vero maius in honore sancti Petri apostolorum principis sacratum est ob privilegium aecclesiae ipsius, quae priscis temporibus in honore ipsius apostoli et facta et consecrata est. Ante hoc tabula habetur aurea, auro mundo et purissimo et gemmis preciosissimis densissime conserta, opere mirifico et arte celatoria facta, praeferens imaginem Domini signum crucis tenentis et super aspidem et basiliscum ambulantis, et dextra levaque imagines apostolorum Petri et Pauli eiusdem operis et metalli. Ad quorum vestigia procumbentes cerneres imagines domni patris Richardi, et Mathildis digne memorabilis, supplices manus tendentes, et quasi ut grata hec eorum habeatur oblatio, alterius censu, alterius studio facta, supplicantes. Factum est et altare gestatorium ex auro purissimo f. G Vird 9. interius mire fabrefactum opere consimili, studio et largitione domni Herimanni comitis, in modum tabularum consertum et conpactum, quod cum aperitur, et altare est, et tabulae aperiuntur, quibus si moram adhibeas, quod est instrumentum Moysi et Aaron imaginibus gloriosum, figuram dominicae crucis exprimit. Habet hoc a quattuor cardinibus quattuor ęuangelistarum, hominis, leonis, tauri, et aquilae species ex argento opere fusili, praefatum altare portantium, et se invicem versis vultibus respicientium. Super ipsum vero altare brachium sancti Pantaleonis ponitur pallio serico involutum, et ligno inclusum, argento et auro decoratum, quod attulit cum corpore eiusdem a Nichomedia Coloniensis episcopus[96*], optentum dono fol. 77'. Constantinopolitani imperatoris, quando pro eius filia Ottoni II. in matrimonio iungenda iussu eiusdem Ottonis ad eumdem imperatorem legatus missus est, cum episcopis duobus, ducibus et comitibus. Et cum optentis, pro quibus ierat, licentiam redeundi accepisset, et imperator ei sociisque eius munera plura optulisset, et accipere renuissent, corpus sancti Pantaleonis ab eo archiepiscopus petiit, et optinuit, et reversus Coloniam detulit. Fuerat autem cum eo in expeditione ipsa quidam eius consanguineus, dominus castri de Commarceio[97], et multa prece obtinuit ab eo brachium corporis sancti Pantaleonis, quod et in aecclesia praefati castri reposuit. Evolutis postmodum aliquot annis, obsessum est castrum ipsum, et eversum atque succensum. Cumque flamma tectis aecclesiae illaberetur, et victricibus globis interiora aecclesiae lamberet, dolens sacerdos de combustione sanctarum reliquiarum, cuidam armatorum

a) *ita c.*

96) multicolore. 96*) Gero. 97) Commercy.

ut aecclesiam ingrederetur et desuper altari reliquias tolleret, significavit. Qui mox ingressus, reliquias tulit et reposuit; et cum ibi adesset abbas R., brachium sancti praesente presbitero marca argenti ei vendidit; quod domnus ipse cum sciret pro certo martyris esse reliquias, Virduni gaudens attulit, et paratum argento et auro diebus festis super altare ponitur. Fecit et alia plura ornamenta, libros euangeliorum auro et argento paratos, cruces ex auro purissimo 3, ventilabra argentea 2, librum epistolarum 1 argento paratum, missale 1, collectarium 1 similiter argento paratos. Dedit et Heinricus imperator calicem 1 aureum premaximum (cf. G. Vird 11.) cum gemmis preciosissimis et patena eiusdem metalli, et scutellam 1 de berillo, et pixidem 1 de onichino, in qua servaretur corpus dominicum dependens super altare: praeterea innumera dona auri et argenti et praediorum sacrarumque vestium, et philacteria aurea et argentea et cristallina cum sanctorum reliquiis, capsam 1 auream insignitam reliquiis 12 apostolorum, et cornua 2 eburnea idemtidem reliquiis conferta. Fecit etiam memorabilis pater Richardus coronas 2 ex argento et auro, et tertiam parvulam, ubi dependerent signorum restes. Adverada quoque comitissa dedit sancto Petro casulam viridem cum aurifrisio, et multi multa dederunt, quae enumerare longissimum est. Unde et in brevi factus est locus ille insignis. Eius namque exemplo provocata progenies domni Frederici seculo renunciavit, et adherens discipulatui praefati patris praedia sua et patrimonia aecclesiae dedit. (G. Vird. 8. 9.) Godefridus comes pater Borracum dedit, inde relato filio suo ab Italia Adalberone episcopo, cum eum parentes eius in aecclesia S. Vitoni sepeliri mandassent, et contra eorum voluntatem in aecclesia S. Mariae sepultus fuisset, pro requie animae illius dederunt S. Vitono Forbacum[97]. At vero Herimannus, qui et Hezelo, filium suum Gregorium in annis puerilibus Deo obtulit, et omnem devotionem suam ad eundem locum vertit. Dedit enim S. Petro et S. Vitono Haslud cum aecclesia, in Fesseca unam ecclesiam, in Rotgericorte 12 mansos, in Ermefredegehen unam aecclesiam. De his factum est post mortem eius concambium, et dedit pro his comes Balduinus Flandrensis Bonvillare cum dimidia ecclesia, Hevenges similiter cum dimidia, in Vitereio vineas cum quadam parte aecclesiae, in Harvia 30 mansos cum familia magna. Sine isto tamen concambio tradidit adhuc (G. Vird. 9.) praefatae aecclesiae Monnau et aecclesiam cum silva spaciosa. Fontagiam quoque cum familia et vinea optima. Dedit etiam pro anima filii Godefridi ex concubina nati, in claustro tumulati, non tamen iuxta fratres et patrem, duas aecclesias, quarum una dicitur Ham, alia Gengeavia.

9. Fecit et vestes sacratas in aecclesia preciosissimas. Et cum aecclesiam ipsam prae cunctis mortalibus suis ditasset bonis et possessionibus, ad ultimum semetipsum Deo optulit, et monachus factus est, ut in aeternum cum Christo regnaret. Mathildis autem, uxor eius digne memorabilis, bonis pollens virtutibus et misericordiae studens operibus, in claustro ipsius monasterii defuncta venerabiliter quiescit humata. Cuius ad caput filia eorum Odilia virgo sacratissima locum habet sepulchri. De hac sermo extitit, et nos a senioribus audivimus, (fol. 78.) quod egressa a finibus Bavariae venerit Virdunum 4. feria ante sanctum diem paschae, volens cum patre et matre et fratribus diem paschae celebrare. Quam cum vir Domini Richardus intuitus fuisset, inter blanda consolationis alloquia, an aliquid infirmitatis pateretur interrogavit. Qua respondente, sanam se esse, et nullius egritudinis molestiam se sentire; ille prophetiae spiritu plenus, praevidens imminere tempus vocationis eius: *Vale*, ait, *filia, vere salutis aeternae filia. Nam cras hac in hora assumeris in gloria; et recipies a Deo pro bene gestis praemia sempiterna. Elegit enim te Deus sociam esse sanctarum virginum, quia iocundum ei in corde tuo virginitatis praeparasti habitaculum.* Obstupuit ad hanc vocem pii patris ancilla Dei, et quia virum Dei credidit non posse mentiri, verbis eius credula cepit de fine suo tractare, excessus suos pertractare, et suffragium consolationis et orationis ab eo expetere. At ille caput sanctum super pectus suum reclinans, et quasi iam per incorruptionem corporis et spiritus alterata esset eam demulcens, confortabat spiritum eius in Domino, proponens beatam eam fore, quam certum erat ad nuptias agni festinare. Post hec eam reficere iussit, omnibus mirantibus quomodo eam sanam et vegetam in crastino morituram predixerit. In crastinum autem liquore sancti olei ab eo inuncta, cum nullam gravedinem pateretur, mandato pauperum cum eo interfuit, et in eodem quo laverat pedes pauperum loco virum beatum intuita: *Hec*, ait, *requies mea in saeculum seculi, hic expectabo diem Domini.* Ad missarum itaque sollempnia ivit, et cum communicasset vivificis mysteriis, dolore aliquantulum pulsata ad

97) Forbach.

cellam rediit, et adveniente viro Dei cum fratribus, exitum suum orationibus muniri petiit, et sic inter manus eius in cinere et cilicio se reclinans, inter verba orationis laeta spiritum efflavit. Et recedente beata anima, tanta illic emanavit flagrantia[a] odoris, ut nulli dubium foret venisse illic auctorem suavitatis. Curatum sane est corpus eius pia religiosorum instantia, et usque in diem tertium in aecclesia pia servatum sollicitudine et industria; et sic sabbato sancto terrae mandatum cum gloria. In hoc monasterio domnus Liethardus comes de Marceio ad conversionem veniens Bailodium contulit, et multis annis in sancto vivens proposito, tandem Cathalaunis, quo eum oboedientia miserat, defunctus et sepultus est, et demum Virduni relatus in claustro tumulatus est. Godefridus dux Gozelonis frater ibidem sepultus, 20 mansos in Beurunes dedit, et sua suppellectile locum admodum ampliavit. Dodo etiam de Comitis castro iuxta Teodericum comitem ibidem in ingressu monasterii quiescit. Ludovicus quoque comes et monachus. Hildradus comes Richardum filium suum post episcopum beato patri baptizandum offerens, Baronis curtem sancto Vitono dedit, et defunctus in galilea[98] tumulari meruit. Non est autem facile referre, quot de diversis partibus Franciae Neustriae et Austrasiae, spretis mundanae vanitatis illecebris, sub disciplina et magisterio patris Richardi monasticae se subdebant religioni. Ita namque in eius amore se transfuderant reges pontifices et potentes, ut summo eum venerarentur affectu, et patrem eum dicerent patriae ob paternum eius erga omnes affectum, quo cunctos fovebat et relevabat. Erat enim pius in vultu, reverendus incessu, severus circa reprobos, dulcis erga benivolos, forma honestus, actione compositus, praeferens semper honestum utili, qui nullo terrore, nulla adulatione a vero flecteretur, in observatione regulae ferventissimus, in corrigendis viciis prudentissimus, in castitate cluentissimus, in exibitione bonorum operum perfectissimus.

(Margin: cf G Vird. 9. V Richardi 9. — G. Vird 9, 11.)

1020. 10. Baldricus igitur Leodiensis episcopus[99] cum beatum virum unice diligeret, coenobium Lobiense divitiis opulentissimum ei tradidit regendum, ut industria eius religionis in eo reformaret propositum, quod videbatur a pristino rigore inmutatum. Cuius exemplo delectabili provocatus, cum videret religiosam eius conversationem in bonis et sanctis moribus, et incrementum religionis et monasticae perfectionis in coenobio eodem excrescere gaudens miraretur, cepit iam maiora meditari, et in suburbio Leodiensi in honore Laurentii martyris monasterium edificari constituit. Evocato ergo ad se eodem abbate, desiderium suum ei aperuit, et ut desiderii eius cooperator accederet monuit, et obtestatus est adiciens multum perfectioni eius posse proficere, si eius studio et industria domus Dei extrueretur, in quo laus et gloria Dei devote die noctuque celebraretur. Adquievit vir Domini, et congregatis artificibus, delegatisque necessariis sumptibus, Christo domino adiuvante, et beato Laurentio cooperante, opus inchoatum agiliter perficitur et dedicatur, et fratres, qui Deo cotidianis deservirent, ex monasterio sancti Vitoni adducuntur; quibus loco praepositi praeficitur domnus Stephanus, qui in praefato cenobio cellerarii officio fungebatur. Tactus simili bonae devotionis desiderio domnus Rotgerius Catalaunicae civitatis episcopus, industria et labore eiusdem patris Richardi in suburbio Catalaunensi in honore sancti Petri monasterium a fundamentis construxit, et a monasterio sepefato fratres cum libris et ornamentis necessariis, qui inibi deservirent, deduxit, et in vita sua ipse per se utraque rexit monasteria. De quo hoc fertur mirabile, quia cum turres ecclesiae sancti Laurentii in altum iam porrectae, et usque ad cacumen elevatae, postmodum reclines viderentur, et in ruina eorum[b] certa esset deiectio aecclesiae, vir Dei adveniens, dolorem fratrum, quem ex tedio deiciendae et iterum reparandae turris habebant, blande consolatus est; et nocturno tempore aecclesiam ingressus, cum diutius in oratione pernoctasset, ianuis patefactis egressus est, et iterum orationi incumbens cum surrexisset, signum crucis edidit, et confestim turres, quae reclines videbantur, dato maximo strepitu in sese resilientes subsederunt: et ut cernentibus patet, ita in se resilierunt, ut cunctis palam daretur intelligi, angelico id factum esse ministerio. Tantus autem resilientis in se structurae crepitus factus est, ut fratres monasterii tantorum sacramentorum ignari a lectis cum maximo timore exurgerent, putantes in ruina turrium quam verebantur deiectam esse partem aecclesiae. Quos vir Domini ad consuetudinarium matutinorum officium invitans, ipse cum eis interfuit, et mane facto beneficia Domini oculis videnda monstravit, atque ad amorem eos tanti beneficii largitoris mirifice animavit. Huius miraculi testis est tota Leodiensium civitas, et patres qui viderunt narraverunt ea filiis, et filii filiorum filiis, ut cognosceret generatio altera. Tem-

(Margin: fol 78'. — Vita Richardi c. 12.)

a) *ita c.* b) *ita c.*

98) area, nostris *gallerie*. 99) Wolbodo; cf. Ann. Laubienses. SS. IV, 18. Gesta epp. Camer. I. 3. c. 15. SS. VII, 470.

poribus illis principabatur Francis Robertus, qui Constantiam duxit uxorem. Hic ter beato patri nostro abbatiam sancti Petri Corbeiacensis regendam contradidit, ut eius institutione et vigore servaretur in eo regula patris Benedicti, et rigor reformaretur monasticae institutionis. Balduinus vero Flandrensis abbatias ei quamplures tradidit, abbatiam scilicet sancti Petri Gandensis, abbatiam sancti Amandi, abbatiam sancti Bertini, abbatiam sancti Richarii et abbatiam sancti Iudoci. Rexit et alia quamplurima cenobia, Bretuliensem, Humulariensem, sancti Quintini de Monte, sancti Wandregisili, sancti Huberti, sancti Remacli, Malmundariensem, Waltiodorensem, Belliloci, sancti Urbani, sancti Vincentii Mettensis insulae, et alia perplura quae non occurrunt memoriae, quas omnes in meliorem reparavit statum, et melioratis abbates de suis quos elegit instituit. Cenobium vero Belliloci, sancti Petri Catalaunensis, sancti Urbani[a] ipse in vita sua rexit. Preerat tunc Cameracensi aecclesiae et Atrebatensi Gerardus venerabilis episcopus. Hic aecclesiam sancti Vedasti in suburbio Atrebatensi sitam, de maximis divitiis ad maximam redactam penuriam, anno ab incarnatione Domini 1008 huic patri nostro, quem unice diligebat, assignavit; in qua vir Domini tanta egit et passus est, ut si singula scriberentur, et lectori ut vereor tedium et audientibus generarent fastidium; sed de multis pauca dicenda sunt, et fortasse utilius proderunt. Dicamus itaque quid rerum intercesserit, ut ad inopiam redigeretur locus tantarum divitiarum. Non autem visa, sed a senioribus audita referimus.

11. Quidam servientium sancti Vedasti in tantam eruperat proterviam[b], in tantam excreverat insolentiam, quia aliquanto necessarius erat aecclesiae, ut infra atrium monasterii domum sibi constitueret magnae altitudinis et fortitudinis quasi pro tuitione loci. Sed nacta oportunitate contumatiae exercendae, secularitatis in monasterio superabundantis desidia provocatus, propugnacula erexit, infirmiora munivit, et non iam pro loco, sed contra locum et Deum rebellare nisus est, bona aecclesiae diripiendo, vernaculos et ancillulas sibimet aggregando, canum turbam, histrionum et scurrarum ineptam congeriem deducendo, nec eos ab fol. 79. ingressu claustri arcendo: cum potius ipse in eo obsequentium stipatus cuneis assidue sederet, et habitacula servorum Dei actibus illicitis prophanaret. Ubi vero vir Dei coenobium ipsum regendum suscepit, et a fratribus, quibus erat mens sanior, susceptus est, non est passus tantam domus Dei videre desolationem; quin immo ad eius omnimodis se superextendit ereptionem. Cogitavit tamen si posset liberti illius emollire mentis duriciam, et verborum dulcedine[c] lenire proterviam, ut cessaret ab oppressione et conculcatione aecclesiae, cui pro debito et iure naturae debebat potius subesse quam praeesse. Sed servum malum non frangunt verba sed verbera, sicut dicit Sapientia, quoniam *qui mentis est durae suscipiet vulnera.* cf. Prov 28, 14 Et licet verba sapientis sint tanquam clavi in altum defixi, tamen non audiit stultus verba prudentiae, quia non dicebat ea quae versabantur in corde eius. Impletum enim erat illud veridicum Salomonis proverbium: *Qui nutrit servum delicate, sentiet illum contumacem.* Prov. 29, 21 Quid faceret, quo se verteret anxia mens viri Dei? Cilicio itaque obvolvitur, cinere aspergitur, et in excubias commissi gregis pervigiles noctes ducens, Deum precabatur attentius, ut ab oppressione inimici et membrorum eius tueretur aecclesiam suam, misereretur parvulis, et protegeret a scandalo; se ipsum quoque, quem eis praeposuerat, talem faceret, ut subditis eum et matrem pietas, et patrem exiberet disciplina, ut esset in eo et iuste consulens misericordia, et pie seviens disciplina. Nacta igitur temporis oportunitate populum conveniens, cum pauca pro re et tempore contra superbiam disseruisset, et de sectando religionis proposito nichilominus quedam perorasset, ubi vidit deflexos ad se animos populi, munitionem quam patiebatur infestam adivit, et ea funditus destructa, illum, qui contra iustitiam tumidus superbiebat, captum in elemosina sancti Vedasti sedere et de elemosina vivere instituit, sicque locum ab eius et obsequentium eius inportunitate eripuit. Cepit ergo tanto ferventior studiis religiosis insistere, et deductis a Virduno fratribus in spiritualis exercitii tyrocinio probatis curam loci commisit, inter quos erat Rotbardus a Leodio sapientia et religione nominatissimus, quanto noverat et sibi qui praeerat et eis qui suberant expedire. Verum quia vita eius casta et sancta moribus inhabitantium aversabatur, durumque eis videbatur quod in mente veteri cogebantur nova meditari, ex rebellione audacia sumpta, conati sunt quidam eorum de eius morte tractare.

12. Imminente itaque quadragesimali tempore, quia hec erat monasterii regula, ut in

a) *aliqua erasa.* b) propterviam c. c) dulcenide c.

illis diebus artiori se quisque mactaret continentia, cum ad hoc propensiori cura et ferventiori compellerentur, tectus in corde livor cepit altius serpere, et ad perficiendum quod anhelaverant in dies mentem excruciatam permovere. Quid multis inmoramur? Venit sacratissimus dies coenae dominicae, et quae erat pacis et concordiae, reconciliationis et misericordiae, haec factiosis convenit dies proditionis et malitiae perpetrandae. Deliberatum est enim apud illos, ut eo die perexpleto, cum post ministerii salutaris expletionem vir beatus fessa corporis membra quieti laxaret, cum omnes dormirent, ab eis gladiis perimeretur. O praesumptio temeraria! o impudens audatia! Quis furor post immolatam illam agni paschalis victimam ea die vel nocte quemquam quamvis nocentissimum morti adiudicavit? Nec latuit virum beatum feralis illa malorum deliberatio. Audiit namque quod ea nocte ab impiis perimendus esset, nec timuit. Timor enim Domini castus, qui permanet in seculum seculi, a mente eius timorem mortis exclusit, quia noverat quod nemini super eum potestas daretur, nisi quantum a Domino permitteretur. Totum ergo se committens Domino, ivit cubitum, caput habens retectum, paratus, si Deus vellet, ad excipiendum iugulum. Cum ecce ante matutinum tempus, omnibus post laborem quiescentibus, duo illi, quorum erat operis et voluntatis patrem iugulare, surgentes clanculo dormitorium egrediuntur; et accincti gladiis, cum de perpetrando scelere se mutuo devotantes contestarentur, ad hoc ultimum devenerunt, ut unus illorum pedetemptim singula dormitorii lecta circuiret, ne aliquis superesset qui vigilaret, a quo deprehendi verebantur. Quod ubi factum est, et ille est reversus ad socium, captata oportunitate
fol. 79v. maliciae perpetrandae, simul patris Richardi cubile adeunt videntque virum capite retecto soporatum. Cumque unus audacior in scelere armatam in illum vibrasset dexteram, brachio obrigescente divinam erga se sensit clementiam, ne perderet patrem, qui multos ad aeternam transmissurus erat hereditatem. Stabat exerta[a] dextra, inpos ad feriendum, nec inpos ad gladium reponendum. O admirabile Dei praeconium! mira patientia, pietas praedicanda! Poterat Iesus noster suos illos palestrites a peccati voluntate avertere, poterat, mox ut cogitata ad effectum perducere temptaverunt, morte multare. Sed sustinuit in multa patientia filios irae, ut faceret filios misericordiae. Invasit ergo miserum illum timor cum febre, et recessit a lecto patris, quem protegebat gratia Omnipotentis. Nec multo post signo dato ventum est ad aecclesiam, et ille quem remordebat conscientia, inter alios nocturnali sinaxi interfuit, quanquam tremens, quanquam infirmus, quanquam mordacis conscientiae stimulis aggravatus. Ubi vero ventum est ad tenebras, miser ille, dum *Kyrie eleyson* cum versibus cantaretur, corde compunctus genibus patris advolutus est, clamans et ipse patri: *Domine miserere*, scilicet ut sui misereretur, sicut Deum sibi misereri precabatur. Obstupuit vir sanctus ad tactum fratris vestigiis eius procumbentis, et quid esset prorsus ignorabat. Suscepto tamen eo et in partem declinato, orationem complevit, et dato lumine ceteris ad strata regredientibus, aliquos de fratribus secum retinuit; secedensque in locum congruum, data oportunitate loquendi, trementem fratrem et plorantem, totoque corpore terrae prostrato capite terram ferientem, quid pateretur requisivit. Ille gemitu interrumpente: *Peccavi*, inquit, *in celum pater et coram te, qui nolebam dici et esse filius tuus, factus sum persequutor tuus.* Et proferens gladium de sub cuculla: *Ecce*, inquit, *quem extendi nocte hac ad feriendum te, sed Iesus tuus protexit te. Volui quidem perdere te, sed protector tuus Dominus defendit te. Exemi gladium in te, sed cuius est virtus et imperium, gladium continuit, et te a morte, me ab interitu animae et ab homicidio salvavit. Parce ergo mihi, quia converti paratus sum et tuis monitis adquiescere regularibusque subdi institutis; tantum dona mihi quod deliqui in te, et ora Deum pro me.* Non erat hoc grave beato viro, donare peccantibus in se, qui ad proprias iniurias erat patientissimus. Toto ergo corpore prostrato, gratias egit protectori suo Deo, inde fratri benigne indulsit quidquid in se deliquerat, plurimum eum consolatus, inculcans ut confiteretur Domino peccata sua; dicens peccatum aliquando esse peccatum, et penam peccati, quae omnia vitare quiret, qui confessioni operam daret. Pauca ergo pro tempore loquutus, fratrem consolatum dimisit, dans in mandatis, ut mane facto ad se rediret, et quae sibi imperarentur faceret, et ita discessum est. Pater Richardus oratorium petiit, et quod superfuit noctis in laudibus Creatoris exegit. Die facto, prima dicta, consuetudinario officio expleto, ubi tempus oportunum datum est, patrem filius requisivit, et data confessione, penitentiaque accepta, alacer et sospes ab eo recessit, dicens, multum sibi prodesse, quod hac eum occasione Dominus sibi asciverit. Hic extunc

a) exerta *corrigit L.* extera *c.*

patris Richardi fuit filius dulcissimus et comes individuus, hic consiliorum particeps, quia erat nobilibus ortus natalibus et litteris adprime eruditus, et videbat in eo penitentiam cum verecundia. In capitulum ubi ventum est, publicam penitentiam egit cum socio corde contrito et humiliato, et fratres glorificaverunt Deum, qui avertit peccatum hoc ab eis; et iam in maiori veneratione sanctum Dei habere ceperunt, quem Deo karissimum, mortis inpavidum, sui contemptorem, iniuriae donatorem, et ob id Deum defensorem et tutorem habere sciebant. Iam autem si quis esset, qui viro Dei aliquando infestus fuisset, surgebat in medio, et confitebatur quidquid illud esset, satis verens ne etiam circa se deseviret indignatio divina. Precabantur itaque omnes pariter sibi indulgeri, quia eum non ut decuisset patrem et dominum tractaverant, et facta est ruina duorum sui ipsius et multorum in spiritu resurrectio. Igitur vir Dei fol. 80. generali omnibus indulgentia data, tanta[a] in posterum ab omnibus caritate dilectus est, ut merito diceretur: *Haec mutatio dexterae Excelsi.* Psal. 76, 11.

Ordinata itaque dehinc aecclesia personis et necessariis sumptibus, Virdunum rediit, praedictum fratrem secum deducens, quia intelligebat eum utile vas futurum in domo Domini. Nec eum spes fefellit. Cepit enim totus alteratus perfectiora meditari, amare honestatem, diligere ordinem, omnes sibi praeponere, se omnibus postponere, et si quid est quod virum honestum deceat, ad id modis se omnibus informare. Quamobrem diligebatur a viro Dei, et cotidiana monitione ad meliora sectanda incitabatur. Leduinus nomen erat viro. Hic est ille Leduinus, qui postmodum iussu et obedientia praedicti patris sub eo sancti Vedasti annis multis rexit aecclesiam. Verum hoc in patre nostro memorabile videtur, quod tanto eum affectu dilexit, quem de morte sua tractasse cognoverat. In quo consideranda est pietas eius et patientia invincibilis, quae vicem ledentibus rependere non novit, qua intantum abundabat animi eius directa simplicitas, ut quem passus fuerat inimicum, eum sibi crederet fidum amicum. O mens vere plena Deo, simplicitas sine simulatione, caritas sine emulatione! Sed sufficiant interim ista, festinandum nobis est ad reliqua. Non enim omnes eius virtutes animi describere possumus. Supersedendum aliquibus est, ut ad potiora sufficiamus. Et nunc quidem de benificientia dicamus quod possumus, quia non omnia possumus, qua ita sibi filiorum animos obligaverat, ut inmemor iniuriae, memor gratiae diceretur. Considerabat enim singulorum affectus, necessitates, oportunitates, et ita quibusque mirabili verborum et vultus gratia occurrebat adiciens verba bona rebus bonis, et praedicatione benigna et humana se ipse commendans, ut pluris estimaretur animus eius, quam illud quidquid esset quod querebatur. Quemadmodum enim in egris oportunitas cibi salutaris est, et Cf Senec de benef. II, 2. aqua tempestive data remedii locum optinet, ita beneficia eius, quamvis levia, quia praesto erant, quia occurrebant voluntati, gratiam preciosi, sed lenti et diu cogitati muneris vincebant. Gratissima enim erant quia parata, quia facilia, quia occurrentia, ubi nulla erat mora nisi in accipientis verecundia. Noverat enim optimum esse antecedere cuiusque desiderium et proximum sequi; illud vero melius, occupare antequam rogaretur. Nam cum homini probo, ut ait Seneca in libro de Beneficiis, ad rogandum os concurrat, et suffundatur rubor, II, 1 qui hoc tormentum remittit multiplicat munus. Nulla enim res carius constat, quam quae precibus empta est. Hinc sanctus Benedictus de dandis necessariis agens: *Consideret*, inquit, *abbas infirmitates indigentium, non malam voluntatem invidentium.* Qui considerandas infirmitates praecipit, occurrendum docet precibus, divinandam cuiusque necessitatem, ut rogandi necessitas auferatur. Ceterum et hoc in patre nostro beneficientiae partes adiuvabat, quia si quis ei de secretis animae, de internis mentis motibus confitebatur, tanta ei inerat mentis benignitas, tanta dulcedo, tanta compassio, ut qui solus advenerat, ut se proderet, alterum se illum esse crederet cui confitebatur, cui non inmerito tamquam alteri sibi animum suum applicaret, et se ipsum crederet. Occurrebat namque voluntati eius, et ita ei conformabatur, cum dolente dolens, cum tribulato spiritum et ipse contribulatum adhibens, ut unam animam duobus inesse corporibus, dum alterum se stupet is qui advenerat, miraretur. Quae res gratissima est mediocribus, utillima pusillis, qui eo utuntur affectu, quo vident sibi adclines, quibus loquuntur seu confitentur.

Iam vero in capitolio[99] si quis sermonem eius audisset, totus tremebat, totus estuabat, 99 totus ad reprehendendum se acutissimum stimulum compunctionis adhibebat, ac si prae oculis videret parata gehennae incendia, suppliciorum dispertita omnimoda genera, donec pro- cf Cant. cederet consolatio ab ore sermocinantis, fieret dulcedo mellis lingua eius, favus distillans 4, 11

a) tamta c.

99) i. e. capitulo.

fol. 80'. labia eius! Non enim dissimulabat peccata delinquentium, immo cum de viciis sermo esset, ita eorum proprie spurcitias inmundiciam et foetorem verbis exprimebat, ut qui audiret miraretur, et abhorrens talibus inplicari omnino detestaretur. Erat in eo iuste consulens misericordia et pie seviens disciplina. Ut enim ait in Moralibus mitissimus doctor Gregorius, *misericordia vel disciplina multum destituitur, si una sine altera teneatur.* Affectus patrem, pietas matrem, reverentia timoris dominum, disciplina exibebat magistrum, quod totum de beneficientiae fonte procedebat. Nolebat enim consumi munus suum, qui semper paratus erat ad donum; ideo in dando beneficio corporali seu spirituali sensu communi et rationabili tempus, locum, personas observabat, quia et momentis quaedam grata et ingrata Senec. de ben. II, 1 sunt. Ingratum est beneficium, quod diu inter dantis manus hesit, quod quis egre dimisit, quod sic dare visus est, quasi sibi eriperet. Ideo vir beatus cum aliquid ab eo a filiis quereretur corporalis aut spiritualis necessitatis, non dubitavit, ne proximus esset a negante, et ib. II, 5. nullam referret gratiam, sciens nichil esse tam amarum quam diu pendere, cum equiori animo feratur a quibusdam praecidi spem suam quam trahi. Quod autem donum tam dulce homini, quam iuvare consilio, participare laboribus, communicare doloribus, relevare estuantem animum, gaudere cum gaudente, flere cum flente? His donis, his beneficiis filiorum in se deflexerat gratiam, ut iniuriam eius suam arbitrarentur, laetitiam eius suam crederent, cuius tanta erat benignitas, ut veniente eo, si quid in congregatione qualibet morari licuisset, cum egrederetur, nullus esset qui non se iuvatum et relevatum, sustentatum et confortatum letabundus gloriaretur. Iam vero liberalitatem in eo laudari necesse non est, cuius non minima portio est, in omni negocio considerare, quomodo quidque aut dicatur aut fiat. Nam procedens ex liberalitate omnis benignitas properat, et proprium est libenter facientis cito ib. II, 5. facere. Qui enim tarde et diem de die protrahens profuit, non ex animo fecit; ita duas res maximas perdidit, tempus et argumentum amicae voluntatis; quia tarde velle nolentis est. Aliquando vero in tedium adductus animus, incipit odisse beneficium dum expectat. Quod autem maius beneficium quam mortuis referre gratiam, et requiei eorum providere et consulere, quorum acceperis elemosinam? Summa haec liberalitas est, memorari eorum qui se tibi dum adviverent commiserunt, quorum vivis laboribus, quorum sanguine pasceris; qui fiduciam suam post Deum in te ponentes, per manus tuas Deo feneraverunt, dum sua tibi pro eius amore largiti sunt. Non defuit gratia haec patri nostro, immo in omnibus monasteriis, quae regebat, mox ut potuit iure perenni constituit, ut in kalendario singulorum fratrum et benefactorum aecclesiae, qui seculo excesserant, divisis paginis nomina, anniversaria quaque die in capitulo recitarentur, diligentius annotato, quid quisque contulisset aecclesiae, ut dum eorum beneficia fratres praesentialiter recolerent annotatione diligentissima, recalesceret in eis eorum memoria, et tanto gratius memorarentur illorum, quanto acceptior fieret repraesentatio benefactorum illorum. Quod ut acceptius fieret, sermonem inde habuit coram fratribus, quem exceptum kalendario eidem, cui hec inscribebantur, praescribi instituit, in quo dulcedinem eius et pietatem, caritatem atque misericordiam, qui diligenter advertit, perpendere potest. Quanto vero affectu et studio memoriam defunctorum eorumdem. id est officium quod vigilias dicimus, et missae celebrationem agi instituerit, noverunt qui hoc facere consueverunt. Per omnia circa memoriam defunctorum benignissimus extitit. Sciebat enim, quia nichil in fructum pervenit, quod non a primo usque ad extremum aequalis cultura prosequitur. Ideo commissorum sibi et in vita et in morte sollicitudinem pia sedulitate est operatus. Quid autem de fortitudine et temperantia dicemus, quibus adeo regebatur animus eius, ut innata sibi viderentur? Nam cum fortitudo sine temperantia iniquitatis sit materia, ita in eo unum condiebatur ex altero, ut alterum sine altero videri et velle discernere omnino foret inpossibile. Iustitia vero cum prudentia privatum sibi domicilium in eius pectore collocaverat, quibus utilis ad omnia pietas non deerat scientiae discretione munita. Nulla est autem scientia, si utilitatem pietatis debabeat, quia qui bona cognita exequi negligit, sese ad iudicium artius stringit. Haec quia vir Dei noverat, singularum sibi virtutum proprietates adquisierat, quibus munitus mundi fallentis lenocinia superabat. Verum ad narrationis ordinem revertamur.

1011 Anno ab inc. Dom. 1011. Romam venerabilis pater Richardus ivit, et Benedicto papae in amicitiis iunctus familiarissimus ei extitit. Eodem quoque anno cum esset iam nominatus vir in monasterio sancti Vedasti cui praeerat rectoris officio, revelationes factae sunt ei in eodem

cenobio, quarum textum idem ipse misit omnibus aecclesiae filiis, quas etiam placuit hic annotari.

Electis[a] *ecclesiae Dei orthodoxis et unitis unitati corporis in Christi capite membris Richardus Dei favente gratia licet indignus abbas, ista legentibus perpetuae salutis gaudia.* 1011. Apr. 17 fol. 81. *Euangelica veritate edocti et totius euangelicae fidei auctoritate in Christo fundati, paterna erga vos quodammodo iunctus sollicitudine, vestram fratres dilectissimi exemplari rei divinitus gestae commonefacio caritatem, quam ad commonitionis vestrae solatium per quendam fratrem nostrum per sex horarum spacia spiritu velut mentis excessu raptam nobis voluisse fieri manifestam, divinam conicere possumus gratiam. Quae licet spiritualibus nos repugnare nequieris multimodis scripturarum divinarum occultis et ipsa vix subtilissima mentis acie contrectandis semper instruat documentis, nos tamen ex assiduitate torpentes, corporeaeque impatientis naturae remissiones adversum pernitionis quasi ex securitate hosti ex adverso insidianti patefacientes, manifesta per hanc visionem Dei miseratione, ad internam mentis nostrae et discussionis reducimur subtilitatem, prout quisque nostrum subtilissimae mentis et discretionis oculo transfigurata comparataque huic visionis sententiae prophetarum, apostolorum, euangelistarum quoque invictissima discretione hoc in se ad utilitatem suam veritatis transformare studuerit testatione. Cunctis etiam liquet, quod sine detrimento silentii tegimine non velatur, quod divinae miserationis ostentatione in salutem nostram manifestatur. Narrare vero opera Domini cum sit honorificum, ea silentio subprimi perniciosum. Quid namque tam saluberrimum atque utillimum, quam divinae largitatis donum, quod habet quispiam singulare, cum aliis participando faciat illud esse commune: quod cum fit, illa Salvatoris iussio, qua dicitur: „Quod dico vobis in tenebris" et reliqua. Cuius nos iussionis vim perpendentes, et toto mentis* Matth. 10, 27. *annisu illam complere volentes, quod in tenebris et in aure, id est in occulto, audivimus, ob multorum utilitatem in medium proferimus. Sane nemo autumet, hic aliquid falsitatis esse permixtum, aut a veritate aliquatenus credat alienum, quoniam sicut audivimus, vidimus, absque mendacii fuco fideli narratione perstrinximus. Nunc igitur ad narrationem rei gestae stilum vertamus. Debita religionis reverentia paschalia nobis* 50 *dierum exequentibus sollempnia, cum in hoc cenobio quod est Atrebatensium situm in urbe, pretiosissimi confessoris Christi Vedasti cultu dicatum honorifico, cui ipse monachicae continentiae instituendis disciplinis Deo auctore deservio, hec divinitus accidit visio. Quidam fratrum nostrorum debilitate corporis praeventus, lecto est aegritudinis occupatus. Sicque duobus transactis diebus, in ipso tercii diei noctis perventum est articulo, cum dolore anxietatis suae nimio hoc visus est exigi funditus migrare de seculo. Quod fratres vigiles inibi deputati videntes, me concite adesse signo faciunt, duorumque fratrum iunctus obsequio, quam primum affui, et mox exposito lecto quia spiritus exitus sui separatione colluctabatur, psalmodiae litaniisque insistens omnem adesse feci congregationem. Quibus expletis, funebribus intenti exequiis ut a circumstantibus, quia spiritum funditus exalasset vix summa poterat diligentia inquiri, dicendo: „Subvenite, sancti Dei," exitum eius et os emundare cepi. Cum interim iam subitis*[b] *turbatus, me corpori defuncti applicui, manuque mea eius ori pectori vitalibusque subtilissima indagatione admota, spiritum velut tenuissimi ac subtilissimi aeris flatum inesse praesensi, et remissa commendaticia oratione, quidnam futurum esset cepimus expectare. Cum post velut unius horae spacium tenuissimo et vix sensibili singultu pariter et anhelitu cepere labia tremere, deindeque inconditum quasi suspiria gementis et dolentis lingua summotenus emittere sonitum, subindeque discretum, velut vagitus infantum verba formare volentum. Sicque est eo usque perventum, ut rectum ad nostrum formaret verba auditum. Sed quaeso intendite, quia linguam commovebat tantum, cum in reliquis corporis membris, capite dico, oculis et manibus, coxis et pedibus nullus omnino ac si ligno vitae inesset spiritus, quod praesens fratrum et frequens indubitanter testabatur attactus. Sed visa inibi et colloquuta nostro auditui verba sola lingua formabat, quae in se postmodum reversus a nullo sub celo hominum sciri putabat. Cui assistens notarius, inpressis eadem signabat litteris, quae et ipse corporeo postmodum usus colloquio, non alia atque alia testabatur a se visa et colloquuta esse in caelo. Quem cum in subsequentibus lector audieris, ne quid eorum ambigi posse credideris, vehementius emortuum corpus humana formare posse verba miraberis, quam si et utriusque testamenti verissima assertio credi compellit, ab eo ut refert visum esse non dubitaveris. Egredienti a corpore animae malignorum spirituum tres ipsa sua visione terribiles astiterunt; cui*

a) *Fol. 81–83. inserta eadem manu, atramento pallido scripta minutissimis litterarum ductibus, quorum non pauci fere evanuerunt. Singulae paginae continent inter* 67 *et* 75 *lineas. Ita V. Cl.* URLICHS, *cui apographum foliorum* 81–83 *debemus.*
b) *fuitne* subitus? *U. Fortasse* motibus *aut tale quid excidit.*

1011. Apr. 17. *quasi horrifico impulsu insultantes, dicebant se habituros hunc tormentis infernalibus cruciandum, suarum illi attestationem inferentes culparum: cultellum scilicet cuiusdam fratris nostri parvulum quem oblivione et negligentia dudum perdiderat, cuius quamlibet minima videatur culpa, nec priori confessa nec venia fuerat absoluta. Affuit etiam pacis et lucis Michael angelus, hostilis invasionis tutor serenissimus. Quibus utrimque conventis, in momento infernalibus astitere claustris. Ubi ignis maximus quantitatem magnitudinis omnino excedens, locis illis cruciandis animabus erat deputatus, nigras adeo et fetentes emittens flammas, in quo traditor Domini Iudas catena undique strictus, maioribus in die iudicii tormentis servatur cruciandus. Quibus anima se deputatam sperans, nimio praesentis mortis tormentorum terrore constricta, misereri sibi Deum sanctosque apostolos Petrum et Paulum, Iohannem quoque baptistam et magnum confessorem Christi cui deserviebat Vedastum, frequenti et lugubri voce iterabat. Illis vero inferentibus veram priori sui distulisse confessionem, ut eum dampnarent testificabant. Tandem miseratione Dei praeventa et angelica confinitate confisa, spiritibus discussa immundis, soli abinde amplioribus procedunt perscrutandis, et ecce subito discreto alteri generi tormentorum consistunt in loco, ubi erat hiatus inferioris inferni, in modum putei latae et profundissimae inmensitatis, qui velut nubes glomerantur in imbribus, fumiferas eructuante camino revomebat flammas. Super hunc velut rupe in praecipitio constituta, ille vero verso vultu in altera, rogat ut introspiciat. Cuius nimio timore iussionibus parens introspexit, et inibi torqueri Albertum Namucensium comitatui praefectum*[1]*, quem ex nostris multi noverunt, recognovit. Quae cum illic propriae perditionis nimium dubia tremeret, sublata ab angelo, venerunt non longo adeo interstitio ad aquam sicut ex nimiis et fetentibus pruinis colligi poterat frigidam, circa quam velut medii corporis profunditate inmersi maxima residebat multitudo hominum, licet aliquantulum boni, tamen quia de seculo exierunt impuri, usque in futurum iudicium penalibus undis frigoris et fetoris venialibus sunt diluendi peccatis. Deinde venerunt ad aliam, quae ferventibus undis et ebullientibus innumerabiles visu volvebat lugentium strepitus. Quorum tortores, equorum, canum omniumque fere repentium similitudinem praeferentes, quoniam gravioris culpae fuerunt, homicidii, fornicationis, adulterii, sacrilegii, eorum miserabili interitu, impudendo gaudebant vocis et corporis gestu. His angelico ductu transcursis, exierunt in pulcherrimi prati florum diversitate vernantis tantaeque magnitudinis planiciem, ut si aequato omni orbi terrarum sub unius hominis visu colligi posset, huic comparari non posset. Locus hic quadam sui parte refrigeria, quadam vero diversis tormentorum et flammarum ignibus distinctus erat; ita ut qui levioribus pressi, velut aurum igne purgati, seorsum secedant refrigerandi. In hoc refrigerii loco Notkerum*[2]* recognovit episcopum. In tormentis vero alium intercepto nomine recognovit episcopum, qui a collo catena ligatus in dorso, linguam qua populo praedicare debuit, forcipibus igneis tortores eius nitebantur extrahere. . . . . draco ore, naribus auribusque flammas in faciem mortiferas u . . . . . presbiteros Eucarium et Rainboldum, fratrem etiam suum puerulum nomine Petrum, sororem ex eius conspexit*[a] *aduri latere; sororemque aliam toto quo advixit corpore contractam, seorsum iam cessisse liberam; laicum quoque, cuiusdam fratris nostri qui inibi adstabat patrem, de quo, quia vitam novimus, minime dubitamus, multosque alios quos memoria notos, sed multimoda praesens ratio fecit esse ignotos. Abhinc lector queso diligenter intende, quia mox ut exiit ab immundis spiritibus, et visis tormentorum periculis hec anima est liberata, ductorisque sui serenissimi ut est familiaritate quam dulciter recreata, quomodo maioribus amplioribusque aucta et incensa desideriis inquirendi et perscrutandi aliqua quae comminisci ab ea poterant, et quomodo ipsa sua importunitate quam sepissime dicendo: „O domine sancte Michael, pie pater, dic mihi!“ semper extorserit, quae in reliquum scripta audire poteris; et quia singulis angeli responsionibus anxia hoc*[b]* iterum iterumque suis vexabat inquisitionibus, clamando: „O domine sancte Michael, dic mihi adhuc!“ sub interrogatione animae et angeli responsione cum omni diligenti assidenti inibi ut supra diximus notario, quod restat curabimus scribere, non permixta nec mutata a nobis latinitate, nec verbo, sed omnia quae ipsi alternatim sermocinabant, eadem hec nobis in terra positis per linguam emortui corporis resonabat Spiritus sanctus; et cum impressum quarumlibet litterarum inveneris signum, animae interrogantis in te transfer affectum, ut angelicum facilius possis intelligere responsum:* Anima. *„O sancte Michael, dimitte me ire ad fratres meos, et dicam illis omnia.“* Angelus. *„Non dimittam te, veni sequere me. Vide.“* Anima. *„O domine, quam pulchras*

a) ex . . csp . . . c. b) *fuitne* hec?

1) obiit c. a. 1010; cf. Mon. SS. VII. p. 439. l. 7. 48. p. 440. l. 14. p. 473. l. 5. 2) obiit a. 1008.

mansiones; dic mihi, quis debet in eas habitare. O quam pulcram mansionem. O sancte Michael, dic mihi.“ Angelus. „Anima, non potes scire. Ista bona est.“ Anima. „O domine sancte Michael, dic mihi quae est ista altera mansio. Dic mihi quis debeat hic habitare.“ Angelus. „Fredericus[3].“ Anima. „O domine, parvum refrigerium est in ista mansione.“ Angelus. „Adhuc non est rectum.“ Anima. „Video domine, pulcra est mansio, si perfecta fuisset. O domnus abbas, multa mirabilia ostendit Dominus per te. Magnus Fredericus, fortis et laudabilis. O domine, non permittas me hic stare, dimitte me ire ad fratres meos, et dicam illis omnia quaecumque vidi.“ Angelus. „Non. Non est in mea potestate, sed in Salvatoris.“ Anima. „O domine, quam longa via est ubi est paradisus?“ Angelus. „Eamus, sequere me.“ Anima. „Sequor te. O domine, dic mihi quid est?“ Angelus. „Unus paradisus est.“ Anima. „O Adam, quare credidisti uxori tuae? O Eva, quare decepisti virum tuum? O maligne serpens Leviathan, quare seduxisti mulierem? O sancte Petre, sancte Paule, sancte Iohannes, magnus sanctus Vedastus, misericordiam. O pia Maria, sancta et gloriosa Maria, miserere. O domine, dimitte me.“ Angelus. „Anima, non dimittam te, sede, sede, sede.“ Anima. „Quare non dimittis me?“ Angelus. „Non dimittam te, nisi veniemus ad Salvatorem.“ Angelus. „Veni eamus.“ Anima. „O domine sancte Michael, dic mihi quae est ista altera mansio?“ Angelus. „Alter paradisus est.“ Anima. „O domine, quis est iste homo?“ Angelus. „Duo sancti Elias et Enoc.“ Anima. „O domine, quid faciunt hic?“ Angelus. „Expectant iudicium Dei.“ Anima. „O domine, quid facient tunc?“ Angelus. „Erunt ibi quousque veniat Anticristus.“ Anima. „Quando veniet Anticristus, o domine, quid facient tunc?“ Angelus. „Tunc surgent illi.“ Anima. „Ubi pergent?“ Angelus. „Ad secula terrena.“ Anima. „O domine, quis est ille Antichristus?“ Angelus. „Magnus diabolus est, ipse dicet: Ego sum Christus; Helyas dicet non, et Enoch similiter.“ Anima. „O sancte Michael, quid facient tunc? dic mihi.“ Angelus. „Dico tibi. Salvatoris testes erunt, et dicent eius testimonium, et testimonium eorum verum est.“ Anima. „O omnes gentes non credatis illi; credite mihi, quia Salvator est in celo; qui hoc non credit, vitam aeternam non habebit. O omnes gentes non credatis isti seductori; non habebit potestatem. O Antichriste, quare seducis gentes? Verba tua non sunt vera. O sancte Michael, quid facient tunc?“ Angelus. „Dico tibi, testimonium prophetabunt quia Salvator veniet; qui hoc credit, salvus erit. Dico tibi, multi credent per Helyam et Enoch.“ Anima. „O sancte Michael, quid facient tunc?“ Angelus. „Dico tibi; prophetabunt omnia vera usque ad mortem.“ Anima. „Qua morte erunt morituri?“ Angelus. „Interfecti erunt pro Dei amore.“ Anima. „O domine sancte Michael, dic mihi, quid faciemus tunc?“ Angelus. „O anima, cessa.“ Anima. „O domine sancte Michael, pie pater, dic mihi.“ Angelus. „Tunc ardebit omnis terra.“ Anima. „Quid faciemus tunc, domine? dic mihi.“ Angelus. „Tunc veniet Salvator.“ Anima. „Pie domine, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Tunc venient Matheus, Marcus, Lucas et Iohannes. Illi dicent: Ossa arida, surgite; audite verbum Domini. Tunc veniemus coram Salvatore; tunc erit mundus novus et terra nova.“ Anima. „O domine sancte Michael pie pater, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Dico tibi.“ Anima. „Dic mihi, in qua forma veniemus.“ Angelus. „O anima, cessa, satis audisti prophetas. Omnis plebs habebit formam triginta annorum, simul tam pueri, iuvenes, adolescentes quam senes.“ Anima. „O domine, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Tunc habebitis novam carnem. Tunc veniemus coram Domino omnes angeli et archangeli, tunc duodecim apostoli.“ Anima. „Quid facient illi?“ Angelus. „Illi sedebunt super sedes duodecim, et iudicabunt duodecim tribus Israel.“ Anima. „O domine sancte Michael pie pater, quid faciemus tunc? Dic mihi.“ Angelus. „Omnia opera omnis plebs habebit in manu sua.“ Anima. „O domine, quando veniet Salvator?“ Angelus. „Adhuc non venit.“ Anima. „O domine, quando veniet, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Tunc veniet sanctus Petrus princeps apostolorum, et dicet: O fratres sedete omnes gentes. Tunc veniet magnus Iesus salvator et redemptor.“ Anima. „O domine, quam magnam angustiam videbimus tunc? Domine, dic mihi, quid faciemus tunc.“ Angelus. „Dico tibi, tunc veniet ille in cruce praeparatus.“ Anima. „O domine, dic mihi, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Dico tibi, tunc dicet Salvator: O omnes gentes, angeli, archangeli, apostoli, o omnes gentes, videte dolores meos; palpate et videte; videte passionem meam, manus meas; sicut fui in cruce propter vos, sic sum coram vobis. O omnes gentes, non aurum et argentum propter vos dedi, nec ullum ho-

1011. Apr. 17.

3) praepositus S. Vedasti et comes Virdunensis, de quo Hugo plura refert; v. supra p. 370 sqq.

1011. minem, sed corpus meum. O omnes gentes, ego amavi vos, tradidi corpus meum propter vos,
Apr. 17. videte dolores meos.“ Anima. „O domine, quid respondebunt tunc?“ Angelus. „Omnia
opera vestra respondebunt propter vos.“ Anima. „O domine, quid postea?“ Angelus.
„Tunc sedebunt apostoli ad dexteram et omnes angeli.“ Anima. „O domine sancte Michael,
dic mihi, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Bene.“ Anima. „O domine, quid faciemus
tunc?“ Angelus. „Anima, quare non cessas?“ Anima. „O domine pie sancte Michael,
dic mihi.“ Angelus. „Scis verum, verum potes scire, quia Petrus primus loquutus est.“
Anima. „Domine, quid faciet sanctus Petrus?“ Angelus. „Ille iudicabit primus, secundus
Paulus, tercius Iohannes baptista; tunc omnes apostoli; tunc iudicabunt sancti heremitae; tunc
perfecti monachi.“ Anima. „O domine, quid tunc iudicabunt?“ Angelus. „Boni episcopi
tunc reddent rationem de omni pecore suo.“ Anima. „O domine, quid tunc?“ Angelus.
„Tunc venient boni presbiteri, tunc iudicabunt illi.“ Anima. „O domine, quid faciemus tunc?“
Angelus. „Tunc venient boni layci, et iudicabunt omnia bona. Illi vero qui sunt agricolae, multa
bona, omnia bona laboraverunt, omnia bona receperunt.“ Anima. „O domine, quid facie-
mus tunc?“ Angelus. „Tunc venient mulieres.“ Anima. „O domine sancte Michael, quid
faciemus tunc?“ Angelus. „Dico tibi. Ille qui dixit: Vade mulier, iam noli peccare ne dete-
Ioh. 5, 14. rius tibi aliquid contingat, iudicabit illas.“ Anima. „O domine, misericordiam, quid facie-
mus tunc?“ Angelus. „Dico tibi. Tunc dicet rex Salvator omnia bona his qui sunt ad dex-
teram, et omnia mala his qui sunt ad sinistram. Tunc erit rex magnus et fortis, omnis plebs
humiliata. Tunc dicet Salvator: Omnes gentes, amavi vos; volui ut vos domo veniretis; vos
noluistis.“ Anima. „O domine, quid tunc dicent illi, qui bona fecerunt?“ Angelus. „Dico
tibi, tunc respondebunt iusti: Domine, quando te vidimus? Nunquam te vidimus; nec te vidimus
Matth.25,40. nec minimos tuos. Tunc dicet Salvator: Quando fecistis uni de minimis istis, mihi fecistis.“
Anima. „O domine, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Iusti bene, bene iusti. Tunc dicet
cf. Matth.25, 34. rex: Venite, benedicti patris mei, possidete regnum quod vobis paravi ab origine mundi.
Tunc erit gloria magna super eos.“ Anima. „Post, domine, quid facient illi ad sini-
stram?“ Angelus. „O anima, cessa.“ Anima. „O domine sancte Michael, dic mihi.“
Angelus. „Dico tibi. Ibunt in supplicium aeternum.“ Anima. „O sancte Michael, dic mihi,
ubi pergunt illae? Quod si erit illis ultra aliqua remissio?“ Angelus. „O anima, dico tibi.
Indulgentia Dei succurret illis, et angeli Dei facient raptum super illos. Omnes sancti interce-
dent ad Deum pro illis.“ Anima. „O domine, si omnes liberati erunt?“ Angelus. „Pos-
sumus succurrere illis. Paucum est.“ Anima. „O domine sancte Michael, dic mihi, qui fa-
cient raptum?“ Angelus. „Dico tibi . . . .
. . . . et duodecim apostoli facient raptum, et omnes angeli.“
Anima. „O domine sancte Michael, ... Anima.
„O domine, qui liberati non fuerint, quid facient illi?“ Angelus. „Certe malum.“ Anima.
„O domine . . tunc quid facient[a]?“ Angelus. „O anima, quare non cessas? Vis audire quid
Matth 25,41 facient? Deus, Deus reddet illis secundum opera sua retributionem. Postquam dicet eis[b]: Dis-
cedite maledicti in ignem aeternum, reddite opera vestra angelis vestris quibus servistis! non
erit ultra ulla misericordia. Ibi erit luctuosa et tenebrosa mansio. Tunc veniet Salvator.“
Anima. „O domine, quid faciet dominus Deus?“ Angelus. „O anima, quare non cessas?“
Anima[c]. „O domine, dic mihi, quid faciemus tunc?“ Angelus. „Dico tibi. Tunc dicet Salva-
Matth.11,28. tor: Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Vos qui
Matth 19,28. sequuti estis me sedebitis super sedes [duodecim, iudicantes] duodecim tribus Israel. Modo
venite ad me; ego do vobis gaudia aeterna, in quibus permanebitis.“ Anima. „O
domine, quid facient, qui illam vocem audiunt?“ Angelus. „Dico tibi. Letabuntur sine
fine.“ Anima. „O domine sancte Michael, quid faciemus tunc?“ Angelus. „O anima,
quare non cessas?“ Anima. „O domine sancte Michael, adhuc dic mihi.“ Angelus. „Se-
quere me.“ Anima. „O sancte Michael, ubi debeo sequi te?“ Angelus. „Ego dico tibi.
Adhuc ostendo tibi magna bona, magnum paradisum. Vide.“ Anima. „O sancte Michael,
o domine, quam pulcra est ista mansio! Quid est hoc, domine?“ Angelus. „Non dico tibi
modo; sed vide alterum.“ Anima. „Video, domine, quia pulcra est ista mansio, quia pul-
cher paradisus. Dic mihi, domine, quid est hoc?“ Angelus. „Hoc est refrigerium iustarum
animarum. Tercium non potes videre.“ Anima. „O domine sancte Michael, misericor-
diam.“ Angelus. „Dico tibi, non videbis tercium, donec veniat dies iudicii Domini.“ Anima.

a) vox evanuit. b) vox evanuit. c) vox deest.

„*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Modo ibimus ad infernum.*“ Anima. „*O domine, quid ibi faciemus?*“ Angelus. „*Ostendam tibi tormenta.*“ Anima. „*O domine, ne permittas me intrare.*“ Angelus. „*Dico tibi, non est homo in terra, qui non debeat videre. Sequere me. Vide.*“ Anima. „*O domine, quid sunt hae?*“ Angelus. „*Mansiones ubi habitant diaboli.*“ Anima. „*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Sequere me. Modo veniemus ad magnam et fortem aquam.*“ Anima. „*O domine, quare non dimittis me?*“. Angelus. „*Veni et ostendam tibi. Vide.*“ Anima. „*O domine, quid faciunt hic?*“ Angelus. „*Ibi sedebunt infirmi usque in diem iudicii.*“ Anima. „*O domine, quales infirmi?*“ Angelus. „*Qui satis excusationem non habent de peccatis suis, illi sedebunt super rivulum istum.*“ Anima. „*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Veni, ostendam tibi. Vide.*“ Anima. „*O domine, quid est hoc?*“ Angelus. „*Haec sunt tormenta; ibi sedebunt impuri, ut ibi peniteant super rivulum istum usque in diem iudicii Dei.*“ Anima. „*O domine, magna sunt ista tormenta. Quid faciemus?*“ Angelus. „*Veni, ostendam tibi. Sequere me. Vide ignem magnum.*“ Anima. „*O domine, quis est ille?*“ Angelus. „*Vide Iudam, qui tradidit Deum.*“ Anima. „*O Iuda, quare vendidisti corpus et sanguinem domini nostri Iesu Christi? Quare tradidisti dominum tuum? Quare fecisti hoc?*“ Angelus. „*Multa mala fecit, propterea recipiet omnia mala. Vides istos homines? Ille fuit dives, modo est pauper.*“ Anima. „*O domine, quid*[b] *faciet, habebit remissionem de peccato suo?*“ Angelus. „*Non nisi in iudicio; tunc dimittentur illi omnia peccata sua.*“ Anima. „*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Dico tibi. Eamus de isto periculo. Sequere me. Modo ostendam tibi magna mirabilia quae adhuc non vidisti. Vide.*“ Anima. „*O domine, quid est hoc?*“ Angelus. „*Infernus malignus; ibi sedent adulteri, periuri, falsi episcopi, falsi presbiteri, falsi monachi, ibi sedebunt usque ad iudicium Dei.*“ Anima. „*O sancte Michael, quid faciemus?*“ Angelus. „*Sequere me. Adhuc ostendam tibi omnia mala.*“ Anima. „*O domine, que sunt?*“ Angelus. „*Adhuc monstrabo. Vides quantas animas?*“ Anima. „*O domine, unde venerunt?*“ Angelus. „*Hoc est tota terra. Adhuc non est plenum, adhuc non sunt omnes. Vides illum magnum qui est ligatus catenis?*“ Anima. „*Domine, video.*“ Angelus. „*Ille magnus fuit Coloniensis episcopus*[5].“ Anima. „*O domine, quis fuit?*“ Angelus. „*Pastor fuit; non fuit pastor, sed mercennarius; ille lupus fuit.*“ Anima. „*O domine, misericordiam; habebit indulgentiam?*“ Angelus. „*Non. Magnus pastor fuit, sed non custodivit praecepta Domini.*“ Anima. „*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Eamus; modo ostendam tibi; sequere me. Modo sede, anima, sede.*“ Anima. „*O domine, quare non dimittis me?*“ Angelus. „*Adhuc multa miracula demonstrabo tibi. Sequere me. Vide.*“ Anima. „*O domine, quid est hoc?*“ Angelus. „*Hoc sunt qui omnia bona laboraverunt, et sedent hic usque ad iudicium Dei.*“ Anima. „*O domine, quare non vadunt in regnum Dei?*“ Angelus. „*Anima, dico tibi. Nullus intrabit usque in iudicium Dei.*“ Anima. „*O domine, quid faciemus?*“ Angelus. „*Sede. Vis adhuc dicam tibi?*“ Anima. „*Volo.*“ Angelus. „*Dico tibi. Multi homines sunt in mundum*[a]*, qui hoc non viderunt quod tu vides.*“ Anima. „*O domine, quid?*“ Angelus. „*Dico tibi. Multi homines sunt, qui non viderunt quod tu vides.*“ Anima. „*O domine, dimitte me ire ad fratres meos, et dicam illis omnia quae vidi.*“ Angelus. „*Non nisi dominus Salvator voluerit. Dico tibi; sicut leo rugiens, sic diabolus inter fratres tuos. Misericordia Domini super illos fuit, quando sexta ab hac nocte diabolus puerum vivum ex fratribus tuis strangulare voluit.*“ Anima. „*Modo hoc verum recognosco, quia interfui. Domine, est ille liberatus?*“ Angelus. „*Non, quia veram confessionem dare non vult. Multi dicunt, quia servimus Domino, sed serviunt diabolo. Omnes maculas, quidquid faciunt, demonstrant per veram confessionem. Si non faciunt, dico tibi, quia cito videbis magnum periculum. Cessent murmuria magna in illo loco. Dico tibi; unus vetus est, qui non est acceptus coram Deo.*“ Anima. „*O domine, quis est ille?*“ Angelus. „*Tace, anima; omnia non debes scire.*“ Anima. „*O domine, si dimittis me ire ad illos, dicam illis omnia.*“ Angelus. „*Non debes scire omnia; multi sunt, qui nolunt tibi credere. Dominus tibi demonstrat.*“ Anima. „*O domine, tantum amaverunt me. O domine, quid facient fratres mei? Sunt quatuor. O domine, domnus abbas*[6] *quid faciet?*“ Angelus. „*Omnia bene. Vere est Israhelita, in quo dolus non est.*“ Anima. „*O domine, domnus Fredericus quid faciet? In Dei nomine dic michi.*“ Angelus. „*O anima, cessa. In Dei nomine dico tibi: Omnia bona opera faciet, sed non sunt adhuc completa.*“ Anima. „*O domine, de aliis fratribus dic mihi bene.*“ Angelus. „*Bonum possum tibi dicere;* 1011 Apr. 17.

a) *ita* c. b) qd c.

5) Evergerum innuere videtur. 6) Richardus.

1011. Apr. 17. *vera confessio succurret illis.“* Anima. *„O domine quid faciet . . . . .“* Angelus. *„Quare non cessas? Non dico tibi.“* Anima. *„O domine, meus sanguis ipse et caro mea quid faciet? dic mihi.“* Angelus. *„Omnia bene.“* Anima. *„Domine, quid illi duo fratres qui fugerunt Gotmundus et Balduinus?“* Angelus. *„Dico tibi, praeparatae sunt illis mansiones in inferno.“* Anima. *„O domine, dic mihi.“* Angelus. *„Dico tibi, malum fecit domnus abbas quia excomunicavit eos.“* Anima. *„Domine, dic mihi de fratribus meis.“* Angelus. *„Dico tibi, Dominus elegit duodecim apostolos, et unus ex illis diabolus fuit. In fratribus tuis summi boni et summi mali.“* Anima. *„O domine, quid faciam?“* Angelus. *„Dicam tibi.“* Anima. *„Quare*[a] *dimittis indulgentiae medicum, ut eam ad illos et dicam illis omnia?“* Angelus. *„Non est mea licentia, sed Domini.“* Anima. *„O domine, quid facient fratres mei? Tantum amavi eos.“* Angelus. *„Quid tibi possum dicere? Pastorem habent.“* Anima. *„O domine, dic mihi.“* Angelus. *„Verum dicerem tibi, sed tibi nolunt credere.“* Anima *„O domine, bene credent.“* Angelus. *„Si unus credit, alter non credit. Qui est ex Deo credit, qui non est ex Deo non credit. Omnia sciunt tormenta, sed non intelligunt; cor eorum est clausum*[b].

Anima. *„Quis est serpens?“* Angelus. *„Laici homines sunt; sed audiunt quia bonum est confidere in Domino quam confidere in homine.“* Anima. *„Quis est quod fratribus possit succurrere?“* Angelus. *„Audi, anima. Albricus serpens magnus, sicut leo rugiens circuit quaerens quem devoret.“* Anima. *„Domine, ego non vidi eum; ubi est?“* Angelus. *„Omne quod cogitat facit. Ille dicit quia fidelis est; sed est infidelis.“* Anima. *„O domine, de antiquo quis est?“* Angelus. *„Dico tibi, quia si non emendaverit, per Dei gladium illum coram plebe cito demonstrabo in magna virtute.“* Anima. *„Ve illi. O domine, quis est homo? Qui sunt monachi, qui non obediunt domno abbati?“* Angelus. *„Vis audire? Domnus Robertus obedit.“* Anima. *„Quid facit modo ille?“* Angelus. *„Dico tibi, quia modo est in ara*[c] *coram Deo. Dic mihi, quid cogitas? Quare omnia quae cogitasti, per veram confessionem non demonstrasti?“* Anima *„Domine, malum non cogitavi.“* Angelus. *„Demonstra cogitationes tuas.“* Anima. *„Domine, mea culpa, satis cogitavi.“* Angelus. *„Quid cogitasti? veram confessionem da.“* Anima. *„Domine, mea culpa; satis cogitavi omnia mala.“* Angelus. *„Non, sed bene, si modo posses adimplere.“* Anima. *„Domine, hoc cogitavi, quod Dominus locum sancti Bertini visitaret.“* Angelus. *„Dico tibi, multa ibi sunt peccata; misericordia Dei visitabit locum illum.“* Anima. *„Deo gratias, Deo gratias.“* Angelus. *„Dico tibi, multum sunt maligni spiritus in illo loco . . . . ad Salvatorem.“* „Anima. *„Ubi est Salvator? . . . .* Angelus. *„Modo veniet . . . . Domine salvator et redemptor mundi, succurre mihi misericordiam.“* Salvator. *„Quid quaeris?“* Anima. *„O domine, misericordiam et indulgentiam de omnibus peccatis meis. De magistro require, respice.* Salvator. *„Dico tibi, quia quando ibi venit sanctus Bertinus, multi fuerunt diaboli, numquam tamen fuerunt tanti sicut modo sunt.“* Anima. *„O domine, . . . de illo loco et omnibus fratribus qui sunt in eo.“* Salvator. *„Dico tibi, illi sunt quasi ad seculum sequendum.“* Anima. *„O domine, dimitte me ire ad illos; dicam illis ut relinquam*[d] *mundum. Dimitte me ire ad episcopum; dicam illi ut respiciam*[e] *locum illum.“* Salvator. *„Istud verbi secretum custodi.“* Anima. *„Dimitte me ire ad domnum abbatem; illi soli dicam.“* Salvator. *„Si aliis dixeris, morte morieris. Modo vade in pace, omnia secreta custodi.“*

His ita finitis, anima ad corpus reversa, in momento nobis videntibus frater ille erectus, fol. 82'. *aliquantulum ista*[c] *tamen dissimulans est loquutus. Acta sunt hec* 15 *Kal. Mai, anno dominicae incarnationis* 1011.

1012. Iul. 4. *Consueto ordine religionis nobis exequentibus propositum sanctae professionis in pretitulato civitate Atrebatae posito preciosissimi confessoris Christi Vedasti cenobio, eo ipso a praecedenti visione anno subsequenti, in mense qui Iulius dicitur, die quarto, forte quempiam fratrum nostrorum gravi corporis dissolutum valetudine, aliquanto dierum spatio contigit infir-* Aug. 1. *masse. Qui nimio ingravescente languoris sui dolore ad ipsum Kalendarum Augustarum qui pro vinculis beati Petri venerationi debetur evocationis suae perductus est diem, cum praesentibus fratribus mentis excessu raptus, emortuo penitus exivit e corpore, locaque revisens inferni vidit multa quae nobis coram testibus positis pro veritate confirmando, sola absente spiritu*

a) *Exciditne in fine membr. ñ? U.* b) *Hic spatium duarum linearum vacuum relinquitur.* c) aira *cod.* d) *ita c. an* relinquant? e) *ita c. an* respiciat?

referebat lingua; et postmodum peracto pleno trium horarum spacio in se reversus, verius sic confirmabat visa praesens, ut haec quam eo ipso teste inscio praenotavimus subtitulabit paginula. Egredienti animae missi ex officio tenebrarum principes extitere, paratique conducere, ipsis infernalibus claustris dicto citius affuere, cuius mox debitam penarum causam acturi introduxerunt in domum, quae sicut ex nimia caliginis et fetentis fumi densitate expressius colligi potuit, tantae magnitudinis inmensa civitas fuit. Huius parietes et interna munitio velut muris extructa, interius undique litteris videbatur depicta, continens a principio totius mundi peccata, nisi quae pura confessione et penitentia sunt remissa, quedam vero conculcata, ut iterentur, adhuc viventium servabat memoriam. Huc deductam animam diabolus tenens, illam horribili nimis impulsu cepit agitare, tondere, gravissimis virgarum plagis insistere, et praeter hec appositum ignis tormentum comminitari, suas etiam illi improbare culpas, repraesentans quasdam scedulas et quaterniolos, quos negligenter et absque prioris licentia proprio usu contrectavit habendas. Pluraque alia autoritate illius se retinuisse in praedicto pariete iuxta signabat inscripta, quae frater ille in confessione numquam potuit comminisci pro vita sua. Pro quibus cum multiplicia infligerentur tormentorum flagella, consciam tantum fatebatur culpam, divinamque miserabiliter sibi rogans subvenire clementiam. Sciebat enim hoc se promereri reatus sui exigentibus culpis, ac propter hec angelicae praesentiae auxilio se destitui, solamque relinqui. Ille vero amplius insultabat dicens, illam iure humanae militiae suam debere fieri, sibique servire, nec aliquo modo ab illatis posse tormentis liberari, nisi adoraret, a quo non haberet in perpetuum separari. Cui econtra anima illa immensae Dei clementiae recolens sacramenta, spe quadam et credulitatis confidentia confisa, sputa in faciem dabat, simul et inhonesta prout dignus est improperia imprecans, singulis illius verbis sua singula reddens, hoc ipso sermone dicebat: „Tu enim totius superbiae et perditionis spiritus, qui decepisti Evam, tu fecisti multa mala, quae per te humano generi sunt illata; te non adoro, quia tu es fur et latro; modo tantam potestatem habes in me, et hanc non haberes nisi tibi data fuisset desuper. Deus est fortis et potens et immensae misericordiae, et ipsum qui pro me passus fuit adoro. O domine Deus meus, quare me dereliquisti? Tu formasti me et creasti me; multa sunt peccata mea, Domine, mea culpa.“ Cui econtra diabolus respondebat: „Non erit ita; tu non ea confessus fuisti. Deus ego sum. Scio enim omnia quae fecisti, nec ulla peccati negligentia evenit fratribus tuis cui non intersim; me adora; habeo siquidem te in mea potestate, et de fratribus tuis unum. Hem. Num me ibi dudum vidisti, ubi quia et in potestate mea eras horrens praesensisti, et fratrem tuum per subitaneam mortem ut eum mihi perdere deberem suffocare debui? Tu etiam hec fecisti, quae in pariete hoc inscripta vidisti. Sed si vis ab his tormentis liberari, me adora, quem angelum Dei esse cognovisti.“ Hinc anima illa in mortem usque flagris et adhibito igne iam superata dicebat: „O domine Deus, misericordiam. Ardeo, Domine, mea culpa; sancte Michael, succurre mihi!“ et: „Quare me domine dereliquisti? Multa sunt, scio, Domine, peccata mea. Domnus abbas scit ea. O Deus, quam magna sunt iudicia tua? O Satan, quare non dimittis me? Non te adoro; scio et ego quia tu omnia scis, sed Domini potestas est in caelo et in terra, et ipsa iudicet inter me et te. Quodsi tu Deus es, ubi sunt angeli tui? Ostende mihi faciem tuam. Phi! mentiris! Alterum angelum vidi; mentiris! non es angelus. Ego te recognosco; diabolus es. Scio quia angelus fuisti, sed superbia tua de celo cecidisti. Quod ergo in vinculis tuis sum, Domini potestas est et voluntas, non tua. Et dic mihi, quis est frater meus ille quem habes?“ et quum totius scientiae et memoriae est anima terrena hac habitatione soluta. Reminiscebatur enim, quia et interfuit, quod frater ille novem transactis diebus, cum expleto matutinarum officio paululum cum ceteris se reclinaret in lecto, nobis nescientibus quo infirmitatis morbo, sed cum praesenti mortis suae periculo emissus a fratribus fuisset e lecto, et post unius horae spacium vix recepisset vitae spiritum; eius subitaneae morti eo amplius condolens, mortiferas hostis insidias exprobrabat dicens: „O Satan, omnia trahis ad te. Quare decepisti illum? In hoc et tu mentiris, quia servus tuus non erit; mansuetus est multum et humilis, et magnae erga omnes obedientiae et pietatis, ac per hoc convertetur et vivet; et quia nullus est misericordiae Dei finis, qui non mortem sed penitentiam desiderat peccatoris, tuus non erit, sed convertetur et vivet. O frater, cave, cave frater insidias eius, ne decipiat te. Salvator mundi, succurre mihi. Sancte Michael, quare dereliquisti me? Pater sancte, misericordiam! Domine, ardeo, ardeo. O Satan, ut quid me tota die punis et punis?“ Hec et alia plura his similia quae propter importunitatem multiplicitatis lectoribus nota quaeque fastidientibus minus congruum ingerere vilipendimus. Cum eiusmodi confabulatus altrinsecus infatiga-

1012. Aug. 1.

1012. Aug. 1. *bili altercatione consererent anima et diabolus, consumptaque flagris cum iam pene se victam ut eum adoraret profiteretur, quam non impetus ignis ardentis et lucentis a longe ad eius auxilium veniens cepit comparere angelus, cuius placidissimae praesentiae gratia resumptis viribus conviciis amplius insistebat, perfidis inimici praesumptionibus resistens et dicens: „O Satan, Satan, multa te in die Domini expectant mala, quia es humani generis perditio et perditionis causa. Modo non me tenebis, de me diutius non gaudebis, modo te non adoro; quia tu Deus sis, mentiris; nichil potestatis habes amplius in me. O sancte Michael, ubi es? O Domine, misericordiam; mea culpa, Domine; video malum meum, quia praeceptis tuis non obedivi. O sancte Michael, misericordiam. Emendo, Domine, emendo; Deo promitto et sancto Petro et sancto Paulo et omnibus sanctis, omnia quidquid rogas faciam. Adiuva me, Domine, ego ardeo!" Ad quem angelus: „Tace, hoc est voluntas Dei; sed sequere me." Et illa: „Sequor te, domine, et tecum paratus sum in mortem usque ire. Sed quid, dic mihi, domine, ille frater meus faciet, de quo dixit mihi diabolus, quod decepisset illum? O sancte Michael, indulgentiam, misericordiam domine de eo, dimitte me pergere ad fratres meos; emendabunt se! Dic mihi, domine. Possum ad illum loqui: Bene omnia." Mox recepto in corpore spiritu resedit, vocatoque ex nomine illo qui praesens ibi aderat fratre, dixit: „Cave fiat, ne decipiat te diabolus quia per ipsum fuit tibi proxima . . . . ab angelo spiritus remanente emortuo corpore sicut prius; et dixit: O sancte Michael, fui ad illum . . . . . fratres omnes vidi." Ad quem angelus: „Sequere me." Et illa: „Sequor te, domine." His dictis tenebrarum to . . . . abinde procedentes duce angelo, rursus in aliam introductus est domum, quae quia lucis ac serenissim . . pl . . . . . . nimium renitebat, eius pulcritudine miratus nec satis expleri nec pro voto potuit saciari, sed du . . . pon . . stupendo ac tremendo prospiciens intellexit cuius esset officium, et ad quid locus ille lucis potuisset haberi. Videbat namque in ea parietum superficie conscripta totius humani generis bona opera, sed et quodcunque usibus humanis in quibuslibet est creaturis utile, quod elemosinarum munera pauperibus Christi potest expendi pro animarum salute, quodque quasi substantiali edicens materia mihi videbatur expressum, equos scilicet et iumenta, asinos ovesque et diversa diversorum animalium, aurum quoque, argentum, vestes perpluraque preciosa eius generis munera, peregrinorum hospitia, pauperum lectisternia, ceteraque gratis impensa pro Christi nomine beneficia, straminis ac feni manipulos, vetustos etiam socios, et virides olerum plantas, desuper quasi filo suspensas, nec non potum aquae frigidae de quo Dominus ipse testatur, fideles suos in aeterna vita mercedem non perdere. Ceterum quia longum est edicere omnia, hec et plura alia Christo in membris suis collata sanctarum elemosinarum vidit donaria, quarum pro aeternae vitae retributione in conspectu Dei solum servatur in memoria, ut maior scilicet Dei populo futuro et praesenti daretur fiducia, nullius sui licet minimi Deum immemorem esse beneficii, si in honore laudis eius et gloria quidlibet optulerit virtutum mater caritas sancta. Viso hoc interea sanctae memoriae miraculo, placida praemonitione ammonitus ab angelo, alio secesserunt in loco; ac post paululum progressi: „Vide, inquit angelus, o anima, ea quae miseratione Dei tibi largiuntur, ut videas inferni tormenta, que licet sint humano generi incredibilia, sciant tamen ita sibi esse praedicta per euangelii sa[cra]menta." Et ille: „Video, domine, quia multa sunt peccata et mala. Sed remitte in aliquantulum, quia multa sum passus. Diabolus enim non minimum me flagellavit." Et angelus: „Anima, vis sedere? Sede." At ille tanta tamque inaudita praesentium tormentorum magnitudine perterritus, propter nimios eiusmodi mirabilis et innumerabilis populi dolores et luctus quodam compassionis praemovebatur affectu, commemorans intra se illius iudicii diem, quanta is tunc iudice veniente cumulabit supplicia, quos tanta ab ipso ferme mundi exordio adhuc videt possidere tormenta, et clamabat: „Quid o miseri, miseri, cum supervenerit districti et novissimi iudicii Dei inrecuperabilis hora et impenitens dies illa? Dies irae, dies illa calamitatis et miseriae, dies magna et amara valde!"*

Erat nimirum tanti per immensum spacii locus ipse penarum, tantaque confusio et immemorabilis frequentia lugentium populorum, quantum non est neque continet cuiusvis imperii regnum; sed nec totum his putavit conferri cum homine mundum. Ubi plurimis distinctis tormentorum generibus, adstantes sibi ex legione sua singuli ministri sic suis principiabantur ordinibus, ut pars quedam tenebris cum fetore suo tenerentur horrentibus, altera piceis flammis obnoxiis condebatur hominibus, alia vero puris ignibus, et alia frigore et quasi hiemalibus pruinis cruciandis augebatur peccatoribus. Sic pro meritis cuique pena a suis parabatur appa-

ritoribus, et eius rursus alia pars quasi quibusdam extructis mansionibus refrigerandis inutili 1012.
minabatur animabus. Preter hec indeficientia vermium et flammarum eternaeque mortis incen- Aug. 1.
dia ignis e contiguo maximus non lignis materialibus sed crebris adhuc viventium culpis conficiebatur et cotidianis offensionibns. Quo viso non satis sui fisus periculo, audivit ab angelo: „Veni et vide.“ Et ille: „Video, domine, quia malum est; omnia video et mala hic omnia. Sed dic, mihi domine, quid est hoc aut quid significat?“ Cui cum dixisset, quod Frandrensi comiti Balduino pararetur et esset, eius subito admirans non imparem regii cultus personam, denominatam etiam cum divitiis et humana felicitate potentiam, si tantus vir post transitorios honores et gloriam infelicem eiusmodi sortiretur penam, et exitialem debitae mortis miseriam, hac verborum voce clamabat: „O domine, quia mala habet facta?“ Et angelus: „Quia malum fecit, malum recipiet.“ Item ille: „Domine, si dimittis me, ego pronunciabo illi, ut convertatur, et vivat. Sancte Michael, misericordiam de illo; Dominus non despicit peccatores. Scio et credo, quia ipse dixit: Nolo mortem peccatoris sed ut m. o. et vivat. Ac per hoc, domine, dimitte me; veniam ad illum, et dicam ut se recognoscat et penitentiam agat.“ Cui angelus: „Nihil proderit, quia non credit.“ At ille: „Etiam domine; aurum et argentum habet multum; possibilia etiam multa in terra; bene posset emendare.“ Et angelus: „Dico tibi, sua non sunt sed diaboli. Sed anima sequere me; veni et vide.“ Erat siquidem adiacentibus mirae magnitudinis spaciis diffusum per immensum quasi frigidissimae aquae stagnum, cuius congelascentibus undis per exurgentes cum fetore pruinas mortiferos celos usque videbatur eructare vapores. Continebat namque per innumeros ordines loci huius supplicium muliebrem sexum, solum scilicet meretricum conventum, quae per incontinentiam propriae carnis adulterando, humanae naturae modum excedentes, siti mercatoris non pertimuerunt corrumpere leges et iura. Harum mamillas, anteriora quoque et posteriora perhorrentia multi generis monstra et cohabitantium maxima multitudo serpentium acceperant devoranda. Quibus visu percursis, praemissis angeli verbis respondit dicens: „Sequor te dominum, et video quia tormenta sunt magna. Sed dic mihi, quae sunt illa insidentium agmina, vel quod fuit peccatum eorum?“ „Hae sunt meretrices quas vides, quarum mamillas tortines[a] lacerant serpentes, quia peccaverunt per carnem et adulteria adulteraverunt magna.“ At ille: „Ve vobis, o mulieres, ut quid nascendo in hanc vitam venistis? Domine, sedebunt hic usque ad iudicium?“ Angelus: „Dico tibi. Remissius erit illis in die iudicii.“ Cui rursus: „Veni sequere me, et his quae tibi monstrabuntur, diligentius intende.“ Et ille: Domine, quo vis sequor te.“ Ac post paululum progressi: „Sede hic, inquit angelus, quia adhuc et alia multa videbis.“ Inibi vero consistens patrem cuiusdam fratris nostri[b], quem prima visio manifestavit, adhuc in ignis tormento positum vidit. De quo ad angelum dixit: „Dixi, domine, amicis suis, et pronunciavi quod insolubilibus inferni sic puniretur suppliciis, sed non crediderunt verbis meis.“ Ubi etiam, appositis iuxta sententiam suam suppliciis, torrentibus flammis quedam involvebatur persona cuiusvis honoris ut videbatur digna, quae demonum quibusdam potestatibus tradita, maiora semper cogebatur subire supplicia. Cuius cum causam cum angelo ageret, et quis quantusve hic esse potuit diligentius investigaret, audivit: „Is de quo queris, est Sciherus[7] dives, cunctis quibus effulsit avarus, et totus vere diaboli filius; cui post hec multa 7
quae video tormenta, multa adhuc supersunt et manent fortiora.“ Et ille: „Domine, habebit remissionem?“ Angelus: „Dico tibi, nullus scit nisi dominus Deus Christus.“ Frater quoque suus iuvenculus inibi adhuc detinebatur, ignis tormento purgandus. Nec non tanta hominum multitudo, quantam quis putaret toto non posse contineri mundo; quorum omnium penalem condolens finem, et quandam aliquatenus illis in adventu iudicis sperans remissionem, dicebat: „Sancte Michael, quid facient peccatores vel quando veniet iudicium Dei?“ Angelus: „Anima, tace; veni sequere me, et vide quae ostensurus sum tibi.“ Exeuntes vero inferni stationes et penarum loca ex adverso deorsum, totius pacis lucis et quietis accommodum praeminentis montis superabant verticem ipsum, ubi per amenissima circumquaque spacia pro unius cuiusque merito in eternam requiem mansura edificabatur mansio. A quo cum placidissimo verborum alloquio sciscitaretur, quid hoc esset, vel quibus illae tantae magnificentiae construerentur mansiones, respondit: „Anima, num hic dudum fuisti, et non te recognoscis? Scientiam non habes; hae sunt fratrum tuorum mansiones, quas olim tibi iuxta cuiusque meritum denominavi.“ Et ille: „Domine, si omnes habemus mansiones?“ Angelus: „Habetis iuxta opera vestra.“ Et ille: „Domine, adhuc innotesce mihi de fratribus meis.“ Angelus: „Dico tibi; omnia vis scire,

a) tortiles? b) *superscript. c.*

7) fortasse Seiherus? cf. Gesta epp. Camerac. I, c. 121. SS. VII. p. 454.

1012. Aug. 1. 1 Cor 2, 9. *sed non potes. Verum sequere me. Veni ostendam tibi, quod oculus non vidit, et auris non audivit et in cor hominis non ascendit.“ Ac proinde paululum eminentioribus spaciis superatis, inter eminentia eiusmodi lucis et claritatis constiterunt fastigia; ubi quoddam quasi ex auro purissimo solidum in modum parvissimae camere praefulgebat domicilium, radiis perfusum circumactumque flammantibus, quod nonnumquam ad cuiuslibet omnino . . . . divinae potentiae speculum mundo . . . . imitabatur globum. Viso hoc divinae transformationis praestigio . . . . instabat angeli quid hoc esset cognoscere responso. Cui angelus: „Istud, o anima, quod vides, est secretissimum quoddam celestium mysteriorum secretum.“ Signatum solvit verborum Dei signaculum, et propius accedens, ostiolum in eo visus ‖ est aperire, cum quo tantus odor exivit et liliorum rosarumque flagrantia*[8]*, ut preciosissimas, omnium aromatum species vinceret et genera. Huius inestimabilis celestis visionis et pacis desiderio, et inestimabili perennis letitiae gaudio multomagis anima illa exestuans perfrui, dicebat: „Domine sancte Michael, quam multa hic totius felicitatis bona! quam mira est inexpertis suavitas ista!“ Cui angelus: „Accede, anima; sequere me, veni et vide et lege.“ Quibus ille intentus dicebat: „Domine, non possum legere.“ Item angelus: „Vide anima et lege.“ Et ille: „Non possum, domine, nisi dixeris.“ Adhibitaque paululum perspicaciori oculorum lumine, prae nimia qua admodum resplendebant claritate vix ea quae hoc modo continebantur inscripta, ita legere poterat: „Veniet, veniet dies Domini, sicut fur cito.“ Et dicebat: „Quid, domine, quid facient tunc peccatores? Vel quot restant anni, ut astare debeat novus orbis venturo universorum iudici?“ Et angelus: „Anima, lege sequentia et cognosce cunctis intuentibus miranda.“ At illa litteras quae numeros exprimunt videns sed ex eis numerum redigere non valens, tamen quia modicum tempus ad id usque instaret intendebat dicens: „Etiam domine pauci sunt.“ Et angelus: „Dico tibi, non est amplius; sed hodie revelatum est tibi quam in brevi sit huius seculi finis, de quo non ulli creaturae, non angelis, sed solius est scire Dei patris. Sed anima veni, sequere me.“ Et exinde procedentes, angelo illam tenente et praeduce, venerunt ad sanctum Petrum, eiusque potestati illam angelus tradidit et recessit. Qui vinculis eam alligans, et exigens debitum cuiusdam voti quod pro reddita sanitate in eiusdem festivitatis anniversario illi dudum devovit et non reddidit, in loco eiusmodi tormentis sic habilem ut puniretur ligavit. Hoc equidem multi eiusdem loci incolae cuius et hic frater olim canonicus fuit noverunt, quod biennio transacto, cum apud semetipsum de salute sua sollicitus et vita, multa anxius ageret quomodo mundum exiret et se soli Deo victurus alligaret: hac voluntate permotus virum Dei in loco eodem adiit, vota conferre non distulit, petens eius consilio, conscio et teste coram Deo se laneam non indui, carnibus non vesci, et ab illicitis mundi desideriis penitus abstineri, idque beati Petri testimonio firmari; cuius memoriae et venerationi praesens dies ille praesto erat agi. Quod et factum in praesenti quidem est, sed postmodum iuventute illiciente et illecebris revocatus, pactum illud totum abnegavit. Sed non illum adhuc divina misericordia dereliquit. Iterum remeante beati Petri festivitate in maxima desperatione vitae debilitatus est infirmitate. Sed rursus beato Petro quod limina eius visitaret votum faciens, recuperatus est sanitati, et hoc iterum non implevit, praeventus scilicet Dei miseratione, quae hunc ad monasticae vitae perduxit perfectionem, suarum ob huiusmodi consciam veritatem culparum non immemor, voces attollens in fletibus, et sperans quomodocumque sibi commodum fore si emendationem promitteret, clamabat: „O sancte Petre, mea culpa coram te de peccatis meis; emendo, domine; sancte Petre, misericordiam; domine, emendo! Nulli hominum de promissione et salute credo nisi soli Domino; Domine, emendo; et o sancte Michael, quare me dereliquisti? Pastor bone sancte Petre, non diutius possum malum hoc sustinere. Sancte Petre, scio quia mala fuit cogitatio mea; tamen dixi et confessus sum omnia domno abbati.“*

Hoc dicto, operante divina virtute et gratia denuo spiritus ad corpus rediit, nobisque videntibus in eum viventis hominis vultus resedit, ac mox vocans fratres quos viderat esse presentes, colloquens ait: „Dilectissimi fratres mei et domini, miseremini mei; orate pro me, quia beato Petro sanctus Michael me tradidit, et is solo me relicto in loco sicut cernitis tormentis et vinculis religavit.“ Cum mox fratres missarum sacramenta exibentes, spiritu redeunte a corpore, suo auxilio missum eminus vidit venire angelum et clamans dixit: „O sancte Michael, veni domine veni, testis esto mihi, adiutorium tuum volo ad sanctum Petrum; et quare me domine de-

8) i. q. fragrantia.

reliquisti?" Cui angelus: „Voluntas Domini fuit. Veni, eamus ad sanctum Petrum." At ille videns eum, multiplices ingeminabat preces dicens: „O sancte Petre, misericordiam. Si dimittis me, domine, stabilitatem facio tibi, et promitto tibi per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, quia penitentiam agens requiro praesentiae corporis tui domum." Angelus: „Si emendare dabis? Vis enim dare?" Et ille: „Volo, domine, volo." Angelus: „Et in hoc quod promisisti sancto Petro? *Cui ille: Domine non fuit potestas mea, sed voluntas domni abbatis. Et si emendare non possum, veniam hic iterum, debitum luiturus supplicium, et ecce tibi iuro per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, sic me omnia completurum." Hoc ita expleto, educens illam angelus ait: „Anima, Vade in pace."* 1012. Aug 1

His ita finitis, cum eodem verbo affuit, et sicut eo ignorante scripseramus, ita hec eadem eo ipso postmodum referente scriptis firmavimus. Amen.

Anno quoque eodem, id est ab inc. Dom. 1011, regiminis autem eius a. 7. Heinricus anno regni sui 9. a Benedicto papa in imperatorem promotus est. Et cum iam Langobardorum instabilitas Arduinum quendam sibi regem constituisset, tamdem non sine magna suorum cede subdidere se ei, et sic Heinricus Papiam veniens, ab eis miri operis palatium sibi construi fecit. Hic etiam fecit civitatem Bavebergensem, et ecclesiam a Benedicto papa dedicari optinuit, eiusque auctoritate episcopum ibi constituit. Erat enim vere catholicus, et religionis amator praecipuus. Adherebat moralibus seniorum consiliis, quorum puritate et nitore florebat Lotharingia, illuminabatur Saxonia, dirigebatur Suevia et Alemannia. Quamobrem sub eius imperio salus fuit mundo et gloria. Inter quos habebat gratissimos Odilonem Cluniacensis aecclesiae patrem piissimum, Willelmum Divionensis aecclesiae rectorem strenuum, religione praestantissimum, qui etsi non erant de regno eius, tamen in amicitiis ei iungebantur, et eorum orationibus regni negocia in pace tractabantur. Nec deerat familiaritati eius Pandulfus Agaunensis, vir vita, moribus, religione, sanctitate celeberrimus, cum eum faceret commendabilem regi et optimatibus fama virtutis eius. At vero de regno eius fere quotquot erant pontifices et primi aecclesiarum, tot ei erant incitamenta virtutum, cum ipse eisdem muniretur, et ipsi vice versa eius auctoritate ab illicitis reprimerentur et ad perfectiora provocarentur. Inter quos hunc patrem nostrum habebat karissimum, inter praecipuos egregium, pietate praedicabilem, religione commendabilem; quem tanta Deus donaverat omnium gratia, ut a plerisque pro inolita sibi benignitate vitaeque et sermonis acceptione et non affecta elegantia sed inpensa gratia hoc vocaretur agnomine, videlicet Richardus Gratia Dei, sicut et sanctus Odilo ab ingenita pietate Pius, et Willelmus a rigore ferventioris propositi Supra regula dictus est. Erat et in regalibus negociis pertractandis et disponendis consodalis eius domnus Ermenfridus Virdunensis aecclesiae canonicus, cuius vita actuum luce satis se ipsa commendat. Fęlicia tunc tempora Virdunensis aecclesiae, tantis sub Heimone ępiscopo insignitae personis; ut usque in hodiernum diem actuum illorum claritate resplendeat, quae etiam tanta sit, ut nulla vetustate oblitterari valeat. Sub eo enim Amicus praepositus aecclesiam sanctae Crucis construxit, Dudo praepositus aecclesiam sancti Laurentii, Ermenfridus praefectus aecclesiam sanctae Mariae Magdalenae, et in ea canonicorum turmam aggregavit, quibus victum ex regali largitione et procerum traditione sufficienter providit; et venerabilis Richardus monasterium sanctorum Petri et Pauli et beati Vitoni confessoris a fundamentis erectum tanta in posterum possessionum et religionis dote ditavit, tanta reliquas aecclesias claritate dotavit, ut merito pater urbis, lux patriae, decus aecclesiae debeat nominari. Vita enim eius mirabilis vitam multorum mirabilem reddidit, conversatio eius spectabilis plures alios spectabiles bonis operibus instituit. fol. 84. Rod. Glab. III. prol

16. Sed nec ipse domnus Heimo a bonis operibus vacantem animum praebuit, quin potius aecclesiam sancti Iohannis in prospectu civitatis sitam, in qua sancti confessores Maurus, Salvinus, Arator quiescunt, melioratam restauravit, et in ea congregationem sanctimonialium sub dispositione patris Richardi regulariter viventium instituit, et matrem eis consilio eiusdem providit Adelbergam fidelem Christi famulam, quae cognominabatur Ava, cuius memoria est aeterna. Haec enim velut apis prudentissima patris sui formam imitata, cum ob zeli boni devotionem et fidei magnanimitatem servorum Dei lustraret coenobia, ut ad eorum imitationem emularetur karismata meliora, Cluniacum ivit, et viro Dei beato Odiloni advenisse nunciata, cuius animum ipsa possidebat pietas, cum grandi affectu suscepta est. Ubi quanquam usus aecclesiae esset, et pro lege haberetur, ut claustra monasterii non calcaret pes muliebris, ipsa pro sua religione et patris Richardi cum sancto Odilone indivisa dualitate non solum claustrum intravit, verum etiam capituli societatem indepta, et dominico die ad processionem cum fratribus suscepta est, quod usque hodie in eodem monasterio per-

manet memoriale. Egit hoc beati Odilonis erga filium carissimum et confratrem devotissimum affectus propensior, dilectio profusior, caritas de illo fonte emanans, de quo tantae nobis perfectionis alveus dirivatus est, idem videlicet pater noster, qui nobis a beato eodem donatus est. Sed nec erga locum cui praeerat domni Heimonis defuit liberalitas, verum Masmelli pontem eidem contulit, mercatumque in suburbio qui eidem coenobio adiacet fol. 84'. habendum constituit, et murum in circuitu monasterii ex suo construi fecit. Exactisque in Gesta Vird. episcopatu 36 annis, obiit 2. Kal. Maii, anno inc. Dom. 1024. et sepultus est in aecclesia 1024. quam ipse construxit. Et successit in episcopatu Rambertus, qui saepefatum patrem non minori affectu coluit, immo devotionem a praedecessoribus initiatam et ad se usque derivatam pia bonae voluntatis affectione auxit, provexit et sustulit. Verum non ab re videtur, si cum eius familiares, et regni gloriam, quae sub ipso erat, miramur, etiam quis imperatoris Rod. Glab. III, 1. vitae exitus fuerit intueamur. Tempore itaque eius rex Ungrorum cum gente sua christianus factus est. Cui etiam Stephano in baptismate dicto germanam suam uxorem dedit, et ipse anno sequenti infirmitate ingravescente, quia erat absque filiis, videns quia ad regni fastigium plurimi duces et comites aspirabant, elegit Conradum aliquando sibi suspectum, sed strenuum, qui Cono dicebatur, et sic cum gloria obiit monarches cesar augustus 3. Idus Iulii, eo videlicet anno quo superius annotatum est episcopum Heimonem obisse. At vero Stephanus Ungrorum rex, inminente vocationis suae tempore ad coelestia evocatus, nunc in aecclesia qua requiescit humatus, miraculis claret egregius. Regnavit autem Heinricus a. 24, m. 6, et Conradus successit Othonis III. filius[a], qui accepit uxorem Gislam, Rodulfi regis Burgundiae sororem, Conradi et Mathildis filiam, de qua genuit tertium Heinricum, qui venerabilem Richardum abbatem inter primos ib. III, 2. palatii habuit. Quo in tempore rebellaverunt contra Robertum Francorum regem Odo, Tebaldi fallacis filius, et Willelmus, Heinrici ducis privignus, favente ei Brunone Linguonensi episcopo, cuius in matrimonio habebat sororem, et Landrico Nivernensi comite. Rainaldus vero comes praefati Willelmi filius sororem Richardi Normannorum ducis Adhelleidam duxit uxorem. Qui videlicet Willelmus, licet advena, intantum convaluit divitiis et milicia, ut non inveniretur ei secundus in patria. Cui tamen plurimum restitit Hugo Autissiodorensis, qui abbicomes dictus est, cuius cognatam Constantiam Robertus habebat uxorem.

ib. IV, 1. 17. Igitur post Benedictum papam a. 1023. frater eius Iohannes largitione pecuniae ex laicali ordine neophitus ordinatus est. A quo cum requisisset Constantinopolitanus antistes, ut sua aecclesia sicut et Romana universalis diceretur, et donis eum Romanosque qui curiae praeerant innumeris flecteret, ita ut clanculo temptarent concedere quod rogabatur, omnis ob hoc vehementissime commota est Italia. Sed Galliarum episcopi et abbates his obviare conati sunt, quidam in persona sua, quidam vero litteris missis sedem apostolicam visitantes, et tantum obprobrium et dedecus auctoritatibus ad medium prolatis, quibus contradicere fas non esset, a Romana aecclesia propulsantes. Nec defuit in his patris Richardi autentica praesentia: immo omnino sategit ut Constantinopolitanea praesumptio confutata conquiesceret, ib. filium se Romanae aecclesiae, dum matris honori providebat, ostendens. Inter alios quoque Willelmus abbas eximius epistolam papae misit corpore brevem, sed materia ingentem et sermone locupletem, quam hic inserere non piguit:

Gratia Dei et reverentia beati Petri sedi in orbe terrarum excellentissimae indepto papae Iohanni Willelmus[b] *crucis Christi servus sedem iudicii cum apostolis et coronam regni. Magistri gentium dictis instruimur, seniorem non increpandum. Isdem tamen alias dicit: „Factus sum insipiens, vos me coegistis.“ Idcirco igitur filiationis diligentia hortamur communem vestram paternitatem, ut in uno imitemini cogitationes hominum pervidentem dominum Salvatorem, ut dicatis ad aliquem vobis unanimem, quemadmodum et ipse Petro: „Quid dicunt homines de me?“ Si vero responsum eius ex fide fuerit, animadvertite qualiter sonuerit. Si clare, custodite ne obfuscetur. Si vero obscure, lux mundi oranda est, qualiter ita fulgeatis, ut universis in gremio aecclesiae constitutis ad viam mandatorum Dei gradiendam lumen praebeatis. Sed est fama rei, quae nuper apud vos accidit, de qua quis audiens si non scandalizatur, noverit se longe ab amore superno disparari. Quoniam licet potestas Romani imperii, quae olim in orbe terrarum monarches viguit, nunc per diversa terrarum loca innumeris regatur sceptris, ligandi solvendique in coelo et in terra potestas incumbit magisterio Petri. Atque idcirco ista diximus, ut animadvertatis non aliter Grecos quam cenodoxia hoc quod audivimus apud vos requirere, impetravisse. De cetero quoque optamus, uti universalem decet antistitem, vos acrius in correptione et disciplina sanctae et apostolicae aecclesiae vigere, aeterneque et feliciter in Christo valere.*

fol. 85. Sic confutata Grecorum praesumptio est. Eodem anno, qui erat ab inc. Dom. 1024, iussu et oboedientia patris Richardi, Leduinus, de quo supra retulimus, praelatus est abbatiae sancti Vedasti.

1027. Anno quoque 1027. obiit Fulbertus Carnotensis episcopus, indictione 7; qui quanto amore hunc patrem nostrum dilexerit, experimentis perpluribus patet.

fol. 84'. fol. 85. ib. IV, 3. Tunc temporis contigit innoti ossa hominis de loco abiectissimo a quodam mangone collecta et feretro imposita, in monasterio sanctae Mariae apud Seusiam sub nomine Iusti martyris a Mainfredo marchione fuisse reposita. Sed licet religiosis id vanissimum et stultissimum fuisse multis et probatis documentis demonstratum sit, vulgus tamen iniustum pro Iusto venerans in suo permansit errore[c].

a) O. III. f. *in margine addita.* b) W. c. c) *Abhinc ordinem immutatum Hugo in margine littera adiecta indicavit et hac nota:* Secundum determinationem et ordinem litterarum tu quoque serva legendi ordinem et capitulorum.

18. Iam autem eidem patri Gratiae Dei praelationis sarcina gravis videbatur, iam ad an- fol. 85'. teriora progredi, liberiusque divinae contemplationi inherere iuvabat; quia iam in eius corde mundus aruerat. Et quia quosdam, qui Iherosolymam ierant, beate in Christo occubuisse constabat, inter quos quoque quendam ex Augustudunensi territorio sanum et vegetum nullaque mortis signa habentem, in loco ubi novissime steterunt pedes Domini cum orasset, et se a Domino suscipi in pace postulasset, modico dolore mox tactum, domi relatum, moxque relatum eodem in loco quo oraverat, spiritum Deo reddidisse, certa fama vulgaverat: tactus et ipse sancto simili bonae devotionis desiderio, sepulcrum Domini invisere gestiens, quaesita a principe et pontificibus regnique primoribus et vicinis fidelibus et vix optenta licentia, destinavit primo filiis providere et eorum in omnibus curam agere, ut posset cum bona omnium affectione peregrinationis officia sancta suscipere. Itaque Cluniacum ivit, et sicut usque hodie in eodem coenobio manet memoriale, patrem piissimum sanctum Odilonem Virdunum secum deduxit, quem plurimis diebus secum retinens, omnem ei monasterii habitudinem mores et vitam habitantium ostendit, iudicio eius et tuitioni singula contradens, et ad eius arbitrium universa corrigens et confirmans. Gavisus est autem in Domino sanctus Odilo, quia per eos, quos sibi filios fecerat et loco remiserat, fructus boni odoris carpebat. Ubi vero voluntati illorum satisfecisse se credidit, valedicens omnibus, filium Deo commendans, Clu- fol. 86. niacum rediit, et de profectu aecclesiae illius gaudium filiis et fratribus Cluniacensibus exibuit. Referunt adhuc moderni, qui audierunt a patribus, quia quotiens ab istis partibus regrediebatur, adeo se gratiosum de bonis, quae in patre nostro et filiis gratulabatur, exibebat, adeo eos commendabiles reddebat, ut gratum haberet qui videbat. Igitur paratis necessariis sumptibus, dispositis viae comitibus, commissa Deo filiorum cura, benedictione pontificis et vicinorum praesulum, optimatum quoque et omnium omnino postulata et accepta, venerabilis pater Richardus Gratia Dei egressus est cum Madelveo novus peregrinus in cordis laetitia. Prosequutus est eum totus populus cum lacrimis et rugitu cordis, dolens quod destitueretur eius praesentia, quem suae salutis praesulem vitaeque tutorem credebat. Quos vir Dei benigne consolans, ut reverterentur admonuit, dans in mandatis, Deum tota virtute diligere, proximum venerari, inimicos diligere, caritatem amare, hospitalitatem sectari, elemosinis intendere, et pro se sibique comitantibus Deum propensius exorare. Sic salutatis omnibus, resalutatus a cunctis, dimissus est optatae viae cum gratia, omnibus orantibus, et elata in excelsum voce clamantibus, ut prosperaretur a Deo via eius. Expensas autem viae Richardus comes Normannorum omnes ei attribuit. Erat enim in elemosinis largus, caritate diffusus, honestate praeclarus. Supersunt adhuc in Brittannica insula et Normannia nobiles et probati viri, qui viderunt hunc patrem nostrum Gratia Dei, et noverint quanto ab eodem comite diligebatur affectu. A quibus nos etiam ista audivimus, qui et referre soliti sunt, quia sic sibi individua dilectione adherebant, ut putares unam animam duobus inesse corporibus.

19. Optabili ergo peregrinatione suscepta, vir Domini Richardus septingentos peregrinos secum duxit[9], quibus ex propriis subsidia victus sufficienter administravit. Erant etiam 9 in comitatu eius quamplures alii, inter quos erant duo ab urbe Baiocensium, pater et filius, Hubertus et Gauzfredus, qui ita comitatui eius adheserunt. Erat idem Hubertus diutino languore depressus, ita ut per annum integrum nec lecto surgere nec in latus aliud absque suffragantis amminiculo se posset deflectere. Huic una dierum in cubiculo, quo iacebat, angelus in columbae specie apparens: *Vade*, inquit, *para necessaria, et perge Iherusalem, quia Dominus iubet.* Cui cum ille respondisset: *Quid faciam, quia nequeo surgere?* ille iterato: *Para*, inquit, *necessaria, et vade, quia Dominus vult.* Adquievit homo, et mane facto fratres et propinquos advocans, voluntatem Domini aperuit, suam quoque voluntatem in id esse ut obediret patefecit. Illi admirantes, et pro infirmitate quam videbant voluntati eius contraire conantes, cum avertere hominem a recta intentione molirentur, inpossibile esse pronuntiabant quod dicebatur; cum ille filium Gauzfredum assistentem videns: *Vade*, ait, *praepara expensas et quae sunt tanto itineri necessaria, quia et ego ibo, et tu mecum, Dei cooperante clementia.* Adquievit filius, et paratis quo citius potuit tanto itineri necessariis, patrem de profectione admonuit. Ille propinquorum et vicinorum surgens amminiculo, pontem ante monasterium sanctae Mariae Magdalenae in eadem Baiocensium civitate situm, quod erat vicinum domui suae, a quattuor hinc et inde sustentatus transiit, et mox ut equo impositus est, sanus factus et incolomis, viae se credidit, et comitante divina gratia Virdunum veniens, cum audiret et videret profe-

9) Ademari hist. III, 65. Vita Richardi 17.

ctionem viri Dei tota urbe accelerari, sustinuit, et comitatui eius adherens, orationibus eius se cum filio commisit, quos vir Dei familiarissimos habuit. Profecti igitur per Illyricum, venerunt ad deserta. Quae cum iam fere pertransissent, die quadam fontem eminus conspicati clarissimum et perlucidum, descenderunt pater Ricardus cum sociis ut acciperent gentaculum. Turbis quoque circa fontem discumbentibus, venerabilis pater loco competenti pro tempore resedit, et accito famulo ut de fonte sibi afferret, cuius perlucida claritate delectatus erat, admonuit. Ille vadens, ex aqua fontis vase inpleto, viroDei propinavit. Sed ut vas ori admovit, aquam in vinum Dominus mirabili virtute convertit, et sic qui aquam desideraverat, vinum accepit. Stupefactus a famulo requirit, ubi vinum acceperit, et evacuato vase, iterato eum fol. 86'. pro aqua fontis remisit. Ille admiratus, cunctis cernentibus aquam hausit de fonte, et viro Dei propinavit. Sed iterum divinitate propicia aqua fontis in vinum conversa est. Quod vir Dei agnoscens, Deo gratias egit, et bibit, cunctis quoque ex eodem vino in eodem vase pro- Psal. 71, 18. pinavit. Quid plura? Biberunt omnes, et virtutis Domino benedixerunt, qui facit mirabilia Dan. 7, 27. 14. solus, cuius regnum regnum est aeternum, et potestas eius potestas eterna, quae non auferetur. Biberunt, inquam, omnes de vino illo, et vinum imminutum non est; quia cum omnes bibissent, solus ille scyphus abundanter cunctis adfuit, et postmodum patri Richardo non defuit. Et qui vidit, testimonium perhibuit, praedictus scilicet Humbertus et filius eius Gaufredus; et scimus quia verum est testimonium eorum, quia ipsi ex eo biberunt, cum sederent ea hora prope latus hominis Dei; et praeterea virtutis huius tot sunt testes, quot erant viae comites, quia nullus in comitatu illo inventus est, cui non vir Dei ex hoc vino virtutis propinasset. Est adhuc in Baiocensi urbe quasi novum hoc miraculum, et patres qui viderunt, narraverunt ea filiis suis, et filii filiorum filiis, ut cognoscat generatio altera. Nos quoque hoc a Gauzfredi filio Gozelino nomine, viro probo et honesto, nunc Divionensis ecclesiae monacho, audivimus, qui iam eo tempore natus et adultus, a patre et ab avo hoc audivit, et didicit ab illis formam orandi, quam instituit simpliciores et idiotas e saeculo ad se confugientes pater Richardus in ingressu aecclesiarum dicere, in hanc formam: *Adoremus Deum sanctam Trinitatem, deprecemur sanctos eius qui pro Deo appellantur, ut ipsi deprecentur Deum, ut det nobis pacem et sanitatem, peccatoribus veram penitentiam, discordantibus veram concordiam, vivis pacem, defunctis requiem.* Hec orandi forma in omnibus monasteriis suis laycis tradebatur.

20. Erat autem viro Dei familiare, mane surgere, laudes Deo dicere, iter accelerare, atque consuetum Domino in via pensum reddere, et sic hora fractionis panis imminente, missarum solempnia agere, quocumque esset, et expletis misteriis ad frangendum panem discum- Vita Symeonis 10. bere, ne gravarentur fratres labore itineris et continuatione ieiunii. Venit ergo Antiochiam, ubi cum eum itineris necessitas aliquot diebus remorari coegisset, vir Dei Symeon, qui nunc 10 Trevirensem aecclesiam corpore et virtutibus adornat[10], in amicitiis ei iunctus est, et fratribus qui erant cum eo, adoptans sibi illum in patrem[11]. In quo beati Simeonis facto hoc intueri libet, quia idem vir Dei non eius se crederet magisterio, non committeret patrocinio, nisi divina pietas, quae eum a seculi actibus alienum reddiderat, cordi eius revelasset, dignum illum esse qui subditis praeesse et prodesse posset. Mittebatur autem isdem beatus Symeon a fratribus monasterii montis Syon pro elemosina, quae de terra Richardi comitis Normanniae monasterio eidem debebatur; et quamquam nosset spiritu sibi revelante multa se adversa passurum, tamen pater Richardus discretionis oculis hinc inde munitus consilium dedit, ut ceptis insisteret, oboedientiam impleret, usquequo rem probaret eventus. Flentem itaque et tristem eum a se dimisit, utrimque pedibus manibus et genibus exosculatis, quia erat in eis 1 Ioh. 4, 16. gratia Spiritus sancti. Haec est enim sanctorum delectatio, diligere alterutrum, quia et Deus Cant. 8, 7. caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet. Caritatem autem aquae multae non poterunt extinguere, nec flumina obruent illam. Probatus igitur Domini servus viam carpens, et viae ducem Christum collaudans, terram Sarracenorum ingressus est. Et cum appropinquaret civitatibus eorum, praedicabat omnibus Christum Iesum, in domino Deo suo confisus, quia non erat in spiritu eius dolus. Iam vero ubi ad urbem venisset, ante murum urbis psallebat Salvatori suo, et missarum solempnia ibidem celebrabat, paganis desuper saxa iacientibus, ut capiti eius illiderent; qui sic urbi appropiaverat, ut tabula altaris hereret muro. Et cum multa desuper saxa ab eisdem aspicientibus et illudentibus iacerentur, ita a Christo pro-

10) obiit a. 1035. 11) ultima haec sunt verba Eberwini abbatis Trevir. qui Richardi in itinere Hierosolymitano comes, vitam Symeonis composuit. Mab. Act. SS. saec. VI, 1. p. 376. Cf. supra p. 209.

tegebatur, ut non altare, non tabula altaris, non postremo illud quidquid est quod altari imponitur, non ipse denique qui altari astabat intrepidus, a lapidibus tangeretur, cum tantus esset multotiens in circuitu altaris agger lapidum desuper ruentium, ut missa dicta non nisi via facta inde extrahi posset. Monachorum vero et clericorum comitantium illum nullus ei coesse vel cohabitare poterat; set quantum iactus est lapidis a longe stantes canebant, et canenti respondebant, ipse solus intendebat his quae ceperat, donec missa perexpleta egrederetur vel potius extraheretur. Erutus autem inde, ante urbis prospectum tentoria figebat, [fol. 87.] et comparatis necessariis sumptibus ibidem hospitabatur, a Dei laudibus numquam vacans, quia laus eius semper erat indeficiens in ore ipsius. Pagani autem miraculo perterriti, et gratia reverendi vultus eius invitati, veniebant ad eum, quibus ipse per interpretem quae de Iesu erant gratanter annunciabat, et ut ab iniuria servorum Dei manus cohiberent praedicabat. Fiebatque miro modo, ut quos in adventu suo passus fuerat infestos, ipsi ei versa vice cum honore servirent, et mane facto deducerent abeuntem. Mirificabat enim Dominus servum suum signis et prodigiis, in tantum ut omnibus sanctitas eius innotesceret, et virtus Iesu per eum ubique praedicabatur, quia fama sanctitatis eius ubique ferebatur.

21. Constantinopolim veniens, cum quanto honore exceptus ab imperatore sit, dignisque muneribus et obsequiis honoratus, dicere supersedemus, quia ad alia properamus. Optatae itaque viae dimissus cum gratia, per multimoda pericula apprehendit Iherosolimae loca desiderata. Ingrediensque civitatis portam, responsorium illud de dominica in ramis palmarum: *Ingrediente Domino in sanctam civitatem,* dulcissona cum sociis modulatione decantabat, Christum crucifixum, qui est super omnia Deus benedictus in secula, adorans, et locum sepulchri [Rom 9, 5.] eius oculis fidei veneranter amplectens. Omnia ergo nativitatis passionis et resurrectionis loca fide circuiens, dum non saciaretur oculis intuendo, mente pascebatur; quia ad visionem dulcissimam et diu desideratam, iamque concupiscenti animo praeparatam, mirabilium Domini, gaudio et laetitia ineffabili replebatur. Occurrit autem ei venienti patriarcha Iherosolymitanus; audierat enim famam eius omnium ore celebratam; et consalutati mutuo, dato sibi pacis osculo, laetati sunt in Domino. Videns vero in eo aspectum angelicum, modestum sermonem, incessum mitem, caniciem venerandam, habitudinem senectutis omnibus reverendam, gratulabatur in spiritu: *Sicut,* inquiens, *audivimus, ita et vidimus.* Introductus igitur in [Psal. 47, 9] sanctam Syon, missarum solempnia celebravit, astante pontifice et clero; et sic locum sepulchri Domini cordis affectu revisens, omnemque locum sanctum pia devotione perlustrans, cum se desiderio satisfecisse crederet, iterum estuantem devota sollicitudine saciabat animum. Numquam a missarum celebratione desistens, numquam a verbi Dei erogatione cessans, immo ubique quae Dei sunt annuncians, nec timore mortis, nec infestatione barbarica a veri et recti exibitione et mali prohibitione desistens. O quis eius affectus in Deum! quanta contriti et humiliati spiritus exultatio! quanta cordis iubilatio! cum videret se esse praesentialiter ubi Christus natus est, ubi passus, ubi sepultus, ubi steterunt novissime pedes eius quando ascendit in celum. Ubicumque incubuisset orationi, madebat terra lacrimis, clamor cordis ascendebat ad Dominum, corpus atterebatur, spiritus elevabatur. Continuabat noctes vigiliis, attenuabat corpus ieiuniis, numquam sine lacrimis, numquam sine precibus, cum totus exultaret in Domino, laetitiam mentis, vultus serenitate proferebat. Dominica die qua celebratur adventus Domini in Iherusalem et exceptio eius a pueris cum hymnis palmarumque et frondium ramis, urbem ingressus est; ebdomada tota pernoctavit in laudibus Dei, cum tota aecclesia discurreretur a paganis gladiis accinctis ipse nichil dubitans, nichil hesitans, quae Dei sunt Deo reddebat pervigil in orationibus, in ieiuniis continuus: adeo ut gentiles ipsi admirarentur devotionis eius instantiam, et revererentur constantiam. Diem cenae sacratissimum [fol. 86ᵇ.] in exibitione mandati Domini et pauperum recreatione deduxit, pedes pauperum abluens, vestes et quaeque necessaria tribuens, et totum se dominicis serviciis conformans et applicans. Iam vero quis referat, qualiter se die parasceue mactaverit, cruciaverit, Christo cruci confixerit? Totus in lacrimis, totus in cordis compunctione, in contemplatione, in suimet abnegatione, maxime cum videret sepulchrum Iesu prae oculis, et esset ei materia doloris et compassionis. In orationibus assiduus, pernox in vigiliis, fatiscentes ieiuniis artus spiritui servire cogebat. Die illa cum nocte sequenti a loco sepulchri non recessit, ammirantibus omnibus instantiam illius, quod aliis recedentibus ipse non recedebat. Quid multa? venit dies [fol. 87.] sancti sabbati, quo expectabatur ignis a Domino, et gentiles armati, christianis intro conclusis et beneplacitam voluntatem Domini de igne suscipiendo praestolantibus, totam obserave-

rant aecclesiam, ut si ignis non adveniret, omnes gladio perimerentur: cum ecce, hora circiter nona, omnibus orantibus, in una lampade ignis[11] accensus est a Domino, nullius mortalium suffragante amminiculo, et gentiles omnes stupor apprehendit et pavor, christianos vero gaudium et Psal. 146, 5. exultatio, ut ab omnibus tota certatim caneretur aecclesia: *Magnus Dominus noster, et magna virtus eius, et sapientiae eius non est numerus.* Ilico vir beatus sacris indutus vestibus, myssa incho- fol. 87'. ata, *Kyrie eleyson* solempne elata in excelsum voce pronunciavit. Iam enim lectiones et cantica, seu quidquid est illud consuetudinarii officii usque ad accensionem luminis in expectatione novae lucernae finierat, et sic *Gloria in excelsis Deo* cum lacrimis et iubilo cordis intonans, gaudium christianis, metum et admirationem paganis incussit. Astabant in circuitu altaris undique frementes et frendentes, sed tanta erat reverentia viri, tanta in virum protectio Christi domini, ut omnes sanctitatem eius et religionem admirantes revererentur, et omni eum honore dignum ducerent ipsi etiam qui inimicabantur. Noctem illam pater noster Gratia Dei duxit insomnem, Dominum resurgentem adorans, et cum Maria Magdalene in orto mentis, ubi virebant per eum plantaria virtutum, ortolanum Iesum videre desiderans, ut vocaret eum proprio nomine, et se magistrum et Dominum doceret agnoscere, ut factus testis verae resurrectionis eius, in voce fidei annunciaret fratribus: *Resurrexit Dominus.* Mane facto, consuetudinariis canticis expletis, missam festive circa horam terciam celebravit, et communicatis fidelibus populis cum gaudio domum rediens, celebritati diei satisfecit, et tota die cum patriarcha familiarius loquutus, diem deduxit in iubilo cordis et voce exultationis, semper locum sepulchri Domini revisere gestiens, recolens et admirans sudarium capitis Domini non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.

22. Diebus festis reliquis celebratis in gaudio et tripudio animi, destinavit vir mitissimus cogitare de reditu. Nec rediit vacuus a munere, quia archa cordis eius repleta erat bona devotione. Quod autem fuit munus illud? Discurrentes pagani per munitiora templi, ipsa ebdomada ante pascha, lapides in populum sacra celebrantem iaciebant. Casu lapis veniens intra sepulcrum cecidit, quem vir Domini pro magno munere sibi assumpsit, et totis illis diebus, quibus celebratur passio vel resurrectio Iesu, intra sepulchrum iacentem vigiliis et orationibus Domino dedicavit. Hunc recessurus cum magna devotione sustulit, et exosculato loco sancto, quasi totum secum ferret, inter sancta reposuit, et valedicens patriarchae, prospera ei imprecatus abire decrevit. Ingemuit ille in voce dilecti vale dicentis, et proferens reliquias precio-sissimas de ligno Domini, itemque marsupium unum auro textum praegrande reliquiis sanctorum refertum, optulit seni venerabili cum gratiarum actione, inquiens: *Accipe, o dilecte Domini, munus bonae voluntatis et devotionis, quod sit mutui pignus amoris, munus quod numquam consummatur, semper extet, hereat, amico convivat, quod evanescentem memoriam excitet, iocundum, quod obviam animo veniat, et numquam labatur a memoria. Prestet Dominus istis et omnibus sanctis intercedentibus, ut iterum videamus nos in caelestibus, ubi finis laborum et remuneratio praemiorum aeternorum, ubi numquam ab invicem separabimur; gaudentes et* Psal 132, 1 *gustantes quam sit dulce et iocundum habitare fratres in unum.* Divisi sunt ergo ab invicem flentes, quibus si licuisset convivere, et commori libuisset. Graditur pater Richardus Gratia Dei aggere publico, oneratus onere nobili et dulcifluo, se et sibi comitantes committens Deo universorum corde humili et contribulato. Pendebant a collo eius sanctorum reliquiae, ut haberet prae oculis paratum specimen sanctitatis, ne deesset cordi memoria eorum, quorum sarcina delectabili reliquias gestabat. Quanta vero in redeundo passus sit, ipse novit qui pertulit: quae omnia diiudicat, qui laborum remuneratorem se promisit. Videres virum seculis venerandum, dum iret, saepius cervice reflexa versus sanctam Iherusalem humiliari, suspirare, gemere, affectum cordis oculis pandere, gaudere quod sanctum locum sepulchri vidisset, dolere quod non semper videret. Hinc ex affectu sermonem populis dare, beneficia Iesu oculis monstrare, omnes subito ex devotione ingemiscere, Deum benedicere, memorari dulcedinis divinae, et ad bona sectanda prorsus accendi. Non cadebat passio Domini a memoria, quae erat fere tota eius memoria Quid enim fuit totus vitae eius excursus, nisi velle pati pro Christo, commori ei et consepeliri, ut daretur sibi per Christum in gloria resurgere cum illo? fol 88. Ideo tanta passus est, qui ut pateretur exul pro Domino factus est. Et quidem iuste. Sapienti enim omnis mundus exilium, et viro iusto omnis mundus[a] domus. Sapiens autem erat, quem ipsa inhabitabat sapientia, vir iustus erat, quia corpus peccatis subditum nescit inhabitare sapientia.

a) munus c.

11) De hoc igne sacro cf. Wilhelm. Malmesb. Gesta R. A. IV. ed. Hardy p. 562.

23. Reversus tandem ad illos suos palestrites, Sarracenos scilicet, qua via venerat, eadem et regrediebatur. Ante muros urbium missarum solempnia celebrans, nec assuetos imbres inundantium lapidum pavens. Mirabilis prorsus virtus et stupenda, grande mysterium, spectaculum praedicabile. Stabant supra caput hominis Dei hostes, dirigebantque in illum lapides, adeo pregrandes, ut non tantum caput, sed totum prorsus[a] si occurrissent conquassarent hominem. Manebat ille intrepidus, quia protegebatur a lapide praeciso de monte sine manibus. Dirigebantur aliorsum lapides, quia lapidi vivo manenti in lapide qui reprobatus est, qui angularis missus est, timebant illidi; cui si illiderentur, frangerentur. Obstupescebant gentiles miraculo, nec novitate miraculi terrebantur, cuius admiratione deteriorabantur, quoniam ipsa eis admiratio erat peccati innovatio. Stabant a longe monachi et clerici quantum iactus est lapidis, et peregrini, ipse solus ingrediebatur propiciatorium, qui armum in sacrificio et dextrum acceperat separatum, quia non solum erat operatio eius utilis, sed et singularis; qui inter malos non solum quae sunt recta faciebat, sed et bene operantes subditos sicut honore ordinis, ita morum virtute transcendebat. Qui cum armo pectusculum quoque in esu acceperat, quia non solum pectore recta cogitabat, sed et spectatores suos ad sublimia armo operis invitabat. Sed iam quid moramur redeuntem? Reddamus patrem filiis, ut gratulentur in invicem, et pro absentiae tedio, quod perpessi sunt, ipsi sibi sint consolatio. Non autem praetermittamus Antiochiam sancti Symeonis praesentia claram. Ibi enim invenit pater amantissimum filium, ibi recepit filius patrem karissimum, ibi socii socium, fratres fratrem, comites agnoverunt comitem. Neque enim potuit, multis obstantibus periculis, perficere quod decreverat, praecipue cum nosset divina revelatione in itinere illo plura se passurum adversa. Delectatus igitur uterque comparis praesentia, delegerunt simul Virdunum redire, ut quod supererat temporis simul explerent in exercicio spiritualis phylosophiae. Venientes autem ad civitatem V. Sym 10 Bellegradam[12] quae est in confinio Bulgarorum et Hungariorum, a civitatis infelicissimo principe prohibitus est cum eis transire, et ita lugens et dolens divisus est a patre et fratribus lugentibus et dolentibus. Domnus Symeon per multa pericula ivit Rotomagum pro inplenda obedientia, pater Richardus Gratia Dei longo et vario itineris labore redditus est finibus Galliae Belgicae.

24. Occurrit ilico patri a longe filiorum examen laetantium et gaudentium ob adventum eius desiderabilem. Ubi vero percrebuit fama celebrior eum advenire, factus est concursus ad eum nobilium et ignobilium, divitum, mediocrium, pauperum, et quaquaversus veniebat, occursus gaudentium et concurrentium non deerat. Cum tanta frequentia, cum tanta pontificum et palatinorum procerum, necnon cleri plebisque laetitia, longa mora protenso temporis spacio, Virdunum usque deducitur. Quo cum nunciaretur adesse, totis obviam portis ruunt, tota obviam civitas progreditur. Senes cum iunioribus, matres cum infantibus, aetas quoque ipsa inbecillior in occursum tanti viri se proripit, domi nullus subsistit. Clericorum, monachorum, necnon et sanctimonialium Domino sacer ordo dicatus obvius egreditur patri cum crucibus et cereis, et diverso aecclesiasticae dignitatis apparatu praestolans venientem, et remorantem vix ferens, quia cupienti animo nichil satis festinabatur. Ubi vero venit, et venientem fas fuit videre, clamor populi attollitur, fluunt lacrimae gaudio plenae. Non erat satis cuiquam semel vidisse, nisi daretur iterum iterumque videre. Descendit itaque, et susceptus deductus est ad monasterium cum cantico in iubilo, omnibus plaudentibus et dicentibus: *Benedictus dominus qui facit mirabilia solus.* Diem illam gaudiis plenam solempnem duxit devotio fratrum, quia et iusta est causa laetitiae amicum laetum videre: et si amicum, quid patrem? Agendum est bonis, ut voluntas bona non lateat, sed aperiatur ut luceat. Verba ces- fol. 88'. sent, si quemadmodum debet quis afficitur, conscientia eminebit in vultu. Nichil autem gratius publica amicitia, nullum supplicium gravius publico odio. Intellectum enim rei optimae et dulcissimae amisit, qui omnium designatur oculis, et designari se iudicat, qui caret acie oculorum, qui sensum beneficiorum amisit, cuius aures morbus obstruxit. Sed pudorem tollit multitudo peccantium, et desinit esse probri loco commune maledictum. At contra qui ab omnibus diligitur, aequali perpetuaque voluptate fruitur. Adventus igitur patris nostri commune fuit beneficium, quia commune gaudium, quia et cum absens esset, diligebatur ab omnibus. In prima enim parte animi apud universos positus, semper occurrebat memoriae, numquam ita sepositus vel abiectus, ut in ignorantiam verteretur. Quidquid vero frequens cogitatio exercet et renovat, numquam memoriae subducitur, quae nichil perdit nisi ad quod non sepe respexit. Reliquias ergo Iherosolimitanas seu undecumque quesitas, quibus onustus

a) *vox haec passim* propsus *scribitur in c.*

12) Belgrad.

advenerat, in sanctuario pater Richardus deposuit, et sic lectione praemissa, susceptis et deosculatis fratribus, vicem beneficiis rependit, gaudens cum gaudentibus, et gratias agens quod eorum orationibus munitus labores viarum securus percucurrerit, libens toleraverit, quod gratissimum est cuilibet enumerare ubi evaserit. Postquam igitur dilectioni satisfactum est, et prospera utrimque replicata, quia in talibus adversis referendis si qua sunt, dies reservatur crastina, ad refocillationem fatigati corporis ventum est; quod et abunde, ita tamen ut honestati sufficeret, procuratum est. Exinde venerabilis pater in reddenda beneficiorum vice accingitur, primam eorum pensionem solvens, quod grate ad eum pervenerint effusis affectibus iudicare, et hoc ubique testari. Cepit enim, quasi nichil actum fuisset, beneficiis addere beneficia, rimari singulorum necessitates, et ope eas levare, ut cuncti agnoscerent patrem sibi advenisse, et plenitudini gaudii eorum nil deesset. O virum omni laudis praeconio dignum! qui etiam puerorum lecta per se circuibat, ut videret si quid esset addendum, si quid innovandum, si quid meliorandum, ut etiam per hoc paternus eius animus agnosceretur, et debita pietas cunctis inpenderetur. Studebat in omnibus resecare vitia, mores corrigere, ut posset plantaria virtutum inserere.

25. Nec silendum, quid de Stephano, quem coenobio sancti Laurentii praelatum diximus, actum sit. Cum enim esset idem communis pater noster in expeditione Iherosolimitana, et per annum continuum pene remoratus fuisset, famaque fuisset defunctum eum esse, Durannus Leodiensis episcopus, qui Wolbodoni successerat, Stephanum ad se evocatum, ut loco abbatis praeesset, officio monuit, et ammonendo petivit. Cui cum vir simplicis ingenii patris spiritualis praetenderet oboedientiam, absque cuius permissu et voluntate nulli fas esset quidquam praesumere, ille respondit patris Richardi se in eius discessu voluntatem agnovisse, quod eum loco praeficere delegisset: cuius quia nunc obitum audisset fama vulgante, decrevisset ut decebat voluntatem inplere. Quid multis morer? persuasum est homini, et sibi minus cavens, suscepit praelationem loci, consecratus ad officium abbatis Non multo post vir Dei rediit, et audiens quod factum erat, super fratris errore doluit. Ille quoque ut audivit patrem adesse, non est ausus occurrere venienti, sed cogitavit praevenire faciem eius in confessione, et sumptis comitibus venit ad festivitatem sancti Vitoni. At ubi venit, solus absque comitibus claustrum intravit, orationes fecit, in claustro sedit, et quasi qui numquam ordinatus fuisset praelationem abdicavit. Conspectui patris praesentatus satisfecit, qualiter ad consentiendum inductus fuerit patefecit; semper tamen se errasse, se deliquisse confessus est. Aderant et comites, inter quos erat archidiaconus missus ab episcopo, poscens patrem piissimum ut errori locum daret veniae, et quod actum erat pro suo amore ratum sineret esse et
fol. 89. stabile. At vir mitissimus pauca cum consilio loquutus: *Petitioni*, inquit, *domni episcopi adquiescere honorificum est, et fratrem qui publice peccavit publica satisfactione corripere bonum est.* Haec loquutus, fratrem ultimum in collegio fratrum interim sedere praecepit, quoad usque tractaret in capitulo de his quae mandabat episcopus, et consilio generali quid esset agendum disponeret. Abscessit frater a conspectibus patris, et cum tanta virtute patientiae iubentis oboedivit imperio, talemque se exibuit in oboediendo, ut miraretur qui vidisset. Vigilia erat festivitatis sancti Vitoni, ad quam certatim undique confluxerant nobiles et spectati viri vulgusque promiscuum, et in praesentia episcoporum, abbatum, monachorum, clerico-
1 Reg 1,18. rum, nobilium et ignobilium ultimus omnium sedit Stephanus cum bona patientia et vultus eius non sunt mutati in diversa. Quamobrem ad exorandum patrem Richardum pro ipsius restitutione omnes qui aderant unanimes reddidit eius humilitas. In crastino coram omnibus culpam professus, errati remissionem optinuit, gratiam reportavit, et de ultimo promotus est in superiorem statum, cum gratia patris sui praelatus custodiae gregis dominici, et iam ad missas, ut abbatem decet, honoratus est, qui de correptione illata iniuriatus non est. Verum archidiaconus Leodiensis, quia domini sui ut voluit in omnibus exequuta voluntas non est, rediens ad illum, non tamen cum abbate Stephano, testis fallax factus est; qui rem gestam non ut gesta est, nec eo animo quo gesta est, retulisse comprobatus est. Qui prorumpentes in se animi appetitus nulla vi animi coercens vel refrenans, abbatiam Lobiensem beato patri pro his, quae secus quam mandavit gesserat, abstulit, et abbatem contra ius fasque, quem voluit, substituit. At vero domnus Stephanus aliquot diebus Virduni commoratus, et de correptione melioratus est, et quamdiu vixit patrem fratresque intimo amore dilexit, filiosque suos in timore Deo servire docuit, omnibusque exemplar religionis et disciplinae extitit.

fol. 89'. 26. Igitur ad beatum Symeonem reflectentes articulum, quid apud Richardum Norma-

niae principem egerit, sicut in armario Rothomagensi continetur, licet libellus vitae eius hoc sileat, paucis explicemus. Ad hunc itaque veniens cum sociis, commendatus est cuidam viro nobilissimo Gozelino nomine, qui eos gratanter suscepit hospicio, et benigne post laborem refecit. At vero clementissimus princeps Richardus caritate profluus, misericordia copiosus, servi Dei tam prolixi itineris motus labore, necessitati servorum Dei de monte Syna compassus, plurimas eis largitus est divitias, quas venerabilis Symeon per fratres qui secum advenerant, fratribus misit, et ipse cum praefato Gozelino uno tantum contentus famulo Stephano nomine, viro eque sancto, biennio mansit; cuius hortatu idem vir nobilissimus monasterium sanctae Trinitatis in vicino monte Rotomagensis urbis edificavit. Illo in loco vir mitissimus domnus Symeon reliquias sanctae Caterinae, quas secum ferebat, deposuit, gaudens divina id praeordinari dispositione, ut scilicet occidentalis plebs tanto gauderet suffragio, dum eius frequenter relevari mereretur antidoto. Hec autem est sancta Catherina, quae a Maxentio caesare apud Alexandriam martyrio coronata, ab angelis ad montem Synay delata, et in habitaculo angelicis manibus praeparato locata, quod quidem in modum turriculae in ędito porrectum, uno tantum foramine scala apposita aditum praebet, oleo, quod de eius corpore profluit, omnibus medetur infirmis. Porro ad radices eiusdem montis ipsius sanctae virginis extat oratorium, in quo multa turba monachorum die noctuque Deo laudes canentium, beatae martyri devotum exibet famulatum. His moris est die dominico montis supercilium ascendere, et missis ibi celebratis, duos vel tres ibidem semper fratres dimittere ob excubias sacri corporis, quibus alii vicissim fratres per ebdomadas succedunt, sacrumque oleum, quod de illo effluere non desinit, vitreo vase supposito debilium usibus reservandum summa cum veneratione excipiunt, quo non solum christiani, verumetiam pagani, quod dictu mirabile est, inuncti, opem sibi medicinae reportant. Inter quos cum beatus Symeon suae septimanae fungeretur officio, cum illo salutaris olei liquore tria admodum minuta de sarcofago distillantia meruit ossa excipere. Quae diligenter collecta, et in concha vitrea cum ipso oleo recondita secum conservavit multis profutura, et ea postmodum, ut diximus, aecclesiae praefatae sanctae Trinitatis Rodomi contulit, auro et argento preciosiora. Continetur adhuc in eodem coenobio vas illud vitreum cum reliquiis, id est tribus minoribus articulorum iuncturis, quod vas ob inundantiam sancti olei quaque septimana vacuatur, et petentibus pro reliquiis sancti corporis datur. Beatus autem Symeon apud praefatum Gozelinum biennio manens, cogitavit tandem patrem suum karissimum Richardum abbatem sociosque suos invisere, et sic valedicens omnibus, Virdunum venit, et cum eodem patre diebus quamplurimis mansit; et frequenter iniuriatus, tamquam agnus mansuetissimus omnia pertulit, et speculum totius sanctitatis omnibus se praebuit. (Cf. supra p. 210)

27. Igitur anno ab inc. Dom. 1028. templum sepulchri Domini funditus eversum est iussu principis Babiloniae, faciente Iudeorum nequicia. (fol. 85) Sequuta eodem anno in orbe terrarum universo fames, ita cepit convalescere, ut talem antea quis non viderit. (Glab R III,7. IV, 4) Ceperunt enim inter se elementa compugnare, ita ut in tribus annis prae nimia pluvia non invenirentur sulci utiles seminibus. Tunc in plerisque locis fuit modii precium 60 solidorum, alias sextarius 15 solidorum. Tunc etiam humanae carnes ab hominibus devoratae sunt, ita ut in forum Trenortii delatae sint, acsi venundandae. Quas qui attulit deprehensus, igne crematus est. Carnes vero humo traditae, atque ab alio noctu effossae et comestae sunt. Qui deprehensus, et ipse combustus est. Tunc prope aecclesiam sancti Iohannis in castanedo prope civitatem Matisconensem sitam quidam sibi tugurium statuerat, qui cum nocte quadam errantem suscepisset hospicio, deprehensus ab eo huiusmodi cibo vesci, cum susceptus timens sibi fugae se credidisset auxilio, re in civitate patefacta, missis exploratoribus inventus cum 48 capitibus trucidatorum, quorum carnes voraverat; et hic deprehensus igni traditus est. Tanta fuit famis anxietas, quod attemptatum sit in partibus illis, ut quidam albam terram argillae similem effosam, permixta farina vel cantabro[13], pane inde facto comederent. Miserum erat et dolendum, videre ora marcentia ieiunio, hos ad terram ruere non eis suffragante cibi solatio, istos morientes aspicere, alios dum eis funus exiberent pariter commori et super ipsos occumbere, plures numero insepultos iacere, quia non erat qui sepeliret. Sequuta est et alia pestis, quia e cadaveribus mortuorum pre nimia multitudine sepultura carentium lupi adescati, coepere praedam ex hominibus. Tunc carnaria facta sunt a Deum timentibus, in quibus patrem filius, fratrem frater, et mater filium dum deficientes aspiceret, protrahebat; et aliquando ipse dum desperabat de vita, superaddebatur, ita ut gratissimum id esset officium funeris, si spirans aliquis illo a quovis proiceretur. Quamobrem in expensis egenorum aecclesiarum ornamenta distracta sunt, dispertitique thesauri. Aurum enim, ut ait moralis doctor Ambrosius, aecclesia habet non ut servet, sed ut eroget. Quis autem eo tempore reconderet, cum reconditis, si fames saltim quinquennio durasset, nullus esset qui frueretur? Sed nec omnibus subveniebatur, quia voluntati posse non suffragabatur. Hac ergo tempestate civitatum Gallicanarum praesules consilium, quo tanta mali moles levaretur, ineuntes,

13 i. e. furfure.

1028. hoc tandem adinvenerunt, ut quia deficientibus iam ex toto alimentis omnibus opitulari nequibant, ne terra habitatore destituta in solitudinem redigeretur, aliquos quos esse vegetiores constaret, dato pro posse numero cotidiano qualicumque cibo sustentarent: non ut aliis solacia quae poterant subtraherentur, set ut istos sustentatos terrae cultores reservarent, et aliis misericordiae viscera non negarentur. Det illis Deus invenire misericordiam, qui in tanta angustia misericordiam necessitatem patientibus inpenderunt; et parcat eis, qui cum possent, voluntati indigentium, non ut debuissent et potuissent, consuluerunt. Inter has angustias venerabilis abbas Richardus mente conpunctus, cum omnia quae habebat pauperibus contulisset, non pepercit thesauris aecclesiae, immo quae in eis preciosiora erant in ornamentis et palliis vendidit Remensi aecclesiae, et precium eorum pauperibus distribuit, retento quoque sibi certo numero eorum quibus cotidianum victum ut vivere possent inpertiebatur. mittens praeter haec litteras et nuncios, et per se etiam commonens reges et principes, pontifices quoque quibus familiaritate iungebatur, ut thesauros, quos tinea et erugo demolitur, per manus pauperum caelestibus palatiis inderent, et ventres egenorum gazofilatia aeternitatis sibi constituerent. Accepit etiam pecuniam non parvam a comite Rutenensi, concessa loco vadii abbatia sancti Amantii, quae erat iuris aecclesiae sancti Petri, quam omnino pauperibus partitus est. Verum comes data pecunia et abbatiam sibi usurpavit cum redditibus et fundis; et ut asserunt habitatores Rutenae urbis, antequam pecunia recepta fuisset ex eiusdem abbatiae fundis, ipse morte praeventus est, et sic abbatia a successoribus eius retenta est, quamquam ab inhabitantibus non tota sancti Amantii abbatia, quae latissima est et possessionis enormis, iuris ecclesiae Virdunensis esse dicatur, sed pars quaedam, videlicet abbatia sancti Marii de Utiabra, ut moderni testantur etiam nunc. Nec debet reticeri Willelmi Supra regulae factum memorabile. Cum a Fructuariensi coenobio, quod iuris erat Divionensis aecclesiae, redisset, et Divioni, ut decebat, susceptus in capitulo qualiter se fratres haberent, si necessaria non deessent inquireret, ut audivit, omnia esse plena, nullumque locum indigentiae qui non posset levi obice obstrui, interrogat de elemosina, cognovitque, quia etsi consuetudinaria dabatur, non tamen pauperibus prout poterant et habebant suffragabantur, zelo succensus eo qui carnes sanctorum exedit, increpata eorum duricia, a
fol. 85'. sede concitus cum bona indignati animi stomachatione surrexit, et imposita antiphona de mandato: *Ubi est caritas?* non ultra progrediens, sed hoc eius inicium semper repetens, ad cellarium venit, et missile quodlibet, quod manibus Finees alterius occurrit, arripiens, cum in ore et animo eius semper versaretur: *Ubi est caritas?* vasa, in quibus frumentum, ordeum et vinum servabatur, disrupit, et accitis pauperibus vascula eorum inplevit, illud semper corde et ore depromens: *Ubi est caritas?* et operis exibitione contestans. Cuius animi indignationem vix adiuvando, ut quod aggregatum erat expenderetur, mitigare potuerunt, cum *Ubi est caritas?* semper repeteretur, et ipsi incrassati, inpinguati, dilatati exprobrarentur. Nec antea cessatum est, donec omne illud repositum pauperibus donatum est, et ipse ad Italiam
Glab. R. vita Will 29. remeans, cum biennio suum a seculo expectasset excessum, tandem redire compulsus, ante Divionem transiens, loca sibi commissa circuibat, dehinc Fiscannum[14] se contulit, ubi iminente a. dom. inc. 1031. indict. 14. obiit, Kalend. Ianuarii, ad cuius sepulcrum puerulus decennis a maxima egritudine sanatus est.

Hoc anno Chono, qui et Conradus, in Franciam venit.

1033. Glab. Rod IV, 5. Anno igitur a passione Domini 1000, ab inc. vero 1033. cepit placida serenitas terrae dulcedinem Creatoris ostendere, et frugum abundantiam portendere. Tunc per Aquitaniam, et Arelatensem et Lugdunensem provincias, et per universam Burgundiam concilia instituta sunt, et pax firmata. Statutum est etiam 6. feria a vino et 7. a carnibus abstinere, nisi gravis infirmitas intercederet, et tunc tres pauperes reficerentur. Eo quoque anno tanta copia frumenti, vini ceterarumque frugum extitit, quantam in subsequente quinquennio quis sperare non potuit. Sed humana styrps[a] inmemor beneficiorum Dei, velut canis ad vomitum reversa, recalcitravit, et ad maliciam conversa est. Preerat eo
15 tempore comitatui Normanniae Richardus iunior[15], primi Richardi filius, qui in Fiscannensi
cf. Glab. Rod vita Willelmi Divion 13. coenobio, in quo pater suus clericos instituerat, abiectis clericis monachos introduxit sub regimine Willelmi abbatis, quibus etiam ad usum cotidinarium, in ornamentis et praediis, fundis et reditibus tanta largitus est, ut cupiditati satisfecisse videretur. Erat enim in elemosinis largus, in caritate profluus, aecclesiarum amator, pauperum recreator, servorum Dei praecipuus venerator, in cuius manu elemosina sudabat, donec inveniretur cui debebatur. Huius tempore viris religiosis floruit Normannia, qui ad eum undique confluebant velut apes ad alvearia. Inter quos hunc virum beatum propensiori coluit reverentia, adeo ut speciali eum amore diligeret, et praeceptis eius obtemperare consiliisque adquiescere gauderet.

a styrs c.

14) Fécamp. 15) Cfr. Glab. Rod. vita Willelmi Divion. 13.

28. Obiit quoque Richardus Normannorum dux a. inc. Dom. 1026, et successit Richar- fol. 89' dus III, et eodem anno defunctus est. Post quem Robertus comitatum Normanniae adeptus, hunc ter beatum Richardum, de quo nobis est sermo, inter primos habuit, consilioque eius regni Normanniae tractabantur negocia. Tunc extitit quidam Britto nomine Ermenoldus, homo mentis perversae, detestandae famae, qui totam vitam suam diabolo dicaverat, ut post experimentis probatissimis compertum est. Hic horis et momentis omnibus cum diabolo loquebatur, et quidquid sibi agendum foret illius nebuloso colloquio disponebatur. Hic per suscepta iniquitatis consilia ad plenam iniquitatem enutritus, et vere membrum illius factus, qui est fomes maliciae et discordiae et omnis nequiciae, apud praefatum principem omnes optimates totius regni accusavit, quasi qui eius meditati essent deiectionem et necem, et ita statum totius terrae perturbavit, ut vere diaboli hoc opus esse, eius hoc artificium, eius commentum agnosceretur. Inflammatur princeps adversus optimates, fiunt discidia, fol. 90. excitantur iurgia, et uno intestino bello tota debachatur Normannia. Hac crescente discordia, comitatum pater Richardus adire compellitur, et adiuncto sibi domno Ermenfrido Rotomagum advenit, et pace inter principes restituta, praedictum Ermenoldum alisquantisper mitiorem, quia ante conspectum servorum Dei cassabatur omnis diabolica astutia, convictum et correptum secum Virdunum deduxit, monasticis vestimentis induit, et hominem diaboli laqueis irretitum quae sunt daemonis spernere docebat. Sed in corpore peccatis subdito refugit habitare sapientia. Simulabat ille ad tempus se phylosophum, ut crederent eum qui non noverant theosophum, sed nil fictae pacis amicum sapientia novit. Quamobrem omnis eius astutia et nequitia brevi cognita est, nec potuit latere inter sanctos feralis illa rabies, pacis inimica. Egreditur inimicus homo de loco non suo, redit ad sua, utitur arte inpudentissima, et iterum perversitate malignitatis eius corrumpitur Normannia. Proicitur de latebris, quo se fortiorem et valentiorem credebat, et quia diaboli calliditate in mortem ducendus esset, a beato ei viro praedicitur, nec frustratur promissis. Postquam enim plures optimatum Normanniae coniuratione conficta et imposita duello superavit, quos convictos principalis severitas oculis terrisque privaverat, a quodam forestario convictus, superatus et occisus, finem vitae fecit et criminum. Quo in facto intueri libet dulcedinem et pietatem viri iusti, qui hominem vere diaboli ergasterium ut vidit praecipitante diabolo convictum, ad sinum misericordiae confugere docuit, et factum incorrigibilem, ne diutius grassaretur in viciis, ad exemplum omnium perditorum citius perire nunciavit, ut esset ei tanto levior poena post mortem, quanto celerior peccanti accederet vindicta per mortem.

29. Veniamus igitur iam nunc ad illud lacrimabile bellum apud Bar castrum habitum fol. 89 a. inc. Dom. 1037. 1037. in quo cecidit Odo filius Odonis filii Tetbaldi Carnotensis, cuius cognomen fuit Tricator, qui Glab Rod. III, 9. Willelmum Normannum Rollonis filium dolo interfecit, qui ex sorore Heriberti Trecorum comitis genuit Odonem, ut diximus, patrem huius Odonis. Et ut plenius illucescat rei veritas, dicamus, quae fuerit causa tanti certaminis. Conradus Burgundiae rex accepit uxorem Mathildem, sororem Lotharii iunioris regis Francorum, et data est ei a Lothario in dotem Lugdunum civitas Galliarum nobilissima. Ex illa Mathilde genitus est Rodulfus rex, qui praefuit Burgundiae post patrem; et Gisla, quam Conradus imperator duxit uxorem, de qua genuit tercium Heinricum; Berta etiam, quam accepit Odo Carnotensis, ex qua genuit hunc Odonem. Rodulfus vero rex absque liberis existens, Conrado imperatori Burgundiae regnum dereliquit, dans ei lanceam sancti Mauricii, quod erat insigne regni Burgundiae. Eo vero defuncto, et Conrado regno potito, Odo, quia erat ex sorore Rodulfi, sumpta tyrannide ad regnum cepit aspirare: et qui erat acris animi et ferocis ingenii, frequentibus irruptionibus irrupit fines Burgundiae, optinuitque civitates et castella usque ad Iurum et montem Iovis, et magnus factus est vehementer. Obsedit quoque Viennam, quam ea conditione in foedus recepit, ut praestituto termino in eadem urbe rex appellari et coronari debuisset. Infra hunc terminum expeditionem movit in regnum Lotharingiae, et Bar castrum cepit, dimissisque ibi militibus quingentis, ad alia se convertit, quia ib. curis agitabatur innumeris. Rebellaverat enim contra Heinricum Francorum regem Roberti filium, et econtra ceptis eius obsistebat Conradus imperator, quorum lis magna fuit. Qui misit ad expugnandum illum Gozelonem ducem. Hoc Odo agnoscens rediit, et se ad bellum contra Lotharienses accinxit. Gozelo autem, dux totius primae Retiae, cum nimio exercitu irruens in eum, cum diu utrimque pugnatum fuisset, exercitum eius in fugam vertit, et ibi Odo ipse miserabiliter corruit. Cuius corpus lacerum venerabilis pater Richardus et Rogerus Cathalaunensis episcopus a cede susceptum, reddiderunt uxori, et est sepultus Turonis. Cecidit in bello illo et Manasses comes, et Evervinus et Dido, et Virduni sepulti. Walerannus quoque comes in bello ipso a Godefrido Gozelonis ducis filio graviter vulneratus, cum iam deficeret pugnans, vitam poposcit et mem- fol. 89'.

bra, ut liceret ei apud Virdunum sub regimine patris Richardi monasticis indui vestimentis, sicut Deo devoverat, quod et optinuit. Et bello exacto, cum praefato patre rediit, et monachus factus est[15].

fol. 90. Omittimus necationem et piscationem noveni capitis parvulorum in vivario, viro Dei in abditis et asperis iugis Romarici montis, quae iam subierat amore quietis internae, Spiritu sancto revelante signatam, ne sancto ordini sanctimonialium iniuriam fecisse videamur, maxime cum et illae habitatione vicinae sint, et tanta urbis Virdunicae frequentia miraculum hoc celebratum sit, ut qui non vidit fama referente didicerit, licet vir prophetici spiritus id omnimodis propter improperium impiorum caelatum esse voluerit. Haec est enim causa, quae eum ab illa sua quiete praefati montis interim deposuit. Unde et correptione pro tempore et loco data, illo se retulit, ut palam daretur intelligi, invitum eum et quasi coactum ad horam relaxasse rigorem propositi sui. Illud erat in viro Dei mirabile, quod absens corpore istud agnoverit, locum etiam et numerum, et quod terno tractu ab imis gurgitis gurgustiis illa naufragosa turba erueretur.

Habitavit autem primitus in loco quinque milibus a Romarici monte semoto, qui nuncupatur . . . . . ., uno tantum comite contentus, cui tamen versa vice dominus cum Martino serviebat. Ubi quanta se corporis maceratione attriverit, quanta mentis contritione animam relevaverit, solus internorum arbiter novit, quia et ille sic opus dexterae peregit, ut ignoraret sinistra, maxime cum incolatum suum prolongari cotidie defleret, qui volebat a consortio habitantium Cedar tenebroso divelli. Post hec ad locum, qui Rombêchus[16] dicitur, secedens, ibi habitaculum sibi instituit. Et cum ibi vellet diutius latere, non potuit. Ceperunt et illo confluere, quîs similis inoleverat ardor vitae anachoreticae, et eius se discipulatui contradere; quibus et ipse normam vivendi instituit secundum morem a sanctis patribus institutum. Cumque iam quinquennium dedicatae penitentiae impleretur, devotio sancti desiderii non minuebatur, quin in dies propensiori studio augebatur, quia in ipsa sua exercitatione delectabatur, qui delectatione pascebatur. Inclinaverat enim cervicem animi in testimonia Domini, incessu humilia, successu excelsa, processu clarissima, et quia veram phylosophiam
Ps. 118, 140. amplexabatur, excitabatur, accendebatur, et ardebat, *ignitum enim eloquium tuum vehementer, Domine, et servus tuus dilexit illud.* Revocabatur ab episcopo et fratribus eius absentiam
Cant. 6, 12. egre ferentibus, et illud ei sepissime intendebatur: *Revertere, revertere Sunamitis, revertere, revertere, ut intueamur te.* Sed ab eo verbis, litteris, actu quoque ipso reditus denegabatur[a]. Vidi ipse quasdam epistolas in invicem missas, et legi puerulus; in quibus constantiam eius in responsis, cum ei verbum responsionis opponeretur, ut diximus, ita in fine unius epistolae fratrum repressit intentio: *Si*, inquiunt, *verbo verbis obviare volueris, non deficient verba pro verbo laborantibus.*

fol. 90'. 1035. Glab. Rod. IV, 6. 30. Anno ab inc. Dom. 1035. Robertus comes Normannorum Iherosolimam ivit, infinitam pecuniam secum ferens, quam omnino pauperibus partitus est, et in redeundo apud Niceam obiit. Cui successit Willelmus in aetate puerili. Eo anno Iohannes papa obiit, et successit Benedictus, Benedicti et Iohannis nepos. Willelmus fraude suorum Normannia pulsus, Robertum[17] Francorum expetivit regem, qui bello et manu valida congressus, victis et prostratis Normannis, de traditoribus iudicio dato comita-
IV, 8. tum ei restituit. Qui postea Mathildem, Balduini Flandrensis sororem, in matrimonium accepit. Hic etiam tanto amore venerabilem hunc, de quo sermo agitur, coluit, ut eius consiliis in illa tempestate palatina disponeret moderamina, et quamquam egre ad se accitum omnigena honoraret dulcedinis et devotionis instantia, adeo ut aecclesiam Rotomagensem cum praesule sedis ipsius et clero, eius gauderet decorari doctrina, ut ex multarum faciebus rerum nunc usque conici potest, etiam a libro communi secundum modos institutionum eius ordinato, post maius altare catena firmato[b].

fol. 91'. 1038. Rambertus Virdunensis episcopus Hierosolymam vadens villa Bellagrada obiit a. dom.
G. Vird. 10. inc. 1038, pontificatus sui a. 14. et postmodum tempore Richardi successoris sui a clericis Bernero et Bernardo relatus, Virduni est sepultus in monasterio. Hoc[c] etiam anno obiit Amadeus abbas Flaviniacensis 14. Kalendas Aprilis.

Rod. Glab. IV, 9. 1039. Anno ab inc. Dom. 1039. die Kalendarum Iulii, 6. feria, luna 28. facta est eclypsis solis. Sol enim factus est saphirini coloris, et eadem die natali apostolorum quidam Romanorum in Clementem papam insurgentes et interimere eum volentes, cum non potuissent, a sede eum depulerunt. Sed Conradus imperator illuc veniens, propriae eum sedi restituit, et eodem anno apud Saxoniam obiit, et tertius Heinricus successit. Clemens quoque papa, primo

a) denegebatur *c.* b) *maior paginae 90' pars et tota 91 vacat.* c) *addita post.*

15) Vita Richardi 11. 16) Rumbech auctore Vitae Richardi cap. 14. 17) Heinricus I. a. 1031–1060. regnavit.

Bavebergensis episcopus, dictus Suicherus, obiit, et Robertus Francorum rex. Heinricus vero post mortem Ramberti primo regni sui anno viro Dei Richardo episcopium Virdunense concessit, sed vir mitissimus hoc renuit, et Richardum suum in baptismate filiolum Hildradi comitis filium intronizari fecit. Eo in tempore, in mense Novembrio luna 28. facta est eclypsis solis, et visa est [Glab. Rod. V, 3.] stella quae Lucifer dicitur, vespere sursum et deorsum agitari, quasi comminando terrigenas. Tunc etiam in Romana [V, 5] sede quidam puer annorum 12 statutus erat symoniace, cuius turpitudo conversationis et vitae horrori est referre. Fuit quoque in illis diebus suprataxatis circa annum millesimum dominicae incarnationis dissensio maxima post mortem [V, 4.] Burchardi Lugdunensis archiepiscopi, qui hoc solum fecit nobile quod periit pro episcopatu ipso, quem multi superbe appetebant. Et primus omnium praedicti Burchardi nepos Burchardus Augustanus episcopus, relicta propria sede, procaciter Lugdunensem arripuit, et post multas perpetratas nequitias captus a militibus imperatoris, perpetuo est condempnatus exilio. Post eum Geraldus comes filium suum puerulum arroganter ibi sola praesumptione auctore constituit, et hic in fugam versus delituit. Regebat eo tempore regnum Francorum Heinricus, Roberti regis ex Constantia filius. [III, 9.] Nam Hugo, qui adhuc decennis coronatus est, inmatura morte praeventus est. Tercium Robertum cum voluisset mater facere regem, nec potuisset, ducem constituit Burgundiae. Fuit quoque dissensio magna inter ipsum Heinricum et [V, 2] filios Odonis qui apud Barrum obiit, Tetbaldum et Stephanum: adeo ut idem rex, ablato ab eis dominio Turonicae urbis, daret illud Gotfredo Tuditi, filio Fulconis, qui eam toto anno obsedit: et inito bello Stephanus fugatus est, Tetbaudus captus cum suis ante civitatem deductus, reddidit eam Gotfredo, et in captione remansit. Mille septingenti et eo amplius viri absque sanguinis effusione in praelio capti sunt. Ea tempetaste Ungros sibi secundo rebelles cum vicisset [V, 1.] imperator, ex omni imperio suo episcopos congregari fecit, et contra symoniam agens ita orsus est: *Lugens vobis incipio loqui, qui vice Christi in eius aecclesia constituti estis, quam sibi desponsavit et suo sanguine redemit. Sicut enim gratuita bonitate de sinu Patris per virginem ad nos redimendos venire dignatus est, ita suis praecepit et dixit, mittens eos: Gratis accepistis, gratis date. Vos autem avaricia et cupiditate corrupti, qui benedictionem conferre debetis, in hac transgressione dando et accipiendo maledicti estis. Nam et pater meus, de cuius animae periculo valde pertimesco, eandem dampnabilem avaritiam in vita sua nimis exercuit. Idcirco quicumque vestrum hac se macula pollutum agnoscit, oportet ut a sacro ministerio arceatur. Propter hanc enim offensam venit super filios hominum fames, mortalitas, et gladius. Omnes enim gradus aecclesiastici a maximo pontifice usque ad ostiarium opprimuntur per vestrae dampnationis praemium, et in cunctos spirituale grassatur latrocinium.* Ad hanc vocem imperatoris stupefacti pontifices, misericordiae operam implorabant. At princeps misericordia motus, et pro anima patris sui orare eos monens, proposuit edictum, ut nullus gradus vel ministerium aecclesiasticum precio adquireretur; et si quis attemptaret, omni honore multaretur. *Sicut*, inquiens, *Deus coronam imperii gratis mihi dedit, ita ego quod ad religionem pertinet gratis impendo. Volo ut et vos similiter faciatis.* Puerulus itaque qui Romanae incubabat ecclesiae, praecepto imperatoris a sede deiectus est, et Gregorius VI. natione Romanus substitutus est. Cuius bona fama quidquid prior fedaverat in melius reformavit. Hic sanctum [V, 4.] Odilonem instituens Lugdunensi aecclesiae ordinari pontificem, misit ei pallium et anulum. Sed vir religiosus humilitati studens hoc renuit, pallium tamen et anulum retinuit, servans illud pontifici qui dignus esset; quod usque hodie Cluniaci habetur. Heinricus vero, recepto regno Austrasiorum, comperta dissensione condoluit, et apud Bysontium a ab inc. Dom. 1041. electione cleri et populi firmatum domnum Odelricum Linguonensem archidiaconum speciosis orna- [1041.] tum indumentis ad Lugdunensem destinavit sedem, et facta est provinciae quies et gaudium populo. Anno ipso treva [V, 1] Dei primum statuta est et firmata, et pax ipsa treva Dei appellata. Quae non solum humanis praesidiis, sed et divinis confirmata est terroribus. Quam cum noluisset recipere gens Neustriae, viro Dei Richardo praedicante, et ut eam susciperent, quia voluntas Domini erat, et a Deo non ab homine decretum hoc proces- [fol. 92.] serat, ammonente, divino iudicio cepit in eos desevire ignis qui eos torquebat; eo anno fere totus orbis penu- [V, 1] riam passus est pro raritate vini et tritici. Sequuta est e vestigio mortalitas hominum praemaxima a. ab inc. Dom. 1042. Multi autem eorum qui torquebantur ab igne, venientes ad virum Dei, [1042] meritis eius et precibus curabantur medica virtute Dei. Superest adhuc domnus Eduensis episcopus[18], vir vitae longevitate grandevus, qui et referre solitus est, quia cum a sancto Odilone et ceteris ipsa pax divinis revelationibus instituta, treva Dei appellata, et ab Austrasiis suscepta fuisset, et voluntas omnium in hoc esset una ut ubique servaretur, negocium hoc strenuitati huius patris nostri Gratiae Dei ab omnibus impositum est, ut eius studio et industria pax eadem in Neustria servaretur, eo quod certi essent de eo, quod tanta esset eius erga omnes et omnium erga eum gratia, ut quidquid servandum doceret, servaretur a cunctis, quidquid vitandum monstraret, id cuncti vitarent. Quamobrem sategit pater venerabilis, ut tantum bonum gratanter ab omnibus susciperetur; sed perversa quorumdam voluntas, et mens indomita, quasi inauditum hoc respuit, quasi qui nollent instituta paterna violare et nova atque inaudita suscipere. Unde et subsequuta est divina ultio, ignis scilicet in rebelles et contumaces deseviens a Domino, quo torquebantur qui viro Dei resistere et mandata eius contemnere non verebantur. Videres monasterium eximii patris ardentium turbis refertum, quos ipse sanctorum reliquiis aqua benedicta respersis et vino lotis, et pulvere qui de petra sepulchri Domini radebatur vino ipso consperso, et ad potandum miseris dato, pace firmata et iurata, pristinae sanitati reddebat. Pro innumeris autem turbis confluentium infirmorum vas potui illi paratum erat, ut si advenirent egroti, potus salutis non deesset, ne fallerentur si hora incompetenti venissent; neve tunc foret necessitas recurrendi ad ablutionem reliquiarum, quod post expletionem missae inpleri mos erat.

18) Hagano obiit a. 1098. Iun. 25. v. infra.

Glab. Rod. V, 1. 1045. Anno igitur ab incarn. Dom. 1045. Heinricus duxit uxorem nomine Agnetem, filiam Willelmi Pictavensis, apud Bysontium; ubi affuerunt episcopi 28. Cum enim esset alias bonus et omnes eius sitirent dominium, carnis tamen incontinentiam frenare non potuit. Pater Richardus tunc temporis monasterium nolebat relinquere, a quo pro nullis ingruentibus causis patiebatur avelli, quia sciebat et praedixerat filiis inminere resolutionem sui corporis. Etenim superioribus annis quando lues illa, de qua inpraesentiarum mentionem fecimus, populum vastavit, cum dilaberetur populus, et civitas Virdunensis pene redigeretur in heremum, commune periculum communi oratione tolli consultum est. Cuius necessitatis urgente miseria, communi voto deliberatum est, beati Vitoni implorandum esse praesidium, cuius se confidebant meritis vitae procul dubio capturos remedium. Visum etiam est Richardo episcopo, ipsius confessoris corpus sanctissimum exponi debere de feretro, ut processione solempni ęvectum praesentaretur conspectibus omnium, ut plebs ipsius fulta patrocinio, dum sancti videret loculum, eius propensius expeteret subsidium, quod noverat sibi non defuturum. Contradicente itaque viro reverentissimo patre nostro, praesul quod deliberaverat in crastinum inpleri destinavit: obsistente eo et dicente, levandam quidem miseriam populi, sed episcopo non cessurum in prosperum, qui ausus fuisset inquietare sancti corpus honorificum. Noctem illam pater insonnem duxit, ante altare sancti orationibus vacans cum lacrimis. In crastinum venit episcopus, clerus omnis, et populus, et cum multo timore et reverentia sancti pontificis exponunt reliquias, super aurum obrizum preciosas. Quod ubi factum est, pontificem pater adivit: *Inplesti*, inquiens, *quod voluisti, sed noveris te quintum abhinc annum in saeculo non visurum. Michi quoque qui assensi, ante quintum similiter annum terminus erit vitae, te post modicum subsequente.* Dixerat, et dictum rei probavit eventus. Quarto enim necdum exacto anno, viribus corporis cepit pater destitui, et convocatis fratribus indicavit imminere diem suae resolutionis. Mox itaque abbatiae sancti Petri Catalaunensis Odylardum abbatem instituit, Bello Loco patrem Richardum delegit, coenobio sancti Huberti Teodericum, sancti Urbani Stephanum, viros in omni theoria probatissimos, in servando religionis proposito clarissimos. Has enim abbatias ipse per se regebat. Exoneratus ergo ab omnibus, illam sibi tantum retinere censuit, cui pastor datus fuerat, in qua
fol. 92.' etiam se sepeliri destinaverat. Et iam in mandatis Domini assiduus potius quam frequens, die quadam cum vidisset unum de fratribus monasterii cui nomen Mysac graviter estuare febribus, ut quasi intercipi videretur spiritus eius, manum illius tenuit, et ut nunciandae horae operis Dei signum daret sanus factus et incolumis, praecepit. Ille in voce iubentis factus sanus oboedivit patris imperio, et sic omni egritudinis caruit incommodo. Hic itaque, qui tantis abundabat virtutibus, imminente die vocationis eius decubuit febribus, et ultima illa exercebatur egritudine. Quod ubi per urbem sonuit, advenit episcopus, monachorum quoque, clericorum et sanctimonialium coetus; et visitatione solempni ostendebant erga patrem devotionem piae affectionis. Nec rediit ad domum episcopus, quin immo cotidianis excubiis adherens ei, non die, non nocte ab illo patiebatur avelli. Advenerunt et vicinarum urbium episcopi, abbates, et quique magnates, ad visitandum eum et commendandos se ei; quibus videbatur, quod in obitu eius omnino terra commoveretur et conturbaretur. Excubabat diebus ac noctibus ante domum eius turba filiorum et ceterorum fidelium, alii patri ad meliora festinanti valedicere et se commendare volebant, alii sanitates corporum expetebant, ut saltim aquam ablutionis manuum eius mererentur, qua inuncti refocillarentur. Ubi ergo sensit inminere horam vocationis suae, filios quos Christo adquisierat convenire iussit, et inunctus ab episcopo oleo sancto, confessione data, viatico caelesti pastus, expositus est lectulo, et iacuit in cinere et cilicio, ita ut altare sancti Nicholai eius semper appareret conspectui. Inde fratres alloquutus, consueta salutis documenta replicans, Deo ut servirent et adhererent ammonuit, suique ut memorarentur piissima devotione petivit, omnibus in commune flentibus et suam destitutionem ingeminantibus, cum ipse omnium cohiberet lacrimas, solaretur dolorem, et Christi domini promitteret affuturam protectionem. Post hec reliquias, quas Iherosolimitanus patriarcha ei dederat, sibi afferri praecepit; et salutatis eis atque deosculatis cum multa reverentia, eas quas collo ferre consueverat exposuit, et ante se reverenter sisti praecepit. Hinc commune sanctorum patrocinium inplorans, elata manu fratribus et omnibus qui aderant benedixit, et sibi benedici petiit. Sicque data filiis licentia exeundi, ipse oculis et manibus in coelum porrectis ei intendebat ad quem festinabat. Legebantur ante eum passiones dominicae, lectiones quoque ex quarto dialogorum libro; et felix eius anima illi soli adherebat, cui se totum commiserat. Ubi vero cepit iam ab inferiori parte corpus

emori, sanctorum reliquias apprehendens in lectulo sedit, et ad pedes eas ponens, atque 1046 uti vitalis calor deficiebat, paulatim eas protrahens, tandem in pectore substitit, et reliquias ibidem cum reclinasset, deposuit. O admirandam viri devotionem! O predicandam eius in omnibus sanctitatem! Cum ergo reclinasset, manus reliquiis apposuit, et sic usquequo spiritum Creatori redderet, erectis ad Deum luminibus mansit. Aderat ibi episcopus, et viri religiosi, quos obligaverat amor et beneficia pii patris, qui exitum eius praemunibant orationibus continuis et psalmodia, qui vix et raro, licet ad horam separabantur ab eius praesentia, ne contingeret eos absentes esse quando a corpore migraret felix anima. Illucescente itaque die mensis Iunii 14, quod est 18. Kalendarum Iunii, hora iam imminente tercia, praesentibus filiis suis, quos loci angustia capere poterat, ceteris in maiori aecclesia consistentibus et canentibus, sancta illa anima corporeis nexibus absoluta, ad illud pervenit aeternum quod est unum et inseparabile trinum. Oculos patris clausit episcopus, polinctores funeris[18] Richardus, Odylardus, Stephanus et Walerannus abbates fuerunt. Ipsi corpus sanctissimum procuraverunt, vestibus sacratis ex more induit episcopus, non quibus ille voluit et praecepit, qui vilia queque delegerat, sed quas dictavit amor paternus et devotio sanctissima et debita[19]. Reliquiae, quas super pectus suum ipse commiserat, induto eo sacris vestibus, supra pectus eius repositae sunt. Elatum ergo funus beatissimum baiulantium manibus, cum ob impetum populi occurrentis et plangentis obserata esset aecclesia, ante altare sancti Petri positum est; ubi missa a pontifice celebrata, tamdem portae monasterii apertae sunt, et ecce populus innumerabilis utriusque sexus et ordinis irruit cum lacrimis et ululatu cordis. Plena erat fol. 93 aecclesia lacrimarum, omnes in commune pii patris deflebant obitum, ac si viderent imminere interitum patriae. O quantus luctus omnium! quanta totae urbi mestitia! quam pia erat de eius obitu compassio! quanta omnium destitutio! Ea dies tota fuit gemituum, tota planctuum. Qua advesperascente, corpus beatissimum ad principalem aecclesiam sanctae Mariae a fratribus delatum, debitis vigiliarum et psalmodiae officiis nocte ipsa ab excubitoribus honoratum est. In crastino missa solempniter celebrata a canonicis, per reliqua urbis monasteria deportatum est, et vigiliis missarumque solempniis debita officiositate percelebratis, tamdem ad monasterium suum relatum est, et filiis dolentibus et de morte eius merentibus restitutum. Venit ergo dies crastina, et ecce fere circa horam terciam congregata est tota civitas ad sepeliendum illum. Missam celebravit episcopus, sermonemque habuit ad populum de mutabilitate vitae huius, et qualiter in hanc plorationis convallem devenerimus; quis sit finis bonorum, quisve malorum; quae fuerit patris vita, mors quam preciosa. Hinc percelebrato officio, dictis orationibus solempnibus, ad locum sepulturae itum est. Et licet solis exequiarum ministris et baiulis funeris cum his qui officia dabant permissum sit ingredi, ceteris intra maiorem aecclesiam retentis, tanta tamen fuit obsequentium multitudo, ut fenestras, quibus lumen criptae infundebatur, ob captationem aeris auferri necessitas impulerit. Vincebat diem luminum multitudo, et fumus incensi et thimiamatis totam repleverat aecclesiam. Tanta erat omnium erga patris sepulturam devotio. Humato itaque mitissimi viri corpore, clausum est sepulcrum, et solido cemento per iuncturas litum. Requiescit autem in cripta subterranea ante altare sanctae Dei genitricis Mariae et sancti Iohannis ęuangelistae, et super eum maius altare sancti Petri stabilitum est. In eadem cripta subtus altare praefatum sanctae Mariae sanctus requiescit Madelveus, ab eodem patre nostro ibidem transpositus, et reverenter tumulatus. Peracto vero sepulturae officio, ubi ab aliis discessum est, ad componendum viri Dei lectum unanimis se filiorum accendit devotio. Quattuor columpnae marmoreae cooperculo sepulchri cemento facto ex eodem marmore conectuntur, his desuper tabula marmorea praegrandis ipso eodem cemento adiungitur, et sic desuper cooperculo maceriae aliquantum construitur, et solido bituminis gluttine solidatur. Tabulae vero in altum porrectae linteum imponitur, et ei pallium superadditum est; ut cunctis cernentibus patenter detur intelligi, eum magni esse meriti, cuius corpus sic honoratur in terris. Et merito. Quod enim fuit eius in terris studium, nisi Deum diligere, et sanctos eius venerari, et aecclesiam Dei ornare decore competenti? Nec mirum si a filiis propensius honoratur, quos scivit regere, et regere secundum nostram disciplinam, quae ex christiana lege descendit, et ad Deum ducit. Requievit autem hic pater noster a. ab inc. Dom. 1046, regiminis sui anno 42, regnante terris Heinrico Conradi filio. Supervixit vero episcopus Richardus usque ad mensem Novembrium, et obiit 8. Idus Novemb., sicut ipse a patre suo quesierat, cum ei oculos

18) qui mortuos curabant et unguebant. 19) Gesta Vird. 10.

1046. clauderet[20]. *Si*, inquit, *pater ad Deum vadis, et ei placet obsequium quo ei servisti, obtine ut unum annum non tibi supervivam in hoc seculo, quia tibi commori quam vivere praeopto.* Dixerat, et exauditus est, additusque patribus suis. Cuius corpus cum parentes iuxta corpus viri Dei sepeliri mandassent, a canonicis vi retentum, et in aecclesia sanctae Mariae maioris
Chron. Div. sepultum est. Eodem anno ordinatus est Lugdunensi ecclesiae archiepiscopus domnus Halinardus. Eodem quoque anno Heinricus Romam ivit, et concilio habito abiecti sunt pervasores Romanae aecclesiae, Iohannes, Benedictus et Silvester; et ordinatus est Clemens papa, a quo et ipse coronam suscepit imperii. Et eodem anno Clemens obiit, et Damasus successit. Regimen quoque Virdunensis coenobii Walerannus suscepit, homo in seculo nobilissimus, Gelduini comitis filius; qui in bello apud Bar castrum in geniculo vulneratus claudicabat. Cuius frater fuit Hugo Linguonensis episcopus, postea a sancto Leone IX. in Remensi concilio depositus. Episcopatum autem Virdunensem Theodericus suscepit, Wezelonis comitis filius; cuius primo benedictionis anno templum sanctae Mariae a duce Gode-
fol. 93'. frido et Balduino succensum est, vasa sacra ablata, civitasque destructa 8. Kal. Novembris.

1047. Quantae vero apud illius aevi homines hic pater noster Gratia Dei honorificentiae fuerit, Theodericus Basiliensium episcopus, vir multae auctoritatis et gratiae, suo in facto ostendit.
21 Qui cum in deducendo novo episcopo[21] Virdunum missus ab imperatore venisset, et esset ei devotio sancti viri sepulchrum invisere, cum ante tumbam magna se lacrimarum contritione mactasset, rememorans defuncti pietatem sobrietatem et mansuetudinem, pallio pretiosissimo crocei coloris tumbam ipsam adornavit, ut affectu ipso testaretur, dilectionem quam vivo exibuerat mortuo se quoque non negare; immo propensiori eum cultu dignissimum, quem iam suo Dominus gremio confoveret. Ceperat iam tunc locus ille multis clarere miraculis, et in febricitantes tanta curationum refundebatur gratia, ut quisquis advenisset hoc laborans incommodo, ubi parum obdormisset, sanitatis potiretur suffragio, et rediret omni valitudinis sopito incendio. Sed quid moramur, nec referimus cuius meriti angelico quoque declaratus sit esse testimonio? Etenim qui vidit testimonium perhibuit, et de cuius vita non dubitatur, eius merito testimonio creditur. Beatae memoriae pater Rodulfus, tercius post eum successor in regimine aecclesiae et ut credimus hereditariae sanctitatis possessor, nunc felici
22 beatus excessu[22], ubi locum ipsum regendum suscepit, et audiret a referentibus multa de eo relatu digna, videret quoque unanimem erga cultum memorialem eius omnium devotionem, amplexabatur quidem quod videbat et audiebat generaliter ab omnibus, estuabat vero intra se ipsum, si tantae sanctitatis vir ille fuisset ut referebatur, et quasi querebat sollicitis et dispositis cogitationum excubiis, cuius meriti apud Deum esset. Solebat et ipse ad eius sepulchri locum, quia senserat ibi faciles orationum proventus, creberrime orare et multoties pernoctare: cum ecce una nocte post celebrationem nocturnalis synaxis cum ibidem solitas Deo redderet excubias, hac eum cogitatione sepius terente et ad sese devolvente, somnus paulisper allusit. Necdum corporales in soporem erant perfecte resoluti, cum intellectuales oculi aperti sunt, et vidit sibi astare angelum blanda se voce alloquentem et dicentem: *Diu te cogitatio tua morosa curiositate detinuit, ut scires cuius meriti hic cuius sepulchro adsistis esset, et ne te diutius fatigandum protraat, missus sum hec tibi expedire. Duo sunt in hac cripta quiescentes, et diem Domini, quo duplici stola remunerentur, expectantes, hic abbas Richardus, et confessor Christi praecipuus Madelveus, cuius vos festivitatem suo tempore et die devotis, ut dignum est, honoratis officiis: utpote quem Deus in numero sanctorum suorum et sorte iustorum ascivit. Et iuste quidem digne in memoriam vertitur hominum, qui ad gaudium transiit iustorum. Hic autem, cuius adsto sepulchro, pari vobis nec minori devotione venerandus in terris, quem pari sorte nec inferiori gloria Deus decoratum sublimavit in coelis. Multa sanctitatis eius fama in terris, quam tamen nec ad medium nostis, quia vir gratia Dei inluminatus humilitati studuit et vilitati, nec actus suos prodere maluit, sed occultare. Sed noveris, quia magnum patronum et Deo carissimum praemisistis, et quae de eo dicuntur vera sunt, quamquam ampliora dici possent. Placeat tibi devotio filiorum eius erga memoriam eius, et quae tibi missus a Deo refero, hac ipsa die omnibus in commune edicito, ut gaudeant de felici successu patris, quem habent suffragatorem et devotum interventorem in coelis. Tu itaque his de beato viro agnitis, viam quam coepisti ne deseras, mortificationi carnis, humilitati, vilitati et castimoniae invigila, lucrandis animabus operam da, ut cum hoc et aliis doneris beatitudine aeternae iocunditatis.*

20) Gesta Vird. 10. Vita Richardi 20. 21) Theoderico scilicet anno 1047; cf. Herimanni Aug. chron. 22) sedit biennio vivente Grimoldo, deinde annis 1078–1099.

Obstupuerat vir gratiarum in visione et affatu angelico, et cum videret illum pro his et fol. 94. aliis pietatis eius beneficiis humanae fragilitati collatis Deo laudes dicentem, et ad easdem se pararet, toto corpore ut dormiebat assurrexit, et evigilans, grates quas conatus fuerat mente, iam animo et corpore persolvit intente. Nec apparuit segnis in praedicando quod viderat et audierat, immo omnibus Dei retexit magnalia, quia et quod gratum est vidisse vel audisse, gratius refertur, et gratissimum universis creditur; fratres quoque audita patris magnificentia tanti nuncii voce testificata, laudes et gratias Deo reddidimus[23], satisque cau- 23 tum est ab illa die et deinceps, ut eius memoria devotione recoleretur dignissima. Pro his et aliis beneficiis eius benedicatur nomen Domini in secula[a]. Vivit adhuc et vivet in secula beati viri meritum[24], et quamdiu volvetur seculum, semper eius meritum accipiet incrementum. Testatur hoc Normannia, fatetur et Britannia, applaudit tota Gallia patris promens magnalia, quae quanto letata est et iubilavit de conversatione eius sanctissima dum esset in mundo, tanto nunc dolet in morte eius sublata sibi tam felicia contubernia, cuius vita sanctitatis erat speculum, penitentium solatium, merentium consolatio, miserorum defensio. Luxit eius obitum imperator et optimates, defleverunt reges et pontifices, defecit tibia et organum, cithara et psalterium, raucum sonuit tuba et tymphanum. Ascendit ad Deum clamor pauperum, desiderium egentium suam destitutionem ingeminantium, et ut mage mireris, unius obitum mundus deflevit, in quo totus dum viveret requievit. Et quamquam sentirent magis esse gaudendum, si rationem vis doloris admitteret, flebant tamen praecipue monachi virgines et viduae, ordo quoque aecclesiasticus, eius peculiari fulti patrocinio, firmati consilio, recreati alloquio. O patris meritum seculis memorabile, posteris venerabile, omnibus imitabile. Laudes eius nulla umquam delebit oblivio, non minuet temporis interpolatio, non auferet ab ore nostro, et si gravior excandescat in nos quam nunc est tribulatio[25], quo minus 25 te venerandum, te praedicandum, te, pater, fateamur omnimoda laude colendum. Tuis enim laudibus immorari, est a tribulatione relevari, quia laus tua gaudii est et pacis admiranda comprehensio, meroris et anxietatis propulsatio. Retulit humilitati nostrae ante quinquennium, cum necdum gustassemus quanti sit laboris et tedii aliena curare, venerabilis abbas sanctae Trinitatis de monte Rotomagensi Hugo nomine, qui nunc usque superest, quia cum esset in obsequiis praefati comitis Normanniae Willelmi, iam tunc regis Anglorum, cum tractaretur in aula de honestis viris et memoratu dignis, quorum ipse rex habuisset notitiam aut famam audisset, inter praecipuos huius admirabilis memorabatur, summa laude eius efferendo praeconia, humilitatem, sapientiam, discretionem, animi et vultus devotam Deo hilaritatem, sermonis facundiam, morum elegantiam, subditorum reverentiam. Mirabatur etiam, quod his modernis temporibus de loco tam celebri nulla ad se commigraret persona, nulla, ut solebat, regalem eius magnificentiam expeteret successorum tanti patris aut monachorum loci sedulitas; adeo ut cum pro legatione quadam idem vir, a quo haec audivimus, quadam vice mitteretur Virdunum, inter alia id ab eodem rege et honorabili eius coniuge ei daretur in mandatis, ut coenobium nominatissimum sancti Vitoni expeteret ibidem hospitaturus, patremque et fratres loci sua ex parte devote salutaturus, et sollicite notaturus: si idem qui quondam honestatis et religionis cultus niteret, qui esset monasterii pater, si in eo avitae paternitatis et dulcedinis specimen eluceret, si in filiis gravitatis et reverentiae antiquum decus emineret; si rerum temporalium copia exuberans, si spiritualium delectationum gratia ab ubertate domus Dei esset habitantes debrians: omnia prospiceret, singula vivido rimaretur ingenio, sibique referret. Verum quid rerum intercesserit, quod praefatus vir aliorsum hospitaturus diverterit, et sperantibus optima regi et reginae insperata retulerit, nostrum non est edicere, maxime cum illo in tempore, quo id gestum est, puerilis adhuc nos ferula his vel similibus vetaret intendere. Illud tantum notasse sufficiat, quod rex auditis quae non speraverat, viri spectabilis et memoria digni egregiam conversationem reducens ad animum, tot ingeminationibus eius deflevit obitum, tot reciproca vicissitudine eius efferebat meritum, replicando miris laudibus illius praeconia, et subinde repetendo indebita et ingrata paternae sedulitati remissorum filiorum remissae vicis obsequia, in hoc ipsum quoque omni congeminante aula, ut daretur cunctis palam intelligi, si fama votis annuisset, multis ecclesiam donandam muneribus, multa dilectione a regali fore munificentia honorandam.

a, *pergit auctor post aliquod tempus.*

23) Hugo igitur aderat. 24) in sequentibus rhythmos agnosco. 25) haec igitur post annum 1096. scripta sunt.

Vidimus demoniacum ad monasterium beati Vitoni adductum, intra paucissimos dies plena-
riae sanitatis gaudia reportasse, quem cum in primo adventu suo vinctum loris, et funibus
fol. 94'. artatum infra criptam ad memoriam sanctorum ibidem quiescentium parentes ducere vellent,
nullatenus potuerunt, credo demone timente praesentiam eorum sanctorum, quorum meri-
tis eadem aecclesia inlustratur, et praesentia decoratur[a].

fol. 95. Anno ab inc. Dom. 1051. Leoni IX. successit Victor, et 4. anno obiit; et successit ei
1051. Stephanus, qui et Fredericus frater Godefridi ducis, cuius primo papatus anno obiit apud
Goslare Henricus imperator, et exsequiis eius interfuit, qui et Spyrae sepultus est a. ab inc.
1056. Dom. 1056. Et remansit Agnes imperatrix cum filio parvulo, qui et regnum optinuit sub
1056. tutore regni Annone Coloniensi archiepiscopo. Obiit quoque Stephanus a. 1058. et sepultus
est apud Lucensem urbem, ubi multae Deo cooperante fiunt ad eius tumulum virtutes. Suc-
1059. cessit ei Nicholaus, qui 2. anno ordinationis suae concilium habuit in basilica Lateranensi,
mense Aprili, indict. 12; ubi considentibus venerabilibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus
26 seu venerabilibus presbiteris et diaconis, de electione summi pontificis decernens ait[26]: *Novit
beatitudo vestra, dilectissimi fratres et coepiscopi, inferiora quoque membra non latuit, defuncto
piae memoriae domno Stephano decessore nostro, haec apostolica sedes, cui Deo auctore de-
servio, quot adversa pertulerit, quot denique per symoniacae heresis trapezetas malleis et cre-
bris tunsionibus subiacuerit, adeo ut columpna Dei viventis iamiam pene videretur nutare, et
sagena summi piscatoris procellis intumescentibus in naufragii profunda submergi. Unde, si
placet fraternitati vestrae, debemus auxiliante Deo futuris casibus prudenter occurrere, et
aecclesiastico statui, ne rediviva, quod absit, mala praevaleant, in posterum praevidere. Qua-
propter instructi praedecessorum nostrorum aliorumque sanctorum patrum auctoritate, decer-
nimus atque constituimus, ut obeunte huius Romanae universalis aecclesiae pontifice, imprimis
cardinales episcopi diligentissima simul consideratione tractantes, mox sibi clericos cardinales
adhibeant, sicque reliquus clerus et populus ad consensum novae electionis accedant, ut nimi-
rum ne venalitatis morbus qualibet occasione subripiat, religiosi viri praeduces sint in promo-
vendi pontificis ęlectione, reliqui autem sequaces. Et certe rectus atque legitimus hic ęlectionis
ordo perpenditur, si perspectis diversorum patrum regulis seu gestis, etiam illa beati Leonis
sententia recolatur. „Nulla, inquit, ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec a clericis
sunt ęlecti, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus episcopis metropolitani iudicio
consecrati.“ Quia vero sedes apostolica cunctis in orbe terrarum praefertur aecclesiis, atque
ideo super se metropolitanum habere non potest, cardinales episcopi procul dubio metropolitani
vice funguntur, qui ęlectum antistitem ad apostolici culminis apicem provehunt. Eligant autem
de ipsius aecclesiae gremio, si repertus fuerit idoneus, vel si de ipsa non invenitur, ex alia assu-
matur, salvo debito honore et reverentia dilecti nostri filii Henrici, qui impraesentiarum rex
habetur, et futurus imperator Deo concedente speratur, sicut iam sibi concessimus, et successo-
rum illius, qui ab hac apostolica sede personaliter hoc ius impetraverint. Quodsi pravorum
atque iniquorum hominum ita perversitas invaluerit, ut pura sincera atque gratuita ęlectio
fieri in Urbe non possit, cardinales episcopi cum religiosis clericis catholicisque laycis, licet
paucis, ius potestatis obtineant eligere apostolicae sedis antistitem, ubi congruentius iudicave-
rint. Plane postquam electio fuerit facta, si bellica tempestas vel qualiscumque hominum cona-
tus malignitatis studio restiterit, ut is qui electus est in apostolica sede iuxta consuetudinem in-
tronizari non valeat, electus tamen sicut papa auctoritatem optineat regendi sanctam Roma-
nam aecclesiam, et disponendi omnes facultates illius; quod beatum Gregorium ante ęlectionem
suam fecisse cognoscimus. Quodsi quis contra hoc decretum nostrum synodali sententia pro-
mulgatum per seditionem vel praesumptionem aut quodlibet ingenium ęlectus, aut etiam ordi-
natus seu intronizatus fuerit, auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri et Pauli per-
petuo anathemate cum suis auctoribus, factoribus, sequacibus, a liminibus sanctae Dei aeccle-
siae separatus subiciatur sicut antichristus et invasor atque destructor totius christianitatis,
nec aliqua super hoc audientia aliquando ei reservetur, sed ab omni aecclesiastico gradu, in
quocumque prius fuerat, sine retractatione deponatur. Cui quisquis adheserit, vel qualemcumque
tanquam pontifici reverentiam exibuerit, aut in aliquo eum defendere praesumpserit, pari senten-
fol. 95'. tia sit mancipatus. Quisquis autem huius nostri decreti vel sententiae temerator extiterit, et
Romanam aecclesiam sua praesumptione confundere et perturbare contra hoc statutum tempta-*

a) *reliqua pars paginae vacat.*

26) cf. Mon. Germ. Legg. T. II. B. 177. et quae ibi notavi.

verit, perpetuo anathemate atque excommunicatione dampnetur, et cum impiis quando resurgent in iudicio reputetur. Omnipotentis scilicet Dei Patris et Filii et Spiritus sancti contra se iram sentiat, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, quorum praesumit confundere aecclesiam, in hac vita et in futura furorem reperiat, fiat habitatio eius deserta, et in tabernaculis eius non sit qui inhabitet. Fiant filii eius orfani, et uxores[a] *eius viduae. Commotus amoveatur ipse, et filii eius, et mendicent, et eiciantur de habitationibus suis. Scrutetur foenerator substantiam eius, et deleant alieni labores eius. Orbis terrarum pugnet contra illum, et cuncta elementa sint ei contraria, et omnium sanctorum quiescentium merita illum confundant, et in hac vita super eum apertam vindictam ostendant. Observatores autem huius nostri decreti Dei omnipotentis gratia protegat, et auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli ab omnibus vinculis absolvat. Nicholaus episcopus sanctae et apostolicae Romanae aecclesiae huic decreto a nobis promulgato subscripsi. Bonefacius Albanensis subscripsi. Humbertus sanctae ecclesiae Silvae candidae subscripsi. Petrus Ostiensis episcopus subscripsi* et caeteri episcopi numero 76 cum presbiteris et diaconibus subscripserunt.

Item: *Nicholaus episcopus, servus servorum Dei, omnibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, clericis et laycis fidelibus, tam maioribus quam minoribus per omnes Gallias commorantibus, immo Aquitanicis, Wasconibus, salutem et apostolicam benedictionem*[26]. *Quicumque sacerdos, diaconus et subdiaconus post institutum beatae memoriae praedecessoris nostri Leonis papae de castitate clericorum concubinam palam duxit, vel ductam non reliquit, ex parte Dei omnipotentis auctoritate beatorum apostolorum Petri et Pauli praecipimus, et omnino contradicimus, ut missam non cantet, neque euangelium aut epistolam ad missam legat, neque in presbiterio ad divina officia cum his qui praefatae constitutioni obedientes fuerint, maneat, neque partem ab aecclesia recipiat, quousque a nobis sententia super huiusmodi Deo concedente procedat. Et praecipientes statuimus, ut hii praedictorum ordinum, qui eidem praedecessori nostro obedientes eius institutum servaverint, iuxta ecclesias quibus ordinati sunt, sicut oportet religiosos clericos, simul manducent et dormiant, et quidquid ab aecclesiis competit communiter habeant.*

Hunc igitur Nicolaum papam adiens Walerannus abbas Sancti Vitoni, querimonia facta 1060.
super comite Rutenensi pro fundis ecclesiae Virdunensis sitis in comitatu Rutenensi quos sancto Vitono auferebat, id est Maderniacum Puliniacum et alios, optinuit litteras ab eo missas praefato comiti in haec verba: *Nicolaus episcopus, servus servorum Dei, R. Rutenensi comiti dilecto filio salutem et apostolicam benedictionem*[27]. *Cognoscentes tui animi propositum,* 27
et quod propter regnum Dei et iustitiam eius volueris renunciare temporali fastigio secularium occupationum, confidenter tibi denunciamus, ut — secundum quod tibi iniunximus cum ore ad os loqueremur — aecclesiis Dei et pauperibus defensorem te opponas, iustitiamque eis adquirendo in conspectu Dei excusatus existas, quod non sine causa gladium portas. Et quia nostrum est te admonere, si qua non negligenda cognoverimus te negligere, orando simul et praecipiendo auctoritate apostolica monemus, ut monasterio sancti Petri sito Virduni, quod venerabilis vir consanguineus tuus Walerannus abbas regit, curtes quas in terra possessionis tuae habere dinoscitur restituas, ne, quod absit, ad perditionem animae tuae diutius eas retinendo excommunicationem ab antecessoribus nostris inprecatam invasoribus earum incurras. Nec volumus dicas a parentibus tuis vel uxoris tuae eas servis Dei subtractas, quia iustus Dominus reddit iniquitatem patrum in filios, in terciam et quartam generationem. Sicut enim conscia veritatis testatur antiquitas, sanctus Amantius, peculiaris vester patronus, eas contradidit servitorum sancti Petri usibus.

His acceptis litteris cum reverteretur, apud Aremare monasterium[28] veneno periit, et 28
Grimoldus successit. Capella vero ab inhabitantibus retenta est, sed postmodum requisita reddita est, etsi non tota. Et quia eo defuncto non fuit qui litteras missas comiti Rutenensi perferret, adhuc abbatia cum fundis retenta est. Nicholâus quoque papa obiit anno eodem, id est 1060. ab inc. Domini, et sequenti anno Walerannus decessit, et sepultus apud eundem locum.

Anno igitur 1061 Nicholao papae successit Alexander II. et secundo anno obiit; cui tercius 1061.
Alexander successit[29]. Millesimo quoque sexagesimo quinto anno, ind. 3. stella quae comete dicitur, apparuit, et eodem anno Etwardus Anglorum rex obiit; qui quia sine filiis fuit, consanguineum 1066. Jan. 5.

a) u. e. u. c.

26) Cf. Mansi T. XIX, c. 873. 27) Mansi T. XIX. c. 874. 28) Moustier Ramey prope Trecas.
29) Alexander duodecim annos sedit et Gregorium VII. successorem nactus est.

1066. suum Wilelmum Normannorum comitem post se regnare instituit. Sed Heroldus, contra sacramentum quod Willelmo fecerat, regnum invasit. Ipso anno, mense Octobri, Willelmus mare transiit, et commisso praelio 2. Idus Octobris ruit Heroldus, et Willelmus die natalis Domini apud Lundoniam in regem elevatus et coronatus est. Anno ab incarn. Domini 1063 finis fuit annorum circuli[a] qui constat quingentis triginta duobus annis, et sequenti anno idem incipit circulus; in cuius fine erit labor et dolor. Alexander papa Gyraldum Ostiensem episcoqum, qui Petro successerat, ad Gallias destinavit, et vices suas ei per Franciam et Burgundiam commisit. At ille ex praecepto papae concilium apud Cabilonem instituit, cui praeerat Roclenus episcopus, litteris adprime eruditus et in lectione divinorum voluminum studiosissimus[30].

1073. Anno igitur ab incarnatione Domini 1074.[31] praesidente Romanae ecclesiae papa Alexan-
fol. 96. dro, Giraldus Ostiensis episcopus, Romanae sedis legatus in Galliis, concilio Cabiloni habito Romam rediens, et apud Diensem urbem hospitatus, cum clericis in aecclesia de utilitate ecclesiae loquebatur. Erat enim in eadem urbe Lancelinus symoniacus dictus episcopus, qui vocatus ad audientiam cum venire renueret, et se in domo episcopali manu militari defenderet, et episcopatum retinere temptaret, tractabat legatus cum civibus, canonicis scilicet et plebis maioribus, quid de episcopo agerent, dicens iuxta Ambrosium, inexpiabilem esse culpam venditi ministerii; et iuxta decreta sanctorum patrum, Leonis, Gregorii, Nicholai et ceterorum, erga symoniacos nullam misericordiam habendam in servanda dignitate, et quia quisquis per pecuniam ordinatur, ad hoc ut fiat hereticus promovetur, et omnes qui eis consentiunt, et qui emendare possunt et non emendant, et omnes qui contra illos non sunt, sed favent eis, cum eo habeant partem qui prius commisit hoc peculiare flagitium. Dum ergo de his inter eos tractaretur, et ut praediximus, ille dictus episcopus audientiam subterfugeret, iuxta canonum instituta et sanctorum patrum decreta episcopus querebatur idoneus, qui et saluti eorum invigilaret, et animabus commissis sollicitus superintenderet, ecce personuit ad aures eorum, advenisse illic et aecclesiam qua tenebantur intrasse orationis gratia domnum Hugonem Lugdunensem camerarium, praecinctum et paratum ad equitandum; ibat enim Romae ad sanctum Petrum. Nec mora, Spiritus sancti gratia corda suorum illustrante, fit clamor et concursus fidelium, ocreatus cum calcaribus invenitur, rapitur, tenetur; in conspectu apostolicae sedis vicarii summo omnium favore et gratia deducitur; quod dignus sit qui possit aecclesiae praeesse et prodesse, acclamatur. Reclamabat ille, et votis populi parabat obsistere, quasi qui non posset nec deberet sponso legitimo vivente castitatem aecclesiae foeda scissione corrumpere. In hac devota contentione placuit divinitati beneplacitam suae praesentiae voluntatem in ostensione lucis suis fidelibus declarare. Nam cum esset nubilus dies, lux in modum sperae per aliquas horas in gremio et facie splenduit ecclesiae, quae sic accendit cunctos qui aderant et viderant, ad laudandam propiciationem divinae clementiae, ut clamaretur ab omnibus: *Benedictus dominus Deus, quia respexit deiectionem ecclesiae suae, ut visitaret eam et illuminaret tali pontifice!* Accessit et aliud mirabile divinae pietatis[b] indicium, quia, cum in eius[c] electione omnis sibi in voce[d] laudis et iubilo cordis applauderet[e] aecclesia, et praecipue[f] se tali rectore opitulatam esse[g] gratularetur, legatus papae[h] mente praesaga quiddam mirum[i] in eo praevidens: *Huic*, inquit[k], *civitati pastor quidem est*[l] *ęlectus et a Deo donatus*[m], *sed maiora ei praedestinavit*[n] *Altissimus. Non diu enim*[o] *huic ecclesiae pastoris officium praestabit*[p], *quoniam excellentiori gibisserio*[32] *donabitur*[q] *dispensaturus*[r] *divinae*[s] *munera*[t] *gratiae*[u,33]. Sic clamores et vota omnium iudicium probavit caeleste, et electus ille, qui
cf. SS VI, 306. nec valuit nec voluit, tot praecurrentibus indiciis, voluntati divinae contraire, compulsus est auctoritate apostolica remorari, et confirmata est super eum electio cleri et populi. Quo au-
fol. 96'. dito, ipse qui aecclesiam per symoniam invaserat et armis retinere temptabat, dolens unanimem assensum civium, et timens populi gaudentis et ad pia vota incalescentis animo, si intumesceret, impetum ferocissimum, domum episcopalem deseruit et recessit. Angebatur enim curarum estibus, et stimulis mordacis conscientiae, quam non effugere quibat, quia non

a) *vox iam deleta.* b) -tatis *deletum.* c) eius *deletum.* d) -n voce *deleta.* e) ap- *deletum.* f) praecipue *deletum.* g) esse *deletum.* h) papae *deletum.* i) mirum *deletum.* k) inquit *deletum.* l) -em est *deleta.* m) -us *deletum.* n) -navit *deletum.* o) enim *deletum.* p) -ficium praestabit *deleta.* q) -sserio dona- *deleta.* r) -ur- *deletum.* s) divinae *deletum.* t) -a *deletum.* u) -ae *deletum.*

30) Concilium Cabillonense habitum est 6. Non. Mart. anno 1072, ut testantur actorum fragmenta Mansi t. XX. p. 47. K. 31) vel potius 1073. 32) i. e. marsupio. 33) provectus est in archiepiscopum Lugdunensem a. 1082 exeunte vel 1083 ineunte.

1073 inveniebat quo fugeret, nec suis iam, ut solebat, delectabatur erroribus, a quibus puniebatur licet nolens et inscius; et tamen adhuc exultabat in crimine, quia novis vetera obumbrando, peccatis se utcumque adiuvari estimabat. Putabat enim insigne esse virtutis, ubi est lapsus criminis. Sed iam sileatur eius memoria, quia recessit, quia aufugit, quia quod indebite usurpaverat, non est expectatus dimittere; ad plebis gaudium, ad cleri, magnatorum quoque et infimorum tripudium flectamus articulum. Sublimatus est electus noster cum gaudio et cordis iubilo in pontificali solio, acclamatus est et confirmatus episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis quae tunc affuit suffragio, de sacerdotum et bonorum virorum collegio. Invenit itaque civitatem angoris plenam, tribulationibus circumseptam, vigilantia multa egentem, res episcopii direptas, ita ut non invenerit unde vel uno die de reditibus domus episcopalis vivere potuerit, ita omnia attriverant qui ante eum fuerant. Adeo ut de omnibus totius episcopatus aecclesiis vix unam haberet domus episcopalis aut mater aecclesia, cum fere omnes possiderentur a militibus et quibuslibet secularibus. Nec diu passus est suo in tempore tantam videre contritionem et conculcationem ecclesiae, quin potius statuit decretum, ut nullus laicus optineret aecclesiam, aut partem acciperet in reditibus aecclesiarum. Et factum est, divina cooperante clementia, ut omnes gratanter iussionem eius susciperent, et obedirent, ita ut ante eius ordinationem haec suae meliorationis incrementa sibi commissa per eum susceperit ecclesia. Obierat ipso anno papa Alexander in ipso apostolorum Petri et Pauli natalicio, et substitutus erat unanimi electione cleri et populi Gregorius VII, qui in ipsa Romana aecclesia sub praefato pontifice officio fungebatur archidiaconatus. Et licet ordinationis et consecrationis eius privilegium solis cardinalibus episcopis Albanensi, Ostiensi et Portuensi sit commissum, Giraldus ipse, quia aberat, expectatus non est, sed qui vices eius exequeretur subrogatus est. Qui demum reversus, papae inter cetera electionem Diensis aecclesiae innotuit, et electum ipsum quam maxime paternitati ipsius commendavit. Non multo post ipse qui commendabatur advenit, et quia solam clericatus tonsuram habebat — detestabatur enim symoniacorum ordinationes —, in mense Decembrio per manum eius usque ad presbiteratus gradum promotus est, cum hoc aliqui calumpniarentur Romanorum, et promerent morem sanctae Romanae ecclesiae, neminem licet electum antistitem a papa ordinandum nisi in eadem deserviret aecclesia. Quod tamen in ipso domnus autentica potestate sua fecit; complacuerat enim sibi in illo anima eius. In quadragesima vero, sabbato in presbiterum, et sequenti dominica ad missas in episcopum consecratus est. Sic post octonos consecrationis dies affatim inbutus divinis dogmatibus, et ubertim roboratus aecclesiasticis sanctionibus, benedictione percepta dimissus est ad regendos filios, quibus pastor et rector ordinatus erat.

Sed nec illud silendum, in quo egregie convalescit testimonium probitatis eius, et prae- fol. 97. ordinatae ac Deo placitae consecrationis eius. Cum post ipsam suam ęlectionem, quae facta est mense Octobrio die 19, ad suscipiendos ordines Romam mense Decembri venisset, invenit ibidem pro simili expectatione domnum Anselmum Lucensem ęlectum, virum omni laudis praeconio dignum, nunc felici beatum excessu[34], in quo omnis laus secure canitur. Cum hoc itaque tanto familiaritatis et dilectionis vinculo connexus est, et ita sibi, licet divisa haberent hospicia, in palatio Lateranensi individui adherebant, ut unum videri sine altero mirum videretur his qui eorum noverant unanimitatem. Adeo ut urbis praefectus quodam veritatis praesagio alterum horum diem, alterum vocaret lucem: quod dies non sit sine luce et lucem dies comitetur. Lucebat enim in eorum moribus iustitiae et pietatis decus, praeponderabat amicitia constans, mutabilitatis nescia. Aetatibus pares, caritate non impares, sui delectabantur copula, quia et coaequalium[a] usus dulcior, et senum tutior est. Senes autem erant non longevitate vitae, sed morum maturitate. Et utinam gratiam virtutis et fidei alterius, quem secum in gloria iam assumptum Deus approbat, imitetur et alter qui residuus est, ut cum transierint tempora praefinita, sint in caelestibus unum, quos divinus amor hic dedit esse unum[35]. Cum ergo Romae positi praestolarentur diem consecrationis suae, venerunt nuncii 1074. regis Heinrici Romam, rogantes ne contra morem praedecessorum suorum domnus papa eos consecrare vellet, qui episcopatus ęlectionem solam, non autem donum per regiam acceperant investituram. At ipse convocatis cardinalibus legationem regis aperuit, et quid sibi ad hoc respondendum, quid esset faciendum, ammonuit. Quibus respondentibus usum aecclesiae

a) coaequalior c. 34) obiit a. 1086. Mart. 18. 35) Hugo anno demum 1106 obiit

1074. hunc esse, hunc haberi pro lege, cum auctoritas eis nulla ad hoc suffragaretur, in Lucensi tamen electo eis adquievit, ut consecrationem eius differret, donec investituram episcopatus
36 ex regio dono accepisset[36]. In Diensi vero adquiescere noluit, sed eum prima quadragesimae ebdomada, sabbato in presbiterum, et dominica consecravit in episcopum[37]. Et quia vidit hoc sanctorum patrum adversari decretis, ut in canonica electione episcopi praevaleret donum regis, immo multoties ipsam ęlectionem inmutaret vel potius irritam faceret, eodem anno[38] in Romana synodo 50 episcoporum, considente presbiterorum et abbatum multitudine, iuxta decreta pontificalia et institutiones canonicas ne hoc amplius a quoquam praesumeretur prohibuit sub interminatione anathematis, decretum faciens in hec verba: *Si quis deinceps episcopatum vel abbatiam de manu alicuius laycae personae susceperit, nullatenus inter episcopos vel abbates habeatur, nec ulla ei ut episcopo vel abbati audientia concedatur. Insuper ei gratiam beati Petri et introitum ecclesiae interdicimus, quoadusque locum, quem sub crimine tam ambitionis quam inobedientiae, quod est scelus idolatriae, cepit, non deserit. Similiter etiam de inferioribus aecclesiasticis dignitatibus constituimus. Item: Si quis imperatorum, ducum, marchionum, comitum, vel quilibet secularium potestatum aut personarum investituram episcopatus vel alicuius aecclesiasticae dignitatis dare praesumpserit, eiusdem sententiae vinculo se astrictum sciat.* Sequutus est autem in hoc patrum exempla, licet iam per multa annorum curricula dampnabilis haec consuetudo inolevisset, et in usum conversa esset. Dicitur enim in septima universali synodo a quinque patriarchis et 350 patribus sub Adriano papa habita, capite 3: *Omnis ęlectio episcopi, presbiteri vel diaconi a principibus facta irrita maneat, secundum regulam quae dicit: Si quis episcopus secularibus potestatibus usus aecclesiam per ipsos optinuerit, deponatur et segregetur, omnesque qui illi communicant.* Item in octava universali synodo habita a quinque patriarcis sub Nicholao I. pontifice, cap. . . . : *Promotiones vel consecrationes episcoporum concordans prioribus conciliis hec sancta et universalis synodus electione et decreto episcoporum fieri constituit, et statuit atque promulgavit, neminem laycorum principum et potentum semet inserere electioni vel promotioni patriarchae vel metropolitae aut cuiuslibet episcopi, ne inordinata hinc et incongrua fiat confusio vel contentio, praesertim cum nullam in talibus potestatem quemquam potestativorum laycorum habere conveniat, sed potius silere et attendere sibi usquequo regulariter a collegio aecclesiae suscipiat finem electio futuri pontificis. Si quis vero laycorum ad concertandum et cooperandum invitatur ab aecclesia, licet huiusmodi cum reverentia obtemperare asciscentibus. Quisquis autem secularium principum et potentum, vel alterius dignitatis laycus, adversus communem et consonantem atque canonicam ęlectionem aecclesiastici ordinis agere temptaverit, anathema sit donec obediat et consentiat.* Item ex concilio Niceno, cap. 6: *Per omnia manifestum est quia si quis praeter voluntatem et conscientiam metropolitani fuerit ordinatus, hunc sanctum et magnum concilium statuit non debere esse episcopum.* Item ex concilio Antiocheno cap. . . . . *Si quis presbiter vel diaconus per secularem dignitatem ecclesiam Dei optinuerit, deiciatur, et ipse et ordinator eius a communione modis omnibus abscidatur, et sint sub anathemate sicut Symon magus a Petro.* In electione igitur et consecratione domni Diensis evidenter ostenditur operata divinitas, quia per hanc occasionem sanctae Dei aecclesiae sub papatu domni Gregorii multis retro annis obnubilata ęlectionis aecclesiasticae splenduit veritas. Viderint igitur viri cordati, quid iuris imperatoribus, regibus et principibus in ęlectione pontificis reservetur.

fol. 97'. Commisit autem ei vices suas in Gallia, ubi plurimum symoniae serpebat pestis iniqua; quia perrari illic erant, qui non essent aut symoniaci, aut a symoniacis ordinati, aut per manum laicam investiti[39]. Plurimum illi inculcans, potestate data non abuti, quo minus depravata corrigeret, dampnanda recideret, sancta et honesta doceret, et docenda faceret. Scripsit et ad praelatos Gallicanarum ecclesiarum, quae sunt iuris sancti Petri, epistolam pro suo
40 censu debito beato Petro in haec verba: *Gregorius*[40] *episcopus, servus servorum Dei, omnibus abbatibus et praelatis tam monachorum quam et canonicorum per Gallias constitutis, salutem et apostolicam benedictionem. Fraternitatem vestram, dilectissimi fratres, latere minime credimus, quasdam aecclesiarum vestrarum beato Petro et nobis annuos census persolvere ex praeceden-*

36) At contra Gregorius in litteris ad Anselmum Luc. regest. I, 21. monet ne ab Henrico rege investituram accipiat. Kal. Sept. Ind. 12. (1073.) K.
37) De consecratione Hugonis Gregorius in registro I, 69. litteras dedit ad comitem Diensem 17. Kal. April. Ind. 12. i. e. ipso consecrationis die 16. m. Martii 1074; pascha celebratum est die 20. Aprilis. K.
38) Sequenti anno 1075, ut docuit Pagius ad h. a. K.
39) Cf. epist. Gregorii Regist. I, 69. K.
40) Desideratur in registro Gregorii. K.

tium patrum institutionibus debere. Sed quia quidam vestrum partim negligentia, partim vero tenaci induratione haec hactenus minus plene quam oporteret egerunt, hos ut emendari et debita solvere[a] *studeant, omnes autem ut apostolico praecepto: „Cui vectigal vectigal, cui tributum tributum“ optemperetis commonemus. Unusquisque enim non quod suum est, set quod altèrius, querat; quoniam si digne redarguitur, qui prout oportet propria non largitur, qua sententia dignus est, qui nec aliena rapere, nec debita metuit retinere, dicente Domino: „Quae vultis ut faciant vobis, haec facite et vos illis.“ Et: „Quod tibi non vis, alii non feceris.“ Nunc igitur, quia dilectum filium nostrum Hugonem Diensem episcopum ob aecclesiasticae utilitatis diversa negocia in Gallias vices nostras exequuturum mittimus, et quia nemini potius credere debemus, quem in omnibus a nobis sibi iniunctis fideliter egisse comperimus, quae nobis ex ecclesiis vestris specialiter debetis, vos illi ad nos perferenda persolvere, ac de retentis satisfacere iubemus.*

Ipso anno apud Casam Dei[41] monasticum susceperat habitum domnus Ierento, mense [41] Novembrio, die 1. Hic ortus territorio Viennensi, patre Arnaldo, matre Agnes nomine, nutritus est diligenti cura et industria a domno Hugone Cluniacensium patre, litteris etiam imbu- [fol. 98.] tus est ab his qui maioris auctoritatis videbantur in Cluniaco. Postquam vero adolevit, seculo adhesit, et factus est velut expers gratiae quam adeptus fuerat, levitati omnino studens, canonicae professionis normam reiciens, militaria potius instrumenta appetens. Studebatque seculo crescere, non Deo. Animus quietis impatiens, laboris impiger, domari non poterat. Implebatur in eo illud ethnici[41*] verissimum de iuvene inberbi testimonium, cuius quia nostrum non est meminisse, qui novit recolat. Hoc sane de eo omnes qui noverunt perhibent testimonium, levissimum quidem eum mente et corpore, et tamen gratum fuisse, et ita seculo deditum, ut eius iam facta cnnversio omnibus videretur esse miraculo. Ubi vero voluntati satisfecisse se vidit, coepit iam aliquando tedere quod libuerat. Sed rursus inter ipsa conversionis primordia dum cuperet se extendere ad insolita, reverberatus animo proclivior redibat ad solita. Vicit tandem metus mortis et gehennae hominem. Credidit se satis tuto periculo, Christi protectus auxilio. Omnia postposuit, omnia deseruit, et ad Casam Dei se contulit, ubi tunc temporis nullae divitiae, nulla gloria, sola habitantibus sufficiebat inopia. Vasta erat heremus, utpote quae ante annos 20 habitationes hominum non noverat. Sanctus illam Robertus primus incoluit, qui animo et corpore mundo mori et Christo vivere paratus fuit, quod libellus de vita eius scriptus[42] plenius elucidat scire volentibus. Anno enim ab incarn. Dom. 1043[b] [42] illuc venit, ubi praefuit domui[b*,43] annis 9, et factus monachus[c] et abbas praefuit annis 15[d], et migravit ad Dominum anno 1067. successorem suum designans nomine Durannum. Ad hunc ergo locum veniens, cui post obitum praefati patris praedictus abba Durannus praeerat, sumpsit animum et formam discipuli, sed mox compulsus est magister fieri, et prioratus suscepit officium iussu abbatis et totius congregationis. Tristabatur, quia quod desiderabat esse nequibat: et quia aliis praeesse rogabatur, ipse in se de se mirabatur. Triennium in ipso mansit officio sub abbatis imperio, providens pro posse et nosse necessaria pauperibus Christi, et insudans utilitati aecclesiae. Promotiones aecclesiasticorum graduum adeptus est per manum domni Hugonis Diensis episcopi, a primo usque ad septimum. Invigilabat enim idem sollicitus gregi sibi credito, et legationis sibi creditae sollicitas servans excubias, primum concilium celebravit apud Ansam, secundum apud Clarummontem[44], in quo Stephano Arver- [44] nensi episcopo, Podiensis sedis invasore, quia pro ambitione male sedem suam deseruerat, Willelmo quoque symoniaco et invasore sedis Arvernensis deposito, consecratus est praefatus abbas Durannus Arvernorum episcopus, peracto decennio regiminis sui in loco Casae Dei, [1077.] qui etiam post biennium petitione et voluntate fratrum curam regiminis Siguino dereliquit. Tertium Divioni. Persequebatur symoniacos, adversus quos ei iugis pugna, conflictus fuit perpetuus, quos etiam prout potuit ab aecclesia eliminavit, et orthodoxos substituit.

Anno ab incarn. Dom. 1075. Grimoldus abbatiam[45] dimisit die sancti Nicholai. Rodulfus [1075.] sucessit, ordinatio eius die sancti Urbani.

a) -bita sol- *deleta.* b) M . . . c.; *numerum restitui ex chron. Malleacensi.* b*) d . . . . c. c) *vox abscisa.* d) *numerum supplevi ex chron. Malleacensi.*

41) S. Robert la chaise Dieu, dioeceseos Claromontanae. 41*) Horatii, de arte poet. 161 seqq. 42) auctore Geraldo de Venna expolita demum a Marbodo; v. Mabillonii Acta SS. Ord. S. Bened. Saec. VI. Tom. II. pag. 183. 43) scilicet ecclesiae, et cellae prope eam constructae. 44) Habitum est 2. Idibus Augusti, ut ex litteris Hugonis Diensis ad Rudolfum Turonensem archiepiscopum patet. Mansi XX, 483. Anno 1076 hoc concilium congregatum esse docent litterae Gregorii ad episcopos Galliae, quas vide infra. K. 45) S. Vitoni.

1076. Anno ab incarn. Dom. 1076, 10. Kal. Mai terrae motus factus est, feria 6, luna 14, et hoc anno fuit gelu magnum a 7. Idus Decembris usque Idus Martii.

fol. 97'. 1077. Quartum concilium tenuit Augustuduni; pro quibus autem causis Eduense celebratum sit concilium, in litteris domni papae advertere licet, quarum textus iste est: *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri Hugoni, venerabili Diensi episcopo, salutem et apostolicam benedictionem. Gerardus Cameracensis ęlectus ad nos veniens, qualiter in eadem Cameracensi ecclesia ad locum regiminis assignatus sit, prompta nobis confessione manifestavit, non denegans post factam cleri et populi ęlectionem donum episcopatus ab Heinrico rege se accepisse. Defensionem autem proponens, et multum nobis offerens, se neque decretum nostrum de prohibitione huiuscemodi acceptionis, nec ipsum Heinricum regem a nobis excommunicatum fuisse, aliqua certa manifestatione cognovisse. Cui cum nos congruis rationibus ostenderemus, quam grave esset, etiam omni ignorantia excusante, sanctae et apostolicae sedis synodale decretum transgredi, et huiusmodi participatione cum homine excommunicato commaculari: ad satisfaciendum promptus, donum quod accepisse visus est, continuo in manus nostras refutavit, et omnino causam suam nostro iudicio cum sui ipsius ad omnem voluntatem subiectione et obauditione reliquit. Cuius humiliatione, et quoniam canonicam in eo ęlectionem praecessisse audivimus, ad misericordiam moti sumus, et confisi in testimonio quod nonnulli confratrum nostrorum episcoporum, cum multis pro eo supplicationibus, ad nos per epistolas suas direxerunt, videlicet quod eius praecedens vita et conversatio multum honesta et laudabilis fuerit, ad promotionem eius discretae moderationis consideratione assensum praebere non indignum duximus. Attamen ne istud aliis, quorum causa et conversatio huic longe dissimilis et impar constiterit, ad exemplum et occasionem querendae misericordiae in posterum fore debuisset, illud constituimus, ut coram te et confratre nostro Remensi archiepiscopo, et aliis comprovincialibus episcopis, ita se per sacramentum purgare debeat, quod ei ante acceptionem illam, et ut dicitur, investituram episcopatus, regem excommunicatum fuisse, et illud decretum nostrum de prohibitione huiuscemodi*[a] *investiendi et accipiendi aecclesias, neque per legatum nostrum, neque ab aliqua persona quae se his statutis interfuisse et ea audisse fateretur, significatum et indubitanter notificatum fuerit. Quapropter ammonemus fraternitatem tuam, ut concilium in partibus illis convocare et celebrare studeas, maxime quidem cum consensu et consilio regis Francorum, si fieri potest. Sin autem aliqua occasione id consentire noluerit, in Lingonensi aecclesia conventum celebrandi concilii instituas, atque hoc cum consilio et prudente dispositione confratris nostri Lingonensis episcopi facias. Sciens quoniam in omnibus fidelem adiutorem et cooperatorem non solum nobis, sed et tibi et omnibus legatis nostris se deinceps fore promisit, et nos in eo multam spem habemus et fiduciam. Comes etiam Tebaldus per legatos suos eandem nobis promissionem fecit, ut si rex legatos nostros recipere nollet, ipse cum summa devotione reciperet, et eis omnem quam posset aptitudinem celebrandi synodum, et aecclesiastica exequendi negotia, locum consilium auxiliumque pararet. Stude ergo, ut praefatum fratrem nostrum Linguonensem episcopum convenias, et communi consilio, ubi vobis melius videtur, synodum constituite: et convocatis illic archiepiscopo Remensi et ceteris quotquot possis archiepiscopis et episcopis Franciae, primo omnium causas supra memorati ęlecti Cameracensis discutere studeas, videlicet ut secundum praescriptam sacramenti determinationem se coram omnibus expurget, et insuper ne in mortem illius, qui in ignibus proiectus est, consenserit*[46]*, in eodem se sacramento defendat. Quod si factum fuerit, praecedentem eius ęlectionem confirmandam esse apostolica moderatione decernimus, et te cum fratre nostro Remensi archiepiscopo de eius consecratione, prout oportet, statuere volumus, nisi forte alia sibi quae nos ignoramus obstiterint, quae tamen in providentia vestra examinanda relinquimus. Illud vero commune malum pene totius terrae, quod altaria venduntur, et quod iste etiam in officio sui archidiaconatus se fecisse non denegat, ne deinceps fiat tam huic quam ceteris omnibus interdicito. De cetero ammonemus dilectionem tuam, ut reliquas causas et negotia, videlicet Catalaunensis episcopi, Carnotensis aecclesiae, Aniciensis, Arvernensis, necnon monasterii sancti Dyonisii, et alia quae necessaria ecclesiasticae religioni apparuerint, pro commissa tibi vice nostra, quantum Deo auxiliante potueris, ita diligenter tractare et ad finem perducere studeas, quatinus in eis nostra deinceps possit sollicitudo et longa fatigatio sublevari. Volumus etiam, ut fratrem nostrum Hugonem, venerabilem Cluniacensem abbatem, tecum synodo interesse ex nostra parte convetare rogando et multum instando procures: cum propter alia multa, tum maxime ut causa Arvernensis aecclesiae com-*

a) huiusdemodi *c.* b) *ita c.* nostra *ed.*

46) cf. Chron. S. Andreae lib. III. SS. VII, 540 et not. 31.

petenti et firma determinatione cum Dei et illius adiutorio finiatur. Confidimus enim in misericordia Dei et conversatione vitae eius, quod nullius deprecatio, nullus favor aut gratia, nec aliqua prorsus personalis acceptio eum a tramite rectitudinis dimovere poterit. Si igitur divina clementia huic nostrae dispositioni effectum dederit, inter cetera quae tua fraternitas agenda suscepit, hoc attentissime perpendat et exequi studeat, ut congregatis omnibus et in conventu residentibus, manifesta et personanti denunciatione interdicat, ut conservanda deinceps in promovendis episcopis canonica auctoritate et apostolica, nullus metropolitanorum aut quivis episcoporum alicui, qui a laica persona donum episcopatus susceperit, imponere manum audeat, nisi dignitatis suae honore officioque carere et ipse velit. Similiter etiam, ut nulla potestas aut aliqua persona de huiusmodi honoris donatione vel acceptione ulterius se intromittere debeat. Quod qui praesumpserit, eadem sententia et animadversionis censura, quam beatus Adrianus papa in octava synodo de huiusmodi praesumptoribus et sacrae auctoritatis corruptoribus statuit atque firmavit, se astrictum ac ligatum fore cognoscat. Quo capitulo scripto atque in praesentia omnium lecto, ad collaudationem et confirmationem eius universum coetum illius consessus[a] *admoneas. Eos autem, qui post recensitam a nobis huius decreti auctoritatem investituram episcopatus per manum secularium dominorum et potestatuum susceperunt, et qui eis in ordinatione manum imponere praesumpserunt, ad nos super hac re rationem reddituros venire apostolica auctoritate commoneas atque praecipias*[46]. 46 (1077.)

Iuxta hec itaque mandata apostolica congregata est synodus venerabilium patrum apud Aeduam, sub tutela et protectione Christi domini, assensu et laude Hugonis ducis, anno ab incarnatione Domini 1076[47], ubi convenerunt ex Francia et Burgundia multi illustres viri, episcopi et clerici, abbates et monachi quamplures, anno papatus domni Gregorii VII. quarto. Dux Hugo iusti tenax Burgundiae praeerat, Linguonensem aecclesiam Rainardus cognomento Hugo regebat, vir adprime rhetoricis inbutus studiis, clarus ingenio, sermone facundus, scientia praeditus, affabilis alloquio et prudens consilio. Obierat anno ipso Divionensis cenobii abbas Adalbero, et ut in talibus assolet, de abbate substituendo inter monachos loci diversa ferebatur electio. Quod videlicet cenobium antiquae nobilitatis religionis stemmate sub Willelmi abbatis regimine fuerat decoratum. Sed tunc Roberti ducis violentia et praelatorum incuria, subditorum quoque segnitia a pristino rigore videbatur aliquantulum imminutum. Et quia quod intus ceciderat, foris diu stare non poterat; intus parum erat religionis, foris cumulus desolationis. Pro tantis angustiis anxietatibus et tribulationibus, ab his quorum erat mens sanior pastor querebatur idoneus. Pontifex Linguonensis et dux, quorum erat istud prospicere, concilio intererant; de multis enim, ut praescriptum est, partibus honesti quamplures illo convenerant. Aderat inter alios etiam prior Casae Dei, ut querimoniam faceret iniuriarum aecclesiae suae illatarum; quem quia ante conversionem notum habuerat Linguonensis episcopus, nunc in aspectu immutatae habitudinis cordis et corporis eius applaudebat et congratulabatur ei, divinam collaudans potentiam, qui lenitatem dissolutionis eius, quam habuerat in seculo, infrenaverat monastici ordinis et regularis gravitatis freno, dans in eo exemplum omnibus sub remigio alarum suarum confugientibus, non desperare de sua misericordia, cuius tanta in isto adoptionis filio agnoscebant beneficia. Concilio ergo inito, circumsedentibus patribus tractatum est de multis sanctae ecclesiae utilitatibus, et earum determinatio secunda, tertia quoque et quarta protelata est die. Accusatus est in eodem concilio Remensis ecclesiae invasor symoniacus Manasses a clericis Remensibus; et suspensus ab officio, quia vocatus ad concilium ut se purgaret, non venit. Qui cum canonicis Remensis aecclesiae accusatoribus suis a concilio redeuntibus plurimas parasset insidias, demum domos eorum fregit, praebendas eorum vendidit, et bona eorum diripuit. Inde cum a Roma litteras accepisset, ut in concilio cum sex se purgaret episcopis, Romam ivit[48]. Quinta autem die, quia Lugdunensis sedes, Humberto symoniaco expulso et in locis Iurensibus monacho facto, vacabat antistite, a latere domni Linguonensis electus est Gebuinus archidiaconus, vir morum probitate venustus, ut praeficeretur Lugdunensi aecclesiae[49]. Hoc totius concilii acclamavit assen- 49

(fol. 98. at line "Aeduam … anno ab"; fol. 98'. at line "incuria … imminutum.")

a) consensus *c.*

46) In registro Gregorii IV, 22. adduntur signa chronologica: *Data iuxta Padum in loco qui dicitur Ficarolo* 4. *Idus Maii indictione* 15. i. e. 1077. 47) 4. Idibus Septembr. Vide epistolam Hugonis Diensis Mansi t. XX, 492. 48) Ex registro Gregorii V, 17. patet praeter Manassen archiepiscopum Remensem accusatos fuisse Hugonem Bisontinum, Richerium Senonensem, Gotefredum Carnotensem, Richardum Biturigensem, Rodulfum Turonensem. K. 49) Epistola Hugonis Diensis ap. Mansi XX, 488. K.

1077. sus, hoc etiam Lugdunensis ecclesiae clericorum et laicorum qui aderant expetiit bonae voluntatis affectus. Raptus igitur ab altari quo confugerat, diligentius servatur, ut in die dominico more solempni benediceretur. Doluit super hoc Linguonensis episcopus, clerusque qui aderat Linguonicus; quia amisisse videbantur virum in aecclesiasticis et secularibus negotiis pernecessarium, cui plurimum innitebantur. Sed praevaluit concors sententia concilii, quia sic erat praefinitum et placitum in oculis Domini. Sexta iam sessionis die assurgit Linguonensis idem e medio circumsedentium, et ut vir nobilis et urbanae eloquentiae, ratione composita attentos sibi reddens auditores et benivolos, replicuit aliqua de dampno ecclesiae sibi commissae illato, quod quasi eruissent ei oculum, cui suum tulissent archidiaconum, in quo spes omnis, in quo refrigerium, in cuius sibi erat caritate solatium. Sic honesta verborum serie matris desolationem plangens, et filiae orbitatem non tacens, replicat antiquam nobilitatem aecclesiae Divionensis, zelum Willelmi abbatis in rigore iustitiae et fervore disciplinae, et districta ordinis moderatione, nunc autem in obitu abbatis omnia ad nichilum fere redacta, intus parum religionis, foris cumulos tribulationis, adeo ut quae quondam multis aecclesiis pastores et rectores idoneos praeposuerat, nullum qui ei praeesset de suis invenire posset.
fol. 99 Confugere se profitetur ad Dei bonorumque virorum consilium, ut anxietatis suae, cuius erat hoc providere et disponere, aliquod in rectore substituendo, qui vere rector diceretur et esset, inveniret solatium. Cum perorasset, et a legato spe promissa consilii et auxilii iussus esset edicere, quem eidem officio dignum de circumsedentibus, quia in ipsa aecclesia non inveniebatur, vellet praeficere: ille priorem Casae Dei manu designans, et simul in verbis procumbens, et genua flectens: *Date*, ait, *mihi hunc piscem de fonte Dei.* Et ut facilius postulata acciperet, Hugonem ducem sibi sociavit in precibus, ut eius mereretur bonitas quod se per se posse diffidebat. Oculi ergo omnium in eum qui rogabatur diriguntur. Sed quia praefatus Romanae sedis legatus noverat, virum acris esse ingenii et animi, et dissolutionem noverat habitatorum loci et instabilitatem terrae, parcens ei, quamquam nosset utillimum, in concedendo erat difficilis. Temptabant etiam qui cum priore a Casa Dei venerant, modis quibus poterant electioni contradicere; sed quia voluntas fuit Domini, in cuius manu corda sunt regum, ut petitis annueretur auctoritas et laus promulgavit concilii. Illis ergo tumultuantibus, vimque quo nisu poterant inferre parantibus, hic dum clanculo fugam pararet, iamque elaberetur, capitur, tenetur, et flens multumque dolens, suis etiam resistentibus et contradicentibus, in concilium reducitur, et episcopo Linguonensi laude circumsedentium per manum redditur: a quo sollicite custodiendus, remoto suorum amminiculo, solus deduci est iussus. Cumque moneretur a praesidente episcopus, ut de concessis Deo gratias ageret, et virum honore dignum sibi commissum adiuvaret, et in omnibus ut decebat honeste tractaret, praedecessorum, Brunonis scilicet episcopi et Willelmi abbatis, quorum laudabilis praedicatur societas et caritatis unanimitas, mentionem faciens: *Si*, inquit, *istum non adiuvero, non dilexero, non ea tractavero caritate et dulcedine, qua Bruno Willelmum, depersoner ab honore meo.* Divionenses autem fratres concilio primo die interfuerant, et quia per se nequibant, electione pontificis sui ordinare aecclesiam concesserant. Sexta erat feria qua haec facta sunt; et quia electio fratrum, quibus praeesse debebat, ut assolet requirebatur, hec fuit diffinitio concilii, ut si die dominico fratres electioni consentientes advenissent, electus benediceretur: si non, electio cassaretur et ad sua regredi sineretur. Ob id ab episcopo et duce nuncio praepeti cursu Divioni directo, die et hora praestituta fratres adveniunt, ęlectionem factam scripto roborant, et obedientiae eius subdi non reformidant. Laudant in iubilo cordis et oris Dominum et
fol. 99'. magnificantes eum [a] in unum exaltant nomen eius in id ipsum. Uno igitur die, id est die dominico 15. Kalendas Octob. consecrati sunt apud Eduam summa omnium exultatione et tripudio, domnus Gebuinus in Lugdunensem archiepiscopum ab ipso Romanae sedis legato, et praefatus electus in abbatem Divionensem a praedicto Linguonensi episcopo. Multa tunc utilia et sanctae Dei ecclesiae proficua in illo tractata et definita sunt concilio. Quo soluto, ad sua quique redeunt. Lugdunum praesul adivit, archiepiscopum beatificandum in gloria caelesti civibus expectantibus et desiderantibus assignavit, quem cum gaudio totius urbis in sede praedecessorum eius Hyrenei atque Fotini ante tempora secularia preelectum locavit. Nec fuit vana populi exultatio, quae in dies augmentatur, et fine carebit, quia pastor eorum benignus, in arce poli sacerdos iam beatificatus [50], dum vixit illi adhesit qui est corona sanctorum et exultatio,

a) cum c.

50) obiit a. 1082.

qui loco non tenetur, et termino non angustatur, nec fine concluditur. A quo donatus prae- 1077. mio immortalitatis beatae, civibus et omnibus ad se confugientibus patrocinatur. Cuius quia iam in pace factus est locus, et in Syon caelesti habitatio eius, oremus eum, ut et nos, qui felicibus eius gaudiis non invidemus, piis suis precibus ad se trahat, cursum nostrum in bono deduci et expleri optineat: eum, qui cum ipso uno in loco electus, uno et die est consecratus, utinam tam sorte beata! precibus indefessis protegat, et dilectores suos et veneratores secum in celesti gloria nos ascribi faciat.

Stephanus autem Podiensis invasor cum Diensi episcopo Romanae sedis legato Hugoni multas parasset insidias, novissime euntem eum ad concilium apud Clarum Montem, cum canonicis ante altare sanctae Mariae convenit, et se placitis eius de episcopatu obtemperaturum, si in concilio fons causae eius prolongaretur, promisit. Clerici quoque idemtidem promiserunt, si promissis fidem episcopus servare nollet, se eum deserturos, et Romanae sedi obedituros. Igitur post expletionem concilii Clarimontensis, propter pactionem quam ipse promiserat infra dies 15 quibus a praefato Diensi episcopo moneretur ab episcopatu cessaturum, ante expletionem dierum statutorum, cum iam Lugdunum venisset, ad Podium rediit, paucis secum comitibus assumptis, donnus Hugo, quia omnes tyrannidem invasoris illius suspectam habebant, et in celebratione missae post recitatum euangelium intrepidus clerum et populum, quia erat absens Stephanus, de pactione cum eo facta convenit, et ne ei inposterum obedirent apostolica auctoritate prohibuit, data in eum qui se absentaverat, excommunicationis sententia, si ulterius ecclesiae incubare praesumeret. Quam eius excommunicationem domnus papa confirmavit, scribens episcopis Galliarum in haec verba:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, universis Galliarum episcopis et cunctis ordinibus sub eis constitutis, quae pro meritis debetur, salutem et apostolicam benedictionem. Notum esse volumus caritati vestrae, quod Stephanus, Aniciensis ecclesiae invasor et symoniacus, iuravit nobis super corpus beati Petri, quod aecclesiam ipsam dimitteret, et pastorem in ea secundum Deum eligi atque constitui per fidem adiuvaret, quandocumque legatus apostolicae sedis cum litteris nostris hoc eum facere per sacramentum moneret. Postea vero commonitus a confratre nostro Hugone Diensi episcopo huius specialiter negotii litteras a nobis habente, quamvis eidem vices nostras in Galliarum partibus commisissemus, ecclesiam non cessat opprimere, et filios eius duplici contritione, corporali videlicet et spirituali, conterere. Unde excommunicationem, quam praedictus legatus noster super eum fecit, nos confirmamus, ipsumque et omnes qui ei deinceps consilium dederint, ut in hac heresi permaneat, ex parte Dei et sancti Petri anathematizamus, donec resipiscant. Contradicimus etiam, ut nullam pecuniam aliquis offerat in Podio sanctae Mariae, sive ad altaria, sive ad manus sacerdotum, donec aecclesia liberetur a tam impia oppressione, quia oblationes fidelium predictum Stephanum a Deo apostatare faciunt atque contra eum superbire. Vobis autem, fratres coepiscopi, hanc excommunicationem atque contradictionem in parroechiis vestris per diversa loca recitare et ex parte vestra confirmare, apostolica auctoritate praecipimus[51].

Igitur electus noster, Linguonensi comitatus episcopo ad sibi commissum locum deveniens, ingressus est Divionense coenobium, quod numquam antea viderat, mense Septembrio die 21, et quia locum illum tali provisore vel pastore propitia ditasset divinitas, ex tunc et modo beneficiis multis eius declaravit pietas. Invenit fervorem ordinis, quem in praedecessoribus fuisse acceperat, tepuisse, tum praelatorum incuria tum subditorum segnitia, habitacula servorum Dei usibus instituta laicis intrantibus et exeuntibus communia, intus parum religionis, foris acervos tribulationis. Ecclesiam annuis stipendiis egentem, ere alieno oppressam, ornamentis ecclesiasticis spoliatam. Urebatur ob hoc curarum estibus, quatiebatur cogitationum fluctibus, cum videret suscepisse se regendam aecclesiam magni nominis, magnae antiquitatis et antiquae dignitatis, et se conspiceret egentem omnibus bonis, intus et extra omni destitutum solamine, quo fultus regulariter cum sibi commissis Deo quiret servire. Hoc enim sibi summum et maximum erat refugium in verbis Domini dicentis: *Primum querite re-* Matth. 6,33 *gnum Dei et iustitiam eius, et omnia adicientur vobis.* Noverat, quia cum cresceret interius religionis studium, exterioris quoque substantiae accederet supplementum. Ad quod sectandum quia sui eum ex equo non adiuvabant, Cluniacum abiit, consilium et auxilium ab abbate fol. 102. Cluniacense quaesivit, quia de loco illo per Willelmum, praedecessorem suum recolendae

51) Data Bibianello 10. Kal. April. ind. 15. i. e. 1077. Registr. IV, 19. De eodem eodem die data est epistola IV, 18. ad canonicos Anicienses. K.

1077. memoriae virum, fons derivaverat religionis, de quo postmodum omnibus vicinis, exteris quoque et longe positis, satis abundeque propinaverat. Nec ut volebat invenit. Quesivit a Deo corde contrito et humiliato, et invenit; prope est enim obtritis corde Dominus, et sacrificium ei gratissimum spiritus contribulatus. Ad fontem igitur Dei hic, quem in electione sua Linguonensis episcopus piscem de fonte Dei nominaverat, rediit, pisces octonos octonae beatitudinis virtute coruscos secum adduxit, quos vere pisces dixerim pro sedula meditatione spiritualitatis, quam intendebant, ut piscis aquam fluminis; et fonti sibi commisso, quem viciorum prurigine sentinosum purgare decreverat, saltus super aquas pennis virtutum dantes immisit. Ex his priorem constituit, ceteris officia singula deputavit, ut eorum exemplo doceret reliquos vicia calcare, virtutes appetere, et desuetos animos habitantium assuesceret moribus religiosorum. Sed quid multis immoror? Tanta acta sunt eius labore et industria, Dei praeduce gratia, ut qui vidisset antea locum torpore negligentiae confusum, attendens nunc felici
Psal. 76, 11. exercitatione virtutum floridum, clamet in iubilo cordis: *Hec mutatio dexterae excelsi.* Ceperunt iam ad eius monita multi nobilium et mediocrium sua relinquere, et regulari disciplinae se subdere, seque abnegantes sub eius ducatu Deo regi uni et vero militare.

fol. 100'. 1078. Celebravit et quintum concilium donnus Diensis episcopus apud urbem Pictavorum[52], ubi quanta Deus operatus sit et quanta erga servos Christi diabolus conatus sit, ex litteris ipsius domino papae directis conicere possumus, quarum textus iste est: *Domino ac meritis beato papae Gregorio, Hugo humilis presbiter Diensium, in domino Deo salutem. In concilio, quod Pictavis per gratiam Dei cum aliquo fructu celebravimus, multa nobis pericula prius in itinere, multa nobis adversa in ipsa civitate, tum in concilio, tum extra extitere. Ecce enim rex Francorum contrarius sibi ipsi, quia contrarius erat regi celi, misit litteras primum mihi, in quibus confitebatur Domino, desiderio desiderans se vocari filium meum, et cum omni gloria et honore auctoritatem nostrae legationis commendabilem efficiens. Deinde comiti, tum etiam episcopis sui iuris litteras misit, adiurans eos omni attestatione, et suae maiestatis ac fidelitatis reos esse instituens: scilicet comitem, si pateretur nos uspiam ubi posset conventicula et quasi concilia, sic ea vocans, celebrare; episcopos vero, si interessent, vel nostris faverent decretis, in quibus nitebamur splendorem coronae eius obfuscare et principum regni eius. Ex hac ergo adversitate inimici veritatis audaciam nacti, nobis insultando eos pene traxerunt in sinistram, quos considerabam ad dexteram, et videbam, et non erat qui cognosceret me. Ecce enim pestis et dedecus sanctae aecclesiae, archiepiscopus Turonensis, et cum eo episcopus Redonensis, superbissime perversi, totum pene occupaverunt concilium. Redonensis namque comprobatus est reus, quia non prius ordinatus in clericum, ordinatus est in episcopum; promissa prius ac postmodum data pallii cappa ab episcopo Andegavensi, Redonense tamen illud nesciente, set aliud ante ordinationem confitente; scilicet cum eques esset, equitem inimicum ab equo deiecit, et huius Redonensis socius eques deiectum illum vulnere confodit; qui pro ea deiectione et vulnere in mortem occubuit. Nos igitur multorum precibus inclinati, nondum depositum, sed interim suspensum, quia suae utilis erat aecclesiae, vestrae misericordiae praesentandum et iudicandum reliquimus. Turonensis vero comprobatus est ante episcopatum decaniam emisse, quam ex consuetudine eius ecclesiae, nisi qui iam sacerdos fuisset vel iam futurus sacerdos esset, habere non posset. Hic igitur Turonensis nullo modo canonice electus, non potuit optinere a rege donum episcopatus, usque dum nepos huius ipsius per nummos praefatam decaniam fuerit adeptus. De symonia etiam aliter accusatus est, quia cuidam militi silvam promiserit, si pro episcopatu eum iuvisset. Quod cum postea miles ipsi improbasset, Andegavensis episcopus affuit, qui nobis ex eodem clara voce testimonium perhibuit. Longum est, pater, enumerare turbas et conflictus, quos et quantas, quomodo et ubi hic Turonensis nobis intulerit: aliquando pro Redonense, numquam ratiocinando sed semper garriendo, aliquando pro se inclamitando, cum omni suorum garrulitate et impudenti audacia clericorum. Nam dum etiam archiepiscopum Lugdunensem pene inflecterent ad tuitionem suam, ita ut pro eis oraret vel obloqueretur, foribus ecclesiae effractis servientes eorum securibus armata manu introeuntes, ita concilium magno tumultu exturbaverunt, quod fratrem T. in mortem dedissent, nisi Dominus ut scuto bonae voluntatis suae coronasset eum. Ita nobis cum paucitate ac dedecore relictis, Turonensis et suffraganei eius cum superbo tumultu inordinate et non canonice recesserunt. Altera die in aecclesia beati Hylarii inito concilio, nulla nobis promissa vel praemissa satisfactione de iniuria, iterum draco ille insurgens*

52 18. Kal. Febr. ex epistola Hugonis Diensis ad papam, Mansi XX, 490. Canones vide ibidem 498. K.

tanquam leo rugiens non potuit audiri diutius; sed exerentes gladium spiritus, quod est verbum 1078. Dei, percussimus eius superbiam, et decreto huius negocii prolato suspendimus eum etiam a sacerdotali officio. Et quia sedem apostolicam appellavit, ubi se purgaturum fuisse de symonia asseruit, ad apostolicam sedem eum remisimus, et vestro iudicio deponendum relinquimus. Abbas Bergensis ecclesiae de Flandria fuisse simoniacus comprobatus est, et depositus. Bysontinus archiepiscopus nec Eduensi nec Pictavensi concilio se praesentavit, nec canonicam misit excusationem. Belvacensem pulsatum de symoniaca, et qui post decretum praebendas vendiderit, iudicandum vobis remisimus; Noviomensem pro causa sua similiter; item Ambianensem pervasorem, cum ordinatoribus suis, videlicet Laudunense, Suessonense, Silvanectense. Mala quedam nostra etiam intestina reticemus, quia personas, a quibus sunt illata, Deo iuvante quam citius venturi, commodius vobis in aure dicemus. Causas Andegavensis comitis, sicut praecepistis, ab ipsius ore audientes, rationabilem pene esse credidimus; sed de absolutione eius non presumentes, diffinitionem huius rei prudentiae sanctitatis vestrae committimus. Si quid vero minus scripsimus sanctitati vestrae, Teuzo filius vester, fidelissimus cooperator noster in Domino, de Tarvanensi episcopo cum Pictavensi quid statuerimus plenius intimabit. Provideat itaque sanctitas vestra, ne diutius tam obprobriose nobis improperetur, quod symoniaci vel quicumque criminosi a nobis suspensi vel depositi, aut etiam dampnati, libenter currunt Romam; et ubi deberent sentire ampliorem rigorem iustitiae, inde reportant quasi misericordiam pro voluntate; et qui antea nec in levibus praesumpserunt peccare, postmodum exercent aptissimam negociationem cum tyrannide in commissis sibi aecclesiis. Ora sanctissime papa pro me, inutili servo sanctitatis vestrae

Domno Gregorio summo pontifici, patri et domino suo, M.[52] Dei gratia Remorum archiepi- fol. 100. scopus, fidelem servitutis et obedientiae subiectionem et orationis devotionem. Vestro, domine, interventu et obsecratione reddidi dominae M. marchisae omnia quae de me suus antecessor tenuit, et ad defendenda eadem consilium meum et auxilium ac receptus meos promitto fideliter et promisi, et de reiciendo G. et recipiendo comite A. quidquid ipsa quaesierat paratus sum exequi. Ad quae omnia confirmanda diebus sacris pentecostes cum confratre nostro fideli vestro T.[53] Virdunensi episcopo suae civitati interfui, relictis causa necessitatis suae in sacrosancto tempore meis omnibus necessariis. Sed ego fidelis vester et per omnia ecclesiae iura vobis obedire paratus, vestrum de archiepiscopo Viennensi G.[54] summopere requiro consilium et imploro iudicium, qui in arciepiscopatu meo presbiteros degradavit et eosdem iterum regradavit; legatum se Romanum, cum non esset, simulavit; marsupium suum non sub appellatione veritatis, sed imitatus eos, qui ut ait apostolus questum estimant pietatem, cum tamdem implesset, a diocesi mea ad suam rediit. Quapropter ad honorem Dei et Romanae ecclesiae huiusmodi praesumptionem et simulationem, sicut decet, corrigite, ne deinceps quisquam in alieno praesumat aliquid tale. Notum etiam facio vobis, quod duo suffraganei mei episcopi, Laudunensis et Suessonensis, tertium Ambianensem in archiepiscopatu meo, me nesciente ut pote Romae posito, episcopum consecraverunt, primum contra decretum vestrum, quo statueratis ne quis saltem archiepiscoporum eum consecraret episcopum qui a laica persona accepisset episcopii donum, maxime cum idem ipsi interfuissent apud Augustudunense concilium, ubi domnus H. Diensis episcopus promulgavit et statuit coram omnibus hoc vestrum aecclesiasticum decretum. Hoc igitur, praeter id quod diximus, contra auctoritatem et canones factum et etiam inauditum cunctisque qui sanum sapiunt mirabile et plus quam dici possit stupendum, si placet deputetur irritum. Quin potius, quia sine metropolitano iuste expleri non potest a quibuslibet coepiscopis consecratio pontificis, sicut scitis, oratum et exoratum vos esse volo, ut ad honorem Dei vestrumque ac nostrum tam temerariam ecclesiastici ordinis confusionem zelo iustitiae corrigatis, ut sciat unusquisque in gradu suo et modo persistere, non aliena sibi temere arrogare. Obsecro etiam benivolentiam honoris vestri, ut dignitatem, quam antecessores vestri antecessoribus meis archiepiscopis servaverunt, et privilegiis aliisque scriptis ad posterorum memoriam reliquerunt, mihi reservare dignemini; ne irritum aut infractum fiat privilegium, quod ipse dedistis mihi, scilicet ut vobis ipsi interpellatus et non interpellatus respondeam, et legatis vestris Romanis, non ultramontanis qui coniuncti Romanis querunt quae sua sunt, non quae Iesu Christi, et sub honestis nominibus cupiditati suae consulunt, non aecclesiae Dei. Unde propter talium pudendas reprehensiones et vocationes, mihi, qui totius Galliae episcopos debeo convocare, liceat confidere de vobis sine legatorum vocatione, donec ad pascha veniam ad vos Deo volente. Preterea volo

52) Manasses. 53) Theoderico. 54) Guarmundo.

1078 *obnixe supplicare, et praenunciare vobis, ut quoniam in absentia mei nuper apud vos commorantis multa prave et inordinate acta sunt in partibus meae diocesis, ego vero non potero omittere quin ministerio nostro utar in his aecclesiastice corrigendis: si quid pro hoc de me accusationis perlatum fuerit vobis, ne hoc vel cito credatis, vel moleste erga me accipiatis, sed illud in praesentia nostra ante vos dimittatis, quia ego nullatenus volo excedere metas auctoritatis. Quandoquidem enim illi, qui legatos vestros se faciunt, multo iustius ego debeo per vos ea quae sunt providentiae nostrae corrigere, quam quisquam aliena tractare. De comite Oebalo, qui me in praesentia vestra accusare temptabat, et se suamque fidelitatem vobis verbis simulantibus commendabat, satis in promptu habetis cognoscere, cuius potius sinceritas fidelitatis erga vos videatur existere, utrum mea qui Deo et vobis paratus sum per omnia obedire, an illius qui et apud vos per semetipsum inpugnat beati Petri aecclesiam, et apud nos per Manassem et suos sequaces in suo castro receptos persequitur beatam Mariam. Manasses enim, de quo diximus, cui nos iussu vestro quod in nos amiserat, si ad aecclesiam matrem suam rediret, indulsimus, conscientia sceleris sui depressus nec ad nos vult redire, nec paci aecclesiae concordare, quin potius cum illis suis sequacibus, quia factis non potest, verbis et maledictis aecclesiam meque lacerare non desinit. Unde, ut de ipso Ebalo taceam, in quem vos credo iustam et apostolicam exercere sententiam, super Manasse instanter deprecor sanctitatem vestram, ut aut iubeatis eum ad suam regredi, et ulterius non impugnare aecclesiam, aut in eum eiusque fautores et cooperatores apostolici vigoris dirigatis animadversionem. Dignamini etiam ad eorum receptores scribere aptam epistolam, ut aut eos contra aecclesiae iura non retineant, aut pari sententia se multatos agnoscant. Restat mihi hoc vobis dicere, quia domnus Hugo Diensis episcopus interdixit episcopum nostrum Drogonem sedis Tarvennicae, qui tantae est senectutis, ut cum ante episcopatum diu permanserit in ordine presbiterii, iam nunc ultra tempus 60 annorum gradum tenuerit episcopii, et pene per singula momenta propinquat exitui. Quapropter volumus vos obnixius exorare, ut eum iussu vestro dignemini restituere ministerio suo, ne, quod magnopere formidamus, in hac moriatur interdictione. De hoc vero quod me interpellastis, ut in conductu episcopi Parisiacensis aliquos vobis milites mitterem; notum vobis facio quod ego volebam dirigere; sed comes de Arlonis Fulco rediens ab urbe Roma hoc mihi intimavit ex vestra parte, quia libenter me de ipsa transmissione militum inportabatis, ideo ut in regione nostra strenue et intentius exequerer domnae marchisae M. Pro hoc igitur a vobis veniente missatico, remansit a nostra parte praedictae expeditionis transmissio. Valeat sanctitas vestra, pater reverentissime.*

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo fratribus Hugoni Diensi episcopo et Hugoni Cluniacensi abbati salutem et apostolicam benedictionem. Quia in sanctae Dei, cui divina dispositione praesidemus, ecclesiae regimine sollicite nos vigilare oportet, vestris assiduis precibus ut nobis divinum optineatis praesidium deposcimus. Quapropter vos summopere studium adhibere admonendo mandamus, quatinus inquiratis, et canonice, prout potestis, finem inponere procuretis negotiis, unde Remensis archiepiscopus confrater noster suis litteris nobis conquestus est. Conqueritur enim de confratre nostro archiepiscopo Viennensi G.[55] qui in suo archiepiscopatu presbiteros deposuit, et eosdem restituit sub nomine Romanae legationis. Quin etiam conqueritur, quod duo suffraganei eiusdem Remensis, Laudunensis scilicet et Suessonensis, postposita canonica auctoritate Ambianensem ausi sunt consecrare episcopum, dum ipse esset nobiscum Romae, et de se sententiam nos dare humiliter expectaret; quod vos digna et sagaci indagatione discutere et cognoscere omnimodo studete, an ita se res habeat ut praediximus nos suis litteris intellexisse. Presertim si idem Ambianensis contra Romanae synodi et apostolicae sedis decretum de manu laici nefanda ambitione et temerario ausu investituram suscipere praesumpsit, canonici rigoris severitate taliter in eum vindicare et punire obnixe satagite, ut eius exempla ceteri imitari timeant. De Manasse autem, de quo similiter conqueritur, quod Oebali suorumque suffragio et refugio, illum et ecclesiam fatigare non cessat, laborate ut ad pacem redeat, et ab inquietatione ecclesiae et persecutione archiepiscopi desistat. Quodsi forte in sua contumacia persistens obedire renuerit, nisi illum iustam excusationem habere
fol. 100'. *cognoveritis, quodcumque vobis iustius videtur facite[a]. De aliis autem necessitatibus eundem archiepiscopum, si vobis obedierit, sicut dignum est, adiuvate, eique commissam aecclesiam auctoritate beati Petri, quod et de aliis aecclesiis vos oportet agere, defendite. Ipse autem, sicut ex suis cognovimus litteris, quas vobis direximus, inducias querit ut subterfugiat. Cui qualiter*

a) Verte folium sub hoc signo ⁊. c.

55) Guarmundo.

rescripsimus, vobis etiam per exemplar indicamus. Vos autem, fratres mei karissimi, viriliter et sapienter agite, vestraque omnia in caritate fiant, ut oppressi prudentes vos defensores inveniant, et opprimentes iustitiae amatores recognoscant. Omnipotens Deus Spiritum sanctum cordibus vestris infundat, vosque per viam sibi placitam perducat, et ad societatem sanctorum patrum pervenire faciat[56]. 1078

Rescriptum eiusdem ad Manassem Remensem archiepiscopum: *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri M. Remensi archiepiscopo salutem et apostolicam benedictionem. Cum vos ea a sede apostolica flagitatis.* Requiro[57]. 58

Sextum nichilominus celebravit concilium apud Lugdunum, pro quibusdam negotiis, fol. 101. quorum discussionem ei domnus papa imposuit, scribens ad eum in haec verba[58]:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri Hugoni Diensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Quod divina clementia pacem ecclesiae tuae restituit, sciat fraternitas tua nos haud aliter quam de nostra aut sanctae Romanae ecclesiae tranquillitate et profectu gaudere. Et hoc in mente tua semper maneat fixum, quod omnipotens Deus, cui fideliter famulari toto cordis affectu anniteris, et temporalem tibi pacem competenter conciliabit, et sempiternam meritis tuis bonus remunerator retribuet. De discordia vero, quam inter Lugdunensem archiepiscopum et abbatem Cluniacensem significasti, noverit dilectio tua nos non parum gravari, sed quoniam inter religiosos iurgia sunt, multum profecto dolere. Quippe quorum concordia multis prodesse poterat et debuerat, non dubium est quin de eorum dissensione plurimis oriatur et futura sit gravis pernicies. Unde fraternitatem tuam vigilare oportet, et curare necesse est religiosos tibi viros adhibere, et ita praefatos ex parte nostra super concordia convenire. Denique quicumque illorum iustitiae secundum consilia vestra non adquieverit, nulli sit ambiguum quod nos in eum graviter, omnis personae acceptione postposita, commovebimur. Quia vero in partibus praeordinatis concilium celebrare non potuistis utiliter, competens arbitramur, ut aptum locum diligentia vestra inveniat, ubi synodo congregata, Remensis archiepiscopi causa diligenter examinetur. Et quidem, si idonei accusatores et testes inventi fuerint, quod obicitur ei canonice comprobantes, quam iustitia dictaverit sententiam dare absque hesitatione vos volumus. Alioquin si tales personae fuerint, quae recipi rationabiliter nequeant, quoniam turpis de eo fama non solum Galliam verumetiam fere totam replevit Italiam, sex episcopis, quorum vita non notetur infamia, assumptis sibi, si potest excuset se, et sic purgatus, cum pace in ecclesia sua et propria dignitate remaneat. Preterea eum, quem per secularem potestatem, id est regiam investituram, Cabilonensem ecclesiam intrasse significastis, ab omni regimine et spe ipsius aecclesiae alienum esse apostolica auctoritate decernimus. Quodsi post huius nostrae interdictionis sententiam ad huius regiminis dignitatem aspiraverit, quid beati Petri gladius valeat sine dubio experietur, et in perpetuum nulla sibi aecclesiastici regiminis fiducia relinquetur. Ad comprimendum etiam multorum conatus illicitos, qui obstinatis animis non timent Deum postponere, et superbiam suam propalare, diabolum imitantes, qui non contentus sibi concessis, dum illicite nititur ad altiora, et quod habebat iuste amisit, volumus vos in omnibus conciliis vestris vice nostra omnes illos excommunicare, quicumque apostolicae sedis decreto super hac re synodaliter constituto obviare praesumpserit, et de manu alicuius layci investituram aecclesiarum susceperit; ut his saltim terroribus a spe ambitionis suae reducti, non aliunde ut fures et latrones ad ovile dominicum ascendant, sed ex habitatione religiosorum virorum invitati, ut boni et idonei pastores per ostium ingrediantur. Admonemus etiam, ut viscera pietatis tuae dolor et calamitas Linguonensis aecclesiae penetret, et una cum fratre nostro Lugdunensi archiepiscopo, modis quibus valetis tantis eius periculis consulatis, illud principaliter perficientes, ut in decanum, qui fere omnia illius aecclesiae officia pessimis studiis arripuit, iustam sententiam detis, et officia illa per religiosos et competentes viros pure deinceps administrentur.

Dum igitur hae ei litterae allatae fuissent, et locus concilii apud Lugdunum constitutus esset, Remensis etiam archiepiscopus iuxta tenorem litterarum ad idem se purgaturus invitaretur concilium, posito domno Hugone apud Viennam pro corporis curatione, nuntii praefati archiepiscopi venerunt ad eum, multis et maximis precibus et muneribus ad hoc eum flectere cupientes, et ob id ei in praesenti trecentas purissimi auri uncias, domesticis quoque eius preciosa donaria offerentes, insuper et celamentum ne ulli mortalium id proderent iurare volen-

56) Registr. VI, 3. Data ad Sanctum Germanum 11. Kal. Septembris ind. 1. K. 57) igitur non ad manus erat. Data, ut supra. Registrum VI, 2. 58) Desideratur in registro. K.

1078 tes, ut cum sex episcopis, quos ipse Remensis eligeret de suffraganeis suis, ei ut se purgaret concederet, remota inquisitione infamiae; addentes etiam quod nec sperare poterant, sed tamen nichil intemptatum relinquere volebant, quod si ei solo concederetur facultas se purgandi, inestimabiles thesauros auri, et qui etiam numerum excederent, se iuraturos, et insuper sacramentum, ne cui hoc proderent. Quod totum virilis eiusdem legati animus respuit. Et quia inexpugnabilem eius erga pecuniam animum vidit, timens sibi, concilio interesse noluit, et ideo synodali iudicio est depositus, tum quia se purgare noluit, tum quia audientiam
59 Eduensis, Pictavensis et ipsius Lugdunensis subterfugit [59].

Celebravit et septimum apud Avennionem, in quo depositus est Achardus Arelatensis invasor, et electi sunt Gibilinus in Arelatensem archiepiscopum, Lantelmus in Ebredunensem eque archiepiscopum, Hugo in Gratianopolitanum episcopum, Desiderius in Cavalicensem, quos post expletionem conciliii secum Romam duxit, et consecrati sunt a papa [a].

fol. 102. His ergo interim sepositis, beati patris Gregorii VII. Romanae ecclesiae pontificis, magni illius Gregorii cuius hodie flores eloquii in ecclesia redolent univoci et aequivoci, iam in tuto positi, iam decurso mundi naufragantis pelago, quietis aeternae fida statione potiti, securi praedicemus gesta magnifica, et quos tribulationum impetus pro sancta sustinuerit aecclesia, et sustinens mira et inedicibili superaverit constantia, ut esset libera casta atque catholica. divina comitante clementia pia prosequamur instantia. Natus est igitur in urbe Roma, parentibus civibus Romanis, et quod maximum est religiosis, ascribendus civis curiae caelestis; et ab ineunte aetate aecclesiasticis mancipatus officiis, pueritiam suam non sine certis, quae eum illustrem futurum iam tunc signarent documentis, religiosis personis comitatus excoluit. Adolescentiam assumpto sanctitatis proposito inter mundi contemptores non sine magnis perfectionis indiciis perdomuit. Iuventutem nichilominus militiae christianae dedicatam, sicut aetate ita sana doctrina et firmamento veritatis roboratam, sub praeclaris totius christiani nominis tutoribus et praesulibus, publicis sanctae aecclesiae mancipavit utilitatibus. Hic ob
fol. 102'. singularem excellentis ingenii praerogativam a Nicholao papa in archidiaconatum matris ecclesiae provectus, strenua et laudabili huius officii administratione in totius orbis notitiam et religiosorum dilectionem brevi devenit. Decedente vero papa Alexandro, ad summum christiani regiminis culmen accitus et electus, divinitate in electi sui exaltatione communem servorum suorum devotionem incitante, ad perferendum quod abhorrebat iugum, quodque semper quidem animi, aliquando autem corporis fuga declinaverat, mansuetum animal Domino suo cervicem subdidit. Electionem vero de se factam ipse per se publicavit, scribens Desiderio Cassinensi abbati in haec verba:

Gregorius in Romanum pontificem electus, D. abbati monasterii sancti Benedicti Montis Cassini, salutem in Christo Iesu. Domnus papa A. mortuus est, cuius mors super me cecidit, et omnia viscera mea concutiens penitus conturbavit, et in morte quidem eius Romanus populus contra morem ita quievit, et in manu nostra sui frena dimisit, ut evidenter appareret, ex Dei misericordia hoc provenisse. Unde accepto consilio hoc statuimus, ut post triduanum ieiunium, post letanias et multorum orationem elemosinis conditam, divino fulti auxilio institueremus [b], *quid melius de electione Romani pontificis statueretur* [c]. *Sed subito, cum praedictus dominus noster papa in ecclesia Salvatoris sepulturae traderetur, exortus est magnus tumultus populi et fremitus; et in me quasi vesani insurrexerunt; ita ut cum propheta possim*
Ps 48, 3 4 Ps. 54, 6. *dicere: „Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me, laboravi clamans, raucae factae sunt fauces meae, timor et tremor irruerunt super me: et contexerunt me tenebrae.“ Et quia in lecto iacens valde fatigatus satis dictare nequeo, angustias meas enarrare supersedeo. Te quoque per omnipotentem Deum rogo, ut fratres et filios, quos in Christo nutris, ad exorandum Deum provoces, et ex vera caritate invites, quatinus oratio, quae me liberare debuit ne incurrerem periculum, saltim tueatur in periculo positum. Tu autem quantocius ad nos venire non praetermittas, qui quantum Romana aecclesia te indigeat et in prudentia tua fiduciam habeat non ignoras. Dominam Agnetem imperatricem, et venerabilem Cumanum episcopum Rai-*

a) *maior pars paginae vacat.* b) ... tueremus *L.* statueremus *Regist. Greg.* c) videretur *Reg.*

59) Synodus habita est inter d. 3. mensis Ianuarii et 17. mensis Aprilis 1080. Vid. litteras Gregorii ad Manassem Remensem in Registr. VII, 12. 20. Cfr. quoque ibid. VIII, 17. 18. 19. 20. K.

naldum ex nostra parte saluta, et quantum erga nos dilectionis habuerint nunc ut ostendant nostra vice fideliter obsecra[60].

60 1073

Consecratus igitur in iustitia et sanctitate miro modo assiduis votis pro se et grege sibi commisso excubans, urgente pastoralis officii necessitate, distorta perversorum corda ad rectitudinis lineam summa vi corrigere nitens, veritatem Dei absque personae acceptione omnibus patefecit, nactus omnium bonorum dilectionem ob zeli Dei fervorem et iustitiae exequutionem. Sed quia nulla est societas luci ad tenebras, perditorum hominum odium et detractionem, immo persequutionem acerrimam incurrit; regiam tamen viam, quam semel intraverat, inconcussus, immotus, per arma iustitiae a dextris et a sinistris fortiter incessit. Ac primo quidem apostolica auctoritate et veridicis sanctorum patrum animatus sententiis, ad eliminandam symoniacam heresim et praecipiendam clericorum castitatem pro commissi sibi officii debito vehementer exarsit. Audiant igitur qui audire volunt, ut muniantur; qui audire nolunt, ut confundantur; quam libera quamque catholica voce contra insanos impiorum latratus impiaque molimina aususque nefandos intonuerit hic propugnator aecclesiae. Cum enim omnes fere sua quererent, non quae Iesu Christi, et adherere mallent discipulatui Symonis quam pauperiem Christi servare in unitate fidei; ministri quoque divini sanctuarii foedam libidinosae contagionis pollutionem contra ius fasque usurpatam et subintroductam nollent abicere, investiturae etiam aecclesiarum a laicis indebite usurparentur; ipse pro communi ecclesiae utilitate et necessitate in Lateranensi palatio aggregata synodo, circumsedentibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus et religiosis Deumque timentibus clericis et monachis, de suprascriptis et aliis ecclesiae commodis tractans, haec decretalia promulgavit capitula[61]:

1078. Nov. 19. 61

Quicumque militum, vel cuiuscumque ordinis vel professionis persona, praedia aecclesiastica a quocumque rege sive seculari principe, ab episcopis invitis seu abbatibus aut ab aliquibus aecclesiarum rectoribus suscepit vel susceperit, vel invasit, vel etiam eorumdem rectorum vitioso et depravato consensu tenuerit, nisi eadem praedia aecclesiis restituerit, excommunicationi subiaceat[a].

fol. 103.

2. *Quoniam investituras ecclesiarum contra statuta canonum multis in locis cognovimus a laicis fieri, et ex eo plurimas perturbationes in aecclesia oriri, ex quibus christiana religio perturbatur, decernimus, ut nullus episcoporum investituram episcopatus vel abbatiae vel ecclesiae de manu imperatoris vel regis vel alicuius laicae personae, viri vel feminae, suscipiat*[b].

3. *Si quis praebendas, archidiaconatus, praeposituras, vel aliqua aecclesiastica officia vendiderit, vel aliter quam statuta sanctorum patrum praecipiunt ordinaverit, ab officio suspendatur. Dignum est enim, ut sicut gratis episcopatum accepit, ita membra eius gratis distribuat.*

4. *Ordinationes, quae interveniente precio vel precibus, vel obsequio alicui personae impenso, vel quae non communi consensu cleri et populi secundum canonum sanctiones fiunt, et ab his, ad quos consecratio attinet, non approbatur, irritas esse censuimus; quoniam qui taliter ordinatur, non per ostium, id est per Christum, intrant, sed, ut ipse testatur, fures sunt et latrones.*

5. *Falsas penitentias dicimus, quae non secundum auctoritatem sanctorum patrum pro qualitate criminum imponuntur. Ideoque quicumque miles vel negotiator vel alicui officio deditus, quod sine peccato exerceri non possit, culpis gravioribus irretitus ad penitentiam venerit, vel qui bona alterius iniuste detinet, vel qui odium in corde gerit, recognoscat se veram penitentiam non posse agere per quam ad eternam vitam valeat pervenire, nisi arma deponat, ulteriusque non ferat nisi consilio religiosorum virorum pro defendenda iustitia, vel negotium derelinquat, aut officium deserat, et odium ex corde dimittat, bona quae iniuste abstulit restituat; ne tamen desperet, quidquid boni facere potuerit hortamur ut faciat, ut Deus omnipotens cor eius illustret ad penitentiam.*

6. *Decimas, quas in usu pietatis concessas esse auctoritas monstrat, a laicis possideri apostolica auctoritate prohibemus. Sive enim ab episcopis vel regibus vel quibuslibet personis*

a) *Hic desunt statuta pro monasterio Casinensi quae in Actis concilii et apud Bertholdum (SS. T. V. pag.* 314.*) leguntur, qui accuratiorem textum dedit.* b) *Item hic in Actis et apud Bertholdum adduntur:* Quod si praesumpserit, recognoscat investituram illam apostolica auctoritate irritam esse et se usque ad condignam satisfactionem excommunicationi subiacere.

60) Data Romae 11. Kal. Maii. ind. 11. Registr. I, 2. Pauli Bernriedensis vita Gregorii 28. K. 61) Mansi XX, 509. et Mon. Germ. SS. V, p. 314. 315.

1078 *eas acceperit, nisi ecclesiae restituat, sciat se sacrilegii crimen incurrere, et aeternae dampnationis poenam subire.*

7. *Quia*[a] *dies sabbati apud sanctos patres nostros in abstinentia celebris est, nos eorumdem patrum auctoritatem sequentes, ab esu carnium, nisi maiori interveniente festivitate vel infirmitate impediente, salubriter ammonemus abstinere omnem, qui christianae religionis particeps esse desiderat.*

8. *Ut nullus abbas decimas vel primitias, et reliqua quae secundum statuta canonum ad episcopos pertinent, sine auctoritate Romani pontificis seu consensu episcopi in cuius diocesi habitat detineat, apostolica auctoritate sancimus.*

9. *Nullus episcopus gravamen seu servile servicium ex usu contra ecclesiasticam normam abbatibus seu clericis suis imponat, vel interdictum sacerdotale officium precio interveniente* fol. 103'. *restituat. Quod si fecerit, officii sui periculum subeat.*

10. *Si quis praedia beati Petri apostolorum principis ubicumque posita in proprietate sua usurpaverit, vel sciens occultata non propalaverit*[b], *recognoscat se iram Dei et sanctorum apostolorum velut sacrilegus incurrere. Quicumque autem in hoc deprehensus fuerit, eandem hereditatem legitime restituat, et penam quadrupliciter de propriis bonis solvat.*

11. *Si quis episcopus fornicationem presbiterorum, diaconorum, subdiaconorum, et crimen incesti precibus vel precio interveniente consenserit, vel commissum sibique compertum auctoritate sua non inpugnaverit, ab officio suspendatur.*

12. *Ut omnis christianus ad missarum sollempnia aliquid Deo offerat, et ducat ad memoriam quod per Moysem Deus dicit: „Non apparebis in conspectu meo vacuus." Etenim in collectis sanctorum patrum apparet, quod omnes christiani offerre aliquid Deo ex usu sanctorum patrum debeant.*

Hec sunt beatissimi papae synodalia decreta, moribus corrigendis idonea, sanctorum Patrum decretis consona, coelo rorante stillata, universis fidelibus inculcanda, amplectenda atque tenenda, iustitia dictante prolata, fortitudine roborata, prudentia promulgata, temperantiae virtute praedita. Sed perversi dum in eorum norma vitae suae perversitate offendunt, hec gravia, hec difficilia, hec, quia corrigi nolunt, emendari refugiunt, omnimodis appellant impossibilia. O mentem amentem! O spurcam nequitiam et nequissimam spurcitiam! Numquid si perditorum mores hominum corrigi refugientes desipiunt, iustitia silebitur, pietas conculcabitur, et aecclesiasticae animadversionis gladius a sanguine prohibebitur? Ier. 48, 10. Vae rectori, quem denotaverit sententia huiuscę maledictionis! *Maledictus*, ait, *qui prohibet gladium suum a sanguine.* Gladium a sanguine prohibere est praedicationis verbum a carnalis vitae interfectione retinere. Ob hanc igitur causam, quia scilicet sanctam Dei ecclesiam castam esse volebat, liberam atque catholicam, quia de sanctuario Dei symoniacam et neophytorum heresim et fedam libidinosae contagionis pollutionem volebat expellere, menbra diaboli ceperunt in eum insurgere, et usque ad sanguinem praesumpserunt in eum manus inicere, et ut eum morte vel exilio confunderent, multis eum modis conati sunt deicere. Sic surrexit inter regnum et sacerdotium contentio, accrevit solito gravior sanctae Dei ecclesiae tribulatio.

Heinricus enim, Heinrici imperatoris filius, adversus Deum et matrem omnium catholicorum Romanam aecclesiam superbe tumidus, quia vita eius prava sanctorum patrum decretis et canonicis aversabatur institutis, adversus Deum et adversus christum eius insurrexit, aecclesiasticis sanctionibus impie factus rebellis, menbra diaboli contra eum incitando, et fol. 104. omnes quos potuit minis, blandiciis, terroribus, muneribus contra eum armando, facta cum 62 multis episcopis Lothariensibus et Transrhenensibus conspiratione. Posito[62] enim adhuc in diaconatus officio eodem papa sanctissimo, cum de eo sinistra et inhonesta ubique ferreretur fama, propter imperialem dignitatem et patris matrisque reverentiam, necnon propter spem correctionis eius, sepe ab eo litteris et nunciis est admonitus, ut memor clarissimi generis, memor imperialis dignitatis vitam suam moribus imperio congruentibus institueret, ut regem se et imperatorem moribus ostenderet, operibus exiberet. Sed quia cum aetate illius quoque pariter crevit iniquitas, sublimatus in ordine pontificatus, auctoritate officii sibi

a) Q *deest.* b) vel debitum servitium exinde beato Petro non exhibuerit, *additur in Actis concilii et apud Bertholdum p.* 315.

62) *Posito — confirmans* ex epistola Gregorii ad Germanos, quae in codice Udalrici 146. apud Annalistam Saxonem et Bernriedensem 78. servatur. Cf. Bertholdum a. 1075

commissi multo sollicitius ad vitae meliorationem eum in dies hortabatur; cum ille excusatione aetatis fluxae et fragilis de die in diem monita eius se suscepturum verbis quidem promitteret, ceterum re et exaggeratione culparum, malo eorum in quorum manus curia erat consilio, penitus conculcaret. Hinc iam proclivior factus ad scelera, praeceps praecipiti usus consilio ferebatur per devia. Visum est papae beatissimo, ut familiares eius, quorum machinacionibus per episcopatus et monasteria inductis symoniace lupis pro pastoribus, ecclesiae innocentiam heresi nefanda fedaverat, ad poenitentiam vocaret, venientes susciperet, respuentes a communione corporis Christi et consortio fidelium separaret; ut vel sic eum ab eorum surreptione et maligno consilio segregaret, admonens eum ut eos excommunicatos a domo, a convivio, ab omni etiam familiaritate et communione sua expelleret. Interim vero invalescente contra eum Saxonum causa, cum vires regni et praesidia a se videret deficere velle, epistolam ei direxit supplicem et humilitate plenam, penitentiam de perpetratis agens, emendationem pollicens, et suam ei obedientiam et fidele adiutorium contra rebellantes promittens. Et hoc postmodum legatis eius Humberto Praenestino et Giraldo Ostiensi episcopis in illorum manus per sacratas eorum stolas, quas collo gestabant, iureiurando confirmans. Textus autem epistolae iste est: fol. 103b.

Vigilantissimo et desiderantissimo domno papae Gregorio apostolica dignitate caelitus insignito, Heinricus Dei gratia Romanorum rex debiti famulatus fidelissimam exibitionem. Cum regnum et sacerdotium, ut in Christo rite administrata subsistant, vicaria sui ope semper indigeant, oportet nimirum, domine mi et pater amantissime, quatinus ab invicem minime dissentiant, verum potius Christi gluttino coniunctissima indissolubiliter sibi cohereant. Namque sic et non aliter conservatur in vinculo perfectae caritatis et pacis, et christianae concordia unitatis et aecclesiasticae simul status religionis. Sed nos, qui Deo annuente regni iam sortimur ministerium, sacerdotio ut oportuit per omnia ius et honorem non exibuimus lęgitimum. Quippe datae nobis a Deo potestatis vindicem gladium non sine causa portavimus, nec tamen in reos, ut iustum fuit, iudiciaria illum censura evaginavimus. Nunc autem divina miseratione aliquantulum compuncti, et in nos reversi, peccata nostra priores vestrae indulgentissimae paternitati nos accusando confitemur, sperantes de vobis in Domino, ut apostolica vestra auctoritate absoluti iustificari mereamur. Eheu criminosi nos et infelices! partim pueritiae blandientis instintione, partim potestatis nostrae imperiosa libertate, partim etiam eorum, quorum seductiles nimium sequuti sumus consilia, seductoria deceptione, peccavimus in coelum et coram vobis, et iam digni non sumus vocatione vestrae filiationis. Non solum enim nos res aecclesiasticas invasimus, verum quoque indignis quibuslibet et symoniaco felle amaricatis et non per ostium sed aliunde ingredientibus, aecclesias ipsas vendidimus, et non eas ut oportuit defendimus. At nunc, quia soli absque vestra auctoritate aecclesias corrigere non possumus, super his, ut etiam de nostris omnibus, vestrum una consilium et auxilium obnixe querimus; vestrum praeceptum studiosissime servabitur in omnibus. Et nunc imprimis de aecclesia Mediolanensi, quae nostra culpa in errore est, rogamus, ut vestra apostolica districtione canonice corrigatur, et exinde ad caeteras corrigendas auctoritatis vestrae sententia progrediatur. Nos ergo vobis Deo volente in omnibus non deerimus, rogantes id ipsum suppliciter paternitatem vestram, ut nobis alacris adsit clementer in omnibus. Litteras vestras non post longum tempus cum fidelissimis nostris habebitis, ex quibus nostra quae dicenda adhuc restant, Deo dante, plenius audietis[63]. 63

Verum[64] commisso praelio et victoria optenta, ad vomitum canis rediit, vota fregit, excommunicatos in communionem et gratiam suscepit, aecclesiarum confusionem non abhorruit. Pius autem papa adhuc animum eius temptandum credens, litteras ei direxit commonitorias, ut recordaretur domini Dei sui, recordaretur promissi, nec inhonoraret honorantem se, nec crederet se fallere posse Deum: adiciens, Deum superbis resistere, humilibus autem dare gratiam, parcensque ei et moderaminis[a] apostolici erga eum censuram conservans[b], quem potuisset pro hoc solo scelere[c] iuste punire iuxta decretum[d] Gelasii papae[64*], in quo ait scribens[e] Anastasio imperatori, cap. . . . : *Sicut non potest quilibet perversitatis[f] communicatore suscepto non pariter[g] perversus approbari, sic nec potest[h] refutari perversitas complice[i]* fol. 104.

a) –iuis *iam excidit in c.* b) –rvans *iam excidit in c.* c) scelere *iam excidit in c.* d) –retum *iam excidit in c.* e) –ens *iam excidit in c.* f) –versitatis *iam excidit in c.* g) non pa– *iam excidit in c.* h) pot– *iam excidit in c.* i) complice sectatore *iam excid. in c.*

63) Hanc epistolam medio anno 1073. scriptam esse confirmavit Stenzel I, 348. K. 64) *Verum — posse Deum* ex epistola ad Germanos. 64*) Mansi VIII. p. 33.

sectatore perversitatis admisso. Legibus[a] *certe vestris criminum conscii*[b] *susceptoresque latrocinantium pari*[c] *iudiciorum pena constringuntur*[d], *nec expers facinoris estimandus est*[e], *qui licet ipse non fecerit, tamen*[f] *facientis familiaritatem*[g] *fedusque receperit.* Et hec papa[h] Gelasius. Ceterum hoc in patre . . . . . iuxta quod ait Gregorius in decretis[i] cap. 229. illud erat[k] praedicabile, quia erat in eo sollicitudo[l] cauta, non remissa, correptio[m] diligens, non severa, sed sic alterum[n] condiebatur ex altero, ut et boni[o] haberent amando quod facerent[p] et pravi metuendo quod fugerent[q].

65 Misit etiam speciales epistolas quibusdam episcopis Galliae et Germaniae[65] bulla sua signatas, ut ad erigendam aecclesiae deiectionem et eliminandam hereticam pravitatem reparandamque ministrorum castitatem confortarentur manus dissolutae, et roborarentur fol. 104'. genua debilia eorum. Qui nimia usi levitate, et ex regis stoliditate et potestate tenebrarum rebellandi accepta occasione, praecepta sedis apostolicae parvipendere non timuerunt, et se non pastores ovium, sed mercennarios evidenti indicio probaverunt. Constantiensis hic, unus eorum, Otto dicebatur episcopus, quem huiusmodi ausu temerario corripuit praefati Romani pontificis auctoritas, mittens ei et archiepiscopo Mogontino litteras[66]; quas cum Otto parvipendisset, obstinatam eius animositatem papa corripuit, secundo missis ad eum litteris in 67 haec verba[67]:

Gregorius VII, servus servorum Dei, Ottoni Constantiensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Perlatum est ad nos de fraternitate tua, quod satis invitus et mestus audivi, quodque si vel de extremo christianae plebis menbro ad audientiam nostram deferretur, severioris districtionis disciplinae censura esset procul dubio castigandum. Cum enim apostolica auctoritate, et veridicis sanctorum patrum sententiis incitati, ad eliminandam symoniacam heresim et praecipiendam clericorum castitatem pro nostri officii debito exarsimus, Mogontino venerabili archiepiscopo confratri nostro, cui plures et late dispersi suffraganei sunt, hoc obedientiae munus iniunximus, ut tam per se quam per coadiutores suos hoc Romanae ecclesiae decretum universo clero studiosius inculcaret, et inviolabiliter tenendum proponeret. Tibi quoque, cui est plurimus Constantiensis ecclesiae clerus et populus amplissime dilatatus, ob eamdem causam speciales litteras credere bulla nostra inpressas collibuit, quali fultus auctoritate tutius animosiusque praeceptis nostris obtemperares, et de sanctuario Domini heresim symoniacam et fedam libidinosae contagionis pollutionem expelleres. Apostolica namque beati Pauli praepollet auctoritas, qui fornicatores et adulteros cum ceteris excommunicatis connumerans, diffinitam suae iussionis sententiam subicit, cum eiusmodi nec cibum sumere. Preterea universus catholicae ecclesiae coetus aut virgines sunt, aut continentes, aut coniuges. Quicumque ergo extra hos tres ordines reperitur, inter filios ecclesiae sive inter christianae religionis limites non numeratur. Unde si vel extremum laicum pellicatui adherentem liquido cognoverimus, hunc velut praecisum a corpore dominico menbrum, donec peniteat, condigne a sacramentis De 3 ordinibus ecclesiae catholicae. *altaris arcemus. Quomodo ergo sanctorum sacramentorum distributor et minister esse potest, qui nulla ratione potest esse vel particeps? Sed illa beati papae Leonis nos impulit auctoritas, qui subdiaconis ineundi conubii licentiam prorsus abstulit, quod decretum beati papae Leonis posteriores sanctae Romanae ecclesiae pontifices, maxime doctor eximius Gregorius, ita pro lege sanxerunt, ut deinceps tribus his ordinibus ecclesiasticis, sacerdotibus, levitis et subdiaconis, omnino vincula coniugalia sint prohibita. Cum autem hec omnia pastorali providentia obser-* fol. 105. *vanda transmitteremus, tu non sursum cor, sed deorsum in terra ponens, praedictis ordinibus, sicut accepimus, libidinis frena laxasti; ut qui mulierculis se iunxerant, in flagitio persisterent,*

a) -bus *iam excidit in c.* b) -cii sus- *iam exc. in c.* c) pari *iam exc. in c.* d) -ntur *iam exc. in c.* e) -mandus est *iam exc. in c.* f) -en *iam exc. in c.* g) -em *iam exc. in c.* h) papa *iam exc. in c.* i) -tis *iam exc. in c.* k) erat *iam excidit in c.* l) sollicitu- *iam excidit in c.* m) -reptio *iam exc. in c.* n) -c alterum *iam exc. in c.* o) boni *iam excidit in c.* p) facerent *iam excidit in c.* q) fu- *iam excidit in c.*

65) Ad Manassem Remensem, de quo vide supra, ad Isembertum Pictavensem Reg. I, 73. II, 2. 23, ad Rogerium Catalaunensem I, 56, ad Dietwinum Leodiensem II, 61, ad Rainerium Aurelianensem III, 17. V, 9. 20, ad Liemarum Bremensem II, 28, ad Herimannum Bambergensem I, 84, ad Henricum Spirensem V, 18. K. 66) Respicit, ni fallor, ad epistolam Registr. I, 60. datam 15. Kal. April., ind. 12, et II, 19. ad Sigefridum Moguntinum archiepiscopum 2. Non. Decembr. ind. 13. i. e. 1074. datam. Ad eundem de Herimanno Bambergensi episcopo et Wernerio Strasburgensi, qui regis partibus favebant, epistolas Registr. III, 2. 4. scripsit, et ad Ottonem Constantiensem Registr. I, 60. 3. Id. Martiis ind. 13. i. e. 1075. K. 67) Desiderantur hae epistolae in registro Gregorii; servatae sunt in vita Gregorii Pauli Bernriedensis 37. 38. et in codice Udalrici 142. 143. K.

et qui necdum duxerant, tua interdicta non timerent. O impudentiam! O audaciam singularem! Videlicet episcopum sedis apostolicae decreta convellere, praecepta sanctorum patrum contempnere, immo vero praeceptis contraria et fidei christianae repugnantia de superiori loco et de cathedra pontificali subiectis ingerere. Quapropter tibi apostolica auctoritate praecipimus, ut ad proximam synodum nostram prima ebdomada quadragesimae[68] *te praesentem exibeas,* 68 *tam de hac inobedientia et sedis apostolicae contemptu, quam de omnibus quae tibi obiciuntur, canonice responsurus.*

Verum quia ille non solum apostolicae sedi contraria ausus fuit praecipere, sed et praeceptis eius repugnare nec adquiescere voluit, audiamus missam a papa Constantiensi clero et populo epistolam, in qua liquido continetur, quod qui apostolicae sedi inobediens extiterit, nulla ei fidelitatis exibitio nec ex sacramentorum obligatione fiat:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, clericis et laicis, maioribus et minoribus in Constantiensi episcopatu consistentibus, christianam legem diligentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Misimus fratri nostro, episcopo vestro Ottoni, litteras commonitorias, per quas pro nostri necessitate officii apostolica illi auctoritate iniunximus, ut symoniacam heresim de aecclesia sua penitus excluderet, et castitatem clericorum studiose praedicandam susciperet, et firmiter tenenda[a] *episcopali vigilantia inculcaret. Nam sic ea nobis euangelicae et apostolicae litterae et autenticarum synodorum decreta et eximiorum doctorum praecepta insinuant, ut eam dissimulare et negligere sine magno animae nostrae et populi christiani detrimento non possimus. Sed episcopus vester neque reverentia praecepti beati Petri neque officii sui sollicitudine attractus, ut nobis relatum est, quae paterne suaseramus, perficere curavit. Et ut non solum inobedientiae verum et rebellionis offensam contraheret, quemadmodum accepimus, palam clericis suis iussioni nostrae, immo beati Petri, contraria permisit; ita ut qui mulierculas habent retinerent, et qui non habebant illicita temeritate subintroducerent. Quod ut audivimus, moleste ferentes, secundam ei scripsimus epistolam, indignationis ei nostrae motus ostendentes, et idem iterato acrius inculcantes; quin etiam ipsum ad synodum Romanam, quae prima proximae quadragesimae ebdomada futura est, advocavimus, ut pro se rationem reddat, et inobedientiae causas, si rationabiles habuerit, in audientia totius conventus exponat. Haec ideo, filii karissimi, vobis innotescimus, ut animae vestrae saluti consulamus. Si enim beato Petro et sanctae sedi apostolicae fronte aperta repugnans et contumax esse voluerit, liquido manifestum est, quia qui patrem et matrem inhonorat, nullam a fidelibus patris et matris filiis iure obedientiam exigere aut querere debeat. Quapropter omnibus, sicut prediximus, maioribus et minoribus* fol. 105'. *Deo et beato Petro adherentibus apostolica auctoritate praecipimus, si in obduratione sua persistere voluerit, nullam ei obedientiae reverentiam exibeatis, neque id animae vestrae perniciem esse putetis. Namque si, ut toties iam praediximus, praeceptis apostolicis voluerit esse contrarius, ab omni illius subiectionis iugo beati Petri auctoritate vos absolvimus; ita ut si etiam sacramenti obligatione quilibet ei fuerit adstrictus, quamdiu Deo omnipotenti et sedi apostolicae rebellis extiterit, nulla ei fidelitatis obnoxius exibitione fiat. Non enim cuilibet personae contra creatorem suum, qui cunctis praeponendus est, aliquis debet obedire; sed debemus contra Deum superbienti resistere, ut saltim hac necessitate compulsus, ad viam iustitiae discat redire. Quanti enim periculi quantaeque christianae legis sit alienationis, obedientiam maximę apostolicae sedi non exibere, ex dictis beati Samuelis prophetae potestis cognoscere, quae sanctissimus papa Gregorius in libro Moralium procuravit explanare. Ut autem ea sint vobis in promptu, scripta transmisimus, quatinus indubitanter sciatis, nos vobis nova non dicere, sed antiquam sanctorum patrum doctrinam propalare: „Hinc, Samuel ait, melior est obedientia quam victimae, et auscultare magis quam offerre adipem arietum; quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, et scelus idolatriae nolle adquiescere.“ Obedientia quippe iure victimis praeponitur, quia per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto ergo quisque Deum citius placat, quanto ante eius oculos repressa arbitrii sui superbia gladio praecepti se immolat. Quo contra ariolandi peccatum inobedientia dicitur, ut quanta sit virtus obedientiae demonstretur. Ex adverso ergo melius ostenditur, quid de eius laude sentiatur. Si enim quasi ariolandi peccatum est repugnare, et quasi scelus idolatriae nolle adquiescere; sola est quae fidei meritum possidet, qua sine infidelis quisque convincitur, etiamsi fidelis esse videatur.*

a) *ita c.*

68) scilicet a. 1076. quo concilio Otto officio et communione privatus est, teste Bernoldo in apologia pro Gebhardo Constantiensi, Ussermann II, 379. K.

Item Roberto Flandrensium comiti: *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, R. Flandrensium comiti salutem et apostolicam benedictionem. Ex parte omnipotentis Dei et auctoritate beati Petri apostolorum principis te rogamus, et omnino tibi precipimus, ut ubicumque potes fornicariis et symoniacis resistere et contradicere, nullius ratio vel gratia te possit retorquere; quia ipsi non per ostium ingredientes in ovile ovium, sed aliunde ascendentes, fures sunt et latrones.* Et post pauca: *Plurimi enim eorum qui vocantur episcopi non solum iustitiam non defendunt, verum etiam ne clarescat multis modis obscurare nituntur. Tales ergo non epicopos, sed Dei habeto inimicos. Et sicut illi non curant apostolicae sedi obedire, ita et vos*
69 *nullam eis obedientiam exibete. Nam praepositis non obedire, scelus est idolatriae incurrere*[69].

Item ad laicos pro exequendis superioribus statutis:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo filiis, Berthaldo, Rodulpho,
70 *Welfoni ducibus*[70] *salutem et apostolicam benedictionem. Scimus quoniam prudentia vestra miserabilem christianae religionis desolationem perspicaci mente perpendit, quae pro peccatis nostris in ea nunc extremitate est posita, ut infeliciora tempora nemo viventium viderit, nec a tempore sancti Silvestri patris nostri scriptum reppererit. Verum huius tanti mali nos caput et causa sumus, qui ad regendum populum praelati, pro lucrandisque animabus episcopi vocati et constituti sumus; ab eorum namque principatibus velut a quibusdam initiis subditorum*
fol. 106. *bona vel mala veniunt, qui aut mundanas dignitates aut magisterium spirituale susceperunt, qui dum nichil aliud nisi gloriam et voluptates seculi quaerunt, sine sua et populi confusione vivere nequeunt, quoniam in malefactis prava sectantes desideria, et suae auctoritatis iura per culpam ligant, et aliis peccandi per exemplum frena relaxant. Neque enim per ignorantiam aut inprovidi delinquunt, sed praesumptuosa obstinatione Spiritui sancto resistentes, divinas quas cognoverunt leges abiciunt, et apostolica decreta contempnunt. Sciunt namque archiepiscopi et episcopi terrae vestrae, quod et omnibus fidelibus notum esse debet, quoniam in sacris canonibus prohibitum est, ut qui per symoniacam heresim, hoc est interventu precii, ad aliquem sacrorum ordinum gradum vel officium promoti sunt, nullum in sancta aecclesia ulterius locum ministrandi habeant, nec illi qui in crimine fornicationis iacent, missas celebrare aut secundum inferiores ordines ministrare altari debeant. Quae cum episcopos sancta et apostolica mater ecclesia iam a tempore beati Leonis papae sepe in conciliis tum per legatos et epistolas in se et in commissis sibi plebibus, utpote ab antiquioribus neglecta, renovare et observare commonuerit, rogaverit, et accepta per beatum Petrum auctoritate iusserit: adhuc tamen inobedientes, exceptis paucis, tam execrandam consuetudinem nulla studuerunt prohibitione decidere, nulla restrictione punire, non attendentes quod scriptum est „quia ariolandi peccatum est repugnare, et quasi crimen idolatriae nolle adquiescere.“ Cum ergo illis apostolica, immo Spiritus sancti mandata spernentibus, et scelera subditorum criminosa foventibus patientia, divina ministeria indigne tractari, populum seduci intelligimus, alio quolibet modo contra hec vigilare convenit, quibus cura dominici gregis prae cunctis incumbit. Multo enim nobis melius videtur iustitiam Dei vel novis reedificare consiliis, quam animas hominum una cum legibus deperire neglectis. Quapropter ad vos, et ad omnes de quorum fide et dilectione confidimus nunc convertimur, rogantes vos et apostolica auctoritate admonentes, ut quidquid dehinc episcopi loquantur aut taceant, vos officium eorum quos symoniace promotos aut ordinatos aut in crimine fornicationis iacentes cognoveritis, nullatenus recipiatis; et haec eadem astricti per obedientiam tam in curia regis quam et per alia loca et conventus regni notificantes, aut persuadentes quantum potestis, tales sacrosanctis deservire misteriis etiam vi si oportuerit prohibeatis. Si qui autem contra vos, quasi istud non sit vestri officii, aliquid garrire inceperint, hoc illis respondete, ut vestram et populi salutem non impedientes, de iniuncta vobis obedientia ad*
71 *nos nobiscum veniant disputare*[71].

Item ad omnes clericos et laicos in regno Theuthonicorum constitutos de eadem re[72]:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus clericis et laicis in regno Theuthonicorum
fol. 106'. *constitutis salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus quod quidam episcoporum apud vos commorantium, ut sacerdotes et diacones et subdiacones mulieribus commisceantur, aut*

69) Exordium et extrema pars epistolae deest; data est Romae 4. Idibus Nov. ind. 15. i. e. 1076. Registr. IV, 11. K. 70) Carinthiae et Sueviae; Welfonis nomen desideratur in Registr. II, 45. et apud Paulum Bernriedensem 39; data Romae 3. Id. Ian. ind. 13. i. e. 1075. K. 71) Extremam epistolam auctor praetermisit. K. 72) In registro desideratur haec epistola; legitur apud Paulum Bernriedensem 41. K.

consentiant aut negligant: his praecipimus vos nullo modo obedire, vel illorum praeceptis consentire, sicut ipsi apostolicae sedis praeceptis non obediunt, neque auctoritati sanctorum patrum consentiunt, testante sancta scriptura, facientes et consentientes par pena complectitur. Omnipotens et misericors Deus, qui ultra spem, ultra meritum miseretur et consolatur nos in tribulatione nostra, aperiat cor vestrum in lege sua, et confirmet vos in praeceptis suis, ut auctoritate beati Petri apostoli a cunctis peccatis absolutos ad celeste regnum perducat vos regnaturos. Amen.

Quia ergo sunt quidam qui dicunt, inaudita haec domini papae praecepta, quatenus a secularibus potestatibus, ut ab officio cessent, vi coerceantur scismatici episcopi, et ut officium eorum non recipiatur: scrutemur gesta patrum, et videamus ad edificationem audientium, si quid simile invenitur in serie scripturarum divinarum. Et certe nichil hic novi, non hec prima diaboli in sanctam aecclesiam temptatio, nec prima eius haec est medicinalis defensio. Pelagius papa vir magnae in Christo et in aecclesia gloriae, vir magnae auctoritatis et gratiae, videamus quid dicat de Paulino Aquileiensi pseudoepiscopo a Mediolanensi contra morem canonicum ordinato. Ait itaque, scribens Iohanni patricio: *Relegentes litteras excellentiae vestrae, de iniuria quidem, quam vobis iniquorum hominum praesumptio ingessit, valde doluimus. Sed quia scimus occulto Dei iudicio animam vestram, etsi per aliorum iniquitatem ac superbiam a contaminatione scismatis custoditam, egimus omnipotenti Deo gratias, qui etiam de malis hominum actibus bona operari consuevit. Nec enim sine illius factum esse credimus, ut insensati et perversissimi homines ad hoc usque prosilirent, ut suam divisionem catholicam esse credentes aecclesiam, a sua vos pollutione prohiberent. Sic enim per misericordiam Dei etiam nescientibus illis factum est, ut a scismaticorum communione eruti, catholicae quam diligitis servari vos contigisset aecclesiae. Quamvis igitur vestra per illorum scelus utilitas facta sit, nolite tamen impunitam praesumptionem iniquorum hominum crassari permittere. Si enim hoc, quod in vestram gloriam praesumpserunt, non fuerit vindicta compressum, quid in minoribus valeant ambigi ultra non debet. Exercete igitur debitam in talibus auctoritatem, et ne eis amplius talia committendi crescat spiritus, coercionibus reprimantur. Ad hoc siquidem Dei nutu in vos talia praesumpserunt, ut vobis talia corrigentibus, ab eorum scelere alios possitis Deo propiciante munire.* Et post aliqua: *Auferte tales ab illa provincia, utimini oblata vobis a Deo opprimendi perfidos occasione. Quod tunc plenius fieri poterit, si auctores scelerum ad clementissimum principem dirigantur, et maxime aecclesiae Aquileiensis invasor, qui et in scismate, et a scismatico maledictus, nec honorem episcopi potest optinere, nec meritum.*

Pelagius Valeriano: *Quod a vobis poposcimus, et nunc iterum postulamus, ut Paulinum Aquileiensem pseudoepiscopum et illum Mediolanensem episcopum ad clementissimum principem sub digna custodia dirigatis: ut iste, qui episcopus esse nullo modo potest, quia contra omnem canonicam consuetudinem factus est, ultro alios non perdat; et ille, qui contra morem antiquum eum ordinare praesumpsit, debitae canonibus vindictae subiaceat.* Item Pelagius Iohanni defensori: *Eleutherius frater et coepiscopus noster queritur, clericos suos sibi contra canones superbire, et id quod nobis iubentibus facta in scrinio cautione promisit, ut cotidianis diebus vigiliae in eius celebrentur ecclesia, illis contempnentibus implere non posse. Et ideo experientia tua eos, quos tibi esse ostenderit contumaces, debita obiurgatione compesce, et modis omnibus vigilare compelle.* Item Augustinus super Iohannem, omelia 11: *Siquidem vult Deus concitare potestates adversus scismaticos, adversus dissipatores aecclesiae, adversus exuflatores Christi, non mirentur, quia Deus concitat ut a Sara verberetur Agar. Mirantur quidam, cum moventur potestates christianae contra detestandos dissipatores ecclesiae. Si non moverentur, quomodo redderent Deo rationem de imperio suo? Intendat karitas vestra quid dicam, quia hoc pertinet ad principes seculi, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam ecclesiam, unde spiritualiter nati sunt.* Et paulo post: *Nabuchodonosor rex decrevit dicens: „Quicumque dixerit blasphemiam in Deum Sydrac, Misac et Abdenago, in interitu erit et domus eius in dispersione.“ Ecce quomodo rex alienigena sevit, ne blasphemetur Deus Israel, qui potuit tres pueros de igne liberare. Et nolunt ut seviant reges christiani, quia Christus exufflatur, a quo non tres pueri, sed orbis terrarum cum ipsis regibus a gehennae ignibus liberantur? Quis igitur reprehendet post haec si comprimantur a seculi potestatibus scismatici, dissipatores ecclesiae, conculcatores legis divinae, praevaricatores constitutionis canonicae?*

Horum igitur et ceterorum sanctorum decretorum Heinricus contemptor factus est, iuvenis animi impetus et appetitus non refraenans, sed stultorum malivolis consiliis nimium fol. 107.

fidem dans; qui corrupti et abhominabiles facti in iniquitatibus suis, inreprehensibiliter vivere Epist ad Germ detrectantes, reprehendi non ferebant. Mittebatur[74] ei crebra domni papae legatio, tum litteris, tum etiam religiosis personis et utique fidelibus suis, quibus secrete vocabatur ad penitentiam de sceleribus suis, dictu quidem horrendis, et tamen pluribus notis et per loca plurima divulgatis, pro quibus non solum excommunicari, sed absque spe recuperationis omni deberet regni honore destitui, et ut excommunicatos, quorum consilio praeceps ferebatur ad scelera, a sua divideret participatione, ne communicando quibus non licet, in eorum transi- Cf Hor Ep. I, 2, 69 ret consortium, quorum non abhorrebat communionis sacrilegium; sed servabat odorem testa quo recens erat imbuta. Qui quanti[a] scripta aut verba per legatos missa, eius declarant facta, cum non solum a perpetratis criminibus ad emendationem revocari non potuit, sed furore conscientiae mordacis arreptus, non prius destitit, donec omnes pene episcopos Italiae et Theuthonicarum partium, quotquot potuit, circa Christi fidem naufragare fecit, dum eos debitam beato Petro et apostolicae sedi obedientiam et honorem a domino Iesu concessum abnegare coegit. Quia vero iustus diviti favere nescit, nec facit quidquam commendandi se causa, eum qui a vero devius superbiebat, potenter domnus papa redarguebat, sciens eam esse veritatis regulam, non accipere personam potentis in iudicio, ideoque quorum crimina agnoverat, libera in eorum increpatione ferebatur voce. At ille reprehendi a quoquam aut corrigi inique ferens, occasionesque ab amico recedendi querens, quia non potest esse participatio iustitiae cum iniquitate, introitum eiusdem beatissimi papae Gregorii VII. culpare cepit, ut culpas symoniae, quae ab eodem in se puniri timebat, in illum reflecteret. Ausus est etiam de expulsione ipsius Romani pontificis, *quem*, ut ait Symmachus papa, *suo Deus sine questione reservavit arbitrio,* stipatus factiosorum officio tractare, et cui concessum est peccatorum vincula solvere, criminum compedes frangere, hunc peccator superbiens conatus est, pro pudor! a sede iudiciaria propellere, ut posset sibi consimilem de suis con- Prov. 21, 30 sentaneis in eius loco subrogare. Sed non est consilium contra Deum. Quem humana improbant iudicia, Deus approbat; et quem Deus tuetur et approbat, frustra impetunt humana molimina. Sic igitur rex, non rex dicendus quia tyrannus, a Romana recessit aecclesia, factus infelix menbrum illius qui est rex super omnes filios superbiae. Impletum est sane Thren 3, 15. in eo illud Iheremiae vaticinium, quo suscepta in se totius humanae conversationis specie per lamentum queritur dicens: *Inebriavit me absinthio.* Ebrius enim quod patitur nescit. Qui vero absinthio inebriatur, et hoc quod sumpsit amarum est, et tamen non intelligit amaritudinem qua repletur. Sic et hic dimissus voluptatibus suis et per eas spontaneis tribula- fol. 107'. tionibus traditus, absinthio est ebrius, quia et amara pro mundi huius amore tolerat, et eandem amaritudinem caecitate cupiditatis et superbiae quasi ebrietatis insensibilitate ignorat. Stulti facti sunt consiliarii eius et ignobiles, quos ab eternae hereditatis consortio repellit servitus mentis. Nam sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Ignobiles facti sunt, Ioan. 8, 34. quia qui facit peccatum servus est peccati, semper in laqueis, semper in vinculis, numquam liber a compedibus, quia semper in criminibus. Qui quamvis iniquorum opera exerceant, occupant tamen loca iustorum; et eorum se filios estimant, quorum per honoris concupiscentiam officia exterius administrant. Sed non sunt eorum filii quorum loca tenent, sed quorum opera exercent. Stulti itaque sunt quia veram sapientiam non intelligunt, ignobiles facti sunt quia nulla spiritus libertate renovantur. Hii positi ad superintendendum fidelibus premunt eos potius quam regant, quia sub nomine pastorum lucra de religione sectantur. Sub eorum ducatu Deus irridetur, fides est obprobrio, veritas in crimine, et tanto est quisque despectior quanto iustior, tanto abhominabilis quanto laudandus. Qui cum in aecclesia esse videantur, longe ab ea fugiunt, non passibus gressuum, sed qualitatibus morum. Qui autem sint hii malorum incentores, qui regiae iniquitatis fautores et complices, qui castitatis aecclesiasticae spurcissimi et temerarii corruptores, suis iam laboribus, tribulationibus, tortionibus et calamitatibus satis superque compertum habet mater aecclesia. Episcopi inquam, si tamen episcopi dicendi sunt qui inreprehensibiliter vivere nolentes et reprehendi a suis primoribus refugientes, instituta canonica temerantes, et canonica invectione notari nolentes, ipsi etiam universorum matri ecclesiae et apostolicae sedi praeiudicium fecerunt, procul dubio usque ad contemptum illius grassantes, qui discipulis suis et per eos sanctae ecclesiae rectoribus Luc 10, 16. loquitur, dicens: *Qui vos spernit, me spernit;* non recordantes decretorum Iulii papae quibus

a) *supple* fecerit

74) *Mittebatur — abnegare coegit* ex epistola ad Germanos.

statutum est, ut vires non habeat quidquid apostolicae sedis auctoritati obviaret, quoniam eadem sedes testante veritatis voce primum primatum optinuit, quae prima non diceretur, si aliam super se haberet; quae etiam caput est omnium aecclesiarum, a qua omnes sumpsere originem. Primatum enim non synodalibus aut aliquibus commentatis meruit institutis, sed Domino largiente, qui ait: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.*

Hec Iulius de primatu sedis apostolicae loquitur, cui omnium episcoporum finitiva iudicia et congregandarum synodorum dixit privilegia reservata. Verum novi dogmatistae iudicia apostolica spernunt, scripturas sanctas abiciunt, de corde suo profitentes et mercedem scelerum traditi desideriis cordium suorum in suimet a Christo abiectione recipientes. Hii igitur, concilio Warmatiae habito, ubi omnis quam patimur calamitas exorta est, abiecerunt 1076. Ian. 24.
a se iugum disciplinae, quum nullam adhuc in illos domnus papa anathematis destinasset Leg. II. p. 44.
sententiam, et sanctae obedientiae libellum repudii conscripserunt, praelationi sedis aposto- fol. 108.
licae superba et repentina temeritate abrenunciantes. Primum hoc fermentum totam ecclesiae massam corrupit. Conventus hic inter nativitatem dominicam et sequentem quadragesimam habitus est, ita distantibus spaciis, ut quaecumque ibi gererentur Romam tempore synodi referri possent. Die vero natalitio Andreae apostoli, ante ipsam natalis Dei festi- Nov. 30.
vitatem apud Bavemberg Heinrico posito, tanta adhuc inter regnum et summum sacerdotium vigebat concordia, ut destitutio pontificis urbis ipsius, et substitutio alterius obedientiae domni papae deputaretur. Ille igitur, qui ante nativitatem dominicam tantae in aecclesia magnificentiae erat, ut ad nutum illius mutationes ordinum fierent, paucis post nativitatem diebus inconventus et inauditus proscriptus est, et quantum ad illos depositus. Ex die enim, qua tanti ab omnibus habitus est, nullam eorum legationem accepit, usque dum illa veniret qua dictum est: *Descende, descende, interdicimus tibi ius omne papatus.* Legg II, p 47

Audiat coelum et obstupescat, intelligat terra et contremiscat. Legatur ex quo est religio christiana, id ab aliquo praesumptum; dicatur quibus canonibus, quibus regulis, qua lectione, quo documento id sit adtemptatum. Auditum sub celo non legitur, omnino nec dicitur, quod possit aliquis papam deponere, et concessa sibi privare potestate. Romanus enim pontifex non modo deponi, sed nec ab aliquo potest diiudicari. Audiant tantae praesumptionis auctores complices et fautores, quid Symmachus papa de privilegio Romani pontificis senserit. Ait enim in decretis suis capite 2: *Aliorum hominum causas Deus voluit per homines terminare, sedis apostolicae pontificem suo sine questione reservavit arbitrio. Voluit beati Petri successores coelo tantum debere innocentiam, et subtilissimae discussionis indagini inviolatam exibere conscientiam.* Et papa Gelasius: *Canones,* inquit, *sancti appellationes totius ecclesiae ad huius sanctae sedis examen sanxere deferri, ipsam vero a nullo prorsus appellari debere, ac per hoc illam de tota aecclesia iudicare, ipsam vero ad nullius commeare iudicium, nec de eius umquam praeceperunt iudicio iudicari, sententiamque eius constituerunt non debere dissolvi, eius potius sequenda mandarunt decreta.* Et Anastasio imperatori scribens ait capitulo 3: *Impeti possunt humanis praesumptionibus quae divino sunt iudicio constituta, vinci autem non possunt. Atque utinam sic contranitentibus perniciosa non sit audacia, quemadmodum quod ab ipso sacrae religionis auctore praefixum est non potest ulla virtute convelli. Desinant ergo queso te temporibus tuis quidam per occasionem perturbationis ecclesiasticae praecipitanter ambire, quae non licet, ne illa quae male appetunt, nullatenus apprehendant, et modum suum apud Deum hominesque non teneant.* Melchiades quoque papa in epistola Hispaniae episcopis directa de privilegio beato Petro et successoribus eius vice Domini concesso sic ait post aliqua: *Hoc privilegium Dominus beato Petro clavigero suo concessit et sua vice solummodo commisit, quod eius praerogativum cunctis successoribus suis hereditandum est atque tenendum futuris temporibus, quoniam et inter apostolos fuit quedam discretio potestatis. Et licet cunctorum par foret electio, beato tamen Petro concessum est, ut aliis praemineret et eorum quae ad querelam venirent causas et interrogationes prudenter disponeret. Quod Dei ordinatione actum est, ne posteri eorum cuncta sibi vendicarent, sed ad unam beati Petri apostolorum principis sedem confluerent, ut inde suscipiant finem unde acceperunt inicium institutionum, ne quandoque a suo discreparent capite.* Adrianus quoque papa in decretis suis: *Presul summus a nemine iudicabitur. Scriptum est enim: „Non est discipulus super magistrum.“* Audiant etiam novae huius praesumptionis et praesumptuosae novitatis inven- fol. 108'.
tores et machinatores ex verbis eiusdem Simmachi papae quid mereantur, ut confundantur,

et revereantur utinam ad penitentiam cap. 2: *Si quis presbiter diaconus aut clericus papa incolume et eo inconsulto subscriptionem pro Romano pontificatu commodare aut pittatia promittere, aut sacramentum praebere temptaverit, aut aliquod certe suffragium polliceri, vel de hac causa privatis conventiculis factis deliberare atque decernere praesumpserit, loci sui dignitate et communione privetur, pari sententia dampnando eum, qui hoc vivo sicut dictum est pontifice, quolibet modo fuerit ambisse convictus, aut certe temptasse.* Quod vero aequitate Petri roborentur apostolica iudicia, ait Innocentius papa: *Manet Petri privilegium, ubicumque ex eius fertur aequitate iudicium.* Gregorius quoque sic ait inter cetera in decreto suo cap. 10: *Nulli fas est vel posse vel velle transgredi praecepta apostolicae sedis, nec eius dispositionis ministerium, quod omnium sequi oportet caritatem. Sit ergo ruinae suae dolore prostratus, nec locum deinceps inter sacerdotes habeat, quisquis apostolicis voluerit contraire decretis, sed extorris a sancto ministerio fiat. Non de eius iudicio quisquam curam habeat, quoniam iam dampnatus a sancta et apostolica aecclesia et auctoritate suaque inobedientia atque praesumptione a quoquam esse non dubitatur, quia maioris excommunicationis deiectione est exigendus cui sanctae ecclesiae commissa fuerat disciplina, qui non solum praelati sanctae ecclesiae iussionibus parere debuit, sed etiam alios ne praeterirent insinuare. Sit ergo alienus a divinis et pontificalibus officiis, qui noluit obtemperare praeceptis apostolicis.*

Sylvester etiam papa de non iudicanda prima sede sic ait cap. 6: *Nemo iudicabit primam sedem, iustitiam temperari desiderantem. Neque enim ab augusto neque ab omni clero neque a regibus neque a populo iudex iudicabitur.*

Bonefacius papa de potestate Romanae ecclesiae et de his qui erga eam superbiunt, sic ait scribens Eulalio Alexandriae episcopo: *Olim et ab initio tantam percepimus a beato Petro apostolorum principe fiduciam, ut habeamus auctoritatem universali aecclesiae auxiliante Domino subvenire, et quidquid nocivum est, auctoritate apostolica corrigere et emendare. Et quia non potest domini nostri Iesu Christi praetermitti sententia dicentis: „Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo aecclesiam meam,“ et haec quae dicta sunt rerum probantur effectibus, quia in sede apostolica extra maculam semper est servata religio catholica. De qua spe et fide separari minime cupientes, et patrum constituta sequentes, anathematizamus omnes qui contra sanctam Romanam et apostolicam ecclesiam superbiendo suas erigunt cervices, sequentes in omnibus apostolicam sedem et praedicantes omnia eius instituta; et per omnia spero ut in una communione vobiscum, quam sedes apostolica praedicat; esse merear, in qua est integra et vera christianae religionis et perfecta soliditas. Promittens sequestratos a communione catholicae ecclesiae omnes non consentientes sedi apostolicae et eorum nomina inter sacra misteria non esse recitanda. Dampnans et antecessores et successores meos, et omnes qui sanctae Romanae et apostolicae ecclesiae privilegia cassare nituntur.*

Et quod Romana aecclesia a nemine sit appellanda, Gelasius scribens omnibus episcopis fol. 109'. cap. 4: *Cuncta per mundum novit aecclesia, quod sacrosancta Romana aecclesia fas de omnibus habeat iudicandi, neque cuiquam liceat de eius iudicare iudicio. Siquidem ad illam pertinet de qualibet mundi parte iudicare, ipsam autem nemo est appellare permissus. Sed nec illa praeterimus, quod apostolica sedes sine ulla synodo praecedente et solvendi quos synodus iniqua dampnaverat, et dampnandi quos oportuerit habet potestatem, et hoc nimirum pro suo principatu quem beatus Petrus apostolus Domini voce et tenuit semper et tenebit.* Et Kalistus papa in decretis cap. 1: *Quidquid sine discretione iustitiae contra Romanae ecclesiae disciplinam actum fuerit, ratum habere ratio nulla permittit.* Nicholaus quoque de contemptu sedis apostolicae universali synodo praesidens dixit: *Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanctiones vel decreta pro catholica fide, pro ecclesiastica disciplina, pro correctione fidelium, pro emendatione sceleratorum vel interdictione imminentium vel futurorum malorum, a sedis apostolicae praesule salubriter promulgata contempserit, anathema. Si anathema est, qui contemnit decreta apostolica, quid meretur, qui in reverendam sanctis omnibus apostolici nominis maiestatem manum inlicite*[a] *non timet extendere? Et ut tandem invincibili Dei gladio feriamus*[a*], *audiant inpugnatores*[b] *veritatis, propugnatores perversitatis*[c], *ex verbis beati Petri*[d] *apostoli cui praeiudicium fecerunt quid mereantur. Si quis ait hunc*, ad Clementem loquens, *contristat, Christum qui ei cathedram docendi tradidit non recipit, et tamquam*[e] *qui Christum non susceperit, nec Domini fratrem*[e*] *suscepisse iudicabitur, et ideo nec ipse suscipietur in regno coelorum.* Qui supra[f] de

a) –licite *deletum.* a*) Dei gladio fe– *ex coni. suppl.* b) –atores *deletum.* c) perver– *deletum.* d) Petri *deletum.* e) –mquam *deletum.* e*) fra– *ex coni. suppl.* f) –pra *deletum.*

episcopis loquens: *Qui*, inquit, *episcopos vexant, aut ammovere vel dampnare nituntur, ipsum* 1076. *Dominum dampnare per prophetam videntur, et ideo usque ad satisfactionem dampnati sunt.* Et post pauca: *Qui*, inquit, *his resistit, Deo resistit, et qui eis iniuriam vel contumeliam facit, Deo cuius legatione funguntur facit.* Sufficiunt ista, an adhuc ad confutandam adversae partis ineptiam pluriora de scripturis[a] querimus testimonia? Accedat et Iheronimus, dicat et ipse quid mereatur qui iudicium sedis apostolicae reprehenderit. Audiant malivoli ut instruantur, iusti et benivoli ut roborentur et in fide catholica confirmentur. Ait inter cetera scribens ad Damasum: *Hec est fides, beatissime papa, quam in ecclesia catholica didicimus, quamque semper tenuimus, in qua si minus perite aut parum caute forte aliquid positum est, emendari cupimus a te, qui Petri et fidem et sedem tenes. Si autem hec nostra confessio apostolatus tui iudicio conprobatur, quicumque me culpare voluerit, se imperitum vel malivolum, vel etiam non catholico nomine hereticum comprobabit.* Secundum hec ergo beatissimi Iheronimi dicta, que nullus fidelium ambigit veritate subnixa, quisquis iudicia reprehendit apostolica, heretica notatur infamia. Augustinus quoque dum tractaret de his, qui sunt inter hereticos computandi, vel qui non, sic ait inter cetera: *Dicit apostolus: „Hereticum hominem post primam et secundam* Tit. 3,10 *correptionem devita, sciens quia subversus est eiusmodi, et peccat in semetipso dampnatus." Sed qui sententiam suam quamvis falsam atque perversam nulla pertinaci animositate defendunt, praesertim quam non audatia suae praesumptionis perceperint, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, querunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati cum invenerint, nequaquam sunt inter hereticos computandi.* Quibus in verbis aperte ostenditur, eos procul dubio inter hereticos computandos, qui sententiam suam falsam et perversam et errorem infami mente concretum, audatia praesumptionis adinventum, pertinaci animositate defendere moliuntur, veritatem respuentes, a gremio matris ecclesiae recedentes, unitatem scindentes, sanam doctrinam abicientes, errorum spinis viscera materna scindentes, et praeter id, quod ęuangelizatum est universali ecclesiae, quod tenet, quod docet, aliena docendo anathematis apostolici interminationem non verentur, quorum nisi resipiscant certus est interitus. Qui si dixerint obediendum potestati quoniam non est potestas nisi a Deo, et qui resistit potestati Dei ordinationi resistit, audiant quid idem Augustinus ad hec respondens dicat: *Qui*, inquit, *resistit potestati, Dei ordinationi resistit; sed quid, si illud iubeat, quod non debes facere, hic sane contempne potestatem, timendo potestatem. Ipsos humanarum dignitatum gra-* fol. 109'. *dus adverte. Si aliquid iusserit procurator, nonne faciendum est? Tamen si contra proconsulem iubeat, non utique contempnis potestatem, sed eligis maiori servire. Non hinc debet minor irasci si maior praelata est. Rursum si aliquid proconsul iubeat, et aliud imperator, numquid dubitatur illo contempto illi esse serviendum? Ergo si aliud imperator, et aliud Deus, quid iudicatis? Maior potestas audienda est. Da veniam, tu carcerem, ille gehennam minatur. Hinc iam tibi assumenda est fides tua tamquam scutum, in quo possis omnia iacula inimici ignita extingere.*

Sed fortasse domini et utinam fratres nostri decreta apostolica et canonicas sanctiones aut non legerant, aut lecta vel audita surda aure praeterierant, aut quod mage credendum est, et legerant et audierant, et lecta vel audita tenaci memoriae commendarant, sed domino suo imperatori fideles adiutores et cooperatores haberi volunt cui iuraverunt, cui per manus et sacramenta hominium fecerunt. Attendant hii qui huiusmodi sunt, quid de sacramentis episcoporum dicat Cornelius papa. Cornelius episcopus Rufo episcopo: *Sacramentum hactenus*[b] *a summis sacerdotibus vel reliquis fidelibus*[c] *recta fide minime cognovimus, sed*[c*] *sponte eos iurasse comperimus. Sacramentum*[d] *igitur episcopis nescimus oblatum, nec a quoquam*[d*] *fieri debet.* Pius quoque papa de[e] multimodis iuramentis loquens: *Qui*[e*], ait, *per capillum Dei vel caput iuraverit, vel alio modo blasphemia contra Deum confessus*[g] *fuerit, si est ex aecclesiastico ordine*[h], *deponatur, si laicus, anathematizetur. Et si quis per creaturas iuraverit*[i], *accerrimo castigetur, et iuxta id quod synodus diudicaverit sustineat*[k]. Et Cornelius papa in eodem: *Haec*, ait, *sunt*[l] *sanctorum patrum instituta; quae si quis in vanum duxerit vel violare praesumpserit*[m], *hostis est animae suae, quia nemo contra prophetas, nemo*[n] *contra apostolum, nemo contra euangelium facit*[o] *aliquid absque periculo.* Audiant igitur ministri et provisores aecclesiarum qui Romanae ecclesiae praeiudicium fecerunt, quid Gelasius papa decernit de privilegio imperatorum et omnium sanctae Dei aecclesiae sacerdotum. *Si*, inquit, *imperator catho-*

a) -ris *deletum.* b) hactenus *deletum.* c) fidelibus *deletum.* c*) sed *deletum.* d) -mentum *deletum.* d*) a quoqu- *deleta.* e) de *deletum.* e*) Qui *deletum.* f) -verit *deletum.* g) Deum confess- *deleta.* h) ord- *deletum* i) iur- *deletum.* k) sustin- *deletum.* l) Haec ait *deleta.* m) praesum- *deletum.* n) nem- *deletum.* o) facit *deletum.*

1076. *licus est, salva pace ipsius dixerim, filius est, non praesul ecclesiae. Habet privilegia potestatis suae quae administrandis publicis rebus divinitus consequutus est, et eius beneficiis non ingratus contra dispositionem caelestis ordinis nichil usurpet. Ad sacerdotes enim Deus voluit quae ecclesiae disponenda sunt pertinere, non ad seculi potestates, quas, si fideles sunt, ecclesiae suae et sacerdotibus esse voluit subiectas. Non sibi vendicet imperator alienum ius, et ministerium quod alteri deputatum est, ne contra eum abrupte tendat a quo omnia constituta sunt, et contra illius beneficia pugnare videatur a quo propriam consequutus est potestatem. Non a legibus publicis, non a potestatibus seculi, sed a pontificibus et sacerdotibus omnipotens Deus christianae religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari, et discuti et recipi de errore remeantes. Imperatores christiani subdere debent exequutiones suas aecclesiasticis praesulibus, non praeferre. Hec*, inquit Gelasius, *de privilegio imperatorum et omnium ait sanctae Dei ecclesiae sacerdotum.*

Possemus et de sacramentis iniustis minime observandis multam exemplorum copiam de scriptis patrum orthodoxorum Augustini, Iheronimi et ipsius Romanae eloquentiae fluvii, beati scilicet Ambrosii, deflorare, quod non semper solvenda sunt promissa omnia, contra eos qui dicunt obediendum regibus imperatoribus et dominis omnibus quibus iuratum est, quidlibet faciat, quidlibet iubeat; et hoc ad patrocinium sui erroris assumunt, quod in Petri
1 Pet. 2, 18. epistola positum est: *Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis sed etiam discolis.* Quibus breviter respondemus, quod et nos subiectionem competen-
fol. 110 tem discolis non negamus, sed discola iubentibus non obedimus. Quod vero dicitur *in omni*
Eccl 15, 1. Psal. 111, 1. *timore,* illum intelligimus timorem de cuius possessore dicitur: *Qui timet Deum, faciet bona,*
Ps 110, 10. et: *Beatus qui timet Dominum, in mandatis eius cupit nimis,* et: *Initium sapientiae timor Domini.*
3, 1 Et Paulus in epistola ad Titum: *Admone,* inquit, *illos principibus et potestatibus subditos esse et obedire ad omne opus bonum.* Quem locum disserens beatus Iheronimus ita conclusit: *Si bonum est quod praecipit imperator et praeses, iubentis obsequere voluntati. Si vero malum est*
5, 29. *et contra Deum sapit, responde illud de Actibus apostolorum: „Obedire oportet Deo magis quam hominibus",* et super epistolam ad Titum: *Servi subditi sint dominis suis in omnibus quae non sunt contraria Deo, ut si dominus ea iubet quae non sunt adversa scripturis sanctis, subiciatur domino servus; si autem contraria praecipit, magis obediat spiritus quam carnis domino.* Item in eadem pulchre imperans servis uti obediant dominis, addidit: *tamquam Christo,* ut scilicet non audiat servus ad naturalem dominum, si contraria praeceptis Domini voluerit imperare.

Hec igitur contra illos qui adversus Deum tumide insani desipiunt, qui clavigeri aetherei vicarium divinitus electum, ab omni christianitate susceptum, sanctitate conversationis perspicuum, diuturnitate temporis confirmatum, quia viciis suis concinnare non vident, deicere, pro pudor! conati sunt, paucis dicta sint. Quorum conatus nefarios et impia molimina ipsa destruit divinitas, quae regis Egypti significi dum virtute Dei patrata suis fallatiis moliuntur obscurare, dum in angelos lucis se transfigurant, dum speciem pietatis praetendunt et eius
Rom 3, 13. virtutem abnegant, corrupti et aphominabiles facti in vanitatibus suis, *sepulcrum patens est guttur eorum et venenum aspidum sub labiis eorum.* Ad nichilum devenient tamquam aqua
Is 59, 5. decurrens, quia ova aspidum ruperunt et telas araneae texuerunt, quibus melius fuerat malignorum spirituum consilia non recipere aut intra cordium penetralia concepta abscondere, que figurantur per aspidum ova, quam pro huius mundi concupiscentia temporalia quelibet operari, nec sibi nec aliis profutura, quia nulla stabilitate fundata, quod exprimitur per aranearum telas. Verum quia sibi nimium creduli, et scripturarum auctoritatibus increduli, fecerunt quod non oportebat, evenit eis quod decebat. Nam sequitur: *qui comederit ab ovis eorum morietur,* quia qui eorum consilia receperit, vitam in se animae extingit. *Et quod conditum est, erumpet in regulum,* quia per suscepta et enutrita iniquitatis consilia in corpus antichristi adcrescit, qui per consilium malignitatis eorum corde tectum ad plenam iniquita-
Iob. 20, 16. tem enutritur, de quibus recte subicitur: *Caput aspidum suxerunt,* quia videlicet latentes suggestiones inmundorum spirituum parva prius persuasione susceperunt, sed occidit eos iam lingua viperae, quia capti leni subreptione daemonum, veneno violentae temptationis enecati sunt, et quid dicam enecati sunt? Iam sepulti, iam mole desperationis premuntur, iam pessime consuetudinis et consuetae nequitiae eorum fetore fideles gravantur, quatridiani enim sunt. Iam non tantum sorores, affines et parentes, sed et mater ecclesia quae eos
cf Io 11, 39. parturivit et lacte fidei imbuens enutrivit, utinam non ad pabulum ignis aeterni, fetorem eorum sustinet. Sed potens est Christi dextera et hos suscitare, et fidem in eis firmam redin-

tegrare, quae potest de lapidibus suscitare filios Abrahae. Quorum dampnationem quia mater 1076. aecclesia viscerum suorum tortiones et parricidales manus quondam filiorum non sustinens fol. 110'. gemit, videamus iam quid amicus sponsi egerit, quomodo ab eorum communione et societatis participatione filios prohibuerit, postremo qualiter nisi resipuerint gladio anathematis ultionem noxiis intentaverit. Ac primo quidem signiferi ipsius et incentoris malorum feriendam iudicavit maliciam, et sic in corpus malorum acuendam gladii limati et evaginati mucrone vindictam.

Heinricus igitur, cuius mentem torpor iniquitatis constrinxerat, causa dissensionis et seminarium 1076. malitiae et nequitiae, in Romana synodo pro suis iniquitatibus a beatissimo papa excommunicatus cum complicibus suis atque fautoribus et a regno est depositus, ut sola Febr. 22 vexatio intellectum daret auditui, et quorum oculos culpa clauserat, pena aperiret Nescit enim impietas mala quae fecit, nisi cum pro eisdem malis ceperit iam puniri. Omnes etiam, qui ei iuraverant vel iuraturi erant, a vinculo iuramenti sunt absoluti licentia et auctoritate apostolicae libertatis. Hoc cur et qualiter actum sit ab apostolico, Agnes imperatrix, mater ipsius Heinrici, interrogata respondeat. Ita enim dicit scribens Altmanno Pataviensi episcopo:

Agnes Dei gratia quidquid est, Altmanno Pataviensi episcopo salutem et carissimam dilectionem. Me sospitem Deo adiuvante paternitati tuae innotescat, sed maximo afficior merore, quod maximum video aecclesiae imminere periculum, filio meo nimium verbis stultorum credulo. Ea quae modo gesta sunt in Romana synodo, quoniam ut tibi referrem mandasti, referam. Legati filii mei regis venerunt in synodum, et coram omnibus dixerunt apostolico ex parte filii mei, ut surgeret et dimitteret sedem apostolicam, quam non canonicę sed rapina adeptus esset. Qui statim a Romanis capti sunt. Similiter archiepiscopi, Mogontinus omnesque episcopi illius partis, miserunt per eosdem legatos litteras, se deinceps nullam obedientiam exhibituros apostolico; hoc idem Langobardorum episcopi iure iurando decreverunt. Quare dominus papa omnes qui sponte consenserunt, officio et communione privavit, eisque qui coacti assensum praebuerunt, usque ad festivitatem sancti Petri inducias dedit; filium vero meum regem ob haec et quia excommunicatis communicat, et quia de sceleribus suis penitentiam agere recusat, regia dignitate privavit et anathematis gladio percussit, omnesque qui sibi iuraverant iuramento absolvit. Valete.

Ecce testimonium matris de praesumptione rebellione et iniquitate filii, metus de periculo ecclesiae imminenti, confutatio et exprobratio illorum quorum factiosis haec sunt machinata et attemptata consiliis; quid ad haec dicta, quid responsuri, quid obiecturi sunt catholicae fol. 111. partis adversarii? Ecce iam regem suum, quem super altitudinem nubium extollere, immo quem contra Dominum et Christum insurgere docuerunt, iam non regem sed tyrannum affectatae superbia potestatis susceperunt. Ut enim ait Ysidorus in libro sententiarum, *rex a recte agendo vocatus est.* Si pie, iuste et misericorditer regit, merito rex appellatur. Si his caruerit non rex sed tyrannus est. Et ut idem scribit in libro ethimologiarum: *Antiqui omnes reges tyrannos vocabant; sed postea pie iuste et misericorditer regendo regis sunt nomen adepti. Impie vero, iniuste et crudeliter principantibus non regis sed tyrannicum aptatum est nomen.* Rex igitur iure vocatur qui tam se ipsum quam et subiectos bene regere novit et regendo pacificare, qui cultum regiae dignitatis sanctae subicit religioni, qui magis in timore servire Domino quam in tumore delectatur dominari populo, in quo lenitas iracumdiam mitigat, potestatem benignitas ornat, qui subiectis salubriter consulit, qui se magis diligendum quam metuendum exibet, qui sic iustitiam tenet ut misericordiam non relinquat, qui se prae omnibus ita sanctae ecclesiae catholicae filium meminit, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum suum prodesse faciat principatum. Quomodo enim reges serviunt Domino in timore, nisi ea quae contra Domini iussa fuerint religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim iuxta Augustinum servit quia homo est, aliter quia rex est. Quia homo est, servit vivendo fideliter. Quia rex est, servit leges iusta praecipientes et contraria prohibentes convenienti vigori sanciendo. *Omnes enim res*, ait Leo papa scribens Pulcheriae augustae cap. 10, *aliter tutae esse non possunt, nisi quae ad divinam confessionem pertinent, et regia potestas, et sacerdotalis defendat auctoritas.* Si igitur imperator aut cognoscit se ovem esse gregis dominici; si inter sacra altaris cum veneratione se subicit manibus sacerdotum; si beatae trinitatis cultum fide quidem sua sed sacerdos praedicatione servat; si non tam dominari se mundo, quam dominari sibi Christum gloriatur; si meminerit a

1076. quo factus est, et quo invitatur, quantum sibi praestitum sit, et quanti beneficii Deo debitor
est; si misericors terrori mansuetudinem, si temperat spe minas; si sursum semper respicit;
si Deo misericordiam fenerat; dico cum Iohanne Crisosthomo Christo conregnat, immo in
Christi regno quae sunt humana dispensat. Regale ergo est ministerium Dei populum gubernare
et in iustitia et equitate regere; defensorem esse ecclesiarum, tutorem pupillorum
et viduarum, liberare pauperem a potente et inopem cui non est adiutor; et cum beato Iob
molas iniqui conterere, et dedentibus illius praedam auferre; patrem esse pauperum, oculum
caecorum et pedem claudorum. Hec qui fecerit, auris audiens beatificabit eum, et in eo consolabitur
cor viduae.

) i. e. aequo. Invenit itaque tyrannus hic foveam deiectionis, dum se plus equo sustulit in culmine
pompaticae potestatis. Nam ut ait mitissimus doctor Gregorius: *Apostatae angelo similis
efficitur, dum homo homini esse similis dedignatur.* Neque hoc dicentes impugnamus regiam
potentiam, quae quidem ordine suo bona est, sed cauta regentis indiget vita. Bona est, si
sciat quis sumere ex illa quod adiuvat, expugnare quod temptat. Semper autem est amica
potestati impatientia et ei male subiectae etiam imperat, quia quod ipsa sentit, potestas
exequitur. Et utinam potestas ista ita perversa egisset, ut aliis non propinasset; utinam
mors illi sua suffecisset, et non virulentis persuasionibus etiam aliorum vitam necasset.
Ipsam tamen eius perversitatem domnus papa studio rectae emulationis, non zelo furoris
6, 29. insectatus est. Sed iuxta Iheremiam *frustra conflavit conflator; maliciae enim impiorum non
sunt consumptae.* Ecce enim ignis excommunicationis apostolicae exterius conflans durae in-
fol. 111'. ustionis admovit penam, et tamen erroris non excoxit culpam. Adustus est igne anathematis,
segregatus est a consortio christianae communionis, sed nisi redeat ad unitatem matris
ecclesiae, a qua errore scismatis deviaverat, comburi potest, mundari non potest; quia auro
locus est in quo conflatur, a quo quisquis recesserit, etsi luceat, aurum tamen esse desiit,
nec clarescit fulgore pulcritudinis, nisi redintegratus et incorporatus ecclesiae, hic prius
Iob. 34, 25. arserit in officina caritatis. Sed noluit Dominus opera impiorum, et idcirco inducit noctem
et conterentur. In nocte enim iniqui conteruntur, cum peccatorum praecedentium confusione
dampnantur. Quod exponens beatus Gregorius: *Omne*, ait, *peccatum quod tamen cicius penitendo
non tergitur, aut peccatum est et causa peccati, aut peccatum et pena peccati. Peccatum
enim quod penitentia non diluit, ipso suo pondere mox ad aliud peccatum trahit. Unde fit ut
non solum peccatum sit, sed et peccatum et causa peccati. Ex illo enim vicio culpa subsequens
oritur, ex quo mens caeca ducitur, ut peius ex alia ligetur. Sed peccatum quod ex peccato
oritur, non iam peccatum tantummodo, sed peccatum est et pena peccati, quia iusto iudicio
omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, ut praecedentis peccati merito etiam in aliis cadat.
Quod videlicet agitur superius dispositione ordinata, inferius iniquitate confusa, ut culpa praecedens
sit causa subsequentis, et rursum culpa subsequens sit pena praecedentis.* Quod totum
in hoc iniquorum omnium capitis membro et complicibus eius advertere possumus, qui quia
cognoscentes Deum, peccatum superbiae intelligendo commiserunt, caecati sunt ne intelligant
quod committunt; traditi in reprobum sensum, ut putent se posse divinae auctoritatis
iura convellere, traditas ab ipso Domino sanctiones destruere, inaudita a seculis uti praesumptione,
divinum illud quidquid est sacramentum prophanare subvertere et deicere. In
quibus profecto hoc agitur, ut culpis culpa feriatur, quatinus supplicia fiant peccantium, ipsa
Ps. 77, 49 50 incrementa viciorum. Hinc de Domino per psalmistam dicitur: *Immissiones per angelos malos,
viam fecit semitae irae suae.* Corda enim eorum prioribus meritis adgravata, iuste permissa
sunt subsequentibus malignorum spirituum persuasionibus falli, quae dum digne in
culpam trahuntur, reatus earum in pena cumulatur.

Separato ergo Heinrico a communione corporis ecclesiae et regia dignitate privato, quod
semper catholica aecclesia tenuit, quod ab inicio ceptae christianitatis usque ad monstruosa
haec tempora stabile et inconvulsum perstitit, scilicet non esse communicandum excommu-
fol. 112. nicatis, a fautoribus et complicibus suis sibimet similibus violatum est, et impletum est quod
13, 5. in Danihelis volumine scriptum est, *quia egressa iniquitas a senioribus et iudicibus, qui videbantur
regere populum.* Hii enim qui veritatis dicuntur praecones, quibus credita sunt eloquia
Dei ad euangelizandum populo, inauditam contritionem aecclesiae adinvenerunt, communicando
regi scelerato et pro sceleribus excommunicato, contra decreta sanctorum canonum
et instituta patrum praecedentium, et non abstinendum docendo, et tali se praecipitatione
voragini eidem immergendo, non intelligentes quod qui a capite, id est a sede beati Petri,

excommunicatis adhaerendo dissenserint, iuxta sanctiones patrum orthodoxorum pari cum (1076.) eis dampnatione teneantur adstricti, iuxta illud Niceni concilii: *Quodsi quis de episcopis, presbiteris, diaconibus seu quilibet ex clero deprehensus fuerit excommunicatis communicare, etiam iste communione privetur, tamquam qui regulam confundit aecclesiae*; Fabiani quoque cap. 1: *Quodsi quis cum excommunicato avertendo regulas scienter saltim in domo loquutus fuerit vel oraverit, ille communione privetur;* non reverentes illud Augustini quia *quisquis a catholica fuerit separatus aecclesia, quantum laudabiliter se vivere existimet, hoc solo scelere quod a Christi veritate disiunctus est, non habet in se vitam, set ira Dei manet super eum.*

Hec igitur est Heinrici quondam regis depositio, haec est ipsius tyranni fautorumque eius excommunicatio. Et quia secundum dicta prophetica non erat virga Dei ad correctionem (Iob 21, 9) super illos, dirigebatur in manu eorum dolus, sicut et de capite omnium scriptura testatur quia *faciet et prosperabitur.* Qui quanto amplius malis adhaerebant, tanto minus intellige- (Dan. 8, 12) bant bona quae perdebant. Lux enim veritatis quo habita negligitur, eo permittit Deus ut nec amissa requiratur, et pravi quique tanto se inani laetitia extollunt, quanto magis ad peiora convalescunt, quemadmodum scriptum est: *Peccator cum venerit in profundum ma-* (Prov 18, 3.) *lorum, contempnet.* Perversae enim mentis est gaudere in iniquitatibus quas flere debuerat. Nam bonae mentis est vulnus sentire peccati. Qui autem gaudent ad scelera, trahunt quos valent ad perditionem suam, et sub peccatis esse, vel culpis culpas addere, credunt se virtutum opulentia cumulare, de quibus bene per prophetam dicitur, quod esse sub sentibus de- (Iob 30, 7) licias deputant, quia inde perversam mentem ad gaudia sublevant, unde spinas peccatorum portant. Contempnentes[a] enim Deum, minime hic sentiunt quantum sit mali quod agunt. Manere sub sentibus delicias deputant, quia et dura ex praesentis vitae amore tolerant, et tamen affectu nimiae cupiditatis obligati, laborem eiusdem tolerantiae voluptatem putant.

Fautoribus igitur tyranni Heinrici ipsa eius depositio et excommunicatio versa est in canticum, et donnus papa factus est illis in proverbium. Qui cum audirent excommunicatum regem, prae admiratione se ipsos non capiebant, inpossibile hoc esse proclamabant, a seculo inauditum pronunciabant. Audiamus ergo et nos ab eis illud tantum sacramentum, quod aut regem corrigi prohibeat, aut contumacem canonice notari non consentiat. Quid inverecunde servis Dei opponunt regni fastum? Quod utique si iustitia caruerit, a sanctis patribus etiam latrocinium est appellatum. Ait quippe beatus Augustinus in libro quarto de civitate Dei: *Bonus si serviat liber est; malus etiam si regnet servus est.* Et beatus Ambrosius: *Misera,* ait, *servitus est servire peccatis, et servile est omne peccatum, libera est innocentia.* Et beatus Augustinus in eodem libro post pauca: *Remota,* ait, *iustitia, quid sunt regna, nisi magna latrocinia? quia et latrocinia quid sunt nisi prava regna?* Manus et ipsa hominum est, imperio (fol. 112'.) principis regitur, pacto societatis astringitur, placiti lege praeda dividitur. Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescat, ut et loca teneat, sedem constituat, civitates occupet, populos subiuget, evidentius regni nomen assumit. Quod etiam in manifesto confert, non dempta cupiditas, sed addita inpunitas. Coercenda igitur quis neget latrocinia? Si remota iustitia nichil aliud sunt regna nisi magna latrocinia, et manus ipsa latrocinantium videtur regi quasi imperio principis praesidentis ad scelera; ergo coercendus est latrocinantium princeps, coercenda ipsa latrocinia, ut accedente iustitia disponantur regnorum iura et cessent latrocinia. Sed et numquid reges excepti sunt, quando ipse rex regum de disciplina aecclesiastica agens ait principi apostolorum: *Quodcumque ligaveris super terram erit* (Matt 16, 19) *ligatum et in celis* et reliqua. Vereantur ergo et reges ab his ligari in terris quorum sententiam Deus confirmat in coelis. Meminerint se esse non supra aecclesiam sed intra aecclesiam, si tamen non ex eo quod reges dicuntur in gurgitem viciorum aut in tyrannidem effrenantur, sed ex eo quod christiani appellantur per vitae puritatem et regnantis mansuetudinem Christum imitantur; quem utique, sicut ait beatus Augustinus, *non sequitur, qui non secundum veram fidem et catholicam disciplinam christianus vocatur.* Si vero subsannantes nos contrariae partis adversarii requisierint quisnam episcoporum reges redarguerit, audiant quid papa Gelasius dicat in epistola quam scripsit Dardaniae episcopis: *Nathan,* inquit, *propheta palam publiceque in facie regi David et commissum denunciavit errorem, et ipsum commisisse non tacuit, et confessione correctum consequenter absolvit. Beatae memoriae Ambrosius Mediolanensis ecclesiae sacerdos maiorem Theodosium imperatorem a communione publice palamque suspendit, atque ad penitentiam redegit regiam potestatem. Beatae memoriae papa Leo impe-*

a, contepnentes c.

1076. *ratorem Theodosium iuniorem Ephesinae synodi latrocinio libere coarguit excedentem. Sanctae memoriae papa Hylarius Anthemium imperatorem, cum Filotheus Macedonianus eius familiaritate suffultus diversarum conciliabula sectarum in urbem vellet inducere, apud beatum Petrum apostolum palam ne id fieret clara voce constrinxit, in tantum ut non ea facienda cum interpositione sacramenti idem promitteret imperator. Sanctae memoriae quoque Simplicius, et post eum sanctae memoriae papa Felix non solum Basiliscum tyrannum, sed etiam imperatorem Zenonem pro hisdem ipsis excessibus auctoritate libera sepius increpasse noscuntur, flectique potuisset, nisi Constantinopolitani praesulis accenderetur instinctis, qui particeps externae communionis effectus, necessario in quod inciderat iam fovebat, malens vi suae praevaricationis* fol. 113. *obsistere, quam curandus ad salubria remeare, sicut ipse rerum probavit eventus. Sanctae quoque memoriae Innocentius papa Archadium imperatorem, quia consensit ut sanctus Iohannes* fol. 112'. *Crisostomus de aecclesia pelleretur, excommunicavit. Ecce nuper Onorico Wandalorum regi* fol. 113. *vir magnus et egregius sacerdos Eugenius Carthaginensis episcopus multique cum eodem catholici sacerdotes constanter restitere sevienti, cunctaque extrema tolerantes, hodieque persequutoribus resistere non omittunt. Nos quoque Odoacro barbaro heretico regnum Italiae tunc tenenti, cum aliqua non facienda praeciperet, Deo praestante nullatenus paruisse manifestum est.* Hec Gelasius. Reliquum est, ut et nos exempla querentibus testimonia rei et tempori congrua ex decretis canonicis et scripturis autenticis proferamus, et in domo Dei, si aurum argentum lapides praetiosos non possumus, saltem quia sic nobiscum bene agitur, vel pilos caprarum offeramus. Ut ergo aliquanto superiora repetamus, beatae memoriae Fabianus papa Philippum imperatorem, primum omnium imperatorum christianum, cum voluisset in paschalibus festis communicare vivificis misteriis, inter penitentes stare praecepit, quoad culpas, quae de eo plurimae ferebantur, per penitentiae lamenta dilueret; quod et religiosissimus princeps gratanti animo suscepit. Cuius humilitas, ut iam alibi diximus, tanto mordacius tumorem regum nostrorum impetit, quanto religiosius ille disciplinam aecclesiasticam in tam rara recentique christianitate suscepit, quam hii in iam matura et dilatata nec audire consentiunt. Beatus Ambrosius maximum imperatorem a communione segregavit, admonens ut effusi sanguinis domini sui penitentiam ageret. Eugenium quoque imperatorem quia de repetenda ara victoriae se sacrilegio miscuit, idem Ambrosius munera eius sprevit et ab aecclesia eum et complices eius abiecit. Sanctae memoriae quoque papa Gregorius III. removit Romam et Italiam et omnia tam rei publicae quam aecclesiasticae iura in Hesperiis partibus ab obedientia Leonis imperatoris et imperii sub eo constituti. Iohannes etiam, non papa aut episcopus sed monachus et presbiter Damascenus, doctor optimus, eundem Leonem cum Orientis episcopis anathemati subdidit. Beatae memoriae Zacharias papa Hildericum ultimum de stirpe Merovingorum regem a regno deposuit, et in monasterium detrudi iussit, et Pippinum in honore regni sublimari constituit. Stephanus quoque Romanus pontifex, successor eius, eumdem Pippinum in regno constituit, et omnes Francigenas a iuramento fidelitatis absolvit. Ludovicus etiam Pius imperator in Elisatiam profectus, occurrentibus ei ibi filiis suis cum Gregorio IV. Romano pontifice, iudicio episcoporum arma deposuit, et ad penitentiam agen- Ann. Fuld. a. 834 et a. 863 sqq. dam aliquanto tempore privatus aut sicut in gestis Francorum legitur inclusus victitavit. Legat etiam in eodem volumine qui scire voluerit, quid a beato Nicholao papa adversus Lotharium regem et conplices fautoresque eius actum sit pro Tietberga regina repudiata, et Waldrada adultera subintroducta. Sanctae memoriae quoque Germanus Parisiorum episcopus Aribertum regem, quia uxore legitima derelicta duas sibi in matrimonium iunxerat, excommunicavit; qui quia correctus non est, iudicio Dei percussus mortuus est. Niceforus quoque patriarcha Constantinopolitanus, vir catholicus, considerata difficultate et incursione barbarorum intolerabili, Michaelem imperatorem, quia aliquoties congressus cum barbaris sine triumfol. 113'. pho reversus fuerit et inglorius, deposuit, et una cum Procopia augusta natisque suis monastico induit indumento. Et ut innumerabilia praetermittamus testimonia, dicant qui reges ab aecclesiastica disciplina et per hoc a Deo volunt alienare, utrum in omni divinarum scripturarum serie, in quibus diversarum sectarum heretici leguntur dampnati fuisse, imperatores videantur excepti; verbi gratia, ut cum Arriani dampnantur, Constantius imperator, aut Valens, aut aliquis regum Arriano caeno sordentum excipiatur? Sed iam ipse donnus papa, qui menbra putrida et emortua praecidit ab unitate corporis, porrigat et obtendat contra obloquentes et subsannantes et maledicta iacientes clipeum defensionis. Ait itaque scribens fidelibus in Theutonicorum regno commorantibus et de excommunicatione regis dubitantibus:

Gregorius[76] *episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis, ducibus, comitibus ceterisque* 1076 *fidelibus in regno Theuthonicorum christianam fidem diligentibus salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus quosdam inter vos de excommunicatione quam in regem fecimus dubitare, et querere utrum iuste excommunicatus sit, et si nostra sententia ex auctoritate legalis censurae ea qua debuit deliberatione progressa sit. Quapropter qualiter*[a] *ad excommunicandum illum adducti simus, prout verius possumus, teste conscientia nostra, oculis et intellectibus omnium patefacere curavimus, non tam ut singulas causas quae heu! nimium notae sunt quasi nostro clamore proiciamus in publicum, quam ut eorum opinionibus satisfaciamus, qui putant nos spiritualem gladium temere et magis motu animi nostri quam divino metu et iustitiae zelo corripuisse. Cum adhuc in diaconatus officio positi essemus, perlata ad nos de regis actionibus sinistra et multum inhonesta fama, propter imperialem dignitatem et reverentiam patris et matris eius, necnon propter spem et desiderium correctionis suae sepe eum per litteras et nuncios admonuimus, ut a pravitate sua desisteret, et memor clarissimi generis ac dignitatis suae vitam suam moribus quibus regem et futurum Deo donante imperatorem deceret, institueret. Postquam vero ad pontificatum licet indigni venimus, et illius aetas crevit pariter et iniquitas; intelligentes Deum omnipotentem animam illius tanto districtius de manu nostra requisiturum, quanto nobis ad increpandum illum prae cunctis libertas data fuisset et auctoritas; multo sollicitius eum modis omnibus, arguendo, obsecrando, increpando, ad emendationem vitae suae hortati sumus. Qui cum sepe nobis devotas salutationes et litteras mitteret, excusans se tum ex aetate, quod fluxa esset et fragilis, tum quod ab his in quorum manus curia erat multoties sibi male suasum atque consultum sit, monita nostra se de die in diem promptissime suscepturum verbis quidem promisit, ceterum re et aggeratione culparum penitus conculcavit. Inter hec quosdam familiares suos, quorum consiliis et machinationibus episcopatus et multa monasteria, inductis per pretium lupis pro pastoribus, symoniaca heresi fedaverat, ad penitentiam vocavimus, quatinus et bona aecclesiarum quae per interventum tam scelerati commercii sacrilega manu* fol.114. *susceperant, venerabilibus locis ad quae pertinerent dum adhuc locus esset emendandi redderent, et ipsi de perpetrata iniquitate per lamenta penitudinis Deo satisfacerent. Quos dum ad haec exequenda datas inducias spernere, et in consueta nequitia pertinaciter stare cognovimus, sicut dignum erat, sacrilegos et ministros ac membra diaboli a communione et corpore totius ecclesiae separavimus, et regem ut eos a domo sua, a consiliis et omni communione sua sicut excommunicatos repelleret admonuimus. Interim vero ingravescente contra regem Saxonum causa, cum vires et praesidia regni a se maxima ex parte deficere velle conspiceret, iterum direxit nobis epistolam supplicem et omni humilitate plenam, in qua omnipotenti Deo et beato Petro et nobis se culpabilem reddens, pręces etiam optulit, ut quod ex sua culpa in aecclesiasticis causis contra canonicam iustitiam et decreta sanctorum patrum deliquisset, nostra apostolica providentia et auctoritate corrigere studeremus, atque in eo suam nobis obedientiam per omnia, consensum et fidele promisit adiutorium. Hoc idem etiam postea a fratribus ac legatis nostris H.*[77] *Praenestino et G.*[78] *Ostiensi episcopis, quos ad illum misimus, ad penitentiam susceptus,* 77 *in illorum manus per sacratas stolas quas in collo tenebant repromittendo confirmavit. Deinde post aliquot tempus commisso cum Saxonibus praelio, rex pro victoria quam adeptus est tales Deo grates et victimas optulit, ut vota quae de emendatione sua fecerat omnino frangeret, et nichil eorum quae promiserat attendens, excommunicatos in suam familiaritatem et communionem reciperet, et aecclesias in ea qua consueverat confusione traheret. Qua de re gravi dolore perculsi, quamquam post contempta celestis regis beneficia pene omnis spes correctionis eius nobis ablata sit, adhuc tamen animum eius temptandum fore decrevimus, magis cupientes eum apostolicam mansuetudinem audire, quam experiri severitatem. Itaque misimus ei conmonitorias epistolas, ut meminerit quid et cui promiserit, ne credat se posse fallere Deum, cuius quanto prolixior est patientia, tanto severior est, cum iudicare ceperit, ira, neve inhonoret Deum honorantem se, neu potentiam suam ad Dei contemptum*[b] *et apostolicam temptet*[b] *extendere contumeliam, sciens quoniam superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam. Preterea misimus ad eum tres religiosos viros, suos utique fideles, per quos eum secrete monuimus ut penitentiam ageret de sceleribus suis, que quidem horrenda dictu sunt, plurimis autem nota et in multis partibus divulgata, propter quae eum non solum excommunicari usque ad condignam*

a) *vox deest.* b) conteptum *et* teptet *c.*

76) Exstat et in codice Udalrici 146 et apud Bernriedensem c. 78. K. 77) Humberto. 78) Geraldo.

1076. *satisfactionem, sed ab omni honore regni absque spe recuperationis debere destitui, divinarum et humanarum legum testatur et iubet auctoritas. Postremo nisi excommunicatos a sua communione divideret, nos nichil aliud de eo iudicare aut decernere posse, nisi ut separatus ab aecclesia* fol. 114' *in excommunicatorum consortio staret*[a], *cum quibus ipse potius quam cum Christo partem habere delegit. Sane si nostra monita suscipere et vitam suam corrigere vellet, Deum testem invocavimus et vocamus, quantum nos de eius honore et salute gaudemus, quanta caritate eum in gremio sanctae ecclesiae amplecteremur, utpote eum qui princeps populi constitutus et amplissimi regni gubernacula tenens, catholicae pacis et iustitiae defensor esse deberet. Verum quanti ipse scripta aut verba per legatos nostros missa fecerit, eius facta declarant, qui indigne ferens a quoquam reprehendi aut corripi, non solum a perpetratis criminibus ad penitentiam revocari non potuit, sed ampliori conscientiae suae furore arreptus non prius cessavit, donec episcopos pene omnes in Italia, in Theuthonicis vero partibus quotquot potuit, circa fidem Christi naufragare fecit. Cum igitur iniquitatem eius ad summum prodisse vidimus, pro his videlicet causis quod ab eorum communione qui pro sacrilegio et reatu symoniacae heresis excommunicati sunt se abstinere noluit, deinde quod pro criminosis actibus vitae suae penitentiam non dico suscipere sed nec promittere voluit, mentita ea penitentia quam in manus legatorum nostrorum promiserat, necnon quod corpus Christi, id est unitatem ecclesiae, scindere non expavit, pro his inquam culpis synodali eum iudicio excommunicavimus, ut quem mites non potuimus, vel severi ad viam salutis revocare valeamus, aut si quod absit*[b] *districtiones quidem sententiam vel censuram pertimuerit, saltim anima negligentiae aut timoris magnitudini non succumbat. Si quis igitur hanc sententiam iniuste vel irrationabiliter prolatam esse putaverit, si talis est, ut sacris regulis intelligentiae sensum praebere velit, nobiscum agat, et non quid nos, sed quid divina auctoritas doceat, quid decernat, quid consona sanctorum patrum voce iudicetur, patienter audiens adquiescat. Nos tamen non estimamus quemquam fidelium qui aecclesiastica instituta noverit hoc errore teneri, ut non hoc, etsi publice affirmare non audeat, vel in corde suo recte factum esse perhibeat. Quamquam et si nos, quod Deus avertat, non satis de gravi causa aut minus ordinate eum huiusmodi vinculo ligaverimus, sicut sancti patres asserunt, non idcirco spernenda esset sententia, sed absolutio cum humilitate querenda. Vos autem dilectissimi, qui iustitiam Dei non pro regia indignatione nec pro aliquo periculo deserere voluistis, fatuitatem eorum, qui de execratione et mendacio annunciabuntur, execrantes, viriliter state et confortamini in Domino, scientes quod partem eius defenditis qui est insuperabilis rex et magnificus triumphator, iudicaturus vivos et mortuos, reddens unicuique secundum opus suum. De cuius multimoda retributione et vos certi esse poteritis, si usque in finem fideles et inconcussi in eius veritate perstiteritis. Propter quod et nos incessanter rogamus Deum, ut det vobis virtutem corroborari per Spiritum sanctum in nomine eius, et convertat cor eius ad peni-* fol. 115. *tentiam, ut et ipse cognoscat aliquando nos et vos verius eum amare, quam qui nunc suis iniquitatibus obsequuntur et favent. Quodsi Deo inspirante voluerit resipiscere, quidquid contra nos moliatur, semper tamen nos ad recipiendum eum in sanctam communionem, prout vestra nobis consuluerit caritas, paratos inveniet.*

Scripsit et aliam epistolam, intuitu discretionis, pietatis et misericordiae dulcedine plenam, pro reconciliatione quorumdam; ut si qui ad Deum reverti voluissent, haberent paratum prae oculis medicamentum reconciliationis, ne alicui egritudine praevento obesset, quod ad sedem apostolicam occurrere non posset; et ut nulla haberetur communionis societas cum excommunicatis:

Iul. 25. *Gregorius*[79] *episcopus, servus servorum Dei, omnibus in Christo fratribus, episcopis, abbatibus, sacerdotibus, ducibus et principibus atque militibus, omnibusque christianam fidem et beati Petri honorem revera diligentibus in Romano imperio habitantibus salutem et apostolicam benedictionem. Gratias agimus omnipotenti Deo, qui propter nimiam caritatem qua dilexit nos proprio filio non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quia ultra meritum, ultra spem etiam bonorum hominum, aecclesiam suam protegit gubernat atque defendit. Scitis enim, fratres karissimi, quia hoc periculoso tempore, quando antichristus in membris suis operatur ubique, vix solet aliquis inveniri, qui revera Deum et honorem eius diligat et eius praecepta seculari commodo et gratiae terrenorum principum praeponat. Sed ille qui non repellit plebem suam et cotidie peccatores a sinistra in dextram commutat, vos propicio ac sereno vultu respexit, et contra suos inimicos ad salutem multarum gentium erexit, ut magis vobis libeat in periculo vitae transito-*

a) staet *cod.* b) *lege* absit ne districtionis q. s. v. c. p. nostra s. *ut in cod. Udalrici.* 79) Regist. Greg. IV, 1.

riae consistere, quam aeterni regis gloriam et honorem humanae gratiae praeponere. Hec 1077. *autem facientes, non aure surda apostolorum principem transitis dicentem genus electum regale sacerdotum, et: obedire oportet Deo magis quam hominibus. Nam vestra fraternitas non ignorat, quanto tempore sancta aecclesia inauditas pravitates et diversas iniquitates regis et utinam christiani et vestri sustinuit, et quantae ruinae quantaeque calamitati ipso auctore hoste antiquo praecedente patuit. Cui nos fraterna dilectione et amore patris et matris eius ducti, adhuc in diaconatu positi admonitionis verba transmisimus; et postquam ad officium sacerdotii licet indigni venimus, ut resipisceret summopere et frequenter per viros religiosos admonere curavimus. Ipse vero quid e contra egerit, quomodo malum pro bono reddiderit, vel qualiter calcaneum suum contra beatum Petrum erigendo, sanctam ecclesiam quam sibi omnipotens Deus commisit scindere procuraverit, vestra novit karitas et per omnia iam mundi sonuit climata. Sed quia nostri est officii homines et non vicia diligere, et pravis ut resipiscant resistere, et impietates non homines horrere: auctoritate beati Petri apostolorum principis monemus vos, et ut carissimos fratres rogamus, omnimodo studete illum de manu diaboli eruere, et ad veram penitentiam provocare, ut possimus eum Deo favente ad sinum communis matris nostrae, quam* fol. 115'. *conatus est scindere, fraterna ducti caritate revocare. Ita tamen, ut nulla fraude possit recidiva clade christianam religionem confundere et sanctam aecclesiam pedibus suis conculcare. Quodsi vos non audierit et diabolum potius quam Christum sequi elegerit, et eorum qui pro symoniaca heresi iam per longa tempora excommunicati sunt consilium vobis praetulerit, divina potentia inspirante simul inveniamus, simulque statuamus, ut Deum homini praeponentes, universali ecclesiae iam pene labenti viriliter succurramus. Quicumque autem ex his respirat, qui predictum regem non erubuerit Deo omnipotenti praeponere, et christianam legem si non vere, operibus tamen negare, sicut dicit apostolus: „Ore quidem fatentur Deum, factis autem negant“, vos fratres mei et consacerdotes, illos beati Petri auctoritate suscipite et ad gremium matris nostrae ecclesiae reducite, ut mereamini gaudium in coelo angelis Dei innovare. In omnibus tamen, sicut decet karissimos filios, honorem pii patris vestri apostolorum principis prae oculis habete. Quicumque autem episcoporum vel laicorum timore vel gratia humana seducti, a communione regis se non subtraxerint, sed ei faventes animas suas vel illius diabolo tradere non timuerint, si*[a] *non resipuerint et condignam penitentiam egerint, nullam cum eis communionem vel amicitiam habeatis. Isti enim sunt qui animam suam et regis odio habent, et occidunt, regnum et patriam christianamque religionem confundere non erubescunt. Sicut enim nobis imminet quod per prophetam dicitur: „Si non annunciaveris iniquo iniquitatem suam, animam eius de manu tua requiram“, et: „Maledictus qui prohibet gladium suum a sanguine“, id est verbum praedicationis, ita imminet illis, si non obedierint, ira divini iudicii, et ultro sceleris idolatriae testante Samuhele. Testis enim nobis est Deus, quia nulla nos commoda secularis respectus contra pravos principes et impios sacerdotes impellit, sed consideratio nostri officii et potestas quam cotidie angustamur sedis apostolicae. Melius enim est nobis debitam mortem carnis per tyrannos si oportuerit subire, quam nostro silentio timore vel commodo christianae legis destructioni consentire. Sanctos quidem patres nostros dixisse scimus: „Qui pravis hominibus sui consideratione officii non contradicit, consentit, et qui resecanda non prohibet, committit.“ Omnipotens Deus a quo bona cuncta procedunt, meritis domine nostrae caelestis reginae et beatorum apostolorum Petri et Pauli intercessione corda vestra confirmet et custodiat, et Spiritus sancti gratiam semper infundat, ut quae placita sunt ei facientes, mereamini sponsam eius matrem videlicet vestram de faucibus luporum eripere, atque ad supernam illius gloriam ab omnibus peccatis absoluti pervenire. Amen*[80]. 80

Hec igitur pro reconciliatione regis et aliorum ab ecclesia alienatorum pius pater dabat mandata fidelibus; cui tamtus[b] inerat iustitiae splendor, ut suam postponeret salutem, quo matri ecclesiae antiquam redderet libertatem Non enim eum movebant salutis pericula pro iustitia suscepta vel suscipienda. Ita enim animum suum informaverat, ut neque divitias, fol. 116. neque voluptates, neque honores in maximis constitueret, neque in his studium suum omne contereret, quin potius illud decorum et honestum ita sibi proposuerat, ut quidquid ei accidisset quo frangi homines solent, quasi superior non sentiret. Sollicitus etiam erat, iuxta beatum Ambrosium, ne quid temere aut incuriose ageret, ex quo probabilem non posset rationem reddere. Pretendebat animo ut bonus speculator, ut appetitus rationi lege naturae

a) non – non *cod.* b) *ita c.*

80) Data Laurenti 8. Kal. Aug., ind. 14.

1077. subditus, neque praecurreret rationem neque desereret; ne praecurrendo perturbaret eam atque excluderet, et deserendo destitueret. Verum Heinrici perturbata mens effuso appetitu, tamquam efferato impetu frenos rationis non suscipiebat, nec sentiebat aurigae moderamina, ideoque flecti non poterat. Nec deerant qui missas papae epistolas ei referebant, sed quae facere despiciebat, etiam scire contempnebat, ex[a] verbis tamen pietatis meditabatur venena iniquitatis. Arrogantis enim est proprium de suis malis bona estimare, de alienis bonis mala sentire, et bonae pondus actionis vertere in maculam criminis. Dum ergo ex condescensione et conpassione caritatis meditaretur arma furoris, audiamus quomodo patris nostri virilis animus, astutia serpentis et columbina simplicitate praeditus, velut de specula mentis cogitatione provida obviaverit conatibus eius iniquis. Ait itaque scribens fidelibus eisdem quibus et supra:

Aug. 29. *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, eisdem omnibus salutem et apostolicam benedictionem. Postquam fraternitati vestrae epistolam direximus quae ita incipit: „Gratias agimus omnipotenti Deo"; a fidelibus sanctae ecclesiae accepimus, quod rex summopere procuret nos ab invicem seiungere, suaque fraude decipere, modo per spirituales modo per seculares personas. Proinde dubitamus ne forte ex nostris fratribus minus cauti pro licentia quam dedimus decipiantur, et ideo ex parte beati Petri apostolorum principis praecipimus, ut nullus eum praesumat a vinculo anathematis absolvere, quousque illius satisfactio et penitentia per idoneos vestros nobis fuerit renunciata, ut simul decernentes per legatos nostros quod aequum fuerit ac Deo placitum, omni fraude remota, apostolica auctoritate statuamus. Vos autem diligenter studete eam promissionem eamque securitatem ab illo accipere, ut non videamur pro columbae simplicitate serpentis prudentiam negligere. Quodsi inter hec, quod non optamus, morte praeventus fuerit, non dubitet vestra fraternitas, quam vera penitentia veraque satisfactio promeretur absolutionis medicinam impendere. Data Triburis*[c] *4. Kal. Septembris.*

Non mireris eum regem nominari licet depositum, cum et mortui pristino nominentur vocabulo. Sic quoque sanctus Gregorius episcopum inrevocabiliter depositum usurpato nomine episcopi censebat nominari, cui tamen nichil depositae dignitatis restituere volebat. Quid etiam beatus papa ad legationem illam regis se minime regentis, pro qua etiam in Romana est synodo depositus, responderit, quomodo tota Spiritum sanctum mente concipiens
fol. 116'. intonuerit, subinferatur:

Gregorius[81] *episcopus, servus servorum Dei, omnibus qui cupiunt annumerari inter oves Christi, quas beato Petro commisit, salutem et apostolicam benedictionem. Audistis, fratres mei, novam et inauditam praesumptionem, audistis sceleratam scismaticorum et nomen Dei in beato Petro blasphemantium garrulitatem et audaciam, audistis superbiam ad iniuriam et contumeliam sanctae et apostolicae sedis elatam, qualem patres vestri nec viderunt nec audierunt umquam, nec scripturarum series aliquando a paganis vel hereticis docet emersam. Cuius mali etsi umquam post fundatam aecclesiam et propagatam Christi fidem praecessisset ęxemplum, omnibus tamen fidelibus pro tanto contemptu et conculcatione apostolicae immo divinae auctoritatis dolendum foret et gemendum. Quapropter si beato Petro claves regni celorum a Deo traditas creditis et vobis per manum ipsius ad aeternae vitae gaudia introitum patere cupitis, cogitandum est vobis, quantum nunc de illata sibi iniuria dolere debeatis. Nisi enim hic ubique per discrimina temptationum*[b] *quibus vestra fides et corda parantur socii passionum efficiamini, procul dubio non estis digni, ut participes futurae consolationis et filii regni coelestem coronam et gloriam mereamini. Rogamus igitur caritatem vestram, ut instanter divinam misericordiam implorare studeatis, quatinus aut corda impiorum ad poenitentiam convertat, aut reprimendo eorum consilia quam stulti et insipientes sint, qui petram a Christo fundatam evertere et divina privilegia violare conantur, ostendat. Qualiter aut pro quibus causis beatus Petrus anathematis vinculo alligaverit praefatum regem Heinricum, in sequentibus litteris cognoscere potestis: „Gregorius episcopus, servus servorum Dei. Audivimus quosdam inter vos,"* ut supra.

fol. 116'. Anno ab inc. Dom. 1078. indictione 1, pontificatus eius anno 5, mense Martio, Grego-
1078. rius papa VII. Romanae synodo episcoporum centum praesidens, dixit post aliqua[82]: *Ordinationes illorum, qui ab excommunicatis sunt ordinati, sanctorum patrum sequentes vestigia,*

a) in *supra posito* vel ex *cod.* b) teptationum *cod.* c) *lege:* Tibure.

81) Registr. Gregor. III, 6. 82) Vide in actis concilii apud Mansi XX, 503. cf. Bernriedensem p. 435. lin. 38.

irritas fieri censuimus. Sanctorum praedecessorum nostrorum statuta tenentes, eos qui excommunicatis iuraverunt, fidelitate aut sacramento absolvimus, et ne sibi fidelitatem observent modis omnibus prohibemus. Et quoniam multos peccatis nostris exigentibus pro causa excommunicationis cotidie perire cernimus, partim ignorantia, partim etiam nimia simplicitate, partim timore, partim etiam nimia necessitate, devicti misericordia, anathematis sententiam, prout possumus, ad tempus oportune temperamus. Apostolica itaque auctoritate ab anathematis vinculo subtrahimus videlicet uxores, liberos, servos, ancillas, seu mancipia, necnon rusticos et servientes, et omnes alios qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur, et illos qui ignoranter excommunicatis communicant, seu illos qui communicant cum eis qui communicant excommunicatis. Quicumque autem orator sive peregrinus aut viator in terra fol. 117 *excommunicatorum venerit, ubi non possit emere, aut non habet unde emat, ab excommunicatis accipiendi licentiam damus. Et si quis excommunicatis non sustentatione superbiae, sed humanitatis causa aliquid dare voluerit, non prohibemus. Actum in aecclesia domini Salvatoris, quae appellatur Constantiniana, 5. Non. Marcii.*

Anno ab incarnatione Domini 1078, mense Februario, indictione 2, pontificatus domni fol. 116'. papae Gregorii VII. anno 6. convocatum est concilium ex diversis partibus orbis, et omnibus Acta concil 1079. in ecclesia Salvatoris Romae congregatis, habitus est sermo de corpore et sanguine Domini[82]. Maxima siquidem pars panem et vinum per sacrae orationis verba et sacerdotis consecrationem Spiritu sancto invisibiliter operante converti substantialiter in corpus dominicum quod in cruce pependit, et in sanguinem qui de eius latere fluxit, asserebat. Quidam vero caecitate nimia perculsi, figuram tantum astruebant. Verum ubi res cepit agi, priusquam tertia die ventum foret in synodum, defecit contra veritatem niti pars altera. Denique Berengarius, huius erroris magister, post longo tempore dogmatizatam impietatem errasse se coram concilio confessus, veniam postulatam ex apostolica clementia meruit, iuravitque sic: *Ego Berengarius corde credo et ore confiteor, panem et vinum, quae in altari ponuntur, per mysterium sacrae orationis et verba nostri Redemptoris substantialiter converti in veram et propriam ac vivificatricem carnem et sanguinem domini nostri Iesu Christi, et post consecrationem esse verum corpus Christi, quod natum est de virgine, et pro salute mundi oblatum in cruce pependit, et quod sedet ad dexteram Patris; et verum sanguinem Christi qui de eius latere fusus est, non tantum per signum et virtutem sacramenti, sed in proprietate naturae et unitate substantiae, sicut in hoc brevi continetur, et ego legi, et vos intelligitis, sic credo: nec contra hanc fidem ulterius docebo. Sic me Deus adiuvet, et haec sacrosancta euangelia.* Tunc domnus papa praecepit Berengario auctoritate apostolica, ut de corpore et sanguine Domini numquam ulterius cum aliquo disputare vel docere praesumeret, excepta causa reducendi ad fidem eos, qui per eius doctrinam ab ea recesserant.

Hoc anno obiit Grimoldus abbas sancti Vitoni, dum a Roma regrederetur, et sepultus fol. 117. est Mantuae in aecclesia sancti Andreae apostoli 14. Kalendas Iulii, cum iam ipsam ecclesiam tertio anno regeret donnus Rodulfus abbas, ipso Grimoldo de praelatione abbatiae excusato. Erat enim simplicis naturae.

Hoc etiam anno, qui erat ab incarnatione Domini 1078, regimen praelationis apud Casam Dei Siguinus quondam Lugdunensis canonicus, natalibus clarus, morum probitate coruscus, nunc felici beatus excessu[a]. Sub quo ordinatus est abbas Fraxinensis[83] ecclesiae Pontius a do- 83 mino papa Gregorio, qui post aliquot annos infestatione Heinrici dicti regis abbaciam dimisit, quesita a domno Anselmo Lucensi episcopo licentia, et optenta per haec verba: *P. dilectissimo in Christo confratri, A. omnium episcoporum minimus, salutem in Christo. Tanto diligentiores nos et sollicitiores vos erga salutem animae tuae esse convenit, quanto magis de nostra caritate fraternitas tua confidit; ne, quod absit, nostra negligentia sanctum desiderii tui fervorem extinguat, et sanguinem tuum in districto suo iudicio omnipotens Dominus de manu mea requirat. Credidi domni abbatis et sanctae congregationis Casae Dei, necnon venerabilis patris nostri H. Lugdunensis archiepiscopi obedientiam, cum benedictione apostolica beatissimi patris nostri G. omnibus iniquitatibus maiorem esse, et non solum ad detergendam omnem maculam iniquarum cogitationum, verum etiam ad promerendam requiem aeternam posse sufficere, nisi tu non credendo indignum efficeres, et gratiam Dei in vacuum reciperes Omne enim quod non est ex fide, peccatum est, ita ut in his etiam qui tradere videntur corpora sua propter Deum ad*

a) suscepit *supple.* 82) Acta concilii apud Mansi XX, 523. 83) Frainet.

1078. *supplicia, mors operetur, non vita, vim ex sua diffidentia quodammodo omnipotenti Deo difficultatem perficiendi ingerat, qui omnes salvos fieri desiderat, sicut ipse in euangelio dicit: „Calicem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam vel ad sinistram, non est meum dare vobis." Tibi itaque obedienti, tibi firmiter credenti, tibi omnem spem tuam in virtute sanctae ecclesiae collocanti promissa est venia, tibi vero aliud agenti, aliud simulanti, nulla relinquitur fiducia, si corpus tuum tradideris ita ut ardeat. Scis quia multoties in fide mea te suscepi, hac tamen condicione, ut curam regiminis tibi iniunctam cum omni sollicitudine exiberes, nec ulterius animae tuae, sicut tu male credebas, custodiam commissi tibi gregis necessitatibus praeponeres; non quae tua sunt, sed quae aliorum attenderes. Sed ut video, nulla ratione a sui propositi tramite animus tuus revocari potest. Propterea metuens ne in peius proficiant ea etiam quae bona videntur, melius nobis visum est ut cursum suum peragat bonae intentionis tuae fluvius, quam contra impetum currens perpetua ariditate dampnetur. Tolerabilius est enim ut tu solus pereas, quam tecum pariter sicut hactenus omnes tibi commissos in discrimen adducas. Sed tamen confidimus, quia tribuet tibi Dominus secundum cor tuum, quem non invenit idoneum ad regimen aliorum secundum cor suum. Si itaque alia via plus tibi placet, nostra licentia depone sarcinam, quam imposuit tibi sola sine caritate necessitas, et sanctis orationibus tuis adiuva me in alia navi laborantem. Saluto per te domnum Lugdunensem archiepiscopum, si tamen rationabilis necessitas a totius orbis internecione excusat. Si enim aut timore, aut negligentia, aut quietis noxiae amore matrem suam visitare, et liberare de manu mortis distulit, reus erit iudicio, nisi sine mora venire et in omnibus auxiliari studuerit.*

fol. 117' Destinavit autem praefatus papa ad visitandos et corroborandos christianae fidei propugnatores ad regnum Theuthonicorum descendere, quod et ab illis missis ad eum nunciis, quesitum erat, ut in sua praesentia magis magisque manifestaretur iustitiae regula, scribens ad omnes beati Petri fideles, in haec verba:

Gregorius[84] *episcopus, servus servorum Dei, omnibus archiepiscopis, episcopis, abbatibus, ducibus, marchionibus, comitibus omnibusque christianam et beati Petri fidem et doctrinam defendentibus et observantibus, in omni regno Theuthonicorum habitantibus, salutem et per beato rum Petri et Pauli benedictionem omnium peccatorum absolutionem. Ego qualiscumque sacerdos apostolorum principis, contra voluntatem et consilium Romanorum confidens de misericordia omnipotentis Dei et de vestra fide catholica, venio ad vos paratus propter honorem Dei et salutem animarum vestrarum mortem subire, sicut Christus pro nobis animam suam posuit. In hoc enim positi sumus, ut per multas tribulationes tendamus et perveniamus ad regnum Dei. Vos autem, fratres karissimi et desideratissimi, summopere curate, ut vos possim Deo adiuvante adire, vobisque in omnibus prodesse. Benedicat vos ex cuius parte dictum est mihi ad corpus beati Petri in die ordinationis meae: „Quodcumque benedixeris, benedictum erit, et quod solveris super terram, solutum erit et in coelis."*

1076. Plures itaque illorum, quos in apostolici depositione desipuisse diximus, cognito peccato inobedientiae, penitentia ducti, ad Deum post errata reversi sunt, levantes ad Deum faciem cordis, a quo recesserant consentiendo iniquitati. Replebatur os eorum increpationibus, et dum contra se subtile iudicantis Dei examen contemplabantur, culpas suas lamentis insequebantur, seque penitendo increpabant quales fuerant, amara se penitentiae invectione persequentes. Penitentis enim est proprium tunc culpas plangere, cum quid egerit coeperit pensare, et tunc subtilius pensare, cum sollicitius ceperit plangere. Hii ergo absolutione quaesita et obtenta, consilium dederunt regi, ut sicut ipsi erant absoluti, ita et ipse studeret absolvi vinculis anathematis; adicientes, quia si annus clauderetur antequam absolveretur, omni eorum servitio privaretur, et amplius pro rege non haberetur, quia in eius communione vel servitio certi erant de imminenti animae periculo. Sed qui foeditatem suae infirmitatis considerare negligebat, sed per elationis fastum potentiae suae gloriam attendebat, unde sibi gloriosior videbatur, inde descendebat, et unde se gloriosum iudicabat, inde in ima deterius corruebat. Ut enim ait idem ipse Heinricus in epistola Romanis directa, ubi cum omnia falsitatis et mendacii plena sint, in hoc uno veritati licet nolens favit, sub specie timoris divini, non in veritate catholicae pacis consiliis illorum adquiescere se finxit. Verum nos, quibus Christus fides, Christus refugium, Christus est solatium, nenias eius diabolico ab ore ructatas,
fol. 118. iniquitatis calamo dictatas, confusionis atramento signatas, a memoria bonorum omnium

84) legitur et in Bernriedensi c. 83. et in codice Udalrici 146.

repellentes, quid egerit, quomodo absolutionem, quantum ad exterioris hominis habitudinem, 1077 optinuerit, cum sacra scriptura testetur, quia *qui ficte Deum querunt, numquam invenire merentur,* ex verbis patris nostri sepe fati audiamus:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus archiepiscopis, episcopis, ducibus, comitibus ceterisque principibus regni Theuthonicorum christianam fidem defendentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Quoniam pro amore iustitiae commune nobiscum in agone christianae militiae studium et periculum suscepistis, qualiter rex humiliatus ad penitentiam absolutionis veniam impetraverit, et quomodo tota causa post introitum eius in Italiam hucusque deducta sit, vestrae dilectioni sincera caritate indicare curavimus. Sicut constitutum fuit cum legatis, qui ad nos de vestris partibus missi, in Langobardiam venimus circiter dies 20 ante terminum, in quo aliquis ducum ad clusas nobis occurrere debuit, expectantes adventum eorum, quatinus ad partes illas transire possemus. Verum cum iam decurso termino hoc nobis nunciaretur, his temporibus, prae multis, quod et quidem credimus, difficultatibus ducatum nobis obviam mitti non posse, nec aliunde copiam ad vos transeundi haberemus; non parva sollicitudine quid potissimum nobis agendum foret, circumventi sumus. Interim vero regem adventare certe cognovimus, qui etiam priusquam intrasset Italiam, supplices ad nos legatos praemittens, per omnia se satisfacturum Deo et sancto Petro et nobis optulit, et ad emendationem vitae suae omnem se servaturum obedientiam repromisit, dummodo apud nos absolutionis et apostolicae benedictionis gratiam impetrare mereretur. Quod cum diu multis consultationibus differentes, acriter eum de suis excessibus per omnes qui intercurrebant nuncios redargueremus, tamdem per semetipsum nichil hostile aut temerarium ostentans, ad oppidum Canusii, in quo morati sumus, advenit, ibique per triduum ante portam castri deposito omni regio cultu miserabiliter, utpote discalciatus et laneis vestibus indutus, persistens, non prius cum multo fletu apostolicae miserationis auxilium et consolationem implorare destitit, quam omnes qui aderant, et ad quos ille rumor pervenit, ad tantam pietatem et compassionis misericordiam movit, ut pro eo multis precibus et lacrimis intercedentes, insolitam mentis nostrae duritiam mirarentur; nonnulli vero in nobis non apostolicae severitatis gravitatem, sed quasi tirannicae severitatis crudelitatem esse mirarentur. Denique instantia compunctionis eius, et tanta omnium qui ibi aderant supplicatione devicti, tamdem eum relaxato anathematis vinculo in gratiam communionemque recepimus, acceptis securitatibus quae inferius scriptae sunt, quarum etiam confirmationem per manus Cluniacensis abbatis, Mathildis, et comitissae Adheleidae, et aliorum principum, episcoporum, laicorum, qui nobis ad hoc utiles visi sunt, recepimus. His itaque peractis, ut ad pacem ecclesiae et concordiam regni, sicut diu desideravimus, omnia Deo adiuvante plenius coaptare possimus, ad partes vestras data primum oportunitate transire cupimus. Hoc enim dilectionem vestram fol. 118'. *indubitanter scire volumus, quoniam sicut in descriptis securitatibus cognoscere potestis, ita adhuc totius negocii causa suspensa est, ut et adventus noster et consiliorum vestrorum unanimitas permaxime necessaria videatur. Quapropter in ea fide quam cepistis et amore iustitiae omnes permanere studete, scientes nos non aliter regi obligatos esse, nisi puro sermone, sicut de nobis mos est, in his eum sperare dixerimus, in quibus eum ad salutem et honorem suum, aut cum iustitia aut cum misericordia, sine nostrae et animae illius periculo adiuvare possimus.*

Hec est autem iuratoria promissio regis: „Ego Heinricus rex de murmuratione et dissen- Jan 28. Legg II, 50 *sione, quam nunc habent contra me archiepiscopi, episcopi, duces et comites, et ceteri principes regni Theuthonicorum, et alii qui eos in eadem dissensionis causa sequuntur, infra terminum quem Gregorius papa constituerit, aut iustitiam secundum iudicium eius, aut concordiam secundum consilium eius faciam: nisi certum impedimentum mihi vel sibi obstiterit, qao transacto ad peragendum idem paratus ero. Item si idem dominus papa Gregorius ultra montes vel ad alias partes terrarum ire voluerit, securus ex mea parte erit, et eorum quos constringere potero, ab omni lesione vitae et membrorum eius, seu captione, tam ipse quam qui ab illo mittuntur vel ad eum de quibuscumque terrarum partibus venerint, in eundo et ibi morando et ibi redeundo; neque aliud aliquod impedimentum habebit ex meo consensu, quod contra honorem suum sit, et si quis ei fecerit, cum bona fide secundum meum posse adiuvabo illum.“*

Quod sacramentum quam parum rex attenderit, hec epistola notat:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectissimis in Christo fratribus et filiis, archiepiscopis, episcopis, ducibus, comitibus, caeterisque principibus, cum omni populo regni Theuthonicorum christianam fidem et religionem defendentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Sicut in prioribus litteris et legatorum verbis vobis significavimus, intelligentes quod

1077 *digne Deo defensores iustitiae vos in vera oboedientia et apostolici principatus reverentia exibuistis, in vestra fide et consiliis fiducialiter spem ponentes, contra voluntatem pene omnium fidelium nostrorum, excepta carissima et fidelissima beati Petri filia videlicet Mathilde, iter ad vos non solum inter multa incommoda, sed et pericula aggressi sumus, et pervenisse quidem potuissemus, si ducatum eo tempore, eo loco quo constitutum erat, ex vestra parte habuissemus. Cum autem ex ipsa suspensione nostrae profectionis regi in Italiam properanti ad nos perveniendi daretur occasio, victi eius humilitate et multimodae penitudinis exhibitione ab anathematis vinculo absolutum in gratiam communionis eum recepimus. De cetero nichil secum statuentes, nisi quod ad cautelam et honorem omnium vestrum fore putavimus. Cumque Langobardo-*
fol. 119. *rum episcopi totius negocii summam ad communem conventum et prudentiae vestrae consultationem reservatam esse cognoscerent, nec de suis culpis ea quam sperabant impunitate absolutionem consequi potuissent, quantam superbiam quantosque maliciae conatus contra nos adorsi sint, ad dicendum quidem triste, ad audiendum est abhominabile, cum illi, qui in aecclesia Dei columpnae esse debuerunt, non modo in compage corporis Christi nullum locum teneant, sed pertinaciter impugnatores, et quantum ad se destructores existant. De rege vero, ut in his quae nobis promisit simpliciter aut obedienter ambulaverit, non multum letari possumus, praesertim cum ex eius praesentia pessimi quique contra nos et apostolicam sedem plus audaciae quam terroris pro perpetrata iniquitate habeant. Inter hec vestra consilia expectantes, tamdem per filium nostrum Rapotonem, quem ad vos misimus, hoc vos velle et postulare cognovimus, si quomodo ad partes vestras transire possimus, atque id ut cautius fieri possit, cum regis consilio et adiutorio agere studeamus. Nos itaque sicut vobis mandavimus, vestrae voluntati atque consiliis in omnibus secundum beneplacitum Dei satisfacere cupientes, id ipsum per nuncios nostros cum rege statuere atque coaptare operam damus. Verum quo animo ipse nobis et vobis in hac causa consentire debeat, ante missionem huius legationis, quoniam rex a nobis longe distabat, praenoscere non potuimus, sed mox ut cognoverimus, vobis intimare non tardabimus. Scitote igitur, quoniam haec est voluntas et desiderium nostrum, ut vel consensu regis, vel si eo nolente fieri possit, ad vos pro communi utilitate et salute omnium vestrum pertranseamus. Quod si peccatis et pravorum studiis obstantibus fieri nequiverit, absens tamen omnipotentem Deum obnixis semper orabo precibus, ut corda vestra et fidem in omni gratia et virtute confirmet, et ita in omnibus vestra consilia et facta dirigat, ut libertatem christianae religionis indefessa virtute defendere, et ea quae ad statum et gloriam nobilissimi regni vestri Deo dignissima et vobis utilissima sunt providere possitis et exequi. Vos autem in proposito defendendae iustitiae, quod pro nomine Christi et aeterna retributione incepistis, ita persistite, ut ad coronam tam sancti, tam Deo placiti certaminis, Deo donante pertingere valeatis. Plura vobis per scripta misissemus, nisi quod tales ad vos nuncios direximus, quibus indubitanter credere potestis, in quorum ore quidquid in epistola minus continetur, et pro vobis vel ad vos cor nostrum habet, posuimus. Amen.*

85 Qui autem fuerint hii domni papae legati[85], ex verbis regis accepimus, Paduanus scilicet et Albanus episcopi[86], a quibus etiam in Wizeburge synodus est habita. Regi itaque praefato Heinrico, ut in verbis domni papae colligere possumus, sola est communionis gratia reddita[87],
Act conc. non tamen regno restitutus, nec fidelitas omnium, qui ei vel iuraverant vel iuraturi erant, ut sibi servaretur praeceptum est. Quod ideo retentum est, ut inter eum et principes ultramontanos, qui ei causa iussionis apostolicae restiterant, iustitia fieret vel pax componeretur,
fol. 119'. sicut ipse iuramento per duos episcopos promiserat. Verum praedicti episcopi et principes ultramontani audientes illum non servare quod promiserat, quasi de eo desperati, absque
Mart. 25. domni papae consilio elegerunt sibi Rodulfum ducem in regem.

Rodulfus igitur festinanter misso nuncio, indicavit se quidem coactum regni gubernacula suscepisse, tamen se paratum domno papae in omnibus obedire. Et eumdem semper promittens sermonem, adiecit etiam, filio suo dato obside itemque fidelis sui ducis Bertaldi filio, quod promittebat sacramento firmare. Interea etiam Heinricus precabatur eum, ut contra Rodulfum eum adiuvaret. Cui domnus papa respondit se libenter facturum, audita utriusque partis ratione, ut sciret cui iustitia magis faveret. Quam responsionem contempsit inani elatus rumore, putans eum suis se viribus posse devincere. Mens enim eius quo procellosis

85) fuerunt Bernhardus diaconus cardinalis et Bernhardus abbas Massiliensis; vide Reg. IV, 23. 24.
86) Hi anno demum 1079 ad Heinricum missi sunt. Bertholdi Ann. p. 318.
87) *sola est — possit devincere* ex actis concilii Romani a. 1080. Mansi XX, 534.

actuum motibus concitabatur, eo ab internae sapientiae quiete atque stabilitate disiungebatur. Quia enim maliciam tegebat in corde, ore autem blandimenta exibebat, quia cogitationes suas duplicitate obnubilabat, quia puritatis verba quasi fatuitatem iudicabat, et vias simplices innocentiae declinabat, idcirco sapientiae tranquillitate perfrui nequaquam poterat.

Igitur domnus papa quod coeperat ut perficeret omnimodis intendebat, querens ducatum qualiter ad Theuthonicorum regnum transiret, et eo magis anxiabatur, quo magis regni status turbabatur. Et quoniam fideles illo legatos destinaverat qui votorum eius non segnes exequutores essent, misit eis speciales pro hoc negocio litteras, scribens eis ab Italia:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Bernardo sanctae Romanae ecclesiae diacono 1077. *et Bernardo Massiliensi abbati salutem et apostolicam benedictionem. Fraternitati vestrae no-* Mai. 31. *tum esse non ambigimus, quia ideo ab Urbe, confisi de Dei misericordia et adiutorio beati Petri, egressi sumus, ut ad Theuthonicorum partes, compositurі inter eos ad honorem Dei et sanctae ecclesiae utilitatem et pacem, transiremus. Sed quia defuerunt, qui nos ad id quod dispositum erat conducerent, impediti adventu regis in Italiam, in Langobardia inter inimicos christianae religionis non sine magno periculo remansimus, et adhuc, sicut desideravimus, ultra montes proficisci nequivimus. Quocirca monemus vos, et ex parte beati Petri praecipimus, ut fulti auctoritate huius nostri praecepti nostraque vice ab eodem principe apostolorum accincti, utrumque regem Heinricum atque Rodulfum quatinus viam nobis illuc secure transeundi aperiant, et adiutorium atque ducatum per tales personas, de quibus vos bene confidatis, praebeant, ut iter nobis, Christo protegente, pateat. Desideramus enim cum consilio clericorum et laicorum eiusdem regni, qui Deum timent et diligunt, causam inter eos Deo favente discutere, et cuius parti ad regni gubernacula magis iustitia faveat, demonstrare. Scitis enim, quid nostri officii et apostolicae sedis est providentiae, maiorum aecclesiarum regna discutere et dictante* fol. 120. *iustitia diffinire. Hoc autem quod inter eos agitur negotium tantae gravitatis tantique periculi est, ut si a nobis fuerit aliqua occasione neglectum, non solum illis et nobis, sed et universali ecclesiae magnum et lamentabile pariat detrimentum. Quapropter, si alteruter regum huic nostrae voluntati et deliberationi parere, et ad vestra monita locum dare renuerit, suamque superbiam cupiditatis face contra honorem Dei omnipotentis accendens, ad desolationem totius Romani imperii anhelare temptaverit, omnibus modis omnique ingenio usque ad mortem, si oportet, nostra vice, immo beati Petri auctoritate, ei resistite, et totius regni gubernacula contradicendo, tam illum quam omnes sibi consentientes a participatione corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi et a liminibus sanctae aecclesiae separate, illud semper habentes in memoria, quia scelus idolatriae incurrit, qui apostolicae sedi obedire contempnit, et quod Gregorius doctor sanctus et humillimus decrevit reges a sua dignitate cadere, si temerario ausu praesumerent contra sedis apostolicae iussa venire. Alteri autem, qui nostrae iussioni humiliter paruerit, et obedientiam, sicut decet christianum regem, universali matri exibuerit, convocato concilio omnium clericorum et laicorum quos advocare poteritis, consilium et adiutorium in omnibus praebete, et in regia dignitate per auctoritatem beatorum apostolorum Petri et Pauli nostra vice confirmate, omnibusque episcopis, abbatibus, clericis et laicis in omni regno habitantibus, ut sibi fideliter, sicut oportet regi, obediant et deserviant, ex parte Dei omnipotentis praecipite*[88]. 88

Item ad reliquos fideles:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, archiepiscopis, episcopis, ducibus, comitibus et universis Christi fidelibus in regno Theuthonicorum consistentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Notum vobis fieri volumus, fratres karissimi, quia legatis nostris, Bernardo videlicet sanctae Romanae aecclesiae fideli filio et diacono, itemque Bernardo abbati religioso Massiliensis monasterii praecepimus, ut utrumque regem Heinricum et Rodulfum aut per se aut per idoneos legatos admoneant, quatinus nobis viam pro discutiendo negotio, quod peccatis facientibus inter eos ortum est, ad vos Deo favente secure perveniendi praebeant. In magna enim tristicia et dolore cor nostrum fluctuat, si per unius hominis superbiam tot milia hominum christianorum temporali et aeternae morti traduntur, et christiana religio confunditur, Romanumque imperium ad perditionem deducitur. Uterque namque rex a nobis immo ab apostolica sede, cui licet indigni praesidemus, adiutorium requirit. Et nos de misericordia omnipotentis Dei et adiutorio beati Petri confidentes, parati sumus cum vestro consilio, qui Deum timetis et christianam fidem diligitis, aequitatem causae utrimque diligenter decernere, et ei praebere auxilium, cui

88) Data Carpinetae 2. Kal. Iunii; ind. 15. Registr. IV, 23. K.

iustitia ad regni gubernacula favere dinoscitur. Quapropter si alteruter eorum superbia infla- fol. 120'. *tus aliquo ingenio, quominus ad vos venire possimus, obstiterit, et de sua iniustitia timens, iudicium sancti Spiritus refugerit, inobediens factus resistendo sanctae et universali aecclesiae, hunc veluti menbrum antichristi et desolatorem christianae religionis contempnite, et sententiam quam nostri legati contra eum dederint, conservate*[a]. *Alteri autem, qui humiliter se habuerit, et iudicium decretum a Spiritu sancto, per vos autem prolatum, non contempserit — indubitanter enim credimus, ubicumque duo vel tres congregati fuerint in nomine Domini, praesentia eius illuminantur — illi, inquam, servitium et reverentiam secundum quod praefati legati nostri decreverint exibete, annitentes et omnibus modis obsequentes, ut regiam dignitatem honeste possit obtinere, et sanctae ecclesiae iam pene labanti succurrere. Non enim a corde vestro debet excidere, quod qui apostolicae sedi obedire contempnit, scelus idolatriae incurrit; et quod beatus Gregorius, sanctus et humillimus doctor, reges decrevit a suis dignitatibus cadere, et participatione corporis et sanguinis Domini carere, si praesumerent apostolicae sedis decreta contempnere. Si enim celestia et spiritualia sedes beati Petri solvit et iudicat, quanto magis terrena et secularia? Scitis autem, fratres karissimi, quia ex quo ab Urbe exivimus, in magno periculo inter inimicos christianae fidei mansimus, et tamen neutri praedictorum regum, neque terrore neque amore flexi, aliquod contra iustitiam adiutorium promisimus. Magis enim volumus mortem, si hoc oportet, subire, quam propria voluntate devicti, ut aecclesia Dei ad confusionem veniat consentire. Ad hoc enim nos ordinatos et in apostolica sede constitutos esse cognoscimus, ut in hac vita non quae nostra, sed quae Iesu Christi sunt queramus, et per multos labores patrum sequentes vestigia, ad futuram et aeternam quietem Deo miserante tenda-* 89 *mus*[89].

Interea Heinricus, quia affectatis iniquitatibus eius subsequens favebat effectus, bella, cedes, homicidia per se suosque perpetrare non desistebat, aecclesiarum destructionem et ovilis dominici perturbationem siciens, pastores ab aecclesia abigebat, lupos ad ovilia subintroducens; et prosperitate sua decipiebatur, quia dirigebatur in manu eius dolus. Quia enim vitae viam deserens in peccatorum se tenebras deiecerat, voragine iniquitatis demersus, et mole pravae consuetudinis obrutus, reprobo sensui est traditus, ut nesciret pensare mala quae faciebat: qui utinam vitae itinera quae noluit per innocentiam, teneret saltim per poe- Act. conc. nitentiam. Hic itaque contra Rodulfum tertio congressus, postquam persensit se quod speraverat non posse peragere, duos episcopos de consentaneis suis, Virdunensem et Obseburgen- 1078. sem[b] Romam misit, et domnum papam in synodo ut ei iustitiam faceret per eos rogavit; fol. 121. quod et nuncii Rodulfi, qui praesentes aderant, fieri laudaverunt. Statutum est itaque in eadem synodo, in partibus ultramontanis fieri colloquium, sicut ex verbis domni papae plenius quilibet potest advertere:

Mart. *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, archiepiscopis, episcopis, ducibus, principibus, marchionibus, omnibusque maioribus atque minoribus in Theuthonico regno constitutis, exceptis his qui canonica excommunicatione tenentur, salutem et apostolicam benedictionem. Notum vobis fieri volumus, fratres karissimi, quod in ea synodo, quam nuper Romae celebravimus, inter multa alia quae de statu sanctae ecclesiae Deo cooperante peregimus, de ruina et confusione nobilissimi regni vestri diligenter tractantes, hoc salutiferum et oportunum pro reparatione pacis vestrae fore putavimus, ut religiosi legati sedis apostolicae ad partes vestras dirigantur, qui archiepiscopos, episcopos et religiosos clericos, necnon laicos ad id idoneos, in loco qui utrique parti sit habilis et congruus convenire commoneant, ita ut pacem Deo auxiliante inter vos componant, aut cui parti iustitia faveat veraciter addiscant. Nam in eadem synodo diffinitum est, ut nos contra eam partem, quae pacem fastu superbiae refutaverit, et cui iustitia non faverit, omni conamine omnique modo potestate Petri insurgamus. Et quoniam nonnullos de regno vestro intelleximus magis iurgium et discordiam quam pacem diligere, ex parte omnipotentis Dei et beatorum apostolorum Petri et Pauli interdicimus, ut nullus sit, qui aliquo ingenio aut studio aut violentia impediat praedictos viros ad restaurandam regni vestri concordiam convenire; ut convenientes iustum et legalem discordiae huic finem possint imponere. Ad reprimenda etiam mala ingenia et illicitos conatus iudicio sancti Spiritus et auctoritate sedis apostolicae anathematizamus et anathematizamus, quicumque, sive rex, sive*

a) scientes quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam *additur in Registro IV, 24. et in codice Udalrici* 149.
b) *ita c*

89) Data ut supra.

archiepiscopus, sive episcopus, sive dux, sive marchio, sive alicuius dignitatis vel ordinis persona sit, praesumpserit aliquo modo hanc salutiferam constitutionem perturbare, videlicet qui operam dederit ne praedictus conventus fiat aut concordia[a] *tantae perturbationis. Adiecimus etiam eidem anathemati, ut qui huius iniquitatis praesumptor fuerit, non solum in anima, sed et in corpore et in omnibus rebus suis vindictam Dei omnipotentis sentiat, et in omni congressione belli nullas vires nullumque in vita sua triumphum optineat; sed duplici contritione prostratus, semper vilescat et confundatur, ut sic saltim ad penitentiam redire addiscat. Presentium vero portitorem ad hoc vobis dirigimus, ut una cum venerabili fratre nostro Trevirensi archiepiscopo, qui Heinrico favet, et altero qui utilis et religiosus ad hoc opus sit episcopo ex parte Rodulfi locum et tempus praedicti conventus statuant, quatinus legati nostri, quos praefati sumus, securius et certius ad vos venire, et quae Omnipotenti placeant ipso auxiliante vobiscum valeant perficere. Amen*[90]. 1078 90

Misit etiam pro hoc negocio speciales litteras Trevirensi archiepiscopo, quas hic etiam subnectere non pigebit: *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, Udoni Trevirensi episcopo salutem et apostolicam benedictionem. Quanta nobis sollicitudo, quantaque sit tristitia de perturbatione, immo de discidio regni vestri olim clarissimi et potentissimi, in communibus litteris, quas hoc in anno ad vos misimus, satis vobis declaratum esse putamus. Verum quia res de die in diem perniciosius implicatur, nobis quoque cura cum nimia anxietate altius infigitur. Proinde quidquid super hac re ad praesens melius nobis visum est, quod nostra providentia vel auctoritate intervenire potuisset maturare curavimus, quod tua fraternitas in litteris, quibus illud singulariter descriptum est, plenius cognoscet. Rogamus igitur et ammonemus prudentiam tuam, in qua multum confidimus, ut secundum tenorem earumdem litterarum sine omni dilatione de causa hac te intromittas, et omnibus tam minoribus quam maioribus, quoad potes, quod apud nos deliberatum, et qualiter tibi iniunctum sit, notum facias, ut miserante Deo, et adiuvantibus his qui Deum diligunt, tam feralis discordiae furorem aut penitus compescere, et quod maxime optamus, ad plenam pacem reducere possimus, aut si illud peccatis impedientibus minime obvenire potuerit, saltem nos in tanto fratrum nostrorum periculo culpam negligentiae declinemus. Notificato autem consilio et decreto nostro, et requisitis utrimque responsionibus, ut eam certitudinem et consensum inveniatis, ne in mittendis legatis vobis dubitandum sit, ordinatis et confirmatis omnibus, quae ad prosequendum hoc negocium loco, tempore, vel ceteris convenientiis necessaria sunt, volumus ut tu, et ille frater qui huius rei mediator esse debuerit, confestim ad nos veniatis, quatinus cognitis securitatibus, et quae spes pacis esse debeat, legatos nostros tam sine periculo quam sine desperatione fructus laboris et fatigationis eorum vobiscum mittere valeamus. Nec durum tibi sit, frater, subire quod imponimus; quoniam ex quo in aecclesia locum sacerdotii et officium suscepisti, nichil Deo dignius aut animae tuae salubrius fecisti, quam si in hac re nequitiam diabolicae fraudis elidere et saluti tot milium hominum, Deo opitulante, consulere potueris. Et si hoc fatigationi tuae pro voto non successerit, tibi tamen apud illum certa manet retributio, apud quem nichil infectum reputabitur omne bonum, quod perseveranti voluntate concipitur. Illud tamen a dilectione tua omnino nobis exiberi volumus, ut etiamsi illum alium, quem huius rei mediatorem te habere supra diximus, socium itineris habere non possis, tu tamen ad nos venire nullatenus praetermittas. Precipimus etiam tibi ex auctoritate beati Petri, ut cui iustitia favet, tu omnino faveas, et hoc idem facere clericos* fol. 122 *et laicos quos poteris ex nostra parte commoneas. Treva etiam a vobis provisa usque ad 15 dies post conventus solutionem omnino servetur illesa. Volumus autem, ut apud regem diligenter procures, quatinus legati nostri qui in partibus illis sunt*[b] *si voluerint licenter et secure ad nos redire valeant*[91]. 91.

fol. 121'.

Udo igitur Trevirorum archiepiscopus non multo post beato fine quievit, et sic negotium apostolicae legationis intermissum est. Quamobrem domnus papa pro hoc eodem negotio exequendo alios legatos mittere statuit, scribens fidelibus omnibus in hec verba[92]:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus archiepiscopis, episcopis, in Theuthonico[c] *regno commorantibus*[d], *si obedire voluerint, salutem et apostolicam benedictionem. Quo-* 1079. Febr.

a) concordiā *c.* b) Bernardus scilicet diaconus sanctae Romanae ecclesiae et Bernardus Massiliensis abbas *subiicitur in Registro V,* 16. *et apud Paulum Bernried.* 101. c) atque in Saxonico *addunt Ann. Sax. et Paul. Bernried.* d) omnibusque principibus cunctisque maioribus et minoribus qui non sunt excommunicati *habent Ann. Saxo et Paul. Bernried.*

90) Data Romae 7. Id. Martii, ind. 1. Registr. V, 15. Paulus Bernried. 100. 91) Data Romae 7. Idus Martii, ind. 1. 92) extat et apud Annalist. Sax. et Paul. Bernried. 105.

1079. *niam ex lite et dissensione, quae tam diu inter vos sunt, maximum in sancta aecclesia periculum, maximum inter vos undique detrimentum fieri cotidie cognoscimus, idcirco visum est nobis et fratribus nostris in concilio congregatis summo desiderio estuare, summa ope elaborare, quatinus idonei legati, tam religione quam scientia pollentes, e latere sedis apostolicae ad partes vestras mitterentur, qui religiosos episcopos, laicos etiam pacis amatores et iustitiae in partibus vestris commorantes, ad hoc opus idoneos congregarent; qui Domini gratia praeeunte die et loco ab illis statuto, tam ipsi quam quos eis adhuc coniungere debemus, aut pacem componant, aut veritate praecognita super illos, qui sunt tanti discidii causa, canonicam censuram exerceant. Verum quoniam nonnullos diabolico instinctu confectos, iniquitatis suae facibus ignitos, cupiditate inductos, discordiam pocius quam pacem fieri et videre desiderantes fore non ignoramus, statuimus in hac synodo ad eamdem formam sicut in praeterita, ut nulla umquam persona alicuius potentiae vel dignitatis, sive magna sive parva, sive princeps sive subiectus, aliqua praesumat legatis nostris obsistere, et postquam ad vos pervenerint, de componenda pace contraire, nec postea contra interdictum illorum alter in alterum audeat insurgere; sed usque ad diem ab illis statutam firmam pacem omnes sine contradictione et fraude observent. Quicumque autem hec nostra instituta ulla praesumptione violare temptaverit, anathematis vinculo non solum in spiritu, verum et in corpore et omni prosperitate huius vitae, apostolica auctoritate innodamus, et victoriam eis in armis auferimus, ut sic saltim confundantur et duplici contritione conterantur.*

Secundum ergo fidem dictorum missi sunt lęgati a latere sedis apostolicae, de quibus 93 cum aliqua sinistra referrentur, domnus papa has eis misit litteras[93] ab urbe Roma:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectis in Christo fratribus et coepiscopis, Petro Albanensi et Odelrico Pataviensi, salutem et apostolicam benedictionem. Sunt multi, quibus tamen non credimus, qui de legatione vestra murmurare incipiunt, suspicantes vos aliter velle incedere, quam a nobis praeceptum est; et alterum vestrum nimis simpliciter, alterum vero non fol. 122'. *adeo simpliciter acturum esse causantur. Quapropter diligentissima circumspectione cavendum est vobis, ut utramque suspitionem possitis extinguere. Quod ita facile cum Dei adiutorio proveniet, si praecepta nostra ante mentis oculos semper teneatis, et nichil aliud praesumatis efficere, nisi quod nos vobis noscimur non modo nudis verbis, verum etiam litteris inculcando mandasse. Volumus autem ut de causa regum vel regni sive etiam de Treverensi vel Coloniensi et Augustensi ęlectis, vel de omnibus istis qui investituram per manum laicam acceperunt, nullum praesumatis exercere iudicium, summumque vobis studium sit, si rex adquieverit vobis de statuendo colloquio et pace firmanda in regno, et de restituendis episcopis in sedibus suis; et hec eadem cito ad nos aut per vos ipsos aut per certos legatos annunciare, ut tot et tales personas possimus illuc ad constitutum tempus dirigere, qui ad tantum negocium determinan-* 94 *dum valeant una vobiscum Deo auxiliante sufficere. Interim vero sic*[94] *vos utrique parti communes, et ab omni suspicionis nevo, quantum in vobis est, cum divinae gratiae adiutorio exibete immunes, ut iustitiae semper et nullo modo partibus faveatis, sicut habetis formam nostram; qui videlicet, postquam iudicium tanti huius negotii in manu beati Petri commissum est, nichil aliud vobis testibus intendimus, nisi ut per iustitiae semitam incedamus. Ad nullam partem sinceritatem apostolicae discretionis inflexímus, nullis promissionibus aut terroribus cessimus, nec aliud umquam Deo protegente acturos nos esse confidimus. Preterea specialiter vobis de abbate Augiense iniungimus, qui nuper ad apostolorum limina veniens, non solum captus est, sed etiam in loco eius quidam est tyrannice subrogatus, ut ea bona sua, quibus exspoliatus est, expulso invasore illo restitui faciatis. Qui tamen postquam de his quae perdidit, fuerit pleniter investitus, si quid contra illum habet aliquis, paratus erit in nostro iudicio respondere. Non enim debet ab alio aliquo iudicari, qui in apostolica sede scitur a memet consecratus. Et certe gravis fuit praesumptio, manum in eum ponere, qui tanto erat privilegio munitus. Quodsi invasor ille contra interdictum nostrum praedicto fratri sua restituere contempserit, confestim in eum velut in rebellem et invasorem ex auctoritate apostolica sententiam excommunicationis intendite. Quidquid autem agitis, vel quidquid vobis contigerit, litteris semper mandare et frequenter ad nos mittere procurate. Omnipotens et misericors Deus, a quo bona cuncta procedunt, meritis beatae Dei genitricis Mariae, dominae nostrae, et beatorum apostolorum suorum Petri et Pauli ab omni malo vos defendere, et in omnem veritatem inducere dignetur, quatinus quidquid agi-*

93) In registro desiderantur. K. 94) *Sic vos — confidimus* habet et Paul. Bernried. 103. K.

tis, secundum timorem Dei et utilitatem sanctae ecclesiae feliciter peragatis. Inter omnia studiosissime Wormaciensis episcopi mementote, qui cum esset diu ab aecclesia sua expulsus, et 1079. *ob id Romam veniret, ut auxilium apostolicae sedis adquireret, non solum nichil sibi profuit,* fol. 123. *sed modo etiam peius incurrit. Interim vos salutamus, et rogamus ut sitis memores nostri memoris vestri apud Deum.*

His acceptis litteris, quia corrupti muneribus a sententia et proposito gravitatis apostolicae deviaverunt, aliud quam quod eis impositum fuerat agentes, Heinricum videlicet in regnum reformantes et Rodulfum pervasorem et invasorem regni, ab aecclesia publice precidentes, quod omnino veritati adversabatur, episcopos quoque simoniacos confirmantes, qui manifeste Heinricianis communicabant: cum fideles rei veritate minus inspecta a sede hoc apostolica ita processisse crederent et dubitarent, et sermo titubationis illorum ad aures patris nostri venisset, litteras eis misit, in quibus et quod male actum fuerat reprehendit, quodque se ignorante factum esset edocuit, et ut in fide recta inconcussa spe perseverarent, evidenter ammonuit, scribens eis in haec verba:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus fidelibus sancti Petri in Theuthonico Oct. 1. *regno commorantibus salutem et apostolicam benedictionem. Pervenit ad nos, quod quidam ex vobis de nobis dubitant, tamquam in instanti modo necessitate usus sim seculari levitate. Qua certe in causa nullus vestrum praeter instantiam praeliorum maiores me et patitur angustias, et suffert iniurias. Quotquot enim laici sunt, omnes causam Heinrici praeter admodum paucos laudant et defendunt, et pernimiae duriciae ac impietatis in eum me redarguunt. Quibus omnibus Dei gratia sic hactenus restitimus, ut in neutram partem adhuc nisi secundum iustitiam et equitatem secundum nostrum intellectum declinaremus. Nam si legati nostri aliquid contra quod illis imposuimus egerint, dolemus; quod tamen ipsi, sicut comperimus, tum violenter coacti, tum dolo decepti fecerunt*[a]. *Nos vero iniunximus eis, ut locum ac terminum communiter statuerent oportunum, ad quem sapientes nostros et idoneos legatos propter discutiendam causam vestram dirigeremus, atque ut in sedes suas episcopos restituerent, et abstinere ab excommunicatis docerent. Si quid contra hec vel coacti vel decepti fecerunt, non laudo. Sciatis indubitanter, quoniam Deo gubernante nemo hominum, sive amore, sive timore, aut per aliquam cupiditatem potuit me umquam aut amodo poterit seducere a semita recta iustitiae. Vos itaque si revera et in caritate non ficta fideles Dei et sancti Petri estis, nolite in tribulationibus deficere; verum ut boni emulatores in incepto fideliter immobiles perseverate, quoniam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Inpraesentiarum nichil aliud vobis de praedicto negocio mandare possumus, quia nuncii vestri nondum sunt reversi, quibus utique venientibus, secundum quod ab ipsis intellexerimus, vobis quantocius possimus veraciter indicabimus*[95]. 95

Colloquium itaque illud qualiter vel a quibus personis fuerit impeditum, in verbis praecellentissimi patris nostri constat apertum. Quia enim Heinricus abiecto iugo obedientiae, ipsum colloquium impediendo, excommunicationem intentatam non est veritus incurrere, pro his, inquam, et aliis innumerabilibus malis, homicidiis, periuriis, adulteriis, fornicationibus, symonia, aecclesiarum quoque destructione non minima, in Romana synodo anathematizatus 1080. est et dampnatus, et a regno inrecuperabiliter depositus. Quam eius dampnationem hic sub- Mart. 7. nectere dignum iudicavimus:

Beate Petre princeps apostolorum, et tu beate Paule doctor gentium, dignamini queso fol. 123'. *aures vestras ad me inclinare, meque clementer exaudire. Quia veritatis estis apostoli et amatores, adiuvate ut veritatem dicam vobis, omni remota falsitate, quam omnino detestamini; ut fratres mei mihi melius adquiescant, et sciant et intelligant, quia ex vestra fiducia post Deum et matrem eius semper virginem Mariam pravis et iniquis resisto, vestris autem fidelibus auxilium praesto. Vos autem scitis, quia non libenter ad sacrum ordinem accessi, et invitus ultra montes cum domino meo papa Gregorio abii, sed magis invitus cum domino meo papa Leone ad vestram specialem aecclesiam redii, in qua utcumque vobis deservivi. Deinde valde invitus cum multo dolore et gemitu et planctu in throno vestro valde indignus sum collocatus. Hec ideo dico, quia non ego vos, sed vos elegistis me, et gravissimum pondus ecclesiae vestrae super me posuistis; et quia super montem excelsum me iussistis ascendere, et clamare et annunciare populo Dei scelera eorum, et filiis ecclesiae peccata eorum, menbra diaboli contra me coeperunt insurgere, et usque ad sanguinem praesumpserunt in me manus inicere. Astiterunt reges terrae*

a) fuerunt c.

95) Data Romae Kalendis Octobris, ind. 3. Registr. VII, 3. K.

1080. *et principes seculares et aecclesiastici, aulici etiam et vulgares convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus vos christos eius dicentes: „Disrumpamus vincula eorum, et proiciamus a nobis iugum ipsorum.“ Et ut me omnino morte vel exilio confunderent, multis modis in me conati sunt insurgere. Inter quos specialiter Heinricus, quem dicunt regem, Heinrici imperatoris filius, contra vestram calcaneum erexit aecclesiam, facta cum multis episcopis ultramontanis et Italicis conspiratione, adnitens me deiciendo eam sibi subiugare. Cuius superbiae vestra restitit auctoritas, eumque vestra destruxit potestas. Qui confusus et humiliatus, ad me in Langobardiam venit, absolutionem ab excommunicatione quesivit. Quem ego videns humiliatum, multis ab eo promissionibus acceptis de vitae suae melioratione, solam ei communionem reddidi; non tamen eum in regno, a quo in Romana synodo deposueram, restauravi; nec fidelitatem omnium qui ei iuraverant vel iuraturi erant, a qua omnes in eadem synodo absolvi, ut sibi servaretur praecepi. Et ideo hec detinui, ut inter eum et principes ultramontanos, qui ei causa iussionis ecclesiae vestrae restiterant, iustitiam facerem*[a]*, vel pacem componerem, sicut et ipse Heinricus iuramento per duos episcopos mihi promisit. Predicti autem episcopi et principes ultramontani, audientes illum non servare quod promiserat, quasi desperati de eo, vobis testibus, elegerunt sibi Rodulfum ducem in regem. Qui rex Rodulfus festinanter ad me misso nuncio, indicavit se coactum regni gubernacula suscepisse, tamen se paratum mihi modis omnibus obedire. Et ex eo tempore eumdem mihi semper misit sermonem; adiciens etiam, filio suo dato obside et fidelis sui ducis Bertaldi, quod promittebat sacramento firmare. Interea Heinricus cepit me precari, ut illum contra praedictum Rodulfum adiuvarem. Cui respondi, me libenter*
fol. 124. *facere, audita utriusque partis ratione, ut scirem cui iustitia magis faveret. Ille vero putans eum suis viribus posse devincere, meam contempsit responsionem. Postquam autem persensit se non posse sicut speravit agere, duo episcopi ex consentaneis suis, Virdunensis scilicet Teodericus, et Obseburgensis, Romam venerunt, et in synodo ex parte Heinrici me ut ei iustitiam facerem rogaverunt, quod et nuncii Rodulfi fieri laudaverunt. Tamdem aspirante Deo, sicut credo, statui in eadem synodo, in partibus ultramontanis fieri colloquium, ut illic aut pax statueretur, aut cui iustitia faveret amplius cognosceretur*[b]*. Et quia putabam quod iniustior pars colloquium nollet fieri ubi iustitia locum suum servaret, excommunicavi et anathemate obligavi omnes personas sive regis, sive ducis, sive episcopi, aut alicuius hominis, qui colloquium aliquo ingenio impediret ne fieret. Predictus autem Heinricus cum suis fautoribus non timens periculum inobędientiae, quod est scelus idolatriae, colloquium impediendo excommunicationem incurrit, et se ipsum anathematis vinculo obligavit; magnamque multitudinem christianorum morti tradi, et aecclesias fecit dissipari, et pene totum Theuthonicorum regnum desolationi dedit. Quapropter confidens de iudicio et misericordia Dei, eiusque piissimae matris semper virginis Mariae, vestra fultus auctoritate sepe nominatum Heinricum, quem dicunt regem, omnesque fautores eius, excommunicationi subicio, et iterum regnum Theuthonicorum et Italiae ex omnipotentis Dei parte et vestra interdicens ei, omnem potestatem et dignitatem regiam illi tollo, et ut nullus christianus ei sicut regi obediat interdico*[c]*. Ipse autem Heinricus cum suis fautoribus in omni congressione belli nullas vires, nullamque in vita sua victoriam optineat. Ut autem Rodulfus regnum Theuthonicorum regat et defendat, quem Theuthonici elegerunt sibi in regem, ad vestram fidelitatem ex parte vestra dono, largior et concedo, omnibusque sibi fideliter adherentibus absolutionem omnium peccatorum vestramque benedictionem in hac vita et in futura, vestra fretus fiducia, largior. Sicut enim Heinricus pro sua superbia et inobedientia et falsitate a regni dignitate iuste abicitur, ita Rodulfus*[d]* pro sua humilitate obędientia et veritate, potestas et dignitas regni conceditur. Agite nunc queso, patres et principes sanctissimi, ut omnis mundus intelligat et cognoscat, quia si potestis in coelo ligare et solvere, potestis in terra regna, imperia, principatus, ducatus, marchias, comitatus, et omnium hominum possessiones pro meritis tollere et concedere. Vos patriarchatus, archiepiscopatus, primatus, episcopatus frequenter tulistis pravis et indignis, et religiosis viris dedistis. Si enim spiritualia iudicatis, quid de secularibus potestis? Et si angelos dominantes omnibus superbis principibus, quid de illorum servis facere potestis? Addiscant nunc reges terrae et omnes seculi principes, quanti vos estis, quid potestis, et timeant parvipendere iussionem ecclesiae vestrae, et in prae-*

a) facere *c.* b) Ego enim, sicut vos mihi testes estis, patres et domini, usque hodie nullam partem disposui adiuvare nisi eam cui plus iustitia faveret *additur in actis concilii Mansi XX,* 535. *et apud Paulum Bernriedensem* 107; *desunt in codice Udalrici* 150. c) omnesque qui ei iuraverunt aut iurabant de regni dominatione, a iuramenti promissione absolvo. *Acta conc. a.* 1080. *et Paul. Bernried. et cod. Udalr. l. l.* d) *ita c.*

dicto Heinrico tam cito iudicium vestrum exercete, ut omnes sciant, quia non fortuitu, sed vestra [1080.] *potestate cadet et confundetur, utinam ad penitentiam! ut spiritus salvus sit in die Domini. Data Romae Non. Martii.*

Preerat tunc temporis[96] Mediomatricum urbi vir egregius, et inter praecipuos chatholi- [fol. 124'.] cae fidei propugnatores magnum patientiae religionis et iustitiae documentum, domnus Herimannus episcopus, Leodiensis aecclesiae filius, piae memoriae Adalberonis episcopi Mettensis successor a Deo praedestinatus et donatus; qui in primevo iuventutis flore, temporibus Annonis venerabilis Coloniensium archiepiscopi, tutoris et moderatoris regni, palatii frequentiam nanctus, regis illius pene universa noverat, in tantum ut etiam ante perceptam episcopatus gratiam pro eius insolentia a curiae se plerumque administratione subtraheret, et magis eligeret contemptus esse mediocritate sua, quam ex inquinatione societatis factiosorum sperare maiora: maxime cum videret praefatum reverendae memoriae virum Annonem dolere et gemere frequenti contritione, desolatum sub tali principe statum regni, incurvatum ius imperii, contritum cornu dominii, in quo esset sola spes deiectionis aecclesiasticae, et perturbatio pacis catholicae, confusio et horror, vanitas et contritio, et omnia pessumdans superba, lubrica, vana, inconstans atque immunda presumptio. Ubi vero episcopatus officium adeptus est, satis penituit de manu regis illius investituram pontificatus se suscepisse, adeo ut etiam impositam praelationis sarcinam libens reiecerit, volens deposuerit, toto se ab ea nisu excusaverit, si assensum praestitisset auctoritas Romani pontificis, apud quem pro excessibus suis, id est incaute usurpata eadem investitura, quae est contra instituta canonica, culpam fateri non erubuit, satisque cavit in posterum a communione eius et fautorum eius, propter quod et tanta passus est, ut et de illo dictum possit videri: *Ego ostendam illi quanta oporteat* [Act. ap. 9, 16.] *eum pro nomine meo pati.* In primo sane congressu passus est quod fuit hominis, ut disceret iam in secundo, qui ei fuit iugis et perpetuus, de Deo praesumere, non de se. Lapsus est enim ut homo, titubavit ut homo, quia praesumpsit ut homo. Sed evacuatum est iam in illo scandalum obprobrii, quia in bonitate vitae suae abscisum est quod conturbaverat illum, et per illum bonos omnes, et obscuritate rarescente reluxit aurum, invaluit color optimus, resplenduit in diademate regis eterni lapis sanctuarii. Hic igitur in ipso primo suo ingressu, apostolicae doctrinae exequutor factus, cum postmodum communicasset regi scelerato et pro sceleribus excommunicato, a cuius se, ut dictum est, iam per aliquantum temporis communione suspenderat, doluit ut praediximus se deceptum; viribusque resumptis, a domno papa absolutionem quesivit errati. Qui etiam praecepit domno Diensi episcopo, ut eum vice sua aut per se, aut si timore regis vereretur illo transire, per aliquem religiosum virum, de cuius fide et magnanimitate confideret, absolveret. At ille vicem obedientiae imponens abbati Divionensis coenobii, Mettim eum direxit, a quo absolutus est ipsa vigilia natalis Domini.

Cum ergo totis medullis cordis adhereret praeceptis apostolicis, et e contrario omnia ei [fol. 125.] intentaret adversa indignatio regia, et fallax adulantium ei lingua, conquerentium non posse auctoritatem sanctae Romanae aecclesiae regem imperatoris filium a Deo electum et honoratum, sanctam illam regiae maiestatis dignitatem a seculis honoratam deponere, et a gremio matris ecclesiae segregare, et concessa privare potestate, cum non esset potestas nisi a Deo, quae autem sunt a Deo, ordinata sunt: et ille a sede apostolica contra rabiem oblatrantium curationis expeteret antidotum, ut erga eorum impetus scriptis apostolicis quasi clypeo defensionis muniretur, hanc ei ab urbe mitissimus doctor misit epistolam per Rodulfum ab- [1081.] batem Virdunensis monasterii, ita auctoritatibus scripturarum divinarum munitam atque refertam doctrinaeque apostolicae sale conditam, ut hec sola sufficiat fidelibus ad confutandam adversariorum ineptam stultitiam:

Gregorius[97] *episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo fratri*[a] *Mettensi episcopo* [fol. 125.] *salutem et apostolicam benedictionem. Quod ad perferendos labores et pericula pro defensione veritatis te paratum intelligimus, divini muneris esse non dubitamus, cuius haec est mira et ineffabilis gratia, quod numquam electos suos penitus aberrare permittit, numquam funditus labefactari aut deici sinit, dum eos persecutionis tempore quadam utili probatione discussos, etiam post trepidationem aliquam semetipsis fortiores facit. Quoniam autem, sicut inter ignavos alium quo turpius alio fugiat timor exanimat, ita etiam inter strenuos alium quo fortius alio agat,*

a) Herimanno *supplendum.*

96) obiit a. 1090. 97) extat in Regesto lib. VIII. ep. 21. et in cod. Udalrici N. 156. apud Eckh. SS. II, 158 sqq. Apographum hoc V. Cl. Urlichs debemus.

1081 *quo ardentius prorumpat, virile pectus inflammat: hoc caritati tuae exortationis vice curavimus intonare, ut eo magis in acie christianae religionis stare te delectet inter primos, quo eos non dubitas victori Deo proximos atque dignissimos. Quod autem postulasti, te quasi nostris scriptis iuvari et praemuniri contra illorum insaniam qui nefando ore garriunt auctoritatem sanctae et apostolicae sedis non potuisse regem Heinricum, hominem christianae legis contemptorem atque hereticorum auctorem et consentaneum, excommunicare, nec quemquam a sacramento fidelitatis eius absolvere: non adeo necessarium nobis videtur, cum huius rei tam multa ac certissima documenta in sacrarum scripturarum paginis repperiantur. Neque enim credimus eos qui ad cumulum suae*[a] *dampnationis veritati impudenter detrahunt et contradicunt, haec ad suae defensionis audaciam tam ignorantia quam miserae desperationis verecundia coaptasse. Nec mirum; mos est enim reproborum, ob suae nequitiae protectionem niti consimiles sibi defendere, quia pro nichilo habent mendacio perditionem incurrere. Nam ut de multis pauca dicamus, quis ignorat vocem Domini ac Salvatoris, dicentis in euangelio: „Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo ecclesiam meam, et portae inferni non praevalebunt adversus eam, et tibi dabo claves regni caelorum, et quodcumque ligaveris*[b] *super terram erit ligatum et in caelis, et quodcumque solveris super terram erit solutum et in caelis." Numquid hic sunt reges excepti, aut non sunt de ovibus, quas filius Dei beato Petro commisit? Quis rogo in hac universali concessione ligandi et solvendi a potestate Petri se exclusum esse existimat; nisi forte infelix ille qui iugum Domini portare nolens, diaboli se subicit oneri, et in numero ovium Christi esse recusat? Cui tamen hoc ad miseram libertatem minime sufficit, quod potestatem Petro divinitus concessam a superba cervice excutit, quum quanto quisque eam per elationem ferre abnegat, tanto durius ad dampnationem suam in iudicio portat. Hanc itaque divinae voluntatis institutionem, hoc firmamentum dispensationis ecclesiae, hoc privilegium beato Petro apostolorum principi celesti decreto principaliter traditum atque firmatum, sancti patres cum magna veneratione suscipientes atque servantes, sanctam Romanam ecclesiam tam in generalibus conciliis quam etiam ceteris scriptis et gestis suis universalem matrem appellaverunt; et sicut eius documenta in confirmatione fidei et eruditione sacrae religionis, ita etiam iudicia susceperunt in hoc consentientes, et quasi uno spiritu et una voce concordantes, omnes maiores res et precipua negotia, nec non et omnium ecclesiarum iudicia ad eam quasi ad matrem et caput debere referri, eam nusquam appellari, iudicia eius a nemine retractari. Unde beatus Gelasius papa Anastasio imperatori scribens, divina fultus auctoritate, quid et qualiter de principatu sanctae apostolicae se dissentire deberet, hoc modo eum instruxit: „Etsi, inquit, cunctis generaliter sacerdotibus recte divina tractantibus fidelium colla submitti convenit, quanto potius sedis illius praesuli consensus est adhibendus, quem cunctis sacerdotibus et divinitas summa voluit praeminere, et subsequens ecclesiae generalis iugiter pietas celebravit?" Ubi prudentia tua evidenter advertit, nullo quolibet penitus humano consilio equare se quemquam posse illius privilegio vel confessioni, quem Christi vox praetulit universis, quem ecclesia veneranda confessa semper est et habet devota primatem. Item Iulius papa orientalibus episcopis scribens de potestate eiusdem sanctae et apostolicae sedis ait: „Decuerat vos, fratres, adversus sanctam et apostolicam Romanam ecclesiam limate et non hyronice loqui, quum et ipse dominus noster Iesus Christus eam decenter alloquitur dicens: „Tu es Petrus et super hanc petram edificabo ecclesiam meam et portae inferni non praevalebunt adversus eam et tibi dabo claves regni caelorum." Habet enim potestatem singularem privilegio sibi concessam, aperire et claudere ianuas regni celestis quibus voluerit. Cui ergo aperiendi et claudendi caeli data est potestas, de terra iudicare non licet? Absit. Non retinetis quod ait beatissimus*
1 Cor. 6, 3. *Paulus: „Nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia?" Beatus quoque Gregorius papa reges a sua dignitate cadere statuit, qui apostolicae sedis decreta violare praesumpserint, scribens ad quendam Senatorem abbatem his verbis: „Si quis vero regum, sacerdotum, iudicum atque secularium personarum hanc constitutionis nostrae paginam agnoscens, contra eam venire temptaverit, potestatis et honoris sui dignitate careat, reumque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat; et nisi ea quae ab illo male sunt ablata, restituerit, vel digna poenitentia male acta defleverit, a sacratissimo corpore et sanguine domini nostri Iesu Christi alienus fiat, atque in extremo examine districtae ultioni subiaceat." Quodsi beatus Gregorius, doctor utique mitissimus, reges qui statuta sua non modo*[c] *super unum xenodochium violarent, non modo deponi, sed etiam excommunicari atque in aeterno examine dampnari decrevit, quis nos hunc non solum apostolicorum iudiciorum contemptorem, verum etiam ipsius matris*

a) suae suae *bis c.* b) ligaũ *cod.* c) n. m. *desunt Reg.*

1081. *ecclesiae quantum in ipso est conculcatorem, totiusque regni et ecclesiarum improbissimum praedonem et atrocissimum destructorem deposuisse et excommunicasse reprehendat, nisi forte similis eius? Sicut beato Petro docente cognovimus in epistola de ordinatione Clementis in qua sic ait: „Si quis amicus fuerit his quibus ipse“ — de eodem Clemente dicens — „non loquitur: unus est, et ipse ex illis qui exterminare volunt Dei ecclesiam; et cum corpore nobiscum esse videatur, mente et animo contra nos est, et est multo nequior hostis hic, quam illi qui foris sunt et sunt evidenter inimici. Hic enim per amicitiarum speciem quae inimica sunt gerit, et ecclesiam dispergit et vastat.“ Nota ergo, karissime, si eum qui amicitia vel colloquio his quibus papa pro actibus suis aversus est sociatur tam graviter iudicat, quanta illum ipsum cui pro actibus suis aversus est animadversione dampnat? Sed ut ad rem redeamus, itane dignitas a secularibus*[a] *inventa non subicietur ei dignitati quam omnipotens Dei providentia ad honorem suum invenit, mundoque misericorditer tribuit? Cuius filius sicut Deus et homo indubitanter creditur*[a], *ita summus sacerdos caput omnium sacerdotum ad dexteram Patris sedens et pro nobis semper interpellans habetur, qui seculare regnum, unde filii seculi tument, despexit et ad sacerdotium crucis spontaneus venit. Quis nesciat reges*[b] *ab his habuisse principium, qui Deum ignorantes, superbia, rapinis, perfidia, homicidiis, postremo universis pene sceleribus mundi principe diabolo agitante, super pares, homines scilicet, dominari caeca cupidine et intolerabili praesumptione affectaverunt! qui videlicet dum sacerdotes Dei ad sua vestigia inclinare contendunt, cui rectius comparentur quam ei qui est caput super omnes filios superbiae? qui ipsum summum pontificem, sacerdotum caput, Altissimi scilicet filium temptans, et omnia regna mundi illi promittens, ait: „Haec omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.“* Matth. 4, 9 *Quis dubitet sacerdotes Christi, regum et principum omniumque fidelium patres et magistros censeri? Nonne miserabilis insaniae esse cognoscitur, si filius patrem, discipulus magistrum sibi conetur subiugare, et iniquis obligationibus illum suae potestati subicere, a quo credit non solum in terra sed etiam in caelis se ligari posse et solvi? Haec, sicut beatus Gregorius in epistola ad Mauritium imperatorem* Greg. M. epp. IV, 31 *directa commemorat, Constantinus imperator, omnium regum et principum fere totius orbis dominus, evidenter intelligens, in sancta Nicena synodo, post omnes episcopos ultimus residens, nullam iudicii sententiam super eos dare praesumpsit, sed illos etiam deos vocans, non suo eos debere subesse iudicio, verum se ad illorum pendere arbitrium iudicavit. Supradicto quoque Anastasio imperatori praelibatus papa Gelasius persuadens ne ille intimatam suis sensibus veritatem arbitraretur iniuriam, subintulit dicens: „Duo sunt quippe, imperator auguste, quibus principaliter hic mundus regitur, auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas, in quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino sunt reddituri examine rationem.“ Et paucis interpositis inquit: „Nosti itaque inter hec te ad illorum pendere iudicium, non illos ad tuam redigi voluntatem.“ Talibus ergo institutis talibusque fulti auctoritatibus plerique pontificum, alii reges, alii imperatores excommunicaverunt. Nam si speciale aliquid de personis principum requiratur exemplum, Innocentius papa Archadium imperatorem, qui consensit ut sanctus Iohannes Crisosthomus de ecclesia pelleretur, excommunicavit. Alius item Romanus pontifex Stephanus*[c] *regem Francorum, non tam pro suis iniquitatibus quam pro eo quod tantae potestati non erat utilis, a regno deposuit, et Pippinum Karoli Magni imperatoris patrem in eius loco substituit, omnesque Francigenas a iuramento fidelitatis illius absolvit. Quod etiam ex frequenti auctoritate sancta sepe agit ecclesia, cum milites absolvit a vinculo iuramenti; quod factum est his episcopis qui apostolica auctoritate a pontificali gradu deponuntur. Et beatus Ambrosius licet sanctus, non tamen universalis ecclesiae episcopus, pro culpa quae ab aliis sacerdotibus non adeo gravis videbatur, Theodosium Magnum imperatorem excommunicans ab ecclesia exclusit. Qui etiam in scriptis suis ostendit, quod aurum non tam preciosius sit plumbo, quam regia dignitate sit altior dignitas sacerdotalis, hoc modo circa principium pastoralis suae scribens: „Honor, fratres, et sublimitas episcopalis nullis poterit comparationibus adaequari. Si regum fulgori compares et principum diademati, longe erit inferius, quam si plumbi metallum ad auri fulgores compares; quippe cum videas regum colla et principum submitti manibus sacerdotum, et exosculata eorum dextra orationibus eorum se credant muniri.“ Et post pauca: „Hec cuncta, fratres, ideo nos praemisisse debetis cognoscere, ut ostenderemus nihil in hoc seculo excellentius sacerdotibus, nichil sublimius episcopis repperiri. Meminisse*[d] *enim debet fraternitas tua, quia maior potestas exorcistae conceditur, cum spiritualis imperator ad abiciendos demones constituitur, quam alicui laicorum causa secularis domi-*

a) etiam Deum ignorantibus *addit Reg.* b) et duces *addit Reg.* c) Zacharias *Registr. cf. supra p.* 326. 5. d) *Cod.* meminisset, *sed ibi correctum est. URL.*

1081. *nationis tribui possit. Omnibus quippe regibus et principibus terrae qui religiose non vivunt et in actibus suis Deum ut oportet non metuunt, demones, heu proh[a] dolor! dominantur et misera servitute confundunt. Tales enim non divino ducti amore sicut religiosi sacerdotes ad honorem Dei et animarum salutem praeesse cupiunt, sed ut intolerabilem suam superbiam ostendant animique libidinem expleant ceteris dominari affectant; de quibus beatus Augustinus in libro primo de doctrina christiana dicit: „Cum vero etiam ipsis qui sibi naturaliter pares sunt quilibet dominari affectat, intolerabilis omnino superbia est.“ Porro exorcistae ut diximus super demones a Deo imperium habent; quanto igitur amplius sacerdotes? Praeterea omnis rex christianus ad exitum veniens, ut inferni carcerem evadat, ut de tenebris in lucem tendat, ut de peccatorum vinculo in Dei iudicio absolutus appareat, sacerdotis opem supplex et miserandus requirit. Quis autem non modo sacerdotum verum etiam laicorum in extremis positus pro suae animae salute terreni regis imploravit auxilium? Quis vero regum vel imperatorum aliquem christianum ex imposito sibi officio valet sacro baptismate ex diaboli potestate eripere, et inter filios Dei connumerare, sacroque crismate praemunire? et quod maximum est in christiana religione, quis eorum valet christiano[b] ore corpus et sanguinem Domini conficere, vel cui eorum data est potestas ligandi et solvendi in caelo et in terra? Ex quibus aperte colligitur, quanta potestate praecellat dignitas sacerdotum. Aut quis eorum potest aliquem clericum in sanctam ecclesiam ordinare, quanto minus pro aliqua culpa eum deponere? Namque in ecclesiasticis ordinibus maioris est potestatis deponere quam ordinare. Episcopi possunt alios episcopos ordinare, sed nullo modo sine auctoritate apostolicae sedis deponere. Quis igitur tenuiter sciolus sacerdotes dubitet regibus anteferre? Quodsi reges pro peccatis suis a sacerdotibus sunt iudicandi, a quo rectius quam a Romano pontifice iudicari debent? Ad summam quoslibet bonos christianos multo convenientius quam malos principes reges intelligi decet. Isti enim gloriam Dei querendo se ipsos strenue regunt; at illi non quae Dei sunt sed sua querentes, sibimet hostes alios tyrannice opprimunt. Hii veri regis Christi, illi diaboli corpus sunt. Isti ad hoc sibi imperant, ut cum summo imperatore eternaliter regnent; illorum vero id agit potestas, ut cum tenebrarum principe, qui est rex super omnes filios superbiae, eterna dampnatione dispereant. Nec valde sane mirandum, quod mali pontifices iniquo regi, quem male adeptis per eum honoribus diligunt metuuntque, consentiunt; qui symoniace quoslibet ordinando, Deum pro vili etiam precio vendunt. Nam sicut electi insolubiliter suo capiti uniuntur, ita et reprobi maxime contra bonos ei qui est caput maliciae pertinaciter foederantur. Contra quos profecto non tam disserendum quam pro eis est lacrimosis planctibus ingemendum, ut Deus omnipotens illos a laqueis satanae quibus captivi tenentur eripiat, et tamdem aliquando vel post pericula ad agnitionem veritatis perducat.*

Hec de regibus et imperatoribus qui seculari gloria nimium tumidi, non Deo sed sibi regnant. Sed quia nostri est officii unicuique secundum ordinem vel dignitatem qua videtur vigere exortationem distribuere, imperatoribus et regibus caeterisque principibus, ut elationes maris et superbiae fluctus comprimere valeant, arma humilitatis Deo auctore providere curamus. Scimus enim quia mundana gloria et secularis cura eos maxime qui praesunt ad elationem trahere solet, qua semper neglecta humilitate propriam querendo gloriam fratribus cupiunt praeminere. Proinde videtur utile maxime imperatoribus et regibus, ut cum mens illorum se ad alta erigere et pro singulari vult gloria dilatare[c], inveniat quibus se modis humiliet, atque unde gaudebat sentiat plus timendum. Perspiciat ergo diligenter, quam periculosa quamve sit tumida imperatoria vel regia dignitas, in qua paucissimi salvantur, et illi qui Deo miserante ad salutem veniunt, non eque ut multi pauperum iudicio sancti Spiritus clarificantur. A mundi enim principio usque ad haec nostra tempora in tota autentica scriptura non invenimus septem imperatores, quorum vita adeo fuerit religione praecipua et virtute signorum decorata, sicut innumerabilis multitudo seculi contemptorum, licet illorum plures credantur apud omnipotentem Deum misericordiae salutem invenisse. Namque ut de apostolis et martyribus taceam, quis imperatorum vel regum aeque ut Martinus, Antonius et Benedictus miraculis claruit? Ecce Constantinum piae memoriae imperatorem, Theodosium et Honorium, Karolum et Ludovicum iustitiae amatores, christianae religionis propagatores, ecclesiarum defensores, sancta quidem ecclesia laudat et veneratur, non tamen eos tanta fulsisse miraculorum gloria indicat. Preterea ad quae nomina regum vel imperatorum basilicas seu altaria dedicari, seu ad eorum honores sancta ecclesia missas statuit celebrari? Timeant reges aliique principes, ne quanto se ceteris hominibus in hac vita praeferri

a) p^hp *cod.* b) proprio *Reg.* c) oblectare *Reg*

gaudent, tanto amplius aeternis incendiis subiciantur. Unde scriptum est: „Potentes potenter[a] 1081 *tormenta patientur.“* Sapient. 6,7 *De tot enim hominibus reddituri sunt Deo rationem, quot suae dominati subditos habuerunt. Quodsi alicui religioso privato non parvus labor est, animam suam custodire, quantus labor imminet principibus super multis milibus animarum? Praeterea si iudicium sanctae ecclesiae valde constringit peccatorem pro unius hominis interfectionem, quid erit de his qui multa milia morti tradunt pro huius mundi honore? Qui licet aliquando ore dicant „mea culpa“ pro multorum occisione, corde tamen gaudent in sui quasi honoris extensione, noluntque non fecisse quod egerunt, neque dolent quod fratres suos in Tartarum compulerunt. Cumque ex toto corde eos non penitet, neque volunt humano sanguine adquisita omittere, illorum paenitentia apud Deum sine digno fructu paenitentiae manet. Unde profecto valde est timendum atque ad memoriam eorum crebro revocandum, quod sicut praefati sumus a mundi principio paucissimi per diversa terrarum regna reges sancti ex innumerabili eorum multitudine reperiuntur, cum in una tantum Romanorum pontificum sede seriatim succedentium a tempore beati Petri apostoli ferme centum inter sanctissimos computentur. Cur autem hoc non quia reges terrae et principes vana gloria illecti, sicut praelibatum est, quae sua sunt spiritualibus praeferunt, religiosi autem pontifices vanam gloriam despicientes, quae Dei sunt carnalibus rebus praeponunt? Illi in se delinquentes facile puniunt, in Deum peccantes aequo animo ferunt; isti in se peccantibus facile ignoscunt, Deum offendentibus non leviter parcunt. Illi terrenis actibus nimium dediti spiritualia parvipendunt; isti caelestia sedulo meditantes quae sunt terrena contempnunt. Ammonendi ergo sunt christiani omnes qui cum Christo regnare cupiunt, ne ambitione secularis potestatis regnare affectent, sed potius prae oculis habeant quod beatus Gregorius papa sanctissimus in libro pastorali admonet dicens: „Inter haec itaque quid sequendum est, quid tenendum, nisi ut virtutibus pollens coactus ad regimen veniat, virtutibus vacuus nec coactus accedat?“ Quodsi ad apostolicam sedem in qua rite ordinati meritis beati Petri apostoli meliores efficiuntur, qui Deum timent coacti cum magno timore veniunt, ad regni solium cum quanto timore et tremore accedendum est, in quo etiam boni et humiles sicut in Saul et David cognoscitur, deteriores fiunt? Nam quod de apostolica sede praelibavimus, in decretis beati Simmachi papae licet experimento sciamus, sic continetur: „Ille scilicet beatus Petrus perennem meritorum dotem cum hereditate innocentiae misit ad posteros.“ Et post pauca: „Quis enim sanctum esse dubitet, quem apex tantae dignitatis attollit?“ In quo si desunt bona adquisita per meritum, sufficere possunt quae a loci praedecessore praestantur. Aut enim claros ad hec fastigia erigit, aut eos qui eriguntur illustrat. Quapropter quos sancta ecclesia sua sponte ad regimen vel imperium deliberato consilio advocat, non pro transitoria gloria sed pro multorum salute humiliter obediant, et semper cavebit quod beatus Gregorius in eodem pastorali libro testatur: „Apostatae angelo similis efficitur, dum homo homini similis esse dedignatur.“ Sic Saul post humilitatis meritum in tumorem superbiae culmine potestatis excrevit. Per humilitatem quippe praelatus est, per superbiam reprobatus, Domino attestante qui ait: „Nonne cum esses parvulus in oculis tuis,* 1 Reg 15,17 *caput te constitui in tribubus Israel?“ Et paulo inferius: „Miro autem modo cum apud se parvulus, apud Deum magnus, cum vero apud se magnus apparuit, apud Deum parvulus fuit.“ Vigilanter quoque retineant, quod Dominus in euangelio dicit: „Qui vult inter vos primus esse, sit* Marc. 10,44 *omnium servus.“ Honorem Dei semper suo praeponant, iustitiam unicuique suum ius servando amplectantur; non eant in consilio impiorum, sed religiosis semper adquiescendo corde adhereant. Sanctam ecclesiam non querant sibi sicut ancillam subicere vel subiugare; sed permaxime oculos illius videlicet Domini sacerdotes magistros et patres recognoscendo, decenter studeant honorare. Nam si carnales patres et matres honorare iubemur, quanto magis spirituales? Et si ille qui carnali patri et matri maledixerit morte multandus est, quid ille qui maledicit patri et matri spirituali meretur? Non carnali amore illecti studeant filium suum gregi pro quo Christus sanguinem fudit praeponere, si meliorem illo et utiliorem possunt invenire, ne plus Deo diligendo filium maximum sanctae ecclesiae inferant detrimentum. Patenter enim Deum et proximum sicut oportet non amare convincitur, qui tantae utilitati tamque necessariae sanctae matri ecclesiae prout melius potest negligit providere. Hac namque virtute, id est caritate, neglecta, quidquid boni aliquis fecerit, omni salutis fructu carebit. Hec itaque humiliter agendo, et amorem Dei et proximi sicut oportet servando, praesumant de illius miseratione qui dixit: „Discite a*

a) portenter *c.*

1081. *me, quia mitis sum et humilis corde.*" *Quem si humiliter imitati fuerint, de regno servili et transituro ad regnum verae libertatis et aeternitatis transibunt*[96]. *Amen.*

fol. 128. Hanc igitur epistolam Mettensis episcopus suscipiens, plurimum confortatus est in Domino. Verum nos hac decursa ad historiae ordinem redeamus

Ubi ad aures Heinrici regis et fautorum eius anathema a domino papa factum personuit, infremuit tyrannus, factiosorum strepitus in beati Petri vicarium turpia et nefanda concrepans intonuit, dicentium magum eum esse et impostorem, hereticum, homicidam, fornicarium, et si quid aliud aversatur sanae doctrinae. Non debere regem, imperatoris filium, qui non sine causa gladium portaret, qui Romanae rei publicae patricius tutor et defensor esse deberet, tantam pati sanctae Dei aecclesiae conculcationem, ut homo omnium peripsima, pro suis sceleribus iuste puniendus, et merito ab aecclesia exturbandus, summam illam regii nominis maiestatem inpugnaret. Maledictum frustra prolatum, in eum, a quo processerat, retorquendum: ut qui domino suo et regi foveam paraverat maledictionis, eo inmuni remanente, ille, qui caput et causa mali erat, prior incideret in eam. Cum in hoc omnis perstreperet aula, decretum est communi consilio, ut ille qui reverendam a seculis regiam maiestatem ab ecclesia extorrem pronunciaverat, ab aecclesiae corpore segregaretur, et Romanae aecclesiae pontifex, qui supra omnes est, ab his qui ei subesse debebant, excommunicationi adiudicatus
fol. 128'. est. O dementia incomparabilis, furor inedicibilis, insania mirabilis! Quis, rogo, imperatorum, quis regum ad tantam prosilire ausus est protervam insaniam insanamve proterviam, ut clavigeri caelestis vicarium, cuius lingua clavis coeli est, canonice electum, ab omni christianitate susceptum, bene viventem, recta docentem, ab ecclesia alienandum pronunciaverit? Conventus hic apud Ulterius Traiectum habitus est, ubi contra Deum et Dominum disputatum est. Dies erat sabbati, et vespere sabbati ipsa nocte dominicae diei illucescente, in concilio malignantium constitutam est et deliberatum, ut in crastino ad missas in omnium audientia papa excommunicaretur, quia ausus fuisset regem et dominum suum excommunicare; iustam hanc esse sententiam, ut in quo peccaverat, puniretur. Aderat in consessu illo iniqua gerentium Virdunensis Teodericus, et Pibo Tullensis, et plures alii, qui etsi favebant regiis negociis, hoc tamen, quia sanctorum patrum obviabat decretis et sanctionibus repugnabat canonicis, aversati sunt. Et quidem Tullensi id officii impositum a rege fuit, eo quod esset mentis timidae et multae inconstantiae, ut negocium id exequeretur; sed ille dum pavet ad singula nec audet reniti, noctu cum Virdunensi assumptis sociis fugae se credit consilio; quamobrem et in crastinum aliquanto morosius prolongata est negotii huius exequutio[97]. Solus Willelmus Traiectensis inventus est, qui dum hesternam ructat crapulam, posuit in coelum os suum, et
98 lingua eius in dominum et magistrum suum maledictionis intorsit iaculum[98]. Sed non inpune. Nam cum hoc inter sacra missarum peregisset solempnia, et peracto scelere datus in reprobum sensum ad eadem perexplenda accingeretur, ne vel in hoc a Iudae proditoris consortio et merito separaretur, ubi corpus dominicum, in quod peccaverat, male sibi conscius sumpsit, ultio divina manifestata est. Percussus est enim a Deo plaga insanabili, ita ut cum horrore et stupore mirabili clamaret: *Ardeo! ardeo!* quia corpus quod vivificat, incendium illi poenamque pariebat, quod exarserat in eo sicut ignis in spinis, ut manifesta in eo fieret ultio Domini. Nec datum est illi tempus ut peniteret, sed mox ut sensit ignem in se grassantem, in sede corpore reclinato, dum clamasset: *Sancta Maria!* miseram vitam miserabili morte

96) Nonnulla alia subiicit Udalricus p. 165; quibuscum partim et codex saeculi XI. Arundelianus N. 77. fol. 6. in Museo Britannico consentit; haec enim a Lappenbergio nostro exscripta addit: *His igitur armis racionis, quibus se reges ceterique principes contra superbiam et vanam gloriam muniant, comparatis; fraternitatem tuam et eorum qui predicationis locum in sancta ecclesia tenent paucis commonere censuimus, ut inter alia que debentur veritatem fere ab omnibus neglectam, cuius propugnatores et defensores vix paucissi(mi) reperiuntur, firmiter tenere et constanter denuntiare studeatis, perpendentes, quod beatus Gregorius in libro moralium VII dicit, exponens capitulum illud „Qui timent pruinam, irruet super eos nix*". „*Sepe, inquid, nonnulli dum temporalia adversa pertimescunt, districtioni se eterne animadversionis obiciunt.*"

Ex parte omnipotentis Dei et auctoritate beati Petri apostolorum principis, concedo et largior tibi potestatem frater H. in omni regno Lotharii faciendi ea que ad episcopatum pertinent in his episcopatibus, in quibus sunt episcopi excommunicati, participando Henrico quondam regi dicto quousque idem episcopi manserint in excommunicatione et non fuerint a nobis absoluti seu legali nostro successore. 97) Paulo ante scripta videtur epistola Gregorii III, 12, ad Udonem Trevirensem, Theodericum Virdunensem et Herimannum Mettensem. K. 98) Hoc a. 1076. paschali tempore factum esse narrat Lambertus; Hugonem Wormatiense concilium cum Moguntino a. 1080 confudisse monuit Stenzel I, 387. K.

finivit[1]. De quo certum est, quia nobis ista vidit, nobis hoc monstratum est, ut prodesse inciperet nobis pena eius. Grandis hinc inolevit terror omnibus, ita ut Virdunensis, quem clam abscessisse notavimus, urbi suae appropinquans, exeuntibus sibi obviam clericis suis cum crucibus et cereis, ut moris est, processionem palam interdixerit, et excommunicatum se quia ad horam cessisset pronunciaverit, satisque tunc penituerit in excommunicatione domini papae se factiosis communicasse; ita ut palam protestaretur, quia nisi divina illi prospexisset misericordia et bonorum virorum oratio, penam quam Willelmus perpessus erat, ipse pertulisset. Quamobrem etiam papae dimissis nunciis, abbate videlicet Rodulfo cum sociis, cum se omnino pro communione illa excommunicatum affirmaret, et ob id ab officio cessasset, in manu eius per litteras[2] stolam reddidit et anulum. Et cum se sic ipse dampnaret, parebat tamen regi, quia hec erat hora eius, et potestas tenebrarum. Nam inveteratam eius maliciam, quae obduruerat, non frangebant miracula; ut incrementa viciorum parerent ei etiam additamenta tormentorum. Unde et impletum est in eo quod scriptum est: *Multo labore sudatum est, et non exivit de eo nimia rubigo eius nec per ignem.* Ignis enim ei tribulationis circumstrepebat, qui viciorum rubiginem purgaret; sed nec per ignem rubiginem amisit, qui nec per flagella correctus est, quia malicia eius a conflatore consumi non potuit.

1080 | 2 | Ez. 24, 12

Anno incarnationis 1087. obiit Willelmus Anglorum rex. fol. 129'.

Anno igitur ab incarnatione Domini 1079. factum est praelium in Saxonia, in quo Rodulfus rex cecidit, et Heinricus fugiendo victus est. Hoc eodem anno facta sunt tonitrua et fulgura in Ianuario, et luna nigra et sanguinolenta visa est 3. Kal. Febr. Et sequenti anno Witbertus invasit sedem apostolicam, a dampnatis et excommunicatis suique similibus in apostaticum, non apostolicum electus. Quae conspiratio primum facta est apud Brixiam, ubi congregati aliqui episcoporum de sinagoga satanae, traditi in reprobum sensum, contra fidem, quae est confessio Petri, et sanctam sedem eius Romanam aecclesiam turpia et nefanda iacientes, ad plenitudinem dampnationis suae elegerunt Witbertum heresiarcham de sui similibus, et desperata superbia apostolicum eum vocantes, apostatam, non apostolicum effecerunt. Qui idcirco omnium fidelium odio dignior est, quia cum a principibus, Heinrico scilicet rege deposito et caeteris huius perditionis ministris, quesitum esset, quis ad inpugnandum sanctum virum, papam videlicet Gregorium, falsitatis vexillum susciperet, nemo omnium tam audax, tam praesumptor, tam desperatus vel perditus inventus est, qui naufragium fidei subire deligeret, preter eum solum. Qui idcirco, credimus, antichristi negocium suscepit, ut ruinam archiepiscopatus Ravennensis, quem pro suis criminibus eodem Gregorio praesidente synodali iudicio perdiderat, susceptione oblati periculi compensaret. Aderat in conventu illo malignantium multus numerus dampnatorum, quos ad persequendum amatorem iustitiae communicatio criminum et amor principis illexerat, eum solum invenit diabolus promptiorem, cui maliciae suae omnem principatum committeret. Suscepit itaque sedem satanae, et in catedra pestilentiae sublimatus, impiorum mentes ad expugnandum nomen Domini exacuebat, factus omnibus fovea peccandi. Quae autem fuerit eius promotio seu intronizatio, quomodo ad hanc deiectionem et quam praecipitanter ascenderit, et a quibus execratus sit, quaeve eorum fuerit vita vel conversatio, et quid de ordinato vel ordinatoribus eius sentiendum sit, Gevehardus Salzeburgensis episcopus, cuius vita speculum erat bonorum, interrogatus edicat. Ait enim scribens Herimanno Mettensi episcopo:

1080. Oct. 15 | Ian. 25. | Legg II, 61

G. Salzeburgensis episcopus H. Mettensi episcopo salutem. Wibertus quondam Ravennas archiepiscopus cum obedientiam, quam apostolicae sedi iuramento promiserat, non attendere, sed contra ipsam omnimodis superbire studuisset, in Romana synodo inrecuperabiliter depositus et anathematizatus est ab apostolica sede et ab episcopis totius aecclesiae; nec hoc semel in una synodo, sed in omnibus synodis, quotquot iam septennio Romae celebratae sunt. Hic igitur ita in periuriis inveteratus et pro eisdem inrecuperabiliter depositus et anathematizatus, sedem Romani pontificis, cui obedientiam iuravit, per manus anathematizatorum, utpote sui similium, invasit, legitimo pastore adhuc eidem sedi praesidente. Ipsorum autem excommunicatorum nullus eum consecrare, vel potius execrare praesumpsit, praeter Mutinensem et Arithinum exepiscopos, qui ambo pro suis criminibus iam annis tribus officio et communione caruerant. Sed hii etiam si officium et communionem haberent, et Romana sedes pastore vacaret, nullum tamen eidem sedi pontificem ordinare possent. Huius enim ordinationis privilegium solis cardinalibus 1083

1) obiit a. 1076; cf. Bertholdum, Lambertum, Brunonem, Bernoldum. 2) In registro desiderantur.

episcopis Albanensi, Ostiensi, Portuensi, a sanctis patribus est concessum. Ergo Mutinensis et Arithinus episcopi iuxta testimonium sanctissimi papae Innocentii non benedictionem, sed dampnationem quam habuerunt suo Ravennati imponere potuerunt; nec illum in Romanum patriarcham, sed in perditissimum heresiarcham promoverunt. Caveat igitur omnis christianus, caput antichristo inclinare, statuam quam Nabuchodonosor erexit adorare, sicque se ipsius heresiarchae perniciosissimo anathemati innodare. Nam quicumque illi obędierit, qui dixit: „Ponam sedem meam ad aquilonem, et ero similis Altissimo,“ certissime in aeternam dampnationem ibit cum ipsis. Amen.

Hec sunt de Witberto Gevehardi Salzeburgensis, viri utique doctissimi et autentici, scripta veridica, quibus utique nullus cum iustitia obviare praevalet. Extant et alia eius scripta auctoritate et veritate subnixa, quae pro viri merito reverenter fidelium honorat et amplexa-
1084. Mart. 31. tur aecclesia. Ab hoc itaque Wiberto, sale utique infatuato, Heinricus coronam suscepit imperii, factus infelix membrum illius qui est rex super omnes filios superbiae, suscipiens ab illo maledictionem pro benedictione; et quidem satis congrue. Nam dignus erat, et pro meritis acta res est, ut talis rex talem papam institueret, et ab eodem ipse coronam ignominiae et sceptrum dedecoris susciperet.

fol. 129'. Defuncto per id temporis Lugdunensi archiepiscopo Gibuino[3], cum varia quorumdam
1082. esset ęlectio, domnus Hugo Diensis episcopus electione cleri et populi, auctoritate et praecepto Romani pontificis in archiepiscopum Lugdunensem promotus est anno incarnationis
4 Domini 1082[4]. Adhuc enim Romanae urbi domnus Gregorius praeerat, quamquam Wibertistarum iam esset facta conspiratio, non tamen promotio. Ubi vero et promotio eius execratione sua illa quasi auctorizata est, et iudicatum est ab impiis et periuris hostili manu Romam aggrediendam, ut papa, qui populi obsequio et amore cum gratia Dei protegebatur, cum in-
1083. iuria et dedecore a sede propelleretur: eousque res devenit, ut rex cum papa suo exercitu innumerabili fultus Romam tenderet, et in itinere quotquot poterat ad adorandam statuam, et in ea imaginem bestiae compellebat. Sed modo mirabili quo plus ad explendam profanae mentis vesaniam ferebatur, eo gravius deiciebatur et dehonestabatur. Aliquando enim magnum erat si quis regium osculum merebatur, gratum si quis vestigia papae oscularetur. Nunc versa vice rerum, quicumque inventus fuisset, tenebatur, nec antea dimittebatur, nisi primo pedem paparelli illius oscularetur, et sic demum osculo regis potiebatur: ut esset in ambobus equipartita iniuria, verum regis tanto gravior, quanto hic cuius pedibus inclinabatur, erat deterior. Quae enim maior esse potest insania, quam virum litteris adprime eruditum, disciplinis aecclesiasticis imbutum, sanctionis aecclesiasticae non ignarum, tenentem in aecclesia magnae dignitatis et praelationis locum, ad tantam mentis devenire hebetudinem, ut contra Deum superbire incipiat, et locum celsitudinis non in aecclesia, sed extra aecclesiam et supra aecclesiam contra ius et fas appetens, illi assimilari omnino studeat, qui dixit: *Po-*
cf. Isai. 14, 13. 14. *nam sedem meam ad aquilonem, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo**.

*) *Hoc loco proponere libet fragmentum in codice Musei Britannici inter Arundelianos N. 390. manu saeculi XI. exeuntis exaratum, quod in itinere Anglico a. 1844 exscripsi. Legitur ibi fol. 132, et pactum Heinrici IV. cum Romanis a. 1083 mense Iunio ictum illustrat:* Quidam qui dicuntur religiosi et sanctissimi, sicuti hactenus soliti sunt facere, se posuerunt contra ius, et temptaverunt Deum, et fecerunt quod facere non debuerunt; ob hoc magnum dedecus habuerunt. Nam isti sunt illi qui fecerunt iudicium de regno et sacerdotio; set Deus qui est misericordissimus et piissimus praevidit quod iustum est. Nam abbas Cassini montis et cancellarius qui cardinalis est de sancto Paulo, et episcopus Portuensis cum aliis coepiscopis et Bernhardus diaconus, et Wimundus monachus qui alio nomine Christianus nuncupatur, et Gratianus, qui omnes ex praecepto papae fecerunt hanc legem quam audituri estis. Set prius dicam qui benedixit aquam, scilicet quidam vir qui est nimis religiosus, et nuncupatur Petrus Neopolitanus, et est monachus, qui prius presbiter fecit triduanum ieiunium cum aliis clericis qui ibi fuerunt, et ipse presbiter sanctissimus celebravit missam. Peracta vero missa, abiit ad aquam cum supradictis et benedixit aquam. Misit vero puerum quendam in aquam ex parte regis, ut Deus discerneret veritatem, si ipse rex haberet iusticiam. Mox ergo ut puer missus est in aquam,

3) 15. Kalend. Maii depositio d. Gebuini archiepiscopi Lugdunensis legitur in necrologio S. Benigni Divionensis. K. 4) In litteris Registr. IX, 18. 9. Kalend. Novemb. ad Hugonem datis monet Gregorius ne regimen Lugdunensis ecclesiae accedere dubitet. Scripta est epistola a. 1082, si Hugo a. 1083 et ineunte quidem consecratus est archiepiscopus Lugdunensis, quod e veteri quadam charta recte collegisse videntur auctores Gall. christ. tom. IV, 109. K.

Reversus inter haec ab urbe Roma Rodulfus abbas venit Virdunum, et Virdunensi episcopo communionis gratiam a papa reportans, absolutionem eius domno Mettensi episcopo impositam, qui vices papae exequebatur, requirendam esse satisfactione praemissa insinuavit. Verum quia Wibertum execratum, et regem obstinato animo Romam tendere iam fama vulgaverat, intumuit animus hominis, et quidquid egerat, quidquid dampnaverat vilipendens, ad vomitum rediit, culpam non solum fateri non erubuit, quin potius gravioribus se vinculis peccati et pertinaciae innodare non pertimuit. Nam subito per semetipsum absolutus, pontifex in vestitu sacerdotali apparuit, missas celebravit, et quidquid illud est quod sacerdotali officio convenit, quod eotenus caverat inplere non formidavit, in monasterio novo sanctae Mariae, quod ipse summo studio et cura exstruxerat, reliquias introducens, aquam benedicens et aspergens, et singula episcopi officia complens.

Exhinc orta sunt mala in Israel. Anno enim ab incarnatione Domini 1084 Heinricus 1084. Romam veniens urbem cepit, muros evertit, Gregorium papam in turre Crescentis muro clausit, suumque papam in ecclesia sancti Petri sedere constituit, ut impleretur quod scriptum est: *Cum videritis idolum abhominationis stantem ubi non debet, qui legit intelligat.* Inter haec Marc 13,14. Virdunensis fera tota humanitatis facie eversa, hac illacque debachabatur, ita ut omnis in eo religionis species immutaretur, et obsequium quod prius viris religiosis, qui tunc a Leodio confluxerant et ab aliis undique partibus, atque sub habitu monastico in coenobiis suburbanis degebant, exibuerat, verteret in arma furoris. Totus illi sermo de imperio Heinrici, de papatu Clementis erat, ita ut publice in aecclesiis nomen illius heresiarchae nefandi in canone recitari praeciperet. Quod etiam faciebant reliqui episcopi Lotharingiae et Langobardiae, exceptis perpaucis, qui magisterio Petri adherebant; quorum vita cum esset sancta, pia, casta et catholica, publica notabatur infamia, insana dicebatur et heretica; non intelligentes illud Ysidori dictum, quod noverit se a communione totius orbis separari, quicumque nomen apostolici pro qualicumque dissensione in canone non recitaverit. Admiranda prorsus Dei omnipotentis miseratio, qui electos suos etsi aliquando permittit concuti, non sinit tamen penitus labefactari. Non sufficiebat sacerdotibus vel solos peccare; facti erant laqueus iu- fol. 130. venum omnes, ut etiam absque synagogis facerent eos qui non communicabant operibus eorum in communicando excommunicatis, in abiectione Gregorii, in assertione Wiberti. Iam vero si quis esset qui Gregorio communicaret, hic publice conviciis appetebatur, hic hereti-

abiit iusum in fundo aquae[a]. Ad hoc miraculum stupefacti fuerant omnes qui ibi aderant, et unus illorum nomine Wimundus qui Christianus nuncupatur, cepit dicere contra Gratianum: *Certe tu impressisti puerum ut iret iusum in fundo aquae.* Set ipse Gratianus cepit detestare et dicere: *Quia nunquam feci tale quid.* Tunc ipse Wimundus nomine cum iracundia abiit ad papam, et dixit: *Quoniam Gratianus impressit puerum ut iret in fundo aquae.* Papa ut audivit, praecepit illi Wimundo et dixit: *Vade et dic illis ut iterum mittant puerum in aquam, ut videamus si verum est quod tu dicis.* Ad tale praeceptum perrexit ipse Wimundus, et dixit omnibus illis qui ibi aderant ex parte papae, ut alia vice misissent puerum in aquam. Et ipsi ex praecepto papae miserunt iterum puerum in aquam, et abiit puerulus iusum in fundo aquae sicut prius. Post haec eandem legem ipsi supradicti fecerunt propter papam, et miserunt puerulum in aquam, qui cepit natare desuper. Miserunt et alia vice, qui supernatavit similiter. Ob hoc impulerunt subtus aquam ut iret in profundum aquae, set Deus non permittebat. Nam habuerunt eum suffocare in aqua. Ad tale miraculum sunt stupefacti, et nesciunt quid agere debeant. Sunt modo consiliati, ac fidem inter se dederunt, si res ista in propatulo esset, regi per aliquem hominem, ut nec unus illorum audeat dicere sine communi consilio et sine consilio papae. Nam ipse accepit fidem ab omnibus, ut nullus audeat dicere. Hoc factum est in Pallaria in monasterio sanctae Mariae, quae est capella ipsius abbatis Cassini montis. Hoc factum est ad confusionem illorum qui fecerunt et ad salutem vestri imperii, et fuit factum in dominica die post missam de adventu Domini.

SACRAMENTUM.

Tibi dicimus, rex Heinrice[b], quia nos infra terminum illum quem tecum ponemus ad 15 dies postquam Romam veneris faciemus te coronare papam Gregorium si vivus est, vel si forte de Roma non fugerit. Si autem mortuus fuerit, vel si fugerit et reverti noluerit ad nostrum consilium ut te coronet infra constitutum terminum, nos papam eligemus cum tuo consilio secundum canones, et ipsum papam studebimus per bonam fidem ut te coronet, et nos studebimus per bonam fidem ut Romani faciant tibi fidelitatem. Haec omnia observabimus tibi absque fraude et malo ingenio, nisi quantum communi consilio nostro et tuo addatur vel minuatur.

a) aq. *c.* b) H. *c.*

1084. cus, destructor regni, assertor mali, qui nec vita dignus esset, qui publicae indignationis offensam contraheret periurus, et quodam adinventicio nomine Paterinus dicebatur. Advenerant tempora periculosa, obnubilata erat facies aecclesiae, non agnoscebat quos genuerat filios, quia patiebatur infestos, nec ipsi matrem agnoscebant, quam cum multis et miris modis affligerent et insectarentur, vicem eius dolere non noverant. Beati qui in hac sanctae Dei ecclesiae conculcatione non inquinaverunt vestimenta sua; ambulabunt in albis, quia digni sunt.

Nec mutabat pardus varietates suas, Heinricus scilicet nequicias suas, quin immo Romae positus, quotquot poterat minis, terroribus, blandimentis, promissis sibi conciliabat; bella, cedes, homicidia per se suosque faciens, et totis quibus poterat nisibus iniquitati favens, veritati resistens, et insuper suis litteras mittens, quibus se Romam optinuisse, papam deiecisse, et omnibus omnino praevaluisse mendaciter confingebat. At vero Mathildis comitissa, Romanae aecclesiae filia, virilis animi constantiam tenens, tanto ei fortius resistebat, quanto magis huius astutias et papae innocentiam noverat. Sola enim tunc temporis inventa est inter feminas, quae regis potentiam aspernata sit, quae calliditatibus eius et potentiae etiam bellico certamine obviaverit, ut merito nominetur virago, quae virtute animi etiam viros praeibat. Adesto, summe Deus, et aecclesiae tuae regnum et aecclesiasticae constitutionis robur, quod Spiritu sancto tuo ordinante firmaveras, non patiaris de culmine gloriae suae dilabi, nec sinas tantis subiacere periculis. Hec est mulier illa, de qua ab ottrectatoribus[a] fidei et conculcatoribus veritatis crimen incestus sancto pontifici obiciebatur. Cui si deessent meritorum laudes, hoc solum satis eam commendabilem redderet, quod cum tali viro, dum exprobratur, dum convitia suscipit, dum inproperia audit, approbatur, honoratur, laudatur. Quae enim ut haec pro Romana decertavit aecclesia? Quot et quanta passa est, ut illa debita libertate frueretur? Extant ad eam plures epistolae papae; quarum hic unam non pigebit inserere, ut agnoscatur, qua sibi invicem unione connectantur, ut omne os loqui iniqua volentium obstruatur, et ut benivoli instruantur, et maliloqui erubescant et confundantur:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilectae in Christo filiae Mathildi salutem et apostolicam benedictionem. Quanta sit mihi cura, quantaque sollicitudo de te tuaque salute, ipse solus qui cordis archana rimatur intelligit, et multo melius me ipso cognoscit. Tu tamen si pensare non negligis, ut reor animadvertes, quia pro tantis me tui curam habere oportet, pro quantis te caritatis studiis detinui, ne illos desereres, ut tuae solius saluti animae invigilares. Karitas enim, ut sepe dixi et dicam, sequens celestem tubam, non querit quae sua sunt. Sed quia inter cetera quae tibi contra mundi principem, favente Deo, arma contuli, quod potissimum est, ut corpus dominicum acciperes, indicavi, et ut certae fiduciae matris Domini te omnino committeres praecepi, quid inde beatus Ambrosius, videlicet de sumendo corpore et sanguine Domini dicat, his in litteris intimavi. Ait enim in libro 4. de sacramentis inter cetera: „Si mortem Domini annunciamus, annunciamus remissionem peccatorum. Si quotienscumque funditur sanguis Domini, in remissionem peccatorum funditur, debeo illum semper accipere, ut semper mihi peccata dimittantur. Qui semper pecco, semper debeo habere medicinam[5].“ Item in libro 5. de sacramentis[b] [5].

fol. 130'. Gregorius igitur in turre Crescentis muro clausus, legatos misit ad Robertum Apuliae ducem, qui tunc forte classe instructa mare transire parabat, ut veniret et obsidionem solveret. Erat tunc forte Romae abbas Divionensis domino papae per omnia fidelissimus, quem pro ingenita sibi bonitate et obedientia debita beato Petro, dulcissimo amplectebatur affectu, adeo ut concaptivum suum eum vocaret; quia non eum movebant salutis pericula pro iustitia suscepta. Hunc ergo ad evocandum ducem cum quibusdam cardinalibus misit. Qui obedientiam non segniter exequutus, principem adduxit, et data Urbi obsidione, patefactoque
Mai ingressu, rege fugato, papa liberatur, et ad Lateranense palatium cum gloria reducitur. At quia Normannorum instabilitas Urbe capta et praedae data multa mala perpetraverat, nobilium Romanorum filias stuprando, et nocentes pariter innocentesque pari poena affligendo, nullumque modum, uti victoribus mos est, in rapina, crudelitate, direptione habendo: veritus ne duce recedente infidelitas Romana exagitata recrudesceret, et quos antea habuerat quasi fidos amicos, pateretur infidos, cedendum tempori arbitratus, Salernum se contulit. Rex vero hoste adventante, fugae praesidium requirens, sigillum do-

a) *ita c.* b) *locus vacat.*

5) Desunt permulta. Data est epistola 15. Kalend. Mai. ind. 12. i. e. 1074. Registr. I, 47. Cod. Udalrici 157. K.

mini papaę, quem furto subripuerat, secum tulit; et Portuensem, quia olim familiaris papae (1083) fuerat, sibi conciliatum secum duxit. Witbertus vero et ipse aufugit. Quamobrem verita Mathildis, ne simplices quique astutia regis specie sigilli deciperentur, praevenit malitiam illius, mittens litteras fidelibus in hec verba:

Mathildis Dei gratia si quid est, omnibus in Theuthonicorum regno commorantibus, salutem. Notum vobis facimus, quod Heinricus falsus rex furto subripuit sygillum domni papae Gregorii. Unde si quid audieritis quod discordet a nostra legatione, falsum arbitramini, neque mendaciis eius adquiescatis. Preterea episcopum Portuensem secum ducit; quoniam olim fuit familiaris domini papae. Si igitur aliquid vobiscum vel contra vos per eum vult operari, eum falsum testem nolite dubitare. Nulli umquam credatis, qui aliter quam nos dicere audebit. Sciatis domnum papam iam recuperasse Sutrium atque Nepe. Barrabas latro, id est Heinrici papa, ipse quoque aufugit. Valete, et de insidiis Heinrici cauti estote.

Igitur summo pontifice ab Urbe discedente, eius comitatui abbas Divionensis non defuit. Verum die quadam exercitu ultra quam speraverat summo diluculo progresso, cum ipse cum sociis celer subsequeretur, calonum turbam offendit, qui extrema hostium sequentes, mira agilitate currendi ignaros doli et fraudis trucidabant. Quorum nequitiam abbas, ut expertus in talibus, agnoscens et praecavens, socios iter accelerare praemonuit. Verum illis propere abeuntibus, cum post terga subdole clamaretur ab impiis, non esse eam viam quae praeeuntium vestigia sequeretur, se viam scire, et paratos ostendere si expectarentur, abbate contradicente et dolos eorum manifestante, frater qui comitabatur Walterius nomine substitit, et ultra votum omnium viam ab eis querebat. A quibus mox peremptus, viam universae carnis ingressurus erat. Quod et ita contigit. Cum enim accelerantem praestolatur[a], emissa lanceola in eum dirigitur; set dum tarde sibi providet, et ictum devitare gestit, vulnus lętale suscepit. Et dum ex dolore ictus gradum accelerat, abbatem subsequutus, supra pectus eius capite reclinato, vitali spiritu deficiente corruit, et deficiens mortuus est. Cui illud obfuisse credimus, quia partibus papae iustis et sanctis aversabatur, nec corrigi poterat cum sepius obiurgaretur. Parcat ei omnipotens Deus, et tribuat, ut ultio praesens et peccatorum veniam et aeternitatis ei pariat mansionem. Illo ergo ruente, non destitit malorum inprobitas a persequendo, donec bestia quae sarcinas ferebat remanente, inveniret Romana avaritia quo cupiditatis ingenitae frena laxaret, sicque malicia eorum propter sarcinas interrupta est. Intueamur nunc fluctuantem et estuantem animum patris de morte filii, et cogitemus quae potuit consolatio dolori illius mederi. Apud exteras gentes positus, duobus tantum sociis et hoc tercio fultus quid putamus cordi eius accesserit? Qui cogitationum fluctus, qui perturbationum impetus, qui dolorum gemitus, quae suspiria, quae mentis anxietas; cum perderet socium socius, filium pater, magister discipulum, et non solum insalutatum dimitteret, quin etiam ruentem, deficientem, morientem respicere non auderet, nec humanitati officia pia persolvere? O qui patres estis, qui affectum filiorum corde tenetis, attendite et videte, quis patris huius dolor extiterit, qui filium dum putat vivum et vegetum, innocenter ante se videt mactatum, in morte filii pater passus est. Qui habet amicum karissimum, et eum cogitat moriturum, scit quid pater passus sit, licet maiora passus sit quam aliquis ami- (fol. 131.) cus de amico excogitare possit. Multum enim distat inter id quod somniamus, et quae oculis praesentialiter videmus; sic permaxima est differentia inter cogitatum et actum. Venit ergo tandem abbas ad socios, et osculato pede papae, cum vultus mentem indicaret, dolorem cordis aperuit. Papa vero directis militibus cum armorum apparatu, auctores tanti sceleris persequi, et corpus exanimati fratris ad se praecepit deportari. Quod inventum est omni veste spoliatum et in suo sanguine volutatum, sicque a quodam clerico de sociis in papae praesentia perlatum. Qui benigno ut erat animo compaciens, pluviali suo quo indutus erat, corpus fratris operiens, et absolutionem ei faciens, missam pro defuncto cecinit, et sic terrae quod suum erat restituit, multum consolatus abbatem, ut voluntati Dei sui concordaret, iudicia eius esse occulta, numquam tamen iniusta. Confortatus est autem spiritus illius in Domino, et cum omnia perdidisset, non ad iracundiam provocatus est, neque stultum quid contra Deum loquutus est. Cogitabat vero papa mitissimus eum penes se retinere diebus vitae suae, sed quia idem anxiabatur iam per annum integrum commissos sibi fratres et filios se non vidisse, licet doleret illos non ut decuerat eum a se dimisisse: videns animum eius in hoc esse ut fratres visitaret, dimisit eum, imposita ei legatione Colimbriae, dans litteras ad

a) *ita codex*, praestolamur *Labbeus edidit.*

1084. Sisenandum principem praefatae provinciae[6], ut ei tamquam alteri sibi crederet. Misit etiam per eum, et per Petrum Igneum[7], et per principem Salernitanum Gisulfum nomine, quos Cluniacum mittebat, litteras omnibus fidelibus, in quibus et calamitatis sanctae Romanae aecclesiae causam, et cur tanta passus sit, quamobrem ad hec patienda adductus sit, breviter dilucidavit, et ut sui misererentur ammonuit in hec verba:

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus in Christo fidelibus, apostolicam sedem revera diligentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Pervenit, fratres karissimi, pervenit ut estimamus ad notitiam vestram, quia nostro tempore innovatum est quod in psalmis inquirendo dicitur: „Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus christum eius.“ Principes enim gentium, et principes sacerdotum cum magna multitudine convenerunt in unum adversus Christum omnipotentis Dei filium, et adversus apostolum eius Petrum, ut christianam religionem extinguerent, et hereticam pravitatem propagarent. Sed Deo miserante, illos qui confidunt in Domino, nullo terrore nullaque credulitate vel mundanae gloriae promissione ad suam potuerunt deflectere impietatem. Pro nulla quippe alia qualibet ratione contra nos inique conspirantes manus erexerunt, nisi quia periculum sanctae ecclesiae noluimus silentio praeterire, et his qui eandem sponsam Dei non erubescunt in servitutem redigere. In omnibus enim terris licet etiam pauperculis mulierculis suae patriae lege suaque voluntate virum accipere legitime, sanctae vero aecclesiae, quae est sponsa Dei et mater nostra, non licet, secundum impiorum votum et detestabilem consuetudinem, divina lege propriaque voluntate suo sponso legaliter in terris adherere. Non enim pati debemus, ut filii sanctae ecclesiae hereticis, adulteris et invasoribus, quasi patribus subiciantur, atque ab eis velut adulterina infamia notentur. Hinc multa mala, diversa pericula et inaudita crudelitatis scelera qualiter sint exorta, a nostris legatis luce clarius veraque relatione potestis addiscere, et si revera doletis et contristamini de ruina christianae religionis et confusione, eique vultis manum praebere adiutorii, intrinsecus certo tacti dolore, ab eisdem instrui satis potestis. Sunt enim beato Petro fidelissimi, et inter primos domus eius unusquisque in suo ordine adnumerati, qui nullo terrore nullaque temporalium rerum promissione potuerunt in aliquo ab eius fidelitate et defensione avelli et a gremio sanctae matris aecclesiae separari. Sed quia, sicut novit vestra fraternitas, licet indigno et peccatori divinitus per prophetam dicitur: „Super montem excelsum“ et reliqua; et iterum, „Clama, ne cesses“; velim nolim, omni postposita verecundia, timore quoque vel alicuius terreno amore, euangelizo, clamo, clamo, et iterum clamo, et adnuncio vobis, quia christiana religio et vera fides, quam filius Dei de coelo veniens per patres nostros nos docuit, in secularem versa pravam consuetudinem, heu! proh dolor! ad nichilum pene devenit, et inmutato antiquo colore cecidit non solum in diaboli verum etiam in Iudeorum, Sarracenorum atque paganorum derisionem. Illi enim leges suas, licet hoc tempore ad nullam animarum salutem utiles, nullisque miraculis sicut lex nostra aeterni regis frequenti attestatione clarificatas et corroboratas, prout credunt, observant. Nos autem seculi inebriati amore, et vana decepti ambitione, omni religione et honestate cupiditati atque superbiae postpositis, exleges et quasi fatui videmur; quia praesentis vitae et futurae salutem et honorem sicut patres nostri non habemus, nec etiam sicut oportet speramus. Et si sunt aliqui, licet rarissimi, qui Deum timeant, pro se utcumque, non pro communi fratrum salute decertant promta voluntate. Qui vel quot sunt, qui pro timore vel amore omnipotentis Dei, in quo vivimus movemur et sumus, tantum desudent, vel usque ad mortem laborent, quantum seculares milites pro dominis suis, vel etiam pro amicis et subditis?
fol. 131'. *Ecce multa milia hominum secularium pro dominis suis cotidie currunt in mortem, pro caelesti vero Deo et Redemptore nostro non solum in mortem non currunt, verum etiam quorumdam hominum inimicitias subire contempnunt. Et si sunt aliqui, immo Deo miserante sunt, licet perpaucissimi, qui in faciem impiis usque ad mortem resistere pro amore christianae legis contendunt; non solum a fratribus, ut dignum est, non adiuvantur, sed etiam inprudentes et minus discreti ut dementes habentur. Sed quia hec et his similia specialiter inminent nobis ut vobis indicemus, quatenus Deo largiente vicia possimus a cordibus fratrum avellere et virtutes in eis plantare, rogamus et obsecramus in domino Iesu, qui nos sua morte redemit, ut tribulationes et angustias quas patimur ab inimicis christianae religionis, cur et qualiter patiamur, diligenter investigando intelligatis. Ex quo enim dispositione divina mater aecclesia in trono apostolico me valde indignum et Deo teste invitum collocavit, summopere procuravi, ut sancta aecclesia*

6) Neque hac neque sequentes Gregorii litterae in registro leguntur. K. 7) cardinalem.

sponsa Dei, domina et mater nostra, ad proprium rediens decus, libera casta et catholica per- 1084.
maneret. Sed quia hosti antiquo hec omnino displicent, armavit contra nos membra sua, ut omnia in contrarium verteret. Ideo in nos, immo in apostolicam sedem tanta fecit, quanta facere a tempore Constantini Magni imperatoris nequivit. Nec valde mirum, quia quanto plus antichristi tempus appropinquat, tanto amplius christianam religionem extinguere decertat. Nunc autem, fratres mei karissimi, diligenter quae vobis dico audite. Omnes qui in toto orbe christiano censentur nomine, et christianam fidem vere cognoscunt, sciunt et credunt, beatum Petrum apostolorum principem esse omnium christianorum patrem, et primum post Christum pastorem, sanctamque Romanam aecclesiam omnium aecclesiarum matrem et magistram. Si ergo hoc creditis et indubitanter tenetis, rogo vos et praecipio ego, qualiscumque frater et indignus magister vester, per omnipotentem Deum adiuvate et succurrite praedicto patri vestro et matri, si per eos absolutionem omnium peccatorum et benedictionem atque gratiam in hoc seculo et in futuro habere desideratis. Omnipotens Deus, a quo bona cuncta procedunt, mentem vestram semper illuminet, eamque sua dilectione ac proximi fecundet, ut mereamini praefatum patrem vestrum et matrem certa devotione debitores vobis facere, et ad eorum societatem sine verecundia pervenire. Amen.

Abbas igitur Divionensis cum Petro Igneo et principe Salernitano apud Salernitanam urbem mare ingressi, quia per terram ire propter discursantium hostium impetus pertimescebant, longa navigatione pertesi tamdem applicuerunt apud Sanctum Egidium[8], ubi diversis 8
curarum aestibus cepit mens eius anxiari, utrum sicut papa praeceperat iret recto tramite Colimbriam, an visitaret filios quos iam emenso anno non viderat. Ei itaque fluctuanti providit respectus pietatis divinae, inspirans cordi illius, ut postposita omni dubietate fratres et filios visitaret; quod et fecit, nec eum fecisse penituit. Nam nisi hoc fecisset, fortasse rediens a Colimbria vix invenisset quos visitaret. Perdidisset etiam tantam frugem filiationis, quantam eo anno suscepit, cuius tanta extitit multiplicatio, ut merito debeat Divionensis aecclesia an- 1085
num ipsum meliori numerare lapillo. Venit ergo Divionem, et quos in discessu suo passus fuerat infestos, invenit toto sibi corde substratos. Invenit etiam scissam in aliquibus cordibus caritatem, quae sanavit prout potuit et Dominus dedit. Nondum multum temporis fluxerat, cum audita dissensione inter Virdunensem episcopum et religiosos quosdam qui in eadem urbe in cenobiis suburbanis degebant, quibus contrarium erat Witberto[a], et eis qui Wibertistis[a] communicabant, subesse, Bertiniacum se contulit, praestolans et praecavens si forte cum gratia Dei fratres illos posset venari, ut ad se confugerent, ubi in innocentia et quiete modesti spiritus Deo libere servire valerent. Verum de his hec interim dicta sint.

Igitur papa Salernum veniens, ibidem remansit Deo devote serviens, et in tribulationi- 1084.
bus quae increverunt super eum, gratias agens. Confortabatur autem in Domino, et prosperabatur in spiritu; quia sicut omnia adversa habet qui sibi displicet, ita et quem non remordet conscientia simplex pura et lucida, nullo bono indiget. Rememorabatur praedecessorum fol. 132.
suorum Romanorum pontificum, Gregorii, Leonis et aliorum, qui quanto perfectiores in via Dei fuerunt, tanto a Romanis gravius insectati sunt, et ideo digni inventi sunt. Simplex oculus corpus reddebat lucidissimum. Incedebat securus per iustitiae semitas, cui testimonium perhibebat conscientia, quod pro defensione veritatis patiebatur; ideo non tribulabatur. Videbat et sollicitus secum retractabat, quia si papa cum Deo esse vult, pauper et inops efficietur; qui autem volet esse cum seculo, ut querat quae sua sunt, non quae Iesu, a symonia manum non cohibeat, iniquitati faveat, non aequitati, congregandis pecuniis inhiet: hic ditabitur opibus, et superabundabit. Ideo pauperiem Christi non habentis in corde pravorum ubi caput reclinet, tanto magis appetebat, quanto mammonae furentis et illicientis fallaces et non veras aspernabatur divitias. Astringebatur enim in utroque humero velamine superhumeralis, qui contra adversa et prospera virtutum semper ornamento muniebatur, et ad sola quae anteriora sunt nitens, in nullo delectationis infimae latere flectebatur[b].

Iam autem tempus adest, ut resolutionis eius series referatur, et quo fine ad Dominum fol. 132'
suum, pro quo tanta passus est, migraverit, oratio brevis nec tediosa prosequatur. Re enim 1085.
vera finis eius laus Domini est, quia si omnis laus in fine canitur, cum consummata vita eius tota sit apud Deum gratiarum actio, ipsa eiusdem consummatio perhennis est in laudibus

a) *ita c.* b) *reliqua pagina vacat.*

8) S. Gilles in Languedoc.

1085. Dei iubilatio. Sciens ergo imminere diem vocationis suae, longe ante convocatis cardinalibus episcopis et caeteris concaptivis, diem obitus sui praedixit; consummatisque omnibus
Mai 18 aecclesiasticae institutionis officiis, 15. Kal. Iunii praedictos fratres sub districti iudicii interminatione et sanctae obedientiae praecepto constrinxit; ut si qua in se corrigenda deprehendissent, nullatenus tacere praesumerent. Quibus collaudantibus et vitae conversationem, et disciplinam doctrinae sanctae morumque institutionem, et secundum scientiam sancti zeli fervorem, compulit eos apostolica auctoritate singillatim sibi dextras dare, promittentes quod hereticum illum invasorem sanctae et apostolicae aecclesiae numquam reciperent, nisi forte canonice resipiscens, puram confessionem cardinalibus episcopis offerret nudatus omni aecclesiastici ordinis dignitate; contestans et affirmans omnes simul in perpetuum condempnandos, quicumque communicare praesumpsissent Heinrico archipyratae, usurpatori imperii, nisi deposita dignitate regni secundum praeceptum eorum et reliquorum religiosorum in Theutonico regno commorantium condignam penitentiam ageret. Deinde confirmavit vicem suam potestatemque ligandi et solvendi omnibus vicariis suis, sicut ipse per orbem constituerat; ut quos ipse ligaverat, ipsi post condignam satisfactionem absolverent secundum apostolicae fidei normam; non sicut quidam se ipsos fallentes, errantes, et alios in errorem trahentes confingunt, quod omnes excommunicatos indiscrete absolverit, ac si posset vivificare eos qui non vivunt. Deinde quod vanitas ipsa per multa regna dissiparetur, divina inspiratione cognovit et praedixit. Demum absolvit omnes, qui in fide ista, quae per illum innotuit, usque ad finem perseveraverint, ab omnibus peccatis suis; et sic Creatori[a] spiritum tradens, anno
Mai. 25. ab inc. Dom. 1085. obiit martyr et confessor. Eodem anno ventus, grando, fulgura et tonitrua, 4. et 3. Kal. Iulii Galliam attriverunt.

fol. 130b. Dixit[9] Urbanus papa in quadam epistola sua: *Dominus noster papa Gregorius beatae ac dignae memoriae cum apud Salernum gravi teneretur infirmitate, unde ipse postea obiit, convenerunt ad eum episcopi et cardinales Romani qui ibidem aderant, rogantes eum et postulantes, ut quem sibi vellet subrogari successorem in pontificatu eis ostenderet. At ille secum aliquantulum cogitans, hec illis verba dedit: „Quemcumque horum trium, Lucensem scilicet episcopum, Ostiensem, aut archiepiscopum Lugdunensem habere poteritis, in pontificem eligite.“ De excommunicatis autem similiter requisitus respondit: „Preter Heinricum regem dictum, et Ravennatem archiepiscopum, nisi forte ad vos prout vobis videbitur, ad dignam atque canonicam venerint satisfactionem, et praeter omnes principales personas, quae aut consilio aut auxilio favent nequiciae illorum et impietati, omnes absolvo et benedico, quicumque me hanc habere potestatem spiritualem in vice sancti Petri apostoli credunt indubitanter.“*

fol. 132' Post Gregorium Desiderius Cassinensis abbas pontificio Romanae urbis assumpto, Victorem se nominavit. Cuius qualis fuerit ęlectio promotio et consecratio, domnus Hugo Lugdunensis satis evidenter expressit, scribens comitissae Mathildi in haec verba:

Hugo sanctae Lugdunensis aecclesiae servus, dilectissimae in Christo sorori Mathildi divinae consolationis uberrimam gratiam. Quot et quantis sanctae Romanae ecclesiae litteris, et reverentissimae memoriae beati Anselmi, et vestris tam legationibus quam et litteris coactus, Romam venerim, quantoque tempore in partibus Italiae contra officii mei propositum moratus sim, prudentia vestra doceri non indiget. Electionem vero Cassinensis abbatis antequam ego Romam venerim factam, sufficienter audistis, cui tam ego quam et ceteri fratres mei sanctae Romanae ecclesiae filii, diligentes magis gloriam hominum quam Dei, pro temporis infirmitate assensum praebuimus. Postquam autem ad montem Cassinum, quo ipse iam praecesserat, Romae aliquamdiu morati, ipsius ducatu pervenimus, ex eiusdem familiaribus nobiscum colloquiis, dum videlicet nefandissimos actus suos in auribus episcoporum et cardinalium iactanter recitare non erubesceret, copiosius necessario deprehendimus, quam intolerabiliter Deum in ipsius electione offenderimus. Quis enim, nisi ex ipsius ore audisset, umquam crederet, Heinrico dicto regi fidem eum dedisse, ut de optinenda Romani imperii corona fideliter eum adiuvaret? Aut cuius accusatio contra talem virum reciperetur, nisi ipse quasi ad cumulum gloriae suae adscribendo nobis narrasset, praedictum regem ad invadendas terras beati Petri numquam, nisi suo consilio et persuasione animaretur, Romam transisse? Numquid non delirans videretur, si quis Romanum ęlectum post absolutionem a beatissimo papa Gregorio susceptam,

a) spm̄. C spm̄. 1 c

9) cf. cod. Udalrici N. CLXVI. in SS T. V p. 563 l. 49 sqq.

excommunicatum garriret; nisi ipse Attonem cardinalem Mediolanensem ęlectum a praedicto papa eodem abbate subscribente publice excommunicatum, et sine penitentia defunctum, non solum beatum in communi nostra audientia praedicare praesumeret, verum etiam se ipsum non in alia, nisi in qua ille est, gloria futurum oraret? In quibus omnibus dilectissimos fratres nostros He. et B. cardinales, quos vobiscum esse putamus, testes advocamus, qui vel ipsi de eius ore audierunt, vel bonis viris, quibus indubitanter credunt, referentibus, se audisse dixerunt. Quotiens decreta domini sui papae Gregorii aliorumque sanctorum patrum non solum verbo aperte inprobaverit, verum etiam manifestis operibus postea destruxerit, in quot et quibus locis electionem suam non secundum Deum, sed tumultuarie factam asseverans, publice refutaverit, fol. 133. *et numquam se adquievisse, vel in perpetuum adquieturum, sub terribili attestatione affirmaverit; quasve personas ęlectionem reddendo aecclesiae idoneas eligi in Romanum pontificem dixerit, inter quas quendam vobis ex nomine, Mettensem scilicet Herimannum quorumdam consilio scripsit, quoniam vobis magna ex parte manifesta sunt, et epistolarem modum scripta excederent, ex ordine scribere omittimus. Nunc vero, cum iam tandem post tantum laborem inaniter insumptum respirare videbamur, et ęlectionem totiens refutatam, et aecclesiae redditam, divina gratia, et vestro fulti consilio et auxilio, in proximo libere facere sperabamus, sub occasione eligendi Romanum pontificem concilium in Capua sicut illarum partium apostolicus vicarius congregavit. Ad quod ego et abbas Massiliensis atque archiepiscopus Aquensis apud Salernum commorantes, ab episcopo Ostiensi et principe Salernitano et Cenciano Romano ex parte vicarii et Romanae aecclesiae invitati, ut communi consilio Romanum pontificem eligeremus, veniendo obedivimus. Dux etiam quibusdam circumventionibus a Iordano principe iuveniliter illectus, illuc venit. Cum ergo de proposito negocio tractare disponeremus, abbas quibusdam mollibus et gestuosis repulsionibus fautores suos episcopos et principem ad compellendum se provocare coepit. Comperta autem versutia sua, cum praedicti ad restitutionem sui quasi invitum eum compellerent, nos praenominati cum Ostiensi episcopo et Witmundo monacho et quibusdam aliis consilium habuimus, qualiter astutiae illius contrairemus. Postquam ergo ipse iam paratus erat insignia pontificatus resumere, et electionem etiam in ipso conventu multoties refutatam iterum in se retorquere, praedictorum consilio, nos tantam hominis levitatem et propositi sui mutabilitatem inprobantes, in audientia omnium nos nequaquam assensum praebituros diximus; nisi de quibusdam contra famam suam et tanti ordinis dignitatem, quae post electionem suam nobis de eo innotuerant, primum canonice examinatio fieret. Quod ipse indigne ferens, neque ad examinationem venturum, neque electionem umquam suscepturum se, publice affirmavit. Sicque data nobis iterum licentia ab eo quem vellemus eligere, excutiens brachia sua, cepit a nobis recedere, cum Witmundus ex consilio Ostiensis episcopi publice exclamavit, infamem per-* 1087. *sonam non debere in Romanum pontificem eligi vel ordinari, cum constaret eum indubitanter infamiam incurrisse, quoniam quidem excommunicationem domni papae Gregorii per annum integrum et continuum et eo plus sine canonica penitentia sustinuisset. Taliter itaque dissoluto conventu, et quia nox inminebat, nobis recedentibus remansit dux cum eo, retento secum Ostiensi cum ceteris Romanis episcopis et cardinalibus. Ubi cum diu rogando dux institisset, ut quendam Alfanum in Salernitanum episcopum consecraret, sed Ostiensi contradicente abbas voluntatem ducis inplere non auderet, quoniam de manifestissima ambitione Alfanus convictus fuerat, dux graviter indignatus recessit ab eis. Abbas igitur gratia destitutus, quoniam sine eo ad Romanum pontificatum aspirare desperabat, profunda iam nocte cunctis dormientibus legationem ad ducem misit, sicque duce ad abbatem redeunte, et abbas gratiam apud ducem ut papa fieret, et dux quod querebat optinuit apud abbatem, ut Alfanus consecraretur sequenti die, videlicet dominica in palmis, ex praecepto abbatis id se cunctis facere respondentibus. Eadem itaque die cum post prandium abbas, dux et princeps, uterque a somno meridiano surrexissent, sole declinante ad inferiora, set vino optinente superiora, heu! proh dolor! abbas pro mercede nefandissimae consecrationis, fultus auctoritate ducis, pluvialem sibi ipse imposuit, Ostiensi et* Mart 21. *nobis inconsultis, et prorsus ignorantibus. His ita gestis, cum Ostiensis episcopus nobiscum bene per omnia cucurrisset, ut vidit quod abbas per potentiam principis Iordani ad consecrandum se Romam ire intendebat, timens forte ne sui dignitate privaretur, si ab alio prima manus consecratio ei imponeretur, conversus est in die belli; et inmemor factus propositi et factae nobis sponsionis, quod dicere pudet, cum abbate pacem faciens, reverentiam ei per omnia sicut papae persolvit. Qualiter autem vel quomodo Romam ire disponat, quoniam praesentium lator et*

1087. *peregrini, quidquid postquam a nobis recesserunt per Capuam transeuntes de huiusmodi apparatu fieri viderunt, vel aliis referentibus didicerunt, plenius vobis referre poterunt, inutile iudicavimus scribere*[9].

Aug. Hic igitur consecratus ab Ostiensi episcopo, cum missas apud Sanctum Petrum diceret, infra actionem iudicio Dei percussus est. Et quamvis tarde, cognoscens se errasse, se ipse deposuit, et accitis fratribus de monte Cassino qui secum aderant, praecepit se illo deferri,
Sept. 16. et in capitulo non ut papam, sed ut abbatem sepeliri.

fol. 133'. His ergo ita digestis, quia iam ad id locorum devenimus, ut de peregrinatione nostra nobis agendum sit, oremus Deum ut cordi nostro scientiam verbi infundat, sapientiae gratiam
1085. largiatur, ut verum dicentes non laboremus. Annus erat ab inc. Dom. 1085. et efferatus impetus Teoderici Virdunensis episcopi pro defendenda et attollenda parte Witberti Ravennatis heretici nullo iustitiae moderamine reprimebatur, quominus illum sanctum iustum et catholicum pontificem Romanum annunciaret, et annunciandum praeciperet: adeo ut solempnes pro eo in aecclesia orationes diceret, sub eo ordinationes faceret, et quidquid iuris sancto papae debetur, huic contra ius et fas ab omnibus exsolveretur. Non potuit hoc diutius pati abbatis Rodulfi simplicitas, maxime cum in eum omnium praecipue desevirent omnia, quasi dolentium quod solus ab eis dissentiret, qui unus illorum et inter primos esse deberet, et nunc ad illorum contumeliam novas leges, novas institutiones contra principem regni et sacerdotes proponeret. Et quia tectum odium ad apertas iam inimicitias procedebat, cedendum tempori ratus Flaviniacum se contulit, quae est villa ditioni ecclesiae sancti Vitoni subdita, in territorio Tullensi sita: ut aliquantulum semotus a civitate, expectaret si quis daretur locus remedii, ut illis aliquantisper sedatis ipse ad fratres posset regredi; sed incassum res agebatur. Tractaverat autem de his nuper cum abbate Divionensi, et consilii illius haec fuit determinatio, vanissimum esse, si cum fratribus, ut disposuerat, peregrinari vellet, cum aperta esset via periculi, si fratres iuvenes et moderni, qui eotenus sub arta custodia Deo in monasterio servierant, seculo exponerentur; id melius fore, ut pater simul cum filiis, quia in suo esse quieti nequibant, aliquem locum religione nominatum expeterent, in quo Deo cum gratia et quiete servirent, donec decurso nubilo erroris eiusdem ad sua redire possent. Adiecit etiam praedictus abbas se praesto esse qui haec illis non negaret, qui non sua eis daret, sed quae illorum erant eis cum gaudio assignaret, quia bona aecclesiae omnibus filiis ecclesiae sunt communia; Divionensem aecclesiam bonis omnibus assignatam, quae in ea essent bona temporalia religiosis omnibus non defutura. Aderat et tunc ipse in proximo apud Bertiniacum scilicet, fundum ipsius Divionensis aecclesiae in eodem Tullensi territorio situm, paratus fidem facere promissis, longa mora praestolans si veniret, et crebris nunciis admonens ut veniret; quod et ita factum est. Videns enim abbas Rodulfus omnem reversionis sibi intercludi aditum, malis undique multiplicatis, venit ad eum ad praedictam villam Bertiniacum,
Mart. 24. ipsa vigilia annunciationis dominicae, et festum ipsum nocte eadem ibidem celebravimus. In crastino Linguonas venimus, et sic die tercia Divionem peraccessimus, ubi honorifice et caritate suscepti, congregationi monasterii sociati sumus.

Delectat nos hic paulisper immorari meditationi memoriae mirabilium Domini, quae fecit nobiscum dominus Deus, qui operatur magna in pauperes suos: ut confiteatur ei tota substantia nostra, quia fecit nobiscum non secundum merita nostra, sed secundum beneficia sua. Iuvat ergo memorari dulcedinis misericordiae eius, quoniam bonus est, quoniam dulcis est, cuius gratia gratuita est, cuius pietas incomparabilis, misericordia inedicibilis, qua salvat eos etiam qui salutem qua salvari debeant refugiunt, quos tua, Domine, gratia ad salutem trahit etiam invitos. Tuum est, Domine, regnum, tua virtus, tua potentia; tibi soli cum Patre et Spiritu sancto honor debetur et gloria, laus et iubilatio et perennis gratiarum actio. Tu me, Domine, huius tui muneris participem fecisti, tu me refugum et aliena magis querentem et sub specie discendi seculo adherere volentem per servum tuum abbatem Rodulfum a vanitate seculi subripuisti, et peregrinationis huius comitem constituisti; multiplicans gratiam tuam in me, ut non me taederet adolescentulum notos, affines, patriam, et nidum quo coalueram relinquere; immo gauderem, et gratias agerem, quidquid tuae paternitati de me libuisset, et corpus et animam totamque nostri substantiam tibi gaudens devoverem, et in tuo

9) Aliam Hugonis epistolam post Urbani II. electionem ad Mathildam de eadem re scriptam ex chartulario Cluniacensi edidit d'Achery II. K.

servitio quidquid virium esset iuvenilis corporis expendere praeoptarem. Addidisti insuper fol. 134. infimo mihi et immerito gratiam et benivolentiam servi tui abbatis Divionensis, qua mox 1085 ut me vidit et agnovit, totum in se, te volente, te favente, transfudit, sperans et credens ut reor, aliquid boni a te manaturum in nobis. Et utinam quod speravit, quod credidit, quod quesivit et querit a te de nobis, fiat per gratiam tuam in nobis, ut gaudeat de profectu nostro, quem voluisti ut nos diligeret pro amore tuo. Quid enim erat in nobis, quod tantus vir tanto caritatis affectu diligeret, nisi tua, Domine, gratia quam sperabat et expectabat a te in nobis? Fiat, Domine, per gratiam tuam fructuosus devotionis eius affectus in nobis, ut laetetur dulcis eius anima super benignitate tua, quae nos eius meritis, tua cooperante gratia confortare et regere dignetur, ut in illo et in nobis misericordia tua praedicetur et honorificetur. Nolo enim beneficiis tuis ingratus esse, nolo patris huius beneficia, quae abs te sunt, tam longe proicere, ut extra conspectum sint. Volo ut frequens illa cogitatio exerceat et renovet, ut numquam memoriae subducantur, quae nichil perdit, nisi ad quod non sepe respexerit. In prima parte animi ponantur, ut semper occurrant. Delegi ergo propensiori affectu et ferventiori studio servire tibi, quia videbam redundantem in me misericordiam tuam ad delendam iniquitatem meam et confortandam humilitatem meam. In omnibus tibi gratias agit exilis et infima humilitas nostra, quia me a consortio malignantium eripuisti, et a tribulationibus quae increverunt super servos tuos fratres nostros, postquam a nobis discessum est, gratuita pietate liberasti. Capti enim, cum exprobratione et inproperio conspectui Virdunensis illius bestiae praesentati sunt, quo totus senatus urbis convenerat, et quasi de fide agendo, quem papam haberent, quem regem venerarentur, inquisitum est. Quibus silentibus, ad inaudita mox perrectum est. Textus ęuangelii in medio positus est, inde data sententia ut a maximo usque ad minimum omnes iurarent, Witbertum cognomento Clementem papam esse iustum et catholicum, Heinricum imperatorem a Deo ęlectum et coronatum; quod qui non fecisset, cum dedecore et ignominia vestibus nudatus ab urbe pelleretur. Factum est hoc, ut probati manifesti fierent. Noverat pietas tua, domine Deus, servum tuum illum Rufum, latentem inter lapides margaritam Dei, qui spoliatus, cesus, fustigatus, quia iurare noluit, per medium urbis fugatus, ignominiam crucis tuae, Christe, in corpore portare non erubuit. Nudus ergo in sola staminia[10] per octo fugatus miliaria, cum a 10 quibusdam servis Dei aliquantula veste donatus esset, tamdem venit Divionem, et cum gaudio susceptus, et de labore refocillatus est. Multiplicabatur interim numerus fratrum advenientium, et ut concordia et pacis unanimitas inter utrasque turmas artius servaretur, de promittenda stabilitate monebantur. Quod verbum ideo illis erat gravissimum, quia quasi abhorrebat a recto, eo quod nec primam fidem infringere, nec secundam professionem facere se posse, salva prima quam fecerant, sanum eis videbatur. Timebant enim primum votum, primam professionem violare, et ideo de secunda facienda nefas putabant vel sermonem audire, cum id eis omnino intolerabile videretur, monasterium in quo stabilitatem Deo voverant, deserere vel ad horam; quod omnino abnegarent, si secundam stabilitatem in aliena aecclesia firmarent. Quesierat super hac re consilium abbas Rodulfus a quampluribus, et Lanfrancus Cantuariorum archiepiscopus tale ei responsum roddiderat, scribens ad eum in haec verba:

L. Cantuariae archiepiscopus Rodulfo abbati salutem. Indicatum est mihi, quia de tuo monasterio recedere vis, de promissa stabilitate sollicitus es; ne unde Deum placare debes, inde offendas. De quo rationem talem ostendo, et in ostendendo me in exemplum sic do. Si ego L. manu propria me de aliquo monasterio non recessurum iurassem, viderem autem quod ibi animam meam salvare non possem, exirem, nec periurii crimen incurrerem. Qui enim Deo propter Deum alligatur, non solvitur ab ipso, nisi contra ipsum solvatur. Porro ab ipso contra ipsum non solvitur, qui propter amorem eius, et ut ei bene placeat, a filiis discordiae, superbiae, diffidentiae, et ut apertius dicam, a filiis diaboli migrat ad filios pacis, spei, humilitatis, immo filios Dei. Qui enim sic transit, nonne fugit a sede diaboli ad sedem Dei? Quis autem iudicet illum dampnandum, qui ut ad patrem, ut ad Deum et amicum, fugit ad ipsum? Preterea qui sic transit, non ab aecclesia ad aecclesiam transit. Non sunt plures aecclesiae, sed una est toto orbe diffusa, et uni Deo ubique servitur, uni regi militatur. Postremo sanctus Benedictus, qui fol. 134'. *stabilitatem praecipit firmare, monachum ab illo monasterio ad aliud venientem suscipi iubet, et si bonae vitae fuerit, ut stabilitatem firmet suaderi.*

10) lanea camisia.

1085. His et aliis quampluribus probabilibus argumentis et rationibus muniti, praecepto patris sui obtemperantes, quidam stabilitatem ecclesiae Divionensi in praesentia patris monasterii professi sunt et obędientiam; quidam autem dubitaverunt, et adquiescere ut profiterentur noluerunt. Ego eram, Iesu bone, de dubitantibus unus, cum tua pietas per servum tuum abbatem nostrum mihi iam praecepisset, ut fideli tuo, cui complacuerat sibi in me anima eius, cotidiana adhererem instantia: quamquam et hoc ipse timerem, quia viri modestiam, pietatem et dulcedinem non noveram: cuius licet nossem sanctitatem, reverebar. Et tamen adherebam ei de longe, et benignitatem eius multopere sitiebam, quia bonis coesse et cohabitare desiderabam, quod totum abs te erat, domine Iesu. Venabatur ille discretione praecipua, ut peritus auceps, animam meam, muneribus quibusdam et affectione multimoda, quae tamen religionis propositum non excederent, attrahendo et quasi inlaqueando devotionem meam, quae aliquanta erat erga illum; sed rursus timebam hominem quem non noveram, quamquam iam ei pectus nostrum aperuissem, et omnia animae secreta retexissem. Quid erat, domine Iesu, in corde illius fidelis tui? Quid erat, cum me ita dimitteret voluntati propriae, ut etiam publice prohiberet, quidquid facerem, quidquid dicerem, ne quis obiurgaret, ne quis saltim in capitolio reclamaret? Quid erat, cum cotidie quasi pedibus eius procumbens, cum iam quasi venatus essem, orarem ut me reprehenderet et edoceret, et ipse me quasi repelleret, et optionem daret ut quidquid vellem facerem? Et iam professionem feceram, ad quam faciendam tali ratione ductus sum. Casu de claustro veniebam, cum ipse sederet in consistorio suo, et videns me, de professione monere cepit. Ego audito quod nolebam, erubui, et gradum repressi; cum ecce columpnae ligneae appropians, colubrum offendi spira sua inrotatum. Cui, cum nesciens quid esset, quia nichil tale verebar, pedem protendissem, ut quid esset agnoscerem, collo protenso hianti ore morsum minatus est. Cum clamassem, et gradum retro tulissem, iussu eius prior adveniens, pede capite colubri conquassato, mortuum proiecit, clamante eodem viro beato, et dicente: *Occide, sic moriatur serpens qui insidiatur saluti fratris Hugonis!* me quoqne in corde assentiente, et dicente: *Sic fiat, amen.* Statim, Iesu bone, ut hoc in corde meo deliberatum est et assensum, dulcedo tua in me pie convaluit, et sensi amorem tuum quasi extinxisse in me omnia venena serpentis, quae me ab inplenda obedientia professionis inplendae impediebant. Quid mora? die eodem sentiens vir praefatus cor nostrum inmutatum, te ut credo inspirante solum me aggressus est, et cum multa de simplicitate et modestia abbatis nostri perorasset, quedam etiam de inreverentia nostra et pertinatia, qua obedire patri spirituali refugiebamus, replicuisset, deducta in medium auctoritate regulae, quae praecipit obediendum patri, etiamsi ipse, quod absit, aliter agat, nec esse discutiendum de obedientia: vicit me, fateor, auctoritas viri, et vis verborum ratione et auctoritate subnixa, illud etiam, quia te praestante veritati repugnare nolebam. In omnibus tibi, bone Iesu, gratias ago, quia protexisti me; quia sub umbra alarum tuarum fovisti me, et gratia servorum tuorum fidelium donasti me. Itaque eo deducente, abbati nostro de pertinacia satisfeci, et in crastino praeceptis eorum obędivi. Per omnia benedictum nomen gloriae tuae, qui disponis omnia in tranquillitate. Precor, domine Iesu, non me secernas a numero et consortio servorum tuorum, qui dereliquerunt gloriam mundi cum suis oblectationibus; quia et ego, cum tu inspirasses cordi meo, seculum et quae eius sunt voluntate promptissima postposui et postpono, animam et corpus meum tibi domino Deo, teste et mediatrice beata Maria, devovi et voveo, et in tuo servitio emori praeopto, quia tibi servire regnare est. Mortifica in me, Domine, quidquid illud est, quod neque
fol. 135. cibis neque sacrificiis aptum est, et da patri nostro servo tuo abbati Divionensi videre quae optat de nobis; ut lauderis in ipso et in nobis, qui es potens, gloriosus, admirabilis et benedictus in operibus tuis.

Anno ab inc. Dom. 1088 fundatio basilicae Cluniacensis. Igitur his qui residui erant ad obediendum inclinatis, cum in pace et modestia quieti spiritus Deo ab omnibus serviretur, ecce repente de obitu papae Gregorii VII. nuncio veniente *), fratrum praecipue corda turbata sunt, dolentium desolationem sanctae Dei eccle-

*) *Haec de obitu Gregorii VII. leguntur in codice Musei Britannici inter Cottonianos Nero C. V. membr. saec. XI. exeuntis fol. 1:* „Volumus vos scire qui aecclesiasticae cure solliciti estis, quod apostolicus Hiltebrandus nunc in extremis suis ad se vocavit unum de duodecim cardinalibus quem multum diligebat pre caeteris, et confessus est omnipotenti Deo et sancto Petro ac toti aecclesiae valde peccasse in pastorali cura quae ei ad regendum erat commissa, suadente diabolo contra humanum genus odium et iram incitasse. Postea vero sententiam quae

siae, quamquam congaudendum illi scirent, quem multis tribulationibus probatum suo iam 1085
Dominus gremio confoveret; pro animae tamen eius absolutione et requie consuetudinarium
pensum promptissima voluntate persolverunt in officiis et celebratione missarum et largi-
tione elemosinarum. Vigebat enim virtus caritatis in patre nostro abbate Divionensi, quae
tanta erat, ut quamquam eo anno ubique tempestatis violentia maturae segetes in spicis et
vinum in racemis, omnia prostrata et prorsus dampnata essent, nichil tamen minus fieret
in refectorio et elemosina, cum fratres centenarium fere excederent numerum, et his qui de
terra fertili et plenissima venerant, et nichil minus noverant quam penuriam pati, abundan-
tissime in omnibus ministraretur, et tua pietas omnia supplebat, domine Iesu. Et quidem
iuste. Habenti enim caritatem, dabitur et abundabit. Quae autem maior potuit esse karitas,
quam virum anno integro a monasterio semotum, inde ad sua redeuntem omnia invenisse
confusa et prorsus adnullata, cum omnia deessent, panis, vinum, substantia, 40 fratres
cum gratiarum actione suscepisse; et qui suis nullo pacto quibat in necessariis sufficere, hunc
pro his quos non noverat deducendis ad terras extraneas isse, et suis eos expensis ad suum
locum deduxisse? Hec sunt tua, Iesu, mirabilia, hec de tuo fonte procedunt. Noverat ille
tuus famulus, te tuis non defore, qui consuesti cibos in deserto parare, et de paucis panibus
multa milia hominum saciare. Hec etiam ei tua omnipotentia praevidisti, qui et necessaria
ei subministrasti, et insuper tanta in praediis et fundis aecclesiae eidem anno ipso et dein-
ceps contulisti, ut duplicatus videretur census aecclesiae, et insuper te donante, benedictio-
nem hereditate possidebit, quia in modico inventus est fidelis.

Anno igitur sequenti, persequutione Heinrici tyranni Herimannus Mettim exiit, et sedem
cathedrae eius Walo abbas sancti Arnulfi illicite usurpavit. Actum est illic miro Dei iudicio,
ut cum ad execrationem eius crisma quereretur, et allatum esset crisma ab Herimanno con-
fectum, episcopus Virdunensis reprobatum crisma quod sanctum erat, proiceret, et allato
suo, quod ipse contra ius et fas sacraverat, inde perficeret Walonis sacrationem, ne bene-
dictionem patris filius impudens mereretur. Walo tamen, quia patris cubile ascendit, publi-
cam penitentiam egit. Heinricus in loco eius Brunonem quemdam exepiscopum creavit, qui
postea ab urbe cum dedecore et ignominia pulsus est, et sic Herimannus post multa laboris et
viae pericula a suis de Langobardia, quo cum Mathilde morabatur, revocatus, 4. anno egres-
sionis suae Mettis recipitur cum omnium affectione, anno ab inc. Dom. 1089. Eodem anno 1089.
Odo Ostiensis episcopus in papam consecratus est, et Urbanus dictus est. 1088. Mart. 12.

Nos igitur loquuturi de obitu domni Herimanni, videamus primo revelationem factam
de translatione corporis beati Clementis, primi Mettensis ecclesiae apostoli et episcopi, et de
obitu eius. Apparuit sanctus Clemens cuidam puero Hugoni nomine, innocentis et simplicis
vitae, et ostendens ei in aecclesia sancti Felicis locum sepulturae suae, praecepit, ut iret et
diceret Herimanno Mettensi episcopo, ut elevaret inde ossa eius. Adiungens etiam quia die
tertio post factam revelationem corporis sui ipse moreretur. Iniunxit etiam puerulo, ut mu-
taret vitam et ne quid puerile ageret, sed monasticum appetens indumentum, Deo servire
studeret. Puer evigilans dominum advocat — patre enim et matre orbatus apud eum qui
sororem suam habebat, morabatur, — et venienti visionem indicat. Petit ut ducatur ad epi-
scopum. Sed dominus eius timens, duxit eum ad abbatem sancti Felicis, cui puer quae vide-
rat refert. Ille religiosis personis omnia per ordinem pandit, inde iam omnes episcopum de
translatione ammonent. Puer vero sollicitus de inplenda obedientia, flebat quidem quia non
praesentabatur episcopo. Illi vero Gallico laborantes coturno, abbati sancti Felicis inpone-
bant factam revelationem, quasi ut maioris esset auctoritatis, silentes de puero. Requisivit fol. 135'.
etiam monasticum habitum, sicut ei iniunctum fuerat, et cum a quibusdam in monasterio

in orbem terrarum effusa est, pro augmento christianitatis cepisse dicebat. Tunc demum misit praedictum confessorem suum ad imperatorem et ad totam aecclesiam, ut optarent illi indulgentiam, quia finem vitae suae aspiciebat, et tam cito induebat se angelicam vestem, et dimisit ac dissolvit vincula bannorum omnium suorum imperatori et omni populo christiano, vivis et defunctis, clericis ac laicis, et iussit suos abire de domo Theoderici, et amicos Heinrici ascendere. Teste Mogontino archiepiscopo.

Narrationem in codice Catalaunensi (non Laudunensi, ut male scribitur) obviam supra SS. T. V. pag. 563 lin. 42 sqq. habes. Ibi et lin. 16 sqq. male expressa leguntur, quae hic a nobis exscripta dedimus

sancti Clementis iudicaretur poni debere, sua ipsius voluntate, quia duos fratres in monasterio sancti Vitoni habuerat, qui iam seculo excesserant, illuc ductus est et susceptus. Det illi Dominus vitam in omni sanctitate et religione perfectam meritis et intercessione sancti Clementis, ut videat bona Domini in terra viventium.

1090. Igitur venerabilis Herimannus in urbe sua susceptus, in quadragesima infirmari cepit, et tamen ab episcopali officio multis infirmitatem eius admirantibus, non destitit. Et quia multis iam praecedentibus annis a quibusdam religiosis personis ammonitus fuerat de translatione beati Clementis, urbis Romae patricii, postea discipuli et legati beati Petri, qui ab eodem missus primus Mettensis aecclesiae apostolus et episcopus extitit, quibusdam etiam asserentibus per revelationem satis probabilem, hoc esse reservatum a Deo inplendum diebus eius, orationes et ieiunium, ut erat pius, pie ordinavit, et post pascha translationem distulit, et diem determinavit. Abbas autem sancti Felicis revelationem sibi a puero relatam partim aperuit, partim dissimulavit. Tacuit enim diem obitus eius eadem revelatione determinatum die tercio post translationem eiusdem beati Clementis. In cena Domini quanto affectu penitentes reconciliaverit, quam devotum se in consecrando crismate exibuerit, quis satis narrare possit; cum magis angelus quam humana persona filiis ecclesiae astantibus in ipso refulserit? Infirmitas licet gravis dignitatem vultus et oris constantia mentis in ipso turbare non potuit. Cum omnibus praedicaret publice, non tacebat in domino Deo suo confisus de vitandis Symoniacorum et Nicholaitarum sacrificiis, exponens Nicholaum ideo secundum beatum Augustinum ab apostolis hereticum iudicatum, quia in ordine diaconatus eum quem prius habuerat uxoris usum apostolis arguentibus dimittere noluit. In pascha celebrato divino officio, se et oves sibi commissas sacramento corporis et sanguinis Dei munivit. Eadem die ad vesperam gravius infirmari cepit. Appropinquante vero die determinato ad transferendas venerabiles reli-
Mai. 1. quias, vires tenues Domino annuente recepit, et in transferendo beato Clemente Kal. Maii cum summa cleri plebisque devotione divina gratia desiderium eius inplevit, et tota urbe, immo tota regione ad verbum praedicationis eius astante, et de ore eius rore supernae dulcedinis distillante, omnibus absolutis, et ab omnibus quasi ab ipso Deo absolutione petita, tandem in auribus omnium desideravit, dicens: *Sufficit mihi! O utinam respiciat Deus, et finiat labores meos, et suscipiat in pace spiritum meum per intercessionem sancti Clementis, cuius sacratissimum corpus hodie videre, palpare, et transferre magnifico munere nobis de coelo donatum est!* Sub hac voce populus ingemuit, et fracto finemque laborum inploranti condoluit. Duobus diebus intercedentibus quasi praesagis vicinis transitus, fidelibus ecclesiae fieri epistolas iussit, orans et adiurans per viventem in secula seculorum, ut sine dolo, sine simulatione tractarent negocium aecclesiae in simplici et nuda veritate, et omnibus ultimum vale dixit, cum mirabili verborum et vultus affectione. Die tercio circa horam nonam intelligens suum transitum imminere, convocari fratres iussit, et filios astantes ne dolerent voce et manu compescuit. A quibus cum interrogaretur, cui eos desolatos relinqueret, quid eis praeciperet: *Commendo vos*, ait, *Deo; state in fide et doctrina beati Petri, sicut a successoribus eius et vidistis et audistis.* Et post hec omnes benedicens, signo crucis se munivit, et invocata sancta Trinitate, sanctae Mariae se commendans, commune patrocinium sanctorum inplorans, oculis et manibus in coelum elevatis, sine ullo strepitu vocis et motu corporis, quasi obdor-
Mai. 7. miens spiritum emisit. Sequenti nocte apparuit cuidam dilecto suo, quem in filium adoptaverat, qui cum psalmi cantarentur, prae tristitia obdormierat, et ait illi: *Noli mestus esse, salvus sum.* Iterum apparuit cuidam venerabili viro, et ait: *Mortuum me dicunt, sed vivo.* Hec abbatibus referentibus, et aliis personis non levibus, cognitum est. Obiit autem Non. Maii venerabilis antistes Herimannus, cruce mitra et pallio decoratus, et his sepultus insigniis in ecclesia sancti Petri anno ab inc. Dom. 1090.

1089. Anno praeterito Teodoricus Virdunensis defunctus erat 4. Non. Mai, qui tamen in infir-
Mai. mitate de communione Witberti et de expulsione fratrum penitentiam egit, culpam professus
fol. 136. est; et a quodam fratre Gerardo nomine quondam canonico et archidiacono Virdunensis aecclesiae, tunc autem monacho sancti Vitoni, quem Rodulfus abbas pia sollicitudine pro hoc illo miserat, praecepto eiusdem abbatis, qui potestatem absolvendi eos, qui ab excommunicatis redibant, ab apostolica sede optinuerat, absolutus est. Ex tunc abbas Rodulfus cum fratribus ad coenobium sibi commissum revocatus est, cum post discessum eius intrassent in

illud lupi[a] rapaces, loco non parcentes, et Deum et hominem non reverentes, a quibus ita 1090. omnia confusa sunt et destructa, ut memoria confusionis et pessundationis illius hodieque oblitterari non valeat. Quo in facto admirari libet prudentiam et caritatem patris nostri abbatis Divionensis, qui tales et tantos fratres cum suscepit, letatus est, cum remisit loco, gratulatus est. Utique solus temporibus nostris inventus est, qui fratres quos tempore necessitatis retinuerat, pacis tempore dimitteret, nec doleret. Quod enim eos suscepit, et congregationem congregationi sociavit, signum fuit cui contradictum est, adeo ut omnes rogarent in bonum monstra converti. Nam et Cluniacensis abbas domnus Hugo cum inprobasset factum eius, dicens inpossibile fore tres congregationes invicem esse concordes, tale ei dedit consilium, ut si vellet ecclesiae sibi commissae pacem adquirere, eos qui vellent aecclesiae Divionensi perpetualiter stabilitatem firmare retineret, qui vero nollent a se omnino dimitteret. Aliter tuta esse pax aecclesiae non posset, cum illi qui essent suscepti vel nutriti in aecclesia, dissentirent ab illis qui suscipi refugerent, quod religioni adversabatur. Attestans se id facturum, si similis ei necessitas incumberet. Hoc ipse ab eius ore audivi, cum essem cum eodem patre nostro Cluniaci. Iam enim me secum ducebat, ut viderem quae circa eum erant, et perfectioni operam darem; cum ipse humiliter requisitus a me, quare tanto tempore voluntati me propriae dimisisset, breviter respondit: *Volebam*, inquiens, *scire si terra tua semen verbi susciperet, si suscepto semine fructum faceret, ne incassum sementem iactarem, ne labor et inpensa periret.* Quibus eius verbis ex devotione affectum, ex affectu devotionem colligens, tibi, Christe, gratias agebam, et ut fructificaret in me gratia tua, ut letaretur in te de nobis multo affectu orabam, et adhuc in eodem maneo desiderio, supplicans ut adsit nobis dignatio tua, quae nos dignos faciat propitiatione tua: quatinus operante in nobis misericordia tua, alieni inveniamur ab omni iniquitate, ut letetur paternus eius affectus de filiatione nostra. O Deus, et o beata mater eius, suscipite clamores cordis eius pro nobis, et laetificate animam eius de nobis, ut simul inveniamur in sorte gloriae filiorum Dei. Ingratus enim patri beneficia danti esse nolo, nec remotis arbitris agere gratias. Et licet in adolescentiam collata pereant, quia ipsa numquam retractentur, ego qui beneficium iuveni impensum grate accipio, primam eius pensionem solvo, quod grate ad nos pervenerint effusis affectibus iudicando, et hoc ubique testando. Et si referre gratiam non potero, illud certe non desinam ubique confiteri, me referre non posse.

Fratres igitur pater noster et gaudens suscepit gaudensque remisit, quia depositum Dei esse sciebat, et ideo in servando illo et remittendo voluntati Domini sui libens parebat. Ut enim ait beatus Ambrosius in libro de excessu fratris, *nichil interest, utrum abiures depositum, an doleas restitutum.* Non igitur doluit restitutum, quia sciebat Dominum; et voluntati illius contraire nefas putabat. Reversus est autem ad coenobium suum cum fratribus suis domnus abbas Rodulfus anno ab inc. Dom. 1092. cum iam ecclesiae Virdunensi Richerus praelatus 1092 esset, in aecclesia sancti Stephani Mettensis decani functus officio. Mettenses vero domno Herimanno viduati, elegerunt quendam clericum Trevirensem Popponem nomine, fratrem Heinrici comitis palatini, et absque regio dono sola electione praeponentes eum aecclesiae, de consecratione tractare coeperunt. Et quia Trevirensis episcopus Wibertistarum communione contaminatus erat, a domno Lugdunensi archiepiscopo consecrari eum expetierunt, imposito negotio hoc strenuitati domni abbatis Divionensis, de cuius industria confidebant. Qui nichil cunctatus, domnum Lugdunensem cum duobus suis suffraganeis, Matisconense scilicet et Linguonense, per bella et gladios, cum omnia mortem intentare viderentur, Mettim usque deduxit; a quo et consecratus est prima ebdomada quadragesimae cum gloria, et sic domnus Lugdunensis cum suis reversus est ad propria. Sequenti anno Richerius[b] pro consecratione sua Lugdunum veniens, cum sacramento se de simonia purgasset, in die sancto paschae consecratus est ab eodem, praesentibus episcopis Matisconensi, Cabilonensi, Augustensi, Tullensi, cum filiis Virdunensis aecclesiae, et litteris domni Mettensis de eius electione concinentibus.

Anno ab inc. Dom. 1094. concilium habitum est apud Eduam 32 episcoporum a 1094 domno Hugone Lugdunensi[11], cui etiam interfuerunt abbates quamplurimi et viri religiosi. Oct. 15.

Anno ab inc. Dom. 1095. feria 4, luna 25, 2. Non. Aprilis, a noctis medio usque ad au- 1095

a) rupi *c.* b) *ita c.*

11) cf. litteras Hugonis ad Lambertum Atrebatensem, Mansi XX, 801. K.

1095. roram stellae de celo cadere visae sunt, et eadem nocte Gyraldus abbas Silvae maioris[12] migravit ad Dominum. Eo quoque die domnus Lugdunensis archiepiscopus iter arripuit ad
fol. 136'. Sanctum Iacobum[13], honesto clericorum et laycorum comitatu decoratus, et apud Anicium[14]
13 tribus diebus remoratus, cum maxima difficultate ab eisdem avulsus est, cum convenissent ibi quamplures religiosi ad retinendum eum. Venit autem ad Sanctum Iacobum imminente vigilia diei sancti pentecostes, et in die sancto missarum sollempnia ad altare sancti publica celebravit, astante episcopo et clero populoque infinito. In crastinum accepta a sancto licentia, destinavit ad sua redire, et venit Lugdunum die 3. ante nativitatem sancti Iohannis baptistae, ubi cum favore et laude et gaudio omnium susceptus, nuncios habuit papae Urbani* de Apulia venientis et ad Galliam festinantis.

Nov. 18. Hic habuit concilium apud Clarummontem, cui praeerat Durannus episcopus, cuius deiectionem cum meditata esset Cluniacensium devotio, Christus eum exaltavit, et quod ei placuerit, modo mirabili manifestavit. Cum enim suscepisset legationem, ut papam hospicio reciperet et necessaria subministraret, et ipse ad hoc cum gratia accingeretur, graviter infirmari cepit, quibusdam eam ipsius infirmitatem male interpretantibus, cuius meritum Christus proxime populis erat ostensurus. Insidiabantur autem ei quidam fratrum Cluniacensium, pro eo quod Moysiacense cenobium, quod erat iuris ecclesiae Arvernensis, quod etiam pro restauratione ordinis Cluniaci contulerat, salva obędientia et reverentia aecclesiae Arvernensis in subiectione sua habere vellet, et ob id eum apud papam accusaverant, et depositionem
15 eius attemptabant[15]. Adveniente igitur papa, visitatus ab eo, et absolutus, cum iam extremum spiritum traheret, nocte sequenti spiritum Creatori reddidit[16], lotus et curatus summa filiorum, id est abbatis Divionensis, abbatis Casae Dei, episcopi Gratianopolitani et aliorum diligentia. Et sic antequam concilium inciperetur, toto orbe ad eius exequias occurrente, ab ipso papa et episcopis terrae est mandatum cum gloria, et sedem eius Willelmus de Bafia adeptus est laude cleri et populi, praecepto eiusdem apostolici. Obiit quoque infra spatium temporis eiusdem concilii Desiderius Cavellicensis episcopus, et abbas Gemmeticensis coenobii. Anno ipso confirmata est via christianorum euntium cum armis in Hierusalem. Obiit etiam anno eodem Rainaldus Remensis archiepiscopus, Hildebertus Bituricensis archiepisco-
17 pus, Landricus Matisconensis[17]. Iudeorum quoque exterminium ipso anno multis in locis factum est a viris Iherosolimitanis. Quod certe mirum videri potest, quod una die pluribus in locis uno spiritus fervore exterminatio illa facta est, quamquam a multis inprobetur factum, et religioni adversari iudicetur. Scimus tamen, quia non potuit inmutari quin fieret, cum multi sacerdotes data excommunicationis sententia, multi principes terrore comminationis id perturbare conati sint.

1096. Tunc temporis pro componenda inter fratres Willelmi regis filios concordia, Willelmum videlicet regem Anglorum et Robertum comitem Normannorum, abbas Divionensis ex praecepto papae mare transierat, et ut praescriptum regem ammoneret de multis quae illicite

*) *De gestis papae in Italia haec habet codex Musei Britannici inter Harleianos* 3014. *signatus saec. XII. mbr. manu Germ. aut Gall.:* Anno dom. inc. 1095. ind. 3, Kal. Mart. caelebrata est Placentiae synodus praesidente domno Urbano papa cum episcopis et abbatibus tam Galliarum quam et Longobardiae et Tusciae. Facta est autem magna consultatio de his qui aecclesias vel praebendas emerant, sed et de his qui in scismate Wipertino fuerant ordinati Primo itaque die *etc. usque* capellarum officiis ipse provideat. *quae alio loco dabimus. Sequitur*

Anno dom. incarn. 1095. indictione tertia, 4. Idus April. veniente domno papa Urbano Cremonam, rex Chounradus II. obviam procedens, stratoris officio usus est. Deinde 17. Kal. Mai fecit sacramento securitatem ei de vita, de menbris, de captione, de papatu Romano, et regalibus sancti Petri tam intra Romam quam extra Romam acquirendis, tenendis ac defendendis contra omnes homines, bona fide, sine fraude et malo ingenio. Tunc papa eum in filium Romanae aecclesiae assumpsit, et si rex ista sicut promisit observaret, coram populo pollicitus est eum adiuvare ad acquirendum et tenendum et defendendum regnum. Et quando ei Deus Romam pro corona venire concesserit, coronam imperii dare, et eum in caeteris negotiis adiuvare, ad honorem Dei ac sancti Petri et Romanae aecclesiae, salva scilicet ipsius aecclesiae iusticia, et decretis apostolicis, maxime de investituris.

12) la Saulve-Majeure dioec. Burdegalensis. 13) Compostellensem. 14) le Puy. 15) De alia Duranni cum Cluniacensibus lite exstat epistola Urbani ad eum a. 1094. scripta ap. Mabillon. annal. Benedict. V, 314. K. 16) 13. Kal. Nov. in duplici quod composuit epitaphio testatur Baldricus Burguliensis. K. 17) 15. Kal. Nov. a. 1096. Urbanus papa Cluniaci bullam ad Landricum dederat. Gallia christ. Instrum. IV, 285. K.

fiebant ab eo, de episcopatibus videlicet et abbatiis quas sibi retinebat, nec eis pastores pro- 1096 videbat, et reditus proventusque omnium sibi assumebat, de symonia, de fornicatione clericorum; et quia conventionem fecerat cum eo Albanensis episcopus, quem primum illo miserat papa, ne legatus Romanus ad Angliam mitteretur nisi quem rex praeciperet, et quia adeo auctoritas Romana apud Anglos avaritia et cupiditate legatorum viluerat, ut eodem Albanense praesente et consentiente nec contradicente, immo praecipiente, Cantuariensis archiepiscopus fidelitatem beato Petro et papae iuraverat salva fidelitate domini sui regis. Quae res intantum adoleverat, ut nullus ex parte papae veniens honore debito exciperetur, nullus esset in Anglia archiepiscopus, episcopus, abbas, nedum monachus aut clericus, qui litteras apostolicas suscipere auderet, nedum obedire, nisi rex iuberet. Qui veniens tanta libertate usus est, ut rex, integritate eius inspecta et inadulata mentis constantia, se consiliis et votis eius adquieturum promitteret, ut omnes fideles gratularentur eum advenisse, ad cuius adventum quasi respiraret et resurgeret decus et vigor aecclesiae Anglicae et libertas Romanae fol. 137. auctoritatis. Sed quid inperturbatum relinquit inexplebilis gurges Romanae[a] avaritiae? Rex suspectam habens viri auctoritatem, quem iam diu venturum audierat, legatum papae praemiserat, et in manu eius auri probati et purissimi 10 marchas. Hoc fisus praenuncio, respondere praedicto abbati differebat, et interim eum in pascha secum retentum reverenter et honorifice tractabat: cum ecce lęgatus rediens, inducias regi de omnibus usque ad nativitatem Domini reportavit, per quemdam papae nepotulum seu vernaculum, si debita beato Petro caritas in suo discessu maturius ut credebat futuro, ei per eumdem tantae auctoritatis legatum, ut est papae sororis filius, et si non tota, saltim ex parte mitteretur. Quo responso accepto, rex letus factus, praefato viro apostolicas praetendit inducias; quamquam privatim et publice hoc ipsum papae improbaret factum, qui tantum virum fama ubique celebratum, privilegiis auctoritatis suae munitum, ita inhoneste tractasset, ut legationem eius unius laycae personae, nec litteris apostolicis nec secularis scientiae seu dignitatis honore munitae, rescinderet. Sic re infecta, fama tamen sua, integritate, honestate, sapientia omnibus oppido commendata, ab eodem viro recessum est; et tamen pro componenda inter fratres pacis concordia in Normannia substitit, donec pace facta, decem milium marcarum pensione accepta, terram suam comes Normanniae regi Anglorum usque ad trium annorum spacium custodiendam traderet, et sic Iherosolimam profectus, ab eodem abbate usque ad vicum qui Sept. dicitur Pons Arliae[18], comitatui eius Stephano comite Franciae et Roberto comite Flandriae 18 adherentibus, deductus est.

Verum cum adhuc in Normannia essemus, congregatis ad exequias Matisconensis episcopi domno Lugdunensi archiepiscopo, Eduensi quoque et Cabilonensi episcopis, ęlectus archidiaconus Lugdunensis Berardus consecratur in episcopum Matisconensem[19]. Ibi quoque domnus Eduensis episcopus Hagano conquestus plurimum desolationem Flaviniacensis ecclesiae, cum iam post obitum domni Raynaldi, fratris ducis, septem annis ecclesia eadem pastore viduata mansisset[20], me eo quod quasi essem notus archiepiscopo, quod etiam per- 20 saepe fecerat, requisivit ab eo in abbatem; quod etiam vix optinuisset, nisi canonicorum et laycorum suffragia ad id expetendum sibi adhibuisset. Optinuit tamen, et missus est Cabilonensis episcopus, qui domnum Divionensem apostolica auctoritate ut assentiret, me etiam ut obedirem vice sua constringeret, quod et factum est ubi redivimus. Confirmata vero ęlectione, et consecrationis determinato die, archiepiscopum adii; quae eius super hoc esset sententia requisivi. Ipse anxietatem nostram plurimum consolatus, ad exequendum quod iubebatur ratione induxit, auctoritate munivit; et sic dimissum, litteris suis honestavit, quas misit Eduensi episcopo in hec verba:

Venerabili in Christo fratri, Haganoni[b] *Eduensi episcopo, Hugo Lugdunensis ecclesiae servus salutem. Quotiens humilitatem nostram dilectio vestra adierit, quotiens nos pro restauratione Flaviniacensis aecclesiae rogaverit, benignitas vestra satis recolit. Quesistis a nobis multa sedulitate et instantia karissimum fratrem nostrum Divionensis ecclesiae monachum Hugonem, quem nobis assumpseramus, cuius nos sedulitati credebamus, immo cuius lingua vox nostra erat; et quod quesistis, ab invito et nolente quasi extorsistis. Electionem igitur eius a vobis*[c]

a) *ita codex; at Labbeus edidit* humanae. b) Ha. *c.* c) nobis *c.*

18) Pontarlier ad fontes Dubis. 19) 4. Idib. Dec. 1096. donationem quandam firmavit; Gallia Christ. IV, 1067. K. 20) Philippus rex Francorum rogante Aganone episcopo Eduensi et Rainaldo abbate monasterii possessiones confirmaverat anno 1085. K.

1096. *factam apostolica auctoritate confirmantes, consecrationem ipsius pro debito vestro vobis inponimus, certum habentes, quia etsi corpore absentes sumus, spiritu praesentes ad honorem Dei per Christum in Spiritu sancto consecrationi eidem intererimus, et fideles vobis cooperatores erimus. Nunc igitur praedictum fratrem et filium nostrum, quem tanto subicimus oneri, vestrae specialiter tuitioni contradentes, committimus eum fidei vestrae. Quem quidem semper penes nos volueramus retinere, sed cessimus instantiae vestrae. Nostis quo eum teneamus affectu; hoc ipso vobis eum committimus. Ei autem consilium et auxilium nostrum non deerit; qui non solum Flaviniacensi aecclesiae, verum quotquot sunt in dioecesi vestra pro eius amore parati sumus pro debito subvenire. Ita ergo agite, ut idem frater pro adiutorio et consolatione sibi impensa gratias nobis habeat referre, ut habeatis gratiam super gratiam.*

fol. 137'. Anno itaque dom. inc. 1097.[21] ind. 5. anno aetatis 32. die 10. Kal. Decembris, qui est
1096. Nov. 22. dies festus sanctae Ceciliae, 7. sabbati, Flaviniacum nobis ingressis, in crastinum consecra-
Nov 23. tione peracta, de profectu ecclesiae tractatum est; et sic post dies paucos a domno episcopo et domno Divionense ceterisque discessum est.

Eodem anno Aymo reddidit 3 solidos censuales de castro quod Sacriba dicitur, et de terris in circuitu castri ad ius aecclesiae Flaviniacensis pertinentibus, in festivitate sancti Petri in plenaria curia, quos retinuerat multis retro annis, et pro retentione culpam fecit, et absolutus est. Actum die festo apostolorum.

Quidam etiam Folcuinus acceptis a nobis 15 solidis, calumpniam quam habebat in manso de Galiaco, quod Waldinus dederat, vurpivit praesentibus his . . . . . . consanguineo suo, qui frenum[a] trium solidorum pro concessione habuit.

Pro equabus quas ceperat et abduxerat Wido Luciniacensis 100 solidos dedi.

Odoni vicecomiti Rubeimontis, cum noster factus est, pro quibusdam compositionibus 30 solidos dedi.

Gyrardo de Duisino 11 solidos pro quodam nostro serviente de Galiaco, Artaldo de Sancto Baudelio 20 solidos.

Hagano etiam de Roca noster factus, vidente Raynaldo avunculo suo, calumpniam
22 faedi[b.22] sui Finium Deo et sancto Preiecto et nobis dimisit, acceptis a nobis 20 solidis. Actum Flaviniaci.

1097. Febr. 6. Hildegarius etiam de Gurziaco noster factus, quod non fuerat antecessorum nostrorum, auxit elemosinam quam avus suus fecerat, dans ecclesiae nostrae Eremburgem filiam Heliardae filiae Wihelelmi, et omnem posteritatem eorum, acceptis a nobis solidis 58 pro caritate Actum mense Febr. 6. feria, 8. Idus Febr.

23 Aymo etiam Lovels liius[23] homo noster omnem alodum suum Deo et sancto Petro sanctoque Preiecto tribuens, torturas quas in casamento nostro faciebat, vurpivit, enarratis coram omnibus rectis consuetudinibus casamenti, de capite mansi 2 sextarios avenae, et 4 vini in salvamento.

Feci etiam pacem cum Walone Sarmaciensi, et ei nostro facto 100 solidos, equum 1, canem 1 dedi.

In redemptione aecclesiae de Fontanis 35 solidos dedi. In caldaria Salinensi 40 solidos pro equo.

In redemptione terrae et vinearum, quas praedecessor noster abba Raynaldus Walterio Frossardo homini ducis promiserat, 30 solidos dedi, et terram retinui.

Teberto praeposito pro quibusdam placitis 25 solidos dedi, et pro compositione cervi quem canes sui moverant, et homines nostri ceperant meque nolente diviserant, solidos 30. Bernardo de Montbar in captione sua solidos 30.

In redemptione fanoni deaurati et capsae argenteae 60 solidos dedi, et in cappa 7.

Dedit aecclesiae nostrae quidam miles nunc conversus Arnulfus de Monasterio mansum 1 apud Prusiliacum.

Dedit etiam Gislebertus de Luciniaco mansum 1 apud Darciacum pro filio suo Pontio nomine, cum omnibus appendiciis, et homines tres cum eorum posteritate.

Dedit itidem Hugo de Draciaco mansum unum cum appendiciis in eadem villa pro filio suo. Actum apud Colchas.

a) *sic* c. b) fędi c.

21) dies sanctae Ceciliae anno 1096 in sabbatum incidit, anno 1097 in dominicam; indictio 5. anno 1097 congruit. 22) i. e. feodi. 23) i. e. ligius.

Brutinus etiam dominus castri, quod olim Sedunum, nunc Blismurus dicitur, reddidit 1097. nobis aecclesiam castri eiusdem cum appendiciis et cum omnibus quae olim possederat vel tunc possidebat. Et quia de suo proprio quaedam ad victum fratrum addidit, 20 ei solidos pro caritate dedi.

Aymo miles eiusdem castri, avunculus ipsius, ad conversionem in infirmitate veniens, reddidit Deo et sancto Petro et sancto Preiecto terras et homines quas nobis vi auferebat, et calumpniam dimisit.

In redemptione cappae et pallii solidos 110 dedi.

Prefatus etiam Hildegarius Gurziacensis quia Bellum Locum nobis auferens iniustitiam 1099. nobis fecerat, multo tempore a nobis excommunicatus, tandem culpam fecit apud Conedam, Apr. 14. et absolutus a nobis est. Hominium recognovit et resirmavit, et ex toto cellam eandem vurpivit. Obsides dedit, quorum haec sunt nomina: Hugo frater eius, Rainaldus de Roca, Deodatus, Girardus de Roura, et frater eius, Waldricus, Gauzfredus de Masiaco; cui ego 20 solidos dedi. Actum 5. feria paschae 18. Kal. Maii Conedae.

Pontius quoque Grimensis comes pro homicidio quod fecerat de Pontio serviente nostro, natalem et neptem eius nobis reddidit 110 solidis acceptis, et absolutus est 16. Kal. Maii. Postea eum cepit, et pro redemptione 50 solidos habuit.

Ioffredum de Prumiaco, et fratrem eius cum uxoribus et filiis, uxore quoque Odonis fol. 138. Tuat. et uxorem Heinrici cum filiis, uxorem etiam Iohannis de Poliniaco cum filiis et totam eorum progeniem, quae latissima et optima est, mediante Raynaldo de Roca, datis solidis 30 Odoni vicecomiti Rubei montis, sancto Petro quietam feci. Testes horum, qui infra: Gislebertus iuvenis, Teubodus Mant, Rainaldus Roca, Gislebertus de Turre, Hagano Roc, Hugo Miscus, Goslenus, Gerardus Duis, Brunardus, Rainaldus Fla, Rainaldus.

Willelmo de Turraboit 30 solidos pro quibusdam compositionibus; Gisleberto solidos 30 pro redemptione equi illius de Grosbof quem cepit et mihi reddidit.

Anno eodem ab incarn. Domini 1098. obiit Agano Eduensis episcopus 7. Kal. Iulii[24]; et fol. 137'. sequenti obiit abbas Rodulfus 5. Kal. Aprilis. 1098. Regimen aecclesiae Eduensis post venerabilem Aganonem Norgaudus suscepit, in eadem aecclesia praecentoris functus officio[25]. Hic sub 1099. contentione electus est. Pro qua tamen electione cum multoties Eduam issem, quia vox nostra prima esse debebat in electione; tandem in ascensione Domini invitatus, cum essem in exteris partibus, occurrere nequivi. Quendam tamen e nostris misi, qui vicem nostram suppleret; et ego postmodum exoccupatus, Lugdunum euntem ad consecrationem solus de abbatibus sum prosequutus: et hec faciens furorem animi eius, quem conceperat ex absentia nostra, sedare non potui, cum etiam in redeundo duobus ei diebus apud Colticas[26] et toto comitatui eius servierim satis superque. Hic Flaviniacum veniens honeste a nobis susceptus est; et in eadem nocte dominicae diei, cum ei honeste servissem, in treua Dei bancos et scarritiones[27] mercati homines eius fregerunt et tulerunt, quia erant ante domum episcopalem, et 27 terra ipsa, antequam domus ibi fuisset, censita erat hominibus pro mercato eorum; et requisiti ab hominibus quorum iuris erant, redditi non fuerunt. Et cum redditi non essent, interim emit quidam homo eorum carnem bovis ad opus episcopi: cum homines nostri pro reverentia episcopi alibi eum vellent occidere, ille coegit eos ante praefatam domum mactare, nostrique parati sunt affirmare, quod defensionem eis et tuitionem promiserit. Occiso bove, homines fol. 138. nostri iussu nostro pro honore episcopi alibi eum traxerunt. Videntes homines quorum erat terra censita, quia ego eis primus, qui defendere debebam, de consuetudine et usu eorum deficiebam, ipsimet in terra censuali sua scarritiones firmaverunt, et carnes reposuerunt. Propter baculos qui allati sunt, et quia congregati sunt homines ad tuendum usum censualitatis suae, malum fuit episcopo, et dixit se assallitum; tamen hominem non percusserunt, quia nullus eos assallivit, et ipsi neminem. Ubi vidi molestum id esse episcopo, ego ipse cum quibusdam fratribus et nobilibus viris et servientibus ivi ad eum, et cum consilio optuli ei, quod tantum ei inde facerem in crastino, quantum congrueret iusto et honori, et quantum possem et deberem. Et mox ascendens, casatos requisivi et nobiles quos potui, ad faciendum quod optuleram. Interim ipse christianitatem mihi abstulit[28], ita ut nuptiales qui aliunde

24) 6. Kal. Iul. habet necrologium S. Benigni. K.
25) Paschalis papa litteris 18. Kal. Mai. 1100. datis Norgaudi electionem confirmavit. Mansi XX, 1017. K.
26) Couchy.
27) *bänke und scharren* teutonice.
28) i. e. sacris mihi interdixit.

1099. veniebant missam perdiderint, et corpus sepulturam. Ego tamen quod promiseram munitus consilio implere volui, et in me non remansit, nec sic missam habui. Diem constituit mihi apud Eduam; suscepi. Cumque vellet ut homines illo ducerem, dixi non facturum; non enim poteram, quia nec usus erat aecclesiae. Quesivi christianitatem, nec habui. Videns quia non haberem, de casatis ecclesiae salvam firmantiam ei optuli quattuor milia solidorum, Walonem de Sarmatia, Gislebertum de Luciniaco, Rainaldum de Roca, Milonem de Frollone, Goslenum Sinemuro, Rainaldum, et Hugonem praepositum, videntibus canonicis suis, Walterio, Stephano, Duranno, et laycis Aymone et Iosberto; et hec faciens missam quesivi, et non Iul. 15. habui. Eduam ivi, et in placito, quia ita egeram, missam ante alia quesivi, et hoc per iudicium curiae. Et quoniam de testimoniis nostris laycos nominavi et ostendi, et quia de suis laycis Bernardus mariscalcus noster nominavit Aymonem et Iosbertum, iudicium factum est per clericos et laycos. Firmantiam autem hanc ita fuisse oblatam affirmare voluerunt nostrates, ut iudicatum fuisset etiam per ignis aut aquae iudicium. De his factum est huiusmodi iudicium:

Quoniam abbas et sui Iosbertum non nominavit ad placitum accipiendum, hoc debet esse in respectu quod abbas requirit de missa recipienda, et propter hoc ipse non debet habere respectum de iustitia hominum facienda.

Audito hoc iudicio obstupui, et consilium aecclesiae quod antea habueram requisivi, nec habui. Cumque adhuc morarer in consilio placiti et iudicii, rupit placitum, et abiit pransurus. Misi ad eum, et respectum quesivi, et non habui, nisi iudicium laudarem.

Quantum pro huiusmodi placito gravaverit ecclesiam, hinc colligi potest, quod hac eadem septimana, qua hoc factum est, centum equos absque servientibus 2ª, 3ª, 4ª, 5ª, 6ª feriis Eduae me tenere fecit; et communiam Eduensis et Cabilonensis paroechiae super nos postea Flaviniacum iuratam adducere voluit, quod tamen infectum remansit. Voluit etiam interdicere omnes cellas et loca ad nos pertinentia; sed obstitit votis eius integritas capituli Eduensis; fecisset tamen, nisi obstitisset. Tandem cum multociens pro hac causa Eduam venissem, iustitiam praesentans, et aliquando misericordiam quaerens, et nec iustitiam habuissem nec misericordiam, consilio et hortatu eius quidam fratrum nostrorum insurrexerunt in me, dicentes me conscium fuisse seditionis illius pro qua hec agebantur. Et ob id vocatus Eduam proficisci ceperam, vallatus consilio monachorum nobilium et servientium, ut credebam, quod tamen amisi instinctu eius. Nam Bernardum de Montfort, quia suus erat de foedo sancti Petri, cui promiseram solidos 30 et bonum nostrum tenebat, ipse ne mecum iret prohibuit. Quod ceteri videntes, cum essemus 25, omnes recesserunt a nobis. Ego solus cum solo monacho et 3 servientibus capitulo me praesentavi. Ecce circa horam terciam advenerunt, conscio eo, quidam nostrorum, accusantes me in capitolio, quod conscius fuissem, et alia quedam obicientes, quae probare non poterant, maxime cum essent infames personae. Quidam etiam eorum Helinannus me relicto in consessu etiam canonicorum sedebat, cum eo manducans bibens et equitans. Ego cum essem paratus canonice respondere et iudicari, monachum ipsum nostrum, quem mihi episcopus tulerat, canonice requisivi, nec habui. Insuper vidi eos me accusantes, et compulsus sum, ne quasi culpabilis viderer, ipse eis praecipere, ut erga me loquerentur. Abbatem ibi aliquem non vidi; iudicium quoque ceptum factum non fuit, quia talis quedam nos concordia sociavit, mediante episcopo Cabilonensi et Anserico praeposito, ut redderem hominem, qui probaret sacramento me conscium non fuisse, et sic amicitiam episcopi reciperem, et in gratiam redirem: feci, nec gratiam, nec missam habui. Insuper prohibuit sub anathemate, ne fratribus ipsis pro hac de causa inimicarer, et omnino eos a nostra dispositione removit; ne vel saltim eos ab oboedientiis, quibus praeerant, removerem.

Dec. 6. Septies propter hoc placitum a festo apostolorum usque ad festum sancti Nicholai Eduam ivi, nec iustitiam, nec gratiam, nec missam habui, maxime cum ad satisfaciendum ei quosdam laycorum, qui impetebantur, illo duxerim contra usum aecclesiae. Quos qualiter ipse tractaverit, pudet reminisci, maxime cum nulla esset occasio pro qua haec agi deberent.

fol. 138'. Fratres quoque nostros Divionenses, qui mihi ad solatium laboris et ordinis custodiam dati fuerant, mihi abstulit, praecipiens auctoritate qua poterat et debebat, ut infra dies tres Divionem nisi eos remisissem, et eos qui proiecti fuerant revocarem, nullum in ecclesia divinum officium fieret; et sic in crastinum mane facto Romam profectus est, ut nullus esset de missa recipienda vel fratribus retinendis deprecationis locus.

Ego, qui tanto constrictus articulo vellem etiam maiora promittere — nimio enim tedio 1099. angebar, quod tantis iniuriabar tribulationibus; siquidem a festo apostolorum Petri et Pauli usque ad diem ipsum beati Nicholai natale insignem, quo hec gesta sunt, nulla mea culpa existente, divino officio Flaviniacus vacaverat et sepultura — decrevi omni ei, etiam in contrariis et noxiis, subdi obedientia, ut vel sic leniretur et pacaretur animi eius pertinatia; et dum ruinam quasi vitare volui, immanis praecipitii[a] baratrum incurri. Hoc enim in facto nec eius amicitiam recuperavi, quam numquam habui, nec monachorum nostrorum caritatem; quin potius, quod ipsi querebant, ad quod intendebant, patris nostri Divionensis et fratrum nostrorum unanimitatem offendi. Et quidem satis digne. Nam pro meritis acta res est, ut qui malum feceram — quod certum est malum mihi esse, bonos a me mittendo ut veniret bonum, cuius venturi nullam habebam confidentiam, sed plenariam diffidentiam —, ut impraesentiarum patet, ipse nec bonum haberem quod non credebam, et quod habebam perderem, ut sola vexatio intellectum daret auditui. Recepi postmodum absolutionem a Lugduno, non tamen per eum, quia per archiepiscopum, et interim dum absens fuit quievi, nisi quod omnia in peius ruere videbam pro destitutione ordinis, et emendare nequivi, quia solus eram. Tunc cepi sentire quid cogitaverant, quid attemptaverant, quid machinati fuerant, cum iam emendare non poteram.

Interim feci pacem cum Rainaldo de Granciaco, qui frequentibus irruptionibus et depraedationibus omnia nostra perturbabat, et quia iustam causam habebat, 60 ei solidos composui. Pacem etiam cum Widone de Luciniaco fratre eius, et de fedo quod calumpniabatur duos ei modios et octo sextarios reddidi, dum tutor esset filiorum Tebaldi Rufi; quartum mihi laude uxoris suae et filiorum donavit, hominium fecit, et fidelitatem iuravit.

His, qui graviores erant, ita pacatis, pro Walterio de Insulis, quem calumpniabatur Gislebertus Mischius, 35 solidos dedi, et pro filio sororis eius 7 solidos et totam eorum progeniem quietam sancto Petro et sancto Preiecto feci. Actum Flaviniaco.

Ducem pro salvamento[29], quod homines nostri de Galiaco contra ius et usum ei dare 29 volebant, Flaviniacum venire feci; et per iudicium curiae nostrae et suae, quia foedum nostrum habebat, salvamentum ipsum vurpivit. Cui ego equum centum solidorum pro honore dedi.

Arnulfus etiam de Grosboes, accepta a nobis societate, et 15 solidis pro caritate, duas familias de foedo sancti Petri in Cleriaco et Agerniaco nobis reddidit, et tertiam nobis contra Aymonem Lovel militem nostrum conquisivit. Reddidit et mansum unum in Cavanniaco de terra sancti Petri de fedo suo Flaviniaci, vidente R. maiore, et filio eiusdem Arnulfi. Actum 4. feria ieiunii mensis Septembris.

Aymo quoque de Griniaco hominium recognovit, et noster factus est. Walterius necnon de Grinione pro filio suo monacho terram magnam et pratum indominicatum iuxta Corticellas multi precii sancto Preiecto dedit. Actum die festo S. Petri ad vincula.

Raynerio de Diusmo, pro quibusdam compositionibus, quibus terra de Empiliaco vastabatur, 30 solidos dedit.

Hugo de Asiaco accepta a nobis societate et 7 solidis pro caritate dedit sancto Petro feminam Walonis sacristae, laudante filio suo, et alias quasdam de progenie eius, feminam scilicet Cristiani.

Quedam sanctimonialis sancti Iohannis Eduensis, soror Aymonis Lovel, eodem fratre suo vidente faciente et laudante, hereditatem suam in Agerniaco sitam in terris cultis et incultis, mancipiis utriusque sexus, sancto Petro contradens super altare posuit, ea conditione ut neptis eius soror Hugonis de Curenciaco, ea obeunte illa potiretur, et post eius obitum dominio aecclesiae Flaviniacensis eadem proveniret. Defunctis utrisque, de haereditate nos vestivimus. Et cum calumpniaretur praedictus Hugo, iudicio dato, duos legitimos homines produximus, praedicti fundi servum qui pariter datus est, et ministralem eiusdem fundi nostri qui interfuit, et probare voluerunt donum ita factum. Expectatum tamen est ut audiretur idem iudicium in maiori curia. Actum Agenniaco. Sic terram habuimus.

Redemi etiam duos mansos, 1 intra curiam Laliaci, alium extra curiam, solventes quoque anno 12 denarios, 2 solidis, cum iret Hispaniam Folcuinus. Actum Flaviniaco.

Adelelmum quoque et progeniem eius optinui ab eodem Folcuino 12 solidis. Actum Galiaco.

Tapetiolum etiam, quod Carlet dicitur, redemi 5 solidis.

a) pcipii c.

29) *schutzgeld.*

fol. 139. Duci equum 1 dedi 10 librarum pro insolentia unius servientis nostri, et ipse laudavit nobis donum quod quilibet miles eius de fedo suo faceret Flaviniacensi ecclesiae.

Walterio de Tilio in adiutorium ecclesiae de Prisciaco equum unum 50 solidorum dedi.

Erleio et Widoni dominis Colticarum 40 solidos dedi, et ipsi vurpiverunt omnes malas consuetudines in Colticas.

In thesauro ecclesiae hec addita sunt, filacterium 1 quod dedit Walterius monachus de Grin., cum mappula pretiosa et alba parata. Cortina 1 quam dedit Teubodus cum mantili. Albae 5 quas Hugo monachus de Belloloco moriens mihi misit cum calice argenteo, qui est apud Bellumlocum. Calices 2, unus in toto deauratus, quos Walo monachus de Roca fecit, cum cappa 1 de pallio et casula et stolis 2 et albis 4. Albae 2 quas fecit Gyrardus de Colticis. Alba 1 in capella nostra, quam mihi dedit uxor Gozelini de Besua. Alba quam mihi dedit Bovo de Bar, Baldrici filius super Albam, quando noster factus est. Supersedium 1. Redemi etiam palliolum unum 30 solidis et de eo limbum in pallio, quo corpus sancti Preiecti involutum fuit 300 et eo amplius annis, feci.

Bovoni praedicto de Bar, cum apud Flaviniacum requireret a me foedum suum, quia haberet filiam Folcuini, de sorore abbatis Odonis, qui idem fecerat casamentum, id est salvamentum hominum sancti Petri, qui sunt in castro illo vel in villis in circuitu castri, nolui ei ad plenum reddere, quia legeram cartam quandam factam hominibus castri Blesensis, qui sunt sancti Petri, et verebar ne idem essent aut de eisdem. Tamen cum multi testes accessissent, quod Folcuinus idem salvamentum habuisset, ita concessi, ut si ego per nostros, misso nuncio et re explorata, aut ipsi homines per se ipsos probare potuissent quod numquam fuissent in salvamento, nichil ei dabam, quia magis aecclesiam quam eum diligerem. Sin aliter, haberet quod sui iuris esset. Et ita noster factus est, sacramentum tamen non accepi ea pro causa. Actum Flaviniaco in claustro. Testes: Gerardus prior, Achadeus, Helinandus monachi; layci: Hugo praepositus, Raynaldus, et servientes, Raynaldus filius praepositi, Gislerius. Ab hoc casamento illos de Arvico subtraxi, de quibus censum habebam, caseos scilicet, et illos quibus fuit carta facta. Omnes quoque, si probare potuissent, ut dixi. Quod et ipse laudavit.

His interim omissis superiora repetamus. Non tamen praetermittamus feminam illam, quam Deodatus tenebat de Noeirs, quae nostra erat, et pater dimidius, quorum erant 6 filii, quos ita cum abbate sancti Valerii Hugone partivimus, in parte matris 3 filios, in patris vero unum et alterum dimidium, et censum capitis mihi primum misit mater. Partem etiam in Berengerio et fratribus eius, quam acceptis 10 solidis Rainaldus de Colpeio nobis dimisit.

Igitur reverso a Roma episcopo, occurri ei apud Sedelocum, et benigne susceptus, osculo donatus sum et gratiis. Altera vice ab eo ibidem evocatus, post multas iniurias finem de omnibus pro 10 libris feci. Quesivit iturus ad regem, ut mulam sibi praestarem. Ego, qui eius amorem sitiebam, quem et sciebam difficilem in adquirendo, optuli ei optimam mulam, quam manu ad manum emeram 150 solidis et dedi ei. Et sic veniens ad festum sancti Nazarii, honeste ei servivi, et gratus redii. Pro placito et fine illo Stephano dedi 20 solidos, Hubaldo 20, Hugoni Spiriac. 40, Rainaldo 40, Teubodo 10, Hugoni Misem 5, Gosleno 10.

Pro equo Gyrardi monachi dedi pro compositione Miloni constabulo 10 solidos.

Iam prope oblitus eram, quod furnum villae calumpniabatur quidam Erembertus de Massiviaco, et praebendam et campum sancti Clementis, quia pro his 300 solidos dederat pater suus Odoni abbati, excepto quod praebendam pro sepultura sua donasset. Unde cum me multis placitis gravasset, et ob gravamen homo ducis et praepositi Sinemurensis factus esset, et testes quosdam e fratribus, qui hoc viderant, produxisset, eis omnino illi deficientibus, iudicium habuimus, quod pacem nobis in posterum contulit.

Ibi praepositus Sinemurensis mansum 1 vestitum in Massiniaco nostro sancto Petro et sancto Preiecto dedit pro amore nostro, quietum ab omni exactione, qui nobis debet omnes consuetudines. Actum Flaviniaco.

Sunt in summa quae dedi in proficuo aecclesiae in 3 annis, 2 mensibus minus, solidi duo milia, exceptis quod datum est in pane et vino et vestitu fratrum, in procuratione hospitum, in bobus et equis et vineis et in omni nostro apparatu et expensis.

Ab incarnatione Domini 1099. Abhinc multiplicata sunt mala in terra nostra, sed hec 1099. interim.

Eo anno, prima hora noctis, a parte aquilonis lux ingens quasi ignis ardentis emissa, usque prope diluculum, noctem prope convertit in diem. Quo etiam anno hiemps solito asperior octo continuis ebdomadibus inhorruit, ita ut bestias, aves, homines quoque plerosque vis algoris existeret[a]. Fuerunt qui dicerent, lucem illam datam a Deo in necem et deiectionem Sarracenorum, ferente eo adiutorium et vires praebente Iherosolimitanis ad sternendam et omnino consumendam multitudinem principis Babiloniae, qui venerat ad proterendos eos qui Hierosolimam ceperant, quorum numerus erat ut arena maris, et ob id lucem divinitus directam, ne christianis, qui eo die praeliabantur praelia Domini, etiam in nocte lux deesset ad contritionem gentis adversae. Utrum ita sit, an igneus ille splendor qui apparuit, et igneae illae acies portenderint effusionem humani sanguinis, quae eo die et sequenti facta est, sicut legimus factum cum immineret bellum illud lacrimabile inter filios Ludovici Pii imperatoris; an immineat aliqua mundo tribulatio, ut legitur factum eo anno quo Ludovicus rex a Hugonis Magni procuratione separatus est, quando idem signum apparuit, portendens Hungarorum pestem, quae mox acriter invaluit, viderint quorum opis[b] est id experiri et cognoscere. Visa est autem lux in parte aquilonari versus solis occasum, et nocte declinante respiciendo porrigebatur in ortum, sed antelucanum aliquantum delituit.

Hoc anno obiit Urbanus papa, Paschalis successit. Obiit domnus Rodulfus abbas Virdu- Iul. 29. nensis 5. Kal. Aprilis, et Hugo abbas Eduensis[c].

Verum consideranti mihi dispensationem admirandae et ineffabilis patientiae tuae et mi- fol. 141. sericordiae, cuius non est numerus in me, libet inherere considerationi miserationis tuae, quamquam super me sint haec, Christe: quomodo raptum ab uberibus ditasti donis superhabundantis pietatis tuae, tradens me contubernio servorum tuorum, et replens gratia te diligentium; quomodo ab ineunte aetate, cum iam irem per devia et lubrica, et praeceps praecipitantem aetatem sequerer, confessionis antidoto cor lubricum medendo respirare sinebas, et fugientem te quadam blanda et inopinata nec cognita mihi revocabas dulcedine; quoque modo, ubi iugi confessionis remedio aliquantulum tractus didici illecebrosa cavere, quamquam nondum tederet me ad integrum perversitatis meae, ita ut scirem intellectu et opere, quod *perdis* Psal. 72, 27. *omnes qui fornicantur abs te*, remotum et segregatum a consortio eorum quorum in medio coalueram, ad exteras terras nolentem et repugnantem et quasi nescientem eduxisti; ubi positum benedictione insperata et multiplici ditasti, gratia scilicet servorum tuorum admirabili, qui in me diligebant quod nesciebam. Licet in his tua, Deus, dona, etsi refugus et desertor mei ipsius, intelligebam. Iuvat, inquam, memorari mihi in me dulcedinis tuae, qua misereris omnium, salvans homines et iumenta; id est et illos salvans, qui rationabiliter viventes non obliviscuntur dignitatis in qua et pro qua creati sunt, et eos, qui iumentorum more viventes facti sunt ut equus et mulus, quibus non est intellectus, per penitentiam supra primae originis reparans dignitatem; inter quos et me gibbo peccatorum deformem, vanitatis et lęvitatis horrore sordentem, ad deponendam malitiam et inclinandam cervicem cordis iugo servitutis tuae edomandam per tuos evocabas, et me mihi ipsi sordere intuitu miserationis tuae faciebas. O miseriam meam, quae ad tot vocationis ingeminationes non evigilabat! utique nimia rubigo mea per ignem excoquenda erat, et ideo etsi surgere conabar, scoria voluptatis inolitae pravae consuetudinis aggravabar. Proieceram post tergum peccata mea; denigrata enim erat facies mea, et tamen tu in servis tuis diligens, non feditatem meam, sed curationem in me quae a te gratia tua futura est, sinebas me ire et prosperari, ut cum haec reciperes a diligente non te, sed illa data tua vel permissa in quibus prosperabar, adurerer igne tribulationis, et saltim tunc intelligeret impietas mea mala sua, cum pro eisdem malis inciperet iam puniri. Quid referam, quibus me nunciis ad meliorationem in mari navigatione nostra procelloso spiritu maris et quassatione navis, quae per se infirma piscium impulsu quatiebatur, adgravata praemonuisti, et stertentem somno teporis et negligentiae excitare conatus es, cum gubernaculo fracto, velo vi ventorum ad medium usque scisso, nautis timore dissolutis, praesentem intentarent omnia mortem, nave solo tibi relicta, et quandam in vertiginem rotante? O qualis illa tunc hora eram! quam bene credulus, quam vel devotus, quam penitens, quam in promittenda correptione sedulus constans et benivolus! quam peccatorum meorum

a) *ita codex; lege* extingueret. b) *ita c.* operis? c) Verte II folia et lege secundum determinationem litterarum A. *in marg. c.*

1099. accusator et iudex fidissimus! quam in conversione morum et emendatione vitae paratissimus! Vidisti haec, Domine, et liberasti me; exaudisti me, et consolatus es me, et quamquam desperatum, quamquam novissimum, cum primi movissemus a portu, illesa nave cum omnibus quae in ea erant, terrae reddidisti me. Sed ut pedem terrae appuli, illa dudum devota inter fluctus fervoris et emendationis promissio aliquantulum friguit, quam tamen reductus menti terror ex toto tepescere, ut assolet, non sivit.

Subsequuta est evestigio alia vocationis compellentis iteratio mox ut Baiocas veni, infirmitas scilicet qua omnino desperatus sum, et quasi conclamatus, de qua suscitasti me, iuste rerum arbiter, idem sanctus Iesus. Quid in me operata sint hec tua magnalia, Deus, aut in quo miseram animam lethargico somno oppressam, ad te timendum, te diligendum, exurgere et evigilare docuerunt; testis est repatriatio nostra, testis subsequens vita mea, quae pium Dominum de placato reddere possit iratum, non quae offensum dare sufficiat conciliatum.

fol. 141'. Et nunc hec qualiacumque nostra legat qui volet, irrideat ut volet, dummodo libeat et concedatur immorari memoriae dulcedinis tuae, qui peccantem sustines ad penitentiam, et parcendo invitas ad conciliandam sustinentis patientiam. Inde evestigio illa nostra promotione, quae nunc nobis horrori est, promotus, utrum gratia tua an permissu vel iudicio nescio, perparvo temporis spacio assumpta praelationis gravitas, cum in me durasset, superducta eius species multis modis ita oblitterata est, ut non iam qualis essem, verum qualis fuerim rememorari difficile esset, vel quia honores mutant mores, vel quia id merebatur insolentia morum, nondum, ut decebat, satisfactionis verbere castigata et emendationis antidoto curata. Hinc iterum infirmitatis commonitio, privatae et publicae inquietudinis animadversio, illa de dormitorii solario plancis deficientibus vel sublatis ruina, immo propulsatio, qua ita affectus sum, ut vita me carere crederem. Nam et sanguis ab auribus eliciebatur, cum misericordia tua ad invocationem nominis Preiecti martiris, et boni studii exequutio, in qua invenit me casus ipse — nam circam[30] matutinis exactis faciebam, — a mortis faucibus eripuerit. Et quidem eo ipso tempore, mense quoque eodem, in Colticensi cella nostra a dormitorio per praecipitium; item in Melundensi coenobio aeque duo monachi lapsi, non tamen satis de tam imminenti altitudine ut ego, confessione et communione caruerant: mihi pietas tua vitam indulsit, qui etsi gravatus, non tamen aliqua corporis parte sum pessumdatus, quamquam cum difficultate sanitati redditus, adhuc casum doleam. Quam tantis beneficiis gratiarum actionem, die qua iacens in lecto signo sanctissimi clavi tui sanctarumque reliquiarum munimine signatus sum, et ablutione virtutifera potatus, post decursam ebdomadariam mei ipsius alienationem, rependerim, rememorans erubesco, erubescens confundor, et quod tunc non feci iam facio, supplicans ut accepta tibi sit confessionis et laudis oblatio et inter flagella misericordiae tuae ipsa erratus mei tuaeque pietatis rememoratio. Et quia omnia adversa habet qui sibi displicet, in hoc tibi placere appeto, quod mihi te donante, te faciente, displiceo.

Sunt adhuc plura dulcedinis tuae monimenta ingrato adhibita, usque ad haec in quibus
Iob 30, 31. nunc versatur anima mea, in quibus quia faciem tuam reveritus non sum, iuste *versa est in luctum cithara mea, et organum meum in voce flentium.* Itaque proclamet tibi tota substantia nostri in voce exultationis et confessionis: omnia quae fecisti nobis in vero iudicio fecisti. Proclamet, inquam, tibi vita mea tota, ante promotionem peccatrix, post promotionem irritatrix: tibi peccavimus, et mandatis tuis non obedivimus. Condempnet se totam iudicio suo, iam quasi condempnata iudicio humano; et non spe recuperandae secularitatis, sed amore provocandae in se iuste exertae, et magis magisque exerendae divinae animadversionis, quoniam ego in flagella paratus, qui fragilitate deliqui, unde merito ad penam videar debere aptari, et dolor meus ante me est semper, quia a mandatis tuis declinavi. Quid enim referam tam evidens tuae pietatis indicium, quod rarus invenitur aut pene nullus qui ignoret Flaviniacensium, cum redirem a Sinemuro septus comitatu monachorum et laycorum, inter choruschos et turbines tempestatis inundantis, fulmen ante conspectus nostros cecidisse, ita ut bestia cui sedebam igne ipso ustulata caput pectus et crura, per 40 dies vix stabulo extrahi posset, et me clementia tua immunem a lesione servavit, cum ante me non longe cubito uno fulmen ipsum ceciderit? Quod in crastino quesitum et inventum est, omnibus admirantibus quomodo vivus evaserim, aut immunis a laesione, quamplurimis quoque sinistro id omine interpretantibus, maleficum me et morte dignum, quem Deus ipsa sua animadversione mon-

30) circa teutonice *die runde.*

straret merito puniendum. Forte autem mihi iunctus equitabat ante me eques armatus, et 1099. toto corpore pluviae expositus, clipeo se recurvo et supra se protento munierat, qui dum equo calcaribus acto gressum accelerat, in ipsa fulminis iaculatione lanceam aversam ferebat; cuius mihi acies, dum pavet et ad tantam visionem hebescit, ipso suo timore gressu retardato, acceleranti mihi gutturi inlisa, nisi tu, Deus, bestiam cui insedebam a suo impetu refraenasses, et socii conclamatum illum ad anteriora compulissent, vitae me extorrem dedisset. Quae duplex nostri salvatio his qui viderunt, et qui audierunt, facta est miraculo. Iam praeterierat illa nostra superius relata impetitio; iam multa alia, quae enumerare perlongum est, tua beneficia mihi ingrato, sed non usquequaque inpensa, docebant te amandum, tibi adherendum, si invenissent cor docile, benivolum et humile. Quid est, Deus piissime, quomodo procella venti inundantis secularitatis grassantis rapuit me ad te? Abstrahebar et videbam, rapiebar et sentiebam: furabar mihi ipsi a me ipso, et dolebam, et in conspectu tuo gemebam, et curationem sitiebam, et a te vindicari et consumi peccata mea cupiebam, quae iam ipse tibi confitens in me puniebam, quamquam non usque ad dignam poenitentiam. Licet enim me peccare dolerem, et aliquando compungerer, non tamen in fine compungebar, ut peccare desisterem, quod est summa penitentiae. Ei mihi! quomodo perturbatur animus praesidentium favore adulantium? Quomodo qui beati dicuntur, decipiuntur, et viae gressuum eorum dissipantur! Et quidem nervi testiculorum Beedmot perplexi, ossa eius velut fistulae aeris, carti- Iob40,12sq. lago eius laminae ferreae: quia argumenta diaboli inexplicabilia, consilia sonora quidem per dulcedinem sed enervia per delectationem, vitia specie virtutum palliata. Absorbet Leviathan Iob. 40, 18 hic fluvium, et non miratur, et habet fiduciam quod influat Iordanis in os eius; sed perforata fol. 142. maxilla eius hamo passionis dominicae, electa tenere nequit, etsi ultro aliquando influant, traicere non praevalet quin effluant.

Dies erat dominicae resurrectionis honore insignis, missarum sollempnia agebantur, ad- Apr. 10. eramus omnes. Forte porcus discurrens invisibilis, sed sensibilis, chorum peragrando sentiri datus est, et sensus est a cunctis, a me ipso quoque, cum iam aliis vicissim sibi id nutu significantibus perdidicissem, moxque sensissem, et quid portenderet intelligerem; iterato a me sentitur iam stomachante, et vere dolente, et in me primo pro hoc ipso indignante adeo, ut in eum conculcatione qua poteram desevirem, qua actus in fugam cum grunnitu quodam, qui et audiri potuit, ultra sentiri non potuit. Ingemiscebam dolore continuo, et tibi soli flebam, cybus in lacrimis, potus erat in suspiriis: et ut me purgares, qui aliis purgandis institutus eram, tacito conscientiae gemitu supplicabam, quia tanto videbam me invalidum peccatis meis exigentibus ad corrigenda quaedam gravia, quae solo tamen auditu didiceram, quanto videbatur mihi id ex incuriae meae et negligentiae desidia procedere. Sed quid dico gravia, cum ne minuta quidem corrigere praevalebam? Ita a me omnis virtus, omnis iustitia, omnis rigor, postremo quidquid illud est quod praelatum decet, a me recesserat, quasi factis ipsis mihi loquereris, et diceres, me primo curandum. Quis enim ego tunc, vel qualis eram? Utique homo, cui omnia ad votum suppetebant, singula pro voto erant, ut mihi ipsi palam daretur intelligi, si tibi adhesissem, nec vitae remissiori frena laxassem, succedentibus utrimque prosperis rex essem, et vere rex. Qui enim dominatur animo suo, melior est expugnatore urbium; quia vero regia mihi ipsi viluerat dignitas, et nomen quod merito honoratur sorduerat, sordes meae foetere fecerunt odorem meum, ut fructus penitentiae darent odorem suum, te illuminante tenebras meas, et emundante conscientiam nostram. Unde non in longum prosperitate malorum meorum fruitus sum. Non enim multi fluxerant dies, et visitasti me gratia pietatis tuae, ut discerem sperare in te, non in incerto huius vitae; decreverat enim facere hoc manus omnipotentiae tuae. Hora celebrabatur tercia, intereram ipse choris psallentium. Subrepserat mihi illa cogitatio, quam te permittente et donante habet qui sibi displicet: me arborem infructuosam, terram inutiliter occupantem, fructus boni operis afferre fastidientem, dignam succidi et succendi. Non esse filios sanctorum qui tenent loca eorum, sed qui exercent opera eorum, me omni lacrimarum fonte plangendum, quo nemo magis noceret in aecclesia, quoniam et perverse vivebam, speciemque religionis et locum praelationis habere videbar. Clamabam non parvo affectu, interno tantum cordis gemitu, ore silenti, quod tu dabas, quod cordi aspiraveras, usque ad oris suffusionem, et credo quod exaudieris vocem meam. Ostendisti enim servo tuo quae oportebat fieri cito, loquens voce tua interna et mystica, multa esse peccata mea, pro quibus expiandis trium mihi daretur optio, aut famem venturam, qua populo dilabente et in mortem ruente tota pessumdaretur abbatia, aut impugna-

1099. tionem diripientium vicinorum pati populum, qua ita dilapidaretur ut mons ipse rarissimo incoleretur habitatore, aut me fugere inimicos meos tempore praefixo, illos invalescere, me omnino deficere, ut omnino non esset qui me amicum agnosceret et ut amico benefaceret, et tamen infamia mea in omni tripertito hoc purgationis genere non lateret: esse autem in voluntate mea, ut adbreviaretur mali tempus exaggeratione vindictae acrius inundantis, an prolongaretur morositate alicuius deliniationis. Obstupui ad vocem loquentis, et cum artarer responsis, recogitans quia ego sum qui peccavi, ego qui inique egi, subdidi me iustitiae Dei, quoniam bonus, et in seculum misericordia eius. Timens vero ne deficerem in tribulationibus, cum orarem reservari mihi aliquos amicorum, quorum consiliis protegerer, non optinui nisi gratiam patris nostri, quem etiam novissime habiturus non essem, et audivi quod domus ducis maxime infamiam dilataret et amplificaret. Precatus sum, ut patientiae virtute munirer, ne subcumberem, et ammonitus sum in tribulatione semper gratias agere, vera eius iudicia laudare, et mea malefacta accusare: hoc addito, quod quotiens hoc fecissem, mali molem levigandam consolatione propinquante. Futurum autem ut infamia cessaret, gratia rediret, tribulatio evanesceret, consolatio succresceret: tunc non oblivisceret Domini, qui percutit et sanat, deicit et allevat; cuius flagella miserationes sunt, verbera propiciationes sunt. Plura praetereo quae inplebuntur tempore suo.

fol. 139'. Tercius igitur agebatur annus, et ipsius anni mensis nonus ex quo Flaviniacum veneram,
1099. Sept. cum repetitis ea quae solebat domestica malicia me est aggressa calumpniis, et maioribus, Deo utique permittente, quem solum repperit turbavit iniuriis. Ac primum clanculo fide sibi invicem data, fratres et filii nostri operis huius conscios sibi consciscunt, complices advocant, fautores promissis et muneribus sibi conciliant, inde ipsi idem accusatores et testes procedunt, et ad lacerandam famam nostram et inprobandam vitam nostram quaeque possunt maligna concinnant, accusantes me apud omne hominum genus criminibus mortiferis, et quae ipsae audire aures expavescerent. Quod cum ego minus curarem, et cessisse eos atque ab iniuria nostra cessasse, pro eo quod conatus eorum iam secundo irritus factus erat, crederem, et maxime pro iugi eorum obsequio, qui tamen non satis aptus et ideo parum erat acceptus, ita ut etiam referentibus non crederem, sensi tamdem et expertus sum quem vix potui sperare dolorem. Avertat Deus furiam hanc ab aecclesia sua; in me finiatur tanta malicia; huc eam venisse sufficiat. Hec Vigilium diaconem in Silverii papae beatissimi armavit deiectionem, et dum eius concupivit sedem, adeptus est anathematis dampnationem; quam postmodum pari sorte multatus expiavit. Haec pestis, ut de speciali, quia innumera occurrunt, interim taceamus, generali tabe omnia fere nostri temporis corrupit monasteria; et ignitus ille serpens obmurmurationis malum a populo Iudaico migravit in turbas monachorum, ut iam pene ab eis quis filius patris benedictionem mereatur prorsus ignoretur; a quibus non tantum patrum pudenda revelantur, non tantum fratribus, verum extraneis irrisoribus, sed etiam ipsa paterna viscera scinduntur, dum pax aecclesiastica, glutine caritatis rescisso, dirimitur. Ubi ergo privatis consiliis factiosorum, non filiorum sibi ipsi visa est processisse calumpnia, ex occultis insidiis ad apertas prorupit inimicitias, et quod per socios disperserant, mihi ipsi inerubide[31]
Psal. 35, 7. palam protestati sunt. Fateor, erubui, et ad me ipsum reversus, cogitans quia *iudicia tua*, Deus, *abyssus multa*, cum solum me invenirem de amicis, obiurgatis eis assurrexi, et multa volvens quae audieram nec credideram, foveam mihi paratam, dolos aptatos intellexi, decrevique tamdem experiri fortunam, si saltim in his quos ceteris praefeceram, fidem invenirem. Et licet pluribus experimentis unam eorum voluntatem scirem, cogitavi tamen eo mihi illos vinciri posse modo, si auctoritatem eorum illis opponerem, et conatus illorum illicitos horum gravitate coercerem; qua tamen molitione nichil profeci. Dederunt enim mihi verba, non consilia, ut Colticas irem, quo iam exacto anno et eo amplius non fueram, quasi ad ibi pausandum post laborem messis et vindemiarum, ipsis interim laboraturis pro pace et quiete nostra, re autem vera ad quod intendebant oportunitatem et ocium absentia nostra adepturis ut perficerent. Feci, et hoc minus astute, et paratis quae necessaria erant, benedictione accepta,
Sept. 27. die 5. Kal. Octobr. pransum ivimus, quibusdam ex fratribus, quamplurimis ex laycis nobiscum accumbentibus, et post solito accuratius nobiscum progredientibus, nosque deducentibus, tota plebe quod non sperabam ingeminante, me scilicet non ad praesens reversurum discedere. Notabam singula, et admirans inopinatos voti eorum proventus, sentiens etiam in me multa

31) i. e. non erubescentes.

et pene innumerabilia verbere et correptione dignissima, subdebar animo iudiciis divinae misericordiae, rememorans iudicia Dei occulta et numquam iniusta. 1099. Oct. Et nunc adhuc hec scribens supplico tibi, pater misericordiarum et Deus totius consolationis, da peccatori supplici tuo animum patientem, in tribulatione gratias agentem, errata sua agnoscere et sub flagellis pietatis tuae humiliter ad te suspirare. Ab illo die neminem Flaviniacensium vidi, manifesta cognita Dei virtute, qui disponit omnia in tranquillitate, quia recesserunt omnes a me, qui et cum mecum essent, longe erant a me, et si qui adheserunt mihi in tribulatione, videntes quod defecerat Flaviniacus a me, ipsi quoque abiere. Et quia abusus sum potentia et honore seculari, dum licuit, donis tuis, Christe, quia totum erat abs te, nec ut debui et potui reveritus sum datorem illorum te: ecce solus sum. et non sum solus, quia nec solus patior; conpatiuntur enim quotquot sunt patres, quotquot se viscera paterna habere memorantur. Sed cui averteras faciem tuam, iuste factus est conturbatus. In omnibus ore et corde benedico te solum meum refugium, qui et conturbatum non deseruisti, sed miris et variis modis cor meum visitasti, ut scirem quae patior, a te esse; quia etsi peccavi, et peccata mea multa sunt et innumera, arenae maris numero et pondere incomparabilia, non tamen qualia et quanta imposuerunt, mihi sunt. Et ecce porto pondus[a] ignominiae impositae, obtenebratur mihi sol vespere, mane et meridie, benedicta dispensatio tua in me.

Veni ergo Divionem ultra spem et votum fratrum et filiorum nostrorum; sed et ibi turbata erant omnia nimietate infirmitatis quae invaserat patrem nostrum, quem tu sanasti orationibus filiorum suorum fidelium tuorum. Attamen infirmitas eiusdem patris mea fuit infirmitas, quia nec ei loquutus sum, ad quem veneram accepturus de tanta tribulatione consilium. Aliis rem non iudicavi propalandam, quod adhuc agebatur ut credebam in clanculo; sed Colticas abii, quia prioris eiusdem loci satis me credebam strenuitati, cuius tamen bonitate non in longum fruitus sum: et in crastino eumdem cum fratre qui nobiscum advenerat, fol.140. Flaviniacum misi, ut ipse stultorum comprimeret insolentiam et edomaret superbiam. Quo venientes, nuncios episcopi invenerunt; et simul villam ingressi sunt, sed intentione diversa. Mox enim ut ego Flaviniaco exivi, contrariae partis filii non segnes in exequutione sui propositi, Sedelocum ierunt pontifici nostro prima gaudia perlaturi, quod abbas Flaviniacensis, suus et aecclesiae hostis apertus, a quo tanta passus pontifex foret, aecclesiam dimiserat, fugae praesidium latiturus non reversurus elegerit; aecclesia iam sine pastore, locus sine rectore, castrum sine tutore. Videret cuius hoc erat prospicere, ne quod dampnum inferretur matri aecclesiae, neve ille rediret qui recesserat, quia omnia constaret amodo periclitari in eius praesentia. Audiit episcopus, et letatus est, et auditum omnibus protestatus est. Et qui debuerat vecordium coercere praesumptionem, et perterrere exemplo Cham, qui quia patris verenda detexit, maledictionem hereditate possedit, inmemor fidei et pacis pactae gavisus est, quod invenisset locum optatum quasi suas iniurias ulciscendi; et infamiam nostram, antequam me conveniret legatis aut litteris, omnibus in curia et extra curiam publicandam curavit. Nec mora; Hubaldum de suis, illis fratribus infamatoribus nostris sociatum, Flaviniacum misit, et e diverso venientes legati sui, et nostri, coenobium ingrediuntur. Nostri conventu adunato, salute data, pauca pro tempore et re loquuti, cum redarguissent eos verbis iuvenum esse nimium credulos, optulerunt eis ex nostra parte purgationem illatorum, ne dissentirent a subiectione nostra et obedientia; nec suscepti sunt. Ingressis et illis, qui expectabantur omnium fere votis et assensu, revolvuntur in nos mille convicia, effunduntur obprobria, improperia dilatantur, quae dum recolo horreo, dum horreo stupeo, et lux ipsa mihi est fastidio. Nec est inventus ex omnibus quibus benefeceram, qui vicem nostram doluisset, et saltim verbum pro patre quamquam peccatore dedisset. In conciliabulo illo fratres et filii nostri sanctae obedientiae libellum repudii conscripserunt, domno episcopo filiationem per legatos eius offerentes, ei villam servari promittentes, et in omnibus mihi abrenunciantes. Decreverat hoc facere manus tua, Deus, et peccata mea etiam maiora promeruerant, quia possederant nos, Domine, absque te, nec indignabitur humilitas nostra pati quaecumque decreveris, intuitu misericordiae tuae. Tunc primum legatis nostris ad nos sine fructu reversis, didici satius esse Deo absque Flaviniaco servire, quam propter Flaviniacum Deum offendere, quod ego feceram, cum fastu superbiae turgidus et obsequentium cuneis delinitus, Deum non ut debui respexi, nec timorem eius animo circumdedi. Fateor, sensi quod, non dicam credere, sed nec sperare potui: quia vidi me omnino sine amicis, qui, ex quo potui, ad hoc semper laboravi ut

a *vox erasa c.*

1099. Oct. congregarem mihi amicos. Sed licet ipsum fluvium Romanae eloquentiae beatum Ambrosium legissem in libris de officiis tuba sancti Spiritus intonantem et eructuantem vires amicitiae, nondum tamen ad plenum didiceram quis esset fructus eiusdem amicitiae, quod omnimodis nescit qui unicuique personae actum cougruum dare non novit. Unde fit ut plerumque noxio velimus assentarie gratificari, et innocenti amico non vereamur insidiari, quod extra officium est. Quod dum stultus agit, violantur foedera pacis, ut nec dicenda sit amicitia quae nulla est, quia in nullo congruit ei qui huiusmodi est. Sit igitur benedictum nomen Domini, cuius iudicium concessa vel permissa dedit, et misericordia abstulit.

Sed quis potest investigare vias hominis? Quamquam persuaderet mihi mens et ratio, iudicio Dei id actitari, deliberavi tamen animo adire Lugdunum, vel quia intercepto nullum est consilium, vel quia tot sibi adversis succedentibus, bonum est a multorum maxime sapientum querere caritate consilium. Videbam enim me praegravari a proprio episcopo, et ideo recurrendum mihi videbatur ad metropolitanum, secundum scita canonum, tum propter antiquam familiaritatem et, ut rebar, indissolubile vinculum amicitiae, quo iugi obsequio me peculiari ipsius famulitio devinxerat sedula nostri devotio, quod utique vinculum nullus mihi videbatur posse rescindere, nec ipsa manus referta munere: tum propter obstinatam dicti episcopi proterviam, et protervam obstinationem, qua nemini umquam inimico ignovit, nec noxio aut innocenti pepercit, quod furor animi eius animatus in nos nullo nisi magni censura iudicii foret medendus antidoto. Ivi itaque, et invenissem utique quod speraveram, nisi pluris constaret apud archiepiscopum numquam vacua a munere amicitia episcopi servitio nostro. Attamen remissus sum ab eo pro defendenda et tuenda parte nostra ad illum, a cuius alarum patrocinio rapuerat me, domnum scilicet Divionensem; ut ipse conveniret episcopum, quoniam inconventum, indiscussum, inauditum me bonis ecclesiae spoliasset, quod canonicis '*Nov. 1.* omnino sanctionibus aversabatur. Veni itaque ebdomada ipsa ante festum Sancti Benigni ', cum in omni terra adversus me hostis clamaret, et non iam extra synagogam, sed extra communem omnium habitationem ab inimicis pelli debere iudicarer. Audierant et ipsi malum meum; nam quis locus esset, quo bona fama nostri praecesserat, ad quem tanti infortunii rumor non accessisset? sed eum plus dolor angebat qui plus dilexerat, quia plus laboraverat. Ei mihi! quid refero? Vide, Domine, quia tribulor, vulneratum est cor meum caritate, quia a fol. 140'. filiis viscera materna quatiuntur et scinduntur. Inveni offensos animos omnium, quia eo ipso quo eos offenderam, scilicet in dimissione fratrum, memet destruxeram; unde et compassione pro his et aliis iudicio eorum merito carere debebam. Verum ubi adveni, a patre susceptus benivole, contuli cum illo incommoda hominis utriusque, et consiliator mihi factus est bonus, iuxta quod eum decebat dare, et melius quam me decuisset accipere. Nam quia dixeram episcopo, me ad eum venturum cum a Lugduno regrederer, qui me, ut audieram et per me ipsum probaveram, omnibus bonis spoliaverat, fuit consilium, ut prius Flaviniacum irem, loquuturus fratribus, casatis et servientibus nostris, et temptaturus quem erga me gererent affectum, quo uterentur animo; qui mihi ubi ab eis discesseram vale fecerant, et reditum nostrum maturius impleri rogaverant. Ivi itaque, et nuncio praemisso, priorem, quem amoto eo qui mecum erat priore Colticensi, in locum eius substitueram, ad me apud Vidiliacum, et cum eo Oct. 31. quos dignum duxi venire mandavi. Venerunt satis protrahendo, et inmutata erat facies eorum, et cor eorum recesserat a me, nec agnoscebar ab illis quibus omnia bona feceram, et obstupescebam, quia fugiebat a me vox et sensus. Dixi me venisse ad festivitatem dedicationis, quae postera die futura erat; non receperunt, quia villam episcopo reddiderant, et me non suscepturos promiserant. Loquutus sum de infamia mihi imposita, pro qua defendenda Eduam proficisci paratus eram. Cum monuissem ut mecum irent, nec hoc audierunt, episcopum ut dicebant verentes. Videns, quia omni eorum qui mihi iuraverant destitutus eram solatio et amminiculo, et solus relictus, cum omnia quae offerebam, derisui haberentur, destinavi per me ipsum ad nostrum reverti monasterium, satis et super satis experta fidelitate, ubi ipsi idem qui mecum erant a me in crastina, nec expectata festivitate sancti Benigni re- Nov. 1. cesserunt. Benedictus Deus, qui misertus est nostri, ipse iudicabit causam meam, cum liberam fecerit a peccatis, quae increverunt super nos, animam meam.

Misi ergo episcopo litteras, ut quod per me ipsum non poteram, litteris implerem, quarum textus iste est: *Reverentissimo patri et domino suo N. Eduorum episcopo frater Hugo Flaviniacensis aecclesiae servus salutem. A Lugduno regressus, vobis ut nuper apud Eduam condixeram, occurrere debui, sed quia domnus Lugdunensis cognita causa nostra spe-*

ciali me patris nostri Divionensis patrocinio, a cuius me alarum tuitione rapuerat, commisit, 1099 *ut eius consilio omnis ipsa causa nostra muniretur et protegeretur, Divionem peraccessi.* Nov. *Volens vero Flaviniacum ire, quosdam de fratribus, quosdam etiam de nobilibus et servientibus, ad me apud Vidiliacum venire feci, ut mecum irent, qui neque se mecum ituros, neque intra Flaviniacum recepturos dixerunt, timore vestro, ut asserebant, acti. Monui ut mecum Eduam proficiscerentur, noluerunt. Ita omni nostrorum amminiculo destitutus et spoliatus, Divioni me recepi; et quod solum potui litteras has vestrae paternitati direxi, expoliationis indices, restaurationis supplices, defensionis et purgationis meae praesentatrices. Rogo itaque ne erga me aliter quam sancti canones praecipiunt, agere velitis, quia et ego in nostro capitulo Eduensi, quod iustitia dictaverit paratus sum exequi. Advertite, queso, quid debeatis nobis, ut et nos faciatis advertere quid debeamus vobis. Valete.*

Has ipsas litteras apertas direxi capitulo, et extunc usque nunc Divioni maneo, tuum, Christe, praestolando auxilium, non ut abbas, sed quasi unus e fratribus, quod mihi est tutius.

Episcopus autem consilio a se ipso accepto, per nuncium diem mihi constituit apud Eduam, dicens me non esse spoliatum, et inde dandum iudicium si revestiri deberem. Ego communicato consilio respondi eis litteris directis in hec verba: *Domino N. Eduensi episcopo frater Hugo Flaviniacensis ecclesiae servus salutem. Miratur humilitas nostra, quomodo discretio paternitatis vestrae diem mihi constituerit, Eduam quasi ad iudicium proficiscendi. Dicitis etiam, quod magis miramur, me non esse spoliatum. Nonne mox ut ad aures vestras rumor infamiae nostrae pervenit, qui debueratis laborare ad liberandas, non infamandas, personas, Flaviniacum misistis, villam vobis servari mandastis, fratres nostros et filios, nostro abiecto nomine, in filiationem recepistis, me indiscusso, inaudito, et nichil minus quam proscribi verente? Nonne apud Eduam in illo vestro honorabili consilio, cum Lugdunum me profecturum dixissem, promittere me fecistis, ut de bonis ecclesiae non me intromitterem, neque aliquid cuiquam darem, quasi ad tuendam et defendendam nequitiam meam? Ubi sunt abbates, decanus, archidiaconus et meliores in clero, per quos talis persona, qualis Flaviniacensis abbas esse debet, conventus est? Et ecce ad iudicium vocor, non restaurationis, non redintegrationis, sed ad iudicium iudicii, si debeam investiri. Ubi sunt queso decreta apostolica, ubi constituta canonica, quae censent neminem spoliatum vocandum ad iudicium, cum non sit unde iudicari debeat iam nudatus? Sed heu misero mihi! Cui soli vigor et integritas canonum deperiit. Diem igitur constitutam attendere nequeo, quia non debeo. Data die competenti, paratus sum occurrere. Sin alias, in Lugdunensi capitulo paratus sum me praesentare. Si ad altiora tenditis, et quae dixi nichili penditis, Romanum appello iudicium, et interim ex parte Dei et beati Petri eiusque Vicarii, domni quoque Lugdunensis et nostri capituli Aeduensis interdico, ne mihi abbatiam Flaviniacensem auferatis, neve in ea aliquem subintromittatis.*

Exemplar earum capitulo quoque missum est; cuius cum fuisset voluntas et definitio ut investirer, noluit episcopus. Attamen postmodum mandavit, ut secunda feria primae ebdomadae in adventu Eduam irem investiturus, aut tertia feria ante nativitatem Domini media via iustitiam ei facerem, et ipse mihi. Dixi me iturum, si mitteret monachos et servientes qui mecum irent, et in eo remansit. Et interim publica et privata satisfactione conciliavi mihi fol. 141. animos fratrum, subdendo me illis et corpore et voluntate, quia sic mihi noveram expedire, cum quo bene agebatur, si saltim inter infimos privato concedebatur vivere.

Anno ab incarnatione Domini 1100 apud Ansam convenerunt archiepiscopi Lugdunen- 1100 sis, Cantuariensis, Senonensis, Turonensis, Bituricensis, et episcopi numero novem, Eduensis, Matisconensis, Cabilonensis, Autissiodorensis, Parisiacensis, Diensis et alii duo, et pace statuta, de via Iherosolimitana loquuti sunt, eos qui voverant, et voti exequutores non fuerant, a communione segregantes, quoadusque vota complerent. Miserat autem Lugdunensis legatos Romam, per quos velle suum papae ostenderat de via eadem, ut cum sua benedictione et absolutione illo deberet ire; et Romanus pontifex annuerat, ammonens ut per se iret, ut legationem suam ei committeret in Asia, quam bene rexerat in Burgundia, et interim legatos a latere suo mittendos pro posse instrueret, qui vices papae exequerentur: et ideo illud colloquium quam maxime statutum fuerat, ut reversis missis suis cum litteris absolutoriis, ibi quoque a suffraganeis et diocesi sua viaticum acciperet.

Hoc anno obiit Philippus Catalaunensis episcopus; quo etiam anno magna fuit annonae penuria, et multi fame periclitati sunt.

fol. 142. 1100. Sept. 30. Igitur anno incarn. Domin. 1100 advenerunt missi ad Gallias legati sanctae Romanae ecclesiae, Iohannes et Benedictus, a quibus concilium primo apud Eduam designatum, apud urbem Valentinam institutum est 2. Kal. Octobris, ad quod convenerunt archiepiscopi, episcopi et abbates numero 24, occurrentibus legatis domni Lugdunensis archiepiscopi, quia ipse infirmabatur, quamquam episcopi dioceseos eius, Linguonensis et Cabilonensis — Matisconensis enim in redeundo a Roma captus a Wiberto in custodia detinebatur — non interfuerint, prohibiti, ut dicebatur, ab eodem Lugdunensi. Eduensis autem interfuit, quia accusabatur a canonicis suis de symonia et aliis quibusdam; pro cuius defensione maxime illo convenerant Lugdunenses. Ibi ego in primo aditu concilii purgationem illatorum offerens, accusatoribus tacentibus et deficientibus, iudicio concilii ad primam abbatis Divionensis vocem de abbatia investitus, astantibus canonicis Eduensibus et laudantibus, cappa et baculo donatus, in circo residere iussus, post soluto concilio ad propria sum remissus, litteris apostolicis munitus
fol. 142'. in haec verba: *Iohannes et Benedictus, sanctae Romanae ecclesiae cardinales et legati, monachis, clericis et laicis ad abbatiam Flaviniacensem pertinentibus, obedientibus, salutem. Fratrem nostrum abbatem vestrum Hugonem, nobis karissimum, quem sancta synodus iudicio concilii de abbatia investituit, dilectioni vestrae commendantes remittimus, praecipientes ex parte Dei et beati Petri, ut Divionem venientes eum ut abbatem vestrum requiratis, et in manu karissimi fratris nostri, sanctae Romanae ecclesiae filii, Divionensis abbatis, promittentes, vos eum secure et paterne tractaturos, cum honore debito ad monasterium eum reducatis. Obedientes benedictionibus multiplicemini; inobedientes vero iram Dei in posterum sentietis, et a nobis pro contumacia sententiam dignam excipietis. Et quia nostrum est, obedire nolentibus aut differentibus praecavere vel obviare, interdicimus omnibus vobis in villa Flaviniacensi et in omnibus omnino locis ad eandem abbatiam pertinentibus divinum officium, donec praeceptis nostris quae sancta synodus firmavit, obediatis.*

Aug. Imminente vero eodem concilio, ante mensem unum et eo amplius missae fuerant a me litterae Flaviniacum, quarum textus iste est: *Frater Hugo Flaviniacensis expulsus abbas, Girardo*[a] *priori et omnibus qui se profitentur filios ecclesiae Flaviniacensis monachis, clericis, laycis, casatis, servientibus, nobilibus et ignobilibus, cuiuscumque aetatis aut conditionis. Audivimus, fratres, et scimus concilium celebrandum a cardinalibus sanctae Romanae ecclesiae 2. Kal. Octobris apud urbem Valentinam, ad quod convocati sunt archiepiscopi, episcopi et abbates. Ad hoc vos invitamus ex parte Dei et beati Petri eiusque vicarii domni papae Paschalis et cardinalium Iohannis atque Benedicti, qui ad vices eiusdem papae exequendas directi sunt. Nos enim concilio nos praesentabimus, Deo protectore, si vita comes fuerit, parati cum Dei adiutorio audire, respondere et iudicari canonice. Veniant igitur accusatores, criminatores et testes, quicumque erga nos causam habent, qui expulsioni et spoliationi nostrae consensistis, qui inauditum, indempnatum abiecistis, et ammoniti resipiscere despexistis. Venite; ibi enim dabitur locus audiendi vos, ubi omnia Deo favente iuste tractabuntur et canonice.*

His acceptis litteris, consilio dato quendam de suis contra me conspiratores illi miserunt, hominem qui in scolis puerum occiderat, et Christum eiusque genitricem baptismumque abnegans, servum se diaboli propria confessione fecerat, et absque penitentia monachus ordinatus fuerat; postea maligno spiritui traditus, et orationibus fratrum curatus, publicam inde confessionem fecerat, et quater professione violata. tandem pro fornicatione et immundicia a populo de monasterio cum sociis suis, eis scilicet qui contra me conspiraverant — sex autem erant —, proiectus fuerat, et extra aecclesiam suam presbiter ordinatus erat, cum ante hec omnia in cella Colticensi archa fracta, pecunia sublata, dalmatica furata et in proprios usus aptata, sacrilegium perpetrasset, et alia quedam, quae referre pudet, commisisset. In episcopi sociorumque tamen praesentia purgationem illatorum ante alia in omnium audientia optuli; quod deficientibus accusatoribus prosequi necesse non fuit; et sic in eorum praesentia abbatia iudicio concilii mihi reddita est, et sedi restitutus sum. Litterae quoque missae receptae non sunt, quamvis a quibusdam lectae sint. Die autem festivitatis exceptionis corporis
Nov. 6. sancti Preiecti, quae celelebratur 8. Idus Novembris, venerunt Divionem duo ex fratribus Flaviniacensibus missi ab eis, mandantes ut redirem, ipsi obedirent nobis. Consilium vero fratrum nostrorum fuit, quia dicebant pro timore Sarmatiae et Sombornonis, quorum castrorum habitatores ecclesiam Flaviniacensem impugnabant, se non posse ut decebat ad nos venire, si hii qui praesentes aderant, litteris obedirent, culpam clamando et securitatem et obedientiam in manu prioris, quia domnus abbas aberat, ut paterne ab eis tractaret promittendo,

a) Gir^u.

et eos qui domi erant idemtidem facturos spondendo, ut Sarmatiam irem, suscepturus ab eis 1100. iuxta tenorem litterarum. Ivi, et nichil eorum factum est, cum ad me quidam venissent, dicentes honestius id se facturos in capitulo Flaviniacensi. Credidi adclamationibus omnium, et in susceptione nostra nullum honorem, nullum affectum, nullam reverentiam expertus, quin potius dedecus contumeliam et omnem inveni inreverentiam, ita ut etiam his qui mecum erant, panis negaretur, et equus servienti, quem solum mecum adduxeram, et ipsa omnis reverentia etiam a minimis non mihi redderetur, immo ipsi qui diligebant nos, vocati a me ipso ante me venire non auderent, sicut protestati sunt, prohibiti ab inimicis nostris, et insuper nisi citius monitus cameram exissem, iturus cum eis ad concilium, quia retardabar pro equo famuli nostri, minae et opprobria et tumultuantis turbae turbatio mihi intentaretur.

Mane diei ipsius in capitulo litteras cardinalium lectas omnibus exposui, et expositis eis, fol. 143. utrum obedirent, requisivi. In verbis vero eorum et factis nulla inventa est humilitas, aut erga statuta concilii obedientia. Sic in nulla re honoratus, ad concilium Pictavense proxima ebdomada futurum accelerantes, apud Colticas usque in diem quartum remorati, retrogradum iter arripuimus sub ea occasione, quia noluerunt ire eo quod de investitura sermo ageretur, cum etiam me coram eis professus essem bene investitum: ut vel sic ducerer ab eis, qui nec unum saltim fratrem amicum nobis et pernecessarium comitatui nostro, qui pro libitu eorum agebatur, adiungere volebant, cum ipsi omnes essent inimici, re autem vera ob id ire noluerunt, quia parti suae minus credentes, concilii iustitiam et domni abbatis Divionensis nostramque verebantur praesentiam. Quod hinc liquido conici potest, quia cum me ita remorato quemdam de suis illo misissent cum litteris, et hoc me inscio, nec concilio interfuit, nec cardinalibus loquutus, ut venit, sic rediit. Hic autem illius superioris, quem Valentino concilio clandestina fuga se subduxisse memoravimus, in perpetratione sacrilegii pecuniae et dalmaticae sublatae et in expulsione pro fornicatione sanctimonialium, maritatarum et puerorum particeps et socius fuit, causa caputque mali abba designatus a sibi similibus, qui mortem abbatis Sancti Germani Autissiodorensis, a quo de monasterio fuga lapsus susceptus fuerat et honeste habitus, tercia manu iuraverat, et ob id ad Cellam pulsus habitum dimiserat, et iterum post ignominiosam eius expulsionem a me receptus, inhoneste et omnino perdite vixerat, ad hoc inhians deiectioni nostrae, ut ipse subrogaretur.

Verum, quid mirum, si iuvenilia pectora a vero et iusto exorbitare cogit dominandi cupido, nullo religionis humilitatis caritatisve radicata plantamine? cum et ipsas mentes senii albescentis canicie venerandas, et quae a primis annis religionem praetulerint, ab ipsa quoque tam diuturna monachilis gravitatis imaginatione desuescere, et in patres armari faciat? Priorem ibi dictus episcopus constituerat grandevum, honoratum, et qui primo mecum semper fuerat. Hic ubi me Flaviniacum introduxit, cum me in sua praesentia passus fuisset dehonestari irrogatis contumeliis, et virgam pastoralem in ipso ingressu nostro latenter vi et aperta rapina tulisset, illam nostram Valentinensis investituram concilii, in crastinum, cum omnia nobis perturbata relinqueret, exivit, et per dies 10 quibus inibi moratus sum, tanta sum artatus custodia, ut omnis mihi negaretur ad publicum processus, omnium ad me vetaretur accessus; et non solum nulla investiturae melioratio, verum omnis erga me omnium rerum procederet deterioratio, illis privatim et publice per devia et facinorosa impune gradientibus, et in nullo religionis statuta servantibus, adeo ut propter eorum incorrigibilem et pudendam conversationem, et maxime quia inobedientes erant preceptis apostolicis, compellerer egredi, donec finito concilio Pictavensi, ubi de causa Eduensis invasoris, cuius tuitione eorum factio protegebatur, diffinitio synodalis et canonica expectabatur, legatorum consilio et iudicio negocium aecclesiae ventilaretur: tum praecipue, quia ad propulsandam illius malivoli infaustam praelationem, maiores in aecclesia Eduensi, quorum erat istud nostri discidii genus dirimere, Pictavis abierant, sine quibus vecordium praesumptio non poterat coherceri. Miserabilis et prorsus desperata huiusmodi hominum praesumptio, qui nec Deum reverentur nec homines, dum intemerata a seculo praecepta spernunt apostolica, et interdictum usurpare non metuunt divinum officium. Non dubium, quin eos ad hunc finem duxerit digna necessitas, ut quia contempnentes Deum, nec attendentes se ipsos, in patres armantur, et publicantes pudenda eorum pietatis paternae iura violant; quae etiamsi publicata, nec tamen a se, irridere solum voluissent, maledictionis Cham hereditarii possessores forent. Fiat illis, ut peccatum eorum, quod penitendo correctum non est, sit et peccatum et causa peccati, et idem peccatum quod ex peccato oritur, sit non iam peccatum tantummodo, sed peccatum et poena pec-

1100. cati, ut putent se divinae legis statuta inpune rescindere, dum attrectant inhibita altaris sacrosancta mysteria; non intelligentes quid sanctus Leo dicat in ępistola sua: quodsi quis contra canonum instituta venire temptaverit, et prohibita admittere ausus fuerit, a suo se noverit officio submovendum, nec communionis nostrae futurum esse consortem, qui socius esse noluit disciplinae. Quanta vero in eis et coessentibus sibi sit obcaecatio, hinc datur intelligi, quod ipsi qui pro vita sua dampnabili et pudenda, omnibusque nota, a monasterio pulsi sunt manu layca, hii in hac fece temporis praelati rectores et domini constituuntur: quondam ab eis a quibus nunc honorantur, publico obprobrio habiti, publica despectione, abiectione reprobati, verberibus et vinculis dedecoroso scemate dehonestati, et qui publica notatus confessione a clero reprobandus, et solum in fine vitae suae communione donandus esset, hic celerarius monasterii, pater congregationis, ut curam gerat de omnibus promotus est; quique post abnegationem Christi Dei et Domini sine penitentia ordinatus diaconus fuit, nunc post homicidii
* sic. et abnegationis publicam penitentiam, sacerdos et princes* institutus est.

Hec autem fuit occasio modernae dissensionis, quia videbatur eis propter promissionem praeceptam in litteris faciendam in manu abbatis Divionensis, velle me Flaviniacensem aecclesiam subdere ditioni Divionensis; quod ego nec speraveram, nec volebam.

fol. 143'. In spacio igitur temporis quo Valentinense celebratum est concilium, obiit Wibertus, 20.
Sept. anno ex quo sedem invasit apostolicam, cum haberet in captione Matisconensem episcopum et alios quamplures clericalis ordinis, quos omnes pro absolutione sua in egressu suo per se absolvit, monens episcopum, ut Romam remeans apud papam pro sua laboraret ereptione. Qui papam adiens, repperit ibi legatos ecclesiae Eduensis super suo episcopo conquirentes, et gesta concilii referentes modumque accusationis:

Quod promiserit Walterio archidiacono praesente Stephano cantore in dormitorio Eduensi, si ipse adiuvaret eum, ne mater eius vel frater, penes quos magnum erat posse, nocerent ei de episcopatu adipiscendo, haberet quidquid vellet in aecclesia, et quod pro hac accusatione, cuius erant auctores omnes fere canonici, illi quam maxime qui concilio interfuerunt missi ab aliis numero 13 de primoribus aecclesiae, et in ea meliores archidiaconi duo, praepositus, cantor, et alii nobilitate et scientia honestateque praecellentes, ego quoque ipse qui ad querimoniam capituli Eduensis iudicio concilii in sedem et locum restitutus eram; quod pro hac, inquam, accusatione, quam eo enixius domnus abbas Cluniacensis per legatos suos, domnus quoque Divionensis per se efferebant, quo inclementius tyrannidem ipsius qui impetebatur, experti erant, controversia in concilio orta fuerit; dicentibus his qui partes accusati defendebant, non esse idoneas ad accusandum personas, pro eo quod oves pastorem reprehendere aut accusare non habent, hii maxime qui ęlectioni eius consenserant, et faverant consecrationi. Audierant quoque anathema invectum in eos, qui eam reprobandam scirent nec manifestarent, et rem ipsam ante consecrationem actam constabat, quodque post consecrationem accusator ipse diaconii officium locumque promotionis ab eo susceperit, et testis accusationis officium cantoris, et uterque ei hominium fecerint, non esse sufficientem accusationem, in qua alter accusator, alter esset testis idemque accusator. Legatis e contra respondentibus, in causa symoniae nullum omnino, quamquam infamem, quamquam subditam personam, removeri ab accusatione, cum domnus papa Gregorius VII. in concilio Romano ad accusationem cuiusdam abbatis symoniacum quemdam deposuerit episcopum, eodem abbate primo pro eadem symonia, cuius ipse particeps et consentaneus fuerat, deposito, sufficientem esse in uno accusatore et uno teste accusationem. Illis quoque qui impetebant obicientibus, et sacramento probare volentibus, quia iuniores erant et non adeo in canonibus exercitati, ignorasse quod esset in promisso illo pestis symoniae, et mox ut resciverunt prodidisse, sicque a se iaculum excommunicationis repellentibus, adicientibus etiam quod ęlectio eius in ipso exordio infirmata et omnino reprobata fuerit a metropolitano, pro eo quod anno et die in excommunicatione manserit, archidiaconii officium in aecclesia Linguonensi optinendo, itemque archidiaconi et cantoris — cum non esset diaconus — in aecclesia Eduensi, contra vetitum eiusdem metropolitani et legati, et in ipsis praelaturis symoniace vivendo; quodque postea quam infirmata est, absque conscientia capituli Lugduni diaconus ordinatus sit. Referebant etiam idem legati, ubi ad iudicium ventum est, dissensionem accrevisse, dicentibus episcopis, pro usu Gallicanae aecclesiae, qui quasi confirmatus erat in concilio Clarimontensi pro praesentia Urbani papae, itemque in conciliis habitis a domno Lugdunensi, purgationem imponendam ipsi qui impetebatur, quamvis hoc canonum auctoritatibus firmare non sufficerent.

Legatis e diverso respondentibus, et canonica assertione firmantibus, accusatorum esse probare 1100. quod obiecerint, si legitimi sunt, vel in causa symoniae ubi nulla requiritur legalitas, eo quoque qui accusabatur Romanam sedem appellante, cui appellationi non assensum sit ab eis: eo quod curam, quam alii in parte sollicitudinis, ipsi haberent in plenitudine potestatis, qui Romana aecclesia, et iudices in eadem essent aecclesia. Cumque tardantibus episcopis iudicium dare, nox imminens et expectatio episcoporum conventum solvisset, dilatione data, sententia suspensa, in crastinum eadem re diutius ventilata, agitata, nec terminata — petentibus omnibus episcopis de iudicio dissidentibus — induciae datae sunt usque ad Pictavense concilium, quo pars utraque vocata est; eo tamen a pontificali et sacerdotali suspenso officio, cum idem per se et suos munera quaedam episcopis nocte eadem misisset, quae a quibusdam suscepta, a quibusdam sunt reprobata: quod etiam cardinales non latuerit, adeo ut in plenario conventu gratiae circumsedentibus redditae ab eis sint, quod sacerdotalia pectora auri sacra fames etsi temptasset, non irrupisset.

Hec quidem, cum praesens esset Matisconensis, in audientia domni papae referebantur. Aderant et litterae cardinalium sedi apostolicae directae pro eadem causa; ne quod factum erat ad honorem Romanae aecclesiae cardinales sinerent infringere. Et cum rogaret pro confratre episcopo, dimissus est ab eo, acceptis mandatis ut iustitiae faverent cardinales; apud se ratum fore iudicium aequitate Petri prolatum. Sicque rediit, et Pictavensi concilio interfuit.

Quod aggregatum est in aecclesia sancti Petri, die octavarum sancti Martini[62], episco- Nov. 18. porum et abbatum numero 80. Affuit et Eduensis cum Cabilonensi, Diensis quoque episcopus, quem illo miserat domnus Lugdunensis, ut partes Augustudunensis sua vice tueretur. Advenerunt et canonici adversus eum numero 35. Repetuntur quae iam in priori concilio super accusatione eius obiecta fuerant; quibus miro modo, multo documento, set non probabili, ab alia parte resistitur. Manet controversia praefata, et fere a toto concilio repugnatur superius dictis cardinalium responsionibus pro usu Gallicanae aecclesiae, illis suam auctoritatem in nullo infringere volentibus, nec appellationi assentientibus. Datur tamen ei locus se purgandi cum idoneis personis, sicut voluerat concilium, et hoc impraesentiarum, fol. 144. non concessa dilatione induciarum quae quaerebantur, nec admissis ad purgationem Cabilonensi, quem secum adduxerat, et Diensi, quem archiepiscopus miserat. Quod cum factum non fuisset, iudicio dato, eis frustra sedem apostolicam appellantibus, rogabatur stolam reddere et anulum. Et interim ipse retro altare secedens cum suis, nec iudicio parere voluit, nec ad consessum remeare, ut praecipiebatur, assensit. Quamobrem ab episcopali et sacerdotali est officio omnino depositus, et nisi obediret, a liminibus sanctae aecclesiae segregatus; omnesque qui ei ulterius ut episcopo obedirent vel revererentur, aeterna maledictione multantur, vel qui ei opem ferrent in pertinacia persistendi. Quid autem intercesserit, quod cum Turonensis archiepiscopus, et Redonensis, et alii quamplures cooperatores se primo optulerint defensionis et adiutores purgationis, quia erant de provincia Lugdunensi, in tempore se necessitatis subtraxerint, reticere non debemus. Ubi audierunt canonici nostri, id ab eis praesentari personae illi cuius ignorabant vitam et mores, solliciti ad eos conveniunt, privatim contestantes et publice, ne attaminarentur communione illius nec dicendi sacramenti, immo periurii, quorum purgatione eadem certissimum erat periculum, si tamen purgatio dicenda esset criminis exaggeratio; asserentes si non adquievissent, se quotquot erant canonici, periurium eorum ratione et sacramento declaraturos, et iudicio ignis probaturos. Quod dictum ab incepto eos prohibuit, maxime quia videbant viros tantae auctoritatis et nobilitatis rationem suam evidenti assertione et documento probabili astruere. Et de eo quidem ita se res habet. Ipse vero quamquam depositus, quamquam a consortio et communione aecclesiae sequestratus, stolam retinuit et anulum; bona tamen episcopii clerici providebant et disponebant, quod et nunc usque faciunt, omnimodis id egre ferente archiepiscopo, quod extra voluntatem suam et accusatus et iudicatus depositusque foret a se sacratus episcopus, querimonia extra provinciam ventilata per manus legatorum, nec ad se, qui metropolitanus et primas erat provinciae, infra provinciam relata secundum scita canonica. Ad quod tamen exequendum, et ita ut actum est peragendum, iustae eos rationis evidens adduxit necessitas. Etenim cum in ipso primordio scandali cardinales advenissent, hortatu et precibus eiusdem pseudo-

32) cf. epistolam legatorum ad Lambertum Atrebatensem, Mansi XX, 1125. Vide ibidem acta concilii a. 1100. non integra. K.

1100. episcopi ad componendam pacem aecclesiae, quae foeda dilaceratione sed necessaria scindebatur, Aeduam in festo sancti Nazarii venerunt, et audita partis utriusque sententia tanto favore prosequuti sunt, et tuebantur vices illius, quamquam iustitia canonicorum parti faveret, ut de maxima dissensione ad pacis unionem rediretur, et talis eos concordia sociaret, cui quamvis egre a canonicis assensum esset. Quae cum tandem obstinatione eius in irritum deducta fuisset, ab eisdem post capitulo abnegatam iustitiam, ad audientiam metropolitani et iudicium eius, de communitatis dilapidatione unde agebatur, vocatus est. Quod respuit, et de priori benignitate cardinalium confidens, ad designatum Valentinense concilium eos ibidem responsurus et satisfacturus invitavit, et nolentes ire coegit invitatione sua, illis et pro publico dampno communitati eorum illato et pro privatis iniuriis hominium eius reicientibus, et apertos se inimicos ex hoc maxime, quia de rebus domesticis ad concilium et extra provinciam vocabantur, protestantibus. Dolenda hominis miseria, qui nullum umquam dilexit, a nemine dilectus est, nulli in se peccanti ignovit, nulli post iram remissionem tribuit, in sola pecuniae aggregatione spem suam omnem constituens. Non credatur nobis, si non in hoc vox una consonat omnium. Nec nostrum est, etsi lesi sumus, lesionis maledicto talionem rependere, qui scimus in nos peccantibus nos debere ignoscere; sed nec congruit veritati et pietati aecclesiasticae, de his quibus in se peccantibus ignoverit, falsa pro veris concinnare. quia vera dilectio a fide veri nescit deviare. Tribuat illi Dominus, ut quia ceptis suis omnia adversa responderi videt, non adiciat ut similem principio finem faciat, sed speret in nomine Domini, non in incerto divitiarum, et innitatur super domino Deo suo. Amen.

Et quoniam viros virtutis memoriae commendare gratissimum omnibus et utile arbitramur, non ab re videtur nobis, si zelum horum legatorum contra impudicissimum Philippi regis Francorum adulterium, secundae Ihezabelis veneficiis a vero et iusto, utili et honesto depravati, paucis explicemus. Nec indignetur erga nos quispiam, quod quasi regia a nobis carpatur vita, aut laceretur tantae maiestatis vel nominis excellens auctoritas. Non est nostrae voluntatis aut studii, in his vel tempus expendere vel studium atterere; sed virorum facta fortia, quae sine illis, quorum comparatione fortia sunt, et cum quibus decertatum est, memorari aut vix aut nullatenus possunt, a nostro non patimur alienari labore, ut si fortia audere nequimus, saltim fortium bene acta rimemur. Si sileat scedula, tota conclamabit Francia, immo totus Occidens una intonabit fama, quod rex legitimo abdicato matrimonio, regiae stirpis uxore repudiata, thori fide violata, regii cubilis decore obnubilato, regii germinis splendore obfuscato, comiti suo Andegavensi uxorem subripuit, militi utique suo cui fidem
cf. Leg. I, 196. promiserat, et carnis consanguinitate propinquo: adeo ut ex una parte in tertio, ex alia in quarto propinquitatis sanguine necterentur, et federa coniugii, quae ne dirimerentur regalis gladius ultor hactenus inhibuit, impudica et incontinens regis dissolvit lascivia, impudica et inreverens, scindenda et dirimenda tot annis violat obstinatia. Verum quid mirum, si in fluvio seculi, in torrente fluoris regii, Leviathan antiquus quem absorbeat invenit; qui in descensu Iordanis preciosa et electa rapit, in ordine episcoporum qui praeesse debent ipsos praesidentes sibi substernit? Rex regiae castitatis osor, regii thori violentus effractor, diadematis regii procax conculcator, etsi potuit reginam a thoro et corona indebite deicere, non poterat adulteram in solio regni benedictione firmare, nisi in ordine episcoporum complices sibi invenisset, vel sibi ipse miserabili desperatione promovere fecisset, qui voluntatis eius exequutores, et reginae novae novi forent sacratores. O impudentia! o miserabilis dispersio
1092. lapidum sanctuarii in capite platearum! si regina immerito abicitur, quid est quod adultera, quod cognato iuncta, marito reclamante vimque passo, subintroducitur? Si vis regia ius
fol. 144'. abnegat, fas subruit, nefas attollit, quid rogo est, quod nefas benedicitur, et in templo sacrilegium attollitur, adulterium sacratur, impudicicia promovetur, et hoc per manus episcoporum? Nequius hic aliquid video, quam in tempore beati papae Nicholai in Tietberga regina repudiata et Waldrada adultera subintroducta a Lothario, Lotharii imperatoris qui monachus factus est filio, quia etsi ibi fallax episcoporum iudicium, si reginae innocentis deiectio, si legitimi thori divortium, si pelicis exaltatae[a] intra regales aulas prostibulum, non illa tamen viro iuncta, non a latere viri, consanguinei et militis rapta, non in ea nuptiarum utrimque sunt federa violata, sed concubinariae oblectationis antiquae gurges inexplebilis intemperanter memoriae reductus, dum concupiscentiae enerves laxat habenas, nec scit revocare solu-

a) exaltatam *primo scriptum fuisse videtur.*

tas, sibi mortem, regno horrorem, episcopis calamitatem, optimatibus miserabilem induxit necem et confusionem. Hic omnia confusa, omnia horrentia, omnia diabolico astu et malignitate corrupta. Invenit, inquam, rex iste in episcopis, quos sibi sociaret, quos tanti sacrilegii ministros efficeret, Philippum Trecensem episcopum, et Walterium Meldensem; cui ob hoc episcopatum dedit, ut sacrationi, cuius Trecensis esset operator, hic foret consentaneus et minister. Sed quid succensemus episcopos, quibus pietas apostolica errati tribuit remissionem? Multa hii a domno episcopo Lugdunensi tunc temporis legato Romanae ecclesiae coerciti invectione, multa nisi ipsi sibi praecavissent multati fuissent severitate. Sed, ut praefati sumus, Romana pietas et errata donavit et remissione sua infamiam superavit. Adeo ut compelleretur archiepiscopus datis a Roma sibi litteris, utrumque in communione suscipere et osculo. Quod ex quo pietatis fonte manaverit, querat qui volet, et si potest intelligat. Regem quoque ipsum pelicis suae prostitutione superbum, a reproba eiusdem coniunctione sequestrare temptavit, interdicta illi corona nisi obediret. Sed nescit impietas mala 1094. 1095. quae fecit, nisi cum pro eisdem peccatis caeperit iam puniri. Diu de his tractatum est, sed renuit apostolico mederi antidoto, cui veritas et iudicium ad arbitrium pendet femineum; usquequo Urbano papa decedente Paschalis succederet, et has aecclesiae columnas de quibus agitur, ad Gallias destinaret, quos iure columnas aecclesiae dictos ex ipsa sui firmitate et inconcussa animi virtute, qui opera eorum solerter intuetur, colligere potest. Hii post concilium Valentinum per se ipsos rege convento, cum nullam in verbis vel actibus eius correptionem vel penitentiam, fodiendo circa arborem infructuosam et cophinum stercoris aggregando, repperissent; non passi tantam videre in aecclesia catholica ignominiam et conculcationem, menbrum putridum in concilio Pictavensi a compage corporis Christi gladio ana- 1100. Oct 20. thematis praecidere non metuerunt. Aderat ibi comes Pictavensis, summa prece eos deposcens, ne dominum suum excommunicarent. Aderant et episcopi identidem facientes, et cum non impetrarent quod volebant, a consessu et loco concilii, idem comes et sui minas intendendo, aliqui quoque ex episcopis, multi ex clericis, innumerabiles ex laycis exierunt. Sic ordine turbato, pace in tumultu versa, illi remanserunt qui Finees zelum imitari gestiebant; et sicut ille scortum Zamariae cum Chorami Madianita gladio pupugit, furoremque Domini placavit, sic et isti, non veriti fremitum perstrepentium, adulterantem regem cum adultera quem corrigere nequiverunt, pugione excommunicationis perfossum, vitae, quae in Christo est, extorrem reddiderunt. Hoc autem actum est, quando iam erat solvendum concilium. Iamque laus Christi in ore eorum qui astabant pro dimissione concilii, ut moris est, resonabat, et aestus turbae tumultuantis ut fervor maris incandescebat pro domini sui regis excommunicatione insanientis, cum quidam e populo in superioribus consistens aecclesiae lapidem iecit, cardinales ferire volens, cuius ictu clericus quidam qui astabat capite illiso prosternitur. Sanguine manent[a] pavimenta, clamore confuso domus impletur, furore et insania intus et extra ministri satanae debachantur. Manent columnae Christi immobiles, mortem si Dominus iubeat intrepidi opperientes, et ad saxa volantia mitris ablatis capita nuda retegentes, nec aliquando a laude Dei et praedicatione veritatis reticentes, quod voce prosequuti erant, sanguine confirmare, si sit necesse, gestientes. Quorum constantia devota et devotio constantissima furentium facta est repressio et ad penitentiam cordium inclinatio. Adeo ut comites et quotquot antea grassabantur in confusione eorum humiliati sint in conspectu illorum satisfactione praemissa et praetenta obedientia.

Tractatum est in concilio eodem de expulsione abbatis sancti Remigii iniusta et Burchardi substitutione illicita, et cum diu re ventilata conversatio eius sancta, introitus legitimus, promotio atque sacratio inventa fuisset autentica et canonica, quae etiam litteris domni papae Urbani roborabatur, quibus merito fides adhiberetur, cum iam ipsa etiam pars inimica restaurationem eius non reprobaret: pro quibusdam litteris confictis, quasi a sede apostolica directis, in quibus cardinales nec stilum Romanum nec pergamenum Romanum agnoscebant, maxime cum in fine earum subscriptum foret: *Valete*, quod Romana non habet auctoritas, pro illis inquam confutandis iudicatum est ad sedem eundum apostolicam, quibusdam qui primo appellaverant, nec concessum erat eis, id egre ferentibus; quibus tamen evidenti ratione responsum est, etsi satisfactum non est.

Quantam autem fidei frugem virilis illa propugnationis coelestis seges attulerit, hinc colligi potest, quod postea cum apud urbem Senonum rex cum regina sua per 15 fere dies

a) *ita c. loco* manant.

33 remoratus fuisset, clausis tota urbe aecclesiis, nulla facta est ei christianitas[33], in tantum ut Ihezabelis furor usus novitate profana manus impias in Deum extendens, missis apparitoribus aecclesiam frangeret, et in ea sibi missam a sui similibus dici cogeret. Ve humanae impudentiae! Inerubida servilis et non regii animi cavillatio, Romana usa levitate, nunc usque reginam suam tuetur, et dedecorosis amplexibus erroris et impudicitiae estibus succensa, coronae dignitatem dedecorat; et cum olim ad exorandum Deum gentiles reges, et absque iugo leges dederint, et blasphematoribus seu contemptoribus Dei vindictam intentaverint, hic regni Francorum propagator, christianae legis propugnator, contraria praeceptis praedecessorum peragit, legis sanctae et Romanorum pontificum statuta convellit; et quod peius est, eisdem patrocinantibus, si dici licet quod pudet, ignominiae suae defendit causas, excusationes praetendit, et a quibus cogi debuerat ut resipisceret, eisdem faventibus admonetur, ut in iniquitate perduret. Agit hoc Romanae[a] avariciae gurges inexplebilis, qui dum nequit expleri, novit resecanda tueri. Verum de his ista sufficiant.

fol. 145. 1101. Anno inc. dom. 1101. Iohannes Tuscolanus episcopus a papa in Angliam missus est propter censum beati Petri. Hic canonicus Sancti Quintini Belvacensis regularis, professione violata, habitu deposito, ad seculum rediit; et cum improperium ferre nequiret, Becci monachus factus, cum esset natione Romanus, papa Urbano ad Gallias veniente, familiaritatem eius adeptus est, Romamque reductus, et defuncto Lavicano episcopo, cum iam de abbatia quadam muneratus esset, demum de abbate in episcopum promotus est. Iam Romam cardinales redierant, sententiam depositionis factam in Eduensem invasorem palam confirmantes, et testimoniis authenticis canonicam eam pronunciantes, cum a domno Lugdunense hoc eorum factum improbaretur palam et publice. Hunc Ierosolimam euntem praedictus Tuscolanus 34 sive Labicanus episcopus invenit in itinere[34] cum Cabilonense et ipso Eduensis ecclesiae invasore, et absentibus accusatoribus extra provinciam purgationem Eduensis suscepit, Lugdunensi prosequente, et iuramentum eius ita confirmante: *Credo Norigaudum istum Eduensem episcopum vera iurasse sicut me Deus adiuvet*, Cabilonensi quoque in id consentiente, et idem iurante. Ego miror, gravitatem tanti viri, pro ingenita sibi bonitate et honestate fama ubique celebrati, cuius inadulatam constantiam Gallicana veneratur aecclesia, ita ab uno homine potuisse decipi, ut nunc usque partes illius manu teneat tueatur et protegat, et fere solus sit in nostro orbe, qui de illo homine bona et recta sentiat, cum sententiae eius huic omnium fere etiam absentum et ignotorum repugnet generalitas et generalis unanimitas. Additur et hoc miraculo, quia cum ante ordinationem illius infaustam venissent ad eum bonae memoriae domnus Hugo abbas Sancti Martini Eduensis, praepositus quoque eiusdem Eduensis ecclesiae, et archidiaconus Signius, et electionem illam symoniace factam approbassent, decania, archidiaconia, praecentura et aliis quibusdam aecclesiasticis officiis promissis et datis, ut nunc potis est apparere, verba dixit esse ex odii fonte manantia, coegitque viros ab incepto interim silere, dum voci illorum renuit aurem accommodare. Adeo ut eos etiam fecerit eidem ordinato professionem facere, quem culpabant de tam manifesta ambitione; promittens, si symonia illa effectui manciparetur, se aliter loquuturum; nunc de occultis alieni cordis non debere temere iudicari. Et ne aliquis esset, qui ordinationem illam a se factam improbaret, eandem professionem, quam illi fecerant, omnes canonicos qui convenerant promittere fecit, et eos qui domi remanserant idem agere mandavit, cum in primordio electioni eidem omnino obstitisset, quia semper canonicis repugnasset decretis, in duabus aecclesiis praelationem optinendo, scilicet archidiaconias duas, cum non esset diaconus, nec esse vellet, et cantoris officium.

Ea igitur suscepta purgatione, praefatus Iohannes Aeduensem secum reduxit, Lugdunense Romam tendente, ubi et canonicorum Eduensium aliquos invenit causam suam agentes. Excommunicaverat enim eos idem post discessum cardinalium, quia se dimisso apud Romanos iudices accusationem retulerant, et quia bona aecclesiae pro hac dissensione, dum quod ceperant ad perfectum elaborant deducere, aliquantulum distraxerant, et quia de his vocati ad iudicium, audientiam eius, quem sibi inimicari cognoscebant, non receperant, et quia domum episcopalem sibi reddere nolebant. Unde Romae questione habita, et ipsi a papa absoluti pronuntiati sunt, et domum cum litteris apostolicis remissi, Lugdunensi cum Diensi

a) *vox a Labbeo praetermissa.*

33) i. e. missa. 34) Hugonem post 4. Id. Mart. anno 1101. iter ingressum esse docet charta Gall. christ. IV, 107. K.

Iherosolimam proficiscente. Norigaudus vero Eduam veniens cum Iohanne, apud Sanctum Martinum hospitatus, a canonicis susceptus non est; in eodem tamen coenobio missas celebrabat, crisma fecit, et ministerium sacerdotale attemptare non timuit, parvipendens quidquid cardinales in eum intentaverant, et de tuitione archiepiscopi et pietate apostolici et sua liberalitate confidens. At vero cardinales in sua sententia permanentes, quod factum erat publice reprehendebant, quod non esset canonicum, sed ab aequitate Petri alienum; et ob id a familiaritate et consilio papae se subtraxerunt, ita ut Iohannes, Roma relicta, Papiae etiam nunc remoretur, regulariter degens cum fratribus in aecclesia, de qua ad palatium raptus erat. Benedictus vero in titulo suo remoratur, a curiae consilio se removens, et quod dampnavit improbans. Ita turbata Eduense aecclesia, Norgaudus Flaviniacum ivit, et Gyrardum aliquando priorem Colticensem contra interdictum capituli Eduensis ibi abbatem constituit, mercedem pertinaciae suae in hoc etiam consequutus, ut omnia diebus suis in peius vergi videret, sicut et de ecclesia sancti Martini religionem exturbavit, et secularitatem introduxit eum ibi ordinans, quem nomine tenus domnus archiepiscopus interdixit: sic et in hac summam infelicitatem de dispersione et destructione ordinis consequutus, non intelligens quod dicitur in Sardicense concilio cap. 4: *Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum iudicio, qui in vicinis locis commorantur, et proclamaverit agendum sibi negocium in urbe Roma, episcopus in eius cathedra post appellationem eius qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit iudicio Romani episcopi terminata.* Ita Norigaudus indiscussum, inauditum, indempnatum me, Eduensis capituli audientiam et Lugdunensis appellantem, et cum ad hec non admitterer, Romam etiam appellantem, et ex parte Dei et beati Petri et papae ordinationi illi contradicentem, quantum in se fuit deiecit, et ipse quod quesivit invenit. Nunc igitur si iuste, si canonice egit, letetur in pastore quem constituit, et in grege cui tam idoneum pastorem providit; sin aliter, egrediatur ignis de Norigaudo, et devoret eum cum suis; egrediatur ignis de Gyrardo et sibi commissis, et consumat Norigaudum cum ordinationibus suis. 1101.

Post hoc missus est legatus in Franciam Milo ex monasterio sancti Albini[35] . . . . . .[a] 35
episcopus. Hic fecit, ut infra civitatem Norgaudus reciperetur, et quandam concordiam inter eum et canonicos fecit; fecit etiam ut in capitulo Cluniacensi susciperetur, et episcopus acclamaretur, facta in eodem capitulo cessione quarumdam aecclesiarum numero . . . . . .[b] absque laude canonicorum, et eorum qui erant cum eodem Norgaudo, et eorum qui contra eum venerant causas acturi in praesentia legati[c].

Anno inc. dom. 1099. obiit Urbanus papa, successit Paschalis. Obiit etiam Willelmus Fol. 145'.
iunior rex Anglorum. Quo etiam anno in Anglia fons verum sanguinem olidum et putentem 1099. Aug. 2.
manare visus est. Ad quod spectaculum cum fere tota insula cucurrisset, insolita rei novitate stupefacta, rex praefatus advenit, et vidit, nec tamen ei profuit vidisse. Autumabat vulgus promiscuum, portentum istud mortem regis portendere, quod etiam ei dicebatur a referentibus; sed homo secularis, et in quem timor Dei non ceciderat, voluptatibus carnis et superbiae deditus, divinorum praeceptorum contemptor et adversarius, qui tamen satis regii fuisset animi, si non Deum postposuisset fastu regni inflatus, nec cogitabat se moriturum. Ideo cum temporibus eius miranda in Anglia contigissent, Domini recordatus non est, immo nec sui ipsius, cum etiam quibusdam revelationibus, quae tamen ei non profuerunt, ad Deum converti moneretur, quibus nec obedivit, pena quae ei iudicio divino intentabatur perterritus. Impletum enim erat in illo quod dictum est: *Peccator cum venerit in profundum malorum,* cf. Prov 18, 3.
contempnet. Et quia Deum deseruit, sanctam aecclesiam opprimens et eam sibi ancillari constituens, a Deo quoque derelictus est; in silva, quae adiacet Wintoniae[36] civitati, dum vena- 36
tionem exercet, sagitta a quodam percussus, quo lethali vulnere decidit, et exanimatus est, penitentia et communione carens, et apud eandem urbem sepultus. Temporibus eius ventus vehemens de flumine Tamisiae exurgens edificia plura destruxit, nec aliquando tantus turbo ventorum sevientium illo auditus est. Hic irruens monasterio sanctae Mariae in civitate Lundoniae constituto, ubi hec acta sunt, tectum omne deiecit, trabes novem numero uti erant compactae, distantibus inter se spaciis insimul arripiens, longius asportavit usque ad forum

a) *cathedrae locus vacuus.* b) *numerus vacat.* c) *reliqua paginae vacant.*

35) scilicet Andegavensis. 36) Winchester.

1100. passus fere 50, et in eodem foro, quod dictu quoque incredibile est, ita distantibus equaliter spaciis ut erant compactae, terrae capitibus in ima demersis, infixit, ut vix cubitus unus de tanta earum longitudine foris appareret, quod et permanet usque in hodiernum diem. Quadros etiam super muri altitudinem sitos, supra quos tectum stabilitum erat, usque ad septem miliaria evolare fecit, quod nunc usque cernere possibile est; fuit autem circa horam diei nonam. In eadem etiam aecclesia iacebat quidam edituus cum alio quodam in lecto uno, et inter medium eorum, cum iacerent distante inter se spacio, una trabium vento acta per medium lecti terram intravit, ut vix summitas eius appareret, nec lesit iacentes, nisi quod timore pene exanimati sunt.

In eadem civitate spaciosa et populosa, cum essent multi canes ad observandas domos, qui quanto breviores sunt corpore, tanto sunt acrioris et ferocioris naturae, nocte obtenebrante ante domum maioris aecclesiae sancti Pauli congregabantur, ita insistentes transeuntibus, si quem forte offendissent solum aut impotentem aut sine baculo, ut nullus auderet absque comitatu vel defensione per locum illum transire, praesertim cum iam plurimos morsibus attrectassent; et singulis noctibus ad huiusmodi excursus ferebantur. Iam prope nullus per illud iter agebatur, et si cui forte incumberet necessitas itineris, diverticula querebantur, cum congregati Lundonienses in banno placito suo clamorem super hoc bis terque fecerunt, et cum praeceptione data, ut unusquisque canes suos includeret noctibus et custodiret, nec sic revocari ab incepto potuissent, data sententia adiudicatum est omnes debere occidi, die quoque constituta qua id deberet fieri. Quae cum instaret, nocte ipsa quae diem praecedebat, ita omnis multitudo canum illorum fere usque ad quatuor milia diffugiens, non comparuit, incertum an in mare se iecerint, ut nullus inveniretur qui diceret quo abierint, vel quid facti fuerint; et ita civitas liberata est.

Pudet referre illud inauditum seculis omnibus monstrum, quod tunc temporis in eadem insula contigit; sed reticendum non est, ut quicumque audierit, tinniant aures eius, et obstupescat, et erubescat talibus involvi, quibus nullus umquam irretitus est, nisi qui a Deo derelictus in reprobum sensum traditus est, hominem dico masculum a masculis impregnatum, et monstrum illud cum dedecorosa concretione usque ad quaedam liniamenta corporis humani perductum, et hominem illum, quod detestabilius est, clericum de capella regis, Petrum dictum, per annum integrum et eo amplius hoc portentuoso et ignominioso onere dehonestatum, et usque ad mortem perductum, cum ille palam et publice confiteretur peccatum suum, quod si vellet, celare non posset, et aperiri sibi uterum ad detrahendam et eruendam informis prodigii sarcinam deprecaretur, nec impetraret, ad hoc usque ingravescente et recrudescente insania, cum feminea pati cogeretur, et natura repugnaret, perductus est, ut mori ei necesse esset, ignominiosam mortem de ignominiosa vita consequutus, et extra cimiterium absque officio christianis debito, suo tamen iussu et petitione, sepultura asini sepultus. Cuius cadaver apertum, ita in se habere inventum est, sicut relatum est. Frater hic erat Girardi, cui post rex praefatus Eboracensem dedit archiepiscopatum; cuius vita cum satis superque esset notabilis, etiam diabolo sacrificasse impetebatur. Fuisset nimia in omnes magnates eius et amicos demonum oppressio, et in omnes ei obsequentes, nisi camerarius eius, cui porcum parare et sibi clanculo afferri mandaverat, ammiratus quid vellet facere, in locis abditioribus se occuluisset, cum rogatus fuisset egredi. illis tamen locis de quibus liber esset videndi quae ab illo operabantur accessus; et cum eum cum demone loquentem audisset, cuius tamen vocem audiens formam non vidisset, et post cum illum per necessarias translatum iussu demonis ab illo vidisset, et post ab eo adoratum, infanda etiam quaedam in conciliabulo illo audisset, cum post evocato ei praeceptum fuisset instruere convivium, convocare omnes quotquot posset ad epulum, et de illo porco omnibus omnino praelibationem quandam parare, ut nullus esset qui non gustaret, ille porcum terrae infodisset, et de alio quod praeceptum fuerat implere studuisset: illo ita ut praeceperat factum fuisse putante et credente, nisi a daemone instructus fuisset, a quo, quidquid camerarius fecerat, publicatum ei est. Qua de re cum camerarius impeteretur, et capi mandaretur, ille qui hoc timens sibi praecaverat, gladio educto sese defendendo domum venit, et conscenso equo quem paraverat, ad regem Heinricum Willelmi successorem confugit, cui omnia retulit, paratus quod dicebat uti iudicatum fuisset approbare. Hec et alia quaedam monstruosa ferebantur hoc anno de eo per totam insulam, quando ibi fuimus, et dies quo de his et aliis disceptatio haberetur, et iudicium daretur, constitutus erat, quem tamen non expectavimus. Hoc tamen de eo omni-

bus notum erat, esse eum malae vitae et omnino episcopi officio indignae, quae a puero 1100. impura extitisset, nec aliquando emendationem suscepisset. Quo etiam anno inundatio sanguinis a praefato fonte manare dicta est, quam tamen non vidimus. In capella autem omnibus diebus dominicis sive festis sodomitae excommunicantur. Alibi quoque enixa est vacca fol. 146. fetum informem bicipitem, quadricornem, ammirari quis posset tantam rerum novitatem, nisi, quod mirabile, Dei pacientiam tanta hominum crimina et peccata tanta patientia sustinere, ut iam pene rarus sit qui credat Deum aut res humanas curare, aut in malefactores vindictam exercere; ita cernimur omnes in iniquitatibus efferbere. Quid enim nunc in mundo, nisi omnis iustitiae exinanitio, omnis iniquitatis et abhominationis inundatio? Sed nos interim hec tristia seponentes, paulo superiora repetamus et quod dulcescat spiritui referamus.

Non autem praetermittendus a nobis est domnus Hugo abbas Sancti Martini Eduensis, qui ad eandem aecclesiam in pristinum statum ordinis et religionis restituendam de ecclesia Divionensi raptus, et inibi pastor institutus, cum multa adversa passus fuisset, et nec nocte nec die requiesceret, cum etiam de monasterio expelli ad horam quos secum adduxerat a Divione vidisset, et post securi percussus pene cerebro vacuatus esset, indefessus perstitit, et novissime, ut dicitur, veneno vitam finivit, bravium beatae perennitatis adeptus. In cuius obitu omnis illa religiositas cepta deperiit. Quis autem eius successor institutus sit, referre supersedeo, quia ad iniuriam domni Lugdunensis referri potest, nec sine eius nota dici; cum ille, quem ipse nomine tenus, ne intronizaretur adhuc abbate vivente, interdixerat, ut dicitur, hic eo sciente, eo suscipiente, eo annuente ordinatus est. Sed hec interim.

Anno igitur praefato ab inc. Dom. 1099. domnus et pater noster Rodulphus abba post 1099. Mart. multa peregrinationis et laborum pericula, cum ad eternae repausationis vocaretur gaudia repromissa, in quadragesima infirmari cepit. Morabatur tunc apud Flaviniacum villam, honestam et optimam monasterii cellam, vel propter incursantium occupationum vitandas molestias, vel ut liberius spiritualibus intenderet theoriis et filiorum utilitatibus. Et quamvis gravissimis infirmitatis corporeae artaretur anxietatibus, pernox tamen in orationibus et vigiliis, divinis intererat officiis, diurnale seu nocturnale officium ante se religiosa devotione celebrare faciens, et ad missam semper in oratorio sustentatione obsequentium fultus iens; ubi vero immensitate doloris et infirmitatis lecto in totum decubuit, quod solum poterat, affectu, desiderio, manibus protensis, et oculis totus ad Deum vigilabat, nec de rigore propositi, animo et fide constans, quidquam minui patiebatur. Et iam fama infirmitatis eius vicinos et absentes, longe etiam positos perterruerat fideles, et certatim confluebant omnes, mediocres, divites, comites, duces, ipsi etiam praesules, ut tanti viri solarentur alloquio et caritate; dampnum enim sibi maximum reputabant, si insalutatus ab eis recederet. Quibus ipse tanta sedulitate, dapsilitate, industria, et caritate servire ammonebat, ut cum pene innumerabiles cotidie confluerent, mirum videretur etiam his qui suscipiebantur, unde tanta abundantia, tanta largitas, tanta in omni apparatu hylaris et non deficiens exuberaret caritas. Nec recusabat, ut plerisque infirmis moris est, intrantium et exeuntium devotorum frequentiam; quin potius tanto affectu et officiositate qua poterat, et gestu corporis suscipiebat, ut nullus esset qui non se refectum, qui non consolatum, qui non adiutum, dum solum videre liceret, profiteretur. Direxerat iam Virdunum epistolam infirmitatis suae nunciatricem, et ipsi circumquaque miserant ad congregandos fratres qui possent venire, et qui non possent, ut sanitatem eius a Domino expeterent, aut exitum eius orationibus praemunirent [a].

Cum igitur ad eum visendum certatim undique concurreretur, ipse omnes commonefaciebat, omnibus fidem quam tenuerat et pro qua exulaverat tenendam inculcabat; dicens hanc esse veram fidem, hanc catholicam et apostolicam, pro qua nullus dubitare deberet pati adversa, immo nec ipsam mortem subire; asserens se, si vellent et oportunum fuisset, in tam tremenda hora, cum ad Dei iudicium festinaret anima, se paratum esse quod dicebat sacramento firmare, et pro fide eadem milies, si Deus iuberet, velle occidi. Et cum iam totus Mart. 28. ad sui dissolutionem laboraret, inde tamen totus ei sermo, totum desiderium, tota affectio, ut hec fides servaretur, haec tota virtute, tota anima custodiretur; nec aliquis ante eum venit, qui non ad hoc commoneretur: dicens omnino dampnatos esse, quorum mens ab hac observantia per se repelleretur, si contigeret eos absque poenitentia defungi, ut non per penitentiam unitati corporis aecclesiae redintegrarentur. Aliquibus ergo diebus intercedentibus, quasi presagus vicini sui transitus, fratres et filios quos Christo adquisierat, ante se

a) 14 *lineae erasae.*

1099. Mart. 28. venire fecit, et ammirabili vultus et oris gratia de salute sua eos commonefaciens, et in Domino sperare ammonens, confitebatur, quod non bene eos rexerit, non ita paterno erga eos
fol. 146'. affectu egisset ut debuerit, quia homo esset, qui numquam in eodem statu permanet. Et cum eos satis paterne ammonuisset, ut in fide recta firmi persisterent, sicut eum viderant constanter et firmiter perdurasse, et omnes astantes ne flerent manu et voce qua poterat compesceret: *Ego*, ait, *qui patris vice et officio, licet immeritus fungor, primus vos absolvam auctoritate Dei et sanctorum et officii mihi commissi, et vos post haec patrem karissimum, sicut filii amantissimi et desiderantissimi; et sic separabimur corpore, non autem spirituali affectione. Vos praemittetis patrem, et ipso affectu deducetis ad Dominum; ego, si Deus misericordiam animae meae fecerit, quod credo et expecto, adiutor et corroborator ero fidei vestrae omnibus diebus, et mei memorum memor ero per auxilium gratiae Dei.* Hec dicens, stolam sibi fecit afferri, et cum eam collo eius imposuissent, iacentis tanta gratia et decore resplenduit facies eius, et ita aptabatur ei, ut omnes mirarentur, et nunc usque protestentur, quod numquam ita ei in tota vita sua habitudo vestimenti illius in gratia coaptata sit sicut tunc, cum omnibus diebus usque ad id tempus et horam vix inventa sit persona aliqua, cui sic conveniret ornatus et appositio sacrarum vestium sicut ei, in gratia, in honestate, in proceritate, in vultus et pronunciationis et habitudinis dignitate. Prostratis ergo omnibus, absolvit cunctos, et absolutus ab eis est. Inde sociatus omnibus in osculo sancto, cum vidisset aliquos nobilium astantes, viros religiosos et qui Deum pluris habuerant quam seculum, ipsos etiam ad se evocavit et osculatus est. Stabant in partem alteram et nobiles feminae, et ipsae a seculo conversae, soror scilicet Richardi Albanensis episcopi, et alia quedam non ignobilis familiae; quas cum ad se similiter evocasset, et pio patris affectu eas filias et sorores suas protestatus fuisset, dicens debere et ipsas patri ultimum vale dicere, manum eis porrexit ut eam oscularentur, hanc designans ipsarum esse debere ad eum socialem unionem, quod non sit licitum mulieres sacerdotibus iungi in osculo, et maxime religiosas religiosis. Cum igitur et ipsas ammonitas, ut his quae aliis dicta erant intenderent, et scirent eadem dicta esse et sibi, a se dimissas gratiae Dei assignasset, corpus dominicum sumpsit, et totus ad Deum conversus, se et omnes pietati eius commisit, praecipiens omnibus, ut quem nominaret donnus Godezo, qui sibi assistebat, vir utique boni testimonii et religiosae conversationis, ipsum sibi ipso die tumulationis suae per obedientiam successorem eligerent, et illi obedirent; et si alter illo neglecto et repulso eligeretur, nullo modo ei obedirent. Dicebat enim, nolle, ut quod ipse aedificaverat, alius destrueret. Cui praecepto cum omnes se assensuros promisissent, omnes manu protensa benedixit, et clausis oculis, praeparabat se ad horam Domini venientis, ut aperiret ei, intraturus cum eo, et per eum ad nuptias agni. Legebantur ante eum passiones dominicae
37 ab eo quem voluit, et cui praecepit[37], et cum recitaret lector quae et quanta fecerunt ei, totus in se fremebat, adeo ut crebro audiretur vox dicentis: *Inimici Dei quare hoc fecerunt? Non agnoscebant Deum vera dicentem, mira facientem? Ah! quales penas modo luunt!* Venit ergo hora quam semper optaverat, et cum paululum siluisset, oculis clausis veluti dormiens spiritum efflavit. Corpus eius lotum et curatum pia filiorum diligentia, vestibus sacratis ex more indutum est, et ante altare sancti Firmini piis suorum humeris delatum est, et excubiis de-
Mart. 29. bitis, quas dictavit et potuit amor filiorum, honoratum est. In crastinum missa cum nimio luctu et ululatu omnium celebrata, ad monasterium iter aggredi maturarunt, quo se sepeliri mandaverat, quia inter filios in humili loco, sicut et praecepit et voluit, tumulari disposuerat. Ideo autem egredi acceleratum est, ne veniente duce vel comite ceterisve patriae primoribus, a quibus nimio diligebatur affectu, corpus eius retineretur, et ad monasterium perferri vetaretur; quod et contigisset, nisi ab his, quorum studii id erat prospicere, anticipatum esset, ut a villa elatum iam partem viae peregisset, quae ducit illo quo erat tendendum. Occurrebat corpori honorifico turba populi diversi sexus et aetatis, et ubicumque per villas intrasset, signa pulsabantur, populus a vicis et agris conveniens venientes opperiebatur cum crucibus, thuribulo et luminaribus. Illud autem mirabilius, quod cum a longe viderent venientes funeris obsequutores, hii qui erant in agris vel in pascuis equorum, rustici boves relinquebant, equites equos ascendebant, et funus iniussi prosequebantur, et ne saltem oneri viderentur esse baiulis exequiarum, quae necessaria erant ipsi sibi praeparabant, et cum offerretur, non accipiebant. Cum tali igitur triumpho Tullum venerunt, et ab episcopo et abbate Sancti Man-

37) scriptor horum fuisse videtur.

sueti parata sollempniter processione, tota congregatione albis induta, crucibus vexillis et 1099 diverso gloriae apparatu elatis, corpus sanctum excipitur, ante altare deponitur, et exequiis sollempnibus honoratur. Itaque ibi pernoctatum est. Ubi illuxit, ad missam devota fratrum Mart. 30. caritas accingitur, et occurrentibus certatim fidelibus, cum summa devotione in laude Dei et fidelium oblatione percelebratur. Expectabant ecclesiae maioris sancti Stephani canonici deferri sibi glebam corporis, ut et ab ipsis exequiis debitis honoraretur, et per monasteria civitatis deportaretur; sed ab his, quorum erat iter accelerare, permissum non est, quod satis egre ab episcopo et canonicis acceptum. Ea die longo ordine praecedentium et subsequen- fol. 147. tium, ventum est ad monasterium sancti Michaelis[38] super Mosam fluvium situm, uti tunc et nunc praesidet abbatis officio domnus O.[39] bonae simplicitatis vir, innocentiae et religionis 39 domicilium, de eodem cenobio, ubi vir Dei de quo agitur monachicum scema susceperat, raptus ad regimen animarum! Qui etiam tanta se invicem caritate dilexerant, ut intelligeres quandam in eis caritatis et benivolentiae communionem et similem innocentiae et religionis concordiam, unde et iste illum patri debito reverebatur honore, et istum ille quadam tenerrima et inreprehensibili amplexabatur filiatione, utpote qui bonae vitae, bonae famae, bonae conversationis erant et gratiae. Hic ut audivit patris defuncti adesse corpusculum, quasi qui suscepturus esset preciosissima pignora sanctorum, sic instituit processionis officium crucibus, vexillis, timiamatheriis, ceroferariis et omni gloriae apparatu, et sic decoratis omnibus sericis auroque textis vestibus obvius procedit corpori totus festivus, excepto quod cum lacrimis et gemitu; quamquam et hoc sit festivum esse, exequias religiosorum, eorum maxime qui laboraverunt in verbo et opere, et de quorum vita non dubitatur, in quorum estimatione laus nostra non periclitatur, celebrare sollempniter in gemitu et animi contritione. Volebant aliqui reprimere impetum viri, sed qui noverat defuncti innocentiam, nichil nimis facturum se credebat ad eius pro Deo reverentiam. Fecit ergo nocte illa, quod Mart. 31. potuit et dictavit aestuantis affectus animi, et locata nave et nautis baiulis funeris per Mosam fluvium, ipse praesens cum fratribus, quoadusque navi impositum aspectui subduceretur, dirigit Virdunum, omnibus trito calle gradientibus, et psalmodiae officium non deserentibus. Ventum est igitur ad quandam villam Giniscort nomine populosam, supra praefatum alveum sitam, tribus leugis ab urbe longe positam, et illis remorantibus aliquantulum qui per sinuosos et reflexos fluminis anfractus corpus deducebant, cum illi iam venissent qui exequias deducebant, et remigantes expectarent, vellent etiam et ammonerent clericos villae, trium scilicet aecclesiarum, ut corpori obviam euntes funebria iusta persolverent, sicuti et alii fecerant etiam non ammoniti: maligna quaedam et indigna obicientes sacerdotes, numquam ad id cogi potuerunt, ut consueto iure humanitatis orationem progredientes darent; sed malignum eum asseverantes, eum esse, qui erga episcopos rebellione uteretur, ipsos sacerdotio, imperatorem regno quasi detrudere moliretur, conclamabant beatam esse horam funeris eius, in quo omnis rebellionis et dissensionis occasio deperisset. His ita garrulitate rusticana perstrepentibus, corpus pertransiit, prosequentium turba ceptum iter prosequuta est, rusticanorum vesaniam ultione divina evestigio consequente. Cum enim hec se fecisse gaudent, et quadam superba levitate recte se fecisse applaudunt sibi palam et publice, impenitentes ignis ultor invasit, et totam villam incendio ab integro concrematam necdum mense exacto fuisse constat. Non credent his, qui non credunt Deum vindictam retribuere in hostes populi sui, sanguinem servorum suorum paratum ulcisci. Iam ad monasterium nuncius adventantium exequiarum praecucurrerat, iam grex filiorum patri pie devotus in occursum corporis appropinquantis longo processu se proripuerat, et praetergressa civitate ad suburbium ultramuraneum opperiens venientes in aecclesia sancti Victoris consederat. Erat in eadem congregatione frater aliquantae utilitatis, si scisset reprimere motus animi indignantis, et appetitus frangere carnis male blandientis, ut quod plerumque male ceperat bene nosset dimittere; qui et ordinationi eius in initio, in medio et in fine semper extitit contrarius, et omnibus prope factis eius et praeceptis seu constitutionibus erat adversarius; sed quod destruere non poterat, quia aliter nequibat, egre videbatur assentaneus. Erat etiam, ut videbatur, et ut asserebat, infirmitatibus carnis aliquantulum praepeditus, sicut plerumque assolet ex indignatione et adversa habitudine seu passionibus hominis interioris exteriorem corrumpi et indignari; dum non est qui medicamentum adhibeat, aut malagma plagae liventi imponat,

38) S. Mihel. 39) Odelricus.

1099. Mart. quod illi quam maxime contingit, qui passiones animae patri spirituali differt confiteri. Hic, dum alii accinguntur expeditioni, qua patri obviam eant, operam dare dum conantur et necessaria praeparant, ad priorem accedens causas infirmitatis enunciat: non posse se iter illud conficere autumat, ut remittatur exorat. Prior tergiversationis eius non ignarus, quo pede claudicaret bene sciolus, nec concessit nec abnuit, sed ei totum imposuit, ut ipse videret quid ageret, negocium istud dicens inter Deum et ipsum constare, qui cordis videret occulta; praecaveret ipse sibi, si vera esset impossibilitas quam praetendebat. Deum paratum ulcisci omnem dolositatem inobedientiam et mendacium; se super se nichil horum fol. 147'. accipere, sed Deo et ipsi totum imponere. Itum ergo est, illo remanente, et omnem illum pro mortuo apparatum quasi graviter ferente. Sed qui ad patris ire distulit exequias, ipse eo qui sibi confessionem daret, viaticum porrigeret, morienti exequias faceret, obsequio caruit: subita et inopinata morte defunctus, ut etiam post mortis eius maximum intervallum vix adveniret qui funeri eius iusta persolveret, Deo in hoc etiam servi sui iniurias ulciscente. Fratribus igitur, ut ad rem redeamus, in aecclesia sancti Victoris corpus patris operientibus, episcopo vero cum clericis et diverso, ut in talibus assolet, apparatu ripae fluminis astantibus, nautae adveniunt cum corpore; et tota urbe certatim occurrente, ut ex concertatione affectum omnium erga mortuum intelligeres, funus excipitur; et congregationibus praecedentibus, ut moris est, crucibus et reliquo apparatu circa corpus remanentibus, ad aecclesiam maiorem sanctae Mariae iter protenditur, tota urbe signis pulsantibus. Videre erat suburbanos homines, et etiam rusticanos, compati doloribus monachorum pro sua destitutione merentium, et ex compassione in vocem cum lacrimis erumpere, et dicere: *Boni monachi, non amplius recuperabitis patrem tam pium, tam amantissimum; merito doletis, merito tristamini.* Quod ideo erat mirabilius et ad divinitatis laudem honorabilius, quia qui aliquando ab ineptis et minus sapientibus subversor legum et patriae pro dissensione regis, quia nolebat communicare destructoribus sanctarum constitutionum divinae legis, appellabatur, hic nunc ab omnibus in commune et absque detrectatione pater civitatis et patriae, et qui non amplius recuperari posset, vir consilii, murus et scutum domus Domini pronunciabatur, ut lacrimae et gemitus dictorum fidem astruere videretur.

Sic deductum corpus a filiis et ab omni fere populo civitatis, a canonicis occurrentibus Apr. 1. infra monasterium sanctae Mariae excipitur, et post exequias de more celebratas missa generalis cum oblationibus celebratur. Dehinc ad monasterium sancti Vitoni processio dirigitur. Precesserant autem fratres eiusdem coenobii, postquam corpus patris a canonicis susceptum est, et quasi patrem recepturi quem eternaliter essent habituri, sic se competenti more adornaverant, et ita caverant, ut canonicis egredientibus portam urbis, ipsi in suo suburbio occurrerent, et corpus honore condebito suscipientes, eisdem comitantibus cenobio inferrent. Post quod a canonicis discessum est, et a filiis quae iusta sunt corpori propensius exibita sunt. Ita omnia ordinate et composite proveniebant, ut palam daretur intelligi, quod quia ipse, cuius erat funus, ordinate vixerat, honeste et ordinate se habuerat, omnia quae ei competebant, ordinata et composita a Deo ei providerentur. Nam et cum de petra qua claudi debebat ageretur, et vix inveniri posse videretur, ad locum ubi inveniri putabatur artifices directi, prima irruptione seu aditu terrae quinque petras excavatas invenerunt cum operculis, quarum quae dignior et maior et habilior visa est, receptui corporis beati aptata est. Dicebant aliqui, ut iuxta domnum Berengarium episcopum, qui institutor fuit cenobii, ante altare scilicet sancti Firmini sepeliretur, pro eo quod monasterio, ubi preciosum corpus eius quiescit, vita excesserat; sed quia locus ille a conspectu congregationis nimium remotus erat, ante altare sancti Benedicti, iuxta domnum Dadonem episcopum, ubi etiam domnus Humbertus primus eius loci abba requiescere dicebatur, sepultura eius iniciata est. Qua opeApr. 2. rose accelerata, in crastinum congregata est omnis civitas ad sepeliendum eum; et missa dicta, sermone dato, terrae redditus est, resurgendus in gloria et nobiscum semper spiritualiter conversaturus; quod et ipse promiserat, dum suos, qui praesentes aderant, ad Deum iturus, Deo, cuius erant, qui sibi eos commiserat, assignaret. Cui et hoc digne potest in meritis ascribi, quod apud Deum vivens optinuerit, ut inter sepulcra episcoporum 25 sepeliretur, ubi praeter domnum abbatem Richardum, et praefatum Humbertum Ermenricum quoque aeque abbates, domnum quoque Bernerium urbis praepositum, cui pro suae sanctitatis merito sepultura illa concessa est, nullus sepultus invenitur, cum locus ille ducum, marchionum, comitum aliorumque procerum sepultura insignis habeatur.

Expleta igitur sepultura, ad consolandos fratres in capitulum venit episcopus cum abba- 1099. tibus et cleri primoribus; et cum habita tractatione de morte patris, ad eligendum successo- Apr. 2. rem qui esset idoneus commonerentur, cuius protelatio religionis et honoris esset diminutio, maxime cum constaret defunctum praecepisse, ut die eodem sepulturae suae successor sibi eligeretur, de capitulo egressus est episcopus dans oportunum locum fratribus, ut de patre sibi praeponendo licentius ab eis tractaretur. Et cum omnes exissent, et hii solum ad quos pertinebat electio, remansissent, et terrae prostrati 7 psalmos, cum orationibus, quarum initium est: *Adsumus, sancte Spiritus, peccati quidem immanitate detenti, sed in tuo nomine congregati,* decantassent, ubi assurgentes resederunt, et a priore ammoniti essent, ut quem idoneum iudicarent eligerent, se si idoneum nosset electum, paratum electioni assentire: assurgens suprascriptus frater bonae vitae et testimonii ante conversionem et post conversionem, fol. 148 fideles orationes toto conventui ex parte domni abbatis Rodulfi peroravit. Quibus ammirantibus, et salutationem illam genibus terrae deflexis grate et cum lacrimis excipientibus, ille adiecit: iubere domnum abbatem Rodulfum per obedientiam, ut successorem sibi quem ipse nominasset, quem elegisset, cui onus suum imponendum decrevisset, eligerent. Qui cum stupentes obedientiam excepissent, ille subiungens priorem nominavit, et pro eadem obedientia, quae sibi sicut et aliis iniuncta fuerat, ne inobediens esset, eum cum nominasset elegit. Assensum est ei a cunctis, sed ab eo, qui nominabatur, non est: *Ego,* inquiens, *dixeram, si idonea persona eligeretur, me consensurum electioni; nunc, quia video vos infirmum et hebetem elegisse, et cuius infirmitas desidiae vobis fomentum sit, non assentio, maxime cum et electio vestra canonum repugnet institutis, et ob hoc infirma sit, quod non licet praelatum ecclesiae successorem sibi eligere.* Dicebat hec et alia multa, cum ille frater id solum omnibus obiceret: *Domnus abbas Rodulfus per obedientiam precipit.* Quid multa? Electio facta ad laycos relata est, et praeceptum atque consilium praefati patris illis relatum est, in quo omnis assentiret congregatio. Quam electionem illis suscipientibus, et in ea una voce omnibus acclamantibus, ad capitulum revocatur episcopus. Et cum resedisset cum abbatibus et cleri capitaneis, assurgens sepedictus frater idem, quod dixerat fratribus, recapitulavit episcopo ceterisve primoribus, domnum videlicet abbatem Rodulfum et iubere et precari, ut successor a se electus et nominatus sibi daretur. Electionem igitur quantum in se erat, laudat episcopus, et inquirit, utrum in hac consentiret conventus et populus. Quibus pariter acclamantibus, cum electus quae dixerat eadem et similia vellet repetere, et electionem in se factam niteretur improbare, a fratre cui preceptum fuerat concurritur, arripitur, et cum sederet, ab eo et reliquis qui ad hoc ipsum opem suam paraverant, praesentiae episcopi sistitur, et ut baculum pastoralem suscipiat, ammonetur, cogitur, nec vincitur. Ubi inflexibilem eius animum vidit episcopus et qui aderant, inchoata antiphona *Confirma hoc Deus,* in aecclesiam a fratribus asportatur potius quam deducitur, et in loco abbatis sistitur, signa manibus eius vi imponuntur, nec ab eo pulsantur; et a conventu ut moris est iam non resistens, quia non proficiebat, deosculatur, et sequenti dominica in abbatem benedicitur. Actum est hoc anno ab inc. Dom. 1099. 4. Non. Aprilis, 4. feria, 5. die depositionis[40] bonae memo- Apr. 6. riae patris Rodulfi. At vero sepulcrum patris praedicti diligenter clausum et bituminatum est, et ei tabula marmorea imposita est, et quia est in ingressu chori, ante altare scilicet sancti Benedicti, ut ibi a mandato cotidiano fratres redeuntes prosternantur, et oratione finita memoriam patris inibi quiescentis faciant, constitutum est; et ne cui grave videretur, memoria quae solita erat pro domno abbate Richardo dici post matutinos, quae quasi ob gravamen fratrum ab eo intermissa est, quia id fratribus aliquibus, apud quos, ut dignum est, patris Richardi memoria celebris habetur, grave videbatur, repetita est, ne quasi causarentur memoriam illius intermissam, et huius iniciatam. Sed et usque hodie bonus utrorumque patrum successor, ante sepulcrum transiens, oves sibi ab eo commissas illi reconsignat; et ut ab eo regantur et protegantur, et pastor et oves plerumque ore, semper autem animo ac devotione exorat. Tribuat illi Deus ut curam, quam invitus suscepit, fideliter exequatur, ut ab auditu malo non timeat, sed *Euge* dominicum audiat, et supra multa constitui mereatur. Qui autem voluerit agnoscere, quid de patre nostro Richardo huic patri nostro Rodulfo ab angelo ostensum sit, ut ab eo fratribus relatum est, in vita praefati venerabilis viri Richardi querat, et inveniet. Natus est autem isdem vir, qui sic ordinatus est, in episcopio Leodiensi, non

40) scilicet primae, ante altare S. Firmini Flaviniaci, ipso die obitus.

1099. ignobilis familiae, et eodem tempore quo et domnus abbas Rodulfus seculo derelicto monachicum habitum suscepit, et in eodem cenobio quo et ipse; et illo promoto ad abbatiam cum prior esset, in locum eius substitutus est, et post cum Divionem commigrassemus, claustralis ibi prior habitus est, et postmodum regressis fratribus ad cenobium, revocante eum praefato patre, sub eo et ab eo prior Virdunensis institutus est. Sic per singula monasteria et ministeria probatus, semper ascendens et proficiens, ad regimen animarum loco et voto patris assumptus est.

1101. Anno ab inc. Dom. 1101. die festivitatis sanctae Ceciliae, ventus vehemens Normanniam intravit, qui adeo vehemens fuit, ut quedam edificia straverit, silvas autem ita devastaverit, ut etiam annosas quercus non aliquibus ut assolet in locis, sed totam silvam, dum hec eruta alteri innisa, eam cui innititur frangit et deicit, ab imis radicibus eruerit. Fuit autem circa mediam noctem, et duravit fere usque ad diem mediam, nec aliquando temporibus nostris huiusmodi ventus auditus est, qui quocumque irruit, ita omnia pessumdederit.

1102. Anno ab inc. Dom. 1102. ordinatus est in episcopum Aniciensem Pontius Casae Dei abbas, et abbatiam Casae Dei procurandam suscepit Aymericus. Legatus quoque in Burgundiam et Franciam directus est Richardus Albanensis episcopus, primo sancti Stephani Mettensis ecclesiae decanus.

SERIES ABBATUM FLAVINIACENSIUM.

755. ......[a] Gayroinus episcopus successit, et in expeditione imperatoris obiit 2. Non. Iulii 755. indict. 13.

Manasses ordinatur abbas dono Pippini regis. Hic corpus sancti Praeiecti a Volovico
789. relatum Flaviniacensi ecclesiae intulit. Moritur anno 787. ind. 15. et post eum[b] Adalbertus
ordinatur. Obiit anno 4. et Zacho successit, ordinatus Kal. Maii[41], et hic quarto anno obiit 7.
793. Idus Maii. Alcuinus post hunc successit, 7. anno Apollinari sedem reliquit dono Karoli impe-
796. 803. ratoris. Quantus hic, qualisve fuerit, publica continent gesta; obiit tempore Ludovici imperatoris indict. 4. 826. et mortuo Vigilius successit. Huic anno 839. Adrevaldus successit, et tertio anno obiit. Marianus successit 845. ind. 8. et Wlfaldo sedem reliquit. Quo migrante, Warinus comes dono imperatoris Karoli praefuit vice abbatis, et sub eo Sarulfus diaconus, et post eum Gozserus abbas successit. Quo defuncto, Hugo successit 16. anno Karoli; et ei successit sanctus Eygil, postmodum Senonensis archiepiscopus, qui corpus sanctae Reginae transtulit. Huic etiam Sigardus succedit, et 5. anno Wolfardo, Ludovici II. imperatoris sororio, dono eiusdem sedem reliquit. Cuius ordinationis anno 3. consecratio Flaviniacensis ecclesiae acta est a Iohanne papa et 18 episcopis, anno 878. ind. 11. Quo etiam anno moritur Ludovicus imperator, et Karlomannus successit. Post haec Adalgarius episcopus Eduensis a Karolo Simplice primo anno regni eius sub Odone abbatiam perquisivit et obtinuit, et ob hoc a papa Romam invitatus, in itinere obiit Trenortii, anno eodem, scilicet 893; et sub eo Aquinas praepositus fuit . . . .

. . . .

. . . . Richardi ducis successore . . . . . . ordinari, quem ordinavit Argrimus a Iohanne papa de Lingonensi episcopatu depositus, sed a Formoso restauratus in Lugdunensi, cum non haberet pallium, nec restitutam dignitatem qua posset episcopum consecrare, et contradiceret ordinationi ex parte papae Tetbaldus Lingonensis episcopus. Quamobrem Argrimum Formosus inrecuperabiliter deposuit, et Walonem cum fautoribus, id est Richardo, Manasse et reliquis, pro invasione ecclesiae Flaviniacensis excommunicavit. Walo tamen saeculari potentia fultus, episcopatum obtinuit, et abbas Flaviniacensis factus a se ipso casamentum sua manu retinuit, et sub se Otbertum praepositum consti-

a) *Qua praecedunt, investigare nulla ratione valuimus. Labbe.* b) p.... *apud Labbe.*

41) 9. Kal. Mart. *Ann. Flavin.*

tuit. Sic per multa annorum curricula absque abbate fuit Flaviniacensis ecclesia. Sic etiam casamenta ecclesiae, dum sibi vicissim succedunt, pontifices Eduenses in sua divisione obtinuerunt. Post Otbertum praelatum, Girfredus de morte Adalgarii culpatus, sed iudicio episcoporum purgatus, praelationem obtinuit: cui successit Raingus magnae utilitatis et honestatis. Obiit Idus Maii. Obiit etiam Walo anno inc. Dom. 913. ind. 15. Herveus successit, et sic abbatiam sibi tenuit, et sub se Gausarium praelatum constituit. Herveo nihilominus decedente, Romundus substitutus est. Hic curam Flaviniacensis ecclesiae Rainoni abbati Magabrensi commisit, tempore Rodulfi regis filii Richardi Iustitiarii. Quo decedente, Wichardus succedit, et ei domnus Fulcherius tempore Ludovici filii Caroli Simplicis. Hic Hierosolymam profectus anno dom. inc. 944. indict. 2. partem clavi Domini et portiunculas crucis eius, zonae et sudarii, baculi quoque apportavit suae ecclesiae. Rexit etiam Divionensem ecclesiam. Sanctam quoque Paschasiam Flaviniacensi intulit ecclesiae, mediam scilicet partem corporis eius. Obiit quarto Kalendas Maii, anno 955. et successit ei Milo Magabrensis. Romundo migrante anno 968. indict. 11. Gerardus successit. Milo abbas Romam profectus, privilegium a Benedicto papa obtinuit. Gerardo pontifici Eduensi domnus Walterus successit anno 978. ind. 6. Hic defuncto Milone, Roberto Flaviniacensem tradidit ecclesiam; qui totam eam, nisi cautum esset, pessumdedisset ecclesiam. Expulsus enim de abbatia, quia erat propinquus Landrici comitis Nivernensis, commissus est ei prioratus cellae Corbiniaci, et Heldricus Cluniacensis monachus abbas subrogatus est. Robertus vero Corbiniacum veniens, de eo se abbatem vocari fecit. Ex eo Corbiniacus abbatia dicitur. Obiit Heldricus anno dom. inc. 1010. et Amedeus successit, et cellam Corbiniaci recuperavit. Colticensem etiam et Sinemurensem et Bellilocensem cellas instituit, et multae authoritatis et dignitatis obiit, et Aymo successit, sed culpatus de simonia, in manu Leonis papae IX. virgam pastoralem dimisit, et Odo I. Aremari monasterii monachus successit, et post 2 annos Odoni II. sedem reliquit, Elmuino sedem Eduensem procurante, qui etiam Corbiniacum, quia tunc non habebat, nostrae reddidit ecclesiae; ubi cum processione facta susciperetur a monachis, in processione minus caute virgam pastoralem, quam Robertus diabolicus laqueus habuerat, suscepit, a fratribus nostris id omnino calumniantibus, et ob id de processionis statione recedentibus. Hac igitur de causa invalescentibus mandatis apostolicis, ne quis abbas duas obtineat abbatias, accusatus ab eisdem in concilio Exoldunensi, quasi qui contra decreta apostolica duabus praeesset ecclesiis, virgam reddidit, et requisita iustitia de cella sua, id est fundo Flaviniacensis ecclesiae, nihil obtinuit. Errwino tandem episcopo decedente, cum in Aganonem communis processisset electio, curiam regis Francorum Heinricus abbas adiit, auribus regiis querimoniam suam propalavit, et procedente iustitia coactus est episcopus sacramento firmare, ut mox post consecrationem suam ius suum reformaret Flaviniacensi ecclesiae. Et quia abbatis Flaviniacensis est prima vox in electione episcopi, quam omnes debent confirmare, in capitulo Flaviniacensi veniens electus episcopus, fidem fecit in osculo sancto fratribus pusillis et magnis de redintegratione ecclesiae Flaviniacensis, id est de restitutione cellae Corbiniacensis. Sed quod promisit, delinitus obsequio Corbiniacensium non implevit, ius tamen suum esse semper protestatus est privatim et publice. Odone ergo decedente, Rainaldus ducis frater, eiusdem loci monachus, substitutus est. Hic corpus sancti Praeiecti recondidit in loculo aureo, gemmis et argento sub studio et labore composito, et ad transmutationem ipsam invitavit domnum Hugonem Cluniacensem abbatem. Ecclesiam quoque sibi creditam honestavit palliis et cappis et ornamentis diversis; strenuitatem tamen animi sui infirmitate praepediente, ut voluit, exequi non potuit: mortuus enim est in primaevo flore iuventutis, necdum septem annis in praelatione perexpletis. Et post haec fere septem annis absque rectore fuit ecclesia, nisi quod Elmuinus solis duobus praefuit mensibus.

VITA WICBERTI

ET

GESTA ABBATUM GEMBLACENSIUM

AUCTORIBUS

SIGEBERTO ET GODESCALCO GEMBLACENSIBUS.

1 *Sigebertus, cuius librum de vita Deoderici[1] episcopi Mettensis et chronicon[2]*
supra edidimus, Mettis in monasterium suum reversus[3] intra annos 1060 *et*
1070 *ut videtur[4] vitam Wicberti, fundatoris ecclesiae Gemblacensis, et gesta*
abbatum Gemblacensium composuit. Qua in re pio gratoque in conditores et
patres monasterii animo satisfacturus, non solum quae ipse Olberti quondam
discipulus praesens expertus fuerat aut a maioribus natu didicerat memoriae
mandavit, sed antiqua monasterii monumenta, chartas praecipue rerum gesta-
5 *rum testes[5] ab imperatoribus, pontificibus Romanis, episcopis Leodiensibus*
aliisque minoris conditionis personis coenobio Gemblacensi concessas in tabu-
lario adservatas consuluit et maioris fidei conciliandae gratia libro inseruit.
Narrationem ita digessit, ut virum doctrinae copia insignem et historicorum
bene gnarum[6] agnoscas, rerum seriem facile perspicias, orationem simplicem,
perspicuam, elegantem comprobes. Utrumque opus eodem fere tempore compo-
situm esse videtur, quum in codice autographo vitam Wicberti in eadem pagina
gesta abbatum Gemblacensium eadem manu scripta excipiant. Quibus id prae-
cipue egit auctor, ut gesta Erluini et Olberti abbatum explicaret. In Erluino
se antiquiorem Richarii monachi librum sequi profitetur, qui sub Erluino Gem-
blaci constitutus vitam eius ad Notgerum Leodiensem episcopum metrice de-
scripsit; cuius libri pars quum dissipatis et intercisis scedulis periisset, Sige-
bertus ipsis Richarii verbis usus reliquas particulas prosa oratione consarcina-
vit. Praecipua igitur libri pars vita Olberti habenda est, viri virtutibus et
7 *doctrina[7] praecipui, quo abbate Sigebertus monasterium intravit, ad cuius ex-*
emplum et praecepta se conformavit, et cui usque ad mortem eius adhaesit. De
successore eius Mysacho abbate, quo superstite gesta conscripsit, non nisi

1, SS. T. IV. 461. 2) SS. T. VI. 3) Liber de viris illustribus et Gesta cap. 41. 4) scilicet ante obitum Mysachi abbatis a. 1071. 5) cf. Gesta cap. 20. 6) Folquini gesta abbatum Lobiensium (c. 13. Vitae Wicberti; c. 13. 14. Gestorum), Liudprandum, Vitam Chrodegangi, Vitam Iohannis Gorziensis iam tum legerat. 7) Gesta cap. 63.

pauca addidit, et in vita eius substitit; nec post obitum eius stilum resumsit. Monstrat id libri ipsius facies[8]*, et alterum quendam scriptorem, monachum Gemblacensem, reliqua*[9] *vitae Mysachi et gesta sequentium abbatum*[10] *subiecisse probat. Qui quum nomen suum haud penitus intercidere voluerit, Godescalcum fuisse, aperte intelligimus*[11]*. Fuit is, ut ab ipso comperimus, Sigeberti discipulus, „unus ex paucis quos post se dimisit, quum multos ante se praemisisset“, et praeceptoris defuncti opus ita suscepit, ut ei gesta Mysachi, Thietmari, Liethardi et Anselmi addenda constitueret. Primum igitur reliqua Mysachi et vitam Tietmari conscripsit, paulo post Liethardi vitam addidit; tum vero ultima Liethardi acta inde a capite* 65 *subiecit eodem fere tempore quo et Anselmi vitam anno* 1136. *defuncti scribendam susciperet; nec reliqua Anselmi quibus totum opus absolvit multo post addita, sed totum Godescalci opus intra annos fere* 1130 *et* 1140. *conscriptum fuisse censeam. Epytaphium domni Sygeberti littera initiali distichon cum nomine auctoris continet. Praeceptoris sui ad exemplum scripsit quae ipse expertus fuerat vel ex documentis authenticis haurire poterat, eoque laudem haud minorem Sigeberto meretur, quamvis nulla praeter hunc librum memoria eius relicta sit, et ea hodie primum reviviscat. Extat egregius libri codex*

1) *membranaceus in fol. minore vel* 8*vo* *longiori* 78 *foliorum; initio folium unum quod olim primum erat una cum ei adhaerente, scilicet olim inter folia* 6 *et* 7 *collocato, periit, in fine complura exciderunt, ita ut codicis primarii nonnisi fragmentum maius supersit. Sunt omnes fere quaterniones*[12] *sed nullo vel numero vel littera signati, exceptis quinionibus foll.* 7—15 *atque* 24—33 *et duernione foll.* 58—61 *quo Panegyricus libellus continetur. Folium ultimum* 78 *in fine titulum habet* INCIPIT PROLOGUS OPERIS SUBSEQUENTIS, *qui subsequens olim opus*[13] *excidisse probat. In prima pagina vestigia chartae cuiusdam cernuntur, manu saeculi XII. exaratae*[14]*, et titulus*[15] 13 *saeculo XIV. inscriptus codici iam tunc temporis anteriora abscissa fuisse prodit. Folio* 1′—13′ *Vita Wicberti, fol.* 13′—39′ *Gesta abbatum manu Sigeberti*[16] *scripta sunt, Godescalci continuatio foll.* 39′—57. *Panegyricus, quem quominus eidem auctori tribuamus nihil obstare videtur, foll.* 58—61 *explet; foll.* 62—78 *vitam Maclovii Thietmaro abbate rogante a Sigeberto scriptam praebent*[17].

8) fol. 39′. 9) cap. 48 et reliqua. 10) Thietmari, Liethardi et Anselmi vitas ab eodem profectas esse, praeter scribentis manum quae ipse capp. 59. 68. dicit comprobant; contra Olberti vitam Sigeberto tribuit c. 63. 11) Anselmum, Sigeberti et in chronico continuatorem esse primum suspicatus eram, sed codice perlecto iam certam rem edicere licet. 12) foll. 1—6, 7—15, exciso folio inter fol. 13 et 14, 16—23, 34—41, 42 sqq. 50 sqq. 62 sqq. 70 sqq. 13) fortasse vitam Thepdardi. 14) data est a Wilhelmo quodam cum coniuge et filio Hillino. 15) *Vita sancti guberti edita a reverendo doctore sygeberto monacho monasterii gemblacensis.* 16) qualis in SS. T. IV. tab. I. (Vita Brunonis *manus correctoris*) et T. VI. tab. III. IV. exhibetur. 17) Quum eodem fere tempore ac vita Wicberti et Gesta abbatum composita sit, litteras Sigeberti hic sistimus:

„INCIPIT EPISTOLA SIGEBERTI AD TIETMARUM ABBATEM. Vita piissimi confessoris Christi Maclovi, qui etiam Macutes dictus est, diligenter quantum ad veritatem hystoriae antiquorum stilo erat exarata; sed quia minus ordinate digesta, minus composite descripta, ad haec barbarismis et soloecismis nimis erat confusa, longo oblivionis et negligentiae situ ádeo latebat obducta, ut quasi nullius auribus digna, iam ab omnium recesserit memoria. Sed considerato quia non omnino perdit estimationem precii preciosum metallum, quamvis iaceat rudere terrae infossum, vel scabredine rubiginis decoloratum, placuit ó venerabilis pater Tietmare tuae paternitati, ut iuberes meae pusillitati, ut inspecto hystoriae textu, et pro posse eraso vitiorum contractu, meliorarem illam quantulocunque sermonis cultu. Ego qui iussioni contraire non habui, opus iniunctum executus sum non quidem ut volui, sed quomodo pro ingenii tenuitate valui. More enim rusticani fabri qui follibus sufflando et malleis tundendo élicit scoriam de rudi massa preciosi metalli, ut paratior reddatur operosi artificis manui, ostendo aliis splendorem materiei, ut si quis velit exercere vim sui artificii, inveniat materiam paratam suo usui. Ergo quod facile factu videtur faciam, scilicet ut superflua demam, vitiosa

Ultimis vitae Wicberti capitibus in margine numeri I, IIa, IIIa, IIIIa, Va, VIa,
VIIa, VIIIa, lectionum scilicet, adscripti sunt, quas se competenti ordine in de-
18 *positione Wicberti excerpsisse Sigebertus scribit*[18]. *Correcturae, rasurae ab*
auctoris manu profectae curam libro impensam, e contra notae et correcturae
recentes librum saeculo fortasse XVII. tractatum vel perlectum fuisse testantur.
Codex Gemblaci diu adservatus et incendio quo monasterium cum bibliotheca
saeculo XVII. conflagravit, periisse visus, anno demum 1714 *Hagae Comitis*[19]
sub hasta venit, et ab Uffenbachio comparatus postea in bibliothecam Senatus
Lipsiensis devenit, ubi eum a. 1825. *evolvi; nunc autem favore Senatus am-*
plissimi curante V. Cl. Naumann bibliothecario de re nostra bene merito mihi
transmissum exscripsi. Iam igitur vita Wicberti authentica et prima vice inte-
gra Gesta prodeunt, quorum nonnisi excerpta vitiis fere incredibilibus dehone-
20 *stata hucusque in Dacherii Spicilegio*[20] *legebantur. Et dum autographa Sige-*
berti et Godescalci evolvere licet, editionem accuratissime ad eorum normam
exegi, praeter quod pauca casu omissa supplevi, e. g. accentum praepositioni a
tam per Sigebertum quam per Godescalcum addi solitum[21] *et rarissime negle-*
ctum. Vocem praeter *auctor uterque* pter, pręter *et* preter *scribendo corripit.*
At in aliis ab invicem discedunt, ita ut Sigebertus constanter Gemmelacum,
-cunque, unquam, sed, *Godescalcus* Gemblacum, -cumque, umquam, s; *scribat.*
Apud Godescalcum iam et lineolam partibus dissectae vocis iungendis saeculo
XII. primum adhibitam reperias. Ceterum memoratu dignum, quod Sigebertus
eandem vocem, Guibertus, Guicbertus, Wicbertus, Wichbertus *diverse scribit,*
quod ubique servandum duxi.

1*) *Apographa codicis nostri habentur in biblioth. Ambianensi Nro.* 357.
chart. saec. XVI. et in Bruxellensi Nro. 10292. *chart. saec. XVI. vide Anna-*
les nostros T. IX. p. 398. 534.

23 *Vitae Wicberti, quae primum a Surio*[22] *male edita, deinde a Lambecio*[23] *ope*
codicis Caesarei Vindobonensis chartacei emendata et nonnullis ad res Gembla-
censes facientibus aucta, anno 1685. *a Mabillonio*[24] *absque novis subsidiis et*
25 *ab Henschenio*[25] *ope codicum Korsendoncani, Ultraiectini et Trevirensis edita*
fuit, haec praeterea subsidia adhibui:

2) *Codicem bibl. Caesareae Vindobonensis inter Historicos eccles. N.* 106,
hodie N. 490 *signatum, membranaceum in* 8vo *maiore saeculi XII. quem anno*
1843 *evolvi, iam vero Wattenbachius noster quanta fieri potuit diligentia ex-*
scripsit. Olim vel saeculo XV. fuit codex Sancti Maximini Trevirensis. Con-
tinet vitam Wicberti absque capitum argumentis diligenter scriptam, deinde
libellum de elevatione eiusdem, prologum Sigeberti in miraculis sancti Wicberti,
visionem eiusdem Sigeberti cum miraculis Wicberti, Guiberti iunioris narratio-
nem de combustione monasterii Gemblâcensis, subiecto de priori conflagratione

corrigam, confusa ordini reddam, a veritate tamen hystoriae nullo modo recedam, ut nihil novi fecisse dicar, cum vetus tantum limando et fricando renovasse videar“.

Capitula 7, 8, 9. memoratu digna continent, scilicet quod Maclovius Brendani abbatis discipulus cum eo et ferme centum octoginta hominibus Felicitatis insulam quaesiturus navigavit, qui demum septem annis in peregrinatione consumtis in patriam redeunt.

18) de viris illustribus.

19) in catalogo Christ. van Lom et Rutgeri Albers pag. 125. numero 660 signatus; manu Sigeberti exaratum praedicarunt, quod Uffenbachius sibi persuaderi haud passus est (fol. 1. nota eius manu).

20) T. VI. p. 505 sqq. et T. II. p. 759—769 fol. Editor codicem nunquam vidit, sed excerpta tantum illa nactus, ne de auctore quidem certus est, quem unum esse putat ideoque Sigebertum fuisse negat. Textus corruptionem iam p. 790 ex distichis discissis iudicare licet. Et dimidia libri pars excidit. Apographum quo Dacherius usus est, hodie in bibl. regia Parisiensi Résidu de St. Germain 90. Nr. 4. 3. adservatur; v. Archiv VIII, 315.

21) ut in chronico Sigeberti.

22) die 23. Maii.

23) Commentar. II.

24) in Actis O. S. Benedicti saeculo V, 299.

25) Acta SS. Mai VI. p. 260.

textu continuationis Sigeberti Gemblacensis qualis in nostro Scriptorum Tomo VI. pag. 385 *legitur. Sequitur fol.* 19 *Sigeberti vita S. Maclovii*[27]. *Miracula ope huius libri iam primum in lucem proferenda digna sunt quae legantur. Cum ipso congruere videtur*

2[b]) *C. Korsendoncanus ab Henschenio corrigendo Surii textui adhibitus, praeter quod epistolam Erluini vitae Wicberti subiectam omisit, et post historiam elevationis appendicis loco nonnisi caput* 3. *Miraculorum addit. Hodie latet.*

3) *C. Vindobonensis hist. ecclesiasticae Nr.* 128 *iam* 3469 *olim Ambrasianus, a monachis Gemblacensibus Maximiliano I. imperatori oblatus*[28], *chartaceus in* 4[to] *circa a.* 1500. *scriptus, cuius primam notitiam Lambecio debemus*[29]; *vitam Wicberti omissa Erluini epistola, excerpta elevationis*[30], *Ottonis I. et Benedicti VII. diplomata*[31] *et fol.* 21. *narrationem de combustione*[32] *exhibet, addita fol.* 24. *notā*[33] *ex continuatione Sigeberti Gemblacensi. Librum Wattenbachius noster in usum nostrum convertit. Accedit ad eum*

3[b]) *C. Ultraiectinus, qui elevationis historiam contrahit. Henschenio ad manus fuit, sed hodie latet.*

4) *C. S. Maximini Trevirensis ab Henschenio adhibitus vitam Wicberti absque epistola Erluini praebuit, et hodie in bibliotheca urbis Trevirensis Nro.* 1151. *Vol. II. magni legendarii membr. saec. XIII. habetur; cf. Annales nostros VIII,* 600.

5) *C. a Surio editioni suae adhibitus*[34] *hodie latet, nullo editionis nostrae incommodo, quam autographo inniti debere haud dubitatur. Quare et lectiones codicum reliquorum qui inde fluxerunt nonnisi raro adducendas duximus.*

VITA WICBERTI

AUCTORE SIGEBERTO.

INCIPIUNT CAPITULA IN VITA SANCTI GUICBERTI.

1. *De generositate parentum sancti Guicberti.* fol. 1'.
2. *Quod per gradus aetatum gradus virtutum ascenderit.*
3. *Quod seculo renuntians, cingulum militiae deposuit.*
4. *Quod fundum proprietatis suae Gemmelaus Deo et sancto Petro ad fundandum coenobium delegavit.*
5. *Quod Gisila avia ipsius ei ad hoc amminiculata est.*
6. *Quod Erluinus ex canonico monachus familiaritate sua eum ad bonum magis incitavit.*
7. *Quod etiam sibi abrenuntians, monachicam vitam appetiit.*
8. *De nobilitate et religione Gorziensis monasterii, et quod ibi monachus factus sit.*
9.[a] *Quod Gemmelacenses fratres ad exemplar Gorzientium instituit.*
10. *Quod Erluinum Gemmelacensi coenobio abbatem praefecit.*
11. *Quod Otto imperator maliloquorum malivolentia reiecta, Gemmelacense coenobium auctoritate imperiali munivit, eique in omnibus immunitatem attribuit.*
12. *Quod cartam de rebus aecclesiae conscriptam primo imperiali deinde apostolicae sedis auctoritate legaliter roboravit.*

a) *e regione huius capitis obelus rubro colore conspicitur* ⁝ - *indicans hoc caput in textu excidisse.*

27) Eodem tegumento hodie codex alius saeculi XIII. Vita sancti Germani Parisiorum episcopi habetur. 28) teste epigrammate a Lambecio edito, Kollar. Anal. T. I. p. 933. 29) v. supra; nonnulla inde typis dedit Kollar. Anal. I. 30) p. 917. 31) p. 920. 32) p. 926. 33) p. 931. 34) alii codices vitam Wicberti Hersfeldensis vel Guiberti iunioris exhibentes et in Annalibus nostris indicati a ratione nostra alieni sunt.

13. *Quod Heribrandus maritus Reinuidis sororis sancti Guicberti Gemmelacense coenobium usurpavit, eiusque iniustitiam sanctus vir ad tempus mitigavit.*
14.[a] *Quod de gente Ungarorum multos ad Christum convertit.*
15. *Quod ad fraternae karitatis collegium multos undecunque animavit.*
16.[b] *Quod post ad coenobium Gorziense regressus est.*
17.[c] *De obitu ipsius.*
18. *Quod corpus ipsius Gemmelaus relatum est.*
19.[d] *Quid Erluinus abba in epistola sua de eo scripsit.*

INCIPIT VITA SANCTI GUICBERTI[e] EX[f] LAICO MONACHI FUNDATORIS GEMMELACENSIS COENOBII.

fol. 2 Capitulum 1. Insignis pater Wicbertus, in pago Darnuensi[g] feliciter natus, hominibus illius temporis ad exemplum creditur esse datus. Cuius avum Rodingum[h] et aviam Gislam, patrem quoque Lietoldum et matrem Osburgam, omnes qui huius antiquitatis retinent notitiam, fatentur longam antiquae nobilitatis[i] traxisse lineam. Porro mater eius Osburga abutens[k] apostolica indulgentia qua dicitur: (1 Cor 7, 9) *Melius est nubere quam uri,* post mortem prioris[l] mariti Lietoldi de quo susceperat domnum Wicbertum et Renuidem eius germanam, dum gaudens poligamia, secundi, tertii, et etiam quarti mariti non refutat copulam, ex multis maritis prolem genuit numerosam, Hellinum scilicet, Oilbaldum[m], Raginardum, Dodam, preter eos quorum nomina oblitteravit oblivio. Quorum longe lateque pullulante prosapia, se paene totam repleri et nobilitari gaudet Lotharingia. Siquidem ex prosapiae numerositate accrescebat potestatis eminentia; ex possessionum multiplicitate rerum affluebat opulentia, per quas cumulari[n] et provehi solet mundanae nobilitatis potentia. Hoc tamen in servo Dei nullus ducat satis praedicabile, cum secundum dominicam vocem (Luc 12, 15.) non in abundantia cuiusquam vita eius[o] est ex his quae possidet, et secundum apostolum, (Col 3, 25.) non est personarum acceptio apud Deum. Sed hoc in eo nimis debet esse commendabile, quia cum Veritas dicat: (Matt. 19, 24.) *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem in regnum coelorum intrare,* fol. 2'. hic tanquam gibbi sarcina super excrescenti terrenae nobilitatis et facultatis deposito tumore, hoc hominum impossibile per pronam animi voluntatem redegit ad possibile.

2.[p] Hic ergo iustus plantatus et fidei firmitate radicatus in domo Domini, iam inde a teneris annis flores virtutum emittere coepit in atriis domus Dei nostri; eminens ut palma altitudine nobilitatis, utque cedrus Libani multiplicandus suaveolenti ubertate sanctitatis. At postquam de floribus bonae eius indolis pulchritudo et suavis odor pietatis se longe lateque effudit, et tempore primi[q] Heinrici gloriosi et victoriosi regis in fructuum gemmas erupit, tandem circa tempora Ottonis primi quasi oliva fructifera in domo Domini ubertim maturescere coepit. Qualis autem per prima aetatis incrementa eius vita fuerit, non est discutiendum nobis[r]. Nam superfluo de arbore quaeritur qualis sit radix eius quae latet humo obruta, cum ex solo sapore fructus cognoscatur arboris natura. Veritatis etiam[s] voce dicitur: (Luc 6, 44.) *Una queque arbor ex fructu suo cognoscitur. Non enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam.* Haec ergo arbor in agro Domini plantata, nec spina nec rubus fuit, de qua nulla punctionis asperitas, nulla amaritudinis acerbitas processit, sed tanta dulcedo fructus effluxit, ut proventus eius etiam nunc in aecclesia Dei fructificet. Siquidem fratribus eius de carnalis posteritatis proventu cogitantibus, solus sanctae memoriae Wicbertus[t] spiritualis generationis heredes suspirabat; bene monitus ab apostolo: (1 Cor. 7, 32) *Qui sine uxore est cogitat quae Domini sunt, quomodo placeat Deo.* Ideo de patrimonio suo non quesivit carnalis copulae fol 3. sponsam dotare, sed matrem suam aecclesiam unico affectu ditare, quae sibi non fratres brevi victuros aleret, immo coelestis filiationis prolem nunquam morituram augeret, quam nec cum dolore páreret, nec cum dolore amitteret, sed quae cum aeternali gaudio filio Dei

a) *Hoc caput atramento nigriori insertum est, et textus eius initium in loco unde alius textus abrasus fuerat habetur.* b. c. d) *haec atramento nigriori scripta sunt, et caput* 19. *aeque ac cap.* 14. *insertum esse apparet.* e) Guiberti 2. 3. *constanter usque ad cap.* 8. f) ex l. m. *desunt* 2. 3. g) Germiensi 5. h) rodigum 4. redingum 5. i) n. regum Austrasiae t. *Rich. Wasseburg Antiqq. Galliae Belgicae lib. III.* k) gaudens 2b. l) primi 3. m) oibaldum 2. 2b. 3. orbaldum 4. n) aemulari 4. *Haec sufficiant ad ostendendas codicum ab Henschenio adhibitorum et editionis Surii lectiones vel potius errores.* o) *deest* 2. 3. p) Capitulum II. *et ita porro* 1. q) *vox super adscripta in* 1. r) *inter* nobis *et* Nam *linea erasa est* 1. s) enim 2. 3. t) 1½ *linea erasa ante* spiritualis 1.

cohereditaret. Militabat interim mundo specietenus, sed quantum patiebatur huius negotii usus, a militiae vitiis erat extraneus. Et ne curram per singula vitiorum genera á quibus Deo auxiliante destitit, aut per singula virtutum officia quibus diligenter institit: hoc in eo egregie preter caetera laudabile fuit, quod cum huius generis hominibus familiare sit res alienas et maxime pauperum et aecclesiarum Dei insolenter rapere, hic profecto nescivit aliena violenter diripere, qui sua tam hilariter pauperibus et aecclesiis Christi novit distribuere.

3. Postqùam ergo diu sub clamide militaris habitus latuit, quia lucerna sub modio posita diutius latere non debuit, nodum et impedimentum divini servitii a se quantotius dissolvit, et miliciae secularis cingulum deposuit. Ita mundi veteranus terrenae militiae rude donatus, coepit esse novus Christi tyrunculus, et longevus mundi servus per vindictam divinae libertatis factus suus, effectus est Dei libertus. Igitur post multiformes spaciosae viae amfractus ad angustam vitae portam directus, ut cantaret nudus viator coram huius mundi latronibus, deliberavit etiam á cunctis nocivae possessionis se expedire oneribus. Ne enim post plenam legalium praeceptorum observantiam cumulo suae perfectionis deesset illud unum dominicae sententiae: *Vade et vende omnia quae habes et da pauperibus et veni sequere me, et habebis* Matt 19,21. *thesaurum in coelo:* fol. 3'. hic omnia sua non quidem vendidit, sed fideli debitori Christo ad usuram commodare studuit, gaudens quod eius fenerator existeret, de quo non dubitet quin fideliter sibi usuram[a] solveret. Ut enim esset unus illorum de quibus apostolus dicit: *tanquam nihil* 2 Cor. 6,10. *habentes et omnia possidentes*, volebat sua habere, et non habere. Habere bene dispensando, non habere avare conservando. Fidelis nanque et prudens servus constitutus á Domino super familiam suam, tam provide et lucrose sategit locare peculii sui summam, ut cum nihil sibi de summa decresceret, de mercede tamen fenoris sumptus eximeret, unde conservis suis in tempore tritici mensuram erogaret. Quid enim lucrosius fideli echonomo quam sua in servis Domini profundere, quae ipse Dominus in se ipsum gratanter dignetur refundere? Praeterea et alio dominicae vocis hortatu incitabatur, ut et alios[b] exemplo et auxilio ad bene agendum illiceret, dum non neglegenter dictum a Domino recoleret: *Qui recipit prophetam vel iustum* Matt. 10,41 *in nomine prophetae vel iusti, mercedem prophetae vel iusti accipit*, et illud Danihelis: *Qui ad* Dan. 12,3. *iustitiam erudiunt multos, fulgebunt quasi stellae in perpetuas aeternitates.* Unde ut mercedem iustitiae multorum acciperet, non satis esse visum est sibi si ipse solus ad iustitiam tenderet, nisi et alios secum currere suo exemplo et hortatu moneret, et ipse causa salutis multorum fieret, et duplicem coronam remunerationis acciperet.

4. Hic frâtrum amator qui ex alto cordis suspirio ad Deum clamare poterat cum Isaia: *A facie tua Domine concepimus et quasi parturivimus et peperimus, spiritum salutis tuae feci-* Ies 26,18 *mus in terra* — quod cogitando conceperat et quasi longo deliberationis aestu parturiverat, piam animi peperit benivolentiam, per quam Deo filios salutis faceret super terram. De pro- fol. 4. prietate siquidem hereditatis suae fundum Gemmelaus dictum delegit, et Deo et apostolorum principi Petro sanctoque Exuperio martyri glorioso ad construendum in eorum honore monasterium devotissime delegavit. Hic tabernacula dilecta Deo et delectabilia hominibus construens Domino virtutum, ut passer humilitatis volatu directus, invénit sibi domum, et ut Ps 83,4. turtur zelo castitatis et gemitu compunctionis animatus posuit sibi nidum, ubi reponeret pullos suos, sub alis matris aecclesiae confovendos. Ibi monachorum collecta caterva, per eorum obsequium disponebat immolare Deo laudis sacrificia, et reddere Altissimo vota sua, qui seminantes ei spiritualia, sua meterent carnalia. Hos ad rectam morum informari volens regulam, ad apostolicae vitae dirigi fecit lineam, per quam in initio fidei fundatam primitivam compererat aecclesiam. In quibus illud praecipuum erat, ut nulla eis propria, sed omnia essent communia, ut quorum conversatio iam erat in coelis, angelicam quodammodo vitam degerent in terris. Porro ipse ad eorum tanquam ad apostolorum pedes ponens omnia quae habebat, ut usibus eorum ad omnem sufficientiam necessaria suppeterent, sollicita paternitate disponebat. Unde legali traditione tradidit eis villam superius nominatam Gemmelaus et omnia ad eandem appendentia, et alia multa undecunque in partem vel sortem suam iure hereditatis cedentia[c].

5. Ad hoc opus felici auspicio inceptum animabatur non solum divinitatis gratia, sed etiam nobilissimae et christianissimae aviae suae Gislae pia coniventia, quae dulcissimum nepotem suum videns viam veritatis insistere, collaborabat magnopere, ut amoto omni impe-

a) uersuram *litteris er erasis* 2. b) a. et e. et a. *initio* 1. c) *hinc* 1¼ *linea erasa est* 1.

[fol. 4'] dimento á cepto pietatis itinere, viam mandatorum Dei dilatato corde posset currere. Quia enim non ut Esau pilosus venationum vanis aut nocivis exercitiis inserviebat, sed ut lenis Iacob domi habitans simplicitati et innocentiae studebat, totam se in eius dilectionem trans fuderat. Quippe quem exemplo fidelis Abrahae de terra et de[a] cognatione sua iam dudum animo exisse cognoverat, ei terram repromissionis competere credebat, nec eum volebat suo destituere subsidio, quem perpendebat per omnia dirigi divino auxilio. Ideo salubri reperto consilio, omnes res hereditatis suae quas sibi vir suus Rodingus dotis gratia impenderat, vel quas ipsi pari aequitatis industria addiderant[b] patrimonio suo, ad praesidium Deo placitae constructionis contulit legaliter carissimo nepoti suo.

6. Ad haec omnia non parum solatii divinitas fideli suo Wicberto contulerat, quod in his omnibus doctorem et patronum quendam venerabilem virum Erluinum nomine praeviderat, qui et ipse canonicam qua vivebat regulam, ad monachicam vitam converterat. Is pio patrono nostro in omnibus utilium rerum consiliis exequendis, in aecclesia aedificanda et officinis claustri construendis, in fratribus ad ovile Dei convocandis et regendis, aderat adiutor oportunus et unanimis[c].

7. Alii ad perfectionis culmen tendenti sufficere videretur á malo declinasse, mundi pompis abrenuntiasse, sua omnia pauperibus erogasse. At domnus Wicbertus quae retro sunt oblitus, in anteriora se extendere nitebatur, semetipsum arguens imperfectionis, nisi argumento dominicae manus ad unguem expoliretur. Audiens nempe Dominum dicentem: [Luc 9, 23] *Si quis vult venire ad me, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me*, totum [fol. 5.] hoc dominicum imperium traxit ad se, et[d] abnegans[e] semetipsum tulit crucem mortificationis Iesu in corpore suo, castigans corpus suum et in servitutem redigens, ne forte aliis praedicans ipse reprobus inveniretur. Tulit crucem etiam fraternae compassionis, quando érutus de cribro diabolicae temptationis, ipse aliquando conversus confirmabat fratres suos, pro quibus ipse Christus biberat[f] calicem passionis. Igitur arrepto rationis clavo, post rerum suarum iacturam nudus enavit[g] de mundi huius naufragio, et tandem potitus monachicae quietis portu[h] anchoram stabilitatis de alto pectoris sui iecit in claustralis[i] vitae profundo. Videbat enim quod nusquam alibi tutius perfugium esset fugienti á mundi periculo, cum in claustris monasterii[k] heremi non desit solitudo, et si quem aliquo modo diabolicae incursionis titillet inquietudo, presto adsit promta fraternae consolationis fortitudo. Videbat etiam quod non altius posset ascendere, si posset illum religionis gradum attingere, ad quem omni quidem ordini aecclesiastico omnique terrenae potestati liceat accedere, á quo nulli omnino nulla omnino[l] occasione liceat impune recedere. Praeterea vir prudens ante et retro oculatus, nihil témere et improvide sibi agendum esse attendebat diligentius. Ut enim athleta stadium ingressus sollicite qualitatem loci circumspicit, ne quod offendiculum sibi pugnanti vel currenti obsit, ita et hic noster athleta oportunitatem et qualitatem loci ubi propositum suum secure exequeretur caute dispexit, scilicet ubi nec indulgeret sibi disciplina remissior, nec pro intuitu notae nobilitatis male blandiretur sibi honorificentia impensior. Timebat enim ne [fol 5'] [Apocal 3, 15] sibi diceretur á Domino: *Utinam calidus esses aut frigidus, sed quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.* Timebat etiam, ne sicut ille qui contra flantem ventum flores portat, etiam ipse inanitate[m] elationis inflatus, collectos virtutum flores perderet, et quasi pulveris squalore foeditate apostasiae sorderet et caecutiret.

8. Denique columba Christi nolens diutius involvi mundanis fluctuationibus, dum non inveniret ubi requiesceret pes eius, adiit archam paratam á Deo multorum saluti, scilicet [cf. Vitam Chrodeg.] claustrum Gorziensis coenobii. Id coenobium olim vir magni nominis Pippini[n] regis ex sorore nepos Crodegandus Mettensis episcopus construxit, et ad aeternum sanctitatis suae monimentum[o] opibus ditavit, et quod maius est religionis gratia decoravit. Sed processu temporis crebrescente bellorum malicia, et per haec crudescente malorum miseria, et quia leges silent inter arma, ideo invalescente quaqua terrarum iniustitia, etiam ibi per notam temporis et praelatorum incuriam disciplinae regularis coepit emolliri censura. Et haec coelestis irae permissio tandiu permansit, donec tandem divinae miserationis oculus super inhabitantes terram prospexit; qui et infidelitatis tenebras amovit, et lumen veritatis revocavit. Ad hoc inter

a) *supra insertum* 1. b) di *supra insertum* 1. c) $1^2/_3$ *lineae erasae* 1. d) *superscr.* 1. 2. *deest* 3. e) *hic vox erasa* 1. f) bibebat *corr.* r 1. g) *in loco raso* 1. ma *supra erasum videtur.* h) $^1/_5$ *linea erasa* 1. i) cau- *corr.* clau- 1. k) *locus rasus* 1. et *inserit* 2. l) penitus 3 m) uanitate 2. 3. n) Pipini 2. 3. o) monumentum 2. 3

primos á Deo missus est Adelbero, primus huius nominis Mettensis episcopus, qui nobilium christianissimus et christianorum nobilissimus — erat quippe frater Fritherici ducis — in hoc primum sui regiminis dedit exercitium, ut et seculari potentia et episcopali censura exturbaret á sua diocesi inreligiositatis vicium. Huius bonae intentionis oculum intendens primum super monasticam disciplinam, elaborabat eam ad apostolicae vitae redigere normam. Et incipiens á Gorzia quae caeteris monasteriis erat praestantior in sua parróchia, ubi institutae religionis vix ipsa apparebant vestigia, non prius destitit, quam monachicae vitae professores á saeculi vanitate retractos rectae viae reddidit, et ante omnia radicem malorum et malam monachorum novercam, scilicet proprietatum concupiscentiam, mucrone pastorali extinxit, et qui in saeculi competis patebant luporum morsibus dominico ovili inclusit. Collaborabat sibi ad hoc pius Gorziensis abbas Agenoldus, restaurandae sanctae religionis adiutor oportunus. Itaque extirpatis nocivis radicibus de dominici horti areola, Adelberone episcopo plantante, Agenoldo rigante, Deo autem incrementum dante, crescebant solito uberius virtutum plantaria. Quicunque ergo abrenuntiantes seculo suave Christi iugum tollere volebant, quam mites et humiles corde exemplo Christi esse deberent, hic ediscebant. Quicunque ex militari habitu in timore Domini fortitudinem suam mutabant, hic quasi in campo divini tyrocinii experimentum sui capiebant. Quicunque ex clericali sorte ad altiorem humilitatis gradum optabant ascendere, hic cum Iacob non in somnis sed revera scalam coelos attingentem merebantur videre, per quam angelos ascendentes et descendentes possent videre. Cum ergo hic tantus sanctae religionis fervor tam longe et tam late caloris sui diffunderet flammas, hic ad disciplinam Domini omnis confluebat nobilitas, omnis dignitas, omnis sine personarum discretione professio concurrebat et aetas. Nec quisquam vel initium conversionis se credebat arripuisse, cui non contigerat Gorziensi regula initiatum esse. Hic inveniebatur lac quod parvulus sugeret[a], hic solidus panis quem perfectus mánderet, et aliquando quasi nutrix in corpus suum traiceret, ut et alios rudes vel infirmos inde pasceret. Inter eos hic noster patronus Wicbertus[b] non ultimae nobilitatis immo non ultimae humilitatis et sanctitatis spiritu Dei agente est adductus, ut qui iam dudum renuntiaverat suis omnibus, hic etiam sibimetipsi renuntiaret, ut Christo perfectius adhereret. Se ipsum ergo et omnes quos Christo lucrifecerat venerandi patris Agenoldi committens manibus, adherebat ei studiosius, et ab ore eius pendebat intentius, utpote qui ex doctrina eius non solus pasci habebat, sed et micas ex ea collectis per se Christi pauperibus ferre satagebat. Et ut id ad quod venerat diligentius exequeretur, singulorum gratias sollerter contemplabatur, et aliquid inde ad se ipsum traicere nitebatur. Erudiebatur illius patientia, accendebatur istius orandi instantia, alterius delectabatur obedientia. Istius humilitatem, illius imitabatur sobrietatem. In hoc activae vitae laborem, in illo contemplationis mirabatur ardorem. Fiebat perinde[c] miro modo, ut dum ipse de singulorum virtutibus aliquid decerpit quod sibi sit pro exemplo, ipse solus omnibus esset exemplo. Ut enim secundum Salomonis proverbium ferrum ferro acuitur, ita alter ab altero ad bene agendum exacuebatur, et ut homo confundit faciem amici sui, ita et eos pia fraternae aemulationis movebat confusio, nisi alter alterum quiret imitari.

cf. Vitam Iohannis Gorziensis. — fol. 6. — Genes. 28 — fol. 6'. — Prov. 27, 17

9. I. . . . .[d]

10.[e] Ipse ergo qui mundi renuntiaverat vanitatibus, timens ne iterum eius illiceretur voluptatibus, dum sub obtentu disponendarum aecclesiasticarum rerum adhuc ei deserviret specietenus, ad hoc etiam timens [f]illud apostolicum[g] doctorem non debere esse neophitum, ne elatus incidat in iudicium diaboli, induxit in animum venienti morbo quantotius occurrendum. Venerabilem cuius supra meminimus Erluinum, virum Deo placitum, hominibus acceptum, in gimnasio sanctae religionis laudabiliter exercitum, lucrandis Deo animabus intentissimum, amicitiis principum terrae et maiorum aecclesiae gloriosum, exequendis rebus aecclesiasticis per omnia idoneum, hunc talem virum utpote patrem et intimum suum convénit amicabiliter, in eum se reicit[h] quam familiariter, in eo quasi in reclinatorio animae suae totus incum-

fol. 7. — 1 Tim 3, 6

a) suggeret 2. b) *ita* 1. 2. 3. c) proinde 3. *ex corr.* d) Ipse *usque* apostolicum *in loco raso* 1. *Et excidit hoc loco textus totius capitis* „Quod Gemmelacenses fratres ad exemplar Gorziensium instituit.“ *Quare abhinc capitulorum numeri manu saeculi XVII. adrasi sunt, ita ut loco primarii* XI *iam habeatur* X, *et sic porro usque in finem, ubi iterum numerus additur quo argumenti numeris satisfiat. Quisnam priores tres capituli noni lineas eraserit, et loco ei quatuor primas capituli decimi lineas inscripserit, non liquet, nec Sigebertum nec Godescalcum fuisse scriptura docere videtur. Ceterum hoc contigit antequam codices reliqui hinc transscripti fuissent. Numeri in codd.* 2. 3 *continui leguntur.* e) *hunc numerum restitui*, VIIII *codices, et sic porro nulla lacuna indicata.* f) *vox erasa* 1. g) *voces paucae erasae* 1. h) reiecit 3.

bit[a] fiducialiter. Ei ex ordine velle suum aperiens, ei se ipsum magis quam sibi credens, communicato cum fratribus consilio eum abbatem sibi deligit, et fidelibus Christi annitentibus dominico ovili praefici facit. Ille tanquam bonus pater familias doctus de thesauro suo proferre nova et vetera, sciens sic adimpleri legem Christi si alter alterius portet onera, supposuit humiliter humerum ad suscipiendum onus, satis quidem grave, sed Deo sibi cooperante (Prov. 18,19) portabile, animatus illo proverbio quod per Sapientiam dicitur: *Frater qui á fratre adiuvatur quasi civitas quae non expugnatur.* Ita vir sanctus Wicbertus strenuo cooperatori suo Erluino Marthae ministerio delegato, ipse cum Maria sedens ad pedes Domini pro audiendo ipsius verbo, elegit optimam partem quae non auferretur ab eo. Nam ad alvearium monachorum, scilicet Gorziam regressus, ieiuniis vigiliis et orationibus intentus, contemplationis virtuti vacabat liberius.

11.[b] Iam in laude Dei novella plantatio fructificaverat, iam agricola preciosum fructum terrae expectans patienter ferebat, quia temporaneum et serotinum se accepturum non diffi- (fol. 7′.) debat. Iam crescebat Christi gloria, iam illorum per quos benedicebatur nomen Domini multiplicabatur gratia, quando de Gemmelaus novellae scilicet constructionis coenobio boni odoris longe lateque exibat fraglantia, quod ibi sanctae religionis fervente flamma, et iusti de virtute in virtutem in dies proficiebant, et iniusti ab erroris tortitudine conversi iam in directum ibant. Ex hac boni odoris suavitate repleta erat tota domus aecclesiae, et attigerat iam ipsa culmina imperialis aulae, ubi cunctis palatinis in ore erat pia nobilissimi viri Wicberti ad Deum conversio, et de eius conversione non minima in tota Dei aecclesia aedificatio, quod eius exemplo multi renuntiantes seculo, sanctae religionis se subiciebant proposito. Sed invidia ubi desit, quae nec in paradiso deliciarum nec in ipso quoque coelo defuit? Quidam qui bona fidelis Christi Wicberti obliquo oculo limabant, aures caesaris adversus eum appellant, et invidiose ei derogantes, contra rem publicam eum egisse accusant, qui Gemmelaus regalem fiscum maioribus ipsius munificentia imperiali loco beneficii attributum, in partem proprietatis suae usurpaverit, et iniussu regis fundato ibi coenobio, in sortem aecclesiastici iuris iniuste transfuderit, quod fieri nullo modo lex publica sinit. Pius constructor et sanctus provisor loci nostri ad causam dicendam edicto regis ad curiam invitantur[c], causa proponitur, de iniustitia expostulatur, in deliberanda sententia alius alii varie assentitur. Discipuli (Matt. 10,19.) evangelii á Domino docti[d]: *Cum stabitis ante reges et praesides nolite cogitare qualiter aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini* — non sophisticam quaerunt argumentationem, sed simplicitatis christianae praetendunt humilitatem. Scientes enim quia (fol. 8.) periculosum est contra torrentem brachia tendere, nec ignorantes sententiam apostoli: (Rom. 13, 2.) *Qui potestati resistit, resistit Dei ordinationi,* pedibus imperatoris se humiliter provolvunt, et ne in se et in pauperes Christi terrena sua potentia abutatur suppliciter exposcunt; dicentes gaudendum esse maiestati imperatoriae, quod temporibus imperii sui divina miseratio ostium misericordiae suae voluerit patefacere, dum tales aliquot viros dignatur mundo transmittere, qui digni sint exaudiri orantes pro statu rei publicae; posse imperatorem de alieno fundamento laudem mereri, si ab aliis in honorem Dei constructa loca, sua regali potentia velit tueri; alieno labori eum posse participare, si res ab aliis Deo iure hereditario legatas dignetur auctoritate imperialis manus corroborare; dignum esse ut apud imperatoriam censuram plus valeat Deo placita veritatis aequitas, quam susurronum et bilinguium calliditas, vel adu- (Eccl. 28, 15.) lantium dolositas, de quibus Sapientia dicit: *Susurro et bilinguis maledictus, multos turbavit pacem habentes, et lingua tertia,* quae lingua adulantium intelligitur, *multos commovit.* Haec et alia in hunc modum locuti, á bona spe quam in Deo habebant non sunt frustrati, illud Sapientis dictum esse verum experti: *Beatus qui loquitur in auribus sapientis.* Pius enim rex Otto, vere ad restaurandam rem publicam et reparandam Dei aecclesiam directus á Deo, his salutis monitis aurem advertit gratanter, et petitionem fidelium Christi accepit dignanter. Annuit enim communi palatinorum consilio, et regali censuit edicto, ut rata et inconvulsa permaneret novella Gemmelacensis coenobii constructio, et quicquid illi aecclesiae ab ipso (fol. 8′.) domno Wicberto vel etiam aliorum venerabilium virorum largitione fuerat concessum, ut nullus infidelium vel aliquis heredum eius infringere audeat omnino est interdictum. Insuper permissa est eis potestas advocatum et regularem abbatem cum imperio regis eligendi, castellum construendi, mercatum, percussuram monetae, matheriam faciendi. Ipse locus ab omni omnium servitio immunis est redditus, in civitate, in castello, in villa, super aquas, in

a) incubuit 3. b) X *iam* 1. 2. 3. *et ita porro.* c) invitatur *addito* n 1. accersitur 3. d) edocti 3.

pontibus, in omnibus imperii sui locis ab omni theloneo et tributo est absolutus, sub[a] solo regiae defensionis munimine subiectus[b].

12. Omnis res iam conposita videbatur, omnia iam in tuto esse credebantur, nihil ex aliqua parte metuebatur. De rebus aecclesiae traditis et de libertate ipsius loci carta conscripta, imperiali edicto erat confirmata, et anuli imperialis impressione auctorizata. Quae auctorizatio facta est sollemniter Leodii, 12. Kal. Octobris, anno dominicae incarnationis 946, indictione 4, regni domni Ottonis I. anno 11, cathedram Traiectensis aecclesiae regente [946.] Uhogone. Ad hanc confirmationem imperialis potestatis accessit etiam apostolicae sedis auctoritas, dum á Benedicto septimo huius nominis papa decretum est, ut rata esset in perpetuum Gemmelacensis coenobii praerogata immunitas. Decretum est etiam, ut de alio monasterio ibi abbas non constituatur, sed ipsi servi Dei secundum sancti Benedicti regulam viventes ex sua propria congregatione abbatem eligendi potestatem habeant, et ut abbas ipse privilegiis sedis apostolicae infulis decoretur, et ut ipsum monasterium sub iuris dicione sanctae Romanae[c] apostolicae sedis constitutum, nullius alterius aecclesiae iuris dicionibus submittatur; interminando ex auctoritate beati Petri apostolorum principis, sub divini obtestatione iudicii ac validis anathematis interdictionibus, ut nulla aliquando vel parva vel magna persona aliquid de rebus vel possessionibus ad idem monasterium pertinentibus auferre vel [fol. 9.] alienare praesumat. Hoc scriptum per manum Bonefacii notarii regionarii atque scriniarii sanctae Romanae aecclesiae, datum est 8. Kal. Aprilis per manus Stephani episcopi ac bibliothecarii sanctae sedis apostolicae, anno pontificatus domni Benedicti VII. papae nono, imperante Ottone á Deo coronato magno ac pacifico imperatore, anno 16, qui est annus Domini 953.

13. Ita aliquandiu arridente sereno coelo prosperitatis, derepente inhorruit inopina immissio diabolicae tempestatis. Siquidem Heribrandus de vico Mainwolt[d], qui inter nobiles Bratuspantium[e] genere et divitiis eminebat, cuius nobilitatem alia nobilitas augebat — ei quippe Reinuidis germana nobilissimi senioris nostri Wicberti nubserat — hic iniustitiae gladio accinctus, cupiditatis armis confisus, clamat Gemmelacensem fiscum hereditaria lege ex matrimonio uxoris suae Renuidis[f] sibi competere, affinem suum Wicbertum non legaliter egisse, qui sub optentu religionis uxorem suam, germanam scilicet illius, voluerit iniuste exheredare. Contempta ergo imperialis curiae auctoritate, contempto apostolicae censurae anathemate, iunctis sibi complicibus suae iniustitiae, non timet abbatiam insolenter invadere, et substantiam fratrum violenter diripere. In officinis claustri equi stabulantur, per loca monachicae solitudini competentia saeculares personae inlicite vagantur; fratres per latibula sanctuarii quomodocunque sese tutantur, et in tantae tribulationis articulo subsidium divinae pietatis praestolantur. Videbatur nempe[g] malevolis implendae iniustitiae oportunum esse tempus, quia[h] ipse sanctus vir Wicbertus mundo iam mortuus, et ab eis longe remotus, excusserat se á cunctis ratiociniis mundani tumultus; porro abbas Erluinus recens oculis priva- [fol. 9'.] tus, restaurandis rebus perditis putabatur esse minus idoneus. Hic sinister rumor ut perculit aures sancti viri cuius conversatio iam erat in coelis, quid ei tunc fuerit animi, non opus est expromere[i] verbis. Cui quamvis indignum videretur de stiva dominici aratri oculos retro convertere, et grave esset se emeritum militia bello mundanae sollicitudinis iterum involvere, non distulit tamen pro consolandis fratribus iter accelerare, qui pro illis paratus erat etiam animam ponere. Veniens ergo desideratus ad desideratum locum qui testimonium erat suae devotionis, tristes et desolatos fratres confirmat verbis consolatoriis, et quibus potuit armis humilitatis et modestiae occurrit adversariis, et feritatem et cupiditatem eorum mitigare laborabat monitis suasoriis. Illi praesentiam sanctitatis eius aliquantulum reveriti, et aliud clausum in pectore aliud in lingua promptum habentes, cesserunt ad tempus eius voluntati, se intuitu affinitatis eius ab iniustitia ista cessaturos polliciti.

14.[k] Sepe nominatus et sepe nominandus nobis domnus Wicbertus tam gratiosus fuit Deo, ut dignus fuerit etiam apostolicae praedicationis ministerio. Gens siquidem Ungarorum quae quibusdam munitissimis clusis remota, nec ad meridianam nec ad occidentalem plagam exeundi habuerat facultatem, per Arnulfum imperatorem ruptis clusis emissa, mortuo Arnulfo imperatore, totam Italiam, totam Germaniam ut fera tempestas vario vastationis genere depopulata est per annos circiter quinquaginta. Haec gens etiam tempore primi Ottonis aggressa[l] Lotharingiam, deducta est á duce Conrado usque ad silvam Carbonariam, et virtute [fol. 10.]

a) ac sub 3. b) m. est s. 3. c) R. et a. 2. d) Maviwolt 5. e) brabantensium 2b. f) Reinuidis 2. 3. g) namque 3. h) quoniam 3. i) exprimere 3. k) *reliqua usque ad finem paginae in loco raso* 1. l) agressa 1.

[cf. Folcuini gesta abb. Lob. SS. IV, 66. 954] Dei apud Lobiense coenobium ostensa, prohibita ultra prodire, rediit impune. Ungaris ergo et eundo et redeundo per vicum Gemmelacensem transeuntibus, occurrit vir Dei Wicbertus, non clipeo[a] aut galea materiali protectus, sed tantum gladio verbi Dei accinctus, paratus bi- [Ioh. 15, 13.] bere calicem passionis, et ponere animam suam propter[b] salvandas fratrum animas[c], qua, ut dicit Veritas, non est maior caritas. Et primo miles Christi secundum praeceptum euangelii offerens illis verbum pacis, ingressus est viam praedicationis, et paulatim mitigata eorum rabie, coepit iam agere de eorum salute. Nec destitit illis idolatriae spurcitia sordentibus pandere fidei dogmata et regis aeterni misteria, donec aliquos eorum á regno diaboli abstraxit, eosque abiurantes sacramenta diabolicae militiae, transscripsit in novum nomen christianae militiae. Benedictus Deus per omnia, qui Wicberto sub signis suis militanti affuit, eique civicam coronam tribuit.

15. Praevidens vir Deo plenus non esse paratum sibi á Deo patre, ut biberet primum calicem passionis, animum appulit, ut mereretur bibere saltem secundum calicem confessionis, et ideo totus in hoc ut consulendo sibi consuleret etiam aliis, excogitavit opus quod non solum sibi sed etiam aliis prodesset. Nam amplectens super omnia caritatem, quae est vinculum dilectionis[d], et in qua[e] est plenitudo legis, et ob hoc maxime quod hoc speciale man- [Ioh. 13, 34.] datum est Domini dicentis: *Mandatum novum do vobis ut vos invicem diligatis,* coepit agere [fol. 10′.] cum pluribus devotis et Dei fidelibus, ut per unum mutuae caritatis conglutinati amorem, fraternalem inter se statuerent societatem, ut cum omnes unum in Christo essent, unum saperent, unum diligerent, unum in Christo vellent, unum nollent, nichil[f] diabolica emulatione contractum odio dignum, vel contrarietate inveniretur diversum, ut vere pacifici, mererentur [Iac. 5, 16.] beatitudinem filiorum Dei; ad hoc etiam ut secundum Iacobi praeceptum peccata sua alter- [Ioh. 13, 10.] utrum confiterentur, et orando pro invicem salvarentur, et sicut Veritas ait: *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus,* ita loti baptismo alterutrae confessionis, lotis pedibus quibus non potest sine labe terra calcari[g], id est expiatis actibus humanae vitae, quae vix aut nullatenus sine nevo peccati potest transigi, per fraternae orationis auxilium reddentur toti mundi, elemosinis, ieiuniis, psalmis, ymnis, canticis spiritualibus ad hoc constitutis ab invicem expiati. Delectabat enim eos illud beati Augustini, qui in laudem karitatis prorumpens ait: *Dulcis sonus karitas est, dulcis res et delectabilis caritas est, quae praesentes et absentes in unum colligit fratres.*

16. Sic vir Dei tactus quodam praesagio futurorum, quod propédiem tendendum sibi esset ad supernae vocationis bravium, praevidit sibi in futurum, ut quando deposito carnis [fol. 11.] onere ingrederetur viam universae carnis, aciem huius fraternae societatis hinc inde locaret in subsidiis, quae aerearum catervarum incursus proturbaret orationum telis. Huius negotii perficiendi secundas partes relinquens fideli vicario suo abbati Erluino, cavens sibi per omnia ne sub obtentu alicuius rei exequendae quantulumcunque iterum implicaretur seculo, ultimum vale dicens fratribus et amicis, et optabilem pacis et dilectionis memoriam relinquens eis, maturavit viam ad amicam sibi quietem Gorziensis solitudinis. Sicut enim píscis extractus ab aqua non potest vivere, ita ipse timebat de vita animae suae, quotiens á contemplationis extrahebatur requie. Post tot et tantos labores dum iam iamque expectaret dari sibi á Deo[h] desideratam missionem militiae suae, tandem rex regum laetatus militem suum diu pro castris suorum viriliter stetisse, tempus esse duxit ei praemia laboris reddere, et capiti eius coronam laudis imponere.

17. Et iam instante tempore resolutionis suae, coepit languescere. Summus enim artifex qui semper invenit in opere suo quod adhuc tundat et poliat, electum suum tanquam aurum in fornace probabat, ut excoqueret ad purum scoriam peccatorum eius. Gemmelacenses[i] ut audierunt dominum et patrem suum ad mortem infirmari, non potuerunt suo temperare dolori. Hunc eorum dolorem nimis exaggerabat, si eum in terra peregrinationis suae ipsis absentibus contingeret obire. Unde qui ex his maiusculi esse videbantur, sine mora [fol. 11′.] Gorziam tendunt, et dominum suum viventem inveniunt, et aliquantulum dissimulato dolore, agunt cum eo de reportando eius corpore. Ille accersito ad se abbate suo cui nomen erat Oilbaldus, aperit ei suum suorumque desiderium, et hoc ab eo ultimum expetit beneficium, ut liceat suis defuncti corporis sui glebam referre ad Gemmelacense cenobium. Abbas ex consilio, respondit ut pater filio: *Mi fili dulcissime, angustiae mihi sunt undique. Sanctitatem*

a) clippeo 2. clipeo galeave 3. b) pro 3. c) animabus 3. d) perfectionis 3. e) quo *corr.* qua 1. f) *ita hoc loco* 1. g) culcari 2. h) domino 3. i) G. autem ut 3

tuam revereor, animam tuam ad Deum euntem scandalizare vereor; sed timeo ne illi[a] *super hoc scandalizentur, qui te ut patrem venerantur, et amorem quem exibuerunt*[b] *tibi viventi, vellent exibere praesentialiter etiam morienti. Ecce voluntatem meam postpono tuae voluntati, si aspiraverit tibi et tuis voluntas Dei. Si suppetit tuis facultas implendi desiderium suum, non nego meum assensum.*

Tandem[c] vir Dei consummatus in virtutum gratia, quod maius est quam si claruisset 962. miraculorum gloria — miraculis quippe nonnunquam virtutes offuscantur, miracula vero solis virtutibus commendantur — 10. Kal. Iunii reddidit spiritum fatigatum nec victum fructuosis laboribus; et ad patres suos adpositus, qui seminaverat in benedictionibus messuit[d] 2 Cor. 9, 6. etiam in benedictionibus, centuplum et vitam aeternam secundum Domini[e] promissionem Matt. 19,29. indeptus.

18. Gemmelacenses laeti ab invitis corpus domini sui suscipiunt, et se votivo operi accingunt. Qui praecaventes ne aestivi caloris nimietas faceret iniuriam sancto corpori, intralia corporis eiciunt, ibique terrae infodiunt, cadaver vero sale et variis[f] pigmentorum odoribus fol. 12. conspergunt, quae putredini corporeae corruptionis repugnare possunt. Unus autem eorum nomine Adecho, qui semper familiarius fuerat obsecutus sancto viro, ac per hoc etiam sancto corpori adhuc obsequebatur[g] instantius, hic comparato carro cum bobus, superponit sanctum corpus, non quo honore dominum decuit, sed quo amore ipse debuit. Iam praecesserant longiuscule, et ecce omnis Gorziensium populus exarsit in ira et furore, egre ferentes corpus illius asportari, cuius meritis se credebant á Deo[h] adiuvari. Ergo facto grege, perstrepunt populari more, et paucos multi insequentes conclamant. Ad clamorem concurrentium Gemmelacenses obstupescunt, et tacito cordis clamore auxilium Dei quaerunt. Et qui pro filiis Israel pugnavit contra insequentes Aegyptios, pugnavit etiam pro istis. Subito enim[i] orta tempestate aer inhorruit, et clara die nox aliena incubuit. Concrepant tonitrua, micant fulgura, cadunt fulmina. Illos tenebrae palpabiles ab itinere revocant, illi[k] uno itinere gradientes nec ad dexteram nec ad sinistram declinabant. Ita illi divinitus exterriti retrocedunt, isti adiuti divinitus libere incedunt. Tam praedicabili miraculo sanctus Dei Wicbertus illustratus, cum multa omnium veneratione ad Gemmelacense coenobium est relatus, et cum honore debito in aecclesia sancti Salvatoris sanctique Petri apostoli sepultus, se cum Deo vivere fol. 12'. ostendit se invocantibus. Credunt enim se eius tuitione protegendos perpetualiter, omnes qui eum invocant praesentialiter. Obiit autem hic sanctus Dei anno dominicae incarnationis nongentesimo sexagesimo secundo[l].

19. Quod talis tantusque hic vir Dei fuerit ne quis discredat, ipsius domni abbatis Erluini testimonium accedat, qui ei diutissime convixit, quem nichil illius latuit. Is Erluinus dans operam ad disponendum initiatae á domno Wichberto fraternae societatis collegium, et ad hoc invitans venerabilem virum Aletrannum, quem post suam excecationem et expulsionem Evraclus episcopus ordinaverat abbatem Lobiensium, scripsit epistolam in hunc modum[m]:

INCIPIT[n] EPISTOLA ERLUINI[o].

Mira dispensatione miseratio operatur divina, ut praecedentium actus iure sibi placentium duplici in hoc mortalitatis saeculo gratificentur honore, ut non minoris gratiae in coelestibus ditentur remuneratione. Denique his largitatis suae donis auctor omnium bonorum Deus posteritatem cuiusdam dilecti sui Wichberti praesentibus insignire dignatus est temporibus, nolens ut ipse testatur splendentis lucernae claritatem sub modii umbra diutius obtenebrari, quin potius aedificandi gratia longe lateque ceu aromatum fraglantiam eius dispersit boni odoris suavitatem. Hic igitur corde sitibundus gestiens adipisci gratiam et euangelici non surdus auditor ser- fol. 13 *monis, cuncta despexit saecularia, respuit terrena, postposuit temporalia, semet de caetero mancipans cultui monasticae religionis, ut altioribus et sanctioribus Dei posset vacare iussionibus. Monasterio sane Gemmelaus nuncupato sui iuris haereditate Deo servientibus delegato, sincero affectu dilectionis fratrum monachorum coadunari*[p] *voluit congregationem, ubi et ipse*

a) alii *corr.* illi 1. alii 2. illi 3. b) exhib. 2. c) *hic caput XVII inchoant codd.* 2. 3. *codex* 1. *nonnisi maius* T *absque capituli indicatione vel numero habet. Scriba saeculi XVII. numerum* XVII *posuit, et mox infra* XVIII *et* XVIIII *restituit.* d) m. e. i. b. *in loco raso* 1. e) dei 2. 3. f) aliis 2. g) famulabatur 3. h) apud Deum 2. i) etenim 3. k) isti 3. l) *pergit* 3: Miracula vitandi fastidii gratia suppressa sunt. Quandoquidem multiplicata sunt super numerum. *Sequitur relatio de elevatione eius.* m) *Quae sequuntur usque ad finem desunt* 2b. 3. 3b. 4. 5. *et in editis.* n) *deest* 2. o) E. abbatis 2. p) coadiuuari 2.

quod credi facile est, regulari vivens tramite, plurima Deo digna gessit opera, malens suae exortationis exemplo cunctos ad bene agendum corroborare, quam malae suasionis perfidia cotidie per devios errare decursus. Haec autem sanctitatis suae exempla et constantiae certamina non solum in iam dicto loco manentibus abundanter exibuit fratribus, verum omnibus bene agentibus et sanctum sapientibus laicis et clericis, viduis et orphanis, monachis et Deo dicatis feminis, suae exortationis documenta praebuit fidelia; et insuper veluti in propatulo claruit, paganis et idolorum spurcitiis deditis misteria atque dogmata regis aeterni amministrare non distulit fideliter, cupiens eos supernis civibus sociare amabiliter. Post cuius decessum et vitae praesentis terminum, fideles diversae aetatis et diversorum graduum eius incitati bonae actionis exemplo, opus deificum et amoris dulcedine plenum quod ab ipso exortum est, ampliori frequentia promulgare curaverunt. Placuit sane pluribus circa locum commorantibus quibus mens sanior et erga Deum devotionis erat affectus, ob suas animas redimendas fraternalem inter se fol. 13'. *iungere societatem, ut pacis et dilectionis tenentes in terris unionem, patriae coelestis mererentur perfrui communione. Igitur Kalendas Maias convenit non modica fidelium turma ad locum memoratum inspiratione utique clementissimi Dei inflammata, devovens Deo per circulum anni ad oblationis sacramenta pertinentia luminis, panis vinique*[a] *mensuram communiter repertam, ut in die Kalendarum unicuique designato de his rebus pro eo fiat oblatio et sacri misterii supplicatio. Totius ergo vinculo dilectionis die praenotato tam abbas quam cuncta congregatio monachorum iam dicti monasterii necnon pagensium copiosa multitudo se conglutinare statuerunt, permanentes deinceps fide et karitate sociati. Initiata est haec fraterna societas anno primo imperii primi*[b] *Ottonis, qui est annus dominicae incarnationis* 963[c].

HISTORIA ELEVATIONIS S. WICBERTI.

AUCTORE ANONYMO.

INCIPIT[d] DE ELEVATIONE EIUSDEM SANCTI CONFESSORIS.

1. Exultemus dilectissimi, exultemus in gloria, quam in festa huius diei observatione nobis confert Dei gratia. Hodie quippe Deus nobis donavit, quod ab origine mundi paravit, gaudium videlicet de sancto confessore suo Wicberto, quem in operandis miraculis hereditavit (Eccl. 15, 6) sicut scriptum est nomine aeterno. Quae gloria nobis ex corporali eius presentia specialis, omnibus christianis facta est generalis, quia quem locus iste iam olim patrem á Deo meruit, hodie apud Deum mundus patronum agnovit.

Igitur sanctus Wicbertus 40 fere annorum spatio in bonorum operum consummatus exercitio, apud Gorziam suae conversionis coenobium vita defunctus, in Gemmelaus, suae primae conversationis loco, sepultura est functus. Ubi ab a. dom. inc. 962. — eo quippe hominem exuit — per annos 137 tacito nomine iacuit, vix paucis fidelibus per cartas veteres recordantibus umbram eius sanctitatis. Anno autem dom. inc. 1099. refulsit nominis eius memoria, nova signorum gratia, illum mirificante[e] Dei magnificentia[f]. Quae ita in eo mirabilis fuit per 12 annos ante sancti corporis elevationem, ut longe lateque maximum ei ab omnibus comparaverit amorem et honorem.

2. Unde multis nostrum multis etiam extraneorum videri coepit indignum, quod vir tantae apud homines aestimationis, tantae apud Deum sanctitatis, nullo cultu venerationis honoraretur á nobis. Horum maxima pars erat Sigebertus, antiquae scientiae et reverentiae monachus, huius nostrae aecclesiae Gemmelacensis oculus, cui pie invigilabat vita et conversatione et religionis fervore. Tanto nanque certior erat de sanctitatis eius gratia, quanto vitam eius virtutibus plenam multa stili prosecutus est elegantia. Qui ex evidenti miraculorum ostensione, accepta explendi desiderii sui occasione, de elevatione sancti eius corporis coepit agere apud eos quorum hoc erat auctoritatis. Denique domni Lietardi abbatis voluntate consulta et benedictione percepta, ad impetrandam super hoc episcopi Leodicensis auctoritatem ipse ab eo suscepit legationem.

a) unicuique 2. b) *vox postea ab alio mutata in* secundi 1. c) FINIT *addunt* 2. 3. d) Sequitur compendiosa relatio elevationis corporis ipsius sancti confessoris 3. Exultemus *usque* agnovit *desunt ibi. Historia elevationis deest in* 1. 4. 5. e) magnificante 3. f) munificentia 3

3. Currum Dei tunc Leodii aurigabat domnus Otbertus, aecclesiae suae inter praedecessores suos satis commodus. Qui ubi bonam bene desiderantium voluntatem audivit, discussa et comperta rerum veritate, iusta petentibus assensum dedit, gaudens tempore suo per Dei misericordiam revelatum, unde omnis mundus á necessitatum pondere se sentiret relevatum. Ab domno Henrico, loci nostri archydiacono, causa defertur Frederico Coloniensium archiepiscopo. Confert ille in synodo generali, quid esset agendum super negotio nobis speciali, et ex consilio libens annuit, quod annuendum fidelis nostrae partis fautor innuit. Ita[a] divinitatis agente clementia, cum omnia cęderent ex sententia, domnus noster episcopus eo erga nos factus est promptioris animi, quo in hoc se gaudebat habere assensum et auctoritatem etiam sui metropolitani. Denique ad huius negotii executionem ipse coepit insistere, quem in assentiendo unde consultus fuerat, pre nimio gestientis animi desiderio vix sperabamus persistere. Hoc enim crebri ad eum nostrae lęgationis excursus, hoc agebant voluntatis eius indices ad nos recursus.

4. Postquam autem per crebra nostrae legationis internuntia, diversa de hac re data 1110. sunt et accepta responsa, domnus abbas Lietardus iam per se statuit curare, quod aliis totum curandum videbatur commisisse. Ergo licet fractus aetate senili, se ipsum impendens grandioris viae labori, Leodium properat quodam ut ita dictum sit alleviatus vehiculo boni desiderii. Ibi tam episcopum quam archydiaconos, tam abbates quam universos aecclesiasticae rei publicae conveniens praepositos, petiit ut ab eis unanimiter diffiniretur, quando conceptum fidelibus animis votum compleretur. Quod et factum est. Sane quoniam ad tanta[b] novae salutis gaudia non facile posset evocari semota fidelium populorum frequentia, placuit ut nono Kalend. Octobrium die, sancti corporis elevatio fieret, eo quod pridie in martyrio Sept. 23. sanctorum Thebeorum specialiter nobis sollempni, satis ingens populus et indicti commercii et votivae orationis causa, in hunc locum conveniret.

5. Domnus abbas Lietardus in his quae sibi bene vel dicta vel facta sunt laetatus, huius laeticiae participationem ad nostram detulit expectationem. Monuit deinde ut desiderata boni patroni sollempnia debita nostrae devotionis praevenirent munia. Nanque ad prosperandos á Déo huius rei successus ex episcopi mandato ieiunium indixit, quod ipse una nobiscum eo devotior quo sollicitior perfecit. Iamque effulserat dies illa, caelo terraeque festiva, caelo pro compare designato, terrae pro patrono sibi assignato. Aderat utriusque sexus plebs innumerabilis, quos undecunque advocaverat amor et honor sancti confessoris. Convenerant etiam plures abbates et archidyaconi, et alii aecclesiasticae religionis tam auctores quam discipuli, quos ad caelestis thesauri compositionem invitaverat auctoritas domni episcopi et religiositas tractandae rei. Quorum devotis obsequiis sancti corporis margaritum elevatum de loco sepulturae, in proximam agri planitiem est deportatum, expectantibus populis demonstrandum.

6. Interea pro re et tempore habito ad populum sermone, cum omnibus satis factum esset pro sua expectatione super sancti corporis visione, sanctus confessor Wicbertus ab omnibus veneratur, á pluribus votiva vel spontanea oblatione muneratur. Inde ad loci nostri tutelam et salvationem, cum feretro ad[c] hoc fabrefacto in placitam sibi aecclesiae nostrae Gemmelacensis repositus est mansionem[d]. Multis denique fidelium non satis visum est, quod eis huius diei gaudio participari datum est, nisi aliquid reliquiarum singuli ut petierant accipere mererentur, unde ab eis cruces, altaria, vel etiam integra oratoria dedicarentur. Quanta vero fuerit huius diei laetitia, quae in Domino laetantium et exultantium gloria, quia nemo ad dicendum potest sufficere, bonum est silere quam parum dicere. Immo quia promptiora sunt testimonia rerum quam verborum, de ea credatur innumerabili turbae fidelium populorum, quos ad anniversarium suae ipsius elevationis diem, gratia sancti confessoris invitat, et semper ut credimus invitabit per novam miraculorum operationem. Facta est autem celebritas huius elevationis, anno quarto Heinrici quinti huius nominis imperatoris, qui est 1110. ab incarnatione domini Salvatoris.

7. Huius elevationis dies tanto est signorum privilegio commendatus, ut non humana temeritate sed divina ordinatione credatur esse dispositus. Cum enim in eo quem prescripsimus loco, expositum sancti corpus spectaretur á populo, apparuit quibus videre datum est signum crucis in caelo super ipsum locum, quod videbatur orbe splendente circumfusum.

a) Ita — recursus *desunt* 3. b) tantę 2. c) ad h. f. *desunt* 2. d) *hic desinit* 3, *his verbis*: Hucusque sancti viri elevatio. *Sequuntur privilegia Ottonis et Benedicti VII, postremo relatio de combustione monasterii.*

1110. Rerum ut creditur mysterio insinuante, ut quia communis hostis hoc signo victus est Christo triumphante, per huius patroni merita supplices eius erui sperarent ab inimicorum visibilium et invisibilium potestate. Et quia semel inimicorum mentio facta est, pretereundum non est, quod in honorem et amorem sancti confessoris tot inimici inter se homines ad gratiam redierunt, quot hi qui aderant nunquam sua memoria redisse viderunt. Unde salvo privilegio dominicae nativitatis, angelicum illud carmen aptandum est gratiae huius nostrae
Luc. 2, 14. festivitatis: *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis.* Quomodo enim non detur gloria in excelsis Deo, qui sanctum suum apud se glorificatum in caelo, coram hominibus glorificavit crucis ostensae signo? Consequenter etiam in terra pax hominibus bonae voluntatis esse debet, quibus divinitas in omnibus vel offensis vel necessitatibus tantum apud se intercessorem prebet. Ad cuius meriti commendationem non immerito factam crediderimus crucis demonstrationem, quippe quem scimus propter Deum expedite sequendum, se ipsum sibi abnegasse, et crucem suam, hoc est carnis suae mortificationem, post Christum tulisse. Denique et orbis ille qui apparentem crucem visus est circumfulsisse, non indecenter estimatur coronae significativus fuisse, quam iste sanctus pro suis iustis laboribus creditur á Deo meruisse. Cur autem hoc signum alii viderint, alii videre non meruerint, non ad nostrum de aliquo preiudicium, sed ad divinum de omnibus pertinet iudicium. Deus enim iudex iustus, etiam hoc tempore iudicat de quibusdam hominibus, et istos misericordiae suae consolatione dignos, illos penitus ducit indignos. Istos, quia quod rectum est agunt, et si adhuc errant, nichil ex obstinatione sed ex ignorantia et simplicitate faciunt; illos, quia viventes et videntes in ignem vadunt. Unde credendum est et dicendum, quod Deus hoc signo sanctum suum propter illos glorificaverit, quos de eo non perfide sed more humano dubitare viderit, ideoque illud vidisse multos dubitantium, paucos sanctitatem eius credentium, neminem virtutibus ipsius invidentium.

8. Quid autem dicemus de muliere quae cum oportuno loco staret, elevata in conspectu populi sancta pignora non potuit videre? Nimirum quod in occulto divinitatis iudicio eius causa talis erat, ut indigna esset videre, quod omnium aspectibus expositum fuerat; se ipsam tamen ipsa conveniens, et nichil preter peccata sua visibus suis obstare cognoscens, tamdiu apud se Deo humili satisfecit oratione, donec perfrui mereretur sanctarum reliquiarum visione.

9. Nec minus miraculo dignum est, quod in altera muliere factum est. Haec dum ad nova huius diei gaudia cum populi venisset frequentia, desiderium fideli apportavit in pectore, ut aliquam portiunculam sibi reportaret de sancti confessoris corpore. Expositis igitur ut dictum est ad videndum sanctis pignoribus, astabat ipsa cum astantibus, et tanto eius desiderium augebatur, quanto augmenti causa videnti proponebatur. Quid igitur ageret, quo se verteret? Non erat ea persona, quae de tam precioso munere quenquam interpellare presumeret, vel cui interpellanti quisquam impertire auderet. Quia igitur de humano adiutorio illam omnimoda occupaverat desperatio, Deum precordialiter orabat ne fraudaretur á desiderio suo. Dum autem soli Deo causam suam revelaret, utque exaudiretur indeficienter oraret, mirum dictu, in manibus suis quas supplices in caelum porrexerat, subito invenit quiddam reliquiarum quas tantopere desiderabat. Quod unum dentium sancti confessoris fuisse proditum est ab eis quos rei testes contigit esse[a]. Ecce qualiter uno die et loco quatuor miraculis sanctus pater noster Wicbertus glorificatus est á Déo. Uno per crucis in caelo demonstrationem, altero per inimicorum hominum reconciliationem, tertio in muliere cui et clausi et aperti sunt oculi carnis, quarto in exauditione alterius etiam mulieris. De quorum miraculorum gloria, hodie á Deo in tali patrono nobis concessa, nichil dicere, nichil dignum possumus retribuere, nisi ut haec Dei opera Dei fateamur esse miracula, qui in sanctis suis gloriosus vivit et regnat in saecula saeculorum amen.

MIRACULA S. WICBERTI.

AUCTORE ANONYMO[b].

PROLOGUS SIGEBERTI IN MIRACULIS SANCTI GUIBERTI.

Prov 10, 7 Dicit Sapientia: *Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescet.* Verum esse quod dicit sapientia, testantur etiam nostra tempora, quae cum laudibus Dei recolunt memo-

a) *hic desinit* 3b. b) *haec desunt in* 1. 2b. 3b. 4. 5

riam iusti, sancti scilicet Wicberti, qui fuit fundator Gemmelacensis coenobii. Non enim computruit nomen eius per tot annorum curricula, per quem nomen Domini benedicitur et benedicetur in saecula. Anno siquidem incarnati Iesu Christi 1099, qui est 137. á transitu eiusdem sancti Wicberti, refloruit memoria nominis eius per novam miraculorum gratiam declarata. Quamvis bonae vitae aestimatio non constet in ostensione miraculorum, sed in virtute operum, tamen miracula per sanctos viros divinitus ostensa sunt bonorum operum testimonia. Nec frustra Paulus apostolus ait: *Signa non dantur fidelibus, sed infidelibus.* Quanti cf. 1 Cor. 14, 22. enim valuisset fidei praedicatio, nisi ad praedicationem accessisset miraculorum ostensio? Cum ergo Deus per sanctos viros signa et prodigia operatur, revera infidelitas hominum increpatur, quod sancti viri ab eis digno venerationis cultu non honorantur.

VISIO EIUSDEM SIGEBERTI.

1. Aliquos nostrum multum offendebat, multos etiam extraneorum contra nos usque ad indignationem concitabat, quod sanctus Wicbertus vir apud saeculum tantae nobilitatis, apud Deum tantae sanctitatis, nullo venerationis cultu honorabatur a nobis. Inter eos qui hac pia movebantur indignatione, erat quidam Sigebertus nomine, primus apud nos aetate et conversatione, scientia et religione. Hic circa venerationem vel revelationem sancti tanto ducebatur desiderio, quanto circa adventum vel revelationem Christi antiquus ille Symeon. Unde et ad sepulchrum eius locum compunctionis sibi statuerat, quem exemplo illius ęuangelicae Mariae cum aromate orationum frequentabat. Et quia erat custos aecclesiae, quanto id licentius, tanto exequebatur devotius. Erat autem summa orationis eius, ut antequam moreretur experimento probaret, cuius vel quanti meriti esset apud Deum sanctus Wicbertus. Quadam igitur nocte ex consuetudine oravit, ibique cibatus pane lacrimarum et debriatus calice compunctionis, fessa menbra quieti dedit. Vix obdormierat, cum ecce delectatur visione mirifica. Videt in ipsam aecclesiam quasi solito festivius apparatam, solito clarius illuminatam, innumerabilem intrare frequentiam, quam insignabat vel episcopalis auctoritas, vel clericalis dignitas, vel abbatum monachorumque religiositas. Tunc velut ad agendam synodum sedes ponuntur, et ad dicendum in sedibus personae componuntur. Postquam super aecclesiasticum statum satis competenter est tractatum, convenienterque diffinitum, ait quidam senior: *Cum de aliis causis pro quibus convenimus satis sit actum, de causa illa speciali pro qua in hoc devenimus loco, nulla adhuc facta est mentio, scilicet de fratre nostro Wicberto. Quidnam* inquiunt alii *tractaretur de eo, quam quod definitum est coram Deo, qui iam mirificavit eum apud se et apud nos, et iterum mirificabit eum apud saeculum in proximo? Vadam* inquit senior ille, *et hoc ipsum fratri illi curabo intimare, qui huius rei gratia nos inquietat die ac nocte.* Et accedens ad Sigebertum — stabat quippe eminus expectans rei exitum —: *Comprime,* ait, *suspirium, exhilara vultum et animum: complebitur in bonis desiderium tuum. Mirificavit Deus sanctum suum, et iterum mirificabit eum.* Quibus dictis, solutum est sanctum illud concilium. Sed quia animo cupienti nichil satis festinatur, domnus Sigebertus huic visioni minus gratus, minusque credulus, iterum soporatur, et iterata visione non iam delectatur sed corripitur. Videt sanctos proceres sicut prius consedentes et colloquentes, severiori et velud indignabundo vultu in se respicientes, illumque suum seniorem non iam sibi blandientem, sed durius increpantem. *Cur,* inquit, *quod tamdiu desiderasti tam difficulter credis, et quod tibi ipsi non expedit, ingratus es dono tantae visionis? Quod dixi dico, et quod dico, á Deo dico: „Mirificavit Deus sanctum suum, et iterum mirificabit eum.“ Si credis crede, videbis in proximo te non frustra credidisse.* His verbis territus domnus Sigebertus, lecto exilit, et ad tumulum sancti patris recurrit. Ibi quantum gratiarum Deo reddidit, solus ipse Deus testis fuit. Et ex illa hora certus de Dei misericordia et sancti Wicberti gloria, coepit eum habere iam in maiori reverentia.

2. Ventilabro quadragesimalis observantiae purgabatur area sanctae aecclesiae, quando seniorem nostrum tali contigit illustrari revelatione. Et quia propédiem instabat tempus desiderabile, tempus illud de morte Christi venerabile, gloriosum de resurrectione, ibi fixit anchoram suae intentionis, quod si quid divinitus novandum esset circa memoriam sancti confessoris, illo potissimum fieret tempore, quo leguntur multa corpora sanctorum surrexisse et multis apparuisse, in testimonium dominicae resurrectionis. Ideoque quasi nichil esset quicquid ante fecerat, quicquid ieiunaverat, quicquid vigilaverat, quicquid oraverat, ad maiora se excitat, et pre oculis habens divinae promissionis oracula, quanto de veritate promittentis

erat certior, tanto in illa quam sperabat die volebat inveniri paratior. Verum non sicut ipse cogitabat — Dominus enim novit cogitationes hominum quoniam vanae sunt — sed sicut Deus disposuerat factum est. Iam ergo transierat non solum dies illa de Christi resurrectione celebris, quinimmo et illa de eius promissione, id est adventu sancti Spiritus expectabilis, et infra tale tantique tempus mysterii, nichil novi contigerat circa sepulchrum sancti. Videre erat senem nostrum domnum Sigebertum in hac expectatione deficere, mori malle quam vivere, se reum, se stultum iudicare, quasi qui se dignum aestimaverit, quem Deus dignaretur sua revelatione. Sed qui humilibus Deus dat gratiam, cito consolatus est eius diffidentiam per talem rerum et miraculorum consequentiam.

35 3.[a] Ad oppidum Deonantum[35] confluebat undique magna populorum frequentia, eo quod ibi per memoriam genitricis Dei Mariae declarabatur multa miraculorum gratia. Et quia ibi aliquibus reddebatur optata sanitas, multos ibi iacere faciebat spes recuperandae sanitatis. Venerat illuc inter alios quaedam puella nomine Hersendis, quae per infirmitatem visu oculorum privata, poscebat et ipsa sanitatem sibi conferri a genitrice Dei. Sed quamvis non meruerit remedium, meruit tamen recuperandi remedii consilium. Ammonita est enim in somnis venire ad Gemmelacense monasterium, quia ibi non deesset sibi sanitatis remedium. Venit ergo die dominica ante martyrium apostolorum, et cum multis lacrimis orans, ostendebat cordis sui affectum. Sed quia nesciebat quo se verteret, vel cui causam suam aperiret, pre merore cordis et dolore corporis tota ebdomada lecto decubuit. Vespere sabbati ad aecclesiam rediit, causam suam aperuit, et ut liceret sibi pernoctare in aecclesia vix obtinuit. Ad tumulum sancti Guiberti deducta, ibi pernoctavit, et quam devotius potuit sanctum Dei pro se ipsa interpellavit. Nec frustra. Diluculo enim surgens á sancti tumulo, mox ut exivit ab aecclesiae ostio: *Gratias,* inquit, *tibi o Deus ago, quia video lumen caeli, quod multo tempore non vidi.* Haec prima miraculorum gratia laetificans animos fidelium, commovit omnes ad laudandum Dominum.

4. Fama de nomine sancti Guiberti etiam mare transivit, et Angliam illustravit. Cuius rei haec fuit causa. Quidam Gemmelacensium Hethelinus nomine ad Angliam venerat causa negotiandi. Eius caballus infirmabatur, lesus quippe fuerat cum á navi extraheretur. Utile visum est sociorum consilio, ut apposito fleotomo infirmum equum recrearet sanguinis minutio. Appositio fleotomo sanguis fluebat, sed fluxus sanguinis modum excedens, nullo modo reprimi poterat. Multi negotiatorum, multi quoque Anglorum concurrunt; multa dicunt, multa faciunt, quae ad reprimendum sanguinis fluxum prodesse solent. Quae omnia cum hic nichil valerent, ille cuius erat equus recurrens ad notum sibi praesidium: *Sancte,* inquit, *Wicberte, qui michi te invocanti consuesti adesse, ecce in tuo nomine denarium superpono effluenti venae.* Dixit et imposuit, et in ipso dicto fons sanguinis stetit, nec ultra effluxit. Angli pre omnibus super hoc mirati, requirunt de nomine et merito sancti Wicberti, et discentes esse propitiabilem invocationem nominis eius, assueverunt invocare eum in suis necessitatibus.

5. Et quis dubitet dignum esse miraculo, quod per invocationem sancti Wicberti operatus est Deus in liberando Everelmo? Hic Everelmus genere nobilis, usu etiam militiae non ignobilis, captus á nepte sua Petronilla comitissa, in castello quod vocatur Gocileis[36] vinculatus sub tuta iacebat custodia. Et quia nepos suus erat suspectus sibi et omnibus pro robore corporis sui et industria animi, nullius precatu vel hortatu potuit Petronilla flecti, nec comitis nec ipsius ducis respectu potuit moveri, ut acceptis obsidibus tam diu absolveret Everelmum, donec res et causa referretur ad audientiam patriotarum. Desperans ergo de humano auxilio, causam suam commisit Deo, et ponens spem suae liberationis in sanctorum Dei patrocinio, apostolorum principis Petri auxilium expetebat, cuius aecclesiam Petronilla propter se capiendum incenderat. Cum in eius pietate diu totus penderet, vidit tandem in somnis quod ipse apostolus Petronillam compellaret, ut se obside accepto Everelmum ad tempus absolveret. Quod cum ab ipsa impetrare non posset, indignabundus apostolus redibat, precipiens Everelmo ne causam suam turpi condicione peioraret. Cum interim nulla daretur ei poenarum remissio, et ideo flagraret maiori querendae salutis desiderio, hoc etiam intendit animo, ut sanctum Wicbertum invocaret attentius, cuius efficacem pietatem in liberandis captivis audierat predicari á pluribus. Satisfaciens huic desiderio, eum invocabat cum voto. Neque hoc satis sibi fuit, sed uni servorum suorum aperiens cor suum, precepit ut ad tumulum

a) *hoc caput mutatis ultimis sententiis extat et in* 2b.

35) Dinant. 36) an Gottendeys, castellum Mechliniense?

sancti Wicberti iret, suumque ei votum praesentialiter offerret. Venit servus, votumque domini sui obtulit sancto Dei quam potuit devotius, et cur venerit, quid voverit, notificavit quibus voluit. Tertia abhinc nocte intendit Everelmus rem impossibilem homini incipere, meritis sancti Wicberti, cooperante sibi illo cui nichil est impossibile. Quod hoc sine Dei auxilio impossibile fuerit homini, facile patet sapienti. Locus in quo carceratus iacebat, uno tantum pariete á lecto Petronillae distabat. Quia enim custodiam huius nulli omnino credebat, eum in tam vicino sibi loco locaverat, ubi si aliquis quantulumcumque loquendo mussitaret, vel aliquid fragoris faceret, hoc ipsa arrectis auribus praesentiret. Boia[36] autem tam convinctim 36 constringebat undique utrumque captivi pedem, ut nullam omnino haberet eundi facultatem. Quis enim convinctis et immotis pedibus incedat? Sed nec facultatem habebat movendi se de loco ad locum. nisi aut natibus et manibus se trahendo, aut manibus et genibus reptando. In crepidine loci illius iacebant duo ligna, non casu ut credimus ibi proiecta, sed divino nutu illi oblata. Aggressus itaque naturam vincere industria, multo labore cavata manibus terra, infixit terrae ipsa ligna, et oportune coepit rependo manibus et genibus ascendere, et tam laboriose superata lignorum altitudine, nitebatur laquear domus attingere. Et revulsa una laquearis tabula, ad superius tabulatum domus iam pervenerat. Quae omnia cum non potuerint fieri sine aliquo fragore, tamen nichil horum aliquis in domo quiescentium potuit audire. Everelmus se reptando trahens ad domus fenestram, nisu quo potuit se iecit in illam. Hic certe opus fuit illi invocare Deum et sanctos Dei, et frequentare nomen sancti Wicberti, cui commiserat summam inceptae rei. Fenestram enim tam angustam esse invenit, ut nullo modo vel ultra procedere vel retrocedere potuerit. Rem miram non meis sed ipsius Everelmi verbis dicam. Post invocationem Dei et sancti Wicberti, aut fenestram ita ampliatam, aut corpus suum ita attenuatum esse obstupuit, ut facultatem vel procedendi vel retrocedendi ad plenum habuerit. Et quia retrocedere erat illi odiosum, animavit se ad procedendum, et mappula linea ad fenestram affixa, per eam se quamvis periculose deiecit ad terram. Cum tali periculo egressus domo, et expertus quia nunquam vincitur periculum sine periculo, addixit se non minori periculo, scilicet ut exiret de alto castelli muro. Quomodo vinctis pedibus et ponderosa catena gravatis ascenderit altitudinem muri, ne mirari quidem potest aliquis nedum explicare verbis. Est quidem nimis ammiranda tanta fortis viri constantia, est satis laudanda tanta prudentis viri industria. Sed non multum profecisset fortitudo humana sine divino auxilio, nec multum valuisset humana industria sine divino consilio, et ideo omnia sunt digna miraculo. Quoquomodo igitur ascenso castelli muro, Everelmus extractam camisiam suam muro affixit et per illam quoad potuit se traxit deorsum, deinde cadendo humum attigit, et quasi truncus teres volutus in aggeris profundum, etiam inde mirabiliter erepsit. Tandem contingens planitiem campi, iam habebat libertatem abeundi, sed non habebat facultatem eundi. Et tamen nunc natibus se trahendo nunc genibus rependo prout poterat, desiderio suo satisfaciendo, expertus est quia audentes Deus ipse iuvat. Hoc modo proximam silvam pertransivit. Sed timere coepit vir sagax et industrius, ne forte inveniretur á querentibus, si vestigia sua deprehenderentur ab indagantibus canibus. Hoc timore vires animi et corporis colligit, et saltibus uti coepit, et tercio saltu se in praeterfluentem fluviolum transiecit, et limosa ripa manibus suis cavata, in ea totum diem latuit. Videbat propter se quaerendum hac illac circumcursantes, videbat canes odorisequo habitu vestigia sua indagantes, videbat et audiebat mulierculas iuxta se herbam colligentes, nec tamen ullo modo spem salutis suae deponebat. Iamque die clauso, qui periclitanti videbatur esse longior toto anno, et instante noctis crepusculo, erat videre et audire quam multi Everelmum undique ventilabant cornibus, quam multi discurrebant ubique cum laternis et facibus, quam multi eum per silvam venabantur indagantibus canibus. Erat omnis via obsessa, erat omnis semita interclusa. At Everelmus in Deo et sancto Wicberto confisus, usque ad galli cantum iacuit spe sola animatus. Gallo vero canente, accinxit se animi fortitudine, et surgens volebat abire. At Iesus qui canente gallo Petrum lacrimantem respexit, canente gallo etiam Everelmum lacrimando orantem respexit, et quia eum pietatis oculo respexerit, hoc primum iudicium fuit. Canente gallo, unus Everelmi pes solutus est á boiae vinculo, eamque partem boiae alligans cruri suo invasit viam felici auspicio, semper sanctum Dei Wicbertum invocando. Frustratis ergo omnibus se quaerentibus, ibat tota nocte Christo duce tutus, sancto Wicberto subsidiante securus. Et mane veniens ad Fraxinensem aecclesiam propter se capiendum á

36) i. e. catena.

Petronilla incensam, gratias egit sancto Petro, qui se vadem obtulit Petronillae pro eo absolvendo. Et non ingratus sancto Wicberto cui post Deum summam suae absolutionis commisit, oportune ad eius tumulum venit, et ad testimonium divinae virtutis boiam cum lacrimis exultationis tumbae eius superposuit. Quam qui videt, gratias Deo referre debet, quod sanctos suos ita glorificat.

6. Mulier oriunda de villa nostrae fraternitatis Brania, nimio dolore dentium multo tempore iacuit afflicta. Et invocans nomen sancti Wicberti, affectuose implorabat ut sibi dignaretur auxiliari. Nec id frustra fuit. Mitigato enim dolore, experta est nomen sancti Wicberti se invocantibus esse propitiabile. Ergo ad indicium consecutae medicinae fecit ceream gengivae ad similitudinem humanae gengivae, eamque ad tumulum sancti Wicberti detulit cum gratiarum actione. Omnia recensere singillatim, et singula replicare seriatim, est difficile, nec est multum utile. Ideo de multis aliqua breviter conscribuntur, ut ex paucis multa esse veraciter probentur.

7. Hasbania laetificata uno et altero sancti Wicberti beneficio, illustrata est etiam tertio eius miraculo. Diem festum pentecostes populus sollempnizabat, et vergente sole ad occasum, vespertinam sinaxim aecclesia celebrabat. Et ecce quidam parentum suorum manibus sustentatus venit, et sequente populo ad tumulum sancti Wicberti deductus, boiam magni ponderis tumbae sancti superposuit, et cum lacrimis exultationis gratias Deo et sancto Dei egit. Interrogatus quis esset, unde esset, quis eum captivasset, quomodo evasisset, omnia seriatim exposuit: *Ego,* inquit, *in villa Hasbaniae quae vocatur Pellonias degebam, et pro mediocri rerum mearum copia, me strenue agebam. Sed quantalibet assit homini felicitas, non abest ei aliquando adversitas. Michi enim insidiatus quidam praedo nomine Petrus, me captum inclusit in castello quod dicitur Wanga*[1]. *Ego summam redemptionis meae taxabam secundum meum posse, sed ille illam taxabat secundum suum velle. Et haec inter me et illum dissensio fuit michi gravioris mali occasio. Postquam enim coepit illum tedere super longa dilatione redemptionis meae, quam graviter in me exarserit, ex hoc uno intelligi poterit. Non contentus esse constrictos pedes meos hac gravi quam videtis boia, pollices et conbinatos utriusque manus meae digitos artissime constrinxit arcuali corda. Qua poena quae potest esse gravior angustia? Ego tot malorum pertesus, dominica nocte post rogationes cum corde meo locutus, sanctum Wicbertum quem solebam invocare frequentius, modo invocabam devotius. Et erumpentibus lacrimis de profundo cordis, his orabam verbis: „Sancte Wicberte, quem omnes experimento credunt esse tam pium et tam exaudibilem, cur ita obduruisti contra me peccatorem, te prae omnibus sanctis fiducialiter invocantem? Tantae me coartant angustiae, ut iam ex desperatione timeam periculum animae meae, nisi digneris iamiamque michi subvenire.“ Cum taliter orarem, tantum in loco in quo iacebam sensi esse calorem, ut putarem iuxta me accensam fornacem. Et concussus magno horrore, tanto omnium menbrorum meorum perfusus sum sudore, ut nunquam sic exaestuarim pro aliquo calore. Cum inde et corde et corpore anxiarer, coeperunt dissolvi colligati manuum digiti, et paulo post coeperunt etiam laxari boiae pessuli, et gratias Deo et sancto Dei, usus manuum et pedum redditus est michi. Et oblitus omnis doloris, nec timens quinque custodes qui circa me iacebant, quos etiam vigilare putabam, coepi abire cum spe securitatis. Emotus cardo ostii tantum emisit stridorem, ut michi ipsi magnum pavorem, et omnibus in domo quiescentibus gravem incusserit horrorem. Veneram ad septum castelli. Hic certe omnis spes excidit michi. Quid enim facerem? Redire non audebam; quomodo de septo castelli exirem nesciebam, quia nichil consilii, nichil virium erat michi, ut quoquomodo quaererem aditum exeundi. Cum starem ibi attonitus pavore, coepi sanctum Wicbertum invocare, et imputans ei fugae meae causam, lacrimans dicebam: „Decepisti me, sancte Wicberte, et deceptus sum, qui dum fugio damnum rerum mearum, incurri mortis periculum. Si hic inventus fuero, nulla erit michi ultra redemptio. Sed tu, sancte, perfice quod coepisti, quia tibi soli post Deum causam meam commisi.“ Cum haec mecum agerem, sensi quasi sonum alarum avis circa me volitantis, et cum pavore quo tremebam etiam horrore concussus, stabam extra me positus, et a sensu meo alienatus. Testor Deum, testor sanctum Wicbertum, me nescire omnino quid interim michi contigerit, scilicet quomodo trans septum castelli positus sim, quomodo praecipitium aggeris evaserim. Quod ad me reversus ubi intellexi, non potest dici vel credi quantum stupui et adhuc stupeo. Invasi tamen viam, iam spem bonam portans mecum. Audiebam familiam castelli perstrepentem, et me cum cornibus et facibus et canibus quaerentem. Videbam canes me indagantes, qui me viso obmutiscebant et quasi baculo percussi retrocedebant. Super his gra-*

1) Wange, in districtu Landensi.

tias agens Deo et sancto Dei, prout poteram eundo noctem explevi, et insperato mane ad domum meam veni. Et quia prohibente dolore corporis huc statim venire non potui, ecce octavo absolutionis meae die venio ad referendas gratias Deo et sancto Wicberto. His auditis, laudabant omnes Deum in sancto eius, laudabant Deum in virtutibus eius, laudabant Deum in cimbalis iubilationis, et personabat aecclesia in laudibus sanctae Trinitatis.

8. Post decessum bonae memoriae domni Lietardi abbatis multae et magnae adversitates occurrerunt nobis, quibusdam familiae nostrae neglecta aecclesiae iura sibi vendicantibus, et in nos nostra reclamantes quasi sua calumpniantes dure vindicantibus. Quam tragediam quia satis cantata est in mundi theatro hic referre supersedeo, cum proprium locum desideret eius plena relatio. Igitur ad discernendam ab hominibus iniquis causam nostram dux Godefridus Lovaniensis Gemblaum venerat, ubi magna tam optimatum quam satellitum[a] eius frequentia convenerat. Corpora sanctorum Exuperii martiris Maclovi et Wicberti confessorum in medio ecclesiae terratenus iacebant, ut quia peccatis obstantibus exaudiri non merebamur in tribulatione nostra, per hanc sanctorum satisfactionem reconciliaretur nobis Dei misericordia. Ad horum ergo sanctorum venerationem multi eorum qui convenerant ad diem illum convertebantur, praecipue ad sancti Wicberti, cuius nomen gloriosa miraculorum novitate tunc temporis celebrabatur. Inter alios quidam nobilium Henricus de Bierbais aderat, qui licet filius saeculi tamen ipsi sancto Wicberto genere proximus erat. Qui cum iuxta transiret multis comitantibus: *Eia,* inquit, *stemus, et Deum in sanctis suis adorando, parentem meum sanctum Wicbertum salutemus.* Hoc dicto coeperat appropinquare, cum quidam iuvenculus miles tam levis animo quam aetate: *Dic,* inquit, *illi ut me adiuvet, quia hic subsistere mihi otium non est.* Ille dicti levitatem abhorrens, ad orandum procubuit, male sanus autem iuvenis pertransire voluit, sed divino verbere correptus non valuit. Et enim facie subito distorta, quidam menbrorum tremor et oblivio mentis eum intercepit, et labantibus vestigiis vix subsistere nedum ire posse coepit. Oculi torvum aspicere, aures surdescere, lingua balbutire, ita ut de homine nichil iam videretur habere. Nisu tamen quo potuit ad locum usque chori perreptavit, et quendam fratrum[b] ibi sedentem videns, illi se adiungere temptavit. Horruit ille torvum hominis aspectum, sed miseratus est debilem incessum. Ita horror fugere, miseratio compellebat stare. Vicit autem miseratio, et quem horruerat primo aspectu, appropinquavit misero. Seorsum ducit hominem, quis, unde, quomodo in hanc faciem sit mutatus, quaerit per ordinem. Ille exponens personam, locum, tempus, causam: *Ego,* inquit, *Gerardus de Morealmes, hodie cum quibusdam primoribus et sodalibus meis hoc oratorium intraveram, et illis erga sanctorum praecipue sancti Wicberti venerationem devote se agentibus, devotionem eorum quibus non decuit irridere coepi sermonibus. Eam ob causam in miserabilem quem cernis habitum me demutatum scio et confiteor, utque a sanctis, praecipue sancto Wicberto, quem specialiter offendi, veniam merear, te consulente, precor.* Peccatum ergo suum humiliter confitentem frater ille corporali verbere correxit, et correcto penitentiam indixit. Adeo autem praecordialis fuit eius penitentia, ut eam statim consequeretur venia, dum ita in iuvenilis aetatis decorem ilico est reformatus, ut se sibi tam subito redditum sit miratus.

1113. Febr 4.

GESTA ABBATUM GEMBLACENSIUM

AUCTORE SIGEBERTO.

INCIPIT LIBELLUS DE GESTIS ABBATUM GEMMELACENSIUM.

1. Vitam Erluini, primi Gemmelacensium abbatis, Richarius monachus eius ad[c] Notgerum, Leodicensem episcopum, metrice descripsit; sed nescimus quomodo accidit, quod dissipatis et intercisis scedulis á memoria omnium deperiit. Unde nos quasi particulas discissae vestis recolligentes, et quicquid de eo scriptum ubiubi invenimus simul assuentes, fęcimus ut saltem hereat sibi quasi unius corpusculi compages. Ne ergo exordium ratiunculae nostrae ex ambiguitate alicuius coniecturae vacillare videatur, verba ipsius Richarii in fundamenti stabilitate iaciantur[d]. fol. 13'.

a) satellum c. b) frm. c) *e corr.* d) *hic folii excisi reliquiae manent, sed quid continuerit non liquet, nisi primam paginam vacuam, alteram titulo libri et praefatione quae iam fol. 13'. legitur impletam fuisse credis; quod quum haud veri simile sit, potius in eam partem inclino, ut iam in conficiendo libro membranam simplicem altera parte carentem adhibitam fuisse statuam*

fol. 14. 2. Venerabilis itaque Erluinus patris proprii studio litteralis scientiae imbutus documentis, cum in praesenti seculo cerneret nil agi utilitatis, coepit estuare eius rudis affectus, dans operam ut postpositis vitae lubricae faleramentis, coenobitarum sponte conglomeraretur phalangi. Menia siquidem Gemmelacensis coenobii pariter cum domno Wichperto Dei cultore construere viriliter egit, eius quoque, ut luce clarius agnoscitur, amminiculatione cohors monachorum puerorumque in Domino communiter degentium conglutinata est haut exigua. Omnibus enim gratus extitit, singularis karitatis, fervoris, alacritatis, in advenis, in pauperum catervis. Sane pro meritis condigna rependere noverat, simplicibus misteriorum profunditates depromere, in solvendis ac opponendis sagax assertionibus. Adversus malignorum procellas vigens ac solidus, rebus in adversis submittere nolens animum, sobrius per pacis prospera. Redundabat amor et timor in subditis, dogma redolebat in alumnis. At vero quem nulla quiverunt adversa movere, licet concussus et iactatus sit molestiis acerbis, contendit iugiter virtutum gradibus polorum scandere regna. Novit enim quod felicem tranquilla non faciant, verum mens sibi bene conscia quanto magis atteritur, tanto amplius splendescit. Gaudia quoque lubrici seculi quo magis vernando[a] pollent et amplis se spaciando trahunt incessibus, hoc amplius noctis tartareae subeunt penetralia, sublatoque lumine ruunt morte perimente pestifera. Sane patronum supra memoratum laude dignissimum cum clausum fol. 14'. septa coenobii tenerent absconditum mundo, verum vernante polo, utpote sidus splendifluum, dictis pariter et actibus pollens radiabat ubique; monachis etiam clericorum contionibus formam vitae super astra ferentis totis nisibus celebs ostendebat, et ad coelestis consortium Hierusalem de noctis valle vocatos, quo virtutum gradibus lucis scandere itinera certarent, multis modis hortabatur. Talium siquidem floribus redimitus studiorum vitae perhennis semina humanarum mentium serens praecordiis, innumerabiles hominum phalanges propriis instituens exemplis, noxia mundi despicere et salubre vivendi propositum docuit adire.

3. Haec de rudimentis vitae et conversionis Erluini abbatis supradictus scriptor in ipso rationis proemio per anticipationem declamavit, tempus quoque quando claruit in textus sui limine statim insinuavit, et virtutem actuum eius iterando apertius confirmavit; ita exorsus:

Ottonis fuit ad tempus hic regis in aula,
Terrigenis speculum, lux et imago Dei.
Ast ubi devotus fidei sumpsit documenta,
Sincero Dominum corde sequi studuit.
Quam patiens et quam dulcis quantumque benignus
Iugiter extiterit, quis memorare queat?
Nam placidus degens lenibat corda furentum
In mores pacis de feritate vocans.
Alloquio blandus, mira gravitate modestus,
Non asper, non trux, non violentus erat.
Mitis erat cunctis, suavis, pius atque benignus,
Gratus, blandiloquus compatiensque, bonus.
Quem mestum vidit, quem tristem quemque dolentem,
Affectu patris subveniebat ei;
Affatu dulci merentia pectora mulcens,
Angorem pressit[b]*, gaudia laeta dedit.*
Quam praesens parcus fuerit potusque cibique
Ostendit sancti vita probata viri.
Aesuriem qui tam tenui suspenderat aesca,
fol. 15. *Quo frenata magis quam saturata foret:*
Et sitis ardorem modica dimoverat unda,
Ne tam extincta foret quam tepefacta iacens.
Illud in ore canens illudque in corde volutans,
Pane quod in solo non bene vivit homo.
Sed virtute magis verbi mens pascitur, ex quo
Perpetuae lucis gaudia vita capit.
Insomnes noctes hic[c] *ducere sepe suetus.*
Pulsabat coeli fletibus astra piis.

a) ern *e corr. rec. manus.* b) *primo* expressit? c) hinc *corr.* hic.

Pervigili cura fortes aptabat habenas,
Spiritui cogens menbra subacta dare,
Mundicia ut cordis superoque ardore calentes
Arceret flammas, carnis ab igne datas.
Utque animus coelo iugiter suspensus inesset,
Ac terris positus iam super alta foret,
Coelestis verbi meditamen in ore tenebat,
Iustitiam esuriens, iustitiam sitiens.

4. His vivendi documentis non tantum initiatus, sed ad plenitudinem usque institutus, vixit in clericalis ordinis habitu quam potuit laudabilius [a]. Sed quia ipse Dominus pars hereditatis est clericis secundum nomen suum [36] in sortem Domini electis, ambiebat sagaciter, ut 36 funes hereditatis caderent sibi in praeclaris. Ideo proficiens de virtute in virtutem, dè canonicae regulae gradu ad monachicae vitae ascendit sublimitatem. Ubi non aliter vixit quam alios vivere docuit; quos suo exemplo ad eiusdem propositi iugum suscipiendum attraxit, sciens iuxta dominicam vocem, quia *qui dominica mandata solvit et alios ne solvant docet,* Matth. 5,19. *minimus in regno coelorum vocari habet.* Quapropter bona et agendo et docendo magnus in regno coelorum, in praesenti scilicet aecclesia, merito est vocatus. Tam multiplici morum honestate usquequaque commendatus, habebatur cunctis reverendus et Dei timorem appetentibus per omnia imitandus. Multi etiam quos secularis adornabat potentia eum dignum iudi- fol. 15'. cabant sua amicitia, pro eo quod in illo eminebat sanctitatis reverentia, consilii vigebat prudentia, et animas Deo lucrandi singularis ei divinitus collata erat gratia. Cui inter caetera hoc quoque addidit dispensatio divina, ut nobilissimi apud seculum et devotissimi apud Deum Wichperti frueretur amicitia, ita ut mutuae karitatis inter se indivisibili coniuncti glutino, unum vellent et unum nollent in Domino, et ubi tam pia erat unanimitatis inspiratio, nulla prorsus poterat subrepere contrarietatis conspiratio. Sed profecto credebat multum deesse sibi, cum ipse solus retraxerit pedem á vanitate seculi, quod adhuc pars altera animae suae, piissimus scilicet Wichpertus, hereret infixus in limo mundani profundi. Cupiens ergo supradicto amico suo Wichperto veraciter et perpetualiter frui in Domino, toto mentis ardebat desiderio, ut eum posset lucrari Domino, et omnem gratiam amicitiae, qua apud animum eius tam efficaciter poterat, ad salutem animae illius convertere gestiebat. Nec prius destitit, quam eum artius infixum in lacu miseriae mundanae et luto secularis potentiae, fortiter iniecta manu extraxit, et supra petram aecclesiasticae conversationis statuit, et gressus eius ad iter iustitiae direxit, et ymnum novum divinae laudationis in os eius immisit. Deinde etiam in totius vitae suae tenore exequendo strenuus ei fuit eruditor, fidus et circumspectus consiliator, et promptus in rerum oportunitate adiutor. Hoc denique incentore basilicam Deo et sancto Petro sanctoque Exuperio aedificavit, officinas claustris monachicae religionis [b] competentes aedificavit, res suas hereditario iure Deo delegavit, fratres ad iuge Dei famulicium fol. 16. idoneos inibi congregavit, seque suosque suaque omnia ad eius nutum obędienter ordinavit. Perpendens itaque praefatus Wichpertus hunc virum suis temporibus á Deo destinatum ad animas lucrandas, et bene expertus dirigi á Domino per omnia illius vias, pro collato sibi coelitus subsidio incessantes Divinitati agebat gratias. Unde salubri directus consilio, totum se eius submisit magisterio, eumque abbatem delegit et praefecit sibi fratrumque suorum collegio, ut omni mundanae sollicitudinis onere deposito, ipse securius et intentius contemplativae vitae invigilaret proposito.

5. Itaque vir vitae memorabilis Erluinus [c] non honorem sed onus suscipiens monastici regiminis, eo ferventius coepit insudare regularis disciplinae studiis, quo sciebat se Deo rationem redditurum, non tantum de suis sed etiam de sibi subiectorum ratiociniis. De cuius vitae insinuando statu," non opus est agere multo verborum ambitu, de quo constat non alia egisse nisi quae placita essent in veri iudicis conspectu. Nec dubium qui tam gratuite [d] Deo placebat pro bonae intentionis oculo, quod etiam Dei amatoribus placuerit pro bonae actionis studio; et qui bonis erat amatus et reverendus, non mirum quod contrariis [e] Deo erat suspectus et contrarius. Interius ergo animarum consulens saluti, exterius autem corporum intendens usui, ut prudens et fidelis paterfamilias utriusque hominis prospiciebat utilitati. Qui sciens insolentiam secularis potentiae solere adversari aecclesiasticae quieti, omnia quae bea-

a) laudabilis *corr. ut in textu.* b) s *tam erasum est.* c) Ellninus *c.* d) gratuito *corr.* gratuite *c.* e) contrarius *corr.* contrariis *c.*

36) scil. κλῆρος

tus Wichpertus legali testamento delegaverat commissae sibi aecclesiae Dei, imperialis et fol. 16'. apostolicae manus astipulatione fecit perpetualiter corroborari. Quas cartas non pigeat hic inserere, ut eas tenaciter posterorum commendemus memoriae. Imperialis ergo carta est huiusmodi:

946. 6. *In nomine domini Dei et Salvatoris aeterni. Otto divina favente clementia rex Lothariensium et Francigenum. Quicquid Germanensium sub imperii nostri ditione ac religionis Dei nutu á venerabilibus ac Dei timoratis agitur viris, ratum ducimus nostris corroborari assertionibus, scilicet ut nostra firmitate ac defensione valeant contra infestantium incursus*[a] *tueri. Quapropter agnoscat fidelium conventus, quod quidam Wichpertus nomine á secularibus huius vitae tumultibus recedens, contempnens transitoria ut commutaret aeterna, vertit se ad monasticae regulam vitae sincero mentis cogitans affectu, qualiter á semetipso, prout possibilitas sibi adesset, deificae maiestatis augmentaretur famulatus, construere basilicam mox coepit in loco Gemblaus dicto in honore sancti salvatoris domini nostri Iesu Christi. Talis ergo desiderii karissimum nepotem suum, Wichpertum praefatum, calore succendi conspiciens avia sua Gisla nominata, praesidio constructionis eiusdem Gemblaucensis coenobii res eidem nepoti suo legali traditione contulit hereditarias, quas sibi vir suus nomine Rothingus impendit dotis gratia, in comitatu scilicet Lomacensi atque Darnuensi, villam videlicet Gemblaus cum omnibus ad eandem pertinentibus. In eodemque pago villam Bufiols dictam cum appenditiis suis. Et in villa Asnatgia quicquid ipse iure tenuit vel hi quos propriis hic notare studuimus nominibus: Rotbertus videlicet, Angerus, Fulcoldus, Emmo, Hericindis, praeter dimidium mansum quod sorori suae pro salute contulit animae suae. Et apud eundem pagum* fol. 17. *villam Salvenerias cum inibi aspicientibus, unumque mansum quod emit vocabulo Ruoz, alterumque mansum fiscalem in loco qui dicitur Vilers antiquitus appendentem ad altare sancti Petri principis apostolorum. Similiter in pago Asbain*[37] *apud villam Herines mansum unum, quod Rothingus et coniunx eius emerunt. Vitae denique monasticae normam pio multiplicare cernens intuitu piissima Gisla supra memorata, verae fidei divinitus ardore succensa, dedit amantissimo nepoti suo Wichperto crebro memorato omnia sub ea datione quicquid praefatus vir Rothingus dotis gratia legaliter donaverat in comitatu Wastenaco, villas scilicet Naslei et Corbeis, et Avoncurt, et Curceles mansumque unum ad curtem Romenei dictam, villamque Molins vocitatam, silvamque Boisolgis vocitatam, et villam Ailant et Urei. Et mansum unum in villa Ailant. Et molendinum unum super fluvium Fontlaine in comitatu Lazensis. Et clibanum quendam in civitate Sens nuncupata, per annos solventem singulos 30 solidos nummorum. Et curtem Herhardi et Caderaita. Similiter in comitatu Stampais villam Maisons dictam, et villam Algeldi. Gisla post haec supra sepius memorata divinae inspirationis in ea magis ac magis crescente clementia, monachorum multiplicare videns catervam, seque divino mancipans obsequio, dedit etiam praeter ea quae iam supra notavimus, ex propria hereditate in comitatu videlicet Maisou in villa quae dicitur Masuic quandam terrae partem, complicemque navium per annos solventem singulos quinque solidos denariorum. In eodemque comitatu villam quae dicitur Biettine in qua habetur aecclesia, medietate quidem nostra, mansus indominicatus, molendinum, camba, captu-* fol. 17'. *raque piscium. In comitatu vero Rewers villam Molivort dictam cum inibi pertinentibus, ac in quadam villa eiusdem comitatus Bergam vocitatam super fluvium Rim vineam obtimam. Domnus interea praefatus Wichpertus de paternis vel maternis rebus sibi iure hereditatis legales faciens traditiones, dedit quicquid iurium visus est habere extra fratrum suorum societatem sub nomine Dei et Salvatoris nostri sanctique Petri regni coelorum clavigeri, fratribus in eodem loco Gemblaus sub regulari viventibus disciplina, quos ibidem Dei coadunaverat miseratione, in comitatu scilicet Breibant in loco Melin aecclesiam, mansum indominicatum cum appenditiis suis, cambam, molendinum, et culturam Arnulphi. Et decem mansos de Lietzinis, quos filio suo karissimo Wichperto mater solummodo cum fratre suo Oilboldo legaliter tradidit. Et unam insulam in eadem villa. Et apud eundem pagum medietatem villae Putiau, medietatemque Beurene. In comitatuque Darnuensi medietatem villae Curtils dictae, ac medietatem villae Walaham dictae, medietatemque Wasmont in pago Asbain. Siquidem et in hoc habuit doctorem et patronum quendam venerabilem virum Erluinum, qui et ipse canonicam, qua vivebat, regulam vertit ad monasticam vitam. Ipsum prorsus is praefatus Wichpertus post aedificatam aecclesiam et officinas claustri, quas simul construxerant, sibi elegit abbatem, et se cum omnibus quos accersierat monachis commisit regendum, illi potius se quam sibimet ipsi credens. Igitur quia bonis*

a) in *m marg. add.*

37) Hasbanio.

debemus amminiculari viris, ut nostra valeant tuitione defendi, regia magnificentia ac virtute nostra roboramus auctoritate, quicquid ipse contulit illi aecclesiae videlicet in Gemblaus, ac quicquid exinde venerabilium virorum largitione Deo fuerit annuente concessum, ut nullus infidelium vel aliquis eius heredum aliqua temeritate infringere audeat, sed potius inconvulsum sem- [fol. 18.] *per permaneat*[a]. *Habeant sane potestatem, sicut ipsi á nobis expetierunt, eligendi regularem vel in illo loco vel ubicumque eis melius visum fuerit abbatem et advocatum, qui inibi datas res lege detineat nostra vel comitum nostrorum defensione. Quibus eodem iussionis meae imperio faciendi castellum concedatur potestas, á falsis quatinus christianis vel paganis pignora sanctorum quae inibi digno condita sunt honore salventur; Deoque famulantes ab omni protegantur adversitate, nullusque nobis succedens rex in aeternum aliquod audeat ex eodem loco expetere servitium praeter munia orationum, ab omnique subiectionis excussus onere*[b] *regum perpetua firmetur tuitione; nec quovis modo aliquis episcopus in cuius diocesi idem existit locus aliquam vim contra voluntatem abbatis habeat nec synodum peragere, nec ullam omnino rem exornare, nisi tantummodo monachos eiusdem abbatis ordinare; post mortemque*[c] *eius accersitus iuxta regulam sancti Benedicti consilio monachorum caeterorumque conprovincialium nomen Dei timentium, imperioque regis electum benedicat abbatem; sicque nullius muneris accepto servitio praeter constitutam praebendam panis sancti Salvatoris, ad statum redeat propriae sedis. Et quia sub nostra consistit ditione, annuimus abbati cancellarium sibi constituere quemcumque voluerit ex suis. Similiter mercatum, percussuram monetae, matheriam*[d]. *Nec per gyrum ipsius abbathiae quislibet comes sive legatus dominicus ulla utatur potestate sine permissione abbatis et advocati. Isdemque locus absolutus sit ab omni theloneo; nec in civitate, nec in castello, nec in villa, nec super aquas, nec in pontibus, nec in ullius imperii nostri loco tributum solvant. Et* [fol. 18'.] *huiusmodi per succedentia tempora locus ille regum tueatur regimine ac defensione, ut et nos et succedentes reges eorum protegamur oratione.*[e] *Porro hoc uti maneat ratum et per succedentia tempora inconvulsum, anuli nostri impressione sigillari iussimus ac manu nostra subtus firmavimus.*

Signum dom (L. M.) ni Ottonis serenissimi regis. Brun cancellarius ad vicem Fridurici archicapellani recognovi.

Data 12. *Kal. Octobris. Actum anno incarnationis Domini* 946. *indictione* 1.[e] *anno domni Ottonis* 11. *Actum in Leodio. (S. R.)*[38]

7. Apostolicae autem auctoritatis carta haec est:

✝ *Benedictus episcopus servus servorum Dei*[g] *religioso abbati venerabili*[h] [983.] *monasterii sancti salvatoris domini nostri Iesu Christi ac sancti Petri noviter ibi constituti, suisque successoribus in perpetuum. Cum magna nobis sollicitudine insistit cura pro universis Dei aecclesiis ac piis locis invigilandum*[i], *ne aliqua necessitate iacturam sustineant, sed magis propriae utilitatis stipendia consequantur: ideo convenit nos tota pastoralis mentis integritate eorundem venerabilium locorum maxime integritatem et stabilitatem procurare, et sedule eorum utilitatibus subsidia illic conferre, ut Deo nostro omnipotenti id quod pro eius sancti nominis* [fol. 19.] *honore etiam ad laudem atque gloriam eius divinae maiestatis cum venerabilibus nos certum est contulisse locis sit acceptabile, nobisque ab eius locupletissima misericordia digna huiusmodi pii operis in sidereis conferatur arcibus remuneratio. Igitur quia*[k] *postulatis á nobis, quatinus pro Dei omnipotentis amore ac domni Ottonis praecellentissimi imperatoris nostrique dilecti filii concederemus atque confirmaremus vobis praedictum monasterium in honore sancti Salvatoris ac sancti Petri constructum, cum omnibus rebus mobilibus atque immobilibus quae sub eodem monasterio adiacere ac pertinere videntur, tam mansis quam etiam castris villis atque casalibus, tam qui praesentes sunt quamque etiam usque in finem esse debebunt, posito in loco qui vocatur Gemblaos, concedimus atque confirmamus apostolica auctoritate ut de alio monasterio abbas ibi non constituatur, sed ipsi servi Dei secundum regulam sancti Benedicti viventes ex sua propria congregatione potestatem eligendi abbatem habeant. Abbas privilegiis sedis apostolicae infulis decoretur, ut sub iurisdictione sanctae nostrae cui Deo auctore deservimus aecclesiae*

a) maneat *corr.* perm. b) honore *corr.* onere. c) mortem *corr.* mortemque. d) *rec. manus add.*. faciendi. e) *alia manu in loco raso.* g) IN PERPETUUM *primum scripta deinde erasa.* h) *ita c.* i) in *transpunctum.* k) *in loco raso.*

38) Diploma ita scribitur ut authenticum prae oculis fuisse videatur. Monogramma et signum recognitionis minio scripta sunt; istud solitum Ottonis ꟾꟾ; hoc cum notis cancellarii: B ₮ S, i. e. *Brun notarius scripsit.*

constitutum nullius alterius ecclesiae iurisdicionibus submittatur, et ideo cuiuslibet aecclesiae episcopum in praefato monasterio dicionis quamlibet habere auctoritatem prohibemus, nisi tantum benedicendi habeat licentiam; statuentes apostolica censura atque auctoritate beati Petri apostolorum principis sub divini iudicii obtestatione ac validis atque atrotioribus anathematis interdictionibus, ut nullus umquam nostrorum successorum pontificum vel fol 19'. *alia parva magnaque persona aliquid de rebus vel possessionibus ad idem pertinentibus monasterium auferre vel alienare praesumat. Si quis autem quod non credimus nefario ausu parva magnaque persona contra hoc nostrum apostolicum privilegium agere temptaverit, sciat se anathematis vinculo esse innodatum, ac á regno Dei alienum ac cum omnibus impiis aeterno incendii supplicio condempnatum. At vero qui observator extiterit praecepti, gratiam ac misericordiam vitamque aeternam á misericordissimo domino Deo multipliciter consequatur. Scriptum per manum Bonifacii notarii regionarii ac scriniarii sanctae Romanae ecclesiae, in mense Martio, indicione undecima. Bene valete* ✠ *Datum 8. Kalendas Aprilis per manus Stephani episcopi ac bibliothecarii sanctae sedis apostolicae, anno pontificatus domni nostri Benedicti sanctissimi septimi papae nono, imperante domno nostro Ottone á Deo coronato magno ac pacifico imperatore anno 16⁰ in mense supra scripto ac indicione undecima.*

8. Praefatus constructor Gemmelacensis coenobii emit medietatem aecclesiae in villa Bietine, cuius alteram medietatem quae sua fuerat, nostrae tradiderat aecclesiae, ut constat ex descriptione huius cartae:

+ *Agnoscat*[a] *quemcumque Dei possidet timor, quia domnus Wichpertus Deo deditus amissis secularibus mercatus aeterna, egit quae Deo erant placita. Siquidem iussu illustrissimi abbatis sui Erluini cuius locum omnem sub regimine commendarat, precio aecclesiastico impetravit in pago Masau, mediam partem aecclesiae quam non tenebat*[b]. *Erat enim ipsa edes supradicta communis inter locum nostrum et quendam nobilem virum Lantbertum. Accepto ergo precio ut supra diximus idem Deo sacratus contulit pretium et expetiit partem residuam templi vidente filio eius Ansfrido. Nam idem Lámbertus advocato eam tradidit, atque ita consolidavit, ut pe-* fol. 20. *nitus in evum non possit mutari. Sed ne ipsa commutatio auferretur in evum, ipsius Lantberti in cartula exinde peracta imposuit signum.*

9. Carta de praedio in villa Dorp, quod Fulquinus quidam sancto Petro tradidit, et ad memoriam posterorum litteris exarari causam ipsam fecit. *Quisquis bene possideat res in praesenti seculo adquisitas, ille utique optime possidet, qui de terrenis ac caducis sibi mercatur aeterna. Quam ob rem ego in Dei nomine Fulquinus cum consilio vel suasu benignissimi Faraberti episcopi pro salute animae beatae memoriae Richarii episcopi, ipsius etiam Faraberti, pro salute nichilominus animae meae filiorumque ac fratrum meorum, sive quoque gratia Oilae salutis trado et perpetualiter tribuo aecclesiae sanctae Dei genitricis Mariae beatique Petri apostoli apostolorum principis atque sancti Exuperii, in loco vocabulo Gemblaus ubi praeesse dinoscitur illustris abbas Elluinus*[c] *quoddam iuris mei praedium in pago Braimbant in loco qui dicitur Dorp cum dimidia aecclesia, et cum una camba, et sedecim mansis, et cum quodam homine nomine Iser, seu cum omnibus ibidem aspicientibus, cum domibus et aedificiis, campis, terris tam cultis quam incultis, silvis, pratis, pascuis communibus et perviis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, praesidiis, peculiis, omnia et ex omnibus quicquid in ipso loco nostra videtur possessio vel dominatio, rem exquisitam et inexquisitam, totum et ad integrum tam de alodo*[d] *quam de comparato seu de quolibet attrectatu, ad nos ibidem dinoscitur pervenisse, de nostro iure et dominatione iam dicto monasterio per hanc cartulam donationis sive per festucam atque andelagum ad opus sanctorum quorum mentionem supra fecimus á die praesenti donamus, tradimus atque perpetuali-* fol. 20'. *ter in omnibus transfirmamus, ea vero ratione ut praeceptores praedicti monasterii ab hac die hoc habeant teneant atque possideant, vel quicquid inde facere voluerint liberam ac firmissimam Christo propitio in omnibus habeant potestatem. Et si quis deinceps quod futurum esse non credo, si ego ipse quod absit aut quisquam de heredibus vel proheredibus meis seu quaelibet extera persona quae contra hanc cartulam donationis venire aut calumniare eam praesumpserit, et se exinde non subtraxerit, á liminibus sanctae Dei aecclesiae excommunicatus et divisus existat, et insuper in die tremendi iudicii propter hoc rationem reddat. Contra quem vero calumpniam intulerit, auri uncias 100, argenti vero libras 300 coactus exsolvat, et quod repetit*

a) *g iam erasum est.* b) *manu recenti illitum, ut et aliae nonnullae voces.* c) *ita c.* d) allodio *superscripto* vel alodo *c.*

nullo modo evindicare praevaleat. Sed praesens haec donatio meis et me rogante bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signa subter tenentur inserta, stipulatione subnixa diuturnum tempus maneat inconvulsa. Signum Goderanni advocati. Signum Fulquini et reliquorum. Otto rex. Cuno dux. Farabertus episcopus. Aletrannus cancellarius.

10. Inter venerabilem abbatem Erluinum et quendam Ermenfridum de commutatione possessionum convenit, quae qualiter facta sit, carta inde conscripta ostendit.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis ac Salvatoris totius mundi. Quicquid cernitur 961. *minuendum quod econtra recipitur in augmentum, nullum facit detrimentum, immo magnum animae generat emolumentum. Placuit inter venerabilem sancte Gemblocensis aecclesiae abbatem nomine Erluinum, nec non et quendam fidelem Christi vocabulo Ermenfridum, mutare quasdam res inter se, quod ita et fecerunt. Idcirco omnibus sanctae Dei aecclesiae fidelibus notum sit, quod supradictus abbas Erluinus quandam aecclesiam in villa quae nuncupatur Agioniscurta* fol. 21. *dedit firma stabilitate supradicto fideli Christi Ermenfrido propter villam quae adiacet in comitatu Asbanio, quaeque ab incolentibus vocatur Steria-monticula. De qua villa quatuor quidem mansos propter supradictam aecclesiam, et unum pro salute animae suae, tresque propter octo libras argenti, sub testibus firmissimis tradidit sancto Petro apostolorum omnium principi sanctoque Exuperio martyri glorioso in iam dicto monasterio Gemblaus, cum omnibus ad eundem locum pertinentibus, famulis videlicet, culturis, silvis, terris, cultis et incultis, pratis, aquis aquarumque decursibus. Hanc autem commutationem supradictus abbas Erluinus et compater suus Ermenfridus cum uxore sua Reinsede eo tenore fecerunt, ut si quis aliquando diabolo suadente hanc voluerit nostrae mutationis destruere cartulam, anathematizatus cum omni maledictione et excommunicatus sit, nisi ante solis occasum ad penitentiam reversus ingemuerit ob culpam suae malae intentionis. Actum in villa Namuco 3. Idus Aprilis* 961. *anno incarnationis Domini, indictione 4, regnante piissimo rege Ottone. Otto rex. Cuno dux. Farabertus episcopus. Rotbertus comes. Aletrannus cancellarius.*

11. Illo tempore Brunone archiepiscopo uterino fratre Ottonis regis praevisore regni Lothariensium, deerat dux, sed in loco ducis regnabat antichristus contrarius Deo et bonis hominibus, Cuno videlicet persecutor summi regis in rege suo Ottone quem elegit. Nempe nequaquam est mirandum si persecutus est hominem regem, qui non pertimuit obsistere regi caelesti in loco Gemblaus, auferens ei quandam villam nomine Sotheiam. Diripiens enim eam fol 21'. reddidit Bosoni, dans ei in augmentum sui sceleris binos viros praelibati loci, Franconem videlicet et Huboldum, qui substantiam auferentes, accepere non minimam praedam boum videlicet et vaccarum, porcorum quoque numero 100, absque capris et ovibus, apibus et satis terrae, unde numerus funditus ignoratur. Hac ergo insistente causa venerabilis abbas Erluinus rector in loco degentium praelibato, clementiam serenissimi adiit regis in nutu sedis eius Franconefort vocato, et quod per nefas amisit infandum, per fas ac regale sumpsit mandatum; verum praedam ab infestis arreptam recipere valuit numquam. Pastorale itaque regimen aecclesiae Tungressis[a] obtinebat Baldricus tunc temporis, advocati vero officium in crebro memorato loco Gemlaucensi gerebat Ansfridus consanguineus senioris nostri Wichperti.

12. De hac villa Sotheia fecit idem venerabilis abbas Erluinus praestationem cum Goderanno, ut monstrat huius cartae subscriptio:

Verus amor iunctos quos continet atque globatos, 964.
Numine divino Christus conservet ubique.

Quisquis ergo fructus dulcedinis et amoris inviolabiles illibatosque gestit habere iure sui beneficii a Deo sibi dati, prout possibilitas expetit hoc ipsum certet augere. Nam dare et accipere ut scripturae assertionibus comprobatur, gratissimum nec non et placatissimum constat. Cuius rei veritatem certam esse cognoscentes, decreverunt inter se venerabilis Erluinus Gemblocensis coenobii abbas, et inclitus vir quidam Goderannus loci praedicti extans advocatus, res quasdam praestationis auctoritate condonare; quod et fecerunt vinculo utique non modicae dilectionis conexi. Postulatione siquidem nobilis viri Goderanni dedit illi memoratus abbas villam Soteiam fol 22. *nuncupatam in comitatu Darnuensi cum omnibus ad ipsam pertinentibus, mansum videlicet indominicatum, aecclesiam absque telluris famulatu et nusquam subiectam, molendinum quoque et cambam. Aecclesia haec singulos per annos eulogias binas, id est sextarios vini duos, gallos gallinacios duos, et modium avenae unum reddit. Molendinum modios 20 inter annonam et bracis, camba quoque per annum integrum eminas sicerae 100. Terrae nihilominus ara-*

a) *ita c. loco* Tungrensis.

bilis bonuarios 67, *pratorum amplitudinem non modicam, piscationes aquarum cum decursibus earum, silvam ad porcos ducentos saginandos, cum exitibus et reditibus, familiam quoque ad locum praedictum pertinentem, omnes numero* 42, *quorum etiam quidam sunt ad omne servitium pertinentes. Quodsi ab hac lege servitutis subtrahere se permissum fuerit, denarios* 12 *singulis solvere debent annis. Haec datio praecellentissimi ac Deo digni abbatis Erluini.*

Cui econtra reddidit illustris vir Goderannus de terra arabili bonuarios viginti, silvam nihilominus ad porcos trecentos saginandos, et quaeque sunt ad ipsam infra et extra pertinentia. Immutatio itaque praestationis huius eo peracta est tenore, ut quandiu advixerit praefatus Goderannus illustris, quae praestitit et quae recepit teneat et possideat sub tertia manu, uxoris suae videlicet Adelendis, et filii solummodo unius Ermenfridi. Post quorum trium defunctionis diem, loco superius memorato utraeque deveniant partes, et iure finetenus teneat. Ex parte vero quorumlibet horum ne aliquo modo haec pervagetur et infrangatur praestatio, testimonio roboratum est bonorum virorum.

fol. 22'. *Actum in Gemblaus coenobio, anno incarnationis Domini* 964, *indicione* 11, *imperii vero domni Ottonis anno secundo.*

13. Sed ad propositum operis redeamus, et quales et quantas persecutiones sustinuerit vir religiosus Erluinus, qui etiam martyrium pro Dei amore subire erat paratus, paucis aperiamus. Quod quidem Fulquinus abbas non tacuit in libello quem de gestis abbatum Lobiensium scripsit, sed qua intentione scripserit si quis diligenter inspexerit, plane intellegere poterit, quod veritatem quidem rei gestae digesserit, causam tamen rei magis ex motu animi quam ex vero interpretatus sit.

14. Is Erluinus omnium bonorum amicitia dignus, utpote in ea adquirenda utiliter idoneus et in conservanda fideliter industrius, singulari amicitia confederatus erat Raginero comiti, qui ob proceritatem corporis cognominabatur Longicollus, qui nobilitate et potentia clarus, tunc temporis principabatur Haginoensibus[a]. Hic primi Baldrici Leodicensium episcopi avunculus fuit, et quia sua potentia in omnibus nepoti suo episcopo patrocinabatur, abbatiam Lobiensem in beneficio accepit. Et mirum in modum qui secularis potentiae tyrannide toti imperio formidolosus erat, venerabilis Erluini monitis salubribus libenter obediebat et audito eo multa faciebat, ut ei convenienter illud aptari possit quod Isaias vaticinatus ait:
Isa 11,7. *Leo quasi bos paleas comedet; et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis; et in caverna reguli qui ablactatus*[b] *fuerit mittet manum suam.* Mirum inquam erat, quod comes potens, qui fortitudine sua quasi leo cunctos terrebat, paleas verbi Dei sub manu pauperis Christi comedebat; et qui quasi aspis et regulus omnia depopulari solitus erat, in eius caverna,
fol. 23. id est in cordis eius conscientia, manum suam mittebat iste qui malitia puer erat, et a lacte mundanae dulcedinis ablactatus erat. Cum ergo semen verbi Dei in corde eius quasi supra petram vel supra spinas caderet, contingebat secundum Domini sententiam, ut illud cum gaudio quidem susciperet, sed quia radicem karitatis non habebat, dum ad tempus crederet et[c] in tempore temptationis recederet, á curis et divitiis seculi suffocato semine fructum nullum referret, cum tamen agricola laboris sui fructum non perderet.

15. Cum ergo, ut dictum est, tanta efferaretur insania, sancto tamen viro se submittebat, et ut cultum sanctae religionis exerceret in omni loco ditionis suae ei permiserat. Unde commisit ei monasterium sancti Vincentii in loco Sonegias dicto, ubi clericalis ordinis regula vigere debebat, ut ibi monachicae vitae ordinem instituerat. Sed id importunitate rei et temporis infectum remansit. Prepossituram etiam Lobiensis abbatiae eius commisit manibus, ut quanto sibi adherebat familiarius, tanto sibi deserviret fidelius, et quanto erat religiosior, tanto ad fratres eius loci regulariter gubernandos esset intentior. Quod quia invitis fratribus factum erat, fratrum unanimitati satis displicebat, qui per facilitatem prelatorum licentia illicita deteriorati, plerique etiam gloriantes ex nobilitate seculari, et ex personarum acceptione magis quam ex religionis sanctitate rem omnem estimare assueti[d], egre ferebant illum ex humili conditione et ex alio loco sibi preferri, et grave et intolerabile eis videbatur á tortitudine morum suorum ad normam regularis vitae tam subito per illum revocari. Profecto si rerum convenientia inspiciatur, non nimis mirandum videbitur, quod fratres qui per remissionem
fol. 23'. pastoralis sollicitudinis per tot annos á disciplina regulari desciverant, tam difficulter ad rectitudinem vitae reduci poterant. Non, inquam, mirum, si lenitatis dissolutio eos effrenaverat, quibus per annos plus 90 nulla abbatum regularium paternitas excubaverat, sed mercen-

a) no *deletum.* b) *iam* ablatatus *manu posteriori.* c) *hic littera una alterave abrasa.* d) asueti *c.*

narii et qui non erant pastores, quorum non erant oves propriae, dominicum ovile dissipaverant, dum quae sua et non quae Dei erant quaerentes, omnia venalia habebant, et in aecclesia Dei columbas, id est gratias Spiritus sancti, vendentes, domum Dei speluncam latronum effecerant. Quod malum in caput illorum redundasse creditur, qui ut mali pastores lacte ovium Dei inpinguati, lanis eorum vestiti, vilipendebant abigere lupos ab ovili Christi, et quasi canes muti non valentes latrare, animas subiectorum patiebantur interire. Quis enim non execretur? quis, inquam, non abominetur, quod tanta incuria, ne dicam avaritia, animos episcoporum incesserit, quod ab anno Domini 863, quo odibilis Deo Hubertus dux, frater reginae Tietbergae, fugato Hartperto abbate, abbatiam Lobiensem invasit, usque ad annum Domini 955, quo Baldricus expulso Ratherio cathedram aecclesiae Leodicensis accepit, locus ille tantae hactenus nobilitatis et religionis honore insignis sine abbatis prelatione perduravit? Nam postquam predictus Hubertus abbas et dux iusto Dei iudicio in bello extinctus interiit, Franco qui ei in regimine successit, et ipse postmodum episcopus factus, abbatiam Labiensem subdi iuri episcopii Leodicensis ex munificentia imperatoris Arnulfi impetravit, et post eum Stephanus, inde Richarius, post eum Uhogo et Farabertus, omnes, inquam, isti dum magnis abbatiae reditibus carere nolebant et prepositūras quas sub nomine et merito obędientiae religiosis et timoratis viris committere debebant, quasi rusticanas villicationes[a] annuatim pre- fol. 24. cio dabant et adimebant, omnia divina et humana ibi confuderant, omnia sancta et profana promiscua haberi fecerant, et ita miserabili modo quae sibi lucro esse putabant, ad animarum damna verti vilipendebant. Ubi enim primo pecuniam quaerendam esse proponebatur, scis Horat. profecto, quia virtus post nummos ponebatur. Ubi nullus honor virtuti erat, quae spes bona esse poterat? Igitur fratres cum nollent ad correctionis rectitudinem reverti, per omnia et in omnibus adversabantur predicti viri voluntati, clamantes et conquerentes res suas ab eo prodige dilapidari et substantiam monasterii immoderate in obsoniis secularium personarum exstirpari, et maxime in servitio comitis Ragineri. Hoc nomine pretegebant culpam suam, obliti illam sententiam, qua sanctus Benedictus nos regulariter informat: ante omnia ne murmurationis malum qualicumque verbo aut signo appareat. Sed vir Dei doctus in patientia sua habere animam suam, scuto humilitatis et patientiae protectus, omnem adversitatum sustinebat molestiam. Sed quanta et qualia fuerint quae pertulerit, ex scriptis Fulquini abbatis intellegi poterit. Contigit instante vindemiarum tempore conquerentibus de eo fratribus et triste nescio quid confabulantibus, supervenire Erluinum, quem tanta cede fustium multati sunt, ut omnino exanimatus crederetur. Sed ubi persensit illos abscessisse, paululum respirans et oculis palpitans, subduxit se. Nec multo post insperatis omnibus cum adiutorio Bernardi advocati ad villam monasterii Hercliacum dictam proficiscitur. Post haec Raginerum comitem cum Baldrico episcopo ut nativitatem Domini Lobiis celebrent precibus cogit; quod et opti- fol. 24'. nuit. Quod fratribus omnibus omnino visum est nimis vituperabile, et in obsoniis eorum sua nimis distrahi intolerabile, et loca sancta indifferenter á secularibus frequentari satis importabile. Percelebrata itaque natalicium dierum sancta celebritate ubi discessum est, fratres sibi sua minui et subtrahi in commune deplorant. Assumpta igitur audacia Fontanas villam, quam Sambra alluit, petunt, inde quantum vini ibi inventum est abducunt. Profectus tunc fuerat Erluinus ad villam Bermeriacas. Quem fratres cum omni familia et maxima populi multitudine insequuntur. Ibi rursus in eum tanta caede debachantur, ut mirum fuerit quod mortem evaserit. Nec tamen ideo destitit comitis Ragineri potentia, nec constantis in Deo viri perseverantia. Putans enim quod malesani fratres desisterent á cepta rebellione, si tradita venerabili viro animarum cura sub abbatis nomine Christi vices illum in monasterio viderent agere, communicato consilio cum Baldrico episcopo et Cameracensis diocesis praesule, quem prius honoraverat sub maioris prepositi nomine, abbatis ei curam et providentiam non timuit committere. Quae res secus ac ratus erat accidit. Unde enim credidit se[b] sopire odii et inimicitiae flammas, inde maiores et periculosiores aluit mali scintillas. Tandem ille ad abbatis locum promotus, omnes preter paucos á monasterio eductos alium alio dispersit. Quod quidem fecerat secundum eorum extimationem pro eo quod eos suspectos habebat, nec vitae suae satis credulus erat, secundum autem rei veritatem pro eo ut in aliis locis paulatim asueti disciplinae regularis iugo, á consuetae levitatis vanitate desuescerent aliquomodo. Sed nullo modo eos potuit vel Dei timor subiugare vel suo eos amori applicare. Alii qui in loco erant fol. 25.

a) uilic. *e corr.* b) se *erasum.*

residui, intellegentes nihil loci relictum esse suae desidiae et consuetae diu licentiae, irritati ipsa desperationis acerbitate, non timuerunt etiam de eius morte tractare. Ne longius sermonem protraham, tres eorum quibus nobilitatis vanitas et iuventae robur, propinquorum etiam assensus promptiorem ingesserat audaciam, cum magno et satis gravi ordinis et professionis periculo dormitorium noctu aggrediuntur, ipsum extrahunt, et protractum extra ambitum claustri inhumane tractant, oculis privant, partem etiam linguae amputant, non tamen lo-
957. Oct. 20. quendi officio et usu eum privant. Hoc actum est 13. Kalendas Novembris 957° anno dominicae incarnationis[38]. Ille taliter martyrizatus ut nihil bonae spei inter eos sibi superesse sero intellexit, tandem cessit. Nam ita debilis et exoculatus navi imponitur. Gemmelaus evehitur. Nec tamen hic labor iusti viri per omnia infructuosus fuit, sed Christi bonus odor, qui aliis odor mortis ad mortem, aliis odor vitae ad vitam fuit, vim beneolentiae et fortitudinis suae passim diffudit. Nam postquam per incorrigibilem fratrum levitatem palam est deprehensum, fratres sine abbatis prelatione degere quam sit periculosum, deinceps sub abbate eos agere permissum est, et restricta levitate fratrum status sanctae religionis reformatus est; res etiam eorum quae per avaritiam et ambitionem maiorum dissipabatur, ad communem fratrum utilitatem ordinatius stabilita est.

16. Liceat hic paululum rerum convenientiam considerare, et rem rei comparare. Vir iste de quo agimus aliquid simile cum legislatore nostro, sancto scilicet Benedicto, fecit, aliquid simile pertulit, et ideo ut credimus, si parva magnis componere licebit, etiam in remuneratione laborum aliquid simile cum illo habebit, cuius ipse sedulus imitator extitit. Exem-
fol. 25'. plar[a] vitae nostrae sanctus Benedictus olim unius monasterii fratres ad regendum suscepit, quos exorbitantes a regulari via, quia ad iter iustitiae retrahere non potuit, quoad potuit toleravit, quam intentius valuit corrigere laboravit. Quorum putria ulcera ubi sensit nullo medicinae fomento sanari, sed eos econtrario ad frenesim usque ita exasperari, ut etiam tractare non timerent de morte medici, illos dimissos permisit viam suam ingredi; ipse secum habitans quesivit ubi fructuosiori instaret labori. Ita etiam iste noster susceptos fratres, quos contra se unanimes in malo vidit, quandiu potuit etiam cum damno et periculo suo patienter sustinuit. At ubi persensit, illos etiam mortem animarum suarum vilipendere, dummodo illum possent interimere, sibi licet sero consuluit, et illis aliquantulum pepercit, quando ne denuo ab eis impetitus interiret, ab eorum manibus se subduxit. Illi sancto Benedicto occultum veneni ingerentes poculum, obvelare voluerunt infamiae opprobrium; istorum impudica libertas aperto crimini nullum quaesivit umbraculum. Nos haec relinquamus in medio, aliorum estimanda iudicio.

17. Servus Dei ad monasterium Gemmelacense reversus, re ipsa expertus per multas tribulationes regnum Dei parari fidelibus, contemplationi et religionis pietati eo vacabat propensius, quo nihil penę ei arridebat exterius, per quod iam mundi blanditiis posset commoveri aliquatenus. Nec multum dolendum esse sibi videbatur, quod illis oculis carendum erat, quibus etiam culices et cimices gloriantur, cum interior suus homo illis oculis perfecte delectaretur, quibus mundi cordes Deum contemplantur.

18. Hanc malorum acerbitatem exaggeravit é proximo comes Raginerus, qui ei precor-
fol. 26. dialiter in amicitia confederatus, scutum ei esse solebat contra infestantium incursus. Hunc quia nimietate tirannidis suae intolerabilis toti fuerat imperio, Valentianas fisco evocatum et hostem rei publicae preiudicatum omnium iudicio, deportari fecit inrevocabili exilio Coloniensis archiepiscopus Bruno, qui strenue et sapienter secundas partes administrabat in fratris sui Ottonis imperio. Et fortassis cordatis viris rem altius considerantibus credibile poterit videri, hoc accidisse illi dispensante Deo meritis sancti viri Erluini, ne frustra foret quod amicus huius seculi se quomodocunque crediderat amico Dei, similis nimirum illis de quibus in Chri-
Ioh. 12, 43. stum credentibus euangelista dicit: *Dilexerunt gloriam hominum magis quam Dei.* Quia enim
Iac. 5, 16. vera est illa Iacobi sententia: *Multum valet deprecatio iusti assidua*, quis dubitet oratione istius iusti hoc a Deo impetrari potuisse, ut ei in penis huius vitae peccati redderet vicem,
Nah. 1, 9. cuius hic in votis tenuit voluntatem? Qui enim dicit per Naum prophetam: *Non consurget duplex tribulatio*, facile hanc miserendi invenit viam, ut spinis tribulationis sępiens peccatoris viam, per invitam necessitatem trahat ad voluntariam poenitentiam. Simile quid etiam de
Fredegar. Mauricio imperatore compertum habemus, qui iudicium et iustitiam quod preparatio rectae

a) mplar *e corr.*

38) Auctar. Gemblacense a. 958 scribit Mon. G. SS. VI, 391, sed nostro maior fides.

sedis est semper exosus, per occultum Dei iudicium circa undecimam vitae suae horam ab otio carnalis vitae retractus, per interventum sanctorum virorum et maxime piissimi Gregorii papae hoc emeruit, ut saltem sero poenitentiae fructum hic operari potuerit, dum ei á Deo pro poenitentia reputatur, quod ipse cum omni domo sua crudeliter trucidatur.

19. Non multo post superaddidit his gravem cumulum incomparabilis doloris occasio, scilicet venérabilis ac Deo digni domni Wicperti depositio, quae rerum nostrarum miserabilis fuit commotio. Ventus quippe vehemens irruens a regione deserti, id est ventus tribulationis fol. 26'. erumpens ab infructuoso inimicorum pectore, concussit quatuor angulos domus nostrae, quae utique contra tantum turbinem nunquam[a] subsistere quivisset, nisi supra petram fundata fuisset. Heribrandus enim[b], vir potentia et nobilitate praeclarus et maxime affinitate pii patris nostri Wicperti gloriosus, — erat quippe maritus Reinuidis germanae eius —, malitiam quam vivente domno Wicperto conceperat, sed pro reverentia illius distulerat, tandem sine aliquo iustitiae intuitu aperuit, et neglecta imperialis confirmationis auctoritate, et posthabito apostolicae censurae anathemate, abbatiam violenter invadit, res aecclesiae insolenter diripit, et quicquid pius fundator loci nostri nobis contulerat, id sibi iure hereditatis magis quam aecclesiae competere clamat. Omnia erant conturbata; cuncta quae prius tuta videbantur et tranquilla, turbine repentinae tempestatis fiunt periculosa et incerta. Nullus erat qui pro Deo ageret, nullus qui partibus iustitiae faveret. Omnes in unum conspiraverant; omnes pauperes Christi affligebant, aut affligentibus consentiebant. Huius exemplo inducti caeteri fratres et nepotes pii patris nostri, qui multiplici generositate per totam Lotharingiam preminebant, singuli in locis sibi oportunis res aecclesiae nostrae aut invadebant aut diripiebant, hominibus aecclesiae nihil reliqui faciebant.

20. Horum magna pars fuit Rotbertus, fortissimus comes Namucensis, qui cum potentia premineret cunctis, non solum nihil subsidii tulit fratribus tribulationum mole oppressis, immo accepta occasione ex oportunitate temporis, tota potentia sua in eos abuti coepit; et immunitatem comitatus, quam regali auctoritate collatam aecclesiae nostrae auctoralis carta fol. 27. asserit, violenta iniustitia aecclesiae abstulit, et partibus suis applicavit. Preterea quales et quantae circumquaque fiebant cotidie predae et direptiones nostrarum rerum, quae invasiones prediorum, quam miserabiles oppressiones fratrum, quot caedes et captiones aecclesiasticorum virorum, quanta fuerit imbecillitas vel infidelitas advocatorum, quales et quot reclamationes super his omnibus mittebantur in dies ad aurés principum, quod nihil aliud erat nisi verberare aera tantum, si quis haec omnia de diversis scedulis collecta velit congerere et in unum compingere, integri libelli opus videbitur sibi assumere. Et supervacuum est sine spe fructus laborare, quia perdita annumerare nihil est aliud quam super perditis dolorem renovare. Quae tamen reclamationum improbitas non ante cessavit, donec post multos annos Otto imperator Ottoni duci precepit, ut inter aecclesiam et invasores aecclesiae habita ratione, statum reformaret aecclesiae facta inter eos aequaliter rerum dimidiatione. Quae quidem dimidiatio inter Heribrandum Bratuspantem et aecclesiam convénit, ab aliis vero pervasoribus aecclesia nihil recepit. Raginardus vero frater domni Wicperti dedit sancto Petro quicquid in Gandrinul habuit allodii.

21. At pusillus fratrum grex in quo complacuit Deo patri dare eis regnum, qui in terris nihil quaerebat habere proprium, sciens quia nihil deest timentibus Deum, cum undique destitutus esset subsidio hominum, bonum ducebat ad eum solum facere confugium, qui fidus est adiutor pupillorum. Nam sub pio pastore Erluino constituti, dominico se tutabantur ovili, ne aliquatenus patérent morsibus lupi. Et satis habebant quam tenuiter vitam ducere, dummodo possent benedicere Dominum in omni tempore, et semper laus Dei in eorum esset ore. fol. 27'. Ipse vir Dei Erluinus nolens hic habere manentem civitatem, ubi videbat ingruere tam multiplicem et tam contrariam malorum calamitatem, futuram non manufactam sed aeternam sibi suisque inquirebat mansionem. Et intellegens nulla re hanc melius invenire, quam per concordiam fraternae unanimitatis, ad opus pacis exequendum animum intendit omnimodis. Opus enim Deo placitum et lucrandis animabus utile á piae memoriae domno Wicperto incoatum sagaciter implevit, scilicet illud collegium fraternitatis adunavit, per quod omnes Dei timoratos per totam paene Lotharingiam et Frantiam uno pacis et dilectionis vinculo in invicem colligavit, ut omnes in Christo unum saperent, unum diligerent, unum vellent, unum nollent, nihil inter eos perversum, nihil inhonestum, nihil diabolica emulatione contractum, odio dignum

a) nūnquam *c.* b) *quaedam superscripta sed post erasa sunt.*

vel contrarietate esset diversum, ut vere pacifici filii Dei vocarentur, et confitentes alterutrum peccata sua, orando pro invicem salvarentur, elemosinis, ieiuniis, psalmis spiritualibus, ymnis, ad hoc institutis, supra pensum cotidianae servitutis.

22. Talem vitam degens vir magni nominis Erluinus, multis postea annis exemplum bene vivendi fuit omnibus. At postquam in camino diutinae tribulationis excocta est ad purum scoria peccatorum eius, tandem tanquam aurum probatus, de fornace carnis est extractus, et quod tandiu optaverat, demum pervenit ad bravium supernae vocationis, et in regno Dei duplicem accepit calicem martirii et confessionis. Transiens ergo ab hoc mundo quarto Idus Augusti, sepultus est in aecclesia sancti Petri, fideliter et efficaciter, ut credimus, interpellans aures Omnipotentis pro omni familia sancti Petri.

DE HERIWARDO ABBATE.

fol. 28. 987. 23. Gemmelacenses orbati patre, ad curiam regis pro subrogando sibi pastore deliberant ire; nec tamen hoc sine consilio episcopi dioceseos putant faciendum esse. Notkerus tunc temporis Tungrensibus antistabat qui sapientia et nobilitate satis prepollebat. Qui non negans consilium quaerentibus, insinuare eis cepit quam potuit ęloquentius, quam inutile sit pauperes regibus subiacere, quam arduum et difficile humilibus Christi solium regis attingere quam incongruum alienatis á seculo laicalibus personis deservire; eos ipsos multo iam tempore satis expertos esse, quam parum consilii vel auxilii ab imperatoria altitudine in necessitatis tempore acceperint, quibus omnes omnia sine aliquo respectu imperatoriae reverentiae, nullo contradicente vel defendente, abstulerint, cum ab auxilio eorum cor regis avertat aut terrarum longinquitas, aut acriorum curarum, quae semper regio lateri incumbunt, multiplicitas; cum curiali superbiae probro habeatur ipsa paupertas. Satis sibi notum esse quam palatinis canibus sit familiaris rapacitas, quam domestica eis sit voracitas; sed si suo consilio velint assensum prebere, videri sibi multum illis esse utile, si iuri Leodicensis episcopi patiantur subiacere; unde eis omnis absit oppressio, immo contra omnes prompta adsit defensio; facile se id impetraturum á regia munificentia, si tantum sibi adsit fratrum subiectio voluntaria. Haec et caetera id genus episcopo perorante, assensum est sibi á fratrum concordi unanimitate. Ergo communi consilio Heriwardum virum religiosum et industrium eligunt, et per manum episcopi Leodicensis eum sibi abbatem substitui faciunt. Hic Heriwardus fràter fuerat saepedicti Erluini abbatis, monachus autem fuit coenobii sancti Michahelis archangeli fol. 28'. de periculo maris; sed fratri diu convixerat Gemelaus puro desiderio ferventis ibi sanctae religionis. Notkerus episcopus gratum habens tam obędienter suae voluntati favere fratrum unanimitatem, dignum duxit eis reddere vicem. Igitur preter alia quae illis contulit, villam Templus dictam aecclesiae Gemmelacensi dedit, unde annuatim centum solidorum reditus exit; et in villa Namuco aliquantulum vineae, cum terra ad culturam vineae pertinente. Hic Heriwardus á Radone quodam emit quandam silvam, et á quodam Wicperto predium cum familia in villa Walaham, et inde talem conscribi fecit cartulam:

✠ *Quicunque karitatis conglutinantur unitate, binis virtutum pariter alis erecti, superna caelorum penetrare prevalebunt archana, pars quoque beneficia non denegat parti oportuna. Hac ergo quasi convictus specie quidam vir nobilis genere, Rado dictus nomine, conscia propria coniuge Engelrada nuncupata, pari consilio venientes cum comitatu filiorum scilicet virorumque cognationis eorundem, ad coenobium sancti Salvatoris, sancti quoque Petri pigneribus comptum á domno Wichperto Dei cultore, Erluinoque venerabili patrono loci eiusdem. Deinde voluntatem propriam pariter ostendentes domno abbati Heriwardo, convenit mutuo complacuitque, quo silvam quamlibet obtimam traderet loco presenti, partim divinae pietatis gratia, plurimum pro munerum beneficiis, voluntate siquidem domni abbatis, fratrum quoque pariter inibi degentium, virorumque consilio fidelium ordinis utriusque sancto Salvatori legali tradidit auctoritate silvam obtimam, in quam fere centena consistunt bonuaria, super fluvium Dions vulgo nuncupatum. Equidem mox utrisque concessum fore dinoscitur á nobis centum solidi nummo-* fol. 29. *rum in auro scilicet argentoque equorumque, sicut eorum voluntas extitit. Huius siquidem traditionis post haec composita est cartula, sub virorum testimonio fidelium utriusque ordinis, quorum manibus etiam traditio peracta est. Si quis vero, quod absit, contra hanc cartulam quamlibet generare presumpserit calumniam, si se exinde non correxerit, sanctum Salvatorem contra se ultorem sentiat; nobis quoque quibus litem intulerit, auri uncias 30 et argenti pondera coactus exsolvat, et quod repetit vindicare nullo modo presumat. Verum ut presens cartula firma*

stabilisque perpetualiter permaneat, constipulatione interposita, diuturno tempore corroboretur inconvulsa. Caeterum praesentibus notum sit et absentibus, domnum abbatem Heriwardum cum fratribus simili pretio nummorum emisse, quicquid Wichpertus hactenus habuit in villa Walaham vulgo dicta, cum familia satis cognita perpetualiter.

Annis ergo plus minusve tribus in regimine elapsis, Heriwardus abbas debitum solvit humanitatis, et 5. Non. Maii appositus ad populum suum, in aecclesia sancti Petri accepit tumulum.

DE ERLUINO IUNIORE ABBATE.

24. Tertius ad praelationem Gemmelacensis coenobii electus est Erluinus, prioris Erluini 991. consanguineus, et decimo Kal. Ianuarii abbas est ordinatus. Is quantum ad seculum, liberis progenitoribus est ortus; nam Erluinus Cameracensium tunc temporis episcopus eius fuit avunculus; quantum vero ad Deum in Gorziensi coenobio regulari monachicae vitae disciplina adprime exercitatus, ad eam vivaciter exequendam utinam tam idoneus quam sufficienter instructus! Huius tempore Arnoldus quidam, vir nobilis, partem praedii Gemmelacensis, quae ex iure uxoris suae Richeldis se contingebat, sancto Petro reddidit. Siquidem Heribrandus, qui rerum nostrarum primus invasor fuit, Hubertum, qui vulgo Hubezo vocabatur, ex Renuide, fol. 29'. sorore domni Wichperti, genuit, et filias duas, Richeldem et aliam cuius nomen excidit. Porro de medietate Gemmelacensis fisci, quam ut supra diximus Heribrandus iniuste repetierat, his tribus tertia singulis pars in divisione provenerat. Haec est tertia quae ex iure uxoris Richildis cesserat Arnoldo, quam ipse tactus Dei amore legaliter tradidit sancto Petro, et hinc per manus Erluini abbatis talis facta est conscriptio:

✠ *Omnibus sanctae Dei aecclesiae fidelibus, praesentibus videlicet ac futuris, longe lateque commanentibus notum fieri toto cordis optamus affectu, quod abbatis Erluini nomine dicti diebus, quibus coenobio Gemmelacensi nuncupato noviter praeest, consanguineus patroni prioris equivoci, quidam vir ortus nobili prosapia Arnoldus nominatus eiusdemque coniunx Richeldis*[a] *vocitata pariter in divinis incedentes iussionibus, deifici timoris reminiscentes et amoris, pari statuerunt divinitus consilio, quatinus pro salute animarum suarum cunctipotenti Deo salvatori cunctorum, sancto quoque Petro regni coelorum clavigero, cum caeteris sanctorum pignoribus, quae praesentialiter apud nos coluntur, totius hereditatis possessionem, quam infra nostrae potestatis possident abbatiam, legali traderent donatione. Igitur amborum divinitus inspirata benivolentia, quadam die, sollempnitate scilicet beati Medardi pontificis, pari concordantes consilio convenerunt, congregatis quoque fidelium testibus virorum partis utriusque, cuncta quae possidere cernuntur infra nostrae ditionis ut praediximus abbathiam, legaliter tradiderunt Deo salvatori nostro, cuius honore conditus est locus iam dictus, sancto quoque Petro principi scilicet apostolorum, tali videlicet ratione, quo vitatenus usu fruantur fructuario, nec-* fol. 30. *non post communis vitae decessum coenobii nostri subiciantur dominio. Sane pars totius possessionis haec est: quicquid habere dinoscitur in famulis et famulabus communiter, cum molendino pariter et camba, deinceps in agris, culturis, cultis et incultis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, exitibus viarum, thelonei quoque parte sibimet accidente, cum caeteris rebus praedictae possessioni subditis.*

25. Sub hoc Erluino molliri coepit disciplinae regularis rigor, et paulatim tepescere sanctae conversationis fervor, quia non multus in eo erat iustae severitatis vigor. Nam aecclesiasticis rebus, ut sepe dictum est, undique dissipatis, et reditibus et stipendiis minoratis, attenuabatur nimis eorum res familiaris. Itaque sub optentu paupertatis dum quisque sibi consulit, et posthabita communis vitae honestate rem familiarem augere peculiariter querit; vivebant iusto licentius; quod omnino non expedit monachorum animabus. Ita de sanctuario Dei unde primo ex sancta inhabitantium conversatione delectabilis exibat odor, iam nunc sinister diffundebatur rumor, qui nonnunquam apud aures secularium ad infamandam vitam nostram solet esse inclementior. Ergo Erluinus iunior postquam annos plus quam 23 sub nomine pastoralitatis exegit, 7. Kalend. Iunii vita decessit, et in aecclesia sancti Petri 1012. iuxta praedecessorem suum Heriwardum tumulari meruit.

DE OLPERTO ABBATE.

26. Sed miserator Dominus cito oculos misericordiae suae aperuit, et interventu, ut credimus, servi sui Wichperti dignum domui suae dispensatorem providit. Revera, inquam,

a) Richildis *corr.* Richeldis *c.*

misericordiam coeli distillaverunt, quando Olpertum nobis quartum abbatem substitui dele- fol. 30'. gerunt. De eo pauca nobis praelibanda sunt. Is in confinio Sambrensis pagi villa quae Lederna vocatur natus est, parentibus quantum ad seculum non infimis, quantum ad Deum religiosis. In coenobio Laubiensi á puero in disciplina monachica regulariter nutritus, et in studiis litterarum adprime eruditus, ex provectu suae indolis monstrabat qualis esset futurus. Hic ubi ex ore Herigeri Lobiensium abbatis, viri suo tempore dissertissimi, aliquid de septiformi sapore artium bibit, sitim studii sui extinguere non potuit. Ideo ubiubi aliquem in scientia artium egregie prae caeteris valere audiebat, statim illuc volabat, et quanto amplius sitiebat, tanto avidius de singulorum pectore aliquid delectabile hauriebat. Nam et Parisius aliquandiu apud sancti[a] Germani operam dedit et studio et sanctae quae ibi fervebat religioni. Apud urbem Tricassinam triennio studuit, ubi grata vice et multa ab aliis didicit, et prudenter alios docuit. Sed nec Fulberti Carnotensis episcopi eum subterfugit audientia, quem in peritia liberalium artium tota praedicabat Francia. At postquam ut apes prudentissima per florea rura exercitus, liquido doctrinae nectare est distentus, ad alvearium coenobii sui est regressus, ibique vivebat religiose studiosus, et studiose religiosus.

27. Ea tempestate Burchardus quidam in Wormacensi civitate datus erat episcopus, vir cum episcopali honore non indignus, tum pro iuvenilis aetatis fervore litterarum studiis oportune intentus. Is Baldrico iuniori Tungrensium episcopo fiducialiter mandat — eius nempe contubernalis et amicus in palacio regis fuerat, — ut sibi aliquem litterali scientia praeditum fol. 31. dirigat, cuius ope et doctrina ipse in eruditione scripturarum proficere valeat. Quis tanto viro mitti dignus esset diligenter quaeritur, et tandem ad hoc nullus Olberto magis idoneus invenitur, et bona omnium de eo estimatione, ad urbem Vangionum dirigitur. Honorifice ab episcopo susceptus, magnam familiaritatis cum eo gratiam est indeptus. Episcopus nobilis et potens non dedignatur se submittere ad formam discipuli, monachus humilis et peregrinus non timet in tanto viro operam exibere magistri. Et revera necessarium illi erat ut politus esset ad unguem multiplicis doctrinae artificio, cuius laus et aestimatio pendebat á tam sapientis discipuli suptili iudicio. Quantum autem vir tantae auctoritatis ex Olberti doctrina profecerit, ex actibus eius estimandum erit; de quo satis constitit, quod illa aetate in scripturarum eruditione unice claruerit. Quod vel in hoc satis probari poterit, quod opus sanctae aecclesiae nimis utile elaboravit, dum Olberto dictante et magistrante magnum illud canonum volumen centonizavit, et quasi collectis floribus omniformis generis de prato scripturarum coronam preciosiorem auro et topazio in edito aecclesiae collocavit. — Episcopus ubi votis suis satisfactum esse sensit, magistro optionem optulit, utrum mallet secum in honore et amicitia remanere, an ad suos repatriare. Ille elegit repatriare, quia placuit Deo ita pro nobis dispensare. Ergo cum gratiarum actione episcopo Baldrico remittitur, eminentia studii et religionis eius praedicatur, et ne vice[b] laboris sui frustretur, affectuosissime ei commendatur.

28. Cum ergo locus Gemmelacensis vacaret pastore, Baldricus episcopus sollicita cum suis agebat deliberatione, quis dignus esset huius pastoralitatis curam suscipere. Ad summum placuit omnium sententiae, Olberto gemina scientia adornato hunc locum prae omni- fol. 31'. bus competere. Igitur ab episcopo cum Ingobrando abbate suo accersitus, Dei et omnium bonorum iudicio ad regimen aecclesiae est electus, et per manus Ingobrandi abbatis et Godescalci archidiaconi illuc est destinatus. Gemmelacenses ut audierunt inconsultis sibi abbatem mitti, stulta rusticitate episcopali auctoritati, immo Dei ordinationi voluerunt obniti, nullam volentes exhibere ei subiectionem, cuius dolebant sine sua voluntate et consilio factam esse electionem. Stulti et ceci, qui non intellegebant melius sua spe á Deo sibi consuli. Reliquum diei cum nocte superveniente in hac rebellionis obstinatione consumptum est. Mane facto, clarorum virorum qui legatione episcopi fungebantur emolliti consilio, quamvis inviti destiterunt ab ausu temerario, vix tandem adducti submittere manus abbati á Deo salutis[c] suae electo. Hoc factum est 8. Idus Augusti millesimo duodecimo anno Domini; consecratus est autem 11. Kalendas Octobris.

29. Adeptus ergo curam pastoralitatis, non segniter laborabat nomen abbatis implere factis. Et cum initio occurrisset ei magna rei restaurandae difficultas — quippe cum exterius ingrueret gravis rei familiaris tenuitas, interius autem horreret grandis inreligiositas, — non facile[d] memoranti credas, quam brevi et quam facile optata ei arrisit prosperitas. Nam ut

a) sanctum Germanum *corr.* sancti Germani *c.* b) uicē *corr.* uice. c) *ita codex.* d) facili *corr.* facile *c.*

prudenter indisciplinatos mores eorum corrigeret, pravas vias eorum, quibus illicite vagando 1012. aberrare solebant, spinis regularis disciplinae sepiebat; deinde vias rectitudinis, quibus ad vitam incedere deberent, eis ostendebat. Et doctus quod pastor pastorum comminetur pastoribus, qui semetipsos et non gregem Dei pascunt, qui cum austeritate et potentia eis imperant, et nulla paternitatis affectione eos ab erroris devio revocant, nec á malo dolentes[a] liberant, quod infirmum erat alligabat, quod confractum erat consolidabat, quod perierat requirebat, et exemplo euangelici Samaritani ulceribus eorum vinum severitatis et oleum pietatis fol.32. infundebat. Nec eum spes fefellit. Non enim prius destitit, quam accepto ventilabro discretionis, quae est mater virtutum, paleas vitiorum de area dominica excussit, et grana virtutum in horreo Dei, in pectoribus scilicet fidelium, purgata recondidit. Nec hoc satis esse visum est bonae eius intentioni, semper in anteriora tendenti. Sciens quippe quia otiositas inimica est animae, suos iam satis imbutos sancta religione, studiis etiam litterarum docuit studiose insistere; ut dum per semitas scripturarum oculis atque animis relegerent patrum vestigia, scirent indubitanter errorum cavere á via et ad viam veritatis sectandam nulla paterentur offendicula.

30. Itaque dum praeter illa quae extrinsecus erant, urgeret eum instantia sua cotidiana, scilicet animarum sibi commissarum sollicitudo continua, bonae voluntati eius cooperabatur utrobique Divinitatis omnipotentia. Siquidem postquam interius vis divini timoris et fervor religionis recaluit, mox exterius ex bono rerum proventu exuberavit rei familiaris opulentia. Quapropter vir Deo devotus Olbertus in bonam spem adductus, successus urgere suos coepit instantius. Et videns monasterium cum officinis suis monachicae habitationi minus esse habile, quod sibi displicebat pro sua brevitate et quia nulla decoris ornatum erat venustate, praesertim quod iam iamque videretur minitari ruinam pro nimia vetustate, sperans de Deo qui dives est in misericordia, anno praelationis suae septimo novae aecclesiae coepit ordiri fundamenta.

31. Videntes autem Christi fideles in dies proficere illum, voluntaria succurrendi oportunitate eius animabant animum. Baldricus siquidem episcopus gaudens se non esse frustratum de abbatis á se electi bona estimatione, totum se transfudit in eius dilectione, et aecclesiam in Bavenchin et novellam aecclesiolam in Heis, decimam quoque in Bernunfait [seu[b] in fol.32'. Sombresia] Gemmelacensi tradidit aecclesiae.

32. Eodem quoque tempore commissa pugna in Florinis inter Lantbertum comitem, 1015. Sept. 12. filium Ragineri Longicolli, et Godefridum ducem, cum Lambertus ibidem gladiis cesus accepisset vitae finem, coniunx eius Gerberga nobilissima, peccatis viri sui compuncta, cum animae eius absolutionem et requiem quaereret per elemosinarum remedia, voluit ut etiam aecclesia Gemmelacensis, cuius ipse comes defensor fuerat, ex debito animae ipsius persolveret iugiter orationum munia. Unde salubri accepto consilio, annitente sibi filio suo comite Heinrico, fundum proprietatis suae quod Tortosa vocatur, in parochia Basciu, tradidit Gemmelacensi loco. Et quia ipse comes infra parochiam Gemmelacensem habebat aliquot mansos iure beneficii a regia manu collati in viculo Eyneis dicto, facto iterum iustae commutationis ratiocinio, Tortosam ipse recepit et ad ius beneficii sui transtulit, Eyneis vero proprietati aecclesiae Gemmelacensis transcribi fecit, quod pro vicinitatis oportunitate utrique parti magis accommodum fuit. Quod ne quis posterorum auderet convellere, corroboratum est regiae manus auctoritate, ut docet conscriptio huius cartulae:

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Heinricus gratia Dei Roma- 1018. *norum caesar augustus, omnibus in Christo pie vivere volentibus. Notum esse volumus omnibus tam praesentibus quam futuris quoddam nostrae donum dignitatis, quod precibus quorundam nostrorum fidelium quibusdam contulimus aecclesiis: Congregatio Gemblacensis aecclesiae in pago Darnuensi sitae, in parroechia scilicet Leodicensis aecclesiae, asstante advocato suo quandam cuiusdam terrae commutationem fecerat cum Heinrico Nivigellensis abbatiae advocato, quam constat factam ordine isto. Congregatio Gemblacensis aecclesiae Nivigellensi* fol.33. *aecclesiae quinque dedit mansos in villa Basciu dicta sitos, praedictusque advocatus aecclesiae Nivigellensis reddidit ei totidem sui beneficii a me sibi dati in parochia Gemblacensi positos. Super quo concambio nostram imperialem dignitatem Leodicensis aecclesiae episcopus Wolbodo adiit, et ut firmitatem inviolabilem optineret per me devotus oravit. Cuius petitioni assensum*

a) -tes *e corr.* b) seu in Sombresia *saeculo XII. addita in c.*

facile praebui, quoniam et fidelissimum eum mihi in omnibus comperi, et utrique aecclesiae concambium utile esse multis adtestantibus recognovi. Hoc igitur utriusque aecclesiae consensu fidelium factum firmamus, et in aeternum inviolabile et immutabile esse edicto imperiali decernimus. Et ut haec nostra auctoritas praeceptumque consensionis inviolata deinceps permaneat, iussimus hoc conscribi, sigillique nostri impressione munitum signari.

Signum domni Heinrici invictissimi Romanorum imperatoris augusti Gonterius cancellarius (L.[a] *M.) vice Erchanbaldi archicappellani notavi. Data* 6. *Kal. Dec., indictione secunda, anno dominicae incarnationis* 1018, *anno vero domni Heinrici secundi regnantis* 17, *imperii* 5. *Actum Leodio.*

33. Abbas Olpertus, gaudens quia per auxilium bonorum virorum labori suo bonum proventum Deus inferebat, ad augenda fratrum stipendia, quae nimis tenuia erant, animum intendebat. Et sciens esse monachorum, ut labore vivant manuum exemplo patrum et apostolorum, continuato cum fratribus labore, secundum quod necessitas paupertatis exigebat et voluntas obędientiae suadebat, in oportunis supradicti praedii locis factis aestuariis[b] vivaria ad recipiendos pisces construxit; quod fratrum usibus satis utile esse providit.

fol. 33'. 1018. 34. Successor Baldrici Wolpodo, quia omnino deditus erat sanctae religionis studio, Olbertum abbatem religiosius caeteris vivere libenti accipiebat animo, et eum dignatus suo látere et auricula, ad meliora eum tendere sua provocabat gratia. Unde quod primum ei occurrit, quae antecessor suus illius gratia aecclesiae Gemmelacensi tradidit, suae stipulationis auctoritate confirmavit; insuper ipsam aecclesiam Gemmelacensem immunitatis libertate donavit, et haec huiusmodi cartae testimonio posteris conservanda assignavit:

Wolpodo, Dei disponente clementia sanctae Leodicensis aecclesiae episcopus, omnibus in Christo pie vivere volentibus. Unicuique Christi fidelium scimus omnimodis esse elaborandum, ut promereri possit gratiam sanctorum. Quia sic tam propriae fragilitatis quam[c] *demonis et huius mundi concutimur fluctibus, ut nonnisi eorum freti patrociniis subsistere possimus. Unde sancti Petri apostolorum principis sanctique Exuperii martyris aliorumque sanctorum patrocinia quo potui modo quaerere deliberavi, quem et omnibus tam praesentibus quam futuris notificare disposui. Antecessor meus Baldricus divino et ipse tactus fervore, quandam aecclesiam in Bavechin corte nostra sitam Gemblacensi dedit aecclesiae, in honore supradictorum dedicatae. Dedit et decimas quorundam sartorum, quae quidam in silva [Sombresiae*[d] *et] Heis dicta eiusdem Gemblacensis aecclesiae sariebant, quaeque nulli antecessorum nostrorum alicui parrochiae assignaverant. Et haec quidem sub testimonio testium idoneorum praedictae aecclesiae contulit, sed cartulam traditionis morte praeventus non fecit. In qua facienda volens me facere participem eius elemosinae, praedictum donum sub cartulae firmo consignatione. Addo et aliud ex parte nostri donum, quod omnibus volo esse notum. Instinctu nostro abbas et con-* fol 34. *gregatio praedicti loci aecclesiam novam aedificavit, iuxta quam antiqua relicta, quia erat parvula et cito lapsura, claustrum et omnia transmutare curant. Sed his quandoque factis, timent circumitionis obsonia ab aecclesia antiqua exigenda esse ab episcopis futuris, ea scilicet occasione, quod monasterium desierit ipsa esse. Cuius rei rationem diligenter investigans cum multis, comperi, ab ipsa aecclesia Gemblacensi servitia aliqua data non fuisse circumitionis scilicet vice antecessoribus meis, ex quo éadem abbatia munificentia regis subiecta est sedi aecclesiae Leodicensis. Hanc antecessorum meorum clementiam in futurum decernimus conservandam, scilicet ut ab aecclesia Gemblacensi, salva tantum ordinatione pontificali, servitutem circumitionis requirant nullam. Secundum sanctorum canonum instituta permittant monachos vitam deducere quiete bona, ut tam pro nobis quam pro illis orationibus vacent in tota ipsorum vita. Ego Wolpodo episcopus nomine non opere subscripsi et confirmavi.*

35. Baldricus sepe supra nominatus episcopus cum retributore omnium Deo faciens commertium proficuum sibi, elegit de perituris aeterna ab eo mercari. Ideo eum adoptans heredem patrimonii sui, coenobium in honore fratris Domini Iacobi fundavit in insula Leodicensi, ac portionem substantiae temporalis, quae ex multa copia nobilium parentum suorum eum contingebat, delegavit ibi. Sed immaturo raptus funere, non potuit in hoc votis suis ad plenum satisfacere. Cuius loci providentia quia nulli adhuc assignata erat, ad manum solius episcopi spectabat. Unde successor Baldrici Wolpodo pie sollicitus, habito consilio cum suis fol 34'. familiaribus, deliberavit locum illum prudentissimi abbatis Olberti committere manibus. Quod ille diu multumque reluctatus declinavit humiliter, at vix tandem suscepit obędienter et exe-

a) *adest monogramma Heinrici II. imperatoris.* b) iis *e corr.* c) tam *corr.* quam. d) sombresiae et *post add.*

cutus est prudenter. Nam aedificato claustro cum officinis suis, prout patiebatur oportunitas temporis, colligens hinc inde viros bene directos ad normam disciplinae regularis, et maxime ex disciplina abbatis Richardi, qui tunc temporis ubique praedicabatur in fervore sanctae religionis, primus illic propositum monachicae professionis instituit, et quoad vixit, locum illum ad laudem Dei et hominum strenuissime gubernavit.

36. Nec minus insistens cepto operi Gemmelacensis aecclesiae, quicquid á semetipso omnimodis laborando poterat extorquere, totum satagebat expendere in utilitate rei aecclesiasticae. Unde ad tam promptum bonae intentionis affectum, subministrabat divinitatis gratia optatum effectum. Siquidem arridente sibi multo successu prosperitatis, maturius sua spe vidit consummationem cepti operis, infra triennium fere aedificata aecclesia cum utensilibus suis, constructo etiam claustro cum officinis suis, et quod magis erat ei in voto, iam ad plenum fervente ibi sanctae religionis studio, litteralis quoque scientiae non mediocriter vigente exercitio. Ipse nullam paene nec curis animi nec labori corporis laxans quietem, semper tendebat ad operis consummationem. Ita omnibus apparatis ex voluntate, dedicationem illius aecclesiae celebrari fecit maxima omnium vicinorum alacritate á Durando venerabili Leodicensium praesule 8. Kalendas Augusti millesimo vicesimo secundo anno Domini. 1022. Iul. 25. Nec multo post oratorium sancti Pauli situm infra claustrum 6. Kalendas Iunii á successore Durandi Raginardo dedicari fecit, apud cuius animum maximum amicitiae locum optinere meruit. Postea etiam constructo duplici oratorio, inferius scilicet in honore Iohannis bapti- fol. 35. stae et Iohannis euangelistae, superius in honore Michaelis archangeli et Stephani prothomartyris ab eodem Raginardo sollemniter dedicari fecit 2. Idus Augusti. Corpora etiam venerabilis et Deo digni fundatoris nostri loci Wichperti et trium praedecessorum suorum, Erluini, Heriwardi, secundi Erluini, in hanc criptam reverenter fecit transportari.

37. Idem fidelis dispensator et prudens, sciens quia querentibus primum regnum Dei et iustitiam eius, etiam necessaria corporis in tempore sunt adicienda, laborabat omni qua poterat instantia, undecunque annuente sibi Deo adquirere praedia, ut dum eis pro facultate loci exteriora suppeterent, ipsi sine murmurationis impedimento tranquillius et expeditius Deo deservirent. Disposita itaque ordinatius solito re familiari, ut iam absque typo vel mora constituta fratribus stipendia possent suppeditari, quicquid supercrescebat, ad utilitatem posterorum expendere satagebat, sciens quia quicquid supererogaret, á vero Samaritano Deo, qui custodit Israel, reciperet. Nec eum labor suus cassavit, quia tamdiu laboravit, donec res aecclesiae, quas tenuissimas invenit, non parum augmentavit, et ut ita dicam paene duplicavit, dum aut dato precio undecunque quaecunque poterat fideliter emit, aut conivente suo labori devotione fidelium pro salute eorum aecclesiae nostrae tradi optinuit. Quae diversis locis á diversis personis diversis ratiociniis undecunque corrasa[a] quia numero quidem sunt plura, sed quantitate parva, et redituum estimatione non adeo magna, á nobis sub numero perstringi non possunt omnia.

38. Huius etiam tempore Hubetho, Heribrandi filius, domni Wichperti ex sorore Renuide fol. 35'. nepos, tactus amore pietatis et iustitiae, annitente sibi Gudetha sua nobilissima coniuge, reddidit aecclesiae nostrae partem quae sibi cesserat ex medietate á patre suo Heribrando nobis direpta violenter et iniuste, monitus exemplo sororis suae Richeldis, quae ut supra diximus partem suam retulerat ad iustas partes aecclesiae Gemmelacensis. Huius etiam Hubethonis filii, Hubertus scilicet et Tietwinus, tertiam partem de villa Puceu aecclesiae nostrae tradiderunt.

39. Idem domnus abbas Olbertus allodium in villa Masau et in Biettinis dedit, et pro eo villam Feroit dictam accepit, facta commutatione non satis nobis commoda secundum rerum estimationem, sed ut sibi soli visum est utili propter solam vicinitatem. Siquidem et antea á praedecessoribus suis per iustam commutationem eiusdem allodii quadam parte data Sustrensi aecclesiae, villa Mainil dicta adiuncta est parti aecclesiae nostrae.

40. Quid autem dicam, eo tempore quo nimia annonae caritas totam profligavit Galliam, quam sibi á Deo in faciendis elemosinis cumulavit gratiam, quam apud homines inaucta ecclesiastica re sibi adquisivit gloriam? Quasi enim alter Joseph praescientiae tactus gratia, frugum ubertate superioribus annis sua repleverat horrea, de quibus pauperum suorum in tempore relevare penuriam parabat Dei praevidentia. Et cum multi alii ducti avaritiae spiritu aliorum penuriam ad suam verterent commodum, dum posthabita misericordia pauperum,

a) corrosa *alia manu* corrasa c.

sua aut servant tenatius aut vendunt carius, hic nec sua sibi servare per tenatiam nec aliis vendere voluit per avaritiam; sed ipsius Dei creditor effectus, coepit esse laudabilis usurarius. Nolens enim parce seminare, ne et parce meteret, seminabat in benedictionibus, ut de fol. 36. benedictionibus meteret vitam aeternam. Et quia hilarem datorem diligit Deus, non ex tri- 2 Cor 9, 7. stitia aut ex necessitate elemosinarum implebat opus, sed pietatem misericordissimi cordis ostendebat ex hilaritate vultus. Praeter illos enim qui singulis horis euntes et redeuntes de eius participabant benedictione, non paucos domesticos aecclesiae ut dignum erat sustentabat de penu matris aecclesiae, constituta eis sine dilatione diurni viatici stipe. Et hoc in eo poterat esse miraculo omnibus, quod cum esset in elemosinarum largitate tam profusus, in relevanda aliarum congregationum inopia tam paterne prodigus, in vicinis suis etiam[a] nobilibus in tali temporis articulo consolandis tam liberali oportunitate paratus, cum etiam suos, scilicet aecclesiae homines, sua compassione iuvaret laxando oportune solitos terrae reditus, gregem Christi in solitudine claustrali divinae servituti vacantem nunquam habuit immisericordius, sed sufficientia proveniente sibi coelitus, toto humanitatis affectu serviebat Deo servientibus.

41. Nec videtur esse praetereundum, dicere quantum in ornanda aecclesia fuerit ei studium. Quamvis enim dicatur: *In sancto quid facit aurum?* non habebat tamen in exterioribus rebus unde desiderium animi sui ostenderet erga Deum, nisi ea, quae prima mortales putant, liberaliter expenderet erga Dei cultum. Quod nonnihil valere nulli est dubium; sive ut inde necessitatis tempore subveniatur indigentiae pauperum vel Deo servientium, sive ut inde aecclesiasticae utilitatis oportune maius comparetur commodum, sive quia homines bruti et omnia estimantes magis ex animo suo quam ex veritate rerum, nihil paene ducunt cultu et reverentia dignum, nisi quod ex his quae ipsi temporaliter amant viderint adornatum. fol. 36'. Ideo utrobique declinans crimen avaritiae, queque undeunde[b] potuit prudenter corradere, in ornamentis aecclesiae maturabat impendere. Quorum summam hic perstringere non est quidem difficile, quia cotidie est oculis ea inspicere. Fecit tabulam argenteam ante altare sancti Petri anaglifo opere non indecore celatam, duas quoque alias argenteas minoris quantitatis; frontale quoque ad altare sancti Exuperii martyris; candelabra argentea fusilia duo; calicem aureum unum, argenteos sex; turibula argentea deaurata duo; cruces aureas quattuor, argenteam unam; ventilabra argentea duo; textus euangeliorum unum aureum, tres argenteos; epistolarem argenteum unum; capsas reliquiarum argenteas duas; cappas ex palliis decem et octo; casulas duodecim; diaconalia duo; subdiaconalia quattuor; albas, stolas, tapetia et alia, quae quamvis numerentur inter subsiciva, eius tamen industria et studio sunt comparata, aut eius amoris gratia á Dei fidelibus aecclesiae collata. Quae quidem quamvis non sunt adeo multa pro precii estimatione et alienarum divitiarum comparatione, sunt tamen multa et magna et preciosa pro bona eius intentione, quia remunerator bonorum Deus non estimat ex quanto, sed quo vel quali sibi offeratur animo.

42. Et quia cum religionis studio vigere fecerat etiam litteralis scientiae studium, ne et in hoc eis deesset unde huiusmodi artis exequerentur exercitium, sumministravit eis etiam copiam librorum. Non passus enim ut per otium mens aut manus eorum torpesceret, utiliter profectui eorum praevidet, dum eos et per scribendi laborem exercet, et frequenti scriptu- fol. 37. rarum meditatione animos eorum ad meliora promovet. Appellens ergo animum quasi alter quidam Philadelfus, ad construendam pro posse suo bibliothecam plenariam, vetus et novum testamentum continentem in uno volumine transscripsit[c] historiam. Et[d] divinae quidem scripturae plus quam centum congessit volumina, secularis vero disciplinae libros quinquaginta. Mirandum sane unum hominem in tanta tenuitate rerum tanta potuisse comparare, nisi occurreret animo, timentibus Deum nihil deesse.

43. Ego sane dum studiorum ingenii et laboris tanti viri recordor, omnino demiror, quod in eo geminae scientiae tam egregię claruerit[e] vigor. A puero enim in solitudine claustrali educatus, tam sollers et prudens apparuit in disponendis mundanis rebus, ut vix aliquis secularium videretur ei praeferendus. Et contra dum se restringeret ad rigorem monasticae conversationis, id ipse inter strepitum aecclesiasticae procurationis explebat subsicivis operis, quod vix aliquis alter attingeret vacans Deo in quietem monasticae solitudinis. Nec frustra fama nominis eius ubique discurrebat, de cuius doctrina tam dulcis odor longe lateque cre-

a) &tiam *c.* b) unde::unde *corr.* undeunde. c) *e corr. c. Fortasse fuit* conscripsit. d) *Alio atramento pergit idem scriba, qui et* transscripsit *posuerat.* e) clarierit *corr.* claruerit *c.*

scebat. Exceptis enim illis quos in subiectione sua in studio et religione nutrivit, multas clericalis ordinis personas, quosdam etiam curiales, doctrina sua promovit, quorum illustris probitas vel dignitas postea sanctae aecclesiae magnae utilitati et honestati fuit. Sed et in hoc in aecclesiis Dei eius laudabilis memoria adhuc vivit, quod vitas aliquorum[a] sanctorum aliquibus in locis liquide et polite composuit, et de gestis eorum in laude Dei secundum regulam musicae disciplinae, in qua multum valebat, dulcissime cantus modificavit. Inter quae fol. 37'. quia rogante Raginero comite vitam sancti Veroni confessoris composuit, cantum etiam de eo melificavit, antiphonas quoque super matutinales laudes in transitu sanctae Waldedrudis, ipse comes Raginerus et Hathuidis coniunx eius quicquid praedii habebant in Dion aecclesiae nostrae tradidit.

44. Tam laudabilem et utilem vitam degens, postquam in 37 annos exegit tempus suae 1048 praelationis, sensit se a Deo invitari ad bravium supernae vocationis. Et exemplo domini Iesu, qui transiturus ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, in finem eos dilexit, etiam ipse filios suos, quos Deo in sinu maternae dulcedinis genuerat et affectu paternae sollicitudinis educaverat, usque in finem dilexit. Qui quia duobus monasteriis praeerat, et ob id continua regendi instantia alternatim habitationem suam mutare consueverat, tunc in Gemmelacensi coenobio aliquandiu commoratus, natalem apostolorum Petri et Pauli sollemnizabat. Et congregatis filiis suis, prolixe et pie sermocinatus est eis, et quantum poterat facundia diserti doctoris et pietas affectuosi patris, monebat eos, ne ab aratro dominici operis oculos averterent, ut a fermento secularium caverent, ut non solum coram Deo sed etiam coram hominibus bona providerent, et caetera id genus, quae pii et sapientis viri eructabat pectus. Inter loquendum ante altare sancti Petri eos eduxit, cum psalmodia et oratione pastorum pastori eos commendavit, ab omnibus commissis pastorali potestate absolvit, et spirituali sanctificatione benedixit. Et ut ultimum vale non sine lacrimis eis fecit, Leodium abiit. Urgebatur enim tristi nuntio de infirmitate gloriosi episcopi Wathonis, cui ipse etiam hoc debebat praeter reverentiam debitae subiectionis, quod eius condiscipulus et a puero fol. 38. fuerat contubernalis, et ab inde inita inter eos amicitiae gratia cum ipsa aetate sine querela simul concreverat, et ut ita dicam cum eis insenuerat. Episcopus gaudens se consolatum esse optata visitatione amici, ab eo in nomine Domini secundum praeceptum apostoli Iacobi expetiit inungui. Peracto inunctionis officio, cum missionem peteret ab episcopo, et adhuc de spe vitae suae fiducialiter quereret ab eo, episcopus tactus spiritu divino: *Hodie*, inquit, *non moriar, o amici mei, sed cras in Christi nomine succurrite mihi.* Ille desperans de vita amici, resolutus in lacrimis nec valens temperare dolori: *Non sinat*, inquit, *Deus me septem dies supervivere tibi.* Et ad monasterium sancti Iacobi cui praeerat regressus, coepit destitui corporis viribus, mox etiam vexari acriter febribus. Quid multa? Secundum praedictum et votum piorum virorum, crastino die, quod est 8. Idus Iulii, episcopus migravit ad Dominum. Abbas autem, qui episcopo dimidio animae suae septem dies supervivere noluit, ipso septimo die, quod est 2. Idus Iulii, felicem spiritum coelo reddidit millesimo quadragesimo octavo Iul. 14. anno Domini.

45. At exequias funeris eius quo venerationis honore, quo miserationis dolore prosecutus sit grex coenobii utriusque, qui in Christo sub eius profecerat institutione, supervacuum est memorare. Gemmelacenses siquidem audita pii pastoris infirmitate, cui post Deum et primum loci nostri constructorem Wicpertum quicquid pene habebant gaudebant imputare, piae dilectionis alis non distulerunt illuc convolare. Contristabat eos non mediocriter amantissimi patris destitutio, sed plus quam dici vel credi possit miserabili contristabantur infor- fol. 38'. tunio, quod carendum eis esset corporis eius pignore pretioso. Et si aliquam viam eis aperuisset Dei dignatio, nihil optabilius eorum omnium insedit animo, quam id agere aliquo modo, ut corpus defuncti referrent Gemmelacensi coenobio. Sed id nec precibus optinere, nec aliqua omnino ratione potuerunt efficere, gaudentibus civibus ad tutelam civitatis suae praesentialiter tam sancti viri patrocinia provenisse. Sepultus est igitur in aecclesia sancti Iacobi, ut decuit primum abbatem ipsius loci, et hoc epitaphium inscriptum est libitinae ipsius tumuli:

Hic[b] *iacet abbatum speculum, decus et monachorum,*
Abbas Olbertus, flos paradise tuus.
Praefuit aecclesiis normali tramite binis;
Leggia corpus habes, Gemble carendo doles.

a) aliquas *statim corr.* aliquorum *c.* b) *versus rubro atramento scripti.*

1048. 46. Perlato ad Gemmelacenses tam tristi nuntio, omnibus palam factum est ipsius veritatis testimonio, qua pastoralitatis sollicitudine omnes habuerat, qua paternitatis dulcedine omnes nutrierat, qua karitatis unanimitate omnes a parvo usque ad magnum sibi in Christo devinxerat. Quis enim poterit dicere, quis dicenti poterit credere, quantus ilico omnium factus sit concursus, quantus fratrum merentium fuerit luctus, quantus pauperum clamor, quantus pupillorum et viduarum dolor? Ab omnium ore sonat pro collatis sibi beneficiis gratiarum actio, tam pia et exaudibilis pro absolutione animae eius ab amicis Christi ad coelum transmittitur oratio. Quis eorum qui tam affectuosas vidit exequias, quis, rogo, tam pias, tam fol. 39. meritas, tam profusas dubitet Deum acceptasse lacrimas, quas non extorquebat aliqua carnalis affectionis necessitas, sed quas eliciebat placita Deo spiritualis dilectionis pietas? Qui ergo tot amicos conciliaverat sibi de iniquitatis mammona, receptus est ab eis in aeterna tabernacula. Et quia bene ministravit, gradu bono adquisito sibi[a], coelestis curiae ascriptus[b] dignitati, credo, nos modo illic sua tutabitur gratia, quos hic tam paterna nutrivit misericordia. Amen[c].

DE MYSACH ABBATE.

47. Deodvino in cathedra aecclesiae Leodicensis subrogato, Mysach virum sane venerabilem cognomento Mathelinum abbatem substitui Gemmelacensi coenobio, concors totius congregationis expetivit electio. Is abbati Olberto consanguinitatis coniunctus linea, et a primis annis cum fratre suo eque memorabilis vitae Fulquino regulariter et studiose in eius educatus disciplina, ad hoc uterque excrevit bonae indolis industria, ut magnae utilitatis locum sortiri mererentur in Dei aecclesia. Ex quibus Fulquinus iunior aetate, nominatus in exercitio litteralis scientiae, glorioso Stabulensium abbati Poponi ad regendas puerorum scolas directus, et per aliquot annos in morum honestate ab eo satis probatus, per interventum eius in Mettensi urbe ad regimen abbatiae sancti Vincentii martyris est promotus, quod usque ad finem vitae suae utiliter et laudabiliter est executus. Mysach[d] autem frater eius, etiam Virduni sub Richardo abbate in gymnasio monasticae disciplinae regulariter exercitatus, per omnia in virtute obedientiae satis est probatus. At postquam inventus est etiam esse patiens fol. 39'. laborum, et strenuus et prudens in dispositione aecclesiasticarum rerum, domnus abbas Olbertus eum suo lateri adiunctum, participem fecit omnium operum et consiliorum suorum. Et ordinans eum sibi praepositum, commisit eius prudentiae secundas partes omnium rerum. In cuius obędientiae executione tanta viguit subiectione, ut nulla unquam titillatus sit superbiae inflatione. Et per multos annos tam prudenter et utiliter vixit, ut postquam sanctae memoriae abbas Olbertus humanae naturae cessit, nullus qui ei succederet dignior eo inventus sit. Itaque 7. Kalendas Augusti adeptus[e] locum regiminis aecclesiastici, consecratus autem 7. Idus Augusti, attendebat diligenti instantia sibi et gregi. Nam secundum quod didicerat, regulariter et pie vivebat, et secundum quod vivebat etiam alios vivere docebat. Res aecclesiae antiquitus attributas vel postea adquisitas pro captu et posse suo in nullo unquam neglexit, nec incuria vel inscitia sua eas diminuit, immo iugi labore et vigilantia multiplicavit. Adversariis aecclesiae audacter semper restitit, stipendia fratrum fideliter adauxit, et ne per singula currere opus sit, utilitate aecclesiastica intus et extra nihil carius unquam habuit.

CONTINUATIO AUCTORE GODESCHALCO.

48. Ipse[f] etiam ante et retro oculatus, sciens interiorem hominem sine exteriori non posse subsistere, quecumque in abbatia invenerat et quae ipse adquisierat in duas partes dividens, in victu et vestitu fratrum distribuit. Vestiarium ita composuit. Quinque libras nummorum in villa Templus dicta, et tres libras in villa Pheroth, tres libras et quatuor solidos in villa Mannil, octo solidos de terra Fastradi in villa Niel, in villa Esnatica et municipio Eneis fol. 40 quosdam reditus decrevit; in villa etiam quae Castris dicitur 4 libras denariorum annuatim statuit, ea ratione ut uno anno pelliciae a vestierario, et altero pellicii á loci praeposito, et cucullae et tunicae fratribus darentur á camerario. In villa etiam Turb dicta, quae sita est in 39 pago Bracbantico super aquam quae ob dulcedinem et bonitatem sui Oilla[39] ab incolis dicitur, medietatem reditus totius villae vestierario delegavit. Post haec Balduinus clericus Soneien-

a) :: sibi. (et?) b) ascriptus :. (est?) d. c) ámên c. d) *minio scriptum.* e) *post* adeptus *erasum* est *c.* f) *alia manu pergit prima linea in loco raso scripta.*

39) i. e. oleum.

sis fraternitati nostrae sociatus, alteram medietatem, quae ei iure patrimonii competebat, ob salutem animae suae adiecit. Statuit etiam, ut camerarius per se villicum, investituras et placita habeat villarum sub se degentium. Cellerario ad saginam comparandam centum solidos instituit. Ad utensilia comparanda officinarum, hoc est coquinae, pistrini, cambae, granarii, triginta solidos de censu cortiliorum annuatim dari censuit; decimas feni unde boves suos aleret dedit; praebendam et calceos bubulco qui ligna de silva per singulos dies adduceret stabilivit; hortum ad holera facienda, bubulcariam cortem cum cortilio bubulco delegavit. Haec omnia sub cura cellerarii statuens, mensam fratrum sub eius cura constituit. Itaque panem, librarum duarum; legumen, pisorum seu fabae. Ad emptionem secundi pulmenti, ovorum, casei, seu piscium decem et octo denarios per dies singulos. A Kalendis Octobris usque ad dominicam septuagesimae tertium pulmentum herbarum hortensium, iustas duas cervicae diatim, mensuram vini per singulos quatuor diebus ebdomadis cum karitate sabbati; paximates similagineos in duodecim praecipuis sollempnitatibus anni hora prandii, placentas et oblatas cum aliis bellariis ad cenam amministrare praecepit. Cras forsitan dicet aliquis, fol. 40'. qualitatem perpendens praesentis temporis: *Falsum est, quod hic legitur; nunquam tali seculo usi sunt monachi illius temporis.* Scit Deus, qui est summa veritas, quia quod vidi scripsi, et adhuc supersunt testes idonei[a].

49. Addidit annuatim aecclesiae custodi 20 solidos nummorum ad coemptionem vini, ex[b] quo cotidianum missae sacrificium oportet celebrari. Ad anniversariam diem suae depositionis constituit annuatim dari fratribus 8 solidorum karitatem, gratia piae recordationis. In memoria aeterna erit bonus dispensator, ab auditione mala non timebit, quia spes eius semper in Domino fuit.

50. Ultima etate egrotavit dolore pedum vehementissime, sed nec in ipsa infirmitate neglegebat salutem aecclesiae, nec medicorum auxilium quesivit, sed in Deo fiducialiter speravit. Et dum ita bonam operum suorum consummationem patienter expectat, per ipsius patientiae virtutem bonam sibi consummationem praeparat. Excoctus ergo diu in camino tribulationis et infirmitatis, postquam 23 annos in regimine explevit, 3. Idus Novembris debitum solvit humanitatis anno 1071 Domini. 1071.

DE TIETMARO ABBATE.

51. Defuncto Misach abbate, qui pater tam amabilis et aecclesiae Dei tam utilis fuerat, multum meroris et sollicitudinis Gemblacensibus remanserat. Meror erat de tanti pastoris amissione, sollicitudo, ne ei succederet qui congregata dispergeret, dispersa non congregaret. Sed misericorditer consolatus est eos Deus pater misericordiarum, dans eis ex eodem cenobio abbatem nomine Tietmarum. Hic per omnia sequens vestigia praedecessoris sui, adauxit potius quam minuit substantiam monasterii. Qui dum temporibus antefati abbatis custos esset fol. 41. aecclesiae, ambonem euangelii et feretrum sancti Exuperii auro et argento vestivit, et opere anaglifo decoravit. Huic gloriam mundi fugienti et paupertatem Christi in omnibus sequenti, praedium Hucberti clerici, qui apostata dictus fuerat, conventus fratrum indominicatum dedit. Ipse fratribus fraterna et paterna vicissitudine ex reditibus eius praedii 50 solidos redonavit, ea conditione ut a se et successoribus suis annuatim ad usus fratrum in festis praecipuis duo solidi darentur in emptionem piscium.

52. Iste pater per manus domni Lietardi praepositi sui criptam in honore sanctae Dei genitricis construxit, et cancellum altaris sancti Petri ex humili et parvo in ea forma qua nunc cernitur reformavit; infirmorum, infantum, hospitum pauperumque semper curam praecordialiter habuit; praebendam fratrum si non adauxit, in nullo diminuit, sed vinum, pisces, similam temporibus statutis omni tempore vitae suae absque ulla retractatione subministravit.

53. Franco miles nepos eius cognomine Longus de villa Lirul dicta filiam villici Alberonis in coniugium accepit, et ab abbate, utpote á parente suo, molendino in municipio Eneis sito iure beneficii muneratur, hac ratione, ut quamdiu ipse et heres eius viverent, hoc fruerentur, et si vita decederent, monasterio restitueretur. Infra quinquennium ergo tribus liberis ex eis procreatis, Franco apud Distre in bello perimitur, et ab amicis relatus, in cymiterio Gemmelacensi cum multis lacrimis sepelitur. Filii etiam eius, ante mortem[c] patris et post,

a) *Alio tempore eadem manus pergit.* b) ex quo *e corr.* c) *sequebatur primo* eius *mox erasum.*

hominem exuunt. His ita decedentibus, abbas quae dèderat repetit, set aliter quam sperabat evenit. Reinfredus enim miles Mafiensis conubio sociatus relictae Franconis, omnia quae eius fuerant, annitente et adiuvante Alberone villico, iure coniugali occupat. Abbas et parentes fol. 41'. Franconis super hac ré indignati, Reinfredum aggrediuntur in placito generali; set socer Albero generum per omnia defendit. Haec rés diu protracta ad audientiam pervenit episcopi Henrici. Pater Reinfredi tunc forte villicus erat episcopi. Itaque[a] episcopus blanditiis delinitus et muneribus excecatus, consentit peccato, et iniustitiae lege decreta, Reinfredus victor extitit per omnia. Sic molendinum iniuste abbati aufertur; sic heredes proximi exheredati, adhuc nimie conqueruntur. Albero pro hac infidelitate villicatione privatus, set pro iniustitia á Deo non punitus, in ecclesiastica inhiat post iam dicti facti decennium. Allodium enim Ruz dictum, quod Petrus Calvellus sancto Petro coram idoneis testibus tradiderat, mala actus cupiditate, sibi rediberi rogat, dicens se tempore traditionis á Petro denominatum heredem adoptivum. Abbas et praepositus plus quam dici potest admirati super hoc, rogant et precantur ut desistat ab incepto. Ille in malitia perseverans, per generum Reinfredum, qui tunc villicus erat episcopi, episcopo praesentatur, causam suam et multa veri similia episcopi ingerit auribus. Episcopus rem ad consilium defert; consilio inito hoc decretum est, ut si Albero ea quae petebat iureiurando vera esse firmaret, quod querebat acciperet, sigillumque[c] suum cum epistola abbati dirigit praesentandum. Abbas ut legit epistolam, frontem rugans et pectus percutiens, praeposito legendam tradidit. Praepositus ut legit, diem placiti statuit. Die dicta, abbas interesse non vult placito, rem omnem committit praeposito, eius iussu adunatur confol. 42. tio. Cum suis testibus adest Albero, quod querebat sine dilatione falso confirmat sacramento. Vera esse quae iuraverat, testes prosequuntur vero periurio, sicque rei aecclesiasticae fit maledictus et iniustus pervasor.

54. Dicendum paucis, quae eos subsecuta est ultio. Iusto Dei iudicio ob periurium diversis modis omnes affliguntur, et ad ultimum diutino languore excruciati, vita decedunt. Albero super id quod fecerat sero penisus, decrevit quod pervaserat Reinbaldo filio suo dare sub taxatione annui census. Hoc pacto firmato, leudes praepositi Lietardi Stephanum scilicet monachum et Everardum pistorem expetunt, quae tractaverant edocent, ut duobus[b] marcis argenti abbas praepositusque acceptis suae assentirent diffinitioni; eo pacto ut Reinbaldus annuatim pro reditibus eiusdem allodii decem solidos persolvat die sancti Servatii. Praepositus a suis persuasus, rei iam dictae consentit otius. Abbas ab eis convenitur, ut assensum praebeat rogatur. Ille prorsus abnuit, et iratus ab eorum se avertit oculis. Postremo nimietate eorum obtunsus iubet ut in praesentia conventus fieret quod petebatur. Ad conventum res defertur, instinctu maiorum Albero cum suis omnibus despicitur, pactum contemnitur, et ut pro excommunicato habeatur ab omnibus conclamatur. Praepositus in sententia sua perseverat, quae oblata fuerant invito abbate et invitis fratribus suscipit, sicque ab utrisque partibus discessum est. Reinbaldus itaque cum socero suo Berengario in hereditate male adquisita succedit, sed Deo sic volente aversa satis fortuna graviter ambo atteruntur, adeo ut die quadam dum iuges ab opere agri relaxantur, in palude praedio contigua necarentur. Albero fol. 42'. divina animadversione damno domesticarum rerum affligitur, coniugis etiam, fidae satis et castae mulieris, contubernio privatur; ipse ad extremum multis necessitatibus corporis astrictus, morte finitur. Perversorum hominum nunc interim postponatur mentio, et iustorum describatur laus et devotio.

55. Adelardus fratuelis iam dicti abbatis ex milite in monachum attonsus, partem allodii sibi competentis, annuente matre et vitrico, per manus avunculi sui abbatis et advocati Balduini tradidit sancto Petro. Sacerdos religiosus[c] Beroldus nomine ea tempestate sociatus est fraternitati nostrae. Qui quanta bona huic nostrae fecerit aecclesiae, testantur eius opera. Hilaris dator et in oportunitatibus promptus fuit adiutor.

56. Huius etiam abbatis tempore defunctus est Guerinus monachus, vir omnium bonorum memoria dignus, qui per multos annos in Gemblacensi cenobio functus prioratus officio omnibus pie viventibus in Christo proderat verbo et exemplo. Hic Olberti abbatis consanguineus et discipulus fuit, eiusque vitam et mores imitatus, ad hoc profecerat, ut ab his quibus erat notus, aurum[d] multo meritorum igne purgatum et vas honori Dei aptum cognominaretur. Erat enim intentus ieiuniis, vigiliis et orationibus et cotidianis missarum celebrationibus. Si quando tamen, quod rarum erat, á tali opere vacabat, nullam requiem habebat spiritus eius,

a) *alio atramento pergit c.* b) duabus *corr.* duobus *c.* c) *superscr. c.* d) auro *corr.* aurum *c.*

quin aliquid mundanae aut divinae philosophiae ut vir eruditus proponeret et exponeret fratribus. In tantum autem etiam in hoc affuit ei divina gratia, ut ex tunc et nunc per eum et per eos quos instruxit eruditos viros habuerit nostra aecclesia. Obiit 15. Kal. Maii, et fratrum fol. 43. orationibus luctuque et lacrimis prosecutus, intra templum est tumulatus. Quanti autem fuerit suis contemporalibus, ostendit epitaphium eius, cuius nos hoc dysticon apposuimus, ut quod de eo diximus, sit credibilius:

Norma, decus, speculum, Guerinus, honor monachorum,
Doctor, Gembla, tuus hoc tumulo tegitur.

57. Vir multae scientiae Sigebertus, nostrae aecclesiae monachus, supradicti abbatis Tietmari hortatu[40] vitam sancti Maclovi confessoris accuratius dictando iteravit, passionem Thebeorum martirum heroico metro eleganter composuit, cronicam suam á fine cronicae á Iheronimo digestae ad sui usque temporis finem perduxit. Duobus libris illustrium virorum á Iheronimo et Gennadio compositis tertium addidit, in quo multos antiquos aecclesiasticos scriptores, multos etiam sibi contemporales memoria dignos commemoravit. In fine vero libri se ipsum posuit extremum ordine, set non extremae scientiae. Praeter haec enim quae commemoravimus composuit multa utilia legentibus.

58. Abbas autem Tietmarus quamvis esset columbinae simplicitatis, ad quoscumque perveniebat sermo eius, qui carebat felle invidiae et detractionis, incitamentum erat meliorationis. Postquam ergo per annos 23 sibi commissam Christi familiam rexit fideliter, diutinae infirmitatis igne decoctus, 2. Kal. Iunii[a] de hoc mundo migravit feliciter, accepitque locum 1092. sepulturae ante sanctae Crucis altare, semper futurus apud posteros laudabilis memoriae. Amen.

Epitaphium[b] eiusdem.

Ecclesiae lampas hic Tietmarus iacet abbas
Octo beatificas doctus abisse vias;
Pauper, pacificus, mansuetus, pectore mundus,
Lugens, esuriens, compatiens, patiens.
Ultima fulsit ei tua lux penultima Mai.
Qui vixit Domino, dormiat in Domino. Amen.

DE[c] LIETHARDO ABBATE. fol. 43'.

59. Cum quererent Gemblacenses post obitum domni abbatis Tietmari, quis ei succedere, quis idoneus esset eos regere, communi habita deliberatione Liethardum abbatem constituerunt concordi electione. Hic á pueritia domni abbatis Olberti eruditione institutus, claustralis disciplinae amator et exsecutor erat assiduus. Multa erat ei oris facundia, quae procedebat ex dilatati cordis habundantia. Filii seculi qui prudentiores sunt filiis lucis in generatione sua, si quid damni aut violentiae rebus aecclesiasticis conabantur inferre, hic prudenti et oportuna ratiocinatione noverat eis resistere. Domnus abbas Olbertus qui iam gravabatur aetate et duorum cenobiorum dispositione, considerans in adolescente tantum naturalis industriae, officium ei commisit cęlleraturae, ut experimentum eius evidenter quiret habere. Ille ei, quoad vixit, ut patri filius obedivit, et quod sibi iniunxerat auxit, melioravit et decenter administravit. Quamvis enim esset tunc iuvenilis aetatis, erat tamen persona honorabilis, consilio utilis, allocutione et adhortatione his qui eum noverant acceptabilis. Denique multi nobiles et mediocres eius ammonitione et laudabili familiaritate incitati, quosdam filiorum suorum sociabant nobis cum aliquantula parte possessionum suarum, ut eorum apud nos pia recordatio et pro eis esset ad Deum frequens oratio. Et quia longinquitate temporis succrescit damnosa oblivio, et post oblivionem succedit periculosa contentio, arbitror posteris nostris gratum facere, si studeam huic opusculo inserere ea quae domno Liethardo procurante accesserunt nostrae aecclesiae domni abbatis Olberti tempore, ut quia ille adquisivit plus aliis abbatibus, sciatur quid quomodo adquisierit, vel á quibus. Ergo si non omnia, describam fol. 44. tamen eminentiora.

60. Machelmus vir nobilis, pater domni Tietmari qui sextus abbas fuit nostri cenobii, rogatu ipsius filii sui et hortatu domni Liethardi dedit sancto Petro medietatem aecclesiae

a) *e corr.* b) Epitaphium — Amen *alio atramento in fine f. 43a. scripta sunt.* c) *Alio atramento pergit c.*

40) ex Sigeberti libro de viris illustribus cap. ultimo.

sanctae Mariae in villa quae dicitur Castra. Alia vero medietas postmodum data est pro Odewalone monacho nostro. Hic fuit vir honestae vitae, et in divina et humana scriptura multae scientiae. Item Wicherus, advocatus Leodicensis, tradidit sancto Petro medietatem aecclesiae sancti Gaugerici in Genitinis cum manso uno. Item Robertus filius Bosonis de Hermereis, canonicus sancti Lamberti, vir nobilis, tradidit sancto Petro medietatem de Masniz, et ultra medietatem tres mansos. De alia medietate partim aecclesia nostra á cognatis eius redemit aut pro vadimonio accepit. Quidam Wibertus vir religiosus, sancti Wiberti ut fertur consanguineus, tradidit sancto Petro quicquid habuit in Waresch. In eadem villa tradidit Wolvuradus dimidiam aecclesiam, hoc est quartam partem integrae aecclesiae. Liedvinus et coniunx eius Hatheguidis tradiderunt sancto Petro cortem unam et sex bonuaria pro animabus suis, in Harenton. Postea vero tradiderunt medietatem totius praedii quod habebant in eodem Harenton, et quicquid habebant in Valle, quod per singulos annos reddit 50 solidos. In Belriu adquisivit domnus abbas Olbertus sex mansos et cambam, et sextam partem molendini quod postea aucmentavit abbas Mysach, et abbas Liethardus, ut in suo loco dicetur. In villa Melenriu, quae etiam Heis dicitur á contigua silva quae ita nominatur, partem allodii emit in primis abbas Olbertus, adauxit abbas Liethardus, et successor eius Anselmus, ut in fol. 44'. suo loco dicetur. Walterus de Niel tradidit sancto Petro quicquid habuit in eadem villa. Pars aecclesiae quam habemus in ea et pars praedii data est postea pro duobus fratribus nostris Albuino et Hellino, et postmodum multo labore et periculo domni Liethardi crevit et permansit ipsa possessio. Fuit enim inter compossessores predii et nos tanta dissensio, ut vix sedari potuerit absque bello, deportato illic sancti Exuperii feretro. Petrus Calvellus tradidit sancto Petro quicquid habuit in Ruoz, et in Asnatica cortem unam et tria bonuaria. Hoc praedium post longum tempus invasit Albero, vero periurio, ut dictum est in suo loco. Domnus abbas Olbertus collaborante domno Liethardo villam Suvrei adquisivit sancto Petro, et ei per singulos annos trium librarum censum indixit, et ex eo 12 solidos anniversaria die sui obitus ad servitium fratrum dari decrevit. Lambertus de Corcellis vir nobilis et fratres eius tradiderunt sancto Petro in eadem villa tres mansos; et post mortem ipsius Lamberti tradidit uxor eius Condrada dimidium mansum. Nec hoc dono contenta, armillas, anulos, monilia, et quicquid auri ad ornatum suum habebat ut mulier dives et inclita, sancto Petro concessit, et crucem auream inde fabrefieri petiit. Huius aureae crucis hodieque est inscriptio: *Condrada pró sé suoque viro Lámberto me dedit sancto Petro.* Nec ipsa Condrada tantummodo, set et omnis nepotum eius successio, Gualterum dico de Marebaco, Heinricus de Lupun, Gerardus filius Gualteri, Heinricus filius Heinrici, et quotquot adhuc hodie supersunt de eorum progenie, ita ex tunc et nunc coniuncti sunt fraternitati nostrae ex animo, ut eorum semper apud nos sit pia recordatio et pro eis ad Deum cotidiana oratio, quia liberalitatis eorum beneficio fol. 45. multoties crevit nostra possessio. Warnerus comes tradidit unum mansum in Dion, et uxor eius duos in Morceshem, et unum in Malbrovias, quod dicitur in Ruoz. Ille mansus in Dion solvit 4 solidos et 8 gallinatios. Illi duo in Morceshem solvunt 10 solidos Lovaniensis monetae et quatuor gallinatios. Ille in Malbrovias quinque solidos Nivigellensis monetae, et ita ut immunes essent ab omni servitio, nisi Gemblensis aecclesiae. De his quae domnus abbas Olbertus cum domno Liethardo adquisivit, pauca sed eminentiora descripsimus, et ut arbitror posteritati nostrae consuluimus, ut si quis iniustus violentia vel ignorantia res aecclesiae, quod sepe contigit, temptaverit minuere vel auferre, sciant ei iuste et rationabiliter resistere. Adquisierunt etiam multa alia, et si minora tamen aecclesiasticae utilitati apta, quia certum est parvis magna iuvari, et multis pluviae guttis flumen repleri.

61. Successor abbatis Olberti Mascelinus abbas, in multis expertus quam sagacis animi esset domnus Liethardus, rogatu fratrum timentium Deum commisit ei praepositurae officium. Ille reputans non honorem esse sed onus, ad quod erat assumtus, abbati erat baculus fortitudinis, quia nil sibi inerat ignavae formidinis, et alleviatio sollicitudinis, quia in omnibus erat utilis. Abbas Tietmarus quia erat multae simplicitatis et nesciebat cavere fraudulentas decipulas secularis duplicitatis, eius curae commisit omnia exteriora; ipse curabat tantummodo interiora. Igitur hi tres abbates quia impediebantur ut dictum est aut aetate, aut infirmitate, aut simplicitate, res aecclesiastica eorum tempore maxima ex parte huius sustentabatur probitate. Quia ergo domnus Liethardus trium abbatum tempore didicerat subesse et fol. 45'. prodesse, dignus habitus est, qui post eos rogaretur praeesse et prodesse. Datus abbas, quandiu fuit ei virtus corporis et prosperitas temporis, his quibus praefuit in omnibus profuit.

Omnium enim fratrum utilitati providens, sibi in nullo consuluit, sed semper parvo victu et vestitu contentus fuit, quae á patribus acceperat in quantum licuit fideliter administravit, et quamvis multis incommodis, sive terrae sterilitate, seu pecorum peste, seu bellorum asperitate, sepe gravaretur aecclesia, tamen numquam ex incommodis fratrum sua comparavit commoda, sed in natale Domini, pascha, pentecoste, et sanctorum sollempnitatibus tam praecipuis quam mediocribus, statutam praebendam bene dispensavit in omnibus. Eius regiminis anno tertio maxima extitit hominum mortalitas, et in anno sequenti magna et inevitabilis annonae raritas, adeo ut panem duorum mensium diebus vix administrarent nobis culturae nostrae et decimae. Hac penuria panis urgente, praebenda monasterii venalis efficitur tam laicis quam clericis. Gladius irae Dei circumquaque desevit, laquearia divitum uti pauperum casae famis malo velut ariete magno pulsantur; pauperes multique mediocres hac tabe pereunt, cymiteria sepeliendis non sufficiunt. In locis multis fossae latae et profundae effodiuntur, et in eis corpora defunctorum funibus deponuntur. Multi in exitibus viarum, multi inter opaca silvarum mortuī inveniuntur. Hac peste famis multi nobilium adacti, dum familiis suis carere nolunt, multum argenti ad has sustentandas expendunt. Foeneratores debitores suos omnibus modis gravant, et dum die dicta pecunias suas non recipiunt, has die reddita[a] sub fide et sacramento duplicant.

62. Anolinus quidam nobilis de villa Halley dicta, his oppressus infortuniis, allodium quod habebat in villa Iandrinul sancto Petro vendidit argenti marchis 15. Robertus aeque fol. 46. de villa eádem praediolum quod habebat in villa sancti Gaugerici dicta, octo marcis argenti sancto Petro vendidit. Balduinus et Iohannes fratres germani de villa Ialce dicta, allodium quod habebant in villa quae nunc Mons sancti Guiberti dicitur, septem marcis sancto Petro tradiderunt. Domnus abbas Liethardus emit ab Elberto de Vileyr et uxore eius Eremburge, filiis eorum astipulantibus Godefrido, Arnulfo, Godescalco, 60 marcis quicquid allodiī habuerunt in villa Gemblus iure hereditario, videlicet in agris, culturis, cultis et incultis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, exitibus viarum, thelonei quoque parte sibimet accidente, partemque molendini, cum ceteris rebus predictae possessioni subditis. Haec omnia Elbertus et Eremburgis uxor eius per manum Balduini advocati legaliter tradiderunt sancto Petro, praesente domno abbate Liethardo. In praesentia quoque eiusdem domni abbatis Liethardi et fratrum, Machelmus, Engo, Godescalcus de Marebaco, dederunt sancto Petro in vadimonium pro octo marcis, quicquid allodii habuerunt in Gemblus, in mercato, in silvis, in pratis, in campis, in cortilibus, in molendino, ad 12 annos. Si post 12 annos non fuerit redemptum, semper aecclesia tenebit usque ad Kalendas Octobris sequentis anni. Actum anno dominicae incarnationis 1096, indictione quarta, Kalendis Octobris. Gosbertus laicus, civis noster, fraternitati nostrae ipsis diebus sociatur, qui quanto post advixit, aecclesiae satis extitit commodus. Hoc enim argentum persolvit ex proprio, ea conditione, ut post mortem suam omnis reditus ipsius allodii fratribus daretur in communi, anniversaria die obitus sui.

63. Domnus Beroldus frater nostrae congregationis, sollicitus de salute animae suae, fol. 46'. constituit consensu domni abbatis Liethardi et omnium fratrum, ut omni die cantetur missa in aecclesia Gemmelacensi pro cunctis fidelibus defunctis, et haec constitutio in aeternum permanere inviolabiliter debet. Ad quod explendum, medietatem molendini in Manilz quam ab Elberto et Erenburge uxore eius in vadimonio pro 15 marcis argenti tenebat, et aecclesiae Gemmelacensi legaliter tradi fecerat, per manum domni abbatis et omnium fratrum deputavit, ut reditus ipsius molendini habeat presbiter qui missam cantabit, exceptis oblationibus. Et si molendinum fuerit redemptum, ipsos 15 marcos abbas et fratres recipiant, et de ipsis procurent ut missa omni die in perpetuum cantetur. Qui hanc constitutionem destruxerit, anathema sit.

64. Domnus Sygebertus, descriptor vitae domni abbatis Olberti, de vita et actibus eius vera dixit, et absque dubio dicere potuit, quia diu ei convixit. Hic inter caetera descripsit et dinumeravit ea que ille in auro et argento satis copiosa aecclesiae Dei contulit. Quae quia lector in suo loco facile poterit repperire, superfluum credimus ea hic iterum replicare. Merito ergo queritur á multis, quis ea destruxerit, quid inde egerit, quid emolumenti aecclesia Dei inde habuerit. Eis nos respondentes, non aliquem maiorum nostrorum accusamus, sed nos ipsos excusamus. Scit Deus, quia multam penuriam vestimentorum et victus, depraedationes et incendia et tribulationes multas passi sumus, nunquam tamen de thesauro aecclesiae valens nummum in sumtus nostros misimus. Abbas Liethardus excepto quod acceperant

a) *in loco raso.*

antecessores eius, plus quam centum viginti marcharum precium de thesauro aecclesiae fol. 47. dedit deficiente sibi pecunia, ad coemtionem praediorum in angustia temporis quo nimia annonae raritas fuit. Cumque fratres tempore ipsius et antecessorum eius nimium contristarentur, quod ea quae ad Dei cultum et ad aecclesiae ornatum collata fuerant destruerentur, quamvis iusta causa id exigere videretur, abbates hac responsione se defendebant, et hoc in sui excusationem fratribus obiciebant. Dicebant per praediorum coemtionem fieri aecclesiasticarum rerum meliorationem, cum nos, prô dolor! videamus minorationem. Addebant cavendum quod ipsi experti erant, scilicet ne quacumque occasione reperta, res aecclesiae sine fructu, sed non sine luctu nostro, diriperet episcopalis violentia. Erat excusatio extrema, quae etiam videbatur permaxima; quia si aliqua secularis potens persona per coemtionem alicuius praedii superbiret in nostra vicinia, semper ab ea nostra vastarentur praedia et affligeretur familia. Dicit beatus Iheronimus, quia in omni rerum eventu magis perpendere debemus affectum intentionis, quam effectum operationis. Si ergo in abbatibus simplex et rectus fuit affectus intentionis, non erit culpabilis sed excusabilis effectus operationis. Nos redeamus ad id unde digressi sumus.

65. Domnus abbas Liethardus religiosi patris, scilicet domni abbatis Olberti, religiosus filius, his quibus praeerat, religiosae vitae exemplum praebebat. Cum eos praecelleret imitabili actione, moderabatur tamen quod agebat laudabili discretione. Erat ei consuetudo ex multo tempore, quarta et sexta feria usque ad vespertinam diei horam ieiunium protrahere, idque praecipue exequebatur diebus adventus Domini et quadragesimae. Cumque sibi vix aut nullo modo vellet indulgere, fratribus tamen congruam tempori refectionem exiberi iubebat fol. 47'. absque retractatione, malens eos voluntarie proposito superaddere, quam praecepto suo coactos abstinere. Raro aut numquam in camera sua prandebat aut cenabat, nisi alicuius praecipui hospitis eum cogeret auctoritas, et ipsa ut ita dicam eum traheret karitas. Si aliquando maior solito eum cura urgebat, horam prandii in refectorio anticipabat, aut post fratrum refectionem cum paucis cibum sumebat.

66.[a] Aecclesiam villae Dion cum dominica corte á Guilelmo de Bellorivo incensam, domnus abbas Liethardus dum adhuc esset praepositus in melius reformavit. Aecclesiam etiam sancti Nycholai in villa Sovrei á fundamentis construxit, cortem Gemmelacensem quae Capella dicitur ab hostico Namucensi incensam, cum omnibus officinis suis renovavit, culturas agrorum in villis et municipiis, hoc est Sterias, Iandrigul, Sotheiam, Bavenchin, Dion, Genehen, Sovrei, Niel, Pictam villam, Eyneis, Capellam, prout valuit bene et oportune disposuit. Salvenerias etiam cum terra adiacenti, et molendinum villae Masniz infirmis nostris, et ad anniversariam diem suae depositionis fratribus delegavit. Addidit etiam quod adquisivit in villa quae Rosiris dicitur, et in villa sancti Pauli, et in alia quae Wastin dicitur, et fratrem qui eis curam impenderet instituit.

67. Cum legamus et sciamus, quod villa Salvenerias de praediis beati Guiberti fuerit, queritur quid in ea abbas Liethardus adquisierit. Ad hanc interrogationem veram damus responsionem. Consanguinei beati Guiberti post obitum eius omnia praedia ipsius invaserunt, et quia multi erant, multas sibi partes facientes, vix de singulis unam partem aecclesiae reliquerunt, et ne unam quidem villam aecclesiae integram dimiserunt. Hoc hodieque probatur in maiori villa Gemblus et in aliis eius possessionibus, in quibus multos compossessores ha- fol. 48. bemus. Quod ergo in villa Salvenerias censum solvit, de possessione beati Guiberti fuit. Curiam vero et terram ad ipsam pertinentem, de aliorum possessionibus adquisivit abbas Liethardus. Ipse numquam vacans vanitatis otio, sed aecclesiasticae utilitatis continuo flagrans desiderio, criptam quae sub abbate Tietmaro aedificata erat suo labore praecipuo, 8. Kalendas Augusti optinuit consecrari ab episcopo Leodicensi Otberto, quo etiam die celebris habetur nostrae aecclesiae maior dedicatio.

68. Cum quodam tempore invitante eodem praesule Leodium adiret, et fervor solis utpote media aestate omnia nimio aestu afficeret, coactus non sua set suorum lassitudine, iussit eis escas dari pro nimii caloris alleviatione et viae postmodum acceleratione. Equis ad pastum dimissis, in viridiario quod viae contiguum erat, discubuit cum suis. Quod postquam multi qui in vicino erant conspexerunt, undique ad eum confluxerunt. Ipse eos non repelli, set de his quibus utebatur cum suis, iussit eis benigne praeberi. Iussit etiam eis vinum propinari, cum sciret illic ad usus suos et suorum non nisi in ascópa modicae quantitatis vinum haberi. Expleta refectione, quesivit á ministro, an superesset aliquid vini quod sibi posset

a) *hinc inde littera paulo minor, sed manus est eadem et auctor idem.*

propinari. Ille: *Gratias Deo*, inquit, *de parvo vasculo multis hodie decenter propinavi, et adhuc superest quod multis possit propinari.* Mirati sunt qui aderant, de tantillo vasculo tam multis vinum suffecisse, et crevisse potius quam defecisse. Abbas vero gratiae Dei et misericordiae humiliter reputavit, quod sibi et suis habundavit et superhabundavit. Supersunt hodieque qui huic facto interfuere; et quod tunc accidit, narrant generationi alterae.

69. Contra eos qui possessionibus aecclesiae violentiam inferre vel eas conabantur invadere, quanta ei animi constantia fuerit, multis praetermissis hoc uno sciri poterit. Onulfus de Dion superiori erat vir nobilis, dives praediis et mancipiis. Hic suorum suggestione et iniqua animi illectus cupiditate, domnum abbatem Liethardum exacerbabat iurgiis coram po- fol. 48'. sitis multis nobilibus viris, partem non modicam praedii, quod habebat in Dion inferiori, per eum et per praelatos Gemblacensis aecclesiae dicens se amisisse, sola collimitanei loci vicinitate, non aliqua rationabili causa existente. Abbas exacerbatus non exacerbabat, set aecclesiam nichil iniuste possidere, modesta responsione affirmabat. Addebat, decere nobilem virum suis contentum esse, cum possent ei sufficere; non debere cum offensione Dei et sanctorum aecclesiastica invadere, quia non posset ei impune cedere. Ille ammonitionibus ab incepto non revocabatur, set verbis omissis, armis sua sibi se vindicaturum minabatur. Abbas econtra armavit se non armis militiae mundanae, set armis religionis christianae, fratribus super hoc negotio indicens continuam orationem ad Deum; ipse vero cum multa cordis et corporis contritione continuavit triduanum ieiunium. Condicta die cum suae partis fautoribus ad praedium accessit Onulfus. Aderat dux Godefridus, aecclesiae nostrae advocatus. Aderat et abbas cum paucis familiaribus. Cumque Onulfus equo descendens, quod suum dicebat metiri cepisset, et post dimensionem ad libitum suum metam poni vellet, incaute incedens, calcar sinistri pedis dextrae suae tibiae infixit, seque graviter vulneravit. Moxque dragunculi morbo se invadente, pene exanimatus, infecto negotio ad sua rediit. Per triduum autem quod supervixit, nec comedendi nec bibendi ulla facultas ei fuit, sicque vita decessit. Godefridus dux praedium cuius lis tam manifesto Dei iudicio finita erat, aecclesiae confirmavit; aecclesia Deo auxiliante illud possidet et possidebit. Ignoscat Deus eis quos contrarios et rerum nostrarum pervasores pertulimus et perferimus. Agnoscat, et ut suos remuneret eos quorum munerati sumus possessionibus et sustentati facultatibus. Horum omnium praecipuus fuit Beroldus, sacerdos religiosus, cuius et in hoc opusculo et in vita Tietmari abbatis meminimus. fol. 49. Hic nostrae fraternitati coniunctus, et domno abbati Liethardo carissimus, centum libras nummorum, non sub una vice set diversis vicibus, in praediorum coemptionibus, in diversis eius dedit utilitatibus. Tempore autem huius abbatis obiit, et sepulturae locum ante altare sanctae Gerdrudis, cuius turrim suis aedificaverat impensis, accepit. Hoc digne meruit, quia loci nostri honore et utilitate nichil carius habuit, cui non solum sua set et se ipsum impendere semper paratus fuit.

70. Oddo canonicus et decanus sancti Martini Leodicensis, consanguineus domni Liethardi abbatis, erga nos fuit non fictae set perfectae karitatis. Denique mox ut nos et nostra fraternitatis gratia cepit visitare, dedit pallium iacintinum sancto Petro, de quo in praecipuis sollempnitatibus eius ornatur altare. Dedit et septem marcas argenti super vadium Guarneri de Firminis, et reditus eius anniversaria die suae depositionis constituit dari fratribus singulis annis. Engrannus de Balastra hortatu domni abbatis Liethardi frater factus nostrae congregationis, dedit nobis in Leodio unde annuatim persolvuntur triginta denarii, et vineam in Iuniaco, et in Genitinis tres solidos, et in Tillir et in Huten tres solidos, et in Gondulpunt partem molendini. Everelmus de Wisenbech praedium quod habebat in Melenriv tradidit sancto Petro, praesente domno abbate Liethardo. Argentum vero quod ei erat dandum, Tietbaldus civis et frater noster persolvit, et censum eius ad anniversariam diem sui obitus constituit.

71. Vivianus qui et Lambertus, fratruelis domni abbatis Liethardi, á pueritia educatus ab eo in habitu clericali, in virum honestum et religiosum excrevit, et quoad vixit, utilis et fidelis Gemblacensi aecclesiae fuit. Denique de rebus proprietatis suae et de his quae decenti sollertia adquisivit, quinquaginta et septem solidos annuatim sancto Petro delegavit. Hos autem decrevit esse sub manu custodis aecclesiae, et ex his iugiter ab eo dari lumen decentis lucernae ante altare sanctae Dei genitricis Mariae. In die autem anniversaria obitus sui con- fol. 49'. stituit karitativam refectionem sufficienter fratribus dari, ut in loco nostro semper esset eius pia recordatio, et pro eo ad Deum devota supplicatio. Sit ei et omnibus benefactoribus nostris aeternae vitae possessio, et iustorum omnium letentur consortio. Amen.

72. Domnus Sygebertus morum probitate et scientiae multiplicitate laudabilis et gratus sui temporis sapientibus, non indiget nostris laudibus, quia laudant eum opera eius. Cum enim esset iuvenilis aetatis tempore Mascelini abbatis, Mettensibus notificatus, et in cenobio sancti Vincentii martyris cum Fulcuino abbate diu conversatus, sapientiae fons patens erat non solum monachis set et clericis ad se undique confluentibus. Multis Mettensium hodiéque dulcis est eius memoria, in quibus adhuc supersunt doctrinae eius vestigia. Quae vel quanta illic degens rogatu eorum scripta ediderit, ipse ostendit in libro illustrium virorum, quem composuit. Nec solummodo christianis, set et Iudeis in eadem urbe commanentibus erat carissimus, pro eo quod Hebraicam veritatem á caeteris editionibus secernere erat peritus, et in his quae secundum Hebraicam veritatem dicebant, Iudeorum erat consentiens assertionibus. Post multum temporis vix impetrata licentia, rediens ad cenobium Gemblacense, multa contulit ad usum et ornatum aecclesiae, quae adquisierat voluntaria eorum quos instruxerat liberalitate. Frequentabant autem eum maiores natu, excellentiores gradu, acutiores sensu, qui erant in urbe Leodicensi, si quid questionis occurreret eis, ad hunc deferre et cum eo conferre soliti. Horum praecipuus erat domnus Heinricus, archidiaconus et decanus aecclesiae sancti Lamberti, cuius rogatu scripsit ad Trevirenses librum de ieiuniis quatuor temporum, et multa quae commemorat in libro illustrium virorum. In cenobio Gemblacensi me qui haec
fol 50. descripsi, et multo meliores erudivit, quorum multos ante se praemisit, paucos, prô dolor! post se dimisit. Ut vir prudens cum esset multae gravitatis, non erat indiscretae austeritatis, set erat ad omnes ut res poscebat discretae mediocritatis. Scripturarum maxime divinarum lectio et meditatio eum occupabat; set tamen cotidiana missarum celebratio et devota ad Deum oratio semper eum praeoccupabat. Longa confectus senectute cum decubuisset extrema egritudine, nichil amittens insitae sibi prudentiae, fratrumque voluntas esset, ut cum obiret intra monasterium sepulturae locum acciperet, ut vir altioris consilii malens in conspectu Dei humilis quam praesumptuosus inveniri, obnixe petiit, in cimiterio nostro patribus omnibus consepeliri. Obiit ergo 3. Nonas Octobris, tempore domni Liethardi abbatis.

Recordatio defunctorum fratrum nostrorum.

Iustis[a] consertus, vivat Christo Sigebertus,
Mundus mutatur; transit, dum stare putatur.
Vivens transit homo, sed pertransit moriendo.
Eheu! mors homini parcit nulli, datur omni,
Praefixas metas nullius praeterit aetas.
Huic mundo lacrimae si defunctos revocare
Possent, quot, quales nobis, quam spirituales
Omnibus et clari studiis, et heu modo rari,
Essent, emerito deflendi cum Sigeberto.
Sed quia praeclari, rari, nequeunt revocari,
Mundo subtracti, sint coelicolis sociati.
Nobis solamen det semper sé Deus. Amen.

73. Domnus abbas Liethardus domno Sigeberto diu convixit, sed non diu supervixit. Post haec enim quae de eo conscripsimus, et post multa quae praetermisimus, sentiens sibi corporis vires deficere et ad procuranda quae procuraverat non sufficere, cum fratribus quos
fol 50'. idoneos noverat partito sollicitudinis suae onere, orationibus vigiliis et ieiuniis curabat propensius insistere, ut Domino per egritudinis molestiam se vocanti paratior posset occurrere. Fratribus etiam quos paterne tractaverat, et ad ea quae Dei sunt verbo et exemplo incitaverat, commendans unanimitatem fraternae dilectionis, et caritatem quae est vinculum perfectionis, inter verba piae ammonitionis eis flentibus valedixit, et vicesimo secundo anno suae praelationis 2. Nonas Februarii obiit. Fratres cum multo merore persolventes ei funeris obsequium, palam faciebant quam benignum erga eum haberent affectum. Dantes itaque ei locum sepulturae ante altare sanctae Dei genitricis Mariae, ex tunc et nunc orant Deum pro eius aeterna requie.

Vita Deus, vitam det ei sine fine beatam. Amen.

Epithafium:

Abbas Lithardus, veluti Iudas Machabeus,
Dux bonus ut Iosue, praefuit aecclesiae,

a) Iustis — aetas (*v.* 1—5) *alia manu in loco raso.*

Pro qua bella, minas tulit, et convitia multa;
Nec tamen in stadio destitit á bravio.
Per tot sudores, vir fortis, Marthaque sollers
Cuncta ministravit fratribus, ut potuit.
Defessus tandem, terrena negotia spernens,
Elegit partem Magdalenae parilem.
Quam sibi ne tollas, qui gratis singula donas,
Qui bonus és solus, hüic miserere Deus. Amen. Amen.

DE ANSELMO ABBATE.

74. Gemblacenses scientes, quia filiorum est de amissione patris spiritualis contristari, et quia sapientum est undequumque exortam tristitiam moderari, conferebant ad invicem illud dictum beati Pauli apostoli: *Aporiamur, set non destituimur.* (2 Cor. 4, 8.) Aporiamur, quia amissione domni abbatis Liethardi contristamur. Set non destituimur, quia largiente Deo habemus ex nobis quem idoneum patrem et provisorem constituamus nobis. Non ergo decet nos mestitiae deditos, nos et nostra negligere, set sollicitos et concordes eum qui loco nostro, nobis (fol. 51.) et nostris prosit, absque dilatione eligere. Hoc unum omnium consilium, dictum ac factum. Elegerunt domnum Anselmum abbatem octavum. Hic Deo digni Guerini, cuius in vita abbatis Tietmari meminimus, fuit consanguineus et discipulus. Cuius imitatus prudentiam, morum elegantiam et orandi instantiam, multam sibi inter suos adquisierat reverentiam et apud extraneos benivolentiam. Cum enim iam esset maturus aetate et moribus, Francis, quamvis á cenobio Gemblacensi longe remotis, innotuit fama prudentiae eius, et primi eum habuerunt magistrum et quasí secundum abbatem Altovillarenses, post eos Latiniacenses. Inter quos longo tempore commoratus, et quasi speculum honestatis factus, non solum minus capacibus proderat, set et illos qui alios instruere idonei essent, profusius instruebat; per quos usque hodie radix sapientiae quam eis inseruit, fructificans perseverat. Tunc temporis multi fratrum nostrorum non solum in Francia set et in aliis provintiis magistri et quasi secundi abbates erant in multis cenobiis, eo quod in scripturis humanis vel divinis exercitati, multum fructum sapientiae relinquebant quibuscumque locis fuissent adhibiti.

75. Domnus Anselmus tandem reversus ad cenobium Gemblacense, de die in diem studebat in melius proficere sub donno Liethardo abbate. Bibliothecae assiduus scrutator erat, et ubi utilitas exposcebat, eam emendando et augendo meliorabat. Quandocumque á lectione vel oratione vacabat, fratribus iunioribus aliquid humanae vel divinae paginae disserebat, non tantummodo in se ipso virere, sed et in eis post obitum suum volens vivere. Datus abbas, suscepto óneri et honori aptum se exhibebat, et persona eius et prudentia his qui eum noverant, honorabilis erat. Fratres autem quos sollertiores noverat, sibi adiungebat, et eis aecclesiastica officia committebat, et per eos agebat, quod per se agere nolebat aut non valebat. Denique monasterium, claustrum, refectorium, dormitorium, capitolium et omnes claustralis curiae officinas et omnes exteriores curias per eos edificiis honestavit, et (fol. 51'.) agrorum qui in vicinia erant coemptione multiplicavit.

76. Scit prudens lector, quia veteres cartae plus auctoritatis habent sua inculta vetustate, quam quod nunc moderni componunt accuratiori venustate. Quedam ergo quae gesta sunt huius abbatis tempore, sicut in cartis continentur inseruimus huic descriptioni nostrae, bona ad suadelam boni operis, mala ad cautelam adhibendam posteris.

77. Campus quidam municipio Eineys erat contiguus; hic á priscis temporibus á nostri loci abbate ruricolis fuerat contraditus, eo pacto ut terra exculta, quartam garbam inferrent horreis aecclesiae. Tempore autem procedente, ob sterilitatem ab agricolis neglectus, vacabat urticis rubis et sentibus. Hunc itaque vacantem domnus abbas Liethardus vestiario addidit inconsultis heredibus[41]. Vestierarius itaque terram marla et fimo inpinguatam aratro excoluit, domum superedificavit, bubulcum adhibuit, omni genere laboris Wineritilio — sic enim ager vocabatur — curam impendit. Interea heredes adsunt, de iniustitia conqueruntur, domum superpositam incendunt, utque sibi hereditas reddatur omnimodis exposcunt. Verum dum haec lis protrahitur, domnus abbas Liethardus vita defungitur, eiusque in loco domnus Anselmus abbas subrogatur, vir certe bonae memoriae et praeclarae scientiae, et idoneus ad onus sustentandum quod ei imposuerat concors fratrum caritas. Set prô dolor! vir tantus post modicum viribus corporis egritudine destituitur, et vigente scientia ingenio et facundia,

41) i. q. supra ruricolis, germanice *Erben*, agrorum possessores.

cibo tenui et potu vini perparvo stomachum lasesscentem sustentat. Hunc ergo in regimine positum, heredes agri adeunt, et ut sibi hereditas causa negligentiae ámissa reddatur, omnino deposcunt. Abbas cum suis habito consilio, die dicta placito eos audit, et lege data á scabiniis, super id quod petebatur illos exaudit. Ergo unicuique parte quae sibi competebat
fol. 52. reddita, pars agri adhuc restabat maxima. Balduinus clericus, filius Alberonis, cuius in vita Tietmari abbatis meminimus, consilio abbatis praeerat tunc temporis. Hic in nullo á paternis moribus discrepans, nisi quod in accipiendo avidior et in querendo fuit astutior, residuam partem agri concupivit, et duabus marcis argenti promissis, eam sibi dari ab abbate petiit. Abbas prorsus abnuit. Ille per praepositum et sibi intimum Adelardum et quosdam fratrum qui agri quantitatem penitus ignorabant, abbatem circumvenit ad ultimum, et nulla quantitate agri denominata, taxavit censum quinque solidorum, et 24 bonuaria terrae accepit secundum velle suum. Si hoc iustum fuit, Deus iustus iudex viderit. Hoc ubi rescitum est a fratribus, de iniustitia apud abbatem conqueruntur. Set id frustra fuit. Abbas enim super eos qui interfuerant causam reiciens, de omnibus se reddidit excusatum. Domine Deus noster, iudica causam nostram.

78. Berengarius qui praedium quod dicitur Ruz cum genero suo Reinbaldo iniuste possidebat, multis afflictus incommodis, deliberato consilio, possessionem damnosam vendidit Freiero cuidam laico. Freierus veluti cecus in foveam delapsus, quod comparaverat sero cognovit malis proventibus. De emptione praedii apud suos conqueritur, et quomodo hoc careat, tacitus secum cogitat. Cui statim quod optabat accidit. Tietgero enim, filio supradicti Reinfredi, filiam suam nuptum dedit, quem praedio perditionis cum aliqua parte pecuniae dotis nomine donavit. Sic, disponente Deo, Ruz ab externa domo in domum illius qui eum prius pervaserat revertitur. Non post multum tempus, Tietgerus dum die condicta ad placitum quoddam quolibet cum amicis vadit, in medio itinere ei miles alius occurrit; equis concitatis, ab utrisque simul concurritur, equus eius ab equo illius terramtenus prosternitur; ipse graviter collisus, omnibus membris concutitur, et ab amicis relatus, octava die finitur.
Psal 118, 137. Dicit propheta David: *Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum;* et quia huic sententiae contradicere non possumus, iudicio Dei omnia committamus.

fol. 52'. 79. Carta de villicatione. *Otbertus gratia Dei Leodicensium episcopus, decanis, praepositis et abbatibus et omnibus sub potestate nostra degentibus aecclesiarum Dei rectoribus. Contentionem illam quae facta est in Gemblacensi parrochia inter abbatem et villicum, satis compertam vobis esse cognovimus; unde ne quid tale aliquando in locis vestris accidat, cautos vos ac sollicitos reddere curavimus. Villicationem quam iure hereditario Emmo villicus sibi retinere temptaverat, nostro atque omnium iudicio digne ab eo receptam, abbas alteri cuicumque voluerit de servis aecclesiae tribuat. Quod factum ut omnibus aecclesiis in exemplum permaneat, interdicimus Dei et nostra auctoritate, ut nullus abbas Emmoni, quasi heredi, aut filiis eius tamquam malis malorum heredibus, villicandi potestatem amplius tribuat, ne novissimus error peior priore fiat. Quodsi quis illum tamquam misericordiam habens super eum reinducere temptaverit, non filius liberae quae est mater aecclesia, sed adulter adulterae iudicatus, anathema maranatha fiat, ab omnium fidelium Christi consortio segregatus. Actum in Leodio, et bonorum virorum, abbatum, archidiaconorum et laicorum confirmatum testimonio. Testes: Berengarius abbas sancti Laurentii. Olbertus abbas sancti Iacobi. Rodulfus abbas sancti Trudonis. Stephanus abbas Broniensis. Alexander archidiaconus. Fredericus archidiaconus. Henricus archidiaconus. Henricus archidiaconus. Andreas archidiaconus.*

1123. 80. Carta montis sancti Guiberti. *In nomine sanctae et individuae Trinitatis. Godefridus gratia Dei comes Lovaniensis, dux Lothariensis, omnibus veritatis amicis. Sit notum vobis, quia diebus meis et Anselmi Gemblacensis abbatis iuxta villam quae Belrius dicitur erat locus qui nunc Mons sancti Guiberti de nomine eius cognominatur. Mons quidem incultus, sed munitioni satis aptus. Praedium Gemblacensis aecclesiae erat, et aecclesia quae in eo fuerat, iam multo tempore destructa erat, sed tamen secundum quantitatem suam, quod Leodi-*
fol. 53. *censi aecclesiae debebat, tempore congruo persolvebat. Abbas et monachi et familia aecclesiae timentes quod timendum erat, scilicet ne quacumque occasione iniustus pervasor locum invaderet, et munitione edificata, vicinos et maxime familiam aecclesiae affligeret, habito mecum consilio, feria quarta paschae feretrum sancti Guiberti cum reliquiis illuc deportaverunt, et Deo cooperante et per beatum Guibertum infirmis multam sanitatum gratiam largiente, aecclesiam ut cernitur hodie edificaverunt multo sumptu et labore, ut locus ille non habitatio vastatoris.*

sed domus esset Salvatoris. Gaudebam actum meo consilio, unde mihi in Gemblacensi cenobio esset ad Deum frequens fratrum oratio, et unde vicinis non perturbatio sed animarum et corporum esset consolatio. Cumque propter pacis et concordiae unitatem multi illuc convenirent, et ad habitandum sibi domos construerent, iterum habito consilio cum amicis meis et cum supradicto abbate et familia aecclesiae, decrevi ut locus ille cum oppido Gemblacensi iús legale et consuetudinarium in omnibus haberet unum. Me excepto, nullus ibi quicquam iuris haberet. Advocatum nullum nisi me susciperet; per abbatem et per me si necessitas exigeret, componenda componerentur, corrigenda corrigerentur. Quamvis autem ego, sicut et antecessores mei, per manum imperatoris sim constitutus advocatus Gemblacensis coenobii, tamen ut omnimodo esset rata mea constitutio, adhibita est etiam Leodicensis episcopi talis confirmatio, ut si ego vel aliquis successorum meorum quod constitutum est immutaverit, anathema sit. Amen, amen. Actum anno dom. inc. 1123°, indictione 1, epacta 22°, domno Alberone primo huius nominis Leodicensium episcopo.

81. Carta de Dudinsarte. *Notum sit omnibus diligentibus veritatem, quae est Deus,* 1131. *ducem Godefridum seniorem eiusque filium equivocum Godefridum iuniorem pro salute animarum suarum tradidisse Deo et sancto Petro in parochia Braniensi quoddam praedium Dudin-* fol.53'. *sart dictum. Denique adstante multa frequentia nobilium suorumque fidelium, decrevit ut haec traditio rata et inconvulsa duret in perpetuum. Ergo largitoribus et adiutoribus huius muneris oramus praemia aeternae remunerationis; praedonibus et raptoribus minas et penas interminamus aeternae excommunicationis. Testes: Godefridus comes Namucensis eiusque filius Henricus. Testis Henricus iunior, filius ipsius ducis. Wilelmus advocatus de Namuco eiusque frater Anselmus. Erfelo de Calvo monte. Gerardus de Wanga et filius eius Henricus. Henricus de Birbais. Seherus de Wavra. Gothuinus de Lovanio. Franco de Brosella et alii multi nobiles et servi. Actum in Gemblus, anno Domini 1131. Lothario regnante, domno Alexandro Leodicensium episcopo, Anselmo abbate locum nostrum regente, Gregorio papa sedem Romanam gubernante, Godefrido duce advocato nostro, secundas partes eius adiuvante filio Seheri Bernardo.*

82. Dicet aliquis: *Quid utilitatis habet conscriptio cartarum?* Respondemus: *Multum per omnem modum, quia continent privilegia aecclesiarum et aecclesiasticarum possessionum.* Iccirco placuit antecessoribus nostris, placuit et nobis eas inserere oportunis in locis, ne indecenter tractentur ab incautis, et quae habitae et exibitae poterant ignorata notificare, et pervasores redarguere, non habitae nec exibitae videantur ignorantiam augere, et pervasoribus ad invadenda non sua audaciam addere. Ecclesia sancti Petri in villa quae Bavenchin 1133. dicitur, dedicata dicebatur et in cimiterio eius mortui sepeliebantur; sed quia dies dedicationis ignorabatur, iterum dedicanda esse iudicabatur. Huius rei contentione multo tempore perdurante, domnus abbas Anselmus accepta oportunitate dedicari fecit eam a domno Alexandro Leodicensium antistite Kalendis Septembris, qui dies est sollemnitatis sancti Egidii fol.54 abbatis. Consensu et rogatu eiusdem praesulis sub isdem diebus est consecrata aecclesia nostra in villa quae dicitur Castra, á domno Godefrido, quamvis Anglorum episcopo, tamen compatrióta nostro, 3. Idus Novembris, qui dies est depositionis sancti Martini confessoris. Facta est autem harum aecclesiarum consecratio anno Domini 1133° [a], multas impensas expendente domno abbate Anselmo.

83. Huius abbatis diebus multi per beatum Guibertum á diversis sanabantur egritudinibus, multi solvebantur á cathenis et compedibus. Nos quia brevitati studemus, et multa virtutum eius insignia suis in locis conscripta habemus, ne culpemur siluisse de omnibus, unum de multis conscribimus. Mulier quaedam Haginoensis diuturnitate egritudinis iam praemortua ex media parte sui corporis, cotidie moriebatur, et non moriebatur. Moriebatur, quia ut sibi videbatur, graviores morte dolores patiebatur. Non moriebatur, quia dolores ipsi suprema morte non finiebantur. Inopia et inquietudine infirmitatis iam oneri et tedio erat vicinis suis et cognatis. Petiit itaque ab eis hoc quasi extremum beneficium, ut vehiculo deferretur ad Gemblacense coenobium, ut dum illic aleretur elemosinis fidelium, eorum alleviaretur sollicitudo et tedium. Tandem quod petiit impetravit, et Gemblaci in hospitali pauperum aliquandiu mansit. Nota erat non solum opidanis, set et opidum frequentantibus extraneis, quia quanto maior ei infirmitas inerat, tanto visitantium maior sedulitas ei aderat. Neque enim poterat surgere lecto, vel moveri loco, nisi alieno sustentaretur amminiculo.

a) millesimo centesimo *addito alio tempore in loco vacuo relicto* $\mathrm{m^{o}\ c^{o}}$ xxxiij.

Tandem revolutione annui temporis aderat celebris anniversaria dies depositionis beati Guiberti, et multa turba civium et extraneorum intererat votivae eius sollemnitati. Mulier supra-
fol. 54. dicta quia interesse non poterat, lamentabatur, et ut illuc deferretur obnixe precabatur. Tandem delata, orabat cum lacrimosis gemitibus, ut per orationem beati Guiberti á tam gravi et diuturna infirmitate eriperet eam Deus. Exaudita est autem non ut vita decederet, set ut virtutum beati Guiberti evidens testimonium viveret. Post unam quippe horam divina visitatione per beatum Guibertum vigorata, admirante et conclamante circumstantium turba, super pedes suos constitit sana, et usque ad altare beati Guiberti processit oratura. Abbas evocatus, advenit cum fratribus, et pro ré quae acciderat decenti sermone habito ad populum qui circumstabat, Deum etiam ipse glorificabat, qui sanctos suos ita glorificat.

O pie sanctorum laus gloria Christe tuorum,
Signis Guibertus quod claret, agit tua virtus.
Digne laudaris per eum, qui sic operaris;
Digne laudatur, qui tecum sic operatur.
Laus tua, laus eius; nos laus tua salvet et eius. Amen.

84. Sermo domni abbatis Anselmi ad quoscumque fuisset habitus, multo sapientiae sale erat condítus, non undecumque collecta verbositate immoderatus, set pro audientium capacitate et temporis oportunitate moderatus. Si fiebat ad populum, leniter et per ea quae capere poterant praebebat eis quasi lactis poculum, insinuans eis, quomodo vivendum, quid vitandum, quid esset appetendum. Si sermocinabatur fratribus, vel aliquibus nodos questionum enodandos ei proponentibus, ut scriba doctus de thesauro cordis sui proferebat nova et vetera, et quamvis multiplicia, tamen interrogationi eorum et suae responsioni convenientia adhibebat testimonia. Gaudebant ergo illi, nota sibi per eum certiora fieri, et ignota notificari. Ipse tandem confectus senectute et corporis imbecillitate, nocte et die orationi vacabat
fol. 55. et psalmodiae. Vicesimo tertio anno suae praelationis, sentiens acerbitatem ultimae egritudinis in se grassari, conventum fratrum iussit accersiri; et decenter eos ammonens, ut ad Dei obsequium fixum haberent mentis propositum, consolabatur super suo discessu mestitiam eorum, orans á Deo eis dari consolatorem sanctum Spiritum. Fratrum vera diligentia sollerter ei adhibuit, quicquid aecclesiastica religiositas tali personae in obitu vel post obitum adhiberi censuit. Ipse domnus abbas Anselmus 8. Kalendas Martii vita decessit, et ante sanctae Crucis altare sepulturae locum accepit. Latiniacenses et Altovillarenses conferentes ad invicem benignum quem erga eos habuerat vivens animum et proficuum sibi sapientiae eius studium, moleste ferebant eius obitum, et piae recordationis et devotae orationis ei exibebant officium. Miserunt etiam nobis expertae sibi probitatis eius testimonium: istud quod subscripsimus epitaphium:

EPITAPHIUM DOMNI ANSELMI ABBATIS A FRANCIS COMPOSITUM.

Hic Anselme situs, spectate colore, statu, ré,
Rem fenicis[41] agis; vivit enim tua spés.
Te color illustrem, status egregium, placidum rés
Fecerunt, clari quae tria sunt hominis.
Fama frequens, persona patens, sine murmure tectum,
Urbe domo laudes explicuere tuas.
Te Noe, Iob, Daniel virtutibus excoluerunt,
Iustitia, plaga[42], virgineaque nota.
Iam quia mortuus és, lacrimam damus; át quia vivis,
Psalmum: nam pietas zonat utrumque latus;
Sól aquilonis equos verno iam straverat austro,
Cum natale tuum mórs preciosa fuit.

fol. 55. 85. EPILOGUS, PER DYALOGUM AD AECCLESIAM FACTUS.

GODESCALCUS[a]. Alternis verbis fit consolatio mestis
Omnibus in rebus; modus est tibi mater habendus.
Affectu matris cur iam dudum lacrimaris?

a) G. *codex, quod ita legendum esse infra videbimus.*
41) i. e. phœnicis. 42) i. e. calamitate.

Meror non aufert mortem, sed eam magis affert,
Et tuus iste dolor michi vulnera dirigit ad cór.
AECCLESIA. Affectus flentis dat cordis signa dolentis.
Dicam querenti, quae sit michi causa dolendi.
Abstulit abbates heú mórs veros michi patres,
Abstulit et fratres prudentes, spirituales;
Per tantos cives fueram paupercula dives,
Ét sí nón rerum, quod erat melius sapientum.
Tú tristis tristi quoniam michi condoluisti,
Grata venit flenti tua consolatio menti;
Sed consolari nón vúlt, quamvis lacrimari
Vél naturalis vél amor cogat socialis.
GODESCALCUS. Consolans dicit: Mater[a] cur dissona dicis?
Quí consolari non vult, quid ei lacrimari?
Cúr lacrimas fundit, qui consolantia spernit
Verba, nec affectum consolantis putat aptum?
AECCLESIA. Fili, nulla tibi lugens ego dissona dixi;
Luctus iustorum sic nunc est quippe virorum.
Ad tempus merent, sua dum solatia deflent
A sé transferri, nolunt et ad ista referri
Quos hínc translatos gaudent Christo sociatos,
Et mundanorum securos esse laborum.
Uno sic merent, et eódem tempore gaudent;
Una sic merent, et eadem ré bene gaudent.
GODESCALCUS. Consólans nodum dum síc videt esse solutum fol. 56.
Inquit: Parce precor; tuus hic cesset tibi meror.
Quos praemisisti, dederat tibi gratia Christi.
Quos dedit accepit; sua, non tua, dona recepit.
Erga libens ora, tibi defunctisque labora,
Ut sit eis requies, tibi succrescat pia merces. Amen.

86. EPITHAPHIUM DOMNI SYGEBERTI.

Heu, mórs meroris   Crementum, causa doloris,
O per té quantos[b]   Luget mundus sibi raptos!
Spicula nos feriunt,   Ad cor quoque vulnera figunt.
Figitur hoc menti   Vulnus, non estque reniti.
Effringens híc cor   Induratum ferit angor,
Cum mors dissocians   Germanos omnia mutans,
In quibus est[c] caris   Et fervet amor socialis
Turbat mutando,   Rumpit quoque pollice duro
Ut naturales   Affectus sic sociales;
Efflorescat homo   Licet ut flos tempore verno,
Res rebus cumulet,   Mentem corpus quoque vexet,
Sollicitus curas   Explens secum ruituras:
Una dies miserum   Penitusque facit miserandum,
Sit rex, sit princeps,   Opibus paupercnla sit plebs;
Par trahit hos mortis   Lex, discretissima quamvis.
Est etenim iustis   Iustae discretio sortis.
Terrea terrenis   Terraeque placent studiosis,
Rerum contemptus   Vanarum partior usus
Extenuans iustos,   Promptos magis efficit illos,
Sint ut in ascensu,   Recti sint corde vel actu,
Admitti superis,   Emitti funditus imis,
Nancisci summae   Certent pia gaudia vitae. fol. 56'.

a) *litterae* M *superscriptum est* o. b) per te quantos *et* mundus sibi raptos *in loco raso, alio atramento aliaque manu inserta.* c) est caris *atque* t feruet amor socialis *in loco raso, eodem quo v. 2. correcta atramento manuque.*

Certamen sit eis   Omnis custodia cordis;
Tendit enim laqueos   Raptor cuicumque paratos
Et tam multiplices   Habet eius mens mala fraudes,
Tutus ab his sensus   Ut non sit corporis ullus.
Ut meritum minuat   Iustis, vel eos sibi subdat,
Viribus atque[a] dolis   Concertat subdolus hostis.
Si mentes fluxas   Absorbet, nil putat illas.
Gratia Christe tibi,   Per te superant quia iusti
Omnes decipulas,   Et quas parat ille ruinas.
Devia sectantes   Revocans, iungis tibi stantes,
Et tua spes nostras   Iuvat explens larga potestas,
Spe salvos faciens,   Ad rém gratos tibi ducens.
Consimilis iustis   Multo studio probitatis.
Aptus divinis   Et mundi rebus agendis,
Lex vite, speculum   Norme, fueras Sigeberte,
Cui noster sermo persolvit debita scripto.
Vixisti concors; vivas per secula consors;
Sint et defunctis eadem consortia nostris.
Dant binos versus, nostri de se, sibi versus[b].

87. ITEM PAUCA DE HIS QUAE A DOMNO ABBATE ANSELMO VEL SUB EO SUNT ADQUISITA.

Domnus abbas Anselmus emit á Richelde relicta Herethonis de Lovanio et filia eius Amabili et marito ipsius Arnulfo de Filforth 16 marcis argenti, quicquid allodii habebat in Melenriv iure hereditario, astipulante Godefrido duce. Huius allodii reditus in die anniversaria sui obitus ad supplementum victus constituit dari fratribus.

fol. 57. 88. Vadimonium quod Malchelmus, Engo, Godescalcus dederunt sancto Petro pro 8 marcis, hoc ipsum vadium Guilelmus de Marebais et uxor eius Helvidis, relicta praedicti Engonis, confirmaverunt sancto Petro et domno Anselmo abbati per manum Seyheri advocati pro 20 marcis argenti, prius 8 et post 12 concessis.

1129. 89. Carta de consensu duarum aecclesiarum, Nivigellensis et Gemblacensis. *Sanctae aecclesiae filii ut unum in Christo possint fieri, paci et aecclesiaticae inherent unitati, scientes quia non est Deus dissensionis, sed pacis et dilectionis. Nos quoque Gemmelacenses fratres pro modulo nostro eorum immitatores esse cupimus, providentes quae pacis et utilitatis sunt nobis et nostris successoribus. Sit ergo notum bonae voluntatis hominibus, de parva sed non parvipendenda ré quid convenerit nobis et Nivigellensis cenobii sanctimonialibus. In villa Asnatica manet aecclesiae nostrae familia, cui ex ipso praedio omnia erant ex sententia, nisi quod molendini construendi eis non erat copia. Nec istud omnino denegaverat loci natura, sed cursus aquae defluebat super praedium Nivigellense, quantum par boum in die potest arare. Ne tamen inter nos essent iurgia, quae interdum succrescunt usque ad homicidia, cum suis praelatis consensit utriusque cenobii familia, ut cursum aquae per Nivigellense praedium haberet constructa á mansionariis nostris officina; his qui suo iure cesserant tali vicissitudine reddita, ut eis inter nostros concedatur uti mortua silva, et ut oportunum fuerit consilio et auxilio sit eis nostra vicinia. Actum dominicae incarnationis anno 1129°, indictione septima, Lothario rege imperii sceptra tenente; Godefrido Lovaniensi Lotharingorum duce, qui etiam advocatus praeerat utriusque cenobii familiae; Heinrico de Birbais secundas* fol. 57'. *eius partes amministrante Nivigellensibus, Bernardo de Orbais Gemblacensibus; domno Anselmo abbate Gemblacensium, Oda abbatissa Nivigellensium.*

90. Gratias Deo, quia ubi habundavit peccatum, superhabundavit gratia. Hvilardus civis noster, á domno abbate Anselmo et ab omni conventu fratrum petita et accepta nostra societate, socius et particeps omnium beneficiorum effici meruit. Unde gratias agens, marcam argenti fratribus pro caritate obtulit, et quamdiu vixit, nobis et loco nostro utilis semper fuit. Partem enim allodii Franconis de Felliv, quae in villa Mazniz iure patrimonii uxoris suae Helvidis ei competebat, sex marcis emit; ipsius terrae reditus quamvis in vita sua sibi

a) adque *corr.* atque *c.* b) *Littera initialis versuum collecta ita habet:* Hos fecit versus, Petre sancte, tuus Godescalcus; Claviger alme poli, tu precor huic aperi. Amen.

retinere voluerit, tamen ex eis solus non comedit; set stabilito die annuatim exinde fratribus cibi et potus praeparationem dedit, testamentum faciens, dixit ut ipsos reditus, id est 11 solidos, post mortem ipsius fratres accipiant, et ut beneficii huius memores, nomen suum suaeque coniugis Dodae suorum nominibus post obitum ascribi faciant.

91. Tempore domni Anselmi abbatis Henricus de Lopun pro salute animae suae tradidit Deo et sancto Petro 15 bonuaria arabilis terrae in villa Sivirei. Hoc beneficio animatus nepos eius Gerardus de Marebaco tradidit et ipse in eadem villa alia 15 bonuaria. Idem Gerardus, mortuo filio suo Gerardo, permisit aecclesiae nostrae pro salute sua et absolutione filii sui decimam quam de culturis dominicis accipiebat in ipsa villa Sivirei, decimas etiam omnium nutrimentorum quae ibi infra dominicam cortem retinentur. Coemptione, et successorum eorum largitione, nunc possidet Gemblacensis aecclesia silvam et quicquid iuris eorum erat in eádem villa. Deo gratias.

CUR DICITUR GEMBLUS.

92. Gemblus interpretatur gemma et baculus, quod ita exponitur: Gem gemma, Blus baculus.

Gemblus, gemma decens, baculus bona dans mala caedens,
Sustentat, munit, quos Christus moribus unit;
Et quos cor unum, quos verus amor facit unum,
Hii merito, numero crescant, placeant quoque Christo. Amen.

PANEGERICUS LIBELLUS.

fol. 58.

DE OLBERTO ABBATE.

Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
Verus pacificus, rex qui regit omnia, Christus,
Et cuius pacis regni non est quoque finis,
Ipse Deus verus, homo natus virgine verus,
De mundo sponsam pius aecclesiam sibi sanctam
Elegit, virgo generaret quae sibi sponso
Sanctos, qui nati mundo, Christoque renati,
Essent in mundi tenebris ut sidera clari,
Peccati tenebras docti depellere tetras
Et lumen fidei diffundere cuique fideli;
Non praesumentes, sibimet quasi sufficientes,
Nec sibi se per se credentes consuluisse;
Christo cuius erant, quod erant iusti reputabant,
Ut dans affectum, fautor pius esset eorum,
Et dans effectum, meritum cumularet eorum.
Et non contenti sibimet propriaeque saluti
Consuluisse, piis praesentibus atque futuris,
Notificata sibi, noscenda dabant vice Christi.
Ut sic divini succrescere semina verbi
Possent, cum tanti tales essentque ministri,
Per quos suppleri nova possent horrea Christi
Sic nova. Nam sancti per sanctos multiplicati
Ingenti cura querunt Christo nova lucra,
Ecclesiaeque patres primos dum posteriores
Sancti sectantur, dum praecipuos imitantur,
Per sponsam sponso succrescit gloria Christo.
Abbas Olbertus sanctos patres imitatus,
Cum non sit flendus, mater[a] cur sunt tibi fletus?

a) ô suprascriptum; vocativum casum significans.

Flens veris lacrimis, super hunc merore gravaris.
Sed caveas nimie tristari qualibet ex re,
Et teneas animo, quantum, cúr, quomodo, quando
Tristibus et letis in rebus te modereris.
Fiet prudenter, quia rés moderata decenter.
Vox merens monitis haec dat responsa monentis:
Dicam quod queris, cur sim turbata querelis.
Quae confinguntur, lacrimae simulare videntur;
Quae non finguntur, cordis secreta fatentur.
Ad verum cogor fletum, dum mesta recordor,
Quod mors Olbertum tulit abbatem michi quartum,
fol. 58v. Menbra decens, aptum caput ó caput est michi raptum.
Hinc menbris aliis virtus fuerat specialis,
Affectus grati, letis vel tristibus apti;
Mestis solamen, letis fuerant moderamen;
Cuncta probanda probans, et nomen moribus ornans.
Morum rumorem gratum, ceu thuris odorem,
Hic emittebat, nec se celando latebat.
Nam sic pluris erat, quoniam magis inde placebat.
Hic michi multorum caput est et causa bonorum,
Virque Deo gratus, bona queque parare paratus,
Utque satis cautus, mala queque cavere peritus;
Singula dispensans, et rem pro tempore pensans,
Vivebat Christo, solvens sua munia mundo.
Nunquam plus sibi se voluit, set se magis in se
Continuit, cura semper cohibens moderata,
Et crescens in se, casum non pertulit a se.
Viveret ut iuste, tenuit manus hunc tua, Christe;
Qua sustentatus, per te fuerat tibi gratus.
Fonte fluens oris, grato moderamine cordis
Norat dicendi tempus, noratque docendi,
Doctis dicendi, non-doctos digna docendi;
Inter discentes et dogmata digna docentes
Existens medius, et utrimque satis moderatus,
Norat personae dare convenientia cuique.
Quod decuit docuit, dum prudenter bona dixit;
Quod docuit decuit, post dogmata dum bene vixit.
Ò nisi mors raperet, decus hunc et vita deceret;
Heu mors hunc rapuit, quae nulli parcere novit.
Hinc dolor, hinc fletus, hinc mentis me tenet estus.
Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
Quod dicis novi, quoniam tecum tua novi
Dicam quod nosti, quoniam mecum mea nosti.
Peccati penam peccans dedit omnibus Adam,
Et crimen cuncti moriendo luunt prothoplasti;
Stat sua cuique dies; tua pauper stat, tua dives.
Non pauper supplex, non regum cuncta supellex
Hanc redimit sortem, heu non adimit quia mortem.
Indiciis operum fas est perpendere verum.
Horum pleraque monimenta vigent hodieque,
Abbas Olbertus quibus extitit utilis, aptus,
fol. 59 In cunctis rebus, petiit quas publicus usus.
Omnia Christus erat sibi, solus sufficiebat.
Qui sibi danda dabat, quia mens pia danda rogabat
Dicit prudentem sapientia per Salomonem:
Letificat matrem sibi quae genuit sapientem,

Quod probitas nati fit sustentatio matri,
Et decus eximium non sustentatio tantum.
Gratatur nato mater de se generato,
Si sibi, sique suis, si gloria posteritatis
Existens, dictis clarescat clarior actis.
Enituit talis tuus hic merito specialis,
Et tu gaudebas; gaudendum quippe sciebas.
Gaudia sperasti; quem defles mater[a] amasti,
Remque tenens certam, spem spondebas tibi longam;
Sed ruit haec tua spes, quoniam spes non erat haec spes.
Perpetuum mundo nam quid consistit in isto?
Nil mundo certum, nichil omni parte beatum.
Spes commissa Deo, stat in hoc certissima certo.
Abbas Olbertus, felici fine beatus,
Cui bene servivit vivens, illi modo vivit,
Et mortem nescit, quia cum Christo requiescit.
Mors tulit hunc mundo, longo non abstulit aevo;
Quis quantusque fuit, quia posteritas memorabit.
Ergo dolor, fletus cesset tibi, mentis et aestus;
Det tibi solamen, det ei requiem Deus. Amen.

DE MATHELINO ABBATE.

Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
    Communem sortem vivens evadere mortem
Quis potuit, seu quis poterit? mors iura tenebit,
Quae per prolapsum tenet in mundo prothoplastum.
Ergo per hunc homines quia mors transivit in omnes,
Cum sint mille modi mortis, mors una timori
Est homini cuique, mortem metuit sibi quisque;
Sed bene quis metuit? Sibi qui metuens bene vivit.
Huic mors non dolor est, qui finit morte dolores
Mundi, qui nimii cum sint nequeunt numerari;
Cum sint innumeri, prorsus nequeunt superari,
Uniri Christo nisi sit pia sollicitudo.
    Est honor aeternus, quem dat caris sibi Christus.
Nunquam deficiet, quia sufficientia fiet fol. 59'.
Ex ipso, per eum, per quem sunt omnia rerum.
Abbatem quintum tibi defunctum Mathelinum
Cur fles grex Christi? Letare, quod hunc habuisti
Dispensatorem, non solo nomine patrem
In re communi, qui non sibi commodus uni
Vixit avis rara, sed raro munere cara.
Ore, manu gratus fuit, omnibus omnia factus.
Hunc morum gravitas, vitae decoravit honestas;
Verus amor Christi, splendor, fervor fuit isti;
Nam sibi fervebat, splendens aliis radiabat,
Suppositus lignis velut ardet et emicat ignis;
Et fraternus amor, tanquam radicibus arbor
Fixa bonis, fructum gratum reddebat et aptum.
Istius cura stant quae fuerant ruitura,
Rebus in adversis turris fuerat quasi fortis;
Vivens discrete, curans curanda modeste.
Prefuit iste gradu, set recto profuit actu.
Iustis adniti norat pravisque reniti.
Immitis mitem, sed et impatiens patientem

a) o *superscribitur.*

Mirabatur eum, sibi proponens imitandum.
Dicens dicenda faciensque prior facienda
Vitavit culpam, laudem meruit sibi multam.
Panis meroris fuit huic potusque doloris
Carnis claustra pati, differri nec sociari
Christo, cuius amor sibi tunc erat intimus ardor.
Et terram terrae reddens, animam tibi Christe,
Mundo subtractus, letatur pars tua factus,
Hunc vitae fragilis si noxa tenet venialis.
Nam viciis nemo sine nascitur, est sine nemo.
Christi grex ora, precibus delere labora.
Votis placari vult Christus, vultque rogari;
Est, cum sit iustus, pius; est ignoscere promtus.
Hec sibi dicenti dicit grex talia Christi:
Quod suades faciam, rem iure mones quia iustam.
Umbras culparum tetras princeps tenebrarum
Non huic, non nostris defunctis, ingerat hostis;
Sed sit eis requies, sit lux per secula perpes. Amen.

DE THIETMARO ABBATE.

Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
Anceps est mundus, praeceps fluitat sibi cursus;
fol 60. Rebus mundanis miscentur tristia letis,
Succeduntque sibi, quia sic currit rota mundi.
Herens instabili, nullus poterit stabiliri.
Transit cum mundo, qui non bene vivit in illo.
Qui sequitur Ihesum, felix conregnat in aevum.
Et quis eum sequitur? Qui mente sequens imitatur.
In rebus mundi spes est incerta futuri;
Multos ipsa tamen cogit perferre laborem,
Incertum finem, certum prebendo laborem.
Migrat ab hac vita felix, cui sit via vita
Christus, quique viam talem, meruit quoque vitam.
Christe viam, vitam te promeruit sibi veram
Abbas, qui sextus nobis fuerat Thiemarus,
Vir simplex, rectus, patiens, humilis, tibi gratus.
Gloria, divitiae, ceu puncto mobilis horae
Permutant dominos, quos vano scemate nudos
Aufert huic mundo mors, non placabilis auro.
Haec homo dum cernit, quid terra cinisque superbit?
Quid cuivis cupido prodest mundana cupido?
Cur studet ambire, cum reges cernit obire,
Et cum rectores mors abripit inferiores?
Mundum cum linquunt, de mundo sumpta relinquunt
Et mundanarum iam nudi divitiarum,
Secum sola ferunt bona vel mala quae meruerunt.
Sed felix exit, qui dum vixit, bene vixit.
Iustorum consors, ut penarum foret exsors,
Per portam vitae, Christum, sed non aliunde
Intrans, augmentum pater hic meruit meritorum.
Nempe gregi Christi servivit more ministri,
Correxitque pii dans dogmata more magistri,
Se studii formam praebens, vitae quoque normam.
Moribus inculti, tali sub vomere culti,
Ornatum morum fructusque dabant animorum;
Iusti qui fuerant, cum iusto proficiebant.

Stringens spiritui se compede spirituali
Se tibi subiecit Ihesu[a] carnemque subegit,
Illam spiritui nunquam passus dominari,
Quin potius subdi cogebat et extenuari,
Sic magis imbellem cupiens quam ferre rebellem.
Haec sibi dicenti, dicit grex talia Christi:
Vera refers, paucis perstringens plurima verbis. fol. 60'.
Iusta docens, iniusta cavens, pater hic bona suadens,
Hoc studio crevit, gratus, spernendaque sprevit;
Hic morum meritis ad onus promotus honoris,
Intendens oneri superintendebat honori,
Remque decusque dabat sibi, quod prudenter agebat,
Ut tempus, probitas, res, seu poscebat honestas.
    Iusticiae cultor fuit, hinc inimicus et ultor
Peccati pedicam non inveniens inimicam,
Si ferus accedat, sua dampna gemendo recedat.
Hic vivat melius, fuerat cui vivere Christus. Amen.

DE LIETHARDO ABBATE.

Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
    Nulli perpetuus mundanarum datur usus
Rerum; sunt oneri, quae sunt ad tempus honori.
Mundi contemptor, felix mercabitur emptor
Pro gazis mundi, gazas et gaudia celi;
Emptor erit felix, et commutatio felix
Quae dabit emptori, quod ei sit semper honori:
Caelestis patriae concivem civibus esse,
Mente frui Christo, mundo meritis superato.
    Pistica ceu nardus redolens abbas Liethardus
Septimus accessit, qui nullo turbine cessit,
Quin pastor verus, pravis ratione severus
Esset, mansuetis mansuetus, gratus honestis.
Non honor huic sed onus fuit, exilium quoque mundus.
Vanis non hesit, sed Christo gratus adhesit,
Huic herere bonum reputans, sibimet fore summum;
Nec se frustrari, sed sic vivendo beari.
Et speculum factus, sacros crescebat in actus;
Excellensque gradu, fuit excellentior actu.
    Apte proficiens, apte profectibus addens,
Christum praeponens, usu presentia tangens,
Reddebat gratum semper Christo famulatum.
Ad tempus mundum retinens ad corporis usum,
Instanter gratum iustis gradiens iter artum,
Multorum tritum iam per vestigia patrum,
Intuitum mentis direxit despicientis
Mundum cum pompis, Christum solum sitientis,
Atque cibo tali cupientis mentis cibari;
Est non carnalis quoniam, sed spiritualis. fol. 61.
    Temporis accessu, vitii cuiusque recessu
Gratior, et morum cum successu meliorum,
Certans optatam tandem contingere metam,
Esuriit, sitiit, flevit, sudavit, et alsit,
Totum se gratum Christo praebens holocaustum
    Et non mente levi reputans quam sit brevis aevi,

a) ó *superscriptum.*

Tempore quam parvo maneat mundana propago.
Spe finis mentem firmabat dura ferentem,
Ad Christum finem tendens, sine fine manentem;
Quo consummatus gaudet sine fine beatus,
Quisquis eum vita digne dilexit in ista.
Persistens[a] cepto, nulli male cessit inepto,
Moribus et facto certans melioribus apto,
Et redimens tempus, gratos in tempore fructus
Reddebat, studiis addens operam probitatis.
Haec sibi dicenti dicit grex talia Christi:
Vera refert, fateor; verum non inficiabor,
Dignum commendas, ut digno digna rependas,
Hic verus pastor, Christi sollers imitator,
Verborum parcus sed honori moribus aptus,
Ut decuit vixit, quia non soli sibi vixit;
Plus aliis de se quam proficuus[b] sibi per se,
Praefuit ecclesiae, sit cum Christo sine fine. Amen.

DE ANSELMO ABBATE.

Vox consolantis cor, cari morte dolentis:
Nomine signat homo, carnis sibi quae sit origo.
Nomen commune, proprium non, sed generale.
Te tibi pandit homo, fragilis similis quoque limo.
Heu vix subsistis, substantia spiritualis,
Ni corpus vegetet, tibi quam Deus addit et aufert;
Addit victuro, iubet auferri morituro.
Flos mundi marcet, probitas laudatur et alget,
Laus est non ficta, quam confirmant pia facta[c].
Clarus divina, mundi[d] quoque philosophia,
Abbas Anselmus, morum probitate probatus.
Extitit octavus nobis, digne memorandus;
Vir prudens verbis, et discretae gravitatis,
Et persona decens, ad nomen moribus addens
Esset quod gratum cunctis et suscipiendum.
Interpellatus de re quacunque rogatus,
fol. 61. Esset difficilis nodosaque questio quamvis,
Se percunctanti prorsus non abnuit ulli,
Quin responderet responsaque grata referret,
Nodos prudenter solvens et sufficienter.
Gratus dicendo fuerat, gratusque docendo.
Norat oportune quia dicere congrua cuique.
Cum sollers faceret quod séque suosque deceret,
Noxia vitabat, simul et vitanda docebat,
Gnarus metiri sua, sé, metuensque futuri,
Ut res poscebat, prudens prudenter agebat.
Extitit omnino maior sibi sollicitudo,
Ne mundi curae si[e] plus iusto sibi carae[f]
Essent, tardari posset, nec ei famulari,
Qui curas supplet maioraque munera confert
Quam sperans poscit, si non sperando tepescit.
Spe certus tali, certabat spirituali
Desudans studio famulari sedule Christo.
Non rudis aut operum seu iusticiae studiorum,
Sic exercitium simul exercebat eorum,

a) *codex hic signum paragraphi habet, quod nos versu 45 adhibendum duximus.* b) proficicens *fortasse initio scriptum erat.* c) fa *in loco raso.* d) mundumque *legebatur primo.* e) *in loco raso.* f) cure *corr.* care.

Esset ut in voto sibi, nil praeponere recto.
Ergo regens mentem, sed non rationis egentem,
Nil non proficuum, nil non temptabat honestum.
Non dubiae mentis, certis incerta timentis,
Quod sponsor verus dat dilectis sibi Christus,
Cordis devoti studuit probitate mereri,
Iustos mirari iustosque studens imitari,
Actu consimili certabat eis sociari,
Omnia mundana reputans virtute minora
Mentis, naturae quae mundiciam tenet in se.
Hanc sectabatur, per eam quia Christus aditur,
Et memor ipse sui, memor et[a] super omnia Christi,
Se sibi non tanti fecit, Christum sibi quanti.
Huic se committens et mente fideliter herens,
Mundo defunctus, vivat iustis sociatus.
Haec merces operum sit ei sine fine bonorum,
Haec mundanorum requies finisque laborum.
Fratres, quae turbet vos, iam querimonia cesset;
Omnipotens sit spes, sit vobis anchora, sit res,
Omnia sit vobis, et multiplicans bona vobis,
Addat rectores, fratresque bonis meliores. Amen.

DE COMBUSTIONE MONASTERII GEMBLACENSIS.

AUCTORE GUIBERTO[44]. 44

Expediam[b] paucis, si tamen prae dolore sufficiam, lachrimabilem causam gemitus et tristitiae circumvallantis me, hoc est miserabilem ruinam et destructionem ecclesiae nostrae, in qua fere usque ad mortem periclitatus sum. Oppidum nostrum in confinio Lovaniensis ducatus et Namurcensis comitatus situm esse dinoscitur, quod ei saepius factum est in laqueum et eversionem et scandalum, et ad insidias sanctificationi, et in diabolum malum. Orta itaque nuper simultate inter ducem[45] et comitem[46], comes idem improvise illud cum exercitu 1185. suo circumdedit, et immisso igne in munita, id est[c] foris vallum et murum offendit, penitus depopulatus est. Cum vero nihil tale vereretur, flabris ventorum, qui vehementissimi insurgebant, subvehentibus, favillae flammantes per cuncta oppidi interiora dispersae sunt, et ita totum simul et oppidum et monasterium ferventissimo incendio consumptum est, ut in oppido nulla domus praeter duas humilimas, recenti humo obductas, et in claustro ne una quidem officina inusta remaneret. In qua exustione cum missam matutinalem ad altare minus cantarem, nolens aliquid imperfectum relinquere, tardius paene quam debui ad tutelam me contuli. Nam sacris exustis vestibus, cum prae ignibus late iam omnia vastantibus, foras erumpere non possem, in vicinius, quod patebat, sacrarium ingressus, quatuor ibidem e fratribus meis maerentes et anxios inveni. Quo in loco praeter spem undique vallantibus nos flammis, fumo et calore ita exaestuavimus et suffocati sumus, ut duo ex his graviter laederentur sed evaderent, ego et alii duo angustiati, terrae sine spiritu instar mortuorum usque ad vesperum decubaremus. Sed me per auxilium Dei et sancti patroni nostri Guiberti superstite, iidem duo socii martyrii mei post paucos dies rebus humanis excesserunt. Sed sicut scriptum est in prophetis, Ezech 7,26 Ioel 1,4 auditus auditui, contritio contritioni, et terror terrori superveniet, et residuum locustae comedet brucus, nono combustionis die praedictus comes Namurcensis, ascito sibi comite Hanoniensi, nepote suo ex sorore, denuo multitudine gravi oppidum circumdedit et

a) *insertum*. b) Sequitur destructio vel potius combustio monasterii Gemblacensis quae facta est [*deest* 2.] anno 1137. a prima sui combustione anno tricesimo quam quidem miserandam destructionem Guibertus post eiusdem monasterii factus abbas ac etiam monasterii Florinensis, vir sane omnium iudicio sanctissimus, his deplorat verbis: *haec praemittunt codices* 2. 3, *Guiberti litteras erronee interpretantes de combustione anni* 1136, *quum tamen de conflagratione a.* 1185 *agat; cf. Ann. Lobienses SS. T. IV. et Gisleberti chronicon p.* 150. *Continuatio Sigeberti Aquicinctina annum* 1186 *habet. SS. T. VI. p.* 424. c) idē 2. idem *Lambec.*

44) abbas fuit a. 1195–1205; obiit a. 1208. 45) Heinricum. 46) Heinricum.

quibusdam in locis dirutis muris intravit utriusque exercitus, et ubique liberrime discurrens, — omnes quippe imparatos et nihil horum aliquatenus metuentes invenerat — universa quaecunque superfuerant diripuit. In qua direptione nihil nobis, nihil burgensibus vel populo terrae, qui inibi sua convexerat, relictum est. Animalia quaeque et altilia domestica aut cremata, aut ab hostibus abducta; nullus sacris vel altaribus honor impensus est, adeo ut in medio presbyterio coram principali altari, et per tota utriusque ecclesiae spatia, et pedestri et equestri certamine congredientibus hinc nostris, hinc adversariis, multi interficerentur, monachi ipsi et sacerdotes discuterentur et spoliarentur. Nullus fratrum prorsus indempnis evasit. Horreo referens; unus letali telo per latera adacto continuo oppetiit, alius ita nudus ab eis relictus est, sicut eum natura ab utero matris in lucem produxit. Sed quid queror de caeteris? Ipsi abbati cum reliqua veste et caligas detraxissent, nisi a quodam sibi noto vix excussus, per horrentis noctis tenebras nudus et solivagus diffugisset. Et ut coepta prosequar, nulla in direptione praedicta vel foemineo sexui penitus reverentia, quin et ipsae mulieres nudae dimitterentur, nulla omnino lactentibus misericordia exhibita est; sed et matres vestibus exutae, et filii ab uberibus matrum distracti, contra naturae iura cum maxima parte burgensium in captivitatem traducti sunt. Itaque hostes spoliis nostris ditati, et ad propria cum triumpho et tripudio reversi, laeti pro victoria super miseriis nostris plaudunt hodie, dicentes, quod vix in qualibet ampla civitate tantas se sperarent inventuros divitias, quantae apud nos inventae sunt. In hac quoque destructione peius mihi aliquid contigit quam in conflagratione, quoniam et capella, id est apparatus missae, quem honestissimum habebam, et reliquiae, quas super aurum et topazion diligebam, sed et desiderabile oculorum meorum, id est beati Martini vita, in cuius rithmica descriptione aliquantum[a] desudaveram, et quicquid librorum ab ineunte aetate confeceram, vestes quoque omnes praeter eas quibus indutus eram, et ut brevi multa colligam, cum propter infirmitatem alias quietis gratia evectus essem, omnia mea ab hostibus sublata sunt[b]. Nunc cum caeteris tantae miseriae sociis sub divo[c] in parietinis instar nicticoracis[d] sine tecto gemens sedeo et fleo, quoniam versus est in luctum chorus noster. In maiori ecclesia, utpote homicidiis profanata, nec legitur, nec cantatur, sed in cripta quadam utcunque divinum explemus officium. Gravabat me quoque vehementius, quin[e] et plurimos mecum inclementia coeli et inaequalitas aeris nunc aestu nunc frigore, nunc ymbribus saevis et crebris, tam die quam nocte diversis modis nos affligentibus[f], cum nulla domorum, quibus ab his protegamur[g], igne cremata tecta superessent. Angebar nihilo minus maxime, quod maius altare apostolorum Petri et Pauli solennitate missarum carebat a die incensionis templi usque ad introitum meum in abbatiam, nemine super illud audente divina celebrare, eo quod camera testudinis supervolutae, ligatura cementi propter imbrium infusionem penitus destituta, ruinam suam et mortem subtus incedentium minari videretur. Hinc etiam non minimum affligor, quod deambulatoria totius claustri paene omnia, nullum nisi solius coeli tectum habentia, toto brumali tempore limo et coeno plena, possessoribus suis intrandi, sedendi vel quiescendi oportunitatem nullam praebent. Denique seculares quidam filii Belial, armis iniustitiae utentes, et nos persequentes, nostra quoque invadentes et sibi usurpare conantes, ecclesiam impugnabant. Pro cuius bonis tuendis, ut nobis semper moris est, superno fulti praesidio, non viribus sed precibus, non iurgiis sed sanis nos armantes consiliis, aeque illis resistimus. Sed quid de externorum vel inferiorum persecutorum inquietatione conqueror? Quum ipsae summae[h] potestates et principes nostri, hi scilicet qui nos ab illorum infestatione ubique et indesinenter tueri ex debito tenebantur, Albertum de Cuch[i] dico episcopum nostrum, et Mathildem ducissam Lovaniensem, dum viro suo Iherosolimis
1197. peregrinante, sola dominaretur in terra, episcopus terram quandam diu ab ecclesia possessam, uterque autem duarum personatus ecclesiarum quae nostrae sunt, ab alio Alberto, fratre ducis, ad restructionem claustri nostri, pro guerra patris eius combusti, nobis dudum collatos, auferre summa vi temptantes, tantis nos damnis et cladibus affecerunt, ut, cum ipsi magnis aeque cladibus ante mortem confecti, iam exspiraverint[46], damna ipsa quae nobis intulerunt, longo nos fatigantes incommodo, per singulos annos adhuc respirent[k].

a) aliquantulum 3. b) *deest* 2 c) dio 3. d) nyctocoracis 3. e) quia 2. 3. f) affligebant 3. g) protegeremur 3. h) cum nos s. p. 3. i) aich 3. k) Hic texitur miraculum quod huius combustionis occasione accidisse sic refert Sigebertus in fine Cronice sue. Discordiae malum *etc. usque* Hec Sigebertus in cronica sua completa ab Anselmo abbate nostro 2. Verba sunt Anselmi abb. qui cronicam Sigeberti augmentavit in fine. Discordie malum *etc. usque* Haec Anselmus abbas Gemblacensis 3.

47) Episcopus a. 1196 consecratus a. 1200 obiit, ducissa circa annum 1211, post quem igitur litterae scriptae sunt.

CHRONICON
SANCTI HUBERTI ANDAGINENSIS

EDENTIBUS

L. C. BETHMANN ET W. WATTENBACH PH. DD.

Ingenti illo inter regnum et sacerdotium certamine exorto, quod per singulas quasque episcoporum dioeceses discordiae semina sparsit, eadem cum ceteris Leodiensis dioecesis monasteriis ruina etiam nobile sancti Huberti in Arduenna monasterium traxit, quod ad summum prosperitatis fastigium sub Theoderico I. evectum, Theoderici II. cum Otberto episcopo contentio de statu suo prorsus deiecit. Sed inter ipsas quibus quassabatur calamitates, antiquae disciplinae fructum percepit, quum monachus Hubertinus, sub Theoderico I. nutritus et litterarum studiis non mediocriter imbutus, historiam monasterii scribendam susciperet et inceptam tam felici eventu ad finem perduceret, ut luculentiorem de temporum istorum conditione auctorem vix inveneris. Nomen suum latere voluit, sed monachum Sancti Huberti ostendit tum intima rerum cognitio, tum quod c. 58 *dicit* nobis videntibus, *de re in monasterio gesta. Litteris operam dedisse, tota scribendi ratio prodit, etsi a grammaticae regulis aliquando aberrat; sed ibi saepius librarium in culpa fuisse existimo. Sallustium in scribendo imitatus est, cuius etiam verba mutuatur c.* 54. 76. *Sed aliorum quoque scriptorum, Ciceronis, Macrobii, notitiam ostendit c.* 60 *seqq. ubi Lamberti narrationes refert, sed ita passim servatis auctorum verbis, ut ea ipse legisse videatur, nisi fonte quodam derivato usus est. Praeterea capiti* 1. *locum Historiae Miscellae inseruit,* 78. *epistolam Petri Damiani. Domesticos autem auctores ad priscam monasterii sui historiam scribendam, etsi eam breviter tantum tetigit, adhibuit Vitam sancti Beregisi*[1], *sancti Huberti Vitam*[2], *Translationem*[3], *et Miracula*[4], *Lamberti Vitam auctore Sigeberto*[5], *Fredegarium quoque et Anselmi Gesta epp. Leodiensium*[6]. *Privilegia monasterii ubique ad manum habuit, et modo integra* 6 *narrationi inserit, modo excerpta tantum.*

Postquam primordia monasterii exposuit, tempus medium inter Altuenum et Adelardum, annos 825—1034, *de quibus certi nihil compertum habebat,*

1) Acta SS. Oct. I, 524. 2) ap. Surium VI, 45. 3) Mabillon Acta SS. O. S. B. IV, 1, 295. 4) ib. p. 297. In fine quaedam addita sunt; extant enim iam in cod. Bruxell. 14650. saec. X. Commemorantur a nostro c. 22 5) ap. Chapeavill. I, 411, ubi falso Renero tribuitur. 6) c. 2. Sed hoc non constat, nam paucissima sunt, quae inde haurire potuit.

intactum reliquit; ea, *inquit,* quae nostris temporibus audivimus et vidimus gesta revolvamus. *Quae non oportet ad litteram interpretari; nam a.* 1034 *vixdum natus fuisse potest, et de Adelardo pauca refert, sed Theodericum I. annis* 1055—1087 *abbatiam regentem bene novit, multaque adiecit ad ea quae ex* 7 *vita eius ab altero aequali monacho scripta*[7] *recepit; alia paulo diverse narrat. Nam quum ille totus occupatus sit in pietate abbatis extollenda, miracula afferat, cetera tanquam aliena breviter attingat, noster miracula minus curat, eorum succinctam narrationem a vitae auctore mutuatus, universam autem monasterii conditionem, res eius exteriores et cum potentibus illarum regionum rationes accurate pertractat. Haec tum ex privilegiis monasterii collegit, tum ipse vidit; ducem enim Fridericum* († 1065) *aprum in ecclesiam tulisse c.* 58 *refert* „*nobis videntibus.*“ *Praeterea etiam Ruperti Chronico S. Laurentii usus esse videtur, c.* 28—30. *Dehinc progreditur ad historiam gestorum sub Theoderico II, quae plus dimidia parte operis occupat, ita accurate scripta, tot litterarum documentis probata, ut familiarem Theoderici amicum facile agnoscamus, comitem, ut videtur, exilii eius; etsi libere eum quandoque reprehendit. Vitam* „*Theoderici iunioris de S. Huberto abbatis*“ *scripsit Heribrandus abbas S. Lau-* 8 *rentii Leodiensis*[8] (1115—1130), *sed nullum eius vestigium manet. Noster c.* 70 *commemorat Heribrannum monachum S. Laurentii, eundem ut opinor, qui vitam scripsit, sed fortasse post nostrum. Huius enim opus desinit in a. D.* 1106, *sed iniuria temporis finis periit. Cap.* 96 *dicit, Manassem postea Remensem archiepiscopum factum esse, Rodulfum post Manassem praepositum; qui quum Manasse a.* 1106 *mortuo archiepiscopus electus sit, primi editores inde concluserunt, haec antea scripta esse*[9]. *Concedo, hoc veritatis speciem habere, sed si iam tunc scribendi initium fecerat, sequentia postea demum addidit; nam et de Theoderico abbate* († 1109) *tam libere loquitur, ut eo vivente opus editum esse vix mihi persuadeam, et c.* 88. *de Otberto episcopo agens dicit:* quandiu ex tunc superfuit, *quae certe post mortem eius* († 1118) *scripta esse videntur. Quanquam nec hoc loco nec illo legitimum argumentum agnosco, et haec incerta manere fateor: satis habeamus nosse, auctorem operis fuisse virum inter medias res versatum, acrem iudicio, veritatis studiosum. Hoc enim totum eius dicendi genus, hoc simplex et sincera rerum narratio suadent.*

Versus finem saeculi Gislebertus cap. 24. *a nostro mutuatus est. Postea Aegidius eum novisse videtur (v. c.* 24. 28—30), *sed laudabilia tantum de episcopis Leodiensibus relaturus, admodum pauca recepit; nam tum demum inspexit, quum Anselmo destitutus alios auctores circumspiceret.*

Codex operis autographus mature intercidit. Nam eum anno 1550 *non iam in monasterio extitisse, inde apparet, quod lite de iurisdictione Andaginensi inter Carolum V. et episcopum Leodiensem exorta, quum historia monasterii esset in ius vocanda*[10], *Remaclus tunc temporis abbas in domesticis archivis nil repperiens Auream Vallem precibus adiit; unde ipsi*

11 1) *codex Aureaevallensis transmissus est sub conditione remissionis*[11], *quam*

7) Ea post Mabillon, Acta VI, 2, 557. accuratius e cod. Alnensi edita est in Actis SS. Aug. IV, 848. 8) Reinerus de claris scriptoribus mon. ap. Pez Thes. IV, 3. p. 20 seqq. c. 7. 9) Dicunt, ante a. 1108, sed Rodulfus iam 1106 electus est. 10) ita Robaulx, ex Fundatione monasterii Anduini manuscripta circa finem saeculi XVII, quae servatur in ecclesia S. Huberti. 11) cuius conditionis apographum in calce codicis 1*. habetur ita conscriptum: *Nous frere Dominique Robin par la permission de Dieu humble Abbé de l'Eglise et Monastere Nostre Dame d'Orval Ordre de Cisteaux, Diocese de Treves, et Conté de Chiny. Et nous tout le convent de ce mesme lieu, Sçavoir faisons à tous qu'il appartiendra, que environ l'An mil cinq cens cinquante feu noz predecesseurs Abbé et Convent dudit Orval ont presté à feu Monsieur Damp Remacle en son temps Abbé de St. Hubert, un tres-ancien livre*

tamen conditionem neque abbas neque eius successores impleverunt. Remansit potius codex apud Sanctum Hubertum, usquedum monasterio a. 1796 *suppresso bibliotheca dispergeretur. Per varios casus denique devenit ad virum nobilissimum Theodorum Geoffroy, in exercitu Belgico tunc tribunum equitum, inter arma Musis amicum, qui a.* 1841 *a Bethmanno nostro Brugis eo nomine conventus, cum urbanitate nunquam satis nobis praedicanda et codicem et domum gratiose praebuit ad utendum; cui viro clarissimo hasce lineas grati nostri animi et vero ipsius erga nos humanitatis perenne optamus fore monumentum. Codex membranaceus, forma minori, saeculo XIII. a pluribus exaratus, post Vitas SS. Iudoci, Basilii, Leodegarii, Eufraxiae, Radegundis, Balthildis, Gilleberti epistolam ad Anselmum, Gilleberti disputationem cum Iudaeo, Vitas Anastasiae, Theoderici martyris, Gengulfi, Corbiniani, habet hanc historiam, continuo saeculi XIII. calamo exaratam atque inscriptam:* Incipit liber qui Cantatorium dicitur. *Exciderunt duo folia* 52. 53. *media, quae Romualdus Hancar ante hos ducentos annos adhuc legebat, atque unum vel plura in fine, quae iam tunc deerant. Librarius mendis non semper abstinuit; quae per codicem autographum in scedulis, ut videtur, assutis suppleta videbat, ipse describens inepto aliquoties loco posuit*[12], *alia omisit*[13]*; annorum etiam numeros, quos in textu exhibet,* 13 *in codice originario plerosque margini adscriptos fuisse crediderim.*

1*) *Romualdus Hancar monachus S. Huberti circa a.* 1630 *codicem Aureaevallensem satis diligenter transscripsit in chartam; quod exemplar notis marginalibus ab ipso auctum, postea in archivum registraturae Sancti Huberti devenit, unde a.* 1834 *Bruxellam translatum in bibliothecam Burgundicam n.* 14600, *nobis hanc novam editionem praeparantibus humanissime fuit transmissum, ut duo illa folia omissa accuratius inde possemus supplere.*

1**) *Aliud apographum, a.* 1737 *ex* 1* *factum habebat Linotte de Poupehan, magistratus Bullionensis, teste Ozeray* histoire du duché de Bouillon *p.* 310.

1***) *Alia duo apographa a.* 1563 *ex ipso* 1 *facta atque procuratori Luxemburgensi legatoque episcopi Leodiensis tradita memorat Robaulx p.* 4*; quorum alterum fortasse idem est, quod in castello Mirvart sibi visum ait Dewez histoire de Liège I*, 54.

Editionem primi Martene et Durand amplissima Coll. *IV*, 914 *curaverunt ex ipso codice* 1, *at mendis nimium deturpatam, capitum distinctionem de suo instituentes. Dom Bouquet XI*, 149. 635. *XIII*, 564 *excerpta tantum dedit. Secundam instituit P. de Robaulx de Soumoy* chronique de l'abbaye de St. Hubert. *Brux.* 1847. 8. *e codice Bruxellensi* 1* *cum versione Gallica, cui subiunxit historiam monasterii a fine Cantatorii ad nostra usque tempora deductam, annotationesque adiecit vere utiles bonaque fruge refertas, ex quibus multa didicimus. Adhibuit enim editor: Romualdi Hancar historiam manuscriptam monasterii cuius ipse prioratum gesserat, ex Cantatorio nostro aliisque fontibus domesticis compositam; Fundationem monasterii Andaini; Antiquitates Andaginenses; Titulos possessionum Sancti Huberti, aliaque quaedam saec. XVII et*

*intitulé Cantatorium, escrit de la main, lequel livre a esté trouvé en noz Archives, estant tres-ancien, entier, et authentique pour y adiouster foy en iugement et dehors. Lequeldit livre ledit feu Sr. Abbé de St. Hubert avoit promis rendre, et restituer en telle sorte et maniere qu'il l'avoit receu de nosdits feuz predecesseurs. En tesmoignage de quoy Nous Abbé et Convent susdits, avons faict appendre à cestes noz seels Abbatial et Conventual le huictiesme de Mars XV*c*. soixante et neuf stil de Treve. Plus bas estoit escrit. Collationé à l'originel, et trouvé concorder en parchemin à deux seaux en cire verde, ce deuxieme de Mars Mil cinq cent septante, stil de Treves par moy. Plus bas estoit signé. N. Buthens.*

12) c. 1. 8. 62. 13) c. 76. 78.

XVIII manu scripta; unde libro suo magnam procuravit utilitatem. Tertius bibliothecae Burgundicae praefectus L. B. De Reiffenberg monuments pour servir à l'histoire de Namur, de Hainault et de Luxembourg. *Brux.* 1847. *in quarto, codicem* 1 *habuit quidem, at raro adhibuit, contentus ex eius apographo* 1* *editionem novam proponere, quam ectypo codicis* 1. *ornavit. Quarto denique loco nos Cantatorium proponimus ex ipso codice* 1, *cuius lacunas ex* 1* *supplevimus, orthographiam intactam relinquentes, excepto quod simplex* e *terciodecimo demum saeculo ubivis scribi coeptum in* ae *mutavimus. Capitum distinctionem retinuimus eam, quam librarius ipse non numeris sed litteris inceptivis maiusculis rubris instituit, numeros Martenianos ob commodum lectorum uncinis inclusos apponentes. In annotatione ea quae Romualdus Hancart, Martene et De Robaulx iam attulerant utilia, quam brevissime excerpsimus, sigla illorum H. M. R. religiose ubivis et gratitudinis causa adscribentes; reliqua nostra sunt.*

INCIPIT LIBER QUI CANTATORIUM DICITUR. QUALITER CREATA SIT ABBATIA SANCTI HUBERTI.

1. In pago Arduennensi quoddam castrum Ambra dicebatur, eo quod Amberlacensis[a] fisci[14] capud haberetur, quod funditus eversum, Hunis vastantibus Gallias, per annos fere
Hist. Misc trecentos triginta septem[15] desertum ad nichilum devenerat. Haec[b] gens diu inaccessis montibus seclusa, tempore Valentis imperatoris repentina rabie Gothorum terras invasit, et rex eorum Filimer ante cum Gothis Geticas et Sciticas terras ingressus repperit ibi quasdam magas, quas alirumnas dicunt, et eas suspectas habens, per solitudines fugatas exturbavit. Cum hiis silvestres homines quos Faunos ficarios dicunt coeuntes, hoc genus ferocissimum inter Maeotides paludes genuerunt, quod tetrum et exile, vix humanam imaginem repraesentans, videntibus se nimium ingerebat terrorem vultus sui horrore, eo quod esset deformis et execrandae nigredinis. Maribus genae desiccantur[c] antequam lactentur, ut iam tunc tolerare laborem cogantur; forma quidem exigui, sed motibus arguti et expediti, atque ad equitandum promtissimi, scapulis latis et ad arcuum curvationem et sagittandum periti, cervicibus firmis et semper superbia erectis, animos ferocissimos habentes et belluino more viventes. Hii cum Athala rege suo divinae vindictae necessitatibus[d] subservientes, dum Galliarum urbes et castella simul et ecclesias
V. Beregisi. vastarent, hoc quoque castrum in transitu suo subverterunt. Temporibus autem Pipini, qui maior domus erat sub Theoderico rege, uxor eius Plectrudis Amberlacum suae dictionis fiscum parabat adire et per praedictum locum transiens, tam taedio vastae solitudinis, quam fervore aestatis confecta, ibidem in pratis virentibus decrevit aliquamdiu requiescere. Et cum post exactam refectionem comites eius longiori sumpno premerentur, ipsa curiosior pro equis pascentibus, ne per silvas vagarentur, neminem excitans sola surrexit; equisque recollectis iam lassior, dum super acervum lapidum ibi forte congestum resideret, cartulam quamdam caelitus allapsam obstupuit coram se cadentem. Quam licet pavida corripuit, et nemini comitum ausa credere secretum, ad virum quantocius decrevit revertendum. Cui cum per ordinem retulisset eventum miraculi, ille evocato Beregiso viro venerabili, qui tunc in Dei rebus obsequebatur eis, cartulam illi obtulit exponendam sibi. Consultus sacerdos Dei respondit, locum quo eadem cartula deciderat, a Deo esse electum, ex quo multorum animae transire deberent ad regna caelorum. Pipino vero subiungente, quid sibi inde videretur agendum, Beregisus rapta occasione, utpote qui iam diu apud se deliberaverat mundo relicto liberius Deo vacare, subintulit principi, ne quantum in se esset divinae dispositioni
16 deesset, paratum se solitudinem illam excolendam suscipere, si eam ille sibi concederet. Placuit[16] Pipino Beregisi propositum, licet gravaretur ammodum a se suum emittere karissimum. Illo tamen saepius insistente ut rem quantocius acceleraret, Pipinus cum comitatu curialium suorum venit ad locum inventae caelitus cartae. Ibi facta legali donatione, et rata coram principibus suis astipulatione, locum ipsum perpetuo habendum Beregiso donavit, et perlustratis finibus eiusdem donationis, certas metas per subnotata confinia disterminavit: ad meridianam plagam
17 inter Divisiones[e] [17], ad orientalem plagam Mollem campellum, ad aquilonem inter Campilo-

a) *ita corr. manus recens pro* ablacensis. b) Haec — subverterunt *a librario post* fluvium Lumnam *collocata, sed signis* a, b, c *factis suo loco reposita sunt. Unde in codice originario ab auctore in margine adiecta fuisse conicias.* c) secantur *Hist. Misc.* d) *vel* nutibus? nibus 1. iussibus 1*. *e corr.* e) diusiones 1.

14) Ambrae castri nullam praeterea mentionem inveni, sed nominis vestigium manet in villa *Amberloux* S. Huberto vicina. 15) Corrigendum 237. HANCAR. 16) Sequentia auctor vitae brevius narrat; plura addit qui privilegium Pippini confinxit, servatum in cod. olim S. Huberti, nunc Namurc. n. 5. fol. 89'. editum in Miraei Opp. Dipl. II, 1125. 17) „Des bornes en pierre formaient la separation

nem et Haletum, Ferreummontem, inter Nasaniam et Awanam [a], Tabulae fontanam, ad occidentem rupem Sulmoniensem et fluvium Lumnam. At Beregisus continuis insistens laboribus, solatiis V. Beregisi etiam quorumdam fidelium adiutus, silvestrem solitudinem purgavit et habitabilem fecit, nec prius abstitit, quam ecclesiam beati Petri apostolorum principis, quae in praefato castro olim funditus eversa fuerat, a fundamentis restrueret, et collectis secum religiosis clericis abbatis nomine et officio ibidem Deo militantibus praeesset. Quo post labores huius peregrinationis ad Dominum migrante [18], longo post tempore successores eius ibi perse- Transl. S. Huberti veraverunt in clericali scemate, donec Ludovico Pio imperatore filio Karoli Magni regnante divina dispositio locum eumdem ampliavit hoc ordine.

2. (4.) Eius [19] tempore praeerat ecclesiae Leodiensi quidam venerandae memoriae episcopus Gualcaudus in instaurandis [b] rebus ecclesiasticis ammodum studiosus [c]. Et ut per excessum de ipsa Leodiensi sede aliqua necessario dicantur, eamdem episcopii sedem beatus pontifex Hubertus ab urbe Tongrensi olim Traiecti permutatam, ab eodem vico transtulit Legiam, ut quia suo tempore magnae industriae et potestatis viguit, modicam villulam in nobilissimam civitatem et sedem episcopalem suscitavit, ibidemque leges publici iuris et forenses mensuras, quae adhuc supersunt, constituit. Quo etiam cum per revelationem divinam ossa praedecessoris sui beati Lamberti martyris retulisset, eumque in loco martyrii eius sepeliens, ecclesiam condecentem super eum aedificasset, in pede quoque Publicimontis in honore beati Petri apostoli templum extruxit, ubi migraturus ad Dominum sepeliri corpus suum destinavit. Cuius sanctitatem cum crebra miracula declararent, 16° anno migrationis suae [20] translatus in ecclesiam beati Lamberti a predicta 743. ecclesia beati Petri, ibidem veneratus est per annos septuaginta quinque.

3. (5.) Anno vero incarnati Verbi 825, regnante ut dictum est Ludovico Pio, cum idem princeps ecclesiasticis Transl S. Huberti. rebus studeret in regno suo, congregationes sanctorum vel construeret vel olim constructas ampliaret, ad hoc idem agendum exemplo suo informabat et civitatum pontifices et provinciarum principes. Interea clerici praefatae cellae beati Beregisi cum iam paene deficerent, utpote in tam vasta et sterili heremo constituti, accepta occasione sibi consulendi, ad Gualcaudum Leodiensem episcopum se contulerunt, et quomodo praedictum locum eorum divina providentia elegisset quasque in eo paterentur necessitates, illi retulerunt. Laetatus ille se invenisse opportunitatem saluti suae providendi, si in eodem loco collaboraret voluntati divinae, omnimoda intentione id exequendi curam concepit, et iuvante Deo in praesentem statum suscitavit. Nam commutato ordine clericali, anno dominicae incarnationis 817, 4. Idus 817. Aug. 10. Augusti in die sancti Laurentii martyris, monachorum ibi religionem constituit, dispositis eis possessionibus et legaliter confirmatis in posterum, quae sufficerent usibus ibi Deo servientium. Constitutum est etiam ex communi decreto, ut de reditibus donationum quae factae fuerant beato Beregiso, ab eorum procuratoribus ad locum ipsum deferretur in eadem die annuatim oblatio, ut ex hoc in posterum et prioris acquisitionis et posterioris adiumenti discerneretur ecclesiastica possessio. Quo dum plures concurrerent, ut in tam remota heremo tanto liberius quanto et secretius Deo vacarent, quidam etiam nobiliores clerici de ecclesia beati Lamberti eo convenerunt, mutatoque habitu ad contemptum mundi se ipsos viriliter accinxerunt. Hii secum deliberato consilio eumdem locum adhuc honestius sublimandi, praesertim cum in hoc ipso patrocinari sibi sperarent favorem pontificis, petierunt ab eo transferendum illo corpus beati Huberti, asserentes urbi sufficere patrocinium beati Lamberti. Quae res licet pro sui magnitudine nimium difficilis videretur pontifici, divina tamen gratia, cui nichil est impossibile, iustis petitionibus acceleravit effectum. Nam collecta episcoporum synodo provinciali apud ecclesiam beatae Mariae Aquisgrani palatii, Ludovicus pius et religiosus imperator interesse voluit ecclesiasticis utilitatibus ibidem disponendis. Ibi cum Gualcaudus referret consilium de transferendo corpore beati Huberti ad locum Andaginum, divina dispositione praedicti principis et totius synodi inde voluntarium optinuit assensum, indicta ei conditione, ut tanto pontifici convenientem ampliaret honorem, et collectis ibidem fratribus tam praesentibus quam futuris vel posteris curaret omnem excludere necessitatem. Constituta vero die ad rem exequendam ipse princeps Leodium venit, et cum palatina tum etiam populari frequentia corpus sanctum quod cum loculo suo lapideo transferebatur, devotissime prosecutus, Mosam illud transposuit cum divinis hymnis et laudibus; cui etiam multa dona 825. Sept. 30. contulit regia largitione, quae licet deperierint vel temporum vetustate, vel vastatorum distractione, ex eis tamen quaedam nostris adhuc temporibus supersunt ecclesiae. Superest optimus sanctorum euangeliorum textus, auro gemmisque paratus; superest psalterium auro scriptum per denos psalmos capitalibus litteris distinctum [21]; superest in uno volumine maximo super totum psalterium beati Augustini expositio; superest et liber eiusdem qui intitulatur de Trinitate. Supererant duo totius anni omeliarii, quibus renovatis, hiemalis datus est in elemosina ecclesiae Giviniacensi [22], aestivalis vero missus est cellae Pirensi [23]. De trans-

a) Awannam *priv.* b) ministrandis *superscr. eadem manu* vel instaurandis 1. c) strenuus *superscr.* vel studiosus 1.

entre la seigneurie de Neufchateau et quelques villages de la prévôté de Bastogne.“ ROBAULX ex Antiqq. Andagg. medio saeculo septimodecimo conscriptis. Idem sequentia nomina explicat: *Mochamp — Champlon — Halleux — une ligne d'amas de minerai de fer entre Champlon et Halleux — Nassogue — Awenne — la Masblette, ruisseau qui traverse la vallée de Font-à-Bulat — la roche Sulmont — la Lomme.* 18) Adhuc anno quinto Theoderici, i. e. 724 vel 725, donationem accepit a Grimberto comite, teste auctore vitae in prologo. 19) Hoc caput e S. Huberti vita et translatione, Herigeri c. 28. et Anselmi c. 16. concinnavit. 20) anno 3. Karlomanni; anni 75, quos ex translationis historia sumpsit, terminum habent institutionem monachorum, non translationem alteram. 21) Hactenus servatur in Andaginensi monasterio pretiosissimum psalterium auro elegantissime exaratum, non a Ludovico pio, ut credit auctor, sed a Lothario ipsius filio donatum, ut probant versus qui initio codicis reperiuntur. MART. On croit que ce pseautier existe encor aujourdhui au village de Boevange, canton de Mersch, grand-duché de Luxembourg, entre les mains de Mr. Neuman, héritier du prieur de St. Hubert. R. 22) *Iuvigny*, mon. virginum, in pago Wabriensi, prope Martisvillam. 23) *Pries*, trans Mosam iuxta Macerias.

latione autem beati Huberti cetera reticere censuimus, quod evidentius et latius ea enumerat eiusdem translationis proprius textus. Sed et hoc nimirum cum sit actum divina gratia disponente, credi probabiliter potest, eumdem beatum pontificem in loco quo venerabilis Beregisus quiescebat, se quoque voluisse gratanter quiescere Fuerunt denique contemporales eiusdem loci studiosi cooperatores. Decuit ergo, ut quorum dum in corpore manerent viguit ad invicem familiaritas, eorum etiam veneraretur a devotione fidelium in uno eodem loco beatorum corporum societas. Quod vero temporales fuerint, si quis certius nosse voluerit,
24 ex gestis Francorum[24] per tempora regum et principum probari poterit. Pipinus enim primus huius nominis sub Lothario rege, qui fuit filius Hilperici ex Fredegunde, dux et maior domus extitit, negotia regni disponens cum domino Cuniberto archiepiscopo Coloniensi. Qui sub regibus Dagoberto et Sigiberto nobiliter et sapienter se agens perseveravit; hic genuit ex Idda uxore sua nobili et religiosa Grimoaldum et Beggam, et beatam Gertrudem. Begga vero nupta Ansegiso duci genuit hunc nostrum Pipinum secundum huius nominis, tempore Hilderici et Theoderici regum. Sub hoc Hilderico beatus Lambertus Tregentemsi[a] viguit. Theodericus autem rex ut erat hebetioris ingenii, abusione nequissimi Ebroini, qui erat maior domus eius, ammodum apud Francos viluit. Nec multo post Hildericus, qui erat potentior, in venando interiit, interceptus a quodam Bodilone nobili, quem contra legem maiorum ad stipitem ligatum fecerat caedi; et cum post eum Theodoricus totum percepisset regnum,
25 tertio anno[25] praedictus Pipinus Ansegisi et Beggae filius dux Austrasiorum factus invaluit. et beatum Lambertum suggestione Ebroini et factione Coloniensis episcopi ab episcopatu eiectum, exturbato Faramundo sedi suae restituit post septennium iniustae illius eiectionis suae. Ipse quoque sanctus pontifex post in brevi pro defensione veritatis et castitatis, ut in gestis eius legitur, martyrio coronatus occubuit, eique in episcopatu beatus Hubertus successit. Quo etiam tempore dono praedicti Pipini eiusque uxoris Plectrudis locum Andaginum celitus designatum excolendum Beregisus suscepit. Et quia beatus Hubertus pro cura animarum sibi credita, ut in vita eius legitur[26], per omnem Arduennam studuit evacuare idolatriam, quae adhuc ibidem supererat, liquet quod ex confrequentatione commeandi uterque fuerit notissimae cognitionis, eiusdemque in Deum dilectionis et devotionis, nec minus etiam cooperationis in hoc loco divinae electionis; utriusque instantia praedicationis fatiscente perfidia in eodem territorio profecit augmentum christianae religionis. Unde et largiente Domino concessum est, ut quos ipsa provincia adhuc in carne positos meruit habere doctores, eosdem cum Christo regnantes habeat speciales patronos et defensores.

4. (8.) Quanta et quali sagacitate idem episcopus Gualcaudus locum ipsum ampliare studuerit, quibus possessionum redditibus, vel ex proprio fratrisque sui Erohengoldi[a'] patri-
27 monio, sed et ex casamentis[27] a quibusdam secularibus subtractis, subsidium vivendi tam posteris quam praesentibus perpetuo habendum procuraverit, si quis nosse voluerit, relectis auctoritatis eius privilegiis pleniter addiscere poterit. Quae privilegia licet ex magnae devotionis affectu condidisse videretur, moroso tamen consilio et saepius ventilato assensu cleri et senatus et quorumque nobilium et sapientium Leodiensis ecclesiae, sed et consultu metropolitani sui Hildeboldi Coloniensis pontificis, auctoritate etiam Leonis Romani pontificis et attestatione Ludovici[28] piissimi imperatoris filii magni Karoli imperatoris, ea condidit et canonica confirmatione roboravit. Et ut aliqua ex eisdem privilegiis interponamus: *Res*, inquit, *vel possessiones, quae ad eumdem locum deputatae hactenus fuerunt, iure firmissimo delegamus, id est Aprovilla*[29]*, Lotvilla, Nelina, Palatiolum, Gamedella, Telins*[b]*, Lesternivis*[c]*, Ruvonia, Frandilionis, Gabelium, Anseromia, Rumendinis, et ecclesias Melsun, Martilinges, Builaidas, cum omnibus appenditiis suis. Similiter etiam consensu fratrum nostrorum concessimus et permanere volumus eidem cellae alias res ex rebus ecclesiae nostrae, quae videlicet non indominica-*
30 *tae, sed in beneficio constitutae fuerunt, id est Tervonia, Teuledum*[30]*, Marlida, Aldamum, Al-*

a) *ita* 1. in episcopatu Traiectensi 1*. a*) Erchenboldi? *P.* b) *ita infra c.* 32. *et privil. Innocentii II. ap. Miraeum IV,* 170. *Cod.* Teluis. c) *vel* Lestermius; *infra c.* 52 Lesterneias.

24) i. e. Fredegario, ex quo sequentia hausit, adhibita vita Lamberti auctore Sigeberto. Iddae nomen addidit, quod in vita S. Gertrudis commemoratur. 25) *tertio anno* nescio unde assumpserit. 26) apud Surium VI. pag. 47. 27) i. e. feudis. 28) itaque intra a. 814. et mensem Maium a. 816. quo Leo mortuus est. 29) *Arville Louville. Naomé, Palizeul, Gemelle, Telin, Lesterny, Revogne, Frandeux, Givet, Anseremme, Romedenne, Maissin, Martelenges, Boulaide.* R. 30) *Terwagne, Tilleur, Marloie, Aye, Avent, Nettine, Florzée, Wanlin, Ardenne, Braz, Vesque-ville, Lizere, Evernicourt, Soulpy, Noyers.* R.

ventium, Nentina, Florias, Wowonium, Arduanium, Bractis, quae alio nomine nuncupatur episcopi villa, Lisura, Evernicorten, Sulpiacum, Nogarias, Buthesaim, vineas tres in castro Hoii, mansionem unam apud Leodium a nobis constructam, necnon et vineam unam cum manso ad se pertinente in territorio Leodiensi nuncupato Vingitis, cum omnibus appenditiis suis. Item in eodem privilegio post pauca: *Divino ut credimus consilio, et nostrorum fidelium consensu, tradimus iam praefatis monachis omni anno de argento libras viginti, et decimam de caseo ex omnibus villis nostris indominicatis, et de tribus villis decimam vini, videlicet de Goganheim et et Berthahem atque Cunerono. Post haec duas addimus eis, scilicet Tavernas*[31] *et Ernau, ut* 31
omnia regulariter viventes ibi in victu et vestitu satis abundeque haberent. Ista omnia coram clericis et laicis nostris in eorum privilegio cedimus et permanere cupimus tam nostris quam successorum nostrorum temporibus. Postquam ergo ista gratia Dei rationabiliter a nobis per omnia ordinata ad aures imperiales devenissent, magno gavisus est imperator gaudio, coenobium Suguilis nomine[32]*, in quo Deo dicatae erant moniales, partibus sanctae Mariae et sancti Lamberti cum omnibus suis appenditiis tradidit iure firmissimo, ut episcopatus Tongrensis sedis in nullo minorari videretur pro rebus, quas Dei servis in monasterio praefato concessimus; et insuper ad praefatam cellam quamdam silvam quae dicitur Wangisisusmons*[33] *tradidit, eam-* 33
demque legalem traditionem imperiali privilegio firmavit et signavit. Harum possessionum maxima pars huic ecclesiae iamdiu deperiit, non solum violentia saecularium, sed etiam episcoporum Leodiensium. Gualcaudus vero episcopus Altuenum abbatem qui loco praeesset ordinavit, possessionesque et redditus quibus fratres subsisterent legali privilegio ecclesiae facto in perpetuum confirmavit, credens specialius profuturum sibi, quicquid ibidem geretur usque in finem saeculi. Qui autem praefato abbati successerint, vel quamdiu praefuerint, vel quomodo sub unoquoque eorum locus ipse aut profecerit aut defecerit, neque legimus neque a quoquam certius relata didicimus[34]; ideoque his praetermissis, quae nostris temporibus 34
audivimus et vidimus gesta revolvamus.

5. (9.) Anno incarnati Verbi . . . . .[a] decedente Renuardo abbate, successit ei domnus 1034.
Adelardus a Raginardo episcopo ecclesiae beati Huberti abbas ordinatus, qui fuerat monasterii sancti Trudonis scolasticus et thesaurizarius. Ipse ut erat vir industrius et prudens, cum gravaretur longa et maxima famis necessitate, tum etiam inter imperatorem Henricum et ducem Godefridum maiorem diuturna et inexorabili seditione, castri Mirvoldi[35] ecclesiae acriter imminentis ex edicto imperiali omnium fere principum cis Renum consistentium gra- 1045.
vissima obsidione, tamen commissum sibi locum, quod periculo temporis difficillimum erat, ne omnino destrueretur non solum viriliter detinuit, sed et possessionibus ampliavit, ornamentis palliorum decoravit, aedificiis honestavit. Aedificavit refectorium fratrum cum dormitorio, aedificavit cameram abbatis cum palatina domo. Ecclesiam Alventiensem[36] quam ex 36
patrimonio suo episcopus Gualcaudus olim loco contulerat, a quibusdam invasoribus viriliter defensam retinuit. Quartam partem Calviciaci[37] fisci a quodam nobili Roberto emit, cuius omnimodo medietas ab antiquo erat ecclesiae[38], donata sibi pro satisfactione a Stephano comite, eo quod castellum Mirvot violenter et iniuste firmasset in ecclesiastica possessione. Habito quoque colloquio apud Evodium[39] inter imperatorem Henricum itemque Henricum 1048.
regem Francorum, eiusdem imperatoris banno et auctoritate firmatum ecclesiae mercatum

a) *numerus deest* 1.

31) *Taviers, Ernau.* R. 32) *Suguile.* H. 33) *Wagimont.* H. 34) Eorum catalogum ex catalogis abbatum Prumiensium, ex martyrologio aliisque fontibus domesticis concinnavit Romualdus Hancar in historia monasterii S. Huberti manu sua scripta, quam habuit P. de Robaulx, e cuius libro utilissimo istum catalogum excerptum hic sistimus: Alveus obiit 16. Nov. 828. Tancradus Prumiensis abbas obiit 11. Febr. 829. Marcuardus Prumiensis resignavit 836. Sevoldus obiit 13. Ian. 855. Sanctus Egilo Prumiensis resignavit 860. Sanctus Ansbaldus Prumiensis obiit 10. Mart. 887. Farabertus Prumiensis obiit 1. Mai quo anno nescitur. Regino Prumiensis destitutus 894. Richarius resignavit 920. Hildrardus. Fridericus obiit 942. Albertus obiit 966. Heribertus obiit 20. Mai 990. Vulbertus obiit 14. Iul. 1004. Vulbertus obiit 1006. Witericus obiit 1027. Albertus obiit 1033. Reinwardus ob. 1034. 35) *Mirwart* ad fl. *Lomme.* 36) *Avent.* 37) *Chauvency-St. Hubert* prope *Montmédy.* R. 38) De ea re haec habent Mirac. S. Huberti ap. Mabillon Acta SS. Saec. IV, c. 20. *Anno* 955. *anno imperii Ottonis I. vicesimo comes Stephanus dedit Andaginensi ecclesiae legali dono quidquid sui iuris erat in Calventiaco, et hoc praesentibus Brunone archiep. Colon. et Baldrico pontifice Leodiensium. Cuius cum esset erga b. Hubertum affectus magnae dilectionis, ut corpus eius ad praedictum fiscum deferretur, ab abbate Alberto et fratribus obtinuit, ibidemque illi vestituram eiusdem allodii coram Raginero et Gisleberto comitibus multisque regni principibus publice firmavit.* 39) *Ivois;* cf. Heriman. Aug. a. 1048.

40 procuravit. Cuius omnes iustitias, theloneum, bannum, comitatum, latronem[40], foralia[41], vel cuiuscumque placiti quaestum vel querelas, ex antiquo more potestativo iure optinuit tempore quo advixit, et sine ulla calumpnia successoribus suis optinenda, immo totam integram abbatiam reliquit. Eius adhuc tempore vigente publici iuris iustitia, in tota abbatia nullus advocatus alicui placito intererat, nisi tribus generalibus in anno[42]. In hiis si quod vadium proveniret iudicio scabinorum, eorum quoque arbitrio determinabatur solvendum, non ad voluntatem dominorum, sed ad possibilitatem personarum. De eodem quaestu communi advocatus obsonium debitum accipiebat, et si minus proveniret, ecclesia illud supplebat. Praeterea si quem rebellem advocatus ad iustitiam faciendam compellebat, decatervam[a] suam accipiebat.

1055. 6. (10.) Anno vero incarnati Verbi 1055, suae autem ordinationis 22. cum decessisset,
V Theod. c. 2. successit auctore Deo illi domnus Theodericus Lobiensis coenobii monachus, a Richardo abbate[43] nutritus, et a Gerardo venerabili Cameracensium pontifice consequenter in sacerdotem ordinatus, litteris adprime eruditus, quas etiam honestis decorabat moribus, adeo ut et ingenii vivacitate et morali probitate tam iuvenibus quam senibus ammirabilis et immitabilis haberetur, et quod est difficillimum, gloriam sine invidia assecutus, omnibus indifferenter esset carus. Unde in philosophia famosus et pia concertatione a vicinarum congregationum abbatibus ad regendas scholas evocatus, Stabulaus sub abbate Poppone, deinde Virduni sub abbate Gualeranno, domni Richardi successore[b], postremo Mosomii sub Rodulfo abbate tam studiis liberalibus quam probis moribus multos instituit, quos postea vidimus imitatores et assertores eiusdem magistri sui, viros honestissimae probitatis. Qui postea licen-
1053. tia abbatis sui Hugonis Lobiensis[44] Hierosolymam adire conatus, sed per Pannoniam transire praepeditus, Romam quasi per Adriaticum mare navigandus divertit, ibidemque praeter spem[c] Deodignum Leodiensem episcopum cum quibusdam sibi familiariter notis in ecclesia beati Petri invenit; quorum suggestione, immo pontificis amica prohibitione ulterius progredi pressus, cum eis patriam petiit, et inter redeundum cuius esset scientiae gravitatis et perfectionis prospectus[d], a praedicto pontifice monasterio suo honorabiliter est relocatus.

V. Theod. 3. 7. (11.) Non multo post Henricus imperator Deoduino episcopo indixit, ut sibi aliquem monachum ab abbate Ri-
1055. chardo institutum procuraret, quem in Fuldensi monasterio scolasticum praeficeret. Episcopus Theodericum, quem a Roma usque Leodium ad hoc fuerat expertus idoneum, a Lobiensi monasterio evocavit, secumque detinebat quasi legandum imperatori. Evocatis interea ex edicto episcopali abbatibus et archidiaconis pro ordinando patre destitutae
15 ecclesiae beati Huberti, adfuit et ipse cum ceteris, securus[45] inde ipsius sibi agendae ordinationis. Episcopo vero consulente, quis haberetur idoneus desolatae praeponi ecclesiae, Godiscalcus quidam honestae gravitatis persona, itemque Anselmus decanus sancti Lamberti, quorum vigebat permaxima auctoritas in huiusmodi rebus disponendis, responderunt, locuti prius cum consilio, talem providentiam bene convenire fratri Theoderico Succlamantibus aliis ad[e] illos bene sensisse, ipse etiam episcopus in sententiam concessit voluntarie, et evocato domino Theoderico, ut abbas fieret obnixius coepit insistere. Ille econtra reniti qua poterat virtute, impossibilitatem suam et insufficientiam suam praetendere, imparem se tanto oneri reclamare, lacrimis etiam attestari cor a labiis non distare. Episcopus econtra renitentem cogere, conventus omnis incessere, ne divinae vocationi et voluntati videretur obsistere. Tandem tantorum oppressus auctoritate et violenter attractus a Gonzone Florinensi abbate et Stephano sancti Laurentii, iniunctam sibi
Febr. 2. curam suscepit, et consecratus est abbas in purificatione sanctae Mariae semper virginis, sicque comitatus praedicto Stephano abbate sancti Laurentii ad commissam sibi ecclesiam concessit. Cuius culmen cum de longe vidisset, ut erat tunc hiems asperrima, in mediis nivibus ad terram procidit, et Deum adiutorem sibi adesse cum gemitu inclamavit, opertoque capite et nudis pedibus monasterium usque processit.

8. (12.) Exceptus a cunctis cum digno favore, studebat fratribus potius prodesse quam praeesse, et lucrandis animabus magis exemplis quam doctrinis insistere. Fuerunt autem quos ibi invenit fratres, videlicet Robertus senex, Ermenfridus decanus, Evrardus praecentor, Guillelmus praepositus, Alfridus thesaurarius, Lietbrandus camerarius, Lambertus orga-
17 nista[46], Gualerannus cellerarius, Robertus armarius, Stepelinus exterior scolasticus[47], et interior Balduinus, Lambertus, Guerizo, Engenulfus, Renuardus, Otto, Gualterus. Multotiens vero adversatus ab hiis qui in veteri mente nova meditari cogebantur, licet patienter et tacitus eadem perferret adversa, in enutriendis et erudiendis et in convertendis etiam quos poterat sagaciter et constanter elaborabat. Enutrivit autem idem abbas inter multos quos ab infantia timere Deum docuit, Gislebertum eiusdem ecclesiae religiosum postea decanum, in

a) *ita* 1. decaternam 1*; *cf. Ducange.* b) successori 1. c) *ita supplevit Martene; deest* spem 1. ibidemque post Deod. 1*. d) perspectus 1*. e) id 1*.

40) i. e. cognitionem de latrociniis. 41) vectigal in mercatu solutum. 42) „On appelle encore *Placeplaids* la place devant l'abbaye de St. Hubert, ou les plaids se tenaient". R. 43) Virdunensi sancti Vitoni, viro incomparabili et multorum insignium monasteriorum reformatore, cuius acta habes apud Mabillonium saeculo VI. Bened. M. Lobiensem abbatiam obtinuit a. 1020—1027. 44) obiit 1053. Ann. Laub. Eodem anno Deoduinus Romae fuit; v. Mon. SS. VII, 150. 45) i. e. nil suspicatus. 46) Hic locus praesertim observandus, quia tunc rarissima in monasteriis erant organa, qua de re vide quae diximus in Comment in Reg. S. Bened. cap. 19. M. 47) Scholasticus exterior is erat, qui exteriores in monasteriis scholas regebat, sive qui saeculares pueros disciplinis informabat: interior qui monachos. M.

scribendis et renovandis libris studiosum, Alfridum cellerarium et custodem, et postea cellae Mirvoldensis priorem, Liebertum cellae Buloniensis priorem primum, et postea maioris ecclesiae praepositum, Arnulfum capellanum. Quemdam vero Lambertum nimis nobilitatem suam extol- V. Theod c. 3. lentem cum pateretur infestiorem, non tamen deficiebat ut resipisceret[a] exhortando, Deumque ut ei daret spiritum compunctionis exorando. Hic in natali apostolorum Petri et Pauli lecturus ad vigilias nocturnales, cum ante abbatem sine reverentia inclinationis transire cogitaret, subito expavit se videre inter brachia illius puerum gloriosae habitudinis, abbati quidem hilariter congaudentem, sibi vero minaciter indignantem. Qui dum tremens vix in legendo subsisteret, rediensque humillimam inclinationem abbati exsolveret, mirantibus cunctis adeo resolutus est in lacrimis, ut nullo modo cessaret a singultibus et suspiriis. Post vigilias affusus abbatis pedibus, confessus est peccata sua ad purum, petens ab eo indicendum pro poenitentia sibi exilium, voluntaria mendicitate a se transigendum. Hortante vero abbate illum remanere secum, et spondente se illi in poenitentia collaboraturum, respondit, non sibi videri utile, cum quibus dolebat se vixisse, velle[b] amodo vivere, ipsique loco quasi conscio erroris sui nulla re amplius inesse. Sic ergo seipsum obstinatione salubri puniens, ferro per ventrem perque brachia et tibias vinctus[48], prosequente illum abbate cum lacrimis, 48 monasterium exiit, tandemque cum magna defectione pedes Mosomum devenit; ibi quia tunc temporis vigebat regularis districtio sub abbate Rodulfo, ab eodem retentus substitit, postque duos fere annos in luctu et poenitentia perseverans obiit. Cuius exemplo quidam ex iis qui in loco remanserant compuncti et suae salutis facti sunt sollicitiores, et abbati ad obediendum subiectiores. Lambertum de maxima paupertate ad magnam gloriam Dei gratia suscitatum, aliquandiu ipsius ecclesiae praecentorem et scolasticum, postea vero Raginoldi Remensis pontificis et Henrici abbatis precatu ecclesiae beati Remigii scolasticum, cardinalem[49] quoque et decanum, Fulconem praecentorem post eum, in illuminationibus capitalium litterarum et incisionibus lignorum et lapidum peritum, Gozelinum in scientia litterali et consilio promptum, sed nullius terrenae administrationis cupidum, Guiredum Ebernensis cellae praepositum et post Theodericum II. ecclesiae abbatem ordinatum, Stephanum, Remigium et Rodulfum praecipuos in studio scriptorum, Gerardum post Guiredum Ebernensem praepositum, Quintinum et Heribrandum ammodum eruditos, sed a Theoderico II. nimis immature curis exterioribus expositos, Herbertum pictorem immatura morte praeventum, multum equidem dolendum, Guidonem scolasticum et praecentorem scientia et moribus insignem, Fulcuinum et utrumque Bernardum in ecclesiasticis utilitatibus bene valentes, Hugonem quoque Maceriensem[50] nobilitate et simplicitate laudabilem, Helbertum Leodiensem in 50 abaco et musica triumphantem, Raginerum Hoiensem, Alsemannum, Gualterum et Godefridum, et fratrem Berengeri abbatis Benedictum.

9. (13.) Conversi sunt sub eo monachicam vitam professi Albertus presbiter, postea Arduensis[c] praepositus; Theodericus et ipse satis industrius Condrustri[51] praepositus, et post eum abbas ab episcopo Henrico ordinatus; Lambertus maior dictus in eadem ecclesia ab infantia eruditus. Hic iam iuvenis a marchissa Beatrice Langobardiam ductus et apud Drogonem Parmensem aliquandiu philosophatus, cum post interfectionem marchionis Bonefacii 1052. patriam suam reverteretur, familiaritate eiusdem abbatis attractus, sub eo factus est monachus; cuius consilium et auxilium quantum profuerit ecclesiae, vix olim posteris videbitur credibile. Conversi sunt sub eo Berengerus et Adalbero, quorum uterque non multo post functus est abbatis officio[52]. Inde Robertus canonicus ecclesiae Virdunensis, et post praeposi- 52 tus cellae Cunensis[53], Raginerus Maceriensis, postea praepositus cellae Pirensis, Obertus Teutonicus qui ecclesiae quoad vixit Lesuram[54] procuravit, ex ea bene natus, Everardus Dionensis, Stephanus Namucensis, Emmo, Alardus, Ebremundus, Guarnerus et Dominicus Hoiensis, Fulcaudus Montensis, pro bonis moribus cognominatus Iohannes apostolus, Fulcherus, Richerus et Gonterus Portienses[55] uterque, Arnulfus Valentiniensis, Almannus, Godefridus et Adelo Wavoracenses[56].

10. (14.) Hiis omnibus militantibus Deo sub disciplina regulari praeerat abbas[57], quasi 57

a) resipiscente 1. 2. b) nolle 1*. c) Arduennensis 1*. *e corr.*

48) Haec erat olim poenitentia eorum, qui propinquiores parentes gladio impetebant, ut ex eodem ferro circulo confecto corpus poenitentis stringeretur, ac peregrinari ad loca sancta, donec circulus ferreus sponte esset disruptus, iuberetur. Quam poenitentiam Lambertus tamquam spiritalis parricida in se suscepit. MART. In vita Theod. hoc non prorsus eodem modo narratur. Tamen ex ea totum locum assumpsisse videtur, qui fortasse hic non bene a librario insertus est; nam mox sententiam prius interceptam continuat. 49) Cardinales in ecclesia sancti Remigii dicebantur septem monachi ab abbate designati, qui soli ius et facultatem habebant celebrandi maiorem missam, ex privilegio Leonis papae noni qui ecclesiam dedicavit. MART. vide infra cap. 46. 50) *Mezières*, ad Mosam. 51) *Le Condroz.* 52) apud S. Laurentium Leodii et S. Vincentium Lauduni. 53) *Cons.* R. 54) *Liser.* R. 55) de castro vel pago Porciano, *St. Nicolas-à-Port*, in Lotharingia. R. 56) *pays de Voivre*, une des quatre divisions de Luxembourg. R. 57) Similia horum referuntur in vita Theoderici, sed non prorsus conveniunt.

quidam dux industriae militaris. His[a] omnibus omnia factus conformabat se singulis, donec formaretur Christus in eis, nec quemquam existimabat fortuna vel conditione, sed moribus et religione; et cum ab ineunte aetate religiose institutus modeste et caste vixerit, tunc hunc sibimet usum vivendi continuandum instituit, ut nonnisi semel in die semper reficeret, tam parce tamen, ut continuatim esuriret, et hoc sine ovis et caseo et absque saginae condimento. In legitimis autem observationibus adventus et quadragesimae biduanis et triduanis ieiuniis se macerabat occulte. Praeter communem monasterii elemosinam duodecim pauperes cotidie alebat, quibus lotis pedibus et manibus, et refectione sufficienti impensa, satis humiliter tamquam Christo se eis in terram prostrabat. Vilissimo strato superiecto cilicio paululum quiescebat; ex quo latenter surgens communes vigilias semper anticipabat. Sicque
V Theod. c 3. genuflexionibus et orationibus cum lacrimis Deo se ipsum mactabat. Quadam autem nocte cum illo suo more vigilias anticipans orationi incumberet, ecce in similitudine cervae diabolus ei adfuit, et orationis eius intentionem pulsu pedum inquietare coepit. Ille revera cervam existimans, cum indignatione surrexit, perspecturus utrum claustri ostium negligenter apertum sero remansisset, per quod eadem cerva nocturno errore acta illo introisset de proxima silva. Cerva euntem modo praecedens modo subsequens acerrime impetebat, donec uterque venit ad claustri ianuam, quae diligenter erat obserata. Tandem abbas obstupefactus horrore diabolicae insectationis, cum erectis ad Deum oculis signum sanctae crucis illi opponeret dicens: *Ecce crucem Domini, fugite partes adversae,* cum tanto strepitu
c 4. diabolus evanuit, ut omne dormitorium fratrum, sub quo tunc praedicta ianua erat, videretur erui. Nec multo post dum lassus crebris genuflectionibus ante maius altare circa mediam noctem prostratus oraret, repente maxima lux per totam ecclesiam coelitus emicuit, et cum ipsa luce columba mirae pulchritudinis apparens, omnes basilicae angulos lustrando pervolare coepit. Quae cum singula sanctorum altaria laetis alarum plausibus et quadam suae vocis dulcedine hilariter salutasset, postremo leni volatu allapsa quo venerabilis vir iacebat, tamdiu supersedit, donec pulsatis vigiliis cum praedicta luce subtracta disparuit. Quod cum fratres qui in custodia monasterii excubabant vidissent, et in crastinum abbati quasi nescienti cum ammiratione et laetitia retulissent, ille eos cum indignatione redarguit, et ne alicui quoad viveret hoc ipsum indicarent praecepit. Praeter canonicas horas, quas ut debitas diligenter Deo exsolvebat, in veneratione beatae Trinitatis et gloriosae semper virginis Mariae, itemque Petri apostoli omniumque sanctorum singillatim vigilias et omnes horas diei decantabat, et psalterium etiam inter noctem et diem ex integro percurrens, aut per se psallebat, aut qui pro se psalleret procurabat. In cotidianis vero missarum sollempniis quibus gemitibus quave cordis contritione Domino sacrificaturus assisteret, eius solius est approbare, cuius est omnium hominum corda pensare. Cuius fuerit humilitatis in habitu, cuius gravitatis in incessu, cuius aequalitatis in vultu, cuius honestatis in actu, mirabatur non solum quaelibet ecclesiastica dignitas, sed etiam fastuosa et aliis irreverens saecularis potestas; cuius et laudabiliter magnificabat absentiam, et humiliter honorabat praesentiam.

11. (17.) Evocatus saepe a religioso Annone Coloniensium pontifice, amica veneratione excipiebatur, et apud tantum virum aliquandiu familiarissime remorari coactus, divinarum scripturarum mutuo relatu quasi in aureo Salomonis reclinatorio media caritate constrato delectabatur. Cui cum forte inter loquendum familiari iocunditate obiceret, quare quosdam barbaros suae parrochiae trans Renum commorantes in quadragesima ab ovis et lacte et caseo auctoritate pontificali non compesceret; respondit pontifex abstinentiam et religionem ecclesiasticam se quidem omnino approbare, attestari et laudare: differentiam vero ciborum firmis in fide non multum obesse, cum Dominus in deserto per corvum Eliam paverit, non piscibus sed carne; saepius autem se id prohibuisse, nec praevaluisse: quod christiani dici paterentur multum se gaudere, nedum aliqua violentia absterreret eosdem barbaros a christiana fide. Et quia eidem pontifici tanto erat abbas gratior, quanto apud eum constabat honorandae virtutis locus amplior, numquam ab eo nisi muneribus honoratus redibat, quae
V Theod. c. 4. et dantem et accipientem omnino decebant. Quadam vero vice idem abbas cum gratia orationis, tum etiam amore ductus pontificis Coloniam vadens, apud Iuliacum castrum a conditore Iulio dictum voluit hospitari, ubi et in mane missas celebraturus ad ecclesiam processit. Mulier autem quaedam in eodem loco languebat, quae omnino cibo et potu privata et sompno, ipsos etiam propinquos quod viveret fastidiebat. Haec ammonita est per noctem, quadam venerabili persona sibi vigilanti assistente, ut in mane ad ecclesiam delata, de manu abbatis ibidem missas celebraturi panem benedictum peteret, seque eius orationibus sanandum confideret. Parentibus languentem deferentibus et abbati pro ea supplicantibus, abbas non solitus loqui nisi post expletionem psalterii, aversione qua poterat reniti, signis et nutibus hoc non esse suum contestari; tandem convictus concurrentium lacrimis et precibus, quinque oblatas benedicens, in ore languentis misit; illaque statim recepto manducandi usu convaluit. Abbas vitans humanas laudes, citius aufugit, nec ulterius per idem nisi latenter transire voluit.

12. (19.) Si quando vero pro responsis ecclesiae domino Adalberoni Metensium episcopo se praesentasset, mirabatur postmodum ipsemet in recolendo meminisse, qua se illi humilitate vir tantae nobilitatis et potestatis inclinaret, qua benignitate compulsum ad secum prandendum sedere collocaret. Cui cum forte inter prandendum deferrentur pirorum primitiae,

a) — Is.

coepit ea pontifex manibus attrectare, saepius olfacta super mensam reponere, et quasi sub optentu cuiusdam delectationis tangendo et non gustando, se in eis cruciare. A quibus se omnino continens, cum aliis illa divisisset, abbas quod viderat fecisse episcopum diligenter notavit, et causam facti solus cum solo sedens humiliter requisivit. Ad haec episcopus altius suspirans ingemuit, et quia hiis olim in iuventute sua nimis delectatus se peccasse meminisset, respondit secum deliberasse, ut per quae peccasset, per haec et se ipsum abstinendo puniret. Aedificatus abbas exemplo huius abstinentiae gratulabatur multotiens apud familiares suos, id sibi multum postea profuisse, et ne excederet per illicita ab ipsis licitis se constanter continebat.

13. (20.) Anno[a] incarnati Verbi 1071. Dominus etiam Helinandus Laudunensis episcopus, eius familiaritate delectatus, monuit eum et adiuvit cellam unam in episcopio suo construere, videlicet ante Novum Castellum super Axonam[58], apud Eberneicurtem, ubi ab 58
antiquo possidebat ecclesia beati Huberti quindecim mansos praeter terram dominicalem. Qui episcopus ex consensu Fulcardi et Ebali archidiaconorum suorum, totius quoque capituli ecclesiae Laudunensis, altare matris ecclesiae praedictae villae, substitutis illi aliis novem, in Briania unum, in Pugneicorte unum, in Mediana villa unum, inter Provasium et Provisiolum duo, in Gugneicorte unum, in Iuvinicorte duo, in Ranleicorte unum, ad opus praedictae contulit cellae, quae omnia ratis et firmis privilegiis, exclusis quoque eorundem altarium personis, habenda in perpetuum confirmavit beati Huberti ecclesiae in Arduenna sitae[59]. Nec multo 59
post reposita est ecclesiae Laudunensi vicissitudo huius donationis ab ecclesia beati Huberti, videlicet bibliotheca una totius veteris et novi testamenti. Hanc a domino Gisleberto noviter conscriptam Elinandus pontifex cum Iosfrido Parisicensi episcopo Colonia rediens et ad nos divertens vidit, et laudantibus eam clericis suis concupivit, donatamque sibi in gratia specialis et perpetuae amicitiae inter ecclesiam Laudunensem et nostram optinuit. Fuit autem ei causa ad nos divertendi quasi cuiusdam iocosi[b] eventus miraculi. Audierat abbas Theodericus utrumque pontificem per Hoium transire ut Coloniam irent, missisque ad eos litteris, mandavit ut per ecclesiam beati Huberti redirent. Litteris autem perditis in Leuga quae dicitur Mala inter Hoium et Leodium, cum post duodecim fere dies pontifices redirent per eamdem viam, obtulit eis viator quidam noviter inventas ibidem easdem litteras. Illi autem non sine miraculo divinae voluntatis secum reputantes rei eventum, nullo modo praesumpserunt praetermittere abbatis mandatum. Venientes vero abbas officiosissima processione excepit, per biduum retentos affluenter refecit, praesentatis inter prandendum ad iocunditatem ammirantium carpis[c] et piscibus vivis. Postea digressos impensibus ecclesiae Mosomum usque deduci praecepit, gratias agentes Deo pro experta caritate, et probata in loco eodem nobili et venerabili religione, quam nisi oculis probassent, nullo modo, ut asserebant, narrantibus credidissent.

14. (22.) Anno Verbi incarnati 1074. Phillippus etiam rex Francorum ab eodem ab- 1074.
bate rogatus, omnes capellas Novi Castelli, quod tunc tenebat, matri suae ecclesiae beatae Mariae quae est in Eberneicorte recognovit et reddidit, easque privilegio suae auctoritatis cum praedicta cella ecclesiae beati Petri et beati Huberti habendas confirmavit.

15. (23.) Anno Verbi incarnati 1068. Arnulfo comiti Chiniacensi[60] ex patrimonio suo 1068.
provenerat cella Pirensis. Qui licet iuvenis, ductus tamen optima fama et amore Theoderici abbatis, attractus etiam propter optimae religionis odorem sepulturam suam ibidem constituere, praefatam cellam ecclesiae beati Petri et beati Huberti perpetuo habendam legaliter donavit, addens ei quicquid inter Marbais et Fanium[61] sui erat iuris, ut latius continetur in 61
privilegio facto eiusdem donationis. Abbas autem data commutatione praebendarum ibidem prius servientibus clericis, ex consensu domni Manasse Remorum pontificis pro eis monachos suos in eodem loco substituit 8. Idus[d] eiusdem anni. Cum in gallicinio gratia orationis intraret idem V. Theod. c. 4.

a) A. i. v. MLXXI. *in* 1. *post* episcopus *scripta sunt. Scil. haec a margine in verborum contextum irrepsisse videntur.* b) iocundi *superscr.* vel iocosi 1. c) capris 1*. d) *nomen mensis deest.*

58) *Neufchateau, sur l'Aisne.* — Brevius haec tanguntur in vita Theod. c. 3. §. 37. Postea a. 1082. Oct. 15. Elinandus sex de altaribus illis S. Huberto donavit; v. privil. ap. Mart. et Durand, Coll. Ampl. I, 501. 59) *Brienne, Pugnicourt, Midiville, Provasy, Provasily, Guignicourt, Iuvignicourt, Ranlicourt.* La donation est rapportée par Bertholet hist. de Luxemb. III, 36. R. 60) *Chiny.* Comitem de Warck appellat auctor vitae 3, 37. ubi haec breviter tangit. 61) *Marbais* et *Fainon.* Litterae donationis s. d. editae sunt in Coll. Ampl. I, 472. et in Miraei Opp. Dipl. IV, 504.

V. Theod. c. 4. abbas ecclesiam beati Hilarii[62], contigit in ea candelam divinitus accendi, ut ibi clareret advenisse filium lucis, ante cuius adventum ibidem lux coelestis emicuit.

16. (24.) Praedictus quoque pontifex Manasses ductus gratia religiosi abbatis, ex consensu clericorum ecclesiae Remensis altare beati Hilarii quod est in Guisliaco, cum capella Guarcensi, altare etiam sanctae Mariae in Noviando[63] super Mosam dedit ecclesiae sancti Huberti, et exclusis in perpetuum eorumdem altarium personis, donum suum legitimis privilegiis publice factis et in conciliis suis recognitis confirmavit. Contigit autem non multo post, ut Adeladis uxor Arnulfi[64], soror autem Ebali Roceiensis, defuncta in introitu ecclesiae versus claustrum sepeliretur; Manasses quoque frater eiusdem Arnulfi divino flagello compellente monachus effectus, et post infra mensem mortuus ibidem apponeretur. Erant praeterea quatuor fratres, videlicet Hugo et Ludovicus, Rodericus et Riquinus, filii Richezonis ex Liegarde amita Arnulfi comitis. Horum unus Riquinus ab Heribrando Bulionensi interfectus ad caput praedictae Adeladis est sepultus. Hinc erga locum facti devotiores et Arnulfus et nepotes eius, nepotes quidem pro fratre suo dederunt ecclesiae quicquid habebant apud
65 Linaium et Carnetum, et quartam partem pontis quae erat eorum apud Gabelium[65]; Arnulfus vero praeter cellam Pirensem, quam ut dictum est beato Huberto donaverat, remisit in perpetuum ecclesiae exactiones quasdam ab iniquis ministris antecessorum suorum apud Gabelium rebus nostris impositas fraudulenter et iniuste, scilicet 40 modios avenae mensurae nostrae, et unam carratam foeni, alteram vero straminis, quae exigebantur ad pascendum equum comitis, quatuordecim etiam garbas culturae indominicatae, septem speltae et septem avenae, quae dabantur scabinis, et villico deputatum unum modium frumenti. Pontenarii quoque cum in transponenda decima iniuriarentur ministros ecclesiae, meliores garbas violenter rapientes sibi, agente Theoderico praeposito in curia beati Huberti mandavit eos venire Arnulfus comes, ex optimatibus suis Riquinum et Algoldum, Theodericum et Albertum secum ibi habens, et indicta bannali evocatione totius Gabeliensis potestatis, adiuravit antiquiores et meliores interposito sacramento factae sibi fidelitatis, ut edicerent ei veritatem huius consuetudinis. Illi locuti cum consilio responderunt comiti per Rodericum praepositum et Gobertum villicum, sicut erant adiurati, exactiones istas ab iniquis ministris dominorum esse inventas et iniuste et fraudulenter ecclesiae impositas, et ideo iudicio eorum si iustitia servaretur omnimodo[a] adnichilandas. Hiis comes auditis, Vigonem magistrum scabinum garbas acceptas ex cultura dominicali videntibus cunctis proprio collo fecit referre et repo-
66 nere in horreo beati Huberti. Quaedam vero venna, quae apud eos dicitur radius, in Huia[66] habetur, et quaecumque captura piscium ibi provenerit a nona dominicae noctis usque ad vesperam sequentis diei, suum[67] est ecclesiae nostrae ex consuetudine veteri; et quando idem radius firmabatur[68] a villico nostro, exigebat sibi obsonium comitis villicus. Has omnes iniustitias ne amplius a quoquam exigerentur, bannali auctoritate comes interdixit, pontenariis constituens de unaquaque carrata transponendae decimae unam garbam accipere, et si quid minus fuerit de integra carrata, dimidiam illi[b] provenire, sicut placuerit ministro ecclesiae, et hoc sine ulla decertatione. Deinde comes pro hiis et aliis iniustitiis[c], quas vel a se vel a suis recognovit factas ecclesiae, culpam suam confessus est publice, et Ottone filio suo
69 secum deducto veniens ad monasterium, Floherimontem[69] cum familia et molendino donavit beato Huberto legaliter habendum. Filii quoque sui dextram super maius altare beati Petri applicavit, et ut omnia quae eidem ecclesiae donaverat, vel iniustas exactiones et consuetudines quas annullaverat, ipse etiam iureiurando ei confirmaret proprio ore iuraturo dictavit, praesentibus ibi quibusdam optimatibus suis. Gabelium autem semel in dicendo ingressi, videtur utile notificandum posteris, licet praeoccupato ordine narrandi, quid ibi contigerit tempore domini Henrici episcopi. Omnis decima ubicumque iaceat intra bannales terminos totius Ga-
70 belii, constat esse ab antiquo ecclesiae beati Huberti. Apud villam vero Fiscalium[70] excisis in foreste sartis, fecunda ibi provenerat messis. In hanc irrepserat latenter Raguenus eiusdem

a) omnino 1*. b) illis 1*. c) iustitiis 1.

62) in villa Piros. 63) *Guillais, Warcq* prope Macerias, *Nouvion-sur-Meuse*. Privilegium ediderunt Martene et Dur. Coll. Ampl. I, 499, datum a. 1079, sed alterum prius datum extitisse oportet, nam ex fine capitis apparet, haec gesta esse ante tempora Heinrici ep. Leodiensis, qui sedit a. 1075—1091. 64) com. Chiniacensis. Roceium est *Roussy*, ad Axonam. 65) *Ligny, Carnière, Givet*. R. 66) *La Houille*, affluent de la Meuse qui prend sa source audessus de Gedinne R. 67) i. e. proprium, modo loquendi in hoc opere passim obvio, ut c. 19. in fine, c. 27. initio. 68) *fermer*. 69) *Flohimont*. H. 70) *Feschaux*. R.

villae presbiter, decimam sartorum sibi conatus abstrahere; unde cum viginti garbas abstulisset, Theodericus superveniens praepositus illi cum maxima indignatione quod invenit residuum decimae constanter induxit horreo ecclesiae, eumque ad episcopalem audientiam edixit secum venire. Evocatis autem antiquioribus vicinis, episcopo apud sanctum Hubertum commoranti uterque se praesentavit; ibi coram illo sacramento veridicorum comprobata veritate, iudicio Bosonis archidiaconi Raguenus presbiter publicam iustitiam fecit Theoderico abbati, et iussu episcopi decimam quam abstulerat suo vehiculo reductam propriis manibus in horreo ecclesiae reposuit.

17. (24.) Namucensi[71] comitatui, licet iniuste, subiacebat centenaria iustitia Anseromiae. 71 et vicecomitum violentia affligebatur nimis ecclesiae familia. Acturi causas huius exactionis Guillelmus de Virvia cum Herimanno et fratre eius Rodulfo de Houhaia[72] die condicta illo convenerunt, et in dominicali curia porcum unum invenientes in coenam suam occidi et parari iusserunt. Bullientes carnes satis multus ignis suggestus coquebat, sed nullo modo decoqui poterant, et ministris de more attemptantibus eas, cruditatem suam et sanguineum horrorem ingerebant. Coenaturi domini cum taedio afficerentur huius expectationis, carnes illas qualescumque essent sibi iusserunt apponi, sed coena eadem illis ultima fuit: nam Guillelmus a daemonio arreptus et Virviam in gestatorio relatus miserabiliter expiravit; Herimannus vero et Rodulfus aliquamdiu cum nimio dolore superstites defecerunt sine poenitentia et divina recognitione. Hiis probatis Albertus comes Namucensis cum in Arduenna silva c. 1066. moraretur gratia venandi, et veneratione loci diverteret cum uxore sua Ida, quae prius fuerat uxor ducis Frederici[73], ad ecclesiam beati Huberti, Theodericus abbas praedictum comitatum 73 Anseromiae optinuit ab eis perpetuo remittendum ecclesiae. Ea tamen conditione[a] interposita huic remissioni, ut viginti modios avenae nostrae mensurae praepositus Anseromiae quot annis exsolveret comitatui, villicus vero villae de unaquaque domo eiusdem potestatis modium unum avenae exigeret pro praedictis modiis viginti reponendum dominicali curiae. Et haec conditio firmata est maxime poscentibus villanis, qui per exactionem comitatus nimis gravabantur ab extraneis. — Hoc etiam tempore[b] Willelmus comes Normannorum debellatis Anglis factus est rex eorum; qui ne ingratus esset honoris a Deo sibi collati, per coenobia totius Angliae undequaque evocatis praeceptoribus religiosis, ordinem perfectae religionis vel instituit vel reformavit, et per exterioris amministrationis[c] leges publicas ad civile decus excoluit. Idem rex ut erat largus in donariis, cum in sollempnitate pascali militem quemdam videret cum offerentibus non offerre, evocatum interrogavit, cur non offerret; illo respondente sibi deesse quod posset offerre, rex centum libras denariorum illi iussit deferri, quas ille in clamide sua susceptas sine retractione super altare omnes Deo obtulit. Miratus rex cum ceteris astantibus fidem offerentis, quicquid pascalis muneris sibi eodem delatum est, militi restituit. — Britannico[d] cuidam clerico Marbodoni, cum recumberet ad prandium Guillelmi regis, delata est ad bibendum argentea[e] navis; quam dum in manu teneret, talem de illa versum dixit:

Nec pice nec clavis eget haec argentea navis.

Hugo Lingonensis episcopus[74] Hierosolymam iturus, ad expetendum viae subsidium eumdem regem adiit, eique quasi ad decentem gratiam huiusmodi salutationem praesentavit: 74

Si quis in ante videt qui te circumspicit, ex te
Colligit, ante comes, rex modo, caesar erit.

Quae laus multorum favore exposita et commendata cum placuisset regi, longum est memorari quot et quantis donis episcopum honoraverit. Idem Hugo cum puerum quemdam ordinasset exorcistam, Hugo Lugdunensis archiepiscopus et Romanae ecclesiae legatus eamdem ordinationem nimis indiscrete irritam iudicavit, ipsique puero acceptos semel gradus sua ordinatione iteravit. Hanc iniuriam sui episcopus mordaci ioco removit, et huiusmodi sales archiepiscopo in faciem reiecit:

Si veteres renovare gradus ut carmina nostis,
Unde reum me quisque meus praeiudicat hostis,

a) conditio 1. b) *deest* 1. 1*. c) amministrationes 1. d) Britannico — navis *post* psallere digne *collocata sunt in* 1. *sed per litterarum signa transposita.* e) aurea *superscr.* vel argentea 1.

71) Haec usque ad *remittendum ecclesiae* etiam inter Miracula S. Huberti c. 28. leguntur, ubi ex nostro addita esse existimo. 72) *Vierce, Hontheye* R. 73) Lotharingiae, qui obiit 1065. 74) alio nomine dictus Rainardus 1065—1085.

Iam video quod quicquid agó mutare potestis;
Sed doleo quod non valeo vel nosse quod estis.
Si priscae pietatis amor vos detinuisset,
Et servum qui vester eram non deseruisset,
Pro puero licet eximio non esset agendum.
Pontificem sine iudicio sic destituendum,
Quid latuit? quae causa fuit? fuit utilis ordo.
Per me qui quartus, per vos fuit in decachordo.
Iam decimare quod est poterit, multumque benigne,
Tres poterit praestare gradus et psallere digne.

75 18. (26.) Gozilo comes Bohaniae[75] apud Marlidam dominicalem domum violenter fregit, et ad placitum suum abusus ibidem quibusque inventis, res etiam ecclesiasticae familiae satellitibus suis diripiendas permisit, et cum coenatus protraheret noctem iocis et sermonibus, 1064. repente percussus ultione divina in ipso crepusculo finivit vitam. Uxor eius Ermentrudis de commisso domini sui humilem satisfactionem beato Huberto et abbati per optimates suos mandavit, et ut ibidem corpus eius sepeliretur expetiit. Abbas ex consilio fratrum et satisfactioni et petitioni annuit, sepultoque Gozilone, Summeium allodium cum matre ecclesia et familia ab Ermentrude uxore illius, et Conone, Rodulfo, Widone et Henrico filiis eius, legaliter ecclesiae donatum acquisivit[76]. Sub eodem tempore simul coepta est fieri octo turrium corona, et quae in prato est in honore beati Aegidii ecclesia, murus quoque circa monasterium qui nimia vetustate paene totus corruerat, claustrum quoque et cripta.

19. (27.) Adeladis comitissa Araeleonis fuerat filia nobilissima ducis Theoderici, soror 77 vero Sigifridi[77] patris marchissae Beatricis. Huius quidam cubicularius a rabido cane morsus et infectus, solum quod supererat ei remedium salutis, ad beati Huberti patrocinium confugit. Eius enim apud Deum meritis habetur in loco eodem singulare privilegium probatae virtutis, ut si quis infectus morsu rabidi canis aut lupi aut cuiuscumque insani peccoris, illo confugiens incisus fuerit, ritumque eiusdem incisionis servaverit[78], sine dubio evadit periculum certissimae mortis. Et ut per excessum vera probemus esse quae dicimus, vidimus ipsi nostris temporibus duos iuvenes de pago Hasbanico, qui infecti a quodam cane rabido, ne ad meritum beati Huberti confugerent seducti sunt a quodam presbitero; promisit vero eis quibusdam incantationibus et medicamentis certitudinem sanitatis, acceptoque inde commodo, fecit eos persistere domi, confugientibus aliis ad ecclesiam beati Huberti, qui videlicet ab eodem cane fuerant infecti: quibus sanis redeuntibus, praedicti iuvenes furiis et doloribus vexati coeperunt insanire, ut lupi ululare, ut canes latrare, vixque ad monasterium deducti et ibi mortui, videntibus et audientibus incusserunt metum maximi horroris. Sed hoc per excessum. Praedictus autem cubicularius Adeladis ex more incisus et soluto capitalitio[79] servus sancti effectus, ad missam matutinalem deductus est communicandus. Intuitus autem fratres ordinate et reverenter consistentes, inclinato capite, nusquam oculos declinantes, eorum in offerendo ordinatam successionem et devotionem, in eundo et redeundo compositam gravitatem, ammiratus est in eis, ut erat vir saecularis, quasi quamdam imaginem mortificationis; reversusque ad dominam suam, quae viderat ei renuntiavit. Illa quantocius missa legatione ad abbatem, magnis precibus ut ad se veniret optinuit, veniensque nuntium adventus sui ad comitissam praemisit. Viso nuntio mulier virilis animi, et quae conscia propriae nobilitatis nullius curabat dignitatem vel personam eius temporis, surrexit velociter ut occurreret abbati; mirantibus filiis eius Fulcone et Gualeranno quae esset apud eam novitatis huius veneratio, eorum sustentata brachiis obviam processit abbati, visumque cum iam ab ea posset audiri, inclinato capite humillima salutatione honoravit; et cum post orationem licentius alloqui eum posset: *Gratias*, inquit, *ago tibi, venerabilis pater, cuius filiorum tantam audivi*

75) *Béhogne* dependance du bourg de Rochefort qui étoit le cheflieu du doyenné Bohania; *Marloye*. R. 76) dipl. edidit Bertholet III. Preuves p. 29. 77) imo Friderici; vidua Waleranni com. Araeleonis sive Arlunensis. 78) Hactenus perseverat apud S. Hubertum ille ritus incisionis, *la taille*. Nimirum a rabido animali morsis, post deposita ad sacerdotem peccata, sacra communione refectis fit cum instrumento in fronte parva incisio, et in vulnere inseritur particula stolae S. Huberti, quam linteo ad frontem alligato per novem dies morsi deferunt, certam interim vivendi rationem observantes, indubie sani revertuntur. Huius etiam ritus meminit auctor libri miraculorum S. Huberti, cap. 14. apud Iohannem Roberti. M. 79) La prestation demandée à toute personne taillée, qui obtenait le titre de *pelerin de St. Hubert*. R.

religionem, tamque rarum huius nostri temporis sanctae opinionis odorem. Cumque renumeraret quae retulerat ei cubicularius suus, et per mutua aedificationis colloquia aliquamdiu in Domino delectarentur, obtulit abbati ecclesiam de fisco Anslaro[80] perpetuo habendam in usus fratrum, praefatis filiis eius laudantibus et confirmantibus hoc idem donum. Videns abbas copiam magnorum lapidum in fundamento veteris quondam civitatis, nunc autem pro castelli moenibus adbreviatis, suggerente Lamberto maiore, ex eisdem lapidibus ecclesiae donari expetiit quantum sufficeret ad aedificationem criptae vel claustri. Libenter illa quod petebatur concessit; sed et operariis ecclesiae, quamdiu ibi morarentur, et hospitium et victum promisit. Respondit abbas gratias Deo omnipotenti, Adeladi et filiis eius reverenter valedixit, et ad monasterium rediit. Moxque a Leodio caesoribus conductis, criptam et claustrum in praesentem statum composuit, advectis ab Araleonis columpnis cum capitellis et basibus suis et altarium mensis. Auxit etiam oratoria a dextris et a sinistris ecclesiae; et a dextris quidem memoriam beatae Mariae ad medium altare novae criptae tanstulit, et ibidem altare sancti Stephani protomartyris substituit; a sinistris vero memoriam beati Martini ut fuerat reliquit, ibidemque extrinsecus novum oratorium exstruxit, quod dicitur ad sanctam Ierusalem, eo quod dominicae sepulturae et resurrectionis contineat expressam similitudinem. Illuminavit quoque oratoria quae exstruxerat pulcherrimis fenestris, quodam Rogero conducto ab urbe Remensi, valenti admodum viro et promptissimo huius artis et peritissimo. Aedificavit et altare in honore sanctae et individuae Trinitatis ad pedes beati Huberti, ubi et maxima sanctorum pignora deposuit. Quae omnia non multo post Henricus episcopus, assumpto secum Francone Bellagradensi pontifice[81], qui secum tunc temporis morabatur Leodii, in magna gloria et laetitia dedicavit. Perfecit etiam praedictus abbas tabulam auream ante maius altare, quod est in honore beati Petri apostolorum principis, quam olim coeperat Albertus abbas, occasione conterendi calicem unum aureum librarum viginti, qui eotenus permanserat in loco, donatus olim beato Huberto a Ludovico Pio Karoli Magni imperatoris filio. Plura autem donaria non tantum in argento et auro, verum etiam in auro textis ornamentis et libris, tam a praefato principe, quam a Gualcaudo pontifice eidem loco collata fuerant, quae vel inhabitantium simplicitas, vel extraneorum abbatum[82] aut praepositorum dissipavit temeritas, aut asportavit per abusionem et cupiditatem effrenata impudenter licentia. Sed et ipsi nostris temporibus vidimus quosdam, quos nec nominandos censuimus, qui quasi occasione non curandae vetustatis multa incenderunt ex eisdem auro textis ornamentis, re autem vera hoc moliti cupiditate auri exinde rapiendi. Quid de librorum dispersione vel distractione memorandum, cum et ipsum auro scriptum psalterium, quod Ludovici imperatoris fuerat proprium, eius imagine in principio insignitum, apud urbem Tullensem fuerit venditum, quasi in extera provincia securius ibi celandum. Divina tamen dispositio restituit illud ecclesiae suae hoc modo. Mater domni papae Leonis IX[83] venale illud inveniens emit, et eidem filio suo tunc Brunoni, ut in eo psalmos addisceret dispensavit; sed cum in alio quolibet psalterio et plane legeret, et facile quod discebat redderet, in illo tantum incurrebat tales offensiones, ut nimio taedio a lectione videretur deficere. Nolebat enim Spiritus sanctus cuius electionis vas idem puer futurus erat, ne alicuius sacrilegii contactu vel ignoranter contaminaretur. Mirante vero matre sic filium in psalterio adversari, audivit vulgante fama fuisse illud ecclesiae beati Huberti, et multiplici anathemate per diversas regiones publicam eius quaestionem fieri. Nec diu morata ad locum properavit, puerumque secum deduxit, et absolutionem huius suae ignorantiae humiliter expostulans, psalterium ecclesiae reddidit. Obtulit etiam pro satisfactione librum unum sacramentorum, qui postea donatus est ecclesiae beatae semper virginis Mariae, quae sua[84] est beati Huberti apud Gabelium.

20. (28.) Thieboldus advocatus ecclesiasticam familiam quibusdam novis iniustitiis opprimere volebat; quod quia abbate viriliter obsistente evincere non praevalebat, ut se de eo vindicaret, occasiones quaerebat. Unde et ad ducem Godefridum maiorem se contulit, utque ad firmandum vallum castri sui Bullonensis[a] exigeret iniustam angariam de hominibus sancti

a) *ita* 1. *sed postea constanter* Buloniensis.

80) *Anlier*. R. 81) Quis hic fuerit, nusquam inveni; eo nomine episcopi Albarum Maritimarum, *Zara vecchia*, in Dalmatia, et Albarum Iuliarum, *Carlsburg*, in Transsilvania, nescio an etiam Albae Regiae, *Stuhlweissenburg*, usi sunt. Num Belgrad v. supra p. 210. 397. 82) Prumienses aliquando Andaginense monasterium rexisse feruntur. 83) Heilewide vocatur a Wiberto, comitissa ut ferunt Dasburgensis. 84) i. e. propria.

Huberti, importune suggessit. Dux interim ne abbatem, quem humiliter verebatur inquietaret, tunc quidem siluit, donec ad monasterium veniens se ibidem excipi petiit. Exceptus cum honore et per biduum detentus ab abbate in loco substitit, et inter loquendum suggestionem Thietboldi, ipso quoque praesente, abbati retulit. Abbas evocatis Heribrando seniore castellano, et Engone, Gualtero, Roderico et Hugone, perorante Lamberto maiore antiquas provinciae consuetudines, rei veritatem diligenter investigavit, et testimonio praedictorum principum omnem familiam ecclesiae, quae vix sufficeret in restituendis et continendis officiis et munitionibus monasterii, huius exactionis liberam esse constanter coram duce comprobavit. Ad haec Thietboldus dum vellet abbati obsistere, dux malitiam eius intelligens, ut erat vehementis animi, in eum indignatus graviter: *Haec est*, inquit, *tua erga me fidelitas, ut meo peccato iniquitatem et cupiditatem tuam expleas, dum mendacio tuo me provocas peccare in Deum et in eius familiam.* Et sedens ut solebat in audientia publici iuris agendi, consilio et testimonio legali, iudicio optimatum suorum hanc sententiam constituit, et ne aliquando removeretur a qualibet persona, firmavit ut omnis familia ecclesiae ab hac exactione in perpetuum amodo libera esset, sive eam deberet, sive non deberet.

1074. 21. (29.) Anno 1074. Sub eodem tempore orta contentione inter abbatem et advo-
85 catos de comitatu abbatiae, in praesentia ducis eiusdem[85] filiique eius Godefridi omnino adiudicatus est et confirmatus abbatiae et ecclesiae eiusque ministris, prout illi placeret.

22. (30.) Tribus per annum oblationibus circa festum beati Iohannis baptistae ecclesia beati Petri et beati Huberti sollempniter honoratur, quae vulgo cruces Falmenienses[86], Palatienses et Arduennenses dicuntur. Quibus autem necessitatibus compulsi provinciales has consuetudines Deo et beato Huberto devoverint, quibusque probatis consolationibus legaliter sibi firmandas in perpetuum instituerint, qui latius addiscere voluerit, relegat textum mira-
87 culorum praedicti patroni[87]. Has edicto Ludovici Pii imperatoris filii Karoli Magni et synodali banno Gualcaudi Leodiensis pontificis ibidem novimus addictas et certis finibus legali
1075. firmato privilegio determinatas. — Anno 1075. Nostris autem temporibus Godiscalcus abbas Hasteriensis[88] Palatiensis cruces fraudulenter temptaverat imminuere, et muneribus presbiteros villarum seducens, Harneas, Gabelium, Wilerceias, utrasque Bursivas et utrasque Letires, Nevies, Gedinam, Granthes[89] detrahens nostrae, suae attraxerat ecclesiae. Hanc eius praesumptionem compertam abbas Theodericus graviter tulit, et ut inde sibi responde-
90 ret in concilio presbiterorum Grades[90] denominato per Freduardum decanum evocavit. Ibi Godiscalcus praesente Bosone archidiacono, Ernetboldo altaris advocato, convictus iudicio et sub clamatione totius concilii, ecclesiae beati Huberti quod suum erat ab antiquo publice recognovit; assurgensque Theoderico abbati iustitiae vadium ei per manicam tunicae suae porrexit, pro quo et vades decem librarum exactus deposuit, et sic deinceps a praesumptione sua cessavit.

1069. cf. Ann. Bertholdi 23. (32.) Dux Godefridus in Italia infirmatus, et exinde Bulonium revectus, cum iam desperaret vitae suae, missis ad abbatem Theodericum legatis, satis humiliter, ut se visitaret expetiit. Neque enim processus erat eius de monasterio facilis, maxime vero gratia alicuius personae saecularis. Tandem ad eum ingressus, cum tantae prius potestatis virum ita videret affectum, elevatis oculis ad Deum: *Tu*, inquit, *humiliasti sicut vulneratum superbum.* Dux ad verbum abbatis compunctus: *Pater*, ait, *karissime, nichil verius.* Et erumpens in lacrimas, vix prae singultibus conatus eloqui, puram confessionem pro expectatione mortis Deo coram abbate reddidit, eaque reddita gladium suum sibi deferri iussit, quem assistente filio suo Godefrido, continuato gemitu poenitentiae, abbati reddendum praesentavit, eumque sibi testem futurum in iudicio Dei pro abrenunciatione militiae saecularis satis humiliter, magis vero dolenter inclamavit. Quantas autem lacrimas ab oculis circumstantium excusserit tanti doloris spectaculum, pensandum potius censuimus, quam referendum. Cuius enim cor non emol-

85) Sed is obiit 21. Dec. 1069. Itaque annus initio positus falsus est. 86) *Famène, Palizeul, Ardenne.* R. 87) cap. 6. ubi a. 837. institutae esse dicuntur. 88) coen. *Hastières* ad Mosam, d. Leodiensis, et Walciodorensis, cui illud subiectum erat; v. Miraei Opp. Dipl. I, 343. 89) Hancar vertit *Harnie*, *Wileursie*, unde alia manus fecit *Villerey*, *Borsinne la vielle et neuve*, *Loitte*, *Naomé*, *Gedine*, *Grandhez*; et addit: *Nota. Istos pagos teneri ad solutionem annuam caseorum ac oboli quem vulgo Priquette vocant. Ultra hos autem pagos ad idem tenentur infrascripti eiusdem decanatus Gradensis, vid. Palizeux, Villance, Maissey, Vencymont, Iehonville, Ochamps, Offaigne, Sansareux cum appendicibus, Bouillon, Noirfontaine, Crufoz, Briahan, Vcymont* (sic), *Bothasart, Belnaux cum appendicibus, Fays les Veneurs, Assenoy, Graide, Rienne, Hoffays, Oysy, Gembre, Bievre.* 90) nunc *Graide*, a S. Huberto ad occidentem; nomen dedit decaniae Gradensi, in qua villae Vilancia, Palatiolum etc.

liret, cuius vel inhumanos affectus non inclinaret poenitentia tam devota, tamque humilis 1069. illius quondam nominatissimi Romanae urbis patricii, et praefecti Anchonitani, et Pisani marchionis, et totius interiacentis Tusciae et Italiae dominatoris, invicti quoque Virdunensium comitis et Lotharingiae ducis, Henrici etiam imperatoris per tot annos acerrimi impugnatoris. Nec multo post ad ecclesiam beati Petri trans pontem sitam iussit transportari, prosequentibus eum abbate Theoderico et Gonzone Florinensi et Hermendo Virdunensi filioque Godefrido cum optimatibus suis. Ibi sibi deferri iussit capsam eburneam, quae fuerat Bonefacii marchionis, plenam pretiosis sanctorum reliquiis, inter quas eminebat portio magna dominicae crucis, et gestatorium altare papae Iohannis. Ea accepta in manibus coram altare beati Petri, sine alicuius sustentatione in pedes libere constitit, et praedictam capsam tenens recensuit ex ordine, videlicet ex edicto Alexandri papae separatum se esse a marchissa Beatrice, et pro eiusdem separationis conditione structurum se congregationem monachorum de communibus possessionibus utriusque Deo devovisse. Easdem quoque possessiones amborum consensu denominatas praedictum papam auctoritatis suae privilegio confirmasse, quocumque sibi placeret illas addicere; et quia praegravatus infirmitate id per se ipsum exequi non posset, orare Theodoricum abbatem, ut huius sui voti curam exequendam pro se susciperet. Erant vero ipsae possessiones fere omnes militum stipendiariae, qui[a] licet palam non auderent duci eas sibi ratihabere contradicere, pro hoc ipso tamen submurmurabant inter se cum maxima indignatione. Sensit abbas ducem frustra niti quod intendebat, cum intelligeret submurmurantium calumpnias, praesertim cum ex ipsa filii eius quadam adversione notaret erga patrem iam laesae pietatis imaginem, unde et ametando[91] longius absistens, respondit duci 91 quod rogabatur se exequi non posse, alium potius quaereret, quem votis suis procurandis substitueret. Nec latuit ducem quod abbas timeret, et inclamato filio cum amaritudine obiecit ei, cur tam impudenter erga se violaret iura naturae, cur adeo prodidisset se degenerasse ut saluti paternae deficeret in hac suprema necessitate; non debere eum praedam facere sceleris sui pauca illa quae destinabat redemptioni animae suae, cum ei plurima relinqueret parata suo labore. Respondente filio in nullo se defuturum eius voluntati: *Accede*, inquit pater, *da osculum michi in conditione servandae huius tuae fidei et promissionis*, *interposito testamento vitae tuae et honoris.* Sic abbas iterum iterumque reclamatus ab utroque, cum veram esse crederet, quam viderat inter patrem et filium pactam sponsionem, iam non dubitavit conclamantibus[b] adesse, ne videretur fructum poenitentiae peccatoris de se confidentis quantum in se esset aliquo modo defraudasse; et propius accedenti: *Karissime pater*, dux inquit, *per hanc capsam*, et ei porrexit illam, *committo tibi huius meae devotionis curam*, *ut in salutem animae meae pro posse tuo exequaris eam.* Ad filium autem: *Tibi*, inquit, *edico in fide debita et promissa patri adiutorium, cooperationem et defensionem huius executionis secundum ammonitionem istius abbatis,* dextramque eius astrictam implicuit dextrae filii; *praesentem etiam ecclesiam beati Petri apostoli, quae mei est patrimonii, delego in perpetuum constituendis in ea monachis*, *matremque eius Saltiacum rivum confirmo eorum ditioni*, *exclusis omnino hactenus tenentibus eam clericis. Praeter possessiones vero quas huic meae devotioni privilegio et auctoritate Alexandri papae confirmavi*, *ex consensu coniugis meae Beatricis*, *tuo quoque*, *mi karissime fili*, *et sponsae tuae Mathildis*, *in auro*, *argento variisque ornamentis*, *censum mille librarum rerum mearum mobilium aggregavi*, *quae vestrae committo fidei*, *ut huius ecclesiae proficiant utilitati.* Haec omnia a patre condicta et a filio laudata, abbas, ut erat simplex et rectus, credidit esse rata, omnique dilatione remota collocavit ibidem deservire Deo satis honestas personas maioris suae ecclesiae, scilicet Alfredum custodem, Lambertum maiorem, Liebertum postea sub se eius loci praepositum, Arnulfum capellanum. Quorum religioso et honesto conventu dux adeo consolabatur, ut licet infirmitate sua semper increscente gravaretur, auditis campanis quibus horae canonicae monachico ritu significabantur, eiusdem infirmitatis quasi oblitus, quadam mentis hilaritate recrearetur. Interea cum vitae suae funditus diffideret, Virdunum se devehendum statuit, ubi olim se condixerat sepeliri gratia satisfactionis, ex quo eamdem civitatem succenderat in contumelia Henrici imperatoris[92]. Praefixa vero die suae huius evectionis, fecit se primum deferri ad ecclesiam beati Petri[93], ubi se 93 commendans eius patrociniis, simulque abbati et fratribus ultimum vale faciens cum lacrimis, iussit sibi prandium in domo bannalis furni parari. Quo devectus, prosequentibus eum abbate

a) que 1. b) inclam. *superscr.* vel concl. 1.

91) recedendo quasi a meta. 92) a. 1047. 93) Bullonii.

1069. et filio multisque ex suis optimatibus, cum electo a se loco coram furno deponeretur: *Huius,* inquit, *officinae semper procurator esse debuissem, si michi propitia divinitas tot mala quae gessi parcere voluisset.* Quo cum refecisset convenientibus ad se mendicis — ex quo enim coeperat infirmari, nullos convivas nisi pauperes habere voluit — ipsam bannalem officinam furni legali donatione beato Petro contradidit, ut in perpetuum deserviret monachorum utilitati, licet hoc frustra, sicut et alia omnia paene fecerit. Nam ab abbate, ut destinaverat, Virdunum deductus, cum adhuc vivens ibidem moraretur, quaecumque promiserat ei mentitus est filius, et in dampnum vitae suae et honoris oblitus est misericordiae et veritatis. Factus enim iam potens hereditatis paternae, dissimulavit meminisse quid se praesente et laudante deputaverat pater redemptioni animae suae. Suggerebatur ei a quibusdam suorum re vera infidelium, quasi ad gratiam, non debere eum perdere militum suorum amicitiam, in manu eorum suam constare valentiam, defecisse patrem suum a sensu proprio in extremis, consuleret potius rebus suis, quam illius obtemperaret deliramentis. Sic deductus a sententia servandae pietatis, de disponenda elemosina patris interpellantem se abbatem callide suspendit, quamdiu quidem pater supervixit. Supervixit vero fere per mensem. Virduni 13. Kalendas
Dec. 21. Ianuarii terribiliter caelum intonuit, et in crastinum vita decessit. Tunc tandem iunior Godefridus qui esset apparuit, et recurrente ad se abbate pro testamento ordinando defuncti patris, non tantum consilium et auxilium suum illi negavit, sed etiam minis et iniuriis a se absterrendum[a] putavit. Inferens instanti, hoc negotium non eius temporis esse, nunc non suae utilitati convenire monachicam congregationem disponere, et militiam sui ducaminis postponere; quae illi pater curanda commiserat bene curaret, alterius intentionis curam se actitare. Talem tamque subitam rerum commutationem abbas obstupuit, et quasi monstrum sic a se diversum indignatus exhorruit. Ne tamen per hanc repulsam videretur defecisse a promissa fide servanda, Heribrandum seniorem ceterosque pares castri, quos fidelius ducem coluisse meminerat, interpellavit, ut secum de negotio patris Godefridum adratiocinarentur eos conduxit. Ille tandem pudore convictus, respondit possessiones denominatas, quas milites sui stipendiarias tenebant, se nec velle nec posse subtrahere tenentibus, Astinetum[94] vero cum banno et comitatu et omni familia et quaestu, et denominatam partem Chevoni, bannalem quoque cambam Buloniensis burgi, quae nullius erant feodi, elemosinae patris sui se recognoscere et confirmare, relictum vero thesaurum rerum eius mobilium in praesentia eorum se velle cum abbate dividere; hoc illi iam sufficeret, nec se amplius super hiis molestaret. Adhortatus abbas ut interim quae concedebantur susciperet, neque iuvenem quandoque meliorandum exasperaret, exhortantibus cessit, et cum Godefrido ad scrinium dividendi thesauri vix compulsus accessit. Godefridus ablatis inde septingentis marchis argenti in candelabris, in scyphis et scutellis aliisque utensilibus variis, abbati cetera reliquit, ea tamen conditione, ut ea disponeret respectu consilii sui. Consilio tamen Heribrandi castellani aliorumque fidelium suorum, qui ei suggerunt ne sic inhumane annullaret elemosinam patris sui super praedictam summam argenti, disposuit abbati et successoribus eius Bellam vallem[95] cum familia et banno et omnibus finibus et acquestibus suis, ad opus fratrum deservientium Deo in ecclesia beati Petri; quod vadium quiete ab eis possessum est quamdiu idem Godefridus advixit.

24. (34.) Erat non longe a maiori ecclesia fiscus Caviniacus[96] ex patrimonio Richeldis
1070. Montensis comitissae, quae viduata Balduino iuvene Flandrensium comite, Flandras amiserat,
1071. Feb. 22. occiso filio suo Arnulfo a patruo eius Roberto Frisone, per manus cuiusdam Gerbadonis[b]. Qui Gerbaldo[b] non multo post confusus conscientia tantae iniustitiae et temeritatis Romam petiit, et manus quibus dominum suum interfecerat domno papae Gregorio VII. pro poenitentia eiusdem criminis detruncandas obtulit. Gregorius executionem huius detruncationis magistro coquorum suorum publice commisit. Educto Gerbodone[b] ad poenam quam decreverat pati, praedictum ministrum papa revocari praecepit, eique secreto edixit, ut si elevato ferro aliquo modo manibus motis titubaret continuo eas incideret; si vero constanter persisteret, patientiae persistentis statim retento ictu parceret. Gerbodo ad ictum perstitit, statimque incolumem deputatus percussor papae repraesentavit. Laetatus papa sic provenisse poenitentiam Gerbodonis, manus quas detruncandas obtulerat iam non suas sed Domini esse iudicavit,

a) absternendum 1. b) *ita* 1.

94) *Assenoy,* et *Givogne,* iuxta Sedanum. HANC. 95) *Belleveaux.* R. 96) *Chévigny.* R.

praecepitque ei ut per dominum Hugonem Cluniensem abbatem revertens, referret ei omnem rei ordinem, seque eius consilio crederet. Ille ad abbatem veniens, eius exhortationibus credidit, et postea eximius sub eo monachus claruit[97]. Comitissa vero gratia Flandras recuperandi, et filium suum occisum vindicandi, Philippum Francorum regem, ipsum quoque Godefridum ducem et Albertum comitem Namucensem multosque alios Lotharingiae et Franciae principes adversus Robertum condixit, taxato singulis pretio eiusdem condictionis. Fuerat autem praedictus abbas longo ante tempore et Balduino et Richeldi adeo familiaris et dilectus, ut multotiens ab eis exoratus, aliquandiu Flandris moraretur cum illis, et praeter multa donaria quibus ab utroque redibat honoratus, duo allodia, scilicet Sulmodium[98] satis contiguum monasterio et Tavers in Hasbania, legali donatione ecclesiae beati Huberti in perpetuum collata optinere mereretur[99]. Et cum eamdem comitissam licet a priore potestate deiectam saepius tamen reviseret, ex priori amicitia occasione praedictae conductionis[a] Caviniacum fiscum illa ei in vadio accipiendum per Lambertum maiorem obtulit. Laetatus abbas sibi offerri Caviniacum, quem iam diu desideraverat ecclesiae acquirendum, praesente et annuente duce Godefrido quingentos bizantios auri de elemosina patris sui Caviniaco superposuit, et sic fiscum eumdem interim sub testibus legitimis, videlicet Segardo, Arnulfo, Gozuino, et Tietboldo, in vadium accepit. Richeldis vero cum amissis tot expensis nichil profecisset, fugato etiam Philippo Francorum rege a Roberto Frisone, ad dominum Theoduinum Leodiensem episcopum se contulit, et ei Montense castrum cum omni honore illi subiecto[b], sanctae Mariae sanctoque Lamberto eumdem obtulit. Quae coemptio ecclesias episcopii afflixit gravissime[1], nostram quoque spoliavit ex maxima parte. Intendebat enim comitissa viribus episcopi adversus Robertum se aliquid posse moliri, sed non praevaluit. Venditum tamen castrum cum suis appenditiis in feodum recepit.

25. (35.) Grassabatur interea discidium inter abbatem et ducem, duce quidem a fide patri promissa omnino deficiente, abbate vero ut eam exsolveret in emancipandis condictis ab eo possessionibus constanter exigente. Sed neque frustrata est imprecatio patris, quam, ut dictum est, filio moriturus ingessit, imposita conditione vitae suae et honoris; nam uxor eius Mathildis eo relicto Langobardiam rediit, saepiusque mandante marito ut rediret, non solum non obtemperavit, verum edixit mandanti, ut ad se ille veniret, et sicut se curaret capsam reliquiarum patris sui Bonifacii sibi deferret. Seductus ille spe conciliandae sibi coniugis, praefatam capsam eburneam cum reliquiis abbati violenter abstulit et Mathildi retulit, relicto tamen altari quod fuerat papae Iohannis. Sed nec sic quidem apud eam maritalem gratiam optinuit, spretusque ab ea et inactus ab Italia Lotharingiam rediit. Conscius vero se abbatem gravius offendisse pro ablatis sanctorum patrociniis, cum ex hoc nihil ipse profecerit, callidiori aversione imminentem sibi acrius vitare coepit. Coactus tandem abbas de eo desperare, ut erat amicissimus domino Herimanno Metensium episcopo, disposuit cum eo Romam ire[2], volens de eventu rerum papam Gregorium VII consulere, et inter eundum de 1074. eisdem agere cum marchissa Beatrice. Ingressi viam Romae pasca celebrare certabant, sed tardantibus eos quibusdam, qui obsonia episcopo certatim impendebant, ad Lunensem portum Apr. 17 pervenerunt maioris hebdomadae feria quinta. Ibi occurrit illis legatus marchissae Beatricis, cum precibus etiam filiae eius Mathildis, ut Pisas diverterent, ut apud eas proximum pasca sollempnizarent. Consultus abbas ab episcopo quid inde videretur sibi, respondit ille non debere gravari dignationem magnae petitionis, neque differret invitatus occurrere, cum negotium adeundi eas incumberet utrisque. Sic divertentes Pisas honorabiliter suscepti sunt a matre et a filia, satis eminentiores ceteris curialibus habiti in eadem curia. In exsolvendis pascalibus officiis convenerant ibi septem episcopi, hiisque omnibus postpositis celebritas

a) *leg.* condictionis. b) contradens *excidisse videtur.*

97) Arnulfum a Gerbodone interfectum esse, et totam de hoc narrationem eisdem fere verbis refert Gislebertus in Chron. Hannoniae, ed. Du Chasteler p. 6. 7. 98) alias *Smuz.* H. 99) Donationis praeceptum s. d. ediderunt Foppens in Miraei Opp. Dipl. IV, 185. Martene et Durand coll. ampl. I, 487. 1) Eadem fere verba habent Gislebertus p. 9. et Aegidius Aureae Vallis c. 3. qui damna maioris ecclesiae Leod. enumerat. 2) conf. vitam Theod. IV, 47—49. Ibi quoque privilegium a Gregorio praesens obtinuisse dicitur, quod Kal. Maiis 1073 datum est. Eo autem anno Gregorius 10. Kal. Mai. electus est, paschalis dominica fuit 2. Kal. Aprilis. Theodericus ergo si cetera hic recte narrata sunt, Romam ante electionem Gregorii reliquit. Quo fit ut iter eius a. 1074 sit attribuendum, nescio an etiam privilegium. Nam a. 1075. excludit epistola Gregorii mox commemoranda.

1074. Apr. 20. missarum dominicae resurrectionis oblata est agenda Herimanno Metensium episcopo. Videres praeter saecularium confluentium multiplices glorias, clericorum diversi ordinis frequentiam, ecclesiastici ministerii vasa auri et argenti quamplurima, diversi apparatus vestes peregrinas, Beatricem et Mathildem procedentes quasi cuiusdam dominationis praefecturas. Episcopo in tali pompa missas celebrante, abbas in quodam angulo se celabat, operto capite satis humiliter vacans psalmodiae cum Lamberto maiore et minore. Mathildis circumspiciens deprehendit abbatem latere laborantem, et nichil glorias tam festivae ostentationis curantem. Assistebat vero ei in decantandis psalmis dominus Anselmus post Alexandrum papam ordinatus Lucensis episcopus, vir admodum religiosus et non multo post felici excessu clarescentibus miraculis inter sanctos a Domino assumptus. Hunc ad abbatem misit, et ut superius ascenderet mandavit. Et cum obedienti sedes deesset, Mathildis assurgens ei suam, ut erat parata, transmisit, mirantibus cunctis quae esset persona tantae apud eam dignitatis. Disces-
Apr. 21. surus autem in crastinum, cum ei inter cetera familiaritatis colloquia, deceptum se a Godefrido de elemosina patris[a], illa super hiis dominum papam consulendum respondit, et ut faciliorem aditum inveniret apud eum optinendi quae vellet, litteras ei deprecatorias composuit, quas apostolico redderet ex nomine Mathildis, indicta ei conditione per se redeundi, et quae sibi evenirent illi referendi. Veniens ergo Romam cum episcopo, litteras Mathildis praesentavit apostolico, et per eas commendatus gratanter susceptus est ab eo. Per septem autem dies in Urbe demoratus, et cuius esset vitae et probitatis perspectus, adeo factus est papae dilectus, ut die quadam ab hora prima in sacra capella quae dicitur ad sanctum Laurentium[3], ubi cum sandaliis dominicis retinentur capita apostolorum Petri et Pauli, pariter soli considentes amica vicissitudine divinis eloquiis intenderent, eo usque ut nocte superveniente armatus Urbis praefectus papa iubente ad hospitium suum abbatem cum suis reduceret. Unde et inter cetera quae ab eo gratia familiaritatis expetiit, privilegium etiam apostolicae defensionis ecclesiae suae auctorizatum optinuit, ut ecclesiae Romanae firmata et defensata auxilio et auctoritate, immota stabilitate monastico ordini in perpetuum persisteret, et ei iam donata et amodo donanda anathemate aeterno interposito firmiter constarent. Hoc idem privilegium papa a se dictatum et in publico consistorio Lateranensis palatii quod dicitur Ad speculum, coram pluribus episcopis et cardinalibus ecclesiae Romanae recognitum et relectum, subscripsit manu propria: *Miserationes tuae, Domine, super omnia opera tua.* Cum vero a condicta Godefrido promissione abbas se absolvendum exposceret, quia in ea explenda filii eius auxilium sibi deesset, apostolicus non consensit, sed Annoni Coloniensi et Theoduino Leodiensi apostolicae auctoritatis formatas epistolas destinavit, ut Godefridum ad hoc quod patri morituro condixerat exsolvendum, vel consilio inclinarent, vel ecclesiastico ministerio inobedientem compellerent. Reversus abbas per Mathildem, ut ei condixerat, exsolvit ei commendationis suae gratias, referens quae ex sententia illi omnia apud papam provenerant; illa licet nolentem aliquamdiu eum secum retinuit, et casula una alba quae fuerat domini papae Leonis IX, subdiaconali quoque tunica papae Stephani qui dictus olim Fridericus frater fuerat ducis Godefridi maioris, a se digredientem honoravit. Nec tantum hac sola vice gratia curiae illius ecclesiae nostrae profuit, sed et tempore papae Alexandri II, cum idem abbas Roma rediens diverteret ad matrem et filiam apud Fraxinutum[4], quo construxerant monasterium monachorum in Alpibus Appennini, per septem dies detentus, ibi cotidie pallio uno muneratus est ab eis. In die vero digressionis suae data est capsa una eburnea reliquiis Claudii martyris pretiosa, quam secum revehens in vigilia sollempnitatis beati Huberti cum honesta processione, responsorium *Cives apostolorum* decantante, ecclesiae intulit. Et ex tunc in eadem die cum commemoratione Benigni martyris Divionensis, Claudii quoque celebritatem agendam communi assensu congregationis instituit.

26. (36.) Cum vero Theoduino Leodiensi episcopo litteras papae pro Godefrido ei missas tradidisset, et paulo post privilegium Romanum quod eius concessione et laude ecclesiae beati Huberti optinuerat, quasi congavisuro obtulisset, de manu eius accepit illud archidiaconus Boso, cui se et omnia sua procuranda idem episcopus crediderat specialius, ut erat confectus senio. Idem Boso abbati iam diu infensus erat, eo quod praebendam unam cuidam nepoti suo Nasaniae expetierat nec impetraverat, unde et collecto livore occasionem se vin-

a) conquereretur *vel aliud tale deesse apparet.*

3) in palatio Lateranensi. 4) *Frassinoro*, in ducatu Mutinensi.

dicandi attentius quaerebat. Explicita ergo carta et offensus ignotis sibi ad legendum notis, quibus conscribuntur privilegia Romanae auctoritatis[5]: *Non*, inquit, *dubium quin hic lateat alicuius fraudis praestigium, quod utique celat barbaries harum notarum.* Raptum ab ore eius verbum quasi ad gratiam dicentis palatinae canes exceperunt, censentes diligentius perscrutandum, quod ut difficile ad legendum videbatur incertum. Tandem easdem notas sensim perscrutantes hii qui inter clericos iactitabantur perspicaciores, deprehenderunt rem ut erat, scilicet ecclesiam beati Huberti specialius mancipatam apostolicae defensioni, aeternoque anathemate interdictum cuicumque personae vel potestati, ne quis ei praesumat dampnum inferre vel iniuriam, vel in acquisitis vel in acquirendis, utque monachicus ordo ibi in perpetuum Deo deserviat liber totius inquietudinis. Ad haec Boso rapta occasione insimulandi, caput suum quatiens cum suspiriis ex maxima iam diu coepta indignatione succlamavit, abbatem Theodericum abbatiam sancti Huberti omnino prodidisse Romano pontifici, ecclesiam Leodiensem in hoc ipso incurrisse dampnum intolerabile, et nisi episcopus eiusque fideles maturius advigilarent, nichil sibi de tanto honore hactenus habito remansisse. Intellexit ex privato odio abbas publicam sibi suscitari invidiam, et indignatus se criminari praeter conscientiam, respondit constanter huius malignitatis coniecturam nec se quaesisse, nec apostolicum concessisse; venirent quicumque eligerentur fideliores ecclesiae Leodiensis, paratum se Romam redire, ibique eis probaturum publice crimen quod sibi imputabatur nichil esse; ea tamen conditione, ut secundum sacros canones poenas falsae criminationis, se purgato, criminatores exsolverent. Praesensit Boso se suo capiendum laqueo, actumque de se, si Romae prosequeretur abbatis reclamatio[6]. Locutus itaque cum consilio, non se assuetum Romano, ait, sed Leodiensi iudicio; nemini licere audientiam reclamare tam subito, nisi episcopi sui, maxime vero metropolitani gravaretur iudicio. Recognovit episcopus licet senex invidiose calumpniari abbatem; ne tamen videretur indiscussum praetermittere quod putabatur dampnosum ecclesiae, praefixit diem huius discussionis agendae. Retento igitur secum privilegio, abbatem dimisit, et ceteros abbates episcopii cum archidiaconis, ut ad praefixam diem venirent convocavit. Interea Boso declamare in clero, spargere voces in populo, quanta malignatus est inimicus in sancto, qui commissam sibi abbatiam subduxerit sanctae Mariae sanctoque Lamberto. Vagante passim ut suum cum fama vulgabatur abbatis infamia, et licet apud se bene sibi conscium vera tueretur innocentia, indignabatur tamen mendaciter gravari nichil tale merentis patientia. Praefixa die convenientibus evocatis, ipse quoque cum Theoderico praeposito et utroque Lamberto omni modo veritati confisus affuit. Discutiendi etiam privilegii exemplar secum detulit, ut quia calumpniatores eius secum finxerant aliquid monstruosum ignotis in eo celari notis, cunctis legere volentibus innotesceret assuetis conscriptum litteris. Lecto palam itemque relecto privilegio, et cum delato exemplari verbo ad verbum comparato, ventilantibus quibusque inter se prudentibus quaecumque in eo continebantur, nichil in eo Leodiensi ecclesiae deperiisse, nichil abbatem adversus eam deprehensum est machinasse; et cum iam non ex Bosonis odio, sed ex evocatorum iudicio causa penderet abbatis, in hoc tandem maiorum et meliorum sententia consensit, Romanae ecclesiae proprium esse de omnibus iudicare, nullis vero licere de eius iudiciis retractare: non succensendum abbati, quod ecclesiae suae procuraverit defensionem et auxilium apostolicae auctoritatis, cum nec in sensu nec in verbo excluserit debitam subiectionem ecclesiae Leodiensis. Indignatus sic suam Boso adversus abbatem coniecturam extenuari, arrepto privilegio de medio consessu se subduxit. Ipso tamen episcopo reclamante et indignante cum ceteris cur talem iniuriam faceret abbati, vellet nollet, privilegium publice laudatum et auctorizatum reddidit. Soluta contentione, abbas absolutus recessit, sic exinanita existimatione illi obiectae criminationis et comprobata erga ecclesiam nostram auctoritate Romanae defensionis. Est autem huiusmodi privilegium in superiori pagina conscriptum, quod hic est interponendum:

5) Langobardicis litteris. 6) Factum tamen est; nam Gregorius epistola II, 61, quae data est 10. Kal. Apr. a. 1075, Theoduinum hortatur, ne abbatem privilegii illius causa amplius molestare velit. *Compertum est nobis*, inquit, *te contumelias quorundam consilio intulisse abbati de S. Huberto propter privilegium quod a nobis suscepit, sed excusamus eum, quod contra detrimentum et honorem ecclesiae tuae nihil fecerit. Unde te monemus et rogamus, ut permittas eum in pace et in omni tranquillitate.*

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo filio Theoderico, abbati monasterii sancti Petri sanctique Huberti Andaginensis in Arduenna constituti, suisque successoribus regulariter ibidem[a] *intrantibus in perpetuum. Nulli fidelium est in dubio, quin sedes apostolica, eo quod*[b] *universalis mater et omnium ecclesiarum princeps est, omnibus hoc iure ac debita sollicitudine praeesse debeat, non ut*[c] *eas tantum catholicae religionis unitate concludat, sed generali circumspectione etiam ab hiis quae extrinsecus promoventur pro sua auctoritate salvet et muniat. Inter quas tamen cum plures inveniantur, quae speciali et propria commendatione in tutelam eiusdem sedis apostolicae se contulerunt, ut speciali caritate et studio suae matris amplexae usquequaque securiores et liberiores ab omni infestatione consisterent, quas*[d]*, ut dignum erat, ita Romana suscepit ecclesia, tantaque protexit undique diligentia, ut omnibus munimenta praesidii, nonnullis quoque gratiam conferret augendi. Cuius rei plurima nobis exempla sanctissimi viri reliquerunt, qui ante nos in illa quam diximus apostolica sede fulgentes, pro honore ecclesiarum Dei et exaltatione earum magis quam pro vita aut salute sua solliciti fuerunt; suscipientes monasteria et venerabilia loca in patrocinium apostolicae defensionis, et confirmantes ea propriis privilegiis, quatinus ex cotidiana tranquillitate ardentius in devotione divinae servitutis et in omni bono proficerent. Qua in re quam pie, quam sancte fecerunt, et illorum nobis ostendit gloria, et ipsius rei tam fructuosa gratia. Nam cum oratoria in pace et tranquillitate consistunt, et ecclesiastica beneficia pauperes Christi nutriunt, tum vero laus Deo digne promitur, et remedia peccatorum tam vivis quam defunctis impenduntur. Unde nos in eadem sede apostolica, non nostris meritis, sed divina locati gratia, suscepti officii debitum considerantes, praefatum monasterium, cui tu, dilecte fili et praenominate abba, praeesse dignosceris, tuo rogatu in tutelam apostolicae sedis et nostram et successorum nostrorum defensionem suscepimus, confirmantes et corroborantes sibi per praesentis paginam privilegii, ecclesiam sanctae Mariae super Axonam sitam*[7] *et ecclesiam sancti Sulpitii super Mosam*[8] *ceterasque possessiones tam in villis quam castellis ceterisque ecclesiis et terris cultis aut incultis seu in omnibus rebus mobilibus et immobilibus, quas nunc iure possidet*[e] *aut in posterum Deo miserante acquiret, quatinus omnia ad communem utilitatem fratrum inibi Deo famulantium sub tuo tuorumque successorum regimine et congrua dispensatione semper inconvulsa illibataque permaneant. Si quis vero regum, sacerdotum, clericorum, iudicum ac saecularium personarum hanc constitutionis nostrae paginam agnoscentes, contra eam venire temptaverit, potestatis honorisque sui dignitate careat, reumque se divino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, et nisi vel ea quae ab illo sunt male ablata restituerit, vel digna poenitentia illicite acta defleverit, a sacratissimo corpore et sanguine Dei domini*[f] *redemptoris nostri Iesu Christi alienus fiat, atque in aeterno examine districtae ultioni subiaceat. Cunctis autem iusta servantibus eidem loco, pax domini nostri Iesu Christi, ut hic fructum bonae actionis recipiant, et apud districtum iudicem praemia aeternae pacis inveniant. Amen.* Subscripsit autem manu propria domnus papa: *Miserationes tuae, Domine, super omnia opera tua. Bene valete. Datum Lateranis in*[g] *Kal. Maii per manus Petri sanctae Romanae ecclesiae presbiteri cardinalis ac bibliothecarii, anno primo pontificatus domini Gregorii VII papae, indictione undecima.*

27. (38.) Interea monitus Godefridus ex mandato papae a Coloniensi itemque Leodiensi pontifice, ut condictam patri veritatem et fidem exsolveret, illeque nec monentes nec arguentes audire curaret, accidit ut domnus Herimannus Metensis episcopus ad eum Bulonium veniret. Erat autem dominici adventus dominica secunda, et ut suum est eius temporis, inhorruerat passim hiems asperrima. Exceptus a duce, ut decebat tantum pontificem, cum post coenam in lecto ducis pausaret, duce altrinsecus in eadem camera quiescente, primo gallicinio apud sanctum Petrum surrexerunt ad vigilias fratres, Theoderico abbate tunc cum eis ibi demorante. Miratus episcopus ea tali hora se campanas audire, interrogavit ducem, quo vel ad quid sonarent. Respondit dux fratres apud sanctum Petrum ad vigilias surgere, eosque ex elemosina patris sui ibidem locatos consistere. Ad haec episcopus altius ingemiscens: *O,* inquit, *nos infelices, quos in tantis deliciis quiescentes Deo condempnant tales vigiliae. Felices econtra, quos nec torpor mediae noctis, nec horror huius asperrimae hiemis reprimit a laudibus*

a) canonice *addit* 1. *quod glossema eieci auctoritate exemplaris huius privilegii, quod ex msto. S. Huberti ediderunt Foppens in Miraei Opp. Dipl. IV,* 6, *et Mart. et Durand in Coll. Ampl. I,* 513. b) a. quae *illi.* c) *ita correxi, eadem auctoritate;* ut non eas cath. 1. d) *ita omnes.* e) *hic desinit exemplar illud.* f) *lege* et domini. g) *vel* in *vel* III *legi potest.*

7) in Eberneicurte. 8) Pirensem.

omnium creatoris Dei. Tu quoque infelicior infelicissimis, quem necdum emolliunt vel timor Dei vel amor patris tui, qui elemosinam eius defraudaveris, et fratribus tam devotis adhuc eam detraxeris! Ad haec Godefridus compunctus in lacrimas erupit, et gratias agens rationabili eius castigationi, quicquid ex hoc neglexerat, emendaturum amodo se promisit. In crastinum uterque abbatem mandavit, venienti vero dux officiosissime assurrexit, et nichil tale de eo speranti coram pontifice et quibusdam curialibus suis vadium humillimae satisfactionis genu flexo porrexit, se errasse, se peccasse in Deum et patrem suum est confessus, errorem quoque suum amodo se correcturum professus. Miratus abbas et laetatus in Domino, qui ad quod vult inclinat corda omnium filiorum hominum, suggerente episcopo duci recredidit quod sibi porrexerat vadium, in verbo scilicet viventis adhuc patris sui, quo eum adiuraverat[a], vitae suae et honoris conditione interposita; statim ille pro hiis quae de praefato thesauro subduxerat abbati, Bellam vallem ad usum fratrum ei deposuit, et ecclesiam Montis Madiensis[9] cum tribus mansis terrae beato Petro in perpetuum possidendam legaliter tradidit.

28. (39.) Eodem anno Theoduinus Leodiensis episcopus vita decessit, ortaque[10] contentione 1075. Iun. 23.
inter quosque potentes agendae electionis, dum plures fieri voluissent episcopi, nulli eorum ut episcopus fieret contigit. Nam dux Godefridus, qui tunc forte morabatur cum Henrico rege, cum vix tenuiter persensisset episcopum obiisse, precibus suis optinuit apud eum, nemini concedendum donum episcopii, nisi quem ille praesentaret ei; moxque ad Henricum Virdunensem archidiaconum[b] misit, et ei ut remota omni dilatione ad se veniret mandavit. Festinavit ille duci occurrere, incertus omnino quid vellet. Leodienses vero pro contentione praefata nulla adhuc electione firmata, ne videretur iniuriosum regi, baculum pontificalem paulo morosius deferri, ut eum referret iniunxerunt Theoderico abbati. Quidam autem de clericis alter alterum anticipans curiam irrepserant, sperans quisque vel sibi proventurum eventum rei, vel paratus gratia vicissitudinis ferre suffragium alteri. Interea suggessit dux clericum adesse, cui episcopium donandum destinasset; dignaretur rex, ut est eius donationis agendae, pro tribunali sedere, et vocatis Leodiensibus episcopum illis constituere. Leodienses evocati, licet morderentur latenter nemini illorum quod speraverant provenisse, ne tamen voluntati regiae quae in negotio praeponderabat, viderentur deesse, Theoderico abbati ex consilio referendam imposuerunt domini Henrici electionem. Qui cum ceteris assistens regi, ut erat vir urbanae elegantiae, promptusque Latialis eloquentiae: *Eligat*, inquit, *eum Deus, et ab eo praeelectum nos quoque voluntarie eligendum decrevimus.*

29. (41.) Sic[11] domnus Henricus episcopio donatus, et obsequente duce in urbem favo- 11
rabiliter receptus, non multo post a domno Annone Coloniensi pontifice sollempniter est consecratus; a quo etiam adiuratus est sub testimonio collatae sibi benedictionis, ut eius quoque utamur verbis: *Per benedictionem*, inquit, *patris tui Annonis obtestor te, ut destruas superbiam et insolentiam Guolbodonis.* Erat autem Guolbodo abbas ecclesiae beati Laurentii, qui nimium confisus gloriae suae et nobilitati[c] longe se aliter habebat, quam conveniret monachicae professioni. Nec diu moratus episcopus privatis illum ammonitionibus corrigere, cum videret se in hoc non solum non proficere, sed illum magis ad deteriora ex indignatione deficere, constituit diem ad discussionem eius publicam. Convenientibus abbatibus et archi- Oct.
diaconis cum se Guolbodo non posset purgare a criminibus obiectis, decreta omnimoda res eius in potestate et dispositione episcopi. Episcopus, ne accelerando iustitiam videretur evacuasse misericordiam, obtulit ei locum et tempus agendae poenitentiae, decrevitque ei ut Virdunum apud sanctum Agericum aliquamdiu privatus secederet, et inter religiosos viros ibi noviter congregatos[12] satisfactionem suam dignam misericordia comprobaret. Concessit ille primum iudicio sapientium et episcopali decreto se consensurum; sed ad horam locutus quibusdam suis, quod prius promiserat exequi, post publica contradictione recusavit. Episcopo exigente ut daretur sententia huic resultationi et inobedientiae, decretum est ab omni conventu, ut in sua se recognosceret[d], ipsamque abbatiam libere ad placitum suum disponeret,

a) adiuverat *c.* b) cognatum suum, virum vita et genere nobilissimum, filium scil. Frederici comitis Tullensis, *addit Aegidius.* c) quia venerabilium — extollens *inserit Aegidius, quae verba Chr. S. Laurentii exhibet c.* 43. d) *scil.* sententia.

9) *Montmedy* ou *Mairy*. R. 10) Eadem invenimus apud Aegidium Aureae Vallis c. 10 et breviora in Chron. S. Laurentii Leodiensis. Cf. Lamberti Ann. 1075. 11) Totum caput totidem verbis legimus apud Aegid. c. 11; in multis convenit cum Chr. S. Laurentii. 12) Monasterium ordinis sancti Benedicti a Remberto episcopo Virdunensi anno 1037 fundatum, unde et hic viri religiosi ibidem *noviter* congregati dicuntur. M.

1075. cuius abbas convictus criminibus nollet illi ad emendationem obedire. Nec moratus Guolbodo ad regem Henricum abiit, eiusque violentia adversus episcopum conatus est se tueri. Qui dum ecclesiasticam iustitiam saeculari audientiae prostituit, secundum sacros canones omnem sibi aditum recuperationis obstruxit. Nam nec regiis precibus, nec minis potuit episcopus attrahi, ut eum restitueret, obtestatus se malle episcopium ad tempus intermittere, quam eiusmodi insolentiam pati sine congrua satisfactione. Sic Guolbodo desperatus Hungariam concessit, indeque ad regem reversus in expeditione Italica positum, ad mortem usque domni Henrici episcopi moratus est apud eum.

30. (42.) Hiis[13] actis circa Leodiensem sinodum quae agitur in festo apostolorum Simo- Dec. 4. nis et Iudae, in sequenti adventu domnus Anno religiosus pontifex Coloniae vita decessit, in maximo dampno totius illius provinciae[14], quinque marchas argenti moriturus mittens ecclesiae nostrae.

31. (43.) In sequenti sollempnitate dominici natalis dux Godefridus natalitiam curiam Dec. 25. celebravit in magna gloria Traiecti, infelix certe et nimis improvidus sui, et cui ultima fuit 1076. pompa huius suae ostentationis; nam inde descendens Frisiam, dum apud castrum Flardengis moraretur, per quosdam necessarios Roberti comitis Flandrensis in secessu per posteriora Febr. 27. percussus interiit. Cuius interitus equidem dolendus, omni Lotharingiae adeo fuit exitialis, ut iustitia et pax, quae ultra memoriam eorum qui erant eius temporis, profecerant sub eo, in brevi eius defectu eveniente deficerent cum eo. Cuius corpus, sicut vivens disposuerat Virduni ad sepulturam transferendum, dum perlatum esset Leodium, Henricus episcopus tanto amico destitutus, in pompa maximi doloris processit ei cum clero et populo totius civitatis, perque singulas congregationes praesens ipse circumferri iussit, exceptoque sollempniter missas celebrari instituit.

15 32. (44.) Deinde prosecutus eum usque Vilantiam[15], prae nimio dolore infirmatus, progredi ultra non potuit, et Theoderico abbati ad corpus deducendum vices suas commisit. Ipse delatus ad ecclesiam beati Huberti, donec convalesceret ibidem fuit. Fuit autem a secunda dominica quadragesimae usque post octavas ibi celebrati pascae[16]. Nam delectatus religiosa fratrum conversatione et eorum probata erga se sincera dilectione, nulla suorum vel clericorum vel principum potuit evinci suggestione, quin ante pascalem celebrationem vellet locum mutare. Morabatur tunc iunior Godefridus marchio cum illo, qui avunculi sui destitutus auxilio, eiusdem episcopi tuebatur patrocinio; quem cum saepius argueret de allodio Telins, quod Bulionensis violentia iam diu subduxerat ecclesiae, dicens etiam se timere illi vindictam huius iustitiae: Godefridus consilio et hortatu optimatum suorum episcopo cessit, et quod suum Mart. 20. erat beato Huberto voluntarie recognovit. Dominica autem quae dicitur in palmis, post sollempnem eius diei processionem, prosequentibus nobilibus suis uterque accessit ad maius altare beati Petri apostoli, et baculum suum pastoralem tenente episcopo, dextera eius dexteram suam Godefridus superposuit, et cum eo praedictum allodium super illud absque ulla calumpnia reposuit. Imposita etiam sibi episcopus stola sacerdotali, ne quis illud amplius ecclesiae subduceret, sub obtestatione divini nominis interdixit, et imprecatione aeterni anathematis excommunicavit; Godefridum vero culpam suam suorumque antecessorum humiliter fatentem absolvit, et facto publice privilegio huius recognitionis, sua illud et suorum adsti- Mart. 24. pulata assignatione confirmavit. In sequenti vero feria quinta circa horam sextam, parata sibi sede in portis templi, deductos ibi poenitentes episcopii cum maxima reverentia et lacrimis Deo reconciliavit, et communioni sanctae ecclesiae per manus archidiaconorum sibi reconsignatos restituit. Deinde sollempniter infulatus missas celebraturus episcopaliter processit, habens in ministerium ecclesiasticum electos ex fratribus septenos uniuscuiusque ordinis, duodecim quoque sacerdotes in veste sacerdotali circumstantes eum, ad expectationem conficiendi in ipso canone sacri crismatis. Tanta tunc temporis erat frequentia religiosae congregationis, ut hiis exceptis conventus exsequendi ordinis non videretur minui. Tanta ornamentorum copia abundabat ecclesiae, ut pretiosis vestibus ornati singuli procederent in suo ordine, ipse etiam episcopus suis postpositis casulam albam indueret, quae fuerat Leonis pa- 17 pae, data, ut dictum est[17], abbati Theoderico a Beatrice et Mathilde. Quanta vero devotione

13) Eadem ap. Aegid. l. l. 14) *provinciae, sepultusque est in coenobio Sibergensi, quod ipse propriis sumptibus construxerat.* Aegid. qui inde ad Trudonensia transit. Cf. Chr. S. Laur. c. 44. 15) *Villance,* à deux lieues de St. Hubert, où naguère se voyaient encore les restes d'un manoir féodal. R. 16) i. e. a die 21. Feb. ad 3. Aprilis. Sed Lamberto teste Godefridus 4. Kal. Mart. occisus est. 17) cap. 25.

dominicam passionem et sepulturam exegerit, qua alacritate cum publica fratrum proces- 1076. sione, ambientibus eum archidiaconis suis, in ipso sancto sabbato sacri baptismatis fontes ore proprio consecraverit, qualiter hoc idem privilegium matris ecclesiae sua auctoritate laudaverit et probaverit, quanta et quali gloria et laetitia pascalem sollempnitatem celebraverit, Mart. 27. olim relatum vix credibile videbitur posteris. Cum et ipsi curiales episcopii posthabita urbe ab episcopo se quasi in solitudine ad eum convenisse indignarentur, nec tamen vel in divinis sollempniis vel in rerum exteriorum copiis se esse diminutos mirarentur. Elaborabat quoque episcopus ne propter frequentiam curialem ordo religionis aliquam pateretur inquietudinem; sed etsi quando gratia refrigerandi fratribus vel in lectione vel in collocutione interesse volebat, executores suos in ipso claustri aditu a se reiciebat, et post se accludens valvas, quasi quidam privatus adgaudentibus sibi reverenter conveniebat.

33. (45.) Iam die festo mediante Herimannus Metensium episcopus venit eum invisere, et exceptus ab ipso cum honorabili processione, tantae sollempnitatis videbatur laetitiam auxisse. Et quia longo ante tempore amicissimus erat abbati Theoderico, eius congregationi in crastino eorum conventui se satis hilariter praesentavit, dicens sibi esse cordi ut aliquam gratiam eis relinqueret huius ad eos adventus sui. Tunc ex consultu communi ab episcopo Henrico abbas expetiit, ut eius consensu duo dicaret Deo altaria a se constructa noviter. Quod episcopo concedente, domnus Herimannus in feria sexta pascali quae obvenerat in Kalendis Aprilis, Apr. 1. dedicavit oratorium unum quod dicitur ad sanctam Ierusalem, eo quod ad modum dominici sepulcri conditum, ipsam quoque eius formam repraesentet devotioni fidelium; in sequenti sabbato aliud quod erat duplex, in superiori continens memoriam beati Nicolai, in inferiori vero beati Andreae apostoli, quod ad hoc maxime aedificaverat olim abbas, ut ibi specialius ageretur fratrum memoria, quorum corpora ibidem iacent translata ab effosso cimiterio pro cripta amplianda. Qui dum paratis donis episcopum decrevisset honorare pro hac gratia impensa ecclesiae, episcopus non solum non acquievit quicquam inde accipere, sed econtra casulam suam pontificalem cum stola et baltheo, duobus quoque candelabris et uno pallio obtulit habenda beato Huberto.

34. (46.) Exacta pascali ebdomada cum in suo digressu valedicerent fratribus, ex pietatis affectu singuli coeperunt flere altrinsecus; Henricus autem amplius, quasi ex desiderabili sibi quiete revocatus ad tam multiplices saecularium negotiorum tumultus.

35. (47.) Adhaerebat ei familiarius quidam Virdunensis senex Eleutherius, vir equidem religiosus, et qui ab ineunte aetate instruxerat eum honestis et castis moribus. Hic sollicitus salutis et honoris illius, attentius suggerebat ei ordinandam esse ecclesiam beati Laurentii, quae aliquandiu viduata indigebat providentia abbatis. Qui dum moraretur cum episcopo, factus est familiaris Lamberto iuniori et Berengero priori, inter quos concreverat iam diu gratia verae in Deo caritatis, quia inolita gratis libera erat totius necessitatis. Et cum saepius Eleutherius colloqueretur Lamberto, forte inter loquendum incidit eis memoratae abbatiae mentio, et illo dicente de eius ordinatione se multotiens cum episcopo contulisse, episcopum vero sollicitum, sed incertum cui convenienter eam committeret, respondit Lambertus, optime eam committendam Berengero, sapienti equidem et probatae virtutis viro. Ille semel rapto verbo, gratias egit Deo, et quantocius suggessit episcopo, ut Berengerum sibi commodandum expeteret ab abbate Theoderico, quem interim ecclesiae beati Laurentii loco prioris praeponeret, donec per accessum temporis certius inde sibi consilium proveniret. Episcopus eum expetere non distulit, et vix aegre ab abbate impetratum et introductum ecclesiae vacanti priorem esse constituit. Berengerus ut erat vir discretus et prudens, satagebat consulte omnia procurare, singulorum se moribus contemperare, neminem quasi importunus gravare, doctrina et exemplo graviores informare, leviores ne scandalizarentur interim dispensatoria patientia dissimulare.

36. (48.) Nec multo post superveniente festo beati Lamberti, cum ediceret episcopus Sept. 17. abbatibus et archidiaconis reddendum sibi consilium de ordinanda ecclesia beati Laurentii, responderunt illi in commune consulendos fratres ipsius congregationis, eisque offerendam regularem et legitimam electionem abbatis. Episcopus in crastinum deducens eos secum ad locum venit, et fratribus ut abbatem sibi eligerent mandavit. Illi locuti cum consilio, cum abbatibus et archidiaconis elegerunt Berengerum consensu unanimi. Laetatus episcopus eorum electionem convenire voluntati suae, abbati Theoderico coepit vehementer innuere, ut Berengerum sibi absolutum redderet. Econtra cum abbas reclamaret, se nec velle nec

1076. posse tali viro carere, suae magis ecclesiae eum convenire quam alienae; vix optinuit episcopus quod petebat omni illo conventu suffragante, et tandem Berengero coram attracto, abbatiam sancti Laurentii licet diu renitenti episcopus violenter ingessit, id revera disponente gratia Dei, quae in brevi hoc se disposuisse comprobavit, dum illius labore et ingenio accrevit interius optimae religionis congregatio, et exterius multiplex rerum ecclesiasticarum acquisitio.

V. Theod. c. 4. 37. (49.) Anno[18] dominicae incarnationis 1076 gravissima hiems incubuit, adeo ut in Galliis Ararim, Rodanum, Renum, Ligerim, in Germania Albam, Visclam et Danubium, in Italia Eridanum permaximos fluvios, ut taceatur de minoribus, tanto gelu constringeret, quod mirantibus circummanentibus incolis quasi per solidam terram pervii fierent. 1077 Hoc gelu tandem in vere remisso, tanta successit siccitas aeris, ut arentibus arvis pene desperaretur proventus messis futurae. Theodericus abbas tunc in quadragesima Romam gratia orationis profectus, in redeundo Remis apud beatum Remigium familiariter aliquandiu lassus quievit. Vulgato autem per urbem tanti viri adventu, ipse Manasses tunc Remorum pontifex, omnesque paene eiusdem metropolis maiores illum suppliciter adeuntes petierunt, ut de imminenti plaga desperatis daret consilium, simulque orationibus optineret divinae consolationis auxilium. Ille licet invitus precibus tamen supplicantium victus, publicum populi conventum in basilica maiori sanctae Mariae semperque virginis genitricis Dei mandavit fieri, et inter missarum sollempnia exorsus sermonem pro qualitate periculi omnibus indifferenter unius diei continuum ieiunium indixit, et ut darent pauperibus quae subtrahebant sibi. Quanta autem fuerit in exhortatione sermonis eius omnium, ipsorum etiam Iudaeorum compunctio, quam alacris indicti ieiunii et elemosinarum executio, consequenter ostendit Dei omnipotentis miseratio. Nam in crastinum abbate missas celebrante, statim ut eas terminavit, tanta tamque salubris pluvia erupit, ut passim revirentibus campis, iam diu desperata Dei gratia donante, largissima eius anni proveniret messis.

38. (50.) Sub eodem tempore adfuit Theoderico abbati legatio Elinandi Laudunensis episcopi, ut si quid apud eum posset vel ipse vel ecclesia commissa, concederet fratrem unum suae institutionis, quem ordinaret abbatem ecclesiae beati Vincentii martyris. Id cum abbas omnino recusaret, episcopus vero hoc ipsum bis terque importunius reposceret, tandem relato consilio ad communem audientiam capitolii, unanimi fratrum electione dominum Adalberonem Laudunum deduxit, eumque se praesente abbatem ecclesiae beati Vincentii ordinari concessit.

39. (51.) Et ut memoretur idem Adalbero quis aut unde fuerit, fuit nobilis prosapiae Suevus et multiplicis scientiae, Constantiensis ecclesiae clericus. Hic duci Godefrido iuniori ab Italia revertenti familiariter adhaesit, qui quamdiu advixit, habitus est apud eum amicitior amicissimis. Sed illo interfecto, cum se Adalbero iunxisset Godefrido adolescenti, quem avunculus adhuc vivens adoptaverat heredem sibi, inter illum et Albertum Namucensem comitem orta est gravissima dissensio pro castello Buloniensi. Qua de re nominato apud sanctum Hubertum inter utrumque colloquio, cum Godefrido adfuit ibi et clericus Adalbero. Qui ut erat perspicax in rebus deprehendendis, cum perspexisset in fratribus inremissam intentionem exequendi ordinis, cum etiam pervidisset ex ipsa loci opportunitate non indigere solitudine, si quis vellet ibi Deo militare, divino respectu compunctus destinavit apud se vanitatem mundi respuere, quam tot casibus subditam nemini videbatur esse durabilem. Locutus ergo abbati, condixit illi diem ad eum ex toto revertendi, collectisque quae erant in promptu rebus suis, iuxta condictum in capitulo se prostravit more agendae conversionis. Videres neminem se posse continere a lacrimis, cum tantarum paulo ante deliciarum iuvenis, tam subito mutatus ad mundi contemptum adeo se accingeret, ut pretiosissimas olosericalis habitus vestes cum tunica oloserica sponte sua spoliatus abiceret, annuli quoque aurei digitis[a] abstracti et in terram proiecti clarissimum tinnitum redderent, ipse etiam conversionis suae professionem vix permittente singultu enunciare sufficeret. Hic non multo post, ut dictum est, apud Laudunum Clavatum ordinatus abbas ecclesiae sancti Vincentii, quantum Deo iuvante loco profecerit, testatur fratrum nobilissima religio ab eo instituta, informata interius, rerum quoque et cellarum multiplex augmentatio exterius.

1081. 40. (52.) Anno 1081 dominicae incarnationis, indictione 4. Theodericus abbas ad consecrandam criptam quam aedificaverat Henricum accivit episcopum, eiusdemque consecrationis diem praefixit, videlicet in Idibus Ianuarii. Ian. 13. Episcopus quod petebatur hilariter exequendum decrevit, comitatusque Francone episcopo Bellagradensi, necnon maxima frequentia clericorum et curialium suorum in epiphania Domini ad locum venit. Quantus autem concursus non solum affinium, sed et exterorum promiscui sexus et aetatis[b] expectationem tantae sollempnitatis convenerit, quanta praedictorum pontificum devotione, quanta Leodiensium archidiaconorum et frequentia et obsecundatione, quam largis et multiplicibus obsoniis eadem consecratio celebrata constiterit, si quis narraret, vix crederetur a posteris, praesertim cum

a) d. quoque a. c. b) ad *excidisse videtur*.

18) Cf. Ann. Leod. 1076. Laub. et Annalistam Sax. 1077.

degenerante saeculo deficiat passim non solum copia, sed et ipsa morum probitas et antiqua 1081. moralitatis honestas.

41. (53.) Apud Calvitiacum advocatus quidam Albricus nomine in exigendo sibi indebitas chorveias[19] adeo imminebat ecclesiasticae familiae, ut in arando vacca cuiusdam pauperis [19] abortiret, eiusque vice per totum diem iugum sustineret altrinsecus pauper. Tantam tamque iniustam exactionem abbas audivit, et Albrici inhumanitatem exhorruit, properans Divum[20], Adelonem expetiit, et quomodo subadvocatus eius familiam ecclesiae tractaret, satis dolenter ingessit, paratus probare huiusmodi angariam nec illi nec alteri debitam. Indignatus Adelo adversus Albricum, hoc illum fecisse erubuit, et expostulatae probationis diem abbati constituit. Heribertus quidam ammodum fidelis et probus erat tunc Calviciacensis villicus. Hic die praefixa inter abbatem et Adelonem testificato legaliter sacramento, idem sacramentum iudiciali examinatione per aquam confirmavit, et advocatorum violentas exactiones, maxime vero chorveias illi omnino indebitas comprobavit. Huic publicae comprobationi interfuerunt Adelo Diviensis, Rainbaldus comes Mutiensis[21], Petrus Mirowaldensis cum multis nobilibus aliis. Actum anno incarnati Verbi 1081.

42. (54.) Nec multo post Godefridus Theodericum comitem cepit, qui filius Gerardi Flamensis, regi etiam Henrico ammodum familiaris, in quibus poterat adversabatur iuveni. Quem Bulonium deductum satis liberaliter iussit servari. Lambertus quoque iunior tunc ut erat praepositus ecclesiae sancti Petri, frequentius captum revisendo, in quibus poterat deserviebat illi. Hic igitur post dimidium fere annum in eadem captione obiit, et iam moriturus 1082. Coloniam se deferendum familiaribus suis indixit. Ibi enim apud sanctum Gereonem longe destinaverat sibi sepulturam, collata illic rerum suarum multiplici munificentia. Lambertus vero ut semper erat curiosus ecclesiae matris suae utilitatibus, per Heribrandum castellanum et Tieboldum effecit, ut abbreviato labore tam longae huius evectionis, sepeliretur in ecclesia beati Huberti. Cuius rei gratia Gerardus et Gozwinus filii eius contulerunt ecclesiae legaliter in perpetuum habendos sex mansos allodii apud Bridam[22], quae sub Traiecto sita est in Ta- [22] xandria. Actum anno incarnati Verbi 1082. Hoc eodem anno refirmavit episcopus Henricus castrum Mirvolt.

43. (55.) Increscentibus autem inimicitiis inter Albertum Namucensem et Godefridum Buloniensem, Albertus pro guerra Buloniensi Mirvoldense castrum latenter refirmare disposuit. Id cum Henricus episcopus deprehendisset, tum quia Godefrido omnimodis favebat, tum etiam quia per hoc vexandum episcopium timebat, anticipavit praevenire intentionem Alberti, et a Richelde comitissa Montensi ipsum montem cum comitatu et banno et ceteris eius appenditiis, duo quoque eius allodia, scilicet Braz et Gruispontem cum omnibus utilitatibus suis et familia taxato pretio comparavit, sicque castrum maximis impensis refirmavit. Cui cum quasi ad custodiam provinciae milites deputasset, illi cogente inopia facti sunt publici praedones, non solum villarum pauperes, sed etiam ipsam abbatiam sancti Huberti assiduis incursionibus vexantes. Quae res Theodericum abbatem usque ad animam gravavit, timentem non solum suo tempori, sed etiam in posterum periculo imminenti, et cum frequenter per se ipsum, tum per quos poterat mediatores episcopum precibus ambiret, ut tam grande malum quod in exitium totius provinciae firmaverat dissolveret, sibique pondus tanti timoris absolveret, praetendens se in ecclesia beati Huberti hactenus frustra laborasse, cui post se relinqueret tam proximum vicinum desolationis certissimae: compulsus episcopus ne tantum virum sic sibi insistentem, et eo usque habitum in amicitia familiarem inexorabiliter offenderet, utque eius dolorem et indignationem utcumque leniret, ipsum castrum cum omnibus appenditiis suis legaliter habendum tradidit ecclesiae, et in ecclesia beati Michaelis a se ibi constructa et dedicata fratres ex ecclesia beati Huberti constituit, custodiamque concessae munitionis abbati habendam indixit. Asserente abbate se nescire castrum custodire sed claustrum, convictus tandem ab amicis suis, maxime vero suggerente Lamberto maiori, ne interim exasperaret animos personae potentis, indictam custodiam dispositis ibi fidelibus ecclesiae intercepit.

44. (56.) Tunc temporis Mathildis marchissa addiderat episcopo Virdunensi ut[a] Iuviniensem abbatiam[23], cui Theodericus episcopus Galburgem religiosam virginem praefecerat, [23]

a) *aut ut delendum est, aut verbum excidit.*

19) *corvée.* 20) *Dun-sur-Meuse,* à cinq lieues de Montmedy. R. 21) *Mussy.* R. 22) *Brel.* R. 23) *Iuvigny,* entre Stenay et Montmedy. R.

quam diu multumque reluctantem de reclusione violenter abstraxerat. Quae cum in loco eodem scrinium reliquiarum invenisset, ferreis nexibus firmiter colligatum, ieiuniis et orationibus quae ibi reliquiae continerentur a Domino studuit quaerendum. Cui cum divinitus revelatum esset, partem corporis beati Benedicti abbatis eiusque sororis Scolasticae virginis inibi contineri, idem certius decrevit experiri oraculum, et ad hoc ipsum publice providendum evocavit ad locum Theodericum episcopum. Episcopus ad rem edictum praefixit in exaltatione sanctae crucis. Convenientibus ad eamdem expectationem non solum finitimis, verum etiam quampluribus exteris, adfuit etiam pro expetendis sanctorum reliquiis Lambertus iunior, missus ab episcopo Henrico et abbate Theoderico. Locato autem consistorio in area campestri, ibidemque aperto reliquiarum scrinio coram frequentia populari, inventa sunt duo capita, videlicet praefati fratris et sororis, cum ossibus dissimilis quantitatis. Nam quaedam videbantur virilis eminentiae, quaedam habitudinis femineae. Quibus ab episcopo lacrimabiliter expositis ad videndum, iterumque reverenter repositis, celebratis etiam ex eorum veneratione missarum sollempniis, iunctura[a] una digiti beati Benedicti et dens abstractus ex maxilla Scolasticae virginis dono abbatissae huic ecclesiae provenit.

45. (57.) Interea episcopus ecclesiam beati Huberti frequentare, neglectis sedibus episcopii natalitias curias et pascales celebritates ibidem sollempnizare, ordines ecclesiasticos suis temporibus agere, et fratribus sine aliqua suorum inquietudine familiarius cohabitare. Satagebat abbas quibus poterat obsequiis eum complacare, et inter agendum gratiam eius de castro deiciendo praetemptare, sed episcopo quod petebatur callide dissimulante, modo rem ad optimatum suorum consilium referendam respondente, cum iam abbas fastidiens quereretur fratribus suis frustra se niti, suborta est maxima seditio adversus episcopum totius congregationis, quod ecclesiae hactenus liberrimae obfirmasset intolerabile iugum huius obsidionis, tamquam magnum diabolum ad insidias sanctificationis. Quod licet in faciem illi obicere parcerent, eis tamen, quos illi sciebant primatiores, haec ingerebant acerrime, ut ingesta sibi referendo, vel misericordiae recordatum ab intentione reflecteret, vel ex eo certius si esset eis desperandum probarent. Familiaribus vero econtra causantibus, non sic dehonestandum vel provocandum tantae potestatis virum hactenus eis tam amicum tamque humanum, Lambertus iunior zelo matris suae ecclesiae incitatus: *Talis*, inquit, *amicitia cum ad hunc nobis exitium*[b] *provenerit, eadem facilitate contempnatur, qua et probatur.* Quod verbum notatum prae ceteris, cum episcopo velut ad contumeliam specialem referretur ex persona dicentis, episcopus concepta occasione quasi iustae commotionis adversus abbatem et fratres furere et conqueri coepit; inferens non se sic meruisse iniuriari, nec sibi amodo succensendum, si sic laesa eius amicitia ad eos exerceret inimicitias. Intellexit abbas libenter eum causas affectare, ut quod petebatur de castro deiciendo, quasi iuste exasperatus recusaret, et de eo iam desperare coactus, secessit Franciam, utroque Lamberto comitatus. Et dum apud cellam Eberneicortis moraretur, exoratus ab Alberone abbate sancti Vincentii Lambertum iuniorem illi habendum apud se permisit, nec multo post requisitus ab episcopo, cur se tam diu absentasset vel a loco suo vel ab eo, Theodericus praepositus praemonitus ad ea respondere, respondit abbatem apud se deliberasse ex toto iam recedere, nolle eum amodo loco praeesse, cui non poterat prodesse, dolere se tam diu superesse, ut se vivente videret tot suos labores deperiisse, castro quod firmaverat superexistente. Veritus episcopus cum divina offensa, tum etiam publicam de recessu tanti viri infamiam, edixit praeposito quantocius abbatem revocare, mandans ei se malle tot impensas, quas in castro frustra expenderat, perdere, quam Deum offendere, ipsumque sic ut recederet exasperare; pateretur tamen quandoque hoc agendum cum tempore et ratione. Tandem revocatus abbas cum episcopo apud ipsum castrum occurrisset, et exceptus hilariter ab eo consedisset, conquerenti se nimis ab eo insequi et insectari respondit abbas, animo desideranti nichil satis festinari, ad hoc episcopo secretius spondente illi absolvendum pro certo sibi effectum huius desiderii sui; nondum tamen id posse convenienter fieri, ne imputaretur eius levitati tam subita eversio tanti sui laboris. Consolatus interim abbas tacuit, Deum propensius exorans, ut disponeret ei celerem proventum huius suae expectationis.

46. (58). Audivit interea domnus Petrus venerabilis prior ecclesiae sancti Remigii, notum sibi olim Lambertum iuniorem morari apud domnum Adalberonem Lauduni, qui assumpto Thiebaldo claustrali priore cum Humberto praecentore, suggessit abbati Henrico, ut missa legatione ad

a) *ila* 2. uicna 1. b) *f.* exitum.

Adalberonem, Lambertum sibi commodandum expeteret, et quia scolastico indigebat, scolas illi regendas committeret. Nec moratus abbas vir magnae aetatis et maximae honestatis, misso Heriberto succentore, dictavit ei animos Lamberti prius explorare, si concedente abbate Adalberone ad sanctum Remigium consentiret venire, et tunc demum ex eius consensu litteras suae petitionis pro eo abbati praesentaret. Lambertus de mandato consultus, respondit se suae potestatis non esse; ex consensu vero Adalberonis paratum se quo mitteretur ire. Sic redditis deprecatoriis pro Lamberto litteris, Adalbero quod petebatur exhorruit, asserens id se non praesumere, nisi ex Theoderici abbatis voluntate, qui illum sibi commiserat reddendum ecclesiae suae. Interim tamen dubius an petitionem tantae ecclesiae omnino refelleret, an depositum sibi Lambertum ad sua remitteret, ad rem tractandam inducias petiit, et diem ad se redeundi legato constituit. Coepit interea pertemptare Lambertum quid mallet, et hortari ut se excusando illi quod verebatur absolveret. Lamberto in priori sententia persistente, scilicet sui se arbitrii non esse, praeciperet ipse quod vellet, paratum se illi obedire: Adalbero excepit ab eo conditionem, quod remandatus a Theoderico abbate sine excusatione ut suus ad eum rediret, et in eius placito se omnino reponeret, dimisitque eum ad praefixam diem legato sancti Remigii pro eo redeunte. Ille gratia Dei honeste deductus et amicabiliter exceptus, iussus est ecclesiae scolasticus haberi, nec multo post electus et constitutus unus ex septem cardinalibus maioris altarii. Dignitas huius ordinis firmata est privilegio Romano eidem ecclesiae a domno Leone papa, quando eam dedicavit[24], ut non archiepiscopo, non episcopo, non cuilibet maiori vel minori personae liceat missas celebrare in ipso altari nisi archiepiscopo Remensi et cui abbas non quidem temere, sed consensu fratrum permiserit. Septem vero cardinales ad hunc honorem assumpti publica electione praeminent in tota congregatione, et liberi a ceteris officiis, quibus vicissim deputantur alii, solummodo deserviunt praedicto altari, in festis diebus baltheis utentes, et trium diaconorum totidemque subdiaconorum et acholitorum processionem habentes.

47. (59.) Audita sunt omnia apud sanctum Hubertum quae evenerant de Lamberto, quem Theodericus abbas secum eductum Lauduni commiserat, quasi ad satisfaciendum episcopo, cui videbatur iniuriosus pro verbo superius incautius in eum prolato. Et indignantibus adversus eum quibusque, amarius vero Lamberto maiore, quod quasi illius improvida simplicitate huiusmodi dampnum evenisset ecclesiae, ut[a] emolumentis nutritus deserviret alienis utilitatibus, coepit secum deliberare, an depositum Adalberoni remandaret, an per se ipsum Lambertum requireret. Imminebat vero dedicatio ecclesiae Ebernensis, quae est in die sancti Martini, illoque abbas veniens mandavit Lamberto, ut sibi occurreret. Ille audito mandato hora tertia, occurrit ei cum legatione ecclesiae sancti Remigii hora sexta. Laetatus est abbas tam cito sibi occurrisse Lambertum, erubescentibus quibusdam qui asserebant quasi rebellem non esse venturum. Cui cum coram obiceret, non hoc ecclesiam matrem suam de eo meruisse, ut alienis commodis deserviens illam postponeret, respondit Lambertus, non id recte calumpniatores suos de se sentire; ubicumque esset, se filium suum eiusdem ecclesiae ex toto recognoscere, et ut ipse melius nosset, numquam se hactenus arbitrio suo vixisse nec amodo velle vivere, et si satis iam expertum adhuc experiri placeret, iuberet potestative quid se facere mallet. Ad haec abbas cum assidentes in ammiratione circumspiceret, quod tam cito et rationabili reddita ratione omnium a se calumpnias removisset, legatio sancti Remigii has illi litteras obtulit in eadem confessione: *Venerabili abbati Theoderico frater H. et fidelis illi sancti Remigii congregatio illam quae est salus iustorum a Domino. Apud karitatem veram, quam credimus vestram, non multum laborat ad optinendum quod petit fiducia fraterna. Sit ergo eius ipsius vestrae karitatis, ut fratrem Lambertum nobis cum gratia vestra remittatis. Sed neque vel vobis vel ecclesiae vestrae reputetur oneri, quod probatur honori, nec adscribatur dampno, si nutritus labore vestro convenit idoneus inesse apostoli Francorum archimonasterio, cum sapientium iudicio utile postponi debeat honesto. Vale.* Tunc demum abbas cum Lambertum sic sibi in omnibus obedire paratum perpenderet, tum etiam ne ecclesiam tantae dignitatis non exoratus offenderet, illum cum gratia sua remisit ad sanctum Remigium; ipse quoque ad suum reversus est monasterium.

48. (62.) Henricus episcopus imminentem dominici natalis sollempnitatem apud sanctum

a) suis *vel* ipsius *excidisse videtur.*

24) a. 1049. Privilegium d. Oct. 5. edidit Marlot hist. Rem. II, 107.

25 Hubertum celebravit[25], ubi et in sequenti quadragesima ordinibus exactis, Leodium rediit. Abbas vero iam diu suspensus de promissione qua episcopus deiciendum castrum condixerat illi, ut iam tandem experiretur eventum rei, adgressus est illum Leodium prosequi. In quarta 26 autem feria pascalis hebdomadae hora fere tertia veniens Tieletum, audivit a suis Serani[26] esse episcopum, ascensaque navi venit ad eum. Episcopus ad podium suum consistens, de longe recognovit venientem; cui cum iam ripae adlabenti gratia salutationis inclamaret: *Surrexit Dominus vere,* abbas ei respondit: *Et appareat Henrico hodie.* Quem episcopus benigne exceptum introduxit in capellam quam satis eleganter ipse ibi condiderat, neminem praeter Theodericum praepositum admittens in causa. Qui sedens aliquamdiu cum vultum et vocem suppressisset, oculos lacrimis suffusos elevavit ad coelum, et conversus ad abbatem quasi in agonia constitutum: *Scio*, inquit, *quid quaeras, karissime pater, scio quid desideras, quidve in posterum verearis ex malitia quam vides praesentis temporis, cuius ne michi apud Deum, ut multotiens minaris, imputetur occasio, castrum quod deiciendum affectas, tuae hodie voluntati et potestati permitto, ipsumque montem cum comitatu et omnibus quae sunt eius ditionis in perpetuum ecclesiae tuae possidendum legaliter contrado, meque totum tibi et filiis tuis gratia huius vicissitudinis domino Deo commendandum specialiter committo.* Statim abbas lacrimatus prae gaudio, ad pedes eius procidit, quem episcopus et ipse genu flexo levans humiliter hoc eum fecisse castigavit. Nec moratus abbas omnem eventum rei Lamberto maiori, quem ad castrum custodiendum reliquerat, scripto mandavit, et ut ad evertendam altitudinem sathanae quibus viribus posset accingeretur, per obedientiam indixit. In crastinum summo mane redditis sibi litteris, Lambertus ascenso equo circumquaque pervolavit, et publica exactione quoscumque potuit ad castrum quantocius convenire compulit, et ne quis praetenderet occasionem vel remorandi vel excusandi, velut quadam anxietate animi insimulabat minaciter necessitatem instantem propellendi periculi, ex banno episcopi amissionem rerum suarum intemptans singulis, nisi adessent tuendae munitioni et firmando aggeri. Commota igitur rusticorum, maxime vero carpentariorum multitudine, hora nona Lambertus ad castrum rediit, accinctusque in primis cum fratribus ibidem commorantibus, turrim ascendit, et nisi prius videret deiectum eius apicem, se omnino non gustaturum iuravit. Videres rusticos exemplo eius incitatos, quasi se ipsos vindicantes in publicum hostem totius provinciae certatim insurgere, ad summa turris convolantes tectum cum trabibus evolvere, parietes abruptis compagibus dissolvere, moenia ipsa cum propugnaculis eversa funditus eruere, tot impensas totque labores cum maximo collisionis fragore in brevi concidisse. Sequenti feria sexta abbas ab episcopo rediens, cum prospiciens turrim non videret unde videri solebat a longe, suspiciens in coelum, quantocius de equo descendit, terramque deosculatur[a], *Te Deum laudamus* devotissime decantavit. Et cum pervenisset ad castrum, ipsum iam nudum aggerem deiectae turris suspiceret, elevata contra eum manu: *Dissolvat te*, inquit, *virtus omnipotentis Dei, qui nutu suo muros Iherico corruere fecit.* Nec prius abstitit, quam duodecim libras denariorum pro conducendis operariis ad eumdem tumulum complanandum deputaret praeter eos qui tunc exacti convenerant ad castri destructionem.

49. (63.) Per idem tempus Richeldis comitissa Montensis rediens Roma, per fiscum suum Caviniacum transire disposuerat. Cuius transitum cum persensisset Arnulfus Chisniacensis, ut erat audacis malitiae, insecutus eam capere voluit. Quem Deo iuvante effugiens, ad ecclesiam beati Huberti divertit, et officiosissime ab abbate Theoderico excepta, per hebdomadam in loco repausans substitit. Interim fratrum religione perspecta diligenter, et multiplici obsequio sibi hilariter impenso delectata, Caviniacum, quod ut dictum est abbati deposuerat in vadium, obtulit ecclesiae funditus emendum. Quod cum abbati omnique congregationi placeret, communi consensu dies praefixa est emptionis huius agendae, et hoc coram episcopo apud castrum Fossense. Procuratus est quoque illi comes Albertus ab abbate, qui eam reducens in sua constituit securitate. Abraso autem argento quod in ecclesia inveniri potuit, octoginta marchas secum deferens abbas Fossas venit, trecentis aliis per Lambertum maiorem et Theodericum praepositum procuratis, apud mercatores et clericos Leodienses vadibus

a) *malim* deosculatus.

25) Hanc ibi egit a. 1082, ordinationis suae a. 8. et tunc allodium Braz per manum Godefridi ducis et eiusdem ecclesiae advocati legali donatione sancto Huberto tradidit, cum banno, latrone, foralibus et placitis, sed absque venatione. Miraei Opp. Dipl. IV, 351. Martene Coll. I, 517. 26) *Tilleur* et *Seraing*. R.

depositis. Conveniente ergo comitissa Richilde cum filio suo Balduino, renovata est coram episcopo et duce Godefrido conventio condicta de Caviniaco; cuius pretii summam cum episcopus contraxisset ad marchas trecentas, praeter septingentas quas olim abbas in vadium superposuerat ei, mater cum filio ipsum fiscum perpetuo habendum ecclesiae beati Petri et beati Huberti per cespitem et ramum eiusdem allodii legaliter in manus episcopi et abbatis, ducis quoque Godefridi ecclesiastici advocati contradidit, et publica audientia sibi eum et quibusque heredibus suis uterque funditus abiuravit[28]. Et cum in exsolvendo argento videret 2S episcopus viginti marchas deesse, duo candelabra sua eiusdem ponderis deposuit comitissae, quae postea ex proprio redemit ductus amore ecclesiae. Facta autem et confirmata carta huius coemptionis in publica praesentia episcopi et ducis, et signata testibus idoneis, abbas laetus ad ecclesiam rediit, et vestituram legalem per manum ducis recipiens, super altare beati Petri Caviniacum totum cum familia et omnibus acquestibus et appenditiis suis ut proprium suum aeternaliter ecclesiae retinendum sine ulla contradictione saisivit.

50. (64.) Postea remandatus abbas ab episcopo Hoium venit, ibique gratia dilectionis aliquamdiu ab eo retentus, cum regredi destinaret, suggessit episcopo, apud ipsum oppidum ecclesiam beati Huberti duos molendinos habere; eius gratiae convenire, ut sedem tertii construendi monasterio concederet. Quod episcopus libenter concedens, evocatis ministris et iudicibus eiusdem oppidi, equum ascendit, et ad placitum abbatis optimam sedem molendini super Hoiolum difirmavit, quam legali dono ecclesiae in perpetuum possidendam confirmavit. Erat eo tempore Boso archidiaconus abbas Hoiensis ecclesiae sanctae Mariae, Lambertus nepos eius publici iuris provisor et iudex, Dodo dispensator episcopalis mensae.

51. (65.) Braz* quoque et Gruisponti, quae olim ecclesiae perpetualiter donaverat[29], Arsiae partem quae sui iuris erat, ex allodiis quae fuerant comitissae Richeldis addidit. Et ne quis eadem dona sua amodo vel immutaret vel removeret, aeterno anathemate dampnavit. Hanc partem Arsiae Cono de Hamerina tollit ecclesiae vi et iniuste.

52. (66.) Mater ecclesia beati Mononis martyris Nasaniae[a] a Gualcaudo[b] episcopo data fuerat cum omnibus quae ad eam pertinent ab antiquo ecclesiae beati Huberti in potestativa ditione. Eius clerici acceptis ab abbate praebendis, tamen consensu et laude fratrum, condicto eis et soluto servitio debiti honoris, iam ex tunc detrectabant per insolentiam subesse iustitiae abbatis, nisi in clericalibus conciliis sub districtione episcopali. Hanc quoque insolentiam petente abbate episcopus, liberum constituens altare eiusdem ecclesiae, absolvit, et omnes exactiones et iustitias episcopales et archidiaconales, praesente ibi et secum condonante Bosone archidiacono, ecclesiae beati Petri et beati Huberti in perpetuum remisit, eamdemque remissionem legali facto privilegio auctorizavit. Quod autem pace beatae eius animae sanctaeque memoriae non quidem exprobando, sed condolendo dicatur, Theodericus et Lambertus eius simplicitati adeo dominabantur, ut omnino eis in omnibus se crederet, et quasi consulto Deo eosdem consultores audiret. Hiis enim fidens provisoribus, tanto interius advigilabat liberius, quanto de externis dormiebat securius. Sed cum non multum distet in vitio vel decipere vel decipi posse, in hoc dampnosum nimis crimen miscuit gloriae suae, quod imprudenter patiebatur seduci eorum miserrima suggestione. Nam si quem vel gratia consanguinitatis vel acceptae mercedis vellent noviter casare[c], hoc de praebenda fratrum sine eorum consensu non dubitabant abbati persuadere, illeque eorum persuasioni non differebat obedire. Hoc modo amisit ecclesiastica utilitas ex antiquis possessionibus suis Vineias et Lesterneias, et ex acquisitis ab eodem abbate noviter Sulmodium in proximo et Tavers in Hasbanio.

53. (67.) Anno Domini 1086, ordinationis vero suae 32[30], Theodericus abbas, non solum 1087.
senio sed et confectus ieiuniis, orationibus et vigiliis, laboribus etiam et curis commissae sibi pastoralitatis, ab ipsa licet pertenui virtute corporis circa mensem Iulium deficere coepit,

a) Vasanie 1. b) Gualco 1. c) *i. e. feoda ei attribuere;* cassare 1.

28) Cf. Gisleberti Chron. Hann. p. 37. 29) alterum anno 1082, sed Grupont demum anno 1087, v. supra pag. 591. cap. 43. 30) Haec inter se convenire videntur, sed pro anno 1087. stant Annales Laubienses et auctor vitae, qui anno aetatis 80. nondum completo eum obiisse refert, natum anno 1007. Nov. 11. Accedit charta de Gruisponte, quae eo vivente data esse videtur. Contra Theodericus II nominatur in donatione Raginoldi ap. Mart. et Dur. I, 519. quae data est a. 1086. ind. 10, anno Philippi 26, Rainoldi 3. Sed Rainoldus anno 1091. ord. suae 7 numerabat (Gallia Chr. X, 31.), et ind. 10. convenit cum a. 1087.

1087 unde et gratia paululum repausandi Piros illi secedere placuit; ubi dum se ingravescente
sensim infirmitate praesentiret ad mortem urgeri, Theoderico praeposito sibi secum[a] mo-
ranti relationem suam ad monasterium accelerandam indixit. Referendus vero litteras vel
deprecatorias vel commonitorias, ut cuique conveniebat, scilicet Adalberoni Laudunensi abbati,
Guiredo praeposito Ebernensi, Lamberto priori sancti Remigii, Berengero abbati sancti Lau-
rentii, ipsi etiam Henrico episcopo Leodiensi dispositis nunciis mittere festinavit, humiliter
exposcens, ut sibi quantocius adessent et morituro ultimum vale facerent. Et cum ab ipsa
cella transpositus in alteram ripam Mosae gratias ageret Deo, quasi iam propinquior cui
aspirabat monasterio, occurrit illi Lambertus maior cum apparatu revectioni eius congruo.
Cum vero in crastino circa horam nonam appropinquaret monasterio, divertit super Lumnam
fluvium in quodam circumiacentis silvae prato, ne quis fieret pro eo popularis planctus aut
31 tumultuatio. Sic evitata populari expectatione, in prima vigilia noctis dominicae[31] exceptus
est cum maximo fratrum moerore. Summo autem mane affuit illi episcopus cum Berengero
abbate. Hii cum ad eum intrarent, ille collectis viribus sedens in lecto gratias Deo egit, et
imposita sibi stola fratres suos tam praesentes quam absentes absolvit divinaeque miseri-
cordiae commendavit, et sic demum ecclesiastico more se Deo reconciliandum episcopo
humiliter obtulit. Hiis omnibus hora fere tertia expletis, exinde studens silentio et divinae
Aug. 25. contemplationi in crastinum hora eadem ad Deum migravit. Cuius statim migratione vul-
gata, occurrunt certatim ad tanti viri exequias Godefridus Buloniensis, Albertus Namucensis,
Arnulfus Chisniacensis, Cono Montisacuti[32], curialesque[b] cum popularibus indifferenter ad-
mixti, quasi patrem patriae amisisse conquerentes[c] lamentatione communi. Per biduum
vero advigilatus sollempni missarum celebratione et continua psalmorum decantatione, tan-
33 dem sepultus est tertia die[33] in cripta nova quam condiderat in honorem beatae et gloriosae
semper virginis Mariae. Cuius obsequium cum episcopus vix expleret, lacrimis et gemitu
vocem eius intercludente, incredibile videbitur posteris, in quantos planctus omnes se susci-
taverint, quantisque clamoribus dolori in commune satisfacerent.

54. (68.) Eo tandem sepulto, episcopus obtulit fratribus eligendi abbatis optionem, pro-
testatus inde nolle recedere, nisi eis loco defuncti ordinaret patrem. Convenit in unam sen-
tentiam et fratrum electio et curialium attestatio et popularis acclamatio, donandam eam-
dem abbatiam Theoderico praeposito; quod licet ille videretur reniti, seque fateretur non
convenire tantae assumptioni, adeo increvit semel emotus omnium favor[d], ut de re agenda
nec ipsi retractare liceret episcopo. Iamque donata abbatia quassans[e] caput, cum prae ad-
miratione familiaribus suis enuntiaret, tanti favoris clamorem timere se in posterum alicuius
sinistri portenti fore. Sed neque eius hanc enuntiationem eventus fefellit, et ut suo loco di-
cetur, per accessum temporis quod verebatur accidit. Theodericus vero recedentem episco-
Sept. 1. pum prosecutus, et ab eo ex more in abbatem consecratus, in Kalendis Septembris exceptus
est a fratribus laetanter illi procedentibus. Quia ergo, ut ait quidam[34], difficile imperium
retinetur, nisi eisdem artibus quibus et paratur: ipse adhuc rudis curae pastoralis, utpote
eotenus assuetus providentiae exteriori, recordatus tandem, quis fuerit quisve ex assumpto
officio cogeretur iam fieri, nimirum invenit se nimis imparem impositi sibi oneris; et qui vi-
debatur prius quasi in plano firmiter stare, in praecipiti iam pede posito coepit apud se gra-
viter titubare. Impos ergo suimet, vestigia sui praedecessoris licet utcumque conaretur pro-
sequi, nullo modo tamen praevaluit assequi, et laxato paulatim rigore disciplinae, quo ille
maxime viguit ad gloriam, dum se plus iusto quibusque inclinaret quasi ad gratiam, in brevi
devenit ad contemptum per familiaritatem nimiam. Volens denique amari ex benevolentia
a quibus debuisset timeri ex honoris reverentia, dum quibusque indifferenter et inconsulte[f]
promitteret speranda quae conferre non poterat, ipsos etiam veteres amicos suos sibi gratis
Macrob. Sat. II, 7 inimicabat; maxima enim est pars beneficii, si cito negatur quod non dandum promittitur,

a) seeum 1. *f.* ibi secum. b) *ita* 2. c. qui 1. c) conquirentes 1. d) clamor *superscr.* vel favor 1. e) *fort.* quassabat *legendum est.* f) i. dum p. 1.

31) Dominica erat Aug. 22. Teste auctore vitae mane venit et inde die quarta mortuus est, scil. Aug. 25; quamquam ibi in cod. Alnensi legitur 9. Kal. Septembris. Sed d. 8. Kal. Sept. tuentur Necr. S. Maximini, Honth. Prodr. p. 985. et Missale Stabul. ms. 32) *Montaigu* inter Leodium et Hoium. 33) Mos quippe antiquus fuit, ut abbates non nisi tertia post obitum die sepulturae traderentur, ut demonstravimus in lib. 5. de antiquis monachorum ritibus c. 12. n. 6. MART. 34) Salustius Catil. c. 2.

et amicus ita debet haberi, ut putetur inimicus posse fieri. Unde cum inter eum et sibi commissos suscitaretur frequens dissensio, ad hoc usque prorupit eorum mutua indignatio, ut privato germinante inter eos odio, succresceret in posterum publica ipsius ecclesiae maxima confusio. Sed de hiis interim intermittendum.

55. (69.) Episcopus autem circa locum ex veteri pia consuetudine sollicitus, cum audiret a quibusdam quae gerebantur inter abbatem et fratres, et audita dissimulans nosse, eadem speraret corrigenda vel tempore vel ratione, idque minime proveniret, indignatus sibimet super tali ordinatione cum moerore gravi: *Ecce* inquit, *quod verebar accidit, ecce quam infelix exitus ex tam laetis initiis.* Nec tamen abstitit, quin saepius locum reviseret, fratres corrigeret, res ecclesiae ne minuerentur attentius curaret, abbatem in quibus eum deprehendebat minus sufficere suo consilio et auxilio sustentaret. Cuius ille vivaci sedulitate refectus, a suo illo quo gravabatur apud se defectu coepit constantior haberi in hiis quae curanda susceperat, et quae prius ut inexperta sub quadam lassitudine fastidiebat; unde ea quae erant ecclesiae non solum retinuit, sed et quaedam sua industria acquirere studuit.

56. (70.) Quidam nobilis Sigefridus cum uxore sua condixerunt sibi invisere ecclesiam beati Huberti gratia orationis; qui ab abbate honeste suscepti, ibidemque per triduum retenti, pro impensa sibi benevolentia inducti, allodium de Moroldiheis[35], quod erat eorum, ecclesiae obtulerunt, partim gratis donandum, partim ab eis emendum. Gavisus abbas se invenisse opportunitatem huius acquisitionis, duodecim marcas argenti viro et uxori eius antequam recederent appendit, et praedictam possessionem cum familia et omnibus eius appenditiis ecclesiae in perpetuum legaliter donatam optinuit.

57. (71.) Stephanus castellanus Montisacuti casatus erat ecclesiae, quantum ad filios et filias nullum habens heredem. Cuius hereditati cum nepotes illius inhiarent, abbas casamentum quod erat ecclesiae ab eodem Stephano redemit, et ante quinquennium mortis eius redditum sibi infirmorum usibus deputavit. Aedificavit praeterea hospitalem domum ad susceptionem supervenientium peregrinorum et repausationem infirmorum pauperum, deputatis ibidem molendinis Caviniaci fisci ad usum illorum. Constituit etiam integram praebendam communi fratrum elemosinae quotidie addendam ad remedium animarum huius congregationis specialiter destinatam.

58. (72.) Decima totius Amberlacensis fisci videlicet indominicationis, erat sua[a] ecclesiae quae sita est in Ambra beati Petri apostoli, et hoc a tempore Beregisi abbatis, dono Pipini qui erat maior domus Theoderici regis. Tempore autem Henrici imperatoris cognomento Pii, cui heredem non habenti Conrardus in regnum successit, Cunegondis comitissa, quae fuerat unica Gozelonis comitis dominatoris eiusdem fisci, Ottoni cuidam Saxonico nupsit; inter quos inhonesto divortio eveniente, quod non est nostrum renumerare, omne patrimonium Cunegundis lege palatina devenit in manum imperatoris. Henricus autem imperator filius Conrardi praedictum fiscum cum castro quod dicitur Rupes Seremanni duci Frederico mutuavit pro quibusdam eius possessionibus, quae in Saxonia opportuniores erant sibi; sed et Cunegundis apud ecclesiam beati Petri vel Huberti reclusa, coram altari sancti Martini satis continenter ibi vivens post longam poenitentiam in Christo quievit, et sepulta est iuxta[b] corpus patris sui Gozelonis. Quae adhuc superstes dum frequentaretur a duce Frederico gratia caritatis, eius suggestione idem dux praedictam decimam ecclesiae ex toto recognovit. Et quia erat vir veritatis et iustitiae, pro dampno quod intellexit loco evenisse de eadem decima per memoratas dominorum commutationes, tradidit legaliter beato Huberto perpetuo habendum Montem Pincionis[36] cum familia et omnibus appenditiis suis. Qui cum adhuc rudis antiquae et debitae consuetudinis cognosceret ex debito exsolvendas beato Huberto omnes primitias singularum ferarum annuae venationis totius silvae Arduennensis, tanta sollicitudine suo tempore solvere eas curavit, ut quadam vice cum venatoribus suis aprum monasterio deferentibus progressus, ipsemet humeris propriis eiusdem apri caput nobis videntibus ecclesiae inferret et ante altare beati Petri gratia devotionis deponeret. Dux quoque Godefridus cognomento Barbatus quadam die cum ad hanc consuetudinem beato Huberto exsolvendam venatum isset, quinque cervos cepit cum uno lupo; ipsos quoque omnes cum coriis et capto lupo adhuc vivente transmisit nobis videntibus huic ecclesiae. Post mortem autem praedicti Frederici Ida uxor eius nupsit Alberto comiti Namucensi, iterumque praedicta decima coepit 1065.

a) *i. e.* propria. b) *deest* 1.
35) *Morhez*. H. 36) *Pinsamont*, village entre Bastogne et St. Hubert. R.

subduci ecclesiae, agentibus iniquis et fraudatoribus ministris, quasi fiducia immutatae dominationis. Ad hanc reclamandam abbas comitem ob uxorem eius expetiit, et Lamberto maiore rerum ordinem rationabiliter renumerante illis, quod suum erat ecclesia utriusque assensu recuperavit perpetuo habendum.

59. (73.) Apud Caviniacum fiscum curialis familia habebatur, quae olim ecclesiae acquisita cum ceteris popularibus, dominium ecclesiae quasi novum detrectans, servire ei dedignabatur. Unde Balduinum comitem Montensem, filium Richeldis, abbas Lamberto maiore comitatus adiit, et ne insolentiam eorum adversus ecclesiam tueretur, ei rationabiliter suggessit. Comes relato consilio ad Idam uxorem suam aliosque fideles suos qui interfuerant gestis de
37 Caviniaco superius memoratis[37], eorum testimonio iustam quidem causam abbatis recognovit; sed mandavit ei se velle honorari gratia eiusdem a se confirmandae recognitionis. Abbas illi decem marcas argenti condixit, eumque secum Tudiniacum[a] castrum[38], quo tunc episcopus cum Godefrido duce morabatur adduxit. In eorum praesentia Balduinus praedictam
39 familiam curialem ecclesiae beati Huberti suam[39] esse recognovit, et a se respectum eorum omnino removit, omnesque qui videbantur esse huius contradictionis cum servis eorum et ancillis, cum possessionibus eorum et allodiis, facto ibi publice privilegio ei confirmavit; cui etiam cum sigillo episcopi suum quoque imprimi fecit.

60. Episcopo autem inferente duci, satis utilem fore ecclesiae beati Huberti acquisitionem huius fisci, si quis etiam decimam eius acquirere posset, quae erat ecclesiae Prumiensis, consultu et hortatu eorum concepit Theodericus abbas hoc idem negotium exequendi. Denique reversus, utrumque Lambertum Prumiam misit, et nichil eis vel dicendum vel agendum dictans, eventum rei pertemptandum commisit. Excepti honorabiliter a venerabili abbate Wulfranno, et ab eo familiariter per hebdomadam retenti, adeo virum suis affectabant facetiis, ut quibusque suorum postpositis, illorum specialiter frueretur colloquiis. Et Lambertus quidem maior, utpote qui ab adolescentia sua curiis fuerat assuetus, cum delectaret confabulantem sibi abbatem palatinis salibus, iunior vero prout erat illi dicendi locus breviter defloratos veterum annalium subinferret eventus, illud vel saepius exigebat abbas referendum sibi quasi ad gratiam iocunditatis, quomodo Papirius Praetextatus puer, ne senatus con-
Macrob. Sat. I, 6. sultum proderet, matrem suam eluserit. *Hic capitolium ingressus sub clamide patris latenter, indeque regressus, cum se quaerenti matri praesentasset, illa inter oscula interrogavit eum ubi tamdiu fuisset; quo respondente, se cum patre in senatu fuisse, maternis argumentis coepit puero insistere, ut sibi referret quid secreti ibidem audisset. Puer pertaesus quaerentis fatigatione, cum omnino deliberasset apud se capitolii secreta non prodere, adinvenit artificiose, senatum duas uxores unicuique viro decrevisse, idque in commune confirmandum crastina sessione quasi ad utilitatem rei publicae. Femina impatiens totius morae, cum trepidans domum egressa potentiores Urbis matronas suscitasset, factas paene in amentiam tali rumore, convenerunt in crastinum ante capitolium iam senatu consulente; ubi dum furore femineo conclamarent, ne sententiam sui hesterni decreti adversus eas senatus ingravaret, sed potius unicuique feminae duos viros habendos decerneret, requirebant patres quae esset illa mulierum intemperies. Pavebant enim et mirabantur non parvae rei prodigium illam verecundi sexus impudicam insaniam. Tunc puer Papirius curiam ingressus publicum metum demit, et referens quomodo illi importuna mater institisset, et quid ipse matri insimulasset. Tunc senatores ingenium pueri exosculantes, honoris gratia Praetextatum cognominandum sanxerunt ob loquendi et tacendi prudentiam in*[b] *aetatem praetextatam, causam quoque et ordinem rei. Sic derisa est impudentia feminei amoris et levitatis, et Papirio Praetextato, ut erat puer, dignitas adiudicata senatorii ordinis, aliis pueris ex tunc a senatu exclusis.* Hiis illatis ad placitum abbatis prosequebatur Lambertus quae subsequuntur, prout interveniebat ei opportunitas ad gratiam audientis.
Cicero Off. III, 9. *Narrante*, inquit, *Platone inducitur quidam Gyges in terrae hiatum magnis imbribus solutum, ibique offendit equum iacentem aeneum. Cuius apertis lateribus cum invenisset hominem mortuum quemdam, habentem in digito annulum aureum, abstraxit et induit illum, sicque ad pastores regios se recepit, cum esset unus eorum. Qui cum praedicti annuli paleam ad palmam convertens, ipse quoque omnes videns a nemine videretur, huius miraculi solers factus, rege Lydorum interfecto cum quibusdam suis principibus, uxore eius et regno est potitus.*

61. (74.) *Illud quoque*, inquit, *memorabile apud philosophos habetur de Dammone et Pythia, duobus videlicet Pytagoreis, quorum alter a Dionysio Siciliensi tyranno dampnatus sententia capitali, petiit ab eo inducias domum suam disponendi. Tyrannus astutissimus, quod reperiri non posse existimavit, sponsorem qui pro se feriretur, si moram faceret, ab eo requisivit. Ille ut fidem faceret redeundi, vadem mortis suae socium obtulit constanti animo pro se, si non reverteretur, paratum mori. Ad diem intentatae mortis proscriptus rediit, cum socius iam decerneret pro socio libentissime mori. Ammiratus tyrannus amicitiam philosophis cariorem esse quam vitam, remissa sententia condictae mortis, utrumque in amicitiam suam ascivit, quippe quos in tali periculo veros amicos probavit. Idem*[c] *vero tyrannus licet multos punisset iniuste, unum tamen laudatur omnino iuste punisse. Quidam enim aerarius perpendens eum delectari cruciatibus hominum, existimavit illi deservire ad placitum, si furori eius adinveniret alicuius novitatis tormentum. Formavit ergo et fudit bovem aeneum, eumque tyranno praesentavit quasi cuiusdam iocunditatis spectaculum. Qui requisitus ab eo, ad quos usus talem machinam excogitasset,*

a) Rud. *corr. manu alia* Tud. 1. b) *vel* supra *vel* aetate praetextata *scribendum est.* c) *Narrationes sequentes ad fidem cod. 1*[*]*. damus.*

37) c. 49. 38) *Thuin.* R. 39) i. e. propriam. Extant litterae huius recognitionis, datae Tudinii anno 1088. H.

respondit artifex, illo intromittendos si quos cruciandos destinaret, accensoque desubtus rogo, mugitus illi quasi bovis per os eiusdem machinae reddituros. Ad haec tyrannus: „Id ipsum, inquit, per te primum volo experiri, iustumque michi videtur, ut prior patiaris quod aliis praeparasti.“ — Deos quoque suos adeo irrisit, ut probaret eos magis contemptui quam esse alicuius venerationis; nam ingressus templum Iovis, amictum aureum quo simulacrum eius velabatur iussit detrahi, et pro [Cic. N. D. III, 34.] *eo laneum reponi, cavillatus aureum in hyeme frigidum, in aestate onerosum. Aesculapio etiam auream barbam velli praecepit, dicens inconveniens esse filium barbatum videri, cuius pater Apollo utpote quotidie renascens habebatur imberbis. Simulacris quoque tenentibus aureas pateras ademit, protestatus ab hominibus non debere despici, quod illis offerebatur a Diis; aurum videlicet si malum esset, habere Deos non debere, si vero bonum, illis potius convenire qui illo uti scirent. Idem cum a quodam philosopho beatificaretur eo quod ad nutum eius suppeteret sibi tantae potestatis usus, eum ad con-* [Cic. Tusc. V, 21.] *vescendum eodem die invitavit, et praeter consuetudinem exquisitis divitiis convivium agendum instituit, in quo philosopho secum discumbenti nudatum gladium tenui filo super caput suspendi iussit. Philosophus videns gladium impendentem sibi exhorruit convivium, et imminente sibi periculo huiusmodi, gratiam convescendi tyranno qui se invitaverat omnino excusavit. Ad haec tyrannus: „Talis, inquit, securitatis est michi beatitudo, cuius me esse falso praedicasti, cum vel rota fortunae modo summa convolvat[a] infimis, vel ipsa mors omnibus imminens nulli parcere velit.“ Legitur Alexandro sacrificante pue-* [Val. Max. III, 3. Ext. 1.] *rum qui ei ignem accendebat, carbonem unum in brachio excepisse, adustoque corpore immobilem permansisse, nec dolorem vel gemitum signo aliquo vel motu prodidisse. Tanta fuit in puero reverentia disciplinae, ut religio vinceret sensum naturae. Diogenes Cynicus in dolio recumbebat, quod quasi ad habitandum sibi sufficiens praetorii nomine honorabat. Egerat vero* [cf. ib. IV, 3 Ext. 4. Cic. Tusc. V, 32] *ut idem dolium cum sole verteretur, eiusque conversione vitabat refrigerandus solem in aestate, et eum calefiendus captabat in hyeme. Quem cum praeteriens Alexander Magnus praeter optimatum suorum extimationem inclinata maiestate regia reviseret, adstitit Diogeni in praetorio suo captanti hyemalem solem. Quo salutato officiosissime: „Interim, inquit Diogenes, dum loqueris ne obstes michi a sole, neque submoveas michi ministrantem calorem, quem ipse non potes dare.“ Ad haec Alexander se a philosopho parvipensum subridens, et conversus ad principes sibi obsequentes: „Videte, inquit, beluam quae totum mundum habet sub pedibus, quem nos tanto labore quaerimus.“ Cui cum regio munere vestes paene nudo proferret, abiecit eas Diogenes, asserens natum cum divitiis, cui quod habet sufficit. Hic a barbaris ex libertate in servitutem venum* [Macrob. Sat. I, 11] *ierat; quem cum emere vellet Xeniades Chorintius, et quid artificii nosset percunctaretur: „Novi, inquit Diogenes, hominibus liberis imperare.“ Miratus Xeniades responsum eius, emptum emisit manu, filiosque suos ei tradens: „Accipe, inquit, liberos meos quibus imperes.“ — Idem[40] Alexander cum ad Brachmanas pertransiens eandem gentem longe ante didicisset* [40] *adeo cohiberi naturali lege, ut publice philosophantes studio virtutum vitia nescirent, et maxime impudicitiam et cupiditatem, praesentavit se satis reverenter Dydimo principi eiusdem provinciae. Quem Dydimus regaliter excipiens admonuit, ut futura die interesset auditorio cuiusdam inter duos vicinos iustitiae. Locato in crastinum iudicio, sedit cum Dydimo Alexander cum frequentia populari; affuerunt et duo vicini, quorum causa erat eiusmodi. Alter alteri agrum vendiderat, quem dum emptor excoleret, in eo thesaurum invenerat. Mox ad venditorem agri recurrens, hortabatur ut thesaurum suum reciperet, cum nichil sibi praeter agrum vendidisset. Venditor econtra causabatur illum iam non suum esse thesaurum, quia vendito agro eliminaverat a se etiam agri proventum. Alexander miratus liberam totius cupiditatis contentionem: „Huiusmodi, inquit, nulla esset in regno meo agenda disceptatio, quia omne inventum publici iuris vindicaret violenter exactio.“ Ad haec Dydimus interrogavit eum, utrum rerum natura communes ibidem proferret copias? Respondente Alexandro: „Etiam copiosissimas,“ subintulit Dydimus: „Haec quidem dona creatoris licet alendis ibi provenirent creaturis, scirent profecto homines tantae iniustitiae et cupiditatis illa non suis modo debita meritis, sed in eadem terra subsistentibus vel volatilibus vel bestiis[b].“*

62. *Hannibal Carthaginensis apud regem Antiochum profugus, facetissime cavillatus est. Eiusmodi cavillatio sic* [ib. II, 2.] *est. Ostentabat Antiochus in campo ingentes copias, quas bellum populo Romano facturus comparaverat. Convertebat exercitum insignibus argenteis et aureis florentem, inducebat currus cum falcibus et elephantos cum turribus, equos cum miris frenis et ephipiis, cum monilibus et phaleris. Rex tanto exercitu tamque ornato elatus, Hannibalem[c] compellens: „Putasne, inquit, satis esse Romanis haec omnia?“ Tunc Poenus eludens ignaviam imbellium militum pretiumque armorum: „Plane, ille inquit, satis esse haec credo Romanis, etsi sint avarissimi.“ Et hoc satis non solum lepide sed et acerbe dictum. Rex de numero exercitus et de aequiparatione quaesierat, ille respondit de praeda. — In Caesarem quoque mordacitas Cicero-* [ib. c. 3] *nis hoc modo dentem strinxit. Nam post victoriam Caesaris interrogatus, cur in electione partis errasset, respondit: „Praecinctura eius me decepit:“ iocatus in Caesarem qui ita toga praecingebatur, ut trahendo laciniam incedendo velut mollis videretur. De quo Sylla providus dixit Pompeio, cavendum a puero illo. Idem Cicero cum apud Damasippum coenaret,* [ib. II, 3.] *et ille mediocri vino apposito diceret: „Bibite Phalernum hoc, est enim annorum quadraginta.“ „Bene, inquit ille, aetatem refert[d].“ Idem cum generum suum exiguae staturae hominem longo gladio accinctum vidisset: „Quis, inquit, generum meum alligavit ad gladium?“ Sed neque fratri suo in mordacitate pepercit. Erat et ipse parvae staturae; cuius imaginem cum vidisset clypeatam ingentibus lineamentis usque ad pectus: „Frater, inquit, meus dimidius maior est quam totus.“ In consulatu quoque Vaticinii[e] quem paucis diebus gessit, hoc modo risit: „Magnum, inquit, ostentatum[f] accidit in anno Vaticinii, in quo nec bruma nec ver nec aestas nec autumnus fuit.“ — Audivit Caesar Augustus inter pueros quos Herodes a bimatu* [ib. c. 4.] *et infra iusserat occidere, suum quoque filium interisse, et dixit: „Mallem Herodis esse porcus quam filius.“ Idem Caesar sublimis Actiaca victoria revertebatur; occurrit ei inter gratulantes quidam corvum tenens quem instituerat dicere: „Ave Caesar victor imperator.“ Miratus Caesar officiosam avem, viginti milibus nummis emit. Socius opificis, ad quem nichil ex illa liberalitate pervenerat[g], affirmavit Caesari, illum et alium habere, quem ut afferre cogeretur rogavit; allatus corvus verba quae didicerat expressit: „Ave victor imperator Anthoni.“ Nihil Caesar exasperatus satis duxit[h] iubere illum dividere donativum cum contubernali. Salutatus similiter a psittaco, emi eum iussit. Idem miratus in pica, hanc quoque redemit. Exemplum hoc pauperem sutorem sollicitavit, ut corvum institueret ad parem salutationem; qui impensa exhaustus, saepe ad avem non respondentem dicere solebat: „Opera et impensa periit.“ Aliquando tamen corvus coepit dicere dictatam salutationem. Hac audita transiit Augustus, respondens: „Salutatorum talium satis domi habeo.“ Superfuit corvo memoria, ut et illa quibus dominum querentem solebat audire subtexeret: „Opera et impensa periit.“ Ad quod Caesar risit, emique avem iussit, quanti nullam adhuc emerat. — Solebat descendenti a palatio Caesari aliquod honorificum epigramma*

a) *ita correxi;* convolat 1*. b) *Posthaec in 1. sequitur caput nostrum 63, deinde c. 62. sine ullo ordinis mutandi signo Quod quum aperte repugnet intentioni auctoris, censuimus mutandum. Auctor enim quaecunque occasione sermonum Lamberti eiusdem generis in mentem ipsi venerunt, hoc loco in membranam coniecisse videtur, vel potius in scedula assuta postmodum supplevisse; quam scedulam librarius in 1. inepto loco inseruit post c. 63.* c) Hannibal 1*. d) fert *Macr.* e) Vaticum 1*. Vatinii *Macr.* f) ostentum *M.* g) provenerat 1*. h) dixit 1*.

40) Hoc unde hauserit nescio, etsi olim me ea legisse memini.

porrigere Graeculus; id cum frustra saepe fecisset, rursus cum idem facturum vidisset Augustus, breve sua manu in charta exaravit Graecum epigramma, pergentique deinde ad se in obviam misit Graeculo. Ille legendo laudare et mirari tam voce quam vultu; cumque Caesar accessisset ad sellam, Graeculus demissa manu in pauperem fundam paucos denarios protulit
41 *quos principi daret, dicens „Non secundum factum tuum[41], Auguste, quia si plus haberem, plus darem.“ Secuto omnium risu, dispensatorem Caesar vocavit, et sestertia centum milia Graeculo numerari iussit. — Veteranus quidam cum die indicto sibi respondendi iuris periclitaretur, accessit in publico ad Caesarem, rogavitque ut sibi adesset. Ille advocatum quem ex comitatu suo eligendum putaverat, sine mora dedit, commendavitque ei litigatorem. Exclamavit ingenti[a] voce veteranus: „At non ego, Caesar, te periclitante in Actiaco bello vicarium quaesivi, sed pro te pugnavi,“ detexitque impressas cicatrices, et erubuit Caesar, venitque in advocationem, ut qui verebatur non tantum superbus sed etiam ingratus videri; in maxima enim potentia minima[b] debet esse licentia, quia quod apud minores reputatur pro neglegentia, apud potentes*
Macr. II, 7. *habetur pro superbia. — Laberium quendam asperae libertatis Romanum militem Caesar quingentis milibus invitavit ut prodiret in scenam[c] et ageret mimos[d] quos contra alios scriptitando devotabat[e]. Sed potestas non solum si invitet, sed etiam si supplicet, cogit; unde et Laberius a Caesare se coactum testatus[f] sic respondit: „Necessitas cuius cursus transversi impetum voluerunt multi effugere, pauci potuerunt. Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio movere potuit in iuventa de statu[g] viri excellentis, mente demente concita bis trigenis annis actis sine nota hodie fortuna immoderata in bono atque malo floris cacumen nostrae famae frangere, et satisfacere populo non me deicit. Ita me vetustas annorum ut hedera serpens vires arboreas necat.“ In ipsa autem actione subinde quo poterat habitu velut flagris caesus praeripientique se[h] similis exclamabat super inducto sibi quodam iuvene Syro nomine Publio. „Porro, Quirites, inquit, libertatem perdimus,“ et paulo post protenso digito ante Caesarem discurrens adiciebat: „Necesse est multos timeat quem multi timent.“ Quo dicto universi oculos et ora ad solum Caesarem convertunt, notantes impotentiam eius hac dicacitate lapidatam. Caesar tamen furorem in publicum vertit favorem, palmam Publio et annulum aureum donans Laberio. Tunc Publius ad Laberium recedentem ait: „Quicum[i] contendisti scriptor, hunc spectator subleva.“ Sed Laberius novo mimo hos versus subiecit*

„Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summum ad gradum cum claritatis veneris,
Consistes aegre, et citius quam descendas decides
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.
Beneficium dando accipit qui digno dedit.
Feras, non culpes, mutari[k] quod non potest.
Cui plus licet quam par est, plus vult quam licet.
Comes facundus in via pro vehiculo est.
Frugalitas miseria est rumoris boni.
Heredis[l] fletus sub persona risus est.
Furor fit laesa saepius patientia.
Improbe
Neptunum accusat qui iterum[m] naufragium facit.
Nimium altercando veritas amittitur.
Pars beneficii est quod petitur si cito neges.
Ita amicum habeas posse ut fieri inimicum hunc putes.
Veterem ferendo iniuriam invites novam.
Nonquam periculum sine periculo vincitur.
Nihil magis duci convenire quam de omnibus cogitare.“

63. (75.) Hiis et huiusmodi salibus abbas iam pronior ad gratiam factus, requisivit secretius, quae fuerit causa eorum ad se adventus. At illi aperuerunt quod habebant in mandatis consilium episcopi et ducis, expostulationem quoque ecclesiae beati Huberti pro mutuanda sibi ecclesia Caviniacensi. Requirente vero abbate, quam vicissitudinem huius mutationis
42 conferrent, responderunt illi, ecclesiam videlicet Melsinensem[42] cum uno manso terrae in confinio Vilantiae, quae pro situ positionis erat commodior ecclesiae Prumiensi[43], sicut et Caviniacensis foret utilior ecclesiae beati Huberti. Quaestionis huius negotium cum retulisset abbas ad audientiam et consilium fratrum, communi eorum sententia decrevit quod quaerebatur concedendum. Ut ergo rei diffinitione legatio rata constaret, condicta est dies qua utriusque ecclesiae abbates cum advocatis suis ad eam determinandam et confirmandam convenirent. Statuta die dux Godefridus cum Theoderico abbate Prumiam venit, et evocatus ab abbate
44 Wulfranno comes Bertoldus[44] adfuit; sicque in publica praesentia, et communi consensu fratrum, multorum quoque regni optimatum cum praedictis principibus collectorum, traducta[n] et manumissa sed et adstipulata est legaliter per manus abbatum et advocatorum conditio inter utramque ecclesiam praedictae commutationis, anno 1083.

64. (76.) Rogerus Maceriensis, vivente adhuc domno Theoderico abbate maiore, consensu filii sui Godefridi donaverat beato Huberto quicquid habebat in Chevugio pro habenda apud eum sepultura animaeque suae consequendo remedio. Post quadriennium huius dona-

a) *verbum hoc e Macrobio supplevi.* b) nimia 1*. c) proderet niscenam 1*. d) nummos 1*. e) *ita* 1*. f) *addidi ex Macrobio.* g) *quae sequuntur admodum corrupta sunt.* h) *supplevi e Macrobio.* i) Qui 2 k) non m. 1*. l) Heroclis 1*. m) verum 1*. n) *an* tradita?

41) Graeca Macrobii non bene vertit; ibi enim legitur: Νὴ τὴν σὴν τύχηι 42) *Maissin.* R. 43) Vilantia enim, quae tribus fere millibus a S. Huberto distat, Prumiensibus parebat; v. infra c. 99. 44) de Ham, ad fl. Prumiam, advocatus eccl. Prumiensis; v. Hontheim hist. Trev. I, 479. Sed in temporis designatione mendum latere oportet, nisi haec sub Theoderico I acta fuisse dicas, quod probat a. 1083. lin. 55, cum Theodericus I anno demum 1087. mortuus sit.

tionis, Rogero iam defuncto et ut petierat ibidem sepulto. Rodulfus abbas Mosomensis[45] suggessit Raginoldo[a] Remorum pontifici, eumdem Rogerum praedictam elemosinam[b] promisisse olim ecclesiae Mosomensi, eiusque convenire iustitiae et honori, ut promissam attraheret abbatiae sui iuris. Credidit pontifex abbati, et quicquid in territorio Remensi suum erat ecclesiae beati Huberti, ei violenter interdixit, nisi sibi recognosceret quod reclamabat ecclesia Mosomensis. Tali compulsus necessitate abbas ad archiepiscopum venit, assumptoque Lamberto priore ab ecclesia sancti Remigii, ab eo requisivit, cur sua beato Huberto sic interdixit. Raginoldus ut erat tenax coeptae semel sententiae, et maxime in quibus videbatur sibi super posse, tum etiam quia parum contra avaritiam consuluerat, in quibuscumque aliquod commodum sperabat, huius disceptationis iudicium decrevit referendum ad concilium episcoporum quod in proximo praefixerat Suessionis civitate agendum. Abbas ad concilium venit, deducens secum Godefridum filium praedicti Rogeri, paratum sibi disrationare legaliter elemosinam patris sui. Et cum inter cetera res quoque abbatis ventilaretur in concilio, haec inde sententia publice determinata est episcoporum iudicio. De altaribus Remensis ecclesiae quae acquisierat ecclesia beati Huberti, Remorum pontificem posse licenter implacitare abbatem; de fundis vero abbatiae non ei quicquam[c] respondendum, nisi in audientia Leodiensis ecclesiae, ad quam eadem abbatia pertineret, cum ex decreto canonum constet nemini licere in alienam messem manum mittere. Sic res abbatis absoluta est iudicio episcoporum. Bene autem conscius infensum sibi Raginoldum, eo quod unde[d] sperabat nullum sibi proveniret commodum, adeo eum complacavit[e] convenientibus exeniis, ut altare de Bedols, firmato (1087.) privilegio et exclusa in perpetuum persona, optineret donatum ecclesiae Pirensi[46].

65. (77.) Rogerus quoque Porcensium comes ante ipsum Porcense castrum[47] trans fluvium Axonam ecclesiam in honore beati Thietboldi aedificare coeperat, ibique deputatis quibusdam rerum suarum possessionibus, quae in privilegio eiusdem ecclesiae renumerantur, coenobium alicuius magni nominis, ut erat magnanimus, extruere meditabatur. Sed a suis proditus, et in captione dehonestatus, cum se non posse prosequi quod nimis distulerat videret, taedio quoque nimio affectus dehonestationis suae, filiam suam Sibillam Godefrido filio (1087.) Alberti comitis Namucensis uxorem dedit, ipsumque Porcensem comitatum cum omnibus quae erant sui iuris, patri et filio maxima pretii summa ab eis acceptâ vendidit; quorum consensu unanimi et dono legali cellam praedictam beati Thietboldi Theodericus abbas ecclesiae beati Huberti et beati Petri perpetuo habendam optinuit, suosque monachos ibi constituit, firmato inde publice privilegio in archivo pontificali ecclesiae Remensis, recognoscente illud et signante archiepiscopo Raginoldo cum clericis beatae Mariae semper virginis[48].

66. (78.) Cellam etiam Cunensem[49], quae est in honore beati Michaelis archangeli, cum omnibus appenditiis suis, scilicet denominatis in privilegio eiusdem ecclesiae, subiectis illi ecclesiis, decimis, familia, terris cultis et incultis, pratis, silvis, vineis, aquis, molendinis, piscaturis, furnis, legali Galteri et fratris eius Dodonis dono et uxoris eius Hawidis filiae Arnulfi comitis[50] ecclesiae beati Petri et beati Huberti perpetuo habendam acquisivit. Ubi consensu Engelberti Trevirensis archiepiscopi locatis monachis Robertum monachum optimae habitudinis, olim autem clericum maioris ecclesiae Virdunensis, praepositum constituit; cuius industria eumdem locum possessionibus et aedificiis ampliavit.

67. (79.) Boso abbas sancti Agerici, vir admodum optimae religionis, morabatur Iupiliae cum episcopo suo Theoderico Virdunensi[51]. Ibi infirmatus, cum se praesentiret moriturum, omnimodis precibus exegit a suis, ad sanctum Hubertum se referendum ibique sepeliendum. Prosequentibus autem quibusdam nobilioribus castri Hoiensis — fuerat enim inde bene natus, nepos videlicet Bosonis archidiaconi longe supra memorati — sepultus est in ecclesia honorifice ad dextram altaris beati protomartyris Stephani, deserviente eius exequiis qui tunc morabatur ibidem domno Henrico pontifice Leodiensi. Ex eius parentum iure hereditario provenerunt huic ecclesiae duae mansiones viginti librarum in Hoiensi foro.

a) Raginoldi 1. b) *abhinc duo folia desunt in* 1. *sed contulimus* 1*. c) cuiquam 1*; *an* esse cuiquam? d) inde sp n. s. provenire 1*. e) placavit c. xeniis 1*.

45) a. 1087—1106. secundum Annales Mosom., SS. III. p. 162. 46) iam anno 1087, vide supra. Etsi vix credi potest, haec intra tam breve temporis spatium evenisse. 47) *Porcien.* R. 48) a. 1087, indict. 10, anno Philippi 28. Edidit Mabillon Ann. Bened. V, 662. 49) *Cons* sur la Chière près de Longuyon. R. 50) Chisniacensis. 51) qui obiit a. 1088. Apr. 28.

68. (80.) Henricus episcopus ut erat vir tuendae virtutis, Obertum quemdam praepositum ecclesiae sanctae Crucis criminibus convictum de civitate decreverat omnimodo[a] exturbandum. Ille vero proripiens se ad Berengerum abbatem sancti Laurentii venit, et apud eum tam diu latuit, donec eo suffragante in gratiam episcopi rediit. Sed non multo post collectis rebus suis, Henricum regem adiit, qui a Gregorio papa per decennium excommunicatus, quibus poterat expeditionibus Romanam ecclesiam persequebatur. Obsessa enim et capta Urbe Gregorium papam fugaverat, eoque superstite Guibertum Ravennatem loco eius substituerat, qui et ipse iam diu excommunicatus sedem apostolicam temerarius invadere praesumpserat. Decedente autem Gregorio apud Beneventum, cardinales Romanae ecclesiae Odonem Hostiensem episcopum, civibus religiosioribus consentientibus, pro eo in sede apostolica substituerunt[53], quem olim Remensem clericum et postea Cluniacensem monachum Urbanum papam censeri iudicaverunt. Sic sacerdotio et regno dissidente, licet generaliter in mundo sancta ecclesia periclitaretur, specialius tamen Henrico insistente vexabatur, dum pontifices postposita iustitia sibi faventes, vel Urbano subtraherent[b] vel Guiberto attraherent[b]. Sub tali dissentione ecclesiastica languente iustitia, praeter cetera virtutum dispendia, simoniaca haeresis passim invaluerat, dum modo quos excommunicabat Urbanus Guibertus absolveret, et Guiberti desertores Urbanus colligeret. Interea adhuc superstite Henrico pontifice, Obertus morabatur cum principe, et honoratum secum delatis muneribus, prout poterat, ambiebat obsequiis et favoribus alicuius honoris ab eo abstrahendi optentis.

1091. Mai. 31. 69. (81.) Anno autem Verbi incarnati 1091, suae vero ordinationis 16. dominus Henricus hominem exuit in dampnum gloriae Leodiensis et maximo dispendio nostrae quam specialius colebat solitudinis. Cuius vix audita Obertus morte, sine electione ecclesiastica de manu regis episcopatum extorsit, cum maximis pactis praemiis, tamen etiam fidelitatem illi faciens interpositione iurisiurandi[c].

70. (82.) Contulerant se ad eumdem principem duo quondam pseudoabbates, Guolbodo sancti Laurentii et Leupo sancti Trudonis, quos convictos et excommunicatos, criminibus probatis, dominus Henricus ab episcopio Leodiensi expulerat[d]. Hii audita eius morte adducti in spem recuperandi honoris, et ipsi pacti sunt pecuniam principi. Obertus quoque restitu- Dec. tionem eorum ad gratiam eius iuravit, illos quoque secum Leodium deduxit. Dissimulavit 1092. Feb. 1. tamen interim quae intenderet agere, donec consecratus Coloniae fidentior esset in malignitatis exercendae[e]. In eadem autem die reversionis suae mandavit Berengero abbati, ut sine dilatione ab ecclesia sancti Laurentii discederet, et Guolbodoni abbatiam libere habendam relinqueret. Berengerus ne irrationabiliter culparetur abiecisse ecclesiam, quam legaliter susceperat regendam, in crastinum Oberto se praesentavit, causatus publice coram melioribus civitatis, nimis iniuste se praegravari, sine iudicio iustitiam violenter opprimi, divinam quidem vel dispositionem vel permissionem placere sibi, velle tamen ab eis censeri, si sic mereretur tractari. Succlamantibus quibusque et hoc nimis iniuriosum esse, nec tale quid illum pati debere, respondit Obertus, id ipsum se bene recognoscere, sed praeceptum domini sui non esse praetereundum sibi, quod sive iustum, sive iniustum illi iuraverat exequendum. Ad haec Berengerus constantior: *Sine magno dolore,* inquit, *relinquitur, quod non cum magno amore possidetur.* Sic digrediens tulit secum baculum quem tenebat pastoralem, attestantibus quibusque, ipso quoque Oberto, hunc illi iuste convenire; et assumptis secum fratribus quos placuit sibi, secessit ad ecclesiam beati Huberti, quam plane recognoscebat matrem conversionis et professionis suae. Ibi gratanter exceptus, cum illatam non solum sibi iniuriam referret, sed etiam publicas exordinationes, quas Obertus temere exercebat, cum Theoderico abbate et fratribus conferret — scilicet quod de manu excommunicati sine legitima electione et pacta pecunia episcopatum arripuisset, quod se sic eiecto et Guolbodoni deposito iustitiam prodidisset, quod abbatiam Florinensem Gisleberto Hasteriensi[54] praeposito et Broniensem cuidam Guiremundo sancti Iacobi monacho taxato publice pretio vendidisset, quod hactenus liberam et gloriosam sanctae Mariae sanctique Lamberti ecclesiam sic infecisset — tantam adversus Obertum suscitavit eorum indignationem, ut communi consensu quasi excommunicato probabiliter non amodo communicandum censerent. Ad haec Berengerus timens eidem ecclesiae pro periculo temporis, ipsius etiam abbatis retractans simplicitatem insufficientem

a) omnino 1*. b) *ita* 1*; subtraheret *et* attraheret *ed.* c) *hinc* 1. *pergit.* d) *deest* 1. e) *iterum verbum deesse videtur.*

53) scil. post Victorem III. 54) *Hastière.* R.

huic tantae defensioni, subiunxit neminem inquinari, nisi ex consensu mentis; se quidem violenter expulsum, et ideo alias sibi secedendum: ipsi cum pace loco suo persisterent, neque inimicitias temere aliquas in se suscitarent, cum ad hoc nemo eos adhuc impelleret; caverent omnino ne inconsultius tale quid inciperent, quod quandoque eis incepisse poeniteret. Respondit abbas, se quoque sui et suorum esse sollicitum, malle se Obertum offendere quam Deum; si quis esset Domini, perseveraret ei vel in loco persistens vel de loco secum exiens. Firmata ergo communiter huiusmodi sententia, Theodericus assumpto secum Berengero secessit in Franciam, et cum Raginaldum Remorum pontificem de eventu rerum consulendum expeterent, ille privatim Ambianensem pontificem Iheruinum praemittens, mandavit venientibus ne se ei praesentarent, quia nullo modo vel in verbo vel in osculo eis communicaret, nisi culpam suam fatentes praemissus ad eos episcopus a Wibertina haeresi et Oberti communione absolveret. Illi per talem invectionem cum iam certiores fierent sententiae suae, absoluti per Iheruinum, excepti sunt venerabiliter a Raginaldo pontifice; a quo consolati et confirmati, ut persisterent tuendae veritati, diverterunt ad cellam Eberneicortis. Hanc Theodericus Berengero accommodavit, ut ibidem remaneret cum suis, donec per accessum temporis expectaret finem rei, sicque Cumensem cellam moraturus ibi expetiit. Interea Berengerus criminationibus [a] infamare, vitae et moribus eius derogare, tam male se ab eo tractatum continuis querimoniis deplorare, non eum ex pontificatu honoratum, sed pontificatum ex eo dehonestatum declamare. Nec latuit Obertum haec illorum sententia, et suae publicae criminationis infamia, quam licet dissimulatam sua sibi etiam attestabatur conscientia. Decrevit igitur se vindicare, sed ne id videretur inconsulte fecisse, evocavit consulendos, quos sibi vel praemiis vel promissionibus effecerat fideliores amicos. Convenerunt etiam quos ordinaverat et restituerat abbates, scilicet Guolbodo sancti Laurentii, Leupo sancti Trudonis, Gislebertus Florinensis, Guarmundus Broniensis, Theodericum abbatem condempnare parati, cum ipsi dampnabiles ex decreto canonum, nullam haberent auctoritatem iudicandi. Ne tamen soli viderentur praecipitasse sententiam alicuius temeritatis, habito consilio cum archidiaconis, decreverunt legitimis evocationibus abbatem prosequendum, et nisi infra terminos earum se repraesentaret ad episcopale iudicium, illum iuste excommunicandum, aut omnino deponendum. Interim Obertus furere, et in abbatem indignari, et unde illi tanta constantia contra Leodiensem episcopum demirari, eiciendos ex loco monachos et militibus suis abbatiam dispertiendam minari. Missi sunt ab eo ad monasterium Godiscalcus abbas Hasteriensis et Guarmundus Broniensis, ut fratribus hoc periculum enuntiarent, et sic a sententia revellerent, et errori suo huius timoris impulsu inclinarent. Fratribus constanter persistentibus, et illis communicare vel in respondendo nolentibus, populares quique audita huiusmodi comminatione abbatem et monachos querebantur insanire, in confusionem abbatiae novis et inauditis deliramentis ab episcopo Leodiensi dissentire, eos poenas huius dissensionis luituros, nec se amplius vel ecclesiae vel illis deservituros, nisi huius novitatis utrimque sopiretur contentio. Abbas tot infestationibus et questibus permotus, cum ab omnibus quasi fugitivus argueretur, decrevit se obiciendum periculo, et praeter spem omnium venit Leodium, Dei confisus auxilio. Miratus advenisse, repraesentavit se auditorio adversariorum condicta die. Igitur personata quaestione in vice Oberti, culpatus est abbas Theodericus criminibus denominatis, videlicet papam Urbanum et Raginaldum Remorum pontificem in consiliis suis adhibuisse [b], imperatorem dominum suum et se eius episcopum suo instinctu excommunicasse, et per hoc excommunicatum eum probare, quod se suosque ab eius subtraheret communione; itemque fratres suos ab ordinibus eius prohibuisse. Insuper Berengerum publicum praeconem suae infamiae ad eius iniuriam retinuisse.

Abbas accepto loco consulendi sibi, cum advocasset quos noverat sanioris consilii, de criminibus obiectis bona conscientia pro se satisfacturus respondit, videlicet nec imperatorem nec episcopum excommunicandos quaesisse ullo modo, nec excommunicatos se velle probare. Fratres suos ab ordinibus eius se prohibuisse, quia ordinati sufficerent officiis ecclesiae. Berengerum abbatem post tantum praeiudicium et violentiam ad matrem suam ecclesiam confugientem non se debuisse abicere, praesertim cum praecipiat apostolus necessitatibus sanctorum communicare. Iudicio eorum se paratum committere, si quid in hiis omnibus videretur alicui peccasse. Relatis per Henricum archidiaconum excusationibus singulis, cum obice-

a) Obertum *excidisse suspiceris.* b) *addidit Martene hanc vocem, cum desit in codice.*

retur abbati quomodo fidem faceret dictis, habito iterum consilio, ad hoc usque ventilata est sententia huiusmodi iudicii, ut quia monachicus ordo erat vocationis apostolicae, ex euange- Matth. 5, 37 lica auctoritate sufficeret excusando abbati *Est* et *Non* dixisse, interdicente Domino omnino non iurare, et si quid abundantius esset hiis, a malo esse. Indignatus Obertus post tot sui ipsius contumelias, post tot suae animositatis minas provenisse abbati tam facilem evadendi viam, mandavit ei, gratiam episcopi Leodiensis semper esse necessariam abbati sancti Huberti, elaboraret eam sibi ad praesens maximis exeniis acquirere, cum necdum quicquam servitii videretur fecisse. Ad haec abbas sibi bene conscius et longe alterius gloriae cupidus respondit, Leodiensi episcopo non defuturum servitium abbatiae; sub hac dissentione extenuatas res ecclesiae, nec sibi nec fratribus vel ad usum vivendi eas sufficere. Inde cum tandem post multas fatigationes dimissus ad monasterium redisset, gravissimum a fratribus pertulit scandalum, existimatus illis communicasse, quibus ipsi salva fide destinaverant non communicandum. Sed cum certius probarent id eum non fecisse, decreverunt, ut assumptis de fratribus quos vellet, loco et tempori cederet, et meliora ornamenta ecclesiae secum eveheret perque remotiores cellas transponeret, ne ea superveniens Obertus violenter diriperet. Respondente abbate, nolle se communi periculo deesse, graviora esse mala quae singulariter timentur quam quae pariter perferuntur, fratribus quoque subiungentibus, se magis illi timere quam sibi, qui ut privati episcopo nichil deberent, cessit tandem eorum consilio acquiescere, Lambertumque maiorem et Wiredum pro defensione fidei se ultro ingerentes secum eduxit. Evectis quoque secum melioribus ecclesiae ornamentis ad cellam suam quae tutior erat, in Cunensi castro moraturus ibi secessit; et accepta fide cum obsidibus a Dodone praedicti castri domino de ornamentis reddendis ecclesiae, quicquid de se eveniret, non multo post assumptis hiis qui secum venerant, et Roberto ipsius cellae priore, Berengerum abbatem visitare voluit, et veniens urbem Remensem, illum apud sanctum Remigium invenit. Berengerus eum qui se gratia caritatis visitabat exhorruit quasi iam apostatam factum, ne ab eo contaminaretur vitavit. Sic inter utrumque orta dissensione, indignabatur abbas sic sine causa sibi permutatum, quem sperabat unanimem amicum. Discredebat se illi Berengerus credere, quem credebat excommunicatis communicasse, paratus etiam cum suis recedere, si cellam sibi praestitam ille vellet accedere. Sed intercurrente ratione cum probaret abbatem extimationis suae esse minime, regratiati Eberneicortem discesserunt, ibique fratres graviter scandalizatos de praefatae communionis calumpnia invenerunt. Quibus cum satisfieret, non sic rem se habere, vix duo eorum satisfactioni huic potuerunt attrahi, Lambertus scilicet et Heribrannus monachi sancti Laurentii, quibus adeo tunc erat exosum nomen Oberti, ut eo audito, vel in colloquio communi, nullo modo se continerent a sputo indignationis. Unus tamen eorum, videlicet Lambertus, non multo post victus cupiditate ambitionis, ordinatus est ab eodem Oberto abbas Florinensis, sed post annum recordatus, a loco eodem privatus recessit. Convenerant ad eamdem cellam tam ex nostris quam ex fratribus sancti Laurentii ad 25 monachos, qui tanta honestate se agebant tamque ordinata religione, ut Raginaldus Remorum pontifex et Helinandus praesul Laudunensium, afflati bonae opinionis eorum odore, certatim eis vitae necessaria subministrarent; abbas quoque Berengerus elaborabat eorum inter quos deveniebat, adeo se conformare moribus, ut in brevi fieret omnium karissimus, et comes Ebalus[54], communis aliorum tyrannus, haberetur illi mitis et humanus. Qui eodem tempore suggerente uxore sua Sibilla tertiam partem decimae Eberneicortis ecclesiae dedit, et pratum quod dicitur Regis legali auctoritate eidem loco habendum perpetuo confirmavit. Manasses etiam praepositus ecclesiae Remensis tanta eum collegerat affectione, ut saepius evocatum per biduum aut triduum secum manere compelleret, et ad abbatiam sancti Remigii habendam post abbatem Henricum promovendum destinaret; quod et post archiepiscopus factus fecisset, nisi ille ad abbatiam suam revocatus Leodium redisset.

71. (83.) Interea Metensis ecclesia viduata Herimanno venerabili pontifice, elegit sibi episcopum ordinandum Burchardum praepositum Treverensis ecclesiae[55]. Qui sine consensu

54) Roceiensis. 55) Hunc binominem fuisse oportet. Herimannus enim mortuus est 1090. Maii 4. Secundum Annales Metenses, SS. III, 158, Popo a. 1090. episcopus factus est. Hic a. 1094 annum episcopatus sui 5. numerabat, scilicet ab electione computatum. Gallia Chr. XIII, 736. Teste Hugone Flavin. sup. p. 473. 35. clericus Trevirensis fuit, ordinatus in prima hebd. quadragesimae per archiep. Lugdunensem et epp. Matiscon. et Lingonensem cum abb. Divionensi. Bernoldus autem a. 1093. refert, episcopum catholicum post Herimanni mortem electum per Gebehardum Const. ordinatum esse Mart. 27. in media

Henrici regis in civitate susceptus, cum a Treverensi pontifice benedici vitaret, eo quod ille Wiberto, ipse vero Urbano consentiret, evocavit ad se consecrandum Hugonem archiepiscopum Lugdunensium et legatum ecclesiae Romanae. Hugo ut erat devotus catholicae fidei, Mediomatricum intrepidus accessit, quinque comitatus episcopis, Constantiensi[26], Madasco- 1093. Mart. nensi[a], Lingonensi, Tullensi, Virdunensi, Ieronta quoque abbate Divionensi, qui olim audita desolatione ecclesiae nostrae, scripserat ei epistolam hanc consolationis suae: *Theoderico abbati de sancto Huberto, viro Dei gratia religione venerando, et toti congregationi sub eodem patre Deo militanti Ierunta Divionis abbas et sancti Benigni tota congregatio spiritum Moysi in Pharaonem et in omnes servos eius. Moyses verus Altissimi servus maluit veritatem profiteri et affici cum populo Dei tribulatione, quam mendatio consentiens, filius filiae Pharaonis appellari. Iohannes baptista, cuius dextera sanctissimum caput Salvatoris tangere meruit, sic propugnator et amicus veritatis extitit, ut potius eligeret carceris squallorem et capitis obtruncationem, quam in faciem iniqui regis sileret, et nefandis eius nuptiis legis frenis et iustitiae armatura[b] non obviaret. Iohannes euangelista de fonte Salvatoris ebrius et apud diligentem omnes dilectione praecipuus, senilibus membris fomentum balnei noluit adhibere, quoniam inter balneantes haereticum Cherintum conspexit residere[27], credens illi nichil esse publicum, qui per-* 27 *fidia sua se subtraxit a consortio christianorum, docensque nullam habendam communionem cum illis qui per haeresim sese praecidunt a corpore Christi, quique per avaritiam fiunt sagittae diaboli, dentes in faucibus antichristi, subdola viperarum progenies, organa serpentis antiqui. Cherintus in quo deterior Otberto[c]? Cherintus sola fraude catholicae fidei nocuit, calliditate perfidiae suae quoscumque potuit ad consensum sui erroris attraxit. Otbertus pecuniam dedit ut fieret haereticus, ut fornax cupiditatis et avaritiae, templum totius religionis et veritatis obrueret, et omni spurcitiae infectus inquinatione, sancta sanctorum suis maledictionibus, si fas est dici, contaminaret. Ecce verus antichristi satelles, currus sathanae et fidelis auriga, Simonis magi quaedam similitudo vera, molitur destruere regnum Christi, dum sanctae matris ecclesiae statum persequi non desistit, et in corpus suum trahicere laborat, quos Christus cruore suo redemit et pascit et potat. Tanti capitis mortem exinanire cupit, ovesque tanto sudore Salvatoris inventas leoni qui semper animarum nostrarum sanguinem sitit, prodere non formidat, immo omnes in oblivionem veritatis et odium religionis secum praecipitare festinat. Ergo quia nunc tempora periculosa quae praedixit apostolus instant, omnes quod professi sunt esse contendant. Si tuba sathanae graviter intonat, et temporalium bonorum minatur dispendia, carnis etiam quandoque moriturae admonet poenas, totum libenter Christi excipiat caritas, ut neque mors, neque vita, neque aliqua creatura terreat nos a defensione veritatis et zelo iustitiae, ut a gremio matris ecclesiae nequeamus avelli, et a semita Romanae exorbitare sedis. Quapropter vos, o amici Dei et usque modo veritatis et sanctitatis amatores, locum vestrum, id est fidem catholicam, nolite deserere, in castra Domini lupos cum furore irruentes in quantum potestis exturbate, armati fide, et spe coelestis gloriae corroborati, omne pro nomine Iesu improperium maximam dignitatem reputate, rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscipite, contumelias et corporum vestrorum cruciatus certissimum peccatorum vestrorum medicamen existimate. Gloria et divitiae Christus sit in corde vestro. Bonum conscientiae vestrae testimonium sit vobis indeficiens consolatio; et si aliquantulum pro veritate sustinetis, fidelis est Deus qui non patietur vos temptari supra id quod potestis; sed veniens veniet et non tardabit, facietque proventum ut sustinere possitis. Si vero molas leonum quas Dominus in ira sua confringet timetis, ne vos devorent et simplicitatis vestrae cursum aliquo modo perturbent, sancti Benigni domus fugam filiorum ecclesiae in Christi gratia benigne suscipiet, et paupertatulam nostram voluntati vestrae non dicam dare, sed quasi vestra[d] vobis reddere vel ministrare sumus parati. Quapropter, fratres karissimi, virilem animum in causa Dei tenete, et a veritate quae Christus est ne excidatis omnino satagite. Valete. In exitu Israel de Aegypto sanctificata est per Dominum vera confessio.* Huic conventui praedictae benedictionis die statuta abbas Theodericus studuit interesse, abbate Berengero, Lamberto, Wiredo, Roberto comitatus, pro se suisque legatum ecclesiae Romanae interpellaturus. Cuius causam cum suggerentibus praedicto Ierunta abbate Divio-

a) Madasconsi 1. b) *ita correxi.* legis et i. f. a. *cod.* c) *modo sic. modo* Obertus 1. d) *ita* 1*. nostra 1.

quadragesima. Haec inter se et cum nostro satis bene conveniunt. Popo sedem tenuit usque ad a. 1103. Duos autem eiusdem partis episcopos simul ordinatos esse quis credat? 56) Gebehardo, Mat. Landrico, Ling. Roberto, Tull. Pibone, Vird. Richero. 57) Eusebii Hist. eccl. IV, 14.

nensi et Radulfo abbate Virdunensi[58], domnus Hugo Romanae ecclesiae legatus approbasset, et in conventu episcoporum relatam laudaret, eam auctoritate sua ex firmis firmioribus reddidit, beatificans ecclesiam cuius erant tales filii, qui deficientibus aliis, persisterent catholicae et apostolicae fidei; et promittens eis auxilium Romanae ecclesiae et suae legationis, ne Oberto subessent vel communicarent omnino interdixit.

72. (86.) Otbertus amaricatus relatione gestorum, ut solebat exarsit in ira, et saepius complosis manibus, se ipsum arguebat, vel quia semel a se compulso abbate non extorsisset licentiam nocendi partibus suis, exacta fide sibi in nullo dissentiendi, vel quod se adhuc continuisset, non confundisse penitus ecclesiam sic sibi rebellem sancti Huberti, fratribus inde violenter expulsis. Nec diu conceptum furorem dissimulare potuit, collectaque manu militari ad monasterium venire disposuit, et hospitatus Nasaniae, nuncios adventus sui praemisit ad fratres, ut in crastinum ei honeste procederent, et ut decebat Leodiensem episcopum venientem susciperent; comminatus vindicandum in eos, nisi solito accuratius et sollempnius id agerent. Praemissis apparitoribus et hanc extorquentibus minaciter gloriam, nemo respondit ad gratiam; sed ne conticuisse omnino nimia videretur indignatio, quassa tantum voce Gislebertus prior dixit, se et fratres super hiis in commune consulturos, et pro re et tempore quid facere deberent se facturos. In crastinum de negotio tractantibus, licet quibusdam nutaret in occulto fidei tenerrimae status, in hanc tamen sententiam discessit omnium melior consensus: legitimum abbatem eis praeesse, quamvis contingeret eum tunc abesse, eorum communi assensu illum ab episcopo dissentire, sine conscientia eius non debere eos cuiquam maxime cum periculo fidei consentire; convenire Deo potius quam homini obedire. Erat autem
1093. Mai 6. sollempnitas Iohannis apostoli, qua recolitur ante portam Latinam missus a Domitiano caesare in dolio ferventis olei. Posthabito igitur timore cum fratres ordinem suum exequerentur, et suo tempore iam maior missa celebraretur, ecce superveniens Otbertus cum tumultu et ira patentem intravit ecclesiam, et nulla reverentia praemissa orationis, cum furore in superiores cancellos se proripuit, manibusque iniectis diacono euangelium legenti librum clausit, et coeptum officium ira dictante intermittendum minaciter edixit. Deinde totius morae impatiens, arrepta sacerdotali stola ambonem[a] ascendit, et sine ulla retractatione abbatem absentem et eos qui secum exierant nominatim excommunicavit, causatus publice eum meliora ecclesiae ornamenta quasi sacrilegum subduxisse, vel quod magis eum gravabat, sibi quasi excommunicato non communicare. Obstupefactis circumstantibus in ammiratione sic effrenatae immoderationis, cum ad ea quae videbant scandalizarentur singuli, tum vel maximo pudore afficiebantur qui cum eo venerant nobiles laici et ut quique[b] erant diligentiores illi servandae fidelitatis; a quo vix optinentes, ut quasi in consilio loqueretur eis, compositis suggestionibus elaborabant eum revocare sibimetipsi, dicentes illum quidem iustissime irasci, sed esse iniuriosum ab ira sapientem supervinci, mirabile omnibus videri eum clausisse et sic excussisse euangelium Dei, se nec velle, nec posse pati officium quod interdixerat amplius interrumpi; in tali negotio non temerarie, sed consulto opus esse, praesertim cum ei subesset potestas cuiuscumque vellet, convenientioris tamen vindictae. Ad haec Otbertus erubuit praesumpsisse, quod iam sanior nollet fecisse, et publice confessus est, se tunc etiam maximam formidinem pertulisse, cum subito respexisset fratres consistentes in choro ordinate, et posthabito omni eius timore Deo soli reverenter deservire, miratus cum indignatione tot et tales ibidem se offendisse, cum sibi nuntiatum esset perpaucos in loco remansisse. Quibus statim satisfaciens, quod eos inquietasset inconsultus, ut coeptum officium exequerentur humiliter expetiit, et ecclesiam exiit. Ea die copiis secum delatis prandentes plenissime refecit, non ut regratiaretur exasperatis, sed ut leniret exeniis quos non concusserat terroribus intentatis. Praeterea per quosdam opportunos partis suae omnes blanditiis ambire, singulorum animos attemptare, firmiores circumvenire, infirmiores invenire, humilitatem et humanitatem erga eos attentius commendare, eorumque utilitatibus, si sinerent, se communem fore. Ita per suos attemptatis fratribus in crastinum semetipsum eis praesentavit Otbertus, et quamvis illi assurgere dedignantibus, indignationem tamen suam dissimulare doctus, quasi dolens pro eis, ut sese haberent coepit percontari, necessitates eorum ac si suas conqueri, paratum se in omnibus consulere illis: tantum sopita omni contentione consentirent sibi, mallent eius experiri amicitiam quam inimicitiam; pensantes cuius esset periculi talem pessumdare ecclesiam, et ecclesiasticam dissi-

a) umbonem 1. b) *ita* 1*. qui 1.

58) S. Vitoni.

pare familiam. Subclamantibus hiis qui cum eo venerant, optime perorasse pontificem, omne os eorum adversum se rationabiliter conclusisse, non expedire eis talem virum in sua culpa perdere, qui remisso auctoritatis pondere non erubescebat humiliter exposcere, quod si vellet poterat violenter cogere: non iam multum aberat, quin, ut dicitur, gladio melle lito[59] defice- 59 ret iam paene prostrata in eis veritatis defensio, nisi subvenisset vel solo pudore paululum cunctata consilii ratio. Secedentes namque in partem fratres consulendi gratia, cum aliquamdiu dubitarent, an desisterent an persisterent in sententia, tandem placuit omnibus nichil agendum sine abbatis conscientia, quem nullo adhuc legitimi examinis iudicio videbant depositum, quemque sciebant nullius criminis obiectione iuste deponendum; inducias potius ab episcopo expeterent, donec missa legatione abbatem super hiis convenirent, et si possent impetrata immunitate libere veniendi et recedendi secum illum deducerent. Quod cum difficulter optinuissent, et tres ad abbatem fratres destinassent, inter agendum quidam Bulonienses[a] gregariis satellitibus collectis apud Gruispontem, latentibus in silva insidiis vias obsederunt, et duodecim vehicula rapientes, quibus deducebatur episcopale servitium, donec ea dividerentur, in castro quod iuxta erat Mervolt concluserunt. Vulgante fama, quae ut suum est de minimis exaltat maxima, nunciatur Oberto, se cum suis ab inimicis circumventum, hac et illac latere in silvis cuneos hostium, talia neminem ausurum, nisi magnis viribus confisum. Coepit unusquisque pericula metu suo metiri, alius alium ad fugam hortari, sicque proxima nocte conductis locorum peritis, infecto negotio propter quod venerant, per occultos anfractus Otbertus recessit. Qui vero missi fuerant ad vocandum abbatem, cum praesente Dodone ei rerum ordinem retulissent; consilio eiusdem Dodonis visum est abbati non se ingerendum temere iratae potestati, cedendum interdum fortunae et tempori, idque a nullo sapiente imputandum crimini, cum ipse Dominus pro persecutione de civitate in civitatem fugiendum praeceperit. Sic interim abbate cessante, cum audiretur Otbertus a loco recessisse, iam securior ipse abbas ad monasterium venire maturavit, et aliquamdiu moratus cum fratribus, in sententiam quam tuebatur eos reposuit, eorumque rebus pro tempore ordinatis, Deo illos committens recessit.

73. (87.) Per idem tempus ad augmentum episcopii quaerebat Otbertus emere castrum Coviniacum[60], quod erat comitis Balduini[61] hereditarium. Huius negotii executores elegit 60 Arnulphum et Wigerum fratres Tudetiani castri[62] nobiliores, qui tanto sibi ad hoc videbantur opportuniores, quanto praedicto comiti ex vicinitate privatiores. Qua functione exacta, cum viderentur Otberto satis deservisse ad gratiam, suggesserunt illi, mercedem huius suae executionis non solum illi paratos remittere, sed et quantum placeret ei de suo addere; tantum daret abbatiam sancti Huberti cuidam fratri eorum Ingobrando, sancti Petri coenobii Lobiensis monacho. Quae res cum difficilis videretur Otberto, superstite adhuc abbate legitimo, licet sibi inobedienti et contrario, subintulit praesens ibi comes Arnulphus[63] nepos eorum, 63 si quod pro hoc ipso impedimentum curaret, id sibi curandum relinqueret; felicem fore tali procuratore abbatiam, illam nepoti suo se committente non multo post in pristino statu reformandam. Otbertus ergo cum aliquandiu fatigaretur tot promissionibus et suffragiis, tum vero impelleretur ira et odio Theoderici hoc modo eiciendi, licet reluctante conscientia ex iudicio rationis, consensit tamen operam dare tantae exordinationi. Mandavit denique Arnulpho Lobiensi abbati, ut ad se quantocius veniret, et monachum suum Ingobrandum secum deduceret. Deductum sibi liberum reddi iussit, eoque praesente ordinavit abbatem ecclesiae sancti Huberti, nulla praemissa fratrum regulari electione, nullo cognito in eo merito maturitatis et vitae. Dein missa legatione mandavit fratribus, se eorum et utilitatibus et honestati consuluisse, nobilem illis et satis humanum abbatem ordinasse, orare ut gratia sui amoris illum voluntarie susciperent[b], sibique cum eo venturo favore debito procederent. Turbati omnes tam subita rerum permutatione, cum post communem ammirationem ad se singuli redirent, tum denique postposita periculi necessitate coepit evidenter apparere, quid apud quemque hactenus viguerat virtutis amore, quicquid[c] latuerat simulationis timore; gravabat viros virtutis inimicum humani generis adversum eos sic suum malignasse consilium, susci-

a) Buloniensis 1. b) superent 1. c) *f.* quidque.

59) Hieronymum ita dixisse, auctor est Erasmus in Adagiis Latinorum; iterum occurrit c. 89. 60) *Couvin.* 61) Montensis. 62) *Thuin.* Wigerus de Tudin est inter testes emptionis actae 1096. Iun. 14 Leodii, apud Chapeavill. II, 52. Sed haec prius acta sunt, nam Arnulfum abb. Lob. a. 1094. mortuum esse, testantur Ann. Laubienses. 63) Chisniacensis.

tabat censores extincti pudoris affectatae novitatis sic eis provenisse emolumentum. Illis pro pondere et aestimatione rerum vix erat vel cedendi locus, vel consulendi tempus. Alii ne celerius excessisse notarentur a communi sententia, sola reprimebantur verecundia, licet sit difficillima ad se celandum gaudiorum patientia. Tamen collecti in unum, cum quaererent in commune quomodo se praesenti necessitati compararent, licet quorumdam cor a labiis distaret, in hoc tamen omnes visi sunt consensisse, ut vel ad tempus in sententia persistentes consulerent aestimationi suae et famae, ut et qui deliberarent deficere, quasi coacti viderentur hoc fecisse.

74. (88.) Interea Otbertus illum suum ordinatum deducens advenit, habens secum Arnulphum Lobiensem abbatem itemque Arnulphum comitem pluresque episcopii nobiliores. Cumque se vix contineret a furore, indignatus neminem sibi ut mandaverat processisse, optimatum suorum suggestu hoc ipsum compulsus est dissimulare, ne videreretur exasperare, quibus ignoti hominis personam veniebat ingerere. Evocatis igitur fratribus, indixit eis in unum convenire, se colloquendi gratia velle convenientibus intervenire.

75. (89.) Relicto interim Ingobrando, et assumptis secum quos affectandae rei noverat idoneos, ad fratres processit, eosque hilari vultu salutans consedit. Et praemissa quaestione quomodo se haberent, quem exitum tot malis suis sperarent, subiunxit paterna sollicitudine, quod suum erat, illis providisse, eorum desolationi patrem idoneum procurasse, eumque illis adduxisse. Illis ad hoc reticentibus et quasi ex habitu laesae erga se pietatis vultum in terra declinantibus, ex hiis qui convenerant pro sua quisque potentia coepit tacentibus succensere: huiusmodi gestum summae feritatis et immoderatae dedignationis esse; extremae videri dementiae, sic illos velle episcopo Leodiensi obsistere; nimia apud eos patientia illum viluisse, qui tam diu insolentiam eorum sic impune pertulisset; fratribus econtra publice causantibus praeter legem se praegravari, satis superque iniustum et iniuriosum videri abbatem habentibus abbatem superinduci, et hoc ipsum nullius eorum esse cognitionis nulliusque legitimae electionis. Indignatus est Otbertus, se suosque concludi tam evidenti ratione, iamque ordinationem suam irritam esse, nisi contradicentes violentia opprimeret, postposita omni canonica auctoritate. Et ne quid inexpertum relinqueret erga sibi obsistentes, semel et iterum, licet retineretur ab eis, se pedibus eorum temptavit prosternere, ut vel tanta pontificalis dignitatis inclinatione vinceret, quos eotenus potestate probaverat omnino invincibiles. Igitur post multas contentiones, post varias verborum obiectiones et reiectiones, exurgens de medio fratrum, cameram secessit, et per abbatem Lobiensem itemque comitem Arnulphum mandavit eis, ut aut volentes placito suo gratanter accederent, aut sua sibi relinquentes loco discederent. Tam crudeli sententia determinata, fratres petierunt inducias praepositos cellarum evocandi et cum eis in commune consulendi; sed eas nullo modo nisi usque in crastinum potuerunt assequi. Interea Arnulphus comes singulos, ut quemcumque noverat, pro nepote suo aggredi, eius causa consilium et auxilium suum ecclesiae polliceri, cum interim filius eius Otto ipsa eadem die Caviniacum fiscum pervadens, omnem eius praedam abducebat, et quosdam etiam interficiens, fidem paternae pollicitationis inficiebat. Nec iam supererat constantia diutius reniti, firmioribus tot concussionibus fatigatis, infirmioribus tot promissionibus inductis. Isti destinabant apud se huic exordinationi vel non communicandum, vel cum possent loco cedendum; illi oblata spe novandarum rerum affectabant alicuius functionis assequi commodum, vel permissa libertate prosequi voluntatis propriae vel otium vel negotium. Sic fratribus inter se dissidentibus, magis autem a se deficientibus, Ingobrandum Otbertus loco introduxit, ibidemque introductum relinquens, tardius sibi hactenus dissidentibus se praevaluisse laetatus discessit.

76. (90.) Ingobrandus post tot anxietates insimulatae sibi contradictionis, tandem factus compos desiderii sui, ut erat rudis et nimiae simplicitatis, otio et licentia iuvenili coepit resolvi, securus, immo inscius procurandae praelationis. Piget meminisse, quomodo sub hiis casibus pulcherrimus ille flos maximi honoris et decoris huius loci decoloratus conciderit, qua velocitate defluxerit tam diu elaboratus ille status decentissimae religionis et quae cis Renum eo tempore laudabatur singularis; quae quantae fuerit excellentiae, vix aut nullo modo posteritati futurae videbitur credibile, cum sit suum humani ingenii vel potius erroris, credere tardius quicquid virtutis inertiae eius putatur[64]. Ingobrandus infracto rigore tenendae virtutis, nimiumque expers moderandae discretionis, contra morem maiorum quadam liberalitatis

64) cf. Salustii Cat. c. 3.

specie ferociores religiosorum animos emollire, iuvenum vero et maxime adolescentium familiaritates affectare, postremo nec modestiae nec sumptui parcere, dum quosque quasi ad gratiam obnoxios fidosque sibi faceret[65], licet vero sit difficile, hoc modo attenuatis immo 65 paene elapsis ecclesiasticis reditibus; supervenit rei familiaris inopia, quae cum iam non sufficeret imprudentium tolerare negligentiam, impulit eos etiam negligere dampnum suum et infamiam. Nam distractis viginti quinque ex ornamentis ecclesiae quae remanserant ibidem, abbate Theoderico meliora quaeque salvandi gratia efferente, cum necdum praevalerent sic effugere indigentiam, addiderunt etiam obpignorare aut vendere possessionum suarum molendinos et ecclesias. Praeterea cum rerum indigentia, quod erat gravius, passim premebantur vicinorum infamia, et quibus vigente religione fuerant gloriae et honori, ea languente erant iam ignominiae et oneri. Sub eisdem quoque diebus Berengerus erga ecclesiam quasi Otberto subiectam tantas exercuit inimicitias, ut conversionis et professionis propriae oblitus, suae etiam et suorum retentionis in persecutione ingratus, fieret loco inrecuperabiliter dampnosus. Nam cum illo suo more quasi ad fratres suos sustentandos quaestionarias circuitiones ageret, ad Idam uxorem Cononis comitis venit, eamque apud Montemacutum infirmatam invenit; quae praesentiens sibi mortem proximam, dum se apud beatum Hubertum quo pater eius Lambertus iacet deliberaret sepeliendam, Berengerus omnino obstitit ne id fieret, utque ob subiectionem Otberti excommunicatos vitaret, Stabulensem sepulturam potius expeteret, ibidemque elemosinam suam constitueret. Causantibus filiis eius Lamberto et Henrico, quomodo Stabulensis ecclesia videretur absolutior, cum ex dono subiaceret regi Henrico et ex cura pastorali Otberto, Berengeri sententia praevaluit, et reditum trium librarum quotannis ecclesiae beati Huberti in perpetuum abstulit. Theodericus quoque et sectatores eius per quoscumque poterant ecclesiasticas possessiones infestabant, dumque ad incendia et rapinas earum tyrannos hortarentur, obsequium se praestare Deo arbitrabantur. Unde et quidam accepta occasione circa locum tyrannidis exequendae, Ingobrandum impostorem et pessimum clamare, fautores eius fidei desertores et religionis proditores denotare, et ideo omne malum eis inferendum, nullumque bonum illorum amodo servandum, idque quod erat ecclesiae illis solis attribuendum, qui per cellas divertentes, malorum vitaverant contagium. Denique quicquid ex eorum rebus rapere poterant, impune rapiebant, adeo ut ex ipso monasterio agerent praedas publicas, quod nemo umquam eius temporis evenisse audierat vel viderat. Quicquid etiam suum ecclesiae erat in episcopio Remensi vel Laudunensi, item Metensi et Virdunensi sine respectu Oberti et illius sui Ingobrandi quieto iure deserviebat abbati Theoderico sibique subiectis fratribus, interdicentibus ducibus Godefrido et Theoderico suis hominibus, ne alicuius prece vel pretio seducti iniuriam illis inferre molirentur. Guiredus quoque concessa sibi providentia Sulpeum et Nogarias cum Chevogio[66] procurabat, et hoc 66 tanta instantia, ut si quem ministerialium mercede Ingobrandi Mosomenses vel Bulonienses illuc deducere laborarent[a], ille eos vel astu praeveniret vel collectis viribus removeret. Raginerus quoque Pirensis praepositus tanta sedulitate Maceriensem transitum illis obstruxerat, ut nemo earum partium se illo ingerere auderet cuiuscumque negotii gratia. Robertus etiam Cunensis praepositus viribus Dodonis Calviacum, Flabotivillam et Gandrehengias[67] pervaserat, et fratribus qui illo plures convenerant eorum reditibus deserviebat. Hanc abbatiae divisionem cum Ingobrandus Oberto saepissime suggereret, Obertus vero hoc ipsum duci Godefrido quasi advocato ecclesiae quod talia pateretur tristis ingereret: ille e diverso causabatur, id sibi iniuste eum succensere, ea quae sua erant ecclesiae, filiis eius nec debere nec posse quemquam prohibere, ipsi hoc potius imputandum esse, qui tantam in loco hactenus honesto suscitaverit confusionem, quique legitimo abbati superinduxerit illum suum talem consultorem et provisorem. Sub tali huius ecclesiae confusione Lambertus minor, qui apud ecclesiam beati Remigii morabatur, propter temporis et rerum occasionem subiectam epistolam scripsit fratribus[b].

77. (96.) Grassabatur tunc inter Obertum et Lovaniensem comitem[68] inexorabile disci- 68 dium, et ex eo inter utrosque medium gravissime opprimebatur episcopium, comite ipsam civitatem frequentibus assultibus impetente, Oberto quoque collecta expeditione debellare

a) laboraret 1. b) *Epistola desideratur in 1, sive librarii negligentia, sive quod in codice originario, quem 1. descripsit, auctor eam supplere proposuerat, sed non suppleverat.*

65) ib. c. 14. 66) *Souspy, Noyers, Chévogy.* R. 67) *Chauvenoy, Flabeuville, Gandrehengies.* R.
68) Henricum iuniorem ut videtur, cui 1095 successit Godefridus. De causa et terminatione litis v. Aegid. c. 14.

comitem destinante. Hac occasione condicta die convenerant in civitate principes provinciae
convocati, ut in tali discidio consulerent rebus ecclesiae. Cumque inter consulendum inferret
Obertus praedictum comitem iam se excommunicasse, sed illum nullo modo id curare, sub-
intulit dux Godefridus arridens, dictum sibi ab eodem comite excommunicationem illius nul-
lam apud se constare, nisi abbas Theodericus de sancto Huberto eam sibi auctorizaret, ut
aut ab eo se absolvi reposceret, aut illi quasi ab eo excommunicato universalis ecclesia non
communicaret. Ad haec Obertus cum paene fureret, et nimis illoto sermone furori satisfa-
ceret, iuravit cum indignatione, malle se mori quam respectu talis tamque vilis personae se
infamari vel despici, si quid usquam valeret ipse vel sui. Cumque ipsis quoque principibus
iratus opponeret, in hoc eos fidelitati sanctae Mariae sanctique Lamberti deesse, quod sic
impune paterentur deprimi auctoritatem Leodiensis episcopi; nullo modo id illos decere pati
si qua illis subesset cura sui honoris: commotus ad haec dux ipse in primis, Albertus quoque
69 comes Namucensis et Henricus Durboiensis[69], Cono etiam comes Montisacuti, sed et prae-
fatus Arnulfus Chisniacensis, ut erat diversus a se, cum genero suo Dodone Cunensi, respon-
derunt, se quidem fideles sanctae Mariae sanctique Lamberti esse, sed in hoc nimis patienter
hanc ipsam fidelitatem hactenus dissimulasse, quia dissensionis huius causas neglexissent
inquisisse. Consensu ergo unanimi coeperunt insistere, ut diem constitueret inter se et abba-
tem quaestionis agendae, ita dumtaxat, ut quoscumque posset suae sententiae defensores im-
pune abbas deduceret et reduceret, et in publica audientia Leodiensis ecclesiae per liberam
licentiam dicendi et audiendi ipsis praesentibus elimata veritas triumpharet. Obstupuit Ober-
70 tus, quasi cornuto ut dicitur syllogismo[70] interceptus, et cum nusquam posset declinare, tot
virorum compressus auctoritate, quamvis aegre diem illis concessit quaestionis agendae.
Sed non poterat evinci, ut abbati permitteret veniendi et redeundi securitatem. Cumque cau-
sarentur omnes et hoc iniustum esse sibique inhonestum, cum satis intelligeretur hac occa-
sione audientiam se velle declinare, tandem promisit cum duce de hiis consulendum, et per
illum quicquid videretur eis inde agendum, in proximo se determinaturum. Haec omnia cum
Dodo rediens abbati referret, ille exhilaratus gratias egit dispositioni divinae, sperans ex
hoc pendulae dissensioni finem proventurum, et veritatis iudicium sub tot testibus ad victo-
riam perducendum. Nec mora, abbati Berengero haec omnia per ordinem significavit, et ut
in partibus suis veritatis defensores conduceret secum mandavit. Ipse vero assumpto secum
Lamberto maiore et Roberto Cunensium priore, Mediomatricum, Tullum, Virdunum aggres-
sus est peragrare, et propositam necessitatem tuendae fidei notis sibi fidelibus enuntians, quia
non sua sed Christi res erat agenda, ne eius testimonio deessent instanter admonebat. Vide-
res per singulas urbes religiosas et potentes personas tantam pro iustitia persecutionem non
secus quam qui patiebantur indolere, periculi sui securitate religiosae quondam et honestae
Andaginensis ecclesiae causam tuendam excipere, neminem eorum alium quasi cunctando
consulere; sed singulos opem suam certatim abbati promittere. Denique Paulinus Meten-
sium archidiaconus, ut erat doctus suffragari eiusmodi defensionibus — consueverat enim
longis et multis persecutionibus, quae illatae fuerant Herimanno pontifici, constanter decer-
tare tuendae fidei — *Et nos*, inquit, *iam diu fatigavit hic rerum eventus*, *nec ad hos quasi
novos casus excipiendos cuiusquam incitatione indigemus. Et nos et nostra Christo debemus,
dignitas*[a] *huius criminis communis est in eum credentibus. Erit certe quoque iniuriosum*, *si
quod debet esse voluntarium, aliqua mora interveniente videatur extortum, et quod verbis osten-
tamus, auxilio differamus. Huic negotio non conveniunt verba summo ore stillantia, sed ex
intimo cordis fundo diligenter exsculpenda. Nulla hic merces corrumpet linguas nostras, liberis
officiis celebrabitur haec amicitia, et ipsa re et non ex commodo aestimabitur haec talis gratia.*
Cui cum Lanzo abbas sancti Vincentii diceret, se quidem iturum prompto animo, sed quosdam
71 famis periculo, quae tunc maxima erat[71], retardandos: *Nostris*, inquit Paulinus, *stipendiis
ibimus singuli*, *quia non est perfectae caritatis*, *si quod est exequendum gratis*, *ingravato ad-
versus amicum auxilio prosequaris.* Eadem ad auxilium abbatis Tullenses et Virdunenses
excitavit sententia, eadem ad procedendum animavit constantia; cumque per tot defensores
causam suam agendam abbas aeque iam securus locasset, Cunis reversus quomodo res sua

a) *f.* indignitas.

69) *Durbuy.* Henricus filius erat Henrici, fratris Alberti Namucensis; v. Ernst, Des Comtes de Durbuy et de la Roche. Leodii 1836. 8. 70) Hieron. epist. 69, 2. 71) *Anno* 1095 *fames diu concepta invalescit.* Ann. Leod.

processisset abbati Berengero apud Eberneicortem commoranti, et quos ipse procurasset sibi rescribi mandavit. Rescripsit ille, se procurante paratos ad condictam audientiam convenire, de Remensi quidem metropoli domnum Manassem praepositum, postea factum archiepiscopum[72], Rogerum defensorem ecclesiae et archidiaconum, Rodulfum cancellarium et 72
post Manassem praepositum[73], Odalricum scolasticum ecclesiae Romanae satis notum et carum[74]; de ecclesia beati Remigii Lambertum priorem et quos secum deducere vellet; de ecclesia Suessionensi Engelrannum[a] archidiaconum, non multo post Lauduni episcopum ordinatum[75]; de ecclesia Laudunensi Ebalum archidiaconum et Adalberonem abbatem, et quos ipse quoque secum venire competeret. Praeterea significavit ei per easdem litteras, Henrico et Lanzoni archidiaconis et quibus sibi visum fuerat rationabilioribus Leodiensis ecclesiae pro re et tempore se plurima scripsisse et transmisisse, in quibus arguebat eos mercede Balaam seductos coram filiis Israhel scandalum posuisse, habentes modo Obertum pro pontifice, quem secum olim detestabantur iudicio contradictionis iustissimae, et ut ipsa quaedam eius verba interponantur: *Si hoc*, inquit, *recte fecistis, hodie laetamini in Abimelech et ipse in vobis:* Iudic 9, 19
Dominus autem laetabitur in operibus suis. Omnes has procurationes defensionis suae retulit abbas Dodoni Cunensi, et ut secum ducem Godefridum commorantem Bulonii conveniret precibus optinuit, per se certius ab eo quaesiturus, quid cum Otberto tractasset de securitate agendi conventus. Respondit dux, iterum atque iterum se Otbertum pro hoc interpellasse, illum vero variatis verbis certius inde responsum hactenus insimulasse[b]; sed in crastinum se habiturum cum eo colloquium Vilantiae, secum eo usque Dodo veniret, illicque experiretur quid credendum de mandatis abbati referret. Praesenserat autem Otbertus, studiosissime abbatem rem suam procurasse, totque auditores adversum se et clericos suos suscitasse, ipsos quoque Leodienses maximam indignationem concepisse, quod personae aliarum urbium, quasi perspicatiores superinducerentur eis ad disputandum; et diffidens parti suae si congrederentur ei ad iudicium, necessitatem imminentis audientiae destinavit se quocumque modo vitare: unde et duci ad se venienti hoc ipsum secretius intimavit. Dux vero ut hoc audivit, callide quod timebat Otbertus adversus eum ingravavit, dicensque eamdem audientiam non solum per se avertendam[c], verum sua auctoritate et conductu roborandam, compulit sibi duplicari pecuniae promissionem primam; sicque malignante impietate cum avaritia, oppressa est eliminandae veritatis experientia. Nam cum defensione ducis et conductu tantus tamque vulgatus conventus speraretur agendus Leodii imminente natalitio apostolo- 1095.
rum Petri et Pauli, ipsa eadem die cum comite Arnulfo se Remis futurum publice condixit, ut eius causam cum Rainaldo archiepiscopo ageret, eumque de Mosomensi castro quod incenderat et vastaverat[76] concordaret. Dodo intelligens Otbertum et ducem cognitioni discer- 76
nendae veritatis defecisse, eumdem defectum abbati retulit, et meliora speranti maximi doloris vulnus adauxit. Neque enim tantum pro se dolebat, subducto sibi loco defensionis, quantum pro hiis quos emoverat tantae expectationi. Subinde quoque Berengerus abbas assumpto priore sancti Remigii, Piros usque processerat, quaesiturus de certificanda securitate eorum quos et ipse venturos sollicitaverat. Ibidem paulisper cessanti missus ab abbate Lambertus maior occurrit, et quo astu Otberti et ducis spes eorum frustrata esset, nichil tale verenti nunciavit. Berengerus indignatus ex tam subita rerum eversione, statim dictante eadem sua indignatione scripsit maioribus Leodiensis ecclesiae, non recte eos famae suae et honori consuluisse, iudicio et iustitiae nimis impudenter in capite suo defecisse, infamiam huius defectus sui longe lateque tot auditoribus repulsis declarasse, et tamen a condicta audientia sic frustratos, causas agendae defensionis et elimandae veritatis nichilhominus effecisse. Sciens quoque abbatem Theodericum affici gravissimo moerore, secundum animi sui teneritudinem hanc inter plurima illi scripsit consolationem: *Rerum quidem exitus prudentia metitur, sed alieno decepti errore rotam fortunae nos quoque aliquandiu revolvimus, et maximos labores frustra fatigati expendimus. Erit certe hoc aeterni Iudicis vindicare, pro cuius fide maxime proposuimus inimicis eius displicere. Summopere vero curandum est vobis hoc citius*

a) Emolrannum 1. *sed infra* Engelramnum. b) non *interponendum videtur, nisi interpretari malis* dissimulando vitavisse. c) *alterum* non *excidisse videtur.*

72) Raginoldus mortuus est 12. Kal. Febr. 1096. Necr. Rem. ap. Varin, Archives admin. de la ville de Reims. 73) Quo 14. Kal. Oct. 1106. mortuo archiepiscopus electus est, et 1108. Gervasio adversario praevaluit. 74) 1097. legatione ad Urbanum II. functus est. Marlot, hist. Rem. II, 214. 75) anno 1096. Sigeberti Auct. Laudunense, Mon. SS. VI, 445. 76) anno 1092. Ann. Mosom.

eis quos vocastis, ut in locis suis cessent, significare. Ego quoque rediens id ipsum curabo maturare. Vale. Nec mora, ordinatis ab utroque legatis, ut cessante audientia cessarent et evocati, Berengerus rediens Remis quantocius duci occurrit, et quia pro tempore sibi videbatur potens persona, potius caute lenienda, quam mordaciter exasperanda, cum publice quereretur de ea quam patiebatur sancta ecclesia ab Otberto iniuriam, dicendi modum, quasi defensori eius duci parcens, obliquabat. Cum enim Otbertum accusaret, quod condictam veritatis defensionem male sibi conscius subterfugisset; ducem vero e diverso commendaret, quod eam cum ceteris principibus episcopii condicendam extorsisset, dux rubore perfusus, teste conscientia, arguebatur, qua se iudice nemo nocens absolvitur. Excepit verbum prudentissimus vir Rainoldus archiepiscopus a Berengero privatim praemonitus, et causatus cur vel ipse vel ceteri ecclesiarum defensores sic paterentur abbatias Leodiensis episcopii deperire, cum possent suum illum Otbertum ad quod vellent etiam nolentem violenter attrahere, vel volentem liberaliter inclinare; eo usque ducem rationabiliter inductum affectavit, ut promitteret se revera iam allaboraturum ecclesiasticae defensioni et legitimorum abbatum restitutioni, quod et hoc modo divina disponente clementia processit.

77 78. (97.) Erat castrum inter Hoium et Leodium, quod Mons clarus[77] dicebatur, quodque infestissimum sibi navigantes per Mosam saepissime Oberto conquerebantur. Tot illorum querelas et iniurias cum ille diu indignaretur pati, collectis viribus obsidere castrum destinavit. Huic obsidioni disponendae ducem episcopii et principes evocaverat, iamque ordinata expeditione ante castrum constiterat, cum subito dux arrepto tempore Otbertum inclamavit, eique publice consilium suum et auxilium excusavit, nisi abbatias sancti Huberti sanctique Laurentii suo statu reponeret, et eas quas vendiderat, eiectis emptoribus, per condignas per-
78 sonas gratis ibidem ordinatas disponeret[78]. *Quod*, inquit, *o commilitones, a Deo auxilium sperabimus, qui eius ecclesiis depereuntibus non solum defensionem non impendimus, sed et liberam vocem contradictionis subtrahimus. Scilicet hoc de nobis promeruit benignissima dispositio Creatoris, qui nos ministros suae publicae rei constituit, ut pro sua quisque persona nostrum illi negemus servitium, quos pro tuendo iure suo hoc nostro tempore elegit eius generale dominium.* Plura dicere parantis abrupit verbum assensus principum, et invecti pariter in Otbertum, praefixam a duce conditionem de restaurandis ecclesiis et reponendis abbatibus legitimis violenter exigere coeperunt. Convenerant autem ad eamdem expeditionem disponendam quidam ex archidiaconis et praepositis episcopii, qui rapta occasione per hanc invectionem publicam, quasi pro zelo tuendae iustitiae, privatas animositates adversus Otbertum ingravabant, ut ex hoc sibi apud eum locarent in posterum timorem, cuius nisi ex aliquo commodo inutilem vilipendebant amorem. Et cum illi constanter obiceretur quod omnino interdicit canonica auctoritas, scilicet taxato pretio abbatias vendidisse et ecclesiastica ministeria, quae pro animabus curandis gratis largiri debuisset: Otbertus tali tamque insperata compressus exactione, licet intelligeret hoc non recte fecisse, conabatur tamen sibi praetendere non solum suae malignitatis velamen, sed et multorum praelatorum probatae haeresis defensionem, contestatus non se in benedictionibus suis gratiam Dei vendidisse, sed potius eas gratis contulisse; non autem sibi videri iniustum, si de possessionibus ecclesiasticis suum exigeret commodum, quas non habentibus distribuebat ad habendum. Haec pestis de Francia transfusa in Lotharingiam quam sit detestabilis, nostro tempore Petrus Damianus Alexandro papae huiusmodi invectione deplanxit[a]. Sed ut ad rei ordinem redeamus, Otbertus praedicta principum exactione compressus, licet quasi obtorto collo cogeretur velle quod nolebat, de abbatum restitutione benigne tamen pro tempore respondit, et ex eorum sententia quicquid inde censerent, se facturum promisit. Decretum est statim ut remota omni dilatione Wolbodonem et Ingobrandum eiceret, et legitimos abbates locis suis reponeret. Ad hoc Otbertus veritus ne sibi quandoque oneri foret, si talis permutatio abbatum subito et inconsulte fieret, retractato cum prudentioribus consilio, de hiis iudicium agendum constituit, ut rationabiliter illis pro culpa sua convictis et eiectis, iam tunc excluderet sibi occasionem quandoque removendae contentionis. Igitur praefixa die ad rem maturandam collectis abbatibus et archidiaconis iudicium sedit, et ex comprobatione iniustae in eos factae exordinationis, et incompositae eorum conversationis, uterque convictus loco quem invaserat decessit.

a) *Ea in* 1. 1*. *non extat, est epistola I,* 13. *ed. Caietani.*

77) *Clermont*, sur la rive droite de la Meuse, au-dessus d'Ingihoul. R. 78) Cf. Hist. S. Laur. supra p. 279, ubi videbis haec a. 1096. vel prius acta esse.

79. (98.) Scripsit extemplo Otbertus Berengero, se illi regratiatum, et reiecto Wolbodone eius deliberasse monasterium placere sibi et primatibus suis ut fidenter redeat, et fratres qui ad eum confugerant secum reducat. Abbati vero Theoderico, licet idem suffragium idemque iudicium in causa fuerit, hoc scribere dissimulavit, tenacissimus erga eum conceptae indignationis; optime etiam conscius illum non communicaturum sibi. Praeterea cum illis suis fidelioribus abbatibus et archidiaconis secretius tractans, ut quia ad eius placitum licet iniuste illum excommunicandum olim iudicaverant, nullo modo suam paterentur infirmari sententiam, nisi publica satisfactione eius requireret absolutionem et gratiam. Berengerus autem accepta legatione Otberti, primo quidem dubius haesit an coeptae defensioni persisteret, an ecclesiae olim sibi commissae iamque omnino deficienti revertens consuleret. Verebatur enim, accusante conscientia, publicae vituperationis infamiam, ne reconciliatus Otberto videretur a verae fidei perseverantibus apostata, qui eius hactenus tot probatis invectionibus praedicaverat apostasiam. Sed saepius retractans, non sine divino nutu provenisse hunc in rebus tam mutatum tamque insperatum eventum, assumens secum quosdam suorum, properavit Leodium. Ibi occurrentibus sibi extra civitatem archidiaconis officiosissime, cum se eisdem comitatus Otberto praesentaret, Otbertus ut sibi eum affectuosius attraheret, coram duce Godefrido itemque primoribus civitatis obtulit ei iustitiam de ea quam fecerat discedenti iniuria. Quam licet aegre Berengerus visus est suscepisse, ea tamen ab eo illi imposita conditione, ut quicquid per Wolbodonem dispersum disperierat ecclesiae, suo statui reformaretur; illo annuente, sic deosculatus eum secum sedi recollocavit, multis non solum mirantibus sed etiam scandalizatis, quasi ex tam subita permutatione tanti viri, quem utique credebant nullo modo a priori sententia posse divelli; cum ille, ut sibi videbatur, coram Deo securus conscientiae suae et intentionis, non hoc ageret gratia alicuius ambitionis, sed ut subveniret ecclesiae periclitanti et fratribus ab ea dispersis.

80. (99.) Hiis auditis abbas Theodericus, qui tunc morabatur Cunis, fratres suos ad consilium evocavit, et quid in tali negotio opus esset sibi agendum inquisivit. Lambertus maior, ut erat vir consilii, itemque Wiredus Robertus et Rainerus responderunt consulenti, gratias agendas divinae dispositioni, quod praeter spem omnium eorum locum eis patefecerit ad ecclesiam suam revertendi; rediret quantocius sicuti et fecerat Berengerus, ne eo cunctante eveniret aliquis sinister eventus; sua etiam ecclesiae referret ornamenta, quae inde sustulerat salvandi gratia. Firmato ergo consilio decernitur tempus ad rem exequendam, et ex consensu Dodonis assumptis secum ornamentis media nocte castellum exiit, sicque insequenti vespera Fredegorium[79] venit. Postera die dispositis per loca opportuna custodiis, primo adhuc mane in querceto quod imminet monasterio descendit, praemissoque ad fratres Lamberto maiore, mandavit se eos revisere paterno affectu; subiungens, ut nullo modo se vererentur, si quid excessissent per tam varios rerum eventus. Ad haec quibusdam conscio pudore silentibus, quibusdam vero timore Otberti ne facerent quod nolebant opponentibus, tandem meliorum optinuit consensus, ut, quod eos decebat, iustitiae et veritati et consulerent honestati, utque abbati pro Christo exilium passo gratanter procederent, eumque pro suo recognoscentes honorarent. Hiis abbati relatis, procedentibus sibi fratribus humiliter se praesentavit, et prosequentibus eum hiis qui secum exierant, quampluribus quoque qui audito eius reditu convenerant, cum Dei laudibus ingressus est ecclesiam. Deinde renumeratis vel ostensis publice ornamentis quae retulerat, in conventu fratrum venit, et tam de communione Otberti quam de subiectione Ingobrandi culpam suam fatentibus poenitentiam indixit, sicque absolutos deosculatus priori sententiae reformavit. De praedicto autem ecclesiae thesauro commiserat interposita fidei suae sponsione Rodulfo Vilantiensi, scilicet duas cappas et textum euangelicum auro et gemmis insignitum, qui fuerat Karoli Magni imperatoris, et tria cornua eburnea ex elemosina Godefridi ducis cognomento Barbati. Haec omnia ut erat impudens neglector fidei et veritatis, irato sibi domno Vulframno Prumiensi abbati, ut ei regratiaretur, in dono obtulit. Miratus abbas, requisivit unde haec illi provenissent, cum evidenter textum recognosceret ex facta olim sibi processione. Tandem convictus est confiteri, immo mentiri, ea sibi vendita ex distracto thesauro sancti Huberti. Ad haec abbas caput quassans, et de dispersione tantae ecclesiae condolenter suspirans, duo quidem ex cornibus fratri suo Ultraiectensi episcopo[80] transmisit, cetera vero per Rodulfum beato Huberto

79) *Freux*, à une lieue et demie de St. Hubert. R. 80) Conrado.

caritatis gratia remisit. Quam tamen gratiam abbatis praedictus Rodulfus, quasi a se esset, duobus equis pro ea exactis ecclesiae impudenter vendidit, ex qua etiam iniquitate coram praedicto abbate convictus gratiam eius perdidit.

81. (100.) Iam triduum transierat, et ecce Berengerus abbas cum Henrico archidiacono veniebat, ut ex praecepto Otberti quasi vacantem disponeret abbatiam. Audientes autem
81 abbatem esse regressum et a fratribus receptum, in villam ecclesiae quae dicitur Burs[81] diverterunt. Cumque ad Otbertum reversi renuntiarent regressum abbatis, ille iratus interdixit nichil pro eo faciendum ecclesiae ministris. Idem tamen interdictum eadem facilitate extenuatum est qua et prolatum, nec ministri ecclesiae vel abbati vel fratribus pro hoc ministrare destiterunt. Otbertus quoque ira parumper refrigescente, dissimulabat meminisse quod recognoscebat se irrationabiliter praecepisse. Indignatio tamen eius erga abbatem pertinacius obfirmata, nec tempore nec ratione sedari poterat. Unde adeunte se Lamberto maiore pro quibusdam negotiis ecclesiae, cum praedictum abbatem infirmatum audisset, ei quasi excommunicato, si moreretur, interdixit fratrum sepulturam communem, nisi sibi ut episcopo suo satisfaceret vel communicaret. Abbas tamen ex infirmitate convaluit, et malitiae Otberti adversum se consummatae tanto securior quanto et certior, hanc epistolarem apologiam scripsit ecclesiae Leodiensi, in qua se nec excommunicatum probavit, nec quemquam nisi culpa exigente posse excommunicari: *Cum nullum crimen anathemate dignum commiserim, iniuste me excommunicatum liberrime defendo, quia nec fur nec sacrilegus sum vel fui eius ecclesiae, quam Dei gratia rego, neque ecclesiam aliquibus suis rebus spoliavi, nec quicquam de fundis eius aut vendidi aut distraxi aut cuiquam quoad in me fuit usurpare permisi. Sed cum viderem res aliarum ecclesiarum a suis emptoribus, hoc est a Wolbodone, Leupone*[a], *Gisleberto, Warimundo, male diripi, et in pretium simoniacae suae venalitatis pessime distrahi, timens ne similiter ab aliquo pervasore res ecclesiae nostrae dilapidarentur, consilio Godefridi ducis aliorumque sapientium virorum, qui quod postea accidit verebantur, partem thesauri cui maxime timebam, egredientibus mecum de monasterio fratribus, viris fidelibus commisi, et non alias quam infra possessionem et fundum ecclesiae sancti Huberti cum ipsis fideliter usque ad unum quadrantem conservavi, meamque restitutionem operante Dei gratia, non ut sacrilegus, sed ut fidelis conservator, quod suum erat ecclesiae mecum restitui. Unde si quae iaculata est sententia excommunicationis, irritam eam censent praesentia testimonia sanctarum scripturarum, quae me propugnant et defendunt. Hieronymus in commentariis super Mathaeum versum illum exponens: „Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis," ita dicit: „Istum locum presbiteri et episcopi non intelligentes, aliquid sibi de pharisaeorum assumunt supercilio, ut vel dampnent innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur, cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum vita quaeratur. Legimus in Levitico de leprosis ubi iubetur ut ostendant se sacerdotibus: „Et si lepram habuerint, tunc a sacerdote immundi fiant," non quod sacerdotes immundos faciant leprosos, sed quod habeant notitiam leprosi et non leprosi, et possint discernere, qui mundus vel qui immundus sit. Quomodo ergo leprosum ibi sacerdos mundum vel immundum discooperiendo facit, sic et hic aut ligat aut solvit episcopus vel presbiter, non eos qui insontes sunt et noxii, sed pro officio suo cum peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus vel qui solvendus sit." Gregorius papa Ianuario Carallitano episcopo: „Inter querelas multiplices Isidorus vir clarissimus a fraternitate tua se excommunicatum conquestus est; quod cur factum fuerit, dum a clerico*[b] *tuo qui praesens erat voluissemus addiscere, pro nulla alia causa nisi pro eo quod te iniuriaverat factum innotuit. Quae res nos vehementer afflixit: quia si ita est, nichil te cogitare de coelestibus ostendis; sed terrenam te habere conversationem significas, dum pro vindicta propriae iniuriae, quod sacris regulis prohibetur, maledictionem anathematis invexisti. Unde de cetero esto circumspectus atque sollicitus, et talia cuiquam pro defensione iniuriae tuae inferre denuo non praesumas; nam si tale quid feceris, in te scias vindicandum." Item Gregorius in euangeliorum tractatibus: „Saepe pastores ecclesiae in ligandis et solvendis suae voluntatis motus, non autem causarum merita sequuntur; unde fit ut hac ligandi et solvendi potestate se privet, qui hanc pro suis voluntatibus, non pro subiectorum moribus exercet. Saepe fit ut erga proximum odio vel gratia moveatur pastor. Iudicare autem de subiectis digne nequeunt, qui in subditorum causis sua vel odia vel gratiam sequuntur. Causae ergo pensandae sunt, et tunc ligandi et solvendi potestas exercenda."*

XVI, c. 9. — Reg. II, 31.

a) Leupodone 1. 1*. b) clero 1. 1*.

81) *Burc.* R.

82. (102.) Ea tempestate, hortante papa Urbano, una eademque intentio totius occidentis christianos exciverat populos, videlicet armatos Ierosolymam adire, et Medos et Persas qui eam invaserant debellare, terramque repromissionis sibi tenendam subiugare. Huic expeditioni non solum diversae aetatis populares, sed etiam ipsi provinciarum consenserant principes, et sponte posthabitis uxoribus et filiis, honoribus quoque et patrimoniis aut omnino relictis aut pretio distractis, festinabant captare incerta pro certis. Cum hiis Godefridus dux ire disposuerat, et causa parandi commeatus Buloniense castrum Otberto venale exposuerat. Causa huius negotii exequendi Ida mater ducis eiusdem Bulonium venit; quae videns deperisse elemosinam patris sui maioris Godefridi, et monachos discessisse ab ecclesia beati Petri consensu filii sui Godefridi, qui remissis fratribus ad matrem ecclesiam beati Huberti, hortatu domni Henrici pontificis iterata donatione legali quicquid erat elemosinae praedicti avi sui in rebus mobilibus vel immobilibus beato Petro et beato Huberto tradiderat coram testibus idoneis, graviter tulit, et abbatem Theodericum ad se venire mandavit. A quo dum quaereret cum moerore, cur vel quomodo memoria patris sui loco illo defecisset, respondit abbas, id fratri suo et filio suo imputandum, qui subtractis reditibus adnichilassent locum, omnesque destructores eius nosset excommunicatos secundum Alexandri papae privilegium. At femina virtutis sollicita pro patre salvando itemque pro fratre et filio absolvendo, abbatem cum lacrimis adorsa est orare, ut curam ecclesiae beati Petri resumeret, et repositis ibi fratribus, periculum eorum qui in Deum et patrem suum peccaverunt absolveret. Ad haec abbas cum negaret se posse quod cogebatur velle, mater filium suum impulit porrigere illi humiliter vadium satisfactionis, utque veniam excommunicationis obtineret, ecclesiam matrem de Saltiaco rivo[82] cum capellis illi subiectis itemque capella sancti Iohannis et praeben- 82 dis ibi deservientium clericorum omnibusque eiusdem capellae mobilibus et immobilibus; ita tamen ut decedentibus clericis qui erant tunc temporis, omnia subiaceant monachis, procurante abbate capellanum[a], qui deserviet castro et populari parrochiae, sicut avus suus Godefridus maior beato Petro donaverat legaliter, ipse quoque fratribus ibi reponendis publice recognosceret. Quod cum Godefridus in audientia nobilium suorum sine ulla retractatione vel contradictione sollempniter fecisset, ipsa Ida comitissa matrem ecclesiam in Baseio[83] villa, quae propria ab antiquo sui patrimonii in Brachante erat, sita iuxta Nivigellam, ecclesiae beati Petri et beati Huberti tradidit habendam pro anima patris sui Godefridi Barbati itemque fratris sui Godefridi filiique sui ibidem praesentis, eamdemque donationem legali privilegio et legitimis testibus confirmari[84], fratres etiam in sui praesentia ab abbate reponi opti- 84 nuit apud ecclesiam beati Petri.

83. (103.) Otbertus gloriae suae studens, praedictum castrum oblatum sibi concupivit, et mille quingentas argenti libras pro eo duci condixit[85]. Ad has exsolvendas cum proscripsisset exspoliandas congregationes episcopii, tum demum hac occasione adversus ecclesiam beati Huberti maximas inimicitias exercuit. Nam ipsis exactoribus suis missis, tabulam altaris auro tectam disparavit, tres cruces aureas dispersis lapidibus effregit, quarum unam magnae quantitatis domnus abbas Theodericus prior noviter fecerat studio Lamberti maioris, quamque Henricus episcopus a nemine distrahendam sub anathemate interdixit. Ex huius rapinae reliquiis praedictus Lambertus unam marcam et dimidiam auri collegit, et allodium de Felc, quod est prope Nasaniam, a Conone comite qui cum duce Iherosolimam ibat, praesente Bovone de Wahart et Walterio de Ambluz donatum ecclesiae comparavit. Nec multo 1096 Aug. post dux Iherosolimam vadens, ludum unum christallinarum alearum nobis transmittens, multos secum nobiles et religiosos adduxit, quorum defensionis intuitu insectatio Otberti utcumque videbatur tolerabilis Theodorico abbati. Quibus abeuntibus longo et gravi taedio affectus, cum se pensaret imparem perferendis tot rerum casibus, nemini quod conceperat edicens, quasi more solito ad tempus exiret, valedicens fratribus, ad sanctum Remigium Remis se contulit ibidem moraturus. Quod cum apud se destinasset, quia idem locus amplissimae dignitatis et maximae videretur honestatis, tunc magis hoc ideo affectavit, quia didicerat ibidem abbatem quemdam ordinatum Robertum Maioris ecclesiae[86] monachum, 86

a) capellano 1. 1*.

82) *Sansanruth*. R. 83) *Baisy*. R. 84) Privilegium, ubi etiam privilegii illius ab Alexandro II. concessi meminit, iam a. 1094. ind. 2. Bulonii datum est, Miraei opp. dipl. I, 76. Itaque temporum ordo hic turbatus est. 85) Cf. Triumphum S. Lamberti de Bullonio castro cap. 1. quem exscripsit Aegidius. 86) *Marmoutier-les-Tours*. Henricus abbas obierat 1095. Mart. 16. Robertus est auctor Passagii in Terram sanctam.

1096. quem ex dicto Urbani papae expetierat Manasses archiepiscopus causa ibi artius augendae religionis. Quod quam longe aliter evenerit, testatur Hugo episcopus Lugdunensis, legatus ecclesiae Romanae, super hiis ita scribens Urbano papae: *Reverendissimo patri ac domino suo Urbano papae Hugo Lugdunensis ecclesiae servus se ipsum per omnia. Litteras vel legationem cuiusdam monachi Maioris monasterii nomine Roberti ad vos iam venisse putamus, quem frater Manasses Remensis archiepiscopus, quod per se non valuit, ordinandum in abbatem sancti Remigii litterarum vestrarum auctoritate ab abbate suo*[87] *impetravit. Adiuncti sunt etiam ei quidam religiosi fratres, quorum fretus consilio et auxilio subditorum suorum Remensium monachorum animos informaret et ad sacrae religionis imitationem instrueret. Ipse autem, prout virorum bonorum relatione cognovimus, spreto eorum consilio qui ei dati fuerant ad auxilium augendae religionis, coepit adhaerere complicibus levitatis et remissius relaxare districtionem vitae regularis. Quo comperto Remensis archiepiscopus saepius eum per se perque alios religiosos viros, ut erga ordinem suum et sibi subditos corrigendos studiosior esset, admonuit, nichilque profecit. Tandem frustratum se cognoscens de eo quem religiosum putaverat et in abbatem consecraverat, hoc ipsum abbati Maioris monasterii significavit, et ut eum corriperet et emendaret obsecravit. Abbas vero directis a latere suo religiosis personis, multotiens eum increpavit, et ne tam negligenter vivens ecclesiam unde venerat dehonestaret, attentius admonuit, et nisi se emendaret, ut inobedientem et professionis suae transgressorem se excommunicaturum intentavit. Quid multa? Die constituta se ad eum iturum et velut patri suo obediturum promisit. Sed consiliariis suis pravis locutus, ire contempsit. Abbas autem sicut minatus fuerat, eum consentiente episcopo excommunicavit. Ipso vero reclamante et anathematis eius vinculo se minime teneri dicente, quasi ab eius obedientia et professione absolutus et Remensi ecclesiae ut sibi videbatur liber redditus, constituta est dies ab archiepiscopo, quo iudicio episcoporum et abbatum lis illa terminaretur. Praefixa autem die convenientibus episcopis et abbatibus multisque aliis religiosis personis, ipso quoque abbate Maioris monasterii et priore Cluniacensi, discussis utrimque rationibus et obiectionibus, cum probari non posset, quod praedictus monachus Robertus a primae professionis suae vinculo per abbatem suum praesentialiter vel per litteras eius signatas esset absolutus ac sic liber archiepiscopo Remensi concessus: iudicatum est, ipsum ab abbate suo excommunicatum esse, nec ab episcopo Remensi retineri posse. Iudicio finito, saepedictus monachus minime adquievit, et ut pluribus videtur quaerens occasionem vagandi, praegravari se dixit, et audientiam vestram reclamavit. Quem cum archiepiscopus retinere vellet et abbati suo reddere, propter reclamationem vestram liberum permisit ire. Qui illico ad nos veniens, rei gestae seriem nobis nuntiavit, et ex eius relatione didicimus, iuste eum posse revocari ab abbate Maioris monasterii. Nuntiavit etiam nobis pro huiusmodi negotio quosdam fratres Maioris monasterii ad nos venturos, et nobis offerentibus ut pro sua commendatione vel restitutione, si fieri posset, eos expectaret, sustinere noluit, et a nobis abscessit. Die autem tertio post eius abscessum domnus Hilgoldus quondam Suessionensis episcopus*[88] *et frater Pontius noster quondam notus, Rodulfus quoque Remensis ecclesiae praepositus ad nos venientes, rem gestam nobis per ordinem narraverunt, et ex parte Remensis archiepiscopi litteras obtulerunt, obsecrantes ut nostro consilio alterum abbatem in ecclesia beati Remigii sibi ordinare liceret, ne detrimentum pateretur, si diu rectore careret. Quod quidem propter solam appellationem vestram facere noluimus, quamvis quod in tanto conventu et a tam discretis personis factum fuerat, iustum censeremus. Itaque cum non sit nostrum sanctitatis vestrae prudentiam docere, provideat vestra paternitas, qualiter praedicto monacho, si praesentiam vestram adierit vel litteras vobis direxerit, respondeatis. Si enim ecclesia beati Remigii venerit in potestate alicuius irreligiosi, et in temporalibus et in spiritualibus minuetur, et cum periculo animarum cultus divinae religionis ibi adnichilabitur.*

84. (105.) Hugo quoque Cluniacensis abbas de eodem negotio scripsit eidem papae Urbano: *Amantissimo et reverendissimo patri, sanctae atque apostolicae sedis summo pontifici, domno papae Urbano, frater Hugo Cluniacensis cum tota congregatione nostra continuas et fidelissimas devotionis orationes et perpetuam pacem. Multi, o domine pater, iustis ac necessariis causis existentibus cupiunt dignam vestram adire praesentiam, sed impediuntur variis*

87) Bernardo. Ceterum fere eadem Lambertus ep. Atrebat. papae scripsit, Baluzii Misc. V, 304. Urbanus autem sententiam contra Robertum latam cassavit, v. epist. eius d. 1097. April. 14. in Marloti hist. Rem. II, 221. et apud Ducangium s. v. Emancipatoriae, ipsiusque Roberti, Bal. Misc. V, 315. Cf. Sybel, Geschichte des ersten Kreuzzugs pag. 49.

88) tunc monachus Cluniacensis.

difficultatibus obsistentibus. Unde et aliqui eorum saltem ad nos veniunt, quasi ad domesticos 1096. *vestros, si quo modo eis consulatur vel subveniatur illorum necessitatibus. Inter quos domnus Manasses Remorum pontifex, vester humilis filius, noster quoque devotus amicus, quem et in alia epistola vobis commendavimus, conquestus est nobis de Maiori monasterio in ecclesia beati Remigii se quemdam monachum abbatem ordinasse, et longe aliter quam sperabat de eius irreligione maximum loco dampnum provenisse. Petiit autem, ut interpellaremus inde vos; sed quia domnus Hugo Lugdunensis archiepiscopus omnem ordinem rerum vobis significavit, sicut audivimus, reverentiae vestrae suggerimus, ut si ad vos venerit idem monachus, prudentiam vestram nullis circumveniat calliditatibus, sed faciatis ei secundum sapientiam quam a Deo habetis. Reverentissimam ac dilectissimam nobis paternitatem vestram dominus Christus sanam et incolumem nobis conservet et universae ecclesiae.*

85. (106.) Abbas autem Theodericus in festo sancti Aegidii, qui olim fuerat dies ordina- Sept. 1. tionis eius, de monasterio egressus cum Remis moraretur, in sollempnitate sancti Remigii sequenti venerunt ad eum Rainerus Pirensis, Robertus Cunensis, Wiredus quoque praepositus Eberneicortis, de intentione eius certius inquisituri. A quo cum didicissent, privatam vitam se sponte elegisse, tot insectationes Otberti pati non posse, ecclesiam ob sui invidiam destrui vitare, nolle amplius praeesse, quibus in tot periculis non sufficeret prodesse: responderunt fratres hoc non sic temere agendum; sed consulendos abbates qui ad praedictum convenerant festum. Decernitur igitur tempus ad rem. Et cum ad abbatem sancti Remigii ceterosque ibi collectos ecclesiae Remensis consilium referrent, et illi causam abbatis Theoderici veteri iam auditu notissimam ad respondendum ventilassent, ad hunc devenerunt finem, ut quia privatus vivere vellet ne Otberto subesset, caveret, ne unde se expediret alium impediret, neve praedicto Otberto ingereret, quem noviter pro se consecrandum eligeret. Respondit abbas, in hoc ipso sibi et fratribus suis consuluisse, et domnum Berengerum abbatem sancti Laurentii sibi successorem iam diu apud se destinasse, quia et monachus olim fuerit ecclesiae, et a domno Henrico episcopo consecratus legitime, nulla indigeret Otberti consecratione. Laudatus abbas id optime providisse, consensu praedictorum vel praesentium fratrum ibi scripsit Berengero sub obtestatione professionis suae, quam fecerat ecclesiae, ut illi in praesenti periculo succurreret, quodque volenti animo abbatiam sibi commissam relinqueret; hac tamen omnino interposita conditione, quod quibuslibet aliis postpositis, ideo eum successorem elegisset, ne consecratione Otberti indigeret. Scripsit etiam fratribus in commune, ut quem elegerat, ipsi quoque eligerent, sicque per manus Raineri Pirensis et Roberti Cunensis baculum pastoralem remisit ecclesiae; quem illi apud Piros ex consultu interim reliquerunt, ut quasi de incertis adhuc rebus praeveniret inter dissidentes certius consilium, et tanto citius Berengeri eligerent auxilium, quanto ex Theoderico abbate gravaret eos desolationis suae fastidium, maxime propter insectationem Otberti, quae tanto immineret eis infestior, quanto in desolatos effrenatior.

86. (107.) Redditis vero litteris Theoderici in communi audientia, cum iners notaretur vel eius spontanea privatio vel Berengeri eligenda praelatio, ut fit in novandis rebus, pro suo quisque niti coepit ingenio; orta inter eos dissentione, Theodericum quidem commissos sibi inordinate deseruisse, ad abbatiam vero regendam plures apud eos superesse, Berengero suam illi sufficere posse, nullo modo se pati eum sibi praeesse. Indiffinito vero consilio in tam vario dissensu, non multo post redditae sunt litterae Berengero, missae illi a Theoderico. In quibus cum se legisset electum, et sciret iam a fratribus repulsum, paululum subridens: *Cato, inquit, Uticensis die qua passus est repulsam risit, et nocte qua moriturus est legit.* Quae quidem repulsa licet altius quam quisquam ratus esset in cor eius descenderit[89], pro 89 tempore tamen quasi benigne respondit, satis consulte repulsores suos censuisse sua sibi sufficere, unicuique in ecclesia sua militanti debitum honorem competere, scire se moribus eorum non convenire; quaererent cui flos gloriae iam apud eos decidentis refloreret, et religio deficiens resurgeret. Audivit interea Otbertus rerum seriem, et evocatis ad se de monasterio quos noverat meliores, mirari se dixit cur Berengerum repulissent, quem in ecclesiasticis utilitatibus virum tam valentem iam rapuisse debuissent. Eadem sententia de Berengero apud clericos et laicos crebrescebat, et neminem rei et tempori utiliorem censebant. Iam etiam fratres tot assertionibus convicti consenserant eius electioni, cum ille semel con-

89) e Sallustii Iug. c. 11. verba sumpsit.

cepta indignatione primae repulsionis, nullis precibus Otberti, nullis acclamationibus fratrum vel cleri evaluit procurationi oblatae attrahi. Tot igitur tempestatibus, tot dilationibus iam paene deficientis ecclesiae pertaesus Otbertus, indixit fratribus, ut quem vellent de suis eligerent eique consecrandum in abbatem praesentarent.

1099. April. 24. 87. (109.) Inter has disceptationes Lambertus maior infirmatus ad mortem, Berengerum de Leodio ad se reconciliandum mandavit, unctusque oleo quod sibi reposuerat ex consecratione Henrici pontificis, anno incarnati Verbi 1099, 8. Kalendas Maii obiit. Qui strenuus cooperator abbatis Theoderici maioris, in acquirendis praediis et ornamentis, in renovandis et ampliandis aedificiis, in vitreis et fabrefacturis, in ordinando fratrum victu et vestitu, et in quibuscumque poterat ecclesiae profectibus et utilitatibus, cum sub Theoderico iuniore assueta dignitate privatus, adolescentes sibi praeponi iustissime indignaretur, adeo coactus est[a] desipere, ut post discessum eiusdem Theoderici scrinulum beati Huberti quod argento paraverat, ablato etiam capitio aureo mirifici operis, dispararet, cum exactoribus episcopi tres cruces aureas et tabulam altaris auream in coemptione Bulloniensi deliberaret, Godefrido de Ham duo dorsalia cum dalmatica una et cappa commodaret, in ipsa quoque infirmitate sua extrema Berengero partem auri et copiam lapidum pretiosorum a loco asportanda relinqueret. Et ne cui videatur de Lamberto haec talis mentio vel apud Deum poenalis criminatio vel apud homines iudicialis detractio, noverit eum acerbo et longo dolore, ut hoc faceret, provocatum, dum nimis inhoneste tractatus et despectus in ipsa senectute, tot labores iuventutis suae apud ingratos doleret evanuisse; quia et est miserrimum genus infelicitatis, felicem fuisse et de regno in servitium, immo contumelias decidere.

1097? Iun. 88. (110.) In eodem vero anno[90] Kalendis Iunii Otbertus castrum Mirvolt non longe situm a monasterio ad desolationem circumiacentis provinciae refirmavit; quod optentu domini Theoderici maioris Henricus episcopus deiecerat sub interminatione perpetui anathematis: ipsum quoque montem qui ab antiquo fuerat beati Huberti ecclesiae, firmato privile-
91 gio legaliter reddidit[91], condita ibidem et dedicata ecclesia in honore beati Michaelis, fratres secretius utpote in deserto Deo militaturos constituit. Provinciales autem ex timore desolationis quam verebantur non solum sibi, sed et posteris suis, condicta die convenerunt ad ecclesiam beati Huberti, expostulantes corpus eius cum lacrimis Otberto praesentari, si forte vel sic resipisceret ab intentione huius suae inceptionis. Coacti fratres non solum necessitate communi, sed et propria quae magis praeponderabat, licet nimis inconsulte, utque fit in rerum tumultuaria perturbatione, nullis praemissis ieiuniis, nullis vigiliis, nullo apparatu huius executionis, assumto beati viri corpore, processerunt nudis pedibus et operto capite[b]. Videres passim concurrentium turbas augeri[c], luctuque populari canentium letanias et psalmos deprimi. Audivit Otbertus tanti pontificis auctoritate se insequi, et ad horam furore dissimulato, ascensoque equo cum suis et ipse venientibus obviam processit. Praetenta vero paulisper reverentia orationis, post aspersionem aquae benedictae, inter thurificandum fustem ad hoc ipsum paratum arripuit, et de caesis fratrum capitibus sanguine fuso, per silvam palantes huc illucque dispersit. Super tantam tamque iniuriosam temeritatem demiran-
Psal. 10, 4. tibus turbis iustitiam Altissimi, qui cum sit patiens redditor, secundum multitudinem irae suae non quaerit, perlatum est corpus sancti ad ecclesiam beati Michaelis archangeli, ibidemque advigilatum a fratribus recollectis. In crastinum disponebat illud violenter auferendum Otbertus, sed cum in tali praesumptione nemo sibi assentiret suorum, iam sanioris animi resumens consilium, cum reverentia et honore ad suum retulit locum. Cuius evectio cum maximi fuisset ponderis, revectio vero levissimi, probavit eamdem evectionem sibi displicuisse et revectionem placuisse. Positum autem super altare beati Petri, et per octo dies nullo modo potuit loco suo reponi, quasi quamdam satisfactionem exigeret huius suae remotionis. Non multo post ea ipsa die anniversaria, qua beato Huberto praedictam fecit iniuriam, Otbertus captus est a comite Henrico, et Durboium usque deductus incitato equo et satis feroci, durissime et inhoneste collisus vix mortem evasit; sed et quamdiu ex tunc superfuit, numquam adversitatibus et dedecorosis oppressionibus caruit.

89. (111.) Et dum Otbertus fratres iterum atque iterum de eligendo abbate compelleret, tunc demum illis praefixit diem, quo tales determinarentur dilationes. Electus tandem com-

a) *deest* 1. b) corpore 1? c) *ita corr. Martene;* angeri 1.

90) Hic error est, qui fortasse in anni numero latet, nam de Wiredi electione post haec facta adhuc Urbanus papa (ob. 1099. Iul. 29.) sententiam tulit. 91) v. supra c. 48.

muni omnium consensu quidam Girardus, Leodium ducebatur; cum inter eundum de Otberto 1097. coepit agi sermo a deducentibus, donum eius nullo modo legitimum fore, tam pro Henrici regis excommunicati subiectione, quam pro praefati castelli refirmatione quod restruebat, Henrici pontificis neglecto anathemate, tum etiam pro effuso propria manu eius monachorum immo sacerdotum sanguine. Huiusmodi disputatio dum attentius retractaretur inter Gislebertum decanum et Wiredum Ebernensem praepositum, persuaserunt Gerardo interim cessandum, donec ipsi euntes Leodium super hiis abbatem consulerent Berengerum. Gerardus, ut erat vir probus et nullius iniustae promotionis cupidus, simpliciter cessit illis suis consultoribus condictum rei negotium ultro exequentibus. Qui cum id penitus non curanti Berengero de reddendo super hiis consilio suggererent, eidem etiam Otberto quod de dono suo non legali verebantur ingererent; ille id sibi quasi ad iniuriam reputans ingestum, primoribus suis crastinum indixit publicum auditorium, et utrum iniuriosam sibi tam diu abbatiam sancti Huberti funditus annullaret, an ordinaret, edixit eis in commune consulendum. Succlamantibus cunctis potius ordinandam, iterum atque iterum[a] eius obtulit Berengero providentiam. Ille cum semel recusatam nullo modo admitteret curam, communem omnium accepit sententiam, ut destinaret pro aestimatione sua quam ad hoc exequendum utiliorem nosset personam. Qui paululum cunctatus in tali opposita sibi deliberatione, respondit pro tempore neminem utiliorem se nosse, quam ibi praesentem Wiredum monachum eiusdem ecclesiae. Hortatus accedere Wiredus, licet ut fit aliquamdiu reluctari videretur, tamen donante Otberto abbatiam suscepit, sicque comitatus Berengero et Frederico praeposito, Andaginum venit. Fratribus autem electionem sic frustratam indignantibus, et venienti ut est mos procedere detrectantibus, intervenerunt mediatores Berengerus et Fredericus, suffragantes prout poterant ingenio et ratione, ne sic inconvenienter hactenus fratri, amodo vero patri dissentirent, et si eum hoc pati, illos tamen facere non deceret; consulerent vel famae suae, ne nimis inconsulte viderentur tale aliquid egisse, experirentur prius utrum esset utilis et retinendus, an inutilis et reiciendus. Tandem rationi ad horam cedentes, suppressa ad tempus contradictione, passi sunt illum adesse, sibique aequanimiter interesse, donec eadem contradictio quandoque fieret iustior, si consecratus ab Otberto Romanae sententiae probaretur desertor, cuius antea fuerat acerrimus assertor. Gravabat autem adhuc ab introitu Ingobrandi praesentem ecclesiam maxima rerum inopia, quia dispensatores earum tractabant eas nimis prodige, nullo respectu fidelitatis, et paene ad numerum viginti librarum imminuti erant reditus ecclesiastici ab introitu domni Theoderici maioris, de praebenda fratrum sine consensu eorum datis immo et venditis noviter et iniuste beneficiis, et hoc, ut supradictum est, consilio et actu Lamberti maioris et Theoderici iunioris. Et cum frequens querimonia fratrum coram Wiredo huiusmodi iniustitiam et dampnum deplangeret, ille caput quassans, complosis manibus cum indignatione talibus consultoribus et auctoribus poenalem vindictam ultionis imprecabatur divinae. Sed quam inexcusabilis est omnis qui iudicat, cum et ipse idem faciat! Quia enim, ut dicitur, voluntates regum ut sunt vehementes ita et mutabiles, non multo post Wiredus praedictis noviter casatis diem ad se conveniendi posuit, et contra publicam fratrum contradictionem ad privatam eorum gratiam singulos recasavit, cum et ante legitimam consecrationem suis nullum legale donum posset ab eo fieri. Unde et magis ex hoc crebrescebat communis fratrum sententia, illum omnino vel pro nullo habendum vel reiciendum, cum Romanae auctoritatis privilegium, quod a Gregorio papa huic ecclesiae specialiter est decretum, huiusmodi praesumptorem potestatis honorisque sui dignitate censeat privandum, aut si quod verebatur manibus Oberti se submitteret consecrandum. Quod ille praesentiens Oberto consecrationem suam offerenti aliquandiu se subduxit, utque tutius vitaret pondus necessitatis de proximo imminentis, Franciam divertit, et apud Ebernensem cellam morari coepit. Obertus huius subductionis satis conscius, attemptavit eum inducere tanto facilius quanto et suavius, ex suo coniectans ingenio, ut sese res habebat, nolle illum facile iam carere semel degustati honoris experientia, cuius donum in accipiendo[b] recusaverat de manu eius, quae sibi non videbatur prius legitima. Scripsit autem illi in hunc modum a Leodio: *Obertus Dei gratia Leodiensium episcopus fratri Wiredo abbati de sancto Huberto gratiam suam et veram dilectionem in Christo. De promotione tua qualiter canonice et secundum regulam sancti Benedicti fuerit facta, quomodo, inquam, humana gratia et terrena com-*

a) *deest 1. addidit Mart.* b) non *deesse videtur.*

1097. *moditas et cetera, quibus indigni homines indigne ad honores solent provehi, procul fuerunt a nobis, utpote qui tam carnalem quam spiritualem rei vestrae publicae reparationem per vos desiderabamus fieri, nulli notius est quam vobis, et eumdem rectae intentionis oculum semper purum, semper apertum erga vos habere volens, quod in vobis bene coeptum fuit, melius perficere volui, et ad benedictionis gratiam in proximo vos perducere, Deo opitulante, disposui. Vos autem illo tempore imparatum, vos in quibusdam negotiis lacrimabiliter dixistis obligatum, et consilio et auxilio bonorum, praecipue autem concordia et unanimitate fratrum vestrorum ad tam sublimem gratiam esse proveniendum, diemque huius rei perficiendae elegistis et petistis,*
Nov. 30. *et in ipsa sancti Andreae festivitate, me annuente, statuistis. Sed quia tunc Leodii non fuimus, quippe honori et gratiae domni imperatoris deservivimus*[92]*, vos tunc Leodium non venisse nequaquam negligentiae imputamus. Nunc autem praecipiendo vobis denuntiamus, et per veram*
1098. *obedientiam vos admonemus, ut remotis omnibus impedimentis 10. Kal. Februarii Leodii sitis*
Ian. 23. *in crastino, hoc est in sequenti die dominica*[93]*, ad percipiendam benedictionem paratus, vosque per Deum et per beatum Hubertum omnimodis ammonitum esse volumus, ut interim nichil aliud, nisi quod ad meum honorem et ad ecclesiae vestrae spectet utilitatem, quaeratur a vobis vel agatur. Valete.* Sic Obertus, ut aiunt, gladio melle lito si quid constantiae in Wiredo supererat funditus extinxit, illeque praefixa sibi die Leodium venit. Quem dum Otbertus argueret tam diu oblatae sibi benedictionis gratiam subterfugisse, ille ad horam quasi resumpto zelo veritatis attestandae, vel ut inde apud fratres excusabilior videretur de sua consecratione, hanc praetenderet, in publica audientia subintulit libero ore, non sibi videri commodam eius benedictionem, quippe cum in obstinatione tam longa adversus sedem et auctoritatem apostolicam Henrico regi nitenti singulariter faveret, tum quia ex hoc ipso, si benediceretur ab eo, timebat fratrum suorum contradictionem, tum etiam quia in desolationem ecclesiae beati Huberti castrum Mirvolt refirmasset, quod ne a quoquam amplius fieret Henricus praedecessor eius interdixerat sub perpetuo anathemate: respondente Otberto non modo esse tempus istius discussionis agendae, dissimulataque callide indignatione invectionis tam subitae, illam suam benedictionem iam quasi nolenti deliberabat subtrahere. Statimque bene conscius eius animositatis ad rem inter utrumque componendam Berengerus subintulit, benedictionem non
2,2. esse Otberti, sed Dei; cum econtra Dominus per Malachiam dicat de sacerdotibus displicentibus sibi: *Maledicam benedictionibus vestris, quia non posuistis super cor, ut gloriam nomini meo detis.* Acceperat tunc temporis quidam monachus beati Laurentii Lambertus de manu
94 Otberti abbatiam Florinensem, qui, ut iam dictum est[94], non nisi cum sputo nominis eius poterat meminisse, quamdiu cum Berengero morabatur apud cellam Ebernensem. Huius cum Wiredo consecrando constituta erat consecratio, quam tunc quidem gratia Wiredi Berengerus differendam optinuit, donec Stephanus sancti Iacobi abbas praemissus ad ecclesiam beati Huberti ex auctoritate pontificali hortaretur fratres consentire agendae benedictioni. Ille adveniens cum nullum quaestionis suae optineret effectum, inter agendum requisitus est a fratribus, ut secundum suimet intellectum super eiusdem rei negotium redderet eis liberum veritatis et iustitiae consilium. Miratus abbas sic se conclusum, cum quasi obtorto collo cogeretur dicere quod nolebat veritatis et iustitiae testimonium, respondit, se non venisse ut deferret eis veritatis et iustitiae testimonium, sed ut voluntatis eorum eis qui se miserant referret assensum. Sicque inactus rediit Leodium. Wiredus licet sollicitus fraternae contradictionis, magis autem curiosus quomodocumque retinendae praelationis, Lamberti praedicti consecrationi agendae ultro se consecrandus ingessit. Lambertus non multo post redarguente se conscientia abbatiam Florinensem sponte deseruit. Wiredus assumpto secum iterum Frederico praeposito Andaginum venit, diutissimeque sperata, sed negata processione ecclesiam introiit. Iniuriam huius aversionis non solum sibi iniuriosam, sed et Oberto ecclesiaeque Leodiensi, in publico fratrum conventu, praesente immo indignante Frederico conquestus, cum eo Leodium rediit, ibidem hoc ipsum conquesturus. Et quia tunc temporis iustitiam deprimebat potestas et rationem voluntas, quidam ex fratribus inferendam sibi violentiam timuerunt, et ex eis decem simul in una die abeuntes per cellas diverterunt. Hiis quasi exoneratus iam securior immo ferocior Wiredus rediit, nimiumque ambitiosus propriae dominationis et omnino incredulus fraternae procurationis, ecclesiasticas dispensationes sub se solo provisore commisit laicis. Sic ergo ipse laboris impatiens et domi conquiescens, dum

92) qui tunc Mogontiae colloquium habuit, teste Ekkehardo. 93) hoc convenit a. 1098. 94) cap. 52.

non Dei sed sua quaerentibus magis quam fratribus dispensationes ecclesiasticas crederet, coeperunt nullo procurante sationes deperire, dominicales mansiones cum horreis ruere, assentientibus infidelibus ministris et eodem assensu se ipsos tuentibus, omnimodo advocati regnare super pauperes ecclesiae, legitimas consuetudines detortas ad placitum suum demutare, obsonia indebita exigere et leges voluntarias adversus ecclesiam ingravare, constitutiones suas exactis scabinorum violenter iudiciis in posterum firmare, deprecatorias violenter quaestiones exaggerare. 1098.

90. (114.) Interea indignabatur Theodericus suam de Berengero annullatam electionem, coepitque abbatiam suam repetere, quam ea tantum remiserat conditione, ut ei talis succederet, qui non Oberti indigeret consecratione. Consilio ergo Manassis[a] Remorum archiepiscopi et abbatum qui testes erant praefatae conditionis confirmatus, ex hoc ipso iustam querelam agendi scripto mandavit Wiredo, se satis superque mirari, illum tam impudenter potuisse fieri monstrum tam diversae dissimilitudinis, ut a sententia cuius olim secum fuerat acerrimus assertor, tam cito exciderit apostaticus desertor; ideoque nullam sibi debitam in ecclesiasticis dignitatibus praelationem, cum etiam pro mercede huius iniquitatis apostolicae sedis prodiderit auctoritatem: vel si eum ut minus scientem suo seduxit consilio, ut se abbatia pro Christi fide privato, fraudulenter eius succederet loco, in condicto a se ecclesiae Romanae iudicio ex hiis omnibus inter eos ageretur discussio. Scripsit autem ei hoc modo: *Frater T. ceterique fratres dispersionis ecclesiae beati Petri et beati Huberti W. nimis ambitioso et inconsiderate gloriam propriam quaerenti, et in hoc ipso contra Deum et apostolicam sedem faventibus sibi. Filius aeterni Patris semper coaeternus et coaequalis ei in unitate Spiritus sancti, non rapinam arbitratus se aequalem Deo, semetipsum exinanivit, et assumpta forma servi sine conditione servili, oblatum sibi regnum fugiendo recusavit, et crucem sibi baiulans ad mortem pro nobis ultro descendit, seque viam humilitatis non arrogantiae constituit imitatoribus suis. Idem resurgens a mortuis in trina confessione dilectionis suae oves, quas sanguine suo redemerat, Petro commisit. Petrus cum data sibi potestate ligandi et solvendi eamdem auctoritatem et curam sedi Romanae reliquit. Constat ergo Christo repugnare, ecclesiasticae auctoritati et apostolicae sedi non obedire, et eos aeternae mortis diluvio involvi, qui extra arcam catholicae unitatis fuerint reperti. Ad hanc fidem tenendam domnus Berengerus cum suis vestra quoque industria doctior et ferventior ceteris, nos quasi simpliciores et tardiores informavit, ad eius defensionem etiam cum periculo vitae nostrae exemplum vestrum armavit. Quomodo ergo verbo Dei inimicus homo superseminavit zizania? Quomodo in agro cordis vestri germinavit spina et tribulus tantae inconstantiae et dissimilitudinis? Monstruosa plane constat dissimilitudo et omnino detestabilis coram Deo, apud quem nulla est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio, ut quibus assertoribus firmata est sententia quam tenemus, eisdem desertoribus, quantum in ipsis est, infirmata pervertatur. Si enim post tot ventilata fidei christianae testimonia, ut et nos et vos seduceretis, contra Deum sensistis, omnino probamini haeretici, et ideo in ecclesia Dei secundum sacros canones nullius promotionis vel auctoritatis habendi estis, solumque vobis locum poenitentiae sciatis in hoc superesse, ut Iesum praeceptorem reclametis a longe. Si autem gloriam Dei relinquentes et vestram constituere volentes, facti estis apostatici, nonne — siquidem de similibus idem est iudicium — effecti estis membra diaboli, ut in vobis iam operetur mysterium iniquitatis? Et ne videatur vobis nimis iniuriosa haec nostra sententia, verbo et exemplo vestro iam diu probata, consulite totius catholicae christianitatis ecclesias, consulite etiam vestras apud vos conscientias, utrum vos in his conatibus vestris coram Deo vel excusent vel absolvant. Et quomodo defecit vestra virtus et constantia, qui nobiscum per exteras regiones, ut videbamini, pro amore Christi passi mendicitates et exilia quasi cuiusdam martyrii palmas in conspectu hominum praeferebatis? quomodo scandalizatur in vestram apostasiam in suis locis? Scandalizantur in vobis sedes Remensis, Laudunensis, Metensis, Virdunensis, Tullensis, quae vobis praeconantibus dolebant omnino, sed adhuc dolent decolorationem quondam splendidissimae et religiosissimae ecclesiae Leodiensis, sed et nostrae Andaginensis. Sed et ille modernus eius sedis angelus, non bene nostri sollicitus, instinctu vestro scripsit Remensi nuper archiepiscopo, ut clauderet nobis aperta viscera suae caritatis, et prohiberet nos a finibus suis et constitutis apud se iustis possessionibus nostris. Neque certe satis fuit gloriae vestrae ecclesiasticas personas in nos commovisse, quot utcumque fuerit tolerabile; sed et conductu praesentiae vestrae quamplures saecularium tyrannorum ad nos insectandum praemiis et promissio-*

a) *ita scripsi pro* Raginoldi; *is enim mortuus erat et Manasses iam c.* 83 *commemoratur.*

1098. *nibus armastis, et contra sanctorum canonum decreta ad audientiam eorum nos violenter coegistis. Qui in nos satis humaniores caritate vestra, cum intelligerent, immo cum mirarentur nos*[a] *a priori sententia veritatis dissentire, exhorruerunt inter nos tractare quod non erat eorum iudicare. Nobis autem audientiam vel Remensis vel Laudunensis ecclesiae reclamantibus, tandem Remis convenimus, ibique cum Manasse archiepiscopo Engelramnum Laudunensem episcopum pridie Roma regressum invenimus: in audientia eorum dato nobis*[a] *loco vos defendendi, nobis autem libenter concedentibus placito vestro cedere, nobisque*[a] *subesse, si salva fide iudicaretur nobis id fieri posse. Scitis certe, quo iudicio uterque pontifex causam vestram concluserit, videlicet nullo modo competere vobis vel nomen vel officium abbatis, nisi Romana auctoritas id specialiter rationi vestrae adiudicaverit, aut legatione veraci, delatis inde signatis litteris, vobis confirmaverit. Precamur ergo, monemus et obtestamur sub obtestatione et iudicio divini nominis per auctoritatem concessam beato Petro eiusque apostolicae sedi, ut iam tandem aliquando et vestro et nostro periculo consulatis, et ad discernendam causam vestrae dissensionis, nobiscum audientiae Romanae in venturo festo Simonis et Iudae vos praesentetis, nosque, ut iustum est, ex stipendiis ecclesiae matris nostrae quae vobis abundant, vobiscum*[b] *deducatis, vel concedere dignemini unde ad eamdem audientiam statuta die possimus convenire vobis. Si vero etiam cum ceteris iniustitiis quas patimur a vobis, stipendium matris nostrae ecclesiae, quod scitis nostrum sicuti et vestrum esse, infra reclamationem audientiae Romanae nobis subtraxeritis, credatis pro certo quantum in nobis est, nos non defuturos praefixae audientiae, etiamsi ad hoc exequendum nobis quicquam non suppeteret, nisi ex mendicitate.* Huiusmodi evocationem Wiredus relectam sprevit et neglexit, noluitque credere quod indignabatur timere. Morabatur adhuc tunc temporis Lambertus Remi, et cum didicisset, referente Theoderico, incumbere ex apostolica reclamatione pondus tanti periculi Wiredo et subiectis suis, pro fratribus graviter indoluit, eumdemque Theodericum, ut erat tenerrimus in obiectis sibi controversiis, tam per se quam per quos poterat prudentiores, ut consilio et rationi adquiesceret, utque ab hac commonitione cessaret, allicere studuit. Cui cum eo procurante suggererent multi, ipse etiam Manasses archiepiscopus se inclinaret huic suggestioni, scilicet suae nullius esse utilitatis vel honestatis, ecclesiam tanti nominis, tantae quondam religionis, sic inconsulte per eum auctoritate apostolica deprimi; sicque illum non sini designatum successorem, vel ut sibi videbatur invasorem suae quondam praelationis acrius insequi, convenire ab aliquo locum ne omnino destrueretur tueri, quando ipse detestaretur subiectionem Otberti: tandem Theodericus acquievit rationi et tempori, adeo ut palam promitteret, si Wiredus sibi credere vellet, paratum se cum eo Romam ire, et sua procuratione apud apostolicum illi liberam abbatiam conclamare. Promissionem hanc laudantibus quam plurimis, gratia huius compositionis Lambertus Wiredum expetiit, et ei praedictam affectationem erga ecclesiam et eum diligentium, Theoderici quoque assensum, si illi credere vellet, nunciavit. Ad haec Wiredus: *Non credam*, inquit, *inimico meo in aeternum, neque sine assensu episcopi mei ullo modo mihi est Romam eundum, cum praesto sim coram eo cum Theoderico subire iudicium.* Respondente Lamberto secundum priorem et veram suimet ipsius sententiam, quam cum Christi fidelibus olim tuebatur, Otbertum esse nullum, utpote apostolicae sedis adversarium; adiecit ille: necessario pro suo habendum quem Leodiensis ecclesia qualemcumque pateretur dici suum. Hiis auditis Theodericus tulit satis indigne Wiredo se talia mandasse, praefatis quoque consultoribus suis improperavit satis iniuriose, et eos talia consulendo verba perdidisse, et se ut dicitur crudum laterem lavisse. Hinc inter utrosque ira et indignatio, hinc cum animarum periculo, cum etiam ecclesiasticarum possessionum dampno inter interiores et exteriores
95 fratres dissensio, adeo ut Castrenses[95], Pirenses, Sanctienses[96] et Cunenses Wiredo subesse vel communicare detrectantes, Theodericum pro abbate omnimodo retinerent. Quorum ille ut poterat sollicitus pendentes ex suo respectu revisebat frequentius, eisque cohabitans hortabatur, ut salva fidelitate matris ecclesiae beati Petri et beati Huberti locis suis in proficiendo allaborarent singuli. Unde et Emmo praepositus Pirensis, postea vero abbas coenobii Mori-
97 nensis[97], ecclesiam beatae Mariae et beati Sulpitii a domno Raginero[c] coeptam perduxit ad praesentem summam; Castrenses, Cunenses et Sanctienses, prout quisque potuit, profecit in

a) *ita* 1. b) nobiscum 1. c) Raigero 1.

95) i. e. S. Theobadi in Porcino castro, ut scriptum est in privil. Innocentii II. l. l. 96) *Sancy* en Lorraine. H. 97) i. e. S. Iohannis Tarvanensis sive in Monte, ut videtur. Nullam praeter hanc Emmonis mentionem inveni.

habitatione sua. Occasione quoque huius dissentionis, Dodo Cunensis Calvitiacum et Flabot- 1098. villam violenter intercepit, et reditus earum fratribus cellae suae deservire coegit. Wiredus interea assentientibus sibi quasi ad gratiam fautoribus immo seductoribus suis, pro deliramento desipiens reputabat evocationem Romanae audientiae, quam Theodericus indixerat ei, quia ut exulem et pauperem nullo modo credebat posse exequi quae videbatur minari, cum non haberet subsidium perficiendi. Theodericus vero non immemor sui, ambiebat precibus quos noverat viros virtutis, ut compaterentur sibi, et porrigerent manum caritatis ad exequendum negotium huius suae procurationis. Unde in brevi optinuit ut eorum largitione acquireret subsidium honeste Romam eundi, assumptoque Heribrando, Urbanum papam apud Beneventum commorantem[98] expetiit, eique huiusmodi compositionis clamorem humiliter 98 praesentavit: *Domino et universali papae Urbano filii ecclesiae beati Huberti pro defensione verae fidei eiusque legitimi apostolatus passi dispersionem in oculis Dei quod dicitur esse. Dormiente domino Iesu navis apostolica in medio maris iactabatur fluctibus; ipso quoque nunc dissimulante, peccatis exigentibus, sanctae ecclesiae unitas a schismaticis perturbatur, et amarissimis persecutionum tempestatibus passim veritas et iustitia confunditur. Huius persecutionis procellam iam per septem annos sine refragatione passi, tandem ad consilium Romanae ecclesiae confugimus; quod quidem iam diu ideo distulimus, ne vobis essemus oneri, cum usui non fuerimus. Post decessum domini Henrici Leodiensis legitimi episcopi, Obertus quidam dono Henrici dicti regis, cum quo in expeditione contra Romanam ecclesiam morabatur, episcopatum invasit, et hoc sine canonica electione cleri et populi. Qui cum se fautorem et defensorem Guiberti heresiarchae publice iactaret, et quamplura quae non sunt nostrae accusationis, contra sacros canones ad confusionem ecclesiasticam temere exordinaret, causa timoris Dei et apostolatus vestri visum est nobis subiectioni eius nos subtrahere, cuius violentiae non poteramus resistere. Eductis autem nobiscum quibusdam fratrum nostrorum, per cellas nostras divertimus, quas in Remensi et Laudunensi episcopio habebamus. Ibi interim per dominum Raginoldum Remorum episcopum, perque venerabilem Hugonem Lugdunensem primatem et huius Romanae ecclesiae legatum, in sententia quam tenebamus confirmati, adeo provocavimus adversum nos iram Otberti, ut publice quasi inobedientes sibi nos excommunicaret, et locato iudicio quorumdam abbatum et archidiaconorum suorum officium abbatis omnino nobis interdiceret. Inde iuvenem quemdam Lobiensis coenobii[99] sine regulari electione loco nostro substituit, eumque* 99 *contradicentibus fratribus violenter ingessit. Cuius iuvenilibus ideoque incompositis moribus per biennium fere quo praefuit dissipatis rebus ecclesiasticis, religio quoque quae in loco eodem gloriose vigebat deperiit. Unde compulsus Obertus a duce Godefrido aliisque provinciae principibus quos gravabat eiusdem loci dispersio, illum suum eiecit ex eo. Sic nobis patente loco revertendi, cum rediremus ad fratres nostros, revocantibus eis, indignatus adversum nos Obertus, cum audisset nos forte infirmari, sepulturam communem nobis, si moreremur, interdixit, ministris abbatiae ne nobis obedirent prohibuit, monachos eicere et pro eis clericos reponere, et possessiones ecclesiasticas militibus suis dividere, nisi recederemus, iuravit. Nos vero dantes locum irae, cum imminens ecclesiae nostrae periculum Lamberto Attrebatensi episcopo et domno Rodulfo Virdunensi abbati multisque aliis sani consilii viris deploraremus, ad hunc tandem finem devenimus, ut sponte nostra privati baculum pastoralem loco nostro fratribusque remitteremus, ne propter nos eis eveniret quod timebamus. Huic tamen nostrae privationi ex consilio praedictorum virorum ea conditio est interposita et signatis litteris firmata: me eo pacto privari consensi, si communis consensus fratrum loco meo eligeret praeesse sibi quemdam Berengerum abbatem sancti Laurentii, qui prius monachus nostri coenobii, eamdem sententiam quam tuebamur videbatur tueri. Hoc idem fieri censuimus, ut idem Berengerus a domno Henrico venerabili pontifice consecratus in abbatem, iterandae consecrationis ab Otberto vitaret necessitatem. Quod cum omnino facere nollet, et taedio huius dilationis Obertus eligendum abbatem fratribus indiceret, et illi quemdam suorum communiter eligerent, frater Wiredus nobiscum olim causa tuendae fidei egressus de monasterio, et Oberti tunc acerrimus impugnator, praedictae quoque electionis spontaneus assertor, eidem electo persuasit, ut interim domi cessaret, ne gratiam electionis suae dono excommunicati inficeret, ipseque ad Otbertum se contulit, et praeter conscientiam nostram et fratrum electionem de manu Otberti abbatiam invasit. Cogitationibus autem eius se invicem accusantibus, cum se aliquamdiu a suscipienda consecratione*

98) ibi fuit sub auctumnum a. 1098; v. Mon. SS. VII, 553. 99) Ingobrandum.

1098. *Otberti subtraheret, et Otbertus hoc ipsum intelligens eum ad consecrandum saepius evocaret, fratres communionem et subiectionem suam contradixerunt ei, si ab Otberto pateretur consecrari. Praeter omnia autem quae supra diximus, gravabat ecclesiam castrum quoddam non longe ab ea situm, quod Henricus episcopus destruxerat, et ne quis illud restrueret, perpetuo anathemate dampnaverat. Hoc anathemate postposito, ad oppressionem monasterii illud reformaverat, et fratres corpus beati Huberti quasi ad optinendam misericordiam illo deferentes, usque ad sanguinis effusionem propria manu mactaverat. Haec omnia cum de Otberto Wiredus nosset, rapto tamen semel honore privari timuit, et mutata sententia, quam nobiscum tenuerat, Dei gloriam contempsit, et suam quaesivit; sicque consecratus ab Otberto, invitis fratribus pro patre se violenter ingessit. Hac indignatione fratres dispersi cum insequerentur ab eo, quibusdam saecularibus conductis, confugerunt ad auxilium ecclesiae Remensis et Laudunensis. Eo quoque illos ibidem prosequente, cum in praesentia domni Manasse Remorum episcopi et Engelramni Laudunensium episcopi rerum gestarum inter nos ratio fieret, ex decreto utriusque firmata est nobis sententia, adire nos Romanae sedis audientiam, et super hiis vestrum expectare iudicium et iustitiam. Venimus ergo huc multorum religiosorum impulsi consilio, quorum maxima expectatio ex nostro pendet spectaculo, ut vel ex nostra consolatione ad defensionem verae fidei et vestrae fidelitatis proficiant, vel, quod absit, ex nostra desolatione et defectione et ipsi deficiant. Consulite igitur vestrae iustitiae, vestrae famae vestraeque auctoritati, nec infidelium aut rebellium violentiam per impunitatem crescere sinatis.*

91. (118) Recitata in praesentia Urbani papae huius clamoris pagina, et a Romanis saepius et diligentius ventilata, abbatem sic destitutum ob fidelitatem ecclesiae Romanae condoluerunt, et Wiredum, nisi resipisceret et loco cederet, excommunicandum sine dilatione decreverunt. Suffragante autem Rainero, qui Urbano in pontificatu successit, tunc quidem dilata est sententia haec excommunicationis, usque in diem inter utrosque praestitutae discussionis, si forte adveniente Wiredo certior fieret agenda discussio. Illo domi remanente,
Nov. 1. probatus est quasi conscius culpae condictam sibi audientiam subterfugisse; ideo in sollempnitate omnium sanctorum excommunicatione a papa formata, et data coram se eiusdem excommunicationis epistola: *Urbanus episcopus, servus servorum Dei, Arduennensis monasterii beati Huberti catholicis fratribus salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus et auditum non dolere non possumus, quia Otberti pseudoepiscopi violentia venerabilis filius noster Theodericus, vester abbas, pro catholicae fidei gratia de vestro sit monasterio expulsus, et Wiredus pseudomonachus per eiusdem Oberti violentiam super capita vestra sit ingestus. Quod omnino nobis displicere sciatis. Unde vos litteris praesentibus salutantes, ut vestrae fidei constantiam conservetis hortamur, et licentiam indulgeo, ut si in monasterio vestro secundum regulam beati Benedicti et apostolicam veritatem vivere non valetis, ad quodcumque religiosum volueritis monasterium secedatis, donec omnipotens Deus locum vestrum respiciat, et secundum beneplacitum suum in pristino statu reformet. Illum autem Wiredum monasterii vestri invasorem cum suis omnibus subditis, quamdiu ab ipsius monasterii invasione non destiterit, a sancta Romana ecclesia excommunicatum esse, scriptis vobis praesentibus innotescimus. Dat. . . .*

92. (120.) Misit etiam Urbanus papa Leodiensi ecclesiae pro Theoderico hanc epistolam: *Urbanus episcopus, servus servorum Dei, catholicis omnibus in clero Leodiensi et populo salutem et apostolicam benedictionem. Dolemus pro vobis graviter, filii in Christo dilectissimi, quia iam tanto tempore vestram ecclesiam errorum tenebrae contegunt, et a veritate sedis apostolicae alienant. Unde vos tamquam viscerum meorum filios paterna dilectione corripimus, ammonentes et obsecrantes, ut ad merae veritatis lumen mentium vestrarum oculos elevetis. Auferte malum ex vobis ipsis; lupum illum dico et furem, qui non ad salutem vestram per ostium introivit, sed aliunde ascendit, ut mactet et manducet et perdat. Aut igitur ecclesiae invasorem et occupatorem, Obertum dicimus, Henrici complicem et Guiberti, ex vobis, si quo modo possibile, pellite; aut ei tamquam a sancta Romana ecclesia alieno et excommunicato obedientiam vestram consortiumque vestrum subtrahite. Hoc ipsum de Wiredo pseudoabbate praecipimus, qui per eiusdem pseudoepiscopi violentiam Ardennense monasterium beati Huberti occupavit. Si quis autem deinceps eis communicare praesumpserit, donec ecclesiarum quibus incubant oppressione deserta, Deo et sedi apostolicae satisfaciant, sciat se eiusdem excommunicationis vinculo innodatum. Vobis sane et ceteris omnibus notum sit, quia religioso abbati Theoderico licentiam dedimus, ut a schismaticis conversos, qui ad ipsum confugerint, a vinculo excommunicationis ab-*

solvat. Datum . . . Quam epistolam cum rediens Theodericus ex edicto papae fratribus ecclesiae 1099. beati Huberti publice redderet, Wiredo tunc forte absente, intellecto animarum suarum periculo communi, singuli in absentem scandalizari, pro se quisque subiectionem et communionem vereri; adeo ut dominica quae dicitur in palmis usque ad exactum pasca ab omnibus Apr. 3. paene videretur destitui. Ille tamen dissimulata recognitione superpositae sibi obligationis, defensionem huius suae obstinationis se ipso iudice conabatur tueri, contendens, se a nemine nisi ab episcopo suo posse excommunicari, seque paratum in praesentia eius respondere quibusque calumpniatoribus suis. Hiis compertis Obertus, licet ex decreto apostolicae sedis eadem calumpnia sibi esset communis, subridebat tamen secum, occasione huius necessitatis a Wiredo tandem legitimus episcopus recognosci, a quo aliquamdiu quasi non legitimus visus est vitari; mandavitque fratribus interim parcere coeptae disceptationi, donec ipsemet veniens imponeret finem rei. Wiredus interea elaborabat adversantibus sibi praestabilis fieri, prout quemque noverat pro moribus suis posse complacari; sicque paulatim apud temere tumultuantes animos et apostolica sententia viluit, et fervor tuendae veritatis refriguit. Hoc ad tempus impedimento sic dilato, non tamen omnimodis ablato, Wiredus factus securior in maximum ecclesiae dampnum liberos et militares casatos coepit sibi affectare, quorum receptis manibus inaniter iactaret suos esse. Causa huius vanitatis dedit Iohanni advocato Caviniacensem advocationem; qua occasione ille contraxit sibi totius Caviniaci utilitatem. Dedit Waltero de Ampliz allodium de Seriel[a], quod ab antiquo erat addictum et conscriptum praebendae fratrum cum tribus solidis. Dedit Bovoni de Wahart[1] molendinum ad lacum et 1 cambam de Gruispont. Reddidit Rodulfo Vilantiensi quasi suo parenti solidatas terrae, quas ipsemet legali iudicio reacquisierat ecclesiae; Lamberto de Ruvenia[2] hereditatem eius, quae ascripta erat praebendae fratrum, in casamentum vendidit. Vendidit Goderanno de Burs minutam decimam eiusdem villae, et Duranno quicquid tenebat terrae. Hiis casatis sibi noviter conductis de rebus ecclesiasticis, ecclesiae dolenti in perpetuum subductis subsidiis, quasi fortior et gloriosior vellet videri, longe aliter res ipsa processit, hoc ipsum disponente iustitia Omnipotentis, qui in contrarium vertit quicquid videt contra se inutiliter moliri. Nam quos sperabat in consilio et auxilio sibi fore usui, frequentius quasi ad dominum suum convenientes, coeperunt esse oneri; quosque in affluentibus conviviis praesentes audiebat laudatores, ex contemptu nimiae familiaritatis absentes habebat derisores. Contigit etiam, ut invidiam Otberti per quosdam eorum incurreret, dum aliquando apud illum convivantes graviter indignanti obicerent, abundantiorem immo lautiorem esse mensam abbatis sancti Huberti mensa Leodiensis episcopi; et cum Wiredo referretur a quibusdam amicis, id sibi cavendum, illeque commotus promitteret tale quid amplius non admittendum, pravus tamen praevaluit usus, nec fuit resistendi virtus, quin coepta vanitas continuaretur.

93. (122.) Anno autem incarnati Verbi 1103 Bovo castellanus Mirvoldensis, qui videbatur 1103. in talibus amicissimus mensae amicis, adversus ecclesiam et Wiredum insurrexit. Nam violenter pervasis quibusve reditibus silvae, qui eatenus erant ecclesiae, vastatis etiam sartis rusticorum, eo quod illa sine suo permissu fecissent, piscatores quoque ecclesiasticos ad Lumniam transmissos missis apparitoribus cepit, et in castro custodiae mancipavit. Huius iniuriae et incitatores et auctores cum Wiredus ex consultu fratrum excommunicare fecisset, — habet enim haec ecclesia ex auctoritate apostolicae sedis legitimam potestatem excommunicandi iniustos pervasores sui cuiusque iuris, — Bovo quasi hanc inauditam temeritatem, prout acrius potuit, Oberto retulit, videlicet familiam episcopalem excommunicandam non esse, nisi vel prius ad illum praemisso clamore. Obertus cum maxima indignatione praefixa die exactionem huius suae iniuriae Wiredo indixit, et ne interim de duobus ecclesiae allodiis, scilicet Braz et Gruisponte, se ullo modo intromitteret interdixit. Wiredus assumpto Lamberto et Widone, cum privilegio legali interdictae sibi ecclesiasticae possessionis ad condictam audientiam venit, omnesque potentiores urbis personas cum Oberto adversum se congregatas invenit. Locato iudicio, sederunt in parte abbates et archidiaconi, in parte Obertus et laici. Appellatus est Wiredus, quod familiam episcopalem, scilicet defensores sui castri, excommunicare praesumpserit, sine respectu praemissi ad se clamoris. Respondit non se arbitratum esse eius familiae temerarios desertores iustitiae, violentos impugnatores ecclesiae, violatores

a) *vel* Senel.

1) castellano Mirwoldensi, v. infra c. 93. et Aegid. c. 19. 2) *Revogne.* R.

1103. pacis constitutae[3] et sua excommunicatione firmatae; nec se illos tales ut sibi imputabat temere excommunicasse, sed eius excommunicationem pro pace infracta confirmasse. Silentibus abbatibus et archidiaconis, et annuentibus eius rationabili responsioni, ad favorem Oberti obstiterunt laici, iudicantes Wiredum ex hoc omnino culpabilem, et ideo ex hoc incurrisse offensam episcopalem. At Lambertus sedens cum archidiaconis: *Quomodo*, inquit, *hic hodie viluit ecclesiasticae et vestrae dignitatis decus*[a], *dum hoc iudicium quod rationabiliter erat censendum a vobis, tam irrationabiliter iam praecipitavit laicalis temeritas, nec nosse debeant laici quid faciant clerici?* Continuo indignantibus archidiaconis adversus laicos contentio surrexit, veritusque Obertus eventum contentionis, sessionem mutavit, evocatis solum ad consulendum assessoribus ecclesiastici ordinis. Dixit quoque Wiredo, ut in maius palatium cum suis secederet, donec consultius causam eius diffiniret. Inter consulendum cum diceret Obertus, Wiredum utpote sic sibi iniuriosum se velle deponere, allodia vero ecclesiae Braz et Gruispont castro Mirvold stipendiaria facere, restitit Berengerus constantissime, asserens nec Wiredum dignum depositione, nec convellendam Henrici pontificis legalem donationem, publico et signato privilegio confirmatam ecclesiae. Quibusdam iniuste Oberto faventibus, quibusdam Berengero iuste attestantibus, subintulit Obertus, praedictae donationis nullum privilegium esse, vel si esset, illud in praesenti velle videre; putabat enim non adesse. Uterque Henricus[4], ut erant fideles ecclesiae, Wiredum adeuntes privilegii quaestionem fecerunt; quod si haberetur, committeret eis Oberto deferendum. Exacta et accepta fide referendi commissum, Wiredus commisit utrisque privilegium; quod cum interposita conditione illud reddendi obtulissent Oberto, illeque acceptum vel ioco vel serio conaretur retinere, morose explicatum morosius coepit legere. At Berengerus alludens quasi iam caecutienti et ideo in legendo tardanti, dari sibi legendum rogavit. Indignatus in eum Obertus, quasi illi non bene videns videretur, coepit legere citius, Berengero iterante ne gravaretur; hac ipsa nitens incitatione, ut in subscriptum anathema perlegendo incideret. Perlecto privilegio, cum novitate temporis attestarentur qui praesentes erant[a], verum illud esse, se legitimae donationi Henrici pontificis interfuisse, seque eam vidisse et audisse, evocato Wiredo privilegium publice pro-
Sept. 17. batum illi reddiderunt, dilato iudicio exactae excommunicationis ad festum sequens beati Lamberti. Quo dum abbates episcopii convenissent, et causa Wiredi ventilata, illi pacem adiudicassent, eo quod excommunicationem episcopalem de infracta pace sua excommunicatione confirmasset: Obertus interim dissimulata indignatione, tunc quidem siluit, seque plurimum gravari privatioribus suis saepissime deplanxit. Unus eorum Bruno cum se iactaret quasi loci huius archidiaconus ipsam ecclesiam et Wiredum qualicumque occasione gravaturum, hortatus est Obertus id attentius exequendum.

1104. 94. (123.) Anno 1104 incarnati Verbi Bruno archidiaconus, collectis presbiteris quam pluribus et congregatis militibus, ut in synodo ageret, magis autem ut ecclesiam vexaret, Andaginum venit, et Wiredo ut sibi et suis obsonium faceret mandavit. Wiredus audiens eum synodali causa venturum, omnino indebitum ei recusavit servitium, videlicet ex edicto beati papae Gregorii, qui nec ab episcopo nec a qualibet persona episcopali per procurationes omnino interdicit monasteria monachorum inquietari. Quod etiam Gualcaudus prohibet privilegio suae auctoritatis; remandavit tamen, si caritatis gratia inviseret locum, hospitalitatem se illi ut et aliis supervenientibus facturum, sin autem parrochias suas sollicitaret, expectationem suam non sibi, sed procuratoribus earum mandaret. Sic ille cum ira et indignatione reiectus, vix enim fuerat in monasterium gratia orationis admissus, in domum Oberti tunc temporis presbiteri ad hospitandum divertit, et postera die in basilica beati Aegidii, quae prius ab antiquo con-
Ian. 8. stiterat in honore beati Dionysii martyris, synodo exacta Bastoniam divertit. Ibi 6. Idus Ianuarii archidiaconatus sui clericos concilio indicto evocavit, et hoc maxime ad insidias et oppressionem ecclesiae beati Huberti. In castro autem quod Ambra dictum est ab antiquo, Andaginum vero monasterium cognominatum a beato Beregiso, mater ecclesia constiterat in honore beati Petri apostolorum principis ab initio ibi exortae christianitatis. In hac, ut longe praedictum est, Gualcaudus episcopus Leodiensis, assensu Leonis Romani pontificis, consilio quoque Hildeboldi metropolitani Coloniensis, hortatu etiam Ludovici piissimi imperatoris

a) *deest codici, addidit Martene.*

3) per Henricum episcopum qui inde Pacificus dictus est. 4) archidiaconi eccl. Leodiensis, alter decanus simul, alter praepos. Fossensis, hic filius, ille frater Cononis de Monte acuto; v. infra c. 98. Hirsch de Sigeberto p. 178.

filii magni Karoli, constituerat ordinem monasticae religionis, quae secundum canonicam 1104. auctoritatem permanserat ex tunc per annos 325 positionis monachorum[5] libera totius in- 5 quietudinis. Haec ut est proprium matris ecclesiae legitimum possidet baptisterium, habens dotis nomine subiectionem 14 ecclesiarum, quarum libertas publico auctorizata privilegio, nullum episcopali vel archidiaconali exactioni debet respectum. Quia vero hiis nostris temporibus dissidente sacerdotio et regno, ecclesiastica passim languebat auctoritas, in agenda legali iustitia pro cuiusque persona loco rationis dominabatur voluntas. Unde et Bruno reputans apud se mutare posse leges et tempora, in praedicto suorum concilio quasi praecordialem sibi intulit querimoniam, videlicet Andaginensem ecclesiam nimis sibi invenisse iniuriosam, se passum in ea despicabilem repulsam, indeque velle quacumque occasione conceptam explere vindictam. Quia enim, utpote matri ecclesiae, sciebat se legitimum baptisterium nullo modo posse detrahere, conabatur equidem oleum et chrisma suae dispensationis omnino ei subducere, ecclesias et eius subiectionis et defensionis banno superimposito hactenus liberas violenter infringere, et huius suae voluntatis conatum eorum iudicio ira dictante praecepit censendum. Super hiis Wiredus a quibusdam fidelibus ecclesiae praemonitus, adierat idem concilium, ut removeret si quid adversus eam moliretur impedimentum. Qui consurgens libera contradictione protestatus est, huiusmodi eorum non esse iudicium, nec eis convenire super ecclesiam tantae auctoritatis et libertatis aliquid censendum. Huius quoque conaminis rescriptum inter patres suos in generali synodo appellabat respectandum. Indignatus Bruno sic se legali protestatione et synodali appellatione praeventum, iudicio praesentis ibi concilii vellet nollet concessit Wiredo respectum. Non multo post Obertus legationem suam ad Manassem Remorum archiepiscopum direxit, et ut pro requirendo a se beneficio Buloniensi ad colloquendum sibi conveniret, precibus optinuit. Ergo ab utrisque apud Duciacum[6] condicta 6 die huius colloquii, Obertus affectans videri quis esset vel quid posset, abbates et archidiaconos suos et quosque potentiores episcopii ex edicto assumpsit, et archiepiscopo nichil tale curanti satis pomposus occurrit. In feria autem secunda rogationum exacto eodem colloquio, Mai. 24. praeter effectum frustratae quaestionis, unusquisque ad diversorium quod sibi sperabat familiarius festinabat. Cogebat enim eos solito ferventior aestas. Wiredus secum reduxit Leodienses abbates Berengerum et Stephanum, iamque sibi mitiorem Brunonem archidiaconum. Aliquando enim moderatur tempore, quod ad tempus non potest moderari ratione. Quo dum abundanti liberalitate dominicam ascensionem celebrassent coram praedictis abbatibus, vexa- Mai. 25. tio quam inferebat ecclesiae, Brunoni obiecta est. Abbates illum privatim convenientes et leniter increpantes, defensionem etiam auctoritatis apostolicae locum tuentem specialiter firmato privilegio, ne quis inferat iniuriam, nisi honoris sui et potestatis interdicta dignitate, satis renitenti praeferentes, tandem a sententia deduxerunt. Sic Bruno ratione convictus, quicquid indebitae exactionis, quicquid clamoris, quicquid alicuius insectationis vel infractionis vel proprio conatu vel hortatu alterius adversus ecclesiam fecerat vel facere intendebat, iniuste se fecisse publice recognovit et poenituit, et ne quis ea amodo ageret bannali auctoritate interdixit, itemque interdicendum Alardo decano in conventu sacerdotum suae subiectionis per obedientiam edixit. Alardus in sequenti natalitio apostolorum Petri et Pauli ban- Iun. 29. nales cruces deducentibus presbiteris, cum exsolvisset oblationes debitae devotionis, in publico eorum conventu adiudicato sibi consensu omnium, banno archidiaconali edictum de recognita pace et libertate ecclesiae beati Huberti confirmavit, et ne quis idem bannum amplius infringeret excommunicavit.

95. (125.) Anno incarnati Verbi 1105. Richardus quidam cardinalis ecclesiae Romanae[7], 1105. conciliis indictis, agebat per Gallias apostolicas vices. Cui suffragante Roberto Virdunensi, qui illi familiariter adhaerebat, in eisdem conciliis declamavit Theodericus ordinem suae privationis. Cuius causa dum ventilaretur, ex sententia fidelium decrevit idem cardinalis, nec debere nec posse illum praelationis suae dignitate privari, quam nimis inconsulte intermisisse videbatur ob defensionem veritatis et fidelitatem apostolicae sedis, sciretque Wiredus Andaginensem abbatiam omnino interdictam sibi, aut pro certo excommunicatum cum omnibus fautoribus et subiectis suis. Hanc apostolicae auctoritatis sententiam Laurentius abbas sancti Vittoni[8] et Robertus monachus interceperunt Wiredo enunciandam. Cui cum ad colloquendum diem et locum constituissent, illeque non convenisset, per Adelonem praepositum

5) Error manifestus. 6) *Douzy* ad fl. Carum. 7) ep. Albanensis. 8) Virdunensis.

1105. mandaverunt ei cardinalis decretum; Theodericus quoque litteris ad fratres destinatis, ingravavit eis eiusdem excommunicationis periculum. Sub hiis insectationibus suis Wiredus Manassem Remorum pontificem adiit, et altare de Sulpio quod ecclesiae per annos 7 subtraxerat, reddendum sibi reclamavit. Manasses non solum quod subduxerat, sed etiam altare de Nogarias remota persona et facta publica et legali donatione consensu Gervasii archidiaconi et totius cleri sui firmato et signato privilegio ecclesiae beati Huberti pro anniversario suo ex eius reditu sollempniter agendo perpetuo habendum tradidit.

96. (126.) Obertus interea nimis immoderatus dominationis exercendae coepit Leodii civilia iura convellere, leges maiorum mutare, consuetudines annullare, utque liberius comprimeret minores, differebat interim exasperare maiores, donis etiam et promissis ad consentiendum sibi contrahebat potentiores. Sed nec diu potuit se continere, quin quod ad tempus distulerat proderet, et in eadem oppressione fieret omnibus idem. Ecclesiarum denique et clericorum procuratores totius liberos forensis iuris violenter infringere temptavit: adeo ut custodiae manciparet domesticos Frederici praepositi ecclesiae beati Lamberti. Unde evo-
1104. catus querimonia totius cleri Leodiensis, venit Aquisgranum palatium, donec Fredericus metropolitanus Coloniensis[a] ibidemque audientiam canonicae discussionis publice habendam Oberto indixit. Advenit Obertus, advenit etiam cum abbatibus et archidiaconis multiplex
Mart. 10. Leodiensium clerus. Erat 1104 annus incarnati Verbi, feria quinta primae hebdomadae quadragesimae. Sub hisdem ferme diebus venerat Wiredus Leodium de quibusdam iniustitiis ecclesiae nostrae illatis curaturus apud Obertum. Audiens autem tam frequens auditorium Aquis convenisse, comitatus Lamberto, Adelone, ibidem maturavit adesse. Quem praeter spem advenisse mirati, processerunt in curia regali Henricus et Bruno archidiaconi, postque orationem palatio introductum commendaverunt Coloniensi pontifici. A quo hilariter exceptus et deosculatus, interrogatus quoque ad quid venisset, illeque graviter suspirans interim reticeret — iam enim ante praemonitus erat a Berengero, nullo modo sibi fore utile, si inter tot adversitates suam quae erat gravior causam de Mirvolt adversus Obertum sic oppressum ingravaret — pontifex exsurgens Berengerum et Stephanum abbates seorsum evocavit, et ut sibi querimoniam cum dolore reticentis ex ordine exponerent, per obedientiam indixit. Berengerus optime conscius rei et peritus dicendi, quod iubebatur enarravit. Videlicet quomodo praedictum castrum, omni adiacenti provinciae infestum, ex edicto Henrici imperatoris viribus totius Lotharingiae vix fuerat deiectum, quomodo ab episcopo Henrico restructum, iterumque ab illo sub interminatione perpetui anathematis destructum, quomodo etiam nunc in exitium ecclesiae beati Huberti constaret refirmatum. Subiungente autem pontifice, cur inde abbas clamorem differret, respondit ille quia iustitiae diffideret. Rapuit pontifex cum indignatione verbum diffidentiae, iuravitque de agenda iustitia abbatem frustra diffidere, si vita sibi superesset cum prosperitate. Circa horam sextam collecto adversus Obertum clero Leodiensi, videres tumultuaria dissensione rationem confundi, sine vicissitudine dicendi et audiendi iniurias quas ab Oberto pertulerant singulos conqueri, canonicas sententias adversus eum indifferenter conferri, donec pontifex Coloniensis eo secum introducto consedit. Tandem sedato tumultu, et data sententia ut unus diceret pro omnibus, ad hoc exequendum electus constitit in medio Henricus archidiaconus, qui dicere exortus: *Hic*, inquit, *clamor super dominum episcopum a nobis hodie agendus non est eius privatae vitae, cuius testis est Deus et iudex solus, sed de iniustitiis ecclesiasticis et nostris legibus et rebus publicis; videlicet quod abbatias taxato pretio vendiderit, quod ecclesiastica ministeria quae praesunt animarum curis et quae, utpote dona Spiritus sancti, donanda et accipienda sunt gratis, pacta mercede distribuerit; quod in commune dampnum ecclesiarum omnium provincialium legitimas monetas totiens mutaverit vel minuerit, et quod est deterius corrumpi consenserit; quod libertatem publici iuris, leges a maioribus nostris hactenus habitas violenter infringere contenderit; quod nobis et quibusque fidelibus sancti Lamberti ne hoc faceret suggerentibus, audire contempserit; quod tandem potentioribus episcopii exigentibus ut se corrigeret, corrigendi se fidem dederit, et datam irritam fecerit; quod thesauros ecclesiarum quas exspoliavit necdum cum possit restituere voluerit. Quia ergo sic se habet publica Leodiensis ecclesiae, praeter privatas multorum querimonias, quas longum est proclamare, convenit auctoritati vestrae spiritum consilii et fortitudinis adesse, ut dictante iudicio reformetur iustitia, et absolutis filiorum suorum querimoniis in pace eorum laetetur mater*

a) *hic aliquid deesse vel corruptum esse videtur.*

ecclesia. Ad haec archiepiscopus in concilio loquutus Oberto rediit, breviterque concionatus (1104.) super querimonia communi, Obertum rubore immo indignatione confusum de quibus culpabatur publice increpavit. Nec prius abstitit, quam de quibus criminabatur cleri sui consilio et arbitrio corrigenda condiceret, eiusdemque conditionis obsidem propriam fidem et auctoritatem episcopalem in manu archiepiscopi deponeret. Terminum quoque praedictae conditionis a se agendo concilio Coloniae secunda dominica post pasca archiepiscopus praefixit; sicque iam vespera imminente audientiam solvit.

97. (127.) Sequens pasca Henricus rex Leodii celebravit[9]. Ibi maximis obsoniis apud (Apr.) eum Obertus effecit, ne praefixum concilium Coloniae sineret fieri, quia dissimulata conditione fidei condictae, correctionis pactae verebatur exactionem. Si quid denique emendationis apud quosque potentiores videbatur inde effecisse, non hoc effecerat vel fidei vel virtutis executione, sed ut ad tempus suae consuleret infamiae. Sic ex regali impedimento deficiente concilio, nostra quoque frustrata est de promissione archiepiscopi expectatio. Nec multo post suscitavit Deus spiritum pessimum inter Henricum et filium eius. Henricus a papa Gregorio VII excommunicatus pro criminibus evidenter probatis anno incarnati Verbi 1076 in synodo Romana, extunc per triginta fere annos apostolicam sedem impugnabat, et quantum in se erat, omnes sibi consentientes a respectu et fidelitate eius periculo animarum eorum avertebat. Filio autem eius iam coronato, suggestum est ei a multis et maximis primoribus regni, ut ecclesiae Romanae, cuius erat pater suus tam longus impugnator, ipse fieret fidelis defensor, sicque praetenderetur[a] sibi melioris causae defensionem patri repugnando. Suggestioni consensit iuvenis, laetatus sibi licere ut obsisteret patri, aggregatisque quibusdam fautoribus suis transiit Renum, et Saxones vel quoscumque noverat a patre suo multotiens prius iniuriatos (1105.) secum illi rebellaturos emovit. Pater autem assumpto Leodii Oberto cum suis, collectis etiam quibus utcumque videbatur adhuc dominari, transito et ipse Reno per superiores regni fines itinere quindecim dierum prosecutus filium, sollicitabat provinciales ad bellum. Evocatis vero principibus regionum, cum eis praesentialiter indiceret decertationem adversus filium, responderunt illi, ad hoc compelli eos nec debere nec posse, quandoquidem omnes in commune eiusdem filii sacramento fidelitatis obligasset. Sed Henricus spe bellandi deceptus, immo quod imminebat ei deterius, mediis hostibus quos putabat amicos interceptus, continuis et nocturnis itineribus Lotharingiam refugit, filio insequente fugientem cum facibus et armis. Factusque est illi adeo infestus, ut in castrum Becheneshem[10] cis Renum fugientem concluderet, et exactis ab eo regalibus ipsum quoque regnum abiurare compelleret. Facta sunt haec 1106 (Dec. 31.) incarnati Verbi anno. Sic pater a filio tractatus, et vix de custodia eius elapsus, Coloniam venit, sibi sollempniter volentibus procedere non consensit, indeque ut privatus nudis pedibus (1106.) in asperrima hieme Aquisgrani palatium peraccessit. Obertus dolens haec evenisse illi, magis autem si filius praevaleret timens sibi, quasi gratia fidelitatis occurrit illi, secumque, ut erat vehementis animi, nimis temere nimisque imprudenter Leodium adduxit; quod se poenitere cum vellet non licuit. Nam praeter eius suorumque impensas gravabat eum permaxime provincialium principum ibidem convenientium assiduitas, quos et ipse ultro convocabat ut subvenirent regi destituto, agens et donis et promissis ne confoederarentur filio. Filius interea cum factae sibi fidelitati ab Oberto ceterisque principibus confideret, et Leodii tunc pasca celebrandum destinaret, ipse residens Aquis trecentos fere optimatum suorum ad urbem praemisit, et hoc feria quinta maioris hebdomadae. Dux Henricus[11] a filio subductus cum (Mart. 22.) patre tunc Leodii morabatur. Hic hortatu Otberti in tempore conficiendi chrismatis, collectis secum militaribus auxiliis, emotis etiam viribus eiusdem civitatis, cis pontem Visuensem[12] adventantibus occurrit, illisque paene interfectis et submersis, maximam cladem regno intulit, sibique et patriae inexorabiles inimicitias conscivit.

98. (129.) Eodem anno Arnulfus comes Chisniacensis in hoc loco Kalendis Aprilis monachus factus, 16. Kalendas Maii obiit. Ipse ante annos quadraginta cellam Pirensem, ut (Apr. 16.) praedictum est[13], beato Huberto legaliter in perpetuum habendam contulerat, tuncque moriturus pretium decem librarum dedit ecclesiae in elemosinam. Et quia filius eius Otto tunc cum Henrico Coloniae morabatur, nullumque donum hereditarii iuris facere poterat sine eius con-

a) *lege* praetenderet.

9) post pascha Leodium venit, secundum Ann. Hild. 10) Bockenheim. 11) Lotharingiae. 12) *Vise*, ad Mosam, aliquanto supra Leodium. 13) cap. 15.

1106. sensu, per obsequentes fideles mandavit absenti, ut per fidem debitam patri pro anima sua Apr. 30. deliberaret decimam de Fescals et montem Floheri[14]. Pridie autem Kalendas Maii apud castrum Dolhem[15] sub Leodio obiit comes Cono[16], indeque se petente relatus, sepultus est Dinanum[a] sibi diu loco electo. Qui ante decem annos iturus Hierosolymam cum duce Godefrido, decem uncias nostri auri, ut praedictum est[17], super Felc acceperat. Ipsum quoque allodium totum cum partibus etiam quae erant sui iuris in Monz et Heis et Cella[18] omnemque familiam ad eam pertinentem ubicumque esset, per manus fideiussorum, scilicet Bovonis W. et Bosonis, post decessum suum beato Huberto perpetuo habendum facta inde legali carta destinaverat. Post cuius exequias Lambertus filius eius eamdem elemosinam a fideiussoribus sibi redditam legaliter ecclesiae tradidit, praesentibus ibidem fratre suo H. archidiacono patruoque suo H. ecclesiae beati Lamberti decano[19], multorumque optimatum suorum legitimae donationis testimonio.

99. (130.) De Monz quidam miles Udo casatus erat, qui mediante Maio cum sciret fratrem quemdam illo advenisse pro censu accipiendo, assumpto nepote suo Thiebaldo furibundus supervenit adhuc in mane quiescenti, et extracto gladio suo foedum satis facinus de monacho perpetrasset, nisi Thieboldus obiecto cubito conatus ferientis sustinuisset. Sic fugato fratre censum rapuit; sed non hoc illi diu impune cessit. Nam reversus inde cum apud Rupem[20] comiti Henrico in prandio ministraret, quasi amens pedem exurendum iniecit cacabo carnium bullienti adhuc, et ex occasione eiusdem combustionis toto corpore tabefactus et reatum suum publice confessus . . . . .

a) dinan̄ 1.

14) *Feschaux* et *Flohimont*. R. 15) *Dalhem*. R. 16) Montis acuti. 17) cap. 83. 18) *Mont*, *Heyd*, *Salle*. R. 19) v. supra ad c. 93. 20) *La Roche*. Henricus filius erat Alberti comitis Namucensis.

GESTA EPISCOPORUM TULLENSIUM

EDENTE

GEORGIO WAITZ PROF. PUBL. KILONIENSI.

Tullensium episcoporum brevis historia usque ad a. 1107, *quo Pibo episcopus obiit, producta quin uni eidemque debeatur scriptori non video cur dubitemus*[1]. *Eadem namque narrandi ratio, idem dicendi genus ubique occurrit, et codices quos novimus omnes, si unum mancum excipias, hunc attingunt annum. Qui vero Adsoni, Widrico aliisque scriptoribus Tullensibus libri partem tribuerunt, historiam ex illorum scriptis, ut post videbimus, interpolatam ante oculos habuerunt*[2]. — *Gestorum auctor, qui saec. XII. incipiente vixisse videtur, procul dubio Tullensis sive monachus sive clericus, quae antea de rebus Tullensibus scripta erant, una brevi serie comprehendit et quantum potuit supplevit. Adsonis librum de vita et miraculis sancti Mansueti*[3], *vitas sancti Apri*[4], *sancti Gerardi auctore Widrico*[5], *sancti Brunonis auctore Wiberto*[6] *partim exscripsit, partim lectores ad eas remisit; fortasse etiam vitam Udonis ante oculos habuit*[7], *quam pro parte Gestis his inseruit. Praeterea ubique potissimum diplomata et chartas adhibuit, donationes et fundationes enotavit. Quibus ubi destitutus erat fontibus, traditionem quandam secutus esse videtur. Quo factum est, ut priorum episcoporum historia satis sit incerta et erroribus gravibus foedata*[8], *praesertim vero temporum ratio ita turbata, ut certum stabilire ordinem sit difficillimum*[9]. *Ideo ne catalogos quidem antiquiores auctor habuisse videtur. Adso quidem iam „Gesta praecedentium Leucorum urbis antistitum" affert*[10], *quae tamen, sive fuerint deperdita, sive iisdem erroribus repleta, nostrum nihil fere docuerunt; certe de primis episcopis nonnisi Adsonis librum fide indignum exscripsit*[11]. *Postea quoque ubi res bene compertas habere potuit, brevitate studens multas easque graviores res praetermisit, ita ut*

1) Cf. Martene Thes. III. p. 990. Hist. liter. IX. p. 390. Verba c. 39: *Quoniam gesta priscorum pontificum huius sedis, prout contigit, scripta cognovimus, videtur nobis incongruum, ut acta venerabilis Udonis — sub silentii sera occultemus* ad vitam Brunonis aliorumque respiciunt. 2) Calmet I. Probb. p. 83. 3) c. 2. 3. 4) c. 8. 31. 5) c. 31. 34. 6) c. 38. 7) c. 39 sqq. Benoit enim quum Udonis afferat vitam, cuius initium cum Gestis ad verbum convenit, addit, canonicum Tullensem eam scripsisse et his usum fuisse verbis: *Domino itaque Riquino huius sedis primicerio nos sollicitante, ut quaedam acta Udonis exaremus.* Quae verba in Gestis non exstant, et quum Riquinus Pibone vivo primicerius esset, ante illa scripta sint oportet. 8) cf. Benoit pag. 207. Acta SS. Sept. I. pag. 620. 9) Calmet qua solet levitate has res tractavit, nihilominus auctor Vol. XIII. Galliae christianae illum ubique sequitur et ad verbum fere exscribit. 10) Acta SS. Sept I. p. 644. 11) Neque, ut I. Limpenus putavit (Acta SS. Sept. I. p. 619. 620) haec vita Adsone est antiquior.

etiam Pibonis acta nonnisi breviter perstringat et quas cum Heinrico IV. imperatore habuit contentiones vix verbo tangat.

Sincera haec episcoporum Tullensium acta ex codice Camberonensi edidit Martene Thes. III. p. 991. *Eundem, ut videtur,*

1) *Hagae Comitum Nro.* 274[a]. *invenit Bethmannus noster atque cum editis contulit. Librum membr. in* 4[to], *saeculo XIII. nitide et satis accurate* 12 *scriptum*[12] *huic editioni fundamento posui.*

2) *Codicem olim S. Mansueti Tullensis, quem Martene vidit, Calmet (I. Probb. p.* 83—166) *exprimi fecit, Nanceii in bibliotheca Viri Cl. Noel notarii publici asservatum in usus nostros converti. Codex membr. in* 4[to] *s. XII. scriptus, iam foliis* 134 *constat et textum multis locis auctum et interpolatum, praeterea integras S. Mansueti, Apri, Gerardi, Brunonis vitas habet insertas. Quo factum est, ut magis rerum Tullensium scriptorum collectionem quam Gesta exhibere videatur. Liber iam Martenii tempore in fine mutilus in Brunonis vita, I,* 12. *deficit.*

3) *Parisiis in bibliotheca regia inter Baluzii collectanea Armoire V. paq.* 5, *Nr.* 2. *alterius codicis sancti Mansueti apographum asservatur, quod cum* 2. *in multis convenit, interdum vero solum veram lectionem servavit, neque vitas illas integras inseruit. Quorum loco alia partim ex iisdem vitis partim aliunde hausta addita sunt. Neque tamen hunc textum uberiorem, sed breviorem codicis Hagensis genuinum auctoris esse opus persuasum habeo. Nam eodem modo eiusmodi historias auctas esse saepe vidimus; cur vero librarius haec omisisset, intelligi nequit. Accedit quod plerumque fontes satis notos in his additamentis adhibitos videmus, vitas sancti Gerardi, Brunonis, quas Gestorum auctor se exscribere nolle diserte dicit. Ita fortasse etiam quae in Udonis historia adduntur ex ipsius vita, Riquini iussu scripta, sunt inserta.*

His subsidiis fulta editio nostra textum exhibet puriorem, quem adnotationibus necessariis illustrare conatus sum.

G. WAITZ.

INCIPIT[a] CATALOGUS PONTIFICUM TULLENSIUM A BEATO MANSUETO ET DEINCEPS.

Licet sanctorum omnium virtutes et exempla merito semper sint recolenda et memo-
Eccli.44,15. riae[b] commendanda iuxta scripturae vocem: *Sapientiam sanctorum narrant omnes populi, et laudem eorum nuntiat ecclesia:* illorum tamen crebrius nobis sunt gesta revolvenda, quorum[c] reliquias possidemus. Igitur quia de actis[d] pontificum Leucorum[e], prout Dominus dederit, scribere ad memoriam posterorum decernimus, ab ipso primo eiusdem civitatis patre ac praesule[1*] exordium sumamus.

13 2. Fuit[f.13] idem venerandus pater, sicut relatu maiorum didicimus, nobili Scotorum[g] genere[h] oriundus; sed divina providente clementia, quae cuncta mirabiliter praeordinat atque disponit, a suis finibus exul factus est, quatinus in regione superna colonus fieret, et illos qui a patria regni caelestis erant exules, supernorum civium efficeret coheredes. Nec mirum ergo, si dominus et Salvator omnium, qui omnes vult salvos fieri et ad[i] agnitionem veritatis venire, tantum doctorem de remotis terrae partibus vocatum, ad seminanda verbi divini semina et illustranda caeca barbarorum corda destinavit; qui et[k] per semet ipsum de[l] su-

1*) videlicet sancto Mansueto dignum est ut *add.* 2. 3.

a) *ita* 2. *deest* 1. b) merito 3. c) q patrociniis Domino donante regimur vel quorum r. 2. 3. d) actu 1. e) leuchorum 2. f) fuit enim 2. 3. g) scottorum 2. h) *deest* 2. i) in 2. 3. k) etiam 2. l) de s. descen *avulsa* 2.

12) Continet etiam Calixti papae librum de translatione S. Iacobi, Turpinum, Vitam Amelii et Amici.
13) Sequitur auctor vitam S. Mansueti ab Adsone fabulose conscriptam.

pernis descendens sedibus, genus humanum originali et actuali delicto astrictum visitare dignatus est. Tempore namque, quo beati Petri apostolorum principis praedicatione et apostolatu Romana fulgebat ecclesia, duce Christo illuc perductus est beatus Mansuetus[a], seque doctrinae apostolicae subdidit. A quo documentis fidei catholicae imbutus, atque scientia divinorum eloquiorum pleniter institutus, ad praefatam urbem pontificali benedictione consecratus, velut lampas fulgida ad repellendas[b] erroris tenebras directus est. Ubi quantum vitae sanctitate et praedicationis refulserit instantia, non sufficit sterilis[c] enarrare lingua. Non solum enim ad superandam gentilium ferocitatem copiosa ewangelicae fidei claruit doctrina, sed etiam tanta virtutum meruit illustrari gratia, ut filium principis civitatis eiusdem suis precibus suscitatum a morte restitueret incolumem vitae. Quo miraculo territus pater, devotae fidei Christi collum summisit, omnique errore diaboli[d] excluso, cum filio et omni paganorum multitudine a sancto Mansueto baptismatis meruit purificari lavacro. Emundata igitur omni idolorum superstitiosa ac vana spurcitia[e], edificavit ibi Domino templum in honore perpetuae Virginis genitricis eius[f] sanctique prothomartyris Stephani, aliasque circumquaque[g] ecclesias, ordinatis presbyteris et diaconibus, ubi glorificaretur ammirabilis Deus in sanctis suis usque in praesentem diem. Impossibile vero[h] est cuncta scribendo perstringere, quae tantus ac talis vir in corpore positus gessit, vel quanta docuit, quantamque credentium mutitudinem per ewangelium in Christo genuit, necnon qualiter in custodiendo grege dominico et[i] sibi credito digne docendo ac sancte vivendo vigilavit. Sed hoc[k] tantum brevitatis compendio ponimus, ne talis lucerna per indebitum silentium nostrum velut sub modio posita lateret, sed luceret omnibus qui in domo Dei sunt. Peracto enim[l] ammirandae vitae cursu, et ecclesia in Christo confirmata, reliquit ipse gloriosus Domini[m] sacerdos praesentis seculi naufragium, petens perpetuae quietis portum, coronatus a Christo in perpetuum. Sanctissimum namque corpus illius sepultum non longe a praedicta civitate, tenetur in ecclesia, quae ab ipso fundata dicitur et nomine beati apostoli Petri dedicata, quamque et praesentia suarum reliquiarum decorat et innumerabilibus virtutibus illustrat[n]. Ubi quisque[o] aliquid cum fide petiturus accedit, procul dubio se impetrasse gratulatur. Cuius humili supplicatione flagitemus auxilium, ut suo patrocinio ac pastorali defensione nos in praesenti tueatur ab adversitatibus universis, et peracto istius vitae certamine, ad remunerationis bravium faciat feliciter pervenire, miserante gratia Redemptoris nostri, qui talem suis ovibus[p] praeposuit pastorem, quippe cum coaeterno[q] Patre et Spiritu sancto aequalis Deitatis obtinet Trinitatem per infinita saeculorum[r] saecula. Amen.[1*]

3. Post excessum igitur praedicti sanctissimi pontificis et egregii doctoris quis ei in sede episcopali successerit, memoremus. Primus post eum domnus Amon cathedrae pontificalis c. 400?
adeptus est dignitatem[14]; qui cum eodem videlicet suo praedecessore beato Mansueto requie- 14
scit in ecclesia praefata sanctissimi apostolorum principis Petri[s]. Quorum meritis, id est sancti Mansueti atque praelibati beati Amonis, plurimi cecitatis, leprae ac[t] febris ceterorumque languorum egritudine detenti, redduntur sanitati. Ad quorum patrocinia multi reges et principes venire consueverant, atque eorum locum ex proprio ditabant. Erat enim illic confluens turba advenientium et innumera multitudo pauperum, quibus unde viverent erat a fidelibus constitutum; unde usque hodie dicitur: *Ad matriculam domni Mansueti et domni Amonis.*

4. Post quem adeptus est pontificatus honorem vir egregius nomine Alcha[u]. Qui proprii vocabuli usus privilegio, supra sibi commissum[v] gregem sollicito vigilavit studio. Alchos enim Eolice albus[w] dicitur Latiali[x] notamine[y], quia[z] ipse virtutum omnigenum decore dealbatus, verbis et exemplis oves sibi creditas duxit ad amoenum,

Pastor ovile bonus, qua vellere praevius albo,
Virginis agnus ovis grexque omnis candidus intrat[*].

5. Eo[z] ergo de terrea[a] calamitate[b] exempto, Celsinus factus est[c] episcopus. Qui summa

1*) *Hoc loco 2. vitam S. Mansueti ab Adsone scriptam (Mon. SS. IV. p. 487.) inseruit.*

a) b. m. *desunt* 2. 3. b) repellandas 1. c) sterili 1? d) diabolico 2. 3. e) purificata 1. f) dei 2. 3. g) circumquasque 2. h) est vero 3. i) d. et *desunt* 2. 3. k) haec 1? l) etenim 2. 3. m) s. d. 3. n) irradiat 3. o) quisquis 3. p) omnibus 3. q) aeterno 1. 3. r) *deest* 3. s) pr. a. petri 2. 3. t) et 2. u) alcna 3. v) commissi 1. w) d. a. 3. x) latiari 3. y) nomine 1. z) et 2. 3. *) intra 3. a) terra 1. 2. b) *deest* 1. c) *deest* 3.

14) Haec quoque ex Adsonis vita S. Mansueti lib. 1. ad finem hausta sunt.

cęlsitudine divinarum gratiarum exaltatus, terris emicuit caelestium virtutum operibus, et quia fideli[a] mente conplexus est Dominum excelsum super omnes gentes, idcirco ab ipso exaltatus est in cornu populi sui.

c. 470. 6. Quo vitae huius excessu facto cum Deo, Auspicius[b] in praedicta sede extitit ordinatus[15], vir bonitate praeclarus, circa suos sollicita circumspectione dum vixit perspicax. Quocirca sempiternam a Christo remunerationem meruit, et consortium supernorum civium cum electis pastoribus est adeptus.

7. Inde sequens est Ursus, qui in tantum suorum sectatus est vestigia, quo credatur cum illis sempiterna perfrui gloria.[1*]

8. His[d] ita transactis, largiflua omnipotentis Dei miseratione disponente ac locum ipsum
c. 500. misericorditer respiciente, sanctissimus vir et ammirandae vitae confessor domnus Aper ad culmen eiusdem pontificii, sicut in libro vitae eius legitur, raptus fuisse dinoscitur potius quam electus. Qui primi praecessoris[e] sui domni Mansueti imitatus exempla, non solum doctrinae copia, sed et mirabilium virtutum effulsit efficatia. Quod si quis nosse desiderat, librum vitae eius[2*] perlegat; et illic pleniter inveniet. Hic septem annis pontificali sede functus est, eiusque sacratissimi corporis depositio 17. Kal. Octobris cęlebratur in eiusdem civitatis suburbio, in ecclesia quam ipse cepit construere a fundamento. Quique, ut in libris
16 auctoralibus reperitur, temporibus Adriani crudelissimi imperatoris fuisse cognoscitur[16]. Qui omnes totius orbis sub se iudices suo nomine vocari censuit. Cuius quarto anno beatus Aper episcopus ordinatus, undecimo hominem exuit.[3*]

9. Omittentes ergo ea quae de eo iam ab aliis scripta novimus, successorum eius et gesta in quantum novimus et nomina inseramus. Successit vero illi domnus Albinus[f, 17] episcopus vir egregius omnique bonitate conspicuus. Is desiderabile votum sui praecessoris adimplevit, et ecclesiam, quam coeperat sanctus Aper, sagaci studio peredificavit. Atque inibi fideles viros, sub apostolorum victuros exemplo, aggregans, apostolicum praeceptum[g] de
18 eodem cenobio nactus est a summis pontificibus atque martyribus Stephano et Fabiano[18], ut in antiquissimis repperitur thomocartis.

10. Post quem Trisoricus cathedra[h] episcopali est sublimatus. Ipse quoque non inferior superioribus, pro posse in divinae religionis fervore sibi creditas oves sagaciter pavit divini eloquii pabulo, et ad superna duxit atria imitabilium[i] virtutum exemplo.

11. Deinde Dulcitius communi voluntate parique plebis clerique[k] consilio[l] episcopus est ordinatus.[4*]

12. Post hunc extitit Praemon[m]. Hic divini iuvaminis auxilio praemunitus, contra spiritualia nequitias viriliter certando bellavit, atque subditorum mentes evincere Christi hostes studiose praemonuit. Qui scilicet praefati patres qua religione qualive modo in hac sede vixerunt atque in Dei messe laboraverunt, plurimum restat a nobis praetermissum, quod pridem ab antiquioribus habetur neglectum.

13. Abstracto autem ab hac luce praescripto Praemone, Autmundus ordinatus est episcopus. Cuius affabili bonitate multi suo tempore diligentes ac requirentes Deum, odio coeperunt habere saeculum. Inter quos fuerunt mirae sanctitatis viri Pihentius[n] et Agentius nec-

1*) Sui namque nominis ferociam contra vitia imitatus, mansuetudinem virtutum laudabiliter est sequutus *add.* 2. 3.
2*) qui apud locum sepulcri illius habetur *add.* 2. 3.
3*) *Hoc loco* 2. *vitam et miracula S. Apri inserunt.*
4*) Nec immerito, quia cum nominis dulcedine mellita affluebat morum honestate, et velut apes prudentissima[o] in subiectorum cordibus piae religionis favos aggregabat *add.* 2. 3.

a) fidei 3. b) aspicius 3. *corr.* auspicius 2. d) 3. *ante* His *add. quae infra*. Qui omnes totius orbis — hominem exivit, *e corr. tamen suo loco restituta.* e) *corr.* predecessoris 2. f) albauldus *corr. rec. manu* albinus 2. g) privilegium 2. h) chathedra 2. *saepius.* i) imitabili 3. k) cleri ac plebis 3. l) consensu 2. m) episcopus *add.* 2. 3. n) pientius 2. 3. o) prudentissimas *corr.* prudentissima 2.

15) Exstat epistola eius metrica ad Arbogastem comitem, Duchesne I, pag. 844. 16) In vita Apri apud Martenium Thes. III. p. 1030. Acta SS. Sept. V. pag. 87. legitur, sanctum Aprum ad Adrianum, *qui per id temporis in praefata urbe iudicis officium exhibebat*, accessisse, quod huic opinioni falsissimae ansam dedisse, Martene putavit. 17) Si *Albauldus* legimus, idem fortasse est qui in concilio Aureliacensi anni 549. Alodius nominatur; Conc. ed. Harduin. II, 1449. Certe hic episcoporum ordo non magnam meretur fidem. 18) Toto hic auctor aberrat coelo in nomine summorum Stephani et Fabiani, qui longe ante Albinum vivebant. MARF.

non et[a] sancta Columba et reliqui quam plurimi, qui cum praedicto domno Autmundo obsecundantes Deo, in pace facti sunt. Is memoriam Christi confessoris Apri sollicita devotione excoluit; cuius et coenobium in divina religione augmentavit, et in eius veneratione nonnulla scripta ac responsoria ad posterorum recordationem exaravit.

14. Deinde pontificatus culmen adipisci meruit Eutulanus[b]; cuius diebus locum quem c. 600.
tenebat terrarum possessionibus coepit magnificare Dominus; inter quas Luciacus[c. 19] ibi est 19
adquisitus. Quo episcopali cathedra residente, quaedam Dei famula, atque in augmentandis ecclesiis Dei[d] devota, nomine Praetoria, dedit ad praescriptam sedem sanctae Mariae Dei genitricis semperque virginis et sancti prothomartyris Stephani, ecclesiam sancti Maximini villamque Videliacum[20] et aliam villam eodem nomine nuncupatam, Buchuliacum quoque necnon et[e] abbatiam sancti Pientii et alium locum, qui dicitur Ardinio[21] sive Titiliacum, et Brueriacum[22], sicut in eius carta[f] continetur[23].

15. Post domnum Eutulanum[g] adeptus est culmen pontificalis honoris vir egregius et admirandae[h] sanctitatis, et non modicam curam dominici[i] gregis gerens, omnibusque amabilis, regibus scilicet ac ducibus, quod postea rei probavit eventus et augmentatio suae sedis demonstrat attentius, domnus Teufridus[k]. Qui inter plurima pietatis opera[l] apud gloriosis- c. 630.
simum regem Dagobertum, interventu venerandae genitricis ipsius[24] Chimechildis reginae, 21
adquisivit ad locum, cui venerandus pontifex praeerat, villam nuncupatam Bladenau[25] cum suis adiacentibus villis, videlicet Cotanicurtem ex integro, Montis[25*] et Montenonis, Gaiacum[26], Fredoni mansum. Adquisivit etiam praelibatus praesul alias villas ad supradictam sedem, scilicet Bladenau[n], aspicientes super fluvium Arufiam sitas, Vennam scilicet cum ecclesia, Medulfi mansum, Gebeni villare et multa alia, sicut in cartis eius repperitur.[1*]

16. Quem in ordine pontificalis dignitatis est subsequutus Leudinus episcopus[27]. Qui c. 660.
vere lucerna Domini posita super candelabrum circumcirca resplenduit, finitimus ac longinquis per sanctae religionis exemplum.[2*]

17. Post quem Eborinus extitit episcopus[28]. Qui iuxta Hieremiae vaticinium[o] rubicundior c. 665.
ebore antiquo, quamvis in pace positus martyrii rubore caruerit per cruoris effusionem, tamen voto et desiderio martyrii adeptus est sortem per sanctae fidei confessionem[29].

1*) et — repperitur *desunt* 2. 3. *ubi haec adduntur:* et quicquid ad supradicta pertinere videtur loca. Studuit etiam idem venerabilis antistes apud eundem regem adquirere alias villas super fluvium Mosae, Traveronem, Paterniacum[30], Campaniacum[31], Biliniacum, Alonum, Huncilini- 31
montem, et quicquid in Saviniaco et Lamnari[p] curte et Regniaco[q] pertinens ad fiscum regale esse videtur. Dedit etiam praememoratus[r] rex, interveniente eodem venerando antistite, fiscum ad praefatam Leuchorum sedem nominatum Noviantem[32], in pago Bedinse super fluviolum Vidum cum palatio regio et ecclesiis ibidem constructis et omni apparatu ecclesiastico. Suggerente utique ac inspirante Omnipotentis clementia, idem rex religiosus et largifluae pietatis ad augmentum huius episcopatus pro devotione eiusdem antistitis, concessit et fiscum nuncupatum Viskerium[33] cum regio palatio et ecclesiis et omnibus ad ipsum fiscum adiacentibus. Adeptus est etiam idem venerabilis pontifex apud Sigibertum regem, filium scilicet praefati religiosissimi regis Dagoberti, villas nuncupatas Longum campum, Vicricino[s], et terram quantumcumque in Framariaca[t] habere videtur, Rufiaco[34] (et Riboiacam[u]) villam cum omni 34
integritate, et adiacentia eorum. Haec omnia sepe nominatus praesul apud piissimum regem Dagobertum cum omni integritate et absque ulla diminutione Dei omnipotentissima miseratione favente meruit adquirere.

2*) Pennis etiam geminae caritatis ad caeli convexa sublimatus, mundi contempsit ludicra, ditatus divitiis caelestibus *add.* 2. 3.

a) *deest* 2. b) eudula 3. c) lucianus *corr.* lucicus 2. d) Dei — Mariae *desunt* 1. 2. e) *deest* 3. f) cartis 3. g) eudulam 3. *corr.* eutulanum 2. h) amm. 3. i) gerens d. g. 1. k) teutertous 3. l) *deest* 1. 2. n) blandenau 1. blaudenau 2. o) non *add.* 3. p) lannaricurte 3. q) reginaco 3. r) premoratus 2. s) vicritino 3. t) framarata 3. u) et riboiacam *recenti manu add.* 2.

19) Lucey, ut Benoit dicit, quem in his nominibus explicandis secutus sum. 20) Villey (Villers)-Saint-Etienne, Villey-Le-Sec, Biqueley. 21) Andilli. 22) Bruleg. 23) Diploma Theodeberti regis, quo haec confirmasse dicitur (Benoit p. 250), haud extare videtur. 24) Dagoberti II. fuit mater. 25) Blenod. 25*) Mont et Montenoy. 26) Galiaud aut Gayaux? 27) Leuduinus qui et Bodo episcopus Tullensis, frater Salabergae, in virginis huius vita occurrit cap. 17. 28) Cartam Numeriani archiepiscopi Trevirensis, in qua Ebroinus (Eboricus) episcopus nominatur, falsam habet Brequigny p. CCLXVII, multis tamen levioribus argumentis nisus. 29) Anno 680 Adeodatus episcopus Tullensis concilio Romano subscripsit, Conc. ed. Harduin. III. p. 1131. 30) Pargney. 31) Sampigny aut Champugney. CALM. 32) *connu aujourd'hui sous le nom de Void.* BENOIT. 33) Vicherei. 34) Erufe.

18. Cui successit Ermenteus episcopus. Qui vere[a] bonus animarum pastor, nequam mercennarii carens timore, armentum celestis regis pascens superni pabuli dulcedine, pro
35 viribus eruit ab infernalium luporum incursione[35].

19. Et huic extitit succiduus Magnardus[b] episcopus[36]. Hic magnus apud Deum virtutum meritis, magnus etiam in populis bonorum actuum exemplis, ab Omnipotente est in terris magnificatus pontificali munere, et in caelis coronatus gloria et honore. Cuius venerabile corpus tumulatum est[c] in cimiterio sancti Apri; iacet transpositum in sinistro latere iuxta altare sancti martyris Christofori.

c. 700. Post hunc Dodo factus est episcopus[37]. Qui fidei indutus lorica, et sanctae spei tectus galea, caritatis etiam nuptiali veste amictus, viriliter decertavit in huius mundi laboriosa[d] pugna; ideoque victoriosus[e] repedavit ad supernum regem in celesti receptus aula.

c. 710. 20. Deinde Garibaldus filius Volfaudi[f. 38] est a cunctis electus idoneus[g] pontificii. Ipse dedit ecclesiae cui praeerat, de sua hereditate quicquid habebat. Acquisivit etiam multa alia, sicut in eius cartis habetur[1*]. Huius etiam[h] temporibus Deodatus vir summae sanctitatis, olim Nevernensis episcopus, renuntians[i] saeculo, in saltu Vosago locum conversandi a prae-
39 fato praesule optinuit[39].

c. 750? 21. Huncque subsecutus est Godo episcopus, vir venerandus, cuius temporibus, populorum urgente scelere, urbs Leucha est igne concremata; sed is praesul et emunitatem suae civitatis et recuperationem cartarum quas ignis consumpserat suae ecclesiae apud Pipinum adquisivit regem. Is vita obiens, iussit se tumulari in ecclesia cuiusdam sui praedii nomine Castellum; cuius sepulcrum usque hodie demonstratur ibidem.

22. Quo vita decedente, extitit domnus Bodo[40] episcopus[2*], cuius vita laudabilis per omnia memoria[k] posterorum permanet digna[3*]. Qui inter cetera bonitatis studia quae incessanter gerebat, edificavit monasterium in honore[l] beatissimae Dei genitricis Mariae et beati[m] Petri apostolorum principis, constituens inibi Deo sacratas feminas[n] ad serviendum illi; quibus praeposuit filiam suam nomine Teutbergam[o], quod ad honorem nominis sui usque
41 hodie Bodonis monasterium vocatur[41]. Ipsumque locum cum omnibus, quae ibi adquirere potuit, ecclesiae cui praeerat in possessionem iure dereliquit; et exinde[p] apostolicum privilegium a magno doctore Gregorio eiusque praecessore Agapito[42] suscipere meruit. Dedit etiam in pago Odernensi eidem ecclesiae villas, quae vocantur Nasius[q] et Nasitus[r 43], de suae proprietatis[s] rebus. Idemque[t] contulit sancto Stephano locum Stivaium[u. 44] sibi a suis

1*) Acquisivit — habetur *desunt* 2. 3. *ubi haec adduntur:* in Tranculfi villam et in Arusiam[v], necnon et in Ribodi villam. Adquisivit etiam ad eandem quam regebat ecclesiam apud gloriosum regem Childebertum, interveniente Ermenechilde regina eius uxore, abbatiunculam unam in honore sancti Petri dicatam, quae est[w] sita in saltu nomine Dervo[45], et villas quae cognominantur Magniaca villa[46] et Boneriacus, cum Copedonia[47] super fluvium Saltum.

2*) Bodo. Qui relinquens amorem seculi ad Christum conversus, religiosissimae vitae sectator et ecclesiarum atque monasteriorum fuit fundator 2. 3.

18 3*) Ex pago enim Odernensi[48] ortus, patre Bertoldo[x] et matre Bertilde editus, moribus et conversatione probatus, Tullensis meruit fieri episcopus *add.* 2. 3.

a) vero 1. b) magnaldus 2. c) *deest* 2. d) labriosa 2. e) victoriosius 2? f) volfaldi 3. g) ad onus 3. h) *deest* 2. 3? i) renunciat 3. k) *deest* 3. l) h. beatissimae dei 1. beatissimae virginis mariae 3. m) sancti 2. n) *deest* 2. o) teubergam 1. zeutbergam 2. lembergam 3. p) inde 3. q) nasyus 3. r) nasytus 3. s) proprietatibus 2. t) Idem quoque 3. u) stiuanum 1. v) arusgam 3. w) *deest* 3. x) bertauldo 3.

35) Ermenteum ab Adeodato presbiterum ordinatum esse et a rege Theoderico villam Ociacavillam, quam Hildramnus comes usurpaverat, recepisse, Benoit p. 271 ex nescio quo vitae fragmento affert. 36) Benoit p. 272 ex catalogo episcoporum haec affert: *Magnaldus ad matriculam sancti Stephani addidit Gereonis curtem in pago Sungentensi, itemque dedit res quasdam in pago Vabrincensi, villam scilicet Corniacam.* 37) Ecclesiam Domni Martini consecrasse et plurima bona adquisisse dicitur, Benoit l. l. 38) qui S. Michaelis monasterium fundavit. Cf. Chron. S. Michaelis SS. IV. p. 79 et Wolfoldi dipl. ap. Calmet I. p. 264. 39) Quod aperte falsum est. 40) Mabillonius hunc Bodonem eumdem esse existimat cum Baudino (lege: *Leuduino*) S. Salabergae Laudunensis abbatissae fratre, alio nomine Bodone appellato: cuius sententiam confirmare videtur huius operis auctor, dum eum a S. Mansueti cimiterio Laudunum translatum tradit: neque enim alia huius translationis causa videtur, nisi quod Salabergae germanus existebat. MART. Hoc tamen, nisi episcoporum ordinem valde perturbatum statuamus, esse nequit. 41) Bonmoutier. 42) Fallitur hic auctor in nomine pontificum Romanorum Agapeti et Gregorii Magni, qui longe ante Bodonem defuncti erant. MART. 43) Le grand et petit Nançois. BENOIT. Nas et Nançoy. CALM. 44) Estival. 45) Montier-en-Der. 46) Mogneville. 47) Couvonge. 48) Ornois in Lotharingia.

parentibus derelictum, ubi monasterium in honore beati Petri apostoli construxit super fluvium Murt[49], et duodecim canonicos[a] ibidem aggregavit. Eodem modo monasterium Offo- 49 nis villae[b. 50] in honore sancti Leodegarii iure perpetuo[c] sibi ad servitium Dei concessum, suae iam dictae sedi tradidit. Post sanctorum ergo operum exercitia, consummato praesentis saeculi labore, sepultus est in cimiterio beati[d] Mansueti pontificis. Unde postea translatus ad Ludunum[e] urbem, mira ibi fidelium veneratur devotione. Cuius vitae dies ultima 3. Iduum Septembris fuit.

23. Iacob[f] vero episcopus, qui post domnum Bodonem in cathedra resedit episcopali[51], c. 756. adquisivit abbatiam sancti Deodati apud Pipinum piissimum[g] regem[52]. Cuius tempore[53] sanctus Hildulfus[h] archiepiscopus Trevirorum saeculi honore relicto[i], in saltu Vosago cenobium construxit Medianum, praefati praesulis suffragante consensu et solatio. Idem vero Iacob Christi pontifex mortem subiens[k], requiescit in cripta[l] sancti Benigni martyris ecclesiae Divionensis[54], habens[m] ad capud altare in honore sancti Mansueti confessoris. 54

24. Post quem domnus Borno fuit episcopus, vir venerabilis atque adeo religiosus, ut c. 770. ab omnibus vir vocaretur apostolicus. Quo praesulante sedi Leucae[n], eadem urbs demum[o] igne conflagravit, peccatis exigentibus; sed ipse impetravit a Karolo rege restaurationem cartarum igne crematarum[p], atque ab eodem rege adquisivit abbatiam de Offonis villa. Obiit autem in pace 11. Kal. Aprilis.

25. Huius[q] successor extitit Wanincus[r] episcopus, erga ecclesiam Dei vir studiosissimus. c. 800. Hic tum in adornandis subiectorum moribus, tum in ornamentis ecclesiae construendis, curam semper habuit indefessam, et beato fine transiens, excessit a saeculo 6[s]. Kal. Ianuarii. Sepultusque est in cimiterio sancti Apri[t].

26. Huic[u] Frotarius[v] vir sanctissimus, primum abbas cenobii[w] sancti pontificis Apri, post idoneus[x] episcopatus successit[55]. Quique praefatum coenobium et divinae religionis 813. augmento sublimavit, et rerum exteriorum supplemento non modice adornavit[56]. Is adqui- 56 sivit a Ludovico[y] et Lothario imperatoribus immunitatem comitatus et thelonei et restitutionem cartarum concrematarum et forestem cum banno quam Ermundies dicunt. Rexit autem ecclesiam eandem annis 35, ordinatus est 11. Kal. Aprilis, mundo est exemptus 11. Kal. Iun. Corpus vero illius in cimiterio sancti Apri retinetur, infra claustrum, in introitu monasterii[z].

27. Deinde adeptus est praesulatum domnus Arnulfus pontifex, ortus ex pago Aure- 847 liensi[*], patre Alnaldo[a], matre vero Flammola, vir sanctae et magnae[b] religionis atque in doctrina verbi Dei studiosissimus, et quasi columna immobilis fundamenta sanctae fortiter tenens immo fastigium sustentans ecclesiae, inter adversa fluctuantis[c] seculi discrimina nec prosperitatibus valuit extolli nec adversitatibus a rectitudinis tramite deviare. Namque[d] tempore quo is venerandus presul Tullensem regebat ecclesiam, fuit rex Lotharius, qui dicebatur iunior, qui permulta strenue gessit, quippe qui[e] erat regio satus genere; sed antiqui hostis depravatus astutia, non recto calce finivit bene cepta. Accipiens namque uxorem nomine Zeutbergam[f] clarissimis, uti decebat, ortam natalibus, concubinam quandam nomine Waldradam ceco dilexit amore, adeo ut, quod nefas erat, ab eo coniunx legitima videretur derelicta. Quod multi qui tunc pontificali praediti[g] videbantur honore audientes, proh nefas! partim timore, partim iniusto amore, silentio ceperunt tegere. Quod ubi comperit iam praedictus[h] athleta fortis et pontifex[i] domnus Arnulfus, maluit pro Christi nomine temporalibus

a) canones 3. b) villa 3. c) paterno 2. d) *in 2. quaedam vocabula avulsa sunt.* e) lugdunum 3. f) aco *e corr. rec. manus* 2. g) gloriosissimum 2. h) hidulfus 1? i) posthabito 2. 3. k) morte obiens 2. obiit 3. l) scripta 1. m) habet 3. n) leuchae 2. 3. o) denuo 3. p) concrematarum 3. q) Cuius 3. r) wanicus *corr.* wanincus 2. wannicus 3. s) VII 3. t) A. confessoris 2. 3. u) Hinc 2. v) frotharius 2. frotuarius 3. w) *deest* 1. x) ad onus 3. y) leudouuino *corr. rec. manu* ludovico 2. z) sed postea translatum subtus altare s. crucis *add.* 1. Nunc vero quiescit transpositum retro altare sanctae crucis 3. *) aurelianensi 3. a) arnaldo 3. b) sanctitate magnae r. D. conspicuus 2. 3. c) fluctuans 1. d) Nec 2. e) quia 2. 3. f) zeubergam 1. teutbergam 3. g) *deest* 1. h) praelibatus 2. 3. i) domini *add.* 2. 3.

49) la Meurthe. 50) Odonville-sur-la-Plaine postea destructum prope Badonviller situm fuisse videtur, fortasse ubi villa Fonviller erat; v. Calmet p. 455. S. Leodegario a. 678. mortuo frater Salabergae monasterium dedicare vix poterat. 51) Subscripsit concilio Compendiensi a. 756, Conc. ed. Harduin. III. p. 2008. et Attiniacensi a. 765, Mon. Leg. I. p. 30. 52) V. diploma Ottonis II. apud Benoit p. XXIII. 53) Iterum auctor valde tempora turbavit. Eadem vero iam in antiquiori Vita S. Hildulfi ap. Belhomme histor. Mediani monast. p. 56 leguntur. 54) Cf. chron. S. Benigni Divion. ap. Dacherium ed. 2. II. p. 370. 55) cf. Flodoard. Hist. Rem. II, 18. 56) cf. Frotharii diplom. ap. Calmet I. 301. Gall. chr. XIII. 447.

atque caducis destitui bonis, et ad ultimum, si necesse foret, discrimen pati vitae praesentis, quam ut ab eo deficeret congrua rectitudo pastoris. Ideoque praedictum regem super hoc scelere persepe arguens, cum revocare nequiret, pastorali religavit sententia, donec resipisceret. Quapropter ab ipso rege suisque in malum fautoribus[a] venerabilis praesul suaque ecclesia abbatiis prorsus ad tempus spoliata remansit. Sed Dei favente clementia, post excessum vitae regis insani, tam per ipsum quamque per venerabilem Arnaldum[b] successorem ipsius atque nepotem, abbatiis quibus[c] fuerat spoliata[d] praefata ecclesia, alioque honore par-
57 tim est recuperata[57]. Huius tempore subdiderunt se ecclesiae sancti Stephani ingenui homines quam plurimi ex Ingolini curte et Mauri villa. Sedit autem idem vir venerandus in sede praesulatus annis 25, recessit quoque ab hac valle[e] lacrimarum 15. Kal. Decembris, sepultusque est[f] iuxta corpus sancti Apri in cripta sancti Aniani[g] sanctorumque martyrum Cornelii et Cypriani; nunc autem est transpositus secus altare sancti Petri apostolorum principis.

872. 28. Post quem domnus Arnaldus episcopus, Deo favente, suscipiens ecclesiam[58], secutus avunculi sui praedicti pontificis vestigia, rexit eam pio moderamine annis 23. Qui[h] quamvis in cura gregis atque profectu ecclesiae sibi commissae non parvo studio elaboraret, praecipue tamen orationi intentus, et curae egenorum extitit larga manu[i] beneficus. Hic adquisivit ecclesiam et 4 mansos Frabodi[k] curte, et a rege Karolo 7 mansos in[l] Oscado, et 6 mansos in Waldini villa et in Cretenau et in Rusb[m]. Sepultus igitur habetur in praedicta
894. Dec. 5. cripta ad Sanctum Aprum, decedens ab huius saeculi[n] erumnis Nonas Decembris, nunc vero iacet transpositus iuxta altare sancti primi apostolorum Petri.

29. Cuius post obitum irruperunt[o] ecclesiam rapaces lupi, sicut in ovile a pastore relicto, quorum morsibus non minima afflicta est laceratione, et cum adhuc vita sperari posset, peccatis impedientibus, tota civitas concrematione incendii funditus visa est desolari; sed Domini inmensa pietas, qui delinquentes perire non vult, si ad eum toto corde redierint, condolens ecclesiae suae dispendio, et considerans gregis[p] sui detrimenta, ne[q] velut errabundus relin-
895. queretur in deserto, domnum Lugdelmum[r] magnae sagacitatis virum, eidem urbi in tristicia sedenti reponere[s] dignatus est pastorem. Qui quanta fortiter illic adversus tam flebilem et lacrimosam vastationem egerit, ipsa eiusdem templi atque urbis restauratio patefecit. Non tantum enim ad pristinum decus secundum suum posse ecclesiam restituit, sed etiam ampliori et altiori fastigio eam sublimare honorifice studuit, necnon et decore clericorum nobiliumque laicorum atque patrimoniis terrenarum rerum, quantum valuit, ditavit. Adquisivit etiam abbatiolam sancti Pientii, quam[t] Pretoria Dei fidelissima dederat, et villam quae Vide-
59 liacus dicitur, quam ad mensam canonicorum tradidit[59], eo tenore ut diatim missa omnium fidelium defunctorum ad eius memoriam celebraretur[u]. Monetam etiam civitatis et teloneum cum immunitate comitatus a rege Ludovino[v] impetrans, necnon et mercatum civitatis ecclesiae suae subdidit[w]. Insuper[x] adquisivit ab Everelmo regali medico in Isciaco[60] mansos 4
61 et dimidium cum ecclesia, octo[y] quoque mansos in Bella villa[61] et in Rauserias et in Melarido et in Merbachia[z] cum ecclesia. Nactus est quoque a rege Arnulfo ecclesiam de Gundulfi villa[*], et in pago Liuvensi 20 mansos in villis quae dicuntur Wandra, Savia[a], Retines, et capellam de Arvia[b]; et a rege Zendebaldo impetravit silvam ecclesiae sancti Stephani sitam in Gundulfi villa[c] liberam esse ab omni banno, et homines sancti Stephani esse liberos a custodia forestis eiusdem villae. Cuius sanctitatem et opera felicia, si per omnia scriberemus, magnum libri textum efficeremus[d]. Hic itaque decem annis pontificali regimine potitus, undecimo gravi brachii dolore est percussus. Quo ingravescente et penetrante vitalia, praesentem vitam mutavit alia, seque in civitate sepeliri mandavit, multis mirantibus, cum nullus hoc ante fecerit; qui iam pridem sepulturam suam apud monasterium sancti Apri in suburbio

a) factoribus 1. b) arnauldum 2. c) quibus — subdiderunt se *in loco raso* 2. d) privata 2. 3? e) convalle 2. f) *deest* 1. g) amani 3. h) Et 2. 3. i) manus beneficiis 1. k) fratbodi 3. l) moscado 3. m) rusp 3. n) *post add.* 2. vitae 3. o) in eandem *add.* 2. 3. p) s. g. 2. 3. q) *deest* 3. r) ludelmum 3. s) imponere 3. t) olim *add.* 3. u) celebretur 2. v) ludouuino 2. w) tradidit 1. subdidit suae 3. x) In 1. y) octo — Nactus *in loco raso* 2. z) mebarchia 1. 2. *) cumdulfi uillam in 1. a) cavia 3. b) harvia 2. c) guadulfivilla 3. d) efficerem 3.

57) cf. diplomata Ludovici Balbi Bouq. IX. p. 398. Arnulfi regis Bouq. IX. 366 sqq. 58) cf. Flod. hist. Rem. III, 21. 59) cf. eius chartam apud Benoit p. LX. 60) Issey, cf. diploma Zwentiboldi ap. Bouquet IX. p. 378. Caroli Simplicis ibid. IX. p. 553. 61) Rausières en Haye, Belleville, Meillery, Marbache.

delegerat[a]. Huius beatae memoriae transitus, quo a mundo excessit, 3. Idus Septembris fuit, sepultusque est intra suae sedis ecclesiam ante altare sancti Martini.

30. Post cuius excessum huius sedis cathedram, nolentibus[b] regni[c] primatibus, domnus 906. Drogo nobilissimis ortus natalibus, tum vi, tum ingenio, tum consensu civium occupavit; sed post communi omnium voto nobiliter rexit. Ut enim superbia sanguinis, ita subtilitate singularis ingenii illinc rebus publicis, hinc spiritualibus negotiis insudabat. Quare[d] omnibus ita se habilem praebuerat, ut cunctorum amorem venerationemque difficile[e] solubilem sibi asciceret. Hic de[f] suo proprio contulit huic sedi villam Domni Martini cum ecclesia, eamque ad canonicorum stipem delegavit, et[g] reimpetravit[62] a Karolo rege Bodonis monasterii [62] abbatiam, diu suis antecessoribus ablatam. Atque ex praecepto Ludowici regis abbaciam Pauliniacensem[h] tenuit. Adquisivit etiam a Sigiberto quodam milite in Bertrici curte mansum unum cum ecclesia, et medietatem ecclesiae Domni Apri[63], et terciam partem ecclesiae sancti Hylarii[i] in Vermense, et farinarium unum cum piscatione, et quicquid in ea villa potuit habere; et a Karolo rege impetravit forestem regiam quae dicitur Ermundies[k]. Eius tempore seva Danorum pestis, Hungrorum rabiei iuncta, carceribus suae nativae habitationis egressa, multarum regionum finibus devastatis, post cedem Germaniae Galliam Belgicam incendit. Quorum nuntio perterriti cenobitae sancti praesulis Apri, veneranda eius pignora in urbem deferunt, demumque ne a praefato pontifice vi retineretur furtim referunt, atque per longa annorum curricula abscondunt. Hic ergo divinae religioni insistens, 7 annis sacerdotio infulatus 5. Kal. Februarii rebus est humanis exutus, atque ante altare beati Petri apostoli infra civitatem est tumulatus.

31. Cui pastor[64] et amor gregis domnus Gauzlinus successit, vir summe catholicus[l] [64] 922. atque monasticae religionis cultor devotissimus. Qui Francorum nobili sanguine ortus, in palatio inter regni proceres est altus, atque mox futurus pontifex, super multos sui generis coetaneos enituit[m] geminae scientiae dono. Omnium ergo votis pontificali infula sublimatus, 16. Kal. Aprilis est, Christo favente, ordinatus, dulcedinemque suae prosapiae benivolentia clementissimi cordis serenitateque adeo iocundi vultus et lenitate sermonis sedule superabat[n], totus in vigiliis, in elemosinis intentus. Qui ad cumulum bonorum suorum, 14. ordinationis suae anno, nutu Dei regulam sancti Benedicti huius regni habitatoribus omnibus ignotam, diu quesitam, proculque inventam, sancti Apri instituit loco. Cenobium sanctae Dei[o] genitricis Mariae Buxeriis a fundamentis construxit, chorum ancillarum Dei inibi constituit, rebus et praediis ac ornamentis decoravit. Ob cuius facti meritum suo successori praesuli Gerardo est a Deo praemonstratum eum martyri Apollinari in celesti gloria sociatum[65]. Cuius gloriosi facti occasionem operae precium reor posteris tradere ad rememorationem[p].

32. Denique Hardradus[q] praefati pontificis[r] Gauzlini frater germanus, in militari studio vir quam maxime strenuus, in bonitate morum cunctis percarus, quadam vice super Murt fluvium venationis excercitationi insistebat[s]. Contigit itaque, ut canes eius aprum ferocem insequerentur, quorum coactus latratibus, mortem contiguam idem aper effugere nitebatur. Qui diu per quaeque avia discucurrit[t], tandemque in montem supra Buxeriis villam situm fugitando pervenit. Quo pertingens, sub quadam spinosa arbore fixit gressum, moxque subsequens latrando grex canum, divina virtute celerem continuit gradum. Fera sub arbore stabat intrepida, vis latrantium[u] a longe subsistebat muta et stupida, nec ullatenus audebat proximare ad spineti vicina[v]. Praedictus miles equitando insequitur, rem insolitam sibi contigisse demiratur; equo desiliens, frutectum ingreditur, altare dirutum cum circumvicinis edificiis contemplatur. Ergo rem veneratus divinam, feramque sinens abire securam, ad propria celer repedat, fratri suo pontifici acta et inventa nuntiat. Domnus autem praesul certos[w] nuntios dirigens, et a maioris aetatis senibus, quomodo se res habuerat exquirens, didicit ab antiquo ecclesiam sanctae Dei genitricis inibi constructam, sed vetustate consumente[x] et incuria neglegente desolatam. Astruebant etiam, noctu inibi quam sepe divina luminaria

a) delegaverat 3. b) volentibus *corr.* nolentibus 3. c) huius regni 3. d) Talem 1. e) difficilem 1. f) Isdem *corr.* Is de 2. Is de 3. g) Qui 2. h) pauliniascensem 1. i) hilarii 3. k) hermundies 3. l) summę chat. 2. m) emicuit 3. n) sperabat 3. o) *deest* 2. p) remorationem 3. q) Varderadus, N *super* V *scripto* 3. r) *deest* 2. *ubi* gaulini. s) exsistebat 1? t) discurrit 3. u) latrandum *corr.* latrantium 2. latrantum 3. v) vicinia 3. w) illuc *add.* 2. 3. x) consumptam 3.

62) v. diploma Bouquet IX. p. 515. 63) Domévre. 64) Haec ex S. Apri miraculis descripta sunt. 65) Ex vita Gerardi c. 17.

splendere, et loca proxima sua claritate perfundere. Quod pernoscens praesul venerabilis,
permaxime letatur [1*]. Et quia mons praelibatus ad Metense pertinebat episcopium, petiit [a]
86 a Teoderico praesule [66], qui et Sixtus vocabatur, illum sibi dari per concambium [b], conferens
illi sancti Petri [c] apostoli baculum venerabile [d], quem beatus Mansuetus secum detulerat a
Romana urbe. Adepto itaque monte, ecclesiam restruxit [e], ac super stipitem [f] praefatae arbo-
ris altare in honore beatae Mariae stabilivit. Quoniam [g] eiusdem Dei genitricis precibus inibi
sanabantur infirmi diversis detenti languoribus, et vota vulgaris populi ibidem confluebant
sepius, divina inspirante clementia dignum duxit, ne diutius [h] careret cultibus. Cepit vero
cogitare, quatinus in eodem oratorio, si Deo donante inveniri possent, sanctimonialium vir-
ginum societas fieret, quae sub regula sancti Benedicti obsequiis perpetuae Virginis deservi-
ret. Quod sane factum per divinam clementiam meruit provectum. Nam Deo praeordinante
invenit quasdam sanctimoniales, velut oves errantes, sed tamen aeternae vitae pascua [i] que-
rentes, in Dei dilectione ferventes, et ad serviendum illi locum remotum desiderantes; qua-
rum miseratione permotus, consultu domni abbatis Archemboldi, qui praeerat coenobio [k]
sancti Apri, ceterorumque [l] fidelium, iam dictam cellulam eis ad habitandum delegavit, prae-
ficiens [m] eis Rothildim abbatissam, quae earum regeret vitam. Atque ut ibidem liberius pos-
sent rebus vacare spiritualibus, providit illis, unde viverent de episcopii possessionibus, eccle-
siam videlicet in eadem villa Buxeria cum decimis et omnibus ad eam pertinentibus, nec-
non capellam Porcherae curtis cum omni decimatione. Tale ergo [n] fertur habuisse exordium
Buxeriense cenobium, quod Deo [o] iuvante in dies sumit incrementum.

33. Venerandi autem huius pontificis [p] temporibus adeo antiqua prodigia renovantur,
67 dum tricesimo [67] eius praesulatus [q] anno, cruces apparuerunt in vestibus, quas Omnipotens, ut
in historia ecclesiastica legimus [68], ad infidelium confutandam incredulitatem sinit apparere
mortalibus. Is adquisivit sedi, cui pontificabatur, alodium [r] in Boiaco [69] ab [s] Angelberto [t], et
a Fulmaro silvam in Brieri valle. Quique a rege Ottone adeptus est abbatiam Medii mona-
sterii, ea lege ut Fredericus dux, dum adviveret, advocatiam retineret, ac pontifex praeben-
dam loci ordinaret, postque finem ducis tota abbatia ad episcopum perveniret. Teloneum
quoque civitatis et comitatum per praeceptum regis Heinrici [u] optinuit [70], abbatiamque Pauli-
niacensem et Derversem [v] atque de Offonis villa solide possedit. Isdem [w] per concambium [x]
dedit Archado [y] episcopo Linguonensi abbatiam de Varennis [z], et econtra Archadus [*] dedit
Tullensi episcopo [a] quicquid in Bosonis monte [71] et Ursacii villa et Seionz videbatur habere.
73 Adeptus est etiam a Rotgero [b] comite Amboldi [c] villam [72] in pago Ordonensi [d. 73], et ab Eva
comitissa Angeriacam [e. 74] villam cum capella, et Molisiacam, et villam quae dicitur Girinvi-
cinus [75], et Nordalli vadum [f], et partem in Buchuliaco [g], et Radaldi villam [76], et Sionni villam,
et ecclesiam quae dicitur [h] in villa Blaseius, et partem ecclesiae in Rameii [i] villa, quae solvit
5 solidos; et ab Angelranno [k] duos mansos in villa quae dicitur Portus, et ab Hanone [l] eccle-
siam de villa Bladini. Hic tempore Ottonis imperatoris probavit cum 12 ingenuis hominibus
contra abbatissam de Andelach, Bodonis monasterium esse subiectum ecclesiae sancti Ste-
phani, et ab eodem imperatore nactus est medietatem telonei de monte sancti Eliphii [77]. Idem
impetravit ab Heinrico rege per adiutorium Ebahardi [m] comitis, quicquid ipse rex possidebat
79 in Gundulfi villa [78]. Qui [79] felix vir in semel arrepto proposito boni operis iugiter omnibus
mirabilem extendens animositatem, post in Christi militia multiplices labores, quadrienni
962. languore [n], ut alter Iob a Domino probatus, 44. sui episcopatus anno, 7. Idus Septembris,
caelicas recessit ad sedes. Delatus ergo a clero et populo in Buxeriensi [o] coenobio, dignissi-

1*) et ecclesiam restruere consilium tractando meditatur *add.* 2. 3.

a) petit 3. b) concabium 2. c) a. p. 2. 3. d) venerabilem 3. e) rextrucxit 1. f) stipem 3. g) autem *add.* 3. h) diuinis *add.* 2. i) *deest* 1. 2. k) s. a. c. 2. 3. l) cetererorumque 2. m) proficiens *rec. manu corr.* pref. 2. n) *deest* 3. o) dō *e corr.* 2. p) autem gachlini 3. q) episcopatus 3. r) alodum 3. s) *deest* 1. 2. t) angeberto 1? u) henrici 1. *et infra.* v) deversem 1. *corr.* derversem 2. w) Idem 2. 3. x) concabium 2. y) achardo 3. z) uerennis 1. *) archardus 2. achardus 3. a) ecclesiae 2. 3. b) rogero 1. c) ambodi 3. d) ordernensi 3. e) angwiacam 3. f) ualum *corr.* uabum 2. g) buculiaco 3. h) in villa quae dicitur 3. i) ramei 2. ramey 3. k) angelanno 1. l) hamone 3. m) ebardi 3. n) langore 1. *semper.* o) buxiensi 1.

66) Tunc temporis Adelbero sedit. 67) Ann. Hersfeld. a. 958. Ann. Corb. a. 959. 68) Hist. eccl. tripart. lib. V. fin. ed. Paris. 1541. p. 412. 69) Bosc sive Bouc. 70) v. diploma ap. Benoit p. XVIII. 71) Bauzemont. 72) Ambleville. 73) Ornois. 74) Aingerey. 75) Girovoisin. 76) fortasse Rainville prope Soulosse-sur-le-Vair. CALM. 77) cf. diploma Ottonis II. a. 974. ap. Benoit p. XIX. Est Mont S. Elophe prope Soulosse. 78) Vid. dipl. ap. Benoit. p. XVIII. 79) Quae sequuntur ex Mirac. S. Apri sumpta sunt.

mam, sicut vivens iusserat, accepit sepulturam, inter choros virginum, quas illic plures numero vitae districtioris aggregaverat, longis seculis in Dei laudibus excolendam.[1*]

34. Interea[80] domno Gauzlino Tullensis sedis pontifice rebus humanis exemto, qui morum illustris sanctimonio, angelorum, ut credimus, in caelis est ascitus consortio, plebs Leucha graviter merebat tanti orbata pastoris solatio. Erat tunc temporis venerandus Bruno Aggripinae ecclesiae summus pontifex, qui in tota Germania sibique finitimis partibus imperiales agebat vices, utpote Magni Ottonis augusti germanus frater. Ipse autem praenominatus princeps tum forte aberat, quia fines Italicos causa urgente adierat. Moestus ergo Leuchorum populus, consilio viduatus pastoris, ad memoratum archipraesulem Brunonem legatos dirigit, desolationem sui humili suggestione intimat, utque sibi succurratur suppliciter expostulat, ne velut grex errabundus, pastore perdito, dispereat. Is vero clementis compassione animi eorum et lamentationi condolens, ipsamque urbem, Franciae regno confinem, Romano nuperrime adiunctam imperio perpendens, summa mentis angebatur sollicitudine, cogitans, quem eidem ecclesiae idoneum iuxta canonum scita potuisset pontificem eligere, secundum divinae religionis cultum cum bonitate morum sapientiae sale conditum et in scientiae secularis studio excercitatum. Sed Deus, qui in bonis[a] semper dispositionibus piorum assistit effectibus, eius non permisit animum diutinis agitari curarum fluctibus, suoque inspiravit[b] consilio, venerabilem Gerardum huic praeficiendum officio asciscere, quem constabat utilem superni dono Conditoris in cunctis existere. Ea tempestate idem Dei famulus cellarii obedientia impeditus, pro quodam non maximo excessu in levioris culpae nexu infra claustralia erat septa constitutus, ibique lacrimarum ac orationum holocausto sese immolabat attentius; quem ideo caelestis dispensatio hac parva permisit temptari afflictione, ut cunctis palam innotesceret hic vir eximius, cuius foret meriti ante oculos divinae contemplationis. Religiosus ergo pontifex Bruno ad sese primos cleri convocat, eis coepiscopi sui domni Gauzlini[c] transitum flebilem notificat, quemque illi successorem dignum subroget, familiariter consultat. Mox decanus divinae amator religionis, sani prudens consilii, eius consultibus haec reddidit: *Si, domine praesul, meo dignaris tantillo credere dicto, fratrem Gerardum huic gradui prae ceteris idoneum veridico*[d] *assero testimonio, quem vera humilitate subiectum, promta obedientia clarum, longanimi patientia certissime attestor probatum.* Insuper eius diutinam in poenitentia perseverantiam intimat, Deique nutu ad sibi credendum mentem praesulis non tarde inclinat. Tunc decanus praelibatus beatum Gerardum a claustri poeni-

1*) *Hoc loco 2. vitam S. Gerardi a Widrico scriptam inseruit, in 3. vero haec ex ipso excerpta leguntur:* Omnipotens autem Deus, qui gregem hereditatis filii sui, ne insidiis et praedae diripientis inimici pateat, pastorum benedictione consolatur, ecclesiam, rectoris solatio destitutam inter fluctus seculi iactari sine remige nolens, visitavit, eique ut domnus praesul Gerardus praeesset, instituit. Qui antequam sciret vocare patrem et matrem, quodam praesagio designatus episcopus, scolis traditus, hinc clericatus honore in ecclesia sancti Petri apostolorum principis apud Coloniam donatus, ut nobilissimus nobiliter est educatus. Nec multo post augusti Ottonis auctoritate, agente quoque germano eius domno Brunone Coloniensi archipraesule una cunctorum acclamatione electus, 4. Kal. Aprilis Leuchorum urbis sacratus est antistes. De cuius ammirandis operibus plura effari supersedemus, quia eius memorandarum virtutum liber penes nos retinetur. Hic adeptus est praeceptum . . . . . abbatiam usurpavit. *c.21. Widrici* Praelibato autem Dei praesuli summum fuit studium in constructione Dei ecclesiarum, quae et decoravit exoptabili munere, plurimorum scilicet sanctorum pignoribus. Basilicam suae sedis a fundamentis reparavit, cum reliquis sibi annexis ecclesiis. Sanctae quoque Dei genitricis ecclesiam iuxta pontificalem cameram officinasque sui palatii decenti honore construxit. Abbatiam sancti Mansueti primi huius sedis pontificis pene adnullatam in decentem statum restituit, eius a fundamentis coenobium restruxit. Sancti quoque Gengulfi abbatiam ad meridianum introitum civitatis primus extruxit, ibidemque sanctimonialium coetum sub normali vigore Deo servire constituit. Corpus beatissimi confessoris Christi Apri diu absconsum eius meritis Dominus revelavit, ipsiusque sororis beatissimae virginis Aproniae corpus non modico precio a Trecassinensibus emit. His et aliis sanctorum laborum exercitiis adornatus, plurimis etiam miraculorum signis in populis declaratus, 31. anno praesulatus regimen servavit, et 8. Kal. Maii glorioso fine spiritum coelis reddidit. Cuius venerabile corpus in medio suae sedis choro honeste tumulatum plurimarum fulget prodigiis virtutum, si id exigat vera fides potentium. Huic extitit successor d. Stephanus *sqq.*

a) *deest* 1. b) inspirante 1? c) gauzelini 1? d) iuridico 1?

80) Integrum caput ex Widrici vita Gerardi c. 3. descriptum.

963. tentia rapit, ad domum propriam insperato adducit, balneatum vestibus nitidis ex suo induit, mirantique, quid novi portenderet, eum fore episcopum praedicit. Sed vir Domini in humilitatis fundamento firmiter stabilitus, huic ordinationi cunctis obnitebatur viribus, magisque elegit pristinum puenitentiae otium repetere, quam huius laboriosae praelationis praegravari pondere. Tamen plurimum reclamans, plurimum repugnans, coram iam dicto archipraesule deducitur, et sub iussione obedientiae pontificalem apicem suscipere compellitur. Dum ergo annus incarn. dom. 963. curreret, Leucham urbem adducitur, obviisque populorum turmis cum hymnisonis laudibus excipitur, ac, sicut mos exigebat, praesulari sede intronizatur. Itaque fit mira exultatio in commixto populo, omnes tripudiant pro pastore adepto, cunctorum terguntur lacrimae huius ingressu novo. Omnes sibi divino nutu datum adseverant, atque in eius ordinationis assensu plausibiliter insonant. O si quem gesta eius delectat audire, librum vitae et actuum eius, qui apud sepulcrum eius retinetur, perlegat, et illic pleniter inveniet.

994. 35. Huic[1*] ergo viam universae carnis ingresso, domnus Stephanus successor eius exti-
81 tit, nobili Parisiensium stirpe editus, de Lineri villa[81] antiqua propagine ortus. Qui in Metelahc[a. 82] cenobio 8. Kal. Iulii pontificali unguine consecratus, modico temporis spatio, anno[b]
996. scilicet et semis, regimine potitus, 4. Idus Martii vita excessit apud Bodonis monasterium, et iuxta beati apostolorum principis Petri altare est tumulatus apud Medianense coenobium[83].

36. Sed haec eadem Leucorum civitas suo rectore destituta, nequaquam diutius est, Deo disponente, pessumdari permissa. Nam votis utriusque fidelium ordinis, aspirante clementia divinae maiestatis, triumphatoris invicti, domni[c] videlicet Ottonis tercii augusti, de-
84 creto statuente, domnus Bertoldus[84] nobilissimis Alemannorum natalibus ortus, in sancta religione conspicuus, per Dei providentiam electus, in hac sede est 5. Idus Octobris pontifex ordinatus. Qui praedecessoris sui domni Gerardi mores et instituta pro posse imitatus, non valet explicari, quantae bonitatis et munificentiae operibus ad propriam decorandam sedem fuerit comprobatus. Nam diligenter clerum instituens, viros prudentes familiari[d] dilectione prae ceteris amplectens, eorumque consilio in omnibus nitens, urbem rebus auxit, sapientia decoravit, provida dispensatione munivit. Quis autem queat ullo rationis affatu pandere, quam prudens et cautus fuerit in omni sua re disponenda, quae et quanta suae ecclesiae acquisierit ornamenta, quibus aedificiis claustrum sui cleri adornaverit[e], quibus emolumentis suam sedem amplificaverit? Verum pauca perstringamus de pluribus, cum singula percur-
85 rere sufficiat nullus Hic adquisivit a Theoderico duce Askeim[f] villam[85] et Alraldi[g] curtem et Monoldi villam, dans in concambium[h] Vamplenam villam et reliquas quas domnus[i] Geraldus praesul a duce Beatrice pro Barro monte acceperat. Adeptus est ecclesiam de Sorciaco[k] ab Hugone clerico, et praedium Dominica via[l] dictum, et ecclesiam quae dicitur Castellum, et alodium Baddonviler[m] dictum, et ecclesiam et castellare de Pauniaco[n. 86], et praedium de Pauniaca villa, et terciam partem silvae de Haseio[o], praedium de Marceio, et partem Odelrici in villis de Wasleio et de Longort et de Laio et de Orcadis. Idem impetravit[87] ab im-
1011. peratore Heinrico et[p] bannum venationis super Mosam fluvium, a Segintensi[q] comitatu[88] usque Sorciacum[r]. Ipse reimpetravit[s] ab eodem imperatore[t] reddi ecclesiae suae[u] villam in
89 Halsacio[v] sitam[89] quae vocatur Berchem[w 2*], et theloneum et districtum minae. Adquisivit etiam ab Emma comitissa praedium quod dicitur Fontiniacum, et a praefato imperatore quicquid in Caulei[x] villa videbatur habere. Cenobium quoque in honore[y] sancti Salvatoris in saltu Vosago construxit, quod diversis ecclesiasticis ornamentis decentissime locupletavit, et stipem ex his quae adquisierat ad viginti monachorum coetum inibi delegavit. Ecclesiam beati baptistae Iohannis, quae dicitur ad Fontes, necnon basilicam venerandi pontificis Vedasti

1*) Huic extitit successor domnus Stephanus nobili Patriensium 2. 3.
2*) et mercatum et bannum in eadem villa Berkem *add.* 3.

a) metelacho 2. 3. b) annis 1. c) *deest* 1. d) familiori 2. familiariori 3. e) ornaverit 3. f) askim 1. aschei 3. g) adraldi 3. h) concanbium 2. i) beatus 3. k) sortiaco 2. l) p. de Nintauia 3. m) de baddonwiller d. cum ecclesia 3. n) panniaco 1. *et infra* panniaca. o) saseio 1. p) *deest* 3. q) seguitensi 3. r) sortiacum 1. 2. s) impetrauit 3. t) impetore 2. u) *deest* 3. v) halsatio 2. w) belchem 1. berkem 3. x) taulei 3. y) *deest* 1. 2.

81) Luneville. 82) in dioecesi Trevirensi. 83) Cf. Chron. Mediani mon. SS. IV. p. 91. 84) Benoit ante Bertoldum Robertum quendam episcopum fuisse electum monet p. 341, diplomate allato, quod cum nondum editum invenerim, rem incertam relinquo. 85) Acreignes, Haracour, Manonville. 86) Pagny. 87) V. diploma ap. Benoit p. XXIV. 88) Saintois. 89) cf. Chron. Mediani monasterii SS. IV. p. 92.

intra suam sedem edificavit, cum ecclesia sanctae Genovefae[a] virginis. In saltu[a*] Vosago re- 1018 struxit Bodonis monasterium, necnon sancti Deodati cenobium. Valvas suae sedis miro polivit decore, altare summum incomparabiliter exornavit auri ac gemmarum fulgore, innumerabilia vasorum[b] adquisivit genera pulcritudine et multitudine nullo precio taxanda[b*]. Quique ut apes prudentissima undecumque perquirens, quomodo ecclesiae suae sedis posset prodesse, pernoscensque[c], qualiter nequam et detestabiles homines suo praedecessori domno[d] Gerardo fuissent iniuriati, eos usquequaque ob vindictam sanctae ecclesiae est persecutus[e], ac ipsorum foveas, ubi velut crudeles ferae abscondebantur, funditus evertit; castrum scilicet de Reuvalt[f] et de Pauniaco, omnem quoque[g] illorum odiosam progeniem ita adnullavit, ut nemini ex ipsis diutius pullulare possibile sit. Hic ergo 22 annis pontificali honore potitus, non est facile narratu, quid utilitatis eius desiderabilis vita contulerit[h], quid detrimenti eius praesenti seculo lugenda mors effecerit, quia ad ipsius enarrandos actus omnis lingua succumbit, maiusque dispendium praebuit eius obitus inconsolabiliter flebilis, quam, si fas est dici, profuisset illius vita omni mundo exoptabilis. Itaque 8. Kal. Septembris beato fine hominem exiens, ita suo casu propriam sedem pessumdedit, ut de eo ab omnibus possit veridice protestari: „Bertoldus cunctis succiduis sibi[i] incomparabilis.“ Sepultus autem est in medio suae pontificalis ecclesiae, inconsolabilem relinquens fletum omni nostrae patriae.

37. Quem subsecutus est domnus Herimannus nobili Agrippinensium[k] genere procreatus, litterarum studiis, ut decet nobiles, adprime eruditus. Qui 13. Kal. Ianuarii pontificali sacratus unctione, in sibi[l] a Deo iniuncto munere septennali vixit tempore. Ipse corpus beati Amonis a coenobio gloriosi[m] Mansueti transtulit et[n] in ecclesia episcopalis sedis, ubi nunc honorifice veneratur, collocavit. [Is[o] quamquam nichil praediorum suae ecclesiae adquisierit, praeventus brevitate temporis, tamen eam diversis pro posse suo[p] decoravit ornamentis. Nam sedi domus sancti Stephani contulit non minimam auri quantitatem, de quo disposuerat fieri miri decoris calicem. Singulis etiam abbatiis suae dioceseos[q] argenteas adtribuit coronas, amplians eas palliorum diversitate numerosa. Ipse perfecit castrum Rodortei[r. 90] a suo praedecessore inchoatum, Domnique Martini castellum a fundamentis construxit 9 firmum, custodiae circumvicinorum praediorum utillimum. Quique[s] ecclesiam sibi a Deo commissam ita sapienti gubernamine rexit, ut integram pacem a cunctis circumvicinis huius sedis adversariis habuerit; nec quisquam eius praecessorum[t] ac successorum in tanta tranquillitate hunc episcopatum[u] gubernavit.] In qua[v] etsi nichil proprio sudore adquisivit, tamen suppeditante[w] Dei gratia nichil detrimenti de his quae possidebat pertulit. Ab hac ergo terrea mole exemptus Kal. Aprilis apud sanctum Gereonem est honorabiliter Coloniae tumulatus, 1026. in cuius cenobio fuerat a puero sapientiae divinae et humanae lacte sapienter[x] educatus[1*].

1*) *Sequitur in 2. vita Brunonis auctore Wiberto, in 3. vero haec:* Cui successit lux orbis venerabilis Bruno, postmodum Romanae sedis papa electus a Domino. De cuius actibus hic multum dicere supersedemus, quoniam ea alibi ad plenum descripta esse novimus. Hoc tantum hic inserere placuit, quod abbatias Mediani monasterii et sancti Deodati dono Chonradi gloriosi imperatoris receperit, ac solide in propria vestitura sanctae Leuchorum sedi reliquit. Is etiam inter multa, quae suae contulit ecclesiae, praebendam fratrum canonicorum sancti Stephani admodum ampliavit, reddendo eis Mumiri vallem cum ecclesia et cunctis appendiciis, et Ranculfi quoque villam et omnia eius appendicia, necnon ecclesiam de Luciaco pro memoria suae ordinationis, ut per manus decani claustri suae sedis fieret exinde fratribus ea die congrua refectio et centum pauperibus elemosynae largitio. Qui etiam ad apostolicam sedem provectus, non immemor suae primitivae sedis, Tullensis videlicet ecclesiae, Romae in ea synodo, in qua sanctum Gerardum constituit nominari in sanctorum numero, fecit conse- 1050. crationem domni abbatis Dervensis coenobii sancti martyris Bertharii. Siquidem praefata abbatia Dervensis ab antiquo, scilicet a Garibaldo Leuchorum praesule, filio Volfadi, cuius temporibus fuit constructa eadem abbatia, fuerat huic sedi subiecta dono et benedictione; sed comes Odo violenter eam tenuerat et quendam eiusdem loci fratrem Milonem nomine, accepto non modico precio, eidem coenobio praefecerat, et ad suffocandam subiectionem ecclesiae Leuchorum eum a Rogerio Cathalaunensi praesule ordinari coegerat. Dum ergo

a) genofevae 2. a*) autem *add.* 2. 3. b) inibi *add.* 2. 3. b*) m. texanda 1. c) pren. 2? d) *deest* 1. e) pros. 1. *corr.* pers. 2. f) . . . reuualt 2. Mirowat 3. Mirovalt *etiam Benoit p.* 346. *dixit.* g) omnemque 3. h) nobis c. 3. i) sibi succidius 3. k) agripinensium 3. l) visibili 1. m) praesulis *add.* 2. 3. n) *deest* 1. o) Is — gubernavit *desunt* 3. — 2. *alio atramento pergit.* p) suo p. 2. q) diocesis 1? r) rodotei 1. s) *vocabulum crasum* 2. t) praecessor ac successor 1. u) banc ecclesiam 2. v) q. sede 3. w) d. s. 3. x) sagaciter 2. 3.

90) Rortey.

1026. 38. Viam igitur universae carnis ingresso pontifice Herimanno, successit venerabilis Bruno, qui postea in Romana urbe apostolatus functus honore Leo nonus nomen accepit. Quapropter si aliquem fidelem audire delectat quae et quanta in episcopatu Leuchorum gesserit, et quomodo in Romana urbe pontifex factus se habuerit, librum de vita et virtutibus, qui in ecclesia beati Apri habetur, perlegat, et illic pleniter inveniet[a].

39. Quoniam gesta priscorum[b] pontificum huius sedis, prout contigit, scripta cognovimus, videtur nobis incongruum, ut acta venerabilis Udonis[c], qui fuit in hac sede successor[d], sanctissimae memoriae papae noni[e] Leonis sub silentii sera occultemus[f]; sed ad cognitionem sequentium recordationi tradamus servanda[g]. Fuit hic ex nobilissima parentum[h] stirpe ortus, ex utraque parte regali stemmate clarus. Pater eius dictus est comes[i] Riquinus, ex Reubariorum regione ortus; mater vero eius, Mathildis nomine, ex Alemannia duxit genus. Ambo ab avitis parentibus praediorum reditibus et divitiarum amplitudine praediti, divinae religionis calore fervidi, non multum flectentes animos ad disponendos honores huius seculi. Hunc itaque puerulum fere decennem Deo dicatum glorioso Leuchae sedis praesuli Brunoni tradiderunt divinis litteris imbuendum, ac venerandae congregationi[k] domus sancti Stephani canonice[l] adnectendum. Qui sub domni Walteri, postea praedictae congregationis decani, doctrinae bonae[m] eruditus, ad sufficientiam instructus, omissis puerilibus, immo iuvenilibus nugis, sollicite vacabat psalmis et orationibus. De sumptibus sibi a parentibus[n] quamvis admodum satis ad mensuram decretis[o] parce vivebat, et si qua sibi exinde resederant, indigentibus erogabat, ac cum columbina simplicitate prudentiae serpentis insistebat[1*]. Gloriosus ergo pontifex Bruno cernens eum in utilitate sanctae ecclesiae ita ad alta[p] crescere, intimo laetabatur corde, atque cogitabat eum qualitercumque quolibet honore exaltare. Nam Gebizone primicerio humanis rebus exempto[q], istum promovit ad honorem eiusdem primiceriatus, quamvis tunc primum adhuc imberbis intraret adolescentiae gradus[2*].

40. Virginitatem suam regi caelorum voverat, pro qua retinenda eius maiestatem indefessis precibus exorabat[3*]. Huic Deo placitae et sanctae voluntati nequam non defuit temptator, qui eum noctu et diu[q*] insistendo, a sancto nitebatur avellere proposito. Itaque secundum humanam fragilitatem suum animum ad eius pravam[r] suggestionem obsequendam inclinaverat; et nisi Dominus adiuvisset[s], paulo minus eius anima in inferno habitaverat. Nam divina praeventus gratia, in diutinum incidit languorem, nec hostis antiquus in eum malignam praevaluit adimplere suggestionem[4*]. Sed ut Deus omnipotens ostenderet, hanc se ei infirmitatem causa correctionis transmisisse, in somnis per sanctum Iohannem euange-

1049. beatissimus papa Remis synodum ageret, idem Milo poenitudine motus, quod iniuste ordinationem suscepisset, publice coram domno apostolico satisfecit, donum abbatiae reddidit, Cluniacum abiens in bona conversatione vitam duxit. Totius autem congregationis consensu
91 domnus Wandelgerus eius loco subrogatus[91], ad subruendam omnem occasionem petiit a Cathalaunensi praesule Rogerio benedictionem, qui inventis occasionibus distulit illius ordinationem. Iam dictus vero Wandelgerus Romae domnum apostolicum, qui adhuc Tullensem gerebat plebem, adiit, cunctam rem ordine pandit, consilium eius et solamen exoravit. Domnus ergo papa archiepiscoporum consilio Helinardi Lugdunensis, Hugonis Besontiensis, Mainardi Senonensis et aliorum pontificum, qui synodo interfuerant, praedictum abbatem ordinavit, et ob memoriale facti eum suo pristino nomine Brunonem scilicet vocari instituit, ac quaedam privilegia de rebus eiusdem abbatiae sua auctoritate roboravit.

Quoniam *etc.*

1*) Transcursis ergo puerilibus annis ac in bivio Pythagoricae y literae adolescentiae gradibus ascensis dextrum callem studiose recurrebat atque per arctam viam de virtute in virtutem ascendendo diutius proficiebat *add.* 3.

2*) Huiusmodi ergo promotus honore virtutum studiis studebat alios praecellere, castitatem super omnia amare, subiectos ad illam sollicite servandam studiose commonere, nec tamen quos videbat in hac re fragiles volebat ullo modo vilipendere *add.* 3.

3*) Inter plurimas sanctorum memorias dilectissimi domini sancti Ioannis euangelistae nomen invocabat, ut ipso, qui erat virginis matris filius adoptivus, sibi ad eius gratiam promerendam esset tutor ac defensor propicius *add.* 3.

4*) Itaque continua et pene annuali infirmitate detentus a cunctis sibi familiaribus iam ad mortem usque desperabatur de ..lis funebribus exequiis a cunctis praesentibus tractabatur *add.* 3.

a) 2. *in vita Brunonis media deficit.* b) priorum 3. c) ůdonis 3. d) *deest* 3. e) noni papae 3. f) occultamus 3. g) s. t. 3. h) progenie p. stirpe editus 3. i) *deest* 3. k) congregationis 1? l) *deest* 3. m) doctrina impense 3. n) apparentibus 3. o) directis 3. p) altare 3. q) e. r. 3. q*) interdiu 3. r) *deest* 3. s) adiuvasset. 3.

91) cf. miracula S. Berchariі c. 12. Mabill. Act. II. p. 850: *Hic vir — schedulis annotata.*

listam dignatur admonere, quatinus a perversa resipisceret voluntate. Cui et dixit[1*]: *Scias te, frater, ideo talia pati, quia votum quod Deo voveras infringere disposuisti; sed si in promisso fideliter perseverare volueris, et desiderata sanitate citius donaberis, et divina gratia in cunctis tuis actibus foveberis.* Quod[a] cum[b] in somnis haec[c] se observaturum Deo annuente promisisset, erat ei simile quod quasi[d] tres subscriptiones praesagas futurorum sibi traderet, et in os ad comedendum imponeret, quarum memoriam semper in animo retinuit, nec ulli suorum familiarium, nisi in ultimo vitae fine, notificare voluit. Tamen earum seriem post dicemus, cum locus oportunus evenerit. Affirmabat autem huiusmodi visionem ea[e] nocte sibi apparuisse, qua suo venerabili patri domno praesuli Brunoni in somnis visum est, beatum Petrum apostolum[f] cum prothomartyre Stephano se infulatum ad principale altare apud Wormaciam deducere honorifice, et ei quinque calices aureos ad praesagium rerum sequentium tradere[92]. 92

41. Non multo post idem gloriosus Bruno apud praedictam urbem Wormaciam ad apostolicam sedem est promotus, et istum de quo loquimur venerabilem Udonem Romam duxit, 1049. cum quibusdam suis familiaribus, quique in omnibus[g] prae ceteris servitio adhaesit, idcirco illum in maiori familiaritatis amicitia connexit[h]. Biennio autem fere exacto[i], domnus apo- 1050. stolicus antiquam patriam primamque sedem revisere voluit, et interventu eiusdem Udonis congregationi fratrum sancti Stephani ecclesiam de Tranculfi villa et praedium de Mundrivalle restituit, et eisdem canonicis privilegium libertatis apostolica excommunicatione subnixum corroboravit[93]. Demum domnus apostolicus cernens eum in sancta religione de virtute in virtutem proficere, disposuit eum, praecedente cleri plebisque electione, in huius sedis 1051. praesulatus officio sibi subrogare, ac legatione ad Henricum tertium Romani imperii rectorem directa, illum sibi successorem substituere.

43. Adepto ergo honore pontificatus, ita coepit esse in cunctis agendis rebus strenuus, veluti fuisset a primaevo[k] in his disponendis sagaciter institutus. Ventum erat Treverim 15. Kalendas Septembris ad sacrae ordinationis benedictionem, ubi Deus ei clementer ostendit suae pietatis dispositionem. Nam, ut moris est, posito super humeros eius sanctorum euangeliorum libro, trium praedictarum praedictionum[l], quas in somnis viderat, exemplaria veridico recognovit oraculo. Siquidem primo loco a legente est recitatum divini eloquii exemplum: *Numquam legistis in scripturis: „Lapidem quem reprobaverunt aedificantes, hic factus* Matt. 21, 42. *est in caput anguli? A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.“* Deinde secundum exemplum est dictum de prologo euangelii Lucae euangelistae: *Serviens Domino sine crimine.* Tertium autem fuit in eodem euangelista de Zacharia et Elisabeth: *Incedentes* Luc. 1, 6. *in omnibus mandatis*[m] *Domini sine querela.* Horum ergo verborum exemplaria sibi a Domino[n] reminiscens dudum praemonstrata, veluti apes prudentissima dapes florum indefesse animo revolvebat. Quamlibet enim a quibusdam quasi pro nimia simplicitate reprobaretur, tamen incessanter satagebat, ut in divino servitio sine crimine ac sine querela secundum humanam possibilitatem ante Dei oculos inveniretur[o].

43. Studebat etiam mores sui praedecessoris[p] domni Bertoldi[q] in multiplicandis redditibus et ornamentis ecclesiae suae sedis pro posse imitari, atque hostes patriae non timebat pro defensione pauperum et ecclesiarum[r] inimicos fieri. Adquisivit quoque ab Haimone comite ecclesiam quandam[s] ad servitium fratrum congregationis sancti Stephani, quam eis pro annuali die suae ordinationis perpetualiter rememorando contradidit. In destruendo castello Vallicolor[t. 94], in quo annullando suus antecessor venerabilis Bruno sine fine laboraverat, ita 94 multimodo precatu et pretio per circumvicinos compatriotas effecit[u], quod bis cum[v] armis bellicis a fundamentis deiecit. Monasterium sancti Gengulfi iam diu pene dirutum, et etiam igne combustum, in congruum reparavit statum, atque ornamentis ecclesiasticis et necessa-

1*) v. Siquidem in apostolico habitu eidem sanctus Ioannes ewangelista apparuit, cuius formam quasi solito sibi visam recognovit. Qui eum quare tamdiu in languore iaceret requisivit. Ipsoque respondente se nescire, videbatur sibi sat amicabiliter respondisse 3.

a) Et 3. b) *deest* 1. c) se h. 3. d) *deest* 3. e) eadem 3. f) a. p. 3. g) quique ei p. c. in omni servicio sollicitius adh. 3. h) connexuit 3. i) exaucto 1. k) primicerio 1. l) superscriptionum 3. m) m. et iustificationibus eum sine 3. n) deo 3. o) inveniret 3. p) p. sui 3. q) beltodi 1. r) sibi *add.* 3. s) de . . . . 3. t) vallicolorum 3. u) efficit 3. v) eum 1.

92) V. Wiperti Vitam Brunonis II, 1. 93) cf. diploma ap. Benoit p. CXXVI. 94) Vaucouleur.

riis subsidiis ac aedificiis ampliatum, fecit divino servitio et sanctae religioni locum aptum[95], ubi laudabiliter viget canonicali more superna servitus, et Christo annuente vigebit in perpetuum, ut speramus. Praedium sancti Aniani cum suis appenditiis in suburbio suae civitatis situm ab Indensi abbate regali auctoritate gloriosi Henrici tertii Romanorum imperatoris per commutationem accepit[96]. Pro quo etiam quasdam res hereditario iure sibi a parentibus con-
97 cessas legitime delegavit[97], ubi disposuerat aedificia monachorum usui apta divina suppeditante gratia construere, ac fratres sanctae religionis amore ferventes ad 24 ibidem congregare, et de propriis reditibus suae hereditatis, quibus plurimum abundabat[a], ei congrue necessarios sumptus ordinare. Cuiusmodi autem fuerit rerum ibidem ab eo destinatarum dispositio, continet apostolicum privilegium Alexandri papae, quod in sancti prothomartyris Stephani retinetur archarismo[b]. Sed morte praeventus nequivit ad unguem suum perducere desiderium, quod cuicumque suo successori, cui Deus velle et posse dederit, reliquit perducere ad effectum.

44. Itaque urbs Leucha suo tempore multis adversitatibus[c] a circumvicinis[d] compatriotis et extraneis aggravata, non tantum doluit de laboribus, quos eo vivente est perpessa, quantum flevit, quod huiusmodi sagacitatis et fervoris erga utilitatem suae ecclesiae virum non fuit diu possidere digna. Nam, ut iam diximus, castellum Vallicolor[e], quod pene 40 annis[f] Leuchorum ecclesiam vehementer afflixerat, se vivente destructum[g] dimisit, quamvis eodem quo praesentem vitam transiit fraude quorundam restructum fuerit; omnes inimicos suae sedis aut victos aut pacatos in suo fine habuit; quicquid ad pontificalem praebendam pertinebat, sicut antecessor suus Bertoldus praesul tenuerat, suo successori solide habendum reliquit.
1069. Ergo sicut superna fuit voluntas pridie Idus Iulii, 18. suae ordinationis anno, ab hac luce subtractus est[h], et in suae sedis ecclesia ante altare sancti Blasii est honorifice tumulatus.

45. Domno Udone[i] de medio facto, venerabilis Pibo ad eandem sedem mox successit[k] ordinandus. Qui parentibus non infimis, scilicet patre Thietmaro[l], matre vero Dudicha progenitus, de terra Saxonum oriundus extitit. Qui ab aetate primaeva litterarum disciplinae traditus, sub magistro Annone postea futuro Agrippinensium[m] praesule, scolarum excercicium transigens[n], divinae institutionis atque mundanae peritia adprime emicuit. Dein vero iam adolescentulus in Halvertetensi ecclesia efficitur[o] canonicus, ubi omnem callem prudentiae cum modesta fortitudinis operatione inter coaequaevos ita praecucurrit[p], ut cuncta officia ipsius ecclesiae paulatim susciperet, laudabiliter perageret, quin etiam honores ecclesiae cunctos praeter pontificium adeo probabilius disponeret, ut exinde sublatus in regali palatio primum capellanus, postmodum factus sit cancellarius. Ibi etiam quantus fuerit principibus regni satis apparuit.

1070. 46. Qui Omnipotentis occulta dispositione[q] conceditur antistes et ordinatur Tullensi ecclesiae. Cuius aedificium non solum imperfectum sed etiam ruinosum reperiens, non minimum condoluit[r], immo repedare cogitavit; quia, quod mentem eius dirius[s] angebat, sine intermissione ingemiscens, de consolatione[t] animarum sibi commissarum desperabat, quoniam qua populum doceret lingua[u] prorsus ignorabat. Sed divina virtus circa ipsum dignabatur gloriosum ostendere miraculum, cum iam sexagenarius parvo quidem tempore loquelam[v] inauditam[98] didicerit, qua plebem Christi satis intelligibiliter et a malis desistere et quaeque bona perficere edocens, pervigili cura gubernare satageret. Porro quam infatigabilem in Dei famulatu se exhibuerit, in divini officii nocturnis horis[w] quam assiduus fuerit, in celebritate sacrosancti mysterii, interius corde mactato, exterius quam sollemnis extiterit, in sacris ordinationibus pontificii quam angelicus apparuerit, sicut nec de memoria qui viderunt labi, ita nec futuris mortalibus facile poterit innotesci. Hic nimirum in elemosinis fuerat misericordissimus, in peregrinorum vel hospitum susceptione hilarissimus, vinctis et aegrotis visitator piissimus, in viduarum vel pupillorum defensione iustissimus, postremo in dilectione Dei et proximi perseverabat ferventissimus[1*]. Sicque Dei gratia perfusus, quoscumque genere vel

1*) Qui nec propiciis exaltatus nec adversis deiectus sed illatas sibi contumelias pro Christo patienter ferens, non solum notis et amicis verum etiam inimicis apparebat amabilis *add.* 3.

a) habitabat 3. b) archarissimo 1. c) adversantibus 1. d) c. et c. 3. e) vallicoloris 3. f) annos 3. g) destruendum 3. h) est l. s. 3. i) leuchorum pontifice *add.* 3. k) s. m. 3. l) thiemaro 3. m) agrippinesium 1. n) transiens 1. o) *deest* 1. p) praecurrit 3. q) dispensatione 3. r) cor doluit 1? s) durius 3. t) condolatione 1. u) lingam 1. v) prius *add.* 3. w) atque diurnis *add.* 3.

95) V. dipl. Udonis ap. Benoit p. LXXIV. et Heinrici IV. regis a. 1065. ib. p. XXVIIII. 96) V. diploma ap. Benoit p. XXVIII. 97) V. chartam Udonis l. l. p. LXXIX. 98) scilicet Gallicam. *P.*

facultate tenuiores in clero considerabat, non tam verbis paternae consolationis, quam etiam rebus sustentabat[1*].

47. Civitatem cum suburbio ceterisque suis appenditiis, quae a diebus sui praedecessoris[a] quasi deserta fuerant, quemadmodum locupletaverit, aedificia suo tempore constructa demonstrant. Quotiens enim episcopio[b] bellum imminebat, quam pluribus[c] mensae suae victualibus distractis, ecclesiae pacem a tyrannis irruentibus circumquaque comparabat[2*]. Primo igitur aditu praedictae sancti Stephani basilicae turrim cum gemellis campanaribus[98], sub qua praesul idem iuxta aram sanctae Mariae Magdalenae honorifice sepultus requiescit, a fundamentis construxit, sed nec minus celsitudine eiusdem media tria altaria, medium quidem gloriosae Dei genitricis Mariae, dextrum vero apostolis omnibus, tertium a sinistris martyribus sanctis, sed et pigneribus multis reliquiarum impositis, devotus consecravit. Item laquearia eiusdem monasterii mystico opere fulgentia, picturam quoque dominicae maiestatis imminentem altari praecipuo arte vel scemate decoravit preciosissimo. Coronam similiter argenteam aurea varietate micantem, quae speciosa amplitudine medio sinu dependet basilicae fabricare[d] iussit. Sacrorum etiam vasorum numero calicem ex auro purissimo preciosissimis ornatum lapidibus adauxit. Item campanar exstruens ligneum, summa tecti[e] crepidine prominens, plumbeis operuit laminis; cancellum quoque simili curavit tegere metallo. Quis umquam[f] tanti pontificis gesta possit rememorare[g] per singula? Qui profecto quod legerat: *Ociositas inimica est animae*, semper mente[h] retinens, aut in augmentandis ecclesiae ornamentis restruendisque sacris aedificiis insudando[i], aut publicis ordinationibus universae parrochiae[k] suae sollicitando numquam inventus est ociosus.

48. Sed quoniam nec minis nec blandiciis regiae potestatis a fide et obedientia sanctae Romanae sedis venerabilis Pibo flecti nequibat, inter innumera tantae persecutionis damna, quae sedulo perferebat, curtem Tullensis[l] ecclesiae iuri debitam Bercheim[m] nomine, honore quondam et frugalitate opinatissimam, quam per fideles regis diebus amiserat multis, ante vitae suae terminum ecclesiae restituit per quinquennium. Denique videns praedictus pastor imperialem persecutionem minime[n] minui, sed nonnullos episcoporum per omne[o] Theutonicorum regnum adhaerentes regi de inobedientia Romanae sedis condemnari, non tamen[p] de sui constantia ambigebat, immo instinctu divino propter peccatorum suorum poenitentiam[q] locum dominicae passionis adire cupiens, cum comite Cohrardo[99] multisque regni principibus, ducente Deo, Hierosolymam pervenit, ubi quaeque sanctissima dominicae[r] conversationis 1085.
loca non minus corpore quam corde contrito perlustrans, ante Domini monumentum pro reatuum suorum venia lacrimarum uberrimis imbribus profusis, orationibus diutissimis incumbendo, pro animabus etiam sibi commissis Dominum exorabat. Inibi supplex episcopus sociis audientibus devovit, si quando Deus repatriare[s] sibi concederet, ilico monacus fieret. Constantinopolitana igitur urbe regrediens, a gloriosissimo Graecorum imperatore, qui valde ipsum diligebat, non parvam dominicae crucis portionem impetravit, quam cum sacris reliquiarum pigneribus dorsalibusque preciosissimis multisque[t] alteriusmodi donariis ecclesiae suae[u] devotus contulit. Iussit ergo crucem magnam ex auro purissimo gemmisque radianti- 1087.
bus artificiose fabricari, in qua vitalis ligni margaritum cunctis opibus preciosius condigne imponeretur ad comportandum, utque superpositi tamen[v] claritate lapidis oculis intuentium evidenter appareat, et fidelium cordibus compunctionem afferat pariter[w] et salutem. Quid

1*) ingenuos autem egregie nutriens opibus ecclesiae seu dignitatibus ditabat *add.* 2.
2*) Super his autem quae memorando retexuimus si quispiam incredulus haesitaverit, ad templum protbomartyris revolvat oculos mentis, nosque mendacii minime redarguet vel adulationis. *add.* 3.

a) p. sui 3. b) episcopo 3. c) plurimum 3. d) fabricari 3. e) templi 3. f) inquam 3. g) rememorari 1? h) *deest* 1. i) desudando 3. k) barrochiae 1. l) tellensis 1. m) bertheim 3. n) nequaquam 3. o) omnem 3. p) tantum 1? q) poenitudinem 3. r) dominicae — sibi commissis *desunt* 3. s) repatriari 1? t) m. quoque 3. u) *deest* 1. v) tantum 3. w) p. a. 3.

98) Benoit p. 398. hoc in a. 1091. collocavit et ex quodam codice (Gestorum?) haec refert: *Fundavit Pibo et construxit turrim huius templi cum duabus campanis et dedicavit; unde quolibet anno in crastino translationis S. Gerardi celebrabantur horae a toto conventu in dicta turre a primis vesperis usque ad secundas. Sciendum est, quod ab antiquo iuvenes de ecclesia, etiam canonici, illa die conveniebant, et in dicta turre simul bibebant et comedebant, et quilibet portionem apportabat ob reverentiam dicti festi et causa fraternitatis, et legebat unus in mensa.* 99) Lucemburgensi.

1087. plura? Deinde mundi relictis omnibus, iam consecratur monachus; quod tamen fiebat clanculo in Divionensi coenobio.

49. Postquam autem plebs Tullensis tanto se orbatam patrono persensit, incomparabiliter lugens quod sanius potuit consilium caelitus sumpsit, summumque Romanae sedis pastorem per legatos adiens, desolationis suae seriem et quod desiderabat patefecit, et eo usque supplicationibus lacrimosis ante ipsum incubuit, donec piae petitioni ipsorum papa sanctissimus ignoscens, proprium pastorem, quem repetebant, vel sicut erat monachum reddi iuberet, quin immo apostolica auctoritate compelleret. Hac ergo gratia divinae miserationis suscepta, Omnipotenti apostolorumque principibus laudes non indebitas persolventes, Divionense monasterium laeti adgrediuntur, reverentissimum Pibonem quasi redivivum cum gratiarum actione recipiunt, et maiore admodum quam prima exultatione Leuchorum sedi solemniter reinthronizato, a[a] maximo usque ad minimum fideli obedientia, quoad vixit, clerus cum populo pariter obsequuntur[b], et sicut vera religione monachus, ita sollicita dispensatione permansit[c] episcopus venerabilis Pibo dilectus[d] et Deo et hominibus.

50. Nec illud silentio praetereundum[e] censuimus, quod saepe dictus pater, quamdiu superstes foret, pro consecrationis suae die, sed nec minus post vitaé praesentis metam, pro depositionis annuali luce celebriter memoranda[f] ecclesiam de Bue fratribus suis contulerit. Tribus similiter altaribus in turre[g] consecratis idem benignissimus pater de propriis redditibus, videlicet de theloneo, 30 solidos eo tenore concessit, quod[h] singulis annis pro dedicationis celebritate ex his 10 solidi fratribus deservirent, alios autem 20 solidos quilibet frater haberet, qui inibi sedulo serviens, nocturnum lumen cum lineis velamentis altaribus semper subministret; et ad supradictum canonicorum servitium medietatem vini, quod dicebatur de taberna episcopi, cuius summa 40 modiis constat [non minus contradidit[i]]. Alodium etiam in Geminoldi villa comparavit, quod sanctae Mariae Magdalenae, penes cuius altare extremae resurrectionis diem praestolatur, ad luminaria sufficiens donavit[1*]. Qui tandem oves sibi[k] commissas, quas iam diuturna pace foverat, summo pastori[l] commendans, anno ordinationis
1107. suae 38, ab incarnatione Domini 1107. 8. Kal. Decembris venerabilis Pibo maturus[m] senio beato fine requievit in Christo.

1*) His atque similibus exercitiis desudando vir felicis memoriae ornavit tempora multa bono odore usque ad consummationem vitae. *add.* 3.

a) ad 1. b) obsecunctur 1. c) permanxit 1. d) d. episcopus et 1? *ed.* et *deest* 3. e) praeteriendum 3. f) rememoranda 3. g) t[a]re 1. h) quo 3. i) *desunt* 1. k) olim sibi 3. l) p. Christo recommendans 3. m) maturo fessus 3.

INDEX RERUM

AUCTORE

ROGERO WILMANS PH. D.

Maior numerus paginam, minor lineam cum quatuor sequentibus significat

A.

B.

C cf. K.

D cf. T.

E cf. He.

F.

H.

I.

K cf. C.

L.

M.

N.

O cf. Ho.

P.

Q.

R.

S.

T cf. D.

U cf. H.

V cf. W.

W (Gu).

X.

Y.

Z.

GLOSSARIUM

AUCTORE ROGERO WILMANS PH. D.

adbreviare, abbrechen? 579 5.
agape 237. 45.
alodum 528. 40.
allodium 266. 15.
ametari, recedere a meta 581. 20.
per andelagum donare 528. 45.
angaria 579. 50. 591. 5.
angariare, cogere, compellere 20. 1.
anteportae, munitiones 61. 20. *anteportale* 45. 50. 64. 5.
antevarda, munitio 635.
apotecha, cella vinaria 96. 1.
apponere, audere 272. 40.
archarismum, germ. Archiv 646. 10.
attrectatus 528. 40.
aumatum, naumachia? 45. 45. 52. 1.
aures alicuius tinniunt 496. 25.
avis, gall. oiseau, strumentum subvectione caementi aptatum 373. 15.
banci et scarritiones, Bänke und Scharren 477. 35.
bannire, in den Bann thun 237. 15.
bannum 196. 5. 238. 5. 363. 15. 572. 1.
in banno placito congregari 496. 15.
barganaticum 351. 5.
basterna 326. 45.
bebulci i. e. bubulci 63. 5. 66. 45.
birrus 70. 45.
bizantii 583. 10.
boia, catena 521. 5. 522 1.
burga 302. 25.
burgenses 564. 1.
burgus, vicus 108. 40. 109. 15.
burgravius i. e. praefectus urbis 249 30.
buschus, ital. bosco, silva 109. 10.
camerata, navis 257. 25.
camerlengus 99. 45.
capella i. e. apparatus missae 564. 20.
capella, super altare collocata 7. 10.
capitalitium, praestatio 578. 35.
capitanei 53. 50. 63. 64. 70. 45. 74. 45. 82. 45 89 5. 96. 25. 97.
capitolium i. e. capitulum 478. 35.
capitula, leges 88. 5. 89. 30. 107. 25.
cappa sacerdotis 265. 1. 269. 5.
caputium 70. 45.
carrata, germ. Fuder 252. 25. 576. 15.
casamentum i. e. salvamentum hominum q. v. 476. 35. 480. 15. 502. 45.
casati 478. 5. 619. 35.
casati liberi et militares 625. 15. 630. 10. cf. *recasare*.
castanedum 399. 40
castellare 642. 35.
catabulus, sterquilinium? 293. 25.
cathari 36. 30. 105 30.
cathedri i. q. cathari 88. 15. 98. 10
cedula i. e. schedula, Zettel 7. 25.
cenodoxia 195. 15.
censita terra 477. 45.
centurio i. e. centenarius 244. 45. 245. 40.
chateri, cathari 95. 1.
chorveia, gall. corvée 591. 1.
christianitatem auferre alicui, sacris interdicere 477. 50. 494. 1.
cibelinae pelles 56. 1.
cicotergitronus 56. 5.
circa, die Runde 482. 25.
clamare, excommunicare? 26. 30. 27. 20.
clamorem facere 496. 15.
clibanus 526. 30.
colifizare, colaphizare 56. 25.
comenda, commenda 110.
commilitones, eiusdem provinciae milites 14. 35.
compares qui eiusdem ordinis sunt 12. 5.
compatriotae 7. 10. 8. 20.
compotista, medicus? 195. 1.
concupiscibilis 195. 20.
conquirens, conquerens 277. 5.
conta? 300. 50.
contradicere alicui aliquid 265. 15.
cortina? 480. 5.
crismon, signum quoddam 43. 10.
cruces vocantur oblationes 580. 15.
curialis i. e. aulicus 255. 15.
cyliaca i. e. ventris fluxus 195. 1.
decrostare 100. 10.
denras, verbum rusticum 320. 40.
doctor ordinarius in sacra pagina 109. 5.
domus, eccl cathedralis 103.
domus, ecclesia 264. 30. 270. 45.
domus, Dom 203. 15.
elambuit 270. 30.
eventus i. e. adventus 10. 45.
eulogia 194. 10.
exedra i. e. cathedra 205. 40.
exquisita et inexquisita res 528. 40.
exsufflare, eloqui 11. 35.
faedum i. e. feodum 476 25. *feudum* 55. 35. 96. 30. *fedum* 97. 10.
per festucam donare 528. 45.
fidecommissarii 109. 25.
fideiussores 334. 15.
fidelitas (ligia 14. 5.
fidelitas regia 9. 1. i. e. erga regem.
fidelitatem accipere 47. 10. *facere* 64. 40. *iurare* 86. 50. 95. 5. *iuramento exhibere* 107. 15.
firmantia 478. 5.
firmare, gall. fermer 576. 35.
foralia, vectigal in mercatu solutum 572. 1.
forbannitus 108. 10.
galilea, Gallerie 376. 10.
gallinatii, moneta 546. 35.
garba 576. 20.
gazaphylacium, i. e. thesaurus 206. 60.
gentaculum? 394. 1.
gentiliter, tanquam paganus 46. 25.
gibisserium, marsupium 410. 40.
griseius, grau 246. 20.
hama 173. 10.
heredes, ruricolae, german. Erben 551. 45.
hermelinus 56. 5.
hosticus 548. 30.
iamba, la jambe 257. 5.
ingentiliter 46. 40.
insensatus 82. 5.
investire 12. 5. 46. 50.
investitura 13. 10. 27. 20. 30. 1. 47. 10. 55. 30.
iusum ire in fundo aquae 461. 30.
lampabilis 205. 25.
latro, cognitio de latrociniis, anglosax infangetheof 572. 1.
laudare regem, electionem eius probare 12. 5.
laudaticum 351. 5.
leudes 329. 1. 544. 25.
leysos vulgo vocant laudes sanctorum 232. 1.
lienteria, morbus 203. 20.
lipsana, reliquiae 205. 30.
liius i. e. ligius 476. 30.
magister artis liberae 76. 45.
maior, maire 479. 30. 579. 10
mangana, tormenta bellica 46. 20.
maniare, furere 55. 25.
manicare, mane venire 66. 50. 71. 10.
mansus, fundus 67. 30
manu ad manum emere, Zug um Zug kaufen 480. 35.
marchissa 573. 35.
martulinae pelles 56. 1.
mensa, bona ad vitae necessaria paranda assignata 109. 10.
mensa episcopii, reditus ad episcopum spectantes 270. 15.
miles milenarius 62. 1
mixturae panes 57. 45
mobilia, divitiae 57. 20. 60. 10
monetae percussura 527. 15.
mutaticum 351. 5.
nepta, neptis 95. 40.
nonna 207. 45.
normale, recte? 275 25.
novellis, novis doctrinis 79. 30.
obsonium i. e. servitium 626. 35. 629 5. cf. exonium et verbum gallicum soin.
olca, germ. Eich, portio terrae arabilis 345. 5.
opilare 88. 15.
organista 572. 45.

pagenses 345. 15.
paginam divinam lectitare 262. 40.
paparellus 460. 30.
papilio, tentorium 59. 40. 61. 25.
pares, qui eiusdem ordinis sunt 26. 40.
patria, terra 277—279. 1.
peripsima, περίψημα? 458. 10.
petraria, balista 24. 30.
phylacium, pittacium 19. 35.
pilariolum (?) 206. 25.
pittalia, munera 432. 1.
placitum, iudicium 22. 1. 278. 10.
placitari 18. 10.
plaga, morbus 288. 25. calamitas 554. 40.
plebes, parochia 36. 25. 55. 25. 70. 30. 71. 30.
polimitum, opus multicolor 374. 5.
polyandrum i. e. coemeterium 206. 25.
possibilitas, facultas 273. 25.
precaria conditio 189. 10.
pressura, facultas 23. 40.
processio, clericorum Romanorum verbum 72. 30.
prostagma i. e. edictum 206. 55.
pulveraticum 351. 5.
quietam facere alicui 477. 20. 479. 25.
recasare, infeodare? 619. 40.
refutare aliquid alicui 100. 15. i. e. renuntiare rei in alicuius commodum.
relativus, filius? successor? 205. 20.
renones, pelliciae vestes 56. 1.
rivaticum 351. 5.
rodaticum 351. 5.
salandra, arbuscula 274. 1.
salutaticum 351. 5.
salvamentum, Schutzgeld 479. 25.
scabinii 552. 1. 572. 5. *magister scabinus* 576. 30.
scarritiones et banci, Scharren und Bänke 477. 35.
sciaticus 257. 5.
scultetus 233. 20.
sellarius equus, germ. Sattelpferd 109. 20.
senior, ital. signore 19. 10. 22. 25. 23. 25.
siffi, scyphi 60. 25.
siringius morbus, fistula? 288. 25.
soldarii 342. 20.
staminia i. e. staminea vestis, lanea camisia 469. 25.
strangullare 10. 45.
strepa, germ. Strippe? 257. 5.
subarrare, desponsare 264. 15.
substantia, res familiaris 20. 1. 23 25. 25. 40. 87. 10.
suffragium, auxilium 8. 15. 16. 40. 77. 15.
suum, proprium 576. 30. v. n. 579. 45. 588. 30. 601. 1.
testamentum i. e. charta 239. 25.
titulare in clericis 108. 10.
tonna dicitur vas medium 333. 50.
tonsurare 7. 25.
tortura? 476. 35.
tranaticum 351. 5.
tregua 17. 5. 67. 35. *treva* 403 35.
tugurium, fornix supra altare erectus 7. 40.
valvassores 14. 25. 53. 50. 63. 64. 82. 45. *valvasores* 108. 5.
varius, ital. vajo 56. 1.
verbosare, garrire 70. 40.
vicedominarium, sive iustitia latronum qui in bannum inciderunt vel sanguinis qui effusus fuerit 363. 15.
vultura, fornix 51. 10.
vurpire, renuntiare 476. 20.

CORRIGENDA.

Pag. 128. 40. *lege* 52. 76. 91. – 130. 58 *l.* conferas. — 168. 15. *l.* decretorum [11]. — 173. 10. *l.* bamas [f. 46]. — 294. 12. *l.* Romana. — 298. 62. *l.* c. 18. — 305. 52. *l.* incitamenta. — 325. 40. *l.* Philippicum. — 410. 6. *l.* episcopum. — 474. 40. *l.* abbatibus. — 531. 13. *l.* Lobiensem. – 603. 16. Cunensem.

ADDENDA.

Pag. 291. 9. 13. 14. ex Hieronymo. — 295. 24–30. ex Hieronymo. — 296. 7. 8. 20. 21. 26. 27. ex Hieronymo. — 296. 41–48. ex Orosio VII. 15. — 296. 49–51. ex Hieronymo. — 297. 33 ex Orosio VII. 31. — 341. 31. ex Gestis epp. Tullens. infra p. 636. 16–19. fluxerunt.

HANNOVERAE . DIE . XIV . SEPTEMBRIS . ANNI . MDCCCXXXXVIII.
TYPIS . CULEMANNORUM.



